

મળવાનું ઠેકાણું :

શ્રી. બા. શા. જ્ઞે. સ્વામીજીવાસી
જેન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ
કે ગરેડિયા કુવારોડ, શ્રીન લોજ
પાસે, રાજકોટ. (સૌરાષ્ટ્ર)

Published by

Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastoddhar Samiti.
Garedia Kuva road, RAJKOT
(Saurashtra) W Ry India

X

પ્રથમ આવૃત્તિ : પ્રત ૧૦૦૦

પ્રીત સવત : ૨૪૮૬

વિક્રમ સવત : ૨૦૧૬

ઈસ્વી સન : ૧૯૬૦

X

પ્રકાશક :

મણિલાલ છત્રનાથ શાહ
શ્રી નવમણિભાઈ ત્રિવેદીજી પ્રેસ
ધીરોદા રોડ : અમદાવાદ

ડા. પૃથ્વી આપનાર આદ્ય સુરજગીશ્રી

સ્વર્ગસ્થ શેઠશ્રી રગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

૦૪-મ ૧૯૪૪

અવસાન • ૨૦૧૩

શેઠશ્રી રંગજીભાઈ મોહનલાલની જીવન ઝરમર

શેઠશ્રી રંગજીભાઈ મોહનલાલનો જન્મ પરિચય કરાવતાં અમોને આતંદ થાય છે. તેઓશ્રી અમદાવાદ પાસે આવેલા ગામ વિસલપુરના વતની છે. તેમના પિતાશ્રી શેઠ મોહનલાલ ઉલ્કમસી વિસલપુરમાં અગ્રગણ્ય વેપારી જીવન ગુજારતા હતા. શેઠ રંગજીભાઈનો જન્મ સંવત ૧૯૪૪ની સાલમાં વૈશાખ વદી દને શુક્રવારના રોજ વીરમગામમાં થયો હતો તેમના માતૃશ્રી નાનપણમાં ગુજરી જતાં રંગજીભાઈના પિતાશ્રીએ ધીજી વારનું લગ્ન કર્યું હતું. અને રંગજીભાઈથી નાના તેમના ચોરમાન ભાઈશ્રી પોપટલાલ મોહનલાલનો જન્મ સંવત ૧૯૬૨માં વિસલપુર ગામમાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીના અમદાવાદના વસવાટ દરમિયાન રંગજીભાઈએ સાધારણ ગુજરાતી સાત ચોપડીનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો હતો. ત્યાર બાદ આર્થિક સ્થિતિ નબળી હોવાના કારણે આગળ અભ્યાસ થઈ શક્યો નહીં અને તેમને નોકરીમાં જોડાવાની જરૂર પડી તેઓશ્રી પ્રથમ રૂ. ૭ના માસિક પગારે અમદાવાદમાં નોકરીએ જોડાયા. પ્રથમથી જ તેઓ સ્વતંત્ર વિચારના હોઈ નોકરી કરી શક્યા નહીં અને સ્વતંત્ર ધંધાની શરૂઆત કરતાં તેઓશ્રીએ અનાજની દલાલી શરૂ કરી. ત્યાર બાદ તેમાં નહીં ક્ષમતા અને આર્થિક સ્થિતિ નબળી હોવાના કારણે તેઓશ્રી તેમના કુઆ શેઠ છજ્જલાલ ઉમેદરામના મશીનરીના કારખાનામાં જોડાયા અહીંયા તેમનું મન સ્થિર થતાં ત્રણ ચાર માસનો ખાસ અનુભવ લઈ પોતાનો મશીનરીનો સ્વતંત્ર ધંધો ચાર એમ શાહની કંપનીના નામથી સને ૧૯૧૪ની સાલમાં શરૂ કર્યો. જે કંપની આજે છેલ્લા ત્રીસ વરસ થયાં સંઘીન પાયા ઉપર ચાલી રહી છે.

પોતાનો સ્વતંત્ર ધંધો શરૂ કર્યો તે વખતે તેમના કુટુંબી જનોનો તમામ બોલે તેમના શિરે આવી પડ્યો હતો. તેઓશ્રી ધ્રંગધરાના રહીશ શાહ અસુલખ ખુસાલ સદવસાવાળાના કુટુંબમાં પરણ્યા હતા. તેમના પત્ની બહેન છબલબહેન સ્વભાવે ઘણા જ માયાળુ હતા છબલબહેન નાની ઉમરમાં ગુજરી જતા રંગજીભાઈને બે દીકરા ભાઈ બબલદાસ તથા ભાઈ પ્રેમચંદ અને એક દીકરી બહેન કાન્તા તથા તેમના ભાઈ પોપટલાલ અને માતૃશ્રી વગેરેને નીલાવવાનું તેમના જ શિરે હતું. મશીનરીના ધંધામાં તેઓએ શરૂઆતમાં એકલા ઘણી સારી મહેનત કરી પેલીની જમાવટ કરી હતી ત્યાર બાદ તેમના ભાઈ પોપટલાલ મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ પૂરો કરી રંગજીભાઈ સાથે હુકાનમાં જોડાયા. ભાઈશ્રી પોપટલાલને ધંધો શીખવાનો અથાગ પ્રેમ જોઈ રંગજીભાઈએ પોપટલાલને ઘણા આગળ વધાર્યા. અને હુકાનનો ઘણો ખર્ચો બોજ ભાઈશ્રી પોપટલાલે પોતાને શિરે લઈ લીધો. ત્યાર બાદ રંગજીભાઈના બે દીકરા ભાઈ

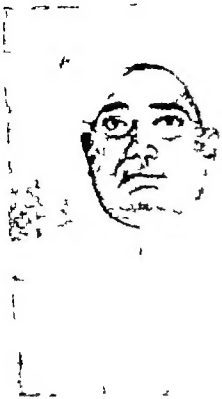
અમલદાસ તથા પ્રેમજીવ પશુ પોતાનો મેટ્રિકનો અભ્યાસ પૂરા કરી દુકાનમાં
જોડાયા. આ પ્રમાણે રાજજીભાઈએ મચીનરીના પ્રધાની કચેલી શરૂઆતને તેમના
ભાઈ પોપટલાલ તથા તેમના બન્ને દીકરાઓએ ઘણી જ સારી રીતે વધાવી
લીધી. આર જ્યેમ શાહની કંપનીનું નામ આને મચીનરીના અભ્યરમાં અમલદાસ
તેમજ દેશવરમાં સારી રીતે કીર્તિ પામ્યું છે.

અત્યારે પેદીનેા વડીવળ ભાઈઓ પોપટલાલ તથા રાજજીભાઈના જે
દીકરાઓ ઘણી સારી રીતે વજારી રહ્યા છે. રાજજીભાઈને તેમના ભાઈ પોપટલાલ
તથા તેમના બન્ને દીકરાઓનો પેદીમાં સાથ મળવાથી તેઓઓએ નિવૃત્ત જીવન
સુવ્યવસ્થા શરૂ કર્યું હતું અને સ્થાનકવાસી જેન સમાજનાં કામમાં તેઓઓ
એક્કા ઠેટલાક વર્ષોથી રસ લેતા થયા હતા. અત્યાર સુધીમાં તેમણે સમાજના
કામમાં ઘણું મુશ્કર કાજો તન મન અને ખનથી આપ્યો છે અને આપતા
આપતા હતા સમસ્ત સ્થાનકવાસી કામ કેમ આગળ આવે તેવા વિચારથી
તેઓઓ ધર્મના તથા સમાજના કામોમાં સાથે રસ લેતા હતા. તન-મન
અને ખનથી સમાજને શક્તિ અનુસાર મદદ પશુ કરી હતી તેઓઓએ
અમલદાસમાં વ્યવસ્થા “સ્થાનકવાસી જેન છાત્રાલય” જેજ નામથી કામ
માટે વ્યવસ્થા રહે છે. આશયથી રૂા ૧૫૦૦૦ની ઉદાર મદદ કરી છે. આ
ઉપરાંત સ્થાનકવાસી જેન લોજનશાળા અને સ્થા. જેન વર્ધમાન અધ્યક્ષિલ
ખાતામાં પશુ સારી સહાય કરી છે.

આ ઉપરાંત ઓ રાજજીભાઈ સ્થા. જેન કામના હરેક કામમાં તથા
ધર્મમાં ઘણી સારી રીતે મદદ કરતા હતા. આને સ્થા. જેન સમાજને ખાવા
કાચકર્તાઓની ખોટ પડી છે.

આધિપુરજીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠ હરખચંદ કાલીદાસ વારીઆ
ભાણુવડ.

કોઠારી હરગોવિંદભાઈ જેચંદ
રાજકોટ.

शेठ शांतिलाल मंगलदासभाई
अमदावाद.

(સ્વ) શેઠ ધારશીભાઈ જીવણલાલ
સોલાપુર.

(રિ ૧) છગનલાલ શામળદાસ ભાવસાર
અમદાવાદ.

આવમુરખીશ્રીઓ

(સ્વ.) શ્રી શંભાજી વિનેશચાર્જ
કાલિદાસ શાહ
અમદાવાદ

(સ્વ.) શ્રી શામળ વેશ્વર વીરાણી
શંકરદાસ

(સ્વ.) શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી
શંકરદાસ
(દક્ષિણ લીધા પહેલાં આભાગમાં કરતા)

શ્રી કમલ અબાઈ પાંચાસાકાશાઈ
અમદાવાદ.

શ્રી આત્મારામ ભાગુકાશ
અમદાવાદ

અખિલ ભારત શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી

જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ

ગરેડીયા કુવા રોડ - ગ્રીન લોન્ડ પાસે,

રા. જ. કો. ટ.

દાનવીરોની નામાંવલી

શરૂઆત તા. ૧૮-૧૦-૪૪ થી તા. ૧૫-૫-૬૦ સુધીમાં
દાખલ થયેલ મેમ્બરોનાં મુખારક નામો.

લાઈફ મેમ્બરોનું ગામવાર કકાવારી લિસ્ટ.

(૩૧ ૨૫૦ થી ઓછી રકમ ભરનારનું
નામ આ યાદીમાં સામેલ કરેલ નથી.)

આવમુરખીશ્રીઓ-૧૧

ગોષ્ઠીમાં યોજી રૂ. ૫૦૦૦ની રકમ આપનાર)

ક્રમ	નામ	ગ્રામ	રૂપિયા
૧	શેઠ શાંતીલાલ મજનલાલભાઈ બાણીતા મીલમાલીક	અમદાવાદ	૧૦૦૦૦
૨	શેઠ હરખચંદ કાળીદાસભાઈ વારીયા હા. શેઠ લાલચંદભાઈ નેચંદભાઈ, નગીનભાઈ વૃજલાલભાઈ તથા વલ્લભદાસભાઈ	ભાલુવડ	૬૦૦૦
૩	ટાકારી નેચંદ અજયરામર હા. હરજોવિંદભાઈ નેચંદભાઈ	રાજકોટ	૫૨૫૧
૪	શેઠ ખા. શ્રીભાઈ છવનભાઈ	વારસી	૫૦૧
૫	૨૧ પિતાશ્રી છગનલાલ શામળદાસના સ્મરણાર્થે હા. શ્રી ભોળીલાલ છગનલાલભાઈ બાપસાર	અમદાવાદ	૫૨૫૧
૬	૨૧ દિનેશભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ કાલિદાસ મણીલાલ જેશીજભાઈ	અમદાવાદ	૫૦૦૦
૭	શેઠ આત્મારામ માણેકલાલ હા. શેઠ શ્રીમનલાલભાઈ શાંતીલાલભાઈ તથા પ્રમુખભાઈ	અમદાવાદ	૬૦૦૧
૮	શ્રી ચામલ વેલલ વીરાણી અને શ્રી કલવીનાઈ વીરાણી સ્મારક રૂ. ૮ હા. શેઠ ચામલ વેલલ વીરાણી	રાજકોટ	૫૦૦
૯	શ્રી ચામલ વેલલ વીરાણી અને શ્રી કલવીનાઈ વીરાણી સ્મારક રૂ. ૨૦ હા. માતુશ્રી કલવીનાઈ વીરાણી	રાજકોટ	૫૦૦૦
૧૦	શેઠ પોચાલાલ પીતાંજયદાસ	અમદાવાદ	૫૨૫૧
૧૧	શાહ રંગભાઈ મોહનલાલ	અમદાવાદ	૫૦૦૧

નોંધ :- શ્રી ડા.પરવાળા શેઠ માણેકલાલ એ મહેતા તરફથી અમદાવાદમાં પાલકી
બસ રોડ નંબર ૨૫૦ વાળી ફસ્ટ યેલ વાન જમીન
સમિતિને ભેટ મળેલ છે અને જેનું રજીસ્ટર તા. ૨-૩-૬૦ ના
રાજ પત્ર ગયેલ છે.

મુરબીશ્રીઓ-૨૦

(ઓછામાં ઓછી રૂા ૧૦૦૦ની રકમ આપનાર)

૧	વકીલ જીવરાજભાઈ વર્ધમાન કોઠારી હા. કહાનદાસભાઈ	
	તથા વેણીલાલ કોઠારી	જેતપુર ૩૬૦૫
૨	દોશી પ્રભુદાસ મુળજીભાઈ	રાજકોટ ૩૬૦૪
૩	મહેતા ગુલાબચંદ પાનાચંદ	રાજકોટ ૩૨૮૯૧૧-૧૧
૪	મહેતા માણેકલાલ અમુલખરાય	ઘાટકોપર ૩૨૫૦
૫	સંઘવી પીતામ્બરદાસ ગુલાબચંદ	જામનગર ૩૧૦૧
૬	નામદાર ઠાકોર સાહેબ લખધીરસિંહજી બહાદુર	મોરબી ૨૦૦૦
૭	શેઠ લહેરચંદ કુંવરજી હા. શેઠ ન્યાલચંદ લહેરચંદ	સિદ્ધપુર ૨૦૦૦
૮	શાહ છગનલાલ હેમચંદ વસા હા. મોહનલાલભાઈ	
	તથા મોતીલાલભાઈ	મુંબઈ ૨૦૦૦
૯	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સઘ હા. શેઠ ચન્દ્રકાંત વીક્રમચંદ મોરબી	૧૯૬૩
૧૦	મહેતા સોમચંદ તુલસીદાસ તથા તેમના ધર્મપત્નિ	
	અ સૌ મણીગૌરી મગનલાલ	રતલામ ૧૫૦૦
૧૧	મહેતા પોપટલાલ માવજીભાઈ	જામજોધપુર ૧૫૦૨
૧૨	દોશી કપુરચંદ અમરશી હા. દલપતરામભાઈ	જામજોધપુર ૧૦૦૨
૧૩	બગડીયા જગજીવનદાસ રતનશી	દામનગર ૧૦૦૨
૧૪	શેઠ માણેકલાલ ભાણુજીભાઈ	પોરબંદર ૧૦૦૧
૧૫	શ્રીમાન ચન્દ્રસિંહજી સાહેબ મહેતા (રેલ્વે મેનેજર)	કલકત્તા ૧૦૦૧
૧૬	મહેતા સોમચંદ મેણસીભાઈ (કરાચીવાળા)	મોરબી ૧૦૦૧
૧૭	શાહ હરિલાલ અનોપચંદ	ખભાત ૧૦૦૧
૧૮	મોદી કેશવલાલ હરીચંદ્ર	અમદાવાદ ૧૦૦૧
૧૯	કોઠારી છબીલદાસ હરખચંદ	મુંબઈ ૧૦૦૦
૨૦	કોઠારી રંગીલદાસ હરખચંદ	ભાવનગર

સહાયક, મેમ્બરો-૬૩

(જોખમા જોખી-રૂ. ૫૦૦ ની રકમ આપનાર)

૧ શ્રી સ્થા. જૈનસભા હા. ચેક સુઝાભાઈ વેલશીભાઈ	વહવાણુચહેર	૭૫૦
૨ ચેક નરૈતમદાસ જોખડભાઈ	શીવ	૭૦૦
૩ ચેક રતનશી દીરણભાઈ હા. ગોરધનદાસભાઈ	જામજોખપુર	૫૫૫
૪ બા.વીધા બીરધર પરમાણુ હા. જામીચંદભાઈ	જાખીજાખીયા	૫૨૭
૫ મોરબાવાળા સુધવી દેવચંદ નેણુશીભાઈ તથા તેમના જર્મપત્નિ		
જા. સો. મણીભાઈ તરફથી હા. સુજયંદ દેવચંદ સુધવી	મહા.	૫૧૧
૬ વોરા મણીલાલ પો.ન.લાલ	અમદાવાદ	૫૭૦
૭ મોસુલીયા હરીલાલ લાલચંદ તથા સ.પાનેન મોસુલીયા	,	૫૦૨
૮ શાહ મેમચંદ માણેકચંદ તથા જા. સો. અમરતમેન	=	૫૦૨
૯ ચેક ઇશ્વરલાલ પુરુષોત્તમદાસ	,	૫૦૧
૧૦ ચેક ચંદુલાલ હગનલાલ		૫૦૧
૧૧ શાહ માંતિલાલ માણેકલાલ		૫૦૧
૧૨ ચેક શીજલાલ હમરભાઈ (કાશીવાળા)	લીંમડી	૫૦૧
૧૩ કામદાર વાસચંદ પોપટલાલ પોરાણવાળા	રાજકોટ	૫૦૧
૧૪ મહેતા મોહનલાલ કપુરચંદ	,	૫૦૦
૧૫ ચેક ગોવિંદજીભાઈ પોપ.ભાઈ		૫૦૦
૧૬ ચેક કામલ શામલ બીરાણી		૫૦૧
૧૭ જ્વ. પ્રિતામી નંદાણા કેમરણાઈ હા. વેળીચંદ શાવીલોલ		
૧૮ જ્વ. પ્રિ. (જાણીઆવાળા) મેમનગર		૫૬૧
૧૯ શ્રી કા. જૈનસભા હા. ચેક કાલશી કશનલ	જા. સ. બાતમક	૫૪૬
૨૦ ચેક જગદાસ પુજારજી	જા. સ. જોષી	૫૦૬
૨૧ શ્રી સ્થા. જૈન સભા	જા. સ. જોષી	૫૦૬
૨૨ મહેતા, સુજયંદ રામજી હા. મનનલાલભાઈ તથા હા. જાણીજી	વિદ્યાર્થી	૭૫૬
૨૩ ચેક હરજયંદ પુરુષોત્તમ હા. ઇન્દુમાર	ચાંદવા.	૫૦
૨૪ ,, કેશરીમલજી વ. વીમલજી સુજલીયા	મહા	૫૦
૨૫ શ્રી સ્થા. જૈન સભા હા. બાટવીયા જામીચંદ બીરધરભાઈ જાખીજાખીયા		૫૦૧
૨૬ ચેક બીમલજીભાઈ જાવાભાઈ હા. કૃષ્ણચંદભાઈ સુલાબચંદભાઈ		
નામરદાસભાઈ, જમનાદાસભાઈ	સુજયં	૫૦૧

૨૬	શેઠ મણીલાલ મોહનલાલ ડગલી હા. મુળેશભાઈ મણીલાલભાઈ મુંબઈ	૫૦૧
૨૭	સ્વ. રંગાંતીલાલભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ બાલચંદ સાકરચંદ	૫૦૧
૨૮	કામદાર ન્તીલાલ હર્લભજી (જેતપુરવાળા)	મુંબઈ ૫૦
૨૯	શાહ જયંતીલાલ અમૃતલાલ	શીવ ૫૦૧
૩૦	વેરા મણીલાલ લક્ષ્મીચંદ	શીવ ૫૦૧
૩૧	શેઠ ગુલાબચંદ ભુદરભાઈ તથા કસ્તુરબેન હા. ભાઈ અનોપચંદ	ખારસેડ ૫૦૧
૩૨	મહાન ત્યાગી બેન ધીરજકુવર ચુનીલાલ મહેતા	ધ્રાફા ૫૦૧
૩૩	શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ	ધ્રાફા ૫૦૧
૩૪	શ્રી મગનલાલ છગનલાલ શેઠ	ગજકોટ ૫૦૧
૩૫	શેઠ ચતુરદાસ ઠાકરશી તથા અ. સૌ. નંદકુવરબેન	જામનગર ૫૦૩
૩૬	શેઠ દેવચંદ અમરશી (બેન ધીરજકુવરની દીકા પ્રસંગે ભેટ)	ભાણુવડ ૫૦૧
૩૭	શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ (બેન ધીરજકુવરની દીકા પ્રસંગે ભેટ)	ભાણુવડ ૫૦૧
૩૮	વકીલ વાડીલાલ નેમચંદ શાહ	વીરમગામ ૫૦૧
૩૯	મહેતા શાંતિલાલ મણીલાલ હા. કમળાબેન મહેતા	અમદાવાદ ૫૫૬
૪૦	શ્રીચુત લાલચંદજી તથા અ. સૌ. ધીસાબેન	,, ૫૦૧
૪૧	શેઠ મોહનલાલ મુકુટચંદ બાલચા	,, ૫૦૧
૪૨	સ્વ. શેઠ ઉકાભાઈ ત્રીભોવનદાસના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્નિ લક્ષ્મીબાઈ ગીરધર તરફથી હા. મરઘાબેન તથા મંડુબેન	અમદાવાદ ૫૦૧
૪૩	પારેખ ન્ત્યંતીલાલ મનસુખલાલ રાજકોટવાળા હા. વિનુભાઈ	,, ૫૦૧
૪૪	શ્રીચુત શેઠ લાલચંદજી મીશ્રીલાલજી	,, ૫૦૧
૪૫	શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ	વાકાનેર ૫૦૧
૪૬	શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ	બોટાદ ૫૦૧
૪૭	શેઠ ગુદડમલજી શેષમલજી ભેવર	(ખરાર) પીપળગાવ ૫૦૧
૪૮	સ્વ. તુરખીયા લહેરચંદ માણેકચંદના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્નિ જીવતીબાઈ તરફથી હા. ભાઈ જયંતીલાલ તથા પૂનમચંદભાઈ	ડભાસ ૫૦૧
૪૯	શાહ અચળદાસ શુકનરાજજી હા. શેઠ શુકનરાજજી	અમદાવાદ ૫૦૧
૫૦	ભાવમાર ખોડીદાસ ગણેશભાઈ	ધ ધુકા ૫૦૧
૫૧	અ. સૌ. હીરાબેન માણેકલાલ મહેતા	ઘાટકોપર ૫૦૧
૫૨	મહેતા શાંતીલાલ મગનલાલ તથા અ. સૌ. પદ્માવતી શાંતિલાલ મહેતા	અમદાવાદ ૫૦૦

- ૫૩, શેઠ હીરમ્પકલ વનેશકલ્પકલ્પારીયા ૫૫૧
 ૫૪ શેઠ છોટુભાઈ હરોવિદ્યાસ કૃત્તરીનાળા ૫૦૧
 ૫૫ પારેખ રતિલાલ નાનચક ગ્રામીવાળા તરફથી તેમના
 પિતાશ્રી નાનચક ગ્રામીના સ્મરણાર્થે તથા તેમના
 ધર્મપત્નિ આ સૌ વસત બહેનના આઠમી તથા નિમિતે
 હા ભુવતલાલ રતિલાલ અમદાવાદ ૫૧૧
 ૫૬ સ્વ શાહ ત્રીભોવનદાસ મગનલાલના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્નિ
 શીવકુવરભાઈ તરફથી હા રતિલાલ ત્રીભોવનદાસ શાહ અમદાવાદ ૫૧૧
 ૫૭ શ્રીમાન નાથલાલ માણેકચંદ પારેખ મુબઈ (મટુગા) ૫૦૧
 ૫૮ શ્રી હર્ષમણી સમ્રાથના ગૃહાધીપતી પૂ આચાર્ય મહારાજશ્રી
 લાલાલ સ્વામીના સ્મરણાર્થે હા શેઠ નેશીંગલાઈ પોચાલાલ
 (મહારાજશ્રી ઊટાલાલ સદાનદીના ઉપદેશથી) અમદાવાદ ૫૦૧
 ૫૯ સ્વ શ્રી વિનયભૂતિ શ્રી લખમીચંદ મહારાજના સ્મરણાર્થે
 હા શેઠ નેશીંગલાઈ પોચાલાલ (મહારાજશ્રી ઊટાલાલ
 સદાનદીના ઉપદેશથી) અમદાવાદ ૫૦૧
 ૬૦ બા. જા. પ્રભાવતી બેન કેશવલાલ ઉબેનવાળા તરફથી તેમની
 દીક્ષા પ્રસન્ને વીરમગામ ૫૫૧
 ૬૧ મીચુત હરજીવનદાસ રાયચંદ હા છબીલદાસ હરજીવન અમદાવાદ ૫૦૧
 ૬૨ શેઠ પાપટલાલ હાસરાજ તથા કિવાળીબેનના સ્મરણાર્થે
 હા શેઠ બાણુલાલ પાપટલાલ અમદાવાદ ૫૦૨
 ૬૩ આ સૌ લીલાવતી બેન ઇશ્વરલાલ ,, ૫૦૨

૫૪૯ લાઇફ મેમ્બરો

અમદાવાદ તથા પરાંઓ

૧ શેઠ ગીરધરલાલ કરમચંદ	૨૫૧
૨ શેઠ છોટાલાલ વળતચંદ હા. ફકીરચંદ લાઈ	૨૫૧
૩ શાહ કાંતિલાલ ત્રીભોવનદાસ	૨૫૧
૪ શાહ પોપટલાલ મોહનલાલ	૨૫૧
૫ શેઠ પ્રેમચંદ સાકરચંદ	૨૫૦
૬ શાહ રતીલાલ વાડીલાલ	૨૫૧
૭ શેઠ લાલભાઈ મગજદાસ	૨૫૧
૮ સ્વ અમૃતલાલ વર્ધમાનનાસ્મરણાર્થે હા. કાનજીભાઈ અમૃતલાલ દેશાઈ	૨૫૧
૯ શાહ નટવરલાલ ચંદુલાલ	૨૫૧
૧૦ શાહ નરસિંહદાસ ત્રીભોવનદાસ	૨૫૧
૧૧ બીપીનચંદ્ર તથા ઉમાકાંત ચુનીલાલ ગોપાણી	૩૦૧
૧૨ શ્રી શાહપુર દરિયાપુરી આઠકોટી સ્થા. જૈન ઉપાશ્રય હા. વહીવટ કર્તા શેઠ ધંધરલાલ પુરુષોત્તમદાસ	૨૫૧
૧૩ શ્રી છીપાપોળ. દરીયાપુરી આઠકોટી સ્થા જૈન સઘ હા શેઠ ચંદુલાલ અચરતલાલ	૨૫૧
૧૪ શાહ ચીનુભાઈ બાલાભાઈ C/o શાહ બાલાભાઈ મહાસુખલાલ	૨૫૧
૧૫ શાહ ભાઈલાલ ઉજ્જમશી	૨૫૧
૧૬ શ્રી સુખલાલ ડી. શેઠ હા ડું કુ સરસ્વતીબેન શેઠ	૨૫૧
૧૭ શ્રી સોરાષ્ટ્ર સ્થા જૈન સંઘ હા શેઠ કાંતિલાલ જીવણલાલ	૨૫૧
૧૮ મોદી નાથાલાલ મહાદેવદાસ	૨૫૧
૧૯ શાહ મોહનલાલ ત્રીકમલાલ	૨૫૧
૨૦ શ્રી છકોટી સ્થા જૈન સઘ હા શેઠ પોત્રાલાલ પિતામજીદાસ	૨૫૧
૨૧ દેશાઈ અમૃતલાલ વર્ધમાનનાસ્મરણાર્થે હા. ભાઈલાલ અમૃતલાલ	૨૫૧
૨૨ શાહ નવનીતરાય અમુલખરાય	૨૫૧
૨૩ શાહ મણીલાલ આશારામ	૨૫૧
૨૪ શેઠ ચીનુભાઈ સાકરચંદ	૨૫૧
૨૫ શાહ વરજીવનદાસ ઉમેદચંદ	૨૫૧
૨૬ શાહ રજનીકાંત કસ્તુરચંદ	૨૫૧

- ૨૭ સુઘવી જીવણલાલ છગનલાલ ૨૫૧
- ૨૮ શાહ શાંતિલાલ મોહનલાલ પ્રાગમાવાળા ૨૫૨
- ૨૯ જી. સૌ બેન રતનભાઈ ૨૫૧
- ૩૦ શાહ હરિલાલ જેઠાલાલ બાડલાવાળા ૨૫૧
- ૩૧ શ્રી સરસપુર હરીયાપુરી બાઈ કોટી સ્વા. બેન ઉપાધ્યાય ૨૫૧
- ૩૨ શ્રી ભાવસાર લોગીલાલ છગનલાલ ૨૫૧
- ૩૩ શ્રી પુષ્પરાજી સુમતીરામજી પુનમિયા સાદવીવાળા ૨૫૧
- ૩૪ શ્રી પિતાશ્રી જવાહીરલાલજી તથા પૂ. બાચાજી હનરીમલજી ૨૫૧
- ૩૫ શ્રી બરડીયાના સ્મરણાર્થે હા. મુગજી હા. જવાહીરલાલજી બરડીયા ૨૫૧
- ૩૬ શ્રી ભાવસાર બબાભાઈ (મગજીદાસ) પાનાચંદના સ્મરણાર્થે ૨૫૧
- ૩૭ શ્રી ભાવસાર બબાભાઈ (મગજીદાસ) પાનાચંદના સ્મરણાર્થે ૨૫૧
- ૩૮ શ્રી પિતાશ્રી સ્વજીભાઈ તથા સ્વ. માંતુશ્રી મુળીબાઈના સ્મરણાર્થે ૩૦૧
- ૩૯ શ્રી ભાવસાર કેશવલાલ મનનલાલ ૨૫૧
- ૪૦ શ્રી શાહ કેશવલાલ નાનજી બાબડાવાળા ૨૫૧
- ૪૧ શ્રી શાહ હોતેન્દ્રકુમાર વાઘીલાલ માણેકજી રામસીંઘાપુરવાળા ૨૫૧
- ૪૨ શ્રી સાબરમતી સ્વા. બેન સુધા હા. શ્રી મણીલાલભાઈ ૨૫૦
- ૪૩ શ્રી ભાવસાર છોટાલાલ છગનલાલ ૨૫૧
- ૪૪ શ્રી ભાવસાર સકરાભાઈ છગનલાલ ૨૫૧
- ૪૫ શ્રી જી. સૌ બેન જીવીબેન રતિલાલ હા. ભાવસાર રતિલાલ હરજોવિંદાસ ૨૫૧
- ૪૬ શ્રી ભાવસાર લોગીલાલ જમનાદાસ પાટણવાળા ૨૫૧
- ૪૭ શ્રી સુઘવી બહુભાઈ કમળશ્રી તથા તેમના ધર્મ પત્નિજો જી. સૌ. ૨૫૧
- ૪૮ શ્રી સુ. સૌ વિદ્યાબેન વનેજી કેશવજી વર્ધાવ તથા બાઈ પ્રસન્ને ૪૧૭
- ૪૯ શ્રી સુ. સૌ વિદ્યાબેન વનેજી કેશવજી વર્ધાવ તથા બાઈ પ્રસન્ને ૪૧૭
- ૫૦ શ્રી શાહ નટવરલાલ બેઠગજીદાસ ૨૫૧
- ૫૧ શ્રી શાહ શામળભાઈ અમરશીભાઈ ૨૫૧
- ૫૨ શ્રી જી. સૌ કમળ (ભાવસાર લોગીલાલ છગનલાલ તથા ધર્મપત્નિ) ૩૦૬
- ૫૩ શ્રી જી. સૌ સંવત્રાબેન (જવાહીરલાલ લોગીલાલ તથા ધર્મપત્નિ) ૨૫૧
- ૫૪ શ્રી જી. સૌ શાંતાબેન (દીનુભાઈ લોગીલાલ તથા ધર્મપત્નિ) ૨૫૧
- ૫૫ શ્રી જી. સૌ મુનદાબેન (સ્મરણભાઈ લોગીલાલ તથા ધર્મપત્નિ) ૨૫૧

- ૫૨ શેઠ હીરાજી રૂગનાથજીના સ્મરણાર્થે હા. વાગમલજી રૂગનાથજી ૩૦૧
- ૫૩ શેઠ મણીલાલ બોધાભાઈ ૨૫૧
- ૫૪ પટવા સુમેરમલજી અનોપચંદજી બોધપુરવાળા ૩૦૧
- ૫૫ સ્વ માણેકલાલ વનમાળીદામ શેઠના સ્મરણાર્થે
હા. રમણલાલ માણેકલાલ ૨૫૧
- ૫૬ સ્વ. શાહ ધનરાજજી જેમરાજજીનાં સ્મરણાર્થે
હા. કનૈયાલાલ ધનરાજજી ૩૦૧
- ૫૭ શ્રી સારંગપુર દ આ. કે. સ્થા જૈન સંઘ
હા. શાહ રમણલાલ ભગુભાઈ ૨૫૧
- ૫૮ દોશી હરજીવનદાસ જીવરાજ તથા લક્ષ્મીબાઈ લહેરચ દના સ્મરણાર્થે
હા. દોશી મનહરલાલ કરશનદાસ મુળીવાળા ૨૫૧
- ૫૯ શાહ પુનમચંદ કૃતોદયદ ૨૫૧
- ૬૦ શ્રીચુત અતુરભાઈ નંદલાલ ૨૫૧
- ૬૧ શ્રીચુત અમૃતલાલ ઇશ્વરલાલ મહેતા ૨૫૧
- ૬૨ શાહ જદવજી મોહનલાલ તથા શાહ ચીમનલાલ અમુલખભાઈ ૨૫૧
- ૬૩ અ. સૌ. જેન લાભુજેન મગનલાલ હા. શાહ અમૃતલાલ ધનજીભાઈ
વઢવાણ શહેરવાળા ૩૦૧
- ૬૪ અ સૌ જેન કાંતાજેન ગોરધનદાસ (ચાંદમુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૬૫ દોશી કુલચંદ સુખલાલભાઈ બોટાદવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. દોશી છપીલદાસ કુલચંદભાઈ ૨૫૧
- ૬૬ લાલાજી રામકૃષ્ણજી જૈન ૨૫૧
- ૬૭ શેઠ છોટાલાલ ગુમાનચંદ પાલનપુરવાળા ૨૫૧
- ૬૮ શાહ ધીરજલાલ મોતીલાલ ૨૫૧
- ૬૯ સઘવી સૂર્યપાત ચુનીલાલના સ્મરણાર્થે
હા. સઘવી જીવણલાલ ચુનીલાલ ૨૫૧
- ૭૦ ભાવસાર મોહનલાલ અમુલખરાય ૨૫૧
- ૭૧ મહેતા મૂળચંદ મગનલાલ ૨૫૧
- ૭૨ વૈદ્ય નરસિંહદાસ સાકરચ દના ધર્મપત્નિ દેવાબાઈના સ્મરણાર્થે
હા. હરીલાલ નરસિંહદાસ ૨૫૧
- ૭૩ શાહ કુલચંદ મુલચંદભાઈ હા. હસમુખભાઈ કુલચંદભાઈ ૨૫૧
- ૭૪ શેઠ મિશ્રીલાલજી જવાહીરલાલજી ખરડીયા ૨૫૧
- ૭૫ શાહ લલ્લુભાઈ મગનભાઈ ચૂડાવાળા હા. જશવંતલાલ લલ્લુભાઈ ૩૦૧

૯૭ અ. સૌ. લીલાવતી ધીરજલાલ મહેતા

C/o ડા. ધીરજલાલ ત્રીકમલાલ મહેતા

૩૦૧

૯૮ શેઠ રાજમલજી ઘાસીમલજી કેઠારી કેશીધડવાળા

તરફથી સ્થા. જૈન સંઘને ભેટ

૨૫૧

૯૯ શેઠ ચુનીલાલ ભગવાનજી C/o રતીલાલ ચુનીલાલ

૨૫૧

૧૦૦ ભાગ્યવતી અરવીંદકુમાર C/o અરવીંદકુમાર સકરાભાઈ ભાવસાર

૨૫૧

૧૦૧ અ. સૌ. અચળબેન મનસુખલાલ

હા. મનસુખલાલ જેઠાલાલ રૂપેરા

૨૫૧

૧૦૨ સ્વ. આસીબાઈ તથા શેઠ વસ્તીમલજી ભોમાજીના સ્મરણાર્થે

હા. શેઠ મીશ્રીમલજી દેવીચદજી ઓસવાલ કેરુવાળા

૨૫૧

૧૦૩ સ્વ. શેઠ કીશનમલજી માડોતના સ્મરણાર્થે

હા. શીરેમલજી કીશનમલજી સોજતવાલા

૨૫૧

૧૦૪ સ્વ. શેઠ વકતાવરમલજીના સ્મરણાર્થે

હા. શેઠ ધીસાલાલજી મુકનરાજજી શીયારીયા (જોધપુરવાળા)

૨૫૧

૧૦૫ શાહ મહાસુખલાલ ભાઈલાલ (સદાનદી પડિત મુનિશ્રી

છોટાલાલજી મહારાજના ઉપદેશથી)

૨૫૧

૧૦૬ અ. સૌ. કાતાબેન કાળીદાસ C/o કુમાર બુક બાઈન્ડીંગ વર્ક્સ

૨૫૧

૧૦૭ સ્વ. શેઠ હીમતલાલ મગનલાલના સ્મરણાર્થે તેમના

સુપુત્રો મેસર્સ દ્વારકાદાસ એન્ડ બ્રધર્સ તરફથી

૩૫૧

૧૦૮ અ. સૌ. કાતાબેનના સ્મરણાર્થે

હા. ભાવસાર નાગરદાસ હરજીવનદાસ

૨૫૧

૧૦૯ શ્રી ઉમેશચંદ ઠાકરશી C/o M/s યુ ટી ગોપાણી એન્ડ સન્સ

૩૫૧

૧૧૦ પૂ. માતુશ્રીના સ્મરણાર્થે હા. ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલ

૨૫૧

૧૧૧ શાહ શાતિલાલ મોહનલાલ

૨૫૧

૧૧૨ સરગવતી પુસ્તક ભંડાર હા. પ્રભુદાસભાઈ મહેતા

૨૫૧

૧૧૩ શાહ ભુગલાલ કાળીદાસ

૨૫૧

૧૧૪ સ્વ. પિતાશ્રી મોતીલાલજીના સ્મરણાર્થે

હા. મહેતા રણજીતલાલજી મોતીલાલજી ઉદેપુરવાળા

૨૫૧

૧૧૫ શેઠ પરસોતમદાસ અમરસીના ધર્મપત્નિ સ્વ. કુસુમબેનના સ્મરણાર્થે તથા અ. સૌ. સવિતાબેનના માસખમણા નિમિત્તે

હા. સોમચંદ પરસોતમદાસ (પોર્ટ સુદાનવાળા)

૩૦૧

- ૭૬ કુમારી પુષ્પાબેન હીરાલાલ (ચાદ મુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૭૭ ચાદ મણીલાલ ઠાકરશી હા. કમળાબેન મણીલાલ લખતરવાળા
(ચાદ મુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૭૮ મીસ નહીનીબેન જ્યતીલાલ ૨૫૧
- ૭૯ સ્વ ઉમેદરામ ત્રીશુવનદાસના ધર્મપત્નિ ઠાણીબાઈના સ્મરણાર્થે
હા. શાંતિલાલ ઉમેદરામ (ચાદ મુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૮૦ સ્વ ભાવસાર મોહનલાલ છગનલાલના ધર્મપત્નિ દિવાળીબાઈના
સ્મરણાર્થે હા. સ્તીલાલ માણેકલાલ (ચાદ મુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૮૧ મહેતા દેવીચંદિલ જૂબચંદલ ધોઠા જહસીયાણાવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. મહેતા ચુનીલાલ હરમાનચંદ ૨૫૧
- ૮૨ ઘાસીલાલજી મોહનલાલજી ઠેઠારી C/o લક્ષ્મી પુસ્તક ભંડાર ૨૫૧
- ૮૩ સ્વ. ચેઠ નાથાલાલ રતનાબાઈ મારફતીયાના સ્મરણાર્થે
પુનાબેન તરફથી હા. કશનભાઈ (ચાદ મુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૮૪ ચાદ મણીલાલ છગનલાલ ૨૫૧
- ૮૫ ભાવસાર જ્યતીલાલ ભોગીલાલ ૨૫૧
- ૮૬ ભાવસાર દિનુભાઈ ભોગીલાલ ૨૫૧
- ૮૭ ભાવસાર રમણલાલ ભોગીલાલ ૨૫૧
- ૮૮ ભાવસાર કનુભાઈ સંકરચંદ ૨૫૧
- ૮૯ ચેઠ ભેરૂભલજી સાહેબ ભોધપુસ્તવાળા ૨૫૧
- ૯૦ સ્વ બેનાણી વર્ધમાન ।મજીભાઈ કુદલિવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. શાંતિલાલ વર્ધમાન ૨૫૧
- ૯૧ સ્વ ચાદ કચરાભાઈ લહેરાભાઈના સ્મરણાર્થે
હા. શાંતિલાલ કચરાભાઈ ૨૫૧
- ૯૨ જ્યેઠ સ્વધર્મી જમ્મુ હા. ચાદ રીખભદાસજી જ્યોતિલાલજી ૨૫૧
- ૯૩ જી. સૌ સરસ્વતીબેન મણીલાલ ચતુરભાઈ ચાદ
(સદાનદી છોળાલાલ મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૯૪ ચીમનલાલ મજીલાલ ચાદ (દરિયાપુરી સમ્રાજ્યના પૂ. તપસ્વી
મહારાષ્ટ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજના શિષ્ય મુનિશ્રી મગનલાલજી
મહારાજશ્રીના સ્મરણાર્થે) ૨૫૧
- ૯૫ જેકુવર જજલાલ પારેખ ૨૫૧
- ૯૬ પુનમચંદજી જવાહરલાલજી બરડીયા ૨૫૧

- ૯૭ અ. સૌ. લીલાવતી ધીરજલાલ મહેતા
C/o ડા. ધીરજલાલ ત્રીકમલાલ મહેતા ૩૦૧
- ૯૮ શેઠ રાજમલજી ઘાસીમલજી કેઠારી કોશીચંડવાળા
તરફથી સ્થા. જૈન સંઘને લેટ ૨૫૧
- ૯૯ શેઠ ચુનીલાલ ભગવાનજી C/o રતીલાલ ચુનીલાલ ૨૫૧
- ૧૦૦ ભાગ્યવતી અરવીંદકુમાર C/o અરવીંદકુમાર સકરાભાઈ ભાવસાર ૨૫૧
- ૧૦૧ અ સૌ ચચળબેન મનસુખલાલ
હા. મનસુખલાલ જેઠાલાલ રૂપેરા ૨૫૧
- ૧૦૨ સ્વ. ગાસીબાઈ તથા શેઠ વસ્તીમલજી ભોમાજીના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ મીશ્રીમલજી દેવીચંદજી ઓસવાલ કેરુવાળા ૨૫૧
- ૧૦૩ સ્વ. શેઠ કીશનમલજી માડોતના સ્મરણાર્થે
હા. શીરોમલજી કીશનમલજી સોજતવાલા ૨૫૧
- ૧૦૪ સ્વ. શેઠ વકતાવરમલજીના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ ધીસાલાલજી મુકનરાજજી શીયારીયા (જેઠપુરવાળા) ૨૫૧
- ૧૦૫ શાહ મહાસુખલાલ ભાઈલાલ (સદાનદી પડિત મુનિશ્રી
છોટાલાલજી મહારાજના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૧૦૬ અ. સૌ કાતાબેન કાળીદાસ C/o કુમાર બુક બાઈન્ડીંગ વર્ક્સ ૨૫૧
- ૧૦૭ સ્વ. શેઠ હીમંતલાલ મગનલાલના સ્મરણાર્થે તેમના
સુપુત્રો મેસર્સ દ્વારકાદાસ એન્ડ બ્રધર્સ તરફથી ૩૫૧
- ૧૦૮ અ સૌ કાતાબેનના સ્મરણાર્થે
હા. ભાવસાર નાગરદાસ હરજીવનદાસ ૨૫૧
- ૧૦૯ શ્રી ઉમેદચંદ ઠાકરશી C/o M/s યુ ટી ગોપાણી એન્ડ સન્સ ૩૫૧
- ૧૧૦ પૂ. માતુશ્રીના સ્મરણાર્થે હા. ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલ ૨૫૧
- ૧૧૧ શાહ શાંતિલાલ મોહનલાલ ૨૫૧
- ૧૧૨ સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર હા. પ્રભુદાસભાઈ મહેતા ૨૫૧
- ૧૧૩ શાહ ભુગલાલ કાળીદાસ ૨૫૧
- ૧૧૪ સ્વ. પિતાશ્રી મોતીલાલજીના સ્મરણાર્થે
હા. મહેતા રણજીતલાલજી મોતીલાલજી ઉદ્દેપુરવાળા ૨૫૧
- ૧૧૫ શેઠ પરસોતમદાસ અમરસીના ધર્મપત્નિ સ્વ. કુસુમબેનના
સ્મરણાર્થે તથા અ સૌ સવિતાબેનના માસખમણા નિમિત્તે
હા. સોમચંદ પરસોતમદાસ (પોર્ટ) સુદાનવાળા ૩૦૧

- ૧૧૬ શ્રીમાન જોશવરમલલ ધર્મચંદલ, ડુંગરવાલ રાબલ
રાબલકાકેરડા વાળા (મુનિશ્રી માગીલાલના ઉપદેશથી) ૨૫૧

અમલનેર

- ૧ શાહ નાગરદાસ વાલભાઈ ૨૫૧
૨ શ્રી સ્વા. જૈન સુબ હા. શાહ જાડાલાલ લીખાલાલ ૨૫૧

અજમેર

- ૧ શેઠ ભુરાલાલ મોહનલાલ ડુંગરવાલ ૨૫૧

અલ્હવર

- ૧ શ્રીમતી ચંપાદેવી C/o જુહામલલ રતનમલલ સચેતી ૨૫૧
૨ આદમલલ મહાવીરમસાહ પાલાવલ ૨૫૧
૩ શ્રીકૃત રૂપભદ્રમાર સુમતિભદ્રમાર જૈન ૨૫૧

આસનસોલ

- ૧ જાવીશી મણીલાલ ચત્રભુજના સ્મરણાચે તેમનાં ધર્મપત્નિ
મણીબાઈ તરફથી હા. રસિકલાલ, અનિલકાંત, વિનોદરામ ૨૫૧

આટકોટ

- ૧ મહેતા સુનીલાલ નારણદાસ ૩૦૧

આણંદ

- ૧ શેઠ રમણીલાલ જી. કપાસી હા. મનસુખલાલભાઈ ૨૫૧

આકોલા

- ૧ શેઠ કમલલાલભાઈ રાધવલ અજમેરા C/o મેસર્સ અજમેરા
પ્રમસર્ જોન્ડ હા. (પૂ. સદાનતી મુનિશ્રી ઇલાલાલ મહારાજના ઉપદેશથી) ૨૫૧

ધગતપુરી

- ૧ શેઠ ખતાલાલ લખીચંદ જૈન ૨૫૧

ધન્દોર

- ૧ અ સૌ. બેન દયાબેન મોહનલાલ દેશાઈ જેતપુરવાળા
(અ સૌ બેન વિદ્યાબેનના વર્ષી તપ નિમિત્તે)
હા. અરવિંદકુમાર તથા જીતેન્દ્રકુમાર ૨૫૧
- ૨ શ્રીચુત ભાઈલાલ છગનલાલ તુરખીયા ૩૫૧
- ૩ સ્વ. ગૌરીશંકર કાળીદાસ દેશાઈ જેતપુરવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. ભુપતલાલ ગૌરીશંકર દેશાઈ ૨૫૦

ઉદેપુર

- ૧ શેઠ મોતીલાલજી રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧
- ૨ શ્રીમતી સોહીનીબાઈ C/o મોતીલાલજી રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧
- ૩ અ સૌ બેન ચન્દ્રાવતી તે શ્રીમાન બહોતલાલજી નાહરના
ધર્મપત્નિ હા. શેઠ મોતીલાલજી રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧
- ૪ શેઠ છગનલાલજી બાગેચા ૨૫૧
- ૫ શેઠ મગનલાલજી બાગેચા ૨૫૧
- ૬ સ્વ. શેઠ કાળુલાલજી લોઢાના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ દોલતસિંહજી લોઢા ૨૫૧
- ૭ સ્વ. શેઠ પ્રતાપભલજી સાખલાના સ્મરણાર્થે
હા. પ્રાણુલાલ હીરાલાલ સાખલા ૨૫૧
- ૮ શેઠ ભીમરાજજી થાવરચંદજી બાફણા ૨૫૧
- ૯ શ્રીચુત સાહેબલાલજી મહેતા ૩૦૧
- ૧૦ શેઠ પન્નાલાલજી ગણેશલાલજી હીંગડ ૨૫૧
- ૧૧ શેઠ દીપચંદજી પન્નાલાલજી લોઢા ૨૫૧

ઉપલેટા

- ૧ શેઠ જેઠાલાલ ગોરધનદાસ ૨૫૧
- ૨ સ્વ બેન સતોકબેન કચરા હા. ઓતમચંદલાઈ, છોટાલાલભાઈ
તથા અમૃતલાલભાઈ વાલજી (કલ્યાણવાળા) ૨૫૧
- ૩ શેઠ ખુશાલચંદ કાનજીભાઈ હા. શેઠ પ્રતાપભાઈ ૨૫૧
- ૪ દોશી વીકુંભજી હરખચંદ ૨૫૧
- ૫ સઘાણી મુળશંકર હરજીવનભાઈના સ્મરણાર્થે હા. તેમના પુત્રો
જયતીલાલ તથા રમણીકલાલ ૨૫૧

ઉમરગાવ રોડ

૧ શાહ મોહનલાલ પોપટલાલ પાનેલીવાળા ૨૫૧

એકન કેમ્પ

- ૧ મહેતા પ્રેમચંદ આણેકચંદના સ્મરણાર્થે
હા. રામચંદભાઈ પોપટલાલભાઈ તથા રસીકલાલભાઈ ૨૫૧
- ૨ શાહ જગજીવનદાસ પુરૂષોત્તમદાસ ૨૫૧
- ૩ શાહ ગોકળદાસ શામલ ઉદાણી ૨૫૧

કલકત્તા

- ૧ શ્રી કલકત્તા જૈન મે. સ્કા. (જુજશતી) સમ
હા. શાહ જયસુખલાલ મણુલાલ ૨૫૧

કલોલ

- ૧ શેઠ મોહનલાલ જોડાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ
આત્મારામ મોહનલાલ ૨૫૧
- ૨ ડૉ. મયાચંદ મગનલાલ શેઠ હા. ડૉ. રતનચંદ મયાચંદ ૨૫૧
- ૩ સ્વ. નાથલાલ ઉમેશચંદના સ્મરણાર્થે હા. શાહ સતીલાલ નાથલાલ ૨૫૧
- ૪ શેઠ મણીલાલ તલચંદના સ્મરણાર્થે હા. મારફતીયા
ચંદલાલ મણીલાલ ૨૫૧
- ૫ સ્વ. શ્રીયુત વાડીલાલ પરચેતમદામના સ્મરણાર્થે હા.
દેલાભાઈ તથા આત્મારામભાઈ ૨૫૧
- ૬ શાહ નામરદાસ કેશવલાલ ૨૫૧
- ૭ શ્રી સ્કા. જૈન સમ હા. શેઠ આત્મારામભાઈ મોહનલાલભાઈ ૨૫૧

કઠી

- ૧ શ્રી સ્કા. દરિયાપુરી જૈન સમ હા. ભાવસાર
દામોદરદાસભાઈ ઇન્દરલાલભાઈ ૨૫૧
- ૨ પાર્શ્વતીબેન C/o જેસીગભાઈ ઇન્દરલાલભાઈ ૨૫૧

કાઠોર

- ૧ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા. શેઠ જેશીંગલાલ પોચાલાલ
(માધવસિંહજી મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી) ૨૫૧

કેન્નાસગઢ

- ૧ શ્રી ૧૨૦. સ્થા. જૈન સંઘ હા. શેઠ દેવચંદ અમુલખ ૨૫૧

કેલ્યાણુ

- ૧ સંઘવી ઠાકરશીલાલ સંઘજીના સ્મરણાર્થે
હા. શાહ હીમતલાલ હરખચંદ ૨૫૧

કાનપુર

- ૧ શાહ રમણીકલાલ પ્રેમચંદ ૩૦૦

કુંદણી-આટકોટ

- ૧ દોશી રતીલાલ જાકરશી ૨૫૧

કોલકી

- ૧ પટેલ ગોવિંદલાલ ભગવાનજી ૨૫૧
૨ પટેલ ખીમજી જેઠાલાલ વાઘાણી
(તેમના સ્વ. સુપુત્ર રામજીભાઈના સ્મરણાર્થે) ૩૦૨

કેન્પાલા

- ૧ સ્વ શેઠ નાનચંદ મોતીચંદ ધ્રાક્ષવાળાના સ્મરણાર્થે હા. તેમના
સુપુત્ર જમનાદાસ નાનચંદ શેઠ ૨૫૧
૨ શ્રીમતી હીરાબેન, રતીલાલ નાનચંદ શેઠ ધ્રાક્ષવાળા ૨૫૧

કુશળગઢ

- ૧ શેઠ ચપાલાલજી દેવીચંદજી ૨૫૧

ખાખીનળીયા

- ૧ ખાટવીયા શુભામચંદ લીલાધર ૨૫૧

આશયોક્તિ

- ૧ સ્વ પિતાશ્રી હરજીવનદાસ લાલચક શાહ
તથા સ્વ. જી. સૌ જેન જમકુખાઈ તથા લીલાબાઈના
સ્મરણાર્થે હા નરસિંહદાસ હરજીવનદાસ ૨૫૧
- ૨ સ્વ શેઠ બોમડલાલ લક્ષ્મીચંદના સ્મરણાર્થે હા. બાઈચક બોમડલાઈ ૨૫૧

ખીચન

- ૧ શેઠ કીચનલાલ પ્રજ્ઞીરાજ ૩૫૨

ખુરદારોહ

- ૧ શેઠ ગીરધારીલાલજી સીતારામજી જેઠપવાળા ૩૦૦
- ૨ શેઠ નરસિંહદાસ સાતીલાલજી ચોરલાવાળા
(મુનિમી આદમલજીના ઉપદેશથી) ૨૫૧

ખલાત

- ૧ શેઠ માણેકલાલ ભગવાનદાસ ૨૫૧
- ૨ શેઠ ત્રિલોચનદાસ મગજલાસ ૨૫૧
- ૩ શ્રી સ્વા. જૈન સમ હા. પટેલ કાંતીલાલ જાબાલાલ ૨૫૧
- ૪ શાહ અફઝલાલ હરીલાલ ૨૫૧
- ૫ શાહ સાકરચક મોહનલાલ ૨૫૧
- ૬ શાહ સકરાભાઈ દેવચક ૨૫૧

મધીધામ

- ૧ શાહ મોરારજી નામજી કો ઠ કા. ૨૫૧

ગુલાલા

- ૧ શાહ માલશી ઘેલાભાઈ ૨૫૧

ગુલાબપુરા

- ૧ શ્રી સ્વા. જૈન વર્ષમાન સમ
હા. માળીલાલજી ઉદારમલજી ધનોપવાળા ૨૫૧

ગોંડલ

- ૧ સ્વ. બાબડા વચ્છરાજ તુલસીદાસનાં ધર્મપત્નિ કમળાબાઈ
તરફથી હા. માણેકચંદલાઈ તથા કપુરચંદલાઈ ૨૫૧
- ૨ પીપળીયા લીલાધર દામોદર તરફથી તેમના ધર્મપત્નિ અ. સૌ.
લીલાવતી સાકરચંદ કોઠારીના બીજા વર્ષીતપની ખુશાલીમાં ૩૦૧
- ૩ કામદાર જુઠાલાલ કેશવજીના સ્મરણાર્થે હા
હરીલાલ જુઠાલાલ કામદાર ૩૦૧
- ૪ સ્વ. કોઠારી કૃપાશંકર માણેકચંદના સ્મરણાર્થે
હા તેમના ધર્મપત્નિ પ્રભાકુવરબેન ૨૫૧
- ૫ કોઠારી શુલાભયંદ રાયચંદ રગુનવાળા ૨૫૧
- ૬ જસાણી રૂગનાથભાઈ નાનજી હા ચુનીલાલભાઈ ૨૫૧
- ૭ માસ્તર હકમીચંદ દીપચંદ શેઠ ૨૫૧

ગોધરા

- ૧ શાહ ત્રીલોચનદાસ છગનલાલ ૩૦૧
- ૨ સ્વ. પ્રેમચંદ ઠાકરશીના સ્મરણાર્થે હા. શાહ ચુનીલાલ પ્રેમચંદ ૩૦૧

ઘટકણુ

- ૧ શાહ ચંદુલાલ કેશવલાલ ૨૫૧

ઘોડવડ (થાણા)

- ૧ મહેતા શુલાભયંદજી ગભીરમલજી ૩૦૦

ઘોડનદી

- ૧ શેઠ ચંદ્રભાણુ શોભાચંદ ગાદીયા ૨૫૧

ચુડા

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સંઘ હા રતીલાલ મગનલાલ ગાધી ૨૫૧

ચોટીલા

- ૧ શાહ વનેચંદ જોઠાલાલ શ્રી સ્થા જૈન સઘને ભેટ ૩૦૧

ચાણુજરોડ

- ૧ ચેઠ માગીલાલ છીચચલ બાબેલ ૩૦૧

જમશેદપુર

- ૧ દોશી હવેસ્ચક વલભલ ૨૫૧

જલેસર (બાલાસોર)

- ૧ સુઘવી નાનચક પોપટભાઈ યાનગડવાળા ૨૫૧

જમપુર

- ૧ શ્રીમાન હિમતસિંહલ સાહેબ ગલ્ડિયા, જ્યોતિસનલ કમીસનર
જમમેર દીવીઝનવાળાના ધર્મપતિ બી. સી. માલ્હેક્ટુવરનેન
તરફથી હા. ખુશાલસિંહલ ગલ્ડિયા ૩૫૧
- ૨ શ્રીમાન ચેઠ શીરમલ નવલખાના ધર્મપતિ બી. સી. પ્રેમલતાદેવી ૨૫૧

ભાવરા

- ૧ રવ. ભાડરી સ્વરૂપચક શાહના ધર્મપતિ મોતીબેનના
સ્મરણાર્થે હા. શ્રીકૃષ્ણ લાલચક રાજમલ છીચનગડવાળા
(ચાકમુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧

ભામખ ભાળીયા

- ૧ ચેઠ વચનલ નારલુલ ૨૫૧
- ૨ શ્રી સ્થા. જૈન સઘ હા. મહેતા રણછોડકાસ પરમાણુક ૨૫૧
- ૩ સઘવી પ્રાણલાલ લવલભાઈ ૨૫૧

ભામનગર

- ૧ શાહ ઠોટાલાલ ઠેચલ ૨૫૧
- ૨ વોરા બીમનગાલ દેવલભાઈ ૨૫૧
- ૩ ટા. સાહેબ પી. પી. ચેઠ ૨૫૦

- ૪ શાહ રંગીલદાસ પોપટલાલ
૫ વણીલ મળીલાલ જોગારભાઈ પુનાન

જુનારદેવ

- ૧ ઘેલાળી ત્રીકમદાસ લાધાભાઈ

જુનાગઢ

- ૧ શાહ મળીલાલ ત્રીકાભાઈ હા દગ્ગિલાલભાઈ (હાત્રીનામાળીયાળા)

જામજેઠપુર

- ૧ શ્રી સ્વા જેન મધ હા. મોના પોપટલાલ માવડભાઈ ૩૮૭
૨ શાહ ત્રીભોવનદાસ ભગવાનજી પાનેવીરાળા ૨૫૧
૩ દોશી માળોદુચંદ બવાન ૨૫૧
૪ પટેલ લાલજી જુલાભાઈ ૨૫૧
૫ શેઠ બાવનજી જેઠાભાઈ ૨૫૧
૬ શેઠ મજલાલ ગુનીલાલ ૨૫૧

જેતપુર

- ૧ કોઠારી ડોલગુમાર વેળીલાલ ૨૫૧
૨ અ સૌ બેન સુરજકુવર વેળીલાલ કોઠારી ૨૫૧
૩ શેઠ અમૃતલાલ હીરજીભાઈ હા નરભોગમભાઈ (જમાપુરવાળા) ૨૫૧
૪ દોશી છોટાલાલ વનેચંદ ૨૫૧

જેતલસર

- ૧ શાહ લક્ષ્મીચંદ કપૂરચંદ ૨૫૧
૨ કામદાર લીલાધર જીવરાજના સમગ્ગુથે તેમના ધર્મપત્નિ
જળકળેન તરફથી હા શાતીલાલભાઈ ગોહલવાળા ૨૫૧

જેઠપુર

- ૧ શેઠ નવગતનમલજી ધનવતસિંહજી ૨૫૦
૨ શેઠ હસ્તીમલજી મનરૂપમલજી સામસુખા ૨૫૧

- ૩ શેઠ પુષ્પરાજી પદમરાજી ભાડારી ૨૫૧
 ૪ શેઠ વસ્તીભલજી જ્ઞાનદમલજી સામસુખા ૨૫૧

જોશવરનગર

- ૧ શ્રી સ્થા. જૈન સ્વ ઢા. શેઠ ભ વકલાલ ધનજીભાઈ ૨૫૧

ઝંઝીયા

- ૧ શ્રી સ્થા. જૈન સ્વ ઢા. શેઠ કનૈયાલાલ બી. મોદી ૨૫૧

ડોડામચા

- ૧ શ્રી સ્થા. જૈન સ્વ ૨૫૦

ઉંચા

- ૧ શ્રી હસાગામ સ્થા. જૈન સ્વ ઢા. બેક સદુશ્વલસ્થ વરકધી ૨૫૧
 ૨ શ્રી સ્થા. જૈન સ્વ ઢા. બગડિયા નરભોશામ જેઠાલાલ (હસા જ કથન) ૨૫૦

તાસગાંવ

- ૧ સ્વ ગુનીલાલજી દુગ ના સ્મરણાથે તેમના ધમ પત્નિ
 મેદુખાઈના વરકધી ઢા. શેઠ સમચલજી દુગડ ૩૫૧

યાનગઢ

- ૧ યાદ ઠાકરશીભાઈ કરમનજી ૨૫૧
 ૨ શેઠ જેઠલાલ ત્રીભોજનદાસ ૨૫૧
 ૩ યાદ ધાકરશીભાઈ ખાણવીરભાઈ દા. મુખલાલભાઈ ૨૫૧
 ૪ હ સામેન અરવીર દા. બાઈ રવીચ દ માલેકચ દ ૩૦૧

દલગામીડ

- ૧ યાદ દરજીરનદાસ જોષી અધ ૨ (કસબીપત્તા) ૨૫૧

દાદોદ

- ૧ શ્રી મણીતાલભાઈ જેમારજી ૨૫૪

દિલ્હી

- ૧ લાલજી પૂર્ણચંદજી જૈન (સેન્ટ્રલ ઝોનવાળા) ૩૫૧
- ૨ શ્રીચુત કીશનચંદજી મહેતાબચંદજી ચોરડીયા
હા શ્રીમતી નગીનાદેવી તથા શ્રીચુત મહેતાબચંદ જૈન ૨૫૧
- ૩ અ. સૌ સન્નજનજેન ઇંદરમલજી પારેખ ૨૫૧
- ૪ લાલાજી મીઠનલાલજી જૈન એન્ડ સન્સ ૩૦૧
- ૫ લાલાજી ગુલશનરાયજી જૈન એન્ડ સન્સ ૩૦૧
- ૬ સ્વ. લક્ષ્મીચંદજીના સ્મરણાર્થે નગીનાદેવી મુજ તીના તરફથી
હા સઘવી હેમતકુમારજી જૈન ૨૫૧
- ૭ જૈન વિજયાકુમારી જૈન C/o મહેતાબચંદ જૈન
(વથોવૃદ્ધ ગઢલ સ્વભાવી કૂલમતીજી મહામતીજીની પ્રેરણાથી) ૨૫૧
- ૮ શ્રીમાન લાલાજી રતનચંદજી જૈન C/o. આર્થ સી. હોઝીયરી ૨૫૧

પ્રાંશ

- ૧ શેઠ મણીલાલ જોશંદભાઈ ૨૫૧

ધાર

- ૧ શેઠ સાગરમલજી પનાલાલજી ૨૫૧

પ્રાંગધ્રા

- ૧ ભાવદીક્ષિત અ. સૌ રૂપાળીજેન હીમતલાલ મઘવીના તપસ્વાર્યે
સઘવી ચીમનલાલ પરમેતમદામ સઘવી તરફથી ૩૦૫
- ૨ સઘવી નરસિંહદાસ વખતચંદ ૩૦૧
- ૩ શ્રી સ્થા. જૈન મોટા સંઘ હા શેઠ મગજીજી જીવરાજ ૨૫૧
- ૪ ઠંકકર નારણદાસ હરગોવિંદદાસ ૨૫૧
- ૫ કોઠારી કપુરચંદ મગજીજી ૨૫૧

ધોરાજી

- ૧ મહેતા પ્રભુદાસ મુળજીભાઈ ૩૫૧
- ૨ અ. સૌ બચીજેન બાણુભાઈ ૨૫૧

- ૩ ધી નવસૌરાષ્ટ્ર બોર્ડલ મીલ પ્રા. લીમીટેડ ૨૫૧
- ૪ સ્વ. શયચંદ્ર પાનાબદના સ્મરણાર્થે હા. ચીમનલાલ શયચંદ્ર શાહ ૩૦૧
- ૫ ઝોમી પોપટલાલ જેઠાભાઈ ૨૫૦
- ૬ દેશાઈ હનુમાનલાલ ડાહ્યાભાઈ લાઠવાળાના ધર્મપત્નિ
દિવાળીબેન તરફથી હા. કુમાર, હસુમતી ૨૫૧
- ૭ શેઠ હલપતરામ વસનલ મહેતા ૨૫૧
- ૮ બેક સદ્ગુરુસ્થ હા. મહેતા પ્રભુદાસ મુગલભાઈ ૨૫૧
- ૯ સ્વ. પિતાશ્રી ભગવાનલ કલશભાઈના તમા ચિ. હસાના સ્મરણાર્થે
હા. પટેલ દલીચંદ ભગવાનલ ૩૦૧
- ૧૦ મહેતા હેમચંદ કાળીદાસ બામખ ભાળીયાવાળા ૨૫૧

ધંધુકા

- ૧ શેઠ પોપટલાલ ધારથીભાઈ ૨૫૧
- ૨ સ્વ. ગુલાબચંદભાઈના સ્મરણાર્થે હા. ચોરા પોપટલાલ નાનચંદ ૨૫૧
- ૩ શ્રી વત્રજીવ વામલભાઈ વસાણી ૨૫૧

ધુલિયા

- ૧ શ્રી અમોઝ બેન જ્ઞાનાલય હા. કનેવાલાલ છાએડ ૨૫૧

નડીયાદ

- ૧ શાહ મોહનલાલ ભુરાભાઈ ૨૫૧

નારાયણ ગામ

- ૧ મોતીલાલ હીરાચંદલ બોરીયા બોરીવાળા ૨૫૧

નંદુરબાર

- ૧ શ્રી સ્વા. મેન ચંદ હા. શેઠ પ્રેમચંદ ભગવાનલાલ ૨૫૦

નાગોર

- ૧ શ્રીજીભાઈ બેક હા. હા. સામરમલલ છંદક ડેરવાળા તરફથી ૨૫૧

પાલનપુર

- ૧ બેન લક્ષ્મીબાઈ હા. મહેતા હરિલાલ પિતાંબરદાસ ૨૫૧
 ૨ શ્રી લોકાગચ્છ સ્થા. જૈન પુસ્તકાલય હા. કેશવલાલ જી. શાહ ૨૫૧

પાણસાણા

- ૧ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હા. શાહ છોટાલાલ પૂજભાઈ ૨૫૧

પાલેજ

- ૧ સ્વ. મનસુખલાલ મોહનલાલ સઘવીના સ્મરણાર્થે
 હા. ભાઈ ધીરજલાલ મનસુખલાલ ૩૦૧

પ્રાંતીજ

- ૧ સ્થા. જૈન સંઘ હા. શ્રીચુત અંબાલાલ મહાસુખરામ ૨૫૦

પીપળગાંવ

- ૧ શેઠ શુદ્ધમલજી શેષમલજી બેવર C/o. શેઠ બાલચંદ મીશ્રીલાલ ૫૦૧

પૂના

- ૧ શેઠ ઉત્તમચંદજી કેવળચંદજી ધોડા ૨૫૧

ફાલેના

- ૧ મહેતા પુષ્પરાજજી હસ્તીમલજી સાદડીવાળા ૩૦૧
 ૨ મહેતા કુદનમલજી અમરચંદજી સાદડીવાળા ૨૫૧

ભગસરા

- ૧ શેઠ પોપટલાલ રાઘવજી રાધડીવાળા
 હા. નાનચંદ પ્રેમચંદ શાહ ૨૫૧

બરવાળા-ઘેલાશા

- ૧ સ્વ મોહનલાલ નરસિંહદાસના કમરબાંધે
હા. તેમનાં ધર્મપત્નિ સુરજબેન મોરારજી ૨૫૧

બદનાવર

- ૧ શ્રી વર્ધમાન સ્વા. જૈન શાવક સહ હા. મિત્રીલાલ જૈન વઘીલ ૨૫૧

બાલોતરા

- ૧ શાહ જેઠમલલ હસ્તીમલલ ભગવાનદાસલ ભલુચારી ૨૫૧

બીદકા

- ૧ શાહ કાનલ શામલભાઈ ૨૫૧

બિકાનેર

- ૧ શેઠ સેવદાનલ ચેડીયા ૨૫૪

બેરાબા

- ૧ શેઠ ખાંતલ કેશવલ જ્ઞાનભદ્રાર મા? ૨૫૧

બેલાડી

- ૧ શ્રી સ્વા. જૈન સહ હા. શેઠ હજારીમલલ હસ્તીમલલ જાંમ ૨૫૧

બેરમો

- ૧ શ્રી બેરમો સ્વા. જૈન સહ હા. મહેતા નવલચંદ હાફેમચંદ ૨૫૧

બેગલોર

- ૧ માટવીયા વનેચંદ જગીચંદ, મહાવીર ટેક્સટાઈલ સ્ટોર વરુચી
ભાઈ જન્મકાન્તના લખની પુચાલીયા ૨૫૨
- ૨ શેઠ કિશનલાલલ કુલચંદલ સાહેબ ૨૫૧

બોટાદ

- ૧ સ્વ. વસાણી હરગોવિંદદાસ છગનલાલના સ્મરણાર્થે
હા. તેમનાં ધર્મપત્નિ છબલબેન ૨૫૧

બોડેલી

- ૧ શાહ પ્રવીણચંદ્ર નરસિંહદાસ સાણુંદવાળા ૨૫૧
૨ શાહ ગીરધરલાલ સાકરચંદ ૨૫૧

બોરા

- ૧ સ્વરૂપચંદ્ર જવાહરમલજી બોરડીયા, મનોબાઈ સુગનલાલજીના
સ્મરણાર્થે (ચાંદસુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
૨ બેન રાધીબાઈ (પૂ આચાર્ય ધર્મદાસજી મહારાજના સપ્રદાયના
મત્રિ કીશનલાલજી મહારાજના સુશિષ્ય શોભાગમલજી
મહારાજના શિષ્ય સ્વ કેવળચંદ્ર મહારાજના સ્મરણાર્થે)
(ચાંદસુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧

ભાણુવડે

- ૧ શેઠ જ્યેષ્ઠભાઈ માણેકચંદભાઈ ૩૫૨
૨ સધવી માણેકચંદ માધવજી ૨૫૧
૩ શેઠ લાલજી માણેકચંદ લાલપુરવાળા ૨૫૧
૪ શેઠ રામજી જીણાભાઈ ૨૫૧
૫ શેઠ પદમશી ભીમજી ફેફરીયા ૨૫૧
૬ ફેફરીયા ગાડાલાલ કાનજીભાઈ હા. અ સૌ શાંતાબેન વસનજી ૨૫૧
૭ સ્વ. મહેતા પૂતમચંદ ભવાનના સ્મરણાર્થે હા. તેમના
ધર્મપત્નિ દિવાળીબેન લીલાધર (ગુદાવાળા) ૨૫૧

ભાવનગર

- ૧ સ્વ કુંવરજી બાવાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શાહ લહેરચંદ કુંવરજી ૩૦૧
૨ કોઠારી ઉદયલાલજી સાહેબ ૨૫૧

બાણાળા-ધેણાશા

- ૧ સ્વ. મોહનલાલ નરસિંહદાસના કુમરણામે
હા તેમનાં ધર્મપત્નિ સુરજબેન મોરારણ ૨૫૧

બાનાબર

- ૧ શ્રી વર્ધમાન સ્વા. જૈન આવક સમ હા. મિશ્રીલાલ જૈન વહીવ ૨૫૧

બાલોતર

- ૧ શાહ જેઠમલલ હસ્તીમલલ ભગવાનદાસલ ભણસારી ૨૫૧

બીહડા

- ૧ શાહ કાનલ શામલભાઈ ૨૫૧

બિકાનેર

- ૧ શેઠ ભોજાનલ શેઠીયા ૨૫૪

બેરાબ

- ૧ શેઠ જાગલ કેશવલ જાનભાઈર માટે ૨૫૧

બેલારી

- ૧ શ્રી સ્વા. જૈન સમ હા. શેઠ હંબરીમલલ હસ્તીમલલ રાંકા ૨૫૧

બેરમો

- ૧ શ્રી બેરમો સ્વા. જૈન સમ હા. મહેતા નવલખદ હાઈમથદ ૨૫૧

બેગસોર

- ૧ બાટલીયા વનેચદ અમીચદ મહાવીર ટેલ્ટાઇલ રોડ તરફથી
ભાઈ ચન્દ્રકાન્તના લગ્નની ખુશાલીમા ૨૫૨
- ૨ શેઠ મિશનલાલલ કુલચંદલ સાહેબ ૨૫૧

ખોટાદ

- ૧ સ્વ. વસાણી હરગોવિંદદાસ છગનલાલના સ્મરણાર્થે
હા. તેમના ધર્મપત્તિ છગલબેન ૨૫૧

ખોડેલી

- ૧ શાહ પ્રવીણચંદ્ર નરસિંહદાસ સાણુંદવાળા ૨૫૧
૨ શાહ ગીરધરલાલ સાકરચંદ ૨૫૧

ખોરા

- ૧ સ્વરૂપચંદ્ર જવાહરમલ જોરડીયા, મનોબાઈ સુગનલાલના
સ્મરણાર્થે (ચાંદમુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
૨ બેન રાધીબાઈ (પૂ આચાર્ય ધર્મદાસ જહારાજના સપ્રદાયના
મંત્રિ કીશનલાલ જહારાજના સુશિષ્ય શોભાગમલ જહારાજના
શિષ્ય સ્વ કેવળચંદ્ર જહારાજના સ્મરણાર્થે)
(ચાંદમુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧

ભાણુવડ

- ૧ શેઠ જ્યેષ્ઠભાઈ માણેકચંદભાઈ ૩૫૨
૨ સધવી માણેકચંદ માધવજી ૨૫૧
૩ શેઠ લાલજી માણેકચંદ લાલપુરવાળા ૨૫૧
૪ શેઠ ગમજી જીણાભાઈ ૨૫૧
૫ શેઠ પદમશી ભીમજી દ્રૌક્ષીયા ૨૫૧
૬ દ્રૌક્ષીયા ગાડાલાલ કાનજીભાઈ હા. અ સૌ શાતાબેન વસનજી ૨૫૧
૭ સ્વ મહેતા પૂતમચંદ ભવાનના સ્મરણાર્થે હા. તેમના
ધર્મપત્તિ દિવાળીબેન લીલાધર (ચુંદાવાળા) ૨૫૧

ભાવનગર

- ૧ સ્વ કુવરજી બાવાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શાહ લહેરચંદ કુવરજી ૩૦૧
૨ કેઠારી ઉદયલાલજી સાહેબ ૨૫૧

લીલાવાહા

- ૧ શ્રી યાત્રિ જૈન પુસ્તકાલય હા. આંદમલલ માનમલલ સભવી ૨૫૧
૨ શેઠ લીમરાજલ મીશ્રીલાલ ૩૦૧

લીમ

- ૧ અપકલાલ જૈન પુસ્તકાલય હા. શેઠ ઇગામલલ માગીલાલ ૨૫૧

ભુસાવલ

- ૧ શેઠ રાજમલલ નડલાલ ઘેરીગલદ્રસ્ટ ૨૫૧

ભોભય

- ૧ જ્ઞાન મહિના સેક્રેટરી ચાહ કુવરલ હવરાજ ૨૫૧

મદ્રાસ

- ૧ શેઠ મેમરાજલ દેવીચલ મહેતા ૨૫૧
૨ મહેતા મણીલાલ જાઈચલ ૨૫૧
૩ મહેતા કુરુજમલ જાઈચલ ૨૫૧
૪ જાપાલાલ જાઈચલ મહેતા ૨૫૧

મનોર

- ૧ ચાહ શેરમલલ દેવીચલ જયવતગલવાળા હા.
પૂતમચલ શેરમલલ જોશ્યા ૨૫૧

માનકુવા

- ૧ સ્વ. મહેતા કુવરલ નાથાલાલના સ્મરણાર્થે હા. તેમનાં જર્મપત્નિ
કુવરમાઈ હરખચલ (માનકુવા સ્થા. જૈન સંઘ આટે) ૨૫૧

મહિવી

- ૧ શ્રી સ્થા. છોકેડી જૈન સંઘ હા. મહેતા મુનીલાલ વેલલ ૬૭૭

માંડવા

- ૧ શ્રી માંડવા સ્થા. જૈન સંઘ
હા. અ. સૌ કંચનગૌરી રતીલાલ ગોસલીયા (ગઢડાવાળા) ૨૫૧

માલેગાંવ

- ૧ શ્રી સ્થા જૈન સંઘ હા કુતેલાલ, માલુ જૈન ૨૫૧

સુબર્ધ તથા પરાંઓ

- ૧ સ્વ. પિતાશ્રી કુદનમલજી મોતીલાલજી મુંથાના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ મોતીલાલજી જીગરમલજી (અહમદનગરવાળા) ૨૫૧
- ૨ શ્રી વર્ધમાન સ્થા જૈન સંઘ હા કામદાર રૂપચંદ શીવલાલ (અંધેરી) ૨૫૧
- ૩ અ. સૌ કમળાબેન કામદાર હા કામદાર રૂપચંદ શીવલાલ (અંધેરી) ૨૫૧
- ૪ સ્વ. માતૃશ્રી કડવીબાઈના સ્મરણાર્થે હા. તેમનાં પૌત્ર
હકમીચંદ તારાચંદ દોશી (અંધેરી) ૨૫૧
- ૫ શાહ હરજીવન કેશવજી ૨૫૧
- ૬ શાહ રમણીકલાલ કાળીદાસ તથા અ. સૌ. કાન્તાબેન રમણીકલાલ ૨૫૧
- ૭ સઘવી હિંમતલાલ હરજીવનદાસ ૨૫૧
- ૮ વોરા પાનાચંદ સંઘજીના સ્મરણાર્થે
હા. ત્રબકલાલ પાનાચંદ એન્ડ પ્રધર્સ ૨૫૧
- ૯ શાહ રામજી કરશનજી થાનગઢવાળા ૨૫૧
- ૧૦ સ્વ જટાશકર દેવજીભાઈ દોશીના સ્મરણાર્થે
હા. રણછોડદાસ (બાબુલાલ) જટાશકર દોશી ૩૦૧
- ૧૧ ઘેલાણી વલ્લભજી નરસેરામ હા નરસી હદાસ વલ્લભજી ૨૫૧
- ૧૨ કપાસી મોહનલાલ શીવલાલ ૨૫૧
- ૧૩ શાહ ત્રિભોવનદાસ માનસિંગભાઈ દોઢીવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. શાહ હરખચંદ ત્રિભોવનદાસ ૨૫૧
- ૧૪ ખેતાણી મણીલાલ કેશવજી (વડીયાવાળા) ઘાટકોપર ૨૫૧
- ૧૫ સ્વ. પિતાશ્રી શામજી કદ્યાણુજી ગોડલવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. વૃજલાલ શામજી બાવીસી ૩૦૧
- ૧૬ શાહ મનહરલાલ પ્રાણજીવનદાસ ૨૫૧

૧૭	સ્વ. આચારામ ઝીરધરલાલના સ્મરણાર્થે હા. ચાતિલાલ આચારામવતી જયવતલાલ ચાતિલાલ	૨૫૧
૧૮	ગાંધી કાલીલાલ માણેકચંદ	૨૫૧
૧૯	ચાહ રવજીભાઈ તથા ભાઈલાલભાઈની કુલ. (કાંદીવણી)	૨૫૧
૨૦	અ. સૌ લાલુભેન હા. રવજીભાઈ ચામલ	૨૫૧
૨૧	સ્વ માતુશ્રી માણેકભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ વલ્લભદાસ નાનલ	૨૦૧
૨૨	એક અગૃહસ્થ હા. શેઠ સુદરલાલ માણેકલાલ	૨૫૧
૨૩	શેઠ ખુશાલભાઈ ખેગારભાઈ	૨૫૦
૨૪	શેઠ ચુનીલાલ નરભેશમ વેઢરીવાળા	૨૫૧
૨૫	સ્વ માતુશ્રી જોમતીભાઈના સ્મરણાર્થે હા. ચાહ પોપટલાલ પાનાચંદ	૨૫૧
૨૬	કોટેલા જયવીલાલ રણછોડદાસ સૌભાગ્યચંદ ભુનાગદવાળા	૨૫૧
૨૭	વેરા કાકરશી જયરાજ	૨૫૧
૨૮	કેઠારી સુખલાલજી પુનમચંદજી (ખારેશ)	૨૫૧
૨૯	અ. સૌ ભેન કુદનગૌરી મનહરલાલ સઘવી	૨૫૧
૩૦	કેઠારી સમજીકલાલ કસ્તુરચંદભાઈ	૨૫૧
૩૧	દેશાઈ અમૃતલાલ વર્ધમાનના સ્મરણાર્થે હા. કલ્પીચંદ અમૃતલાલ દેશાઈ	૨૫૧
૩૨	સ્વ ત્રિભોવનદાસ મજપાળ વીંછીયાવાળાના સ્મરણાર્થે હા. હરજોવિંદદાસ ત્રિભોવનદાસ અજમેરા	૨૫૧
૩૩	તેભણી કુબેરદાસ પાનાચંદ	૨૫૧
૩૪	શેઠ સુરદારમલજી દેવીચંદજી કાવેડીયા (સાહીવાળા)	૨૫૧
૩૫	શેઠ નેમચંદ સ્વરૂપચંદ ખભાતવાળા હા. ભાઈ જોડાલાલ નેમચંદ	૨૫૧
૩૬	ચાહ કોનશીભાઈ હીરજીભાઈ	૩૦૧
૩૭	શ્રીમતી મણીભાઈ મજલાલ ખારેખ ભેરીટેબલ ટ્રસ્ટ ફંડ હા. વૃજલાલ દુર્લભજી	૨૫૧
૩૮	કલિયા અમૃતલાલ મોતીચંદ (ખાટકોપર)	૨૫૧
૩૯	કોશી સ્વત્રભુજ સુદરજી	૨૫૧
૪૦	કોશી ભુગલકિશોર સ્વત્રભુજ	૨૫૧
૪૧	કોશી પ્રવિણચંદ સ્વત્રભુજ	૨૫૧
૪૨	શેઠ મનુભાઈ માણેકચંદ હા. ઝાટકીયા નરભેશમ મોશરજી	૨૫૧
૪૩	ચાહ કાલીલાલ મગનલાલ	૨૫૧

૪૪	શેઠ મણીલાલ ગુલાબચંદ	ઘાટકોપર	૨૫૧
૪૫	શેઠ શેઠ છગનલાલ નાનજીભાઈ		૨૫૧
૪૬	શાહ શીવજી માણેકભાઈ		૨૫૧
૪૭	મેસર્સ સવાળી ટ્રાન્સપોર્ટ કું. હા. શેઠ માણેકલાલ વાડીલાલ		૨૫૧
૪૮	શાહ નગીનદાસ કલ્યાણજી (વેરાવળવાળા)		૨૫૧
૪૯	મહેતા ગતિલાલ ભાઈચંદ		૨૫૧
૫૦	શાહ ગ્રેમજી હીંગજી ગાલા		૨૫૧
૫૧	બેન કેશરભાઈ ચંદુલાલ જેસીંગભાઈ શાહ		૨૫૧
૫૨	પારેખ ચીમનલાલ લાલચંદ સાયલાવાળાનાં ધર્મપત્નિ અ. સૌ ચંચળભાઈના સ્મરણાર્થે હા. સારાભાઈ ચીમનલાલ		૨૫૧
૫૩	ધી મરીના મોર્ડન હાઈસ્કૂલ ટ્રસ્ટ ફંડ હા. શાહ મણીલાલ ઠાકરશી		૨૫૧
૫૪	મહેતા મોટર સ્ટોર્સ હા. અનોપચંદ ડી. મહેતા		૨૫૧
૫૫	શેઠ રસીકલાલ પ્રભાશંકર મોરળીવાળા તરફથી તેમનાં માતૃશ્રી મણીબેનના સ્મરણાર્થે		૩૦૧
૫૬	શ્રીચુત જશવંતલાલ ચુનીલાલ વેરા		૨૫૦
૫૭	શાહ કુંવરજી હંસરાજ		૨૫૧
૫૮	દડીયા જેસીંગલાલ ત્રીકમજી		૨૫૧
૫૯	મેદી અભેચંદ સુરચંદ રાજકોટવાળા હા. ડોસાલાલ અભેચંદ		૨૫૧
૬૦	શાહ જેઠાલાલ ડામરશી ધ્રાગધાવાળા હા. શાહ વાડીલાલ જેઠાલાલ		૨૫૦
૬૧	સ્વ. પિતાશ્રી ભગવાનજી હીરાચંદ જસાણીના સ્મરણાર્થે હા. લક્ષ્મીચંદભાઈ તથા કેશવલાલભાઈ		૩૦૧
૬૨	સ્વ પિતાશ્રી શાહ અળાલાલ પુરૂષોત્તમદાસના સ્મરણાર્થે હા. શાહ બાપલાલ અંબાલાલ		૨૫૧
૬૩	સ્વ. કસ્તુરચંદ અમરશીના સ્મરણાર્થે હા. તેમના ધર્મપત્નિ ઝવેરબેન મગનલાલ વતી જયતિલાલ કસ્તુરચંદ મશ્કરીયા (ચુડાવાળા)		૨૫૧
૬૪	શેઠ હુંગરશી હંસરાજ વીસરીયા		૨૫૧
૬૫	શાહ રતનશી મોણીશીની કું		૨૫૧
૬૬	શેઠ શીવલાલ ગુલાબચંદ મેવાવાળા		૨૫૧
૬૭	શાહ ચંદુલાલ કેશવલાલ		૨૫૧
૬૮	સ્વ પિતાશ્રી વિરચંદ જેસીંગ શેઠ લખતરવાળાના સ્મરણાર્થે હા. કેશવલાલ વીરચંદ		૨૫૧
૬૯	ચંદુલાલ કાનજી મહેતા		૨૫૧

૭૦	શ્રી વર્ધમાન સ્થા. જૈન સંઘ	
	હા. કેશરીમઠલ અનોપ્પદલ ગુમસીયા	(મલાઠ) ૨૫૧
૭૧	સ્વ. પિતાશ્રી પતુભાઈ મોનાભાઈના સ્મરણાર્થે	
	હા. શાહ કાનલ પતુભાઈ	, ૨૫૧
૭૨	અ. સૌ. પાનભાઈ હા. શેઠ પદમશી નરસિંહભાઈ	, ૨૫૧
૭૩	સ્વ. નાગશીભાઈ સેજપાસના સ્મરણાર્થે હા. રામલ નાગશી	" ૩૦૧
૭૪	સ્વ. ગોડા વણારશી ત્રીભોવનદાસ સરસપ્રજાળાના સ્મરણાર્થે	
	હા. જગજીવન વણારશી ગોડા	, ૨૫૧
૭૫	સ્વ. કાનલ મૂળના સ્મરણાર્થે તથા માતૃશ્રી દિવાળીભાઈના	
	૧૬ ઉપવાસના પાસણ પ્રસંગે હા. જયતિલાલ કાનલ	૨૫૧
૭૬	શાહ પ્રેમલ માલશી ગગર	" ૨૫૧
૭૭	શાહ વેલશી જેશીગભાઈ છાસરાવાળા તરફથી તેમના સર્મપત્રિ	
	સ્વ. નાનભાઈના સ્મરણાર્થે	" ૩૦૧
૭૮	સ્વ. પિતાશ્રી રાયશી વેલશીના સ્મરણાર્થે હા.	
	શાહ રામલ રાયશીભાઈ	" ૩૦૧
૭૯	સ્વ. પિતાશ્રી બીમલ કેશશી તથા માતૃશ્રી પાલાબાઈના	
	સ્મરણાર્થે હા. શાહ ઉમરશી બીમશી	, ૩૦૧
૮૦	શાહ વરદા બાઈ ચીવલભાઈ	" ૨૫૧
૮૧	શાહ બીમલ મુળલ પૂજા	" ૨૫૧
૮૨	સ્વ. માતૃશ્રી જહઠભાઈના સ્મરણાર્થે હા. દેશાઈ વજલાલ કાળીદાસ	" ૨૫૧
૮૩	અ. સૌ. સમતાગેન શાતિલાલ C/o શાંતીલાલ ઉજમશી શાહ	, ૨૫૧
૮૪	સ્વ. કેશવલાલ વણશજ કેઢારીના સ્મરણાર્થે સુજબેન તરફથી	
	હા. વનમુખલાલભાઈ	૨૫૧
૮૫	સ્વ. પિતાશ્રી હસરાજ હીરાના સ્મરણાર્થે	
	હા. કેવશી હસરાજ કમ્ઠ બીરઠ નાળા	" ૨૫૧
૮૬	મેલાણી પ્રજુલાલ ત્રીકમલ	(બારીવલી) ૨૫૨
૮૭	શેઠ ત્રબલલાલ કમ્પુસ્વદલી મડી અજરામરશાસ્ત્રી બ. જાગેને લેન (માટુ ગા)	૨૫૧
૮૮	અ. સૌ. બેન રજનગૌરી C/o શાહ ચાંદુલાલ દક્ષીણદ	૨૫૧
૮૯	શાહ નટવરલાલ દીપસદ તરફથી તેમના સર્મપત્રિ અ. સૌ.	
	સુશીલાબેનના વર્ષીતપની ખુશાલીમાં	" ૨૫૧
૯૦	કેશી બીખાલાલ વૃજલાલ પાળીમાદનાળા	" ૨૫૧
૯૧	શાહ બેપાળલ માવસુબ	" ૨૫૧

- ૬૨ દોશી કુલચંદ માણેકચંદ " ૨૫૦
 ૬૩ શેઠ ચંપકલાલ ચુનીલાલ દાદભાવાળા " ૨૫૧
 ૬૪ શ્રી વર્ધમાન સ્વા ભૈન શ્રાવક સંઘ હા. સંઘવી (દાદર) ૨૫૧
 ચીમનલાલ અમરચંદ " ૨૫૧
 ૬૫ શાંતિલાલ હુંગરશી અદાણી " ૩૦૧
 ૬૬ શાહ કરશન લઘુભાઈ " ૨૫૧
 ૬૭ કીશનલાલ સી મહેતા શીવ ૨૫૧
 ૬૮ માતુશ્રી છત્રીબાઈના સ્મરણાર્થે
 હા. શામજી શીવજી કચ્છ ગુંદાળાવાળા ગોરેગાંવ ૨૫૧
 ૬૯ સ્વ. શાહ રાયશી કચરાભાઈના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્નિ
 નેણુબાઈ વતી હા જેઠાલાલ રાયશી " ૨૫૧
 ૧૦૦ શુશીલાબેનન શકરાભાઈ C/o નવીનચંદ વસતલાલ શાહ વિલેપાલે ૨૫૧
 ૧૦૧ બેન ચંદનબેન અમૃતલાલ વારિયા ૨૫૧
 ૧૦૨ સ્વ. કાળીદાસ જેઠાલાલ શાહના સ્મરણાર્થે
 હા. સુમનલાલ કાળીદાસ (કાનપુરવાળા) ૩૦૧
 ૧૦૩ શાહ ત્રીભોવન ગોપાલજી તથા અ. સૌ બેન કસુંબા
 ત્રીભોવન (યાનગઢવાળા) શીવ ૨૫૧

મુળી

- ૧ શેઠ ઉજ્જમશી વીરપાળ હા. શેઠ કેશવલાલ ઉજ્જમશી ૩૦૧

મોરબી

- ૧ દોશી માણેકચંદ સુદરજી ૩૫૧

મોરબાસા

- ૧ શ્રીચુત નાથાલાલ હી મહેતા ૨૫૧
 ૨ શાહ દેવરાજ પેથરાજ ૨૫૦

યાદગીરી

- ૧ શેઠ બાદરમલજી સુરજમલજી એંકર્સ ૨૫૦

સ્તલામ

૫ ૫

- ૧ અનેક ભક્તજનો તરફથી હા. શ્રીમાન કેશરીમલ્લ 'કેકે
(શ્રી કેવળચંદ્ર મુનિશ્રીના ઉપદેશથી) ૨૫૧

રાણપુર

- ૧ શ્રીમતિ માતૃશ્રી સમસ્તભાઈના સ્મરણાર્થે
હા. ડૉ. નરોત્તમદાસ મુનીશ્વાર કાપડીયા ૨૫૧
- ૨ સ્વ. પિતાશ્રી લહેરાભાઈ શ્રીમલ્લના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ કાલીદાસ લહેરાભાઈ વચાણી ૩૦૧

રાણાવાસ

- ૧ શેઠ જ્વાનમલ્લ નેત્રીચંદલ હા. બાળુ રીખબચંદલ ૩૦૧

રાયપુર

- ૧ સ્વ. માતૃશ્રી શ્રીમલ્લના સ્મરણાર્થે
હા. શાહ શીવલાલ મુલાખચંદ વડવાણવાળા ૨૫૧
- ૨ શેઠ કાગુરામલ્લ ચાંદમલ્લ સંચેલી મુથા ૨૫૧

રાજકોટ

- ૧ વાઘીલાલ ઠાણેજી જી. ડ. મિન્ડીજ વડંસ ૪૦૦
- ૨ શેઠ રતીલાલ ન્યાયચંદ ચીતલીયા ૨૫૧
- ૩ બાળુ પરશુરામ કજનલાલ શેઠ ઉદેપુરવાળા ૨૫૦
- ૪ શેઠ મનુભાઈ મુળચંદ (જી. લનીઆર સાહેબ) ૨૫૧
- ૫ શેઠ શાંતિલાલ પ્રેમચંદ તેમના ધર્મપત્નિના વર્ષીતપ પ્રસંગે ૨૫૧
- ૬ શેઠ પ્રભારામ વીઠ્ઠલ ૨૫૧
- ૭ ઉદાણી ન્યાયચંદ કાકેમચંદ વડીલ ૨૫૧
- ૮ બેન સમુબાળા નૌતમલાલ જસાણી (વર્ષીતપની ખુશાલી) ૨૫૧
- ૯ મોડી સોભાગચંદ મોટીચંદ ૨૫૧
- ૧૦ બદણી શ્રીમલ્લ વેલ્લ તરફથી તેમના ધર્મપત્નિ જી. સો.
સમસ્તજનના વર્ષીતપ નિમિત્તે ૨૫૧

૧૧	દોશી મોતીચંદ ધારશીભાઈ (રીટાયડ) એકઝીક્યુટીવ એન્જનીયર	૨૫૧
૧૨	કામદાર ચંદુલાલ જીવરાજ (ધાંગધાવાળા)	૨૫૦
૧૩	હેમાણી ઘેલાભાઈ સવચંદ	૨૫૧
૧૪	દક્ષતરી પ્રભુલાલ ન્યાયચંદ	૨૫૧
૧૫	સ્વ. મહેતા દેવચંદ પુરૂષોત્તમના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્નિ હેમકુંવરભાઈ તરફથી હા. જયતિલાલ દેવચંદ મહેતા.	૨૫૧
૧૬	પારેખ શીવલાલ જૂઝાભાઈ મોમ્બાસાવાળા હા. અ. સૌ. કચનએન	૨૫૨

૨૫૨

૧	પૂન્ય વાલજીભાઈ ન્યાયચંદભાઈ	૨૫૧
---	----------------------------	-----

લખતર

૧	શાહ રાયચંદ ઠાકરશીના સ્મરણાર્થે હા. શાતિલાલ રાયચંદ શાહ	૨૫૧
૨	ભાવસાર હરજીવનદાસ પ્રભુદાસના સ્મરણાર્થે હા. ત્રીભોવનદાસ હરજીવનદાસ	૨૫૧
૩	શાહ તલકશી હીરાચંદના સ્મરણાર્થે હા. ભાઈ અમૃતલાલ તલકશી	૨૫૧
૪	શાહ ચુનીલાલ માણેકચંદ	૨૫૧
૫	શાહ બદવજી એઘડભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શાતિલાલ બદવજી	૨૫૧
૬	દોશી ઠાકરશી ગુલાબચંદના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્નિ સમરતખેન તરફથી હા. જયતિલાલ ઠાકરશી	૨૫૧

લાલપુર

૧	શેઠ નેમચંદ સવજી મોદી હા. ભાઈ મગનલાલ	૨૫૧
૨	શેઠ મુલચંદ પોપટલાલ હા. મણીલાલભાઈ તથા જેશીંગલાલભાઈ	૨૫૧

લાખેરી

૧	માસ્તર જેઠલાલ મોનજીભાઈ હા. મહેતા અમૃતલાલ જેઠલાલ (સીવીલ એન્જનીયર સાહેબ)	૨૫૧
---	---	-----

લાકડીયા

૧	શ્રી લાકડીયા સ્થા. જૈન સંઘ હા. શાહ રતનશી કરમજી	૨૫૧
---	--	-----

હીમિટી (સૌરાષ્ટ્ર)

- ૧ શાહ ચક્રબર્તી શુભાભચંદ ૨૫૧

હીમિટી (પચમહાલ)

- ૧ શાહ કુવરજી શુભાભચંદ ૨૫૧
 ૨ છાજેક ઘાસીરામ શુભાભચંદ ૨૫૧
 ૩ શેઠ વીરચંદ પન્નાલાલજી કલ્કાત ૨૫૧

લોનાવલા

- ૧ શેઠ ખનરાજજી મુલચંદજી મુલા ૨૫૧

હુધિયાના

- ૧ બાબુ રાજેન્દ્રકુમાર જૈન કિલ્હીવાળા ૨૫૧

વડવાણુ રાહેર

- ૧ શેઠ દિલીપકુમાર સવાઈલાલ C/o શાહ સવાઈલાલ ગમ્ભીરલાલ ૨૫૧
 ૨ હામદાર મગનલાલ બોઠગદાસ હા. રતીલાલ મગનલાલ ૨૫૧
 ૩ સમવી મુળચંદ ભેચરભાઈ હા. ભવજીલાલ ગદ્દલદાસ ૨૫૧
 ૪ શેઠ કાંતીલાલ નાગરદાસ ૨૫૧
 ૫ વોરા ચત્રજીભ મગનલાલ ૨૫૧
 ૬ સમવી ચીવલાલ હીમજીભાઈ ૨૫૧
 ૭ શાહ દેવચીભાઈ દેવકરજી ૨૫૧
 ૮ વોરા ડોસાભાઈ લાલચંદ સ્થા. જૈન સમ
 હા. વોરા નાનચંદ ચીવલાલ ૨૫૧
 ૯ વોરા ધનજીભાઈ લાલચંદ સ્થા. જૈન સમ
 હા. વોરા પાનાચંદ ગોબરદાસ ૨૫૧
 ૧૦ દોશી વીરચંદ સુરચંદ હા. દોશી નાનચંદ ઉજગચી ૨૫૧
 ૧૧ સ્વ વોરા મણીલાલ મગનલાલ તથા વોરા ચત્રજીભ મણીલાલ / ૨૫૧
 ૧૨ શાહ વાઘીલાલ દેવજીભાઈ ૨૫૧
 ૧૩ હામદાર ગોરધનદાસ મગનલાલના ધર્મપત્ની
 અ. સૌ. કમળાબેન રત્નનવાળા ૨૫૧

૧૪ શેઠ વૃજલાલ સુખલાલ ૨૫૧

વડોદરા

- ૧ કામદાર કેશવલાલ હિંમતરામ પ્રોફેસર ૨૫૧
 ૨ વડીલ મણીલાલ કેશવલાલ શાહ ૨૫૧
 ૩ સ્વ. પિતાશ્રી ફકીરચંદ પુનભાઇના સ્મરણાર્થે ૨૫૧
 હા. શાહ રમણલાલ ફકીરચંદ ૨૫૧

વડીયા

શેઠ ભવાનભાઈ કાળાભાઈ પચમીયા ૨૫૧

વલસાડ

૧ શાહ ખીમચંદ મુળજીભાઈ ૨૫૧

વણી

૧ મહેતા નાનાલાલ છગનલાલના ધર્મપત્નિ સ્વ. ચંચળબેન તથા
 પુરીબેનના સ્મરણાર્થે હા. મનહરલાલ નાનાલાલ મહેતા ૨૫૧

વટામણ

૧ શ્રી સ્થા. જૈન સઘ હા. પટેલ હાલ્લાભાઈ હલુભાઈ ૨૫૧

વડગાંવ

૧ શેઠ માણેકચંદ જી રાજમલ જી બાફણા ૨૫૧

વાંકાનેર

૧ ખઢેરીયા કાતીલાલ ત્રંબકલાલ ૨૫૧
 ૨ દફતરી ચુનીલાલ પોપટભાઈ મોરખીવાળા
 હા. પ્રાણુલાલ ચુનીલાલ દફતરી ૨૫૧

વીંછીયા

૧ શ્રી સ્થા. જૈન સઘ. હા. અજમેરા રામચંદ મજપાળ ૨૫૧

- ૧ માસ્તર વીઠલભાઈ મોદી ૨૫૧
- ૨ શાહ નાગરદાસ માણેકચંદ ૨૫૧
- ૩ શાહ મણીલાલ જીવણલાલ શાહપુરવાળા ૨૫૧
- ૪ શાહ અમુલખ નાગરદાસનાં ધર્મપત્નિ જી. સૌ. બેન લીલાવતીના વર્ષાતપ નિમિત્તે હા. શાહ કાતિલાલ નાગરદાસ ૩૦૦
- ૫ સ્વ. શેઠ ઉદ્ધમશી નાનચંદના સ્મરણાર્થે
હા. શાહ સુનીલાલ નાનચંદ ૨૫૧
- ૬ સ્વ. શેઠ મણીલાલ લક્ષ્મીચંદ ખારાથોડવાળાના સ્મરણાર્થે
તેમના પુત્રો તરફથી હા. ખીમચંદભાઈ ૨૫૧
- ૭ સ્વ. શેઠ હરિલાલ પ્રમુદાસના સ્મરણાર્થે હા. અનુભાઈ ૨૫૧
- ૮ સમવી જેઠાદાસ નારણદાસ ૨૫૧
- ૯ સ્વ. શાહ વેલશીભાઈ સાકરચંદ કન્યાસમઠવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. ભાઈ ચીમનલાલભાઈ ૨૫૧
- ૧૦ પારખ મણીલાલ ટોકરશી લાવીવાળા (મોદી બેનના સ્મરણાર્થે) ૨૫૧
- ૧૧ શાહ નારણદાસ નાનજીભાઈના પુત્ર વાઠીલાલભાઈના ધર્મપત્નિ
જી. સૌ. નારખીબેનના વર્ષાતપ નિમિત્તે હા. શાતિલાલ નારણદાસ ૨૫૧
- ૧૨ સ્વ. છળીલાલ ગોકળદાસના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્નિ
કમળાબેન તરફથી હા. મજુલાકુમારી ૨૫૧
- ૧૩ શ્રી રથા. જૈન આવીઠા સમ હા. રત્નાબેન વાઠીલાલ ૨૫૧
- ૧૪ સ્વ. ત્રિભોવનદાસ દેવચંદ તથા સ્વ. ચમળબેનના
સ્મરણાર્થે હા. ડૉ. હિંમતલાલ મુખલાલ ૨૫૧
- ૧૫ શાહ મુળચંદ કાનજીભાઈ હા. શાહ નાગરદાસ ઓલકભાઈ ૨૫૧
- ૧૬ શેઠ મોહનલાલ પિતામ્બરદાસ હા. ભાઈ કેશવલાલ તથા મનમુખલાલ ૨૫૧
- ૧૭ આમલી હીરાબેન નયુભાઈના વર્ષાતપ નિમિત્તે
હા. નયુભાઈ નાનચંદ શાહ ૩૦૧
- ૧૮ શેઠ મણીલાલ શીવલાલ ૨૫૧
- ૧૯ સ્વ. મણીધાર પરસોતમદાસ મુદરજીના સ્મરણાર્થે
હા. સાકરચંદ પરસોતમદાસ શાહ ૨૫૧
- વેરાવળ
- ૧ શાહ કેશવલાલ જેઠાદાસ ૨૫૧

૨	શાહ ખીમચંદ શોભાગ્યચંદ	૨૫૧
૩	સ્વ. શેઠ મદનજી જેચંદલાઈના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્નિ લાડકુંવરબાઈ તરફથી હા. ધીરજલાલ મદનજી	૨૫૧
૪	શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હા. શાહ શોભેચંદ કરશનજી	૨૫૧
૫	શાહ હરકિશનદાસ કુલચંદ કાનપુરવાળા	૨૫૧

સતારા

૧	સ્વ. કોઠારી મદનલાલજી કુંદનમલના સ્મરણાર્થે હા. તેમના ધર્મપત્નિ રાજકુંવરબાઈ	૨૫૧
---	--	-----

સરા

૧	શ્રી સરા સ્થા જૈન સંઘ હા. દોશી પાનાચંદ સોમચંદ	૨૫૧
---	---	-----

સાણુદ

૧	શાહ હીરાચંદ છગનલાલ હા. શાહ ચીમનલાલ હીરાચંદ	૩૦૧
૨	અ. સૌ ચ પાળેન હા. દોશી જીવરાજ લાલચંદ	૨૫૧
૩	પટેલ મહાસુખલાલ ડોશાભાઈ	૨૫૧
૪	શાહ સાકરચંદ કાનજીભાઈ .	૨૫૧
૫	પુરીબેન ચીમનલાલ કલ્યાણજી સઘવી લીંમડીવાળાના સ્મરણાર્થે હા. વાડીલાલ મોહનલાલ કોઠારી	૨૫૧
૬	પારેખ નેમચંદ મોતીચંદ મુળીવાળાના સ્મરણાર્થે હા. પારેખ લીખાલાલ નેમચંદ	૨૫૧
૭	સઘવી નારણદાસ ધરમશીના સ્મરણાર્થે હા. જયતીલાલ નારણદાસ	૨૫૧
૮	શાહ કસ્તુરચંદ હરજીવનદાસ સાણુદવાળા હા. ડો. માણેકલાલ કસ્તુરચંદ શાહ	૨૭૧
૯	શેઠ મોહનલાલ માણેકચંદ ગાધી ચુડાવાળા તરફથી તેમના ધર્મપત્નિ મચ્છાબેન લલ્લુભાઈના સ્મરણાર્થે	૩૦૧

સાલબની

૧	દોશી ચુનીલાલ કુલચંદ	૨૫૦
---	---------------------	-----

સાદરી ગામના પિ ૧ મર્મિ ૧, ૧૯

૧ શેઠ દેવરાજેજી જીવમલજી અમીયા ૧૧ ૧ ૮ ૧૪ ૧૨ ૨૫૧

સાસવંદ

૧ સ્વદનમલજી મુથાના ધર્મપત્નિ બ. સૌ. રજુભાઈ મુથા તરફથી,
હા. અમરજીવજી મુથા ૨૫૧
સુરત

૧ શ્રી સ્વા. જૈન સમ હા. શાહ રતિલાલ લક્ષ્મણાઈ ૨૫૧
૨ શ્રીમુત કસ્થાજીજી માણેજીજી હાલવાળા ૨૫૧
૩ શ્રી હરીપુરા છોકરી સ્વા. જૈન સમ હા. બાળુલાલ છોટાલાલ શાહ ૨૫૧

સુરેન્દ્રનગર

૧ શેઠ આપચીભાઈ મુખલાલ ૨૫૧
૨ ભાવસાર મુનીલાલ પ્રેમજી ૨૫૧
૩ સ્વ. કેશવલાલ મુળજીભાઈના ધર્મપત્નિ અમરજીવજીના સ્મરણાર્થે
હા. ભાઈલાલ કેશવલાલ શાહ ૨૫૧
૪ શાહ ન્યાલજી હરજીજી ૨૫૧
૫ શાહ વાડીલાલ હરજીજી ૨૫૧

સુવધ

૧ સાવળા સામજી હીરજી તરફથી સદાનવી જૈન મુનિશ્રી છોટાલાલજી
મહારાજના ઉપદેશથી સુવધ સ્વા. જૈન સમ જ્ઞાનજીજીને ભેટ ૨૫૧

સાંજેલી

૧ શાહ જુલુજી જુલાળજીજી ૨૫૧
૨ શ્રી સ્વા. જૈન સમ હા. શાહ પ્રેમજીજી દલીજી ૨૫૧

હારીજ

૧ શાહ અમુલજી મુળજીભાઈ હા. પ્રકાશજીજી અમુલજીભાઈ ૩૦૧
૨ સ્વ. જૈન વરૂંકાંતાના સ્મરણાર્થે હા. શાહ અમુલજી મુળજીભાઈ ૩૧

હાટીના માળીયા

૧ શેઠ ગોપાલજી ત્રીકાભાઈ ૨૫૦
૨ શ્રીમતી જ્ઞાનદબૌરી ભગવાનદાસના સ્મરણાર્થે
હા. તેમના નાનાગેન બ. સૌ. મજુલાગેન ભગવાનદાસ ગાંધી ૨૫૧

તા. ૧૫-૫-૬૦ સુધીના મેમ્બરોની સંખ્યા

- ૧૧ આદ્ય મુરખીશ્રી
૨૦ મુરખીશ્રી
૬૩ સહાયક મેમ્બરો
૫૪૬ લાઇફ મેમ્બર
૬૪ બીજા ક્લાસના જુના મેમ્બરો

૭૮૭

સાકરચંદ લાઇચંદ શેઠ
મંત્રી,

રાજકોટ તા. ૧૬-૫-૬૦

*

તા. ૧૬-૫-૬૦થી તા. ૩૧-૫-૬૦ સુધીમાં નીચે મુજબ
નવા મેમ્બરો નોંધાયા છે.

રૂ. ૫૦૦- કોઠારી પોપટલાલ ચત્રભુજલાઈ.	સુરેન્દ્રનગર
રૂ. ૩૫૧ સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર.	અમદાવાદ
રૂ. ૩૫૧ શેઠ ભુરાલાલ કાળીદાસ	અમદાવાદ
રૂ. ૩૫૧ શેઠ મીયાચંદ જુહારમલ જુહારીયા.	રાવટી
રૂ. ૩૦૧ શ્રી સ્થા જૈન સઘ	સુરેન્દ્રનગર
રૂ. ૨૫૧ ડો. ધનજીલાઈ પુરૂષોત્તમદાસ	અમદાવાદ
રૂ. ૨૫૧ શાહ કાતીલાલ હીરાચંદ	સોણેદ
રૂ. ૨૫૧ શેઠ ગેરીલાલ જુગનલાલ ઉદેપુરવાળા	અમદાવાદ

*

મેમ્બર ફી.

ઓછામાં ઓછા રૂ. ૫૦૦૦ આપી આદ્ય મુરખીપદ આપ દિપાવી શકો છો.
ઓછામાં ઓછા રૂ. ૩૦૦૦ આપી એક શાસ્ત્ર આપના નામથી છપાવી શકો છો.
ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૦૦૦ આપી મુરખીપદ મેળવી શકો છો.
ઓછામાં ઓછા રૂ. ૫૦૦ આપી સહાયક મેમ્બર બની શકો છો.
અને ઓછામાં ઓછા રૂ. ૩૫૧ આપી લાઇફ મેમ્બર તરીકે દરેક લાઇ-બેન
દાખલ થઈ શકે છે.

ઉપરના દરેક મેમ્બરોને ૩૨ સૂત્રો તથા તેના તમામ લાગો મળી લગભગ
૭૦ ગ્રંથો જેની કિંમત લગભગ ૮૦૦ ઉપર થાય છે તે ભેટ તરીકે મળી શકે
છે અને દરેક શાસ્ત્રમાં તેમનું નામ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

શાસ્ત્રોનો ન	શાસ્ત્રનું નામ	કિંમત
૧	ઉપાસકદશામ (બીજી આવૃત્તિ) ખલાસ	૮-૮-૦
૨	દશવૈકલિક ૧ લો ભાગ	૧૦-૦-૦
	દશવૈકલિક ૨ લો ભાગ (છપાય છે)	૭-૮-૦
૩	આચારાંગ ૧ લો ભાગ	૧૨-૦-૦
	આચારાંગ ૨ લો "	૧૦-૦-૦
	આચારાંગ ૩ લો "	૧૦-૦-૦
૪	આવરૂપક	૭-૮-૦
૫ થી ૬	નિશ્ચાયલિકા	૧૧-૦-૦
૧૦	નદી સૂત્ર	૧૨-૦-૦
૧૧	કલ્પ સૂત્ર ૧ લો ભાગ	૨૫-૦-૦
	કલ્પ સૂત્ર ૨ લો ભાગ	૨૦-૦-૦
૧૨	અન્તકૃત	૮-૮-૦
૧૩	વિપાક	૧૫-૦-૦
૧૪	અનુવશિષ્ઠાવલિકા	૭-૮-૦
૧૫	દશામૃત	૧૧-૦-૦
૧૬	ઔષધાવલિકા	૧૨-૦-૦
૧૭	ઉત્તરશાખાપન સૂત્ર ૧ લો ભાગ	૧૫-૦-૦
	" ૨ લો ભાગ	૧૫-૦-૦
	" ૩ લો ભાગ (છપાય છે)	
	" ૪ લો " (")	
૧૮	ભગવતી સૂત્ર ૧ લો ભાગ (છપાય છે)	

શ્રી અખિલ ભારત સ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ, રાજકોટ.

પચવર્ષિય યોજના અને તેનો હેતુ

ભવિષ્યના તમારા વારસદારને ખાતર

ફક્ત પાંચ વર્ષ માટે સહાયક બનો

સ્થાનકવાસી સમાજ માટે ધર્મના બે અવલંબન છે. પહેલું શ્રમભુવર્ગ અને બીજું આગમ બત્રીશી. જ્યાં જ્યાં શ્રમભુવર્ગની ગેરહાજરી હોય ત્યાં ત્યાં ધર્મ ટકાવવાનું અત્યારે પણ એકજ સાધન છે અને તે જૈન સિદ્ધાંતો.

પરદેશમાં વસ્તા તેમજ ગામડામાં રહેતા ભાઈઓને તેમજ ખંડેનોને વીરવાણીનો લાભ ક્યારે મળી શકે કે જ્યારે તેઓ જે ભાષા બોલતા હોય તે ભાષામાં સૂત્રો લખાયેલ હોય.

ભગવાન મહાવીરે ફરમાવેલ વાણીની શુંઘણી ગણુધરોએ કરી તે પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલા શાસ્ત્રો અત્યારની પ્રજા વાંચી ન શકે એટલે લાભ તો ક્યાથી લઈ શકે ?

આ બધી મુશ્કેલીઓના નિવારણ માટે પૂ. આચાર્યશ્રી ધાસીલાલજી મહારાજ મૂળ શાસ્ત્રોનું પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, હિન્દી અને ગુજરાતી ભાષાંતર કરી એકજ પેઢી ઉપર એકજ પુસ્તકમાં સાથે ચારે ભાષામાં વીર પ્રભુના વચનોનો ખજાનો હરકોઈ વ્યક્તિ સહેલાઈથી વાંચીને તેના અમૂલ્ય લાભ ઉઠાવી શકે તેવી રીતે તૈયાર કરી રહ્યા છે.

આ સમિતિ દ્વારા પૂજ્યશ્રીના બનાવેલા લગભગ અઠાર શાસ્ત્રો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે હાલમાં ભગવતી સૂત્ર છપાય છે જેના લગભગ ૧૨ ભાગ થશે. અને એક જ શાસ્ત્રનો ખર્ચ લગભગ સવા લાખ રૂ. થશે બત્રીશ સૂત્રો અને તેના ભાગો મળીને લગભગ ૭૦ સી-તેર છોકા પ્રસિદ્ધ થવાની ધારણા છે.

રૂ. ૨૫૧૭ ભરનાર લાઈફ મેમ્બરને આ આખો સેટ જેની કિંમત લગભગ રૂ. ૭૦૦ થી રૂ. ૮૦૦ થાય છે તે ભેટ તરીકે આપવામાં આવે છે પરંતુ આવી રીતે રોજબરોજ તોટો પડતો રહે તે ક્યા સુધી ચલાવી શકાય ? અત્યાર સુધી

મેમ્બરોની સંખ્યા ૭૧૫ની થયેલ છે હાલમાં મેમ્બરો થવા માટે વગર પ્રથમે નામો આવતાં બાથ છે જુલાઈ ૧૯૬૦માં મળનાર કાયવાહક કમિટી વખતે રૂ. ૫૦૧૭ મેમ્બર શ્રી કદવા માટે વાટાઘાટો બાલે છે. હાલમાં કામ ચલાઈ રૂ. ૨૫૧૭ને બદલે મેમ્બર કી રૂ. ૩૫૧૭ રાખવામાં આવી છે

અમં જનરલ સભાએ ઠરાવ કરીને પચ્ચવર્ષીય યોજના બંદી કાઢી છે અને તેનો હેતુ અત્યારે શાસ્ત્રો લેટ તરીકે આપવામાં જે ખોટ ખમવી પડે છે તે પુરી કરવાનો છે રૂ. ૨૫ થી વધુ અમે તેજી રકમ પાંચ વર્ષ સુધી સમિતિને કેલપણ બચ્ચિત (મેમ્બર હોવા ન હોવા તે) લેવું આપે તેમ સમિતિએ અપીલ કરી છે સમિતિના પ્રમુખ શેઠ શાંતિલાલભાઈએ રૂ. ૧૦૦૦૭ બેઠક હજાર પાંચ વર્ષ સુધી આપવાનું બહેર કહ્યું છે

અત્યાર સુધીમાં રૂ. ૪૦૭૮૭ ની રકમ સમિતિને પહેલા વર્ષની લેટ તરીકે મળી પચ્ચ ગાંધી આવી રીતે મહદ આપનારને શાસ્ત્રો લેટ મળવાનું નથી. તે વાત સમજી શકાય તેમ છે

લગ્ન પ્રસંગે પૂત્ર જ મ પ્રસંગે વિદ્યા પ્રસંગે વર્ષિતપ પ્રસંગે તેમજ બીજા શુભ પ્રસંગોએ મતા ખર્ચામાં મોટો કાપ સુધીને પણ આ યોજના અપનાવી હોવા સારા સમાજને અમો વિનંતિ કરીએ છીએ.

અમાગ પરિશ્રમ વેઠીને સમાજના કલ્યાણ માટે જે સત્ત આલું અલગીલ કાવું કરી રહ્યા છે અને જેને બચવસ્થિત રીતે પ્રસિદ્ધ કરીને ઘેર ઘેર આમમો પહેલાઈવા જે સમિતિ કામું કરી રહી છે તેના હાથ મજબુત કરવા સમાજના સાધુ, સાધ્વી આવક-આવિહા એ હરેકની પવિત્ર કરજ છે -એવ વિનંતિ.

તા. ૧-૬-૬૦

રાજકોટ

સેવકે,

માનદ મંત્રીએ,

પંચવર્ષીય યોજનાની સંવત ૨૦૧૬ ની પહેલાં વર્ષની લેટ.

(તા. ૩૧-૫-૬૦ મુદ્દીમાં દાતાઓ તરફથી મળેલી રકમો)

શ્રી શેઠ શાંતિલાલ મંગળદાસ	અમદાવાદ	૧૦૦૦
„ „ બાબુલાલ નારણદાસ	ધોરાજી	૨૫૧
„ „ ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલ	અમદાવાદ	૨૫૧
„ „ ઇશ્વરલાલ પુરૂષોત્તમદાસ	અમદાવાદ	૨૫૧
„ „ હરિલાલ અનોપચંદ	ખંભાત	૨૫૦
„ „ રંગજીભાઈ મોહનલાલ	અમદાવાદ	૨૫૦
„ „ સુલચંદ્ર જવાહીરલાલજી ખરડીયા	અમદાવાદ	૧૦૧
„ „ ગુલાબચંદ લીલાધર ખાટવીયા	ખાખીનળીયા	૧૦૧
„ „ મહેતા પોપટલાલ માવજીભાઈ	નમનધપુર	૧૦૧
„ „ શાહ પ્રેમચંદ સાકરચંદ	અમદાવાદ	૧૦૦
„ „ હાથીભાઈ ચત્રજીજી નમનગરવાળા	અમદાવાદ	૭૫
„ „ મહેતા ભાનુલાલ રૂગનાથ	ધ્રાક્ષ	૭૫
„ „ શાહ હજીનદાસ કેશવજી	મુંબઈ	૭૫
„ „ જુઝાભાઈ વેલશીભાઈ	સુરેન્દ્રનગર	૭૫
„ શાહ હીરાચંદ છગનલાલ હા ચીમનલાલ હીરાચંદ	સાણુદ	૫૧
„ „ મોતીલાલજી હીરાચંદજી	નારાયણગામ	૫૧
„ વકીલ મણીલાલ કેશવલાલ	વડોદરા	૫૧
„ શેઠ ત્રિભોવનદાસ મંગળદાસ	ખંભાત	૫૧
„ „ ખાટવીયા અમીચંદ ગીરધરલાલ	બેગલોર	૫૧
„ „ સુમનલાલ કાળીદાસભાઈ	કાનપુર	૫૧
„ „ હરકીશનદાસ કૂલચંદભાઈ	કાનપુર	૫૧
„ „ બાગમલજી રૂગનાથમલજી લણસારી હા શેઠ નેનમલજી અમદાવાદ		૫૧
„ „ ગીરધરલાલ મણીલાલ તરફથી		
(સ્વ. અ. સૌ છબલબાઈના સ્મરણાર્થે)		ખારાધોડા
„ „ એક સફરહસ્થ હા શાહ રીંગલદાસ જયતિલાલ	અમદાવાદ	૫૧
„ „ ખગડીયા જગજીવનદાસ રતનશી	દામનગર	૫૧
„ વકીલ વાડીલાલ નેમચંદ શાહ	વીરમગામ	૫૧
„ સ્થા. જૈન સઘ હા મહેતા ચંદુલાલ ખેતશીભાઈ	વણી	૫૧
„ શેઠ દોશી જીવરાજ લાલચંદ	સાણુદ	૫૧

”	”	નરસિંહદાસ વળતચંદ સંભવી	મીંજમ્મ	-૫૧
”	”	ડા. કસ્તુરચંદ બાલાભાઈ શાહ	ડા. રજનીકાંત કસ્તુરચંદ શાહ	અમદાવાદ ૫૧
”	”	શેઠ કસ્તુરચંદ હરજીવનદાસ હા. ડા. માણેકલાલ કસ્તુરચંદ	સાણુ	૫૧
”	”	મીમચંદ મણીલાલ	ખારાધોડા	૭૧
”	”	કેશવલાલ એતમચંદ શાહ	ખારાધોડા	૭૧
”	”	ભાઈલાલ ઉચ્ચમચી શાહ	અમદાવાદ	૭૧
”	”	રવીલાલ પોપટલાલ મહેતાના પૂ માતૃશ્રી		
		બેન ચચળબેનના તરફથી લે	વણી	૭૧
”	”	અમૃતલાલ જોષ્ઠભાઈ	ખારાધોડા	૭૧
”	”	મહેતા રણજીતલાલ મોલીલાલ (ઉદેપુરવાળા)	અમદાવાદ	૨૫
”	”	કેશવલાલભાઈ	વીરમગામ	૨૫
”	”	પ્રવિણબેન લક્ષ્મણભાઈ	અમદાવાદ	૨૫
”	”	પાશંખ બીખાલાલ નેમચંદ	સાણુ	૨૫

સમિતિ સર્વ દાતાઓનો આભાર આને છે

રાજકોટ

તા. ૧-૬-૧૯૬૦

સાહેબચંદ ભાઈચંદ શેઠ

મત્રી

उत्तराध्ययन भाग चौथा (अध्य. २५ से ३६ तक)का

विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमाङ्क	विषय	पृष्ठांक
१	पच्चीसवें अध्ययनका प्रारम्भ	१
२	जयघोष और विजयघोषके चरित्रका वर्णन	२-४७
३	छाईसवें अध्ययनका प्रारम्भ और दश प्रकारकी सामाचारीका वर्णन	४८-५६
४	ओघ सामाचारीका वर्णन	५६-५८
५	घिनयशील साधुके औत्सर्गिक दिनकृत्यका वर्णन	५९-६०
६	पौरुषिकालका परिज्ञान	६१-६३
७	पादोन (पोन) पौरुषी जाननेका उपाय	६४
८	मुनिके रात्रिकृत्यका वर्णन	६५-६८
९	विशेषरूपसे मुनिके दिवसकृत्यका कथन	६९-७१
१०	प्रतिलेखना विधिका वर्णन	७२-७५
११	प्रतिलेखनामें दोषोंके त्यागविषयमें सूत्रकारका कथन	७६-८०
१२	भंगप्रदर्शनपूर्वक सदोष और निर्दोष प्रतिलेखनाका विशेष रूपसे वर्णन	८१-८३
१३	निर्दोष प्रतिलेखनाको करताहुआ मुनिके छः कायका विराधक होनेका कथन	८४-८५
१४	निर्दोष प्रतिलेखना करताहुआ मुनिके आराधक होनेका कथन	८६
१५	आहारके छः कारणोंका निरूपण	८७-९०
१६	आहारके त्यागका छः कारणोंका वर्णन	९१-९२
१७	भिक्षाविधिका वर्णन	९३-९५
१८	परिष्ठापन विधिका वर्णन	९६-९९
१९	कायोत्सर्गमें अतिचारका चिन्तन	९९-१००
२०	कायोत्सर्गमें स्थित मुनिकी रात्रिचर्याकी विधिका कथन	१०१-१०४
२१	कायोत्सर्गमें ज्ञानादि अतिचारका चिन्तन	१०५-१०६
२२	कायोत्सर्गमें तपका चिन्तन और सिद्धोंकी स्तुति	१०७-१०८
२३	सामाचारीका कथन और उपसंहार अध्ययन समाप्ति	१०९-११०
२४	सत्ताईसवें अध्ययनका प्रारम्भ	१११

૧	નરસિંહદાસ વખતય ક સઘવી-	મોઝમા	૫૧
૨	ડોલ કસ્તુરચ દ બાલાભાઈ શાહ હાલ રજનીકાત કસ્તુરચ દ શાહ અમદાવાદ		૫૧
૩	રોક કસ્તુરચ દ હરજીવનદાસ હાલ ડોલ માણેકલાલ કસ્તુરચ દ સાણુ		૫૧
૪	બીમચ દ મણીલાલ	ખારાધોડા	૭૧
૫	કેશવલાલ જોતમચ દ શાહ	ખારાધોડા	૭૧
૬	ભાઈલાલ ઉજ્જમચી શાહ	અમદાવાદ	૭૧
૭	રતીલાલ પોપટલાલ મહેતાના પૂ માતુશી		
	બેન અથળબેનના તરફથી લે	વણી	૭૧
૮	અમૃતલાલ જોષદભાઈ	ખારાધોડા	૭૧
૯	મહેતા રણજીતલાલ મોતીલાલ (ઉદેપુસ્વાળા)	અમદાવાદ	૨૫
૧૦	કેશવલાલભાઈ	વીરમગામ	૨૫
૧૧	પ્રવિણાબેન લક્ષ્મણભાઈ	અમદાવાદ	૨૫
૧૨	પાર્ષ્વ બીખાલાલ નેમચ દ	સાણુ	૨૫

અમિતિ સર્વ દાતાઓનો આભાર માને છે

રાજકોટ

સાકરચ દ ભાઈચ દ રોક

તા. ૧-૬-૧૯૬૦

મત્રી

उत्तराध्ययन भाग चौथा (अध्य. २५ से ३६ तक)का

विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमाङ्क	विषय	पृष्ठांक
१	पच्चीसवें अध्ययनका प्रारम्भ	१
२	जयघोष और विजयघोषके चरित्रका वर्णन	२-४७
३	छाईसवें अध्ययनका प्रारम्भ और दश प्रकारकी सामाचारीका वर्णन	४८-५६
४	ओघ सामाचारीका वर्णन	५६-५८
५	विनयशील साधुके औत्सर्गिक दिनकृत्यका वर्णन	५९-६०
६	पौरुषिकालका परिज्ञान	६१-६३
७	पादोन (पोन) पौरुषी जाननेका उपाय	६४
८	मुनिके रात्रिकृत्यका वर्णन	६५-६८
९	विशेषरूपसे मुनिके दिवसकृत्यका कथन	६९-७१
१०	प्रतिलेखना विधिका वर्णन	७२-७५
११	प्रतिलेखनामें दोषोंके त्यागविषयमें सूत्रकारका कथन	७६-८०
१२	भंगप्रदर्शनपूर्वक सदोष और निर्दोष प्रतिलेखनाका विशेष रूपसे वर्णन	८१-८३
१३	निर्दोष प्रतिलेखनाको करताहुआ मुनिके छः कायका विराधक होनेका कथन	८४-८५
१४	निर्दोष प्रतिलेखना करताहुआ मुनिके आराधक होनेका कथन	८६
१५	आहारके छः कारणोंका निरूपण	८७-९०
१६	आहारके त्यागका छः कारणोंका वर्णन	९१-९२
१७	भिक्षाविधिका वर्णन	९३-९५
१८	परिष्ठापन विधिका वर्णन	९६-९९
१९	कायोत्सर्गमें अतिचारका चिन्तन	९९-१००
२०	कायोत्सर्गमें स्थित मुनिकी रात्रिचर्याकी विधिका कथन	१०१-१०४
२१	कायोत्सर्गमें ज्ञानादि अतिचारका चिन्तन	१०५-१०६
२२	कायोत्सर्गमें तपका चिन्तन और सिद्धोंकी स्तुति	१०७-१०८
२३	सामाचारीका कथन और उपसंहार अध्ययन समाप्ति	१०९-११०
२४	सत्ताईसवें अध्ययनका प्रारम्भ	१११

”	”	નરસિંહદાસ વખતચઢ સઘવી	”	”	મીગમા	૫૧
”	”	ડે. હસ્તુરચ હ બાલાભાઈ શાહ હા. રજનીકાંત હસ્તુરચ હ શાહ અમદાવાદ	”	”	અમદાવાદ	૫૧
”	”	શેઠ હસ્તુરચ હ હરજીવનદાસ હા. ડે. માણેકલાલ હસ્તુરચ હ સાલુ હ	”	”	સાલુ હ	૫૧
”	”	મીમચ હ મણીલાલ	”	”	ખારાધોડા	૩૧
”	”	કેશવલાલ જોતમચ હ શાહ	”	”	ખારાધોડા	૩૧
”	”	ભાઈલાલ ઉજમચી શાહ	”	”	અમદાવાદ	૩૧
”	”	રતીલાલ પોપટલાલ મહેતાના પૂ માતૃશ્રી	”	”		
”	”	બેન ચચળબેનના વરફૂલી ભે	”	”	વણી	૩૧
”	”	અમૃતલાલ જોશીભાઈ	”	”	ખારાધોડા	૩૧
”	”	મહેતા રણજીતલાલ મોતીલાલ (ઉદેપુસ્વામી)	”	”	અમદાવાદ	૨૫
”	”	કેશવલાલભાઈ	”	”	વીરમગામ	૨૫
”	”	પ્રવિણબેન લક્ષ્મણભાઈ	”	”	અમદાવાદ	૨૫
”	”	પારેખ શીખાલાલ નેમચ હ	”	”	સાલુ હ	૨૫

સમિતિ સર્વ દાતાઓનો આભાર માને છે

રાજકોટ

સાકરચ હ ભાઈચ હ શેઠ

તા. ૧-૬-૧૯૬૦

મત્રી

उत्तराध्ययन भाग चौथा (अध्य. २५ से ३६ तक)का

विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमाङ्क	विषय	पृष्ठांक
१	पच्चीसवें अध्ययनका प्रारम्भ	१
२	जयघोष और विजयघोषके चरित्रका वर्णन	२-४७
३	छाईसवें अध्ययनका प्रारम्भ और दश प्रकारकी सामाचारीका वर्णन	४८-५६
४	ओघ सामाचारीका वर्णन	५६-५८
५	विनयशील साधुके औत्सर्गिक दिनकृत्यका वर्णन	५९-६०
६	पौरुषिकालका परिज्ञान	६१-६३
७	पादोन (पोन) पौरुषी जाननेका उपाय	६४
८	मुनिके रात्रिकृत्यका वर्णन	६५-६८
९	विशेषरूपसे मुनिके दिवसकृत्यका कथन	६९-७१
१०	प्रतिलेखना विधिका वर्णन	७२-७५
११	प्रतिलेखनामें दोषोंके त्यागविषयमें सूत्रकारका कथन	७६-८०
१२	भंगप्रदर्शनपूर्वक सदोष और निर्दोष प्रतिलेखनाका विशेष रूपसे वर्णन	८१-८३
१३	निर्दोष प्रतिलेखनाको करताहुआ मुनिके छः कायका विराधक होनेका कथन	८४-८५
१४	निर्दोष प्रतिलेखना करताहुआ मुनिके आराधक होनेका कथन	८६
१५	आहारके छः कारणोंका निरूपण	८७-९०
१६	आहारके त्यागका छः कारणोंका वर्णन	९१-९२
१७	भिक्षाविधिका वर्णन	९३-९५
१८	परिष्ठापन विधिका वर्णन	९६-९९
१९	कायोत्सर्गमें अतिचारका चिन्तन	९९-१००
२०	कायोत्सर्गमें स्थित मुनिकी रात्रिचर्याकी विधिका कथन	१०१-१०४
२१	कायोत्सर्गमें ज्ञानादि अतिचारका चिन्तन	१०५-१०६
२२	कायोत्सर्गमें तपका चिन्तन और सिद्धोंकी स्तुति	१०७-१०८
२३	सामाचारीका कथन और उपसंहार अध्ययन समाप्ति	१०९-११०
२४	सत्ताईसवें अध्ययनका प्रारम्भ	१११

२५	सठ्ठाके स्वरूपका वर्णन	११२-१२८
२६	कुक्षिप्योंको छोड़कर गर्गाचार्य मुनिका आत्मकल्याणमें प्रयत्नशील होना	१२९-१३०
२७	अष्टाईसवें अध्ययनका मारम्भ और मोक्षमार्गके स्वरूप और उनके फलका कथन	१३१-१३६
२८	ज्ञान विषयका वर्णन	१३७-१३८
२९	द्रव्यादिके लक्षणका वर्णन	१३८-१४४
३०	द्रव्यमदका वर्णन	१४५-१४६
३१	घर्मादिके भेद और उनके लक्षणका वर्णन	१४७-१४८
३२	काष्ठ और जीवके लक्षणका वर्णन	१४९-१५०
३३	पुद्गल और पर्यायके लक्षण	२५१-२५२
३४	नव तत्त्वका कथन और उनके कथनका कारण	१५३-१५६
३५	सम्यक्त्ववान जीवके भेदका कथन	१५७-१५८
३६	निसर्गरुचिका वर्णन	१५९-१६०
३७	उपदेष्टरुचि और आहाररुचिका वर्णन	१६२-१६३
३८	सुप्तरुचि, बीजरुचि, अग्निगमरुचि और विस्ताररुचि का वर्णन	१६४-१६६
३९	क्रियारुचि और सक्षेपरुचिका कथन	१६७-१६८
४०	धर्मरुचिका कथन और सम्यक्त्ववानके लक्षण	१६९-१७०
४१	सम्यक्त्वका माहात्म्य	१७१-१७२
४२	सम्यक्त्वके आठ प्रकारके आचारका वर्णन	१७३-१७६
४३	चारिभ्रमरूप मोक्षमार्गके भेदका वर्णन	१७७-१८०
४४	यथारूपात् चारिभ किसको होता है ?	१८१-१८२
४५	ज्ञानादिके फलका वर्णन	१८३-१८४
४६	मोक्षरुचिका कथन	१८५-१८६
४७	उन्तीसवें अध्ययनका मारम्भ	१८७
४८	उन्तीसवां अध्ययनकी अवतरणिका	१८८-१९१
४९	संवेगादि विह्वल पदार्थके नामनिर्देश	१९२-१९६
५०	संवेगके स्वरूपका वर्णन	१९७-२००
५१	निर्वेदके स्वरूपका वर्णन	२०१-२०३

५२	धर्मश्रद्धाका वर्णन	२०४-२०७
५३	गुर्वादिशुश्रूषाका वर्णन	२०८-२११
५४	आलोचनाके स्वरूपका वर्णन	२१२-२१५
५५	स्वदोष निंदाके फलका वर्णन	२१६-२१८
५६	गर्हाके स्वरूपका वर्णन	२१९-२२०
५७	सामायिक और चतुर्विंशति स्तव स्तुतिका वर्णन	२२१-२२४
५८	वन्दनाके फलका वर्णन	२२५-२२६
५९	प्रतिक्रमणके फलका वर्णन	२२७-२२८
६०	कायोत्सर्गके फलका वर्णन	२२९-२३०
६१	प्रत्याख्यानके फलका वर्णन	२३१-२३३
६२	स्तुतिके फलका वर्णन	२३४-२३६
६३	कालप्रतिलेखनाके फलका वर्णन	२३७-२५६
६४	प्रायश्चित्तकरणके फलका वर्णन	२५७-२५८
६५	क्षमायाचना और स्वाध्यायके फलका वर्णन	२५९-२६२
६६	वाचनाके फलका वर्णन	२६३-२६४
६७	प्रतिप्रच्छनाके फलका वर्णन	२६५-२६६
६८	परिवर्तनाके फलका वर्णन	२६७-
६९	अनुप्रेक्षाके फलका वर्णन	२६८-२७३
७०	धर्मकथाके फलका वर्णन	२७४-२७५
७१	श्रुतकी आराधना और एकाग्रमनका सनिवेशनका वर्णन	२७६-२७८
७२	संयमपालन और तपके फलका वर्णन	२७९-२८०
७३	व्यवदानके फलका वर्णन	२८१-२८२
७४	सुखशातके फलका वर्णन	२८३-२८४
७५	अप्रतिवद्धताके फलका वर्णन	२८५-२८६
७६	विवेकशयनासनताके फलका वर्णन	२८७-२८९
७७	विनिवर्तनाके फलका वर्णन	२९०-
७८	संभोगप्रत्याख्यानके फलका वर्णन	२९१-२९५
७९	उपधिप्रत्याख्यानके फलका वर्णन	२९६-२९७
८०	आहारप्रत्याख्यानके फलका वर्णन	२९८-२९९
८१	कषायप्रत्याख्यानके फलका वर्णन	३००-३०१

२५	अठ्ठासवें अक्षयनका वर्णन	१३२-१३८
२६	कुक्षिप्योंको छोड़कर बर्गाचाय मुनिका आत्मकल्याणमें प्रयत्नशील होना	१३९-१४०
२७	अठाईसवें अक्षयनका भारम्भ और मोक्षमार्गके स्वरूप और उनके फलका कथन	१३१-१३६
२८	ज्ञान विषयका वर्णन	१३७-१३८
२९	द्रव्यादिके लक्षणका वर्णन	१३८-१४४
३०	द्रव्यमेवका वर्णन	१४५-१४६
३१	धर्मादिके भेद और उनके लक्षणका वर्णन	१४७-१४८
३२	काल और क्षीयके लक्षणका वर्णन	१४९-१५०
३३	पुत्रस और पर्यायके लक्षण	२५१-२५२
३४	नष्टत्वका कथन और उनके कथनका कारण	१५३-१५४
३५	सम्पन्नबवान जीवके भेदका कथन	१५७-१५८
३६	निसर्गरुचिका वर्णन	१५९-१६०
३७	उपदेशरुचि और आहाररुचिका वर्णन	१६२-१६३
३८	सुप्ररुचि, भीमरुचि, अभिगमरुचि और विस्ताररुचि का वर्णन	१६४-१६६
३९	क्रियारुचि और संक्षेपरुचिका कथन	१६७-१६८
४०	धर्मरुचिका कथन और सम्पन्नत्वज्ञानके लक्षण	१६९-१७०
४१	सम्पन्नत्वका माहात्म्य	१७१-१७२
४२	सम्पन्नत्वके आठ प्रकारके आधारका वर्णन	१७३-१७६
४३	चारित्र्यरूप मोक्षमार्गके भेदका वर्णन	१७७-१८०
४४	ययास्यास चारित्र्य किसको होता है ?	१८१-१८२
४५	ज्ञानादिके फलका वर्णन	१८३-१८४
४६	मोक्षगति का कथन	१८५-१८६
४७	अन्तीसवें अक्षयनका भारम्भ	१८७
४८	अन्तीसवा अक्षयनकी अवतरणिका	१८८-१९१
४९	संवेगादि तिष्ठत पदार्थके नामनिर्देश	१९२-१९६
५०	संवेगके स्वरूपका वर्णन	१९७-२००
५१	निर्वेदके स्वरूपका वर्णन	२०१-२०३

५२	धर्मश्रद्धाका वर्णन	२०४-२०७
५३	गुर्वादिशुश्रूषाका वर्णन	२०८-२११
५४	आलोचनाके स्वरूपका वर्णन	२१२-२१५
५५	स्वदोष निंदाके फलका वर्णन	२१६-२१८
५६	गर्हाके स्वरूपका वर्णन	२१९-२२०
५७	सामायिक और चतुर्विंशति स्तव स्तुतिका वर्णन	२२१-२२४
५८	वन्दनाके फलका वर्णन	२२५-२२६
५९	प्रतिक्रमणके फलका वर्णन	२२७-२२८
६०	क्रायोत्सर्गके फलका वर्णन	२२९-२३०
६१	प्रत्याख्यानके फलका वर्णन	२३१-२३३
६२	स्तुतिके फलका वर्णन	२३४-२३६
६३	कालप्रतिलेखनाके फलका वर्णन	२३७-२५६
६४	प्रायश्चित्तकरणके फलका वर्णन	२५७-२५८
६५	क्षमायाचना और स्वाध्यायके फलका वर्णन	२५९-२६२
६६	वाचनाके फलका वर्णन	२६३-२६४
६७	प्रतिप्रच्छनाके फलका वर्णन	२६५-२६६
६८	परिवर्तनाके फलका वर्णन	२६७-
६९	अनुप्रेक्षाके फलका वर्णन	२६८-२७३
७०	धर्मकथाके फलका वर्णन	२७४-२७५
७१	श्रुतकी आराधना और एकाग्रमनका सनिवेशनका वर्णन	२७६-२७८
७२	संयमपालन और तपके फलका वर्णन	२७९-२८०
७३	व्यवदानके फलका वर्णन	२८१-२८२
७४	सुखशातके फलका वर्णन	२८३-२८४
७५	अप्रतिवद्धताके फलका वर्णन	२८५-२८६
७६	विवेकशयनासनताके फलका वर्णन	२८७-२८९
७७	विनिवर्तनाके फलका वर्णन	२९०-
७८	संभोगप्रत्याख्यानके फलका वर्णन	२९१-२९५
७९	उपधिप्रत्याख्यानके फलका वर्णन	२९६-२९७
८०	आहारप्रत्याख्यानके फलका वर्णन	२९८-२९९
८१	कषायप्रत्याख्यानके फलका वर्णन	३००-३०१

८२	योगप्रत्याख्यानके फलका वर्णन	३०२-
८३	शरीरके प्रत्याख्यानका वर्णन	३०३-३०४
८४	सहायप्रत्याख्यानके फलका वर्णन	३०५-३०६
८५	मक्तप्रत्याख्यानके फलका वर्णन	३०७-३०८
८६	सद्भाष प्रत्याख्यानके फलका वर्णन	३०९-३१०
८७	प्रतिरूपता और धैर्यावृत्त्यके फलका वर्णन	३११-३१४
८८	सर्वगुणसंपन्नताके फलका वर्णन	३१५
८९	वीतरागता और क्षान्तिके फलका वर्णन	३१६-३१८
९०	मुक्तिका और आर्जवताके और मार्दवके फलका वर्णन	३१९-३२२
९१	मावसत्यके फलका वर्णन	३२३-३२४
९२	करणसत्यके फलका वर्णन	३२५-३२६
९३	योगसत्यके फलका वर्णन	३२७
९४	मनोगुप्तिक फलका वर्णन	३२८-३२९
९५	वचनगुप्ति और कायगुप्तिके फलका वर्णन	३३०-३३२
९६	मन समाधारणके फलका वर्णन	३३३-३३४
९७	वाक् समाधारणताके फलका वर्णन	३३५-३३६
९८	कायसमाधारणके फलका वर्णन	३३७-३३८
९९	ज्ञानसंपन्नताके फलका वर्णन	३३०-३४०
१००	दर्शनसमन्नताके फलका वर्णन	३४१-३४३
१०१	चारित्र्य संपन्नताके फलका वर्णन	३४४-३४५
१०२	धोत्रेन्द्रिय निग्रहक फलका वर्णन	३४६
१०३	चक्षुरिन्द्रिय निग्रहक फलका वर्णन	३४७
१०४	घ्राणेंद्रिय निग्रहका वर्णन	३४८
१०४	जिह्वेन्द्रिय निग्रहक फलका वर्णन	३४९-
१०६	स्पर्शेन्द्रिय निग्रहके फलका वर्णन	३५०
१०७	मानविजयके फलका वर्णन	३५१-३५२
१०८	मायाविजय और लोभविजयके फलका वर्णन	३५३
१०९	प्रेम-द्वेष-मिथ्याज्ञान विजयके फलका वर्णन	३५४-३५९
११०	क्षेपेष्टीभावके फलका वर्णन	३६०-३६३
१११	सकलकर्मसंयक फलका वर्णन	३६३-३६८
११२	अध्ययनका उपसंहार और अध्ययन समाप्ति	३६६-३६७

११३	तीसवे' अध्ययनका प्रारम्भ	३६८
११४	तपके स्वरूप और उनके फल पानेवालोंकी गतिका वर्णन	३६९-३७०
११५	कर्म खपानेके प्रकारका दृष्टान्तपूर्वक वर्णन	३७१-३७२
११६	तपके भेदप्रभेदोंका वर्णन	३७३-३८१
११७	मरणकालमें होनेवाले अनशनका वर्णन	३८२-३८९
११८	ऊनोदरीके कलका वर्णन	६९०-३९२
११९	क्षेत्रअवमौर्दयका वर्णन	३९२-३९७
१२०	कालऊनोदरीके फलका वर्णन	३९८-३९९
१२१	भावऊनोदरीका वर्णन	४००-४०१
१२२	पर्यायऊनोदरीका वर्णन	४०२-४०३
१२३	भिक्षाचर्याका वर्णन	४०४-४०६
१२४	रसपरित्यागका वर्णन	४०७-
१२५	कायक्लेशका कथन	४०८-
१२६	संलीनताका वर्णन	४०९-४१०
१२७	आभ्यन्तर तपका वर्णन	४११
१२८	दशविध प्रायश्चित्त का वर्णन	४१२-४१५
१२९	विनय का वर्णन	४१६
१३०	वैयावृत्य का वर्णन	४१७-
१३१	स्वाध्याय का वर्णन	४१८-
१३२	ध्यानतप और व्युत्सर्गतप का वर्णन	४१९-४२०
१३३	अध्ययन का उपसंहार और दो प्रकार के तपके फलका वर्णन	४२१-४२२
१३४	इकतीसवे अध्ययन का प्रारम्भ और चरणाविधि का वर्णन	४२३-४४४
१३५	वत्तीसवे अध्ययन का प्रारम्भ और प्रमादस्थाका वर्णन	४४५-४७६
१३६	प्रमादस्थान वर्णनमें चक्षुरिन्द्रिय का वर्णन	४७६-४८२
१३७	राग के अनर्थ मूलत्व का निरूपण	४८३-४८८
१३८	रूपमें तृप्ति रहितों के दोषोंका वर्णन	४८९-
१३९	अदत्तादान शील के दोष वर्णन	४९०-४९४
१४०	रूपमें द्वेष करना भी अनर्थ मूलत्व होने का कथन	४९५-४९६
१४१	रूपमें रागद्वेष न करने पर गुण का कथन	४९७-४९८
१४२	श्रोतेन्द्रियका निरूपण	४९८-५१०
१४३	घ्राणेन्द्रिय का निरूपण	५१०-५२०

१४४	भिह्वेन्द्रिय का निरूपण	५२१-५३०
१४५	स्पर्शनेन्द्रिय का निरूपण	५३०-५३९
१४६	मन का निरूपण	५४०-५५१
१४७	काममोग के स्वरूपका निरूपण	५५२-५५४
१४८	विकृति के स्वरूपका निरूपण	५५५-५५६
१४९	रागके अपनयन-दूर करने के प्रकारका निरूपण	५५७-५५९
१५०	विकारोंसे दोषान्तरांकी उत्पत्ती होनेके समनका कथन	५६०-५६२
१५१	रागद्वयसे ही अनर्थोत्पत्ति होनेका निरूपण	५६३-५६५
१५२	दृष्ट्यासयका वर्णन	५६६-५६९
१५३	मोक्षगतिका निरूपण	५७०-५७२
१५४	अध्ययनका उपसंहार	५७२-५७३
१५५	चौथीसवें अध्ययनका प्रारम्भ	५७४
१५६	कर्म प्रकृतिका वर्णन	५७५-५८०
१५७	ज्ञानावरण और दर्शनावरणके स्वरूपका निरूपण	५८१-५८२
१५८	बेदनीय और मोहनीयके स्वरूपका निरूपण	५८३-५८४
१५९	दर्शनमोहनीयके तीन भेदका निरूपण	५८५-५८६
१६०	आधुक्कर्म और नामकर्मके स्वरूपका वर्णन	५८७-५८८
१६१	गोत्रकर्मके स्वरूपका वर्णन	५८९-५९०
१६२	कर्मों के प्रवेद्याग्र (परमाशु)का निरूपण	५९१-५९८
१६३	मोहनीय कर्मके स्थितिका निरूपण	५९८
१६४	नामगोत्रके स्थितिका निरूपण	५९९
१६५	अध्ययनका उपसंहार	६००-६०१
१६६	चौथीसवें अध्ययनका प्रारम्भ और छेश्याओंका निरूपण	६०२-६०४
१६७	छेश्याओंके कर्णद्वारका निरूपण	६०५-६०९
१६८	छेश्याओंके रसद्वारका निरूपण	६०९-६१४
१६९	छेश्याओंके गंधद्वारका निरूपण	६१४-६१६
१७०	छेश्याओंके स्पर्शद्वारका निरूपण	६१७-६१९
१७१	छक्ष्णद्वारका निरूपण	६१९-६२०
१७२	स्नानद्वारका निरूपण	६२०-६२२
१७३	स्थितिद्वारका निरूपण	६२२-६५४
१७४	गतिद्वारका निरूपण	६५५-६५६

१७५ आयुर्द्वारिका निरूपण	६५७-६६०
१७६ अध्ययन का उपसंहार और समाप्ति	६६०-६६१
१७७ पैंतीसवें अध्ययनका प्रारम्भ	६६२-
१७८ भिक्षुके गुणका वर्णन	६६३-६६६
१७९ भिक्षु की वसतिका निरूपण	६६७-६७०
१८० भक्तपानादि आरम्भ के निवारणका उपदेश	६७०-६७१
१८१ अग्नि समारम्भ के निषेधका निरूपण	६७२-६७४
१८२ भिक्षुको क्रयविक्रय के निषेध का निरूपण	६७५-
१८३ सामुदानिक भिक्षाका निरूपण	६७६-६७८
१८४ भक्तपानादिमें रसलोलुप न होनेका निरूपण	६७९-६८०
१८५ श्रुद्ध्यानपूर्वक सयमाराधनका निरूपणम्	६८१-६८२
१८६ मृत्युसमय के कर्तव्यका निरूपण	६८३-६८४
१८७ जीव और अजीव के स्वरूप का निरूपण	६८५-६८८
१८८ जीवके दो प्रकारका निरूपण	६८९-
१८९ अरूपी अजीवों के दश भेदका निरूपण	६९०-६९२
१९० धर्मादिका निरूपण	६९३-६९४
१९१ कालसे धर्मादिका निरूपण	६९५-६९६
१९२ द्रव्यकी अपेक्षा से रूपिद्रव्यका निरूपण	६९७-७०२
१९३ क्षेत्रकी अपेक्षा से स्कंध एवं परमाणुका निरूपण	७०३-७०५
१९४ काल के विभाग और कालद्वारको आश्रित करके अजीवों कि स्थितिका निरूपण	७०६-७०८
१९५ भावद्वारको आश्रित करके स्कंधपरमाणुका निरूपण	७०९-
१९६ वर्ण गंध आदि प्रत्येक के उत्तर भेदका निरूपण	७१०-
१९७ गंधसे परमाणु का निरूपण	७११-७१२
१९८ स्पर्शको आश्रित करके और परमाणुका निरूपण	७१३-७१४
१९९ संस्थान को लेकर स्कंध परमाणुका निरूपण	७१५-७१६
२०० निलादि वर्णों के भङ्गका निरूपण	७१७-७२०
२०१ गंधगुण के भङ्ग का निरूपण	७२१-७२२
२०२ रसके भङ्गका निरूपण	७२३-७२६
२०३ स्पर्श भङ्गका निरूपण	७२७-७३४
२०४ संस्थान भङ्गका निरूपण	७३५-७३८
२०५ जीवाजीवके स्वरूपका निरूपण	७३९-७४०
२०६ स्त्री मोक्षसमर्थनम्	७४१-७९३

२०७	सिद्धों के स्वरूपका निरूपण	७९४-७९८
२०८	अयोक्तेमें गति के अवरोधका निरूपण	७९९-८०२
२०९	पृथिवी के सम्पानादिकका निरूपण	८०२-८०८
२१०	सिद्धों के एकादि भेदोंमें चलनस्वभावका निरूपण	८०९-८२१
२११	समसारी के स्वरूपका निरूपण	८२२-८२६
२१२	शृण्वण पृथिवी के सात भेदका निरूपण	८२७-८२८
२१३	स्व पृथिवी भीषों के छत्तीस भेदोंका निरूपण	८२८-८३१
२१४	पृथिवीकाय भीषोंका निरूपण	८३२-८३७
२१५	अणुकाय जीवोंका निरूपण	८३८-८४१
२१६	वनस्पतिकाय जीवों का निरूपण	८४२-८५०
२१७	ग्रसकाय जीवका निरूपण	८५१-८५३
२१८	अग्निकाय जीवोंका निरूपण	८५४-८५८
२१९	वायुकाय जीवोंका निरूपण	८५९-८६२
२२०	उदार वीरों के प्रकारके अस जीवका निरूपण	८६३-८६४
२२१	द्वीन्द्रिय जीवोंका निरूपण	८६९-८७२
२२२	त्रिन्द्रिय जीवोंका निरूपण	८६९-८७२
२२३	चतुरिन्द्रिय जीवका निरूपण	८७३-८७६
२२४	पञ्चेन्द्रिय नैरयिक जीवका निरूपण	८७७-८८६
२२५	अचल जीवोंका निरूपण	८८७-८९०
२२६	स्थलचर जीवोंका निरूपण	८९०-८९६
२२७	लेखर जीवका निरूपण	८९७-९००
२२८	मनुष्योंके भेदका निरूपण	९०१-९०८
२२९	देवोंके भेदका निरूपण	९०८-९१८
२३०	देवोंके स्थानादिका निरूपण	९१९
२३१	देवोंकी आयुः स्थितिका निरूपण	९२०-९३२
२३२	देवोंकी कायस्थितिका निरूपण	९३३-९३४
२३३	प्रस्तुत मकरणाका उपसंहार	९३५-९३७
२३४	संलेशनाके भेदका निरूपण	९३८-९४३
२३५	समारा मे स्थित मुनिकी भावनाका निरूपण	९४३-९५२
२३६	कंदर्पादि भावनाका निरूपण	९५३-९५३
२३७	शास्त्रका उपसंहार	९५४-९५५
२३८	शास्त्रप्रशस्त	९५६-९५७

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમ્ ।

ચતુર્થો ભાગઃ

॥ અથ યજ્ઞીયાત્વ્યં પશ્ચવિંશતિતમમધ્યયનમ્ ॥

ઉક્તં પ્રવચનમાતૃનામકં ચતુર્વિંશતિતમમધ્યયનમ્ । અથ યજ્ઞીયાત્વ્યં પશ્ચવિંશ-
તિતમમધ્યયનમારભ્યતે । અસ્ય ચ પૂર્વેણ સહાયમભિસમ્બન્ધઃ — પૂર્વસ્મિન્નધ્યયને
પ્રવચનમાતર ઉક્તાઃ । તાશ્ચ બ્રહ્મગુણસ્થિતસ્યૈવ તત્ત્વતઃ સંભવન્તિ ઇતિ, જયઘોષ
વિજયઘોષચરિતવર્ણનદ્વારા બ્રહ્મગુણા ઇહોચ્યન્તે । ઇત્યનેન સમ્બન્ધેનાયાતમિદમ-
ધ્યયનમ્ । અસ્યાધ્યયનસ્યેયમાદિગાથા—

મૂલ્ય—માહર્ણકુલસંમૂઓ, આસિ વિપ્પો મહાર્જસો ।

જાય્યાઈ જમજંઘમ્મિ, જયઘોસિત્તિ નામ્મઓ ॥ ૧ ॥

પચ્ચીસવાં અધ્યયન પ્રારમ્ભ—

પ્રવચનમાતૃક નામકા ચૌર્ધસવાં અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ । અવ યહ
પચ્ચીસવાં અધ્યયન પ્રારમ્ભ હોતા હૈ । ઇસકા નામ યજ્ઞીય અધ્યયન હૈ,
ઇસકા બી સમ્બન્ધ પૂર્વ અધ્યયનકે સાથ હૈ ઓર વહ ઇસ પ્રકારતે હૈ—
પૂર્વ અધ્યયનમેં જિનપ્રવચન માતાઓકા વર્ણન કિયા જા ચુકા હૈ વે પ્રવ-
ચન માતાએં બ્રહ્મગુણમેં સ્થિત મુનિકે હી હોતી હૈં । ઇસ હેતુસે યહાં જય-
ઘોષ, વિજયઘોષકે ચરિત્રવર્ણન દ્વારા વે બ્રહ્મગુણ કહે જાતે હૈં । ઇસી
સમ્બન્ધકે નિમિત્તસે ઇસ અધ્યયનકા પ્રારમ્ભ કિયા ગયા હૈ । ડસકી
યહ પ્રથમ ગાથા હૈ—‘માહર્ણ’ ઇત્યાદિ ।

પચ્ચીસમા અધ્યયનનો પ્રારંભ

પ્રવચન માતૃક નામનુ ચોવીસમું અધ્યયન સંપૂર્ણ થયું, હવે આ પચ્ચીસમા
અધ્યયનનો પ્રારંભ થાય છે આ અધ્યયનનું નામ યજ્ઞીય અધ્યયન છે. આનો
સંબંધ ચોવીસમા અધ્યયન સાથે આ પ્રમાણે છે.—ચોવીસમા અધ્યયનમાં જીન
પ્રવચનમાતાઓનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે, તે પ્રવચનમાતાઓ બ્રહ્મગુણમાં
સ્થિત એવા મુનિઓમાં જ હોય છે આ હેતુથી અહીં જયઘોષ, વિજયઘોષના
ચરિત્રવર્ણનથી એ બ્રહ્મગુણ કહેવામાં આવેલ છે. એ સંબંધના નિમિત્તથી આ
અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. જેની આ પ્રથમ ગાથા છે. “માહર્ણ” ઇત્યાદિ !

छाया—ब्राह्मणकुलसंभूतः, आसीत् विप्रो महायज्ञाः ।

यायाजी यमयज्ञे, जयघोषेति नामकः ॥ १ ॥

टीका—'माहण०' इत्यादि—

ब्राह्मणकुलसंभूतो—ब्राह्मणवंशे समुत्पन्नः यमयज्ञे—यम इव=कृतान्त इव प्राप्नु
पपातकारितया यमः, स चासीत् यज्ञं प्रति, तस्मिन्=तद्विषये यायामी=मुहुर्मुहु
र्भक्षकौ - मुहुर्मुहुर्द्रव्ययज्ञकर्ता, अत एव - महायज्ञाः = द्रव्ययज्ञकर्तृसमुदाये
विस्तृतकीर्तिं विप्रः=द्रव्ययज्ञादि ब्राह्मणाचारे निरत जयघोषेति नामको ब्राह्मण
आसीत् । 'माहणकुलसंभूतो' इत्युक्त्वाऽपि 'विप्रो' इति पुनः कथनं तस्य
मातुरपि ब्राह्मणकुलोद्भूतत्वं सूचयति । मातुरब्राह्मणकुलोत्पन्नत्वे साक्षर्येण तस्य
वेदान्तविकारित्वाद् विप्रत्वमेव न स्यात् ।

अन्वयार्थ—(जयघोषेति-जयघोष इति) जयघोष नामसे प्रसिद्ध
एक व्यक्ति था । यह (माहणकुलसंभूतो-ब्राह्मणकुलसंभूत) ब्राह्मण
कुलसे उत्पन्न हुआ था । (जायाई जमजगन्मि-यायाजी यमयज्ञे) प्राणि
वधक होनेसे यमरूप यज्ञको प्रतिदिन करनेवाला था, इसी लिये (महा
जसो-महायज्ञाः) इस द्रव्यरूप यज्ञके करनेवालों में यह विशेष प्रसिद्ध
माना जाता था । तथा (विप्रो-विप्रः) द्रव्ययज्ञ आदिरूप ब्राह्मण आचार
में यह निरत बना रहता था । "माहणकुलसंभूतो" ऐसा कह कर
भी जो सूत्रकारने "विप्रो" ऐसा पाठ पुनः कहा है उससे यह सूचित
होता है कि इसकी माता भी ब्राह्मणकुलकी ही थी । यदि माता ब्राह्मण
कुलकी न होती तो उसमें वणसंस्कारता होनेके कारण वेदाध्ययन का
अधिकार भी नहीं होता ॥ १ ॥

अन्वयार्थ—जयघोषेति—जयघोष इति जयघोषना नामधी प्रसिद्ध जे
अभिहित होती माहणकुलसंभूतो—ब्राह्मणकुलसंभूत जे प्रायः कुलभां उत्पन्न
यथा होता जायाई जमजगन्मि—यायाजी यमयज्ञे प्राणीकोने वध करना होवाधी
यमयज्ञ नामना यज्ञने प्रतिदिन करवावाला होता आब कारवधी महाजसो-
महायज्ञा जे द्रव्यरूप यज्ञना करवावालाजोभां जेनी भूज प्रसिद्धि होती तथा
विप्रो-विप्रः द्रव्यरूप ब्राह्मण आचारभां निरत जनी रहेता होता "माहण-
कुलसंभूतो" नाम कहीने यज्ञ सूत्रकारे 'विप्रो' जेवे पाठ करीधी
होवे ते जेनी जे सूचित थाय छे के जेनी माता यज्ञ ब्राह्मणकुलनी व
होती जे तेनी माता प्रायः कुलनी न होत तो तेनाभां यज्ञ करता होवाना
करवे वेदाध्ययनना अधिकार तेने प्राप्त थये न होत ॥ १ ॥

अस्य कथालेशो लिख्यते—

आस्तां वाराणस्यां नगर्यां काश्यपगोत्रोत्पन्नौ जयघोष-विजयघोषनामानौ सहजातौ सोदरौ द्विजौ । अथैकदा जयघोषो गङ्गायां स्नातुं गतः । तत्र स एकं सर्पमपश्यत्, यः सर्पः सकरुणं रटत एकस्य मण्डूकस्य भक्षणे प्रवृत्त आसीत् । तस्मिन्नेव समये चिल्लपक्षी तत्र समापत्य लोहदंशतुल्येन स्वचञ्चुपुटेन भेकं भक्षयन्त तं नागं गृहीत्वा उड्डीय भूमौ प्रक्षिप्तवान् । भूमिपतनत्रुटितसन्धिः स सर्पः किञ्चिदपि चलितुं समर्थो नाभूत् । तदा स पक्षी सर्पं भोक्तुं प्रवृत्तः । पक्षिणा

इसकी कथा इस प्रकार है—

वाणारसी नगरीमें काश्यपगोत्री ब्राह्मणपुत्र दो भाई रहते थे । इन का नाम जयघोष और विजयघोष था । ये दोनों सहोदर-सगे भाई थे । साथ २ उत्पन्न हुए थे । एक दिन जयघोष गंगामें नहानेके लिये गया । वहां उसने एक सर्प देखा । यह सर्प, सकरुण आवाज करते हुए एक मेंढकके भक्षण करनेमें प्रवृत्त हो रहा था । इतनेमें वहां एक चील पक्षी आया और उसने अपनी लोहदंशतुल्य चञ्चुपुटसे मेंढकको खाते हुए उस नागको झपट कर पकड़ लिया और शीघ्रही उड़ गया । परन्तु वह सर्प उसके मुखसे नीचे गिर पड़ा । नीचे गिरते ही सर्पके शरीरकी समस्त संधियां टूट गई । इससे वह चलनेमें सर्वथा असमर्थ हो गया । चीलने उसे चलनेमें सर्वथा असमर्थ देखकर खाना प्रारंभ कर दिया ।

એની કથા આ પ્રમાણે છે —

વાણારસી નગરીમાં કાશ્યપ ગોત્રી બ્રાહ્મણપુત્ર એવા બે ભાઈ રહેતા હતા. જેમનું નામ જયઘોષ અને વિજયઘોષ હતું. એ બંને સહોદર-સગાભાઈ હતા. એક સાથે ઉત્પન્ન થયેલ હતા. એક દિવસ જયઘોષ ગંગામાં નહાવા માટે ગયેલા. ત્યાં તેણે એક સર્પને જોયો. એ સર્પ કંરૂણ અવાજ કરી રહેલા એક દેડકાનું ભક્ષણ કરી રહ્યો હતો. એટલામાં ત્યાં એક સમળી આવી પહોંચી અને તેણે પોતાના લોહદંશ તુલ્ય ચાચથી દેડકાને ખાઈ રહેલા એ સર્પને ઝપટ કરીને પકડી લીધો. અને એકદમ આકાશ માર્ગે ઉડવા માંડ્યું. અદ્ધર જતાં ગમે તે કારણે એ સર્પ તેની પકડમાંથી છટકી ગયો અને નીચે પડ્યો. નીચે પડતાં એ સર્પના શરીરના સાથે સાધા છુટા પડી ગયા આથી તે આલવામાં સર્વથા અસમર્થ બની ગયો. સાપને પોતાના તાબામાંથી છટકીને નીચે પડેલા બાણુતાંજ સમળી પણ ઝડપથી નીચે ઉતરી આવી અને નિશ્ચેષ્ટ થઈ પડેલા એ સર્પને ખાવા માડી. સર્પ પોતાના મોઢામાંના દેડકાને ગળી ગયો.

મક્ષ્યમાણા સ સર્પે તં યેક મસિતવાન્ । તત પશ્વિનાઽપિ સ સર્પો મસિતઃ । इति
 વીક્ષ્ય જયધોપ યન્ ધ્યચિન્તયત્-एकोऽन्य मक्षति, तमप्यपरो मक्षति, इत्येव धम-
 વાન્ દુર્વસં મસતિ ન તુ રસતિ । અહો ! અસ્મિન્ જગતિ જીવાનામેવ દુર્દશા
 દ્રશ્યતે ! મહાશક્તિ સૃત્યુઃ સમગ્રં જગદ્ ગ્રસતિ । તદસારેઽસ્મિન્ મંસારે બુદ્ધિમન્નિ
 રાસ્યો ન કર્ષમ્યા । इह यदि कश्चित्सफलोपद्रव निवारकोऽस्ति, तर्हि धर्म एवाऽस्ति ।
 અતોઽર્થ કલ્પદ્રુમોપમ તં ધર્મયેવ મમાભયિષ્યે । इत्थं विचिन्त्य पारेर्गाई गत स
 મદ્વસદોરકમુલ્લંચસિકાન્ ઘૃતરજોઽરણાદિસાધૂપકરણાન્ સાધૂન્ દવર્શ । तत' स

સર્પને મી વસ મેઢકકો નિગલ લિયા । ચીલ મી વસ સર્પકો સ્વા ગર્દ ।
 इस परिस्थितिको देखकर जयधोपने विचार किया देखो यह संसारकी
 સ્થિતિ કેસી હૈ જો एक एक को खानेके लिये ही कटिपट्ट बना हुआ है ।
 ધલવાન્ દુર્બલકો સ્નાનેમૈ હી આનદ્ માનતા હૈ રક્ષા કરનેમૈ નહીં । वह
 વસકો સ્વાતા હૈ, उसको कोई दूसरा खा जाता है । अहो ! इस संसार
 મૈ જીવોંકી ऐसी ही दुर्दशा हो रही है । महा शक्तिशाली सृष्ट्युरुप राक्षस
 इस समस्त जगत्को अपना मांस बनानेमें लगा हुआ है । अतः जब संसार
 કો ऐसी मयावह भयकर स्थिति है, तो इस असारसंसारमें बुद्धिमानोंको
 આત્યા કરનો હી નહીં चाहिये । हा इस मयावह स्थितिको निवारक
 एक धर्म ही है । क्योंकि कि उसमें ही ऐसी कोई अपूर्व शक्ति समाई हुई
 હૈ જો सफल उपद्रवोंको दूर कर देती है । इसलिये मैं ब्रसी फल्पद्रुमोपम
 ધર્મका सहारा क्यों न लूं । इस प्रकार विचार कर वह ऊपों ही गगाके

બને સમગ્રી એ સર્પને ખાઈ ગઈ આ પરિસ્થિતિને જોઈને જમણેવના મનમા
 વિચાર કર્યો કે, બુદ્ધો ! આ સંસારની કેવા પ્રકારની સ્થિતિ છે કે, એક,
 એકને ખાવા માટે જ કટિબદ્ધ બની રહેલ છે બલવાન દુબળાને ખાઈ જવા
 માં જ આનંદ માને છે પરંતુ તેની રક્ષા કરવામાં નહીં એ એકને ખાઈ છે
 તેા દોઢ બીજી બોને ખાઈ જાયે બદા । આ સંસારમાં છુલોની ખાવી જ
 કુંદશા મધ રહી છે । महा शक्तिशाली सृष्ट्युरुप राक्षस आ सधगा व्यतने
 પોતાનો દોળીયો બનાવવાના કામમાં જ લાગી રહેલ છે આથી સંસારની
 ખાવી ભયાનક સ્થિતિ છે તેા ખાવા સંસારમાં બુદ્ધિમાનોએ કરી પણ આસ્થા
 ન કરવી બેઈએ. ખાવી ભયાનક સ્થિતિનું નિવારણ કરનાર એક માત્ર ધર્મ જ
 છે કેમકે, બોનામાં દોઈ બોવી અપાર શક્તિ સમાયેલી છે કે તે સઠળ ઉપ
 દ્રવોને દૂર કરી શકે છે આ કારણે હું એવા કલ્પદ્રુમોપમ ધર્મનો આશ્રય
 શા માટે ન શોધી લઉં ? આ પ્રકારનો વિચાર કરીને તે બનાવે ગંગાના

साधूनां समीपे गत्वा तानभिवन्द्य समुपासार्चके । तत्र स तद्देशनया जिनधर्मसव-
गत्य तेषां सन्निधौ प्रव्रजितः । ततः स मुनिव्रतमनुपालयन् अप्रतिवद्धो भूत्वा शुचि
विहारमकरोत् ॥ १ ॥

ततः किम् ? इत्याह—

मूलम्—इन्दियगामं निग्गाही, मग्गगामी महामुणी ।

गामाणुगामं रीयंते, पत्तो वाणारसिं पुंरिं ॥ २ ॥

छाया—इन्द्रियग्रामनिग्गाही, मार्गगामी महामुनिः ।

ग्रामानुग्राम रीयमाणः, प्राप्तो वाराणसीं पुरीम् ॥ २ ॥

टीका—‘इन्दियगाम’ इत्यादि—

इन्द्रियग्रामनिग्गाही—इन्द्रियग्रामं=श्रोत्रादीन्द्रियसमूहं निगृह्णाति=तत्तदिन्द्रिय-
विषयेभ्यो व्यावर्तनेन नियमयतीति तथा, शब्दादिविषयेभ्यः श्रोत्रादीन्द्रिय-
पार गया कि उसको बद्ध तदोरक मुखवस्त्रिका वाले तथा मुनिके उपकरण
रूप रजोहरणादिकोंको धारण करनेवाले मुनि दिखलाई दिये ।
उनको देखकर वह शीघ्रही उनके पास जा पहुंचा । वहां पहुंचकर उसने
उनको वंदन किया और धर्म सुननेकी भावनासे उनकी सेवामें बैठ
गया । साधुओंने वहां उसको धर्म देशना सुनाई । उससे जिन धर्मका
परिज्ञान कर वह उनके पास दीक्षित हो गया । मुनिव्रतोंकी सम्यक्
आराधना करते हुए अप्रतिवद्ध विहारी होकर विचरने लगा ॥ १ ॥

फिर क्या ? सो कहते हैं—‘इन्दियगाम’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(इन्दियगामनिग्गाहि—इन्द्रियग्रामनिग्गाही) श्रोत्रादिक
इन्द्रियोंको अपने २ विषयभूत पदार्थोंकी लोलुपतासे हटानेवाले अर्थात्

झिनारे पडोअ्यो त्यारे सहोरकमुअवस्त्रिकावाणा अने मुनिना उपकरणरूप
रज्जेडरणु आदिने धारणु करेवा अेवा अेक मुनि देखाया. मुनिने नेता ज
अउपथी ते मुनिनी पासे जई पडोअ्यो. नल्लक जईने तेमने वदन करीने
धर्म साअणवानी लावनाथी तेमनी सेवामा गेसी गये. साधुअोअे त्या तेने
धर्म देशना सअणवानी आथी जैनधर्मनु परिज्ञान करी ते अेमनी पासे
दीक्षित थई गये. मुनिव्रतानी सम्यक् आराधना करता करता ते अप्रतिअद्ध
विहारी थईने विचरवा लाग्या. ॥ १ ॥

पछी शुं ? ते कडेवामा आवे छे—“इन्दियगाम” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—इन्दियगामनिग्गाहि—इन्द्रियग्रामनिग्गाही श्रोत्रादिक इन्द्रियोंने
प्रेतप्रेताना विषयभूत पदार्थोंनी लोलुपताथी डराववावाणा अर्थात्—अतेन्द्रिय

निर्षर्कः, अथ एव मार्गगामी=श्रुतिपथयायी स महामुनिर्जयघोषो ग्रामानुग्रामं
रीयमाणो=विहरन् वाराणसीं पुरीं प्राप्त ॥ २ ॥

मूलम्—वाणारसीय बहियाँ, उज्जौणम्मि मणोरमे ।

फासुण सिज्जसथारे, तेत्थ वासमुवागेण ॥ ३ ॥

छाया—वाराणस्या बहि, उद्याने मनोरमे ।

प्रासुके क्षय्यासस्तारे, तत्र वासमुपागतः ॥ ३ ॥

टीका—‘वाणारसीय’ इत्यादि—

स जयघोषमहामुनिः, वाराणस्या नगर्यां बहिः=बहिर्भागे, मनोरमे उद्याने-
तत्र=उद्यानमध्ये-प्रासुके=अचिन्ते निरवघे एषणीय चेत्यर्थः, क्षय्यासस्तारके=
तत्र-क्षय्या वसतिः, संस्तारकः-शिलापहादिक, तयोः समाहारः, क्षय्यासस्ता-
रकं, तत्र वासमुपागतः निवास कृतवान् इत्यर्थः ॥ ३ ॥

जितेन्द्रिय तथा (मगगामी-मानीगामी) श्रुतिपथके गामी वे महामुनि
जयघोष (ग्रामानुग्रामं रीयते-ग्रामानुग्राम रीयमाणः) ग्रामानुग्राम विष-
रते सुण (वाणारसी पुरिं पत्तो-वाणारसीं पुरीं प्राप्तः) वाणारसी
नगरीमें आवे ॥ २ ॥

‘वाणारसीय’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—वे मुनिराज (वाणारसीय बहिया-वाराणस्या बहि)
वाणारसी नगरीके बाहर (मणोरमे उज्जौणम्मि-मनोरमे उद्याने)
मनोरम नामके उद्यानमें (फासुण सिज्जसथारे-प्रासुके क्षय्यासस्तारे)
जहां पर अचिन्त-निरवघ-एषणीय क्षय्या-वसति संस्तारक-शिलापह
आदि हैं वहां (वासमुवागेण-वासमुपागत) उतरे ॥ ३ ॥

तथा मगगामी-मानीगामी श्रुति पथया गामी जेवा जे महामुनि जयघोष
ग्रामानुग्राम-ग्रामानुग्राम ग्रामानुग्राम विहरण करवा करवा वाणारसी पुरिं पत्तो-
वाराणसी पुरीं प्राप्त वाणारसी नगरीमें आवे ॥ २ ॥

“वाणारसीय” इत्यादि ।—

अन्वयार्थ—ते मुनिराज वाणारसीय बहिया-वाराणस्या बहि वाणारसी
नगरीमें जहां मणोरमे उज्जौणम्मि-मनोरमे उद्यान मनोरम नामका उद्यानमें
है वे स्थण फासुण सिज्जसथारे-प्रासुके क्षय्यासस्तारे अचिन्त-निरवघ-जेषणीय
क्षय्या-वसति संस्तारक-शिला-पह आदिमें श्रुत है ते स्थणे वासमुवागेण-
वासमुपागतः उतरे ॥ ३ ॥

तदा च तस्यां पुरि यदभूत्तदुच्यते--

मूलम्--अहं तेणेव कालेणं, पुरीए तत्थ माहणे ।

विजयघोसेत्ति नामेणं, जणं जयइ वेयवी ॥ ४ ॥

छाया--अथ तस्मिन्नेव काले, पुर्यां तत्र ब्राह्मणः ।

विजयघोषेति नामा खलु, यज्ञं यजति वेदवित् ॥ ४ ॥

टीका--'अह' इत्यादि--

अथेति वक्तव्यान्तरोपन्यासे । तस्मिन्नेव काले=जयघोषमुनिसमागमनकाल एव तत्र पुर्यां=वाराणस्यां नगर्यां वेदवित्=ऋग्वेदादि चतुर्वेदज्ञो विजयघोषेति नामा ब्राह्मणः खलु यज्ञं यजति=करोति । 'णं' शब्दो वाक्यालङ्कारे ॥ ४ ॥

मूलम्--अहं से तत्थ अणगारे, मासखवणपारणे ।

विजयघोसस्स जन्मि, भिक्खुमहा उवट्टिए ॥ ५ ॥

छाया--अथ स तत्रानगारो, मामक्षपणपारणायाम् ।

विजयघोषस्य यज्ञे, भिक्षार्थमुपस्थितः ॥ ५ ॥

टीका--'अह' इत्यादि--

अथ=वाराणसी नगरे समागमनानन्तरं स प्रसिद्धो जयघोषोऽनगारो मास-

'अह तेणेव' इत्यादि--

अन्वयार्थ--(अह-अथ) जब वे मुनिराज उस उद्यानमें उतरे (तेणेव कालेणं-तस्मिन्नेव काले) उसी समय (तत्थ पुरीए-तत्र पुर्याम्) उस वाराणसी नगरीमें (वेयवी-वेदवित्) ऋग्वेदादिक चारों वेदोंका ज्ञाता (विजयघोसेत्ति नामेणं-विजयघोषेति नामा) विजयघोष नामक (माहणे-ब्राह्मणः) ब्राह्मण (जणं जयइ-यज्ञं यजति) यज्ञ कर रहा था ॥ ४ ॥

'अह से' इत्यादि--

अन्वयार्थ--(अह-अथ) एक दिनकी बात है कि (से अणगारे-स

"अह तेणेव" इत्यादि !--

अन्वयार्थ--अह-अथ न्याये ते मुनिराज ओ उद्यानमां उतर्या. तेणेव कालेणं-तस्मिन्नेव काले ओ सभये तत्थ पुरीए-तत्र पुर्याम् वाराणसी नगरीमा वेयवी-वेदवित् ऋग्वेद आदि चार वेदोना ज्ञाता विजयघोसेत्ति नामेणं-विजयघोष इति नामा विजयघोष नामना माहणो-ब्राह्मण आह्वयु जने जयइ-यज्ञं यजति यज्ञ करी रहेल होता. ॥ ४ ॥

"अह से"--इत्यादि ।

अन्वयार्थ--अह-अथ ओक दिवसनी बात छे के, से अणगारे-स अनगारः

क्षपणपारणायां तत्र वारागस्यां विजयघोषस्य यज्ञे मिक्षार्थम्, उपस्थितः-गणः ।
'मिक्षत्वमद्वा' इत्यभार्यत्वान्मकारागमः ॥ ५ ॥

तत्र यज्ञपाटके तस्मिन् मुनी समागते स याजको यत्कृतवांस्तदुच्यते—
मूलम्—समुबद्धियं तेहिं सतं, जायगो पडिसेहये ।

ने हु दाहोमु ते भिक्षुख, भिक्षुखू । जायैहि अछेओ ॥६॥

छापा—समुपस्थित तत्र सन्त, याजक प्रतिपेधति ।

न खलु दास्यामस्ते मिक्षां, मिक्षो याचस्व अन्यतः ॥६॥

टीका—'समुबद्धियं'—इत्यादि—

तत्र-यज्ञपाटके मिक्षार्थं समुपस्थित—समागत सन्तं—सत्त्वगुणविशिष्ट तं जयघोष
मुनिं याजको=विजयघोषः प्रतिपेधति=निवारयति । हे मिक्षो ! वयं ते=हृदयं खलु=
निश्चयेन मिक्षां न दास्यामः । अस्तत्त्वम्—अन्यतः=अन्यत्र मिक्षां याचस्व ॥ ६ ॥

अनगारः) वे जयघोष नामके महाभुनिराज (मासस्त्वमणपरणे—मास
क्षपणपारणायाम्) मासक्षपणके पारणाके समय (तस्य—तत्र) उस धोणा
रसी नगरीमें (विजयघोसस्त अभस्मि—विजयघोषस्य यज्ञे) विजयघोषके
यज्ञमें) भिक्षुमहा उबद्धिप—मिक्षार्थं उपस्थितः) भिक्षाके निमित्त आकर
उपस्थित हुए ॥ ५ ॥

यज्ञपाटकेमें मुनिके आने पर उस यज्ञ करनेवालेने क्या किया सो
कहते हैं—समुबद्धियं' इत्यादि—

अन्वयार्थ—(तहिं—तत्र) उस यज्ञशालामें (समुबद्धियं—समुपस्थितम्)
भिक्षाके लिये उपस्थित हुए (सतं—सन्तम्) वन सत्त्वगुणविशिष्ट जय
घोष मुनिराजको (जायगो—याजकः) याजक विजयघोष ब्राह्मणने (पडि
सेहप—प्रतिपेधति) बले जानेके लिये कहा । और ऐसा कहा कि

नगरनी लहोर उद्यानमां पडेला के जयघोष नामका महा भुनिराज मासस्त्वमण
पारणे—मासक्षपणपारणायाम् मासक्षपणना पारणाना समयें तस्य—तत्र के वाद्यारथी
नगरिमां विजयघोसस्त अभस्मि—विजयघोषस्य यज्ञे विजयघोषना यज्ञमां भिक्षुमहा
उबद्धिप—मिक्षार्थं उपस्थित भिक्षाना निमित्तें बल पडेला ॥ ५ ॥

यज्ञना स्थणे भुनिना आववाथी के बल करवावाणजे मुं कमु ते कहे
छे—समुबद्धियं"—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भिक्षाना आटे तहिं—तत्र के यज्ञशालामां समुबद्धियं—समुपस्थितम्
उपस्थित थपेला के सतं—सन्तम् सत्त्वगुण विशिष्ट जयघोष भुनिराजने जायगो—
याजकः यज्ञना याजक विजयघोष ब्राह्मणजे पडिसेहप—प्रतिपेधति आह्वा जवानुं

કુતો ન દાસ્યામિ ? इत्याह—

મૂલમ્—‘જે યં વેયંવિઙ્ગ વિષ્ણા, જંણમટ્ટા યં ‘જે દિર્યા ।

જોઈસંગવિઙ્ગ જે યં, જે’ યં ધર્મ્મોણ પારગો ॥૭॥

છાયા—યે ચ વેદવિદો વિપ્રાઃ, યજ્ઞાર્થાથ્ચ યે દ્વિજાઃ ।

જ્યોતિષાદ્વિદો યે ચ, યે ચ ધર્મ્મોણાં પારગાઃ ॥ ૭ ॥

ટીકા—‘ જે ય ’—इत्यादि—

યે ચ વેદવિદો વેદજ્ઞાઃ વિપ્રાઃ સન્તિ । યે ચ યજ્ઞાર્થાઃ=યજ્ઞ’ અર્થ. પ્રયોજનં યેષાં તે તથા, યજ્ઞક્રિયા પરાયણા દ્વિજાઃ=યે દ્વિવારં જાયન્તે તે દ્વિજાઃ સંસ્કારાપેક્ષયા દ્વિતીયજન્મવન્ત, ઉક્તં હિ—માતુરગ્રેઽધિજનનં દ્વિતીયં મૌઙ્ગિકવન્ધનાત્’ इति द्विजन्मानो ब्राह्मणाः सन्ति । યે ચ જ્યોતિષાદ્વિદઃ=જ્યોતિષં=વેદાદ્વં જ્યોતિઃ શાસ્ત્રમ્, તદતિરિક્તાનિ અદ્વાનિ = શિક્ષાકલ્પવ્યાકરણનિરુક્તછન્દોરૂપાણિ પચ્ચ

(મિક્ષુ-મિક્ષો) હે મિક્ષો ! હમ (તે-તે) તુમકો (મિક્ષુ ન હુ દાહામુ મિક્ષાં ન ચલુ દાસ્યામઃ) મિક્ષા નહીં દેંગે । તુમ (અન્નઓ-અન્યતઃ) દૂસરી જગહ જાકર (મિક્ષુ જાયાહિ-મિક્ષાં યાચસ્વ) મિક્ષા માંગો ॥ ૬ ॥

મિક્ષા ક્યોં નહીં દેંગે इसका कारण सूत्रकार बतलाते हैं—

‘ જે ય ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જે ય વેયવિઙ્ગવિષ્ણા—યે ચ વેદવિદઃવિપ્રાઃ) જો વેદકે જ્ઞાતા વિપ્રજન હૈં (જે ય જંણમટ્ટા દિયા—યે ચ યજ્ઞાર્થાઃ દ્વિજા સન્તિ) તથા જો યજ્ઞ ક્રિયા પરાયણ દ્વિજ હૈં—સંસ્કારકી અપેક્ષા દ્વિતીય જન્મ સંપન્ન બ્રાહ્મણ હૈં તથા (જે જોઈસંગવિદો—યે જ્યોતિષાદ્વિદઃ) જો જ્યોતિષશાસ્ત્ર તથા તદતિરિક્ત શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરુક્ત એવં છન્દરૂપ પાંચ અંગો

કહીને કહ્યું કે. મિક્ષુ-મિક્ષો હે મિક્ષુ ! તે-તે તમેાને મિક્ષુ ન હુ દાહામુ-મિક્ષાં ન ચલુ દાસ્યામ’ મિક્ષા નહી આપીએ તમેા અન્નઓ-અન્યતઃ બીજા સ્થળે જઈને મિક્ષુ જાયાહિ-મિક્ષાં યાચસ્વ મિક્ષા માંગો ॥ ૬ ॥

મિક્ષા શા માટે આપવાની ના કહી તેનુ કારણ સૂત્રકાર બતાવે છે—
“જે ય ”—इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જે ય વેય વિઙ્ગ વિષ્ણા—યે ચ વેદવિદ વિપ્ર એ વેદના જ્ઞાતા વિપ્રજન છે, તથા જે ય જંણમટ્ટા દિયા—યે ચ યજ્ઞાર્થા દ્વિજા સન્તિ એ યજ્ઞ ક્રિયા પરાયણ દ્વિજ છે—સંસ્કારની અપેક્ષા દ્વિતીય જન્મ સંપન્ન બ્રાહ્મણ છે. તથા જે જોઈસંગવિદા—યે જ્યોતિષાદ્વિદ એ જ્યોતિષશાસ્ત્ર તથા તદતિરિક્ત શિક્ષા કલ્પ વ્યાકરણ નિરુક્ત અને છન્દસ પાંચ અંગો

વિદન્તિ=જ્ઞાનન્તિ એ તે સયા, બ્રાહ્મણાઃ સન્તિ । જ્યોતિઃ શાસ્ત્રસ્યાજ્ઞાન્તર્ગતત્વેઽપિ
અજ્ઞતઃ પૃથગુપાદાનં તસ્ય પ્રાધાન્યપચપનાર્થમ્ । ચ=પુનઃ એ ધર્માર્ણા=ધર્મશાસ્ત્રા
નામ્, ઉપલક્ષણત્વાત્-મીમાંસાન્યાયપુરાણાનાં વિદ્યાસ્થાનાનાં ચ પારગા=પાર
ગતાઃ સન્તિ, અયોચતુર્દશ વિદ્યાસ્થાનધારિણઃ સન્તિ । ચતુર્દશ વિદ્યાસ્થાનાનિ ચ-

‘પુરાશન્યાયમીમાંસા, ધર્મશાસ્ત્રાદિમિશ્રિતાઃ ।

વેદા સ્થાનાનિ વિદ્યાનાં, યુદ્ધા પ્રાહુચતુર્દશ ॥ ૬૪ ॥ ”

-અસ્થા ગાયત્ર્યા અગ્નિમગાયત્ર્યા સહ સમ્પન્ન ॥ ૭ ॥

તથા—

‘મૂઝ્મ્—‘જે સમર્થા સમુદ્ધૃતુ, પર અપ્પાર્ણમેવે યે ।

‘તેસિં ઐશ્વર્યમિષેં ‘દેય, મો મિક્ષુ ! સર્વકામિય ॥ ૮ ॥

છાયા— એ સમર્થાઃ સમુદ્ધૃતુ, પરમાત્માનમેવ ચ ।

તેમ્યઃ અમમિદં દેયં, મો મિક્ષો ! સર્વકામિકમ્ ॥ ૮ ॥

ટીકા—‘જે સમર્થા’-‘હત્યાદિ ।

‘મો મિક્ષો ! એવંચૂતા પે બ્રાહ્મણા’ પરમ્=અન્યમ્, આત્માનમેવ ચ=આત્માનમેવિ
ચ સમુદ્ધૃતુ=સંસારસાગરાત્ પારં કર્તુ સમર્થાઃ સન્તિ । તેમ્ય એ ‘બ્રાહ્મણેમ્ય’
સર્વકામિકં કામ્ય-તે યે તે કામાઃ=રસાઃ, સર્વે ચ તે કામાઃ સર્વકામાઃ=મધુ

કે જ્ઞાતા બ્રાહ્મણ હૈં, તથા (જે ય ધર્મમાળ પારગા-એ ચ ધર્માર્ણા પારગા)

‘જો ધર્મ શાસ્ત્રોંકે ઉપલક્ષ્યગતે સમસ્ત ચૌદર વિદ્યાઓંકે પારંગત બ્રાહ્મણ હૈં ॥ ૭ ॥

તથા—‘જે’-‘હત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—(‘મો મિક્ષુ-‘મો મિક્ષો) હે મિક્ષો ! (જે પર અપ્પાર્ણ
સમુદ્ધૃતુ સમર્થા-ચ પર આત્માનમ્-સમુદ્ધૃતુ-સમર્થા)-જો-બ્રાહ્મણ-દૂસ
રીંકો પશ્ચં અપને આપકો હસ સંસારસાગરસે પાર કરાનેમેં સમર્થ હૈં
(તેસિં સર્વકામિયં હર્ષ અર્થ દેય-તેમ્યઃ સર્વકામિકં હર્ષ અમ દેયમ્)

૮૪જે ‘ય ધર્મમાળ પારગા-એ ચ ધર્માર્ણા પારગા જે ધર્મશાસ્ત્રોના ઉપલક્ષ્યગતી
સમસ્ત ચૌદ વિદ્યાઓના પારંગત બ્રાહ્મણ છે ॥ ૭ ॥

તથા—‘જે’-‘હત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—‘મો મિક્ષુ-‘મો મિક્ષો’ હે મિક્ષુ ! જે ચ પર અપ્પાર્ણ સમુદ્ધૃતુ
સમર્થા-એ પર આત્માનમ્ સમુદ્ધૃતુ-સમર્થાઃ બ્રાહ્મણ બીજાઓને અને પોતાની
આત્માને આત્મા । ચ સાશ્વત્ જાનરથી પાર કરાવવામાં સમર્થ છે તેસિં ‘સર્વકામિયં
અર્થ’ આત્મં દેયં-તેમ્યઃ સર્વકામિકં અમ દેયમ્’ એ બ્રાહ્મણોના માટે ન આ-૪૬૧૫

રામ્લલવળકદુકષાયતિક્તિરૂપાઃ પદૂસાસ્તે સન્ત્યસ્મિન્નિતિ સર્વકામિકં=પદૂસયુક્તમ્
ઇદં=યજ્ઞીયમન્નં દેયં ભવતિ, ન તુ યુષ્માદશેભ્યઃ ॥ ૮ ॥

एवं तेनोक्तः स मुनिः कीदृशो जातः ? किं चाकरोत् ? तदुच्यते—

मूलम्—सो तत्थ एवं पडिसिद्धो, जायगेण महामुणी ।

न रुद्धो न वि तुद्धो, उत्तमद्वगवेसओ ॥ ९ ॥

છાયા—સ તત્ર એવં પ્રતિષિદ્ધો, યાજકેન મહામુનિઃ ।

नापि रुष्टो नापि तुष्टः, उत्तमार्थगवेषकः ॥ ९ ॥

ટીકા—‘સો તત્થ’—ઈત્યાદિ ।

તત્ર યજ્ઞપાટકે યાજકેન તેન વિજયઘોષેણ એવ=પૂર્વોક્તપ્રકારેણ પ્રતિષિદ્ધઃ,
ઉત્તમાર્થ ગવેષકઃ=મોક્ષાન્વેષી સ મહામુનિર્જયઘોષો નાપિ રુષ્ટોઽભૂતઃ, નાપિ ચ
તુષ્ટોઽભૂતઃ । કિન્તુ સમતામવલમ્બ્ય સ્થિતઃ ॥ ૯ ॥

तथा—

मूलम्—नन्नद्वं पाणंहेउं वा, न वि निव्वार्हणाय वा ।

‘तेसिं विमोक्खणट्ठाए, इमं वयणमव्ववी’ ॥ १० ॥

ઉન્ન-બ્રાહ્મણોંકે લિયે હી યહ પદૂસસંપન્ન યજ્ઞીય (યજ્ઞ પ્રસંગમેં બના હુવા)
અન્ન-દેને યોગ્ય હોતા હૈ આપ જૈસોંકે લિયે નહીં ॥ ૮ ॥

ऐसा कहने पर मुनिने क्या किया सो कहते हैं—‘सो तत्थ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(તત્થ-તત્ર) ઉસ યજ્ઞ પાટક પર (જાયગેણ એવં પડિ-
સિદ્ધો-યાજકેન એવં પ્રતિષિદ્ધઃ) વિજયઘોષ દ્વારા હસ પ્રકારસે પ્રતિષિદ્ધ
કિયે વે (ઉત્તમદ્વગવેસઓ મહામુણી-ઉત્તમાર્થગવેષકઃ મહામુનિઃ),
મોક્ષાન્વેષી મુનિરાજ જયઘોષ (ન રુદ્ધો ન વિ તુદ્ધો-નાપિ રુષ્ટઃ નાપિ તુષ્ટઃ)
ન રુષ્ટ હુણ ઓર ન તુષ્ટ હી હુણ કિન્તુ સમતાભાવમેં હી બને રહે ॥ ૯ ॥

સંપન્ન-યજ્ઞીય અન્ન આપવા યોગ્ય હોય છે આપ જેવાને માટે નહીં. ॥ ૮ ॥

એવું કહેવાથી મુનિએ શું કયું તે કહેવામા આવે છે—“સો તત્થ” —ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—તત્થ-તત્ર એ યજ્ઞના પાટલા ઉપર બેઠેલા-જાયગેણ, એવં, પડિ-
સિદ્ધો-યાજકેન એવં પ્રતિષિદ્ધઃ વિજયઘોષ તરફથી આ પ્રકારથી પ્રતિષિદ્ધ કરાયેલા
એવા એ ઉત્તમદ્વગવેસઓ મહામુણી — ઉત્તમાર્થગવેષક. મહામુનિઃ મોક્ષાન્વેષી
મુનિરાજ જયઘોષ ન રુદ્ધો ન વિ તુદ્ધો-નાપિ રુષ્ટઃ નાપિ તુષ્ટ ન કોપિત થયા અથવા
ન તો તુષ્ટ થયા પરંતુ સમતાભાવમય જ બની રહ્યા ॥ ૯ ॥

વિદન્તિ=જ્ઞાનન્તિ એ તે સયા, બ્રાહ્મણાઃ સન્તિ । જ્યોતિઃ શાસ્ત્રસ્પાદાન્તર્ગતત્વેઽપિ
અદ્ભુતઃ પૃથગ્પાદાને સસ્ય પ્રાધાન્યશ્ચયાપનાર્યમ્ । ધ=પુનઃ એ ધર્માર્થો=ધર્મશાસ્ત્રા
નામ્, સ્પલક્ષણત્વાત-મીમાંસાન્યાયપુરાણાનાં વિદ્યાસ્થાનાનાં ધ પારગાઃ=પાર
ગતાઃ સન્તિ, અયોચતુર્દશ વિદ્યાસ્થાનધારિણઃ સન્તિ । ચતુર્દશ વિદ્યાસ્થાનાનિ ધ-
'પુરાણ-પાયમીમાંસા, ધર્મશાસ્ત્રાદિમિશ્રિતાઃ ।

થેવા સ્થાનાનિ વિદ્યાનાં, બુદ્ધાઃ માદુઃખતુર્દશ ॥ ૬૮ ॥

અસ્યા ગાયમા અગ્નિગાયયા સહ સમ્બન્ધઃ ॥ ૭ ॥

તથા—

‘મૂક્ત્—’જે સમર્થો સમુદ્ધર્તુ, પર અપ્યાર્ણમેવ યે ।

‘તેસિં ઐશ્વર્યમિળે’ ‘દેય, મો મિશ્ત્વ ! સર્વકામિય ॥ ૮ ॥

છાયા— એ સમર્થોઃ સમુદ્ધર્તુ, પરમાત્માનમેવ ચ ।

‘તેમ્યઃ અમમિદ દેય, મો મિશ્તો ! સર્વકામિક્ત્ ॥ ૮ ॥

ટીકા—‘જે સમર્થો’-‘આદિ ।

‘મો મિશ્તો !’ એવંબૂતા એ બ્રાહ્મણાઃ પરમ્=અન્યમ્, આત્માનમેવ ધ=આત્માનમેવ
ચ સમુદ્ધર્તુ=સંસારસાગરાત્ પાર કર્તુ સમર્થોઃ સન્તિ । તેમ્ય એવં બ્રાહ્મણેમ્ય
સર્વકામિકં કામ્યતે એ તે કામા=રસાઃ, સર્વે ચ તે કામાઃ સર્વકામાઃ=મધુ

‘જે જ્ઞાતા બ્રાહ્મણ હૈં, તથા (જે ય ધર્મમાળ પારગતા-એ ચ ધર્માર્થો પારગતા)
‘જો ધર્મ શાસ્ત્રોંકે સ્પલક્ષણસે સમસ્ત બૌદ્ધ વિદ્યાઓંકે પારગત બ્રાહ્મણ હૈં ॥ ૭ ॥

તથા—‘જે’-‘આદિ—

અન્વયાર્થ—(‘મો મિશ્ત્વ’-‘મો મિશ્તો) હે મિશ્તો ! (જે પર અપ્યાર્ણ
સમુદ્ધર્તુ સમર્થો-એ પર આત્માનમ્-સમુદ્ધર્તુ-સમર્થોઃ) જો-બ્રાહ્મણ-દ્વસ-
સિંકો એવં અપને આપકો હસ સંસારસાગરસે પાર કરાનેમેં સમર્થ હૈં
(‘તેસિં સમ્બકામિયેં હર્ણ અર્થ દેય-તેમ્યઃ સર્વકામિકં હર્વ અર્થ દેયમ્)

તથાજે ‘ધ ધર્મમાળ પારગતા-એ ચ ધર્માર્થો પારગતાઃ જે ધર્મશાસ્ત્રોંકે સ્પલક્ષણસે
સમસ્ત બૌદ્ધ વિદ્યાઓંકે પારગત બ્રાહ્મણ છે ॥ ૭ ॥

તથા—‘જે’-‘આદિ ।

અન્વયાર્થ—‘મો મિશ્ત્વ’-‘મો મિશ્તો’ હે મિશ્તો ! જે જ પર અપ્યાર્ણ સમુદ્ધર્તુ
‘સમર્થો-એ પર આત્માનમ્-સમુદ્ધર્તુ-સમર્થોઃ બ્રાહ્મણ બીજાઓંને અને પોતાની
આત્માને આપકો હસ સંસારસાગરસે પાર કરાવનાર્થો સમર્થ છે તેસિં સમ્બકામિયેં
હર્ણ આર્થ દેય-તેમ્યઃ સર્વકામિકં અર્થ દેયમ્-જે બ્રાહ્મણોંકે આપકો હસ આપકો હસ

રામ્ભલવળકટુકપાયતિક્તિરૂપાઃ પટ્રસાસ્તે સન્ત્યસ્મિન્નિતિ સર્વકામિકં=પટ્રસયુક્તમ્
ઇદં=યજ્ઞીયમન્નં દેયં ભવતિ, ન તુ યુષ્માદશેભ્યઃ ॥ ૮ ॥

એવં તેનોક્તઃ સ મુનિઃ કીદશો જાતઃ ? કિં ચાકરોત્ ? તદુચ્યતે—
મૂલમ્—સો તત્થ એવં પઢિસિદ્ધો, જાયગેળે મહામુણી ।
ન રુદ્ધો નંવિં તુદ્ધો, ઉત્તમદ્વગવેસઓ ॥ ૯ ॥

છાયા—સ તત્ર એવં પ્રતિપિદ્ધો, યાજકેન મહામુનિઃ ।

નાપિ રુષ્ટો નાપિ તુષ્ટઃ, ઉત્તમાર્થગવેષક ॥ ૯ ॥

ટીકા—‘સો તત્થ’—ઈત્યાદિ ।

તત્ર યજ્ઞપાટકે યાજકેન તેન વિજયઘોષેણ એવં=પૂર્વોક્તપ્રકારેણ પ્રતિપિદ્ધઃ,
ઉત્તમાર્થ ગવેષકઃ=મોક્ષાન્વેષી સ મહામુનિર્જયઘોષો નાપિ રુષ્ટોઽભૂત્, નાપિ ચ
તુષ્ટોઽભૂત્ । કિન્તુ સમતામવલમ્બ્ય સ્થિતઃ ॥ ૯ ॥

તથા—

મૂલમ્—નંનદ્વં પાળંહેઉં વા, નંવિં નિવ્વાહંણાય વા ।

‘તેસિં વિમોક્ષવળદ્વાં, ઈમં વૈયણમઠ્ઠંવી ॥ ૧૦ ॥

ઉત્તમદ્વાગવેષકો લિયે હી યહ પટ્રસસંપન્ન યજ્ઞીય (યજ્ઞ પ્રસંગમેં વના હુવા)
અન્ન-દેને યોગ્ય-હોતા હૈ આપ જૈસોંકે લિયે નહીં ॥ ૮ ॥

એસા કહને પર મુનિને કયા કિયા સો કહતે હૈ—‘સો તત્થ’ ઇત્યાદિં ।

અન્વયાર્થ—(તત્થ-તત્ર) ઉસ યજ્ઞ પાટક પર (જાયગેળ એવં પઢિ-
સિદ્ધો-યાજકેન એવં પ્રતિપિદ્ધઃ) વિજયઘોષ દ્વારા હસ પ્રકારસે પ્રતિપિદ્ધ
કિયે વે (ઉત્તમદ્વગવેસઓ મહામુણી-ઉત્તમાર્થગવેષકઃ મહામુનિઃ),
મોક્ષાન્વેષી મુનિરાજ જયઘોષ (ન રુદ્ધો નંવિં તુદ્ધો-નાપિ રુષ્ટઃ નાપિ તુષ્ટઃ)
ન રુષ્ટ હુએ ઓર ન તુષ્ટ હી હુએ કિન્તુ સમતાભાવમેં હી વને રહે ॥ ૯ ॥

સંપન્ન, યજ્ઞીય અન્ન આપવા યોગ્ય હોય છે આપ જેવાને માટે નહીં. ॥ ૮ ॥

એવું કહેવાથી મુનિએ શું કયું તે કહેવામા આવે છે—“સો તત્થ”—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—તત્થ-તત્ર એ, યજ્ઞના પાટલા ઉપર બેઠેલા જાયગેળ, ઈર્ણ, પઢિ-
સિદ્ધો-યાજકેન એવં પ્રતિપિદ્ધઃ વિજયઘોષ તરફથી આ પ્રકારથી પ્રતિપિદ્ધ કરાયેલા
એવા એ ઉત્તમદ્વગવેસઓ મહામુણી—ઉત્તમાર્થગવેષકઃ મહામુનિઃ મોક્ષાન્વેષી
મુનિરાજ જયઘોષ ન રુદ્ધો નંવિં તુદ્ધો-નાપિ રુષ્ટઃ નાપિ તુષ્ટઃ ન કોપિત થયા અથવા
ન તોં તુષ્ટ થયા પરંતુ સમતાભાવમય જ બની રહ્યા ॥ ૯-૧૦ ॥

ઉપાયો ભવતિ, તદપિ ન જાનાસિ । યચ્ચ નક્ષત્રાણાં=જ્યોતિષશાસ્ત્રોક્ત તારાનાં
મુખં=નક્ષત્રેષુ યત્ પ્રધાનં ભવતિ તદપિ ન જાનાસિ । વા=પુનઃ યચ્ચ ધર્માણાં
મુખમ્=ઉપાયોઽસ્તિ, તદ્વોઽપિ ન જાનાસિ । એતેન તસ્ય વેદયજ્ઞનક્ષત્રધર્માણામન-
ભિજ્ઞત્વં સૂચિતમ્ ॥ ૧૧ ॥

इत्थं तस्य वेदाद्यनभिज्ञत्वमभिधाय सम्प्रति तस्यैव पात्रानभिज्ञतामाह-
मूलम्—‘जे समर्था समुद्धतुं, परं अप्पाणमेव यं ।

नं ते तुमं वियाणासि, अह जाणासि ’तो भण ! ॥ १२ ॥

छाया—ये समर्थाः समुद्धतुं, परम् आत्मानमेव च ।

न तान् त्व विजानासि, अथ जानासि ततो भण ! ॥ १२ ॥

टीકા—‘જે સમર્થા’ ઇત્યાદિ ।

ये च परम्=अन्यम् आत्मानमेव=आत्मानमपि समुद्धतुं=तारयितुं समर्थाः
सन्ति । तान् त्वं न विजानासि । अथ=चेद् जानासि ततः=तर्हि तान् भण=कथय !
आक्षेपाभिधानमिदम् ॥ १२ ॥

હો (ન વિ જનાણ જં મુહં જાણસિ—નાપિ યજ્ઞાનાં યન્મુખં જાનાસિ)
તથા યજ્ઞોંકા જો મુખ-ઉપાય હૈ ઉસકો ભી નહીં જાનતે હો ઇસી તરહ
(જં નક્ષત્રાણમુહં જં ચ ધર્માણમુહં ન જાણસિ—યત્ નક્ષત્રાણાં મુખમ્ યચ્ચ
ધર્માણાં મુખં “તદપિ” ન જાનાસિ) જ્યોતિષશાસ્ત્રોક્ત તારાઓંમેં જો મુખ-પ્રધાન
હોતા હૈ એવં ધર્મોંકા જો ઉપાય હૈ ઉસકો ભી તુમ નહીં જાનતે હો ॥ ૧૧ ॥

इस प्रकार उसकी वेदानभिज्ञता (वेदको न जानना) प्रकट करके
अथ पात्रानभिज्ञता (पात्रको न जानना) प्रकट करते हैं—‘ जे ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—भो ब्राह्मण (जे परं अप्पाणमेव समुद्धतुं समात्था तुमं ते
न वियाणासि अह जाणासि तओ भण—ये परं आत्मानमेव समुद्धतुं

મુહં જાણાસિ—નાપિ યજ્ઞાનાં યન્મુખં નાપિ જાનાસિ તથા યજ્ઞોંકા જે ઉપાય છે તેને પણ
તમે જાણતા નથી આજ રીતે જં નક્ષત્રાણમુહં જં ચ ધર્માણમુહં—યત્ નક્ષત્રાણાં
મુખં યચ્ચ ધર્માણાં મુખમ્ જ્યોતિષશાસ્ત્રોક્ત તારાઓંમાં જે પ્રધાન હોય છે એને
ધર્મોંને જે ઉપાય છે ન જાણાસિ—ન જાનાસિ એને પણ તમે જાણતા નથી. ॥ ૧૧ ॥

આ પ્રમાણે એમની વેદોની અજ્ઞાનતા પ્રગટ કરીને હવે પાત્ર અજિ-
જ્ઞતા પ્રગટ કરવામાં આવે છે —“ જે ” ઇત્યાદિ !

अन्वयार्थ—हे ब्राह्मण ! जे परं अप्पाणमेव समुद्धतुं समर्था तुमं ते न
वियाणासि अह जाणासि तओ भण—ये परं आत्मानमेव समुद्धतुं क्षमा त्वं तान् न वि-

એવં મુનિનાઽસિત્ત્વસ્ય વિમયધોષો ચત્કૃતવાસ્તદુચ્યતે—

મૃતમ્—તસ્સંસ્વેવ પમુક્તૈર્વ ધ્વં, અચયતો તેર્હિ દિઓઃ।

સપરિસો પજલી હોઝ, પુચ્છેઈ તે મહામુર્ણિ ॥૧૩॥

છાયા—તસ્યાક્ષેપમમોક્ષં ધ્વં, અશક્તુર્વન્ તત્ર દ્વિજઃ।

સપરિપત્ પ્રાજ્ઞલિર્ભૂત્વા, પૃચ્છતિ ત મહામુનિમ્ ॥૧૩॥

ટીકા—‘તસ્સ’ ઇત્યાદિ—

તત્ર=તસ્મિન્ પક્ષે તસ્ય મહામુનેઃ આક્ષેપમમોક્ષમ્—આક્ષેપસ્ય=મન્સ્યમમોક્ષં
=પ્રત્યુત્તરં દાતુ ધ્વં અશક્તુર્વન્=અસમર્થ સન્/સઃ દ્વિજઃ=વિમયધોષપ્રાછ્વગ્નઃ સપ
રિપત્=શ્રત્વિગાદિભિઃ સઃ પ્રાજ્ઞલિર્ભૂત્વા=અજ્ઞાલિપુટં સંયોજ્ય તે મહામુનિ=
નયધોષં પૃચ્છતિ ॥૧૩॥

ક્ષમાઃ ત્વં તાન્ ન વિજાનાસિ અથ જાણાસિ તતો મણ), જો દુસરાં કો
તયા અપને આપકો મી હસ સંસારસાગરસે પાર કરાનેમેં સમર્થ હૈ, તુમ્
વનકો નહીં જાનતે હો । યદિ જાનતે હો તો કહો ॥ ૧૨ ॥—

મુનિરાજ કા હસ સાક્ષેપ કથન મુનકર વિજયધોષને કયા કહ્ય અથ
સૂચકાર કહતે હૈ—‘તસ્સ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(તર્હિ—તત્ર) ઉત્ત યક્ષ્ણાલામૈં (તસ્સસ્વેવ) પમુક્તૈર્વ
અચયતો દિઓ સપરિસા પજલિઃ પુચ્છા—તસ્યાક્ષેપમમોક્ષં અશક્તુર્વન્
દ્વિજઃ સપરિપત્ પ્રાજ્ઞલિઃ ભૂત્વા તે મહામુનિ પૃચ્છતિ) વન મહામુનિરાજકે
આક્ષેપકા પ્રત્યુત્તર દેનેમેં અસમર્થ હુવા વિજયધોષ પ્રાછ્વગને શ્રત્વિગ—
(હવન કરાનેવાલે) આદિકોં કે નાય હાય જોડકર મુનિરાજસે પૂછા ॥૧૩॥

જાનાસિ અથ જાણાસિ તતો મણ જે બીજાઓની વચ્ચ પાતે પાતાની બવને પવ
ખા સસાર સાગરથી પાર કરવામા અમર્થ છે એને તમે બહુવા નથી એ
બહુવા હો તો કહો ॥ ૧૨ ॥

મુનિરાજના આ પ્રશ્નનું અપેક્ષાવાળું કથન સંજોગીને વિજયધોષે મુ
કહ્યું તે સુત્રકાર કહે છે—“તસ્સ” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—તર્હિ—તત્ર) એ યક્ષ્ણાલામાં તસ્સસ્વેવ પમુક્તૈર્વ અચયતો દિઓ
સે પરિસા પજલિ હોઈ ત મહામુનિ પુચ્છ—તસ્યાક્ષેપમમોક્ષં અશક્તુર્વન્ દ્વિજઃ
સપરિપત્ પ્રાજ્ઞલિઃ ભૂત્વા તે મહામુનિ પૃચ્છતિ એ મહામુનિરાજના આક્ષેપને
પ્રત્યુત્તર દેવામા અસમર્થ બનેલા વિજયધોષ આક્ષેપે કથન કરવામા આવે
અમુનિરાજને સહિત હાય એવીને મુનિરાજને પૂછ્યું ॥ ૧૩ ॥

‘વિજયઘોષો યત્પૃષ્ટવાંસ્તદુચ્યતે—

મૂલમ્—વેયાણં ચં મુંહં બ્રૂહિ, બ્રૂહિ જન્નાણં જં મુંહં ।

નક્ષત્રાણં મુંહં બ્રૂહિ, બ્રૂહિ ધર્માણં વાં મુંહં ॥૧૪॥

‘જે સમત્થા સમુદ્ધતું, પરં અપ્પાણમેવ યં ।

ઈયં મે’ સંશયં સંઘ્વં, સોહૂ ! કંહય પુચ્છિંઓ ॥ ૧૫ ॥

છાયા—વેદાનાં ચ મુખં બ્રૂહિ, બ્રૂહિ યજ્ઞાનાં ચ યન્મુખમ્ ।

નક્ષત્રાણં મુખં બ્રૂહિ, બ્રૂહિ ધર્માણં વા મુખમ્ ॥૧૪॥

‘યે સમર્થાઃ સમુદ્ધતું, પરમ્ આત્માનમેવ ચ ।

‘અતં મે સંશયં સર્વં, સાધો ! કથય પૃષ્ઠઃ ॥૧૫॥

ટીકા—‘વેયાણં ચ’ इत्यादि—

—હે મુને !—વેદાનાં ચ મુખમ્—વેદેષુ યત્ પ્રાધાન્યેનોપાત્તં તદ્-મે બ્રૂહિ, इति પ્રથમઃ પ્રશ્નઃ, । તથા—યજ્ઞાનાં યન્મુખમ્—ઉપાયસ્તદ્ બ્રૂહિ, इति દ્વિતીય પ્રશ્નઃ । વા=પુનઃ નક્ષત્રાણં યન્મુખમ્=નક્ષત્રેષુ યત્પ્રધાનં તદ્ બ્રૂહિ, इति તૃતીયઃ પ્રશ્નઃ । ધર્માણં ‘ચ’ યન્મુખમ્=ઉપાયસ્તદપિ બ્રૂહિ, इति ચતુર્થઃ પ્રશ્નઃ । તથા—યે ચ પરમ્ આત્માનં

‘વિજયઘોષને જો પૂછા સો દો ગાથાઓં સે કહતે હૈં—‘વેયાણં’ इत्यादि । ‘જે સમત્થા’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—હે મુને ! (વેયાણં ચ મુંહં જં જન્નાણમુંહં બ્રૂહિ—વેદાનાં ચ મુખં યત્ યજ્ઞાનાં મુખં તત્ બ્રૂહિ) વેદોં મેં જો પ્રધાનતામેં કહા ગયા હૈં ‘વહ આપ હમકો કહે, તથા જો યજ્ઞોં કા ઉપાય હૈં વહ બી આપ હમકો કહે’ (નક્ષત્રાણં મુંહં બ્રૂહિ ધર્માણમુંહં બ્રૂહિ—નક્ષત્રાણં મુખં બ્રૂહિ, ધર્માણં મુખં બ્રૂહિ) હસી તરહ નક્ષત્રોં મેં જો પ્રધાન હૈં ઓર ધર્મોં કા જો ઉપાય હૈં વહ આપ હમકો કહે । (જે પરં અપ્પાણમેવ સમુદ્ધતું સમત્થા

વિજયઘોષે જે પૂછયુ તે જે ગાથાઓથી કહેવામાં આવે છે—

“‘વેયાણં’—इत्यादि । “જે સમત્થા”—इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—હે મુનિ ! વેયાણં ચ મુંહં જં જન્નાણમુંહં બ્રૂહિ—વેદાનાં ચ મુખં યત્ યજ્ઞાનાં મુખં તત્ બ્રૂહિ વેદોમાં જે પ્રધાનતાથી કહેવાયેલ છે તે આપ અમને કહે । તથા જે યજ્ઞોનો ઉપાય છે તે પણ આપ અમને કહે । નક્ષત્રાણમુંહં બ્રૂહિ ધર્માણમુંહં બ્રૂહિ—નક્ષત્રાણં મુખં બ્રૂહિ ધર્માણં મુખં બ્રૂહિ આજ રીતે નક્ષત્રમાં જે પ્રધાન છે અને ધર્મનો જે ઉપાય છે તે આપ અમને કહે । તથા જે પરં

પ સમુદ્ધર્તુ સમર્થાસ્તાનપિ બ્રૂહિ, इति पञ्चम प्रभः । हे साधो ! हे सपत !
 मया पृष्टः=जिज्ञासितस्त्वं म=मम एत=पूर्वोक्त सर्व सशय-संशये=संशययुक्त
 भवति मनोजस्मिभिति सशयो वेद मुत्वादित्तम्-सशयविपर्य वेदमुत्वादिकं
 कथय=ब्रૂहि ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥

एष पृष्टो मुनिराह—

ब्रूम्-अग्निहोत्तमुहा वेया, जण्णद्वी वेयसां मुह ।

नक्खत्ताण मुह चंदो, भम्माणं कंसवो मुंह ॥ ૧૬ ॥

छाया—अग्निहोत्रमुत्ता वेदाः, यद्वायीं वेदसां मुत्तम् ।

नसत्राणा मुत्त चन्द्रो, पर्माणं काश्यपो मुत्तम् ॥ ૧૬ ॥

टीका—‘अग्निहोत्रमुत्ता’—इत्यादि ।

હ વિજયઘોષ । વેદાઃ=શ્રગ્વેદાદય અગ્નિહોત્રમુત્તાઃ=અગ્નિહોત્ર મૂલ=પ્રધાન
 યત્ર તે તથા સન્તિ । હ્રાગ્નિહોત્રમુત્તદેન માત્રાગ્નિહોત્ર યત્રે । દ્રવ્યાગ્નિહોત્રમ્

તે બ્રૂહિ સાહુ પુચ્છઓમે એવ સર્વ કહય-યે પર આત્માનમેવ સમુદ્ધર્તુ
 સમર્થાઃ તાન્ અપિ બ્રૂહિ સાધો પૃષ્ઠઃ મે એત સર્વે સંશય કથય) જો પર
 કો પણ અપને આપકો ‘મી પાર કરનેમે સમર્થ હું’ વનકો કહું । હે સંપત !
 હસ પ્રકાર પૂછે ગયે આપ મેર હસ સય સંશયકો દૂર કરે । અર્થાત્ સંશય
 જ્ઞાનકે વિષયમૂત જો વેદમુખાદિકહું વનકો આપ હમકો અચ્છી તરહસે
 સમજાવે ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥

ऐसे पूछे जानेपर मुनि कहते हैं—‘अग्निहोत्तमुहा’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—વિજયઘોષકી હસ પ્રકાર જિજ્ઞાસા સમજાવર મુનિરાજને
 વસસે કહા હે વિજયઘોષ ! (વેયા-વેદાઃ) જો શ્રગ્વેદાદિક હું વે (અગ્નિ
 હોત્રમુત્તા-અગ્નિહોત્રમુત્તા) અગ્નિહોત્ર હે પ્રધાન જિનમેં એસે હું । અગ્નિ

અપાળમેવસમુદ્ધર્તુ સમર્થા તે બ્રૂહિ સાહુ પુચ્છઓ મે એવ સર્વ કહય-યે પર
 આત્માનમેવ સમુદ્ધર્તુ સમર્થાઃ તાન્ અપિ બ્રૂહિ સાધો પૃષ્ઠઃ મે એત સર્વે સશય
 કથય ને બીજને તથા પાતાને પાર કરવા-કશવવામાં સમર્થ છે એ પણ
 જ્ઞાને કહે છે સવત ! આ પ્રકારથી પૂછાયેલા મારા આ સશયને આપ
 હર કશ અર્થાત્-સશય જ્ઞાનના વિષયમૂત ને વેદ મુખાદિક છે તેને આપ
 સારી રીતે સમજાવે ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥

આ પ્રમાણે પૂછવામાં આવતાં મુનિ કહે છે—“અગ્નિ હોત્રમુત્તા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—વિજયઘોષની આ પ્રકારની છાયાને બેઈને મુનિરાજે
 જોને કહુ કે, હે વિજયઘોષ ! વેયા-વેદા ને શ્રગ્વેદાદિક છે તે અગ્નિહોત્ર
 મુત્તા-અગ્નિહોત્રમુત્તા અગ્નિહોત્ર નેમાં પ્રધાન રૂપથી છે તેવા હેાવ છે. અગ્નિ

પટ્ટકાય જીવોપમર્દકતયા મોક્ષાર્થિનામનુપાદેયત્વાત્ । તથા-યજ્ઞાર્થી-યજ્ઞઃ=મસ્તા-
વાદ્ ભાવયજ્ઞસ્તદર્થી-સંયમારાધકો મુમુક્ષુઃ, વેદસાં=યજ્ઞાનાં મુખં=કારણમ્ ।
યજ્ઞાર્થીનિ સદ્ભાવ એવ યજ્ઞાઃ પ્રવર્તન્તે ઇતિ યજ્ઞાર્થી યજ્ઞાનાં મુખત્વેનોક્તઃ । ‘વેદસ’
શબ્દો યજ્ઞપર્યાયઃ । તદુક્તમ્-નિઘન્ટૌ-‘અધ્વરો વેપો વેપો મર્શો વેદા વિતથઃ’
ઇત્યાદિ । વેદેન હેતુભૂતેન અશુભાનિ કર્માણિ અસ્યતિ=ક્ષિપતીતિ વેદાઃ । ઇતિ
‘વેદસ’ શબ્દસ્ય નિરુક્તિઃ । તથા-ચન્દ્રો નક્ષત્રાણાં=મુખં પ્રધાનં, ચન્દ્રસ્ય તદધિ-
પતિસ્ત્વાત્ । કાશ્યપઃ=યુગાદિદેવો ભગવાન્ ઋષભઃ । ધર્માણાં મુખં=કારણમ્, તસ્યૈવ
પ્રથમતો ધર્મપ્રરૂપકત્વાત્ । નાભિમૃતેન મરુદેવ્યા નન્દનેન મહાદેવેન ઋષભેણ
મોક્ષધર્મઃ પ્રરૂપિતઃ, જિજ્ઞાસુના શ્રી મહાગવતાદૌ દ્રષ્ટવ્યમ્ ॥ ૧૬ ॥

હોત્ર શબ્દસે યહાં ભાવાગ્નિહોત્રકા ગ્રહણ કરના ચાહિયે, ક્યોંકિ દ્રવ્યાગ્નિ
હોત્ર ષટ્ટકાયકે જીવોંકા ઉપમર્દક હોનેકે કારણ મોક્ષાર્થી દ્વારા અનુપાદેય
(ગ્રહણકરનેકે અયોગ્ય) કહા ગયા હૈ । (જળ્ણટ્ટી વેયસાં મુહં-યજ્ઞાર્થી વેદસાં મુખમ્)
તથા ભાવયજ્ઞકા જો અર્થી હૈ-સંયમકા આરાધક જો મોક્ષામિલાષી
મુનિ હૈં વહ વેદોંકા કારણ હૈ । ક્યોંકિ યજ્ઞાર્થીકે સદ્ભાવમેં હી યજ્ઞોંકી
પ્રવૃત્તિ હોતી હૈ । હસ લિયે યજ્ઞાર્થી મુનિ યજ્ઞોંકા મુખરૂપસે કહા ગયા હૈ ।
તથા (નક્ષત્રાણં મુહં ચંદો-નક્ષત્રાણાં મુખં ચન્દ્રઃ) નક્ષત્રોંમેં પ્રધાનચન્દ્ર
હૈ । ક્યોંકિ વહ ઉનકા અધિપતિ હૈં । (કાસવો ધર્માણં મુહં-કાશ્યપઃ
ધર્માણાં મુખમ્) યુગાદિ દેવ ભગવાન્ ઋષભ પ્રભુ ધર્મોંકે પ્રધાન હૈં ।
ક્યોંકિ યે પ્રથમતઃ ધર્મકે પ્રરૂપક હુએ હૈં । શાસ્ત્રોંકા એસા કથન હૈં કિ
નાભિરાજકે નંદન મરુદેવીકે પુત્ર મહાદેવ-ઋષભદેવ ભગવાને મોક્ષ

હોત્ર શબ્દથી અહિં ભાવાગ્નિહોત્રત્વં ગ્રહણ કરવું જોઈએ કેમકે દ્રવ્યાગ્નિહોત્ર
ષટ્ટકાયના જીવોને ઉપમર્દક હોવાના કારણે મોક્ષાર્થી આત્માઓ દ્વારા અનુપાદેય
કહેવામાં આવેલ છે જળ્ણટ્ટા વેયસાં મુહં-યજ્ઞાર્થી વેદસાં મુખમ્ તથા ભાવયજ્ઞના
જે અર્થી છે—સંયમના આરાધક જે મોક્ષામિલાષી મુનિ છે, તે વેદોનું
કારણ છે. કેમકે, યજ્ઞાર્થીના સદ્ભાવમાં જ યજ્ઞોની પ્રવૃત્તિ થાય છે આ કારણે
યજ્ઞાર્થી મુનિ યજ્ઞોનું મુખ કહેવામાં આવેલ છે તથા નક્ષત્રાણમુહ ચંદો-નક્ષત્રાણાં
ચંદ્ર નક્ષત્રોમાં પ્રધાન ચંદ્ર છે કેમકે, તે એનો અધિપતિ છે કાસવો
ધર્માણં મુહં-કાશ્યપ ધર્માણાં મુખ યુગાદિ દેવ ભગવાન્ ઋષભ પ્રભુ ધર્મોના
પ્રધાન છે કેમકે, તેઓ પહેલાજ ધર્મના પ્રરૂપક થયા છે. શાસ્ત્રોનું એ કહે-
વાતું છે કે, નાભિરાજના નંદન મરુદેવીના પુત્ર મહાદેવ ઋષભદેવ ભગવાને

કાશ્યપસ્યૈવ મહાસ્વપ્રકાશનેન ધર્મમુલત્વ સમર્થયતિ-
મૂલ્-જહા ચ્વદ ગૈહાર્દયા, ચિદ્વતિ પજલીઝહા ।

વદમાર્ણા નમસંતો, ઉત્તમ મળહારિણો ॥ ૧૭ ॥

છાયા—યથા ચન્દ્ર ગ્રહાદિકાઃ, તિષ્ઠન્તિ પ્રાજ્ઞલિકૃતાઃ

ચન્દમાનાઃ નમસ્યન્તઃ, ઉત્તમ મનોહારિણઃ ॥ ૧૭ ॥

ટીકા—‘જહા’—‘ઇત્યાદિ ।

યથા ગ્રહાદિકાઃ પ્રાજ્ઞલિકૃતાઃ=સમ્પ્રુટિતકરાઃ ચન્દમાનાઃ=સ્તુયન્તો નમસ્યન્તઃ=મળમન્તઃ ઉત્તમમ્=ઉત્કૃષ્ટતમ-ગ્રથાનં યથા સ્યાચ્ચ મનોહારિણઃ=પ્રતિધિનીતત્વા ચિત્તાર્કપ્રકારિણસ્તિષ્ઠન્તિ, ચૈવ મગવન્તમ્ ક્રપમ દેવેન્દ્રમુખ્યા ચન્દમાના નમસ્યન્તસ્તિષ્ઠન્તીતિ શ્રાવઃ ॥ ૧૭ ॥

इत्यं प्रभवदृष्टयस्योचरं दत्त्वा स्वपरोद्धरणसमर्थं कोऽस्तीति पञ्चमं प्रभमुचरयितुमाह
मूलम्—अजाणर्गा जण्णवार्ह, विज्जा माहणसपेया ।

गूढा सज्ज्ञेयतवसा, मासच्छेष्टा इवेर्गिणो ॥ १८ ॥

धर्मकी प्ररूपणा की है । यह बात भागवत पुराणमें भी पंचमस्कंधके २ से ६ अध्यायमें वर्णित है ॥ १६ ॥

सूत्रकार इसी बातका पुनः समर्थन करते हैं—‘जहा’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जहा-यथा) जैसे (चदं-चन्द्रम्) चन्द्रमाको (गहार्दया-ग्रहादिका) समस्त ग्रहादिक (पजलित्वा-प्राज्ञलिकृताः) हाथ जोड़कर (चंदमाणा-चन्दमानाः) स्तुति करते हुए (नमसंता-नमस्यन्तः) तथा नमन करते हुए (उत्तम-उत्तमम्) उत्तमरीति पूर्वक (मणहारिणो चिद्वति-मनोहारिणः तिष्ठन्ति) जनमनहारी बनते हैं वसी प्रकार कृपम देवको देवेन्द्र मुख्य भी चन्दना एवं नमस्कार कर जनमनहारी बनते हैं ॥ १७ ॥

મોક્ષ ધર્મની પ્રરૂપણા કરી છે આ વાત ભાગવત પુરાણમાં પણ પાંચમા સ્કંધના ૨ થી ૬ અધ્યાયમાં વર્ણવવામાં આવેલ છે ॥ ૧૬ ॥

સૂત્રકાર આજ વાતનું ફરીથી સમર્થન કરે છે—“જહા” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જહા-યથા જેમ ચદં-ચન્દ્રમ્ ચન્દ્રમાને ગહાર્દયા-ગ્રહાદિકાઃ સમસ્ત પ્રકારિત પંજલિત્વા-પ્રાજ્ઞલિકૃતાઃ કાચ એકીને ચંદમાના-ચન્દમાના સ્તુતિ કરીને તથા નમસંતા-નમસ્યન્ત નમન કરીને ઉત્તમ-ઉત્તમમ્ ઉત્તમ રીતી પૂર્વક મળહારિણો ચિદ્વતિ-મનોહારિણ તિષ્ઠન્તિ જનમનહારી બને છે એજ પ્રમાણે કૃપમદેવને દેવેન્દ્ર મુખ્ય પણ પદના બને નમસ્કાર કરી જનમનહારી બને છે ॥ ૧૭ ॥

છાયા--અજ્ઞાનકા યજ્ઞવાદિનઃ, વિદ્યા બ્રાહ્મણસંપદઃ ।

ગૂઢાઃ સ્વાધ્યાયતપસા, ભસ્મચ્છન્ના ઇવાગ્નયઃ ॥૧૮॥

ટીકા--‘ અજાણગા ’-ઇત્યાદિ ।

હે વિજયઘોષ ! તવ દાનપાત્રત્વેનાભિમતા યે યજ્ઞવાદિનસ્તે બ્રાહ્મણસંપદઃ= બ્રાહ્મણાનાં સંપત્તિરૂપા યા વિદ્યાઃ=વેદસારભૂતા આરણ્યક બ્રહ્માણ્ડપુરાણાદિધર્મ-શાસ્ત્રરૂપાસ્તાસાં વિષયે અજ્ઞાનકાઃ=જ્ઞાનરહિતાઃ સન્તિ । વસ્તુવસ્તુ બ્રાહ્મણાનાં વેદસારભૂતા વિદ્યા એવ સંપદઃ । તદ્વિજ્ઞત્વે ચ કથમેતે વૃહદારણ્યકોક્તદશવિધ-ધર્મવેદનોઽપિ દ્રવ્યયાગં કુર્યુઃ ? અતો નાસ્તિ તેષાં વિદ્યાવેતૃત્વમ્ । કિંચ-સ્વાધ્યાય-તપસા=વેદાધ્યયનોપવાસાદિના ગૂઢા=વહિઃ સંવરયુક્તા અપિ ભસ્મચ્છન્નાઃ=ભસ્મા-

હસ પ્રકાર ચારોં પ્રશ્નોંકા ઉત્તર દે કર ‘ સ્વપરકા ઉદ્ધાર કરનેમેં કૌન સમર્થ હૈ ’ સો મુનિરાજ કહતે હૈ--‘ અજાણગા ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ-હે વિજયઘોષ ! તુમ જિનકો દાનકા પાત્ર માનતે હો એસે વે (જણવાઈ-યજ્ઞવાદિનઃ) યજ્ઞવાદીજન (માહ્નસંપયા વિજ્ઞા અજાણકા-બ્રાહ્મણસંપદઃ વિદ્યાઃ અજ્ઞાનકાઃ) બ્રાહ્મણોંકી સંપત્તિસ્વરૂપ આરણ્યક પુરાણ બ્રહ્માણ્ડપુરાણ આદિ ધર્મશાસ્ત્રકે વિષયમેં જ્ઞાનરહિત હૈ । વાસ્તવમેં બ્રાહ્મણ તો વે હો હૈ જિનકી વેદસારભૂત વિદ્યા હી સંપત્તિ હૈ । યદિ યે વૃહદારણ્યોક્ત દશવિધ ધર્મકે વેદી હોતે ફિર દ્રવ્યયજ્ઞકો કૈસે કરતે હૈ । હસસે હસ દ્રવ્યયજ્ઞકે કરનેસે યહી જ્ઞાત હોતા હૈ કિ હનમેં વિદ્યાવેતૃત્વ નહીં હૈ । તથા યે યદ્યપિ (સજ્જાયતવસા ગૂઢા-સ્વાધ્યાયતપસા ગૂઢાઃ) વેદાધ્યયનરૂપ સ્વાધ્યાય એવં ઉપવાસ આદિરૂપ તપસે યુક્ત હોતે હૈ તૌ ભી યે (ભસ્મચ્છન્ના અગ્નિણો ઇવ સંતિ-ભસ્મચ્છન્ના અગ્નયઃ ઇવ સંતિ)

આ પ્રમાણે આર્ય પ્રશ્નોના ઉત્તર આપીને સ્વ અને પરનો ઉદ્ધાર કરવામાં ઠાણુ સમર્થ છે તે મુનિરાજ બતાવે છે--“ અજાણગા ”-ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--હે વિજયઘોષ ! તમે જેને દાનને પાત્ર માનો છો તેવા એ જણવાઈ-યજ્ઞવાદિન. યજ્ઞવાદીજન માહ્નસંપયા વિજ્ઞા અજાણકા-બ્રાહ્મણસંપદઃ વિદ્યા અજ્ઞાનકાઃ પ્રાહ્ણોની સ પત્તિ સ્વરૂપ આરણ્યક પુરાણ, બ્રહ્માડ પુરાણ, આદિ ધર્મ-શાસ્ત્રના વિષયમાં જ્ઞાનરહિત છે. વાસ્તવમાં પ્રાહ્ણુ તો એજ છે જેમની વેદ સારભૂત વિદ્યા જ સ પત્તિ છે ને તે બ્રહ્દારણ્યોક્ત દશવિધ ધર્મના વેદી હોત તો પછી દ્રવ્યયજ્ઞને શા માટે કરે ? આનાથી એ બાણી શકાય છે કે, દ્રવ્યયજ્ઞ કરવાથી તેમનામાં વિદ્યાવેતૃત્વ નથી. ને કે તેઓ સજ્જાયતવસા ગૂઢા-સ્વાધ્યાયતપસા ગૂઢા. વેદાધ્યયન રૂપ સ્વાધ્યાય અને ઉપવાસ આદિરૂપ તપથી યુક્ત બનેલ છે તો પણ તેઓ ભસ્મચ્છન્ના અગ્નિણો ઇવ સંતિ-ભસ્મચ્છન્ના અગ્નયઃ

च्छादिता अमनय इव सन्ति । अयं भावः—यथा मस्मच्छब्दोऽग्निर्वह्निरूपशान्तोऽप्यन्तः प्रवृत्तस्येव । तथैवैतज्जपि वह्निरूपमववृत्तेन दृश्यमाना अप्यन्तः कपायवत्तया प्रवृत्तस्येव । अतो नास्ति तेषां स्वपरोद्धारण समत्वमिति ॥ १८ ॥

कस्तर्हि भवन्मते ब्राह्मण ! इति प्रश्ने माह—

मृष्य—जो लोप ब्रह्मणो वृत्तो, अग्नी वा महिओ जहा ।

सया कुसलसदिष्ट, 'त वयं धूम माहणं ॥ १९ ॥

छाया—यो लोके ब्राह्मण उक्तः, अग्नि वा महितो यथा ।

सदा कुशलसन्दिष्टं, तं वयं धूमो ब्राह्मणम् ॥ १९ ॥

टीका—'जो लोप' इत्यादि ।

लोके यः कुशलैः ब्राह्मण उक्तः=कथितः, स=अग्निर्यथा=अग्निरिवमहितः=पूजितो भवति । सदा=सर्वकालं कुशलसन्दिष्टम्=कुशलैः=तत्त्वैः सन्दिष्टं=यथावत् ब्राह्मणोऽयमिति रूपेण प्रदर्शितं जन वयं ब्राह्मणं धूमः=कथयामः 'वा' शब्दः पूरणे ॥ १९ ॥

भस्मसे ढकी हुई अग्निके समान हैं । जिस प्रकार ऊपरसे राखसे ढकी हुई अग्नि भीतरमें जाज्वल्यमान रहा करती है वसी प्रकार ये भी ऊपरसे स्वाध्याय तप आदिसे युक्त होने पर भी भीतर कपायरूप ज्वालासे प्रवृत्त रहता करते हैं । अतः इनमें स्वपर तारकता नहीं आ सकती है ॥ १८ ॥

पुनः मुनिरामने उस विजयघोष ब्राह्मणसे कहा कि तुम यदि हमसे यह पूछो कि ब्राह्मण तुम्हारे मतानुसार कौन है—तो मुनो हम इसका तुमको उत्तर देते हैं—'जो लोप' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सया कुशलसदिष्टं तं वयं माहणं धूम—सदा कुशल सन्दिष्टं तं वयं ब्राह्मणं धूमः) सदा कुशल—तत्त्वज्ञ व्यक्तियों ने जिसको

इव सति भस्मणी ढाँकेला अग्निना जेवा छे के भस्मसे ऊपरकी शान्ती ढाँकेल अग्नि ऊपरकी जेव अत्यवस्थमान होखे छे ते प्रकारे आ पछे ऊपरकी स्वाध्याय, तप, आदिनी मुक्त होवा छता पछे ऊपरस्थाने कपायरूप ज्वालाकी प्रवृत्तित रहता छै छे आ कश्छे तेभनाभा पीवाने तेभन जीवने दाखानी शक्ति आवी शकती नथी ॥ १८ ॥

हरीश मुनिशर ने जो विषयबोध ब्राह्मण ने कछु के, तमि ने मने ने पूछा छे के, तमाश मत अनुसार ब्राह्मण केव छे, तो सभने हू जेने तमने उत्तर आयु छे—'जो लोप'—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सया कुशलसदिष्टं तं वयं माहणं धूम—सदा कुशलसदिष्टं तं वयं ब्राह्मणं धूमः सदा कुशल—तत्त्वज्ञ व्यक्तियों ने जेने ब्राह्मण केके छे जेने अग्नि

અથ કુશલસન્દિષ્ટબ્રાહ્મણ સ્વરૂપમુત્તરગાથાભિરાહ-

મૂલમ્—જો ન સજ્જઈ આંગતું, પવ્વયંતો ન સોયંઈ ।

રમંઈ અઽર્જવયણમ્મિ, તં વયં બ્રૂમ માંહણં ॥૨૦॥

છાયા—યો ન સજતિ આગન્તું, પ્રવ્રજન્ ન શોચતિ ।

રમતે આર્યવચને, તં વયં બ્રૂમો બ્રાહ્મણમ્ ॥૨૦॥

ટીકા—‘ જો ન ’—ઈત્યાદિ ।

યઃ પ્રવ્રજિતઃ આગન્તું ન સજતિ=પ્રવ્રજ્યાપર્યાયાદ્ ગાર્હસ્થ્યપર્યાયમાગન્તું નેચ્છતિ । તથા પ્રવ્રજન્=પ્રવ્રજ્યાં યુક્તન્ ન શોચતિ=માં વિના મમ પિત્રાદયઃ કથં સ્થાસ્યન્તિ, એભ્યો વિનાઽહં કથં સ્થાસ્યામીતિ વા સ્વેદ ન કરોતિ, કિન્તુ હદમેવ

બ્રાહ્મણ કહા હૈ ઉસકો હમ બ્રાહ્મણ કહતે હૈં, તથા (જો લોઈ બંમણો વુત્તો-યઃ લોકે બ્રાહ્મણ ઉક્તઃ) લોકમેં જો બ્રાહ્મણરૂપસે પ્રસિદ્ધ હુઆ હૈ તથા (અગ્ની વા જહા મહિઓ-અગ્નિર્વાં યથા મહિતઃ) અગ્નિકે સમાન જો પૂજ્ય માના ગયા હૈ ઉસકો હમ બ્રાહ્મણ કહતે હૈં ॥ ૧૯ ॥

કિસ પ્રકારકે વ્યક્તિકો કુશલ પુરુષોને બ્રાહ્મણ કહા હૈ—હસ ઘાતકો સૂત્રકાર કહતે હૈં—‘ જો ન ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જો આંગતું ન સજ્જઈ-યઃ આગન્તું ન સજતિ) જો પ્રવ્રજ્યા પર્યાયસે પુનઃ ગાર્હસ્થ્યપર્યાયમેં આનેકી ઇચ્છા નહીં કરતા હૈ તથા (પવ્વયંતો ન સોયઈ-પ્રવ્રજન્ ન શોચતિ) દીક્ષા લેતા હુઆ જો એસા વિચાર નહીં કરતા હૈ કિ ‘ મેરે પિતા આદિ સ્વજન મેરે વિના કૈસે રહેગે તથા હનકે વિના મૈં કૈસે રહુંગા ’ હસ પ્રકારકા જો સ્વેદ નહીં કરતા હૈ

બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ તથા જે લોઈ બંમણો વુત્તો-યઃ લોકે બ્રાહ્મણઃ ઉક્ત લોકમાં બ્રાહ્મણરૂપથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તથા અગ્નીવા જહા મહિઓ-અગ્નિર્વાં યથા મહિતઃ અગ્નિના સમાન જે પૂજ્ય માનવામાં આવેલ છે એને એમો બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ. ॥૧૯॥

કયા પ્રકારની વ્યક્તિને કુશળ પુરુષોએ બ્રાહ્મણ કહેલ છે આ વાતને સૂત્રકાર કહે છે—“ જો ન ”

અન્વયાર્થ—જો આંગતું ન સજ્જઈ-યઃ આગન્તું ન સજતિ જે પ્રવ્રજ્યા પર્યાયથી ફરી ગૃહસ્થપર્યાયમાં આવવાની ઇચ્છા કરતા નથી તથા પવ્વયંતો ન સોયઈ-પ્રવ્રજન્ ન શોચતિ દીક્ષા લેતી વખતે એ એવો વિચાર કરતા નથી કે, મારા પિતા આદિ સ્વજન મારા વગર કઈ રીતે રહેશે ? તથા એમના વિના હું કેમ રહી શકીશ ? આ પ્રકારનો જે ખેદ કરતા નથી. કિન્તુ “ આજ મનુષ્ય

મનુજ મફલમિતિ મન્યમાનઃ ક્ષીણમેવામિનિષ્ક્રામતિ । અથ એવ ય આર્યવચ્ચમે=
તીર્થંકર વચ્ચને રમ્તે=અનુરાગ કરોતિ । ત જનં બ્રાહ્મણ શ્રૂમઃ ॥ ૨૦ ॥

મૂલ્ય-જાયરૂઢ જહોમદ્દ, નિદ્દતમલપાવગ ।

રાગદોસંભયાર્દય, 'ત વૈય દ્વૈમ માર્હણ ॥ ૨૧ ॥

છાયા-જાતરૂપ યયાડશ્રુત, પાવકનિષ્ક્રાંતમલમ્ ।

રાગદોષમયાતીતં, તં વય શ્રૂમો બ્રાહ્મણમ્ ॥ ૨૧ ॥

ટીકા- 'જાયરૂઢ' -રૂપાદિ ।

યયા=યેન પ્રકારેણ આપદ=મનઃ શિલાદિમિ શોધિતમ્, પુનઃ પાવકનિષ્ક્રાંત-
મલમ્=પાવકેન=મનિના નિષ્ક્રાંત=કૂરીકૃત મલં યસ્ય તત્તયામૃતં જાતરૂઢ=
સુવર્ણં વાદ્યામ્યન્તરનિર્મલં મવતિ, એવમેવ યો વાદ્યામ્યન્તર નિર્મલો મવતિ, એવ-
મૃત રાગદોષમયાતીતં=રાગદોષમયચિનિર્મલં ત જનં વયં બ્રાહ્મણં શ્રૂમઃ । 'નિદ્દત
મલપાવગ' રૂપાદિ 'પાવગ' શબ્દસ્ય પરનિપાત આપદવાત્ ॥ ૨૧ ॥

કિન્તુ 'યહી મનુષ્ય જન્મકા ફલ હૈ' પેસા માનતા હુઆ પ્રવ્રન્યા છેતા હૈ
તથા (જો અન્નજવણમ્મિ રમણ ત વય માર્હણ શ્રૂમ-યાઃ આર્યવચ્ચને-
રમતે તં વયં બ્રાહ્મણમ્ શ્રૂમઃ) જો આર્ય વચ્ચનમે-તીર્થંકર પ્રમુકે વચ્ચનોમે
અનુસાગ કરતા હૈ પેસે વ્યક્તિકો હી હમ લોગ બ્રાહ્મણ કહતે હૈ ॥ ૨૦ ॥

'જાયરૂઢ' રૂપાદિ ।

અન્નયાર્ય- (અહા-યયા) જિસ તરહ (આમદુ-આમૃદમ્) મન શિલા
વિકસે શોધિત કિયા ગયા પુન (પાવક નિદ્દતમલ-પાવક નિષ્ક્રાંત
મલમ્) અગ્નિ દ્વારા જિસકા મમ સર્વથા નષ્ટ કિયા ગયા હૈ પેસા (જાય
રૂઢ-જાતરૂપમ્) સુવર્ણ મીતર ઓર બાહિરમે નિર્મલ હોતા હૈ હસી તરહ

જ મનુ જી છે" એવું માનતા રહીને જે પ્રવ્રન્યા લે છે તથા જો અન્ન
જવણમ્મિ રમણ તં વય માર્હણ શ્રૂમ-યાઃ આર્યવચ્ચને રમતે તં વયં બ્રાહ્મણ શ્રૂમઃ
જે આર્યવચ્ચનમાં તીર્થંકર પ્રમુક વચ્ચનોમાં અનુસાગ કરે છે એવી વ્યક્તિને
જ અમે લોકો બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ ॥ ૨૦ ॥

"જાયરૂઢ" -રૂપાદિ ।

અન્નયાર્ય- અહા-યયા જે રીતે આમદુ-આમૃદમ્ મન-શિલા આદિકથી ચોખવામાં
આવેલ અને ફરી પાવગ નિર્મલમલમ્-પાવક નિષ્ક્રાંતમલમ્ અગ્નિ દ્વારા જેની
મલીનતા સર્વથા નષ્ટ કરવામાં આવેલ છે એવું જવણ-જાતરૂપમ્ સુવર્ણ
અહર અને બહારથી નિર્મળ લોક છે, આજ પ્રમાણે જે અહર અને બહારથી

મૂલમ્—તવસ્સિયં કિંસં દંતં, અવચિયંમંસસોણિયં ।

સુઘ્વયં પત્તનિર્વાણં, તં વયં બ્રૂમ માહણં ॥ ૨૨ ॥

છાયા—તપસ્વિનં કૃશં દાન્તમ્, અપચિતમાંસશોણિતમ્ ।

સુવ્રતં પ્રાપ્તનિર્વાણં, તં વયં બ્રૂમો બ્રાહ્મણમ્ ॥ ૨૨ ॥

ટીકા—‘તવસ્સિયં’—ઇત્યાદિ ।

તપસ્વિનં કૃશં=કૃશગાત્ર દાન્તમ્=વશીકૃતેન્દ્રિયગ્રામમ્, અપચિતમાંસશોણિતમ્=શુષ્કમાંસશોણિતં સુવ્રતં પ્રાપ્તનિર્વાણં=પ્રાપ્તો નિર્વાણઃ=મોક્ષો યેન સ તથા તંમ્, સંકલ્પકર્મણં ક્ષ્યાન્મોક્ષપદગામિનં તાદૃશં તં જનં વયં બ્રાહ્મણં બ્રૂમઃ ॥ ૨૨ ॥

જો ઘાણ એવં અભ્યન્તરમેં નિર્મલ હોતા હૈં હસ પ્રકાર (રાગદોષભર્યા-ઈયં તં વયં માહણં બ્રૂમ-રાગદ્વેષભયાતીતં તં વયં બ્રાહ્મણં બ્રૂમઃ) રાગ દ્વેષ ભયસે વિનિર્મુક્ત ઉસકો હમ બ્રાહ્મણ કહતે હૈં ॥ ૨૧ ॥

‘તવસ્સિયં’ ઇત્યાદિ—

અન્વયોર્થ—જો (તવસ્સિયં-તપસ્વિનમ્) તપસ્વી હોતા હૈં (કિંસં-કૃશમ્) તપસ્યાસે જિસકા શરીર કૃશ હો ગયા હો (દંતં-દાન્તમ્) ઇન્દ્રિયોંકો તથા મનંકો જો અપને આધીન રખતા હૈં (અવચિયમંસ સોણિયં-અપચિત્તમાંસશોણિતમ્) જિસકા માંસ એવં રક્ત શુષ્ક હોં જોતો હૈં (સુઘ્વયં-સુવ્રતમ્) વ્રતોંકી જો નિર્દોષરૂપસે આરાધન કરતા હૈં એવં (પત્તનિર્વાણં-પ્રાપ્તનિર્વાણમ્) જો નિર્વાણ પ્રાપ્ત હોતા હૈં (તં વયં માહણં બ્રૂમ-તં વયં બ્રાહ્મણં બ્રૂમઃ) ઉસંકો હમ બ્રાહ્મણં કહતે હૈં । ગાથામેં રહેં છુપે પ્રાપ્ત નિર્વાણ શબ્દકા યહ ભાવ હૈં કિ સંકલ્પ કર્મોંકે ક્ષયસે

નિર્માળ હોય છે એટલે કે, રાગદોષભર્યાઈયં તં વયં માહણં બ્રૂમ-રાગદ્વેષભયાતીતં વયં બ્રાહ્મણં બ્રૂમ રાગ દ્વેષ અને ભયથી વિનિર્મુક્ત એને અમે પ્રાદક્ષણ કરીએ છીએ ॥ ૨૧ ॥

“તવસ્સિયં”—ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તવસ્સિયં-તપસ્વિનમ્ જે તપસ્વી હોય છે, તપસ્યાથી જેમનું શરીર કિંસમ્-કૃશમ્ કૃશ થઈ ગયેલ છે, દંતં-દાન્તમ્ ઇન્દ્રિયોને તથા મનને પોતાને આધીન રાખે છે, અવચીયમંસસોણિયં-અપચિતમાંસશોણિતમ્ જેના શરીરનું લોહી અને માંસ શુષ્ક થઈ જાય છે સુઘ્વયં-સુવ્રતમ્ વ્રતોનું જે નિર્દોષરૂપથી આરાધના કરે છે અને પત્તનિર્વાણં-પ્રાપ્તનિર્વાણમ્ જે નિર્વાણ પ્રાપ્ત હોય છે. તં વયં માહણં બ્રૂમ-તં વયં બ્રાહ્મણં બ્રૂમ એને અમે પ્રાદક્ષણ કરીએ છીએ. ગાથામાં રહેલા પ્રાપ્ત નિર્વાણ શબ્દનો એ ભાવ છે કે, સંકલ્પકર્મોના ક્ષયથી જેને

मूष्म—तसे पाणे विद्याणिता, सगहेण य थावरे ।

जो ने हिंसइ तिविहेणं, "त वयं दूम माहणं ॥२३॥

छाया—असुरा प्राणान् विज्ञाय, सङ्ग्रहेण च स्थावरान् ।

यो न हिनस्ति त्रिविधेन, तं वयं दूमो ब्राह्मणम् ॥२३॥

टीका—'तसे'—इत्यादि ।

यो जनः असुरा प्राणान्=असुरजीवान् स्थावरान्=स्थावरजीवान् पृथिव्यादीन् सङ्ग्रहेण=सङ्क्षेपेण उपलक्षणत्वात् विस्तरेण च विज्ञाय त्रिविधेन=कायवाङ्मनोरूपेण योगेन न हिनस्ति=न हन्ति । उपलक्षणत्वात् न पातयति, नापि च ज्ञानमनुमोदयति । तं जनं वयं ब्राह्मणं दूमः । उक्तं च—

“यदा न कुरुते पाप, सर्वभूतेषु दाकृणम् ।

कर्मणा मनसा वाचा ब्रह्म सम्यगते तदा ॥” इति ॥२३॥

जिसको अविध्यमें निर्वाणपदकी प्राप्ति होना है । “प्राप्तनिर्वाणं” यह कथन द्रव्य निक्षेपकी अपेक्षासे आध्यात्म कहा गया जानना चाहिये ॥२२॥

‘तसे’ इत्यादि—

— अन्वयार्थ—(जो-यः) जो (तसपाणे—असुरा प्राणान्) असुर जीवोंको (थावरे—स्थावरान्) तथा स्थावरपक्षेद्रिय पृथ्व्यादिक जीवोंको (सगहेण—सङ्ग्रहेण) संक्षेपसे तथा उपलक्षण द्वारा विस्तारसे (विद्याणिता—विज्ञाय) जानकर (तिविहेण न हिंसइ—त्रिविधेन न हिनस्ति) मन, वचन एवं कायरूप त्रिविध योगसे नहीं मारता है, नहीं मरवाता है और मारने बालेकी अनुमोदना नहीं करता है (तं वयं माहणं दूम—तं वयं ब्राह्मणम् अः) उनको हम ब्राह्मण कहते हैं । कहा भी है—

अविध्यमां निर्वाणं पदानी प्राप्ति जनार से प्राप्तनिर्वाणं” आ कथन द्रव्य निक्षेपनी अपेक्षाशी आध्यात्म कहैवायेक अणुपु लोके ॥ २२ ॥

“तसे”—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जो-या वे तसे पाणे—असुरा प्राणान् प्रणु लोवोने तथा थावरे—स्थावरान् स्थावर लोके त्रिध आदिक लोवोने सगहेण सङ्ग्रहेण संक्षेपशी तथा उपलक्षण द्वारा विस्तारशी विद्याणिता—विज्ञाय लोकीने तिविहेणं न हिंसइ—त्रिविधेन न हिनस्ति मन वचन अने कायादय त्रिविध योजनी मारता नशी मरवाता नशी, अने मारनारनी अनुमोदना करता नशी, लोने लोभा प्राहण कहीजे छीजे, कही पणु से—

१०. 'न्याये सर्व प्रकारनी असत्यनो त्याग होय, मिथ्याभाषा-पंथीत होय, -

किं च-पुराणादावपि-“अश्वमेधसहस्रं च, सत्यं च तुलया धृतम् । -
अश्वमेधसहस्रादि, सत्यमेव विधिष्यते ॥” इति ॥२४॥

मूलम्-चित्तं मतमचित्तं वा, अप्य वा जडं वा धनुः ।

ने गिणेंहें अदत्त जो, त वेंय धूम माहेण ॥ २५ ॥

छाया-चित्तवदचित्तं वा, अल्पं वा यदि वा बहु ।

न गृह्णाति अदत्त यः, स वयं ब्रूमो द्वावप्यम् ॥२५॥

टीका-‘चित्तमंत’ इत्यादि-

यो जनः चित्तवत्-द्विपदादिकम्, अचित्तं सुवर्णादिकं वा द्रव्यं सत्स्यापरिमा-
णाभ्याम्-अल्पं वा-स्तोकं वा, यद्वि-पुनः बहु-अधिकं वा अदत्तं यद्वा-अल्पं वा-
और जो निरवयव बोले तब प्रत्यक्षी प्राप्ति होती है । और पुराण आदिमें
भी यही कहा है-

अश्वमेधसहस्रं च, सत्यं च तुलया धृतम् ।

अश्वमेधसहस्रादि, सत्यमेव विधिष्यते ॥”

तराजूके एक पलके पर हजारों अश्वमेध यज्ञोंको घरा जावे और दूसरे
पलके पर केवल एक सत्यको रखा जावे, इस तरह इन दोनोंको तोला जावे
तो अश्वमेध सहस्रोंकी अपेक्षा सत्यका पलका ही बजनदार रहेगा ॥२४॥

‘चित्तमंत’ इत्यादि-

अन्वयार्थ-(जो-यः) जो मनुष्य (चित्तमंत-चित्तवत्) द्विपदादि
सचित्त पदार्थोंको तथा (अचित्त-अविस्तम्) वस्त्रादिक अचित्त
पदार्थोंको (अल्पं वा बहु वा-अल्प वा बाहुम् वा) संख्या तथा

जने निरवयव बोले तब प्रत्यक्षी प्राप्ति पाव है जने पुराण आदिमें यह
कहे हैं-

“अश्वमेध सहस्रं च, सत्यं च तुलया धृतम् ।

अश्वमेधसहस्रादि, सत्यमेव विधिष्यते ॥”

त्राववाना कोइ पक्षामां देवशे अश्वमेध यज्ञोने राजवामां आवे जने
पीव पक्षामां देवण कोइ अश्वमेध राजवामां आवे आ रीते आ ज-नेने तोणवामां
आवे तो देवशे अश्वमेधनी अपेक्षाको सत्यनु पक्षु व पञ्चदाह रहेरी ॥२४॥

“चित्तमंत”-इत्यादि ।

अन्वयार्थ-जो-यः जे मनुष्य चित्तमंत-चित्तवत् द्विपदादि सचित्त पदार्थोना
तथा अचित्त-अविस्तम् पदार्थोना अचित्त पदार्थोना अल्प वा बहु वा-अल्प
वा बाहुं वा अ-अ तथा परिभाषणी अपेक्षाको अल्प अथवा अधिक अदत्त-

મૂલ્યતો ન્યૂનં દન્તાદિપરિશોધનાર્થં તૃણાદિકં, વહુ=અધિકમૂલ્યં વસ્ત્રાદિકમ્ અદત્તં ન ગૃહ્ણતિ, તં જનં વયં બ્રાહ્મણં વ્રૂમઃ । ઉક્તંચ—

પરદ્રવ્યં યદા દૃષ્ટ્વા, આકુલે હથવા રહે ।

ધર્મકામો ન ગૃહ્ણતિ, વ્રહ્મ સંપદ્યતે તદા ॥ ઇતિ ॥

આકુલે=જનસંકુલે, રહે=રહસિ, અન્યત્ સુગમમ્ ॥૨૫॥

પરિમાણકી અપેક્ષા અલ્પ વા અધિક (અદત્તં-અદત્તં) વિના દિયે હુણ (ન ગિહ્ણ-ન ગૃહ્ણતિ) નહીં લેતા હૈ (તં વયં માહ્ણં ‘અ-તં વયં બ્રાહ્મણં વ્રૂમઃ) ઉસકો હમ લોગ બ્રાહ્મણ કહતે હૈ । ગાથામેં જો અલ્પ ઔર વહુ શબ્દ હૈ વહ સંખ્યા એવં પરિમાણકી અપેક્ષા ભી સચિત્ત જૌર અચિત્ત પદાર્થોમેં અલ્પતા એવં અધિકતા વતલાતા હૈ તથા મૂલ્ય કી અપેક્ષા ભી અલ્પતા એવં અધિકતા વતલાતા હૈ । મૂલ્યકી અપેક્ષા અલ્પતા દન્ત આદિકે પરિશોધનકે નિમિત્ત ગ્રહણ કિયે તૃણાદિકોમેં જાનની ચાહિયે એવં અધિકમૂલ્યતા વસ્ત્રાદિકોમેં જાનની ચાહિયે । इन पदार्थोंको विना दिये हुए नहीं लेना चाहिये यह यात अन्यत्र भी पुष्ट की गई है, यथा—

“ પરદ્રવ્યં યદા દૃષ્ટ્વા, આકુલે હથવા રહે ।

ધર્મકામો ન ગૃહ્ણતિ વ્રહ્મ સંપદ્યતે તદા ॥ ”

પરદ્રવ્યકો દેલ્લકર લોગોંકે સાનને અથવા એકાન્તમેં ધર્મ કામના ચાલા નહીં ગ્રહણ કરતા હૈ તવ વ્રહ્મકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ॥ ૨૫ ॥

અદત્તં વગર આપે ન ગિહ્ણ-ન ગૃહ્ણતિ લેતો નથી. તં વયં માહ્ણં વ્રૂમ-તં વયં બ્રાહ્મણં વ્રૂમ. તેને અમે લોકો પ્રાદ્ધણ કહીએ છીએ. ગાથામાં જે અલ્પ અને બહુ શબ્દ છે તે સંખ્યા અને પરિમાણની અપેક્ષાએ પણ સચિત્ત અને અચિત્ત પદાર્થોમાં અલ્પતા અને અધિકતા બતાવે છે. તથા મૂલ્યની અપેક્ષા એ પણ અલ્પતા અને અધિકતા બતાવે છે. મૂલ્યની અપેક્ષાએ અલ્પતા કાંત આદિને સ્વચ્છ કરવા નિમિત્ત આપવામાં આવેલ તૃણાદિકોમાં બાણવી નોંધએ. તેમજ અધિકમૂલ્યતા વસ્ત્રા આદિકમાં બાણવી નોંધએ. આ પદાર્થોને આખ્યા વગર ન લેવા નોંધએ આ વાત અન્યત્ર પણ પુષ્ટ કરવામાં આવેલ છે યથા—

“ પરદ્રવ્યં યદા દૃષ્ટ્વા, આકુલે હથવા રહે ।

ધર્મકામો ન ગૃહ્ણતિ, વ્રહ્મ સંપદ્યતે તદા ॥ ”

પારકા દ્રવ્યને નોંધને લોકોની નજર સામે અથવા એકાન્તમાં ધર્મકામના બાળા બ્રહ્મ કરતા નથી. ત્યારે જ બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૨૫ ॥

મૂર્ખ-દિવ્યમાણુસતેરિચ્છ, જો ન સેવેઈ મેહુણં ।

મળંસા કાયવક્ષેણ, 'ત વયં બ્રૂમ માહુણ ॥ ૨૬ ॥

જાયા—દિવ્યમાણુપતૈરર્થ, યો ન સેવતે મૈયુનમ્ ।

મનસા કાયવાક્યેન, ત વયં બ્રૂમો બ્રાહ્મણમ્ ॥૨૬॥

ટીકા—'દિવ્યમાણુસ' इत्यादि—

યો જન મનસા કાયવાક્યેન=કાયન વાક્યેન=વચનેન ચ દિવ્યમાણુપતૈરર્થ-
દિવ્યવિષયત્વાદ્ 'દિવ્યે, માણુપવિષયત્વાદ્ માણુપ, તિર્યગ્વિષયત્વાતૈરર્થમ્, एतेषां
समाहारः, एतत्त्रिविधमपि मैयुन न सेवते । त जन वयं ब्राह्मणं ब्रूमः ॥

उक्तञ्च—“देवमाणुपतिर्यस्तु, मैयुनं वर्जयेत् यदा ।

कामरागविरक्तश्च, ब्रह्म संपद्यते तदा ॥” इति ॥२६॥

‘દિવ્યમાણુસ’ इत्यादि ।

અન્યથાર્થ—(જો-યઃ) જો મનુષ્ય (મળસા કાયવક્ષેણ-મનસા
કાયવાક્યેન) મન, વચન एवं કાયાસે (દિવ્યમાણુસતેરિચ્છ-દિવ્ય
માણુપતૈરર્થમ્) દેવ, મનુષ્ય, તિર્યગ્ સમ્યગ્ની હસ તરહ ત્રિવિધ (મેહુણં
-મૈયુનમ્) મૈયુન કો નહીં સેવતા હૈ (ત વયં માહુણં બ્રૂમ-ત વયં બ્રાહ્મણં
બ્રૂમઃ) હસ મનુષ્ય કો હમ બ્રાહ્મણ કહતે હિં । યહી થાત અન્યગ્ની ચી
હસી તરહસે કહી હૈ ।

“દેવમાણુપતિર્યસ્તુ, મૈયુનં વર્જયેત્ યદા ।

કામરાગવિરક્તશ્ચ, બ્રહ્મ સંપદ્યતે તદા ॥”

જો મનુષ્ય દેવ સમ્યગ્ની, મનુષ્ય સમ્યગ્ની एवं તિર્યગ્ સમ્યગ્ની
મૈયુનકા ત્યાગ કરતા હૈ ઓર કામરાગસે રહિત હૈ વહી બ્રાહ્મણ હૈ ॥૨૬॥

“દિવ્ય માણુસ”-इत्यादि.

અન્યથાર્થ—જો-યઃ જે મનુષ્ય મળસા કાયવક્ષેણ-મનસા કાયવાક્યેન
મન, વચન અને કાયાથી દિવ્ય માણુસ તેરિચ્છ-દિવ્યમાણુપતૈરર્થમ્ દેવ, મનુષ્ય
તિર્યગ્ સજની બ્રાહ્મણ તણુ મેહુણં-મૈયુનમ્ મૈયુનને સેવતા નથી તે વયં
માહુણં બ્રૂમ-તે વયં બ્રાહ્મણ બ્રૂમ તે મનુષ્યને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ. બ્રા
હ્મણ અન્ય સ્થળે પણ આજ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે—

“દેવ માણુપ તિર્યસ્તુ, મૈયુનં વર્જયેત્ યદા ।

કામરાગવિરક્તશ્ચ, બ્રહ્મ સંપદ્યતે તદા ॥”

જે મનુષ્ય દેવ સજની, મનુષ્ય સજની અને તિર્યગ્ સજની મૈયુનને
ત્યાગ કરે છે અને કામરાગથી રહિત છે તેજ બ્રાહ્મણ છે ॥ ૨૬ ॥

मूलम्--जहा पउमं जले जायं, नोव लिप्पइ वारिणा ।

एवं अलिस्ते कामेहिं, तं वयं ब्रूम माहणं ॥२७॥

छाया—यथा पद्मं जले जातं, नोपलिप्यते वारिणा ।

एवमलिप्तः कामैः, तं वयं ब्रूमो ब्राह्मणम् ॥ २७ ॥

टीका—‘जहा’ इत्यादि—

यथा=येन प्रकारेण पद्मं=कमलं जले=जलमध्ये जातम्=उत्पन्नमपि तदुपरि व्यवस्थानतो वारिणा=जलेन नोपलिप्यते=उपलिप्त न भवति । एवम्=अनेन प्रकारेण कामैः=शब्दादिभिः अलिप्तः=आवाल्यात्तैरेव वृद्धिं नीयमानतया तन्मध्योत्पन्नोऽपि तैर्लिप्तो न भवति । त जनं वयं ब्राह्मणं ब्रूमः । उक्तंच—

“यदा सर्वं परित्यज्य, निस्सङ्गो निष्परिग्रहः ।

निश्चिन्तश्च चरेद्धर्मं, ब्रह्म सम्पद्यते तदा ॥” इति ॥२७॥

‘जहा पउमं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जहा जले जायं पउमं वारिणा नावलिप्पइ एवं कामेहिं अलिस्ते तं वयं माहणं ब्रूम—यथा जले जातमपि पद्मं वारिणा न उपलिप्यते एवं कामैः अलिप्तः तं वयं ब्राह्मणं ब्रूम.) जिस प्रकार कमल पानीके भीतर उत्पन्न होने पर भी उस जलसे लिप्त नहीं होता है उसी प्रकार जो व्यक्ति शब्दादिक विषयासे उनके बीचमें रहने पर भी तथा उनसे वृद्धिको प्राप्त होने पर भी लिप्त नहीं होता है उसको हम लोग ब्राह्मण कहते हैं । कहा भी है—

“यदा सर्वं परित्यज्य, निस्संगो निष्परिग्रहः ।

निश्चिन्तश्च चरेत्, धर्मं ब्रह्मसंपद्यते तदा ॥”

“जहा पउमं”—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जहा जले जायं पउमं वारिणा नावलिप्पइ एवं कामेहिं अलिस्ते तं वयं माहणं ब्रूम—यथा जलजातमपि पद्मं वारिणा न उपलिप्यते एवं कामैः अलिप्तः तं वयं ब्राह्मणं ब्रूम. जे प्रभावे कमल पाणीनी अंदर उत्पन्न थवा छतां पडु ओ पाणीथी लिप्त थनु नथी. ओज रीते जे व्यक्ति शब्दादिक विषयोथी ओभनी वयभा रहेवा छतां पडु तथा ओभाज वृद्धि पाववा छतां पडु तेनाथी बेपाता नथी तेने ओभा ब्राह्मण कहीओ छीओ. कहुं पडु छे—

“यदा सर्वं परित्यज्य, निस्संगो निष्परिग्रहः ।

निश्चिन्तश्च चरेत्, धर्मं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥”

સ્વયં મૂલ્યયે શ્રીજાણમભિષાયોત્તરગુણેસ્તમાહ—

મૂલ્ય-અલોલુપ્ય મુદ્દાજીર્ણ, અણગાર અર્કિચ્છણ ।

અસંસત્ત ગિહત્યેસુ, સં વય વૃંમ માંહણ ॥ ૨૮ ॥

છાયા—અલોલુપ્ય મુદ્દાજીર્ણમ્, અણગારમર્કિચ્છણમ્ ।

અસંસત્ત ગિહત્યેસુ, ત વય વૃંમો માંહણમ્ ॥ ૨૮ ॥

ટીકા—‘અલોલુપ્ય’ રૂપાદિ ।

અલોલુપ્યમ્=પ્રાહારાદિષુ લોમરહિતમ્, મુદ્દાજીર્ણમ્=મુદ્દાજીર્ણમ્, ન તુ મેપનમ પ્રાધુપદેશકતામીવિકમ્, અણગારમ્=અણગારરહિતમ્, અર્કિચ્છણમ્=અર્કિચ્છણમ્, ગિહત્યેસુ પૂર્વપરિચિતપદ્માત્પરિચિતેષુ અસંસત્ત=અર્કિચ્છણમ્ સં અનં વય માંહણમ્ શ્રૂમઃ । અનેન પિષ્ઠચિદ્વિદિરૂપોત્તરગુણયુક્તત્વમુક્તમ્ ॥ ૨૮ ॥

જય સ્વકા ત્યાગ કર નિસ્સંગ નિષ્પરિગ્રહ ઓર નિર્મિત હોકર ધર્મકા આચરણ કરતા હૈ તથા બ્રહ્મકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ॥૨૭॥

હસ પ્રકાર મૂલ્યગુણો દ્વારા બ્રાહ્મણત્વકા કપન કર અથ ઉત્તરગુણો દ્વારા બ્રાહ્મણત્વકા કપન કરતે હૈ—

‘અલોલુપ્ય’ રૂપાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો (અલોલુપ્ય-અલોલુપ્ય) આહાર આદિમેં લોલુપતાસે રહિત હોતા હૈ (મુદ્દા જીર્ણ-મુદ્દા જીર્ણમ્) અજ્ઞાત કુલસે જો ધોષી ૨ નિષ્કા હેતા હૈ । મેપન, મમ્પ્રાદિકકે ઉપદેશસે જો આજીવિકા નહીં કરતા હૈ (અણગાર-અણગારમ્) જો ઘર રહિત હોતા હૈ (અર્કિચ્છણ-અર્કિચ્છણમ્) જો અર્કિચ્છણ હોતા હૈ અપને પાસે દ્રવ્ય નહીં રસ્તતા હૈ તથા (ગિહત્યેર્હિ અસંસત્-ગિહત્યેઃ અસંસત્તમ્) પૂર્વપરિચિત એવં પદ્માત્ પરિ

આરે સ્વગુણો પરિભાગ કરી નિસ્સંગ નિષ્પરિગ્રહ અને નિર્મિત થઈને ધર્મનું આચરણ કરે છે ત્યારે બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થાય છે ॥ ૨૭ ॥

આ પ્રમાણે મૂલ્ય ગુણો દ્વારા બ્રાહ્મણત્વનું કપન કરીને હવે ઉત્તર ગુણો દ્વારા બ્રાહ્મણત્વનું કપન કરે છે—“અલોલુપ્ય”—રૂપાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે અલોલુપ્ય-અલોલુપ્ય આહાર આદિમાં લોલુપતાથી રહિત હોય છે, મુદ્દાજીર્ણ-મુદ્દાજીર્ણમ્ અજ્ઞાત કુળમાંથી જે થોડી થોડી નિષ્કા લે છે, મેપન મમ્પ્રાદિકના ઉપદેશથી જે આજીવિકા કરવા નથી, અણગાર-અણગારમ્ ઘર રહિત હોય છે, જે અર્કિચ્છણ-અર્કિચ્છણમ્ અર્કિચ્છણ હોય છે, પાતાની પાસે દ્રવ્ય રાખતા નથી તથા ગિહત્યેર્હિ અસંસત્-ગિહત્યેઃ અસંસત્તમ્ પૂર્વપરિચિત

મૂલમ્--જહિત્તા પુઞ્વસંજોગં, ણાહસંગે યં વંધવે ।

જો ન સજ્જઈ ઇણસુ, તં વયં વૂમ માહણ ॥ ૨૯ ॥

છાયા--ત્યક્ત્વા પૂર્વસંયોગં, જ્ઞાતિસંગાંશ્ચ બાન્ધવાન્ ।

યો ન સજતિ ઇતેષુ, તં વયં વૂમો બ્રાહ્મણમ્ ॥ ૨૯ ॥

ટીકા--'જહિત્તા' ઇત્યાદિ--

પૂર્વસંયોગં=માત્રાદિસંવન્ધં, જ્ઞાતિમજ્ઞાન=સ્વસ્રાદિસમ્બન્ધાન્, ચ=પુનઃ
બાન્ધવાન્=ભ્રાત્રાદીંશ્ચ ત્યક્ત્વા યઃ પુનરેતેષુ સમ્બન્ધેષુ ન સજતિ=અભિષ્વંગં ન
કરોતિ, તં જનં વયં બ્રાહ્મણં વૂમઃ ॥ ૨૯ ॥

કિં ચ-વેદાધ્યયનં યજનં ચ ત્રાયકમ્, તથોગાદેવ બ્રાહ્મણો ભવતિ, ન તુ ત્વદુ-

ષિત ગૃહસ્થોમં જો આસક્તિ નહીં રાખતા હૈ (તં વયં માહણં વૂમ-તં વયં
બ્રાહ્મણં વૂમઃ) ઉસકો હમ બ્રાહ્મણ કહતે હૈ । ઇસ ગાથાદ્વારા પિણ્ડ વિશુ-
દ્ધિરૂપ ઉત્તરગુણસે યુક્તતા પ્રદર્શિત કી ગઈ હૈ ॥ ૨૮ ॥

'જહિત્તા' ઇત્યાદિ--

અન્વયાર્થ--(પુઞ્વસંજોગં ણાહસંગે વંધવે જહિત્તા-પૂર્વસંયોગં જ્ઞાતિ-
સંગાન્ બાન્ધવાન્ ત્યક્ત્વા) માતા આદિ રૂપ પૂર્વસંવંધકો સાસ આદિ
સંવંધરૂપ જ્ઞાતિસંગકો તથા ભ્રાતા આદિકોંકો છોડકરકે પુનઃ (ઇણસુ-
ઇતેષુ) ઇનમં (જો-યઃ) જો (ન સજ્જઈ-ન સજતિ) અભિષ્વંગરૂપ પરિ-
ણામ નહીં કરતા હૈ અર્થાત્ આસક્તિ નહીં કરતા હૈ (તં વયં માહણં વૂમ-
તં વયં બ્રાહ્મણં વૂમઃ) ઉસકો હમ બ્રાહ્મણ કહતે હૈ ॥ ૨૯ ॥

વેદાધ્યયન ઓર યજન જીવકો ત્રાણ કરને વાલે હોતે હૈ ઇસલિયે

અને પશ્ચાત્ પરિચિત ગૃહસ્થોમાં જે આસક્તિ રાખતા નથી તં વયં માહણં વૂમ-
તં વયં બ્રાહ્મણં વૂમઃ એમને એમો બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ. આ ગાથા દ્વારા પિંડ
વિશુદ્ધિરૂપ ઉત્તર ગુણથી યુક્તતા પ્રદર્શિત કરેલ છે ॥ ૨૮ ॥

"જહિત્તા"--ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--પુઞ્વસંજોગં ણાહસંગે વંધવે જહિત્તા-પૂર્વસંયોગં જ્ઞાતિસંગાન્ બાન્ધવાન્
ત્યક્ત્વા માતા આદિરૂપ પૂર્વ સંબંધને સાસ આદિ સંબંધરૂપ જ્ઞાતિસંગને
તથા ભાઈએ વગેરેને છોડીને પછીથી ઇણસુ-ઇતેષુ જે એમાં જો-યઃ કોઈ પણ
પ્રકારનો ન સજ્જઈ-ન સજતિ સંબંધ રાખતા નથી, અર્થાત્ આસક્તિ કરતા નથી
એને જ એમો બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ. ॥ ૨૯ ॥

વેદ અધ્યયન અને યજન છોડીને ત્રાણ કરવાવાળા હોય છે, આ કારણે

કરીત્યા, શ્વિ ચેત્ શક્તે, અથ આહ—

મૂલ્મ-પસુવધા સર્વવેયા ય, જૈદ્દ ચે પાપકર્મ્મુણા ।

ને ત' તૌયતિ દુસ્સીલ, કેમ્માણિ ઘેલવતિ હિ' ॥૩૦॥

છાયા—પશુવધાઃ સર્વવેદાથ, શ્વેતં ચ પાપકર્મ્મણા ।

ન ત્રાયન્તે દુઃશીલ, કર્મ્માણિ ઘલવન્તિ હિ ॥૩૦॥

ટીકા—‘પસુવધા’ રૂપાદિ—

હે વિજયધોષ । સર્વવેદાથ-સર્વે ચ તે વેદાથ, સર્વવેદાઃ, ઋગ્વેદાદયાઃ પશુ
વન્ધા-પશુનાં વન્ધો=વિનાશાય નિયમનં ચૈ હેતુભૂતૈસ્તે તથા સન્તિ । અથ માથા-
‘શ્વેતં છાગમાલમેત વાયવ્યાં વિશિ ભૂતિકામઃ’ રૂપાદિ વાક્યોપલક્ષિતાં વેદાઃ
પશુવન્ધેતુભૂતાઃ સન્તોતિ । શ્વેતં=યજન ચ યત્ પાપકર્મ્મણા=પાપહતુભૂતપશુવન્ધા
પ્રવૃષ્ઠાનેન મંચતિ । તસ્માત્ સર્વે વેદા યજન ચ દુઃશીલં વેદયજ્ઞાનુમોદિતવિંસાદૌ
પ્રવૃત્ત્યા દુરાચરણયુક્ત ઈ=વેદાધ્યયન યદ્યપિ ચ ન ત્રાયન્ત=જન્મપરમ્પરાકરુપવતુ

ઇનકે યોગસે ગ્રાહ્યણ હોતા હૈ ફિન્તુ આપકી કહી હુઈ રીતિસે નહીં,
એસી શંકા હોને પર કહતે હૈ—‘પસુવધા’ રૂપાદિ ।

અન્વયાર્થ—હે વિજયધોષ (સર્વવેદા-સર્વવેદાઃ) સમસ્ત ઋગ્વેદા
દિક વેદ (પસુવધા પશુવધા) પશુવધ પશુવિનાશકા ઉપદેશ વેનેવાલે હૈ-
કયોં ફિ “શ્વેતં છાગમાલમેત વાયવ્યાં વિશિ ભૂતિકામઃ” ઇનમેં એસે ર-
મંત્ર પાપે જાતે હૈ । (જૈદ્દ ચ પાપકર્મ્મુણા-શ્વેતં ચ પાપકર્મ્મણા) યજન જો
હોતા હૈ વહ પાપકે હેતુભૂત પશુવધાદિક રૂપ અનુષ્ઠાનસે હોતા હૈ । હસ
લિપે સમસ્ત વેદ (દુસ્સીલ-દુ શીલમ્) વેદવિહિત યજ્ઞ દ્વારા અનુમોદિત
હિંસા આદિમેં પ્રવૃત્તિ કરનેસે દુરાચરણયુક્ત ઇસ વેદાધ્યયન ઓર યજન
કરનેવાલે સ્પષ્ટિકી (ન ત્રાયન્તિ-ન ત્રાયન્તે) જન્મ પરમ્પરા રૂપ હસ

તેના થોડી ગ્રાહ્યણ અને ઇ પરતુ આપની કહેલી રીતથી નહીં, આવી
શંકા થવાથી કહે ઇ—‘પસુવધા’-રૂપાદિ ।

અન્વયાર્થ—હે વિજયધોષ । સર્વવેદા-સર્વવેદાઃ ઋગ્વેદ આદિ સમગ્ર વેદ
પસુવધા-પશુવધા પશુ વન્ધ-પશુ વિનાશનો ઉપદેશ આપવાવાળા ઇ કેમકે,
“શ્વેતં છાગમાલમેત વાયવ્યાં વિશિ ભૂતિકામઃ” એનામાં એવા એવા મંત્ર
એવામાં આવે ઇ જૈદ્દ ચ પાપકર્મ્મુણા-શ્વેતં ચ પાપકર્મ્મણા એ યજ્ઞ, વગેરે થાય
ઇ તે થાપના હેતુભૂત પશુવધ આદિરૂપ અનુષ્ઠાનથી થાય ઇ. આ કારણે
સમગ્ર વેદ દુસ્સીલ-દુશીલમ્ વેદવિહિત યજ્ઞ દ્વારા અનુમોદિત હિંસા આદિની
પ્રવૃત્તિ કરવાથી દુરાચરણયુક્ત એ વેદ અધ્યયન અને યજ્ઞ કરવાવાળી અધિતની
મત્રાયન્તિ-ન ત્રાયન્તિ એ અપરંપરારૂપ આ યજ્ઞવલ્કિલે સંસારથી રક્ષા કરી શકતા નથી,

ગતિકસંસારાત્ ન રક્ષન્તિ । હિ યતઃ કર્માણિ=પશુવધાદિહેતુભૂતવેદાધ્યયનયજ્ઞો-
પાર્જિતાનિ જ્ઞાનાવરણાદીનિ કર્માણિ વલવન્તિ=દુર્ગતિનયનં પ્રતિ સમર્થાનિ ભવન્તિ ।
પશુવધાદિપ્રવર્તકતયા વેદાધ્યયનયજ્ઞયોઃ કર્મવલવર્ધકત્વમિતિ ભાવઃ । અનેન
દુર્ગતિહેતુત્વાદનયોઃ સ્વર્ગહેતુત્વમપિ નિરસ્તમ્ ।

ઉક્તંચ—“યૂપં કૃત્વા પશૂન્ હત્વા, કૃત્વા રુધિરકર્દમમ્ ।

યદ્યેવં પ્રાપ્યતે સ્વર્ગો, નરકે કેન ગમ્યતે ॥” ઇતિ ।

અતો નાનયોર્યોગાદ્ બ્રાહ્મણો ભવતિ, કિન્તુ પૂર્વોક્તગુણયુક્ત એવ બ્રાહ્મણો
ભવતીતિ ભાવઃ ॥૩૦॥

ચતુર્ગતિક સંસારસે રક્ષા નહીં કર સકતે હૈં । (હિ કર્માણિ વલવન્તિ—
હિ કર્માણિ વલવન્તિ) ક્યોંકિ પશુવધ આદિકે હેતુભૂત વેદકે અધ્યયનસે
એવં તદ્વિહિત યજ્ઞકે કરનેસે ઉપાર્જિત જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મ હસ જીવકો
દુર્ગતિમેં લે જાનેમેં સમર્થ હોતે હૈં । તાત્પર્ય હસકા યહ હૈ કિ પશુવધા-
દિકમેં પ્રવૃત્તિ કરાનેવાલે હોનેકી વજહસે વેદાધ્યયન એવં યજ્ઞમેં કર્મવલ
વર્ધકતા હી આતી હૈ । કર્મવલ વર્ધકતાકે સદ્ભાવમેં જીવોંકો દુર્ગતિ કિ હી
પ્રાપ્તિ હોતી હૈ સ્વર્ગાદિક મુગતિ નહીં । અતઃ યે દોનોં વાતે સ્વર્ગપ્રાપ્તિમેં
હેતુભૂત નહીં હો સકતી હૈં । યહી વાત હસ શ્લોકસે પ્રમાણિત હોતી હૈ—

“યૂપં કૃત્વા પશૂન્ હત્વા, કૃત્વા રુધિરકર્દમમ્ ।

યદ્યેવં પ્રાપ્યતે સ્વર્ગો, નરકે કેન ગમ્યતે ॥ ”

હસ લિયે વેદાધ્યયનસે તથા યજ્ઞાનુષ્ઠાનસે મનુષ્ય બ્રાહ્મણ વનતા હૈ.
એસા માનના ઉચિત નહીં હૈ । હસ લિયે એસાહી માનના ચાહિયે કિ જિન ગુણોં

હિ કર્માણિ વલવન્તિ—હિ કર્માણિ વલવન્તિ કેમકે પશુવધ આદિના હેતુભૂત વેદના
અધ્યયનથી અને તદ્વિહિત યજ્ઞના કરવાથી પ્રાપ્ત થયેલ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મવું
ઉપાર્જન થાય છે તે આ જીવને દુર્ગતિમાં લઈ જવામાં સમર્થ અને છે.
તાત્પર્ય આનું એ છે કે, પશુવધાદિકમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર હોવાના કારણે વેદ
અધ્યયન અને યજ્ઞમાં કર્મબલ વર્ધકતા જ આવે છે કર્મબલ વર્ધકતાના
સદ્ભાવમાં જીવને દુર્ગતિ જ પ્રાપ્ત થાય છે, સ્વર્ગાદિક મુગતિ થતી નથી.
આથી એ જીવને વાતો સ્વર્ગ પ્રાપ્તિમાં હેતુભૂત થઈ શકતી નથી. આજ વાત
આ શ્લોકથી પ્રમાણિત થાય છે.

“યૂપં કૃત્વા પશૂન્ હત્વા, કૃત્વા રુધિરકર્દમમ્ ।

યદ્યેવં પ્રાપ્યતે સ્વર્ગ, નરકે કેન ગમ્યતે ॥ ”

આ માટે વેદાધ્યયનથી તથા યજ્ઞ અનુષ્ઠાનથી બ્રાહ્મણ અને છે એવું
માનવું ઉચિત નથી. આ માટે એવું જ માનવું બેઠ્યું છે, જે શુભોને હમણાં

किंच—

मृष्म—नै वि मुष्टिपेण समेणो, नै ओङ्कारेण वमणेण ।

नै मुणी रण्णवासेण, कुसचीरेण तीवसो ॥३१॥

छाया—नापि मुष्टिपेण वमणे, न ओङ्कारेण ब्राह्मणः ।

न मुनिररण्यवासेन, कुसचीरेण तापसः ॥३१॥

टीका—‘न वि’ इत्यादि—

मुष्टिपेण=शिरोमुष्टनेन वमणे=निर्ग्रन्थो न भवति । ओङ्कारेण=प्रणवेन, तप
ब्रह्मण्यत्वात् प्रणवादिमन्त्रेण च ब्राह्मणो न भवति । अरण्यवासेन मुनिर्न भवति ।
कुसचीरेण=कुशमयवस्त्रधारणेन, उपलस्यत्वात्-पद्मधारणेन च तापसो न भवति ।

‘अपि’ शब्दः पूर्णः ॥३१॥

एहिं कवमेवे भवन्ति ? इत्याह—

मृष्म—समयोप समेणो होई, वमणेरेण वमणेण ।

नाणेण यै मुणी होई, तेवेण होई तीवसो ॥३२॥

को अमी बतछाया गया है छन गुणोंसे युक्त ही मनुष्य ब्राह्मण होता है ॥ ३० ॥

और मी—‘न वि’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—(मुष्टिपेण—मुष्टिपेण) शिरको मुष्टिपेणसे (समेणो न—
वमणे न भवति) मनुष्य निर्ग्रन्थ वमण नहीं होता है तथा (ओङ्कारेण वमणे न—ओङ्कारेण ब्राह्मणः न भवति) तथा प्रणवादि मन्त्रके जाप
करनेसे ब्राह्मण नहीं होता है, तथा (रण्यवासेण मुणी न—अरण्यवासेन
मुनिर्न) बगलमें रहनेसे मुनि नहीं होता है (कुसचीरेण तापसो न
कुशचीरेण तापसो न) तथा कुशके वस्त्र धारण कर लेनेसे अथवा बल्कल
के पहिर लेनेसे तापस नहीं होता है ॥ ३१ ॥

जताववाभां आवेव छे, ते मुष्टिपेणो मुक्ता व मनुष्य ब्राह्मण जने छे ॥३०॥

वणी पद्य—“न वि”—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुष्टिपेण—मुष्टिपेण भाषातु मुक्ता व मनुष्य ब्राह्मण जने छे ॥३०॥
मवति मनुष्य निर्ग्रन्थ वमण यदा नथी तथा ओङ्कारेण वमणे न—ओङ्कारेण ब्राह्मणः
न भवति मन्त्रना अप करवाथी ब्राह्मण जनता नथी, रण्यवासेण मुणी न—अर
ण्यवासेन मुनिर्न जलभां रहेवाथी मुनि यदा नथी, तथा कुसचीरेण तापसो न—
कुसचीरेण तापसो न कुशना वस्त्र धारण करी देवाथी अथवा पद्मधरा पद्मे-
वाथी तापस यदा नथी, ॥३१॥

છાયા—સમતયા શ્રમણો ભવતિ, બ્રહ્મચર્યેણ બ્રાહ્મણઃ ।

જ્ઞાનેન ચ મુનિર્ભવતિ, તપસા ભવતિ તાપસઃ ॥૩૨॥

ટીકા—‘સમયાએ’ ઇત્યાદિ ।

સમતયા=રાગદ્વેષાભાવરૂપતયા શ્રમણો ભવતિ । બ્રહ્મચર્યેણ=બ્રહ્મગર્થ્યં બ્રહ્મ-ચર્યં તેન બ્રાહ્મણો ભવતિ । અયં ભાવઃ બ્રહ્મ ચ દ્વિધા ભવતિ, શબ્દબ્રહ્મ પરબ્રહ્મચ ।

તદુક્તમ્—“દ્વે બ્રહ્મણી વેદિતવ્યે, શબ્દબ્રહ્મ પરં ચ યત્ ।

શબ્દબ્રહ્મણિ નિષ્ણાતઃ, પરં બ્રહ્માધિગચ્છતિ ॥ ૧ ॥” ઇતિ ।

પરં બ્રહ્મ ચ પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણ સ્વરૂપમ્ । इदमेवात्राभिमतम् । एतत्सेवने-
नैव ब्राह्मणो भवतीति । ज्ञानेन=हिताहितविवेकवत्त्वेन च मुनिर्भवति । तपसा=

तो श्रमणादि कैसे होता है ? सो कहते हैं—‘समयाए’ इत्यादि

अन्वयार्थ—(समयाए-समतया) रागद्वेष अभावरूप समताके संबंधसे (समणो होइ-श्रमणः भवति) श्रमण-निर्ग्रन्थ होता है । (वंभचेरेण वंभणो-ब्रह्मचर्येण ब्राह्मणः) प्राणातिपातादिविरमणरूप-ब्रह्मके संबंधसे ब्राह्मण होता है । तात्पर्य यह है कि-ब्रह्म, शब्द ब्रह्म एवं परब्रह्मकी अपेक्षासे दो प्रकारका है । शब्द ब्रह्ममें निष्णात मनुष्य परब्रह्मको प्राप्त कर लेता है । कहाभी है—

“द्वे ब्रह्मणी वेदितव्ये, शब्दब्रह्म परं च यत् ।

शब्द ब्रह्मणि निष्णातः, परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ”

यहां ‘परब्रह्म’ प्राणातिपाताદિ વિરમણ સ્વરૂપ લિયા જાતા હૈ, ઉસકે સેવન કરનેસે હી બ્રાહ્મણ હોતા હૈ । (નાણેણ મુણીહોઈ-જ્ઞાનેન મુનિર્ભવતિ) જ્ઞાનસે હિતાહિતરૂપ વિવેકસે-મુનિ હોતા હૈ (તવેણં તાવસો હોઈ-

तो श्रमण आदि कष्ट रीते थाय छे ? ते कडेवाभां आवे छे—

“समयाए”—इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સમયાએ-સમતયા રાગદ્વેષના અભાવરૂપ સમતાના સંબંધથી સમણો હોઈ-શ્રમણ. ભવતિ શ્રમણુ નિર્ગ્રંથ થાય છે, વંભચેરેણ વંભણો-બ્રહ્મચર્યેણ બ્રાહ્મણઃ પ્રાણાતિપાતાદિરૂપ બ્રહ્મના સંબંધથી બ્રાહ્મણુ થાય છે, તાત્પર્ય એ છે કે, બ્રહ્મ શબ્દ બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મની અપેક્ષાથી બે પ્રકારનો છે. શબ્દ બ્રહ્મમાં નિષ્ણાત મનુષ્ય પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરી લે છે. કહ્યું પણ છે—

“द्वे ब्रह्मणी वेदितव्ये, शब्दब्रह्म परं च यत् ।

शब्दब्रह्मणि निष्णातः, परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ”

અહિયા “પરબ્રહ્મ” પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણ સ્વરૂપ લેવામાં આવેલ છે. એનું સેવન કરવાથી જ બ્રાહ્મણ થવાય છે. નાણેણ મુણી હોઈ-જ્ઞાનેન મુનિર્ભવતિ

किंच—

मूष्म—नै वि मुद्दिपेण समेणो, नै ओँकारेण वमणेण ।

नै मुणी रण्णवासेण, कुँसचीरेण तौवसो ॥३१॥

छाया—नापि मुण्डितेन धमणो, न ओँकारेण ब्राह्मणः ।

न मुनिरण्यवासेन, कुशचीरेण तापसः ॥३१॥

टीका—‘ न वि ’ इत्यादि—

मुण्डितेन=शिरोमुण्डनेन धमणो=निर्ग्रन्थो न भवति । ओँकारेण=प्रणवेन, उप
लक्षणत्वात् प्रणवादिमन्त्रेण च ब्राह्मणो न भवति । अरण्यवासेन मुनिर्न भवति ।
कुशचीरेण=कुशमयवस्त्रधारणेन, उपलक्षणत्वात्=वस्त्रधारणेन च तापसो न भवति ।

‘ अपि ’ इत्यादि पूर्त्ता ॥३१॥

वहिं कयमेवे भवन्ति ? इत्यादि—

मूष्म—समयाय समणो होई, वमचेरेण वमणेण ।

नाणेण ये मुणी होई, तंवेण होई तौवसो ॥३२॥

को अमी बतलाया गया है उन गुणोंसे युक्त ही मनुष्य ब्राह्मण होता है ॥ ३० ॥

औरभी—‘ न वि ’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—(मुद्दिपेण-मुण्डितेन) शिरको मुँडवानेसे (समणो न-
अमणो न भवति) मनुष्य निर्ग्रन्थ अमण नहीं होता है तथा (ओँ
कारेण धमणो न-ओँकारेण ब्राह्मणः न भवति) तथा प्रणवादि मन्त्रके आप
करनेसे ब्राह्मण नहीं होता है, तथा (रण्णवासेण मुणी न-अरण्यवासेन
मुनिर्न) बगलमें रहनेसे मुनि नहीं होता है (कुशचीरेण तावसो न
कुशचीरेण तापसो न) तथा कुशके वस्त्र धारण कर लेनेसे अपवा वस्त्र
के पहिर लेनेसे तापस नहीं होता है ॥ ३१ ॥

अन्वयार्थ—आवेष्ट छे, ते श्रद्धाधी मुक्त न मनुष्य ब्राह्मण जने ॥ ३० ॥
पणी पछु—“ न वि ”—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुद्दिपे-मुण्डितेन भाषानु मुक्त न कथाव्याधी समणो न-अमणो न
भवति मनुष्य निर्ग्रन्थ अमण यदा नथी तथा ओँकारेण धमणो न-ओँकारेण ब्राह्मण
न प्रणवादि मन्त्रना आप करवाधी ब्राह्मण जन्ता नथी, रण्यवासेण मुणी न-अर
ण्यवासेन मुनिर्न न गहर्मा रहेवाधी मुनि यदा नथी, तथा कुशचीरेण तापसो न-
कुशचीरेण तापसो न कथना पत्र धारण करी लेवाधी अथवा वस्त्रधना पहरे
वाधी तापस यदा नथी ॥ ३१ ॥

वैश्यो भवति । तथा-कर्मणा=सेवारूपेण शुद्रो भवति । कर्मनानात्वमेव ब्राह्मणादि
वर्णनियामकम् । अन्यथा तु ब्राह्मणादि व्यपदेशाभाव एव स्यात् ।

उक्तं चान्यत्रापि—

एकवर्णमिदं सर्वं, पूर्वमासीद् युधिष्ठिर !।

क्रियाकर्म त्रिभागेन चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितम् ॥ ” इति ।

ब्राह्मणोपक्रमे क्षत्रियाद्यभिधानं वर्णप्रसङ्गादिति ॥ ३३ ॥

खत्तियो होइ-कर्मणा क्षत्रियो भवति) क्षत्रत्राण लक्षणरूप क्रियासे क्षत्रिय बनता है (कम्मुणा दइसो होइ-कर्मणा वैश्यो भवति) कृषि, पशुपालन आदि रूप क्रियासे वैश्य बनता है (सुद्धो कम्मुणा दइइ-शूद्रः कर्मणा भवति) तथा शूद्र भी सेवारूप क्रियासे बनता है। तात्पर्य इसका यह है कि-कर्मोंकी विविधता ही ब्राह्मण आदि वर्णोंकी नियामक है। अन्यथा ब्राह्मण आदि व्यपदेश ही नहीं बन सकता।

यही बात अन्यत्र भी कही है—

“एकवर्णमिदं सर्वं, पूर्वमासीद् युधिष्ठिर ।

क्रियाकर्मविभागेन, चातुर्यर्ण्यं व्यवस्थितम् ॥”

क्षमा दान आदि क्रियाके संबन्धसे मनुष्य ब्राह्मण बनता है इसमें

“क्षमा दानं दमो ध्यानं सत्यं शौचं धृतिर्धृणा ।

ज्ञानविज्ञानमास्तिक्यमेतद् ब्राह्मणलक्षणम् ॥ १ ॥

यह श्लोक नियामक है। यहां क्षत्रियादिकोंका जो अभिधान करनेमें

કર્મણા ક્ષત્રિયો ભવતિ ક્ષત્રાણુ લક્ષણરૂપ ક્રિયાથી ક્ષત્રિય બને છે. કમ્મુણા વૈશ્યો હોઈ-કર્મણા વૈશ્યો ભવતિ કૃષિ, પશુપાલન, આદિરૂપ ક્રિયાથી વૈશ્ય બને છે. તથા કમ્મુણા સુદ્રો હોઈ-કર્મણા શૂદ્રઃ ભવતિ શૂદ્ર, પણ સેવારૂપ ક્રિયાથી બને છે. તાત્પર્ય આનું એ છે કે, કર્મોની વિવિધતા જ પ્રાદાણુ આદિ વર્ણોની નિયામક છે. આ સિવાય પ્રાદાણુ આદિ વ્યપદેશ જ બની શકે નહીં.

આ વાત અન્ય સ્થળે પણ ઠહેવામાં આવે છે--

एकवर्णमिदं सर्वं पूर्वमासीत् युधिष्ठिर ।

क्रियाकर्मविभागेन चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितम् ॥ १ ॥

ક્ષમા દાન આદિ ક્રિયાના સંબંધથી મનુષ્ય પ્રાદ્વાણ બને છે. આમાં

“क्षमा दानं दमो ध्यानं सत्यं शौच धृति धृष्ट्या ।

ज्ञान विज्ञान मास्तिक्यमेतद् ब्राह्मणलक्षणम् ”

આ શ્લોક નિયામક છે અહીં ક્ષત્રિય આદિકોનું જે અભિધાન કરવામાં આવેલ છે તે જો કે, પ્રાદાણના કથનમાં અનુચિત જેવું લાગે છે. પરંતુ

બ્રાહ્મણ્યન્તરમેદમિન્ને તાપસો મવતિ । ન ત્વન્યથા ધમણો બ્રાહ્મણો મુનિસ્તાપસો
વા મવતિ ॥ ૩૨ ॥

ઇયં મવદુક્તા બ્રાહ્મણાદિપદનિકૃતિરન્યથા । કિન્તુ અભિધાનં ઠિત્યાદિવદ
નર્થકમપિ મવતિ । એવમેવ બ્રાહ્મણાદિ પદાન્યપિ સન્તિ । इति संशयं निराकर्तुमाह—
यूष्म्—कम्मुणा धमेणो होइ, कम्मुणा होइ स्वर्तिओ ।

ધૃદસો કમ્મુણા હોઈ, સુંદો હૈવદ કમ્મુણાં ॥ ૩૩ ॥

છાયા—કર્મણા બ્રાહ્મણો મવતિ, કર્મણા મવતિ સત્રિયા ।

વૈદ્યઃ કર્મણા મવતિ, શૂદ્રો મવતિ કર્મણા ॥ ૩૩ ॥

ટીકા—‘કમ્મુણા’ ઇત્યાદિ—

હે વિજયધોષ । કર્મણા=ક્રિયા બ્રાહ્મણો મવતિ ।

उक्तं—“समा दानं दमो ध्यानं, सत्यं शौचं धृतिर्धृणा ।

ज्ञानं विज्ञानमास्तिष्य, मेतद् ब्राह्मणलक्षणम् ॥ ” इति ।

તથા—કર્મણા=સતપ્રામ લક્ષણેન સત્રિયો મવતિ । કર્મણા=કૃપિપાશુપત્યાદિના

તપસા તાપસો મવતિ) યાદ્ય એવ આમ્પત્તર તપોકે આરાધન કરનેસે
તાપસ હોતા હૈ ॥ ૩૨ ॥

બ્રાહ્મણાદિ પદોંકી નિકૃતિ જિસકો આપને કહી હૈ, વહ યયપિ
ઠીક હૈ કિન્તુ અભિધાન ઠિત્યાદિકી સરહ અનર્થક મી હોતા હૈ, અતઃ
યે બ્રાહ્મણાદિક અભિધાન મી યિલકુલ અનર્થક હૈં યદિ હસ પ્રકરકી
પહાં પાંક્તકી નાવે તો હસકે લિયે જયધોષ મુનિરાજ હસર દેતે હૈં—
‘કમ્મુણા’ ઇત્યાદિ ।

અન્યવાચ્ય—હે વિજયધોષ ! (કમ્મુણા ધમણો હોઈ—કર્મણા બ્રાહ્મણો
મવતિ) ક્રિયા—સમા, દાન, દમ આદિ ક્રિયાસે બ્રાહ્મણ બનતા હૈ (કમ્મુણા

જ્ઞાનથી—હિતાહિતરૂપ વિવેકથી મુનિ યાચ છે તથેજ તાપસો હોઈ—તપસા તાપસો
મવતિ બ્રાહ્મ અને બ્રાહ્મત્વ તપેનુ આરાધન કરવાથી તાપસ યાચ છે ॥૩૨॥

બ્રાહ્મણાદિ પદોંની નિકૃતિ જેને આપે બતાવેલ છે તે જો કે, ઠીક છે
પરંતુ અભિધાનઠિત્યાદિની માફક અનર્થક પણ હોય છે આથી જો બ્રાહ્મણાદિક
અભિધાન પણ બિહારૂપ અનર્થક છે જો બ્રા પ્રકારની બાદિ શકા કરવામાં
આવે તો જ્ઞાને માટે જયધોષ મુનિરાજ હસર આપે છે—“કમ્મુણા”—ઈત્યાદિ ।

અન્યવાચ્ય—હે વિજયધોષ ! કમ્મુણા ધમણો હોઈ—કર્મણા બ્રાહ્મણો મવતિ
દિશા, સમા, દાન, દમ આદિ ક્રિયાથી બ્રાહ્મણ બને છે, કમ્મુણા ક્રિયાથી હોઈ—

વૈશ્યો ભવતિ । તથા-કર્મણા=સેવારૂપેણ શૂદ્રો ભવતિ । કર્મનાનાત્વમેવ બ્રાહ્મણાદિ વર્ણનિયામકમ્ । અન્યથા તુ બ્રાહ્મણાદિ વ્યપદેશાભાવ એવ સ્યાત્ ।

ઉક્તં ચાન્યત્રાપિ—

एकवर्णमिदं सर्वं, पूर्वमासीद् युधिष्ठिर ! ।

क्रियाकर्म विभागेन चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितम् ॥ ” इति ।

બ્રાહ્મણોપક્રમે ક્ષત્રિયાદ્યભિધાનં વર્ણપ્રસન્નાદિતિ ॥ ૩૩ ॥

સ્વત્તિયો હોદ્-કર્મણા ક્ષત્રિયો ભવતિ) ક્ષતત્રાણ લક્ષણરૂપ ક્રિયાસે ક્ષત્રિય વનતા હૈ (કમ્મુણા વહસો હોદ્-કર્મણા વૈશ્યો ભવતિ) કૃષિ, પશુપાલન આદિ રૂપ ક્રિયાસે વૈશ્ય વનતા હૈ (સુદ્રો કમ્મુણા હવહ્-શૂદ્રઃ કર્મણા ભવતિ) તથા શૂદ્ર મી સેવારૂપ ક્રિયાસે વનતા હૈ । તાત્પર્ય્ હસકા યહ હૈ કિ-કર્મોંકી વિવિધતા હી બ્રાહ્મણ આદિ વર્ણોંકી નિયામક હૈ । અન્યથા બ્રાહ્મણ આદિ વ્યપદેશ હી નહીં વન સકતા ।

यही बात अन्यत्र भी कही है—

“एकवर्णमिदं सर्वं, पूर्वमासीद् युधिष्ठिर ।

क्रियाकर्मविभागेन, चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितम् ॥”

ક્ષમા દાન આદિ ક્રિયાકે સંવંધસે મનુષ્ય બ્રાહ્મણ વનતા હૈ હસમેં

“ક્ષમા દાનં દમો ધ્યાનં સત્યં શૌચં ધૃતિર્ધૃણા ।

જ્ઞાનવિજ્ઞાનમાસ્તિક્યમેતદ્ બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ” ॥ ૧ ॥

યહ શ્લોક નિયામક હૈ । યહાં ક્ષત્રિયાદિકોંકા જો અભિધાન કરનેમેં

કર્મણા ક્ષત્રિયો ભવતિ ક્ષતત્રાણુ લક્ષણરૂપ ક્રિયાથી ક્ષત્રિય બને છે. કમ્મુણા વહસો હોદ્-કર્મણા વૈશ્યો ભવતિ કૃષિ, પશુપાલન, આદિરૂપ ક્રિયાથી વૈશ્ય બને છે. તથા કમ્મુણા સુદ્રો હોદ્-કર્મણા શૂદ્રઃ ભવતિ શૂદ્ર, પણ સેવારૂપ ક્રિયાથી બને છે. તાત્પર્ય આનું એ છે કે, કર્મોની વિવિધતા જ બ્રાહ્મણ આદિ વર્ણોની નિયામક છે. આ સિવાય બ્રાહ્મણ આદિ વ્યપદેશ જ બની શકે નહીં.

આ વાત અન્ય સ્થળે પણ કહેવામાં આવે છે—

एकवर्णमिदं सर्वं पूर्वमासीत् युधिष्ठिर ।

क्रियाकर्मविभागेन चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितम् ॥ ૧ ॥

ક્ષમા દાન આદિ ક્રિયાના સંબંધથી મનુષ્ય બ્રાહ્મણ બને છે. આમાં

“ક્ષમા દાનં દમો ધ્યાનં સત્યં શૌચ ધૃતિ ધૃણા ।

જ્ઞાન વિજ્ઞાન માસ્તિક્યમેતદ્ બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ”

આ શ્લોક નિયામક છે અહીં ક્ષત્રિય આદિકોનું જે અભિધાન કરવામાં આવેલ છે તે બે કે, બ્રાહ્મણના કથનમાં અનુચિત જેવું લાગે છે. પરંતુ

‘इदं स्वप्नद्वयैव प्रकल्प्य त्वयोच्यते’ इति चेत्संशयो भवेदतस्तमपाकर्तुमाह—
मूलम्—एष पाठकरे बुद्धे, जेहिं होइ सिणायोओ ।

सर्वकर्मविणिर्मुक्तं, तं वयं ह्यम माहण ॥ ३४ ॥

छाया—एतान् प्रादुरकार्पीत् बुद्धो, ये भवति स्नातकः ।

सर्वं कर्म विनिर्मुक्तं, तं वयं ह्यमो ब्राह्मणम् ॥ ३४ ॥

टीका—‘एष’ इत्यादि—

एतान्=पूर्वोक्तान् अहिंसादीन् बुद्धः=सर्वज्ञः प्रादुरकार्पीत्=प्रकटितवान् ।

यैः=अहिंसादिभिर्जनैः स्नातकः=केवली भवति । तं मत्स्यासम्पत्कृतया सर्वकर्म विनिर्मुक्तं=स्नातक वयं ब्राह्मणं ह्यमः ॥ ३४ ॥

आया है, वह यद्यपि ब्राह्मणके कथन प्रसंगमें अनुचित जैसा ज्ञात होता है, परन्तु अनुचित नहीं है क्योंकि क्षत्रियादिकोका यह कथन वर्णके प्रसंगसे ही हुआ है ऐसा जानना चाहिये ॥ ३३ ॥

यह आप अपनी बुद्धिसे ही कल्पना करके कहत हो क्या ? इस संशयको दूर करनेके लिये कहते हैं—‘एष’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एष-एतान्) इन पूर्वोक्त अहिंसा आदि व्रतोंको (बुद्धे-बुद्धः) सर्वज्ञ भगवान् ने (पाठकरे-प्रादुरकार्पीत्) प्रगट किया है (जेहिं सिणाय सो होइ-यैः स्नातको भवति) इन्हीं व्रतोंके द्वारा मनुष्य केवली बनता है । अतः (सर्वकर्मविनिर्मुक्तं-सर्वकर्मविनिर्मुक्तं) उसकी सर्व कर्मविमुक्ति प्रत्यासन्न होनेसे (तं वयं माहणं ह्यम-तं वयं ब्राह्मणं ह्यमः) हम उसको ब्राह्मण कहते हैं ॥ ३४ ॥

अनुचित नहीं हैभडे क्षत्रियादिकोका आ कथन वधुना प्रसंगमें न भवेक छे, कोहु व्यक्तुं बोधये ॥ ३३ ॥

आ आप पातानी बुद्धिभी न कल्पना करीने कहे छे शु ? के संशयने दूर करवा भये कहे छे के,—“ ए ष ”—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—ए ष-एतान् आ पूर्वोक्त अहिंसा आदि व्रतोंने बुद्ध-बुद्धः सर्वज्ञ भगवान् पाठकरे-प्रादुरकार्पीत् प्रगट किये छे जेहिं सिणायको होइ-यैः स्नातको भवति आ न व्रतों द्वारा मनुष्य केवली बने छे सर्वकर्मविनिर्मुक्त-सर्वकर्मविनिर्मुक्त आधी कोनी सर्व कर्म विमुक्ति प्रत्यासन्न कोवाकी तं वयं माहणं ह्यम-तं वयं ब्राह्मणं ह्यम आये तेने ब्राह्मण कहौने छीने ॥ ३४ ॥

સમ્પતિ પ્રકરણમુપસંહર્તુમાહ—

મૂલમ્—એવં ગુણસમાડત્તા, જે ભવંતિ દિડત્તમા ।

‘તે સમર્થાં ઉ ઉદ્ધર્તું, પરં અપ્પાણમેવ ચં ॥ ૩૫ ॥

છાયા—એવં ગુણસમાયુક્તા, જે ભવન્તિ દ્વિજોત્તમાઃ ।

તે સમર્થાસ્તુ ઉદ્ધર્તું, પરમ્ આત્માનમેવ ચ ॥ ૩૬ ॥

ટીકા—‘ એવં ’ इत्यादि—

એવં ગુણસમાયુક્તાઃ—એવંગુણાઃ=इत्यम्भूतपूर्वोक्तगुणा स्तैः समायुक्ताः=सम-
न्विताः ये भवन्ति, त एव द्विजोत्तमाः=ब्राह्मणश्रेष्ठा भवन्ति । ते तु=त एव परम्
=अन्यम् आत्मानमेव च=आत्मानमपिच उद्धर्तुं=संसारसमुद्रात्तारयितुम्-अर्थात्
मुक्तिपदे स्थापयितुं समर्था भवन्ति ॥ ૩૫ ॥

एवमुक्त्वा मौनमवलम्ब्य स्थिते जयघोषमुनौ विजयघोषो यत्कृतवांस्तदुच्यते—

મૂલમ્—એવં તુ સંસારે છિન્ને, વિજયઘોષે ચ માંહણે ।

સમુદાય તયં તં તુ, જયઘોસં મહામુણિં ॥ ૩૬ ॥

તુદ્ધે ચ વિજયઘોસે, ઇણંમુદાહુ કયંજલી ।

માહર્ણત્તં જહાંભૂયં, સુદ્ધં મે ઉવંદંસિયં ॥ ૩૭ ॥

છાયા—એવં તુ સંશયે છિન્ને, વિજયઘોષશ્ચ બ્રાહ્મણઃ ।

સમાદાય તકાં તં તુ, જયઘોષં મહામુનિમ્ ॥ ૩૬ ॥

अव प्रकरणका उपसंहार करते हुए कहते हैं—‘ एवं ’ इत्यादि

अन्वयार्थ—(એવં ગુણસમાડત્તા—એવં ગુણસમાયુક્તાઃ) ऐसे पूर्वोक्त
गुणोंसे युक्त (જે ભવંતિ—ये भवन्ति) जो होते हैं (दिडतत्तमा—द्विजो-
त्तमाः) वे ही श्रेष्ठ ब्राह्मण कहलाते हैं और (ते उ परं अप्पाणमेव उद्धर्तुं-
समर्था—ते तु परं आत्मानमेव उद्धर्तुं समर्थाः) वे ही दूसरोंको एवं अपने
आपको इस संसार सागरसे पार करनेमें समर्थ होते हैं ॥ ૩૫ ॥

હવે પ્રકરણનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે કે—“ એવં ”—इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—એવં ગુણસમાડત્તા—એવં ગુણસમાયુક્તા આવા પૂર્વોક્ત ગુણોથી
યુક્ત જે ભવંતિ—ये भवन्ति જે હોય છે દિડત્તમા—द्विजोत्तमा તેજ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણ
કહેવાય છે, અને તે ઉ પરં અપ્પાણમેવ ઉદ્ધર્ત્તં સમર્થા—ते तु परं आत्मानमेव
उद्धर्तुं समर्थाઃ એજ બીજાને તેમજ પોતાની જાતને આ સંસાર સાગરથી પાર
કરવા—કરાવવામાં સમર્થ હોય છે. ॥ ૩૫ ॥

તુષ્ટય વિજયઘોષઃ, શ્વસુવાહ કૃતાઞ્જલિઃ ।

બ્રાહ્મણત્વ યયાભૂતં, સુષ્ટુ મે ઉપદર્શિતમ્ ॥ ૩૭ ॥

ટીકા—‘પર તુ’ ઇત્યાદિ—‘તુષ્ટેય’ ઇત્યાદિ—

એવં પૂર્વોક્તરીત્યા સશયે છિન્ને સતિ, સ વિજયઘોષો બ્રાહ્મણઃ તર્કા-તાં
તદ્વાણી સમાદાય-હૃદયપાર્યં તુ-પુનઃ તં મહામુનિં જયઘોષં ‘મમાસૌ સોદરો ભ્રાતા’
ઇતિ વિદ્વાય । ‘સમાદાય’ ઇતિ સ્થાને ‘સમુદાય’ ઇત્યર્પત્વાત્ ॥ ૩૬ ॥

તુષ્ટો વિજયઘોષઃ કૃતાઞ્જલિઃ=શ્વદ્ધકરઃ સન્ શ્વમ્=શ્વધ્યમાણમ્ શ્વદ્ધુ=ઉક્ત
વાન્ । યદુક્તવાંસ્તદુચ્યતે-હે મુને । મન્વતા યયાભૂતં=યયાઽવસ્થિત બ્રાહ્મણત્વં મે=
મમં સુષ્ટુ=જોમનરીત્યા ઉપદર્શિતમ્=કથિતમ્ ॥ ૩૭ ॥

હસ પ્રકાર જય કહ કર જયઘોષ મુનિરાજ ખુપ દો રહે તબ
વિજયઘોષને ક્યા ક્યા યહ યાત સૂત્રકાર પ્રકટ કરતે હૈ—

‘પર તુ’ ઇત્યાદિ, ‘તુષ્ટેય’ ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—(પર-પરમ્) પૂર્વાક્ત રીતિસે (સસપ છિન્ને-સંશયે
છિન્ને) સશય નષ્ટ હો જાને પર (તર્કો-તતઃ) ફિર (વિજયઘોષેય
માહણે-વિજયઘોષઃ બ્રાહ્મણઃ) વહ વિજયઘોષ બ્રાહ્મણ (નયં-તર્કા) વસકી
વાળીકો (સમુદાય-સમાદાય) હૃદયમેં ખારણ કરકે(તં જયઘોષ મહામુનિ-
તં જયઘોષ મહામુનિં) ઇન જયઘોષ મહા મુનિરાજકો ‘યહ મેરા ભાઈ હૈ’
વેસા સમજાકર (તુષ્ટે વિજયઘોષે-તુષ્ટઃ વિજયઘોષઃ) સતુષ્ટ હુપ વિજય
ઘોષને (કયજલી-કૃતાઞ્જલિઃ) દોનો હાય જોડકર (શ્વસુવાહુ-શ્વસુ
વાહ) હસ પ્રકાર કહા ફિ હે મુને (જહામૂયં માહણસ મે સુષ્ટુ શ્વદતિપં-
યયાભૂત બ્રાહ્મણત્વં મે સુષ્ટુ ઉપદર્શિતમ્) જાપને યયાવસ્થિત બ્રાહ્મણત્વ
મુમે અઝી તરહસે સમજા દિયા હૈ । ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥

આ પ્રમાણે જ્યારે કહીને જયઘોષ મુનિરાજ જ્યારે ખુપ બધ જમા ત્યારે
વિજયઘોષે તું કહું ? આ વાત સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે—

“પરં ચેતુ”-ઇત્યાદિ । “તુષ્ટે ય”-ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—પર-પરમ્ પૂર્વોક્ત રીતથી સંસપ છિન્ને-સશયે છિન્ને સશય નષ્ટ
બધ જમાથી તર્કો-તતઃ યહી તે વિજયઘોષેય માહણે-વિજયઘોષઃ બ્રાહ્મણ
વિજયઘોષ બ્રાહ્મણ નયં-તર્કા તેની વાણીને સમુદાય-સમાદાય હૃદયમાં ખારણ
કરીને તં જયઘોષ મહામુનિ-તં જયઘોષ મહામુનિં જો જયઘોષ મુનિરાજને
“આ મારા ભાઈ છે” એવું સમજાવે તુષ્ટે વિજયઘોષે-તુષ્ટઃ વિજયઘોષઃ સતુષ્ટ થયેલા
વિજયઘોષે કય જહી-કૃતાઞ્જલિઃ અને કાચ જોડીને શ્વસુવાહુ-શ્વ સવાહુ આ પ્રમાણે
કહુ, હે મુનિ ! જાપે જયાવસ્થિત બ્રાહ્મણત્વ અને ચારી રીતે જવાવેલ છે-॥૩૬॥૩૭

કિંચ—

મૂલ્—તુભ્મે જહ્યા જણોણાં, તુભ્મે વેયવિઝુ વિઝુ ।

જોઈસંગવિઝુ તુભ્મે, તુભ્મે ધર્મમાણ પારંગા ॥ ૩૮ ॥

છાયા—યૂયં યષ્ટારો યજ્ઞાનાં, યૂય વેદવિદો વિદઃ ।

જ્યૌતિષાઙ્ગવિદો યૂયં, યૂયં ધર્માણાં પારંગા ॥ ૩૮ ॥

‘તુભ્મે’ इत्यादि—

યૂયમેવ યજ્ઞાનાં=ભાવયજ્ઞાનાં યષ્ટારઃ=યજનકર્તારઃ । તથા-હે વિદઃ=હે સકલતત્ત્વજ્ઞાઃ । યૂયમેવ વેદવિદઃ=વેદજ્ઞાઃ । તથા-જ્યૌતિષાઙ્ગવિદઃ=વેદષડઙ્ગવિદો યૂયમેવ । કિંચ—યૂયમેવ ધર્માણાં=ધર્મશાસ્ત્રાણામ્-ઉપલક્ષણત્વાच्चतुर्दशविद्यास्थानानां च पारंगाः=પારંગતાઃ ॥ ૩૮ ॥

મૂલ્—તુભ્મે સમર્થા ઉદ્ધતું, પરં અપ્પેાણમેવ યં ।

તસંજુર્ગંહં કરેહંહં, મિર્ઝ્ઝેણં મિર્ઝ્ઝુ ઉત્તમ ॥ ૩૯ ॥

છાયા—યૂયં સમર્થા ઉદ્ધતું, પરમ્ આપ્મનમેવ ચ ।

તદબ્રુગ્રંહં કુસ્તાઽસ્માકં, મૈક્ષ્યેણ મિક્ષૂત્તમ ॥ ૩૯ ॥

और भी—‘तुभ्मे’ इत्यादि—

અન્વયાર્થ—(તુભ્મે જહ્યા-યૂયમ્ યષ્ટારઃ) આપ હી ભાવયજ્ઞોંકે યજન કર્તા હૈં । તથા (વિઝુ=વિદઃ) હે સકલતત્ત્વજ્ઞ (તુભ્મે-યૂયમેવ) આપહી (વેયવિઝુ-વેદવિદઃ) વેદજ્ઞ હૈ (તુભ્મે જોઈસંગ વિઝુ-યૂયમ્ જ્યૌતિષાંગવિદઃ) તથા આપ હી જ્યોતિષકે અંગોંકે-ઉપલક્ષણે વેદકે ષડંગોંકે વાસ્તવિક અર્થકો જાનને વાલે હૈં, ઔર (તુભ્મે-યૂયમ્) આપહી (ધર્મમાણ-ધર્માણામ્) ધર્મશાસ્ત્રોંકે, ઉપલક્ષણસે ચૌદહ વિદ્યાઓંકે (પારંગા-પારંગાઃ) પારંગામી હૈં ॥ ૩૮ ॥

વળી પણ—તુભ્મે-ઈત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તુભ્મે જહ્યા-યૂયમ્ યષ્ટારઃ આપજ ભાવયજ્ઞના યજનકર્તા છે, તથા વિઝુ-વિદુઃ હે સકળ તત્ત્વજ્ઞ । તુભ્મે-યૂયમેવ આપજ વેયવિઝુ-વેદવિદ વેદજ્ઞ છે. તથા તુભ્મે જોઈસંગ વિઝુ-યૂયમ્ જ્યોતિષાંગવિદઃ આપ જ્યોતિષના અંગો તેમજ ઉપલક્ષણથી વેદના ષડંગોના વાસ્તવિક અર્થને બ્રહ્મવાણ છે. અને તુભ્મે-યૂયમ્ આપજ ધર્મમાણ-ધર્મણામ્ ધર્મશાસ્ત્રના ઉપલક્ષણથી ચૌદ વિદ્યાઓના પારંગા-પારંગા પારંગામી છે. ॥ ૩૮ ॥

टीका—‘तुम्हे’ इत्यादि—

हे मुने ! यूयमेव परम् आत्मानमेव च=आत्मानमपि च उद्धतुं=संसारसागरात् पारं कर्तुं समर्थाः । ततः=तस्मात्कारणात् हे मिधूचम ! =हे मिधुमेष्ठ ! यूयं मैक्ष्येण=महत्त निरवधमिक्षाग्रहणेन अस्माकमुपरि अनुग्रहं=कृपां कुरुत ॥ ३९ ॥

एवं विजयघोषेणोक्ते जयघोषमुनिर्निराजोऽस्तदुच्यते—

मूलम्—नै कज्ज मज्झ भिक्खेणं, खिंप्य निक्खेमसू दिया ।

मै भैमिहिसि भयोंवत्ते, घोरे संसारसागरे ॥ ४० ॥

छाया—न कार्यं मम मैक्ष्येण, क्षिप्रं निष्काम द्विज ।

ना भ्रमी मयावर्त्ते, घोरे संसारसागरे ॥ ४० ॥

टीका—‘न कज्जं’ इत्यादि—

हे द्विज=विजयघोष विप ! मम मैक्ष्येण=मिक्षया कार्यं नास्ति । किन्तु त्वं

‘तुम्हे समत्या’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—हे मुने ! (तुम्हे परं अप्यार्ण एव उद्धतुं समत्या-यूयम् परं आत्मानं एव उद्धतुं समर्था) आपही दूसरों एव अपने आपको इस संसारसागरसे पार करनेमें शक्तिशाली हो (तम्-तत्) इस कारण (मिक्खुत्तम-मिधूचम) हे मिधूचम ! आप (मिक्खेण-मैक्ष्येण) मेरे द्वारा प्रदत्त निरवध मिक्षाके ग्रहणसे (अग्रहं अस्माकमुपरि) हमारे ऊपर (अनुग्रहं करह-अनुग्रह कुरुत) कृपा करो ॥ ३९ ॥

इस प्रकार विजयघोषके कहने पर जयघोष मुनिराजने उससे इस प्रकार कहा—‘न कज्ज’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—(दिया-द्विज !) हे द्विज ! (मिक्खेण मज्झं न कज्जं—

“ तुम्हे समत्या ”—इत्यादि

अन्वयार्थ—हे मुनि ! तुम्हे परं अप्यार्ण एव उद्धतुं समत्या-यूयम् परं आत्मानमेव उद्धतुं समर्था आप ए नीत्वाज्जेने तेमए पोत्तानी अतने आ संसार सागरसी पार करववाभां शक्तिशाली हो। तम्-तत् आ करवुधी मिक्खु उत्तम-मिधूचम हे मिधूचम ! आप मिक्खेण-मैक्ष्येण मेरा वरद्वी प्रदत्त निरवध मिक्षाने ग्रहण करीनेजम्ह-अस्माकमुपरि अभावा उपर अनुग्रह-अनुग्रह कुरुत कृपा करो ॥ ३९ ॥

आ प्रभावे निरवधोपना कहेवासी जयघोष मुनिराजने अने आ प्रभावे कहु—‘न कज्ज’—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—दिया-द्विज हे द्विज ! मिक्खेण मज्झं न कज्ज-मैक्ष्येण मम म-

ક્ષિપ્રં=ત્વરિતં નિષ્ક્રામ=પ્રવ્રજ્યાં ગૃહાણ । ત્વન્નિષ્ક્રમણેનૈવ મમ કાર્યમ્ , ન તુ ત્વદ્ત
મિશ્યા મે કાર્યમિતિ ભાવઃ : કથમેવમુપદિશ્યતે ? इत्याह—‘ मा भमिहिसि ’
इत्यादि—हे विजयघोष ! भयावर्त्ते=भयानि=जन्मजरामरणादि जनितानि, आवर्त्ता
इव यस्मिन्नसौ तस्मिस्तथोक्ते, घोरे=भयङ्करे संसारसागरे मा भ्रमीः=मा पर्यटीः ।
‘ भमिहिसि ’ इत्यत्रार्पत्वाल्लुङ्गर्थे लोट् ॥ ४० ॥

किंच—

मूलम्—उवलेवो होइ भोगेसु, अभोगी नोवलिप्पइ ।

भोगी भंसइ संसारे, अंभोगी विप्पमुच्चइ ॥ ४१ ॥

छाया—उपलेपो भवति भोगेषु, अभोगी नोपलिप्यते ।

भोगी भ्राम्यति संसारे, अभोगी विप्रमुच्यते ॥ ४१ ॥

टीका—‘ उवलेवो ’ इत्यादि—

भोगेषु=શબ્દાદિષુ બુદ્ધ્યમાનેષુ ઉપલેપઃ=કર્મોપચયો ભવતિ । અભોગી તુ
કર્મણા નોપલિપ્યતે=ઉપલિપ્તો ન ભવતિ । તતથ્ચ ભોગી=શબ્દાદિભોગપરાયણઃ

भैक्षयेण मम न कार्यं) भिक्षास्ते मुझे कोई प्रयोजन नहीं है । किन्तु तुम
(विष्पं-क्षिप्रम्) शीघ्रही (निक्खमसू-निष्काम) प्रव्रज्या ग्रहण करो
यही मेरा एक कार्य है ! (भयावर्त्ते घोरे संसारसागरे मा भमिहिसि-भ-
यवर्त्ते घोरे संसारसागरे मा भ्रमीः) जन्म जरा एवं मरण आदिसे जनित
भयरूप आवर्त्तवाले भयंकर इस संसारसागरमें तुम मत भ्रमण करो ॥ ४० ॥

और भी—‘ उवलेवो ’ इत्यादि—

अन्वयार्थ (भोगेसु-भोगेषु) शब्दादिक विषयोंके भोगने पर (उव
लेवो होइ-उपलેપઃ ભવતિ) કર્મોપચય હોતા હૈ તથા જો (અભોગી-

કાર્ય લિક્ષાથી મને કોઈ પ્રયોજન નથી, પરંતુ તમે સ્વિપ્પં-ક્ષિપ્રં જલદીથી
નિક્કમસુ-નિષ્કામ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરો એજ માફ એક કાર્ય છે. ભયાવર્ત
ઘોરે સંસારસાગરે મા મમીહિસિ-ભયાવર્તે ઘોરે સંસારસાગરે મા ભ્રમી. જન્મ,
જરા અને મરણ આદિથી જનિત ભયરૂપ આવર્તવાળાં ભયંકર આ સંસારમાં
તમે ભ્રમણ ન કરો. ॥ ૪૦ ॥

વળી પણ—“ ઉવલેવો ”—ઈત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ભોગેસુ-ભોગેષુ શબ્દાદિક વિષયોને ભોગવવાથી ઉવલેવો હોઈ-
ઉપલેપ ભવતિ કર્મોપચય થાય છે, તથા જે અભોગી-અભોગી અભોગી છે તે,
નોવલિપ્પઈ-નોપલિપ્યતે કર્મોથી ઉપલિપ્ત થતા નથી. આ માટે ભોગી સસારે

टीका—‘तुम्हे’ इत्यादि—

हे मुने ! यूयमेव परम् आत्मानमेव च=आत्मानमपि च उद्धतुं=संसारसागरं पारं कर्तुं समर्थाः । तदा=तस्मात्कारणात् हे मिश्रूत्तम ! हे मिश्रुषेष्ठ ! यूयं भैक्ष्येण=मद्यं निरवधमिक्षाग्रहणेन अस्माकमुपरि अनुग्रहं=कृपां कुरुत ॥ ३९ ॥

एवं विजयघोषेणोक्ते जयघोषमुनिर्यदुक्तवास्तदुच्यते—

मूलम्—नै कञ्ज मज्झ भिक्षुखेणं, खिंप्य निर्वृत्तमसू दियं ।

मा भैमिहिसि भयं वत्ते, घोरे संसारसागरे ॥ ४० ॥

छाया—न काय मम भैक्ष्येण, सिप्रं निष्काम द्विज ।

ना भ्रमी भयावर्त्ते, घोरे संसारसागरे ॥ ४० ॥

टीका—‘न कञ्ज’ इत्यादि—

हे द्विज=विजयघोष विप्र ! मम भैक्ष्येण=भिक्षया कार्यं नास्ति ! किन्तु त्व

‘तुम्हे समत्था’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—हे मुने ! (तुम्हे पर अप्पणं एव उद्धतुं समत्था-यूयम् पर आत्मानं एव उद्धतुं समर्था) आपही दूसरों एव अपने आपको इस संसारसागरसे पार करनेमें शक्तिशाली हो (तम्-तत्) इस कारण (भिक्षुवत्तम-भिक्षुत्तम) हे मिश्रूत्तम ! आप (भिक्षुखेण-भैक्ष्येण) मेरे द्वारा प्रदत्त निरवध भिक्षाके ग्रहणसे (अम्ह अस्माकमुपरि) हमारे ऊपर (अनुग्रह करेह-अनुग्रह कुरु) कृपा करो ॥ ३९ ॥

इस प्रकार विजयघोषके कहने पर जयघोष मुनिराजने उससे इस प्रकार कहा—‘न कञ्ज’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—(दिया-द्विज !) हे द्विज ! (भिक्षुखेण मज्झ न कञ्ज—

“ तुम्हे समत्था ”—इत्यादि

अन्वयार्थ—हे मुनि ! तुम्हे पर अप्पणं एव उद्धतुं समत्था-यूयम् परं आत्मानमेव उद्धतुं समर्था आप च जीवन्तोने तेमञ्च पोत्तानी अत्तने आ संसार सागरधी पार करववार्त्ता शक्तिशाली हो तम्-तत् आ अश्वथी भिक्षु वत्तम-भिक्षुत्तम हे मिश्रूत्तम ! आप भिक्षुखेण-भैक्ष्येण माद्यं तद्वधं प्रदत्त निरवध भिक्षां अश्वथु करीने अम्ह-अस्माकमुपरि अभास ऊपर अनुग्रह-अनुग्रह कुरु कृपा करो ॥ ३९ ॥

आ प्रभावे विजयघोषना कहेवाची जयघोष मुनिराजने जेने आ प्रभावे कहे—“ न कञ्ज ”—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—दिया-द्विज हे द्विज ! भिक्षुखेण मर्ग्यं न कञ्ज-भैक्ष्यं मम न

દૃષ્ટાન્તમુક્તવા દાર્ષ્ટાન્તિકં યોજયતિ—

મૂલમ્—‘એવં લંગ્ગંતિ દુસ્મેહા, જે નરા કામલાલસા ।

વિરક્તા ડં ન લંગ્ગંતિ, જહા સુકે ડં ગોલ્લે ॥૪૩॥

છાયા—એવં લગન્તિ દુર્મેધસો, યે નરાઃ કામલાલસાઃ ।

વિરક્તાસ્તુ ન લગન્તિ, યથા શુષ્કસ્તુ ગોલકઃ ॥ ૪૩ ॥

ટીકા—‘એવં’ इत्यादि—

યે નરાઃ કામલાલસાઃ—કામેષુ=શબ્દાદિ ભોગેષુ લાલસાઃ યેષાં તે તથા,—
ભોગાઽસક્તાઃ સન્તિ, તે નરાઃ એવમ્=આર્દ્ર ગોલકવત્ લગન્તિ=શ્લિષ્યન્તિ સંસારે ।
તુ=પુનઃ વિરક્તાઃ=કામભોગપરાદ્મુખા ન લગન્તિ=સંસારે ન શ્લિષ્યન્તિ । યથા
તુ શુષ્કો ગોલકો ભિત્તૌ ન લગતીતિભાવઃ ॥ ૪૩ ॥

લગ્ગહ—સોઽત્ર લગતિ) વહ ગોલા હસ ભીંત પર ચિપક જાતા હૈ, ઔર
સુખા ગોલા નહીં ચિપકતા હૈ ॥૪૨॥

‘એવં લંગ્ગંતિ’ इत्यादि—

અન્વયાર્થ—(એવં-એવમ્) હસીં તરહ (જે નરા-યે નરાઃ) જો મનુષ્ય
(દુસ્મેહા-દુર્મેધસઃ) અજ્ઞાની હોકર (કામલાલસા-કામલાલસાઃ) શબ્દા-
દિક ભોગોમ્ લાલસા સંપન્ન હૈં તથા ભોગોમ્ આસક્ત હૈં વે હી મનુષ્ય
આર્દ્ર-ગીલે ગોલકકી તરહ હસ સંસારમ્ ચિપકે રહતે હૈં । (હ-તુ)
પરંતુ જો કામભોગોસે પરાદ્મુખ હૈં વે (ન લંગ્ગંતિ-ન લગન્તિ) સંસારમ્
નહીં ચિપકતે હૈં (જહા-યથા) જૈસે (શુષ્ક ગોલક-શુષ્કઃ ગોલકઃ) શુષ્ક
ગોલક ભિત્તિમ્ નહીં ચિપકતા હૈ ॥૪૩॥

ભીત પર ચોટી જાય છે અને સુકો ગોળો ભીત સાથે અથડાઈને નીચે પટકાઈ
પડે છે. અર્થાત્ ભીત પર ચોટતો નથી. ॥ ૪૨ ॥

“એવં લંગ્ગંતિ”-इत्यादि !

અન્વયાર્થ—એવં-એવમ્ આ પ્રમાણે જે નરા-યે નરા જે મનુષ્ય દુસ્મેહા-
દુર્મેધા અજ્ઞાની થઈને કામલાલસા-કામલાલસા શબ્દાદિક ભોગોમાં લાલસા
સંપન્ન છે તથા ભોગોમાં અસક્ત છે તેજ મનુષ્ય આર્દ્ર-લીલા માટીના
ગોળાની માફક આ સંસારમાં ચિટકી રહે છે. હ-તુ પરંતુ જે કામભોગોથી
પરાંગમુખ છે તે ન લગતિ-ન લગન્તિ સંસારમાં ચિટકતા નથી. જહા-યથા
જે પ્રમાણે સુકે ગોલક-શુષ્કઃ ગોલકઃ સુકો ગોળો ભીત સાથે ચોટતો નથી ॥૪૩॥

સંસારે=ચતુર્ગતિકલ્પયે ભ્રામ્યતિ=પર્યટતિ-નિરન્તર મથપરમ્પરા મુદ્ધાવીત્પર્યઃ,
અમોગી તુ વિપ્રમુચ્યતે=વિપ્રમુક્તો મથતિ ॥ ૪૧ ॥

મોગીનામુપલેપમયેષાં ચ તદમાથ દૃષ્ટાન્તદ્વારેણા—

મૂષ્મ-ઉછો સુકો ચ દો લૂહા, ગોલયા મદિયામયા ।

દો વિ આઘંઢિયા કુઢે, જો ઉછો સોડ્રંથ લગ્ગેડ ॥૪૨॥

છાપા—આર્દ્રઃ શુષ્કઃ દ્વૌ ચિત્તૌ, ગોલકૌ મૃત્તિકામયૌ ।

દ્વાવપ્યાપતિતૌ કુઢયે, ચ આર્દ્રઃ સોડ્ર લગતિ ॥ ૪૨ ॥

ટીકા—‘ઉછો’ इत्यादि—

આર્દ્રઃ શુષ્કઃ દ્વૌ મૃત્તિકામયૌ ગોલકૌ=મૃત્પિન્દૌ સિત્તૌ, દ્વાવપિ કુઢયે
આપતિતૌ પ્રાસૌ । અપ્ર=અનયોર્મધ્યે ચ આર્દ્રો ગોલકો મથતિ સ તત્ર કુઢયે
લગતિ=સંશ્લિષ્ટો મથતિ, શુષ્કસ્તુ ન લગતીતિ માવઃ ॥ ૪૨ ॥

અમોગી) અમોગી હૈ વહ (નોવલિપ્યહ-નોપલિપ્યતે) કર્મોંસે વપલિસ નહીં
હોતા હૈ । ફસીલિયે (મોગી સસારે મમહ મોગી સંસારે ભ્રામ્યતિ) મોગી
સસારમેં નિરન્તર અપની મથ પરમ્પરાકો પઢાતા રહતા હૈ ઓર (અમોગી
વિપ્રમુચ્ચહ અમોગી વિપ્રમુચ્યતે) અમોગી ફસ સંસારસે છૂટ જાતા હૈ ॥૪૧॥

મોગીમેં કર્મોંકી વપલિસતા તથા અમોગીમેં ફનકી અનુવલિપ્તતા
દૃષ્ટાન્ત દ્વારા સૂચકાર કહતે હૈ—‘ઉછો’ इत्यादि ।

અન્યયાર્થ—(ઉછો-સુકો ચ દો મદિયામયા ગોલયા-આર્દ્રઃ શુષ્કઃ
દ્વૌ મૃત્તિકામયૌ ગોલકૌ) ગીલે ઓર શુષ્ક એસે દો મિટીકે ગોલે પેંકે
જાવે વે (દો વિ કુઢે આઘંઢિયા-દ્વૌ અપિ કુઢયે આપતિતૌ) દોનોં ફી
મિતિ પર લગે । ફનમેં (જો-ચ) જો (ઉછો-આર્દ્રઃ) ગીલા હૈ (સોડ્રંથ-

મમહ-મોગી સંસારે મમથિ એળી શ સારમા નિરતર પોતાની અવપરપથને
વધારતા રહે છે અને અમોગી વિપ્રમુચ્ચહ-અમોગી વિપ્રમુચ્યતે એવોળી આ
શ સારમી છૂટી જાય છે ॥ ૪૧ ॥

એળીમાં ઠમીની ઉપલિસતા તથા એવોળીમાં તેની અનુવલિસતા દર્શાવે
દાશ સુતકાર કહે છે—“ઉછો”—इत्यादि ।

અન્યથા—ઉછો મુખે ચ દો મદિયામયા ગોલયા-આર્દ્રઃ શુષ્કઃ દ્વૌ મૃત્તિકા-
મયૌ ગોલકૌ લીલેા અને સૂકેા એવા માટીના બે ગોળાને ફેંકવામાં આવે તે
દો વિ કુઢે આઘંઢિયા-દ્વૌ અપિ કુઢયે આપતિતૌ અને બીજા પર લાગે ત્યારે
તેમાં જો-ચ એ ઉછો-આર્દ્ર લીલેા હોય તોત્ય હમણ-સોડ્ર લગતિ તે બોલેા

દૃષ્ટાન્તમુક્ત્વા દાષ્ટાન્તિકં યોજયતિ—

મૂલમ્—એવં લંગ્ગંતિ દુર્મેહા, જે નરા કામલાલસા ।

વિરક્તા ડં ન લંગ્ગંતિ, જંહા સુકે ડં ગોલ્લે ॥૪૩॥

છાયા—એવં લગન્તિ દુર્મેધસો, યે નરાઃ કામલાલસાઃ ।

વિરક્તાસ્તુ ન લગન્તિ, યથા શુષ્કસ્તુ ગોલકઃ ॥ ૪૩ ॥

ટીકા—‘ એવં ’ ઇત્યાદિ—

યે નરાઃ કામલાલસાઃ—કામેષુ=શબ્દાદિ ભોગેષુ લાલસાઃ યેષાં તે તથા,—
ભોગાઽસક્તાઃ સન્તિ, તે નરાઃ એવમ્=આર્દ્રગોલકવત્ લગન્તિ=શ્લિષ્યન્તિ સંસારે ।
તુ=પુનઃ વિરક્તાઃ=કામભોગપરાદુઃખા ન લગન્તિ=સંસારે ન શ્લિષ્યન્તિ । યથા
તુ શુષ્કો ગોલકો ભિત્તૌ ન લગતીતિભાવઃ ॥ ૪૩ ॥

લગ્ગ-સોડ્ર લગતિ) વહ ગોલા ઇસ ખીંત પર ચિપક જાતા હૈ, ઔર
સૂઝા ગોલા નહીં ચિપકતા હૈ ॥૪૨॥

‘એવં લંગ્ગંતિ’ ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—(એવં-એવમ્) ઇસી તરહ (જે નરા-યે નરાઃ) જો મનુષ્ય
(દુર્મેહા-દુર્મેધસઃ) અજ્ઞાની હોકર (કામલાલસા-કામલાલસાઃ) શબ્દા-
દિક ભોગોંમેં લાલસા સંપન્ન હૈં તથા ભોગોંમેં આસક્ત હૈં વે હી મનુષ્ય
આર્દ્ર-ગીલે ગોલકકી તરહ ઇસ સંસારમેં ચિપકે રહતે હૈં । (ઉ-તુ)
પરન્તુ જો કામભોગોંસે પરાદુઃખ હૈં વે (ન લંગ્ગંતિ-ન લગન્તિ) સંસારમેં
નહીં ચિપકતે હૈં (જહા-યથા) જૈસે (શુષ્ક ગોલ-શુષ્કઃ ગોલકઃ) શુષ્ક
ગોલક ભિત્તિમેં નહીં ચિપકતા હૈ ॥૪૩॥

ભીત પર ચોટી જાય છે અને સુકો ગોળો ભીત સાથે અથડાઈને નીચે પડેકાઈ
પડે છે. અર્થાત્ ભીત પર ચોટતો નથી. ॥ ૪૨ ॥

“ એવ લંગ્ગંતિ ”—ઈત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—એવં-એવમ્ આ પ્રમાણે જે નરા-યે નરા જે મનુષ્ય દુર્મેહા-
દુર્મેધા અજ્ઞાની થઈને કામલાલસા-કામલાલસા શબ્દાદિક ભોગોમાં લાલસા
સંપન્ન છે તથા ભોગોમાં અસક્ત છે તેજ મનુષ્ય આર્દ્ર-લીલા માટીના
ગોળાની માફક આ સંસારમાં ચિટકી રહે છે. ઉ-તુ પરતુ જે કામભોગોથી
પરાંગમુખ છે તે ન લગ્ગતિ-ન લગન્તિ સંસારમાં ચિટકતા નથી. જહા-યથા
જે પ્રમાણે સુકે ગોલ-શુષ્કઃ ગોલક. સૂકો ગોળો ભીત સાથે ચોટતો નથી ॥૪૩॥

एव जयघोपमुनिना मोक्तो विजयघोपो यत्कृतार्थास्तदुच्यते—

मूलम्—एव 'से विजयघोसे, जयघोसेस्स अतिप ।

अणंगारस्स निष्खतो, धम्म सोच्चा अणुत्तर ॥४४॥

छाया—एव स विजयघोपो जयघोपस्य अन्तिके ।

अनंगारस्य निष्कान्तो, धर्मं श्रुत्वा अनुत्तरम् ॥ ४४ ॥

टीका—'एव' इत्यादि—

एवं=पूर्वोक्तपकारेण स विजयघोपो ब्राह्मणः अनंगारस्य तस्य स्वज्येष्ठ
भ्रातृजयघोपस्य अन्तिके=समीपे अनुत्तर=सर्वोत्कृष्टं धर्मं=श्रुत्वाचारप्रलक्षणं श्रुत्वा
निष्कातः=प्रव्रजितः ॥ ४४ ॥

सम्प्रत्यक्ष्ययनार्थमुपसहरन्ननयोर्निष्क्रमणं कलमाह—

मूलम्—खविच्चा पुव्वकेम्माइ, सजमेणे तवेण यं ।

जयघोसे विजयघोसा, सिद्धिं पेत्ता अणुत्तरति वेमि' ॥४५॥

इ जम्भज्जे पंच वासइम अज्जयथ समच ॥ २५ ॥

छाया—सपयित्वा पूर्वकर्माणि, संयमेन तपसा च ।

जयघोपविजयघोपो, सिद्धिं प्राप्तवानुत्तरामिति व्रवीमि ॥ ४५ ॥

टीका—'खविच्चा' इत्यादि—

पूर्वोक्तो वा जयघोप विजयघोपो संयमेन=सप्तदशविधेन तपसा=द्वादशविधेन

इस प्रकार जयघोप मुनिके कहने पर विजयघोप ब्राह्मणने क्या
किया सो कहते हैं—'एवं से' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एव-एवम्) इस प्रकार (से विजयघोसे-स विजय
घोप) उस विजयघोप ब्राह्मणने (अनंगारस्स जयघोसेस्स अतिप अणुत्तर
धम्मं सोच्चा निष्कान्तो-अनंगारस्य जयघोपस्य अन्तिके अनुत्तरम् धर्मं
श्रुत्वा निष्कान्तः) मुनिराज जयघोपके पास धर्मं श्रुत्वाचारप्रलक्षणं धर्मं-प्रवण
कर दीक्षा धारण करली ॥४४॥

आ प्रभाजे जयघोप मुनिना उक्तेवा पछी विजयघोप ब्राह्मणे तु उच्यते
ते उक्ते—'एवं से'

अ-वयाध—एव-एवम् आ प्रभाजे से विजयघोसे-सः विजयघोपः जे
विजयघोप ब्राह्मणे अनंगारस्स जयघोसेस्स अतिप अणुत्तर धम्मं सोच्चा निष्कान्तो-
अनंगारस्य जयघोपस्य अन्तिके अणुत्तरं धर्मं श्रुत्वा निष्कान्तः जयघोप मुनिराज
भासेधी धर्मं श्रुत्वा आदिनक्षत्र धर्मं श्रुत्वा करीने दीक्षा धारण करी वीपी ॥४४॥

च पूर्वकर्माणि=प्राक्संचितकर्माणि, क्षपयित्वा=क्षीणानि कृत्वा अन्ते अनुत्तरां-सर्वोत्कृष्टां मोक्षरूपामिति यावत् सिद्धिं प्राप्तौ । 'इति ब्रवीमि' इत्यस्यार्थः पूर्ववद् बोध्यः ॥ ४५ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा कलित-ललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-"जैनशास्त्राचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्रीघासीलालव्रतिविरचितायाम् "उत्तराध्ययनसूत्रस्य" प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्यायाम्-'यज्ञीयाख्यं' नाम पञ्चविंशतितममध्ययनं-सम्पूर्णम् ॥२५॥

‘खवित्ता पुन्वकम्माइं’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—(जयघोसे विजयघोसे-जयघोषविजयघोषौ) जयघोष-विजयघोष ये दोनों (संजमेण तवेण-संयमेन तपसा) सत्रह प्रकारके संयम एवं बारह प्रकारके तपकी आराधनासे (पुन्वकम्माइं खवित्ता-पूर्वकर्माणि क्षपयित्वा) पूर्वभवसंचित कर्मोंको नाश करके (अनुत्तरां सिद्धिं पत्ता-अनुत्तरां सिद्धिं प्राप्तौ) सर्वोत्कृष्ट मोक्षरूपसिद्धिको प्राप्त हुए । (त्तिवेमि-इति ब्रवीमि) हे जम्बू ! ऐसा मैं भगवान् महावीरके कथनानुसार कहता हूँ ॥४५॥

॥ इस प्रकार पचीसवा अध्ययनका हिन्दी अनुवाद संपूर्ण ॥२५॥

“खवित्ता पुन्वकम्माइं”-ध्यादि ।

अन्वयार्थ—से जयघोसे विजयघोसे-सः जयघोषविजयघोषौ जयघोष विजयघोष ये भन्नेये संजमेण तवेण-संयमेन तपसा सत्रह प्रकारना संयम अने बार प्रकारना तपनी आराधनाथी पुन्वकम्माइं खवित्ता-पूर्वकर्माणी क्षपयित्वा पूर्वभव संचित कर्मोंने नाश करी लधने अणुत्तर सिद्धिं पत्ता-अनुत्तरां सिद्धिं प्राप्ता सर्वोत्कृष्ट मोक्षरूप सिद्धिने प्राप्त थया त्ति वेमि-इति ब्रवीमि हे जम्बू ! आ हु भगवान् महावीरना कथन अनुसार कहुं छुं ॥ ४५ ॥

श्री उत्तराध्ययन सूत्रना यज्ञीय नामना पचीसवा अध्ययनने।

शुभराती लाषा अनुवार संपूर्ण ॥ २५ ॥

एष जयघोषमुनिना मोक्तो विजयघोषो यत्कृतवर्त्तास्तदुच्यते—
मूलम्—एवं 'से विजयघोसे, जयघोसेस्स अतिप' ।

अणंगारस्स निष्खतो, धम्म सोच्चा अणुत्तर ॥४४॥

छाया—एवं स विजयघोषो जयघोषस्य अन्तिके ।

अनंगारस्य निष्क्रान्तो, धर्मं धुत्वा अनुत्तरम् ॥ ४४ ॥

टीका—' एवं ' इत्यादि—

एवं=पूर्वोक्तप्रकारेण स विजयघोषो ब्राह्मणः अनंगारस्य तस्य स्वज्येष्ठ
भ्रातुर्जयघोषस्य अन्तिके=समीपे अनुत्तर=सर्वोत्कृष्टं धर्मं=धुत्वा अप्रलक्ष्यं धुत्वा
निष्क्रान्तः=प्रव्रजितः ॥ ४४ ॥

सम्प्रत्यध्ययनार्थमुपसहरन्ननयोर्निष्क्रमणं कृतमाह—

मूलम्—खविंत्ता पुब्बकेम्माह, सजमेणं तवेण यं ।

जयघोसें विजयघोसा, सिद्धिं पंचा अणुत्तरति वेमि' ॥४५॥

इह जम्भज्जं पच चासहं अज्जयज समत्त ॥ २५ ॥

छाया—सपयित्वा पूर्वकर्माणि, समयेन तपसा च ।

जयघोषविजयघोषो, सिद्धिं मात्ताबनुषरामिविं ब्रवीमि ॥ ४५ ॥

टीका—' खविंत्ता ' इत्यादि—

पूर्वोक्तो ही जयघोष विजयघोषौ समयेन=सप्तदशविधेन तपसा=द्वादशविधेन

इस प्रकार जयघोष मुनिके कहने पर विजयघोष ब्राह्मणने क्या
किया सो कहते हैं—' एवं से ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एवं-एवम्) इस प्रकार (से विजयघोसे-स विजय
घोष) उस विजयघोष ब्राह्मणने (अनंगारस्स जयघोसस्स अतिप अणुत्तर
धम्मं सोच्चा निष्खतो-अनंगारस्य जयघोषस्य अन्तिके अनुत्तरम् धर्मं
धुत्वा निष्क्रान्तः) मुनिराज जयघोषके पास धर्मं धुत्वा अप्रलक्ष्यं धर्मं-भयण
कर दीक्षा धारण करली ॥४५॥

आ प्रभाषे जयघोष मुनिना कहेवा पछी विजयघोष ब्राह्मणे शु कहुं
ते कहे छे—' एवं से '

अन्वयाथ—एव-एवम् आ प्रभाषे से विजयघोसे-सः विजयघोष के
विजयघोष ब्राह्मणे अनंगारस्स जयघोसस्स अतिप अणुत्तर धम्म सोच्चा निष्खतो-
अनंगारस्य जयघोषस्य अन्तिके अणुत्तरं धर्मं धुत्वा निष्क्रान्तः जयघोष मुनिराज
भाषेयी धर्म धुत्वा अप्रलक्ष्यं धर्मं भयण करीने दीक्षा धारण करी लीमी ॥४५॥

साधुजनकर्तव्यरूपा ताम्, प्रवक्ष्यामि=कथयिष्यामि । यां सामाचारीं चारित्वा=आसेव्य निर्ग्रन्थाः=साधवः खलु=निश्चयेन संसारसागरं=संसाररूपदुस्तरसमुद्रं तीर्णाः=पारं गताः, उपलक्षणत्वात्-तरन्ति, तरिष्यन्ति च ॥ १ ॥

मूलम्—पढमा आवस्सिया नाम, विड्डया ये निसीहिंया ।

आपुच्छणा ये तड्डया, चंडत्थी पडिपुच्छणा ॥२॥

पंचमी छंदणा नामं, इच्छाकारो ये छट्ठओ ।

सत्तमी मिच्छकारो उ, तहकारो ये अट्ठमी ॥३॥

अब्भुट्ठाणं नवमा, दसमा उवसंपयी ।

एसा दसंगां साहूणं, सामायारी पवेड्डया ॥४॥

छाया—प्रथमा आवश्यकी नाम, द्वितीया च नैषेधिकी ।

आप्रच्छना च तृतीया, चतुर्थी प्रतिप्रच्छना ॥ २ ॥

पञ्चमी छन्दना नाम, इच्छाकारश्च पष्ठिका ।

सप्तमी मिथ्याकारश्च, तथाकारश्च अष्टमी ॥ ३ ॥

अभ्युत्थानं नवमी, दशमी उपसम्पद् ।

एषा दशाङ्गा साधूनां, सामाचारी प्रवेदिता ॥४॥

टीका—‘ पढमा ’ इत्यादि ।

आवश्यकी नाम प्रथमा सामाचारी । आवश्यके=अप्रमत्तत्वेनावश्यकर्तव्य

सिक दुःखों से छुटकारा दिलानेवाली साधुजनों के कर्तव्य रूप (सामायारिं-सामाचारीं) समाचारीको (पवक्खामि-प्रवक्ष्यामि) मैं कहूंगा ।

(जं चरित्ता ण निग्गंथा संसारसागरं तिण्णा-यां चरित्वा खलु निर्ग्रन्थाः संसारसागरम् तीर्णाः) जिस सामाचारीका सेवन करके निर्ग्रन्थ साधु नियमतः संसाररूप दुस्तर समुद्रको पार होते हैं, हुए हैं और आगे भी होंगे ॥१॥

अथ सूत्रकार उस समाचारीके प्रकारोंको कहते हैं—‘ पढमा ’ इत्यादि

अन्वयार्थ—(१) (आवस्सिया-आवश्यकी) आवश्यकी (२) (निसी-

छुटकारे अपावनार साधुजनोंना कर्तव्यरूप सामायारिं-सामाचारीं सामाचारीने पवक्खामि-प्रवक्ष्यामि हुं कहुं छुं, जं चरित्ता ण निग्गंथा संसारसागरं तिण्णा-यां चरित्वा खलु निर्ग्रन्था. संसारसागरं तीर्णा ने सामाचारीनुं सेवन करीने निर्ग्रन्थ साधु नियमतः संसाररूप दुस्तर समुद्रने पार करी जाय छे, पार थया छे अने आगण पणु पार थयाना छे ॥ १ ॥

६वे सूत्रकार ने सामाचारीना प्रकारने बतावे छे—“ पढमा ”-इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(१) आवस्सिया-आवश्यकी आवश्यकी, (२) निसीहिया-

॥ अथ पट्टिशातितममध्ययनम् ॥

उक्त यज्ञीयाख्यं पञ्चविंशतितममध्ययनम् । सम्प्रति सामाचारिनामकं पट्टि
शतितममध्ययनमारभ्यते । पूर्वस्मिन् अध्ययने ब्रह्मगुणा उक्ताः, ते च सामाचारि
मन्तरेण न सम्यगारापिता भवन्तीति मुनिनाऽबध्यमेव सामाचारि समाचरणीया
इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यैतस्याध्ययनस्येदमादिमं सूत्रम्—

मूलम्—सामायारिं पर्वकस्वामि, सर्वदुःखविमोक्षवर्णि ।

जं चरित्ता णं निर्गथा, तिण्णां ससारसागरं ॥१॥

छाया—सामाचारिं प्रवक्ष्यामि, सर्वदुःखविमोक्षणीम् ।

यां चारित्वा लब्ध निर्गन्थाः, वीणाः संसारसागरम् ॥ १ ॥

टीका—‘सामायारिं’ इत्यादि—

हे जम्भू ! सर्वदुःखविमोक्षणी—सर्वाणि च तानि दुःखानि=छरीरमानसासात्वानि,
तेषां विमोक्षणी=विमुक्तिकरी सामाचारि—समाचरणं समाचारः स एव सामाचरी

छाईसर्वा अध्ययन प्रारंभ

यज्ञीय नामक पञ्चीसवा अध्ययन समाप्त हुआ । अब यह छाईस
वां अध्ययन जिसका नाम सामाचारी है प्रारंभ होता है । पूर्व अध्ययन
में ब्रह्मगुण कहे गये हैं । वे ब्रह्मगुण सामाचारी के बिना सम्यक् प्रकार
से आराधित नहीं होते हैं । इसलिये यति जनको सामाचारी अवश्य ही
आचरित करनी चाहिये । इस संबन्ध को लेकर यह अध्ययन प्रारंभ
किया गया है । उसका यह आवि गाथा है—‘सामायारिं’ इत्यादि

अन्वयार्थ—सुधर्मास्थामी जंपूस्वामी से कहते हैं कि हे जम्भू ! (सर्व
दुःख विमोक्षणि—सर्वदुःखविमोक्षणीम्) समस्त शारीरिक एवं मान

छन्वीसवा अध्ययननी शुरुआत

बरीध नामनु पचीसनु अध्ययन स पूरुं अनु, ऊवे छन्वीसमा अध्ययनने।
प्रारंभ थाय छे आ छन्वीसमा अध्ययननु नाम सामाचारी छे पचीसमा अध्ययननी
साथे आ अध्ययनने। स लभ आ प्रभावे छे—पचीसमा अध्ययनमा ब्रह्मगुण
वर्णन करवामा आवेव छे जे ब्रह्मगुण सामाचारी सिवाय सम्यक् प्रकारधी
आराधित यत्ता नथी, आ माटे यतिजनेको सामाचारी अवश्य आवसिठि करवी
जेठको, पचीसमा अध्ययन साथेना आ स लभने लक्ष ने सामाचारी अध्ययनने।
प्रारंभ करवामा आवे छे तेनी आ प्रथम जावा छे—“सामायारिं”—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सुधर्मास्थामी जम्भूस्वामीने कहे छे हे, हे जम्भू ! सर्व
दुःखविमोक्षणि—सर्व दुःखविमोक्षणी समस्त शारीरिक जने मानसिक दुःखेनी

साधुजनकर्तव्यरूपा ताम्, प्रवक्ष्यामि=कथयिष्यामि । यां सामाचारीं चारित्वा=आसेव्य निर्ग्रन्थाः=साधवः खलु=निश्चयेन संसारसागरं=संसाररूपदुस्तरसमुद्रं तीर्णाः=पारं गताः, उपलक्षणत्वात्-तरन्ति, तरिष्यन्ति च ॥ १ ॥

मूलम्—पढमा आवस्सिया नाम, विड्डया ये निसीहिंया ।

आपुच्छणा ये तड्डया, चंडत्थी पडिपुच्छणा ॥२॥

पंचमी छंदणा नाम, इच्छाकारो ये छट्ठओ ।

सत्तमो मिच्छकारो उ, तहकारो ये अट्ठमो ॥३॥

अब्भुट्ठाणं नवमा, दसमा उवसंपर्या ।

एसो दसगां साहूणं, सांमायारी पवेड्डया ॥४॥

छाया—प्रथमा आवश्यकी नाम, द्वितीया च नैवेधिकी ।

आप्रच्छना च तृतीया, चतुर्थी प्रतिप्रच्छना ॥ २ ॥

पञ्चमी छन्दना नाम, इच्छाकारश्च पष्ठिका ।

सप्तमी मिथ्याकारश्च, तथाकारश्च अष्टमी ॥ ३ ॥

अभ्युत्थान नवमी, दशमी उपसम्पद् ।

एषा दशाङ्गा साधूनां, सामाचारी प्रवेदिता ॥४॥

टीका—‘ पढमा ’ इत्यादि ।

आवश्यकी नाम प्रथमा सामाचारी । आवश्यके=अप्रमत्तत्वेनावश्यकर्तव्य

सिक दुःखों से छुटकारा दिलानेवाली साधुजनों के कर्तव्य रूप (सामायारि-सामाचारी) समाचारीको (पवक्खामि-प्रवक्ष्यामि) मैं कहूंगा ।

(जं चरित्ता ण निर्गन्था संसारसागरं तिण्णा-यां चरित्वा खलु निर्ग्रन्थाः संसारसागरम् तीर्णाः) जिस सामाचारीका सेवन करके निर्ग्रन्थ साधु नियमतः संसाररूप दुस्तर समुद्रको पार होते हैं, हुए हैं और आगे भी होंगे ॥१॥

अथ सूत्रकार उस समाचारीके प्रकारोंको कहते हैं—‘ पढमा ’ इत्यादि

अन्वयार्थ—(१) (आवस्सिया-आवश्यकी) आवश्यकी (२) (निसी-

छुटकारे अपावनार साधुजनेना कर्तव्यरूप सामायारि-सामाचारीं सामाचारीने पवक्खामि-प्रवक्ष्यामि हुं कहुं छुं, जं चरित्ता ण निर्गन्था संसारसागर तिण्णा-यां चरित्वा खलु निर्ग्रन्था. संसारसागरं तीर्णा ने सामाचारीनुं सेवन करीने निर्ग्रन्थ साधु नियमतः संसाररूप दुस्तर समुद्रने पार करी जाय छे, पार थया छे अने आगण पण पार थयाना छे ॥ १ ॥

इवे सूत्रकार ये सामाचारीना प्रकारने बतावे छे—“ पढमा ”-इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(१) आवस्सिया-आवश्यकी आवश्यकी, (२) निसीहिंया-

આપારે મહા-આવશ્યકી । ઉપાશ્રયાત્ નિર્ગચ્છન્ સાધુરાવશ્યકીતિ વદતિ । અથ
 આવશ્યકી નામ પ્રથમા સામાચારી ૧ । દ્વિતીયા સામાચારી ચ નૈપેથિકી ।
 નિપેથેન=કાર્યાન્તરનિપેથેન નિર્હષા-નૈપેથિકી । સાધુર્યર્થ્ય નિર્ગચ્છતિ તદેવ કાર્ય
 સપાદનીયં યત્ર મવતિ સા નૈપથિકીત્યર્થ્ય । આવશ્યકી કૃત્વા સાધુર્યુષ્ણા યાવદુક્ત*
 તાવદેવ કૃત્વા નિહૃતઃ ઉપાશ્રય પ્રવિશન્ નૈપેથિકીતિ વદતિ । અથ આવશ્યકી
 સામાચાર્યાનન્તર દ્વિતીયા નૈપેથિકી સામાચારી ૨ । ચ=પુન* તૃતીયા સામાચારી
 હિયા-નૈપથકી) નૈપેથિકી (૩) (આપુચ્છણા-આપ્રચ્છના) આપ્રચ્છના
 (૪) (પરિપુચ્છણા-પ્રતિપ્રચ્છના) પ્રતિપ્રચ્છના (૫) (છંદણા-છંદના) છંદના
 (૬) (ઈચ્છાકારો-ઈચ્છાકારઃ) ઈચ્છાકાર (૭) (મિષ્ટકારો-મિષ્ટ્યા
 કારઃ) મિષ્ટ્યાકાર (૮) (તદ્દકારો-તથાકારઃ) તથાકાર (૯) (અમ્યુદ્ઘાણ-
 અમ્યુત્પાન) અમ્યુત્પાન (૧૦) (ઉપસંપયા-ઉપસમ્પદ) ઉપસમ્પદ, એ
 સાધુઓંકો સામાચારીકે વસ એવું છે । આવશ્યક કર્તવ્ય કરનેમેં જો વિના
 કિસી પ્રમાદકે સામાચારી કી જાતી છે થઈ આવશ્યકી-સામાચારી છે ।
 જય સાધુ ઉપાશ્રયસે ઘાહર નિકલતા છે તય થઈ “આવશ્યકી” કહતા છે
 થઈ પ્રથમ સામાચારી છે । ૧ । કાર્યાન્તરનિપેથસે જો સામાચારી હોતી છે
 થઈ નૈપેથિકી સામાચારી છે-સાધુ જિસ કાર્યકે લિયે ઘાહર ગયા હો
 હસકો વહી કાર્ય કરમા વાહિયે અન્ય નહીં । અર્થાત્ શુભદ્વારાજમે જો
 કાર્ય કરને કે લિયે જિતના કહા હો થઈ કાર્ય ઉતના હી કરના હસકા
 નામ નૈપેથિકી છે । આવશ્યકી ક્રિયા કરકે સાધુ હસ ક્રિયાકો કરતા છે ।
 જય થઈ શુભ દ્વારા કથિત કાર્યકો કરકે ઉપાશ્રયમેં આતા છે તો ‘નૈપેથિકી’

નૈપેથિકી નૈપેથકી, (૩) આપુચ્છણા-આપ્રચ્છના આપ્રચ્છના (૪) પરિપુચ્છણા-
 પ્રતિપ્રચ્છના પ્રતિપ્રચ્છના, (૫) છંદણા-છંદના છંદના, (૬) ઈચ્છાકારો-ઈચ્છાકાર
 ઈચ્છાકાર, (૭) મિષ્ટકારો-મિષ્ટ્યાકાર મિષ્ટ્યાકાર, (૮) તદ્દકારો-તથાકાર
 તથાકાર, (૯) અમ્યુદ્ઘાણ-અમ્યુત્પાન અમ્યુત્પાન, (૧૦) ઉપસંપયા-ઉપસમ્પદ
 ઉપસમ્પદ, એ સાધુઓની સામાચારીના ઇશ એક છે. આવશ્યક કર્તવ્ય કરવામાં
 જે કોઈ પણ પ્રકારના પ્રમાદ વગર સામાચારી કરવામાં આવે છે તે આવશ્યકી
 સામાચારી છે. અથવા સાધુ ઉપાશ્રયથી બહાર નીકળે છે ત્યારે તે ‘આવશ્યકી’
 એવું કહે છે । ૧ । કાર્યાન્તર નિપેથથી જે સામાચારી થાય છે તે નૈપેથિકી
 સામાચારી છે. સાધુ જે કાર્યને માટે બહાર ગયા હોય, તેમજ તે જ કાર્ય કરવું
 હોય, બીજા નથી અર્થાત્ શુભદ્વારાજે જે કાર્ય કરવા માટે જોઈ
 હોય હોય તેટલું જ કાર્ય કરવું તેનું નામ નૈપેથિકી છે. આવશ્યકી ક્રિયા
 કરીને સાધુ આ ક્રિયાને કરે છે. શુભે કહેલા કાર્યને કરીને અથવા તે ઉપ

આપ્રચ્છના ભવતિ । આ-મર્યાદયા તથાવિધવિનયલક્ષણયા, અભિવિધિના વા સર્વપ્રયોજનાભિવ્યાસિલક્ષણેન ગુરું પ્રતિપ્રચ્છનમ્ આપ્રચ્છના ૩ । ચતુર્થી સામાચારી પ્રતિપ્રચ્છના । ગુરુણાનુજ્ઞાતોઽપિ પ્રવૃત્તિકાલે પુનરપિ ગુરું પૃચ્છેત્, ઇતિ-આપ્રચ્છના-અનન્તરં પ્રતિપ્રચ્છના નામ ચતુર્થી સામાચારી ૪ । છન્દના નામ પશ્ચમી સામાચારી । ગુરુણા પ્રદત્તેન સ્વકીયા હારાદિભાગેન કુરુમસાનુગ્રહં પરિશુદ્ધસ્વ મમેદમિતિ રૂપેણ યથાક્રમં સાધૂનાં નિમન્ત્રણં છન્દના ૫ । ચ=પુનઃ ઇચ્છાકારો નામ પઠ્ઠિકા=પઠ્ઠી સામાચારી, ઇચ્છયા=વાલભિયોગમન્તરેણ સ્વમનસા કરણમ્-ઇચ્છાકારઃ ૬ । તુ=પુનઃ મિથ્યાકારો નામ સપ્તમી સામાચારી । કથંચિદતિચારસંભવે મિથ્યાદુષ્કૃત-દાનમ્ ૭ । ચ=પુનઃ તથાકારો નામ અષ્ટમી સામાચારી । ગુરુણા કસ્મિશ્ચિત્ કાર્યે

કહતા હૈ વહ દૂસરી સામાચારી હૈ ॥ ૨ ॥ હસ સામાચારીકે વાદ આપ્ર-
ચ્છના નામકી સામાચારી સ્વકાર્યકે લિયે પૂછનેરૂપ-કી જાતી હૈ । હસ
સામાચારીમેં શિષ્ય અપને કલ્પનીય કાર્યકે લિયે ગુરુદેવસે વહે વિનયકે
સાથ જો કુછ પૂછના હોતા હૈ વહ પૂછતા હૈ । હસકા નામ આપ્રચ્છના હૈ
વહ ત્રીસરી સામાચારી હૈ ॥ ૩ ॥ કાર્યકી આજ્ઞા હોને પર ખી કાર્ય
કરનેકે સમયમેં પુનઃ ગુરુસે પૂછના હસકા નામ પ્રતિપ્રચ્છના સામાચારી
હૈ વહ ચૌથી સામાચારી હૈ ॥ ૪ ॥ અપને હિસ્સેકે આહાર આદિકે લિયે
અન્ય સાધુઓંકો યથાક્રમ નિમંત્રિત કરના હસકા નામ ‘છન્દના’
સામાચારી હૈ વહ પાંચમી સામાચારી હૈ ॥ ૫ ॥ વિના પ્રેરણાકે હી સાધર્મીકા
કાર્ય કરના હસકા નામ ઇચ્છાકાર હૈ વહ છઠી સામાચારી હૈ ॥ ૬ ॥ કિસી
ખી તરહ અતિચારકી સંભાવના હોને પર : ‘મિચ્છામિદુકલં’ કા દેના
હસકા નામ મિથ્યાકાર હૈ વહ સાતવી સામાચારી હૈ ॥ ૭ ॥ ગુરુકે દ્વારા

-શ્રયમા આવે છે ત્યારે “નૈપેધિકી” એવું કહે છે. ॥ ૨ ॥ આ સામાચારી
પઠ્ઠી આપ્રચ્છા નામની સામાચારી સઘળા કાર્યને માટે પૂછવારૂં કરવામાં આવે
છે. આ સામાચારીમાં શિષ્ય પોતાને કલ્પનીય કાર્યને માટે ગુરુદેવને વિનયપૂર્વક
જે કંઈ પૂછવાનું હોય છે તે પૂછે છે આનું નામ “આપ્રચ્છના” છે. ॥ ૩ ॥
કાર્યની આજ્ઞા મળવા છતાં પણ કાર્ય કરવાના સમયે ફરીથી ગુરુને પૂછવું તેનું નામ
“પ્રતિપ્રચ્છના” સામાચારી છે. ॥ ૪ ॥ પોતાના ભાગના આહાર આદિના
માટે અન્ય સાધુઓને યથાક્રમ નિમન્ત્રણ કરવું એનું નામ “છન્દના”
સામાચારી છે. ॥ ૫ ॥ પ્રેરણા કરવામાં આવી ન હોય છતાં પણ સાધર્મીનું
કાર્ય કરવું આનું નામ “ઇચ્છાકાર” સામાચારી છે. ॥ ૬ ॥ કોઈ કારણસર અતિચારની
સંભાવના થવાથી “મિચ્છામિ દુકલં” નું આપવું એનું નામ “મિથ્યાકાર”
સામાચારી છે. ॥ ૭ ॥ ગુરુએ કોઈ કાર્ય કરવા માટે નિયોજિત કરેલ શિષ્યે એ

નિયોજિતસ્ય શિષ્યસ્ય ગુરુવર્ણનં પ્રતિ તથેતિ કૃત્વા સ્વીકરણમ્ । યદ્વા-અપરાધે
જાતે ગુરો સન્નિધાવાઓષનાયાં કૃતાયાં સત્યાં ગુરુર્યદાવિશતિ તસ્ય તથેતિ કૃત્વા
સ્વીકરણમ્ પ્રવિપત્ત્યમ્ ॥ ૮ ॥

અમ્યુત્પાદને નામ નવમી સામાચારી । આચાર્યે પર્યાયજ્યેષ્ઠે સાંમોગિકે ચા
સમુપાગતે આસને વિદ્યાય સાધોરુત્યાનમ્, યદ્વા-આચાર્ય ચાલ્મ્જ્ઞાનાદીનાં સેવાર્થ
દુષ્કમોઽમ્યુત્પાનમ્ ૯ । તથા-ઉપસમ્પન્નામ વૃદ્ધમી સામાચારી । ઉપસમ્પન્નામ
જ્ઞાનાદિગુણ પ્રાપ્ત્યર્થે ગણાન્તરે ગમનમ્ ૧૦ । ઇષા-ઉપરિનિર્દિષ્ટા વૃદ્ધાદ્વા-
વૃદ્ધશિષ્યા સાધુનાં સામાચારી પ્રવેદિતા-કથિતા । ‘છદ્મજો’ સત્તમો, અદ્મજો’
દ્વિતમ્ પુત્રસ્વનિર્દેશ આર્પણાત્ ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥ ૪ ॥

કિસી કાર્ય કરનેકે લિપે નિયોજિત હુણ શિષ્યકા હસ કાર્યકો કરનેકા
‘તથેતિ’ કહકર સ્વીકાર કરના હસકા નામ તથાકાર હૈ । અથવા
કિસી અપરાધકે હો જાને પર ગુરુકે સમીપ આલોચના કરને પર ગુરુકે
આવેશકો “તથેતિ” કહ કર સ્વીકાર કરના હસકા નામ મી તથાકાર
જહ આઠવી સામાચારી હૈ । ૮ । અમ્યુત્પાન નામની નવમી સામાચારી
હસ પ્રકાર હૈકિ આચાર્ય અથવા વીક્ષાપર્વાયમેં જ્યેષ્ઠ સાધુજનકે જાને
પર આસનકો છોડકર ડનકે સમક્ષ સ્થલે હો જાના । અથવા આચાર્ય
ચાલ પર્બ જ્ઞાન આદિ સાધુજનોંકી સેવાકે લિપે તત્પર રહના સો મી
અમ્યુત્પાન નામકો નવમી સામાચારી હૈ ॥ ૯ ॥ જ્ઞાનાદિક ગુણોંકી પ્રાપ્તિ
નિમિત્ત દ્વસરે ગળમેં જાના હસકા નામ ઉપસંપત્ત્ વસવી સામાચારી હૈ
॥ ૧૦ ॥ હન વસ સામાચારિયોંકા પાલન મુનિજન કરસે હૈ ॥ ૨-૪ ॥

હસ તરહ સંક્ષેપસે વૃદ્ધશિષ્ય સામાચારી કહકર અથ હસકો સૂત્રકાર

કાર્ય કરવાને માટે “તથેતિ” કહીને સ્વીકાર કરવો જોતું નામ ‘તથાકાર’ છે
અથવા કોઈ અપરાધ થઇ અપાધી ગુરુની પાસે આલોચના કરતી સમયે શુભના
આદેશને “તથેતિ” કહીને સ્વીકાર કરવો જોતું નામ “તથાકાર” સામાચારી
છે ॥ ૮ ॥ અમ્યુત્પાન નામની નવમી સામાચારી આ પ્રકારની છે કે આચાર્ય
અથવા વીક્ષા પર્વાયર્થ માટે સાધુજનના આવવાથી આસનને છોડીને જોમની
સામે ઉભા રહી જતું, અથવા આચાર્ય, બાલ અને જ્ઞાન આદિ સાધુજનોની
સેવાને માટે તત્પર રહેતું જો ‘અમ્યુત્પાન’ સામાચારી છે ॥ ૯ ॥ જ્ઞાનાદિક
ગુણોની પ્રાપ્તિ નિમિત્ત બીજા ગણમાં જતું જોતું નામ “ઉપસંપત્ત્” સામાચારી
છે ॥ ૧૦ ॥ આ હસ સામાચારીમાં પાલન મુનિજન કરે છે ॥ ૨-૪ ॥

આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી વૃદ્ધશિષ્ય સામાચારી કહીને હવે સૂત્રકાર તેને

સંક્ષેપતો દશવિદ્યાં સામાચારીમધિધાય પુનઃ સવિસ્તરમાહ—

મૂલમ્—ગમણે આવસિસયં કુંજા, ઠાણે કુંજા ગિંસીહિયં ।

આપુચ્છના સયંકરણે પરકરણે પહિપુચ્છના ॥૫॥

છાયા—ગમણે આવશ્યકીં કુર્યાત્, સ્થાને કુર્યાત્ નૈષેધિકીમ્ ।

આપ્રચ્છના સ્વયં કરણે, પરકરણે પ્રતિપ્રચ્છના ॥ ૫ ॥

ટીકા—‘ ગમણે ’ ઇત્યાદિ ।

ગમણે=તથાવિધકાર્યે સતિ વહિર્નિસ્સરણે સાધુઃ આવશ્યકીં કુર્યાત્ । ઇતિ પ્રથમા સામાચારી ॥૧॥ તથા-સ્થાને તિષ્ઠત્યસ્મિન્નિતિ સ્થાનમ્=ઉપાશ્રયસ્તસ્મિન્ પ્રવિશન્ નૈષેધિકીં કુર્યાત્ । ઇતિ દ્વિતીયા ॥૨॥ સ્વયં કરણે સ્વયમ્=આત્મના કરણં સ્વયં કરણં તસ્મિન્-સ્વયં કરણીયે કાર્યે આપ્રચ્છના-ઇદમહં કુર્યાં ન વેતિ ગુરુઃ પ્રષ્ટવ્ય ઇતિ ભાવઃ । ઇતિ તૃતીયા ॥૩॥ પરકરણે=પરસ્ય કાર્યે કરણીયે પ્રતિપ્રચ્છના ।

વિસ્તારસે કહતે હૈં—‘ ગમણે ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ગમણે-ગમણે) કોઈ એસા કાર્ય આજાય કિ જિસકી વજહસે સાધુકો ઉપાશ્રયસે બાહિર જાના પહે તો વહ સાધુ (આવસિસયં કુંજા-આવશ્યકીં કુર્યાત્) આવશ્યકી સમાચારી કરે । ૧ । (ઠાણે ગિંસીહિયં કુંજા-સ્થાને નૈષેધિકીં કુર્યાત્) જબ ઉપાશ્રયમેં પ્રવેશ કરે તબ નૈષેધિકીં સામાચારી કરે । ૨ । (સયં કરણે આપુચ્છના-સ્વયં કરણે આપ્રચ્છના) જો કામ અપને આપ કરણીય હો ઉસમેં “યહ મૈં કરું યા નહીં ” ઇસ પ્રકાર પૂછનેરૂપ આપ્રચ્છના સામાચારી કરે । ૩ । (પરકરણે પહિપુચ્છના-પરકરણે પ્રતિપ્રચ્છના) સામાન્ય યહ નિયમ હૈ કિ સાધુ યાહે અપના કામ કરે યા દૂસરે કિસી સાધુકા કામ કરે ઉસકા કર્તવ્ય હૈ કિ

વિસ્તાર પૂર્વક કહે છે—“ ગમણે ”-ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ગમણે-ગમણે કોઈ એવું કામ આવી જાય કે જેને કારણે સાધુએ ઉપાશ્રયથી બહાર જવું પડે ત્યારે તે સાધુ આવસિસયં કુંજા-આવશ્યકીં કુર્યાત્ આવશ્યકી સામાચારી કરે ॥ ૧ ॥ ઠાણે ગિંસીહિયં કુંજા-સ્થાને નૈષેધિકીં કુર્યાત્ ત્યારે ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે નૈષેધિકી સામાચારી કરે. ॥ ૨ ॥ સયં કરણે આપુચ્છના-સ્વયં કરણે આપ્રચ્છના જે કામ પોતાની ભેળે કરવાનું હોય તેમ છતાં તેમાં “ હું આ કામ કરું કે નહીં ” આ પ્રમાણે પૂછવારૂપ ‘આપ્રચ્છના’ સામાચારી કરે. ॥ ૩ ॥ પરકરણે પહિપુચ્છના-પરકરણે પ્રતિપ્રચ્છના સામાન્ય એવો નિયમ છે કે, સાધુ યાહે તો પોતાનું કામ કરે અથવા તો બીજા કોઈ સાધુનું કામ કરે ત્યારે તેનું કર્તવ્ય છે કે, તે આના માટે પહેલાં

યુગા નિયુક્તેનાંપિ કાર્યકાલે શુભઃ પ્રવૃત્ય એવ । ૩૩ સ્વપરકાર્યયોગ્યસમજતાત્
સામાન્યમ સર્વેષ્યપિ સ્વપરકાર્યેષુ પ્રથમતો શુભ્ણાં પ્રચ્છનમ્—આપ્રચ્છના । શુભનિયુ
ક્તેનાપિ પ્રવૃત્તિકાલે પુનઃ પ્રચ્છન પ્રતિપ્રચ્છના ॥ ૪ ॥ ૬ ॥

કિં ધ—

મૂલ્મ—છન્દના દબ્બજાણે, ઇચ્છાકારો યે સારણે ।

મિચ્છાકારો યે નિંદાણ, તદ્દકારો પદિસ્સુણ ॥ ૬ ॥

છાયા—છન્દના દ્રવ્યજાણે, ઇચ્છાકારમ્ સારણે ।

મિચ્છાકારમ્ નિન્દાર્યા, તથાકારઃ પ્રતિયુત્તે ॥ ૬ ॥

ટીકા—‘છદના’ ઇત્યાદિ ।

દ્રવ્યજાણેન=પૂર્વગૃહીતેન તથાવિધાશનાદિદ્રવ્યજાણેન છન્દના = શ્રેષ્ઠમુનિ
નિમન્ત્રણરૂપા કાયા । ઇતિ પચમી ॥૫॥ ધ=પુન સારણે=આત્મના પરસ્પ ધા
કૃત્ય પ્રતિ પ્રવર્તને ઇચ્છાકારઃ । તન્નાત્મસારણે યયા-ઇચ્છાકારેણ યુષ્મદ્ધિકીર્ણિત
કાર્યમિદમહ કરોમીતિ । પરસારણે યયા-મમ પાપ્રલેપનાદિ સૂત્રદાનાદિ ધા
વહ પશ્ચિલે ઇસકે લિયે શુભસે આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરે । અથ શુભ કાર્ય કરનેકી
આજ્ઞા દે દેવે તો ધિવ્યકા પુનઃ યદ્ કર્તવ્ય હો જાતા હૈ કિં વહ પ્રવૃત્તિ
કાલમેં ઉનસે ફિર આજ્ઞા ઉસકે લિયે છે લેયે ઇસકા નામ પ્રતિપ્રચ્છના હૈ ॥૪॥૫॥

ઔર મી—‘છદના’ ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—(દબ્બજાણે છદના-દ્રવ્યજાણેન છન્દના) પૂર્વગૃહીત અંશ
નાદિ સામગ્રી દ્વારા શ્રેષ્ઠમુનિજનોનો આસન્નિત કરના ઇસકા નામ
છદના હૈ । ૬ । (સારણે ઇચ્છાકારો-સારણે ઇચ્છાકારઃ) અપને ધા પરકે
કૃત્યમેં પ્રવર્તન હોમેમેં ઇચ્છા કરના ઇસકા નામ ઇચ્છાકાર હૈ । આપકા
ઇચ્છિત્ત યદ્ કાર્ય મેં અપની ઇચ્છાસે કરતા હું ઇસકા નામ આત્મસારણ

શુભની આજ્ઞા મેળવે. જ્યારે શુભ કામ કરવાની આજ્ઞા આપે ત્યારે શિષ્યનું
એ કર્તવ્ય છે કે એ કામ કરવી વખતે હરીથી શુભની આજ્ઞા મેળવે ત્યાર પછી
જે કામમાં પ્રવૃત્ત બને. આનું નામ ‘પ્રતિપ્રચ્છના’ છે ॥ ૪ ॥ ૫ ॥

વળી પછી—“છદના” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—દ્રવ્યજાણેન છદના-દ્રવ્યજાણેન છન્દના પોતાના આકાર માટેની
જ્ઞાનાદિ સામગ્રીને આકાર કરવી વખતે બીજા મુનિજનોને આકાર કરવા
આમત્રણ આપતું તેનું નામ છદના છે ॥ ૫ ॥ સારણે ઇચ્છાકારો-સારણે
ઇચ્છાકાર પોતાના તેમજ બીજા સાધુના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થવાની ઇચ્છા કરવી
એનું નામ ઇચ્છાકાર છે. આપતું આ ઇચ્છિત કાર્ય હું મારી ઇચ્છાથી કરું છું
એનું નામ આત્મસારણ છે. આશ પાત્રેનું પ્રતિજ્ઞાન આદિ તથા સ્વ પ્રજ્ઞા

इच्छाकारेण कुरुतेति। इति पष्ठी ॥६॥ च=पुनः निन्दायाम्=स्वनिन्दायां मिथ्या-
कारः—मिथ्याकरणं मिथ्याकारः=मिथ्येदमिति प्रतिप्रत्तिः। अतिचारे संजाते
मिथ्यादुष्कृतदानमिति भावः। इति सप्तमी ॥ ७ ॥ प्रतिश्रुते=प्रतिश्रवणे=गुरो
वाचनादिकं प्रयच्छत्येवमेतदित्यङ्गीकाररूपे तथाकारः=इदमित्यसेवेत्यङ्गीकरणम्।
इत्यष्टमी ॥ ८ ॥ ६ ॥

किं च—

मूलम्—अव्मुद्गाणं गुरुपूया, अछ्छणे उवसंपर्या।

एवं दुपंचसंजुत्ता, सामायारी पवेइया ॥७॥

છાયા—અભ્યુત્થાનં, ગુરુપૂજાયામ્, આસને ઉપસમ્પત્ ।

एवं द्विपञ्चकसंयुक्ता, सामाचारी प्रवेदिता ॥ ७ ॥

ટીકા—‘અવ્મુદ્ગાણં’ ઇત્યાદિ ।

गुरुपूजायाम्-गुरुणाम्=आचार्यादीनां पूजा-संमाननं तत्र-तदर्थम्, अभ्यु-
त्थानम् आसनं विहाय उत्थानम्, यद्वा आचार्यग्लानवालादीनां पूजायां-सेवायाम्
है। मेरे पात्रोंका प्रतिलेखन आदि तथा सूत्र प्रदान आदि कार्य आप
अपनी इच्छासे करें इसका नाम परस्सारण है। ६। (निंदाए मिच्छाकारो
-निंदायां मिथ्याकारः) अतिचार आदिके हो जाने पर “मिथ्या मे दुष्कृतं
भवतु” इस प्रकार मिथ्यादुष्कृत देना इसका नाम मिथ्याकार है ७।
(पडिस्सुए तहकारो-प्रतिश्रुते तथाकारः) गुरुजनोंके वाचना आदि देते समय
‘यह ऐसा ही है’ इस प्रकार अंगीकार करना इसका नाम तथाकार है ८॥६॥

और भी—‘अव्मुद्गाणं’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—(गुरुपूया अव्मुद्गाणं-गुरुपूजायाम् अभ्युत्थानम्) गुरु-
जनोंके-आचार्य आदि पर्याय ज्येष्ठोंके-निमित्त आसन छोड़कर खड़े
होना अथवा बाल एवं ग्लान आदि साधुओंकी सेवामें उद्यमशील रहना

આદિ કાર્ય આપ આપની ઇચ્છાથી કરે। એનું નામ પરસારણ છે. ॥ ૬ ॥

નિંદાએ મિચ્છાકારો-નિંદાયાં મિથ્યાકારઃ અતિચાર આદિના થઈ જવાથી “મિથ્યા”
મે “દુષ્કૃતં ભવતુ” આ પ્રમાણે મિથ્યા દુષ્કૃત એનું નામ મિથ્યાકાર છે. ॥ ૭ ॥

પડિસ્સુએ તહકારો-પ્રતિશ્રુતે તથાકારઃ ગુરુજનો તરફથી વાચના આદિ આપવાના
સમયે “એ એમજ છે” આ પ્રમાણે અંગિકાર કરવો એનું નામ તથાકાર છે. (૮) ॥ ૬ ॥

વધુ પણ—‘અવ્મુદ્ગાણં’—ઈત્યાદિ !

અન્વયાર્થ—ગુરુપૂયા અવ્મુદ્ગાણં-ગુરુપૂજાયામ્ અભ્યુત્થાનમ્ ગુરુજનોના
આચાર્ય આદિ પર્યાય મોટેરા નિમિત્ત આસન છોડીને ઉભા થઈ જવું, તેમજ
આદિ ગ્લાન આદિ સાધુઓની સેવામાં ઉદ્યમશીલ રહેવું એનું નામ અભ્યુત્થાન

अभ्युत्थानम्=सम्पत्तयः, वैयाहृत्यकरणम् । इति नवमी ॥ ९ ॥ 'गुरुपूया'
इत्यत्रार्थस्वात्सम्पत्त्यर्थे प्रथमा । तथा-आसने=गणान्तराचार्य-समीपावस्थाने उप
सम्पत्=इत्यन्तं कालं भवत्समीपे स्थास्यामीत्येवंरूपा कार्या । उपसम्पत्-ज्ञानप्रा
प्त्यर्था, दर्शनमाप्त्यर्थी, चारित्र्यमाप्त्यर्था च भवति अतस्त्रिविधेयम् । इति दशमी सामा
चारी । इति एवम्=अनेन प्रकारेण द्विपञ्चकसमुक्ता=दशविधा सामाचारी प्रवे
दिता=रूढिता । 'दुपञ्चकसमुक्ता' इति वक्तव्य 'दुपञ्च समुक्ता' इति आर्थ
स्वाभिर्दिष्टम् ॥ ७ ॥

एव दशविधा सामाचारी भूत्वा सम्पत्ति सामान्यरूपामोघसामाचारीमाह—
मूलम्—पुण्ड्रिच्छमि चउब्भागे, आहूचम्मि समुद्विष्टम् ।

भद्रेण पेदिलेहिता, वदिता र्थं तामो गुरु ॥८॥

पुच्छिउंजा पजेलीउडो, किं कौयव मैए इंह ।

इच्छे निओइंउ भते^{१०}], वेर्यावच्चे धं सज्जेणए ॥९॥

छाया—पूर्वस्मिन्वर्तमाने, आदित्ये समुत्थिते ।

मात्रकं प्रतिलेख्य, वदित्वा च उक्तो गुरुः ॥ ८ ॥

पृच्छेत् मात्रलिपुः, किं कर्तव्यं मया इह ।

इच्छामि नियोजयितुं भवन्तः, वैयाहृत्ये वा स्वाभ्याये ॥९॥

टीका—'पुण्ड्रिच्छमि' इत्यादि—

आदित्ये=द्वये समुत्थिते=उदिते सति दिवसेत्यर्थः पूर्वस्मिन्=अयमे चतु
र्मागे=चतुर्वर्तमाने बुद्ध्या प्रकल्पिते दिवसस्य प्रथमपरिणामित्यर्थः ।

इसका नाम अभ्युत्थान है ९ । (अच्छणे उषसंपया-आसने उपसम्पत्)
ज्ञान दर्शन एवं चारित्र्यकी प्राप्तिके निमित्त अन्यगणके आचार्यके पास
रहमा सो उपसम्पत् सामाचारी है १० । (एव दुपञ्चसंजुक्ता सामाचारी
पवेइया-एव द्विपञ्चकसमुक्ता सामाचारी प्रवेदिता) इस प्रकार द्विपञ्चक
दश प्रकारकी यह सामाचारी कही गई है ॥ ७ ॥

इस प्रकार दशविध सामाचारी कहकर अब सूत्रकार सामान्यरूपसे

ॐ ॥ ६ ॥ अच्छणे उषसंपया-आसने उपसम्पत् ज्ञानदर्शन करने आश्रितानी

प्राप्तिना भाटे जीव्य अछुना आचार्यनी पासो रहेवु ते उपस चत् सामाचारी

ॐ ॥ १० ॥ एवं दुपञ्चसंजुक्ता सामाचारी पवेइया-एवं द्विपञ्चकसमुक्ता सामा-

चारी प्रवेदिता आ प्रभावे इय प्रभावेनी सामाचारी ठवेयमा आवेव ॐ ॥ ७ ॥

आ प्रभावे इयविध सामाचारी ठहीने केवे सूत्रकार सामान्यरूपसे

भाण्डकं=पात्रम्, उपलक्षणत्वात् सदोरकमुखवस्त्रिकां वस्त्रादिकं च प्रतिलेख्य, ततः=प्रतिलेखनानन्तरं च गुरुम्=आचार्यादिकं प्राञ्जलिपुटः=भालनियोजित-करसम्पुटः सन्—‘ इह=अस्मिन् समये मया किं कर्तव्यम् ’ इति पृच्छेत् । किंच—स्वाध्याये वैयावृत्ये वा स्वनियोजने गुरोरभिप्रायं विदित्वा एवं पृच्छेत्—हे भदन्त! वैयावृत्ये=ग्लानादिपरिचर्यायम्, स्वाध्याये=वाचनादौ वा भवद्भिरहमात्मानं नियोजयितुम् इच्छामि=अभिलषामि ॥ ८ ॥ ९ ॥

ओघ समाचारीको कहते हैं—‘ पुच्छिहंमि ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(आइच्छामि समुद्विग्न-आदित्ये समुत्थिते) सूर्यके उदित होने पर (पुच्छिहंमि चउम्भागे-पूर्वस्मिन् चतुर्भागे) बुद्धिसे कल्पित दिनके चतुर्भागमें अर्थात् प्रथम पौरुषीमें (भंडगं पडिछेहिंत्ता-भाण्डकं-प्रतिलेख्य) पात्र सदोरकमुखवस्त्रिका तथा वस्त्रादिकोंकी प्रतिलेखना करके (तओ गुरुं वंदित्ता-ततश्च गुरु वन्दित्वा) पश्चात् आचार्यादिक वडोंको गुरु महाजको वंदना करके बादमें (पंजलीउडो-प्राञ्जलिपुटः) दोनों हाथ जोड़कर (इह-इह) इस समय (मए किं कायव्वं-मया किं कर्तव्यम्) मुझे क्या करना चाहिये ऐसा (पुच्छिहंमि-पृच्छेत्) पूछे । वैयावृत्य एवं स्वाध्यायमें अपनेको नियुक्त करनेका गुरुजनका अभिप्राय जानकर ऐसा पूछे (भते-भदन्त) हे भदन्त हे पूज्य । (वैयावृत्ये स्वाध्याये वा नियोजयितुं इच्छामि) ग्लान आदिकी परिचर्यामें अथवा स्वाध्यायमें मैं आपके द्वारा आज्ञापित होकर नियुक्त होनेकी अभिलाषा करता हू अर्थात् आप फरमावे की मैं स्वाध्याय करूं ? ॥ ८ ॥ ९ ॥

ओघ सामाचारीने छे छे—“ पुच्छिहंमि ”—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—आइच्छामि समुद्विग्न-आदित्ये समुत्थिते सूर्यना उदयं थंथा पछी पुच्छिहंमि चउम्भागे-पूर्वस्मिन् चतुर्भागे बुद्धिनी छल्पना मुज्ज्ज दिवसना थंथा भागमां प्रथम पौरुषीमा भंडग पडिछेहिंत्ता-भाण्डकं प्रतिलेख्य पात्र सदोरक मुखवस्त्रिका तथा वस्त्रादिडेनी प्रतिलेखना करीने तओ गुरुं वंदित्ता-ततश्च गुरु वन्दित्वा पछीथी आचार्यादिक गुरु महाजने वंदन करीने पछीपंजलीउडो-प्राञ्जलिपुटः भन्ने हाथ जोडीने इह-इह आ समये मए किं कायव्वं-मया किं कर्तव्यम् भारे शु करवुं नेधंमे. ओवुं पुच्छिहंमि-पृच्छेत् पूछे वैयावृत्य अने स्वाध्यायमां नियुक्त करवानेो गुरुजननेो अभिप्राय ज्ञानीने ओवुं पूछे छे, छे भदन्त ! ग्लान आदिनी परिचर्यामां अथवा स्वाध्यायमां आज्ञा लधने नियुक्त भवानी अभिलाषा राखु छुं ॥ ८ ॥ ९ ॥

एवं प्रश्नानन्तरं यत् कर्तव्यं तदुच्यते—

मूढम्—वेद्यावच्छेदे निउत्तेर्णं, कायञ्च अगिलायओ ।

सञ्ज्ञाये वा निउत्तेर्णं, सर्वदुःखविमोक्षणे ॥१०॥

छाया—वेद्यावृत्त्ये नियुक्तेन, कर्तव्यम् अस्मानतः ।

स्वाध्याये वा नियुक्तेन, सर्वदुःखविमोक्षणे ॥१०॥

टीका—‘वेद्यावच्छेदे’ इत्यादि—

श्रुत्या सर्वदुःखविमोक्षणे=सर्वदुःखेभ्यो विमोक्षणं=विमोचनं यस्मात् तत् तस्मिन्-चतुर्गतिकसंसारदुःखनिवारके वेद्यावृत्त्ये=स्थानादिपरिचर्यायां नियुक्तेन साधुना अस्मानतः=शरीरभ्रममविहितैष वेद्यावृत्त्ये कर्तव्यम् । वा=अथवा सर्वदुःखविमोक्षणे=सर्वदुःखेभ्यो विमोचनं यस्मात् तस्मिन्-चतुर्गतिकसंसारदुःखनिवारके स्वाध्याये नियुक्तेन साधुना अस्मानतः स्वाध्यायं कर्तव्यः ॥१०॥

पूछने पर जो कहना चाहिये सो कहते हैं—‘वेद्यावच्छेदे’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सर्वदुःखविमोक्षणे-सर्वदुःखविमोक्षणे) चतुर्गतिक संसारके दुःखोंके निवारक ऐसे (वेद्यावच्छेदे निउत्तेर्णं-वेद्यावृत्त्ये नियुक्तेन) स्थानादिकारकी परिचर्या-सेवारूप वेद्यावृत्त्ये नियुक्त किये हुए साधुको (अगिलायओ वेद्यावच्छेदं कायञ्च-अस्मानतः वेद्यावृत्त्यं कर्तव्यम्) अगला नपनसे अर्थात् शारीरिक परिभ्रमका कपाल न करके वेद्यावृत्त्ये अच्छी-तरह करना चाहिये । (वा) अथवा (सर्वदुःखविमोक्षणे-सर्वदुःखविमोक्षणे) चतुर्गतिकरूप इस संसारके दुःखोंको नाश करनेवाले ऐसे (सञ्ज्ञाये निउत्तेर्णं-स्वाध्याये नियुक्तेन) स्वाध्यायमें नियुक्त किये गये साधुको (अगिलायओ-अस्मानतः) बिना किसी स्थानभावके स्वाध्याय करना चाहिये ।

पूछवाची ने कहेवु भेई को ते कहे छे “वेद्यावच्छेदे” इत्यादि

अन्वयार्थ—सर्वदुःखविमोक्षणे-सर्वदुःखविमोक्षणे चतुर्गतिक संसारका दुःखोंने निवारक जेवा वेद्यावच्छेदे निउत्तेर्णं-वेद्यावृत्त्ये नियुक्तेन स्थानादिकारकी परिचर्यारूप, वेद्यावृत्तिभा निमुक्त करवाभा आवेला साधुके अगिलायओ वेद्यावच्छेदं कायञ्च-अस्मानतः वेद्यावृत्त्यं कर्तव्यम् अस्मानतः यथाधी अर्थात् शारीरिक परिभ्रमने अस्मानतः न करवा वेद्यावृत्त्ये सारी रीते करवु भेई को वा अथवा सर्वदुःखविमोक्षणे-सर्वदुःखविमोक्षणे चतुर्गतिकरूप आ संसारना दुःखोंने नाश करनार जेवा सञ्ज्ञाये निउत्तेर्णं-स्वाध्यायनियुक्तेन स्वाध्यायभा निमुक्त करवाभा आवेला साधुके अगिलायओ-अस्मानतः केई पक्ष प्रहारना स्थानभाव सिवाय स्वाध्याय करवे भेई को

પ્રતિલેખના સકલોઘસામાચારી મૂલમસ્તિ, અતઃ પ્રથમં ગુરુમાપૃચ્છચ પ્રતિલે-
ખના કર્તવ્યા, इत्यभिवाय संप्रति विनयशीलस्यौत्सर्गिकं दिनकृत्यमाह—

મૂલમ્—દિવસસ્સ ચૈત્રો ભાણ, કુંજા મિક્ત્રૂ વિચક્ષણે ।

तओ उत्तरगुणे कुंज्जा, दिणंभागेसु चउसु वि ॥११॥

છાયા—દિવસસ્ય ચતુરો ભાગાન્ , કુર્યાદ્ મિશ્તુર્વિચક્ષણઃ ।

तत उत्तरगुणान् कुर्यात्, दिनभागेषु चतुर्ष्वपि ॥ ११ ॥

ટીકા—‘ દિવસસ્સ ’ इत्यादि—

વિચક્ષણઃ=મેધાવી મિશ્તુ દિવસસ્ય ચતુરો ભાગાન્ કુર્યાત્ । તતઃ=ચતુર્ભાગ
કરણાનન્તરં ચતુર્ષ્વપિ દિનભાગેષુ ઉત્તરગુણાન્=સ્વાધ્યાયાદીન્ કુર્યાત્ ॥ ૧૧ ॥

ભાવાર્થ—ગુરુદેવ યદિ વૈયાવૃત્યમેં નિયુક્ત કરે તો મુનિ વડે આનંદકે
સાથ વૈયાવચ્ચ કરે । ઓર યદિ સ્વાધ્યાયમેં નિયોજિત કરે તો અચ્છી
તરહ સ્વાધ્યાય કરે ॥ ૧૦ ॥

પ્રતિલેખના સકલ સામાન્યરૂપ ઓઘ સામાચારીકા મૂલ હૈ હસલિયે
સર્વપ્રથમ ગુરુજનસે પૂછકર વહ પ્રતિલેખના કરની ચાહિયે, એસા કહકર
અવ સૂત્રકાર વિનયશીલ સાધુકે ઔત્સર્ગિક દિનકૃત્ય કહતે હૈ—
‘ દિવસસ્સ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(વિચક્ષણે મિક્ત્રૂ-વિચક્ષણઃ મિશ્તુઃ) મેધાવી મિશ્તુ
(દિવસસ્સ ચૈત્રો ભાણ કુંજા-દિવસસ્ય ચતુરો ભાગાન્ કુર્યાત્)દિવસકે
ચાર ભાગ કર લેવે । (તઓ ચઉસુ વિ દિણભાગેસુ ઉત્તમગુણે કુંજા-
તતઃ ચતુર્ષ્વપિ દિનભાગેષુ ઉત્તરગુણાન્ કુર્યાત્) વાદમેં હન ચારોંહી ભાગોં
મેં વહ સ્વાધ્યાય આદિ કરનેરૂપ ઉત્તર ગુણોંકા પાલન કરતા રહે ॥૧૧॥

ભાવાર્થ—ગુરુદેવ જો વૈયાવૃત્યમા નિયુક્ત કરે તો મુનિ ઘણા જ આનંદ
સાથે વૈયાવચ્ચ કરે અથવા જો સ્વાધ્યાયમા નિયોજિત કરે તો સારી રીતે
સ્વાધ્યાય કરે ॥ ૧૦ ॥

પ્રતિલેખના સકલ સામાન્યરૂપ ઓઘ સામાચારીનું મૂળ છે. આ માટે
સર્વ પ્રથમ ગુરુજનને પૂછીને એ પ્રતિલેખના કરવી જોઈએ. આ પ્રમાણે કહીને
હવે સૂત્રકાર વિનયશીલ સાધુના ઔત્સર્ગિક દિનકૃત્યને કહે છે—“દિવસસ્સ” इत्यादि.

અન્વયાર્થ—વિચક્ષણે મિક્ત્રૂ-વિચક્ષણ મિશ્તુ મેધાવી મિશ્તુ દિવસસ્સ ચૈત્રો
ભાણકુંજા-દિવસસ્ય ચતુરો ભાગાન્ કુર્યાત્ દિવસના ચાર ભાગ કરી દ્યે. તઓ
ચઉસુ વિ દિણભાગેસુ ઉત્તમ ગુણે કુંજા-તતઃ ચતુર્ષ્વપિ દિનભાગેષુ ઉત્તરગુણાન્ કુર્યાત્
પછીથી એ ચારેય ભાગમા તે સ્વાધ્યાય આદિ કરવારૂપ ઉત્તર ગુણોં
પાલન કરતા રહે. ॥૧૧॥

कथमित्याह—

मूलम्—पहमे पोरिसि सज्ज्ञाय, धीय ज्ञाण सियायइ ।

तइयाए भिक्खायरिय, पुणो चेउत्थीइ सज्ज्ञाय ॥१२॥

छाया—प्रथमायां पौरुष्यां स्वाध्यायं, द्वितीयायां ध्यानं ध्यायेत् ।

तृतीयायां मिताचर्या, पुनश्चतुर्थ्यां स्वाध्यायम् ॥ १२ ॥

टीका—‘पहम’ इत्यादि ।

प्रथमायां पौरुष्यां=विचसस्य प्रथमे प्रहरे स्वाध्याय=वाचनादिकं कुर्यात् ।
द्वितीयायां पौरुष्यां=द्वितीयप्रहरे ध्यानं=सुप्रार्थचिन्तनरूपं ध्यायेत्-वातुनामने
कार्यत्वात् कुर्यादित्यर्थः । द्वितीयपौरुष्या अर्थपौरुषीत्वादस्यामर्थवियये एव
ज्ञानसादि न्यापारम्भम् इति भावः । तृतीयायां पौरुष्यां मिताचर्याम्, उपलक्षण
त्वादाहारादिकं च कुर्यात् । पुनः चतुर्थ्यां पौरुष्यां स्वाध्यायम्, उपलक्षणम्
प्रतिषेधनादिकं च कुर्यात् । ‘पहम’ ‘धीय’ इत्यत्र सप्तम्यर्थे द्वितीया । ‘पोरिसि’
इति लुप्त सप्तम्यन्तं पदम् । ‘सियायइ’ इत्यत्र लिट् कुर्ये लट् ॥ १२ ॥

उत्तर गुणोका पाठन कैसे करें ? सो कहते हैं—‘पहमे’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पहमे पोरिसि—प्रथमायां पौरुष्याम्) प्रथम पौरुषी में—विचस
के प्रथम प्रहरमें (सज्ज्ञाय कुञ्जा—स्वाध्यायं कुर्यात्) वाचनादिकरूप
स्वाध्याय करना (धीय ज्ञाणं सियायइ—द्वितीयायां ध्यानं ध्यायेत्) द्वितीय
पौरुषीमें—द्वितीय प्रहरमें—सुप्रार्थ चिन्तनरूप ध्यान करे । (तइयाए भिक्खा
यरिय कुञ्जा—तृतीयायां मिताचर्या कुर्यात्) तृतीयपौरुषीमें—तृतीयप्रहरमें
मिताचर्या करे (पुनः) फिर (चेउत्थाए सज्ज्ञाय कुञ्जा—चतुर्थ्यां स्वाध्यायं
कुर्यात्) चतुर्थ पौरुषीमें—चतुर्थ प्रहरमें—स्वाध्याय एवं प्रतिषेधना आदि करें ॥१२॥

‘प्रथम पौरुषीमें स्वाध्याय करे’ इस प्रकार जो कहा गया है सो

उत्तर गुणोक्तु पाठन कर्हिरीते करे । ते कहेवाभा आवे छे—‘पहमे’ इत्यादि.

अन्वयार्थ—पहमे पोरिसि—प्रथमायां पौरुष्याम् प्रथम पौरुषीमा—विचसना
प्रथम प्रहरमां सज्ज्ञाय कुञ्जा—स्वाध्यायं कुर्यात् वाचनादिकरूप स्वाध्याय करवा,
धीय ज्ञाण सियायइ द्वितीयायां ध्यान ध्यायेत् नील पौरुषीमा नील प्रहरमां सुप्रार्थ
चिन्तनरूप ध्यान करवु तइयाए भिक्खायरिय कुञ्जा—तृतीयायां मिताचर्या कुर्यात् तृतीय
पौरुषीमा—नील प्रहरमां मिताचर्या करवी, पुछी पछवीए सज्ज्ञाय कुञ्जा—चतुर्थ्यां
स्वाध्यायं कुर्यात् बोधा प्रहरमां स्वाध्याय अने प्रतिषेधना आदि करवु ॥१२॥

‘प्रथम पौरुषीमा स्वाध्याय करे’ आ प्रभावे ते कहेवाभा आवे छे

પ્રથમપૌરુષ્યાં સ્વાધ્યાયં કુર્યાદિતિ યદુક્તં તત્પરિજ્ઞાનાયાહ—
મૂલમ્—આસાઢે માસે દુપયા, પૌસે માસે ચતુષ્પયા ।

ચિત્તાસોષસુ માસેસુ, તિપયા હવઙ્ પોરસિ^{૧૦} ॥૧૩॥

છાયા—આષાઢે માસે દ્વિપદા, પૌષે માસે ચતુષ્પદા ।

ચૌત્રાશ્વયુજોર્માસયોઃ ત્રિપદા ભવતિ પૌરુષી ॥૧૩॥

ટીકા—‘ આસાઢે ’ इत्यादि ।

આષાઢે માસે દ્વિપદા પૌરુષી ભવતિ, પુરુષાદેરુધ્વોત્થિતસ્ય ઉત્તરાભિમુખસ્ય અષાઢપૂર્ણિમાદિને જાનુચ્છાયા દ્વિપદાપૌરુષી ભવતીત્યર્થઃ । એવમ્ સર્વત્રાપિ યોજ્યમ્ પૌષે માસે ચતુષ્પદા પૌરુષી ભવતિ । ચૈત્રાશ્વયુજોઃ માસયોઃ=ચૈત્રે માસિ આશ્વિને માસિ ચ ત્રિપદા પૌરુષી ભવતિ ॥ ૧૩ ॥

इत्थमाषाढादि पौर्णमासीषु पौरुषीमानमुक्तम्, सम्प्रति पौरुष्या वृद्धिदात्री उच्येते—

મૂલમ્—અંગુલં સંતરત્તેણં, પૈવ્વખેણં તુ દુઅંગુલં ।

વંદુણ હાંયણ વાંવિ, માસેણં ચંડરંગુલં ॥૧૪॥

છાયા—અંજુલં સપ્તરાત્રેણ, પક્ષેણ તુ દ્વચંજુલમ્ ।

વર્દ્ધતે હીયતે વાઙ્પિ, માસેન ચતુરંજુલમ્ ॥ ૧૪ ॥

હસ પૌરુષી કાલકા જ્ઞાન કારાનેકે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં—

‘ આસાઢે ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(આસાઢ માસે દુપયા-આષાઢે માસે દ્વિપદા) આષાઢકે મહિનામેં દ્વિપદા પૌરુષી હોતી હૈ । (પૌસે માસે ચતુષ્પયા-પૌષે માસે ચતુષ્પદા) પૌષ માસમેં ચતુષ્પદા પૌરુષી હોતી હૈ । માસેસુ ચિત્તા સોષસુ-ચિત્રાશ્વયુજોર્માસયોઃ) ચૈત્ર એવં આશ્વિન માસમે (તિપયા પોરસી હવઙ્-ત્રિપદા પૌરુષિ ભવતિ) ત્રિપદા પૌરુષી હોતી હૈ ॥ ૧૩ ॥

इस प्रकार पौरुषीका प्रमाण कह कर अत्र सूत्रकार पौरुषीकी वृद्धि

હવે એ પૌરુષીકાળતુ જ્ઞાન કરાવવા માટે સૂત્રકાર કહે છે—“આસાઢે” इत्यादि.

અન્વયાર્થ—આસાઢે માસે દુપયા-આષાઢે માસે દ્વિપદા અષાઢ મહિનામા દ્વિપદા પૌરુષી થાય છે. પૌસે માસે ચતુષ્પયા-પૌષે માસે ચતુષ્પદા પૌષ માસમા ચતુષ્પદા પૌરુષી થાય છે ચિત્તા સોષસુ માસેસુ-ચૈત્રાશ્વયુજોર્માસયો. ચૈત્ર અને આસો માસમા તિપયા પોરસી હવઙ્-ત્રિપદા પૌરુષિ ભવતિ ત્રિપદા પૌરુષી થાય છે. ॥ ૧૩ ॥ આ પ્રમાણે પૌરુષીનું પ્રમાણ કહીને હવે સૂત્રકાર પૌરુષીની વૃદ્ધિ અને

ટીકા—‘અંગુલ’ ઇત્યાદિ ।

સપ્તરાત્રેણ=સપ્તાહોરાત્રેણ ઇત્યર્થ । રાત્રીનાં દિવસા ધિનામાપિત્વાદિહ રાત્રિ
ધ્રુવેન અપિ ગુહ્યન્તે । સાર્વેન ઇતિ શ્રેષ્ઠઃ । અંગુલમ્-અષ્ટાંગુલપ્રમાણ પૌરુષી વર્દતે ।
પક્ષેણ તુ દ્વયગુણ વર્દતે । માસેન ચતુરંગુલ વર્દતે । ૧૬ દક્ષિણાયને બોધ્યમ્ ।
અપિ=પુનઃ ઉત્તરાયણે પૂર્વોક્તક્રમેણેન હીયતે ચ । પક્ષસ્થાર્થ સાર્થસપ્તાહોરાત્ર મથતિ,
અતઃ સપ્તરાત્રેણ ઇત્યત્ર સાર્થેનેતિ બોધ્યમ્ । યત્ર માસે ચતુર્વશ્ચભિર્વિનૈઃ પક્ષો મથતિ,
તત્ર સપ્તાહોરા ણાસ્પદગુણપ્રમાણ પૌરુષી વર્દતે હીયતે ચ । યનયા વૃદ્ધયા હાન્યા ચ ।
સપાદસાર્પપૌરુષ્યાદિહાનં પ્રત્યારૂપાનાદાવપેક્ષિતં તદર્થમેતત્ કથિતમ્ ॥૧૪॥

ઞૌર હાનિ યતલાતે હૈ—‘અંગુલ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—દક્ષિણાયનમે(સપ્તરત્રેણ-સપ્તરાત્રેણ/સાઢે સાત ૭) દિનરાત્ર
કાલમે અંગુલ-અંગુલમ્ એક અંગુલ પ્રમાણ પૌરુષી યદતી હૈ । (પક્ષેણ-
પક્ષેણ) એક પક્ષમે (દુ અંગુલ-દ્વયગુણમ્) દો અંગુલ પૌરુષી યદતી હૈ ।
(માસેણ-માસેન) એકમાસમે (ચતુરંગુલમ્-ચતુરાંગુલમ્) ચાર અંગુલ પૌરુષી
યદતી હૈ । તથા ઉત્તરાયણમે હસી ક્રમસે યદતી હૈ અર્થાત્-સાઢે સાત
દિન રાત્રમે એક અંગુલ પ્રમાણ પૌરુષી યદતી હૈ । એક પક્ષમે દો
અંગુલ તથા એક માસમે ચાર અંગુલ પ્રમાણ પૌરુષી યદતી હૈ । પક્ષકે
બાધે સાઢે સાત હોતે હૈ હસલિયે સપ્ત રાત્રિકી જગહ સાઢે સાત ૭॥
રાત્રિ પ્રમાણ કાલ જાનના ચાહિયે । ઝિસ માસમે વૌદહ ૧૪ દિનકા પક્ષ
હોતા હૈ વહાં સાત દિન રાત્ર કાલ જાનના ચાહિયે । સો સાત ૭ દિન
રાત્ર પ્રમાણ કાલમે મી એક અંગુલ પ્રમાણ પૌરુષી યદતી યદતી રહતી

હાની જતાવે છે —‘અંગુલ’ ઇત્યાદિ

અન્વયાથ —દક્ષિણાયનમાં સપ્તરત્રેણ-સપ્તરાત્રેણ સાઢ સાત (૭) દિવસ
રાત્ર કાળમાં અંગુલ-અંગુલમ્ એક અંગુલ પ્રમાણ પૌરુષી વધે છે પક્ષેણ-પક્ષેણ
એક પક્ષમાં દુ અંગુલ-દ્વયગુણમ્ છે અંગુલ પ્રમાણે પૌરુષી વધે છે માસેણ-
માસેન એક માસમાં ચતુરંગુલમ્-ચતુરાંગુલમ્ ચાર અંગુલ પૌરુષી વધે છે તથા
ઉત્તરાયણમાં આ ક્રમથી યદે છે અર્થાત્ સાઢ સાત દિવસમાં એક અંગુલ
પ્રમાણે પૌરુષી યદે છે એક પક્ષમાં બે અંગુલ અને એક મહિનામાં ચાર
અંગુલ પ્રમાણ પૌરુષી યદે છે પક્ષનો અર્થપા જામ જાણ છે આ કારણે
સાત રાત્રીના રથે સાઢ સાત રાત્રી પ્રમાણ કાળ વ્યવસ્થા એક એક ને
મહિનામાં ચૌક દિવસનો પક્ષ ડોલ ત્યાં સાત દિવસ રાત્રનો કાળ બાજવો
એક એક આ સમયે સાત દિવસ રાત્ર પ્રમાણ કાળમાં પક્ષ એક અંગુલ પ્રમાણ

કેષુ કેષુ માસેષુ ચતુર્દશભિર્દિનૈઃ પક્ષો ભવતીત્યાહ—

મૂલમ્—આસાઢવહુલપક્ષે, ભદ્રવૅ કત્તિૅ યં પૌસે યં ।

ફગુણં વહસાહેસુ યં, નાયંન્વા ઓમરત્તાઓ ॥૧૫॥

છાયા—આષાઢવહુલપક્ષે, ભાદ્રપદે કાર્તિકે ચ પૌષે ચ ।

ફાલ્ગુન—વૈશાખયોશ્ચ, જ્ઞાતવ્યા અવમરાત્રયઃ ॥ ૧૫ ॥

ટીકા—‘ આસાઢ ’ इत्यादि—

આષાઢવહુલપક્ષે=આષાઢકૃષ્ણપક્ષે, ભાદ્રપદે=ભાદ્રકૃષ્ણપક્ષે કાર્તિકે=કાર્તિક-કૃષ્ણપક્ષેચ, પૌષે ચ=પૌષકૃષ્ણપક્ષે ચ, તથા—ફાલ્ગુનવૈશાખયોઃ=ફાલ્ગુનવૈશાખ-કૃષ્ણપક્ષયોશ્ચ અવમરાત્રયઃ=એકેકાહોરાત્રન્યૂનારાત્રયોઽવગન્તવ્યાઃ । પૂર્વોક્તમાસેસુ કૃષ્ણપક્ષાઃ ચતુર્દશદિનપ્રમાણા ભવન્તીતિ ભાવઃ ॥૧૫॥

હૈ । यह पौरुषीकी घटती बढ़ती प्रत्याख्यान आदिमें अपेक्षित होती है । इस लिये यह कहा गया है ॥ १४ ॥

किन २ महिनोमें चौदह १४ दिनोंका पक्ष होता है इसको सूत्र-कार बतलाते हैं—‘ आसाढ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(આસાઢવહુલપક્ષે—આષાઢવહુલપક્ષે) આષાઢ કૃષ્ણ પક્ષમે, (ભદ્રવૅ—ભાદ્રપદે) ભાદ્ર કૃષ્ણપક્ષમે (કત્તિૅ—કાર્તિક કૃષ્ણ પક્ષમે (પૌસે—પૌષે) પૌષકૃષ્ણપક્ષમે તથા (ફગુણ વહસાહેસુ ઓમર-ત્તાઓ નાયન્વા—ફાલ્ગુન વૈશાખયોશ્ચ અવમરાત્રય જ્ઞાતવ્યાઃ) ફાલ્ગુન વૈશાખ કૃષ્ણપક્ષમે એકએક અહોરાત્રસે ન્યૂન રાત્રિયાં જાનના ચાહિયે અર્થાત્ જન પૂર્વોક્ત માસોંમે કૃષ્ણપક્ષ ચૌદહ ચૌદહ ૧૪-૧૪ દિનકે હોતે હૈ ॥૧૫॥

પૌરુષી વધતી રહે છે. આ પૌરુષીનું ઘટવું, વધવું, એ પ્રત્યાખ્યાન આદિમાં અપેક્ષિત હોય છે. આ માટે આ કહેવામાં આવેલ છે. ॥૧૪॥

કયા કયા મહિનામાં ચૌદ દિવસનું પક્ષ હોય છે તેને સૂત્રકાર બતાવે છે—‘આસાઢ’ इत्यादि

અન્વયાર્થ—આસાઢવહુલપક્ષે—આષાઢવહુલપક્ષે અષાઢ કૃષ્ણ પક્ષમાં, ભદ્રવૅ—ભાદ્રપદે ભાદ્રવામાં કૃષ્ણ પક્ષમાં, કત્તિૅ—કાર્તિકે કાર્તિકમાં કૃષ્ણ પક્ષમાં પૌસે—પૌષે પૌષમાં કૃષ્ણ પક્ષમાં, તથા ફગુણવહસાહેસુ ઓમરત્તાઓ નાયન્વા—ફાલ્ગુન વૈશાખયોશ્ચ અવમરાત્રય જ્ઞાતવ્યા ફાલ્ગુ અને વૈશાખમાં કૃષ્ણ પક્ષમાં એક એક અહોરાત્રથી ન્યૂન રાત્રીથી બાણવી બેઠએ અર્થાત્ આ પૂર્વોક્ત મહિનાઓમાં કૃષ્ણપક્ષ ચૌદ—ચૌદ (૧૪-૧૪) દિવસને હોય છે. ॥૧૫॥

एवं पौरुषीज्ञानोपायमभिप्राय पादोनपौरुष्या ज्ञानोपायमाह—

મૂઝમ—જેઢામૂલે આસાઢ—સાવળે, છર્હિ અંગુલેર્હિ પઢિલેહા ।

અઢર્હિ વિઢ્તિયમ્મિ, તરૂણ દેસ ઐઢર્હિ ચેઢત્યે ॥૧૬॥

छाया—ज्येष्ठामूले आपाहभाषणे, पद्मिर्गुले प्रतिलेखा ।

અષ્ટમિર્દિતીયત્રિક, તૃતીયે દશમિરષ્ટમિચતુર્યે ॥ ૧૬ ॥

टीका—‘जेष्ठामूले’ इत्यादि—

ज्येष्ठामूले=ज्येष्ठे मासि आपाहभाषणे=आपाहभाषणयोश्च पूर्वोक्त पौरुषी
माने पद्मिर्गुलेः प्रतिलेखा=निरीक्षणरूपा कर्तव्या । तेन पादोनपौरुषी
कालस्य ज्ञानं भवति । द्वितीयत्रिके=माद्रपदाश्विनकार्तिककलसणे अष्टमिर्गुले
प्रतिलेखा= निरीक्षणरूपा कर्तव्या । तृतीयत्रिके मार्गशीर्षपौषमाचरूपे
दशमिर्गुले प्रतिलेखा= प्रतिलेखा कर्तव्या । तथा=चतुर्थे त्रिके=कात्त्युन चैत्र वैश्वान-

इस प्रकार પૌરુષીકો જાનનેકા ઉપાય કહીકર મધ્ય સૂત્રકાર પાદોન(પોન)
પૌરુષીકો જાનનેકા ઉપાય થતલાતે હૈ—‘જેઢામૂલે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જેઢામૂલે=જ્યેષ્ઠામૂલે) જ્યેષ્ઠ મહિનેમેં (આસાઢ સાવળે=
આપાહ આષળે) આપાહ સાવળમેં (છર્હિ અંગુલેર્હિ=પદ્મિર્ગુલે) પૂર્વોક્ત
પૌરુષી પ્રમાણમેં છઠ્ઠ અંગુલોકે પ્રક્ષિપ્ત કરનસે (પઢિલેહા=પ્રતિલેખા)
નિરીક્ષણ રૂપ પ્રતિલેખના કરની વ્યાહિયે । હસસે પાદોન પૌરુષીકા જ્ઞાન
હોતા હૈ । દ્વિતીયત્રિકે) માદ્રપદ, આશ્વિન, કાર્તિક મહીનોમેં (અઢર્હિ=
અષ્ટમિઃ) પૂર્વોક્ત માનમેં આઠ અંગુલોકો પ્રક્ષિપ્ત કરકે પ્રતિલેખના કરની
વ્યાહિયે (તરૂણ=તૃતીયે) અગહન, પૌષ एवं માઘમાસમેં (દસ=દશમિઃ) દશ
અંગુલોકો પ્રક્ષિપ્ત કરકે પ્રતિલેખના કરની વ્યાહિયે । તથા (ચેઢત્યે=

આ પ્રમાણે પૌરુષીને જાણવાને ઉપાય કહીને હવે સૂત્રકાર પાદોન (પોન)
પૌરુષીને જાણવાને ઉપાય બતાવે છે—‘જેઢામૂલે’ ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—જેઢામૂલે=જ્યેષ્ઠામૂલે જ્યેષ્ઠ મહિનામાં આસાહસાવળે=આપાહ
સાવળે આપાહ આષળમાં છર્હિ અંગુલેર્હિ=પદ્મિર્ગુલે. પૂર્વોક્ત પૌરુષી પ્રમાણમાં છ
આંગળો પ્રક્ષિપ્ત કરવાથી પઢિલેહા=પ્રતિલેખા નિરીક્ષણરૂપ પ્રતિલેખના કરવી
જોઈ જો. આનાથી પાદોન પૌરુષીનું જ્ઞાન થાય છે. આદ્રપદ, આસો અને
કાર્તિક મહિનામાં અઢર્હિ=અષ્ટમિ પૂર્વોક્ત માનમાં આઠ આંગળોને પ્રક્ષિપ્ત
કરીને પ્રતિલેખના કરવી જોઈ જો. તરૂણ=તૃતીયે અગહન, પૌષ અને મઘામાસમાં
દસ=દશમિ દશ આંગળોને પ્રક્ષિપ્ત કરીને પ્રતિલેખના કરવી જોઈ જો તથા—

સ્વરૂપે ચ અષ્ટભિરુદ્ધલૈઃ પ્રક્ષિપ્તૈઃ પ્રતિલેખા કર્તવ્યા । તેન પાદોનપૌરુપી કાલસ્ય જ્ઞાનં ભવતિ । ‘દસ’ इत्यत्र तृतीयार्थे प्रथमा ॥ १६ ॥

इत्थं दिनकृत्यमभिधाय रात्रौ यद्विधेयं तदुच्यते—

मूलम्—रत्तिपि चउरो भाए, भिक्खू कुंजा वियक्खणो ।

तओ उत्तरगुणे कुंजा, राईभागेसुं चउसु विं ॥ १७ ॥

છાયા—રાત્રેરપિ ચતુરો ભાગાન્, ભિક્ષુઃકુર્યાદ્ વિચક્ષણઃ ।

तत उत्तरगुणान् कुर्याद्, रात्रिभागेषु चतुर्वपि ॥ १७ ॥

ટીકા—‘ રત્તિપિ ’ इत्यादि—

विचक्षणः=मेधावी, भिक्षुः रात्रेरपि चतुरां भागान् कुर्यात् । ततश्चतुर्वपि रात्रिभागेषु उत्तरगुणान्=स्वाध्यायादीन् कुर्यात् । ‘रत्तिपि’ इत्यत्र पष्ठचर्थे द्वितीया ॥ १७ ॥

चतुर्थे) फालगुन, चैत्र एवं वैशाख मासमें (अट्ठहिं-अष्टभिः) आठ अंगुल्लोको प्रक्षिप्त करके प्रतिलेखना करनी चाहिये। इन सबसे पादोन(पौन) पौरुपी कालका ज्ञान हो जाता है ॥ १६ ॥

इस प्रकार दिनकी चारो पौरुपीका कर्तव्य कह कर अब रात्रिमें भिक्षुको क्या करना चाहिये यह बात सूत्रकार कहेतेहैं।—‘रत्तिपि’इत्यादि।

अन्वयार्थ—(विय खणो भिक्खू रत्तिपि चउरो भाए कुंजा—विच-
क्षणो भिक्षुः रात्रेः अपि चतुरो भागान् कुर्यात्) बुद्धिशाली मुनि रात्रके
भी चार भाग कर लेवे (तओ—ततः) बादमें (चउसु वि राईभागेसु
चतुर्षु अपि रात्रिभागेषु) उन रात्रिके चारों भागोंमें भी वह (उत्तर
गुणे कुंजा—उत्तर गुणान् कुर्यात्) स्वाध्याय आदिरूप उत्तर गुणोंकी
आराधना करे ॥ १७ ॥

चतुर्थे—चतुर्थે શ્રાગણ, ચૈત્ર અને વૈશાખ માસમાં આઠ આંગળને પ્રક્ષિપ્ત કરીને પ્રતિલેખના કરવી જોઈ એ આ સધળાથી પાદોન (પોન) પૌરુષીકાળનું જ્ઞાન થઈ જાય છે ॥૧૬॥

આ પ્રમાણે દિવસની ચારે પૌરુષીનું કર્તવ્ય કહીને હવે રાત્રીમાં ભિક્ષુએ શું કરવું જોઈ એ આ વાત સૂત્રકાર બતાવે છે—“રત્તિપિ” ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—વિચક્ષણો ભિક્ષૂ રત્તિપિ ચઉરો ભાષ કુજ્જા—વિચક્ષણો ભિક્ષુ રાત્રિ અપિ ચતુરો ભાગાન્ કુર્યાત્ બુદ્ધિશાળી મુનિ રાત્રીના પણ ચાર ભાગ કરી લેયે તઓ—તત બાદમાં ચસુ વિ રાઈભાગેસુ—ચતુર્ષુ અપિ રાત્રિભાગેષુ રાત્રીના એ ચાર ભાગોમાં પણ તે ઉત્તરગુણે કુજ્જા—ઉત્તરગુણાન્ કુર્યાત્ સ્વાધ્યાય આદિ-
રૂપ ઉત્તર ગુણોની આરાધના કરે. ॥૧૭॥

कथमित्याह—

मूष्म्—पठेम पोरिसि सज्ज्ञाय, धीय क्षाण क्षियायेह ।

तइयाप निहमोक्ख तु, चउत्थी भुज्जो वि सज्ज्ञाय ॥१८॥

आया—प्रथमायां पौरुष्यां स्वाध्यायं, द्वितीयायां ध्यानं ध्यायत् ।

तृतीयायां निद्रामोक्षं तु चतुर्थ्यां भूयोऽपि स्वाध्यायम् ॥ १८ ॥

टोका—‘पठमं’ इत्यादि—

साधुः रात्रेः प्रथमायां पौरुष्यां प्रथमप्रहरे स्वाध्यायं कुर्यात् । द्वितीयायां पौरुष्यां=द्वितीयप्रहरे ध्यानं=सुप्रार्थचिन्तनलक्षणं क्षितिबल्यद्वीपसागरमवनादि वा ध्यायेत्=चिन्तयेत् । तृतीयायां पौरुष्यां तु निद्रामोक्षं निद्रायाः पूर्वावस्थायाः मोक्ष मोचनं कुर्यात्, श्रयनं कुर्यादित्यर्थः । चतुर्थ्यां पौरुष्यां भूयोऽपि पुनरपि स्वाध्यायं कुर्यात् । अयं भावः—गीतार्थानां जिनकल्पिकानां परिहारविशुद्धिः

कैसे करे ? सो कहते हैं—‘पठमं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—साधु रात्रिकी (पठमं पोरिसि-प्रथमायां पौरुष्याम्) प्रथम पौरुषीमें प्रथम प्रहरमें (सज्ज्ञायं कुज्जा-स्वाध्याय कुर्यात्) स्वाध्याय करे (धीय द्वितीयायां) द्वितीय पौरुषीमें द्वितीय प्रहरमें—सुप्रार्थचिन्तनरूप ध्यान करे । अथवा जिनशास्त्रोक्त पृथिवीके तथा द्वीप सागर आदिके स्वरूपका चिन्तन करे । (तइयाप-तृतीयायां) तृतीय पौरुषीमें तृतीय प्रहरमें (निहमोक्ख निद्रामोक्षं) निद्रा छोड़े—सोवे । (चउत्थी चतुर्थ्याम्) चतुर्थ पौरुषीमें चतुर्थ प्रहरमें (भुज्जो वि-भूयोऽपि) फिर भी (सज्ज्ञायं कुज्जा-स्वाध्याय कुर्यात्) स्वाध्याय करे । विशेष—गीतार्थ साधुओंके लिये, जिनकल्प साधुओंके लिये तथा परिहार विशुद्धि आरिषयालोंके लिये तृतीय प्रहर मात्र

कथ रीते करे ? ते कहे छे—“पठमं” इत्यादि

अन्वयार्थ—साधु रात्रीनी पठम पोरिसि-प्रथमायां पौरुष्यां प्रथम पौरुषीमां प्रथम प्रहरमां सज्ज्ञाय कुज्जा-स्वाध्याय कुर्यात् स्वाध्याय करे, धीय-द्वितीयायां द्वितीय पौरुषीमां-जीव प्रहरमां सुप्रार्थ चिन्तनरूप ध्यान करे अथवा-एन शास्त्रोक्त पृथ्वी तथा द्वीप सागर आदिना स्वरूपतु चिन्तन करे, तइयाप-तृतीयायां तृतीय पौरुषीमां-जीव प्रहरमां निद्रामोक्ख-निद्रामोक्ष निद्राछे, भुजे चउत्थी-चतुर्थ्याम् चतुर्थ पौरुषीमां-आधा प्रहरमां भुज्जोवि-भूयोऽपि करीसी सज्ज्ञायं कुज्जा-स्वाध्याय कुर्यात् स्वाध्याय करे विशेष-गीतार्थ साधुओंना आटे एनकरपी साधुओंना आटे तथा परिहार विशुद्धि आरिषयाजाना भाटे जीवे

ચારિત્રવતાં ચ નિદ્રાકાલસ્તૃતીયપ્રહરમાત્રમ્ । શેપમુનીનાં તુ દ્વિતીયતૃતીયપ્રહરો
નિદ્રાકાલઃ । ‘ચઉત્થી’ ઇત્યત્ર આર્પત્વાત્સપ્તમ્યર્થે પ્રથમા ॥ ૧૮ ॥

સમ્પ્રતિ રાત્રિભાગચતુષ્ટયપરિજ્ઞાનોપાયમુપદર્શયન્ સમસ્તમુનિકર્ત્તવ્યમાહ—
મૂલમ્—‘જં નેહ જંયા રંત્તિ, નક્ષત્રં તસ્મિં નહચઉઞ્ચમા ॥

સંપત્તે વિરમેજ્જા, સર્જજ્ઞાય પઓસર્કાલસ્મિ ॥ ૧૯ ॥

છાયા—યન્નયતિ યદા રાત્રિ, નક્ષત્રં તસ્મિન્નમશ્વતુર્ભાગે ।

સમ્પ્રાપ્તે વિરમેત, સ્વાધ્યાયાત્ પ્રદોષકાલે ॥ ૧૯ ॥

ટીકા—‘જં નેહ’ ઇત્યાદિ ।

યદા યન્નક્ષત્રં રાત્રિં નયતિ=સમાપયતિ, અર્થાત્—યસ્મિન્નક્ષત્રે ઉદિતે રાત્રેરાદિ-
ર્ભવતિ અસ્તમિતે ચ રાત્રેરવસાનં ભવતિ, તસ્મિન્નક્ષત્રે નમશ્વતુર્ભાગે નમસઃ પ્રથમ
ચતુર્થભાગે સંપ્રાપ્તે પ્રથમપ્રહરે સમાપ્તે સતીત્યર્થઃ, પ્રદોષકાલે રાત્રિપ્રથમપ્રહરે પ્રારબ્ધાત્

નિદ્રાકાલ હૈ । શેપ મુનિયોંકે લિયે તો દ્વિતીય એવં તૃતીય પ્રહર યે દોનોં
પ્રહર નિદ્રાકે હૈ ॥ ૧૮ ॥

અચ રાત્રિકે ચાર પ્રહરુપ ચારોં ભાગોંકે જાનનેકા ઉપાય દિખલાતે
હુપ મુનિકે સમસ્ત રાત્રિ કર્ત્તવ્યકો કહતે હૈ—‘જં નેહ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જયા જં નક્ષત્રં રંત્તિ નહ—યદા યન્નક્ષત્રં રાત્રિં નયતિ)
જવ જો નક્ષત્ર રાત્રિકો સમાપ્ત કરતા હૈ, અર્થાત્—જિસ નક્ષત્રકે ઉદિત
હોને પર રાત્રિકા પ્રારમ્ભ હોતા હૈ ઓર ડસીકે અસ્ત હોને પર રાત્રિકા
અન્ત હોતા હૈ, (તસ્મિ નહ ચઉઞ્ચમા સંપત્તે પઓસર્કાલસ્મિ વિરમેજ્જા—
તસ્મિન્ નમશ્વતુર્ભાગે સંપ્રાપ્તે પ્રદોષકાલે પ્રારબ્ધાત્ સ્વાધ્યાયાત્ વિરમેત્)
એસા વહ નક્ષત્ર જવ આકાશકે પહિલે ચતુર્થ ભાગમેં પ્રાપ્ત હો અર્થાત્

પ્રહર માત્ર નિદ્રાકાળ છે. બીજા મુનિયો માટે બીજો અને ત્રીજો પ્રહર એ
બન્ને પ્રહર નિદ્રાના છે. ॥૧૮॥

કહે રાત્રીના ચાર પ્રહરરૂપ ચારે ભાગોને બહુવાનો ઉપાય બતાવતાં
મુનિના સમસ્ત રાત્રી કર્તવ્યને કહે છે—“જં નેહ” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જયા જં નક્ષત્રં રંત્તિ નેહ—યદા યન્નક્ષત્રં રાત્રિં નયતિ જ્યાદે જે
નક્ષત્ર રાત્રીને સમાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ જે નક્ષત્રનો ઉદય થવાથી રાત્રીનો પ્રારંભ
થાય છે અને તેના અસ્ત થવાથી રાત્રીનો અન્ત આવે છે તસ્મિં નહ ચઉઞ્ચમા
સપત્તે પઓસર્કાલસ્મિ વિરમેજ્જા—તસ્મિન્નમશ્વતુર્ભાગે સંપ્રાપ્તે પ્રદોષકાલે પ્રારબ્ધાત્
સ્વાધ્યાયાત્ વિરમેત્ એવું એ નક્ષત્ર જ્યાદે આકાશમાં પહેલાં થોડા ભાગમાં પ્રાપ્ત

‘सञ्ज्ञाय’ इति स्वाध्यायात् चिरमेतन्निवर्त्तत । ‘पहम पोरिसि सञ्ज्ञाय’ इति वचनाद् रात्रेः प्रथमपौरुष्यां क्रियमाणं स्वाध्यायं त्यजेदिति भावः । ‘वीयं ज्ञाणं क्षियायद्’ ‘तइयाए निहमोक्त्वं च’ इति वचनाद् रात्रे द्वितीयतृतीयपौरुष्योभ्यां निद्रां च कुर्यादिति प्रकरणावधोष्यम् ॥ १९ ॥

अथ रात्रौ किञ्चिदवशिष्टतृतीयप्रहरसहितचतुर्थपौरुष्यं कर्त्तव्यमाह—
सूक्ष्म—तस्मैवे यं नक्षत्रे, गयणचउब्भाय सार्वसेसम्मि ।

‘वेरत्तिय पि’ काल, पढिलेहिप्ता मुणी कुज्जा ॥ २० ॥

छाया—तस्मिन्नेष च नक्षत्रे, गगने चतुर्मास सावशेपे ।

वैरात्रिकमपि काल, प्रतिलेख्य मुनिः कुर्यात् ॥ २० ॥

टीका—‘तस्मै च य’ इत्यादि ।

च=पुनः तस्मिन्नेष रात्रिसमापके नक्षत्रे चतुर्माससावशेपे—चतुर्भागान् गन्तव्येन सावशेपं चतुर्माससावशेपं, तस्मिन् रात्रौ ‘गयण’ च गगने—आकाशदेशे

रात्रिका प्रथम प्रहर समाप्त हो जाय तब ‘पहम पोरिसि सञ्ज्ञाय’ इस आगम वचनके अनुसार रात्रिके प्रथम प्रहरमें प्रारंभ की हुई स्वाध्याय का परित्याग करे । तथा—‘वीयं ज्ञाणं क्षियायद्, तइयाए निहमोक्त्वं च’ इस आगम वचनके अनुसार रात्रिके द्वितीय प्रहरमें ध्यान और तृतीय प्रहरमें निद्रा करे यह भी प्रकरणसे समझलेना चाहिये ॥ १९ ॥

अथ तृतीय प्रहरके कुछ भाग सहित चतुर्थ प्रहरके कर्त्तव्यको कहते हैं—‘तस्मै च य’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(तस्मै च य नक्षत्रे—तस्मिन्नेष नक्षत्रे च) फिर वही नक्षत्र अथ (गयण चउब्भाय सावसेसम्मि—चतुर्माससावशेपे गगने)

छाया अर्थात् रात्रिने प्रथम प्रहर समाप्त हो जाय तब ‘पहम पोरिसि सञ्ज्ञाय’ का आज्ञा वचन अनुसार रात्रिना प्रथम प्रहरमा प्रारंभ करवाभा आवेक स्वाध्यायने परित्याग करे, तथा— वीयं ज्ञाणं क्षियायद्, तइयाए निहमोक्त्वं च ” का आज्ञावचन अनुसार रात्रिना भील प्रहरमा ध्यान करने करने त्रील प्रहरमा निद्रा करे, जे पण प्रहरपुधी समस्त लेख लेखने ॥ १९ ॥
हवे त्रील प्रहरना बोडा आज साथे बोधा प्रहरना कर्त्तव्यने कहे छे—
“तस्मै च य” इत्यादि

अन्वयार्थ—तस्मै च य नक्षत्रे—तस्मिन्नेष च नक्षत्रे इसी क्षेत्र नक्षत्र अर्थात् गयण चउब्भाय सावसेसम्मि—गगने चतुर्माससावशेपे त्रील भागना

नक्षत्रे सम्प्राप्ते सति मुनिः वैरात्रिकं कालं=तृतीयप्रहरलक्षणम्, अपि शब्दात्-
स्वाध्याय प्रतिघातकोल्कापातादिपरिज्ञानायाकाशं च चतुर्दिक्षु प्रतिलेख्य कुर्यात्=
स्वाध्यायं कुर्यात् ॥ २० ॥

एव सोमान्येन रात्रिन्दिवकृत्यमभिधाय पुनर्विशेषतो दिवसकृत्यमाह सार्ध-
सप्तदशगाथाभिः--

मूलम्—पुण्विलम्बि चउवभागे, पण्डिलेहिताण भण्डेगं ।

गुरुं वादिस्तु सज्ज्ञायं, कुज्जा दुःखविमोक्षणं ॥२१॥

छाया--पूर्वस्मिन् चतुर्थभागे, प्रतिलेख्य भाण्डकम् ।

गुरुं वन्दित्वा स्वाध्यायं, कुर्याद् दुःखविमोक्षणम् ॥ २१ ॥

टीका--' पुण्विलम्बि ' इत्यादि--

दिवसस्य पूर्वस्मिन् चतुर्थभागे = प्रथमपौरुषी लक्षणे सूर्योदयसमये सविनयं

तृतीय भागके अन्तिम भाग युक्त चौथे-चतुर्थभाग रूप आकाशमें
आवे तव (मुणी वेरत्तियं कालंपि पण्डिलेहिता कुज्जा-मुनिः वैरात्रिकं-
कालमपि प्रतिलेख्य कुर्यात्) मुनि वैरात्रिक काल अर्थात् तृतीय प्रहरकी,
“अपि” शब्दसे स्वाध्याय प्रतिघातक उल्कापातादिके परिज्ञानके लिये
चारों दिशाओंमें आकाशकी प्रतिलेखना करके स्वाध्याय करे ॥२०॥

इस प्रकार सामान्य रूपसे दिवस एवं रात्रि संबंधी कर्तव्य कहकर
अब सूत्रकार पुनः विशेष रूपसे दिवसमें करने योग्य कर्तव्य को साढे
सत्रह १७॥ गाथाओं द्वारा कहते हैं--'पुण्विलम्बि' इत्यादि ।

अन्वयार्थ--दिवसके (पुण्विलम्बि चउवभागे-पूर्वस्मिन् चतुर्भागे)
पूर्वचतुर्थभागमें-प्रथम पौरुषीरूप सूर्योदयके समयमें-मुनि सविनय

अन्तिम भाग साथे योथा लागइय आकाशमा आवे त्यारे मुणी वेरत्तियं कालं
पण्डिलेहिता कुज्जा-मुनिः वैरात्रिक कालमपि प्रतिलेख्य कुर्यात् मुनि वैरात्रिक काल
अर्थात् त्रीज प्रहरनी “अपि” शब्दथी स्वाध्याय प्रतिघातक उल्कापातादिकना
परिज्ञानने भाटे त्यारे दिशाओमां आकाशनी प्रतिलेखना करी स्वाध्याय करे. ॥२०॥

आ प्रमाणे सामान्य रूपथी दिवस अने रात्रि संबंधी कर्तव्यने कहीने
हवे सूत्रकार करी विशेष रूपथी दिवसमा करवा योग्य कर्तव्यने साडा सत्तर
(१७॥) गाथाओ द्वारा कहे छे--“पुण्विलम्बि” इत्यादि.

अन्वयार्थ--दिवसना पुण्विलम्बि चउवभागे-पूर्वस्मिन् चतुर्थभागे पूर्व योथा लागमां
प्रथम पौरुषीरूप सूर्योदयना समयमां-मुनि सविनय सवंदन शुरुना आदेशने प्राप्त

સવન્દનં શુરોરાવેશં શુદ્ધિત્વા માણ્ઢક=વર્ષાકત્વાદિ યોગ્ય વસ્ત્રપાત્રાદિક પ્રતિષ્ઠેત્ય
શુરં વન્દિત્વા સર્વદુઃસ્વપિમોક્ષણ=શારીરમાનસસક્રમ્ય સ્નિધારકં સ્વાધ્યાયં કુર્યાત્ ॥૨૧॥

મૂઢમ-પોરિસીપે ચઠ્ઠમાગે, વદિત્તાણં તમો ગુરં ।

અપઢિકૈમિત્તા કાલસ્સ, માર્યણં પઢિલેહ્ય ॥૨૨॥

છાયા-પૌરુષ્યાશ્વતુ^યમાગે, વન્દિત્વા સ્વલુ તતો શુર્ય ।

અપતિક્રમ્ય કાલસ્ય, માઝન પ્રતિલેસયેત્ ॥ ૨૨ ॥

ટોકા-‘ પોરિસીપ ’ ઇત્યાદિ-

પૌરુષ્યાશ્વતુર્યમાગેઽવશિષ્ઠ્યમાણે પાદોનપૌરુષ્યામિત્થર્થઃ, શુરં વન્દિત્વા તતઃ
કાલસ્ય-કાલમ્ અપતિક્રમ્ય-કાલપ્રતિક્રમણમકૃત્વૈવ-ગમનાગમનાદીનામૈર્વાપયિ
કાદિપતિક્રમણમકૃત્વા માઝન=પાત્ર પ્રતિષ્ઠેત્યેત્ માઝનમિત્યુપલક્ષ્યમ્ ઉપકરણમા-

સવન્દન શુરુકે આદેશકો પ્રાસ કરકે (મંઢગ પઢિલેહિત્તાણં-માણ્ઢક
પ્રતિષ્ઠેત્ય) વર્ષાકત્ય આદિકે યોગ્ય વસ્ત્ર એવ પાત્રાદિકોંકી પ્રતિષ્ઠેત્વના
કરે । પ્રતિષ્ઠેત્વના કરકે (શુરં વદિત્વા-શુરં વન્દિત્વા) શુરુકો વન્દના કરે ।
વન્દના કરકે પશાત્ વહ (સઘ્વદુઃસ્વપિમોક્ષણં સઙ્ગાયં કુઙ્ગા-સર્વદુઃસ
વિમોક્ષણ સ્વાધ્યાયં કુર્યાત્) શારીરિક એવ માનસિક સમસ્ત દુઃખોંકે
નાશક સ્વાધ્યાયકો કરે ॥ ૨૧ ॥

‘ પોરિસીપ ’ ઇત્યાદિ-

અન્વયાર્થ-(પોરિસીપ ચઠ્ઠમાગે-પૌરુષ્યાશ્વતુમાગે) પૌરુષીકે
અવશિષ્ટ ચતુર્યમાગમેં (શુરં વદિત્વા-શુરં વન્દિત્વા) શુરુ મહારાજકો
વંદના કરકે (તમો કાલસ્સ અપઢિકૈમિત્તા-તતઃકાલસ્ય અપતિક્રમ્ય)
પાદમેં કાલપ્રતિક્રમણ નહીં કરકે હી-ગમના ગમનાદિકપ ર્વાપયિક-

કરીને મંઢગ પઢિલેહિત્તા-માણ્ઢક પ્રતિષ્ઠેત્ય વર્ષાકત્ય આદિના યોગ્ય વસ્ત્ર અને
પાત્રાદિકોંકી પ્રતિષ્ઠેત્વના કરે. પ્રતિષ્ઠેત્વના કયો પછી શુરુ વદિત્વા-શુરુ વન્દિત્વા
શુરુને વદના કરે વદના કયો પછી તે સઘ્વદુઃસ્વપિમોક્ષણ કુઙ્ગા-સર્વદુઃસ
વિમોક્ષણ કુર્યાત્ શારીરિક અને માનસિક સઘળા દુઃખોંકેના નાશ કરનાર
સ્વાધ્યાય કરે. ॥૨૧॥

“ પોરિસીપ ’ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-પોરિસીપ ચઠ્ઠમાગે-પૌરુષ્યાશ્વતુમાગે પૌરુષીના અવશિષ્ટ ચોથા
માગમાં શુરુ વદિત્વા-શુરુ વન્દિત્વા શુરુ મહારાજને વદના કરીને તમો કાલસ
અપઢિકૈમિત્તા-તતઃ કાલસ્ય અપતિક્રમ્ય પાદમાં કાલપ્રતિક્રમણ ન કરતાં, અમના

પ્રસ્ય ઉભયકાલે પ્રતિલેખનવિધાનાત્ । સ્વાધ્યાયાનન્તરં કાલપ્રતિક્રમણં કર્તવ્યમ્ ।
ચતુર્થપૌરુષ્યામપિ સ્વાધ્યાયસ્ય વિધાનાત્ । કાલપ્રતિક્રમણં ચ સ્વાધ્યાયસમાપ્તૌ
સ્યાદિત્યતઃ ‘અપઙ્કિમિત્તા કાલસ્સ ’ ઇત્યુક્તમ્ । ‘કાલસ્સ ’ ઇત્યત્ર સમ્બન્ધ
સામાન્યે પઠી ॥ ૨૨ ॥

પ્રતિલેખનાવિધિમાહ--

મૂલમ્—મુહપોત્તિયં પંડિલેહિત્તા, પંડિલેહિજ્જ ગોચ્છંગં ।

ગોચ્છંગલ્લઇયંગુલિઓ, વર્થાઈં પંડિલેહૈ ॥૨૩॥

છાયા--મુખવસ્ત્રિકાં પ્રતિલેખ્ય, પ્રતિલેખયેદ્ ગોચ્છકં ।

ગોચ્છકલતિકામહુલિતો, વસ્ત્રાણિ, પ્રતિલેખયેત્ ॥૨૩॥

ટીકા—‘ મુહપોત્તિયં ’ ઇત્યાદિ ।

મુનિઃ મુખવસ્ત્રિકામ્=અષ્ટપુટલક્ષણાં સદોરકમુખવસ્ત્રિકાં પ્રથમં પ્રતિલેખ્ય
ગોચ્છકં=પ્રમાર્જિકામ્ ઉપલક્ષણત્વાદ્ રજોહરણં ચ અહુલિતઃ=અહુલ્યુપરિધૃત્વા,
ગોચ્છકલતિકાં=પ્રમાર્જિકાદ્દંડં ‘દાંડીતિ’ ભાષા પ્રસિદ્ધમ્, ઉપલક્ષણત્વાદ્ રજો-
પ્રતિક્રમણ નહીં કરકે (ભાષણં પંડિલેહૈ-ભાજનં પ્રતિલેખયેત્) ઉપ-
કરણ માત્રકી પ્રતિલેખના કરે । સ્વાધ્યાયકે બાદ કાલપ્રતિક્રમણ કરના
ચાહિયે ઔર ચતુર્થ પૌરુષીમેં મી સ્વાધ્યાય કરનેકા વિધાન હૈ । હસલિયે
હસ ગાથામેં ‘અપઙ્કિમિત્તા કાલસ્સ ’ એસા કહતે હૈ ॥ ૨૨ ॥

અવ પ્રતિલેખનાકી વિધિ કહતે હૈ—‘ મુહપોત્તિયં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મુનિ (મુહપોત્તિયં-મુખવસ્ત્રિકામ્) આઠ પુટ વાલી
સદોરકમુખવસ્ત્રિકાકી સર્વ પ્રથમ (પંડિલેહિત્તા-પ્રતિલેખ્ય) પ્રતિલેખના
કરે । હસકી પ્રતિલેખના કરકે વાદમેં (ગોચ્છંગં અંગુલિઓ ગોચ્છંગ
લ્લઇયં પંડિલેહિજ્જ-ગોચ્છકં અંગુલિત્ ગોચ્છકલતિકાં પ્રતિલેખયેત્)
પ્રમાર્જિકાકી, રજોહરણકી તથા અંગુલિયોંકે ઉપર રલ્લકર ગોચ્છક-

ગમન આદિરૂપ ઇર્યાપયિક ન કરતા ભાષણં પંડિલેહૈ-ભાજનં પ્રતિલેખયેત્ ઉપ-
કરણ માત્રની પ્રતિલેખના કરે. સ્વાધ્યાયના પછી કાલ પ્રતિક્રમણ કરવું બોધ્યે.
અને ચતુર્થ પૌરુષીમાં પણ સ્વાધ્યાય કરવાનું વિધાન છે એ માટે આ ગાથામાં
“અપઙ્કિમિત્તા કાલસ્સ” એવું કહે છે ॥૨૨॥

હવે પ્રતિલેખનાની વિધિ કહેવામા આવે છે—“ મુહપોત્તિયં ” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—મુનિ મુહપોત્તિયં-મુખવસ્ત્રિકામ્ આઠ પુટવાળી સદોરકમુખ-
વસ્ત્રિકાની સર્વ પ્રથમ પંડિલેહિત્તા-પ્રતિલેખ્ય પ્રતિલેખના કરે એની પ્રતિલેખના
કયા પછી ગોચ્છંગં અંગુલિઓ ગોચ્છંગલ્લઇય પંડિલેહિજ્જ-ગોચ્છક અંગુલિત ગોચ્છક-
લતિકા પ્રતિલેખયેત્ પ્રમાર્જિકાની, રજોહરણની, તથા આગળીયેની ઉપર રાખી

हरणदण्डं च प्रतिलेखयेत् । ततः वस्त्राणि प्रतिलेखयेत् । ' गोच्छगलार्थगुलिप्रो ' इत्यप्रार्पत्वाद् ' अंगुलि छन्दस्य आधाक्षरलोपः ॥ २३ ॥

वस्त्राणि कथं प्रतिलेखयेदित्याह—

मूलम्—उड्डु धिरं अतुरिय, पुण्व तो धरधमेव पडिलेहे ।

तो बिइय पेप्फोडे, तंइय धै पुणो पेमज्जिज्जा ॥२४॥

छाया—ऊर्ध्वं स्थिरम् अत्वरितं, पूर्वं तावद् वस्त्रमेव प्रतिलेखयेत् ।

ततो द्वितीयं मस्फोटयेत्, तृतीयं च पुनः प्रमृज्यात् ॥ २४॥

टीका—' उड्डु ' इत्यादि ।

ऊर्ध्वं कायतो वस्त्रतन्त्र—तत्र कायत उड्डुदुकः, वस्त्रतस्तु त्रिपयप्रसारितवस्त्राः, स्थिरं दृढग्रहणेन, अत्वरितम्=स्वरावर्जितं यथा भवति तथा, पूर्वं=प्रथमं तावद् वस्त्रं प्रतिलेखयेद्देव । एवकारो भिन्नक्रमः, अतस्तस्य क्रिययाञ्चय । अयमस्याभिप्रायः

छायाकाकी अर्थात् प्रमाजिका बूँडकी तथा रजोहरणबूँडकी प्रतिलेखना करें । बादमें (वस्त्राणि प्रतिलेखयेत्) वस्त्रोंकी प्रतिलेखना करें ॥ २३ ॥

वस्त्रोंकी किस प्रकार प्रतिलेखना करे ? सो कहते हैं—' उड्डु ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(उड्डु धिर अतुरिय पुण्व वस्त्रमेव पडिलेहे—ऊर्ध्वं स्थिरम् अत्वरितं पूर्वं वस्त्रं प्रतिलेखयेत्) उड्डुदुक आसनसे बैठकर मुनि वस्त्रको तिरछा फैलाकर स्थिरता एवं अक्षपलतापूर्वक (पुण्व—प्रथमम्) सर्वप्रथम वस्त्रोंकी प्रतिलेखना करे । अर्थात् वस्त्रोंको इस पारसे उस पार देखे । किन्तु उनको झटकारे नहीं । यदि उसके ऊपर कोई जीवजंतु चलता फिरता तथा बैठा हुआ नजर आवे तो उसको घतना पूर्वक कहीं अन्यत्र निकपद्रव स्थानमें रख देवे (ततो बिइय पेप्फोडे—ततः द्वितीयं मस्फोटयेत्)

ओच्छगलिकाणी अर्थात् प्रमाजिका बूँडकी रजोहरण बूँडकी प्रतिलेखना करे आइमां वस्त्राणी प्रतिलेखना करे ॥२४॥

वस्त्राणी कथा प्रकार प्रतिलेखना करे ? जो भाटे कहे छे हे—' उड्डु ' इत्यादि

अन्वयार्थ—उड्डु धिर अतुरिय पुण्व वस्त्रमेव पडिलेहे—ऊर्ध्वं स्थिरम् अत्वरितं पूर्वं वस्त्रं प्रतिलेखयेत् उड्डुदुक आसन उपर ओछीने मुनि वस्त्रने त्रासु हेवाणी स्थिरता अने अक्षपलता पूर्वक पुण्व—प्रथमम् सब प्रथम वस्त्राणी प्रतिलेखना करे अर्थात् वस्त्राणे जन्ने जालुओधी ओछे छे परतु तेने झटके नही जे तेना उपर केछे एवजतु यावतु हरतु के ओछेछु नजरमां आवे तो तेने घतनापूर्वक जनां केछे प्रकारने उपद्रव न होव तेना स्थान उपर राखी छे तयो बिइय पेप्फोडे—ततो द्वितीयं मस्फोटयेत् पछीभी जेतु प्रक्षेपन करे अर्थात् घतनाधी

मायः—साधुः ऊर्ध्वं स्थिरम् अत्वरितं यथा स्यात्तथा वस्त्रम् आरतः पारतश्च निरी-
क्षेतैव, न तु प्रस्फोटयेत् । ततः प्रतिलेखनानन्तरं, द्वितीयमिदं कुर्यात् । प्रति-
लेखितं वस्त्रं यतनया प्रस्फोटयेत् २ । तृतीयं च पुनरिदं कुर्याद्—वस्त्रं प्रतिलेख्य
प्रस्फोट्य च हस्तादिगतान् प्राणिनः प्रमृज्यात्=सुरक्षितस्थाने स्थापयेदिति
भावः ३। 'वस्त्रम्' इत्यत्र जातावेकवचनम् ॥ २४ ॥

पूर्वगाथायां सामान्यतः प्रतिलेखनप्रस्फोटनप्रमार्जनान्युक्तानि, सम्प्रति
तान्येव विशदयति—

मूलम्—अणच्चावियं अवलियं, अणाणुवांधिं अमोसल्लिं चेव ।

छप्पुरिमा नवखोडां, पाणीपाणिविसोहणं ॥ २५ ॥

छाया—अनर्त्तितम् अवलितम्, अननुवन्धि अमश्वच्चेव ।

पट् पुरिमाः नव खोटाः, पाणिप्राणिविशोधनम् ॥ २५ ॥

टीका—'अणच्चावियं' इत्यादि—

अनर्त्तितम्—वस्त्रं यथा नर्त्तितं न भवेत्तथा साधुना प्रतिलेखनं प्रस्फोटनं च
कर्तव्यम् । अवलितं—वलितं—वलनं मोटनं यथा न भवेत्तथा । अननुवन्धि, न
अनुवन्धि—अननुवन्धि, वस्त्रम् अलक्ष्यमाणविभागं यथा न स्यात्तथा कर्त्तव्यम्—

बादमें उसका प्रस्फोटन करें अर्थात् — यतनासे वस्त्रको झाटके
(तइयं च पुणो पमज्जिज्जा—तृतीयं च पुन. प्रमृज्यात्) प्रस्फोटन करनेके
बाद प्रमार्जना करे जीव जंतु अलग नहीं होवे तो पूंजणीसे पूंजे और हाथ
पूंजणी आदिमें लगे हुए जीव जंतुको सुरक्षित स्थान पर यतनासे रख देवे ॥ २४ ॥

पूर्वगाथामें सामान्यतया प्रतिलेखन प्रस्फोटन और प्रमार्जनका निर्देश
किया, अब उन्हींको विशेष रूपसे दिखलाते हैं—'अणच्चावियं' इत्यादि

अन्वयार्थ—(अणच्चावियं—अनर्त्तितम्) प्रतिलेखन और प्रस्फोटन
करते समय वस्त्रको नचावे नहीं । तथा—(अवलियं—अवलितम्) मोड़े

पश्चिमे आटके, प्रस्फोटन कर्या पछी प्रमार्जन करे एवजंतु अलग न थाय तो
पूंजणीथी पूंजे अने हाथ पूंजणी आदिमा लागेल एवजंतुने सुरक्षित
स्थान उपर यतनाथी राखी दे ॥ २४ ॥

पूर्व गाथाभां सामान्य तथा प्रतिवेधन प्रस्फोटन अने प्रमार्जनने निर्देश
कथी, तेने विशेष रूपथी समझवे छे—'अणच्चावियं' इत्यादि.

अन्वयार्थ—अणच्चावियं—अनर्त्तितम् प्रतिवेधन अने प्रस्फोटन करती
पश्चिमे पश्चिमे नथावतु न ओछये, तथा अवलियं—अवलितम् पण देवे न

इत्यर्थः । तथा—‘अमोसलि’ इति देखीयाः शब्दः, अमोसलि—अमर्शवत्—इत्यादि सस्पृष्टं वदं यथा न भवेत्तथा कर्तव्यम् । इत्थं प्रतिलेखने प्रस्फोटने च नर्षनादिकं प्रतिपिष्य सम्प्रति प्रस्फोटनं प्रमार्जनं च क्रियद्वारं कर्त्तव्यमिति दर्शयति,— ‘छप्पुरिमा’ इत्यादि—पट्पुरिमाः—पङ्क्त्याणि यतनया प्रस्फोटनानि कर्त्तव्यानि । तत्र—वस्त्रस्य सम्मुखमार्गं मागप्रयनन्तं प्रकल्प्य वक्षुषा पिलोक्य प्रयः पुरिमाः कर्त्तव्याः, तथाऽपरभागस्यापि तथैव प्रयः पुरिमा कर्त्तव्या इति पट्पुरिमा । तथा नव खोटाः—नव चारणि प्रमार्जनानि कर्त्तव्यानि । अयं भागः—कृतमागप्रयस्य प्रत्येकं मागं निरीक्षमाणस्तत्र क्वापि यदि अन्तु पश्येत्तदा

नहीं, तथा (अमानुषधि—अनानुषधि) वस्त्रका विभाग स्पष्टतया दिखाई न दे इस प्रकार प्रतिलेखन, प्रस्फोटन न करे और (अमोसलि सेव—अमर्शवत्) भीत आदिका सघटा होवे, इस प्रकार प्रतिलेखन और प्रस्फोटन न करे । अब कितने पार प्रस्फोटन और प्रमार्जन करना चाहिये, सो ‘छप्पुरिमा’ इत्यादि गार्थांश द्वारा कहते हैं—(छप्पुरिमा—पट्पुरिमाः) यतनापूर्वक छ पार वस्त्रका प्रस्फोटन करे । यह इस प्रकार है—वस्त्रके सामनेके भागको तीन भागोंमें कल्पित करे । उन तीनों भागोंको अच्छी तरह देखकर एक एक भागका एक एक पार प्रस्फोटन करे । इसी प्रकार वस्त्रके पिछले भागका भी प्रस्फोटन करे । इस प्रकार प्रस्फोटनके छ भेद होते हैं । तथा—(नवखोटा—नवखोटाः) वस्त्रकी नौ पार प्रमार्जना करे । यह प्रमार्जना इस प्रकार है—जिस वस्त्रकी प्रतिलेखना करनी हो, उस वस्त्रके सामनेवाले भागको तीन भागोंमें कल्पित करे । उन तीनों भागों

मेंछे, तथा अमानुषधि—अनानुषधि वस्त्रको । विभाग स्पष्टतया देखाय नहीं आ प्रभावे प्रतिलेखन प्रस्फोटन न करे तबज अमोसलि सेव—अमर्शवत् भीत आदिने । सघटा होय आ प्रभावे प्रतिलेखन अने प्रस्फोटन न करे छवे डेटली वस्त्र प्रस्फोटन अने प्रमार्जन करतु लेछंछे तो “छप्पुरिमा” इत्यादि गार्थांश द्वारा कहे छ छप्पुरिमा—पट्पुरिमाः यतनापूर्वक छ वस्त्र वस्त्रोतु प्रस्फोटन न करे कोने आ प्रकार छ वस्त्रना सामा आगने त्रय आगेभां करिष्य कहे छे त्रये आगेने सारी रीते लेछं छीया पछी छेक छेक आगनु छेक छेक वर प्रस्फोटन करे, आ प्रभावे वस्त्रना पाछवा आगनु पञ्च प्रस्फोटन करे, आ प्रभावे प्रस्फोटनना छेक होय छे तथा नवखोटा—नवखोटाः वस्त्र नव वस्त्र प्रमार्जन करे छे प्रमार्जन आ प्रभावे छे छे वस्त्रनी प्रतिलेखना करवानी होय छे वस्त्रना सामेना आगने त्रय आगेभां करिष्य करीने छे

ભાગત્રયમપિ ત્રિસ્થિર્યતનયા પ્રમાર્જયેદિતિ નવ ચ્વોટા ઇતિ । યથા સમ્મુલ્લભાગસ્ય નવ ચ્વોટાસ્તથા અપરભાગસ્યાપિ નવ ચ્વોટા ભવન્તિ । પરન્તુ તેપામવિવક્ષયાઽત્ર નવૈવ ચ્વોટા ઉક્તા ઇતિ । તથા ચ-પાણિપ્રાણિવિશોધન-પાણિવિશોધનં પ્રાણિવિશોધનં ચેત્યર્થઃ, તત્ર દ્વિસ્થિર્યસ્ય પ્રતિલેખનં પાણિવિશોધનમ્ ૨૪। પાણૌ સ્થિતા યે પ્રાણિન = કુન્થાદયસ્તેષાં વિશોધન-યતનાતઃ એકાન્તસ્થાને પરિષ્ઠાપનં પ્રાણિવિશોધનમ્ ૨૫।

ઉપરિનિર્દિષ્ટાઃ પ્રતિલેખનાભેદાઃ પચ્ચવિંશતિર્ભવન્તિ । તથાહિ-‘ઝર્વસ્થિરમ્ અત્વરિતમ્’ ઇતિ ત્રયો ભેદાઃ, ‘અનર્તિતાદય’ શ્ચ ચત્વાર ઇતિ સપ્ત । ‘ષદ્ પુરિમાઃ’ ઇતિ ત્રયોદશ । ‘નવ ચ્વોટાઃ’ ઇતિ દ્વાવિંશતિઃ । ‘પાણિદ્વયસ્ય વિશોધનમ્’ ઇતિ

કી પ્રતિલેખના કરતે હુએ યદિ કિસી ભાગમેં જંતુકો દેખે તો યતનાપૂર્વક ત્રીનોં ભાગોંકી ત્રીન વાર પ્રમાર્જના કરે । હસ પ્રકાર નૌ ચ્વોટા હુએ । પ્રકાર સામનેકે ભાગમેં નૌ વાર પ્રમાર્જના રૂપ નવ ચ્વોટાકા નિરૂપણ કિયા હૈ, ડસી પ્રકાર વસ્ત્રકે અપર ભાગમેં ભી નવ ચ્વોટા હોતે હૈ । પરન્તુ ડનકી યહાં વિવક્ષા નહીં કી હૈ । ડસકે વાદ (પાણી પાણિ વિસોહણ-પાણ પ્રાણિવિશોધનમ્) ડોનોં હાથોંકા પ્રતિલેખનરૂપ વિશોધન કરેં ઓર હાથ પર સ્થિત જો કુન્થુ આદિ પ્રાણી હૌં ડનકા વિશોધન અર્થાત્ એકાન્ત સ્થાનમેં પરિષ્ઠાપન કરે ।

ડપર કહી હુઈ પ્રતિલેખનાઓંકે ભેદ પચીસ હોતે હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ—‘ઝર્વ, સ્થિર અત્વરિત’ યે ત્રીન ભેદ, ‘અનર્તિત-અવલિત અનનુવન્ધ ઓર અમોસલિ’ યે ચાર ભેદ, ડોનોં મિલાકર સાત હુએ । ‘છ પુરિમ’ તેરહ, ‘નૌ ચ્વોટા’ વાઈસ, ‘ડોનોં હાથોંકા વિશોધન’ ચૌવીસ, ‘એક

ત્રણે ભાગોની પ્રતિલેખના કરતી વખતે જો કોઈ ભાગમાં ઇવજંતુ દેખાય તો તેને યતનાપૂર્વક ત્રણે ભાગોને ત્રણ ત્રણ વખત પ્રમાર્જન કરે. આ પ્રમાણે નૌ ચ્વોટા થયા. જે પ્રમાણે સામેના ભાગમાં નવ વખત પ્રમાર્જનરૂપ નીચોટાતું નિરૂપણ કરેલ છે એજ પ્રમાણે વસ્ત્રના બીજા ભાગમાં પણ નીચોટા થાય છે. પરંતુ તેની અહીં વિવક્ષા કરેલ નથી. આ પછી પાણી પાણિવિસોહણ-પ્રાણિ પ્રાણિવિશોધનમ્ બંને હાથોતું પ્રતિલેખનરૂપ વિશોધન કરવું અને હાથ ઉપર જો કોઈ ઇવજંતુ આદિ પ્રાણી બેઠેલ હોય તો એતું વિશોધન અર્થાત નિર્ભય એવા સ્થળે પરિષ્ઠાપન કરવું.

ઉપર કહેવામાં આવેલ પ્રતિલેખનાઓના ભેદ પચીસ હોય છે, તે આ પ્રમાણે છે. “ઝર્વ, સ્થિર, અત્વરિત” એ ત્રણ ભેદ, બંનેને મેળવતાં સાત થયા. ‘છ પુરિમ,’ તેર, ‘નૌચ્વોટા’ બાવીસ, ‘બંને હાથોતું વિશોધન’ ચોવીસ,

चतुर्विधतिः। तथा—‘प्राणिनिशोधनम् एक’ इति पञ्चविंशतिभेदाः २५। आरमटादयस्तु त्रयोदशविधाः प्रतिषेधनादोषा, अतो न तेषां प्रतिषेधनात्वेन ग्रहणमिति ॥ २५ ॥

प्रतिषेधनादोपस्थागार्थमाह—

मूलम्—आरमटा सम्मदा, धज्जेयव्वा यं मोसेली तइओ ।

पप्फोढेणा चउत्थी, विक्खित्ता वेइया छट्ठी ॥ २६ ॥

छाया—आरमटा सम्मदा, धज्जयित्तव्वा च मौलली तृतीया ।

पप्फोटना चतुर्थी, विक्खित्ता वेदिका पन्थी ॥ २६ ॥

टीका—‘आरमटा’ इत्यादि ।

मुनिना आरमटा विपरीतकरणरूपा प्रतिषेध्यमानवर्त्त समग्रप्रतिषेध्य तदन्तराखे क्षीघ्र क्षीघ्रमपान्यक्स्रग्रणरूपा च, धज्जयित्तव्वा । उक्त च—“विद

मेद इस्तस्थितकुन्थु आदि प्राणियोंका एकांतमें परिष्ठापनरूप प्राणिनि-
शोधन’ पक्षीस, इस प्रकार पक्षीस मेद प्रतिषेधनाके हैं । ‘आरमटा’
आदि तेरह प्रकार तो प्रतिषेधनाके दोषके हैं, अतः उनका प्रतिषेधना
रूपसे ग्रहण नहीं होता है ॥ २५ ॥

प्रतिषेधनामें दोषोंके त्याग निमित्त सूत्रकार कहते हैं—

‘आरमटा’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—मुनिको (आरमटा-आरमटा) विपरीत करनेरूप आर-
मटा दोषका परित्याग कर देना चाहिये—अर्थात्—प्रतिषेध्यमान समग्र
वस्तुकी प्रतिषेधना नहीं करके बीचमें ही अन्य अन्य वस्तुओंको प्रतिषेधना
के लिये क्षीघ्रतासे छेत्ते रहना इसका नाम ‘आरमटा’ दोष है यह दोष
प्रतिषेधनामें मुनिको छोड़ देनी चाहिये । कहा ‘सी है—

अथ केव क्कं उपाय वेदित्वा एवमुत आदि प्राणीयेना अर्थात्मा परिष्ठापन
इय प्राणी विशेषन पक्षीस आ प्रभावे पक्षीस केव प्रतिषेधनाना छे
“आरमटा” आदि तेर प्रकारना प्रतिषेधनाना दोष कहेल छे आणी तेतु
प्रतिषेधना इपणी अकक्ष यतु नही ॥ २५ ॥

प्रतिषेधनामां दोषाना त्याग निमित्त सूत्रकार कहे छे—“आरमटा” इत्यादि

अन्वयार्थ—मुनिने आरमटा-आरमटा विपरीत करवाइय आरमटा दोषना
परित्याग करी देवे अर्थात्—प्रतिषेध्यमान समग्र वस्तुकी प्रतिषेधना
न करवां वस्तुमां व वीज वीज वस्तुने प्रतिषेधनाना भाटे कलदी कलदी
हेतां कदां केतु नाम आरमटा दोष छे आ दोष प्रतिषेधना वजते मुनिने
छेदी देवे अर्थात्—अथ केव क्कं उपाय वेदित्वा एवमुत आदि प्राणीयेना अर्थात्मा परिष्ठापन

હકરણમારમટા તુરિયં વા અન્નમન્નગ્રહણેણં ” છાયા-વિતથકરણમારમટા ત્વરિતં વા અન્યાન્યગ્રહણેન ઇતિ । વિતથકરણં=વિપરીતકરણમ્, તથા-સમ્મદા-સમ્મર્દનં સમ્મદા-વસ્ત્રાન્તકોણસમ્મોટનમ્, ઉપધેરુપરિ ઉપવેશનં વા વર્જયિતવ્યા । ‘સમ્મદા’ ઇત્યત્રાર્પત્વાત્સ્ત્રીલિટ્તા । ચ=પુનઃ મૌગલી તિર્યગ્ધ્વમધો વા સંઘટ્ટના નામ તૃતીયા । પ્રસ્ફોટના=પ્રકર્ષેણ રેણુગુણ્ઠિતસ્યેવ વસ્ત્રસ્ય સ્ફોટના નામ ચતુર્થી । વિક્ષિપ્તા-વિક્ષેપણં વિક્ષિપ્તા-પ્રત્યુપેક્ષિતવસ્ત્રસ્યાપ્રત્યુપેક્ષિતે વસ્ત્રસમુદાયે પ્રક્ષેપણં પ્રતિલેખનાકાલે વસ્ત્રાશ્ચલસ્યોર્ધ્વપ્રક્ષેપણં વા પશ્ચમી । અત્રાપ્યાર્પત્વાત્ સ્ત્રીત્વમ્ ।

“વિતહકરણમારમટા તુરિય વા અન્નમન્નગ્રહણેણં ”

છાયા-વિતથકરણમારમટા ત્વરિતં વા અન્યાન્યગ્રહણેન ” ।

(સમ્મદા-સમ્મર્દા) વસ્ત્રકે અન્તકે કોનોંકા મોડના અથવા ઉપધિકે ઊપર વેઠના યહ સંમર્દ દોષ હૈ, હસકા મો પરિત્યાગ કર દેના ચાહિયે । (મોસલી-મૌશલી) તિર્યક્, ઊર્ધ્વ, એવં નીચે સંઘટ્ટન હોનેકા નામ મૌશલી હૈ । યહ તૃતીય દોષ હૈ । હસકા મો પ્રતિલેખના કરતે સમય સાધુકો પરિત્યાગ કર દેના ચાહિયે । (ચડત્થી પસ્ફોટના-ચતુર્થી પ્રસ્ફોટના) ચૌથા દોષ પ્રસ્ફોટના હૈ-અર્થાત્-ધૂલિસે યુક્ત વસ્ત્રકો જિસ પ્રકાર ફટકારા જાતા હૈ ડસી પ્રકારસે વસ્ત્રકા ફટકારના હસકા નામ પ્રસ્ફોટના હૈ (વિક્ષિપ્તતા-વિક્ષિપ્તા) પાંચવા દોષ વિક્ષિપ્ત હૈ-અર્થાત્-પ્રત્યુપેક્ષિત વસ્ત્રકો અપ્રત્યુપેક્ષિત વસ્ત્રમેં-અપ્રતિલેખિત વસ્ત્રકે સાથ ધર દેના ડસમેં મિલા દેના-હસકા નામ વિક્ષિપ્ત દોષ હૈ । સાધુકો હસ દોષકા પરિહાર કર દેના ચાહિયે । અથવા જિસ વસ્ત્રકી પ્રતિલેખના નહીં કરકે

“વિતહકરણમારમટા, તુરિયં વા અન્નમન્નગ્રહણેણં ”

વિતથકરણમારમટા, ત્વરિતં વા અન્યાન્યગ્રહણેન ” ।

અન્વયાર્થ-સમ્મદા-સમ્મર્દા વસ્ત્રના છેડાના ભાગને વળ દેવો અથવા તેા ઉપધિના ઉપર બેસવુ એ સમર્દ હોય છે. આનો પણ પરિત્યાગ કરી દેવો ભેઈએ. મોસલી-મૌશલી તિર્યક્, ઉર્ધ્વ, અને નીચ સંઘટ્ટન હોવાનું નામ મૌશલી છે. આ ત્રીજો દોષ છે એનો પણ પ્રતિલેખના કરતી વખતે સાધુએ પરિત્યાગ કરી દેવો ભેઈએ ચડત્થીપસ્ફોટના-ચતુર્થી પ્રસ્ફોટના એથો દોષ પ્રસ્ફોટના છે. અર્થાત્ ધૂળથી ભરેલા વસ્ત્રને જે પ્રમાણે ઝાટકવામા આવે છે. આ પ્રમાણે વસ્ત્રને ફટકારવુ એનું નામ પ્રસ્ફોટના છે. વિક્ષિપ્તતા-વિક્ષિપ્તા પાંચમો દોષ વિક્ષિપ્ત છે. અર્થાત્-પ્રત્યુપેક્ષિત વસ્ત્રને અપ્રત્યુપેક્ષિત વસ્ત્રમા-અપ્રતિ-વસ્ત્રની સાથે મૂકી દેવું-એની સાથે મેળવી દેવું. આનું નામ વિક્ષિપ્ત દોષ છે. સાધુઓએ આ દોષનો પરિહાર કરી દેવો. ભેઈએ. અર્થાત્-જે વસ્ત્રની પ્રતિલે-

ચતુર્વિંશતિ । તથા—‘પ્રાણિવિશોધનમ્ એકઃ’ इति पञ्चविंशतिमेवाः २५। आरमटादयस्तु
अप्रोदशविधाः प्रतिलेखनादोषा, अतो न तेषां प्रतिलेखनात्वेन ग्रहणमिति ॥ २५ ॥

પ્રતિલેખનાદોષત્યાગાર્થમાહ—

मूकम्—आरमटा सम्मर्दा, वर्णयैव्या ये मोसेली तद्गो ।

पप्फोटैणा चउरर्थी, विविखंत्ता वेईया छट्टी ॥ २६ ॥

છાપા- આરમટા સમ્મર્દા, વર્ણયિતવ્યા ચ મૌઞછી ત્વીયા ।

પપ્ફોટના ચતુર્થી, વિવિજ્ઞા વેદિકા પટ્ટી ॥ ૨૬ ॥

टीका—‘आरमटा’ इत्यादि ।

मुनिना आरमटा विपरीतकरणस्या प्रतिलेख्यमानवत्वं समग्रप्रतिलेख्य
वदन्तराछे क्षीप्रं शीघ्रमन्यान्यवत्प्रकरणरूपा च, वर्णयितव्या । उक्त च—“विवि

मेद इत्यस्थितकुन्ध आदि प्राणियोंका एकांतमें परिष्ठापनरूप प्राणिवि
शोधन ’ पक्षीस, इस प्रकार पक्षीस मेद प्रतिलेखनाके हैं । ‘आरमटा’
आदि तेरह प्रकार सो प्रतिलेखनाके दोषके हैं, अतः उनका प्रतिलेखना
रूपसे ग्रहण नहीं होता है ॥ २५ ॥

પ્રતિલેખનામેં દોષોંકે ત્યાગ નિમિત્ત સૂત્રકાર કહેતે હે—

‘आरमटा’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—मुनिको (आरमटा-आरमटा) विपरीत करनेरूप आर
मट दोषका परित्याग कर देना चाहिये-अर्थात्-प्रतिलेख्यमान समग्र
वत्त्वकी प्रतिलेखना नहीं करके बीचमें ही अन्य अन्य वत्त्वोंको प्रतिलेखना
के लिये शीघ्रतासे छेत्ते रहना इसका नाम ‘आरमटा’ दोष है यह दोष
प्रतिलेखनामें मुनिको छोड़ देनी चाहिये । कहा भी है—

એક સેઠ હાથ ઉપર બેઠેલા છપજતુ આદિ પ્રાણીઓના એકાંતમાં પરિષ્ઠાપન
રૂપ પ્રાણી વિશોધન પક્ષીસ, આ પ્રમાણે પક્ષીસ સેઠ પ્રતિલેખનાના છે
“આરમટા” આદિ તેર પ્રકારના પ્રતિલેખનાના દોષ કહેલ છે આથી તેનું
પ્રતિલેખના રૂપથી ગ્રહણ થતુ નથી. ॥ ૨૫ ॥

પ્રતિલેખનામાં દોષોના ત્યાગ નિમિત્ત સૂત્રકાર કહે છે—“આરમટા” इत्यादि.

અન્વયાર્થ—મુનિને આરમટા-આરમટા વિપરીત કરવારૂપ આરમટ દોષનો
પરિત્યાગ કરી દેવો બેઠેલો બેઠેલો અર્થાત્-પ્રતિલેખમાન સમગ્ર વસ્તુની પ્રતિલેખના
ન કરતાં વચ્ચમાં જ બીજા બીજા વસ્તુને પ્રતિલેખનાના માટે જલદી જલદી
છેતાં જતાં એનું નામ આરમટા દોષ છે આ દોષ પ્રતિલેખના વખતે મુનિને
છોડી દેવો બેઠેલો કમું પડ્યું છે—

હકરણમારમટા તુરિયં વા અન્નમન્નગહणेणं ” છાયા—વિતથકરણમારમટા ત્વરિતં વા અન્યાન્યગ્રહणेન ઇતિ । વિતથકરણં=વિપરીતકરણમ્, તથા—સમ્મદા—સમ્મર્દનં સમ્મદા—વસ્ત્રાન્તકોણસમ્મોટનમ્, ઉપધેરુપરિ ઉપવેશનં વા વર્જયિતવ્યા । ‘સમ્મદા’ ઇત્યત્રાર્પત્વાત્સ્ત્રીલિङ્ગતા । ચ=પુનઃ મૌશલી તિર્યગૂર્ધ્વમધો વા સંઘટ્ટના નામ તૃતીયા । પ્રસ્ફોટના=પ્રકર્ષેણ રેણુગુણ્ઠિતસ્યેવ વસ્ત્રસ્ય સ્ફોટના નામ ચતુર્થી । વિક્ષિપ્તા—વિક્ષેપણં વિક્ષિપ્તા—પ્રત્યુપેક્ષિતવસ્ત્રસ્યાપ્રત્યુપેક્ષિતે વસ્ત્રસમુદાયે પ્રક્ષેપણ પ્રતિલેખનાકાલે વસ્ત્રાશ્ચલસ્યોર્ધ્વપ્રક્ષેપણં વા પશ્ચમી । અત્રાપ્યાર્પત્વાત્ સ્ત્રીત્વમ્ ।

“વિતહકરણમારમટા તુરિયં વા અન્નમન્નગહणेણં ”

છાયા—વિતથકરણમારમટા ત્વરિતં વા અન્યાન્યગ્રહणेન ” ।

(સમ્મદા—સમ્મર્દા) વસ્ત્રકે અન્તકે કોનોંકા મોડના અથવા ઉપધિકે ડપર વેઠના યહ સંમર્દ દોષ હૈ, ઇસકા ખી પરિત્યાગ કર દેના ચાહિયે । (મોસલી—મૌશલી) તિર્યક્, ઊર્ધ્વ, એવં નીચે સંઘટ્ટન હોનેકા નામ મૌશલી હૈ । યહ તૃતીય દોષ હૈ । ઇસકા ખી પ્રતિલેખના કરતે સમય સાધુકો પરિત્યાગ કર દેના ચાહિયે । (ચતુર્થી પસ્ફોટના—ચતુર્થી પ્રસ્ફોટના) ચૌથા દોષ પ્રસ્ફોટના હૈ—અર્થાત્—ધૂલિસે યુક્ત વસ્ત્રકો જિસ પ્રકાર ફટકારા જાતા હૈ ડસી પ્રકારસે વસ્ત્રકા ફટકારના ઇસકા નામ પ્રસ્ફોટના હૈ (વિક્ષિપ્ત્તા—વિક્ષિપ્તા) પાંચવા દોષ વિક્ષિપ્ત હૈ—અર્થાત્—પ્રત્યુપેક્ષિત વસ્ત્રકો અપ્રત્યુપેક્ષિત વસ્ત્રમેં—અપ્રતિલેખિત વસ્ત્રકે સાથ ધર દેના ડસમેં મિલા દેના—ઇસકા નામ વિક્ષિપ્ત દોષ હૈ । સાધુકો ઇસ દોષકા પરિહાર કર દેના ચાહિયે । અથવા જિસ વસ્ત્રકી પ્રતિલેખના નહીં કરકે

“વિતહકરણમારમટા, તુરિયં વા અન્નમન્નગહणेણં ”

વિતથકરણમારમટા, ત્વરિતં વા અન્યાન્યગ્રહणेન ” ।

અન્વયાર્થ—સમ્મદા—સમ્મર્દા વસ્ત્રના છેડાના લાગને વળ દેવો અથવા તેા ઉપધિના ઉપર ડેસવુ ડે સમર્દ દોષ છે. આનો પણ પરિત્યાગ કરી દેવો જોઈ ડે. મોસલી—મૌશલી તિર્યક્, ઊર્ધ્વ, અને નીચ સંઘટ્ટન હોવાનું નામ મૌશલી છે. આ ત્રીજો દોષ છે ડેનો પણ પ્રતિલેખના કરતી વખતે સાધુકે પરિત્યાગ કરી દેવો જોઈ ડે ચતુર્થી પસ્ફોટના—ચતુર્થી પ્રસ્ફોટના ડેથો દોષ પ્રસ્ફોટના છે. અર્થાત્ ધૂળથી ભરેલા વસ્ત્રને જે પ્રમાણે ઝાટકવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે વસ્ત્રને ડટકારવું ડેનું નામ પ્રસ્ફોટના છે. વિક્ષિપ્ત્તા—વિક્ષિપ્તા પાંચમે દોષ વિક્ષિપ્ત છે. અર્થાત્—પ્રત્યુપેક્ષિત વસ્ત્રને અપ્રત્યુપેક્ષિત વસ્ત્રમાં—અપ્રતિવસ્ત્રની સાથે મૂકી દેવું—ડેની સાથે મેળવી દેવું. આનું નામ વિક્ષિપ્ત દોષ છે. સાધુકો ડે આ દોષનો પરિહાર કરી દેવો જોઈ ડે. અર્થાત્—જે વસ્ત્રની પ્રતિલે-

તથા—વેદિકા નામ પૃષ્ઠી । વેદિકાઃ પશ્ચવિધા । ઉત્તર ચ—

“વેદ્યા પંચ વિદ્યા પળ્લસા, ત મહા—ઉદુવેદ્યા, અહોવેદ્યા ૨ તિરિયવેદ્યા ૩ દુરહો વેદ્યા, ઇગ્ગો વેદ્યા । તથ્ય ઉદુવેદ્યા ઉચરિ જાણુગાળ હથે કાઝળ પઢિછેહેર ૧ । અહો વેદ્યા—અહો જાણુગાળ હથે કાઝળ પઢિછેહેર ૨ । તિરિયવેદ્યા સઠાસપાળ મજ્જે હથે મેઝળ પઢિછેહેર ૩ । ઉમમ્મો વેદ્યા—માહાળ અંતરે જાણુગા કાઝળ પઢિછેહેર ૪ । ઇગ્ગો વેદ્યા—ઇગ્ગ જાણુગ માહાળામંતરે કાઝળ પઢિછેહેર” સિ

છાયા—વેદિકાઃ પશ્ચવિધા મજ્જસાઃ । તથ્યા—ઊર્ધ્વવેદિકા, અધો વેદિકા, તિર્યગ્વેદિકા, દ્વિપાતો વેદિકા, એકતો વેદિકા । તમ—ઊર્ધ્વવેદિકા—ઉચરિજાણુનો હસ્તો કૃત્વા પ્રતિલેખયતિ,—અધો વેદિકા—અધો જાણુનો હસ્તો કૃત્વા સ્થાપયિત્વા

કેવલ ઉત્તરો પરસે હી દેખ લેના યહ મી વિશિષ્ઠ નામકા દોષ હૈ । (વેદ્યા છન્દા—વેદિકા પૃષ્ઠી) વેદિકા નામકા છઠા દોષ હૈ—યહ વેદિકા પાંચ પ્રકારકી હૈ—ઉત્તર ચ—

“વેદ્યા પંચવિદ્યા પળ્લસા તં જહા—ઉદુવેદ્યા, અહોવેદ્યા, તિરિય વેદ્યા, દુરહો વેદ્યા, ઇગ્ગો વેદ્યા—તથ્ય ઉદુવેદ્યા, ઉચરિજાણુગાળ હથે કાઝળ પઢિછેહેર ૧ । અહો વેદ્યા—અહો જાણુગાળ હથે કાઝળ પઢિછેહેર ૨ । તિરિયવેદ્યા—સઠાસપાળ મજ્જે હથે મેઝળ પઢિછેહેર ૩ । ઉમમ્મો વેદ્યા માહાળ અંતરે જાણુગા કાઝળ પઢિછેહેર ૪ । ઇગ્ગો વેદ્યા ઇગ્ગ જાણુગ માહાળામંતરે કાઝળ પઢિછેહેર” સિ

ભાવાર્થ—વેદિકા પાંચ પ્રકારકી હૈ—ઊર્ધ્વવેદિકા, અધોવેદિકા, તિર્યગ્વેદિકા, દ્વિપાતો વેદિકા એકતો વેદિકા । તેનો જાણુઓંકે ઉપર હાથ રચ્ચકર ઘટ્ટ આદિકી પ્રતિલેખના કરના યહ ઊર્ધ્વવેદિકા નામકા

જના કરવાની હોય એ વચની પ્રતિલેખના ન કરવા જ્યા તેને ઉપર ઉપરથી જ લેઇ લેવું એ પણ વિશિષ્ઠ નામનો દોષ છે વેદ્યા છન્દા—વેદિકા પૃષ્ઠી વેદિકા નામનો છટો દોષ છે એ વેદિકા પાંચ પ્રકારની છે—ઉત્તર ચ—

“વેદ્યા પંચવિદ્યા પળ્લસા ત મહા—ઉદુવેદ્યા, અહોવેદ્યા, તિરિય વેદ્યા, દુરહો વેદ્યા, ઇગ્ગો વેદ્યા,—તથ્ય ઉદુવેદ્યા—ઉચરિ જાણુગાળ હથે કાઝળ પઢિછેહેર (૧) અહો વેદ્યા—અહો જાણુગાળ હથે કાઝળ પઢિછેહેર (૨) તિરિય વેદ્યા સઠાસપાળ મજ્જે હથે મેઝળ પઢિછેહેર (૩) ઉમમ્મો વેદ્યા માહાળ અંતરે જાણુગા કાઝળ પઢિછેહેર (૪) ઇગ્ગો વેદ્યા ઇગ્ગ જાણુગ માહાળામંતરે કાઝળ પઢિછેહેર” સિ

ભાવાર્થ—વેદિકા પાંચ પ્રકારની છે—ઊર્ધ્વવેદિકા, અધોવેદિકા, તિર્યગ્વેદિકા, દ્વિપાતો વેદિકા એકતો વેદિકા । તેનો જાણુઓંકે ઉપર હાથ રાખીને વચ આદિકી પ્રતિલેખના કરના એ ઊર્ધ્વવેદિકા નામનો દોષ છે જ્યાઓની નીચે

પ્રતિલેખયતિ । તિર્યગ્વેદિકા સંદંશકયોઃ=જાનુનોર્મધ્યે દસ્તૌ નીત્વા પ્રતિલેખયતિ ।
દ્વિધાતોવેદિકા-વાહોરન્તરે દ્વે અપિ જાનુની કૃત્વા પ્રતિલેખયતિ । 'એકતોવેદિકા
એકં જાનું વાહોરન્તરે કૃત્વા પ્રતિલેખતિ-ઇતિ । આરમ્ભટાદિવેદિકાન્તા દોષાઃ
સાધુભિઃ પ્રતિલેખનાયાં પરિહર્તૃત્વ્યા ઇતિ ભાવઃ ॥ ૨૬ ॥

અન્યેઽપિ પ્રતિલેખનાદોષા ઉચ્યન્તે—

મૂલ્મ્-પસિદિલ્-પલંવ-લોલા, એગામોસાં અણેગરૂંવધુળા ।

કુળઈ પર્માણિ પૈમાયં, સંકિંઈ ગર્ણણોવગં કુંજા ॥૨૭॥

છાયા—પ્રશિથિલપ્રલમ્બલોલાઃ' એકામર્શા અનેકરૂપધૂનના ।

કરોતિ પ્રમાણે પ્રમાદં, શક્ષિતે ગણનોપગં કુર્યાત્ ॥ ૨૭ ॥

ટીકા—'પસિદિલ' ઇત્યાદિ—

પ્રશિથિલપ્રલમ્બલોલાઃ—તત્ર-પ્રશિથિલમ્=અદ્દમતિર્યગાયતં વા વસ્ત્રગ્રહણમ્ ।
પ્રલમ્બઃ=વિપમગ્રહણેન પ્રતિલેખ્યમાનવસ્ત્રકોણાનાં લમ્બનમ્ । લોલઃ=ભૂમૌ કરે
દોષ હૈ । જાનુઓંકે નીચે હાથોંકો કરકે પ્રતિલેખના કરના યહ અધો-
વેદિકા નામકા દોષ હૈ । સંદંશકોં-જાનુઓંકે વીચમેં હાથોંકો લે જાકર
પ્રતિલેખના કરના યહ તિર્યગ્વેદિકા નામકા દોષ હૈ । દોનોં મુજાઓંકે
વીચમેં જાનુઓંકો કરકે પ્રતિલેખના કરના યહ દ્વિધાતો વેદિકા નામકા
દોષ હૈ । એક જાનુકો દોનોં હાથોંકે વીચમેં કરકે પ્રતિલેખના કરના યહ
એકતો વેદિકા નામકા દોષ હૈ । યે આરમ્ભટાદિ વેદિકા પર્યન્તકે દોષ
સાધુકો પ્રતિલેખનામેં ત્યાગના ચાહિયે ॥ ૨૬ ॥

ઔર મો પ્રતિલેખનાકે દોષ કહતે હૈ—'પસિદિલ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો સાધુ(પસિદિલ-પલંવ-લોલા-પ્રશિથિલ પ્રલમ્બલોલાઃ)
પ્રતિલેખ્યમાન વસ્ત્રકો પ્રશિથિલ-ઢીલા પકડતા હૈ, દૃઢ ઔર અતિર્યગાયતં

હાથોને રાખીને પ્રતિલેખના કરવી એ અધોવેદિકા નામનો દોષ છે. સદશકે।
જંધાની વચમાં હાથોને લઈ જઈને પ્રતિલેખના કરવી એ તિર્યગ્વેદિકા નામનો
દોષ છે અને બુબ્બાઓની વચમાં જંધાઓને કરીને પ્રતિલેખના કરવી એ
દ્વિધાતોવેદિકા નામનો દોષ છે એક જંધાને અને હાથોની વચમાં રાખીને
પ્રતિલેખના કરવી એ એક તો વેદિકા નામનો દોષ છે. આરમ્ભટાદિ વેદિકા પચ-
તના દોષ સાધુએ પ્રતિલેખનામાં ત્યાગવા જોઈએ. ॥ ૨૬ ॥

પ્રતિલેખનાના બીજા દોષોને પણ કહે છે.—“પસિદિલ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે સાધુ પસિદિલપલંવલોલા-પ્રશિથિલપ્રલમ્બલોલાઃ પ્રતિલેખ્ય-
માન વસ્ત્રને પકડતા નથી, પ્રલમ્બ રાખે છે અને મોટા ભાગે પ્રતિલેખ્યમાન

યા પ્રતિલેખ્યમાનવસ્તુસ્ય ચક્ષુલીકરણમ્ । एतेषामितरेतरादन्तः । तथा-एकामर्श-
 -एकामर्शनम्-एकामर्शास्त्रीत्वमार्पत्वात्-वक्ष मध्ये गृहीत्वा वक्षस्य इस्तेन पर्ययपूर्वक
 माकर्षणं सा एकामर्श इत्युच्यते । तथा-अनेकरूपधूनना-अनेकरूपा=सख्याप्रया-
 तिक्रमतो धूनना युगपदनेकवक्षग्रहणतो वा या धूनना=वक्षकम्पना साऽनेकरूप
 धूनना । तथा-यः प्रमाणे=प्रस्फोटनादि-सख्यारूपे प्रमादम्=प्रसावधानतां करोति ।
 पुनश्च-यश्च शङ्किते = प्रमादवशात् प्रमाणं प्रतिलेख्योत्पत्तौ गणनोपगं=गणना=
 करकुलिरेखासस्पर्शनादिना एक द्वि त्री संख्यात्मिकासुपगच्छति=उपयाति-तद् गण
 नोपग, तथा मयति तथा-प्रस्फोटनादिक कुर्यात् सोऽपि दोषः । कराकुलिरेखा-
 संस्पर्शनपूर्वकं प्रस्फोटनादिगणनं प्रतिलेखनायां परिहर्षव्यमिति भाषः । प्रक्षिपि
 लादिषु सर्वत्र पूर्वसुभावा 'वर्जितव्या' इति क्रिया योजनीया ॥ २७ ॥

ટેશ તથા હંથા-વક્ષકો નહીં પકડતા હૈ, પ્રલમ્બ રમ્બતા હૈ-ધિપમતયા
 ગ્રહણ કરકે પ્રતિલેખ્યમાન વક્ષકે કોનોકો લટકાવે રમ્બતા હૈ,
 છોલ-મૂમિમેં અથવા હાથોમેં તસે ઢલાતા રહતા હૈ-(एगामोसा-एकामर्शी)
 एकामर्शन-वक्षको बीचमें पकड़कर उसे घसीटते हुए खेचता है,
 (अणेरगवधुणा-अनेकरूपधूनना) तीन बारसे अधिक वक्षको हिलाता
 है अथवा एकही साथ अनेक वक्षोंको पकड़कर जो हिलाता है तथा
 (पमाणिपमायं कुणइ-प्रमाणे प्रमादं करोति) प्रमाणमें-प्रस्फोटनादिरूप
 प्रमाणमें असावधानी रखता है (सकिए गणणोवग कुञ्जा-शङ्किते
 गणनापगं कुर्यात्) प्रमादवश प्रमाणके प्रति शंकाकी उत्पत्ति होने पर
 जो अंगुलियोंकी रेखाके स्पर्श आदि द्वारा एक, दो, तीन आदि संख्याको
 गिनता जाता है और प्रस्फोटनादिक करता है सो ये सब प्रतिलेखनाके
 दोष हैं । मुनिको इन दोषोंका त्याग करना चाहिये । हाथोंकी अंगुलियों

વક્ષના છેડાને લટકતા રાખે છે ભૂમિ ઉપર અથવા હાથોમાં બેને ઢલાવતા
 રહે છે एगामोसा-एकामर्शी વક્ષને વક્ષમાંથી પકડીને તેને બમ્બીન ઉપર પ્રસડીને
 ખેંચે છે अणेरगवधुणा-अनेकरूपधूमना ત્રણ વખત કે તેથી વધારે વખત વક્ષને
 ઢલાવે છે અથવા તેા બેકે જ સાથે વણાં વક્ષોને પકડીને ઢલાવે છે तथा पमाणि
 पमायं कुणइ-प्रमाणे प्रमादं करोति પ્રમાણમાં પ્રસ્ફુટનાદિરૂપ પ્રમાણમાં અસાવધાની
 રાખે છે सकिए गणणोवग कुञ्जा-शङ्किते ગણનોપગ કુર્યાત્ પ્રમાદવશ પ્રમાણના
 તરફ શંકાની ઉત્પત્તિ થવાથી બે ખાંતળીઓની રેખાના સ્પર્શ આદિ દ્વારા
 બેકે બે ત્રણ આદિ સખ્યાને ગણે છે અને પ્રસ્ફુટનાદિક કરે છે તેા બે બધા
 પ્રતિલેખનાનાં દોષ છે મુનિએ આં દોષોનો ત્યાગ કરવો બોધ્યો, હાથોની

सम्प्रति भङ्गकनिर्दर्शनद्वारेण साक्षात्सदोषां निर्दोषां च प्रतिलेखनां किञ्चिद् विशेषतो वक्तुमाह—

मूलम्—अणूणाइरित्तपडिलेहा, अविवच्चासा तहेवै यं ।

पढमं पयं पर्सत्थं, सेसाणि उं अप्पसत्थाणि ॥२८॥

छाजा—अनूनातिरिक्ता प्रतिलेखा, अविव्यत्यासा तथैव च ।

प्रथमं पदं प्रशस्तं, शेषाणि तु अप्रशस्तानि ॥ २८ ॥

टीका—‘अणूणा’ इत्यादि—

प्रतिलेखा=प्रतिलेखनं-प्रतिलेखा, -प्रतिलेखना अनूनातिरिक्ता=ऊना चासा-
वतिरिक्ता च ऊनातिरिक्ता, न ऊनातिरिक्ता अनूनातिरिक्ता-निर्दिष्टप्रमाणतो
न्यूनाधिक्यवर्जिता कर्तव्या । प्रस्फोटना प्रमार्जना वेला च, एतासु तिसृषु न्यूना-
धिक्यं वर्जनीयमित्यर्थः । तथैव च-अविव्यत्यासा-विविधो व्यत्यासो=विपर्यासो
यस्यां सा विव्यत्यासा, न विव्यत्यासा-अविव्यत्यासा, पुरुषोपधिविपर्यासरहिता

की रेखाको स्पर्श करते हुए प्रस्फोटनादिककी गिनती करना यह प्रति-
लेखनामें दोष माना गया है अतः उसका यहां त्याग बतलाया गया है ॥२९॥

अब भंग निर्देशपूर्वक साक्षात् सदोष और निर्दोष प्रतिलेखनाको
कुछ विशेषतासे कहते हैं—‘अणूणाइरित्त०’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पडिलेहा-प्रतिलेखा) प्रतिलेखना (अणूणाइरित्त-अनू-
नातिरिक्ता) निर्दिष्ट प्रमाणके अनुसारही साधुको करनी चाहिये । न न्यून
करनी चाहिये । और न अधिक करना चाहिये । अर्थात् प्रस्फोटना, प्रमार्जना
एवं वेला-समय इन तीनोंमें न्यूनाधिकता नहीं करनी चाहिये (तहेव य
अविवच्चासा-तथैव च अविव्यत्यासा) इसी तरह पुरुष विपर्यास उपधि

आंगणीथानी रेखाको स्पर्श करतां करतां प्रस्फोटनादिकनी गणुत्री करवी जे
प्रतिवेखनामां दोष मानवामां आवेल छे आथी जेना त्याग करवानु अही-
अताववामां आवे छे ॥२९॥

इसे भंग निर्देशपूर्वक साक्षात् सदोष अने निर्दोष प्रतिलेखनाने कांछठ
विशेषताथी कहे छे—“अणूणाइरित्त०” ध्यादि ।

अन्वयार्थ—पडिलेहा-प्रतिलेखा प्रतिलेखना अणूणाइरित्त-अनूनातिरिक्ता
निर्दिष्ट प्रमाणना अनुसार न साधुजे करवा जेधजे तेमा न तो न्यूनता
राखवी के, नतो अधिकता आववी जेधजे, अर्थात्-प्रस्फोटना प्रमार्जनना अने
वेला-समय आ त्रेषेमां न्यूनाधिकता करवी न जेधजे तहेव य अविवच्चासा-
तथैव च अविव्यत्यासा आन प्रमाणे पुरुषविपर्यास उपधिविपर्यास आ विप-

પ્રતિલેક્ષના કર્તવ્ય્યા । ગુર્યાધે, રત્નાધિકસ્ય ચોપધિ યથાક્રમ ન પ્રતિલેક્ષયત્તિ,
અર્થે પુરુષધ્યત્યાસા । પ્રાતઃ સાય ચ રજોહરણાદિકમુપધિ યથોક્તરીત્યા ન પ્રતિ-
લેક્ષયત્તિ, इत्येवं उपधिध्यस्यासन्न बोद्धव्यः । एतादृशस्यात्यासरहिता प्रतिलेखना
कर्तव्या । अत्र च भिमिर्विशेषणपदैरष्टौ मङ्गाः सूचिता भवन्ति । तथा हि—
(१) अन्यूना, अनतिरिक्ता, अविष्यत्यासा । (२) अन्यूना, अनतिरिक्ता, विष्यत्यासा ।
(३) अन्यूना, अतिरिक्ता, विष्यत्यासा । (४) न्यूना, अनतिरिक्ता, विष्यत्यासा ।
(५) अन्यूना, अतिरिक्ता, अविष्यत्यासा । (६) न्यूना, अनतिरिक्ता, अविष्यत्यासा ।
(७) न्यूना, अतिरिक्ता, અવિષ્યત્યાસા । (૮) ન્યૂના, અતિરિક્તા, વિષ્યત્યાસા ।
સ્વર્થશુદ્ધઃ પ્રથમઃ ૧। અન્યાઽશુદ્ધો દ્વિતીયઃ ૨। આદિયુદ્ધસ્ત્રીયઃ ૩। મધ્યયુદ્ધમ
ચુર્થઃ ૪। મધ્યઽશુદ્ધઃ પચ્ચમઃ ૫। આઘઽશુદ્ધાપષ્ઠઃ ૬। અન્ત્યયુદ્ધઃ સપ્તમઃ ૭
સ્વર્વાઽશુદ્ધોઽષ્ટમઃ ૮॥ સ્થાપનાચેયમ્—

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
		SS	S	S	S	SS	SSS

વિપર્યાસ, इन विपर्यासोक्ता भी परित्याग कर देना चाहिये । શુરુકે તથા
મહોકે યજ્ઞાદિકોંકી યથાક્રમ પ્રતિલેક્ષના નહીં કરના યહ પુરુષ વિપર્યાસ
હૈ । પ્રાતઃ યં સાયં રજોહરણાદિક ઉપધિકી યથોક્તરીતિકે અનુસાર
પ્રતિલેક્ષના નહીં કરના યહ ઉપધિ વિપર્યાસ હૈ । યહાં અન્યૂન અનતિ
રિક્ત યં અવિષ્યત્યાસ, इन तीन विशेषणों द्वारा प्रतिलेखनाके आठ
मंग सूचित किये गये हैं । इनमें द्वाद्यમયોદાકે અનુસાર પ્રસ્ફોટના
પ્રમાર્જના યં વેળા યે તીનોં જહાં સપતી હિં યહ પ્રથમ મંગ
હૈ સો (પદમં પય પસત્ય—પ્રથમં પદ પ્રશસ્તમ્) યહ પ્રથમ પદ હી
પ્રશસ્ત હૈ (સેસાણિ હ અપ્યસત્યાણિ—રોપાણિ તુ અપ્રશસ્તાણિ)

ધોસોનો પય પરિત્યાગ કરી દેવો બોધ્યો શુરુના તેમજ મોટોશોનોના વશાદિ
કોની યથાક્રમ પ્રતિલેખના ન કરવી બે પુરુષવિપર્યાસ છે સવારે અને સાંજે
રજોહરણાદિક ઉપધિની યથોક્ત રીતિ અનુસાર પ્રતિલેખના ન કરવી બે ઉપધિ
વિપર્યાસ છે. અહીં અન્યૂન અનતિરિક્ત અને અવિષ્યત્યાસ, આ ત્રણ વિશે
ષણો દ્વારા પ્રતિલેખનાના આઠ ભાગ સૂચવવામાં આવેલ છે તેમાં શાસ્ત્ર
મયોદા અનુસાર પ્રસ્ફોટના, પ્રમાર્જના અને વેળા આ ત્રણે કયાં સાધી શકાય તે
પ્રથમ ભાગ છે પદમં પય પસત્ય—પ્રથમ પદ પ્રશસ્તમ્ આથી આ પ્રથમ પદ જ પ્રશસ્ત
છે સેસાણિ હ અપ્યસત્યાણિ—રોપાણિ તુ અપ્રશસ્તાણિ ગાહોનાં સાત પદ અપ્રશસ્ત છે

પણુ ચ યઃ શુદ્ધઃ કોવાઽશુદ્ધઃ इति सूत्रकारः प्रदर्शयति—‘पदमं पय’ इत्यादि एतेषु अष्टसु भङ्गेषु प्रथमपदम्=इहैवોपदर्शितमाद्यभङ्गरूपं निर्दोषतया प्रशस्तं=શુદ્ધમ્ । શેષાણિ તુ પદાનિ=દ્વિતીયાદિભઙ્ગરૂપાણિ અપ્રશસ્તાનિ=અશુદ્ધાનિ । તેષુ ન્યૂનત્વાદ્યન્યતમદોષસમવાત્ । અતઃ પ્રથમભઙ્ગાનુસારિણ્યેવ પ્રતિલેખના કર્તવ્યા, इत्युक्तं भवति ॥૨૮॥

નિર્દોષામપિ પ્રતિલેખનાં કુર્વન્મુનિર્યથા પટ્ટકાયવિરાધકો ભવતિ તથા ગાથાદ્વયેનાહ—મૂલમ્—પડિલેહણં કુંણંતો, મિંહો કેંહં કુંણઙ્ગ જળવંચકહં વા ।

દેંઙ્ગ વં પચ્ચર્ક્કલાણં, વાંણઙ્ગ સંયં પડિચ્છંઙ્ગ વાં ॥૨૯॥

પુઢવિ આંઝકાણ, તેઝવાઝવળસંસઙ્ગતસાણં ।

પડિલેહણાપમત્તો, છળંહંપિ વિરાંહઓ હોંઙ્ગ ॥ ૩૦ ॥

છાયા—પ્રતિલેખનાં કુર્વન્, મિથઃ કથાં કરોતિ જનપદકથાં વા ।

દદાતિ વા પ્રત્યાખ્યાનં, વાચયતિ સ્વયં પ્રતીચ્છતિ વા ॥૨૯॥

પૃથિવ્યપ્કાયયોઃ, તેજોવાયુવનસ્પતિત્રસાનામ્ ।

પ્રતિલેખનાપ્રમત્તઃ, પળ્ળામપિ વિરાધકો ભવતિ ॥૩૦॥

બાકી કે પદ ૭ અપ્રશસ્ત હૈ ।

S	S
S	SS
ISS	SSS

 इस कोष्ठक द्वारा यह बात भलीभांति ज्ञात हो जाती है कि प्रथमपद के सिवाय शेष ७ भंग सदोष हैं । इनमें न कोई दोष लगता रहता है ।

ISS	SSS
-----	-----

 अतः प्रथम भंगके अनुसार ही प्रतिलेखना करनी चाहिये । इस कोष्ठकमें जो सिधी रेखा है वह निर्दोषताकी है, और ‘S’ टेढा चिह्न दोषका है ॥ २८ ॥

૧૧૧	૫૧૧
૧૧૫	૫૧૫
૧૫૧	૫૫૧
૧૫૫	૫૫૫

આ કોષ્ટકથી એ વાત ભલીભાંતિથી જ્ઞાત થાય છે કે, પ્રથમ પદના સિવાય બાકીના સાત ભંગ સદોષ છે આમા ન્યૂનત્વાદિક દોષોમાથી કોઇ કોઇને દોષ લાગતો રહે છે. આથી પ્રથમ ભંગના અનુસાર જ પ્રતિલેખના કરવી જોઇએ આ કોષ્ટકમા જે એકના અંક છે, તે નિર્દોષતાના છે, અને પાંચના અંક દોષના ચિહ્ન દર્શક છે. ॥૨૮॥

ટીકા—‘પઢિલેખ્ણ’ ઇત્યાદિ—‘પુઢવિ’ ઇત્યાદિ—

પ્રતિલેખનાં કુર્વન્ યો મુનિઃ મિથઃ=પરસ્પરં કથાં=ચર્ચાં કરોતિ, જનપદકથામ્, ઉપરુસણત્વાત્ સ્ત્ર્યાદિકથાં ચા કરોતિ, અન્યસ્મૈ પ્રત્યાલ્પ્યાન ચા દદાતિ, તથા—ચાપ યતિ=અન્યેભ્યો વાચનાં દદાતિ, સ્વયં ચા અન્યસકાન્નાત્ મસીચ્છતિ=વાચનાં વૃદ્ધાતિ, સ -પ્રતિલેખનામમત્તાઃ=પ્રતિલેખનાયામસાવધાન સન્ શૃયિષ્યન્કાયયોઃ, તેજો વાયુવનસ્પતિત્રિસાનાં વૃણામપિ વિરાધકો મત્તિ. અથ માત્રઃ—કુમ્ભપારશ્ચાનાદૌ

નિર્દોષ પ્રતિલેખનાકો મી કરતા હુઆ મુનિ જિસ પ્રકાર છ કાયાકા વિરાધક હોતા હૈ સો દો ગાયાઓસે કહસે હૈ—

‘પઢિલેખ્ણ’ ઇત્યાદિ, ‘પુઢવિ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(પઢિલેખ્ણાં કુર્ણંતો—પ્રતિલેખનાં કુર્વન્) પ્રતિલેખનાકો કરતા હુવા જો મુનિ (મિહો—મિથઃ) પરસ્પર (કહ—કથામ્) કથા કરતા હૈ (વા) અથવા (જનવચકદ્ કુણ્ઠ—જનપદકથાં કરોતિ) જનપદ કથા સ્ત્રી આદિકી કથા કરતા હૈ, અથવા અન્યસ્મૈ પ્રત્યાલ્પ્યાન દદાતિ વાચ યતિ વા સ્વયં પ્રતીચ્છતિ) દુસરોંકો પ્રત્યાલ્પ્યાન દતા હૈ, અથવા દુસરોં કો વાચના દેતા હૈ અથવા દુસરોંસે વાચના પ્રહણ કરતા હૈ વહ (પઢિલેખ્ણાપમત્તો—પ્રતિલેખનામમત્તાઃ) પ્રતિલેખનામૈં અસાવધાન મુનિ (પુઢવિ આઢક્ષાપ તેઢયાઠ વળસ્સહ તસાળ—શૃયિષ્યન્કાયયો તેજો વાયુ વનસ્પતિત્રિસાનામ્) શૃયિષીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિ કાય એવં ત્રસકાય જન (છળ્હંપિ—વૃણામપિ) છહકાયકે જીવોંકા (વિરાદ્વો હોહ—વિરાધક મત્તિ) વિરાધક હોતા હૈ ।

નિર્દોષ પ્રતિલેખનાને પણ કરનાર મુનિ એ પ્રમાણે છ કાયાના વિરાધક હોય છે તે બે પ્રમાણોથી કહે છે —“પઢિલેખ્ણ” ઇત્યાદિ ।

“પુઢવિ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—પઢિલેખ્ણ—કુર્ણંતો—પ્રતિલેખનાં કુર્વન્ પ્રતિલેખનાને કરનાર મુનિ મિહો—મિથઃ પરસ્પરમાં કહા—કથામ્ વાતો કરે છે અથવા જનવચકદ્ કુણ્ઠ—જનપદકથાં કરોતિ જનપદ કથા—કિ આદિની વાતો કરે છે અથવા અન્યસ્મૈ પ્રત્યાલ્પ્યાન દદાતિ વાચયતિ વા સ્વયં પ્રતીચ્છતિ બીબાબોને પ્રત્યાલ્પ્યાન આપે છે, અથવા બીબાને વાચના આપે છે, અથવા બીબા પાસેથી વાચના શ્રવણ કરે છે તે પઢિલેખ્ણાપમત્તો—પ્રતિલેખનામમત્તાઃ પ્રતિલેખનામાં અસાવધ મુનિ પુઢવી આઢક્ષાપ તેઢ વાઠ વળસ્સહ તસાળ—શૃયિષ્યન્કાયયો તેજોવાયુવનસ્પતિત્રિસાનામ્ પૃથ્વી, હાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિત્રિસા તેમજ વસકાય, આ છળ્હંપિ—વૃણામપિ છ કાયાના ભવેના વિરાધક અને છે

પ્રતિલેખનાં કુર્વન્ મુનિર્મિથઃ કથાદૌ સંલગ્નચિત્તતયા પ્રમાદવશઃ પ્રતિલેખનાકાલે
હસ્તસંચાલનેન જલમૃતં ઘટાદિકમપિ પ્રલોઠયેત્ । તતસ્તજ્જલેન મૃદગ્નિ-
વીજકુન્થવાદયોઽવશ્યમેવ પ્લાવિતા ભવેયુઃ । યત્ર ચાગ્નિસ્તત્રાવશ્યં વાયુરિતિ ષડ-
જીવનિકાયાનામપિ વિરાધના ભવેત્ । હ્યં દ્રવ્યતો વિરાધના । ભાવતસ્તુ પ્રમત્ત-
તયાઽન્યથાપિ આત્મસંયમવિરાધકો ભવતિ । અતઃ પ્રતિલેખનાકાલે મિથઃ કથા-
દીનાં હિંસાહેતુત્વાત્ તાનિ સાધુભિઃ સર્વદા પરિહરણીયાનીતિ ॥૨૯॥૩૦॥

ભાવાર્થ—કુંભકાર આદિકી શાલા આદિમેં સ્થિત મુનિ પ્રતિલેખના
કો કરતા હુઆ યદિ પરસ્પરમેં કથા આદિકે કરનેમેં સંલગ્ન-ચિત્ત હો
જાતા હૈ તો એસી સ્થિતિમેં પ્રમાદકે વશવર્તી હુએ उस મુનિસે પ્રતિલેખના
કરતે સમયમેં હસ્તસંચાલન દ્વારા જલમૃત ઘટાદિક મો ગુડક સકતે હૈં ।
उनके गुड़क जानेसे मिट्टी, अग्नि, बीज एवं कुन्थु आदिक जीवोंकी विरा
धना होती है क्योंकि वे सब जीव उस पानीमें अवश्य प्लावित हो
जाते हैं । जहां अग्नि होती है वहां अवश्य ही वायु होती है इस प्रकार
प्रतिलेखनामें असावधान बना हुआ मुनि द्रव्यरूपसे षट्जीवनिकायका
विराधक होता है । तथा भावकी अपेक्षा प्रमत्त होनेकी वजहसे वह आत्म
और संयमका विराधक होता है । इस लिये प्रतिलेखनाके अवसर में
“परस्पर ये कथा आदि करना हिंसाके कारण हैं” ऐसा जानकर साधुको
इनका परिहार करना चाहिये ॥ २९ ॥ ३० ॥

ભાવાર્થ—કુંભાર આદિકી શાલા આદિમાં સ્થિત મુનિ પ્રતિલેખના કરતી
વખતે જો પરસ્પરમાં વાતો આદિ કરવામાં સંલગ્નચિત્ત બની બીજા છે ત્યાં
પ્રમાદવશવર્તી બનીને તેવી સ્થિતિમાં તે મુનિથી પ્રતિલેખના કરતી વખતે
હાથના સંચાલનથી જળ ભરેલ પાત્ર પશ્ચ હોળાઈ બીજા છે, એના ઢળી જવાથી
માટી, અગ્નિ, બીજ, અને કુન્થવા આદિ જીવોની વિરાધના થાય છે. કેમકે,
જો સઘળા જીવ જો પાણીમાં અવશ્ય ભીજાઈ બીજા છે. જ્યાં અગ્નિ હોય છે,
ત્યાં અવશ્ય વાયુ હોય છે. આ પ્રમાણે પ્રતિલેખનામાં અસાવધાન બનેલ મુનિ
દ્રવ્યરૂપથી ષટ્જીવનીકાયના વિરાધક બને છે. તથા ભાવની અપેક્ષા પ્રમત્ત
હોવાના કારણે તે આત્મા અને સંયમના વિરાધક બને છે. આ માટે પ્રતિ-
લેખનાના અવસરમાં “ પરસ્પર આવી વાતો વગેરે કરવી હિંસાનું કારણ છે. ”
એવું બાણીને સાધુએ તેનો પરિહાર કરવો જોઈએ. ॥૨૯॥૩૦॥

મરિચકો યથા મવતિ તથા—

પૂર્ણ-પુલ્હી-આઝકાપ, તેઝ-વાઝ-વૃણસ્સહતસાળ ।

પલિલેહના આઝત્તો, હેળ્હપિ આરાહઓ હોઈ ॥૩૧॥

છાયા—પૃથિવ્યપ્કાયયોઃ, તેજોવાયુવનસ્પતિપ્રસાનામ્ ।

પ્રતિલેહનાયામાયુક્તઃ, પળ્ણામપિ આરાધકો મવતિ ॥૩૧॥

ટીકા—‘પુલ્હી’ ઇત્યાદિ—

પ્રતિલેહનાયામ્ આયુક્તઃ=ઉપયોગસરિતઃ સંયતઃ પૃથિવ્યપ્કાયયોઃ તેજોવાયુ-
વનસ્પતિપ્રસાનાં પળ્ણામપિ આરાધકો મવતિ । ‘પલિલેહના’ ઇત્યન્ન સપ્તમ્યર્થ
મયમા ॥૩૧॥

ઇત્યં દિવસસ્ય પ્રથમપૌરુષીકૃત્યમુક્તમ્ । તદુત્તર દ્વિતીયપૌરુષીકૃત્યમભિવાત
વ્યમ્ । પરન્તુ ‘વીર્ય દ્વાળ સ્ત્રિયાયર્થ’ ઇત્યનેન ધ્યાનમુક્તમેવ । અતઃ એવામ્ નોક્તમ્

નિર્દોષ પ્રતિલેહના કરતા જુલા મુનિ જિસ પ્રકાર આરાધક હોતા હૈ
સો કહતે હૈ—‘પુલ્હી’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(પલિલેહના આઝત્તો-પ્રતિલેહનાયામ્ આયુક્તઃ) પ્રતિ
લેહનામે સાધધાન મુનિ (પુલ્હી-આઝકાપ, તેઝ-વાઝ-વૃણસ્સહતસાળ
છેળ્હપિ આરાહઓ હોઈ-પૃથિવ્યપ્કાયયોઃ તેજોવાયુ વનસ્પતિપ્રસાનામ્
પળ્ણામપિ આરાધકઃ મવતિ) પૃથિવીકાય, અપકાય, વાયુકાય તથા વનસ્પ
તિકાય પર્વ પ્રસકાય જન છદ્ બીજનિકાયોંકા આરાધક માના જાતાં હૈ ॥૩૧॥

ઇસ પ્રકાર દિનકી પ્રથમ પૌરુષીકા યહ કર્તવ્ય યદાતક કહા હૈ ।
ઇસકે બાદ દ્વિતીય પૌરુષીકા કર્તવ્ય કહના બાહિયે યા સૌ યહ બી
“વીર્ય દ્વાળ સ્ત્રિયાયર્થ” ઇસ ગાથાંશ દ્વારા કહ હી દિયા હૈ, ઇસલિયે

નિર્દોષ પ્રતિલેહના કરી રહેલ મુનિ એ પ્રમાણે આરાધક હોય છે તે
કહે છે.—“પુલ્હી” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—પલિલેહના આઝત્તો-પ્રતિલેહનાયામ્ આયુક્તઃ પ્રતિલેહનામાં
સાધધ મુનિ પુલ્હી આઝકાપ તેઝ વાઝ વૃણસ્સહ તસાળ છેળ્હપિ આરાહઓ હોઈ-પૃથિ
વ્યપ્કાયયોઃ તેજોવાયુવનસ્પતિપ્રાધાનામ્ પળ્ણામપિ આરાધકઃ મવતિ પૂથવીકાય,
અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને પ્રસકાય, અતઃ છ લવનીકા
વના આરાધક માનવામાં આવે છે ॥૩૧॥

આ પ્રમાણે દિવસની પ્રથમ પૌરુષીકા આ કર્તવ્ય બહી સુધી કહેવામાં
આવેલ છે. આના પછી બીજી પૌરુષીકા કર્તવ્ય કહેવું બેઠતું તે પણ “વીર્ય
દ્વાળ સ્ત્રિયાયર્થ” આ ગાથાંશ દ્વારા કહી દેવામાં આવેલ છે આ માટે બહી

उभयं चैतदवश्यकर्तव्यम् । अथ तृतीयपौरुषीकृत्यमपि किमेवमवश्यं कर्तव्यम्, उत कारण उत्पन्ने एव ? इति शङ्कापरिहारार्थमाह—

मूलम्--तद्व्याए पोरिसीए, भक्तपाणं गवेसए ।

छण्हमन्नयरागम्मि, कारणम्मि समुट्ठिए ॥३२॥

छाया--तृतीयायां पौरुष्यां, भक्तपानं गवेपयेत् ।

पण्णामन्यतमस्मिन्, कारणे समुत्थिते ॥ ३२ ॥

टीका—‘तद्व्याए’ इत्यादि—

मुनिरनन्तरं वक्ष्यमाणानां षण्णां कारणानां मध्ये अन्यतमस्मिन् कारणे समुत्थिते समुत्पन्ने तृतीयायां पौरुष्यां भक्तपानं गवेपयेत् । औत्सर्गिकमेवेदं तृतीय-पौरुषीभक्तपानगवेपणम् । अन्यथा हि स्थविरकल्पिणानामपि यथाविहितकाल

यहाँ नहीं कहा है । स्वाध्याय और ध्यान यह दोनों साधुको अवश्य ही करना चाहिये । अब कोई ऐसा प्रश्न करता है कि तृतीय पौरुषी का कर्तव्य साधुको अवश्य करना ही चाहिये या किसी कारणके उपस्थित होने पर ही करना चाहिये ? सो इसका उत्तर सूत्रकार कहते हैं—

‘तद्व्याए’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि(छण्हमन्नयरागम्मि कारणम्मि समुट्ठिए—पण्णामन्यतर-स्मिन् कारणे समुपस्थिते)वक्ष्यमाण इन छह कारणोंमेंसे किसी एक कारणके उपस्थित होने पर (तद्व्याए पोरिसीए—तृतीयायां—पौरुष्यां) तृतीय पौरुषीमें (भक्तपाणं गवेसए—भक्तपानं गवेपयेत्) भक्तपानकी गवेषणा करे । यह भक्तपानकी गवेषणा साधुके लिये तृतीय पौरुषीमें औत्सर्गिक ही है । नहीं तो स्थविरकल्पिक साधुओंको भी यथाविहितकालमें ही

ठडेल नथी आ स्वाध्याय अने ध्यान अने साधुओ अवश्य करवा नेछओ. छवे न्यारे केछ ओवो प्रश्न करे छे के, त्रीओ पौरुषीनु कर्तव्य साधुओ अवश्य करवुं न नेछओ. अथवा केछ कारण उपस्थित थतां करवु नेछओ ? तो ओनो उत्तर सूत्रकार ठडे छे—“तद्व्याए” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि छण्हमन्नयरागम्मि कारणम्मि समुट्ठिए—पण्णामन्यतरस्मिन् कारणे समुपस्थिते वक्ष्यमाण आ छ कारणोंमांथी केछ ओक कारणना उपस्थित थवाथी तद्व्याए पोरिसीए—तृतीयायां पौरुष्यां त्रीओ पौरुषीमां भक्तपाण गवेसए—भक्तपानं गवेपयेत् भक्तपाननी गवेषणा करे आ भक्तपाननी गवेषणा साधुना भाटे त्रीओ पौरुषीमां औत्सर्गिक न छे नही तो स्थविरकल्पिक साधुओंको भी यथाविहितकालमें ही

भक्तिप्रसक्तो यथा भवति तथा—

मृष्म-पुष्प-आउक्ताप, तेऊ-वाऊ-वृणस्सइतसाण ।

पडिलेहेणा आउत्तो, छेण्हपि आराहओ होइ ॥३१॥

छाया—पृथिव्यप्काययोः, तेजोवायुवनस्पतिप्रसक्तानाम् ।

प्रतिष्ठेत्स्वनायामायुक्तः, पञ्चामपि आराधको भवति ॥३१॥

टीका—‘पुष्प’ इत्यादि—

प्रतिष्ठेत्स्वनायाम् आयुक्तः—उपयोगसहितः संयतः पृथिव्यप्काययोः तेजोवायु
वनस्पतिप्रसक्तानां पञ्चामपि आराधको भवति । ‘पडिलेहेणा’ इत्यत्र सप्तम्यर्थे
मयमा ॥३१॥

इत्वं द्विसप्तस्य प्रथमपौरुषीकृत्यमुक्तम् । तदुत्तर द्वितीयपौरुषीकृत्यमभिधात
व्यम् । परन्तु ‘वीर्यं क्षाणं क्षियायई’ इत्यनेन ध्यानमुक्तमेव । अत एवात्र नोक्तम्

निर्दोषं प्रतिष्ठेत्स्वना करता दुष्ठा मुनि जिस प्रकार आराधक होता है
सो कहते हैं—‘पुष्प’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पडिलेहेणा आउत्तो—प्रतिष्ठेत्स्वनायाम् आयुक्तः) प्रति
ष्ठेत्स्वनायाम् सावधान मुनि (पुष्प-आउक्ताप, तेऊ-वाऊ-वृणस्सइतसाणं
छेण्हपि आराहओ होइ—पृथिव्यप्काययोः तेजोवायु वनस्पतिप्रसक्तानाम्
पञ्चामपि आराधकः भवति) पृथिवीकाय, अपकाय, वायुकाय तथा वनस्प
तिकाय एवं प्रसक्तान् इन छह बीजविकायोंका आराधक माना जाता है ॥३१॥

इस प्रकार द्विनकी प्रथम पौरुषीका यह कर्तव्य यहाँतक कहा है ।
इसके बाद द्वितीय पौरुषीका कर्तव्य कहना चाहिये था सो वह भी
“वीर्यं क्षाणं क्षियायई” इस गायत्र्या द्वारा कह ही दिया है, इसलिये

निर्दोषं प्रतिष्ठेत्स्वना करी रहेल मुनि के प्रभावे आराधक होय छे ते
कहे छे—“पुष्प” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—पडिलेहेणा आउत्तो—प्रतिष्ठेत्स्वनायाम् आयुक्तः प्रतिष्ठेत्स्वनाभां
सावधान मुनि पुष्प आउक्ताप तेऊ वाऊ वृणस्सइ तसाणं छेण्हपि आराहओ होइ—पृथि
व्यप्काययोः तेजोवायुवनस्पतिप्रसक्तानाम् पञ्चामपि आराधकः भवति पृथिवीकाय,
अपकाय, तेजस्ककाय, वायुकाय, वनस्पतिकाय अने प्रसक्तान्, आ छे उपनीका
वना आराधके मानवार्थ आवे छे ॥३१॥

आ प्रभावे द्विसप्तस्य प्रथम पौरुषीका का कर्तव्य करी मुनी कहेवार्थ
आवे छे आना बली नील पौरुषीका कर्तव्य कहेवु ओछु ते पद “वीर्य
क्षाणं क्षियायई” आ गायत्र्या द्वारा करी देवार्थ आवे छे आ भये करी

उभयं चैतदवश्यकर्तव्यम् । अथ तृतीयपौरुषीकृत्यमपि किमेवमवश्यं कर्तव्यम्, उत कारण उत्पन्ने एव ? इति शङ्कापरिहारार्थमाह—

मूलम्--तद्व्याप्तं पोरिसीष्टं, भक्तपाणं गवेसष्टं ।

छण्हमन्नयरागम्मि, काँरणम्मि समुट्ठिए ॥३२॥

छाया--तृतीयायां पौरुष्यां, भक्तपानं गवेपयेत् ।

पण्णामन्यतमस्मिन्, कारणे समुत्थिते ॥ ३२ ॥

टीका—‘तद्व्याप्तं’ इत्यादि—

मुनिरनन्तरं वक्ष्यमाणानां पण्णां कारणानां मध्ये अन्यतमस्मिन् कारणे समुत्थिते =समुत्पन्ने तृतीयायां पौरुष्यां भक्तपानं गवेपयेत् । औत्सर्गिकमेवेदं तृतीय-पौरुषीभक्तपानगवेपणम् । अन्यथा हि स्थविरकल्पिणानामपि यथाविहितकाल

यहाँ नहीं कहा है । स्वाध्याय और ध्यान यह दोनों साधुको अवश्य ही करना चाहिये । अब कोई ऐसा प्रश्न करता है कि तृतीय पौरुषी का कर्तव्य साधुको अवश्य करना ही चाहिये या किसी कारणके उपस्थित होने पर ही करना चाहिये ? सो इसका उत्तर सूत्रकार कहते हैं—

‘तद्व्याप्तं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि(छण्हमन्नयरागम्मि कारणम्मि समुट्ठिए—पण्णामन्यतर-स्मिन् कारणे समुपस्थिते)वक्ष्यमाण इन छह कारणोंमेंसे किसी एक कारणके उपस्थित होने पर (तद्व्याप्तं पोरिसीष्टं—तृतीयायां—पौरुष्यां) तृतीय पौरुषीमें (भक्तपाणं गवेसष्टं—भक्तपानं गवेपयेत्) भक्तपानकी गवेपणा करे । यह भक्तपानकी गवेपणा साधुके लिये तृतीय पौरुषीमें औत्सर्गिक ही है । नहीं तो स्थविरकल्पिक साधुओंको भी यथाविहितकालमें ही

छेले नथी आ स्वाध्याय अने ध्यान अने साधुअे अवश्य करवां जेछे अे । अवे ज्यारे केछे अेवे प्रश्न करे छे के, त्रीछ पोरुषीअ कर्तव्य साधुअे अवश्य करवुं न जेछे अथवा केछे कारण उपस्थित थतां करवु जेछे ? तो अेने उत्तर सूत्रकार छे छे—“तद्व्याप्तं” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि छण्हमन्नयरागम्मि कारणम्मि समुट्ठिए—पण्णामन्यतरस्मिन् कारणे समुपस्थिते वक्ष्यमाण आ छ कारण्णामाथी केछे अेक कारण्णना उपस्थित थवाथी तद्व्याप्तं पोरिसीष्टं—तृतीयायां पौरुष्यां त्रीछ पोरुषीमां भक्तपाण गवेसष्टं—भक्तपानं गवेपयेत् भक्तपाननी गवेपणा करे आ भक्तपाननी गवेपणा साधुना भाटे त्रीछ पोरुषीमां औत्सर्गिक न छे । नही तो स्थविरकल्पिक साधुअेने पण्

मेष मक्तादिगवेषणमापद्येत । तेषां तु तत्परेष्वप्रचलितमोजनकालेष्वपि भिक्षा कालः । उक्तं च—

“सहकाले चरे भिक्षुः, कुञ्जा पुरिसकारियं ।
अलासुचि न सोइज्जा, तथोचि अहियासए ॥”

छाया—सचि काले चरेषु भिक्षुः, कुर्यात् पुरुषकारम् ।
अलाम इति न लोच्येत, तप इति अभिसहेत ॥” इति ॥

पञ्चमन्यतमस्मिन् कारणे समुपास्थिते एव मक्तपानगवेषणं कर्तव्यम् न त्वन्यथा ॥ ३२ ॥

कारणपट्टकमाह—

मूलम्—वेयणं वेयावधेचे, इरियहाए यं सजमहाए ।

तंह पाणवत्तिधाए, छिट्ठ पुण धम्मचिंताए ॥ ३३ ॥

छाया—वेदनायै वेयावृत्तयाय, ईयायाय च सपमायाय ।
तथा प्राणप्रत्ययाय, पठं पुनर्धर्मचिन्तायै ॥ ३३ ॥

टीका—‘वेयण’ इत्यादि—

वेदनायै—वेदना छन्दस्पोषलक्षणत्वात् श्रुतिपासावेदना समुच्छेदार्यम्, इति

‘भक्तादिककी गवेषणा करनेका प्रसंग प्राप्त होगा । अतः निम्न २ देशका प्रचलित मोजनकाल ही साधुओंके भिक्षाका काल है ऐसा जानना चाहिये । उक्तं च—

“सहकाले चरे भिक्षुः, कुञ्जा पुरिसकारियं ।

अलासुचि न सोइज्जा, तथोचि अहियासए ॥” (दशै अ ५ उ २ गा ६)

अर्थात्—मुनि देशानुसार भिक्षाके उचित समयमें ही भिक्षाके छिये जावे उससाहपूर्वक भिक्षार्थ भ्रमणरूप पुरुषार्थ करे कभी भिक्षाका लाभ न हो तो ‘भाज मेरे सहज ही तप हो गया’ ऐसा विचार करके सन्तुष्ट रहे ॥ ३२ ॥

यथा विहित कालभाज भक्तादिनी गवेषणा करवाने। प्रसंग प्राप्त वशे जायी लुभा लुभा देखने। प्रचलित लोचनकाण च साधुओंनी भिक्षाने। काल छे जियुं अथपुं लोभ जे। उक्तं पक्ष छे—

“सहकाले चरे भिक्षुः, कुञ्जा पुरिसकारियं ।

अलासुचि न सोइज्जा तथोचि अहियासए ॥”

(दश. वै. अ. च. उ. २ गा. ६)

अर्थात्—मुनि देशानुसार भिक्षाना उचित समयभाज भिक्षाना भूटे लाभ अने उत्साह पूर्वक भिक्षार्थ भ्रमणरूप पुरुषार्थ करे काल वधत भिक्षाने लाभ न पाव तो “आने भाग्यी सकेने च तप था जियुं ” जेबे विचार करीने सन्तुष्ट रहे. ॥ ३२ ॥

પ્રથમમ્, વૈયાવૃત્ત્યાય=ક્ષુધાદિવાધિતો ગુરુગ્લાનાદિનાં ચ વૈયાવૃત્ત્ય કર્તુમક્ષમઃ
 સ્યાદતો વૈયાવૃત્ત્યાર્થમ્, इति द्वितीयम् । ईर्यार्थाय-ईर्या=ईर्यासमितિस्तदर्थाय=
 તન્નિમિત્તમ્, ક્ષુત્પિપાસાસમાકુલઃ-ईर्यासमितिसमाराधयितुं न शक्नोति, इति
 ત્રીતીયમ્ । च=पुनः संयमार्थाय=संयमं पालयितुम्, आहारादिकमन्तरा हि कच्छ
 મહાકચ્છયોરિવ-कच्छमहाकच्छौ हि द्वौ भ्रातरौ ऋषभदेवसहप्रव्रजितौ भगवति
 પ્રતિમાસ્થિતે આહારાદિકમલઃપ્ત્વા ક્ષુધાર્ત્ત્વેન મયમે સીદન્તૌ તાપસત્ત્વમાપન્નો
 તદ્વત્ સંયમો દુરનુપાલઃ સ્યાત્, इति चतुर्थम् । तथा-प्राणप्रत्ययाय=प्राणत्रा-
 णहेतवे, अवधिना ह्यात्मनोऽपि प्राणोपक्रमणे हिंसा स्यात्, इति पञ्चमम् ।

છહ કારણોમેંસે કોઈ એક કારણ જ્ય ઉપસ્થિત હો જાવે ત્ય હી
 સાધુકો ભક્તપાનકી ગવેષણા કરની चाहिये-अन्यथा नहीं । वे छह
 कारण ये हैं-‘वेयण’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वेयण-वेदनायै) क्षुत् पिपासा आदि वेदनाके उपशमके
 लिये १ (वेयावच्चे-वैयावृत्याय) गुरु, ग्लान आदि मुनिजनोंकी सेवारूप
 वैयावृत्ति करनेके लिये २ (इरियट्ठाए-ईर्यार्थाय) ईर्यासमितिकी आराधना
 करनेके लिये ३ (संजमट्ठाए-संयमार्थाय) संयम पालन करनेके लिये ४
 तथा (प्राणवत्तियाए-प्राणप्रत्ययाय) प्राणोंकी रक्षाके लिये ५ (धम्म चिंताए
 धर्मचिन्तायै) धर्मध्यानकी चिन्ताके लिये ६ भक्तपानकी गवेषणा करना चाहिये ।

भावार्थ—भक्तपानकी गवेषणा इन छह कारणोंमें से कोई एक
 कारण उपस्थित हो जावे तो ही करना चाहिये-ऐसा जो पहिले कहा
 गया है सो उन्हीं कारणोंको सूत्रकार कहते हैं—उनमें सर्व प्रथम

છ કારણોમાંથી કોઈ એક કારણ ઉપસ્થિત થઈ જાય ત્યારે જ સાધુએ
 ભક્તપાનની ગવેષણા કરવી જોઈએ એ સિવાય નહીં. તે છ કારણ આ છે—

“वेयण” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—वेयण-वेदनाय क्षुत् पिपासा आदिनी वेदनाया उपशमने
 भाटे (१) वेयावच्चे-वैयावृत्याय गुरु, ग्लान आदि मुनिजनोनी सेवारूप वैयावृत्ति
 કરવા માટે (२) इरियट्ठाए-ईर्यार्थाय ईर्या સમિતિની અરાધના કરવા માટે (३)
 संजमट्ठाए-संयमार्थाय संયમ પાલન કરવા માટે (४) तथा प्राणवत्तियाए-प्राणप्रत्य-
 याय प्राणोनी रक्षाने માટે (५) धम्मचिंताए-धर्मचिन्तायै धર્મધ્યાનની ચિન્તાને
 માટે (६) ભક્તપાનની ગવેષણા કરવી જોઈએ

भावार्थ—भक्तपाननी गवेषणा आ छ कारणोभाथी कौछिअेक कारण उपस्थित
 થઈ જાય તો જ કરવી જોઈએ એવું જ પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે એજ
 કારણોને સૂત્રકાર બતાવે છે—આમાં સર્વપ્રથમ કારણ વેદના છે-ક્ષુધા અથવા

ધર્મચિન્તાયે=ધર્મધ્યાનચિન્તાર્યં શુભયંચિન્તાય ચા, શુભિપાસા વ્યાકુલો ન ધમચિન્તાં
કતુ શ્ચનોતિ । इति पृष्ठ कारणम् । एमि पदमिः कारणैर्मुनिर्मक्तपान गवेपयेत् ।
'वेपण' इति छत्रविमक्तिको निर्देश । 'वेयावणे' इत्यत्र चतुर्पर्यये प्रथमा ॥३॥

કારણ વેદના છે-છુધા અથવા પિપાસાકી જય વેદના ઉપસ્થિત
હોયે તય उसकी शान्तिके लिये साधुको आहार पानीकी गवेपणा करना
चाहिये । बिना आहार पानीके साधु गुरु ग्लान आदिकी सेवा यथावत्
नहीं कर सकता है-अत वैयावृत्त्यरूप तपस्याकी आराधना निमित्त
आवश्यक है, कि आहार पानीका उपयोग किया जाय । साधु जब तक
शुभिपसासे व्याकुल व्याकुल होता रहेगा उससे ईर्ष्यासमितिकी परि
पालना तयतक नहीं हो सकती है । अत इसकी पालना निमित्त आहार
पानीकी गवेपणा करना साधुके लिये आवश्यक है । आहार आदिके बिना
कच्छ महाकष्टकी तरह संयमका परिपालन दुष्कर होता है । जैसे कच्छ
महाकष्ट ये दो भाई थे, वे दोनों भगवान् ऋषभदेवस्वामीके साथ दीक्षा
ली थी, एक समय भगवान् प्रतिमामें विराजमान थे उस समय आहारादि
के न मिलने से संयम पालन में असमर्थ होकर तापस बन गये इसलिये
संयमको अच्छी तरह पालन करनेके लिये आहार पानीकी गवेपणा करना
उचित है । बिना आहार पानीके अविधिपूर्वक देहका विसर्जित करना
आत्मघात है । अत इस आत्मघातसे पचनेके लिये-प्राणोंके परिप्राणके

પિપાસાની વેદના બ્યારે ઉપસ્થિત થઇ બાવ ત્યારે તેની શાન્તીના માટે સાધુએ
આહાર પાણીની ગવેપણા કરવી જોઈએ. આહાર પાણીના વગર સાધુ શુર,
આદિની સેવા યથાવત્ કરી શકતા નથી. આથી વૈયાવૃત્ત રૂપ તપસ્યાની આરા
ધના નિમિત્ત આવશ્યક છે કે, આહાર પાણીને ઉપયોગ કરવામાં આવે, સાધુ
બધાં સુખી ક્રુધા અને પિપાસાથી આકુળ બ્યાકુળ થતા હોય છે ત્યાં સુખી
તેનાથી ઈર્ષ્યા સમિતિની પરિપાલના થઈ શકતી નથી. આથી જોની પાલના
નિમિત્ત આહાર પાણીની ગવેપણા કરવી સાધુ માટે આવશ્યક છે. આહાર
આદિના વગર કચ્છ, મહાકચ્છની માફક સંયમનું પરિપાલન શુભુ અસંભવ છે.
આ કચ્છ-મહાકચ્છ બે ભાઈઓ હતા તેઓએ ભગવાન ઋષભ દેવસ્વામીની સાથે
દીક્ષા લીધી હતી એક વખત ભગવાન પ્રતિમામાં વિરાજિત હતા ત્યારે તેઓને
આહારાદિ ન મળવાથી સંયમ પાળવામાં અસમર્થ થઈને તાપસો બની બચા.
આ માટે સંયમને ચારી રીતે પાલન કરવા સારું. આહાર પાણીની ગવે
પણા કરવી ઉચિત છે. આહાર પાણી વગર અવિધિ પૂર્વક દેહનું વિસર્જન
કરવું તે આપઘાત કરવા સમાન છે. આથી જોવા આત્મઘાતથી બચવા માટે

અથ યૈઃ કારણૈર્મક્તાદિગ્રહણં ન કર્તવ્યં, તાનિ કારણાનિ પ્રસ્તુવન્ પ્રાહ—
મૂલમ—નિર્ગંથો ધિઙ્મંતો, નિર્ગંથી વિ નં કરિજ્જં છંહિં ચેવં ।

ઠાણેહિં તું ઈમેહિં અણતિક્કમણા યં સે^૩ હોંઈ^૩ ॥૩૪॥

છાયા—નિર્ગંથો ધૃતિમાન્ નિર્ગંથી અપિ ન કુર્યાત્પદ્મિરેવ ।

સ્થાનૈસ્તુ એમિઃ, અનતિક્રમણં ચ તસ્ય ભવતિ ॥ ૩૪ ॥

ટીકા—‘નિર્ગંથો’ ઇત્યાદિ—

ધૃતિમાન્=ધર્માચરણં પ્રતિ ધૈર્યયુક્તો નિર્ગંથઃ સાધુઃ, ધૃતિમતી નિર્ગંથી—
સાધ્વી, સાડપિ એમિઃ=અનન્તરં વક્ષ્યમાણૈઃ પદ્મિરેવ સ્થાનૈસ્તુ ભક્તપાનગવેષણં
ન કુર્યાત્ । તસ્ય ફલમાહ—‘અણતિક્રમણા’ ઇત્યાદિ । તસ્ય નિર્ગંથસ્ય તસ્યા
નિર્ગંથ્યાથ અનતિક્રમણં=સંયમયોગાનામનુલ્લઙ્ગનં ભવતિ ॥૩૪॥

લિયે—આહારપાનીકા લેના આવશ્યક હૈ । ધર્મધ્યાનકી ચિન્તા મી જવ
તક આહારપાની ન મિલ જાવે તવતક નિશ્ચિન્તરૂપસે નહીં સધતી હૈ ।
અતઃ ઇસ ધ્યાનકી ચિન્તાકે લિયે આહારપાનીકા લેના આવશ્યક હૈ । યે
છહ કારણ હૈ । ઇન છહ કારણોંકો લેકર મુનિ આહાર પાનીકી ગવેષણા કરે ॥૩૩॥

જિન કારણોંસે ભક્ત આદિકા ગ્રહણ સાધુકો નહીં કરના ચાહિયે
સૂત્રકાર ઉન કારણોંકો કહતે હૈ—‘નિર્ગંથો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ધીઙ્મંતો-ધૃતિમાન્) ધર્માચરણકે પ્રતિ ધૈર્યશાલી
(નિર્ગંથો-નિર્ગંથઃ) નિર્ગંથ સાધુ અથવા ધૃતિમતી (નિર્ગંથી-નિર્ગંથી)
સાધ્વી યે દોનોં મી (ઈમેહિં-એમિઃ) ઇસ વક્ષ્યમાણ (છંહિં એવ ઠાણેહિં-
પદ્મિરેવસ્થાનૈ) છહ સ્થાનોંકે ઉપસ્થિત હોને પર (ન કરિજ્જ-ન કુર્યાત્)

પ્રાણોના પરિત્રાણને માટે આહાર પાણી દેવા આવશ્યક છે. ધર્મધ્યાનની
ચિંતા પણ જ્યાં સુધી આહાર પાણી ન મળે ત્યાં સુધી નિશ્ચિત રૂપથી સાધી
શકાતી નથી આથી આ ધ્યાનની ચિંતાના માટે આહાર પાણીનું લેવું આવશ્યક છે.
આ છ કારણ છે. આ છ કારણોને લઈને મુનિ આહાર પાણીની ગવેષણા કરે ॥૩૩॥

જે કારણોથી ભક્ત આદિનું ગ્રહણ સાધુએ ન કરવું જોઈએ એ કારણોને
સૂત્રકાર બતાવે છે—“ નિર્ગંથો ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ધિઙ્મંતો-ધૃતિમાન્ ધર્માચરણના તરફ સંપૂર્ણપણે ધૈર્યશાળી
નિર્ગંથો-નિર્ગંથ નિર્ગંથ સાધુ અથવા ધૃતિમતી નિર્ગંથી-નિર્ગંથી સાધ્વી એ
બન્ને પણ ઈમેહિં-એમિ આ વક્ષ્યમણ છંહિં એવ ઠાણેહિં-પદ્મિરેવ સ્થાનૈ. છ
સ્થાનોના ઉપસ્થિત થવાથી ન કરિજ્જ-ન કુર્યાત્ ભક્તપાનની ગવેષણા ન કરે.

पद स्वानान्याह—

मूलम्—आयके उवसगो, तितिकलैया वमचैरगुत्तीसु ।

पाणिदेया तवहेउ, सरीरवोच्छेयणद्वया ॥ ३५ ॥

छात्रा—आतडे उपसर्गे, तितिसया ब्रह्मचर्यगुप्तिषु ।

प्राणिदयातपोहेतोः, शरीरव्युच्छेदनार्थाय ॥ ३५ ॥

टीका—‘आयके’ इत्यादि—

आतडे—ज्वरादिरोगे निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थी वा भक्तपानगवेपणं न कुर्यात् । इति प्रथमम् । तथा—उपसर्गे—देवमनुष्यतिर्यङ्मृतोत्पाते । इति द्वितीयम् । उभयत्र तन्नि-
वादनार्थमिति गम्यम् । तथा—तितिसया—सहनशीलत्वरूपद्वयना ब्रह्मचर्यगुप्तिषु
तितिसा विना मनोव्याकुलतासमुत्पत्तौ ब्रह्मचर्यगुप्तिरसाध्या, ब्रह्मचर्यगुप्तिर्य-
मुपादेया वा तितिसा वस्तुपादनार्थं भक्तपानं न गवयेदिति भावः । इति तृती-
यम् । तथा—प्राणिदया तपोहेतोः = वर्षादिष्वपकायादिजीवधार्यम्, इति
भक्तपानकी गवेपणा न करे । (अणतिक्रमणा तस्म होइ—अनतिक्रमणं
तस्य भवति) एसा करनेसे उनके समय योगोंका उल्लंघन होता है ॥ ३४ ॥

वे छह स्थान ये हैं—‘आयके उवसगो’ इत्यादि ।

अवधार्य—(आयके—आतडे) ज्वरादिक रोगक होने पर साधु अथवा
साध्वीको भक्तपानकी गवेपणा नहीं करना चाहिये । (उवसगो—उपसर्गे)
देव, मनुष्य, एव तिर्यङ्म कृत उपसर्ग होने पर भक्तपानकी गवेपणा
नहीं करना चाहिये । (वमचैरगुत्तीसु तितिकलैया ब्रह्मचर्यगुप्तिषु तितिसया)
तथा ब्रह्मचर्यरूप गुप्तिकी ब्रह्मचर्यका रक्षणके लिये सपादन करनेके लिये साधु
साध्वीको भक्तपानकी गवेपणा नहीं करना चाहिये । (पाणि दया तव
हेउ—प्राणि दया तपोहेतोः) वर्षादिकमें अपकायादि जीवोंकी रक्षाके लिये ।

अणतिक्रमणा तस्म होइ—अनतिक्रमण तस्य भवति अथ ३२वांही तेभना समय
येजेनु उल्लंघन थाय ॥ ३४ ॥

ते छ स्थान आ छे—‘आयके उवसगो’—इत्यादि ।

अवधार्य—आयके—आतडे—ज्वरादिक रोग होवाही साधु अथवा साध्वीके
भक्तपानकी गवेपणा ३२वीं न भेदके, उवसगो—उपसर्गे देव मनुष्य अने तिर्यङ्म
कृत उपसर्ग अथवा भक्तपानकी गवेपणा न करवी भेदके, वमचैरगुत्तीसु
तितिकलैया—ब्रह्मचर्यगुप्तिषु तितिसया तथा ब्रह्मचर्यरूप गुप्तिनी सहनशीलताने
सपादन करवा आटे साधु साध्वीके भक्तपानकी गवेपणा न करवी भेदके,
पाणिदया तवहेउ—प्राणिदया तपोहेतोः वर्षादा वर्षादिक अपकाय आदिना एवेनी

चतुर्थम् । तपोहेतोः=चतुर्थभक्तादिरूपतपस्यार्थं च, इति पञ्चमम् । तथा-शरीर-
व्युच्छेदनार्थाय=उचितकालेऽनशनं च कर्तुं निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थी च भक्तपानगवेपणं
न कुर्यात् । इति पष्ठम् । एतैः पडभिः कारणैर्निर्ग्रन्थेन निर्ग्रन्थ्या वा भक्तपानं
परित्याज्यम् ॥ ३५ ॥

मुनिर्भक्तपानगवेपणां कुर्वन् केन विधिना कियत्क्षेत्रं पर्यटेत्तदाह—

मूलम्—अवसेसं भंडगं गिज्झा, चक्खुसा पडिलेहए ।

परमच्चजोर्यणाओ, विहारं विहरए मुणी ॥३६॥

अवशेषं भाण्डकं गृहीत्वा, चक्षुषा प्रतिलेखयेत् ।

परमर्धयोजनाद्, विहारं विहरेन्मुनिः ॥ ३६ ॥

टीका—‘अवसेसं’ इत्यादि—

मुनिः अवशेषम्—निरवशेषं=भिक्षाधानिसहितं समस्तं, भाण्डकम्=उपकरणम्
चक्षुषा प्रतिलेखयेत् । ततो मुनिः पात्रमादाय परम्=उत्कृष्टम् अर्धयोजनतः=

चतुर्थभक्तादिरूप तपस्या करनेके लिये (शरीरवोच्छेयगृहाए—शरीर-
व्युच्छेदनार्थाय) तथा उचित समयमें अनशन करनेके लिये भक्तपानकी
गवेपणा नहीं करना चाहिये । ये छह कारण हैं कि जिनके उपस्थित
होनेपर साधु अथवा साध्वीको भक्तपानका परित्यागकर देना चाहिये॥३५॥

मुनिको भक्तपानकी गवेपणा करते हुए किस विधिसे कितने क्षेत्र
तक जाना चाहिये यह बात अब सूत्रकार कहते हैं—‘अवसेसं’ इत्यादि

अन्वयार्थ—मुनि (अवसेसं—अवशेषम्) भिक्षाधानी सहित समस्त
(भंडगं गिज्झा—भाण्डकं गृहीत्वा) वस्त्रपात्ररूप उपकरणोंकी पहिले
(चक्खुसा—चक्षुषा) नेत्रोंसे (पडिलेहए—प्रतिलेखयेत्) प्रतिलेखना करे

रक्षा भाटे चतुर्थं लक्षतादिश्च तपस्या करवा भाटे शरीरवोच्छेयगृहाए—शरीर
व्युच्छेदनार्थाय तथा उचित समयमा अनशन करवा भाटे लक्षतपाननी गवेपणा
न करवी जेधये. आ छ कारण छ के जेना उपस्थित थवाथी साधु अथवा
साध्वीये लक्षतपाननो परित्याग करी देवो जेधये. ॥ ३५ ॥

मुनिये लक्षतपाननी गवेपणा करती वणते कथं विधिथी अने केटला
क्षेत्र सुधी जतुं जेधये आ वात हुवे सूत्रकार बतावे छे—

“ अवसेसं ”—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि अवसेसं—अवशेषम् भिक्षाधानी सहित सधणा भंडगं
गिज्झा—भाण्डकं गृहीत्वा वस्त्र पात्रश्च उपकरणानि पडेला चक्खुसा—चक्षुषा आभेथी
पडिलेहए—प्रतिलेखयेत् प्रतिवेचना करी देवी जेधये. अर्थात्—भिक्षाधानी सहित

अथ योजनपरिमितप्रदक्षमाधित्य विहार-विहरत्यस्मि प्रदेक्षे विहार क्षेत्रं तं निहरेत्=विचरेत्। अर्धयोजनात्परतः क्षेत्रातीतमश्वनादिकं भवति, न सत् साधुभ्य कल्पते। अतोऽर्धयोजनपरिमित एव प्रदेक्षे साधुनाऽऽहारादिकं नेतव्यम् ॥ ३६ ॥

इत्थं विदित्योपाधये समागत्य गृह्यालोचनादि पूर्वकं भोजनादिकं कृत्वा यत्कुर्याददाह—

मूलम्—चउत्थीए पोरसीए, निखविचत्ताणं भायण ।

सज्झाय च तेषोकेज्जा, सव्वभावविभाषणं ॥३७॥

चतुर्थ्या पौरुष्या, निक्षिप्य भाजनम् ।

स्वाध्याय च तत् कुर्यात्, सर्वभावविभाषनम् ॥३७॥

टीका—‘चउत्थीए’ इत्यादि—

मुनि चतुर्थ्या पौरुष्या भाजनं=पात्रं निक्षिप्य=प्रत्युपेक्षणापूर्वकं वस्त्रे बध्वा

-भर्यात्-मिक्षाधानी (झोली) सहित समस्त यज्ञपात्रोंको अच्छी तरह नेत्रोंसे देख-भाल कर लेना चाहिय ताकि कोई जीवजन्तु उस पर न हो। पादमें उन्हें छेकर (उत्कृष्टम्-उत्कृष्टम्) ज्यादासे ज्यादा (अद्विजोयणाओ-अर्ध योजनात्) आधे योजन तक (विहार विहरण मुणी-विहारं विहरेत् मुनिः) आहार-पानीकी गवेषणा निमित्त पर्यटन करे। इससे आगे नहीं। क्योंकि दो कोसके उपरका अशनपानादिक साधुको अकल्पनीय कहा गया है ॥३६॥

इस प्रकार दो कोससे आहारपानी ला कर साधु उपाश्रयमें आवे और लाई हुई मिक्षा गुरुमहाराजको दिखलावे। उनसे आलोचना आदि ग्रहण कर फिर आहार पानी करके फिर क्या करे सो सूत्रकार इस शायाद्वारा प्रकट करते हैं—‘चउत्थीए’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि आहारपानी करके (चउत्थीए पोरसीए-चतुर्थ्या

स्रवणा वस्त्रपात्रेने सारी रीते आंजाभी जोध जवां जोधजे के जेभी केअ एव चतु जेना पर न कोय पछीभी जेने लधने वधारेभां वधारे अद्विजोयणाओ-अर्धयोजनात् अधी योजन मुणी विहार विहरण मुणी-विहार विहरेत् मुनिः आहार पाणीनी जवेषणा निमित्त पर्यटन करवुं जेनाभी आजन नही केमके, जे जाठना उष रतु अशनपानादिके साधुना भाटे अकल्पनीय जताववाभां आवेले छे ॥ ३६ ॥

आ प्रमासे जे जाठनी अहरथी आहार पाणी लधने साधु उपाश्रयभां आवे पोते लावेले बीक्षा गुरु महाशयने जतावे गुरुमहाशयनी आहोचना आदि प्रकट कर्वा पछी आहार पाणी करीने पछी शुं करे ते सूत्रकार जतावे छे—“चउत्थीए” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि आहार पाणी करीने चउत्थीए पोरसीए-चतुर्थ्या पौरुष्याम्

ततश्च सर्वभावविभावनं—सर्वे च ते भावाः सर्वभावाः—जीवाजीवादि सकलतत्त्वानि तेषां विभावनं=प्रकाशकं स्वाध्यायं कुर्यात् ॥ ३७ ॥

किं च—

मूलम्—पोरिसीए चउठभागे, वंदित्ताण तैओ गुरुं ।

पडिक्कमित्ता कालस्स, सिज्जं तु पडिलेहए ॥३८॥

छाया—पौरुष्याश्चतुर्थभागे, वन्दित्वा ततो गुरुम् ।

प्रतिक्रम्य कालस्य, शय्यां तु प्रतिलेखयेत् ॥ ३८ ॥

टीका—‘ पोरिसीए ’ इत्यादि—

मुनिः पौरुष्याः=चतुर्थपौरुष्याः चतुर्थभागे स्वाध्यायं समाप्य गुरुं वन्दित्वा ततः कालस्य प्रतिक्रम्य=कालप्रतिक्रमणं कृत्वा, तु=पुनः शय्यां प्रतिलेखयेत् ॥३८॥

पौरुष्याम्) चौथी पौरुषीमें (भायणं निक्खवित्ताण—भाजनं निक्षिप्य) प्रत्युपेक्षणापूर्वक पात्रोंको वस्त्रमें बांधकर रख देवे । (तओ—ततः) पश्चात् (सव्व भावविभावनं सज्झायं च कुज्जा—सर्व भावविभावनम् स्वाध्याय च कुर्यात्) जीवादिक समस्त तत्त्वोंके निरूपक स्वाध्यायको करे ॥३७॥

और भी कहते हैं—‘ पोरिसीए ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि (पोरिसीए चउठभागे—पौरुष्याश्चतुर्थभागे) दिनकी चौथी पौरुषीके चतुर्थ भागमें (सज्झायं—स्वाध्यायं समाप्य) स्वाध्यायको समाप्त कर (गुरुं वंदित्ताण—गुरुं वन्दित्वा) गुरु महाराजको और बड़ोंको वन्दना करे । उसके बाद (कालस्स पडिक्कमित्ता—कालस्य प्रतिक्रम्य) काल प्रतिक्रमण करके (सिज्जं तु पडिलेहए—शय्यां तु प्रतिलेखयेत्) अपनी शय्याकीप्रतिलेखना करे ॥ ३८ ॥

पछी मुनि चौथी पौरुषीमां भायण निक्खवित्ताण—भाजनं निक्षिप्य प्रत्युपेक्षणा पूर्वक पात्रोने वस्त्रमा बांधीने राखी दे. तओ—ततः आ पछी सव्वभावविभावनं सज्झायं च कुज्जा सर्वभावविभावन स्वाध्यायं च कुर्यात् एवादि संघणा तत्त्वोना निउपक स्वाध्यायने करे ॥ ३७ ॥

पणी पणु कडे छे—“ पोरिसीए ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि पोरिसीए चउठभागे—पौरुष्याश्चतुर्भागे द्विवसनी चौथी पौरुषीना चौथा भागमा स्वाध्यायने समाप्त करी गुरु वंदित्ताण—गुरुं वन्दित्वा गुरु महाराजने वन्दना करे, कालस्स पडिक्कमित्ता—कालस्य प्रतिक्रम्य काल प्रतिक्रमण करीने सिज्जतु पडिलेहए—शय्या तु प्रतिलेखयेत् पोतानी शय्यानी प्रतिदेखना करे ॥३८॥

किञ्च—

मूळम्—पासवणुच्चारभूमिं च, पडिलेहिजेज जेय जेई ।

काउर्स्सग्ग तओ कुज्जो, सव्ववुक्खविमोक्खण ॥३९॥

छाया—प्रस्रवणोच्चारभूमिं च, प्रतिलेखयेद् यतमानो यतिः ।

कायोत्सर्गं ततः कुर्यात्, सर्वदुःखविमोक्षणम् ॥ ३९ ॥

टीका—‘पासवणु’ इत्यादि—

यतमानं=यतनावान्, यतिः—भुनिः द्वादश द्वादश स्पण्डिलात्मिकाम् प्रस्रवणोच्चारभूमिं=प्रस्रवणभूमिम् उच्चारभूमिं च प्रतिलेखयेत्=प्रत्युपेक्षेत, च शब्दात्—स्पण्डिलप्रयात्मिका कालभूमिं च प्रतिलेखयेत् । इत्य सप्तविंशति स्पण्डिलप्रति-
लेखनान्तरमाप्तिर्योऽस्तमेति । उक्तं च—

“चउमागावसेसाए, परिमाण पडिक्कमिणु कालस्स ।

उच्चार पासवणे, पडिलचउणीसइ पेहे ॥ १ ॥

किं भी कहते हैं—‘पासवणु०’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जयं जेई—यतमानो यतिः) यतनावान् भुनि (पासवणुच्चारभूमिं च पडिलेहिजेज—प्रस्रवणोच्चारभूमिं प्रतिलेखयेत्) पारह पारह १२-१२ स्पण्डिलात्मिक प्रस्रवण भूमिकी एव उच्चारभूमिकी प्रति लेखना कर लेये । तथा स्पण्डिलप्रयात्मक कालभूमिकी प्रतिलेखना कर लेये । इस प्रकार १२-१२-३=२७ पारह पारह और तीन तीन, एव सत्ताईस प्रकारकी स्पण्डिल प्रतिलेखनाके अन्तर सूर्य अस्त हो जाता है ।

उक्तं च—“चउमागावसेसाए परिमाण पडिक्कमिणु कालस्स ।

उच्चार पासवणे पडिलचउणीसइ पेहे ॥ १ ॥

इरी पणु ठडे छे—‘पासवणु’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जयं जेई—यतमानो यतिः यतनावान् भुनि पासवणुच्चारभूमिं च पडिलेहिजेज—प्रस्रवणोच्चारभूमिं प्रतिलेखयेत् पार पार (१२-१२) स्थिति ए प्रस्रवण भूमिकी पणु प्रतिक्षेपना इरीदे. आ प्रमाणे १२-१२-३=२७ पार, पार अने त्रणु भूमीने सत्तावीस प्रकारनी स्थिति ए प्रतिक्षेपनाना अन्तर सूर्य अस्त थछ आय छे उक्तं च—

“चउमागावसेसाए, परिमाण पडिक्कमिणु कालस्स ।

उच्चार पासवणे, पडिलचउणीसइ पेहे ॥ १ ॥

अहियासियाउ अंतो, आसन्ने मज्झि दूरि तिन्नितिन्नि भवे ।
 तिण्णेव अणहियासी, अंतो छच्छच्च बाहिरओ ॥ २ ॥
 एमेव य पासवणो वारस चउवीसहं तु पेहेत्ता ।
 कालस्स य तिन्नि भवे, अह सूरु अत्थमुवयाइ ॥ ३ ॥

छाया—चतुर्थभागावशेषायां, चरमायां (पौरुष्यां) प्रतिक्रस्य कालस्य ।
 उच्चारस्य प्रस्रवणस्य स्थण्डिलानि चतुर्विंशतिं प्रेक्षेत ॥ १ ॥
 अध्यासनीयानि तु अन्तरासन्ने मध्ये दूरे त्रीणि त्रीणि भवेयुः ।
 त्रीण्येव अनध्यासनीयानि अन्तः पट् पट् च बाह्यतः ॥ २ ॥
 एवमेव च प्रस्रवणे द्वादश चतुर्विंशतिं तु प्रेक्ष्य ।
 कालस्य त्रीणि भवेयुरय सूर्योऽस्तमेति ॥ ३ ॥ इति ॥

अयं भावः—दिनान्तिमपौरुष्याश्चतुर्थे भागेऽवशिष्टे सति उच्चारप्रस्रवणस्थ-
 ण्डिलस्य चतुर्विंशतिमण्डलानां प्रतिलेखना कर्तव्या । तत्र उच्चारस्य द्वादशमण्ड-
 लानि यथा—ग्रामस्याभ्यन्तरे समीप—मध्य—दूर भेदैस्त्रीणि मण्डलानि भवन्ति ।

अहियासियाउ अंतो, आसन्ने मज्झि दूरि तिन्नित्तिन्नि भवे ।
 तिण्णेव अणहियासी, अंतो छच्छच्च बाहिरओ ॥ २ ॥
 एमेव य पासवणे वारस चउवीसहं तु पेहेत्ता ।
 कालस्स य तिन्निभवे अह सूरु अत्थमुवयाइ ॥ ३ ॥

इन गाथाओंका भावार्थ इस प्रकार है—

दीनकी अन्तिम पौरुषीके चौथे भागमें उच्चार प्रस्रवणके स्थण्डिलके
 चौबीस मंडलोंकी प्रतिलेखना करे । उसमें प्रथम उच्चार विषयके बारह
 मंडल इस प्रकार हैं—

गांवके अन्दर-समीप, मध्य और दूर । ये तीन अध्यासनीय सामान्य-

अहियासियाउ अंतो, आसन्ने मज्झि दूरि तिन्नितिन्नि भवे ।
 तिण्णेव अणहियासी, अन्तो छच्छच्च बहिरओ ॥ २ ॥
 एमेव य पासवणे, वारस चउवीसहं तु पेहेत्ता ।
 कालस्स य तन्निभवे, अह सूरु अत्थमुवयाइ ॥ ३ ॥”

आ गाथाओंको भावार्थ आ प्रमाणों छे—

दिवसनी अतिम पौरुषीना योथा लागमा उच्चार प्रस्रवणना स्थण्डिलना
 चौबीस मंडलोंकी प्रतिलेखना करे ओमां प्रथम उच्चार विषयनां बार
 मंडल आ प्रकारना छे—

गावनी अंदर, पास, मध्य अने दूर आ त्रणु अध्यासनीय-सामान्य-

અત્ર પ્રત્યેક દ્વિવિધમ્—અધ્યાસનીયમનધ્યામનીયં ચેતિ । इत्थं पङ्क भवन्ति । तत्र—
अध्यासनीयत्वं सामान्येनोपयोगवशत्वेन । अनध्यासनीयत्वं च विशिष्टप्रयोजन-
वशादुपयोगवशत्वेनति । एष ग्रामवासस्थण्डिलेऽपि विज्ञेयम् । इत्थं द्वादश । एवं
प्रसूषणस्यापि द्वादश, सम्यं मिलित्वा चतुर्विंशतिर्मण्डलानि । तथा—रात्रेः प्रथमम-
ध्यमान्तिममेदप्रत्यक्षं चै सह समेसमेन सप्तविंशतिर्मेदा स्थण्डिलस्य भवन्ति, तेषां
प्रतिसेखना कर्षण्या । एतासु प्रतिलेखनासु सम्प्रयमानासु सूर्योऽस्त गच्छतीति ।

सूर्योऽस्त गते सति—पटावश्यकविषयकप्रतिक्रमण रात्रेः प्रथमપૌરુષ્યામૃતપું
માગેપુ પ્રથમે માગે સમાપનીયમ્ ।

एवं विशेषतो दिनकृत्यमभिधाय सम्प्रति तथैव रात्रिकृत्यमाह—

રૂપસે ઉપયોગમેં આને યોગ્ય, અનધ્યાસનીય—વિશિષ્ટ પ્રયોજનવશ ઉપ-
યોગમેં આને યોગ્ય, इस प्रकार प्रत्येकके दो दो भेद होनेसे ग्रामके अन्दर
के छह मंडल हुए । इसी प्रकार ग्रामके बाहरके भी समीप, मध्य और
दूरके दो दो भेद होनेसे ग्रामके बाहरके छह मंडल हुए । इस तरह
अन्दर और बाहरके मिलानेसे पारह मंडल उच्चारके होते हैं १२ । इसी
प्रकार प्रसूषणके भी बारह भेद हो जाते हैं । एवं दोनोंको मिलानेसे
चौबीस मंडल हुए । फिर रात्रिके प्रथम, मध्य, और अन्तिम भाग ऐसे
कालके तीन भेद मिलानेसे सप्त सप्ताईस मंडल होते हैं । इन सप्ताईस
मण्डलोंकी प्रतिलेखना मुनि करे तब तकमें सूर्य अस्त हो जाता है ।
जब सूर्य अस्तंगत हो जावे तब साधुको पटावश्यक विषयक प्रतिक्रमण
रात्रीकी प्रथम पौरुषीके प्रथम चतुर्थ भाग पर्यन्त करे । इस प्रकार विशेष
रूपसे दिनकृत्य कहकर अब सूत्रकार इसी तरहसे रात्रिकृत्य बतलाते हैं

इपक्षी उपयोगभां आववा भोअ, अनध्यासनीय विशिष्ट प्रयोगनवश उपयोगभां
आववा भोज्य, आ प्रभावे इदनां भे भे सेह कोवाधी आभनी अदना छ
मठ्ठ वधां आ प्रभावे आभनी जहारनां पक्ष पासे, अथ अने इदना जठ्ठ
सेह कोवाधी आभनी जहारनां छ मठ्ठ वधां आ प्रभावे अदर अने
जहारना भोजववाधी आर मठ्ठ उच्चारनां याय छ आ प्रभावे प्रसूषणनां
पक्ष आर सेह अर्ध आय छ आ रीते जन्नेने भोजवतां चौबीस मठ्ठ वधां
पछी रात्रिना प्रथम, मध्य अने अन्तिम भाग जेवा ठाणना तब सेह भोजववाधी
सप्तमा भणीने सप्तावीस मठ्ठ याय छ आ सप्तावीस मठ्ठानी प्रतिसेखना
मुनि करे तां सुधीमां सूत्र अस्त अर्ध आय छ

આપારે સૂચ અસ્ત અર્ધ અથ ત્યારે સાધુએ પટાવશ્યક વિષયક પ્રતિક્રમણ
રાત્રિની પ્રથમ પૌરુષીના પ્રથમ ચોથા ભાગ પર્જત કરવું આ પ્રભાવે વિશેષ
રૂપથી દિવસનું કૃત્ય કરીને હવે સૂત્રકાર આ પ્રભાવે રાત્રિ કૃત્ય બતાવે છે—

टीका—‘देवसिय’ इत्यादि—

मुनि=द्वैवसिकम्=दिवससम्बन्धिनम् अतिचारम् अनुपूर्वशः=क्रमेण=प्रभात
मत्तिलेखनात् समारम्भ्य चिन्तयेत् । अयमेव कायोत्सर्गः किं निषयमतिचारं चिन्त-
येदित्याह—‘नाणे च’ इत्यादि—मुनिः ज्ञाने च=ज्ञानविषय, दर्शने चैव=दर्शन
विषयं, तथैव च चारित्र्ये=चारित्र्यविषयमतिचारं चिन्तयेत् ॥४०॥

किं च—

मूलम्—पारियकाउस्सग्गो, वदिच्चाणं तेओ गुरु ।

‘देवसिय’ तु अईयार, आलोइच्च जईक्कम ॥४१॥

छाया—पारितकायोत्सर्गो, वन्दित्वा ततो गुरुम् ।

द्वैवसिकं तु अतिचारम्, आलोचयेद् यथाक्रमम् ॥४१॥

टीका—‘पारियकाउस्सग्गो’ इत्यादि—

ततो=अतिचारचिन्तनानन्तरं पारितकायोत्सर्गो गुरुं वन्दित्वा गुरुस्मीपे
द्वैवसिकं=दिवससम्बन्धिनम् अतिचारं तु यथाक्रमम् = यथासम्भ्यम् आलोचयेद्
=प्रकाशयेत् ॥ ४१ ॥

कायोत्सर्गमें स्थित मुनि क्या करे सो कहते हैं—‘देवसिय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि (देवसिय अईयार अणुपुण्यसो चित्तिञ्ज=द्वैवसिकं
अतिचारं अनुपूर्वशः चिन्तयेत्) विषय सम्बन्धी अतिचारोंका प्रभात
समयकी प्रतिस्मृतिसे लगाकर संपूर्ण दिनके अतिचारोंका क्रमशः
विचार करना यही कायोत्सर्ग है । (नाणे य दसणे चैव तथैव चरितम्मि-
ज्ञाने च दर्शने चैव तथैव चारित्र्ये च) ज्ञानके विषयमें, दर्शनके विषयमें
तथा चरित्रके विषयमें जो कुछ अतिचार लगे हों उनका विचार करें ॥४०॥

और भी—‘पारिय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(ततो-ततः) अतिचारोंकी आलोचना करनेके बाद

हाथोत्सर्गमें स्थित मुनि शु ३१ छे ते ३३ छे—‘देवसिय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि देवसिय अईयार अणु पुण्यसो चित्तिञ्ज=द्वैवसिकं अतिचारं

अनुपूर्वशः चिन्तयेत् दिवस सम्बन्धि अतिचारोक्तः क्रमशः विचार करे अथ

हाथोत्सर्ग छे, नाणे य दसणे चैव तथैव चरितम्मि-ज्ञाने च दर्शने चैव तथैव

चारित्र्ये च ज्ञानना विषयमा, दर्शनना विषयमा तथा चारित्र्यना विषयमा ते

३३ अतिचार हाथो हाथ अनेको विचार करे ॥४०॥

पञ्ची पद्य—‘पारिय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—ततो-ततः अतिचारोंकी आलोचना केबो पञ्चीवी पारिय

मूलम्—पडिकमिच्छु निस्सल्लो, वंदित्ताण तओ गुरुं ।

काउस्सगं तओ कुज्जा, सव्वदुक्खविमोक्खणं ॥४२॥

छाया—प्रतिक्रम्य निःशल्यो, वन्दित्वा ततो गुरुम् ।

कायोत्सर्गं ततः कुर्यात्, सर्वदुःखविमोक्षणम् ॥४२॥

टीका—‘पडिकमिच्छु’ इत्यादि—

अतिचारालोचनानन्तरं प्रतिक्रम्य=प्रतिक्रमणं मनसा भावशुद्धितो वाचा तत्सूत्र-
पाठतः कायेनोत्तमाङ्गनमनादितः कृत्वा निःशल्यो=मायादिशल्यरहितो भूत्वा ततो गुरुं
वन्दित्वा ततश्च ज्ञानदर्शनचारित्र्यशुद्धिनिमित्तं सर्वदुःखविमोक्षणं—कायोत्सर्गकुर्यात् ॥४२॥

(पारियकाउस्सगो—पारितकायोत्सर्गः) मुनि कायोत्सर्गको पारे—समाप्त
करे । इसके पश्चात् (गुरुं वंदित्ताणं—गुरुं वन्दित्वा) गुरुवन्दन कर (देव-
सियं अईयारं आलोइज्ज जहक्कमं—दैवसिकं अतिचारं यथाक्रम आलो-
चयेत्) दिवससंबन्धी अतिचार गुरुके समीप प्रकाशित करे ॥४१॥

फिर भी—‘पडिकमिच्छु’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(तओ—ततः) अतिचारोंकी आलोचनाके बाद (पडिक-
मिच्छु—प्रतिक्रम्य) प्रतिक्रमण भावशुद्धिरूप मनसे, प्रतिक्रमणसूत्रपाठ-
रूप वचनसे, मस्तकके झुकानेरूप कायसे—करके (निस्सल्लो—निःशल्यः)
मायादि शल्य रहित होकर (तओ गुरुं वंदित्ताणं—ततः गुरुं वन्दित्वा)
गुरुवन्दना कर मुनि (सव्वदुक्खविमोक्खणं काउस्सगं कुज्जा—सर्वदुःख
विमोक्षणं कायोत्सर्गं कुर्यात्) समस्त दुःखोंको नाश करनेवाले कायो-
त्सर्ग—ज्ञान दर्शन चारित्र्यकी शुद्धिके निमित्त व्युत्सर्ग तप—करे ॥४२॥

काउस्सगो—पारितकायोत्सर्ग. मुनि कायोत्सर्गने पारे समाप्त करे अना पछी
गुरुं वंदित्ताण—गुरुं वन्दित्वा गुरुने वदना करी देवसियं अईयारं आलोइज्ज जहक्कमं—
दैवसिकं अतिचारं यथाक्रम आलोचयेत् दिवस संबन्धी अतिचार गुरुनी पास
प्रकाशित करे ॥ ४१ ॥

इरी पणु—“पडिकमिच्छु” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—तओ—ततः अतिचारेनी आलोचना पछी पडिकमिच्छु—प्रतिक्रम्य
प्रतिक्रमण लावशुद्धिरूप मनसी प्रतिक्रमण सूत्र पाठरूप वचनसी मस्तकने
झुकावपाइय कायसी करीने निस्सल्लो—निःशल्यः मायादिशल्य रहित थधने तओ
गुरुं वंदित्ताण—ततः गुरुं वन्दित्वा गुरुवदना करी मुनि सव्वदुक्खविमोक्खण
काउस्सगं कुज्जा—सर्वदुःखविमोक्षण कायोत्सर्गं कुर्यात् सधणा दुःखेना नाश करवावाणा
कायोत्सर्गं ज्ञान दर्शन आरित्र्यनी शुद्धिना निमित्त व्युत्सर्ग तप करे ॥४२॥

મૂલ્મ-પારિયકાઝસંગો, ઘડિત્તાણ તંઓ ગુરુ ।

ધુઈમગલ છે કાંઝ, કાલ, સપેઢિલેહપ ॥૪૩॥

છાયા—પારિયકાયોત્સર્ગો, ઘનિત્તા તત્તો ગુરુમ્ ।

સ્તુતિમગ્ગલં ચ કૃત્વા, કાલં સપતિલેહવેત્ ॥૪૨॥

ટીકા—‘પારિયકાઝસંગો’ ઇત્યાદિ—

પારિયકાયોત્સર્ગો મુનિઃ ગુરું ઘનિત્તા તત્તમ્ સ્તુતિમગ્ગલં=“નમોઽત્યુગ” લક્ષણં સ્તુતિદ્વયં, ચ કૃત્વા કાલ=પ્રદોષિકં સમ્પતિલેહવેત્=સમ્પત્તયા પ્રત્યુપેક્ષેત ॥૪૩॥

તત્તો યત્કુર્યાદવાઃ—

મૂલ્મ-પંઢમ પોરિસિ સજ્જાંય, વીયં ક્ષોણ ક્ષિયાયઙ્ ।

તહ્યાંય નિહમોક્ષ્વ તું, સજ્જાંય તું ચરંરથીપ ॥૪૪॥

છાયા—પ્રથમાં પૌરુષી સ્વાધ્યાય, દ્વિતીયાં ધ્યાન ધ્યાયત્ ।

તૃતીયાયાં નિદ્રામોક્ષ્વ તુ, સ્વાધ્યાયં તુ ચતુર્થામ્ ॥૪૪॥

ટીકા—‘પંઢમ’ ઇત્યાદિ—

ઇયં ગાયા ધ્યાનપાતપૂર્વા । પૂર્વમુક્તવાઽપિ પુનઃ ક્યનં ગુરુમિં પુન પુનરુપ દેશદાને પ્રયાસો ન મન્તવ્ય ઇતિ સૂચયિતુમ્ ॥ ૪૪ ॥

ફિર કહતે હૈ—‘પારિય’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(પારિયકાઝસંગો-પારિયકાયોત્સર્ગઃ) કાયોત્સર્ગ પાલકર મુનિ (ગુરુ ઘડિત્તાણ-ગુરું ઘનિત્તા) ગુરુકો ઘડના કરે । ઘડના કરકે પદ્ધાત્ (ધુઈમગલં ચ કાંઝ-સ્તુતિમગ્ગલં કૃત્વા) “નમોત્યુગ” લક્ષણસ્વ સ્તુતિદ્વયકો પઢે । પઢનેક પાઢ (કાલં સપેઢિલેહપ-કાલં સપતિલેહવેત્) પ્રદોષકાલ સયંધી કાલકી પ્રતિલેહવના કરે ॥ ૪૩ ॥

ફિર ઘયા કરના ધ્યાદિયે ? સો કહતે હૈ—‘પંઢમ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—રાત્રિકી (પંઢમ પોરિસિ સજ્જાંય-પ્રથમા પૌરુષી સ્વાધ્યાય)

હરી કહે છે—‘પારિય’ ઇત્યાદિ ।

અ-વધાધ—પારિયકાઝસંગ-પારિયકાયોત્સર્ગઃ કાયોત્સર્ગ પાળીને મુનિ ગુરું ઘડિત્તાણ-ગુરુ ઘનિત્તા ગુરુને ઘડના કરે ઘડના કયો પછી ધુઈમગલં ચ કાંઝ-સ્તુતિમગ્ગલં ચ કૃત્વા ‘નમોત્યુગ’ લક્ષણસ્વ સ્તુતિ બેઢે સ્તુતિ બેઢ્યા બાદ કાલં સપેઢિલેહપ-કાલં સપતિલેહવેત્ પ્રદોષકાલ સયંધી કાળની પ્રતિલેહવના કરે ॥૪૩॥

પછી શું કહ્યું બેઢ્યાં તે કહે છે—“પંઢમ” ઇત્યાદિ ।

અ-વધાધ—રાત્રિની પંઢમ પોરિસિ સજ્જાંય-પ્રથમા પૌરુષી સ્વાધ્યાય પ્રથમ

चतुर्थपौरुष्यां कथं स्वाध्यायः कर्तव्य इत्याह—

मूलम्--पोरिसीए चउत्थीए, कालं तु पडिलेहियौ ।

सज्जायं तु तओ कुंजा, अबोहितो असंजए ॥४५॥

छाया—पौरुष्यां चतुर्थ्यां, कालं तु प्रतिलेख्य ।

स्वाध्यायं तु ततः कुर्यात्, अवोधयन् असंयतान् ॥ ४५ ॥

टीका—‘पोरिसीए’ इत्यादि—

रात्रेश्चतुर्थ्यां पौरुष्यां तु=निश्चयेन मुनिः कालं=वैरात्रिकं कालं प्रतिलेख्य ततः=तदनन्तरम् असंयतान्=अगारिणः, अवोधयन्=अनुत्थापयन् तु स्वाध्यायं कुर्यात् । यथाऽगारिणां निद्राभङ्गो न भवेत्तथा मन्दमन्दस्वरेण स्वाध्यायं कुर्यादिति भावः ॥ ४५ ॥

प्रथम पौरुषीमें स्वाध्याय करे, (वीयं ज्ञाण जीयायइ-द्वितीयां ध्यानं ध्यायेत) दूसरी पौरुषीमें ध्यान करे—(तइयाइ निद्रा मोक्खं तु-तृतीयायां निद्रा मोक्षं तु) तीसरी पौरुषीमें निद्रा लेवे और (सज्जायं तु चउत्थीए-स्वाध्यायं तु चतुर्थ्याम्) चौथी पौरुषीमें फिर स्वाध्याय करे ॥ ४४ ॥

चतुर्थ पौरुषीमें स्वाध्याय कैसे करना चाहिये सो सूत्रकार कहते हैं—‘पोरिसीए’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—रात्रिकी (चउत्थीए पोरिसीए-चतुर्थ्यां पौरुष्याम्) चतुर्थ पौरुषीमें मुनि (कालं पडिलेहिया-कालं प्रतिलेख्य) वैरात्रिक कालकी प्रतिलेखना करके (असंजए अबोहितो-असंयतान् अवोधयन्) गृहस्थजन जग न जावें इस रूपसे अर्थात् मंद २ स्वरसे (सज्जायं कुंजा-स्वाध्यायं कुर्यात्) स्वाध्याय करे ॥ ४५ ॥

पौ३पीमा स्वाध्याय करे वीयं ज्ञाणं जीयायइ-द्वितीयां ध्यानं ध्यायेत्तू पी७ पौरुषीमां ध्यान करे, तइयाइ निद्रामोक्खं तु-तृतीयाया निद्रामोक्षं तु पी७ पौ३पीमां निद्रा ले अने सज्जायं तु चउत्थीए-स्वाध्यायं तु चतुर्थ्याम् चौथी पौ३पीमां इरीथी स्वाध्याय करे ॥ ४४ ॥

चौथी पौ३पीमा स्वाध्याय केम करवे। ते सूत्रकार कहे छे—“पोरिसीए” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—रात्रिनी चउत्थीए पोरिसीए-चतुर्थ्यां पौरुष्याम् चतुर्थ पौ३पीमा मुनि काल पडिलेहिया-काल प्रतिलेख्य वैरात्रिक कालनी प्रतिलेखना करीने असंजए अबोहितो-असंयतान् अवोधयन् गृहस्थजन जग न जाय अवां ३५थी अथोत् मंदमंद स्वरथी स्वाध्याय करे ॥ ४५ ॥

मूलम्—पोरिसीए चउठमागे, वदिताण तओ गुरु ।

पडिकमिचा कालस्स, काल तु पडिलेहए ॥ ४६ ॥

छाया—पौरुष्याश्चतुर्थमागे, वन्दिस्वा सतो गुरु ।

प्रतिक्रम्य कालस्य, काल तु प्रतिलेखयेत् ॥ ४६ ॥

टीका—‘पोरिसीए’ इत्यादि—

ततः=स्वाध्यायकरणानन्तर पौरुष्याः=चतुर्थपौरुष्याः चतुर्थमागेऽवस्थित्य
मागे गुरु वन्दिस्वा कालस्य=स्वाध्यायपरित्यागरूपवैराग्यिककालस्य प्रतिक्रम्य-
विश्लेष्य ‘सप्रति स्वाध्यायसमयो नास्ति, आचरण्यकरणसमयः समागत’ इति
निश्चित्य काल - प्रमातिककाल-रात्रिकप्रतिक्रमणसमयरूप-प्रतिलेखयत् - प्रत्यु-
पेक्षेत गृहीयान्च आचरण्यक कुर्यादित्यर्थः, इह च साक्षात्प्रत्युपेक्षणस्यैव पुनःपुनर-
मिधानमनेकविषयत्वात् ॥ ४६ ॥

किंच—

मूलम्—आगए कायवुस्संगे, सव्वदुक्खविमोक्खणे ।

काउसग तओ कुंज्जा, सव्वदुक्खविमोक्खण ॥ ४७ ॥

छाया—आगते कायव्युत्सर्गे, सर्वदुःखविमोक्षणे ।

कायोत्सर्गं ततः कुर्यात्, सर्वं दुःखविमोक्षणम् ॥ ४७ ॥

फिर मी—‘पोरिसीए’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(तओ-ततः) स्वाध्याय करनेके बाद (पोरिसीए चउ
ठमागे-पौरुष्याश्चतुर्थमागे) चतुर्थ पौरुषीका चतुर्थ भाग पाकी रहे तब
(गुरु वदिताण-गुरु वन्दिस्वा) गुरुवन्दन करके (कालस्स पडिकमिचा-
कालस्य प्रतिक्रम्य) ‘अकाल आगया हे’ ऐसा समझकर (काल पडिले
हए-काल प्रतिलेखयेत्) प्रामाणिक कालकी प्रतिलेखना करे अर्थात् राइसी
प्रतिक्रमण करे ॥ ४६ ॥

इरी पद्य—“ पोरिसीए ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—तओ-ततः स्वाध्याय कर्त्ता पछी पोरिसीए चउठमागे-पौरुष्या
श्चतुर्थमाग कीधी पीडणीने कीथे भाग जाही रहे तब गुरु वदिताण-गुरु
वन्दिस्वा गुरुने वन्दना करीने कालस्स पडिकमिचा-कालस्य प्रतिक्रम्य अकाल आगी
अयेइ छे अवेउ समझने काल पडिलेहए-काल प्रतिलेखयेत् प्रभात कालनी
प्रतिवेचना करे अर्थात् राइसी प्रतिक्रमण करे ॥ ४६ ॥

टीका—‘ आगए ’ इत्यादि—

सर्वदुःखविमोक्षणे कायव्युत्सर्गे=कायोत्सर्गसमये आगते सति ततो मुनिः सर्वदुःखविमोक्षणं कायोत्सर्गं कुर्यात् । ‘सर्वदुःखविमोक्षणं’ पदस्य वारद्वयकथनं कायोत्सर्गस्यात्यन्तनिर्जराख्यापनार्थम् ॥ ४७ ॥

रात्रिसम्बन्धिनोऽतिचारा यथा चिन्तनीयास्तथाऽऽह—

मूलम्—राइयं च अईयारं, चित्तिज्जं अणुपुंठ्वसो ।

नाणम्मि दंसणम्मि, चरित्तम्मि तवम्मि यं ॥४८॥

छाया—रात्रिकं च अतीचारं, चिन्तयेदनुपूर्वशः ।

ज्ञाने दर्शने चारित्रे, तपसि च ॥ ४८ ॥

टीका—‘ राइयं च ’ इत्यादि—

मुनिः ज्ञाने=ज्ञानविषये दर्शने=दर्शनविषये चारित्रे=चारित्रविषये, तपसि=तपो विषये, च शब्दाद् वीर्ये च रात्रिकं=रात्रि जनितम् अतिचारं चिन्तयेत् ॥४८॥

फिर भी—‘ आगए ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सर्वदुःखविमोक्षणे—सर्वदुःखविमोक्षणे) सर्व दुःखोका निवारक (कायव्युत्सर्गे—कायोत्सर्गे) कायोत्सर्गका समय जब आ जावे तब मुनि (सर्वदुःखविमोक्षणे काउत्सर्गं कुज्जा—सर्वदुःखविमोक्षणं कायोत्सर्गं कुर्यात्) सर्व दुःख निवारक कायोत्सर्ग करे ॥४७॥

कायोत्सर्गमें रात्रि संबंधी अतिचारोंको जिस प्रकार चिन्तन करना चाहिये सो कहते हैं—‘ राइयं च ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि (नाणम्मि—ज्ञाने) ज्ञानके विषयमें (दंसणम्मि—दर्शने) दर्शनके विषयमें (चरित्तम्मि—चारित्रे) चारित्रके विषयमें (तवम्मि य—तपसि च)

इरी पणु—“ आगए ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सर्वदुःखविमोक्षणे—सर्वदुःखविमोक्षणे सर्व दुःखोका निवारण करने कायव्युत्सर्गे—कायोत्सर्गे कायोत्सर्गने। समय ज्यारे आवी जय त्यारे मुनि सर्वदुःखविमोक्षणे काउत्सर्गं कुज्जा—सर्वदुःखविमोक्षणं कायोत्सर्गं कुर्यात् सर्व दुःख निवारक कायोत्सर्ग करे ॥ ४७ ॥

कायोत्सर्गोंमें रात्री संबंधी अतिचारोंके जे प्रकारे चिन्तन करने जेछे ते छे छे—“ राइयं च ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि नाणम्मि—ज्ञाने ज्ञानना विषयमां दंसणम्मि—दर्शने दर्शनना विषयमां, चरित्तम्मि—चारित्रे चारित्रना विषयमां, तवम्मि य—तपसि च तपना

ततश्च—

मूलम्—पारियकाउस्सगो, वदिताण तओ गुरु ।

राइय च अइयार, आलोएज्जे जहक्कम् ॥४९॥

छाया—पारितकायोत्सर्गो, वन्दित्वा ततो गुरुम् ।

रात्रिक च अतीचारम्, आलोचयद् यथाक्रमम् ॥४९॥

टीका—‘पारियकाउस्सगो’ इत्यादि—

इयं व्याख्यातपूर्वा ॥ ४९ ॥

तथा च—

मूलम्—पडिक्कमित्तु निस्सल्लो, वदिताण तओ गुरु ।

काउसस्सग तओ कुज्जा, सव्वदुक्खविमोक्खण ॥५०॥

छाया—प्रतिक्रम्य निष्कल्यो, वन्दित्वा ततो गुरुम् ।

कायोत्सर्गो ततः कुर्यात्, सर्वदुःखविमोक्षणम् ॥ ५० ॥

टीका—‘पडिक्कमित्तु’ इत्यादि—

प्रतिक्रम्य=प्रतिक्रमणं कृत्वा—निष्कल्यः सन् ततो गुरु वन्दित्वा, चतुर्थाक्रमं कान्ते गुरुवन्दनं कृत्वा पञ्चमावश्यकं प्रारभेत । ततः सर्वदुःखविमोक्षणं कायोत्सर्गं कुर्यादित्यर्थः ॥ ५० ॥

तपके विषयमें, एवं वीर्यके विषय (राइय अइयार चितिज्ज—रात्रिकं अतिचारं चिन्तयेत्) रात्रिमे जो भी अतिचार छोड़े हों उनका चिन्तन करे ॥४८॥

फिर क्या करे सो कहते हैं—‘पारिय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पारियकाउस्सगो-पारितकायोत्सर्गो) कायोत्सर्गको पार कर (तओ गुरु वंदित्वा—ततो गुरु वंदित्वा) गुरुको वंदना करके (राइय अइयार—रात्रिक च अतिचारम्) रात्रि सम्यग्भी अतिचारोंकी (जहक्कम् आलोएज्ज-यथाक्रमं आलोचयेत्) यथाक्रम अनुक्रमसे आलोचना करे ॥४९॥

विषयभां अने वीर्यभां विषयभां राइय अइयार चितिज्ज—रात्रिक अतिचार चितयेत् रात्रिभा के कर्त्त अतिचार छोड़े होय तेनु चितवन करे ॥४८॥

पछी शु करे छे ते करे छे—‘पारिय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—पारियकाउस्सगो-पारितकायोत्सर्गो कायोत्सर्ग पाणीने तओ गुरु वंदित्वा—ततो गुरु वंदित्वा श्रुते पढ़ना करीने राइय अइयार—रात्रिक अतिचार रात्री संधी अतिचारानी जहक्कम् आलोएज्ज-यथाक्रम अतिचार आलोचयेत् यथाक्रम अनुक्रमशी आलोचना करे ॥ ४९ ॥

ततः कायोत्सर्गस्थः किं कुर्यात् ? इत्याह—

मूलम्—किं त्वं पडिवज्जामि, एवं तत्तथ विचिन्तये ।

काउत्सर्गं तु पारित्ता, वंदेई उ तंतो गुरुं ॥५१॥

छाया—किं तपः प्रतिपद्ये, एवं तत्र विचिन्तयेत् ।

कायोत्सर्गं तु पारयित्वा, वन्देत् तु ततो गुरुम् ॥ ५१ ॥

टीका—‘किं त्वं’ इत्यादि—

मुनिः ‘किम्=किं रूपं, तपः=नमस्कारसहितादिप्रतिपद्ये=स्वीकुर्वेऽहम्’
एवम्=अनेन प्रकारेण तत्र=कायोत्सर्गे विचिन्तयेत्=ध्यायेत् । वीरो हि भगवान्

और भी—‘पडिक्कमित्तु’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पडिक्कमित्तु-प्रतिक्रम्य) प्रतिक्रमण करके (निस्सल्लो निःशल्यः) भाया, मिथ्या, निदान शल्योंसे रहित बना हुआ मुनि (ततो गुरुं वंदित्ताण ततो-गुरुं वन्दित्वा) गुरु महाराजको वंदना करे-अर्थात् चतुर्थ आवश्यकके अन्तमें गुरुमहाराजको वंदना करके पंचम आवश्यक प्रारंभ करे । (ततो सव्वदुःखविमोक्खमं काउत्सर्गं कुज्ज-ततः सर्व दुःखविमोक्षणं कायोत्सर्गं कुर्यात्) इसके बाद सर्व दुःखविनाशक कायोत्सर्ग करे ॥ ५० ॥

कायोत्सर्गमें स्थित मुनि क्या विचार करे?—यह बात सूत्रकार कहते हैं—‘किं त्वं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(किं त्वं पडिवज्जामि-किं तपः प्रतिपद्ये) “ मैं नमस्कार सहित-नौकारसी आदि किस तपको धारण करूँ (एवं-एवम्) इस प्रकार

पधु पधु—“ पडिक्कमित्तु ” ध्यादि ।

अन्वयार्थ—पडिक्कमित्तु-प्रतिक्रम्य प्रतिक्रमण करके निस्सल्लो-निःशल्य भाया, मिथ्या, निदानशल्योंसे रहित अनेन मुनि गुरुं वन्दित्ताणं-गुरुं वन्दित्वा गुरु महाराजने वंदना करे. अर्थात्-यथा आवश्यकता अतमां गुरुमहाराजने वंदना करीने पांचमा आवश्यकता प्रारंभ करे. ततो सव्वदुःखविमोक्खणं काउत्सर्गं कुज्जा-ततो सर्वदुःखविमोक्षणं कायोत्सर्गं कुर्यात् अने अे पछी सर्व दुःख विनाशक कायोत्सर्ग करे. ॥ ५० ॥

कायोत्सर्गमें स्थित मुनि क्या विचार करे आ बात सूत्रकार अतावे छे—

“ किं त्वं ” ध्यादि ।

अन्वयार्थ—किं त्वं पडिवज्जामि-किं तपः प्रतिपद्ये इत् नमस्कार सहित नौकारसी आदि क्या तपने धारण करे ? एवं-एवम् आ प्रमाणे तत्त-तत्र

पम्मास याचभिरक्षनो विद्वतवान् । तस्मिन्मपि निरक्षन शक्तोऽस्म्यसावस्कास
स्यात्सुतनेति? एव पञ्चमासादिकमपि यावन्ममस्कारसहितं सावत्परिमात्रयेत् । उक्तं च

“ चित्ते चरमे उ, किं तपः काहं ? ।

छम्मासामेकदिणादिहाणि जा पोरिसि नमो वा ” ॥

छाया—चिन्तयेत् चरमे तु, किं तपः करिष्यामि ? ।

पम्मास्या एकदिनादिहाणि, यावत्सौख्यी नमस्कार सहित वा ॥ ” इति ।
इत्थं चिन्तयित्वा तु=पुनः कायोत्सर्गं पारयित्वा=समाप्य ततस्तु शुरु बन्देत्=यथा
पर्याय बन्दनां कुर्यात् ॥ ५१ ॥

पूर्वगायोचरादौ कार्यमनुष्यदन् सामाचारी विशेषमाह—

मूलम्—पारियकाउस्संगो, वदिचाणं तंओ शुरु ।

तेव सपदिधेज्जिता, करिज्जे सिद्धाणं संधव ॥ ५२ ॥

(तस्य—तत्र) कायोत्सर्गमें स्थित मुनि (विचिंतय—विचिन्तयेत्) चिन्तन
कर । महावीर भगवान् तो छह महीने तकका तप करते थे तो क्या मैं
भी इसी तरह इतने समय तक अथवा इससे कम यावत् नौकारसी
तकका तप कर सकता हूं या नहीं ? इस प्रकार अपनी शक्तिकी तुलना करे ।
कहा भी है—“ चित्ते चरमे उ किं तपः काहं ।

छम्मासा मेकदिणादिहाणि जा पोरिसी नमोवा ॥ ”

कावसगके अंतमें ऐसा चिंतन करे कि “ मैं किस प्रकारका तप कर
सकता हूं क्या छम्मासी तप कर सकता हूं या एक दिन कम छम्मासी
यावत् क्या नौकारसी कर सकता हूं ? ” । यथात् (कावस्सगत्तु पारिया-
कायोत्सर्गं पारयित्वा) कायोत्सर्ग पार कर शुरु महाराजको बंदना करे ॥ ५१ ॥

कायोत्सर्गमां स्थित मुनि विचिंतय—विचिन्तयेत् चिंतन करे महावीर भगवान्
तो छ महीना सुधी तप करवा देता तो शुरु पक्ष को प्रभाते जेटका समय
सुधी अथवा जेनाथी जेछा समय सुधी यावत् नौकारसी सुधी तप करी शक्त
है नहीं ? आ प्रभाते पावाणी शक्तिणी तुलना करे शुरु पक्ष छ—

“ चित्ते चरमे उ किं तपः काहं ।

छम्मासा मेकदिणादिहाणि जा पोरिसी नमोवा ॥ ”

कायोत्सर्गना अंतमां जेवु चितवण करे के, शुरु कथा प्रकाशतु तप
करी शक्त छ शुरु छम्मासी तप करी शक्त अथवा तो जेके द्विपस जेछा
छम्मासी यावत् शुरु नौकारसी करी शक्त ? यही कावस्सगं तु पारिया—कायोत्सर्गं
तु परित्वा कायोत्सर्ग पावणीने शुरुमहाराजने बंदना करे ॥ ५१ ॥

છાયા—પારિકાયોત્સર્ગો, વન્દિત્વા તતો ગુરુમ્ ।

તપઃ સમ્પ્રતિપદ્ય, કુર્યાત્ સિદ્ધાનાં સંસ્તવમ્ ॥ ૫૨ ॥

ટીકા—‘ પારિય ’ इत्यादि ।

પારિકાયોત્સર્ગો મુનિઃ ગુરું વન્દિત્વા તતઃ તપઃ=યથાશક્તિચિન્તિતં સમ્પ્ર-
તિપદ્ય,=સ્વીકૃત્ય સિદ્ધાનાં સંસ્તવં=સિદ્ધાદિસ્વરૂપમનુલક્ષ્ય ‘ નમોઽત્યુળં ’ લક્ષણં
સ્તુતિદ્વયં કુર્યાત્ ॥૫૨॥

સમ્પ્રત્યધ્યયનાર્થમુપસંહરન્નાહ—

મૂલમ્--એસાં સામાચારી, સમાસેણ વિયાહિર્યાં ।

‘ જં ચરિત્તા વંહૂ જીવા, તિર્ણાં સંસારસાગરંતિ ’ વેમિ^{૧૨} ॥૫૩॥

इह छव्वीसइमं सामायारी अज्झयणं समत्तं ॥ २६ ॥

છાયા—एषा सामाचारी, समासेन व्याख्याता ।

यां चरित्ता वहवो जीवाः, तीर्णाः संसारसागरमिति ब्रवीमि ॥५३॥

ટીકા—‘ एसा ’ इत्यादि—

एषा=अनन्तरोक्ता दशविधा=दशप्रकारा सामाचारी ओघसामाचारी च समा-
सेन=संक्षेपेण व्याख्याता=कथिता । सामाचार्याः फलमाह—‘ जं चरित्ता ’

મુનિ ફિર કયા કરે સો કહતે હૈં—‘ પારિય ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(પારિયકાઉત્સર્ગો-પારિકાયોત્સર્ગઃ) जिसने का-
योत्सर्ग समाप्त किया है ऐसा मुनि (गुरुं वंदित्ताण-गुरुं वन्दित्वा) गुरु
महाराजको वंदन करके यथाशक्ति (तवं पडिवज्जित्ता-तपः प्रतिपद्य)
चिन्तित तपको स्वीकार कर (सिद्धाणसंथवं करिज्ज-सिद्धानां संस्तवं
कुर्यात्) “ नमोऽत्युणं ” इस पाठको दो बार पढ़े ॥ ५२ ॥

અવ અધ્યયનકા ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈં—‘ એસા ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(એસા-એષા) अनन्तरोक्त यह दश प्रकारकी (सामायारी
सामाचारी) सामाचारी एवं ओघ सामाचारी मैंने (समासेण वियाहिर्या-

મુનિ પછી શું કરે તે કહે છે—“ પારિય ” इत्यादि

અન્વયાર્થ—પારિયકાઉત્સર્ગો-પારિકાયોત્સર્ગ જેણે કાયોત્સર્ગ સમાપ્ત
કરેલ હોય એવા મુનિ ગુરું વંદિત્તાણ-ગુરું વન્દિત્વા ગુરુમહારાજને વંદના કરીને
યથાશક્તિ તવં પડિવજ્જિત્તા-તપ પ્રતિપદ્ય ચિન્તિત તપને સ્વીકાર કરી સિદ્ધાણ-
સંથવં કરિજ્જ-સિદ્ધાના સંસ્તવં કુર્યાત્ “ નમોઽત્યુણં ” આ પાઠને બે વાર બાંહે ॥૫૨॥

હવે અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરીને કહે છે—“ એસા ”—इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—એસા-એષા अनन्तरोक्त यह दश प्रकारकी सामायारी-सामाचारी
सामाचारी અને ओघ सामाचारी मे समासेण वियाहिर्या-समासेन व्याख्याता

इत्यादिना—यां सामाचारिं चरित्वा=आसेन्य यहवो जीवाः संसारसागर तीर्णाः=चतुर्गतिक संसारसागरस्य पारंगताः मुक्तिं प्राप्तवन्त इति यावत् । ' इति ब्रवीमि ' इत्यस्यार्थः पूर्ववद् बोध्य ॥ ५३ ॥

इति श्री निम्बविरूपात-जगद्गुरु-प्रसिद्धाचक-पद्मदत्तमापाकन्ति-ललि-
तकलापालापक प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाह
उग्रपति-कोल्हापुरराजपदक-“ जैनशास्त्राचार्य ”-पद्मभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनार्थ-जैनधर्मविवाकर-
-पूज्यश्रीषासीलालव्रतिविरचितायाम् “उत्तरा
ध्ययनसूत्रस्य” प्रियदर्शिन्यास्यायां व्या
ख्यायाम्-‘ सामाचारी ’ नामकं पद्मि
शतितममध्ययन-सम्पूर्णम् ॥२६॥

સમાસેન વ્યાખ્યાતા) સક્ષેપસે કહી છે । (જ ચહિત્તા યહુ જીવા સસાર સાગરમ્ તીર્ણાં સ્તિ બેમિ-યા ચરિત્વા યહુ જીવાઃ સંસારસાગર તીર્ણાઃ ઇતિ બ્રવીમિ) જિસ મામાચારીકો પાલન કરકે અમેક જીવ હસ સંસાર સાગરસે પાર જુપ હૈ । “ ઇતિ બ્રવીમિ ” સુષર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીસે કહતે હૈ હે જંબૂ । મગધાનકે સમીપ જૈસા મૈને સુના હૈ વૈસા કહતા હ ॥૫૩॥

॥ છાઈસ થાં ‘સામાચારી’ નામક અધ્યયન સમાપ્ત ॥ ૨૬ ॥

સક્ષેપથી કહી છે જ ચરિત્તા યહુ જીવા સસારસાગર તિર્ણા સિબેમિ-યાં ચરિત્વા યહુ જીવા સસારસાગર તીર્ણાં જે સામાચારીનું પાલન કરીને અનેક જીવ આ સસાર સાગરથી પાર થયેલ છે (સિબેમિ-ઇતિ બ્રવીમિ) મુખથી સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે, હે જમ્બૂ ભગવાનની પાસેથી મેં જેનું સાંભળેલ છે તેનું આ તમને કહેલ છે ॥ ૫૩ ॥

શ્રી ઉત્તરાર્ધધ્યન સૂત્રનું છઠ્ઠીસમું ‘સામાચારી’ નામનું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૨૬॥

॥ अथ सप्तविंशतितममध्ययनम् ॥

व्याख्यातं सामाचारी नामकं पञ्चविंशतितममध्ययनम् । सम्प्रति खलुङ्की-
व्याख्यं सप्तविंशतितममध्ययनरमाभ्यते । अस्य च पूर्वेण सहायमभिसम्बन्धः—
पूर्वस्मिन्नध्ययने सामाचारी प्रतिपादिता । सा चाशठतयैव पालयितुं शक्या ।
अशठताज्ञानं च तद्विस्तृतशठताज्ञाने सत्येव जायते । अतोऽस्मिन्नध्ययने स दृष्टान्तं
शठतास्व रूपं निरूप्यते । इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्य अस्याध्ययनस्येदमादिमं सूत्रम्—
मूलम्—‘थेरे’ गणहरे गग्गे, मुणी आंसि विसारैण ।

आइण्णे गणिर्भावंमि, समंहिं पडिसंघंण ॥ १ ॥

छाया—स्थविरो गणधरो गर्गः, मुनिरासीद् विशारदः ।

आकीर्णो गणिभावे, समर्थि प्रतिस्वधत्ते ॥ १ ॥

टीका—‘थेरे’ इत्यादि ।

स्थविरः—संयममार्गतो विचलितान् स्थिरी करोतीति स्थविरः—श्रुतचारित्र
धर्मात् प्रचलतां पुनर्धर्मे स्थापकः । उक्तं च—“ थिरकरणा पुण थेरो ” ।

सत्ताईसवां अध्ययन प्रारम्भ—

सामाचारी नामक छईसवें अध्ययन का व्याख्यान हो चुका है ।
अब यह सत्ताईसवां अध्ययन प्रारंभ होता है । इस अध्ययन का
नाम ‘खलुङ्कीय’ है । पूर्व अध्ययन के साथ इसका संबंध इस प्रकार है—
पूर्व अध्ययनमें सामाचारी कही गई है सो यह सामाचारी अशठ—सरल-
पनेसे ही पालित हो सकती है शठपनेसे नहीं । अशठता का ज्ञान इससे
विपरीत जो शठता है उसके ज्ञान होने पर ही होता है । इसीलिये इस
अध्ययन में दृष्टान्त पूर्वक शठता का स्वरूप कहा जाता है । इसी संबंधसे
लेकर प्रारंभित इस अध्ययन का यह आदिम सूत्र है—‘थेरे’—इत्यादि ।

सत्तावीसमा अध्ययननी शरूआत

सामाचारी नामको छवीसवुं अध्ययन कडेवार्ध गयेल छे, हुवे आ
सत्तावीसमा अध्ययनको प्रारंभ थाय छे आ अध्ययननु नाम ‘अलुङ्कीय’ छे
छवीसमा अध्ययननि साथे आ अध्ययनको सणध आ प्रमाणे छे—छवीसमा
अध्ययनमां सामाचारी कडेवामा आवेल छे ओ सामाचारी अशठ—सरलपण्णुथी
न पाणी शकय छे शठपण्णुथी नही अशठतानु ज्ञान ओनाथी विपरीत ओ
शठता छे ओनुं ज्ञान थावथी न थाय छे आ कारणे आ अध्ययनमां दृष्टातथी
शठतानु स्वरूप जताववामा आवेल छे, आ सणधने लछिने प्रारंभ कराओला
आ अध्ययननु आ प्रथम सूत्र छे—“ थेरे ” इत्यादि

छाया—स्थिरकरणात् पुनः स्थविरः ” इति ।

तथा—गणघर—गणस्य=ज्ञानादिगुणसमूहस्य घर=धारकः, विद्याग्ः=सकल
प्राज्ञनिष्णातः, मुनिः=समस्तसाधनव्यापारविरतिमान्, गर्गः=गर्गनामाऽऽचार्य
आसीत् । आफीर्ण=आचार्यगुणैर्व्याप्तोऽप्य एष गणिभावे=आचार्यत्वे स्थितः स
गर्गाचार्यः कर्मोदयात् कुक्षिप्यैः पुनः पुनस्त्रोटितमपि आत्मनः समाधि=चित्त-
स्वास्थ्यं प्रतिसन्वये=संयोजयति ॥ १ ॥

स च समाधिं सन्दधत् यद् विचारयति तदाह—

मूलम्—बहूणे बहूमाणस्त, कर्तारं अहवर्त्तह ।

जोये बहूमाणस्त, ससारं अहवर्त्तह ॥ २ ॥

छाया—बहूणे बहूमाणस्त, कान्तारमतिवर्त्तते ।

योगे बहूमाणस्त, ससारोऽतिवर्त्तते ॥ २ ॥

अन्वयार्थ—(घेरे-स्थविरः) संयममार्ग से विचलित जीवों को स्थिर करने के स्वभाव वाले-अर्थात् धृतचरित्ररूप धर्म से विचलित प्राणियों को उसी धर्म में पुनः स्थिर करने वाले तथा (गणहरे-गणघरः) ज्ञानादिक गुण समूह को धारण करनेवाले (विसारए-विशारद) तथा सकलशास्त्रों के पारंगामी (मुणी-मुनि) समस्त साधन-व्यापारों के संबंधात्प्राप्ती ऐसे (गर्गे-गर्ग) गर्ग नाम के आचार्य (आसी-आसीत्) थे । (आहूणे-आफीर्णः) ये आचार्य के गुणों से युक्त थे । इसलिये (गणिभावमि-गणिभावे) आचार्य पद पर विराजमान थे । ये गर्गाचार्य कर्मोदय से युक्त कुक्षिप्यों द्वारा पुनः पुनः विचलित अपनी समाधि को-चित्त की एकाग्रता को स्थिर करते रहते थे ॥ १ ॥

अन्वयार्थ—घेरे स्थविरः सधमभाज्यी विचलित जीवोने स्थिर करवाना स्वभाववाण्य, अधीत-मुन्याश्चित्ररूप धमयी विचलित प्राणीयोने जेन धर्मभां करीयो स्थिर करवावाण्य तथा गणहरे-गणघर ज्ञानादिक गुणसमूहने धारण करवावाण्य विसारए-विशारद तथा सकलशास्त्रोन् पारंगामी मुणी-मुनि समस्त साधनव्यापारोना संबंधात्प्राप्ती जेवा गर्गे गर्ग अग नामना केरि जेठ आचार्य आसी-आसीत् हवा. तेजो आहूणे-आफीर्णः आचार्यना गुणवी भुक्ता हवा. जे भां गणिभावमि-गणिभावे आचार्य पद वर जीराजमान हवा जे अर्जाचार्य कर्मोदयवी कुक्षिप्य द्वारा करी करी विचलित पीतानी अभधीने, अधीत-चित्तनी जेकाग्रताने स्थिर करता रहैवा हवा ॥ १ ॥

ટીકા—‘વહणे’ इत्यादि ।

वहने=शकटादौ योजितान् विनीतान् वृषभादीन् वहमानस्य=अन्तर्भावित-
पर्यत्वाद् वाहयतः सारथ्यादेः कान्तारं=वनम् अतिवर्तते=अतिक्रान्तं भवति । उल्ल-
ङ्घितं भवतीत्यर्थः । तथैव-योगे=संयमव्यापारे सुशिष्यान् वहमानस्य=वाहयतः प्रव-
र्तयत् आचार्यादेः संसारः अतिवर्तते=अतिक्रान्तो भवति । शिष्याणां विनयं विलोक्य
गुरवः समाधिमन्ती भवन्तीति भावः । ‘संसारं’ इत्यत्र प्राकृतत्वान्नपुंसकत्वम् ॥ २ ॥

एवमात्मनः समाधिप्राप्तये विनीतशिष्यस्वरूपं विचिन्त्य स मुनिः पुनर-
विनीतशिष्यस्वरूपं यथा विचारयति तथाह—

मूलम्—खल्लुंके जो उं जोएइ, विहमाणो किलिस्सइ ।

अस्माहिं च वेएइ, तोत्तओ से” थं भज्जइ ॥ ३ ॥

छाया—खलुङ्कान् यस्तु योजयति, विघ्नन् विलस्यति ।

असमार्धि च वेदयते, तोत्रकस्तस्य भज्यते ॥ ૩ ॥

समाधि को धारण करते हुए जिस प्रकार विचार करते हैं सो
कहते हैं—‘वहणे’-इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वहणे-वहने) शकट आदि यान में योजित विनीत
वृषभ आदि जानवरों को (वहमाणस्स-वहमानस्य) अच्छी तरह चलाने
वाला सारथि कि जो (कंतारं अइवत्तइ-कान्तारम् अतिवर्तते) अटवी को
पार कर जाता है । इसी तरह (जोए वहमाणस्स संसार अइवत्तइ-
योगे वहमानस्य संसारोऽतिवर्तते) संयम व्यापार में सुशिष्यों को लगाने
वाले आचार्य आदिकों का संसार भी अतिक्रान्त हो जाता है ।

भावार्थ—शिष्यों को विनीत देखकर गुरु समाधिभाव को प्राप्त हो
जाते हैं ॥ ૨ ॥

સમાધીને ધારણ કરતી વખતે જે પ્રકારનો વિચાર કરે છે, તે કહેવામાં
આવે છે.—“વહणे” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—વહणे-વહને રથ અને ગાડા વગેરેમાં બેઠવામાં આવેલા
વિનીત બળદ આદિ જાનવરોને વહમાણસ્સ-વહમાનસ્ય સારી રીતે ચલાવનાર
સારથી કે, જે કંતારં અइवत्तइ-કાન્તારમ્ અતિવર્તતે અટવીને પાર કરી જાય છે
આજ પ્રમાણે જોઈ વહમાણસ્સ સંસારં અइવત્તइ-યોગે વહમાનસ્ય સંસારોઽતિવર્તતે
સંયમ વ્યાપારમાં સુશિષ્યોને લગાડવાવાળા આચાર્ય આદિકોનો સંસાર પણ
અતિક્રાંત થઈ જાય છે

ભાવાર્થ—શિષ્યોને વિનીત બોધને શુરુ સમાધી લાવને પ્રાપ્ત બની જાય છે. ॥ ૨ ॥

ટીકા—‘લલુકે’ इत्यादि ।

यस्तु सारथिः खलुङ्गान्=गच्छिष्यमान् शुकटाक्षौ योजयति, स तान् विघ्नन्
=विशेषेण सादयन् सकलश्यति=स्वदेशं प्राप्नोति, अत एव असमाधिम्=विघ्नोद्देशे
च वेदयते=अनुमयति । तस्य=खलुङ्गयोऽयितुः तोषकः=प्रजनकः ‘पराधी’
इति भाषा प्रसिद्धो मन्यते=अतिताडनाद् मग्नो भवति ॥ ३ ॥

ततश्चातिरुद्धः सन् स खलुङ्गयोर्मपिता यत्करोति तदाह—

मूढम्—ऐंग डસેહ પુંછલમ્મિ, ઇંગ વિંધેહઽમિષ્નેવેળ ।

ऐंगो भजेह समिल, ऐंगो उप्पहंपेहिओ ॥४॥

छाया—एकं दधति पुच्छे, एकं विघ्नस्यभीष्टम् ।

एको मनक्ति क्षमिलाम्, एक उत्पद्यप्रस्थितः ॥ ४ ॥

ટીકા—‘ઇંગ’ इत्यादि ।

ततोऽतिरुद्ध खलुङ्गाहकः एक खलुङ्ग पुच्छेदन्तैर्दधति । तथा एकं खलुङ्गम्

इस चित्तसमाधि की प्राप्ति के लिये विनीत शिष्यों का स्वरूप
विचार कर गर्ग आचार्य अनिनीत शिष्यों का स्वरूप इस प्रकार
विचारते हैं—‘ललुं के’-इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जोड़-यस्तु) जो सारथि (ललुंके-खलुङ्गान्) घीठ
पैलों को गाड़ी आदि में (जोएह-योजयति) जोतता है, वह उनको
(विहम्माणो-विघ्नन्) अच्छे मार्ग पर चलने के लिये ताड़ित करते-
कलिससह-कलश्यति) खेदम्वित हो जाते हैं । अतः वह (असमाहिं
च वेएह-असमाधिं च वेदयते) चित्त की उद्विग्नता का अनुभव करने
लगता है, तथा (से य तोत्तओ मज्जह-तस्य प्रोत्तक मन्यते) उस
विचार के उनकी ताड़ना करते-चायुक तक भी दूट जाता है ॥ ३ ॥

આ ચિત્ત સમાધિની પ્રાપ્તિ માટે વિનીત શિષ્યોના સ્વરૂપને વિચાર કરી
ગર્ગાચાર્ય અનિનીત શિષ્યોના સ્વરૂપને આ પ્રમાણે વિચારે છે - ‘લલુકે’ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જે જ-યસ્તુ ને સારથી જ કે-ખલુકાન્ પીઠમજિથા બળદોને ગાડી
આદિમાં જોપહ-યોજયતિ બેઠે છે તે એને વિહમ્માણો-વિઘ્ન સાથે માર્ગ ઉપર
ચાલવા માટે માર્ગતા મારતાં કલિસસહ-કલિશ્યતિ ખેદખિત બની બધ છે.
આથી તે અસમાહિં ચ વેપહ-અસમાધિં ચ વેદયતે ચિત્તની ઉદ્વિગ્નતાનો અનુ
ભવ કરવા લાગે છે તથા સે ય તોત્તઓ મજ્જહ-તસ્ય પ્રોત્તક મન્યતે એ
બીઆશનો એ બળદોને મારતાં મારતાં ચાયુક પણ તૂટી બધ છે ॥ ૩ ॥

અભીક્ષ્ણમ્=વારં વારં વિધ્યતિ=પ્રાજનકસ્ય આરયા વ્યથયતિ । તતો ગલિવૃપભાદિઃ
કિં કરોતિ ? इत्याह—‘ एगो भंजइ ’ इत्यादि । एकः शमिलां=युगरन्ध्रकीलिकां
भनक्ति=त्रोटयति । तथा-एको वृपभः उत्पथप्रस्थितः=उन्मार्गगामी भवति ॥ ४ ॥

કિં ચ—

મૂલમ્—‘एगो पडइ पासेणं, निवेसइ निवजजई ।

उक्कुईइ उप्फिंडइ र्सढे बालगंविं वएँ ॥ ५ ॥

છાયા—एकः पतति पार्श्वेन, निविशति निपद्यते ।

उत्कूर्दते उत्स्फटति, शठो बालगवीं व्रजति ॥ ५ ॥

ટીકા—‘ एगो ’ इत्यादि ।

अको गलिवलीवईः पार्श्वेन वामेन दक्षिणेन वा पार्श्वेन पतति, अन्यः कश्चिद्

फिर अतिरुष्ट हुवा खलुंक वैलों को चलाने वाला सारथि क्या करता है ? सो कहते हैं—‘ एगं ’-इत्यादि !

अन्वयार्थ—इस तरह रुष्ट होकर वह सारथि आवेश में आकर (एगं पुच्छस्मि डसइ-एकं पुच्छे दशति) एक बैल को पूछ में काट खाता है तो (एगे-एकम्) एक-दूसरे बैलों को (अभिक्खणं विंघइ-अभीक्ष्णम् विध्यति) बार बार आर से व्यथित करता है । इस प्रकार होने पर (एगो समिलं भंजइ-एकः शमिलां भनक्ति) एक बैल शमिला-जूए की खीली को तोड़कर भाग जाता है और (एगो उप्पहपट्ठिओ-एकः उत्पथे प्रस्थितः) एक दूसरा उन्मार्ग-उपट मार्ग में जाता है ॥ ४ ॥

फिर भी—‘ एगो ’-इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एगो-एकः) कोई एक दुष्ट बैल (पासेणं पडइ-पार्श्वेन पतति) वाम पार्श्व से दक्षिण पार्श्व से जमीन पर गिर पड़ता है ।

આવા ગળિયા બળદોને કારણે ખીબચેલા સારથી શુ કરે છે ? તે કહે છે—

“ एग ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—એગં પુછસ્મિ ડસइ-एकं पुच्छे दशति એક બળદના પૂછડાને ખટકુ ભરે છે અને એગે-एकम् ખીબ બળદને અભિક્ખણં વિંघइ-अभीक्ष्णम् विध्यति આરથી વાર વાર વ્યથિત કરે છે આ પ્રકારે થવાથી એગો સમિલં ભંજइ-एक. शमिलं भनक्ति એક બળદ ધોસરાને તોડીને ભાગી જાય છે અને એગો ઉપ્પહપટ્ઠિओ-एकः उत्पथे प्रस्थित ખીબે ખીબ માર્ગે ભાગી જાય છે. ॥ ૪ ॥

ફરી પણ—“ एगो ”-इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—एगो-एकः કોઈ એક —બળદ પાર્શ્વે પાસેણં પડइ-पार्श्वेन

મૂર્ખા નિવિશતિ=નીચેનું સ્થાન મૂર્ખા ઉપવિશતિ, એકઃ કથિત્ નિપચતે=મલમ્બો મૂર્ખા શેતે, અપરઃ ઉત્કૃદ્ધતે=ઉર્ધ્વ ગચ્છતિ, હ્વરઃ ઉત્સ્ફટતિ=મનુષ્યકત્ત્વ વતુઃ સ્કાલો મૂર્ખા ઉત્પલવતે । અપરઃ શઠો મથતિ । અન્યો બાલગવીમ્=અહંદાં ગાં ઘટ્ટા સામનુવ્રજતિ ॥ ૬ ॥

કિમ્—

મૂર્ખ—માર્દમુદ્ધેણ પૃથક્, કુદ્ધે ગચ્છેઈ પઠિપેહ ।

મયલધ્સ્ત્રેણ ચિટ્ઠેઈ, વેગેણ ચ પહોંધેઈ ॥૬॥

જાયા—માયી મૂર્ખા પતતિ, કુદ્ધો ગચ્છતિ મતિપથમ્ ।

મૃતલધ્સ્ત્રેણ તિષ્ઠતિ, વેગેન ચ મધાવતિ ॥ ૬ ॥

ટીકા—‘માર્દ’ इत्यादि ।

નિસસ્ત્રમિથ સ્વં વર્ણયન્ એકો માયી=માયાવાન્ મૂર્ખા=મસ્તકં મૂર્ખા નિશ્ચિપ્ત પતતિ । એકઃ કથિત્ કુદ્ધઃ સન્ પ્રતિપક્ષ=પ્રતિકૂલમાર્ગ ગચ્છતિ । અપરઃ મૃતલ કોઈ એક (નિવેસઈ-નિવિશતિ) નીચા મુલ્ય કરકે થેઠ જાતા હૈ, કોઈ એક (નિવજ્ઞઈ-નિપચતે) ખારો પૈર પસાર કર સો જાતા હૈ, કોઈ એક (ઉત્કૃદ્ધઈ-ઉત્કૃદ્ધતે) કુદ્ધને લગતા હૈ, કોઈ એક (ઉત્સ્ફટતિ-ઉત્સ્ફિહતિ) મનુષ્યક કી તરફ હલલને લગતા હૈ । કોઈ એક (સઠે-શઠઃ) માયાચારી પૈલ (બાલગર્વિ વપ-બાલગર્વી વ્રજતિ) ગાય કો દેલ્લકર વસકે પીછેર મગ જાતા હૈ ॥૫॥

ફિર મી—‘માર્દ’ इत्यादि ।

અન્યચાર્ય—(માર્દ-માયી) કોઈ એક માયાવી પૈલ અપને જાપ કો બિલકુલ કમજોર મૈસા પ્રકટ કર (મુદ્ધેણ-મૂર્ખા) મસ્તક કે પલ (પૃથક્-પતતિ) જમીન પર ગિર પડતા હૈ । કોઈ એક (કુદ્ધે-કુદ્ધઃ) કોપી હોકર

પતતિ બામ-હાજી પદમેથી અથવા દક્ષિણ પદમેથી જમીન ઉપર પડી બાથ છે —
અને બીજે નિવેસઈ-નિવિશતિ નીચું મીડું કરીને બેસી બાથ છે કેઈ નિવજ્ઞઈ-નિપચતે
બાદે પત પસારીને મુઠ બાથ છે કેઈ બેઠ ઉત્કૃદ્ધ-ઉત્કૃદ્ધતે કુદ્ધ લાગી બાથ
છે, કેઈ બેઠ ઉત્સ્ફટતિ-ઉત્સ્ફિહતિ રેલગાની માફક ઉછળવા માંડે છે, કેઈ
બેઠ સઠે-શઠઃ માયાચારી બગદ બાલગર્વિ વપ-બાલગર્વી વ્રજતિ આપને બેઈને
તેની પાછળ પાછળ જાગી બાથ છે ॥ ૫ ॥

ફરી પણ—‘માર્દ’ इत्यादि ।

અન્યચાર્ય—માર્દ-માયી કેઈ બેઠ માયાવી બગદ પાવાને બીજકુલ કમ
જોર બતાવીને મુદ્ધેણ-મૂર્ખા માથું હાજી રાખે પૃથક્-પતતિ જમીન ઉપર પડી
બાથ છે, કેઈ બેઠ કુદ્ધે-કુદ્ધઃ કોપી બનીને પઠિપદ ગચ્છઈ-પ્રતિપક્ષ ગચ્છતિ જાયા

ક્ષયેણ મૃતવત્=મૃતકસ્યેવલક્ષ્યં=લક્ષણં મૃતલક્ષ્યં તેન, તિષ્ઠતિ-ગતપ્રાણ ઇવ નિશ્ચેષ્ટો
ભૂત્વા પતતીત્યર્થઃ । ચ=પુનઃ કથંચિન્મહતા પ્રયત્નેનોત્થાપિતસ્તુ વેગેન પ્રધાવતિ=
તથા ધાવતિ યથા તત્સહચારી વલિવર્દસ્તેન સહ ગન્તું ન શવનોતીતિ ભાવઃ ॥૬॥

કિં ચ—

મૂલમ્—છિળ્ળાલે છિળ્ળાઈ સૈલ્લિં, દુદંતે મજ્જઈ જુગં ।

સે વિં યં સુસ્સુર્યાંદન્તા, ઉજ્જઈહિન્તા પલાયંઈ ॥૭॥

છાયા—છિન્નાલ છિનત્તિ રશ્મિ, દુર્દાન્તો મનક્તિ યુગં ।

સોઽપિ ચ સુત્કૃત્ય, ઉદ્વાય પલાયતે ॥ ૭ ॥

ટીકા—‘છિળ્ળાલે’ ઇત્યાદિ ।

કશ્ચિત્ છિન્નાલઃ=તથાવિધ દુષ્ટજાતીયો વૃષભઃ રશ્મિ=‘રસી’તિ ભાષા-
પ્રસિદ્ધં છિનત્તિ=વલાત્ ત્રોટયતિ । અપરઃ દુર્દાન્તો=દુર્દમનીયો વૃષભો યુગં=જુસરં
મનક્તિ । અપિ ચ સ દુષ્ટો વૃષભઃ સુત્કૃત્ય=સૂત્કારં કૃત્વા ઉદ્વાય=સ્વામિન શકટં
ચ માર્ગમધ્યે પરિત્યજ્ય પલાયતે ॥ ૭ ॥

(પડિપહં ગચ્છઈ-પ્રતિપથં ગચ્છતિ) પ્રતિકૂલ માર્ગ પર ચલને લગતા હૈ।
કોઈ એક (મયલક્ષેણ ચિદ્વઈ-મૃતલક્ષ્યેણ તિષ્ઠતિ) મરા હુઆ જૈસા
હો કર પડ જાતા હૈ । ફિર (વેગેણ પહાવઈ-વેગેન પ્રધાવતિ) વઢી
મુશ્કિલસે ઉઠાને પર વઢે જોરસે દોડને લગતા હૈ । તથા એસા દોડતા હૈ
કિ જિસસે ડસકા સહચારી વૈલ ડસકે સ્થાથ નહીં ચલ સકતા હૈ ॥૬॥

ફિર મી—‘છિળ્ળાલે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(છિળ્ળાલે-છિન્નાલઃ) કોઈ દુષ્ટ જાતીય વૈલ (સૈલ્લિં
છિળ્ળાઈ-રશ્મિ છિનત્તિ) રસી કો તોડ ઢાલતા હૈ । (દુદંતે જુગં મજ્જઈ-
દુર્દાન્તઃ યુગં મનક્તિ) કાવુ સે બાહર હુઆ કોઈ એક વૈલ જૂષ કો તોડ

માર્ગે ચાલવા માડે છે, કોઈ એક મયલક્ષેણ ચિદ્વઈ-મૃતલક્ષ્યેણ તિષ્ઠતિ મરી
ગયેલ જેવો દેખાવ કરીને પડી બાય છે, વેગેણ પહાવઈ-વેગેન પ્રધાવતિ ઘણી
મુશ્કેલીથી ઉઠાડવાથી ઘણા જ ભેરથી દોડવા લાગે છે તથા એવો દોડે છે કે,
જેનાથી તેનો સહચારી બળદ તેની સાથે ચાલી શકતો નથી. ॥ ૬ ॥

કરી પણ—“છિળ્ળાલે” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—છિન્નાલે-છિન્નાલઃ કોઈ દુષ્ટ બાતનો બળદસૈલ્લિં છિળ્ળાઈ-રશ્મિ
છિનત્તિ રાસને તોડી નાખે છે, દુદંતે જુગ મજ્જઈ-દુર્દાન્ત યુગ મનક્તિ કાબુથી
બહાર થયેલો કોઈ બળદ ધોસરાને બાંધે છે, સોચિ ચ માર્ગમધ્યે

ત્યં દષ્ટાન્તમભિધાય વાર્તાન્તિક યોજનામાહ—

મૂમ્મ—સ્વલુકાં જારિસાં જોજ્જા, દુસ્સીસા વિં દુ તારિસાં ।

જોજ્જા ધમ્મજાણમ્મિ, મેંજ્જતી ધિદ્ધુવ્વલા ॥૮॥

છાયા—સ્વલુકાં યાદશા યોગ્યાઃ, દુશ્શિષ્યા અપિ સ્વલુ તાદશા ।

યોજિતા ધર્મયાને, મન્યન્તે શ્રુતિદુર્બલા ॥ ૮ ॥

ટીકા—‘સ્વલુકા’ ઇત્યાદિ ।

ગર્ગાચાર્યઃ સ્વકીયાન્ દુશ્શિષ્યાન્ પ્રતિ એવં વિચારયતિ—લોકે શ્રુત્ત યોગ્ય-યોજનીયાઃ સ્વલુકા—ગલિરૂપમા યાદશા મવન્તિ । દુશ્શિષ્યા અપિ સ્વલુ નિશ્ચયત તાદશા મવન્તિ । શ્રુતિદુર્બલાઃ = નિર્બલચિત્તાસ્તે શિષ્યાઃ ધર્મયા યોજિતાઃ મન્યન્તે=મનોસ્સાદા મવન્તિ । અયં માઘઃ—યથા ગલિરૂપમાઃ શ્વ કાલતા હૈ । (સે વિ ય મુસ્તુયાદશા વજ્જાહિત્તા પલાયહ—સોડપિ ચ સૂત્કુર હદ્ધાય પલાયતે) કોઈર દુષ્ટ પેલ તો સુંસાદા કરતા હુવા સ્વામી ય ગાઢી ફન દોનોં કો રસ્તે મેં હી છોડ કર ભાગ જાતા હૈ ॥ ૭ ॥

ફસ પ્રકાર દષ્ટાન્તકો કહકર સૂત્રકાર અથ વાર્તાન્તિકકે સા યોજના કરતે હૈ—‘સ્વલુકા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ગર્ગાચાર્ય અપને શિષ્યોંકે પ્રતિ એસા વિચાર કરતે હૈ િ (જારિસા જોજ્જા સ્વલુકા—યાદશાઃ યોગ્યાઃ સ્વલુકા) જેસે યે ગાઢી જોતે ગયે દુષ્ટ પેલ હોતે હૈ (તારિસા—તાદશાઃ) વસી તરહ (દુ—સ્વલુ નિશ્ચયસે (દુસ્સીસા વિ—દુઃશિષ્યા અપિ) દુષ્ટ શિષ્ય મી હોતે હૈ (ધિદ્ધુવ્વલા ધમ્મજાણમ્મિ જોજ્જા મેંજ્જતી—શ્રુતિ દુર્બલાઃ ધર્મયાં યોજિતાઃ મન્યન્તે) યે શિષ્ય નિર્બલચિત્તા હોતે હુપ ધર્મરૂપ યાનમેં નિયુત કરને પર હતોસ્સાદા હો જાતે હૈ ।

જ્ઞાહિત્તા પલાયહ—સોડપિ ચ સૂત્કુર હદ્ધાય પલાયતે કોઈ કોઈ દુષ્ટ બળદ તો મુશવાટા કરીને સારથી તેમજ ગાઢી બન્ને રસ્તામાં છોડીનેજ બાગી બધા જાગા

આ પ્રમાણે દષ્ટાન્તને કહીને સૂત્રકાર કેવે દાષ્ટાન્તિકની સામે યોજના કરે છે—“સ્વલુકા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ગર્ગાચાર્ય પોતાના શિષ્યો બળે એવે વિચાર કરે છે કે, જારિસા જોજ્જા સ્વલુકા—યાદશાઃ યોગ્યાઃ સ્વલુકાઃ જેમ એ ગાઢીમાં એકનામાં આવેલા દુષ્ટ બળદ હોય છે તારિસા—તાદશાઃ એ પ્રમાણે દુ—સ્વલુ નિશ્ચયથી દુસ્સીસા વિ—દુઃશિષ્યા અપિ દુષ્ટ શિષ્ય પણ હોય છે, ધિદ્ધુવ્વલા ધમ્મજાણમ્મિ જોજ્જા—શ્રુતિદુર્બલા ધર્મયાને યોજિતા મવન્તિ એ શિષ્ય નિર્બલ ચિત્તા હોવાને કારણે ધર્મધ્યાનમાં નિયુક્ત કરવા છતાં પણ હસ્તોસ્સાદા બની બધા છે

યોજિતાઃ શકટસ્થિતાન્ જનાન્ કલેશયન્તિ, ગન્તવ્યસ્થાને ચ ન ગચ્છન્તિ । તથૈવ દુર્શિષ્યા અપિ આચાર્યેણ ધર્મયાને યોજિતા આચાર્ય કલેશયન્તિ । સંયમક્રિયા-નુષ્ઠાનાત્ સ્વલિતા ભવન્તિ । ન ચ સ્વલુ તે મુક્તિસ્થાને ગચ્છન્તીતિ ॥૮॥

ધૃતિદુર્બલત્વમેવ તેષાં સ્પષ્ટયિતુમાદ—

મૂલમ્--ઈઢ્ઠિગૌરવિઁ ઁંગે, ઁંગેત્થં રસગૌરવે ।

સાયાંગૌરવિઁ ઁંગે, ઁંગે સુચિરકોહંણે ॥૯॥

છાયા—ઋદ્ધિગૌરવિક એકઃ, એકોઽત્ર રસગૌરવઃ ।

સાત ગૌરવિક એકઃ, એકઃ સુચિરક્રોધનઃ ॥ ૯ ॥

ટીકા—‘ ઈઢ્ઠિગારવિઁ ’ ઇત્યાદિ ।

એકઃ=કશ્ચિત્ ઋદ્ધિગૌરવિકો=ઋદ્ધ્યા ગૌરવમ્-ઋદ્ધિગૌરવં, તદસ્ત્યસ્યેતિ ઋદ્ધિગૌરવિકો ભવતિ । અયં ભાવઃ—‘ મમ શ્રાવકા આદ્યા વશ્યાઃ, મમ પાત્રં વશ્વા-

ભાવાર્થ—જિસ પ્રકાર દુષ્ટ બૈલ ગાડીમેં જોતને પર શકટસ્થિત મનુષ્યોંકો લેદલિત્ત કરતે હૈં, ઔર ગન્તવ્ય સ્થાન પર નહીં પહુંચતે હૈં ઁસી તરહ દુષ્ટ શિષ્ય ઔ આચાર્ય દ્વારા ધર્મરૂપ યાનમેં નિયુક્ત કિયે જાને પર સ્વયં ઁસ ધર્મયાનકે સંચાલક આચાર્યકો પીડિત કિયા કરતે હૈં તથા સંયમ ક્રિયાનુષ્ઠાનસે પતિત હો જાતે હૈં । ઈસલિયે લે મુક્તિ સ્થાનમેં નહીં પહુંચતે હૈં ॥ ૮ ॥

અલ ઁનકી ધૃતિ દુર્બલતાકો લતાતે હૈં ‘ ઈઢ્ઠિ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—કોઈ (ઁંગે-એકઃ) એક સાધુ (ઈઢ્ઠિ ગારવિઁ-ઋદ્ધિ ગૌરવિકઃ) મેરે શ્રાવક ઘન સંપન્ન હૈં તથા મેરી લાતકો માનતે હૈં । મેરે

ભાવાર્થ—લે પ્રમાણે દુષ્ટ બળદો ગાડીમા બેઁલાથી ગાડી ચલાવનાર સારથીને ખેદખિન્ન કરે છે અને લે રસ્તે જવાનુ હોય ત્યા ચાલતા અવળે રસ્તે ગાડીને ખે ચી બાય છે એવી જ રીતે દુષ્ટ શિષ્ય પણ આચાર્ય-તરફથી સમન્તવવામા આવતા ધર્મધ્યાન અને એને એ ધર્મધ્યાન શીખવામા પ્રેરણા કરાતી હોય છે ત્યારે એ તરફ દુર્લક્ષ સેવીને ઉલટ આચાર્યને પીડિત કરતા હોય છે તેમજ સંયમક્રિયા નુષ્ઠાનથી પતિત બની બાય છે આ કારણે તે મુક્તિ સ્થાનમા પહોચતા નથી. ॥૮॥ હવે આવા શિષ્યની ધૃતિદુર્બળતાને બતાવવામા આવે છે—‘ ઈઢ્ઠિ ’ ઇત્યાદિ !

અન્વયાર્થ—કોઈ એક સાધુ ઈઢ્ઠિગારવિઁ-ઋદ્ધિગૌરવિક. મારા શ્રાવક ઘનસંપન્ન છે, અને મારી લાતો મારે લે ત્રાદિ

દિકં ચ સમીપીનમ્' इत्यादिरूपेण यः स्वात्मानं बहु मनुत, स ऋद्धिगौरविक उच्यते । एतादृशः शिष्यो गुरोरादेशेन प्रवर्तते इति । तथा-मत्र=शुश्रूष्याधिकारे एकः कश्चित् रसगौरव-रसे=मधुरादिरसे गौरवं यस्य स तथा, -रसलोलुपो भवति । एतादृशो हि बालग्लानादिभ्यः समुचिताहारदाने तपोऽनुष्ठानादौ च न प्रवर्तते । तथा-ऋद्धिदेक सातगौरविक-साते=सुखे गौरवं=प्रतिषेधः-सात गौरव, तदस्त्वस्य-सातगौरविकः=सुखेच्छुर्भवति । एनविध शिष्यो विहारं कर्तुं न शक्नोति । तथा-एकः कश्चित् सुचिरक्रोधनः=दीर्घरोपी भवति । एतादृशो हि तप क्रियाऽनुष्ठानकरणे समर्थो न भवति ॥ ९ ॥

કિં ચ—

સૂક્ષ્મ-મિક્ષલાંસિય ઇંગે, ઇંગે ઓર્મોણ મીરુય થંદ્દે ।

ઇંગ ચ અણુસોસમ્મિ, હેઝર્હિં કંારણેહિં યે ॥૧૦॥

ધક્ષ પાત્રાદિકં बहुत अच्छे हैं' इत्यादि रूपसे अपने आपको बहुत अच्छा मानता है, ऐसे साधुको ऋद्धि गौरविक कहते हैं । ऐसा ऋद्धि गौरविक साधु अपने गुरुके आवेद्यानुवर्ती नहीं होता है । कोई (एंगे-एकः) एक साधु ऐसा होता है जो (रसगारवे-रसगौरव) रसमें लोलुप होता है । ऐसा रसलोलुपी साधु बाल ग्लान आदिकके लिये आहार देनेमें एवं तपस्याके अनुष्ठान करनेमें प्रवृत्ति नहीं करता है । (एंगे-एकः) कोई एक साधु (सायांगारविय-सातगौरविकः) ऐसा होता है जो सुखसे क्रिया होता है जो आचार्यकी आज्ञामें नहीं चलता है । कोई एक साधु (सुचिरक्रोधने-सुचिरक्रोधन) दीर्घ रोपी होता है । ऐसा साधु तप संपन्नकी क्रियाका अनुष्ठान करनेमें समर्थ नहीं होता है ॥ ९ ॥

વર્ણા શારં છે ઇત્યાદિ રૂપથી પોતે પોતાની જાતને ખૂબ જ ઉચ્ચ માને છે એવા સાધુને ઋદ્ધિના ગૌરવવાળા કહેવામાં આવે છે. ઋદ્ધિનું આ પ્રમાણે ગૌરવ કરનાર સાધુ પોતાના ગુરુના આદેશ પ્રમાણે વર્તવા નથી કોઈ એંગે-એકા એક સાધુ એવા હોય છે કે, જે રસગારવે-રસગૌરવ રસમાં લોલુપ હોય છે એવા રસલોલુપિ સાધુ બાલગ્લાન આદિના માટે આહાર આપવામાં અને તપસ્યાનું અનુષ્ઠાન કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. એંગે-એકા કોઈ એક સાધુ સાયાંગારવિય-સાતગૌરવિકા એવા હોય છે કે જે મનમોહ હોય છે જેને લઈને તે આચાર્યની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતા નથી, કોઈ એક સાધુ સુચિરક્રોધને-સુચિરક્રોધમા ખૂબ ક્રોધ કરનાર હોય છે, એવા સાધુ તપ સમર્થની ક્રિયાનું અનુષ્ઠાન કરવામાં સમર્થ હોતા નથી. ॥ ૯ ॥

છાયા—મિક્ષાલસિકા એકઃ, એકોઽવમાનમીરુકઃ સ્તબ્ધઃ ।

એક ચ અનુશાસ્મિ, હેતુભિઃ કારણૈશ્ચ ॥ ૧૦ ॥

ટીકા—‘ મિક્ષાલસિએ ’ ઇત્યાદિ ।

એકઃ કશ્ચિદ્ મિક્ષાલસિકાઃ=મિક્ષાયામાલસ્યયુક્તો ભવતિ । એતાદૃશો હિ ગોચરી પરીપહસહનયોગ્યો ન ભવતીત્યર્થઃ । એકઃ કશ્ચિત્ અવમાનમીરુકઃ—અપમાનાદ્ ભયશીલો ભવતિ । સ હિ મિક્ષાર્થં ભ્રમન્નપિ ન યસ્ય તથૈવ ગૃહે પ્રવે-
ષ્ટુમિચ્છતિ । એકઃ કશ્ચિત્ સ્તબ્ધઃ=અહંકારવાન્ ભવતિ । એતાદૃશો હિ નિજકુપ્રદાદ્ વિનયં કર્તુ ન શક્નોતિ । ચ=પુનઃ—તતઃ આચાર્યો વિચારયતિ—એક—યમેકં વિનીતં વિજ્ઞાયાદં હેતુભિઃ કારણૈશ્ચ અનુશાસ્મિ—શિક્ષયામિ ‘ સો વિ ’ ઇત્યગ્રેતનર્ગાથયા સમ્બન્ધસ્તેન સોઽપિ વક્ષ્યમાણલક્ષણો ભવતીતિ ભાવઃ ॥ ૧૦ ॥

ફિર મી—‘ મિક્ષાલસિએ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—કુશિષ્યોમેં (એગે-એકઃ) કોઈ એક સાધુ એસા મી હોતા હૈ જો (મિક્ષાલસિએ-મિક્ષાલસિકા) મિક્ષાવૃત્તિ કરનેમેં આલસ્ય કિયા કરતા હૈ । એસા સાધુ ગોચરી કરતે સમય આયે હુએ પરીપહોંકે સહન કરનેમેં અયોગ્ય હોતા હૈ । અર્થાત્ વહ ગોચરીકે પરીપહોંકો સહન નહીં કર સકતા હૈ । (એગે-એકઃ) કોઈ એક સાધુ (ઓમાણમીરુએ-અવમાનમીરુકઃ) અપમાનસે મીરુ હોતા હૈ । એસા સાધુ મિક્ષાકે લિયે પર્યટન કરતા હુઆ મી ગૃહસ્થકે ઘરમેં જાનેકે લિયે તત્પર નહીં હોતા હૈ । કોઈ એક સાધુ (થદ્ધે-સ્તબ્ધઃ) અહંકારી હોતા હૈ । એસા સાધુ અપને કદાગ્રહકે કારણ વિનય ધર્મકો નહીં પાલ સકતા હૈ । ફિર આચાર્ય સોચતા હૈ કિ મેં કિસી શિષ્યકો વિનીત સમજ્ઞકર જવ હેતુ ઓર કાર-
ણોસે શિક્ષા દેતા હું તો વહ મી વક્ષ્યમાણ પ્રકારકા હો જાતા હૈ ॥ ૧૦ ॥

ફરી પણ—“ મિક્ષાલસિએ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—કુશિષ્યોમાં એગે-એકઃ કોઈ સાધુ એવા પણ હોય છે કે, જે મિક્ષાલસિએ-મિક્ષાલસિકા લિક્ષાવૃત્તિ કરવામાં આણસુ હોય છે, આવા સાધુ ગોચરીના સમયે આવતા પરીપહોને સહન કરવામાં અયોગ્ય હોય છે અર્થાત-
તે ગોચરીના પરીપહોને સહન કરી શકતા નથી એગે-એકઃ કોઈ એક સાધુ ઓમાણમીરુએ-અપમાનમીરુક અપમાનને સહન કરવામાં ભીરુ હોય છે, આવા સાધુ લિક્ષા માટે પર્યટન કરવા છતાં પણ ગૃહસ્થના ઘરોમાં જવા માટે તત્પર થતા નથી, કોઈ એક સાધુ થદ્ધે-સ્તબ્ધ, અહંકારી હોય છે, એવા સાધુ પોતાના અહંભાવને કારણે વિનયધર્મને પાળી શકતા નથી. પછી આચાર્ય વિચારે છે કે, હું કોઈ શિષ્યને વિનીત સમજીને હેતુ અને કારણોથી સમજાવું તો એ પણ વક્ષ્યમાણ પ્રકારનો બની જાય છે ॥ ૧૦ ॥

તમેવાહ—

મૂલ્ય—સો વિ' અતરમાંસિહો, દોસમેવ પકુવ્વહે ।

આયરિયાણ 'ત વયર્ણ, પઢિકૂલેહ અમિક્સ્વર્ણ ॥૧૧॥

છાયા—સોડપિ અન્તરમાપકઃ, દોપમેવ પ્રકરોતિ ।

આચાર્યાણાં તદ્ વચનં, પ્રતિકૂલયતિ અમીક્ષામ્ ॥૧૧॥

ટીકા—' સો વિ ' इत्यादि ।

સોડપિ કુશિષ્યઃ આચાર્યેષ-અનુશિષ્યમાણઃ અન્તરમાપકઃ=અન્તરે=ગુહ
વાક્યાન્તરાદે માપકઃ=સ્વામિમતપ્રકાશકો દોપમેવ પ્રકરોતિ । આચાર્યસ્ય શિષ્યાણાં
દોપમેવ પ્રકાશયતીત્યર્થઃ । પુનઃ સ કુશિષ્યઃ આચાર્યાણાં યદ્ વચનં તદ્વચનમ્
અમીક્ષા વારં વારં પ્રતિકૂલયતિ=કુયુક્તિમિઃ વિપરીતં કરોતિ । અયં માત્રઃ-યદા
આચાર્યાઃ કિંચિત્ શિષ્યાવચનં વદન્તિ, તદા સ કુશિષ્યઃ મુહુર્મુહુરેષં વદતિ-કિં માં
યુય વદત, યુપમેવ કિં ન કુરુત ? इत्यादि ॥ ૧૧ ॥

અથ ડસીકો કહતે હૈ—' સોવિ ' इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(સોવિ-સોડપિ) વહ્ મી શિષ્ય (અંતરમાંસિહો-અન્તર
માપક) જય આચાર્ય્ इसको समझाते बुझाते हैं तब यह बीच २ में
बोलकर दोष ही प्रकट करता है अर्थात् आचार्य महाराजकी शिक्षामें
भी यह दोष ही प्रकाशित करता है । तथा यह कुशिश्य (आयरियाणां
तं वयर्णं अमिक्स्वर्णं पढिकूलेह-आचार्याणां तद्वचनं अमीक्षणं प्रतिकूल
यति) आचार्य जो कुछ इसको कहते हैं उनके वचनको बार बार
कुयुक्तियों द्वारा विपरीत किया करता है । अर्थात् आचार्य जब इसको
कुछभी शिक्षाकी बात कहते हैं तो यह फौरन प्रत्युत्तरके रूपमें उनसे
कह उठता है कि 'आप हमसे क्यों ऐसा कहते रहते हैं आप ही ऐसा

હવે જોને જ કહે છે—“ સો વિ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સો વિ-સોડપિ જો પણ શિષ્ય અતરમાંસિહો-અન્તરમાપક
ત્યારે આચાર્ય તેને સમજાવે છે ત્યારે તે વચ્ચે વચ્ચે બોલીને દોષ જ પ્રગટ
કરતો રહે છે અર્થાત્ આચાર્ય મહારાજના સમજાવવામાં પણ તે દોષ જ
પ્રગટ કરતો રહે છે તથા જો કુશિષ્ય આરિયાણ ત વયર્ણ અમિક્સ્વર્ણ પઢિકૂલેહ-
આચાર્યાણાં તદ્વચનં અમીક્ષા પ્રતિકૂલયતિ આચાર્ય તેને જે કંઈ કહે છે જોના
વચનને વારવાર કુમુક્તિથી વિપરીત બતાવતો રહે છે અથવા આચાર્ય જોને
કંઈ કિંત શિમાની વાત કહે છે તો તે તરત જ પ્રત્યુત્તરના રૂપથી કહેવા

યથા પ્રતિકૂલમાચરતિ તથાહ—

મૂલમ્—ન સા મમં વિચાણાંઈ, ન વિ સા મંજ્ઞ દાંહિર્હી ।

નિર્ગયા હોહિર્હી મંત્રે, સાહુ અંત્રોત્થ વંચ્ચત ॥૧૨॥

છાયા—ન સા માં વિજાનોતે, નાડપિ સા મહં દાસ્યતિ ।

નિર્ગતા ભવિષ્યતિ મન્યે, સાધુન્યોઽત્ર વ્રજતુ ॥ ૧૨ ॥

ટીકા—‘ ન સા ’ ઇત્યાદિ ।

યદા આચાર્યઃ પ્રાહ—ઓ શિષ્ય ! અમુકસ્યાઃ શ્રાવિકાયા ગૃહાન્મમાર્થમાહારાધાનીયતાં, તદા સ કુશિષ્યો વદતિ—સા શ્રાવિકા માં ન વિજાનાતિ, અપિ=પુનઃ સા મહં ન દાસ્યતિ । અથવા—સ એવં વદતિ—ઓ ગુરો ! મન્યે સા ગૃહાત્ નિર્ગતા ભવિષ્યતિ । યદ્વા—એવં વ્રવીતિ—અત્ર કાર્યે અન્યઃ સાધુવ્રજતુ, કિમહમેક એવાસ્મિ સાધુન્યઃ સાધુર્નાસ્તિ : ॥ ૧૨ ॥

કયોં નહીં કરતે હૈ । અર્થાત્ જૈસા હમસે કહતે હૈં વૈસા આપ કયોં નહીં કરતે હૈં ॥ ૧૧ ॥

વહ કુશિષ્ય જૈસા પ્રતિકૂલ આચરણ કરતા હૈ સો કહતે હૈં—

‘ ન સા ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—કુશિષ્ય સે જવ આચાર્ય મહારાજ એસા કહતે હૈં કિ હે શિષ્ય અમુક શ્રાવિકાકે ઘરસે મેરે લિયે તુમ આહાર લે આઓ ઉસ સમય વહ કુશિષ્ય જઘાવ દેતા હૈ કિ (સા મમ ન વિચાણાંઈ—સા માં ન વિજાનીતે) વહ શ્રાવિકા મુઝે નહીં જાનતી હૈ । હસલિયે (સા—સા) વહ (મંજ્ઞ ન દાંહિર્હી—મહં ન દાસ્યતિ) મુઝે નહીં દેગી । અથવા એસા ખી ઉત્તર દે દેતા હૈ કિ (મન્ને—મન્યે) ઓ ગુરો ! મેં એસા સમજતાં હૂં કિ વહ (નિર્ગયા હોહિર્હી—ગૃહાત્ નિર્ગતા ભવિષ્યતિ) ઘરસે કહીં બાહિર

માડે છે કે, આપ અમને શા માટે આમ કહ્યા કરો છો, આપ જ એ પ્રમાણે કેમ કરતા નથી. અર્થાત્—આપ અમને જેમ કહો છો તેવું આપ કેમ કરતા નથી ॥ ૧૧ ॥

એ કુશિષ્ય કેવું પ્રતિકૂળ આચરણ કરે છે તે કહે છે—“ ન સા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—કુશિષ્યને જ્યારે આચાર્ય મહારાજ એવું કહે છે કે, હે શિષ્ય ! અમુક શ્રાવિકાના ઘરથી મારા માટે તમે આહાર લઈ આવો એ સમયે તે કુશિષ્ય જવાબ આપે છે કે, સા મમ ન વિચાણાંઈ—સા માં ન વિજાનાતિ એ શ્રાવિકા મને જાણખતી નથી, આથી તે મને આપશે નહીં. અથવા એવો પણ ઉત્તર આપી દે છે કે, મન્ને—મન્યે હે ગુરુ ! હું એવું મારું છું કે, નિર્ગયા હોહિર્હી તે આ સમયે ઘરથી કયાક બહાર ગઈ હશે. અથવા એવું પણ કહી

અન્યત્વ—

મૂલ્મ—પેસિયા પલિંઝંચતિ, તે પરિયતિ સમર્ત્તઓ ।

રાંયધિદ્ધિં વં મેઘ્નતા, કેરિંતિ મિંઝદિં મુંદે ॥૧૩॥

છાપા—પ્રેપિતા અપદ્મવતે, તે પરિયન્તિ સમન્તતઃ ।

રામવેન્દિમિમ મન્યમાનાઃ, કુર્ષન્તિ મુકુટિં મુલ્લે ॥ ૧૩ ॥

ટીકા—‘પેસિયા’ ઇત્યાદિ ।

તે કુશિખ્યા યુષ્ણા કુમ્ભચિદ્ ગૃહસ્થગૃહે આહારાયર્થે પ્રેપિતાઃ સન્તઃ અપદ્મવતે
=કદા મવઙ્ગિરુક તદ્ગૃહાન્ આહારમાનય ઇતિ વદન્તિ । અથવા—મધુરાહારાદિકં
શોપયન્તિ । યદ્વા—ઠક્કં કાર્યં ન કુર્ષન્તિ । કિંવા—અકૃતમપિ કૃતં વદન્તિ । અથવા
ગઈ હોગો । અથવા પેસા ‘મી’ કહ પેઠતા હૈ કિ—(અશોત્થ વચ્ચડ—અમ્ર
અન્યઃ વ્રજતુ) આપ હસ કાર્યમેં કિસી દસરે સાધુકો મેજ દીજિયે । મૈ હી
એક સાધુ તો હું નહીં ઓર ‘મી’ તો સાધુ હૈ ॥ ૧૨ ॥

ફિર વે કુશિખ્ય કયા કહતે હૈ સો કહતે હૈ—‘પેસિયા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(પેસિયા—પ્રેપિતાઃ) વે કુશિખ્ય જય હન્નેં ગુરુ મહારાજ
કિસી ગૃહસ્થકે યહા આહારાદિક સામગ્રી લાનેકે લિયે મેજ દેતે હૈ તથ
(પલિંઝંચતિ—અપદ્મવતે) “આપને કમ કહા યા કિ અમુકકે પહાસે
આહાર હે આમો” એસા કહ દેતે હૈ । અર્થાત્ ગુરુ મહારાજ જિસ ઘરસે
આહાર લેનેકે લિયે કહ દેતે હૈ વે હસ ઘરસે આહાર નહીં લાતે હૈ ઓર
હસ પાતકો છિપાનેકે લિયે ઘસ્ટે ગુરુ મહારાજસે કહ ઉઠતે હૈ કિ
“આપને હસ ઘરસે આહાર લાનેકે લિયે કમ કહા યા” । અથવા મધુર
આહાર આદિકો છુપા લેતે હૈ—ગુરુ મહારાજકો નહીં દિસલાતે હૈ । અથવા

દે છે કે અમ્રોત્પવચ્ચડ—અમ્ર અન્ય વ્રજતુ આપ આ કામ માટે બીજા કોઈ
સાધુને મોકલાવે । હું એક સાધુ જ નથી બીજા પણ વળા સાધુ છે ॥ ૧૨ ॥

દરીથી પણ કુશિખ્ય સાધુ શું કહે છે તે જતાવે છે—‘પેસિયા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાથ—પેસિયા—પ્રેપિતા આ કુશિખ્યને ક્યારે શુરુમહાશય કોઈ
મુદરથને ત્યાં આકાર આદિ સામગ્રી લેવા મોકલે તે ત્યારે પલિંઝ—ચતિ—અપદ્મ
વતે આપે ક્યારે કહ્યું હતું કે અમુકને ત્યાંથી આકાર લઈ આવે ।” એવું
કહી દે છે અર્થાત્—શુરુ મહાશય જે ઘેરથી આકાર લાવવાનું કહે છે તે ઘેરથી
એ આકાર લાવતા નથી અને એ વાતને છુપાવવા માટે ઉલટું શુરુમહાશયને
કહી દે છે કે, આપે જે ઘેરથી આકાર લાવવા માટે ક્યારે કહ્યું હતું ”
અથવા મધુર આકાર આદિને છુપાવી લે છે શુરુમહાશયને જતાવતા નથી.

-यत्र वयं प्रेषिताः स गृही नावलोकित इत्येवं वदन्ति । तथा-कुशिष्याः समन्ततः
=चतुर्दिक्षु परियन्ति=पर्यटन्ति । गुरुसमीपे यदि वयं स्थास्यामस्तदा गुरुवोऽस्मान्
कस्मिंश्चित् कार्ये नियोजयिष्यन्ति इति मत्वा गुरुपाश्वरे न तिष्ठन्ति, अपि तु
इतस्ततः परिभ्रमन्तीति भावः । तथा-कदाचित् कस्मिंश्चित्कार्ये गुरुणा प्रेरिता-
स्तत्कार्ये प्रवृत्ता अपि तत्कार्यं राजवेष्टिमिव=राज्ञा वलात् प्रवर्तित कृत्यमिव
मन्यमाना मुखे भृकुटिं क्रोधवशाद् भ्रूभङ्गं कुर्वन्ति । उपलक्षणत्वात्-ईर्ष्यासूचिका-
मन्यामपि चेष्टां कुर्वन्ति ॥ १३ ॥

मूढम्-वाइया संगहिआ चैव, भक्तपाणेण पोसिया ।

जायपैक्खा जहा हंसा, पक्कमंति दिंसो दिंसी ॥१४॥

छाया-वाचिताः संगृहीताश्चैव, भक्तपानेन पोषिताः ।

जातपक्षा यथा हंसाः, प्रकामन्ति दिशि दिशि ॥ १४ ॥

गुरुकथित कार्य नहीं करते हैं, अथवा अकृत कार्यको भी 'कर लिया'
ऐसा कह देते हैं । अथवा जिस घर पर या जहां आपने हमको भेजा था
वह गृहस्थ हमको नहीं मिला । इस तरह कह दिया करते हैं । (समंतओ
ते परियन्ति समन्ततः ते परियन्ति) कुशिष्य इस भयसे इधर उधर
होते रहते हैं कि यदि हम गुरु महाराजके पास जो बैठेंगे तो वे किसो
न किसी काममें हमको लगा देंगे । (रायविट्ठि व मन्नंता मुहेभिउडि करिति
राजवेष्टिमिव मन्यमानाः मुखे भृकुटि कुर्वन्ति) कभी किसी समय यदि
गुरु महाराज कीसी कार्य करने के लिये आज्ञा देते हैं तो उस आज्ञाको
राजा की बैठ-बेगार के समान मानकर क्रोध के आवेश से भौह चढा
लेते हैं । ईर्ष्या सूचक अन्य भी चेष्टाएँ करने लगते हैं ॥ १३ ॥

अथवा गुरुओ कहेल कार्योने करता नथी, अथवा-अकृत कार्योने पणु " करी
वीधु " ओम कही दे छे. अथवा-जे धरे अगर जे गृहस्थने त्यां आपे मने
भोक्केल ते गृहस्थ अथवा घर मने न मण्यु आ प्रभाणु कही दे छे,
समंतओ ते परियन्ति-समन्तत ते परियन्ति कुशिष्य ओवा लयथी ओही तहि
थता रडे छे के, जे गुरुमहाराजनी पासो हुं भेसीश तो कोछने कोछ काम
ओधशे. रायविट्ठि व मन्नंता मुहे भिउडि करिति-राजवेष्टिमिव मन्यमानाः मुखे
भृकुटि कुर्वन्ति कोछ समय जे गुरुमहाराज कोछ कार्य करवानी आज्ञा आपे
छे तो ओ आज्ञाने राजनी वेठ समणने कोधना आवेशथी भोहु अडावी दे छे
ओ ओरिअनने ओरी पहीन वेणोओ म ओरिअनने ओरी पहीन वेणोओ म

ટીકા—‘વાહ્યા’ इत्यादि ।

તથા—તે કુશિષ્યા ગુરુભિઃ વાચિતાઃ=સૂત્રં પ્રાહ્યિત્વા શાસ્ત્રામ્યાસં કાર-
યિત્વા પશ્ચિતાઃ કૃતા, સમૂહીતાઃ=સમ્યક્ સ્થનિધાર્યાં રસિતાઃ, મક્તપાનેન=
મક્તપાનદાનેન પોપિતાઃ, ચ સ્વદ્વાદ્-દીક્ષિતા અપિ કાર્યે સમુપસ્થિતે જાતપક્ષાઃ=
સમ્પ્રાપ્તોદયનશ્ચક્રયો હંસા યથા ઇવ દિક્ષિ-પ્રતિદિક્ષં ગચ્છન્તિ ।

યથા હસા — માતાપિતૃમ્યાં પાશ્ચિતાઃ પોપિતાઃ શિક્ષિતા ઠગુનનશ્ચક્રૌ સંજા
તાર્યાં માતાપિતૃરૌ પરિત્યગ્યાન્યથા ગચ્છન્તિ । તયૈષ ગુરુજ્ઞા શાસ્ત્ર પ્રાહિતા રસિતા
મક્તાદિદાનેન પોપિતા શીક્ષિતા અપિ તે કુશિષ્યાઃ ગુરુ પરિત્યગ્ય યદચ્છા વિહા
રિયો મવન્તીતિ માયઃ । એકત્વે નોપક્રમ્ય વદુત્વેન પરિસમાપનમ્, एवं विधानां
शिक्ष्याणां बहुत्वस्यापनार्थम् ॥ ૧૪ ॥

फिर भी—‘वाह्या’ इत्यादि ।

અન્યવાર્થ—(વાહ્યા-વાચિતાઃ) વે કુશિષ્ય જબ ગુરુ મહારાજ દ્વારા
સૂત્ર પઢકર પંક્તિ થના દિયે જાતે હૈં તથા અપની નિશ્ચા મેં રક્ષકર
(સંગહિયા-સમૂહીતાઃ) જય વે અચ્છી તરહ સુરક્ષિત કર દિયે જાતે હૈં
તથા (મક્તપાણેણ પોપિતા-મક્તપાનેન પોપિતાઃ) મક્તપાન દ્વારા સૂત્ર
પુષ્ટ કર દિયે જાતે હૈં તથા વે કિસી કાર્ય કે ઉપસ્થિત હોને પર (જાય-
પક્ષા જહા હસા-જાતપક્ષા યથા હંસાઃ) હંસા જિસ તરહ પંક્તો કે જાને
પર (પક્ષમંતિ દિસો દિસિ-પ્રક્રામન્તિ દિશિ દિશિ) પ્રતિદિશા મેં ઠક
જાતે હૈં ઠસી તરહ ગુરુજનોં કો છોડકર યદચ્છા વિહારી બન જાતે હૈં ।

માર્થ—હંસા જૈસે જાપને માતા પિતા દ્વારા પાશ્ચિત એવ પોપિત
હોને પર મી પાંક્તોં કે જાને પર રહને કી શક્તિ હોતે હી અન્યથા ઠક

श्री ५७—‘वाह्या’ इत्यादि ।

અન્યવાર્થ—વાહ્યા-વાચિતાઃ જાના કુશિષ્યોને ગુરુમહાશય તરફથી સૂત્ર
લખાવીને જ્યારે પંક્તિ જનાવાય છે તથા પોતાની નિશ્ચામાં રાખીને જ્યારે
તેને સંગહિયા-સમૂહીતાઃ સારી રીતે સુરક્ષિત કરવામાં આવે છે, તથા મક્તપાણે
પાશ્ચિયા-મક્તપાનેન પોપિતા મક્તપાન દ્વારા સૂત્ર પુષ્ટ કરવામાં આવે છે ત્યારે
તે કોઈ કામ ઉપસ્થિત થતાં જાયપક્ષા જહા હસા-જાતપક્ષા યથા હસાઃ કે સ
પાંજો આવવાથી જેમ મનુશ્યવી દિશામાં ઠીક જાય છે એજ રીતે પોતાના
ગુરુજનોને ઠાકીને પોતાની ઇચ્છા અજળના વિહારી જની જાય છે

માર્થ—કે સ જેમ પોતાના માતાપિતા તરફથી પાશ્ચ પોપત્ર થઈ ઠંડા
પોત્ર થતાં બીજા સ્થળે ઠીક જાય છે એજ રીતે કુશિષ્ય પશુ ગુરુમહાશય

इत्थं कुशिष्यस्वरूपं विचिन्त्य तैस्समाधिं क्लेशं च प्रापितो गर्गाचार्यो
यत्कृतवांस्तदुच्यते—

मूलम्--अहं सारही विचिंतेइं, खलुंकेहिं समागओ ।

किं मज्झं दुट्ठीसीसेहिं, अप्पा मे^१ अवसीयई ॥१५॥

छाया—अथ सारथिर्विचिन्तयति, खलुङ्कैः समागतः ।

किं मम दुष्टशिष्यैः, आत्मा मे अवसीदति ॥१५॥

टीका—‘अह’ इत्यादि ।

अथ=पूर्वोक्तचिन्तनानन्तरं खलुङ्કैः=गलितवृषभतुल्यैः कुशिष्यैः समागतः=संयुक्तः सारथिः-सारथिरिव सारथिः-धर्मयानस्य नियन्ता स गर्गाचार्यो मनस्येवं विचिन्तयति-एभिः दुष्टशिष्यैः मम किं प्रयोजनं सिध्यति ? न किमपीत्यर्थः । प्रत्युत

जाते हैं उसी तरह कुशिष्य भी गुरुमहाराज द्वारा हर तरह योग्य बना देने पर भी गुरु को छोड़ कर अन्यत्र चले जाते हैं ॥ १४ ॥

इस प्रकार कुशिष्य का स्वरूप विचार कर उन अपने कुशिष्यों द्वारा असमाधि एवं क्लेश को प्राप्त हुए गर्गाचार्य ने क्या किया वह सूत्रकार कहते हैं— ‘अह’ इत्यादि !

अन्वयार्थ—(अह-अथ) इस प्रकार कुशिष्यों का स्वरूप विचार करने के बाद (खलुंकेहिं-खलुङ्કैः) दुष्ट वृषभ के तुल्य कुशिष्यों से (समागओ-समागतः) युक्त (सारही-सारथीः) सारथि के समान धर्मयान के नियन्ता उन गर्गाचार्य ने मन में ऐसा विचार किया कि (दुट्ठीसीसेहिं मज्झ किं-दुष्टशिष्यैः मम किम्) इन दुष्ट शिष्यों से मुझे क्या प्रयोजन है-इनके द्वारा हमारा कौन सा कार्य सिद्ध होता है-

તરફથી દરેક રીતે યોગ્ય બનાવાઈ જતા શુરુને છોડીને બીજે ચાલ્યા બાંધ છે. ॥૧૪॥

આ પ્રમાણે કુશિષ્યના સ્વરૂપનો વિચાર કરી પોતાના એવા કુશિષ્યોથી અસમાધિક અને કલેશને પ્રાપ્ત બનેલા ગર્ગાચાર્યે શું કર્યું તે સૂત્રકાર કહે છે—

“ અહ ” ઇત્યાદિ !

અન્વયાર્થ—અહ-અથ આ પ્રમાણે કુશિષ્યના સ્વરૂપનો વિચાર કર્યા બાદ જલુંકેહિં-જલુકા દુષ્ટ બળદના જેવા કુશિષ્યોથી સમાગઓ-સમાગત. યુક્ત સારહી-સારથિ. સારથીની જેમ ધર્મયાનના નિયન્તા એવા ગર્ગાચાર્યે મનમાં એવા વિચાર કર્યો કે, દુટ્ઠીસીસેહિં મજ્ઝાં કિં-દુષ્ટશિષ્યૈઃ મમ કિમ્ આવા દુષ્ટ શિષ્યોથી મારે શું-પ્રયોજન છે. આમનાથી મારું કયું કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. મે અપ્પા

પતેપામુપદેશદાને ધ્યગ્રચિત્તસ્ય મ=મમ આત્મા અવસીદતિ=દુઃસ્થિતો । મવતિ
અયં માવઃ-પતેપાં પશ્ચન્નતસંભ્યકાનાં દુષ્ટશિષ્યાણાં પ્રેરણાવ્યગ્રતયા મમ
સ્વકલ્યાણહાનિર્મવતિ । અતઃ પપાં પરિત્યાગ ઇવ શ્રેયસ્કર । અતઃ પતામ્ પરિત્યજ્ય
ઉપતત્તિશારિણા મયા મવતિષ્યમિતિ ॥ ૧૬ ॥

અયેતેપાં પ્રેરણાન્તરાણે સ્વકલ્યાણસાધનમપિ કથં ન ક્રિયતે ? इत्याह—

मूलम्—जारिस्ता मम सीसा उ, तारिस्ता गलिगदहा ।

गलिगदहे चहर्त्ताण, हेह पग्गिण्हर्ह तेव ॥१६॥

छाया—यादृशा मम शिष्यास्तु, तादृशा गलिगर्दमा ।

गलिगर्दमान् त्यक्त्वा, इह प्रवृत्ताति तपः ॥१६॥

ટીકા--‘ જારિસ્તા ’ इत्यादि ।

यादृशास्तु मम शिष्या सन्ति, तादृशागलिगर्दमाः=वेसराः ‘स्वप्नर’
इति प्रसिद्धा भवन्ति । गलिगर्दमदृष्टात्तेन शिष्याणां प्रकर्षेण निन्द्यता सूचिता ।

પ્રત્યુત (મે અપ્પા અવસીયઈ-મે આત્મા અવસીદતિ) હનકો ઉપદેશ
આદિ કે દેને મેં ધ્યગ્રચિત્ત દુષ્ટ મેરી આત્મા હી દુઃસ્થિત હોતી હૈ । અતઃ
જય હન પાંચસોં ૫૦૦ કુશિષ્યોંકો સમજાતેર મેરા સમય યોં હી નિકલ
જાતા હૈ તો હસમેં મેરા કલ્યાણ તો હો નહીં સકતા, અતઃ પેસે શિષ્યોં
કા પરિત્યાગ કરકે મુક્તે હમ વિહારી હોના ચાહિયે ॥૧૬॥

હન કુશિષ્યોં કી અપેક્ષા મેરા આત્મકલ્યાણ કરના હી ઠીક હૈ સો
કહતે હૈ—‘ જારિસ્તા ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જારિસ્તા મમ સીસા ઇ તારિસ્તા ગલિગદહા-યાદૃશાઃ
મમ શિષ્યા તાદૃશાઃ ગલિગર્દમાઃ) જેસે મે મેરે શિષ્ય હૈ વૈસે હી સ્વપ્નર

અવસીયઈ-મે આત્મા અવસીદતિ આમને ઉપદેશ આદિ આપવામાં અધ્યગ્રચિત્ત
વ્યેત્ત મારા આત્મા જ દુ ખી જાય છે આથી આ પાંચસો કુશિષ્યોને સમજાવતાં
સમજાવતાં મારા સમય નહાગે જઈ પડેલ છે આથી મારા કલ્યાણ કલ્યાણી બધાંયકે
આ કારણે આ શિષ્યોનો પરિત્યાગ કરીને મારા હમ વિહારી થવું બેધબે ॥ ૧૫ ॥

આવા કુશિષ્યોને શિક્ષા આપવાને બદલે મારા આત્માનું કલ્યાણ કરી
લઉ બેજ ઠીક છે જો માટે કહે છે—“જારિસ્તા” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જારિસ્તા મમ સીસા ઇ તારિસ્તા ગલિગદહા-યાદૃશાઃ મમ શિષ્યા
તાદૃશા ગલિગર્દમાઃ જેવા આ મારા શિષ્ય છે તેવાજ સ્વપ્નર હોય છે, આમને

गलिगर्दमतुल्यशिष्यप्रेरणयैव कालोऽतिक्रामति । अतः स्वकल्याणं साधयितुं न शक्नोमीति भावः । इत्थं विचिन्त्य स गर्गाचार्यः गलिगर्दभान्=गलिगर्दमतुल्यान् तान् कुशिष्यान् त्यक्त्वा तपः=अनशननादिकं दृढं यथा स्यात्तथा प्रगृह्णाति=स्वीकरोति ॥ १६ ॥

ततः कीदृशः सन् गर्गाचार्यः किं करोति ? इत्याह—

मूलम्—मिउ मद्दवसंपन्ने, गंभीरे सुसर्माहिण् ।

विहरइं महिं महप्पा, सीलभूएण अप्पणं त्तिवेमि ॥१७॥

॥ इह खलुंकिज्जं सत्तवीसइमं अज्जणं समत्तं ॥ २७ ॥

छाया—मृदुमार्दवसम्पन्नो, गम्भीरः सुसमाहितः ।

विहरति महीं महात्मा, शीलभूतेन आत्मना इति ब्रवीमि ॥१७॥

टीका—‘ मिउमद्दव ’ इत्यादि ।

मृदुः=बहिर्वृत्त्या कोमलः तथा—मार्दवसम्पन्नः=आन्तरवृत्त्याऽपि कोमलः, तथा

होते हैं । इन्हें समझाने बुझाने में मुझे काल के व्यतीत होने तथा कर्म बन्ध होनेके सिवाय और कोई लाभ नहीं है । इसलिये इन्हींके परित्याग करना ही भला है । इन्हें प्रेरणा आदि करने में मेरा समय व्यर्थ ही जाता है । ऐसा विचार कर गर्गाचार्य ने (गलिगर्दहे चइत्ताणं—गलिगर्दभान् त्यक्त्वा) स्वचरके तुल्य उन कुशिष्यों का परित्याग कर (दृढं तवं पणिण्हई—दृढं तपः प्रगृह्णाति) अनशन आदि तपों को दृढ रूप से धारण कर लिया ॥ १६ ॥

शिष्यों को त्याग देने पर वे गर्गाचार्य किस प्रकार के होकर क्या करते हैं ? सो कहते हैं—‘ मिउमद्दव० ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(मिउ मद्दव संपन्ने—मृदुमार्दवसंपन्नः) बाहर और

समभववामा भारे काणने व्यतीत करवा सीवाय तेभज्ज कर्म्मअध सिवाय भीजे कोई लाभ नहीं आ कारणे आभने परित्याग करवा अजे भारा भाटे उचित रहतो छे, आभने प्रेरणा आदि करवामा भारे समय व्यर्थ न नय छे आवे विचार करीने गर्गाचार्ये गलिगर्दहे चइत्ताणं—गलिग भान् त्यक्त्वा अन्धरना जेवा अ कुशिष्येना परित्याग करीने दृढ तप पणिण्हई—दृढं तपः प्रगृह्णाति अनशन आदि तपोने दृढताथी धारण करी दीधां. ॥ १६ ॥

शिष्येने छोडी दीधा पछी गर्गाचार्ये क्या प्रकारना अर्थ ने शुं करे छे ते कहे छे—“मिउमद्दव” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मिउ मद्दव संपन्ने—मृदुमार्दव संपन्नः बाहर अने अंदरथी

—ગમ્મીરઃ=ગામ્મીર્ય ગુણસંપન્નઃ, તથા સુસમાહિતઃ=સુતરામતિશયેન સમાધિમાન
તથા—શીલમૂતેન—શીલ=ચારિત્ર્ય મૂલઃ પ્રાપ્તઃ—શીલમૂલસ્તેન—ચારિત્ર્યયુક્તેન આત્મના
સ મહાત્મા ગર્ગાધાર્યો મહીં વિહરતિ માંસરૂપં સ્વકલ્યાણ ચ સાધયતિ । इति
ब्रवीमि ' इत्यस्यार्य' पूर्ववद् बोध्यः ॥ १७ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-अगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशमापाकञ्चित-सलि-
सकलापालापक प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीसाहू
छत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-“ जैनशास्त्राचार्य ”-पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालग्रन्थचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
—पूज्यभीषासीलालप्रतिविरचितायाम् “उत्तरा
ख्ययनसूत्रस्य” प्रियदर्शिन्याख्यायां व्या-
ख्यायाम्-‘सल्लङ्कीयाख्यं’ सप्तविंशति
सममध्ययन-सम्पूर्णम् ॥२७॥

અન્ટરગ સે કોમલહૃત્તિ વાલે તથા (ગંમીરે-ગંમીરઃ) ગામીર્યગુણ સે
યુક્ત ઇવં (સુસમાહિત-સુસમાહિતઃ) સુતરાં અતિશય સમાધિસંપન્ન બે
(મહાત્મા-મહાત્મા) મહાત્મા ગર્ગાધાર્ય મહારાજ (શીલમૂળ અપ્યણ-
શીલમૂતેન આત્મના) ચારિત્રયુક્ત આત્મપરિણતિ સે યુક્ત હોકર (મહીં
વિહરહ-મહીં વિહરતિ) પૃથ્વી પર વિચરને લગે । અર્થાત્ મોક્ષરૂપ
અપને આત્મકલ્યાણ કરને મેં તહ્લીન હો ગયે (સિ જેમિ-इति ब्रवीमि)
જેસે ‘મગવાન સે મેંને સુના હે વૈસા હી કહા હે ॥ ૧૭ ॥

॥ इस प्रकार यह सत्साईसर्वा अध्ययन समाप्त हुआ ॥ २७ ॥

કેામલ હૃત્તિવાળા તથા ગમીરે-ગમીરઃ ગામીર્ય ગુણસંપન્ન અને સુસમાહિત-
સુસમાહિત અતિશય સમાધિસંપન્ન બેવા એ મહાત્મા-મહાત્મા મહાત્મા મર્ગાધાર્ય
મહારાજ શીલમૂળ અપ્યણ-શીલમૂતેન આત્મના ચારિત્રયુક્ત આત્મપરિણતિથી
યુક્ત બનીને મહીં વિહરહ-મહીં વિહરતિ પૃથ્વી ઉપર વિચરવા લાગ્યા અર્થાત્-
મોક્ષરૂપ પોતાના આત્મકલ્યાણની સાધના કરવામાં તહ્લીન બની ગયા. “सिजेमि-
इतिब्रवीमि” आ प्रभासे जेनुं मगवान् पसेधी मे सांलज्जु छे तेहुं ज कहैत छे ॥१७॥
श्री उत्तराख्ययन सूत्रनुं ‘अशु द्विधं’ नामनुं सप्तविंशतुं अध्ययन स पूर्य ॥ २७ ॥

अथ अष्टाविंशतितममध्ययनेम्

उक्तं सप्तविंशतितममध्ययनम्, अथ मोक्षमार्गगतिनामरुमण्डाविंशतितम-
मध्ययनं प्रारभ्यते । अस्य च तेन सहायमभिसम्बन्धः—अनन्तरोक्ताध्ययने शठता-
परित्यागेनाशठता विनयमार्दवादिरूपा स्वीकरणीयेत्युक्तम्, अशठतामङ्गीकृतवतः
खलु मोक्षमार्गगतिः सुलभा भवतीति तां प्रतिबोधयितुमिदमध्ययनं प्रस्तूयते । अनेन
सम्बन्धेनायातस्यैतस्याध्ययनस्य प्रथमगाथामाह—

मूलम्-मोक्खमग्गइं तच्चं, सुणेहं जिणंभासियं ।

चउकारणसंजुत्तं, नैणदंसणलक्खणं ॥ १ ॥

छाया—मोक्षमार्गगतिं तथ्यां, शृणुत जिनभाषिताम् ।

चतुष्कारणसंयुक्तां, ज्ञानदर्शनलक्षणाम् ॥ १ ॥

टीका—'मोक्षमगगहं' इत्यादि—

हे जवूः ! चतुष्कारणसंयुक्तां-चत्वारि कारणानि वक्ष्यमाणानि ज्ञानदर्शन-
चारित्र्यतपोरूपाणि, तैः संयुक्ता-चतुष्कारणसंयुक्ता, ताम् ज्ञानदर्शनलक्षणाम् ज्ञान-

अठार्विंशत्वां अध्ययन प्रारंभ

सत्ताईसवां अध्ययन कहा जा चुका है। अब अठाईसवां अध्ययन प्रारंभ होता है। इस अध्ययन का पहिले अध्ययन के साथ संबंध इस प्रकार है। सत्ताईसवें अध्ययनमें 'शठता (कूटिलता) का परित्याग करके विनयमार्दव आदिरूप अशठता धारण करनी चाहिये' ऐसा कहा है। और उस अशठतापनेको अंगीकार करनेवाले साधुको मोक्षमार्ग को प्राप्ति सुलभ होती है। इसी बात को समझाने के लिये यह अध्ययन प्रारंभ किया जाता है। श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं—

અઠાવીસમા અધ્યયનની શરૂઆત

સત્તાવીસમું અધ્યયન કહેવાઈ ગયું છે. હવે અઠાવીસમા અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે. આ અધ્યયનનો સત્તાવીસમા અધ્યયન સાથે આ પ્રમાણે સંબંધ છે.—સત્તાવીસમા અધ્યયનમા શઠતા (કુટિલતા) નો પરિત્યાગ કરીને વિનય માર્દવ આદિરૂપ અશઠતા ધારણ કરવી જોઈએ, એમ કહેલ છે. અને એ અશઠતાને ધારણ કરનાર સાધુને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ સુલભ બને છે. એ વાતને સમજાવવા માટે આ અઠાવીસમા અધ્યયનનો પ્રારંભ થાય છે. શ્રી સુધર્માસ્વામી જરૂરસ્વમીને કહે છે—“મોક્ષમગ્ન” ઇત્યાદિ.

પરમ્પરયા કારણાનિ, તસ્માત્ વ્યવહારતઃ કારણ કારણસ્યાપિ કારણત્વામિધાનાત્ ॥ ૧ ॥

યદુક્તં ‘ મોક્ષમાર્ગગતિં શૃણુત ’ ઇતિ તત્ર મોક્ષમાર્ગમાહ—

મૂલમ્—નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ ત્વો ત્તહા ।

એસ મંચુ ત્તિ પંન્નત્તો, જિણેહિં વરદંસિહિં ॥ ૨ ॥

છાયા—જ્ઞાનં ચ દર્શનં ચૈવ, ચારિત્રં ચ તપસ્તથા ।

એપ માર્ગ ઇતિ પ્રજ્ઞસો, જિનૈર્વરદર્શિભિઃ ॥ ૨ ॥

ટીકા—‘ નાણં ચ ’ ઇત્યાદિ—

જ્ઞાનં=જ્ઞાનાવરણીય કર્મક્ષય-ક્ષયોપશમજનિતં સમ્યગ્જ્ઞાનં મત્યાદિપશ્ચવિધમ્,
દર્શનં=દર્શનમોહનીય ક્ષય-ક્ષયોપશમોપશમજનિત ભગવદુક્તજીવાજીવાદિતત્ત્વરુચિ-

ઉત્તર—જ્ઞાનાદિક ચે ચાર સકલકર્મક્ષયરૂપ મોક્ષ કે હી સાક્ષાત્ કારણ હૈં । સિદ્ધિગમનરૂપ ગતિ કે પરમ્પરા કારણ હૈં । હસ અપેક્ષા હસ ગતિ કો ચતુષ્કારણયુક્ત કહા હૈ ॥ ૧ ॥

પહેલે જો કહા હૈ કિ ‘ મોક્ષ માર્ગગતિ કો સુનો ’ સો અવ મોક્ષ-માર્ગ કો કહતે હૈ—‘ નાણં ચ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જિણેહિં વરદંસિહિં-જિનૈર્વરદર્શિભિઃ) જિન ભગવાન્ ને કેવલજ્ઞાનરૂપ આલોક સે સકલદ્રવ્ય એવં પર્યાયોં કા યુગપત્ અવલો-કન કર (નાણં ચ દંસણં ચેવ ચરિત્તં ચ ત્વો ત્તહા-જ્ઞાનં ચ દર્શનં ચૈવ ચારિત્રં ચ તપસ્તથા) સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચરિત્ર તથા તપ હન ચારોંકા (એસ મંચુત્તિ પંન્નત્તો-એપ માર્ગ ઇતિ પ્રજ્ઞસઃ) મોક્ષકામાર્ગ કહા હૈ ।

જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે ક્ષય, ક્ષયોપશમ સે ઉદ્ભૂત જ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન હૈ । યહ મતિ, શ્રુત, અવધિ મનઃ પર્યય એવં કેવલ કે ભેદ સે પાંચ પ્રકાર

ઉત્તર—જ્ઞાનાદિક એ ચાર સકળ કર્મ ક્ષયરૂપ મોક્ષનાં જ સાક્ષાત કારણ આ ગતિને ચતુષ્કારણ યુક્ત કહેલ છે. ॥ ૧ ॥

પહેલાં જે કહેલ છે કે, “મોક્ષ માર્ગ ગતિને સાંભળો” તો હવે મોક્ષ માર્ગને કહેવામા આવે છે—“ નાણં ચ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જિણેહિં વરદંસિહિં-જિનૈર્વરદર્શિભિઃ જીન ભગવાનને કેવળજ્ઞાન રૂપ આલોકથી સકળ દ્રવ્ય અને પર્યાયોના યુગપત્તુ અવલોકન કરી, નાણં ચ દંસણં ચેવ ચરિત્તં ચ ત્વો ત્તહા-જ્ઞાનં ચ દર્શનં ચૈવ ચારિત્રં ચ તપસ્તથા સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ ચારિત્ર તથા તપ આ ચારેને મોક્ષનો માર્ગ કહેલ છે.

જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષય ક્ષયોપશમથી ઉદ્ભવેલ જ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન છે. તે મતિ શ્રુત, અવધિ, મન.પર્યાય, અને કેવળના ભેદથી પાંચ પ્રકાર છે. દર્શન

સ્વર્ગાઽઽત્મશુભમાવર્ણ્ય સમ્યક્ષ સાયિકાધનેકવિષય, ચારિત્રં = ચારિત્રમોદ-
નીયસ્યાદિબનિત સામાયિકાદિભેદ, સદસત્ક્રિયાપ્રાવૃત્તિનિવૃત્તિરુપ, તપ-
પ્રાપ્તાન્તરભેદાદ્ દ્વિવિધ મિનોક્તમત્ત, યદર્થશ્રિમિઃ=કેવલાલોકેન સકલદ્રવ્યપર્યા-
યગતવિશેષાલોકિમિ સર્વશૈરિત્યર્થઃ, જિનેઃ, એવ માર્ગઃ=મોક્ષમાર્ગ इति પ્રજ્ઞતઃ=
પ્રતિષેધોધિતઃ । અપ્ર 'ચ' इति 'યેષ' इति 'સદા' इति ચ સમુચ્ચયાર્થકઃ । જ્ઞાના-
દિનિ સમુદિતાનિ મોક્ષસ્ય માર્ગ इति ઘોતયતિ ।

નનુ તપશ્ચારિત્રાન્તર્ગતમસ્તિ, કિં પુનસ્તસ્યોપાધાનેન ? ઉચ્યતે કર્મસપ્તન પ્રતિ
તપસઃ સાક્ષાત્કારણતયા તપાદરાતિશ્ચયયોતનાર્થ સદુપાધાનમિતિ ॥ ૨ ॥

કોઈ છે । કર્મના મોહનીય કર્મ કે ક્ષય, ક્ષયોપશમ એવં ઉપશમ કે ઉદ્ભૂત
પેસી તરવાર્ય અદ્વાનરુપ પરિણતિ કા નામ સમ્યક્દર્શન છે । યહ સાયિક
આદિ કે ભેદ સે અનેક પ્રકાર કા છે । ચારિત્રમોદનીય કર્મ કે ક્ષય
આદિ સે જનિત તથા સામાયિક આદિ ભેદવાલા એસા-સત્ ક્રિયાઓ
મેં પ્રવૃત્તિરુપ એવં અસત્ ક્રિયાઓ સે નિવૃત્તિરુપ ચારિત્ર છે । બાહ્ય ઓર
આમ્યન્તર કે ભેદ સે દો પ્રકાર કા છે ।

શંકા—તપ જબ ચારિત્રકે હી અન્તર્ગત માના ગયા છે તો ફિર યહાં
વસ્તુકો સ્વતંત્ર રુપસે અલગ ક્યોં ગિનાયા છે ।

ઉત્તર—કર્મોકો નષ્ટ કરનેકે પ્રતિ તપ સાક્ષાત્ કારણ માના ગયા છે ।
અતઃ મોક્ષાનિલાધીકો વસ્તુમે વિદોષ રુપસે આદરવાલા હોના ચાહિયે,
હંસ વાતકો સમજાનેકે લિપે યહાં ચારિત્રસે મિત્ર તપકા પ્રહ્ણ કિયા
ગયા છે ॥ ૨ ॥

મોહનીય કર્મના ક્ષય, ક્ષયોપશમ અને ઉપશમથી ઉદ્ભવેલ એવી તત્વાદ્ય
અદ્વાનરુપ પરિણતિનુ નામ સમ્યક્દર્શન છે આ સાયિક આદિના ભેદથી અનેક
પ્રકાર છે ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષય આદિથી ઉદ્ભવેલ તથા સામાયિક
આદિ ભેદવાળી એવી સત્ ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિરુપ અને અસત્ ક્રિયાઓથી
નિવૃત્તિરુપ ચારિત્ર છે બહારના અને અદરના ભેદથી તપ બે પ્રકારના છે

શંકા—તપ બન્ધારે ચારિત્રના અતગતજ માનવામાં આવેલ છે તો પછી
અહીં તેને સ્વતંત્ર રૂપથી અલગ શા માટે અનુવામાં આવેલ છે ?

ઉત્તર—કર્મોના નાશ કરવા તરફ તપ સાક્ષાત્ કારણ માનવામાં આવેલ
છે આથી મોક્ષાનિલાધીકો એમાં વિશેષરૂપથી આદર રાખનાર થવું જોઈએ આ
માટેનું અત્યવશા માટે અહીં ચારિત્રથી ભિન્ન તપને શ્રેષ્ઠ કરવામાં આવેલ છે ॥૨॥

સામ્પ્રતમસ્યૈવ મોક્ષમાર્ગસ્યાનુવાદદ્વારેણ ફલમાહ—

મૂલમ્—નાણં ચ દસેણં ચૈવ, ચરિત્તં ચ તવો તૈહા ।

ૐયં મર્ગમણુપ્પત્તા, જીવાં ગચ્છંતિ સોગ્ગઈ ॥૩॥

છાયા—જ્ઞાન ચ દર્શનં ચૈવ, ચારિત્રં ચ તપસ્તથા ।

ૐતં માર્ગમણુપ્રાપ્તાઃ, જીવા ગચ્છન્તિ સુગતિમ્ ॥ ૩ ॥

ટોકા—‘ નાણં ચ ’ ઇત્યાદિ—

પૂર્વાર્ધસ્ય વ્યાખ્યા ઉક્તૈવ । ૐતમ્=અનન્તરોક્તરૂપં માર્ગમ્, અણુપ્રાપ્તાઃ=આશ્રિતાઃ, જીવાઃ સુગતિઃ=શોભનગતિ મુક્તિ, ગચ્છન્તિ=પ્રાપ્નુવન્તિ ॥ ૩ ॥

જ્ઞાનાદીનિ મોક્ષમાર્ગ ઇત્યુક્તમ્, અતસ્તત્સ્વરૂપપ્રતિવોધનાર્થ તદ્ભેદાન્ વક્તું ‘યથોદ્દેશસ્તથા નિર્દેશ ઇતિ ન્યાયમણુમૂલ્ય પ્રથમં જ્ઞાનભેદાનાહ—

મૂલમ્—તત્થ પંચવિહં નાણં, સુયં આભિનિવોહિયં ।

ઓહિનાણં તું તૈયં, મણનાણં ચ કેવલં ॥૪॥

છાયા—તત્ર પશ્ચવિધં જ્ઞાનં, શ્રુતમ્ અભિનિવોધિકમ્ ।

અવધિજ્ઞાનં તુ તૃતીય, મનોજ્ઞાનં ચ કેવલમ્ ॥૪॥

ટોકા—‘ તત્થ પંચવિહં ’ ઇત્યાદિ—

તત્ર=તેષુ જ્ઞાનાદિષુ મધ્યે જ્ઞાનં પશ્ચવિધં=પશ્ચપ્રકારકં ભવતિ કે તે પશ્ચ પ્રકારાઃ ? ઇત્યાહ—‘ સુયં ’ ઇત્યાદિ । શ્રુતં=શ્રુતજ્ઞાનમ્, આભિનિવોધિકં=મતિજ્ઞાનમ્, તૃતીયં

અવ સૂત્રકાર હસીકા અણુવાદ કરતે હુ ૐ ફલ કહતે હૈ—

‘ નાણં ચ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(નાણં ચ દસેણં ચૈવ ચરિત્તં ચ તવો તૈહા-જ્ઞાનં ચ દર્શનં ચૈવ ચારિત્રં ચ તપસ્તથા) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એવં તપ(ૐયં-ૐતમ્)(મર્ગં-માર્ગમ્) इनको मोक्षका मार्ग कहा गया है । इस मार्गको (अणुपपत्ता-अनुप्राप्ता) प्राप्त हुवे (जीवा-जीवाः) जीव (सोग्गई-सुगतिं) सुगतिको-मुक्तिको (गच्छन्ति-गच्छन्ति) प्राप्त करते हैं ॥ ३ ॥

હવે સૂત્રકાર આનેા અણુવાદ કરીને ૬/૧ કહે છે— ‘નાણ ચ’ ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—નાણં ચ દસેણં ચૈવ ચરિત્તં ચ તવો તૈહા-જ્ઞાનં ચ દર્શનં ચૈવ ચારિત્રં ચ તપસ્તથા જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર અને તપ આને મોક્ષનેા માર્ગ કહેવામાં આવેલ છે. આ માર્ગને અણુપપત્તા-અણુપ્રાપ્તા પ્રાપ્ત કરનાર જીવા-જીવા. ૭વ સોગ્ગઈ-સુગતિં સુગતિને-મુક્તિને ગચ્છંતિ-ગચ્છન્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૩ ॥

તુ અવધિજ્ઞાનમ્=અવધિ-મર્યાદા-રૂપિણ્યેવ દ્રશ્યેષુ પરિચ્છેદકતયા પ્રવૃત્તિરિત્યેર્થ
રૂપા, તદુપલસિતં જ્ઞાનમપ્યવધિઃ । જ્ઞાયતેડનેનેતિ, જ્ઞાતિર્વાજ્ઞાન તતોડવધિષ્વ તદ્
જ્ઞાનં ચેતિ, અવધિજ્ઞાનમ્ । તયા-મનોજ્ઞાનં=મનઃ-પર્યયજ્ઞાનં ચતુર્થમ્, અપ્ર મન
શબ્દેન દ્રશ્યપર્યાયયો કથંચિદમેદાત્ મનો દ્રશ્યસ્ય પર્યાયા શુદ્ધાતે । પર્યાયઃ, પર્યય
પર્યયઃ ઇતિ સમાનાર્થકઃ । તયા કેવલમ્=કેવલજ્ઞાન પચ્ચમમિત્યર્થઃ । ઉક્તંદિ—

નનુ નન્દીસૂત્રાદૌ મતિજ્ઞાનાનન્તર શ્રુતમુક્તં અપ્ર તુ પ્રથમ શ્રુતોપાદાનં કૃતં,
તત્ કથં ન વિરુદ્ધયતે ઇતિ ચેત્, ઉચ્યતે-શેષજ્ઞાનાનામપિ સ્વરૂપજ્ઞાનં પ્રાયઃ શ્રુતા
ધીનમિતિ તસ્ય પ્રાધાન્યં ચોપયિતુ પૂર્વે તદુપાદાનમિતિ ॥ ૪ ॥

અવ યહાં સૂત્રકાર પ્રથમ જ્ઞાન કે મેવ કહતે હૈ—‘તત્ત્વ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(તત્ત્વ-તત્ત્વ) યહાં (નાણ પંચવિદ્-જ્ઞાનં પચ્ચવિદ્) જ્ઞાન પાંચ
પ્રકારકા ઇસ તરહ હૈ—(સુયં-શ્રુતમ્) ૧ શ્રુતજ્ઞાન, (આમિણિયોહિયં-આમિણિ
યોષિકમ્) ૨ મતિજ્ઞાન, (તદ્યતુ-તૃતીયંતુ) તૃતીસરા ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪
(મળનાળ-મનોજ્ઞાનમ્) મન પર્યયજ્ઞાન (ચ-ચ) ઓર પાંચવાં (કેવલ-
કેવલમ્) કેવલજ્ઞાન ।

શ્લોકા—નન્દીસૂત્ર આદિમેં પ્રથમ મતિજ્ઞાનકા ગ્રહણ કિયા હૈ ઓર
યહાં પ્રથમ શ્રુતજ્ઞાનકા સો ઇસકા કયા કારણ હૈ ?

ઉત્તર—યહાં શ્રુતજ્ઞાનકા ગ્રહણ પહિલે ઇમલિયે કિયા ગયા હૈ કિ
મનિ આદિ જ્ઞાનેકે સ્વરૂપકા જ્ઞાન પ્રાયઃ શ્રુતજ્ઞાનકે આધીન હૈ । ઇસ
પાતકો સમજાનેકે લિયે યહાં શ્રુતકા ગ્રહણ પ્રથમ કિયા ગયા હૈ । જીવા
જીવાદિ પદાર્થોકો જ્ઞાન કરાનેલાલે આગમજ્ઞાનકા નામ શ્રુતજ્ઞાન હૈ ।

હવે અહીં સૂત્રકાર પ્રથમ જ્ઞાનના બેઠ જતાવે છે—‘તત્ત્વ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તત્ત્વ-તત્ત્વ ત્યાં નાણ પંચવિદ્-જ્ઞાનં પચ્ચવિદ્ જ્ઞાનના પાંચ
પ્રકાર ॥ તે આ રીતે છે—સુય-શ્રુતમ્ શ્રુતજ્ઞાન, આમિણિયોહિયં-આમિણિયોષિકમ્
મતિજ્ઞાન, તદ્યતુ-તૃતીયંતુ ત્રીજું અવધિજ્ઞાન, મળનાળ-મનોજ્ઞાનમ્ મનઃ પર્યયજ્ઞાન
ચ-ચ અને પાંચમું કેવલ-કેવલમ્ કેવલજ્ઞાન.

શ્લોકા—નન્દીસૂત્ર આદિમાં પ્રથમ મતિજ્ઞાનને ગ્રહણ કરેલ છે અને અહીં
પ્રથમ શ્રુતજ્ઞાનને આતુ શુ કારણ છે ?

ઉત્તર—અહીં શ્રુતજ્ઞાનનું પ્રથમ ગ્રહણ એ માટે કરવામાં આવેલ છે કે,
મતિ આદિ જ્ઞાનોના સ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રાયઃ શ્રુતજ્ઞાનના આધીન છે આ વાતને
જતાવવા માટે શ્રુતનું ગ્રહણ પ્રથમ કરવામાં આવેલ છે છપ અછપ આદિ
પદાર્થોનું જ્ઞાન કરાવનાર આગમજ્ઞાનનું નામ શ્રુતજ્ઞાન છે પાંચ ઇદ્રિય અને

અથ જ્ઞાનસ્ય વિષયમાહ—

મૂલમ્—‘એયં પંચવિહં નાણં, દ્વવાણં ચ ગુણાણં ચ ।

પજ્જવાણં ચં સર્વેસિં, નાણં નાણીહિં દેસિયં’^{૧૩} ॥૫॥

છાયા—‘એતદ્ પશ્ચવિધં જ્ઞાનં, દ્રવ્યાણાં ચ ગુણાનાં ચ ।

પયવાણાં ચ સર્વેષાં, જ્ઞાનં જ્ઞાનિભિઃ દેશિતમ્ ॥ ૫ ॥

ટીકા—‘ એયં પંચવિહં ’ ઇત્યાદિ ।

‘એતદ્=અનન્તરોક્તં, પશ્ચવિધં=પશ્ચપ્રકારકં, જ્ઞાનં, દ્રવ્યાણાં=‘ દ્રવન્તિ-ગચ્છન્તિ પ્રાપ્નુવન્તિ તાંસ્તાન્ પર્યાયાન્ ’ ઇતિ દ્રવ્યાણિ-વક્ષ્યમાણલક્ષણાનિ, તેષાં,

પાંચ ઇન્દ્રિય ઔર મનસે રૂપાદિક પદાર્થોંકો જાનનેવાલે જ્ઞાનકા નામ મતિજ્ઞાન હૈ । દ્રવ્ય ક્ષેત્ર આદિકી વિના ઇન્દ્રિયોંકે મર્યાદા લેકર રૂપી પદાર્થોંકો જાનને વાલે જ્ઞાનકા નામ અવધિજ્ઞાન હૈ । વિના ઇન્દ્રિયોંકી સહાયતાસે દ્રવ્યક્ષેત્ર આદિકી મર્યાદા લેકર મનોદ્રવ્યકી પર્યાયોંકા જાનને વાલે જ્ઞાનકા નામ મનઃપર્યયજ્ઞાન હૈ । અસાધારણ એવં અનન્ત એસે જ્ઞાનકા નામ કેવલજ્ઞાન હૈ ॥ ૪ ॥

અથ જ્ઞાનકા વિષય કહતે હૈ—‘ એયં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(એયં પંચવિહં નાણં—એતત્ પશ્ચવિધં જ્ઞાનમ્) યે પાંચોં હી જ્ઞાન (દ્વવાણં ચ ગુણાણં ચ—દ્રવ્યાનાં ચ ગુણાનાં ચ) દ્રવ્યોંકો, ઔર ગુણોંકો(ચ—ચ) એવં (સર્વેસિં—સર્વેષાં)સર્વ(પજ્જવાણં—પર્યવાણાં) પર્યાયોંકો જામતે હૈ ।

હસ પ્રકાર (નાણં—જ્ઞાનમ્) હસ જ્ઞાનકો (નાણીહિં—જ્ઞાનિભિઃ) અતિ શય જ્ઞાનયુક્ત કેવલિ જ્ઞાનિયોંને (દેસિયં—દેશિતમ્) કહા હૈ । મતિજ્ઞાન

મૂળથી રૂપાદિક પદાર્થને જાણનાર જ્ઞાનનું નામ મતિજ્ઞાન છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર આદિના વિના ઇન્દ્રિયોની મર્યાદા બાંધીને રૂપી પદાર્થને જાણનાર જ્ઞાનનું નામ અવધિજ્ઞાન છે. ઇન્દ્રિયોની સહાયતા વગર દ્રવ્ય ક્ષેત્ર આદિની મર્યાદા બાંધીને મનોદ્રવ્યની પર્યાયોને જાણનાર જ્ઞાનનું નામ મનઃ પર્યય જ્ઞાન છે. અસાધારણ અને અનન્ત એવા જ્ઞાનનું નામ કેવલજ્ઞાન છે ॥ ૪ ॥

હવે જ્ઞાનને વિષય કહેવામા આવે છે—“ એયં ” ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—એ પાચેય જ્ઞાન એયં પંચવિહ નાણં—એતત્પંચવિધં જ્ઞાનં દ્રવ્યોને શુભોને ચ-ચ અને સર્વેસિં—સર્વે પાં બધા પજ્જવાણં—પર્યવાણા પર્યાયોને જાણે છે. આ રીતે નાણ—જ્ઞાનમ્ મતિજ્ઞાન અને દ્વવાણં ચ ગુણાણં ચ—દ્રવ્યનાં ચ ગુણાનાં ચ દ્રવ્યોને તથા શુભોને ચ-ચ અને સર્વેસિં—સર્વે પાં બધા પજ્જવાણં—પર્યવાણાં પર્યાયોને જાણે છે આ રીતે નાણં—જ્ઞાનમ્ આ જ્ઞાનને નાણેહિં—જ્ઞાનિભિઃ

ચ શબ્દાત્ દ્રવ્યગતानेकमेदस्यापि ग्रहणम्, गुणानां-रूपादीनाम्, इहापि च शब्दः
 प्राग्वत् । सर्वेषां पर्यवर्णानां=परि-सर्वतः, द्रव्येषु गुणेषु अवन्ति=गच्छन्तीति पर्यवाः
 पर्ययाः-पर्याया इत्येकार्थवाचकाः । तेषां च ज्ञानम्=अवबोधनम् । अत्र सर्वेषामिति
 द्रव्यादीनामपि विशेषणं तच्च केवलज्ञानापेक्षया । शेषज्ञानचतुष्टयस्य प्रतिनियत
 द्रव्यादि ग्राहित्वात् । इति ज्ञानम्-एतत् ज्ञान ज्ञानिभिः=भतिशयज्ञानयुक्तैः के-
 लिमिरति यावत्, देक्षितम्=कथितम् ।

यसु કેષિદાહુઃ—જ્ઞાન જ્ઞાનસ્વરૂપસ્વૈવાવબોધક બાહ્યાભિમતસ્ય વસ્તુનો
 જ્ઞાનાતિરિક્તસ્પાસત્વાદ, અત એવોક્તં—‘ સ્વરૂપસ્ય સ્વતો ગતિઃ ’ ઇતિ તથિતા

और श्रुतज्ञान समस्त द्रव्योंको अवग्रहरूपसे जानता हुआ भी इनकी
 कुछ पर्यायोंको ही जानता है । इसी तरह अवधिज्ञान एवं मन-पर्यवज्ञान
 भी द्रव्यादिकों की मर्यादाको लेकर रूपी पदार्थोंको बिना किसीकी सहा-
 यतासे स्पष्ट जानते हैं ।

તથા ઉનકી પર્યાયોંં એવં ગુણોંંકો જાનતે હેં । કેવલજ્ઞાન રૂપી અરૂપી
 સમસ્ત દ્રવ્યોંંકો ઉનકી ત્રિકાલવર્તી સમસ્ત પર્યાયોંં કો તથા સમસ્ત ગુણોં
 કો જાનતા હેં । યહી યાત ‘સર્વેષાં’ ઇસ પદ સે યહાં કહી ગઈ હેં । બાકી
 ચારજ્ઞાન-મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન-પ્રતિનિયત દ્રવ્યાદિકોંકો બિપય
 કહતે હેં । ઇસ પ્રકાર અતિશય જ્ઞાનસપક્ષ કેવલિયોંં કા કથન હેં ।

યહાં કિસી અન્ય કી એસી આશંકા હેં કિ જ્ઞાન અપને સ્વરૂપ કા
 હી જાનને ઘાલા હેં પરપદાર્થોંંકા નહીં, ક્યોંં કિ જ્ઞાન સે અતિરિક્ત બાહ્ય
 વસ્તુ કા સન્નાય હી સિદ્ધ નહીં હોતા હેં ।

અતિશયજ્ઞાનવાળા કેવળજ્ઞાનીઓએ જેસિય-જેસિતમ્ કહ્યું છે મતિજ્ઞાન અને
 શ્રુતજ્ઞાન સમસ્ત દ્ર વ્યોને અવગ્રહરૂપથી બાબુવા છતાં પણ બેની થોડી
 પથોથોને જ બાહે છે આ પ્રમાણે અવધિજ્ઞાન અને મનાપદ્યવજ્ઞાન પણ
 દ્રવ્યાદિકની મર્યાદાને બાંધીને રૂપી પદાર્થોને કોઈની સહાયતા વગર દુષ્ટપણે
 બાહે છે તથા તેની પથોથો અને શુલોને બાહે છે કેવળજ્ઞાનરૂપી અરૂપી સમગ્ર
 દ્રવ્યોને તેની ત્રિકાલવર્તી સમગ્ર પથોથોને તથા સમગ્ર શુલોને બાહે છે, એજ
 વાત “સર્વેષાં” એ પદથી અદિ બતાવવામાં આવેલ છે બાકી ચાર જ્ઞાન
 મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન પ્રતિનિયત દ્રવ્યાદિકોનો વિવચ કરે છે આ
 પ્રમાણે અતિશય જ્ઞાન સપક્ષ કેવળીયોનું કથન છે

અહીં કોઈ બીજાની બેવી બાધકા છે કે, જ્ઞાન પોતાના સ્વરૂપને જ બાબુનાર
 દેખે છે બીજા પદાર્થોને નહીં કેમકે, જ્ઞાનથી અતિરિક્ત બાહ્ય વસ્તુનો સદ્ભાવ જ
 સિદ્ધ થતો નથી. તો આ પ્રમાણે કોઈનું કહેવું બરોબર નથી. કારણ કે, જે પ્રમાણે

કૃતમ્, તથાહિ-અન્તઃ સુખાદિપ્રતિભાસવદ્ વહિઃ સ્થૂલપ્રતિભાસસ્યાપિ સ્વસંવિદિ-
તત્વાત્ ન ચ યુગપદ્ વેદ્યમાનયોરેકસ્ય તાત્ત્વિકત્વમિતરસ્ય તુ અન્યથાત્વમિતિ-
નિમિત્તં વિના કલ્પયિતું શક્યમ્ ।

અથૈકત્રાવિદ્યોપદર્શિતત્વં તત્કલ્પને નિમિત્ત, તત્ત્વયતસ્તદિતરત્રાઽપિ કિં ન
કલ્પયતે ?, નિમિત્ત વિના કલ્પનાયા ઉભયત્રાવિશેષાત્, તથા ચ જ્ઞાનસ્યાપ્યભાવેન
સર્વશૂન્યતાપત્તિરિત્યલં પ્રસન્નેન ॥૫॥

ऐसा कहना किसी का ठीक नहीं है कारण कि जिस प्रकार अन्तरंग
में सुखादिकों का प्रतिभास होता है उसी प्रकार बाहर में भी स्थूलपदार्थों
का प्रतिभास होता है। यह स्थूलपदार्थोंका प्रतिभास भी स्वसंविदित है।
तात्पर्य कहने का यह है कि ज्ञान स्व पर का निश्चायक माना गया है।
जिस प्रकार अन्तः संवेदन स्वपर व्यवसायी है उसी प्रकार बाह्यसंवेदन
भी स्वपर व्यवसायी माना गया है। अथवा अन्तः सुखादि प्रतिभास
जिस तरह स्वसंविदित होता है उसी प्रकार स्थूलपदार्थों का प्रतिभास
भी स्वसंविदित होता है। ऐसी स्थितिमें एकमें तात्त्विकता और अपरमें
अतात्त्विकता मानना यह ठीक नहीं है। यदि कहा जावे कि स्वसंविदित
प्रतिभास ही वास्तविक हैं उस प्रतिभास में विषयरूप से पड़नेवाले
बाह्यपदार्थ वास्तविक नहीं है कारण कि ये अविद्योपदर्शित हैं सो ऐसा
कहना भी ठीक नहीं है कारण कि इस प्रकार के कथन से ज्ञान का
भी अभाव सिद्ध हो जावेगा-विना पदार्थ के तद्विषयक ज्ञान का

અતરંગમા સુખાદિકોનો પ્રતિભાસ થાય છે. એજ પ્રમાણે બહારમા પણ સ્થૂલ
પદાર્થોનો પ્રતિભાસ થાય છે. આ સ્થૂળ પદાર્થોનો પ્રતિભાસ પણ સ્વસંવિદિત છે.
કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, જ્ઞાન સ્વ અને પરતુ નિશ્ચયાત્મક માનવામાં આવેલ છે.
જે પ્રમાણે અતઃ સંવેદન સ્વ અને પરનો વ્યવસાયી છે. એજ પ્રમાણે બાહ્ય
સંવેદન પણ સ્વ અને પરનો વ્યવસાયી માનવામાં આવેલ છે અથવા અન્તઃ
સુખાદિ પ્રતિભાસ જે રીતે સ્વ સંવિદિત થાય છે એજ પ્રમાણે સ્થૂળ પદાર્થોનો
પ્રતિભાસ પણ સ્વસંવિદિત થાય છે એવી સ્થિતિમા એકમા તાત્વિકતા અને
બીજામાં અતાત્વિકતા માનવી એ ઠીક નથી. જે કહેવામાં આવે કે, સ્વ
સંવિદિત પ્રતિભાસ જ વાસ્તવિક છે. એ પ્રતિભાસમા વિષયરૂપથી પડવાવાળા
બાહ્ય પદાર્થ વાસ્તવિક નથી. કારણ કે, એ અવિદ્યોપદર્શિત છે. તે એવું
કહેવું પણ ઠીક નથી. કારણ કે, આ પ્રમાણે કહેવાથી જ્ઞાનનો પણ અભાવ

ચ શબ્દાત્ દ્રવ્યગણનાંકમેદસ્યાપિ ગ્રહણમ્, ગુણાનાં-રૂપાદીનામ્, દશાપિ ચ શબ્દઃ પ્રામ્ભત્ । સર્વેષાં પર્યવાણાં=પરિ-સર્વતઃ, દ્રવ્યેષુ ગુણેષુ અવન્તિ=ગચ્છન્તીતિ પર્યવાઃ પર્યયા-પર્યાયા इत्येकार्थवाचकाः । તેપાં ચ જ્ઞાનમ્=અવબોધનમ્ । અથ સર્વેયામિતિ દ્રવ્યાદીનામપિ વિશ્લેષણં તત્ત્વ કેવલજ્ઞાનાપક્ષયા । શોષજ્ઞાનચતુષ્ટસ્ય પ્રતિનિયત દ્રવ્યાદિ ગ્રાહિત્વાત્ । इति ज्ञानम्-एतत् ज्ञानं ज्ञानिभिः=अतिशयज्ञानयुक्तैः केवलिभिरिति यावत्, देशितम्=कथितम् ।

यत्तु केचिदाहुः—ज्ञानं ज्ञानस्वरूपस्यैवावबोधकं बाह्याभिमितस्य प्रस्तुते ज्ञानातिरिक्तस्यासत्त्वात्, अत एवोक्तं—‘स्वरूपस्य स्वतो गतिः’ इति तस्मिन्

और श्रुतज्ञान समस्त द्रव्योंको अवग्रहरूपसे जानता हुआ भी इनकी कुछ पर्यायोंको ही जानता है । इसी तरह अवधिज्ञान एवं मन पर्ययज्ञान भी द्रव्यादिक की मर्यादाको स्केर रूपी पदार्थोंको बिना किसीकी सहायतासे स्पष्ट जानते हैं ।

तथा उनकी पर्यायों एवं गुणोंको जानते हैं । केवलज्ञान रूपी अरूपी समस्त દ્રવ્યોંકો उनकी પ્રિકાલગતી સમસ્ત પર્યાયોં કો તથા સમસ્ત ગુણોં કો જાનતા હૈ । यही बात ‘सर्वेषां’ इस पद से यहां कही गई है । याकी चारજ્ઞાન-મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન-પ્રતિનિયત દ્રવ્યાદિકોંકો વિષય કહતે હૈ । इस प्रकार अतिशय ज्ञानसमक्ष केवलियों का कथन है ।

यहां किसी अन्य की ऐसी आशंका है कि ज्ञान अपने स्वरूप का ही जानने वाला है परपदार्थोंका नहीं, क्योंकि कि ज्ञान से अतिरिक्त बाह्य वस्तु का सन्नाय ही सिद्ध नहीं होता है ।

અતિશયજ્ઞાનવાળા કેવળજ્ઞાનીઓએ કેસિય-કેસિવમ્ કહ્યું છે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન સમસ્ત દ્રવ્યોને અવગ્રહરૂપથી અવલૂપા છતાં પણ એની યોદ્ધી પર્યાયોને જ જાણે છે આ પ્રમાણે અવધિજ્ઞાન અને મનાપદ્યક્ષજ્ઞાન પણ દ્રવ્યાદિકોની મર્યાદાને બાંધીને ફર્યા પદાર્થોને કોઈની સહાયતા વગર સ્પષ્ટપણે જાણે છે તથા તેની પર્યાયો અને શુભોને જાણે છે કેવળજ્ઞાનરૂપી અરૂપી સવળા દ્રવ્યોને તેની ત્રિકાળગતી સમગ્રા પર્યાયોને તથા સમગ્રા શુભોને જાણે છે, એજ વાત “સર્વેષાં” એ પદથી જાહેર જતાવવામાં આવેલ છે બાકી ચાર જ્ઞાન મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન પ્રતિનિયત દ્રવ્યાદિકોનો વિષય હરે છે. આ પ્રમાણે અતિશય જ્ઞાન સપક્ષ કેવળીયોનું કથન છે

અહી કોઈનીબાની એવી આશંકા છે કે જ્ઞાન પોતાના સ્વરૂપને જ જાણનાર હોય છે બીજા પદાર્થોને નહીં કેમકે, જ્ઞાનથી અતિશિષ્ટ બાહ્ય વસ્તુનો સદ્ભાવ જ સિદ્ધ થતો નથી. તો આ પ્રમાણે કોઈનું કહેવું જરોબર નથી કારણ કે, જો, પ્રમુખે

કૃતેમ્, તથાહિ-યદુત્પાદવિનાશયો નૈયસ્યોત્પાદવિનાશૌ ન તત્ તતોઽભિન્નમ્, યથા ઘટોત્ પટઃ, પર્યાયોત્પાદ વિનાશયો દ્રવ્યસ્યોત્પાદવિનાશૌ ન ભવતઃ । ન ચૌયમસિદ્ધો હેતુઃ સ્થાસકોશ-કુશૂલાઘવસ્યાસુ મૃદાદિં દ્રવ્યસ્યાઽનુગોમિત્વેનં દર્શનાત્ । ન વાસ્ય મિથ્યાત્વં, કદાચિદન્યથા દર્શનાસિદ્ધેઃ । ઉક્તઞ્ચ—

યો હ્યન્યરૂપસંવેદ્યઃ સંવેદ્યેતાઽન્યથા પુનઃ ।

સ મિથ્યા ન તુ તે નૈવ, યો નિત્યમવગમ્યતે ॥ ૧ ॥

તથા-એક દ્રવ્યાશ્રિતાઃ=એકસ્મિન્ કેવલે દ્રવ્યે સ્વાધારમૂતે આશ્રિતાઃ દ્રવ્ય-માત્રવર્તિનં इत्यर्थः । गुणाः=रूपादयः पर्यायास्तु द्रव्ये गुणे च वर्तन्ते; न तु द्रव्य-मात्रे, अतस्तेषु न गुणत्वप्रसंगः ।

વસ્તુ હૈં इनसे अतिरिक्त और कोई वस्तु नहीं है । कारण कि जिसके उत्पाद विनाश में जिसका उत्पाद विनाश नहीं होता है वह उससे भिन्न माना जाता है । जैसे घटके उत्पाद विनाशमें पटका उत्पाद विनाश नहीं होता है, अतः वह पट घटसे भिन्न माना गया है । इसी प्रकार पर्यायके उत्पाद विनाशमें द्रव्यका उत्पाद विनाश नहीं होता है । कारण कि उत्पाद विनाश धर्म पर्यायोंका है द्रव्यका नहीं है । यह बात हमें स्थास कोशकुशूल आदि पर्यायोंमें अन्वय रूपसे विद्यमान सृत्तिका द्रव्यसे जानी जाती है । अतः रूपादिकोंसे अतिरिक्त द्रव्य है यह बात माननी पड़ती है । द्रव्य मिथ्या कल्पनासे कल्पित इसलिये नहीं माना जा सकता है कि वह अपने रूपसे विपरीत रूपमें प्रतीति नहीं होता है । जो मिथ्या वस्तु होती है वही अपने रूपसे भिन्न २ रूपमें संवेद्य हुआ करती है । जो अपनी पर्यायोंमें अन्वितरूपसे एकसा प्रतीति होता है

શુભ્ર વસ્તુ છે એનાથી બુદ્ધી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી, કારણ કે, જેના ઉત્પાદક એને વિનાશમાં જેનો ઉત્પાદ વિનાશ થતો નથી તે એનાથી ભિન્ન માની શકાય છે. જેમ ઘટનો ઉત્પાદ વિનાશમાં પટનો ઉત્પાદ વિનાશ થતો નથી. આથી એ પટ ઘટથી ભિન્ન માનવામાં આવેલ છે. એજ રીતે પર્યાયના ઉત્પાદ વિનાશમાં દ્રવ્યનો ઉત્પાદ વિનાશ થતો નથી કારણ કે, ઉત્પાદ વિનાશ ધર્મ પર્યાયોનો છે. દ્રવ્યનો નથી, આ વાત સ્થાસ કોશ કુશૂલ આદિ પર્યાયોમાં અન્વય રૂપથી વિદ્યમાન માટી દ્રવ્યથી જાણવામાં આવે છે. આથી રૂપાદિકોથી અતિરિક્ત દ્રવ્ય છે એ વાત માનવી પડે છે. દ્રવ્ય મિથ્યાકલ્પનાથી કલ્પિત એ કારણે નથી માનવામાં આવતું કે તેની પોતાના રૂપથી વિપરીત રૂપમાં પ્રતિતિ થતી નથી. જે મિથ્યા વસ્તુ હોય છે એજ પોતાના રૂપથી ભિન્નભિન્ન રૂપમાં સંવેદ્ય થયા કરે છે. જે પોતાના પર્યાયોમાં અન્વિત રૂપથી એક સંવેદ્ય દેખાય તે

દ્રવ્યાદિવિષયકત્વં જ્ઞાનસ્યોક્ત, તથ ચ દ્રવ્યાદીનાં લક્ષણમાહ—
મૂલમ્—ગુણાણે માસંઓ દૈવ્ય, યગદૈવ્યસિયા ગુણા ।

લક્ષણ પાઞ્ચવૉણ તુ, ડેમઓ ઐસ્તિયામૈવે ॥૬॥

જાયા—ગુણાનામ્ આશ્રયો દ્રવ્યમ્, એક દ્રવ્યાભિતા ગુણાઃ ।

લક્ષણ પર્યવૉણાં તુ, ઠમયૉરાભિતા મવેયુઃ ॥ ૬ ॥

ટીકા—‘ગુણાણ’ ઇત્યાદિ ।

ગુણાનામ્ આશ્રયઃ=આધારઃ, દ્રવ્યમ્ । યથા-જીવે-જ્ઞાનદક્ષનચારિત્રસુત્વ-
પર્યોગાદયો વિશેષગુણાઃ, અસ્તિત્વ-દ્રવ્યત્વ-જ્ઞેયત્વાદયઃ સામાન્યગુણાઃ સન્તિ એવં
ધર્માસ્તિકાયાદો ગતિદેતુત્વાદયો-વિશેષગુણાઃ સન્તિતિ દ્રવ્યલક્ષણસમન્વયઃ ।

અનેન રૂપાદય એવ વસ્તુ, ન તુ તદ્વચતિરિકમન્યદસ્તીતિ સૌગતં મતં નિરા

અસ્તિત્વ સંભવિત નહીં હોતા હૈ । અતઃ વાક્યપદાદયો કા અસ્તિત્વં
વાસ્તવિક માનના વાહિયે ॥ ૫ ॥

અય સૂત્રકાર દ્રવ્યાદિકો કા લક્ષણ કહતે હૈ—‘ગુણાણમાસઓ’ ઇત્યોદિ ।

અન્વયાર્થ—(ગુણાણમાસઓ દૈવ્ય-ગુણાનામ્ આશ્રયઃ દ્રવ્યમ્) જો
ગુણો કા આધાર હોતા હૈ વહી દ્રવ્ય હૈ । જૈસે જીવ વહ દ્રવ્ય હૈ । ક્યો
કિ હસમેં જ્ઞાન, વર્ણન, ચરિત્ર, સુત્વ, ઉપયોગ આદિ વિશેષ ગુણ એ
અસ્તિત્વ વસ્તુત્વ આદિ સાધારણ ગુણ રહતે હૈ । હસી તરહ ધર્માદિકે
દ્રવ્યો મેં ગતિ દેતુત્વ આદિ વિશેષગુણ એવ અસ્તિત્વ, દ્રવ્યત્વ, જ્ઞેયત્વ,
આદિ સામાન્ય ગુણ રહતે હૈ । હસ તરહ ગુણો કા આશ્રયમૂલં દ્રવ્ય
હોતા હૈ વહ લક્ષણ ઠીક હૈ । હસ કથન સે યૌદો કો વહ મન્તવ્ય
નિર્મૂલ હો જાતા હૈ, જો વે પેસા કહતે હૈ કિ રૂપાદિગુણ હી

સિદ્ધ થઈ જવાનો, પદાર્થ વગર તે વિષયના જ્ઞાનનું અસ્તિત્વ સંભવિત વસ્તુ નથી.
આથી બાકી પદાર્થોનું અસ્તિત્વ વાસ્તવિક માનવું જોઈએ.

હવે સૂત્રકાર દ્રવ્યાદિકોનું લક્ષણ કહે છે—“ગુણાણ માસઓ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ગુણાણમાસઓ દૈવ્ય-ગુણાનામ્ આશ્રય દ્રવ્યમ્ શુભોને એ આધાર
હોય ॥ તેવ દ્રવ્ય છે. ડેમકે, તેમાં જ્ઞાન, વર્ણન, ચારિત્ર સુત્વ, ઉપયોગ
આદિ વિશેષ ગુણ અને અસ્તિત્વ, વસ્તુત્વ આદિ સાધારણ ગુણ રહે ॥ આ
પ્રમાણે ધર્માદિકે દ્રવ્યોમાં ગતિ, દેતુત્વ, આદિ વિશેષ ગુણ અને અસ્તિત્વ, દ્રવ્યત્વ,
જ્ઞેયત્વ રહે છે, આ પ્રમાણે શુભોના આશ્રયમૂલ દ્રવ્યહોય છે આ લક્ષણ ઠીક છે આ
લક્ષણથી જોડોનું એ મતબ નહાય થઈ જાય છે તેઓએનું કહે છે કે, રૂપાદિક

કૃતેષ્, તથાહિ-યદુત્પાદવિનાશયો નયસ્યોત્પાદવિનાશૌ ન તત્ તતોઽભિન્નમ્, યથા ઘટાત્ પટઃ, પર્યાયોત્પાદ વિનાશયો દ્રવ્યસ્યોત્પાદવિનાશૌ ન ભવતઃ । ન ચૌયમસિદ્ધો હેતુઃ સ્થાસકોશ-કુશૂલાઘવસ્થાસુ મૃદાદિં દ્રવ્યસ્યાઽનુગોમિત્વેન દર્શનાત્ । ન ચાસ્ય મિથ્યાત્વં, કદાચિદન્યથા દર્શનાસિદ્ધેઃ । ઉક્તઞ્ચ—

યો હ્યન્યરૂપસંવેદ્યઃ સંવેદ્યતાઽન્યથા પુનઃ ।

સ મિથ્યા ન તુ તે નૈવ, યો નિત્યમવગમ્યતે ॥ ૧ ॥

તથા-एक द्रव्याश्रिताः=एकस्मिन् केवले द्रव्ये स्वाधारभूते आश्रिताः द्रव्य-मात्रवर्तिन इत्यर्थः । गुणाः=रूपादयः पर्यायास्तु द्रव्ये गुणे च वर्तन्ते; न तु द्रव्य-मात्रे, अतस्तेषु न गुणत्वप्रसंगः ।

વસ્તુ હૈં इनसे अतिरिक्त और कोई वस्तु नहीं है । कारण कि जिसके उत्पाद विनाश में जिसका उत्पाद विनाश नहीं होता है वह उससे भिन्न माना जाता है । जैसे घटके उत्पाद विनाशमें पटका उत्पाद विनाश नहीं होता है, अतः वह पट घटसे भिन्न माना गया है । इसी प्रकार पर्यायके उत्पाद विनाशमें द्रव्यका उत्पाद विनाश नहीं होता है । कारण कि उत्पाद विनाश धर्म पर्यायोंका है द्रव्यका नहीं है । यह बात हमें स्थाश कोशकुशूल आदि पर्यायोंमें अन्वय रूपसे विद्यमान मृत्तिका द्रव्यसे जानी जाती है । अतः रूपादिकोंसे अतिरिक्त द्रव्य है यह बात माननी पड़ती है । द्रव्य मिथ्या कल्पनासे कल्पित इसलिये नहीं माना जा सकता है कि वह अपने रूपसे विपरीत रूपमें प्रतीति नहीं होता है । जो मिथ्या वस्तु होती है वही अपने रूपसे भिन्न २ रूपमें संवेद्य हुआ करती है । जो अपनी पर्यायोंमें अन्वितरूपसे एकसा प्रतीति होता है

શુભ્રુજ વસ્તુ છે એનાથી બુદ્ધી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી, કારણ કે, જેનો ઉત્પાદ એને વિનાશમાં જેનો ઉત્પાદ વિનાશ થતો નથી તે એનાથી ભિન્ન માની શકાય છે. જેમાં ઘટના ઉત્પાદ વિનાશમાં પટનો ઉત્પાદ વિનાશ થતો નથી આથી એ પટ ઘટથી ભિન્ન માનવામાં આવેલ છે. એજ રીતે પર્યાયના ઉત્પાદ વિનાશમાં દ્રવ્યનો ઉત્પાદ વિનાશ થતો નથી કારણ કે, ઉત્પાદ વિનાશ ધર્મ પર્યાયોનો છે. દ્રવ્યનો નથી, આ વાત સ્થાશ કોશ કુશૂલ આદિ પર્યાયોમાં અન્વય રૂપથી વિદ્યમાન માટી દ્રવ્યથી જાણવામાં આવે છે. આથી રૂપાદિકોથી અતિરિક્ત દ્રવ્ય છે એ વાત માનવી પડે છે. દ્રવ્ય મિથ્યાકલ્પનાથી કલ્પિત એ કારણે નથી માનવામાં આવતું કે તેની પોતાના રૂપથી વિપરીત રૂપમાં પ્રતિતિ થતી નથી જે મિથ્યા વસ્તુ હોય છે એજ પોતાના રૂપથી ભિન્નભિન્ન રૂપમાં સંવેદ્ય થયા કરે છે. જે પોતાના પર્યાયોમાં અન્વિત રૂપથી એક સંદર્ભ દેખાય તે

મનેન ચ યે દ્રવ્યમેવેચ્છન્તિ, ન તુ તદ્વચિરિકાંચ રૂપાદીન્ અવિષોપદર્શિ
તાનાદુસ્તન્મત નિરાકૃતમ્ । જ્ઞાનતો હિ વિષયવ્યવસ્થા મયતિ, રૂપાદિવિનિર્મૂલક
દ્રવ્યં કેનચિત્ કદાચિન્નાવગતમ્ નાપ્યવગમ્યતે ચા, અતો દ્રવ્ય ચિવર્તે એવ રૂપા
દયો ન તુ સાત્ત્વિકાઃ કેચન તદ્મમેદેન સન્તિ । નન્વયં રૂપાદિ વિષયો દ્રવ્યમિત્યપિ
કિં ન કલ્પતે ? । અથ તયૈવ પ્રતીતિઃ । એવ સતિ પ્રતીતિરુચ્યમથ સાધારણ્યેત્યુચ્ય
મુમયાત્મકમસ્તુ ।

હવે મિથ્યા કેસે માના જા સકતા હૈ । અતઃ ગુણોંકા આધાર જો હૈ વહ
દ્રવ્ય હૈ એવં (એક દ્રવ્યાભિતાઃ ગુણાઃ) જો એક દ્રવ્યકે હી આધાર રહેં નિત્ય
દ્રવ્યકે આધાર રહેં—માત્ર દ્રવ્યકે આધાર રહેં વે ગુણ હૈં યચપિ પર્યાય
મી દ્રવ્યકે આધાર રહતી હૈ પરન્તુ વહ નિત્ય રૂપસે દ્રવ્યકે આધાર
નહીં રહતી હૈં ઓર ન વહ માત્ર દ્રવ્યમેં હી રહતી હૈં ગુણમેં મી રહતી હૈં ।
હસ કથનસે યહ યાત નિર્મૂલ જાનમીં વાહિયે જો એસા કહતે હૈં કિ
એક દ્રવ્ય હી હૈં દ્રવ્યસે મિશ્ન રૂપાદિક ગુણ નહીં હૈં । રૂપાદિક ગુણ જો
પ્રતીત હોતે હૈં વે કેવલ અવિષોપદર્શિત હૈં । ક્યોં કિ વિષયકી વ્યવસ્થા
જ્ઞાનસે હોતી હૈં । રૂપાદિક ગુણોંસે રહિત દ્રવ્ય કિસીને મી આજતક
જાના નહીં હૈં ઓર ન એસા કોઈ જાનતા હી હૈં અતઃ યહ માનના વાહિયે
કિ દ્રવ્યકે ચિવર્તેહી રૂપાદિક ગુણ હૈં, વે દ્રવ્યસે મિશ્ન નહીં હૈં । યદિ
દ્રવ્યસે મિશ્ન વે માને જાવેં તો સનકી વાસ્તવિક સત્તા હી સાબિત નહીં
હોતી હૈં । હસીં તરહસે રૂપાદિક ગુણોંકા ચિવર્તે દ્રવ્ય હૈં એસા કથન મી
અનુચિત નહીં હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ દ્રવ્ય ચિવર્તે રૂપાદિક ઓર રૂપાદિક

દ્રવ્ય છે અને એ એકદ્રવ્યાભિતા ગુણા એક દ્રવ્યના આધારે રહે-નિત્ય દ્રવ્યના આધારે
રહે માત્ર દ્રવ્યના આધારે રહે તે ગુણ છે એ કે, પર્યાય પણ દ્રવ્યની આધાર
રહે છે પરન્તુ તે નિત્યરૂપથી દ્રવ્યની આધાર રહેતી નથી. અથવા ન તો તે
માત્ર દ્રવ્યમાં જ રહે છે ગુણમાં પણ રહે છે આ કથનથી એ વાત નહીં
બાજવી એકઠો. એ એવું કહે છે કે એક દ્રવ્ય જ છે, દ્રવ્યથી બિલદ્રવાદિક
ગુણ નથી, રૂપાદિક ગુણ એ દેખાય છે તે કેવળ અવિષોપદર્શિત છે કેમકે વિષયની
વ્યવસ્થા જ્ઞાનથી જ થાય છે રૂપાદિક ગુણોથી રહિત દ્રવ્ય કોઈએ આજ
મુખી બોલેલ નથી, તેમ ન તો એવું કોઈ બોલે છે જ્યાં એ માનવું
એકઠો કે, દ્રવ્યના વિવર્ત જ રૂપાદિક ગુણ છે, એ દ્રવ્યથી બિલ નથી
એ દ્રવ્યથી બિલ માનવામાં આવે તો તેની વાસ્તવિક સત્તા જ સાબિત
થતી નથી. આ રીતે રૂપાદિક ગુણોનું વિવર્ત દ્રવ્ય છે, એમ કહેવું પણ
અનુચિત નથી. તાત્પર્ય એ છે કે, દ્રવ્ય વિવર્ત રૂપાદિક અને રૂપાદિક વિવર્ત

પર્યવાણાં=પર્યાયાણાં લક્ષણ=લક્ષ્યતેડનેનેતિલક્ષણં, તુ ઉભયોઃ=દ્વયોઃ, પ્રક્ર-
માંદ્ દ્રવ્યગુણયોઃ, આશ્રિતાઃ=અવસ્થિતાઃ, ભવેયુઃ=સ્યુઃ । યે દ્રવ્યગુણયોર્વર્તન્તે,
તે પર્યાયા इत्यर्थः ।

अनेन च य एवमाहुः—यदाद्यन्तयोरसत्, मध्येऽपि तत् तथैव, यथामरीचि-
कादौ जलादि, घटादि पर्यायाश्च कुशूलकपालाद्यवस्थायां न सन्ति, तस्माद्
द्रव्यमेवादिमध्यान्तेषु सत् पर्यायास्तु आकाशकुसुमादिभिः सदृशा अपि भ्रान्तैः
सत्यतया लक्ष्यन्ते । तथा चोक्तम्—

आदावन्ते च यन्नास्ति, मध्येऽपि हि न तत् तथा ।

वितथैः सदृशाः सन्तोऽपि तथा इव लक्षिताः ॥ १ ॥ इति ॥

વિવર્ત દ્રવ્ય એસી પ્રતીતિ હોતી હૈ । કારણ કિ ગુણ ઓર દ્રવ્યકા પરસ્પર
તાદાત્મ્ય સંબંધ માના ગયા હૈ । ઇસસે દ્રવ્ય ઓર રૂપાદિક ગુણોંકા
સદ્ભાવ સિદ્ધ હોતા હૈ । (પજ્જવાણં તુ લક્ષણં-પર્યવાણા તુ લક્ષણં) પર્યા-
યોંકા સ્વરૂપ (ઉભયો આશ્રિતાઃ) દ્રવ્ય ઓર ગુણોંકે આશ્રિત રહના
(ભવે-ભવેયુઃ) હૈ । ઇસ પ્રકાર પર્યાયોંકી સત્તા ઇસ કથનસે સાબિત હોતી
હૈ । ઇસ લિયે જો કોઈ એસા કહતે હૈં કિ જો આદિ ઓર અન્તમ્હેં ઉપ-
લબ્ધ નહીં હોતા હૈ વહ મધ્યમ્હેં ભી નહીં હૈ, જૈસે મૃગતૃષ્ણા આદિમ્હેં જલ
આદિ ઓર અંતમ્હેં ઉપલબ્ધ નહીં હોતા હૈ ઇસ લિયે વહ ઉસકે મધ્યમ્હેં
ભી નહીં માના જાતા હૈ, ઇસી તરહ ઘટાદિક પર્યાયરૂપ અવસ્થા કુશૂલ-
કપાલ આદિ અવસ્થાઓમ્હેં ઉપલબ્ધ નહીં હોતી હૈ અતઃવહ ઉનકે મધ્યમ્હેં
ભી નહીં માની જા સકતી હૈ । ઉપલબ્ધ કેવલ એક મૃત્તિકા દ્રવ્યહી હોતા હૈ

દ્રવ્ય એવી પ્રતીતિ થાય છે, કારણ કે, ગુણ અને દ્રવ્યનો પરસ્પર તાદાત્મ્ય
સંબંધ માનવામાં આવેલ છે આથી દ્રવ્ય અને રૂપાદિક ગુણોના સદ્ભાવ
સિદ્ધ થાય છે, પજ્જવણં તુ લક્ષણં-પર્યવાણાં તુ લક્ષણમ્ પર્યાયોનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય
અને ગુણોના આશ્રયે રહેવું એ પર્યાયોનું સ્વરૂપ છે એ પ્રમાણે પર્યાયોની
સત્તા આ કથનથી સિદ્ધ થાય છે. આથી જો કોઈ એવું કહે કે, જે આદિ
અને અંતમાં ઉપલબ્ધ નથી થતું તે મધ્યમાં પણ નથી. જેમ મરીચિકા
આદિમાં પાણી પ્રથમ અને અંતમાં ઉપલબ્ધ થતું નથી આથી તે એની
મધ્યમાં પણ માની શકાતું નથી. આજ રીતે ઘટાદિક પર્યાયરૂપ અવસ્થા
કુશૂલ કપાલ આદિ અવસ્થાઓમાં ઉપલબ્ધ થતી નથી. આથી તે એની મધ્યમાં
પણ માની શકાતું નથી. આજ રીતે ઘટાદિક પર્યાયરૂપ અવસ્થા કુશૂલ કપાલ
આદિ અવસ્થાઓમાં ઉપલબ્ધ થતી નથી આથી તે એની મધ્યમાં પણ
માનવામાં આવતી નથી. ઉપલબ્ધ ફક્ત એક મૃત્તિકા દ્રવ્ય જ થાય છે. આથી

અનેન ચ યે દ્રવ્યમેવેચ્છન્તિ, ન તુ સદ્વપતિરિક્તાંશ્ચ રૂપાદીન્ અવિષોપદશિં
 ટાનાદુસ્તન્મત નિરાકૃતમ્ । જ્ઞાનતો હિ વિષયવ્યવસ્થા મવતિ, રૂપાદિવિનિર્મૂલકં
 દ્રવ્યં કેનચિત્ કદાચિન્નાવગતમ્ નાપ્યવગમ્યતે ચા, અતો દ્રવ્ય વિવર્તે એષ રૂપા
 દયો ન તુ તાપ્તિકાઃ કેચન તદ્વમેદેન સન્તિ । નન્વથ રૂપાદિ વિવર્તો દ્રવ્યમિત્યપિ
 કિં ન કલ્પતે ? । અથ તથૈવ પ્રતીતિઃ । એષ સતિ પ્રતીતિરુમયપ્ર સાધારણેત્યુમય
 મુમયારમકમસ્તુ ।

હવે મિથ્યા કેસે માના જા સકતા હૈ । અતઃ ગુણોંકા આધાર જો હૈ વહ
 દ્રવ્ય હૈ એવં (એક દ્રવ્યાશ્રિતાઃ ગુણા) જો એક દ્રવ્યકે હી આશ્રય રહેં નિત્ય
 દ્રવ્યકે આશ્રય રહે-માત્ર દ્રવ્યકે આશ્રય રહેં વે ગુણ હૈં યદ્યપિ પર્યાપ
 મ્ની દ્રવ્યકે આશ્રિત રહતી હૈ પરન્તુ વહ નિત્ય રૂપસે દ્રવ્યકે આશ્રિત
 નહીં રહતી હૈ ઓર ન વહ માત્ર દ્રવ્યમેં હી રહતી હૈ ગુણમેં મી રહતી હૈ ।
 હસ કથનસે વહ ઘાત નિર્મૂલ જાનની વાહિયે જો એસા કહતે હૈં કિ
 એક દ્રવ્ય હી હૈં દ્રવ્યસે મિશ્ન રૂપાદિક ગુણ નહીં હૈં । રૂપાદિક ગુણ જો
 પ્રતીત જોતે હૈં વે કેવલ અવિષોપદશિત હૈં । ક્યોં કિ વિષયકો વ્યવસ્થા
 જ્ઞાનસે જોતી હૈ । રૂપાદિક ગુણોંસે રહિત દ્રવ્ય કિસીને મી આજ્ઞતક
 જાના નહીં હૈ ઓર ન એસા કોઈ જાનતા હી હૈ અત યહ માનના વાહિયે
 કિ દ્રવ્યકે વિવર્તહી રૂપાદિક ગુણ હૈં, વે દ્રવ્યસે મિશ્ન નહીં હૈ । યદિ
 દ્રવ્યસે મિશ્ન વે માને જાવેં તો ડનકી વાસ્તવિક સત્તા હી સાચિત નહીં
 જોતી હૈ । હમી તરહસે રૂપાદિક ગુણોંકા વિવર્ત દ્રવ્ય હૈં એસા કથન મી
 અનુચિત નહીં હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ દ્રવ્ય વિવર્ત રૂપાદિક ઓર રૂપાદિક

દ્રવ્ય છે અને એ એકદ્રવ્યાશ્રિતા ગુણા એક દ્રવ્યના આશ્રયે રહે-નિત્ય દ્રવ્યના આશ્રયે
 રહે માત્ર દ્રવ્યના આશ્રયે રહે તે શુદ્ધ છે એ કે, પર્યાપ પણ દ્રવ્યની આશ્રિત
 રહે છે પરંતુ તે નિત્યરૂપથી દ્રવ્યની આશ્રિત રહેતી નથી. અથવા ન તો તે
 માત્ર દ્રવ્યમાં જ રહે છે શુદ્ધમાં પણ રહે છે આ કથનથી એ વાત નહીં
 બાજુની બેઠીએ. એ એવું કહે છે કે, એક દ્રવ્ય જ છે, દ્રવ્યથી ભિન્નરૂપાદિક
 શુદ્ધ નથી, રૂપાદિક શુદ્ધ એ દેખાય છે તે કેવળ અવિષોપદશિત છે કેમકે વિષયની
 વ્યવસ્થા જ્ઞાનથી જ થાય છે રૂપાદિક શુદ્ધથી રહિત દ્રવ્ય દેખીએ આવ
 મુખી બહોલ નથી, તેમ ન તો એવું કોઈ બોલે છે આથી એ માનવું
 બેઠીએ કે દ્રવ્યના વિવર્ત જ રૂપાદિક શુદ્ધ છે, એ દ્રવ્યથી ભિન્ન નથી.
 દ્રવ્યથી ભિન્ન માનવામાં આવે તો તેની વાસ્તવિક સત્તા જ સાચિત
 થતી નથી. આ રીતે રૂપાદિક શુદ્ધવું વિવર્ત દ્રવ્ય છે, એમ કહેવું પણ
 અનુચિત નથી. તાત્પર્ય એ છે કે, દ્રવ્ય વિવર્ત રૂપાદિક અને રૂપાદિક વિવર્ત

પર્યવાણાં=પર્યાયાણાં લક્ષણ=લક્ષ્યતેડનેતિલક્ષણં, તુ ડભયોઃ=દ્વયોઃ, પ્રક્ર-
માંદ્ દ્રવ્યગુણયોઃ, આશ્રિતાઃ=અવસ્થિતાઃ, ભવેયુઃ=સ્યુઃ । ચે દ્રવ્યગુણયોર્વર્તન્તે,
તે પર્યાયા इत्यर्थः ।

अनेन च य एवमाहुः—यदाद्यन्तयोरसत्, मध्येऽपि तत् तथैव, यथामरीचि-
कादौ जलादि, घटादि पर्यायाश्च कुशूलकपालाद्यवस्थायां न सन्ति, तस्माद्
द्रव्यमेवादिमध्यान्तेषु सत् पर्यायास्तु आकाशकुसुमादिभिः सदृशा अपि भ्रान्तैः
सत्यतया लक्ष्यन्ते । तथा चोक्तम्—

आदावन्ते च यन्नास्ति, मध्येऽपि हि न तत् तथा ।

वितथैः सदृशाः सन्तोऽपि तथा इव लक्षिताः ॥ १ ॥ इति ॥

વિવર્ત દ્રવ્ય એસી પ્રતીતિ હોતી હૈ । કારણ કિ ગુણ ઔર દ્રવ્યકા પરસ્પર
તાદાસ્ય સંવંધ માના ગયા હૈ । હસસે દ્રવ્ય ઔર રૂપાદિક ગુણોંકા
સદ્ભાવ સિદ્ધ હોતા હૈ । (પજ્જવાણં તુ લક્ષણં-પર્યવાણા તુ લક્ષણં) પર્યા-
યોંકા સ્વરૂપ (ડભયો આશ્રિતાઃ) દ્રવ્ય ઔર ગુણોંકે આશ્રિત રહના
(ભવે-ભવેયુઃ) હૈ । હસ પ્રકાર પર્યાયોંકી સત્તા હસ કથનસે સાવિત હોતી
હૈ । હસ લિયે જો કોઈ એસા કહતે હૈં કિ જો આદિ ઔર અન્તમ્હેં ઉપ-
લબ્ધ નહીં હોતા હૈ વહ મધ્યમ્હેં ભી નહીં હૈ, જૈસે મૃગતૃષ્ણા આદિમ્હેં જલ
આદિ ઔર અંતમ્હેં ઉપલબ્ધ નહીં હોતા હૈ હસ લિયે વહ ઉસકે મધ્યમ્હેં
ભી નહીં માના જાતા હૈ, હસી તરહ ઘટાદિક પર્યાયરૂપ અવસ્થા કુશૂલ-
કપાલ આદિ અવસ્થાઓમ્હેં ઉપલબ્ધ નહીં હોતી હૈ અતઃવહ ઉનકે મધ્યમ્હેં
ભી નહીં માની જા સકતી હૈ । ઉપલબ્ધ કેવલ ઁક મૃત્તિકા દ્રવ્યહી હોતા હૈ

દ્રવ્ય એવી પ્રતીતિ થાય છે, કારણ કે, ગુણ અને દ્રવ્યનો પરસ્પર તાદાસ્ય
સંબંધ માનવામા આવેલ છે આથી દ્રવ્ય અને રૂપાદિક ગુણોના સદ્ભાવ
સિદ્ધ થાય છે, પજ્જવણં તુ લક્ષણં-પર્યવાણાં તુ લક્ષણમ્ પર્યાયોનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય
અને ગુણોના આશ્રયે રહેવું એ પર્યાયોનું સ્વરૂપ છે એ પ્રમાણે પર્યાયોની
સત્તા આ કથનથી સિદ્ધ થાય છે. આથી જો કોઈ એવું કહે કે, જે આદિ
અને અંતમાં ઉપલબ્ધ નથી થતું તે મધ્યમા પણ નથી. જેમ મરીચિકા
આદિમા પાણી પ્રથમ અને અંતમાં ઉપલબ્ધ થતું નથી આથી તે એની
મધ્યમા પણ માની શકાતુ નથી આજ રીતે ઘટાદિક પર્યાયરૂપ અવસ્થા
કુશૂલ / કપાલ આદિ અવસ્થાઓમાં ઉપલબ્ધ થતી નથી. આથી તે એની મધ્યમા
પણ માની શકાતુ નથી. આજ રીતે ઘટાદિક પર્યાયરૂપ અવસ્થા કુશૂલ કપાલ
આદિ અવસ્થાઓમા ઉપલબ્ધ થતી નથી આથી તે એની મધ્યમા પણ
માનવામા આવતી નથી. ઉપલબ્ધ રૂપ એક મૃત્તિકા દ્રવ્ય જ થાય છે. આથી

તેડપિ નિરાકૃતા । તથાહિ-આધન્તકો રસથેન મધ્યેડપ્યસત્ત્વ સાધપતા મિદમાકૃતમ્-‘યત્ત્વચ્ચિદસત્, તત્ત્વ સર્વસ્મિન્નસત્’ ઇતિ । તત્ત્વ મૃદ્વદ્રવ્યેષુ દ્રવ્યસ્યાસન્ધ્યાત્ સર્વસ્મિન્નપ્યસત્ત્વપ્રસંગઃ । અથેતમેવૈતત્, સત્તામાપ્રસ્યૈન તત્ત્વત્ત્વ ઇષ્ટસ્યાત્, ઠત્ત્વં હિ-‘સર્વમેકં પ્રદવિશેષાત્’ ।

અતઃ ઘડી સત્ પર્યાયોંકી કલ્પના તો આકાશ કુસુમકે સમાન હી અસત્ છે । ફિર ‘મી વે આન્તિવશસે હી સત્પરૂપ પ્રતીતિ હોતી હૈં । કહા મી હૈ-અદાવન્તે ચ યન્નાસ્તિ મધ્યેડપિ હિ ન તત્ તથા ।

વિતથૈઃ સદૃશા સન્તોડવિ તથા હૃથ લક્ષિણઃ ॥ ૧ ॥

હસ પ્રકાર પર્યાયકી સત્તા નહીં માનનેવાલોંકા મત ભગવાનકે લપર્યુક્ત કલ્પનસે નિર્મૂલ હુમા ।

“આદિ ઓર અન્તમેં જિસકી સત્તા નહીં રહતી ઘસકી સત્તા મધ્ય મેં ‘મી નહોં રહતી” હસ પ્રકાર કલ્પન કરનેવાલોંકા અભિપ્રાય મૂઢ હૈ ફિ-(યત્ત્વચ્ચિદસત્ તત્ત્વ સર્વસ્મિન્નસત્) અર્થાત્ જિસકી કિસી ‘મી જગહ કાસત્તા રહતી હૈ ઠસકી સર્વત્ર અસત્તા રહતી હૈ” જનકા હસ પ્રકારકા પ્રન્તલ્પ દોષપુક્ત હૈ । કયોં ફિ-મૃદ્વ દ્રવ્યમેં જલ દ્રવ્યકી સત્તા નહીં રહતી, હસસે ઠસકી સર્વત્ર અસત્તા હો જાયગી । હસી પ્રકાર જલ દ્રવ્યમેં મૃદ્વ દ્રવ્યકી અસત્તા રહતી હૈ અતઃ ઠસકી ‘મી સર્વત્ર અસત્તા હો જાયગી । હસ પ્રકાર જનકે મતમેં પર્યાયકી તરહ દ્રવ્યોંકી ‘મી સત્તા નહીં રહેગી ।

તે સત્ પર્યાયોંની કલ્પના જે આકાશ કુસુમના સમાન અસત્ જ છે કયોં પણ તેની આન્તિવશસી જ સત્પરૂપ પ્રતીતિ થાય છે કહ્યું પણ છે—

“આદાવન્તે ચ યન્નાસ્તિ, મધ્યેડપિ હિ ન તત્ તથા ।

વિતથૈઃ સદૃશા સન્તોડવિ, તથા હૃથ લક્ષિણઃ ॥ ૧ ॥

જા પ્રમાણે પર્યાયની સત્તા તા માનવાવાળાને મત ભગવાનના ઉપરુધ્ધ કલ્પનથી નિરાકૃત થયે ।

“આદિ અને અતમાં જેની સત્તા નથી રહેતી તેની સત્તા મધ્યમાં પણ રહેતી નથી.” જા પ્રમાણે કલ્પન કરવાવાળાને અભિપ્રાય જે છે કે જેની કોઈ પણ રથમે અસત્તા રહે છે એની સર્વત્ર અસત્તા રહે છે ” એમનું જા પ્રકાશનું મતલબ દોષપુક્ત છે કેમકે, મૂઢ (માટિ) દ્રવ્યમાં જળ દ્રવ્યની સત્તા રહેતી નથી જાથી એની સર્વત્ર અસત્તા થઈ જાય. જોજ પ્રમાણે જળ દ્રવ્યમાં મૂઢ (માટિ) દ્રવ્યની અસત્તા રહે છે જાથી એની પણ સર્વત્ર અસત્તા થઈ જવાની. જા પ્રમાણે એમના મતથી પર્યાયની આદ્ય દ્રવ્યોંની પણ સત્તા નહીં રહે. જે કોઈ એમ

નન્વેવમભાવે ભાવાભાવાદ્ ભવસ્યાપિ સર્વત્રાભાવપ્રસજ્ઞઃ, તસ્માદ્ વાધક પ્રત્યયોદય एवासत्त्वेऽपि निवन्धनमिति न क्वचिदसत्त्वेतस्यावश्य भावः, ततो द्रव्यवत् पर्यायाणामपि अवाधितबोधविषयत्वे सत्यत्वमस्तु ।

તથા ગુણેષ્વપિ નવપુરાણાદિ પર્યાયાઃ પ્રત્યક્ષ પ્રતીતાઃ, એકે ક્રિયત્કાલભાવિનઃ, પ્રતિસમયભાવિનસ્તુ પુરાણત્વાધન્યથાનુપપત્તેરનુમાનતોઽવસીયન્તે । તતશ્ચ દ્રવ્ય-ગુણપર્યાયાત્મકમેકં શબ્દલમણિવચ્ચિત્રપતટ્તાદિવદ્વા વસ્ત્વિતિ સ્થિતમ્ । ઉક્તંચ—

यदि कहें हमें यह अभीष्ट ही है, सो भी नहीं कह सकते । क्यों कि सत्तामात्र ही वस्तुतः अभीष्ट है । इसी लिये कहा भी है—

‘सर्वमेकं सत् अविशेषात्’ । अर्थात्—विशेषताके अभावसे सभी द्रव्य एक और सद्रूप है । और भी इनके मन्तव्यमें दोष होता है, क्यों कि अभावमें भावकी असत्ता हैं, अतः सर्वत्र भावकी असत्ता हो जाएगी । इसलिये इनका उपर्युक्त मन्तव्य ठीक नहीं है । अतः बाधक ज्ञानको ही पदार्थकी असत्तामें कारण मानना चाहिये । बाधकज्ञानके अनुदय होनेसे जैसे द्रव्य सत्य होते हैं, उसी तरह पर्याय भी सत्य होंगे ।

તથા—ગુણોમાં નવ પુરાણ આદિ પર્યાય પ્રત્યક્ષસે પ્રતીત હોતી રહતી છે । કિતનિક પર્યાયેં એસી હોતી છે જો દ્રવ્યમાં કુછ સમય તક હી રહા કરતી છે । વે બી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણસે હી જાની જાતી છે । પ્રતિસમય ભાવી જો પર્યાયેં હોતી રહતી છે વે નવ પુરાણત્વ આદિકી અન્યથાનુપપત્તિસે અનુમાનગમ્ય હોતી છે । इसलिये वस्तु गुण पर्यायवाली है और यह—

કહે કે, અમને આ અભીષ્ટ છે, તેવું પણ નથી કહી શકતા કેમકે, સત્તા માત્ર જ વસ્તુતઃ અભીષ્ટ છે આ માટે કહ્યું પણ છે—“સર્વમેકં સત્ અવિશેષાત્” અર્થાત્—વિશેષતાના અભાવથી સઘળાં દ્રવ્ય એક અને સદ્રૂપ છે એમના મંતવ્યમા ઘીજા પણ દોષ છે. કેમકે, અભાવમાં ભાવની અસત્તા છે. આથી સર્વત્ર ભાવની અસત્તા થઈ જવાની આ માટે એમનુ ઉપર્યુક્ત મંતવ્ય બરેબર નથી. બાધક જ્ઞાનને જ પદાર્થની અસત્તામાં કારણ માનવું બેઠવે. બાધક જ્ઞાનનો અનુદય હોવાથી જેમ દ્રવ્ય સત્ય થાય છે એજ રીતે પર્યાય પણ સત્ય થાય છે.

તથા—ગુણોમા નવ પુરાણ આદિ પર્યાય પ્રત્યક્ષથી પ્રતીત થાય છે કેટલીક પર્યાય એવી હોય છે કે, જે દ્રવ્યમાં કેટલોક સમય જ રહે છે. તે પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી જ જાણી શકાય છે પ્રતિ સમય ભાવી જે પર્યાયમાં થતી રહે છે, તે નવ પુરાણત્વ આદિની અન્યથાનુપપત્તિથી અનુમાન ગમ્ય હોય છે આ માટે વસ્તુ ગુણ પર્યાયવાળી છે. અને એ એનુ સ્વરૂપ શબ્દલમણીની માફક

દષ્ટ્ય પઞ્ચવચિયુત્, દન્વચિત્તા ય પઞ્ચવા નતિ ।

ચ્ચાપદ્વિદમંગા, હદિ દધિયસન્વસળ એણ ॥ ૧ ॥ ૬ ॥

છાયા—દ્રવ્ય પયવચિયુત, દ્રવ્યચિયુક્તા પર્યવા ન સન્તિ ।

ઉત્પાદ—સ્થિતિ—મજ્ઞાઃ, હંદિ દ્રવ્યલક્ષણમેતત્ ॥ ૧ ॥

‘ઘ્ણાનામાખયો દ્રવ્યમ્’ ઇત્યુક્તં, તથા દ્રવ્ય કતિવિષમ્ ? ઇત્યાશ્ચ ક્યાહ—

મૂમ્—ધમ્મો અહમ્મો આગાસ, કાલો પોગ્ગલજતેવો ।

પૈસ ‘લોગ્ગેત્તિ પપ્પેત્તો, જિણેહિં વરદસિહિં ॥૭॥

છાયા—પર્મોઽપર્મ આકાશ, કાલઃ પુદ્ગલા જન્તવઃ ।

એ લોકે ઇતિ પ્રશ્નઃ, જિનેવરદર્શિમિઃ ॥ ૭ ॥

ટીકા—‘ધમ્મો અહમ્મો’ ઇત્યાદિ—

પર્મ=ધર્માસ્તિકાયઃ, અપર્મ=અધર્માસ્તિકાયઃ, આકાશમ્=આકાશાસ્તિકાયઃ

કાલઃ=કલા, સમયાત્મકઃ, પુદ્ગલજન્તવઃ=પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ, જીવાસ્તિકાયઃ,

પૃથાગિ દ્રવ્યાણિ જ્ઞેયાણિ । પ્રસન્નતો લોકસ્વરૂપમપ્યાહ—‘એસ’ ઇતિ, પપા=

ઇસકા સ્વરૂપ શાયલમણિકી તરહ અપવા ધિત્ર પતજ્જકી તર માના ગયા હૈ । ક્યોં કિ ન વહ અકેલી પર્યાય સ્વરૂપ હૈ ઓર ન અકેલી ગુણ સ્વરૂપ હૈ । કહા મી હૈ—

પર્યાયસે રહિત અકેલા દ્રવ્ય, એવ દ્રવ્યસે રહિત અકેલી પર્યાય પ્રતીતકોટિમેં નહોં આતી હૈં । અતઃ યહ દ્રવ્ય ઉત્પાદ વ્યય એવ ધ્રોવ્યસે યુક્ત માના ગયા હૈ ॥૬॥

દ્રવ્યકે પ્રકારોંકો સૂચકાર કહતે હૈં—‘ધમ્મો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ધમ્મો અધમ્મો આગાસ કાલો પોગ્ગલ જંતવો—ધર્માઃ અધર્માઃ આકાશ કાલઃ પુદ્ગલા જન્તવઃ) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, કાલ પુદ્ગલાસ્તિકાય, એવ જીવાસ્તિકાય એ દ્રવ્ય હૈં । એ

અથવા ચિત્ર પતંગની માફક માનવામાં આવેલ છે કેમકે ન તો તે એકલી પથોંચ સ્વરૂપ છે અથવા તો ન એકલી શુદ્ધસ્વરૂપ છે કહ્યું પણ છે—

પથોંચથી રહિત એકલું દ્રવ્ય અને દ્રવ્યથી રહિત એકલી પથોંચ પ્રતીત કોટીમાં આવતાં નથી. આથી આ દ્રવ્ય ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રોવ્યથી યુક્ત માનવામાં આવેલ છે ॥ ૬ ॥

દ્રવ્યના પ્રકારોંને સૂચકાર બતાવે છે—‘ધમ્મો’—ઈત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ધમ્મો અધમ્મો આગાસ કાલો પોગ્ગલ જતવો—ધર્માઃ અધર્માઃ આકાશ કાલઃ પુદ્ગલા જન્તવઃ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાય, કાલ, પુદ્ગલાસ્તિકાય, અને જીવાસ્તિકાય એ દ્રવ્ય હૈં ।

અનન્તરોક્તઃ=દ્રવ્યસમૂહઃ, વરદર્શિભિઃ=કેવલિભિઃ, જિનૈઃ, લોક इति પ્રજ્ઞસઃ=પ્રતિવોધિતઃ ॥ ૭ ॥

ધર્માદીનાં ભેદાનાહ—

મૂલમ્—ધમ્મો અહમ્મો આગાસં, દવ્વં ઇક્કિક્કમાહિયં ।

અણંતાણિ યં દવ્વાણિ, કાલો પુગ્ગલજંતવો ॥૮॥

છાયા—ધર્મોઽધર્મઃ આકાશં, દ્રવ્યમ્ એકૈકમાख्याતમ્ ।

અનન્તાનિ ચ દ્રવ્યાણિ, કાલઃ પુદ્ગલજન્તવઃ ॥ ૮ ॥

ટીકા—‘ધમ્મો અધમ્મો’ इत्यादि—

ધર્મઃ, અધર્મઃ, આકાશં=દ્રવ્યમિતિ ધર્માદિભિઃ પ્રત્યેકં યોજ્યતે, એતત્ ત્રયં દ્રવ્યં એકૈકમાख्याતં તીર્થકરૈરિતિશેષઃ । ચ=પુનઃ, કાલઃ, પુદ્ગલજન્તવઃ=પુદ્ગલાઃ જન્તવઃ—જીવાશ્ચ, એતાનિ ત્રીણિ દ્રવ્યાણિ અનન્તાનિ=અનન્તસંખ્યાનિ, સ્વગત ભેદાનન્ત્યાત્ । કાલસ્ય ચાનન્ત્યમતીતાનાગતાપેક્ષયા વોવ્યમ્ ॥ ૮ ॥

દ્રવ્ય જિસમેં પાયે જાતે હૈં (એસ-એષઃ) વહ (લોગુ લોકઃ)લોક હૈ। (ત્તિ इति) એસા (જિણેહિં વરદંસિહિં—જિનૈઃ વરદર્શિભિઃ) જિનેન્દ્ર પ્રભુને અપને કેવલજ્ઞાનસે જાનકર (પણ્ણતો—પ્રજ્ઞસઃ) કહા હૈ। અર્થાત્ યહ દ્રવ્ય સમૂહ હી લોક હૈ એસા કેવલિ ભગવાન્ જિનેન્દ્ર દેવકા વચન હૈ ॥૭॥

અવ ધર્માદિકોંકે ભેદ કહતે હૈં—‘ધમ્મો’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(ધમ્મો અહમ્મો આગાસં—ધર્મઃ અધર્મઃ આકાશમ્) ધર્મ, અધર્મ ઓર આકાશ યે ત્રીન (દવ્વં ઇક્કિક્કમાહિય—દ્રવ્યમેકૈકમાख्याતમ્) એક ૨ દ્રવ્ય કહા ગયા હૈ અર્થાત્ ઇનકે ભેદ નહીં હૈં । (કાલો-પુગ્ગલ-જંતવો—કાલઃ પુદ્ગલા જન્તવઃ) કાલ, પુદ્ગલ ઓર જીવ યે ત્રીન દવ્વાણિ—દ્રવ્યાણિ) દ્રવ્ય (અણતાણિ—અનન્તાનિ) અનંત હૈં । ઇન દ્રવ્યોંકે ભેદોંકે ભી ભેદ હૈં તથા કાલ દ્રવ્યકે અતીત એવં અનાગત કાલકી અપેક્ષા ભેદ હૈં ॥ ૮ ॥

શકાય છે એસ-એષ તે લોગુ—લોકઃ લોક છે. ત્તિ—इति આણુ જિણેહિં વરદ સિહિં—જિનૈ વરદર્શિભિં છનેન્દ્ર પ્રભુએ પોતાના દેવજ્ઞાનથી જાણીને કહ્યું છે. અર્થાત્ આ દ્રવ્ય સમૂહ જ લોક છે. એણું છનેન્દ્રદેવણુ વચન છે. ॥ ૭ ॥

હવે ધર્મ આદિના ભેદ કહે છે—“ધમ્મો” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—ધમ્મો અહમ્મો આગાસં—ધર્મ અધર્મ આકાશમ્ ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ આ ત્રણે દવ્વં ઇક્કિક્કમાહિયં—દ્રવ્યમેકૈકમાख्याતમ્ એકેક દ્રવ્ય છે. અર્થાત્ આના ભેદ નથી કાલો પુગ્ગલજંતવો—કાલ પુદ્ગલ જન્તવ. કાળ, પુદ્ગલ અને જીવ આ ત્રણે દવ્વાણિ—દ્રવ્યાણિ દ્રવ્ય અણંતાણિ—અનંતાનિ અનંત છે. આ દ્રવ્યોના ભેદોના પણ ભેદ છે. તથા કાળ દ્રવ્યના અતીત અને

દ્રવ્ય પન્નમશિયુર્યં, દ્વન્વચિત્થા ય પન્નવા નતિ ।

અપ્પાયદ્દિશ્મંગા, હદિ દશિયમક્કલ્લણ ણ ॥ ૧ ॥ ૬ ॥

છાયા-દ્રવ્યં પર્યવવિયુતં, દ્રવ્યનિયુક્તાઃ પર્યવા ન સન્તિ ।

ઉત્પાદ-સ્થિતિ-મજ્ઞાઃ, હંદિ દ્રવ્યલક્ષણમેતત્ ॥ ૧ ॥

‘ગુણાનામાશ્રયો દ્રવ્યમ્’ इत्युक्तं, सत्र द्रव्यं कतिविधम् ? इत्याश्च क्याह-
मूख्य—धम्मो अहम्मो आगास, कालो पोग्गोलजतवो ।

एस 'लोगुंत्ति पण्णेतो, जिणेहिं वरदसिहिं ॥ ७ ॥

छाया—धर्मोऽधर्म आकाश, कालः पुद्गला जन्तवः ।

एष लोक इति मज्झा, जिनेवरदशिमिः ॥ ७ ॥

टीका—‘धम्मो अहम्मो’ इत्यादि—

धर्म=धर्मास्तिकायः, अधर्म=अधर्मास्तिकायः, आकाशम्=आकाशास्तिकायः
कालः=अन्ता, समयात्मकः, पुद्गलजन्तवः = पुद्गलास्तिकाय, जीवास्तिकायः,
एतानि द्रव्याणि ज्ञेयानि । प्रसङ्गतो लोकस्वरूपमप्याह—‘एष’ इति, एषः=

एसका स्वरूप दायलમણિકી तरह અથવા ચિત્ર પતંગ્ગી તર માના
ગયા છે । ક્યોં કિ ન વહ અકેલી પર્યાય સ્વરૂપ છે ઓર ન અકેલી
ગુણ સ્વરૂપ છે । કહા બી છે—

પર્યાયસે રહિત અકેલા દ્રવ્ય, એવં દ્રવ્યસે રહિત અકેલી પર્યાયે
પ્રતીતકોટિમેં નહોં આતી હેં । અતઃ વહ દ્રવ્ય ઉત્પાદ વ્યય એવ ધ્રોવ્યસે
યુક્ત માના ગયા છે ॥ ૬ ॥

દ્રવ્યકે પ્રકારોંકો સૂત્રકાર કહતે હેં—‘ધમ્મો’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(ધમ્મો અધમ્મો આગાસ કાલો પોગ્ગલ જંતવો-ધર્મઃ
અધર્મઃ આકાશં કાલઃ પુદ્ગલા જન્તવઃ) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય,
આકાશાસ્તિકાય, કાલ પુદ્ગલાસ્તિકાય, એવ જીવાસ્તિકાય એ દ્રવ્ય હેં । એ

અથવા ચિત્ર પતંગ્ગી માફક માનવામાં આવેલ છે કેમકે ન તો તે એકલી
પર્યાય સ્વરૂપ છે અથવા તો ન એકલી બુદ્ધસ્વરૂપ છે કહ્યુ પણ છે—

ધર્માધર્મી રહિત એકલું દ્રવ્ય, અને દ્રવ્યથી રહિત એકલી પર્યાય પ્રતીત
કોટીમાં આવતાં નથી. આથી આ દ્રવ્ય ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રોવ્યથી બુદ્ધ
માનવામાં આવેલ છે ॥ ૬ ॥

દ્રવ્યના પ્રકારોને સૂત્રકાર જતાવે છે—‘ધમ્મો’—इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—ધમ્મો અધમ્મો આગાસ કાલો પોગ્ગલ જંતવો-ધર્મ અધર્મ
આકાશં કાલઃ પુદ્ગલા જન્તવઃ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય,
કાલ, પુદ્ગલાસ્તિકાય, અને જીવાસ્તિકાય આ છે દ્રવ્ય છે એ દ્રવ્ય એનામાં એક

અથ કાલ-જીવયોર્લક્ષણમાહ—

મૂલમ્—વટ્ટણાલક્ષણો કાલો, જીવો ઉર્વઓગલક્ષણો ।

નાણેણં દંસણેણં ચ, સુહેણ યં દુહેણં યં ॥૧૦॥

છાયા—વર્તનાલક્ષણઃ કાલઃ, જીવ ઉપયોગ લક્ષણઃ ।

જ્ઞાનેન દર્શનેન ચ, સુખેન ચ દુઃખેન ચ ॥ ૧૦ ॥

ટીકા—‘વટ્ટણાલક્ષણો’ ઇતિ—

કાલઃ, વર્તનાલક્ષણઃ=વર્તન્તે-ભવન્તિ જીવાદયો ભાવાસ્તેન તેન રુપેણ તાન્ પ્રતિ પ્રયોજકત્વં વર્તના, સૈવ લક્ષણં યસ્ય સ તથા । નન્નુ કોઽસૌ કાલઃ ? ઉચ્યતે યેન શીતવાતાતપાદયો ભવન્તિ, સ કાલ ઇતિ । જીવઃ, ઉપયોગલક્ષણઃ—ઉપયોગો વોધરૂપો વ્યાપારઃ સલક્ષણં યસ્ય સ તથા, ઉપયોગો જીવસ્ય ધર્મઃ સ ચ સ્વ સંવિદિત એવેતિ, દ્રવ્યાધનુભવતો જીવો લક્ષ્યતે ઇતિ તલ્લક્ષણમુચ્યતે । અત એવ જ્ઞાનેન સમ્યગ્ જ્ઞાનેન પશ્ચવિધેન, દર્શનેન ભગવદુક્તતત્ત્વાર્થાભિરુચિરુપેણ ચ, સુખેન દુઃખેન ચ લક્ષ્યત ઇતિ શેષઃ ॥ ૧૦ ॥

અથ કાલ ઓર જીવકા લક્ષણ કહતે હૈં—‘વટ્ટણાલક્ષણો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(વટ્ટણાલક્ષણો કાલો-વર્તના લક્ષણઃ કાલઃ) વર્તના-લક્ષણવાલા કાલદ્રવ્ય હૈં । શીત, વાત, આતપ આદિ હસી કાલસે હોતે હૈં । (જીવો ઉર્વઓગલક્ષણો-જીવ ઉપયોગ લક્ષણઃ) જીવકા લક્ષણ ઉપયોગઃ હૈં । વોધરૂપ વ્યાપારકા નામ ઉપયોગ હૈં । યહ ઉપયોગ જીવકા સ્વસંવિદિત ધર્મ હૈં । યહ (નાણેણં દંસણેણં ચ-જ્ઞાનેન દર્શનેન ચ) જ્ઞાન-મતિજ્ઞાન આદિ પાંચ પ્રકારકે જ્ઞાનસે તથા તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનરૂપ દર્શનસે તથા (સુહેણ ય દુહેણ ય-સુખેન દુઃખેન ચ) સુખ એવ દુઃખસે જાનાજાતા હૈં ॥૧૦॥

હવે કાળ અને જીવનુ લક્ષણુ કહે છે—“વટ્ટણા લક્ષણો” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—વટ્ટણાલક્ષણો કાલો-વર્તના લક્ષણઃ કાલઃ વર્તના લક્ષણવાળા કાળદ્રવ્ય છે. શીત, વાત, આતપ, આદિ આજ કાળથી થાય છે. જીવો ઉર્વઓગ-લક્ષણો-જીવો ઉપયોગલક્ષણ જીવનુ લક્ષણુ ઉપયોગ છે. વોધરૂપ વ્યાપારનું નામ ઉપયોગ છે. આ ઉપયોગ જીવનો સ્વસંવિદિત ધર્મ છે નાણેણં દંસણેણં ચ-જ્ઞાનેન દર્શનેન ચ આ જ્ઞાન, મતિજ્ઞાન આદિ પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનથી તથા તત્ત્વાર્થ-શ્રદ્ધાનરૂપ દર્શનથી સુહેણ ય-દુહેણ ય-સુખેન દુઃખેન ચ સુખ અને દુઃખથી જાણી શકાય છે. ॥૧૦॥

ધર્માદીનાં લક્ષણમાહ—

મૂલ્મ્—ગઢલક્ષણો ડ ધેમ્મો, અહમ્મો ઠાણ લક્ષણો ।

ભાષેણ સન્વદઠ્ઠવાણ, નેહ ઓગાહલ્લક્ષણાં ॥૧॥

છાયા—ગતિલક્ષણસ્તુ ધર્મઃ, અધર્મઃ સ્થાનલક્ષણઃ ।

માજનં સર્વં દ્રવ્યાણાં, નમઃ અવગાહલક્ષણમ્ ॥ ૧ ॥

ટીકા—‘ગઢલક્ષણો ડ’ इत्यादि—

ધર્મ=ધર્માસ્તિકાયઃ, ગતિલક્ષણ=ગતિ-વેદ્યાન્તરપ્રાપ્તિઃ, લક્ષ્યતેડમેનેતિ લક્ષણ, ગતિર્લક્ષ્યં યસ્ય સ તથા । અધર્મ=અધર્માસ્તિકાય, સ્થાનલક્ષણ=સ્થાન-સ્થિતિ, તદેવલક્ષણ યસ્ય સ તથા । અર્થ માત્ર-સ્વતઃ एव गमनं प्रति प्रवृत्तानां जीवपुद्गलानां गत्युपपत्त्यमकारो धर्मास्तिकायः । स्थितिपरिणतानां तु तेषां स्थिति क्रियोपकारी अधर्मास्तिकाय इति ।

નમઃ સર્વદ્રવ્યાણાં માજનમ્=આધારઃ, તદ્ અવગાહલક્ષણમ્=અવગાહઃ-અવ-કાશ, સ एव लक्षणं यस्य ततथा । जीवादीनामवकाशदायकमिति भावः ॥१॥

અથ ધર્માદિકોંકા લક્ષણ કહતે હૈ—‘ગઢલક્ષણો’ इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—(ગઢલક્ષણો ડ ધેમ્મો-ગતિલક્ષણસ્તુ ધર્મઃ) ગમન ક્રિયામૈ પ્રવૃત્ત ક્રુપ જીવ ઓર પુદ્ગલોંકો વસનેમૈ ઉપકાર કરનેવાસા જો દ્રવ્ય હૈ વહ ધર્મદ્રવ્ય હૈ । (ઠાણલક્ષણો અહમ્મો-સ્થાનલક્ષણઃ અધર્મઃ) ઠહરનેરુપ ક્રિયામૈ પરિણત ક્રુપ જીવ ઓર પુદ્ગલ દ્રવ્યકો જો ઠહરનેમૈ મદદ લેતા હૈ વહ અધર્મ દ્રવ્ય હૈ । (નહૈ સન્વદઠ્ઠવાણ ભાષણ-નમઃ સર્વ દ્રવ્યાણા માજનમ્) જીવાદિક સમસ્ત દ્રવ્યોંકા આધારમૂલ આકાશ હૈ । ઓગાહલક્ષણ-અવગાહલક્ષણમ્) હસકા લક્ષણ અપનેમૈ અવગાહી જીવા દિક દ્રવ્યોંકો સ્થાન લેના હૈ ॥ ૧ ॥

અન્નામત ઠાણની અપેક્ષા લેહ છે ॥ ૮ ॥

હવે ધમ આદિતુ લક્ષણ કહે છે—‘ગઢ લક્ષણો’ इत्यादि ।

અન્વયાથ—ગઢલક્ષણો ડ ધેમ્મો-ગતિલક્ષણસ્તુ ધર્મઃ ગમન ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થયેલ એવ અને પુદ્ગલોંકોને વસાવવામાં ઉપકાર કરવાવાળા ને દ્રવ્ય છે તે ધર્મદ્રવ્ય છે ઠાણલક્ષણો અહમ્મો-સ્થાનલક્ષણ અધર્મ શેઠવારુપ ક્રિયામાં પરિણત થયેલ એવ અને પુદ્ગલ દ્રવ્યને શેઠવામાં ને મદદ આપે છે તે અધર્મ દ્રવ્ય છે મહૈ સન્વદઠ્ઠવાણવાચણ નમઃ સર્વદ્રવ્યાણાં માજનમ્ એવાદિક સપણા એવાના આધારમૂલ આકાશ છે જોગાહલક્ષણ-અવગાહલક્ષણમ્ એનું લક્ષણ પોતાનામાં અવગાહી એવાદિક દ્રવ્યોંકોને સ્થાનદાન લેવાનો છે ॥ ૧ ॥

અથ કાલ-જીવયોર્લક્ષણમાહ—

મૂલમ્—વટ્ટણાલક્ષણો કાલો, જીવો ઉવ્વોગલક્ષણો ।

નાણેણં દંસણેણં ચ, સુહેણ યં દુહેણં યં ॥૧૦॥

છાયા—વર્તનાલક્ષણઃ કાલઃ, જીવ ઉપયોગ લક્ષણઃ ।

જ્ઞાનેન દર્શનેન ચ, સુખેન ચ દુઃખેન ચ ॥ ૧૦ ॥

ટીકા—‘વટ્ટણાલક્ષણો’ ઇતિ—

કાલઃ, વર્તનાલક્ષણઃ=વર્તન્તે-ભવન્તિ જીવાદયો ભાવાસ્તેન તેન રૂપેણ તાન્ પ્રતિ પ્રયોજકત્વં વર્તના, સૈવ લક્ષણં યસ્ય સ તથા । નનુ કોઽસૌ કાલઃ ? ઉચ્યતે યેન શીતવાતાતપાદયો ભવન્તિ, સ કાલ ઇતિ । જીવઃ, ઉપયોગલક્ષણઃ—ઉપયોગો બોધરૂપો વ્યાપારઃ સલક્ષણં યસ્ય સ તથા, ઉપયોગો જીવસ્ય ધર્મઃ સ ચ સ્વ સંવિદિત એવેતિ, દ્રવ્યાધનુભવતો જીવો લક્ષ્યતે ઇતિ તલ્લક્ષણમુચ્યતે । અત એવ જ્ઞાનેન સમ્યગ્ જ્ઞાનેન પશ્ચવિધેન, દર્શનેન ભગવદુક્તતત્ત્વાર્થાભિરુચિરૂપેણ ચ, સુખેન દુઃખેન ચ લક્ષ્યત ઇતિ શેષઃ ॥ ૧૦ ॥

અથ કાલ ઓર જીવકા લક્ષણ કહતે હૈં—‘વટ્ટણાલક્ષણો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(વટ્ટણાલક્ષણો કાલો-વર્તના લક્ષણઃ કાલઃ) વર્તના-લક્ષણવાળા કાલદ્રવ્ય હૈ । શીત, વાત, આતપ આદિ હસી કાલસે હોતે હૈં । (જીવો ઉવ્વોગલક્ષણો-જીવ ઉપયોગ લક્ષણઃ) જીવકા લક્ષણ ઉપયોગઃ હૈ । બોધરૂપ વ્યાપારકા નામ ઉપયોગ હૈ । યહ ઉપયોગ જીવકા સ્વસંવિદિત ધર્મ હૈ । યહ (નાણેણં દંસણેણં ચ-જ્ઞાનેન દર્શનેન ચ) જ્ઞાન-મતિજ્ઞાન આદિ પાંચ પ્રકારકે જ્ઞાનસે તથા તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનરૂપ દર્શનસે તથા (સુહેણ ય દુહેણ ય-સુખેન દુઃખેન ચ) સુખ એવ દુઃખસે જાનાજાતા હૈ ॥૧૦॥

હવે કાળ અને જીવનુ લક્ષણ કહે છે—“વટ્ટણા લક્ષણો” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—વટ્ટણાલક્ષણો કાલો-વર્તના લક્ષણઃ કાલઃ વર્તના લક્ષણવાળા કાળદ્રવ્ય છે શીત, વાત, આતપ, આદિ આજ કાળથી થાય છે. જીવો ઉવ્વોગ-લક્ષણો-જીવો ઉપયોગલક્ષણ જીવનુ લક્ષણ ઉપયોગ છે. બોધરૂપ વ્યાપારનુ નામ ઉપયોગ છે આ ઉપયોગ જીવનો સ્વસંવિદિત ધર્મ છે નાણેણં દંસણેણં ચ-જ્ઞાનેન દર્શનેન ચ આ જ્ઞાન, મતિજ્ઞાન આદિ પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનથી તથા તત્ત્વાર્થ-શ્રદ્ધાનરૂપ દર્શનથી સુહેણ ય-દુહેણ ય-સુખેન દુઃખેન ચ સુખ અને દુઃખથી બાણી શકાય છે. ॥૧૦॥

શિષ્યાણાં સંસ્કારસ્ય દહીકરણાય ઉક્તલક્ષણમનૂય લક્ષણાન્તરમાહ—

મૂલમ્—નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તંવો સંહા ।

ધીરિય ઉવયોગો ય, યેય જીવેસ્સ લક્ષ્ણેણમ્ ॥૧૧॥

છાયા—જ્ઞાનં ચ દર્શનં ચૈવ, ચારિત્રં ચ તપસ્તથા ।

ધીર્યમ્ ઉપયોગઃ, એત્તજીવસ્ય લક્ષણમ્ ॥ ૧૧ ॥

ટીકા—‘ નાણં ચ દંસણં ચેવ ’ इत्यादि ।

જ્ઞાન=સમ્યગ્ જ્ઞાનં, इत्यादि पञ्चविधं, च=પુનઃ, દર્શનં મગચદુક્તતત્વાર્થાભિ
રુચિરૂપ સમ્યક્ત્વમ્, ચૈવ તથા—ચારિત્ર=સાવધાનિરતિરૂપ, સામાયિકાદિમેદસ્,
ચ=પુનઃ તપઃ = અનશનાદિકમ્, તથા ધીર્યમ્—ધીર્યાન્તરાયક્ષયોપશમસહુત્પન્ન
સામર્થ્યમ્, ચ=પુન, ઉપયોગ=બોધરૂપો વ્યાપારઃ, એતદ્=જ્ઞાનાદિકં જીવસ્ય
લક્ષણમ્ । અનેન हि अनन्य साधारणतया जीवो लक्ष्यते ॥ ११ ॥

અવ ફિર શિષ્યોકે સંસ્કારકો દહ કરનેકે લિપે પૂર્વોક્ત લક્ષણકે
અનુવાદકે સાથ ફિર દૂસરે લક્ષણ કહતે હૈ—‘નાણં’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(નાણં ચ-જ્ઞાનં ચ) મત્સ્યાદિકકે મેવસે પાંચ પ્રકારકા સમ્યગ્જ્ઞાન,
તથા (દંસણં ચેવ-દર્શનં ચૈવ) તત્સર્વાર્થમજ્ઞાનરૂપ સમ્યક્ત્વ (ચ-ચ) તથા
(ચરિત્તં-ચારિત્રમ્) સાવધાનિરતિરૂપ ચારિત્ર, (સંહા-તથા) તથા (તંવો-તપઃ)
અનશનાદિકરૂપ તપ તથા (ધીરિય-ધીર્યમ્) ધીર્યાન્તરાયકે ક્ષયોપશમસે
વદ્મૂલ ધીર્યરૂપ સામર્થ્ય, એવં (ય-ચ) તથા (ઉવયોગો-ઉપયોગઃ) બોધ
રૂપ વ્યાપાર, (યેય જીવેસ્સ લક્ષણં—એતત્ જીવમ્પ લક્ષણમ્) યે સય જીવકે
લક્ષણં હૈ । इत असाधारण लक्षणोंसे जीव जाना जाता है ॥ ११ ॥

હવે પછી શિષ્યોના સંસ્કારને દહ શબ્દના માટે પૂર્વોક્ત લક્ષણના અર્થ
વાદની સાથે ફરી બીજા લક્ષણ કહે છે—“ નાણ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—નાણં ચ-જ્ઞાનં ચ મત્સ્યાદિકના ચેદમ્થી પાંચ પ્રકારના સમ્યગ્
જ્ઞાન તથા દંસણં ચેવ-દર્શનં ચૈવ તત્સર્વાર્થ મજ્ઞાનરૂપ સમ્યક્ત્વ ચ-ચ તથા
ચરિત્તમ્-ચારિત્રમ્ સાવધાનિરતિરૂપ ચારિત્ર, સંહા-તથા તથા તંવો-તપઃ અનશનાદિ
રૂપ તપ, તથા ધીરિય-ધીર્યમ્ ધીર્યાન્તરાયકા ક્ષયોપશમમ્થી વદ્મૂલ ધીર્યરૂપ
સામર્થ્ય, અને ય-ચ તથા ઉવયોગો-ઉપયોગઃ બોધરૂપ વ્યાપાર એય જીવસ્ય
લક્ષણ-એતત્ જીવસ્ય લક્ષણમ્ આ સમગ્રાં ભવના લક્ષણં છે આ અસાધારણ
લક્ષણોથી ભવને બાળી શકાય છે ॥ ૧૧ ॥

इत्थं जीवलक्षणमभिधाय पुद्गलानां लक्षणमाह—

मूलम्—सदं धयार-उज्जोओ, प्रभा छाया तवो इ वा ।

वण्णरसगंधफासा, पुग्गलाणं तु लक्खणं ॥ १२ ॥

छाया—शब्दोऽन्धकार उद्योतः, प्रभा छाया आतप इति वा ।

वर्ण-रस-गन्ध-स्पर्शाः, पुद्गलानां तु लक्षणम् ॥ १२ ॥

टीका—‘सदंधयार’ इत्यादि—

शब्दः, अन्धकारः, उद्योतः=रत्नादि प्रकाशः, प्रभा=चन्द्रादिज्योतिः, छाया, प्रसिद्धा आतपः=रविचिम्बजनिता उष्णप्रकाशः । इति शब्द आदि शब्दार्थकः, ततश्च सम्बन्धभेदादीनां परिग्रहः । ‘वा’ इति समुच्चये । तथा-वर्ण-कृष्णादिः, रसः-तिक्तादिः, गन्धः-सुरभिप्रभृतिः, स्पर्शः=शीतादिः, एषां द्वन्द्वसमासः, पुद्गलानां=स्कंधादीनां तु लक्षणम् । एभिरेव तेषां लक्ष्यमाणत्वादिति भावः । धर्मादीनां-द्रव्याणां विस्तरस्तु वर्णनं जिज्ञासुभिराचाराङ्गसूत्रस्य प्रथमश्रुतस्कन्धे प्रथमाध्ययने प्रथमोद्देशे आचारचिन्तामणिटीकाऽवतरणिकायां विलोकनीयम् ॥ १२ ॥

अव पुद्गल्लોકા લક્ષણ કહતે હૈ—‘સદંધયાર૦’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(સદંધયાર ઉજ્જોઓ-શબ્દઃ અન્ધકારઃ ઉદ્યોતઃ) શબ્દ, અંધકાર, ઉદ્યોત-રત્નાદિકકા પ્રકાશ, (પ્રભા છાયા તવો હવા-પ્રભા છાયા આતપ ઇતિ વા) પ્રભા-ચન્દ્ર આદિકી જ્યોતિ, છાયા, આતપ-રવિ વિમ્બજનિત ઉષ્ણપ્રકાશ, તથા સંબધ, ભેદ, સ્થૂલતા, સૂક્ષ્મતા, એ સઘ (વણ્ણ-રસ-ગંધ-ફાસા-વર્ણ-રસગન્ધસ્પર્શાઃ) તથા વર્ણ, ગંધ રસ એવં સ્પર્શયે સઘ (પુગ્ગલાણં તુ લક્કણં-પુદ્ગલનાં તુ લક્ષણમ્) પુદ્ગલોંકે લક્ષણ હૈ । इनसे पुद्गल जाने जाते हैं । धर्मादिक द्रव्योंका विस्तारसे वर्णन आचाराङ्ग सूत्रके प्रथमश्रुतस्कंधके प्रथम अध्ययनमें प्रथम उद्देशमें मेरी

હવે પુદ્ગલોનાં લક્ષણ કહે છે— “સદંધયાર૦” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સદંધયારઉજ્જોઓ-શબ્દઃ અન્ધકાર ઉદ્યોતઃ શબ્દ, અંધકાર, ઉદ્યોત-રત્નાદિકકો પ્રકાશ, પ્રભા છાયા તવો હ વા-પ્રભા છાયા આતપ ઇતિ વા પ્રભા-ચન્દ્ર વગરની જ્યોતિ, છાયા, આતપ-રવિ બિમ્બ જનિત ઉષ્ણ પ્રકાશ તથા સંબંધ, ભેદ, સ્થૂળતા, સૂક્ષ્મતા, એ સઘળા તથા વણ્ણરસગંધા ફાસા-વર્ણ રસ ગન્ધસ્પર્શા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ, આ સઘળા પુગ્ગલાણં તુ લક્કણ પુદ્ગલનાં તુ લક્ષણમ્ પુદ્ગલોનાં લક્ષણ છે આનાથી પુદ્ગલ ઓળખી શકાયછે, ધર્મોદિક દ્રવ્યોનું વિસ્તારથી વર્ણન આચારાંગ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુત-સ્કંધના

દ્રવ્યલક્ષણમુક્તમ્ । અથ પર્યાયલક્ષણમાહ—

મૂલમ્—પંગત્ત ચં પૃહત્ત ચં, સંસ્થા સંઠાણ મેવં ચ ।

સજોગાં ચે વિમોગાયે, પંજૈયાણં તું લક્ષ્ણેણ ॥૧૩॥

છાયા—એકત્વ ચ પૃથક્ત્વં ચ, સંસ્થા સંસ્થાનમેવ ચ ।

સંયોગાઘ વિમાગાઘ, પર્યવાણાં તુ લક્ષણમ્ ॥ ૧૩ ॥

ટીકા—‘ પંગત્ત ’ ઇત્યાદિ—

એકત્વ=મિન્નેપુ પરમાણ્વાદિપુ એકોઽયં ઘટાદિરિતિ—પ્રતીતિ હેતુઃ, પૃથક્ત્વં ચ=

અયમસ્માત્ પૃથક્ત્વં ઇતિ પ્રતીતિહેતુઃ, સંસ્થા=યત્ત એકો દ્વૌ ત્રય ઇત્યાદિ પ્રતીતિ જાયતે સા, સંસ્થાન=પરિમણ્ડલોઽયમિત્યાદિ બુદ્ધિ હેતુઃ, ‘ એવ ’ ઇતિ પૂરણે ચ શબ્દઃ સર્વમ્ સમુદયાર્થકઃ । સંયોગા=અયમદ્વુત્પોઃ સંયોગઃ, ઇત્યાદિ વ્યવહાર હેતવઃ, વિમાગાઃ=અયમસ્માત્ વિમક્ત ઇતિ બુદ્ધિ હેતવઃ । ઉમયમ્ બહુવચનં વ્ય-

વનાઈ હુઈ આચાર ચિન્તામણિ ટિકામં કિયા ગયા હૈ—બહાસે યહ બિયય જાના જા સકતા હૈ ॥ ૧૨ ॥

દ્રવ્યોંકા લક્ષણ કહ્યા, અથ પર્યાયોંકા લક્ષણ કહ્યે હે—‘ પંગત્ત ’ ઇત્યાદિ ।

અ-વ્યર્થ—(પંગત્ત ચ-એકત્વં ચ) મિન્ન ૨ પરમાણુ આદિકોમં ‘ યહ

એક ઘટ હૈ ’ ઇત્ત પ્રકાર પ્રતીતીકા હેતુ જો એકત્વ હૈ વહ, તથા (પૃહત્ત ચ-પૃથક્ત્વં ચ) ‘ યહ ઇસસે મિન્ન હૈ ’ ઇત્ત પ્રકારકી પ્રતીતીકા હેતુ જો પૃથક્ત્વ હૈ વહ, તથા (સંસ્થા-સંઘ્યા) ‘ એક દો તોન ’ ઇત્ત પ્રકારકી જો ગિનતીકા હેતુ સંઘ્યા હૈ વહ તથા (સંઠાણમેવ ચ-સંસ્થાનમેવ ચ) ‘ યહ ઇત્ત પ્રકારકા આકાર હૈ ’ ઇત્ત પ્રતીતીકા હેતુ જો સંસ્થાન હૈ વહ, તથા (સંજોગા ય-સંયોગાઘ) સંયોગ એવં (વિમાગાઘ-વિમાગાઘ)

પ્રથમ અધ્યયનમાં પ્રથમ ઉદ્દેશમાં આચારચિન્તામણી ટીકામાં કરવામાં આવેલ છે ત્યાંથી આ વિષય બાળી હોવો જોઈએ ॥ ૧૨ ॥

ક્રોધોના લક્ષણે કહ્યા હોવે પર્યાયના લક્ષણે કહેવામાં આવે છે—‘ પંગત્ત ’ ઇત્યાદિ ।

અ-વ્યર્થ—પંગત્ત ચ-એકત્વં ચ ભિન્નભિન્ન પરમાણુ આદિકોમં “ એક ઘટ છે ” આ પ્રકારની પ્રતીતિને હેતુ જે એકત્વ છે તે તથા પૃહત્ત ચ-પૃથક્ત્વં ચ “ આ એનાથી ભિન્ન છે ” આ પ્રકારની પ્રતીતિને હેતુ જે પૃથક્ત્વ છે તે, તથા સંસ્થા-સંઘ્યા ‘ એક બે ત્રણ ’ આ પ્રકારની ગણતરીને હેતુ સંઘ્યા છે તે, તથા સંઠાણમેવ ચ-સંસ્થાનમેવ ચ આ આવા પ્રકારને આકાર છે ’ આ પ્રતીતિને હેતુ જે સંસ્થાન છે તે, તથા સંજોગા ય-સંયોગાઘ સંયોગ અને

ત્યપેક્ષયા । ઉપલક્ષણત્વાદ્ નવપુરાણત્વાદીનિ ચ પર્યવાણાં=પર્યાયાણાં લક્ષણમ્ ।
અત્ર તુ શબ્દઃ પૂરણે । ગુણાનાં લક્ષણં કથં નોક્તમિતિ ન શઙ્ક્યમ્ રૂપાદિરૂપાણાં
તેપામતિપ્રસિદ્ધત્વાત્ ॥ ૧૩ ॥

इत्थ स्वरूपतो विषयतश्च ज्ञानमभिधाय दर्शनं प्रतिबोयितुं नवतत्त्वान्याह—
मूलम्—जीवाऽजीवा यं बंधो यं, पुण्यपापाऽऽसवो तहा ।

संवरो निज्जरो मोक्षो, संते ए तहिया नैव ॥ १४ ॥

છાયા--જીવા અજીવા શ્ચ વન્ધશ્ચ, પુણ્યં પાપમ્ આસ્રવસ્તથા ।

સંવરો નિર્જરા મોક્ષઃ, સન્ત્યેતે તથ્યા નવ ॥ ૧૪ ॥

टीका--‘ जीवाऽजीवा य ’ इत्यादि—

जीवाः=एकेन्द्रियादयः, अजीवाः=धर्मास्तिकायादयः, ‘ वन्धश्च-जीवकर्मणो
रत्यन्तसंश्लेषः, पुण्यं = शुभप्रकृतिरूपं शातवेदनीयादिकं, पापम्=अशुभप्रकृति-
रूपं ज्ञानावरणीयादिकम्, आस्रवः=कर्मोपादानहेतुर्हिंसादिः, तथेति समुच्चये ।

विभाग, ये सव (पञ्जवाणं तु लक्खणं-पर्यायाणां तु लक्षणम्) पर्यायोके
लक्षणं हैं, अर्थात् इनके द्वारा पर्याये जानी जाती है ॥ १३ ॥

इस प्रकार स्वरूप और विषयसे ज्ञानको कहकर अब दर्शनका बोध
करानेके लिये नौ तत्त्वोंको कहते हैं—‘ जीवाऽजीवा ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जीवाजीवाय-जीवा अजीवाश्च) एकेन्द्रियादिक जीव,
धर्मास्तिकायादिक अजीव; (बंधोय-वन्धश्च) जीव और कर्मका दूध-
पानीको तरह अत्यन्त संश्लेषरूप बंध, ३ (तहा-तथा) तथा (पुण्य-
पापाऽऽसवो-पुण्यपापास्रवाः) शातवेदनीय आदि शुभ प्रकृतिरूप पुण्य, ४
ज्ञानावरणीय आदि अशुभ प्रकृति रूप पाप, ५ कर्मोंके आगमनमें कारण

विभागाय-विभागाश्च विभाग, આ સઘળા પજ્જવાણં તુ લક્ખણ-પર્યાયાણાં તુ
લક્ષણમ્ પર્યાયોનાં લક્ષણં છે અર્થાત્ આના દ્વારા પર્યાયો બાણી શકાય છે । ૧૩।

આ પ્રમાણે સ્વરૂપ અને વિષયથી જ્ઞાનને કહીને હવે દર્શનને બોધ
કરાવવા માટે નવ તત્ત્વોને કહેવામા આવે છે —“ જીવાઽજીવા ” ઇત્યાદિ !

અન્વયાર્થ—જીવાજીવા ય-જીવાજીવા શ્ચ એકેન્દ્રિયાદિકે જીવ, ધર્માસ્તિ-
કાયાદિકે અજીવ જીવ અને બંધો ય-વન્ધશ્ચ કર્મને । દૂધ પાણીની માફક ઘણેજ
સ શ્લેષરૂપ બંધ, તહા-તથા તથા । પુણ્યપાપાસ્રવા- શાતાવેદનીય
આદિ શુભ પ્રકૃતિરૂપ પૂણ્ય, જ્ઞાનાવરણીયાદિકે અશુભ પ્રકૃતિરૂપ પાપ કર્મોના
આગમનનુ કારણ, એવા હિંસાદિકે કર્મરૂપ આસ્રવ, સંવરો-સંવર આસ્રવને

સવરઃ=ગુપ્ત્યામિરાસ્રવનિરોધઃ, નિર્મરા=વિપાકસ્તપસો વા કર્મપરિશ્રાન્, મોક્ષ=સકલકર્મસપલ્મ્ભ, એતે નવ = નવસંસ્કારાઃ માયા, તથ્યાઃ=સત્યાઃ-પ્રમેયાઃ, યથાર્થાનુભવવિષયા इति યાવત્ સન્તિ, એતન્મધ્યમપ્રસ્થાનાપેક્ષયા, સક્ષેપાપેક્ષયા તુ સ્વીભાગીયોરેષ બન્ધાવીનાં સમાવેશસંમત્યાદ્ દ્વિત્વસંસ્કૃત્યેવ વાચ્યા સ્યાત્, તથા વ વસ્તુતિ-‘ભીષા ચેવ અભીષાય, એમલોગે વિચારિણિ’ इति । વિસ્તરતસ્તુ તદુપરોચરમેદવિવક્ષયાઽનન્તમેવસ્યાત્ ॥ ૧૪ ॥

યથામી નવ માયાઃ સન્તિ, તતઃ કિમ્ ?, ઇત્યાશ્ચન્ધ્યાહ--

મૂલ્મ-તદ્વિચાર્યાણં તુ ભાવાણં, સર્વભાવે ઉપપ્લસણ ।

ભાવેણ સર્વહતસ્ત, સમ્મત્ત ‘ત વિચાર્યાહિય ॥૧૫॥

એસે હિંસાદિક કર્મરૂપ આસ્રવ, ૬(સંચરો-સવર) હિંસાદિ આસ્રવકા રુકને રૂપ સવર, ૭ (નિશ્ચરા-નિર્મરા) વિપાકસે અથવા તપસ્યાસે કર્મોક્તા એકદેશ નાશ હોનેરૂપ નિર્મરા, ૮ તથા (મોક્ષો-મોક્ષ) સકલ કર્મોક્તા સર્વથા વિનાશરૂપ મોક્ષ, ૯ હસ પ્રકાર (એ નવ-એતે નવ) યે જીવ, અજીવ, બંધ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંચર, નિર્મરા, ઔર મોક્ષ, યે નવ તત્ત્વ હૈં । યે સવ (તદ્વિચાર્યા સતિ-તથ્યાઃ સન્તિ) તથ્ય-યથાર્થ અનુભવકે વિષયયૂત હોનેસે સત્ય હૈં । યથાપિ જીવ ઔર અજીવ હસ પ્રકારકે દો હી પદાર્થ હૈં ક્યોં કિ આસ્રવાદિકોંકા અન્તર્ભાવ હનમેં હી હો જાતા હૈં ફિર મી યહાં પર જો નવ સંસ્કારા કહી ગઈ હૈં વહ વિસ્તારકી અપેક્ષાસે કહી ગઈ હૈં । તથા ઔર મી વિશેષ વિસ્તાર કરને પર હનકી અનંત સંખ્યા હો જાતી હૈં ॥૧૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણ ૧૫ સ વર, નિશ્ચરા-નિર્મરા વિપાકથી અથવા તપસ્યાથી કર્મોના ક્ષેપ દેશને નાશ થવા થય નિર્મરા તથા મોક્ષો-મોક્ષઃ સમજા કર્મોના સર્વથા વિનાશરૂપ મોક્ષ, આ પ્રમાણે આ એ નવ-એતે નવ જીવ, અજીવ, બંધ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ સવર નિર્મરા અને મોક્ષ. આ નવ તત્ત્વ છે જે સમગ્રાં તદ્વિચાર્યા સંતિ-તથ્યાઃ સન્તિ તથ્ય-યથાર્થ અનુભવના વિષયયૂત હોવાથી સત્ય છે તે છે જીવ અને અજીવ આ પ્રકારના જીવ પદાર્થ છે કેમકે, આસ્રવ આદિકોના અતર્ભાવ કોનામાં જ થઈ નવ છે છતાં પણ અહીં જે નવ સંખ્યા જતાવેશ છે તે વિસ્તારની અપેક્ષાથી જતાવવામાં આવેશ છે તથા અહીં પણ વધુ વિસ્તારથી તેની સંખ્યા અનંત બની રહેશે. ॥ ૧૪ ॥

છાયા--તથ્યાનાં તુ ભાવાનાં, સદ્ભાવે ઉપદેશનમ્ ।

ભાવેન શ્રદ્ધતઃ, સમ્યક્ત્વ તદ્ વ્યાખ્યાતમ્ ॥ ૧૫ ॥

ટીકા--‘તહિયાણં તુ’ ઇત્યાદિ--

તથ્યાનાં=યથાર્થાનુભવવિષયભૂતાનાં, ભવાનામ્=અનન્તરોક્ત-જીવાજીવાદીનાં સદ્ભાવે-સદ્ભાવવિષયકમ્ સત્યરૂપેણ સત્તાઽવગ્રોધકમિત્યર્થઃ, ઉપદેશનં ગુર્વાદિકૃતમ્-પદેશં ભાવેન=અન્તઃકરણેન, શ્રદ્ધતઃ-ઉપદિષ્ટોઽયમર્થઃ સમ્યગેવેતિ સમ્યગ્ભાવં પ્રતિપદ્યમાનસ્ય, તત્=જીવાજીવાદિભાવવિષયકં શ્રદ્ધાનં સમ્યક્ત્વમ્ ઇતિ વ્યાખ્યાતં=તીર્થકરૈઃ કથિતમ્ । પઠન્તિ ચ--

‘ભાવેણ ડ સદ્દહણા સમ્મત્તં હોઈ આહિયં’ ।

‘સદ્દહણા’ ઇતિ સૂત્રત્વાત્ શ્રદ્ધાનં સમ્યક્ત્વં ભવત્યાખ્યાતમ્ । તત્ત્વ શ્રદ્ધાત્યનેન જીવાદિતત્ત્વમિતિ શ્રદ્ધાનં-સમ્યક્ત્વમોહનીયકર્માણુક્ષય - ક્ષયોપશમો - પશમસમુત્પાઽઽત્મપરિણામરૂપમ્ । ઉક્તંહિ--

इन नव तत्त्वोंके कहनेका क्या प्रयोजन है ? सो कहते हैं--

‘तहियाणं’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ--(તહિયાણં તુ ભાવાણં-તથ્યાનાં તુ ભાવાતાં) યથાર્થ અનુભવકે વિષયભૂત इन जीवादिक पदार्थोंके विषयमें इनकी (सम्भावे-सद्भावे) अवितथ सत्ताको प्रकट करनेवाला जो गुरु आदिका (उपए सणं-उपदेशनम्) उपदेश है उसको (भावेण सद्वहंतस्स-भावेन श्रद्धतः) अन्तःकरणसे श्रद्धा न करने वाले व्यक्तिकी जो श्रद्धा है (तं सम्मत्तं-तत्सम्यक्त्वम्) वह सम्यक्त्व है । ऐसा (वियाहियं-व्याख्यातम्) तीर्थ-करोँका कथन है । अन्यत्र भी ऐसा ही कहा है--

“भावेण उ सद्वहणा सम्मत्तं होइ आहियं” यह श्रद्धा प्रशस्त सम्यक्त्व-मोहनीय कर्मके क्षय, क्षयोपशम एवं उपशमसे उद्भूत आत्मपरि-

આ નવ તત્ત્વોને કહેવાનુ શુ પ્રયોજન છે તે કહે છે--‘તહિયાણં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--તહિયાણ તુ ભાવાણાં-તથ્યાનાં તુ ભાવાનાં યથાર્થ અનુભવના વિષયભૂત આ જીવાદિક પદાર્થોના વિષયમા તેની સ્વભાવે-સદ્ભાવે અવિતથ સત્તાને પ્રગટ કરનાર જે ગુરુ આદિને ઉપસણં-ઉપદેશનમ્ ઉપદેશ છે તેને, ભાવેણ સદ્વહંતસ્સ-ભાવેન શ્રદ્ધત અત કરણથી શ્રદ્ધાન કરવાવાળી વ્યક્તિની જે શ્રદ્ધા છે. ત સમ્મત્તં-તત્સમ્યક્ત્વમ્ તેનુ નામ સમ્યક્ત્વ છે એવુ વિચાહિયં-વ્યાખ્યાતમ્ તીર્થ કરોનું કથન છે. બીજે સ્થળે પણ આવુ જ કહેલ છે

“ભાવેણ ડ સદ્દહણા સમ્મત્તં હોઈ આહિયં” આ શ્રદ્ધા પ્રશસ્ત સમ્યક્ત્વ મોહનીય કર્મને ક્ષય, ક્ષયોપશમ અને ઉપશમથી ઉદ્ભૂત આત્મપરિણામ

“સે ય સમસે પસત્યસમ્મત્તમોહનીયક્રમાણુ વેયણોપસમત્વપસમુત્પે પસમ સંવેગાઈલિંગે સુદે આયપરિણામે પળ્લસે ” ઇતિ ।

છાયા—“તત્ત્વ સમ્પત્ત્વં પ્રશસ્તસમ્પત્ત્વમોહનીયકર્માણુવેદનાપદ્મમસ્ય સમુત્પઃ પ્રશ્નસંવેગાદિલિઙ્ગઃ શુભ આત્મપરિણામઃ પ્રજ્ઞતઃ ” ઇતિ ॥

અત્યેવ સ કથિદાત્મપરિણામો યેન જીવાત્માવાદિસ્વરૂપાવબોધ સત્યપિ કસ્યચિદેવ સમ્યક્ જ્ઞાન મયતિ ન તુ સર્વસ્ય, યથા હિ શ્રદ્ધસે દૃષ્ટે સત્યપિ કથિત્વ સ્મિન્ શ્રદ્ધસે શ્વેષિમાન જ્ઞાનાતિ અન્યસ્તુ અન્યયામાવમિતિ તપ્રકારણવિશેષાઽનુ મીયતે, પદમિદાપિ । તતઃ જીવાત્માવાદિ સ્વરૂપપરિજ્ઞાનસ્ય સમ્યગ્માવદેદુરાત્મ નતિરૂપ હૈ । હસ યદ્વાકે પરિચ્ચાયક પ્રશ્નમ, સવેગ આદિ ચિદ્દ હુઆ કરતે હૈ । યદ્ આત્માકા એક શુભ પરિણામ હૈ । કહા નો હૈ—

“સે ય સમ્મસે પસત્યસમ્મત્તમોહનીયક્રમાણુવેયણોપસમત્વપસમુત્પે પસમસંવેગાઈલિંગે સુદે આયપરિણામે પળ્લસે ” ।

છાયા—તત્ત્વ સમ્પત્ત્ય પ્રશસ્તસમ્પત્ત્વમોહનીયકર્માણુવેદનોપદ્મમસ્ય સમુત્પઃ પ્રશ્ન સંવેગાદિલિઙ્ગ શુભ આત્મપરિણામઃ પ્રજ્ઞતઃ ॥ ઇતિ

પેસા કોઈ એક આત્માકા ઘડ પરિણામ હોતા હૈ ફિ જિસકે દ્વારા જીવ અજીવ આદિ પદાર્થોકે સ્પર્શપ્રકાર પરિજ્ઞાન હોને પર કિસી જીવકો હી સમ્યક્ જ્ઞાન હોતા હૈ સયકો નહીં । જૈસે શાયકે વેગને પર કોઈ વ્યક્તિ વસકો શ્વેતરૂપસે દેખતા હૈ ઓર કોઈ વ્યક્તિ પીતાદિરૂપસે દેખતા હૈ । પીતાદિરૂપસે હોનેવાલા જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન નહીં હૈ ક્યોં ફિ ઘડ રોગાદિ કારણ વિશેષસે સંદોષ હૈ । હસી તરફ જીવાદિ પદાર્થોકા સ્વરૂપ જ્ઞાન

હૈ ઇ આ યદ્વાના પરિચ્ચાયક પ્રશ્નમ, સવેગ આદિ ચિદ્દ હોય ઇ આ આત્માનુ એક શુભ પરિણામ હૈ કહુ વધુ ઇ—

“સે ય સમ્મસે પસત્યસમ્મત્તમોહનીયક્રમાણુવેયણોપસમત્વપસમુત્પે પસમ સંવેગાઈલિંગે સુદે આય પરિણામે પળ્લસે ” ॥

છાયા—તત્ત્વ સમ્પત્ત્વં પ્રશસ્તસમ્પત્ત્વમોહનીય કર્માણુવેદનોપદ્મમસ્ય સમુત્પઃ । પ્રશ્નસંવેગાદિલિઙ્ગ, શુભ આત્મપરિણામ પ્રજ્ઞતઃ ॥ ઇતિ ॥

એવુ કોઈ એક આત્માનુ એ પરિણામ હોય ઇ કે, જેનાથી એવ, અણુવ આદિ પદાર્થોના સ્વરૂપનુ પરિજ્ઞાન થવાથી કોઈક એવને જ સમ્યક્જ્ઞાન થાય ॥ સમગ્રાને નહીં જેમ શબને એવાથી કોઈ વ્યક્તિ તેને સદેહ રૂપમાં જુએ ઇ અને કોઈ વ્યક્તિ પીતાદિરૂપમાં જુએ ઇ પીતાદિરૂપથી યનાઈ જ્ઞાન એ સમ્યક્જ્ઞાન નથી. કેમકે, તે યેમાદિ કારણ વિશેષથી સંદોષ ॥ આજ રીતે એવદિ પદાર્થોના સ્વરૂપનુ જ્ઞાન સમ્યક્ત્વના સંજ્ઞાવમાં જ સમ્યક્જ્ઞાન

પરિણામવિશેષઃ સમ્યક્ત્વં, ન તુ જ્ઞાનસ્વરૂપમેવ । અતएव हि ज्ञानादावरणभेदो विषयभेदः कारणभेदश्च, तथा सम्यक्त्वस्य च ज्ञानकारणत्वं श्रुतकेवलिनोक्तम् ।

યત્તુ તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન સમ્યગ્ દર્શનમ્ અવાયઃ સ દ્રવ્યતયા સમ્યગ્ દર્શનમત્રાયો મતિજ્ઞાનવૃત્તીયાંશં ઇત્યાદિ, તત્ કારણે કાર્યોપચારં કૃત્વાઽઽયુર્ધ્વતમિત્યાદિવ દિતિ વોધ્યમ્ ॥ ૧૫ ॥

સમ્યક્ત્વસ્વરૂપમભિધાય તદ્વતો ભેદાનાહ—

મૂલમ્—નિસર્ગુવણસર્હૈ, આર્ણર્હૈસુત્તૈ—વીચરુદ્ધમેવ ।

અભિગર્મ--વિત્થારરુદ્ધ, કિરિયા--સંખેવધમ્મરુદ્ધ ॥૧૬॥

સમ્યક્ત્વકે સદ્ભાવમેં હી સમ્યક્જ્ઞાન માના જાતા હૈ । હસકે અભાવમેં નહીં । કેવલ જ્ઞાનકે સ્વરૂપકી અપેક્ષાસે હી જ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન નહીં માના ગયા હૈ । હસી લિયે જ્ઞાનાદિકોમેં આવરણભેદ, વિષયભેદ, તથા કારણભેદ હોતા હૈ । સમ્યક્ત્વ હી જ્ઞાનમેં સમ્યક્જ્ઞાન રૂપતા લાનેમેં હેતુ હૈ યહ વાત શ્રુત કેવ લિયોને કહી હૈ । યદિ કોઈ યહાં એસી આશંકા કરે કિ તત્ત્વાર્થકા શ્રદ્ધાન કરના યહ સમ્યગ્દર્શન હૈ—સો યહ સમ્યગ્દર્શન અવાય—મતિજ્ઞાનકા એક ભેદ—રૂપ પડતા હૈ અતઃ જ્ઞાનમેં ઓર સમ્યગ્દર્શનમેં કોઈ ભેદ નહીં માના જા સકતા । કર્યો કિ અવાયમેં જૈસે પદાર્થકા નિશ્ચય હોતા હૈ ડસી પ્રકાર હસમેં ઓ પદાર્થકા નિશ્ચયરૂપ શ્રદ્ધાન હૈ સો એસી આશંકા યહાં ઠીક નહીં હૈ કારણ કિ એસા કથન કારણરૂપ સમ્યગ્દર્શનમેં કાર્યરૂપ અવાયકે ઉપચારકે કરનેસે માના જા સકતા હૈ । વૈસે તો સમ્યક્દર્શન ઓર અવાય—નામક મતિજ્ઞાનકે તૃતીય ભેદમેં કારણ કાર્ય હોનેસે ભેદ હી હૈ ॥૧૬॥

માનવામા આવે છે એના અભાવમા નહી કેવળ જ્ઞાનના સ્વરૂપની અપેક્ષાથી જ જ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન માનવામા આવેલ નથી આ કારણે જ્ઞાનાદિકોમાં આવરણ ભેદ, વિષયભેદ તથા કારણભેદ થાય છે સમ્યક્ત્વ જ જ્ઞાનમાં સમ્યક્જ્ઞાન રૂપતા લાવવામાં હેતુ છે આ વાત શ્રુત કેવલીઓએ કહી છે જો કોઈ અહીં એવી આશંકા કરેકે, તત્ત્વાર્થનું શ્રદ્ધાન કરવું એ સમ્યગ્દર્શન છે. તો આ સમ્યગ્દર્શન અવાય—મતિજ્ઞાનમા એક ભેદરૂપ પડે છે. આથી જ્ઞાનમાં અને સમ્યગ્દર્શનમાં કોઈ ભેદ માની શકાતો નથી. કેમકે, અવાયમાં જેમ પદાર્થોના નિશ્ચય થાય છે એજ રીતે આમાં પણ પદાર્થોના નિશ્ચયરૂપ શ્રદ્ધાન છે તો એવી આશંકા અહીં બરોબર નથી, કારણકે, એવું કહેવું કારણરૂપ સમ્યગ્દર્શનમાં કાર્યરૂપ અવાયના ઉપચારને કરવાથી માની શકાય છે. એવી રીતે તો સમ્યગ્દર્શન અને અવાય નામના મતિજ્ઞાનના ત્રીજા ભેદ કારણ કાર્ય હોવાથી ભેદજ છે. ॥૧૫॥

છાયા—નિસર્ગોપદેશરુચિઃ, આજ્ઞારુચિઃ સૂત્રવીજરુચિરેષ ।

અમિગમચિસ્તારરુચિઃ, ક્રિયાસંશ્લેષ ધર્મરુચિ ॥ ૧૪ ॥

ટીકા—‘નિસર્ગશુબપસર્ગ’ ઇત્યાદિ—

નિસર્ગોપદેશરુચિઃ—રુચિશ્ચન્દઃ પ્રત્યેક સમખ્યતે તત્ત્વ નિસર્ગરુચિ, ઉપદેશરુચિ તિ વિદ્યેયઃ । તત્ર નિસર્ગેણ સ્વભાવેન રુચિઃ—તત્ત્વાભિલાપરૂપા યસ્ય સ નિસર્ગરુચિઃ, ઉપદેશેઽ રુચિયસ્ય સ ઉપદેશ રુચિઃ, આજ્ઞારુચિઃ—આજ્ઞા સર્વજ્ઞવચનાત્મિકા, તથા રુચિર્યસ્ય સ તથા, સૂત્રવીજરુચિઃ—અપ્રાપિ રુચિશ્ચન્દઃ પ્રત્યેકમમિતંસંખ્યતે તથા ચ—સૂત્રરુચિઃ, વીજરુચિશેષિ, તત્ર સૂત્રેણ—આગમેન રુચિર્યસ્ય સ સૂત્રરુચિઃ, વીજમિથ વીજમ્ યદેકમખ્યનેકાર્યબોધક વચસ્તેન રુચિર્યસ્ય સ વીજરુચિઃ, અનયોઃ સમાહારશ્ચન્દઃ । ‘એવ’ ઇતિ સમુપ્ચયે । અમિગમચિસ્તારરુચિ ઇદાપિ રુચિ શ્ચન્દસ્ય

સમ્યક્વચકા સ્વરૂપ કહકર અથ સમ્યક્વચાણે જીવકે મેદ કહતે હૈ—‘નિસર્ગ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(નિસર્ગર્ગર્હ—નિસર્ગરુચિઃ) સ્વભાવસે હી જીવાદિક પદાર્થોમિં જો અદ્વારૂપ રુચિ હોતી હૈ હસકા નામ નિસર્ગરુચિ હૈ ૧ (ઉપપસર્ગર્હ—ઉપદેશરુચિઃ) શુભાદિકકે ઉપદેશસે જો જીવાદિક પદાર્થોમિં અદ્વારૂપ રુચિ હોતી હૈ હસકા નામ ઉપદેશ રુચિ હૈ ૨ । (આણર્ગર્હ—આજ્ઞારુચિઃ) સર્વજ્ઞકે વચનસે જો તત્ત્વાર્યમિં અદ્વારૂપ રુચિ હોતી હૈ હસકા નામ આજ્ઞા રુચિ હૈ ૩ । (સુત્રર્ગર્હ—સૂત્રરુચિઃ) આગમકે દ્વારા જો તત્ત્વોમિં અદ્વારૂપ રુચિ જીવકો હોતી હૈ હસકા નામ સૂત્ર રુચિ હૈ ૪ । (વીયર્ગર્હમેથ—વીજરુચિરેષ) અનેકાર્યબોધક એક મી વચનસે જો જીવકો તત્ત્વાર્યરુચિ હોતી હૈ હસકા નામ વીજરુચિ હૈ ૫ । (અમિગમર્ગર્હ—અમિગમરુચિઃ) જ્ઞાનસે જો તત્ત્વોમિં અદ્વારૂપ રુચિ હોતી હૈ હસકા નામ અમિગમરુચિ હૈ ૬ ।

સમ્યક્વચનુ સ્વરૂપ કહીને હવે તેના કોઈને કહે છે—નિસર્ગું ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—નિસર્ગર્ગર્હ—નિસર્ગરુચિ સ્વભાવથી જ જીવાદિક પદાર્થોમાં જે અદ્વારૂપ રુચિ હોય છે તેનું નામ નિસર્ગ રુચિ છે ઉપપસર્ગર્હ—ઉપદેશરુચિ શુરુ આદિના ઉપદેશથી જે જીવાદિક પદાર્થોમાં અદ્વારૂપ રુચિ થાય છે. તેનું નામ ઉપદેશ રુચિ છે આણર્ગર્હ—આજ્ઞારુચિ સર્વજ્ઞના વચનથી જે તત્ત્વાચાર્યમાં અદ્વારૂપ રુચિ થાય છે એનું નામ આજ્ઞા રુચિ છે સુત્રર્ગર્હ—સૂત્રરુચિ આગમ દ્વારા જે તત્ત્વોમાં અદ્વારૂપ રુચિ જીવને થાય છે તેનું નામ સૂત્રરુચિ છે વીયર્ગર્હ મેથ—વીજરુચિરેષ અનેકાથ બોધક એક પણ વચનથી જે જીવને તત્ત્વર્ય રુચિ થાય છે તેનું નામ વીજ રુચિ છે અમિગમર્ગર્હ—અમિગમરુચિ જ્ઞાનથી જે તત્ત્વોમાં

પ્રત્યેકં સમ્વન્ધઃ, અભિગમરુચિઃ, વિસ્તારરુચિઃ, તત્રાભિગમેન-જ્ઞાનેન રુચિર્યસ્ય સ તથા, વિસ્તારરુચિઃ-વિસ્તારેણ રુચિર્યસ્ય સ તથા ।

તથા-ક્રિયાસંક્ષેપધર્મરુચિઃ=પ્રત્યેકં રુચિશબ્દસંવન્ધાત્ ક્રિયારુચિઃ ક્રિયા-પ્રતિલેખનાદિ તત્ર રુચિ ર્યસ્ય સ તથા, સંક્ષેપરુચિઃ, સંક્ષેપઃ-સંગ્રહસ્તત્રરુચિર્યસ્ય સ તથા, ધર્મે=શ્રુતધર્માદૌ રુચિર્યસ્ય સ તથા, અપિ ચ-ધર્મરુચિશ્ચ વિજ્ઞેયઃ । યચ્ચેહ સમ્યક્ત્વસ્ય જીવાનન્યત્વેન કથનં, તત્ ગુણગુણિનોઃ કથંચિદનન્યત્વરૂપાપનાર્થ મિતિ વોધ્યમ્ ॥ ૧૬ ॥

તત્ર વિસ્તરેણ પ્રથમં નિસર્ગરુચિમાહ--

મૂલમ્-ભૂયત્થેનાહિ ગયા, જીવા જીવા યં પુર્ણપાવં ચ ।

સહસંમ્મદ્યા આસવસંવરુ, યં રોષંદિ ડ નિર્સંમ્મગો ॥૧૭॥

છાયા--ભૂતાર્થેનાધિગતા, જીવાજીવાશ્ચ પુણ્યપાપં ચ ।

સહસંમત્યા આસ્રવસંવરૌ ચ રોચતે તુ નિસર્ગઃ ॥ ૧૭ ॥

ટીકા--' ભૂયત્થેનાહિગયા ' ક્ત્યાદિ--

જીવા અજીવાશ્ચ પુણ્યપાપં ચ આસ્રવસંવરૌ ચ ઇહ ચ શબ્દોડુક્ત-વન્ધાદિ સમુચ્ચયાર્થકઃ, વન્ધાદયશ્ચેત્યર્થઃ, ઇમે જીવાજીવાદયોભાવાઃ સહસંમત્યા=સહ

(વિત્થારરુદ્-વિસ્તારરુચિઃ)વિસ્તારસે જો રુચિ હોતી હૈ ઉસકા નામ વિસ્તાર રુચિ હૈ ૭ । (કિરિયા-ક્રિયારુચિઃ) પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયામેં રુચિ હોના ઇસકા નામ ક્રિયારુચિ, (સંલેવ-સંક્ષેપરુચિઃ) સંક્ષેપમેં રુચિ હોના ઇસકા નામ સંક્ષેપરુચિ ૯, (ધમ્મરુદ્-ધર્મરુચિઃ) શ્રુત ધર્મ આદિમેં રુચિ હોના ઇસકા નામ ધર્મરુચિ હૈ ૧૦ । યહાં સમ્યક્ત્વકા જીવસે જો અનન્યત્વ રૂપમેં કથન કિયા ગયા હૈ વહ ગુણગુણીમેં કથંચિત્ અભિન્નત્વરૂપાપન કરનેકે વાસ્તે કિયા ગયા હૈ । યે નિસર્ગરુચિ આદિ દસ ભેદ સમ્યક્ત્વકે હૈ ॥૧૬॥

શ્રદ્ધા૩૫ ૩ચિ થાય છે તેનું નામ અભિગમ ૩ચિ છે વિત્થારરુદ્-વિસ્તારરુચિઃ વિસ્તારથી બે ૩ચિ થાય છે તેનું નામ વિસ્તાર ૩ચિ છે. કિરિયા-ક્રિયારુચિ. પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયામાં ૩ચિ થવી તેનું નામ ક્રિયા ૩ચિ છે. સંલેવ-સંક્ષેપરુચિઃ સંક્ષેપમાં ૩ચિ થવી તેનું નામ સંક્ષેપ૩ચિ છે ધમ્મરુદ્-ધર્મરુચિઃ શ્રુત ધર્મ આદિમાં ૩ચિ થવી તેનું નામ ધર્મ૩ચિ છે અહીં સમ્યક્ત્વનું જીવથી બે અનન્યત્વ ૩૫માં કથન કરવામાં આવેલ છે તે શુણુ શુણીમાં કથંચિત્ અભિન્નત્વ ખ્યાપન કરવાને માટે કરાયેલ છે આ નિસર્ગ ૩ચિ આદિ દશ ભેદ સમ્યક્ત્વના છે. ॥૧૬॥

જાયા—નિસર્ગોપદેશરુચિઃ, આજ્ઞારુચિ સૂત્રવીજરુચિરેવ ।

અમિગમવિસ્તારરુચિઃ, ક્રિયાસંક્ષેપ ધર્મરુચિઃ ॥ ૧૬ ॥

ટીકા—‘નિસર્ગુપદેશરુચિઃ’ ઇત્યાદિ—

નિસર્ગોપદેશરુચિઃ=રુચિશબ્દઃ પ્રત્યેક સંબંધ્યતે તત્ત્વ નિસર્ગરુચિ, ઉપદેશરુચિ તિ વિદ્યેયઃ । તત્ત્વ નિસર્ગેણ સ્વમાત્રેણ રુચિઃ—તત્ત્વનામિલાપરૂપા યસ્ય સ નિસર્ગરુચિઃ, ઉપદેશરુચિર્યસ્ય સ ઉપદેશ રુચિ, આજ્ઞારુચિ =આજ્ઞા સર્વજ્ઞવચનાત્મિકા, તથા રુચિર્યસ્ય ॥ તથા, સૂત્રવીજરુચિઃ=અપ્રાપ્તિ રુચિશબ્દઃ પ્રયત્નમમિતંબધ્યતે તથા ધ-સૂત્રરુચિઃ, વીજરુચિરેવિતિ, તત્ત્વ સૂત્રેણ-આગમેન રુચિર્યસ્ય સ સૂત્રરુચિઃ, વીજમિવ વીજમ્ યદેકમપ્યનેકાર્યબોધક વચસ્તેન રુચિર્યસ્ય સ વીજરુચિઃ, અનયોઃ સમાહારદ્વન્દ્વઃ । ‘યદ’ ઇતિ સમુત્ત્વયે । અમિગમવિસ્તારરુચિઃ ઇદમપિ રુચિ શબ્દસ્ય

સમ્યક્ત્વકા સ્વરૂપ કહીકર અથ સમ્યક્ત્વવાલે જીવકે એવ કહીતે હૈ—‘નિસર્ગુ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(નિસર્ગરુચિઃ—નિસર્ગરુચિઃ) સ્વમાત્રસે જી જીવાદિક પદાર્થોમાં જો અદ્વારૂપ રુચિ હોતી હૈ ઇસકા નામ નિસર્ગરુચિ હૈ ૧ (ઉપદેશરુચિઃ—ઉપદેશરુચિઃ) શુદ્ધાદિકકે ઉપદેશસે જો જીવાદિક પદાર્થોમાં અદ્વારૂપ રુચિ હોતી હૈ ઇસકા નામ ઉપદેશ રુચિ હૈ ૨ । (આજ્ઞારુચિઃ—આજ્ઞારુચિઃ) સર્વજ્ઞકે વચનસે જો તત્ત્વાર્થમાં અદ્વારૂપ રુચિ હોતી હૈ ઇસકા નામ આજ્ઞા રુચિ હૈ ૩ । (સૂત્રરુચિઃ—સૂત્રરુચિઃ) આગમકે દ્વારા જો તત્ત્વોમાં અદ્વારૂપ રુચિ જીવકો હોતી હૈ ઇસકા નામ સૂત્ર રુચિ હૈ ૪ । (વીજરુચિઃ—વીજરુચિરેવ) અનેકાર્યબોધક એક જી વચનસે જો જીવકો તત્ત્વાર્થરુચિ હોતી હૈ ઇસકા નામ વીજરુચિ હૈ ૫ । (અમિગમરુચિઃ—અમિગમરુચિઃ) જ્ઞાનસે જો તત્ત્વોમાં અદ્વારૂપ રુચિ હોતી હૈ ઇસકા નામ અમિગમરુચિ હૈ ૬ ।

સમ્યક્ત્વજ્ઞ સ્વરૂપ કહીને હવે તેના હેટને કહે છે—નિસર્ગુ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—નિસર્ગરુચિઃ—નિસર્ગરુચિઃ સ્વમાત્રથી જ જીવાદિક પદાર્થોમાં જે અદ્વારૂપ રુચિ હોય છે તેનું નામ નિસર્ગ રુચિ છે ઉપદેશરુચિઃ—ઉપદેશરુચિઃ શુદ્ધ આદિના ઉપદેશથી જે જીવાદિક પદાર્થોમાં અદ્વારૂપ રુચિ થાય છે તેનું નામ ઉપદેશ રુચિ છે આજ્ઞારુચિઃ—આજ્ઞારુચિઃ સર્વજ્ઞના વચનથી જે તત્ત્વાર્થમાં અદ્વારૂપ રુચિ થાય છે એનું નામ આજ્ઞા રુચિ છે સૂત્રરુચિઃ—સૂત્રરુચિઃ આગમ દ્વારા જે તત્ત્વોમાં અદ્વારૂપ રુચિ જીવને થાય છે તેનું નામ સૂત્રરુચિ છે વીજરુચિઃ—વીજરુચિરેવ અનેકાર્ય બોધક એક જ વચનથી જે જીવને તત્ત્વરૂપ રુચિ થાય છે તેનું નામ વીજ રુચિ છે અમિગમ—અમિગમરુચિઃ જ્ઞાનથી જે તત્ત્વોમાં

પ્રત્યેકં સમ્બન્ધઃ, અભિગમરુચિઃ, વિસ્તારરુચિઃ, તત્રાભિગમેન-જ્ઞાનેન રુચિર્યસ્ય સ તથા, વિસ્તારરુચિઃ-વિસ્તારેણ રુચિર્યસ્ય સ તથા ।

તથા-ક્રિયાસંક્ષેપધર્મરુચિઃ=પ્રત્યેકં રુચિશબ્દસંબન્ધાત્ ક્રિયારુચિઃ ક્રિયા-પ્રતિલેખનાદિ તત્ર રુચિ ર્યસ્ય સ તથા, સંક્ષેપરુચિઃ, સંક્ષેપઃ-સંગ્રહસ્તત્રરુચિર્યસ્ય સ તથા, ધર્મે=શ્રુતધર્માદૌ રુચિર્યસ્ય સ તથા, અપિ ચ-ધર્મરુચિશ્ચ વિજ્ઞેયઃ । યચ્ચેહ સમ્યક્ત્વસ્ય જીવાનન્યત્વેન કથનં, તત્ ગુણગુણિનોઃ કથ્યચિદનન્યત્વલ્ખ્યાપનાર્થ મિતિ બોધ્યમ્ ॥ ૧૬ ॥

તત્ર વિસ્તરેણ પ્રથમં નિસર્ગરુચિમાહ--

મૂલમ્-ભૂયત્યેનાહિ ગયાં, જીવાં જીવાં યં પુર્ણપાવં ચ ।

સહસન્મહ્યા આસર્વસંવરુ, યં રોષ્ણં ડ ઉ નિર્સંગો ॥૧૭॥

છાયા--ભૂતાર્થેનાધિગતા, જીવાજીવાશ્ચ પુણ્યપાપં ચ ।

સહસંમત્યા આસ્રવસંવરૌ ચ રોચતે તુ નિસર્ગઃ ॥ ૧૭ ॥

ટીકા--' ભૂયત્યેનાહિગયા ' ઇત્યાદિ--

જીવા અજીવાશ્ચ પુણ્યપાપં ચ આસ્રવસંવરૌ ચ ઇહ ચ શબ્દોડ્નુક્ત-વન્ધાદિ સમુચ્ચયાર્થકઃ, વન્ધાદયશ્ચેત્યર્થઃ, ઇમે જીવાજીવાદયોભાવાઃ સહસંમત્યા=સહ

(વિત્થારરુઈ-વિસ્તારરુચિઃ)વિસ્તારસે જો રુચિ હોતી હૈં ઉસકા નામ વિસ્તાર રુચિ હૈં ૭ । (કિરિયા-ક્રિયારુચિઃ) પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયામૈં રુચિ હોના ઇસકા નામ ક્રિયારુચિ ૮, (સંલેવ-સંક્ષેપરુચિઃ) સંક્ષેપમૈં રુચિ હોના ઇસકા નામ સંક્ષેપરુચિ ૯, (ધમ્મરુઈ-ધર્મરુચિઃ) શ્રુત ધર્મ આદિમૈં રુચિ હોના ઇસકા નામ ધર્મરુચિ હૈં ૧૦ । યહાં સમ્યક્ત્વકા જીવસે જો અનન્યત્વ રૂપમૈં કથન કિયા ગયા હૈં વહ ગુણગુણીમૈં કથંચિત્ અભિન્નત્વલ્ખ્યાપન કરનેકે વાસ્તે કિયા ગયા હૈં । યે નિસર્ગરુચિ આદિ દસ ભેદ સમ્યક્ત્વકે હૈં ॥૧૬॥

શ્રદ્ધા૩૫ રૂચિ થાય છે તેનું નામ અભિગમ રૂચિ છે વિત્થારરુઈ-વિસ્તારરુચિઃ વિસ્તારથી બે રૂચિ થાય છે તેનું નામ વિસ્તાર રૂચિ છે કિરિયા-ક્રિયારુચિ પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયામા રૂચિ થવી તેનું નામ ક્રિયા રૂચિ છે સંલેવ-સંક્ષેપરુચિ સંક્ષેપમાં રૂચિ થવી તેનું નામ સંક્ષેપરૂચિ છે ધમ્મરુઈ-ધર્મરુચિઃ શ્રુત ધર્મ આદિમાં રૂચિ થવી તેનું નામ ધર્મરૂચિ છે અહીં સમ્યક્ત્વનું જીવથી બે અનન્યત્વ રૂપમા કથન કરવામા આવેલ છે તે ગુણ ગુણીમાં કથંચિત અભિન્નત્વ ખ્યાપન કરવાને માટે કરાયેલ છે આ નિસર્ગ રૂચિ આદિ દશ ભેદ સમ્યક્ત્વના છે. ॥૧૬॥

આત્મના, યા સગતામતિ સા સદસંમતિસ્તયા, સ્વષુદ્ધયા પરોપદક્ષનિરપસ્યા
જાતિસ્મરણાદિરૂપયેત્યર્થ, મૂતાર્થેન=મૂતાર્થત્વેન, इमेऽर्थाः सदमूता इत्यथ रूपेणा
અવસાયેન, અધિગતા =જ્ઞાતાઃ યેન, તથા યથ રોચતે એવ=અન્યસ્માદ્મુત્સાડપિ
જાતિસ્મરણાદિનાઽધિગતાન્ ખોવાલીન્ યથાત્યેષ, સ પુરુષઃ નિસર્ગરુચિર્મેયઃ ।

અપ્ર તુ ક્ષમ્દ એવકારાર્થકઃ ॥૧૭॥

ઉક્તમેવાર્થે વિશ્વદોકરોતિ—

મૂલ્મ—જો જિણાદિદે મેાત્રે, ચડવિવહે સંદેહહ સયમેત્ર ।

એમેવ નેદ્રહંતિ ય, નિસર્ગરુદેંતિ નાયવ્રો ॥૧૮॥

છાયા—યો ઝિનરુપાન્ માત્રાન્, ચઢવિવાન્ યથાતિ સ્વયમેવ ।

એમેવ નાન્યથેતિ ય, નિસર્ગરુચિ રિતિ જ્ઞાતવ્યઃ ॥ ૧૮ ॥

અથ નિસર્ગરુચિકા કયા લક્ષણ હૈ, હસ પાતકો સૂત્રકાર સ્વયં
કહતે હૈ—‘મૂય’ હત્યાદિ ।

અન્યવાર્થ—(જીવાજીવાય આસથ સંબરુ પુણ્ય પાપં ચ-જીવા અજીવા
આ આસથ સંબરુ પુણ્ય પાપં ચ) જીવ, અજીવ, આસથ, વધ, સંબર,
નિર્જરા, મોક્ષ, પુણ્ય ઓર પાપ હન પદાર્થોંકો (સહસમહયા-સહસંમત્યા)
સહ સંમતિસે-પરોપદેશ નિરપેક્ષ જાતિસ્મરણરૂપ બુદ્ધિસે (મૂયત્યેનાહિ
ગયા-મૂતાર્થેનાધિગતાઃ) એસા જાનના કિ યે પદાર્થ સદમૂત હૈં હસ પ્રકાર
(રોપદ-રોચતે) રુચિ હોતી હૈ સો નિસર્ગરુચિ નામક સમ્યગ્દર્શન હૈ । હસ
સમ્યગ્દર્શન ચાલા વ્યક્તિ પિના કિસીકે ઉપદેશ હી જાતિસ્મરણ આદિ
જ્ઞાનસે અધિગત જીવાદિક પદાર્થોંકા યથાર્થરૂપસે અજ્ઞાન કરતા હૈ ॥૧૭॥

નિસર્ગરુચિનુ શુ લક્ષણુ છે તે વાતને હવે સૂત્રકાર પાતે બતાવે
છે—“ મૂય ” હત્યાદિ ।

અન્યવાર્થ—જીવાજીવાય આસથસંબરુ પુણ્યપાપ ચ-જીવા અજીવા
આસથઃ સંબરુ પુણ્યપાપ ચ લુપ, અલુપ, આસથ, વધ સંબર, નિર્જરા,
મોક્ષ, પુણ્ય અને પાપ આ પદાર્થોંને સહસમહયા-સહસમત્યા સહ સમિતિથી
પરોપદેશ નિરપેક્ષ જાતિ સ્મરણરૂપ બુદ્ધિથી મૂયત્યે નાહિગયા-મૂતાર્થેનાધિગતાઃ
એવુ બહુવુ કે-આ પદાર્થ સદમૂત છે એ રીતે રોપદ-રોચતે રુચિ થાય છે
તે નિસર્ગ રુચિ નામનુ સમ્યગ્ દર્શન છે આ સમ્યગ્ દર્શનવાળી વ્યક્તિ
કેઈના ઉપદેશ વગર જાતિસ્મરણ આદિ જ્ઞાનથી અધિગત લુપાદિક પદાર્થોંનુ
પદાર્થ રૂપથી અજ્ઞાન કરે છે ॥ ૧૭ ॥

ટીકા—‘જો જિણદીદે’ ઇત્યાદિ—

યો જિનદૃષ્ટાન્=તીર્થકરૈઃ કેવલજ્ઞાનેન સાક્ષાત્કૃતાન્, ભાવાન્=જીવાદિ પદાર્થાન્, ચતુર્વિધાન્=દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવભેદેન, ચતુષ્પ્રકારકાન્ સ્વયમેવ=પરોપ-
દેશં વિના, શ્રદ્ધધાતિ તથેતિ પ્રતિપદ્યતે । શ્રદ્ધાનસ્ય સ્વરૂપમાહ—‘એમેવ’ ઇત્યાદિ ।
એવમેવ=જીવાદિક તત્ત્વં યથા—જિનૈર્દૃષ્ટમ્, તત્ તથૈવાસ્તિ, નાન્યથા=ન તુ વિપ-
રીતમસ્તિ, ચકારઃ સમુચ્ચયે । યશ્ચેદ્દશઃ શ્રદ્ધાવાન્ સ નિસર્ગરુચિરિતિ જ્ઞાતવ્યઃ ॥૧૮॥

દ્વિતીયમુપદેશરુચિમાહ—

મૂલમ્—એ એ ચેવં ઝં ભાવે, ઉવંદે જો પરેણ સદ્દહઈ ।

છઝમંત્થેણ જિણેણં વં, ઉવંસરૂદ્ધિ નાયવ્વો ॥૧૯॥

છાયા—એતાંશ્ચૈવ તુ ભાવાન્, ઉપદિષ્ટાન્ યઃ પરેણ શ્રદ્ધધાતિ ।

છઝસ્યેન જિનેન વા, ઉપદેશરુચિરિતિજ્ઞાતવ્યઃ ॥ ૧૯ ॥

પૂર્વોક્ત વાતકો હી સ્પષ્ટ કરતે હુએ નિસર્ગ રુચિ સમ્યક્ત્વકા લક્ષણ કહતે હૈ—‘જો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જો-યઃ) જો જીવ (જિણદીદે ચઝવિહે ભાવે—જિનદૃષ્ટાન્ ચતુર્વિધાન્ ભાવાન્) જિનેન્દ્ર દ્વારા કેવલજ્ઞાનસે સાક્ષાત્ કિયે ગયે ચતુર્વિધ પદાર્થોંકા (સયમેવ—સ્વયમેવ) પરોપદેશકે વિના હી (એમેવ નન્નહત્તિય—
એવમેવનાન્યથૈતિ ચ) “યે એસે હી હૈ અન્ય પ્રકાર નહીં હૈ” હસ રૂપસે (સદ્દહઈ—શ્રદ્ધધાતિ) શ્રદ્ધાન કરતા હૈ વહ (નિસર્ગરુદ્ધિ નાયવ્વો—નિસર્ગ-
રુચિરિતિ જ્ઞાતવ્યઃ) નિસર્ગરુચિ નામકા સમ્યગ્દર્શન હૈ । દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ઓર ભાવકે ભેદસે પદાર્થ ચાર પ્રકારકે હોતે હૈ । વે હી ચાર પ્રકાર યહાં ચતુર્વિધ શબ્દસે ગ્રહણ કિયે ગયે હૈ ॥૧૮॥

પૂર્વોક્ત વાતને જ સ્પષ્ટ કરીને નિસર્ગરૂચિ સમ્યક્ત્વનુ લક્ષણ કહે છે—
“જો” ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—જે છવ જિણદીદે ચઝવિહે ભાવે—જિનદૃષ્ટાન્ ચતુર્વિધાન્ ભાવાન્
છનેન્દ્ર દ્વારા કેવળ જ્ઞાનથી સાક્ષાત્ કહેવાયેલા ચતુર્વિધ પદાર્થોંનુ સયમેવ—
સ્વયમેવ પરોપદેશના વગર જ એમેવ નન્નહત્તિ ય—એવમેવ નાન્યથૈતિ ચ “આ
એવું જ છે અન્ય પ્રકારનું નથી” આ રૂપથી સદ્દહઈ—શ્રદ્ધધાતિ શ્રદ્ધાન કરે
છે. એ નિસર્ગરુદ્ધિ નાયવ્વો—નિસર્ગરુચિરિતિ જ્ઞાતવ્યઃ નિસર્ગરૂચિ નામનું સમ્યગ્-
દર્શન છે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવના લેઈથી પદાર્થ ચાર પ્રકારના હોય
છે, એજ ચાર પ્રકાર અહીં ચતુર્વિધ શબ્દથી ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે. ॥૧૮॥

ટીકા—‘પપ’ ઇત્યાદિ—

પતાન્=મનન્તરોક્તાન્, માવામ્=જીવાદીન્ પદાર્થાન્, પરેણ=મન્યેન, ઉપ
દિષ્ટાન્=કથિતાન્, ય અદ્યાત્મિ, પરણ=કથયમૂતેન ? ઇત્યાદિ—‘ છઠમસ્યેણ
જિણેણ વા ’ ઇતિ । છઠમસ્યેણ=છાદયતિ આત્મસ્વરૂપમિતિ છઠ-પાતિકર્મચતુષ્ટયં,
તત્ર વિષ્ટતિ ઉપસ્યઃ-અનુત્પન્નકેવલા, તેન ગગણાદિના વા=મયરા જિનેન=
અપતિ રાગાદિનિતિ જિન તેન ઉત્પન્નકેવલદ્વાનેન તીર્થંકરાદિના, સ મદ્વાવાન્
ઉપદેશરુચિ, ઉપદેશેન રુચિર્યસ્ય સ તથા, ઇતિ=પરં જ્ઞાતમ્ ॥ ૧૯ ॥

તૃતીયમાદ્વારુચિમાદિ—

મૂલ્મ્-રાગો દોસો મોહો, અજ્ઞાણ જેસ્સ અવગય હોઈ ।

આણાપ રોયતો, ‘સો’ લેલુ આણારુઈ નામ ॥૨૦॥

છયા—રાગો દ્રેપો મોહા, અજ્ઞાન યસ્યાપગત મયતિ ।

આજ્ઞયા રોચમાન, સ લલુ આજ્ઞારુચિનામ ॥ ૨૦ ॥

ટીકા—‘રાગો’ ઇત્યાદિ ।

યસ્ય રાગ=સ્નેહ, દ્રેપ=અપીતિ, મોહ=શેષમોહનીયમકૃતયઃ, અજ્ઞાનં

અય વૃત્તરે ઉપદેશરુચિકા લક્ષણ કહતે હૈ—‘પપચેષ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ગ્ગજેષઽમાયે ઇત્યાદિષ માવાન્)ઈન્હો અનંતરોક્તજીવાદિક
પદાર્થોકા (જો-યા) જો જીવ (પરણ છઠમસ્યેણ-પરેણ છઠમસ્યેણ) વૃત્તરે
છઠમસ્ય જીવો દ્વારા (વ-વા) અથવા (જિણેણ-જિનેન) જિનેન્દ્ર દેવ દ્વારા
મિલે હુપ ઉપદેશસે (સદ્દશ-અદ્યાત્મિ) મદ્વાન કરતા હૈ વહ (વચપસ
રુચિ નાયન્વો-ઉપદેશરુચિરિતિ જ્ઞાતમ્) ઉપદેશરુચિ નામકા
વૃત્તરા સમ્યગ્દર્શન હૈ ॥ ૧૯ ॥

અય ત્રીસરે આજ્ઞારુચિકા લક્ષણ કહતે હૈ—‘રાગો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(અસ-યસ્ય)જિસ જીવકે(રાગો દોસો મોહો અજ્ઞાણ રાગા

હવે બીજા ઉપદેશરૂચિનુ લક્ષણ કહે છે— ‘પપચેષ’ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—પપચેષ વ માય-વર્ણાયેષ જુ માવાન્ ખેષ અનન્તરોક્ત
જીવાદિક પદાર્થોનુ જો-યા જે છઠ પરેણ અઠમસ્યેણ પરણ છઠમસ્યેણ બીજા
છઠમસ્ય છવો દ્વારા વા-વા અથવા જિણેણ-જિનેન જિનેન્દ્ર દેવ દ્વારા મયેલ
ઉપદેશથી સદ્દશ અદ્યાત્મિ મદ્વાન કહે છે તે ઉપદેશરૂચિ નાયન્વો-ઉપદેશરુચિરિતિ
જ્ઞાતમ્ ઉપદેશ રૂચિ નામનુ બીજા સમ્યગ્દર્શન છે ॥ ૧૯ ॥

હવે ત્રીજા આજ્ઞા રૂચિ ઉપદેશનુ લક્ષણ કહે છે— ‘રાગો’ ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—અસ-યસ્ય જે છવને રાગોદોસોહો અજ્ઞાણ-રાગદ્રેષમોહ

ચ અપગતં=નષ્ટં ભવતિ । અપગતશબ્દશ્ચ લિઙ્ગત્રિપરિણામેન રાગાદિભિઃ પ્રત્યેકં સંવધ્યતે । તસ્ય રાગદ્વેષમોહાજ્ઞાનરહિતસ્ય સર્વજ્ઞસ્ય ભગવતસ્તીર્થંકરસ્ય, આજ્ઞાયા-પ્રવચનરૂપા, રોચમાનઃ=જીવાદિતત્ત્વં તથેતિ પ્રતિપદ્યમાનઃ, યદ્વા-ઈદં દેશતોઽપગતં ગમ્યતે, યસ્ય રાગો દેશતોઽપગતઃ, યસ્ય દ્વેષોઽપિ દેશગતોઽપગતઃ, યસ્ય મોહોઽપિ દેશતોઽપગતઃ, યસ્ય અજ્ઞાનં દેશતોઽપગતમ્, એતંપામપગમાત્, પ્રતનુરાગદ્વેષ-મોહાજ્ઞાનવતાં હ્રદયસ્થાનામાચાર્યાદીનામ્ આજ્ઞાયાં=ઉપદેશે તથાત્રિધા આચાર્યા-જિનવચનં પ્રમાણીકૃત્ય વિહરન્તિ, અતસ્તદુપદેશે યઃ સ્વલુ રોચમાન इत्यन्वयः । યદ્વા-યસ્ય દેશતો રાગાદિકમપગતં તદ્વચપગમાત્ રાગદ્વેષમોહાજ્ઞાનાનિ પ્રતનૂનિ જાતાંનિ, અતएव यो गुर्वादीनाम्, આજ્ઞાયाम્=ઉપદેશ એવ રોચમાનઃ, इत्यन्वयः । યો ભવતિ, સ સ્વલુ=નિશ્ચયેન આજ્ઞારુચિર્નામ=આજ્ઞારુચિરિતિ મન્તવ્યઃ । આજ્ઞાયાં રુચિર્યસ્ય સ આજ્ઞારુચિઃ, ‘નામ’ ઇતિ સ્વીકારાર્થકમ્ ॥ ૨૦ ॥

દ્વેષઃ મોહઃ અજ્ઞાનમ્) રાગ, દ્વેષ-અપ્રીતિ, એવં મોહનીય કર્મ તથા અજ્ઞાન (અવગયં હોઈ-અપગતં ભવતિ) દૂર હો ગયા હૈ એસે રાગદ્વેષ આદિસે રહિત ઉસ સર્વજ્ઞ પ્રભુકી (આણાએ-આજ્ઞાયા) આજ્ઞાસે-પ્રવચનરૂપ આદેશસે (રોચંતો-રોચમાનઃ) જો એસા માનતા હૈ કિ ‘યે જીવાદિક તત્ત્વ સત્ય હૈ અસત્ય નહી હૈ’ (સ્વલુ-સ્વલુ) વહ (આણારુઈ નામ-આજ્ઞારુ ચિર્નામ) આજ્ઞારુચિ નામકા સમ્યગ્દર્શન હૈ । અથવા જિસકે રાગ દ્વેષ, મોહ એવં અજ્ઞાન એક દેશસે બી નષ્ટ હો ગયે હૈં એસે સૂક્ષ્મ રાગ દ્વેષ મોહ એવં અજ્ઞાન યુક્ત હ્રદયસ્થ આચાર્યાદિકોંકે ઉપદેશમેં જો એસા માનતા હૈ કિ ‘યે જીવાદિક તત્ત્વ સત્ય હૈ અસત્ય નહીં હૈ’ અથવા જિસ શ્રદ્ધાલુ કે રાગ, દ્વેષ, મોહ એવં અજ્ઞાન કૂશ હો ચુકે હૈં ઇસલિયે જો ગુર્વાદિકકે

અજ્ઞાનમ્ રાગ, દ્વેષ, અપ્રીતિ અને મોહનીયકર્મ તથા અજ્ઞાન અવગયં હોઈ-અવગતં ભવતિ દૂર થઈ ગયેલ છે એવા રાગદ્વેષ આદિથી રહિત તે સર્વજ્ઞ પ્રભુની આણાએ-આજ્ઞાયા આજ્ઞામાં પ્રવચનરૂપ આદેશથી રોચંતો-રોચમાનઃ જે એમ માને છે કે, “આ જીવાદિક તત્ત્વ સત્ય છે, અસત્ય નથી” સ સ્વલુ-સ્વલુ તે આ આણારુઈ નામ-આજ્ઞારુચિર્નામ આજ્ઞારુચિ નામનું સમ્યગ્દર્શન છે. અથવા જેનાં રાગદ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાનના એક દેશથી પણ નાશ પાનેલા છે એવા સૂક્ષ્મ રાગદેશ અને અજ્ઞાનયુક્ત હ્રદયસ્થ આચાર્ય આદિકોના ઉપદેશમાં મધ્ધમ રહીને જે એમ માને છે કે, “આ જીવાદિક તત્ત્વ સત્ય છે, અસત્ય નથી” અથવા જે શ્રદ્ધાળુના રાગ, દેશ, મોહ અને અજ્ઞાન ઘટી ગયેલ છે આ કારણે

ચતુર્થ સૂત્રરુચિમાહ—

મૂલમ્—જો સુત્તમહિર્જતો, સુપ્પણ ઓગાહર્ફે ઉ સમ્મત્ત ।

અગેણે વેહિરેણ વં, 'સો સુત્તરુહિત્તિ નાયવ્વો ॥૨૧॥

છાયા—યા સૂત્રમધીયાન, શ્રુતન અવગાહતે તુ સમ્યક્ત્વમ્ ।

અગ્નેન વાણેન વા, સ સૂત્રરુચિરિત્તિ જ્ઞાતવ્યઃ ॥ ૨૧ ॥

ટીકા—‘ જો સુત્તમહિર્જતો ’ ઇત્યાદિ ।

યસ્તુ સૂત્રમ્ અધીયાનઃ=પઠન, અગ્નેન=આચારાજ્ઞાદિના, વાણેન વા=અનજ્ઞ-
પ્રવિષ્ટેન વા શ્રુતેન=જ્ઞાણેણ અધીયમાનેન, સમ્યક્ત્વમ્ જીવાજીવાદિતરણે સમ્યક્
માવરૂપં શ્રદ્ધાનમ્, અવગાહતે=પાત્નોતિ, સ સૂત્રરુચિરિત્તિ જ્ઞાતવ્ય ॥૨૧॥

પચ્ચમં ધીજરુચિમાહ—

ધમ્મ—પગેણે અગેગોહ પંયાહ, જો પસંરર્ફે ઉ સમ્મત્તમ્ ।

ઉદપંવ્વ તેહ્લેવિંદુ, 'સો ધીયરુહિત્તિ' નાયવ્વો ॥૨૨॥

છાયા—એકેન અનેકાનિ, પદાનિ યા પ્રસરતિ તુ સમ્યક્ત્વમ્ ।

ઉદકે ઇવ વૈલચિન્દુઃ, સ ધીજરુચિરિત્તિ જ્ઞાતવ્યઃ ॥૨૨॥

ઉપવેશમેં રુચિ રચતા હુઆ જીવાદિક પદાર્થોનો સત્ય માનતા હૈ ઇસકે
આજ્ઞા રુચિ નામકા સમક્ષિત હોતા હૈ ॥ ૨૦ ॥

અવ ધૌયે સૂત્રરુચિકો કહતે હૈ—‘જો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જો-યા) (જો સુત્તમહિર્જતો-સૂત્રમધીયાન) સૂત્રકો પઢકર
(અંગેણ વેહિરેણ વ સુપ્પણ-અગ્નેન વાણેન વા શ્રુતેન) ઇસ પઠિત અંગ વાજ
પચં અંગપ્રવિષ્ટ સૂત્ર દ્વારા (સમ્મત્ત ઓગાહર્ફે-સમ્યક્ત્વમવગાહતે)
જીવાદિક તરણોમેં શ્રદ્ધારૂપ રુચિકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ (સો સુત્તરુહિત્તિ નાયવ્વો
-સ સૂત્રરુચિરિત્તિ જ્ઞાતવ્યઃ) ઇસકા નામ સૂત્રરુચિ સમ્યક્ત્વ હૈ ॥ ૨૧ ॥

એ શુરુ આદિના ઉપવેશમાં રુચિ રાખીને લખાઈક પદાર્થોને સત્ય માને છે.
તેને આજ્ઞારુચિ નામનુ સમક્ષિત થાય છે ॥ ૨૦ ॥

હવે ધૌયી સૂત્રરુચિને કહે છે—“ જો ” ઇત્યાદિ.

અ-વધાર્થ—એ સુત્તમહિર્જતો સૂત્રમધીયાન સૂત્રને અખીને અંગેણ વેહિરેણ
વ સુપ્પણ-અજ્ઞન વાણેન વા શ્રુતેન એ બહેલા અવગાહા અને અવપ્રવિષ્ટ
સૂત્ર દ્વારા સમ્મત્ત ઓગાહર્ફે-સમ્યક્ત્વમવગાહતે લખાઈક તત્ત્વોમાં શ્રદ્ધારૂપ
રુચિને પ્રાપ્ત કરે છે સો સુત્તરુહિત્તિ નાયવ્વો-સ સૂત્રરુચિરિત્તિ જ્ઞાતવ્યઃ તેનું નામ
સૂત્રરુચિ સમ્યક્ત્વ છે ॥ ૨૧ ॥

ટીકા—‘એગેણ’ ઇત્યાદિ ।

યસ્તુ એકેન જીવાદિપદેન જ્ઞાતેન, અનેકાનિ પદાનિ=સમ્પ્રસાર્યથે દ્વિતીયા, ‘અનેકેષુ=વહુષુ પદેષુ અજીવાદિષુ’ ઇત્યર્થઃ, સમ્યક્ત્વં પ્રસરતિ-સમ્યક્ત્વરૂપઃ સન્ પ્રસરતિ, સમ્યક્ત્વમ્-રુચિઃ, આત્મનિ રુચ્યભેદોપચારાદાત્માપિ સમ્યક્ત્વમુચ્યતે રુચિરૂપેનાત્મનઃ પ્રસરણાત્ તદભેદોપચારઃ । કસ્મિન્ ક ઇવ પ્રસરતિ ?, ઉદકે=જલે તૈલવિન્દુરિવ યથા જલૈકદેશગતોઽપિ તૈલવિન્દુઃ સમગ્રં જલં વ્યાપ્નોતિ, તથા જીવાદિતત્ત્વેષુ તદેકદેશે કસ્મિન્શ્ચિદેકસ્મિન્ જીવે વાઽજીવે વા-અન્યસ્મિન્ વા તત્ત્વે યસ્ય જીવસ્ય સમ્યક્ત્વમુત્પન્નં સ જીવસ્તથાવિધક્ષયોપશમાદશેષતત્ત્વેષુસમ્યક્ત્વવાન્ ભવતિ । સઃ=એવં વિધઃ, બીજરુચિરિતિ જ્ઞાતવ્યઃ । યથા હિ વીજં ક્રમેણાનેકબીજાનાં જનકમ્, એવં જીવસ્ય રુચિર્વિષયભેદાદ્વિભાનાં રુચ્યન્તરાણાં જનકં ભવતીતિ ભાવઃ ॥ ૨૨ ॥

અવ પાંચવે બીજરુચિ નામકે સમ્યક્ત્વકો કહતે હૈ—‘એગેણ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ઉદાવ્વ તેલ્લિવિન્દુ-ઉદકે ઇવ તૈલવિન્દુઃ) જલમેં તૈલ વિન્દુકી તરહ (એગેણ-એકેન) એક પદકે જાનને માત્રસે (જો-યસ્ય) જિસકી (સમ્પ્રસાર-સમ્યક્ત્વમ્) શ્રદ્ધારૂપરુચિ તથાવિધ ક્ષયોપશમકે વશ (અણેગાઈં પયાઈં-અનેકેષુ પદેષુ) અનેક પદોમેં (પ્રસરઈ-પ્રસરતિ) ફેલ જાતી હૈ (સો-સઃ) વહ પુરુષ (વીયરુચ્છિ નાયવ્વો-બીજરુચિરિતિ જ્ઞાતવ્યઃ) બીજરુચિ નામકા સમ્યક્ત્વવાલા હૈ । જિસ પ્રકાર જલમેં પ્રક્ષિપ્ત તૈલકા વિન્દુ સમગ્ર જલમેં ફેલ જાતા હૈ ડસી પ્રકાર જીવ અથવા અજીવ આદિ એક પદાર્થમેં જિસ જીવકો સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહી સમ્યક્ત્વ અન્ય પદાર્થોમેં ઓ ડસ જીવકો હો જાવે તો ડસકા નામ બીજરુચિ સમ્યક્ત્વ હૈ । જૈસે બીજ-ક્રમશઃ અનેક બીજોંકા જનક હોતા હૈ ડસી પ્રકાર યહ જીવકી રુચિ વિષયભેદસે ભિન્ન રુચ્યન્તરોંકી જનક હોતી હૈ ॥ ૨૨ ॥

હવે પાચમી બીજરુચિ નામના સમ્યક્ત્વને કહે છે—‘એગેણ’ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ઉદાવ્વ તેલ્લિવિન્દુ-ઉદકે ઇવ તૈલવિન્દુઃ જળમા તેલ બિન્દુની માફક એગેણ-એકેન એક પદના બાણુવા માત્રથી જો-યસ્ય જેની સમ્પ્રસાર-સમ્યક્ત્વમ્ શ્રદ્ધારૂપ રુચિ તથાવિધ ક્ષયોપશમના વશ અણેગાઈં પયાઈં-અનેકેનિ પદાનિ અનેક પદોમા પ્રસરઈ-પ્રસરતિ ફેલાય બાય છે. સો-સ’ તે પુરુષ વીયરુચ્છિ નાયવ્વો-બીજરુચિરિતિ જ્ઞાતવ્યઃ બીજરુચિ નામના સમ્યક્ત્વવાળો છે. જે પ્રમાણે જળમાં પડેલું તેલનું બિન્દુ સમગ્ર જળમા ફેલાઈ બાય છે. એજ પ્રમાણે જીવ અથવા અજીવ આદિ એક પદાર્થમા જે જીવને સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થાય છે તેજ સમ્યક્ત્વ અન્ય પદાર્થમા પણ તે જીવને થઈ બાય તો તેણી નામ બીજરુચિ સમ્યક્ત્વ છે જેમ બીજ ક્રમશઃ અનેક બીજોને ઉત્પન્ન કરનાર બને છે એજ પ્રમાણે આ જીવની રુચિ વિષય ભેદથી ભિન્ન રુચિ અતરની ઉત્પાદક બને છે. ॥ ૨૨ ॥

पष्ठमभिगमरुचिमाह—

मूळम्—सो होइ अभिगमरुई, सुयैनाणं जेणं अस्थओ दिट्ठं ।

एकारसं अंगोइ, पइण्णग दिट्ठिवाओ थ ॥२३॥

छाया—स भवति अभिगमरुचिः, भुतज्ञान येनार्थतो दृष्टम् ।

एकादशान्नानि, प्रकीर्णकं दृष्टिवादम् ॥ २३ ॥

टीका—‘सो होइ’ इत्यादि ।

स अभिगमरुचि भवति, यत्र भुतज्ञानम् अर्थतो दृष्टम् । किं तत् भुतज्ञानं मित्याशङ्क्याह—‘एकारसं अंगोइ’ इत्यादि । एकादशमङ्गानि—आवां राङ्गादीनि, प्रकीर्णकम्=प्रकीर्णकानि—उत्तराध्ययनादीनि, ‘पइण्णग’ इत्यत्रैकं वचनं जातिविवक्षया । तथा—दृष्टिवाद—द्वादशमङ्गम्, च शब्दादुपाङ्गानि च—औपपातिकदीनि ॥ २३ ॥

सप्तमं विस्ताररुचिमाह—

मूळम्—दुव्वोण सव्वमावा, सव्वपमाणेहिं जस्स उवल्लखा ।

संवाहिं नयेधिहिहिय, विस्ताररुइत्ति नायव्वो ॥२४॥

छाया—द्रव्याणां सर्वमावाः, सर्वपमाणै र्यस्योपलब्धाः ।

सर्वैर्नयविधिमिष, स विस्ताररुचिरिति ज्ञातव्य ॥२४॥

अथ छठे अभिगम रुचि सम्यक्त्वको कहते हैं—‘सो होइ’ इत्यादि अन्वयार्थ—(जेणं-येन)जिस्ने(एकारसं अंगोइ—एकादशान्नानि)आचाराङ्गां एकादश अंगोंको (पइण्णग—प्रकीर्णकम्) उत्तराध्ययन आदिक प्रकीर्णको तथा (दिट्ठिवाओ—दृष्टिवादः) दृष्टिवाद बारहवे अंगको तथा (य—च) ‘शब्दसे औपपातिक आदि उपाङ्गोंको इस प्रकारके (सुयनाणं—भुतज्ञानम्) भुतज्ञानको (अस्थओ दिट्ठं—अर्थतः दृष्टम्) अर्थमे देखा है—पटा है इससे जो तत्त्वोंमें रुचि होती है उसका नाम अभिगमरुचि सम्पत्त्व है ॥२३॥

इति छठे अभिगम रुचिने कहे छे—‘सो होइ’ इत्यादि

अन्वयार्थ—वेहे एकारसं अंगोइ—एकादशान्नानि आप्पाशग आदि ओकादश अंजोने पइण्णग—प्रकीर्णकम् उत्तराध्ययन आदि प्रकीर्ण केने तथा दिट्ठिवाओ—दृष्टिवाद दृष्टिवाद य—च य शब्दसे औपपातिक आदि उपाङ्गोने आप्पा शीते सुयनाणं—भुतज्ञानम् भुतज्ञानने अस्थओ दिट्ठं—अर्थतः दृष्टम् अर्थतः पटे छे अनाथी के तत्त्वोंमें रुचि शब्द छेतु नाम अभिगमरुचि सम्पत्त्व छे ॥२३॥

ટીકા—‘દ્વવાણં’ ઇત્યાદિ ।

દ્રવ્યાણાં=ધર્માસ્તિકાયાદીનાં, સર્વભાવાઃ=એકત્વપૃથક્ત્વાદિસમસ્તપર્યાયાઃ, તત્ર-એકત્વમ્—“ધર્મત્થિકાણં ધર્મત્થિકાયસ્સ દેસે” ઇત્યાદિ, પૃથક્ત્વમ્—“ધર્મત્થિકાયસ્સ પપસા” ઇત્યાદિ, તે સર્વપ્રમાણૈઃ=પ્રત્યક્ષાદિભિઃ સર્વૈઃ પ્રમાણૈઃ, તથા-સર્વૈર્નયવિધિભિઃ=નૈગમાદિભિર્નયભેદૈશ્ચ યસ્યોપલબ્ધાઃ, પ્રત્યક્ષાદીનાંમધ્યે યત્ર યસ્ય વ્યાપારસ્તેનૈવ પ્રમાણેન જ્ઞાતા ભવન્તિ, સ વિસ્તારરુચિરિતિ જ્ઞાતવ્યઃ ॥ ૨૪ ॥

અષ્ટમં ક્રિયારુચિમાહ—

મૂલમ્—દંસણં નાણ ચરિત્તે, તવ-વિણંણ સચ્ચ-સમિદ્-ગુત્તીસુ ।

જો કિરિયાં ભાવરૂઠ્ઠ, સો ચલુ કિરિયાંરૂઠ્ઠ નામ ॥૨૫॥

અવ સાતવે વિસ્તારરુચિ સમ્યક્ત્વકો કહતે હૈં—‘દ્વવાણં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(દ્વવાણં સર્વભાવા-દ્રવ્યાણાં સર્વભાવાઃ) ધર્માસ્તિકાયાદિ-દ્રવ્યોકી એકત્વ પૃથક્ત્વ આદિ સમસ્ત પર્યાયેં ઉસમેં એકત્વ અર્થાત્ એક-વચનરૂપ, જૈસે—“ધર્મત્થિકાણં ધર્મત્થિકાયસ્સ દેસે” ઇત્યાદિ । તથા પૃથક્ત્વ અર્થાત્ બહુવચનરૂપ, જૈસે—“ધર્મત્થિકાયસ્સ પપસા” ઇત્યાદિ । ઇસ પ્રકાર સર્વપર્યાયે સમસ્તપ્રમાણોં દ્વારા તથા (સર્વાર્હિ નયવિહિય-સર્વૈર્નયવિધિભિશ્ચ) સમસ્ત નૈગમાદિનયોં દ્વારા (જસ્સ ઉવલદ્ધા-યસ્ય ઉપલબ્ધાઃ) જિસમેં જ્ઞાત હોતી હૈં ઉસકા નામ (વિસ્તારરુચિરિતિનાયવ્વો-વિસ્તારરુચિરિતિજ્ઞાતવ્યઃ) વિસ્તારરુચિ હૈ ।

જો દ્રવ્ય જિસ પ્રમાણ આદિકે દ્વારા તથા નૈગમાદિ નયોં દ્વારા જ્ઞાત હોનેકે યોગ્ય હૈં ઉન્હેં ઉસી પ્રમાણ આદિ દ્વારા જાનના ઇસકા નામ વિસ્તારરુચિ હૈ ॥ ૨૪ ॥

હવે સાતમી વિસ્તારરુચિ સમ્યક્ત્વને કહે છે—‘દ્વવાણં’ ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—દ્વવાણં સર્વભાવા-દ્રવ્યાણાં સર્વભાવા ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોની એકત્વ, પૃથક્ત્વ આદિ સમસ્તપર્યાયો તેમા એકત્વ અર્થાત્ એકવચન જેમ કે—‘ધર્મત્થિકાણં ધર્મત્થિકાયસ્સ દેસે’ ઇત્યાદિ પૃથક્ત્વ અર્થાત્ બહુવચનરૂપ જેમ ‘ધર્મત્થિકાયસ્સ પપસા’ આવી રીતે સમસ્ત પર્યાયો સમસ્ત પ્રમાણો દ્વારા તથા સર્વપ્રમાણેર્હિ-સર્વ-પ્રમાણે સમસ્ત પ્રમાણોથી તથા સર્વાર્હિ નયવિહિય-સર્વૈર્નયવિધિભિશ્ચ સમસ્ત નૈગમાદિ નયોં દ્વારા જસ્સ ઉવલદ્ધા-યસ્ય ઉપલબ્ધા જેનામા દેખાય છે એવું નામ વિસ્તારરુચિરિતિ નાયવ્વો-વિસ્તારરુચિરિતિ જ્ઞાતવ્ય વિસ્તાર રુચિ છે.

જે દ્રવ્ય જે પ્રમાણ આદિ દ્વારા તથા નૈગમ આદિ નયોં દ્વારા જ્ઞાત થવાને યોગ્ય છે તેને એજ પ્રમાણ આદિ દ્વારા જાણવું તેનું નામ વિસ્તારરુચિ છે ॥૨૪॥

છાયા—દર્શનજ્ઞાનચારિત્રે, સપો વિનયે સત્ય-સમિતિ-ગુણિષુ ।

યઃ ક્રિયામાવરુચિઃ, સ સ્વલુ ક્રિયારુચિર્નામ ॥ ૨૫ ॥

ટીકા—‘દસળનાળચરિત્રે’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થઃ પ્રસિદ્ધ । દર્શનાધ્યાચારાનુષ્ઠાને યસ્ય ક્રિયાતો માવરુચિ રુચિરસ્તિ
સ સ્વલુ ક્રિયારુચિર્નામ-ક્રિયારુચિરિતિમન્તવ્ય ॥ ૨૫ ॥

નવમં-સંક્ષેપરુચિમાહ—

મૂસ્મ-અણભિગ્ગહિયકુદિદ્દી, સસ્વેરુઈત્તિ હોઈ નાયઁવો ।

અયિસારેઓ પવંચણે, અણભિગ્ગહિઓ યે સેસેસુ ॥ ૨૬ ॥

છાયા—અનમિદ્દીતકુદ્દિદ્દિઃ સંક્ષેપરુચિરિતિ મવતિ જ્ઞાતવ્યઃ ।

અવિશ્વારદ પ્રવચને, અનમિદ્દીતકુદ્દિદ્દિઃ સેપેસુ ॥ ૨૬ ॥

ટીકા—‘અણભિગ્ગહિયકુદિદ્દી’ ઇત્યાદિ ।

યસ્તુ—અનમિદ્દિતકુદ્દિદ્દિઃ=અનમિદ્દીતા-અનમ્મીકુતા, કુદ્દિદ્દિઃ-સૌગત-
મતાદિરૂપા, યન સ્વ યથા, પ્રવચને=સર્વજ્ઞાસને, અવિશ્વારદ =મત્પ્રતિપુજ, સેપેસુ

અવ આઠવે ક્રિયા રુચિ સમ્યક્તયકો કહતે હૈ—‘વંસગ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(વસળનાળચરિત્રે દર્શનજ્ઞાનચારિત્રે)દર્શન, જ્ઞાન ચારિત્રમૈ,
(તયઘિણપ સન્નમમિદ્ગુણિસુ-સપો વિનયે સત્યસમિતિગુણિષુ)તપ,
વિનય, સત્ય, સમિતિ ત્વં ગુણિયોમૈ (જો-ય) જિસ ઝીવકો (કિરિયા
માવરુઈ-ક્રિયા માવરુચિઃ) ક્રિયા ઓર માવસે રુચિ હોતી હૈ (સો સ્વલુ
કિરિયારુઈનામ-સ સ્વલુ ક્રિયા રુચિર્નામ) ઘહ નિશ્ચય ક્રિયારુચિ
સમ્યક્તય હૈ ॥ ૨૬ ॥

અવ નાંયે સંક્ષેપરુચિ સમ્યક્તયકો કહતે હૈ—‘અગમિગ્ગહિય’ ઇત્યાદિ ।

(અગમિગ્ગહિય કુદિદ્દી-અનમિદ્દીતકુદ્દિદ્દિઃ) સૌગતાદિક મત

હવે આઠમા ક્રિયારૂપી સમ્યક્તવને કહે છે—“વસળ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—વસળનાળચરિત્રે-વસળજ્ઞાનચારિત્રે દર્શન જ્ઞાન, ચારિત્રમાં,
તપઘિણપ સત્ય સમિદ્ગુણિસુ-સપો વિનયે સત્ય સમિતિગુણિષુ તપ, વિનય, સત્ય,
સમિતિ અને ગુણિયોમાં જો-ય જે છવને કિરિયા માવરુઈ-ક્રિયામાવરુચિ ક્રિયા
અને માવધી રૂચિ માવ છે તે સા સ્વલુ કિરિયારુઈ નામ-સ સ્વલુ ક્રિયારુચિર્નામ
તે નિશ્ચય ક્રિયારૂચિ સમ્યક્તવ છે ॥ ૨૫ ॥

હવે નવમા સંક્ષેપ રૂચિ સમ્યક્તવને કહે છે—અણમિગ્ગહિય” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—અણમિગ્ગહિય કુદિદ્દી-અનમિદ્દીત કુદ્દિદ્દિઃ સૌગતાદિક મત

—કપિલાદિપ્રણીતપ્રવચનેષુ અનભિગૃહીતઃ—અનભિજ્ઞશ્ચ, સ સંક્ષેપરુચિરિતિ જ્ઞાતવ્યો ભવતિ । અયં માત્રઃ—યસ્ત્વેવં ભૂતઃ સ સંક્ષેપેણૈવ ચિલાતીપુત્રત્રય પ્રશમાદિપદત્રયેણ તત્ત્વરુચિ પ્રાપ્નોતિ, સ સંક્ષેપરુચિરુચ્યત ઇતિ ॥ ૨૬ ॥

દશમં—ધર્મરુચિમાદ—

મૂલમ્—જો અત્થિકાયધર્મમં, સુયધર્મમં યલુ ચરિત્તધર્મમં ચ ।

સર્વહૃદ્ જિણામિહિયં, સો ધર્મરૂઢિતિ નાયવ્વો ॥૨૭॥

છાયા—યોઽસ્તિકાયધર્મ, શ્રુતધર્મ યલુ ચારિત્રધર્મ ચ ।

અર્થાતિ જિનામિહિતં, સ ધર્મરુચિર્જાતવ્યઃ ॥ ૨૭ ॥

ટીકા—“ જો અત્થિકાયધર્મમં ” ઇત્યાદિ ।

યઃ યલુ જિનામિહિતં=તીર્થકરોક્તમ્, અસ્તિકાયધર્મમ્=અસ્તિકાયનાં-ધર્માદિનાં ધર્મઃ-ગત્યુપદ્મમાદિસ્તં, શ્રુતધર્મમ્=અન્નપ્રવિષ્ટાનન્નપ્રવિષ્ટભેદેન દ્વિવિધમાગમં,

રૂપ કુદૃષ્ટિ જિસને અંગીકાર નહીં કરી છે પરંતુ (અવિસારઓ પવચણે-અવિશારદઃ પ્રવચને) સર્વજ્ઞ શાસનોમાં જો અત્પકુશલ છે-થોડા જાનકાર છે જો (સેસેસુ અણભિગ્ગહિઓ-શેષેષુ અનભિગૃહીતઃ) કપિલાદિ પ્રણીત પ્રવચનોમાં અનભિગૃહીત અર્થાત્ ઉનકે તત્ત્વોંકો નહીં ગ્રહણ કર્યા છે એસે વ્યક્તિકી તત્ત્વરુચિકા નામ (સંક્ષેપરુદ્ધિતિ હોઈ નાયવ્વો-સંક્ષેપરુચિરિતિભવતિ જ્ઞાતવ્યઃ) સંક્ષેપરુચિ સમ્યક્ત્વ છે । જો વ્યક્તિ કપિલાદિક પ્રણીત સિદ્ધાન્તોંકા જાનકાર નહીં છે ત્ત્વે ચિલાતી પુત્રકી તરહ પ્રશમાદિ પદત્રયસે તત્ત્વરુચિકો પ્રાપ્ત કર લેતા છે । ઇસીકા નામ સંક્ષેપરુચિ છે ॥૨૬॥

અવ દસવે ધર્મરુચિ સમ્યક્ત્વકો કહતે છે—‘જો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જો-યઃ) જો મનુષ્ય (જિણામિહિયં-જિનામિહિતમ્) તીર્થકરોં દ્વારા કથિત (અત્થિકાયધર્મમં-અસ્તિકાયધર્મમ્) ધર્માદિક દ્રવ્યોંકે ધર્મકી

કુદૃષ્ટિ જેણે અંગિકાર કરેલ નથી અવિસારઓ પવચણે-અવિશારદ પ્રવચને પરંતુ સર્વજ્ઞશાસનોમા જે અકુશલ થોડું જાણકાર છે સેસેસુ અણભિગ્ગહિઓ-શેષેષુ અનભિગૃહીત જે કપિલાદિ પ્રણીત પ્રવચનોમાં અનભિગૃહીત એવી વ્યક્તિની તપશ્ચિનું નામ સંક્ષેપરુદ્ધિતિ હોઈ નાયવ્વો-સંક્ષેપરુચિરિતિ ભવતિ જ્ઞાતવ્ય' સંક્ષેપ રૂચિ સમ્યક્ત્વ છે જે વ્યક્તિ કપિલાદિ પ્રણીત સિદ્ધાન્તોના જાણકાર નથી તે ચિલાતીપુત્રની માફક પ્રશમાદિપદત્રયથી તત્ત્વરૂચિને પ્રાપ્ત કરી લે છે આનું નામ સંક્ષેપ રૂચિ છે ॥ ૨૬ ॥

હવે દશના ધર્મરૂચિ સમ્યક્ત્વને કહે છે—‘જો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે મનુષ્ય જિણામિહિયં-જિનામિહિત તીર્થ કરે દ્વારા કથિત અત્થિકાયધર્મમં-અસ્તિકાયધર્મ ધર્માદિક દ્રવ્યોના ધર્મની ગતિ આદિમા ઉદા-

ચારિત્રધર્મ-સામાયિકાદિ યા, બ્રહ્માતિ । ૬૪ ચ બ્રહ્મા ધર્મક । સ ધર્મરુચિ = ધર્મપુ-પર્યાયપુ, ધર્મે યા-શ્રુતધર્માદૌ રુચિ યસ્ય જ્ઞાત્ય ॥ ૨૭ ॥

અય સમ્પલ્લભ્યવાનિતિ કથ યાયતે ઇત્યાદિ-

મૂલમ્-પરમત્થસંપલ્લભ્યો યા, સુદિદ્ધ પરમત્થસેવણં ધેાત્રિ ।

વાવદ્ધકુદસણવજ્જણા યે, સમત્તસર્દહણા ॥ ૨૮ ॥

છાયા-પરમાર્થસંપલ્લભ્યો યા, સુદૃષ્ટપરમાર્થસંપલ્લભ્યો યા ૫૬ ।

વ્યાપકકુદર્શનવર્જન ચ, સમ્પલ્લભ્યધ્યાનમ્ ॥ ૨૮ ॥

ટીકા-‘પરમત્થ સંપલ્લભ્યો યા’ ઇત્યાદિ ।

પરમાર્થસંપલ્લભ્ય=પરમાઃ તાત્ત્વિકા વસ્તુરૂપા યે અર્થાઃ-જીવાદય પદાર્થોસ્તેષાં સંપલ્લભ્ય-ગુણકીર્તનં, યદ્વા-પુનઃ પુનર્માર્થનાજનિત પરિચયઃ ૧, વાક્યમ્ સમ્પલ્લભ્યે, અપિ ચ-સુદૃષ્ટપરમાર્થસેવનમ્=મુસ્તુ દૃષ્ટા-ઉપગ્રન્થાઃ, પરમાર્થા-જીવાદયો યૈસ્તે

શક્તિ આદિમે ઉદામીન રૂપસે સહાયતા કરને આદિ સ્વભાવકી-તથા (સુયધર્મ જ્ઞાતુ-શ્રુતધર્મ જ્ઞાતુ) શ્રુતધર્મકો, અગપ્રચિદ્ધકે મેદસે દો પ્રકાર કે આગમકી તથા (ચરિત્રધર્મ-ચ-ચારિત્રધર્મ ચ) સામાયિક આદિ ચારિત્ર ધર્મકી(મદદ-બ્રહ્માતિ) બ્રહ્મા કરતાઈ (સ ધર્મરુચિ નાપમ્યો સ ધર્મરુચિરિતિ જ્ઞાત્યઃ) ઉસ વ્યક્તિકી ઉસ તત્ત્વરુચિકા નામ ધર્મરુચિ હૈ ॥ ૨૭ ॥

‘હસ અમુક પ્રાણીમે સમ્પલ્લભ્ય હૈ’ યહ કેસે જાના જાતા હૈ હસકે લિપે સૂત્રકાર કહતે હૈ-‘પરમત્થે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ-(પરમત્થસંપલ્લભ્યો યા-પરમાર્થસંપલ્લભ્યો યા)તાત્ત્વિક જીવાદિક-પદાર્થોકા સંપલ્લભ્ય-ગુણોક્તીમન કરના ૧, (સુદિદ્ધપરમત્થસેવણં-સુદૃષ્ટ પરમાર્થ

સિન રૂપથી સહાયતા કરવા આદિ સ્વભાવના સુયધર્મ જ્ઞાતુ-શ્રુતધર્મ જ્ઞાતુ તથા શ્રુત ધર્મને અગ પ્રચિદ્ધ અન જ પ્રચિદ્ધના લેદથી બે પ્રકારના આગમની તથા ચરિત્રધર્મ ચ-ચારિત્રધર્મ ચ સામાયિક આદિ ચારિત્ર ધર્મની મદદ-બ્રહ્માતિ બ્રહ્મા કરે છે તે વ્યક્તિની બે તત્ત્વ રુચિનું નામ ધર્મરુચિ છે ॥ ૨૭ ॥

‘આ અમુક પ્રાણીમાં સમ્પલ્લભ્ય છે બે કઈ રીતે બળી શકાય છે બેને માટે સૂત્રકાર કહે છે-“પરમત્થે” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ-પરમત્થસંપલ્લભ્યો યા-પરમાર્થસંપલ્લભ્યો યા તાત્ત્વિક જીવાદિક પદાર્થોનું સંપલ્લભ્ય શુભજ્ઞાન યાવા (૧) સુદિદ્ધપરમત્થસેવણ સુદૃષ્ટપરમાર્થસેવનમ્ ચારી

સુદૃષ્ટપરમાર્થઃ—આચાર્યોદયસ્તેષાં સેવનં—પર્યુપાસનમ્ ૨, 'વા' इत्यनुक्तसमुच्चयार्थक',
 यथाशक्ति तद्वैयावृत्ये प्रवृत्तिश्चेत्यर्थः, अपि च—व्यापन्नकुदर्शनवर्जनम्=इह दर्शन
 शब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते, ततो व्यापन्नदर्शनाः कुदर्शना इति पदद्वयं बोध्यम्,
 व्यापन्न—विनष्टं दर्शनं येषां ते व्यापन्नदर्शनाः यैः सम्यक्त्वं लब्ध्वाऽपि तथाविध-
 कर्मोदयाद् वान्तं ते, तथा कुत्सितं दर्शनं येषां ते कुदर्शनाः शाक्यादयस्तेषां च
 वर्जनं परिहारः, व्यापन्नकुदर्शनवर्जनं च २ 'व्यापन्नकुदर्शनसंगात् सम्यक्त्वमालिन्यं
 माभूदित्यभिप्रायेण तत्संगवर्जनमितिभावः । सम्यक्त्वश्रद्धानं—सम्यक्त्वं श्रद्धीयते
 अस्तीति प्रतिपद्यतेऽनेनेति सम्यक्त्वश्रद्धानं, परमार्थसंस्तवादिकं प्रत्येकं सम्यक्त्व-
 सत्तायाः प्रतिबोधकमित्यर्थः । एभिलिङ्गैः सम्यक्त्वं श्रद्धीयते इतिभावः ॥२८॥

इत्थं सम्यक्त्वस्य लिङ्गान्यभिधाय संम्प्रति तस्यैव माहाત્મ્યमाह—

मूलम्—नरिथं चरित्तं सम्मत्तविहूणं, दंसणे उ भईयव्वं ।

सम्मत्तचरित्ताइं, जुगवं पुंવં ॥ સમ્મત્તં ॥૨૯॥

સેવનમ્) અચ્છી તરહસે જીવાદિકરૂપ પરમાર્થોંકે દેખનેવાલે આચાર્યોદિ-
 કોંકી ભાવપૂર્વક સેવા કરના—उनकी शक्त्यनुसार वैयावृत्ति करना, तथा
 जिन्होंने (वावन्नकुदंसणावज्जणा य—व्यापन्नकुदर्शवर्जना च) सम्यक्त्व
 प्राप्त कर वमित कर दिया है ऐसे व्यापन्न—नष्ट दर्शनवाले व्यक्तियोंका
 संसर्ग छोड़ना अर्थात् समकिन को जिसने वमन किया हो उसका
 संसर्ग छोड़ना ३ तथा शाक्यादिक कुदृष्टियोंका परिहार करना ४, इन
 चिह्नोंसे जीवमें(सम्मत्तसद्दृहण—सम्यक्त्व श्रद्धानम्)सम्यक्त्वका सद्भाव व्या-
 पित होता है । व्यापन्न एवं कुदर्शनोंका परिहार इसलिये कहा गया है कि
 इनके संगसे सम्यक्त्व मलिन हो जाता है । अतः वह मलिन न हो सके
 इसलिये इनका परिहार ही श्रेयस्कर है ॥२८॥

રીતે જીવાદિક રૂપ પરમાર્થોને જોવાવાળા આચાર્યોદિકોની ભાવપૂર્વક સેવા કરવી
 તેમની શક્યતા મુજબ વૈયાવૃત્તિ કરવી, (૨) તથા જેમણે વાવણ્ણકુદંસણવજ્જ-
 નાય—વ્યાપન્નકુદર્શનવર્જનં ચ સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીને તેને પાછું છોડી દીધેલ
 છે એવી વ્યાપન્ન—નષ્ટ દર્શનવાળી વ્યક્તિઓનો સંસર્ગ છોડવો (૩)—તથા
 શાક્યાદિક કુદૃષ્ટિઓની સંગત ન કરવી (૪) આવા ચિન્હોથી જીવમાં
 સમ્મતસદ્દૃહણા—સમ્યક્ત્વશ્રદ્ધાનમ્ સમ્યક્ત્વનો સદ્ભાવ જ્યાપિત થાય છે. વ્યાપન્ન
 અને કુદર્શનોનો ત્યાગ એ માટે બતાવવામાં આવેલ છે કે, તેના સંગથી
 સમ્યક્ત્વ મલિન થઈ જાય છે. આથી એ મલિન ન બને આ માટે એવા-
 ઝોનો ત્યાગ શ્રેયસ્કર છે. ॥ ૨૮ ॥

છાયા—નાસ્તિ ચારિત્રં સમ્યક્ત્વે વિહીનં, દર્શને તુ મક્તબ્યમ્ ।

સમ્યક્ત્વચારિત્રે, યુગપત્ પૂર્વં વા સમ્યક્ત્વમ્ ॥૨૯॥

ટીકા—‘ નત્યિ ચરિત્ત ’ ઇત્યાદિ ।

ચારિત્ર સમ્યક્ત્વવિહીનં નાસ્તિ, ઉપલક્ષ્યત્વાન્નાસીત્ ન મધિષ્યતિ ષ ।

અર્થ માત્ર યામત્ સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ ન સ્યાત્ તામદમાનચારિત્રં ન સ્યાદિતિ ।

દર્શને—સમ્યક્ત્વે તુ સતિ મક્તબ્યમ્=ચારિત્રં મનતિ વા, ન વા મનતિ । મતઃ કિમ્ ?

ઈત્યાદિ—‘ સમ્મત્તચરિત્તાઈ ’ ઇત્યાદિ । સમ્યક્ત્વચારિત્રે યુગપત્=અકસ્મિન્

કાલે સમ્યક્ત્વયેતે ઇતિ શ્લેષઃ । પૂર્વં વા=ચારિત્રોત્પત્તેઃ પ્રાગપિ વા સમ્યક્ત્વમુત્પત્તે ।

યદા યુગપદુત્પત્તિસ્તદા તયોઃ સદ્ માત્ર, યદા તુ પૂર્વં સમ્યક્ત્વ તદા તત્ર ચારિત્રે

માન્યમિતિ માત્ર ॥ ૨૯ ॥

હસ પ્રકાર સમ્યક્ત્વકે, ચિહ્નોનો પ્રગટ કર અથ સૂત્રકાર ઉસકે માહાત્મ્યકો કહતે હૈ—‘ નત્યિચરિત્તં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(સમ્મત્તચરિત્તં ચરિત્ત નત્યિ—સમ્યક્ત્વવિહીનં ચારિત્ર નાસ્તિ)

સમ્યક્ત્વસે રહિત સમ્યક્ચારિત્ર ન હુઆ હૈ ન હોગા ઓર ન હોતા હૈ ।

અર્થાત્ જવતક સમ્યક્ત્વકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી હૈ તથ તક માત્ર ચારિત્ર મી

નહીં હોતા હૈ । માત્ર ચારિત્રકે હોને પર નિયમતઃ સમ્યક્ત્વકા સદ્-માત્ર

માના ગયા હૈ । પરન્તુ (દર્શને ઇ મહ્યવ્ય-દર્શને તુ મક્તબ્યમ્) સમ્યક્ત્વકે

હોને પર વેસા નિયમ નહીં હૈ કિ ચારિત્ર અવશ્ય હોવે હી-હોવે મી ઓર

નહીં મી હોવે । (સમ્મત્તચરિત્તાઈ યુગર્થ-સમ્યક્ત્વ ચારિત્રે યુગપત્) જબ

વે દોનોં એક કાલમેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ તથ હનકા સદ્-માત્ર માના જાતા હૈ ।

પરન્તુ (પુર્વં વા સમ્મત્ત-પૂર્વં વા સમ્યક્ત્વમ્) જિસ સમય પહિલે સમ્યક્ત્વ

આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વનાં ચિહ્નોને પ્રગટ કરી હવે સૂત્રકાર તેના મહાત્મ્યને બતાવે છે —“ નત્યિ ચરિત્ત ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સમ્મત્તચરિત્તં ચરિત્ત નત્યિ—સમ્યક્ત્વવિહીનં ચારિત્ર નાસ્તિ સમ્યક્ત્વથી રહિત સમ્યક્ ચારિત્ર ન અર્થેક હોય ન યવાનુ હોય અને ન તો થાય છે

અર્થાત્ જબ સુધી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્યાં સુધી કાવચારિત્ર પડે

થતુ નથી. કાવચારિત્રના યવાથી નિયમતઃ સમ્યક્ત્વનો સદ્ભાવ માનવામાં આવેલ છે

પરંતુ દર્શને ઇ મહ્યવ્ય-દર્શને તુ મક્તબ્યમ્ સમ્યક્ત્વના હોવાથી એવો નિયમ નથી કે ચારિત્ર અવશ્ય હોય જ-હોય પણ અને ન પણ હોય

સમ્મત્તચરિત્તાઈ યુગર્થ-સમ્યક્ત્વચારિત્રે યુગપત્ આરે એ બે ને એક કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે એનો સદ્ભાવ માનવામાં આવે છે પરંતુ પુર્વં વા સમ્મત્ત-પૂર્વં

અન્યત્ર—

મૂલમ્—નાદંસંણિસ્સ નાણં, નાણેણ વિણા નં હોંતિ ચરણગુણા ।

અંગુણિસ્સ નંતિ મોક્ખો, નંતિ અમોક્ખસ્સ નિવ્વાણં ॥૩૦॥

છાયા—નાદર્શનિનો જ્ઞાન, જ્ઞાનેન વિના ન ભવંતિ ચરણગુણો. ।

અંગુણિનો નાસ્તિ મોક્ષઃ, નાસ્તિ અમોક્ષસ્ય નિર્વાણં ॥ ૩૦ ॥

ટીકા—‘ નાદંસણિસ્સ ’ इत्यादि—

અદર્શનિનઃ=સમ્યક્ત્વરહિતસ્ય જ્ઞાનં=સમ્યગ્જ્ઞાનં ન ભવતિ, જ્ઞાનેન સમ્યગ્-જ્ઞાનેન વિના ચરણગુણાઃ=ચરણં-વ્રતાદિ, ગુણાઃ-પિણ્ડવિશુદ્ધિચાદયશ્ચ ન ભવંતિ, અગુણિનઃ=ગુણરહિતસ્ય ચરણરહિતસ્ય ચેત્યર્થઃ, ગુણાનાં ચરણાવિનાભાવિત્વાત્ ।

હો જાતાં હૈં ઉસ સમય ઉસ આત્મામેં ચારિત્રં ભાજ્યં કહોં ગયાં હૈં અર્થાત્ ચારિત્ર હોં યા ન ભી હો ॥૨૯॥

ફિર ભી સમ્યક્ત્વકે માહાત્મ્યકો કહતે હૈં—‘નાદંસંણિસ્સ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(અદંસણિસ્સ નાણં ન-અદર્શનિનો જ્ઞાનં ન) સમ્યક્ત્વસે રહિત જો જીવ હૈં ઉસકા જ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન નહીં માના ગયાં હૈં । તથા(નાણેણ વિણાચરણગુણા નહોંતિ-જ્ઞાનેન વિના ચરણગુણા ન ભવંતિ) સમ્યક્ જ્ઞાનકે વિના ચરણ-વ્રતાદિક, તથા ગુણ-પિણ્ડવિશુદ્ધિ આદિં નહીં હોતે હૈં । (અગુણિસ્સ મોક્ખો નતિ-અગુણિનો મોક્ષો નાસ્તિ) અગુણીકે-ગુણ એવં ચરિત્રસે વિહીન મનુષ્યકો સકલકર્મક્ષયરૂપ મુક્તિકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી હૈં । ગુણોંકો ચારિત્રવિનાભાવી કહા ગયાં હૈં । ઇસલિયે “ અંગુણી ” ઇસ પંદસે ‘ ચારિત્ર રહિત ’ કા ભી ગ્રહણ હુઆ હૈં । (અમોક્ખસ્સ નિવ્વાણં-

વા સમ્યક્ત્વમ્ ને વખતે પહેલા સમ્યક્ત્વ થઈ બચ છે. એ વખતે એ આત્મામાં ચારિત્ર, ચારિત્રભાજ્ય બતાવવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ ચારિત્ર હો કે ન પણ હો. ॥૨૯॥

ફરીથી સમ્યક્ત્વના મહાત્મ્યને કહે છે—“ નાદંસંણિસ્સ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—અદંસણિસ્સ નાણં ન-અદર્શનિનો જ્ઞાનં ન સમ્યક્ત્વથી રહિત ને શુદ્ધ છે. એમનું જ્ઞાન સમ્યક્ જ્ઞાન માનવામાં આવેલ નથી. તથા નાણેણ વિણા ચરણગુણા ન હોંતિ-જ્ઞાનેન વિના ચરણગુણા ન ભવંતિ સમ્યક્ જ્ઞાનના વગર ચરણ-વ્રતાદિક, તથા શુણ્-પિંડ વિશુદ્ધિ આદિ થતાં નથી. અગુણિસ્સ મોક્ખો નતિ-અગુણિનો મોક્ષો નાસ્તિ અગુણિને-શુણ્ અને ચારિત્રથી વિહીન મનુષ્યને સકળ કર્મક્ષયરૂપ મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી નથી. શુણ્ને ચારિત્ર વિના ભાવી બતાવવામાં આવેલ છે. આ માટે “ અગુ ” આ પદથી “ ચારિત્ર રહિત ” નું

મોક્ષઃ સકલકર્મસયરૂપઃ, નાસ્તિ—ન મયતિ । અમોક્ષસ્ય=અસંપત્તિકર્મણઃ નિર્વાણ=સીદ્ધિગતિઃ, નાસ્તિ ન મયતિ ।

તદમ પૂર્વસૂત્રેણ મોક્ષહેતોચારિત્રસ્ય સમ્યક્તાઽમાય એવ મયન તન્માહાત્મ્યમુક્તેન્, અનેન તુ સૂત્રેણ સમ્યક્સ્વામાયે ઉચ્ચરોચર ગુણા ન મયન્તીતિ, પ્રતિષેધિતમ્ ॥૧૦॥

સમ્યક્સ્વસ્વાપ્ટષિપાચારામ્ પ્રાહ—

મૂલ્મ—નિસ્સક્રિયં નિઃક્રિય, નિર્વિશિષ્ટિગિચ્છા અમૂઢદિઠીયં ।

ઉપવૃદ્ધ—ધિરીકરણે, વચ્છૅછ—પ્રમાવણે ઈદ્ર ॥૩૧॥

જાયા—નિઃશક્તિઃ નિષ્કાક્ષિત, નિર્વિશિષ્ટિસમ્ અમૂઢદિષ્ટિઃ ।

ઉપવૃદ્ધાધિરીકરણે, વાત્સલ્ય પ્રમાવણે અષ્ટ ॥ ૩૧ ॥

ટીકા—' નિસ્સક્રિય ' ઇત્યાદિ ।

નિઃશક્તિઃ=શક્તિઃ-શક્તિ દેશતઃ સર્વતઃ શક્તિરૂપ, તદ્માયો નિઃશક્તિમ્ ૧, તથા — નિષ્કાક્ષિત = કાક્ષિત કાક્ષણં, અપાન્યદર્શનામિલાપરૂપં તદ્માયો નસ્તિ-અમોક્ષસ્ય નિર્વાણ નાસ્તિ) જયતક સકલકર્મોકા નાશ નહીં હોતા હૈ તયતક ઉસ અમોક્ષ-અમુક્ત જીવકો સિદ્ધિગતિકા લામ નહીં હોતા હૈ ।

પૂર્વ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારને મોક્ષકે હેતુ મૂળ ચારિત્રકા સમ્યક્ત્વકે સદ્ગુણમેં હી સદ્ગુણ કહા હૈ યહી સમ્યક્ત્વકા માહાત્મ્ય હૈ । તથા હસ સૂત્ર દ્વારા સમ્યક્ત્વકે અમાયમેં ઉચ્ચરોચર ગુણ નહીં હોતેહેં યહ કહાહે ॥૧૦॥

અથ સમ્યક્ત્વકે આઠ આચારોકો સૂત્રકાર કહતે હે—
'નિસ્સક્રિય' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—નિઃશક્તિ ૧, નિષ્કાક્ષિત ૨, નિર્વિશિષ્ટિસા ૩, અમૂઢદિષ્ટિ ૪, ઉપવૃદ્ધા ૫, ધિરીકરણ ૬, વાત્સલ્ય ૭, ગથ પ્રમાવણા ૮, યે આઠ આચાર હે ।
(નિસ્સક્રિય—નિ શક્તિમ્) જિનેન્દ્ર પ્રતિપાદિત તત્ત્વોમેં એકદેશ અથવા

પણ શક્ય થયેલ છે અમોક્ષસ્ય નિષ્વાણ નસ્તિ—અમોક્ષસ્ય નિર્વાણ નાસ્તિ બ્યાં મુખી સમગા કમીનો નાશ થતો નથી ત્યાં મુખી એ અમુક્ત જીવને સિદ્ધિ ગતિનો લાભ થતો નથી.

આગલા સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે મોક્ષના હેતુમૂળ ચારિત્રને સમ્યક્ત્વના સદ્ગુણમા જ સદ્ગુણ જતાવેલ છે આજ સમ્યક્ત્વનુ મહાત્મ્ય છે તથા આ સૂત્ર દ્વારા સમ્યક્ત્વના અભાવમાં ઉચ્ચરોચર ગુણ હોતા નથી એ જતાવેલ છે ॥૩ ॥

હવે સમ્યક્ત્વના આઠ આચારોને સૂત્રકાર જતાવે છે— 'નિસ્સક્રિય' ઇત્યાદિ અન્વયાર્થ—નિઃશક્તિ, ૧ નિષ્કાક્ષિત, ૨ નિર્વિશિષ્ટિસા, ૩ અમૂઢદિષ્ટિ,

૪ ઉપવૃદ્ધા, ૫ ધિરીકરણ ૬ વાત્સલ્ય, ૭ અને પ્રમાવણ, ૮ આ આઠ આચાર છે નિસ્સક્રિય—નિ શક્તિ જીવનેન્દ્ર પ્રતિપાદિત તત્ત્વોમાં એકદેશ અથવા

નિષ્કાદ્ધક્ષિતં, 'નિસ્સંક્રિય' 'નિક્કલિય' इत्युभयत्रानुस्वारलोपः आर्पत्वात् ।
 निर्विचिकित्सं=विचिकित्सा फलं प्रति संदेहः, किमेतावतोमहतस्तप-संयमाराधन
 क्लेशस्य फलं स्यान्नवा' इति तदभावो निर्विचिकित्सम्, तथा-अमूढदृष्टिः=
 अमूढा-मोहरहिता कुतीर्थिदर्शनं बहुजनमान्यमस्ति, तस्मादस्मद्दर्शनं निन्द्यमिति
 मोहाभावात्, तादृशी दृष्टिः-अनिन्द्य श्रद्धेयमस्मद्दर्शनमिति, बुद्धिरूपा सा च ।
 अयमान्तरश्चतुर्विध आचारः प्रदर्शितः, अथ बाह्यमाचार माह--'उपवृह' इत्यादि ।
 उपवृहस्थिरीकरणे = उपवृह - दर्शनादिगुणवतां प्रगंसनेन तत्तद्गुणवर्धनं,
 स्थिरीकरणं-स्वीकृतधर्मानुष्ठानं प्रति सीदतां स्थैर्यापादनं, तयोर्द्वन्द्वसमासः ।

सर्वदेशसे शंका नहीं करनी शंकितवृत्ति नहीं रखना-इसका नाम
 निःशंकित है १ । (निकांखिय-निष्काक्षितम्) अन्य२ दर्शनोंकी अभिलाषा-
 रूप कांक्षा का त्याग करना निष्कांक्षित है २ । (निव्वितिगिच्छा-निर्वि-
 चिकित्सा) फलके प्रति संदेह करना जैसे यह विचारना कि 'क्या इतनीबड़ी
 भारी तपस्या या संयमकी आराधना करनेरूप क्लेशका फल होगा या नहीं ?
 यह विचिकित्सा है । इस प्रकारकी विचिकित्सा नहीं करना यह
 निर्विचिकित्सा है । ३ (अमूढ दिट्ठी य-अमूढदृष्टिश्च) मोहरहित दृष्टिका
 नाम अमूढ दृष्टि है । 'कुतीर्थिक दर्शन बहुजनों द्वारा मान्य है इसलिये
 हमारा दर्शन निन्द्य है' इसका नाम मूढ दृष्टि है । इस तरहकी दृष्टिका
 अभाव अर्थात् 'हमारा दर्शन अनिन्द्य है अतः वह श्रद्धेय है' ऐसी बुद्धि
 का होना इसका नाम अमूढदृष्टि है ४ । इस प्रकार निःशंकित, निष्कां
 क्षित, निर्विचिकित्सा एवं अमूढदृष्टि, ये चार अन्तरंग आचार हैं ।

સર્વ દેશમાં શંકા ન કરવી શંકિત વૃત્તિ ન રાખવી આનું નામ નિઃશંકિત
 છે ૧ નિક્કલિય-નિષ્કાદ્ધક્ષિત બુદ્ધિ બુદ્ધિ દર્શનોની અભિલાષારૂપ આકાંક્ષાનો
 ત્યાગ કરવો નિષ્કાંક્ષિત છે ૨ નિવ્વિત્તિગિચ્છા-નિર્વિચિકિત્સા રૂળની બાબતમાં
 શંકાશિલ થવું. જેમ એ વિચારવું કે, શું આટલી ભારે તપસ્યા અને સંયમની
 આરાધના કરવારૂપ કાર્યનું ફળ મળશે કે નહીં ? આ વિચિકિત્સા છે આ
 પ્રમાણે વિચિકિત્સા ન કરવી એ નિર્વિચિકિત્સા છે ૩ અમૂઢદિટ્ઠીય-અમૂઢદૃષ્ટિશ્ચ
 મોહ રહિત દૃષ્ટિનું નામ અમૂઢ દૃષ્ટિ છે "કુતિર્થીક દર્શન બહુજનો દ્વારા
 માન્ય છે આ કારણે અમારૂં દર્શન નિંદ્ય છે" આનું નામ મૂઢદૃષ્ટિ છે. આ
 પ્રકારની દૃષ્ટિનો અભાવ અર્થાત "અમારૂં દર્શન અનિંદ્ય છે આથી તે શ્રદ્ધા
 વાળું છે" આવી બુદ્ધિનું થવું તેનું નામ અમૂઢદૃષ્ટિ છે ૪ આ પ્રમાણે
 નિઃશંકિત, નિષ્કાંક્ષિત, નિર્વિચિકિત્સા, અને અમૂઢદૃષ્ટિ, એ ચાર અન્તરંગ

वात्सल्यं-साधर्मिकजनस्य भक्तपानादिना उचित प्रतिपत्तिकरण, सच्च प्रभावना
प्र स्वतीर्थोन्नतिद्वय चेष्टासु प्रवर्तनं, वात्सल्यप्रभावने । अष्ट=अष्ट सत्त्वका एते
दर्शनाचारा भवन्तीति शेष । एतैरष्टमिराचारैः सम्यक्त्व पुष्ट भवति ।

एतच्च ज्ञानाचाराद्युपलक्षणम् । यद्वा-ज्ञानाचार निहाय यद् दर्शनाचारमात्रा-
मिधातं तद् दर्शनाचार एव मोक्षमार्गमूलमिति बोधनार्थम् ॥ ३१ ॥

शेष चार पाद आचार हैं, उनमें (उपबृह-उपपृह) दर्शन आवि गुण
विशिष्टोंकी प्रशंसा करनेसे उन २ गुणोंका बढ़ाना सो उपबृह है ५ ।
(स्तिरीकरणे-स्थिरीकरणम्) स्वीकृत धर्मानुष्ठानके प्रति शिथिल हुए
प्रवृत्तियोंको उसी धर्मानुष्ठानमें पुनः स्थिर करना इसका नाम स्थिरी-
करण है ६ । (वच्छह-वात्सल्यम्) साधर्मिक जनोका भक्तपान आवि
द्वारा उचित आदर सत्कार करना वात्सल्य है ७ । (प्रभावणे-प्रभावना)
जैन धर्मकी उन्नति होनेमें कारणभूत चेष्टाओंमें प्रवृत्ति करना प्रभावना
है ८ । (अष्ट-अष्ट) ये आठ दर्शनके आचार हैं । इनसे सम्यक्त्व पुष्ट
होता है । इन दर्शनके आचारोंके कथनसे ज्ञानाचारोंका भी कथन उप-
लक्षणसे जान लेना चाहिये अथवा सूत्रकारने जो यहाँ ज्ञानके आचार
नहीं कहकर केवल सम्यक्त्वके ही आचारोंका कथन किया है उसका कारण
दर्शनके आचार ही मोक्ष मार्गके मूल कारण हैं इस ध्यानको कहना है ॥ ३१ ॥

आचार छे जीव आर आर आचार छे, जेनाभा उपबृह-उपपृह इत्यादि
शुद्ध विशिष्टोनी प्रशंसा करवाधी ते ते शुद्धने वधारवा ते उपबृह छे ५ पाते
धरकर -स्थिरीकरणम् स्वीकारेवा धम अनुष्ठान तश्च शिथिल जनेव अस्तिरीकरणे
जे धम अनुष्ठानभा इरीधी स्थिर करवा तेनु नाम स्थिरीकरण छे ६
वच्छह-वात्सल्यम् साधर्मिक जनोना भक्तपान आवि द्वारा उचित आदर
सत्कार करवा ते वात्सल्य छे ७ प्रभावण-प्रभावना जैन धमनी उन्नति भवामां
कारणभूत चेष्टाजोभा प्रवृत्ति करवी जे प्रभावना छे ८ आ अष्ट-अष्ट आठ
दर्शनने आचार छे आनाधी सम्यक्त्व पुष्ट साध छे आ दर्शनोना आचार
ज्ञान कथनधी ज्ञानआचारोनु पक्ष कथन उपलक्षणधी बाणी तेनु जेठजे.
अथवा सूत्रकार जहाँ जे ज्ञानोना आचार न कहेवा इत्त सम्यक्त्वना न
आचारोनु कथन करैत छे जेनु कारख इत्यना आचार न भिक्षुभाजभा सुप्र
कारख छे आ पातने जतापवानु छे ॥ ३१ ॥

इत्थं ज्ञानं दर्शनं चेतिद्वयं मोक्षमार्गमुक्त्वा चारित्ररूप मोक्षमार्गं प्रतिबोधयितुं

तद्वेदमाह—

मूलम्—सामांइयत्थं पैढमं, छेदोवद्वावणं भवे विइयं ।

परिहारविसुद्धीयं, सुहुमं तह संपरायं च ॥ ૩૨ ॥

છાયા—સામાયિક મત્ર પ્રથમ, છેદોપસ્થાપનં ભવેદ્ દ્વિતીયમ્ ।

પરિહારવિશુદ્ધિક, સૂક્ષ્મં તથા સપરાયં ચ ॥ ૩૨ ॥

ટીકા—‘ સામાઈય ’ इत्यादि—

अत्र=चारित्रे, प्रथमं सामायिकं=समः=समत्व-समशब्दस्यात्र भाव प्रधान-निर्दिष्टत्वात्, तच्च - समन्वधारूपम् । रागद्वेषरहित-आत्मपरिणामः, सर्वेषु जीवेषु स्वात्मसाम्यभावनरूपः तस्याऽऽयः प्राप्तः समायः प्रवर्तमानशारदचन्द्र-

इस प्रकार दर्शन और ज्ञानको मोक्षमार्गरूप कहकर अब सूत्रकार चारित्ररूप मोक्षमार्ग कहते हैं—‘ सामाइयत्थ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(અત્થ-અત્ર)—યહાં ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગ, સામાયિક (પદમં સામાઈયં-પ્રથમં સામાયિકમ્) પહલા સામાયિક ૧ (વીઈયં છેદોવદ્વાવણં-દ્વિતીયં છેદોપસ્થાપનમ્) દૂસરા છેદોપસ્થાપન ૨ (પરિહાર વિસુદ્ધીયં-પરિહારવિશુદ્ધિકમ્) ત્રીસરા પરિહાર વિશુદ્ધિક, ૩ તથા (સુ હુમ તરં સંપરાયં ચ-સૂક્ષ્મ તથા સંપરાયં ચ) ચૌથા સૂક્ષ્મસાંપરાય ૪ ઇસ પ્રકાર ચાર ભેદ-વોલા હૈ । સમ શબ્દકા અર્થસમતા હૈ । સમતા સમત્વ-ભાવરૂપ હોતી હૈ । ક્યૉંકિ સમ શબ્દ યહાં ભાવ પ્રધાન રૂપસે નિર્દિષ્ટ હુઆ હૈ । રાગદ્વેષ રહિત આત્માકા પરિણામ કહો યા સમસ્ત જીવોમ્નેં અપની આત્માકી સમાન ભાવના કહો, યે સમ શબ્દકે હી પર્યાયવાચી શબ્દ હૈ । ઇસ

આ પ્રમાણે દર્શન અને જ્ઞાનને મોક્ષમાર્ગ રૂપ કહીને હવે સૂત્રકાર ચારિત્રરૂપ મોક્ષ માર્ગ બતાવે છે —“ સામાઈયત્થ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—અત્થ-અત્ર અહી ચારિત્રરૂપ મોક્ષ માર્ગ પદમં સામાઈયં-પ્રથમં સામાયિકમ્ પહેલુ સામાયિક, ૧ વિઈયં છેદોવદ્વાવણ-દ્વિતીયં છેદોપસ્થાપનમ્ છેદોપ-સ્થાપન, ૨ પરિહારવિસુદ્ધિયં-પરિહારવિશુદ્ધિકમ્ પરિહાર વિશુદ્ધિક, ૩ તથા સુહુમ તહ સંપરાયં ચ-સૂક્ષ્મ તથા સંપરાયં ચ એથુ સૂક્ષ્મ સાંપરાય ભેદવાળા છે સમ શબ્દનો અર્થ સમતા છે સમતા સમત્વ ભાવરૂપ હોય છે કેમકે, સમ શબ્દ અહી ભાવ પ્રધાન રૂપથી નિર્દિષ્ટ થયેલ છે રાગદ્વેષ રહિત આત્માનુ પરિણામ કહો કે, સઘળા જીવોમાં પોતાના આત્માની સમતાના કહો, એ સમ શબ્દના બે પર્યાય વાચી શબ્દ છે એ સમનો આય-લાભ એ છે સમાય વૃદ્ધિ પામેલા શરદ પૂર્ણિમાના

કલાવત્ પ્રતિષ્ઠાવિલક્ષણજ્ઞાનાદિકામૃ, સ મયોજનમસ્ય સામાયિકમ્, સર્વસાધ્ય યોગપરિત્યાગ, इदं द्विधा - इत्वर, यावत्કथિક च । तत्रेत्वर-भरतैरावतयोः प्रथमचरमतीर्थैकर तीर्थयोरुपस्थापनायां, तत्र-हि छेदोपस्थापनीयचारिभ्रमावेन सामायिकव्यपदेशाभावात् । यावत्कथिकं च-तयोरेव मध्यमतीर्थैकर तीर्थेषु महा विदेहेषु चोपस्थापनाया अभावेन तद्व्यपदेशस्य यावज्जीवमपि समशत् ।

તથા-છેદોપસ્થાપન-છેદ -સાતિચારસ્ય-સાધોનિરતિચારસ્ય વા શિષ્યસ્ય ગચ્છાન્તરીયસ્ય વા તીર્થાન્તરસમ્બંધિનો વા તીર્થાન્તર પ્રતિપદ્યમાનસ્ય પૂર્વપર્ણય વ્યવચ્છેદ રૂપ તેન યુક્તા ઉપસ્થાપના મહાવ્રતારોપણા યત્ર ત-છેદોપસ્થાપનં દ્વિતીય મંવેત્ ।

સમકા આય-લાભ યહ હૈ સમાય । પ્રવર્ધમાન જારદ્વન્દ્વ કલાકી તરહ પ્રતિષ્ઠાવિલક્ષણ જ્ઞાનાદિકોંકા લાભ હી સમાય હૈ । યહ સમાય જિમકા પ્રયોજન હૈ વહ સામાયિક હૈ । 'નિષ્કર્પાર્થ' હસકા યહી હૈ કિ સર્વસાધ્ય યોગોંકા પરિત્યાગ કરના યહી સામાયિક હૈ । યહ સામાયિક હત્વર ઔર યાવત્કથિકે મેવસે દો પ્રકારકા હૈ-સામાયિકકા પ્રથમ મેવ ભરત ઔર યેરવત ક્ષેત્ર મેં પ્રથમ તીર્થકર ઔર ચરમ તીર્થકરકે તીર્થકાલ મેં હોતા હૈ, ક્યોં કિ વહાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રકે સદ્ભાવ હોનેસે 'સામાયિક' હસ પ્રકારકા વ્યવદેશ નહીં હોતા-હૈ । યાવત્કથિક જો સામાયિકકા દુસરા મેવ હૈ વહ કોય યાઈસ તીર્થ-કરોંકે તીર્થકાલમેં વય મહાવિદેહોમેં છેદોપસ્થાપનાકા અભાવ હોનેસે 'સામાયિક' હસ તરહકા વ્યવદેશ સમ્પૂર્ણ જીવન તક ખી હોતા હૈ । સાતિચાર સાધુકી અથવા નિરતિચાર શિષ્યકી, યા ગચ્છાન્તરમેં રહનેવાલે શિષ્યકી, અથવા તીર્થાન્તર સંબંધી શિષ્યકી, અથવા તીર્થાન્તરકો સ્વીકાર કરમેવાલે શિષ્યકી પૂર્યવીક્ષા પર્ણાયાકા છેદકર ફિર નવે સિરેસે

અદ્વની કળાની માફક પ્રતિષ્ઠાવિલક્ષણ જ્ઞાનાદિકોનો લાભ જ સમાય છે આ સમાય જેનું પ્રયોજન છે તે સામાયિક છે નિષ્કર્પાર્થ જ્ઞાનો જે છે કે, સર્વ સાધ્યયોજનો પરિત્યાગ કરવો જે જ સામાયિક છે આ સામાયિક હત્વર અને યાવત્કથિકના ભેદથી બે પ્રકાર છે સામાયિકને પ્રથમ ભેદ ભરત અને ઔર વત ક્ષેત્રમાં પ્રથમ તીર્થકર અને ચરમ તીર્થકરના તીર્થ કાળમાં યાવ છે કેમકે આ છેદોપસ્થાપનિય ચારિત્રનો સદ્ભાવ હોવાથી "સામાયિક" આ પ્રકારનો વ્યવદેશ થતો નથી યાવત્કથિક જે સામાયિકનો બીજો ભેદ છે તે જાણીના બાવીસ તીર્થકરના તીર્થકાળમાં અને મહા વિદેહોમાં છેદોપસ્થાપનાનો અભાવ હોવાથી 'સામાયિક' આ પ્રમાણેનો વ્યવદેશ સમ્પૂર્ણ જીવન સુધી વય માય છે સાતિચાર સાધુની અથવા નિરતિચાર શિષ્યની, અથવા અથાન્તરમાં રહેવાવાળા શિષ્યની અથવા તીર્થો પર સબંધી શિષ્યની, અથવા તીર્થો

તથા-પરિહારવિશુદ્ધિકં=પરિહરણ-પરિહારસ્તપોવિશેષઃ, તેન કર્મનિર્જરા રૂપા વિશુદ્ધિર્યસ્મિન્ચારિત્રે તત્ પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્રમ્ ।

• એવં ચ તત્સ્વરૂપમ્-નવ મુનયઃ સ્વગચ્છતો નિર્ગત્ય તીર્થંકરસમીપે પૂર્વ પરિહાર વિશુદ્ધિક પ્રતિપન્નસ્ય સંયતસ્યવા કેવલિનોવા પાર્શ્વે દ્વં પ્રતિપદ્યન્તે। તેષ્વેકો ભવતિ, ચત્વારસ્તપઃ કુર્વન્તિ, ચત્વારસ્તુ તદ્વૈયાવૃત્યમ્ । તપશ્ચ તેષાં ગ્રીષ્મકાલે જઘન્ય-મધ્યમો-ત્કૃષ્ટં ચતુર્થ-પષ્ઠા-ષ્ટમરૂપં, શીતકાલેતુ પષ્ઠાષ્ટમદશમરૂપં, વર્ષાકાલે ચાષ્ટમદશમદ્વાદશરૂપ ભવતિ । તે ચ પારણકેષુ વાચકો વૈયાવૃત્યકરાશ્ચ નિત્ય-

મહાવ્રતોંકી આરોપણ કરના ઇસકા નામ છેદોપસ્થાપના ચારિત્ર હૈ । ઇસ તરહ યહ નિરતિચાર ઔર સાતિચાર છેદોપસ્થાપન ચારિત્ર હૈ ।

તપોવિશેષકા નામ પરિહાર હૈ । ઇસ પરિહારરૂપ તપસ્યા વિશેષકે દ્વારાં કર્મોંકી નિર્જારૂપ વિશુદ્ધિ જિસ ચારિત્રમેં હોતી હૈ વહ પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર હૈ । ઇસકા સ્વરૂપ ઇસ પ્રકાર હૈ—નૌ ૯ મુનિજન અપને ગચ્છસે નિકલકર જિસને તીર્થંકરકે પાદમૂલમેં પહિલે ઇસ પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્રકી આરાધના કી હો, એસે સંયતકે પાસ અથવા કેવલી-પ્રભુકે પાસ જાકર ઇસ ચારિત્રરૂપ તપસ્યાકા અનુષ્ઠાન કરતે હૈં ઇસકી વિધિ ઇસ તરહ હૈ—ઇન નૌ ૯ મેં સે ચાર તપસ્યા કરતે હૈં એક ઇનમેં વાચક હોતા હૈ તથા અન્ય ચાર ઇનકી વૈયાવૃત્તિ કરતે હૈં । ગ્રીષ્મકાલ મેં જઘન્ય, મધ્યમ એવં ઉત્કૃષ્ટ રૂપસે ઇનકી તપસ્યા ચતુર્થ, પષ્ઠ, એવં અષ્ટમરૂપ હોતી હૈ । શીતકાલમેં ષષ્ઠ, અષ્ટમ, એવં દશમરૂપ હોતી હૈ,

તરનો સ્વીકાર કરવાવાળા શિષ્યની, પૂર્વ દીક્ષા પચોયને છેદીને પછી નવેસરથી મહાવ્રતોનુ આરોપણ કરવુ તેનુ નામ છેદોપસ્થાપના ચારિત્ર છે આ રીતે આ નિરતિચાર અને સાતિચાર છેદોપસ્થાપન ચારિત્ર છે તપો વિશેષનુ નામ પરિહાર છે. આ પરિહાર રૂપ તપસ્યા વિશેષ દ્વારા કર્મોંની નિર્જારૂપ વિશુદ્ધિ જે ચારિત્રમા હોય છે તે પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્ર છે. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રકારનુ છે—નવ મુનિજન પોતાના ગચ્છથી નીકળીને જેમણે તીર્થંકરના પાદમૂળમા પહેલા આ પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્રની આરાધના કરેલ હોય એવા સંયતની પાસે અથવા કેવળી પ્રભુની પાસે જઈને આ ચારિત્રરૂપ તપસ્યાનુ અનુષ્ઠાન કરે છે એની વિધિ આ પ્રમાણે છે—આ નવમાથી ચાર તપસ્યા કરે છે, એક એમનામા વાચક હોય છે તથા બીજા ચાર તેમની વૈયાવૃત્તિ કરે છે. ગ્રીષ્મકાળમા જઘન્ય, મધ્યમ, અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી તેમની તપસ્યા ચતુર્થ, ષષ્ઠ, અને અષ્ટમ રૂપ હોય છે શીત કાળમા ષષ્ઠ, અષ્ટમ, અને દશમરૂપ હોય છે. તથા વર્ષા કાળમા અષ્ટમ, દશમ અને દ્વાદશરૂપ હોય છે.

માંચામ્લ કુર્વન્તિ । પળ્માસાવિક્રમે તુ તપશ્ચર્યાકારકા વૈયાહૃત્યર્થ, વૈયાહૃત્યકરામ તપઃ
મતિપદ્યન્તે । તેપામપિ પળ્માસાત્પયે તમખ્યાદ્કોવાચકસ્વ મતિપદ્યતે, પૂર્વવાચકસ્તપઃ
કરોતિ, અયે તુ સપ્ત વૈયાહૃત્ય કુર્વન્તિ । અષ્ટાદશસુ માસેષુ વ્યતીતેષુ કત્વસમાપ્તૌ
તે પુનસ્તદેવ તપો જિનકત્વ વા ગચ્છં માઝ્મ્યુપગચ્છન્તિ, તેર્વા યચ્ચારિત્રં તત્ત પરિ
હારવિશુદ્ધિકમિતિ । इदं च भरतैरावतयोरेव प्रथमान्तिमतीर्यकृतीर्ये स्थाश्रान्य
त्रेति श्रोत्र्यम् । तथा-सूक्ष्मसंपराय=सूक्ष्म-किष्टीकरणात्, संपरायः-लोमाख्यः

તથા ચર્વાકાલમે અષ્ટમ, વશમ એવં માવશારુપ્ત હોતી હૈ । પારણાકે સમય
યે વાચક એવં વૈયાહૃત્ય કરનેવાલે સાધુ નિત્ય માંચામ્લ-આયંચિલ-કરતેહૈ ।
इस तरह छह माहका समय व्यतीत जब हो जाता है तब तपश्चर्याकारक
साधु वैयाहृत्य करने लगते हैं और जो पहिले वैयाहृत्य करते थे वे
तपस्या करनेमें लग जाते हैं । इस तरह करते २ जब छह मासका समय
व्यतीत हो जाता है तो उनके बीचमें से एक वाचक हो जाता है और
पूर्ववाचक तपस्यामें निरत हो जाता है । अन्य सात साधु उनकी वैया
हृत्य करने लगते हैं । इस प्रकार करते २ जब अठारह मास व्यतीत
हो जाते हैं तब कतवकी समाप्ति होने पर वे साधु या तो फिर इसी
तपकी आराधना करनेमें लग जाते हैं या जिनकतवको धारण कर छेते
हैं । नहीं तो अपने गच्छमें समिलित हो जाते हैं । इस तरहका इन
तपस्वियोंका जो यह चारित्र है उसका नाम परिहार विशुद्धिक चारित्र
है । यह चारित्र भरतक्षेत्र एवं परवत क्षेत्रमें ही प्रथम एवं अन्तिम तीर्थ-
करके तीर्थमें पालित होता है अन्यत्र नहीं । जिस चारित्रमें लोम कपाय

પારણાના સમયે એ વાચક અને વૈયાહૃત્ય કરવાવાળા સાધુ નિત્ય આયંચિલ
કરે છે આ પ્રમાણે ૭ મહિનાનો સમય ન્યારે વિતી જાય છે ત્યારે તપસ્યા
કરનાર સાધુ વૈયાહૃત્ય કરવા લાગે છે અને પહેલાં એ વૈયાહૃત્ય કરનાર સાધુ
હતા તે તપસ્યા કરવા લાગી જાય છે આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં ન્યારે ૭
મહિના વીતી જાય છે ત્યારે એમની વચમાંથી એક વાચક બની જાય છે
અને પહેલાના વાચક તપસ્યામાં નિરત બની જાય છે અને બીજા સાધુ એની
વૈયાહૃત્ય કરવા લાગી જાય છે આ પ્રમાણે ન્યારે અઠાર મહિના વીતી જાય
છે ત્યારે કશની સમાપ્તિ થતાં તે સાધુ કાં તો ફરીથી એ તપની આરાધના
કરવામાં લાગી જાય છે અથવા છત્રકથને ધારણ કરી લે છે અથવા તો પોતાના
ગચ્છમાં જઈને જગી જાય છે આ રીતનું એ તપસ્વીઓનું એ ચારિત્ર છે તેનું
નામ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર છે આ ચારિત્ર ભરતક્ષેત્ર અને ભૈરવત ક્ષેત્રમાં જ
પ્રથમ અને અંતિમ તીર્થ કરના તીર્થમાં જગાય છે અન્યત્ર નહીં એ ચારિત્રમાં

કષાયો યસ્મિન્સ્તત્ સૂક્ષ્મસંપરાયમ્ । અત્ર છન્દોમજ્જનિવારણાર્થં પદમધ્યેऽપિ ‘તહ’
 હિતિ પદં નિક્ષિપ્તમ્ । इदं च क्षपकश्रेण्युपशमश्रेण्योर्लोभाणु वेदनसमये स्यात्, अस्या
 गाथाया अनन्तरगाथया सह सम्बन्धः ॥ ३२ ॥

યથાહ્યાતચારિત્રં કષાયવર્જિતસ્ય ભવતીત્યાહ—

મૂલમ્—અકસાય મહવર્ણાયં, છઠ્ઠમત્થસ્સ જિણસ્સ વા ।

एयं चयरित्तरं, चारित्तं होइं आहियं ॥ ३३ ॥

છાયા—અકષાયમ્ યથાહ્યાતં, છદ્વસ્થસ્ય જિનસ્ય વા ।

एतत् चयरित्तरं, चारित्रं भवति आह्यातम् ॥ ३३ ॥

ટીકા—‘અકસાયમ્’ ઇત્યાદિ ।

તથા—અકષાયં=ક્ષપિતોપશમિતકષાયાવસ્થાયાં સમુત્પન્નત્વાદવિગ્રમાનકષાય,
 તત્ર કષાયકાર્યાભાવાદિતિભાવઃ । યથાહ્યાતમ્=જિનોક્તસ્વરૂપમનતિકાન્તમ્,
 અકષાયમિતિ યથાહ્યાતસ્ય વિશેષણમ્ । इदं छद्वस्थस्योपशान्त-क्षीणमोहाख्य
 गुणस्थानद्वयवर्तिनो, जिनस्य वा केवलिनः सयोग्ययोगिगुणस्थानद्वयस्थायिनो

સૂક્ષ્મ હો જાતા હૈ ઉસકા નામ સૂક્ષ્મસાંપરાય ચારિત્ર હૈ । यह चारित्र
 उपशमश्रेणी एवं क्षपकश्रेणीमें लोभाणुवेदनके समयमें होता है ॥ ३२ ॥

યથાહ્યાતચારિત્ર કષાયવર્જિતકો હોતા હૈ સો કહતે હૈ—

‘અકસાય૦’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(અહવર્ણાયં અકસાયં-યથાહ્યાતમ્ અકષાયમ્) યથાહ્યાત-
 ચારિત્ર કષાયકી ક્ષપિત ઔર ઉપશમિત અવસ્થામૈં હોનેકે કારણસે અકષાય
 સ્વરૂપ કહા ગયા હૈ । इस चारित्रमें कषायजन्य कोई भी कार्य नहीं
 होता है । यह चारित्र (छठमत्थस्स वा जिणस्स-जद्वस्थस्य वा जिनस्य)
 छद्वस्थ-उपशान्तमोह, क्षीणमोह इन ग्यारहवें और बारहवें गुणस्थान

લોભકષાય સૂક્ષ્મ બની બાય છે તેનું નામ સૂક્ષ્મ સાંપરાય ચારિત્ર છે. આ ચારિત્ર
 ઉપશમ શ્રેણી અને ક્ષપકશ્રેણીમાં લોભાણુ વેદનના સમયમાં થાય છે. ॥ ૩૨ ॥

યથાહ્યાત ચારિત્ર કષાય વર્જિત થાય છે તેને કહે છે—“અકસાય” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—અહવર્ણાયં અકસાયં-યથાહ્યાતમ્ અકષાયમ્ યથાહ્યાત-ચારિત્ર

કષાયના ક્ષપિત અને ઉપશમિત અવસ્થામાં થવાના કારણથી અકષાય સ્વરૂપ
 કહેવામાં આવેલ છે. આ ચારિત્રમાં કષાયજન્ય કોઈ પણ કાર્ય થતું નથી.
 આ ચારિત્ર છઠમત્થસ્સ વા જિણસ્સ-છદ્વસ્થસ્ય વા જિનસ્ય છદ્વસ્થ ઉપશાન્ત મોહ,
 ક્ષિણ મોહ, એવા અગ્યારમાં અને બારમાં ગુણસ્થાન વર્તી છેવેને, તથા
 સયોગ કેવળી અને

મવતીતિ શ્રુત્વઃ । એતત્=અનન્તરોક્ત, સામાપિકાવિપ્રત્યવિધમ્, અપરિક્તકર=વપાત્=કર્મણારાણઃ, રિક્ત-શુન્યઃ અપરિક્તસ્ત કરોતીત્યેવ શ્રીલં અપરિક્તકરં, આત્માનં કર્મ સમૂહેભ્યઃ પૃથક્ કર્તું શ્રીલં યસ્ય તદિત્યર્થઃ । યદ્વા-અયસ્ય રાણેઃ પ્રસ્તાવાત્ કર્મણાં, રિક્ત-ચિરેકોઽમાયમ્ ઇતિ યાવત્, તત્ કરોતીત્યેવંશ્રીલં, ચારિત્રમ્ આલ્ખ્યાતં તીર્થ કરણગણધરૈઃ કથિતમ્ મવતિ ।

નતુ ચારિત્રેણાસ્રયનિરોધરૂપઃ સવરો જાયતે, વક્ષ્યતિ—

ચારિત્રેણ નિગિહ્યાહ, તત્તેણ પરિમુગ્ધાહ' ઇતિ કથં ન તેનાસ્ય વિરોધઃ ? ઇતિ ચેત્, ઉચ્યતે-તપસોઽપિ તત્તત્તચારિત્રાન્તર્ગતજ્ઞવાદ્ વિરોધો નાસ્તીતિ ॥૩૬॥

સમતિ તપસ્યતુર્થં કારણમાહ—

મૂલમ્-તૈવો યં દુઃખિહો બુદ્ધો, વાહિરેભ્મંતરો તદ્વાં ।

વાહિરો હંબિહો બુદ્ધો, પર્વમભ્મંતરો તૈવો ॥૩૭॥

ચત્વીં જીર્ણોક્તિ, તથા સયોગ કેવલી એવં અયોગ કેવલી, હનકે હોતા હૈ । (એવં-એતત્) યદ્વા પાંચો પ્રકારકા (ચારિત્ર-ચારિત્રમ્) ચારિત્ર (અપરિક્તકર-અપરિક્તકરમ્) અય કર્મરાણિસે રિક્ત કરનેકે સ્વમાયલા હૈ અર્થાત્-આત્માકો કર્મસમૂહસે પૃથક્ કરનેકે સ્વમાયલા હૈ અથવા કર્મોંકી રાશિકા અમાય કરનેલા હૈ એસા (આહિયં હોહ-આલ્ખ્યાતં મવતિ) તીર્થકર એવં ગણધર દેવોંને કહા હૈ ।

શુકા—“ ચરિત્રેણ નિગિહ્યાહ તત્તેણ પરિમુગ્ધાહ ” હસ વાક્યાનુસાર ચારિત્રસે તો સવર હોતા હૈ મોક્ષ નહીં ફિર યદ્વાં ઉસકો ‘અપરિક્તકર’ કૈસે કહા હૈ । અપરિક્તકરતો તપ હોતા હૈ સો એસી આશ્ચર્યા કરના ઠીક નહીં હૈ કારણ કિ તપ મી ચારિત્રકે હી અન્તર્ગત હૈ । અતઃ તપ ઓર ચારિત્રમેં ધાત્મધિક મેદ નહીં હોનેસે કોઈ વિરોધ નહીં માનના ચાહિયે ॥૩૬॥

ચારિત્ર-ચારિત્રમ્ ચારિત્ર અપરિક્તકર-અપરિક્તકરમ્ અય કર્મ રાશીથી રિક્ત કરવાના સ્વભાવવાળું છે અથવા ક્રોધોની રાશિનો અભાવ કરવાવાળું છે આહિયં હોહ-આલ્ખ્યાતં મવતિ એવું તીર્થ કર અને અણધર દેવોંએ કહેલું છે ।

શ. ૩૬—“ ચરિત્રેણ નિગિહ્યાહ તત્તેણ પરિમુગ્ધાહ ” આ વાક્યાનુસાર ચારિત્રથી તો સવર થાય છે, મોક્ષ નહીં તો પછી અતી તેને “ અપરિક્તકર ” કહી રીતે કહેવામાં આવેલ છે, અપરિક્તકર તો તપ હોય છે, તો આથી શ. ૩૬ કરવી ઠીક નથી. કારણ કે, તપ પશુ ચરિત્રનાજ અતગત છે આથી તપ અને ચારિત્રમાં વાસ્તવિક એક નહીં હોવાથી કેઈ વિરોધ ન માનવો એઈએ ॥ ૩૬ ॥

છાયા—તપશ્ચ દ્વિવિધમુક્તં, વાહ્યમાભ્યન્તરં તથા ।

વાહ્યં પદ્ધિવિધમુક્તં, એવમાભ્યન્તરં તપઃ ॥૩૪॥

ટીકા—‘તવો ય ’ ઇત્યાદિ—

તપશ્ચ દ્વિવિધં=દ્વિપ્રકારકમ્, ઉક્તમ્=કથિતમ્, કોડસૌ પ્રકારઃ? ઇત્યાશન્ક્યમાહ—‘વાહિરબ્ધંતરો તદ્વા ’ ઇતિ । વાહ્યમ્, તથા આભ્યન્તરં ચ । તત્ર વાહ્યં પદ્ધિવિધં=પદ્ધ પ્રકારકમ્ ઉક્તમ્, આભ્યન્તરં તપઃ - એવમ્=અને નૈવપ્રકારેણ વર્તતે । આભ્યન્તરમપિ તપઃ પદ્ધપ્રકારકમેવેત્યર્થઃ । અસ્ય સવિસ્તર વર્ણનં ત્રિંશત્તમે તપો-માર્ગનામકેઽધ્યયને કરિષ્યતે ॥૩૪॥

જ્ઞાનાદીનાં ફલમાહ—

મૂલમ્—નાળેણ જાળઈ ભાવે, દંસણેણ ચં સંદહે ।

ચરિત્તેણ નિગિળ્હાઈ, તવેણ પરિસુંઝાઈ ॥૩૫॥

અથ ચૌથે કારણ તપકો કહતે હૈ—‘તવો ય ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(વાહિર તદ્વા અબ્ધંતરો—વાહ્યં તથા આભ્યન્તરમ્) વાહ્ય ઔર આભ્યન્તરકે ભેદસે(તવો ય દુવિહો વુત્તો—તપશ્ચ દ્વિવિધં પ્રોક્તમ્)તપ દો પ્રકારકા કહાગયા હૈ । (વાહિરો છવ્વિહો વુત્તો—વાહ્યં પદ્ધિવિધમ્ ઉક્તમ્) વાહ્ય તપ છહ પ્રકાર તથા (એવમબ્ધંતરો તવો—એવમાભ્યન્તરં તપઃ) આભ્યન્તર તપમી છહ પ્રકાર, ઇસ પ્રકાર યહ તપ બારહ પ્રકારકા જાનના ચાહિયે । ઇન બારહ પ્રકારકે તપોકા વિસ્તૃત વર્ણન તપોમાર્ગ નામકે ત્રીસવે અધ્યયનમેં કિયા જાયગા ॥ ૩૪ ॥

હવે ચોથુ કારણ તપને કહે છે—“તવોય” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—વાહિર તદ્વા અબ્ધંતરો—વાહ્ય તથા અભ્યન્તરમ્, વાહ્ય અને અભ્યંતરના ભેદથી તવો ય દુવિહો વુત્તો—તપશ્ચ દ્વિવિધં પ્રોક્તમ્ તપ બે પ્રકારનાં કહેવામાં આવેલ છે વાહિરો છવ્વિહો વુત્તો—વાહ્યં પદ્ધિવિધં ઉક્તમ્ વાહ્ય તપ છ પ્રકારના છે તથા એવમબ્ધંતરો તવો—એવમાભ્યન્તર તપઃ અભ્યંતર તપ છ પ્રકારનાં છે આ પ્રમાણે આ તપને બાર પ્રકારના બાણુવાં બેઠયે આ બાર પ્રકારનાં તપોનું વિસ્તૃત વર્ણન તપોમાર્ગ નામના ત્રીસમાં અધ્યયનમાં કરવામાં આવશે. ॥૩૪॥

છાય—જ્ઞાનેન જ્ઞાનાતિ માવાન્, દર્શનેન ચ શ્રદ્ધતે ।

ચારિત્રેણ નિગૂઢાતિ, તપસા પરિશુદ્ધયતિ ॥૩૫॥

ટીકા—‘નાળેણ’ ઇત્યાદિ—

આત્મા-જ્ઞાનેન=સમ્યગ્ જ્ઞાનેન મત્યાદિના, માવાન્=ઝીષાદિપદાર્થાન્ જ્ઞાનાતિ ।
દર્શનેન=સમ્યક્ત્વેન ચ માવાન્ શ્રદ્ધતે, ચારિત્રેણ નિગૂઢાતિ=માસ્રવનિરોધરૂપ
સંચર કરોતિ તથા તપસા પરિશુદ્ધયતિ=કર્મરમોડપનયનેન શુદ્ધો મવતિ । ઠક્કદિ-

‘સંજમણે અઝ્જો અળખ્હવફલે તવે વોદામફલે’ ઇતિ । (મગ સ ૨૩ ૫)

છાયા-‘સયમોડનાસ્રવફલ, તપો વ્યવદાનફલમ્’ ઇતિ । સંયમઃ=ચારિત્રમ્
અનાસ્રવફલઃ, અનાસ્રવ-પ્રાસ્રવામાવરૂપ સંચર ફલ યસ્ય સ તથા, મવતિ ।
તપઃ-અનશનાદિદ્વાદશવિધે, વ્યવદાનફલ=વ્યવદાન-કર્મનિર્જરાયા શુદ્ધિર્વા ફલં
યસ્ય તત્તથા મવતિ ॥૩૫॥

અય સૂત્રકાર જ્ઞાનાવિકોકે ફલકો કહતે હૈ—‘નાળેણ’ ઇત્યાદિ ।

અન્યપાર્થ—આત્મા (નાળેણ જાણઈ-જ્ઞાનેન જાનાતિ) મતિજ્ઞાનાદિક
રૂપ સમ્યગ્જ્ઞાનસે ઝીષાદિક પદાર્થોંકો જ્ઞાનતા હૈ તથા (દંસળેણ સદ્દે-
દર્શનેન શ્રદ્ધતે) દર્શનસે પદાર્થોંકા શ્રદ્ધાન કરતા હૈ । (ચરિત્રેણ નિગૂઢાઈ-
ચારિત્રેણ નિગૂઢાતિ) ચારિત્રસે આસ્રવકા નિરોધરૂપ સંચર કરતા હૈ ।
તથા (તવેણ પરિશુદ્ધઈ-તપસા પરિશુદ્ધયતિ) તપસે કર્મરજકા અપનયન
કરતે હુપ શુદ્ધ હોતા હૈ । યહી યાત મગધતી સૂત્ર શતક દૂસરે વહેશ
પાંચવેમેં હસી તરહ કહી ગઈ હૈ કિ “સંજમે ણ અઝ્જો । અળખ્હફલે
તવે વોદામફલે” અર્થાત્ સયમ-ચારિત્ર-અનાસ્રવ રૂપ સંચર ફલવાલા
હોતા હૈ તથા અનશન આદિ ચારહ પ્રકારકા તપ વ્યવદાન-કર્મનિર્જરા
અથવા કર્મનિર્જરાસે જાયમાન શુદ્ધિફલવાલા હોતા હૈ ॥ ૩૫ ॥

હવે સૂત્રકાર જ્ઞાનાવિકોકા જ્ઞાને બધાવે છે—‘નાળેણ’ ઇત્યાદિ.

એ વપાથ—આત્મા નાળેણ જાણઈ-જ્ઞાનેન જાનાતિ મતિજ્ઞાનાદિક રૂપ
સમ્યગ્ જ્ઞાનથી છવાદિક પદાર્થોંને બધાનું તે છે તથા દંસળેણ સદ્દે-દર્શનેન
શ્રદ્ધતે દર્શનથી પદાર્થોંનું શ્રદ્ધાન કરે છે ચારિત્રેણ નિગૂઢાઈ-ચારિત્રેણ નિગૂઢાતિ
ચરિત્રથી આસ્રવના નિરોધરૂપ સંચર કરે છે તથા તવેણ પરિશુદ્ધઈ-તપસા
પરિશુદ્ધયતિ તપથી ક્રમ રજનું અપનયન કરીને શુદ્ધ થાય છે આજ વાત
અનવતિસૂત્ર શનક બીજા ઉદેશ પાંચમાર્થ આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે
કે “સંજમે ણ અઝ્જો અળખ્હફલે તવે વોદામફલે” અર્થાત્-સયમ, ચારિત્ર,
અનાસ્રવરૂપ સંચર જ્ઞાનવાળા દેહ છે તથા અનશન આદિ ચાર પ્રકારનું તપ
વ્યવદાન-કર્મનિર્જરા અથવા કર્મનિર્જરાથી અપમાન શુદ્ધિજ્ઞાનવાળા દેહ છે ૩૫

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રતપોરૂપસ્ય માર્ગસ્ય ફલં મોક્ષ ઇત્યુક્તં, સંપતિ મોક્ષફલભૂતાં
ગતિમાહ—

મૂલમ્—સ્વચિત્તા પુઞ્વર્કમાઈ, સંજમેણ તવેણ ચ ।

સવ્વદુક્ખપ્પહીણદ્વા, પર્કમંતિ મહેસિણો, તિંવેમિ' ॥૩૬॥

॥ મુક્તમગ્ગગર્હયં સમત્તં ॥ ૨ ॥

છાયા—ક્ષપયિત્વા પૂર્વકર્માણિ, સંયમેન તપસા ચ ।

સર્વદુઃસ્વપ્રહીણાર્થાઃ પ્રક્રામન્તિ મહર્ષઃ, ઇતિ બ્રવીમિ ॥ ૩૬ ॥

ટીકા—‘સ્વચિત્તા’ ઇત્યાદિ—

સર્વદુઃસ્વપ્રહીણાર્થાઃ=પ્રહીણાનિ સર્વદુઃસ્વાનિ યસ્મિન્સ્તત્ સર્વદુઃસ્વપ્રહીણમ્ યદ્વા
સર્વદુઃસ્વાનાં પ્રહીણં=પ્રહાણિ યસ્મિન્સ્તત્ સર્વદુઃસ્વપ્રહીણં સિદ્ધિક્ષેત્રં, તદેવ અર્થઃ
પ્રયોજનમ્ અપીઠ યેષાં તે તથાવિધઃ, યદ્વા-સર્વદુઃસ્વાનાં પ્રહીણં-પ્રહાણિઃ સર્વદુઃસ્વ-
પ્રહીણં, તદેવ અર્થઃ પ્રયોજનમ્ અપીઠં યેષાં તે તથાવિધાઃ, મહર્ષયઃ=મહામુનયઃ,
સંયમેન=સમ્યક્ સાવધયોગેભ્ય ઉપરમણં સંયમશ્ચારિત્રં તેન, તપસા=અનશનાદિદ્વા-
દશબ્રિધેન ચ પૂર્વકર્માણિ=પૂર્વોપાર્જિતાનિ જ્ઞાનાવરણીયાદીનિ કર્માણિ, ક્ષપયિત્વા=

દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર એવં તપરૂપ માર્ગકા ફલ મોક્ષ હૈ એસા કહકર
અવ મૂત્રકાર મોક્ષફલ ભૂત ગતિકો કહતે હૈ—‘સ્વચિત્તા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(સવ્વદુક્ખપ્પહીણદ્વા-સર્વદુઃસ્વપ્રહીણાર્થાઃ) સમસ્ત પ્રકાર
કે દુઃસ્વોસે પ્રહીણ જો સિદ્ધિ રૂપ ક્ષેત્ર હૈ વહી હૈ પ્રયોજનરૂપ અર્થ
જિન્હોંકા એસે(મહસ્સિણો-મહર્ષયઃ) મહામુનિજન(સંજમેણ તવેણ ચ-સંયમે
ન તપસા ચ) સમસ્ત સાવધયોગોસે વિરમણરૂપ સંયમસે એવં અનશના-
દિક રૂપ વારહ પ્રકારકે તપસે (પુઞ્વર્કમાઈ-પૂર્વકર્માણિ) પૂર્વ કર્મોં કો-
પૂર્વોપાર્જિત જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોં કા (સ્વચિત્તા-ક્ષપયિત્વા) ક્ષય કરકે

દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપરૂપ માર્ગનું ફળ મોક્ષ છે, કહીને હવે
મૂત્રકાર મોક્ષફળરૂપ ગતિને કહે છે —“સ્વચિત્તા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સવ્વદુક્ખપ્પહીણદ્વા - સર્વદુઃસ્વપ્રહીણાર્થાઃ સઘળા પ્રકારના
હાનિકારી પ્રહીણ જે નિધિરૂપ ક્ષેત્ર છે તેજ છે પ્રયોજનરૂપ અર્થ જેને એવા
મહેસિણો-મહર્ષય મહામુનિ જન સઘળા સાવધ યોગોથી વિરમણરૂપ સયમથી
અને અનશનાદિક રૂપ બાર પ્રકારના તપથી પુઞ્વર્કમાઈ-પૂર્વકર્માણિ પૂર્વ કાર્યોને

ધર્યં નીત્વા, પ્રકામન્તિ-સિદ્ધિ પ્રતિ પ્રકર્ષેણ ગચ્છન્તિ, ન તતઃ પુનર્નિર્વર્તન્ત
 इत्यर्थः । इति व्रवीमि=अस्य व्याख्या पूर्ववत् ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पद्मदक्षमापाकभित्त-कलि-
 तकलापालापक-प्रविश्रुतगणपदनैकग्रन्थनिर्मापक-बादिमानमर्दक-भीष्माह
 उप्रपत्ति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-“ जैनशास्त्राचार्य ”-पदभूषित-
 कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मविचार
 -पूज्यभीषासीलालप्रतिषिद्धचिंतायाम् “उत्तरा
 ख्यनसूत्रस्य” मियदर्शिन्याख्यायां व्याख्या
 याम्-‘मोक्षमार्गगति’ नामकं अष्टाविंशति
 तममध्ययनं-सम्पूर्णम् ॥२८॥

પુનરાવૃત્તિ રહિત સિદ્ધિ ગતિકો (પદ્મમમિ-પ્રકામન્તિ) પ્રાપ્ત કર છેતે હૈ ।
 પેસા મૈને જૈસા મગધાનસે સુના (શિવેમિ-इतिव्रवीमि) હૈ પેસા હી હૈ
 जम्बू ! तुमसे कहा है ॥ ३३ ॥

॥ यह उत्तराख्यन सूत्रका अठाईसवां अध्ययन समाप्त ॥ २८ ॥

પૂર્વોપાલ્લિત જ્ઞાનાવરણીયાદિહ કથેનિ કવિતા-લપ્તિવા ક્ષમ કરીને પુનરાવૃત્તિ
 રહિત સિદ્ધિ ગતિને પદ્મમમિ-પ્રકામન્તિ પ્રાપ્ત કરી હે છે જોવું મે જોમ ભગવાનથી
 આજન્મુ છે શિવેમિ-इतिव्रवीमि તેવું જ હે જન્મુ ! તમને કહેલ છે ॥ ૩૩ ॥

श्री उत्तराख्यन सूत्राय अष्टावीसमा अध्ययननो

शुभराती नमः अनुवाक स पूज्य ॥ २८ ॥

અથ એકોનત્રિંશત્તમમધ્યયનમ્ પ્રારમ્ભતૈ ।

અષ્ટાત્રિંશતિતમમધ્યયનમુક્તમ્, અથ સમ્યક્ત્વપરાક્રમનામકમેકોનત્રિંશત્તમમધ્યયનમ્ પ્રારમ્ભ્યતે અસ્ય ચ તેન સદ્ધાયમભિસમ્બન્ધઃ—અતન્તરોક્તાધ્યયને જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્રતપાંસિ મોક્ષમાર્ગત્વેન પ્રતિવોધિતાનિ તાનિ ચ સંવેગાદીન્યકર્મતા પર્યન્તાનિ ભવન્તીત્યતસ્તાનિ વર્ણયિતુમિદમધ્યયનમારમ્ભ્યતે । કિંચ—અનન્તરોક્તાધ્યયને મોક્ષમાર્ગગતિરુક્તા, સા ચ વીતરાગત્વપૂર્વિકા, તસ્માદ્ યથા વીતરાગત્વં ભવતિ તદનેનાધ્યયનેન પ્રતિવોધયિતુમિદમધ્યયનમ્ પ્રારમ્ભ્યતે । એવમેનેન સમ્બન્ધદ્વયેન સમાયાતમિધમધ્યયનમ્ વક્તુમાદૌ શ્રી સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનમાહ—

ઉન્તીસવાં અધ્યયન પ્રારંભ—

અટ્ટાઈસવાં અધ્યયન કહકર અથ સૂત્રકાર ઉન્તીસવાં અધ્યયન કહતે હૈં । હસ અધ્યયનકા નામ સમ્યક્ત્વપરાક્રમ હૈં । હસકા સંબંધ પૂર્વ અધ્યયનકે સાથ હસ પ્રકારસે હૈં કિ—જો વહાં જ્ઞાન, દર્શ, ચારિત્ર, એવં તપ હન ચાર વાતોંકો મુક્તિકા કારણ કહા ગયા હૈં સો યે ચારોં હી સંવેગસે લેકર અકર્મતા પર્યન્ત તિહત્તર ચોલ વાલે હોતે હૈં, સો હન્હીં સંવેગાદિકોંકો વિશેષરૂપસે પ્રક્રમ કરનેકે લિયે હસ અધ્યયનકા પ્રારંભ હુઆ હૈં । ઓર અનન્તર ઉક્ત અધ્યયનમેં મોક્ષમાર્ગ ગતિ થતલાઈ ગઈ હૈં । વહ ગતિ વીતરાગતાપૂર્વક હોતી હૈં । હસલિયે વહ વીતરાગતા જૈસે હોતી હૈં વહ વાત હસ અધ્યયન દ્વારા કહી જાતી હૈં । હસ પ્રકાર હન દો સંબંધકો લેકર યહ અધ્યયન કહા જા રહા હૈં । હસમેં સર્વ પ્રથમ શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જમ્બૂસ્વામીસે કહતે હૈં—‘ સુયમે ’ હત્યાદિ ।

ઓગણત્રીસમા અધ્યયનનો પ્રારંભ

અઠ્ઠાવીશમું અધ્યયન કહેવાઈ ગયું છે, હવે ઓગણત્રીસમા અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે. આ અધ્યયનનું નામ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ છે. આ અધ્યયનનો સંબંધ અઠ્ઠાવીશમા અધ્યયનની સાથે આ પ્રમાણે છે—અઠ્ઠાવીશમાં અધ્યયનમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ આ ચાર વાતોને મુક્તિનું કારણ બતાવેલ છે. આ ચારે સંવેગથી લઈને અકર્મતા પર્યંત તોતેર બોલવાળા હોય છે. જેથી આ સંવેગાદિકોની વિશેષરૂપથી સમજણ આપવા માટે આ અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવેલ છે. અઠ્ઠાવીશમાં અધ્યયનમાં મોક્ષમાર્ગની ગતિ બતાવવામાં આવેલ છે, તે ગતિ વિતરાગતાપૂર્વક થાય છે. આ કારણે તે વિતરાગતા કઈ રીતે થાય છે એ વાત આ અધ્યયન દ્વારા કહેવામાં આવશે. આ પ્રમાણે એ બન્ને સંબંધોને લઈને આ અધ્યયન કહેવામાં આવે છે. આમાં સર્વ પ્રથમ શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે—“ સુયમે ” હત્યાદિ ।

ઘયં નીત્વા, પ્રકામન્તિ-સિદ્ધિ પ્રતિ પ્રકર્ષેણ ગચ્છન્તિ, ન તતઃ પુનર્નિર્વર્તન્ત્વ
 ઇત્યર્થઃ । इति ब्रवीमि-अस्य व्याख्या पूर्ववत् ॥

इति श्री विन्धविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धभाषक-पञ्चदशभाषाकक्षित-उत्ति-
 तकलापालापक-प्रविश्वदुर्गाधपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वाविमानमर्दक-भीष्माह
 छप्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-“ जैनशास्त्राचार्य ”-पदभूषित-
 कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मविषाकर
 -पूज्यभीषासीलालप्रतिधिरचितायाम् “उत्तरा
 ख्ययनसूत्रस्य” मियदर्शिन्यास्यायां व्याख्या
 याम्-‘मोक्षमार्गगति’ नामकं अष्टाविंशति
 तममध्ययने-सम्पूर्णम् ॥२८॥

પુનરાવૃત્તિ રહિત સિદ્ધિ ગતિકો (પક્ષમમિ-પ્રકામન્તિ) પ્રાપ્ત કર છેલે છે ।
 વેસા મૈને જૈસા મગવાનસે સુના (સિધેમિ-ઈતિબ્રવીમિ) છે વેસા હી છે
 જમ્મુ ! તુમસે કહા છે ॥ ૨૭ ॥

॥ यह उत्तराख्ययन सूत्रका अठाईसर्वां अध्ययन समाप्त ॥ २८ ॥

પૂર્વોપાલ્લિત જ્ઞાનાવશ્ચીયાદિક ક્રમેની કાવિતા-કૃપાક્રિયા થય કરીને પુનરાવૃત્તિ
 રહિત સિદ્ધિ ગતિને પક્ષમકિ-પ્રકામન્તિ પ્રાપ્ત કરી છે છે એવું મેં જેમ મગવાનથી
 જાણ્યું છે સિધેમિ-ઈતિબ્રવીમિ તેવું જ દે જમ્મુ ! તમને કહેલ છે ॥ ૨૭ ॥

श्री उत्तराख्ययन सूत्रना अष्टावीसर्वां अध्ययनने

शुद्धशती भाषा अनुवाद संपूर्ण ॥ २८ ॥

અથ એકોનત્રિંશત્તમમધ્યયનમ્ પ્રારમ્ભતૈ ।

અષ્ટાવિંશતિતમમધ્યયનમુક્તમ્, અથ સમ્યક્ત્વપરાક્રમનામકમેકોનત્રિંશત્તમમધ્યયનં પ્રારમ્ભ્યતે અસ્ય ચ તેન સઘાયમભિસમ્બન્ધઃ—અતન્તરોક્તાધ્યયને જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્રતપાંસિ મોક્ષમાર્ગત્વેન પ્રતિવોધિતાનિ તાનિ ચ સંવેગાદીન્યકર્મતા પર્યન્તાનિ ભવન્તીત્યતસ્તાનિ વર્ણયિતુમિદમધ્યયનમારમ્ભ્યતે । કિંચ—અનન્તરોક્તાધ્યયને મોક્ષમાર્ગગતિરુક્તા, સા ચ વીતરાગત્વપૂર્વિકા, તસ્માદ્ યથા વીતરાગત્વં ભવતિ તદનેનાધ્યયનેન પ્રતિવોધયિતુમિદમધ્યયનં પ્રારમ્ભ્યતે । એવમેનેન સમ્બન્ધદ્વયેન સમાયાતમિદમધ્યયનં વક્તુમાદૌ શ્રી સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનમાહ—

ઉન્તીસવાં અધ્યયન પ્રારંભ—

અઠ્ઠાઈસવાં અધ્યયન કહકર અવ સૂત્રકાર ઉન્તીસવાં અધ્યયન કહતે હૈં । હસ અધ્યયનકા નામ સમ્યક્ત્વપરાક્રમ હૈ । હસકા સંબંધ પૂર્વ અધ્યયનકે સાથ હસ પ્રકારસે હૈ કિ—જો વહાં જ્ઞાન, દર્શ, ચારિત્ર, એવં તપ હન ચાર વાતોંકો મુક્તિકા કારણ કહા ગયા હૈ સો યે ચારોં હી સંવેગસે લેકર અકર્મતા પર્યન્ત તિહત્તર બોલ વાલે હોતે હૈં, સો હન્હોં સંવેગાદિકોંકો વિશેષરૂપસે પ્રક્રમ કરનેકે લિયે હસ અધ્યયનકા પ્રારંભ હુઆ હૈ । ઓર અનન્તર ઉક્ત અધ્યયનમેં મોક્ષમાર્ગ ગતિ બતલાઈ ગઈ હૈ । વહ ગતિ વીતરાગતાપૂર્વક હોતી હૈ । હસલિયે વહ વીતરાગતા જૈસે હોતી હૈ વહ બાત હસ અધ્યયન દ્વારા કહી જાતી હૈ । હસ પ્રકાર હન દો સંબંધકો લેકર યહ અધ્યયન કહા જા રહા હૈ । હસમેં સર્વ પ્રથમ શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જમ્બૂસ્વામીસે કહતે હૈં—‘ સુયંમે ’ ઇત્યાદિ ।

ઝોગણુત્રીસમા અધ્યયનનો પ્રારંભ

અઠ્ઠાવીશમું અધ્યયન કહેવાઈ ગયું છે, હવે ઝોગણુત્રીસમા અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે. આ અધ્યયનનું નામ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ છે આ અધ્યયનનો સંબંધ અઠ્ઠાવીશમા અધ્યયનની સાથે આ પ્રમાણે છે—અઠ્ઠાવીશમા અધ્યયનમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ આ ચાર વાતોને મુક્તિનું કારણ બતાવેલ છે. આ ચારે સંવેગથી લઈને અકર્મતા પર્યંત તોંતેર બોલવાળા હોય છે. જેથી આ સંવેગાદિકોની વિશેષરૂપથી સમજણ આપવા માટે આ અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામા આવેલ છે. અઠ્ઠાવીશમાં અધ્યયનમા મોક્ષમાર્ગની ગતિ બતાવવામાં આવેલ છે, તે ગતિ વીતરાગતાપૂર્વક થાય છે. આ કારણે તે વીતરાગતા કઈ રીતે થાય છે એ વાત આ અધ્યયન દ્વારા કહેવામાં આવશે. આ પ્રમાણે એ બંને સંબંધોને લઈને આ અધ્યયન કહેવામા આવે છે. આમાં સર્વ પ્રથમ શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે—“ સુયંમે ” ઇત્યાદિ ।

ધ્યયં નીત્વા, પ્રક્રામન્તિ-સિદ્ધિ પ્રતિ પ્રકર્ષેણ ગચ્છન્તિ, ન તત્તઃ પુનર્નિર્વર્તન્ત
 इत्यर्थः । इति ग्रन्थीमि=अस्य व्याख्या पूर्णपत् ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशमापाकलित-शक्ति-
 सकलापालापक प्रविशुद्धगद्यपद्यनैऋत्यन्धनिर्मापक-बादिमानमर्दक-श्रीशाह
 छप्रपति-कोरदापुरराजमद्व-“ जैनशास्त्राचार्य”-पदभूषित-
 कोरदापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मविवाकर
 -पूज्यश्रीषासीलालप्रतिविधिचिन्तायाम् “उत्तरा
 ध्ययनसूत्रस्य” प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्या
 याम्-‘मोक्षमार्गगति’ नामकं अष्टाविंशति
 सममध्ययनं-सम्पूर्णम् ॥२८॥

પુનરાવૃત્તિ રહિત સિદ્ધિ ગતિકો (પક્કમમિ-પ્રક્રામન્તિ) પ્રાપ્ત કર છેતે હૈ ।
 ऐसा मैंने जैसा भगवानसे सुना (सिधेमि-इतिग्रन्थीमि) है वैसा ही है
 जन्म । तुमसे कहा है ॥ ३५ ॥

॥ यह उत्तराध्ययन सूत्रका अठाईसर्वा अध्ययन समाप्त ॥ २८ ॥

ધૂર્વોપાલૈવ જ્ઞાનાવરણીયાશિષ્ટ કથેનિ અવિતા-અપક્ષિતા કથ કરીને પુનરાવૃત્તિ
 રહિત સિદ્ધિ ગતિને પક્કમકિ-પ્રક્રામન્તિ પ્રાપ્ત કરી હે છે એવું મે જોમ ભગવાનથી
 સાંભળ્યું છે સિધેમિ-इतिग्रन्थीमि તેવું જ હે જન્મ ! તમને કહેલ છે ॥ ૩૬ ॥

श्री उत्तराध्ययन सूत्रना अष्टावीसर्वा अध्ययनने

शुक्लरात्री आषा अष्टुवाद संश्लेष ॥ २८ ॥

અથ એકોનત્રિંશત્તમમધ્યયનમ્ પ્રારમ્ભતૈ ।

અષ્ટાત્રિંશતિતમમધ્યયનમુક્તમ્, અથ સમ્યક્ત્વપરાક્રમનામકમેકોનત્રિંશત્તમમ-
ધ્યયનં પ્રારમ્ભ્યતે અસ્ય ચ તેન સહાયમભિસમ્બન્ધઃ—અતન્તરોક્તાધ્યયને જ્ઞાનદર્શન-
ચારિત્રતપાંસિ મોક્ષમાર્ગત્વેન પ્રતિવોધિતાનિ તાનિ ચ સંવેગાદીન્યકર્મતા પર્ય-
ન્તાનિ ભવન્તીત્યતસ્તાનિ વર્ણયિતુમિદમધ્યયનમારમ્ભ્યતે । કિંચ—અનન્તરોક્તાધ્યયને
મોક્ષમાર્ગગતિરુક્તા, સા ચ વીતરાગત્વપૂર્વિકા, તસ્માદ્ યથા વીતરાગત્વં ભવતિ
તદનેનાધ્યયનેન પ્રતિવોધયિતુમિદમધ્યયનં પ્રારમ્ભ્યતે । એવમનેન સમ્બન્ધઃચેન
સમાયાતમિધમધ્યયનં વક્તુમાદૌ શ્રી સુધર્માસ્વામી જમ્વસ્વામિનમાહ—

ઉન્તીસવાં અધ્યયન પ્રારંભ—

અઠ્ઠાઈસવાં અધ્યયન કહકર અવ સૂત્રકાર ઉન્તીસવાં અધ્યયન
કહતે હૈં । હિસ અધ્યયનકા નામ સમ્યક્ત્વપરાક્રમ હૈ । હિસકા સંવંધ પૂર્વ
અધ્યયનકે સાથ હિસ પ્રકારસે હૈ કિ—જો વહાં જ્ઞાન, દર્શ, ચારિત્ર, એવં
તપ હિન ચાર વાતોંકો મુક્તિકા કારણ કહા ગયા હૈ સો યે ચારોં હી
સંવેગસે લેકર અકર્મતા પર્યન્ત તિહત્તર વોલ વાલે હોતે હૈં, સો હિન્હીં
સંવેગાદિકોંકો વિશેષરૂપસે પ્રક્રમ કરનેકે લિયે હિસ અધ્યયનકા પ્રારંભ
હુઆ હૈ । ઓર અનન્તર ઉક્ત અધ્યયનમેં મોક્ષમાર્ગ ગતિ બતલાઈ ગઈ હૈ ।
વહ ગતિ વીતરાગતાપૂર્વક હોતી હૈ । હિસલિયે વહ વીતરાગતા જૈસે
હોતી હૈ વહ વાત હિસ અધ્યયન દ્વારા કહી જાતી હૈ । હિસ પ્રકાર હિન દો
સંવંધકો લેકર યહ અધ્યયન કહા જા રહા હૈ । હિસમેં સર્વ પ્રથમ શ્રી
સુધર્માસ્વામી શ્રી જમ્વસ્વામીસે કહતે હૈં—‘ સુયંમે ’ હિત્યાદિ ।

ઓગણત્રીસમા અધ્યયનનો પ્રારંભ

અઠ્ઠાવીશમું અધ્યયન કહેવાઈ ગયું છે, હવે ઓગણત્રીસમા અધ્યયનની
શરૂઆત થાય છે. આ અધ્યયનનું નામ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ છે આ અધ્યયનનો
સંબંધ અઠ્ઠાવીશમા અધ્યયનની સાથે આ પ્રમાણે છે—અઠ્ઠાવીશમા અધ્યયનમાં
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ આ ચાર વાતોને મુક્તિનું કારણ બતાવેલ છે.
આ ચારે સંવેગથી લઈને અકર્મતા પર્યંત તોતેર બોલવાળા હોય છે. જેથી
આ સંવેગાદિકોની વિશેષરૂપથી સમજણ આપવા માટે આ અધ્યયનનો પ્રારંભ
કરવામાં આવેલ છે. અઠ્ઠાવીશમાં અધ્યયનમાં મોક્ષમાર્ગની ગતિ બતાવવામાં
આવેલ છે, તે ગતિ વિતરાગતાપૂર્વક થાય છે. આ કારણે તે વિતરાગતા કઈ
રીતે થાય છે એ વાત આ અધ્યયન દ્વારા કહેવામાં આવશે આ પ્રમાણે એ
બંને સંબંધોને લઈને આ અધ્યયન કહેવામાં આવે છે. આમાં સર્વ પ્રથમ
શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જમ્વસ્વામીને કહે છે—“ સુયંમે ” હિત્યાદિ ।

ધ્યયં નીત્વા, પ્રકામન્તિ-સિદ્ધિ પ્રતિ પ્રકર્યેણ ગચ્છન્તિ, ન તત્ત પુનર્નિર્પત્તન્ત
 इत्यर्थः । इति ग्रहीमि=अस्य व्याख्या पूर्ववत् ॥

इति श्री विश्वविख्यात-ब्रह्मल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकृत-संलि-
 तकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-बादिमानमर्दक-श्रीशाह
 छत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-“ जैनशास्त्राचार्य ”-पदभूषित-
 कोल्हापुरराजगुरु-बालघट्टाचारि-नैनाचार्य-जैनधर्मदिनाकर
 -पूज्यश्रीपासीलालप्रतिविरचितायाम् “उत्तरा
 ध्ययनसूत्रस्य” मियदर्शिन्याख्यायां व्याख्या
 याम्-‘मोक्षमार्गगति’ नामकं अष्टाविंशति
 तममध्ययनं-सम्पूर्णम् ॥२८॥

પુનરાવૃત્તિ રહિત સિદ્ધિ ગતિકો (પક્ષમમિ-પ્રકામન્તિ) પ્રાપ્ત કર છેલે છે ।
 પેસા મૈને જૈસા ભગવાનસે સુના (શિયેમિ-इतिग्रहीमि) છે વૈસા હી રે
 जम् ! सुमसे कहा है ॥ ३६ ॥

॥ यह उत्तराध्ययन सूत्रका अठाईसवां अध्ययन समाप्त ॥ २८ ॥

પૂર્વોપાલ્લિત જ્ઞાનાવશ્યીચાક્રિત કથેનિ જીવિતા-અપચિત્તા ક્ષય કરીને પુનરાવૃત્તિ
 રહિત સિદ્ધિ ગતિને પક્ષમમિ-પ્રકામન્તિ પ્રાપ્ત કરી છે ॥ એવું જ જોમ ભગવાનથી
 આજાણુ છે શિયેમિ-इतिग्रहीमि તેવું જ છે જાણુ ! તમને કહેલ છે ॥ ૩૬ ॥

श्री उत्तराध्ययन सूत्रना अठावीसवा अध्ययनने

शुक्लरात्री व्याख्या अनुवाद संपूर्ण ॥ २८ ॥

અથ એકોનત્રિંશત્તમમધ્યયનમ્ પ્રારમ્ભતૈ ।

અષ્ટાવિંશતિતમમધ્યયનમુક્તમ્, અથ સમ્યક્ત્વપરાક્રમનામકમેકોનત્રિંશત્તમમધ્યયનં પ્રારમ્ભ્યતે અસ્ય ચ તેન સહાયમભિસન્ધ્યન્ધઃ-અતન્તરોક્તાધ્યયને જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્રતપાંસિ મોક્ષમાર્ગત્વેન પ્રતિવાધિતાનિ તાનિ ચ સંવેગાદીન્યકર્મતા પર્યન્તાનિ ભવન્તીત્યતસ્તાનિ વર્ણયિતુમિદમધ્યયનમારમ્ભ્યતે । કિંચ-અનન્તરોક્તાધ્યયને મોક્ષમાર્ગગતિરુક્તા, સા ચ વીતરાગત્વપૂર્વિકા, તસ્માદ્ યથા વીતરાગત્વં ભવતિ તદનેનાધ્યયનેન પ્રતિવોધયિતુમિદમધ્યયન પ્રારમ્ભ્યતે । એવમનેન સમ્બન્ધદ્વયેન સમાયાતમિધમધ્યયનં વક્તુમાદૌ શ્રી સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનમાહ—

ઉન્તીસવાં અધ્યયન પ્રારંભ—

અઠ્ઠાઈસવાં અધ્યયન કહકર અવ સૂત્રકાર ઉન્તીસવાં અધ્યયન કહતે હૈં । ઇસ અધ્યયનકા નામ સમ્યક્ત્વપરાક્રમ હૈં । ઇસકા સંબંધ પૂર્વ અધ્યયનકે સાથ ઇસ પ્રકારસે હૈં કિ-જો વહાં જ્ઞાન, દર્શ, ચારિત્ર, એવં તપ ઇન ચાર વાતોંકો મુક્તિકા કારણ કહા ગયા હૈં સો યે ચારોં હી સંવેગસે લેકર અકર્મતા પર્યન્ત તિહત્તર ચોલ વાલે હોતે હૈં, સો ઇન્હીં સંવેગાદિકોંકો વિશેષરૂપસે પ્રક્રમ કરનેકે લિયે ઇસ અધ્યયનકા પ્રારંભ હુઆ હૈં । ઓર અનન્તર ઉક્ત અધ્યયનમેં મોક્ષમાર્ગ ગતિ બતલાઈ ગઈ હૈં । વહ ગતિ વીતરાગતાપૂર્વક હોતી હૈં । ઇસલિયે વહ વીતરાગતા જૈસે હોતી હૈં વહ વાત ઇસ અધ્યયન દ્વારા કહી જાતી હૈં । ઇસ પ્રકાર ઇન દો સંબંધકો લેકર યહ અધ્યયન કહા જા રહા હૈં । ઇસમેં સર્વ પ્રથમ શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જમ્બૂસ્વામીસે કહતે હૈં—‘ સુધંમે ’ ઇત્યાદિ ।

ઓગણત્રીસમા અધ્યયનનો પ્રારંભ

અઠ્ઠાવીશમું અધ્યયન કહેવાઈ ગયુ છે, હવે ઓગણત્રીસમા અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે. આ અધ્યયનનું નામ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ છે આ અધ્યયનનો સંબંધ આઠ્ઠાવીશમા અધ્યયનની સાથે આ પ્રમાણે છે—અઠ્ઠાવીશમા અધ્યયનમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ આ ચાર વાતોને મુક્તિનું કારણ બતાવેલ છે. આ ચારે સંવેગથી લઈને અકર્મતા પર્યંત તોતેર બોલવાળા હોય છે. જેથી આ સંવેગાદિકોની વિશેષરૂપથી સમજણ આપવા માટે આ અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવેલ છે. અઠ્ઠાવીશમાં અધ્યયનમાં મોક્ષમાર્ગની ગતિ બતાવવામાં આવેલ છે, તે ગતિ વિતરાગતાપૂર્વક થાય છે. આ કારણે તે વિતરાગતા કઈ રીતે થાય છે એ વાત આ અધ્યયન દ્વારા કહેવામાં આવશે આ પ્રમાણે એ બન્ને સંબંધોને લઈને આ અધ્યયન કહેવામાં આવે છે. આમાં સર્વ પ્રથમ શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે—“ સુધંમે ” ઇત્યાદિ ।

મૂલ્મ—સુય મે આઠસ । તેણં મગવયા એવમક્ષાય—હહ સ્વહ
સમ્મત્ત પરક્કમ નામ અજ્ઞયણ સમણેણ મગવયા મહાવીરેણં
કાસવેણં પવેદ્ય, જ સમ્મ સહિત્તા પત્તિયાહત્તા રોયહત્તા
કાસિત્તા પાલહત્તા તીરિત્તા કિત્તહત્તા સોહહત્તા આરાહિત્તા આ
ણાપ્પ અણુપાલયિત્તા વહ્થવે જીવા સિજ્ઞતિ વુજ્ઞતિ મુચ્ચતિ
પરિનિવ્વાયત્તિ સન્નવદુસ્સાણમત્ત કરેતિ ॥

જાપા—શ્રુત મે આયુષ્મન્ ! તેન મગવતા એવામ્ભ્યાત્મ । હહ સ્વહ સમ્મ
ક્ષયપરાક્રમ નામાપ્પયનં અમણેન મગવતા મહાવીરણ કાશ્યપેન મવેદિત્તમ્ , યત્
—સમ્યક્ શ્રદ્ધાય, પ્રતીત્ય, રોચયિત્થા, સ્પૃષ્ટા, પાલયિત્થા, તીરયિત્થા કીર્તયિત્થા
શોભયિત્થા આરાધ્ય, આજ્ઞયા અનુપાસ્ય વહ્થવો જીવા સિધ્ધ્યન્તિ મુચ્ચન્તે,
મુચ્ચન્તે પરિનિર્વાન્તિ સર્વદુઃસ્થાનામન્ત કુર્વન્તિ ॥

ટોકા—‘ સુયં મે આઠસ ’ ઇત્યાદિ ।

હે આયુષ્મન્ ! હે શિષ્ય ! મે=મયા, શ્રુત=મગવણવિષયીકૃત મગવદ્વચનમિતિ
શેષઃ । તેન=લોકત્રયપ્રસિદ્ધેન, મગવતા=સમગ્રેશ્વર્યાદિગુણસમ્પન્નેન શ્રી મહાવીર
સ્વામિના તીર્થકરેણ, એવં=વક્ત્ર્યમાણપ્રકારેણ, આમ્ભ્યાત્ત=રૂપિત્તમ્ । તન મગવતા
કિમામ્ભ્યાત્મ । ઇતિ શિષ્યવિજ્ઞાસાયમાહ—‘ હહ સ્વહ ’ ઇત્યાદિ ।

અર્થ—(આઠસ=હે આયુષ્મન્) શિષ્ય । (સુયં મે=મે શ્રુતમ્) મૈ
મગવતાં કે સમીપ ઘુના હૈ । (તેણ મગવયા એવમક્ષાય—તેન મગવતા
એવં આમ્ભ્યાત્મ) સમગ્ર એશ્વર્યાદિ ગુણસંપન્ન તન લોકત્રયપ્રસિદ્ધ તીર્થ-
કર શ્રી મહાવીરસ્વામીને હસ તરહ=વક્ત્ર્યમાણ પ્રકારસે કહા હૈ । કયા
કહા ? હસ પ્રકાર કી શિષ્યકી જિજ્ઞાસા કે સમાધાન નિમિત્ત
મુદ્ધમ્ભાસ્વામી કહતે હૈ કિ (કાસવેણં સમણેણ મગવયા મહાવીરેણં હહ સ્વહ
સમ્મત્ત પરક્કમ નામ અજ્ઞયણં પવેદ્ય—કાશ્યપેન અમણેન મગવતા મહા

અર્થ—આઠસ—આયુષ્મન્ કે જગ્યુ । સુયં મે=મે શ્રુતમ્ મે મગવતાની
પાસેથી સાંભળ્યું છે, તેણં મગવયા એવમક્ષાય—તેન મગવતા એવં આમ્ભ્યાત્મ
સમગ્ર એશ્વર્યાદિ ગુણસંપન્ન તને ત્રણ લોકમાં પ્રસિદ્ધ તીર્થકર શ્રી મહાવીર
સ્વામીએ આ પ્રમાણે—વક્ત્ર્યમાણ પ્રકારે કહ્યું છે શું કહ્યું છે ? આ પ્રમાણે
શિષ્યની જિજ્ઞાસાના સમાધાન નિમિત્ત શ્રી મુદ્ધમ્ભાસ્વામી કહે છે કે કાસવેણં
સમણેણ મગવયા મહાવીરેણં હહ સ્વહ સમ્મત્તપરક્કમે નામ અજ્ઞયણે પવેદ્ય—

હે જમ્યુઃ ! કાઠ્યપેન=કાઠ્યપગોત્રજેન શ્રમણેન=તપસ્વિના, ભગવતા મહાવી-
રેણ શ્રી વર્ધમાનસ્વામિના, ઇહ=અસ્મિન્ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રાચ્ચે પ્રવચને સ્વલુ=
નિશ્ચયેન સમ્યક્ત્વપરાક્રમં=સમ્યક્ત્વસ્ય પરાક્રમઃ સમ્યક્ત્વજનિતમુત્તરોત્તરગુણ-
પ્રાપ્ત્યા કર્મક્ષયણસામર્થ્ય વર્ણયતે યસ્મિન્સ્તત્ સમ્યક્ત્વપરાક્રમ નામ સમ્યક્ત્વપરા-
ક્રમનામ્ના પ્રસિદ્ધમેકોનત્રિશત્તમમ્ અધ્યયનં પ્રવેદિતમ્=આશ્રયાતમ્ । ‘ જં સમ્મં
સદ્દહિત્તા ’ યત્ સ્વલુ સમ્યક્ શ્રદ્ધાય=‘ ભગવતા યદ્ વર્ણિતં તત્સત્ય ’-મિતિ
વિશ્વાસં કૃત્વા, અત એવ ‘ પ્રતીત્ય ’ ‘ ઇદમિત્યમેવે ’તિ વિશેષતો નિશ્ચિત્ય, કલ્યાણ
કારકત્વેન હૃદયધાર્યેતિ યાવત્, રોચયિત્વા-ભગવદુક્તાર્થમનુષ્ટાતું તત્પ્રવચનમધ્યેતું
ચામિલ્લપ્ય, સ્પૃષ્ટા=યોગત્રયેણ સ્પર્શ કૃત્વા, તત્ર મનસા સૂત્રાર્થોભયમનનેન, વચસા

વીરેણ ઇહ સ્વલુ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમં નામ અધ્યયનં પ્રવેદિતમ્) કાઠ્યપગોત્ર
મેં ઉત્પન્ન હુણ, નિર્ગન્થ, ભગવાન્ શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને હસ ઉત્તરાધ્યયન
નામક પ્રવચનમેં નિશ્ચયસે સમ્યક્ત્વપરાક્રમ નામકા યહ અધ્યયન કહા
હૈ । હસ અધ્યયનમેં સમ્યક્ત્વસે ઉત્પન્ન હોનેવાલે ઉત્તરોત્તર ગુણોંકી
પ્રાપ્તિસે કર્મક્ષયકે યોગ્ય સામર્થ્યકા વર્ણન હૈ । (જં સમ્મં સદ્દહિત્તા-
યત્ સમ્યક્ શ્રદ્ધાય) જિસકો સમ્યક્ રીતિસે શ્રદ્ધાકા વિષય કરકે
અર્થાત્ ‘ ભગવાન્ ને જો વર્ણિત કિયા હૈ વહ સત્ય હૈ ’ હસ પ્રકાર વિશ્વાસ
કરકે-તથા (પત્તિયા-પ્રતીત્ય) ‘ યહ હસી પ્રકાર હૈ અન્ય પ્રકાર નહીં
હૈ, હસીસે જીવોંકા કલ્યાણ હો સકના હૈ અતઃ યહી કલ્યાણકારી હૈ ’
એસા હૃદયમેં નિશ્ચય કરકે (રોચિત્તા-રોચયિત્વા) ભગવદુક્ત અર્થકો
અનુષ્ઠિત કરનેકે લિયે ઉનકે પ્રવચનકો પાલનેકી અભિલાષારૂપ સ્મિ
કરકે, (પાસિત્તા-સ્પૃષ્ટા) યોગત્રયસે સ્પર્શ કરકે-મનસે સૂત્ર, અર્થ એવં

કાઠ્યપેન શ્રમણેન ભગવતા મહાવીરેણ ઇહ સ્વલુ સમ્યક્ત્વપરાક્રમ નામ અધ્યયનં
પ્રવેદિતમ્ કાઠ્યપ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા, નિર્ગન્થ ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ
આ ઉત્તરાધ્યયન નામના પ્રવચનમાં નિશ્ચયથી સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામનું આ
અધ્યયન કહેલ છે આ અધ્યયનમાં સમ્યક્ત્વથી ઉત્પન્ન થનારા ઉત્તરોત્તર
ગુણોની પ્રાપ્તિથી કર્મક્ષયણના યોગ્ય સામર્થ્યનું વર્ણન કરેલ છે જેને જં
સમ્મ સદ્દહિત્તા-યત્ સમ્યક્ શ્રદ્ધાય જેને સમ્યક્ રીતથી શ્રદ્ધાનો વિષય કરીને
અર્થાત્ ભગવાને જે વર્ણન કરેલ છે તે સત્ય છે આ પ્રમાણે વિશ્વાસ કરીને,
તથા પત્તિયા-પ્રતીત્ય “ આ એજ પ્રમાણે છે, અન્ય પ્રકારથી નથી, આનાથી
છવેનું કલ્યાણ થઈ શકે છે, આથી એ કલ્યાણકારી છે ” એવો હૃદયમાં
નિશ્ચય કરીને રોચિત્તા-રોચયિત્વા ભવદુક્ત અર્થને અનુષ્ઠિત કરવા માટે એમના
પ્રવચનને પાળવાની અભિલાષારૂપ ઝંચિ કરીને પાસિત્તા-સ્પૃષ્ટા યોગત્રયથી સ્પર્શ

—वाचनादिना, कायेन—मङ्गलरचनादिना, एवं पालनाराधनयोरपि योगत्रयं विधेयम् । पालयित्वा तद्विहितानुष्ठानस्याविचारपरिशुद्धिपूर्वकमसकृदुपयोगेन, तीरपित्वा=अध्ययनादिना परिसमाप्य, कीर्तयित्वा=‘इदमित्यं मयाऽधीतम्’ इति गुरोः श्रेयं विनयपूर्वकं निवेद्य, शोधयित्वा, गुरुवद् पोषादि परिशुद्धिकृत्वा, आराध्य=उत्सृज्यप्ररूपणापरिहारण उत्सर्गापवादकुशलतया वा यावज्जीव भगवदुक्तार्थस्य सम्पगासेवनेन, एतत् सर्वं स्मृदद्याऽपि स्वादित्यत आह—‘आणाप’ इति । आश्रया—गुरुनियोगरूपया मिनाहारूपया वा अनुपात्य=उचितकाले विधिपूर्वकं भासेव्य, बहवो जीरा सिध्यन्ति—सकलकार्यकारितया सिद्धा भवन्ति, पुण्यन्ते—

उभयका मनन, घचनसे वाचना आदि, तथा कायसे भगवद्गी रचना आदि द्वारा स्पर्श करके (इसी तरह पालन एवं आराधनमें भी योगत्रय जानना चाहिये) (पालयित्वा—पालयित्वा) भगवदुक्त अनुष्ठानको अविचारोंकी परिशुद्धिपूर्वक बारबार उपयोगकी सावधानीसे पालन करके तीरपित्वा—तीरयित्वा) अध्ययन आदि द्वारा उसको समाप्त करके (कित हस्ता—कीर्तयित्वा) ‘यह इस प्रकार मैंने पढ़ा है’ इस प्रकार गुरु महाराजके समक्ष विनय पूर्वक निवेदन करके (सोहहस्ता—शोधयित्वा) गुरुके पताने के अनुसार उदात्तादि पोषकी शुद्धिसे विमुक्त करके (आराहस्ता—आराध्य) आराधना करके उत्सृज्य प्ररूपणा न करते हुए, उत्सर्ग और अपवादको पथावन समझाते हुए जीयन पर्यन्त भगवदुक्त अर्थको जीवनमें उतार करके (आणाप अणुपालयित्वा—आश्रया अनुपात्य) तथा अपनी बुद्धिके अनुसार नहीं किन्तु नैसी आज्ञा गुरुमहाराजकी अथवा जिनेन्द्रदेवकी है उसीके

करीने—मनमां सूत्र, अथ अने अन्नेनुं मनन, वचनथी वाचना आदि तथा हाथथी भगवद्गी रचना आदि द्वारा स्पर्श करीने पालन अने आराधनानां भव्य योगत्रय आज्ञावे। लेखके। पालयित्वा—पालयित्वा भगवदुक्त अनुष्ठानने अविचारोंकी परिशुद्धिपूर्वक बारबार उपयोगकी सावधानीथी पालन करीने तीरपित्वा—तीरयित्वा अध्ययन आदि द्वारा अने समाप्त करीने, ‘अ किहस्ता—कीर्तयित्वा आ प्रभावे मे अज्ञेते’ आ प्रभावे गुरुदेवकी समस्त विनयपूर्वक निवेदन करीने सोहहस्ता—शोधयित्वा गुरुके पताने अनुसार उदात्तादि पोषकी शुद्धिथी विमुक्त करीने आराहस्ता—आराध्य आराधना करी उत्सृज्य प्ररूपणा न करतां उत्सर्ग अने अपवादने पथावन समझाते हुए जीयन पर्यन्त भगवदुक्त अर्थको जीवनमें उतारीने आणाप अणुपालयित्वा—आश्रया अनुपात्य तथा पताने बुद्धि अनुसार नहीं परंतु नैसी आज्ञा गुरुदेवकी अथवा जिनेन्द्रदेवकी है अने अनुष्ठानविधियोंकी विधिपूर्वक पालनकरीने

વિમલકેવલાલોકેન સકલલોકાલોકમવલોકયન્તિ, મુચ્યન્તે—સકલકર્મેભ્યો મુક્તા ભવન્તિ, તતશ્ચ પરિનિર્વાન્તિ=સકલકર્માદાવાનલોપશમેન, શીતલીભૂતા ભવન્તિ । અતएव सर्वदुःखानां = શરીરમાનસાનામ્, અન્તમ્—આત્યન્તિકવિનાશં કુર્વન્તિ, સિદ્ધિગતિનામધેયસ્થાનપ્રાપ્ત્યા અવ્યાવાધસુખભાજો ભવન્તીત્યર્થઃ ॥

અનુસાર ઉચિત કાલમેં વિધિપૂર્વક પાલન કરકે (વહવે જીવા સિજ્ઞન્તિ—વહવઃ જીવાઃ સિધ્યન્તિ) અનેક જીવ સમસ્ત કાર્યોકો કર લેનેકે કારણ સિદ્ધ હોતે હૈં, (વુજ્ઞન્તિ—વુધ્યન્તે) વિમલ કેવલજ્ઞાનરૂપ આલોકસે સકલ લોક ઓર અલોકકો દેખતે હૈં, (મુચ્યન્તિ—મુચ્યન્તે) સકલ કર્મોસે સર્વથા મુક્ત હોતે હૈં પરિનિર્વાયન્તિ—પરિનિર્વાન્તિ તથા સકલ કર્મરૂપ દાવાનલકે ફકદમ વુજ્ઞ જાનેકે કારણ શીતલીભૂત બન જાતે હૈં, (સવ્વદુઃખાણમન્તં કરેતિ—સર્વદુઃખાના મન્તં કુર્વન્તિ) અત एव માનસિકદુઃખોંકા આત્યન્તિક વિનાશ કર દેનેકે કારણ સિદ્ધિ ગતિ નામક સ્થાનકી પ્રાપ્તિસે અવ્યાવાધ સુખકે ભોક્તા બન જાતે હૈં ।

ભાવાર્થ—સુધર્મા સ્વામી શ્રી જંબૂસ્વામીકો હસ અધ્યયનકે પ્રારંભ કરનેકા ઉદ્દેશ સમજાતે હુઁકહ રહે હૈં કિ આયુષ્મન્ । મૈને યહ અધ્યયન ભગવાન્ શ્રી વર્ધમાનસ્વામીકે સુખારવિન્દસે સુના હૈં । ઉન્હોંને ઈસા પ્રતિ પાદન કિયા હૈં કિ જો મુનિ હસ અધ્યયનમેં પ્રતિપાદિત સંવેગ આદિ અકર્મતાપર્યન્તકે ગુણોંકો સમ્યક્ શ્રદ્ધાસે, પ્રતીતિસે, રુચિ આદિસે, સુનેગા પાલન કરેગા, યોગત્રયકી સાવધાનીપૂર્વક હનકો અપને જીવનમેં ઉતારેગા

વહવે જીવા સિજ્ઞન્તિ—વહવઃ જીવાઃ સિધ્યન્તિ અનેક ઇવ સમસ્ત કાર્યોને કરી દેવાના કારણે સિદ્ધ થાય છે વુજ્ઞન્તિ—વુધ્યન્તે વિભળ કેવળજ્ઞાન રૂપ આલોકથી સકળ લોક અને આ લોકને જુએ છે. મુચ્યન્તિ—મુચ્યન્તે સકળ કર્મોથી સર્વથા મુક્ત બને છે, પરિનિર્વાયન્તિ—પરિનિર્વાન્તિ તથા સકળ કર્મ રૂપ દાવાનળને એકદમ ખુણવાને કારણે શીતળભૂત બની જાય છે, સવ્વદુઃખાણમન્તં કરેતિ—સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્વન્તિ અતએવ તે શારીરિક અને માનસિક દુ ખોનેા સમૂળગેા વિનાશ કરી દેવાના કારણે સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનની પ્રાપ્તિથી અવ્યાવાધ સુખના લોક્તા બની જાય છે.

ભાવાર્થ—શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જંબૂસ્વામીને આ અધ્યયનનેા પ્રારંભ કરવાનેા ઉદ્દેશ સમજાવતાં કહી રહ્યા છે કે, આયુષ્મન ! મેં આ અધ્યયન ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામીના મુખારવિન્દથી સાંભળેલ છે એમણે એવું પ્રતિપાદન કરેલ છે કે, જે મુનિ આ અધ્યયનમા પ્રતિપાદિત સંવેગ આદિ અકર્મતા પર્યંતના ગુણોને સમ્યક્ શ્રદ્ધાથી, પ્રતીતિથી, રૂચિ આદિથી, સાંભળશે, પાલન કરશે, યોગત્રયની સાવધાનપૂર્વક આને પોતાના જીવનમા ઉતારશે તે

કોર્ધ્વ સમ્વક્ષર્પરાક્રમાધ્યયને મગવતા પ્રક્ષ્ણ ઇતિ જિજ્ઞાસાયાં પ્રસ્તુતામ-
ધ્યયનવિષયમૂતાનાં સંવેગનિર્વેદાદિખ્રિસત્તિપદાર્થાનાં નામાન્યાહ—

મૂલમ્—તસ્તર્ણં અયમદ્દે એવમાહિતજહ, ત જહા—સવેગે ૧,
નિઘ્વેષ ૨, ધમ્મસદ્ધા ૩, ગુરુસાહમ્મિયસુસ્સૂતણયા ૪, આલો
ષણયા ૫, નિંદણયા ૬, ગરિહ્ણયા ૭, સામાહ્ણ ૮, ચડવીસ
સ્થપ ૯, વદણ ૧૦, પઢિક્કમણે ૧૧, કાઠસ્સગ્ગે ૧૨, પચ્ચક્ષ્ણાણે
૧૩, ધયથુહમગલે ૧૪, કાલપઢિલેહ્ણયા ૧૫, પાયલ્લિહ્ણત્તકરણે
૧૬, રામાવણયા ૧૭, સજ્જાપ ૧૮, વાયણયા ૧૯, પરિપુલ્લહ્ણયા
૨૦, પરિયટ્ઠણયા ૨૧, અણુપ્પેહા ૨૨, ધમ્મકહા ૨૩, સુયસ્સ
આરાહ્ણયા ૨૪, યગ્ગમણસનિવેસણયા ૨૫, સજમે ૨૬, તવે ૨૭,
લોદાણે ૨૮, સુહસાપ ૨૯, અપ્પલિવલ્લયા ૩૦, વિવિત્તસયણા
સણસેવયણા ૩૧, વિણિવહ્ણયા ૩૨ સમ્ભોગપચ્ચક્ષ્ણાણે ૩૩,
ઉલ્લહિપચ્ચક્ષ્ણાણે ૩૪, આહારપચ્ચક્ષ્ણાણે ૩૫, કસાયપચ્ચક્ષ્ણાણે
૩૬, જોગપચ્ચક્ષ્ણાણે ૩૭, સરીરપચ્ચક્ષ્ણાણે ૩૮, સહાયપચ્ચ
ક્ષ્ણાણે ૩૯, મત્તપચ્ચક્ષ્ણાણે ૪૦, સઠભાવપચ્ચક્ષ્ણાણે ૪૧,
પઢિરૂવણયા ૪૨, વેયાવલ્લે ૪૩, સલ્લગુણસપ્પણયા ૪૪, ધીય
રાગયા ૪૫, રાત્તી ૪૬, મુત્તી ૪૭, મલ્લે ૪૮, અલ્લે ૪૯, ભાવ
સલ્લે ૫૦, કરણસલ્લે ૫૧, જોગસલ્લે ૫૨, મણગુત્તયા ૫૩,
વયગુત્તયા ૫૪, કાયગુત્તયા ૫૫ મણસમાધારણયા ૫૬, વયસ
માધારણયા ૫૭, કાયસમાધારણયા ૫૮, નાણસપ્પણયા ૫૯, દસણ
સપ્પણયા ૬૦, ચરિત્તસપ્પણયા ૬૧, સોલ્લિયનિગ્ગહે ૬૨, ચર્ચિલ

યહ અવશ્ય હી હસ સંમારકે દુઃખોસે છુટકારા પાકર સિદ્ધિગતિકા પાત્ર
બનેગા । જિતને બી જીવ અમીતક હસ ગતિકે પાત્ર બને છે ય યન રહે છે ।
યે મય હમી તરહસે બને છે ઓર યન રહે છે ॥

અવશ્ય આ સંસારના દુઃખોથી છૂટકારા પાત્ર બને છે. નેરહા ૫૫
૯૫ આજ મુખી આ બતિના પાત્ર બને છે, તેમ બની રહે છે, એ સમગ્ર
આજ પ્રમાણે બન્યા છે, બને બની રહ્યા છે

દિયનિગ્ગહે ૬૩, ઘાણિદિયનિગ્ગહે ૬૪, જિલ્લિદિયનિગ્ગહે ૬૫
 ફાસિંદિયનિગ્ગહે ૬૬, કોહવિજણ ૬૭, માણવિજણ ૬૮, માયા-
 વિજણ ૬૯, લોહવિજણ, ૭૦, પેજ્જદોસમિચ્છાદંસણવિજણ ૭૧,
 સેલેસી ૭૨, અકમ્મયા ૭૩ ॥

છાયા—તસ્ય સ્વલ્પ અયમર્થ એવમાખ્યાયતે, તદ્ યથા—સંવેગઃ ૧, નિર્વેદઃ ૨,
 ધર્મશ્રદ્ધા ૩, ગુરુસાધર્મિકશુશ્રૂષણતા ૪, આલોચનતા ૫, નિન્દનતા ૬, ગર્હણતા
 ૭, સામાયિક ૮, ચતુર્વિંશતિસ્તવઃ ૯, વન્દનં ૧૦, પ્રતિક્રમણં ૧૧, કાયોત્સર્ગઃ

ભગવાન મહાવીરને હસ સમ્યક્ત્વપરાક્રમ નામક અધ્યયનમેં કૌનસો
 અર્થ પ્રરૂપિત કિયા હૈ, હસ પ્રકાર શિષ્યકી જિજ્ઞાસાકે સમોધાન નિમિત્ત
 સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘ તસ્સણ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(તસ્સણ અયમદ્દે એવમાહિજ્જહ—તસ્ય સ્વલ્પ અયં અર્થઃ
 એવં આખ્યાયતે) ભગવાન્ મહાવીર તીર્થકર શ્રીવર્ધમાનસ્વામીને સમ્ય-
 ક્ત્વ પરાક્રમ નામક અધ્યયનકા યહ વક્ષ્યમાણ અર્થ તિહત્તર બોલોસે
 હસ પ્રકાર કહા જાતા હૈ (તં જહા—તત્ યથા) વે તિહત્તર બોલ હસ તરહ હૈ—

૧ (સંવેગે—સંવેગઃ) સંવેગ ૨ (નવ્વેણ—નિર્વેદઃ) નિર્વેદ ૩ (ધમ્મસદ્ધા—
 ધર્મશ્રદ્ધા) ધર્મશ્રદ્ધા ૪ (ગુરુસાહમ્મિય સુસ્સણયા—ગુરુસાધર્મિ શુશ્રૂષણતા)
 ગુરુઔર સાધર્મિકોંકી સુશ્રૂષણતા ૫ (આલોચણયા—આલોચનતા) આલોચનતા
 ૬ (નિંદણા—નિન્દના) નિન્દનતા ૭ (ગરિહણયા—ગર્હણતા) ગર્હણતા ૮ (સામા-
 હણ—સામાયિક) સામાયિક ૯ (ચત્તવીસત્થણ—ચતુર્વિંશતિસ્તવઃ) ચતુર્વિ-

ભગવાન મહાવીરે આ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામના અધ્યયનમાં કેવો અર્થ
 પ્રરૂપિત કરેલ છે ? આ પ્રકારની શિષ્યની જિજ્ઞાસાના સમોધાન નિમિત્ત સૂત્ર-
 કાર કહે છે—“ તસ્સણ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તસ્સણ અયમદ્દે એવમાહિજ્જહ—તસ્ય સ્વલ્પ અયં અર્થઃ આખ્યાયતે
 ભગવાન મહાવીર તીર્થ કર શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામના અધ્ય-
 યનનો આ વક્ષ્યમાણ અર્થ તોતેર (૭૩) બોલેા આ પ્રમાણે કહેલ છે તે જૈહી—તદ્ યથા
 તે આ પ્રમાણે બતાવેલ છે અર્થાત્ એ તોતેર બોલ આ પ્રમાણે છે—૧ સંવેગે—સંવેગઃ
 સંવેગ, ૨ નિવ્વેણ—નિર્વેગ નિર્વેગ, ૩ ધમ્મસદ્ધા—ધર્મશ્રદ્ધા ધર્મશ્રદ્ધા, ૪
 ગુરુસાહમ્મિય સુસ્સણયા—ગુરુસાધર્મિક સુશ્રૂષણતા ગુરુસાધર્મિકો પ્રત્યે સુશ્રૂષણતા, ૫
 આલોચણયા—આલોચનતા આલોચનતા, ૬ નિંદણા—નિન્દનતા નિન્દનતા, ૭ ગરિહણયા—
 ગર્હણતા ગર્હણતા, ૮ સામાહણ—સામાયિક સામાયિક, ૯ ચત્તવીસત્થણ—ચતુર્વિ-

१२, प्रत्याख्यानं १३, स्वस्त्युतिमङ्गल १४, कालप्रत्युपेक्षणता १५, प्रायश्चित्त
करणं १६, समापणता १७, स्वाध्यायः १८, वाचनता १९, प्रतिप्रच्छनता २०,
परावर्तनता २१, अनुप्रेक्षा २२, धर्मकथा २३, भुतस्माराधना २४, एकाग्रमनः
संनिवेशना २५, संयमः २६, तपः २७, व्यवधान २८, सुखशाय २९, अप्रतिपद्धता
३०, विविक्तसयनासनसेवनता ३१, विनिवर्तनता ३२, संयोगप्रत्याख्यानं

शान्तिस्तव १० (वृणप-वन्दनं) वन्दन ११ (पट्टिक्कमणे-प्रतिक्रमणं) प्रति
क्रमण १२ (कावस्सगो-कायोत्सर्गः) कायोत्सर्ग १३ (पच्चक्खाणे-
प्रत्याख्यानं) प्रत्याख्यान १४ (वययुइमगळे-स्वस्त्युतिमङ्गल) स्वस्त्युति
मङ्गल १५ (कालपट्टिछेइणया-कालप्रत्युपेक्षणता) कालप्रत्युपेक्षणता १६
(प्रायश्चित्तकरणे-प्रायश्चित्तकरणं) प्रायश्चित्तकरण १७ (समापणया-समा
पणता) समापना १८ (सज्जाप-स्वाध्याय) स्वाध्याय १९ (वायणा-
वाचनता) वाचनता २० (परिपुच्छणया-प्रतिप्रच्छनता) प्रतिप्रच्छनता
२१ (परिपट्टणया-परावर्तनता) परावर्तनता २२ (अनुप्येहा-अनुप्रेक्षा)
अनुप्रेक्षा २३ (धम्मकहा-धर्मकथा) धर्मकथा २४ (सुयस्स आराइणया-
भुतस्माराधनता) भुतकी आराधनता २५ (एगगमणसंनिवेशना-
एकाग्रमनः संनिवेशना) एकाग्रमनसंनिवेशनता २६ (संजमे-संयमः)
संयम २७ (तवे-तप) तप २८ (बोदाणे-व्यवधानं) व्यवधान २९
(सुइसाप-सुखशायः) सुखशाय ३० (अप्पट्टियद्वया-अप्रतिपद्धता)
अप्रतिपद्धता ३१ (विविक्तसयनासनसेवणया-विविक्तसयनासनसेव

शान्तिस्तव अनुविशतिस्तव, १० वृणप-वन्दन ११, ११ पट्टिक्कमणे-प्रतिक्रमण
प्रतिक्रमण, १२ कावस्सगो-कायोत्सर्गः कायोत्सर्ग, १३ पच्चक्खाणे-प्रत्याख्यानं
प्रत्याख्यान, १४ वययुइमगळे-स्वस्त्युतिमङ्गल स्वस्त्युति मङ्गल, १५ कालपट्टि
छेइणया-कालप्रत्युपेक्षणता कालप्रत्युपेक्षणता, १६ प्रायश्चित्तकरण-प्रायश्चित्तकरणं
प्रायश्चित्तकरण, १७ समापणया-समापणता समापनता, १८ सज्जाप-स्वाध्याय
स्वाध्याय १९ वायणा-वाचनता वाचनता २० परिपुच्छणया प्रतिप्रच्छनता प्रतिप्रच्छ-
नता २१ परिपट्टणया-परावर्तनता परावर्तनता २२ अनुप्येहा-अनुप्रेक्षा अनुप्रेक्षा २३
धम्मकहा-धर्मकथा धर्मकथा २४ सुयस्स आराइणया-भुतस्माराधनता भुतकी आरा-
धनता, २५ एगगमणसंनिवेशणया-एकाग्रमनसंनिवेशना एकाग्रमनसंनिवेशनता २६
संजमे-संयमः संयम २७ तवे-तपः तप, २८ बोदाणे-व्यवधानं व्यवधान, २९
सुइसाप-सुखशायः सुखशाय ३० अप्पट्टियद्वया-अप्रतिपद्धता अप्रतिपद्धता, ३१
विविक्तसयनासनसेवणया-विविक्तसयनासनसेवनता विविक्तसयनासन सेवनता, ३२

३३, उपधिप्रत्याख्यानम् ३४, आहारप्रत्याख्यानम् ३५, कषायप्रत्याख्यानं ३६, योगप्रत्याख्यानं ३७, शरीरप्रत्याख्यानं ३८, सहायप्रत्याख्यानं ३९, भक्तप्रत्याख्यानं ४०, सद्भावप्रत्याख्यानं ४१, प्रतिरूपणता ४२, वैयावृत्यम् ४३ सर्वगुणसंपन्नता ४४, वीतरागता ४५, क्षान्तिः ४६, मुक्तिः ४७, मार्दवम् ४८, आर्जवम् ४९, भावसत्यं ५०, करणसत्यं ५१, योगसत्यं ५२, मनोगुप्तता ५३, वागुप्तता

नता) विविक्तशयनासनसेवनता ३२ (विणिवद्वृणया-विनिवर्तनता) विनिवर्तनता ३३ (संभोगपच्चक्खाणे-संभोगप्रत्याख्यानं) संभोगप्रत्याख्यान ३४ (उवहिपच्चक्खाणे-उपधि प्रत्याख्यानम्) उपधिप्रत्याख्यान ३५ (आहारपच्चक्खाणे-आहारप्रत्याख्यानम्) आहारप्रत्याख्यान ३६ (कषायपच्चक्खाणे-कषायप्रत्याख्यानम्) कषायप्रत्याख्यान ३७ (जोगपच्चक्खाणे-योगप्रत्याख्यानम्) योगप्रत्याख्यान ३८ (सरीरपच्चक्खाणे-शरीरप्रत्याख्यानं) शरीरप्रत्याख्यान ३९ (सहायपच्चक्खाणे-सहायप्रत्याख्यानं) सहायप्रत्याख्यान ४० (भक्तपच्चक्खाणे-भक्तप्रत्याख्यानं) भक्तप्रत्याख्यान ४१ (सद्भावपच्चक्खाणे-सद्भावप्रत्याख्यानं) सद्भावप्रत्याख्यान ४२ (पडिरूवणया-प्रतिरूपनता) प्रतिरूपता ४३ (वेयावच्चे-वैयावृत्यम्) वैयावृत्य ४४ (सर्वगुणसपणया-सर्वगुणसंपन्नता) सर्वगुणसंपन्नता ४५ (वीतरागया-वीतरागता) वीतरागता ४६ (खंती-क्षान्तिः) क्षान्ति ४७ (मुत्ती-मुक्तिः) मुक्ति ४८ (मद्दे-मार्दवम्) मार्दव ४९ (अज्जवे-आर्जवं) आर्जव ५० (भावसच्चे-भावसत्यं) भावसत्य ५१ (करणसच्चे-करणसत्यं) करणसत्य ५२ (जोगसच्चे-योगसत्यं) योगसत्य ५३ (मण-

विणिवद्वृणया-विनिवर्तनता विनिवर्तनता, ३३ संभोगपच्चक्खाणे-संभोगप्रत्याख्यानं संभोगप्रत्याख्यान, ३४ उवहिपच्चक्खाणे-उपधिप्रत्याख्यानम् उपधिप्रत्याख्यान, ३५ आहारपच्चक्खाणे-आहारप्रत्याख्यानम् आहारप्रत्याख्यान, ३६ कषायपच्चक्खाणे-कषायप्रत्याख्यानम् कषाय प्रत्याख्यान, ३७ जोगपच्चक्खाणे-योगप्रत्याख्यानम् योगप्रत्याख्यान, ३८ सरीरपच्चक्खाणे-शरीरप्रत्याख्यानं शरीरप्रत्याख्यान, ३९ सहायपच्चक्खाणे-सहायप्रत्याख्यानं सहाय प्रत्याख्यान, ४० भक्तपच्चक्खाणे-भक्तप्रत्याख्यानं भक्त प्रत्याख्यान, ४१ सद्भावपच्चक्खाणे-सद्भावप्रत्याख्यानं सद्भाव प्रत्याख्यान, ४२ पडिरूवणका-प्रतिरूपनता प्रतिरूपता ४३ वेयावच्चे-वैयावृत्यम् वैयावृत्य, ४४ सर्वगुणसपणया-सर्वगुणसंपन्नता सर्वगुणसंपन्नता, ४५ वीतरागया-वीतरागता वीतरागता, ४६ खंती-क्षान्ति क्षान्ति, ४७ मुत्ती-मुक्ति मुक्ति, ४८ मद्दे-मार्दवम् मार्दव, ४९ अज्जवे-आर्जवं आर्जव, ५० भावसच्चे-भावसत्यं भावसत्य, ५१ करणसच्चे-करणसत्यं करणसत्य ५२ जोगसच्चे-योगसत्य योगसत्य, ५३ मणगुप्तता-

१२, प्रत्याख्यानं १३, स्वस्त्युतिमङ्गल १४, कालप्रत्युपेक्षणता १५, प्रायश्चित्तकरणं १६, क्षमापणता १७, स्वाध्यायः १८, वाचनता १९, प्रतिप्रच्छनता २०, परावर्तनता २१, अनुप्रेक्षा २२, धर्मकथा २३, धृतस्याराधना २४, एकाग्रमनःसन्निवेशना २५, संयमः २६, तपः २७, व्यवधान २८, सुखसाध २९, अप्रतिषद्धता ३०, विविक्तशयनासनसेवनता ३१, विनिर्घर्तनता ३२, संमोगप्रत्याख्यानं

शान्तिस्तव १० (वदणप-वन्दनं) वदन ११ (पश्चिममणे-प्रतिक्रमणं) प्रतिक्रमण १२ (कावत्सगणे-कायोत्सर्गः) कायोत्सर्ग १३ (पञ्चवक्त्राणे-प्रत्याख्यानं) प्रत्याख्यान १४ (धययुद्धमङ्गले-स्वस्त्युतिमङ्गल) स्वस्त्युतिमङ्गल १५ (कालपश्चिद्धेहणया-कालप्रत्युपेक्षणता) कालप्रत्युपेक्षणता १६ (प्रायश्चित्तकरणे-प्रायश्चित्तकरण) प्रायश्चित्तकरण १७ (क्षमापणया-क्षमापणता) क्षमापणता १८ (मज्झाप-स्वाध्यायः) स्वाध्याय १९ (वायणा-वाचनता) वाचनता २० (परिपुच्छणया-प्रतिप्रच्छनता) प्रतिप्रच्छनता २१ (परियट्टणया-परावर्तनता) परावर्तनता २२ (अनुप्रेक्षा-अनुप्रेक्षा) अनुप्रेक्षा २३ (धम्मकथा-धर्मकथा) धर्मकथा २४ (सुयस्स आराहणया-धृतस्याराधनता) धृतकी आराधनता २५ (एगगमणसन्निवेशता-एकाग्रमनःसन्निवेशना) एकाग्रमनसन्निवेशनता २६ (संजमे-संयमः) संयम २७ (तपो-तपः) तप २८ (बोदाने-व्यवधानं) व्यवधान २९ (सुहसाप-सुखसाधः) सुखसाध ३० (अप्रतिषद्धता-अप्रतिषद्धता) अप्रतिषद्धता ३१ (विविक्तशयनासनसेवणया-विविक्तशयनासनसेव

शान्तिस्तव अतुर्विधित्वत्वे, १० वदणप-वन्दन वदन ११ पश्चिममणे-प्रतिक्रमण प्रतिक्रमण १२ कावत्सगणे-कायोत्सर्गः कायोत्सर्ग, १३ पञ्चवक्त्राणे-प्रत्याख्यानं प्रत्याख्यान १४ धययुद्धमङ्गले-स्वस्त्युतिमङ्गल स्वस्त्युति मङ्गल १५ कालपश्चिद्धेहणया-कालप्रत्युपेक्षणता कालप्रत्युपेक्षणता, १६ प्रायश्चित्तकरणे-प्रायश्चित्तकरणं प्रायश्चित्तकरण, १७ क्षमापणया-क्षमापणता क्षमापणता, १८ मज्झाप-स्वाध्याय स्वाध्याय, १९ वायणा-वाचनता वाचनता २० परिपुच्छणया प्रतिप्रच्छनता प्रतिप्रच्छनता २१ परियट्टणया-परावर्तनता परावर्तनता २२ अनुप्रेक्षा-अनुप्रेक्षा अनुप्रेक्षा २३ धम्मकथा-धर्मकथा धर्मकथा २४ सुयस्स आराहणया-धृतस्याराधनता धृतनीआराधनता, २५ एगगमणसन्निवेशणया-एकाग्रमनःसन्निवेशना ओहाअतानी आराधना, २६ संजमे-संयमः संयम २७ तपो-तपा तप, २८ बोदाने-व्यवधान व्यवधान, २९ सुहसाप-सुखसाध सुखसाध ३० अप्रतिषद्धता-अप्रतिषद्धता अप्रतिषद्धता, ३१ विविक्तशयनासनसेवणया-विविक्तशयनासनसेवनता विविक्तशयनासन सेवनता, ३२

टीका—‘तस्सणं’ इत्यादि ।

तस्य=सम्यक्त्वपराक्रमनामकस्याध्ययनस्य खलु अयम्=अनन्तरमेव वक्ष्यमाणः

अर्थः—एवम्=अमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण, यथानुक्रमम्, आख्यायते=कथ्यते भगवता महावीरेण श्री वर्धमानस्वामिना तीर्थंकरेण ‘तद् यथा’ इति । यथा—यादृशं वक्ष्यमाणार्थस्य नाम, तदेवं निर्दिश्यते—‘संवेग’ इत्यादि । ‘संवेगः’ इत्यारभ्य ‘अकर्मता पर्यन्ता स्त्रिसप्ततिसंख्यका अर्था मोक्षस्य कारणमित्यर्थः ॥

अथ श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामीनं गौतमप्रश्नभगवदुत्तररूपमध्ययनं कथयति तत्र पूर्वं प्रथमं भेदं संवेगस्वरूपमाह—

मूलम्—संवेगेणं भन्ते ! जीवे किं जणयइ ? । संवेगेणं अणु-
त्तरं धम्मसद्धं जणयइ । अणुत्तराए धम्मसद्धाए संवेगं हव-
मागच्छइ । अणंताणुबंधिकोहमाणमायालोभे खवइ । नवं च
कम्मं न बंधइ । तप्पच्चइयं च णं मिच्छत्तविसोहिं काऊण
दंसणाराहए भवइ । दंसणविसोहीए य णं विसुद्धाए अत्थेगइए
तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झई । विसोहीए य णं विसुद्धाए तच्चं
पुणो भवग्गहणं नाइक्कमइ ॥ सू० १ ॥

छाया—संवेगेन भदन्त ! जीवः किं जनयति ?, संवेगेन अनुत्तरां धर्मश्रद्धां
जनयति, अनुत्तरया धर्मश्रद्धया संवेगं शीघ्रमागच्छति । अनन्तानुबन्धिकोधमान-
मायालोभात् क्षपयति । नवं कर्म न बध्नाति, तत्प्रत्ययिका च खलु मिथ्यात्व-
विशुद्धिं कृत्वा दर्शनाराधको भवति । दर्शनविशुद्ध्या च खलु विशुद्ध्या अस्त्येकः
तेनैव भवग्रहणेन सिध्यति । विशुद्ध्या च खलु विशुद्ध्या तृतीयं पुनर्भवग्रहणं
नातिक्रामति ॥ सू० ॥ १ ॥

विजयः) मायाविजय ७० (लोहविजय—लोभविजयः) लोभका विजय ७१
(पेज्जदोसमिच्छादंसणविजय—प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनविजयः) प्रेमद्वेषमिथ्या
दर्शनकाविजय ७२ (सेलेसी—शैलेशी) शैलेशी ७३ (अकम्मया—अकर्मता) अकर्मता
यहां तक ये अर्थ मोक्षके कारण हैं । इनकी संख्या तिहत्तर है ।

उनमें पहला बोल संवेगका स्वरूपको कहते हैं—‘संवेगेण’ इत्यादि ।

विजय ६६ मायाविजय—मायाविजय मायाविजय, ७० लोहविजय—लोभविजयः
दोष विजय, ७१ पेज्ज दोसमिच्छादंसणविजय—प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनविजय प्रेम, द्वेष,
मिथ्यादोष विजय, ७२ सेलेसी—शैलेशी शैलेशी, ७३ अकम्मया—अकर्मता अकर्मता
अर्था सुधी आ अर्थ मोक्षके कारण हैं । आनी सख्या तोतेर छे,

५४, कायगुप्तता ५५, मन समाधारणता ५६, वाक्समाधारणता ५७ अयसपा
धारणता ५८, ज्ञानसंपन्नता ५९, दर्शनसंपन्नता ६०, चारित्र्यसंपन्नता ६१, ओत्रे
न्द्रियनिग्रहः ६२, अक्षुरिन्द्रियनिग्रहः, ६३ घ्राणेन्द्रियनिग्रहः ६४, जिह्वेन्द्रिय
निग्रहः ६५, स्पर्शेन्द्रियनिग्रहः ६६, क्रोधविजयः ६७, मानविजयः ६८,
मायाविजयः ६९, लोभविजय ७०, मेमद्वेषमिध्यादर्शनविजयः ७१, वैशेषी
७२, अकर्मता ७३ । इति ।

गुप्तया-मनोगुप्तता) मनोगुप्तता ५४ (अयगुप्तया-वागुप्तता) वागुप्तता
५५ (कायगुप्तया-कायगुप्तता) कायगुप्तता ५६ (मणसमाधारणया-मनः
समाधारणता)मनःसमाधारणता५७(अयसमाधारणया-वाक्समाधारणता)
वाक्समाधारणता ५८ (कायसमाधारणया-कायसमाधारणता) कायसमा
धारणता ५९(नाभसपन्नया-ज्ञानसंपन्नता)ज्ञानसपन्नता६०(दंशसंपन्नया-दर्श
नसपन्नता) दर्शनसंपन्नता ६१ (चारित्र्यसपन्नया-चारित्र्यसपन्नता) चारित्र्य
सपन्नता ६२ (सोईदियनिग्रहे-ओत्रेन्द्रियनिग्रहः) ओत्रेन्द्रियनिग्रह ६३
(अर्कित्वादियनिग्रहे-अक्षुरिन्द्रियनिग्रह) अक्षुरिन्द्रियनिग्रह ६४ (घ्राणिदिय
निग्रहे-घ्राणेन्द्रियनिग्रहः) घ्राणेन्द्रियनिग्रह ६५ (जिह्वमदियनिग्रहे-जिह्वे
न्द्रियनिग्रह) जिह्वेन्द्रियनिग्रह ६६ (कासिन्द्रियनिग्रह-स्पर्शेन्द्रिय
निग्रहः) स्पर्शेन्द्रियनिग्रह ६७ (क्रोधविजय-क्रोधविजयः) क्रोधविजय
६८ (मानविजय-मानविजयः) मानविजय ६९ (मायाविजय-माया-

मनोगुप्तता मनोगुप्तता ५४ अयगुप्तया-वागुप्तता वागुप्तता ५५ कायगुप्तया-
कायगुप्तता कायगुप्तता ५६ मणसमाधारणया-मनः समाधारणता मनः समाधारणता,
५७ अयसमाधारणया-वाक्समाधारणता वाक् समाधारणता, ५८ कायसमाधारणया-
कायसमाधारणता काय समाधारणता, ५९ नाभसपन्नया-ज्ञानसपन्नता ज्ञान स प
न्नता, ६० दंशसंपन्नया-दर्शनसंपन्नता दर्शनसंपन्नता, ६१ चारित्र्यसपन्नया-
चारित्र्यसपन्नता चारित्र्यसपन्नता, ६२ सोईदियनिग्रहे ओत्रेन्द्रियनिग्रहः ओत्रे
न्द्रिय निग्रह ६३ अर्कित्वादियनिग्रहे-अक्षुरिन्द्रियनिग्रहः अक्षुरिन्द्रिय निग्रह, ६४
घ्राणिदियनिग्रहः घ्राणेन्द्रियनिग्रहः घ्राणेन्द्रिय निग्रह, ६५ जिह्वमदियनिग्रहे-जिह्वे
न्द्रियनिग्रहः जिह्वेन्द्रिय निग्रह ६६ कासिन्द्रियनिग्रह-स्पर्शेन्द्रियनिग्रहः स्पर्शेन्द्रिय
निग्रह, ६७ क्रोधविजय-क्रोधविजयः क्रोधविजय, ६८ मानविजय-मानविजयः मान

टीका—‘तत्सणं’ इत्यादि ।

तस्य=सम्यक्त्वपराक्रमनामकस्याध्ययनस्य खलु अयम्=अनन्तरमेव वक्ष्यमाणः

अर्थः—एवम्=अमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण, यथानुक्रमम्, आख्यायते=वक्ष्यते भगवता महावीरेण श्री वर्धमानस्वामिना तीर्थकरेण ‘तद् यथा’ इति । यथा—यादृशं वक्ष्यमाणार्थस्य नाम, तदेवं निर्दिश्यते—‘संवेग’ इत्यादि । ‘संवेग’ इत्यारभ्य ‘अकर्मता पर्यन्ता स्त्रिसप्ततिसंख्यका अर्था मोक्षस्य कारणमित्यर्थः ॥

अथ श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामीनं गौतमप्रश्नभगवदुत्तररूपमध्ययनं कथयति तत्र पूर्वं प्रथम भेद सवेगस्वरूपमाह—

मूलम्—संवेगेणं भन्ते ! जीवे किं जणयइ ? । संवेगेणं अणु-
त्तरं धम्मसद्धं जणयइ । अणुत्तराए धम्मसद्धाए संवेगं हव-
मागच्छइ । अणंताणुबंधिकोहमाणमायालोभे खवइ । नवं च
कम्मं न बंधइ । तप्पच्चइयं च णं मिच्छत्तविसोहिं काऊण
दंसणाराहए भवइ । दंसणविसोहीए य णं विसुद्धाए अत्थेगइए
तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झई । विसोहीए य णं विसुद्धाए तच्चं
पुणो भवग्गहणं नाइक्कमइ ॥ सू० १ ॥

छया—संवेगेन भदन्त ! जीवः किं जनयति ? , सवेगेन अनुत्तरां धर्मश्रद्धां
जनयति, अनुत्तरया धर्मश्रद्धया संवेगं शीघ्रमागच्छति । अनन्तानुबन्धिकोधमान-
मायालोभात् क्षपयति । नवं कर्म न बध्नाति, तत्प्रत्ययिका च खलु मिथ्यात्व-
विशुद्धिं कृत्वा दर्शनाराधको भवति । दर्शनविशुद्धया च खलु विशुद्धया अस्त्येकः
तेनैव भवग्रहणेन सिध्यति । विशुद्धया च खलु विशुद्धया तृतीयं पुनर्भवग्रहणं
नातिक्रामति ॥ सू० ॥ १ ॥

विजयः) मायाविजय ७० (लोहविजय—लोभविजयः) लोभका विजय ७१
(पेज्जदोसमिच्छादंसणविजय—प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनविजयः) प्रेमद्वेषमिथ्या
दर्शनकाविजय ७२ (सेलेसी—शैलेशी) शैलेशी ७३ (अकम्मया—अकर्मता) अकर्मता
यहां तक ये अर्थ मोक्षके कारण हैं । इनकी संख्या तिहत्तर है ।

उनमें पहला बोल सवेगका स्वरूपको कहते हैं—‘संवेगेण’ इत्यादि ।

विजय ६६ मायाविजय—प्रायाविजय मायाविजय, ७० लोहविजय—लोभविजयः
लोभ विजय, ७१ पेज्ज दोसमिच्छादंसणविजय—प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनविजय प्रेम, द्वेष,
मिथ्यादोष विजय, ७२ सेलेसी—शैलेशी शैवेधी, ७३ अकम्मया—अकर्मता आकर्मता
अद्धी-सुधी आ अर्था मोक्षनु कारण छे. आनी सध्या तोतेर छे.

ટીકા—‘સવેગેણ ભતે’ इत्यादि ।

हे मदन्त ! सवगेन=नरसुखसुखपरिहारेण मोक्षसुखमात्राभिलाष सवेगः ।
यद्वा-धर्माद्यनुरागरूपः शुभाध्यवसायविशेष सवेगः । तथा चोक्तम्—

तत्प्ये धर्मे ध्वस्तहिंसाप्रबन्धे, देवे रागद्वेषमोहादिसुक्ते ।

साधौ सर्वग्रन्थसदर्महीने, सवेगोऽसौ निश्चलो योऽनुराग ॥१॥

यद्वा-जिनवचनमावितान्तःकरणता सवेग, यद्वा-मयविराग संवेगः, तेन

અન્યથા—(‘ભતે-મદન્ત ’) હે મગદન્ત ! (સવેગેણ જીવે કિં જ
જનયતિ—સવેગેણ જીવે કિં જનયતિ) સવેગસે જીવે કિંસ ગુણકો ઉત્પન્ન
કરતા હે ! નરસુખ, સુરસુખની અભિલાષા નહીં કરકે માત્ર મોક્ષ
સુખની અભિલાષા હોના હસકા નામ સવેગ હે । અથવા ધર્માદિકર્મે
અનુરાગ રૂપ જો શુભ અધ્યવસાય વિશેષ હોતા હે હસકા નામ સવેગ
હે । યહી વાત અન્યથા મી કહી હે—

“તપ્યે ધર્મે ધ્વસ્તહિંસા પ્રબન્ધે, દેવે રાગદ્વેષમોહાદિસુક્તે ।

સાધૌ સર્વગ્રન્થસદર્મહીને, સવેગોઽસૌ નિશ્ચલોયોઽનુરાગઃ ॥૧॥”

હિંસારહિત સત્ત્વે ધર્મ મેં, રાગદ્વેષ મોહરહિત દેવમેં જીવે સર્વથા
પરિગ્રહરહિત સત્ત્વે શુભમેં જો નિશ્ચલ અનુરાગ હો હસે સવેગ કહતે હે ॥

અથવા-જિન વચનોસે માવિત અન્તઃકરણતાકા નામ મી સવેગ હે ।
અથવા ‘મયસે વિરાગ હોના યહ મી સવેગ હે । હસ સવેગસે જીવે કોન

તેમા પ્રથમશ્લોક સવેગસ્વરૂપને કહે છે ‘સવેગ’ इत्यादि ।

અન્યથા—હે ભગવાન ! સવેગેણ જીવે કિં જનયતિ—સવેગેણ જીવે કિં
જનયતિ સવેગથી જીવે કયા શુભને ઉત્પન્ન કરે છે ? નરસુખ, સુરસુખની
અભિલાષા ન કરતાં માત્ર મોક્ષ સુખની અભિલાષા થવી જોતી નામ સવેગ
હે । અથવા ધર્માદિકર્મ અનુરાગરૂપ જે શુભ અધ્યવસાય વિશેષ હોય છે તેનું
નામ સવેગ છે । આ વાત અન્ય સ્થળે પણ કહેવામાં આવેલ છે—

“તપ્યે ધર્મે ધ્વસ્ત હિંસા પ્રબન્ધે, દેવે રાગદ્વેષમોહાદિસુક્તે ।

સાધૌ સર્વગ્રન્થસદર્મહીને, સવેગોઽસૌ નિશ્ચલોયોઽનુરાગ ॥૧॥”

હિંસા રહિત સાત્ત્વિક પ્રમાણ, રાગદ્વેષ મોહાદિ દોષરહિત સાત્ત્વિક
દેવર્થ સવેગ પરિગ્રહ રહિત સાત્ત્વિક પ્રમાણ, જે નિશ્ચલ અનુરાગ-પ્રેમ હોય
તેને સવેગ કહે છે ॥ ૧ ॥

અથવા—જિન વચનોથી અવિત જાત કરવાવાળું નામ પણ સવેગ છે । અથવા
સવેગી વિરાગ થવું જો પણ સવેગ છે જે સવેગથી જીવે કયા શુભને ઉત્પન્ન કરે છે ?

સંવેગેન જીવઃ-આત્મા કિં જનયતિ-કં ગુણમુન્પાદયતિ ! ભગવાન્ કથયતિ—
' સંવેગેણં અણુત્તરં ધમ્મસદ્ધં જણયદ્ ' ઇત્યાદિ ।

હે શિષ્ય ! જીવઃ સંવેગેન અનુત્તરામ્-સર્વોત્કૃષ્ટાં, ધર્મશ્રદ્ધાં ધર્મઃ શ્રુતચારિત્ર-
લક્ષણસ્તત્ર શ્રદ્ધા તત્કરુણામિલાપરૂપા, તાં, જનયતિ, તયાઽનુત્તરયા ધર્મશ્રદ્ધયા
સંવેગં-વિશિષ્ટતરં સંવેગં, અતિશયેન મોક્ષામિલાપં શીઘ્રમ્ આગચ્છતિ-પ્રાપ્નોતિ ।
તતો નરકાનુવન્ધિનો નરકગતિ દાયિનોઽનન્તાનુવન્ધિ ક્રોધમાનમાયાલોભાન્-
વક્ષ્યમાણલક્ષણાન્ ચતુરોઽપિ કપાયાન્ ક્ષપયતિ, નવં ચ કર્મ અશુભપ્રકૃતિરૂપં
જ્ઞાનાવરણીયાદિકં ન વધ્નાતિ, એવમપિ કો ગુણ ઇતિ જિજ્ઞાસાયમાહ-‘તપ્પચ્ચહયં’
ઇતિ । તત્પ્રત્યયિકાં=સકપાય ક્ષયઃ પ્રત્યયો નિમિત્તં યસ્યાઃ સા તત્પ્રત્યયા, સૈવ

ગુણકોઉત્પન્ન કરતા હૈ ? । ડસ પ્રકાર પૂછને પર ભગવાન્ કહતે હૈ
કિ-(સંવેગેણં અણુત્તરં ધમ્મસદ્ધં જણયદ્ - સંવેગેન અનુત્તરાં ધર્મશ્રદ્ધાં
જનયતિ) યદ્ જીવ સંવેગ પ્રાપ્તિ સે સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મશ્રદ્ધાકો - શ્રુત-
ચારિત્રરૂપ ધર્મમેં તત્કરુણામિલાપરૂપ શ્રદ્ધાકો-ઉત્પન્ન કરતા હૈ । (અણુત્ત-
રાય ધમ્મસદ્ધાય સંવેગં હવ્વમાગચ્છદ્-અનુત્તરયા ધર્મશ્રદ્ધયા સંવેગઃ શીઘ્રં
આગચ્છતિ) પશ્ચાત્ સર્વોત્કૃષ્ટ ડસ ધર્મશ્રદ્ધાસે વિશિષ્ટર સંવેગકો-અતિ
શય મોક્ષામિલાપકો શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરતા હૈ । તથા (અણંતાણુવંધકોહ માણ
માયા લોભે સ્વદ્-અનંતાનુવંધિ ક્રોધમાન માયાલોભાન્ ક્ષપયતિ) અનં-
તાનુવંધી ક્રોધ, માન, માયા, એવં લોભ, ડન ચાર કપાયોંકો જો કિ
જીવકે લિયે નરકાદિ ગતિ દેતે હૈ તથા જિનકે લક્ષણ આગે કહેગેં ડનકો
નષ્ટ કરતા હૈ (નવં ચ કર્મ્મં ન વંધદ્-નવં કર્મ્મં ન વધ્નાતિ) એવં નવીન
જ્ઞાનાવરણીયાદિક અશુભ પ્રકૃતિરૂપ કર્મોંકા વંધ નહીં કરતા હૈ ।
(તપ્પચ્ચહયં ચ ણં મિચ્છત્તવિસોહિં કાઝ્ઞ દંસણારાહય ભવદ્-તત્પ્રત્ય

આ પ્રમાણે પૂછવાથી ભગવાન કહે છે કે સંવેગણ અણુત્તર ધમ્મસદ્ધં જણયદ્-સંવેગેન
અનુત્તરાં ધર્મશ્રદ્ધાં જનયતિ આશુવ સ વેગપ્રાપ્તિથી સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મશ્રદ્ધાને શ્રુતચરિત્રરૂપ
ધર્મમાં તત્કરુણામિલાપરૂપ શ્રદ્ધાને ઉત્પન્ન કરે છે અણુત્તરાય ધમ્મસદ્ધાય સંવેગં હવ્વ-
માગચ્છદ્-અનુત્તરયા ધર્મશ્રદ્ધયા સંવેગં શીઘ્ર આગચ્છતિ પછીથી સર્વોત્કૃષ્ટ એ ધર્મશ્રદ્ધાથી
વિશિષ્ટતર સંવેગને અતિશય મોક્ષામિલાપીને શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરે છે અણંતાણુ વધ
કોહ માણમાયા લોભે સ્વદ્-અનંતાનુવંધિ ક્રોધ માન માયા લોભાન્ ક્ષપયતિ તથા
અનાનુવંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચાર કપાયોંકો-કે, જે હવને
માટે નરક ગતિ અપાવનાર છે, તથા જેનાં લક્ષણ આગળ કહેવામાં આવશે,
એના નાશ કરે છે નવં ચ કર્મ્મં વંધદ્-નવં ચ કર્મ્મં વધ્નાતિ અને નવીન
જ્ઞાનાવરણીયાદિક અશુભ પ્રકૃતિરૂપ કર્મોંકા બધ કરતા નથી. તપ્પચ્ચહયં ચ ણં

ટીકા—‘સવેગેણ’ ભતે’ ઇત્યાદિ ।

હે મદન્ત ! સવેગેન—નરસુસ્તપરિહારેણ મોક્ષસુસ્તમાપ્રાપ્તિલાપઃ સવેગઃ ।
યદા—ધર્માધનુરાગરૂપઃ શુભાધ્યવસાયવિશેષ સવેગઃ । તથા ઘોક્તમ્—

તત્પથે ધર્મે ધ્વસ્તર્હિસાપ્રબ્ધે, દેવે રાગદ્રેપમોહાદિમુક્તે ।

સાધૌ સર્વપ્રન્યસદર્મહીને, સવેગોઽસૌ નિઘ્નલો યોઽનુરાગઃ ॥૧॥

યદા—જિનવચનમાધિતાન્ત કરણતા સવેગ, યદા—અપ્રધિરાગઃ સવેગઃ, તેન

અન્યથાર્થ—(ભતે—મદન્ત) હે મગધન્ ! (સવેગેણ જીવે કિં જ
ળયત્—સવેગેન જીવઃ કિં જનયતિ) સવેગસે જીવ કિસ ગુણકો ઉત્પન્ન
કરતા હૈ ? નરસુસ્ત, સુરસુસ્તકી અભિલાષા નહીં કરકે માત્ર મોક્ષ
મુક્તકી અભિલાષા હોના હસકા નામ સવેગ હૈ । અથવા ધર્માદિકમ્
અનુરાગ રૂપ જો શુભ અધ્યવસાય વિશેષ હોતા હૈ હસકા નામ સવેગ
હૈ । યહી વાત અન્યથ્ર મી કહી હૈ—

“તત્પથે ધર્મે ધ્વસ્તર્હિમા પ્રબન્ધે, દેવે રાગદ્રેપમોહાદિમુક્તે ।

સાધૌ સર્વપ્રન્યસદર્મહીને, સવેગોઽસૌ નિઘ્નલો યોઽનુરાગઃ ॥૧॥”

હિંસારહિત સત્ત્વે ધર્મ મેં, રાગદ્રેપ મોહરહિત દેવમેં ઓર સર્વથા
પરિગ્રહરહિત સત્ત્વે શુરમેં જો નિઘ્નલ અનુરાગ હો હસે સવેગ કહતે હૈ ॥

અથવા—જિન વચનોસે માધિત અન્તઃકરણતાકા નામ મીસવેગ હૈ ।
અથવા અવસે વિરાગ હોના યહ મી સવેગ હૈ । હસ સવેગસે જીવ કોન

તેમાં પ્રયત્નશૂઢ સવેગસ્વરૂપને કહે છે “સવેગળ” ઇત્યાદિ !

અન્યથાથ—હે મગધાન ! સવેગેણ જીવે કિં જળયત્—સવેગેન જીવ કિં
જનયતિ સવેગથી જીવ કયા શુભને કીપત કહે છે ? નરસુખ, સુરસુખની
અભિલાષા ન કરતાં માત્ર મોક્ષ મુખની અભિલાષા થવી જોતુ નામ સવેગ
છે એથવા ધર્માદિકમાં અનુરાગરૂપ જે શુભ અધ્યવસાય વિશેષ હોય છે તેનું
નામ સવેગ છે. આ વાત અન્ય સ્થળે પણ કહેવામાં આવેલ છે—

“તત્પથે ધર્મે ધ્વસ્તર્હિસા પ્રબન્ધે, દેવે રાગદ્રેપમોહાદિમુક્તે ।

સાધૌ સર્વપ્રન્યસદર્મહીને, સવેગોઽસૌ નિઘ્નલો યોઽનુરાગઃ ॥૧॥”

હિંસા રહિત સાચા ધર્મમાં, રાગદ્રેપ મોહ આદિ દોષરહિત સાચા
દેવમાં સવથા પરિશદ રહિત સાચા શુદ્ધમાં, જે નિઘ્નલ અનુરાગ—પ્રેમ હોય
તેને સવેગ કહે છે ॥ ૧ ॥

અથવા—જીન વચનોથી માધિત અન્તઃકરણતાનું નામ પણ સવેગ છે અથવા
અવથી વિરાગ થતું જો પણ સવેગ છે જો સવેગથી જીવે કયા શુભને કીપત કહે છે ?

સંવેગેન જીવઃ-આત્મા કિં જનયતિ-કં ગુણમુત્પાદયતિ । ભગવાન્ કથયતિ—
' સંવેગેણં અણુત્તરં ધમ્મસદ્ધં જનયઈ ' ઇત્યાદિ ।

હે શિષ્ય ! જીવઃ સંવેગેન અનુત્તરમ્-સર્વોત્કૃષ્ટાં, ધર્મશ્રદ્ધાં ધર્મઃ શ્રુતચારિત્ર-
લક્ષણસ્તત્ર શ્રદ્ધા તત્કરુણાભિલાપરૂપા, તાં, જનયતિ, તયાઽનુત્તરયા ધર્મશ્રદ્ધયા
સંવેગં-વિશિષ્ટતરં સંવેગં, અતિશયેન મોક્ષાભિલાપં શીઘ્રમ્ આગચ્છતિ-પ્રાપ્નોતિ ।
તતો નરકાનુવન્ધિનો નરકગતિ દાયિનોઽનન્તાનુવન્ધિ ક્રોધમાનમાયાલોભાન્-
વક્ષ્યમાણલક્ષણાન્ ચતુરોઽપિ કપાયાન્ ક્ષપયતિ, નવં ચ કર્મ અશુભપ્રકૃતિરૂપં
જ્ઞાનાવરણીયાદિકં ન વધ્નાતિ, એવમપિ કો ગુણ ઇતિ જિજ્ઞાસાયામાહ-'તપ્પચ્ચહયં'
ઈતિ । તત્પ્રત્યયિકાં=સકપાય ક્ષયઃ પ્રત્યયો નિમિત્ત યસ્યાઃ સા તત્પ્રત્યયા, સૈવ

ગુણકોઉત્પન્ન કરતા હૈ ? । હસ પ્રકાર પૂછને પર ભગવાન્ કહતે હૈ
કિ-(સંવેગેણં અણુત્તરં ધમ્મસદ્ધં જનયઈ - સંવેગેન અનુત્તરાં ધર્મશ્રદ્ધાં
જનયતિ) યહ જીવ સંવેગ પ્રાપ્તિ સે સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મશ્રદ્ધાકો - શ્રુત-
ચારિત્રરૂપ ધર્મમેં તત્કરુણામિલાપરૂપ શ્રદ્ધાકો-ઉત્પન્ન કરતા હૈ । (અણુત્ત-
રાઽ ધમ્મસદ્ધાઽ સંવેગં હ્વ્યમાગચ્છઈ-અનુત્તરયા ધર્મશ્રદ્ધયા સંવેગઃ શીઘ્રં
આગચ્છતિ) પશ્ચાત્ સર્વોત્કૃષ્ટ હસ ધર્મશ્રદ્ધાસે વિશિષ્ટર સંવેગકો-અતિ
શય મોક્ષાભિલાપકો શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરતા હૈ । તથા (અણંતાણુવંધકોહ માણ
માયા લોભે સ્વહ-અનંતાનુવંધિ ક્રોધમાન માયાલોભાન્ ક્ષપયતિ) અનં-
તાનુવંધી ક્રોધ, માન, માયા, એવં લોભ, હન ચાર કપાયોંકો જો કિ
જીવકે લિયે નરકાદિ ગતિ દેતે હૈ તથા જિનકે લક્ષણ આગે કહેગેં ડનકો
નષ્ટ કરતા હૈ (નવં ચ કર્મં ન વંધઈ-નવં કર્મં ચ ન વધ્નાતિ) એવં નવીન
જ્ઞાનાવરણીયાદિક અશુભ પ્રકૃતિરૂપ કર્મોંકા વંધ નહીં કરતા હૈ ।
(તપ્પચ્ચહયં ચ ણં મિચ્છત્તવિસોહિં કાઝ્ઞ દંસણારાહૈ ભવઈ-તત્પ્રત્ય

આ પ્રમાણે પૂછવાથી ભગવાન કહે છે કે. સંવેગણ અણુત્તરં ધમ્મસદ્ધં જનયઈ-સંવેગેન
અનુત્તરાં ધર્મશ્રદ્ધાં જનયતિ આણુવ સંવેગપ્રાપ્તિથી સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મશ્રદ્ધાને શ્રુતચરિત્રરૂપ
ધર્મમા તત્કરુણામિલાપરૂપ શ્રદ્ધાને ઉત્પન્ન કરે છે અણુત્તરાઽ ધમ્મસદ્ધાઽ સંવેગં હ્વ-
માગચ્છઈ-અનુત્તરયા ધર્મશ્રદ્ધયા સંવેગ શીઘ્ર આગચ્છતિ યદીતી સર્વોત્કૃષ્ટ એ ધર્મશ્રદ્ધાથી
વિશિષ્ટતર સંવેગેને અતિશય મોક્ષાભિલાષીને શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરે છે અણતાણુ વંધ
કોહ માણમાયા લોભે સ્વહ-અનંતાનુવંધિ ક્રોધ માન માયા લોભાન્ ક્ષપયતિ તથા
અનાનુવંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચાર કપાયે.ને-કે, જે હવને
માટે નરક ગતિ અપાવનાર છે, તથા જેનાં લક્ષણ આગળ કહેવામા આવશે,
એનો નાશ કરે છે નવં ચ કર્મં વંધઈ-નવં ચ કર્મં વધ્નાતિ અને નવીન
જ્ઞાનાવરણિયાદિક અશુભ પ્રકૃતિરૂપ કર્મોંકા વંધ કરતા નથી તપ્પચ્ચહયં ચ ણં

તત્પત્યપિકા, તાં, ચ સ્વલુ મિધ્યાત્મવિશુદ્ધિ=મિધ્યાત્મસ્ય વિશુદ્ધિઃ-વિશોધનં સર્વથા ક્ષયસ્તાં, કૃત્વા દર્શનારાધક=દર્શનસ્ય-મસદ્ગ્રહણાત્ ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વસ્ય, આરાધક-નિરતિચાર-પાલકો ભવતિ । તેનાપિ ક્ષો ગુણઃસ્વાદિત્યાદશ્ચક્રપાદ-
'વંસજા વિસોદ્ધિય' ઇતિ । વિશુદ્ધયા=અત્યન્તનિર્મલયા દર્શનવિશુદ્ધયા= દર્શનસ્ય - સમ્યક્ત્વસ્ય વિશુદ્ધયા - દર્શનાચારપરિપાલનાત્ વિશિષ્ટશુદ્ધયા ચ એકક-કોડપ્યેકઃ, અસ્તિ=ભવતિ, ન તુ સાધારણો જનસ્તયાવિધો ભવતીત્યર્થઃ ।
સ ચ તાદૃશદર્શનવિશુદ્ધિસપથ તેનૈવ મવગ્રહણેન સિદ્ધ્યતિ । યસ્મિન્ જન્મનિ દર્શનસ્ય તથા-વિશાશુદ્ધિસ્તસ્મિન્નેવ જન્મનિ સિદ્ધિર્ગતિ પ્રાપ્નોતિ યથા મરુદેશી સ્વામિની । અય યસ્તુ કશિદ્ આયુષોઽપત્તવાદ્વશિષ્ટક્રમાશ્વત્વેન તેનૈવ મવગ્રહણેન ન સિદ્ધ્યતિ, કિન્ત્વસૌ વિશુદ્ધયા દર્શનવિશુદ્ધયા તૃતીય પુનર્ભવગ્રહણ-મન્યજ

પિકાં ચ સ્વલુ મિધ્યાત્મવિશુદ્ધિ કૃત્વા-દર્શનારાધકો ભવતિ) હસે કપાય ક્ષય હૈ પ્રત્યય-નિમિત્ત-જિસકા એસી મિધ્યાત્મ વિશુદ્ધિ કરકે યહ જીવ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વકા નિરતિચાર પાલનેવાલા થન જાતા હૈ । (વસજ વિસોદ્ધિય ય ણં વિશુદ્ધાય-દર્શનવિશુદ્ધયા ચ સ્વલુ વિશુદ્ધયા) વિશુદ્ધ અત્યન્ત નિર્મલ-હસ દર્શનકી વિશુદ્ધિસે-દર્શનાચારકે પરિપાલનસે વિશિષ્ટ શુદ્ધિ શુદ્ધિસે (અત્યેગદ્દય તેજેવ મવગ્રહણેન સિદ્ધિર્ગતિ-અસ્તિ એકકા તેનૈવ મવગ્રહણેન સિદ્ધ્યતિ) કોઈ એક જીવ એસા હોતા હૈ કિ જો હસી મવસે સિદ્ધિગતિકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । પરન્તુ (વિસોદ્ધિય ય ણં વિશુદ્ધાય તત્ત્વ પુણોમવગ્રહણં નાદ્દશમ-વિશોધ્યા ચ સ્વલુ-વિશુદ્ધયા તૃતીય પુનર્ભવગ્રહણં નાતિક્રામતિ) જો જીવ આયુષ્યકે અત્ય રહ જાને કે કારણ કુછ કર્મ અવશિષ્ટ રહનેસે યદિ હસી મવસે મોક્ષ નહીં જા સકે તો હહ વસ્કુષ્ટ દર્શન વિશુદ્ધિકે પ્રમાણસે તોસરે મવકો તો નહીં

મિધ્યાત્મવિશુદ્ધિ કારણ વસજારાદ્દય મવગ્રહણ-તત્પત્યપિકાં ચ સ્વલુ મિધ્યાત્મવિશુદ્ધિ કૃત્વા દર્શનારાધકો ભવતિ એનાથી કવાયનેઃ ક્ષય થાય છે પ્રત્યય-નિમિત્ત એવું એવું મિધ્યાત્મ વિશુદ્ધિ કરીને આ છવ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વના નિરતિચાર ધાળવા વાળા બની જાય છે વસજવિસોદ્ધિય ય ણં વિશુદ્ધાય-દર્શનવિશુદ્ધયા ચ સ્વલુ વિશુદ્ધયા વિશુદ્ધ-અત્યન્ત નિર્મલ એ દર્શનની વિશુદ્ધતાથી દર્શનાચારના પરિ પાલનથી વિશિષ્ટ થયેલ શુદ્ધિથી અત્યેગદ્દય તેજેવ મવગ્રહણેન સિદ્ધિર્ગતિ-અસ્તિ એકક તેનૈવ મવગ્રહણેન સિદ્ધ્યતિ કોઈ એક છવ એવો હોય છે કે જે એજ અવથી સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરી દે છે પરન્તુ વિસોદ્ધિય ય ણં વિશુદ્ધાય તત્ત્વ પુણો મવગ્રહણ નાદ્દશમ-વિશોધ્યા ચ સ્વલુ વિશુદ્ધયા તૃતીય પુનર્ભવગ્રહણં નાતિક્રામતિ જે છવ એહી આયુષ્યના કારણે કેટલાક કમ અવશિષ્ટ રહેવાથી એ એજ અવમાં મોક્ષને પ્રાપ્ત ન કરી શકે તો તે ઉત્કૃષ્ટ દર્શન વિશુદ્ધિના પ્રમાણથી

મોપાદાનાત્મકં નાતિક્રામેતિ-નાતિવર્તેતે, સોડ્વચ્યં તૃતીયમ્ભવે સિધ્યતીત્યર્થઃ
શાલિભદ્રવત્ । ઉત્કૃષ્ટદર્શનારાધકાપેક્ષયૈતત્, ઉત્તંહિ—

ઉકોસદંસણેણં મંતે ! જીવે કઠ્ઠિં ભવગ્ગહણેહિં સિઙ્ગિજ્જા ? ગોયમા !
ઉકોસેણં તેણેવ, તઓ મુક્કે તદ્દયં ણાઙ્કમઙ્ ॥ ૧ ॥

છાયા—ઉત્કૃષ્ટદર્શનેન મદન્ત ! જીવઃ કતિર્ભિર્મવગ્રહણૈઃ સિધ્યેત્ ? ગૌતમ !
ઉત્કર્ષેણ તેનૈવ, તતો મુક્તસ્તૃતીયં નાતિક્રામતિ ॥ ઇતિ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

સંવેગાદવચ્યં નિર્વેદઃ સ્યાદિતિ દ્વિતીય ભેદરૂપંતમાહ—

મૂલમ્—નિર્વેણં મંતે ! જીવે કિં જણયઙ્ ? નિર્વેણં દિવ્વ-
માણુસસ તેરિચ્છિણસુ કામભોણસુ નિર્વેયં હવમાગચ્છઙ્ સવ્વ-
વિસણસુ વિરજ્જઙ્, સવ્વવિસણસુ વિરજ્જમાણે આરંભપરિગ્ગહ
પરિચ્ચાયં કરેઙ્, આરંભપરિગ્ગહપરિચ્ચાયં કરેમાણે સંસારમગ્ગં
વોચ્છિદઙ્ સિદ્ધિમગ્ગપડિવન્ને ય હવઙ્ ॥ ૨ ॥

છાયા—નિર્વેદેન મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ?, નિર્વેદેન દિવ્યમાનુપ તૈર-
થેષુ કામભોણેષુ નિર્વેદં શીઘ્રમાગચ્છતિ । સર્વવિપયેષુ વિરજ્યતે સર્વવિપયેષુ વિર-
જ્યમાનઃ આરંભપરિગ્રહત્યાગં કરોતિ આરંભપરિગ્રહપરિત્યાગં ચ કુર્વન્ સંસાર-
માર્ગ વ્યવચ્છિન્નત્તિ, સિદ્ધિમાર્ગપ્રતિપન્નશ્ચ ભવતિ ॥ ૨ ॥

ટીકા—‘ નિર્વેણં મંતે ’ इत्यादि ।

हे भदन्त ! निर्वेदेन जीवः किं जनयति ? निर्वेद-ससाराद् वैराग्यं तेन,
जीवः=आत्मा, किं जनयति=कं गुणमुत्पादयति ? । अत्राह—‘ निर्वेणं ’

लाघंता-है अर्थात् वह जीव गालीभद्रकी तरह तीसरे भवमें अवश्य मोक्ष
को प्राप्त करता है । यह बात उत्कृष्ट दर्शनाराधककी अपेक्षासे कही है ।

कहा भी है—“ उक्कोस दंसणेणं मंते । जीवे कड्हिं भवगगहणेहिं
सिङ्गिज्जजा ? गोयमा । उक्कोसेणं तेणेव तओ मुक्के तदय्य णाङ्कमङ् ” ॥ १ ॥

संवेगके बाद निर्वेद अवश्य होता है सो दूसरा बोल निर्वेदके

ત્રીજા ભવમા તેા ચૂકતો નથી અર્થાત્ તે જીવ શાલીભદ્રની માફક ત્રીજા ભવમાં
અવશ્ય મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે આ વાત ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધકની અપેક્ષાથી કહેલ છે .

કહ્યું પણ છે—“ ઉકોસદ સણેણ મન્તે ! જીવે કઠ્ઠિં ભવગગહણેહિં
સિઙ્ગિજ્જા ? ગોયમા ! ઉકોસેણ તેણેવ તત્તો મુક્કે તદ્દય ણાઙ્કમઙ્ ” ॥ ૧ ॥

સંવેગના પછી નિર્વેદ અવશ્ય થાય છે આથી હવે બીજા બોલ નિર્વેદનના

इत्यादि । निर्वेदेन = ससारवैराग्येण, दिव्यमानुष-तैरभ्येषु=पयासमं देवादि
सम्पन्निषु काममोगेषु निर्वेदं शीघ्रमागच्छति-अद्यतैर्नरकनिगोदादि दुःख
हेतुभिः काममोगैरिति, विशिष्टतरं निर्वेदं शीघ्रं प्राप्नोतीत्यर्थः । 'निर्वेदं हव्य
मागच्छ' इत्यस्य व्याख्यामाह—'सव्य विसर्गसु विरज्ज' इति ।

स्वरूपको कहते हैं—'निर्वेद' इत्यादि ।

અન્યથા—(નિર્વેદેણ જીવે કિં જળયહ—નિર્વેદેન જીવઃ કિં જનયતિ)
નિર્વેદ ગુણકી પ્રાપ્તિ હોનેસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? મગધાન
કહતે હૈ—(નિર્વેદેણ દિવ્યમાણુસ્સ તેરિચ્છિણ્ણુ કામમોણ્ણુ નિર્વેદ
હવ્યમાગચ્છહ—નિર્વેદેન દિવ્યમાણુપતૈરભ્યે કામમોગેષુ નિર્વેદં શીઘ્રં આ
ગચ્છતિ) જીવ જય નિર્વેદ—સામાન્ય રુપસે મસારસે વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કર લેતા
હૈ તય હસ સ્થિતિમેં વહ જીવ દિવ્ય-દેવાદિ સંબંધિ કામમોગોમેં મનુષ્ય
સંબંધિ કામમોગમેં એન તિર્પંચ સંબંધિ કામમોગોમેં એસા વિચાર કરતા હૈ
કિ નરક એવં નિગોદ આદિ ગતિયોંકે દુઃસ્થોંકે કારણમૂલ જન કામમોગોંકે
સેવનસે કયા સામ હૈ—જનકા ત્યાગ હી ઉત્તમ હૈ । એસે વિચારસે વહ જનમેં
વિશિષ્ટતર નિર્વેદકો શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરતા હૈ । હસ વિચારસે ભાવિત અન્તઃ
કરણ હોકર ફિર વહ જીવ (સવ્ય વિસર્ગસુ વિરજ્જહ સર્વ વિષયેષુ
વિરજ્યતે) સમસ્ત દેવાદિક સંબંધી શા-દાદિક વિષયોમેં વિરક્તિકો ધારણ
કરતા હૈ—જનકા પરિત્યાગ કર લેતા ૩ । (સવ્યવિસર્ગસુ વિરજ્જમાણે

સ્વરૂપને કહેવામાં આવે છે—'નિર્વેદ' ઇત્યાદિ ।

અન્યથા—નિર્વેદેણ જીવે કિં જળયહ—નિર્વેદેન જીવઃ કિં જનયતિ નિર્વેદ
ગુણની પ્રાપ્તિ થવાથી એવ કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? મગધાન કહે છે કે,
નિર્વેદેણ દિવ્યમાણુસ્સ તેરિચ્છિણ્ણુ કામમોણ્ણુ નિર્વેદ હવ્ય માગચ્છહ—નિર્વેદેન
દિવ્યમાણુપતૈરભ્યે કામમોગેષુ નિર્વેદં શીઘ્રં આગચ્છતિ એવ અર્થે નિર્વેદ—સામાન્ય
રૂપથી સસારથી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરી લે છે ત્યારે આ સ્થિતિમાં તે એવ દિવ્ય
દેવાદિ સંબંધિ કામમોગોમાં, મનુષ્ય સંબંધિ કામમોગોમાં અને તિર્પંચ સંબંધિ
કામમોગોમાં એવો વિચાર કરે છે કે, નરક એવ નિગોદ આદિ અતિઓના દુઃખોના
કારણમૂલ આ કામમોગોના સેવનથી કયો સાલ શાય છે—એનો ત્યાગ જ ઉત્તમ છે.
એવા વિચારથી તે એમાં વિશિષ્ટતર નિર્વેદને શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરે છે આ વિચારથી
ભાવિત અંતઃકરણવાળા થઈને એ એવ સવ્યવિસર્ગસુ વિરજ્જહ—સર્વવિષયેષુ
વિરજ્યતે સમસ્ત દેવાદિક સંબંધિ શાન્દાદિક વિષયોમાં વિરક્તિ ધારણ કરે છે એનો
પરિત્યાગ કરી દે છે સવ્યવિસર્ગસુ વિજ્રમાગ આર મપરિણ્ણુપરિણ્ણાય કરે—સર્વવિષયેષુ
વિરજ્યમાન આર મપરિણ્ણુ પરિત્યાગ કરોતિ એનો ત્યાગ કરવાથી પછી તે એવ ૫૬ એવની

સર્વવિષયેષુ-સર્વેષુ નરામરતિર્યક્ સમ્બન્ધિષુ શબ્દાદિવિષયેષુ વિરાજ્યતે-વૈરાગ્યં પ્રાપ્નોતિ । સર્વવિષયેષુ વિરાજ્યમાનઃ તેષુ આરંભપરિગ્રહપરિત્યાગમ્-આરંભઃ-ષડ્જીવનિકાયોપમર્દકો વ્યાપારઃ, પરિગ્રહઃ-ધનધાન્યાદીનાં સ્વીકારસ્તયોઃ પરિત્યાગઃ-પરિવર્જનં, તં કરોતિ । આરંભપરિગ્રહસ્ત્યાગં ચ કુર્વન્ સંસારમાર્ગ-મિથ્યાત્વાવિરતિપ્રમાદકષાયરૂપં, વ્યવચ્છિનત્તિ વિનાશયતિ । સંસારમાર્ગસ્ય વ્યવચ્છેદે કૃતે સતિ સ સિદ્ધિમાર્ગપ્રતિપન્નઃ-સિદ્ધિમાર્ગ-સમ્યગ્દર્શનાદિકં પ્રતિપન્નઃ-પ્રાપ્તો ભવતિ । ચ શબ્દો હેતુર્થે, યતઃ યસ્માત્ કારણાત્ સંસારમાર્ગ વ્યવચ્છિનત્તિ, અતઃ સિદ્ધિમાર્ગ પ્રતિપન્નો ભવતીત્યર્થઃ ॥ ૨ ॥

આરંભપરિગ્રહ પરિચ્છાદ્યં કરેદ્-સર્વ વિષયેષુ વિરાજ્યમાનઃ આરંભપરિગ્રહ પરિત્યાગં કરોતિ) ડનકા ત્યાગ કરનેસે ફિર યહ જીવ ષડ્જીવનિકાયોંકે ઉપમર્દનરૂપ આરંભકા એવં ધન ધાન્ય આદિકે સ્વીકાર કરનેરૂપ પરિગ્રહકા પરિત્યાગ કર દેતા હૈ । (આરંભપરિગ્રહ પરિચ્છાદ્યં કરેમાણે-આરંભપરિગ્રહપરિત્યાગં ચ કુર્વન્) આરંભ એવં પરિગ્રહકા પરિત્યાગ કરતા હુઆ યહ જીવ (સંસારમગ્ગં વોર્ચ્છિદ્દહ સિદ્ધિમગ્ગપલ્લિવન્નેય હવદ્-સંસાર માર્ગ વ્યવચ્છિનત્તિ સિદ્ધિમાર્ગપ્રતિપન્નશ્ચ ભવતિ) સંસારકે માર્ગ સ્વરૂપ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ એવં કષાય, ઇનકા પરિહાર કરતા હૈ । તથા સિદ્ધિકે માર્ગભૂત સમ્યગ્દર્શન સમ્યક્જ્ઞાન એવં સમ્યક્ ચારિત્રકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ-જિસ કારણ યહ સંસાર માર્ગકા પરિત્યાગ કર દેતા હૈ ઇસીસે યહ સિદ્ધિ માર્ગકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ॥ ૨ ॥

કાથેના ઉપમર્દનરૂપ આર લનેા અને ધન, ધાન્યઆદિના સ્વીકાર કરવારૂપ પરિત્યાગ કરી દે છે આરંભપરિગ્રહપરિચ્છાદ્યં કરેમાણે-આરંભપરિગ્રહપરિત્યાગં ચ કુર્વન્ આરંભ અને પરિગ્રહનેા પરિત્યાગ કરતા કરતા એ જીવ સંસારમગ્ગ વોર્ચ્છિદ્દહ-સંસારમાર્ગ વ્યવચ્છિનત્તિ સંસારના માર્ગ સ્વરૂપ મિથ્યાત્વ અવિરતિ, પ્રમાદ અને કષાય, આનેા પરિહાર કરે છે સિદ્ધિ મગ્ગપલ્લિવન્નેય હવદ્-સિદ્ધિમાર્ગ પ્રતિપન્નશ્ચ ભવતિ તથા સિદ્ધિના માર્ગભૂત સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્રનેા પ્રાપ્ત કરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે, જે કારણે એ સંસાર માર્ગનેા પરિત્યાગ કરી દે છે. એનાથી જ તે સિદ્ધિ માર્ગનેા પ્રાપ્ત કરે છે ॥ ૨ ॥

નિર્વેદોઽપિ ધર્મશ્રદ્ધાષ્ટામેવ સ્યાદિતિ તૃતીયમેદં ધર્મશ્રદ્ધાસ્ત્રરૂપમાહ—

—મૂળમ્—ધમ્મસદ્ધાપ્ત ણ મતે ! જીવે કિં જળયઈ ? । ધમ્મસદ્ધાપ્ત
 ણ સાયસોક્ખેસુ રજ્જમાણે વિરજ્જઈ । અગારધમ્મ ચ ણ વચઈ ।
 અણગારે ણ જીવે સારીરમાણસાણ દુક્ખાણ છેયણ મેયણ સજો
 ગાર્હણં વોચ્છેય કરેઈ, અવ્યાવાહ ચ સુદ્ધ નિવ્વત્તેઈ ॥ સૂ. ૩ ॥

છાયા—ધર્મશ્રદ્ધા સહ મદન્ત ! જીવે કિં જનયતિ ? । ધર્મશ્રદ્ધા, સહ
 સાતસૌરુપેષુ રજ્યમાનો વિરજ્યતે । અગારધમ્મ ચ મ્હલુ ત્વજતિ । અણગારઃ સહ
 જીવઃ સારીરમાણસાના દુઃખાના છેદનમેદનસંયોગાદીનાં વ્યવચ્છેદ કરોતિ, અતઃ
 એવ અવ્યાવાહં ચ મુક્તિ નિર્વર્તયતિ ॥ ૩ ॥

ટીકા—‘ ધમ્મસદ્ધાપ્ત ’ इत्यादि ।

મમવાક્યસ્ય વ્યાખ્યા માર્ગત્ । ધર્મશ્રદ્ધા—ધર્મ=શુભકર્મોદિઃ તત્ત્વ શ્રદ્ધા—
 તત્ત્વરૂપામિષ્ટારૂપા, તથા, સાતસૌરુપેષુ=સાત-સાતવેદનીય રજ્જનિતા સૌખ્યાનિ
 સાતસૌરુપ્યાનિ મધ્યમપદલોપીસમાસ દન્ત્યાદિરપિ સાતકન્દઃ સાતર્હેતુમખ્યન્ત-
 ઘાતો સંપ્રાત્ ‘ અનુપસર્ગાશ્લિષ્મ ’ इत्यादि સૂત્ર પઠિતાઃ પચાષ્ઠચિનિષ્પન્નઃ ।
 તેષુ — વૈષયિકસુલ્લેષ્વિત્પર્યાઃ, રજ્યમાનઃ—પૂર્વકાલેઽનુરક્ત, વિરજ્યતે—વૈરાગ્ય
 નિર્વેદગુણકી પ્રાપ્તિ ધર્મશ્રદ્ધાષાલેકો હી હોતી હૈ સો તીસરા વોલરૂપ
 ધર્મ શ્રદ્ધાકો કહતે હૈ—‘ ધમ્મસદ્ધાપ્ત ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—(મતે ધમ્મસદ્ધાપ્ત જીવે કિં જળયઈ—મદન્ત ! ધર્મશ્રદ્ધા
 જીવઃ કિં જનયતિ) હે મગવાન્ ધર્મ શ્રદ્ધાસે જીવે કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત
 કરતા હૈ ? મગવાન્ કહતે હૈ—(ધમ્મસદ્ધાપ્ત ણ સાયાસોક્ખેસુ રજ્જમાણે
 વિરજ્જઈ—ધર્મશ્રદ્ધા સહ સાતસૌરુપેષુ રજ્યમાનો વિરજ્યતે) શુભચારિત્ર-
 રૂપ ધર્મકી શ્રદ્ધાસે પ્રાણી જો કિં પહિલે સાતવેદનીય કર્મકે—ઉદયસે
 જનિત વૈષયિક સુલ્લોમ્ મગ્ન હો રહ્યા યા અથ મગ્ન નહોં હોતા હૈ । અર્થાત્

નિર્વેદ ગુણની પ્રાપ્તિ ધર્મશ્રદ્ધાપ્રાપ્તિને જ યામ છે આથી ત્રીજામાં ધર્મશ્રદ્ધા
 પ્રાપ્તિ કહે છે—‘ ધમ્મસદ્ધાપ્ત ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—મતે ધમ્મસદ્ધાપ્ત જીવે કિં જળયઈ—મદન્ત ! ધર્મશ્રદ્ધા જીવઃ
 કિં જનયતિ હે મગવાન્ ! ધર્મશ્રદ્ધાથી જીવે કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ?
 મગવાન્ કહે છે ધમ્મસદ્ધાપ્ત ણ સાયાસોક્ખેસુ રજ્જમાણે વિરજ્જઈ—ધર્મશ્રદ્ધા
 સહ સાતસૌરુપેષુ રજ્યમાનો વિરજ્યતે શુભ ચારિત્ર ધર્મની શ્રદ્ધાથી પ્રાપ્તિ,
 જો કે, પહેલાં સાત વેદનિક કર્મના ઉદયથી જન્મેલા વૈષયિક સુખોમાં મગ્ન
 થઈ રહેલા હોતા, હવે મગ્ન થતા નથી. અર્થાત્ જ્યાં ગુણી શુભચારિત્ર

પ્રાપ્નોતિ । અગારધર્મ-ગૃહાચારં ગાર્હસ્થ્ય ચ खलु-निश्चयेन त्यजति, ગાર્હસ્થ્યાઙ્ગી-
કારસ્ય વૈષયિકસુખાનુરાગહેતુકત્વાદિતિ ભાવઃ । તતથ અનગારઃ-અનગારરહિતઃ
પ્રવ્રજિતઃ સન્ खलु जीवः शरीरमानसानां दुःखानां, કથં ભૂતાનામ્ ? છેદનભેદન
સંયોગાદીનાં-તત્ર-છેદન-खङ्गादिना द्विधाकरणं, ભેદન-कुन्तादिना विदारणं,
इहाप्यादिशब्दस्य सम्बन्धाद् ताडनादयोऽपि गृह्यन्ते, તતઃછેદનભેદનાદીનાં શારી-

જવતક શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મની શ્રદ્ધાને હસકે જીવનમેં અપના સ્થાન નહીં
જમા પાયા થા તવ તક યહ પ્રાણી સાતવેદનીયકે ઉદયસે પ્રાપ્તસે પ્રાપ્ત
વૈષયિક સુખોમેં મગ્ન બનકર બડા સુખી હોતા થા અપનેકો બડા સુખી
માનતા થા-પરન્તુ જૈસે હી ધર્મની શ્રદ્ધાસે હસકા અન્તઃકરણ ઓતપ્રોત
હુઆ 'વૈસે હી વે વૈષયિક સુખ હસકો હેય (ત્યાજ્ય) પ્રતીત હોને લગે । અતઃ
યહ ઉનસે વિરક્ત હો જાતા હૈ । તથા હનકે હેતુભૂત (અગારધર્મમ્ ચ ણં
ચયઈ-અગારધર્મ खलु त्यजति) અગાર ધર્મકો-નિશ્ચયસે છોડ દેતા હૈ ।
ઔર (અગારે ણં જીવે સરીર માણસાણં દુઃખાણં છેયણ ભેયણ સંજો-
ગાર્હણં વોચ્છેય કરેઈ અવ્વાવાહં ચ સુહં નિવ્વત્તેઈ-અનગારઃ खलु जीवः
શરીર માણસાનાં દુઃખાનાં છેદનભેદનસંયોગાદીનાં વ્યવચ્છેદં કરોતિ
અત એવ અવ્વાવાધં સુખં ચ નિર્વર્તયતિ) અનગાર બનકર-પ્રવ્રજિત હોકર
જો હસકો છેદનસે-खङ्ग आदि द्वारा द्विधा करनेसे होनेवाले भेदनसे
कुन्त आदि द्वारा विदारण करनेसे-होनेवाले तथा आदि शब्दसे ताडन
तर्जन आदि करनेसे होनेवाले शारीरिक दुःखोंको इसी तरह अनिष्ट

ધર્મની શ્રદ્ધાએ તેના જીવનમાં પોતાનું સ્થાન જન્માવેલ ન હતું, ત્યાં સુધી
એ પ્રાણી સાતવેદનિયના ઉદયની પ્રાપ્તિપ્રાપ્ત વૈષયિક સુખોમા મગ્ન બનીને
બ્રૂણ સુખી થતો હતો, પોતાને ઘણું સુખી માનતો હતો, પરંતુ જ્યારે
ધર્મની શ્રદ્ધાથી એનું અતઃકરણ ઓતપ્રોત બન્યું-એટલે એ વિષયિક સુખ
એને હેય પ્રતીત થવા લાગ્યા આથી એ તેનાથી વિરક્ત થઈ બચ છે. તથા
એના હેતુભૂત અગારધર્મમ્ ચ ણં ચયઈ-અગારધર્મ ચ खलु त्यजति અગાર ધર્મને
ગૃહસ્થધર્મને નિશ્ચયથી છોડી દે છે અને અગારે ણ જીવે સરીરમાણસાણં
દુઃખાણ છેયણભેયણ સંજોગાર્હણં વોચ્છેયં કરેઈ-અનગાર खलु जीवः शरीरमानसानां
દુઃખાના છેદનભેદન સંયોગાદીનાં વ્યવચ્છેદ કરોતિ અનગાર બનીને-પ્રવ્રજીત
થઈને જે તેના છેદનથી, ખડગ આદિ દ્વારા દ્વિધા કરવાથી, થનાર છેદનથી,
કુન્ત આદિ દ્વારા વિદારણ કરવાથી, થનાર તથા આદિ શબ્દથી તાડન-તાજન
કરવાથી થનાર શારીરિક દુઃખોને આજ-રીતે અનિષ્ટ પદાર્થોના સંબંધથી,

रदुःखानां तथा संयोगादीनां—मानससु खानां, तत्र संयोगः—अनिष्टशब्दादीनां सम्बन्धः, आदि शब्दाद् इष्टवियोगादि सप्रदः । तर्था दुःखानां व्युत्पत्त्येवं—वि- विशेषेण पुनरनुत्पत्तिरूपेण उच्छेद—नाशम् अत्यन्तनिवृत्तिमिति यावत् करोति—सकलदुःखकारणीभूतकर्मनिर्जराकरणादिति भावः । अत एव—अभ्यासाद्य-
-दुःखरहितं च सुखम्—आनन्दपरमानन्दसदोह, निर्वर्तयति—समुत्पादयति ।

अतिरोहितो हि धर्मस्य महिमा यत् सकलमनोरथावाप्तिर्धर्माद् भवति ।
तथा चोक्तम्—

धर्मोऽयं धनवत्सुमेधु धनदः, कामार्थिनां कामदः,
सौभाग्यार्थिषु तत्प्रदः, किमथवा, पुत्रार्थिनां पुत्रदः ॥
राज्यार्थिष्वपि राज्यदः, किमपरं, नानाविफल्यैर्नृणां,
तत् किं यन्न ददाति, किं च तनुते स्वर्गापवगांचपि ॥१॥

पदार्थोंके सम्बन्धसे, इष्ट पदार्थोंके वियोगसे होनेवाले आर्चम्यानरूप मान-
सिक दुःखोंका नाश कर देता है कि जिससे वे दुःख पुन इसको प्राप्त
न हो सके । अर्थात् दुःखोंके कारणभूत कर्मोंकी यह निर्जरा कर देता है
अतः कारणके अभावमें कार्य नहीं होता है जब यह जीव इस तरह
शारीरिक एवं मानसिक दुःखोंसे रहित होकर वह अभ्यासाद्य सुखोंको
प्राप्त करता है । धर्मकी महिमा कभी तिरोहित नहीं हो सकती है ।
कारण कि जीवोंके धर्मसे ही तो सकल मनोरथ फलते फलते रहते हैं ।
अन्यत्र ऐसा ही कहा है—

धर्मोऽयं धनवत्सुमेधु धनदः, कामार्थिनां कामदः,
सौभाग्यार्थिषु तत्प्रदः, किमथवा पुत्रार्थिनां पुत्रदः ।

इष्ट पदार्थना वियोगभी यन्नाह आर्चम्यानरूप मानसिक दुःखोंका नाश करे छे
हे बेबी जे दुःख जेने करीधी प्राप्त न थाय. अर्थात्—दुःखोंका कारणभूत
कर्मोंकी जे निर्जरा करी दे छे आशी कारणना अभावमां कार्य अनर्तु नथी
अतः जे एव आशीते शारीरिक अने मानसिक दुःखोंकी रहित अनीने ते
अभ्यासाद्य च सुख निवृत्त्येह—अभ्यासाद्य सुख च निवर्तयति अभ्यासाद्य सुखोंने
प्राप्त करे छे, धर्मकी महिमा कभी तिरोहित नथी शकती नथी कारण हे,
एवोना धर्मकी च सकल मनोरथ फलता दूषता रहे छे अन्य स्थिति पक्ष
आवुं च उद्धृत छे—

धर्मोऽयं धनवत्सुमेधु धनदः, कामार्थिनां कामदः,
सौभाग्यार्थिषु तत्प्रदः, किमथवा पुत्रार्थिनां पुत्रदः ॥

ધર્મશ્રદ્ધૈવ સકલકલ્યાણમૂલકારણમિતિ ભાવઃ ।

નનુ પૂર્વમપિ સવેગફલપ્રદર્શને ધર્મશ્રદ્ધાયાસ્તત્ફલસ્ય ચ પ્રરૂપણા કૃતૈવ કિં પુનર્ધર્મશ્રદ્ધાયાઃ ફલપ્રદર્શન તથા સતિ પુનરુક્તિદોષોઽપ્યાપતતીતિ ચેત્ , ઉચ્યતે— પૂર્વ સંવેગફલત્વેન ધર્મશ્રદ્ધાયાઃ કથનમ્ , ઇહ તુ સ્વાતન્ત્ર્યેણ ધર્મશ્રદ્ધાયાઃ ફલ પ્રદર્શનમિતિ ન પુનરુક્તિ દોષાવકાશઃ ॥ ૩ ॥

રાજ્યાર્થિષ્વપિ રાજ્યદઃ કિમપરં નાનાવિકલ્પૈર્નૃનાં,

તત્ કિં યન્ન દદાતિ, કિંચ તન્નુતે સ્વર્ગાપવર્ગાવપિ ॥ ૧ ॥

ધર્મકી મહિમા હી કુછ એસી હૈ જો અપને સેવન કરનેવાલે વ્યક્તિયોંકો યદિ વે ધનકે ઇચ્છુક હૈં તો ઉનકો ધનકી અપારરાશિ દેતા હૈ, યદિ વે કામાર્થી હૈં તો ઉનકી ઇચ્છિત સમસ્ત અભિલાષાઈ પૂર્ણ કરતા હૈ, વે યદિ સૌભાગ્યકે અભિલાષી હૈ તો ઉનકે સૌભાગ્યકો ચમકાતા હૈ, યદિ વે પુત્રાર્થી હૈં તો સર્વોત્તમ પુત્ર દેતા હૈ, યદિ વે રાજ્યકે અભિલાષી હૈં તો ઉનકો રાજ્ય દેતા હૈં । જ્યાદા ક્યા કહા જાય—સંસારમેં એસી કોઈ બી શુભ વસ્તુ નહીં હૈ જો ધર્મસે નહીં મિલ સકતી હો । સ્વર્ગ ઓર મોક્ષકી પ્રાપ્તિ બી જીવકો ઇસી એક ધર્મકે પ્રભાવસે હોતી હૈ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—યહાં એસી આશંકા નહીં કરની ચાહિયે કિ “ સંવેગકા ફલ પ્રદર્શિત કરતે સમય સૂત્રકારને પહિલે હી ધર્મકી શ્રદ્ધા ઓર ઉસકે ફલકી પ્રરૂપણા કરદી હૈ અબ દુવારા ધર્મશ્રદ્ધાકે ફલકો પ્રદર્શિત કરનેસે

રાજ્યાર્થિષ્વપિ રાજ્યદઃ, કિમ પરં નાના વિકલ્પૈ નૃનાં,,

તત્ કિં યન્ન દદાતિ, કિંચ તન્નુતે સ્વર્ગાપવર્ગાવપિ ॥ ૧ ॥

ધર્મનેા મહિમા જ એવો છે કે, તેનું સેવન કરનાર વ્યક્તિઓમાંની કોઈ જે ધનની ઇચ્છા ધરાવનાર હોય તો એને ધનની અપાર રાશી આપે છે જે એ કર્માર્થી હોય તો એણે ઇચ્છેલી સઘળી અભિલાષાઓ પૂર્ણ કરે છે. જે તે સૌભાગ્યના અભિલાષી હોય તો તેના સૌભાગ્યને ચમકાવે છે જે પુત્રની અભિલાષાવાળો હોય તો તેને સર્વોત્તમ પુત્ર આપે છે, અથવા તો જે રાજ્યના અભિલાષી હોય તેને રાજ્ય આપે છે વધારે શું કહેવામા આવે સંસારમાં એવી કોઈ પણ વસ્તુ નથી કે, જે ધર્મથી મળી ન શકતી હોય. સ્વર્ગ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ પણ જીવને આ એક ધર્મના પ્રભાવથી જ થાય છે ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—અહીં એવી આશંકા ન કરવી જોઈએ કે, સંવેગનું ફળ પ્રદર્શિત કરતી વખતે સૂત્રકારે પહેલાં જ ધર્મની શ્રદ્ધા અને એના ફળની પ્રરૂપણા કરી દીધેલ છે બીજી વખત ધર્મશ્રદ્ધાના ફળને પ્રદર્શિત કરવાથી

ધર્મશ્રદ્ધાવતા ચ ગુર્ણાદેઃ શુભૂપાજ્ઞયં કાર્યેતિચતુર્થં શુભૂપાસ્વરૂપમાહ—
 મૂલમ્—ગુરુસાહમ્મિયસુસ્સુસણયાપ્પ'ણં ભત્તે ! જીવે કિં જણ
 યહ ? । ગુરુસાહમ્મિયસુસ્સુસણાયપ્પ'ણં વિણયપાઢિવત્તિં જણ
 યહ । વિણયપાઢિવત્તે ય'ણં જીવે અણઘ્વાસાયણસીલે નેરહય—
 તિરિક્કલ્લજોણિયમણુસ્સ દેવદુગ્ગઈઓ નિરુમ્મહ । ઘણસજ્જલણ—
 ભત્તિવહુમાણયાપ્પ મણુસ્સદેવગર્ઘઓ નિયધહ । સિદ્ધિં સોગ્ગહ
 ચ વિસોહેહ । પસથાહ ચ'ણં વિણયમૂલાહ સઠ્ઠવકજ્ઞાહ સાહેહ ।
 અણ્ણે ય વહવે જીવે વિણિહત્તા ભવહ ॥ સૂ. ૪ ॥

છાયા—ગુરુ—સાધર્મિક શુભૂપણતયા સલ્લ મદન્ત ! જીવ' કિં જનયતિ ? ।
 ગુરુ સાધર્મિકશુભૂપણતયા સલ્લ વિનયમતિપત્તિં જનયતિ । વિનયમતિપક્કમ્ સલ્લ
 જીવ' અનત્યાશાતનાશ્ચીવ' નૈરપિકતિપિય્ગ્ગોનિકમનુપ્પદેવદુર્ગતી નિરુમ્માદિ ।
 ધર્મસજ્જલ્લનમક્કિપ્પમાનતયા મનુપ્પદેવસુગતીનિવજ્ઞાતિ । સિદ્ધિસુગતિં ચ વિજ્ઞો
 ધપતિ । પ્રશસ્તાનિ ચ સલ્લ વિનયમૂલાનિ સર્વકાર્યાણિ સાધયતિ । મન્યાંમ વહુન્
 જીવાન્ વિનેતા મયતિ ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકા—‘ગુરુસાહમ્મિય’ इत्यादि ।

પ્રશ્નધાક્યસ્ય વ્યાખ્યા મામ્વત્ । ગુરોઃ—આચાર્યસ્ય પર્ણાય—અપ્પ'ણસ્ય ચ તથા
 સાધર્મિકમ્ય ચ શુભૂપણા—પર્યુપાસના, સૈવ ગુરુસાધર્મિકશુભૂપણતા, અમ પ્રાકૃત
 પુનરુક્તિ દોષ છગતા હૈ । इसका समाधान यह है कि—पहिले जो धर्मश्र-
 द्धाका कथन सूत्रकारने किया है सो उनको यह प्रदर्शित करना इष्ट था
 कि यह धर्मश्रद्धा सवेगका फल है । परन्तु यहाँ जो धर्मश्रद्धाका फल कहा है
 वह ऐसा नहीं कहा गया यहाँ तो वह स्वतन्त्ररूपसे कहा है । अतः
 इसमें पुनरुक्ति दोषकी संभावना नहीं है ॥ ३ ॥

ધર્મશ્રદ્ધાલુકો ગુરુ આદિકી શુભૂપા અવલોક કરની જાહિયે—અતઃ

પુનરુક્તિ દોષ લાગે છે આનુ સમાધાન એ છે કે પહેલાં જે ધર્મશ્રદ્ધાનું
 કથન સૂત્રકારે કરેલ છે એમાં એમણે એ પ્રદર્શિત કરવું ઈષ્ટ હતું કે, આ
 ધર્મશ્રદ્ધા સવેગનું ફળ છે પરંતુ અહીં જે ધર્મશ્રદ્ધાનું ફળ જણાવવામાં
 આવેલ છે તે એવું નથી જણાવ્યું અહીં તો તે સ્વતંત્રરૂપથી જણાવવામાં
 આવેલ છે આથી એમાં પુનરુક્તિ દોષની સંભાવના નથી ॥ ૩ ॥

ધર્મશ્રદ્ધાલુઓએ ગુરુ આદિની શુભા અવલોક કરવી એઈએ આથી કાયા

ત્વાત્ સ્વાર્થે 'તલ્' પ્રત્યયઃ એવમગ્રેડપિ સર્વત્ર વોધ્યમ્ । તયા જીવઃ-વિનયપ્રતિ-
પત્તિમ્-વિનયપ્રાપ્તિં જનયતિ-કરોતિ । વિનયપ્રતિપન્નઃ-વિનયં પ્રતિપન્નઃ-પ્રાપ્તશ્ચ
જીવઃ, અનન્યાશાતનાશીલઃ-ગુરુપસ્વાદાદિ પરિહારાદાશાતનાયાઃ અતિશયેન
વર્જનશીલઃ-કેનાડપિ પ્રકારેણ સ્વલ્પામપ્યાશાતનામકુર્વન્ સન્નિત્યર્થઃ, નૈરયિક-
તિર્યગ્યોનિક મનુષ્યદેવદુર્ગતી નિરુણદ્વિ, અયમર્થઃ-નૈરયિકાશ્ચ તિર્યશ્ચ નૈરયિક
તિર્યશ્ચસ્તેપાં યોની નૈરયિકતિર્યગ્યોની તે એવ નૈરયિકતિર્યગ્યોનિકે ડહ સ્વાર્થિકઃ

ચૌથા ચોલરૂપ ગુરુ સાધર્મિક શુશ્રૂષતાકા ગુણ પ્રકટ ક્રિયા જાતા હૈ—
'ગુરુસાહમ્મિય' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે ગુરુ સાહમ્મિય સુસ્તૂસણયા જીવે કિં જળયઈ-
મદન્ત ! ગુરુ સાધર્મિકશુશ્રૂષણયા જીવઃ કિં જનયતિ) હે મગવન્ ।
આચાર્ય મહારાજકી અથવા દીક્ષા પર્યાયમેં જ્યેષ્ઠ સાધુજનકી તથા
સાધર્મિકકી પર્યુપાસનાસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? મગવાન્
કહતે હૈં (ગુરુ સાહમ્મિયસુસ્તૂસણયા ણં વિણયપઢિવત્તિં જળયઈ-ગુરુ-
સાધર્મિક શુશ્રૂષણયા ચલુ વિનયપ્રતિ પત્તિં જનયતિ) ગુરુ એવં સાધર્મિક
જન આદિકી શુશ્રૂષા કરનેસે જીવ વિનય તપકી પ્રાપ્તિ કરતા હૈ
(વિણયપઢિવન્ને ય ણં જીવે અણચ્ચાસાયણસીલે નેરિયતિરિક્ક
જોણિય માણુસ્સદેવદુર્ગગઈઓ નિવંધઈ - વિનયપ્રતિપન્નશ્ચ ચલુ જીવઃ
અનન્યા શાતના શીલઃ નૈરયિક તિર્યગ્ યોનિકમનુષ્યદેવ દુર્ગતી નિરુણદ્વિ)
વિનયશીલ બના હુઆ વહ આત્મા અપને ગુરુજનકા સ્વપ્નમેં સી અવિનય
આદિ નહીં કરતા હૈ । અતઃ આશાતના દોષસે ચિલકુલ રહિત હોનેકે

ખેલડપ ગુરુસાધર્મિક શુશ્રૂષાના ગુણ પ્રકટ કરવામા આવે છે—“ગુરુસાહમ્મિય” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે ગુરુસાહમ્મિય સુસ્તૂસણયા જીવે કિં જળયઈ-ગુરુસાધર્મિક
શુશ્રૂષણયા જીવ. કિં જનયતિ હે ભગવાન ! આચાર્ય મહારાજની, અથવા
દીક્ષાપર્યાયમા મોટા સાધુજનની, તથા સાધર્મિકની, પર્યુપાસનાથી એવ કયા
ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ?

ભગવાન કહે છે—ગુરુસાહમ્મિય સુસ્તૂસણયા ણ વિણયપઢિવત્તિં જળયઈ-ગુરુ
સાધર્મિક શુશ્રૂષણયા ચલુ વિનયપ્રતિપત્તિં જનયતિ ગુરુ અને સાધર્મિકજન આદિની
શુશ્રૂષા કરવાથી એવ વિનય તપની પ્રાપ્તિ કરે છે વિનયપઢિવન્નેય ણં જીવે
અણચ્ચાસાયણસીલે નેરિયતિરિક્ક જોણિય માણુસ્સ દેવદુર્ગગઈઓ નિવંધઈ-વિનય-
પ્રતિપન્નશ્ચ ચલુ જીવ અનન્યાશાતનાશીલ નૈરયિકતિર્યગ્યોનિકમનુષ્ય દેવ
દુર્ગતિ નિરુણદ્વિ વિનય શીલ અનેક એ આત્મા ખેતાના ગુરુજનનું સ્વપ્નામાં પણ
પરિવાદ આદિ કરતા નથી આથી આશાતના દોષથી બિલકુલ રહિત હોવાના

ક મત્યયઃ । इमे द्वे योनी निरुणद्धि, तथा मनुष्यदुर्गति म्लेच्छत्वरूपां निरुणद्धि, तथा देवदुर्गति-क्लिष्टपिक्त्वादिन्त्यां च निरुणादि=निपेयति निवारयतीति यावत् । नैरयिकतिर्यग्योनिमनुष्यदेवदुर्गतिप्राप्तिहेतुमूलाया अक्षतनायाभभावेन तत्माप्स्यमावादितिमात्र । तथा वर्णसंज्वलनमक्तिबहुमानतया=वर्ण - श्लाघा - आदर, तेन संज्वलनं - गुर्वादे गुणप्रकाशनं वर्णसंज्वलन, भक्ति - अभ्युत्थानादिका, बहुमानम्-आन्तरंगीतिविशेषः, एषां द्वे स्वार्थे तत् प्रत्ययः आप्तत्वात् । वर्णसंज्वलनमक्तिबहुमानता तथा - गुण्यां विनयप्रतिपत्तिरूपया, मानुष्यदेवसुगती नियन्नाति तत्र मनुष्यसुगतिः ऐश्वर्यसपन्नविशिष्टकुलजन्मादिरूपा, देवसुगतिस्तु-इन्द्रत्वादिरूपा चे उभे सुगति निबध्नाति-सात्मायोग्यकर्मबन्धनेनेति मावः । सिद्धिसुगति च विशोषयति, सिद्धिमार्गस्य सम्यग् दर्शनादेर्विशोषनेन

कारण वह नरकगति एव तिर्यक्षगति, इन दो दुर्गतियोंका तथा मनुष्योंमें म्लेच्छत्व आदि होनेरूप एव देवगतिमें क्लिष्टपिक्त्वा देव होनेरूप दुर्गति का बंध नहीं करता है । (वर्णसंज्वलनमक्तिबहुमाणयाए मणुस्स देव गइओ निययइ - वर्णसंज्वलनमक्तिबहुमानतया मानुष्य देव सुगती नियन्नाति) वर्ण संज्वलन-गुर्वादिकके गुणप्रकाशन-भक्ति-उनके आने पर अभ्युत्थान आदि करना बहुमान अन्तरगमें उनके प्रति प्रीति विशेष धारण करना, इन सबके करनेके कारण जीव मनुष्य सुगति-ऐश्वर्यविशिष्ट कुलमें जन्म लेनारूप सुगतिको एव देवसुगतिको-इन्द्रत्व आदि पदकी प्राप्तिरूप सुगतिको पाता है, अर्थात् इन दोनों सुगतियोंमें जन्म लेनेके कारणभूत कर्मकी उपार्जन करता है इसलिये मरने पर वह इन सुगतियोंमें जाकर उत्पन्न हो जाता है । तथा (सिद्धि सोमाइ च वि-सोहेइ-सिद्धि सुगतिं विशोषयति) सिद्धिरूप सुगतिका विशोषन

કારણે કાઈ પણ રીતે તે જરા સરખો પણ આશાવાના હોય ન કરનાર હોવાના કારણે તે નરકગતિ એને તિર્થંગ્યગતિ આ બે દુર્ગતિઓનો તથા મનુષ્યોમાં મ્લેચ્છત્વ આદિ હોવારૂપ અને દેવગતિમાં ક્લિષ્ટપિક્ત દેવ થવા રૂપ દુર્ગતિનો બંધ કરતો નથી । વર્ણસંજ્વલનમતિબહુમાણયાએ માણુસદેવગઈઓ નિયયઈ-વર્ણસંજ્વલન મક્તિ બહુમાનતયા મનુષ્યદેવ સુગતિ મિત્રમ્પાતિ પણ સ્વજન્મ-ગુરુ આદિના શુભનું પ્રકાશન ભક્તિ આવશ્યકી અભ્યુત્થાનઆદિનું કરવું બહુમાન અન્તરગમાં એમના તરફ વધુ પ્રીતિવાળા બનવું, આ સમગ્ર કરવાને કારણે જીવ મનુષ્ય સુગતિ-એશ્વર્ય વિશિષ્ટ કુળમાં જન્મ લેવા રૂપ સુગતિને અથવા દેવ સુગતિને-ઈન્દ્રત્વ આદિ પદની પ્રાપ્તિરૂપ સુગતિને પામે છે । અર્થાત્ એ જન્મે મુત્રતિઓમાં જન્મ લેવાના કારણભૂત ક્રમને ઉપાજન કરે છે । આ કારણે મર્થ પછી તે આ મુત્રતિઓમાં જન્મને ઉત્પન્ન થાય છે, તથા સિદ્ધિસોમાઈ ચ વિસોહેइ-સિદ્ધિ સુગતિ

પ્રશસ્તાનિ-પ્રશંસાસ્થાનાનિ खलु विनयमूलानि=विनयहेतुकानि, सर्वकार्याणि= इह श्रुतज्ञानादीनि, परमवे च मुक्तिं साधयति-प्राप्नोति । नन्वयौ सार्थसाधक एव भवति किम् ? इत्याशङ्क्याह-‘अन्ने च बहवे जीवे य’ इत्यादि । एन्याश्च बहून् जीवान् विनेता-विनयं ग्राहयिता भवति । सकलशुभानां विनयमूलकत्वाद् विनयप्राप्तिं कारयित्वा परार्थसाधकोऽयसौ भवतीति भावः ॥ सू० ४ ॥

करता है अर्थात् सिद्धिगतिके कारणभूत सम्यग्दर्शन आदिकी शुद्धि करता रहता है । उनकी शुद्धि होनेसे (पसत्याहं च णं विनयमूलाहं सव्वकज्जाहं साहेइ अन्नेय बहवे जीवे विणिइत्ता भवइ-प्रशस्तानि खलु विनयमूलानि सर्वकार्याणि साधयति, अन्याँश्च बहून् जीवान् विनेता भवति) इस भवमें प्रशस्त तथा विनयहेतुक समस्त श्रुतज्ञानादिरूप कार्योको तथा पराभवमें मुक्तिरूप कार्यको प्राप्त करता है । इस तरह यह स्वार्थ साधक बनता है क्यों कि अन्य बहुतसे मनुष्योंको भी यह अपने जीवनकालमें इस विनयधर्ममें लगा देता है ॥

भावार्थ—जो साधु अपने आचार्यदेवकी या दीक्षा पर्यायमें ज्येष्ठ साधुजनकी या साधर्मी साधुकी पर्युपासना-सेवा आदि करता है वह उनकी वैयावृत्ति द्वारा विनय तप धारण करता है । क्यों कि जबतक आत्मामें विनय नहीं आता है तबतक दूसरोंकी सेवा करनेका भाव उदित नहीं हो सकता है । ऐसा व्यक्ति कभी भी अपने गुर्वादिक आदिका अपवाद अपने मुखसे नहीं कर सकता है । क्यों कि ऐसा करनेसे

च विशोधयति सिद्धिइय सुगतिनुं विशोधन करे छे. अर्थात् सिद्धिगतिना कारणभूत सम्यग्दर्शन आदिनी शुद्धि करता रहे छे. ऐनी शुद्धि થવાથી પસત્યાહં ચ ણં વિનય મૂલાહં સવ્વકજ્ઞાહં સાહેइ अन्नेय बहवे जीवे विणिइत्ता भवइ-प्रशस्तानि खलु विनयमूलानि सर्वकार्याणि साधयति अन्याश्च बहून् जीवान् विनेता भवति आ लवमां प्रशस्त तथा विनय हेतुक समस्त श्रुत ज्ञानादिइय कार्योने तथा परलवमां मुक्तिइय कार्यने प्राप्त करे छे. आ प्रमाणे ते स्वार्थ साधक બનીને પણ પરમાર્થ સાધક બને છે કેમકે, બીજા ઘણા માણસોને પણ એ પોતાના જીવન કાળમાં આ વિનય ધર્મમાં લગાડી દે છે

ભાવાર્થ—જે સાધુ પોતાના આચાર્ય દેવની અથવા દીક્ષા પર્યાયમાં પોતાથી મોટા સાધુજનની या साधर्मी साधुની પર્યુપાસના-સેવા આદિ કરે છે તે એની વैयावृत्ति દ્વારા વિનય તપ ધારણ કરે છે કેમકે, બીજા સુધી આત્મામાં વિનય આવતો નથી ત્યા સુધી બીજાની સેવા કરવાને ભાવ ઉદય થતો નથી આવા સાધુ પોતાના ગુરુદેવ આદિને અપવાદ કહી પણ પોતાના મોઢેથી કરતા નથી.

પરુશ્વત્ત્વાં કુર્ષતોઽપ્યતિષારસભવે આલોષના કર્તવ્યા, इत्यतपञ्चममेवस्वरूपातामाह

મૂળ્મ-આલોચણયાપ્ત ણં ભતે ! જીવે કિં જણયઈ ? આલોચણયાપ્ત ણં માયાનિયાણમિચ્છાદસણસહ્ચાર્ણં મોક્ષસ્વમગ્ગવિગ્ધાર્ણં અર્ણસસસારવદ્ધણાર્ણં ઉદ્ધરણ કરેઈ । ઉજ્જુભાવ ચ જણયઈ । ઉજ્જુભાવપઢિવત્તે ય ણં જીવે અમાઈં इत्थीविय नपुसगवेय च न वधइ । पुव्ववद्ध च णं निज्जरेइ ॥ સૂ. ૫ ॥

આશાતના દોષકા ભાગી હોના પડતા હૈ । આશાતના દોષકે પ્રમાણસે જીવકો નરક ઔર તિર્યચગતિમેં જાકર દુઃખ ભોગને પડતે હૈ । તથા યદિ મનુષ્ય ગતિમેં મી જન્મ હો ભાવે તો વસસો સ્થેચ્છ આદિરૂપ ત્રીજા કુલર્મિં જન્મ ધારણ કરના પડતા હૈ । દેવગતિમેં મી કિલ્પિયિકા જાતિકે દેવોમેં જન્મ લેના પડતા હૈ । અતઃ સહ આશાતના દોષોસે સદા વચા રહતા હૈ । ગુણોદિજનોંકે ગુણ પ્રકાશન કરના, ધનકી ભક્તિ કરના, વહુમાન કરના યહી વહુ ઉચિત સમજતા હૈ । અતઃ ઇસકેં પ્રમાણસે દેવાદિ સુગતિયોમેં વહુ જન્મ લેતા હૈ ॥ તથા સિદ્ધિગતિકો સુધારનેકી ષેષ્ટામેં નિરત રહા કરતા હૈ । સમ્યગ્દર્શન આદિ જો સિદ્ધિગતિકે માર્ગ હૈ વન્હેં સદા સમાલતા રહતા હૈ । ઇસી લિયે વહુ જીવ પ્રશસ્ત એવ બિનય મૂલક સમસ્ત કાર્યોંકો કરતા જુઆ અન્ય વહુતસે જીવોંકો મી અપને જીવનકાલમેં ઇસ ધર્મમેં લગા જાતા હૈ ॥ ૪ ॥

કેમકે, તે જાણે છે કે, જ્યાં કરવાથી આશાતના દોષના ભાગી થવું પડે છે આશાતના દોષના પ્રભાવથી એવને નરક અને તિર્યચ ગતિમાં જઈને દુઃખ ભોગવવા પડે છે તથા કદાચ એ મનુષ્ય ગતિમાં જન્મ થઈ આવે તે તેને મોક્ષ આદિરૂપ ત્રીજા કુળમાં જ મ દેવો પડે છે, દેવ ગતિમાં પણ કિલ્પિયિકા જાતના દેવોમાં જ મ દેવો પડે છે આથી તે આશાતનાના દોષોથી સદા અચૂક રહે છે શુદ્ધ આદિના ગુણોનું પ્રકાશન કરવું એમની ભક્તિ કરવી બહુમાન કરવું, એજ તે ઉચિત માને છે આથી એના પ્રભાવને કારણે દેવાદિ સુગતિઓમાં તે જન્મ લે છે તથા સિદ્ધિગતિને સુધારવાની ષેષ્ટામાં નિશ્ચ રહ્યા કરે છે સમ્યગ્દર્શન આદિ જે સદ્ગતિના માર્ગ છે એને સદા સમાલતા રહે છે આ કારણે એવ પ્રશસ્ત અને બિનયપૂર્વક સખળા કાર્યોંને કરવા ઉપરાંત બીજા કશું એવને પણ થીતાના એવન કાળમાં આ ધર્મમાં લગાડી આવે છે ॥૪॥

હાયા—આલોચનતયા खलु भदन्त ! जीवः किं जनयति ? आलोचनतया खलु माया निदानमिध्यादर्शनशल्यानां मोक्षमार्गविघ्नानाम् अनन्तसंसारवर्धनानाम् उद्धरणं करोति ऋजुभावं च खलु जनयति, ऋजुभावप्रतिपन्नश्च खलु जीवः अमायी स्त्रीवेदं नपुंसकवेदं च न वध्नाति पूर्ववदं च खलु निर्जरयति ॥सू० ५॥

ટીકા—‘ આલોચનયા’ ’ ઇત્યાદિ ।

પ્રશ્નવાક્યસ્ય વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ । આલોચનયા—આ—અભિવિધિના સામસ્ત્યેન સ્વદોષાણાં ગુરોરગ્રે ભાવશુદ્ધ્યા વચસા પ્રકાશનમ્ આલોચના લોચદર્શને ચુરાદિ-ત્વાણિચ્ । ણ્યન્તાદ્ ધાતો યુચ્ પ્રત્યયઃ, તયા, માયાનિદાનમિધ્યાદર્શનશ્લયાનાં તત્ર માયા-શાઠ્યં, નિદાનં-અસ્ય તપશ્ચરણાદેરિદં ફલં મમ ભવતુ ઇતિ પ્રાર્થના-

ગુરુ શુશ્રૂષા કરતે હુણે મી સાધુકો અતિચાર લગનેકી સંભાવના હૈ એસી સ્થિતિમેં ઉસકો આલોચના કરની ચાહિયે-સો પાંચવેં વોલમેં આલોચનાકા સ્વરૂપ કહતે હૈ—‘ આલોચનયા’ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે આલોચનયાએ જીવે કિં જનયઈ-મદન્ત ! આલો-ચનયા જીવઃ કિં જનયતિ) હે મગવન્ । આલોચનાસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? ઉત્તરમેં કહતે હૈ—(આલોચનયાએ ણં માયા નિયાણ મિચ્છાદંસણસહ્યાણં ઉધ્ધરણં કરેઈ - આલોચનયા खलु मायानिदान मिध्यादर्शनशल्यानां उद्धरणं करोति) આલોચનાસે અર્થાત્ ભાવોં-કી શુદ્ધિપૂર્વક અપને દોષોંકો ગુરુ મહારાજકે સમીપ વચન દ્વારા પ્રગટ કરનેસે-જીવ માયા, નિદાન એવં મિધ્યાદર્શન, ઇન ત્રીન શલ્યોંકો દૂર કરતા હૈ । શઠતા (કપટ)કા નામ માયા હૈ, ‘ઈસ તપશ્ચરણ આદિકા મુજે યહ ફલ મિલે ’ ઇસ પ્રકારકી પ્રાર્થનાત્મક વિચારધારાકા નામ નિદાન હૈ ।

ગુરુ શુશ્રૂષા કરવા છતાં પણ સાધુને અતિચાર લાગવાની સંભાવના છે, એવી સ્થિતિમાં એણે આલોચના કરવી જોઈએ જેથી પાપમાં બેસવામાં આલોચનાનું સ્વરૂપ કહે છે—“ આલોચનયા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે આલોચનયાએ જીવે કિં જનયઈ-મદન્ત આલોચનયા જાવઃ કિં જાનયતિ હે ભગવાન્ । આલોચનાથી જીવ કયા શુભને પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તરમાં કહે છે આલોચનયાએ ણં માયા નિયાણ મિચ્છાદંસણ સહ્યાણ ઉદ્ધરણ કરેઈ-આલોચનયા खलु मायानिदानमिध्यादर्शनशल्यानां उद्धरणं करोति આલોચનાથી અર્થાત્ ભાવોની શુદ્ધિપૂર્વક પોતાના દોષોને ગુરુમહારાજ સમક્ષ વચન દ્વારા પ્રગટ કરવાથી જીવ માયા, નિદાન અને મિધ્યાદર્શન, આ ત્રણ શલ્યોને દૂર કરે છે. શઠતા (કપટ) નું નામ માયા છે “આ તપશ્ચરણ આદિનું મને આ ફળ મળ્યું” આ પ્રકારની પ્રાર્થનાત્મક વિચારધારાનું નામ નિદાન છે. અત્યંતમાં તત્વાભિનિ-

પુરુષભૂતાં કુર્ષતોઽપ્પતિવાસથથે આલોચના કર્તવ્યા, इत्यतपश्चममेवस्वरूपातामाह

મૂલ્મ-આલોચનયાપ્ત ણં મતે ! જીવે કિં જણયઈ ? આલોચનયાપ્ત ણં માયાનિયાણમિચ્છાદસણસહ્યાણં મોક્ષમગ્ગવિગ્ધાણં અણંતસસારવદ્ધણાણં ઉદ્ધરણં કરેઈ । ઉઝ્જુભાવ ચ જણયઈ । ઉઝ્જુભાવપહિવદ્ધે ય ણં જીવે અમાર્ઈ ઇસ્થીવેય નપુસગવેયં ચ ન વધઈ । પુવ્વધદ્ધ ચ ણં નિઝ્જરેઈ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

આશાતના દોષકા ભાગી હોના પડતા હૈ । આશાતના દોષકે પ્રમાવસે જીવકો નરક ઔર તિર્યગગતિમેં જાકર કુલ્મ મોગને પડતે હૈ । તથા યદિ મનુષ્ય ગતિમેં મી જન્મ હો જાવે તો વસસો મ્હેચ્છ આદિરૂપ મીષ કુલમેં જન્મ ધારણ કરના પડતા હૈ । દેવગતિમેં મી કિલ્વિયિક જાતિકે દેવોમેં જન્મ લેના પડતા હૈ । અતઃ વહ આશાતના દોષોસે સદા વધા રહતા હૈ । ગુણોદિજનોકે ગુણ પ્રકાશન કરના, વનકી ભક્તિ કરના, બહુમાન કરના યહી વહ ઉચિત સમજતા હૈ । અતઃ હસકે પ્રમાવસે દેવાદિ સુગતિયોમેં વહ જન્મ લેતા હૈ ॥ તથા સિદ્ધિગતિકો સુધારનેકી ષેષ્ટામેં નિરત રહા કરતા હૈ । સમ્યગ્દર્શન આદિ જો સિદ્ધિગતિકે માર્ગ હૈ વન્હેં સદા સંમાલના રહતા હૈ । હસી લિયે વહ જીવ પ્રજાસ્ત એવં ચિનય મૂલક સમસ્ત કાર્યોકો કરતા હુઆ અન્ય વહુતસે જીવોકો મી અપને જીવનકાલમેં હસ ધર્મમેં લગા જાતા હૈ ॥ ૪ ॥

કેમકે તે જાણે છે કે, આમ કરવાથી આશાતના દોષના ભાગી થવું પડે છે આશાતના દોષના પ્રભાવથી જીવને નરક અને તિર્યચ ગતિમાં જઈને કુલ્મ લોભવવા પડે છે તથા કદાચ જો મનુષ્ય ગતિમાં જ મ થઈ જાય તો તેને મ્હેચ્છ આદિરૂપ નીચ કુળોમાં જ મ લેવો પડે છે દેવ ગતિમાં પણ કિલ્વિયિક ભાવીના દેવોમાં જન્મ લેવો પડે છે આથી તે આશાતનાના દોષોથી સદા જાયતા રહે છે શુરુ આદિના ગુણોનું પ્રકાશન કરવું જોમની ભક્તિ કરવી, બહુમાન કરવું જોજ તે ઉચિત માને છે આથી જોના પ્રભાવને કારણે દેવાદિ સુગતિએ માં તે જન્મ લે છે તથા સિદ્ધિયતિને સુધારવાની ષેષ્ટામાં નિરત રહ્યા કરે છે સમ્યગ્દર્શન આદિ જે સદ્ગતિના મામ છે જોને સદા સંમાલના રહે છે આ કારણે જીવ પ્રજાસ્ત અને વિનયપૂર્વક સધળા કાયોને કરવા ઉપરાંત બીજા કશું જીવોને પણ પોતાના જીવન કાળમાં આ ધર્મમાં લગાવી જાય છે ॥૪॥

છાયા—આલોચનતયા खलु भदन्त ! जीवः किं जनयति ? आलोचनतया खलु माया निदानमिथ्यादर्शनशल्यानां मोक्षमार्गविघ्नानाम् अनन्तसंसारवर्धनानाम् उद्धरणं करोति ऋजुभावं च खलु जनयति, ऋजुभावप्रतिपन्नश्च खलु जीवः अमायी स्त्रीवेदं नपुंसकवेदं च न वध्नाति पूर्ववद्धं च खलु निर्जरयति ॥मू० ५॥

ટીકા—‘ આલોચનયા’ ઇત્યાદિ ।

મશ્નવાક્યસ્ય વ્યાख्या पूर्ववत् । आलोचनया—आ—अभिविधिना सामस्त्येन स्वदोषाणां गुरोरग्रे भावशुद्ध्या वचसा प्रकाशनम् आलोचना लोचदृशने चुरादि-त्वाणिच् । ण्यन्ताद् धातो र्युच् प्रत्ययः, तया, मायानिदानमिथ्यादर्शनशल्यानां तत्र माया—शाठ्यं, निदानं—अस्य तपश्चरणादेरिदं फलं मम भवतु इति प्रार्थना-

गुरु शुश्रूषा करते हुए भी साधुको अतिचार लगनेकी संभावना है ऐसी स्थितिमें उसको आलोचना करनी चाहिये—सो पाँचवें बोलमें आलोचनाका स्वरूप कहते हैं—‘आलोचनया’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भंते आलोचनया जीवे किं जनयद्—भदन्त ! आलो-चनया जीवः किं जनयति) हे भगवन् । आलोचनासे जीव किस गुणको प्राप्त करता है ? उत्तरमें कहते हैं—(आलोचनया णं माया नियाण मिच्छादंसणसल्लणं उद्धरणं करेद्—आलोचनया खलु मायानिदान मिथ्यादर्शनशल्यानां उद्धरणं करोति) आलोचनासे अर्थात् भावों-की शुद्धिपूर्वक अपने दोषोंको गुरु महाराजके समीप वचन द्वारा प्रकट करनेसे—जीव माया, निदान एवं मिथ्यादर्शन, इन तीन शल्योंको दूर करता है । शाठना (कपट) का नाम माया है, ‘इस तपश्चरण आदिका मुझे यह फल मिले ’ इस प्रकारकी प्रार्थनात्मक विचारधाराका नाम निदान है ।

શુરુ શુશ્રૂષા કરવા છતાં પણ સાધુને અતિચાર લાગવાની સંભાવના છે. એવી સ્થિતિમાં એણે આલોચના કરવી જોઈએ જેથી પાપમાં બેસવામાં આલોચનાનું સફળ કહે છે—“ આલોચનયા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ભંતે આલોચનયા જીવે કિં જનયદ્—ભદન્ત આલોચનયા જાવઃ કિં જાનયતિ હે ભગવાન્ ! આલોચનાથી છવ કયા શુશ્રુને પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તરમાં કહે છે આલોચનયા ણં માયા નિયાણ મિચ્છાદંસણ સલ્લણં ઉદ્ધરણં કરેદ્—આલોચનયા ખલુ માયાનિદાનમિથ્યાદર્શનશલ્યાનાં ઉદ્ધરણં કરોતિ આલોચનાથી અર્થાત્ ભાવોની શુદ્ધિપૂર્વક ચોતાના દોષોને શુરુમહારાજ સમક્ષ વચન દ્વારા પ્રગટ કરવાથી છવ માયા, નિદાન અને મિથ્યાદર્શન, આ ત્રણ શલ્યોને દૂર કરે છે. શઠતા (કપટ) નું નામ માયા છે. “આ તપશ્ચર્યા આદિનું મને આ ફળ મળ્યું” આ પ્રકારની પ્રાર્થનાત્મક વિચારધારાનું નામ નિદાન છે. અતત્ત્વોમાં તત્ત્વાભિનિ-

ત્મક, મિથ્યાદર્શન - અતસ્ત્વે તત્ત્વાભિનિવેશ, તત્ત્વેચાતત્ત્વાભિનિવેશઃ एषश्च अभिप्राष्टिकादिभेदेन बहुविधम्, एतानि क्षय्यानीष, क्षय्यबहु-स्वमनस्त्वादिति मायानिदानमिथ્યાदर्शनक्षय्यानि, તેપામ્ ઉદ્ધરણમ્ = અપનયન કરોતીત્યન્વયઃ । માયાનિદાનમિથ્યાદર્શનક્ષય્યાનાં-કથમૂતાનામ્ ? મોક્ષમાર્ગવિજ્ઞાનાં-પાપાનુબન્ધિ કર્મચન્નહેતુત્વેન મુક્તિવિધાતકાનામ્, પુનઃ કથમૂતાના ? અનન્તસંસારવર્ષના નામ્-અનન્તસંસાર વર્ષયન્તિ-વૃદ્ધિ નયન્તીત્યનન્તસંસારવર્ષનાનિ તેપામ્ । આલોચનાયા અન્યથ ફલમાહ-‘ઝજુ માયં ચ જળયઈ’ इति । ऋजुमाय च जनयति, इ च क्षय्यो हेत्वर्थे । च=यस्य: मायानिदानादिक्षय्यानां समुद्धारणं करोति, अतः-ऋजुमायम्-भार्यं च जनयति-प्रतिपद्यते-माप्नोतीत्यर्थः । ऋजुमाय प्रतिपद्यमाना जीवा अमायी-भापारहितः सन् स्त्रीवेदं नपुंसकवेदं च न वज्ज्नाति । पूर्ववद् च तद् इयं

અતસ્ત્વોર્મિ તત્ત્વાભિનિવેશકા નામ મિથ્યાદર્શન છે । તથા તત્ત્વોર્મિ અતસ્ત્વા ભિનિવેશકા નામ ત્રી મિથ્યાદર્શન છે । અભિપ્રાષ્ટિકા આદિકે ભેદસે યહઅનેક પ્રકારકા હોતા છે । ક્ષય્ય જિસ પ્રકાર જીવોંકો અનેકવિધ બુઃસ્વોંકા વત્પા વક હોતા છે । વસી પ્રકાર યે ક્ષય્ય ત્રી હસ જીવકો અનેકવિધ કષ્ટદાતા હોતે છે અતઃ યે ક્ષય્યક મમાન ક્ષય્ય છે । કનકા અપનયન યહ હસલિયે કરતા છે યે (મોક્ષ મગ્ગ ચિગ્ધાણં ધર્ણતસસાર વદ્ધણાણં-મોક્ષમાર્ગ વિ જ્ઞનાં અનન્ત સસારવર્ષકાનાં) પાપાનુબન્ધિ કર્મચન્નકે હેતુ છે ઓર હસીલિયે મુક્તિ માર્ગકે યે વિધાતક છે । તથા અનન્ત સસારકે વઢાનેવાળે છે । અથ યહ આલોચના હન ત્રીનો ક્ષય્યોંકો નિકાલ વેતી છે તથા (ઝજુમાયં ચ જળયઈ ઋજુમાયં જ્ઞહુ જનયતિ) જીવકે માયોર્મિ ઋજુતા-સરલતાકો વત્પક કરતી છે । (ઝજુમાયવદ્ધિચન્ને ય યં જીવે અમાઈ હસ્તીવેયં નપું સગવેયં ચ ન વષઈ-ઋજુમાયપ્રતિપન્નઃ જીવ અમાયી સ્ત્રીવેદં નપુસક

વેશજુ નામ મિથ્યાદર્શન છે તથા તત્ત્વોર્મિ અતસ્ત્વાભિનિવેશજુ નામ પણ મિથ્યા દર્શન છે અભિપ્રાષ્ટિકા આદિકા ભેદથી એ અનેક પ્રકારનાં ક્ષય્યકે રીતે છવોને અનેકવિધ દુઃખ આપનાર ક્ષય્ય છે એનું અપનયન તે એ મારે કરે છે એ મોક્ષમગ્ગચિગ્ધાણ ધર્ણતસસારવદ્ધણાણ-મોક્ષમાર્ગવિજ્ઞાનાં અનન્તસસાર વર્ષકાનાં પાપાનુબન્ધિ કમ બંધનો હેતુ છે અને એજ ક્ષય્યે તે મુક્તિમાર્ગમા વિધાતક છે તથા અનન્ત સસારને વધારનાર છે હવે આ આલોચના એ પ્રયે ક્ષય્યોને કાલી નામે છે તથા ઝજુમાય ચ જળયઈ ઋજુમાય રજુ જનયતિ છવના કાવોર્મા સરળતાને ઉત્પન્ન કરે છે ઋજુમાયવદ્ધિચન્ને ય યં જીવે અમાઈ હસ્તીવેયં નપુસકવેય ચ ન વષઈ-ઋજુમાયપ્રતિપન્નઃ જીવા અમાયી સ્ત્રીવેદનપુસકવેર

કર્મ ચલુ=નિશ્ચયેન, નિર્જરયતિ-ક્ષપયતિ । યદ્વા-પૂર્વવદ્વં=પૂર્વોપાર્જિતં સકલં કર્મ નિર્જરયતિ । તથા ચ મુક્તિપદં પ્રાપ્નોતીતિ ભાવઃ ॥ મૂ० ૬ ॥

વેદ ચ ન બન્ધાતિ) પરિણામોમે સરલતા આનેસે વહ અમાયી જીવ સ્ત્રી વેદ એવં નપુંસક વેદકા વંધ નહીં કરતા હૈ । તથા પૂર્વમે વદ્વં હન દોનો વેદોંકી નિર્જરા કર દેતા હૈ । અથવા (પુન્વવદ્વં ચ ણં નિજ્જરેહ-પૂર્વવદ્વં ચલુ નિર્જરયતિ)કા એસા મી અર્થ હોતા હૈ કિ પૂર્વોપાર્જિત સકલ કર્મોંકી નિર્જરા કર દેતા હૈ । એસા કરનેસે ઉસકો મુક્તિપદ પ્રાપ્ત હો જાના હૈ ॥

ભાવાર્થ—અપને દોષોંકો ભાવોંકી શુદ્ધિપૂર્વક ગુરુદેવકે સમક્ષ પ્રકાશિત કરના હસકા નામ આલોચના હૈ । આલોચનાકે પ્રભાવસે માયા મિથ્યા એવં નિદાન હન તીન ગલ્યોંકા પરિહાર હો જાતા હૈ । કારણ કિ યે તીનોંગલ્ય મુક્તિમાર્ગકા વિઘાતક હૈં ઓર અનન્ત સંસારકા વર્ધક હૈં । જીવમેસે જવ યે તીનોં શલ્ય દૂર હો જાતે હૈ તો ઉસકે મીતર વઢી ભારી સરલતા વઢ જાતી હૈ । જો મનમેં હોતા હૈ વહી કહતા હૈ ઓર જો કહતા હૈ વહી કરતા હૈ । છિપાને જૈસી કોઈ વાત યહાં રહતી હી નહીં હૈ । હસ હાલતમેં અમાયી હસ જીવકે સ્ત્રીવેદ એવં નપુંસકવેદકા વંધ નહીં હોતા હૈ । તથા પૂર્વોપાર્જિત કર્મોંકી નિર્જરા હોતી રહતી હૈ । હસી તરહ યહ મુક્તિકા પાત્ર વન જાતા હૈ ॥ ૫ ॥

ચ ન વન્નાતિ પરિણામોમાં સરળતા આવવાથી તે અમાયી છવ સ્ત્રી વેદ અને નપુંસક વેદનો બંધ કરતો નથી તથા પુન્વવદ્વં ચ ણં નિજ્જરેહ-પૂર્વવદ્વં ચલુ નિર્જરયતિ પૂર્વમાં બદ્ધ આ બન્ને વેદોની નિર્જરા કરી દે છે. અથવા—આનો એવો પણ અર્થ થાય છે કે, પૂર્વોપાર્જિત સઘળા કર્મોની નિર્જરા કરી દે છે આમ કરવાથી તેને મુક્તિપદ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે.

ભાવાર્થ—પોતાના દોષોને ભાવોની શુદ્ધિપૂર્વક ગુરુદેવની સમક્ષ પ્રકાશિત કરવા એનું નામ આલોચના છે આલોચનાના પ્રભાવથી માયા, મિથ્યા અને નિદાન આ ત્રણે શલ્યોને પરિહાર થઈ જાય છે કારણ કે, આ ત્રણે શલ્ય મુક્તિ માર્ગનાં વિઘાતક છે. અને અનન્ત સંસારને વધારનાર છે છવમાંથી જ્યારે આ શલ્યો દૂર થઈ જાય છે ત્યારે તેની અંદર ઘણી જ સારી સરલતા વધવા લાગે છે જે મનમાં હોય તેજ એ કહે છે અને જે કહે છે તે કરે છે. છુપાવવા જેવી વાત કોઈ તેની અંદર રહેતી નથી. આવી હાલતમાં અભાગી એ છવને સ્ત્રીવેદ અને નપુંસક વેદનો બંધ થતો નથી તથા પૂર્વોપાર્જિત કર્મોની નિર્જરા થતી રહે છે આથી તે મુક્તિને પાત્ર બની જાય છે. ॥ ૫ ॥

આલોચના ચ સ્વદોષનિન્દાવત્ एष સફલા ભવતીત્યતપષ્ટમેદસ્વરૂપમાહ—

મૂલ્ય—નિંદણયાણં ણં ભતે । જીવે કિં જણયહ ? નિંદણયાણં પચ્છાણુતાય જણયહ, પચ્છાણુતાવેણં વિરજ્યમાણે કરણગુણસેદિં પદિવજ્જહ । કરણગુણસેદિં પદિવજ્જે ચ અણગારે મોહણિજ્ઞ કમ્મ ઉગ્ધાપહ ॥ સૂ. ૬ ॥

છાયા—નિન્દનતયા સહ મદન્ત ! ઝીઘઃ કિં જનયતિ ? । નિન્દનતયા સહ પચ્છાદનુતાપ જનયતિ । પચ્છાદનુતાપેન ચ વિરજ્યમાનઃ કરણગુણધેર્ણિ પ્રતિપચતે । કરણગુણધેર્ણિ પ્રતિપચ્ચ અનગારો મોહનીયં કર્મ ઉદાસયતિ ॥ સૂ. ૬ ॥

ટીકા—‘નિંદણયાણ’ ઇત્યાદિ ।

નિન્દનતયા=સ્વયમેવ સ્વદોષચિન્તનેન અનુચિર્તમિદં મયા કૃતમિત્યાદિરૂપેષ સહ ઝીઘઃ કિં જનયતિ ॥ ગુરુરાહ—નિન્દનતયા સહ ઝીઘઃ પચ્છાદનુતાપ—પચ્છાત્કાષ્ટે-નુતાપં પુનઃ પુનસ્તાપં પચ્છાતાપં, દુષ્ટુ મયા કૃતમિત્યાદિરૂપં જનયતિ—કરોતિ ।

આલોચના અપને દોષોંકી આત્મસાક્ષીસે નિન્દા કરને ઘાલેકો હી સફલ હોતી હૈ ઇસલિયે અથ છદ્ધા ચોલમેં નિન્દનાકા સ્વરૂપ કહતે હૈ—‘નિંદણયાણ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે નિંદણયાણ ઝીવે કિં જણયહ—મદન્ત ! નિન્દનતયા ઝીઘઃ કિં જનયતિ) હૈ મગધન્ । અપની નિંદા કરનેસે ઝીઘ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? ઉત્તરમેં કહતે કિ—(નિંદણયાણ ણં પચ્છાણુતાય જણયહ—નિન્દનતયા સહ પચ્છાદનુતાપ જનયતિ) અપને આપ અપને દોષોંકા અનુચિન્તન કરનેરૂપ નિન્દાસે ‘ મૈને યહ અનુચિત કિયા હૈ ’ ઇત્ત પ્રકારકે ઘિચાર કરનેસે ઝીઘ પચ્છાસ્તાપકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ “ મૈને યહ દુષ્ટુ—પુરા—કિયા હૈ ” ઇત્યાદિરૂપ અનુતાપ કરતા હૈ । ઇત્તકા ફલ યહ હોના હૈ કિ

આલોચના પોતાના દોષોની આત્મસાક્ષીથી નિંદા કરવાવાળાનીજ સર્જન થાય છે આ કારણે હવે છૂટા બોલમાં નિંદાનું સ્વરૂપ કહે છે “ નિંદણયાણં ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે નિંદણયાણ ઝીવે કિં જણયહ—મદન્ત નિન્દનતયા ઝીઘઃ કિ જનયતિ હૈ મગધન્ । પોતાની નિંદા કરવાથી છુપકયા શુષ્કને પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તરમાં કહે છે—નિંદણયાણ ણં પચ્છાણુતાય જણયહ નિન્દનતયા ઇત્ત પચ્છાદનુતાપ જનયતિ પોતે પોતાની જાતે જ પોતાના દોષોને અનુચિતન કરવારૂપ નિંદાથી ‘ મે આપુ અનુચિત કરેલ છે ’ આ પ્રકારને વિચાર કરવાથી છુપ પચ્છાતાપને પ્રાપ્ત થાય છે ‘ મે આ દુષ્ટ—ખરાબ કામ કરેલ છે ’ ઇત્યાદિરૂપ અનુતાપ કરે

પશ્ચાદનુતાપેન ચ વિરજ્યમાનઃ-વૈરાગ્યં પ્રાપ્તુવન્ સન્ કરણગુણશ્રેણિ=કરણેન-
અપૂર્વકરણેન ગુણશ્રેણિઃ, સા ચ સર્વોપરિતનસ્થિતે મોહનિયાદિ કર્મદલિકાન્યુપાદાય
ઉદયસમયાત્ પ્રભૃતિ દ્વિતીયાદિ સમયેષ્વસંખ્યાતગુણા સંખ્યાતગુણપુદ્ગલપ્રક્ષેપરૂપા
તામ્ ઉપલક્ષણત્વાત્ સ્થિતિઘાત-રસઘાત ગુણ સંક્રમસ્થિતિવંધાશ્ચ વિશિષ્ટાત્ પ્રતિ-
પદ્યતે । યદ્વા-કરણમ્-અપૂર્વકરણાદિ, તસ્ય ગુણેન-મહિમ્ના લભ્યા યા શ્રેણિઃ
સા કરણગુણશ્રેણિઃ-સપકશ્રેણિસ્તાં પ્રતિપદ્યતે=પ્રાપ્નોતિ । યદ્વા કરણેન પૂર્વં કદાપિ
અપ્રાપ્તેન, સાધ્યા યા ગુણશ્રેણિઃ-વિશદમનઃ પરિણામવિશેષરૂપા સા કરણગુણશ્રેણિઃ-

(પચ્છાણુતાવેળં વિરજ્જમાણે કરણગુણસેદિં પઢિવજ્જહ-પશ્ચાદનુતાપેન
વિરજ્યમાનઃ કરણગુણશ્રેણિં પ્રતિપદ્યતે) વહ્ ડન દોષોંકા પરિત્યાગ કર
દેતા હૈ ઓર હસ પ્રકાર વિરક્ત બના હુઆ વહ્ જીવ કરણગુણશ્રેણીકો
પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ । કરણ શબ્દકા અપૂર્વકરણ અર્થ હૈ । ગુણશ્રેણીકા “સર્વો
પરિતન સ્થિતિસે મોહનીય આદિ કર્મ દલિકોંકો લે લેકર ઉદય સમયસે
લગાકર દ્વિતીયાદિ સમયોંમે અસંખ્યાત-ગુણે અસંખ્યાતગુણે પુદ્ગલોંકા
પ્રક્ષેપ કરના ” યહ અર્થ હૈ । સ્થિતિઘાત, રસઘાત, ગુણ સંક્રમણ, સ્થિતિ-
વધ, ઇન સવકી વિશિષ્ટતાકા ખી યહાં ગ્રહણ કર લેના ચાહિયે અર્થાત્
જો જીવ અપૂર્વકરણસે ગુણશ્રેણીકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ડસકે વિશિષ્ટ સ્થિતિ-
ઘાત, વિશિષ્ટરસઘાત, વિશિષ્ટગુણસંક્રમણ ઇવં વિશિષ્ટ સ્થિતિવંધ હોતા
હૈ । અથવા-કરણગુણશ્રેણીકા યહ ખી અર્થ હોતા હૈ કિ પૂર્વમેં કખી નહીં
પ્રાપ્ત હુઇ ઇસે અપૂર્વકરણ દ્વારા-અપૂર્વ પરિણામોં દ્વારા-સાધ્ય જો ગુણ

છે. એનુ ક્ષણ એ થાય છે કે, પચ્છાણુતાવેળં વિરજ્જમાણે કરણગુણસેદિં પઢિવજ્જહ
-પશ્ચાદનુતાપેન વિરજ્યમાન કરણગુણશ્રેણિં પ્રતિપદ્યતે તે એ દોષોનો પરિત્યાગ
અનુતાપ કરી દે છે અને આ પ્રકારે વિરક્ત બનેલ એ જીવ કરણગુણશ્રેણીને
પ્રાપ્ત કરી લે છે કરણ શબ્દનો અપૂર્વકરણ અર્થ છે. ગુણશ્રેણીનો “સર્વોપ-
રિતન સ્થિતિથી મોહનીય આદિ કર્મદલિકોને લઇને ઉદય સમયથી લગાડી
દ્વિતીયાદિ સમયોમાં અસંખ્યાત ગુણે-અસંખ્યાત ગણા પુદ્ગલો પ્રક્ષેપ કરવો”
આ અર્થ છે સ્થિતિ ઘાત, રસ ઘાત, ગુણસંક્રમણ, સ્થિતિવધ, આ સહુની
વિશિષ્ટતાને પણ અહીં ગ્રહણ કરી લેવી જોઈ એ અર્થાત્ જે જીવ અપૂર્વ
કરણથી ગુણશ્રેણીને પ્રાપ્ત કરે છે એને વિશિષ્ટ સ્થિતિઘાત, વિશિષ્ટ રસઘાત,
વિશિષ્ટ ગુણસંક્રમણ અને વિશિષ્ટ સ્થિતિવધ થાય છે અથવા કરણગુણશ્રેણીનો
એ પણ અર્થ થાય છે કે, પૂર્વમાં કદી પણ પ્રાપ્ત ન થયેલ એવા અપૂર્વ કરણ
દ્વારા-અપૂર્વ પરિણામો દ્વારા-સાધ્ય જે ગુણ શ્રેણી છે વિશદ માનસિક પરિ

સપકથેણિસ્તાં પ્રતિપદ્યતે । કરણગુણથ્રેણિ પ્રતિપદ્યઃ=પ્રાપ્તધ્વાનગાર -મુનિ , મોહનીયં
કર્મ ઉદ્ઘાતયતિ=સપયતિ ।

‘પિંદણયાદ’ इत्यत्र ‘गिदि’ घातो स्वार्थेणिच् सतत्र ‘ग्यासभन्यो युव’
इति पाणिनि सूत्रेण युच् प्रत्यये निन्दना शब्दो निष्पद्यते, सत प्राकृतत्वात् स्वार्थे
तल् सत्ययः । यद्वा — ‘गिदि’ घातोर्मावे ल्युटि ‘निन्दनम्’ इति, सतः
प्राकृतत्वात् स्वार्थे तल्, एव सर्वत्र बोध्यम्, निन्दनमेव निन्दनता, तथा
निन्दनतयेति ॥ सू० ६ ॥

એણી હૈ-વિશદ માનસિક પરિણામોંકી વિશિષ્ટતા હૈ-ઉસકા નામ મી
કરણગુણથેણિ હૈ । યહ કરણગુણ એણી ક્ષપક એણીરૂપ જાનની વાહિયે ।
અથવા-અપૂર્વકરણ આદિ કરણ હૈ । સ્કી મહિમાસે જો એણિભમ્યં હૈ
વહ કરણગુણ એણી હૈ । સ્મ અર્થસે મી ક્ષપક એણી હી ગુણથેણિ જાનની
વાહિયે । (કરણગુણસેહિં પઢિધન્ને ય અજગારે મોહણીજ્ઞં કમ્મ ઉઘાતયતિ-
કરણગુણથેણી પ્રતિપદ્યઃ અનગારઃ મોહનીયં કર્મ ઉઘાતયતિ) સ્ક કરણ
ગુણથેણીકો પ્રાપ્ત હુઆ જીવ અનગાર મુનિરાજ-મોહનીય કર્મકો નષ્ટ
કરતા હૈ ।

માભાર્ય—અપને સગે હુવ દોપોંકી નિંદા કરનેવાલા સાધુ પદ્માસ્તાપ
કરતાં હુઆ પુનઃ ઉન દોપોંકો નહીં કરતા હૈ । અતઃ ઉનસે વિરક્ત બના
હુઆ વહ જીવ કરણગુણથેણીકો પ્રાપ્ત કર મોહનીય કર્મકો નષ્ટ કર દેતા
હૈ । આલોચના અપની નીંદા કરનેવાહે સાધુજનકો હી સફલ હોતી હૈ
હસી લિયે ઉસકા આલોચનાકે વાદ્ બતલાયા ગયા હૈ ॥ ૬ ॥

જામોની વિશિષ્ટતા છે એનું નામ પણ કરણગુણથેણી છે આ કરણગુણ
થેણી ક્ષપકથેણી રૂપ બાધુવી બોધકે અથવા-અપૂર્વ કરણ વાદિ કરણ છે એની
મહીમાથી જે થેણી હમ્ય છે તે કરણગુણ થેણી છે આ અર્થમાં પણ ક્ષપક
થેણીને જ ગુણથેણી બાધુવી બોધકે આ કરણગુણસેહિં પઢિધમેય અજગારે મોહ
જિજ્ઞં કમ્મ ઉઘાતય-કરણગુણીથેણી પ્રતિપદ્યઃ અનગાર મોહનીય કર્મ ઉદ્ઘાતયતિ
કરણગુણ થેણીને પ્રાપ્ત કરનાર છવ અનગાર-મુનિરાજ મોહનિય કર્મને નષ્ટ કરે છે.

આવાઈ—પોતાને લાભેલા દોષોની પોતાના જ ઓંદેથી નિંદા કરવાવાળા
સાધુ પદ્માસ્તાપ કરીને કરીથી જે દોષોને કરતા નથી, અને જેથી વિરક્ત બનેલ
જે છવ કરણગુણથેણીને પ્રાપ્ત કરીને મોહનીય કર્મને નષ્ટ કરી દે છે, આદો
અના પોતાની નિંદા કરવાવાળા સાધુને જ સફળ થાય છે આ માટે જે
આદોઅનાને જાદ અતાવવામાં આવેલ છે ॥૬॥

વહુદોષ સદ્ભાવે નિન્દાનન્તરં ગર્હાઽપિ કાર્યાં ઇત્યસપ્તમેદ્રસ્વરૂપામાહ—

મૂલમ્—ગરહણયાદ ણં મંતે જીવે કિં જળયઈ ? ગરહણયાદ અપુરેક્કારં જળયઈ । અપુરેક્કારગદ ણં જીવે અપ્પસત્થેહિંતો જોગે-
હિંતો નિયત્તેઈ, પસત્થે ય પડિવજ્જઈ પસત્થજોગપડિવન્ને ય ણં
અળગારે અણંતઘાઈપજ્જવે સ્વેઈ ॥ સૂ૦ ૭ ॥

છાયા—ગર્હણતયા સ્વલુ ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । ગર્હણતયા સ્વલુ
અપુરસ્કારં જનયતિ । અપુરસ્કારગતઃ સ્વલુ જીવઃ અપ્રશસ્તેભ્યો યોગેભ્યો નિવર્તતે ।
પ્રશસ્તાંશ્ચ પ્રતિપદ્યતે । પ્રશસ્તયોગપ્રતિપન્નશ્ચ સ્વલુ અનગારઃ અનન્તઘાતિપર્યવાન્
સપયતિ ॥ ૭ ॥

ટીકા—‘ગરહણયાદ’ ઇત્યાદિ—

હે ભદન્ત ! ગર્હણયા ગુર્વાંદીનામગ્રે સ્વયં સ્વદોષોદ્ઘાટન ગર્હણા, તયા, જીવઃ
કિં જનયતિ ? ગર્હણયા જીવઃ સ્વલુ અપુરસ્કારમ્, અનાદરણીયતાં જનયતિ
પ્રાપ્નોતિ । સ્વાત્મન ઇતિ શેષઃ । અપુરસ્કારગતઃ અનાદરણીયતાં પ્રાપ્તશ્ચ સ્વલુ જીવઃ
અપ્રશસ્તેભ્યઃ—કર્મબંધકારણીભૂતેભ્યઃ, સાવધેભ્યઃ ઇતિ યાવત્ । યોગેભ્યઃ—વાઙ્-
મનઃ કાયવ્યાપારેભ્યઃ, નિવર્તતે । પ્રશસ્તાન્—નિરવધાન્ યોગાંસ્તુ પ્રતિપદ્યતે=

વહુત દોષોંકે સદ્ભાવમેં નિન્દાકે વાદ ગુરુ સાક્ષી ગર્હાં શ્રી કરની ચાહિયે
સો સાતવેં વોલમેં ગર્હાંકા સ્વરૂપ કહતે હૈ—‘ગરહણયાદ ણં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે ગરહણયાદ જીવે કિં જનયતિ—ભદન્ત ગર્હણયા
જીવઃ કિં જનયતિ) ગુરુ મહારાજકે સમક્ષ સ્વયં અપને દોષોંકો પ્રકાશિત
કરનેરૂપ ગર્હાંસે જીવ કયા પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? ઉત્તરમેં કહતે હૈં કિ—(ગરહણ-
યાદ અપુરેક્કારં જળયઈ—ગર્હણયા સ્વલુ અપુરસ્કારં જનયતિ) ગર્હાંસે જીવ
અપની આત્મામેં અનાદરકો પાતા હૈ । (અપુરેક્કારગદ ણં જીવે અપ્પસત્થેહિં-
તો જોગેહિંતો નિયત્તેઈ—અપુરસ્કારગતઃ સ્વલુ જીવઃ અપ્રશસ્તેભ્યઃ યોગેભ્યઃ
—નિવર્તતે) અનાદરકો પ્રાપ્તહુઆ વહ જીવ કર્મબંધકે કારણભૂત અપ્રશસ્ત—

ધણાજ દોષોના સદ્ભાવમા નિંદા કર્યા પછી ગુરુસાક્ષી ગર્હાં પછી કરવી જોઈએ.
જેથી સાતમા ખેલમા ગર્હાંનુ સ્વરૂપ કહેવામા આવે છે—‘ગરહણયાદ ણં’ ઇત્યાદિ.

અન્યાર્થ—મંતે ગરહણયાદ જીવે કિંજળયઈ—ગર્હણયા જીવઃ કિં જનયતિ
ગુરુ મહારાજની સમક્ષ સ્વયં પોતાના દોષોને પ્રકાશિત કરવારૂપ ગર્હાંથી જીવ
શું પ્રાપ્ત કરે છે. ? ઉત્તરમા કહે છે કે—ગરહણયાદ ણં અપુરેક્કાર જળયઈ—ગર્હણયા
સ્વલુ અપુરસ્કારં જનયતિ ગર્હાંથી જીવ પોતાની આત્મામા અનાદર પામે છે.
અપુરેક્કારગદ ણં જીવે અપ્પસત્થેહિંતો જોગેહિંતો નિયત્તેઈ—અપુરસ્કારગત સ્વલુ જીવઃ
અપ્રશસ્તેભ્યઃ યોગેભ્યઃ નિવર્તતે અનાદરને પ્રાપ્ત થયેલ તે જીવ કર્મ બંધના

સેવતે । इह चकारस्त्वर्थे । प्रशस्तयोगप्रतिपन्नः-निरवययोगान् प्रतिपन्नः-सेवमानः, स्वस्तु अनगारः=मुनिः, अनन्तघातिपर्यवान्=अनन्ते ज्ञानदर्शने इन्तु शील चेपां तेऽनन्तघातिनस्तान् पर्यवान्=प्रशरणवशाद् ज्ञानावरणीयादि कर्ममस्तदातिक्लृप्तान् परिणतिविशेषान् क्षपयति=क्षयं नयति । इह 'अनन्तघातिकर्मण' इति वक्तव्ये "अनन्तपर्यवा"-नितिकथन पर्यायक्षपणेनैव द्रव्यस्य विनाश औपचारिको व्यपदिश्यते इति बोधनार्थम् । इहमुपलक्षण-मुक्तिप्राप्तेरपि, त्रिसप्ततिसंख्यकानां सर्वेषां मयानां संवेगादीनां मुक्त्यर्थमेव प्रस्तुतत्वात् । एवमनुक्ताऽपि सर्वत्र मुक्तिप्राप्तिरेव फलत्वेन द्रष्टव्या ॥ सू० ७ ॥

योगોસે-સાધ્ય મન, ઘચન કાયકી પ્રવૃત્તિસે-દૂર હટ જાતા હૈ । एवं (વસત્યે ય પશ્ચિજ્જહ-પ્રશસ્તાંઞ પ્રતિપચતે) નિરવય યોગોકો ધારણ કરતા હૈ । (વસત્યજોગપશ્ચિજ્જને ય ણં અગગારે અર્ણત ઘાહપઝજવે સ્વહેહ પ્રશસ્તયોગપ્રતિપન્નઞ સ્વસ્તુ અનગાર અનંત ઘાતિપર્યવાન્ ક્ષપયતિ) નિરવય યોગોકો ધારણ કરનેવાલા ચહ અનગાર અનન્ત જ્ઞાન એવ અનંત દર્શનકો ધાવરણ કરનેકે સ્વમાધવાલે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોંકો નષ્ટ કર દેતા હૈ । સુત્રકારને "અનન્તઘાતિકર્મણઃ" એસા ન કહ કર "અનન્ત પર્યવાન્" એસા કહા હૈ વસકા તાત્પર્ય યહી હૈ કિ દ્રવ્ય-કાર્મણ દ્રવ્યકા નાશ નહોં હોતા હૈ કિન્તુ જ્ઞાનાવરણીયાદિ રૂપ કાર્મણ દ્રવ્યકી પર્યાયોંકા હી નાશ હોતા હૈ । પર્યાયોંકિ નાશ હોને પર કાર્મણદ્રવ્ય વસ આત્મામેં અકર્મપર્યાયમેં પરિણત હો જાતા હૈ । હસીલિયે પર્યાયકે નાશસે દ્રવ્યકા વિનાશ ઔપચારિક માના ગયા હૈ । જન પૂર્વોક્ત તિહત્તર ૭૧ સંવેગાદિક અર્થોંકા એક મુક્તિ પ્રાપ્ત કરમા હી પ્રયોજન જાનના ચાહિયે ॥

કારણભૂત અપ્રશસ્ત યોગોધી સાધવમન, વચન અને કાયકી પ્રવૃત્તિથી દૂર હટી બધ છે અને વસત્યેય પશ્ચિજ્જહ-પ્રશસ્તાંઞ પ્રતિપચતે નિરવય યોગેને ધારણ કરે છે વસત્ય જોગપશ્ચિજ્જને ય ણં અગગારે અર્ણત ઘાહ પઝજવે સ્વહેહ-પ્રશસ્તયોગ પ્રતિપન્નઞ સ્વસ્તુ અનગારઃ અનન્તઘાતિપર્યવાન્ ક્ષપયતિ નિરવય યોગેને ધારણ કરનાર તે અનગાર અનન્તજ્ઞાન અને અનન્ત દર્શનને આપણુ કરવાના સ્વભાવવાળા જ્ઞાનવસ્તુધારિ કીર્તિને નષ્ટ કરે છે સુત્રકારે "અનન્તઘાતિકર્મણઃ" એ પ્રમાણે ન કહેતાં 'અનન્તપર્યવાન્' એમ કહેલ છે. એનું તાત્પર્ય આવ છે કે, દ્રવ્ય-કાર્મણ દ્રવ્યનો નાશ થતો નથી પરંતુ જ્ઞાનાવરણીયાદિ રૂપ કાર્મણ દ્રવ્યોની પર્યાયેનો જ નાશ થાય છે પશ્ચિજ્જને નાશ થવાથી દ્રવ્યનો વિનાશ ઔપચારિક મનાયેલ છે એ પૂર્વોક્ત તેતર સંવેગાદિક અર્થોંકા મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયોજનરૂપ જ આપણા એમકો.

આલોચનાદિકં ચ સામાયિકવત્ સ્યાદિત્યત્તઃ અષ્ટમભેદસ્વરૂપં સામાયિકમાહ—
મૂલમ્—સામાઈષ્ણં મંતે જીવે કિં જળયઈ ? । સામાઈષ્ણં
સાવજ્જજોગવિરઈં જળયઈ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

છાયા—સામાયિકેન મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । સામાયિકેન
સાવઘયોગવિરતિં જનયતિ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

ટીકા—‘ સામાઈષ્ણં ’ इत्यादि—

હે મદન્ત ! સામાયિકેન—સમઃ—સમત્વં રાગદ્વેષરહિતત્વેન સર્વેષુ જીવેષુ સ્વાત્મ-
સામ્યં, સમશબ્દસ્યાઞ્ચ ભાવપ્રધાનનિર્દેશાત્ । ઇહ સમત્વં ચ સમત્વેન દર્શનમ્, સર્વે
જીવા મમાત્મના તુલ્યા इति દર્શનમ્ । તથા ચ સમસ્ય આયઃ=પ્રાપ્તિઃ સમાયઃ
સમત્વદર્શનસ્ય લાભઃ સ પ્રયોજનમસ્યેતિ સામાયિકં વ્રતમ્ । યદ્વા—સમસ્ય—સમત્વ-
દર્શનસ્ય આયઃ=પ્રાપ્તિર્યસ્માત્ તત્ સમાય, તત્ સમાયં, તદેવ સામાયિકમ્ ।
વિનયાદિત્વાત્ સ્વાર્થે ઠક્ । एतद्धि मुक्तिमूलखनिदानभूतायाः सर्वेषु जीवेषु स्वात्म-

માવાર્થ—ગુરુ મહારાજકે સમક્ષ અપને દોષોંકા પ્રકાશ કરના
હસકા નામ ગર્હા હૈ । इस गर्हाका अपने जीवनमें स्थान देनेवाला व्यक्ति
अन्य साधुजनों द्वारा अनादर पाता है । अतः इससे वह यही शिक्षा
लेता है कि मुझे भविष्यमें इस प्रकारका व्यवहार नहीं करना चाहिये
जिससे मुझे दूसरोंकी तिरस्कारका भागी बनना पड़े । इस प्रकारका
व्यवहार करानेवाला मेरा मनवचन एवं कायका अप्रशस्त योग है । अतः
वह इस अप्रशस्त योगका परित्याग कर प्रशस्त योगको धारण करता
है । प्रशस्त योगोंके प्रभावसे वह ज्ञानावरणीयादि कर्मपर्यायोंका विनाश
कर देता है ॥ ७ ॥

આલોચના આદિ ગુણ સામાયિક વાલેકે હોતે હૈં અતઃ સૂત્રકાર

ભાવાર્થ—ગુરુમહારાજની સમક્ષ પોતાના દોષોનું પ્રકાશન કરવું એનું
નામ ગર્હા છે. આ ગર્હાને પોતાના જીવનમાં સ્થાન આપનાર વ્યક્તિ અન્ય
સાધુજનો દ્વારા અનાદરને પાત્ર બને છે આથી તે એવી શિક્ષા લઈ લે છે
કે, મારે ભવિષ્યમાં આ પ્રકારનો વહેવાર ન કરવો જોઈએ કે, જેનાથી મારે
ખીજના તિરસ્કારને પાત્ર બનવું રહે. આ પ્રકારનો વ્યવહાર કરાવનાર
મારા મન, વચન, અને કાયાનો અપ્રશસ્ત યોગ છે. આથી તે એ અપ્રશસ્ત
યોગનો પરિત્યાગ કરીને પ્રશસ્ત યોગને ધારણ કરે છે. પ્રશસ્ત યોગના પ્રભા-
વથી તે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ પર્યાયોનો વિનાશ કરે છે. ॥ ૭ ॥

આલોચના આદિ ગુણ સામાયિક વાળામાં હોય છે આથી સૂત્રકાર

તુલ્ય દર્શનરૂપાયા સમવાયાઃ પ્રાપ્તિવેન્નુઠ્ઠીયતે—સમ્પૂ=સમ્પૂર્ણ, માય.=રત્નત્રયસ્ય પ્રાપ્તિઃ, સમાય પ્રવર્ધમાનશ્ચરદચન્દ્રકલાવત્પ્રતિક્ષણવિલક્ષણ જ્ઞાનાદિરત્નત્રયલામા સ પ્રયોજનમસ્યેતિ સામાયિકમ્ । તેન સામાયિકેન જીવ કિં જનયતિ । ?

આઠઠે યોલમેં સામાયિકતા કથન કરતે હૈ—‘સામાદૃષ્ટિ’ રૂપાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મતે સામાદૃષ્ટિ જીવે કિં જનયતિ—મદન્ત । સામાયિકેન જીવઃ કિં જનયતિ) હે મગધન । સામાયિકસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? હસકે વચ્ચરમેં કહતે હૈ કિ—(સામાદૃષ્ટિ સાવજ્જો ગધિરં જનયતિ—સામાયિકેન સાવચયોગધિરતિ જનયતિ) સામાયિકસે જીવ સાવચયોગસે ધિરતિ પ્રાપ્ત કરતા હૈ । રાગદ્વેષરહિત હોકર સમસ્ત જીવોકો અપને સમાન સમજના હસકા નામ સામાયિક હૈ । ‘સમ’ કા અર્થ હૈ—રાગદ્વેષરહિત હોકર સમસ્ત જીવોમેં સ્વાત્માકી સમતા અર્થાત્ ‘સમસ્ત જીવ મેરેદી સમાન હૈ’ હમ પ્રકારકી માન્યતા । હમ સમત્વકી સમદર્શનકી પ્રાપ્તિ જિસસે હોતી હૈ હસકા નામ સામાયિક હૈ । યહ સમતા માલ મુક્તિ સુત્તકે કારણમૂત જો સમસ્ત જીવમેં સ્વાત્મતુલ્ય દર્શન હૈ હસકી પ્રાપ્તિકે લિયે અનુષ્ઠિત કિયા જાતા હૈ । હસીલિયે અચ્છી તરહ રત્નત્રયકી પ્રાપ્તિકા નામ સમાય હૈ । જિસ તરહ પ્રતિક્ષણ શરત્કાઠીન ચન્દ્રકલા વધતી રહતી હૈ વસી તરહ પ્રતિક્ષણ વિલક્ષણ જ્ઞાનાદિ રત્નત્રય કા લાભ હોના સમાયકા કલિતાર્થ હૈ સમાય કલલાહે વતકો સામાયિક કહતે હૈ ।

આઠમા યોલમા સામાયિકનું કથન કરે છે —“સામાદૃષ્ટિ” રૂપાદિ

અન્વયાર્થ—મતે સામાદૃષ્ટિ જીવે કિં જનયતિ—મદન્ત સામાયિકેન જીવ કિં જનયતિ હે મગધન સામાયિકથી જીવ કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? જોના ઉત્તર થમાં કહે છે કે, સામાદૃષ્ટિ સાવચયોગધિરં જનયતિ—સામાયિકેન સાવચયોગ ધિરતિર્જનયતિ સામાયિકથી જીવ સાવચયોગથી ધિરતિ પ્રાપ્ત કરે છે રાગ દ્વેષ રહિત બનીને સવળા જીવોને પોતાના સમાન સમજવા જોનું નામ સામાયિક છે ‘સમ’ નો અર્થ છે રાગદ્વેષ રહિત થઈને સવળા જીવોમાં સ્વાત્માની સમતા અર્થાત્ સવળા જીવો મારા સમાન જ છે” આ પ્રકારની માન્યતા આવા સમત્વની—સમ દર્શનની પ્રાપ્તિ જોને માલ છે જોનું નામ સામાયિક છે જો સમતામાલ મુક્તિ મુખ્ય કારણમૂત જે સવળા જીવોમાં સ્વાત્મતુલ્ય દર્શન છે જોની પ્રાપ્તિના માટે અનુષ્ઠિત કરાય છે આ કારણે સારી રીતે રત્નત્રયની પ્રાપ્તિનું નામ સમાય છે જે રીતે દરેક શરત્કાઠીના અદ્રશ્યની કળા વધતી જાય છે જો રીતે દરેક વિલક્ષણ જ્ઞાનાદિ રત્નત્રયનો લાભ થયો તે સમયનું કળા છે સમવળા કળવાળા બનને સામાયિક કહેવામાં આવે છે આ

મંગવાનાહ-સામાયિકેન જીવઃ સાવધયોગવિરતિ-સાવધાઃ-કર્મવન્ધહેતવો યે યોગાઃ-વ્યાપારાસ્તેસ્યો વિરતિઃ નિવૃત્તિસ્તાં જનયતિ-પ્રાપ્નોતીત્યર્થઃ । ધાતૂનામનેકાર્થત્વાત્ ।

નન્વનયોઃ કથં કારણકાર્યભાવસંભવઃ સામાયિકસ્ય સાવધયોગવિરતિરૂપત્વાત્ પૌર્વાપર્યાભાવાદિતિ ચેત્, ઉચ્યતે-સામાયિકસ્ય નિરવધયોગસેવનાત્મકતયા સાવધયોગનિવૃત્તિરૂપં ફલં જાયતે અતસ્તયોઃ વૃક્ષચ્છાયાવત્ કારણકાર્યભાવસંગતિઃ ।

इस (समवाहणं-सामायिकेन) सामायिकसे (सावज्जजोगविरहं जणयह-सावद्ययोगविरतिं जनयति) सावद्य योगोंसे विरति प्राप्त करता है । कर्मबंधके हेतुभूत जो योग होते हैं उनका नाम सावद्ययोग है ।

शंका—सामायिक और सावद्य योग विरतिमें जब कोई भेदही नहीं है तब आप ऐसा क्यों कहते हैं कि सामायिक से सावद्य योगविरतिका लाभ जीवोंको होता है । कारण कि सावद्य योगविरतिरूप ही तो सामायिक होती है । अतः आपके इस कथनसे जो उनमें कार्य कारणभाव बनता था वह अब नहीं बन सकता है । क्यों कि कार्यके पहले कारण और कारणके बाद कर्म होता है । इस तरह कार्यकारणमें पौर्वापर्यभाव रहता है । परन्तु इस प्रकारका पौर्वापर्य भाव इनमें नहीं है ।

इस शंकाका समाधान इस प्रकार है—सामायिकमें निरवद्य योगोंका सेवन होता है । अतः सामायिक निरवद्य योगोंके सेवन स्वरूप होनेसे सावद्ययोग निवृत्तिरूप फल उससे होता है । इसलिये वृक्ष छायाकी तरह

સામાયિકેન સામાયિકથી જીવ સાવધયોગોથી વિરતિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. કર્મબંધના હેતુભૂત જે યોગ હોય છે એનું નામ સાવધયોગ છે.

શંકા—સામાયિક અને સાવધયોગવિરતિમાં બ્યારે કોઈ ભેદ જ નથી ત્યારે આપ એનું કેમ કહો છો કે, સામાયિકથી સાવધયોગવિરતિનો લાભ જીવોને થાય છે. કારણ કે, સાવધયોગવિરતિરૂપ જ તો સામાયિક થાય છે. આથી આપના આ કથનથી જે એનામાં કાર્ય કારણ ભાવ થતો હતો તે આથી બની શકતો નથી કેમકે, કાર્યની પહેલા કારણ અને કારણના પછી કર્મ થાય છે—આ રીતે કાર્ય કારણમાં પૌર્વાપર્યભાવ રહે છે પરંતુ આ પ્રકારનો પૌર્વાપર્ય ભાવ આમાં નથી

એ શંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે—સામાયિકમાં નિરવધ યોગોનું સેવન થાય છે આથી સામાયિક નિરવધ યોગોના સેવન સ્વરૂપ હોવાથી સાવધયોગ નિવૃત્તિરૂપ ફળ એનાથી થાય છે. આ કારણે વૃક્ષ છાયાની જેમ આ બંનેમાં

वृक्षस्थानीय निरवयवयोगसेवनरूप सामायिकं, छायास्थानीया तत्समकालमाविनी
सावयवयोगविरतिरिति सत्त्वम् ॥ सू० ८ ॥

सामायिकं प्राप्तुमिच्छता तीर्थकरा अर्हन्तः स्तोतव्या, तेषां सामायिक
प्रणेतृत्वादिति तेषां नयममेव स्वरूपं स्तवमाह—

मूलम्—चउवीसत्थएण भते ! जीवे किं जणयइ ? । चउ
वीसत्थएण दसणविसोहिं जणयइ ॥ सू० ९ ॥

छाया—चतुर्विंशति स्तवेन भदन्त ! जीवः किं जनयति ? । चतुर्विंशतिस्तवेन
दर्शनविशेषि जनयति ॥ सू० ९ ॥

टीका—‘ चउवीसत्थएण ’ इत्यादि—

हे भदन्त ! चतुर्विंशतिस्तवेन—चतुर्विंशतिः—चतुर्विंशतिसंख्याकास्तीर्थकरास्तेषां
स्तवः—नामकीर्तनपूर्वकं गुणकीर्तनं तेन जीवः किं जनयति ? । भगवानाह—चतु
र्विंशतिस्तवेन दर्शनविशेषि—दर्शनस्य—जिनमतामिरोचनलक्षणस्य सम्यक्संख्य
विशुद्धि, तदुपधातिक्रमापगमान्निर्मल्यं दर्शनं विशुद्धिस्तां जनयति—प्रतिपद्यते ॥ सू० ९ ॥

इन दोनोंमें कार्यकारणभावकी संगति बन जाती है । वृक्षके स्थानापन्न
निरवयव योगोंका सेवनरूप सामायिक है और छायाके समान उसी काल
में होने वाली सावयवयोगविरति है ॥ ८ ॥

सामायिक करनेवाले व्यक्तिको सामायिकके प्ररूपक तीर्थकरोंकी
स्तुति करनी चाहिये इस लिये सूत्रकार नवधा षोडशमें चतुर्विंशति स्तवका
स्वरूप कहते हैं—‘ चउवीसत्थएण ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भते चउवीसत्थएण जीवे किं जणयइ—भदन्त ! चतु
र्विंशतिस्तवेन जीवः किं जनयति) हे भगवन् । चतुर्विंशति तीर्थकरोंके
स्तवनसे—गुणकीर्तनसे जीव किस रूपको प्राप्त करता है ? भगवान् कहते
हैं कि (चउवीसत्थएण दसणविसोहिं जणयइ—चतुर्विंशतिस्तवेन दर्शनं

कार्यकारण भावनी संगति जनी अथ छे वृक्षना स्थानापन्न निरवयव योगेना
सेवनइय सामायिक छे अने ओकर कारणमा बनायी सावयवयोग विरति छे ॥ ८ ॥

सामायिक करनार व्यक्तिजे सामायिकना प्ररूपक तिर्थकरेनी स्तुति करनी
ओम्हजे आ भाटे सूत्रकार नयमां षोडशमां चतुर्विंशति स्तवन स्वरूप ठके छे
“ च उवीसत्थएण ” इत्यादि !

अन्वयार्थ—भते चउवीसत्थएण जीवे किं जणयइ—भदन्त चतुर्विंशतिस्तवेन
जीवः किं जनयति छे भगवान् । चतुर्विंशति तीर्थकरेना स्तवनशी—गुणकीर्तनशी
एव कथा सुधने प्राप्त करे छे ? भगवान् ठके छे हे, चउवीसत्थएण दसणविसोहिं
जणयइ—चतुर्विंशतिस्तवेन जीव दर्शन विशेषि जनयति अथीस तीर्थकरेना स्तवनशी

તીર્થંકરાન્ સ્તુત્વાઽપિ ગુરુવન્દપૂર્વિકૈવ સામાયિકગ્રહણં ભવતીતિ દશમં વન્દનમાહ—

મૂલમ્—વંદણાણં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । વંદણાણં નીયા-
ગોયં કમ્મં સ્વેઈ । ઉચ્ચાગોયં કમ્મં નિવંધઈ । સોહગ્ગં ચ ણં
અપહિહયં આણાફલં નિવ્વત્તેઈ । દાહિણભાવં ચ ણંજણેઈ ॥૧૦॥

છાયા—વન્દનકેન મંદંત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । વન્દનકેન નિચૈગોત્રં કર્મ
ક્ષપયતિ । ઉચૈગોત્રં કર્મ નિવધ્નાતિ । સૌભાગ્યં ચ સ્વલુ અપતિહતમ્ આજ્ઞાફલં
નિર્વર્તયતિ । દક્ષિણભાવં ચ સ્વલુ જનયતિ ॥ મૂ. ૧૦ ॥

ટીકા—‘ વંદણાણં ’ ઇત્યાદિ—

હે મદન્ત ! વન્દનકેન—વન્દન—પ્રણમનં આદક્ષિણપ્રદક્ષિણપૂર્વકં પશ્ચાન્નમનેન
સયતનં સવિનયં ગુર્વાદેરભિવાદનં, વન્દનમેવ વન્દનકં તેન જીવઃ કિં જનયતિ ? ।
ભગવાનાહ—વન્દનકેન નીચૈર્ગોત્ર—ગોત્રકર્મભેદમ્ અધમકુલોત્પત્તિકારકં યદુદયાન્
મહાધનોઽપ્રતિરૂપો બુદ્ધ્યાદિ સમન્વિતોનપિ પુમાન્ વિશિષ્ટકુલાભાવાત્ લોકનિન્દાં

વિશોધિં જનયતિ) ચતુર્વિંશતિ તીર્થંકરોંકે સ્તવનસે જીવ જિનમતકી તરફ
રુચિ હોનેરૂપ સમક્તિકી વિશુદ્ધિકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । અર્થાત્ આચારક—રોકને
વાલા કર્મકે અપગમસે જો દર્શનકી નિર્મલતા હૈ યહી દર્શનકી વિશુદ્ધિ હૈ ॥

તીર્થંકરોંકી સ્તુતિ કરકે મી સામાયિકકા ગ્રહણ ગુરુ વન્દનપૂર્વક હી
હોતા હૈ ઇસલિયે અવ દસવેં વોલમેં વન્દનાકો કહતે હૈ—‘વંદણાણં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે વન્દણાણં જીવે કિં જણયઈ—મદન્ત ! વન્દનકેન
જીવ કિં જનયતિ) આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણપૂર્વક પંચાગોંકો નમાકર સયતન
અવં સવિનય ગુરુ તથા બઢોંકો નમસ્કાર કરના ઇસકા નામ વંદન હૈ ।
હે ભગવન્ । ઇસ વંદનસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? પ્રત્યુત્તરમેં
કહતે હૈ કિ (વન્દણાણં નીયા ગોયં કમ્મં સ્વેઈ—વન્દનકેન નીચૈર્ગોત્રં

૭૫ જીનમતની તરફ રૂચી થવા રૂપ સમક્તિની વિશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્
આચારક કર્મના અપગમથી જે દર્શનની નિર્મળતા છે એજ દર્શનની વિશુદ્ધિ છે ૯

તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરીને પણ સામાયિકનુ અહણુ ગુરુવંદનપૂર્વક જ થાય
છે આ કારણે હવે દસમાં બોલમાં વંદનાને કહે છે—“વંદણાણં” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—મંતે વન્દણાણં જીવે કિં જણયઈ—મદન્ત વન્દનકેન જીવ કિં
જનયતિ આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ પૂર્વક પંચાગોને નમાવીને સયતન અને સવિનય
ગુરુ તથા મોટાઓને નમસ્કાર કરવા તેનું નામ વંદન છે હે ભગવાન ! આ
વંદનથી ૭૫ કથા શુણ્ણને પ્રાપ્ત કરે છે ? પ્રત્યુત્તરમાં કહે છે કે—વંદણાણં
નીયા ગોયં કમ્મં સ્વેઈ—વન્દનકેન નીચૈર્ગોત્રં કર્મ ક્ષપયતિ ૭૫ આ વંદન કર્મથી

પ્રાપ્નોતિ, તત્ કર્મ ક્ષપયતિ । ઉચ્ચગર્ભિ—ગોપ્રજર્મભેદ મુકુલોત્પત્તિ કારકં યદુદ્યાન નિર્ધનઃ કુરુપો ઘુદ્ધવાદિપરિહિનાઽપિ પુમાન્ મુદ્ગલે જન્મ લક્ષ્યા સત્કારામ્યુત્થાનાદિક સમંતે તત્ કર્મ નિષધ્નાતિ । સૌમાગ્યં ચ સર્વજનસ્પૃહણીયતાસ્ય નિર્યત્તયતિ—જનયતિ । અપિ ચ—ચ=પુન અપ્રતિહતમ્=સર્વપ્રાઽપ્ત્યાહતમ્, આશ્નાફલમ્=આશ્નાવચનરૂપં ફલ નિર્ધત્તયતિ—પ્રાપ્નોતિ । યન્દનકારિણો દિ પ્રાય આદેયકર્મજો

કર્મ ક્ષપયતિ) જીવ હસ ઘન્દન કર્મસે અપને નીચ ગોપ્રકો—નીચ ગોપ્રકે ધંધકો નજ કરતા હૈ । ગોપ્ર કર્મકે દો મદ હૈ—

૧ નીચગોપ્ર ૨ ઉચ્ચગોપ્ર । નીચગોપ્રકે ઉદયસે જીવકી ઉત્પત્તિ નિદિત કુલમેં હોતી હૈ । પેસા જીવ ચાહે મહાવની મી હોવ, અસાધારણરૂપ સંપન્ન મી હોવે, ઘુદ્ધવાદિ ગુણ વિશિષ્ટ મી હોયે તો મી વિશિષ્ટ કુલકા અભાવ હોનેસે યહ લોકનિદાકા પાત્ર યનતા હૈ । પેસે હસ કર્મકા ધંધ યંધં નહીં કરતા હૈ । કિન્તુ ઉચ્ચ ગોપ્રકા હી ધંધ કરતા હૈ । જિસકે ઉદયસે જીવ નિર્ધન, કુરુપ, ઘુદ્ધવાદિકસે દીન હોને પર મી સુકુલમેં જન્મ લેનેકે કારણ સત્કાર અમ્યુત્થાન અવિકો પાતા હૈ ઉસકા નામ ઉચ્ચગોપ્ર હૈ । શુક આદિકી યદના કરનેસે જીવકો યહ લાભ હોતા હૈ કિં વહ નીચ ગોપ્રકા ધંધ નહીં કરતા હૈ તથા ઉચ્ચ ગોપ્રકા ધંધ કરતા હૈ ધંધ (સોહગં સ્વલુ અપચ્છિદ્યમ્ આણાફલમ્ નિચસેહ—સૌમાગ્યં ચ સ્વલુ અપ્રતિહતમ્ આશ્નાફલં નિર્યત્તયતિ) સૌમાગ્ય—સર્વ જનોંકો અપની તર્ફ આકૃષ્ટ કરનેમ્પ અથવા જો મી દેસે વહી પ્રસન્ન હો જાવે હસ

પાતાના નીચ ગોપ્રના બધનો નાશ કરે છે ગોપ્ર કર્મના બે બેદ છે (૧) નીચ ગોપ્ર, (૨) ઉચ્ચ ગોપ્ર, નીચ ગોપ્રના ઉદયથી જીવની ઉત્પત્તિ નિદિત કુળમાં થાય છે એવો જીવ કલે ધનવાન હોય, અસાધારણ રૂપ સંપન્ન પણ હોય, બુદ્ધિ આદિ શુભોક્તિ વિશિષ્ટ પણ હોય, તે પણ વિશિષ્ટ કુળનો અભાવ તે દોષ નિવારે પાત્ર બને છે એવાં બે કર્મનો બે બધ કરતો નથી પરંતુ ઉચ્ચ ગોપ્રનો જ બધ કરે છે એના ઉદયથી જીવ નિધન, કુરુપ, બુદ્ધિ આદિથી દિન હોવા છતાં પણ સુકુળમાં જ મ લેવાના કારણે સત્કાર, અમ્યુત્થાન આદિને પામે છે તેનું નામ ઉચ્ચ ગોપ્ર છે શુરુ આદિની વદના કરવાથી જીવને બે લાભ થાય છે કે તે નીચ ગોપ્રનો બધ કરતો નથી. તથા ઉચ્ચ ગોપ્રનો જ બધ કરે છે અને સોહગ ચ સ્વલુ અપચ્છિદ્યમ્ આણાફલ નિચસેહ સૌમાગ્યં ચ સ્વલુ અપ્રતિહતમ્ આશ્નાફલ નિર્યત્તયતિ સૌમાગ્ય—સધગા માણસોને પેતાના તરફ આકર્ષવા રૂપ, અથવા જે પણ જીવે તે પ્રસન્ન થઈ બધ આવા પ્રકારનો બેદ

અનુદયસંભવાદાદેયવાક્યતાઽપિ સંભવતીતિ ભાવઃ । દક્ષિણાભાવમ્=અનુકૂલભાવં
ચ લોકસ્ય જનયતિ । વન્દનપ્રભાવાત્ સર્વો લોકઃ સર્વાવસ્થાસ્વનુકૂલ એવ
ભવતીતિ ભાવઃ ॥ ૧૦ ॥

સામાયિકાદિગુણવતાઽપિ પ્રથમાન્તિમતીર્થકરયોસ્તીર્થે સ્વલનાભાવેઽપિ
સર્વદા પ્રતિક્રમણં કર્તવ્યમેવેતિ એકાદશભેદસ્વરૂપં તદાહ—

મૂલમ્—પટિક્રમણેણં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । પટિક્રમણેણં
વયછિદ્વાઈં પિહેઈ । પિહિયવયછિદે પુણજીવે નિરુદ્ધાસવે અસ-
વલચરિત્તે અટ્ટસુ પવયણમાયાસુ ઉવઉત્તે અપુહત્તે સુપ્પણિહ્ણ
વિહરઈ ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

છાયા—પ્રતિક્રમણેન મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । પ્રતિક્રમણેન વ્રત-
ચ્છિદ્રાણિ પિદ્ધાતિ । પિહિતવ્રતચ્છિદ્રઃ પુનર્જીવો નિરુદ્ધાસવઃ, અશવલચરિત્તઃ,
અટ્ટસુ પ્રવચનમાતૃષુ ઉપયુક્તઃ, અપૃથક્ત્વઃ, સુપ્રણિહિતો વિહરતિ ॥ ૧૧ ॥

પ્રકારકા એક ગુણ હસ જીવકો હસ ગુરુવંદનકે પ્રભાવસે પ્રાપ્ત હોતા હૈ ।
હસ સૌભાગ્યકા યહ ફલ હોતા હૈ કિ સવ જગહ હસકી આજ્ઞા ચલને
લગતીહૈ । સવ કોઈ હસકી વાતકો માનને લગતે હૈ । ક્યોં કિ વન્દનકારી
પુરુષકો પ્રાયઃ આદેયકર્મકા ભી ઉદય હોતા હૈ । (દાહિણભાવં ચ ણં
જણેઈ—દક્ષિણભાવં ચ સ્વલુ જનયતિ) સમસ્ત અવસ્થાઓંમેં લોક હસકે
અનુકૂલ વન જાતે હૈ । અર્થાત્ ગુરુવન્દન કરને વાલે સાધુકો ગુરુવંદનકે
પ્રભાવસે નીચ ગોત્રકે વંધકા અભાવ હોકર ઉચ્ચ ગોત્રકા વંધ હોતા હૈ
તથા અપ્રતિહત આજ્ઞાફલવાલે સૌભાગ્યકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ તથા સમસ્ત
અવસ્થાઓંમેં લોક હસકે અનુકૂલ વને રહતે હૈ ॥૧૦॥

શુભ, એ છવને આ ગુરુવંદનના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત થાય છે એ સૌભાગ્યનું એવું
ક્રુણ મળે છે કે, દરેક સ્થળે તેની આજ્ઞાનો અમલ થતો રહે છે. સહુ કોઈ
એની વાતને માનવા લાગે છે. કેમકે, વંદન કારિક પુરુષને પ્રાય આદેય
કર્મનો પણ ઉદય થાય છે દાહિણભાવ ચ ણ જણેઈ—દક્ષિણભાવં ચ જનયતિ સઘળી
અવસ્થાઓમાં લોકો એને અનુક્રુણ યની બધ છે અર્થાત્ ગુરુવંદન કરવાવાળા
સાધુને ગુરુવંદનના પ્રભાવથી નિચ ગોત્રના બંધનો અભાવ થઈ ને ઉચ્ચ ગોત્રને
બંધ થાય છે તથા અપ્રતિહત આજ્ઞાફલવાળા સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. તથા
સમસ્ત અવસ્થાઓમાં લોકો એમને અનુક્રુણ યની રહે છે. ॥૧૦॥

માપ્નોતિ, તત્ કર્મ ક્ષપયતિ । ઉચ્ચૈર્ગર્ગિ—ગોપ્રકર્મમેદ મુકુળોત્પત્તિ કારકં યદુદયાન નિર્ધનઃ કુરુપો બુદ્ધ્યાદિપરિહિનાઽપિ પુમાન્ મુકુલે જન્મ લક્ષ્યા સત્કારામ્યુત્થાનાદિક્ષ્ણમયે તત્ કર્મ નિષ્પન્નાતિ । સૌમાર્ગ્યં ચ સર્વજનસ્પૃહણીયતારૂપ નિર્વર્તયતિ—અનયતિ । અપિ ચ—ચ=પુન અપ્રતિહતમ્=સર્વપ્રાઽખ્યાહતમ્, આજ્ઞાફલમ્=આજ્ઞાવચનરૂપ ફલ નિર્વર્તયતિ—માપ્નોતિ । વન્દનકારિણો હિ પ્રાય આદેયકર્મણો

કર્મ ક્ષપયતિ) જીવ હસ વન્દન કર્મસે અપને નીચ ગોચ્રકો—નીચ ગોપ્રકે વંધકો નષ્ટ કરતા હૈ । ગોચ્ર કર્મકે દો મેદ હૈ—

૧ નીચગોચ્ર ૨ ઉચ્ચગોચ્ર । નીચગોચ્રકે ઉદયસે જીવકી ઉત્પત્તિ નિર્ધિત કુલમ્ હોતી હૈ । યેસા જીવ જાહે મહાધની મી હોવે, અસાધારણરૂપ-સર્વમ્ મી હોવે, બુદ્ધ્યાદિ ગુણ વિશિષ્ટ મી હોવે તો મી વિશિષ્ટ કુલકા અંભાવ હોનેસે વહ લોકનિંદાકા પાત્ર બનતા હૈ । યેસે હસ કમકા વહ વંધ નહીં કરતા હૈ । કિન્તુ ઉચ્ચ ગોચ્રકા હી વંધ કરતા હૈ । જિસકે ઉદયસે જીવ નિર્ધન, કુરુપ, બુદ્ધ્યાદિકસે હીન હોને પર મી મુકુલમ્ જન્મ લેનેકે કારણ સત્કાર અમ્યુત્થાન અદિકો પાતા હૈ વસકા નામ ઉચ્ચગોચ્ર હૈ । શુરુ આદિકી યદના કરનેસે જીવકો વહ લાભ હોતા હૈ કિ વહ નીચ ગોચ્રકા વંધ નહીં કરતા હૈ તથા ઉચ્ચ ગોચ્રકા વંધ કરતા હૈ યંવ (સોહગ સ્વલુ અપચિહ્યમ્ આજ્ઞાફલમ્ નિવસેહ—સૌમાર્ગ્યં ચ સ્વલુ અપ્રતિહતમ્ આજ્ઞાફલ નિર્વર્તયતિ) સૌમાર્ગ્ય—સર્વ જનોકો અપની તર્ક આકૃષ્ટ કરનેરૂપ અથવા જો મી વેચે વહી પ્રસન્ન હો જાવે હસ

પેતાના નીચ ગોચ્રના બંધને નાશ કરે છે ગોચ્ર કર્મના બે ભેદ છે (૧) નીચ ગોચ્ર (૨) ઉચ્ચ ગોચ્ર, નીચ ગોચ્રના ઉદયથી જીવની ઉત્પત્તિ નિર્ધિત કુળમાં જાય છે એવો જીવ જાતે ધનવાન હોય, અસાધારણ રૂપ સંપત્તિ પણ હોય, બુદ્ધિ બાદિ શુભેશી વિશિષ્ટ પણ હોય તો પણ વિશિષ્ટ કુળનો અંભાવ તે દોષ નિંદાને પાત્ર બને છે એવાં જો કર્મનો જો બંધ કરતો નથી પરંતુ ઉચ્ચ ગોચ્રનો જ બંધ કરે છે એના ઉદયથી જીવ નિધન કુરૂપ, બુદ્ધિ બાદિશી હિન હોવા છતાં પણ મુકુળમાં જન્મ લેવાના કારણે સત્કાર, અમ્યુત્થાન બાદિને પામે છે તેનું નામ ઉચ્ચ ગોચ્ર છે શુરુ બાદિની વદના કરવાથી જીવને જો લાભ થાય છે કે તે નીચ ગોચ્રનો બંધ કરતો નથી. તથા ઉચ્ચ ગોચ્રનો જ બંધ કરે છે અને સોહગા ચ સ્વલુ અપચિહ્યમ્ આજ્ઞાફલ નિવસેહ સૌમાર્ગ્યં ચ સ્વલુ અપ્રતિહતમ્ આજ્ઞાફલ નિર્વર્તયતિ સૌમાર્ગ્ય—સમગ્રા માણસોને પેતાના તરફ આકર્ષણ રૂપ બંધવા જે પણ જીવે તે પ્રસન્ન થઈ બંધ બાવા પ્રકારનો બંધ

ચનસ્ય માતરઃ પ્રોચ્યન્તે તાસુ, ઉપયુક્તઃ=દત્તાવધાનઃ, તયા અપૃથક્ત્વઃ=ન વિદ્યતે પૃથક્ત્વં=સંયમાદ્ વિયુક્તત્વં यस્ય સ इत्यर्थः सर्वदा संयमाराधक इति यावत् तथा—
 સુપ્રણિહિતઃ=સંયમે સુષ્ટુ વ્યાપૃતઃ=સંયમાડ઼રાધનતત્પરઃ સન્ વિહરતિ=સંયમ-
 માર્ગે ગચ્છતિ ॥ મૂ૦ ૧૧ ॥

પ્રતિક્રમણે ચાતિચારશુદ્ધયે કાયોત્સર્ગઃ કર્તવ્ય इति द्वादशभेद स्वरूपंतमाह—
 મૂલમ્—કાડસ્સગ્ગેણં મંતે ! જીવે કિં જણયઈ ? । કાડસ્સ-
 ગ્ગેણં તીયપહુપ્પન્ને પાયચ્છિત્તં વિસોહેઈ । વિસુદ્ધપાયચ્છિત્તે ચ
 જીવે નિવ્વુણ્ણિયણ્ણ ઓહરિયમરુવ્વ ભારવહે પસત્થજ્ઞાણોવગણ
 સુહં સુહેણં વિહરઈ ॥ ૧૨ ॥

અપૃથક્ત્વઃ સુપ્રણિહિતો વિહરતિ) इस तरह निर्दोष चारित्रशाली बना
 हुआ वह जीव पांच समिति तीन गुप्ति इन आठ प्रवचन माताओंमें
 सावधान होकर तथा सर्वदा संयमका आराधक बनकर अपने संयमकी
 रक्षा करता हुआ ही संयममार्गमें विचरण करता है ।

ભાવાર્થ—પ્રમાદ આદિકે વશસે શુભ યોગસે અશુભ યોગમેં પ્રાપ્ત
 હુણ સાધુકા પુનઃ શુભ યોગમેં આના પ્રતિક્રમણ હૈ । इस प्रतिक्रमणका
 यह प्रभाव है कि व्रतोंमें जो कुछ अतिचार लग जाते हैं, वे इसके करने
 से दूर हो जाते हैं । इस तरह निरतिचार व्रतोंकी आराधना करनेवाला
 साधु आस्रवद्वारको बंद करता हुआ निर्दोष चारित्रका आराधक बनकर
 अष्टप्रवचन माताओंमें सावधान होता है । यह सावधानता ही उसकी
 संयमाराधकता है ॥ ११ ॥

પ્રવચનમાતૃસુ ઉપયુક્તઃ અપૃથક્ત્વ' સુપ્રણિહિતો વિહરતિ આ રીતે નિર્દોષ ચારિત્ર-
 શાળી બનેલ તે જીવ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ આ આઠ પ્રવચન માતા-
 ઓમાં સાવધાન થઈને તથા સર્વદા સંયમનો આરાધક બનીને ચોતાના સંય-
 મની રક્ષા કરતાં કરતા તે સંયમ માર્ગમાં વિચરણ કરે છે.

ભાવાર્થ—પ્રમાદ આદિના વશથી શુભયોગથી અશુભ યોગને પ્રાપ્ત બનેલ
 સાધુ ફરીથી શુભ યોગમા લાવનાર એ પ્રતિક્રમણ છે આ પ્રતિક્રમણનો પ્રભાવ
 છે વ્રતોમા જે કાઈ અતિચાર લાગી બય તો તે પ્રતિક્રમણ કરાવવામાંથી દૂર થઈ
 બય છે. આ પ્રમાણે નિરતિચાર વ્રતોની આરાધના કરવાવાળા સાધુ આસ્રવ
 દ્વારોને બંધ કરીને નિર્દોષ ચારિત્રના આરાધક બનીને આઠ પ્રવચન માતા-
 ઓમાં સાવધાન બને છે. એ સાવધાનતા જ તેની સંયમ આરાધકતા છે. ॥૧૧॥

टीका—'पञ्चिक्रमणेण' इत्यादि—

हे मन्दन्त ! प्रतिक्रमणेन=प्रमादादिवशेन शुभयोगादशुभयोगं क्रान्तस्य पुनः शुभयोग एव प्रतिगमने - प्रत्यावर्तने प्रतिक्रमणम् । चतुर्विधसचस्य मातःसायम्-नुष्ठेयं आवश्यकविशेषः तेन प्रतिक्रमणेन जीवः किं जनयति ? । उत्तरमाह—प्रतिक्रमणेन जीवः व्रतच्छिद्राणी = व्रतानां प्राणातिपातविरमणादीनां, छिद्राणि—अतिचाररूपाणि व्रतच्छिद्राणी तानि पिदधाति—अपनयति—निवारयतीत्यर्थः । तथाविधं कं गुणं प्राप्नोतीत्याह—'पिहितवयच्छिद्रे' इत्यादि । पिहितव्रतच्छिद्रं पुनर्जीवः निरुद्धासच—हिंसायासनायां सर्वथा निरुद्धत्वात् । अतएव—असबलचारित्र्यः—असबल—सबलस्यानैरभिहित दोषरहितमित्यर्थः, चारित्र्यस्य स तथा, अष्टसु प्रवचनमात्रपु—पञ्चसमितयः, तिस्रोऽशुभपक्षेत्येता अष्टौ प्र-

सामायिकादि गुणवालेको भी प्रतिक्रमण अवश्य करना चाहिए सो ग्यारहवें बोलमें प्रतिक्रमणका स्वरूप कहते हैं—'पञ्चिक्रमणेण' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(संते पञ्चिक्रमणेण जीवे किं जणेइ—मन्दन्त ! प्रतिक्रमणेन जीवः किं जनयति) हे भगवन् ! प्रतिक्रमण करनेसे जीव किस गुणको प्राप्त करता है इसके उत्तरमें कहते हैं कि—(पञ्चिक्रमणेण वयच्छिद्रां पिहेइ—प्रतिक्रमणेन व्रतच्छिद्राणि पिदधाति) प्रतिक्रमण करने से जीव अपने प्राणातिपातविरमणरूप व्रतोंके अतिचाररूप छिद्रोंको ढकता है—दूर करता है । (पिहित वयच्छिद्रे पुन जीवे निरुद्धासचे—पिहितव्रतच्छिद्रः पुनः जीवः निरुद्धासचः) व्रतोंके अतिचार दूर होने पर जीव हिंसादिक जन्य आसक्त्योंके सर्वथा निरुद्ध होनेके कारण (असबल चरित्ते—असबल चरित्रे) निर्दोष चारित्र्यको पालनेवाला होता है । (अष्टसु प्रवचनमायासु व्यवस्ये अपुहसे सुप्पणिइए विहरइ—अष्टसु प्रवचनमात्रपु उपयुक्तः

सामायिकादि गुणवालाको पञ्च प्रतिक्रमण अवश्य ४२पु लेख के. भाभी भाभीवाइभां भावभां प्रतिक्रमणु रूप ४३ के छे—“पञ्चिक्रमणेण” इत्यादि

अन्वयार्थ—संते पञ्चिक्रमणेण जीवे किं जणयइ—मन्दन्त प्रतिक्रमणेन जीवः किं जनयति हे भगवान् ! प्रतिक्रमण ४२वाची एव कथा शुद्धने प्रप्ता ४३ छे । तेन उत्तरभां ४३ के छे छे, पञ्चिक्रमणेण वयच्छिद्रां पिहेइ—प्रतिक्रमणेन व्रतच्छिद्राणि पिदधाति प्रतिक्रमण ४२वाची एव पोटाना प्राणातिपात विरमणरूप छिद्रोंने ढके छे—४२ ४३ छे पिहित वयच्छिद्रे पुनर्जीवे निरुद्धासचे—पिहितव्रतच्छिद्रः पुनः जीवः निरुद्धासच मतेने। अतिचार दूर कवाची एव हिंसादिक जन्य आसक्त्योंकी सर्वथा निरुद्ध होवाने ४३के असबल चरित्ते—असबलचरित्रे निर्दोष चारित्र्यने पाणनार जने छे अष्टसु प्रवचनमायासु व्यवस्ये अपुहसे सुप्पणिइए विहरइ—अष्टसु

ચનસ્ય માતરઃ પ્રોચ્યન્તે તાસુ, ઉપયુક્તઃ=દત્તાવધાનઃ, તયા અપૃથક્ત્વઃ=ન વિદ્યતે
પૃથક્ત્વં=સંયમાદ્ વિયુક્તત્વં यस્ય સ इत्यर्थः सर्वदा सयमाराधक इति यावत् तथा—
सुप्रणिहितः=સંયમે સુષ્ટુ વ્યાપૃતઃ=સંયમાઽઽરાધનતત્પરઃ સન્ વિહરતિ=સંયમ-
માર્ગે ગચ્છતિ ॥ સૂ. ૧૧ ॥

પ્રતિક્રમણે ચાતિચારશુદ્ધયે કાર્યોત્સર્ગઃ કર્તવ્ય इति द्वादशभेद स्वरूपंतमाह—
મૂલમ્—કાઠસ્સગ્ગેણં મંતે ! જીવે કિં જણયઈ ? । કાઠસ્સ-
ગ્ગેણં તીયપહુપ્પન્ને પાયચ્છિત્તં વિસોહેઈ । વિસુદ્ધપાયચ્છિત્તે ચ
જીવે નિઠ્ઠુણ્હિયણ્ ઓહરિયમ્મરુવ્ ભારવહે પસથજ્ઞાણોવગણ્
સુહં સુહેણં વિહરઈ ॥ ૧૨ ॥

અપૃથક્ત્વઃ સુપ્રણિહિતો વિહરતિ) इस तरह निर्दोष चारित्रशाली बना
हुआ वह जीव पांच समिति तीन गुप्ति इन आठ प्रवचन माताओंमें
सावधान होकर तथा सर्वदा संयमका आराधक बनकर अपने संयमकी
रक्षा करता हुआ ही संयममार्गमें विचरण करता है ।

ભાવાર્થ—પ્રમાદ આદિકે વશસે શુભ યોગસે અશુભ યોગમેં પ્રાપ્ત
હુણ સાંધુકા પુનઃ શુભ યોગમેં આના પ્રતિક્રમણ હૈ । इस प्रतिक्रमणका
यह प्रभाव है कि व्रतोमें जो कुछ अतिचार लग जाते हैं, वे इसके करने
से दूर हो जाते हैं । इस तरह निरतिचार व्रतोंकी आराधना करनेवाला
साधु आस्रवद्वारको बंद करता हुआ निर्दोष चारित्रका आराधक बनकर
अष्टप्रवचन माताओंमें सावधान होता है । यह सावधानता ही उसकी
संयमाराधकता है ॥ ११ ॥

પ્રવચનમાતૃસુ ઉપયુક્તઃ અપૃથક્ત્વં સુપ્રણિહિતો વિહરતિ આ રીતે નિર્દોષ ચારિત્ર-
શાળી બનેલ તે જીવ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ આ આઠ પ્રવચન માતા-
ઓમા સાવધાન થઈને તથા સર્વદા સયમનો આરાધક બનીને પોતાના સંય-
મની રક્ષા કરતાં કરતા તે સંયમ માર્ગમાં વિચરણ કરે છે.

ભાવાર્થ—પ્રમાદ આદિના વશથી શુભયોગથી અશુભ યોગને પ્રાપ્ત બનેલ
સાધુ ફરીથી શુભ યોગમા લાવનાર એ પ્રતિક્રમણ છે આ પ્રતિક્રમણને પ્રભાવ
છે. વ્રતોમા જે કાઈ અતિચાર લાગી જાય તો તે પ્રતિક્રમણ કરાવવામાથી દૂર થઈ
જાય છે. આ પ્રમાણે નિરતિચાર વ્રતોની આરાધના કરવાવાળા સાધુ આસ્રવ
દ્વારોને બંધ કરીને નિર્દોષ ચારિત્રના આરાધક બનીને આઠ પ્રવચન માતા-
ઓમાં સાવધાન બને છે. એ સાવધાનતા જ તેની સયમ આરાધકતા છે. ॥૧૧॥

छाया—कायोत्सर्गेण मदन्त ! जीवः किं जनयति ? । कायोत्सर्गेण अतीत
प्रत्युत्पन्नं प्रायश्चित्तं विशोधयति । विद्युदप्रायश्चित्तञ्च जीवो निर्मुक्तहृदयः, अपहृतमरः
इव मारवाहः प्रशस्तध्यानोपगतः सुखं सुखेन विहरति ॥ १२ ॥

टीका—‘काउत्सर्गेण’ इत्यादि—

हे मदन्त ! कायोत्सर्गेण=अतिचार शुद्धयर्थं कायस्यागमोक्तविधिना परित्याग
काये ममत्ववर्जनं कायोत्सर्गस्तेन जीवः किं जनयति ? । उत्तरमाह—कायोत्सर्गेण
अतीतप्रत्युत्पन्नम्—अतीतम्—अतीतकाले कृतं चिरकालीनमित्यर्थः, प्रत्युत्पन्नं च
प्रत्युत्पन्नमिव आसन्नकालकृतं चेत्यर्थः तयोः समाहारेऽतीतप्रत्युत्पन्नं, तथाविध
प्रायश्चित्तं=प्रायश्चित्तार्हम् अतिचार स्वदोषमिति यावत्, विशोधयति=कुञ्जनिष्ठ-
पापापनयादपनयति । विद्युदप्रायश्चित्तञ्च—विद्युद—विशोधितम्—अपनीत, प्रायश्चित्तं
प्रायश्चित्तार्हम् अतिचारजनितपापं येन स तथा, इह ‘विमुक्त’ इति ‘विसोदयि’
इत्येवम् अन्तर्भावितव्यर्थमपेक्षितम् । यद्वा—विद्युद—सयमुपगत, प्रायश्चित्तं—प्राय

प्रतिक्रमणम् अतिचारोक्तीं शुद्धिके लिये कायोत्सर्ग करना चाहिये—
यह बात सूत्रकार धारइये बोलमें कहते हैं—‘काउत्सर्गेण’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(मते काउत्सर्गेण जीवे किं जनयति—मदन्त ! कायोत्स
र्गेण जीवः किं जनयति) हे भगवन् ! कायोत्सर्ग से जीव किस युक्तो
प्राप्त करता है ? इसके उत्तरमें कहते हैं कि (काउत्सर्गेण तिय पदुत्पन्न
प्रायश्चित्तं विसोदयि—कायोत्सर्गेण अतीत प्रत्युत्पन्नं प्रायश्चित्तं विशो
यति) जीव इस कायोत्सर्गके प्रभावसे अतीतकालमें उत्पन्न किये गये
तथा वर्तमान कालमें किये गये प्रायश्चित्तार्ह अपने दोषोंकी शुद्धि कर
लेता है (विमुक्त प्रायश्चित्ते य जीवे—विद्युद प्रायश्चित्तञ्च जीवः) इस
प्रकार अतिचारजनित ताप जिस जीवने हर कर दिये हैं ऐसा जीव

प्रतिक्रमणम् अतिचारोक्तीं शुद्धिना भाटे कथोत्सर्गं करेवे ज्येष्ठमे आ
वाद सूत्रकार आरम्भां शोक्षमां जतावे छे—“काउत्सर्गेण” इत्यादि

अन्वयार्थ—मते काउत्सर्गेण जीवे किं जनयति—मदन्त कायोत्सर्गेण जीवः किं
जनयति छे भगवान् । कायोत्सर्गशी एव कथा शुचने प्राप्ता छे ? आना उत्तरमां
कहे छे छे—काउत्सर्गेण तियपदुत्पन्नं प्रायश्चित्तं विसोदयि कायोत्सर्गेण अतीतप्रत्यु
त्पन्नं प्रायश्चित्तं विशोधयति एव आ कथोत्सर्गना प्रभावशी अतीत कालमां
पुत्पन्न करेला तथा वर्तमान कालमां करेलां प्रायश्चित्तार्हं चेताना दोषोनी शुद्धि
करी वे छे विद्युदप्रायश्चित्ते य जीवे निष्पुण्यद्विषय ओहरिष मरुत्तव मारवाह पसरव
मत्तापोवगप सुखं सुखेन विहरति—विद्युदप्रायश्चित्तञ्च जीवः निर्मुक्तहृदयः अपहृतमरः इव
मारवाहः प्रशस्तध्यानोपगतः सुखं सुखेन विहरति आ भगवन्ना अतिचार जनित

પ્રાયશ્ચિત્તાર્હં यस્ય સ તથા, જીવઃ, અપહૃતભરઃ=અપસારિતભાર, ભારવહઃ=ભારવાહક ઇવ નિર્વૃત્તહૃદયઃ=સ્વસ્થીભૂતચિત્તઃ, સન્નિત્યન્વયઃ । અયં માત્રઃ—યથા ભારવાહકો ભારમપનીય—સ્વસ્થચિત્તો ભવતિ, તથા સ્વકૃતાતિચારમપનીય મુનિઃ, સ્વસ્થચિત્તો ભવતીતિ । પ્રશસ્તધ્યાનોપગતઃ=ધર્માદિધ્યાનમાશ્રિતઃ, સુખં સુખેન=સુખપરંપરયા, વિહરતિ=ઇહ પરલોકે ચ તિષ્ઠતિ ॥ સ્ક૦ ૧૨ ॥

કાયોત્સર્ગે કૃતેऽપિ પુનરતિચારસંભવે પ્રત્યાખ્યાનં કુર્યાદિતિ ત્રયોદશંતદાહ—

મૂલમ્-પચ્ચક્ષાણેણં ભંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । પચ્ચક્ષાણેણં આસવદારાઈં નિરુંભઈ । પચ્ચક્ષાણેણં ઇચ્છાનિરોહં જણેઈ । ઇચ્છા-નિરોહં ગણ્યણં જીવે સઠ્ઠવદઠ્ઠેસુ વિણીયતણ્હે સીઈમૂણ વિહરઈ ૧૩

(નિવ્વુય હિયા-નિવૃત્ત હૃદયઃ) ભારકે ઉતારનેસે સ્વસ્થચિત્ત હુણ(ઓહરિય મેઠ્ઠવ્વ ભારવહે-અપહૃતભરઃ ઇવ ભારવહઃ) ભારવાહકી તરહ (પસત્થ-જ્ઞાણોવંગણ સુહં સુહેણં વિહરઈ-પ્રશસ્તધ્યાનોપગતઃ સુખં સુખેન વિહરતિ) સ્વસ્થચિત્ત હોકર ધર્મ આદિ ધ્યાન કરનેમેં સાવધાન વનતા હૈં ઓરં હસ તરહ વહ આનંદકે સાથ ઇહલોક ઓર પરલોકકા આરાધક વનતા હૈં ॥

ભાવાર્થ—અતિચારોંકી શુદ્ધિકે લિયે આગમોક્તવિધિ અનુસાર શરીરસે મમત્વકા ત્યાગ કરના હસકા નામ કાયોત્સર્ગ હૈં । હસ કાયો-ત્સર્ગકે પ્રભાવસે સાધુ અતીતકાલ સંવંધી એવં વર્તમાન કાલ સંવંધી પ્રાયશ્ચિત્તાર્હં દોષોંકી શુદ્ધિ કર લેતા હૈં । હસ તરહ દોષોંકી શુદ્ધિ હોનેસે હૃદય બિલકુલ સ્વસ્થ હો જાતા હૈં । જિસ પ્રકાર ભારકે અપનયનસે (ઉતારનેસે) ભારવાહકકા ચિત્ત સ્વસ્થ હો જાતા હૈં । સ્વસ્થચિત્ત હોકર ફિરં યહ અચ્છી તરહ ધર્મધ્યાન આદિકો નિરાકુલ રૂપસે કરતા રહતા હૈં ॥૧૨॥

તાપ જે છવે દૂર કરી દીધેલ છે એવો છવ ભારના ઉતરવાથી સ્વસ્થ ચિત્ત બનીને ભારવાહકની માફક સ્વસ્થ ચિત્ત થઈને ધર્મ આદિ ધ્યાન કરવામા સાવધાન બને છે અને આ રીતે તે શાન્તિપૂર્વક ઘણા જ આનંદની સાથે આલોક અને પરલોકનો આરાધક બને છે

ભાવાર્થ—અતિચારોની શુદ્ધિ માટે આગમોક્ત વિધિ અનુસાર શરીરના મમત્વનો ત્યાગ કરવો તેવું નામ કાયોત્સર્ગ છે આ કાયોત્સર્ગના પ્રભાવથી સાધુ અતીત કાળ સબધિ અને વર્તમાન કાળ સબધિ પ્રાયશ્ચિત્તાર્હં દોષોની શુદ્ધિ કરી લે છે આ પ્રમાણે દોષોની શુદ્ધિ થવાથી હૃદય બિલકુલ સ્વસ્થ થઈ બાક છે, જે રીતે ભારના ઉતરવાથી ભારવાહકનું ચિત્ત સ્વસ્થ થઈ બાક છે સ્વસ્થ ચિત્ત થઈ ને તે સારી રીતે ધર્મધ્યાન આદિને નિરાકુલરૂપથી કરતા રહે છે. ૧૨

છાયા—પ્રત્યાક્ષ્યાનેન મદન્ત ! જીવ કિં જનયતિ ? । પ્રત્યાક્ષ્યાનેન આસ્રવદ્વારાણિ નિરુણદિ । પ્રત્યાક્ષ્યાનેન ઇચ્છાનિરોધ જનયતિ । ઇચ્છાનિરોધ ગત્ય સ્વલ્લ જીવઃ સર્વદ્રવ્યેષુ વિનીતવૃત્ત્ય ચીતીયૂતો વિહરતિ ॥૧૨॥

ટીકા—‘ પચ્ચક્ષ્ણાણેર્ણ મંતે ’ इत्यादि—

હે મદન્ત ! પ્રત્યાક્ષ્યાનેન પરિહરણીયં વસ્તુ પ્રતિગ્રાહ્યાનં પ્રત્યાક્ષ્યાનમ્ । ઘુરોચ્ચે નિવૃત્તિક્ષ્યનમ્, સ્વેચ્છાપદ્ધતિપ્રતિક્ષ્યનમ્ તથા મર્યાદયા વિવક્ષિતક્રાંતાદિમાન-યાઽઽક્ષ્યાનં પ્રક્રયન પ્રત્યાક્ષ્યાનં તેન, મૂલગુણોત્તમગુણપ્રત્યાક્ષ્યાનરૂપેણ, જીવઃ કિં જનયતિ ? । મગવાનાહ—હે શિષ્ય ! પ્રત્યાક્ષ્યાનેન જીવઃ આસ્રવદ્વારાણિ-જીવતદ્વારે કર્મજલસ્થાઽઽગમનમ્ આસ્રવઃ કર્મવપનમિત્યર્થઃ, તસ્ય દ્વારાણિ દ્વારાણિ, આસ્રવદ્વારાણિ-મિથ્યાત્વાધિરતિપ્રમાદકપાયયોગરૂપાઃ કર્મોપાદાનદેવતાઃ પદ્ધત્યર્થઃ, તાનિ નિરુણદિ—દૂરાદેવ ધારયતીત્યર્થઃ । તથા—પ્રત્યાક્ષ્યાનેન—ઠકરૂપેણ, ઇચ્છાનિરોધમ્—ઇચ્છા—વિપયમુદિકરૂપા તસ્યા નિરોધઃ—નિવારણમ્—ઇચ્છાનિરોધસ્તં, જનયતિ । ઇચ્છાનિરોધ ગત —પ્રાપ્ત્ય સ્વલ્લ જીવઃ સર્વદ્રવ્યેષુ—સર્વેષુ દ્રવ્યેષુ વિનીતવૃ

કાયોત્સર્ગ કરનેપર મી પુનઃ અતિવારોક્તી સંમાચનામૈ પ્રત્યાક્ષ્યાન કરના આદિયે યહ પાત સૂત્રકાર તેરજ્ઞે બોલમેં કહતે હૈ—‘ પચ્ચક્ષ્ણાણેર્ણ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મંતે પચ્ચક્ષ્ણાણેર્ણ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત ! પ્રત્યાક્ષ્યાનેન જીવઃ કિં જનયતિ) હે મગવાન્ । પ્રત્યાક્ષ્યાનસે જીવ કિસ ગુણ કો પાતા હૈ ? હસકે ઉત્સરમેં કહતે હૈ કિ (પચ્ચક્ષ્ણાણેર્ણ આસ્રવદ્વારાઈ નિરુણદિ—પ્રત્યાક્ષ્યાનેન આસ્રવદ્વારાણિ નિરુણદિ) પ્રત્યાક્ષ્યાન સે જીવ આસ્રવકે દારોંકા નિરોધ કરતા હૈ । તથા (પચ્ચક્ષ્ણાણેર્ણ ઇચ્છાનિરોહ જણેહ—પ્રત્યાક્ષ્યાનેન ઇચ્છાનિરોધ જનયતિ) પ્રત્યાક્ષ્યાનસે હી અપની-ઇચ્છામોંકા નિરોધ કરતા હૈ । (ઇચ્છાનિરોહ ગપયજ જીવે સબ્ધ દ્રવ્યેષુ વિનીયતળે સીદ્ધમૂળ વિહરહ—ઇચ્છા નિરોધ ગતઃ સ્વલ્લ સર્વદ્રવ્યેષુ વિની

કાચીત્સર્ગ કરવા છતાં પણ હરી અતિવારોંની સંમાચનામાં પ્રત્યાખ્યાન કરવું જોઈ એ આ પાત સૂત્રકાર તેરમાં બોલમાં કહે છે—“ પચ્ચક્ષ્ણાણેર્ણ ” इत्यादि.

અન્વયાર્થ—મંતે પચ્ચક્ષ્ણાણેર્ણ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત પ્રત્યાક્ષ્યાનેન જીવઃ કિં જનયતિ હે મગવાન્ । પ્રત્યાખ્યાનથી છપ કયા શુણે પામે છે ? આના ઉત્તરમાં કહે છે કે—પચ્ચક્ષ્ણાણેર્ણ આસ્રવદ્વારાઈ નિરુણદિ—પ્રત્યાક્ષ્યાનેન આસ્રવ-દ્વારાણિ નિરુણદિ પ્રત્યાખ્યાનથી છપ આસ્રવના દારોંકા નિરોધ કરે છે તથા પચ્ચક્ષ્ણાણેર્ણ ઇચ્છાનિરોહ જણેહ—પ્રત્યાક્ષ્યાનેન ઇચ્છાનિરોધ જનયતિ પ્રત્યાખ્યાનથી જ પાતાની ઇચ્છાઓનો નિરોધ કરે છે. ઇચ્છાનિરોહ ગપયજ જીવે સબ્ધદ્રવ્યેષુ વિનીયતળે સીદ્ધમૂળ વિહરહ—ઇચ્છાનિરોધ ગત છત્ત સબ દ્રવ્યેષુ વિનીતવૃત્ત્ય

ष्णः विनिवर्तितगृद्धिभावः, शीतीभूतः—शान्तिमुद्रास्वादजनितामन्दप्रमोदसंपन्नः,
विहरति=संयममार्गे विचरति ॥ सू० १३ ॥

तदृष्णः शीतीभूतो विहरति) जब इसकी इच्छाओंका निरोध हो जाना-
है तब यह जीव समस्त विषयोंकी ओरसे वितृष्ण-वृष्णारहित हो जाता
है। वितृष्ण बना हुआ यह जीव शीतीभूत होकर संयममार्गमें विचरता है।

भावार्थ—जिस वस्तुमें स्वाभाविक प्रवृत्ति होती है, उस प्रवृत्तिके
प्रतिकूल विवक्षित कालकी मर्यादानुसार गुणके समक्ष उस वस्तुकी
निवृत्तिका कहना इसका नाम प्रत्याख्यान है।

इस प्रत्याख्यानसे जीव आस्रवके द्वारभूत मिथ्यात्व, अविरति,
प्रमोद, कषाय एवं योगोंका निरोध करता है। जिस प्रकार तलाबमें नालों
द्वारा जल आता है उसी प्रकार इस जीवरूपी तालाबमें इन मिथ्यात्व
आदि नालोंद्वारा कर्मरूपी जल आता है। इस कर्मरूपी जलका आनाही
आस्रव है। तथा—प्रत्याख्यान के चलपर यह जीव विषयों में गृद्धिरूप
इच्छाओं का भी निरोध कर देता है। जब विषयों की ओर से इसकी
इच्छाएँ निरुद्ध हो जाती हैं तब यह किसी भी द्रव्यके सेवनमें लालसा
वाला नहीं रहता है। सब तरफ से इसको शान्ति ही मिलनी है। ऐसी
स्थिति में शान्तिरूपी सुधा के आस्वाद से तो इसको आनंद ही आनंद

પ્રત્યાશ્વાનેન જીવો નિરાશ્વજો મવતિ, નિગશ્વજો હિ વિગતકર્મો સત્ સિદ્ધો
મવતીતિ ચતુર્વેદ્ય સિદ્ધાનાં સ્તુતિ ફલમાહ—

મૂષ્મ—થયયુદ્ધમગલેણ મતે ! જીવે કિં જણેહ ? । થયયુદ્ધ
મગલેણં નાણદસણચરિત્તવોહિલામ જણેહ । નાણદસણચરિત્
વોહિલામસપણ્ણે ય ણ જીવે અતકિરિય કપ્પવિમાણોવવત્તિગ
આરાહણ આરાહુહ ॥ ૧૪ ॥

છાપા—સ્તવસ્તુતિમંગલેન મવન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । સ્તવસ્તુતિમંગલેન
જ્ઞાનદર્શનચારિત્રવોધિલામ જનયતિ । જ્ઞાનદર્શનચારિત્રવોધિલામસંપન્નમ સ્તુ જીવ
અન્તક્રિયાં કલ્પવિમાનોપપત્તિકામ આરાધનામ આરાધયતિ ॥ ૧૪ ॥

ટીકા—‘ થયયુદ્ધમંગલેણં મતે ’ इत्यादि—

હે મદન્ત ! સ્તવસ્તુતિમંગલેન—સ્તવસ્તુતિશ્રેષ્ઠનયોઃ સમાહારઃ સ્તવસ્તુતિ,
તદેવમગ્ધકં માવમગ્ધકરૂપં સ્તવસ્તુતિમગ્ધમ્, અથ સ્તવ—શુભોત્કીર્તનં, સ્તુતિ—
અસાધારણશુભોત્કીર્તનં, તીર્થંકરવિષયે તદતિશ્રયધર્ષનમ્ । આર્પત્વાત્ સ્તુતિ શબ્દસ્ય
પરમયોગઃ । તેન સ્તવસ્તુતિમગ્ધલેન જીવઃ કિં જનયતિ ? । મગધનાહ—હે શિષ્ય !

કા અનુભવ હોતા હૈ । વહ યહી જાનતા હૈ । હસ આનંદ કા અનુભવ
કરતા હુમા યહ તૂસ હોકર હી સંયમમાર્ગ મેં વિચરણ કરતા હૈ । કિમી
મી તરહ સે કહીં સ મી હસકો અશાંતિ નહીં હોતી હૈ ॥ ૧૩ ॥

પ્રત્યાશ્વાન દરખેલાલા આશ્ચર્યરહિત હોતા હૈ, જો આશ્ચર્યરહિત હોતા હૈ
વહી કર્મક્ષય કરકે સિદ્ધ હોતા હૈ હસલિયે ચૌદહવે પોલમેં સિદ્ધોં કી
સ્તુતિ—સ્તવસ્તુતિમંગલ કા ફલ કહતે હૈ—‘ થયયુદ્ધ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મતે થયયુદ્ધમંગલેણં જીવે કિં જણેહ—મદન્ત ! સ્તવ-
સ્તુતિમંગલેન જીવ કિં જનયતિ) હે મગધન્ ! સ્તવ—સામાન્યશુભોત્કીર્તન

જ્ઞાનદર્શનો અનુભવ થાય છે તે જોજી બાણે ॥ આ જ્ઞાનદર્શનો અનુભવ કરીને
તે તૃપ્ત બનીને જ સઘમમાર્ગમાં વિચરણ કરે છે કોઈ પણ પ્રકારે તેને
ક્યાંયથી પણ અશાંતિ થતી નથી. ॥ સુ. ૧૩ ॥

પ્રત્યાજ્ઞાન કરનાર આશ્ચર્ય રહિત થાય છે જે આશ્ચર્ય રહિત થાય ॥
તેજ કર્મક્ષય કરીને સિદ્ધ થાય છે આ કારણે ચૌદમાં બોલમાં સિદ્ધોની
સ્થિતિ—સ્તવ સ્તુતિ મળવાનું જણ કરે છે—“ થયયુદ્ધ ” इत्यादि.

અન્વાયથ—મતે થયયુદ્ધમંગલેણ—જીવે કિં જણેહ—મદન્ત સ્તવસ્તુતિમંગલેન
જીવઃ કિં જનયતિ હે મગધાન । સામાન્ય શુભોત્કીર્તનથી તથા અસાધારણ શુભે

સ્તવસ્તુતિમંત્રલેન જીવઃ, જ્ઞાનદર્શનચારિત્રવોધિલાભઃ=જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપોવોધિઃ—
સમ્યગ્વોધસ્તસ્ય લાભસ્તં જનયતિ । ઇહ ચારિત્રં વોધિફલત્વાદ્ વોધિરુચ્યતે
જીવોપયોગરૂપત્વાદ્ વા । ઉક્તં ચ સ્થાનાઙ્ગમૂત્રે—(૩ ટા૦ ૨ ૩૦)

“તિવિદ્યા વોદી-પણત્તા । તં જહા-ણાણવોદી ચેવ, દંસણવોદી ચેવ,
ચરિત્તવોદી ચેવ ।” ઇતિ ।

અન્યચ—મત્તીએ જિનવરાણં, પરમાણે સ્ત્રીણપેઝ્જદોસાણં, ।

આરુગ્ગવોદિલાભં, સમાહિમરણં ચ પાવેતિ ॥ ૧ ॥

છાયા—મક્ત્યા જિનવરાણાં, પરમયા ક્ષીણપ્રેમદ્વેષાણામ્ ।

આરોગ્યવોધિલાભં, સમાધિમરણં ચ પ્રાપ્નુવન્તિ ॥૧॥

સે તથા સ્તુતિ-અસાધારણ ગુણોત્કીર્તન સે જીવ કો કયા લાભ હોતા હૈ ?
હસ પ્રકાર પૂછને પર ભગવાન કહતે હૈં કિ (થયથુદ્ધમંગલેણં નાણદંસણા-
ચરિત્તવોદિલાભં જણેદ્-સ્તવસ્તુતિમંગલેણ જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર વોધિલાભં
જનયતિ) જીવ હસ સ્તવસ્તુતિરૂપમંગલ સે જ્ઞાનદર્શન એવં ચારિત્રરૂપ
વોધિલાભ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । વોધિ કા ફલ હોને સે યહાં ચારિત્ર કો
વોધિ કહા હૈ, અથવા જીવ કા ઉપયોગરૂપ હોને સે ચરિત્ર કો વોધિરૂપ
કહા । સ્થાનાઙ્ગ મેં યહી વાત કહો હૈ—“તિવિદ્યાવોધિ પણત્તા । તં જહા-
ણાણવોદીચેવ દંસણવોદી ચેવ, ચરિત્તવોદીચેવ” ઇતિ । ઓર મી કહા હૈ કિ

“મત્તીએ જિનવરાણાં પરમાણે સ્ત્રીણપેઝ્જદોસાણં ।

આરુગ્ગવોદિલાભં સમાહિમરણં ચ પાવેતિ ॥ ”

ક્ષીણ રાગદ્વેષ વાલે જિનેન્દ્ર પ્રભુની ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિસે જીવોંકો આ-
રોગ્ય, વોધિ લાભ એવં સમાધિમરણ પ્રાપ્ત હોતા હૈ । (નાણદંસણચરિ-

ત્કીર્તનથી જીવોને શુ લાભ થાય છે ? આ પ્રમાણે પુછવાથી ભગવાન કહે છે
કે,—થયથુદ્ધમંગલેણ નાણદંસણ ચરિત્તવોદિલાભં જણેદ્ — સ્તવસ્તુતિમંગલેણ જ્ઞાન
દર્શનચારિત્રવોધિલાભં જનયતિ જીવ આ સ્તવસ્તુતિરૂપ ભગવંથી જ્ઞાન દર્શન
અને ચારિત્ર રૂપ વોધિ લાભને પ્રાપ્ત કરે છે વોધિનું ફળ હોવાથી અહિં
ચારિત્રને વોધિ કહેલ છે અથવા જીવના ઉપયોગ રૂપ હોવાથી ચારિત્રને વોધિ
રૂપ કહ્યું સ્થાનાઙ્ગમાં પણ આજ વાત કહેલ છે.—

“તિવિદ્યા વોદી પણત્તા તં જહા-ણાણવોદી ચેવ,
દંસણવોદી ચેવ, ચરિત્તવોદી ચેવ ” ઇતિ !

ખીણું પણ કહેલ છે કે,—

“મત્તીએ જીનવરાણાં પરમાણે સ્ત્રીણપેઝ્જદોસાણં,
આરુગ્ગવોદીલાભં સમાહિ મરણં ચ પાવેતિ ”

ક્ષીણ રાગદ્વેષવાળા જીનેન્દ્ર પ્રભુની ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિથી જીવોને આરોગ્ય

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રબોધિલામસપન્ન સ્વસ્તુ જીવઃ, અન્તક્રિયામ્=અન્ત-પર્યવ
 સ્થાનઃ, સ ચ મવસ્ય કર્મણા વા, તસ્ય ક્રિયા નિવર્તનમ્ અન્તક્રિયા મુક્તિરિત્યર્થઃ,
 તદ્દેતુસ્વાધારાધનાડપ્યન્તક્રિયાડમિષીયસે, તામ્, કર્માવશેષે તુ કલ્પધિમાનો-
 પપતિકામ્=કલ્પાઃ વેયલોકાઃ, વિમાનાનિ-પ્રેવેયકાડનુચરવિમાનરૂપાણિ, ટપ્પ
 પર્થિવ સા તથા તામ્, અનન્તરજન્મનિ વિશિષ્ટદેવત્વફલ્લા, પરમ્પરયા તુ મુક્તિ
 માપિકામ્, આરાધના=જ્ઞાનાધ્યાડસંધનાસ્થામ્, આરાધયતિ=કરોતીત્યર્થઃ ॥૧૪॥

અર્થદ્વન્દ્વનાનન્તરં સ્વાધ્યાયઃ કર્તવ્યઃ, સ ચ કાલ એવ, તત્પરિજ્ઞાન ચ
 કાલપ્રતિલેખનાપૂર્વકમિતિ પદ્મદક્ષમેદરૂપાં તામાહ—

મૂલ્ય—કાલપટિલેહ્નયાય જ મતે ! જીવે કિં જળેહ ! કાલ
 પટિલહ્નયાય જાણાવરણિજ્જ કમ્મ સ્વેહ ॥ ૧૫ ॥

કાલપટિલેખનતયા સ્વહ મવન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? ! કાલપટિલેખનતયા
 સ્વહ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મં જપયતિ ॥ ૧૬ ॥

સયોહિલામસંપન્ને ય જ જીવે અનકિરિયં કલ્પધિમાણોવવસિગં આરાહ્યં
 આરાહેહ-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રબોધિલામસપન્ન સ્વસ્તુ જીવઃ અન્તક્રિયા
 કલ્પ વિમાનોપપતિકામ્ આરાધના આરાધયતિ) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર
 રૂપ બોધિલામસે યુક્ત બુદ્ધાજીવ અન્તક્રિયાકો-મુક્તિકો, તથા કર્મઅ
 બશિષ્ટ રહનેપર કલ્પોર્મે-વેયલોકોર્મે-અથવા પ્રેવેયક અનુસર વિમાનોર્મે
 હત્પસ કરનેવાલી જ્ઞાનાદિકોર્મી આસેવનારૂપ આરાધનાકો આરાધિત
 કરતા હૈ ॥ ૧૪ ॥

અર્થતપ્રમુક્તી વદનાકે વાઙ સ્વાધ્યાય કરમા વાહિયે-પરન્તુ, યહ
 સ્વાધ્યાય સ્વાધ્યાય કરનેકા જો કાલ નિયત હૈ ઉસીર્મે ક્રિયા જાતા હૈ !
 સ્વાધ્યાય કરનેકે કાલકા જ્ઞાન કાલ પ્રતિલેખનાપૂર્વક હોના હૈ-અતઃ

બોધિલામ અને સમાધિ મરણ પ્રાપ્ત થય છે નાણદેવજી ચરિત્રબોધિલામસંપન્ને જીવ
 જીવે અન્તકિરિયં કલ્પધિમાણોવવસિગં આરાહ્યં આરાહેહ-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રબોધિલામ-
 સપન્ન સ્વસ્તુ જીવઃ અન્તક્રિયા કલ્પધિમાનોપપતિકા આરાધના આરાધયતિ જ્ઞાન,
 દર્શન, ચારિત્રરૂપ બોધિલામથી યુક્ત બનેલ એવ અન્તક્રિયાને-મુક્તિને તથા
 કર્મ અવશિષ્ટ રહેવાથી કર્મોર્મા-દેવલોકોર્મા અથવા પ્રેવેયક અનુસર વિમાનોર્મા
 ઉપલ્પ કરાવનાર જ્ઞાનાદિકોર્મી આસેવનારૂપ આરાધનાને આરાધિત કરે છે ॥૧૪॥

અર્થત તપ્રમુક્તી વદના પછી સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ એ વસ્તુને સ્વાધ્યાય
 કરવા માટેનો જે કાળ નિયત કરવામાં આવેલ છે એ કાળમાં જ કરી સકાય
 છે, સ્વાધ્યાય કરવાના કાળનું જ્ઞાન કાળ પ્રતિલેખના પૂર્વક વાચ્ય છે આથી

ટીકા—‘કાલપડિલેહળાએ’ इत्यादि—

हे भदन्त ! कालप्रतिलेखनया=कालस्य-अस्वाध्यायकालचतुष्टयस्य-प्रादोषिक-
अर्धरात्रिकवैरात्रिक-प्रभातिकरूपस्य प्रतिलेखना=सिद्धान्तोक्तविधिना निरीक्षणं,
तत्र प्रादोषिके सूर्यास्तकालात् प्रागर्धमुहूर्तमात्रमस्वाध्यायकालः, प्रभातिके सूर्यो-
दयादनन्तरमर्धमुहूर्तमात्रमस्वाध्यायकालः अर्धरात्रिके मुहूर्तमात्रमस्वाध्यायकालः

अब पन्द्रहवे बोलमें उस काल प्रतिलेखनाको सूत्रकार कहते हैं—‘काल-
पडिलेहणयाए’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भंते-भदन्त) हे भगवन् ! (कालपडिलेहणयाए जीवे
किं जणेइ-कालप्रतिलेखनतया जीव. किं जनयति) कालप्रतिलेखनासे
जीव किस गुणको प्राप्त करता है ? इसका उत्तर कहते हैं कि (कालपडि
लेहणयाए णाणावरणिज्जं कम्मं खवेइ-कालप्रतिलेखनया खलु ज्ञाना-
वरणीयं कर्म क्षयपति) काल प्रतिलेखनासे जीव ज्ञानावरणीय कर्मका
नाश करता है ।

भावार्थ—काल शब्दसे यहां अस्वाध्यायका काल गृहीत हुआ है ।
प्रादोषिक, अर्धरात्रिक, वैरात्रिक, एवं प्राभातिकके भेदसे काल चार
प्रकारका है । प्रादोषिकमें-प्रदोषके समयमें-सूर्यास्त समयसे पहिले
अर्धमुहूर्तमात्र काल अस्वाध्यायका काल है । प्राभातिकमें-प्रभातके सम-
यमें सूर्योदयके अनन्तरका अर्धमुहूर्तमात्रकाल अस्वाध्यायका काल है ।
अर्धरात्रिकमें-आधी रातके समयमें-मुहूर्तमात्र काल अस्वाध्यायका काल

એ કાળ પ્રતિલેખનાને પદરમા બોલમા સૂત્રકાર કહે છે—“કાલપડિલેહળયાએ” इत्यादि.

अन्वयार्थ—भंते-भदन्त हे भगवान् ! कालपडिलेहणयाए जीवे किं जणेइ-
कालप्रतिलेखनया जीव किं जनयति काल प्रतिलेखनाथी एव कया गुणने प्राप्त
करे છે ? એના ઉત્તરમા કહે છે કે,—કાલપડિલેહળયાએ ણાણાવરણિજ્જં કમ્મં
કાલપ્રતિલેખનયા ખલુ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ ક્ષયપતિ કાળ પ્રતિલેખનાથી એવ જ્ઞાના-
વરણીય કર્મનો નાશ કરે છે

ભાવાર્થ—કાળ શબ્દથી અહીં અસ્વાધ્યાયનો કાળ ગૃહીત થયેલ છે.
પ્રાદોષિક, અર્ધરાત્રિક, વૈરાત્રિક, અને પ્રાભાતિકના ભેદથી કાળ ચાર પ્રકારના
છે. પ્રાદોષિકમાં-પ્રદોષના સમયમાં-સૂર્યાસ્ત સમયની પહેલા અર્ધ મુહૂર્ત માત્ર
કાળ અસ્વાધ્યાયનો કાળ છે. પ્રાભાતિકમાં-પ્રભાતના સમયમાં-સૂર્યોદયના અન-
ન્તરનો અર્ધ મુહૂર્ત માત્ર કાળ, અસ્વાધ્યાયનો કાળ છે, અર્ધરાત્રિકમાં-અર્ધ-
રાતના સમયમાં-મુહૂર્ત માત્ર કાળ અસ્વાધ્યાયનો કાળ છે. મધ્યાહ્નમાં પણ-

મધ્યાહ્નેઽપિ મુહૂર્તમાત્રમસ્વાધ્યાયકાલઃ । વૈરાગિકસ્તુ રાત્રેસ્તૃતીયમહરૂપઃ સ ધ
નિદ્રાકાલસ્વસ્માત્ સમસ્ત એવાસ્વાધ્યાયકાલ, તેણી પ્રતિલેખન કાલપ્રતિલેખના,
તસ્યા માવસ્તૃત્વા, તયા ઝીવ કિં જનયતિ ? । મગધાનાદ-હ શિષ્ય ! કાલપ્રતિ
લેખનયા ઝીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ સપયતિ । અતઃ ઉક્તમ્—

“પિયધમ્મો દહધમ્મો, સવિગ્ગો એવઽવજ્જમીરુ ય ।

શેયન્નુ ય અમીરુ કાલ પઠિલેહ્ય સાહુ ॥ ૧ ॥”

છાયા—પ્રિયધર્મા દહધર્મા, સવિગ્નઐવ અવધર્મીરુઽથ ।

શેવદ્દમ્મ અમીરુ, કાલં પ્રતિલેખયેત્ સાધુઃ ॥ ૧ ॥

દ્વાસ્વાધ્યાયસ્ય મસદ્વાદસ્વાધ્યાયિક નિરૂપ્યતે—સ્વાધ્યાય-એ સ્વાધ્યાયિક,
નાસ્તિ સ્વાધ્યાયો યત્ત તદ્ અસ્વાધ્યાયિકમ્ ।

હૈ । મધ્યાહ્ને ઝી મુહૂર્તમાત્ર કાલ અસ્વાધ્યાયકા કાલ હૈ । રાત્રિકા તૃતીય
પહરૂપ જો કાલ હૈ યહ વૈરાગિક કાલ હૈ । યહ કાલ નિદ્રાકાલ હૈ । યહ
સમસ્ત હી અસ્વાધ્યાયકાલ હૈ । જન કાલોંકી પ્રતિલેખનાકા નામ કાલ
પ્રતિલેખના હૈ । જસ પ્રતિલેખનાકે પ્રમાણસે ઝીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મકો
વિનષ્ટ કરતા હૈ । જસ લિયે કહા હૈ કિ—

પિયધમ્મો દહધમ્મો સવિગ્ગો એવઽવજ્જમીરુ ય ।

શેયન્નુ ય અમીરુ કાલ પઠિલેહ્ય સાહુ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ પ્રિય ધર્મા દહ ધર્મા સવિગ્ન પાપમીરુ શેવદ્દમ્મ પરદુઃખકે જ્ઞાતા
અર્થાત્ અમીરુ-પરીવરોપસર્ગસે નહીં કરનેવાલે મુનિકો જાહિયે કિ
કાલ પ્રતિલેખના કરે । યહ અસ્વાધ્યાયકે પ્રસંગસે આસ્વાધ્યાયિકની
નિરૂપણા કી જાતી હૈ । સ્વાધ્યાય હી સ્વાધ્યાયિક હૈ । સ્વાધ્યાય જિસ

મુહૂર્ત માત્ર કાળ અસ્વાધ્યાયનો કાળ છે. રાત્રીનો ત્રીજા પ્રહરૂપ ને કાળ છે
તે વૈરાગિક કાળ છે જ્યા કાળ નિદ્રાનો છે જ્યા અવળા અસ્વાધ્યાય કાળ છે.
જ્યા કાળોની પ્રતિલેખનાણું નામ કાળપ્રતિલેખના છે. જો પ્રતિલેખનાના પ્રમા
ણથી એવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો વિનાશ કરે છે જ્યા માટે કહ્યું છે કે—

“પિય ધમ્મો દહ ધમ્મો સવિગ્ગો એવઽવજ્જમીરુ ય ।

શેયન્નુ ય અમીરુ કાલ પઠિલેહ્ય સાહુ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ પ્રિયધર્મા દહધર્મા સવિગ્ન પાપમીરુ શેવદ્દમ્મ પર દુઃખના સાધ
અર્થાત્ અભિરૂ-પરીવરોપસર્ગથી ન કરનાર મુનિકા માટે જ્ઞાવરણ છે કે
તે કાળ પ્રતિલેખના કરે. અહીં અસ્વાધ્યાયના પ્રસંગથી આસ્વાધ્યાયિકની
નિરૂપણા કરવામાં આવે છે સ્વાધ્યાય જ સ્વાધ્યાયિક છે સ્વાધ્યાય ને સમર્પે

સ્વાધ્યાયકરણસ્ય ચત્વારઃ કાલાઃ સન્તિ, પૂર્વાહ્નઃ, અપરાહ્નઃ, પ્રદોષઃ, પ્રત્યુષશ્ચ । દિવસશ્ચ પ્રથમઃ પ્રહરઃ પૂર્વાહ્નઃ, ચતુર્થઃ પ્રહરોઽપરાહ્નઃ, તથા રાત્રેઃ પ્રથમઃ પ્રહરઃ પ્રદોષઃ, રાત્રેશ્ચતુર્થપ્રહરઃ પ્રત્યુષ ઇતિ । પ્રહર એવ પૌરુષીત્યુચ્યતે ।

અસ્વાધ્યાયિકં દ્વિવિધમ્—આત્મસમુત્થં, પરસમુત્થં ચ । તત્ર યત્ પરસમુત્થ, તત્ પશ્ચવિધમ્—સંયમોપધાતિકં ૧, ઔત્પાતિકમ્ ૨, સદેવં—(દેવતાપ્રયુક્તં) ૩, વ્યુદ્ગ્રહઃ ૪, શરીરં ૫ ચ । એતેષુ પશ્ચસ્વપ્યાસ્વાધ્યાયિકેષુ સ્વાધ્યાયં કુર્વતઃ આજ્ઞાભક્તાદયો દોષાઃ, સંયમવિરાધના, આત્મવિરાધના ચ । તત્ર—સંયમવિરાધના હ્ર-જ્ઞાનાચાર વિરાધના ।

કેન કારણેન તુ-અસ્વાધ્યાયિકે સ્વાધ્યાયં કરોતિ ૧, સ્તોકાવશેષાયાં પૌરુસમય નહીં ક્રિયા જાય વહ આસ્વાધ્યાયિક હૈ । સ્વાધ્યાય કરનેકે ચાર કાલ હૈ । વે ચે હૈ—૧ પૂર્વાહ્ન, ૨ અપરાહ્ન, ૩ પ્રદોષ, ૪ પ્રત્યુષ—પ્રાતઃ । દિવસકા જો પ્રથમ પ્રહર હૈ વહ પૂર્વાહ્ન હૈ । ચતુર્થ પ્રહર અપરાહ્ન હૈ । તથા રાત્રિકા પ્રથમ પ્રહર પ્રદોષ, એવં રાત્રિકા ચતુર્થ પ્રહર પ્રત્યુષ હૈ । પ્રહરકી નામ હી સિદ્ધાન્તિક પરિભાષાકે આનુસાર પૌરુષી હૈ ।

અસ્વાધ્યાયિક કાલ દો પ્રકારકા હૈ—૧ આત્મસમુત્થ, ૨ પરસમુત્થ । પરસમુત્થ પાંચ પ્રકારકા હૈ—સંયમોપધાતિક ૧, ઔત્પાતિક ૨, સદેવ ૩, વ્યુદ્ગ્રહ ૪, એવં શરીર ૫ । હન પાંચમે સ્વાધ્યાય કરનેવાલા આજ્ઞાભંગ આદિ દોષોંકા ભાગી હોતા હૈ, ઉસકે સંયમકી વિરાધના તથા આત્મવિરાધના હોનેકા સંભવ હૈ । સંયમકી વિરાધનાકા તાત્પર્ય જ્ઞાનાચાર કી વિરાધનાસે હૈ ।

જબ એસી બાત હૈ તો કયા કારણ હૈ કિ અસ્વાધ્યાયિક કાલમેં

કરવામાં ન આવે તે અસ્વાધ્યાયિક છે સ્વાધ્યાય કરવાના ચાર કાળ છે તે આ છે. ૧ પૂર્વાહ્ન, ૨ અપરાહ્ન, ૩ પ્રદોષ, ૪ પ્રત્યુષ—પ્રાતઃ, દિવસનો જે પ્રથમ પ્રહર છે તે પૂર્વાહ્ન છે એથી પ્રહર તે અપરાહ્ન છે. તથા રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પ્રદોષ છે અને રાત્રિનો એથી પ્રહર પ્રત્યુષ છે. પ્રહરનું નામ જ સિદ્ધાન્તિક પરિભાષા અનુસાર પૌરુષી છે.

અસ્વાધ્યાયિક કાળ બે પ્રકારના છે—૧ આત્મસમુત્થ, ૨ પરસમુત્થ, પરસમુત્થ પાંચ પ્રકારના છે—સંયમોપધાતિક (૧) ઔત્પાતિક (૨) સદેવ (૩) વ્યુદ્ગ્રહ (૪) અને શરીર (૫) આ પાંચમા સ્વાધ્યાય કરવાવાળા આજ્ઞાભંગ આદિ દોષોના ભાગી બને છે. અને સંયમની તથા આત્માની વિરાધના થાય છે સંયમની વિરાધનાનું તાત્પર્ય જ્ઞાનાચારની વિરાધનાથી છે.

બીજા એવી વાત છે તો શુ કારણ છે કે, અસ્વાધ્યાયિક કાળમાં સ્વા-

ધ્યામ્, અધ્યયનમ્ ઉદ્દેશોવાગ્દ્યાપિ સમાર્પિતં ન નીતં इति કૃત્વા વ્યતીવાયામપિ પૌરુષ્યામ્ અસ્તમિત્તે વા સૂર્યે, સ્વાધ્યાયં-કરોતિ ।

અર્થવા—‘ અસ્વાધ્યાયિકમ્ ’ इति શ્રુત્વાઽપિ ચોડ્યધ્યયનમ્ ઉદ્દેશં વા કરોતિ, તસ્ય જ્ઞાનાદિષ્ણિક તત્ત્વસોઽપગતં ભવતિ । તીર્થંકરાશામન્નકરણ્યાત્ । જ્ઞાનાદિષ્ણિક-સારદીનસ્ય નરકનિગોદાદિમધ્યમળસજ્જે સસારં નિપતનં ભવતિ ।

(૧) પ્રથમેઽસ્વાધ્યાયિકે સમયોપપાતિકસજ્જે સર્વાકાયિકી વાચિકી ચેષ્ટા સ્વાધ્યાયમ્ નિયમાદ્ વારિતાઃ, કાયોત્સર્ગઃકર્તવ્ય-इति યાવત્ । શેષેષુ તુ મૌલ્યા તિકાદિપુ ષટ્પુર્ણ અસ્વાધ્યાયિકેષુ સ્વાધ્યાય એવં કેવલો નિવારિતાઃ, નાન્યા કાયિકી વાચિકી વા પ્રતિલેખનાદિકા ચેષ્ટા વારિતા ।

સ્વાધ્યાય કરતા હૈ ? ઉત્તર—યહ યહ સમજાકર ડસ કાલમેં અધ્યયન કરતા હૈ કિ પૌરુષીકાલ યોદાસા યજ્ઞા હૈ ઓર અધ્યયન વા ઉદ્દેશ અમી તક ખી સમાપ્ત નહીં હુઆ હૈ અતઃ યહ પૌરુષીકે વ્યતીત હોને પર તથા સૂર્યકે અસ્ત હોને પર ખી સ્વાધ્યાય કરતા હૈ ।

અર્થવા—“ અસ્વાધ્યાયિક ” કાલ હૈ એસા સુનકર ખી જો અધ્યયન વા ઉદ્દેશ કરતા હૈ ડસકે વાસ્તવમેં જ્ઞાનાદિક તીન ગયા હી જાનના વાહિયે । ક્યોં કિ એસા વ્યક્તિ તીર્થંકર પ્રમુક્તી આજ્ઞામંગ કરનેવાલા હૈ હસલિયે । જો જ્ઞાનાદિક ત્રિકસે વિદીન યન જુકા હૈ એસે જીવકા નરક નિગોદ વાદિ મધ્યમળરૂપ સંસારમેં નિપતન હી હોતા હૈ ।

પ્રથમ અસ્વાધ્યાયિક કાલમેં જો સમયકા ઉપપાતક હૈ સમસ્ત કાયિક પરં વાચિક ચેષ્ટાઈ, પ્રતિલેખના ક્રિયા તથા સ્વાધ્યાય કરના નિયમતઃ નિષિદ્ધ હૈ । હસ સમયમેં તો કેવલ કાયોત્સર્ગ હી કર્તવ્ય હૈ ।

ખ્યામ કરે છે? ઉત્તર—જે જોવુ સમજીને જે કાળમાં અધ્યયન કરે છે કે, પૌરુષીકાળ થોડો બચેલ છે અને અધ્યયન અથવા ઉદ્દેશ ઠંજુ મુધી પણ સમાપ્ત થયેલ નથી. આથી જા પૌરુષીના પુરા થવા છતાં જોને સૂર્યના અસ્ત થવા છતાં પણ સ્વાધ્યાય કરે છે

અર્થવા—“ અસ્વાધ્યાયિક ” કાળ છે જોવુ સાંભળીને પણ જે અધ્યયન તથા ઉદ્દેશ કરે છે તેના ત્રણે નાનાદિક વાસ્તવમાં ગયા જ અધૂરું બેઠુંજે. કેમકે જોવી અશ્વિત તીર્થંકર પ્રમુક્તી આજ્ઞાને ભગ કરે છે જા કારણે તે જ્ઞાનાદિક ત્રણથી વિહીન બની જૂકેલ છે જોવા છત્તુ નરક નિગોદ વાદિ ભવ અમલરૂપ સંસારમાં નિપતન જ થાય છે

પ્રથમ અસ્વાધ્યાયિક કાળમાં જે સમયના ઉપપાતક છે સમસ્ત કાયિક અને વાચિક ચેષ્ટાઓ, પ્રતિલેખના ક્રિયા તથા સ્વાધ્યાય કરવો તે નિયમતઃ નિષિદ્ધ છે જા સમયમાં તો ફક્ત કાયોત્સર્ગ જ કર્તવ્ય છે બાકી પરસમુત્પન્ન,

इदानीं संयमोपपातिकं प्रथममस्वाध्यायिकं प्ररूप्यते—कार्तिकादिमाष-
पर्यन्ताश्चत्वारो मासा गर्भमास इत्युच्यते तत्र मिहिका १, सचित्तजलरजः—दिग-
न्तरेषु सचित्तजलरजो दृश्यते २ । वातोद्धृताश्लक्ष्णधूलिरपि सचित्तरज इत्युच्यते ।
द्रव्यतः—मिहिका सचित्तजलरजो वा वर्ज्यते । क्षेत्रतः—यत्र क्षेत्रे निपतति,
कालतो यावच्चिरं कालं पतति, भावतः—उच्छ्वासम् उन्मेषं च मुक्त्वा सर्वं वर्ज्यते ।
तद्वर्जने तु जीवितव्याघात सम्भवात् । गमनागमने प्रतिलेखनादिकं च कायिक
व्यापारं भाषां च वर्जयति ।

वाकी परसमुत्थ औत्पातिक आदि चार अस्वाध्यायिक कालमें स्वाध्याय
ही करनेका निषेध किया गया है कायिक एवं वाचिक चेष्टाओंका तथा
प्रतिलेखनादि क्रियाका निषेध नहीं किया गया है ।

संयमोपपातिक जो प्रथम अस्वाध्याय काल है वह क्या है ? इस
वातको स्पष्ट किया जाता है । कार्तिक, अगहन, पूस एवं माघ, ये चार
मास गर्भमास कहलाते हैं । इनमें मिहिका धूंअर एवं सचित्त रज, जो
दिशाओंमें दिखलाई देती है २ ।

इन मिहिका और सचित्त रजको द्रव्यक्षेत्र काल और भावसे
वर्जना चाहिये द्रव्यसे मिहिका और सचित्तरज हो तब स्वाध्यायादि
वर्जना १ । क्षेत्रसे जिस क्षेत्रमें ये हों वहां स्वाध्यायादि न करना २ ।
कालसे जितने कालतक ये दीख पड़ते हों उस कालमें ३, भावसे
उस समयमें उच्छ्वास और उन्मेषके सिवाय सब क्रियाको त्यागना
चाहिये, क्योंकि उच्छ्वास और उन्मेषके बिना जीवन ही नहीं रह

औत्પાતિક આદિ ચાર અસ્વાધ્યાયિક કાળમાં સ્વાધ્યાય જ કરવાનો નિષેધ
કરાયેલ છે કાયિક અને વાચિક ચેષ્ટાઓનો તથા પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયાનો
નિષેધ કરવામાં આવેલ નથી.

સંયમોપપાતિક જે પ્રથમ અસ્વાધ્યાય કાળ છે તે શુ છે ? આ વાતને
સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કાર્તિક, અગહન, પોષ અને માઘ આ ચાર મહિના
ગર્ભમાસ કહેવાય છે. આ મહિનાઓમાં મિહિકા-ધુમ્મસ અને સચિત્ત રજ
જે દિશાઓમાં દેખાય છે

આ મિહિકા અને સચિત્ત રજને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી વર્જન
કરવું જોઈએ (૧) દ્રવ્યથી મિહિતુ અને સચિત્ત રજ હોયતો સ્વાધ્યાયાદિ
વર્જવા ક્ષેત્રથી જે ક્ષેત્રમાં એ હોય ત્યાં સ્વાધ્યાયાદિ ન કરવાં. (૨) કાળથી
જેટલા કાળ સુધી એ દેખવામાં આવે એ કાળમાં (૩) ભાવથી એ સમયમાં
ઉચ્છ્વાસ ઉન્મેષના વગર જીવન જ રહી શકતું નથી. ગમનાગમનમાં પ્રતિ-

કારણામાયે સાધવો વસ્ત્રાદિના સર્વાત્મના આપ્તાસ્તિષ્ઠન્તિ કાયિકાદિ
વ્યાપારં વર્જયન્તિ । કાર્યે તુ સમાપ્તિતે યતનયા હસ્તસદ્વ્યા અઘ્નુલ્લિસદ્વ્યા ચ
વ્યવહરન્તિ । ઉપ્ચારમસ્રવણગ્લાનાદિમયોજને વસ્ત્રાચ્છાદિતે ધરોરા ગચ્છન્તિ ।
इति प्रथम सयमोपधातिकम् १ ।

इदानीमौत्पातिकमुच्यते—

ઔત્પાતિકે સૂત્રં ન પઠયસે, શેપાસ્તુ સર્વા અપિ કાયિકયો ધા ધાચિન્ત્યો ધા
પ્રતિલેખનાદિકાએષ્ટા ક્રિયતે । પાંશુવૃષ્ટિ ૧, રુધિરવૃષ્ટિ ૨, કેશવૃષ્ટિ ૩,

સફતા હૈ । ગમનાગમનમેં પ્રતિલેખનાદિક કાયિક વ્યાપાર એવં બોલના
રૂપ ધાચિક વ્યાપાર વર્જિત હૈ । इन घूअर और सञ्चित रजके समय मुनि
ધિના કારણ કાયિકાદિ એષ્ટા ન કરતે કુપ વસ્ત્ર આદિસે શરીરકો
ઢક કર હી વેઠે રહતે હૈ અર્થાત્ કાયિક આદિ વ્યાપાર નહીં કરતે હૈ ।
है । यदि कोई कार्य आ जाता है तो यतना पूर्यक हाथके संकेतसे अथवा
અઘ્નુલિ આદિકે સંકેતસે કર લિયા કરતે હૈ । उचार प्रस्रवण अथवा किसी
મ્હાન આદિકા કોઈ કાર્ય કરના હોયે તો વસ સમય અપને શરીરકો
વસ્ત્રસે ઢક કર કરતે હૈ ।

॥ यह प्रथम सयमोपधातिक अस्वाध्याय कुर्या १ ॥

ઔત્પાતિક જો દૂસરા અસ્વાધ્યાય કાલ હૈ હસમેં સિર્ફ સૂત્ર નહીં
પઢા જાતા હૈ । ધાકી સમસ્ત કાયિક એવં ધાચિક ક્રિયાઈ કી જાતી હૈ ।
उनके करनेका नियम नहीं है । १ पांशुवृष्टि, २ रुधिर वृष्टि, ३ केशवृष्टि,
૪ શિલાવૃષ્ટિ, તથા રજઉદ્ધાત, યે સય ઉત્પાન હૈ । ये उत्पात जिस समय

દેખનાદિક કાયિક વ્યાપાર અને બેલવારૂપ ધાચિક વ્યાપાર વચ્ચે છે એ
ખુન્નસ અને સચિત રજના સમયે મુનિ વગર કારણે કાયિકાદિ એષ્ટા ન કરતા
વસ્ત્ર આદિથી આવૃત્ત થ બેઠા રહે છે અર્થાત્-કાયિક આદિ વ્યાપાર કરતા
નથી, એ સમયે કદાચ કેઈ કાર્ય આવી પડે છે તો યતના પૂરક હાથના
સંકેતથી અથવા આંગળી આઢિના સંકેતથી કરી લે છે ઉપ્ચાર, પ્ર વધ
અથવા કેઈ મ્હાન આઢિનું કેઈ કામ કરવાનું હોય તો એ સમયે તેનો
પાતાના શરીરને વસ્ત્રથી ઢાંકીને કરે છે

“आ प्रथम सयमोपधातिक अस्वाध्याय कुर्या ॥१॥

ઔત્પાતિક જે બીજો અસ્વાધ્યાય કાળ છે આમા ક્ષેપ સૂત્ર ભક્ષતાં
નથી, બાકી સઘળી કાયિક અને ધાચિક ક્રિયાઓ કરાય છે એ કરવાનો
નિયમ નથી (૧) પાંશુવૃષ્ટિ, (૨) રુધિરવૃષ્ટિ, (૩) કેશવૃષ્ટિ, (૪) શિલાવૃષ્ટિ,

શિલાવૃષ્ટિઃ ૪, રજઉદ્ઘાતશ્ચ ૫। એતત્ સર્વમોત્પાતિકમસ્વાધ્યાયિકમ્ । તત્ર પાંશુ-
વૃષ્ટિર્નામ યદિ રજો નિપતતિ ધૂમાકારમાપાણ્ડુરમચિત્તં રજઃ પાંશુરિત્યુચ્યતે । માંસ-
વૃષ્ટિઃ-માંસલંડાન્યાકાશાત્ પતન્તિ । તથા-રુધિરવૃષ્ટિઃ-આકાશાદ્ રુધિરવિન્દવઃ
પતન્તિ । કેશવૃષ્ટિઃ-કેશા આકાશાત્ પતન્તિ શિલાવૃષ્ટિઃ-શિલાવર્ષણમ્ । તથા-
રજઉદ્ઘાતઃ=રજોભિઃ પૂર્ણા દિશઃ। રજઉદ્ઘાતે સતિ સમન્તતોઽન્ધકાર ઇવ દ્રશ્યતે ।
તત્ર માંસે રુધિરે ચ પતતિ સતિ અહોરાત્ર વર્જ્યતે અવગ્રેપે પાંશુવૃષ્ટ્યાદૌ તુ
પાંશ્વાદિપતનકાલં યાવત્, મુત્રં ન પઠ્યતે, અન્યકાલે તુ પઠ્યતે ।

इतिद्वितीयमौत्पातिकम् २ ।

મેં હોવેં વહ ઔત્પાતિક કાલ હૈ । હસમેં સ્વાધ્યાય કરના વર્જિત હૈ ।
જિસ સમય ધૂમકે આકાર જૈસી સફેદ અચિત્ત રજકી વૃષ્ટિ હો રહી હો
ઉસ કાલમેં સૂત્રકા અધ્યયન વર્જિત હૈ । હસી તરહ માંસલંડાની આકા-
શસે વરસતે હોં, હસમેં ભી સ્વાધ્યાય વર્જિત હૈ । હસી પ્રકાર રુધિરકી
વૃષ્ટિ હોને પર, કેશકી વૃષ્ટિ હોને પર શિલાકી વૃષ્ટિ હોનેપર તથા ધૂલિકે
ઉડ્ડને પર સ્વાધ્યાય કરના વર્જિત હૈ । ધૂલિ દ્વારા જવ દિશાઈ ઢક જાતી
હૈ તવ અંધકાર જૈસા હો જાતા હૈ હસકા નામ હી રજઉદ્ઘાત હૈ ।

જવ માંસ અથવા રુધિર આકાશ સે પડે તવ એક અહોરાત્ર તક
સ્વાધ્યાય કરના વર્જિત હૈ । વાકી પાંશુવૃષ્ટિ આદિ ઉત્પાત કાલમેં જવ-
તક યે ઉત્પાત હોતે રહેં તવતક સૂત્ર નહી પઢના चाहिये ।

यह दूसरा औत्पातिकअस्वाध्याय हुआ २ ।

તથા રજઉદ્ઘાત, આ સઘળા ઉત્પાત છે. આ ઉત્પાત જે સમયે થાય તે
ઔત્પાતિક કાળ છે. આમાં સ્વાધ્યાય કરવો વર્જિત છે. જે સમયે ધુમ્મસના
આકાર જેવી સફેદ અચિત્ત રજની વૃષ્ટિ થઈ રહેલ હોય એ કાળમાં સૂત્રનું
અધ્યયન વર્જિત છે આજ પ્રમાણે માંસખંડ પણ આકાશમાંથી વરસે છે.
આમાં પણ સ્વાધ્યાય વર્જિત છે આ પ્રમાણે લોહિની વૃષ્ટિ થવાથી, કેશની
વૃષ્ટિ થવાથી, શિલાની વૃષ્ટિ થવાથી, તથા ધૂળના ઉડવાથી, સ્વાધ્યાય કરવાનું
વર્જિત છે. ધૂળથી ન્યારે દિશાઓ ઢકાઈ જાય છે ત્યારે અંધકાર જેવું થઈ
જાય છે આનું નામ રજઉદ્ઘાત છે

ન્યારે માંસ અથવા લોહિ આકાશમાંથી પડે ત્યારે એક અહોરાત્ર
સુધી સ્વાધ્યાય કરવો વર્જિત છે બાકી પાંશુવૃષ્ટિ આદિ ઉત્પાત કાળમાં ન્યાં
સુધી એ ઉત્પાત થતા રહે ત્યાં સુધી સૂત્ર ન ભણવા ભેઈએ.

॥ આ બીજું ઔત્પાતિક અસ્વાધ્યાય થયું ॥૨॥

કારણમાથે સાધવો વદ્યાદિના સર્વાત્મના આશ્રુતાસ્તિષ્ઠન્તિ કાયિકાદિ
વ્યાપારં વર્નયન્તિ । કાર્યે તુ સમાપતિતે યતનયા હસ્તસમ્પ્રયા અશ્રુત્સિદ્ધયા ચ
અપ્યવહરન્તિ । ઉચ્ચારપ્રસ્રવણમ્થાનાદિમયોજને વસ્ત્રાચ્છાદિતે શરીરા ગચ્છન્તિ ।
इति प्रथम समयमोपधातिकम् १ ।

इदानीमौत्पातिकमुच्यते—

ઔત્પાતિકે ઘટ્ટ ન પઠ્યતે, શ્લેપાસ્તુ સર્વાં અપિ કાયિક્યો વા વાચિક્યો વા
પ્રતિલેખનાદિકાશ્લેષ્ટા ક્રિયન્તે । પાંચુવૃષ્ટિઃ ૧, રુધિરવૃષ્ટિઃ ૨, કેશવૃષ્ટિઃ ૩,

સક્રતા હૈ । ગમનાગમનમેં પ્રતિલેખનાદિક કાયિક વ્યાપાર एवं પોલના
રૂપ વાચિક વ્યાપાર વર્જિત હૈ । इन धूंअर और सञ्चित्त रजके समय मुनि
વિના કારણ કાયિકાદિ શ્લેષ્ટા ન કરતે કુણ વસ્ત્ર આદિસે શરીરકો
ઢક કર હી બેઠે રહતે હૈ અર્થાત્ કાયિક આદિ વ્યાપાર નહીં કરતે હૈ ।
हा । यदि कोई कार्य आ जाता है तो यतना पूर्यक हाथके सकेतसे अथवा
મંગુલિ આદિકે સકેતસે કર લિયા કરતે હૈ । उच्चार प्रस्रवण अथवा किसी
મ્થાના આદિકા કોઈ કાર્ય કરના હોયે તો उस समय अपने शरीरको
વસ્ત્રસે ઢક કર કરતે હૈ ।

॥ यह प्रथम समयमोपधातिक अस्वाध्याय कुर्या १ ॥

ઔત્પાતિક જો દૂસરા અસ્વાધ્યાય કાલ હૈ इसमें सिर्फ सूत्र नहीं
પડા જાતા હૈ । બાકી સમસ્ત કાયિક એવ-વાચિક ક્રિયાઈ કી જાતી હૈ ।
उनके करनेका निषेध नहीं है । १ पांशुवृष्टि, २ रुधिर वृष्टि, ३ केशवृष्टि,
૪ શિલાવૃષ્ટિ, તથા રજઝડ્ઢાત, એ સમ્ય ઉત્પાન હૈ । ये वस्यात जिस समय

લેખનાદિક કાયિક વ્યાપાર અને બોલવારૂપ વાચિક વ્યાપાર વચ્ચે છે એ
પ્રુઅમસ અને સચિત્ત રજના સમયે મુનિ વગર કાચે કાયિકાદિ શ્લેષ્ટા ન કરતા
વસ્ત્ર આદિથી આવૃત્ત થ બેઠા રહે છે અર્થાત્-કાયિક આદિ વ્યાપાર કરતા
નથી. એ સમયે કઢાવ કેઈ કાઈ આવી પડે છે તો યતના પૂરક કાલના
સકેતથી અથવા આંગળી આદિના સકેતથી કરી લે છે ઉચ્ચાર, પ્ર વશ
અથવા કેઈ મ્થાના આદિનું કેઈ કાચ કરવાનું હોય તો એ સમયે તેનો
પોતાના શરીરને વસ્ત્રથી ઢાંકીને કરે છે

“आ प्रथम समयमोपधातिक अस्वाध्याय यजु ॥१॥

ઔત્પાતિક એ ધીએ અસ્વાધ્યાય કાળ છે આમાં ફક્ત સૂત્ર બધુત્ત
નથી. બાકી સઘળી કાયિક અને વાચિક ક્રિયાઓ કરાય છે. એ કરવાનો
નિરેધ નથી. (૧) પાંચુવૃષ્ટિ, (૨) રુધિરવૃષ્ટિ, (૩) કેશવૃષ્ટિ (૪) શિલાવૃષ્ટિ,

શિલાવૃષ્ટિઃ ૪, રજઉદ્ઘાતથ્ ૫। એતત્ સર્વમૌત્પાતિકમસ્વાધ્યાયિકમ્ । તત્ર પાંશુ-
વૃષ્ટિર્નામ યદિ રજો નિપતતિ ધૂમાકારમાપાણ્ડુરમચિત્તં રજઃ પાંશુરિત્યુચ્યતે । માંસ-
વૃષ્ટિઃ—માંસખંડાન્યાકાશાત્ પતન્તિ । તથા—રુધિરવૃષ્ટિઃ—આકાશાદ્ રુધિરવિન્દવઃ
પતન્તિ । કેશવૃષ્ટિઃ—કેશા આકાશાત્ પતન્તિ શિલાવૃષ્ટિઃ—શિલાવર્ષણમ્ । તથા—
રજઉદ્ઘાતઃ=રજોભિઃ પૂર્ણાં દિશઃ। રજઉદ્ઘાતે સતિ સમન્તતોઽન્ધકાર ઇવ દૃશ્યતે ।

તત્ર માંસે રુધિરે ચ પતતિ સતિ અહોરાત્રં વર્જ્યતે અવશેષે પાંશુવૃષ્ટિચાદૌ તુ
પાંશ્વાદિપતનકાલં યાવત્, સૂત્રં ન પઠ્યતે, અન્યકાલે તુ પઠ્યતે ।

इतिद्वितीयमौत्पातिकम् २ ।

મેં હોવેં ત્વહ ઔત્પાતિક કાલ હૈ । ઇસમેં સ્વાધ્યાય કરના વર્જિત હૈ ।
જિસ સમય ધૂમકે આકાર જૈસી સફેદ અચિત્ત રજકી વૃષ્ટિ હો રહી હો
ઉસ કાલમેં સૂત્રકા અધ્યયન વર્જિત હૈ । ઇસી તરહ માંસખંડભી આકા-
શસે વરસતે હોં, ઇસમેં ભી સ્વાધ્યાય વર્જિત હૈ । ઇસી પ્રકાર રુધિરકી
વૃષ્ટિ હોને પર, કેશકી વૃષ્ટિ હોને પર શિલાકી વૃષ્ટિ હોનેપર તથા ધૂલિકે
ઉઢને પર સ્વાધ્યાય કરના વર્જિત હૈ । ધૂલિ દ્વારા જબ દિશાઈ ઢક જાતી
હૈં તબ અંધકાર જૈસા હો જાતા હૈ ઇસકા નામ હી રજઉદ્ઘાત હૈ ।

જવ માંસ અથવા રુધિર આકાશ સે પડે તવ એક અહોરાત્ર તક
સ્વાધ્યાય કરના વર્જિત હૈ । ચાકી પાંશુવૃષ્ટિ આદિ ઉત્પાત કાલમેં જવ-
તક યે ઉત્પાત હોતે રહેં તવતક સૂત્ર નહીં પઢના ચાહિયે ।

यह दूसरा औत्पातिकअस्वाध्याय हुआ २ ।

તથા રજઉદ્ઘાત, આ સઘળા ઉત્પાત છે આ ઉત્પાત જે સમયે થાય તે
ઔત્પાતિક કાળ છે આમાં સ્વાધ્યાય કરવો વર્જિત છે. જે સમયે ધુમ્મસના
આકાર જેવી સફેદ અચિત્ત રજની વૃષ્ટિ થઈ રહેલ હોય એ કાળમાં સૂત્રનું
અધ્યયન વર્જિત છે આજ પ્રમાણે માંસખંડ પણ આકાશમાંથી વરસે છે.
આમાં પણ સ્વાધ્યાય વર્જિત છે આ પ્રમાણે લોહિની વૃષ્ટિ થવાથી, કેશની
વૃષ્ટિ થવાથી, શિલાની વૃષ્ટિ થવાથી, તથા ધૂળના ઉડવાથી, સ્વાધ્યાય કરવાનું
વર્જિત છે ધૂળથી ન્યારે દિશાઓ ઢકાઈ જાય છે ત્યારે અંધકાર જેવું થઇ
જાય છે આનું નામ રજઉદ્ઘાત છે

ન્યારે માંસ અથવા લોહિ આકાશમાંથી પડે ત્યારે એક અહોરાત્ર
સુધી સ્વાધ્યાય કરવો વર્જિત છે બાકી પાંશુવૃષ્ટિ આદિ ઉત્પાત કાળમાં ન્યાં
સુધી એ ઉત્પાત થતા રહે ત્યા સુધી સૂત્ર ન ભણવા બોધ્યો.

॥ આ બીજું ઔત્પાતિક અસ્વાધ્યાય થયું ॥૨॥

શ્વર્ણનગર, દિગ્દાહ, વિદ્યુત્, ટસ્કા, ગર્જિત, યૂપકા, યસદીપ્તમ્ । એતત્ સર્વં દેવતાપ્રયુક્તમસ્વાધ્યાયિકમ્ । એતપુ એકૈકાં પૌરુષીં યાશ્વ દસ્વાધ્યાયઃ । યુગપદનેકોત્પાતસદ્ધાનેઽપિ એક પૌરુષીમાપ્રમસ્વાધ્યાયઃ ।

અથ ગ-અર્ધનગરાદીનાં ગ્યાહ્યા—ગ-અર્ધ નગર નામ—યજ્ઞક્રત્યૌદિ નગરસ્પોત્પાતસૂચનાય સમ્યાસમયે સસ્ય નગરસ્પોપરિદ્વિતીય નગરં પ્રાકારાદ્દાહ-કાદિ સસ્થિતં દશ્યતે સત્ ૧, પૂર્ણાદિકાયાં દિશ્વિ ઇન્દ્રિયમૂલો દાહઃ—મજ્જસનં દિગ્દાહઃ । કસ્યાંચિદિશ્વિ મહાનગરમદીપ્તમિત્થ ઉપરિપ્રકાશઃ, અષસ્તાદન્ધકાર ઇતિ દિગ્દાહઃ । ટસ્કા—સરેસ્વા, પ્રકાશપ્રકાશ યા । યૂપકો નામ—શુક્રપક્ષમતિપદ્વિતીયાવૃત્તીયા રુપેષુ

સદેશ દેશ પ્રયુક્ત—અસ્વાધ્યાય—ગ-અર્ધનગર, દિગ્દાહ, વિદ્યુત્, ટસ્કા, ગર્જિત, યૂપક, યક્ષદીપ્ત, એ સસ્ય ઉપદ્રવ દેવતા પ્રયુક્ત હુઆ કરતે હૈં । इनके होने पर सूत्रका पठन पाठन नहीं किया जाता है । अर्थात् ये जिस २ दिन हों उस दिन एक २ पौरुषी तक अस्वाध्याय काल माना जाता है । यदि एक दिनमें ही युगपत् ये अनेक उत्प्रात हो जायें तो भी अस्वाध्याय काल १ पौरुषी मात्र ही माना गया है ।

અક્ષવર્તી આદિકે નગરમાં ઉત્પાતનો સૂચન કરનેકે લિયે સમ્યાકે સમય હસ નગરકે હી ઉપર પ્રાકાર અહાલિકા આદિસે યુક્ત જો નગર દિશ્વલાઈ પડતા હૈ વહ ગઅર્ધ નગર હૈ । પૂર્વ આદિ દિશાઓમાં ઇન્દ્રિયમૂલ જો જ્વાલાસી પ્રતીત હોની હૈ વહ દિગ્દાહ હૈ । હસ દિગ્દાહમાં કિસી એક દિશામાં ઉપરની ઓર એસા પ્રકાશ માલૂમ દેતા હૈ કિ એસે કિસી નગર માં આગ લગ રહી હો તથા નીચેની ઓર ચિલકુલ અષકાર નજર આતા

અદેશ દેવપ્રયુક્ત—અસ્વાધ્યાય—અર્ધનગર, દિગ્દાહ, વિદ્યુત્, ટસ્કા, ગર્જિત, યૂપક, યક્ષદીપ્ત, આ સમ્યા ઉપદ્રવ દેવતા પ્રયુક્ત થવા કહે છે આના કોવાના સમયે સૂત્રનું પઠન-પાઠન કરવામાં આવતું નથી અર્થાત્ જો જે જે દિવસે એક એક પૌરુષી સુધી અસ્વાધ્યાયકાળ માનવામાં આવેલ છે કદાચ એક દિવસમાં જ યુગપત્ જો અનેક ઉત્પાત થઈ જાય તો પણ અસ્વાધ્યાય કાળ એક પૌરુષી માત્ર જ માનવામાં આવેલ છે

અક્ષવર્તી આદિના નગરમાં ઉત્પાતનું સૂચન કરવા માટે સમ્યાના સમયે જો નગરનાજ ઉપર પ્રાકાર અહાલિકા આદિની મુક્ત જે નગર જોવામાં આવે છે તે અર્ધન નગર છે પૂર્વ આદિ દિશાઓમાં ઇન્દ્રિયમૂલ જે જ્વાળા જેવું દેખાતું હોય છે તે દિગ્દાહ છે, આ દિગ્દાહમાં કોઈ એક દિશામાં ઉપરની તરફ જોવો પ્રકાશ દેખાય છે કે, જાણે કોઈ નગરમાં આગ લાગી રહી હોય, સામાન્ય નિયેના ભાગમાં બિલકુલ અષકાર નજર પડે છે ટસ્કાપાત તારાનું તરલ

એ પ્રસિદ્ધ છે આમાં આકાશથી પ્રકાશની એક લાખી રેખા જેવી અગ્નિ પડે છે. શુકલ પક્ષની પ્રતિપત્ત ખીજ અને ત્રીજના દિવસોમાં સંધ્યાના સમયથી જ ચંદ્રમાનો ઉદય થઈ જવાના કારણે સંધ્યાકાળનો વિભાગ માલુમ પડતો નથી, આ ત્રણ દિવસોમાં જ્યાં સુધી ચંદ્રમા સંધ્યાના વિભાગના આવરક બની રહે છે ત્યાં સુધી એટલા આ ત્રણ દિવસ ચૂપક કહેવાય છે. આ ત્રણ દિવસોમાં પ્રાદોષિકી પૌર્ણી નથી. તથા કોઈ એક દિશામાં જે વચમાં વચમાં વિદ્યુત જેવો પ્રકાશ માલુમ પડે છે તે ચક્ષુદીપ્ત છે મેઘની ગર્જનાનું નામ ગર્જન છે. આદ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અશ્વિ, મઘા, પૂર્વાશ્લેષુની, ઉત્તરાશ્લેષુની, હસ્ત-ચિત્રા આદિ નવ નક્ષત્રોને છોડીને બીજા નક્ષત્રોમાં મેઘની ગર્જના થવાથી એક પ્રહર માત્ર અસ્વાધ્યાય કાળ છે. તારાપાત સમયમાં પણ આટલો જ અસ્વાધ્યાય કાળ માનવામાં આવેલ છે જે વખતે મેઘની ઘોર ગર્જના થાય

વા પ્રહરાષ્ટક વા અસ્વાધ્યાયઃ । વિદ્યુત્પાતે તુ પ્રહરચતુષ્ટય વા પ્રહરાષ્ટક વા
સ્વાધ્યાયો વર્જનીયઃ ।

અમ્ર ગન્ધર્વનગરાદિષુ મધ્યે ગન્ધર્વનગરં નિયમાદેષકૃતમેવ, અન્યથા સત્યા
માવાત્ । શેષેષુ તુ દિગ્દાહાદિષુ મગ્નના મયતિ, તાનિ કદાચિત્ સ્વામાધિકાનિ,
કદાચિત્ દેવકૃતાનિ મયન્તિ । ઇમયમ્ સ્વાધ્યાયસ્ય પરિહારઃ ।

અન્યાન્યપિ અસ્વાધ્યાયિકાનિ સદેવાનિ (દેવતાપ્રયુક્તાનિ) મયન્તિ । યથા-
ચન્દ્રોપરાગઃ, સૂર્યોપરાગઃ, નિર્ધાતઃ, શુક્તિતં ચેતિ ।

ગયા છે । જિસ સમય મેઘકી ધોર ગર્જના હો ઉસ સમય ચાર પ્રહરકા અથવા
આઠ પ્રહરકા અસ્વાધ્યાયકાલ જાનના ચાહિયે । હસી તરહ વિદ્યુત્ પાતકે
સમયમેં બી ચાર અથવા આઠ પ્રહરકા અસ્વાધ્યાય કાલ કહા ગયા છે ।

હસ ગન્ધર્વનગર આદિકોં મેં સે ગન્ધર્વનગર તો નિયમસે દેવકૃત હી
હોતા છે । ઘિના દેવકે યહ નહીં યનતા । અવશિષ્ટ દિગ્દાહ આદિકોં મેં
દેવકૃતતત્ત્વકી મજના કહી ગઈ છે । કમી યે દેવકૃત મી હોતે
ઔર કમી સ્વામાધિક મી । ચાહેં જેસે યે હોં હનમેં સ્વાધ્યાય કરના
વર્જનીય હી કહા ગયા છે ।

અન્ય ઔર બી સદેવ-પ્રયુક્ત-એસે ૨ ઉત્પાત હોતે હેં જિનમેં સ્વા
ધ્યાય કરના વર્જિત છે । જેસે ચન્દ્રગ્રહણ, સૂર્યગ્રહણ, નિર્ધાત એવં શુક્તિ ।
વાહે આકાશમેં ઘાદલ છાયે હોં ચાહેં નહીં છાયે હોં એસે સમયમેં ઔ
વ્યંતરદેવ કૃત મહાગર્જનાકે સમાન ધ્વનિ હોતી છે યહ નિર્ધાત છે ।
ગર્જિતકા હી ચિકાર શુક્તિ છે ।

એ વખતે ચાર પ્રહરનો અથવા આઠ પ્રહરનો અસ્વાધ્યાય કાળ બંધવો નિર્ધાર
આ જ રીતે વિદ્યુત પાતના સમયમાં પણ ચાર અથવા આઠ પ્રહરનો અસ્વા
ધ્યાય કાળ ઠહેવામાં આવેલ છે ।

આ ગન્ધર્વનગર આદિકોં મધ્યવનગર તો નિયમથી દેવકૃત જ કોલ
છે દેવતા વગર એ બનતું નથી અવશિષ્ટ દિગ્દાહ આદિકોં દેવકૃતતત્ત્વ
મજના બતાવવામાં આવેલ છે કહી એ દેવકૃત પણ કોલ છે અને કહિ
સ્વામાધિક પણ કોલ છે, એ અમે તે રીતે કોલ છતાં તેમા સ્વાધ્યાય કરવાનું
વર્જિત જ ઠહેવામાં આવેલ છે ।

અન્ય બીજા પણ સદેવ-દેવતા પ્રયુક્ત એવા એવા ઉત્પાત થાય છે કે,
જેમાં સ્વાધ્યાય કરવાનું વર્જિત છે એવા-ચાન્દ્રગ્રહણ સૂર્યગ્રહણ નિર્ધાત અને
શુક્તિ વાહે આકાશમાં વાદળ છવાયેલ હોય, વાદળ ન છવાયેલ હોય એવા
સમયમાં જે વ્યંતર દેવકૃત મહાગર્જના સમાન ધ્વનિ થાય છે તે નિર્ધાત છે
ગર્જિતનો જ ચિકાર શુભ છે ।

તત્ર-ચન્દ્રગ્રહણં-ચન્દ્રોપરાગઃ । સૂર્યગ્રહણં-સૂર્યોપરાગઃ । સાષ્ટ્રે નિરષ્ટ્રે વા વ્યન્તર
કૃતો મહાગર્જિતસમોધ્વનિર્નિર્ધાતઃ । ગર્જિતસ્યૈવ વિકારો ગુહ્યાવદ્ ગુહ્યનં
મહાધ્વનિર્ગુહ્યિતમ્ ।

તત્ર નિર્ધાતે ગુહ્યિતે ચ ચતસ્રઃ, અષ્ટૌ, દ્વાદશ વા પૌરુષીર્યાવદસ્વાધ્યાયઃ ।
ચન્દ્રોપરાગે જઘન્યેનાષ્ટૌ પૌરુષીર્યાવદસ્વાધ્યાયઃ, મધ્યમે દ્વાદશ, ઉત્કર્ષતસ્તુ સર્વ-
ગ્રાસે પોઢશપૌરુષીર્યાવદસ્વાધ્યાયઃ । એવ સૂર્યોપરાગેઽપિ વોધ્યમ્ । તથા ચતસ્ર-
સન્ધ્યા અપ્યસ્વાધ્યાયકાલઃ ઉક્તંચ સ્થાનાદ્ગમૂત્રે—

ળો કપ્પહ્ ણિગંગ્થાણં વા ણિગંગ્થીણં વા ચઉર્હિં સંજ્ઞાહિં સંજ્ઞાયં કરેત્તણ્ ।
તં જહા-પઢમાણ, પચ્છિમાણ, મજ્ઞણ્હે, અદ્ધરત્તે ” ॥

એવં ચતસ્રઃ સંધ્યાઃ, અસ્વાધ્યાયકાલઃ । તત્ર પ્રમાતે સૂર્યેઽસ્તં ગચ્છતિ, અર્ધ-
રાત્રે, દિવસસ્ય મધ્યમાગે ચ, આસુ ચતસ્રપુ સંધ્યાસુ સ્વાધ્યાયો ન ક્રિયતે । શેષ-

નિર્ધાતકાલમેં અથવા ગુંજિત સમયમેં ચાર પ્રહર, આઠ પ્રહર અથવા
બારહ પ્રહર તકકા અસ્વાધ્યાયકાલ હૈ । જિસ દિન ચન્દ્રગ્રહણ હો ઉસ
દિન જઘન્યસે આઠ પૌરુષી તક તથા મધ્યમમેં બારહ પૌરુષી એવં ઉત્કૃષ્ટ
સે સર્વગ્રાસ હોને પર સોલહ પ્રહર તક અસ્વાધ્યાય કાલ જાનના ચાહિયો
તથા ચાર સંધ્યા બી અસ્વાધ્યાય કાલ હૈ, કહા બી હૈ—

“ળો કપ્પહ્ ણિગંગ્થાણ વા ણિગંગ્થીણં વા ચઉર્હિં સંજ્ઞાહિં સંજ્ઞાયં
કરેત્તણ્ । તં જહા-પઢમાણ, પચ્છિમાણ, મજ્ઞણ્હે, અદ્ધરત્તે ॥ ” ઇતિ ।
હસ પ્રકાર ચાર સંધ્યા, સવ અસ્વાધ્યાય કાલ હૈં । હનકા વિવરણ હસ
પ્રકાર હૈં—સૂર્ય જિસ સમય અસ્ત હો જાતા હૈ એક સંધ્યા વહ, જવ અર્ધ
રાત્રિ હોતી હૈ તવ એક સંધ્યા વહ, જવ પ્રભાત સમય હોતા હૈ તવ એક
સંધ્યા ઉસ સમયકી તથા એક સંધ્યા મધ્યહ્નકાલકી, હસ પ્રકાર યે ચાર

નિર્ધાત કાળમા અથવા શુભ્રત સમયમાં ચાર પ્રહર, આઠ પ્રહર અથવા
બાર પ્રહર સુધીનો અસ્વાધ્યાય કાળ છે જે દિવસે ચત્રગ્રહણ હોય એ દિવસે
જઘન્યથી આઠ પૌરુષી સુધી અસ્વાધ્યાય કાળ જાણવો જોઈ એ તથા ચાર
સંધ્યા પણ અસ્વાધ્યાય કાળ છે. કહ્યું પણ છે—

“ળો કપ્પહ્ ણિગંગ્થાણ વા, ણિગંગ્થીણં વા ચઉર્હિં સંજ્ઞાહિં સંજ્ઞાયં ।
કરેત્તણ્ । તં જહા-પઢમાણ, પચ્છિમાણ મજ્ઞણ્હે, અદ્ધરત્તે ॥ ” ઇતિ ।
આ પ્રમાણે ચાર સંધ્યા, અસ્વાધ્યાય કાળ છે. એવુ વિવરણ આ પ્રમાણે
છે—સૂર્ય જે સમયે અસ્ત થઈ જાય છે તે એક સંધ્યા, જ્યારે અર્ધી રાત
થાય ત્યારે તે એક સંધ્યા, જ્યારે પ્રભાતનો સમય થાય છે ત્યારે એક સંધ્યા
જે સમયની તથા એક સંધ્યા મધ્યાહ્ન કાળની આ પ્રમાણે એ ચાર સંધ્યા છે.

વા પ્રહરાષ્ટક વા અસ્વાધ્યાયઃ । વિદ્યુત્પાતે સુ પ્રહરષતુષ્ટયં વા પ્રહરાષ્ટકં વા
સ્વાધ્યાયા વર્જનીયઃ ।

અમ્ર ગન્ધર્વનગરાદિષુ મધ્યે ગન્ધર્વનગર નિયમાદેશકૃતમેવ, અન્યથા તસ્મા
માઘાત્ । શ્લેષુ તુ દિગ્દાહાદિષુ મજ્જના મવશિ, તાનિ કદાનિત્ સ્વામાધિકાનિ,
કદાચિદ્ દેશકૃતાનિ મવશિ । ઇત્યમ્ સ્વાધ્યાયસ્ય પરિહારઃ ।

અન્યાન્યપિ અસ્વાધ્યાયિકાનિ સદેવાનિ (દેવતાપ્રયુક્તાનિ) મવશિ । યયા-
ચન્દ્રોપરાગઃ, સૂર્યોપરાગ, નિર્ધારિ, યુઝિરં ચેતિ ।

ગયા છે । જિસ સમય મેઘકી ધોર ગર્જના હો વસ સમય ચાર પ્રહરકા અથવા
આઠ પ્રહરકા અસ્વાધ્યાયકાલ જાનના ચાહિયે । ફીસી તરફ વિદ્યુત્ પાતકે
સમયમેં મી ચાર અથવા આઠ પ્રહરકા અસ્વાધ્યાય કાલ કહા ગયા છે ।

ફીસ ગન્ધર્વનગર આદિકોં મેં સે ગન્ધર્વનગર તો નિયમસે વ્યવસ્થા ફી
હોતા છે । વિના દેશકે યહ નહીં પનતા । અથશિષ્ટ દિગ્દાહ આદિકોં મેં
દેશકૃતતત્ત્વકી મજ્જના કહી ગઈ છે । કમી યે દેશકૃત મી હોતે ફે
ઔર કમી સ્વામાધિક મી । ચાહે જીસે યે ફોં ફીનમેં સ્વાધ્યાય કરના
વર્જનીય ફી કહા ગયા છે ।

અન્ય ઔર મી સદેશ-પ્રયુક્ત-એસે ૨ વસ્તાલ હોતે ફે જિનમેં સ્વા-
ધ્યાય કરના વર્જિત છે । જીસે ચન્દ્રમહળ, સૂર્યમહળ, નિર્ધારિ યંચ યુઝિત ।
ચાહે આકાશમેં બાદલ છાયે ફોં ચાહે નહીં છાયે ફોં એસે સમયમેં જો
અન્યતરદેશ કૃત મહાગર્જનાકે સમાન અગ્નિ હોતી છે વહ નિર્ધારિ છે ।
ગર્જિતકા ફી વિકાર યુઝિત છે ।

જો વચ્ચતે ચાર પ્રહરનો અથવા આઠ પ્રહરનો અસ્વાધ્યાય કાળ વ્યવસ્થા બેઠકો
આ ૪ ફીતે વિદ્યુત પાતના સમયમાં પણ ચાર અથવા આઠ પ્રહરનો અસ્વા-
ધ્યાય કાળ કહેવામાં આવેલ છે

આ ગન્ધર્વનગર આદિકોં મેં ગન્ધર્વનગર તો નિયમસે દેવકૃત ૪ કોષ
છે દેવતા વચ્ચર જો અત્યુ નથી. અથશિષ્ટ દિગ્દાહ આદિકોં મેં દેવકૃતવની
જાનના બતાવવામાં આવેલ છે કદી જો દેવકૃત પણ કોષ છે અને કદિક
સ્વામાધિક પણ કોષ છે જો બધે તે ફીતે કોષ છતા તેમાં સ્વાધ્યાય કરવાનું
વર્જિત ૪ કહેવામાં આવેલ છે

અન્ય બીજા પણ સદેશ-દેવતા પ્રયુક્ત કોષા કોષા ઉત્પાત યાચ છે કે,
જેમાં સ્વાધ્યાય કરવાનું વર્જિત છે । કોષા-અશ્વમેધ સૂર્યમેધ નિર્ધારિ અને
શુભ્ર વાકે આકાશમાં વાદળ છાયેલ કોષ, વાકે ન છાયેલ કોષ કોષ
સમયમાં જો અન્ય દેવકૃત મહાગર્જના સમાન અગ્નિ યાચ છે તે નિર્ધારિ છે.
અશ્વમેધ ૪ વિકાર શુભ્ર છે

તત્ર-ચન્દ્રગ્રહણ-ચન્દ્રોપરાગઃ । સૂર્યગ્રહણ-સૂર્યોપરાગઃ । સાષ્ટ્રે નિરષ્ટ્રે વા વ્યન્તર કૃતો મહાગર્જિતસમોધ્વનિર્નિર્ઘાતઃ । ગર્જિતસ્યૈવ વિકારો ગુહ્યાવદ્ ગુહ્યનં મહાધ્વનિર્ગુહ્યિતમ્ ।

તત્ર નિર્ઘાતે ગુહ્યિતે ચ ચતસ્રઃ, અષ્ટૌ, દ્વાદશ વા પૌરુષીર્યાવદસ્વાધ્યાયઃ । ચન્દ્રોપરાગે જઘન્યેનાષ્ટૌ પૌરુષીર્યાવદસ્વાધ્યાયઃ, મધ્યમે દ્વાદશ, ઉત્કર્ષતસ્તુ સર્વ-ગ્રાસે ષોડશપૌરુષીર્યાવદસ્વાધ્યાયઃ । એવ સૂર્યોપરાગેઽપિ ત્રોધ્યમ્ । તથા ચતસ્ર-સંધ્યા અપ્યસ્વાધ્યાયકાલઃ ઉક્તંચ સ્થાનાન્નમુત્રે—

ળો કપ્પહ્ ણિગ્ગંથાણં વા ણિગ્ગંથીણં વા ચઉર્હિં સંજ્ઞાહિં સંજ્ઞાયં કરેત્તણ્ । તં જહા-પઢમાણ, પચ્છિમાણ, મજ્જણ્હે, અદ્ધરત્તે ” ॥

એવં ચતસ્રઃ સંધ્યાઃ, અસ્વાધ્યાયકાલઃ । તત્ર પ્રભાતે સૂર્યેઽસ્તં ગચ્છતિ, અર્ધ-રાત્રે, દિવસસ્ય મધ્યભાગે ચ, આસુ ચતસ્રણુ સંધ્યાસુ સ્વાધ્યાયો ન ક્રિયતે । શેષ-

નિર્ઘાતકાલમેં અથવા ગુંજિત સમયમેં ચાર પ્રહર, આઠ પ્રહર અથવા ચારહ પ્રહર તકકા અસ્વાધ્યાયકાલ હૈ । જિસ દિન ચન્દ્રગ્રહણ હો ઉસ દિન જઘન્યસે આઠ પૌરુષી તક તથા મધ્યમમેં ચારહ પૌરુષી એવં ઉત્કૃષ્ટ સે સર્વગ્રાસ હોને પર સોલહ પ્રહર તક અસ્વાધ્યાય કાલ જાનના ચાહિયો તથા ચાર સંધ્યા થી અસ્વાધ્યાય કાલ હૈ, કહા બી હૈ—

“ળો કપ્પહ્ ણિગ્ગંથાણ વા ણિગ્ગંથીણં વા ચઉર્હિં સંજ્ઞાહિં સંજ્ઞાયં કરેત્તણ્ । તં જહા-પઢમાણ, પચ્છિમાણ, મજ્જણ્હે, અદ્ધરત્તે ॥ ” ઇતિ ।

હસ પ્રકાર ચાર સંધ્યા, સવ અસ્વાધ્યાય કાલ હૈ । હનકા વિવરણ હસ પ્રકાર હૈ—સૂર્ય જિસ સમય અસ્ન હો જાતા હૈ એક સંધ્યા વહ, જવ અર્ધ રાત્રિ હોતી હૈ તવ એક સંધ્યા વહ, જવ પ્રભાત સમય હોતા હૈ તવ એક સંધ્યા ઉસ સમયકી તથા એક સંધ્યા મધ્યહ્નકાલકી, હસ પ્રકાર ચે ચાર

નિર્ઘાત કાળમા અથવા ગુહ્યત સમયમા ચાર પ્રહર, આઠ પ્રહર અથવા ચાર પ્રહર સુધીનો અસ્વાધ્યાય કાળ છે જે દિવસે ચદ્રગ્રહણ હોય એ દિવસે જઘન્યથી આઠ પૌરુષી સુધી અસ્વાધ્યાય કાળ જાણવો જોઈ એ તથા ચાર સંધ્યા પણ અસ્વાધ્યાય કાળ છે. કહ્યું પણ છે—

“ળો કપ્પહ્ ણિગ્ગંથાણ વા, ણિગ્ગંથીણં વા ચઉર્હિં સંજ્ઞાહિં સંજ્ઞાયં । કરેત્તણ્ । તં જહા-પઢમાણ, પચ્છિમાણ મજ્જણ્હે, અદ્ધરત્તે ॥ ” ઇતિ ।

આ પ્રમાણે ચાર સંધ્યા, અસ્વાધ્યાય કાળ છે. એનું વિવરણ આ પ્રમાણે છે—સૂર્ય જે સમયે અસ્ત થઈ જાય છે તે એક સંધ્યા, જ્યારે અર્ધ રાત થાય ત્યારે તે એક સંધ્યા, જ્યારે પ્રભાતનો સમય થાય છે ત્યારે એક સંધ્યા એ સમયની તથા એક સંધ્યા મધ્યાહ્ન કાળની આ પ્રમાણે એ ચાર સંધ્યા છે.

ક્રિયાણાં પ્રતિલેખનાદીનાં તુ ન પ્રતિપેષ । તપ્ર સ્વાધ્યાયકરણે ચાદ્વામજ્ઞાદયો
 દોષા' । તથા—આપાદપૌર્ણમાસી, તદનુગતા પ્રતિપદ્, માદ્રપદ્ પૌર્ણમાસી તદનુગતા
 પ્રતિપદ્ આશ્વિનપૌર્ણમાસી તદનુગતા પ્રતિપદ્ કાર્તિકપૌર્ણમાસી તદનુગતા પ્રતિ-
 પદ્, વૈશાખપૌર્ણમાસી તદનુગતા પ્રતિપદ્, ષતામ્ પચ્ચમ્ પૂર્ણિમામ્ પ્રતિપદ્મ ચ
 સ્વાધ્યાયો ન ક્રિયતે । પરંપરયા માદ્રપદ્ તદનુગતપ્રતિપદોર્ગ્રહણમ્, પ્રતિલેખના
 દીનાં શ્લેષક્રિયાણાં તુ નાસ્તિ પ્રતિપેષઃ ।

અથ વ્યુદ્ગ્રહજનમસ્વાધ્યાયિકમુચ્યતે—

વ્યુદ્ગ્રહો નામ રાજાં પરસ્પરસંગ્રામ, સેનાપત્યાદીનાં ચ પરસ્પરસંગ્રામ,

સંખ્યા હૈં । इन चार सध्याओंमें स्वाध्याय करना बर्जनीय है । बाकी क्रि-
 याएँ—प्रतिलेखना आदि क्रियाएँ बर्जनीय नहीं हैं । इन चार सध्याओंमें
 स्वाध्याय करना इस लिये बर्जनीय कहा है कि इनमें स्वाध्याय करनेवाले
 को आज्ञामंग आदि दोषोंका भागी बनना पड़ता है । तथा आपादकी पौर्ण-
 मासी, एवं उसके बादकी प्रतिपदा माद्रपदकी पूर्णिमा तथा उनके बादकी
 प्रतिपदा आश्विन मासकी पौर्णमासी तथा उसके बादकी प्रतिपदा, कार्तिक
 की पौर्णमासी तथा उसके बादकी प्रतिपदा, वैशख की पौर्णमासी तथा उसके
 बादकी प्रतिपदा, इस प्रकार पांच पौर्णमासीयोंमें एवं पांच प्रतिपदाओंमें
 स्वाध्याय नहीं करना चाहिये । अन्य प्रतिलेखना आदि क्रियाओंके
 करनेका प्रतिपेक्ष नहीं है ।

परसमुत्थ का भेद जो व्युद्ग्राह है उससे जनित अस्वाध्यायिक इस
 प्रकार है—राजाओंका जो परस्पर संग्राम होता है उसका नाम व्युद्ग्राह

આ ચાર સધ્યામાં સ્વાધ્યાય કરવાનું વર્જનીય છે બાકીની ક્રિયાઓ પ્રતિલેખના
 આદિ ક્રિયાઓ વર્જનીય નથી । આ ચાર સધ્યાઓમાં સ્વાધ્યાય કરવાનું એ
 માટે વર્જનીય બતાવેલ છે કે, આમાં સ્વાધ્યાય કરવાવાળાને આજ્ઞામંગ આદિ
 દોષોના ભાગી થવું પડે છે તથા અપાદ મહિનાની પુનમ અને એના પછીની
 પ્રતિપદા, માદ્રપદ માસની પુનમ અને તેના પછીની પ્રતિપદા આષો માસની પુનમ
 અને તેના પછીની પ્રતિપદા કાર્તિક માસની પુનમ અને તેના પછીની પ્રતિપદા,
 વૈશ માસની પૂનમ તથા એના પછીની પ્રતિપદા આ પ્રમાણે ચાર પુનમ તથા
 એના પછીની પ્રતિપદાઓમાં સ્વાધ્યાય ન કરવો બોધ્યો, અન્ય પ્રતિલેખના
 ક્રિયાઓ કરવાનો પ્રતિપેક્ષ નથી.

પરસમુત્થનો ભેદ ? વ્યુદ્ગ્રહ છે એનાથી જન્મતા અસ્વાધ્યાયિક આ
 પ્રમાણે છે—રાજાઓનો જેમ પરસ્પર સંગ્રામ થાય છે એનું નામ વ્યુદ્ગ્રહ

દ્વૌ રાજાનો સ્કન્ધાવારસહિતો પરસ્પરં સંગ્રામં કર્તુકામૌ યાવન્નોપશાન્તૌ ભવતસ્તા-
વત્ સ્વાધ્યાયઃ કર્તુ ન કલ્પતે દ્વયો ગ્રામયોઃ પરસ્પરં વિરોધે સતિ વહવસ્તરુણ-
પુરુષાઃ પરસ્પરં લોષ્ટૈર્યુધ્યન્તે । તતો યદ્વિમિર્વા લોષ્ટાદિમિર્વા પરસ્પરં કલહે
યાવદુપશાન્તિ ન ભવતિ, તાવદસ્વાધ્યાયઃ ।

તથા નૃપે કાલગતે સતિ યાવદન્યો રાજા નાભિપિક્તો ભવતિ તાવદસ્વાધ્યાયઃ ।
તથા-સમયાવસ્થાયાં મ્લેચ્છાદિભયાકુલત્વે સ્વાધ્યાયો ન કર્તવ્યઃ । તથા-ગ્રામ-
સ્વામિનિ, ગ્રામપ્રધાને, વસત્યનુરતે શય્યાતરે, શય્યાતરસંવન્ધિનિ માનુષે વા
કાલગતે એકમહોરાત્રં યાવત્ સ્વાધ્યાયપરિહારઃ કર્તવ્યઃ ।

હૈ । સેનાપતિ આદિકોંકા જો પરસ્પર સંગ્રામ હોતા હૈ વહ ભી વ્યુદ્ગ્રહ
હૈ । હસ વ્યુદ્ગ્રહમેં સ્વાધ્યાય વર્જનીય હૈ । હસકા કાલ જવતક સંગ્રામ
શાંત ન હો જાય તવતકકા હૈ । હસી તરહ અનેક તરુણ પુરુષ પરસ્પર
પથર લકડી આદિ લડતે હોં વહ ભી લડાઈ વ્યુદ્ગ્રહ હૈ । યહ જવતક
ઉનકી શાંત નહોં હો જાતી તવતક સ્વાધ્યાય કરના વર્જિત હૈ ।

તથા રાજાકે મર જાને પર જવ તક કોઈ દૂસરા રાજા ઉસ સ્થાનકા
નહોં બન જાતા તવ તક સ્વાધ્યાય કરના નહોં કહા હૈ । સમય અવ-
સ્થામેંઅથવા મ્લેચ્છ આદિકોં દ્વારા આકુલતા વ્યોકુલતા હોને પર સ્વા-
ધ્યાય કરના નિષિદ્ધ હૈ । ગ્રામકા માલિક અથવા ગ્રામકા પ્રધાન, શય્યા
તર અથવા શય્યાતરકા સંવંધી કોઈ મનુષ્ય મર ગયા હો તો એસી સ્થિ-
તિમેં ભી સ્વાધ્યાય નહોં કરના ચાહિયે । હસ સ્થિતિમેં અસ્વાધ્યાયકા
સમય એક અહોરાત્ર હૈ ।

છે સેનાપતિ આદિકોનો જે પરસ્પર સંગ્રામ થાય છે તે પણ વ્યુદ્ગ્રહ છે.
આ વ્યુદ્ગ્રહમા સ્વાધ્યાય વર્જનીય છે. એનો કાળ જ્યાં સુધી સંગ્રામ શાંત
ન થાય ત્યાં સુધીનો છે આજ રીતે કેટલાક યુવાન પુરુષ પરસ્પર પથર
લાકડી, આદિથી લડતા હોય તે લડાઈ પણ વ્યુદ્ગ્રહ છે આ લડાઈ જ્યાં
સુધી ચાલુ રહે ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરવાનું વર્જિત છે

તથા રાજાના મરી જવાથી જ્યાં સુધી ખીજા રાજાનો એ ગાદી ઉપર
રાજ્યાભિષેક કરવામા ન આવે ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરવાની મના કરવામા
આવેલ છે સમય અવસ્થામા અથવા મ્લેચ્છ આદિકો દ્વારા આકુળતા વ્યા-
કુળતા થવાથી સ્વાધ્યાય કરવાનો નિષેધ છે ગામનો માલિક અથવા ગામનો
પ્રધાન, શય્યાતર અથવા શય્યાતરનો સળધી કોઈ મનુષ્ય મરી જાય ત્યારે
એવી સ્થિતિમા પણ સ્વાધ્યાય ન કરવો જોઈએ. આ સ્થિતિમા અસ્વાધ્યાયનો
સમય એક અહોરાત્રનો છે

કેન કારણેન સ્વાધ્યાયપરિહાર, ક્રિયતે ? ઉચ્યતે-તદા સ્વાધ્યાયકરણે 'મમી સાધવો નિષ્કરુણા નિર્દુઃસ્વા સન્તિ' इत्यग्नीत्या गर्हणं स्यात्, तस्मान्न पठन्ति ।

यदि कोपि मनुष्यो हस्तशताभ्यन्तरे मृतस्तदा स्वाध्यायो न क्रियत । यदि पञ्चेन्द्रियपशुकलेवर पट्टिहस्ताभ्यन्तरे स्यात् तदा स्वाध्यायो न कर्तव्यः ।

अथ शारीरिकमस्वाध्याયિકમુચ્યતે શારીરિકં પ્રિવિધમ્-માનુષં તૈરથ ચ । તપ તૈરથ પ્રિવિધમ્-જલજં, સ્થલજ, સ્વજ ચ । તપ્ત જલર્ષ મત્સ્યાદીનાં, સ્થલર્ષ ગર્ભાદીનામ્, સ્વજં મયૂરાદીનામ્ । પુનરેકૈક ચતુર્વિધમ્ ધર્મ-રુચિર-માંશાસ્થિ મેદાત્ ।

इन सय बातोंमें स्वाध्याय करना इस लिये वर्जित किया गया है कि ऐसा करनेसे व्यवहारी अन्यजन “ ये साधु निष्करुण (दयारहित) हैं इनको दूसरोंके दुःखमें भी दुःख नहीं होता है ” इस प्रकारकी अप्रीतिसे साधुओंकी निंदा होती है ।

यदि कोई मनुष्य मौ हाथके भीतर मर गया हो तथा पञ्चेन्द्रिय पशुका मृत कलेवर साठ हाथके भीतरमें पड़ा होवे तो उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिये ।

શારીરિક અસ્વાધ્યાયિક્કે આ પ્રકાર છે-મૂલમાં યદ્ શારીરિક અસ્વાધ્યાયિક્કે દો પ્રકારકા છે-૧ મનુષ્ય સખધી ઓર ૨ તિર્યચ સંવધી । इनमें तिर्यच सम्बधी अस्वाध्याय-जलचर, स्थलचर, और खेचर, इनके मेहसे तीन प्रकारका है । मृत मत्स्य आदिकोंके शरीरके निमिराको लेकर जो स्वाध्याय नहीं करना कहा है वह जलज शारीरिक अस्वाध्यायिक है ।

આ સઘળી વાતોમાં સ્વાધ્યાય કરવાનું એ માટે વણત કહેવામાં આવેલ છે કે, એનું કહેવાથી વહેવારી અન્યજન “ આ સાધુ નિષ્કરુણ છે, આને બીજાના દુઃખમાં પણ દુઃખ થતું નથી ” આ પ્રકારની અપ્રીતિથી સાધુ એની નિંદા થાય છે

એ કૌઈ મનુષ્ય સો હાથની અદર અદર મરી ગયેલ હોય તથા પંચેન્દ્રિય પશુનું મૃત કલેવર સાઠ હાથની અદરમાં પડ્યું હોય તો એ વખતે સ્વાધ્યાય ન કરવો એધએ.

શારીરિક અસ્વાધ્યાયિકનો આ પ્રકાર છે-મૂલમાં આ શારીરિક અસ્વાધ્યાયિક બે પ્રકારના છે-૧ મનુષ્ય સખધી અને ૨ તિર્યચ સખધી આમાં તિર્યચ સખધી અસ્વાધ્યાય-જળચર, સ્થળચર અને ખેચર એથી ત્રણ પ્રકાર છે મરેલ માછલાં આદિના શરીરના નિમિરાને લઈને જે સ્વાધ્યાય ન કરવાનું બતાવેલ છે તે જગજ શારીરિક અસ્વાધ્યાયિક છે જે સમયમાં મરેલ

તત્રાપિ પુનર્દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ ભેદાચ્ચાતુર્ધિયમસ્તિ । દ્રવ્યતઃ-પંચેન્દ્રિયાણા-
મેવ જલજાદીનાં ચતુષ્ટયમસ્વાધ્યાયિકં ન તુ વિકલેન્દ્રિયાણામ્ । ક્ષેત્રતઃ-પષ્ટિહ-
સ્તાભ્યન્તરે સ્વાધ્યાયો વર્જનીયઃ, કાલતઃ-યાત્રતકાલપર્યન્ત ચર્માદિકસ્ય સ્થિતિઃ
સ્યાત્ તાવદસ્વાધ્યાયઃ । ભાવતઃ-સૂત્રં ન પઠતિ ।

ઉપાશ્રયમધ્યે, ઉપાશ્રયાદ્ વહિઃ પષ્ટિહસ્તાભ્યન્તરે વા અણ્ડકં યદિ પતિતં
સત્ મિનં, તસ્ય વા અણ્ડકસ્ય કલલચિન્દુર્મૂળૌ પતિતઃ, તદા મિનને અણ્ડકે,

જિસ સમયમેં મૃત ગાય આદિકે કલેવરકે નિમિત્તકો લેકર સ્વાધ્યાય
કરના નિષિદ્ધ કહા ગયા હૈ, વહ સ્થલજ શારીરિક અસ્વાધ્યાયિક
કાલ હૈ । મૃત મયૂર આદિકોંકે શરીરકે નિમિત્તકો લેકર જો સ્વાધ્યાય
કરના વર્જિત કહા ગયા હૈ વહ સ્થલજ શારીરિક અસ્વાધ્યાયિક
હૈ । પ્રત્યેક ચર્મ, રુધિર, માંસ એવં અસ્થિકે ભેદસે ચાર ૨ પ્રકારકે હૈ ।
યે ચાર ૨ પ્રકાર ભી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, એવં ભાવકે ભેદસે ચાર ૨ પ્રકારકે
હોતે હૈ । દ્રવ્યકી અપેક્ષા પંચેન્દ્રિય જલચર જીવોંકા હી ચર્મ, રુધિર, માંસ
એવં અસ્થિ (હડ્ડી) યહ ચતુષ્ટય અસ્વાધ્યાયિક કહા ગયા હૈ વિકલેન્દ્રિયોંકા
નહીં । ક્ષેત્રકી અપેક્ષા પંચેન્દ્રિય જલચર જીવોંકા યહ ઉક્ત ચતુષ્ટય સાઠ
૬૦ હાથકે ભીતર યદિ પડા હોવે તો સ્વાધ્યાય નહીં કરના ચાહિયે । કાલ
કી અપેક્ષા-જવ તક યહ ચર્માદિક ચતુષ્ટય વહાં પડા રહે તવ તક સ્વા-
ધ્યાય નહીં કરના ચાહિયે । સૂત્રકા નહીં પઢના યહ ભાવકી અપેક્ષા
અસ્વાધ્યાય હૈ । ઉપાશ્રયકે ભીતર અથવા ઉપાશ્રયકે વાહિર સાઠ ૬૦

ગાય આદિના કલેવરના નિમિત્તને લઈને સ્વાધ્યાય કરવાનો નિષેધ બતાવેલ છે.
એ સ્થલજ શારીરિક અસ્વાધ્યાયિક કાળ છે. મરેલા મોરલા આદિકોના
શરીરના નિમિત્તને લઈને એ સ્વાધ્યાય કરવાનું વર્જિત બતાવવામાં આવેલ છે
તે બેચર શારીરિક અસ્વાધ્યાયિક છે પ્રત્યેક ચર્મ, રુધિર, માંસ અને હાડકાંના
લેદથી ચાર ચાર પ્રકારના છે એ ચાર ચાર પ્રકાર પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ
અને ભાવના લેદથી ચાર ચાર પ્રકારના હોય છે દ્રવ્યની અપેક્ષા પંચેન્દ્રિય
બળચર જીવોનું જ ચામડું, લોહી, માંસ અને હાડકા, આ ચતુષ્ટય અસ્વા-
ધ્યાયિક બતાવવામાં આવેલ છે વિકલેન્દ્રિયોના નહી ક્ષેત્રની અપેક્ષા પંચેન્દ્રિય
બળચર જીવોના આ ઉક્ત ચતુષ્ટય, (૬૦) સાઠ હાથની અંદર એ પડેલ
હોય તો સ્વાધ્યાય કરવો નહીં બોધ્યો કાળની અપેક્ષા-જ્યાં સુધી એ ચર્મા-
દિક ચતુષ્ટય ત્યા પછી રહે ત્યા સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો બોધ્યો સૂત્રનું ન
બળુ એ ભાવની અપેક્ષા અસ્વાધ્યાય છે. ઉપાશ્રયની અંદર અથવા ઉપાશ્રયની

ચિન્દો ચ મૂર્તી પતિષ્ઠે સ્વાધ્યાયો ન કર્તવ્યતે । અથ અણ્ઠકં મિન્નં સત્ કલ્લં પતિષ્ઠે, કલ્લચિન્દુ ધાં સમ લગ્નઃ, તદા તસ્મિન્ (સ્થાને) પટિષ્ઠેત્યપઃ પરતો ચર્હિર્નીત્વા ધૌષે સતિ સ્વાધ્યાયઃ કર્તવ્યતે । અથ સદ્વપિ ઠેરથમસ્વાધ્યાયિક ચર્પોદકપ્રવાહેન મૂર્ત્ય મથેત્, પ્રદોષનકેન ચ દગ્ધં ષા મથેત્ સદા નાસ્ત્રાધ્યાયઃ ।

યદિ કુક્કુરઃ રુધિરાદિ સ્તરષ્ટિતેન મુષ્ણેન સત્રાગત્ય વિપ્લવિતિ, તદા મવત્યસ્વાધ્યાયઃ । તથા—કુક્કુરસ્તથાવિષ સમાગત્ય ચમતિ, તદા મનત્યસ્વાધ્યાયઃ । एवं मानारादिकमप्यधिकृत्य भावनीयम् ।

इदानीं मानुष धारीरिकमस्वाध्यायिकमुच्यते—मानुषमस्वाध्यायिक चतुर्विंशत्, चर्म, रुधिरं, मांसम्, मस्थि च ।

હાયકે ખીતર ૨ યદિ કોઈ અઢા ગિર પકા હોયે ઔર વહ અઢા પક કર ફૂટ ગયા હો ઔર ઉસકે કલલકે ચિન્દુ ઉસ જગહ મૂમિમેં હથર ઉથર પક ગય હોયે તો ઉસ સમય વહાં સ્વાધ્યાય નહીં કરના ચાહિયે । જખ વહ સ્થાન સ્વચ્છ કર વિચા જાય તમી સ્વાધ્યાય કરના ચાહિયે । તિયેચ કા અસ્થિ, રુધિર, માંસ, ચર્મ જિસ સ્થાન પર પકા હોયે વહ સ્થાન યદિ ચપકિ જલસે સાફ હો ગયા હો, અથવા અગ્નિસે દગ્ધ હો ગયા હો તો વહાં સ્વાધ્યાય કરનેમેં કોઈ બાધા નહીં હૈ ।

યદિ કુક્ત્તા રુધિરસે સ્તરષ્ટિત—અરે કુપ મુષ્ણસે આકર વહાં બૈઠ જાતા હૈ અથવા ઉસી અવસ્થામે આકર વહ વહાં ચમન કર વેતા હૈ તો જેસી સ્થિતિ મેં વહાં સ્વાધ્યાય કરના અર્જિત હૈ । હસી તરહ માજાર આદિકોં કે ચિયયમેં મી સમજા લેના ચાહિયે ।

બહાર કાઢ (૬૦) હાથની બહાર બહાર કાઢાજ કોઈ છડુ બાવી પડયું હોય અને તે છડુ પડીને ફૂટી બડું હોય અને તેના કલલના બિંદુ એ સ્થળે મૂમિમાં જાડિ વડિ પડેલા હોય તો એ વખતે ત્યાં સ્વાધ્યાય ન કરવો ભેધજો. બ્યારે તે સ્થળ સ્વચ્છ કરી નાખવામાં આવે ત્યારે જ સ્વાધ્યાય કરવો ભેધજો તિયેચનાં હાઠકાં, હોઢી, ચામડુ એ સ્થાન ઉપર પડેલ હોય તે સ્થાન એ વરસાડના પાણીથી સાફ થઈ જાયેલ હોય અથવા જાણીથી કચ્છ થઈ જાયેલ હોય તો ત્યાં સ્વાધ્યાય કરવામાં કોઈ વાંધા નથી.

એ કુતરો હોઢીથી ખરડાયેલ મોંડુ લઈને બાવીને ઊંચે અથવા એજ અવસ્થામાં બાવીને ત્યાં ઉલટી કરીડે તો એવી સ્થિતિમાં ત્યાં સ્વાધ્યાય કરવાનું વર્ણવ છે આ રીતે મોંઢી જાડિકોના વિષયમાં પણ સમજા લેવું ભેધજો.

અત્રાસ્થિવિહાય શેષેષુ સત્સુ ક્ષેત્રતો હસ્તશતાભ્યન્તરે સ્વાધ્યાયો ન કલ્પતે, કાલતો યાવત્ કાલં તિષ્ઠતિ । યદિ કસ્યાશ્ચિત્ સપ્તગૃહાભ્યન્તરે પ્રમૃતાયા દારકો જાતસ્તદા સપ્ત દિનાન્યસ્વાધ્યાયઃ, અષ્ટમે દિવસે સ્વાધ્યાયઃ કર્તવ્યઃ । અથ દારિકા જાતા તર્હિ તસ્યાં જાતાયામષ્ટૌ દિનાન્યસ્વાધ્યાયઃ, નવમે દિને સ્વાધ્યાયઃ કલ્પતે । મનુષ્યાસ્થિનિ હસ્તશતાભ્યન્તરે પતિતે ન કલ્પતે સ્વાધ્યાયઃ । અથ તત્ સ્થાનમગ્નિકાચેન માતં, પાનીયપ્રવાહેન વા ધ્રૌતં તદા સ્વાધ્યાયઃ કલ્પતે ।

મનુષ્યકે મૃત શરીરકો લેકર અસ્વાધ્યાયકા સમય હસ પ્રકાર હૈ— યહ મી ચર્મ, રુધિર, માંસ, ઔર અસ્થિકે મેદસે ચાર પ્રકારકા હૈ । હડ્ડીકો છોડકર વાકી મનુષ્યકે શરીરકે યે ચર્મ, રુધિર, એવં માસ યદિ ક્ષેત્રકી અપેક્ષા સૌ ૧૦૦ હાથકે મીતર ૨ પડે હોવેં તો સ્વાધ્યાય કલ્પિત નહીં હૈ । તથા કાલકી અપેક્ષા યે જય તક—જિતને સમય તક પડે રહેં તયતક સ્વાધ્યાય નહીં કરના ચાહિયે । યદિ કિસી સ્ત્રીકે સાત ઘરકે મીતર ૨ લડકા પૈદા હુવા હો તો સાત દિન તક સ્વાધ્યાય નહીં કરના ચાહિયે । આઠવેં દિનમેં સ્વાધ્યાય કરનેમેં કોઈ વાધા નહીં હૈ । યદિ લડકી હુઈ તો ઉસકે હોને પર આઠ દિન તક સ્વાધ્યાય નહીં કરના ચાહિયે । નવમેં દિન સ્વાધ્યાય કરના ચાહિયે । મનુષ્યકી હડ્ડી યદિ સૌ હાથકે મીતર ૨ મેં પડી હૈ તો ચારહ વર્ષ તક સ્વાધ્યાય કરનેકા નિષેધ હૈ । યદિ વહ સ્થાન અગ્નિસે જલા દિયા ગયા હો અથવા પાનીકે પ્રવાહસે ધો દિયા ગયા હોવે તો ફિર સ્વાધ્યાય કરનેમેં કોઈ વાધા નહીં હૈ ।

મનુષ્યના મૃત શરીરને લઈને અસ્વાધ્યાયનો સમય આ પ્રમાણે છે—આ ધણુ આમડું, લોહી, માંસ અને હાડકાના લેદથી ચાર પ્રકારનાં છે. હાડકાને છોડીને બાકી મનુષ્યના શરીરના એ આમડું, લોહી અને માંસ ક્ષેત્રની અપેક્ષા ૧૦૦ સો હાથની અંદર અંદર પડેલ હોય તો સ્વાધ્યાય કલ્પિત નથી. તથા કાળની અપેક્ષા ન્યા સુધી—જેટલા સમય સુધી પડેલ રહે ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો જોઈએ જો કોઈ સ્ત્રીને સાત ઘરની અંદર અંદર છોકરો અવતરેલ હોયતો સાત દિવસ સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો જોઈએ. આઠમા દિવસે સ્વાધ્યાય કરવામાં કોઈ વાધો નથી જો છોકરી અવતરે તો એના અવતરવાથી આઠ દિવસ સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો જોઈએ. નવમા દિવસે સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ. મનુષ્યના હાડકા જો સો હાથની અંદર અંદરમા પડેલ હોય તો બાર વરસ સુધી સ્વાધ્યાય કરવાનો નિષેધ છે જો તે સ્થાન અગ્નિથી બાળી નાખવામાં આવેલ હોય અથવા પાણીના પ્રવાહથી ધોઈ નાખવામાં આવેલ હોયતો યહી સ્વાધ્યાય કરવામાં કોઈ બાધા નથી

श्मशाने यानि कलशराणि दग्धानि तावत्स्वाध्यायिद्वानि न भवन्ति । यानि तु कलशराणि न दग्धानि, निखातीकृद्धानि वा तानि द्वादशवर्षाणि स्वाध्यायं ध्वन्ति ।

यद्यपि च श्मशानं दृष्टिबलेन प्रव्यूहं, तथापि तत्र स्वाध्यायो न कल्पते, मानुषास्त्रिषादुल्ल्यात् । तथा-आहम्बर नामक यज्ञायतने, रुद्रायतने, चामुण्डायतनेऽपस्तम्बानुष कपालं निक्षिप्यते, तेन कारणेन तत्र द्वादश वर्षाण्यस्वाध्यायः ।

यत्र ग्रामे समुत्पन्नेनाश्विनेन भूयान् जन कालगतः, न च निष्कासितः अथ मौर्ध्वेण वा प्रभूतो जन कालगतः, न च निष्कासितः, आघातस्थानेषु वा भूयान् जनो मारितो निक्षिप्तो वर्तते, एतेषु स्थानेषु द्वादशवर्षाणि यान्तु स्वाध्यायो न कल्पते । यदि तु तत् स्थानमग्निहोत्रेण ध्यात् वर्षोदकेन वा प्लावितं, तदा क्रियते तत्र स्वाध्यायः ।

श्मशानमें जो कलशर जला दिये गये हों वे अस्वाध्यायके निमित्त नहीं होते हैं । अस्वाध्यायमें निमित्त तो वे ही हैं जो न तो जलाये गये हैं और न गाढ़े गये हैं । यद्यपि श्मशान वर्षोंके जलसे धुलता रहता है तौ भी वहाँ स्वाध्याय इसलिये नहीं किया जाता है कि वहाँ मनुष्योंकी अस्थियोंका पाहुन्य रहता है । तथा आहम्बर नामके यज्ञायतनमें, रुद्रके आयतन में चामुण्डाके आयतनमें, नीचे मनुष्यका कपाल रखा जाता है इस लिये वहाँ पारह १२ वर्षका अस्वाध्याय काल कहा गया है ॥

जिस ग्राममें समुत्पन्न किसी भी बीमारीरूप अश्विसे मरे हुए अनेक मनुष्य बाहिर नहीं किये गये हैं तथा मूखे-मरते मर गये हों, और वे निकासे नहीं गये हो अथवा जहाँ आघात स्थानोंमें अनेक जन मरे पड़े हों, ऐसे इन स्थानोंमें पारह वर्ष तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिये

श्मशानमां जे कलशर जाणी नाजेव दोष ते अस्वाध्याय ना निमित्त जनता नथी. अस्वाध्यायमां निमित्त तो जेव ते के जे न तो अश्विमां आवेव दोष अने न हाटी देवावेव दोष जे के, श्मशान वरसाइला पाव्हीभी घिवातुं रहे ते तो पण त्यां स्वाध्याय आ भाटे नथी करवामां आवतो के, त्यां मनुष्यामां हाटकां पडेलीं रहेलीं दोष ते तथा आहम्बर नामना यज्ञायतनमां, रुद्रना आयतनमां, चामुं आना आयतनमां नीचे मनुष्यनु कपाल राजवामां अयेव ते आ भाटे त्यां पार वचनो अस्वाध्याय काज कडेवामां आवेव ते

जे ग्राममां समुत्पन्न हाई पण बीमारीरूप आशीवशीं भरेला अनेक मनुष्य के जेने हाडार हाडवामां आव्यां न दोष तथा मूखभी भरी अयेव दोष अने तेने हाडवामां आवेव न दोष अथवा ज्यां आघात स्थानेमां अनेक जन भरेलां पडेव दोष जेवा जे स्थानेमां पार वच मुभी स्वाध्याय न करये जेईजे जे ते स्थान अग्निधी जणी अयेव दोष अथवा वरसाइला

યદિ શ્મશાનં વહુભિર્જનૈરાવાસિતં, તતસ્તસ્મિન્નાવામિતે શોધનં ક્રિયતે, યદ્ દૃશ્યતે, તત્ પરિત્યજ્યતે તતસ્તત્રાસ્વાધ્યાયો ન ભવતિ । ક્ષુલ્લકે ગ્રામે કોઽપિ મૃતઃ, તદા તાવત્-સ્વાધ્યાયો ન ક્રિયતે, યાવત્ કલેવરં ન નિષ્ક્રામિતં ભવતિ । પત્તને, મહત્તિગ્રામે વા યસ્મિન્ વાટકે રથ્યાયાં વા યદિ મૃતો ભવતિ, તદા તં વાટક રથ્યાં વા પરિહરન્તિ, અર્થાત્-તત્ર સ્વાધ્યાયો ન ક્રિયતે યાવત્ તત્ કલેવરં વાટકાત્ રથ્યાતો વા નિષ્ક્રાસિતં ન ભવતિ । વાટકાત્ રથ્યાતોઽન્યત્રમૃતે સતિ

યદિ વહ સ્થાન અગ્નિસે જલ ગયા હો અથવા વરસાતકે જલસે ધુલ ઘુકા હો તો સ્વાધ્યાય કરનેમેં વહાં કોઈ વાધા નહીં હૈ ।

યદિ શ્મશાનકો અનેક જનોને મિલકર આવાસિત કર લિયા હો અર્થાત્ ઉસ સ્થાન પર અનેક મનુષ્ય મકાન બનાકર રહને લગ ગયે હો- તો ઉસ સ્થાનકા શોધન કિયા જાતા હૈ । ઉસ સમય વહાં જો મનુષ્યકી અસ્થિ મિલતી હૈ વહ ખેંક દી જાતી હૈ । ઇસ લિયે વહાં અસ્વાધ્યાય નહીં માનો જાતા હૈ । છોટે ગ્રામમેં યદિ કોઈ મર ગયા હો તો વહાં તબ તક સ્વાધ્યાય નહીં કરના ચાહિયે કિ જબ તક ઉસકા મૃત કલેવર ગાંવસે બાહિર ન કર દિયા ગયા હો । પત્તનમેં, અથવા વડે ગાંવમેં, યદિ વહાં વાડે મેં અથવા મોહલ્લેમેં યદિ કોઈ મનુષ્ય મર જાતા હૈ તો સાધુજન ઉસ વાડેકા એવં મોહલ્લેકા પરિત્યાગ કર દેતે હૈ અર્થાત્ વહાં સ્વાધ્યાય નહીં કરતે હૈ તવતક કિ જવતક ઉસકા મૃત કલેવર વાડેસે અથવા ઉસ મોહલ્લેસે બાહિર નહીં હો જાતા હૈ । વાડે અથવા મોહલ્લેસે અન્યત્ર

પાણીથી ઘોવાઈ ગયેલ હોય તો ત્યાં સ્વાધ્યાય કરવામાં કોઈ બાધ નથી.

જો શ્મશાનને અનેક જનોએ મળીને અવાસિત કરી લીધેલ હોય અર્થાત્ એ સ્થાન ઉપર અનેક મનુષ્ય મકાન બનાવીને રહેવા લાગેલ હોય તો એ સ્થાનનું શોધન કરવામાં આવે છે એ વખતે ત્યાં જો કોઈ મનુષ્યના હાડકાં મળે છે તો તેને ફેંકી દેવામાં આવે છે આ કારણે ત્યાં અસ્વાધ્યાય માનવામાં આવતો નથી નાના ગામડામાં જો કોઈ મરી ગયેલ હોય તો ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો જોઈએ તે જ્યાં સુધી એનું મૃત શરીર ગામથી બહાર કરવામાં આવેલ ન હોય પત્તનમાં અથવા મોટા ગામમાં જો ત્યાં વાડામાં અથવા મહોદ્વામાં જો કોઈ મરી જાય છે તો સાધુજન એ વાડાનો અને મહોદ્વાનો પરિત્યાગ કરી દે છે અર્થાત્ ત્યાં સ્વાધ્યાય કરતા નથી. ત્યાં સુધી કે એ મરનારના કલેવરને વાડાથી અથવા એ મહોદ્વામાંથી બહાર કાઢવામાં ન આવેલ હોય. વાડા અથવા મહોદ્વાથી બીજે સ્થળે મરવાથી અસ્વાધ્યાય

નાસ્વાધ્યાયઃ । યદિ સન્યતક નીચમાન સયસાનામુપાધ્યયસ્ય પુરતો હસ્તશ્ચતામ્ય-
ન્તરેણ નીયત્તે તતો યાત્નસ્તશ્ચ વ્યતિક્રમ્યતે, સાયત્ સ્વાધ્યાયો ન ક્રિયતે ।
હસ્તશ્ચ વ્યુત્ક્રાન્તે તુ સ્વાધ્યાય ક્રિયતે । ઇતિ પચ્ચવિધં પરસમુત્પન્નસ્વાધ્યાયિકમ્ ।

અયાઽઽત્મસમુત્પન્નસ્વાધ્યાયિકમુત્પન્નતે-આત્મન, -શરીરાત્ સમુત્પન્નમ્ । આત્મસ
ત્પન્નમ્ । તદેકવિધં મવતિ, દ્વિવિધ યા । તન્ન યદ્દુ એકવિધમ્-અર્શો મગન્દરાદિવિષયં,
તત્ શ્રમણાનાં મવતિ । શ્રમણીનાં તુ દ્વિવિધં મવતિ-અર્શો મગન્દરાદિસમુત્પન્નમ્,
શ્લેષસંમત્તં ચ । તન્નાર્શો મગન્દરોગિણો મુનેઃ પાર્શ્વે વાચના વિધિં પ્રદર્શયતિ—

વ્રણે વા મગન્દરે વા પરિગમ્યતિ સતિ શ્રમણો બહિર્ગત્વા વિકૃતકષિરં 'રસ્તી' 'પીપ'
ઇતિ પ્રસિદ્ધ પ્રસાન્નમ્ અપ્તપુટેન વશ્લેષ વ્રણં વધ્નાતિ, તદા તત્સમીપેઽન્યો વાચયતિ ।

મરને પર અસ્વાધ્યાય નહીં છે । યદિ મૃતક, સાધુઓંકે ઉપાશ્રયકે આગેસે
સૌ હાથકે મીતર ૨ સે છે જાયા જાતા છે તો જયતક વહ સૌ હાથ પાર
નહીં કર લેતા છે તત્કલક સ્વાધ્યાય નહીં કરના વાહિયે । સૌ હાથસે બાહર
નિકલ જાને પર સ્વાધ્યાય કરનેમેં વાચા નહીં છે । યહાં પાંચ પ્રકારકા
પરસમુત્પન્ન અસ્વાધ્યાય કુચા ।

આત્મ સમુત્પન્ન અસ્વાધ્યાયિક હસ પ્રકાર છે-જો શરીરસે સમુત્પન્ન હોતા
છે વહ આત્મસમુત્પન્ન છે, યદ્દુ એક વિધ તથા દ્વિવિધ હોતા છે । એકવિધ
સંયત્નોંકે હોતા છે દ્વિવિધ સાધ્વીઓંકે હોતા છે । એકવિધ અર્શ-બવાસીર-
મગન્દર આદિ વિષયવાળા છે તથા દ્વિવિધ અર્શ-મગન્દર આદિ વિષય
વાળા તથા માસિક ધર્મવિષયવાળા છે । અર્થાત્ એસી સ્થિતિ મેં જબ કિ
બવાસીર હો અથવા માસિક ધર્મ હો રહા હો સ્વાધ્યાય નહીં કિયા જાતા હો
અથ અર્શ ચૌર મગન્દરવાછે મુનિકે પાસ અસ્વાધ્યાયકી વિધિ કહતે છે-

નથી થતો. એ મહાન સાધુઓના ઉપશ્રયનાં આગળથી એ હાથની બહર
બહરથી ઉપશ્રયનાં આવે છે તો બધા સુધી તે એ હાથ છે નથી નીકળી
જતા ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો એઈએ એ હાથ છે નીકળી જવા પછી
સ્વાધ્યાય કરવામાં ઠોઈજાયા નથી જાણી પાચ પ્રકારના પરસમુત્પન્ન અસ્વાધ્યાય વચા.

આત્મસમુત્પન્ન અસ્વાધ્યાયિક આ પ્રમાણે છે-જે શરીરથી સમુત્પન્ન થાય છે
તે આત્મસમુત્પન્ન છે તે એક વિધ તથા બે વિધ હોય છે એક વિધ સંયતોને
હોય છે બેવિધ સાધ્વીઓને હોય છે એક વિધ-અર્શ-બવાસીર-મગન્દર
આદિ વિષયવાળા છે તથા બે વિધ અર્શ-મગન્દર આદિ વિષયવાળા તથા
માસિક ધર્મ વિષયવાળા છે અર્થાત્ એવી સ્થિતિમાં બ્યારે બવાસીર હોય
અથવા માસિક ધર્મ હોય તો સ્વાધ્યાય કરવામાં આવતો નથી

હવે અર્શ અને મગન્દરવાળા મુનિ જાસે અસ્વાધ્યાયની વિધિ કહે છે-

स्वयं वा शृणोति एवं स्त्री विषयं द्विविधमस्वाध्यायिकमविज्ञेयम् ॥१५॥

कदाचिदकालपाठे प्रायश्चित्तं कर्तव्यमिति षोडशं प्रायश्चित्तकरणस्य फलमाह—

मूलम्—पायच्छित्तकरणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ । पायच्छित्तकरणेणं पावकम्मविसोहिं जणेइ, निरइयारे आवि भवइ । सम्मं च णं पायच्छित्तं पडिवज्जमाणं मग्गं च मग्गफलं च विसोहेइ । आयारं च आयारफलं च आराहेइ ॥ सू० १६ ॥

छाया—प्रायश्चित्तकरणेन भदन्त ! जीवः किं जनयति । प्रायश्चित्तकरणेन पापकर्म विशोधिं जनयति, निरतिचारश्चापि भवति । सम्पक् तच्च खलु प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यमानः मार्गं च मार्गफलं च विशोधयति । आचरम् आचारफलं चाराधयति ॥१६॥

टीका—‘पायच्छित्तकरणेणं’ इत्यादि—

हे भदन्त ! प्रायश्चित्तकरणेन पापं छिनत्ति—प्रायश्चित्तम्, अथवा चित्तं विशोधयतीति प्रायश्चित्तम् । उक्तं च—

व्रण—घाव अथवा भगंदरके चूने पर श्रमण उपाश्रयसे बाहिर जाकर रस्सी—पीपको धोवे । और उस पर आठ पुटका वस्त्र बांध लेवे तो वहां स्वाध्याय करनेमें बाधा नहीं है । इस अवस्थामें वह स्वयं भा सुनसकता है । इसी प्रकार स्त्रीके विषयके दोनों प्रकारके अस्वाध्याय भी समझ लेना चाहिये ॥ १५ ॥

कदाचित् साधु अकालमें पाठ करे तो उसको प्रायश्चित्त करना चाहिये । इस प्रायश्चित्तका क्या फल होता है सो सोलहवे बोलमें कहते हैं—‘पायच्छित्त०’

अन्वयार्थ—(भंते पायच्छित्तकरणेणं जीवे किं जणेइ—भदन्त ! प्रायश्चित्त करणेन जीवः किं जनयति ?) भगवन् ! प्रायश्चित्तके करनेसे जीव किस गुणको प्राप्त करता है ? इसके उत्तरमें कहते हैं कि (पायच्छित्त-

व्रण—घाव अथवा लगन्दरना बूचवाधी श्रमण उपाश्रयधी पहार न्छिने रस्सी—पीपने धुवे अने तेना उपर आठ पडनुं वस्त्र आधी ल्ये तो त्या स्वाध्याय करवाभा बाधा नथी आ अवस्थाभां ते साधु पणु स्वाध्याय साधणी शके छे, आण प्रमाणे स्त्रीना विषयभा अन्ने प्रकारे अस्वाध्याय पणु समण लेवो न्छे ॥१५॥

कदाचित् साधु अकालमा पाठ करे तो तेणे प्रायश्चित्त करवुं न्छे, अने प्रायश्चित्तनुं शुं क्षण थाय छे ते सोणमा जोलमा ठडे छे—“पायच्छित्त” इत्यादि !

अन्वयार्थ—भंते पायश्चित्तकरणेणं जीवे किं जणेइ—भदन्त प्रायश्चित्तकरणेन जीवः किं जनयति छे भगवान् ! प्रायश्चित्तना करवाधी एव कथा शुणुने प्राप्त

પાર્વ ઈદ્દઃ જમ્હા, પાયચ્છિત્ત મળ્લણ તેણં ।

પાણ વાઝવિ ચિત્ત, વિસોદ્ધ તેણ પચ્છિત્ત ॥૧॥

છાયા—પાપ છિનતિ યસ્માત્, પ્રાયશ્ચિત્ત મળ્લયતે તેન ।

પ્રાયેણ વાઝવિ ચિત્ત વિશોધયતિ તેન પ્રાયશ્ચિત્ત ॥૧॥

કરણેણ પાપકર્મ્મ વિસોદ્ધિં અણેહ—પ્રાયશ્ચિત્તકરણેણ પાપકર્મ્મવિશોધિં જનયતિ) જીવ પ્રાયશ્ચિત્ત કરનેસે પાપકર્મ્મકો દૂર કરતા હૈ (આધિ નિરદ્યારે મવદ્—અપિ ચ નિરતિવાર મવતિ) એવ અતિવારરહિત હોતા હૈ (પ્રાયશ્ચિત્ત સમ્મ પશ્ચિજ્ઞમાણે મગ્ગ ચ મગ્ગફલં ચ વિસોદ્ધેહ—તદ્ પ્રાયશ્ચિત્તં સમ્યક્ પ્રતિપચ્છમાનઃ માર્ગ માર્ગફલં ચ—વિશોધયતિ) હસ પ્રાયશ્ચિત્ત કો જો જીવ અચ્છી તરદ્સે કરતા હૈ વદ્ સમ્યગ્દર્શનરૂપ મોક્ષ માર્ગકો એવ હસકે ફલરૂપ સમ્યગ્જ્ઞાનકો નિર્મલ કરતા હૈ હસકે વાદ વદ્ (આવાર આવારફલં ચ આરાધયતિ) ચારિત્રકો એવ ચારિત્રકે ફલરૂપ મુક્તિકો સાધ સેતા હૈ ।

આવાર્થ—પ્રાયશ્ચિત્ત શબ્દકા અર્થ સિદ્ધાન્તકારોને એસા કહા હૈ કિ જિસસે પાપકા નાશ હાવે અથવા જિસસે ચિત્તકી વિશુદ્ધિ હોવે વદ્ પ્રાયશ્ચિત્ત હૈ । મેસે કહા હૈ—

“પાર્વ ઈદ્દઃ જમ્હા પાયચ્છિત્તં મળ્લણ તેણં ।

પાણ વાઝવિ ચિત્તં વિસોદ્ધ તેણ પચ્છિત્તં ॥ ૧ ॥”

છાયા—પાપ છિનતિ યસ્માત્, પ્રાયશ્ચિત્ત મળ્લયતે તેન ।

પ્રાયેણ વાઝવિ ચિત્તં, વિશોધયતિ તેન પ્રાયશ્ચિત્તં ॥ ૧ ॥

કે જે છે ? આના ઉત્તરમાં કહે છે કે, પાયશ્ચિત્તકરણેણ પાપકર્મ્મવિસોદ્ધિં અણેહ—પ્રાયશ્ચિત્તકરણેણ પાપકર્મ્મવિશોધિં જનયતિ એવ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી પાપકર્મને દૂર કરે છે આધિનિરદ્યારે મવદ્—અપિ ચ નિરતિવાર મવતિ અને અતિવાર રહિત અને છે પ્રાયશ્ચિત્ત સમ્મ પશ્ચિજ્ઞમાણે મગ્ગ ચ મગ્ગફલં ચ વિસોદ્ધેહ—તદ્ પ્રાયશ્ચિત્તં સમ્યક્ પ્રતિપચ્છમાનઃ માર્ગ માર્ગફલં ચ વિશોધયતિ એ પ્રાયશ્ચિત્તને જે એવ સારી રીતે કરે છે તે સમ્યગ્દર્શનરૂપ મોક્ષમાર્ગને અને એના ફળરૂપ સમ્યગ્જ્ઞાનને નિર્મળ કરે છે, આના પછી તે ચારિત્રને અને તેના ફળ મુક્તિને વાધે છે

આવાર્થ—પ્રાયશ્ચિત્ત શબ્દનો અર્થ સિદ્ધાન્તકારોએ એવો બતાવેલ છે કે, એનાથી પાપનો નાશ થાય અથવા એનાથી ચિત્તની વિશુદ્ધિ થાય છે તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે એમ કહ્યું છે—

“પાર્વ ઈદ્દઃ જમ્હા, પાયચ્છિત્ત મળ્લણ તેણ, ।

પાણ વાઝવિ ચિત્તં, વિસોદ્ધ તેણ પચ્છિત્તં ॥ ૧ ॥”

છાયા—પાપ છિનતિ યસ્માત્, પ્રાયશ્ચિત્ત મળ્લયતે તેન ।

પ્રાયેણ વાઝવિ ચિત્ત, વિશોધયતિ તેન પ્રાયશ્ચિત્તં ॥ ૧ ॥

તત્કાલોચનાદિ, તસ્ય કરણં પ્રાયશ્ચિત્તકરણં તેન, જીવઃ કિં જનયતિ ? ।
મગવાનાહ-પ્રાયશ્ચિત્તકરણેન જીવઃ પાપકર્મ વિશોધિ પાપકર્મણાં વિશોધિમ્-અપન-
યનં=નિવારણં જનયતિ-કરોતિ । અપિ ચ-નિરતિચારઃ-અતિચારરહિતો ભવતિ । તત્
પ્રાયશ્ચિત્તં સમ્યગ્ પ્રતિપદ્યમાનઃ=કુર્વાણઃ માર્ગઃ=સમ્યગ્દર્શનલક્ષણં મોક્ષમાર્ગ, માર્ગ-
ફલં ચ=સમ્યગ્દર્શનસ્ય ફલં=સમ્યગ્જ્ઞાનં ચ, વિશોધયતિ=નિર્મલી કરોતિ । તત્તથ
આચારમ્=ચારિત્રં, તત્ફલં-તસ્ય ફલં મુક્તિં ચ, આરાધયતિ=સાધયતિ ॥૧૬॥

પ્રાયશ્ચિત્તં વહતા મુનિના ક્ષમાયાચના કર્તવ્યેતિ સપ્તદશમ્ ક્ષમાપનાયાઃ ફલમાહ-
મૂલમ્-સ્વમાવળયાય ણં મંતે ! જીવઃ કિં જણેઈ ? । સ્વમાવ-
ળયાય ણં પલ્હાયણભાવં જણેઈ । પલ્હાયણભાવમુવગણ ય સ્વ-
પાણમૂયજીવસત્તેસુ મિત્તીભાવમુપ્પાણેઈ । મિત્તીભાવમુવગણ ય
જીવે ભાવવિસોહિં કાઠુણ નિવ્ભણ ભવઈ ॥ સૂ૦૧૭ ॥

છાયા-ક્ષમાપનતયા સ્વહ ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । ક્ષમાપનતયા
સ્વહ પ્રહ્લાદનભાવં જનયતિ । પ્રહ્લાદનભાવમુપગતથ સર્વપ્રાણભૂતજીવસત્ત્વેષુ મૈત્રીભા-
વમુત્પાદયતિ । મૈત્રીભામુપગતથ જીવઃ ભાવવિશોધિં કૃત્વા નિર્ભયો ભવતિ ॥સૂ૦૧૭॥

ટીકા-‘સ્વમાવળયાય ’ ઇત્યાદિ-

હે ભદન્ત ! ક્ષમાપનતયા=અન્તવ્યોડયં મત્કૃતાપરાથઃ, પુનરેવં ન કરિણ્યામી

હસ પ્રાયશ્ચિત્તકે આલોચના આદિ ભેદ હૈં । જો સાધુ હસ પ્રાયશ્ચિત્ત
કો અચ્છીતરહ કરતા હૈ વહ અપને પાપ કર્મકો દૂર કરતા હુઆ અતિચાર
રહિત બન જાતા હૈ । હસસે વહ માર્ગ ઓર માર્ગકે ફલકો નિર્મલ કરકે
આચારકી પ્રાપ્તિ કરતા હુઆ ડસકે પ્રભાવસે મુક્તિકો સિદ્ધ કર લેતા હૈ ॥૧૬

પ્રાયશ્ચિત્ત વહન કરનેવાલેકો અપને અપરાધકી ક્ષમા-ક્ષમાયાચના
કરની ચાહિયે સો સત્રહવે વોલમેં ક્ષમાપનાકા ફલ કહતે હૈં-‘સ્વમાવ-
ળયાય ણં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ-(મંતે સ્વમાવળયાય ણં જીવે કિં જણયઈ-ભદન્ત ! ક્ષમા-

આ પ્રાયશ્ચિત્તના આલોચન આદિ ભેદ છે જે સાધુ આ પ્રાયશ્ચિત્તને
સારી રીતે કરે છે તે પોતાના પાપ કર્મોને દૂર કરીને અતિચાર રહિત
બની જાય છે આનાથી તે માર્ગ અને માર્ગના ફળને નિર્મળ કરીને આચારની
પ્રાપ્તિ કરતાં કરતા એના પ્રભાવથી મુક્તિને સિદ્ધ કરી લે છે ॥ ૧૬ ॥

પ્રાયશ્ચિત્ત વહન કરવાવાળાએ પોતાના અપરાધની ક્ષમાપના કરાવવી જોઈએ.
એ ક્ષમાપનાનું ફળ સત્તરમા બોલમા કહે છે-“સ્વમાવળયાય ણં ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ-મંતે સ્વમાવળયાય ણં જીવે કિં જણેઈ-ભદન્ત ક્ષમાપનયા

ત્યાદિરૂપયા, જીવ કિં જનયતિ ? । મગધાનાહ-ક્ષમાપનતયા સ્વલ્લ જીવ પ્રહ્લા
 દનમાય-વિષ્ણુપ્રસન્નતાસ્થં જનયતિ-પ્રાપ્નોતિ । પ્રહ્લાદનમાયમુપગતઃ જીવ
 સર્વપ્રાણભૂતજીવસત્ત્વેષુ-પ્રાણાઃ-માગધન્ત, ૬૬ દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયા इत्यर्थः, તયા-
 મૂતાઃ-તરવઃ, તયા જીનાઃ-પંચેન્દ્રિયાઃ તયા સસ્થા-પૃથિવ્યપ્તેમોવાયવઃ,
 પ્રાણભૂતજીવસત્ત્વા, સર્વે ચ તે પ્રાણભૂતજીવસત્ત્વાઃ, સર્વપ્રાણભૂતજીવસત્ત્વાઃ, ઇત્યંત-
 'પ્રાણા દ્વિત્રિચતુ પ્રોક્તા, મૂતાઃ તરવઃ સ્મૃતા ।

જીના પંચેન્દ્રિયા જ્ઞેયાઃ જ્ઞેયાઃ સત્ત્વા ઇતીરિતા ॥૧॥

તેષુ મૈત્રીમાયમુત્પાદયતિ-પરહિતચિન્તાસ્થાં મૈત્રીમાયનાં કરોતિ, “ મિત્રી મે
 સન્ધ્યુપસુ ઘેરં મન્જ ન કેણ ” એવરૂપાં માયનાં પ્રાપ્નોતીત્યર્થઃ ।

મૈત્રીમાયમુપગતઃ જીવ, માયવિશ્વોર્ષિ-રાગદ્વેષ નિરાકરણાદાત્મનઃ શુદ્ધિપરિ-
 પળયા જીવ કિં જનયતિ) પ્રશ્ન-હે મગધન્ ! ક્ષમાપનાસે જીવ કિસ
 શુણ્કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? ઉત્તર-(સ્વમાપણયાળ ણં પલ્હાયણમાયં જણે-
 ક્ષમાપણયા સ્વલ્લ પ્રહ્લાદનમાય જનયતિ) ક્ષમાપણાસે જીવ અપને વિસ્તકે
 પ્રસન્નતારૂપ પ્રહ્લાદનમાયકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । (પલ્હાયણમાયમુપગતઃ
 સન્ધ્યુપાણમૂય જીવસત્ત્વેષુ પ્રહ્લાદનમાયમુપગતઃ સર્વ પ્રાણભૂત-જીવ
 સત્ત્વેષુ) જય વિસ્તર્મે પ્રસન્નતારૂપ પ્રહ્લાદનમાય રહતા હૈ તય યહ જીવ
 સમસ્ત દ્વીન્દ્રિય, તેન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયરૂપ પ્રાણિયો પર, તયા મૂતો પર-
 ઘનસ્પતિ પર તયા પંચેન્દ્રિયરૂપ જીવો પર યઃ પૃથિવીકાય, અપકાય તેજ
 કાય એવં વાયુ કાય રૂપ ઇન્દ્રિય સત્ત્વો પર (મિત્રીમાયમુત્પાદ-મૈત્રી
 માયં ઉત્પાદયતિ) મિત્રતાકે માયકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । (મિત્રીમાયમુપ-
 ગતઃ જીવે માયવિશ્વોર્ષિ કાઝણ-મૈત્રીમાયં ઉપગતઃ જીવ માયવિશ્વોર્ષિ

જીવઃ કિં જનયતિ પ્રશ્ન-હે મગધાન ! ક્ષમાપનાથી છવ ઠવા શુણ્કને પ્રાપ્ત
 કરે છે ? ઉત્તર-ક્ષમાપણયાળ ણં પલ્હાયણમાય જણે-ક્ષમાપણયા યલ્લ પ્રહ્લાદન
 માયં જનયતિ ક્ષમાપનાથી છવ પીતાવા વિતતની પ્રસન્નતારૂપ પ્રહ્લાદન માયને
 પ્રાપ્ત કરે છે । પલ્હાયણમાયમુપગતઃ સન્ધ્યુપાણમૂય જીવસત્ત્વેષુ-પ્રહ્લાદનમાયમુપગતઃ
 સર્વપ્રાણભૂત જીવસત્ત્વેષુ વ્યાપે વિતતમા પ્રસન્નતારૂપ પ્રહ્લાદન માય રહે છે ત્યારે
 એ છવ સમસ્ત દ્વિન્દ્રિય, ત્રણ હીન્દ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિયરૂપ પ્રાણીયો ઉપર
 તમા મૂતો ઉપર ઘનસ્પતિ ઉપર તયા પાંચ ઇન્દ્રિયરૂપ છવો ઉપર અને
 પૃથ્વીકાય અપકાય તેજકાય અને વાયુકાયરૂપ એકેન્દ્રિય તત્ત્વો ઉપર મિત્ર
 માયમુત્પાદ-મૈત્રીમાય ઉત્પાદયતિ મિત્રતાના માયને પ્રાપ્ત કરે છે મિત્રીમાયમુપગ-
 તઃ જીવે માયવિશ્વોર્ષિ કાઝણ-મૈત્રીમાયં ઉપગતઃ જીવ માયવિશ્વોર્ષિ કૃત્વા આ પ્રમાણે

ગામં કૃત્વા નિર્ભયઃ=સર્વથા ભયરહિતઃ, દેહાદિષુ રાગઃ સર્પાદિષુ દ્વેષશ્ચ ભયોત્પાદ-
 હેતુસ્તદભાવાત્, ઇતિ ભાવઃ ॥૧૭॥સૂ૦॥

કૃત્વા) હસ તરહ સમસ્ત પ્રાણ, ભૂત, જીવ. એવં સર્વોં પર જવ હસકો
 મૈત્રીભાવ સ્થાપિત હો જાતા હૈ તવ યહ જીવ રાગદ્વેષ રૂપ અપની અશુદ્ધ
 પરિણતિકા પરિત્યાગ કરકે શુદ્ધિરૂપ પરિણતિકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । ડસકે
 પ્રાપ્ત હોતે હી ફિર યહ સર્વત્ર (નિઞ્મણ ભવઙ્-નિર્ભયો ભવતિ) નિર્ભીક
 (નિઢર) હોકર વિચરતા હૈ ।

ભાવાર્થ-હસ સૂત્ર ઢારા સૂત્રકારને નિર્ભય હોનેકા ડપાય કહા હૈ ।
 લે કહતે હૈ ક્ષમાપણાસે-અર્થાત્ 'મેરે ઢ્વારા હુઆ યહ અપરાધ ક્ષમા
 કરને યોગ્ય હૈ અલ્ એસા અપરાધ આગે નહીં કર્ણગા' હસ પ્રકાર ક્ષમા-
 માંગનેરૂપ યાચનાસે-ચિત્ત સદા પ્રસન્ન રહતા હૈ । જવ તક ક્રોધાદિ બને
 રહતે હૈ-તવ તક ચિત્તમેં ંક તરહકી મલિન ભાવના બની રહતી હૈ ।
 પરન્તુ જવ હસ ક્ષમાપણાકા ચિત્તમેં સદ્ભાવ હો જાતા હૈ તવ ચિત્ત ચિલ-
 કુલ નિર્મલ બન જાતા હૈ-એસી સ્થિતિમેં રાગ દ્વેષકી ભાવના અસ્ત હો
 જાતી હૈ । એસા હોનેસે સર્વત્ર એકેન્દ્રિયાદિક જીવોંમેં હસ જીવકી ભાવના
 મૈત્રી ભાવમેં પરિણત હો જાતી હૈ । હસીકા નામ ભાવ વિશોધિ હૈ । હસ
 અવસ્થામેં વહાં ન તો અપને દેહાદિક મેં રાગ રહતા હૈ, ંર ં સર્પાદિ-
 કોં કે વિષયમેં દ્વેષ હી રહતા હૈ, રાગ ંર દ્વેષ લે દો હી એસે હૈ જો

સમસ્ત પ્રાણુ, ભૂત, જીવ અને તત્ત્વો ઉપર ન્યારે ંનેા મૈત્રીભાવ સ્થાપિત
 થઈ જાય છે. ત્યારે ં જીવ રાગદ્વેષરૂપ પોતાની અશુદ્ધ પરિણતિનેા પરિત્યાગ
 કરીને શુદ્ધિરૂપ પરિણતિનેા પ્રાપ્ત કરે છે ં પ્રાપ્ત થતા જ પછી તે સર્વત્ર
 નિઞ્મણ ભવઙ્-નિર્ભયો ભવતિ નિર્ભીક થઈને વિચરે છે

ભાવાર્થ-આ સૂત્ર ઢ્વારા સૂત્રકારે નિર્ભય થવાનો મત્ર બતાવેલ છે. .
 તેઓ કહે છે કે, ક્ષમાપનાથી-અર્થાત્ " મારાથી થવા પામેલ આ અપરાધ-
 ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે હવે પછી હું આવો અપરાધ કદી પણ કરીશ
 નહીં." આ પ્રમાણે ક્ષમા માગવારૂપ યાચનાથી-ચિત્ત સદા પ્રસન્ન રહે છે.
 ન્યા સુધી ક્રોધાદિક બન્યા રહે છે ત્યાં સુધી ચિત્તમા ંક પ્રકારની
 મલિનભાવના બની રહે છે પરન્તુ ન્યારે આ ક્ષમાપનાનો ચિત્તમાં સદ્ભાવ
 થઈ જાય છે. ત્યારે ચિત્ત તર્કન નિર્મળ બની જાય છે આવી સ્થિતિમા રાગ
 દ્વેષની ભાવના અસ્ત થઈ જાય છે. આમ થઈ જવાથી સર્વત્ર એકેન્દ્રિયાદિક
 જીવોમાં ં જીવની ભાવના મૈત્રીભાવમા પરિણત થઈ જાય છે આતુ જ નામ
 ભાવવિશુદ્ધિ છે આવી અવસ્થામા તેને ન તો પોતાના દેહાદિકમાં રાગ રહે
 છે, કે ન સર્પાદિકોના વિષયમા દ્વેષ પણ રહે છે' રાગ અને દ્વેષ આ બન્ને ંવા

નિર્મય એવ સ્વાધ્યાયે કર્યું શરૂનોતોતિ અષ્ટાદશમ્ સ્વાધ્યાયફલમાહ—

મૂલ્મ—સજ્ઞાપ્ણ ભતે । જીવે કિં જણેહ ? । સજ્ઞાપ્ણ
નાનાવરણિઝ્જ કમ્મ સ્વેહ ॥ ૧૮ ॥

છાયા—સ્વાધ્યાયેન મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । સ્વાધ્યાયેન જ્ઞાનાવર
ણીયં કર્મ જપયતિ ॥ ૧૮ ॥

ટીકા—‘ સજ્ઞાપ્ણ ’ ઇત્યાદિ—

હે મદન્ત ! સ્વાધ્યાયેન=મુષ્ટુ—આ—મપાંદયા અસ્વાધ્યાયપરિહારેજ પૌરુષ્યા
દ્યપેક્ષયા અધ્યાયઃ—અધ્યયન સૂત્રસ્ય મૂલપઠન સ્વાધ્યાયઃ તેન જીવઃ કિં
જનયતિ ? । મગધાનાહ—સ્વાધ્યાયેન જીવો જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ જપયતિ ।

અર્કચ—

“ કમ્મમસસ્થેજમમર્થ, સ્વેહ અણુસમયમેવ ઉવઠત્તો ।

અન્નયરંમિ વિજોણ, સજ્ઞાયમ્મિ ય વિસેસેજ ” ॥ ૧ ॥

છાયા—કર્માઽસંસ્થમેવમર્થિક, જપયત્યનુસમયમેવોપયુક્ત ।

અન્યતરસ્મિન્નપિ યોગે, સ્વાધ્યાયે ચ વિશેષેષ ॥ ૧ ॥

અમકે ઉત્પાદક હોતે હૈ । इनके अभावमें अयका अभाव हो जाता है,
फिर वह जीव अयरहित हो जाता है ॥ १७ ॥

જો નિર્મય હોતા હૈ ઘઠી સ્વાધ્યાય કર સકતા હૈ इसलिये अठारहवें
घोलमें स्वाध्यायका फल कहते हैं—‘ सज्ज्ञापण ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મતે સજ્ઞાપ્ણ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત । સ્વાધ્યાયેન
જીવઃ કિં જનયતિ) હૈ મગધન્ ! સ્વાધ્યાય કરનેસે જીવકો કયા લાભહોતા
હૈ ? (સજ્ઞાપ્ણ નાનાવરણિઝ્જ કમ્મ સ્વેહ—સ્વાધ્યાયેન જ્ઞાનાવરણીયં
કર્મજપયતિ) સ્વાધ્યાય કરનેસે જીવ અપને જ્ઞાનકે આચારક (આસ્થાદિક)

છે કે, જે કામને ઉપજા કરનાર છે એના અભાવમાં કામનો અભાવ થઈ વાય છે
પણી તે છવ કામરહિત થઈ વાય છે ॥ ૧૭ ॥

જે નિર્મય હોય છે તેજ સ્વાધ્યાય કરી શકે છે આ માટે અઠારમા
ખોલમાં સ્વાધ્યાયનું ફળ કહે છે—‘ સજ્ઞાપ્ણ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મતે સજ્ઞાપ્ણ જીવ કિં જણેહ—મદન્ત સ્વાધ્યાયેન જાણુ જીવ કિં
જનયતિ હૈ અમધાન । સ્વાધ્યાય કરવાથી છવને કયો લાભ થાય છે ? આન્ય
ઉત્તરમાં કહે છે કે, સજ્ઞાપ્ણ નાનાવરણિઝ્જ કમ્મ સ્વેહ—સ્વાધ્યાયેન જ્ઞાનાવરણીયં
કર્મ જપયતિ સ્વાધ્યાય કરવાથી છવ ખોલમાં કમની નિવરણ કરે

સ્વાધ્યાયકરણે વાદ્મનઃ કાયયોગાનામન્યતરસ્મિન્ યોગેऽપિ અનુસમયમુપ-
યુક્તઃ સન્નેવ અસંખ્યેયમવિકં કર્મવિશેષેણ ક્ષપયતીત્યન્વયઃ ॥મુ૦૧૮॥

સ્વાધ્યાયકારકો વાચનામપિ કરોતીતિ એકોનવિંશતિતમમ્ વાચનાફલમાહ—

મૂલમ્—વાયળયાણં પાં ભંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । વાયળાણં
નિજ્જરં જણેઈ । સુયસ્સ ચ અણુસજ્જળાણં અળાસાયળાણં વટ્ટણં ।
સુયસ્સ અણુસજ્જળાણં અળાસાયળાણં વટ્ટમાણે તિત્થધમ્મં અવલં-
વડ્ઁ । તિત્થધમ્મં અવલંવસાણે મહાનિજ્જરે મહાપજ્જવસાણે ભવડ્ઁ ॥૧૯॥

છાયા—વાચનતયા સ્વલુ ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ । વાચનયા નિર્જરા
જનયતિ । શ્રુતસ્ય ચ અનુપજ્જને અનાશાતનાયાં વર્તતે । શ્રુતસ્ય અનુપજ્જને અના-
શાતનાયાં વર્તમાનસ્તીર્યધર્મમવલંવતે । તીર્યધર્મમ્ અવલમ્વમાનો મહાનિર્જરઃ મહા-
પર્યવસાનો ભવતિ ॥મુ૦૧૯॥

ટીકા—‘વાયળયાણં’ ઇત્યાદિ

હે ભદન્ત ! વાચનયા=વાચયતીતિ વાચના-ગુરુસમીપે સુત્રસ્ય વા અર્થસ્ય ગ્રહ-
ણમ્, તયા જીવઃ કિં જનયતિ ? ભગવાનાહ-હે શિષ્ય ! વાચનયા અનુકૂલભાવનાયાં
નિર્જરામ્=આત્મપ્રદેશેભ્યઃ કર્માપનયનં જનયતિ । તયા શ્રુતસ્ય અનુપજ્જને-અનુવ-

જ્ઞાનાવરણીય કર્મકો નષ્ટ કરતા હૈ સ્વાધ્યાય કરનેમેં મન વચન એવં કાય,
इन तीन योगोंमेंसे किसी भी एक योगमें प्रति समय उपयुक्त बना हुआ
जीव असंख्य भवोंमें उपार्जित कर्मों का विशेष रूपसे विनाश कर देताहै ॥

સ્વાધ્યાય કરનેવાલા જીવ વાચના ભી કરતા હૈ ઇસ લિયે ઉર્ગીસવે
બોલમેં અવ વાચનાકા ફલ કહતે હૈ—‘વાયળયાણં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ભંતે વાચળયાણં જીવે કિં જણેઈ-ભદન્ત ! વાચનયા સ્વલુ
જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવન્ ! વાચનાસે જીવ કો કયા લાભ હોના હૈ ।
(વાયળાણં નિજ્જરં જણેઈ-વાચનયાનિ નિર્જરાં જનયતિ) વાચનાસે જીવ

છે તથા જ્ઞાનના આવારક (આચ્છાદક) જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો નાશ કરે છે સ્વાધ્યાય
કરવામા મન, વચન અને કાયા એ ત્રણે યોગોમાંથી કોઈ પણ એક યોગમાં
પ્રતિસમય ઉપયુક્ત બનેલ જીવ અસખ્ય ભવોમા ઉપાર્જિત કરેલા કર્મોની
વિશેષરૂપથી વિનાશ કરે છે. ॥ ૧૮ ॥

સ્વાધ્યાય કરવાવાળો જીવ વાચના પણ કરે છે આ માટે હવે ઓગણીસમા
બોલમા વાચનાનું ફળ કહે છે—“વાયળયાણં” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ભંતે વાચળયાણં પં જીવે કિં જણેઈ-ભદન્ત વાચનયા-સ્વલુ જીવઃ
કિં જનયતિ હે ભગવાન ! વાચનાથી જીવને શું ફળ મળે છે ? ઉત્તરમા કહે
છે કે, વાચળયાણં નિજ્જરં-જણેઈ-વાચનયા નિર્જરાં જનયતિ વાચનાથી જીવ પોતાના

નિર્મય એવ સ્વાધ્યાય કર્તું જાણોતીતિ અષ્ટાદશમ્ સ્વાધ્યાયફલમાહ—

મૂલ્મ—સજ્ઞાપ્ણ મતે ! જીવે કિં જણેહ ? । સજ્ઞાપ્ણ
નાણાવરણિજ્જ કમ્મ સ્વેદ્દ ॥ ૧૮ ॥

છાયા—સ્વાધ્યાયેન મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । સ્વાધ્યાયેન જ્ઞાનાવર
ણીયં કર્મ જપયતિ ॥ ૧૮ ॥

ટીકા—‘ સજ્ઞાપ્ણ ’ ઇત્યાદિ—

હે મદન્ત ! સ્વાધ્યાયેન—મુષ્ટુ—આ—મર્યાદયા અસ્વાધ્યાયપરિહારેષ વૌરુષ્યા
યપેક્ષયા અધ્યાયા—અધ્યયનં સૂત્રસ્ય મૂલપઠન સ્વાધ્યાયઃ તેન જીવઃ કિં
જનયતિ ? । મગધાનાહ—સ્વાધ્યાયેન જીવો જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ જપયતિ ।

અર્કચ—

“ કમ્મમસંસેજ્જમમથ, સ્વેદ્દ અણુસમયમેવ ઉચ્ચત્તો ।

અન્નયરંભિ વિજોણ, સજ્ઞાયમ્મિ ય વિસેસેજ ” ॥ ૧ ॥

છાયા—કર્માડસંકલ્પેયમવિક, જપયત્યનુસમયમેવોપયુક્ત ।

અન્યતરસ્મિન્નપિ યોગે, સ્વાધ્યાયે ચ વિદ્યેયેષ ॥ ૧ ॥

અમકે ઉત્પાદક હોતે હૈ । इनके अभावमें अमका अभाव हो जाता है,
फिर वह जीव अमरहित हो जाता है ॥ १७ ॥

જો નિર્મય હોતા હૈ ઘઘી સ્વાધ્યાય કર સકતા હૈ હસલિયે મઠારદ્વે
યોલમે સ્વાધ્યાયકા ફલ કદતે હૈ—‘ સજ્ઞાપ્ણ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મતે સજ્ઞાપ્ણ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત । સ્વાધ્યાયેન
જીવઃ કિં જનયતિ) હૈ મગધન ! સ્વાધ્યાય કરનેસે જીવકો કયા હામહોતા
હૈ ? (સજ્ઞાપ્ણ નાણાવરણિજ્જ કમ્મ સ્વેદ્દ—સ્વાધ્યાયેન જ્ઞાનાવરણીયં
કર્મજપયતિ) સ્વાધ્યાય કરનેસે જીવ અપને જ્ઞાનકે આધારક (આશ્ચાદક)

છે કે, જે કાચને ઉપજા કરનાર છે એના અભાવમાં કાચનો અભાવ થઈ બાક છે
પછી તે પણ કાચરહિત થઈ બાક છે ॥ ૧૭ ॥

જે નિર્ભય હોય છે તેજ સ્વાધ્યાય કરી શકે છે આ માટે અઘરામાં
જોશમાં સ્વાધ્યાયનું કૃણ કરે છે—“ સજ્ઞાપ્ણ ” ઇત્યાદિ ।

અ.વધાર્થ—મતે સજ્ઞાપ્ણ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત સ્વાધ્યાયેન શલુ જીવ કિં
જનયતિ છે અમગધન ! સ્વાધ્યાય કરવાથી છાવને કયો લાભ થાય છે ? આના
ઉત્તરમાં કહે છે કે, સજ્ઞાપ્ણ જ્ઞાનાવરણિજ્જ કમ્મ સ્વેદ્દ—સ્વાધ્યાયેન જ્ઞાનાવરણીયં
કર્મ જપયતિ સ્વાધ્યાય કરવાથી છાવ યોતાના કરની નિજ શ કરે

વાચનાકારકઃ પ્રાયઃ પ્રચ્છનાં કરોતીતિ ત્રિંશતિતમમ્ પ્રચ્છનાફલમાહ—
મૂલમ્—પડિપુચ્છણયાણં ણં મંતે ! જીવે કિં જણેહિ । પડિ-
પુચ્છણયા સુત્તત્થતદુભયાહિં વિસોહેહિ । કંઠામોહણિજ્ઞં કમ્મં
વોચ્છિદ્ધહિ ॥ ૨૦ ॥

છાયા—પ્રતિપ્રચ્છનયા સ્વલુ ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । પ્રતિપ્રચ્છનયા
સૂત્રાર્થતદુભયાનિ વિશોધયતિ । કાઢ્ડામોહનીયં કર્મ વ્યુચ્છિનત્તિ ॥૨૦॥

ટીકા—‘પડિપુચ્છણયાણ’ इत्यादि

હે ભદન્ત ! પ્રતિપ્રચ્છનેન=ગુરુસમીપે પૂર્વાધીતસૂત્રાદેઃ પુનઃ પ્રચ્છનં તેન જીવઃ
કિં જનયતિ ? ભગવાનાહ—પ્રતિપ્રચ્છનેન જીવઃ સૂત્રાર્થતદુભયાનિ વિશોધયતિ—

કા નામ વાચના છે । આ વાચનાએ યહ જીવ અપને આત્માકે પ્રદેશોંકે કર્મ
પ્રદેશોંકો હટાતા જાતા છે । તથા શ્રુતની પરમ્પરાકા અવ્યવચ્છેદક બનતા
છે । તથા ડસકી આશાતનાકા પરિત્યાગી હોતા છે । આ પ્રકાર શ્રુત
પરમ્પરાકો ચાલૂ રલ્લનેલા હોનેસે તથા ડસકી આશાતનાકા પરિહારક
હોનેસે ંસા જીવ તીર્થધર્મા કા અવલંચન કરનેલા બન જાતા છે અર્થાત્
સ્વયં વાચનાચાર્ય હો જા । છે । આસે કર્મોંકી નિર્જરા હોતે ૨ વહ તદ્ભવ
(આસી ભવમે) સિદ્ધિગામી બન જાતા છે ॥ ૧૯ ॥

જો વાચના કરતા છે વહ પ્રચ્છના ંી કરતા છે આ લિયે વીસવે
બોલમે પ્રચ્છનાકા ફલ કહતે છે ‘પડિપુચ્છણયાણ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મંતે પડિપુચ્છણયાણં ણં જીવે કિં જણેહિ—ભદન્ત !
પ્રતિપ્રચ્છનેન જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવન્ પ્રતિપ્રચ્છનાસે જીવ કિસ

વાચના છે આ વાચનાથી ંે ંવ પોતાના આત્માના પ્રદેશના કર્મપ્રદેશોને
હર કરતો જાય છે તથા ગ્રતની પરંપરાને અવ્યવચ્છેદક બની જાય છે તથા
બેની આશાતના પરિત્યાગી બની જાય છે આ પ્રમાણે શ્રુત પરંપરાને આલુ
રાખવાવાળા હોવાથી અને બેની આશાતનાના પરિહારક હોવાથી ંેવા ંવ
તીર્થધર્મનું અવલ બન કરવાવાળા બની જાય છે અર્થાત્ સ્વયં વાચનાચાર્ય બની જાય
છે. આનાથી કર્મોંની નિર્જરા થતાં થતાં ંે તદ્ભવ સિદ્ધિગામી બની જાય છે ॥૧૯॥

બે વાચના કરે છે, તે પ્રચ્છના પણ કરે છે, આ માટે વીસમા બોલમાં
પ્રચ્છનાનું ક્ષણ કહેવામા આવે છે—“ પડિપુચ્છણયાણ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—મન્તે પડિપુચ્છણયાણં ણં જીવે કિં જણેહિ—ભદન્ત પ્રતિપ્રચ્છનેન
જીવઃ કિં જનયતિ હે ભગવાન । પ્રતિપ્રચ્છનાથી ંવ કયા શુભને પ્રાપ્ત કરે છે ?

ર્તને વર્તે, શ્રુતસ્યાઽવ્યવચ્છેદે સ્મરણ કરોતીત્યર્થ । અનાશ્વાતનાયાં વર્તે, વાચ
 નયા શ્રુતસ્યાશ્વાતનાપરિવર્તનો ભવતીત્યર્થ । શ્રુતસ્યાનુપજ્ઞનેઽનાશ્વાતનાયાં વર્ત
 માનો જીવઃ તીર્થધર્મ=તીર્થ-ગણધર, તસ્ય ધર્મ આચાર-શ્રુતપ્રદાનરૂપસ્મ
 અવલમ્બતે-આધર્યતિ । સ વાચનાચાર્યો ભવતીત્યર્થઃ । તતસ્તીર્થધર્મમ્ અવલમ્બ
 માનઃ-આધર્યન્ મહાનિર્ઝર=મહતોનિર્ઝરા-કર્મપલ્પણા यस્ય સ તથા, ભવતિ,
 પુનર્મહાપર્યવસાનઃ-મહત્=પ્રશસ્ત પર્યવસાનમ્=અન્ત-કર્મણો ભવસ્ય ધા यस્ય સ
 મહાપર્યવસાનમ્ ભવતિ, સદ્મશસિદ્ધિગામી ભવતીત્યર્થઃ ॥૧૯॥

અપને કર્મોની નિર્ઝરા કરતા હૈ । તથા (સુયસ્તય અણુસઙ્ગણા અણાસાય
 ણા વદ્દહ-શ્રુતસ્ય અનુપજ્ઞને અનાશ્વાતનાયા વર્તે) શ્રુતકે અનુવર્તનમે રહતા
 હૈ-અર્થાત્ શ્રુતકા અવ્યવચ્છેદપનેસે સ્મરણ કરતા હૈ તથા વાચનાસે શ્રુતકી
 આશ્વાતનાકા પરિવર્તક હોતા હૈ । (સુયસ્ત ય અણુસઙ્ગણા અણાસા
 યણા વદ્દમાણે તિત્થધર્મમ્ અવલંબહ-શ્રુતસ્ય અનુપજ્ઞને અનાશ્વાતનાયાં
 વર્તમાનસ્તીર્થધર્મ અવલંબતે) હસ તરહ શ્રુતકે અનુવર્તન એવં અનાશ્વાતના
 મે વર્તમાન જીવ તીર્થકે-ગણધરદેવકે-ધર્મકો અર્થાત્ શ્રુત પ્રદાનરૂપ
 આચારકો સમ્હાલતા હૈ-ઉસકા આશ્રય કરતા હૈ-(તિત્થ ધર્મ અવલંબ
 માણે મહાનિર્ઝરે મહાપઙ્ગણસાણે ભવહ-તીર્થધર્મ-અવલંબમાનઃ મહા
 નિર્ઝરઃ મહાપર્યવસાનઃ ભવતિ) તીર્થધર્મકે આશ્રય કરનેસે યહ જીવ
 કર્મોની મહા નિર્ઝરા કરતા હુઆ કર્મોકા અથવા ભવકા અન્ત કરને રૂપ
 મહાપર્યવસાનવાલા-તન્નયસિદ્ધિ ગામી થન જાતા હૈ ।

આચાર્ય-ગુરુમહારાજકે સમક્ષ સૂત્રકા અથવા અર્થકા ગ્રહણ કરના હસ

ક્રમેની નિર્ઝરા કરે છે, તથા સુયસ્તય અણુસઙ્ગણા અણાસાયણા વદ્દહ-શ્રુતસ્ય
 અનુપજ્ઞને અનાશ્વાતનાયા વર્તે શ્રુતના અનુવર્તનમાં રહે છે અર્થાત્ શ્રુત
 અવ્યવચ્છેદપણાથી સમરણ કરે છે તથા વાચનાથી શ્રુતની આશ્વાતના પરિવર્તક થાય છે
 સુયસ્ત ય અણુસઙ્ગણા અણાસાયણા વદ્દમાણ તિત્થધર્મમ્ અવલંબહ-શ્રુતસ્ય અનુપજ્ઞને
 અનાશ્વાતનાયા વર્તમાનસ્તીર્થધર્મ અવલંબતે આ પ્રમાણે શ્રુતના અનુવર્તન અને
 આશ્વાતનામાં વર્તમાન જીવ તીર્થના, ગણધર દેવના ધર્મના અર્થાત્ શ્રુત
 પ્રદાનરૂપ આચારને સાંભળે છે તેનો આશ્રય કરે છે તિત્થધર્મ અવલંબમાણે
 મહાનિર્ઝરે મહાપઙ્ગણસાણ-તિત્થધર્મ અવલંબમાન મહાનિર્ઝરા મહાપર્યવસાન ભવતિ
 તીર્થ ધર્મનો આશ્રય કરવાથી જો જીવ ક્રમેની મહાનિર્ઝરા કરીને ક્રમેના તથા
 ભવનો અત્ કરવારૂપ મહાન પદવસાધવાગા-જો ભવમા સિદ્ધિગામી બની છે
 આચાર્ય-ગુરુદેવની સમક્ષ સૂત્રનું અથવા અર્થનું શ્રવણ કરવું તેનું નામ

વાચનાકારકઃ પ્રાયઃ પ્રચ્છનાં કરોતીતિ ત્રિંશતિતમમ્ પ્રચ્છનાફલમાહ—
મૂલમ્—પઢિપુચ્છણયાણં ણં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ । પઢિ-
પુચ્છણયા સુત્તત્થતદુભયાઈં વિસોહેઈ । કંઠામોહણિજ્ઞં કમ્મં
વોચ્છિદ્દઈ ॥ ૨૦ ॥

છાયા—પ્રતિપ્રચ્છનયા ચલુ ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । પ્રતિપ્રચ્છનયા
સૂત્રાર્થતદુભયાનિ વિશોધયતિ । કાઢ્ઠામોહનીયં કર્મ વ્યુચ્છિનત્તિ ॥૨૦॥

ટીકા—‘પઢિપુચ્છણયાણં’ इत्यादि

હે ભદન્ત ! પ્રતિપ્રચ્છનેન=ગુરુસમીપે પૂર્વાધીતસૂત્રાદેઃ પુનઃ પ્રચ્છનં તેન જીવઃ
કિં જનયતિ ? ભગવાનાહ—પ્રતિપ્રચ્છનેન જીવઃ સૂત્રાર્થતદુભયાનિ વિશોધયતિ—

કા નામ વાચના હૈ। इस वाचनासे यह जीव अपने आत्माके प्रदेशोंके कर्म
प्रदेशोंको हटाना जाता है । तथा श्रुतकी परम्पराका अव्यवच्छेदक बनता
है । तथा उसकी आशातनाका परित्यागी होता है । इस प्रकार श्रुत
परम्पराको चालू रखनेवाला होनेसे तथा उसकी आशातनाका परिहारक
होनेसे ऐसा जीव तीर्थधर्माका अवलंबन करनेवाला बन जाता है अर्थात्
स्वयं वाचनाचार्य हो जा । है । इससे कर्मोंकी निर्जरा होते २ वह तद्भव
(इसी भवमें) सिद्धिगामी बन जाता है ॥ १९ ॥

જો વાચના કરતા હૈ વહ પ્રચ્છના ભી કરતા હૈ इस लिये वीसवे
बोलमें प्रच्छनाका फल कहते हैं ‘पडिपुच्छणयाणं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(मंते पडिपुच्छणयाणं णं जीवे किं जणयई—भदन्त !
प्रतिप्रच्छनेन जीवः किं जनयति) हे भगवन् प्रतिप्रच्छनासे जीव किस

વાચના છે આ વાચનાથી એ જીવ પોતાના આત્માના પ્રદેશના કર્મપ્રદેશોને
હટ કરતો બન્ય છે તથા શ્રુતની પરંપરાનો અવ્યવચ્છેદક બની બન્ય છે તથા
એની આશાતના પરિત્યાગી બની બન્ય છે આ પ્રમાણે શ્રુત પરંપરાને ચાલુ
રાખવાવાળા હોવાથી અને એની આશાતનાના પરિહારક હોવાથી એવા જીવ
તીર્થધર્મનું અવલંબન કરવાવાળા બની બન્ય છે અર્થાત્ સ્વયં વાચનાચાર્ય બની બન્ય
છે. આનાથી કર્મોની નિર્જરા થતા થતાં એ તદ્ભવ સિદ્ધિગામી બની બન્ય છે. ॥૧૯॥

જે વાચના કરે છે, તે પ્રચ્છન્ના પશુ કરે છે, આ માટે વીસમા બોલમાં
પ્રચ્છન્નાનું ફળ કહેવામા આવે છે—“ પઢિપુચ્છણયાણં ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મન્તે પઢિપુચ્છણયાણં ણ જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત પ્રતિપ્રચ્છનેન
જીવ કિં જનયતિ હે ભગવાન । પ્રતિપ્રચ્છનાથી જીવ કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ?

संशयाद्यपनयनेन विशुद्धानि करोति । तत्र काक्षांमोहनीयम्=इदमित्यस्मिन् प
ममाप्येतुष्टपितम्' इत्यादि रूपा काक्षा सैव मोहनीय कर्म-अनामिन्द्रिकविषय-
स्वरूप व्युच्छिन्नसि=विशेषेणापनयति ॥२०॥

इत्य विशोधितस्यापि सूत्रस्य विस्मरणं नाभूदतः परिवर्तना कर्तव्येति
एकविंशतितमां तामाह—

मूळम्—परियदृणायाम् णं भते ! जीव किं जणेइ ? परियदृ
णायाम् णं वजणाइ जणेइ, वजणलङ्घि च उप्पायइ ॥२१॥

छाया—परिवर्तनतया सद्ध मदन्त ! आधः किं जनयति ? परामर्तनतया
स्वद्ध व्यञ्जनानि जनयति, व्यञ्जनलङ्घि च उत्पादयति ॥२१॥

शुणको प्राप्त करता है ? (पडिपुच्छणया सुसत्थ तदुभयाहं विसोहेइ-
प्रतिप्रच्छनेन सूत्रार्थतदुभयानि विशोधयति) प्रतिप्रच्छनासे जीव सूत्र, भव
एवं सूत्रार्थ इन सबको तत्प्रतिपयक संशयादिकके अपनयनसे दूर करने से
विशुद्ध करता है । इससे वह (कांक्षा मोहनिज्जं कम्म बोच्छिदइ-कांक्षा
मोहनीय कर्म व्युच्छिन्नसि) कांक्षारूप मोहनीय कर्मको नष्ट करता है ।

भावार्थ—शुद्धके समीप पूर्व अधीत सूत्र आदिका पुनः पढ़ना इसका
नाम प्रतिप्रच्छना है । इस प्रतिप्रच्छनासे जीवको यह लाभ होता है कि
वह सूत्र अर्थ एवं तदुभय विषयक संदेहको दूर कर इन सब में
निःसंदेहरूप बन जाता है । इस निःसंदेहरूप परिणतिसे उसका " यह
इस प्रकार है तथा इस प्रकार मुझे पढ़ना उचित है " इस तरहका
कांक्षांमोहनीय-अनामिन्द्रिक मित्यात्ययरूप कर्म नष्ट हो जाता है ॥२०॥

उत्तरभां ३६ उ ३- पडिपुच्छणया सुसत्थ तदुभयाइ विसोहेइ-प्रतिप्रच्छनेन सूत्रार्थ
तदुभयानि विशोधयति प्रतिप्रच्छनाया एव सूत्र, अथ अने सूत्राथ आ सबशाने
तत्प्रतिपयक संशयादिकना अपनयनधी विशुद्ध करे उ आनाधी ते कांक्षा मोहनिज्ज
कम्म बोच्छिदइ-कांक्षा मोहनीय कर्म व्युच्छिन्नसि कांक्षारूप मोहनीयकर्मने नष्ट करे उ
भावार्थ—शुद्धी समीप पूर्व अधीत सूत्र आदिनु इसीधी पढ़नु तेनु
माम प्रतिप्रच्छना उ आ प्रतिप्रच्छनाधी एवने को लाभ आय उ ३, ते सूत्र,
अर्थ अने को विषयना अने उद्भवता सदेहने इर करी आ सबशामां
निःसंदेहइ जनी आय उ आ निःसंदेहइ परिणतिधी तेना 'आ प्रभावे
उ, अने तेने आ प्रकार पढ़नु भारे उचित उ " आ प्रकारनां कांक्षा मोहनीय
अनामिन्द्रिक मित्यात्ययरूप कर्म नष्ट यर्थ आय उ ॥ २० ॥

ટીકા—‘પરિચટ્ટણાએ’ ઇત્યાદિ

હે ભદન્ત ! પરિવર્તનયા—અધીતસ્ય સૂત્રાદેઃ પુનપુનરાવૃત્તિ કરણં ગુણનં પરિવર્તના તયા, જીવઃ કિં જનયતિ ? । મગવાનાહ—પરિવર્તનયા ચ્વલુ જીવઃ વ્યજ્જનાનિ=વ્યજ્યતે એમિરર્થ ઇતિ વ્યજ્જનાનિ—અક્ષરાણિ તાનિ જનયતિ=ઉત્પાદયતિ । તાનિ વિસ્મૃતાન્યપિ પરિવર્તનયા પુનરુપસ્થિતાનિ ભવન્તીત્યુત્પદ્યન્ત ઇતિ વ્યપદેશાજ્જીવો જનયતીતિ કથનમ્ । તતશ્ચ તથાવિધકર્મક્ષયોપશમાદ વ્યજ્જનલબ્ધિ, એકેન સૂત્રાક્ષરેણ સ્મૃતેન તદનુકૂલાન્યક્ષરશતાનિ સ્મરતિ યયા લબ્ધ્યા સા વ્યજ્જનલબ્ધિસ્તામુત્પાદયતિ । ચ શબ્દાદ્ પદસ્ય વ્યઙ્ગજનસમુદાયાત્મકત્વાત્ તલ્લબ્ધિ ચ જનયતિ । ઇહ ચ શબ્દબોધિતાઃ પદલબ્ધિઃ પદાનુસારિલબ્ધિર્વિજ્ઞેયા—પદેન સૂત્રાવયવેનૈકેન સ્મૃતેન તદનુકૂલાનિ પદશતાન્યનુસરતિ અનુસ્મરતિ, યયા લબ્ધ્યા સા પદાનુસારિલબ્ધિઃ, સ્તાં ચ પ્રાપ્નોતીત્યર્થઃ ॥ ૨૧ ॥

હસ પ્રકાર વિશોધિત મી ‘સૂત્રકા વિસ્મરણ ન હો જાવે’ હસલિયે પરિવર્તના કરના ચાહિયે—હસલિયે એકવીસવે વોલમે પરિવર્તનાકા ફલ કહતે હૈ—‘પરિચટ્ટણયાએ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે પરિચટ્ટણયાએ જીવે કિં જણેહ—ભદન્ત ! પરિવર્તનયા જીવઃ કિં જનયતિ) પરિવર્તના સે જીવકો કયા લાભ હોતા હૈ ? (પરિચટ્ટણયાએ ણં વંજણાં જણેહ—પરિવર્તનયા ચ્વલુ વ્યજ્જનાનિ જનયતિ) પરિવર્તના સે જીવ વિસ્મૃત અક્ષરોંકા ઠીક ૨ કર લેતા હૈ—અનેકો શુદ્ધ કર લેતા હૈ । (વજ્જણલલ્લિં ચ ઉપ્પાએ—વ્યજ્જનલલ્લિં ચ ઉત્પાદયતિ) હસ તરહ જીવ એક સૂત્રાક્ષરકે સ્મરણ હોતે હી તદનુકૂલ અન્ય સૈકડોં અક્ષરોંકી સ્મૃતિ કર લેતા હૈ । એસી લલ્લિં અસકો પ્રાપ્ત હો જાતી હૈ । સૂત્રસ્થ “ચ” શબ્દસે ‘પદલલ્લિં તથા પદાનુસારિલલ્લિં મી અસકો પ્રાપ્ત હો જાતી હૈ’ યહ બાત કહો ગઈ હૈ ।

આ પ્રમાણે વિશોધિત પણુ સૂત્રનુ વિસ્મરણુ ન થઈબય એ માટે પરિવર્તના કરવી બેઈએ. આ માટે એકવીસમા બોલમા પરિવર્તનાનુ ક્ષણ કહેવામા આવે છે—

“પરિચટ્ટણયાએ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે પરિચટ્ટણયાએ ણં જીવે કિં જણેહ—ભદન્ત પરિવર્તનયા જીવ કિં જનયતિ હે ભગવાન ! પરિવર્તનાથી જીવને શું લાભ થાય છે ? ઉત્તરમા કહે છે કે, પરિચટ્ટણયાએ ણ વંજણાં જણેહ—પરિવર્તનયા વ્યજ્જનાનિ જનયતિ પરિવર્તનથી જીવ વિસ્મૃત અક્ષરોંને બરોબર કરી લે છે એને શુદ્ધ કરી લે છે, વજ્જણલલ્લિં ચ ઉપ્પાએ—વ્યજ્જનલલ્લિં ચ ઉત્પાદયતિ આ પ્રમાણે જીવ એક સૂત્રાક્ષરના સ્મરણના કારણે તદનુકૂળ બીજા સે કડો અક્ષરોંની સ્મૃતિ કરી લે છે આવી લલ્લિં તેને પ્રાપ્ત થઈબય છે. સૂત્રસ્થ “ચ” શબ્દથી પદ લલ્લિં તથા પદાનુસારિ લલ્લિં પણુ તેને પ્રાપ્ત થઈબય છે. આ વાત બતાવવામા આવેલ છે,

સંકેયાઘપનયનેન વિશુદ્ધાનિ કરોતિ । તત્તથ કાક્ષામોહનીયમ્=ઇદમિત્યમિત્ય વ
મમાપ્યેતુમુષિતમ્ ' શ્યાદિ રૂપા કાક્ષા સૈષ મોહનીય કર્મ-અનામિપ્રાદિકમિધ્વા-
ત્વરૂપં વ્યુચ્છિનચિ=વિશેષેનાપનયતિ ॥૨૦॥

इत्य विशोषितस्यापि सूत्रस्य विस्मरणं नाभूदत परिवर्तना कर्तव्येति
एकविंशतितमो सामाह—

મૂલ્મ—પરિયટ્ટણયાય ણં મતે ! જીઘ કિં જણેહ ? પરિયટ્ટ
ણયાય ણં વજણાહ જણેહ, વજણલલ્હિં ચ ઉપ્પાપહ ॥૨૧॥

छाया—परिवर्तनतया स्वच्छ भवन्त ! आद्यः किं जनयति ? । परावर्तनतया
स्वच्छ व्यञ्जनानि जनयति, व्यञ्जनलक्ष्मि च उत्पादयति ॥२१॥

શુભિકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? (પઠિપુચ્છણયા સુસ્તથ તદુમયાઙ્ઁ વિસોદેહ-
પ્રતિપ્રચ્છનેન સૂત્રાર્યતદુમયાનિ વિશોષયતિ) પ્રતિપ્રચ્છનાસે જીઘ સૂત્ર, અથ
એવં સૂત્રાર્યે ઇન સયકો તત્તદ્વિષયક સસાપાદિકકે અપનયનસે દૂર કરાને સે
વિશુદ્ધ કરતા હૈ । ઇસસે વહ (કંસા મોહણિજ્ઞં કર્મં ચોચ્છિદહ-કાંશા
મોહનીયં કર્મં વ્યુચ્છિનન્તિ) કાંક્ષારૂપ મોહનીય કર્મકો નટ કરતા હૈ ।

भाषार्थ—शुभिके समीप पूर्वं अधीत सूत्र आदिका पुनः पृच्छना इत्या
नाम प्रतिप्रच्छना है । इमं प्रतिप्रच्छनासे जीघको यह लाभ होता है कि
वह सूत्र अर्थ एव तदुभय विषयक संदेहको दूर कर इन सब में
निःसंदेहरूप बन जाता है । इस निःसंदेहरूप परिणतिसे उसका “ यह
इस प्रकार है तथा इस प्रकार मुझे पढ़ना उचित है ” इस तरहका
कांक्षामोहनीय-अनभिप्रादिक मिथ्यास्वरूप कर्म नष्ट हो जाता है ॥२०॥

ઉત્તરમાં કહે છે કે, પઠિપુચ્છણયા સુસ્તથ તદુમયાઙ્ઁ વિસોદેહ-પ્રતિપ્રચ્છનેન સૂત્રાર્ય
તદુમયાનિ વિશોષયતિ પ્રતિપ્રચ્છનાથી એવ સૂત્ર, અથ એને સૂત્રાર્ય આ સમજાને
તત્તદ્વિષયક સસાપાદિકના અપનયનથી વિશુદ્ધ કરે છે આનાથી તે કંસા મોહણિજ્ઞ
કર્મં ચોચ્છિદહ-કાંશા મોહનીય કર્મં વ્યુચ્છિનન્તિ કાંક્ષારૂપ મોહનીયકર્મને નટ કરે છે

भाषार्थ—शुभिकी समीप पूर्वं अधीत सूत्र आदिनु द्वितीयं पृष्ठतु तेनु
नाम प्रतिप्रच्छना છે આ પ્રતિપ્રચ્છનાથી એવને એ લાભ થાય છે કે, તે સૂત્ર
અથ એને એ વિષયના અથે ઉદ્ભવતા સંદેહને દૂર કરી આ સમજામાં
નિઃસંદેહરૂપ બની અથ છે આ નિઃસંદેહરૂપ પરિણતિથી તેના “ આ પ્રમાણે
છે, એને તેને આ પ્રકારે પઢવું મારે ઉચિત છે ” આ પ્રકારનાં કાંક્ષા મોહનીય
અનભિપ્રાદિક મિથ્યાસ્વરૂપ ક્રમ નશ્ત થઈ અથ છે ॥ ૨૦ ॥

કાલદ્વિદ્યાઓ પકરેઈ, તિવ્વાણુભાવાઓ મંદાણુભાવાઓ પકરેઈ ।
 બહુપણસગ્ગાઓ અપ્પપણસગ્ગાઓ પકરેઈ । આડયં ચ ણં કમ્મં
 સિયા નો બંધઈ । આસાયાવેયણિજ્ઞં ચ ણં કમ્મં નો મુજ્જો
 મુજ્જો ઉવચિણાઈ । અણાઈયં ચ ણં અણવદગ્ગં દીહસદ્ધં
 ચાડરંતં સંસારકતારં ચિપ્પામેવ વીડિવયઈ ॥ સૂ૦ ૨૨ ॥

છાયા—અનુપ્રેક્ષયા સ્વલુ ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । અનુપ્રેક્ષયા આયુ-
 વર્જનાઃ સપ્તકર્મપ્રકૃતયઃ ગાઢવન્ધનવદ્ધાઃ શિથિલવન્ધનવદ્ધાઃ પ્રકરોતિ । દીર્ઘકાલ-
 સ્થિતિતાશ્ચ હ્રસ્વકાલસ્થિતિકાઃ પ્રકરોતિ । તીવ્રાણુભાવા મન્દાણુભાવાઃ પ્રકરોતિ ।
 બહુપદેશાગ્રાઃ અલ્પપદેશાગ્રાઃ પ્રકરોતિ । આયુષ્ક ચ સ્વલુ કર્મ સ્યાત્ વધનાતિ,
 સ્યાન્ન વધનાતિ । અસાતવેદનીય ચ સ્વલુ કર્મ નો ભૂયો ભૂય ઉપચિનોતિ । અના-
 દિકં ચ સ્વલુ અનવદગ્ગં દીર્ઘાદ્વં ચતુરન્તં સંસારકાન્તારં ક્ષિપમેવ વ્યતિવ્રજતિ ॥ સૂ૦ ૨૨ ॥

ટીકા—‘ અણુપ્પેહાણ ’ इत्यादि

હે ભદન્ત !—હે પૂજ્ય ! અનુપ્રેક્ષ ણ=અનુપ્રેક્ષા-ભાવના-ચિન્તના, હે પ્રસ્તા-
 વાત્ સૂત્રાર્થચિન્તનારૂપા, સ્વાધ્યાયવિશેષઃ તથા જીવઃ કિં જનયતિ ? । મગવાનાહ-
 હે શિષ્ય ! અનુપ્રેક્ષાયાઃ પ્રકૃષ્ટશુભભાવોત્પાદકત્વાત્ તથા જીવઃ, આયુષ્કવર્જાઃ

‘ સૂત્રકી તરહ અર્થકા મી વિસ્મરણ ન હોવે ’ હસલિવે અનુપ્રેક્ષા
 કરના ચાહિયે સો વાહસવે બોલમેં અનુપ્રેક્ષાકા ફલ કહતે હૈ—
 ‘ અણુપ્પેહાણ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મંતે અણુપ્પેહાણ ણં જીવે કિં જણેઈ--ભદન્ત ! અનુ-
 પ્રેક્ષયા સ્વલુ જીવઃ કિં જનયતિ) હે મગવન્ ! અનુપ્રેક્ષાસે જીવ કિસ
 પરિસ્થિતિકો ઉત્પન્ન કરતા હૈ : (અણુપ્પેહાણ ણં આડય વજ્ઞાઓ સત્ત
 કમ્મ પગહિઓ ઘણિય બંધણ વદ્ધાઓ સિથિલ બંધણવદ્ધાઓ પકરેઈ-
 અનુપ્રેક્ષયા સ્વલુ આયુવર્જાઃ—સપ્ત કર્મપ્રકૃતયઃ ગાઢવન્ધનવદ્ધાઃ શિથિલ

સૂત્રની માફક અર્થેનુ પછુ વિસ્મરણ ન થાય, આના માટે અનુપ્રેક્ષા કરવી
 જોઈએ, જેથી ખાવીસમા ખોલમાં અનુપ્રેક્ષાનુ ક્ષણકહે છે—“ અણુપ્પેહાણ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—મન્તે અણુપ્પેહાણ ણં જીવે કિં જણેઈ--ભદન્ત અનુપ્રેક્ષયા સ્વલુ
 જીવ કિં જનયતિ હે ભગવાન ! અનુપ્રેક્ષાથી જીવ કઈ પરિસ્થિતિને ઉત્પન્ન
 કરે છે ? અણુપ્પેહાણ ણં આડય વજ્ઞાઓ સત્તકમ્મપગહિઓ ઘણિય વધણ વદ્ધાઓ
 સિથિલવધણ વદ્ધાઓ પકરેઈ—અનુપ્રેક્ષયા સ્વલુ આયુવર્જાઃ—સપ્તકર્મપ્રકૃતયઃ ગાઢવન્ધન
 વદ્ધાઃ શિથિલવધનવદ્ધાઃ ૨ ઉત્તર આનો આ પ્રમાણે સૂત્રકાર આપે છે

સૂત્રવદર્થસ્વાપિ વિસ્મરણ મા બુદ્ધિસ્થતદર્થમનુષેષા કર્તવ્યા, અતઃ દ્વાર્ષિઃ
વિવર્તમાં સમાદ—

મૂલમ્—અણુપ્પેહાણ ણ ભતે । જીવ કિં જણેહ ? । અણુ
પ્પેહાણ ણ આઝયવજ્ઞાઓ સત્ત કમ્મપ્પગઢીઓ ઘણિયધધણવ
દ્ધાઓ સિદ્ધિલધધણવદ્ધાઓ પકરેહ । દીહકાલટ્ટિહ્યાઓ હસ્ત

ભાષાર્થ—અર્ધીત સૂત્ર આદિકી ચાર ચાર આવૃત્તિ કરના-ગુનના
હસકા નામ પરિવર્તના છે હસ પરિવર્તના સે જીવકો વહ લાભ હોત છે કે વહ
સૂત્રાદિકોંમેં વિસ્મૃત્ત દુપ અક્ષરોંકો ડીકર કર લેતા છે । પઠિત સૂત્રાદિક મી
યદિ ધાર ૨ ન ફેરે જાવે તો ડનમેં સે કિત્તનેક અક્ષર વિસ્મૃત્ત હો જાતે છે ।
વહ સ્થાનુમવ ગમ્યલાત છે । પરન્તુ જો જીવ હનકો અથવા અપને પઠિત
ધિપયકો ફેરતા રહતા છે વહ ડસકો ડપસ્થિત થના રહતા છે । ડસકા
એક મી અક્ષર અથવા પદ જય યાદ આ જાતા છે તો વહ પૂરા કા પૂરા
યાદ હો જાતા છે । સૂત્રકે એક અક્ષરકી સ્મૃતિસે તદનુકૂલ અન્ય સૈકઢોં
અક્ષરોંકી સ્મૃતિ હો જાના હસકા નામ વ્યજ્ઞનલઙ્ગિ છે । તથા વ્યજ્ઞન
સમુદાયકા નામ પદ છે । પરિવર્તનાસે પદલઙ્ગિ મી પ્રાપ્ત હો જાતી છે ।
હસી તરહ પદકે સ્મરણ હોનેસે તદનુકૂલ અન્ય સૈકઢોં પદ મી પાદ હો
જાતે છે । હસકા નામ પદાનુસારિલઙ્ગિ છે । યે સય લઙ્ગિયાં જીવકો
પરિવર્તના સે પ્રાપ્ત હોતી છે ॥ ૨૧ ॥

ભાવાર્થ—અર્ધીત સૂત્ર આદિકી વારવાર આવૃત્તિ કરવી, અણુ તેડ
નામ પરિવર્તના છે આ પરિવર્તનાથી હવને જો લાભ થાય છે કે, તે સૂત્ર
ટિકેમાં વિસ્મૃત થયેલા અક્ષરોને ડીક ડીક કરી લે છે પઠિત સૂત્રાદિક પશુ
જો વારવાર ફેરવવામાં ન આવે તો જોમાંથી કેટલાક અક્ષર વિસ્મૃત થઈ
જાય છે આ સ્થાનુભવની વાત છે પરન્તુ જો હવ જાને તેમજ પોતે ઠક્ષ્ણ
કરેલા વિધયને ફેરવતો રહે છે વારવાર તેને ઘોળતો અથવા તો થાક કરતો
રહે છે તેનો જોક પશુ અક્ષર અથવા પદ અથવા તેને થાક આવી જાય છે
ત્યારે તે તેને સપૂણ થાક આવી જાય છે સૂત્રના જોક અક્ષરની સ્મૃતિથી
તદનુકૂળ બીજા સેકઢો અક્ષરોની સ્મૃતિ થવી તેડ નામ વ્યજ્ઞનલઙ્ગિ છે.
તથા વ્યજ્ઞન સમુદાયનું નામ પદ છે પરિવર્તનાથી પદલઙ્ગિ પશુ પ્રાપ્ત થઈ
જાય છે આ પ્રમાણે પદનું સ્મરણ થવાથી તદનુકૂળ બીજા સેકઢો પદ પશુ
સ્મૃતિમાં આવી જાય છે આનું નામ પદાનુસારિ લઙ્ગિ છે આ અર્ધી લઙ્ગિનો
હવને પરિવર્તનાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે ॥ ૨૧ ॥

કાલદ્વિદ્યાઓ પકરેઈ, તિવ્વાણુભાવાઓ મંદાણુભાવાઓ પકરેઈ ।
વહુપણસગ્ગાઓ અપ્પપણસગ્ગાઓ પકરેઈ । આડયં ચ ણં કમ્મં
સિયા નો વંધઈ । આસાયાવેયણિજ્ઞં ચ ણં કમ્મં નો ભુજ્જો
ભુજ્જો ઉવચિણાઈ । અણાઈયં ચ ણં અણવદગ્ગં દીહસહ્ધં
ચાડરંતં સંસારકતારં ચિપ્પામેવ વીઠ્ઠવયઈ ॥ સૂ૦ ૨૨ ॥

છાયા—અનુપ્રેક્ષયા खलु भदन्त ! जीवः किं जनयति ? । अनुप्रेक्षया आयु-
वर्जाः सप्तकर्मप्रकृतयः गाढबन्धनवद्धाः शिथिलबन्धनवद्धाः प्रकरोति । दीर्घकाल-
स्थिति ताव ह्रस्वकालस्थितिकाः प्रकरोति । तीव्रानुभावा मन्दानुभावः प्रकरोति ।
बहुपदेशाग्राः अल्पप्रदेशाग्राः प्रकरोति । आयुष्क च खलु कर्म स्यात् वध्नाति,
स्यान्न वध्नाति । असातवेदनीय च खलु कर्म नो भूयो भूय उपचिनोति । अना-
दिकं च खलु अनवदग्रं दोषाद्व चतुरन्तं संसारकान्तारं क्षिप्रमेव व्यतिव्रजति ॥ सू० २२ ॥

ટીકા—‘ અણુપ્પેહાણ ’ इत्यादि

हे भदन्त !—हे पूज्य ! अनुप्रेक्ष ग=अनुप्रेक्षा-भावना-चिन्तना, इह प्रस्ता-
वात् सूत्रार्थचिन्तनारूपा, स्वाध्यायविशेषः तथा जीवः किं जनयति ? । भगवानाह—
हे शिष्य ! अनुप्रेक्षायाः प्रकृष्टशुभभावोत्पादकत्वात् तथा जीवः, आयुष्कवर्जाः

‘ सूत्रकी तरह अर्थका भी विस्मरण न होवे ’ इसलिये अनुप्रेक्षा
करना चाहिये सो बाहसवे बोलमें अनुप्रेक्षाका फल कहते हैं—
‘ अणुप्पेहाए ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भन्ते अणुप्पेहाए णं जीवे किं जणेह--भदन्त ! अनु-
प्रेक्षया खलु जीवः किं जनयति) हे भगवन् ! अनुप्रेक्षासे जीव किस
परिस्थितिको उत्पन्न करता है ? (अणुप्पेहाए णं आडय वज्झाओ सत्त
कम्म पगडिओ घणिय वंधण वद्धाओ सिथिल बंधणवद्धाओ पकरेइ—
अनुप्रेक्षया खलु आयुवर्जाः—सप्त कर्मप्रकृतयः गाढबन्धनवद्धाः शिथिल

સૂત્રની માફક અર્થનું પણ વિસ્મરણ ન થાય, આના માટે અનુપ્રેક્ષા કરવી
જોઈએ, જેથી ખાલીસમા બોલમા અનુપ્રેક્ષાનું ફળ કહે છે—“અણુપ્પેહાણ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ભન્તે અણુપ્પેહાણ ણં જીવે કિં જણેઈ-ભદન્ત અનુપ્રેક્ષયા खलु
जीवः किं जनयति એ ભગવાન ! અનુપ્રેક્ષાથી જીવ કઈ પરિસ્થિતિને ઉત્પન્ન
કરે છે ? અણુપ્પેહાણ ણં આડય વજ્ઞાઓ સત્તકમ્મપગડિઓ ઘણિય વધણ વદ્ધાઓ
સિથિલવધણ વદ્ધાઓ પકરેઈ-અનુપ્રેક્ષયા खलु आयुवर्जाः सप्तकर्मप्रकृतयः गाढबन्धन
वद्धाः शिथिलबन्धनवद्धाः प्रकरोति ઉત્તર આનેા આ પ્રમાણે સૂત્રકાર આપે છે

સત્ત્વકર્મપ્રકૃતિઃ—જ્ઞાનાચરણ—દર્શનાચરણ વેદનીય મોક્ષનીય—જ્ઞાનગોચ્રાન્તરાયસ્વપ્ના
કર્મણાં યાઃ પ્રકૃતયસ્તા, શિથિલપંચનપદ્માઃ—અપવર્તનાદિકરણયોગ્યાઃ પ્રકરાતિ
કષયભૂતાસ્તા સત્ત્વકર્મપ્રકૃતિઃ ! ગાઢવન્ધનપદ્મા—ગાઢ—દૃઢ વન્ધનં આત્મપ્રદૈઃ સદ
શ્લેષણ, વેન પદ્મા, નિરુચિતાઃ અતિનિવિઢપંચનપદ્માઃ इत्यर्थ । अयं भाव -
अनुपेक्षा हि स्वाध्यायविशेषः, स तु मनसस्तत्रैव नियोननाद् भवति । स चाजु
पेक्षारूप स्वाध्याय आभ्यन्तरं तप, तपस्तु निरुचितमपि कर्म द्विषिभीकृतं
क्षपयित च समर्थं भवत्येवेति ।

કિં ચ—હે શિષ્ય ! દીર્ઘકાલસ્થિતિકાસ્તાઃ અનુપ્રેક્ષયા ઇન્ધ્રકાલસ્થિતિકાઃ
વન્ધનપદ્મા પ્રકરાતિ) ઇન્ધ્રકાલ ઉત્તર સૂત્રકાર ઇસ પ્રકાર કહે છે કે જોશ
અનુપ્રેક્ષાકે વલસે આયુર્કર્મકો છોડકર શેષ સાત કર્મોની પ્રકૃતિયોનો
જો આત્મપ્રદેશોને સાથ અતિનિયિઢ રૂપસે વંધી છુદેં હોતી હેં ઉનકો
અપવર્તનાદિકરણ યોગ્ય—સુગમતાસે હટાને યોગ્ય કર લેતા હેં । અનુ
પ્રેક્ષા શબ્દકા અર્થ ચિન્તન હેં । ઇસમેં સુમાર્થકા ચિન્તન હોતા હેં । યહ
અનુપ્રેક્ષા પ્રકૃત્ય શુભ ભાવોની ઉત્પાદક હોતી હેં । ઇસ લિયે ઇસકો
સ્વાધ્યાય વિશેષમેં પરિણત કિયા ગયા હેં । યહ સ્વાધ્યાય વિશેષ અપ
તક મનની ઇકાગ્રતા નહીં હોતી તથાતક સાધ્ય નહીં હોતા હેં । ઇસીલિયે
ઇસકો આભ્યન્તર તપમેં ગિનાયા હેં । તપમેં યહ શક્તિ હેં કિં વહ અતિ
નિયિઢ વંધનપદ્મા બી કર્મોનો શિથિલ વંધનપદ્મા બના લેતા હેં જોર
કર્મોનો ક્ષય કરનમેં સમર્થ હોતા હેં ।

તથા અનુપ્રેક્ષામેં યહ શક્તિ રહી છુદેં હેં કિં વહ સાતકર્મ પ્રકૃતિયોનો
કિં (વીહ કાલદિશ્યાઓ—વીર્ઘકાલસ્થિતિકાઃ) જિનમેં સ્થિતિ વીર્ઘકાલની

કે, એવ અનુપ્રેક્ષાના બળથી આજુ કર્મને છોડીને શેષ સાત કર્મની પ્રકૃતિઓને
જે આત્મપ્રદેશોની સાથે બધાજ ઘાટા સબંધથી બધાયેક હોય છે તેને
અપવર્તનાદિ કારણ મેઝ્ય સુગમતાથી હટાવવા મેઝ્ય કરી દે છે અનુપ્રેક્ષા
શબ્દનો અર્થ ચિન્તન એમાં સુમાર્થનું ચિન્તન થાય છે એ અનુપ્રેક્ષા પ્રકૃત
શુભ ભાવોની ઉત્પાદક થાય છે આથી એ કારણે એને સ્વાધ્યાય વિશેષમાં
પરિણત કરવામાં આવેલ છે આ સ્વાધ્યાય વિશેષ બધાં મુખો મનની એકાગ્રતા
નથી થતી ત્યાં મુખો સાધ્ય બનવા નથી આ કારણે તેને અભ્યન્તર તપમાં
બધાયેલ છે તપમાં એ શક્તિ છે કે તે વારે બધાથી એનાં મનેલાં બધન
બદ એવા કર્મોના બંધોને પણ શિથિલ બનાવી દે છે એવા કર્મોના ક્ષય
કરવાનું એનામાં સામર્થ્ય છે

તથા—અનુપ્રેક્ષામાં એ શક્તિ રહેલી છે કે, તે સાત કર્મ પ્રકૃતિઓને
કે, વીર્ઘકાલદિશ્યાઓ—વીર્ઘકાલસ્થિતિકા એવામાં વીર્ઘકાલની સ્થિતિ પડી શકે

પ્રકરોતિ-વહુકાલભોગ્યાનિ કર્મણિ સ્વલ્પકાલભોગ્યાનિ કરોતીત્યર્થઃ, શુભાધ્ય-
વસાયયોગાત્ સ્થિતિક્ષણકાનામપહારાદિતિ ભાવઃ—

કિં ચ—તીવ્રાનુભાવાઃ=તીવ્રઃ-ઉત્કટઃ, અનુભાવઃ, રસઃ, યાસાં તાશ્ચતુઃ
સ્થાનિકરસત્વેન તીવ્રાનુભાવાઃ, દૈદ્યશીરતા-એવ કર્મપ્રકૃતીઃ, મન્દાનુભાવાઃ=મન્દઃ-
નિર્વલઃ, અનુભાવો યાસાં તા મન્દાનુભાવાઃ, મન્દ-મન્દતર-મન્દતમરૂપત્રિસ્થાનિ-
કરસત્વાદ્યાપાદનેન તાદૃશીઃ । પ્રકરોતિ । ઇદં ચાશુભપ્રકૃતય એવ ગૃહ્યન્તે ।

કિં ચ—વહુપ્રદેશાગ્રાસ્તાઃ કર્મપ્રકૃતિઃ, અલ્પપ્રદેશાગ્રાઃ પ્રકરોતિ । ઇદમુક્તં
ભવતિ-અનુપ્રેક્ષયા અશુભશ્ચતુર્વિધોઽપિ વધઃ-પ્રકૃતિવન્ધઃ, સ્થિતિવન્ધઃ, અનુભાગ-
વન્ધઃ, પ્રદેશવન્ધઃ શુભત્વેન પરિણમતિ । અત્ર ચ ‘આયુર્વર્જા’ ઇત્યુક્તમ્, તદનેન

પડ ચુકી હૈ જો વહુત કાલ ભોગ્ય વન ચુકી હૈં ઉન્હેં (હસકાલદ્વિદ્યાઓ
પકરેઈ-હસ્વકાલસ્થિતિકાઃ પ્રકરોતિ) અલ્પકાલમેં ભોગને યોગ્ય વના દેતી
હૈ । અર્થાત્ ઉનકો સ્વલ્પકાલકી સ્થિતિવાલી વના દેતી હૈ । ક્યોં કિ
શુભાધ્યવસાયકે યોગસે ઉનકે સ્થિતિક્ષણકોં કા અપહાર હો જાતા હૈ ।

તથા યહ અનુપ્રેક્ષા (તિવ્વાણુભાવાઓ મંદાણુભાવાઓ પકરેઈ-તીવ્રા-
નુભાવા મન્દાનુભાવાઃ પ્રકરોતિ) ઉન સાત કર્મોં કી પ્રકૃતિયોંકો એસા
બના દેતી હૈ કિ જિનકા અનુભાવ મન્દ હો જાતા હૈ ચાહે વે ઉત્કટ અનુ
ભાવવાલી ક્યોં ન બંધી હોં । ઇનમેં રસ મન્દ મન્દતર તથા મન્દતમ
રૂપસે રહ જાતા હૈ । એસી રસવાલી અશુભ પ્રકૃતિયાં હી જાનની ચાહિયે ।
શુભ પ્રકૃતિયાં નહીં ।

તથા (વહુપણસગાઓ અપ્પપણસગાઓ પકરેઈ-વહુપ્રદેશાગ્રાઃ અલ્પ
પ્રદેશાગ્રાઃ પ્રકરોતિ) યહ અનુપ્રેક્ષા અશુભરૂપ ભી પ્રકૃતિવંધ, પ્રદેશવંધ, સ્થિ-

છે-જે ઘણા કાળભોગ્ય બની ચૂકેલ છે તેને હસકાલદ્વિદ્યાઓ પકરેઈ-હસ્વ-
કાલસ્થિતિકા પ્રકરોતિ અદ્ય કાળમા જ ભોગવવા યોગ્ય બનાવી દે છે અર્થાત્
તેને સ્વલ્પની સ્થિતિવાળી બનાવી દે છે કેમ કે, શુભ અધ્યવસાયના યોગથી
એના સ્થિતિક્ષણોના અપહાર થઈ જાય છે

તથા એ અનુપ્રેક્ષા તિવ્વાણુભાવાઓ મંદાણુભાવાઓ પકરેઈ-તિવ્રાનુભાવા
મન્દાનુભાવા પ્રકરોતિ આ સાત કર્મોની પ્રકૃતિયોને એવી બનાવી દે છે કે, જેને
અનુભવ મદ થઈ જાય છે, ચાહે તે ઉત્કટ અનુભવવાળી કેમ ન બંધાયેલ
હોય. એનામાં રસ મંદ મદતર તથા મંદતમ રૂપમાં રહી જાય છે એવા
રસવાળી પ્રકૃતિઓને જાણવી જોઈએ શુભ પ્રકૃતિયોને નહી

તથા વહુપણસગાઓ અપ્પપણસગાઓ પકરેઈ-વહુપ્રદેશાગ્રા અલ્પપ્રદેશાગ્રા
પ્રકરોતિ આ અનુપ્રેક્ષા અશુભરૂપ પણ પ્રકૃતિવંધ, પ્રદેશવંધ સ્થિતિવંધ

સત્ત્વકર્મપ્રકૃતિ - જ્ઞાનાપરણ - દર્શનાપરણ વેદનીય મોહનીય - નામગોત્રાન્તરાયસ્થાનાં
કર્મેણાં યાઃ પ્રકૃતયસ્તા, શિયિલવ્ચનવદ્વાઃ - અપવર્તનાદિકરણયોગ્યાઃ પ્રકરોતિ
કથમ્ભૂતાસ્તાઃ સત્ત્વકર્મપ્રકૃતિ । ગાઢવન્ચનવદ્વાઃ - ગાઢ - દૃઢ વન્ચનં આત્મપ્રદૈ સર
શ્લેષણ, તેન વદ્વાઃ, નિકાચિતાઃ અતિનિવિઢવન્ચનવદ્વાઃ । इत्यर्थः । अयं भावः -
अनुप्रेक्षा हि स्वाध्यायविशेषः, स तु मनसस्तपैव नियोजनाद् भवति । स चानु-
प्रेक्षारूपः स्वाध्याय आभ्यन्तरं तप, तपस्तु निकाचितमपि कर्म शिथिलीकृतं
क्षपयितुं च समर्थं भवत्येवेति ।

किं च—इ शिष्य । दीर्घकालस्थितिकास्ताः अनुप्रेक्षया इत्थंकालस्थितिकाः

વન્ચનવદ્વાઃ પ્રકરાતિ) इसका उत्तर सूत्रकार इस प्रकार दते हैं कि बीच
अनुप्रेक्षाके बलसे आयुर्कर्मको छोड़कर शेष सात कर्मोंकी प्रकृतियोंको
जो आत्मप्रदेशोके साथ अतिनिषिद्ध रूपसे बंधी हुई होती हैं उनको
अपवर्तनादिकरण योग्य-सुगमतासे हटाने योग्य कर देता है । अनु-
प्रेक्षा शब्दका अर्थ चिन्तन है । इसमें सूत्रार्थका चिन्तन होता है । यह
अनुप्रेक्षा प्रकृष्ट शुभ भावोंकी उत्पत्ति होती है । इस लिये इसको
स्वाध्याय विशेषमें परिणत किया गया है । यह स्वाध्याय विशेष जब
तक मनकी एकाग्रता नहीं होती तबतक साध्य नहीं होता है । इसीलिये
इसको आभ्यन्तर तपमें गिनाया है । तपमें यह शक्ति है कि वह अति
निषिद्ध वचनवद् भी कर्मोंको शिथिल वचनवद् बना देता है और
कर्मोंको क्षय करनेमें समर्थ होता है ।

तथा अनुप्रेक्षां येन यह शक्ति रही हुई है कि वह सातकर्म प्रकृतियोंको
कि (दीर्घकालद्विष्याओ-दीर्घकालस्थितिकाः) जिनमें स्थिति दीर्घकालकी

કે, છવ્વે અનુપ્રેક્ષાના બળથી આત્મ કર્મને છોડીને શેષ સાત કર્મની પ્રકૃતિઓને
જે આત્મપ્રદેશોની સાથે પ્રજ્ઞાજ્ઞા ઘાટા સખંધથી બંધાયેલ હોય છે તેને
અપવર્તનાદિ કારણ થીજ સુગમતાથી હટાવવા થીજ કરી દે છે અનુપ્રેક્ષા
શબ્દનો અર્થ ચિંતન એમાં સૂત્રાર્થનું ચિંતન થાય છે જે અનુપ્રેક્ષા પ્રકૃષ્ટ
શુભ ભાવોની ઉત્પાદક થાય છે આથી જો કારણે જેને સ્વાધ્યાય વિશેષમાં
પરિણત કરવામાં આવેલ છે જો સ્વાધ્યાય વિશેષ આ સુખોભનની જોડાણવા
નથી થતી જો સુધી સાધ્ય બનવા નથી. આ કારણે તેને અભ્યતર તપમાં
બધાવેલ છે તપમાં જો શક્તિ છે કે તે આજે બહુથી ભોળાં મળેલાં બધન
બદ્ધે જોવા કર્મોના બધાને પણ શિથિલ બનાવી દે છે એવા કર્મોના ક્ષય
કરવાનું જોનામાં સામર્થ્ય છે

તથા—અનુપ્રેક્ષામાં જો શક્તિ રહેલી છે કે, તે સાત કર્મ પ્રકૃતિઓને
કે, દીર્ઘકાલદિવ્યાઓ-દીર્ઘકાલસ્થિતિકાઃ જેનામાં દીર્ઘકાળની સ્થિતિ પરી શ્રેષ્ઠ

કિં ચ—અનુપ્રેક્ષયા જીવચતુરન્તં=ચત્વારઃ ચતુર્ગતિરૂપા અન્તા અવયવા यस્ય તચ્ચતુરન્તં, સંસારકાન્તારં-સંસારરૂપમરણ્યં, ક્ષીપ્રમેવ=શીઘ્રમેવ, વ્યતિવ્રજતિ=ઉલ્લઘ્વયતિ । કીદશં સંસારકાન્તારં ? અનાદિકમ્=આદિરહિત, પુનઃ કીદશમ્ ? અનવદગ્રમ્-અનાગચ્છદ્ અગ્રં પરિમાણં यस્ય તદનવદગ્રમ્ અનન્તમિત્યર્થઃ, પ્રવાહાપેક્ષયા અનાઘનન્તમ્ । પુનઃ કીદશં ? દીર્ઘાદિ=દીર્ઘકાલમ્ । યદ્વા-‘દીર્ઘાધ્વમ્’ ઇતિચ્છાયા દીર્ઘઃ-તત્પરિભ્રમણહેતુઃ કર્મરૂપો માર્ગો યસ્મિન્સ્તત્તથા, । ‘દીર્ઘમદ્’ ઇત્યત્ર મકાર આર્પત્વાત્ ॥ સૂ. ૨૨ ॥

હસી તરહ અનુપ્રેક્ષાકે પ્રભાવસે જીવ (આસાયા વેયણિજ્જં ચ ણં કર્મં નો ભુજ્જો ભુજ્જો ઉવચ્ચિણાઈ-આસાતાવેદનીય ચ ચ્વલુ નો ભૂયોભૂયઃ ઉપચિનોતિ) આસાતાવેદનીય કર્મ તથા અશુભ પ્રકૃતિયોંકા વાર ૨ બંધ નહીં કરતા હૈ । યદિ કોઈ જીવ પ્રમાદકા સેવન કરતા હૈ તો હનકા બંધ મી કરતા હૈ ॥

તથા (ચાઝરત સંસારકન્તારં ચિપ્પામેવ વીઢ્વયઈ-ચતુરન્તસંસાર કાન્તારં ક્ષિપ્રમેવ વ્યતિવ્રજતિ) ભાવનાકે પ્રભાવસે જીવકા યહ ચતુર્ગતિ રૂપ સસાર શીઘ્ર હી વિનષ્ટ હો જાતા હૈ-અર્થાત્ હસ ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર કો અનુપ્રેક્ષાશાલી જીવ શીઘ્ર હી પાર કરનેવાલા વન જાતા હૈ । યહ ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર (અણાઢ્યં ચ ણં અણવદગ્ગં દીહમદ્-અનાદિકં ચ્વલુ અનવદગ્રં દીર્ઘાદિમ્) અનાદિ ઇવં અન્તરહિત-અનન્ત હૈ, દીર્ઘકાલવાલા હૈ અથવા દીર્ઘાધ્વ હૈ હસમેં પરિભ્રમણ કરાનેકે કારણભૂત કર્મરૂપી માર્ગદીર્ઘહૈ ।

ભાવાર્થ—અનુપ્રેક્ષાકા ફલ કહતે હુપ સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ હસ

આ પ્રમાણે અનુપ્રેક્ષાના પ્રભાવથી જીવ આસાયાવેયાણિજ્જં ચ ણં કર્મં નો ભુજ્જો ભુજ્જો ઉવચ્ચિણાઈ-આસાતાવેદનીય ચ ચ્વલુ નો ભૂયોભૂયઃ ઉપચિનોતિ આસાતા વેદનિય કર્મ તથા અશુભ પ્રકૃતિયોંકા વારંવાર બંધ કરતા નથી નો દેઈ જીવ પ્રમાદતુ સેવન કરે છે તો એનો પણ બંધ કરે છે.

તથા ચાઝરતં સંસારકન્તારં ચિપ્પમેવ વીઢ્વયઈ-ચતુરન્તં સંસારકાન્તારં ક્ષિપ્રમેવ વ્યતિવ્રજતિ ભાવનાના પ્રભાવથી જીવનો આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર તાત્કાલિક વિનષ્ટ થઈ જાય છે અર્થાત્ આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસારને અનુપ્રેક્ષાશાળી જીવ ઘણી જ ઝડપથી પાર કરવાવાળો થઈ જાય છે. આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર અણાઢ્યં ચ ણં અણવદગ્ગં દીહમદ્-અનાદિકં ચ્વલુ અનવદગ્રં દીર્ઘાધ્વમ્ અનાદિ અને અન્તરહિત-અનન્ત છે દીર્ઘકાળ વાળો છે અથવા દીર્ઘાધ્વ છે. આમાં પરિભ્રમણ કરાવાના કારણભૂત કર્મરૂપી માર્ગ દીર્ઘ છે

ભાવાર્થ—અનુપ્રેક્ષાનું ક્ષણ બતાવતાં-સૂત્રકાર કહે છે કે, અનુપ્રેક્ષાનો આ

एकस्मिन् मये सकृदेव अन्तर्मुहूर्तकाले एवायुर्जीवो वध्नातीति सूचितम् ।

च-पुनः, आयुष्क कर्माऽपि स्यात् वध्नाति, स्यान्नवध्नाति, ससारमप्ये तिष्ठति चेत् तर्हि अशुभमायु न वध्नाति । जीवेन तृतीयभागादि शेषायुष्केष्व आयुः कर्मवध्यते, अपथा न वध्यते अत एव आयुर्वर्जो इत्युक्तम् । यदि मृक्तिं प्रव्रति, तदा आयु न वध्नातीति भावः ।

किं च—असातवेदनीय-शरीरादिदुःस्वजनकं कर्म च शब्दादन्या अपि अशुभप्रकृती नो भूयो भूय -पुनः पुनः, उपचिनोति यदि कश्चित् प्रमादं सेवेत्, तदा वध्नातीति भावः ।

તિયંચ એ અનુભાગવંધ, જન વાર પ્રકારકે વંધોકો શુભ રૂપસે પરિણામ દેતી હૈ। સૂત્રમેં ‘આયુર્વર્જ’ એસા જો કહા હૈ ઉસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ એકમયમેં એક હી વાર અન્તર્મુહૂર્તમેં હી જીવ આયુકા વંધ કરતા હૈ। (આડયં ચ ણ કમ્મ સિયા વચહ સિયા નો વચહ-આયુષ્ક ચ સ્વલુ કર્મ સ્યાત્ વધ્નાતિ સ્યાન્નવધ્નાતિ) જિસ જીવકા સસાર પરિભ્રમણ અવશિષ્ટ હૈ યહ જીવ આયુ કર્મકા વંધ કરતા હૈ, તથા જિસ જીવકો સમકિત જો ગયા હૈ યહ ઉસકે બાદ અશુભ આયુકા વંધ નહીં કરતા હૈ। એસે જીવ કા સસારભ્રમણકા કાલ અર્ધપુલ્લ પરાવર્તનમાત્ર હી રહતા હૈ। તૃતીય ભાગ આદિ શેષ આયુવાલે જીવકે દ્વારા આયુ કર્મ વાંધા જાતા હૈ। ઇસસે બિલ સ્થિતિમેં નહીં। યદિ કોઈ જીવ વસી મયસે મૃત્તિમેં જા રહા હૈ તો એસા જીવ આયુકર્મકા વંધ નહીં કરતા હૈ। અત અનુમેક્ષાકે પ્રભાવસે જીવ આયુકર્મ વાંધતા ‘મી’ હૈ ઓર નહીં ‘મી’ વાંધતા હૈ।

જાને અનુભાગવંધ જા વાર પ્રકારના બધાને શુભરૂપથી પરિણમવા દે છે. સૂત્રમાં ‘આયુર્વર્જ’ એવું એ કહેલ છે, એવું તાત્પર્ય એ છે કે, એક સારમાં જ એક જ વખત અન્તર્મુહૂર્તમાં જ એવ આયુનો બંધ કરે છે. આડયં ચ ણ કમ્મ સિયા વચહ સિયા નો વચહ-આયુષ્ક ચ જા કર્મ સ્યાત્ વધ્નાતિ સ્યાન્નવધ્નાતિ એ એવનું સસાર પરિભ્રમણ અવશિષ્ટ છે તે એવ આયુ કર્મનો બંધ કરે છે તથા એ એવને સમકિત યદિ અચેત છે તે એના થી અશુભ આયુનો બંધ નથી કરતો. એવનો સસાર ભ્રમણ કાલ અર્ધપુલ્લ પરાવર્તન માત્ર જ રહે છે ત્રીજે ભાગ આદિ શેષ આયુવાળા એવના દ્વારા આયુકર્મ વાંધવામાં આવે છે. આનાથી બિલ સ્થિતિમાં નથી. જો કોઈ એવ એક સારમાં મુખિને પ્રાપ્ત કરી લે છે તો એ એવ આયુ કર્મનો બંધ કરતો નથી અને અનુમેક્ષાના પ્રભાવથી એવ આયુ કર્મ વાંધે પણ છે તેમ નથી પણ બંધાયેલું.

કિં ચ—અનુપ્રેક્ષયા જીવશ્ચતુરન્તં=ચત્વારઃ ચતુર્ગતિરૂપા અન્તા અવયવા यस્ય ત્ચતુરન્તં, સંસારકાન્તારં=સંસારરૂપમરણ્યં, ક્ષીપ્રમેવ=શીઘ્રમેવ, વ્યતિવ્રજતિ=ઉલ્લઙ્ઘયતિ । કીદૃશં સંસારકાન્તારં ? અનાદિકમ્=આદિરહિત, પુનઃ કીદૃશમ્ ? અનવદગ્રમ્—અનાગચ્છદ્ અગ્રં પરિમાણં यस્ય તદનવદગ્રમ્ અનન્તમિત્યર્થઃ, પ્રવાહાપેક્ષયા અનાઘનન્તમ્ । પુનઃ કીદૃશં ? દીર્ઘાદ્=દીર્ઘકાલમ્ । યદ્વા—‘દીર્ઘાધ્વમ્’ ઇતિચ્છાયા દીર્ઘઃ—તત્પરિભ્રમણહેતુઃ કર્મરૂપો માર્ગો યસ્મિન્સ્તત્તથા, । ‘દીર્ઘમદ્’ ઇત્યત્ર મકાર આર્ષત્વાત્ ॥ સૂં ૨૨ ॥

इसी तरह अनुप्रेक्षाके प्रभावसे जीव (आसाया वेयणिज्जं च णं कम्मं नो भुज्जो भुज्जो उवचिणाइ—आसातावेदनीय च खलु नो भूयो भूयः उपचिनोति) आसातावेदनीय कर्म तथा अशुभ प्रकृतियोंका बार २ बंध नहीं करता है । यदि कोई जीव प्रमादका सेवन करता है तो इनका बंध भी करता है ॥

तथा (चाउरत संसारकन्तारं खिप्पामेव वीइवयइ—चतुरन्तसंसार कान्तारं क्षिप्रमेव व्यतिव्रजति) भावनाके प्रभावसे जीवका यह चतुर्गति रूप संसार शीघ्र ही विनष्ट हो जाता है—अर्थात् इस चतुर्गतिरूप संसार को अनुप्रेक्षाशाली जीव शीघ्र ही पार करनेवाला बन जाता है । यह चतुर्गतिरूप संसार (अणाइयं च णं अणवदग्गं दीहमद्वं—अनादिकं खलु अनवदग्रं दीर्घाद्वम्) अनादि एवं अन्तरहित—अनन्त है, दीर्घकालवाला है अथवा दीर्घाध्व है इसमें परिभ्रमण करानेके कारणभूत कर्मरूपी मार्गदीर्घ है ।

भावार्थ—अनुप्रेक्षाका फल कहते हुए सूत्रकार कहते हैं कि इस

આ પ્રમાણે અનુપ્રેક્ષાના પ્રભાવથી જીવ આસાયાવેયાણિજ્જં ચ ણં કમ્મં નો ભુજ્જો ભુજ્જો ઉવચિણાઈ—આસાતાવેદનીય ચ ખલુ નો ભૂયો ભૂયઃ ઉપચિનોતિ આસાતા વેદનિય કર્મ તથા અશુભ પ્રકૃતિયોનો વારવાર બંધ કરતા નથી જો કોઈ જીવ પ્રમાદનું સેવન કરે છે તો એનો પણ બંધ કરે છે

તથા ચાઉરંતં સંસારકંતારં ચિપ્પમેવ વીઈવયઈ—ચાતુરન્તં સંસારકાન્તારં ક્ષિપ્રમેવ વ્યતિવ્રજતિ ભાવનાના પ્રભાવથી જીવનો આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર તાત્કાલિક વિનષ્ટ થઈ જાય છે. અર્થાત્ આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસારને અનુપ્રેક્ષાશાળી જીવ ધણી જ ઝડપથી પાર કરવાવાળો થઈ જાય છે આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર અણાઈયં ચ ણં અણવદગ્ગં દીહમધ્વં—અનાદિકં ખલુ અનવદગ્રં દીર્ઘાધ્વમ્ અનાદિ અને અંતરહિત—અનંત છે દીર્ઘકાળ વાળો છે અથવા દીર્ઘાધ્વ છે. આમાં પરિભ્રમણ કરાવાના કારણભૂત કર્મરૂપી માર્ગ દીર્ઘ છે

ભાવાર્થ—અનુપ્રેક્ષાનું ફળ બતાવતાં—સૂત્રકાર કહે છે કે, અનુપ્રેક્ષાનો આ

एकस्मिन् मये सकृदेव अन्तर्मुहूर्तकाले एवायुर्ज्यौषो वध्नातीति सूचितम् ।

ચ-પુન, આયુષ્ક કર્માઽપિ સ્યાત્ વધ્નાતિ, સ્યાન્નવધ્નાતિ, સંસારમય્મ તિષ્ઠતિ ચેત્ તર્હિ અશુભમાયુ ન વધ્નાતિ । જીવેન તૃતીયભાગાદિ શ્વેપાયુષ્કેષ ધાયુઃ કર્મવધ્ધ્યતે, અન્યથા ન વધ્ધ્યતે અતઃ एव आयुर्ज्यौ इत्युक्तम् । यदि मुक्तिं प्रव्रजति, तदा आयु न वध्नातीति भावः ।

કિં ચ—અસાતવેદનીય-શરીરાદિદુઃસખનક કર્મ ચ શબ્દાદન્યા અપિ અશુભપ્રકૃતી નોં ભૂયો ભૂય-પુન પુનઃ, ઉપશ્ચિનોતિ યદિ કશિત્ પ્રમાદં સેવેઠ, તદા વધ્નાતીતિ ભાવઃ ।

તિયંઘ એવ અનુભાગવંઘ, જન ચાર પ્રકારકે વંઘોકો શુભ રુપસે પરિણમા વેતી હૈ । સૂત્રમેં ‘આયુર્જ્યૈ’ એસા જો કહા હૈ ઉસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ એકમયમેં એક હી ચાર અન્તર્મુહૂર્તમેં હી જીવ આયુકા વંઘ કરતા હૈ । (આર્યં ષ ણ કમ્મ સિયા વંઘહ સિયા નો વંઘહ-આયુષ્ક ષ જ્ઞ કમ્મ સ્યાત્ વધ્નાતિ સ્યાન્નવધ્નાતિ) જિસ જીવકા સસાર પરિભ્રમણ અવશિષ્ટ હૈ યહ જીવ આયુ કર્મકા વધ કરતા હૈ, તથા જિસ જીવકો સમકિત હો ગયા હૈ યહ ઉસકે પાદ અશુભ ધાયુકા વંઘ નહીં કરતા હૈ । એસે જીવ કા સંસારભ્રમણકા કાલ અર્ધપુજ્જલ પરાવર્તનમાત્ર હી રહતા હૈ । તૃતીય ભાગ આદિ શેષ આયુવાલે જીવકે દ્વારા આયુ કર્મ વાંઘા જાતા હૈ । હમસે મિત્ર સ્થિતિમેં નહીં । યદિ કોઈ જીવ વસી અવસે મુક્તિમેં જા રહા હૈ તો એસા જીવ આયુકર્મકા વંઘ નહીં કરતા હૈ । અતઃ અનુમેષ્ઠાકે પ્રમાણસે જીવ આયુકર્મ વાંઘતા મી હૈ ઓર નહીં મી વાંઘતા હૈ ।

જને અનુભાગવંઘ આ આર પ્રકારના બધાને શુભરૂપથી પરિણમવા કે છે. સૂત્રમાં ‘આયુર્જ્યૈ’ એવું જે કહેલ છે, એવું વાતપર્ય એ છે કે, એક ભવમાં જ એક જ વખત અન્તરમુહૂર્તમાં જ એવ આયુનો બધ કરે છે. આર્યં ષ ણ કમ્મ સિયા વંઘહ સિયા નો વંઘહ-આયુષ્ક ષ જ્ઞ કમ્મ સ્યાત્ વધ્નાતિ સ્યાન્નવધ્નાતિ જે એવનું સંસાર પરિભ્રમણ અવશિષ્ટ છે તે એવ આયુ કર્મનો બધ કરે છે તથા જે એવને સમકિત થઈ ગયેલ છે તે એના પછી અશુભ આયુનો બધ નથી કરતો. એવનો સંસાર ભ્રમણ કાલ અર્ધપુજ્જલ પરાવર્તન માત્ર જ રહે છે ત્રીજો ભાગ આદિ શેષ આયુવાળા એવના દ્વારા આયુકર્મ વાંધવામાં આવે છે. આનાથી મિત્ર સ્થિતિમાં નથી એ કોઈ એવ એજ ભવમાં મુક્તિને પ્રાપ્ત કરી લે છે તો એ એવ આયુ કર્મનો બધ કરતો નથી અને અનુમેષ્ઠાના પ્રભાવથી એવ આયુ કર્મ બાંધે પણ છે તેમ નથી પણ બાંધતો.

ટીકા—‘ ધમ્મકહાણં ’ ઇત્યાદિ—

હે ભદન્ત ! ધર્મકથયા—દુર્ગતૌ પ્રપતન્તં સત્ત્વસંઘાતં ધારયતિ ’ ઇતિ ધર્મસ્તસ્ય કથનં ધર્મકથા અહિંસાદિધર્મપ્રરૂપણા વ્યાખ્યાનરૂપા તથા જીવઃ કિં જનયતિ ?, ણં=ખલુ નિશ્ચયેન ભગવાનાહ—ધર્મકથયા જીવો નિર્જરાં જનયતિ । ધર્મકથયા પ્રવચનં—શાસનં પ્રભાવયતિ—પ્રવચનગતં મહત્ત્વં પ્રકાશયતિ । ઉક્તંચ—

પાવયણી ૧ ધમ્મકહી ૨ વાદી ૩ નૈમિત્તિકો ૪ તપસ્વી ૫ ચ ।

વિજ્ઞા ૬ સિદ્ધો ય ૭ કવિ ૮ અદ્વૈવ પદાવગા મણિયા ॥ ૧ ॥

છાયા—પ્રાવચની ૧ ધર્મકથિકો ૨ વાદી ૩ નૈમિત્તિક ૪ સ્તપસ્વી ૫ ચ ।

વિદ્યા ૬ સિદ્ધશ્ચ ૭ કવિ ૮ રત્નૈવ પ્રભાવકા મણિતાઃ ॥ ૧ ॥

પ્રવચનપ્રભાવકશ્ચ ખલુ જીવઃ આગમિષ્યદ્વદ્રતયા=આગમિષ્યત્-આગમિકાલ-ભાવિ, મદ્રં-કલ્યાણ યસ્મિન્સ્તત્ આગમિષ્યદ્વદ્રં તસ્ય ભાવઃ—આગમિષ્યદ્વદ્રતા,

ફલ કહતે હૈં—‘ ધમ્મકહાણં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે ધમ્મકહાણં ણં જીવે કિં જણેહ—ભદન્ત ! ધર્મક-થયા ખલુ જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવાન ધર્મકથાસે જીવકો કયા લાભ હોતા હૈ ? ધમ્મકહાણં ણં નિજ્જરં જણેહ—ધર્મકથયા ખલુ નિર્જરાં જન-યતિ) ધર્મકથાસે જીવ અપને કર્મોંકો નિર્જરા કરતા હૈ । તથા (ધમ્મ-કહાણં ણં પાવયણં પ્રભાવેહ—ધર્મકથયા ખલુ પ્રવચન પ્રભાવયતિ) ધર્મ-કથાસે જીવ પ્રવચનકે મહત્ત્વકો જનતામેં પ્રકાશિત કરતા હૈ । કહા મી હૈ—

“ પ્રાવચની, ધર્મકથિક, વાદી, નૈમિત્તિક, તપસ્વી, વિદ્યા, સિદ્ધ ઓર કવિ, યે આઠ ધર્મકે પ્રભાવક માન ગયે હૈ ” (પાવયણ પ્રભાવણ જીવે આગમિસ્સ મદ્દત્તાણ કમ્મનિબંધહ પ્રવચનપ્રભાવકઃ ખલુ જીવઃ આગમિષ્યત્ મદ્રતયા કર્મનિવદ્ધનાતિ) જો પ્રવચન પ્રભાવક જીવ હોતા હૈ, વહ આગામીં

હુ ઇણ કહેવામા આવે છે—“ ધમ્મકહાણં ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે ધમ્મકહાણં ણં જીવે કિં જણેહ—ભદન્ત ધર્મકથયા ખલુ જીવ. કિં જનયતિ હે ભગવાન ! ધર્મકથાથી જીવને કયો લાભ થાય છે ? ઉત્તરમા કહે છે કે, ધમ્મકહાણં ણં નિજ્જરં જણેહ—ધર્મકથયા ખલુ નિર્જરાં જનયતિ ધર્મ-કથાથી જીવ પોતાના કર્મોંના નિર્જરા કરે છે, તથા ધમ્મકહાણં ણં પાવયણં પ્રભાવેહ—ધર્મકથયા ખલુ પ્રવચનં પ્રભાવયતિ ધર્મકથાથી જીવ પ્રવચનના મહત્ત્વને જનતામા પ્રકાશિત કરે છે. કહું પણ છે—

“ પ્રાવચની, ધર્મકથિક, વાદી, નૈમિત્તિક, તપસ્વી, વિદ્યા, સિદ્ધ અને કવિ આ આઠ ધર્મના પ્રભાવક માનવામા આવેલ છે. ” પાવયણ પ્રભાવણ જીવે આગમિસ્સ મદ્દત્તાણ કમ્મ નિબંધહ—પ્રવચનપ્રભાવત ખલુ જીવઃ આગમિષ્યત્ મદ્રતયા કર્મ નિવદ્ધનાતિ જે પ્રવચન પ્રભાવક જીવ હોય છે. તે આગામી કાળમા

અનુપ્રેક્ષાવાન ધર્મકથામપિ કરોતીતિ પ્રયોગિશ્ચિત્તમાં ચામાદ—

મૂલ્મ—ધમ્મકહાણ ણં મતે । જીવે કિં જણેહ । ધમ્મકહાણ
ણં નિઙ્ગર જણેહ । ધમ્મકહાણ પવયણં પમાવેહ । પવયણ
પમાવણ જીવ આગમિસ્સમહત્તાણ કમ્મ નિવધહ ॥ સૂ. ૦૨૩ ॥

છાયા—ધર્મકથયા સ્વલુ મદન્ત ! જીવ કિં જનયતિ ? । ધર્મકથયા સ્વ
નિર્જરાં જનયતિ । ધર્મકથયા સ્વલુ પ્રવચન પ્રમાણયતિ પ્રવચનપ્રમાણક સ્વલુ જીવ
આગમિપ્યદ્ મદ્રસયા કર્મ નિપજ્ઞાતિ ॥ ૨૩ ॥

અનુપ્રેક્ષાકા યહ અપૂર્વ પ્રમાણ હૈ કિં હમકે થલ પર જીવ આયુ કર્મકે
સિવાય દોષ કર્મોંકા ગાઢ યંધન પદ્મ પ્રકૃતિયોંકો સિધિલ યંધનવદ્
કર દેતા હૈ । દીર્ઘકાલ્પકી સ્થિતિયાની પ્રકૃતિયાંકો અલ્પકાલ્પકી સ્થિતિ-
મેં છાકર રસ્થ દેતા હૈ । જિન પ્રકૃતિયોંકા ઉદય સીઘરૂપમેં આનેવાલા હો
તનકો મન્દરૂપ ઉદયમેં પરિણમા દેતા હૈ । પ્રકૃતિયંધ, પ્રદેશયંધ, સ્થિતિ
યંધ एवं અનુભાગયંધ, इन चार प्रकारके अशुभ यंत्रोंको शुभ यंत्ररूप कर
देता है । ‘आयुर्वर्ज’ पाठ सूत्रकारने इसलिये रखा है कि जीव को
आयु कमका यद्य एकवार ही अन्तमुहूर्तकालमें एकमय में ही होता है ।
असातावेदनीय आदि अशुभ प्रकृतियोंका चार २ यंघ जीवको नहीं
होता है । तथा ऐसे जीवका यह अनादि अनन्तरूप ससार शीघ्र ही नष्ट
होता है । अर्थात् वह जीव संसारको सुखपूर्वक पार कर देता है ॥ २२ ॥

અનુપ્રેક્ષાવાલા ધર્મકથા બી કરતા હૈ મો તેઈસથે થોલમેં ધર્મકથાકા

અપૂર્વ પ્રમાણ છે કે, જોના જળ ઉપર એવ આયુર્કર્મ સિવાય શેષકર્મોના બાક
જ યનેથી જ બાકેલ પ્રકૃતિયોનાં જ યનને દીધા બનાવી દે છે શેષકાળની સ્થિતિ
વાળી પ્રકૃતિયોને અલ્પકાળની સ્થિતિમાં લાવીને શાળી દે છે જે પ્રકૃતિયોના
ઉદય સીઘરૂપમાં આવવાવાળો હોય તેને મહત્ત્વ ઉદયમા પરિણમાવી દે છે.
પ્રકૃતિયંધ, પ્રદેશયંધ, સ્થિતિયંધ અને અનુભાગયંધ બાવા ચાર પ્રકારના
અશુભકર્મોને શુભકર્મરૂપ કરી દે છે ‘આયુર્વર્જ’ પાઠ સૂત્રકારે આ માટે
રાખેલ છે કે એવને આયુર્કર્મોના બધાં જોકવાર જ અન્તમુહૂર્ત કાળમાં જોક
શુભમાં જ થાય છે અસાતા વેદનીય આદિ અશુભ પ્રકૃતિયોના બધાં એવને
વારવાર થતો નથી તથા એવા એવને આ અનાદિ અનન્તરૂપ સસાર યંધીય યંધથી
નષ્ટ થઈ જાય છે અર્થાત્ એ એવ સસારને સુખપૂર્વક પાર કરી જાય છે ॥ ૨૨ ॥

અનુપ્રેક્ષાવાળા ધર્મકથા પણ કરે છે, જેથી તેવીસમાં થોલમાં જે ધર્મકથા

ટીકા—‘ ધમ્મકહાણં ’ ઇત્યાદિ—

હે ભદ્રન્ત ! ધર્મકથયા—દુર્ગતૌ પ્રપતન્તં સત્ત્વસંઘાતં ધારયતિ ’ ઇતિ ધર્મસ્તસ્ય કથનં ધર્મકથા અહિંસાદિધર્મપરૂપણા વ્યાખ્યાનરૂપા તયા જીવઃ કિં જનયતિ ?, ણં=ખલુ નિશ્ચયેન ભગવાનાહ—ધર્મકથયા જીવો નિર્જરાં જનયતિ । ધર્મકથયા પ્રવચનં—શાસનં પ્રભાવયતિ—પ્રવચનગતં મહત્ત્વં પ્રકાશયતિ । ઉક્તંચ—

પાવયણી ૧ ધમ્મકહી ૨ વાદી ૩ નૈમિત્તિકો ૪ તપસ્વી ૫ ચ ।

વિજ્ઞા ૬ સિદ્ધો ય ૭ કવિ ૮ અદ્વૈવ પદાવગા મણિયા ॥ ૧ ॥

છાયા—પ્રાવચની ૧ ધર્મકથિકો ૨ વાદી ૩ નૈમિત્તિક ૪ સ્તપસ્વી ૫ ચ ।

વિદ્યા ૬ સિદ્ધશ્ચ ૭ કવિ ૮ રસ્ટૈવ પ્રભાવકા મણિતાઃ ॥ ૧ ॥

પ્રવચનપ્રભાવકશ્ચ ખલુ જીવઃ આગમિષ્યદ્વદ્રતયા=આગમિષ્યત્—આગમિકાલ-ભાવિ, ભદ્ર-કલ્યાણ યસ્મિન્સ્તત્ આગમિષ્યદ્વદ્રં તસ્ય ભાવઃ—આગમિષ્યદ્વદ્રતા,

ફલ કહતે હૈં—‘ ધમ્મકહાણં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે ધમ્મકહાણં જીવે કિં જણેહ—ભદ્રન્ત ! ધર્મક-થયા ખલુ જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવાન્ ધર્મકથાસે જીવકો કયા લાભ હોતા હૈ ? ધમ્મકહાણં નિજ્જરં જણેહ—ધર્મકથયા ખલુ નિર્જરાં જન-યતિ) ધર્મકથાસે જીવ અપને કર્મો કો નિર્જરા કરતા હૈ । તથા (ધમ્મ-કહાણં પાવયણં પમાવેહ—ધર્મકથયા ખલુ પ્રવચન પ્રભાવયતિ) ધર્મ-કથાસે જીવ પ્રવચનકે મહત્ત્વકો જનતામે પ્રકાશિત કરતા હૈ । કહા મી હૈ—

“ પ્રાવચની, ધર્મકથિક, વાદી, નૈમિત્તિક, તપસ્વી, વિદ્યા, સિદ્ધ ઓર કવિ, યે આઠ ધર્મકે પ્રભાવક માન ગયે હૈ ” (પાવયણ પમાવણં જીવે આગમિસ્સ મહત્તાણ કમ્મં નિબંધહ પ્રવચનપ્રભાવકઃ ખલુ જીવઃ આગમિષ્યત્ ભદ્રતયા કર્મ નિવધનાતિ) જો પ્રવચન પ્રભાવક જીવ હોતા હૈ, વહ આગામી

હુ ક્ષણ કહેવામા આવે છે—“ ધમ્મકહાણં ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે ધમ્મકહાણં જીવે કિં જણેહ—ભદ્રન્ત ધર્મકથયા ખલુ જીવ. કિં જનયતિ હે ભગવાન્ ! ધર્મકથાથી જીવને કયો લાભ થાય છે ? ઉત્તરમા કહે છે કે, ધમ્મકહાણં નિજ્જરં જણેહ—ધર્મકથયા ખલુ નિર્જરા જનયતિ ધર્મ કથાથી જીવ પોતાના કમોના નિર્જરા કરે છે, તથા ધમ્મકહાણં પાવયણં પમાવેહ—ધર્મકથયા ખલુ પ્રવચન પ્રભાવયતિ ધર્મકથાથી જીવ પ્રવચનના મહત્ત્વને જનતામા પ્રકાશિત કરે છે. કહ્યું પણ છે—

“ પ્રાવચની, ધર્મકથિક, વાદી, નૈમિત્તિક, તપસ્વી, વિદ્યા, સિદ્ધ અને કવિ આ આઠ ધર્મના પ્રભાવક માનવામા આવેલ છે. ” પાવયણ પમાવણં જીવે આગમિસ્સ મહત્તાણ કમ્મં નિબંધહ—પ્રવચનપ્રભાવત ખલુ જીવઃ આગમિષ્યત્ ભદ્રતયા કર્મ નિવધનાતિ જે પ્રવચન પ્રભાવક જીવ હોય છે. તે આગામી કાળમા

तया उपलक्षित शुमानुबन्धि कर्म निबध्नाति, शुभकर्मोपार्जयतीत्यर्थः । यद्वा-
‘आगमे द्रव्यद्रवया’ इति छाया आगमिष्यतीत्यागमः—आगामीकालस्तस्मिन्,
द्रव्यद्रवया सर्वदा कल्याणकारक तयोपलक्षित कर्म निबध्नाति ॥ सू० २३ ॥

इत्थं पञ्चविधस्वाध्यायकरणेन भुतमाराधितं भवतीति चतुर्विधवित्तम भुताराधनामाह—
मूलम्—सुयस्त आराहणयाएणं भते । जीवे किं जणेइ ? । सुयस्त
आराहणयाए ण अण्णाण खवेइ, न य सकिलिस्तइ ॥ सू० २४ ॥

छाया—भुतस्पाराधनतया खलु भवति ! जीवः किं जनयति ? । भुतस्पाराधनया
खलु अहान क्षपयति, न य सकलिष्यते ॥ २४ ॥

टीका—‘सुयस्त आराहणयाए’ इत्यादि—

हे भवन्त ! भुतस्य—आगमस्य, आराधनया—सम्पगासेवनया जीवः किं
जनयति ? भगवानाह—भुतस्पाराधनया जीव खलु अहान क्षपयति—अपनयति
कालमें भद्र अर्थात्—कल्याण—का भागी हा जाता है, अतः इसकी वज्र
हसे वह ऐसे ही शुभ कर्मोंका पक्ष करता है जो उसके कल्याण करनेमें
साधक पनते हैं ।

भावार्थ—दुर्गतिमें पड़नेसे जो जीवको बचाता है वह धर्म है उसकी
कथा करना—अर्थात् अहिंसादि रूप धर्मकी प्रस्पष्टता करना—इसका नाम
धर्मरूपा है । इस धर्मकथाको करनेवाला जीव नियमत अपने कर्मोंकी
निर्भरा करता है और वह प्रवचनका प्रभावक माना जाता है । जो प्रवचन
का प्रभावक जीव होता है वह ऐसे २ शुभ कर्मोंका उपार्जन करता है कि
जिनके कारण उसके कल्याण होनेमें किसी भी प्रकारकी बाधा नहीं
आती है ॥ २३ ॥

पूर्वोक्त पांच प्रकारके स्वाध्यायके करनेसे भुतकी आराधना होती है

भद्र—कल्याणने लोगबनार जनी जव छे जवो जेनां करवे ते जेवां शुभ
कर्मोना जव करे छे के जे जेनु कल्याण करवाभां साधक जने छे

भाषा—दुर्गतिमें पड़वाही जे एवने जवावे छे ते धर्म छे जेनी
कथा करवी—अर्थात् अहिंसादीरूप धर्मनी प्रस्पष्टता करवी जेनु नाम धर्मकथा
छे आनी धर्मकथाने करवावेना एव नियमतः पीताना कर्मोनी निर्भरा करे
छे जने ते प्रापयनी मनाय छे जे प्रपयनना प्रभावने एव डाय छे ते
जेवां जेवां शुभ कर्मोनु उपार्जन कर्वा करे छे के जेनां करवे जेनु कल्याण
करवाभां केहि पक्ष प्रकारनी बाधा नठवी नथी ॥ २३ ॥

पूर्वोक्त पांच प्रकारका स्वाध्याय करवाही भुतकी आराधना नाम छे

તત્ત્વજ્ઞાન લાભાદિતિ ભાવઃ । ચ=પુન , ન સંકલિશ્યતે-રાગાદિજનિતવિવિધવલેશ-
રહિતો ભવતીત્યર્થઃ, શ્રુતાઽઽરધના ઠિ નમનસવેગમુત્પાદયતિ । ઉક્તંચ—

જહ જહ સુયમવગાહૃ, અહસય-રસ પસર સંજુયમપુવ્વ ।

તહ તહ પલ્હાઈ મુળી, નવ-નવ સંવેગસદ્દાણ ॥ ૧ ॥

છાયા—યથા યથા શ્રુતમવગાહતે, અતિશયરસપસરસંયુતમપૂર્વમ્ ।

તથા તથા પ્રલ્હાદયતિ, મુનિર્નવ નવ સવેગશ્રદ્ધયા ॥૧॥ઈતિ॥સૂ. ૨૪॥

इसलिये चौबीसवे बोलमें श्रुतकी आराधनाका फल कहते हैं—‘सुयस्स’

अन्वयार्थ—(भंते सुयस्स आराहण्याए णं जीवे किं जणेइ-भदन्त !
श्रुतस्याराधनया खलु जीवः किं जनयति ?) हे भदन्त ! श्रुतकी
आराधनासे जीवको क्या लाभ होता है ? (सुयस्स आराहण्याए णं
अण्णा णं खवेइ-श्रुतस्याराधनया खलु अज्ञानं क्षपयति) श्रुतकी आराधना
से जीव तत्त्वज्ञानका लाभ करता है और तत्त्वज्ञानके लाभसे अज्ञानका
नाश कर देता है । तथा (न य संकलिससइ-न च संकलिश्यते) रागा-
दिकरूप विकार भावोंसे जनित विविध क्लेशोंसे रहित हो जाता है ।

कहा भी है—“जह जह सुयमवगाहृ, अहसय रस पसर संजुयमपुव्वं ।

तह तह पल्हाइ मुणी, नव नव संवेगसद्दाए ॥ ”

अर्थात्—श्रुतकी आराधनाका एक यह भी फल जीवको प्राप्त होता है कि
उसका संवेगभाव प्रतिदिन नवीन २ रूपसे वर्द्धित होता रहता है ।

भावार्थ—आगमकी सम्यक् आसेवनाका नाम श्रुतकी आराधना है ।

આ માટેચોવીસમા બોલમા શ્રુતની આરાધનાનુ ક્ષણ કહે છે—“સુયસ્સ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ભંતે સુયસ્સ આરાહण्याએ ણ જીવે કિં જણેઈ-ભદન્ત શ્રુતસ્યા-
રાધનતયા खलु जीवः किं जनयति डे भदन्त । श्रुतनी आराधनायां एवने कथे।
लाभ थाय छे ? उत्तरमा कहे छे के, सुयस्स आरहण्याएणं अण्णार्ण खवेइ-श्रुतस्याराधन-
तया खलु अज्ञानं क्षपयति श्रुतनी आराधनायां एव तत्त्वज्ञानने। लाभ करे छे.
अने तत्त्वज्ञानना लाभधी अज्ञानने। नाश करी दे छे तथा न य संकलिससइ-
न च संकलिश्यते रागादिइष विकार लावेथी जन्मता विविध क्लेशेथी रहित
यनी भय छे. कहु पणु छे—

“ जह जह सुयमवगाहृ, अहसय रस पसर संजुयमपुव्वं ।

तह तह पल्हाइ मुणी, नव नव संवेगसद्दाए ॥ ”

अर्थात्—श्रुतनी जेम आराधनानु आ पणु એક ક્ષણ એવને પ્રાપ્ત થાય
છે કે, એને સવેગભાવ પ્રતિદિન નવાનવા રૂપથી વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત કરતો રહે છે.

ભાવાર્થ—આગમની સમ્યક્ આરાધનાનું નામ શ્રુતની આરાધના છે.

શ્રુતારાધના એકાગ્રમનઃ સનિવેશનયા વિના ન મવતીત્યતઃ પશ્યર્વિશતિતમાં તામાહ-
મૂલ્મ—एकगमणसनिवेशणयाए णं भते। जीवे किं जणेइ?।
एकगमणसनिवेशणयाए ण चित्तनिरोह करेइ ॥२५॥

છાયા—एकग्रमनः सनिवेशनया खलु मदन्त ! जीवः किं जनयति ?। एका
ग्रमनः सनिवेशनया खलु चित्तनिरोधं करोति ॥२५॥

ટોકા—‘एकगमणसनिवेशणयाए’ इत्यादि

શ્રિષ્ય શ્રાહ—हे मदन्त ! एकग्रमनः सनिवेशनया एकम्—एकमेव, अग्रम्—अग्र
वर्ति लक्ष्यम्—आलम्बनं यस्य तदेकाग्रम्, एकाग्रं च तन्मनस, तस्य सनिवेशना-
स्थापना अपवा—एकान्त्रे—एकाग्रारस्यायां मनःसनिवेशना—मनस स्थापना एकाग्र-
मन सनिवेशना, तथा खलु ओवः किं जनयति=क गुण मुत्पादयति ?, गुह्यार-

जीव जैसे २ इस श्रुताराधनाको करता है वैसे २ उसके हृदयमें अपूर्व
तत्त्वज्ञान उत्पन्न होता है। इससे उसका अज्ञान भाव दूर होकर वह
उत्तरोत्तर सवेगभावको प्राप्त करता है। जब जीव सवेगशाली बनता
है तो फिर इसको रागादिक जनित क्लेश व्यथित नहीं कर सकते हैं ॥२४॥

શ્રુતકી આરાધના એકાગ્રમનકે વિના નહીં હોતી હે ફસલિયે પઘીસવે
પોલમેં એકાગ્રમનકા ફલ કહતે હે—‘एगग’ इत्यादि।

અન્વયાર્થ—(મંતે एकगमणसनिवेशणयाए जीवे किं जणेइ—मदन्त !
एकग्रमनःसनिवेशनया जीवः किं जनयति) मनकी एकाग्रतासे—अपने
लक्ष्यपर मनको जमानेसे—जीवको क्या लाभ होता है ? तो इसका उत्तर
इस प्रकार है कि (एकग्रमण संनिवेशणया ए वं चित्त निरोह करेइ—एकग्र-

एव तेम तेम आ श्रुतानी आराधनाने करे छे तेम तेम तेना लक्ष्यमा अपूर्व
अपूर्व तत्त्वज्ञान उत्पन्न यतु भाव छे जानाथी जेना अज्ञानना भाव दूर भउने
ते उत्तरोत्तर सवेगभावने प्राप्त करतो रहे छे अनार एव सवेगशाली भनी
भाव छे त्पारपछी जेने राज आदिभी उत्पन्न यता क्लेश व्यथा करी शकता नथी ॥२४॥

શ્રુતની આરાધના એકાગ્ર મનના વજર થઈ શકતી નથી આ માટે
પશ્ચીસમાં પોલમાં એકાગ્ર મનનું ફળ કહે છે—“एगग” इत्यादि।

મંતે एकग्रमणसनिवेशणयाए जीवे किं जणेइ—मदन्त एकग्रमनः संनिवेशनया
जीवः किं जनयति मननी ऐकाग्रताથી પોતાના લક્ષ ઉપર મનને જમાવવાથી
તેને કયો લાભ છે તેા જાનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે કે एकग्रमणसनिवेशे
प्रणाएचं चित्तनिरोह करेइ—एकग्रमनः सनिवेशनया चित्तमिच्छं करोति जेः लक्ष उपर

एकाग्रमनःसंनिवेशनया खलु चित्तनिरोधं=चित्तस्य-इतस्तत् उन्मार्गगामिनः,
निरोधः=नियन्त्रणं चित्तनिरोधस्तं करोति ॥२५॥

एवंविधस्यापि संयमेन विनाऽभीष्टलाभो न भवतीत्यतः पद्विंशतितमं संयममाह—
मूलम्—संजमेणं भंते जीवे किं जणेइ ? । संजमेणं अण-
ण्हयत्तं जणेइ ॥ सू० ॥ २६ ॥

છાયા—સંયમેન ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । સંયમેન અનંહસ્કત્વં
જનયતિ ॥૨૬॥

ટીકા—‘ સંજમેણં ’ इत्यादि

हे भदन्त !—हे स्वामिन् ! संयमेन=संयमनं-सम्यगुपरमणं सावधयोगादिति
संयमः, स च सप्तदशविधः—पञ्चास्रवविरमणं, पञ्चेन्द्रियनिग्रहः, चतुर्विधकपायजयः
दण्डत्रयविरतिश्चेति । तेन संयमेन जीवः किं जनयति ? भगवानाह—हे शिष्य !

મનઃ સંનિવેશનયા ચિત્તનિરોધં કરોતિ) મનકો એક લક્ષ્યપર સ્થિર રાખને
સે જીવ ઇધર ઉધર ઉન્માર્ગપર ચલને વાલે ચિત્તકા નિયંત્રણ કર લેતા હૈ ।

भावार्थ—श्रुतका सम्यक् आराधन जब तक मन चंचल बना रहता
है तब तक नहीं हो सकता है । अतः इसके लिये परमावश्यक है कि
चित्तकी एकाग्रता की जावे । चित्तकी एकाग्रता का नाम ही चित्तको
उन्मार्गसे हटाना है । और उसका नाम ही निरोध है ॥ २५ ॥

एकाग्रमनवालेको भी संयमके विना इष्टलाभ नहीं होता है सो
छबीसवे बोलमें संयमका फल कहते हैं—‘ संजमेणं ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—‘ भंते संजमेणं जीवे किं जणेइ—भदन्त ! संयमेन जीवः
किं जनयति) हे भगवन् ! संयमसे जीव किस गुणको प्राप्त करता है ?
भगवान् कहते हैं कि (संजमेणं अण्हयत्तं जणेइ—संयमेन-अनं-

સ્થિર રાખવાથી જીવ અહિ તહિ ઉન્માર્ગે દોડવા વાળા ચિત્તનું નિયંત્રણ કરી લે છે.

ભાવાર્થ—જ્યા સુધી મન ચચળ અનેલું રહે છે ત્યા સુધી શ્રુતનું
સમ્યક્ આરાધન થઈ શકતું નથી આથી આને માટે ઘણું જ અગત્યનું એ
છે કે, ચિત્તની એકાગ્રતા કરવામાં આવે ચિત્તની એકાગ્રતાનું નામ જ ચિત્તને
ઉન્માર્ગથી હટાવવું તે છે અને એનું નામ જ એનો નિરોધ છે ॥ ૨૫ ॥

એકાગ્ર મનવાળાને પણ સયમના વગર ઈષ્ટ લાભ નથી થતો, આ માટે
છસવીમા બોલમા સયમનું કૃણ કહે છે—“ સંજમેણ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ભંતે સંજમેણં જીવે કિં જણેइ—ભદન્ત સંયમેન જાવ કિં જનયતિ
હે ભગવાન ! સયમથી જીવ કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? ભગવાન્ કહે છે કે, સંજમેણં

ધુતારાધના એકાગ્રમનઃ સંનિવેશનયા વિના ન મનવીત્યતઃ પશ્ચર્થિશ્ચિતિતામાં તામાહ-
મૂલ્કમ્—એકગમણસનિવેસણયાપ્ ણં મતે ! જીવે કિં જણેહ ? ।
એકગમણસનિવેસણાપ્ ણ ચિત્તનિરોહ કરેહ ॥૨૫॥

છાયા—એકાગ્રમનઃ સનિવેશનયા સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । એકા-
ગ્રમનઃ સનિવેશનયા સ્વલ્પ વિષનિરોધં કરોતિ ॥૨૫॥

ટીકા—‘એકગમણસનિવેસણયાપ્’ इत्यादि

શિષ્ય આહ—હે મદન્ત ! એકાગ્રમનઃ સંનિવેશનયા એકમ્—એકમેવ, અગ્રમ્—અગ્ર-
ર્થતિ લક્ષ્યમ્—બ્રાહ્મણને यस્ય તદેકાગ્રમ્, એકાગ્રં ચ તત્ત્વનમ્, તસ્ય સનિવેશના-
સ્થાપના અથવા—એકાગ્રે—એકાગ્રાવસ્થાયાં મનઃસનિવેશના—મનસ સ્થાપના એકાગ્ર-
મન સંનિવેશના, તયા સ્વલ્પ જીવઃ કિં જનયતિ=ક કુણ મુત્પાદયતિ ?, ગુરુઆહ—

જીવ જેસે ૨ હસ ધુતારાધનાકો કરતા હૈ વૈસે ૨ ઉસકે હૃદયમેં અપૂર્વ
તત્ત્વજ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હસસે ઉસકા અજ્ઞાન ભાવ દૂર હોદ્દર વહ
ઉત્તરોત્તર સવેગભાવકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । જબ જીવ સવેગશાલી બનતા
હૈ તો ફિર હસકો રાગાદિક જનિત ક્લેશ ક્યપિત નહીં કર સકતે હૈ ॥૨૪॥

ધુતકી આરાધના એકાગ્રમનકે વિના નહીં હોતી હૈ હસલિયે પચીસવે
બોલમેં એકાગ્રમનકા ફલ કહતે હૈ—‘એકગમ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મતે એકગમણસનિવેસણયાપ્/જીવે કિં જણેહ—મદન્ત !
એકાગ્રમનઃ સનિવેશનયા જીવઃ કિં જનયતિ) મનકો એકાગ્રતાસે—અપને
લક્ષ્યપર મનકો જમાનેસે—જીવકો ક્યા લાભ હોતા હૈ ? તો હસકા ઉત્તર
હસ પ્રકાર હૈ કિ (એકગમણ સંનિવેસણાપ્ ણં ચિત્ત નિરોહ કરેહ—એકાગ્ર

અવ એમ એમ આ ધુતની આરાધનાને કરે છે તેમ તેમ તેના હૃદયમાં અપૂર્વ
અપૂર્વ ઉત્પન્ન ઉત્પન્ન થતું આવે છે આનાથી જોના અજ્ઞાનનો ભાવ દૂર થઈને
તે ઉત્તરોત્તર સવેગભાવને શુભ કરતો રહે છે આથી જીવ સવેગશાલી બની
આવે છે ત્યારપછી જોને રાગ આદિથી ઉત્પન્ન થતા કલેશ વ્યથા કરી શકતા નથી ॥૨૪॥

ધુતની આરાધના એકાગ્ર મનના વગર થઈ શકતી નથી આ માટે
પચીસમાં બેઠામાં એકાગ્ર મનનું રૂઝ કહે છે—“એકગમ” इत्यादि ।

મતે એકગમણસનિવેસણયાપ્ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત એકાગ્રમનઃ સંનિવેશનયા
જીવઃ કિં જનયતિ મનની એકાગ્રતાથી પોતાના લક્ષ્ય ઉપર મનને આધારથી
જીવને ક્યા લાભ છે તો આનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે કે, એકગમણસનિવે-
સણાપ્/ચિત્તનિરોહ કરેહ—એકાગ્રમન સનિવેશનયા ચિત્તનિરોધં કરોતિ જો કલ્પ ઉપર

પ્રત્યયઃ । અનશનાદિદ્વાદશવિધં તેન જીવઃ કિં જનયતિ ? ભગવાનાહ—હે શિષ્ય । તપસા વ્યવદાન=શુદ્ધિં પૂર્વવદ્ધકર્મમલક્ષ્યાદાત્મનો નૈર્મલ્યં જનયતિ ॥૨૭॥

અષ્ટવિંશતિતમં વ્યવદાનફલમાહ—

મૂલમ્—વોદાણેનં ભંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । વોદાણેન અ-
કિરિયં જણેઈ । અકિરિયે । ભવિત્તા તઓ પચ્છા સિજ્ઞઈ,
બુજ્ઞઈ, મુચ્છઈ, પરિનિવ્વાયઈ, સવ્વદુઃખાણમંતં કરેઈ ॥સૂ૦૨૮॥

છાયા—વ્યવદાનેન ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? , વ્યવદાનેન અક્રિયં
જનયતિ । અક્રિયકો ભૂત્વા તતઃ પશ્ચાત્ સિધ્યતિ બુદ્ધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ,
સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ ॥૨૮॥

ટીકા—‘વોદાણેનં’ ઇત્યાદિ

હે ભદન્ત ! વ્યવદાનેન=વિશેષેણ અવદાનં=શુદ્ધિ વ્યવદાનં, પૂર્વકૃતકર્મમલા-
પનયનં, તેન જીવઃ કિં જનયતિ ? , ભગવાનાહ—હે શિષ્ય । વ્યવદાનેન જીવઃ, અક્રિયં=

સત્તાવીસવે ચોલમેં તપકા ફલ કહતે હૈં—‘તવેણં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ભતે તવેણં જીવે કિં જણેઈ ? ભદન્ત ! તપસા
જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવન્ । તપસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત
કરતા હૈં ? ઉત્તર મેં ભગવાન કહેતે હૈં કિ (તવેણં વોદાણં જણેઈ—તપસા
વ્યવદાનં જનયતિ) તપસે જીવ વ્યવદાનકો—પૂર્વવદ્ધ કર્મરૂપી મલકે
ક્ષયસે નિજાત્માકી નિર્મલતાકો—પ્રાપ્ત કરતા હૈં ।

ભાવાર્થ—જીવ જિસકે પ્રભાવસે અપને અષ્ટવિધ કર્મોનો જલાતા
હૈં વહ તપ હૈં । અનશન, અવમૌદર્ય આદિકે ભેદસે યહ તપ ધારહ પ્રકાર
રકા હૈં । ઇસકે પ્રભાવસે જીવ નિર્જરા કરતા હુઆ સંવર કરાતા હૈં ॥૨૭॥

સત્યાવીસમા બોલમાં તપનુ ક્ષણ કહેવામાં આવે છે—“તવેણ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ભતે તવેણં જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત તપસા જીવઃ કિં જનયતિ
હે ભગવાન । તપથી જીવ કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તરમાં ભગવાન કહે
છે કે, તવેણં વોદાણં જણેઈ—તપસા વ્યવદાનં જનયતિ તપથી જીવ વ્યવદાન-
પૂર્વવદ્ધ કર્મરૂપી મળના ક્ષયથી નિર્મલતાની નિર્મળતાને પ્રાપ્ત કરે છે ?

ભાવાર્થ—જીવ જેના પ્રભાવથી પોતાનાં અષ્ટવિધ કર્મોને બાળી શકે છે,
તે તપ છે અનશન, અવમૌદર્ય આદિના ભેદથી આ તપ ધાર પ્રકારના છે
આના પ્રભાવથી જીવ નિર્જરા કરતા કરતા સંવર કરે છે ॥૨૭॥

સંયમેન જીવ અનહસ્કત્વમ્—ન વિધતે ંહઃ—પાપં યસ્ય સ અનહસ્કત્વમાવા
અનહસ્કત્વમ્—જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ રહિતત્વં, તજ્જનયતિ, જીવસ્ય કેનચિદ્ પાપ
કર્મણા શ્લેષો ન મવતીત્યર્થ ॥૨૬॥

સંયમવતોઽપિ તપો વિના કર્મસયો ન મવતીતિ સ્પષ્ટવિશ્વતિમ વ્યાહ—

મૂલમ્—તવેણ ભતે ! જીવે કિં જણેઈ ? તવણ વોદાણ જણેઈ ॥

છાયા—તપસા મદન્ત જીવઃ કિં જનયતિ ? તપસા વ્યવજ્ઞાનં જનયતિ ॥૨૭॥

ટીકા—‘તવેણ’ इत्यादि

हे मदन्त ! तपसा—तपति अष्टप्रकारकं कर्म दहतीति तपः, तपतेरौमाविष्कोऽश्रु

हस्कत्वं जनयति) સંયમસે જીવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોસે રહિતપના
પ્રાપ્ત કરતા હૈ । અર્થાત્ જીવકા કિસી મી પાપકર્મસે શ્લેષ નહીં હોતા હૈ ।

માવાર્થ—સાધનયોગસે સમ્યક્ ચિરક્ત હોનેકા નામ સંયમ હૈ । યહ
સંયમ સમ્રદ્દ ૧૭ પ્રકારકા હૈ જૈસે—“પાંચ પ્રકારકે આસ્રવસે ચિરક્ત હોના
૬ પાંચ ઇન્દ્રિયોંકા નિગ્રહ કરના ૬, ચાર કપાયોંકા ઝીતના ૪, ત્રીન
વૃષ્ટોંસે અલગ રહના ૩” । હસ સંયમકે પ્રભાવસે જીવમેં એસી વિશેષતા
આ જાતી હૈ કિ વહ અનહસ્કત્વકો પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ । અંહસ્ નામ પાપકર્મ
હૈ । હસસે રહિત હોના અનહસ્ત્વ હૈ । સંયમી જીવ પાપમય કર્મસે
લિપ્ત નહીં હોતા હૈ । યદી હસકા સંક્ષિપ્તાર્થ હૈ । સંયમકી આવશ્યકતા
કો ચિત્તકી એકાગ્રતાકે વાદ હસલિયે કહી ગઈ હૈ કિ એકાગ્રતાવાહે જીવ
કે મી વિના સંયમકે અમીષ્ટકા લાભ નહીં હોતા હૈ ॥ ૨૬ ॥

સંયમી હોન પર મી તપકે વિના કર્મક્ષય નહીં હોતા હૈ—હસ લિયે

અણ્ણપ્પજ્ઞેઈ સંયમેન અનહસ્કત્વં જનયતિ સયમમી એવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ
કર્મોંસે રહિતપણું પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ એવને કેઈપણુ પાપકર્મ મી શ્લેષ થતો નથી

માવાર્થ—સાધનયોગમી સમ્યક્ વિશ્લેષ થવાનું નામ સયમ છે આ
સયમ ૧૭ સત્ત્વ પ્રકારના છે જેમ “પાંચ પ્રકારના આસ્રવમી વિશ્લેષ થવું
પાંચ ઇન્દ્રિયોંને નિગ્રહ કરવો, ચાર કપાયોંને ઝીતના ત્રણ ટોચો અલગ
રહેવું આ સયમના પ્રભાવમી એવમી એવી વિશેષતા આવી આવ છે કે, તે
અનહસ્કત્વને પ્રાપ્ત કરી દે છે અંહસ્ નામ પાપનું છે એનામી રહિત થવું
તે અનહસ્કત્વ છે સયમી એવ પાપમય કર્મમી લિપ્ત થતો નથી. આજ એનો
સંક્ષિપ્તાર્થ ॥ સયમની આવશ્યકતાને ચિત્તની એકાગ્રતા થઈ બતાવનાર્થ
આવેલ છે તેનું કારણ એ છે કે, એકાગ્રતાવાળા એવને પણ સયમના અભિ
ષેનો લાભ થતો નથી ॥ ૨૬ ॥

સયમી હોવા છતાં પણ તપ વગર કર્મને ક્ષય થતો નથી, આ માટે

પ્રત્યયઃ । અનગનાદિદ્વાદશવિધે તેન જીવઃ કિં જનયતિ ? ભગવાનાહ—હે શિષ્ય । તપસા વ્યવદાનં=શુદ્ધિં પૂર્વવદ્ધકર્મમલક્ષયાદાત્મનો નૈર્મલ્યં જનયતિ ॥૨૭॥

અષ્ટવિંશતિતમં વ્યવદાનફલમાહ—

મૂલમ્—વોદાણેણં ભંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । વોદાણેણ અ-કિરિયં જણેઈ । અકિરિયણ । ભવિત્તા તઓ પચ્છા સિજ્ઞઈ, બુજ્ઞઈ, મુચ્છઈ, પરિનિવ્વાયઈ, સઠ્ઠવદુઃખાણમંતં કરેઈ ॥સૂ૦૨૮॥

છાયા—વ્યવદાનેન ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? , વ્યવદાનેન અક્રિયં જનયતિ । અક્રિયકો ભૂત્વા તતઃ પશ્વાત્ સિધ્યતિ બુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ, સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ ॥૨૮॥

ટીકા—‘વોદાણેણં’ ઇત્યાદિ

હે ભદન્ત ! વ્યવદાનેન=વિશેષેણ અવદાનં=શુદ્ધિ વ્યવદાનં, પૂર્વકૃતકર્મપ્રલા-પનયનં, તેન જીવઃ કિં જનયતિ ? , ભગવાનાહ—હે શિષ્ય । વ્યવદાનેન જીવઃ, અક્રિયં=

સત્તાવીસવે વોલમેં તપકા ફલ કહતે હૈં—‘તવેણં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ભંતે તવેણં જીવે કિં જણેઈ ? ભદન્ત ! તપસા જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવન્ । તપસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈં ? ઉત્તર મેં ભગવાન કહેતે હૈં કિ (તવેણં વોદાણં જણેઈ—તપસા વ્યવદાનં જનયતિ) તપસે જીવ વ્યવદાનકો—પૂર્વવદ્ધ કર્મરૂપી મલકે ક્ષયસે નિજાત્માકી નિર્મલતાકો—પ્રાપ્ત કરતા હૈં ।

ભાવાર્થ—જીવ જિસકે પ્રભાવસે અપને અષ્ટવિધ કર્મોંની જલાતા હૈં વહ તપ હૈં । અનશન, અવમૌદર્ય આદિકે ભેદસે યહ તપ ધારહ પ્રકારકા હૈં । ઇસકે પ્રભાવસે જીવ નિર્જરા કરતા હુઆ સંવર કરતા હૈં ॥૨૭॥

સત્યાવીસમા બોલમાં તપનુ ક્ષણ કહેવામાં આવે છે—“તવેણં” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ભંતે તવેણં જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત તપસા જીવઃ કિં જનયતિ હે ભગવાન ! તપથી જીવ કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તરમાં ભગવાન કહે છે કે, તવેણં વોદાણ જણેઈ—તપસા વ્યવદાનં જનયતિ તપથી જીવ વ્યવદાન—પૂર્વવદ્ધ કર્મરૂપી મળના ક્ષયથી નિબળતાની નિર્મળતાને પ્રાપ્ત કરે છે ?

ભાવાર્થ—જીવ જેના પ્રભાવથી પોતાનાં અષ્ટવિધ કર્મોંને બાળી શકે છે, તે તપ છે અનશન, અવમૌદર્ય આદિના ભેદથી આ તપ ધાર પ્રકારનાં છે આના પ્રભાવથી જીવ નિર્જરા કરતા કરતાં સંવર કરે છે ॥૨૭॥

सयमेन जीव अनहस्कत्वम्—न विद्यते अहः—पापं यस्य सः अनहस्कत्वस्यभावः
अनहस्कत्वम्—ज्ञानावरणीयादि कर्म रहितत्वं, तज्जनयति, जीवस्य केनचित् पाप
कर्मणा श्लेषो न भवतीत्यर्थः ॥२६॥

संयमवतोऽपि तपो विना कर्मस्यो न भवतीति सप्तविंशतिम तदाह—

मूलम्—तवेण भते ! जीवे किं जणेइ ? । तवण वोदाण जणेइ ॥

छाया—तपसा मदन्त जीवः किं जनयति ? । तपसा व्यवधानं जनयति ॥२७॥

टीका—'तवेण' इत्यादि

हे मदन्त ! तपसा—तपति अष्टप्रकारकं कर्म दहतीति तपः, तपतेरौभादिकोऽयु

हस्कत्वं जनयति) संयमसे जीव ज्ञानावरणीय आदि कर्मोंसे रहितपना
प्राप्त करता है । अर्थात् जीवका किसी भी पापकर्मसे श्लेष नहीं होता है ।

भावार्थ—साधनयोगसे सम्यक् विरक्त होनेका नाम संयम है । यह
संयम सत्रष्ट १७ प्रकारका है जैसे—“पांच प्रकारके आलस्यसे विरक्त होना
५ पांच इन्द्रियोंका निग्रह करना ५, चार कपार्योंका जीतना ४, तीन
दण्डोंसे अलग रहना ३” । इस संयमके प्रभावसे जीवमें ऐसी विशेषता
आ जाती है कि वह अनहस्कत्वको प्राप्त कर लेता है । अहम् नाम पापका
है । इससे रहित होना अनहस्कत्व है । संयमी जीव पापमय कर्मसे
लिप्त नहीं होता है । यही इसका संक्षिप्तार्थ है । संयमकी आवश्यकता
को चित्तकी एकाग्रताके बाद इसलिये कही गई है कि एकाग्रतावाले जीव
के भी विना संयमके अभीष्टका लाभ नहीं होता है ॥ २६ ॥

संयमी होन पर भी तपके विना कर्मक्षय नहीं होता है—इस लिये

अणव्यय जणेइ संयमेन अनहस्कत्व जनयति संयमभी एव ज्ञानावरणीय आदि
कर्मोंकी रहितपणु प्राप्त करे छे अर्थात् एवने के।ईपणु पापकर्मोंकी श्लेष भते। नभी,

भावार्थ—साधनयोगभी सम्यक् विरक्त भवान् नाम संयम छे आ
संयम १७ सत्तर प्रकारका छे जेम् “ पांच प्रकारका आलस्यभी विरक्त भवुं,
पांच इन्द्रियोंको निग्रह करवे। चार कपार्योंको जीतना, तपुं दण्डोंकी जलन
रहेवुं आ संयमना प्रभावभी एवमां जेवी विशेषता आवी जय छे छे, ते
जनकस्कत्वने प्राप्त करी छे छे अहम् नाम पापनु छे जेनाभी रहित भवुं
तेजनकस्कत्व छे संयमी एव पापमय कर्मोंकी लिप्त भते। नभी। आन जेने
संक्षिप्तार्थ छे संयमनी आवश्यकताने चित्तनी जेकाग्रता पछी, अवधानार्थ
आवेव छे तेनु कारण जे छे छे जकाग्रतावाला एवने पणु संयमना जलि
जने। लाभ भते। नभी ॥ २६ ॥

संयमी होना छता पणु तप पणर कर्मना क्षय भते। नभी, आ भादे

સર્વ દુઃખાનામન્તસ્તુ શબ્દાદિવિષયસુખાનાં શાતનેનૈવ ભવતોતિ એકોનત્રિશત્તમં
સુખશાતસ્ય ફલમાહ—

મૂલમ્—સુહસાણં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । સુહસાણં
અણુસ્સુયત્તં જણેઈ । અણુસ્સુણં ણં જીવે અણુકંપણં અણુબ્ભડે
વિગયસોણં, ચરિત્તમોહણિજ્ઞં કમ્મં સ્વેઈ ॥ સૂ૦૨૧ ॥

છાયા—સુખશાતેન ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । સુખશાતેન અનુત્સુકત્વં
જનયતિ । અનુત્સુકત્વં સ્વલુ જીવોઽનુકમ્પકઃ, અનુદ્ધટઃ, વિગતશોકઃ, ચારિત્રમો-
હનીય કર્મ ક્ષયયતિ ॥૨૧॥

ટીકા—‘ સુહસાણં ’ इत्यादि

હે ભદન્ત ! સુખશાતેન—સુખસ્ય—શબ્દાદિવિષયસુખસ્ય શાતઃ=શાતનં તદ્ગત-
ગૃહ્ણિનિરાકરણેન પરિવર્જન સુખશાતસ્તેન જીવઃ કિં જનયતિ ? । ભગવાનાહ—હે
શિષ્ય ! સુખશાતેન અનુત્સુકત્વ—વિષયસુખં પ્રતિ લિપ્સારહિતત્વં, જનયતિ । અનુ-
અર્થાત્ અવ્યાવાય સુખકા યદ્દ ભાગી વન જાતા હૈં । પૂર્વકૃત કર્મમલકા
અપનયન—દૂર હોના વ્યવદાન હૈં ॥ ૨૮ ॥

સુખદુઃખાંકા અન્ત શબ્દાદિ વિષયોંકે સુખોંકે શાતન—નિરાકરણસે
હી હોતા હૈં ફસલિયે ઉન્તીસવે વોલમેં સુખશાતકા ફલ કહતે હૈં—
‘ સુહસાણં ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મંતે સુહસાણં જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત ! સુખશાતેન
જીવઃ કિં જનયતિ ?) સુખશાતાસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈં ?
ફસકે ઉત્તરમેં ભગવાન્ ફરમાતે હૈં કિ (સુહસાણં અણુસ્સુયત્તં જણેઈ—
સુખશાતેન—અનુત્સુકત્વં જનયતિ) સુખશાતસે યદ્દ જીવ અપને આપમેં
વિષયસુખકે પ્રતિ ઉત્સુકતા—લાલસા રહિતપના ઉત્પન્ન કરતા હૈં । (અણુ-

માનસિક સઘળા દુઃખોનો અત આવીજાય છે અર્થાત—અવ્યાબાધ સુખના એ લાગી
ખની જાય છે પૂર્વે કરેલા કર્મ ફળનુ અપનયન—દૂર થવું એ વ્યવદાન છે ॥ ૨૮ ॥

સુખ દુઃખોનો અન્ત શબ્દાદિવિષયોના સુખોના નિરાકરણથી થાય છે.
આ માટે ઓગણત્રીસમા ખોલમાં સુખશાતનુ ફળ કહે છે—“સુહસાણં” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—મંતે—ભદન્ત હે ભગવાન ! સુહસાણં જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત
સુખશાતેન જીવ કિં જનયતિ સુખશાતથી જીવ કેવા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ?
આના ઉત્તરમાં ભગવાન કહે છે કે, સુહસાણં અણુસ્સુયત્તં જણેઈ—સુખશાતેન
અનુત્સુકત્વ જનયતિ સુખશાતાથી એ જીવ પોતાનામાં વિષયસુખની ઉત્સુકતા—
લાલસા રહિત જીવ ઉત્પન્ન કરે છે. અણુસ્સુણં ણ જીવે અણુકંપણ—અનુત્સુકત્વ સ્વલુ

ન વિધતે ક્રિયા યસ્મિન્નસ્તત્ સ્થાનં ઓપરત ક્રિયાસ્ય શુક્લધ્યાન મનયતિ, તત્થ અક્રિયાકઃ=ઓપરતક્રિયાસ્ય શુક્લધ્યાનવર્તી મૂત્વા તત્ પશ્યાત્ સિદ્ધ્યતિ=સિદ્ધિ પ્રાપ્નતિ કૃતકૃત્યો મયતીત્યર્થઃ, તત્થ મુચ્યતે=વિમલકેવલભાલોકેન સકલલોકાલોકં કરતસામલકવત્ પશ્યતીત્યર્થઃ । મુચ્યતે=સકલકર્મમ્પો મુક્તો મયતિ, અત્પરં પરિ નિર્વાતિ=પરિ-સમન્તાત્ કર્મબહિઃ વિધ્યાપ્ય શીતલો મયતિ । તત્થ સર્વદુઃસ્થાનાં=સર્વેષાં શારીરમાનસાનાં દુઃસ્થાનામ્, અન્તર્સુ=પ્રાત્પન્તિકનિર્વૃત્તિં કરોતિ અપ્પાવાક-મુક્ત માપ્નોતિ ॥૨૮॥

(અથ અઠાવીસવે ચોરમેં વ્યવધાનકા ફલ કહતે હૈં-‘ઘોદાણેણ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મતે ઘોદાણેણં ઝીવે કિં જણે—મદન્ત ! વ્યવધાનેન ઝીવઃ કિં જનયતિ ?) હે મગધન્ ! વ્યવધાનસે ઝીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કાતા હૈં । હસકે ઉત્તરમેં મગધાન્ કહતે હૈં કિ (ઘોદાણેણ અકિરિય જણે—વ્યવધાનેન અક્રિય જનયતિ) વ્યવધાનસે ઝીવ અક્રિય-ઓપરત ક્રિયા નામકે શુક્લધ્યાનકો પ્રાપ્ત કરતા હૈં । (અકિરિયાપ મચિત્તા તમો પચ્છા સિદ્ધાઈ મુક્તાઈ મુચ્ચઈ પરિનિર્વાયઈ સર્વદુઃસ્થાનમંતં કરેઈ—અક્રિયકઃ મૂત્વા તત્ પશ્યાત્ સિદ્ધ્યતિ મુચ્યતે મુચ્યતે પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃસ્થાનાં અન્તં કરોતિ) હસકી પ્રાપ્તિકે પશ્યાત્ યહ ઝીવ કૃતકૃત્ય હો જાતા હૈં, વિમલકેવલજ્ઞાનરૂપ આલોક-પ્રકાશસે લોક ઝીર અલોકકો હસ્તા મલકવત્ જાનને લગતા હૈં, સમસ્ત કર્મસે સર્વથા રહિત હો જાતા હૈં । હસ તરહ સ ચતરફસે કર્મરૂપી અગ્નિકો ઘુસાકર યહ શીતલ બન જાતા હૈં ઝીર હસકે શારીરિક એવ માનસિક સમસ્ત દુઃસ્થાનાં અન્ત હો જાતા હૈં—

હવે અઠ ઝાવીસમા બિઘ્નમાં વ્યવધાનનું ફળ કહેવામાં આવે છે-“ઘો દાણેણ” इत्यादि.

અ પદાર્થ—મતે ઘોદાણેણં ઝીવે કિં જણે—મદન્ત વ્યવધાનેન ઝીવઃ કિં જનયતિ હે મગધાન્ વ્યવધાનના ગુણથી એવ કેવા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? જાના ઉત્તરમાં અ મગધાન કહે છે કે ઘોદાણેણ અકિરિય જણે—વ્યવધાનેન અક્રિય જનયતિ વ્યવધાનથી એવ અક્રિય-ઓપરતક્રિયા નામના શુક્લધ્યાનને પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ પરિચિત્તા તમો પચ્છા સિદ્ધાઈ મુક્તાઈ મુચ્ચઈ પરિનિર્વાયઈ સર્વદુઃસ્થાનાં મંતં કરેઈ—અક્રિયકઃ મૂત્વા તત્ પશ્યાત્ સિદ્ધ્યતિ મુચ્યતે મુચ્યતે પરિ નિર્વાતિ સર્વદુઃસ્થાનાં અન્તં કરોતિ એની પ્રાપ્તીના પછી જો એવ કૃત્યકૃત્ય થઈ આવે છે વિમલ ૧ કેવળ જ્ઞાનરૂપ આલોક પ્રકાશથી ટોક બને પરંતુ કોઈ હસ્તા મલકવત્ બાણ ૧ હાથે છે સમસ્ત કર્મોથી સવ થા રહિત થઈ આવે છે આ રીતે સવથી બાણથી કર્મરૂપી અગ્નિને ઘુસાવીને જો શીતળ બની આવે છે અને એનાં શારીરિક બને

સર્વ દુઃખાનામન્તસ્તુ શબ્દાદિવિષયસુખાનાં શાતનેનૈવ ભવતોતિ એકોનત્રિશત્તમં
સુખશાતસ્ય ફલમાદ—

મૂલમ્—સુહસાણં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । સુહસાણં
અણુસ્સુયત્તં જણેઈ । અણુસ્સુયય ણં જીવે અણુકંપણ અણુઠ્ઠભદે
વિગયસોણ, ચરિત્તમોહણિજ્ઞં કમ્મં સ્વેઈ ॥ સૂં૨૧ ॥

છાયા—સુખશાતેન ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । સુખશાતેન અનુત્સુકત્વં
જનયતિ । અનુત્સુકત્વ સ્વલુ જીવોઽનુરુપકઃ, અનુદ્વદઃ, વિગતશોકઃ, ચારિત્રમો-
હનીયં કર્મ ક્ષપયતિ ॥૨૧॥

ટીકા—‘ સુહસાણં ’ ઇત્યાદિ

હે ભદન્ત ! સુખશાતેન—સુખસ્ય—શબ્દાદિવિષયસુખસ્ય શાતઃ=શાતનં તદ્ગત-
વૃદ્ધિનિરાકરણેન પરિવર્જન સુખશાતસ્તેન જીવઃ કિં જનયતિ ? । ભગવાનાહ—હે
શિષ્ય ! સુખશાતેન અનુત્સુકત્વ—વિષયસુખં પ્રતિ લિપ્સારહિતત્વં, જનયતિ । અનુ-
અર્થાત્ અવ્યાયાધ સુખકા યહ ભાગી વન જાતા હૈં । પૂર્વકૃત કર્મમલકા
અપનયન—દૂર હોના વ્યવદાન હૈં ॥ ૨૮ ॥

સુખદુઃખાંકા અન્ત શબ્દાદિ વિષયોંકે સુખોંકે શાતન—નિરાકરણસે
હી હોતા હૈં ઇસલિયે ઉન્તીસવે વોલમેં સુખશાતકા ફલ કહતે હૈં—
‘ સુહસાણં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે સુહસાણં જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત ! સુખશાતેન
જીવઃ કિં જનયતિ ?) સુખશાતાસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈં ?
ઈસકે ઉત્તરમેં ભગવાન્ ફરમાતે હૈં કિ (સુહસાણં અણુસ્સુયત્તં જણેઈ—
સુખશાતેન—અનુત્સુકત્વ જનયતિ) સુખશાતાસે યહ જીવ અપને આપમેં
વિષયસુખકે પ્રતિ ઉત્સુકતા—લાલસા રહિતપના ઉત્પન્ન કરતા હૈં । (અણુ-

માનસિક સઘળા દુ.ખોનો અ ત આવી જાય છે અર્થાત—અવ્યાયાધ સુખના એ ભાગી
ખની જાય છે પૂર્વે કરેલા કર્મ ઈજાનુ અપનયન—દૂર થવું એ વ્યવદાન છે. ॥ ૨૮ ॥

સુખ દુ.ખોનો અન્ત શબ્દાદિવિષયોના સુખોના નિરાકરણથી થાય છે.
આ માટે ઓગણત્રીસમા ખોલમા સુખશાતનુ ઈજા કહે છે—“સુહસાણં” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે—ભદન્ત હે ભગવાન ! સુહસાણં જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત
સુખશાતેન જીવ કિં જનયતિ સુખશાતથી જીવ કેવા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ?
આના ઉત્તરમા ભગવાન કહે છે કે, સુહસાણં અણુસ્સુયત્તં જણેઈ—સુખશાતેન
અનુત્સુકત્વ જનયતિ સુખશાતાથી એ જીવ પોતાનામા વિષયસુખની ઉત્સુકતા—
લાલસા રહિત જીવ ઉત્પન્ન કરે છે. જુ ગાં જીવે અણુકંપણ—અનુત્સુકત્વ સ્વલુ

સ્વક્રમ જીવઃ અનુકમ્પકઃ દુઃખિતેષુ ઓષેષુ દયાવાન્ ભવતિ, યો હિ સ્વમુલોત્સુકઃ
 સ માર્યમાણમપિ પ્રાબિનમબલોક્ય નોદ્ધિજતે, ન ત મોઘયતીત્પર્યઃ, કિં તુ સ્વમુલરસિક
 એવ તિષ્ઠતિ, અય તુ તદ્વિપરીત્વં હતિ દુઃખેન કમ્પમાનં કંઘન ઓઘમવસોઘ્ય તદુઃ
 સ્વદુઃખિતતયા સ્વયમપિ વત્કાલ એવ કમ્પયે ! ત પ્રતિદયાં કરોતિ તયા-અનુદ્ભટઃ
 =મર્યાદાવર્તી, તયા વિગતશોકઃ=શોકરહિત । મુક્તિપદ્યદ્વસ્પદસ્વાદુ વિવચસિ-
 પ્સારહિતસ્ય મુનેઃ કયમપિ શોકો ન ભવતીતિ મારઃ । એવંવિઘ્ન ઓઘઃ પ્રકૃષ્ટ
 છુમાપ્યવસાયેન ચારિત્રમોહનીય કર્મ જપયતિ યયાચ્યાતચારિત્ર માપ્ય મોહ
 પ્રાપ્નોતીતિ મારઃ ॥૨૯॥

સ્વપ્રયર્ણ ઓષે અનુકમ્પ-અનુત્સુકસ્વ સ્વલુ જીવ અનુકમ્પકઃ) અનુત્સુક
 બના હુઆ જીવ અનુકમ્પક સમસ્ત દુઃખિત જીવોંકે ઉપર દયાલુ હોતા
 હૈ । જો જીવ અપને આપકો મુખી બનાનેમેં મેં ઉત્કંઠિત રહતા હૈ બહ
 માર્યમાણ-મારતે હુપ પ્રાણીકો દેસ કર ઉદ્ધિગ્ન નહીં બનતા હૈ કિન્તુ
 અપને સુસ્થમેં હી રસિક બના રહતા હૈ । ડસકો વસરોંકે સુસ્થદુઃસસે
 કોઈ સપથ નહીં રહતા હૈ । અયાન્ બહ મારતે હુપ જીવકો મો નહીં
 છુકાતા હૈ પરન્તુ અનુત્સુક જીવ એસા સ્વાર્થી નહીં હોતા હૈ । પહ તો
 દુઃસસે વ્રસ્ત હુપ જીવકો જથ દેસતા હૈ તથ ડસકે દુઃસસે દુઃખિત હો
 સ્વયં મો વ્રસ્ત હો વઢતા હૈ । ઓર વસકો મુક્ત કરને કા ડપાય કરતા
 હૈ (અનુગ્મહે વિગતમોપ ચરિત્ર મોહણિજ્ઞ કર્મ સ્વેહ-અનુદ્ભટઃ વિગ-
 તશોકઃ ચારિત્રમોહનીય કર્મ જપયતિ) હસ મુલગતાવાલે જીવકી
 પરિણતિ મર્યાદાવર્તી હોતી હૈ તયા મુક્તિમેં યદ્વ સ્પદાવાલા હોનેસે હસકે
 અન્તરંગમેં કર્મી શોક નહીં હોતા હૈ । હસ તરહ એસે જીવ પ્રકૃષ્ટ છુમ

જીવ અનુકમ્પક અનુત્સુક બનેલ એ હવ અનુક વક સમસ્ત દુઃખિત હવેના વર્ક
 હયાલુ બને છે એ હવ પોતે પેતાની બાતને જ મુખી બનાવવામાં ઉત્કંઠિત
 રહે છે તે માર્યમાણ-મરાતા પ્રાણીને બોધ ને ઉદ્ધિગ્ન બનતો નથી પરંતુ પોતાના
 મુખમાં જ રસિક બનીને રહે છે એને બીજાના મુખ દુઃખ સાથે ઠાઈસ બંધ
 રહેતો નથી બચીત તે મરાતા હવને પણ બેઠાવતો નથી પરંતુ અનુત્સુક
 હવ એવો સ્વાર્થી હોતો નથી એ દુઃખકી વ્રસ્ત થતા હવને બુએ છેત્પર
 એના દુઃખથી દુઃખિત થઈને પોતે પણ વ્રસ્ત થઈ બાધ છે અનુગ્મહે વિગત
 મોપ ચરિત્રમોહણિજ્ઞ કર્મ સ્વેહ-અનુદ્ભટઃ વિગતશોકઃ ચારિત્રમોહનીય કર્મ જપયતિ
 આ મુખગતાવાળા હવની પરિણતિ મર્યાદાવર્તી હોય છે તથા મુક્તિમાં
 બેઠા સ્પદાવાળા હોવાથી એના અન્તરંગમાં કર્મી શોક હોતો નથી આ પ્રમાણે
 એવો હવ પ્રકૃષ્ટ છુમ અપ્યવસાયના પ્રભાવથી ચારિત્રમોહનીય કર્મને નષ્ટ કરી દે
 છે બચીત-અયાચ્યાત ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી દે છે

विषयसुखस्पृहानिराकरणं चा प्रतिवद्धतां विना न भवतीत्यत त्रिशत्तमा तामाह—
मूलम्—अप्पडिवद्धयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? ।

अध्यवसायके प्रभावसे चारित्र मोहनीय कर्मको नष्ट कर देता है ।
अर्थात् यथाख्यात चारित्र प्राप्तकर मोक्षको प्राप्त कर देता है ।

भावार्थ—शब्दादिक विषयसुखोंका तद्गत गृद्धिके निराकरणसे परित्याग करना इसका नाम सुखशात है । इस सुखशातके प्रभावसे जीव जब विषय सुखके प्रति लालसा^३ रहित बन जाता है तब उसके भीतर इतनी ऊच्च करुणा परिणती आ जाती है कि वह किसी भी प्राणीको दुःखित नहीं देख सकता है । दुःखित प्राणीको देखते ही हसका हृदय करुणासे इकदम द्रवित हो उठता है । जिसके भीतर वैषयिक सुखोंको भोगनेकी लालसा बनी हुई है वही प्राणी अपनेको सुखी बनानेमें दूसरोंके दुःखोंके ध्यान नहीं रखता है । परन्तु जिसकी वैषयिक अभिलाषाएँ सर्वथा शांत बन चुकी हैं उस मुनिको ऐसा कोई कारण नहीं बचता है कि वह स्वयं दूसरोंको दुःखी करे या उनको दुःखी देख सके । अपनी मर्यादामें रहता हुआ यह शोकसे संतप्त न होकर प्रकृष्ट शुभ परिणामों के बल पर चारित्र मोहनीय कर्मके क्षय करनेमें ही लगा रहता है और इस प्रकार यथाख्यात चारित्र को प्राप्त कर यह अन्त में मुक्ति को प्राप्त कर लेता है ॥ २९ ॥

भावार्थ—शब्दादिक विषय सुभोना तद्गत गृद्धिने निराकरणेन परि त्याग करवो એનું નામ સુખશાત છે. એ સુખશાતના પ્રભાવથી જીવ બીજા વિષય સુખના તરફ લાલસા રહિત બની જાય છે ત્યારે તેની અદર એટલી ઉચી કરુણા પરિણતિ આવી જાય છે કે, તે કોઈ પણ પ્રાણીને દુઃખિત બોધ શકતો નથી દુઃખિત પ્રાણીને બોધને તેનું હૃદય એકદમ કરુણાથી દ્રવિત બની જાય છે. જેની અદર વૈષયિક સુખોને ભોગવવાની લાલસા બની રહેલ હોય છે એ પોતાને સુખી બનાવવામાં બીજાના દુઃખોનું ધ્યાન રાખતો નથી. પરંતુ જેની વૈષયિક અભિલાષાઓ સર્વથા શાન્ત બની ચૂકેલ છે એ મુનિને એવું કોઈ કારણ બચતું નથી કે તે એથી બીજાને દુઃખી કરે અથવા દુઃખી બોધ શકે, પોતાની મર્યાદામાં રહીને એ શે કંઈ સતત્ત્વ ન થતા પ્રકૃષ્ટ શુભ પરિણામોના બળ ઉપર ચારિત્ર મોહનીય કર્મનો ક્ષય કરવાના કામકાજમાં જ લાગી રહેલ હોય છે. અને આ પ્રમાણે યથાખ્યાત ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરી એ અંતમાં મુક્તિને પ્રાપ્ત કરી લે. ॥ ૨૯ ॥

અપ્પહિવદ્ધયાપ્પ ણ નિસ્સગત્ત જણેહ, નિસ્સગત્તગપ્પ ય ણ
જીવે પગ્ગ પગ્ગાચિત્તે દિઘાય રાઘો ય અસજ્જમાણે અપહિવદ્ધે
આધિ વિહરહ ॥ સૂ. ૩૦ ॥

છાયા—અપ્રતિબદ્ધતયા સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । અપ્રતિબદ્ધ તયા
સ્વલ્પ નિ'સંગત્વ જનયતિ । નિ'સંગત્વગતત્થ જીવઃ, એક એકાગ્રચિત્તઃ દિઘા ચ રાઘો
ચ અસજ્જન્, અપ્રતિબદ્ધાપિ વિહરતિ ॥ ૩૦ ॥

ટીકા—‘અપ્પહિવદ્ધયાપ્પ’ ઇત્યાદિ—

હે મદન્ત ! અપ્રતિબદ્ધતયા=મનોહ્રસ્વરૂપાદિવિષયેષુ મનસોઽનાસક્તતા અપ્રતિબદ્ધતા, તયા, જીવ, કિં જનયતિ ! । મગ્ગાનાહ—અપ્રતિબદ્ધતયા સ્વલ્પ નિ'સંગત્વ=વહિઃ
સંગાધાર્થ જનયતિ, નિ'સંગત્વગતત્થ સ્વલ્પ જીવ, એક=તાગદ્વેષરહિતઃ, એકાગ્રચિત્ત=

વૈષયિક સુત્તકી સૂદ્ધાકા નિરાકરણ અપ્રતિબદ્ધતાકે વિના નહીં હો
સકના હૈ—અતઃ સૂત્રકાર અથ તોસલે ચોલમેં ડસી અપ્રતિબદ્ધતાકો
કહતે હૈ—‘અપ્પહિવદ્ધયાપ્પ ણ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે જીવે અપ્પહિવદ્ધયાપ્પ ણં કિં જણેહ—મદન્ત !
જીવઃ અપ્રતિબદ્ધતયા કિં જનયતિ) હે મગ્ગવન્ । યહ જીવ અપ્રતિબદ્ધતા
સે કિસ શુભકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? ઉત્તરમેં કહતે હૈ કિ (અપ્પહિવદ્ધયાપ્પ
ણં નિસ્સગત્ત જણેહ—અપ્રતિબદ્ધતયા સ્વલ્પ નિ'સંગત્વ જનયતિ) અપ્રતિ
બદ્ધતાસે જીવ નિ'સંગતાકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । (નિસ્સંગસગગ્ગય જીવે પગ્ગો
પગ્ગાચિત્તે દિઘાય રાઘોય અસજ્જમાણે અપ્પહિવદ્ધે આધિ વિહરહ—
નિ'સંગત્વગત્ત ચ જીવઃ એકઃ એકાગ્રચિત્તઃ દિઘા ચ રાઘો ચ અસજ્જન્ અ
પ્રતિબદ્ધાપિ વિહરતિ) વાહિરી પદાર્થોમેં આસક્તિ રહિત થના હુઆ જીવ

વૈષયિક સુખની સ્પૃહાનું નિરાકરણ અપ્રતિબદ્ધતાના વચન થઈ શકે તેથી આથી
સૂત્રકાર હવે ત્રીસમાં બોલ્યાએ અપ્રતિબદ્ધતાને બતાવે છે—

“અપ્પહિવદ્ધયાપ્પ” ઇત્યાદિ.

અ-વધાય—મંતે જીવે અપ્પહિવદ્ધયાપ્પ ણં કિં જણેહ—મદન્ત જીવ અપ્રતિ
બદ્ધતયા કિં જનયતિ હે મગ્ગવન્ ! આ છવ અપ્રતિબદ્ધતાથી કયા શુભને
પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તરમાં કહે છે કે અપ્પહિવદ્ધયાપ્પ ણં નિસ્સગત્ત જણેહ—
અપ્રતિબદ્ધતયા સ્વલ્પ નિ'સંગત્વ જનયતિ અપ્રતિબદ્ધતાથી છવ નિ'સંગત્વને પ્રાપ્ત
થાય છે. નિર્મંગત્વગત્થ જીવે પગ્ગ પગ્ગાચિત્તે દિઘા ચ રાઘો ચ અસજ્જમાણે
અપ્પહિવદ્ધ આધિ વિહરહ—નિ'સંગત્વગત્ત ચ જીવઃ એકઃ એકાગ્રચિત્તઃ દિઘા ચ
રાઘો ચ અસજ્જન્ અપ્રતિબદ્ધાપિ વિહરતિ બહારના પદાર્થોમાં આસક્તિ રહિત

ધર્મધ્યાનૈકનિષ્ઠઃ, તતશ્ચ દિવા ચ રાત્રૌ ચ અસજન્=ગ્રહિઃ સદ્ગ્નં વિવર્જયન્, અપ્રતિ-
વદ્ધઃ=પ્રતિવન્ધરહિતશ્ચાપિ વિહરતિ-માસકલ્પાદિના ઉચ્ચતવિહારેણ પર્યટતિ । સૂ.૩૦।

અપ્રતિવદ્ધતા ચ વિવેકશયનાસનતાં વિના ન ભવતીત્યત એકત્રિંશત્તમાં તામાહ—

મૂલમ્—વિવિત્તસયણાસણયાણં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? ।
વિવિત્તસયણાસણયાણ ચારિત્તગુત્તિં જણેઈ । ચારિત્તગુત્તે ય
ણં જીવે વિવિત્તાહારે દદ્ધચરિત્તે એગંતરણ મોક્કલભાવપણ્ડિવન્ને
અદ્ધવિહકમ્મગંઠિં નિજ્જરેઈ ॥ સૂ. ૦ ॥ ૩૧ ॥

છાયા—વિવેકશયનાસનતયા સ્વલુ ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । વિવિત્ત
શયનાસનતયા સ્વલુ ચારિત્રગુપ્તિં જનયતિ । ચારિત્રગુપ્તશ્ચ સ્વલુ જીવઃ વિવિત્તાહારો

એક-રાગદ્વેષ રહિત હોતા હૈ તથા ધર્મધ્યાનમેં હી એકનિષ્ઠ રહતા હૈ ।
રાત દિન-સર્વદા-ઉસકા એક યહી પ્રવલ પ્રયત્ન રહતા હૈ કિ વહ વાહિરી
પદાર્થોંકે સાથ કિસીં ખી તરહ મમત્વસે ન બંધને પાવે । ઇસ તરહ પ્રતિ
બંધ રહિત હોકર યહ માસકલ્પ આદિરૂપ ઉચ્ચત વિહારસે વિચરતા હૈ ।

ભાવાર્થ—મનોહ શબ્દ વિષયોં મેં માનસિક અનાસક્તિ કા નામ
અપ્રતિવદ્ધતા હૈ । ઇસકે પ્રભાવસે જીવ કમીં ખી વાહિરી પદાર્થોંમેં આસક્ત
નહીં બન પાતા હૈ । જવ ઇસકી પરિણતિ એસો હો જાતી હૈ તો ઉસકો
પદાર્થ વિષયક રાગદ્વેષ આકુલ વ્યાકુલ નહીં કરતે હીં । એકાગ્રચિત્ત બન
કર રાતદિન યહ અપને કર્તવ્યપાલનમેં એકનિષ્ઠ રહતા હૈ । તથા માસ-
કલ્પ આદિ રૂપ ઉચ્ચત વિહારસે વિચરણ કરતે હુએ ઉસકો ફિર કિસીં
ખી પ્રકારકી વાધા નહીં સતાતી હૈ ॥ ૩૦ ॥

બનેલ જીવ રાગદ્વેષ રહિત બને છે. તથા ધર્મધ્યાનમા જ એકનિષ્ઠ રહે છે
રાત અને દિવસ તેનો સર્વદા એકજ પ્રબળ પ્રયત્ન રહે છે કે, તે બહારના
પદાર્થોની સાથે કોઈ પણ રીતે મમત્વથી ન બંધાયે બધા આ પ્રમાણે પ્રતિબંધ
રહિત થઈને એ માસકલ્પ આદિરૂપ ઉચ્ચત વિહારથી વિચરે છે

ભાવાર્થ—મનોહ શબ્દ આદિ વિષયોમા માનસિક અનાસક્તિનુ નામ
અપ્રતિબદ્ધતા છે. આના પ્રભાવથી જીવ કદી પણ બહારના પદાર્થોમા આસક્ત
બનતો નથી બ્યારે એની પરિણતિ એવી બની જાય છે તો પછી તેને પદાર્થ
વિષયક રાગદ્વેષ આકુળ વ્યાકુળ કરી શકતા નથી એકાગ્રચિત્ત બનીને રાત દિવસ
એ પોતાના કર્તવ્ય પાલનમા એકનિષ્ઠ બની રહે છે તથા માસકલ્પ આદિરૂપ ઉચ્ચત
વિહારથી વિચરણ કરતાં તેને કોઈ પણ પ્રકારની બાધા સતાવી શકતી નથી ॥૩૦॥

દૃઢચરિત્ર એકાન્તરતઃ મોક્ષમાવપ્રતિપન્નઃ, અષ્ટવિષકર્મગ્રન્થિ નિર્જરયતિ ॥ ૩૧ ॥

ટીકા—‘વિવિક્તસયનાસનયાય’ इत्यादि—

हे भवन्त ! विविक्तशयनासनतया=विविकानि=स्त्रीपशुपण्डकरहितानि, शयनासनानि, उपलक्षणत्वाद्गुणाभयम् यस्यासौ विविक्तशयनासनः, तस्य भावः—विविक्तशयनासनता तया जीवा किं जनयति ? । भगवानाह—विविक्तशयनासनतया खलु जीवः, चारित्र्यगुप्ति=चरणरक्षा, जनयति । चारित्र्यगुप्तः—रक्षितचारित्र्य खलु जीवा विविक्ताहारः—निकृत्यादिरहिताहारकारकः, चारित्र्यरक्षणतत्परस्य कस्मिन्नपि

यह अप्रतिपद्यता विविक्तशयनासनताके बिना नहीं होती है—अतः सूत्रकार भय एकस्त्रीसत्वे बोलमें विविक्तशयनासनताके विषयमें कहते हैं—‘विविक्त’ इत्यादि ।

અન્યથા—(મંતે વિવિક્તસયનાસનયાય ણં જીવે કિં જગેહ—भवन्त ! विविक्तशयनासनतया खलु जीवा किं जनयति) हे भगवन् विविक्तशयनासनतासे जीव स्त्री पशु पण्डकरहित स्थानमें रहनेवाला मुनिको क्या लाभ होता है ? इसके उत्तरमें कहते हैं कि (विविक्तसयनासनाय चारिस्त्र गुप्तिं जगेह—विविक्तशयनासनतया खलु चारित्र्यगुप्तिं जनयति) विविक्तशयनासनतासे जीव अपने चारित्र्यगुणकी रक्षा करता है । (चारिस्त्र गुप्तेय णं जीवे विविक्ताहारे दृढचरित्से एगतरप मोक्षभावपडिषन्ने अष्टविहकम्मगहिं निज्जरइ—चारित्र्यगुप्तस्य खलु जीवः विविक्ताहार इदंचारित्रः एकान्तरतः मोक्षभावप्रतिपन्न अष्टविषकर्म ग्रन्थि निर्जरयति) रक्षित चारित्र्य होनेसे जीव विकृति आवि रहित आहार करता है । क्योंकि कि चारित्र्यकी रक्षा करनेमें तत्पर बना हुआ

આ અપ્રતિપદ્યતા વિવિક્તશયનાસનતાના વગર થતી નથી આથીસૂત્રકાર હવે એકત્રીસમાં બોલમાં વિવિક્તશયનાસનતાના વિષયમાં કહે છે ‘વિવિક્ત’ ધૃત્કરિ ।

અન્યથા—મંતે વિવિક્તસયનાસનયાય ણં જીવે કિં જગેહ—भवन्त विविक्तशयनासनतया खलु जीवा किं जनयति हे भगवान् ! विविक्तशयनासनताથી શું લાભ થાય છે ? આના ઉત્તરમાં કહે છે કે, વિવિક્તસયનાસનયાય ચરિત્રગુપ્તિં જગેહ—विविक्तशयनासनतया खलु चारित्र्यगुप्तं जनयति विविक्तशयनासनताથી છવ પેતાના આચિત્ર ગુણની રક્ષા કરે છે ચરિત્રગુપ્તેય ણં જીવે વિવિક્તાહારે દૃઢચિત્તે એગતરપ મોક્ષભાવપડિષન્ને અષ્ટવિહકમ્મગઠિં નિજ્જરેइ—चारित्र्यगुप्तस्य खलु जीवः विविक्ताहार इदंचारित्रः एकान्तरतः मोक्षभावप्रतिपन्न अष्टविषकर्मग्रन्थि निर्जरयति विविक्तशयनासनताથી छव पेटाना आचित्र गुणनी रक्षा करे ॥ रक्षित आचित्र दोषाधी छव विकृति आवि रहित आहार करे ॥ ३१ ॥ क्योंकि कि आचित्रकी रक्षा करनेमें तत्पर बना हुआ

વિષયે સ્પૃહા ન જાયતે' इति भावः । तथा—दृढचारित्रः=दृढं निश्चलं चारित्र्यं यस्य स तथा, अतएव एकान्तरतः=एकान्तेन-निश्चयेन, रतः संयमेऽनुरक्त इत्यर्थः । तथा—मोक्षभावप्रतिपन्न=मोक्षानुरागसंपन्नः, मोक्षएव मया साधनीय इति भाव-
नावानित्यर्थः । ततश्च एवंभूतो मुनिः अष्टविध कर्मग्रन्थि—अष्टविधं कर्म दुर्भयत्वाद्
ग्रन्थिरिव अष्टविधकर्मग्रन्थिस्तं निर्जरयति=क्षपकश्रेणिं प्राप्य क्षपयतीत्यर्थः ॥ ३१ ॥

પ્રાણી કિસી ખી વિષયમેં લાલસાવાલા નહીં હોતા હૈ । इसीलिये उसका (दृढ चारित्रः) चारित्र दृढ कहलाता है । तथा (एकान्तरतः) निश्चयसे वह संयममें अनुरक्त बना रहता है । भावना उसकी “मेरे द्वारा साध्य यदि कुछ है तो वह एक मोक्ष ही है” ऐसी रहा करती है, अर्थात् वह मोक्षानुराग से सम्पन्न रहता है । इस तरहता मुनि क्षपकश्रेणीपर आरुढ़ हो कर अष्ट प्रकारकी कर्मग्रन्थि को नष्ट कर देता है । अर्थात् सिद्धिपद को प्राप्त करता है ।

ભાવાર્થ—સ્ત્રી, પશુ, પવં પગડક સે રહિત શયનાસન એવં ઉપાશ્રય કા નામ વિવિક્તશયનાસન હૈ । इनको सेवन करनेवाला मुनि अपने चारित्रगुणका संरक्षण करता है । तथा इस गुण की संरक्षणताके अभि-
प्राय से ही वह विकृति रहित आहार करता है । जिह्वा इन्द्रिय पर जितना अधिक काबू रहेगा उतना ही अधिक वह अपने चारित्रके पालन करनेमें सत्य साबित होगा । जिह्वा इन्द्रिय का नियंत्रण वही कर सकता है कि जिसकी एक मात्र लालसा मुक्ति प्राप्त करने की हो । ऐसा व्यक्ति ही दुर्भय इस अष्टविध कर्मग्रन्थि को भेद सकता है और मोक्ष प्राप्त कर सकता है ॥ ३१ ॥

નથી હોતા. આ કારણે તેનું ચારિત્ર દૃઢ કહેવાય છે તથા નિશ્ચયથી તે સંય-
મમાં અનુરક્ત બની રહે છે, લાવના એની “ મારા દ્વારા બે કંઈ પણ સાધ્ય
હોય તે એક મોક્ષ જ છે.” એવી રહ્યા કરે છે અર્થાત તે મોક્ષાનુરાગથી
સપન્ન રહે છે આ પ્રમાણે તે મુનિ ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરુઢ થઇને આઠ પ્રકારની
કર્મગ્રન્થિને નષ્ટ કરી દે છે અર્થાત સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત કરે છે

ભાવાર્થ—સ્ત્રી, પશુ અને પગડકથી રહિત શયનાસન અને ઉપાશ્રયનું
નામ વિવિક્તશયનાસન છે આનું સેવન કરવાવાળા મુનિ પોતાના ચારિત્ર ગુણનું
સંરક્ષણ કરે છે તથા એ ગુણની સંરક્ષણતાના અભિપ્રાયથી તે વિકૃતિ રહિત
આહાર કરે છે જીભા ઇન્દ્રિય ઉપર બેટલો વધારે કાબુ રાખવામાં આવે
એટલા જ અધિક પ્રમાણમાં તે પોતાના ચારિત્રનું પાલન કરવામાં સત્ય સાબિત
થાય છે જીભા ઇન્દ્રિયને નિયંત્રિત એજ કરી શકે છે કે, એની એક માત્ર
લાલસા મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની હોય છે, આવી વ્યક્તિ જ દુર્ભય આ અષ્ટવિધ
કર્મગ્રન્થિને ભેદી શકે છે અને એના કારણે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ॥ ૩૧ ॥

વિવિક્તશયનાસનતાયાં સત્તાં વિનિવર્તના મળતીતિ દ્વાવશ્વચમાં સામાહ—

મૂલ્ય—વિનિવદ્વણયાપ્ ણં મતે ! જીવે કિં જણેહ્ । વિનિ
વદ્વણયાપ્ ણં પાવકમ્માણં અકરણયાપ્ અવ્મુદ્વેહ્ । પુવ્વવદ્વણ
ય નિજ્જરણયાપ્ ત નિયત્તેહ્ । તઓ પચ્છા ષાઠરત સંસાર
કતાર વીહવયહ્ ॥ સૂ૦ ॥ ૩૨ ॥

છાયા—વિનિવર્તનતયા સલ્લ મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ । વિનિવર્તનતયા
સલ્લ પાપકર્મણાં અકરણતયા અમ્યુત્તિષ્ઠતે । પૂર્વવદ્વાનાં ચ નિર્જરણતયા તત્તિર્તયતિ ।
તતઃ પચાત્ ષાઠરન્તં સંસારકાન્તારં વ્યતિવ્રમતિ ॥ ૩૨ ॥

ટીકા—વિનિવદ્વણયાપ્ ' ઇત્યાદિ—

હે મદન્ત ! વિનિવર્તનયા=જ્ઞાનદિવિષયેભ્ય આસ્મિન પરાક્રમ્મસ્તીકરણરૂપયા
જીવ કિં જનયતિ ! । મગધાનાહ—વિનિવર્તનયા સલ્લ જીવઃ પાપકર્મણાં=જ્ઞાનાવર
ણાદીનમ્, અકરણતયા=અકરણેન=અનુપાર્જનેન, અકરણયાપ્ ' ઇતિ સ્વાર્થેતદ્
પ્રત્યય આર્પત્વાત્ અમ્યુત્તિષ્ઠતે=મોઘાર્થમુષ્યતો મળતીત્યર્થઃ । પૂર્વવદ્વાનાં=દ્વામવપર

વિવિક્ત શયનાસનતાકે હોનેપર વિનિવર્તના હોતી હૈ, ઇસલિપે વસીસથે
પોલમેં વિનિવર્તના કા ફલ કહતે હૈ—' વિનિવદ્વણયાપ્ ' ઇત્યાદિ ।

અન્યથા—('મતે વિનિવદ્વણયાપ્ ણં જીવે કિં જણેહ્—મદન્ત !
વિનિવર્તનતયા સલ્લ જીવઃ કિં જનયતિ) હે મગધન્ ! વિનિવર્તના સે
જીવ કો કયા લાભ હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તરમેં મગધાન કહતે હૈ કિ
(વિનિવદ્વણયાપ્ ણં પાવકમ્માણં અકરણયાપ્ અવ્મુદ્વેહ્—વિનિવર્તનતયા
સલ્લ પાપકર્મણાં અકરણતયા અમ્યુત્તિષ્ઠતે) વિનિવર્તના સે જીવ કિર
જ્ઞાનાવરણીય આદિ પાપકર્મો કા ઉપાર્જન નહીં કરતા હૈ અર્થાત્ ઇસસે
વહ મોક્ષકે લિપે તૈયાર હો જાતા હૈ । તથા (પુવ્વવદ્વણ ય નિજ્જરણ

વિવિક્ત શયનાસનતાના ઢોવાથી વિનિવર્તના થાય છે આ માટે વિનિ
વર્તનાનુ ફળ કહે છે—' વિનિવદ્વણયાપ્ ' ઇત્યાદિ ।

અન્યથા—મતે વિનિવદ્વણયાપ્ ણં જીવે કિં જણેહ્—મદન્ત વિનિવર્તનયા
સલ્લ જીવઃ કિં જનયતિ હે મગધાન વિનિવર્તનતાથી જીવને શું લાભ થાય છે ?
જ્ઞાના ઉત્તરમાં મગધાન કહે છે કે વિનિવદ્વણયાપ્ ણં પાવકમ્માણં અકરણયાપ્
અવ્મુદ્વેહ્—વિનિવર્તનયા સલ્લ પાપકર્મણાં અકરણતયા અમ્યુત્તિષ્ઠતે વિનિવર્તનાથી
જીવ દેરીથી જ્ઞાનાવરણિય આદિ પાપ કર્મોનુ ઉપાર્જન કરતો નથી અર્થાત્
જ્ઞાનાથી તે મોક્ષના માટે તૈયાર થઈ જાય છે તથા પુવ્વવદ્વણ ય નિજ્જરણ

ભવોપાર્જિતાનાં પાપકર્મણાં નિર્જરણયા, इह च शब्दादभिनवकर्मानुपार्जनेन-च तत्
 कर्म निवर्तयति=निवारयति । ततः पश्चात् चतुरन्तं=चत्वारः-चतुर्गतिरक्षणः,
 अन्ताः=अवयवा यस्मिंस्तच्चतुरन्तं तदेव चातुरन्तं संसारकान्तारं-भवारण्यं,
 व्यतिव्रजति=विशेषेणातिक्रम्य गच्छति, मुक्तिं प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ सू० ३२ ॥

વિનિવર્તનાવાનુ જીવશ્ચરિત્રસ્યોત્કૃષ્ટારાધનાનિમિત્તં સંભોગપ્રત્યાખ્યાનં
 કરોતીતિ ત્રયસ્તિશત્તમમ્ તદાહ—

मूलम्—संभोगपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? । संभो-
 गपच्चक्खाणेणं आलंबणाइं खवेइ । निरालंबणस्स य आय-
 ढिया योगा भवंति । सएणं लाभेणं संतुस्सइ, परलाभं नो

યાए તં નિયત્તેइ-પૂર્વવદ્ધાનાં ચ નિર્જરણતયા તન્નિવર્તયતિ) પૂર્વમેં વાંધે
 હુએ-હસ ભવ એવં પરભવમેં ઉપાર્જન કિયે હુએ-પાપકર્મોંની નિર્જરા
 કરતા હૈં इस तरह वह पापकर्मों को दूर कर देता है । (तओ पच्छा
 चाउरंतं संसारकान्तारं वीइवयइ-ततः पश्चात् चतुरंतं संसारकान्तारं व्य-
 तिव्रजति) जब पापकर्म इसके दूर हो जाते हैं तब यह जीव चतुर्गतिरूप
 इस संसार अटवीको उल्लंघन कर देता है । अर्थात् मोक्षको प्राप्त करलेता है ।

भावार्थ—शब्दादिक विषयों से अपने आपको परामुख करना इस
 का नाम विनिवर्तना है । इस विनिवर्तना से जीव ज्ञानावरणादिक
 पापकर्मोंको उपार्जित नहीं करता है । तथा पूर्ववद् कर्मों की निर्जरा करता है,
 इस तरह नवीन कर्मों का आगमन रुक जानेसे तथा पूर्वसंचित कर्मों की
 निर्जरा होनेसे जीव इस चतुर्गतिरूप संसारका विच्छेद कर देता है ॥ ३२ ॥

યાए તં નિયત્તેइ-પૂર્વવધ્વાનાં ચ નિર્જરણતયા તન્નિવર્તયતિ પૂર્વે આધલા-આ ભવ
 તથા પરભવમા ઉપાર્જન કરેલા પાપકર્મોંની નિર્જરા કરે છે આ પ્રમાણે તે
 પાપ કર્મોંને દૂર કરી દે છે તઓપછાચાઉરંતં સંસારકંતારં વીइवयइ-ततः पश्चात्
 चतुरंतं संसारकान्तार व्यतिव्रजति न्यारे એના પાપકર્મ દૂર થઇ જાય છે ત્યારે
 એ જીવ ચતુર્ગતિરૂપ આ સંસાર અટવીનુ ઉલ્લંઘન કરી જાય છે. અર્થાત
 મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લે છે.

ભાવાર્થ—શબ્દાદિક વિષયોથી પોતાની જાતને પરાંગમુખ કરવી એનું
 નામ વિનિવર્તના છે આ વિનિવર્તનાથી જીવ જ્ઞાનાવરણ્યાદિક પાપકર્મોંને
 ઉપાર્જિત કરતો નથી, તથા પૂર્વજન્મ કર્મોંની નિર્જરા કરે છે, આ રીતે નવા
 કર્મોંનું આગમન રોકાઈ જવાથી તથા પૂર્વસંચિત કર્મોંની નિર્જરા થવાથી
 જીવ આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસારનો વિચ્છેદ કરી દે છે. ॥ ૩૨ ॥

આસાપદ્, પરલાભ નો તકેદ, ના પીદ્, નો પત્યેદ, નો અમિલસદ્
 પરલાભ અણસ્સાયમાણે અતકેમાણે અપીદેમાણે અપત્યેમાણે અણ
 મિલસમાણે દુચ્ચ સુહસેઝ્જ ઉવસપઝિજ્જતા ણં વિહરદ્ ॥ સૂ. ૩૩ ॥

છાયા—સંમોગપ્રત્યાસ્થાનેન મદન્ત । જીવઃ કિં જનયતિ ? । સમોગપત્યા
 સ્થાનેન આલમ્બનાનિ ક્ષપયતિ । નિરાલમ્બનસ્ય ચ આપાતાર્થિકા યોગા મશ્નન્તિ ।
 સ્વકેન લાભેન સત્કુપ્પયતિ । પરલાભ નો આસ્વાદયતિ, મો તર્કયતિ, નો સ્પૃહયતિ
 નો પ્રાર્થયતિ, નો અમિલપતિ । પરલાભમ્ અનાસ્વાદયન્ અતર્કયન્ અસ્પૃહયન્
 અપ્રાર્થયન્ અનમિલયન્ દ્વિતીયાં સુખશરણામ્ ઉપસપથ સહુ વિહરતિ ॥ ૩૩ ॥

ટીકા—‘સંમોગપચ્ચક્ષ્ણાણેણ’ इत्यादि

હે મદન્ત ! સમોગપ્રત્યાસ્થાનેન—એક—સામાચારિક સાધૂનામેકત્ર મોઝન
 અન્યમુનિદેશાદિપ્રદેશ સમાગ, તસ્ય પ્રત્યાસ્થાન—ગીતાપૌષ્ઠાયાં ધિનશ્ચર્યા
 ધમ્યુષ્ઠવિહારમતિપક્ષ્યા પરિહારઃ સમોગપ્રત્યાસ્થાનં સેન, જીવઃ કિં જનયતિ ? ।
 મગવાનાદ—સમોગપ્રત્યાસ્થાનેન ઝીષ આલમ્બનાનિ—ગ્લાનાદોનિ, ક્ષપયતિ ચિર
 સ્ફુરતે । અયમર્થ—અન્યો હિ માન્યાદિ કારણેષ્વન્યદ્વચ્ચમાહારાદિકં ગૃહ્ણતિ, અસૌ

ધિનિવર્તનાવાન—શન્દાદિ વિષયોંકા ત્યાગી—જીવ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રકી
 આરાધનાકે લિધે સમોગપ્રત્યાગ્ધ્યાન કરતા હે ફસલિધે તેસોસવે પોલમેં
 સંમોગપ્રત્યાસ્થાન કા ફલ કહતે હે—સંમોગ પચ્ચક્ષ્ણાણેણ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(સમોગપચ્ચક્ષ્ણાણેણ જોવે કિં જણેદ—મદન્ત સમોગ
 પ્રત્યાસ્થાનેન જીવઃ કિં જનયતિ ?) હે અગચન્ સંમોગ પ્રત્યાસ્થાનસે જીવકો
 ક્યા લાભ હાતા હે ? ફસકા ઉચર કહતે હે કિ (સંમોગપચ્ચક્ષ્ણાણેણ આલં
 બનાઈ સ્વેદ—સમોગપ્રત્યાસ્થાનેન આલંબનાનિ ક્ષપયતિ) સમોગપ્રત્યા
 સ્થાન સે આલંબનોંકા પરિત્યાગ કરતા હે અર્થાત્ આલંબનોંકી ઉત્તકો

વિનિવર્તનાવાન શન્દાદિક વિષયોના ત્યાગી એવ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રની ખાસ
 ધનાના માટે સંયોગ પ્રત્યાગ્ધ્યાન કરે છે આ માટે સંયોગપ્રત્યાગ્ધ્યાનનું ફળ
 કહે છે— સંમોગપચ્ચક્ષ્ણાણેણ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—મતિ સંમોગપચ્ચક્ષ્ણાણેણ જીવે કિં જણેદ—મદન્ત સંમોગપ્રત્યા
 સ્થાનેન જીવઃ કિં જનયતિ કે બાગવાન સંયોગપ્રત્યાગ્ધ્યાનથી જીવને શું
 લાભ થાય છે ? જાને ઉત્તર આપતા કહે છે કે, સંમોગપચ્ચક્ષ્ણાણે આલંબનાઈ
 સ્વેદ—સમોગપ્રત્યાસ્થાનેન આલંબનામિ ક્ષપયતિ સંયોગ પ્રત્યાગ્ધ્યાનથી ખાલ જનાને
 પતિત્યાગ કરે છે અર્થાત્ આલંબનોની તેને આવશ્યકતાજ રહેતી નથી.

તુ કારણે સત્યપિ ન તથા કરોતિ, કિં તુ સદોદ્યતત્વેન વીર્યાચારમેવાવલમ્બતે ।
નિરાલમ્બનસ્ય ચ આયતાર્થિકાઃ=આયતઃ-મોક્ષઃ સ એવાર્થઃ પ્રયોજન યેપાં તે,
આયતાર્થિનસ્ત એવ આયતાર્થિકાઃ, યોગાઃ=વાઙ્મનઃ કાયયોગાઃ ભવન્તિ । અય-
ભાવઃ-સાલમ્બનસ્ય હિ કેચિદ્ યોગાસ્તાદૃશા ન ભવન્ત્યપીતિ । તથા સ્વકેન-
સ્વકીયેન લાભેન સંતુષ્યતિ । પરલાભં=અન્યમુનિસમાનીતં, નો આસ્વાદયતિ-ન
મુહુક્તે, નો તર્કયતિ=યદ્યસૌ મહ્યમિદં દદાતિ તદા શુભમિતિ મનસા વિકલ્પનં ન
કરોતીત્યર્થઃ । નો સ્પૃહ્યતિ=ઇદં સુચિરમિતિ શ્રદ્ધાલુતયાઽઽત્મનો ભાવં ન પ્રકટી-
કરોતીત્યર્થઃ । નો પ્રાર્થયતિ='મહ્યમિદં દેહિ' ઇતિ યાચનાં ન કરોતીત્યર્થઃ । નો

આવશ્યકતા હી નહીં રહતી હૈ । (નિરાલમ્બસ્સ ય આયદ્વિયા યોગા ભવંતિ
-નિરાલમ્બસ્ય ચ આયતાર્થિકા યોગા ભવન્તિ) ઇસ પ્રકાર જવ યહ આલં-
બનોંકા ત્યાગ કર દેતા હૈ તવ યહ નિરાલમ્બ વન જાતા હૈ । ઇસ અવ-
સ્થામેં ઇસકે યોગ-મન, વચન, કાય-આયતાર્થ વન જાતે હૈ-અર્થાત્
મોક્ષ હી ઇનકા એક પ્રયોજન માત્ર અભિલષિત અર્થ વન જાતા હૈ ।
(સર્ણ લામેળં સંતુસ્સઈ પરલાભં નો આસાઈ પરલાભં નો તક્કેઈ નો
પીહેઈ નો પત્થેઈ નો અભિલસઈ-સ્વકેન લામેન સંતુષ્યતિ પરલાભં નો
આસ્વાદયતિ, નો તર્કયતિ નો સ્પૃહ્યતિ, નો પ્રાર્થયતિ, નો અભિલષતિ)
યહ અપને લાભસે સંતુષ્ટ રહતા હૈ । પરલાભકો યહ નહીં ભોગતા હૈ ।
ઔર ન મનમેં એસા વિકલ્પ હી કરતા હૈ કિ "અચ્છા હોતા યદિ યહ
મુક્કે લાકર ભિક્ષા આદિ દેતા તો" । તથા અપના એસા ભાવ ભી પ્રકટ
નહીં કરતા હૈ કિ 'યહ વહુત હી અચ્છા હૈ । 'મુક્કે અમુક વસ્તુ દો'
એસી યાચના ભી નહીં કરતા હૈ । ઔર ન ડસ વસ્તુકી લાલસા કરતા હૈ ।

નિરાલમ્બસ્સ ય આયદ્વિયા યોગા ભવંતિ-નિરાલમ્બનસ્ય ચ આયતાર્થિકા યોગા ભવન્તિ
આ પ્રમાણે જ્યારે તે આલબનાનો પરિત્યાગ કરી દે છે ત્યારે તે નિરાલમ્બ
બની જાય છે, આ અવસ્થામાં એનો યોગ-મન, વચન, કાયા, આયતાર્થ બની
જાય છે, અર્થાત્ મોક્ષ જ એનું એક પ્રયોજન માત્ર અભિલષિત અર્થ બની
જાય છે સર્ણ લામેળં સંતુસ્સઈ પરલાભં નો આસાઈ પરલાભ નો તક્કેઈ નો પીહેઈ નો પત્થેઈ
નો અભિલસઈ-સ્વકેન લામેન સંતુષ્યતિ પરલાભં નો આસ્વાદયતિ નો તર્કયતિ નો
સ્પૃહ્યતિ નો પ્રાર્થયતિ નો અભિલષતિ એ પોતાના લાભથી તે સંતુષ્ટ રહે છે, બીજાના
લાભને તે ભોગવતો નથી અથવા તો મનમાં એવો વિકલ્પ પણ કરતા નથી કે,
"એ બે મને ભિક્ષા આદિ લાવી આપે તો ઘણું સાડું થાત" તથા પોતાનો
એવો ભાવ પણ પ્રગટ કરતા નથી કે, "આ ઘણું જ સાડું છે 'મને અમુક વસ્તુ
આપો' આવી યાચના પણ કરતા નથી. તેમ ન તે વસ્તુની લાલસા કરે

અમિનપતિ—તલ્લોત્પતયા ન વાઙ્મતીત્પર્યઃ । યદ્વા—નાનાદેસીયશિષ્યાનુપ્રદાર્યમેતાનિ
સમાનાર્યજ્ઞાનિ પદાનિ તચ્છેષપ્રસિદ્ધિમનુસૃત્ય યુદ્ધીતાનિ । પરભામમનાસ્વાદયન્
અતર્કયન્ અસ્પૃહયન્ અપાર્યયન્ અનમિનપન્ દ્વિતીયાં સુલશ્વપાશુપસપય વિહરતિ
દ્વિતીયસ્યાઃ સુલશ્વપાયાસ્તયાવિષ્ત્રાદિતિ માત્રઃ । તથાચોક્ત સ્થાનાન્નમૂત્રે—

इस प्रकार (परलभ अणस्सयमाणे अतर्कमाणे अपीहेमाणे अमिलस
माणे सुख्य सुहसेज्ज उपसपज्जिस्ता ण विहरइ — परलभ अनास्वादयन्
अतर्कयन् अस्पृहयन् अपार्ययन् अनमिलवन् द्वितीया सुखशय्यां उप
सपय विहरति) अन्यमुनिजनो द्वारा लब्ध आहारको नहीं भोगता हुआ,
उसको लेनेकी इच्छा नहीं करता हुआ उसमें स्पृहालु नहीं बनता हुआ
उसकी चादना नहीं करता हुआ, उसकी अमिलावा नहीं करता हुआ
इस द्वितीय सुख शय्यारूप मुनि अवस्थाको प्राप्त कर विचरता है ।

मायार्थ—एक सामाचारीवाले साधुओंका एक जगह भोजन करना
अन्य मुनिजनों द्वारा प्रदत्त आहार आदिका ग्रहण करना—इसका नाम
समोग है । इस समोगका परिहार समोगप्रत्याख्यान है । अर्थात् जब
गोतार्थावस्था सपन्न साधु बन जाता है, तब जिनकल्पादिरूप उद्यत
विहारकी प्रतिपत्ति (स्वीकार)से उसके यह समोग प्रत्याख्यान होता है ।
इस अवस्थामें यदि यह ग्लान आदि अवस्थायुक्त भी हो जावे तो वह
इस अवस्थाकी परवाह नहीं करता है । एवं स्वलभसे ही सतुष्ट रहता है
स्वयं गोचरी करता है । जब की अन्य साधुजन तो ग्लान आदि दशा में
अन्य साधुओं द्वारा लाये हुए आहारादिकरूप लाभ को ग्रहण करते हैं

છે, આ પ્રમાણે અન્ય મુનિજનો દ્વારા લબ્ધ આહારને ન લેવાવર્તાં એને
લેવાની ઇચ્છા પણ ન કરતાં, એમ સ્પૃહાણુ ન બનતા; એની વાકાંત્રી પણ
ન કરતાં તેમ અમિલવાપા પણ ન કરતાં આ બીજી સુખશય્યાદિય મુનિ
અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી વિચરે છે

ભાવાર્થ—એક સામાચારીવાળા સાધુએનું એક સ્થળે લેવાજન કરવું
બીજા મુનિજનો દ્વારા પ્રદત્ત આહાર આદિનું ગ્રહણ કરવું એનું નામ સલોગ
છે આ સલોગનો પરિહાર સલોગપ્રત્યાખ્યાન છે અર્થાત્ જ્યારે સાધુ
ગોતાર્થાવસ્થાસપન્ન બની જાય છે ત્યારે જીન કલ્પાદિરૂપ ઉદ્યત
વિહારની પ્રતિપત્તિ(સ્વીકાર)થી એના એ સલોગપ્રત્યાખ્યાન થાય છે આ અવસ્થામાં કદાચ
એ જ્ઞાન આદિ અવસ્થા યુક્ત પણ થઈ જાય તો એ અવસ્થાની પરવાહ કરતા
નથી, એને સ્વલાભથી જ સતુષ્ટ રહે છે, સ્વલ લેવારિ કરે છે જ્યારે બીજા
સાધુજન તો જ્ઞાન આદિ દશામાં અન્ય સાધુઓ દ્વારા લાવવામાં આવેલ આહાર

અહવરા દોઢ્ઢા સુહસેજ્જા, સે ણં મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિય પવ્વહ્ણ સમાણે સણં લાભેણં સંતુસ્સહ, પરસ્સ લામં નો આસાણ્હ, નો તક્કેહ, નો પત્થેહ, નો પીહેહ, નો અભિલસેહ, સેણં પરસ્સ લામં અણાસાણમાણે અતક્કેમાણે અપીહેમાણે અપત્થેમાણે અણભિલસમાણે નો મણં ઉચ્ચાવયં નિયચ્છહ નો વિણિઘાયમાવજ્જહા||ઈતિ||

છાયા—અથાપરા દ્વિતીયા સુખશય્યા સ મુણ્ડો ભૂત્વાઽગારાદનગારિતાં પ્રવ્ર-
જિતઃ સન્ સ્વકેન લાભેન સંતુષ્યતિ પરસ્ય લામં નાસ્વાદયતિ ન તર્કયતિ, ન સ્પૃહ-
યતિ, ન પ્રાર્થયતિ, નાભિલ્પ્યતિ। સ પરસ્ય લાભમનાસ્વાદયન્ અતર્કયન્ અસ્પૃહયન્
અપ્રાર્થયન્ અનભિલ્પ્યત્ નો મનઃ ઉચ્ચાવચં નિયચ્છતિ નો ત્રિનિઘાતમાપદ્યતે
॥ ઇતિ ॥ સૂ૦ ૩૩ ॥

તવ કિ યહ સાધુ હસ પ્રકારકે કારણ કલાપ ઉપસ્થિતિ હોનેપર મી એસા નહીં કરતા હૈ । કિન્તુ સદા ઉદ્યન હોને સે આપને વીર્યાચાર કા હી અવ-
લમ્બન કરતા હૈ । હસ પ્રકાર નિરાલબન વને હુણ્ણ હસ સાધુ કે મન વચન
એવં કાય યે તીનોં યોગ મુક્તિ માત્ર પ્રયોજન વાલે હોતે હૈ । નિરાલબન
દશામેં સાધુ અપને લાભ સે હી સંતુષ્ટ રહા કરતા હૈ । અન્યમુનિયોં દ્વારા
લાયે હુણ્ણ આહાર આદિ કા વહ ચાહના નહીં કરતા હૈ । મન મેં એસા
વિકલ્પ મી નહીં લાતા હૈ કિ કોઈ મુઝે લાકર આહાર આદિ દેવે । દ્વિતીય
સુખશય્યા કે વિષય મેં સ્થાનાઙ્ગમૂત્ર મેં એસા હી કહા હૈ ।

અહવરા દોઢ્ઢા સુહસેજ્જા, સે ણં મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણ-
ગારિયં પવ્વહ્ણ સમાણે સણં સંતુસ્સહ, પરસ્સ લામં નો આસાણ્હ, નો
તક્કેહ, નો પીહેહ, નો પત્થેહ, નો અભિલસેહ, સે ણં પરસ્સલામં અણા-
સાણમાણે અતક્કેમાણે અપીહેમાણે અપત્થેમાણે અણભિલસમાણે નો મણં

આદિરૂપ લાભને શ્રદ્ધણુ કરે છે ત્યારે એ સાધુ આ પ્રમાણે કારણ કલાપ ઉપસ્થિત
હોવા છતાં પણ એણે કરતાં નથી પરંતુ સદા ઉદ્યત હોવાથી પોતાના વીર્યા
ચારતું જ અવલબન કરે છે. આ પ્રમાણે નિરાલબન બનેલા એ સાધુના
મન, વચન અને કાયા, એ ત્રણે યોગ મુક્તિ માત્ર પ્રયોજનવાળા હોય છે
નિરાલબન દશામા સાધુ પોતાના લાભથી જ સંતુષ્ટ રહે છે અન્ય મુનિયો
દ્વારા લાવવામાં આવેલ આહાર આદિની તે ચાહના કરતા નથી. મનમાં એવો
વિકલ્પ પણ લાવતા નથી કે, કેઈ મને આહાર પાણી લાવી આપે ખીલ
સુખશય્યાના વિષયમાં સ્થાનાઙ્ગ સૂત્રમાં એમ જ કહેલ છે.

“અહવરા દોઢ્ઢા સુહસેજ્જા, સે ણ મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં
પવ્વહ્ણ સમાણે સણં સંતુસ્સહ, પરસ્સલામં નો આસાણ્હ, નો તક્કેહ, નો પીહેહ,
નો પત્થેહ, નો અભિલસેહ, સેણં પરસ્સલામં અણાસાણમાણે અતક્કેમાણે, અપી-

સમોગં પ્રત્યાક્ષ્યાતવત* સાધોષપિમત્યાક્ષ્યાનમપિ સ્પાદિતિ ચતુર્થિષ્ઠમં
તદાહ—

મૂલમ્—ઉવહિપચ્ચક્ષ્ણાણેણં મતે ! જીવે કિં જણેહ ? ।
ઉવહિપચ્ચક્ષ્ણાણેણં અપલિમથ જણેહ । નિરુવહિપ ણં જીવે
નિક્કલ્લે ઉવહિમત્તરેણ ય ન સકિલિસ્સહ ॥ સૂ. ॥ ૩૪ ॥

છાયા—ઉપધિપ્રત્યાક્ષ્યાનેન મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । ઉપધિપ્રત્યા-
ક્ષ્યાનેન અપરિમન્ય જનયતિ । નિરુપધિક સ્વહુ જીવ નિષ્કારૂઃ ઉપધિમત્તરેણ
ચ ન સવિન્યસ્યતિ ॥ ૩૪ ॥

ટીકા—‘ ઉવહિપચ્ચક્ષ્ણાણેણં ’ इत्यादि—

हे मदन्त ! उपधिप्रत्याक्ष्यानेन=उपधिः=उपकरण-सदोरकमुन्ववस्त्रिका रजो
हरषवस्त्रपात्रादिरूप तस्य साधुमर्यादा त्पतिरिक्तस्थ प्रत्याक्ष्यानं-न मया मर्यादा-
तिरिक्तमुपकरण ग्राह्य इत्यवस्था निवृत्ति-उपधिप्रत्याक्ष्यानं तेन जीवः किं
जनयति ? । भगवानाह-हे शिष्य ! उपधिप्रत्याक्ष्यानेन अपरिमन्यं जनयति, परि-
मन्यः-स्वाध्यायादिव्यापात*, न परिमन्योऽपरिमन्यस्त स्वाध्यायादी-प्रनास्त्य-

उच्चावयं नियच्छह नो विणिघायमावज्जह इति ॥ इत्थं स्थितिका नाम
ही द्वितीयं सुखदाय्या है ॥ ३५ ॥

સંમોગપ્રત્યાક્ષ્યાનઘાટે સાધુ કે ઉપધિ કા પ્રત્યાક્ષ્યાન મી હોતા હે
યહ વાત જોત્તીસહે ઘોલમે સૂત્રકાર પ્રકાશિતકરતે હૈ—‘ ઉવહિપચ-
ક્ષ્ણાણેણં ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મતે ઉવહિપચ્ચક્ષ્ણાણેણં જીવે કિં જણેહ-મદન્ત !
ઉપધિપ્રત્યાક્ષ્યાનેન જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવાન ! ઉપધિ કે પ્રત્યાક્ષ્યાન
સે જીવ કો કયા લાભ હોતા હે ? સ્વર- (ઉવહિપચ્ચક્ષ્ણાણેણં અપલિમથ
જણેહ-ઉપધિપ્રત્યાક્ષ્યાનેન અપરિમન્યં જનયતિ) ઉપધિકે પ્રત્યાક્ષ્યાન સે

હેમાણ અપત્યેમાણે, અજમિલ્લસમાણે મો મળં ઉચ્ચાવય નિયજ્જહ નો વિનિઘાય
માવજ્જહ इति ॥ આવી સ્થિતિનુ નામ જ મુજશબ્દ છે ॥ ૩૩ ॥

અ સોગ પ્રત્યાખ્યાનવાળા સાધુની ઉપધિનું પ્રત્યાખ્યાન પણ થાય છે
આ વાત સૂત્રકારશ્રીસર્ગભાઈદર્શકપ્રકાશિત કરે છે—“ઉવહિપચ્ચક્ષ્ણાણેણં” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—મતે ઉવહિપચ્ચક્ષ્ણાણેણં જીવે કિં જણેહ-મદન્ત ઉપધિપ્રત્યાક્ષ્યા-
નેન જીવ કિં જનયતિ કે ભગવાન ! ઉપધિના પ્રત્યાખ્યાનથી જીવને કેમ
લાભ થાય છે ? ઉત્તર ઉવહિપચ્ચક્ષ્ણાણેણં અપલિમથં જણેહ-ઉપધિપ્રત્યાક્ષ્યાનેન
અપરિમન્ય જનયતિ ઉપધિના પ્રત્યાખ્યાનથી જીવને સ્વાધ્યાય આદિ કરવામાં

પ્રોત્સાહં જનયતીત્યર્થઃ । નિરુપધિકઃ—મર્યાદાતિરિક્તોપકરણપ્રત્યાગી જીવઃ, નિષ્કાંક્ષઃ=વસ્ત્રાદિભિલાષરહિતો ભવતિ । તાદૃગો દિ ઉપધિમન્તરેણ=ઉપધિં વિના યથોચિતોપકરણપ્રાપ્તાવપિ ન સંવિલ્લસ્યતિ—માનસં શરીરં વા દુઃખં ન પ્રાપ્નોતિ । જીર્ણશીર્ણવસ્ત્રપાત્રાદિનાઽપિ સંયમયાત્રા નિર્વાહયતીતિભાવઃ ।

જીવ કો સ્વાધ્યાય આદિ કરને મેં આત્મસ્ય નહીં હોતા હૈ અર્થાત્ ઉત્સાહ રહ્યા કરતા હૈ (નિરુપધિઃ ણં જીવે નિક્કરે ઉપધિમન્તરેણ ચ ન સંકલિસ્સદ્—નિરુપધિકઃ સ્વલુ જીવઃ નિષ્કાંક્ષઃ ઉપધિમન્તરેણ ચ ન સંવિલ્લસ્યતિ) નિરુપધિકજીવ નિષ્કાંક્ષ-વસ્ત્રાદિકની અભિલાષાસે રહિત હો જાતા હૈ । एवं યથોચિત ઉપકરણ કી અપ્રાપ્તિમેં બી દુઃખિત નહીં હોતા હૈ ।

ભાવાર્થ—સદોરકમુખવસ્ત્રિકા રજોદરણ, વસ્ત્ર एवं પાત્ર આદિ યહ ઉપધિ સાધુ મર્યાદા કે અનુસાર હૈ । હમ સાધુ મર્યાદા સે વ્યતિરિક્ત ઉપધિકા ત્યાગ કરના ઉપધિપ્રત્યાખ્યાન હૈ । અર્થાત્ જેસા મકલ્પ કરલેના કિ મે મર્યાદાતિરિક્ત ઉપકરણ નહીં રહ્યાંગા । હમ ઉપધિ કે પ્રત્યાખ્યાન સે સાધુ નિશ્ચિત્ત હોકર સ્વાધ્યાય આદિ કરનેમેં તહીંન રહ્યા કરતા હૈ । ઉમકો કિમી બી પ્રકારકા પ્રમાદ મતાતા નહીં હૈ ઓર ન વહ મર્યાદારિક્ત ઉપધિકી લાલસા સે કલેગિત હોતા હૈ । જીર્ણ શીર્ણ વસ્ત્રપાત્રાદિક સે બી અપની સંયમયાત્રાકા નિર્વાહ કરતા રહતા હૈ ઉમકો જીર્ણશીર્ણ અર્થાત્ જુને પુરાને ફટે હુવ વસ્ત્રોકે વિષયમેં કોઈ ચિંતા નહીં રહતી હૈ ।

આગમ્ય થતી નથી અર્થાત્ ઉત્સાહ રહ્યા કરે છે નિરુપધિક એવ નિષ્કાંક્ષ-વસ્ત્રાદિકની અભિલાષાથી રહિત બની જાય છે. અને યથોચિત ઉપકરણની અપ્રાપ્તિમાં પણ દુઃખિત થતા નથી.

ભાવાર્થ—સદોરકમુખવસ્ત્રિકા, રજોદરણ અને પાત્ર આદિ આ ઉપધિ સાધુ મર્યાદાના અનુસાર છે આ સાધુ મર્યાદાથી વ્યતિરિક્ત ઉપધિને ત્યાગ કરવો એ ઉપધિપ્રત્યાખ્યાન છે, અર્થાત્ એવો સંકલ્પ કરી લેવો કે, હું મર્યાદાતિરિક્ત ઉપકાર નહીં રાખું આ ઉપધિના પ્રત્યાખ્યાનથી સાધુ નિશ્ચિત્ત બનીને સ્વાધ્યાય આદિ કરવામાં તહીંન બની જાય છે, એને કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રમાદ સતાવતો નથી તેમ ન તો તે મર્યાદારિક્ત ઉપધિની લાલસાથી કલેશિન બને છે અર્થશીર્ણ વસ્ત્ર પાત્રાદિકથી પણ પોતાની સંયમયાત્રાને નિર્વાહ કરતા રહે છે એને અર્થશીર્ણ અર્થાત્ જુના પુરાણા કાટ્યા તૂટ્યા, વસ્ત્રોના વિષયમાં કોઈ ચિંતા રહેતી નથી.

उक्तच—

“तस्स ण भिक्खुस्स नो एव भवति-परिजुन्ने मे वत्थे सुई जाइस्सामि संधिस्सामि उक्कसिस्सामि तुण्णिस्सामि बोक्कसिस्सामि” इत्यादि ।

छाया—तस्य स्वच्छ मित्तो नैवं भवति-परिशीर्णे मे वत्थ, सुधीं याचिप्पे सभास्ये उत्कर्षयिप्पामि तूणयिप्पामि (षिप्पामि) व्युत्कर्षयिप्पामि” इत्यादि ॥३४॥

उपधि प्रत्याख्यातुयोग्याहाराद्यलामे उपवासो अपिस्युस्तेवाहारमत्याख्यानरूपा इति पञ्चमिषत्तमम् उदाह—

मूष्म्—आहारपञ्चकस्त्राणेण भते ! जीवे किं जणेइ ? !
आहारपञ्चकस्त्राणेणं जीवियाससप्पओग वोर्छिदइ । जीविया
ससप्पओग वोर्छिदिच्चा जीवे आहारमतरेणं न सकिलिस्सइ ॥३५॥

छाया—आहारप्रत्याख्याननेन भवन्त ! जीवः किं जनयति ? ! आहारप्रत्याख्याननेन जीविताशंसामयोग व्यवच्छिनसि । जीविताशंसामयोग व्यवच्छिद्य जीव आहामन्तरेण न संवित्तप्यते ॥३५॥

टीका—‘आहारपञ्चकस्त्राणेण’ इत्यादि

हे भवन्त ! आहारप्रत्याख्याननेन=निरवधाहारस्यालामे आहारस्य-सदोपाहारस्य प्रत्याख्यानं त्यागाः, तथा-निरवधाहारलामसमवेऽपि उपवर्षाद्यय निरवधा

जैसे कहा भी है—“तस्सण भिक्खुस्स नो एव भवति-परिजुन्ने मे वत्थे सुई वा जाइस्सामि संधिस्सामि उक्कसिस्सामि तुण्णिस्सामि बोक्कसिस्सामि” इत्यादि । अर्थात् अपनी समययात्रा का जीर्णशीर्ण आदि वस्त्रपात्रों द्वारा निर्बाह करने वाले साधु के चित्त में ऐसा नहीं उठता है कि ये मेरे वस्त्र जीर्ण हो गये हैं—बल्लो सुईमांगकर इन्हें सीखगा, सांच खगा, तुरूपखंगा (तून खंगा आदि) ॥३४॥

उपविकाप्रत्याख्यान करने वाले साधु को योग्य आहारादिक के अलाभ में उपवास भी हो जाता है इसी का नाम आहारप्रत्याख्यान है

वेम ४४ पञ्च ३—‘तस्सण भिक्खुस्स नो एव भवति परिजुन्ने मे वत्थे सुई वा जाइस्सामि संधिस्सामि उक्कसिस्सामि तुण्णिस्सामि बोक्कसिस्सामि’ इत्यादि । अर्थात्-पातानी सबभवात्रेणे लुण्ठीइ’ आदि वत्थ पात्रे आरा निषोड करवावाण साधुना चित्तमं जेवे विवद्व नभी उठते के आ भासं वत्थ लुण्ठं भधं जवां ३ आदो मुधं भांजीने आने सीवी वत्थ, सांभी वत्थ, दोश बरी वत्थ आदि ॥३४॥

उपधिनु प्रत्याख्यान करवावाण साधुने येअ आहारादिना असावमं उपवास पञ्च भधं जयते आनु नाम आहाराप्रत्याख्यान ३ आन पातने

आहारस्य प्रत्याख्यानमित्युभयविधम्, तेन जीवः किं फल जनयति ? । भगवानाह—
हे शिष्य ! आहारप्रत्याख्यानेन जीवो जीविताशंसाप्रयोगं व्यवच्छिनत्ति,
जीविते-प्राणभरणे या आशंसा-अभिलाषस्तस्याः प्रयोगः, करणं जीविताशंसा
प्रयोगस्तं व्यवच्छिनत्ति=निवारयति । जीविताशंसाप्रयोगं-जीवनेच्छा हेतुकं वाङ्-
मनः काययोगं व्यवच्छिद्य=परित्यज्य, जीवः आहारमन्तरेण आहारं विना न संक्लि-
श्यते विकृष्ट-तपोऽनुष्ठानेऽपि जीविताशंसारहितो मुनिर्न दुःखमनुभवतीति भावः॥

इसी बातको सूत्रकार पैतीसवे बोलमें कहते हैं—‘आहारपचचक्खाणेण’ ।

अन्वयार्थ—(भते-भदन्त !) हे भगवन् ! (आहारपचचक्खाणेण
जीवे किं जणेइ—आहारप्रत्याख्यानेन जीवः किं जनयति) आहार के
प्रत्याख्यान से जीवको क्या लाभ होता है ? उत्तर—(आहारपचचक्खाणेण
जीवियासंसप्पओगं वोच्छिदइ—आहारप्रत्याख्यानेन जीविताशंसाप्रयोगं
व्यवच्छिनत्ति) आहार के प्रत्याख्यानसे जीव अपने जीवनकी अभि-
लाषा करना छोड़ देता है । (जीवियासंसप्पओगं वोच्छिदित्ता जीवे
आहारमंरेण न संक्लिस्सइ—जीविताशंसाप्रयोगं व्यवच्छिद्य जीवः
आहारमन्तरेण न संक्लिश्यते) जीवनकी इच्छा केहेतुभूत वाङ्मन एवं
काययोग का परित्याग कर वह जीव आहार के विना क्लेश नहीं पाता
है अर्थात् विकृष्ट तपके अनुष्ठान में भी जीविताशंसा से रहित मुनि
दुःखका अनुभव नहीं करता है ।

भावार्थ—निरवद्य आहार के अलाभ में सदोष आहार का त्याग-
करना तथा तपश्चर्याके निमित्त निरवद्य आहार का लाभ संभवित होने

सूत्रकार पात्तीसमा ओलमा ढडे छे—“आहारपचचक्खाणेण” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—भते-भदन्त हे भगवान ! आहारपचचक्खाणेण जीवे किं जणेइ—
आहारप्रत्याख्यानेन जीव किं जनयति आहारना प्रत्याख्यानथी एवने शुं लाभ
थाय छे ? उत्तरमा—आहारपचचक्खाणेण जीवियासंसप्पओगं वोच्छिदइ—आहारप्रत्या-
ख्यानेन जीविताशंसाप्रयोगं व्यवच्छिनत्ति आहारना प्रत्याख्यानथीएव पोताना
एवननी अभिलाषा करवानु छोडी दे छे, जीवियासंसप्पओगं वोच्छिदित्ता जीवे
आहारमंरेण न संक्लिस्सइ—जीविताशंसाप्रयोगं व्यवच्छिद्य जीवः आहारमन्तरेण
न संक्लिश्यते एवननी इच्छा हेतुभूत वाङ्मन अने काययोगने परित्याग
करीने ओ एव आहार वगरना क्लेशने पामता नथी अर्थात् विकृष्ट तपना
अनुष्ठानमा पणु एवनथी निरुपुड भनेल मुनि दुःखने अनुभव करता नथी,

भावार्थ—निरवद्य आहारना अलाभमा सदोष आहारने त्याग करवे
तथा तपश्चर्या॥ निमित्त निरवद्य आहारने लाभ होवा छतां पणु ओने

एतच्च प्रत्याख्यानप्रयमपि कषायरहितस्यैव सफल भवेतीति पञ्चविंशतमम्
कषायप्रत्याख्यानमाह—

मूलम्—कषायपञ्चकस्याणेण भते । जीवे किं जणेइ ? । कषा-
यपञ्चकस्याणेणं वीयरगभाव जणेइ । वीयरगभावपटिवन्ने
वि य णं जीवे समसुहृदुक्खे भवइ ॥ ३६ ॥

छाया—कषायप्रत्याख्यानेन मदन्त । जीवः किं जनयति ? । कषायप्रत्या-
ख्यानेन वीयरगभावं जनयति । वीयरगभावं प्रतिपन्नञ्च खलु जीवः समसुख
दुःखो भवती ॥३६॥

टीका—‘कषायपञ्चकस्याणेण’ इत्यादि

हे मदन्त ! कषायप्रत्याख्यानेन=कषायाः क्रोधादयस्तेषां प्रत्याख्यानं ‘क्रोधा
दो न करोमि’ इति निश्चयकरणं कषायप्रत्याख्यानं तेन, जीवः किं जनयति ? ।

पर भी उसका परित्याग करदेना यह दोनों प्रकारका त्याग आहारप्र-
त्याख्यान है । आहारप्रत्याख्यान करने वाले मुनिराज को चिस में ऐसा
कमी चिकत्प नहीं उठता है कि मैं इसके बिना मर जाऊँगा । तथा मुझे
अभी और जीना है इसलिये इसका प्रत्याख्यान नहीं करूँ । इस प्रकार
जीवितार्थांसा प्रयोग का परित्याग कर यह बिकूष्ठ तर्कों का अनुष्ठान
करनेमें भी दुःखका अनुभव नहीं करता है ॥३५॥

समोग उपाधि तथा आहार ये तीनों प्रत्याख्यान भी कषायरहित
भुनि के ही सफलता होते हैं—अतः अब कषायप्रत्याख्यानके विषयमें
सूत्रकार छत्तीमवे षोडशमें कहत है—‘कषायपञ्चकस्याणेण’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भते कषायपञ्चकस्याणेण जीवे किं जणेइ—मदन्त !
कषायप्रत्याख्यानेन जीवः किं जनयति) हे भगवन् ! कषाय के प्रत्या-

परित्याग करी देवे। आ जने प्रभारने। त्याग आहारप्रत्याख्यान उ आहार
प्रत्याख्यान करवावाण्ण मुनिराज्जा जित्ता भवे। करी पण्ण । पक्कप नथी उठती
उ दु आना पक्क मरी वरिषि। तथा भारे दुल पण्ण लण्ण उ आ भटे
जेण प्रत्याख्यान न करी आ प्रभावे लजितार्थांसा प्रयोगेणो परित्याग करीने
बिदुध तपीण अनुष्ठान करवाभा पण्ण दुःखेणो अनुभव करता नथी ॥३५॥

समोऽत्र, उपाधि तथा आहार ये त्रय प्रत्याख्यान पण्ण कषाय रहित
भुनिभां च सङ्ग थाव उ आधी दुवे छत्तीसमा षोडशमा कषायप्रत्याख्यानया
विषयमा सूत्रकार कहे उ—“कषायपञ्चकस्याणेण” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—भते पञ्चकस्याणेणं जाय किं जणेइ—मदन्त कषायप्रत्याख्यानेन जीवः
किं जनयति हे भगवन् ! कषायना प्रत्याख्यानया लवने शुं लाभ थाव उ ।

મગવાનાહ—હે શિષ્ય ! કષાયપ્રત્યાખ્યાનેન—ક્રોધમાનમાયાલોભત્યાગેન જીવો વીતરાગભાવમ્ વીતરાગત્વ ઉપલક્ષણત્વાદ્ વીતદ્વેષમાવમપિ જનયતિ=પ્રાપ્નોતિ । વીતરાગભાવં પ્રતિપન્નશ્ચ સ્વલુ જીવઃ સમસુખદુઃખો ભવતિ રાગદ્વેષસદ્ભાવાદ્ વૈષમ્યં સંભવતિ રાગદ્વેષરહિતસ્ય તુ સુખદુઃખે સમે ભવતિ इति ભાવઃ ॥૩૬॥

કષાયવર્જકસ્યાપિ યોગપ્રત્યાખ્યાનાદેવ મોક્ષઃ સ્યાદિતિ સપ્તત્રિંશત્તથેદમ્ તમાહ—

મૂલમ્—જોગપચ્ચક્ષણેણં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । જોગપ-
ચ્ચક્ષણેણં અજોગિત્તં જણેઈ । અજોગી ણં જીવે નવં કમ્મં ન
વંધઈ, પુઠ્ઠવવહ્નં ચ નિજ્જરેઈ ॥ સૂ૦ ૩૭ ॥

અ્યાન સે જીવ કો કયા લાભ હોતા હૈ ?ઉત્તર—(કસાય પચ્ચક્ષણેણં વીયરાગભાવજણેઈ—કષાયપ્રત્યાખ્યાનેન વીતરાગભાવં જનયતિ) કષાયોં કા પરિત્યાગ કરને સે જીવ અપને ખીતર વીતરાગ ભાવ કો પૈદા કરતા હૈ । (વીયરાગભાવપહિવન્ને—વીતરાગભાવ પ્રતિપન્નઃ) વીતરાગભાવ પ્રતિપન્નજીવ (સમસુહદુક્ખે ભવઈ—સમસુખદુઃખો ભવતિ) સુખ એવં દુઃખ મેં સમાનસ્થિતિવાલા બન જાતા હૈ ।

ભાવાર્થ—ક્રોધ, માન, માયા એવં લાભ યે ચાર કષાય હૈં । ઇનકા ત્યાગ કરના કષાયપ્રત્યાખ્યાન હૈ । ઇસ પ્રત્યાખ્યાન સે જીવ રાગ એવં દ્વેષ રહિત હો જાતા હૈ । માયા ઓર લોભ યે દો રાગભાવ પરિણતિયાં હૈં તથા ક્રોધ એવં માન યે દો દ્વેષભાવ કી પરિણતિયાં હૈં । જવ જીવ કષાય સે રહિત હો જાતા હૈ તો વહ વીતરાગ એવં વીતદ્વેષ હો જાતા હૈ । ઇસ સ્થિતિ મે કયા સુખ કયા દુઃખ ડસકોં દોનોં વરાવર લગતે હૈં । કયોં કિ પક્ષપાત કા હેતુ રાગ દ્વેષ થા અવ વહ રહા નહીં હૈ ॥ ૩૬ ॥

ઉત્તર—કસાયપચ્ચક્ષણેણ વીયરાગ ભાવં જણેઈ—કષાયપ્રત્યાખ્યાનેન વીતરાગભાવં જનયતિ કષાયેનેા પરિત્યાગ કરવાથી જીવ પોતાની અદર વીતરાગ ભાવને પેદા કરી લે છે વીયરાગભાવપહિવન્ને—વીતરાગ ભાવપ્રતિપચ્છન્ન વીતરાગ ભાવ તરફ ઢળેલો સમસુહદુક્ખેભવઈ—સમસુખદુઃખો ભવતિ જીવ સુખ દુઃખ સમાન સ્થિતિવાળો બની જાય છે.

ભાવાર્થ—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચાર કષાય છે આને ત્યાગ કરવો એ કષાયપ્રત્યાખ્યાન છે. આ પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ રાગ અને દ્વેષ રહિત બની જાય છે. માયા અને લોભ એ બે રાગભાવની પરિણતિયો છે. તથા ક્રોધ અને માન આ બે દ્વેષભાવની પરિણતિયો છે જ્યારે જીવ કષાયથી રહિત થઈ જાય છે ત્યારે તે વીતરાગ અને વીતદ્વેષ બની જાય છે. આ સ્થિતિ ન સુખ અને દુઃખ બને તેને બરાબર જ લાગે છે કેમકે, પક્ષપાતના હેતુ રાગ છે તે નષ્ટ થતા સમાન ભાવના જ રહે છે. ॥ ૩૬ ॥

छाया—योगप्रत्याख्याननेन भदन्त ! जीवः किं जनयति ? । योगप्रत्याख्यानेन अयोगित्वं जनयति । अयोगी खलु जीवः नवं कर्म न बध्नाति । पूर्वबद्धं च निर्जरयति ॥३७॥

टीका—‘योगपञ्चकस्वाध्यासेन’ इत्यादि

हे भदन्त ! योगप्रत्याख्याननेन=मनोवाक्यायानां व्यापारो योगः, तस्य प्रत्याख्यान परिहारो योगप्रत्याख्यानं तेन जीवः किं जनयति ? । भगवानाह—योगप्रत्याख्याननेन जीवः अयोगित्वं=शैलेयीभावः, जनयति=प्राप्नोति । अयोगी=प्रयोगित्वं प्राप्तं खलु जीवः, नवं कर्म न बध्नाति=चतुर्दशगुणस्यानेन प्रवर्तमानस्य त्वत् नूतनकर्मबन्धकारणीभूतयोगामावादिति भावः । पूर्वबद्धं=कर्म=मद्योपग्राहिकर्मचतुष्टयं तदितरस्य कर्मणस्तु तदानीमसम्भवादिति भावः, निर्जरयति=क्षरयति ॥३७॥

कपाय का परित्याग करनेवाले मुनि को योग के प्रत्याख्यान से ही मोक्ष प्राप्त हो जाता है यह बात सूत्रकार सङ्ग्रासवे षोडशमें प्रदर्शित करते हैं—‘योगपञ्चकस्वाध्यासेन’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(मते योगपञ्चकस्वाध्यासेन जीवे किं जणेह—भदन्त ! योगप्रत्याख्याननेन जीवः किं जनयति) हे भगवान् ! योग के प्रत्याख्यान से जीव किस गुण को प्राप्त करता है ? उत्तर—(योगपञ्चकस्वाध्यासेन अजोगित्वं जणेह—योगप्रत्याख्याननेन अयोगित्वं जनयति) योग के प्रत्याख्यान से जीव अयोगी अर्थात् शैलेयीभाव को प्राप्त करता है । (अयोगीजीवे नवकर्म न बध्नाति पुण्यबद्धं च निजरयेह—अयोगी खलु जीवः नवं कर्म न बध्नाति पूर्वबद्धं च निर्जरयति) शैलेयीभाव को प्राप्त हुआ जीव नवीन कर्मों का बंध नहीं करता है तथा पूर्वबद्ध मद्योपग्राहिकर्मचतुष्टय की निर्जरा कर देता है ।

अथ मनो परित्याग करवावाणा मुनिने योगना प्रत्याख्यानशील मोक्ष प्राप्त भाव छे का वात सूत्रकार साङ्ख्यीसभा षोडशमें प्रदर्शित करे छे—‘योगपञ्चकस्वाध्यासेन’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मते योगपञ्चकस्वाध्यासेन जीवे किं जणेह—भदन्त योगप्रत्याख्याननेन जीवः किं जनयति हे भगवान् ! योगना प्रत्याख्यानशील एव कदा जणेने प्राप्त करे छे ? उत्तर—योगपञ्चकस्वाध्यासेन अजोगित्वं जणेह योगप्रत्याख्याननेन अयोगित्वं जनयति योगना प्रत्याख्यानशील एव अयोगी नवीन शैलेयीभावेन प्राप्त करे छे अयोगीजीवे नवकर्म न बध्नाति पुण्यबद्धं च निजरयेह—अयोगी खलु जीवः नवकर्म न बध्नाति पूर्वबद्धं च निर्जरयति शैलेयीभावेन प्राप्त करनेछे एव नवीन कर्मों का बंध करेता नही तथा पूर्वबद्ध मद्योपग्राहिकर्मचतुष्टय की निर्जरा करेता है छे ।

યોગપ્રત્યાખ્યાનકર્તુઃ શરીરપ્રત્યાખ્યાનમપિ સ્યાદિતિ અષ્ટત્રિંશત્તમમ્ તદાહ—

મૂલમ્—સરીરપચ્ચક્ષણેણં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । સરીરપ-

ચ્ચક્ષણેણં સિદ્ધાઈસયગુણતં નિવ્વત્તેઈ । સિદ્ધાઈસયગુણસંપન્ને
ય ણં જીવે લોગગમુવગણ પરમસુહી મવઈ ॥સૂ૦॥૩૮॥

છાયા—શરીરપ્રત્યાખ્યાનેન મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ । શરીરપ્રત્યાખ્યાનેન
સિદ્ધાતિશયગુણત્વ નિર્વર્તયતિ । સિદ્ધાતિશયગુણસંપન્નથ જીવો લોકાગ્રમુપગતઃ
પરમસુખી મવતિ ॥૩૮॥

ટીકા—‘ સરીરપચ્ચક્ષણેણં ’ इत्यादि

हे भदन्त ! शरीरप्रत्याख्याननेन=शरीरस्य व्युत्सर्जनेन जीवः किं जनयति=
कं गुणमुत्पादयति ? । भगवानाह—शरीरप्रत्याख्याननेन सिद्धातिशयगुणत्वं निर्व-
र्तयति—सिद्धानां ये अतिशयगुणाः—सर्वोत्कृष्टगुणास्तेषां भावः सिद्धातिशयगुणत्वं,
तत् प्राप्नोतीत्यर्थः । ते च गुणाः सिद्धानामेकत्रिंशत् सख्यकाः सन्ति तथाहि—

भावार्थे—मन, वचन एवं काय के व्यापार का नाम योग है । इस
योग के प्रत्याख्यान से जीव को शैलेशी अवस्था प्राप्त हो जाती है । इस
अवस्था के प्राप्त होने पर नवीन कर्म का बंध होना रुक जाता है तथा
पूर्वबद्ध कर्म की निर्जरा होती है ॥ ३७ ॥

योगप्रत्याख्यान करनेवाले मुनिराज के शरीर का प्रत्याख्यान भी
होता है यही बात सूत्रकार अड़तीसवे बोलमें प्रकट करते हैं—‘ सरीर
पच्चक्खणેણં ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भंते सरीरपच્ચક્खણેણં जीवે किं जणेइ—भदन्त !
शरीरप्रत्याख्याननेन जीवः किं जनयति) हे भगवान ! शरीरप्रत्याख्यान
से जीव किस लाभ को प्राप्त करता है ? उत्तर—(सरीरपच્चक्खणેણં
સિદ્ધાઈસયગુણતં નિવ્વત્તેઈ—શરીરપ્રત્યાખ્યાનેન સિદ્ધાતિશયગુણત્વં પ્રાપ્નોતિ)
શરીરપ્રત્યાખ્યાન से जीव सिद्धों के सर्वोत्कृष्टपने को प्राप्त होता है ।

ભાવાર્થ—મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારનુ નામ યોગ છે આ યોગના
પ્રત્યાખ્યાનથી જીવને શૈલેષી અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ જાય છે એ અવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પછી
નવા કર્મનો બંધ થયો રોકાઈ જાય છે તથા પૂર્વબદ્ધ કર્મની નિર્જરા થાય છે । ૩૭

યોગ પ્રત્યાખ્યાન કરવાવાળા મુનિરાજના શરીરનુ પ્રત્યાખ્યાન પણ થાય આજ
વાતને સૂત્રકાર આડત્રીસમા બોલમા પ્રગટ કરે છે—“સરીરચ્ચક્ષણેણં ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—મંતે સરીરપચ્ચક્ષણેણં જીવે કિં જણેઈ—મદન્ત શરીરપ્રત્યા
ખ્યાનેન જીવ કિં જનયતિ હે ભગવાન શરીર પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ કયા લાભને
પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તર—સરીરપચ્ચક્ષણેણં સિદ્ધાઈસયગુણતં નિવ્વત્તેઈ—શરીરપ્રત્યાખ્યાનેન
સિદ્ધાતિશયગુણત્વં પ્રાપ્નોતિ શરીર પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ સિદ્ધોના સર્વોત્કૃષ્ટ ગુણપણને

પચ્ચવિધજ્ઞાનાવરણીય સ્ત્રીણસ્થાનિ પચ્ચ, નવવિધવર્ણનાવરણીયસીંગત્વાનિ નવ, દ્વિવિ
 પવેદનીય સ્ત્રીણત્વે દ્વે, દ્વિવિધમોહનીય સ્ત્રીણત્વે દ્વે, ચતુર્વિધાણુ સ્ત્રીમત્થાનિ ચત્તારિ
 દ્વિવિધનામ કર્મ સ્ત્રીણત્વ દ્વ, દ્વિવિધગોષ્ઠકર્મ સ્ત્રીણત્વે દ્વે, પચ્ચવિધાવરાયસીમ-
 ત્થાનિ પચ્ચ, इति । सिद्धातिशयगुणसंपन्नश्च जीवः लोकाग्र-लोकाग्रमत्र मोक्षपदम्
 उपगतं सन् परमसुखी भवति ॥ ३८ ॥

(સિદ્ધાદિશયગુણસંપન્ને યજીવે લોગગમુવગળ પરમસુહી મઘઈ-સિદ્ધાતિ,
 શય ગુણસંપન્નજીવો લોકાગ્રમુપગત પરમસુહી મઘતિ) સિદ્ધો કે
 અતિશયગુણસ્થ કો પ્રાપ્ત હુઆ જીવ લોક કે અગ્રમાગ કો પ્રાપ્તકર
 પરમસુહી થન જાતા હૈ ।

ભાષાર્થ—શરીરપ્રત્યાખ્યાન સે જોવ કો ક્યા લાભ હોતા હૈ !
 હસકા ઉત્તર દેતે હુપ મગવાન કહતે હૈં કિ હસ પ્રત્યાખ્યાન કે પ્રમાથ
 સે જીવ ફક્તીસ ૩૧ ગુણો કો પ્રાપ્ત કરનેવાલા થન જાતા હૈ । ફક્તીસ-
 ૩૧ ગુણ ય હૈં—પાંચ પ્રકાર કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે ક્ષયરૂપ પાંચગુણ, નવ
 પ્રકાર વર્ણનાવરણીય કર્મ કે ક્ષયરૂપગુણ, દો પ્રકાર કે વેદનીયકર્મ કે
 ક્ષયરૂપ દો ગુણ, દો પ્રકાર કે મોહનીયકર્મ કે ક્ષયરૂપ દો ગુણ, ચાર
 પ્રકાર કે આયુકર્મ કે ક્ષયરૂપ ચાર ગુણ દો પ્રકાર કે નામકર્મ કે ક્ષયરૂપ
 દો ગુણ, દો પ્રકાર કે ગોષ્ઠકર્મ કે ક્ષયરૂપ દો ગુણ, ઇંધ પાંચ પ્રકાર કે
 અન્તરાયકર્મ કે ક્ષયરૂપ ૫ પાંચ ગુણ । હસ પ્રકાર હસ ફક્તીસ સિદ્ધાતિ
 શયગુણો કો પ્રાપ્ત હોતા હુઆ જીવ લોક કે અગ્રમાગ મૈં રહનેવાલે મુક્તિ
 પદ કો પ્રાપ્તકર પરમસુહી હો જાતા હૈ ॥ ૩૮ ॥

પ્રાપ્ત કરે છે સિદ્ધાદિશયગુણસંપન્ને યજીવે લોગગમુવગળ પરમસુહી મઘઈ-સિદ્ધાતિશય-
 ગુણસંપન્નજીવો લોકાગ્રમુપગત પરમસુહી મઘતિ સિદ્ધોના અતિશયગુણત્વને પ્રાપ્ત
 થયેલ હવ લોકના અગ્રમાગને પ્રાપ્ત કરીને પરમ સુખી બની બાથ છે

ભાષાર્થ—શરીર પ્રત્યાખ્યાનથી હવને શું લાભ થાય ॥ ? જાનો ઉત્તર
 આપતા મગવાન કહે છે કે આ પ્રત્યાખ્યાનના પ્રભાવથી હવ સિદ્ધોના જોક્તીસ
 (૩૧) ગુણોને પ્રાપ્ત કરનાર બની બાથ છે જો જોક્તીસ ગુણ આ છે—પાંચ
 પ્રકારના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયરૂપ પાંચ ગુણ, નવ પ્રકારના વર્ણનાવરણીય
 કર્મના ક્ષયરૂપ ગુણ, બે પ્રકારના વેદનીય કર્મના ક્ષયરૂપ બે ગુણ, બે પ્રકારના
 મોહનીય કર્મના ક્ષયરૂપ બે ગુણ, ચાર પ્રકારના આયુકર્મના ક્ષયરૂપ ચારગુણ,
 બે પ્રકારના નામકર્મના ક્ષયરૂપ બે ગુણ બે પ્રકારના ગોષ્ઠકર્મના ક્ષયરૂપ
 બે ગુણ અને પાંચ પ્રકારના અન્તરાયકર્મના ક્ષયરૂપ પાંચ ગુણ આ પ્રમાણે જો
 જોક્તીસ સિદ્ધાતિશય ગુણોને પ્રાપ્ત કરનાર હવ લોકના અગ્રમાગમા રહેવા
 વાળા મુક્તિપદને પ્રાપ્ત કરી પરમ સુખી બની બાથ છે ॥ ૩૮ ॥

સંભોગાદિપ્રત્યાખ્યાનાનિ ચ પ્રાયઃ સહાયપ્રત્યાખ્યાને કૃતે સુખેન ભવ-
ન્તીતિ ઈકોનચત્વાર્શિતમમ્ તદુચ્યતે—

મૂલમ્—સહાયપચ્ચક્ષણેણં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । સહાય-
પચ્ચક્ષણેણં ઈગીભાવ જણેઈ । ઈગીભાવમૂળ ય ણં જીવે
ઈગત્તં ભાવેમાણે અપ્પસદ્દે અપ્પઙ્ગંઙ્ગે અપ્પકલહે અપ્પકસાણ અપ્પ-
તુમંતુમે સંજમવહુલે સંવરવહુલે સમાહિવહુલે યાવિ ભવઈ ॥ સૂ. ૦૩૧ ॥

છાયા—સહાયપ્રત્યાખ્યાનેન ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । સહાયપ્રત્યા-
ખ્યાનેન ઈકીભાવ જનયતિ । ઈકીભાવમૂતોઽપિ ચ સ્વલુ જીવ એકત્વં ભાવયન્ અલ્પ-
શબ્દઃ, અલ્પઙ્ગંઙ્ગઃ, અલ્પકલહઃ, અલ્પકપાયઃ, અલ્પત્વં ત્વઃ, સંયમવહુલઃ, સંવરવહુલઃ
સમાધિવહુલશ્ચાપિ ભવતિ ॥ ૩૧ ॥

ટીકા—‘ સહાયપચ્ચક્ષણેણં ’ ઇત્યાદિ

હે ભદન્ત ! સહાયપ્રત્યાખ્યાનેન=સહાયાઃ=સહાયકારિણઃ, સ્વગચ્છવર્તિનઃ
સાધ્યસ્તેષાં પ્રત્યાખ્યાનં-પરિવર્જનમ્-અભિગ્રહવિશેષરૂપં સહાયપ્રત્યાખ્યાનં તેન
જીવઃ કિં જનયતિ ? । ભગવાનાહ—હે શિષ્ય ! સહાયપ્રત્યાખ્યાનેન ઈકીભાવમ્-
એકત્વં-ગચ્છવર્તિત્વેઽપિ સાધુસમુદાયે સ્થિતોઽપિ રાગદ્વેપરહિતત્વેન એકાકિત્વં જ-

યે સંભોગ આદિપ્રત્યાખ્યાન પ્રાયઃ સહાયકોં કે પ્રત્યાખ્યાન કરનેપર
સુખ સે સાધ્ય હોતે હૈં યહ વાત સૂત્રકાર ઉન્ચાલીસવે બોલમેં કહતે હૈં
—‘ સહાયપચ્ચક્ષણેણં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે સહાયપચ્ચક્ષણેણં જીવે કિં જણેઈ-ભદન્ત !
સહાયપ્રત્યાખ્યાનેન જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવાન ! સહાયકારિયોં કે
પ્રત્યાખ્યાનસે જીવ કો કયા લાભ હોતા હૈં ? ઉત્તર (સહાયપચ્ચક્ષણેણં
ઈગીભાવં જણેઈ-સહાયપ્રત્યાખ્યાનેન ઈકીભાવં જનયતિ) સહાયકારિયોં
કે પ્રત્યાખ્યાન કરને સે જીવ (સાધુ) આત્મા ઈકીભાવ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈં ।

એ સ ભોગ આદિ પ્રત્યાખ્યાન પ્રાયઃ સહાયકોના પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી
સુખથી સાધ્ય થાય છે આ વાત ઓગણ્યુયાળીસમાં બોલમાં સૂત્રકાર બતાવે છે—
“સહાયપચ્ચક્ષણેણં” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—મંતે સહાયપચ્ચક્ષણેણં જીવે કિં જણેઈ-ભદન્ત સહાયપ્રત્યા-
ખ્યાનેન જીવ કિં જનયતિ હે ભગવાન ! સહાયકારિયોના પ્રત્યાખ્યાનથી જીવને
શું લાભ થાય છે ? ઉત્તર સહાયપચ્ચક્ષણેણં ઈગીભાવં જણેઈ-સહાયપ્રત્યાખ્યાનેન
ઈકીભાવં જનયતિ સહાયકારિયોના પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી જીવ (સાધુ) આત્મા

નયતિ=પ્રાપ્નોતિ । ઇકીમાવમૂતય=અસ્થ પ્રાપ્તય જીવ, એકામ્-એકાલમ્બન્તય, માવયન્=અભ્યસ્યન્, અસ્થશ્ચન્દ=અસ્થમન્થકો મયતિ । સતય-અસ્થપ્તય=ગણાદૌ પરસ્પરમેદજનકવચનાનમિપાયકો, મયતિ । તથા—અસ્થકલ્હ=અવિચમાનઃ-કલ્હઃ-રોપોત્પોદ્ધકં વચનં યસ્ય સ તથા, મયતિ । તથા-અસ્થકપાયઃ=અવિચમાનઃ કપાયઃ ક્રોધાદિર્યસ્ય સ તથા મયતિ । તથા-અસ્થ તુમંતુમો મયતિ, અવિચમાન તુમં તુમં ઇતિ-ત્વં ત્વમ્ ઇતિ વાચ્યં યસ્ય સઃ, અસ્થતુમંતુમં, ત્વમેવ એવં કાર્યં કૃત્વાન્, ત્વમેવ સદા અકૃત્યકારી વર્તસે ઇત્યાદિ મલપનં ન કરોતીત્યર્થઃ । તથા -સંયમવહુલઃ-સંયમઃ-સામદષ્ટવિધઃ સ વહુલઃ-મનુરો યસ્ય સ તથા મયતિ । તથા -સંવરવહુલો મયતિ, અપિ ચ સમાધિવહુલો મયતિ, સમાધિઃ-ચિત્તસ્વાસ્થ્ય, સ વહુલઃ મનુરો યસ્ય સ તથા મયતિ ॥ ૩૧ ॥

(ઈકીમાવ મૂપ ય જીવે ણં ઇગત્ત માવેમાણે અપ્પસદ્દે અપ્પસંસે અપ્પકલ્હે અપ્પકસાપ અપ્પતુમંતુમે સંજમવહુલે સંવરવહુલે સમાધિ વહુલે યાધિ મયદ્ — ઇકીમાવમૂતોઽપિ ચ જીવઃ જલુ એકસ્થ માવયન્ અસ્થશ્ચન્દઃ અસ્થપ્તયઃ અસ્થકલ્હઃ અસ્થકપાયઃ અસ્થત્વંત્વાઃ સંયમવહુલઃ સંવરવહુલઃ સમાધિવહુલઆપિ મયતિ) એકસ્થકો પ્રાપ્ત હુઆ વદ્ જીવ એકાલમ્બન્તય ના અભ્યાસ કરતા હુઆ વહુત થોડા બોલતા હૈ, ગણાદિક મેં પરસ્પર મેદજનક વચન નહીં કહતા હૈ । કિસી સે કલ્હ નહીં કરતા હૈ । ક્રોધાદિક કપાયોં સે રહિત હોતા હૈ । “તુ તુ” ઇત્યાદિ અપમાન સૂચક શબ્દ ના પ્રયોગ નહીં કરતા હૈ । સત્તર ૧૭ પ્રકાર ના સંયમ ઇસના પ્રચુરમાત્રા મેં પલને લગતા હૈ । સંવર મી વહુત અધિક હોને લગતા હૈ । ચિત્તસ્વાસ્થ્યરૂપ સમાધિ મી ઇસની અધિક માત્રા મેં વદ્ જાતી હૈ ।

એકીમાવને પ્રાપ્ત કરે છે ઇકીમાવમૂપ ય જીવે ણ ઇગત્ત માવેમાણે અપ્પસદ્દે અપ્પસંસે અપ્પકલ્હે અપ્પકસાપ અપ્પતુમંતુમે સંજમવહુલે સંવરવહુલે સમાધિવહુલે યાધિ મયદ્-ઈકીમાવમૂતોઽપિ ચ જીવઃ જલુ એકસ્થ માવયન્ અસ્થશ્ચન્દઃ અસ્થપ્તયઃ અસ્થકલ્હઃ અસ્થકપાયઃ અસ્થત્વંત્વાઃ સંયમવહુલઃ સંવરવહુલઃ સમાધિવહુલઆપિ મયતિ એકત્વને પ્રાપ્ત બનેલ એ એકાલમ્બન્તયને અભ્યાસ કરતાં કરતાં જીવ જોડુ બોલે છે ગણાદિકમાં પરસ્પર મેદજનક વચન બોલતો નથી કોઈથી કલ્હ કરતો નથી ક્રોધાદિક કપાઓથી રહિત બને છે “તુ તુ” ઇત્યાદિ અપમાન સૂચક શબ્દોનો પ્રયોગ કરતો નથી સત્તર પ્રકારના સંયમને પ્રચુર માત્રામાં યાજવા લાગે છે સંવર પણ વધુ વધારે વખત થવા લાગે છે ચિત્તસ્વાસ્થ્યરૂપ સમાધિ પણ તેની અધિક પ્રમાણમાં વધતી જાય છે.

સહાયપ્રત્યાખ્યાનવાનુ જીવઃ અન્તે ભક્તપ્રત્યાખ્યાનં કરોતીતિ ચત્વારિંશતમમ્ તદાહ—

મૂલ્મ—ભક્તપચ્ચક્ષાણેણં ભંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । ભક્તપચ્ચ-
ક્ષાણેણં અણેગાઈં ભવસયાઈં નિરુંભઈ ॥ સૂ૦ ॥ ૪૦ ॥

છાયા—ભક્તપ્રત્યાખ્યાનેન ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । ભક્તપ્રત્યાખ્યાનેન
અનેકાનિ ભવશતાનિ નિરુણદ્ધિ ॥ ૪૦ ॥

ભાવાર્થ—અપને ગચ્છવર્તી સાધુજન હી યહાં સહાય શબ્દ સે ગૃહીત
હુએ હૈં । ઇન સહાયકારી સાધુઓં કા પ્રત્યાખ્યાન કરના સહાયપ્રત્યા-
ખ્યાન હૈ । ઇનકી સહાયતા કા પરિત્યાગી સાધુ અપને આપ કો ગચ્છ મેં
રહને પર મી સાધુ સમુદાય કે બીચ મેં સ્થિત હોને પર મી અકેલા હી
સમજતા હૈ । ઇસકા તાત્પર્ય યહ નહીં હૈ કિ વહ સવ કી સહાયતા કા
પ્રત્યાખ્યાન રાગદ્વેષ કે વશવર્તી હોકર કરતા હૈ કિન્તુ યહ સમજા કર
હી કરતા હૈ કિ ‘ મેં અકેલા હું મેરા કોઈ નહીં હૈ ઓર ન મેં કિસી ઓર
કા હું ’ । ઇસ પ્રકાર અપને આપ કો ઇકાકી કી ભાવના સે વાસિત
કરનેવાલા સાધુ આત્મા અપની પ્રત્યેક ક્રિયા કો ઇતની પરિમિત વના
લેતા હૈ કિ જિસસે ડસકી ઇસ ભાવના કો ડેસ નહીં પહુંચતી હૈ—થોડા
ચોલતા હૈ—ભેદજનક વચન નહીં કહતા હૈ—કલહ એવં ક્રોધાદિક ભાવ
સે સર્વથા રહિત હોતા હૈ । “ મેં તુ ” કે જગડે મેં નહીં પડ જાતા હૈ ।
સંયમ સંવર એવં સમાધિ કી વહુલતા ઇસકે રહતી હૈ ॥ ૩૯ ॥

સહાય પ્રત્યાખ્યાનવાલા જીવ અંત મેં ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરતા હૈ
ઇસ લિયે ચાલીસવે બોલમેં ભક્તપ્રત્યાખ્યાનકા ફલ કહતે હૈ—
‘ ભક્તપચ્ચક્ષાણેણં ’ ઇત્યાદિ ।

ભાવાર્થ—પોતાના ગચ્છવર્તી સાધુજન અહી સહાય શબ્દથી ગૃહીત
થયેલ છે. આ સહાયકારી સાધુઓનું પ્રત્યાખ્યાન કરવું એ સહાયપ્રત્યાખ્યાન છે.
એમની સહાયતાના પરિત્યાગી સાધુ ગચ્છમા રહેવા છતાં પણ, સાધુસમુદાયની
વચમા સ્થિત હોવા છતાં પણ પોતાને એકલો જ માને છે. આનું તાત્પર્ય
એ નથી કે, તે આ સઘળા સાધુજનની સહાયતાનું પ્રત્યાખ્યાન રાગદ્વેષને વશ
બનીને કરે છે. પરંતુ એ સમજીને જ કરે છે કે, હું એકલો છું, મારું કોઈ
પણ નથી અને હું ન બીજા કોઈનો છું. આ પ્રમાણે પોતાને એકાદી ભાવનાથી
વાસિત કરવાવાળા એ સાધુ આત્મા પોતાની પ્રત્યેક ક્રિયાઓને એટલી પરિમિત
બનાવી લ્યે છે કે, જેનાથી એની એ ભાવનાને ઠેસ લાગતી નથી. થોડું બોલે
છે, ભેદજનક વચન બોલતાં નથી, કલહ અને ક્રોધાદિના ભાવથી સર્વથા રહિત
હોય છે. “ હું તું ” ના અઘડામા પડતા નથી. સંયમ, સંવર અને સમા-
ધિની બહુલતા તેને રહે છે. ॥ ૩૯ ॥

ટીકા—‘મત્તપચ્ચક્ષ્ણોણે’ ઇત્યાદિ ।

હે મદન્ત ! મત્તપ્રત્યાખ્યાનેન-આહારત્યાગેન મત્તપરિહારાદિના ડનશનવિશેષેષ જીવઃ કિં જનયતિ ? । મગવાનાહ-હે શિષ્ય ! મત્તપ્રત્યાખ્યાનેન જીવોડનેકાનિ મવશતાનિ નિરુણદિ તથાવિષદદ્વાબ્યવસાયવતઃ સસારાસ્પત્ત્યસમવાદિતિ માયઃ ॥૪૦॥

અથ એકચત્વારિશ્ચતમમ્ સફલપ્રત્યાખ્યાનપ્રધાનં સમ્પ્રાપ્તપ્રત્યાખ્યાનમ્—
મૂલમ્—સઘ્ભાવપચ્ચક્ષ્ણોણ મતે જીવે કિં જળેહ ? । સઘ્ભા
વપચ્ચક્ષ્ણોણં અનિયદિ જળેહ । અનિયદિ પઢિવલ્લે ચ અળ

અન્વયાર્થ—(મતે મત્તપચ્ચક્ષ્ણોણ જીવે કિં જળેહ-મદન્ત !
‘મત્તપ્રત્યાખ્યાનેન જીવઃ કિં જનયતિ’ હે મગવન્ ! ‘મત્તપ્રત્યાખ્યાનસે
જીવકો કયા શુણ પ્રાપ્ત હોતા હૈ ? ઉત્તર—(મત્તપચ્ચક્ષ્ણોણ અળેગાઈ
‘મવસયાઈ નિરુમહ-‘મત્તપ્રત્યાખ્યાનેન અનેકાનિ મવશતાનિ નિરુણદિ)
મત્તપ્રત્યાખ્યાનસે જીવકો અપને અનેક આગામી મર્ષોકો નિરોધ કરનેકી
યુક્તિ હાય લગ જાતી હૈ—અર્થાત્ મત્તપ્રત્યાખ્યાન કરનેવાલે જીવક
સંસાર અલ્પ રહ જાતા હૈ ।

આધાર્થ—આહારકા ત્યાગ કરના હસકા નામ મત્તપ્રત્યાખ્યાન હૈ ।
હસસે જીવકો યહ લાભ હોતા હૈ કિં યહ અપને અનેક સૈકડો મર્ષોકો
રોક દેતા હૈ । ક્યોંકિ જો હસ પ્રકારકે દહ અધ્યવસાયસે સવન હોતા હૈ
હસકા સંસાર અલ્પ હો જાતા હૈ ॥૪૦॥

સકામ પ્રત્યાખ્યાનવાળા એવ જાતમાં ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરે છે જા
માટે આલીસમા બોલમાં ભક્તપ્રત્યાખ્યાનનું ફળ કહે છે—‘મત્તપચ્ચક્ષ્ણોણે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મૈતે મત્તપચ્ચક્ષ્ણોણે જીવે કિં જળેહ-મદન્ત મત્તપ્રત્યાખ્યાનેન
જીવઃ કિં જનયતિ છે ભગવાન ! ભક્તપ્રત્યાખ્યાનથી એવને કયો શુભ પ્રાપ્ત
થાય છે ? ભક્તપ્રત્યાખ્યાનથી એવને પાતાના અનેક આગામી ભવોને બંદ
કાવવાની યુક્તિ હાય લાગી જાય છે અર્થાત્ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરનાર
એવના સંસારના દેશ દુઃખ બની જાય છે

આધાર્થ—આહારનો ત્યાગ કરવો એનું નામ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન છે
આનાથી એવને એ લાભ થાય છે કે, તે પાતાના અનેક આગામી ભવોને
શકયામાં યુક્તિશાળી બની જાય છે કેમ કે, આ પ્રકારના દહ અધ્યવસાયથી
જે સંપત્ત બને છે તેનો સંસાર અલ્પ બની જાય છે ॥ ૪૦ ॥

ગારે ચત્તારિકેવલિ કમ્મંસે સ્વેદ્, તં જહા—વેયણિજ્ઞં, આઠયં, નામ ગોયં । તઓ પચ્છા સિઝ્ઝઈ બુઝ્ઝઈ મુચ્ચઈ સઠ્ઠદુઃખા-
ણમંતં કરેઈ ॥ સૂ૦ ૪૧ ॥

છાયા—સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાનેન ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । સદ્ભાવપ્ર-
ત્યાખ્યાનેન અનિવૃત્તિં જનયતિ । અનિવૃત્તિપ્રતિપન્નશ્ચ અનાગારઃ ચત્વારિ કેવલિ-
સત્કર્માણિ ક્ષપયતિ । તદ્ યથા વેદનીયમ્, આયુષ્કં નામ, ગોત્રમ્ । તતઃ પશ્ચાત્
સિધ્યતિ, બુદ્ધ્યતે, મુચ્યતે, સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ ॥ ૪૧ ॥

ટીકા—‘ સઠ્ઠભાવપચ્ચક્ખાણેણ ’ ઇત્યાદિ ।

હે ભદન્ત ! સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાનેન-સદ્ભાવેન-પરમાર્થતઃ । પ્રત્યાખ્યાનં સદ્ભાવપ્રત્યા-
ખ્યાનં સર્વસંવરરૂપં શૈલેશીતિ યાવત્, તેન જીવઃ કિં જનયતિ ? । ભગવાનાહ—હે શિષ્ય!
સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાનેન અનિવૃત્તિઃ=ન વિદ્યતે નિવૃત્તિઃ—નિવૃત્તિમપ્રાપ્ય નિવર્તન યસ્ય
સોઽનિવૃત્તિઃ શુક્લધ્યાનચતુર્થભેદસ્તં જનયતિ । અનિવૃત્તિ પ્રતિપન્નશ્ચ અનાગારશ્ચત્વારિ
કેવલિસત્કર્માણિ કેવલિનઃ સત્કર્માણિ=વિદ્યમાનકર્માણિ ભવોપગ્રાહાણિ, ક્ષપયતિ ।

અવ એકતાલીસવે ચોલમેં સકલ પ્રત્યાખ્યાનોં કે પ્રધાનભૂત સદ્ભાવ
પ્રત્યાખ્યાનકો સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘ સઠ્ઠભાવપચ્ચક્ખાણેણ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે સઠ્ઠભાવપચ્ચક્ખાણેણ જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત !
સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાનેન જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવન્ ! સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાનસે
જીવકો કયા લાભ હોતા હૈ ? ઉત્તર—(સઠ્ઠભાવપચ્ચક્ખાણેણ અનિયદ્દિ
જણેઈ—સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાનેન અનિવૃત્તિં જનયતિ) હસ સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાન-
સે જીવકો અનિવૃત્તિ નામક શુક્લધ્યાનકા ચતુર્થ પાયા પ્રાપ્ત હોતા હૈ ।
(અનિયદ્દિ પઢિપન્ને ય અણગારે ચત્તારિ કેવલિકમ્મસે સ્વેદ્—અનિવૃત્તિ
પ્રતિપન્નશ્ચ અનાગારઃ ચત્વારિ કેવલિસત્કર્માણી ક્ષપયતિ) શુક્લધ્યાનકે

હે સઘણા પ્રત્યાખ્યાનના પ્રધાનભૂત સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાનને એકતાલીસા
બોલમાં સૂત્રકાર બતાવે છે—“ સઠ્ઠભાવપચ્ચક્ખાણેણ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે સઠ્ઠભાવપચ્ચક્ખાણેણ જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત સદ્ભાવ-
પ્રત્યાખ્યાનેન જીવ કિં જનયતિ હે ભગવાન ! સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાનથી જીવને
કયો લાભ થાય છે ? ઉત્તર સઠ્ઠભાવપચ્ચક્ખાણેણ અનિયદ્દિ જણેઈ—સદ્ભાવ
પ્રત્યાખ્યાનેન અનિવૃત્તિં જનયતિ આ સદ્ભાવ પ્રત્યાખ્યાનથી જીવને અનિવૃત્તિ
નામના શુક્લધ્યાનનો એથો પાથો પ્રાપ્ત થાય છે. અનિયદ્દિ પઢિવન્ને ય અણ-
ગારે ચત્તારિકેવલિ કમ્મંસે સ્વેદ્—અનિવૃત્તિ પ્રતિપન્નશ્ચ અનાગાર ચત્વારિ કેવલી-
સત્કર્માણિ ક્ષપયતિ શુક્લ ધ્યાનના આ એથા પાયાને પ્રાપ્ત કરી લેનાર મુનિ

‘કર્મમે’ ઇતિ શાસ્ત્રપરિમાપયા ઐશ્વર્યસ્ય સત્પર્યાયત્વાત્ ‘સત્કર્માણિ’ ઇતિ
જ્ઞાયા મયતિ । કેવલસત્કર્માણિ નિર્દિશતિ—‘સ જહા’ ઇત્યાદિ । તદ્ યદા-
વેદનીયમ્, આયુષ્યં, નામ, ગોષ્રમ્ । તત્ પશ્યાત્ સિધ્યતિ, બુધ્યતે, મુચ્યતે, સર્વ
દુઃસ્થાનામન્તં કરોતિ । સિધ્યતીત્યાદિપદાનાં વ્યાખ્યાનસ્મિન્નૈવાધ્યયનેઽષ્ટાવિંશ-
તિતમે મેદ કૃતેતિ તમ દ્રષ્ટવ્યા ॥ ૪૧ ॥

इस चतुर्थ पायेको प्रतिपन्न हुआ मुनि आत्मा केबली वशामें विद्यमान
ममोपग्राही कर्मोंको-अघातिक कर्मोंको-नष्ट कर देता है । वे कर्म ये हैं-
(वेयणिकर्ज आठवें नामगोय-वेदनीय आयुष्यं नाम गोश्रम्) वेदनीय,
आयु नाम और गोश्र । (तमोपच्छा-ततःपश्चात्) इसके बाद वह (सि-
द्धिश्च बुद्धिश्च मुच्यश्च सर्वदुःस्थानामन्तं करेद्-सिध्यति, बुध्यते, मुच्यते
सर्वदुःस्थानामन्तं करोति) सिद्ध हो जाता है, बुद्ध होता है, मुक्त हो जाता
है एवं समस्त दुस्त्रोंका अन्त कर देता है “इन सिद्ध बुद्ध आदि पदोंकी
व्याख्या अठारहवें बोलमें की गई है ।

भावार्थ—परमार्थतः प्रत्याख्यान का नाम सद्भावप्रत्याख्यान है । यह
प्रत्याख्यान सर्वसंस्वरूप होता है इसको शीलेशी भी कहते हैं ।
इससे जीव शुक्लध्यानके चतुर्थ पायेको प्राप्त होकर अघातियों कर्मों का
नाश करता है । ततः पश्चात् सिद्ध बुद्ध मुक्त बनकर समस्तदुस्त्रों का
अन्त कर देता है-अर्थात् अन्धापाप सुम्बका भोक्ता बन जाता है ॥४१॥

આત્મા કેવળી ઇત્યામાં તેનાં બાહી રહેલાં જવોપગ્રાહી કર્મોને-આધાતિષા
કર્મોને નષ્ટ કરી દે છે તે કર્મ આ છે-વેદનિયમ આઠવેં નામગોય-વેદનીય
આયુષ્યં નામગોય વેદનીય; આયુ નામ અને બોલ તમો પછા-તત્ પશ્યાત્
આત્મા પછી તે સિદ્ધિ બુદ્ધિ મુચ્યશ્ચ સર્વદુઃસ્થાનમન્તં કરેદ્-સિધ્યતિ બુધ્યતે મુચ્યતે
સર્વદુઃસ્થાનામન્તં કરોતિ સિદ્ધ બની બન્ય છે, બુદ્ધ બને છે, મુક્ત બની બન્ય છે
અને સમગ્રા દુઃખોનો અન્ત કરી દે છે ’ આ સિદ્ધ બુદ્ધ આદિ પદોની
આખ્યા અઠારીસમાં બોલમાં કહેવાય ગયેલ છે

भावार्थ—परमार्थतः प्रत्याख्यान नाम सद्भाव प्रत्याख्यान ॥ ४१ ॥
प्रत्याख्यान सर्व संस्वरूप होता है आने शीलेशी पक्ष कहे ॥ ४१ ॥
एव शुक्लध्यानना येषा पायाने प्राप्त करीने आधातिषा कर्मोना नाश
करे ॥ ४१ ॥ आ पछी सिद्ध बुद्ध मुक्त बनीने समग्रा दुःखोना अन्त करी दे ॥
अर्थात् अन्धापाप सुम्बने सोमबन्ध कोना बनी बन्य ॥ ४१ ॥

સદ્ભાવપ્રત્યાખ્યાનં સ એવ કરોતિ યઃ પ્રતિરૂપો ભવતીતિ દ્વિચત્વારિશત્તમમ્ પ્રતિરૂપફલમાહ—

મૂલમ્—પઢિરૂવયાણ પાં મંતે જીવે કિં જણેઈ ? । પઢિરૂવયાણ લાઘવિયં જણેઈ । લઘુભૂણ પાં જીવે અપ્પમત્તે પાગડલિંગે પસત્થલિંગે વિસુદ્ધસમ્મતે સત્તસમિઈ સમત્તે સઠ્ઠવાણભૂય-જીવ-સત્તેસુ વીસસણિજ્જરૂવે અપ્પપઢિલેહે જિઈંદિણ વિઝલતવસમિઈ સમન્નાગણ યાવિ ભવઈ ॥ સૂ૦ ૪૨ ॥

છાયા—પ્રતિરૂપતયા खलु भदन्त ! जीवः किं जनयति ? । प्रतिरूपतया लाघवितां जनयति । लघुभूतश्च खलु जीवः अप्रमत्तः प्रकटलिङ्गः प्रशस्तलिङ्गः विशुद्धसम्यक्त्वः सत्त्वसमितिसमाप्तः सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेषु विश्वसनीयरूपः अप्रत्युपेक्षितः, जितेन्द्रियः, विपुलतपः समितिसमन्वागतश्चापि भवति ॥ ४२ ॥

ટીકા—‘પઢિરૂવયાણ’ ઇત્યાદિ ।

હે ભદન્ત ! પ્રતિરૂપતયા=અત્ર પ્રતિશબ્દો યોગ્યાર્થકઃ, પ્રતિ=સ્થવિરકલ્પિક યોગ્યં રૂપં વૈષો યસ્ય સ પ્રતિરૂપસ્તસ્ય ભાવઃ પ્રતિરૂપતા સ્થવિરકલ્પિકસાધુયોગ્ય વૈષધારિતા, સ્થવિરકલ્પિકાનાં શાસ્ત્રમર્યાદાનુકૂલં રૂપમેવ યોગ્યરૂપં તત્ત્વ-ગુણો પરિવદ્ધસદોરકમુલ્લેખિકં, પરિહિતશ્વેતચોપદ્રુક, પરિધૃતશ્વેતવસ્ત્રપ્રાવરણં, પરિગૃહીત પ્રમાર્જિકા રજોહરણં, મિક્ષાધાનીસમાવૃતપાત્રહસ્તં, અનાવૃતમસ્તકં, લુશ્ચિતકેશં, પાદત્રાણરહિતચરણં, પાદચારેણ ગમનમ્, અધારિતચ્છત્રમ્, અપતિવન્ધવિહારિત્વમ્, ઈર્યાદિપશ્ચસમિતિસમિતં, ગુપ્તિત્રયગુપ્તમિતિ, એતાદૃશસ્ય સ્થવિરકલ્પિક સાધુસમુચિતરૂપસ્ય ધારણમિતિ યાવત્, તયા જીવઃ કિં જનયતિ ? । ભગવાનાહ—હે શિષ્ય ! પ્રતિરૂપતયા જીવ, લાઘવિતાં—લાઘવમસ્યાસ્તીતિ લાઘવી તસ્ય ભાવો

સદ્ભાવ પ્રત્યાખ્યાન વહી કર સકતા હૈ જો પ્રતિરૂપ હોતા હૈ इस लिये चालीसवे बोलमें प्रतिरूपता का फल करते हैं—‘पडिरूवयाण’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મંતે પઢિરૂવયાણં જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત ! પ્રતિરૂપતયા જીવઃ खलु किं जनयति) હે ભગવાન ! પ્રતિરૂપતાસે જીવકો કયા લાભ હોતા હૈ ? ઉત્તર—(પઢિરૂવયાણ લાઘવિયં જણેઈ—પ્રતિરૂપતયા લાઘવિતાં जन-

सद्भाव प्रत्याख्यान એજ કરી શકે છે, જે પ્રતિરૂપ હોય છે એ માટે બેતાલીસમાં બોલમાં પ્રતિરૂપતાનું ફળ કહે છે—“પઢિરૂવયાણ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે પઢિરૂવયાણં જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત પ્રતિરૂપતયા જીવઃ खलु किं जनयति હે ભગવાન ! પ્રતિરૂપતાથી છપને શું લાભ થાય છે ? ઉત્તર—પઢિરૂવયાણ લાઘવિયં જણેઈ—પ્રતિરૂપતયા લાઘવિતાં जनयति પ્રતિરૂપતાથી લાઘવતા

साधयिता तां लघुत्वमित्यर्थः । द्रव्यस्य स्वस्वोपकरणधारित्व, भावतस्तु अप्र-
तिवन्धविहारित्वेन जनयति । लघुभूतश्च स्वलु जीवः, अप्रमत्तः=प्रमादरहितो
भवति, तथा-प्रकटलिङ्गः=प्रकट-रश्मिरकल्पवेपेण स्फुट लिङ्गं चिह्नं यस्य स तथा,
भवति । तथा-प्रशस्तलिङ्गः=प्रशस्त-समीचीन जीवरक्षणोपयोगि, लिङ्गं चिह्न-
रजोहरण-सदोरकमुखवस्त्रिकादिक यस्य स तथा, भवति । तथा-विशुद्धसम्पत्त्वः
=निमलसम्पत्त्वो भवति । तथा-सत्त्वसमितिसमाप्तः-सत्त्वश्च समितयश्च सत्त्व
समितयस्तामिः समाप्तः-संपूर्णः, धैर्यसमिति सत्यम् इत्यर्थः । ततः पुनः सर्वप्राण
भूतजीवसत्त्वेषु, इह प्राणा-माणावन्तः, इन्द्रिया स्त्रीन्द्रिया बहुरिन्द्रियाः भूता-
स्तरवश्च, स्त्रीवाः-पञ्चिन्द्रियाश्च, सत्त्वाः-पृथिव्यापेजोवायवश्च प्राणभूतजीवसत्त्वाः,

यति) प्रतिरूपता से लायबता उत्पन्न होती है । (लघुभूत जीवे अप्रमत्त
पागडलिंगे पसत्यलिंगे विसुद्धसम्पत्त्वसत्त्वसमितिहसम्पत्ते सत्त्वप्राणभूत
जीवसत्त्वेषु विसमितिउत्तरुवे अप्रपटिलेहे जिह्मिण विउल्लवसमिह
समन्नागए यावि भवइ-लघुभूतश्च स्वलु जीवः अप्रमत्तः प्रकटलिङ्गः प्रश-
स्तलिङ्गं विशुद्धसम्पत्त्वः सत्त्वसमिति समाप्तः सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेषु
विश्वसनीयरूपाः अप्रत्युपेक्षितः जितेन्द्रियाः विपुलतया समितिसमन्वा-
गतश्चापि भवति) जय जीव लघुभूत हो जाता है तो वह अप्रमत्त-प्रमा-
दरहित बन जाता है । तथा उसका चिह्न-स्फुट-सत्य के पहचानमें आने
वाला हो जाता है । रजोहरणरूप तथा उसके सदोरकमुखवस्त्रिका आदि
रूप साधु का वेप प्रशस्त हो जाता है । उसका सम्पत्त्व विशुद्ध हो जाता
है । सत्त्व-धैर्य एवं समितियों से वह परिपूर्ण बन जाता है । समस्त
प्राणियोंमें-इन्द्रियादिक विकल्पत्रय जीवों में, भूतों में-यनस्पतियों में,

उत्पन्न वाप्ये लघुभूत जीवे अप्रमत्ते पागडलिंगे पसत्यलिंगे विसुद्धसम्पत्त्व
सत्त्वसमितिसम्पत्ते सत्त्वप्राणभूत जीवसत्त्वेषु विसमितिउत्तरुवे अप्रपटिलेहे जिह्मिण
विउल्लवसमिहसमन्नागए यावि भवइ-लघुभूतश्च स्वलु जीवः अप्रमत्तः प्रकटलिङ्गः
प्रशस्तलिङ्गं विशुद्धसम्पत्त्वः सत्त्वसमितिसमाप्तः सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेषु
विश्वसनीयरूपाः अप्रत्युपेक्षितः जितेन्द्रियाः विपुलतया समितिसमन्वागतश्चापि भवति
अपरे एव लघुभूत यथं जयते त्वापरे ते अप्रमत्त-प्रमादरहित जनी जय
ते तथा तेन विह-स्फुट सद्गुणा लक्षणाभा आवे तेन यथं जयते । रजोहरण
इय तथा सदोरकमुखवस्त्रिका आदि इय साधुने वेप प्रशस्त यथं जयते
तेन सम्पत्त्व विशुद्ध जनी जयते । सत्य, धैर्य जने समितिकोषी ते परि
पूर्ण जनी जयते संपूर्ण प्राणीकोषां जितेन्द्रियप्राणा विउल्लव एवेभा
भूताः-यनस्पतिकोषां, एवेभा-पांशु इन्द्रिय प्राणीकोषां तथा सत्त्वोभा-पृथ्वी,

સર્વે ચ તે પ્રાણભૂતજીવસત્ત્વાશ્ચ સર્વપ્રાણભૂતજીવસત્ત્વાસ્તેષુ વિશ્વસનીયરૂપઃ—તત્પીઢા-
નિવારકત્વાદ્ વિશ્વાસયોગ્યો ભવતિ, તથા અપ્રતિલેખઃ=ઈહ નવ્ શબ્દસ્યાલ્પાર્થ-
કત્વાદલ્પપ્રતિલેખઃ અલ્પોપકરણધારકત્વાદલ્પઃ પ્રતિલેખઃ—પ્રતિલેખનં યસ્ય સ
તથા, અલ્પપ્રતિલેખનાવાન્ ભવતીત્યર્થઃ । તથા જિતેન્દ્રિયઃ=વશીકૃતેન્દ્રિયો ભવતિ ।
અપિ ચ—વિપુલતપઃ સમિતિસમન્વાગતઃ વિપુલ્લાનિ—વિસ્તીર્ણાનિ, તપાંસિ સમિત-
યશ્ચ વિપુલતપઃ સમિતયસ્તાભિરન્યાગતઃ—સહિતઃ સન્ વિહરતિ, દ્વાદશવિધેન તપસા
સમિતિગુપ્તિસહિતો શ્રૂત્વા ગ્રામનગરાદૌ વિચરતીત્યર્થઃ ॥ ૪૨ ॥

જીવોં મેં—પંચેન્દ્રિયપ્રાણિયોં મેં તથા સત્ત્વોં મેં—પૃથિવી, અપ્, તેજ એવં
વાયુ કાર્યોં મેં—વહ વિશ્વસનીયરૂપવાલા બન જાતા હૈ । અલ્પપ્રતિલેખના
વાલા હો જાતા હૈ । સમસ્ત ઇન્દ્રિયોં કો વશ મેં કર લેતા હૈ । તથા વિપુ-
લતપ એવં સમિતિયોં સે યુક્ત હોકર ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા હૈ ।

ભાવાર્થ—યહાં પ્રતિરૂપતામેં પ્રતિશબ્દ યોગ્ય અર્થકા વાચક હૈ । તથા
રૂપ શબ્દ વેષકા વાચક હૈ । સ્થવિરકલ્પિક સાધુઓં કો જો શાસ્ત્રમર્યાદા
કે અનુકૂલ રૂપ હૈ વહી યહાં પ્રતિરૂપ હૈ । ઇસ પ્રતિરૂપ કા જો ભાવ હૈ
વહ પ્રતિરૂપતા હૈ । મુખ કે ડપર સદોરકમુખવસ્ત્રિકા બાંધના, શ્વેતચોલ-
પટ્ટકા પહિરના, શ્વેતવસ્ત્રકી ચદરરખના પ્રમાર્જિકા એવં રજોહરણ
રખના, ભિક્ષાધાનીમેં પાત્રોં કો રખકર ભિક્ષાવૃત્તિકે લિપે પર્યટન કરના,
મસ્તક કો છુલા રખના, કેશોંકા લુંચન કરના, ચુલે પૈર રહના—અર્થાત્
જૂતે, મોજે, ચઢાઝ આદિ નહીં પહિરના, પૈદલ ચલના ફિરના, છત્તા
ધારણ નહીં કરના, અપ્રતિબંધ વિહાર કરના પાંચ સમિતિ ત્રીનશુભિયોં

અપ, તેજ અને વાયુ કાર્યોમા—તે વિશ્વસનીય રૂપવાળા બની જાય છે થોડી
પ્રતિલેખનાવાળા થઈ જાય છે, સઘળી ઇન્દ્રિયોને વશ કરી લે છે. તથા વિપુલ
તપ અને સમિતિયોથી યુક્ત બનીને ગામે ગામ વિહાર કરે છે.

ભાવાર્થ—અહીં પ્રતિરૂપતામાં પ્રતિ શબ્દ યોગ્ય અર્થનો વાચક છે.
તથા રૂપ શબ્દ વેષનો વાચક છે. સ્થવિર કલ્પિક સાધુઓના જે શાસ્ત્ર મર્યાદાની
અનુકૂળ રૂપ છે. તેજ અહીં પ્રતિરૂપ છે. આ પ્રતિરૂપનો જે ભાવ છે એ પ્રતિ-
રૂપતા છે થોડા ઉપર મુખ સદોરક વસ્ત્રિકા બાંધવી, સફેદ ચોલપટો પહેરવો,
સફેદ વસ્ત્રની ચાદર રાખવી, પ્રમાર્જિકા અને રજોહરણ રાખવાં, માથાને ખુલ્લું
રાખવું, વાળોનું લુંચન કરવું, ભિક્ષાધાનીમા પાત્રોને રાખીને ભિક્ષાવૃત્તિના માટે
પર્યટન કરવું, ખુલ્લા પગે રહેવું, અર્થાત્ જોડા, મોજા, ખડાઉ આદિ ન
પહેરવાં, પગપેદલ ચાલવું, છત્રી ધારણ કરવી નહીં, અપ્રતિબંધ વિહાર કરવો,
પાંચ સમિતિ અને ત્રણ શુભિઓનું પાલન કરવું, આ સઘળું સ્થવિરકલ્પિક

પ્રતિરૂપતાયાઃ સન્નાયેડપિ વૈયાહૃત્યાદૈષ વિશિષ્ટફલપ્રાપ્તિઃ સ્યાદિતિ પ્રિય
સ્વાર્ણચત્રમ્ વૈયાહૃત્યમાહ—

મૃષ્મ—વૈયાવચ્ચેણં મતે જીવે કિં જણેહ ? । વૈયાવચ્ચેણં
તિત્થયર નામગોત્ત કમ્મ નિવધહ્ ॥ સૂ૦ ૪૩ ॥

છાયા—વૈયાહૃત્યેન મદન્ત ! બીષ કિં જનયતિ ? । વૈયાહૃત્યેન તીર્થકર નામ
ગોત્રં કર્મ નિવજ્ઞાતિ ॥૪૩॥

ટીકા—‘ વૈયાવચ્ચેણ ’ इत्यादि—

હે મદન્ત ! વૈયાહૃત્યેન=વ્યાહૃતસ્ય=શ્રુમઘ્યાપારણ્વતો માયઃ કર્મ વા વૈયાહૃ-
ત્યમ્ । આહારાધાનયનેન સાહાય્યમ્ , અનુક્રુષ્ટેન ચરણમર્દનાદિના સેવનમપિ વૈયા
હૃત્યં તેન, બીષઃ કિં જનયતિ ? , મગવાનાહ—હે શિષ્ય ! વૈયાહૃત્યેન તીર્થકરનામ
ગોત્ર કર્મ નિવજ્ઞાતિ, વૈયાહૃત્ય કુર્વન્ તીર્થકરનામગોત્રં કર્મ મુપાર્જયતીત્યર્થઃ ॥૪૩॥

કા પાલન કરના, યહ સય સ્થધિર કલ્પિક સાધુઓં કા વેપ હૈ । હસકો
ધારણ કરના હસકા નામ પ્રતિરૂપતા હૈ ॥૪૨॥

પ્રતિરૂપતાકે સન્નાયમેં મી વૈયાહૃત્યસે હી વિશિષ્ટ ફલકી પ્રાપ્તિ
હોતી હૈ હસલિયે સૂત્રકાર અય તૈતાલાસવે બોલમેં વૈયાહૃત્યકો કહતે હૈ
—‘ વૈયાવચ્ચેણં ’ इत्यादि

અન્યચાર્ય—(મંતે વૈયાવચ્ચેષ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત ! વૈયાહૃત્યેન
જીવઃ કિં જનયતિ) હૈ મગવન્ ! વૈયાહૃત્યસે જીવકો કયા લાભ હોતા હૈ ?
વસ્તર—(વૈયાવચ્ચેણં તિત્થયરનામગોત્ત નિવધહ્—વૈયાહૃત્યેન તીર્થકર
નામગોત્રં નિવજ્ઞાતિ) વૈયાહૃત્યસે જીવ તીર્થકર નામગોત્ર કર્મકર બંધ
કરતા હૈ । આહાર આદિકા છાદેના इत्यादि કિસી પ્રકારકી સહાયતા
પહુંચાના વૈયાહૃત્ય હૈ । યહ આચાર્ય વપાધ્યાય આદિકે મેદસે વસ
પ્રકારકી હોતી હૈ ॥૪૩॥

સાધુઓ માટે શાસ્ત્ર મર્યાદા અનુકૂળ સાધુ વેષ છે આને ધારણ કરવેા જોઈ
નામ પ્રતિષ્ઠતા છે ॥ ૪૨ ॥

પ્રતિરૂપતાના સદ્ભાવમાં પણ વૈયાહૃત્યથી વિશિષ્ટ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે
આ માટે હવે સૂત્રકાર તેવાણીસમા બોલમાં વૈયાહૃત્યને કહે છે—‘ વૈયાવચ્ચેણં ’

અન્યચાર્ય—મંતે વૈયાવચ્ચેણં જીવે કિં જણેહ—મદન્ત વૈયાહૃત્યેન જીવઃ
કિં જનયતિ છે મગવાન । વૈયાહૃત્યથી જીવને શું લાભ થાય છે ? ઉત્તર—વૈયા-
વચ્ચેણં તિત્થયરનામગોત્ત નિવધહ્—વૈયાહૃત્યેન તીર્થકરનામગોત્ર નિવજ્ઞાતિ વૈયાહૃત્યથી
જીવ તીર્થકર નામ ગોત્ર કમનો બધ કરે છે આહાર આદિનું છાવી આપનું
બગેરે પ્રકારની કેઈ પણ સહાયતા કરવી તેનું નામ વૈયાહૃત્ય છે એ આચાર્ય
ઉપાધ્યાય આદિના એકથી બે પ્રકારની છે ॥ ૪૩ ॥

વૈયાવૃત્ત્યેનાર્હન્ ભવતીત્યુક્તમ્ તદ્ભાવે સર્વગુણસંપન્નઃ સ્યાદિતિ ચતુઃશ્વત્વારિ-
શત્તમમ્ સર્વગુણસંપન્નતામાહ—

મૂલમ્—સર્વગુણસંપન્નયાએ પાં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? ।
સર્વગુણસંપન્નયાએ અપુનરાવૃત્તિં જણેઈ । અપુનરાવૃત્તિં પત્તએ ય
પાં જીવે સારીરમાણસાણં દુઃખાણં નો ભાગી ભવઈ ॥સૂ૦૪૪॥

છાયા—સર્વગુણસંપન્નતાયા સ્વલુ મદન્ત । જીવઃ કિં જનયતિ ? । સર્વગુણસંપ-
ન્નતાયા અપુનરાવૃત્તિ જનયતિ । અપુનરાવૃત્તિં પ્રાપ્તકથ્ચ સ્વલુ જીવઃ શારીરમાણસાનાં
દુઃખાનાં નો ભાગી ભવતિ ॥૪૪॥

ટીકા—‘સર્વગુણસંપન્નયાએ’ ઇત્યાદિ—

હે મદન્ત ! સર્વગુણસંપન્નતાયા=સર્વગુણાઃ કેવલજ્ઞાનકેવલદર્શનાદયસ્તૈ સંપન્નઃ—
યુક્તઃ સર્વગુણસંપન્ન-સ્તસ્યભાવઃ સર્વગુણસંપન્નતા તયા, સ્વલુ જીવઃ કિં જનયતિ ? ।
ભગવાનાહ—હે શિષ્ય ! સર્વગુણસંપન્નતાયા, અપુનરાવૃત્તિ-પુનરાગમનનિવૃત્તિં મુક્તિ
જનયતિ । અપુનરાવૃત્તિ-પ્રાપ્તકઃ પ્રાપ્ત-એવ પ્રાપ્તકો જીવઃ સ્વલુ શારીરમાણસાનાં
દુઃખાનાં ભાગી=ભાજનં ન ભવતિ, સિદ્ધિસુખભાજનમેવ ભવતીતિ ભાવઃ ॥૪૪॥

વૈયાવૃત્ત્ય કરનેસે અરિહંત બન જાતા હૈ, ઓર જો અરિહંત હોતે હૈ
વે સર્વગુણસંપન્ન હોતે હૈં ફસલિયે ચૌવાલીસવે બોલમેં સર્વગુણસંપન્નતાકા
ફલ કહતે હૈં—‘સર્વગુણસંપન્નયાએ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે સર્વગુણસંપન્નયાએ જીવે કિં જણેઈ—મદન્ત !
સર્વગુણસંપન્નતાયા જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવન્ ! સર્વગુણસંપન્નતાસે
જીવ કૌનસી વિશિષ્ટતા પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? ઉત્તર—(સર્વગુણસંપન્નયાએ
અપુનરાવૃત્તિં જણેઈ—સર્વગુણસંપન્નતાયા અપુનરાવૃત્તિં જનયતિ) સર્વગુણ-
સંપન્નતાસે જીવ અપુનરાવૃત્તિકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । (અપુનરાવૃત્તિં પત્તએ ય
જીવે સારીરમાણસાણં દુઃખાણં નો ભાગી ભવઈ—અપુનરાવૃત્તિં પ્રાપ્તશ્ચ

વૈયાવૃત્ત્ય ૪૨વાથી અરિહંત બની જવાય છે અને જે અરિહંત હોય
છે તે સર્વગુણસંપન્ન હોય છે. આ માટે ચુંભાણીસમા બોલમાં સર્વગુણ સંપ-
ન્નતાનું ફળ કહે છે—“સર્વગુણસંપન્નયાએ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે સર્વગુણસંપન્નયાએ જીવે કિં જણેઈ—મદન્ત સર્વગુણસંપ-
ન્નતાયા જીવ કિં જનયતિ હે ભગવાન સર્વગુણ સંપન્નતાથી જીવ કઈ વિશિષ્ટ-
તાને પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તર—સર્વગુણસંપન્નતાયાએ અપુનરાવૃત્તિં જણેઈ—સર્વગુણસંપ-
ન્નતાયાએ અપુનરાવૃત્તિં જનયતિ સર્વગુણ સંપન્નતાથી જીવ અપુનરાવૃત્તિને પ્રાપ્ત
કરે છે. અપુનરાવૃત્તિં પત્તએ ય જીવે સારીરમાણસાણં દુઃખાણં નો ભાગી ભવઈ—

સર્વગુણવત્તા ધ વીતરાગતાયા સન્નાયસ્પાદિતિ પશ્ચવત્વાર્થિશ્ચત્તમા તામાહ—

મૂલમ—વીયરાગયાય ણં મતે ! જીવે કિં જણેહ ? વીયરાગયાય નેહાણુબધનાણિ તણહાણુબધનાણિ ય વોર્છિહદહ, મણુજ્ઞામણુદ્ધેસુ સદ્ધરૂવગધરસફરિસેસુ ચેવ વિરજ્જહ ॥ સૂ. ૪૫ ॥

છાયા—વીતરાગતાયા સદ્ધ મદન્ત ! જીવ કિં જનયતિ ? વીતરાગતાયા સ્નેહાનુબધનાણિ તુણ્ણાનુબધનાણિ ધ વ્યવચ્છિનતિ, મનોજ્ઞામનોદ્ધેસુ સદ્ધરૂવગધરસસ્પર્શેસુ ચેવ વિરજ્યતે ॥૪૫॥

ટીકા—‘વીયરાગયા’ ઇત્યાદિ—

હે મદન્ત ! વીતરાગતાયા વીતઃ—નટઃ રાગો માયાલોમરૂપા, ઉપલબ્ધત્વાત્ ક્રોધમાનરૂપો यस્ય દ્વેષથ સ વીતરાગસ્તસ્ય માલો વીતરાગતા, તયા—રાગદ્વેષામાલેન જીવઃ કિં ફલ જનયતિ ? મગવાનાહ—હે શિષ્ય ! વીતરાગતાયા સ્નેહાનુ જીવઃ શારીરમાનસાનાં કુશ્માનાં નો ભાગી મવતિ) જન અપુનરાવૃત્તિરૂપ મુક્તિધામઠો પ્રાપ્ત છુઆ જીવ શારીરિક એવ માનસિક કુશ્મ્બોકા ભાગી નહીં યનતા હૈ । ફિન્તુ સિદ્ધિકે સુશ્મ્બોકા હી કેવલ ભોગી યનતા હૈ । અર્પાત્—કેવલજ્ઞાન કેવલદર્શન આદિ ગુણોસે યુક્તતા હી સર્વગુણસપન્નતા હૈ । ઇસકે પ્રમાથસે જીવ નિયમતઃ મુક્તિકા ભાગી યન જાતા હૈ ॥૪૪॥

વીતરાગતાકે સર્વમાથમે સર્વગુણવત્તા હોતી હૈ । અતઃ વૈતાલીસથે મોલમે વીતરાગતાકો સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘વીયરાગયાય ણં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મતે વીયરાગરયાય ણં જીવે કિં જણેહ—મદન્ત ! વીતરાગતાયા સ્વલ્લુ જીવઃ કિં જનયતિ) હૈ મગવન્ ! વીતરાગતાસે જીવ કિસ ગુણકો અપને આપમે ઉત્પન્ન કરતા હૈ ? ઉત્તર—(વીયરાગરયાય નેહા

અપુનરાવૃત્તિ પ્રાપ્તથ જીવ શારીરમાનસાનાં કુશ્માનાં નો ભાગી મવતિ એ અપુનરાવૃત્તિ મુક્તિ ધામને પ્રાપ્ત બનેલ એવ શારીરિક અને માનસિક કુશ્મ્બોકાને સોગવનાર બનતા નથી પરંતુ સિદ્ધિના મુખોને સોગવનાર જ બને છે અમોત-કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન આદિ મુખોથી મુક્ત એવી સર્વગુણસપન્નતા પ્રાપ્ત કરે છે. એના પ્રભાવથી એવ નિયમત મુક્તિને સોગવનાર બની બાધ છે ॥૪૪॥

વીતરાગતા સદ્ધમાવર્મા સર્વગુણ વત્તા હોય છે, આથી પિષ્તાલીનમા બોલમા વીતરાગને સૂત્રકાર બતાવે છે — ‘વીયરાગયાય ણં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાથ—મતે વીયરાગરયાય ણં જીવે કિં જણેહ—મદન્ત વીતરાગતાયા સલ્લુ જીવ કિં જનયતિ હૈ મગવાન્ ! વીતરાગથી એવ કયા ગુણને પોતાનાર્થ ઉત્પન્ન કરે છે ? ઉત્તર—વીયરાગયાય નેહાણુબધનાણિ તણહાણુબધનાણિ ॥ વોર્છિ-

વન્ધનાનિ-સ્નેહઃ પુત્રકલત્રાદિવિષયકસ્તદ્રૂપાણિ અનુવન્ધનાનિ પુત્રમિત્રકલત્રાદિપુ
પ્રેમપાશાન્ તથા-તૃષ્ણાનુવન્ધનાનિ, તૃષ્ણારૂપાણિ-અનુવન્ધનાનિ હિરણ્યસુવર્ણાદિપુ
સંગ્રહવાઙ્છારૂપાન્ પાશાન્ વ્યવચ્છિનન્તિ-વિશેષેણ ત્રોટયતિ । તથા-મનોજ્ઞેપુ=મનો
હરેપુ અમનોજ્ઞેપુ=અમનોહરેપુ શબ્દરૂપગંધરસસ્પર્શેષુ વિરજ્યતે તેષુ રાગદ્વેપરહિતો
ભવતિ । પટ્ટત્રિંશત્તમેભેદે-પ્રાગુક્તેન કપાયપ્રત્યાખ્યાનેનૈવ ગતાર્થત્યાદ્ વીતરાગતા
પ્રત્યાખ્યાનસ્ય પુનરૂપાદાનં રાગસ્યૈવ સકલાનર્થમૂલત્વમિતિ સૂચનાર્થમ્ ॥૪૫॥

વીતરાગત્વસ્ય ચ ક્ષાન્તિર્મૂલમિતિ પઙ્ચત્વારિંશતમા તામાહ—

મૂલમ્—સ્વંતીષ્ણ પાં ભંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । સ્વંતીષ્ણ પરીસહે
જિણેઈ ॥ સૂ૦ ૪૬ ॥

પુવંધનાણિ તળહાણુવંધનાણિ ચ ચોચ્છિદ્દ-વીતરાગતયા સ્નેહાનુવન્ધ-
નાનિ તૃષ્ણાનુવન્ધનાનિ ચ વ્યવચ્છિનન્તિ) વીતરાગતાસે જીવ પુત્રમિત્ર-
કલત્રાદિકોંકે વિષયમેં મમત્વરૂપ પ્રેમવંધનકો તથા હિરણ્ય, સુવર્ણ
આદિકોંકો સંગ્રહ કરનેકી વાંછારૂપ તૃષ્ણાનુવંધોંકો સર્વથા છોડે દેતા હૈ ।
તથા (મણુન્ના મણુન્નેસુ સદ્દરૂવગંધરસફરિસેસુ ચૈવ વિરજ્જહ્-મનોજ્ઞા-
મનોજ્ઞેપુ શબ્દરૂપગંધરસસ્પર્શેષુ ચૈવ વિરજ્યતે) મનોજ્ઞ એવં અમનોજ્ઞ શબ્દ,
રૂપ, ગંધ, રસ, એવં સ્પર્શ, ઇન્ પંચેન્દ્રિયોંકે વિષયોંમેં રાગદ્વેપ રહિત હો
જાતા હૈ । યવપિ છત્તીસમેં બોલમેં-સૂત્રમેં-કથિત કપાયપ્રત્યાખ્યાનસે
હી વીતરાગતા કહી ગઈ હૈ । પરન્તુ યહાં પર જો ઉસકા પુનઃ સ્વતંત્રરૂપ-
સે પ્રતિપાદન ક્રિયા હૈ ઉસકા કારણ રાગ હી સકલ અનર્થોંકા મૂલ
કારણ હૈ યહ કહા હૈ ॥ ૪૫ ॥

૬૬-વીતરાગતયા સ્નેહાનુવન્ધનાનિ તૃષ્ણાનુવન્ધનાનિ ચ વ્યવચ્છિનન્તિ વીતરાગતાથી
જીવ પુત્ર, મિત્ર કુટુંબીજનના વિષયમાં મમત્વરૂપી પ્રેમવંધનને તથા હિરણ્ય,
સુવર્ણ આદિકોંકોના સંગ્રહ કરવાની વાંછનારૂપ તૃષ્ણાનુવંધને સર્વથા છોડી દે
છે. તથા મણુન્નામણુન્નેસુ સદ્દરૂવગંધરસફરિસેસુ ચૈવ વિરજ્જહ્-મનોજ્ઞામનોજ્ઞેપુ
શબ્દરૂપગંધરસસ્પર્શેષુ વિરજ્યતે મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ શબ્દ, રૂપ, ગંધ રસ અને
સ્પર્શ આ પાંચ ઈન્દ્રિયોંકા વિષયમાં રાગદ્વેપ રહિત બની જાય છે જો કે
છત્રીસમાં બોલમાં-સૂત્રમાં કહેવામાં આવેલ કપાય પ્રત્યાખ્યાનથી જ વીતરાગતા
કહેવામાં આવેલ છે પરંતુ અહિંયા જે તેનું ફરીથી સ્વતંત્રરૂપથી પ્રતિપાદન
કરવામાં આવેલ છે તેનું કારણ રાગ જ સધળા અનર્થોંનું મૂળ કારણ છે. એ
ખતાવવા વીતરાગતાને સ્વતંત્રરૂપથી કહેવામાં આવેલ છે. ॥ ૪૫ ॥

છાયા—જ્ઞાન્ત્યા સ્વહ મદન્ત ! જીવ કિં જનપતિ ? જ્ઞાન્ત્યા પરી-
પહાન્ જપતિ ॥૪૬॥

ટીકા—‘ સ્વતીષ ’ इत्यादि—

હે મદન્ત ! જ્ઞાન્ત્યા=જ્ઞાન્તિ ક્રોધજયસ્વયા જીવ કિં જનપતિ ?
મગધાના—હે ક્ષિપ્ત ! જ્ઞાન્ત્યા પરીપહાન્ ષષાદીન્ જપતિ ॥ ૪૬ ॥

જ્ઞાન્તિશ્ચ મુક્ત્યા દદા મન્ત્રીતિ સપ્તશતારિશ્ચમામ્ તામા—

મૂલમ્—મુક્તીષ ણં મતે ! જીવે કિં જણેહ ? મુક્તીષ ણં
અર્કિચણ જણેહ, અર્કિચણે ચ જીવે અસ્થલોલાણં પુરિસાણં
અપસત્થણિજ્જે હવહ ॥ સૂ. ૪૭ ॥

છાયા—મુક્ત્યા સ્વહ મદન્ત ! જીવ કિં જનપતિ ? મુક્ત્યા સ્વહ અર્કિચન્ય
જનપતિ । અર્કિચનમ્ જીવોર્ધ્વલોલાનાં પુરુષાણામ્ અપાપનીયો મન્ત્રી ॥ ૪૭ ॥

ટીકા—‘ મુક્તીષ ’ इत्यादि—

હે મદન્ત ! મુક્ત્યા=નિર્લોભતાયા સ્વહ જીવ કિં જનપતિ=કુણમુક્ત્યાવપતિ ?

ચોતરાગતાકા મૂલ કારણ જ્ઞાન્તિ હૈં અથ સૂત્રકાર છિપાલીસથે ચોતરમે
જ્ઞાન્તિકો કહતે હૈં—‘ સ્વતીષ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મતે સ્વતીષ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત ! જ્ઞાન્ત્યા જીવ
કિં જનપતિ) હે મગધન્ ! ક્રોધજયસ્વ જ્ઞાન્તિસે જીવ અપને આપમેં
કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈં ? ઉત્તર—(સ્વતીષ પરીસહે જિમહ—જ્ઞાન્ત્યા
પરીપહાન્ જપતિ) જ્ઞાન્તિકી પ્રાપ્તિસે જીવ પરીપહોંકો જીતનેકી ક્ષમતા-
સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરતા હૈં ॥૪૬॥

મુક્તિ-નિર્લોભતાસે જ્ઞાન્તિ દદ્દ હતી હૈં હસલિયે સૈતાલીસથે ચોતરમેં

વીતરાગતાલુ મૂળ કારણ જ્ઞાન્તિ છે, એથી હવે સૂત્રકાર છેવાલીસમાં
બોલમાં જ્ઞાન્તિને કહે છે—

‘ સ્વતીષ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—મતે સ્વતીષ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત જ્ઞાન્ત્યા જીવ કિં જનપતિ
હે મગધાના ! ક્રોધ જયસ્વ જ્ઞાન્તિથી ૭૫ પોતાનામાં કયા શુભને પ્રાપ્ત કરે
છે ? સ્વતીષ પરીસહે જિમહ—જ્ઞાન્ત્યા પરીપહાન્ જપતિ જ્ઞાન્તિની પ્રાપ્તિથી ૭૫
પરીપહેને ૭૫વાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરે છે ॥ ૪૬ ॥

મુક્તિ નિર્લોભતાથી જ્ઞાન્તિ દદ્દ અને છે, એ માટે સુત્રાલીસમા બોલમાં

ભગવાનહ-હે શિષ્ય ! મુત્તયા-લોભત્યાગેન, અર્કિચન્યં=નિઃપરિગ્રહત્વં જનયતિ ! અર્કિચનશ્ચ જીવઃ, અર્થલોલાનાં-ધનલોલુપાનાં પુરુષાણાં-ચૌરાદીનામ્ અપ્રાર્થનીયઃ-અનભિકાંક્ષણીયો ભવતિ, અર્કિચનો હિ નિર્ધનતયા હરણીયવસ્ત્વભાવાત્તસ્કરૈરુપેક્ષણીયો ભવતીતિ ભાવઃ ॥ ૪૭ ॥

લોભાભાવે ચ માયાકરણકારણાભાવાત્ તદભાવ આર્જવમનશ્ચં ભવતીતિ અષ્ટચત્વારિંશત્તમં મેદમહ—

મૂલમ્—અજ્જવયાણં મંતે જીવે કિં જણેહ ? । અજ્જવયાણં કાઉજ્જુયયં મા વુજ્જુયયં માસુજ્જુયયં અવિસંવાયણં જણેહ । અવિ-

મુક્તિ-નિર્લોભતાકો કહતે હૈ—‘ મુત્તીણં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે મુત્તીણં જીવે કિં જણેહ-મદન્ત ! મુક્ત્યા ચ્ચલુ જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવન્ ! મુક્તિસે જીવ કિસગુણકો ઉત્પન્ન કરતા હૈ ? ઉત્તર-(મુત્તીણં અર્કિચણં જણેહ-મુક્ત્યા ચ્ચલુ અર્કિચન્યં જનયતિ) મુક્તિસે જીવ નિષ્પરિગ્રહત્વકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । (અર્કિચણે ચ જીવે અત્થ લોલાણં પુરિસાણં પમાથણિજ્જે હવહ-અર્કિચનશ્ચ જીવઃ અર્થ લોલાનાં પુરુષાણાં અપ્રાર્થનીયઃ ભવતિ) પરિગ્રહ રહિત વના હુઆ જીવ ધનલોલુપ પુરુષોંકે લિયે-ચૌરાદિકોંકે લિયે-અનભિકાંક્ષણીય હો જાતા હૈ ।

ભાવાર્થ—મુક્તિ શબ્દકા અર્થ લોભકા પરિત્યાગ હૈ । મુક્તિસે યુક્ત હુઆ જીવ પરિગ્રહ રહિત હોતા હૈ । સંસારમેં સર્વ અનર્થ હસ પરિગ્રહકી પ્રેરણાસે હી હોતે હૈ । જવ જીવ પરિગ્રહ રહિત હો જાતા હૈ તો હસકે હરણીય વસ્તુકા અભાવ હોનેસે વહ ચૌરોંકે લિયે સદા ઉપેક્ષણીય રહા કરતા હૈ ॥૪૭॥

મુક્તિ નિર્લોભતાને કહે છે—‘ મુત્તીણં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે મુત્તીણં જીવે કિં જણેહ-મદન્ત મુક્ત્યા ચ્ચલુ જીવઃ કિં જનયતિ હે ભગવાન ! મુક્તિથી જીવ કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તર-મુત્તીણં અર્કિચણં જણેહ-મુક્ત્યા ચ્ચલુ જીવઃ અર્કિચન્યં જનયતિ મુક્તિથી જીવ નિષ્પરિગ્રહત્વને પ્રાપ્ત કરે છે, પરિગ્રહ રહિત બનેલ જીવ ધનલોલુપ પુરુષોના માટે, ચોર આદિકોના માટે અનભિકાંક્ષણીય બની જાય છે.

ભાવાર્થ—મુક્તિ શબ્દનો અર્થ લોભનો પરિત્યાગ છે. મુક્તિથી યુક્ત થયેલ જીવ પરિગ્રહ રહિત હોય છે સંસારમાં સઘળા અનર્થ આ પરિગ્રહની પ્રેરણાથી જ થાય છે જ્યારે જીવ પરિગ્રહ રહિત થઈ જાય છે તો પછી એની પાસેથી પડાવી લેવા જેવી વસ્તુનો અભાવ હોવાથી ધન લોલુપ માણસો-ચોરોના માટે એ સદા ઉપેક્ષણીય રહ્યા કરે છે. ॥૪૭॥

સવાયણસપદ્મયાણ ણ જીવે ધમ્મસ્સ આરાહણ ભવહ્મીસૂં ૪૮ ॥

છાયા—માર્જવેન તલુ મદન્ત ! જીવ કિં જનયતિ ? ! માર્જવેન કાયર્જુ કતાં માપર્જુકતા માપર્જુકતામ્ અવિસંવાદન જનયતિ । અવિસંવાદનસપદ્મતયા તલુ જીવો ધર્મસ્યારાપકો મવતિ ॥ ૪૮ ॥

ટીકા—‘ અઽઽજઘયાણ ’ ઇત્યાદિ—

હે મદન્ત ! માર્જવેન=મુખોર્માંઘ માર્જવં માયાપરિત્યાગસ્તેન જીવઃ કિં જનયતિ ? ! મગવાનાહ—હે શિષ્ય ! માર્જવેન જીવ કાયર્જુકતાં=કુસુમેવ કુસુકઃ, કાયન કુસુકઃ કાયર્જુકસ્તસ્ય માઘઃ કાય—ર્જુકતા, સ્વસ્ત્રકુઞ્જાદિવેપાકરણેન ધૂમન્નાયકરણેન શ્વરોરસ્ય સરલતા તાં જનયતિ, તયા માપર્જુકતાં=પદન્યદવિચિન્તયન્ લોકારાધનનિમિષધન્યવ્ શાષા માપતે, કાયેન ધાઽન્યત્ કરોતિ, તયાવિષ માવકુટિલતાયાઃ પરિવર્જનં માર્જુકતા તાં જનયતિ, તયા માપર્જુકતાં=માપાયા-મુજુકતા=માપર્જુકતા યદુપદાસાદયં વિલક્ષણમાપયા માપર્જુ ક્રિયતે તત્પરિત્યાગતાં જનયતિ । તયા=અવિસંવાદનં=પરઘઘનરાહિત્યં ચ જનયતિ । અવિસંવાદન-

લોભકે અમાઘ મેં માયા ચારી કરને કે કારણ કા અમાઘ હોને સે માયાચારોકા મી અમાઘ હો જાતા હૈ । માયાકે અમાઘમેં માર્જવમાઘ અઘદ્યંમાઘી હૈ ઇસલિયે અઘતાલીસલે પોલમેં માર્જવ કા ફલ ફલ્તે હૈ —‘ અઽઽજઘયાણ ’ ઇત્યાદિ

અન્યયાર્ય—(મતે અઽઽજઘયાણ ણં જીવે કિં જણેહ—મદન્ત ! માર્જવેન તલુ જીવ કિં જનયતિ) હે મગવાન્ ! માર્જવસે જીઘ કિસ શુષ્ક કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ ? ઉત્તર—(અઽઽજઘયાણ કાઽઽજઘયં માપુઽજઘય માપુઽજઘય અવિસંવાયર્ણં જણેહ—માર્જવેન કાયર્જુકતાં=માપર્જુકતાં માપર્જુકતાં અવિસંવાદનં જનયતિ) માર્જવ સે જીઘ કાય કી સરલતા માર્જો કી સરલતા મોપાકી સરલતા ઇવ અવિસંવાદન-પરઘઘન નહીં

લેખના અભાવમાં માયાચારી કરવાના કારણને અભાવ દેવાથી અથવા ચારીને પણ અભાવ થઈ જાય છે માથાના અભાવમાં આજીવભાવ ધોષાય છે આથી મુઠ્ઠાલીસમા બોલમાં આજીવનુ ક્ષણ કહે છે—“ અઽઽજઘયાણ ” ઇત્યાદિ ।

અન્યયાર્ય—મતે અઽઽજઘયાણ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત માર્જવેન તલુ જીવઃ કિં જનયતિ હે મગવાન્ ! આજીવથી જીવ કયા શુષ્કને ઉત્પન્ન કરે છે ? ઉત્તર—અઽઽજઘયાણ કાઽઽજઘય માપુઽજઘય માપુઽજઘય અવિસંવાયર્ણં જણેહ—માર્જવેન કાયર્જુકતાં માપર્જુકતાં માપર્જુકતાં અવિસંવાદનં જનયતિ આજીવથી જીવ કાયાની સરળતા ભાવેની સરળતા, ભાષાની સરળતા, અને અવિસંવાદન પદોની નિહા ન કરવી, આ

સંપન્નતયા, ઉપલક્ષણત્વાત્ કાયર્જુકતાદિસંપન્નતયા ચ खलु जीवो धर्मस्याराधको भवति विशुद्धाध्यवसायत्वेनान्यजन्मन्यपि तत्प्राप्ते: ॥ ४८ ॥

करना इन सब गुणों को अपने में उत्पन्न करता है । (अविसंवायणसं-
पन्नया ए णं जीवे धम्मस्स आराहए भवइ-अविसंवादनसंपन्नतया खलु
जीवः धर्मस्याराधकः भवति) इन अविसंवादन गुणों से युक्त होने के
कारण जीव धर्मका आराधक बन जाता है ।

भावार्थ—माया कषायके परित्याग से आत्मामें जो सरलता उत्पन्न
होती है उसका नाम आर्जव है । जब इस प्रकारकी परिणति जीवकी हो
जाती है तब इसमें मायाचारी के अभाव से कायको सरलता अजाती है—
कि वह अपने शरीरको लंगड़ा कूबड़ा आदिके वेपमें पहिले बनाता था
अब वह नहीं बनाता है । तथा भावोंमें भी ऐसी सरलता आ जाती है
कि जो कुछ यह विचारता है वही बाणीसे कहता है तथा जो बाणीसे
कहता है वही शरीरसे करके दिखलाता है । ऐसा नहीं करता कि
वचनसे कुछ कहे विचार कुछ और ही तथा करे कुछ और ही । परवञ्चन-
ठगाई यह नहीं करता है इसतरह आर्जव गुणकी प्राप्तिसे यह जीव धर्मका
आराधक बन जाता है । विशुद्ध अध्यवसायके प्रभावसे अन्य जन्ममें
भी इसको धर्मकी प्राप्ति होती है ॥४८॥

સઘળા શુભોને પોતાનામાં ઉત્પન્ન કરે છે. અવિસંવાયણસંપન્નયા એ ણં જીવે ધમ્મસ્સ
આરાહએ ભવइ-અવિસંવાદનસપન્નતયા खलु जीवः धर्मस्याराधकः भवति આવા
અવિસંવાદન શુભોથી યુક્ત હોવાના કારણે જીવ ધર્મનો આરાધક બની જાય છે.

ભાવાર્થ—માયા કષાયના પરિત્યાગથી આત્મામાં જે સરલતા ઉત્પન્ન
થાય છે તેનું નામ આર્જવ છે. જ્યારે જીવની આ પ્રકારની પરિણતિ થઈ
જાય છે ત્યારે તેનામાં માયાચારીના અભાવથી કાયની સરળતા આવી જાય છે.
કે તે પોતાના શરીરને લગડું, કુબડું, આદિના વેષમાં બનાવતો હતો, હવે
આ પ્રભાણે બનાવતો નથી. તથા ભાવોમાં પણ એવી સરલતા આવી જાય છે
કે, તે જે કાંઈ વિચારે છે તે વાણીથી કહે છે તથા તે જે વાણીથી કહે છે
તે શરીરથી કરીને બતાવે છે. એવું નથી કરતો કે, વચનથી કાંઈ કહે, વિચારે
કાંઈ બીજું, અને કરે બીજું જ કાંઈ, બીજાની કુથલી તે કરતો નથી, આ
પ્રભાણેની આર્જવ શુભની પ્રાપ્તિથી એ જીવ ધર્મનું આરાધન કરનાર બની
જાય છે. વિશુદ્ધ અધ્યવસાયના પ્રભાવથી અન્ય જન્મમાં પણ તેને ધર્મની
પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ ૪૮ ॥

આર્જવસંપન્નસ્યાપિ વિનય ધિના ન સમગ્રફલપ્રાપ્તિઃ, સ ચ માર્દવાદેષેતિ
પક્ષોનપશ્ચાન્નત્તમંમેદમાહ—

મૂલ્—મદ્વચાપ્ણ ભતે ! જીવે કિં જણેહ ? મદ્વચાપ અણુ
સ્તિયત્ત જણેહ । અણુસ્તિયત્તેણ જીવે મિત્તમદ્વચસપન્ને અદ્દમય
દ્દાણાઈં નિદ્દાવેહ ॥ સૂ. ૪૧ ॥

છાયા—માર્દવેન સ્વહ મદ્વત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । માર્દવેન અનુચ્છિતત્વેન
જનયતિ । અનુચ્છિતત્વેન જીવઃ મૃદુમાર્દવસપન્ન, અપ્પટ્ટી મદ્વસ્યાનાનિ નિષ્ઠાપ
યતિ ॥ સૂ. ॥ ૪૧ ॥

ટીકા—‘મદ્વચાપ’ इत्यादि—

હે મદ્વન્ત ! માર્દવેન=માત્મનઃ કોમલપરિણામો માર્દવે તેન, જીવઃ કિં જન
યતિ ? । મગધાનાહ—હે શિષ્ય ! માર્દવેન=કોમલપરિણામેન માનત્યાગરૂપેણ
અનુચ્છિતત્વસુ=અનુદત્તત્વ વિનય જનયતિ । માર્દવેં हि विनयस्य कारणम्, विन-
यश्च प्रधानोर्ध्व इति सूचयन् माह—‘अणुस्ति यत्तेण’ इत्यादि । अणुच्छित्तत्वेन-
विनयेन जीवः, मृदुमार्वसपन्नाः = मृदुः-द्रव्यतो भावतश्चावनमनशीलस्तस्य

આર્જવ ગુણધોલેકે ની વિનયકે ધિના સમગ્ર ફલકી પ્રાપ્તિ નહીં
હોતી હૈ । યહ વિનય માર્દવ ધર્મસે હી પ્રાપ્ત હોતા હૈ । ઇસ્લિયે ડનચાસવે
ધોલમેં માર્દવ ગુણકો કહતે હૈ—‘મદ્વચાપ્ણ’ इत्यादि ।

અન્વચાર્ય—(મંતે મદ્વચાપ્ણ જીવે કિં જણેહ—મદ્વન્ત ! માર્દવેન
સ્વહ જીવઃ કિં જનયતિ) હે મગધન્ ! માર્દવ ગુણસે જીવ કિસ ગુણકો
પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? ઉત્તર—(મદ્વચાપ અણુસ્તિયત્ત જણેહ—માર્દવેન અનુચ્છિ-
તત્વ જનયતિ) માર્દવસે જીવ અનુચ્છિતત્વ—ઉદ્વતતાકે ત્યાગરૂપ વિનય
ધર્મકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । (અણુસ્તિયત્તેણ જીવે મિત્તમદ્વચસપન્ને અદ્દમયદ્દા-

આર્જવ ગુણધોલેકે પશુ વિનયના વગર સમગ્ર ફળની પ્રાપ્તિ થતી નથી,
એ વિનય માર્દવ ધર્મથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. આ કારણે જોગણપચાસમા બોલમા
માહવ ગુણને કહે છે—“મદ્વચાપ્ણ” इत्यादि ।

અન્વચાર્ય—મંતે મદ્વચાપ્ણ જીવે કિં જણેહ—મદ્વન્ત માર્દવેન સ્વહ જીવઃ
કિં જનયતિ હે મગધાન ! માહવ ગુણથી છવ કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ?
ઉત્તર—મદ્વચાપ અણુસ્તિયત્ત જણેહ—માર્દવેન અનુચ્છિતત્વ જનયતિ માહવથી
છવ અનુચ્છિતત્વ—ઉદ્વતતાના ત્યાગરૂપ વિનય ધર્મને પ્રાપ્ત કરે છે.
અણુસ્તિયત્તેણ જીવે મિત્તમદ્વચસપન્ને અદ્દમયદ્દાણાઈં નિદ્દાવેહ—વિનય ધર્મથી છવ

યન્માર્દવં તેન સંપન્નઃ=માર્દવાભ્યાસાત્ સદા મૃદુ સ્વભાવઃ સન્, અષ્ટૌ મદસ્થા-
નાનિ-જાતિ-કુલ-વલ-રૂપ-તપ-ૐશ્વર્ય-શ્રુત-લાભ-ગર્વ રૂપાણિ નિષ્ઠાપયતિ=
નિવાસયતિ ॥ ૪૯ ॥ સુ૦ ॥

મૃદુસ્વભાવો ભાવસત્યવાન્ ભવતીતિ પચ્ચાશત્તમં ભાવસત્યફલમાહ—

મૂલમ્—ભાવસત્યે પાં મંતે ! જીવેકિં જણેઈ ? ભાવસત્યેણં ભાવ-
વિસોહિં જણેઈ । ભાવવિસોહિએ વદમાણે જીવે અરહંત પન્નત્તસ્સ
ધમ્મસ્સ આરાહણયાએ અબ્બુટ્ટેઈ । અરહંતપન્નત્તસ્સ ધમ્મસ્સ
આરાહણયાએ અબ્બુટ્ટિત્તા પરલોગધમ્મસ્સ આરાહણે ભવઈ ॥ સૂ. ૫૦ ॥

છાયા—ભાવસત્યેન ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । ભાવસત્યેન ભાવવિ-
શોધિં જનયતિ । ભાવવિશો-યા વર્તમાનો જીવઃ, અર્હત્પણ્ણસ્ય ધર્મસ્ય આરાધનાય
અભ્યુત્તિષ્ઠતે । અર્હત્પણ્ણસ્ય-ધર્મસ્ય આરાધનાય અભ્યુત્થાય પરલોકધર્મસ્યા ડરાધકો
ભવતિ ॥ ૫૦ ॥

ળાહ નિદ્વાવેઈ-અનુચ્છિતત્વેન જીવઃ મૃદુમાર્દવસંપન્નઃ અષ્ટૌ મદસ્થાના-
નિ નિષ્ઠાપયતિ) વિનયધર્મસે જીવ મૃદુ-અતિશય નમ્ર સ્વભાવકા
વનકર આઠ મદસ્થાનોંકા પરિત્યાગ કરતા હૈ ।

ભાવાર્થ—માનકષાયકે અભાવસે જો આત્માકી પરિણતિ હોતી હૈ
ઉસકા નામ માર્દવ હૈ । ઇસકી પ્રાપ્તિસે પરિણામોંમે અતિશય કોમલતા
આ જાતી હૈ । તથા ઉદ્ધતતાકા ભાવ નષ્ટ હો જાતા હૈ । દ્રવ્યસે તથા
ભાવસે દોનોં પ્રકારસે યહ સદા વિનમ્ર રહતા હૈ । ઇસીકા નામ વિનય
હૈ । જાતિમદ, કુલમદ, વલમદ, રૂપમદ, તપમદ, લાભમદ, ૐશ્વર્યમદ,
શ્રુતમદ એવં ઇન આઠ મદોંસે યહ સર્વથા રહિત હોતા હૈ ॥ ૪૯ ॥

અતિશય નમ્ર સ્વભાવવાળા બનીને આઠ મદસ્થાનોનો પરિત્યાગ કરે છે.

ભાવાર્થ—માન કષાયના અભાવથી આત્માની જે પરિણતિ થાય છે
એનું નામ માર્દવ છે. આની પ્રાપ્તિથી પરિણામોમાં અતિશય કોમળતા આવી
જાય છે જેને લઈ ઉદ્ધતતાનો ભાવ નષ્ટ થઈ જાય છે. દ્રવ્યથી તથા ભાવથી
આ પ્રમાણે બન્ને પ્રકારથી એ સદા વિનમ્ર રહે છે આનું જ નામ વિનય છે.
જાતિમદ, કુળમદ, બળમદ, રૂપમદ, તપમદ, ૐશ્વર્યમદ, શ્રુતમદ, અને લાભ-
મદ, આ આઠ મદોથી એ સદા સર્વદા રહિત હોય છે ॥ ૪૯ ॥

ટીકા—‘માવસચ્ચેણ’ इत्यादि—

हे भवन्त ! मावसत्येन=मावसत्यं-उद्दान्तरात्मतारूपं तेन, जीवः किं जनयति ? । मगवानाह-हे शिष्य ! मावसत्येन मावविशोधि=भुदाच्यवसाया त्मिकां जनयति । मावविशोध्या सह वर्तमानो जीवः, अर्हत्प्रज्ञस्य धर्मस्याऽऽराधना-आराधनार्थेनम् अभ्युत्थित=उद्यतो भवति । अर्हत्प्रज्ञस्य धर्मस्याराधनाय अभ्युत्थाय परलोकधर्मस्य - परलोके - भवान्तरे धर्मः परलोकधर्मस्तस्याराधको

મૃદુસ્વમાવલાલા માવસત્ય-માવસે સત્ય ચોલનેલાલા હોતા હૈં इस लिये पचासवे चोलमें मावसत्यको कहते हैं—‘मावसचचेण’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મતે માવસચ્ચેણે જીવે કિં જણેહ-મવન્ત ! માવ સત્યેન જીવઃ કિં જનયતિ) હે મગવન્ ! માવસત્યસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈં ? ઉત્તર—(માવસચ્ચેણં માવવિસોદિં જણેહ-માવસત્યેન માવવિશોધિં જનયતિ) માવસત્યસે જીવ માવવિશોધિકો ઉત્પન્ન કરતા હૈં । (માવવિસોદિય વહુમાણે જીવે અર્હતપન્નસત્સ આરાહ્ણયાય અમ્મુ દેહ-માવવિશોધ્યા વર્તમાનઃ જીવઃ અર્હત્પ્રજ્ઞસ્ય ધર્મસ્ય આરાધનાય અમ્યુત્થિષ્ઠતે) इस माव विशोधिके साथ वर्तमान जीव अर्हत्प्रज्ञस्य धर्मकी आराधनाके लिये सदा उद्यत रहता है । (अरहत्पन्नसत्स धम्मस्स आराह्णयाय अम्मुत्तिस्सा परलोकधम्मस्स आराह्ण मवह-अर्हत्प्रज्ञस्य धर्मस्यारोधनाय अभ्युत्थाय परलोकधर्मस्याराधक भवति) अर्हत्प्रज्ञस्य धर्मकी आराधनासे अभ्युत्थित होकर-मावित भन्त करण होकर

મૃદુ સ્વભાવવાળા માવસત્ય-માવસી સાથુ બોલવાવાળા હોય છે, આ કારણે પચાસમા બોલમાં માવસત્યને કહે છે—‘માવસચ્ચેણ’ इत्यादि ।

અન્વયાથ—મતે મવસચ્ચેણે જીવે કિં જણેહ-મવન્ત માવસત્યેન જીવઃ કિં જનયતિ હે મગવાન્ ! માવસત્યથી છવ કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તર-માવસચ્ચેણં માવવિસોદિં જણેહ-માવસત્યેન માવવિસોધિં જનયતિ માવ સત્યથી છવ માવશુદ્ધિને ઉત્પન્ન કરે છે માવવિસોદિય વહુમાણે જીવે અર્હત પન્નસત્સ ધમ્મસ્સ આરાહ્ણયાય અમ્મુદેહ-માવવિશોધ્યા વર્તમાનજીવઃ અર્હત્પ્રજ્ઞસ્ય ધર્મસ્ય આરાધનાય અમ્યુત્થિષ્ઠતે આ માવશુદ્ધિની સાથે વર્તમાન છવ અર્હત્પ્રજ્ઞા ધર્મની આરાધનાને માટે સદા ઉદ્યત રહે છે અર્હતપન્નસત્સ ધમ્મસ્સ આરાહ્ણયાય અમ્મુત્થિષ્ઠા પરલોકધમ્મસ્સ આરાહ્ણ મવહ-અર્હત્પ્રજ્ઞસ્ય ધર્મસ્યારાધનાય અમ્યુત્થાય પરલોકસ્યારાધકઃ ભવતિ અર્હત્પ્રજ્ઞા ધર્મની આરાધનાથી અમ્મુત્થિયત ધર્મને-માવિત અતાકરણ ધર્મને છવ પરલોક ધર્મનો આરાધક બની બાય છે અર્થાત-

भवति, परभवे जिनधर्मप्राप्त्या, विशिष्टभवान्तरप्राप्त्या वा धर्माप्राप्त्यो भव-
तीति भावः । ' आराधनया ' इत्यत्र हेतौ तृतीया अध्ययनेन वसतीतिवत् ॥५०॥

भावसत्ये च सति करणसत्यं स्यादिति एकपञ्चाशत्तमं भेदतमाह—

मूलम्—करणसच्चेष्टं भन्ते ! जीवे किं जणेइ ? । करणसच्चेष्टं
करणसत्तिं जणेइ, करणसच्चेष्टं वदमाने जीवे जहावाइ तहाकारी
यावि भवइ ॥ सू० ५१ ॥

છાયા—કરણસત્યેન ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । કરણસત્યેન કરણશક્તિં
જનયતિ । કરણસત્યે ચ વર્તમાનો જીવઃ, યથાવાદી તથાકારી ચાપિ ભવતી ॥ ૫૧ ॥

ટીકા—' કરણસચ્ચેષ્ટં ' इत्यदि—

हे भदन्त ! करणसत्येन=करणे-प्रतिलेखनादि क्रियायां, सत्यं=आलस्यनि-
राकरणपूर्वकं यथोक्तविधिना आराधनं, करणसत्यं तेन जीवः किं जनयति=

जीव परलोक धर्मका आराधक होता है अर्थात्-परभवमें जिनधर्म की
प्राप्ति से अथवा विशिष्ट पर्यायान्तर को प्राप्तसे धर्मका आराधन करने
वाला होता है ।

भावार्थ—શુદ્ધ અન્તરાત્માસ્વરૂપ છે । इस भावसत्य से जीव शुद्ध
अध्यवसायरूप परिणति को उत्पन्न करता है । भावविशोधिमें वर्तमान
जीव सदा जिनेन्द्रप्रणीत धर्म के सेवन करने में तत्पर रहता है । इसका
प्रभाव यह होता है कि परभव में भी इस जैनधर्म के सेवन से प्रीति
रहती है । तथा उत्पत्ति भी इसकी ऐसे कुल में होती है कि जिस में
जैनधर्मका सेवन कुल परम्परा से चला आता हो ॥ ५० ॥

भावसत्यवाला कारण सत्य होता है इसलिये इकावनवे बोलमें

પરભવમા જીનધર્મની પ્રાપ્તિથી અથવા વિશિષ્ટ પર્યાયાન્તરની પ્રાપ્તિથી ધર્મનું
આરાધન કરવાવાળા બને છે.

ભાવાર્થ—શુદ્ધ અન્તરાત્મા સ્વરૂપ ભાવરૂપ છે. આ ભાવસત્યથી જીવ
શુદ્ધ અધ્યવસાયરૂપ પરિણતિને ઉત્પન્ન કરે છે ભાવ વિશુદ્ધિમાં વર્તમાન જીવ
સદા જિનેન્દ્ર પ્રણિત ધર્મનું સેવન કરવામાં તત્પર રહે છે. આનો પ્રભાવ એ
થાય કે, પરભવમાં પણ આ જૈનધર્મનું સેવન કરવામાં પ્રીતિ રહે છે. તથા
ઉત્પત્તિ પણ એની એવા કુળમાં થાય છે કે, જે કુળમાં જૈનધર્મનું સેવન
કુળ પરંપરાથી આદ્યું આવતું હોય છે, ॥ ૫૦ ॥

ભાવ સત્યવાળા જીવ કરણસત્ય હોય છે, આ માટે એકાવનમા બોલમાં

કિં ફલમુપાસ્યતિ ? । મગધાનહ—હે શિષ્ય ! કરણસત્યેન કરણશક્તિ—વમાદા-
સ્ત્વાદ્ અરૂર્ભાવુર્વધુમક્રિયાકરણસામર્થ્યરૂપાં તપઃ સંયમારાધને ઉચ્ચરોચરવીર્યો
છાસદ્વિદિરૂપાં જનયતિ । પુનઃ કરણસત્યેન વર્તમાનો જીવો યથાવાદી તથાકારી
મયતિ યાદૃશં સૂચાર્ય પઠતિ, યાદૃશં સૂચાનુસારં ક્રિયાફલાપં કરોતિ । યથા વદતિ
તથા કરોતીત્યર્થઃ ॥ ૫૧ ॥

કરણસત્ય કો કહતે હૈ—‘કરણસત્યેન’ इत्यादि ।

અન્યવાર્થ—(મંતે કરણસત્યેન જીવે કિં જણેહ—મદન્ત ! કરણસ-
ત્યેન જીવઃ કિં જનયતિ) હ મગધન ! કરણસત્ય સે જીવ કિસ ગુણકો
પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? ઉત્તર—(કરણસત્યેન કરણસત્તિ જણેહ—કરણસત્યેન
કરણશક્તિ જનયતિ) કરણસત્ય સે જીવ કરણશક્તિ કો ઉત્પન્ન કરતા
હૈ (કરણસત્યે ય વદમાને જીવે અહાવાઈ તદાકારીયાધિ મયહ—કરણ
સત્યે ચ વર્તમાનઃ જીવઃ યથાવાદી તથાકારી ચાપિ મયતિ) હસ કરણ
સત્યમે વર્તમાન જીવ યથાવાદિ પથ તથાકારી હોતા હૈ ।

માર્થ—પ્રતિભેદનાદિક ક્રિયાકા આલસ્ય નિરાકરણપૂર્વક યયોક્ત
'વિધિકે અનુસાર આરાધન કરના' હસકા નામ યહાં કરણસત્ય હૈ । હસ
કરણસત્યસે જીવ અપૂર્વ ૨ શુભ ક્રિયા કરમેકી શક્તિકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।
હસ શક્તિકે પ્રાપ્ત હોનેપર જીવ તપ પથ સંયમકે આરાધન કરનેમેં ઉત્તરો-
ચર વીર્યશ્રામકી વૃદ્ધિ કરતા રહતા હૈ । તથા હસ કરણસત્યમે વર્તમાન
જીવ જૈસા સૂચાર્ય પઠતા હૈ વૈસી હી—ઉત્તરે અનુસાર ક્રિયા કરતા હૈ ॥ ૫૧ ॥

કરણ સત્યને કહે છે— કરણસત્યેન ” इत्यादि

અન્યવાર્થ—મંતે કરણસત્યેન જીવે કિં જણેહ—મદન્ત કરણસત્યેન જીવઃ
કિં જનયતિ હે ભગવાન ! કરણસત્યથી જીવ થયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ?
ઉત્તર—કરણસત્યેન કરણસત્તિ જણેહ—કરણસત્યેન કરણશક્તિ જનયતિ કરણસત્યથી
કરણશક્તિને ઉત્પન્ન કરે છે કરણસત્યેન વદમાને જીવે અહાવાઈ તદાકારી
યાધિ મયહ—કરણસત્યેન વર્તમાનજીવ યથાવાદી તથાકારી ચાપિ મયતિ આ કરણ
સત્યમાં વર્તમાન જીવ યથાવાદી તેમજ તથાકારી જાણ છે

માર્થ—પ્રતિભેદનાદિક ક્રિયામાં આલસ્ય નિરાકરણ પૂર્વક યયોક્ત
વિધિ અનુસાર આરાધન કરવું એનું નામ આહી કરણસત્ય છે, આ કરણ
સત્યથી જીવ અપૂર્વ શુભ ક્રિયા કરવાની શક્તિને પ્રાપ્ત કરી રહે છે, આ
શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ જતાં જીવ તપ અને સંયમનું આરાધન કરવામાં ઉત્તરોચર
વીર્યશ્રામની વૃદ્ધિ કરતા રહે છે તથા આ કરણસત્યમાં વર્તમાન જીવ જે
પ્રમાણે સૂચાર્ય કહે છે એજ પ્રમાણે જો અનુસાર ક્રિયા કરે છે ॥ ૫૧ ॥

કરણસત્યવતો મુને યોગસત્યમપિ સ્યાદિતિ દ્વિપશ્ચાશ્ચત્તમભેદમાઢ—

મૂલમ્—યોગસત્યચ્છેષણં ભંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । જોગસત્યચ્છેષણં જોગે વિસોહેઈ ॥ સૂ૦૫૨ ॥

છાયા—યોગસત્યેન ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । યોગસત્યેન યોગાન્ વિશોધયતિ ॥ ૫૨ ॥

ટીકા—‘ જોગસત્યચ્છેષણં ’ ઇત્યાદિ—

હે ભદન્ત ! યોગસત્યેન=યોગેષુ—મનોવાકકાયયોગેષુ, મનોવાકકાયનાં વ્યાપારેષુ સત્યમ્—એકરૂપત્વં, યોગસત્યં તેન, જીવઃ કિં જનયતિ ? । ભગવાનાહ—યોગસત્યેન યોગાન્ કાર્યિકવાચિકમાનસાન્ વિશોધયતિ—કર્મબંધાજનકત્વાન્નિર્દોષાન્ કરોતિ ॥ ૫૨ ॥

કરણસત્યવાલે મુનિ કો યોગ સત્ય મી હોતા હૈ સો વાવનવે વોલમેં યોગસત્યકો કહતે હૈ—‘ જોગસત્યચ્છેષણં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્યઅર્થ—(ભંતે યોગસત્યચ્છેષણં જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત ! યોગસત્યેન જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવન્ યોગસત્યસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? (જોગસત્યચ્છેષણં જોગે વિસોહેઈ—યોગસત્યેન યોગાન્ વિશોધયતિ) યોગસત્યસે જીવ અપને યોગોંકો શોધતા હૈ ।

ભાવાર્થ—મન, વચન, એવં કાય, હનકે વ્યાપારકા નામ યોગ હૈ હસ વ્યાપારમેં એકરૂપતા રહના હસકા નામ યોગસત્ય હૈ । હસ યોગસત્યસે જીવ અપને હન યોગોંકો એસા વનાહેતા હૈ કિ જિસસે હસકો કર્મોંકા બંધ નહીં હોતા હૈ અર્થાત્ વહ અપને યોગોંકો નિર્દોષ કર લેતા હૈ ॥ ૫૨ ॥

કરણસત્યવાળા મુનિને યોગસત્ય પણ હોય છે જેથી આવનમા બોલમાં યોગસત્યને કહે છે—“ જોગસત્યચ્છેષણં ” ઇત્યાદિ

અન્યઅર્થ—જોગસત્યચ્છેષણં જીવે કિં જણેઈ—ભદન્ત યોગસત્યેન જીવ કિં જનયતિ હે ભગવાન ! યોગસત્યથી જીવ કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? જોગસત્યચ્છેષણં જોગે વિસોહેઈ—યોગસત્યેન યોગે વિશોધયતિ યોગસત્યથી જીવ પોતાના યોગોને સાધે છે

ભાવાર્થ—મન, વચન અને કાયા એના વ્યાપારનું નામ યોગ છે આ યોગ સત્યથી જીવ પોતાના એ યોગોને એવા બનાવે છે કે, જેનાથી એને કર્મોનો બંધ થતો નથી અર્થાત્ એ પોતાના યોગોને મજબૂત બનાવી દે છે. ॥ ૫૨ ॥

एतच्च सत्यं शुभियुक्तस्यैव भवति, मतः प्रियश्चाश्रमभद्ररूपां मनोगुप्तिमाह—
 मूलम्—मणशुत्तयाए णं भते । जीवे किं जणेइ । मणशुत्तयाए
 जीवे एगग्ग जणेइ । एगग्गचित्ते ण जीवे मणशुत्ते सजमारा
 हए भवइ ॥ सू० ५३ ॥

छाया—मनोगुप्ततया खलु भदन्त ! जीव किं जनयति ? । मनोगुप्ततया
 जीवः ऐकाग्र्यं जनयति । एकाग्रचित्तं खलु जीवो मनोगुप्तः संयमाराधको
 भवति ॥ ५३ ॥

टीका—‘मणशुत्तयाए’ इत्यादि—

हे भदन्त ! मनोगुप्ततया—मनप्रोगुप्तता मनोगुप्तता—मनोगुप्तिं मनसो निय
 ત્રાણા—મનુષ્યપદાર્થાદ્ ગોપન તથા જીવઃ કિં જનયતિ ? । મગવાનાહ—હે શિષ્ય !
 મનોગુપ્તતયા જીવઃ, એકાગ્ર્ય મનોગુપ્તિત્રિવિધા—માર્ત્તરૈરદ્રધ્યાનાનુવચ્ચિક્વત્તનાજાલ-
 વિયોગઃ પ્રયમા ૧, દ્વાસ્યાનુમારિણી પરલોકસાધિકા ધર્મત્પાનાનુવચ્ચિની માધ્ય

यह योगसत्यं शुभियुक्तं मुनिके ही होता है इसलिये अथ तिरपनबे
 धोलमें सूत्रकार शुक्तिका कथन करते हैं—‘मणशुत्तयाएण’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भते मणशुत्तयाए ण जीवे किं जणेइ—भदन्त ! मनो
 गुप्ततया खलु जीवः किं जनयति) हे भगवन् ! मनोगुप्तिसे जीव किस
 गुणको प्राप्त करता है ? (मणशुत्तयाए जीवे एगग्ग जणेइ—मनोगुप्ततया
 जीवः ऐकाग्र्यं जनयति) उत्तर—मनोगुप्तिसे जीव एकाग्रताको प्राप्त करता
 है (एगग्गचित्तेण जीवे मणशुत्ते सजमाराहए भवइ—एकाग्रचित्तः खलु
 जीवः मनोगुप्तः संयमाराधकः भवति) एकाग्रचित्तं बना हुआ जीव
 मनोगुप्तिवाला होनेसे संयमका आराधक होता है ।

આ યોગસત્ય શુભિયુક્ત મુનિને જ થાય છે આ પ્રતે કહે તેપનમા
 બોલમાં સૂત્રકાર શુક્તિનું કથન કરે છે—‘મણશુત્તયાણ’ ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—મંતે મણશુત્તયાણ ણં જીવે કિં જણેઈ—મદન્ત મનોગુપ્તતયા જલુ
 જીવઃ કિં જનયતિ કે ભગવાન ! મનોગુપ્તિથી છવ કયા ગુણને પ્રાપ્ત કરે
 છે ? ઉત્તર—મણશુત્તયાણ જીવે એગ્ગ જણેઈ—મનોગુપ્તતયા જીવ એકાગ્ર્ય જનયતિ
 મનોગુપ્તિથી છવ એકાગ્રતાને પ્રાપ્ત કરે છે એગ્રચિત્તેણ જીવે મણશુત્તે
 સંજમારાહપ મવઈ—એકાગ્રચિત્તં જલુ જીવ મનોગુપ્તઃ સંયમારાધકઃ મવતિ એકાગ્ર
 ચિત્ત જનેલ એ છવ મનોગુપ્તિવાળા હોવાના કારણે સંયમના આરાધક હોય છે

સ્થયપરિણતિ દ્વિતીયા ૨, કુશલાકુશલમનોવૃત્તિનિરોધેન યોગનિરોધાવસ્થાભાવિની આત્મસ્વરૂપાવસ્થાનરૂપતા તૃતીયા ૩ । તદુક્ત વિશેષણત્રયેણ યોગશાસ્ત્રે—

“ વિમુક્તકલ્પનાજાલં, સમત્વે સુપ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

આત્માઽઽરામં મનસ્તઞ્જૈ મનોગુપ્તિરુદાહતા ॥ ૧ ”

ભાવાર્થ—અશુભ પદાર્થોંકી વિચારણાસે મનકા નિવારણ કરના અર્થાત્ અશુભ પદાર્થોંકા વિચાર નહીં કરના ઇસકા નામ મનોગુપ્તિ હૈ । ઇસ મનોગુપ્તિકે પ્રભાવસે જીવ ચિત્તકી ણકાગ્રતા પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ । મનોગુપ્તિ ત્રીન પ્રકારકી હૈ—આર્તધ્યાન એવ રૌદ્રધ્યાન જિસસે હોં એસી કલ્પનાઓંકા પરિત્યાગ કરના સો ૧ પ્રથમ ગુપ્તિ હૈ ? ધર્મધ્યાનકા અનુ-બંધ જિસમેં હો તથા જો શાસ્ત્રકે અનુસાર હો એવં પરલોકકા જિસસે સાધન હો એસી માધ્યસ્થ પરિણતિ દ્વિતીય મનોગુપ્તિ હૈ । ૨ । શુભ એવં અશુભ મનોવૃત્તિકે નિરોધસે યોગનિરોધાવસ્થામેં હોનેવાલી આત્મસ્વરૂ-પાવસ્થાનરૂપ પરિણતિ તૃતીય મનોગુપ્તિ હૈ ૩ । યોગશાસ્ત્રમેં ત્રીન વિશે-ષણોં દ્વારા યહી વાત ઇસ પ્રકાર કહી હૈ—

“ વિમુક્તકલ્પનાજાલં, સમત્વે સુપ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

આત્મારામં મનસ્તઞ્જૈ, મનોગુપ્તિરુદાહતા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થાત્ જો મન સમસ્ત કલ્પનાઓંસે રહિત હૈ ઓર સમ ભાવમેં પ્રતિષ્ઠિત હોકર આત્મસ્વરૂપમેં રમણ કરતા હૈ ડસકો મનોગુપ્તિ કહતે હૈ ।

ભાવાર્થ—અશુભ પદાર્થોંની વિચારણાથી મનને રોકવું, અર્થાત્ અશુભ પદાર્થોંના મનમાં વિચાર ન કરવો એતું નામ મનોગુપ્તિ છે એ મનોગુપ્તિના પ્રભા-વથી જીવ ચિત્તની એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કરી લે છે. મનોગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે, આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન જેનાથી થાય એવી કલ્પનાઓંનો પરિત્યાગ કરવો. એ પ્રથમ મનોગુપ્તિ છે. ધર્મધ્યાનનો અનુબંધ જેમાં હોય તથા જે શાસ્ત્રના અનુસાર હોય અને જેનાથી પરલોકનું સાધન હોય એવી માધ્યસ્થ પરિણતિ બીજી મનોગુપ્તિ છે શુભ અને અશુભ મનોવૃત્તિના નિરોધથી યોગ નિરોધા-વસ્થામાં થવાવાળી આત્મસ્વરૂપ પાપસ્થાનરૂપ પરિણતિ ત્રીજી મનોગુપ્તિ છે. યોગશાસ્ત્રમાં ત્રણ વિશેષણો દ્વારા વાતને આ પ્રમાણે કહેલ છે—

“ વિમુક્તકલ્પનાજાલં, સમત્વે સુપ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

આત્મારામં મનસ્તઞ્જૈ, મનોગુપ્તિરુદાહતા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થાત્—જે મન સઘળી કલ્પનાઓંથી રહિત છે તેમજ સમભાવમાં એકાગ્ર બનીને આત્મસ્વરૂપમાં રમણ કરે છે એને મનોગુપ્તિ કહેવામાં આવે

સત્યામૃપાદિમેદેન ચતુર્વિધા મનોગુપ્તિરિતિ તુ પ્રાગિદૈવ ચતુર્વિંશતિતમેઽધ્યયને મગવતા પ્રરૂપિતમ્ । તથા મનોગુપ્તતયા જીવ કિં જનયતિ ? । મગવાનાર-હે શિષ્ય ! મનોગુપ્તતયા જીવઃ, ઇકામ્ય-ધર્મે એકાન્તસ્વ નિમ્બલતયા ચિત્તસ્ય ધર્મે સ્થિતિં જનયતિ=ઉપાર્જયતિ । તતથ એકાગ્રચિત્ત-ધર્મેનિષ્ઠચિત્તઃ, સ્વલ્પ જીવઃ, મનોગુપ્તઃ=શુમાધ્યવસાયેષુ પ્રવૃત્તિમતા મનસા ગુપ્તઃ-રક્ષિતઃ સન્ સયમારાધકો મનતિ, તથા મનોનિરોધસ્ય પ્રધાનત્વાદિતિ માત્રઃ ॥ ૫૩ ॥

મનોગુપ્તિ મતોદ્ધને ધામ્યુષિ મૈવતીતિ ચતુષ્પચ્ચત્તમમેદરૂપાં કામાર-

મૂલ્મ-વયગુત્તયાપ ણં મતે ! જીવે કિં જળેહ ? । વયગુત્તયાપ નિઘિચાર જળેહ । નિઘિચારે ણં જીવે વદ્ધગુત્તે અઘ્નપ્પજોગસા હળજુત્તે યાધિ વિહરહ ॥ સૂ. ૫૪ ॥

છાયા-વામ્ગુપ્તતયા સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવ કિં જનયતિ ? । વામ્ગુપ્તતયા સ્વલ્પ નિર્વિકારત્વ જનયતિ । નિર્વિકારઃ સ્વલ્પ જીવઃ વામ્ગુપ્ત, અધ્યાત્મયોગસાધન યુક્તત્વાપિ મવતિ ॥ ૫૪ ॥

ટીકા-‘ વયગુત્તયાપ ’ इत्यादि-

હે મદન્ત ! વામ્ગુપ્તતયા-શુમશાયુદીરણે ન જીવઃ કિં જનયતિ ? । મગવાનાર-હે શિષ્ય ! વામ્ગુપ્તતયા સ્વલ્પ નિર્વિકારત્વ-ચિત્તયાદિ વાગ્વિકારામાત્ર જનયતિ તતથ નિર્વિકારો જીવો વામ્ગુપ્તઃ=મવીચારાપવીચારમેદન દ્વિવિધાયા વામ્ગુપ્તેઃ

યદ્ મનોગુપ્તિ સત્યામૃપા આદિકે મેદસે ચાર પ્રકારની હોતી છે યદ્ પાત પહિલે ચોઈસવે અધ્યયનમે સૂત્રકારને કહી છે । ઇસ મનોગુપ્તિસે જીવ ધર્મમે એકાન્તરૂપસે સ્થિર ચિત્ત થન જાતા છે । જય યદ્ ધર્મમે એકનિષ્ઠ ચિત્ત થન જાતા છે તથા ઇસકા મન શુભ અધ્યવસાયસે સુરક્ષિત થના હુઆ પ્રાણી સંયમકા ધારાધક થન અપને જન્મકો સફલ થના છેતા છે ॥ ૫૩ ॥

મનોગુપ્તિપાલેકો ધયનગુપ્તિ હોતી છે અથ ચોપનથે યોત્તમે ધયન

જી આ મનોગુપ્તિ સત્યાસત્યના ભેદથી ચાર પ્રકારની હોય છે આ વાત પહેલાં કોવીસમા અધ્યયનમાં સૂત્રકારે જતાવેલ છે, આ મનોગુપ્તિથી જીવ એકાન્ત રૂપથી ધર્મમાં સ્થિર ચિત્તપાળા બની બાધ છે, બ્યારે તે ધર્મમાં એકનિષ્ઠ ચિત્ત થઈ બાધ છે ત્યારે એવું મન શુભ અધ્યવસાયથી સુરક્ષિત બની બાધ છે. આ પ્રમાણે મનથી સુરક્ષિત બનેલ એ પ્રણી સયમ બારાધક બનીને પોતાના જન્મને સફળ બનાવી શકે છે ॥ ૫૩ ॥

સર્વથા વાગ્નિરોધરૂપ વાગુપ્તિસમન્વિતઃ સન્, અધ્યાત્મયોગસાધનયુક્તઃ=અધ્યાત્મયોગાઃ-મનોન્યાપારા ધર્મધ્યાનાદયસ્તેષાં સાધનાનિ-एकाग्रतादीनि, તૈર્યુક્તશ્ચાપિ ભવતિ । વિશિષ્ટવાગુપ્તિ રહિતો હિ ન ચિત્તૈકાગ્રતાદિભાગ્ ભવતીતિ માંવઃ ॥૫૪॥

ગુપ્તિકો કહતે હૈં-‘વચગુત્તયાણં’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(ભતે વચગુત્તયાણં જીવે કિં જણેઈ-ભદન્ત ! વાગુપ્તતયા સ્વલુ જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવન્ ! શુભવાણીકે ઉદીરણરૂપ વચનગુપ્તિસે જીવ કિસ ગુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? ઉત્તર—(વચગુત્તયાણં નિવિચારં જણેઈ-વાગુપ્તતયા સ્વલુ નિર્વિકારત્વં જનયતિ) શુભવાણીકે ઉદીરણરૂપ વચનગુપ્તિસે જીવ વિકથા આદિ રૂપ વાણીકે વિકારકા અભાવ કરદેતા હૈ । (નિર્વિકારઃ સ્વલુ જીવઃ વાગુપ્તઃ અધ્યાત્મ યોગસાધનગુપ્તશ્ચાપિ ભવતિ) હસ પ્રકાર વાણીકે વિકારસે રહિત વના હુઆ જીવ વચનગુપ્તિ સહિત ધર્મધ્યાન આદિકે સાધનભૂત ઇકાગ્રતા આદિસે યુક્ત હો જાતા હૈ ।

માવાર્થ—શુભવાણીકા ચોલના અથવા સર્વથા વાણીકા નિરોધ કરના યહ દોનો પ્રકારસે વચનગુપ્તિ હૈ । પ્રથમ વચનગુપ્તિ જો પ્રવૃત્તિરૂપ હૈ ડસમેં રહનેવાલે સાધુકા વિકથા આદિ રૂપ વચન ચોલનેકા ત્યાગ હોતા હૈ । તથા સર્વથા વાગ્નિરોધરૂપ ગુપ્તિમેં રહા હુઆ સાધુ ધર્મધ્યાન આદિકે સાધનભૂત ઇકાગ્રતા આદિસે યુક્ત વનતા હૈ । જિસકે યહ વિશિષ્ટ વાગુપ્તિ નહીં હોતી હૈ ડસકે ચિત્તકી ઇકાગ્રતા નહીં હોતી હૈ ॥૫૪॥

મનોગુપ્તિ વાળાને વચનગુપ્તિ થાય છે. હવે વચનગુપ્તિને કહે છે—‘વચગુત્તયાણં’

અન્વયાર્થ—ભતે વચગુત્તયાણં જીવે કિં જણેઈ-ભદન્ત વાગુપ્તતયા જીવઃ કિં જનયતિ હે ભગવાન શુભ વાણીના ઉદીરણરૂપ વચનગુપ્તિથી છવ કેવા ગુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તર—વચગુત્તયાણં નિવિચાર જણેઈ-વાગુપ્તતયા સ્વલુ નિર્વિકારત્વં જનયતિ શુભ વાણીના ઉદીરણરૂપ વચનગુપ્તિથી છવ વિકથા આદિરૂપ વાણીના વિકારનો સર્વથા ત્યાગ કરી દે છે. આ પ્રમાણે વાણીના વિકારથી રહિત બનેલ છવ વચનગુપ્તિ સહિત ધર્મધ્યાન આદિના સાધનભૂત ઇકાગ્રતાને ધારણ કરનાર બની જાય છે.

ભાવાર્થ—શુભ વાણીનું બોલવું, અથવા તે સંપૂર્ણપણે વાણીના ઉચ્ચારણનો નિરોધ કરવો આ બન્ને પ્રકાર વચનગુપ્તિના છે. પ્રથમ વચનગુપ્તિ જે પ્રવૃત્તિરૂપ છે આમા રહેવાવાળા સાધુ વિકથા જેવા વચનને બોલવાનો ત્યાગ કરે છે તથા સર્વથા વાણી ઉચ્ચારણના નિરોધરૂપ ગુપ્તિમા રહેનાર સાધુ ધર્મધ્યાન આદિના સાધનભૂત ઇકાગ્રતા વગેરેથી શોભાયમાન બને છે. જેમને આવી વિશિષ્ટ વચનગુપ્તિ નથી હોતી એના ચિત્તની ઇકાગ્રતા નથી થતી. ॥૫૪॥

वचनगुप्तिमतो मुनेः कायगुप्तिरवश्यं भवतीति पञ्चपञ्चाशच्चमभेदरूपां तामाह—

मूलम्—कायगुत्तयाए णं भते ! जीवे किं जणेइ ? । कायगुत्तयाए णं सवर जणेइ । सवरेण कायगुत्ते पुणो पापासवनिरोइ करेइ ॥ सू० ५५ ॥

छाया—कायगुप्तिरतया खलु मदन्त ! जीवः किं जनयति । कायगुप्तिरतया खलु सवरं जनयति । सवरेण कायगुप्ति पुन पापासवनिरोधं करोति ॥ सू० ५५ ॥

टीका—‘ कायगुत्तयाए ’ इत्यादि—

हे मदन्त ! कायगुप्तिरतया=कायस्य गुप्तिता-गुप्ति, शुभयोगप्रवृत्तिरूपा कायगुप्तिः कायगुप्तिता तया जीवः किं जनयति ? । मगवानाह—हे श्रिय ! कायगुप्तिरतया खलु सवरं=अशुभयोग निरोधरूपं जनयति । सवरेण अभ्यस्यमानेन कायगुप्तिः—कायेन गुप्तिः—कायकृता शुभयोगनिरोधेन रक्षिता, पुन पापासवनिरोध पापासवस्य—पापकर्मोपादानस्य प्राणातिपाताद्यष्टादशविधस्य निरोधं करोति ॥

वचनगुप्तिवालेको कायगुप्ति अवश्य हाती है सो पचपनवे बोलमें कायगुप्तिको कहते हैं—‘ कायगुत्तयाएण ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भते कायगुत्तयाएण जीवे किं जणेइ—मदन्त ! कायगुप्तिरतया जीवः किं जनयति) हे मगवान् ! शरीरकी शुभयोग प्रवृत्तिरूप कायगुप्तिसे जीव किस गुणको प्राप्त करता है ? उत्तर—(कायगुत्तयाए णं सवर जणेइ—कायगुप्तिरतया खलु सवरं जनयति) जीव कायगुप्तिके प्रभावसे अशुभयोग निरोधरूप सवरको प्राप्त करता है । (सवरेण कायगुत्ते पुणो पापासवनिरोइ करेइ—सवरेण कायगुप्ति पुनः पापासवनिरोध करोति) सवर द्वारा कायगुप्ति बना हुआ जीव पापकर्मके उपादानमूल प्राणातिपात आदि अठारह प्रकारके पापासवका निरोध करदेता है ।

वचनश्रुतिवाणाने कायगुप्ति अवश्य भाव छे आशी कायगुप्तिने कहे छे—

“ कायगुत्तयाएण ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—भते कायगुत्तयाएण जीवे किं जणेइ—अदन्त कायगुप्तिरतया जीवः किं जनयति के अत्रवान ! शरीरकी शुभयोग प्रवृत्तिरूप कायगुप्तिसे जीव कायगुप्तिने प्राप्त करे छे ? उत्तर—कायगुत्तयाएण सवरं जणेइ—कायगुप्तिरतया सवरं जनयति कायगुप्तिना प्रभावशी एव अशुभयोग निरोधरूप सवरने प्राप्त करे छे । सवरेण कायगुत्ते पुणो पापासवनिरोइ करेइ—सवरेण कायगुप्ति पुनः पापासवनिरोधं करोति सवरशी कायगुप्ति जनेल एव पाप कर्मने उत्पन्न करनाह आयातिपात आदि अठारह प्रकारना पापसवने निरोध करी दे छे ।

ગુપ્તિમિશ્ર ચથાક્રમં મન આદિ સમાધારણા સંભવ ઇતિ પૂર્વ પઢપશ્ચાશત્તમં
મનઃ સમાધારણામાહ—

મૂલમ્—મળસમાહારણાયાણં ણં મંતે ! જીવે કિં જળેહ ।
મળસમાહારણાયાણં ણં ઇગ્ગમં જળેહ । ઇગ્ગમં જળેહ ત્તા નાણ-
પજ્જવે જળયહ નાણપજ્જવે જળેહ ત્તા સમ્મત્તં વિસોહેહ, મિચ્છત્તં
ચ નિજ્જરેહ ॥ સૂ. ૫૬ ॥

છાયા—મનઃસમાધારણતયા સ્વલુ ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ । મનઃ સમા-
ધારણતયા સ્વલુ ઇકાગ્રં જનયતિ । ઇકાગ્ર જનયિત્વા જ્ઞાનપર્યવાન્ જનયતિ ।
જ્ઞાનપર્યવાન્ જનયિત્વા સમ્યક્ત્વં વિશોધયતિ । મિથ્યાત્વં ચ નિર્જરયતિ ॥ ૫૬ ॥

ટીકા—‘ મળસમાહારણા ’ ઇત્યાદિ—

હે ભદન્ત ! મનઃ સમાધારણતયા=મનસઃ—સમાધારણા—આગમોક્તવિધિના
સ્થાપનં, મનઃ સમાધારણા તયા જીવઃ કિં જનયતિ । ગુરુરાહ—મનઃ સમાધાર-

ભાવાર્થ—શરીર કો શુભ કાર્યો મેં લગાના—એવં અશુભ કાર્યો મેં
ઉસકો પ્રવૃત્ત નહીં કરના ઇસકા નામ કાયગુપ્તિ હૈ । ઇસ કાયગુપ્તિકે
પ્રભાવસે જીવ અશુભયોગકા નિરોધ કરતા હૈ । ઇસી કા નામ સંવર
હૈ । ઇસ તરહ કાયકૃત અશુભયોગકે નિરોધ સે રક્ષિત વના હુઆ
જીવ કર્મોપાદાન કે હેતુભૂત પ્રાણાતિપાત આદિ અઠારહ પ્રકારકે પાપો
કા નિરોધ કરતા હૈ ॥ ૫૫ ॥

મન વચન એવ કાયગુપ્તિ સે મન આદિ કો સમાધારણા હોતી હૈ
ઇસ લિયે છપ્પન્નવે વોલમેં પહિલે મનસમાધારણા કો કહતે હૈ—
‘ મળસમાહારણાયાણં ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મંતે મળસમાહારણાયાણં જીવે કિં જળેહ—ભદન્ત !
મનઃ સમાધારણતયા સ્વલુ જીવઃ કિં જનયતિ) હે ભગવન્ ! મન સમા

ભાવાર્થ—શરીરને શુભ કાર્યોમા લગાડવું—અને અશુભ કાર્યો તરફ જવા
હેતુ આનુ નામ કાયગુપ્તિ છે આ કાયગુપ્તિના પ્રભાવથી જ અશુભ યોગોનો
નિરોધ કરે છે આનુ જ નામ સવર છે આ પ્રભાવે કાયકૃત અશુભ યોગના
નિરોધથી રક્ષાયેલો જ કર્મોપાદાનના હેતુભૂત પ્રાણાતિપાત આદિ અઠાર
પ્રકારના પાપાસ્ત્રવનો નિરોધ કરે છે. ॥૫૫॥

મન, વચન અને કાયગુપ્તિથી મનની સમાધારણા થાય છે આ માટે
પહેલાં મનસમાધારણાને કહે છે—“ મનસમાહારણાયાણં ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મંતે મળસમાહારણાયાણં જીવે કિં જળેહ—ભદન્ત મન સમા-
ધારણ તયા સ્વલુ જીવઃ કિં જનયતિ હે ભગવાન ! મનસમાધારણાથી જ

ગયા સ્વલુ એકામ્ય=ધર્મનિષ્ઠચિત્ત જનયતિ । એકામ્ય જનયિત્વા જ્ઞાનપર્યવાન્=તત્ત્વસ્વરૂપાવધોયરૂપાન્ જનયતિ । જ્ઞાનપર્યવાન્ જનયિત્વા સમ્યક્ત્વ વિશોધયતિ । તત્ત્વસ્વરૂપે જ્ઞાતે સતિ તદ્વિષયા રુચિરપિ શુદ્ધતરા મવતીતિ માત્રઃ । સમ્યક્ત્વે વિશુદ્ધે સતિ મિધ્યાત્વ ચ નિર્જરયતિ=સપયતિ ॥ ૬૬ ॥ મૂ० ॥

ધારણા સે જીવ કિસ ગુણ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? ઉત્તર (મળસમાહારણ યાપ્ત ણં ઇગમ્મ જળેહ-મનઃ સમાધારણતયા સલ્લુ એકામ્મ જનયતિ) મન સમાધારણા સે જીવ ધર્મે મેં એકનિષ્ઠ ચિત્તા કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । જય (ઇગમ્મ જળેહતા નાળપજ્જવે જળેહ-એકામ્મ જનયિત્વા જ્ઞાનપર્યવાન્ જનયતિ) એકામ્મચિત્તતા ક્કસમેં બા જાતી હૈ તય વહ તત્ત્વાવધોયરૂપ જ્ઞાનપર્યાયોં કો અપને આપમેં ઉત્પન્ન કરતા હૈ । (નાળપજ્જવે જળેહતા સમ્મત્ત વિસોદ્ધેહ-જ્ઞાનપર્યવાન્ જનયિત્વા સમ્યક્ત્વ વિશોધયતિ) જ્ઞાન પર્યાયોં કો પ્રાપ્ત કરને કે યાદ અર્થાત્ તત્ત્વસ્વરૂપ જ્ઞાત હો જાનેકે પછાત્ સમ્યક્ત્વ કો શુદ્ધ કરતા હૈ અર્થાત્ તદ્વિષયક રુચિ ની ક્કસી વિશુદ્ધતર થન જાતી હૈ । (મિષ્ઠત્ત્વ ચ નિજ્જરેહ-મિધ્યાત્વ ચ નિર્જરયતિ) વહ મિધ્યાત્વ કી નિર્જરા કરતા હૈ ।

‘માવાર્ય’—આગમાત્ક વિધિકે અનુસાર મનકા સ્થાપન કરના ક્કસકા નામ મન’ સમાધારણા હૈ । જય મનકી સમાધારણા થન જાતી હૈ તો ચિત્ત ધર્મે મેં એકનિષ્ઠ હો જાતા હૈ । ક્કસ તરહ ચિત્ત કી એકનિષ્ઠતાસે જીવ તાત્વિક જ્ઞાનસે યુક્ત થન કર અપને સમ્યક્ત્વ કો શુદ્ધ કર ક્કેના

કથા કુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તર-મળસમાહારણ યાપ્ત ણં ઇગમ્મ જળેહ-મન’ સમાધારણતયા સલ્લુ એકામ્મ જનયતિ મન સમાધારણાથી છવ ધર્મમાં એકનિષ્ઠ ચિત્તનાને પ્રાપ્ત કરે છે જ્યારે ઇગમ્મ જળેહતા નાળપજ્જવે જળેહ-એકામ્મ જનયિત્વા જ્ઞાનપર્યવાન્ જનયતિ જોનામાં એકામ્મ ચિત્તતા આવી બંધ છે ત્યારે તે તત્ત્વાવધોય જ્ઞાનપર્યાયોંને પોતાનામાં ઉત્પન્ન કરી દે છે નાળપજ્જવે જળેહતા સમ્મત્ત વિસોદ્ધેહ-જ્ઞાનપર્યવાન્ જનયિત્વા સમ્યક્ત્વ વિશોધયતિ જ્ઞાનપર્યાયોંને પ્રાપ્ત કરી લીધા પછી અર્થાત્-તત્ત્વસ્વરૂપ આથી લીધા પછી સમ્યક્ત્વને શુદ્ધ કરે છે અર્થાત્-એ અર્થની રુચિ પણ તેનામાં વિશુદ્ધતર બની બંધ છે અને મિષ્ઠત્ત્વ ચ નિજ્જરેહ-મિધ્યાત્વ ચ નિર્જરયતિ તે મિધ્યાત્વની નિર્જરા કરે છે

‘માવાર્ય’—આગમોક્તવિધિ અનુસાર મનને સ્થિર કરવું જાતું નામ મન’ સમાધારણા છે જ્યારે મનની આ પ્રકારે સમાધારણા બની બંધ છે ત્યારે ચિત્ત ધર્મમાં એકનિષ્ઠ થઈ બંધ છે આ રીતે ચિત્તની એકામતાથી છવ તાત્વિક જ્ઞાન સપન્ન બનીને પોતાના સમ્યક્ત્વને શુદ્ધ કરી દે છે

મનઃ સમાધારણાનન્તરં વાક્સમાધારણા ભવનીતિ સપ્તપચ્ચાશત્તમભેદરૂપાં
તામાહ—

મૂલમ્—વહસમાહારણયાણં ભંતે ! જીવે કિ જણેઈ ? । વહ-
સમાહારણાણં વહસાહારણદંસણપજ્જવે વિસોહેઈ, વહસાહા-
રણદંસણપજ્જવે વિસોહિત્તા સુલહવોહિયત્તં નિવ્વત્તેઈ, દુલ્લહ-
વોહિયત્તં નિજ્જરેઈ ॥ ૫૭ ॥

છાયા—વાક્ સમાધારણતયા સ્વલુ ભદન્ત ! જીવઃ કિ જનયતિ । વાક્સમા-
ધારણયા સ્વલુ વાક્ સાધારણદર્શનપર્યવાન્ વિશોધયતિ । વાક્સાધારણદર્શનપર્યવાન્
વિશોધ્ય સુલભવોધિકત્વ નિર્વર્તયતિ, દુર્લભવોધિકત્વ નિર્જરયતિ ॥ ૫૭ ॥

ટીકા—‘વહસમાહારણયાણ’ ઇત્યાદિ—

હે ભદન્ત ! વાક્સમાધારણતયા=સ્વાધ્યાય એવ વાગ્ધિનિવેશઃ—વાક્ સમાધા-
રણા, તયા, જીવઃ કિ જનયતિ ? । ભગવાનાહ—હે શિષ્ય ! વાક્સમાધારણતયા
સ્વલુ વાક્સાધારણદર્શનપર્યવાન્=વાક્ સાધારણાશ્ચ તે દર્શનપર્યવાશ્ચ, વાચઃ
સાધારણાઃ વાચો વિષયાઃ પ્રરૂપણીય પદાર્થાઃ, જીવાજીવાદયસ્તદ્વિષયકા દર્શન
પર્યવાઃ, દર્શનપર્યાયાઃ—નિશ્ચયવ્યવહારાદિસમ્યક્ત્વભેદાઃ, इह દર્શનપર્યવાણાં
તદમેદારોપેણ સામાનાધિકરણ્યમ્, વાક્સાધારણદર્શનપર્યવાસ્તાન્ પ્રજ્ઞાપનીયપદાર્થ
વિષયકસમ્યક્ત્વવિશેષાન્ વિશોધયતિ । દ્રવ્યાનુયોગાભ્યાસાત્ તદ્વિષયાઽઽશઙ્કાદિ
હૈ । एवं मिथ्यात्व की निर्जरा कर देता है ॥ ५७ ॥

મન સમાધારણા કે વાદ સત્તાવનવે ચોલમેં વચન સમાધારણાકો
કહતે હૈ—‘વહ સમાહારણયાણ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ભંતે વહ સમાહારણયાણ સ્વલુ જીવઃ કિ જણેઈ—
ભદન્ત ! વાક્ સમાધારણતયા સ્વલુ જીવઃ કિ જનયતિ) હે ભગવન્ !
વાક્ સમાધારણા દ્વારા, જીવ કિમ્મ શુણકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? ઉત્તર—
(વહસમાહારણાણં વહસાહારણદંસણપજ્જવે વિસોહેઈ—વાક્ સમાધાર-
ણને મિથ્યાત્વની નિર્જરા કરે છે ॥૫૬॥

મન સમાધારણા પછી વચન સમાધારણાને કહે છે—“વહ સમાહારણયાણ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મતે વહસમાહારણયાણ સ્વલુ જીવે કિ જણેઈ—ભદન્ત વાક્
સમાધારણતયા સ્વલુ જીવ કિ જનયતિ હે ભગવાન્ ! વચન સમાધારણા દ્વારા
શુવ કયા શુણને પ્રાપ્ત કરે છે ? ઉત્તર—વહસમાહારણાણં વહસાહારણદંસણ-
પજ્જવે વિસોહેઈ—વાક્સાધારણતયા સ્વલુ વાક્સાધારણદર્શનપર્યવાન્ વિશોધયતિ

માલિન્યનિરાકરણેન વિશુદ્ધાન્ કરોતીત્યર્થઃ । શાક્ષાધારણર્થેનપર્યવાન્ વિશોધ્ય
સુલભબોધિકત્વં નિર્વર્તયતિ, અતઃ એવદુર્લભબોધિકત્વં નિમરયતિ=સપયતિ ॥૧૭॥

ગતયા (વલુ શાક્ષ સાધારણદર્શનપર્યવાન્ વિશોધયતિ) શાક્ષ સમાધાર
ણાસે શાક્ષ સાધારણદર્શનપર્યાયોં કો વિશુદ્ધ કરતા હૈ । (વહસાહારણ
ર્થસળ પઝજવે વિમોહિષા સુલભબોધિયત નિબ્ધતેહ દુલ્લભબોધિયત નિઝરેહ
-શાક્ષસાધારણદર્શનપર્યવાન્ વિશોધ્ય સુલભબોધિકત્વ નિર્વર્તયતિ દુર્લભ
બોધિકત્વં નિર્જરયતિ) શાક્ષ સાધારણદર્શનપર્યાયોં કો વિશુદ્ધ કરકે જીવ
સુલભબોધિવાલા બન જાતા હૈ ઓર દુર્લભબોધિપનેકી નિજરા કરતા હૈ ।

માધાર્ય—સ્વાધ્યાય આદિ પ્રશસ્ત વચનોં મેં પ્રવૃત્તિ રખના હસકા
નામ શાક્ષ સમાધારણા હૈ । હસસે જીવકો યહ લાભ હોતા હૈ કિ વહ
શાક્ષ સાધારણ ઘાળીકે વિષયમૂત જીવ અજીવ આદિ પદાર્થ કો વિષય
કરનેવાલે દર્શનપર્યાયોં કો-નિબ્ધ્ય સમ્યક્ત્વ એવ બ્યવહારમમ્યક્ત્વ
આદિરૂપ સમ્યક્ત્વકે મેદોં કો-અર્થાત્ પ્રજ્ઞાપનીય પદાર્થવિષયક સમ્ય-
ક્ત્વ વિશેષોં કો વિશુદ્ધ કરતા હૈ । વસકે દ્રવ્યાનુયોગ કે અભ્યાસ સે
પ્રજ્ઞાપનીય પદાર્થવિષયક શાક્ષાદિક દોષ દૂર હો જાતે હૈ । હસસે પ્રજ્ઞા
પનીય પદાર્થવિષયક સમ્યક્ત્વ વિશેષળ મી વસકા નિર્મલ હો જાતા
હૈ । હસ તરહ જવ હસકા સમ્યક્ત્વ નિર્મલ હો જાતા હૈ તો વહ સુલભ-
બોધિવાલા બન જાતા હૈ ઓર દુલ્લભબોધિકતા કો દૂર કર દતા હૈ ॥૫૭॥

વચન સમાધારણાથી એવ વચન સાધારણ દર્શન પર્યાયોને વિશુદ્ધ કરે ॥
વહસાહારણર્થસળપઝવે વિમોહિષા સુલભબોધિયત નિબ્ધતેહ-શાક્ષસાધારણદર્શનપર્યવાન્
વિશોધ્ય સુલભબોધિકત્વ નિર્વર્તયતિ દુર્લભબોધિકત્વ નિર્જરયતિ વચન સાધારણ
દર્શન પર્યાયોને વિશુદ્ધ કરીને એવ સુલભ બોધિવાળો બની બધ છે અને
દુર્લભ બોધિપવાળી નિર્જરા કરે છે

ભાવાર્થ—સ્વાધ્યાય આદિ પ્રશસ્ત વચનોંમાં પ્રવૃત્તિ રાખવી એનું નામ
શાક્ષ સમાધારણા છે આનાથી એવને એ શાભ થાય છે કે તે શાક્ષ સાધારણ
વાળીના વિષયમૂત એવ અલવ આદિ પદાર્થોને બાધી થકનારા દર્શન પર્યાયોને,
નિબ્ધ્ય સમ્યક્ત્વ અને અવહાર સમ્યક્ત્વ આદિરૂપ સમ્યક્ત્વના ભેદોને, અર્થાત્
પ્રજ્ઞાપનીય પદાર્થ વિષયક સમ્યક્ત્વ વિશેષોને વિશુદ્ધ કરે છે એના દ્રવ્યપ્ર-
યોજના અભ્યાસથી પ્રજ્ઞાપનીય પદાર્થ વિષયક શાક્ષાદિક દોષ દૂર થઈ બધ
છે અને ભઈને પ્રજ્ઞાપનીય પદાર્થ વિષય સમ્યક્ત્વ વિશેષણ પણ એનું
નિમળ થઈ જાય છે આ પ્રમાણે એનું સમ્યક્ત્વ બ્યારે નિર્મળ થઈ બધ છે ભારતે
સુલભ બોધિવાળો બની બધ છે અને દુર્લભ બોધિકતાને દૂર કરી દે છે ॥૫૭॥

વચનસમાધારણાનન્તરં કાયસમાધારણા ભવતીતિ અષ્ટ પચ્ચાશત્તમભેદરૂપાં તામાહ—
મૂલ્ય—કાયસમાહારણયાણં ણં મંતે! જીવે કિં જણેહ? । કાય-
સમાહારણાણં ચરિત્તપજ્જવે વિસોહેહ, ચરિત્તપજ્જવે વિસો-
હિત્તા અહક્કયાચરિત્તં વિસોહેહ, અહક્કયાચરિત્તં વિસોહિત્તા
ચત્તારિ કેવલિ કમ્મંસે સ્વેહ, તઓ પચ્છા સિજ્જહ વુજ્જહ
મુચ્ચહ પરિનિવ્વાહ સઠ્ઠદુઃસાણમંતં કરેહ ॥ ૫૮ ॥

છાયા—કાયસમાધારણતયા સ્વલુ ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । કાય-
સમાધારણયા સ્વલુ ચારિત્રપર્યવાન્ વિશોધયતિ । ચારિત્રપર્યવાન્ વિશોધ્ય યથા-
સ્થ્યાતચારિત્રં વિશોધયતિ । યથાસ્થ્યાતચારિત્રં વિશોધ્ય ચત્વારિ કેવલિસત્કર્માણિ
ક્ષપયતિ, તતઃ પથ્થાત્ સિધ્યતિ, વુધ્યતે, મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ, સર્વદુઃસાનામન્તં કરોતિ ॥

ટીકા—‘ કાયસમાહારણયાણં ’ इत्यादि—

हे भदन्त 'कાયसमाधारणतया=संयमाराधने शरीरस्य सम्यग्व्यापारणरूपया
जीवः किं जनयति ? । भगवानाह—हे शिष्य ! कायसमाधारणतया स्वलु चारित्रप-
र्यवान्=चारित्रभेदान् क्षायोपशमिकान् विगोधयति ! उन्मार्गपृथ्या द्वि अतिचा

વચન સમાધારણાકે પથ્થાત્ કાયસમાધારણા હોતી હૈં હસલિયે અઢાવનવે
બોલમેં કાયસમાધારણા કો કહતે હૈં—“કાયસમાહારણયાણં” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મંતે કાયસમાહારણતયાણં ણં જીવે કિં જણેહ—
ભદન્ત ! કાયસમાધારણતયા સ્વલુ જીવ કિં જનયતિ) हे भगवन् ।
સંયમકે આરાધનમેં શરીરકે સમ્યક્ વ્યાપારરૂપ કાયસમાધારણાસે
જીવકો કયા લાભ હોના હૈં ? उत्तर—(कायसमाहारणाणं चरित्तपज्जवे
विसोहेह—कायसमाधारणया स्वलु चारित्रपर्यवान् विशोधयति) काय-
समाधारणासे जीव क्षायोपशमिक आदि चारित्रभेदोंको निर्मल करता है ।

વચન સમાધારણા પછી કાય સમાધારણા થાય છે આ માટે અઢાવનમા
બોલમા કાયસમાધારણાને કહે છે—“ કાયસમાહારણયાણં ” इत्यादि.

અન્વયાર્થ—મંતે કાયસમાહારણતયાણં ણં જીવે કિં જણેહ—ભદન્ત કાયસમા-
ધારણપયા સ્વલુ જીવ કિં જનયતિ હે ભગવાન । સંયમના આરાધનામાં શરીરના
સમ્યક્ વ્યાપારરૂપ કાયસમાધારણાથી જીવને શું લાભ થાય છે ? उत्तर—
कायसमाहारणाणं चरित्तपज्जवे विसोहेह—कायसमाधारणतया स्वलु चारित्रपर्यवान्
विशोधयति कायसमाधारणायां एव क्षायोपशमिक आदि चारित्र भेदोने निर्मल

રક્ષણ કાલુપ્યમુત્પદ્યતે, કાયસમાધારણયા તદપનયનેન સાયોપશ્ચમિક્ષારિત્ર
 નિર્મલીકરોતીત્યર્થઃ । ચારિત્રપર્યવાન્ વિશોધ્ય યથાભ્યાસચારિત્ર વિશોધયતિ ।
 અસતો નોત્પાદ ઇતિ સિદ્ધાન્તવાત્ પૂર્વમપિ કથંચિત્ વિદ્યમાનમેષ યથાભ્યાસચારિત્ર
 ચારિત્રમોહોદયેન માલિનીકૃત તર્જિર્જરણેન નિર્મલીકરોતીત્યર્થઃ યથાભ્યાસચારિત્ર
 વિશોધ્ય ચત્વારિ-ચતુઃસંખ્યકાનિ કેષલિસત્કર્માણિ=કેવભિનઃ સત્કર્માભિ-
 વિદ્યમાનકર્માણિ મલોપગ્રાહીણિ, વેદનીયમ્, આયુર્ષ્ઠ, નામ, ગોત્ર ષેતિ સ્પયતિ,
 'કર્મસે' ઇત્યમ શાસ્ત્રપરિમાપયા અશ્વલ્લવ્દસ્ય મત્પયૌયત્વાત્ 'સત્કર્માભિ'

ઉન્માર્ગ પ્રવૃત્તિસે અતિચારરૂપ કલુપતા ક્ષાયોપશ્ચમિક ચારિત્રમે આ
 જાતી છે સો ઇસ કાયમમાધારણા દ્વારા ચહ દૂર હો જાતી છે । ઇસસે
 ચારિત્ર નિર્મલ હો જાતા છે । ઇસ તરહ (ચરિત્રપર્યજ્ઞવે વિસોદિષ્ટા-
 ચારિત્રપર્યવાન્ વિશોધ્ય) ક્ષાયોપશ્ચમિક ચારિત્રમેદોંકો નિર્મલ કરકે
 (અહ્વસ્થાયચરિત્ર વિસોદેહ-યથાભ્યાસચારિત્ર વિશોધયતિ) યથાભ્યાસ
 ચારિત્રકો નિર્મલ કરતા છે અર્થાત્ યહ યથાભ્યાસ ચારિત્ર કથંચિત્ પહિસે
 મી આત્મામે વિદ્યમાન હી યા-અર્થોં કિ અસત્કા ઉત્પાદ નહીં હોતા છે
 પેસા સિદ્ધાન્ત છે । પરન્તુ ચહ ચરિત્રમોહનીય કર્મકે ઉદયસે મલિન હો
 રહા યા અતા ક્ષાયોપશ્ચમિક ચારિત્રકે નિર્મલ હોનેકે વાદ ચારિત્રમોહકી
 નિર્જરા કરકે યહ જોષ અસકો નિર્મલ કરતા છે । (અહ્વસ્થાયચરિત્ર
 વિસોદિષ્ટા ચત્વારિ કેષલિ કર્મસે અર્થે-યથાભ્યાસચારિત્ર વિશોધ્ય
 ચત્વારિ કેષલિસત્કર્માણિ સ્પયતિ) જય યથાભ્યાસ ચારિત્ર નિર્મલ હો
 જાતા છે ત્વ કેષલિ અવસ્થામે વિદ્યમાન મલોપગ્રાહી વેદનીય, આયુ,

કરે છે ઉન્માર્ગ પ્રવૃત્તિસે અતિચારરૂપ કલુપતા ક્ષાયોપશ્ચમિક ચારિત્રમાં આવી
 અર્થ છે તે કાયમમાધારણા દ્વારા દૂર ચહ અર્થ છે એમી ચારિત્ર નિર્મલ
 જની અર્થ છે આ પ્રમાણે ચરિત્રપર્યજ્ઞવે વિસોદિષ્ટા-ચારિત્રપર્યવાન્ વિશોધ્ય ક્ષાયો
 પશ્ચમિક ચારિત્ર એદોને નિર્મલ કરીને અહ્વસ્થાયચરિત્ર વિસોદેહ-યથાભ્યાસ
 ચારિત્ર વિશોધયતિ યથાભ્યાસ ચારિત્રને નિર્મલ કરે છે અર્થાત્—આ
 યથાભ્યાસ ચારિત્ર કલુષિત આત્મામાં પહેલાં પણ વિદ્યમાન હોય
 છે—કેમ કે અસતને ઉત્પાદ નથી થતો આવો સિદ્ધાન્ત છે પરન્તુ તે ચારિત્ર
 મોહનીય કર્મના ઉદયથી હળાઈ ગયેલ હોય અને ક્ષાયોપશ્ચમિક ચારિત્રના
 નિર્મલ યથા પછી ચારિત્ર મોહની નિર્જરા કરીને એ છપ એને નિર્મલ કરે
 છે અહ્વસ્થાયચરિત્ર વિસોદિષ્ટા ચત્વારિ કેષલિકર્મસે અર્થે-યથાભ્યાસચારિત્ર
 વિશોધ્ય ચત્વારિ કેષલિસત્કર્માણિ સ્પયતિ અર્થે યથાભ્યાસ ચારિત્ર નિર્મલ
 થઈ અર્થ છે, ત્યારે કેવળી અવસ્થામાં વિદ્યમાન મલોપગ્રાહી વેદનીય, આયુ

इति च्छाया भवति । ततः पश्चात् सिध्यति, बुध्यते, मुच्यते, परिनिर्वाति, सर्व-
दुःखानामन्तं करोति—सिध्यतीत्यादिपदाना व्याख्याऽस्मिन्नेवाध्ययनेऽष्टविंशति-
तमे भेदे कृतेति तत्र द्रष्टव्या ॥ ५८ ॥

इत्थं समाधारणात्रयाद् ज्ञानादित्रयस्य विशुद्धिरुक्ता, अथ एकोनपष्टितमे भेदे
ज्ञानादि त्रयस्य फलमाह—

मूलम्—नाणसंपन्नयाए णं भંते ! जीवे किं जणेइ ? । नाणसं-
पन्नयाए णं जीवे सव्वभावाहिगमं जणेइ । नाणसंपन्ने णं जीवे
चाउरंते संसारकंतारे न विणस्सइ, जहा सूई ससुत्ता पडियावि
न विणस्सइ, तहा जीवे ससुत्ते संसारे न विणस्सइ नाणविणय
तव चरित्तजोगे संपाउणइ, ससमय परसमय विसारए य
असंघायणिज्जे भवइ ॥ ५९ ॥

છાયા—જ્ઞાનસંપન્નતયા खलु भदन्त ! जीवः किं जनयति ? । ज्ञानसंपन्न-
तया खलु जीवः सर्वभावाभिगमं जनयति । ज्ञानसंपन्नः खलु जीवः चतुरन्ते संसा-
रज्ञान्तारे न विनश्यति । यथा मूची समुद्रा पतिताऽपि न विनश्यति, तथा जीवः
समुद्रः संसारे न विनश्यति । ज्ञानविनश्यतपश्चारित्रयोगान् संप्राप्नोति । स्वसमय
परसमयविशारदश्चासंघातनीयो भवति ॥ ५९ ॥

ટીકા—‘નાણસંપન્નયાએ’ ઇત્યાદિ—

હે ભદન્ત ! જ્ઞાનસંપન્નતયા=જ્ઞાનેન શ્રુતજ્ઞાનેન સંપન્નઃ—યુક્તઃ, જ્ઞાનસંપન્નસ્તસ્ય

नाम एवं गोत्र इन चार कर्मोंको नष्ट करदेता है । (तओ पच्छा सिज्जइ
बुज्जइ सुच्चइ परिनिव्वाइ सव्वदुःखाणमंतं करेइ—ततः पश्चात् सिध्यति,
बुध्यते, मुच्यते परिनिर्वाति, सर्वदुःखानामन्तं करोति) उसके बाद सिद्ध
हो जाता है, बुद्ध हो जाता है, मुक्त हो जाता है एवं शीतीभूत हो जाता
है । इस प्रकार यह जीव अव्याबाध सुखका भागी बन जाता है ॥ ५८ ॥

इस प्रकार तीन प्रकारकी समाधारणासे ज्ञानादि तीनकी शुद्धि कही

नाम અને ગોત્ર એ ચાર કર્મોને નષ્ટ કરી દે છે. તઓ પછા સિજ્જઈ બુજ્જઈ
સુચ્છઈ પરિનિવ્વાઈ સવ્વદુઃખાણમંતં કરેઈ—તત પશ્ચાત્ સિધ્યતિ બુધ્યતે મુચ્યતે
પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃખાનામંતંતં કરોતિ આ પછી સિદ્ધ બની જાય છે. બુદ્ધ થાય
છે મુક્ત થઈ જાય છે, અને શીતીભૂત બની જાય છે આ પ્રમાણે એ ૭૫
અવ્યાબાધ સુખને ભોગવનાર બની જાય છે ॥ ૫૮ ॥

આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની સમાધારણાથી જ્ઞાનાદિ ત્રણની શુદ્ધિ કહેવામાં આવેલ છે.

मानः—ज्ञानसंपन्नता तथा स्वलु जीव किं जनयति ? । भगवानाह—हे शिष्य ! ज्ञानसंपन्नतया स्वलु जीव सर्वमावाभिगम=त्वमायानां जीवाजीवादिपदार्थानाम्, अभिगमः—ज्ञान, सर्वमावाभिगमस्तं जनयति । ज्ञानसंपन्नः स्वलु जीवः, चतुरन्त-चत्वार—चतुर्गतिरूपा, अन्ताः—अत्रयथा यस्य तथचतुरन्त तस्मिन्, संसारकान्तारे-संसारकान्तारं, न विनश्यति । तत्र दृष्टान्तमाह—‘ जहा ’ इत्यादि । यथासूची समुद्रा—सलज्जदोरका भवचित् कवधरादौ पतिताऽपि न विनश्यति; सर्वथा नष्टा न भवति, तथा जीवः समुद्र—सूत्रेण-धुतेन सहवर्तत इति समुद्रः भुवःज्ञानसंपन्न गई है अथ उल्लसठवे पोलमें ज्ञानादिक अत्रका फल कहते हुए प्रथम ज्ञानका फल कहते हैं—‘ नाणसंपन्नयाए ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(मते नाणसंपन्नयाए णं जीवे किं जणेइ—भवन्त । ज्ञानसंपन्नतया जीवः किं जनयति) हे भगवन् ! भुवःज्ञानरूप ज्ञानसंपन्नतासे जीव किस गुणको प्राप्त करता है ? उत्तर—(नाणसंपन्नं जीवे सम्बन्धावाभिगमं जणेइ—ज्ञानसंपन्नतया स्वलु जीवः सर्वमावाभिगम जनयति) ज्ञानसंपन्नतासे जीव ऐसे ज्ञानको प्राप्त करलेता है कि जिससे उसको जीव अजीव आदि पदार्थोंका बोध हो जाता है । (नाणसंपन्नेणं जीवे चउरसे संसारकान्तारे न विणस्सइ—ज्ञानसंपन्नं स्वलु जीव चतुरन्त संसारकान्तारे न विनश्यति) इस प्रकारके बोधसे संपन्न पना हुआ जीव इस चतुर्गतिकरूप संसारकान्तारमें नष्ट नहीं होता है । (जहा सुईं ससुत्ता पडियावि न विणस्सइ—यथा समुद्रा सूची पतिता अपि न विनश्यति) जैसे बौरासहित सूई कूड़े कचरा आदिमें गिरजाने पर भी खोई नहीं जाली

इवे ज्ञानसुसाधकमा ज्ञानमा ज्ञानादिक तथलु इण कहेतां प्रथम ज्ञानलु इण कहे छे— नाणसंपन्नयाए ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मते नाणसंपन्नयाए णं जीवे किं जणेइ—भवन्त ज्ञानसंपन्नतया स्वलु जीव किं जनयति हे भगवान् । भुवः स्थानरूप ज्ञानसंपन्नतासे जीव को प्राप्त करे छे ? उत्तर—नाणसंपन्नं जीवे सम्बन्धावाभिगमं जणेइ—ज्ञानसंपन्नतया स्वलु जीव सर्वमावाभिगम जनयति ज्ञानसंपन्नतासे जीव ऐसे ज्ञानको प्राप्त करे छे कि, जेनाधी तेने जीव आदि पदार्थोंना बोध यथं भाव छे नाणसंपन्नेणं जीवे चउरसे संसारकान्तारे न विणस्सइ—ज्ञानसंपन्नता स्वलु जीव चतुरन्तसंसार कान्तारे न विनश्यति आ प्रउरे जीव अजीवना बोधधी संपन्न भवेत जीव आ चतुरन्त इय संसारकान्तारोंमां नष्ट जनते नथी, जहासुईं समुद्रा पडियावि न विणस्सइ—यथा समुद्रा सूची पतिता अपि न विनश्यति जे रीते बौरा आयेनी सोय कचरा आदिमां पडी जना छतां तथु ज्ञानसंपन्न

इत्यर्थः, ससारे न विनश्यति किं तु ज्ञानविनयतपश्चारित्रयोगान् संप्राप्नोति-
ज्ञानं च अवध्यादिकं, विनयश्च-शुश्रूषादि, तपश्च-अनशनानादिक, चारित्र्ययोगाः-
चारित्र्यप्रधानाव्यापाराः, ज्ञानविनयचारित्र्ययोगास्तान् प्राप्नोति । तथा-स्वसमयपर-
समयविशारदः स्वसिद्धान्तपरसिद्धान्तज्ञानवान् भवति । च=पुनः असंघातनीयः=
परैरपराभवनीयो भवति ॥ ५९ ॥

ज्ञानસંપન્નતાડનન્તરં પઠિતમભેદે દર્શનસંપન્નતામાહ—

મૂલમ્—દંસણસંપન્નયાએ ણં મંતે! જીવે કિ જણેઈ? । દંસણ-
સંપન્નયાએ ભવમિચ્છત્તછેયણં કરેઈ, પરં ન વિજ્ઞાયઈ । પરં અ-
વિજ્ઞાએમાણે અણુત્તરેણં નાણદંસણેણં અપ્પાણં સંજોએમાણે
સમ્મં ભાવે માણે વિહરઈ ॥ ૬૦ ॥

है । (तहा जीवे ससुत्ते संसारे न विणस्सइ-तथा जीवः ससूत्रः संसारे
न विनश्यति) उसी तरह श्रुतज्ञानसंपन्न जीव संसारमें नष्ट नहीं होता है ।
किन्तु (नाणविणयतवचरित्तजोगे संपाउणइ - ज्ञानविनयतपश्चारित्र
योगान् संप्राप्नोति) ज्ञान, विनय, तप तथा चारित्र्ययोगोंको प्राप्त करता है ।
यहां ज्ञान शब्दसे अवध्यादिज्ञान, विनय शब्दसे शुश्रूषा आदि, तप
शब्दसे अनशन आदि तथा चारित्र्ययोग शब्दसे चारित्र्य प्रधान व्यापार
गृहीत हुए हैं । तथा ज्ञानसंपन्नतासे जीव (ससमय परसमय विसारए
य असघायणिज्जे भवइ-स्वसमय परसमय विशारदश्चासघातनीयः
भवति) स्वसिद्धान्तका ज्ञाता एव परसिद्धान्तका ज्ञाता बन जाता है ।
अत वह प्रतिवादि द्वारा पराभव नहीं पाता है ॥ ५९ ॥

જતી નથી બેવાથી મળી આવે છે. તહા જીવે સસુત્તે સસારે ન વિણસ્સઈ
તથા જીવ સસૂત્ર સસારે ન વિનશ્યતિ એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાન સંપન્ન જીવ
સંસારમાં નષ્ટ નથી બનતી પરંતુ નાણવિણયતવચરિત્તજોગે સપાઉણઈ-જ્ઞાન
વિનયતપશ્ચરિત્રયોગાન્ સંપ્રાપ્નોતિ જ્ઞાન, વિનય, તપ તથા ચરિત્ર યોગોને પ્રાપ્ત
કરે છે અહીં જ્ઞાન શબ્દથી અવધ્યાદિ જ્ઞાન, વિનય શબ્દથી શુશ્રૂષા આદિ
તપ શબ્દથી અનશન આદિ, તથા ચારિત્ર યોગ શબ્દથી ચારિત્ર પ્રધાન
વ્યાપાર ગૃહિત થયેલ છે, તથા જ્ઞાનસંપન્નતાથી જીવ સસમય પરસમય
વિસારए य असघायणिज्जे भवइ-स्वसमयपरसमयविशारदश्चासंघातनीयः भवति:
स्वसिद्धાંતના બહુનાર અને પરસિદ્ધાંતને બહુનાર બની બાધ છે. આથી તેના
પ્રતિવાદી દ્વારા પરાભવ થવા પામતો નથી. ॥ ૫૯ ॥

छाया—दर्शनसंपन्नतया खलु मदन्त ! जीवः किं जनयति ? । द'न
संपन्नतया भवमिध्यात्वच्छेदनं करोति, परं न विध्यायति । परम् अविध्यायन्
अनुसरेण ज्ञानेन दर्शनेन आत्मानं संयोजयन् सम्पन्नं भावयन् विहरति ॥ ६० ॥

टीका—वृत्तसंगसंपन्नया एत्यादि—

ह मदन्त ! दर्शनसंपन्नतया=दर्शनेन क्षायोपशमिकसम्पत्त्येन, संपन्न -
युक्तः, दर्शनसंपन्न-क्षायोपशमिकसम्पत्त्युक्तत्वेन जीवः किं जनयति ? । भगवानाह—दर्शनसंपन्नतया
खलु भवमिध्यात्वच्छेदनं-भवहेतुभूत मिध्यात्वं भवमिध्यात्वं, तस्य छेदनं-क्षणं,
तत् करोति=पायिरुसम्पत्त्यं मामातोत्पर्यः । परं=ततः परं तदनन्तरम्, उत्कर्षत
स्वस्मिन्नेव भवे, मध्यमजघन्यापेक्षया तु तृतीये चतुर्थे वा भवे उत्तरयेग्यारोहणेन
केवलज्ञानप्राप्तिं न विध्यायति=ज्ञानदर्शनमकाशावरणं न मामोति, किंतु परं=

ज्ञानसंपन्नताके बाद साठवे बोलमें दर्शनसंपन्नताको कहते हैं—
'वृत्तसंगसंपन्नया' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(मते वृत्तसंगसंपन्नया ए जीवे किं जगद्-मदन्त !
दर्शनसंपन्नतया खलु जीवः किं जनयति) हे भगवन् ! क्षायोपशमिक
सम्पत्त्यरूप दर्शनसे युक्त होनेसे जीव किस गुणको प्राप्त करता है ?
उत्तर—(वृत्तसंगसंपन्नया ए भवमिच्छच्छेदयेण करोद्-दर्शनसंपन्नतया भव
मिध्यात्वच्छेदनं करोति) क्षायोपशमिक सम्पत्त्यरूप दर्शनसे युक्त होनेसे
जीव भवके हेतुभूत मिध्यात्वका छेदन करता है अर्थात् क्षायिक सम्प
त्त्यको प्राप्त कर लेता है । (परं न विद्विषाद्-परं न विध्यापयति) इसके
बाद उत्कृष्टतासे उसी भवमें तथा मध्यम एव जघन्यकी अपेक्षा तृतीय या
चतुर्थ भवमें उत्तर भेणीक आरोहणसे केवलज्ञानकी प्राप्ति ज्ञान पर

ज्ञान संपन्नता पक्षी के वे साठवां बोलमें दर्शन संपन्नताने के बाद
आवे है " वृत्तसंगसंपन्नया' इत्यादि ।

अ-३५.५—मते वृत्तसंगसंपन्नया ए जीवे किं जगद्-मदन्त ! दर्शनसंपन्नतया
जीवः किं जनयति हे भगवान् ! क्षायोपशमिक सम्पत्त्यरूप दर्शनधी मुक्त भवानी
एव तथा मुक्तने प्राप्त करे है ? उत्तर—वृत्तसंगसंपन्नया ए भवमिच्छच्छेदयेण
करोद्-दर्शनसंपन्नतया भवमिध्यात्वच्छेदनं करोति क्षायोपशमिक सम्पत्त्यरूप
दर्शनधी मुक्त भवानी एव भवना हेतुभूत मिध्यात्वं छेदन करे है अर्थात्
क्षायिक सम्पत्त्यने प्राप्त करी लेवे है परं न विद्विषाद्-परं न विध्यापयति अ
पक्षी उत्कृष्टताकी अपेक्षा भवमां तथा मध्यम जने जघन्यकी अपेक्षा त्रीन
अथवा चौथा भवमां उत्तर भेणीक आरोहणसे केवलज्ञानकी प्राप्ति भवानी

તતઃ પરમ્ અવિધ્યાયન્-જ્ઞાનદર્શનપ્રકાશાવરણમપ્રાન્નુવન્ અનુત્તરેણ=ન વિદ્યતે
ઉત્તરમ્=ઉત્કૃષ્ટ યસ્માત્ તદનુત્તરં તેન-ક્ષાયિકત્વાત સર્વોત્તમેન, જ્ઞાનેન દર્શનેન
પ્રતિસમયમુત્તરોત્તરમુત્કૃષ્ટોપયોગરૂપતયા જાયમાનેન, આત્માનં સયોજયન્,
સમ્યગ્ભાવયન્=તન્મય કુર્વન્, વિહરતિ=ભવસ્થકેવલિ ભૂત્વા વિચરતિ ॥૬૦॥મૂ૦॥

જ્ઞાન એવં દર્શનકે પ્રકાશકે આવરણકો પ્રાપ્ત નહીં હોતા હૈ । કિન્તુ(પર-
અવિજ્ઞાણમાણે અણુત્તરેણં નાણદસણેણં અપ્પાણં સંજોણમાણે સમ્મં
ભાવેમાણે વિહરહ-પરં અવિધ્યાયન્ અનુત્તરેણ જ્ઞાનેન દર્શનેન આત્માનં
સંયોજયન્ સમ્યક્ ભાવયન્ વિરહતિ) સર્વોત્કૃષ્ટ ક્ષાયિક જ્ઞાન એવં
ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વસે અપની આત્માકો યુક્ત કરતા હુઆ ભવસ્થ કેવલી
હોકર વિચરતા હૈ ।

ભાવાર્થ—જીવ જવ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ વિશિષ્ટ બન જાતા હૈ
તય વહ ભવબંધનકે હેતુભૂત મિથ્યાત્વકા નાશ કર ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી હો
જાતા હૈ । ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વધારી બનકર યા તો યહ ઉસી ભવમેં કેવલ-
જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ । યદિ નહીં કરતા હૈ તો મધ્યમ જઘન્યકી
અપેક્ષા તીસરે યા ચૌથે ભવમેં ક્ષાયિકશ્રેણી પર આરોહણ કર કેવલ-
જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ । તૃતીય યા ચતુર્થ ભવમેં ઇસકે જ્ઞાન યા દર્શન-
કો આવરણ કરનેવાલે જ્ઞાનાવરણી એવ દર્શનાવરણી કર્મ નહીં રહતે હૈ
અર્થાત્ ઉન ભવોમેં ઇસકે દર્શન યા જ્ઞાનકા આવરણ નહીં રહતા હૈ । ઇસ

જ્ઞાન અને દર્શનના પ્રભાવથી આવરણથી પર બની બીજ છે. પર અવિજ્ઞાણમાણે
અણુત્તરેણં નાણદસણેણં અપ્પાણં સંજોણમાણે સમ્મ ભાવેમાણે વિહરહ-પર અવિધ્યા
યન્ અનુત્તરેણ જ્ઞાનેન દર્શનેન આત્માનં સયોજયન્ સમ્યક્ ભાવયન્ વિહરતિ
અથવા સર્વોત્કૃષ્ટ ક્ષાયિક જ્ઞાન અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વથી પોતાના આત્માને
યુક્ત કરીને ભવસ્થ કેવળી બનીને વિચરે છે

ભાવાર્થ—જીવ બ્યારે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ વિશિષ્ટ બની બીજ છે
ત્યારે તે ભવબંધનના હેતુભૂત મિથ્યાત્વનો નાશ કરીને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી
બની બીજ છે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ધારી બનીને કાં તો તે એજ ભવમા કેવળ-
જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લે છે કદાચ ન કરી શકે તો મધ્યમ જઘન્યની અપેક્ષા
ત્રીજા અથવા ચોથા ભવમાં ક્ષાયિક શ્રેણી ઉપર ચડીને કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત
કરી લે છે ત્રીજા અથવા ચોથા ભવમા તેના જ્ઞાનદર્શનને આવરણ કરવાવાળા
જ્ઞાનાવરણી અને દર્શનાવરણી કર્મ રહેતા નથી અર્થાત્ એ ભવોમા તેને દર્શન
અથવા જ્ઞાનનું આવરણ રહેતું નથી. આ પ્રમાણે એ સર્વોત્કૃષ્ટ ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ

दर्शनसंपन्नताजनन्तरं एकोपरपष्ठितममेवे चारित्रसंपन्नतामाह—

मूष्म-चरित्तसपन्नयाए णं भते । जीवे किं जणेइ ? । चरित्त
सपन्नयाए णं सेलेसीभाय जणेइ । सेलेसीपडिवन्ने य अणगारे
चत्तारि केवलकम्मसे खवेइ, तओ पच्छा सिज्झइ, वुज्झइ,
मुच्चइ, परिनिव्वाइ, सव्वदु ख्वाणमस करेइ ॥६१॥

छाया—चारित्रसंपन्नतया खलु मदन्त ! जीवः किं जनयति ? । चारित्र
संपन्नतया खलु शैलेसीभाव जनयति । शैलेसीपठितपन्नस्य अनगारसत्त्वारि केवलि
सत्कर्माणि संपपति । ततः पश्चात् सिध्यति बुध्यते मुच्यते परिनिर्वाति सव्वदुःखा
नामन्तं करोति ॥ ६१ ॥

टीका—' चरित्तसंपन्नयाए ' इत्यादि—

हे मन्त ! चारित्रसंपन्नतया—चारित्रसयमस्तेन सपसञ्चारित्रसंपन्नचारित्र
वान्, तस्य भावचारित्रसंपन्नता, तया, खलु जीवः किं जनयति ? । भगवानाह—
हे शिष्य ! चारित्रसंपन्नतया—चारित्रयुक्तत्वेन सयमाराधनेन, खलु शैलेसीभाव-
तरह यह सर्वोत्कृष्ट सापेक्ष सम्पत्त्व एवं ज्ञानसे अपनी आत्माको
भावित कर मयस्थ केवली होकर विचरता है ॥६०॥

दर्शनसंपन्नताके बाद एकसठवे बोलमें चारित्रसंपन्नताको कहते हैं
—' चरित्तसंपन्नयाए ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भंते चरित्तसंपन्नयाए णं जीवे किं जणेइ—मदन्त !
चारित्रसंपन्नतया खलु जीवः किं जनयति ?) हे भगवन् चारित्रसयमसे
संपन्न होनेसे जीव कीस गुणको प्राप्त करता है ? उत्तर—(चरित्तसंपन्न
याए णं सेलेसी भाय जणेइ—चारित्रसंपन्नतया खलु शैलेसी भाव
जनयति) चारित्रसे संपन्न होनेसे-सयमकी आराधना करनेसे जीव

अने ज्ञानकी प्राप्तता आत्माने अवित करीने मध्यस्थ देवणी जनीने बिचरे ।
इति संपन्नता पछी हवे जेइसइभा जालभा चारित्र संपन्नताने हवे
उ- ' चरित्तमरमयाए ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—भंते चरित्तसंपन्नयाए णं जीवे किं जणेइ—मदन्त चारित्र
सम्पन्नतया खलु जीवः किं जनयति हे भगवान ! चारित्र सयमकी संपन्न
धयेव एव देव गुणने प्राप्त करे ? उत्तर—चारित्त संपन्नयाएण सेलेसीभाय
जणेइ—चारित्रसंपन्नतया शैलेसीभाय जनयति चारित्रकी संपन्न धयाकी
सयमना आराधना करवावाये एव शैलेसी भावने प्राप्त करे । अर्थात्—शैले

શૈલાઃ-પર્વતાસ્તેષામીશઃ શૈલેશો મેરુઃ સ ઇવ શૈલેશો મુનિઃ મનોવાકાયયોગનિરો-
ધાદત્યન્તસ્થૈર્યેણ મુનિરપિ શૈલેશ इत्युच्यते, તસ્યેયમવસ્થા શૈલેશીઅચલતા, તસ્યા-
ભાવ ઉત્પત્તિઃ શૈલેશીભાવઃ યદ્વા-શૈલેશીરૂપો ભાવઃ શૈલેશીભાવસ્તં જનયતિ=
પ્રાપ્નોતિ । શૈલેશીપ્રતિપન્નઃ-શૈલેશીં પ્રતિપન્નઃ-પ્રાપ્તશ્ચ, અનગારઃમુનિઃ, ચત્વારિ
કેવલિસત્કર્માણિ કેવલિનઃ સત્કર્માણિ-વિદ્યમાનકર્માણિ વેદનીયમ્, આયુષ્કં,
નામ, ગોત્રં ચેતિ ક્ષપયતિ । ‘કમ્મંસે’ इत्यत्र शास्त्रं परिभाषया अंशवद्स्य सत्प-
र्यायित्वात्-‘સત્કર્માણિ’ इति च्छाया भवति । તતઃ પશ્ચાત્ સિધ્યતિ, બુધ્યતે,
મુચ્યતે, પરિનિર્વાતિ, સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ-સિધ્યતીત્યાદિપદાનાં વ્યાख्याऽ-
સ્મિન્નેવાધ્યયનેऽष्टाविंशतितमे भेदे कृतेति तत्र द्रष्टव्या ॥ ६१ ॥

इन्द्रियनिग्रहादेव चरित्रं स्यादिति प्रत्येकमिन्द्रियनिग्रहमभिधित्सुः प्रथमं
द्विषष्टितमेभेदे श्रोत्रेन्द्रियनिग्रहमाह--

मूलम्-सोइंदियनिग्गहेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सोइंदिय

શૈલેશી ભાવકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ-અર્થાત્-શૈલો-પર્વતોંકા ઈશ-સ્વામી
મુમેરુપર્વત વહ જિસ પ્રકાર અત્યંત સ્થિર હોતા હૈ ઉસી પ્રકાર મન વચન
અવં કાય, ઇન યોગોંકે નિરોધસે મુનિ ભી અચલ હો જાતે હૈ । હસ
અચલતાકા નામ હી શૈલેશીભાવ હૈ । (સેલેસી પઢિવન્નેય અણગારે
ચત્તારિ કેવલકમ્મંસે સ્વવેઃ-શૈલેશી પ્રતિપન્નશ્ચ અનગારઃ ચત્વારિ કેવ-
લિસત્કર્માણિ ક્ષપયતિ) શૈલેશીભાવકો પ્રાપ્ત હુઆ મુનિ ચાર કેવલી
સત્કર્મોંકો-વિદ્યમાન વેદનીય, આયુ, નામ અવં ગોત્ર ઇન ચાર અઘાતિક
કર્મોંકો નષ્ટ કરતા હૈ । (તઓ પચ્છા સિજ્ઞહ વુજ્ઞહ મુચ્ચહ પરિનિવ્વા-
હ સવ્વદુ સ્ખાણમંતં કરેહ-તતઃ પશ્ચાત્ સિધ્યતિ બુધ્યતે મુચ્યતે પરિનિર્વાતિ
સર્વદુઃખાનાં અન્તં કરોતિ) જઘ ચાર આઘાતિક કર્મ નષ્ટ હો જાતે હૈ
તવ જીવ સિદ્ધ, બુદ્ધ મુક્ત આદિ વન જાતા હૈ ॥૬૧॥

પર્વતોનો સ્વામી મુમેરુ પર્વત કે, જે અત્યંત સ્થિર હોય છે. એજ પ્રમાણે
મન, વચન, અને કાયા, આ ત્રણ યોગના નિરોધથી મુનિ પણ અચલ બની
જાય છે. આ અચલતાનું નામ જ શૈલેશી ભાવ છે સેલેસી પઢિવન્નેય અણગારે
ચત્તારિ કેવલકમ્માસે સ્વવેઃ-શૈલેશીપ્રતિપન્નશ્ચ અનગાર ચત્વારિ કેવલી સત્કર્માણિ
ક્ષપયતિ શૈલેશી ભાવને પ્રાપ્ત કરનાર મુનિ ચાર સત્કર્મેને-વિદ્યમાન વેદનીય
આયુ, નામ અને ગોત્ર આ ચાર અઘાતિયા કર્મેને નષ્ટ કરે છે તઓપચ્છા
સિજ્ઞહ વુજ્ઞહ મુચ્ચહ પરિનિવ્વાહ સવ્વદુ સ્ખાણમંતં કરેહ-તત પશ્ચાત્ સિધ્યતિ
બુધ્યતે મુચ્યતે પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃખાનામંતં કરોતિ આ રીતે ત્યારે ચાર આઘાતિક
કર્મ નષ્ટ થઈ જાય છે ત્યારે જીવ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત આદિ બની જાય છે ॥૬૧॥

निग्गहेण मणुष्सा मणुष्सेसु सहेसु रागदोस निग्गह जणेइ । तप्प
अइयं च कम्म न धवइ, पुठ्वध च निज्जरेइ ॥ सू० ६२ ॥

छाया—ओत्रेन्द्रियनिग्रहेण मदन्त ! जीवः किं जनयति ? । ओत्रेन्द्रियनिग्रहेण मनोहामनोहेषु शब्देषु रागद्वेषनिग्रहं जनयति । तत्प्रत्ययिकं कर्म न वर्ध्नाति, पूर्ववत् च निर्जस्यति ॥ ६२ ॥

टीका—‘सोइदियनिग्गहेण’ इत्यादि—

शिष्य आह—हे मदन्त ! ओत्रेन्द्रियनिग्रहेण=ओत्रेन्द्रियस्य निग्रहः—नियत्रयं स्वविषयामिमुत्सं पाषतस्ततः पराहृष्टलीकरण ओत्रेन्द्रियनिग्रहस्तेन, जीवः किं जनयति ? । गुरुराह—हे शिष्य ! ओत्रेन्द्रियनिग्रहेण मनोहामनोहेषु=विषयामिषु शब्देषु यद्यकम् रागद्वेषनिग्रहं रागद्वेषयोर्निग्रहं—निरोधं जनयति=करोति । तद्वत् तत्प्रत्ययिकं—रागद्वेषनिमित्तकं, कर्म न वर्ध्नाति, रागद्वेषयोर्निवृत्तौ कर्मबन्धहेतो

इन्द्रियोके निग्रहसे ही चारित्र होता है इसलिये वासठवे बोलमें अब इन्द्रियोके निग्रहको कहते हुए सूत्रकार प्रथम ओत्रेन्द्रियके निग्रहको कहते हैं—‘सोइदियनिग्गहेण’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(मते सोइदियनिग्गहेणं जीवे किं जणेइ—मदन्त ! ओत्रेन्द्रियनिग्रहेण जीवः किं जनयति) हे भगवन् ! ओत्रइन्द्रियके निग्रहसे जीवको क्या लाभ होता है ? उत्तर—(सोइदियनिग्गहेणं मणुष्सा मणुष्सेसु सद्वेसु रागदोसनिग्गहं जणेइ—ओत्रेन्द्रियनिग्रहेणं मनोहामनोहेषु शब्देषु रागद्वेषनिग्रहं जनयति) ओत्र इन्द्रियके निग्रहसे जीव मनोहं एव मनोहं शब्दोंके विषयमें राग एव द्वेषका परित्याग करता है । इसलिये (तप्पअइयं च कम्म न धवइ—तत्प्रत्ययिकं कर्म न वर्ध्नाति)

इन्द्रियोना निग्रहणी च आदित्थं यथा ते आभाते इवे वासठभा भोसमां
इन्द्रियोना निग्रहणे कहेतां सूत्रकार सहु प्रथम ओत्रेन्द्रियना निग्रहणे कहे छे—

“सोइदियनिग्गहेण” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मते सोइदियनिग्गहेणं जीवे किं जणेइ—मदन्त ओत्रेन्द्रियनिग्रहेण जीवः किं जनयति हे भगवान् ! ओत्रेन्द्रियना निग्रहणी एवने शु लाभ यथा छे ? उत्तर—सोइदियनिग्गहेणं मणुष्सा मणुष्सेसु सद्वेसु रागदोसनिग्गहं जणेइ ओत्रेन्द्रियनिग्रहेणं मनोहामनोहेषु शब्देषु रागद्वेषनिग्रहं जनयति ओत्र इन्द्रियना निग्रहणी एव मनोहं एव मनोहं शब्दोंका विषयमां राज एवने द्वेषना परि त्याग करे छे आ कारणे तत्प्रत्ययिकं च कम्म न धवइ—तत्प्रत्ययिकं कर्म न वर्ध्नाति

રમાવાન્તૂતનકર્મવન્ધો ન ભવતીત્યર્થઃ । પૂર્વવદ્વં ચ-પૂર્વોપાર્જિતં ચ કર્મ નિર્જરયતિ-
ક્ષયયતિ । શ્રોત્રેન્દ્રિયનિગ્રહે સતિ શુભાધ્યવસાયોત્પન્ન્યા પૂર્વકર્મણો નિર્જરા ભવતીતિ
ભાવઃ ॥ ૬૨ ॥ મુ ॥

અથ ત્રિપષ્ટિતમે ભેદે ચક્ષુરિન્દ્રિયનિગ્રહમાહ--

મૂલમ્-ચર્ચિલ્લદિયનિગ્રહેણં મંતે ! જીવે કિં જણેઙ્ ? । ચર્ચિલ્લ-
દિયનિગ્રહેણં મણુણ્ણામણુણ્ણેસુ રાગદોસનિગ્રહં જણેઙ્ તપ્પ-
ચ્છંદ્ધયં કમ્મં ન વંધંઙ્, પુવ્વવદ્ધં ચ નિર્જરેઙ્ ॥ ૬૩ ॥

છાયા--ચક્ષુરિન્દ્રિયનિગ્રહેણ ભદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । ચક્ષુરિન્દ્રિ-
યનિગ્રહેણ મનોજ્ઞામનોજ્ઞેપુ રૂપેપુ રાગદ્વેપનિગ્રહં જનયતિ । તત્પત્યયિકં કર્મ ન
વધ્નાતિ, પૂર્વવદ્ધં ચ નિર્જરયતિ ॥ મુ ૦ ૬૩ ॥

રાગદ્વેપનિમિત્તક કર્મકા વંધ ફિર નહીં હોતા હૈ । તથા (પુવ્વવદ્ધં ચ
નિજ્જરેઙ્-પૂર્વવદ્ધં ચ નિર્જરયતિ) પૂર્વવદ્ધ કર્મોંકી નિર્જરા કરતા હૈ ।

ભાવાર્થ--શ્રોત્રહન્દ્રિયકા વિષય શબ્દ હૈ । શબ્દ મનોજ્ઞ એવં અમનો-
જ્ઞકે ભેદસે દો પ્રકારકા હોતા હૈ । જો રુચે વહ મનોજ્ઞ એવં જો ન રુચે
વહ અમનોજ્ઞ । શબ્દરૂપ અપને વિષયકે પ્રતિ દૌડનેવાલે શ્રોત્રકો ઉસ
ઓરસે હટાના ઇસકા નામ શ્રોત્ર ઇન્દ્રિયકા નિગ્રહ હૈ । ઇસસે જીવકો
યહ લાભ હોતા હૈ કિ વહ મનોજ્ઞ એવં અમનોજ્ઞ શબ્દોંકો સુનકર મી
ઉનમ્ રાગ એવં દ્વેષ નહીં કરતા હૈ । અતઃ રાગદ્વેષકા અભાવ હોનેસે ઇન
નિમિત્ત કર્મોંકા જો વંધ જીવકો હોતા થા વહ રુક જાતા હૈ તથા પૂર્વ-
વદ્ધ કર્મોંકી નિર્જરા હોતી હૈ ॥ ૬૨ ॥

રાગદ્વેષ નિમિત્તક કર્મનો બધ ફરી થતો નથી તથા પુવ્વવદ્ધં ચ નિજ્જરેઙ્-
પૂર્વવ ચ નિર્જરયતિ પૂર્વવદ્ધ કર્મોંની નિર્જરા કરે છે.

ભાવાર્થ--શ્રોત્ર ઇન્દ્રિયોનો વિષય શબ્દ છે શબ્દ મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞના
ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે. જે ઇચ્છિકર હોય તે મનોજ્ઞ અને ઇચ્છિકર ન
હોય તે અમનોજ્ઞ શબ્દરૂપ થોતાના વિષય તરફ દોડનાર શ્રોત્રને જે તરફ
ફર કરવાને શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય નિગ્રહ કહેવામા આવે છે આનાથી જીવને જે
લાભ થાય છે કે, તે મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ શબ્દોને સાભળીને પણ એમાં
રાગ અને દ્વેષ કરતો નથી આ કારણે રાગદ્વેષના અભાવથી જે નિમિત્ત
કર્મોને જે બધ જીવને થતો હોય છે તે રોકાઈ બચે છે અને પૂર્વવદ્ધ
કર્મોંની નિર્જરા થાય છે. ॥ ૬૨ ॥

ટીકા—‘ચક્ષુર્વિદ્યનિગ્રહેણ’ ઇત્યાદિ—

ગ્યાસ્યા પૂર્વસૂત્રે કૃતમાયા ॥ ૬૩ ॥ સુ૦ ॥

અય ચતુઃપષ્ટિતમેમેદે ઘ્રાણેન્દ્રિયનિગ્રહમાહ—

મૂલ્મ—ઘ્રાણિદિય નિગ્રહેણ ભતે ! જીવે કિં જણેઈ ? ઘ્રાણિ
દિયનિગ્રહેણ મણુદ્ધામણુદ્ધેસુ ગધેસુ રાગદોસનિગ્રહ જણેઈ ।
તપ્પચ્ચઈય કમ્મ ન ઘધઈ, પુવ્વવદ્ધ ચ નિજ્જરેઈ ॥ ૬૪ ॥

છાયા—ઘ્રાણેન્દ્રિયનિગ્રહેણ મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? ઘ્રાણેન્દ્રિયનિ-
ગ્રહેણ મનોદ્ધામનોદ્ધેસુ ગધેસુ રાગદોષનિગ્રહ જનયતિ । તપ્પચ્ચઈય કમ્મ ન ઘ્નપાતિ,
પૂર્વસદ્ધ ચ નિર્જરયતિ ॥ ૬૪ ॥

ટીકા—‘ઘ્રાણિ દિયનિગ્રહેણ’ ઇત્યાદિ । ગ્યાસ્યા માગેવ કૃતમાયા ॥ ૬૪ ॥

અય તિરસ્તથે યોલમેં ચક્ષુરિન્દ્રિયકા નિગ્રહ કરતે હે—‘ચક્ષુર્વિદ્ય૦’
અન્વયાર્થ—(‘ભતે ચક્ષુર્વિદ્યનિગ્રહેણ જીવે કિં જણેઈ—મદન્ત !
ચક્ષુરિન્દ્રિયનિગ્રહેણ જીવઃ કિં જનયતિ) ‘મગચન્ ચક્ષુ’ ઇન્દ્રિયકે નિગ્રહ
કરતેસે જીવકો કયા લાભ હોતા હે ? ઘર—(‘ચક્ષુર્વિદ્યનિગ્રહેણ મણુદ્ધા
મણુદ્ધેસુ રૂપેસુ—ચક્ષુરિન્દ્રિયનિગ્રહેણ મનોદ્ધામનોદ્ધરૂપેસુ) ચક્ષુ ઇન્દ્રિયકે
નિગ્રહસે જીવ મનોદ્ધ એવં અમનોદ્ધ રૂપોમેં (રાગદોસ નિગ્રહ જણેઈ—
રાગદોષનિગ્રહ જનયતિ) રાગદોષ કરના છોડેતા હે । (તપ્પચ્ચઈયં કમ્મ
ન ઘધઈ પુવ્વચ્ચદ્ધ ચ નિજ્જરેઈ—તપ્પચ્ચઈયક કમ્મ ન ઘ્નપાતિ, પૂર્વસદ્ધ ચ
નિર્જરયતિ) રાગદોષપે પરિત્યાગસે રાગદોષ નિમિત્તક કમ્મોકા પણ નહીં
કરતા હે ઓર પૂર્વસદ્ધ કમ્મોંની નિર્જરા કરતા હે ॥ ૬૩ ॥

હવે ૨૨૪મા બોલમાં ચક્ષુરિન્દ્રિયના નિગ્રહને કહે છે—‘ચક્ષુર્વિદ્ય૦’ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—મંતે ચક્ષુર્વિદ્યનિગ્રહેણ જીવે કિં જણેઈ—મદન્ત ચક્ષુરિન્દ્રિય
નિગ્રહેણ જીવઃ કિં જનયતિ હે ભગવાન । ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના નિગ્રહ કરવાથી
છપને શુ લાભ થાય છે ? ઉત્તર—ચક્ષુરિન્દ્રિયનિગ્રહેણ મણુદ્ધામણુદ્ધેસુ રૂપેસુ—
ચક્ષુરિન્દ્રિયનિગ્રહેણ મનોદ્ધામનોદ્ધરૂપેસુ ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના નિગ્રહથી છપ મનોદ્ધ
અને અમનોદ્ધ રૂપોમા રાગદોસનિગ્રહ જણેઈ—રાગદોષનિગ્રહ જનયતિ રાગદોષ
કરવાનું છેડી દે છે તપ્પચ્ચઈયં કમ્મ ન ઘધઈ પૂર્વચ્ચદ્ધ ચ નિજ્જરેઈ—તપ્પચ્ચઈયક
કમ્મ ન ઘ્નપાતિ પૂર્વસદ્ધ ચ નિર્જરયતિ રાગદોષના પરિત્યાગથી રાગદોષ નિમિત્તક
કમ્મોના બંધ થતો નથી અને આથી પૂર્વસદ્ધ કમ્મોંની નિર્જરા કરે છે ॥ ૬૩ ॥

અથ પશ્ચપ્પિતમેભેદે જિહ્વેન્દ્રિયનિગ્રમાહ —

મૂલમ્—જિવિંભદિયનિગ્રહેણં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ । જિવિંભ-
દિયનિગ્રહેણં મણુન્નામણુન્નેસુ રસેસુ રાગદોસનિગ્રહં જણેઈ
તપ્પચ્ચઈયં કમ્મં ન વંધઈ, પુઠ્ઠવંદ્ધં ચ નિજ્જરેઈ ॥૬૫॥

છાયા—જિહ્વેન્દ્રિયનિગ્રહેણ મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । જિહ્વેન્દ્રિય-
નિગ્રહેણ મનોજ્ઞામનોજ્ઞેષુ રસેષુ રાગદ્વેપનિગ્રહં જનયતિ । તત્પ્રત્યયિકં કર્મ ન
વધ્નાતિ । પૂર્વવંદ્ધં ચ નિર્જરયતિ ॥ ૬૫ ॥

ટીકા—‘જિવિંભ દિયનિગ્રહેણં ’ ઇત્યાદિ । વ્યાખ્યાનિગદિતપ્રાયા ॥૬૫॥

અથ ષડુત્તર પ્પિતમે ભેદે જિહ્વેન્દ્રિયનિગ્રમાહ—

મૂલમ્—ફાસિંદિયનિગ્રહેણં મંતે ! જીવે કિં જણેઈ ? । ફાસિં-
દિયનિગ્રહેણં મણુન્નામણુન્નેસુ ફાસેસુ રાગદોસનિગ્રહં જણેઈ ।
તપ્પચ્ચઈયં કમ્મં ન વંધઈ, પુઠ્ઠવંદ્ધં ચ નિજ્જરેઈ ॥૬૬॥

છાયા—સ્પર્શેન્દ્રિયનિગ્રહેણ મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । સ્પર્શેન્દ્રિયનિ-
ગ્રહેણ મનોજ્ઞામનોજ્ઞેષુ સ્પર્શેષુ રાગદ્વેપનિગ્રહં જનયતિ । તત્પ્રત્યયિકં કર્મ ન વધ્નાતિ,
પૂર્વવંદ્ધં ચ નિર્જરયતિ ॥ ૬૬ ॥

અવ ચોસઠવે બોલમેં ઘ્રાણેન્દ્રિયકા નિગ્રહ કહતેહેં—‘ઘ્રાણિંદિય’ ઇત્યાદિ ।

હસ બોલકી વ્યાખ્યા પૂર્વકે સમાન જાનના ચાહિયે ॥૬૪॥

‘જિવિંભદિયં’ ઇત્યાદિ ।

યહાં પર મી જિહ્વા ઇન્દ્રિયકી પ્રશ્નોત્તરકે રૂપમેં વ્યાખ્યા પૂર્વવત્
સમન્નલેની ચાહિયે ॥૬૫॥

‘ફાસિંદિયં’ ઇત્યાદિ ।

સ્પર્શેન્દ્રિય નિગ્રહકી વ્યાખ્યા પહેલે જૈસી હી જાનની ચાહિયે ॥૬૬॥

હવે ચોસઠમા બોલમા ઘ્રાણેન્દ્રિયના નિગ્રહને કહે છે—“ઘ્રાણિંદિય ” ઇત્યાદિ
આ બોલની વ્યાખ્યા અગાઉની માફક બાણી બેઠી છે ॥ ૬૪ ॥

“ જિવિંભદિય ” ઇત્યાદિ.

અહિ પણ છઠ્ઠા ઇન્દ્રિયની પ્રશ્નોત્તરના રૂપમાં વ્યાખ્યા અગાઉની
માફક સમજી લેવી બેઠી છે. ॥ ૬૫ ॥

“ ફાસિંદિય ” ઇત્યાદિ.

સ્પર્શેન્દ્રિય નિગ્રહની વ્યાખ્યા પહેલાં બેવી જ બાણી લેવી. ॥ ૬૬ ॥

ટીકા—‘કામિદિયનિગ્ગહેર્ણ’ ઇત્યાદિ। વ્યાખ્યા પ્રાણુક્તપ્રાપ્યા ॥સૂ૦ ૬૬॥

ઈન્દ્રિયનિગ્રહ ક્રોધાદિવિજયેનૈવ મવતીતિ સપ્તપષ્ટિતમ ક્રોધાદિવિજયફલમાહ—

મૂલ્મ—કોહવિજયણ મતે ! જીવે કિં જણેહ ? । કોહવિજયણ સ્વર્તિ જણેહ । કોહવેયણિજ્ઞ કમ્મ ન વધહ, પુઠ્ઠવદ્ધ ચ નિજ્જરેહ ॥ સૂ૦ ૬૭ ॥

ઘાયા—ક્રોધવિજયન મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । ક્રોધવિજયેન જ્ઞાન્તિ જનયતિ, ક્રોધવેદનીય કર્મ ન વધ્નાતિ પૂર્વવદ્ધં ચ નિર્મરયતિ ॥ ૬૭ ॥

ટીકા—‘કોહવિજયણ’ ઇત્યાદિ—

હે મદન્ત ! ‘ક્રોધવિજયેન’ ક્રોધમોહનીયોદયસપાઘઃ કુત્સ્યાકુત્સ્યવિવેકો મૂલકઃ પ્રવ્વલનાસ્મકો જીવસ્ય પરિણતિવિદ્વેષઃ ક્રોધસ્તસ્ય વિજય—દુરન્તાદિપરિમાવનેનોદયનિરોધ ક્રોધવિજયસ્તેન જીવઃ કિં જનયતિ ? । હે શિષ્ય ! ક્રોધવિજયેન=ક્રોધનિગ્રહેણ નીચ જ્ઞાન્તિ જ્ઞાત્તસ્યાજ્ઞાત્તસ્ય વા જીવસ્ય પરુપમાપણાદિ સહનપરિણામઃ જ્ઞાન્તિરૂર્જા જનયતિ=માર્જોતિ, ક્રોધવિજયી જ્ઞાન્તિમાન્ મવતી ત્યયઃ કિં ચ—ક્રોધવેદનીય=ક્રોધોદયેન વેષયે ઇતિ ક્રોધવેદનીય ક્રોધેતુમૂલ

યહ ઇન્દ્રિય નિગ્રહ ક્રોધાદિ કપાયકે વિજયસે હી હોતા હૈ ઇસલિયે સરસઠવે બોલમેં ક્રોધાદિ વિજયકા ફલ કહતે હુપ પ્રથમ ક્રોધવિજયકા ફલ કહતે હૈ—‘કોહવિજયણ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મતે કોહવિજયણં જીવે કિં જણેહ—મદત ! ક્રોધવિજયેન જીવઃ કિં જનયતિ) હે મગધન્ ક્રોધ પર વિજય પ્રાપ્ત કરનેસે જીવકો કયા લાભ હોતા હૈ ? ઉપર—(કોહવિજયણ સ્વર્તિ જણેહ—ક્રોધવિજયેન જ્ઞાન્તિ જનયતિ) ક્રોધ પર વિજય પ્રાપ્ત કર લેનેસે જીવકે ચિત્તમેં ક્ષમારૂપ પરિણામ આ જાતા હૈ । (કોહવેયણિજ્ઞં કર્મ ન વેધહ—

આ ઇન્દ્રિય નિગ્રહ ક્રોધાદિ કપાયના વિજયથીજ થાય છે આ માટે સહજમાં યોગ્યમાં ક્રોધાદિ વિજયનું ફળ કહેવાને પ્રથમ ક્રોધ વિજયનું ફળ કહે છે—
“કોહવિજયણ” ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—મતે કોહવિજયણં જીવે કિં જણેહ—મદત ! ક્રોધવિજયેન જીવઃ કિં જનયતિ હે મગધાન ! ક્રોધ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાથી છપને શું લાભ થાય છે ? ઉપર—કોહવિજયણં સ્વર્તિ જણેહ—ક્રોધવિજયેન જ્ઞાન્તિ જનયતિ ક્રોધ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાથી છપના ચિત્તમાં ક્ષમારૂપ પરિણામ આવી આવે છે

पुद्गलरूप, आगन्तुकं कर्म=मोहनीयकर्मविशेषं न बध्नाति पूर्ववद्धं च—पूर्वोपार्जितं च कर्मनिर्जरयति=क्षपयति ॥ ६७ ॥

अथाष्टपष्ठितमं मानविजयमाह—

मूलम्—माणविजयणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? । माणविजयणं महवं जणेइ । माणवेयणिज्जं कम्मं न वंधइ, पूर्ववद्धं च निज्जरयइ ॥ सू० ६८ ॥

छाया—मानविजयेन भदन्त ! जीवः किं जनयति ? । मानविजयेन मार्दवं जनयति । मानवेदनीय कर्म न बध्नाति, पूर्ववद्धं च निर्जरयति ॥ ६८ ॥

क्रोधवेदनीयकर्म न बध्नाति) इससे वह क्रोध वेदनीय कर्मका बंध नहीं करता है । तथा (पूर्ववद्धं च निज्जरेइ—पूर्ववद्धं च निर्जरयति) पूर्वोपार्जित कर्मकी निर्जरा करता है ।

भावार्थ—क्रोध मोहनीयके उदयसे जो जीवका प्रज्वलनात्मक परिणाम विशेष होता है वह क्रोध है । क्रोधसे जीव कृत्य और अकृत्यके विवेकसे विहीन बन जाता है । कारण कि यह क्रोध उस विवेकको ध्वस्त कर देता है । 'इसका परिपाक बहुत दुःखदायि होता है' इस प्रकारके विचारसे जीव इस पर विजय पा लेता है । क्रोधपर विजय पा लेनेसे जीवके चित्तमें क्षान्ति परिणाम आ जाता है । इस परिणामकी यह पहिचान है कि जीव इसके सद्भावमें शक्त अथवा अशक्त व्यक्तिके परूप भाषण आदिको हँसते-चिना किसी विकृतिके सहन कर लेता है । तथा इसको क्रोधके उदयसे बंधनेवाले मोहनीय कर्म विशेषका बंध नहीं होता है और पूर्वमें बांधे हुए कर्मकी निर्जरा हो जाती है ॥ ६७ ॥

कोहवेयणिज्जं कम्म न वधइ-क्रोधवेदनीय कर्म न बध्नाति आथी ते कोधवेदनीय कर्मनो भध करतो नथी तथा पूर्वोपार्जितं कर्मोनी निर्जरा करे छे

भावार्थ—क्रोध मोहनीयना उदयथी, ओ एवने प्रज्वलनात्मक परिणाम विशेष थाय छे ते कोध छे कोधथी एव कृत्य तेमज्ज अकृत्यना विवेकने लुली जय छे. कारण के, ओ कोध ओनां विवेकने नाश करे छे आने. अंजम भूषण भराण आवे छे आ प्रकारना विचारथी एव तेना उपर विजय भेणवी वे छे कोध उपर विजय भेणवी लेवाथी एवना चित्तमा शांति परिणमे छे. आ परिणामनी ओ ओणणाए छे के, एव तेना सद्भावमा शक्तिशाणी अथवा तो अशक्त ओवी व्यक्तिनी अयोग्य भाषा आदिने हंसता हंसता केई प्रकारनी मनमां विकृति आववा न हेता सहन करी ह्ये छे तथा ओने कोधना उदयथी भधाता मोहनीय कर्मनो भध थतो नथी. ओने पूर्वमा कर्मनी निर्जरा थाय छे ॥ ६७ ॥

ટીકા—‘ માણવિજયણ ’ ઇત્યાદિ—

હે મદન્ત ! માનવિજયેન—માન—અહંકારઃ કપાયવિશેષસ્તસ્ય વિજયઃ—નિગ્રહ-સ્તેન-જીવઃ કિં જનયતિ ? મગધનાહ—હે શિષ્ય ! માનવિજયેન-જીવઃ સ્વસ્થ માર્દવ-કોમલપરિણામં જનયતિ—પ્રાપ્નોતિ । કિં-ચ—માનવેદનીય=માનદેહમૂલ પુલ્કણ-રૂપં, કર્મ=મોહનીયકર્મવિશેષ ન ઘટનાતિ, પૂર્વવદ્ વચ=સૂર્યાપાર્જિત ચ કર્મ નિર્જ-રયતિ=સપયતિ ॥ ૬૮ ॥

અથ એકોનસપ્તતિત્તમ માયાવિજયમાહ—

મૂલ્ક—માયાવિજયણ ભતે । કિં જણેહ ? । માયાવિજ-યણં અજ્જવ જણેહ । માયાવેયણિજ્જ કમ્મ ન ઘધહ, પુલ્લવધ્ધ-ચ નિજ્જરેહ ॥ સૂ. ૬૯ ॥

અથ અહસહવે થોલમેં માનવિજયકા ફલ કહતેહે—‘ માણવિજયણ ’ ઇત્યાદિ ।

અર્થ—(ભતે માણવિજયેણ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત ! માન-વિજયેન-જીવઃ કિં જનયતિ) હે મગધન્ ! માનવિજય કરનેસે-જીવકો-કિસ-ગુણકી-પ્રાપ્તિ-હોતી-હે ? ડસર—(માણવિજયેણં મદ્વધ્ જણેહ—માન-વિજયેન માર્દવ જનયતિ) માનવિજયસે-જીવ મુક્તા ગુણકો-પ્રાપ્ત-હોતા-હે । તથા-હસકે-માનકે-વદ્યસે-ઘઘનેવાલે-કર્મ-કા-વધ-નહીં-હોતા-હે-ઔર-પૂર્વવદ્ધ-કર્મ-કી-નિર્જરા-હોતી-હે ।

આવાર્થ—માન નામ અહંકારકા હૈ । યદ્દ એક કપાય વિશેષ હૈ । હસ માનકપાય વિશેષકે નિગ્રહ કરનેસે-જીવકા-પરિણામ-કોમલ-વન-જાતા-હે । હસસે-હસકો-યદ્દ-લાભ-હોતા-હે-કિં-હસકે-વદ્યસે-ઘઘનેવાલે-મોહનીય-કર્મ-વિશેષકા-વધ-નહીં-કરતા-હે-તથા-પૂર્વવદ્ધ-કર્મ-કી-નિર્જરા-હી-કરતા-હે ॥ ૬૮ ॥

હવે અહસકાં બોલમાં માનવિજયનું ફળ કહે છે—‘ માણવિજયણ ’ ઇત્યાદિ ।

અર્થ—ભતે માણવિજયણ જીવે કિં જણેહ—મદન્ત માનવિજયેન-જીવઃ-કિં-જનયતિ-હે-જનવાન ! માનવિજય કરવાથી છત્રને કયા શુભની પ્રાપ્તિ થાય છે ? ઉત્તર—માણવિજયણ મહ્ય જણેહ—માનવિજયન માર્દવ જનયતિ માન-વિજયથી છત્ર મુક્તા શુભને પ્રાપ્ત થાય છે તથા તેને માનના ઉદયથી બંધા-નારા ક્રોધોનો બધ થતો નથી, અને પૂર્વવદ્ધ ક્રોધોની નિર્જરા થાય છે

આવાર્થ—માન નામ અહંકારનું છે આ એક વ્યવસ્થા કપાય છે આ માન કપાય વિશેષનો નિગ્રહ કરવાથી છત્રનું પરિણામ કોમલ બની બધ છે આથી તેને બે લાભ થાય છે કે, તેના ઉદયથી બંધાનાર મોહનીય કર્મ વિશેષનો બધ થતો નથી, તથા પૂર્વવદ્ધ કર્મોની નિર્જરા થાય છે ॥ ૬૮ ॥

छाया—मायाविजयेन भदन्त ! जीवः किं जनयति ? । मायाविजयेन आर्जवं जनयति । मायावेदनीयं कर्म न बध्नाति, पूर्ववद्धं च निर्जरयति ॥ ६९ ॥

टीका—‘मायाविजयणं’ इत्यादि—एतत् सूत्रं सुगमम् ॥ ६९ ॥

अथ सप्ततितमं लोभविजयमाह—

मूलम्—लोभविजयणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? । लोभविजयणं संतोसं जणेइ । लोभवेयणिज्जं कम्मं न बंधइ । पुव्ववद्धं च निज्जरेइ ॥ सू० ॥ ७० ॥

छाया—लोभविजयेन भदन्त ! जीवः किं जनयति ? । लोभविजयेन संतोषं जनयति । लोभवेदनीयं कर्म न बध्नाति । पूर्ववद्धं च निर्जरयति ॥ ७० ॥

टीका—‘लोभविजयणं’—इत्यादि— । एतत् सुगमम् ॥ ७० ॥

क्रोधादिरूपायजयो हि राग-द्वेष-मिथ्यादर्शनं विजयं विना न स्यादतः एकसप्ततितमस्तमाह—

मूलम्—पेज्जदोसमिच्छादंसणविजयणं भंते ! जीवे किं जणेइ । पेज्जदोसमिच्छादंसणविजयणं नाणदंसणचरित्ताराहणयाए अब्भुट्ठेइ । अट्ठविहस्स कम्मस्स कम्मगंठि विमोयणयाए तप्पढमयाए जहाणुपुव्वीए अट्ठवीसइविहं सोहणिज्जं कम्मं उग्घाएइ पञ्चविहं नाणावरणिज्जं, नवविहं दंसणावरणिज्जं, पञ्चविहं अंतराइयं, एए तिन्नि वि कम्मसंजुणवं खवेइ । तओ पच्छा अणुत्तरं कसिणं पडिपुणं निरावरणं वित्तिमिरं विसुद्धं लोगालोगप्पभावं केवलवरनाणदंसणं समुप्पाडेइ । जावसजोगी भवइ, ताव ईरियावहियं कम्मं निबंधइ, सुहफरिसं दुससयठि-

अब उनहत्तरवे बोलमें मायाविजयको कहते हैं—‘मायाविजयणं’ इत्यादि । इसका अर्थ सुगम है ॥ ६९ ॥

अब सत्तरहवे बोलमें लोभविजय कहते हैं—‘लोभविजयणं’ इत्यादि । इस बोलका अर्थ भी सुगम है ॥ ७० ॥

७० अन्त्योत्तरमा गोलमा माया विजयेने छडे छे—“माया विजयणं” इत्यादि ।

आने। अर्थ सुगम छे ॥ ६९ ॥

७० अन्त्योत्तरमा गोलमा लोभ विजयेने छडे छे—“लोभ विजयणं” इत्यादि ।

आ गोलने। अर्थ पण सुगम छे ॥ ७० ॥

इय । त पठमसमपवद्ध, विइयसमप वेइय, सइयसमप निजि
ण्णं, त वद्ध पुट्ट उदीरिय वेइयनिजिण्णं सेयाले य अकम्मया
च भवइ ॥ सू० ७१ ॥

છાયા—પ્રેમદ્વેષમિધ્યાદર્શનવિજયેન મદન્ત ! જીવઃ કિં જનયતિ ? । પ્રેમ
દ્વેષમિધ્યાદર્શનવિજયેન જ્ઞાનદર્શનચારિત્રારાધનાયૈ અમ્યુચ્છિષ્ઠતે । અટ્ટવિધસ્ય કર્મણઃ
કર્મગ્રન્થિવિમોચનાયૈ, સત્પત્રમતયા યથાનુપૂર્વિ અષ્ટાવિંશતિવિધં ગોહનીયં કર્મ
સદ્વ્યાતયતિ । પચ્ચવિધ જ્ઞાનાવરણીય, નષ્ટવિધ દર્શનાવરણીય, પચ્ચવિધમ્, અન્તરા
યમ્, एतानि श्रीण्यपि सत्कर्मणि युगपत् सपयति । તત્ પશ્ચાત્ અનુચરસુ અનન્તં
કૃત્સ્તં પ્રતિપૂર્ણં નિરાવરણં ચિત્તિમિર વિશુદ્ધલોકાલાકપ્રમાથકં કેવલચરજ્ઞાનદર્શન
સમુત્પાદયતિ । યાચત્ સયોગી મપતિ સાચશ્ચ યેર્યાપયિકં કર્મ ઘઘ્નાતિ, મુલસર્પે,
દ્વિસમયસ્થિતિકં, તત્ પ્રથમસમયે પદ્મં, દ્વિતીયસમયે વેદિતં, તૃતીયસમયે નિર્માર્મ
તદ્વચ્ચ સ્પૃષ્ટમ્, ઉદીરિત, વેદિત નિર્જીર્ણમ્ । પ્યસુકાલે અકર્મ વાપિ મત્તિ ॥૭૧॥

टीका—‘पेज्जदोपमिच्छादंसणविजण्णं’ इत्यादि—

हे मदन्त ! प्रेमद्वेषमिध्यादर्शनविजयेन—प्रेम—रागः, द्वेषः—अभीतिरूप,
मिध्यादर्शन—मिध्याज्ञानरूप मिध्यास्त्व, तानि प्रेमद्वेषमिध्यादर्शनानि तेषां विनय
प्रेमद्वेषमिध्यादर्शनविजयस्तेन जीवः किं जनयति । । भगवानाह—इ क्षिप्य ! राग
द्वेषमिध्यादर्शनविजयेन जीवो ज्ञानदर्शनचारिभ्राणामाराधनायै अम्युच्छिष्ठते=

क्रोधादि कपार्योका विजय रागद्वेष और मिध्यादर्शनके विजय किये
बिना नहीं हो सकता है अतः अथ इकहत्तरवें पोलमें उनके विजयके
विषयमें कहते हैं—‘पेज्जदोस’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(अन्ते पेज्जदोसमिच्छादंसण विजण्णं जीवे किं जणेइ—
अर्हत ! प्रेमद्वेषमिध्यादर्शनविजयेन जीवः किं जनयति) हे भगवान् !
प्रेमराग तथा द्वेष एव मिध्या दर्शनके विजयसे जीवको क्या लाभ होता
है ? उत्तर—(प्रेमदोसमिच्छादंसणविजण्णं नाणदंसणचरित्ताहणयाप

ક્રોધાદિક કપાર્યોના વિજય રાગ દ્વેષ અને મિધ્યાદર્શનના વિજય કષી
વત્તર ચર્પ શકેતા નથી અર્થ એવે એકદેરમાં બોલમાં એમના વિજયના વિષયમાં
કહે છે—“ પેજ્જદોસ ” ઇત્યાદિ ।

અનવધાય—મતે પેજ્જદોસમિચ્છાદસણ વિજણ્ણં જીવે કિં જણેइ મન્ત
પ્રેમદ્વેષમિધ્યાદર્શનવિજયેન જીવઃ કિં જનયતિ હે ભગવાન ! પ્રેમ રાગ અને
દ્વેષ તથા મિધ્યાદર્શનથી છુટવને શુ લાભ થાય છે ? ઉત્તર—પેજ્જદોસમિચ્છા
દસણવિજણ્ણં નાણદસણચરિત્તાહણયાપ અમ્યુદ્દેહ — પ્રેમદ્વેષમિધ્યાદર્શનવિજયેન

સાવધાનો ભવતિ । અભ્યુત્થાય ચ અષ્ટવિધસ્ય કર્મણો મધ્યે યઃ કર્મગ્રન્થિઃ—દુર્મે-
ઘતયા ઘાતિકર્મરૂપસ્તસ્ય વિમોચના ક્ષપણા તસ્યૈ, ઘાતિકર્માણિ ક્ષયયિતું ચેત્યર્થઃ,
અભ્યુત્તિષ્ઠતે ।

અથ કર્મગ્રન્થિવિમોચનેનુક્રમમાહ—‘તત્પદમયાણં’ ઇત્યાદિ । તત્પ્રથ-
મતયા—તત્ પૂર્વતયા—યત્પુરા ક્ષપિતં નાસીત્ તત્ યથાનુપૂર્વિ—આનુપૂર્વા અનતિ-
ક્રમેણ યથાનુક્રમમ્ અષ્ટાવિંશતિવિધં મોહનીયં કર્મ—પોઢશકપાયાઃ, નવ નો ક-
પાયાઃ, ચારિત્રમોહનીયત્રયમ્, ઇત્યેતત્, ઉદ્ઘાતયતિ—ક્ષપકશ્રેણિમારુઢઃ સન્ ક્ષપ-
યતિ । તત્ર ક્ષપણાકાલઃ પ્રત્યેકં સર્વત્ર ચાન્તર્મુહૂર્તમેવ એતદન્તર્મુહૂર્તસ્યાસંખ્યસમેદ-

અન્મુદ્દેહ-પ્રેમદ્વેષમિથ્યાદર્શનવિજયેન જ્ઞાનદર્શનચારિત્રારાધનાયૈ અભ્યુ-
ત્તિષ્ઠતે) પ્રેમ દ્વેષ એવં મિથ્યાદર્શનકે વિજય કર લેને પર જીવ જ્ઞાન,
દર્શન એવં ચારિત્રકી આરાધના કરનેકે લિયે સાવધાન બન જાતા હૈ ।
(અદ્ભુવિહસ્સ કમ્મસ્સ કમ્મગંઠિ વિમોચણયાએ—અષ્ટવિધસ્ય કર્મણઃ કર્મ-
ગ્રન્થિ વિમોચનાયૈ) જ્ઞાનદર્શન તથા ચારિત્રકી આરાધના કરનેમેં સાવધાન
બના હુઆ જીવ અષ્ટવિધ કર્મોંકે ધીચમેં જો ઘાતિક કર્મરૂપી ગ્રન્થિ હૈ
ઉસકો સર્વ પ્રથમ ક્ષય કરને લગતા હૈ । ઉસકા ક્રમ હસ પ્રકાર હૈ—
(તત્પદમયાએ જહાણુપુત્ત્વીએ અદ્ભુવીસદ્ધિહં મોહણિજ્જં ઉગ્ધાએહ—તત્પ્રથમ-
તયા યથાનુપૂર્વિ અષ્ટવિંશતિવિધં મોહનીયં કર્મ ઉદ્ઘાતયતિ) સબસે પહિલે
અઠાઈસ પ્રકારકે મોહનીય કર્મકો—અર્થાત્ સોલહ કષાય, નવ નોકષાય તથા
દર્શનમોહનીયત્રિક મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્રમોહનીય, સમ્યક્તવ મોહ-
નીયકો ક્ષપકશ્રેણી પર આરોહણ કર ક્ષય કરતા હૈ । હન સંબંકે
ક્ષય કરનેકા કાલ સર્વત્ર અન્તર્મુહૂર્ત હી હૈ । હસ અન્તર્મુહૂર્ત કે અસંખ્યાત

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રારાધનાયૈ અભ્યુત્તિષ્ઠતે પ્રેમ, દ્વેષ, અને મિથ્યાદર્શન ઉપર વિજય
પ્રાપ્ત કરી લેવાથી જીવ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના કરવામાં
સાવધાન બની જાય છે અદ્ભુવિહસ્સ કમ્મસ્સ કમ્મગંઠિ વિમોચણયાએ—અષ્ટવિધસ્ય
કર્મણ કર્મગ્રન્થિવિમોચનાયૈ જ્ઞાન દર્શન તથા ચારિત્રની આરાધના કરવામાં
સાવધાન બની રહેલ જીવ અષ્ટવિધ ક્રોધોની વચમાં જે ઘાતિયા ક્રોધોપી ગાંઠે
છે એનો સહુથી પ્રથમ ક્ષય કરે છે એનો આ ક્રોધ પ્રમાણે છે—તત્પદમયાએ
જહાણુપુત્ત્વીએ અદ્ભુવીસદ્ધિહં મોહણિજ્જં ઉગ્ધાએહ—તત્પ્રથમતયા યથાનુપૂર્વિ અષ્ટવિંશ-
તિવિધં મોહનીય કર્મ ઉદ્ઘાતયતિ સહુથી પહેલા અઠ્યાવીસ (૨૮) પ્રકારનાં
મોહનીય ક્રોધોને અર્થાત્ સોળ કષાય, નવનો કષાય, તથા દર્શન મોહનીય
ત્રણ મળીને અઠ્યાવીસનો ક્ષપક શ્રેણી ઉપર આરોહણ કરીને ક્ષય કરે છે.
આ સધળાને ક્ષય કરવાનો કાળ સર્વત્ર અન્તર્મુહૂર્ત જ છે આ અન્તર્મુહૂર્તના

त्वात् । एव चरमसमये मोहनीयं क्षपयित्वाऽन्तर्मुहूर्तं यथाख्यात=चारित्रमनुमपत्
छग्रस्थवीतरागताद्विचरमसमययोः प्रथमसमये निद्राप्रचले, नाम प्रकृतीश्च वेष
गत्याद्याः क्षपयति । यत् क्षपयति, तत्क्रममाह—‘पञ्चविह’ इत्यादि । पञ्चविधं
ज्ञानावरणीयं=मति-भ्रुता-वधि-मन पर्ययकेवलज्ञानावरणरूपं कर्म, पञ्चान्
वधिष्व दर्शनावरणीयं कर्म=चक्षुर्दर्शना - चक्षुर्दर्शनावधिदर्शनकेवलदर्शनावरणं,
निद्रापञ्चकम्, एवं नवप्रकारकं दर्शनावरणीय कर्म, ततः पश्चात् पञ्चविधमन्त
रायम् एतानि त्रीणि सत्कर्माणि=विद्यमानानि कर्माणि, युगपत् एकस्मिन् काले,
क्षपयति=पञ्चकश्रेण्यारूढः सन् तस्य नयसीत्यर्थः ।

मेव है । इसलिये चरम समय में मोहनीय कर्म को क्षपित करके अन्त
मुहूर्ततक यथाख्यात चारित्र का अनुभव करते हुए छग्रस्थवीतरागता के
द्विचरम (अन्तिम दो) समयों में से प्रथम समय में निद्राप्रचला तथा
नामकर्म की प्रकृति देवगति आदि का क्षय करता है । और भी जिनका
क्षय करता है उनका क्रम इस प्रकार है—(पञ्चविहं नाणावरणिञ्जं नवविहं
दंसणावरणिञ्जं पञ्चविहम् अतराह्यं एष मिमि वि कम्मसे जुगध त्वेह—
पञ्चविधं ज्ञानावरणीय, नवविधं दर्शनावरणीय, पञ्चविधम् आन्तरायिकम्,
एतानि त्रीण्यपि सत्कर्माणि युगपत् क्षपयति) मतिज्ञानावरणीय, भ्रुत-
ज्ञानावरणीय, अवधिज्ञानावरणीय, मनपर्ययज्ञानावरणीय, एवं केवल
ज्ञानावरणीय, इस प्रकार पांच प्रकार के ज्ञानावरणीय कर्मकी, पश्चात्
चक्षुर्दर्शनावरण, अक्षुर्दर्शनावरण, अवधिदर्शनावरण, केवलदर्शना
वरण, निद्रा, निद्रानिद्रा, प्रचला, प्रचलाप्रचला, स्त्यानयुद्धि, इस नवविध
दर्शनावरणीय कर्म का, इसके बाद दान स्तेन, भोग, उपभोग, वीर्य

असञ्च लेह छे आ भाये चरम समयमा मोहनीय कर्मने क्षपित करीने
अन्तमुहूर्त सुभी यथाख्यात चारित्रने अनुभव करतां करतां छग्रस्थ वीतराग
द्विचरम समयमाभायी प्रथम समयमा निद्रा-प्रचला तथा नाम कर्मनी प्रकृति, देवगति
आदिने क्षय करे छे पीछे पञ्च केने क्षय करे छे केने कर्म आ प्रभक्षे छे

पञ्चविहं नाणावरणिञ्जं नवविहं दंसणावरणिञ्जं पञ्चविहं अतराह्यं एष
मिमि वि कम्मसे जुगध त्वेह—पञ्चविधं ज्ञानावरणीयं नवविधं दर्शनावरणीयं पञ्चविधं
आन्तरायिकम् एतानि त्रीण्यपि सत्कर्माणि युगपत् क्षपयति मतिज्ञानावरणीय, भ्रुत
ज्ञानावरणीय अवधिज्ञानावरणीय, मनपर्यय ज्ञानावरणीय अने केवल ज्ञान
वरणीय आ प्रभाते पांच प्रकारका ज्ञानावरणीय कर्मनी, पछीची यमुदशना
वरणीय, अक्षुदशनावरणीय, अवधिदर्शनावरणीय, केवल दर्शनावरणीय निद्रा
निद्रा निद्रा प्रचला, प्रचला प्रचला, स्त्यानयुद्धि, आ नव प्रकारका दर्शना
वरणीय कर्मने आना पछी दान, स्तेन, भोग, उपभोग, वीर्य, अने पांच

તતઃ પશ્ચાત્=તેષાં કર્મણાં ક્ષયીકરણાદનન્તરમ્, અનુત્તરં=સર્વેભ્યઃ પ્રધાનમ્, અનન્તમ્=અનન્તાર્થચોધકં, કૃત્સ્નં=સમસ્તવસ્તુપર્યાયગ્રાહકં, પ્રતિપૂર્ણં=સકલૈઃ સ્વપરપર્યાયૈઃ સહિતં, નિરાવરણં=સમસ્તાવરણરહિતમ્, વિતિમિરમ્=અજ્ઞાનાંશરહિતં, વિશુદ્ધં=સર્વદોષરહિતં, લોકાલોકપ્રભાવકં=લોકાલોકયોઃ પ્રકાશકમ્, એવંભૂતં કેવલચરજ્ઞાનદર્શનં સમુત્પાદયતિ, યાવત્ સયોગી ભવતિ-મનોવાક્યાયાનાં યોગો વ્યાપારરતેન સહ વર્તતે इति સયોગી ભવતિ ।

ત્રયોદશગુણસ્થાને યાવત્ તિષ્ઠતિ, તાવત્ ઈર્યાપથિકં કર્મ નિવધ્નાતિ-ઈરણમ્ ઈર્યાગતિસ્તસ્યાઃ પન્થા ઈર્યાપથઃ, ઈર્યાપથે ભવમ્, ઈર્યાપથિકમ્, इह પથિગ્રહણ-એસે પાંચ પ્રકાર કે અન્તરાય કર્મ કા, इन तीनों विद्यमान कर्मों का एक ही काल में क्षय करता है । (तओ पच्छा कसिणंअणुत्तरं पडिपुण्णं निरावरणं वितिमिरं विशुद्धं लोगालोगप्पभावं केवलवरनाणदंसणं समुप्पाडेइ-ततः पश्चात् अनुत्तरं अनन्तं कृत्स्नं प्रतिपूर्णं निरावरणं वितिमिरं विशुद्धं लोकालोकप्रभावकं केवलवरज्ञानदर्शनं समुत्पादयति) जब इनसमस्त ज्ञानावरणीयादिक घातिक कर्मप्रकृतियों के क्षय करने के बाद यह जीव अणुत्तर सब में प्रधान-अनन्त अर्थों का बोधक, समस्त वस्तु पर्याय का ग्राहक, सकल-स्व पर पर्यायों से रहित, निरावरण, अज्ञान अंश से रहित, विशुद्ध एवं लोक और अलोक के प्रकाशक, ऐसे केवल-ज्ञान और केवलदर्शन को प्राप्त कर लेता है । अर्थात् तेरहवें गुणस्थान में प्राप्त हो जाता है ।

(जावसजोगी भवइ ताव ईरियावहियं कम्मं निवंधइ-यावत्सयोगी भवति तावत् ऐर्यापथिकं कर्म निवध्नाति) जब तक जीव तेरहवें गुणस्थान

પ્રકારના અતરાય કર્મોના આ ત્રણે વિદ્યમાન કર્મોના એકજ કાળમા ક્ષય કરે છે. તઓ પચ્છા અણુત્તરં કસિણં પડિપુણ્ણં નિરાવરણ વિતિમિરં વિશુદ્ધં લોગાલોગપ્પભાવં કેવલવરનાણદંસણ સમુપ્પાડેइ-તત પશ્ચાત્ અનુત્તરં અનન્તં કૃત્સ્નં પ્રતિપૂર્ણં નિરાવરણ વિતિમિર વિશુ લોકાલોકપ્રભાવકં કેવલચરજ્ઞાનદર્શનં સમુત્પાદયતિ ન્યાયે આ સઘળા જ્ઞાનાવરણીયાદિકે કર્મ પ્રકૃતિઓના ક્ષય કર્યા પછી એ જીવ અનુત્તર સઘળામા પ્રધાન-અનન્ત અર્થોના બોધક, સઘળી વસ્તુ પર્યાયના ગ્રાહક, સઘળા સ્વપર પર્યાયોથી રહિત, નિરાવરણ, અજ્ઞાન અશયી રહિત, વિશુદ્ધ તથા લોક અને અલોકના પ્રકાશક, એવા કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને પ્રાપ્ત કરી લે છે. અર્થાત તેરમા ગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લે છે.

જાવ સયોગી ભવइ તાવ इरियावहियं कम्म निवंधइ-यावत्सयोगी भवति तावत् ऐर्यापथिकं कर्म निवध्नाति न्या. सुधी एव तेरमा गुणस्थानमां રહે છે ત્યા

सुपलक्षणम् तस्य तिष्ठतोऽपि मयोगस्य ईर्यायाः समवात् संयोगतावस्थायां
 केवलिनोऽपि सूक्ष्मसंचारा सन्ति । तदीर्यापयिकं कर्म कीदृशम् ? सुखस्पर्श=
 सुखयतीति सुख-सुखकारीत्यर्थः, तादृशः स्पर्शः-आत्मप्रदेशैः सह संश्लेषो यस्य
 तद्यथा, द्विसमयस्थितिकम्=द्वौ समयौ यस्या सा द्विसमया, द्विसमया स्थिति
 र्यस्य तत् तया, तदधिकस्थितेः कपायमस्ययत्वात् । तत्=द्विसमयस्थितिकं प्रथम
 समयं वदं=स्वस्य स्पर्शनायाधीनकृत, अधीनकरणात् स्पष्टमपि, द्वितीये समये
 तद्वन्न स्पष्टं वदितं=कायेनानुभूतं तृतीयसमये निर्जोर्ण-परिष्ठादित, निष्कपायस्य
 उत्तरकालस्थितेरमात्रो वर्तते । उत्तरकाले सरूपायस्य व-वो भवति, परं केव

में रहता है तपतक वह ईर्यापयिक कर्म का बंध करता है । ईर्या शब्द
 का अर्थ गति है । इसका जो मार्ग है वह ईर्यापय है । इस ईर्यापय
 में जो बंध होता है वह ऐर्यापयिक है । मार्ग यहाँ उपलक्षण है । स्थित
 रहने पर भी संयोगी के ईर्या की समावना है । क्यों कि संयोगतावस्था
 में कयली के भी सूक्ष्मसंचार होते हैं । (सुहृफरिमय दुसमय ठिइयं तं
 पदमसमय वदं विइयसमय वेइय तइयसमय निज्जिणं त वदं पुहुं उदीरियं
 वेइयं निज्जिणं सेयाले अकम्माय भवइ-सुखस्पर्श द्विसमयस्थितिकं
 तत् प्रथमसमये वदं द्वितीयसमये वेदितं तृतीयसमये निर्जोर्णं तद्
 पदं स्पष्टं उदीरितं वेदितं निर्जोर्णं एप्पकाले अकमांवापि भवति) यह
 ईर्यापयिक कर्म सूक्ष्मकारी स्पर्शावाला होता है । अर्थात् आत्मप्रदेशों के
 साथ इसका जो बंध होता है वह दुःस्वभावी नहीं होता है । इसकी
 स्थिति दो समय की होती है-अधिक समय की स्थिति नहीं होती है ।
 कारण कि अधिक समय की स्थिति कर्म की कपाय के संबंध से

अधी ते ईर्यापयिकं कर्मने वध करे छे ईर्या शब्दने अर्थ जति छे तेने
 के भाजं छे ते ईर्यापय छे आ ईर्यापयभा के वध थाय छे ते ईर्यापयिक
 छे भाजं अही उपलक्षण छे स्थित रहेवा छां पय संयोगीनी ईर्यानी
 समावना छे केमके संयोगतावस्थाभां ठेवणीने पय सूक्ष्म संचार था
 रहे छे सुहृफरिमय दुसमयपठिइयं तं पदमसमय वदं विइयसमये वेइयं तइयसमये
 निज्जिणं तं वदं पुहुं उदीरियं वेइयं निज्जिणं सेयाले अकम्माय भवइ-सुखस्पर्श
 द्विसमयस्थितिकं तत् प्रथमसमये वदं द्वितीयसमये वेदितं तृतीयसमये निर्जोर्णं
 एप्पकाले अकमांवापि भवति आ ईर्यापयिकं कर्म सुभाकारी स्वभावना
 होय छे अर्थात् आत्मप्रदेशोंनी साथ तेने के वध थाय छे ते दुःस्वभावी
 होता नही तेनी स्थिति के समझनी होय छे वधारे समझनी स्थिति होटी
 नही कारणके अधिक समझनी स्थिति कर्मनी कपायना अवधधी थाय छे

લિનો ન ભવતિ । તદેવ યુનઃ સૂત્રકારો ભ્રાન્તિનિવારણાર્થમાહ-‘તં વદ્વં’
 इत्यादि । ततश्च-तत्=ईर्यापथिकं कर्म केवलिनो, वद्वं-जीवप्रदेशैः श्लिष्टम्
 आकाशेन घटवत् तथा स्पृष्टं-मसृणमणिकूडचापतितशुष्कस्थूलचूर्णवत् । अनेन
 विशेषणद्वयेन केवलिनो हि निधत्तनिकाचितावस्थयोरभाव इत्युक्तम् । उदीरितम्=
 उदयप्राप्तं सत्, वेदितं=तत्फलसुखानुभवनेन अनुभूतम्, केवलिनो हि उदीरणा
 न भवति । ततो निर्जीर्णं क्षयमुपगतम्, ततः एष्यत्काले=आगामिनि काले,
 अकर्मा=कर्मरहितश्चापि भवति ॥ ७१ ॥ सू० ॥

શૈલેશીમુપલભ્યાકર્મતા સ્યાદિતિ શૈલેશ્યકર્મતાદ્વારે અર્થતો વ્યख्याતું દ્વિ
 સ્મરિતપ્રભેદમાહ—

મૂલમ્—અહ આડયં પાલહત્તા અંતો મુહુત્તદ્વાવસેસાડે જોગ-
 નિરોહં કરેમાણે સુહુમકિરિયં અપ્પડિવાઈં સુક્કજ્ઞાણં જ્ઞાયમાણે
 તપ્પદમયાણ મળયોગં નિરુંભઈ, વડયોગં નિરુંભઈ, કાયજોગં

होती है । वह कषाय यहां नहीं है । ईर्यापथिक कर्म प्रथम समय में जीव
 बांधता है और द्वितीय समय में उसका वेदन करता है तथा तृतीय
 समय में उसकी निर्जरा कर देता है । इस तरह यह ईर्यापथिक कर्म
 केवली के साथ आकाश से घट की तरह बद्ध-श्लिष्ट होता है तथा स्पृष्ट
 होता है अर्थात् जिस प्रकार चिकने मणियों से निर्मित भीत पर शुष्क
 धूलि का संपर्क रहता है उसी तरह केवली की आत्मा से इस ईर्यापथ
 कर्म का मात्र संपर्क रहता है—निधत्त निकाचित बंधवाला नहीं होता है ।
 केवली भगवान् जब यह उदय में आता है तब सुखानुभवनरूप फल
 से इसका वेदन करते हैं । केवलियों के उदीरणा बध नहीं होता है ।
 वेदन के बाद यह निर्जीर्ण हो जाता है । अतः केवली आगामीकाल में
 इस तरह कर्मरहित हो जाते हैं ॥ ७१ ॥

જે કષાય ત્યા હોતા નથી ઇર્યાપથિક કર્મ પ્રથમ સમયમા જીવ બાધે છે
 અને બીજા સમયમા તેનું વેદન કરે છે તથા ત્રીજા સમયમા તેની નિર્જરા
 કરી દે છે આ પ્રમાણે આ ઇર્યાપથિક કર્મ કેવળીની સાથે આકાશથી
 ઘટની માફક બદ્ધ-શ્લિષ્ટ હોય છે જે પ્રમાણે ચિકણા મણીયોથી નિર્મિત ભીંત
 ઉપર શુષ્ક ધૂળનો સંપર્ક રહે છે, એજ પ્રમાણે કેવળીની આત્માથી નિકાચિત
 બધવાળા હોતા નથી કેવળી ભગવાન ત્યારે એ ઉદયમાં આવે છે ત્યારે
 સુખાનુભવન રૂપ ફળથી તેનું વેદન કરે છે કેવળીયોને ઉદીરણા બંધ થતો
 નથી વેદનના પછી તે નિર્જીણ થઈ જાય છે. આથી કેવળી આગામી કાળમાં
 આ પ્રમાણે કર્મ રહિત થઈ જાય છે. ॥૭૧॥

નિરુમ્હ, આળપાળનિરોહ કરેહ, ઈમિ પચરહસ્સકલચારણદ્વાય
ય પં અળગારે સમુચ્છિન્નકિરિય અનિયદ્ધિ સુક્કજ્ઞાણં ક્ષિયાંય
માળે વેયણિજ્જ, આડય, નામ, ગોત્ત ચ ણ્ણ વત્તારિ કમ્મસે
જુગવ સ્વેહ ॥ સૂ. ૭૨ ॥

છાયા—અથ આયુષ્કં પાલયિત્વાન્તર્મુહર્તાદિવશેપાયુષ્કા, યોગનિરોધ
કરિષ્યમાણ મૃક્ષમક્રિયમ્ અપ્રતિપાતિ શુક્ષ્મધ્યાન ધ્યાયસ્તત્પ્રથમતયા મનો
યોગ નિરુણદિ, શમ્યોગં નિરુણદિ, કાયયાગ નિરુણદિ આનાપાનનિરોધ કરોતિ
કૃત્વા ઈત્પપચ્છન્નપરોચારાદ્યાયા ન ચલુ અનગારઃ સમુચ્છિન્નક્રિયમ્ અનિવૃત્તિ
શુક્લધ્યાન ધ્યાયન્ ધંદનોય આયુષ્ક નામ, ગોત્ર ચૈતાનિ ચત્વાર્યપિ સરકર્માપિ
યુગપત્ સ્પયતિ ॥ ૭૨ ॥

ટીકા—‘અહ આડય’ इत्यादि—

અય=કેવલિત્વાનન્તર, આયુષ્ક=બીબિતમ્, અન્તર્મુહર્તાદારમ્ય દેશોનપૂર્વકો
ટિપર્યન્તં, પાલયિત્વા, અન્તર્મુહર્તાદિવશેપાયુષ્કા=અન્તર્મુહર્તપરિમાણા અદ્વા-કાલ’,
અન્તર્મુહર્તાદિ, સા અવશેપા યસ્મિન્ સદ્ અન્તર્મુહર્તાદિવશેપં, તાદૃશમાયુર્યસ્ય
સોઽન્તર્મુહર્તાદિવશેપાયુષ્કઃ સન્, યોગનિરોધ કરિષ્યમાણ, મૃક્ષમક્રિયમ્, અપ્રતિ

શૈલેશી અવસ્થા કો પ્રાસકર જીવ કર્મરહિત થન જાતા હૈ ફસલિયે
અય યદ્વસાયે ચોલમેં શૈલેશી દ્વાર કો તથા અકર્મતા દ્વાર કો
સૂત્રકાર કહતે હ—

‘અહ આડય’ इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—(અહ-અય) કેવલી હોનેકે વાદ (આડયં પાલિસા-
આયુષ્કં પાલયિત્વા) અન્તર્મુહર્ત સે લગાકર દેશોનપૂર્વકોટિપર્યન્ત આયુ
કર્મ કો ઓગકર-પાલનકર (અંતોમુહરતાદિવશેપાયુષ્ક-અન્તર્મુહર્તાદિ
વશેપાયુષ્ક) અય અન્તર્મુહર્ત પ્રમાણ કાલવાલા આયુ અયશિષ્ટ રહતા હૈ
તથ (યોગનિરોહ કરેમાળે-યોગનિરોધ કરિષ્યમાણઃ) આગે યોગો કા

શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી છવ કર્મ રહિત બની બીચ છે આ માટે
કેવલોત્તરમાં બોલમાં શૈલેશી દ્વારને તથા અકર્મતા દ્વારને સૂત્રકાર કહે છે—
“અહ આડય” इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—કેવળી થઈ અયા પછી આડયં પાલિસા-આયુષ્ક પાલયિત્વા
અન્તર્મુહર્તથી લગાડીને દેશોનકોટી પર્યંત આયુ કરમને યોગવો-પાલન કરી
અન્તોમુહરતાદિવશેપાયુષ્ક - અન્તર્મુહર્તાદિવશેપાયુષ્કઃ અથાથ અન્તર્મુહર્ત પ્રમાણ
જાળવાળુ આયુષ્ય અવશિષ્ટ રહે છે ત્યારે યોગનિરોહ કરેમાળે-યોગનિરોધ
કરિષ્યમાણા આજળ ચોલેનો નિશેધ કરવાવાળા એ કેવળી મુદ્ધમકિરિય

पाति-अधःपतनाभावादप्रतिपतनशीलं, शुक्लध्यानं=शुक्लध्यानतृतीयभेदं, समु-
दायेषु हि प्रवृत्ताः, शब्दा अवयवेष्वपि वर्तन्त इति न्यायात् । ध्यायन् कुर्वन्,
तत्प्रथमतया मनोयोग=मनसो योगः-मनोद्रव्यसाहाय्येन जनितो व्यापारस्तं निरु-
णद्धि तत्र च पर्याप्तमात्रस्य संज्ञितो जघन्ययोगिनो यावन्ति मनोद्रव्याणि तज्ज-
नितश्च यावद् व्यापारस्तदसंख्यगुणानि मनोद्रव्याणि तद्व्यापार च प्रतिसमयं
निरुन्धन्नसंख्येयसमयैस्तत्सर्वनिरोधं करोति ।

तदनन्तर वाग्योगं-वाचो योगः, वाग्योगः-भापाद्रव्यसाहाय्येन जनितो
जीव व्यापास्तं, निरुणद्धि, तत्र च पर्याप्तमात्रद्वीन्द्रियजघन्यवाग्योगपर्यायिभ्योऽसं-
निरोध करनेवाला वह केवली (सूक्ष्मकिरियं अप्पडिवायं सुक्कज्झाणं
ज्झायमाणे-सूक्ष्मक्रियं अप्रतिपातिशुक्लध्यानं ध्यायन्) जिसमें पतन
होना संभव नहीं ऐसे सूक्ष्मक्रिया अप्रतिपाति नामक तृतीय शुक्लध्यान
को ध्याता हुआ (तत्पढमयाए मणयोगं निरुंभइ-तत्प्रथमतया मनोयोगं
निरुणद्धि) सर्व प्रथम मनोयोग का निरोध करता है-मनोद्रव्य की
सहायता से जनित व्यापार का निरोध कर देता है । अर्थात्-जघन्य
योगी पर्याप्त मात्र सजीजीव के जितने मनोद्रव्य तथा इनसे जनित
व्यापार होता है उनसे असंख्यातगुणित मनोद्रव्यों को तथा उनके
व्यापार को प्रति समय निरोध करता हुआ असंख्यात समयों में उन
सब का निरोध कर देता है । इसके बाद (वड्योगं निरुंभइ-वाग्योगं
निरुणद्धि) वचनयोग जनित व्यापार को रोकता है-भापा द्रव्य की
सहायता से जनित जीव के व्यापार का नाम वाग्योग है । इसमें
पर्याप्त मात्र द्विन्द्रिय जीव के जघन्य वाग्योग की पर्यायों से असंख्यात-

अप्पडिवाय सुक्कज्झाण-ज्झायमाणे सूक्ष्मक्रियं अप्रतिपाति शुक्लध्यान ध्यायेत्
जेमा पतन धवानो सलव नथी जेवा सूक्ष्मक्रिया अप्रतिपाती नामना त्रीण
शुक्ल ध्यानने धरता धरता तत्पढमयाए मणयोगं निरुंभइ-तत्प्रथमतया मनोयोग
निरुणद्धि सङ्गुथी प्रथम मनोयोगने निरोध करे छे-मनोद्रव्यनी सहायताथी जन्मना
व्यापारने निरोध करी दे छे अर्थात्-जघन्य योगी पर्याप्त मात्र सजी
जवने जेटला मनोद्रव्य तथा जेनाथी जन्मता जेटला व्यापार होय छे
जेनाथी असंख्यात गुणीत मनोद्रव्येने तथा तेना व्यापारने प्रति समय
निरोध करता रहीने असंख्यात समयोभा जे सघणानो निरोध करी दे
छे आना पछी वड्योग निरुंभइ-वाग्योग निरुणद्धि वचनयोग जनित व्यापारने
रोके छे भापाद्रव्यनी सहायताथी जन्मता जवना व्यापारसु नाम वाग्योग
छे तेमां पर्याप्त मात्र द्विन्द्रिय जवने जघन्य वाग्योगनी पर्यायोथी

रूपेयगुणविहीनास्तत्पर्यायान् समय समये निरुन्धन् असम्भेयसमयैः सर्वे वाग्यागं निरुणद्धि ।

काययोग निरुणद्धि=काययोगनिरोध च कुर्वन् प्रथमसमयोत्पन्न सूक्ष्मपनक जघन्यकाययोगतोऽसम्भेयगुणहीनं काययोगेन एकैकसमय निरुन्धन् देहप्रिभागं च मुञ्चन् असम्भेयसमयैरेव सर्वे निरुणद्धि । आनापाननिराधं करोति=आनापानौ उच्छ्वासनिःश्वासां तयोर्निरोध करोति ।

इत्य योगप्रयनिरोधं कृत्वा, ईपत् पञ्च इस्वाक्षरोच्चारणार्थाः=ईपत्-प्रयत्नाप क्षया स्वल्पः, पञ्चानां इस्वाक्षराणाम् अ, इ, उ ऋ, लृ, इत्येष रूपाणाम्, उच्चारण-
गुणित विहीन जघन्यवाग्योग की पर्यायों को प्रतिसमय रोकता हुआ केवली असंख्यात समयों में समस्तवाग्योग का निरोध कर देता है । (काययोग निरुन्धन्=काययोग निरुणद्धि) इसके बाद काययोगका निरोध करता है । अर्थात् प्रथम समयमें उत्पन्न सूक्ष्मपनक जीवके जघन्य काय योगसे असंख्यातगुण हीन काययोगको एक एक समयमें निरोध करता हुआ वह केवली-असंख्यात समयोंमें देहके त्रिभागको छोड़कर समस्त काययोगका निरोध कर देता है । पश्चात्-(आनापाननिरोधं करोति-आनापाननिरोधं करोति) श्वास और उच्छ्वासका निरोध कर देता है । (इमि पञ्चरहस्तकम्बलुच्चारणद्वाराण्यण अणगार समुच्छिन्न-किरिय अनियष्टि सुकञ्जाणं श्रियायमाणे वेयणिज्ज्ञ आउय नामं गोसं च ए ए चत्तारि कम्मस जुगधं खवेइ-कृत्वा ईपत् पञ्चइस्वाक्षरोच्चारणार्थां च ललु अनगार समुच्छिन्नक्रियम् अनिवृत्ति शुक्लध्यानं व्यापन् वेदनीय, आयुष्कं नाम, गोत्र चैतानि चत्वारि अपि सत्कर्माणि युगपत्

असंख्यात गुणीत विहित जघन्य वाग्योगनी यथायोगेन देहता देहतां देवणी असंख्यात समयोर्मां सद्यः वाग्योगने निरोध करी दे छे काययोगं निरुन्धन् काययोगं निरुणद्धि आना पानी काययोगने निरोध करे छे अर्थात्-प्रथम समयमां उत्पन्न सूक्ष्म पनक एवना जघन्यकाय योगही असंख्यात गुणाहित काययोगने जोह जोह समयमां निरोध करता करता ते देवणी असंख्यात समयोर्मां देहना त्रीभागने छोटीने सद्यः काययोगने निरोध करी दे छे पछीभी आनापाननिरोधं करोति-अनापाननिरोधं करोति श्वास अने उच्छ्वास अने निरोध करी दे छे इमि पञ्चरहस्तकम्बलुच्चारणद्वाराण्यण अणगारे समुच्छिन्न-किरिय अनियष्टि सुकञ्जाणं श्रियायमाणे ययणिज्ज्ञ आउय नाम गोसं च ए ए चत्तारि कम्मस जुगधं खवेइ-कृत्वा ईपत् पञ्चइस्वाक्षरोच्चारणार्थां च ललु अनगार समुच्छिन्नक्रियं अनिवृत्ति शुक्लध्यान व्यापन् वेदनीय आयुष्कं नामगोत्र चैतानि चत्वारि अपि सत्कर्माणि

ઉચ્ચારણ, હ્રસ્વાક્ષરોચ્ચારણં ચ ન વિલમ્બિતં નાપિ વા ૨૩ તં કિંતુ મધ્યમમેવગૃહ્યતે । તસ્યાદ્વા-કાલઃ, યાવતા તે વર્ણા ઉચ્ચાર્યન્તે, ઈપત્પશ્ચહ્રસ્વાક્ષરોચ્ચારાદ્વા તસ્યાં ચ સ્વલુ અનગારઃ સમુચ્છિન્નક્રિયમ્=સમુચ્છિન્ના-નિરુદ્ધા, ક્રિયા-મનોવ્યાપારા-દિરૂપા યસ્મિન્સ્તત્તથા, ઉપરતમનોવાકાયયોગમિત્યર્થઃ, અનિવૃત્તિ=ન નિવર્તતે કર્મક્ષયાત્ પ્રાગિત્યેવં શીલં, શુક્લધ્યાનં-શુક્લધ્યાનચતુર્થભેદરૂપં ધ્યાયન્=કુર્વન્-શૈલેશ્યવસ્થામનુભવન્, વેદનીય-સાતાદિ, આયુષ્કં=મનુષ્યાયુઃ, નામ-મનુજગ-ત્યાદિ, ગોત્રં ચ-ઉચ્ચૈર્ગોત્રમ્ એતાનિ ચત્વાર્યપિ સત્કર્માણિ=વિદ્યમાન કર્માણિ યુગ-પત્=એકદૈવ, ક્ષપયતિ=નિર્જસ્યતિ ॥ ૭૨ ॥

સકલકર્મક્ષયાનન્તરં કિં ભવતીતિત્રિસપ્તતિતમભેદમાહ—

મૂલમ્—તઓ ઓરાલિયતેયકસ્માઈં સઠ્વાહિં વિપ્પજહણાહિં વિપ્પજહિત્તા ઉજ્જુસેહિપત્તે અફુસમાળગઈં ઉહું એગસમણં અવિગ્ગહેણં તત્થ ગંતા સાગરોવઉત્તે સિજ્ઝઈં બુજ્ઝઈં જાવ અંતંકરેઈ ॥ સૂ. ૦ ॥ ૭૩ ॥

ક્ષપયતિ) इस प्रकार योगत्रयका एवं श्वास उच्छ्वासका निरोध करके वह केवली अ, इ, उ, ऋ, लृ, इन पांच ह्रस्व अक्षरोंके मध्यम स्वरसे उच्चारण करनेमें जितना समय लगता है उतने प्रमाण कालमें समुच्छि-न्न क्रिया अनिवृत्ति नामक चतुर्थ शुक्लध्यानको कि जिसमें मन वचन कायकी किसी भी प्रकारकी स्थूलसूक्ष्म क्रिया नहीं होती है और जो अनिवृत्ति है-कर्मक्षयसे पहिले निवृत्त नहीं होता है-उसको ध्याता हुआ सातावेदनीय, मनुष्यायु, मनुष्यगति आदि नामकर्म उच्चगोत्र इन चारों ही विद्यमान अधातिक कर्मोंका युगपत् क्षय कर देता है ॥७२॥

યુગપત્ ક્ષપયતિ શ્વાસ અને ઉચ્ચ્વાસનો નિરોધ કરી દે છે આ પ્રમાણે યોગ ત્રયનો અને સ્વાચ્છ ઉચ્ચ્વાચ્છનો નિરોધ કરીને તે કેવળી અ, ઈ, ઉ, ઋ, લૃ, આ પાંચ હ્રસ્વ અક્ષરોના મધ્યમ સ્વરથી ઉચ્ચારણ કરવામા જેટલો સમય લાગે છે એટલા પ્રમાણ કાળમાં સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અનિવૃત્તિ નામના ચોથા શુક્લધ્યાનને કે, જેમા મન, વચન, કાયાની કોઈપણ પ્રકારની સ્થૂળ સૂક્ષ્મ ક્રિયા થતી નથી અને જે અનિવૃત્તિ છે. કર્મક્ષયથી પહેલા નિવૃત્ત થતા નથી એનુ ધ્યાન કરતા કરતા સાતાવેદનિય, મનુષ્યાયુ, મનુષ્ય ગતિ આદિ નામકર્મ ઉચ્ચ ગોત્ર એ આદેય વિદ્યમાન અધાતિયા કર્મોનો યુગપત્ ક્ષય કરિ નાખે છે. ॥૭૨॥

छाया—ततः औदारिक तेजस कर्मणानि सर्वाभिर्विप्रहाणिभिर्विप्रहाय
 ऋजुभणिमाप्तः, अस्पृशद्गति ऊर्ध्वम् एकसमयेन अधिग्राहेण तत्र गत्वा साकरो-
 पयुक्त सिध्यति, घुच्यते यावत् अन्त करोति ॥ ७३ ॥

टीका—‘ततो’ इत्यादि—

ततः=वेदनीयादिषुष्टयकर्मक्षयानन्तरम्, औदारिक-तेजस-कर्मणानि,
 छरीराणि, सर्वाभिः-निरपशेषाभिः, विप्रहाणिभिः=विशेषेण प्रकर्षतो हानयः-
 त्यागा विप्रहाणयस्ताभिः, सर्वथा परिघाटनेनेत्यर्थाः, विप्रहाय=विशेषेण प्रहाय-
 परिघाटय, ऋजुभणिमाप्ताः=ऋजुः-सरलावासी भेणी च, ऋजुःभेभिः सरलाका
 छप्रदेशपङ्क्तिस्तां प्राप्त अनु भेजिगत-इति यावत्, तथा-अस्पृशद्गतिः-अस्पृ-
 शन्ती सिद्धयन्तरालप्रदेशान् गतिर्यस्य स तथा, अन्तरालप्रदेशानां स्पर्शनं धिने
 बोधगमनं सिद्धस्य भवतीति भावः । ऊर्ध्वम्=ऊर्ध्वदिशि एकसमयेन=द्वितीया
 दिसमयास्पर्शनेन, अथवान्तरालप्रदेशानामसंस्पर्शनमिति निश्चीयते अन्तराल-
 प्रदेशस्पर्शने हि नैकेन समयन सिद्धिं प्राप्यते, इत्यते च तत्रैक एव समयः, य एव
 चायुष्कादिकर्मणां क्षपसमयः स एव निर्वाणसमयः, अतोऽन्तराले समयान्तरस्या-
 भावादन्तरालप्रदेशानामसंस्पर्शनमिति । सूक्ष्मभायमर्थो भावतः केवलसिगम्या ।

सकल कर्मोंके क्षय होने पर क्या होता है सो तिहत्तरवे श्लोमें
 कहते हैं—‘ततो’ इत्यादि

अन्वयार्थ—(ततो-ततः) वेदनीय आदि चार आध्यात्मिक कर्मोंके
 क्षय हो जानेके बाद (ओरालिय तेज कम्माई-औदारिक तेजस कर्मणानि
 औदारिक, तेजस एवं कर्मण, इन तीन शरीरोंको (सम्बाहिं विप्यजह
 णाहिं-सर्वाभिः विप्रहाणाभिः) समस्त विदोष प्रकारकी हानियोंसे
 सर्वथा परिघाटनसे-(विप्यजहहिता-विप्रहाय) सर्वथा छोड़कर (उज्जुसे
 हिप्से-ऋजुभेणिमाप्त) सरल आकाश प्रदेशकी पंक्तिरूप भेणीको प्राप्त
 हुए वे केवली भगवान् (अफुसमाणगई-अस्पृशद्गतिः) आकाशके अन्त

समय भेनीने क्षय यवायी शु याव छ ते तोतेरभा ओवभा ठडे छ
 —‘ततो’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—ततो-ततः वेदनीय आदि चार आध्यात्मिक कर्मोंके क्षय
 हो जानेके बाद (ओरालिय तेज कम्माई-औदारिक तेजस कर्मणानि औदारिक
 तेजस, एवं कर्मण, इन तीन शरीरोंको (सम्बाहिं विप्यजहणाहिं-सर्वाभिः
 विप्रहाणाभिः) समस्त विदोष प्रकारकी हानियोंसे सर्वथा छोड़कर (उज्जुसे
 हिप्से-ऋजुभेणिमाप्त) सरल आकाश प्रदेशकी पंक्तिरूप भेणीको प्राप्त
 हुए वे केवली भगवान् (अफुसमाणगई-अस्पृशद्गतिः) आकाशके अन्त
 समय भेनीने क्षय यवायी शु याव छ ते तोतेरभा ओवभा ठडे छ
 अविग्राहेण तत्र गत्वा-अधिग्राहेण तत्र गत्वा केवल समयमात्र पर
 अतिभि,

અવિગ્રહેણ=વક્રગતિરૂપવિગ્રહાભાવેન, ‘ઉજ્જુસેદ્ધિપત્તે’ इत्यनेन प्राक्प्रतिबोधि-
 તાર્થસ્યૈવ પુનઃ કથનમિદાન્વયવ્યતિરેકાભ્યામુક્તોઽર્થ. સ્પષ્ટતરો ભવતીતિ લોક-
 ન્યાયમનુસૃત્યેતિ બોધ્યમ્ । તત્ર=સિદ્ધિપદે ગત્વા, સાકારોપયુક્તઃ-જ્ઞાનોપયોગ-
 વાન્, સિધ્યતિ, બુધ્યતે, યાવદન્તં કરોતિ । इह यावच्छब्देन-‘मुच्यते, परिनि-
 र्वाति, सर्वदुःखानाम्’ इति पाठो बोध्यते, सिध्यतीत्यादिपदानां व्याख्याऽष्टा-
 વિશતિતમે ભેદે કૃતેતિ તત્ર દ્રષ્ટવ્યા ॥ સુ૦ ૭૩ ॥

રાલ પ્રદેશોંકા નહીં સ્પર્શ કરતે હુએ (ઉજ્જુ-ઊર્ધ્વમ્) ઊર્ધ્વદિશામેં (એગ-
 સમણ-એક સમયે) એક સમયમેં (અવિગ્રહેણં તત્થ ગંતા-અવિગ્રહેણ
 તત્ર ગત્વા) વિના વક્તાકી ગતિસે અર્થાત્ સરલ ગતિસે સિદ્ધિપદમેં
 જાકર (સાગારોવ ઉત્તે-સાકારોપયુક્તઃ) જ્ઞાનોપયોગવિશિષ્ટ હોકર
 (સિજ્ઞહિ બુજ્ઞહિ જાવ અંત કરેહિ-સિધ્યતિ, બુધ્યતે યાવદન્તં કરોતિ)
 સિદ્ધ હો જાતે હૈં, બુદ્ધ હો જાતે હૈં યાવત્સમસ્ત દુઃખોંકા અન્ત કર દેતે હૈં ।

ભાવાર્થ—કેવલી ભગવાન વેદનીય આદિ ચાર અઘાતિકા કર્મોંકે
 ક્ષય હો જાનેકે વાદ ઔદારિક તૈજસ એવં કાર્મણ હન ત્રીન
 શરીરોંકા સર્વથા ક્ષય કર સરલ અનુશ્રેણિ ગતિસે એક હી સમયમેં
 જ્ઞાનોપયોગ વિશિષ્ટ બનકર સિદ્ધગતિ મેં વિરાજમાન હો જાતે હૈં । સૂત્રમેં
 “અસ્પૃશઙ્ગતિ” એસા જો કહા હૈં ઉસકા તાત્પર્ય યહ હૈં કિ અન્તરાલ
 કે પ્રદેશોં કા સ્પર્શ ન કરનેસે દ્વિતીયાદિક સમયોં કે સદ્ભાવકી સંભા
 વના હો જાતી હૈં । ઇસ તરહ એક સમય મેં સિદ્ધગતિ જો પ્રાપ્ત હોતી હૈં
 વહ ઉસ એક સમય મેં પ્રાપ્ત ન હોકર દ્વિતીયાદિક સમયોં મેં હી પ્રાપ્ત
 હોની માની જાવેગી-પરન્તુ એસા સિદ્ધાન્ત નહીં હૈં । સિદ્ધાન્ત તો એક

અર્થાત્ સરળ ગતિથી, સિદ્ધિ પદમા જઈને સાગારોવઉત્તે-સાકારોપયુક્ત જ્ઞાનો-
 પયોગથી વિશિષ્ટ થઈને સિજ્ઞહિ-બુજ્ઞહિ-જાવઅંતં કરેહિ-સિધ્યતિ બુધ્યતે યાવદન્તં
 કરોતિ સિદ્ધ થઈ જાય છે, બુદ્ધ થઈ જાય છે યાવત્સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરી દે છે

ભાવાર્થ—કેવળી ભગવાન વેદનિય આદિ ચાર અઘાતિકા કર્મોંકે ક્ષય
 થઈ જવા પછી ઔદારિક, તેજસ અને કાર્માણુ આ ત્રણ શરીરોનો સર્વથા
 ક્ષય કરી સરળ અનુશ્રેણી ગતિથી એકજ સમયમાં જ્ઞાનોપયોગ વિશિષ્ટ બનીને
 સિદ્ધ ગતિમાં બિરાજમાન થઈ જાય છે સૂત્રમાં “અસ્પૃશઙ્ગતિ” એવું જે
 કહેલ છે તેનું એ તાત્પર્ય છે કે, અતરાણના પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરવાથી
 દ્વિતીયાદિક સમયોના સદ્ભાવની સભાવના થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે એક
 સમયમા સિદ્ધિગતિ જે પ્રાપ્ત થાય છે તે એક સમયમા પ્રાપ્ત ન થતાં
 દ્વિતીયાદિક સમયોમાં જે પ્રાપ્ત થાય એવું માનવામા આવે પરંતુ એવો સિદ્ધાંત

छाया—ततः औदारिक तैजस कार्मणानि सर्वाभिविप्रहामिभिविप्रहाय
ऋजुभेणिप्राप्तः, अस्पृशद्गतिः ऊर्ध्वम् एकसमयेन अभिविप्रेण तत्र गत्वा साकारो-
पयुक्तं सिध्यति, बुध्यते यावत् अन्तः करोति ॥ ७३ ॥

टीका—‘ततो’ इत्यादि—

ततः=वेदनीयादिषुष्टयकर्मसंपानन्तरम्, औदारिक-तैजस-कार्मणानि,
शरीराणि, सर्वाभिः-निर्वक्षेपामिः, विप्रहाणिमि=विशेषेण प्रकर्षतो हानयः-
त्यागा विप्रहाणयन्तामिः, सर्वथा परिशाटनेनेत्यर्थः, विप्रहाय=विशेषेण प्रहाय-
परिशाटय, ऋजुभेणिप्राप्तः=ऋजु-सरलावासी भेणी च, ऋजु भेणिः सरलाका-
शप्रदेशपङ्क्तिस्तां प्राप्तः भ्रजु भेणिगत-इति यावत्, तथा-अस्पृशद्गतिः-अस्पृ-
शन्ती सिद्ध्यन्तरालप्रदेशान् गतिर्यस्य स तथा, अन्तरालप्रदेशानां स्पर्शनं द्विने
षोर्ध्वगमनं सिद्धस्य भवतीति भावः । ऊर्ध्वम्=ऊर्ध्वदिशि एकसमयेन=द्वितीया-
दिसमयास्पर्शनेन, अतएवान्तरालप्रदेशानामस्पर्शनमिति निश्चीयते अन्तराल-
प्रदेशस्पर्शने हि नैकेन समयेन सिद्धिं प्राप्यते, इत्यते च तत्रैक एव समयः, य एव
चायुष्कादिकर्मणां समयसमयः स एव निर्वाणसमयः, अतोऽन्तराले समयान्तरस्या
भावादन्तरालप्रदेशानामस्पर्शनमिति । सूक्ष्मभाष्यमर्थो यावत् केवलमिगम्य ।

सकल कर्मों के क्षय होने पर क्या होता है सो तिसरवे बोलमें
कहते हैं—‘ततो’ इत्यादि

अन्वयार्थ—(ततो-ततः) वेदनीय आदि चार आध्यात्मिक कर्मों के
क्षय हो जाने के बाद (ओराखिय तेय कम्माई-औदारिक तैजस कार्मणानि
औदारिक, तैजस एव कार्मण, इन तीन शरीरोंको (सन्वाहिं विप्पज्जहि-
णाहिं-सर्वाभिः विप्रहाणाणि) समस्त विशेष प्रकारकी हानियोंसे
सर्वथा परिशाटनसे-(विप्पज्जहिता-विप्रहाय) सर्वथा छोड़कर (उज्जुसे
विपसे-ऋजुभेणिप्राप्तः) सरल आकाश प्रदेशकी पक्तिरूप भेणीको प्राप्त
हुए वे केवली भगवान् (अफुसमाणगई-अस्पृशद्गति) आकाशके अन्तः

संश्रय भोने। क्षय धवाधी शु धाय छ ते तेतेरभा ओतभां छे छे
—“ततो” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—ततो-ततः वेदनीय आदि चार आध्यात्मिक कर्मों के क्षय
हो जाने के बाद (ओराखिय तेय कम्माई-औदारिक तैजस कार्मणानि औदारिक, तैजस,
अने कार्मण आ। एव शरीरोंने सन्वाहिं विप्पज्जहिणाहिं-सर्वाभिः विप्रहाणाणि
संश्रय विशेष प्रकारकी हानियोंसे विप्पज्जहिता-विप्रहाय सर्वथा छोड़ने उज्जुसेविपसे
-ऋजुभेणिप्राप्तः सरल आकाश प्रदेशकी पक्तिरूप भेणीने प्राप्त धवेत्त
के केवली भगवान् अफुसमाणगई-अस्पृशद्गति आकाशना अन्तराल प्रदेशोने।
इत्यर्थः न केवलं सद्-उर्ध्वम् अपि दिशाभां एकसमयेन-एकसमय केवल वपते
अभिविप्रेण तत्पराता अभिविप्रेण तत्र गत्वा केवल संभवभां पक्ता वभरनी जतिथी,

અવિગ્રહેણ=વક્રગતિરૂપવિગ્રહાભાવેન, 'ઉજ્જુસેઢિપત્તે' इत्यनेन प्राक्प्रतिबोधि-
 તાર્થસ્યૈવ પુનઃ કથનમિહાન્યવ્યવતિરેકાભ્યામુક્તોઽર્થઃ સ્પષ્ટતરો ભવતીતિ લોક-
 ન્યાયમનુસૃત્યેતિ વોધ્યમ્ । તત્ર=સિદ્ધિપદે ગત્વા, સાકારોપયુક્તઃ-જ્ઞાનોપયોગ-
 વાન્, સિધ્યતિ, બુધ્યતે, યાવદન્તં કરોતિ । इह यावच्छब्देन-'मुच्यते, परिनि-
 र्वर्ति, सर्वदुःखानाम्' इति पाठो बोध्यते, सिध्यतीत्यादिपदानां व्याख्याऽष्टा-
 વિશતિતમે ભેદે કૃતેતિ તત્ર દ્રષ્ટવ્યા ॥ સૂ૦ ૭૩ ॥

રાલ પ્રદેશોંકા નહીં સ્પર્શ કરતે હુણ (ઉડ્ડું-ઊર્ધ્વમ્) ઊર્ધ્વદિશામેં (એગ-
 સમણં-એક સમયે) એક સમયમેં (અવિગ્રહેણ તત્થ ગંતા-અવિગ્રહેણ
 તત્ર ગત્વા) વિના વક્રતાકી ગતિસે અર્થાત્ સરલ ગતિસે સિદ્ધિપદમેં
 જાકર (સાગારોવ ઉત્તે-સાકારોપયુક્તઃ) જ્ઞાનોપયોગવિશિષ્ટ હોકર
 (સિજ્ઞહ વુજ્ઞહ જાવ અંત કરેહ-સિધ્યતિ, બુધ્યતે યાવદન્તં કરોતિ)
 સિદ્ધ હો જાતે હૈં, બુદ્ધ હો જાતે હૈં યાવત્સમસ્ત દુઃખોંકા અન્ત કર દેતે હૈં ।

ભાવાર્થ—કેવલી ભગવાન વેદનીય આદિ ચાર અઘાતિકા કર્મોંકે
 ક્ષય હો જાનેકે વાદ ઔદારિક તૈજસ એવં કાર્મણ્જન ત્રીન
 શરીરોંકા સર્વથા ક્ષય કર સરલ અનુશ્રેણી ગતિસે એક હી સમયમેં
 જ્ઞાનોપયોગ વિશિષ્ટ બનકર સિદ્ધગતિ મેં બિરાજમાન હો જાતે હૈં । સૂત્રમેં
 “અસ્પૃશઙ્ગતિ” એસા જો કહા હૈં ડસકા તાત્પર્ય યહ હૈં કિ અન્તરાલ
 કે પ્રદેશોંકા સ્પર્શ ન કરનેસે દ્વિતીયાદિક સમયોંકે સદ્ભાવકી સંભા
 વના હો જાતી હૈં । ડસ તરહ એક સમય મેં સિદ્ધગતિ જો પ્રાપ્ત હોતી હૈં
 વહ ડસ એક સમય મેં પ્રાપ્ત ન હોકર દ્વિતીયાદિક સમયોં મેં હી પ્રાપ્ત
 હોની માની જાવેગી-પરન્તુ એસા સિદ્ધાન્ત નહીં હૈં । સિદ્ધાન્ત તો એક

અર્થાત્ સરળ ગતિથી, સિદ્ધિ પદમા જઈને સાગારોવઉત્તે-સાકારોપયુક્ત જ્ઞાનો-
 પયોગથી વિશિષ્ટ થઈને સિજ્ઞહ-વુજ્ઞહ-જાવઅંત કરેહ-સિધ્યતિ બુધ્યતે યાવદન્તં
 કરોતિ સિદ્ધ થઈ જાય છે, બુદ્ધ થઈ જાય છે યાવત્સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરી દે છે
 ભાવાર્થ—કેવળી ભગવાન વેદનિય આદિ ચાર અઘાતિકા કર્મોનો ક્ષય
 થઈ જવા પછી ઔદારિક, તેજસ અને કાર્મણ આ ત્રણ શરીરોનો સર્વથા
 ક્ષય કરી સરળ અનુશ્રેણી ગતિથી એકજ સમયમાં જ્ઞાનોપયોગ વિશિષ્ટ બનીને
 સિદ્ધ ગતિમાં બિરાજમાન થઈ જાય છે સૂત્રમાં “અસ્પૃશઙ્ગતિ” એવું જે
 કહેલ છે તેવું એ તાત્પર્ય છે કે, અંતરાળના પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરવાથી
 દ્વિતીયાદિક સમયોના સદ્ભાવની સંભાવના થઈ જાય છે આ પ્રમાણે એક
 સમયમાં સિદ્ધિગતિ જે પ્રાપ્ત થાય છે તે એક સમયમાં પ્રાપ્ત ન થતાં
 દ્વિતીયાદિક સમયોમાં જ પ્રાપ્ત થાય એવું માનવામાં આવે પરંતુ એવો સિદ્ધાંત

અધ્યયનાર્થમુપસહરન્ મુષર્માસ્વામી જમ્યુસ્વામિનમાહ—

મૂલ્મ્—એસ સ્વલુ સમ્મત્તપરક્કમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અદ્દે સમ
ખેણ ભગવયા મહાવીરેણ આઘવિણ્ણપણવિણ્ણપરુવિણ્ણનિદસિણ
ઉવદસિણ તિવેમિ ॥ સૂ૦ ૭૪ ॥

॥ ૬૬ સમ્મત્તપરક્કમ સમત્તે ॥

છાયા—એપ સ્વલુ સમ્યક્ત્વપરાક્રમસ્યાધ્યયનસ્યાર્થ ધમણેન મગવતા મહા
વીરેણ આરુપ્યાતઃ પ્રજ્ઞાપિતઃ પ્રકૃપિત નિર્દશિતઃ, ઉપદશિત इति પ્રવીમિ ॥૭૪॥

ટીકા—‘ એસ સ્વલુ ’ इत्यादि ।

હે જમ્યુ ! એપ =અનન્તરોક્ત સ્વલુ=નિમ્નયન, સમ્યક્ત્વપરાક્રમસ્ય=સમ્ય
ક્ત્વપરાક્રમનામકમ્ય, અધ્યયનસ્યાર્થઃ ધમણેન મગવતા મહાવીરેણ, આરુપ્યાતઃ=

સમય મેં હી પ્રાપ્ત હોને કા હૈ । ક્યોં કિ આયુષ્ક આદિ કર્મો કે ક્ષય
કા જો સમય હૈ યહી નિર્ધાન પ્રાપ્તિ કા સમય હૈ । અન્ન લિયે અન્તરાલમેં
સમયાન્તરકા અભાવ હોને સે અન્તરાલસ્ય પ્રવેશોંકા અસ્પર્શન કહા ગયા
હૈ । તથા ઇસ્કા ઓર મી સૂક્ષ્મ અર્થ જો હો યહ કેવલિ જ્ઞાનગમ્ય હી હૈ ॥

અય અધ્યયન કે અર્થકા ઉપસહાર કરતે જુગ્મી સુષર્માસ્વામી
જંબૂસ્વામીસે કહતે હૈ—‘ એસ સ્વલુ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—હે જમ્યુ ! (એસો-એપ) યહ અનન્તરોક્ત (સમ્મત્તપર
ક્કમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અદ્દે-સમ્યક્ત્વપરાક્રમસ્ય અધ્યયનસ્ય અર્થઃ)
સમ્યક્ત્વપરાક્રમનામક અધ્યયન કા અર્થ (સમખેણ ભગવયા મહાવીરેણ
-ધમણેન મગવતા મહાવીરેણ) સ્યાર્થ ધમણ મગવાન્ મહાવીરેણ (આઘ

નથી સિદ્ધાંત તે બેઠ સમયમાં જ પ્રાપ્ત થવાનો છે કેમકે, આયુષ્યના આદિ
કર્મોના ક્ષયનો જે સમય છે તેજ નિર્વોલ પ્રાપ્તિનો સમય છે આ કારણે અત
હાજમાં સમયાન્તરનો અભાવ હોવાથી અન્તરાલસ્ય પ્રવેશોના અસ્પર્શનનું કહેવામાં
આવેલ છે તથા જાનો બીજો પણ જે સૂક્ષ્મ અર્થ હોય તે કેવળી જ્ઞાન
અર્થ જ છે ॥૭૪॥

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસહાર કરતાં શ્રી મુષર્માસ્વામી જંબૂસ્વામીને
કહે છે—“ એસ સ્વલુ ” इत्यादि ।

અન્વયાથ—હે જમ્યુ ! એસો-એપ આ અન તરોક્ત સમ્મત્ત પરક્કમસ્સ
અજ્ઞયણસ્સ અદ્દે-સમ્યક્ત્વપરાક્રમસ્ય અધ્યયનસ્ય અર્થઃ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામના
અધ્યયનનો અર્થ સમખેણ મગવયા મહાવીરેણ-ધમણેન મગવતા મહાવીરેણ સ્વય
સમખ મગવાન્ મહાવીરે આઘવિણ્ણ-આપ્યાતા સામાન્ય કથનથી કહેલ છે

सामान्यतः कथनेन कथितः, प्रज्ञापितः=विशेषतः कथनेन हेतुफलादिप्रज्ञापनेन प्रतिबोधितः, प्ररूपितः-तत्तदर्थस्वरूपनिरूपणेन निरूपितः, निदर्शितः=दृष्टान्तोप-दर्शनेन शिष्य-हृदये स्थापितः, उपदर्शितः-पूर्वोक्तमर्थमुपसंहृत्य प्रदर्शितः । इति =एतद् ब्रवीमि, यथा भगवता कथितं तथैव कथयामि न तु स्वबुद्ध्यापरि-कल्प्येत्यर्थः ॥ मू० ७४ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललि-
तकलापालापक प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहू
छत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-“ जैनशास्त्राचार्य”-पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्यश्रीवासीलालव्रतिविरचितायाम् “उत्तरा-
ध्ययनसूत्रस्य” प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्या-
याम् ‘सम्यक्त्वपराक्रम’ नामकमेकोनविंश
तममध्ययन-सम्पूर्णम् ॥२८॥

विए-आख्यातः) सामान्य कथन से कहा है (पणविए-प्रज्ञापितः)
हेतुफलके प्रज्ञापनरूप विशेष कथन से समझाया है (परुविए-प्ररूपितः)
उस २ अर्थ के स्वरूपके निरूपण से निरूपित किया है । (निदंमिए-
निदर्शितः) दृष्टान्तके उपदर्शन से शिष्यों के हृदय में स्थापित किया
है । तथा (उवदंसिए-उपदर्शितः) पूर्वोक्त अर्थका उपसंहार करके
दिखलाया है । ऐसा मैं कहता हूँ-अर्थात्-जैसा भगवान् ने इस अध्ययन
का अर्थ कहा है वैसा ही मैं ने तुम से कहा है । अपनी कल्पना से
कल्पित कर नहीं कहा है ॥७४॥

॥ यह उत्तराध्ययन सूत्रका सम्यक्त्वपराक्रम नामक उन्तीसवा
अध्ययन समाप्त हुआ ॥ २९ ॥

पाणविए-प्रज्ञापित हेतु इणका प्रज्ञापनरूप विशेष कथनथी समझवेले छे,
परुविए-प्ररूपित. ओ ओ अर्थना स्वरूपने निरूपणथी निरूपित करेले छे
निदंसणिए-निदर्शित दृष्टान्तना उपदर्शनथी शिष्येना हृदयमास्थापित करेले छे
उवदंसिए-उपदर्शित तथा पूर्वोक्त अर्थना उपसंहार करीने देखाउले छे ओवुं
हुं ऊं छु अर्थात् जेवो भगवाने आ अध्ययनने अर्थ कहेले छे ओवो जे
मे तमने कहेले छे पोतानी कल्पनाथी करीने कहेले नथी ॥ ७४ ॥

आ उत्तराध्ययन सूत्रना सम्यक्त्व पराक्रम नामनु ओगणुत्रीशमुं
अध्ययन संपूर्ण थयुं ॥२९॥

॥ अथ त्रिंशत्तममध्ययनम् ॥

सम्यक्स्वपराक्रमनामक्रमेणोन्नतिश्चत्तममध्ययनमुक्तम्, अधुना त्रिंशत्तमं तपो मार्गगतिनामक्रममध्ययनं प्रारम्भ्यते । अस्य च पूर्वेण सशयमभिसम्बन्धः—अष्टा विंशतितमेऽध्ययने तपो मोक्षस्य मार्ग इत्युक्तम् एकोनत्रिंशत्तमेऽध्ययने चाकर्मता-मिहिता सा हि तपसः समाराधनं विना न स्यात्, तस्मात् प्रागुक्तमध्ययनद्वयाव-प्रतिपत्त्यनन्तरं त्रिंशत्तमस्य भेदप्रमेदसहितस्य तपस्य स्वरूपतत्फलवर्णां गतिं च वर्णयितुमिदं प्रारम्भ्यते । तत्रादौ सुषर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनमाह—

मूलम्—जहो उ पावंग कर्म, रागदोससमजिजय ।

स्ववेद् तवसो भिक्खू, तेमेगंगमणो सुंण ॥ १ ॥

छाया—यथा तु पापकर्म रागद्वेषसमर्जितम् ।

क्षपयति तपसा भिक्षुः, तमेकाग्रमना वृणु ॥ १ ॥

तीसवां अध्ययन प्रारम्भ

सम्यक्सव पराक्रम नामका उन्तीसवां अध्ययन कहा जा चुका है । अब यह 'तपोमार्गगति' नामका तीसवा अध्ययन प्रारम्भ होता है । इसका पूर्व अध्ययनके साथ संबंध इस प्रकार है—अष्टादसवें अध्ययनमें तप मोक्षका मार्ग है यह कहा गया है, तथा उन्तीसवें अध्ययनमें अकर्मता कही गई है । परन्तु यह अकर्मता तपके आराधन किये बिना नहीं होती है, इसलिये पहिले कहे गये दो अध्ययनोंके अर्थकी प्रतिपत्तिके बाद भेदप्रमेद सहित तपके स्वरूपको तथा उसके फल पानेवालोंकी गतिको वर्णन करनेके लिये यह अध्ययन प्रारम्भ किया गया है । उसकी यह आरंभ गाथा है—'जहाउ' इत्यादि ।

तीसवा अध्ययनનો પ્રારંભ

સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામનું જોગણત્રીસમું અધ્યયન પુરૂ થયું છે હવે જા તપોમાર્ગ ગતિ નામનું ત્રીસમું અધ્યયન શરૂ થાય છે આ અધ્યયનનો જોગણત્રીસમા અધ્યયન સાથેનો સંબંધ આ પ્રકારનો છે—અઠ્ઠાવીસમા અધ્યયનમાં તપ મોક્ષનો માર્ગ છે એ જણાવવામાં આવેલ છે જોગણત્રીસમા અધ્યયનમાં અકર્મતા કહેવામાં આવેલ છે પરંતુ આ અકર્મતા—તપનું આરાધન કર્યા વિના થતી નથી આ માટે પહેલાં કહેવામાં આવેલા બે અધ્યયનોના અર્થની પ્રતિ પત્તિ પછી લેઈ પ્રલેક સહિત તપના સ્વરૂપને તથા એના ફળને પામવાની અતિવૃ વણન કરવા માટે આ અધ્યયનનો પ્રરંભ કરવામાં આવેલ છે એની આ પ્રથમ ગાથા છે—“જહાઉ” ઇત્યાદિ ।

टीका—‘जहाउ’ इत्यादि—

हे जम्बू ! मिक्षुः=मुनिः, रागद्वेषसमर्जितं=रागद्वेषाभ्यां समर्जितं=बाहुल्ये-
नोपार्जित, पापकं कर्म=ज्ञानावरणीयादिकं यथा=येन प्रकारेण, तपसा=वक्ष्यमाण-
स्वरूपेण, क्षपयत्येव, तत्-तपः, एकाग्रमनाः=सावधानचित्तः सन् शृणु, अनेन
जम्बूप्रभृतिकं शिष्यगणमभिमुखीकृत्य नुधर्मास्वामी वक्तुं गच्छ इति बोधितम् ।
इह तु शब्दोऽवधारणार्थकः क्षपयतीत्यस्याग्रे योजनीयः ॥ १ ॥

कर्मक्षपणे कर्तव्येऽनास्रवताप्रथममुपादेया, अतस्तत्प्राप्तिहेतुमाह—

मूढम्—पाणिबहुमुसावाया, अदत्तमेहुणपरिगृहा विरओ ।

राईभोयणविरओ, जीवो भवई अणास्रवो ॥ २ ॥

छया—पाणिबहुमुपावादाद्, अदत्तमैथुनपरिग्रहाद् विरतः ।

रात्रिभोजनविरतः, जीवो भवति अनास्रव ॥ २ ॥

टीका—‘पाणिबहु’ इत्यादि—

इह विरत इत्यस्य प्राणिबधादिभिः प्रत्येकमभिसंबन्धः, प्राणिबधाद्विरतः,

अन्वयार्थ—जम्बूस्वामीको समझाते हुए सुधर्मास्वामी कहते हैं कि
हे जम्बू ! (मिक्षु-मिक्षुः) मिक्षु-मुनि (रागदोषसमर्जितं-रागद्वेष
समर्जितम्) राग एवं द्वेषसे उपार्जित (पावर्गं कर्म-पापकं कर्म) ज्ञाना-
वरणीयादिक कर्मोंको (जहा-यथा) जिस प्रकार (तवसा-तपसा) तपसे
(खवेइ-क्षपयति) क्षय करता है (तत्) उस तपको तुम (एगग्रमणो
शृणु-एकाग्रमनाः शृणु) एकाग्रमन होकर सुनो ॥ १ ॥

कर्मों का क्षय करते समय जीवको सर्व प्रथम अनास्रवता उपादेय है-
अतः इसकी प्राप्तिके हेतुको सूत्रकार कहते हैं—‘पाणिबहु०’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पाणिबहु मुसावाया अदत्तमेहुणपरिगृहा विरओ-
प्राणिबध-मृषावादात् अदत्तमैथुनपरिग्रहात् विरतः) प्राणिबधसे विरत,

अन्वयार्थ—जम्बू स्वामीने समझवता सुधर्मा स्वामी कहे छे के, हे
जम्बू ! मिक्षु-मिक्षुः मुनि रागदोषसमर्जितं-रागद्वेषसमर्जितम् राग अने द्वेषથી
उपार्जित पावर्गं कर्म-पापकं कर्म ज्ञानावरणीयादिक कर्मोंने जहा-यथा ने रीते
तपથી क्षय करे छे ओ तपने तमे ओकाथ मन धर्धने साधणे ॥ १ ॥

कर्मोंने क्षय करती वખते छवने सर्व प्रथम अनास्रवता उपादेय छे
आથી ओनी प्राप्तिना हेतुने सूत्रकार कहे छे—“पाणिबहु” इत्यादि

अन्वयार्थ—पाणिबहुमुसावाया अदत्त मेहुण परिगृहाविरओ-प्राणिबध मृषा-
वादा अदत्तमैथुनपरिग्रहात् विरत प्राणिबधથી विरत, मृषावादથી विरत अह-

मृपाषादाद् विरत, अदत्ताद्-अदत्तादानाद् विरत, मैथुनाद् विरतः पश्चिन्नाद् विरत इत्यर्थ, प्राणासिपात विरमणादिपञ्चमहाद्रवधारक इति यावद् तथा रात्रि भोजनविरतश्च जीवः, अनास्रवः-आस्रवरहित सन्, आगन्तुकज्ञानावरणीयादि कर्मानुपार्जको भवतीति याव ॥ २ ॥

मूलम्-पञ्चसमिओ तिगुत्तो, अकसाओ जिइदिओ ।

अगारवो यं निस्सल्लो, जीवो होइ अणासेवो ॥ ३ ॥

छाया-पञ्चसमित त्रिगुप्त, अकपायो जितेन्द्रियः ।

अगौरवश्च नि स्ल्लयो, जीवो भवति अनास्रवः ॥ ३ ॥

टीका-‘पञ्चसमिओ’ इत्यादि-

पञ्चसमितः=पञ्चविषयसमितिसमन्वित, त्रिगुप्त=त्रिविधगुप्तिमुक्तः, अकपायः-क्रोधादिकपायचतुष्टयरहितः, जितेन्द्रियः=त्रोप्रादिपञ्चेन्द्रियनिग्रही, अगौरवः-ऋद्धि

मृपाषादसे विरत, अदत्तादानसे विरत, मैथुनसे विरत एवं परिग्रहसे विरत (रात्रिभोजनविरत-रात्रिभोजनविरत) एवं रात्रिभोजनसे विरत (जीव-जीवः) जीव (अनास्रवो भवइ-अनास्रव-भवति) आगन्तुक ज्ञानावरणीय आदि कर्मोंका उपार्जन नहीं करता है। अर्थात्-हिंसा झूठ चोरी आदि पाँच पापोंसे विरत जीव नवीन कर्मोंका बंध नहीं करता है।

‘पञ्चसमिओ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(पञ्चसमिओ तिगुत्तो-पञ्चसमित त्रिगुप्त) पाँच प्रकार की समितियोंसे युक्त (त्रिगुप्तः) मनोगुप्ति, वचनगुप्ति एवं कायगुप्ति, इन तीन गुप्तियोंसे समन्वित (अकपायो जिइदिओ-अकपाय जितेन्द्रियः) क्रोधादिक चार कपायोंसे रहित तथा पाँचों इन्द्रियोंका निग्रही (अगारवो-अगौरवः) ऋद्धिरस सात गौरवसे वर्जित एव (निस्सल्लो-निःशल्पः)

सादान्धी विरत मैथुनधी विरत अने परिश्रद्धधी विरत, रात्रिभोजनविरत-रात्रिभोजनविरत रात्रिभोजनधी विरत, जीवो-जीव एव आगन्तुक ज्ञाना वरणीय आदि क्रमेण उपार्जन करतो नहीं अर्थात् हिंसा, झूठ, चोरी, आदि पाँच पापोंधी विरत एव नवीन क्रमेण बंध करतो नहीं ॥ २ ॥

“पञ्चसमिओ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ-पञ्चसमिओ तिगुत्तो-पञ्चसमित त्रिगुप्त पाँच प्रकारकी समिति योधी युक्त मनोगुप्ति, अने वाचगुप्ति, आ तेषु अर्थात् येही समन्वित अकपायो जिइदियो-अकपाय जितेन्द्रिय क्रोधादिक चार कपायोधी रहित तथा पाँच इन्द्रियोना निग्रही अगारवो-अगौरवः ऋद्धिरस सात गौरवधी वर्जित

રસસાતગૌરવવર્જિતઃ નિઃશલ્યઃ=માયાદિશલ્યત્રયરહિતશ્ચ જીવઃ, અનાસ્રવઃ=જ્ઞાનો-
વરણીયાદિકર્મવન્ધકારણીભૂત પ્રાણાતિપાતાદિરહિતો ભવતિ ॥ ૩ ॥

દૃષ્ટાન્તપ્રદર્શનપૂર્વક કર્મક્ષયપણપ્રકારં વિવક્ષુઃ સુધર્માસ્વામી પ્રાહ—
મૂલમ્—‘એસિં તું વિવંજાસે, રાગદોસસમજિજયં ।

સ્વવેદં તં જહાં ભિક્ષુ, તં મે’ એગમણા સુણ ॥૪॥

છાયા—એતેપાં તુ વિપર્યાસે, રાગદ્વેષસમર્જિતમ્ ।

ક્ષયયતિ તદ્ યથા ભિક્ષુઃ, તન્મે એકમનાઃ શૃણુ ॥ ૪ ॥

ટીકા—‘એસિં’ ઇત્યાદિ—

હે જમ્બૂ ! એતેપામ્—અનાસ્રવસ્ય કારણાનાં પ્રાણાતિપાતાદિવિરમણાનાં સમિ-
ત્યાદીનાં ચ વિપર્યાસે=વૈપરીત્યે કૃતે સતિ, રાગદ્વેષસમર્જિતં—રાગદ્વેષાભ્યામુપાર્જિતં
યત્ કર્મ ભવતિ, તત્ કર્મ યથા=યેન પ્રકારેણ, ભિક્ષુઃ=સંયતઃ ક્ષયયતિ, તત્—કર્મ-
ક્ષયપણકારણરૂપં તપઃ, મે=મમ સમીપે એકમનાઃ=એકાગ્રચિત્તઃસન્ શૃણુ ॥ ૪ ॥

માયા, મિથ્યા एवं નિદાન, इन तीनों शल्योंसे रहित (जीवो—जीवः) जीव
(अणासवो होइ—अनास्रवः भवति) ज्ञानावरणीय आदि कर्म बन्धके
कारणभूत प्राणातिपात आदिसे रहित होता है ॥३॥

अब कर्म खपानेके प्रकारको दृष्टान्तपूर्वक कहनेकी विवक्षासे श्री-
सुधर्मास्वामी कहते हैं—‘ऐसिं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—हे जम्बू ! (ऐसिं तू विवज्जासे रागदोससमज्जिय तं
जहा स्ववेदं तं मे एगमणा सुण—एतेषां तु विपर्यासे रागद्वेषसमर्जितम्
सत् यथा क्षययति तन्मे एकमनाः शृणु) अनास्रवके कारणभूत प्राणाति-
पातादिकविरमण तथा समिति आदिकोंकी विपरीतता होने पर रागद्वेष

અને નિસ્સહો—નિશલ્ય માયા, મિથ્યા અને નિદાન આ ત્રણ શલ્યોથી રહિત
જીવો—જીવ શબ્દ અણાસવોહોઈ—અનાસ્રવ ભવતિ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મબંધના
કારણભૂત પ્રાણાતિપાત આદિથી રહિત હોય છે ॥ ૩ ॥

હવે કર્મ અપાવવાના પ્રકારને દૃષ્ટાંત પૂર્વક કહેવાની વિવક્ષાથી શ્રી
સુધર્માસ્વામી કહે છે—‘એસિં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—હે જમ્બૂ ! એસિં તુ વિવજ્જાસે રાગદોસસમજ્જિય તં જહા
સ્વવેદં તં મે એગમણા સુણ—એતેપા તુ વિપર્યાસે રાગદ્વેષસમર્જિત સન્ યથા ક્ષયયતિ તન્મે
એકમનાઃ શૃણુ અનાસ્રવના કારણભૂત પ્રાણાતિપાતાદિક વિરમણ તથા સમિતિ
આદિકોની વિપરીતતા થવાથી રાગદ્વેષ દ્વારા જે કર્મ ઉપાર્જિત થાય છે એ

દષ્ટાન્તમાહ—

મૂલમ્-જહા મહાતલાયસ્સ, સનિરુદ્ધે, જલાગમે ।

ઉર્સિસચેનાપ તથળોપ, ક્રમેળં સોર્સળા મેવે ॥૫॥

છાયા—યથા મહાતલાયસ્ય, સનિરુદ્ધે જલાગમે ।

ઉરસેષનેન તપનેન, ક્રમેળ શોપળા મથતિ ॥ ૫ ॥

ટીકા—‘જહા મહાતલાયસ્સ’ ઇત્યાદિ—

યથા-મહાતલાયસ્ય=મહાતલાયસ્ય મહતઃ સરોવરસ્ય જલાગમે=જલમવેશ્ન,
સનિરુદ્ધે=પાત્યાદિના પ્રતિષ્ઠિતે સતિ ઉત્સંચનન=મરણદૃઢી નિષદાદિના મહત્સ્ય
ધર્મિકારણેન, તપનેન=માસ્કરકરનિકરસતાપેન, ક્રમેળ શોપળા=મહત્સ્યમ્ભા
મથતિ । અસ્ય શાક્યસ્પોષરગાયથા સહ સપન્થઃ ॥ ૫ ॥

મૂલમ્-એવ તું સજયેસ્તાંધિ, પાવકર્મનિરાસવે ।

મર્વકોઢીસચિય કેમ્મ, તૈવસા ણિર્જેરિજ્જઈ ॥૬॥

દ્વારા જો કર્મ અપાર્જિત હોતે હૈં ણન કર્મોંકો સયમી જન જિસ પ્રકારસે
અપાતે હૈં ઉસ પ્રકારકો મેં કહતા હૈં સો ઉસકો તુમ અકાગ્રમન હોકર મુનો । ૪ ।

અય પ્રથમ દષ્ટાન્ત કહતે હૈં—‘જહા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જહા-યથા) જૈસે (મહાતલાયસ્સ જલાગમે સનિરુદ્ધે
ઉર્સિસચેનાપ તથળોપ ક્રમેળં સોર્સળા મેવે-મહાતલાયસ્ય જલાગમે નિરુદ્ધે
ઉત્સેષનેન તપનેન ક્રમેળ શોપળા મથતિ) જલ સહિત ઘડે આરી તલાવ
કા જલાગમ રોકવેને પર ઔર ડસમેંકા અરા હુગા જલ અરણ્દ-રેટ આદિ
દ્વારા બાહર નિકાલવેને પર અયથા સૂર્યકી ગર્મીસે સતત હોતે રહને પર
કમશઃ શોપળ હો જાતા હૈં અર્ધાન સૂક જાતા હૈ ॥ ૫ ॥

કથોનિ સયમી જન જે પ્રકારથી અપાવે છે એ પ્રકારને હું કહું છું તેા એને
તમેા એકાગ્રમન મધને સંબળો ॥૪॥

હવે પ્રથમ દષ્ટાન્ત કહે છે—“જહા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાથ—જહા-યથા જેમ મહાતલાયસ્સ જલાગમે સનિરુદ્ધે ઉર્સિસચેનાપ
તથળોપ ક્રમેળં સોર્સળા મેવ-મહાતલાયસ્ય જલાગમે નિરુદ્ધે ઉત્સેષનેન તપનેન ક્રમેળ
શોપળા મથતિ પાણીથી અરણ્દ એવા મોટા તલાવના જળનું આગમન થી
દેવામાં આવે અને તેમાં અરણ્દ પાણી અરણ્દ રેટ આદિ દ્વારા બહાર કાઢવાથી
અથવાતો સૂર્યની અરબીથી અત્યંત ઘટુ રહેવાથી કમશઃ તેનું શોષણ
થઈ જાય છે ॥ ૫ ॥

छाया--एवं तु संयतस्यापि, पापकर्मनिरासवे ।

भवकोटिसंचितं कर्म, तपसा निर्जीयते ॥ ६ ॥

टीका-- ' एवं तु ' इत्यादि--

एवम्=उक्तरीत्या प्राणातिपातविरमणादिभिः समित्यादिभिश्च, संयतस्यापि=सुनेरपि पापकर्मनिरासवे=पापकर्मणां ज्ञानावरणीयादीनां निरासवः--आस्रवाभावः, अनुत्पत्तिरित्यर्थः, तस्मिन् पापकर्मनिरासवे-नूतनपापकर्मानुत्पत्तौ सत्यामित्यर्थः । भवकोटिसंचितं=रागद्वेषमिथ्यात्वादिहेतुकं बहुतरभवोपार्जितं कर्म=ज्ञानावरणीया-घण्टविधं तपसा=वक्ष्यमाणलक्षणेन निर्जीयते=क्षीयते ॥ ६ ॥

तपसा कर्म निर्जीयत इत्युक्तमतरतद्भेदप्रभेदान् प्रदर्शयति--

मूलम्--सो तवो दुर्विहो वुत्तो, बाहिरविभंतरो तंहा ।

बाहिरो छविहो वुत्तो, एवमविभंतरो तंवो ॥७॥

छाया--तत् तपो द्विविद्यम् उक्तं, बाह्यमाभ्यन्तरं तथा ।

बाह्य पञ्चविधमुक्तम्, एवमाभ्यन्तरं तपः ॥ ७ ॥

टीका--' सो तवो ' इत्यादि--

तत्=पूर्वनिर्दिष्टं, तपः, द्विविधं=द्विप्रकारकम्, उक्तम् । तद्-यथा-बाह्यम् आभ्यन्तरं च, इह तथा शब्दः समुच्चयार्थकः । तत्र बाह्यं-बाह्यशरीरस्य परिशेष-

' एवं तु ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ--(एवं-एवम्) इसी तरह प्राणातिपात विरमण आदि द्वारा (संजयस्सावि-संयतस्यापि) संयतशुनिके भी (पापकर्मनिरासवे-पापकर्मनिरासवे) नवीन ज्ञानावरणीय आदि पापकर्मोंका अनास्रव होने पर (भवकोटी संचितं कर्म-भवकोटि संचितं कर्म) करोड़ों भवमें रागद्वेष आदि कारणों द्वारा संचित कर्म (तवसा णिज्जरिज्जई-तपसा निर्जीयते) तप से नष्ट हो जाते हैं ॥ ६ ॥

पहले 'तपसे निर्जरा होती है' सो कहा अब तपके भेद प्रभेदोंको

" एवं तु " इत्यादि.

अन्वयार्थ--एव-एवम् आश्रय प्रमाणे प्राणातिपात विरमण आदि द्वारा संजयस्सावि-संयतस्यापि संयतशुनिना यथ नवीन पापकर्मनिरासवे-पापकर्मनिरासवे ज्ञानावरणीय आदि पाप कर्मोंका अनास्रव यथाश्री भवकोटीसंचितं कर्म-भवकोटिसंचित कर्म करोड़ों भवमां रागद्वेष आदि कारणों द्वारा संचित कर्म तवसा णिज्जरिज्जई-तपसा निर्जीयते तपसी नष्ट थल अथ छे ॥ ६ ॥

पहले "तपसी निर्जरा थाय छे" ते कहु, छेवे तपना लेह प्रलेहाने

णेन कर्मक्षपणहेतुत्वात् । अम्यन्तरं तु तस्मिन्न, चित्तनिरोधप्राधान्येन कर्मक्षपणहेतुत्वात् । बाह्यं-पञ्चविध-पट्टप्रकारकमुक्तं तीर्थकरीरिति । एवम् ईदृशम् पञ्चविधमाभ्यन्तरं तपः ॥ ७ ॥

तपः यथावाह्यं पट्टविधं, तथाऽऽह—

मूलम्-अणसणमूणोयरिया, भिक्खुयारिया ये रसपरिच्चाओ ।

कायकिलेसो सलीणया र्थं येज्झो तेवो हाई ॥ ८ ॥

छाया—अनश्ननमूनोदरिका, भिक्षाचर्या च रसपरित्यागः ।

कायक्लेसः सलीनता च, बाह्यं तपो भवति ॥ ८ ॥

टीका—‘अणसणम्’ इत्यादि—

अनश्ननम्=आहाररत्यागः, एकस्मादुपवासादारभ्य रात्र्यासिद्धपर्यन्तम् । ततो

कहते हैं—‘सो तवो’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सो तवो बुद्धिहो बुद्धो बाहिरग्निमन्तरो तद्वा—तत् तपः त्रिविधं उक्तं बाह्यम् आभ्यन्तरं तथा) यह तप दो प्रकारका कहा है एक बाह्य तथा दूसरा आभ्यन्तर (बाहिरो छविहो बुद्धो एषमग्निमन्तरो तवो—बाह्यं पञ्चविधं उक्त एव आभ्यन्तरं तपः) बाह्य तप छह प्रकारका तथा आभ्यन्तर तप छह प्रकारका है । तात्पर्य यह है—कि बाह्य शरीरके परिशोधन द्वारा कर्मोंके क्षयका हेतु बाह्य तप तथा चित्त निरोधकी प्रधानता द्वारा कर्मोंके क्षयका हेतु आभ्यन्तर तप माना गया है ॥ ७ ॥

अब छह प्रकारके बाह्य तपको कहते हैं—‘अणसण०’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(अणसणं-अनश्ननम्) एक उपवाससे लेकर छह महिने पर्यन्त त्रिविध या चतुर्विध आहारका परित्याग करना इसका

कहे छे—‘सो तवो’ इत्यादि

अन्वयार्थ—सो तवो बुद्धिहो बुद्धो बाहिरग्निमन्तरो तद्वा—तत् तपः त्रिविधं उक्तं बाह्यम् आभ्यन्तरं तथा ये तपः ते प्रकारानां कहे छे छे जे छे बाह्य अने भीतुर आभ्यन्तर बाहिरो छविहो बुद्धो एषमग्निमन्तरो तवो—बाह्यं पञ्चविधं उक्त एव आभ्यन्तरं तपः बाह्य तप छह प्रकारका तथा आभ्यन्तर तप पञ्च छह प्रकारका छे तत्पर्यं जे छे छे, बाह्य शरीरका परिशोधन द्वारा कर्मोंका क्षयना हेतु बाह्यतप तथा चित्त निरोधकी प्रधानताद्वारा कर्मोंका क्षयना हेतु आभ्यन्तर तप मानवामां आवे छे

कहे छे छह प्रकारका बाह्य तपने कहे छे—‘अणसण’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—अणसणं-अनश्ननम् जे छे उपवासशीलतादिने छे भिक्षुना पञ्च त्रिविध के चतुर्विध आहारको परित्याग करवो आनु नाम अनश्नन छे

દરિકા=ઝનમ્ હદરમ્, ઝનોદરં, તમ્ય કરણમ્, ભાવે વૃજ્ । ન્યુનાહારકરણાદ્વર્ણો-
 દરતા, ૨ । મિક્ષાચર્યા=મિક્ષાર્થ ચર્યા-ચરણમ્ અટનમ્ । મિક્ષાચર્યા તપોનિર્જરા-
 ક્ત્વાદનગનવત્ ૩ । રસપરિત્યાગઃ=આહારે દુગ્ધાદિ વિકૃતિપરિત્યાગઃ ૪ । કાય-
 ક્લેશઃ=કાયસ્થ-શરીરસ્ય, ક્લેશઃ-લોચાદિના ક્લેગનમ્, ૫ । સંલીનતા=સંલી-
 નસ્ય-સંવૃતસ્ય ભાવઃ, કાયસ્ય સંગોપનમ્, इत्येवं पद्विधं वाचं तपो भवति ॥८॥
 મૂલ્યમ્—इत्तरियं सरणंकाला च, अणंसणा दुविहा भवे ।

इत्तरियं सावकंखा, निरवकंखा उं विइंजिया ॥९॥

છાયા—इत्तरिकं मरणकालं च, अनशनं द्विविधं भवेत् ।

इत्तरिकं सावकाक्षं तु, निरकाक्षं तु द्वितीयम् ॥ ९ ॥

ટીકા—‘इत्तरिय’ मित्यादि—

अनशनम्=न अशनम्-अनशनं त्रिविधस्य पानवर्जितस्याहारस्य त्यागश्चतुर्विध-

नाम अनशन है । (ऊणोयरिया-ऊनोदरिका) भूग्वसे कम भोजन करना
 इसका नाम अनोदरिका है । (भिक्षायायरिया-भिक्षाचर्या) निर्जराका
 कारण होनेसे भिक्षाचर्या अनशनकी तरह तप है । भिक्षाके निमित्त
 पर्यटन करना इसका नाम भिक्षाचर्या है । (रसपरिच्चाओ-रसपरित्यागः)
 आहारमें दुग्ध आदि विकृतिका परित्याग करना इसका नाम रसपरि-
 त्याग है । (कायकिलिस्सो-कायक्लेशः) लोच क्रिया करना इसका नाम
 कायक्लेश है । (संलीणया-संलीनता) शरीर और इन्द्रियोंका संगोपन
 करना इसका नाम संलीनता है ॥ ८ ॥

‘इत्तरिय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(अणसणा दुविहा भवे-अनशनं द्विविधं भवेत्) अन-

ऊणोयरिया-ऊनोदરિકા ભૂખથી ઓછુ ભોજન કરવુ એનુ નામ ઉનોદરિકા છે
 ભિક્ષાયાયરિયા-ભિક્ષાચર્યા નિર્જરાનુ કારણુ હોવાથી ભિક્ષાચર્યા અનશનની માફક
 તપ છે, ભિક્ષાના નિમિત્તે પર્યટન કરવુ આનુ નામ ભિક્ષાચર્યા છે રસપરિ-
 ચ્ચાઓ-રસપરિત્યાગ આહારમાં દૂધ આદિ વિકૃતિનો પરિત્યાગ કરવો આનુ
 નામ રસપરિત્યાગ છે કાયકિલેસો-કાયક્લેશ લોચ આદિથી શરીરને ક્લેશીત
 કરવું આનુ નામ કાયક્લેશ છે સંલીણયા-સંલીનતા શરીર અને ઇન્દ્રિયોનું
 સંગોપન કરવુ એનુ નામ સંલીનતા છે ॥ ૮ ॥

“इत्तरिय” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—अणसणा दुविहा भवे-अनशनं द्विविधं भवेत् अनशनं तप्ये

स्यापि वा, द्विविध भवति, इत्वरिक मरणकाल च । इत्वरे-गमनशीले स्तोके
काळे मवम् इत्वरिकम्, यद्वा-इत्वरः-स्तोत्रः, कालो यत्रोस्ति तदित्तरिकं स्वल्प
कासवर्ति, नियतकालावधिकमित्यर्थः, तथा-मरणकाल-मरणायमान कालो यस्य
तत्तथा, यावज्जीवमित्यर्थः । इह मध्यमपक्षलोपी समासः । चक्षुन् समुच्चयार्थकः ।

तत्र-इत्वारिकं सावकाङ्क्षया अवकाङ्क्षया-नमस्कारसहित-पौकण्याद्यारभ्य
पप्मासावधि त्रिविधचतुर्विधाहारपरित्यागरूपया-सह यत्तत इति तथा भवति ।
द्वितीय-मरणकालं तु निराकाङ्क्षम्-आकाङ्क्षया निष्कान्त भवति, तद्वन्मवे मोन
नेच्छाया असावाह । 'इत्तरिय' इत्यभानुस्वारलोपः, 'मरणकाला' इत्यादौ
स्त्रीलिङ्गनिर्देशश्च आर्पणत्वात् ॥ ९ ॥

मूलम्-जो सो इत्तरियैतधो, सो समोसेण छविव्हो ।

सेढित्तवो पयरतवो वेणो ये तेह होई वेगो ये ॥१०॥

छाया-यत् तत् इत्वरिकं तपः, तत् समासेन पञ्चविधम् ।

भ्रणितप मतरतपः, घनञ तथा भवति धर्मा ॥ १० ॥

दान तप दो प्रकारका होता है (इत्तरियं-इत्वरिकम्) जो नियमित समय
तक त्रिविध या चतुर्विध आहारका परित्याग कर दिया जाता है वह
इत्वरिक अनशन तप है । तथा (मरणकालाय-मरणकालाम्) मरणकाल-
पर्यन्त त्रिविध या चतुर्विध आहारका परित्याग कर देना इसका नाम
जावजीव अनशन है । यह (इत्तरियं सावकंया-इत्वरिकं सावकांसम्)
इत्तरिकनमोहारसी पोरसीसे लेकर छह महीने पर्यन्त त्रिविध चतुर्विध
आहारका परित्याग करनेरूप अकांक्षासे युक्त है, तथा (विइविजया निरव
कंस्वा-द्वितीयं निराकाङ्क्षम्) दूसरा जीवन पर्यन्त त्रिविध चतुर्विध
आहारके परित्यागरूप होता है ॥९॥

प्रकारण दोय छे इत्तरियं-इत्वरिकम् अमुक नञी करेवा समञ सुधी त्रिविध
अथवा चतुर्विध आहारने परित्याग करी देवाञ छे जेनु नाम उत्तरिक अन
शन तप ॥ तथा मरणकालाय-मरणकालम् भरपुठाय पञ्च त त्रिविध अथवा
चतुर्विध आहारने परित्याग करेवा आनु नाम अप एव अनशन तप छे
जे इत्तरिय सावकंया-इत्वरिक सावकांसम् उत्तरिक-नमोहारसी पोरसीसी दधने
छ भठिना पयं त त्रिविध चतुर्विध आहारने परित्याग करवा ह्य आकाङ्क्षी
युक्त छे तथा विइविजया निष्कान्त-द्वितीयं निराकाङ्क्षम् भीलु एवन पयं त
त्रिविध चतुर्विध आहारना परित्याग ह्य दोय छे ॥ ६ ॥

ટીકા—‘ જો સો ’ ઇત્યાદિ—

યત્ તદ્ ઇત્વરિકં તપઃ—ઇત્વરિકાનશનરૂપ તપઃ—તત્, સમાસેન=સંક્ષેપેન-
પદ્ધિવધં=પટ્પ્રકારકં, વિસ્તરેણ તુ વહુત્તરમેદમિતિ ભાવઃ । ઇત્વરિકસ્ય તપસઃ
પદ્ધિવધત્વ દર્શયતિ—‘ સેઢિતવો ’ ઇત્યાદિ । શ્રેણિઃ—પદ્ધતિસ્તદુપલક્ષિતં તપઃ
શ્રેણિતપઃ, તત્ત્વતુર્થાદિકમેણ ક્રિયમાણમિહ ચરમતીર્થકર શ્રીમહાવીરતીર્થે પળ્મા-
સાન્તં પરિગૃહ્યતે, પ્રથમતીર્થકર તીર્થે સવત્સરપર્યન્તમ્, મધ્યમ ટ્રાવિંશતિતીર્થકર-
તીર્થે તુ અષ્ટમાસપર્યન્તમ્ ૧ । તથાશ્રેણિરેવ શ્રેણ્યા ગુણિતા પ્રતર ઉચ્યતં, તદુપલ-
ક્ષિતં તપઃ પ્રતરતપઃ ૨ । इह च अन्यामोहार्थं चतुर्थं पष्ठा-ष्टम-दशमाख्यपद

‘ જો સો ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જો સો ઇત્તરિયતવો સો સમાસેણ છન્વિહો—યત્
ઇત્વરિકં તપઃ તત્ સમાસેન પદ્ધિવધમ્) જો ઇત્વરિક તપ હૈ વહ સંક્ષેપસે
છહ પ્રકારકા હૈ । વિસ્તારકી અપેક્ષાતો વહુત પ્રકારકા હૈ । उसके वे छह
प्रकार ये हैं—(सेडितवो पयरतवो घणोय तह वगोय होइ—श्रेणितपः
प्रतरतपः घनश्च तथा वर्गश्च भवति) श्रेणि शब्दका अर्थ पक्ति है । इस श्रेणिसे
उपलक्षित जो तप है वह श्रेणितप है । वह चतुर्थभक्त आदिके क्रमसे
क्रियमाण होता हुआ चरम तीर्थकर श्री वर्धमान स्वामीके तीर्थमें छह
महीने तक किया जाता है । प्रथम तीर्थकरके तीर्थमें इसकी मर्यादा एक
वर्ष तककी है तथा बाईस तीर्थकरोंके तीर्थमें यह आठ महीने तकका
होता है । श्रेणिको श्रेणीसे गुणित करने पर प्रतर होना है अर्थात् श्रेणिका
वर्ग प्रतर है इस प्रतरसे उपलक्षित जो तप है वह प्रतरतप है । चतुर्थ-
षष्ठ-अष्टम एवं दशम इन चार पदोंसे युक्त श्रेणी है—यदि इस पद

“જોસો” ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—જોસો ઇત્તરિયો તવોસો સમાસેણ છન્વિહો—યત્ ઇત્વરિકં તપ તત્
સમાસેન પદ્ધિવધમ્ એ ઇત્વરિક તપ છે તે સંક્ષેપથી છ પ્રકારનું છે વિસ્તારની
અપેક્ષા તો ઘણા પ્રકારનું છે. આના છ પ્રકાર આ છે સેઢિતવો પયરતવો
ઘણોય તહવગોય હોઈ—શ્રેણિતપ પ્રતરતપ ઘનશ્ચ તથા વર્ગશ્ચ શ્રેણી શબ્દનો અર્થ
પક્તિ છે આ શ્રેણીથી ઉપલક્ષિત એ તપ છે તે શ્રેણીતપ છે તે ચતુર્થભક્ત
આદિના ક્રમથી ક્રિયમણ થતા થતા ચરમ તીર્થકર શ્રી વર્ધમાન સ્વામીના
તીર્થમાં છ મહિના સુધી કરવામા આવે છે. પ્રથમ તીર્થકરના તીર્થમાં
આની મર્યાદા એક વર્ષ સુધીની છે તથા બાવીસ તીર્થકરોના તીર્થમાં આ
આઠ મહિના સુધીની છે, શ્રેણિને શ્રેણીથી ગુણિત કરવાથી પ્રતર થાય છે. એ
પ્રતર તપ છે, ચોથ, પદ, અષ્ટમ, અને દશમ આ ચાર પદોથી યુક્ત શ્રેણી છે

एव तत्कथं पूरणीयाः? उच्यते—एकादींश्च निवेश्य=व्यवस्थाप्य, अन्ते=अग्रे, क्रमात्=क्रममाश्रित्य, पङ्क्तिम्=अपूर्यमाणां श्रेणिं, पूरयेत्=परिपूर्णां कुर्यात्। तत्र च द्वितीयपङ्क्तौ द्विकत्रिकचतुष्कानामग्रे एककः, तृतीयपङ्क्तौ त्रिकचतुष्कयोः पर्यन्ते एकको द्विकः, चतुर्थपङ्क्तौ—चतुष्कस्याग्रे एकक-द्विक-त्रिकाः स्थाप्यन्ते। स्थापनाचेयम्—चतुर्थ-षष्ठा-ष्टम दशमप्रक्रमः। एतावद्विश्चतुर्था-

१	२	३	४
२	३	४	१
३	४	१	२
४	१	२	३

दिदशमान्ततपःपदैरुपलक्षितं तपः प्रतरतपो षोडशपदात्मक भवति। घन इति घनतपः, षोडशपदात्मकः, प्रतरः पदचतुष्टयात्मिकया श्रेण्या गुणितो घनो भवति। तथा च घनतपश्चतुःषष्टिपदात्मकं भवति ६४। एतदुपलक्षितं

આદિ પંક્તિયાં નહીં—તથા ફનકો કૈસે પૂર્ણ કરના ચાહિયે?

તો ફસકા ઉત્તર ફસ પ્રકાર ફૈ—ઁક આદિકો લિખકર ઁનકે આગે ક્રમસે ૨-૩-૪ લિખના ચાહિયે, ફસ પ્રકાર લિખનેસે પંક્તિયાં પૂર્ણ ફો જાની ફૈ—યથા પ્રથમ પંક્તિફે ૧-૨-૩-૪ ઁસા લિખના ચાહિયે—યર્ફા ૧-૨-૩-૪સે તોત્પર્ય યથાક્રમ ચતુર્થભક્ત-ષષ્ઠભક્ત, અષ્ટમભક્ત દશમભક્તસે ફૈ। દ્વિતીયપંક્તિફે ૨-૩-૪-૧ લિખના ચાહિયે। તૃતીયપંક્તિફે ૩-૪-૧-૨ લિખના ચાહિયે, ચતુર્થપંક્તિફે ૪-૧-૨-૩ લિખના ચાહિયે। ફસ પ્રકાર યહ ષોડશ (૧૬) પદાત્મક પ્રતરતપ જાનના ચાહિયે। ઘનતપ ફસ પ્રકાર ફૈ—૪×૪×૪ ચાર ચોકો સોલહ ૧૬ ઔર ૧૬ સોલહ ચોકો ચૌસઠ ૬૪ ફસ પ્રકાર ઘન કરને પર ચતુષ્ષષ્ટિ ૬૪ પદાત્મક ઘન તપ ફોતો ફૈ।

આદિ પંક્તિયો પુરી થતી નથી તો ઁને કઈ રીતે પુરી કરવી જોઈ ઁ?

તો ઁનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે—ઁક આદિને લખીને ઁની આગળ ક્રમથી ૨-૩-૪ લખવું જોઈ ઁ આ પ્રમાણે લખવાથી પંક્તિયો પુરી થઈ જાય છે,—યથા પ્રથમ પંક્તિમાં ૧-૨-૩-૪ ઁમ લખવું જોઈ ઁ અહીં ૧-૨-૩-૪થી તોત્પર્ય યથાક્રમ ચતુર્થ ભક્ત, ષષ્ઠભક્ત, અષ્ટમભક્ત, દશમભક્તથી છે. બીજી પંક્તિમાં ૨-૩-૪-૧ લખવું જોઈ ઁ ત્રીજી પંક્તિમાં ૩-૪-૧-૨ લખવું જોઈ ઁ ચોથી પંક્તિમાં ૪-૧-૨-૩ લખવું જોઈ ઁ આ પ્રમાણે આ ષોડશ (૧૬) પદાત્મક પ્રતર તપ સમજવું જોઈ ઁ ઘન તપ આ પ્રમાણે છે. ૪×૪×૪×૪ ચાર ચોકે (૧૬) ઁને સોળ ચોકે ચોસઠ (૬૪) આ પ્રમાણે ઘન કરવાથી ચતુષ્ષષ્ટિ ચોસઠ

તપો ધનતપ ઉચ્યતે । ચ શબ્દ સમુચ્ચયે । તથા-વર્ગઃ=વર્ગતપઃ મવતિ ।
તપ્ત્ર ચ ધન એવ ધનેન ગુણિતો વર્ગો મવતિ, અર્થાત્-ચતુષ્પદિચતુષ્પદયેન ગુણિતા,
જાતાનિ પચ્ચાસત્યધિકાનિ વચ્ચારિ સહસ્રાણિ ૪૦૯૬ । એવાવક્રિચતુર્ધારિદશ
માન્તતપઃપદૈરુપલસિતં વર્ગતપો મવતિ । ‘જો સો’ ઇત્યાદી પુનિર્નિર્દેશ
આર્પત્વાત્ । ॥ ૧૦ ॥

મૂલમ્—તેત્તો ય વગ્ગવગ્ગો, પંચમો હંદ્રઔ ડે પહ્ણણતવો ।

મળદ્વચ્છિર્ય ચિત્તત્થો, નાયવ્વો દ્દોહં હંત્તરિઔ ॥૧૧॥

છાયા—તત્તથ વર્ગ વર્ગ, પચ્ચમ પદ્ધત્તુ મકીર્ણતપઃ ।

મનઈપ્પિત્તચિત્તાર્થ, દ્વાસર્થ્ય મવતિ ઇત્તરિકમ્ ॥ ૧૧ ॥

ટીકા—‘તત્તો ય’ ઇત્યાદિ—

તત્તથ=વર્ગતપસોડનન્તરં, વર્ગવર્ગઃ=વર્ગવર્ગનામકં તપઃ પચ્ચમમિત્તરિકમ્ ।
તપ્ત્ર વર્ગ એવ યદા યોગેન ગુણિતઃ સ્થાત્, તદા વર્ગવર્ગો મવતિ । યથા વચ્ચારિ
સહસ્રાણિ પચ્ચાસત્યધિકાનિ, તાવત્તેવ ગુણિતાનિ સ્યુસ્તદા એકા કાટિઃ, સપ્તપદિ
સેક્કાઃ, સપ્તસત્તિઃ સહસ્રાણિ, દ્વે સ્તવે, પોઢ્ઠાધિકે (૧૬૭૭૭૨૧૬) । એવા
અર્થાત્ પોઢ્ઠશ ૧૬ પદાત્મક પ્રતર તપકો પદચતુષ્પયાત્મિક ઘેળી દ્વારા
ગુણિત કરને પર યહ ધન તપ હોતા હૈ । તથા ચૌસઠ ૬૪કો ૬૪ચૌસઠ
સે ગુણા કરને પર વર્ગ તપ હોતા હૈ । ૬૪x૬૪ ચૌસઠ ચૌસઠકો ગુણા
કરને પર ગુણન ફલ ચારહજારછયાનથે ૪૦૯૬ આતે હૈ । ઇતને ચતુર્ધારિ
દશમાન્ત તપપદોસે ઉપલસિત વર્ગતપ હોતા હૈ ॥૧૦॥

‘તત્તો ય’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—વર્ગતપકે યાદ (તત્તોય-તત્તથ) (પંચમો વગ્ગ વગ્ગો-
પચ્ચમં વર્ગવર્ગઃ) પાંચમા વર્ગ વર્ગ નામના ઇત્તરિક તપ હૈ અર્થાત્ ૪૦૯૬
ચારહજારછયાનથેકો ૪૦૯૬ ચારહજારછયાનથેસે ગુણા કરને પર-

પદાત્મક ધનતપ થાય છે અથવા પોઢ્ઠશ (૧૬) પદાત્મક પ્રતર તપને ૫૪ ચતુ
ષ્પયાત્મિક ઘેળી દ્વારા ગુણવાથી આ ધનતપ થાય છે ૬૪x૬૪ ચૌસઠ ચૌસઠને
ગુણવાથી ગુણનફલ ચાર હજાર છન્દુ (૪૦૬૬) આવે છે આટલા ચતુર્ધારિ
દશમાન્ત તપ પોઢ્ઠશી ઉપલસિત વગ્ગતપ છે ॥૧૦॥

‘તત્તોય’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાથ—તત્તોય-તત્તથ વગ્ગતપની ૫૪ી પચ્ચમો વગ્ગવગ્ગો-પચ્ચમ વગ્ગવર્ગ
પાંચમુ વમ વર્ગ નામનુ ઇત્તરિક તપ છે અર્થાત્ ૪૦૬૬ ચાર હજાર છન્દુનો
૪૦૬૬ ચાર હજાર છન્દુથી ગુણાકાર કરવાથી ૧૬૭૭૭૨૧૬ એક હજાર સહ

દ્ભિસ્તપઃ પદૈરુપલક્ષિતં તપો વર્ગવર્ગતપ્ત્વમિત્યુચ્યતે । એવં ચતુર્થાદીનિ ચત્વારિ પદાન્યાશ્રિત્ય શ્રેણ્યાદિતપોદર્શિતમ્ । પ્રકીર્ણતપઃ=યત્ શ્રેણ્યાદિનિયતરચના વિરહિતં સ્વશક્ત્યા યથા કથંચિદ્ વિધીયતે, તત્ તુ પષ્ઠકમિત્વરિકમ્ । નમસ્કારસહિતાદિ પૂર્વપુરુષચરિતં, શ્રેણિરહિતં ચતુર્થમક્તાદિકં, તથા યવમધ્યચન્દ્રપ્રતિમાદિકં ચ પ્રકીર્ણતપ્ત્વમિત્યુચ્યતે ।

ઇત્યમિત્વરિકમેદાન્ પ્રદર્શ્ય ઉપસંહારમાહ-‘ મ્મણ ’ ઇત્યાદિ । ઇત્વરિકમ્-અનશનવિશેષરૂપમિત્વરિકાખ્યં તપઃ, મનઈપ્સિતચિત્રાર્થ જ્ઞાતવ્યં ભવતિ-મનસ ઈપ્સિતઃ-મનઈપ્સિતઃ, મનોઽભિલપિતઃ, ચિત્રોઽનેકપ્રકારકોઽર્થઃ સ્વર્ગાપવર્ગાદિરૂપસ્તેજોલેશ્યાદિરૂપો વા યસ્માત્ તત્ તથાવિધં વિજ્ઞેયમ્ । ઇત્વરિકતપસા સર્વં મનોભિલપિતં પ્રાપ્નોતીતિ ભાવઃ ॥ ૧૧ ॥

૧૬૭૭૭૨૧૬ એકકરોડ સડસઠલાખ સતહત્તરહજાર દોસૌસોલહ હોતે હૈં યહ વર્ગ વર્ગ નામકા પંચમ ઇત્વારિક તપ હૈં । અર્થાત્ ઇતને તપપદોસે ઉપલક્ષિત તપ વર્ગ વર્ગ તપ હોતા હૈં એસા જાનના ચાહિયે । હસ પ્રકાર ચતુર્થમક્ત આદિ ચાર પદોકો લેકર યે શ્રેણી આદિ ઇત્વરિક તપ કહા દિયે હૈં । શ્રેણી આદિકી નિયતરચનાસે જો રહિત હોતા હૈં એવં અપની શક્તિકે અનુસાર જો યથા કથંચિત્ કિયા જાતા હૈં વહ (છટ્ટઓડ પઙ્ગણતવો-પષ્ઠકંતુ પ્રકીર્ણતપઃ) છઠવાં પ્રકીર્ણક તપ હૈં । શ્રેણી રહિત ચતુર્થમક્ત આદિ તપ તથા યવમધ્યચન્દ્રપ્રતિમાદિક તપ યે સબ પ્રકીર્ણકતપ હૈં । (ઇત્તરિઓ-ઇત્વરિકમ્) હસ પ્રકાર અનશન વિશેષરૂપ હસ ઇત્વરિકતપસે જીવ (મ્મણ્ઞચિચ્છિય ચિત્તત્થો નાયવ્વો હોહ-મનઈપ્સિત ચિત્રાર્થ જ્ઞાતવ્યં ભવતિ) મનોભિલપિત સ્વર્ગ મોક્ષ આદિરૂપ વિવિધ પ્રકારકે પદાર્થકો અથવા તેજોલેશ્યારૂપ અર્થકો પ્રાપ્ત કર લેતા હૈં ॥૧૧॥

સઠલાખ સત્તોતેર હજાર બસો સોળ થાય છે આ વર્ગ વર્ગ નામનુ પાંચમુ ઇત્વરિક તપ છે અર્થાત્ આટલા તપ પદોથી ઉપલક્ષિત તપ વર્ગ વર્ગ તપ થાય છે એમ જાણવું જોઈએ આ પ્રમાણે ચતુર્થ લક્ષત આદિ ચાર પદોને લઈને એ શ્રેણી આદિ ઇત્વરિક તપ બતાવવામા આવેલ છે. શ્રેણી આદિની રચનાથી જે રહિત થાય છે. અને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જે યથાકથંચિત કંઈ નાય છે તે છટ્ટઓડ પઙ્ગણતવો-પષ્ઠકં તુ પ્રકીર્ણ તપ છઠું પ્રકીર્ણક તપ છે. શ્રેણી રહિત ચતુર્થલક્ષત આદિ તપ તથા યવમધ્યચન્દ્ર પ્રતિમાદિક તપ આ સઘળાં પ્રકીર્ણક તપ છે ઇત્તરિઓ-ઇત્વરિકમ્ આ પ્રમાણે અનશન વિશેષ રૂપ એ ઇત્વરિક તપથી જીવ મ્મણ્ઞચિચ્છિયચિત્તત્થો નાયવ્વો હોહ-મનઈપ્સિતચિત્રાર્થ જ્ઞાતવ્યં ભવતિ મનોભિલપિત સ્વર્ગ મોક્ષ આદિ રૂપ વિવિધ પ્રકારના પદાર્થોને અથવા તેજોલેશ્યારૂપ અર્થને પ્રાપ્ત કરી દે છે. ॥૧૧॥

સમતિ મરણકાલમનઘનમાહ—

મૂલ્મ-જા સો અણસૈળા મરણે, કુવિહા સો વિયાહિયા ।

સવિચારમવિચારા, કાયચિદ્દ પેઈ મેવે ॥૧૨॥

છાયા—યત્ તત્ અનઘન મરણે, દ્વિવિધ તત્ વ્યાખ્યાતમ્ ।

સવિચારમવિચાર, કાયચેષ્ટા પ્રતીત્ય મવતિ ॥ ૧૨ ॥

ટીકા—‘ જા સા ’ ઇત્યાદિ—

યત્ તત્ અનઘન મરણે=મરણાવસરે મવતિ યત્નઘન મરણકાલિકમિત્યર્થઃ, યત્તદેવ યાવત્કલિકમુખ્યતે, તત્ દ્વિવિધમ્ વ્યાખ્યાત સીર્યકરાદિમિરિતિશેષઃ । સવિચારમ્-અવિચારં ચેતિ । તત્ર-યત્ વિચારેણ-ચેષ્ટાલક્ષણેન સમર્પતે તત્ સવિચારમ્, અવિચારં તુ-તદ્મિશમ્, વિચારમ્ કાયવાહમનોમેવાત્ અવિચારઃ । તદ્વિશેષપરિજ્ઞાનાર્થમાહ-‘ કાયચિદ્ ’ ઇતિ । કાયચેષ્ટામ્=પતિલેખના, સંસ્તારક

અથ મરણ કાલમેં હોનેવાલે અનઘનકો દો મેદોંકો સૂચકાર કહતે હૈ—‘ જાસા ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જા અણસૈળા મરણે હોઈ સા કુવિહા વિયાહિયા-યત્ અનઘન મરણ મવતિ તત્ દ્વિવિધ વ્યાખ્યાતમ્) જો અનઘન મરણ સમયમેં હોતા હૈ વહ દો પ્રકારકા કહા ગયા હૈ (સવિચારમવિચારા સવિચારં અવિચારમ્) ૧ સવિચાર ઓર ૨ અવિચાર । જિસ તપમેં ચેષ્ટા લક્ષણરૂપ વિચાર હોતા હૈ વહ સવિચાર તથા જિસમેં યહ ચેષ્ટાલક્ષણરૂપ વિચાર નહીં હોતા હૈ વહ અવિચાર તપ હૈ । કાયા લખન યવ મન હસ તરહ વિચાર ત્રીન પ્રકારકા કહા હૈ । (કાયચિદ્ પેઈ મેવે-કાયચેષ્ટા પ્રતીત્ય મવતિ) પ્રતિલેખના કરના, સંસ્તારક કરના, પ્રાપ્તક બલમાત્રકા

હવે મરણ કાળમા કરવામા આવતા અનઘનતા સેદોને સૂચકાર કહે છે —“ જાસા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જા અણસૈળા મરણે હોઈ સાકુવિહાવિયાહિયા-યત્ અનઘન મરણ મવતિ તત્ દ્વિવિધ વ્યાખ્યાતમ્ જે અનઘન મરણ સમયમા યાય છે એ બે પ્રકારનાં બતાવવામા આવેલ છે સવિચારમવિચાર - સવિચાર અવિચારમ્ ૧ સવિચાર, ૨ અવિચાર જે તપમા ચેષ્ટા લક્ષણરૂપ વિચાર હોય છે એ સવિચાર તથા જેમા આ ચેષ્ટા લક્ષણરૂપ વિચાર હોતા નહીં અવિચાર તપ છે કાયા લખન અને મન આ પ્રમાણે વિચાર ત્રણ પ્રકારના બતાવવામા આવેલ છે કાયચિદ્ પેઈ મેવે-કાયચેષ્ટા પ્રતીત્ય મવતિ પ્રતિલેખના કરવી સંસ્તારક કરવો,

કરણં, પ્રાસુકજલમાત્રપાનમ્, ઉદ્વર્તનાપવર્તનાદિકં ચ કાયચેષ્ટા તાં તત્ર ઉદ્વર્તનમ્
અન્તઃ પ્રદેશાદ્વહિર્ગમનં, અપવર્તનં-વહિઃ પ્રદેશાદન્ત પ્રવેશનમિતિ । પ્રતિ-
આશ્રિત્ય સવિચારં ભવતિ ।

તત્ર સવિચારં દ્વિવિધં-ભક્તપ્રત્યાખ્યાનમ્ ઇદ્વિતં ચ । તત્ર ભક્તપ્રત્યાખ્યાને
ગચ્છમધ્યવર્તી ગુરુદત્તાલોચનો મરણાયોદ્યતો વિધિનો સંલેખનાં વિધાય, તત્ત્વિ-
વિધસ્ય ચતુર્વિધસ્ય વાઽઽહારસ્ય પ્રત્યાખ્યાનં કરોતિ । સ ચ સમાસ્તૃતતૃણસંસ્તાર-
કસ્ત્યક્તશરીરાદ્યુપકરણમમત્વઃ, સ્વયમુચ્ચારિતનમસ્કારમંત્રઃ, સમીપવર્તિસાધુદત્ત-
નમસ્કારો વા, શક્તૌ સત્યાં સ્વયમેવ સર્વં પ્રતિલેખનાદિકં કાર્યં કરોતિ । શક્તેર-
ભાવે ચાપરૈરપિ કારયતિ ॥

પાન કરના, ઉદ્વર્તન અપવર્તનાદિક કરના એ સઘ કાયચેષ્ટા હૈં । ઇન
કાયિક ચેષ્ટાઓંકો આશ્રિત કર સવિચાર અનશન તપ હોતા હૈં ।
ભીતરસે વાહર આના ઉદ્વર્તન તથા વાહરસે ભીતર જાના અપવર્તન કહ-
લાતા હૈં । સવિચાર તપ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન તથા ઇંગિતકે ભેદસે દો પ્રકારકા
હૈં । ગચ્છકે વીચમેં રહતે હુએ સાધુ દ્વારા ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન તપ કિયા
જાતા હૈં । ગચ્છમધ્યવર્તી સાધુ જવ મરણમેંઉદ્યત હોતા હૈં તવ વહ ગુરુ
દ્વારા આલોચના ગ્રહણ કર વિધિપૂર્વક સંલેખના કરતા હૈં, ઉસ સમય
વહ ત્રીન પ્રકારકે અથવા ચારોં પ્રકારકે આહારકા ત્યાગ કર દેતા હૈં ।
તૃણ સંસ્તારક વિછાકર શરીર એવં ઉપકરણસે મમત્વભાવકા પરિત્યાગ
કરકે ઉસ પર વૈઠ જાતા હૈં । એવં પંચનમસ્કાર મંત્રકા જાપ કરતા રહતા
હૈં । સમીપવર્તી અન્ય સાધુજન ભી ઇસકો પંચનમસ્કારમંત્ર સુનાતે રહતે
હૈં । જવતક ઇસકે શરીરમેં શક્તિ રહતી હૈં તવતક યહ સ્વયં હી પ્રતિ-

પ્રાસુક જળ માત્રનું પાન કરવું, ઉદ્વર્તન અપવર્તનાદિક કરવું આ સઘની કાય
ચેષ્ટા છે. આ કાયિક ચેષ્ટાઓના આશ્રિત કરીને સવિચાર અનશન તપ થાય
છે અંદરથી બહાર આવવું ઉદ્વર્તન તથા બહારથી અંદર જવું અપવર્તન કહે-
વાય છે સવિચાર તપ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન તથા ઇંગિતના લેક્ષ્યો બે પ્રકારના છે.
ગચ્છની વચમાં રહીને સાધુ દ્વારા ભક્તપ્રત્યાખ્યાન તપ કરી શકાય છે. ગચ્છની
વચમાં રહેનાર સાધુ જ્યારે મરણમા ઉદ્યત થાય છે ત્યારે તે ગુરુ દ્વારા
આલોચના ગ્રહણ કરીને વિધિપૂર્વક સંલેખના કરે છે એ સમયે તે ત્રણ
પ્રકારના અથવા તે જારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરી દે છે તૃણ સંસ્તાર-
ક બીજાવીને શરીર અને ઉપકરણથી મમત્વભાવનો પરિત્યાગ કરીને તેના
ઉપર બેસી જાય છે. અને પંચ નમસ્કાર મંત્રનો જાપ કર્યા કરે છે. સાથે
રહેલા અન્ય સાધુજન પણ એને પંચ નમસ્કાર મંત્ર સંભળાવતા રહે છે જ્યાં
સુધી એના શરીરમાં શક્તિ રહે છે. ત્યાં સુધી તે પોતે જ પ્રતિલેખના આદિ

શક્તિમરણેઽપિ ઉક્તન્યાયત શુદ્ધસ્થળિઢ્યે સ્થિત એકાષ્ણેષ કૃતચતુર્વિધાઽઽ
હારપ્રત્યાશ્વાનસ્તસ્ય નિયમિતસ્યાષ્ઠલભ્યેનામ્યન્તરે યત્ પ્રતિલેખનાં સસ્તારક
પરિર્ગમનમન્તઃપ્રવચ્ચન ચ સ્વયમય જ્ઞોતિ, નત્વચેન કિંચિત્ કારયતિ ।

અવિચાર તુ પાદપોષગમનમ્ । તથ ડિ દેયગુસ્વન્દનાનિ વિધિના ચતુર્વિધાદાર
પ્રત્યાશ્વાન કૃત્વા ઉપાશ્રયપ્રદો ગિરિગરદ્ધાદો વા ગમ્ના પાદપ ઇય યાત્રજીર્ણ
નિષેષ્ટ દ્વાપતિપ્રુતે । 'યાસાઅણમણા' રૂપાદો સ્તીલિન્નિર્વેશ આર્પત્નાત્ ॥૧૨

લેખના આદિ ક્રિયાઈ પરમા રહતા હૈ પરન્તુ જય શક્તિ ક્ષીણ હો જાતી
હૈ તપ પ્રતિલેખના આદિ દુસરોસે કરવાતા હૈ ।

શક્તિ મરણમેં મી યહ એસા હી કરતા હૈ । શુદ્ધસ્થળિઢ્યે સ્થિત
હોકર અકેલા ચતુર્વિધ આદારકા પરિત્યાગ કર લમ મર્યાદિત સ્થળિઢ્યે
કે મીતર હી પ્રતિલેખના કરતા હૈ ઓર વહી સંસ્તાર પિઢાતા હૈ । તપા
લસી મર્યાદિત મૂમિમેં જાના જાના કરતા હૈ । ઇસ મરણમેં જહ દુસરોસે
કાર્ય નહીં કરાતા હૈ । મય ક્રિયાઈ અપને હી આપ કરતા હૈ । પાદપોષ
ગમન મરણ અવિચાર હૈ । ઇસ મરણમેં દેવગુણ વન્દના વિધિપૂર્વક ચતુર્વિધ
આદારકા પ્રત્યાશ્વાન કરકે અવિચાર અનશની સાધુ ઇસ મરણકો યા
તો ઉપાશ્રય આદિમેં રહકર કરતા હૈ યા કિસી પર્વત આદિકી ગુફામેં
રહકર કરતા હૈ । વહાં યહ જીવનપર્યન્ત પાદપ અર્થાત્ વૃક્ષકી તરફ
સર્વથા નિષેષ્ટ હોકર સ્થિર રહતા હૈ ॥૧૨॥

ક્રિયાએક કયાં કરે છે પરંતુ બ્યારે શક્તિ ક્ષિણુ થઈ જાય છે ત્યારે તે પ્રતિ
લેખના આદિ બીજાની પાસે કરાવરાવે છે

ઇતિ મરણમાં પણ જે જોમજ કરે છે શુદ્ધ સ્થળિઢ્યે સ્થિત થઈને
એકલા ચતુર્વિધ આદારનો પરિત્યાગ કરી જે મર્યાદિત સ્થળિઢ્યે અહર જ
પ્રતિલેખના કરે છે અને ત્યાંજ સંસ્તાર બીઠાવે છે તથા જોજ મર્યાદિત
મૂમિમાં આવવું જવું કરે છે આ મરણમાં બીજાજોથી કાય કરાવતા નથી
સમજી ક્રિયાએ પોત પોતાની જાતે જ કરે છે પાદપોષગમન મરણ અવિચાર
છે જે મરણમાં દેવગુણ વન્દના વિધિપૂર્વક ચતુર્વિધ આદારનું પ્રત્યાશ્વાન
કરીને અવિચાર અનશની સાધુ આ મરણને કાંતો ઉપાશ્રય આદિમાં રહીને
કરે છે અથવા તો કોઈ પવત આદિની ગુફામાં રહીને કરે છે જે સ્થળે તે
જીવન પર્યંત પાદપ અર્થાત વૃક્ષની આશરે સપૂર્ણપણે નિષેષ્ટ બનીને
સ્થિર રહે છે ॥૧૨॥

પુનર્દૈવિધ્યસેવ પ્રકારાન્તરેણાહ—

મૂલમ્—અહવા સપરિકર્મ્મા, અપરિકર્મ્મા ય આહિયાં ।

નીર્હારિસનીર્હારી, આહારન્દ્વેઓ યં દોસુ વિ ॥૧૩॥

છાયા—અથવા સપરિકર્મ, અપરિકર્મ ચાગ્યાતમ્ ।

નીર્હારિ અનિર્હારિ, આહારન્દ્વેશ્ચ દ્વયોરપિ ॥ ૧૩ ॥

ટીકા—‘ અહવા ’ इत्यादि—

અથવા—મરણકાલરૂપમનશનં પ્રકાગન્તરેણપિ—દ્વિવિધમ્ આગ્યાતં—સપરિકર્મ, અપરિકર્મ્મૈવેતિ । તત્ર સ્થાનોપવેશન—ત્વગ્વર્તનોદ્વર્તનાદિલક્ષણપરિકર્મયુક્તં સપરિકર્મ, તત્ર સ્થાનમ્ ઉત્થાનમ્, ઉત્થાપનં વા, ઉપવેજન પ્રતીનમ્, ત્વગ્વર્તનં—પાર્શ્વપરિવર્તનમ્, ઉદ્વર્તનં—તૈલાદિનોપમર્દનમ્ । તદ્વિપરીતં ત્વપરિકર્મ । સપરિકર્મ દ્વિવિધમ્—મક્તપ્રત્યાખ્યાનમિદ્વિતમરણં ચ । મક્તપ્રત્યાખ્યાને સ્વપરકૃતપરિકર્મણઃ સદ્ભાવાત્ । ઉક્તં ચ—

अव फिर मरणकालिक अनशनके दूसरे प्रकारके भेद कहते हैं—
‘अहवा’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(અહવા—અથવા) અથવા મરણકાલરૂપ અનશન ફિર મી દો પ્રકારકા હોતા હૈ । (સપરિકર્મ્મા અપરિકર્મ્મા ય આહિયા—સપરિકર્મ અપરિકર્મ્મચાગ્યાતમ્) સપરિકર્મ ૧ ઓર અપરિકર્મ ૨ જિસ અનશનમેં ઉઠતા બેઠતા હો, કરવટ વદલતા હો તૈલાદિકસે માલિશ કરના હો યહ સપરિકર્મ અનશન હૈ । જિસમેં યહ સબ ન હો વહ અપરિકર્મ હૈ । સપરિકર્મ અનશન મક્તપ્રત્યાખ્યાન એવં ઇંગિતમરણ હૈસ પ્રકાર દો તરહકા હૈ । મક્તપ્રત્યાખ્યાનમેં અપને આપ તથા દૂસરોંસે મી શારીરિક સેવા આદિ કરાયા જાતા હૈ કહા મી હૈ—

હવે પછી મરણકાળના અનશનના બીજા પ્રકારના ભેદ કહે છે—“જાસા” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—અહવા—અથવા અથવા મરણકાળ રૂપ અનશન બે પ્રકારના હોય છે સપરિકર્મ્મા અપરિકર્મ્મા ય આહિયા—સપરિકર્મ અપરિકર્મ ચાગ્યાતમ્ સપરિકર્મ અને અપરિકર્મ બે અનશનમા ઉઠવું બેસવું થાય છે, કરવટ બદલી શકાય છે, તેલ આદિથી માલીશ કરાય છે, આ સપરિકર્મ અનશન છે જેમા આ સમગ્ર ન કરી શકાય તે અપરિકર્મ છે સપરિકર્મ અનશન ભક્તપ્રત્યાખ્યાને અને ઇંગિત મરણ આ પ્રમાણે બે પ્રકારનું છે ભક્તપ્રત્યાખ્યાનમા ચોતાની બંતે તથા બીજાઓથી પણ શારીરિક સેવા આદિ કરાવી શકાય છે. કહ્યું—યંબુ—

“મત્તપરિભાણસળ, તિષ્ઠતિહાહારનિષ્કર્મ ।

સપ્તિકર્મ નિયમા, જહા સમાહી ધિણિદિદ્ધ ॥ ૧ ॥” રૂતિ ।

છાયા—મત્ત પરિભાણસળ, તિષ્ઠતિહાહારનિષ્કર્મ ।

સપ્તિકર્મ નિયમાત્, યથાસમાધિ વિનિર્દિષ્ટમ્ ॥ ૧ ॥

રૂતિમરણે તુ સ્વયંકૃતસ્યૈવ પરિકર્મણઃ સપ્તશત્, રૂતિમરણમેવ રૂતિનીમરણ-
મુખ્યતે । અપરિકર્મ તુ પાદપોપગમન, તથા સર્વથા પરિકર્મામાષાત્ । પાદપોપગમને
નિયમતો નિષ્પરિકર્મ નિબલનં ચ । સયાદિ—યેનાસનેન સ્થિત સ યાવજ્જીવમપિ
તેનૈવાસનેન તિષ્ઠતિ ।

યદ્વા—પરિકર્મ સંલેક્ષના, સા યાત્રાસ્તિ તત્ સપરિકર્મ, તદ્વિપરીતં ત્વપરિકર્મ ।
તથા ચ વ્યાધાતામાયે મત્તમત્યાસવાનાદિ પ્રપમપિ જિનવચનમર્મજ્ઞો ગીતાર્થ
સંલેક્ષનાપૂર્વકમેવ કરોતિ, અન્યથાડડર્શધ્યાનસમષાત્ ઉક્ત ચ—

“મત્તપરિભાણસળ તિષ્ઠતિહાહારનિષ્કર્મ ।

સપ્તિકર્મ નિયમા જહા સમાહી ધિણિદિ ॥”

રૂગત મરણમેં સાધુ અપને આપ હી મમસ્ત શારીરિક ક્રિયાએ કરતા હૈ ।
દૂસરોસે કુછ નહીં કરાતા હૈ । રૂગત મરણકા દૂસરા નામ રૂગિની મરણ
મી હૈ । પાદપોપગમન અપરિકર્મ મરણ હૈ । જિસ આસનસે યહ અનશન
ધારણ ક્રિયા જાતા હૈ વહી આસન યાવજ્જીવ હસમેં રહતા હૈ । અથવા
પરિકર્મકા અર્થ સંલેક્ષના હૈ યહ સંલેક્ષના જહાં હોતી હૈ વહ પરિકર્મ હૈ
ઔર હસસે વિપરીત અપરિકર્મ હૈ । સુલક્ષસમાધિ અવસ્થામેં જિન વચન
મર્મજ્ઞ ગીતાર્થ સાધુ મત્તપ્રત્યાસવાન આદિ તીનોં મરણોંકો સંલેક્ષના-
પૂર્વક હી ધારણ કરતા હૈ । અન્યથા આર્શધ્યાન હોનેકી સમાધના રહતી
હૈ । કહા મી હૈ—

“મત્તપરિભાણસળ તિષ્ઠતિહાહારનિષ્કર્મ ।

સપ્તિકર્મ નિયમા જહા સમાહી વિનિર્દિદ્ધ ॥”

રૂગિત મરણમેં સાધુ ધોતે ધોતાની બેતે જે સપ્તમી શારીરિક ક્રિયાઓ
કરે છે બીજાઓથી ઠાંઈ પણ કસાવતાં નથી રૂગિત મરણતું બીજું નામ
રૂગિની મરણ પણ છે પાદપોપગમન અપરિકર્મ મરણ છે જે આસનથી આ
અનશન ધારણ કરવામાં આવે છે એજ આસનજ યાવજ્જીવ તેમા રહે છે
અથવા પરિકર્મનો અર્થ સંલેક્ષના છે આ સંલેક્ષના અર્થ યાવ છે તે પરિ-
કર્મ છે અને તેનાથી વિપરીત અપરિકર્મ છે સુખ સમાધિ અવસ્થામાં હોત વચન
મર્મજ્ઞ બીતામં સાધુ ભક્તપ્રત્યાસવાન આદિ જલે મરણોને સંલેક્ષના પૂર્વક
જે ધારણ કરે છે અન્યથા આર્શધ્યાન યવાની સમાધના રહે છે કહુ પણ છે—

“देहमि असंलिहिए, सहसाधाऊहिं रिज्जमाणेहिं ।

जायइ अट्टज्झाणं, सरीरिणो चरिम कालंणि ” ॥ १ ॥ इति ।

छाया—देहे असंलिखिते, सहसाधातुषु क्षीयमाणेसु ’

जायते आर्त्तध्यानं, शरीरिणश्चरमकाले ॥ १ ॥

इति सपरिकर्मोच्यते । यत्तु विद्युद्गिरिभित्तिपतनाभिघातरूपे सद्योधाति-
रोगादिरूपे वा व्याघाते सति संलेखनामकृत्यैव भक्तप्रत्याख्यानादि क्रियते,
तदपरिकर्मेति उक्तं च—

अविघातो या विज्जू, गिरिभित्तीपडणा य वा होज्जा ।

संबद्धहत्थपाया, दयो व वाएण होज्जाहि ॥ १ ॥

एएहिं कारणेहिं वाघाइम मरण, होइ बोद्धव्वम् ।

परिकम्ममकाऊणं पच्चक्खाई, तओ भत्तं ॥ २ ॥

“देहमि असंलिहिए सहसा धाऊहिं खिज्जमाणेहिं ।

जायइ अट्टज्झाणं सरीरिणो चरणकालंमि ॥ ”

विजलीका ऊपर गिरना भित्तिके नीचे दब जाना आदि व्याघातके होने
पर अथवा प्राणघातक रोगादिरूप व्याघातके होने पर संलेखनाको नहीं
धारण करके भी भक्तप्रत्याख्यान आदि तीनों मरणोंको साधु कर लेता
है । यह अपरिकर्म है । कहा भी है—

“अविघातो या विज्जू गिरिभित्तीपडणा य वा होज्जा ।

संबद्धहत्थपाया दयो व वाएण होज्जाहि ॥ १ ॥

एएहिं कारणेहिं वाघाइम मरण होइ बोद्धव्वम् ।

परिकर्ममकाऊणं पच्चक्खाई तओ भत्तम् ॥ २ ॥

“देहमि असंलिहिए सहसा धाऊहिं खिज्जमाणेहिं ।

जायइ अट्टज्झाणं सरीरिणो चरणकालंमि ॥ ”

विज्जणीतुं ऊपर पडतुं । लीतनी नीचे दगार्थ जतुं, आदि व्याघातना
थवाथी, अथवा प्राणघातक रोगादिइय व्याघातना थवाथी, संलेखनाने धारण
न करवा छतां पणु लक्षतप्रत्याख्यान आदि त्रणु मरणेने साधु करी द्ये छे,
आ अपरिकर्म छे । छलु पणु छे—

“अविघातो या विज्जू गिरिभित्तीपडणा य वा होज्जा ।

संबद्ध हत्थपाया दयोव वाएण होज्जाहि ॥ १ ॥

ए ए हिं कारणेहिं वाघाइम मरण होइ बोद्धव्वम् ।

परिकर्ममकाऊणं पच्चक्खाई तओ भत्तम् ॥ २ ॥

છાયા—અપિધાત્થ ગિરિવિદ્યુન્નિષ્ણિપતનાન્ન ચા મથેત્ ।

૧૧૧ ॥ સંપદ્વદસ્તપાદાદયો વા, વાતેન મથેયુઃ ॥ ૧ ॥

પૃતૈઃ કારણૈર્જ્યાધાતિર્મ મરણ મત્તિ વોદ્વ્યમ્ ।

પરિકર્મોક્ત્વા, પ્રત્યાસ્થાતિ તત્તો મત્તમ્ ॥ ૨ ॥

અસ્મિન્ પદ્યે સપરિકર્માપરિકર્મસ્વં મેદદ્વયં મત્તપ્રત્યાસ્થાનાદી ત્રિવિધેઽપિ મરણે વિદ્યેયમ્ ।

તથા નિર્હારિ, અનિહારિ, इति द्विविधमाख्यातम् । ઉપાધયાદી ગ્રામનગરા સ્થાનતરે યો મરણકાલાસ્થાનનશ્ચ પ્રતિપદ્યતે તસ્ય તન્નિર્હારિ મત્તિ, મરણાનન્તરં તત્કલેવરસ્ય નિર્હરણાત્ । નિર્હરણ—પૃત્કલેવરસ્ય ગ્રામાદ્ બહિર્નિષ્કાસન નિર્હારિ, સોડસ્યાસ્વીતિ-નિર્હારિ । યત્તુ ગ્રામાદિમ્બો યદિ જગદિદરૂપાદૌ ગત્તા મરણ

પેસે કારણોંકે ઉપસ્થિત હોનેપર કિ જય રોગ અસાધ્ય હો જાય ઘાયુ રોગસે હાયપાંઘ જકડ આવે વિજલી પર્વત યા દિવાલ ऊपर गिर पड़े आदि कारणोंके उपस्थित होनेपर साधु सलेखनाके बिना ही मत्तप्रत्याख्यान आदि धारण कर लेता है । इस पक्षमें मपरिकर्म अपरिकर्म, ये दो मेद मत्त प्रत्याख्यान इंगित पावपोषगमन, इन तीनों प्रकारके मरणमें जानना चाहिये । (निहारीमनीहारी-निर्हारी अनिर्हारी) तथा यह मरणकालरूप अनशन निर्हारी और अनिर्हारिके मेदसे भी दो प्रकार होता है—ग्राम नगरक भीतर उपाधय आदिमें जब यह मरणकाल अनशन साधु अंगीकार करता है तब उसका यह अनशन निर्हारी है, क्योंकि मरणके बाद ही उसका वह कलेवर गांयसे बाहिर निकला जाता है । तथा जब ग्रामनगर आदिसे बाहिर वन आदिमें जाकर साधु मरणकालरूप अनशन धारण

આવા કારણોના ઉપસ્થિત થવાથી કે બ્યારે શામ અસાધ્ય થઈ બંધ, વાયુરોગથી કાચ પત્ત જકડાઈ બાંધ વિઝળી ઉપર પડે આદિ કારણો ઉપસ્થિત થવાથી સાધુ સલેખના વગર જ કલેવ પ્રત્યાખ્યાન આદિ ધારણ કરી દે છે આ પ્રકારમાં સપરિકર્મ, અપરિકર્મ, આ બે ભેદ કલેવપ્રત્યાખ્યાન, ઇમિત, પાદ પોષજમન આ ત્રણે પ્રકારના મરણમાં બધુવા ભેદ છે નિહારીમનીહારી-નિર્હારિ અનિર્હારિ તથા આ મરણકાળરૂપ અનશન નિર્હારી અને અનિર્હારી ના ભેદથી પણ બે પ્રકારનાં હોય છે શામ અથવા નગરની અંદર ઉપાધય આદિના બ્યારે આ મરણકાળ અનશન સાધુ અંગીકાર કરે છે ત્યારે તેનું એ અનશન નિર્હારી છે કેમકે, મરણના પછી જ તેનું એ કલેવર આમથી બહાર કાઢવામાં આવે છે તથા બ્યારે શામ અને નગરથી બહાર વન આદિમાં જઈને સાધુ મરણકાળ રૂપ અનશન ધારણ કરે છે ત્યારે એ અનશન અનિ

કાલાશ્વયમનગનં પ્રતિપચ્ચતે તદનિર્હારિ, યરણાનન્તરં તત્કલેવરસ્ય નિર્હારામાવાત્ ।
 એતન્ચ પ્રકારદ્વયં તત્કપ્રત્યાશ્વાને, દ્વિગિતે, પાદપોષનમને ચ ભવતિ ।
 તથાચોક્તં-સ્થાનાન્નસૂત્રે--

પાઓવગમણે દુવિદ્ધે પળણત્તે । ત જહા-ળીહારિમે ચેવ, અળીહારિમે ચેવ,
 ણિયમં અપહિક્કમ્મે ।

મત્તપચ્ચક્ષણે દુવિદ્ધે પળણત્તે । તં જહા-ળીહારિમે ચેવ, અળીહારિમે ચેવ,
 ણિયમં સપહિક્કમ્મે ॥ ” (ઠા. ઠા. ૨૭. ૪)

દ્વિગિતમરણેઽપિ નિર્હારિત્વાનિર્હારિત્વભેદઃ આત્મસંયતઃ ।

યત્તુ-એતન્ચ નિર્હારિત્વાનિર્હારિત્વ પ્રકારદ્વયમપિ પાદપોષનમનવિષયં, તત્પ્રસ્તાવ
 ઇવાઽઽગમેઽસ્યામિધાનાત્, ઇત્યુક્તં શ્રી જ્ઞાન્તિમૂરિણા માત્રવિજયગણિના શ્રી
 નેમિચન્દ્રેણ ચ, તત્પ્રામાદિકમ્ . ઉક્તતોત્પા રશ્વાનાન્નમગયનોમ્ત્રાધાગમવિગોધાત્ ।
 ઉક્તાગમે તયોઃ દ્વિગિતમરણેપિ પ્રતિપાદનાત્

આહારચ્છેદશ્ચ દ્વયોરપિ સમઃ-આહારઃ-અગનાદિસ્તરવ છેદઃ-પરિત્યાગઃ,
 આહારછેદઃ, સ તુ દ્વયોરપિ સવિચારાવિચારયોઃ સપરિકર્મપરિકર્મણોર્નિર્હારિણોશ્ચ
 કરતા હૈ તો વહ અનશ્વલ અનિર્હારિ હૈ । કયોં કિ મરણકે અનન્તર ઉસ
 કલેવરકા નિર્હાર નથી હોતા હૈ । નિર્હાર પદ અનિર્હાર ચે દોનોં પ્રકાર
 મત્તપ્રત્યાશ્વાન, દ્વિગિત પદ પાદપોષનમન, હન તીનોમેં હોતે હેં । સ્થાના-
 ન્નસૂત્રમેં યહી વાન વાહી હે--

“ પાઓવગમણે દુવિદ્ધે પળણત્તે-ત જહા-ળીહારિમેચેવ અળીહારિમેચેવ
 ણિયમ અપહિક્કમ્મે । મત્તપચ્ચક્ષણે દુવિદ્ધે પળણત્તે તં જહા-ળીહારિમેચેવ
 અળીહારિમેચેવ ણિયમ સપહિક્કમ્મે ” દ્વિગિત મરણમે ધી નિર્હારિત્વ
 અનિર્હારિત્વમેં દોનો ભેદ જાણસંયત હૈ । (આહારચ્છેદોય દોસુવિ-
 આહારચ્છેદશ્ચદ્વયોરપિ) સવિચાર અવિચારમેં, સપરિકર્મ અપરિકર્મમેં,

હારી છે કેમકે, મળુના પત્રી એ કલેવરનો નિર્હાર થતો નથી નિર્હાર અને
 અનિર્હાર આ બન્ને પ્રકાર ભક્તપ્રત્યાશ્વાન દ્વિગિત અને પાદપોષનમન આ
 ત્રણેમા હોય છે સ્થાનાન્નસૂત્રમા પણ આજ વાત કહેલ છે--

“ પાઓવગમણે દુવિદ્ધે પળણત્તે-તજહા-ળી હારિ મેચેવ અળીહારિમેચેવ ણિયમ
 અપહિક્કમ્મે । મત્તપચ્ચક્ષણે દુવિદ્ધે પળણત્તે તંજહા ળીહારીમેચેવ અળીહારિમેચેવ
 ણિયમં સપહિક્કમ્મે ”

દ્વિગિત મરણમા પણ નિરહારિત્વ અનિરહારિત્વમાં બન્ને ભેદ શાસ્ત્ર
 સમત છે આહારચ્છેદોય દોસુવિ-આહારચ્છેદશ્ચ દ્વયોરપિ સવિચાર અવિચારમાં,

સમઃ, આહારપરિત્યાગસ્યોભયઃ તુલ્યત્વાદિતિ માવઃ । इह 'च' क्त्वस्त्वर्थे ।
 इदमत्राशयेयम्—भक्तप्रत्याख्यानं स्वशक्त्यनुसारेण पानं विना भिन्निपाहारस्य
 व्यवच्छेदः, चतुर्विधाहारस्यापि वा भवति—इङ्किते पादपोषणमने तु चतुर्विधाहारस्य
 व्यवच्छेद इति चतुर्विपाहार व्यवच्छेदमाश्रित्य साम्यमिति ॥ १३ ॥

ऊनोदरिकामाह—

मूलम्—ओमोदयरणं पचंहा, समासेन विद्याहिय ।

दन्वओ खेत्तकालेणं, भावेणं पज्जवेहि यं ॥ १४ ॥

છાયા—અવમૌદર્ય પચ્ચપા, સમાસેન વ્યાખ્યાતમ્ ।

દ્રવ્યતો ક્ષેત્રકાલેન, માવેન પર્યાયૈશ્ચ ॥ ૧૪ ॥

ટીકા—‘ઓમોદયરણ’ ઇત્યાદિ ।

અવમૌદર્યમ્=અશક્તિ-ન્યૂનમ્, ઉદર યસ્યાસાવમૌદરસ્તસ્ય માવ અવમૌદર્ય-
 કન્યોદરિકા, સમાસેન=સંલેપન પચ્ચપા=વચનકારકં વ્યાખ્યાતમ્ । પચ્ચવિપત્ત

નિહારિ અનિહારિમેં હન સમમેં આહારકા પરિત્યાગ સમાન હૈ । इसका
 आशय यह होता है कि भक्तप्रत्याख्यानमें अपनी शक्तिके अनुसार
 पानीके विना अन्य तीन आहारका तथा चतुर्विध आहारका भी परि
 त्याग होता है । तब हगिनीभरण एवं पादपोषणमनमें तो चारों ही
 प्रकारके आहारका परित्याग होता है । इस प्रकार चतुर्विध आहारके
 परित्याग इन सबमें समान रूपसे कही गई है ॥ १३ ॥

અવ ઝનોદરી તપક મેદ કહતે હૈ—‘ઓમોદયરણ’ ઇત્યાદિ ।

અ-અર્થ—(દન્વઓ ક્ષેત્તકાલેણં માવેહિં પજ્જવેહિય—દ્રવ્યતો ક્ષેત્રતો
 કાલેન માવેન પર્યાયૈશ્ચ) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, માવ તથા પર્યાયનો અપેક્ષા

અપરિહમ્ અપરિહમર્મા નિહારિ અનિહારિર્મા, આ સદુર્મા આદારનો પરિત્યાગ
 સમાન છે તેનો આશય એ છે કે, ભક્તપ્રત્યાખ્યાનમાં પોતાની શક્તિ અનુ
 સાર પાણી વગર બીજા ત્રણ આદારનો તથા ચતુર્વિધ આદારનો પણ પરિત્યાગ
 થાય છે ત્યારે હગિની ભરણ અને પાદપોષણમનમાં તો ચારેય પ્રકારના
 આદારનો પરિત્યાગ કરાય છે આ પ્રમાણે ચતુર્વિધ આદારના પરિત્યાગથી
 આ સમગ્રમાં સમાનતા બતાવવામાં આવેલ છે ॥ ૧૩ ॥

હવે ઊનાદરી તપના લેહને કહે છે—“ઓમોદયરણ”

અ-અર્થ—(દન્વઓ ક્ષેત્તકાલેણં માવેહિં પજ્જવેહિય—દ્રવ્યતો ક્ષેત્રતો કાલેન
 માવેન પર્યાયૈશ્ચ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, માવ તથા પર્યાયની અપેક્ષા ઓમોદયરણ-

માહ—‘દન્વઓ’ ઇત્યાદિ । દ્રવ્યતઃ—દ્રવ્યેણ, ક્ષેત્રકાલેન=ક્ષેત્રં ચ કાલથેતિ ક્ષેત્ર કાલં તેન, ભાવેન ચ, પર્યાયૈશ્ચ । સર્વત્ર હેતૌ તૃતીયા ॥ ૧૪ ॥

તત્ર દ્રવ્યત આહ—

મૂલમ્—જો જસ્સ ડ આહારો, તત્તો ઓમં તુ જો કરે ।

જહંદ્રેણેગસિંર્યાહ, ઇવં દન્વેણં ડ ભવે ॥ ૧૫ ॥

છાયા—જો યસ્ય તુ આહારઃ, તતોડવમં તુ યઃ કુર્યાત્ ।

જઘન્યેન ઇક સિવ્થાદી, ઇવં દ્રવ્યેણ તુ ભવતિ ॥ ૧૬ ॥

ટીકા—‘જો જસ્સ’ ઇત્યાદિ—

યસ્ય ય આહારઃ—દ્વાત્રિજત્કવલાદિમાનઃ, તતઃ સ્વાહાગત્, અવમં=ન્યૂનં યઃ કશ્ચિત્ ભોજને કુર્યાત્, અયં ભાવઃ—પુરુષસ્ય દ્વિ દ્વાત્રિશત્ કવલમાન આહારઃ, સ્ત્રિયાશ્ચોષ્ટાવિંશતિકવલમાનઃ । નપુંસકસ્ય ચતુર્વિંશતિકવલમાન, કવલથેત્થ યસ્મિન્ ક્ષિપ્તે મુખમતિવિકૃતં ન સ્યાત્, તાવાન્માનોડવગન્તવ્યઃ । તતશ્ચતન્માનાદૂન યો મુદ્ધકે ઇતિ । યત્તદોર્નિત્યસાકાઙ્ક્ષતયા ‘તસ્ય’ ઇતિ સમ્બન્ધઃ । ઇવમ્=અમુના

(ઓમોચરણં—અવમૌદર્ય) અવમૌદર્ય તપ (સમાસેણ—સમાસેન) સક્ષેપસે (પંચહા—પચ્ચઘા) પાંચ પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ॥ ૧૪ ।

અવ દ્રવ્ય ઝનોદરી કહતે હે—‘જો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જસ્સ જો આહારો—યસ્ય યઃ આહારઃ) જિસકા જિતના આહાર હૈ (તત્તો ઓમં જો કરે—તતઃ અવમં યઃ કુર્યાત્) ડસસે કમ જો ઝાતા હૈ વહ દ્રવ્યકી અપેક્ષા ઝનોદરિકા હૈ । જૈસે પુરુષકા આહાર વત્તીસ કવલ ગ્રાસકા હૈ । સ્ત્રિયોંકા આહાર અઢ્ઢાઈસ કવલ ગ્રાસકા હૈ તથા નપુંસકકા ચોઈસ કવલ ગ્રાસકા હૈ । જિસકે મુખમેં પ્રક્ષિપ્ત કરને પર મુખ અતિ વિકૃત ન વન પાવે યહ ઇક ગ્રાસકા પરિમાણ જાનના

—અવમૌદર્ય અવમૌદર્ય તપ સમાસેણ—સમાસેન સક્ષેપથી પંચહા—પચ્ચઘા પાચ પ્રકારના બતાવવામાં આવેલ છે. ॥૧૪॥

હવે દ્રવ્ય ઝનોદરી કહે છે —“જો” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જસ્સ જો આહારો—યસ્ય યઃ આહાર જેનો જેટલો આહાર છે, તત્તો ઓમં જો કરે—તતઃ અવમં ય કુર્યાત્ એનાથી ઓછું જે ખાય છે તે દ્રવ્યની અપેક્ષા ઝનોદરિનો છે જેમ પુરૂષનો આહાર બત્રીસ કોળીયાનો છે, સ્ત્રીઓના આહાર અઠ્ઠાવીસ કોળીયાનો છે, તથા નપુંસકનો આહાર ચોવીસ કોળીયાનો છે. જેને મોઢામાં નાખવાથી મોઢું અતિ પહોળું ન થાય એ એક કોળીયાનું

પ્રકારેણ, કૃત્યંય અવમૌર્ધ્ય મવતિ । તુ ચ દ પાત્પૂરણ । એતચ્ચ જઘન્યન એક સિધ્ધાદિ મવતિ । મિથ્ય-કળપમાણમન્ન 'સિદ્ધા' ઇતિ આપામસિદ્ધમ્ । એક સિધ્ધાદારમ્ય પચલપર્યન્ત ન્યન પ્રાસુક્કમન્ન મુજ્યતે યત્ર, ઉચ્ચન્યમવમૌર્ધ્ય મવતિ । દ્વાપ્રિશ્તકલ્પમાણે આદાર ચતુર્વિંશતિસ્થલમાત્ર મુજ્યતે યત્ર, તત્પમાણ પ્રાસુક્કમૌર્ધ્યમ્ પોદપચલમાત્ર યત્ર મુજ્યતે, તદર્ધમાત્મૌર્ધ્યમ્, ચલ્લાલ્પકાદારમ્ય સિધ્ધમાત્રપર્યન્ત યત્ર મુજ્યતે તદુત્કૃષ્ટપ્લુતકૃષ્ટતરમ્, ઉત્કૃષ્ટત્તમમવમૌર્ધ્ય મવતીતિ માવઃ ॥ ૧૫ ॥

ક્ષેત્રાવમૌર્ધ્યમાદ—

મૂલ્મ—ગામ નગર નૈહ રાયહાણિ નિગમે ચ આરે પૈહી ।

ચૈહ કચ્ચડે દોણમુહ પદ્મ મડવ સનાહ ॥ ૧૬ ॥

આસમેપ્પ ત્રિહાર, સન્નિવેસે સમાર્ધાસ ચૈ ।

ધેલિ પ્પા ગધાર, સરંથે રાવદ્દકોદ્દે ચૈ ॥ ૧૭ ॥

વોવ્સુ વ રથોમુ વેં ઘોસે ના એવમિત્તિય સેવ્ત ।

કેવ્વડે ઉ એમોઈ, એવ સેવ્તેણે ઉં મેવ ॥ ૧૮ ॥

ગ્રામ નગરે તથા રાજવાનો, નિગમે ચારારે પલ્લપામ્ ।

ચેટ કર્પેટ દ્રાણમુલપત્તનમહમ્મસપાત્ર ॥ ૧૬ ॥

આહિયે । (જહન્નેણેગમિત્યાહ-જઘન્યેન એકસિધ્ધાદિ) એક કળસે છેકર એક કલ્પમાત્ર તથા આદાર કરના યહ જઘન્ય અવમૌર્ધ્ય હૈ । પસીસ કલ્પમાત્ર આદારમેસે ચોઈસ કલ્પમાત્ર સ્થાના ચહ પ્રમાણપ્રાસ અવમૌર્ધ્ય હૈ । સોલ્હ કલ્પમાત્રકા આદાર કરના યહ ત્રય અવમૌર્ધ્ય હૈ । આઠ કલ્પસે છેકર એક માત્ર કળસક સ્થાના ચહ ઉત્કૃષ્ટ, ઉત્કૃષ્ટતર, તથા ઉત્કૃષ્ટત્તમ અવમૌર્ધ્ય હૈ ॥ ૧૫ ॥

પરિભાષુ અણુબુ એઈ એ જહન્નેણેગમિત્યાહ-જઘન્યેન એકસિધ્ધાદિ એક કલ્પથી એઈને એક કોળીયા સુધાનો આદાર કરવો આ જઘન્ય અવમૌર્ધ્ય છે બત્રીસ કોળીયાના આદારમાથી ચોવીસ કોળીયા માત્ર ખાવા એ પ્રમાણ પ્રાસ અવમૌર્ધ્ય છે સોળ કોળીયાનો આદાર કરવો તે અધ અવમૌર્ધ્ય છે આઠ કોળીયાથી એઈને એક કલ્પ સુધીનું ખાવું તે ઉત્કૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટતર તથા ઉત્કૃષ્ટત્તમ અવમૌર્ધ્ય છે ॥ ૧૫ ॥

आश्रमपदे विहारे, संनिवेशे समाजघोषे च ।
स्थलीसेनास्कन्धावारे, सार्थे संवर्तकोट्टे च ॥ १७ ॥
वाटेषु वा रथ्यासु वा, गृहेषु वा एवमेतावत् क्षेत्रम् ।
कल्पते तु एवमादि, एवं क्षेत्रेण तु भवति ॥ १८ ॥

टीका—‘गामे’ इत्यादि ।

ग्रामे=लघुवसतौ, नगरे=अष्टादशकरवर्जिते, ‘शहर’ इति भाषा प्रसिद्धे, तथा राजधानी निगमे, राजधान्यां-राज्ञो निवासस्थाने, निगमे=बहुतखणिजां निवासस्थाने, आकरे=हिरण्यादीनामुत्पत्तिस्थाने पल्ल्यां यत्र वृक्षतले वने वा तस्करा निवसन्ति, तत् ‘पल्ली’ इत्युच्यते, तत्र, तथा खेटे=यत्र नगरे धूलि मयः प्राकारस्तत् खेटं, तस्मिन्, तथा-कर्बट-द्रोणमुख-पत्तन मडम्ब-संवाधे=कर्बट-कुत्सितजननिवासस्थानम्, द्रोणमुखं-द्रोण्यो नावो मुख यस्य तत् तथा, जलस्थल-मार्गयुक्तं नगरम्, पत्तनं-समस्तवस्तुप्राप्तिस्थानम्, मडम्बं-यस्य सर्वदिक्ष्वर्ध-

क्षेत्रकी अपेक्षा अवमौर्द्य इस प्रकार है—‘गामे’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(गामे-ग्रामे) छोटी वसतीरूप ग्राममें, (नगरे-नगरे) अठारह करवर्जित शहररूप नगरमें, (रायहाणि-राजधानी) राजधानीमें, (निगमे-निगमे) अनेक खणिक जहां निवास कर रहे हों ऐसे निगममें, (आगरे-आकरे) हिरण्य आदिकी उत्पत्तिभूमिस्वरूप आकरमें, पल्ली-पल्याम्) वृक्षतल अथवा वनमें, जहां चौर रहते हैं उस स्थानरूप पल्लीमें, (खेटे-खेटे) धूलिमय प्राकारसे वेष्टित खेट-खेटामें, (कव्वडे-कर्बटे) कुत्सित जनोके निवासस्थानरूप कर्बटमें, (द्रोणमुहे-द्रोणमुखे) जलस्थल मार्गयुक्त नगररूप द्रोणमुखमें, (पट्टणे-पत्तने) समस्त वस्तुकी प्राप्ति होनेके स्थानरूप पत्तनमें, (मडंबे-मडम्बे) जिसके आसपास ढाई ढाई कोसमें

क्षेत्रकी अपेक्षा अवमौर्द्य आ प्रमाणे छे—“गामे” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—गामे-ग्रामे नानकडी वस्तीवाणा ग्रामभा नगरे-नगरे अठार कर वगरना शहररूप नगरभा, रायहाणि-राजधान्या राजधानीभां, निगमे-निगमे अनेक खणिक ज्या वसता होय એવા નિગમभा આગरे-आकरे हिरण्य आदिनी उत्पत्ति भूमिस्वरूप आकारभां पल्ली-पल्याम् वृक्षनी नीचे अथवा वनभां, ज्यां चौर होडा खेटा होय એવા स्थानरूप पल्लीभा, खेटे-खेटे धूलना प्राकारथी वेष्टित भेट-ग्रामभां कव्वडे-कर्बटे कुत्सित जनोना निवासस्थान रूप कर्बटभां द्रोणमुहे-द्रोणमुखे जलस्थल मार्गयुक्त नगररूप द्रोणमुखभां पट्टणे-पत्तने सधणी वस्तुओंनी प्राप्ति थवाना स्थानरूप पत्तनभा मडंबे-मडम्बे जेनी आसपास

तृतीय क्रोशान्तर्ग्रामो नास्ति तत्, सबाभः-प्रभूतचातुर्वर्ण्यनिवासः कर्षणादीनां च समाहारस्तस्मिन् ॥ १६ ॥

तथा—‘आसमपप’ इत्यादि—

आभ्रमपदे=तापसनिवासस्थाने, विहारे=विहारो जनानां विभामस्थानम्, उपानादिक, तस्मिन्, सन्निवेशे=पयिकानां निवासस्थानम्-धर्मशास्त्रादिक संनिवेशे=स्तिस्मिन्, समानघोषे=समाजः-पयिकसमूहः, घोष-गोकुलम्, अनयोः, समाहारः=समाजघोषं तस्मिन्, चकार समुपयार्थकः, स्थली-उच्चमूमागः, सेना=चतुरङ्ग बलसमूहः, स्कन्धावारे=सेनानिवेशस्थानम्, एषां समाहारस्तस्मिन् तेषां सौर्वे-सार्ययुक्तस्थाने गणिमघरिमादिसंघतश्चकटादिसहित व्यापारिणां समूहो, यत्र, तत्र, -व=पुनः, सर्वर्तकोट्टे=सर्वर्तः-भयस्तत्रजनस्थानं, कोट्ट-प्रकारयुक्तं प्रदेशः, दुर्ग-इत्यर्थः, ‘किला’ इति मापा प्रसिद्धः, अनयोः समाहारस्तस्मिन् ॥ १७ ॥

कोई गाम न हो ऐसे मंडयमें और (संघाहे-सबाभे) ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य तथा शूद्र ऐसे चारों वर्ण सहां पसते हैं ऐसे संघाभमें ॥ १६ ॥

तथा—‘आसमपप’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(आसमपप-आभ्रमपदे) तापसजनोके निवासघृत आभ्रममें, (विहारे-विहारो) पगीचा आदिमें, (सन्निवेशे-सन्निवेशो) धर्मशालामें (समाय घोषेय-समाज घोषेय) समाजमें, घोषमें, (पालिसे शास्त्रावारे-स्थालिसेनास्कन्धावारे) स्थलीमें, चतुरंग बलसमूहरूप सेनामें, सेनाके निवेशस्थानमें, (सत्ये-सार्ये) सार्ययुक्त स्थानमें, (सर्वर्तकोट्टेय-सर्वर्तकोट्टेय) सर्वर्तमें-भयस्तत्रजनस्थानमें, कोट्ट-दुर्ग-किन्हेमें ॥ १७ ॥

तृतीय क्रोशान्तर्ग्रामो नास्ति तत्, सबाभः-प्रभूतचातुर्वर्ण्यनिवासः कर्षणादीनां च समाहारस्तस्मिन् ॥ १६ ॥

तथा—‘आसमपप’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—आसमपप-आभ्रमपदे तापसजनोना निवासस्थानरूप आभ्रममें, विहारे-विहारो पगीचा पणेशमें सन्निवेशे-सन्निवेशो धर्मशालामें समाय घोषेय-समाज घोषेय, समाजमें, घोषमें, स्थलीमें, चतुरंग बलसमूहरूप सेनामें, स्थालिसेना कंधावारे-स्थालिसेनास्कन्धावारे सेनाना निवासस्थानम् सत्ये-सार्ये सार्ययुक्त स्थानमें, सर्वर्तकोट्टेय-सर्वर्तकोट्टेय सर्वर्तमें-भयस्तत्रजनस्थानमें, कोट्ट-दुर्ग-किन्हेमें ॥ १७ ॥

‘તથા-’ વાહેસુ ’ ઇત્યાદિ—

વાટેષુ વા-વૃત્તિ-વરણકાદિ વેષ્ટિતગૃહસમૂહાત્મકેષુ વા, રથ્યાસુ-સેરીષુ ‘મહલ્લા’ ઇતિ ભાષા પ્રસિધ્ધેષુ વા, તથા ગૃહેષુ વા, एवं અમુના પ્રકારેણ, સ્વેચ્છાનુસારેણ, એતાવત્=નિયતપરિમાણકં ક્ષેત્રં કલપતે-પર્યટિતું ક્ષેત્રં મર્યાદિતં કરોતિ । એવામાદિ-ઈદશમન્યદપિગૃહશાલાદિકં પર્યટિતું મર્યાદિતં કરોતિ । એવમ્-અનેન ગ્રામનગરાદિષુ મર્યાદાકરણેન ક્ષેત્રેણ=ક્ષેત્ર હેતુકમ્, ‘અવમૌદર્ય’ ભવતિ । इदमत्रबोध्यम्-ગ્રામનગરાદિષુ ક્ષેત્રેષુ મર્યાદિતેષ્વપિ મમત્વાદિકરણે તુ અવમૌદર્યતપો વિનશ્યતીતિ ॥ ૧૮ ॥

પુનરન્યપ્રકારેણ ક્ષેત્રાવમૌદર્યમાહ—

મૂલમ્-પેડા યં અર્ધપેડા, ગોમૂત્તિ પયંગં વીહિયા ચૈવ ।

સંવુક્કા વટ્ટા ય યં, ગંતું પચ્ચાગંયા છંટ્ટા ॥૧૯॥

છાયા—પેટા ચ અર્ધપેટા, ગોમૂત્રિકા પત્ત્વવીથિકા ચૈવ ।

શમ્બૂકાવર્તી આયતં, ગલા પ્રત્યાગતા પળી ॥૧૮॥

ટીકા—‘પેડા’ ઇત્યાદિ—

પેટા=પેટેવ પેટા, પેટિકાવચ્ચતુષ્કોણા ક્ષેત્રાન્તર્ગતમજ્જૂપા કતિકગૃહેષ્વેવા

‘વાહેસુ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(વાહેસુ-વાટેષુ) વાટમેં, વરણકા આદિસે વેષ્ટિત ગૃહ-સમૂહાત્મક સ્થાનમેં, (રથ્યાસુ-રથ્યાસુ વા) રથ્યાઓ-ગલિયોમેં, (ધરેસુ-ગૃહેષુ) તથા ધરોમેં એસા નિયમ કર લેના કિ (એવમિત્તિયં સ્વેત્તં-એવમેતાવત્ ક્ષેત્રમ્) ‘મેં હતને હી ક્ષેત્રમેં જાઝંગા-હતને હી ગૃહશાલા આદિમેં ગોચરીકે લિયે પર્યટન કરૂંગા’ હસ પ્રકારકી ક્ષેત્રકી મર્યાદારૂપ યહ ક્ષેત્રકી અપેક્ષા ઝનોદરી હૈ । યદિ મર્યાદિત ગ્રામ નગર આદિ ક્ષેત્રોમેં ભી સાધુ મમસ્વ કરતા હૈ તો વહ અપને અવમૌદર્ય તપકો નષ્ટ કરતા હૈ ॥૧૮॥

તથા-“ વાહેસુ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—વાહેસુ-વાટેષુ વાટમા ચારે બાબુથી વંડી વાળી લેવામા આવેલું જમીનમાં રથ્યાસુ-રથ્યાસુ વા ગલિયોમા તથા ધરેસુ-ગૃહેષુ ધરોમા એવો નિયમ કરી લેવો કે, હું-એવમિત્તિયં સ્વેત્તં-એવમેતાવત્ક્ષેત્રમ્ આટલાજ ક્ષેત્રમાં જઈશ. આટલાજ ધરોમા ગોચરી માટે પર્યટન કરીશ આ પ્રકારની ક્ષેત્રની મર્યાદા રૂપ આ ક્ષેત્રની અપેક્ષા ઝનોદરી છે જો મર્યાદિત ગ્રામ, નગર આદિ ક્ષેત્રોમાં પણ સાધુ મમસ્વ કરે તો તે પોતાના અવમૌદર્ય તપનો નાશ કરે છે. ॥૧૮॥

મિશ્રાર્થે પર્યટનં પેટાનામકં ક્ષેત્રાવમૌર્ધ્વ્યં મયતિ । વ=પુનઃ, અર્ધપેટા—તદર્ધમુદ્
 ઞ્રમણેર્ધ્વપેટાનામકં ક્ષેત્રાવમૌર્ધ્વ્યં મયતીત્યર્થઃ । ગોમૂષિકા=ગોમૂષિકેષગોમૂષિકા,
 ગોમૂષિકાવદ્ વક્રાકારેણ વામદક્ષિણતો ઞ્રમણે ગોમૂષિકાનામકં ક્ષેત્રાવમૌર્ધ્વ્યં
 મયતીત્યર્થઃ । પતંગ્મીયિકા=પતંગ્મીયિકેષ—પતંગ્મીયિકા, પતંગ્મીયનસદ્મી,
 ચતુરિન્દ્રિય બીજવિશેષ તિજ્જવન્તરા મહુગ્રહાણિ મુત્ત્વા મુત્ત્વા ઞ્રમણે પતંગ્મીયિ-
 કાનામકં ક્ષેત્રાવમૌર્ધ્વ્યમ્ । શમ્બુકાવર્તા=શમ્બુકઃ—શક્તસ્તદ્વાવર્તો યસ્યા સા તથા,
 સા ત્રિવિધા—શામ્યન્તરશમ્બુકાવર્તા યદિઃ શમ્બુકાવર્તા વ । શંસનામિસદ્વાક્યારે

અથ સૂત્રકાર અન્ય પ્રકારસે ખી ક્ષેત્ર કળોદરીકો કહતે હૈ—
 ‘પેટાવ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(પેટા-પેટા) ક્ષેત્રાન્તર્ગત મંજૂપાકી આકૃતિવાળે ઘરોમિં
 હી મિશ્રાકે નિમિત્ત પર્યટન કરના યહ પેટા નામક ક્ષેત્ર કળોદરી હૈ ।
 (અર્ધપેટા-અર્ધપેટા) ક્ષેત્રાન્તર્ગત મંજૂપાકી આકૃતિવાળે આધે ઘરોમિં
 મિશ્રાકે લિપે ઞ્રમણ કરના અર્ધપેટા નામક ક્ષેત્ર કળોદરી હૈ । (ગોમુ-
 સ્તિ-ગોમૂષિકા) ગોમૂષિકાકી તરહ વક્રાકારસે વામદક્ષિણ ઞ્રમણ કરના
 ગોમૂષિકા નામક ક્ષેત્ર કળોદરી હૈ । (પતંગમીયીયાચેષ-પતંગમીયીયાચેષ)
 ટીકકે ઉઢનેકી તરહ બીચ બીચમેં અનેક ઘરોમકો છોડુ ૨ કર મિશ્રાકે
 લિપે ઞ્રમણ કરના પતંગમીયીયાચેષ નામક ક્ષેત્ર કળોદરી હૈ । (શમ્બુકાવર-
 શામ્બુકાવર્તા) શામ્બુકાવર્તા નામક ક્ષેત્ર કળોદરી દો પ્રકારકી હૈ । ૫૬
 શામ્યન્તર શામ્બુકાવર્તા તથા વૃસરી યદિઃ શામ્બુકાવર્તા । શાંસની નામિકે
 સમાન આકારવાળે ક્ષેત્રમેં મધ્યભાગસે છેલર વાણધર તક મિશ્રાકે લિપે

કવે સૂત્રકાર અન્ય પ્રકારથી પણ ક્ષેત્ર ઉનોદરીને કહે છે— ‘પેટાવ’ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—પેટા-પેટા ક્ષેત્રાન્તર્ગત મંજૂપાકી આકૃતિવાળા ઘરોમાં જ
 મિશ્રાના માટે પર્યટન કરવું એ પેટા નામનું ક્ષેત્ર ઉનોદરી છે અર્ધપેટા-અર્ધ
 પેટા ક્ષેત્રાન્તર્ગત મંજૂપાકી આકૃતિવાળા ખર્માં ઘરોમાં મિશ્રા માટે ઞ્રમણ
 કરવું એ અર્ધ પેટા નામની ક્ષેત્ર ઉનોદરી છે. ગોમુસિ-ગોમૂષિકા ગોમૂષિકાની
 માફક વક્રાકારથી વામ દક્ષિણ ઞ્રમણ કરવું ગોમૂષિકા નામની ક્ષેત્ર ઉનોદરી
 છે પતંગમીયીયાચેષ-પતંગમીયીયાચેષ તીકના ઉઢવાની માફક વચમાં વચમાં
 અનેક ઘરોને છોડી ઢળે બીજાને માટે ઞ્રમણ કરવું પતંગ્મીયીયાચેષ નામનું
 ક્ષેત્ર ઉનોદરી છે શમ્બુકાવર-શમ્બુકાવર્તા શમ્બુકાવર્તા નામની ક્ષેત્ર ઉનોદરી એ
 પ્રકારની છે એક આકારવતર શમ્બુકાવર્તા તથા બીજી બદિઃ શમ્બુકાવર્તા
 યાજની નામિના એવા આકારવાળા ક્ષેત્રના મધ્યભાગથી છેલેને વાણધર સુધી,

ક્ષેત્રેમધ્યભાગાદારમ્ય વાહ્યગૃહં યાવદટને પ્રથમા, વાહ્યગૃહાદારમ્ય મધ્યભાગવર્તિગૃહં યાવદ્ ભ્રમણે દ્વિતીયા । આયતં ગત્વા પ્રત્યાગતા ષષ્ઠી=આયતં દીર્ઘં ગત્વા પ્રત્યાગતા, ઋજુતયાઽગ્રતો ગત્વા યદિ પ્રતિનિવર્તતે, તદા ષષ્ઠં ક્ષેત્રાવમૌદર્યં ભવતીત્યર્થઃ ।

નતુ પેટાદિકાઃ કથં ક્ષેત્રાવમૌદર્યરૂપાઃ આસાં ગોચરરૂપત્વેન મિશ્તાચર્યાત્મકત્વાત્ ? ઉચ્યતે—‘અવમૌદર્યં મમાસ્તુ’ ઇત્યાશયેન પેટાદિકાઃ ક્રિયન્તે ઇતિ તા અવમૌદર્યતયા વ્યપદિશ્યન્તે । દૃશ્યન્તે હિ નિમિત્તભેદાદેકસ્મિન્ દેવદત્તાદૌ પિતૃપુત્રાદયોઽનેકે વ્યપદેશાઃ । एवं पूर्वमुक्तस्य ग्रामादिनियमस्याग्रे वक्ष्यमाणस्य कालादिनियमस्य चाभिग्रहरूपत्वेन भिक्षाचर्यात्वप्रसङ्गे इदमेवोत्तरं विज्ञेयम् ॥१९॥

ધૂમના સો પ્રથમ-આમ્યન્તર શમ્બૂકાવર્તા નામક ક્ષેત્ર ઝનોદરી હૈ, તથા વાહ્ય ઘરસે આરમ્ભ કર મધ્યભાગવર્તી ઘર પર્યન્ત મિશ્તાકે લિયે ભ્રમણ કરના સો દૂસરી-વહિઃ શંબૂકાવર્તા ક્ષેત્ર ઝનોદરી હૈ । મિશ્તા નિમિત્ત સીધા દીર્ઘ અર્થાત્ લવા જાકરકે ફિર વાપસ લૌટના યહ છઠી (આયત ગંતુ પચ્ચાગયા છટ્ટા-આયત ગત્વા પ્રત્યાગતા ષષ્ઠા) નામકી છઠી ક્ષેત્ર ઝનોદરીહૈ । શંકા-ઇન પેટાદિક મિશ્તાચરીકો ક્ષેત્ર ઝનોદરી ક્યોં કહા હૈ કારણ કિ ઇનમેં ગોચરરૂપતા હોનેસે મિશ્તાચર્યાત્મકતા હૈ ?

ઉત્તર—“ઝનોદરી મેરે હોવે” ઇસ પ્રકારકે આશયસે યે પેટાદિક-મિશ્તાચરી કી જાતી હૈ, ઇસલિયે યે ઝનોદરી રૂપસે કહી ગયી હૈ । નિમિત્તકે ભેદસે એક હી દેવદત્ત આદિમેં પિતા પુત્ર આદિ અનેકરૂપસે વ્યપદેશ હોતા દેખનેમેં આતા હૈ । ઇસી તરહ પૂર્વ કથિત ગ્રામાદિકકે નિયમમેં તથા આગે કહે જાને વાલે કાલાદિક નિયમમેં અભિગ્રહરૂપતા હોનેસે મિશ્તાચર્યાત્મકત્વકે પ્રસંગમેં યહી ઉત્તર જાનના ચોહિયે ॥૧૯॥

મિશ્તાને માટે ધૂમવુ એ પ્રથમ આમ્યન્તર શમ્બૂકાવર્તા નામની ક્ષેત્ર ઝનોદરી છે. તથા વાહ્ય ઘરથી આરભ કરી મધ્યવર્તી ઘર સુધી મિશ્તાના માટે ભ્રમણ કરવુ એ બીજી બહિઃ શમ્બૂકાવર્તી ક્ષેત્ર ઝનોદરી છે. મિશ્તાના માટે લાંબે દૂર સુધી એમને એમ નીકળી જવું અને ત્યાંથી પાછુ ફરવું એ આયત ગંતુ પચ્ચાગયા છટ્ટા-આયતગત્વા પ્રત્યાગતા એ નામની છઠી ક્ષેત્ર ઝનોદરી છે

શંકા—આ પેટાદિક મિશ્તાચરીને ક્ષેત્ર ઝનોદરી શા માટે કહેલ છે. કારણ કે એમા ગોચરરૂપતા હોવાથી મિશ્તાચર્યાત્મકતા છે ?

ઉત્તર—“ઝનોદરી મને થાય” આ પ્રકારના આશયથી એ પેટાદિક મિશ્તાચરી કરવામા આવે છે. આ કારણે એ ઝનોદરી રૂપથી કહેવામા આવેલ છે. નિમિત્તના ભેદથી એક જ દેવદત્ત આદિમાં પિતાપુત્ર આદિ અનેક રૂપથી વ્યપદેશ થતો જોવામા આવે છે આજ પ્રમાણે પૂર્વ કથિત ગ્રામાદિકના નિયમમા તથા આગળ કહેવામા આવનાર કાળાદિક નિયમમા અભિગ્રહરૂપતા હોવાથી મિશ્તાચર્યાત્મકત્વના પ્રસંગમા જ આજ ઉત્તર બહુવો જોઈ એ. ॥૧૯॥

કાલાવમૌદર્યમાદ—

મૂલ્મ—દિવસેસ્સ પૌરિસીળ, ચઠણહપિ ડ જંતિઓ મંબે કાલો ।

૧૧૪ ચરમાણો સ્વલુ, કાલોમાણ મુણેયંબ ॥૨૦॥

છાયા—દિવસસ્ય પૌરુપીણાં, ચતસ્રણામપિ તુ યાવત્ મથેત્ કાલ્ ।

૧૧૫ ચરતઃ સ્વલુ, કાલાવમત્ચ જ્ઞાતવ્યમ્ ॥ ૨૦ ॥

ટીકા—‘દિવસસ્મ’ इत्यादि—

દિવસસ્ય ચતસ્રણામપિ પૌરુપીણાં યાવાન્ કાલોઽમિગ્રહવિષયો મથેત્,

૧૧૪—૧૧૫પ્રતેન કાલેન ચરત—મિત્તાર્ય ઇમતઃ, દિવસસ્ય પૌરુપીણતુષ્ટયમચ્ચેઽમુક

કાલે મિત્તાચર્યા કરિષ્યામીત્યેવમમિગ્રહ કૃતા પર્યટતે इत्यर्थઃ, સ્વલુ=મિથ્યેન

કાલાવમત્ચ કાલેન હેતુનાઽવમત્ચ—પ્રસ્તાવાદુદરસ્ય, કાલાવમૌદર્યમિતિ યાવત્,

જ્ઞાતવ્યમ્ । ‘ચરમાણે’ इत्यत्र पष्ठर्ष्ये प्रयमा आपत्वात् ॥ ૨૦ ॥

કાલાવમૌદર્યમેવ મકારાન્તરેખાદ—

અય કાલ ક્ષણોદરીકો સૂત્રકાર પ્રકટ કરતે હૈ—‘દિવસસ્સ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(દિવસસ્સ ચઠણહપિ પૌરિસીળ—દિવસસ્ય ચતુર્ણામપિ પૌરુપીણાં) દિવસ સંબંધી ચારો પૌરુપિયોંકો (જસિઓ મંબે કાલો—યાવત્ મથેત્ કાલઃ) જિતના કાલ અમિગ્રહકા વિષયમૂત વનતા હૈ (૧૧૪ ચરમાણો સ્વલુ—૧૧૫ ચરતઃ) તસ વિષય મૂતકાલમેં મિથ્યાકે લિયે ઇમણ કરનેવાલે સાધુકા અર્થાત્ દિવસકી ચારો પૌરુપિયકે ધીચમેંસે મૈ અમુક પૌરુપિમેં મિત્તાચર્યા કરૈંગા’ इस प्रकारका अमिग्रह करके गोचरीके लिये पर्यटन करनेवाले साधुका वह (કાલો માણ મુણેયંબ—કાલાવમત્ચ જ્ઞાતવ્યમ્) કાલ—કાલ ક્ષણોદરી હૈ ॥૨૦॥

હવે કાળ ક્ષણોદરીને સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—“દિવસસ્સ” इत्यादि ।

અ-વચાર્થ—દિવસસ્સ ચઠણહપિ પૌરિસીળ—દિવસસ્ય ચતુર્ણામપિ પૌરુપીણાં દિવસ સ્વલુપિ ચારે પૌરુપીયોનાં જસિઓ મંબે કાલો—યાવત્ મથેત્ કાલઃ નેટહૈ । કાળ અમિગ્રહના વિષયમૂત જને છે ૧૧૪ ચરમાણઃ સ્વલુ—૧૧૫ ચરતઃ સ્વલુ એ વિષયમૂત કાળમાં મિથ્યાના માટે અમલુ કરવાવાળા સધુનો, અર્થાત “દિવસની ચારે પૌરુપીયોના વચમાંથી હું અમુક પૌરુપીમાં મિત્તાચર્યા કરીશ” આ પ્રકારનો અમિગ્રહ કરીને ગોચરીના માટે પર્યટન કરવાવાળા સાધુનો એ કાળ કાલોમાણ મુણેયંબ—કાલાવમત્ચ જ્ઞાતવ્યમ્ કાળ ક્ષણોદરી છે ॥૨૦॥

મૂલમ્—અહવા તંદ્યાએ પોરસીએ, ઝળાઈ ઘાસમેસંતો ।

ચઝભાંગૂળાએ વા, એવ કાલેળે ઝં ભંવે ॥ ૨૧ ॥

છાયા—અથવા તૃતીયાયાં પૌરુષ્યામ્, ઝનાયાં ગ્રાસમ્ એષયતઃ ।

ચતુર્ભાગોનાયાં વા, એવં કાલેન તુ ભવેત્ ॥ ૨૧ ॥

ટીકા—‘અહવા’ इत्यादि—

અથવા તૃતીયાયાં પૌરુષ્યામ્ ઝનાયાં, ગ્રાસમ્=આહારમ્, એષયતઃ=ગ્રહીતુમિ-
ચ્છતઃ, ક્રિયતાભાગેન ન્યૂનાયાં તૃતીયપૌરુષ્યામિત્યાશંકાયામાદ—‘ચઝભાંગૂળાએ
વા’ इति । ચતુર્ભાગોનાયાં—વા શબ્દાત્ પશ્ચાદિભાગોનાયાં વા, અયમર્થઃ—ચતુ-
ર્ભાગોનાયાં, તૃતીયપૌરુષ્યાં ભિક્ષાચર્યાં કરિષ્યામિ, ઇયેત્રમભિગ્રહં કૃત્વા ભિક્ષાર્થ
પર્યટતે इति, એવં પશ્ચાદિભાગો ન તૃતીયપૌરુષીવિષયાભિગ્રહં કૃત્વા પર્યટતો વા

इसी काल ऊणोदरीको सूत्रकार पुनः प्रकारान्तरसे कहते हैं—
‘अहवा’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(અહવા-અથવા) અથવા-કુછ ભાગ ન્યૂન (તંદ્યાએ પોર-
સીએ-તૃતીયાયાં પૌરુષ્યામ્) તૃતીય પૌરુષીમેં (ઝળાઈ ઘાસમેસંતો-ઝનાયાં
ગ્રાસમ્ એષયતઃ) આહારકો લેનેકે લિયે નિકલે હુએ સાધુકે કાલ ઝનો-
દરી હોતી હૈ । ગાથામેં કુછ ન્યૂન જો તૃતીયપૌરુષી કહી હૈ સો ડસકો
કિતની ન્યૂન હોની ચાહિયે હસ શંકાકે સમાધાન નિમિત્ત સૂત્રકાર
કહતે હૈં કિ વહ (ચઝભાંગૂળાએ વા-ચતુર્ભાગોનાયાં વા) ચતુર્ભાગ ઝન
“વા” શબ્દસે પંચ આદિ ભાગ ઝન હોની ચાહિયે । ઇસકા તાત્પર્ય યહ
હૈ કિ ચતુર્ભાગ ન્યૂન અથવા પંચ આદિ ભાગ ન્યૂન તૃતીય પૌરુષીમેં
ભિક્ષાચર્યા કરૂંગા । (એવ કાલેળ ઝં ભવે-એવં કાલેન તુ ભવેત્) । હસ

આ કાળ ઉનોદરીને સૂત્રકાર ફરીથી પ્રકારાન્તરથી કહે છે—“અહવા” इत्यादि

અન્વયાર્થ—અહવા-અથવા અથવા થોડો ભાગ ન્યૂન તંદ્યાએ પોરસીએ-
તૃતીયાયા પૌરુષ્યામ્ ત્રીજી પૌરુષીમાં ઝળાઈ ઘાસમેસંતો-ઝનાયાં ગ્રાસમ્ એષયતઃ
આહારને લેવા માટે નિકળેલા સાધુને કાળ ઉણોદરી હોય છે ગાથામાં થોડી ન્યૂન
જે ત્રીજી પૌરુષી કહેલ છે તે એ એને કેટલી ન્યૂન હોવી જોઈએ આ
શંકાના સમાધાન નિમિત્ત સૂત્રકાર કહે છે કે, ચઝભાંગૂળાએ વા-ચતુર્ભાગોનાયા વા
“તે ચતુર્ભાગ ઝન “વા” શબ્દથી પાંચ આદિ ભાગ ઝન હોવી જોઈએ આનું
તાત્પર્ય એ છે કે, ચતુર્ભાગ ન્યૂન અથવા પાંચ આદિભાગ ન્યૂન ત્રીજી પૌરુ-
ષીમાં ભિક્ષાચર્યા કરીશ એવ કાલેળ ઝમવે-એવં કાલેન તુ ભવેત્ આ પ્રમાણે અભિ-
ગ્રહ કરીને ભિક્ષા માટે બ્રમણ કરતા સાધુને કાળ વિષયક અભિગ્રહ હોવાથી

इत्यर्थः, एषम्=ईदृशेन, कालविषयाभिप्रायेण तु कालेनाचमौर्द्वयं भवति । 'काले कालं' इति वचनाव् देशाचारानुरोधेन यो यत्र मिक्षाकालस्तत्र तस्मिन्नेवकाले मिक्षादनं कर्तव्यम्, अत्र तु अभिग्रहमपेक्ष्य चतसृणां पौरुषीणां तथा चतुर्थपञ्चमादि भागो न तृतीयपौरुष्याद्युपादानम् ॥ २१ ॥

मावाचमौर्द्वयमाह—

मूषम्—इत्थी वा પુરિસો વા, અલકિઓ વા નલકિઓ વા વિ ।

અક્ષયરં વયત્થો વા, અક્ષેયરેણં વા વસ્થેણં ॥ ૨૨ ॥

અન્નેણં વિસેસેણં, વૅણેણં ભાવંમણ્મુયતે ડે ।

પૈવ ચરમાણો સ્વલ્લે, ભાવોમાણં મુણેયંઠ્ઠ ॥૨૩॥

છાયા—સ્ત્રી વા પુરુષો વા, અલકૃતો વા અનલકૃતો વાઽપિ ।

અન્યતરવય સ્યો વા, અન્યતરેણ વા વસ્ત્રેણ ॥ ૨૨ ॥

અન્યન વિશેષેણ, વર્ણેન ભાવમ્ અનુનુચ્ચસ્ટુ ।

પૈવ ચરત સ્વલ્લ, માવાચમર્ત્વં ક્ષાતવ્યમ્ ॥ ૨૩ ॥

ટીકા—‘इत्थी वा ’ इत्यादि—

સ્ત્રી વા પુરુષો વા, અલકૃતો વા=મામૂષણયુક્તો વા, અનલકૃતો વા=મામૂષણ

પ્રકાર અભિગ્રહ કરકે મિક્ષાકે લિયે ભ્રમણ કરતે જુદા સાધુકે કાલવિષયક અભિગ્રહ હોનેસે કાલ ઝનોદરી હોતી હૈ । “કાલે કાલં” હસ પ્રકારકે વચનસે દેશાચારકે અનુસાર જહાં સો મિક્ષાકાલ હોતા હૈ ઊસી કાલમેં જહાં મિક્ષાટન કરના ચાહિયે । યહાં તો અભિગ્રહકી અપેક્ષા કરકે ચાર પૌરુષિયોંકા તથા ચતુર્થ પચમ આદિ ભાગ ન્યૂન તૃતીયપૌરુષીકા ઉપાદાન જુમા હૈ ॥૨૧॥

અથ ‘માવ ઝનોદરી’કો સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરતે હૈ—‘इत्थीवा’ इत्यादि ।

અન્યથાર્થ—(इत्थी वा पुरिसो वा अलंकियो वा नलंकियो वा वि, અક્ષયા વયત્થો વા અક્ષયરેણં વા વસ્થેણ—સ્ત્રી વા પુરુષો વા અલંકૃતો વા

કાળ ઝનોદરી થાય છે ‘કાલે કાલં’ આ પ્રકારના વચનથી દેશાચારના અનુસાર અર્થ એ મિક્ષાકાળ થાય છે એજ કાળમાં તથા મિક્ષાટન કરવું એજને અહીં તો અભિગ્રહની અપેક્ષા કરીને ચાર પૌરુષીયોંકા તથા ચતુર્થ પચમ આદિ ભાગ ન્યૂન ત્રીજી પૌરુષીનું ઉપાદાન થયેલ છે ॥૨૧॥

હવે માવ ઝનોદરીને સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે—“इत्थीवा” इत्यादि ।

અન્યથાર્થ—इत्थी वा पुरिसो वा अलंकियो वा नलंकियो वा वि अन्वया प

रहितो वा, अन्यतरवयःस्थो वा=अन्यतरच्च तद्वयः, अन्यतरवयस्तत्र तिष्ठतीति वा, बाल्य तारुण्यादि वयोविशेषे स्थितो वेत्यर्थः अन्यतरेण वा वस्त्रेण=पट्सूत्रमयादिना उपलक्षितो वा ॥ २२ ॥

तथा—‘अन्नेण’ इत्यादि—

अन्येन=विशेषान्तराद् भिन्नेन, विशेषेण=कुपितप्रहसिताद्यवस्थाभेदेन, वर्णेन=कृष्णादिवर्णविशेषेण, उपलक्षितः, भावम्-पर्यायम्, अलंकृतत्वादिरूपम्, ‘अनुमुञ्चन्=अत्यजन्, एव, ‘यदि दाता दास्यति, तदाऽहं ग्रहीष्ये नत्वन्यथा’ इत्येवं परिग्रह कृत्वा चरतः-भिक्षार्थं पर्यटतः, खलु=निश्चयेन, भावाऽवमत्वं-भावावमौदर्यं=ज्ञातव्यम् ॥ २३ ॥

अनलंकृतो वाऽपि अन्यतरं वयःस्थो वा अन्यतरेण वस्त्रेण) स्त्री हो अथवा पुरुष हो, अलंकृत हो चाहे अलंकृत नहीं हो, बालक हो चाहे तरुण हो अथवा पट्सूत्रमय आदि वस्त्रसे युक्त हो ॥ २२ ॥

अथवा—‘अन्नेण’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—(अन्नेण विसेसेणं वण्णेणं भावमणुमुयंतो-अन्येन विशेषेण, वर्णेन भावम् अनुमुञ्चन्तु) और भी किसी अन्य प्रकारकी विशेषतासे विशिष्ट हो, वह दाता कुपित आदि अवस्था वाला हो, कृष्ण आदि वर्णवाला हो, तो ही मैं उससे भिक्षा लूंगा अन्यथा नहीं लूंगा’ इस प्रकार नियम करके (चरमाणो-चरतः) भिक्षाटन करनेवाले साधुको (भावोमाणं मुणेयव्वं-भावावमत्वं ज्ञातव्यम्) भाव ऊनोदरी होती है ।

त्येवा अन्नवरेणं वा वत्येणं-स्त्री वा पुरुषोवा अलंकृतो वा अनलंकृतो वाऽपि अन्यतर-वयःस्थो वा अन्यतरेण वस्त्रेण स्त्री होय अथवा पुरुष होय, अलंकृत होय अथवा अलंकृत न होय, आणक होय, अथवा तर्षु होय, अथवा पट्सूत्रमय आदि वस्त्रेण युक्त होय ॥ २२ ॥

अथवा—“अन्नेण” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—अन्नेण विसेसेणं वण्णेणं भावमणुमुयंतो-अन्येन विशेषेण वर्णेन भावम् अनुमुञ्चन्तु भीष्म कोई पणु अन्य प्रकारकी विशेषताथी विशिष्ट होय, ओ दाता कोष लरेदी पगेरे अवस्थावाणा होय, काणा वस्त्रवाणा होय तो पणु हुं तेनाथी भिक्षा लईश, भीष्मथी नही . आ प्रकारने नियम करीने चरमाणा-चरत भिक्षाटन करवावाणा साधुने भावोमाणं मुणेयव्वं-भावावमत्वं ज्ञातव्यम् भाव उखोदरी थाय छे-

पर्यवाऽवमौदर्यमाह—

पूम्—द्वे स्त्रिस्तेकाले, भावमि ये आहिधा उ जे भावा ।

एपेहि ओमचरओ, पज्जवचरओ भवे भिर्बेसू ॥ २४ ॥

छाया—द्रव्ये क्षेत्रे काले, भावे चाख्यातस्तु ये भावा ।

एतैः अवमचरकाः, पर्यवचरको भवति मिधु ॥ २४ ॥

टीका—‘द्रव्ये’ इत्यादि—

द्रव्ये=अज्ञानादौ, क्षेत्रे=ग्रामादौ, काले=पौरुष्यादौ, भावे=स्त्रीत्वादौ च, ये भावा=पर्यायाः एकसिक्त्योनत्वादयः, आख्याताः=कथिताः, एतैः सर्वैरपि द्रव्याविपर्यायैः, अवमचरकाः=अवयवमूलधुणादृत्या अवमौदर्यमित्यर्थः, तच्चरतीत्यवमचरकाः सन् मिधुः=मुनिः, पर्यवचरको भवति । भावान्यतः पर्यवान्=एकसिक्त्यो

भावार्थ—ऐसा नियम करलेना कि-मैं आज स्त्रीके हाथ गोचरी लूंगा अथवा पुरुषके हाथसे गोचरी लूंगा, बालकके हाथसे लूंगा, जवानके हाथसे लूंगा, अलंकृतसे लूंगा, अथवा जो अलंकृत नहीं होगा उससे लूंगा इत्यादि दाता विषयक विशेष अभिप्राय करना सो भाव ऊनोदरी है ॥२३॥

अथ पर्याय ऊनोदरीको सूत्रकार कहते हैं—‘द्रव्ये’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(द्रव्ये स्थिते काले भावमि य जे भावाः आहिधा एपेहि ओमचरओ भिर्बेसू पज्जवचरओ भवे-द्रव्ये, क्षेत्रे, काले, भावे ये भावा आख्याताः एतैः अवमचरकाः मिधुः पर्यवचरको भवति) अज्ञान आदिरूप द्रव्यमें ग्राम आदिरूप क्षेत्रमें, पौरुषी आदिरूप कालमें स्त्रीत्वादिरूप भावमें जो एकसिक्त्य ऊनत्वं आदि पर्यायि कहीं हैं इन समस्त द्रव्य

भावार्थ—जैसे निम्न करी लेवे है, तु आश स्त्रीना दायणी गोचरी लभ्य अथवा पुरुषना दायणी गोचरी लभ्य, बालकना दायणी लभ्य, जवानना दायणी लभ्य, अलंकृतगी लभ्य अथवा जे अलंकृत नहीं होय तेनु दायणी लभ्य इत्यादि दाता विषयक विशेष अभिप्राय करवे। जे भाव उलोदरी है ॥२३॥

उवे पर्याय उलोदरीने सूत्रकार बडे है—“द्रव्ये” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—द्रव्ये स्थिते काले भावमि य जे भावा आहिधा एपेहि ओमचरओ भिर्बेसू पज्जवचरओ भवे-द्रव्ये, क्षेत्रे, काले, भावे ये भावा आख्याताः एतैः अवमचरकाः मिधुः पर्यवचरको भवति अज्ञान आदिरूप द्रव्यमें, ग्राम आदिरूप क्षेत्रमें, पौरुषी आदिरूप कालमें, स्त्रीत्व आदिरूप भावमें, जे-जे एकसिक्त्य ऊनत्वं आदि पर्यायि कहीं हैं जे समस्त द्रव्य पर्यायिणी उलोदरीने आशय करवाना

નત્વાદિરૂપાન્ પર્યાયાન્ આશ્રિત્યાવમૌદર્યમાચરન્ પર્યવચરક હત્યુચ્યતે । સ એવ પર્યાવાવમૌદર્ય ધારકો ભવતીત્યર્થઃ ।

નતુ ક્ષેત્રાવમૌદર્યાદિષ્વપિ અનશનાદિદ્રવ્યેણૈવોદરસ્યાવમત્વં ભવતિ, તર્હિ દ્રવ્યાવમૌદર્યતઃ કથમેવાં વિશેષઃ ? , ઉચ્યતે—ક્ષેત્રાવમૌદર્યાદિષુ ક્ષેત્રાદિहेतुकत्वं प्राधान्येन विवक्षितं, यतो द्रव्यावमૌદર્યમપિ તેષુ ક્ષેત્રાદિहेतुकमेव ભવતિ । તસ્માત્ તદેવ પ્રાધાન્યેન વિવક્ષ્યતે । યદ્વા—યત્રાપિ દ્રવ્યતો ન્યૂનત્વમુદરસ્ય નાસ્તિ । તત્રાપિ ક્ષેત્રાદિગતન્યૂનતામાશ્રિત્ય ક્ષેત્રાદ્યવમાદર્યતયા વ્યપદેશો ભવતિ, એવં ચ નાસ્તિ પ્રભાવકાશ इति बोध्यम् ॥ ૨૪ ॥

પર્યાયોસે ઝળોદરીકા આચરણ કરનેચાલા મિશ્તુ ‘પર્યવચરક’ એસા કહા જાતા હૈ । અર્થાત્-પર્યવચરક હી પર્યવ ઝળોદરીધારક માના ગયા હૈ ।

શંકા—જવ ઇન ક્ષેત્ર ઝળોદરી આદિકોંમેં મી અશન આદિ દ્રવ્યકો લેકર ઉદરકી અવમતા-અપૂર્ણતા હૈ તવ ક્ષેત્ર ઝળોદરી આદિકોંમેં દ્રવ્ય ઝળોદરીસે કયા વિશેષતા હૈ ?

ઉત્તર—ક્ષેત્ર ઝળોદરી આદિકોંમેં પ્રધાનતા ક્ષેત્રાદિકોંકી હૈ, દ્રવ્ય ઝળોદરીમેં પ્રધાનતા દ્રવ્યરૂપ અશનસામગ્રીકી હૈ । તથા ક્ષેત્રાદિકોંમેં જો દ્રવ્ય ઝળોદરી હોતી હૈ વહ મી વહાં ક્ષેત્રાદિ હેતુક હી હોતી હૈ । ઇસલિયે વહી પ્રધાનતાસે વિવક્ષિત હોગી । અથવા—જર્હા દ્રવ્યકી અપેક્ષા ઉદરમેં ન્યૂનતા નહીં હૈ—અર્થાત્ દ્રવ્ય ઝળોદરી નહીં હૈ વહાં પર મી ક્ષેત્રાદિગત-ન્યૂનતાકો આશ્રિત કરકે ક્ષેત્ર ઝળોદરીકા વ્યપદેશ હોતા હૈ ॥૨૪॥

મિશ્તુ ‘પર્યવચરક’ એવા કહેવામાં આવે છે અર્થાત્ પર્યવચરક જ પર્યાવ ઝળોદરી ધારક માનવામાં આવે છે

શંકા—ત્યારે આ ક્ષેત્ર ઝળોદરી આદિકોમાં પણ અશન આદિ દ્રવ્યને લઈને ઉદરની અવમતા-અપૂર્ણતા છે, ત્યારે ક્ષેત્ર ઝળોદરી આદિકોમાં દ્રવ્ય ઝળોદરીથી શું વિશેષતા છે ?

ઉત્તર—ક્ષેત્ર ઝળોદરી આદિકોમાં પ્રધાનતા ક્ષેત્રાદિકોની છે દ્રવ્ય ઝળોદરીમાં પ્રધાનતા દ્રવ્યરૂપ અશન સામગ્રીની છે તથા ક્ષેત્રાદિકોમાં જે દ્રવ્ય ઝળોદરી થાય છે એ પણ ત્યાં ક્ષેત્રાદિ હેતુક જ હોય છે આ કારણે એજ પ્રધાનતાથી વિવક્ષિત થાય અથવા—જ્યાં દ્રવ્યની અપેક્ષા ઉદરમાં ન્યૂનતા નથી—અર્થાત્-દ્રવ્ય ઝળોદરી નથી એ સ્થળે પણ ક્ષેત્રાદિગત ન્યૂનતાને આશ્રિત કરીને ક્ષેત્ર ઝળોદરીનો વ્યપદેશ થાય છે. ॥૨૪॥

અથ મિત્તાચર્યામાહ—

મૂઘ્મ્—અદ્વિહગોચરગ્ગ તુ, તદ્દા સત્તેવ ઈસણા ।

અમિગ્ગાહા યે જે અન્ને, મિત્તવાયરિયમાહિયા ॥૨૫॥

છાયા—અષ્ટવિધ ગોચરગ્ગ, તથા સત્તેવ ઇષણાઃ ।

અમિગ્ગાહા યે અન્ને, મિત્તાચર્યા આસ્પાતા ॥ ૨૫ ॥

ટીકા—‘અદ્વિહ’ इत्यादि—

અષ્ટવિધગોચરાગ્ગ—ગોચર ઇષ ગોચરઃ, યથાડરણ્યે—ગોચરણ્ય ગમનમચિત્તેષ્વ
મથતિ, તથોચ્ચાવચકુલેષ્વચિત્તેષ્વેણ પર્યટનં ગોચર, અષ્ટવિધઃ—અષ્ટકારકા, અગ્ર—
આધાકર્માદિપરિવર્તનને પ્રધાનો યો ગોચરઃ સોઽષ્ટવિધગોચરાગ્ગઃ, યદ્વા—ગોચરેષુ
પરતીર્થિકમિદ્ધુક મેદાદ્ વિવિધેષુ, અગ્રઃ—અગ્રપરિહારેણ, આધાકર્માદિદોષ
રહિતત્વાદ્ધ પ્રધાનઃ ગોચરાગ્ગઃ, અષ્ટવિધમાર્ગો ગોચરાગ્ગઃ, અષ્ટવિધગોચરાગ્ગઃ,
इहाप्रसक्तस्य चित्तेयजवाचकस्य पूर्वमयोगे कर्त्तव्ये परमयोग आर्यत्वात् । તથા—
સત્તેવ ઇષણાઃ, અમિગ્ગાહા યેઽન્ને ઇતદતિરિક્તાઃ, યેઽપિ મિત્તાચર્યાઽસ્પાતાઃ—
મિત્તાચર્યા વિપયત્વાદ્ મિત્તાચર્યેતિ નામ્ના કથિતાઃ । દુષ્તિસંશ્લેષઃ, દુષ્તિપરિસં-
સ્થાન, મિત્તાચર્યેતિ ચ એકાર્થકાઃ સ્વન્તાઃ ।

અથ મિત્તાચર્યાકે વિષયમે સૂત્રકાર કહતે હૈં—‘અદ્વિહ’ इत्यादि ।

અન્યથાર્થ—(અદ્વિહગોચરગ્ગ—અષ્ટવિધગોચરાગ્ગ) આધાકર્માદિ
દોષોકે પરિવર્તનને પ્રધાન ઇસા જો ગોચર હૈં વહ આઠ પ્રકાર હોતા હૈં ।
(તદ્દા—તથા) તથા (ઇસણા સત્તેવ—ઇષણાઃ સત્તેવ) ઇષણા સાત પ્રકારકી
હૈં । સો વહ ઉત્તમ આઠ પ્રકારકા ગોચર તથા સાત પ્રકારકી ઇષણાઈ
(જે અન્ને અમિગ્ગાહા—યેઽન્ને અમિગ્ગાહા) તથા ઓર ઓર હનસે અતિરિક્ત
અન્ય અમિગ્ગાહ (મિત્તવાયરિયમાહિયા—મિત્તાચર્યા આસ્પાતા) યે સર્વ
મિત્તાચર્યારૂપ કહે ગયે હૈં ।

કવે મિત્તાચર્યાના વિષયમાં સૂત્રકાર કહે છે—“અદ્વિહ” इत्यादि ।

અન્યથાર્થ—અદ્વિહગોચરગ્ગ—અષ્ટવિધગોચરાગ્ગ આધાકર્માદિ દોષોના પરિ-
વર્તનથી પ્રધાન એવું એ બોલે છે તે આઠ પ્રકારનું હોય છે તદ્દા—તથા તથા
ઇષણા સત્તેવ—ઇષણાઃ સત્તેવ એવણા સાત પ્રકારની છે એ આઠ પ્રકારનું ઉત્તમ
બોલે તથા સાત પ્રકારની એવણાઓ જે અન્ને અમિગ્ગાહા—યે અન્ને અમિગ્ગાહ
તથા એનાથી બીજા અતિરિક્ત બીજા અમિગ્ગાહ મિત્તવાયરિયમાહિયા—મિત્તાચર્યા
આસ્પાતા આ સમગ્ર મિત્તાચર્યાકે કહેવામાં આવેલ છે

इहाष्टौ गोचराग्रभेदाः पेटादय एव, तत्र शम्बूकावर्तीया बाह्याभ्यन्तरभेदेन द्वैविध्याश्रयणात्, आयतं गत्वामत्यागतायाश्चापराया अपि प्रक्षेपाद् द्वैविध्याश्रयणादष्टविधत्वं संपद्यते । सप्तैषणाश्चेमाः—

संसदृमसंसदृ २, उद्धड ३, तद् अप्पलेविया चेव य ।

उग्गहिया ५, पग्गहिया ६, उज्झियधम्मा य ७ सत्तमिया ॥ १ ॥

छाया—संसृष्टा १, असंसृष्टा २, उद्धृता ३, तथा अल्पलेपिका चैव ४ ।

उद्गृहीता ५, प्रगृहीता ६, उज्झितधर्मा ७ च सप्तमिका ॥ १ ॥

संसृष्टाभ्यां—तत्त्वरणिताभ्यां हस्तपात्राभ्यां भिक्षां गृह्यतः प्रथमा संसृष्टा १ । असंसृष्टाभ्यां गृह्यतोऽसंसृष्टाख्या द्वितीया २ । पाकस्थानाद् यत् स्थाल्यादौ स्वायै

भावार्थ—पेटा अर्धपेटा, गोमूत्रिका, तथा पतगवीथिका ये ४ चार तथा बाह्यशम्बूकावर्ती, आभ्यन्तर शम्बूकावर्ती ये छह ६ तथा गमन, प्रत्यागमनके भेदसे दो भेद वाली 'आयतं गत्वा प्रत्यागता' अर्थात् सीधा जाकर पीछा लौटना, तथा इसके विपरीत वक्रगतिसे जाकर वापस लौटनेरूप दूसरे भेदके मिलानेसे आठ=भेद गोचरीके हो जाते हैं । सात प्रकारकी एषणाएँ ये हैं—

“१ संसदृमसंसदृ २ उद्धड ३ तद् अप्पलेवियाचेव ४ उग्गहिया ५ पग्गहिया ६, उज्झियधम्मा य ७ सत्तमिया ॥ १ ॥

१ संसृष्टा एषणा, २ असंसृष्टा एषणा, ३ उद्धृता एषणा, ४ अल्पलेपिका एषणा, ५ उद्गृहीता एषणा, ६ प्रगृहीता एषणा, ७ उज्झितधर्मा एषणा । भोजनकी सामग्रीसे अरे हुए हाथ एवं पात्रसे भिक्षा लेना सो संसृष्टा एषणा है । इनसे असंसृष्ट हाथ एवं पात्रसे भिक्षा लेना असं-

भावार्थ—पेटा, अर्धपेटा, गोमूत्रिका, तथा पतग वीथिका, आ चार तथा बाह्य शम्बुकावर्ती, अन्त्यतर शम्बुकावर्ती, आ छ तथा गमन प्रत्यागमनना लेद्वी ये लेद्वानी “आयतङ्गत्वा प्रत्यागता” अर्थात् सीधा जधने पाछुं इरवु तथा जेनाथी विपरीत वक्रगतिथी जधने पाछुं इरवा इय भील लेदने भेजववाथी गोचरीना आठ लेद थर्ध नाय छे. सात प्रकारनी ओष-
ष्ठाओ आ छे—

“संसदृमसंसदृ (१) उद्धड (२) तद् अप्पले वियाचेव (३) उग्गहिया (४) पग्गहिया (५) उज्झीय धम्माय (६) सत्तमिया (७) ॥ १ ॥

१ संसृष्टा ओषणा, २ असंसृष्टा ओषणा, ३ उद्धृता ओषणा, ४ अल्पलेपिका ओषणा, ५ उद्गृहीता ओषणा, ६ प्रगृहीता ओषणा, ७ उज्झितधर्मा ओषणा । भोजनकी सामग्रीसे अरदायेला हाथ अने पात्रथी भिक्षा लेवी असं-

મોજનાપ્રોવૃત્ત તવો ગૃહત ઉવૃત્તાલ્પા ૩. નિર્લેપ મર્જિતવળકાદિકં
ગૃહતોઽપલેપા ચતુર્થી ૪. રૂઢાપચન્દોઽમાધાર્યકઃ. ઉવૃત્તીતા નામ મોજનકાલે
મોક્તુકામસ્ય પરિવેપયિતું દર્શાવરાધાદિના યદુપદ્ધત મોજનજાત તત્ત્વ એવ ગૃહતઃ
પચ્ચમી ૫. પ્રગૃહીતા નામ મોજનકાલી મોક્તુકામાય દાતુમુદયતેન મોક્તા યા યત્
ક્રાદિના ગૃહીત, તત્ત્વ એવ ગૃહતઃ પષ્ઠી ૬. ઝજ્જિતવર્માતુ યત્ પરિહારાઈ મોજન
જાતં યદ્યપે ત્રિપદાદયો નાવકારુસન્તિ, તત્ત્વ ગૃહતઃ સપ્તમી ૭.

અમિ રાષ્ટ્ર દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ માત્ર વિપયા. તત્ર દ્રવ્યામિપ્રદાઃ કૃન્તાપ્રાદિ
સત્રિયત્ર ઘૃતપૂરાદિકં પ્રીત્યામીત્યાદયઃ. ક્ષેત્રામિપ્રદાઃ-ઝજ્જવર્મોમ્પે દેહીતી

સપ્તા એવળા છે ૨. પાક ઘરસે યાહર લાકર જો થાલી આદિમેં અપને
નિમિત્ત મોજન રસ્તા ગયા હો વસકો હેના ઉવૃત્તા એવળા છે ૩. નિર્લેપ
મુંજે હુપ ચના આદિ હેના અલ્પલેપા એવળા છે ૪. મોજન કરનેકે
સમય મોજન કરનેવાલે અપિકો પરોસમેકે લિયે અમલા શકોરા આદિ
ઘાતા જો સ્વાથ સામગ્રી યાહર નિકાલ કર રસલી ગઈ છે વસકો હેના સો
ગૃહીતા એવળા છે ૫. મોજનની ઇચ્છાવાલેકો દેનેકે લિયે ઉદ્યત હુપ
દાતાને જો કુછ અપને હાથમેં મોજન સામગ્રી હે રસ્તી હો વસકો હી
હેના સો છઠી પ્રગૃહીતા એવળા છે ૬. નિસ્સાર હોનેકે કારણ જિસકો
જાનઘર મી નહીં યાહતે છે પેસે ગિરાને યોગ્ય મોજનકો હેના સો
સાતવીં ઝજ્જિતવર્મા એવળા છે ૭.

૧. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, એવ માત્રકો આમિન કરકે અમિપ્રદ હુમા કરતે
છે. પેસા નિયમ કરના કિ 'માલે આદિકી અની પર રહે હુપ ઘૃતપૂરા'

સપ્તા એવળા છે ૨ રજોઈ ઘરમાથી બહાર લાવી ને ઘાળી આદિમાં પોતાના
નિમિત્ત ભોજન રાખવામાં આવેલ હોય એવું હેવુ તે ઉવૃત્તા એવળા છે ૩
નિર્લેપ થોડેલા થળા આદિનું હેવું એ અલ્પલેપા એવળા છે, ૪ ભોજન કરવાના
સમયે ભોજન કરવાવાળી અધિતને પીરસવા માટે અમલા, શકોરા આદિ દારા
ને આથ સામગ્રી બહાર કાઢીને રાખવામાં આવેલ છે એને હેવી એ ચૃદિત
એવળા છે, ૫ ભોજનની ઇચ્છાવાળાને દેવા માટે ઉભા થયેલ હાતાએ ને મર્ધ
પોતાના હાથમા ભોજન સામગ્રી લઈ રાખેલ હોય એને જ લારીએ છૂરી પ્રગૃ
હિતા એવળા છે ૬ નિસાર હોવાને કારણે જેને જનાવર પણ આહવાં નથી
એવાં દેહી દેવા ચોગ્ય ભોજનને હેવું એ સાતમી ઝજ્જિત વર્મા એવળા છે ૭,
દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને આધિત કરીને અભિપ્રદ થયા કરે છે
એવો નિયમ કરવો કે, 'માલા આદિની અગ્ની ઉપર રાખેલ ઘૃતપૂરાદિક ભોજ

કૃત્વા યદિ દાસ્યતિ, તદા ગ્રહીષ્યામીત્યાદયઃ । કાલાભિગ્રહાઃ-સકલભિક્ષાચરે
નિવર્તનાવસરે મયા પર્યટિતવ્ય મિત્યાદયઃ । ભાવાભિગ્રહાસ્તુ હસન્ રુદન્ વા વેદો
વા યદિ દાતા દાસ્યતિ તદાઽહમાદાસ્યે નત્વન્યથેત્યાદયઃ ॥ ૨૫ ॥

રસપરિત્યાગમાહ—

મૂલમ્—સ્ત્રીરંદહિ સપ્પિમાર્ઠ, પંખીયં પાણભોયણં ।

પરિવજ્જણં રસાણં તુ, ભર્ણિયં રસવિવજ્જણં ॥ ૨૬ ॥

છાયા—ક્ષીર દધિ સર્પિરાદિ, પ્રણીતં પાનભોજનમ્ ।

પરિવર્જનં રસના તુ, ભર્ણિતં રસવર્જનમ્ ॥ ૨૬ ॥

ટીકા—‘સ્ત્રીરંદહિ’ इत्यादि—

ક્ષીરં-દુગ્ધં, દધિ-इदं પ્રસિદ્ધાર્થકમ્, સર્પિઃ-ઘૃતમ્, આદિ શબ્દાદ્ ગુહ્યવચ્ચા-
નાદીનાં ગ્રહણમ્, તથા પ્રણીતં-સરસં વ્યાગ્રારિતં, પાનભોજન પાનં-પાનકં મ્વર્જૂર-

દિક ભોજનકો લૂંગા’ સો દ્રવ્યાભિગ્રહ હૈ । ‘જો દાતા દેહલીકો અપની
જંઘાકે વીચમેં કરકે ભોજન દેગા ડસસે ભિક્ષા લૂંગા’ સો ક્ષેત્રાભિગ્રહ
હૈ । ‘સમસ્ત ભિક્ષુક જવ ભિક્ષા લે આવેંગે તવ મેં ભિક્ષા લેને જાઝૂંગા’
એસા નિયમ કરના સો કાલાભિગ્રહ હૈ । ‘હૈસતા હુઆ, યા રોતા હુઆ
અથવા વદ્ધ હુઆ દાતા ભિક્ષા દેગા તો હી લૂંગા’ એસા નિયમ કરના
ભાવાભિગ્રહ હૈ ॥ ૨૫ ॥

અવ રસપરિત્યાગકા સ્વરૂપ કહતે હૈ—‘સ્ત્રીરંદહિ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(સ્ત્રીરંદહિ સપ્પિમાર્ઠ-ક્ષીર દધિ સર્પિરાદિ) ક્ષીર-દુગ્ધ,
દધિ, સર્પિ-ઘૃત ઇન્ રસોકે તથા ગુહ્યમેં પકે હુએ અન્ન તથા (પંખીયં પાણ
ભાયણં-પ્રણીતં પાનભોજનમ્) જિસમેં વગાર લગા હો એસે ભોજન પાન-

નને લઈશ’ એ દ્રવ્યાભિગ્રહ છે “જે દાતા દેહલીને પોતાની જંઘાની વચમાં
કંઠીને લોજન આપશે તેનાથી લોજન લઈશ” એ ક્ષેત્રાભિગ્રહ છે “સંઘર્ષો
ભિક્ષુ જ્યારે ભિક્ષા લઈને આવશે ત્યારે હું ભિક્ષા લેવા જઈશ” એવો નિર્ધાર
કરવો તે કાળ અભિગ્રહ છે ‘હસતા, રોતા, અથવા બધાયેલ દાતા ભિક્ષા
આપશે તો જ હું લઈશ’ આવો નિયમ કરવો એ ભાવાભિગ્રહ છે ॥ ૨૫ ॥

હવે રસપરિત્યાગનુ સ્વરૂપ કહે છે—“સ્ત્રીરંદહિ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સ્ત્રીરંદહિ સપ્પિમાર્ઠ-ક્ષીરદધિસર્પિરાદિ ખીર, દધી, દહી, ઘી,
આ રસોને તથા ગોળમા પકવેલ અન્ન પાણીયં પાણભાયણં-પ્રણીતં પાનભોજનમ્
તથા-જેમા વધાર લાગેલ હોય એવું લોજન, પાન, અશુર, રસ, આદિ સંધી

રસાદિકં, મોમન-શુભ્યત્ત ઇતિ મોઝનં ધૃતામિધારિતમોઝનાદિકમ્, યપાં રસાનાં-
રસ્યમાનત્વેન રસપદવાચ્યાનાં પરિવર્જનં તુ રસવર્જનં=રસપરિત્યાગ નામ્ના પ્રસિદ્ધં
માર્ગં તપઃ, મણિતં-તીર્થકરાદિમિશ્રકમિત્યર્થ ॥ ૨૬ ॥

કાયક્લેશમાહ—

મૂલ્મ્—ઠાળાં વીરાસળોઢ્યા, જીવસ્સ ડે સુહાવહાં ।

ડેંગા જહાં ધરિર્જજસિ, કાયકિલેસ તેમોંહિય ॥૨૭॥

જાયા—સ્નાનાનિ વીરાસનાદિકાનિ, જીવસ્ય તુ શુમાવહાનિ ।

ઉપાણિ યથા ચાર્યન્તે, કાયક્લેશ્ચ સ આચયાતઃ ॥ ૨૭ ॥

ટીકા—‘ઠાળા’ ઇત્યાદિ—

વીરાસનાદીનિ—વીરાસનં યત્ સિંહાસનસ્થિતસ્ય તદપમારણે તથૈવાશ્વસ્યનં,
તદાદિ ચેપાં તાનિ વીરાસનાદિકાનિ, આદિ-શબ્દાત્ ગોદાદિકાસનાદિ પ્રાશ્નમ્ ।
સોવાધુપલસ્ય ચૈતત્, સ્નાનાનિ=દેહાશ્વસ્યાનમેદાઃ, યથા=ય્વેન પ્રકારેષ, ચાર્યન્તે=
સંભ્યન્તે, સ કાયક્લેશ્ચ આચયાતઃ, ઇત્યન્વયઃ । વીરાસનાદિકાનિ સ્નાનાનિ ક્વં
ધૃતાનિ ? જીવસ્ય શુમાવહા-યેવ, નિશ્ચયેન શુમપરિણામજનકાનિ યદ્વા-મોક્ષકૃત્

સક્રૂર રસ આદિ તથા ધૂમ પક્ષ મોઢકાદિકોકે સ્નાનેકા ત્યાગ કરના
સો (રસવિષયજ્ઞાનં મણિયં-રસવર્જનં મણિત) રસ પરિત્યાગ હૈ ।

આવાય—દૂધ ઢહી આદિ રસોંકે પક્ષ ધૂમ આદિમં પકે કુપ મોજન
પાનકે સ્નાનેકા ત્યાગ કરના સો રસપરિત્યાગ ચાક્યતપ હૈ ॥૨૬॥

અથ કાયક્લેશકા સ્વરૂપ કહતે હૈ—‘ઠાળા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—(વીરાસળાઢ્યા-વીરાસનાદિકાનિ સ્નાનાનિ) વીરાસન
તપા ગોદોહિક આસન છગાકર યેઠના, તથા કેશોંકા લુપન કરના, યે
સજ સ્નાન જીવકે ઇયે નિશ્ચયસે શુમ પરિણામ જનક માને ગયે હૈ ।

પરિવ્રજ્ય રસાત્તુ-પરિવ્રજન રસાનાં તુ વીધી પદ્યવેદા મોહક આદિને જાવાનો
ત્યાગ કરવો એ રસવિષયજ્ઞાનં મણિયં-રસવિષયજ્ઞાનં મણિત રસ પરિત્યાગ હૈ

આવાય—દૂધ, ઢહી આદિ રસોંકે અને વી આદિમાં પકવેલા લોભ
આદિના જાવાનો ત્યાગ કરવો એ રસ પરિત્યાગ જાહ્ય તપ હૈ ॥૨૬॥

હવે કામ કલેશના સ્વરૂપને કહે છે —‘ઠાળા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—વીરાસળાઢ્યા ઠાળા-વીરાસનાદિકાનિ સ્નાનાનિ વીરાસન તથા
ગોદોહિક આસન છગાવીને બેસવું, કેશોંકા લુપન કરવું આ સદગ્રા સ્નાન
છવના માટે શુભપરિણામ જનક માનવાર્થ આવેલ છે અથવા મોક્ષ મુખને

સંપાદકાનિ, इह तु शब्दो निश्चयार्थकः । पुनः कथं भूतानि ? उग्राणि=दुष्करतया कठिनानि । यद्यपीह संसार्यात्मनः कायानुगतत्वेन क्लेशः स्यात् : तथापि मोक्षाभिलाषिणां भावितात्मनां क्लेशो न भवतीति कायक्लेशस्य कर्मनिर्जराजनकत्वेन तपोधर्म रूपत्वमुक्तम् । ‘ ठाणा ’ इत्यादौ पुल्लिङ्गनिर्देश आर्पत्वात् ॥ २७ ॥

સંલીનતામાહ—

મૂલમ્—एंगंतमणावाए, इत्थीपसुविवज्जिए ।

સયણાસણસેવણયા, વિવિત્તસયણાસણં ॥ ૨૮ ॥

છાયા—एकान्तेऽनापाते, स्त्रीपशुविवर्जिते ।

શયનાસનસેવનતા, વિવિત્તશયનાસનં ॥ ૨૮ ॥

ટીકા—‘ एंगंत ’ इत्यादि—

एकान्ते-जनसंवाधरहिते, अनापाते-स्त्रादिगमनागमनवर्जिते, स्त्रीपशुविवर्जितं =स्त्रीपशुपण्डकादि, रहिते, शून्यागारादाविति भावः । शयनासनसेवनता=शयना-

(उग्गा-उग्रा) अथवा मोक्ष सुखके प्रदाता माने गये हैं । इसीलिये ये दुष्कर होनेसे (कायकिलेसं तमाहियं-कायक्लेशः स आख्यातः) सो कायक्लेश नामका बाह्यतप है । यद्यपि संसारी आत्माओंको ऐसा करनेसे क्लेश होता है परन्तु मोक्षाभिलाषी भावित आत्माओंको ऐसा करना क्लेशास्पद न होकर प्रत्युत कर्म निर्जराका कारण माना जाता है इसलिये यह ‘तप’ माना गया है ॥२७॥

સંલીનતા इस प्रकार है—‘एंगंतमणावाए’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एंगंतमणावाए-एकान्तेऽनापाते) जो स्थान एकान्त हो स्त्री आदिकोंके गमनागमनसे वर्जित हो (इत्थीपसुविवज्जिए-स्त्री पशु

આપવાવાળા મનાયેલ છે. આ માટે એ દુષ્કર હોવાથી ઉગ્ગા-ઉગ્રા મહાકઠિન છે. જહા ધરિજંતિ-યથા ધાર્યેન્ટે આ જે પ્રમાણે ધારણ કરવામાં આવે તે રીતે તેને ધારણ કરવું તે કાયકિલેસં તમાહિયં-કાયક્લેશઃ સ આખ્યાત કાયક્લેશ નામનું બાહ્ય તપ કહેવામા આવે છે જે કે, સંસારી આત્માઓને આ પ્રમાણે કરવામા બારે ક્લેશ થાય છે પરંતુ મોક્ષાભિલાષી ભાવિત આત્માઓને આ કરવું ક્લેશા-સ્પદ નહીં પરંતુ કર્મનિર્જરાનું કારણ માનવામા આવે છે આ કારણે આ ‘તપ’ માનવામા આવેલ છે ॥૨૭॥

સ લીનતા આ પ્રકારે છે —“ एंगंतमणावाए ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—एंगंतमणावाए-एकान्तेऽनापाते જે स्थान એકાન્ત હોય, સ્ત્રી આદિકોના ગમનાગમનથી વર્જિત હોય, इत्थी पसु विवज्जिए-સ્ત્રી પશુ વિવર્જિતે

સનસેવન—શ્યાપીઠાદિસેવનમ્, વિષક્ષયનાસન નામ ષાઠ્ઠ સ્થ ઉચ્યતે । ઉપસ-
ક્ષણં ચૈતદ્ એપળીપફલકાદિપ્રદાનસ્ય । અનયા ગાયત્રી વિવિક્તચર્યા નામ સલીનતા
નિર્દિષ્ટા મયતિ । इयं शेष संलीनतोपवसनम् । सलीनता हि चतुर्विधा—इन्द्रियसं-
लीनता, कपायसंलीनता, योगसलीनता, विवक्तचर्या चेति । तयाधोक्तम्—

इदिय १ कसाय २ योगे ३, पञ्चसलોणયા મુણેયમ્વા ।

તહ જા વિવિત્તચરિયા ૪, પળ્ણસા ધીયરાગેહિ ॥ ૧ ॥

જાપા—ઇન્દ્રિયકપાયયોગાન્, મતીત્ય સંલીનતા જ્ઞાતવ્યા ।

તયા યા વિવિત્તચર્યા, મહાસા ધીયરાગે ॥ ૧ ॥

ઉત્તરેન્દ્રિયસલીનતા—મનોજ્ઞાનમોક્ષેષુ સ્વદ્વાદિષુ રાગદ્વેષાકરમાત્ । કપાયસંલીનતા
ઉદ્વેગનિરોધાદે । યોગસલીનતામનોજ્ઞાકાપાનાં શુભેષુ મદ્ધચેરશુમાભિવૃદ્ધેષ ।
વિવિત્તચર્યામૈવોક્તેતિ બોધ્યમ્ ॥ ૨૮ ॥

વિવર્જિતે) સ્ત્રી પશુ પંથક આદિસે રહિત હો એસે સ્થાનમેં (સયનાસપ્પ
સેવળયા—શયનાસનસેવનતા) સોના પેઠના હસકા નામ (વિવિસસયના-
સર્ણ—વિવિસશયનાસન) વિવિત્ત શમ્પાશન હૈ । હસ વિવિત્ત શયના-
સનરૂપ સંલીનતાસે અવશિષ્ટ સંલીનતાઓકા પ્રદાન હો જાતા હૈ ।
ઇન્દ્રિયસલીનતા, કપાયસંલીનતા, યોગસલીનતા તયા વિવિત્તચર્યા, હસ
તરહ સંલીનતા ચાર પ્રકારકી હૈ ।

કહા ખી હૈ—“इदिय कसाय योगे पञ्चसलीयया मुण्येयम्वा ।

तह जा विविस्तचरिया पण्णसा धीयरागेहि ॥ १ ॥”

મનોજ્ઞ એવં અમનોજ્ઞ પદાર્થોકે વિષયમેં રાગદ્વેષ કરનેકા ત્યાગ કરના
પહં ઇન્દ્રિય સલીનતા હૈ । ક્રોધ, માન માયા એવં લોભ હન કષાયોકે
હૃદયકા નિરોધ કરના સો કપાય સંલીનતા હૈ । મન, વચન એવં કાપ

શ્રી, ૫૪, ૫૪૪ આદિથી સહિત હોય, જાપા સ્થાનમાં સયનાસપ્પાસેવળયા-
સપ્પાસસેવનતા મુપુ બેસપુ જાનું નામ વિવિત્તસયનાસર્ણ—વિવિત્તસયનાસર્ણ
વિવિત્ત શમ્પાશન છે આ વિવિત્ત શયનાસનરૂપ સંલીનતાથી અવશિષ્ટ સલી
જ્ઞાતવ્યાનું મદ્ધચેરશુ મદ્ધ જા છે ઉન્દ્રિય સંલીનતા, કપાય સંલીનતા યોગસલી-
નતા, તયા વિવિત્તચર્યા, આ પ્રમાણે સંલીનતા ચાર પ્રકારની છે કહું ૫૪ છે—

“इदिय कसाय योगे पञ्चसलीयया मुण्येयम्वा ।

तह जा विविस्तचरिया पण्णसा धीयरागेहि ॥ १ ॥”

મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ પદાર્થોના વિષયમાં રાગદ્વેષ કરવાનો ત્યાગ કરવો
જો ઉન્દ્રિય સંલીનતા છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ કષાયના ઉપશો-
નિરોધ કરવો જો કપાય સંલીનતા છે મન, વચન, અને કાયા આ ત્રણ

ઉક્તમેવાર્થમુપસંહરન્ વક્ષ્યમાણાર્થસમ્બન્ધમાહ—

મૂલમ્—એસો વાહિરંગતવો, સમાસેણ વિર્યાહિઓ ।

અવિંમંતરં તવં એતો, વોચ્છામિ અણુપુર્વસો ॥૨૯॥

છાયા—એતદ્ વાહ્યકતપઃ, સમાસેન વ્યાખ્યાતમ્ ।

આભ્યંતર તપ હતો, વક્ષ્યામિ અનુપૂર્વશઃ ॥ ૨૯ ॥

ટીકા—‘એસો’ ઇત્યાદિ । ગાયેયં સુગમા ॥ ૨૯ ॥

પ્રતિજ્ઞાતમાહ—

મૂલમ્—પાયચ્છિત્તં વિણંઓ, વૈયાવચ્ચં તહેવં સજ્ઞાઓ ।

જ્ઞાણં ચ વિડંસસગ્ગો, એસો અવિંમંતરો તવો ॥ ૩૦ ॥

છાયા—પ્રાયશ્ચિત્તં વિનયો, વૈયાવૃત્યં તથૈવ સ્વાધ્યાયઃ ।

ધ્યાનં ચ વ્યુત્સર્ગઃ, એતદાભ્યંતરં તપઃ ॥ ૩૦ ॥

ટીકા—‘પાયચ્છિત્તં’ ઇત્યાદિ । અક્ષરાર્થઃ સુગમઃ । ભાવાર્થસ્તુ વક્ષ્યતે ॥૩૦॥

इन तीन योगोंको शुभमें प्रवृत्त करना तथा अशुभसे हटाना यह योग-संलीनता है । एकान्तमें उठना बैठना आदि एकान्तचर्या है ॥२८॥

ઉક્ત અર્થકા ઉપસંહાર કરતે હુએ આગે કહે જાને વાલે અર્થકે સમ્બન્ધકો કહતે હૈં—‘એસો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—હે જમ્બૂ ! (એસો બહિરગતવો સમાસેણ વિર્યાહિઓ—એતદ્ વાહ્યકતપઃ સમાસેન વ્યાખ્યાતમ્) મૈને यह वाह्यतपका संक्षेपसे वर्णन किया, (एतो आविभन्तरं तवं—इत आभ्यन्तरं तपः) अब अनुक्रमसे आभ्यन्तर तपका (अणुपुर्वसो वोच्छामि—अनुपूर्वशः वक्ष्यामि) वर्णन करता हूं ॥२९॥

अब आभ्यन्तर तपके नाम कहते हैं—‘पयच्छित्तं’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(પાયચ્છિત્તં—પ્રાયશ્ચિત્તં) પ્રાયશ્ચિત્ત ૧ (વિણઓ વિનયો)

થોગોને શુભમા પ્રવૃત્ત કરવા તથા અશુભથી હટાવવા એ થોગ સંલીનતા છે. એકાન્તમા બેસવું આદિ એકાન્ત ચર્યા છે ॥૨૮॥

ઉક્ત અર્થને ઉપસંહાર કરીને તથા આગળ કહેવામા આવનાર અર્થના સંબંધને કહે છે.—‘એસો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—એસો બહિર ગતવો સમાસેણ વિર્યાહિઓ—એતદ્ વાહ્યકતપઃ સમાસેન વ્યાખ્યાતમ્ છે જમ્બૂ મે આ બાહ્ય તપનું સંક્ષેપથી વર્ણન કર્યું, એતો અવિમંતરં તવં—इतः आभ्यन्तर तप इवे अनुक्रमेण आभ्यन्तर तपनं वर्णनं કરું ॥૨૯॥

હવે અભ્યંતર તપના નામ કહેવામા આવે છે—‘પાયચ્છિત્તં’ ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—પાયચ્છિત્તં—પ્રાયશ્ચિત્તં પ્રાયશ્ચિત્ત ૧, વિણઓ—વિનયો વિનય ૨,

પ્રાયશ્ચિત્તમાહ—

મૂલ્મ—આલોચનારિહાર્ય, પાંચચ્છિત્ત તે દસેવિહ ।

૞ મિક્ષ્તૂ ધર્હર્ સમ્મ, પાંચચ્છિત્ત તેમોહિય ॥૩૧॥

જાયા—આલોચનાર્હારિક, પ્રાયશ્ચિત્ત તુ દશવિષમ્ ।

યદ્મિહુર્વહતિ સમ્યક્, પ્રાયશ્ચિત્ત તદાસ્પાતમ્ ॥ ૩૧ ॥

ટીકા—‘આલોચનારિહાર્ય’ इत्यादि—

પ્રાયશ્ચિત્ત તુ—પૂર્વમર્દશિતેષુ પદસુ આમ્યન્તસ્તપઃસુ યત્ પ્રથમં પ્રાયશ્ચિત્તા મિથાનં તપ ઉક્તં, તત્તુ—આલોચનાર્હારિકં દશવિષં મથતિ । તત્ર—આલોચનાર્હાર્ય-આદિ પૈસ્ય તદાલોચનાર્હારિકમ્ । હ્રાદિષ્વદાત્ પ્રતિક્રમણાર્હાદિગ્રહણમ્, નદ્ આલોચનાર્હાર્ય—આલોચનાયોગ્યમતીચારાદિકરૂપં પાપમ્, આલોચના તુ તદ્વિષોષકં,

ચિનય ૨, (વૈયાચર્ચ્ય—વૈયાપૃત્ય) વૈયાપૃત્ય ૩, (સગ્જાઓ—સ્વાધ્યાયઃ) સ્વાધ્યાય ૪, (ક્ષ્માણ—ધ્યાનં) ધ્યાન ૫, (ચિડસ્ત્સર્ગો—ચ્યુત્સર્ગઃ) પર્વ ચ્યુત્સર્ગ ૬, (પસો અર્મિતરો તથો—પપા આમ્યન્તરં તપઃ) યહ છહ પ્રકારકા આમ્યન્તર તપ હૈ ॥૩૦॥

પ્રથમ પ્રાયશ્ચિત્ત નામક તપકે સ્વરૂપકો કહતે હૈ—‘આલોચના’ इत्यादि અન્વયાર્ય—પૂર્વ ગાયાર્મૈ છહ પ્રકારકે આમ્યન્તર તપ કહે હૈ તનમૈ જો પ્રથમ પ્રાયશ્ચિત્ત નામકા તપ હૈ ચહ (આલોચનારિહાર્ય—આલોચનાર્હારિકમ્) આલોચનાર્હારિકકે મેદસે દશ પ્રકારકા હૈ । આલોચનાર્હારિક હસમૈ રહે હુમ્ આદિપદસે પ્રતિક્રમણ આદિકા ગ્રહણં જુઝા હૈ ।

શંકા—આલોચનાકે યોગ્ય જો અતિચાર આદિ રૂપ પાપ હૈ કે હૈ

વૈયાચર્ચ્ય—વૈયાપૃત્ય વૈયાપૃત્ય ૩, સગ્જાઓ—સ્વાધ્યાયઃ સ્વાધ્યાય ૪, ક્ષ્માણ—ધ્યાન ધ્યાન ૫, ચિડસ્ત્સર્ગો—ચ્યુત્સર્ગઃ ચ્યુત્સર્ગ ૬, પસો અર્મિતરો તથો—પપા આમ્યન્તરં તપઃ આ છ પ્રકારનાં આમ્યન્તર તપ છે ॥૩૦॥

પ્રથમ પ્રાયશ્ચિત્ત નામના તપના સ્વરૂપને કહેવામાં આવે છે—“આલોચના” इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—પૂર્વ ગાયાર્મૈ છ પ્રકારના આમ્યન્તર તપ કહેલ છે આમાં ને પ્રથમ પ્રાયશ્ચિત્ત નામનુ તપ છે તે આલોચનારિહાર્ય—આલોચનાર્હારિકમ્ આલોચના હારિકના એકથી હસ પ્રકારનુ છે આલોચનાર્હારિક આમાં રહેલા આદિ પદથી પ્રતિક્રમણ આદિનુ શકણુ થયેલ છે

શંકા—આલોચનાને યોગ્ય ને અતિચાર આદિરૂપ પાપ છે એજ આલો-

તત્ કથમનયોરેકરૂપત્વં સ્યાત્ ? ઉચ્યતે—અભેદારોપણાલોચનાદિકમપિ આલોચના-
હાર્દિ શબ્દેનોક્તમ્ । इह हि पापान्यालोचनादीनां विषयः, आलोचनादीनि च
विषयीणीति । किं नाम तत् प्रायश्चित्तम् ? इत्याह—‘ जे ’ इत्यादि, यत्-तपोऽनु-
ष्ठानं भिक्षुः—मुनिः सम्यग् वहति पापविशुद्धयर्थं सुष्ठुरित्या समाचरति तत्
प्रायश्चित्तमाख्यातमिति ।

પ્રાયશ્ચિત્તસ્ય દશવિધત્વં પ્રોક્તમ્—

“ આલોચન પંડિકમણે, મોસ વિવિગે તહા વિડસગ્ગે ।

તવ-છેય-મૂલ અણવ, ટ્પ્પા ય પારંચિણ ચેવ ॥ ૧ ॥ ”

છાયા—આલોચના પ્રતિક્રમણં, મિશ્રં વિવેકસ્તથા વ્યુત્સર્ગઃ ।

તપશ્ચેદોમૂલમનવસ્થાપ્યતા, ચ પારિશ્વિકમેવ ॥ ૧ ॥

આલોચનાર્હ હૈં । અતઃ જય પાપકર્મ આલોચનાર્હ હૈં ઔર ડનકી વિશો-
ધિકા હી આલોચના હૈ તો ફિર ઇન ડોનોંમેં એકરૂપતા કેસે આસકતી હૈં ।

ઉત્તર—અભેદકે આરોપસે આલોચનાદિક મી આલોચનાર્હાર્દિ
શબ્દસે કહે દિયે ગયે હૈં । પાપાદિક આલોચનાદિકોંકે વિષય હૈં । તથા
આલોચના આદિક વિષયી હૈં । પ્રાયશ્ચિત્ત કિસકો કહતે હૈં ઇસ પર
કહતે હૈં કિ (જં મિક્ખૂ સમ્મં વહઈ-યદ્ મિશ્સુ વહતિ સમ્યક્) જિસ
તપકો મિશ્સુ અપની પાપવિશુદ્ધિકે લિયે સમ્યગરૂપસે આચરિત કરતા હૈ
(તં પાયચ્છિત્તં આહિયં—તત્ પ્રાયશ્ચિત્તં આખ્યાતમ્) વહ પ્રાયશ્ચિત્ત કહા
જાતા હૈ । (પાયચ્છિત્તં તુ દસવિહં—પ્રાયશ્ચિત્તં તુ દશવિધમ્) વહ પ્રાયશ્ચિત્ત
દસ પ્રકારકા હૈ વહ ઇસ પ્રકાર હૈ—આલોચના, પ્રતિક્રમણ, તદુભય,
વિવેક, વ્યુત્સર્ગ, તપ, છેદ, મૂલ, અનવસ્થાપ્ય, પારંચિક । લગે હુવે પાપકો

ચનાહૃં છે આથી જ્યારે પાપકર્મ આલોચનાહૃં છે અને એની વિશેષિકા જ
આલોચના છે તો પછી આ બન્નેમાં એકરૂપતા કઇ રીતે આવી શકે છે ?

ઉત્તર—અભેદના આરોપથી આલોચનાદિક પણ આલોચનાર્હાર્દિ શબ્દથી
કહેવાયેલ છે. પાપાદિક આલોચનાદિકોના વિષય છે. તથા આલોચના આદિક
વિષયી છે પ્રાયશ્ચિત્ત કેને કહેવામાં આવે છે. આના અગે કહે છે કે, જં
મિક્ખૂ સમ્મં વહઈ-યદ્ મિશ્સુવહતિ સમ્યક્ જે તપને ભિક્ષુ પોતાની પાપવિશુદ્ધિના
માટે સમ્યગરૂપથી આચરિત કરે છે તં પાયચ્છિત્તં આહિયં—તત્ પ્રાયશ્ચિત્તં આખ્યા-
તમ્ તેને પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવામાં આવે છે. પાયચ્છિત્તં તુ દસવિહં—પ્રાયશ્ચિત્તં તુ દશવિધમ્
એ પ્રાયશ્ચિત્ત દસ પ્રકારના છે. જે આ પ્રમાણે છે—આલોચના, પ્રતિક્રમણ,
તદુભય, વિવેક, વ્યુત્સર્ગ, તપ, છેદ, મૂલ, અનવસ્થાપ્ય, પારંચિક લાગેલાં

તપ્રાડ્ડલોચના-શુરોસ્ત્રે વાડ્વા પાપસ્ય પ્રકાશને, તન્માત્રેણૈવ યત્ પાત્કં
શુષ્યતિ, તદાલોચનાર્હમ્ ॥ ૧ ॥

પ્રતિક્રમણં દોષાભિવૃદ્ધિર્મિધ્યા દુષ્કૃતવાનમિત્યર્થઃ । અશુભયોગપ્રવૃત્તમાત્માર્મ
પ્રતિનિવર્ત્ય, તસ્ય શુભયોગે સમાનયનમિતિ-યાવત્ । તન્માત્રેણૈવ યત્ સાવધવચનાદિ
પાપં શુષ્યતિ, ન સુ ગુરુ સમક્ષમાલોચ્યતે, તત્ પ્રતિક્રમણાર્હમ્ । તથા-યથ ગુરુ
સમક્ષમાલોચ્ય તદાદ્યા મિધ્યાદુષ્કૃતં વદાતિ, તદાલોચના-પ્રતિક્રમણાર્હસ્વાન્મિ-
શ્રમ્-ઉત્તમાત્મકમ્ । તથા-વિવેકઃ-પૂયકર્ણ, તન્માત્રેણૈવ યસ્ય શુદ્ધિસ્તદ્
વિવેકાર્હમ્ । યતઃ કયચિદશુદ્ધાઽઞ્જારાદિગ્રહણે તત્પ્રાગમાત્રેણૈવ શુદ્ધિર્મયતિ ।

ગુરુકે સમક્ષ શુદ્ધ માત્રસે અપને મુલસે પ્રકટ કરના હસકા નામ આલો
ચના હૈ । હતને માત્રસે જિસ પાપકી શુદ્ધિ હોતી હૈ વહ પાપ આલોચનાર્હ
હૈ ૧ । છો કુપ પાપકા પચ્ચાસાપ કરકં ઉસસે નિવૃત્ત હોના ઓર નયા
પાપ ન હો હસકે લિયે સાવધાન રહના પ્રતિક્રમણ હૈ । અર્થાત્ અશુભ
યોગમે પ્રવૃત્ત અપની આત્માકો વહાંસે રગકર શુભયોગમે સ્થાપિત
કરના પ્રતિક્રમણ હૈ । હતને માત્રસે હી જિસ પાપકી શુદ્ધિ હોતી હૈ વહ
પાપ પ્રતિક્રમણાર્હ હૈ । પ્રતિક્રમણાર્હ પાપ ગુરુકે સમક્ષ આલોચિત નહીં
હોતા હૈ ૨ । આલોચના ઇવં પ્રતિક્રમણ, ઢોનોં સાથ કરના સો મિશ્ર હૈ ।
અર્થાત્ ગુરુકે સમક્ષ આલોચના કરકે ઉનકી આજ્ઞાસે મિધ્યાદુષ્કૃત
હેના યહ તદુભયં પ્રાયશ્ચિત્ત હૈ ૩ । અજાનપાન આદિ વસ્તુ યદિ અકલ્પ
ભીષ આજાર્વે ઓર પીછેસે માલુમ પડે સો ઉસકા ત્યાગ કરના વિવેક
પ્રાયશ્ચિત્ત હૈ । હસ વિવેક પ્રાયશ્ચિત્તસે કયોચિત્ત અશુદ્ધ આહાર આદિકે

પાપને ગુરુ સમક્ષ શુદ્ધ માત્રથી પાતાના અશુભ પ્રવર્ત કરવાં જાતું નામ
આલોચનાં છે આજ્ઞા માત્રથી જ પાપની શુદ્ધિ થાય છે તે પાપ આલોચ
નાક છે ૧ । જોએજા પાપનો પચ્ચાસાપ કરીને જોનાથી નિવૃત્ત થવું જોને કોઈથી
નહુ પાપ ન થઈ પણ જો માટે સાવધાન રહેવું પ્રતિક્રમણ ॥ અર્થાત્ અશુભ
યોગમાં પ્રવૃત્ત પાતાના આત્માને ત્યાગી હઠાવી હઠને શુભયોગમાં રજા
કરવો જાતું નામ પ્રતિક્રમણ છે આજ્ઞા માત્રથી જ પાપની શુદ્ધિ થાય
છે તે પાપ પ્રતિક્રમણાક છે ૨, પ્રતિક્રમણાક પાપ ગુરુના સમક્ષ આલો
ચિત થતું નથી આલોચના જોને પ્રતિક્રમણ, જોને સાથે કરવાં જો મિશ્ર છે
અર્થાત્ ગુરુની સમક્ષ આલોચના કરીને જોમની આજ્ઞાથી મિધ્યા દુષ્કૃત રેવું
જો તદુભય પ્રાયશ્ચિત્ત છે ૩ અજાનપાન આદિ વસ્તુ અકલ્પનીય આવી બાજ
જોને પછીથી માલુમ પડે ત્યારે જોનો ત્યાગ કરવો જો વિવેક પ્રાયશ્ચિત્ત છે આ
વિવેક પ્રાયશ્ચિત્તથી કલ્પિત અશુદ્ધ આહાર આદિનું મલકવું મવાથી જોએજા

વ્યુત્સર્ગઃ—કાયોત્સર્ગસ્તેનૈવ યસ્ય શુદ્ધિસ્તદ્ વ્યુત્સર્ગાર્હમ્ । તથા—યત્ર પ્રતિસેવિતે નિર્વૃત્તિકાદિ પળ્માસાન્તં તપો દીયતે તત્તપોઽર્હમ્ । યત્ર ચાઽસેવિતે પર્યાયચ્છેદઃ ક્રિયતે, તચ્છેદાર્હમ્ । યત્ર ચાઽપતિતે સર્વં પર્યાયમુચ્છેદ્ય મૂલતો વ્રતારોપઃ સ્યાત્, તન્મૂલાર્હમ્ । યેન તુ સેવિતેન ઉપસ્થાપનાયા અપ્યયોગ્યઃ સન્ યાવદ્ ગુરુક્તં તપો ન કુર્યાત્ તાવદ્ વ્રતેષુ ન સ્થાપ્યતે, આચીર્ણતપાસ્તુ દોષોપરતો વ્રતેષુ સ્થાપ્યતે, તદનવસ્થાપ્યમ્ । યસ્મિન્ સેવિતે લિઙ્ગક્ષેત્ર—કાલતપસા પારમશ્ચતિ, તત્ પારાશ્ચિતમ્ ।

ગ્રહણ હોનેસે લગે હુણ પાપોંકીં શુદ્ધિ ઉસકે પરિત્યાગ કરનેસે હોતી હૈ । યહ વિવેકાર્હ દોષ હૈ ૪ । એકાગ્રતા પૂર્વક શરીર ઔર વચનકે બ્યાપારોંકા ત્યાગના વ્યુત્સર્ગ હૈ । વ્યુત્સર્ગસે જો પાપ શુદ્ધ હોતા હૈ વહ વ્યુત્સર્ગ હૈ ૫, અનશન આદિકા કરના સો તપ હૈ । ઇસ તપ પ્રાયશ્ચિત્તમેં નિર્વિકૃતિસે લેકર છહ મહીને તક અનશન આદિ વાહ્યતપ કિયા જાતા હૈ ૬ । દોષકે અનુસાર દિવસ, પક્ષ, માસ આદિકી પ્રવ્રજ્યા ઘટા દેના છેદ હૈ, યહ પ્રાયશ્ચિત્ત છેદાર્હ માના ગયા હૈ ૭ । જિસમેં મૂલતઃ દીક્ષા પર્યાયકા છેદ કિયા જાવે ઔર ફિર નવીન દીક્ષા દી જાવે વહ મૂલાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત હૈ ૮ । એસા દોષ વન જાય કિ જિસમેં સાધુ ઉપસ્થાપનાકે ભી યોગ્ય ન રહે ઉસ સમય ગુરુ મહારાજ ઇસકે લિયે જો તપ અનુષ્ઠિત કરનેકે લિયે કહેં વહ તપ જવતક ન કિયા જાય તવતક વ્રતોંમેં સ્થાપિત નહોં કરના એવં તપ જવ કર લિયા જાવે તવ શુદ્ધિ હોને પર વ્રતોંમેં સ્થાપિત કરના ઇસકા નામ અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત હૈ ૯ । જિસકે સેવિત કરને પર જીવ લિઙ્ગ,

પાપોની શુદ્ધિ એના પરિત્યાગ કરવાથી થાય છે. આ વિવેકાર્હ દોષ છે. ૪, એકાગ્રતા પૂર્વક શરીર અને વચનના બ્યાપારોનો ત્યાગ કરવો. વ્યુત્સર્ગ છે. વ્યુત્સર્ગથી જે પાપ શુદ્ધ થાય છે તે વ્યુત્સર્ગ છે ૫, અનશન આદિનું કરવું એ તપ છે, આ તપ પ્રાયશ્ચિત્તમાં નિર્વિકૃતિથી લઈને છ મહિના સુધી અનશન આદિ બાહ્ય તપ કરવામાં આવે છે. ૬, દોષના અનુસાર દિવસ, પક્ષ, માસ આદિની પ્રવ્રજ્યા ઘટાડી દેવી છેદ છે આ પ્રાયશ્ચિત્ત છેદાર્હ માનવામાં આવેલ છે ૭, જેમાં મૂલતઃ દીક્ષા પર્યાયનો છેદ કરવામાં આવે, અને પછી નવી દીક્ષા આપવામાં આવે તે મૂલાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે ૮, એવો દોષ બની જાય કે, જેનાથી સાધુ ઉપસ્થાપનાને પણ યોગ્ય ન રહે, એ સમયે શુદ્ધિમારણ એના માટે જે તપ અનુષ્ઠિત કરવાને માટે કહે એ તપ જ્યાં સુધી કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી વ્રતોમાં સ્થાપિત ન કરવા અને તપ જ્યારે કરી લેવામાં આવે ત્યારે શુદ્ધિ થયા પછી વ્રતોમાં સ્થાપિત કરવા એનું નામ અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત છે. ૯, જેનું સેવન કરવાથી જીવ લિંગ, ક્ષેત્ર, કાળ, અને

શુશ્રૂષા ગુરુવચનં શ્રોતુમિચ્છા ગુર્વાજ્ઞાયાઃ પ્રતીક્ષેત્યર્થઃ, યદ્વા-ભાવેન= આદરેણ શુશ્રૂષા ગુર્વાદીનાં સેવા, એષ વિનયઃ વિનયનામકં તપઃ, વ્યાખ્યાતઃ= તીર્થકરાદિભિઃ કથિત इत्यર્થઃ ॥૩૨॥

વૈયાવૃત્યમાહ--

મૂલમ્-આયરિયમાર્ઈ, વૈયાવૈચ્ચંમિ દસવિહે ।

આસેવણં જહ્નાથામં, વૈયાવૈચ્ચં તર્માહિયં ॥૩૩॥

છાયા-આચાર્યાદિકે, વૈયાવૃત્યે દશવિધે ।

આસેવનં યથાસ્થામ, વૈયાવૃત્યં તદાખ્યાતમ્ ॥૩૩॥

ટીકા-‘આયરિય માર્ઈ’ इत्यादि

આચાર્યાદિકે = આચાર્યાદિવિષયકે દશવિધે-આચાર્યાપાધ્યાય-સ્થવિર-તપસ્વિગ્લાન-શૈક્ષ-સાધર્મિક-કુલ-ગણ-સંઘાત્મકવિષયભેદાદશપ્રકારકે વૈયાવૃત્યે= આહારાદિસંપાદનં વૈયાવૃત્યં તસ્મિન્, યત્ યથાસ્થામ=યથા શક્તિ, આસેવનમ્-આરાધનં, તદ્ વૈયાવૃત્યં વૈયાવૃત્યનામકં તપસ્તીર્થકરાદિભિરાખ્યાતમ્ ॥૩૩॥

શુશ્રૂષા) ગુરુકે વિષયમેં અનુરાગ રચના સો ગુરુભક્તિ હૈ । एवं अन्तःकरणसे गुरुवचनोंको सुननेकी आकांक्षा रखना, उनकी आज्ञापालन करने की प्रतीक्षामें रहना सो भाव शुश्रूषा है । (एस विणओ विद्याहिओ-एषः विनयः व्याख्यातः) अथवा आदरपूर्वक गुरुजनोकी सेवा करना यह सय विनय तप है ॥३२॥

વૈયાવૃત્ય હસ પ્રકાર હૈ-‘આયરિય’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ-(આયરિયમાર્ઈ દસવિહે વૈયાવૈચ્ચંમિ-આચાર્યાદિકે દશવિધે વૈયાવૃત્યે) આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, તપસ્વી, ગ્લાન, શૈક્ષ, સાધર્મિક, કુલ, ગણ, સંઘ, इन भेदोंसे वैयावृत्य तप दस प्रकारका

छे. अने अंतःकरणથી शुद्ध वचनोने सांलगवानी आकांक्षा राखवी, એમની આજ્ઞાનું પાલન કરવાની પ્રતિક્ષામાં રહેવું તે ભાવ શુશ્રૂષા છે एस विणओविद्याहिओ-एषः विनयः व्याख्यातः अथवा आदर पूर्वक शुद्जनोनी सेवा करवी એ સઘનાં વિનય તપ છે. ॥૩૨॥

વૈયાવૃત્યને આ પ્રકાર છે -“આયરિય” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ-આયરિય માર્ઈ દસવિહે વૈયાવૈચ્ચંમિ-આચાર્યાદિકે દશવિધે વૈયાવૃત્યે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, તપસ્વી, ગ્લાન, શૈક્ષ સાધર્મિક કુલ, ગણ, સંઘ, આ બેદોથી વૈયાવૃત્ય તપ દસ પ્રકારનું હોય છે આ તપમાં

સ્વાધ્યાયમાહ—

મૂષ્મ-ધાયણો પુષ્છણો ચૈવ, તદેવ પરિવર્તના ।

અણુપ્પેહા ધમ્મકહા, સજ્ઞાઓ પચ્છહા મંવે ॥૩૪॥

છાયા—વાચના મચ્છના ચૈવ, તથૈવ પરિવર્તના ।

અનુપ્રેક્ષા ધર્મકયા, સ્વાધ્યાયઃ પચ્છધા મન્વતિ ॥૩૪॥

ટીકા—‘ધાયણા’ ઇત્યાદિ ।

હુ-મુષ્મ, આ-મર્યાદયા, અધ્યયઃ-અધ્યયનં, સ્વાધ્યાય-સ્વાધ્યાયંમામક
તપા, પચ્છધા મન્વતિ, વાચના, મચ્છના, પરિવર્તના અનુપ્રેક્ષા, ધર્મકયાષેતિ ।
વાચનાદયઃ શબ્દા માગેકોનચિચ્છમેઽધ્યયને વ્યાખ્યાતા ॥૩૪॥

હોતા છે । હસ તપમેં (આસેવણ જહાયામ વેયાવચ્ચ તમાદિયં-આસેવન
ધર્મસ્થામ વૈયાવૃત્યં તવાક્યાતમ્) અપની શક્તિકે અનુસાર આંધાર્ય
આંધિકોંકે લિયે આહાર આદિકા છા રેના યહી ડનકી સેવા છે ઓર
યહી વૈયાવૃત્ય તપ છે ॥૩૩॥

સ્વાધ્યાય તપ હસ પ્રકાર છે—‘ધાયણા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—(સજ્ઞાઓ પંચહા મંવે-સ્વાધ્યાયઃ પચ્છધા મન્વતિ)
અચ્છી તરહ મર્યાદાનુસાર અધ્યયન કરના હસકા નામ સ્વાધ્યાય છે ।
યહ સ્વાધ્યાય અન્તરગ તપ છે । યહ પાંચ પ્રકાર કા છે । જે પાંચ પ્રકાર
વે છે—(ધાયણા પુષ્છણા વેષ તદેવ પરિવર્તના અણુપ્પેહા ધમ્મકહા-વાચના,
પૃષ્છના ચૈવ તપૈવ પરિવર્તના અનુપ્રેક્ષા ધર્મકયા) વાચના, પૃષ્છના, પરિ
વર્તના, અનુપ્રેક્ષા ઓર ધર્મકયા । વાચના આદિકોંકા અર્થ પદિછે ડનકીસેવે
અધ્યયન મેં લિલ્લા જા શુકા છે ॥ ૩૪ ॥

આસેવર્ય જહાયામ વેયાવચ્ચ તમાદિ-આસેવન-યવાસ્થામ વૈયાવૃત્યં તવાક્યાતમ્
પેતાન્તી શક્તિના અનુસાર આશ્વાય આદિકોના માટે આહાર આદિકું છાવી
આંધુ એવ એમની સેવા છે અને એવ વૈયાવૃત્ય તપ છે ॥૩૩॥

સ્વાધ્યાય તપ આ પ્રકારનું છે—“ધાયણા” ઇત્યાદિ

અન્વયાધ—સજ્ઞાઓ પચ્છહા મંવે-સ્વાધ્યાયઃ પચ્છધા મન્વતિ મર્યાદા અનુસાર
સારી રીતે અધ્યયન કરવું તેનું નામ સ્વાધ્યાય છે । આ સ્વાધ્યાય અન્તરગ
તપ છે આ પાંચ પ્રકારનું છે જે પાંચ પ્રકાર આ છે-વાચના પુષ્છણા વેષ
તદેવ પરિવર્તના અણુપ્પેહા ધમ્મકહા-વાચના પૃષ્છના ચૈવ તથૈવ પરિવર્તના અનુપ્રેક્ષા
ધર્મકયા વાચના, પૃષ્છના પરિવર્તના, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકયા, વાચના
આદિકોના અર્થ પદેહાં એગણીશ્રમા અધ્યયનમ્ કહેવાઈ ગયેલ છે ॥૩૪॥

ધ્યાનમાઠ—

મૂલ્મ્—અદ્વૃદ્વાણિ વજ્જિત્તા, જ્ઞાણજ્ઞા સુસમાહિયે ।

ધમ્મસુક્કાઈં જ્ઞાણાઈં, જ્ઞાણં તં તુ બુદ્ધાવર્ણે ॥૩૫॥

છાયા—આર્તરોદ્રે વર્જયિત્વા, ધ્યાયતિ સુસમાહિતઃ ।

ધર્મશુક્લે ધ્યાને, ધ્યાનં તત્તુ બુદ્ધા વદન્તિ ॥૩૫॥

ટીકા—‘અદ્વૃદ્વાણિ’ इत्यादि—

સાધુઃ સુસમાહિતઃ સન્ આર્તરોદ્રે=આર્તધ્યાનં રોદ્રધ્યાનં ચ વર્જયિત્વા-વિહાય, યત્ ધર્મશુક્લે ધ્યાને ધર્મધ્યાનં શુક્લધ્યાનં ચ, ધ્યાયતિ, તત્તુ=તદેવ, બુદ્ધાઃ=તીર્થ કરાદયઃ, ધ્યાન-ધ્યાનાસ્થં તપઃ, વદન્તિ । इह तु शब्दो निश्चयार्थकः ॥૩૫॥

અથ વ્યુત્સર્ગમાઠ—

મૂલ્મ્—સયણાસણઠાણે વા, જે ’ ડં મિક્કલૂ નં વાવરે ।

કાયસંસ ર્ય વિડસસંગ્ગો, હંટો ’સો પરિકિત્તિ’ઓ ॥૩૬॥

છાયા—શયનાસનસ્થાને વા, યસ્તુ મિત્રુ નં વ્યાપ્રિયે ।

કાયસ્ય ચ વ્યુત્સર્ગઃ, પઠ્ઠં તત્ પરિકીર્તિતમ્ ॥૩૬॥

ટીકા—‘સયણાસણઠાણે વા’ इत्यादि—

શયનાસનસ્થાને વા-શયન-સંસ્તારાકાદૌ તિર્યક્ શરીરનિવેશનં તત્ર વા, આસનમ્-ઉપવેશન તરિમન્ વા, ‘સયણાસણ’ इत्युभयं पदं लुप्तसप्तम्यन्तम् आर्ष-

ધ્યાન કા સ્વરૂપ હસ પ્રકાર હૈ—‘અદ્વૃદ્વાણિ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(સુસમાહિયે-સુસમાહિતઃ) સમાહિત સાધુદ્વારા (અદ્વૃદ્વા-ણિ વજ્જિત્તા-આર્તરોદ્રે વર્જયિત્વા) આર્તધ્યાન એવં રોદ્રધ્યાનકા પરિત્યાગ કરકે જો (ધમ્મ સુક્કાઈં જ્ઞાણાઈં જ્ઞાણજ્ઞા-ધર્મશુક્લે ધ્યાને ધ્યાયતિ) ધર્મધ્યાન એવં શુક્લધ્યાન, યે દો ધ્યાન ધ્યાયે જાતે હૈ । (તં જ્ઞાણં જ્ઞાણાઈં બુદ્ધાવર્ણ-તત્તુ ધ્યાનં બુદ્ધા વદન્તિ) હનકો હી તીર્થકારાદિક દેવધ્યાન નામક તપ કહતે હૈ ॥ ૩૫ ॥

ધ્યાનતુ’ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—‘અદ્વૃદ્વાણિ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સુસમાહિયે-સુસમાહિત સમાહિત સાધુદ્વારા અદ્વૃદ્વાણિ વજ્જિત્તા-આર્તરોદ્રે વર્જયિત્વા આર્તધ્યાન અને રોદ્રધ્યાનનો પરિત્યાગ કરીને જે ધમ્મસુક્કાઈં જ્ઞાણાઈં જ્ઞાણજ્ઞા-ધર્મશુક્લે ધ્યાને ધ્યાયતિ ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન એ બે ધ્યાન ધરવામાં આવે છે તેને જ તીર્થ કરાદિક દેવ ધ્યાન નામનું તપ કહે છે ॥૩૫॥

स्वात् सप्तम्या उभयत्र लङ् । तथा स्थाने=ऊर्ध्वस्थाने वा, अत्र 'वा' इति विक
 स्वार्यक मत्येकमभिप्रायस्यते । स्वशब्दपक्ष्या स्थित इत्यर्थः, यस्तु मिथुर्न व्यापि
 यते=न चलनादिषेष्टां करोति, यत्तदोनिस्त्यसाक्षात्पक्ष्या विभक्तिपरिणामतश्च
 तस्य मिथो र्यः कायस्य=कायषेष्टायाः व्युत्सर्ग-त्यागः, तत्=पष्ठं आभ्यन्तरं
 तप परिकीर्तितं-तीर्थकरादिभिरुक्तम्, व्युत्सर्गस्थानेकविषत्वादपक्षिष्टव्युत्सर्ग-
 स्योपलक्षणमेतत् ।

उक्तं च—दृष्ट्वे भावे य तदा, दुषिहुस्सगो चउम्बिहो दृष्ट्वे ।

गणदेशो वहि भवे, भावे कोहाइ चाओचि ॥ १ ॥

छाया—द्रष्ट्वे भावे च तथा, द्विविध उत्सर्गश्चतुर्विधो द्रष्ट्वे ।

गणदेशोपधिमक्ते, भावे कोवादित्याग इति ॥ १ ॥ ३६ ॥

‘सयणासण’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सयणासणठाणे वा जेठ भिक्षु न बाबरे-शयना
 सनस्थाने वा यस्तु भिक्षुर्न व्याप्रीयते) सोनेमें बैठने में अथवा ऊर्ध्व
 स्थान-स्त्रोह होने में जो भिक्षु व्यास नहीं होता है । (कायस्य व वि
 वस्सगो-कायस्य तु व्युत्सर्ग) इन शारीरि बातों में जो अहंता तथा
 ममता का परित्याग करता है । उसके ही (छाहो सो परिकिसिमी-
 पण्डे तत् परिकीर्तितम्) यह छड्वां व्युत्सर्गनामक आभ्यन्तर तप
 होता है । यह व्युत्सर्ग तप अनेक प्रकार का है ।

यथा—“दृष्ट्वे भावे य तदा, दुषिहुस्सगो चउम्बिहो दृष्ट्वे ।

गणदेशोवहि भवे, भावे कोहाइ चाओचि ॥१॥”

द्रष्ट्वे व्युत्सर्ग तथा भावव्युत्सर्ग ऐसे व्युत्सर्ग दो प्रकार का होता है ।

‘सयणासण’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सयणासणठाणे वा जेठ भिक्षु न बाबरे-शयनासनस्थाने वा
 यस्तु भिक्षुर्न व्याप्रीयते शुभाभा, भेसवाभा, अथवा उर्ध्वस्थान-उत्तारोहवाभा ने
 भिक्षु व्यापृत यदा नही-कायस्य व विवस्सगो-कायस्य तु व्युत्सर्गः अ शारीरिक
 बातों में जो अहंता तथा ममताने परित्याग करे छे सोने व छड्वां सो परि
 किसिमी-पण्डे तत् परिकीर्तितम् अ छड्वां व्युत्सर्ग नामनु अन्वतर तप भाव
 छे आ व्युत्सर्ग तप अनेक प्रकारनु छे

जेवी दीते छे—“दृष्ट्वे भावे य तदा दुषिहुस्सगो चउम्बिहो दृष्ट्वे ।

गणदेशो वहि भवे भावे कोहाइ चाओचि ॥१॥”

द्रष्ट्वे व्युत्सर्ग तथा भावव्युत्सर्ग ऐसे व्युत्सर्ग दो प्रकारका होता है

અધ્યયનનાર્થમુપસંહરન્ દ્વિવિધસ્ય તપસઃ ફલમાહ—

મૂલમ્—एवं त्वं तु दुर्विहं, जे' सम्मं आयेरे मुणी ।

સો સ્વિપ્પં સવ્વસંસારા, વિપ્પમુચ્ચઈ પંડિએ—તિવેમિ ॥૩૭॥

છાયા—एवं तपस्तु द्विविधं, यः सम्यगाचरति मुनिः ।

સ સિપ્પં સર્વસંસારાદ્, વિપ્રમુચ્યતે પંડિતઃ । इति ब्रवीमि । ३७॥

ટીકા—‘ एवं ’ इत्यादि ।

જિનમેં દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકાર કા હૈ—ગણવ્યુત્સર્ગ, દેહવ્યુત્સર્ગ, ઉપધિ-
વ્યુત્સર્ગ एवं भक्तव्युत्सर्ग । भावव्युत्सर्ग भी चार प्रकारका है—क्रोधव्यु-
त्सर्ग, मानव्युत्सर्ग, मायाव्युत्सर्ग, तथा लोभव्युत्सर्ग ॥૩૬॥

હસ અધ્યયનકા ઉપસંહાર કરતે હુએ સૂત્રકાર દોનોં પ્રકારકે તપકા
ફલ કહતે હૈ—‘ एवं ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(एवं तपंतु दुर्विहं—एवं तपस्तु द्विविधं) इस प्रकार बाह्य
और आभ्यन्तरके भेदसे द्विविध तपको (जे मुणी सम्मं आयेरे—यः मुनिः
सम्यगाचरति) जो मुनिजन अच्छी तरह पालन करते हैं (सो पंडिए—सः
पण्डितः) वे ही सच्चे पंडित हैं और (स्विप्पं सव्वसंसारो विप्पमुच्चइ—

જેમાં દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારના છે ગુણવ્યુત્સર્ગ, દેહવ્યુત્સર્ગ, ઉપધિવ્યુ-
ત્સર્ગ, અને ભક્તવ્યુત્સર્ગ, ભાવવ્યુત્સર્ગ પણ ચાર પ્રકારના છે. ક્રોધવ્યુત્સર્ગ
માનવ્યુત્સર્ગ, માયાવ્યુત્સર્ગ અને લોભવ્યુત્સર્ગ. ॥૩૬॥

આ અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરતાં સૂત્રકાર બન્ને પ્રકારના તપનું ફળ
બતાવે છે.—‘ एवं ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—एवं तपं तु दुर्विहं—एवं तपस्तु द्विविधं આ પ્રમાણે બાહ્ય અને
અભ્યંતરના બેદથી દ્વિવિધ તપને જે મુણી સમ્મં આયેરે—यः मुनिः सम्यगा-
चरति જે મુનિજન સારી રીતે પાલન કરે છે સો પંડિએ—सः पण्डितः એજ
સાચો પંડિત છે. અને સ્વિપ્પં સવ્વસંસારા વિપ્પમુચ્ચઈ—ક્ષિપ્ર સર્વસંસારાદ્ વિપ્ર-

एवं=उक्तरीत्या बाह्याभ्यन्तरमेवाह् द्विविधं सप्तः, यो मुनिः सम्यगाश्रयि=
आसेवते, तु शब्द पादपूरणे, स पण्डितः सर्वसंसारात्=चतुर्गतिरूपात्, विम-
शीघ्रं, विममुच्यते=प्रत्यन्तमुक्तो भवति । इति=एतत्, ब्रवीमि=न्याय्या प्राम् ॥३७॥

इति श्री विश्वविस्मयात-अगद्वल्लभ-प्रसिद्धाचक-पञ्चदशमापाकस्थित-अलि-
तकलापालापक प्रविशुद्दगपद्यनैकग्र-यनिर्मापक-वादिमानमर्दक-भीशाह
छप्रपति-कोरहापुरराजप्रदत्त-“ जैनशास्त्राचार्य ”-पदभूषित-
कोरहापुरराजगुरु-शालग्रामाचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मविष्ठाकृत
—पूज्यधीपासीलाल्प्रतिबिचितायाम् “उत्तरा
ध्ययनसूत्रस्य” प्रियदर्शिन्पास्यायां व्याख्या
याम् ‘ सपोमार्ग ’ नामकं प्रिष्ठ
चममध्ययनं-सम्पूर्णम् ॥२९॥

सिद्धिं सर्वं संसारात् विप्रमुच्यते) ये ही इस संसारसे छीम पार होते हैं।
येसा मैं कहता हू ॥३७॥

॥ यह तपोमार्ग नामक तीसरा अध्ययन सम्पूर्ण ॥

मुद्रिते ज्येष्ठ मा. स. सा. र. मा. शीघ्र पार थाय से ज्येष्ठ शु. शु. शु. शु. ॥३७॥

ज्या. उत्तराध्ययन सूत्रना. प्रिष्ठमु. अध्ययन स. पूर्णं. शु. शु. शु. ॥३७॥

અથ એકત્રિશત્તમમધ્યયનમ્ ।

ઉત્તમ ત્રિશત્તમમધ્યયનમ્ । અથૈકત્રિશત્તમમધ્યયનમુચ્યતે-અસ્ય ચ તેન સઘાય-
મમિસમ્બન્ધઃ-અનન્તરોક્તાધ્યયને તપોઽભિહિતં, તચ્ચરણવત એવ સફલં ભવેતીત્યર્થ-
ચરણમુચ્યતે, ઇત્યનેન સમ્બન્ધેનાયાતમિદમધ્યયનમ્ । ચરણવિધિવોધકત્વાચ્ચરણવિ-
ધિનામ્ના પ્રસિદ્ધસ્યૈતસ્યાધ્યયનસ્યાધગાથામાહ—

મૂલમ્—ચરણવિહિં પવક્લામિ, જીવસ્સ ડ સુહાવહં ।

જં ચરિત્તા વહૂ જીવાં, તિળ્ળાં સંસારસાગરં ॥૧॥

છાયા—ચરણવિધિ પ્રવક્ષ્યામિ, જીવસ્ય તુ સુહાવહમ્ ।

યત્ ચરિત્વા વહવો જીવા સ્તીર્ણાઃ સંસારસાગરમ્ ॥૧॥

ટીકા—‘ચરણવિહિં’ ઇત્યાદિ—

જીવસ્ય તુ=નિશ્ચયેન સુહાવહં=સુખોત્પાદક, ચરણવિધિ । ચર્યતે-મુમુક્ષુભિરા-

ઇકતીસવાં અધ્યયન પ્રારંભ—

તીસવાં અધ્યયન સમાપ્ત હો ચુકા, અવ ઇકતીસવાં અધ્યયન પ્રારંભ
હોતા હૈ । ઇસ અધ્યયનકા પૂર્વ અધ્યયનકે સાથ સંબંધ ઇસ પ્રકાર હૈ—
પૂર્વઅધ્યયનમેં તપકા અનુષ્ઠાન કરના કહા ગયા હૈ—વહ તપોઽનુષ્ઠાન
ચારિત્રશાલીકે હી સફલ હોતા હૈ, અતઃ ઇસ અધ્યયનમેં ડસી ચારિત્રકા
પ્રતિપાદન કિયા જાયગા—ઇસી સંબંધકો લેકર યહ અધ્યયન કહા
જારહા હૈ । ઇસ અધ્યયનકા નામ ચરણવિધિ હૈ । કારણ કિં યહ ડસ
ચરણકી વિધિકા વોધક હૈ । ઇસકી આદિ ગાથા યહ હૈ—

‘ચરણવિહિં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જીવસ્સ ડ સુહાવહં ચરણવિહિં પવક્લામિ—જીવસ્ય તુ

એકત્રીસમા અધ્યયનનો પ્રારંભ—

ત્રીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થઈ ગયેલ છે. હવે એકત્રીસમાં અધ્યયનની
શરૂઆત થાય છે. આ અધ્યયનનો ત્રીસમા અધ્યયનની સાથેનો સંબંધ આ
પ્રમાણે છે—ત્રીસમાં અધ્યયનમાં તપનું અનુષ્ઠાન કરવાનું બતાવવામાં આવેલ
છે. એ તપ અનુષ્ઠાન ચારિત્રશાળીને જ સફળ થાય છે આથી આ એકત્રીસમાં
અધ્યયનમાં એ ચારિત્રનું પ્રતિપાન કરવામાં આવશે. આ સંબંધને લઇને આ
અધ્યયન કહેવાઈ રહ્યું છે. આ અધ્યયનનું નામ ચરણવિધિ છે કારણ કે, આ
એ ચરણની વિધિના વોધક છે. આની પ્રથમ ગાથા આ છે—

“ચરણવિહિં” ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—જીવસ્સ ડ સુહાવહં ચરણવિહિં પવક્લામિ—જીવસ્ય તુ સુહાવહં

સેમ્યતે इति चरणम्, अथवा-चर्यते गम्यते प्राप्यते भवसागरस्य परं कूटमनेनेति चरणं चारित्र्य मूलगुणरूप, तस्य त्रिविधः-आगमोक्तरीतिस्त्वं प्रवक्ष्यामि यं-चरित्वा=आसेम्य, बहवो जीवाः संसारसागरं-भवसमुद्र तीर्णाः=उल्लङ्घितवन्तः, मुक्तिं प्राप्ता इत्यर्थः ॥ १ ॥

एकोनविंशत्या गाथाभि निश्चितार्थमाह—

मूलम्-एगओ विरेइ कुज्जा, एगओ ये पवत्तण ।

असयेमे निर्धत्ति चे, संजमे ये पवत्तण ॥ २ ॥

छाया—एकतो विरतिं कुर्यात्, एकतश्च प्रवर्तनम् ।

असयमे निवृत्तिं च, संयमे च प्रवर्तनम् ॥ २ ॥

टीका—‘एगओ’ इत्यादि—

साधुः, एकतः—एकस्मात् स्थानाद् विरतिं-विरमण निवृत्तिं कुर्यात् । च=

સુખાવહ ચરણવિધિ પ્રવક્ષ્યામિ) જીવકો નિશ્ચયસે મુખ્ય પ્રવાયક ચરણ વિધિકો મેં કહતા છું । (જં ચરિત્વા બહુ જીવા સંસારસાગરમ્ તિણ્ણા-યત્ ચરિત્વા બહુ જીવા સંસારસાગરમ્ તીર્ણાઃ) હસ ચરણ ચારિત્રકો પાલકર અનેક જીવ હસ સંસારસાગરસે પાર હો ગયે હૈં । મોક્ષાભિલાષિણો દ્વારા જો સેવિત જિયા જાતા હૈં ઉસકા નામ ચારિત્ર હૈં અથવા સંસારરૂપ સમુદ્રકા પાર જિસકે મનાયસે જીવ પ્રાપ્ત કર લેતા હૈં વહ ચારિત્ર હૈં । યહ મૂલગુણરૂપ હૈં । આગમમેં હસકે પાલન કરનેકી જેસી વિધિ કહી ગઈ હૈં ઉસકે અનુસાર ઉસકા પાલન કરના યહી ચરણવિધિ હૈં । હસ વિધિકે અનુસાર ચારિત્રકી આરાધના કરકે હી અનેક જાવ હસ સંસારસે પાર જુપ હૈં । અતઃ મુદ્રકાર યહાં હસ ચારિત્રકી વિધિકો કહતે હૈં ॥૧॥

ચરણવિધિ પ્રવક્ષ્યામિ એવને નિશ્ચયથી મુખ્યને આપનાર ચરણવિધિને હું કહું છું
જં ચરિત્વા બહુ જીવા સંસારસાગરમ્ તિણ્ણા-યત્ ચરિત્વા બહુ જીવા સંસારસાગરમ્
તીર્ણાઃ આ ચરણ ચારિત્રને પાળીને અનેક છવ આ સંસાર સાગરથી પાર
થઈ બધા છે મોક્ષાભિલાષીઓ દ્વારા જેટલે સેવન કરવામાં આવે છે એટલે
નામ ચારિત્ર છે અથવા સંસારરૂપ સમુદ્રને જેના પ્રભાવથી છવ પાર કરી
બધ છે એ ચારિત્ર છે આ મૂળ ગુણરૂપ છે આગમમાં આનું પાલન કરવાની
જેવી વિધિ બતાવવામાં આવેલ છે એ પ્રમાણે એનું પાલન કરવું એ ચરણ
વિધિ છે આ વિધિના અનુસાર ચારિત્રની આરાધના કરીને જ અનેક છવ આ
સંસારથી પાર થાય છે આથી સુદ્રકાર ગદી એ ચારિત્રની વિધિને કહે છે ॥૧॥

અપિ એકતઃ=એકસ્મિન્ સ્થાને પ્રવર્તનં કુર્યાત્ । ઉક્તમેવાર્થે સ્પષ્ટીકુર્વન્ પ્રાઢ-
'અસંજમે' ઇત્યાદિ । અસંયમે પશ્ચમ્યર્થે સપ્તમી આર્પત્વાત્, અસંયમાત્ પ્રાણાતિપાતા-
દિરૂપાત્ નિવૃત્તિ કુર્યાત્ સંયમે=સાવધવિરતિલક્ષણે ચારિત્રે ચ પ્રવર્તનં કુર્યાત્ ।
સમ્યક્ ચારિત્રારાધને સાધુના પ્રવર્તિતવ્યમિત્યર્થઃ ॥૨॥

મૂલમ્—રાગદોસે ચં દો પાવે, પાવકમ્મપવત્તણે ।

જે' મિઠ્ઠુ રૂમ્મંઈ નિચ્છં, સે' ને અચ્છંઈ મંડલે ॥૩॥

છાયા—રાગદ્વેષો ચ દ્વૌ પાપૌ, પાપકર્મપ્રવર્તનો ।

યો મિશ્વરુણદ્વિ નિત્યં, સ નાસ્તે મળ્ડલે ॥૩॥

ટીકા—'રાગદોસે' ઇત્યાદિ—

યો મિશ્વુઃ—મુનિઃ, પાપકર્મપ્રવર્તનો—પાપકર્મણાં જ્ઞાનાવરણીયાદીનાં, પ્રવર્તનો—
પ્રવર્તકૌ, દ્વૌ પાપૌ=પાપપ્રકૃતિરૂપૌ, રાગદ્વેષૌ, નિત્યં=સર્વકાલે, રુણદ્વિ=નિવર્તયતિ,

અવ સૂત્રકાર ઉત્તીસ ગાથાઓંસે ચારિત્રકી વિધિ કહતે હૈં—

'એગઓ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સાધુ (એગઓ વિરિં કુજ્જા એગઓ ય પવત્તણં—એકતઃ
વિરતિ કુર્યાત્ એકતશ્ચ પ્રવર્તનમ્ કુર્યાત્) એક સ્થાનસે વિરતિ કરે તથા
દૂસરે સ્થાનમેં પ્રવૃત્તિ કરે । અર્થાત્ (અસંયમે નિયતિ ચ સંજમે ય પવ-
ત્તણં—અસંયમે નિવૃત્તિ સંયમે ચ પ્રવર્તનમ્) પ્રાણાતિપાતાદિરૂપ અસંયમસે
જીવ નિવૃત્તિ કરે ઓર સાવધ વિરતિલક્ષણરૂપ ચારિત્રમેં પ્રવૃત્તિ કરે ।
અસંયમસે હટકર સંયમમેં પ્રવૃત્તિ કરના ઇસીકા નામ ચારિત્ર હૈ ॥૨॥

'રાગદોસે ય' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે મિઠ્ઠુ—યઃ મિશ્વુઃ) જો મુનિ (પાવકમ્મપવત્તણે—

હવે સૂત્રકાર ઓગણીસ ગાથાઓથી ચારિત્રની વિધિ કહે છે—“એગઓ” ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—સાધુ એગઓ વિરિકુજ્જા એગઓ પવત્તણં—એકતઃ વિરતિ કુર્યાત્
એકતશ્ચ પ્રવર્તનમ્ એક સ્થાનથી વિરતિ કરે તથા બીજા સ્થાનમાં પ્રવૃત્તિ કરે.
અર્થાત્ અસંયમે નિયતિ ચ સંજમેય પવત્તણં—અસંયમે નિવૃત્તિ સંયમે ચ પ્રવર્તનમ્
પ્રાણાતિપાતાદિરૂપ અસંયમથી છવ નિવૃત્તિ કરે અને સાવધ વિરતિ લક્ષણરૂપ
ચારિત્રમાં પ્રવૃત્તિ કરે અસંયમથી દૂર ખસીને સંયમમાં પ્રવૃત્તિ કરવી
આનું જ નામ ચારિત્ર છે ॥ ૨ ॥

“રાગદોસે ય” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જે મિઠ્ઠુ જે મિશ્વુ જે મુનિ પાવકમ્મપવત્તણે—પાપકર્મ

તયોરુદયસ્ય તત્સ્વરૂપચિન્તનેન ઉદિતયોસ્તુ તયોઃ શાન્ત્યાદિના નિરાકરમાદિતિ
માયઃ । સ મિષ્ટુઃ, મળ્ડલે-સવારે નાસ્તેન્ન વિઠ્ઠતિ, મોક્ષ ગચ્છતીત્યર્થઃ ॥૩॥

મૂલ્મ-દંદાણ ગારવાણ ચ, સહ્યાણ ચ તિય તિયે ।

જે મિંક્તૂ ધેંયઈ નિષ્ક, સે ને અચ્છઈ મંડલે ॥૪॥

છાયા-દંડાનાં ગૌરવાણાં ચ, શર્યાનાં ચ ત્રિકં ત્રિકમ્ ।

યો મિષ્ટુસ્ત્યમતિ, સ નાસ્તે મળ્ડલે ॥૪॥

ટોકા-‘દંદાણ’ इत्यादि—

યો મિષ્ટુ, દંડાના ત્રિક-મનોદંડવાગ્દંડકાયદંડરૂપં, ચ=પુનઃ, ગૌ
વાણાં ચ ત્રિકમ્-શ્રદ્ધિગૌરવરસગૌરવસાતગૌરવાત્મક તથા શર્યાનાં ચ ત્રિક-

પાપકર્મપ્રવર્તનૌ) જીયકો પાપકમરૂપ જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્મો પ્રવૃત્તિ
કરારનેવાલા (રાગદોષેષ નિચ્ચં કંમહ-રાગદોષો નિત્ય રુણદિ) રાગદોષોનો
નિત્ય હટાતા હૈ (સે મંડલે ન અચ્છઈ-સ મંડલે નાસ્તે) વહ્ હસ સંસારમે
નહીં રહતા હૈ ।

આવાર્થ-રાગદોષ જીયકો પાપકર્મોમે પ્રવૃત્તિ કરારનેવાલે હૈ । અતઃ
પેસા સમક્તકર જો જીય જનમે પ્રવૃત્તિ નહીં કરતા હૈ-જય યે ઉદિત હો
જાતે હૈ તય જન્હે જ્ઞાન્ત્યાદિક દ્વારા તથા જનકે વદ્યકો જનકે સ્વરૂપચિ
ન્ત્થન દ્વારા રોક લેતા હૈ યહ મિષ્ટુ જમ સંસારસે પાર હો જાતા હૈ ॥૩॥

‘દંદાણ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ-(જે મિંક્તૂ-યા મિષ્ટુઃ) જો મિષ્ટુ (દંદાણ તિય ગારવાણ
તિય સહ્યાણ તિય ચયઈ-દંડાનાં ત્રિકં ગારવાણાં ત્રિકં શર્યાનાં ત્રિકં

પવર્તનૌ લવને પાપ કમરૂપ જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્મો પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા રાગદોષેષ
તિષ્ઠં કમહ-રાગદોષો નિત્ય રુણદિ રાગદોષોને નિત્ય હટાવે છે સે મંડલે ન
અચ્છઈ-સ મંડલે નાસ્તે તે આ સમારંભા રહેતા નથી

આવાય-રાગદોષ લવને પાપકર્મોમા પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા છે, આથી જોઈ
સમજીને જે લવ જોનાર્માં પ્રવૃત્તિ ન કરતાં આપે તે ઉદિત બની બચ છે
ત્યારે તેને જ્ઞાન્ત્યાદિક દ્વારા તથા જોના જીવને જોના સ્વરૂપ ચિત્તવન દ્વારા
શક્તિ થયે છે, તે મિષ્ટુ આ સમારંભી પાર થઈ બચ છે ॥ ૩ ॥

“દંદાણ” इत्यादि.

અન્વયાર્થ-જે મિંક્તૂ-યા મિષ્ટુઃ જે મિષ્ટુ વદાણ તિય ગારવાણ સહ્યાણ
તિય ચયઈ-દંડાનાં ત્રિક ગૌરવાણાં ત્રિક શર્યાનાં ત્રિક ત્યમતિ મનોદં, વાગ્દં,

માયાશલ્ય-નિદાનશલ્ય-મિથ્યાશલ્યરૂપં, ત્યજતિ । ત્રિકં ત્રિકમ્, इति प्रत्येकं त्रिकमित्यर्थः । स मण्डले=संसारे नास्ते=न तिष्ठति, मोक्षं गच्छतीत्यर्थः ॥४॥

મૂલમ્—દિવ્વે ય જે ઉવસગ્ગે, તૈહા તેરિચ્છમાણુસે ।

જે મિક્ખૂ સંહઈ નિચ્ચં, સે ને અચ્છઈ મંડલે ॥૫॥

છાયા—દિવ્યાંશ્ર ય ઉપસર્ગાન્, તથા તૈરશ્ર માનુષાન્ ।

યો ભિક્ષુઃ સહતે નિત્યં, સ નાસ્તે મણ્ડલે ॥ ૫ ॥

ટીકા—‘ દિવ્વે ય ’ इत्यादि—

યો ભિક્ષુઃ, દિવ્યાન્=દેવૈઃ કૃતાન્, ઉપસર્ગાન્=અનુકૂલ-પ્રતિકૂલવિક્ષોભકાન્ ઉપદ્રવાન્, સહતે, હાસ્ય-પ્રદ્વેષ-પરીક્ષાપૃથગ્ વિમાત્રાભિર્દેવા ઉપસર્ગાન્ કુર્વન્તિ અત્ર પૃથગ્ વિમાત્રાશબ્દેન હાસ્યાદીનાં દ્વિકસંયોગાદય ઉચ્યન્તે, અયમર્થઃ—યદિ કશ્ચિત્ મિલિતાભ્યાં હાસ્યદ્વેષાભ્યાં, હાસ્યપરીક્ષાભ્યાં વા, દ્વેષપરીક્ષાભ્યાં વા હાસ્યદ્વેષ પરિક્ષાભિર્વા મિલિતાભિસ્તિષ્ઠભિરુપસર્ગાન્ કરોતિ, તદા પૃથગ્ વિમાત્રયે-ત્યુચ્યતે । તથા-તૈરશ્રમાનુષાન્=તિરશ્ચામિમે તૈરશ્ચાઃ, તિર્યગ્મિઃ કૃતાઃ, ભય-પ્રદ્વેષા-

ત્યજતિ) મનોદણ્ડ, વાગ્દંડ, કાયદણ્ડરૂપ ત્રીન દંડોંકો ઋદ્ધિગૌરવ રસ-ગૌરવ સાતગૌરવરૂપ ત્રીન ગૌરવોંકો, તથા માયા, મિથ્યા એવં નિદાન હન ત્રીન શલ્યોંકો, છોડદેતા હૈ (સે મણ્ડલે ન અચ્છઈ-સ મંડલે નાસ્તે) વહ હસ સંસારસે પાર હો જાતા હૈ ॥૪॥

‘ દિવ્વે ય ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જે મિક્ખૂ-યઃ ભિક્ષુઃ) જો ભિક્ષુ (દિવ્વેય જે ઉવસગ્ગે તૈહા તેરિચ્છ માણુસે-દિવ્યાન્ ઉપસર્ગાન્ તથા તૈરશ્ર માનુષાન્) દેવકૃત અનુકૂલ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોંકો, તિર્યચ્છકૃત તથા મનુષ્યકૃત ઉપસર્ગોંકો (સહતે) સહન કર લેતા હૈ (સ-સઃ) વહ (મંડલે ન અચ્છઈ-મંડલે નાસ્તે) હસ સંસારસે મુક્ત હો જાતા હૈ ।

દાયદંડરૂપ ત્રણ દંડોને ઋદ્ધિગૌરવ, રસગૌરવ, સાતગૌરવરૂપ ત્રણ ગૌરવોને તથા માયા, મિથ્યા અને નિદાન, આ ત્રણ શલ્યોને છોડી દે છે. સે મંડલે ન અચ્છઈ-સ મણ્ડલે નાસ્તે તે આ સંસારથી પાર થઈ જાય છે. ॥૪॥

“ દિવ્વેય ” इत्यादि.

અન્વયાર્થ—જે મિક્ખૂ-યે ભિક્ષુ જે ભિક્ષુ દિવ્વે ય જે ઉવસગ્ગે તૈહા તેરિચ્છ માણુસે-દિવ્યાન્ ઉપસર્ગાન્ તથા તૈરશ્રમાનુષાન્ દેવકૃત અનુકૂળ, પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને તિર્યચ્છકૃત તથા મનુષ્યકૃત ઉપસર્ગોને સહન કરી લે છે. સ મંડલે ન અચ્છઈ-સ મણ્ડલે નાસ્તે તે આ સંસારથી પાર થઈ જાય છે.

ઝહારદેત્વ-પત્ય-નીઢ-રક્ષાદેતોસ્તિર્યજ ઉપસર્ગાન્ કુર્વન્તિ, તપ્ર મયાત્-ચાદયો વશેયુ, પ્રદેશાત્ યયા-વળ્લકૌશિકો મગવન્ત દૃષ્ટવાન્, આહારદેતોઃ-સિંહાદયઃ, અપત્યનીઢસરક્ષણાય કાન્યાદય ઉપસર્ગાન્ કુર્વન્તિ । તયા-માનુપામ-મનુષ્યા ધામિમે માનુપા મનુષ્યકુલાઃ, શસ-પ્રદેપ-પરીક્ષા-કુશીલમવિસેવનાદેતોઃ મનુષ્યા ઉપસર્ગાન્ કુર્વન્તિ, યેષાં ઘન્દસમાસે ધૈર્યમાનુપાન્, ઊલ્લસન્તવાત્, પૂર્વપ્ર ષ ક્લ્વસ્ત્યાનુક્ત સમુદ્યાર્યકત્વાત્ વાઝ્મસવેદનીયાનપિ ષટ્ન-પ્રપતન-સ્તમ્મન-સપ્લેપ્યોઢ્ઢવાન્, અથવા-ચાત-પિત્ત-શ્લેષ્મ-સનિપાતોઢ્ઢવાન્ ઉપસર્ગાન્ યો મિષ્ટ નિત્ય-સર્વદા સદેતે, સ મળ્લે-સંસારે, નારત્વે-ન વિપ્લવિ, મોક્ષ ગચ્છતીત્યર્થઃ॥૧૧॥

આચાર્ય—તપસ્વિયોંકી યેવતા પરીક્ષા ક્રિયા કરતે હૈં । હસ પરીક્ષામેં યે ઉન પર અનેક પ્રકારકે ઉપસર્ગ કરતે હૈં । યે ઉપસર્ગ અનુકૂલ મીં હોતે હૈં તથા પ્રતિકૂલ મીં । કમી યે હૈંસીમેં આકર ઉન પર ઉપસર્ગ કરતે હૈં તો કમી પૂર્વમ્બકે ઢેપકે કારણ । તથા કમી ૨ યે તપસ્યામેં કિતને દૃઢ પદ્ધ નિરત હૈં હસ આચનાસે પ્રેરિત હોકર ઉનપર નાના પ્રકારકે ઉપ સર્ગ કરતે હૈં કમી હૈંસી ઢેપ યોનોંસે મિશ્રિત હોકર કમી હૈંસી પ્રમેય એવં પરીક્ષા કી આચનાસે મિશ્રિત હોકર ઉપસર્ગ કરતે હૈં । હસી તરહ તિર્યજ મીં સાધુઓં પર અનેક પ્રકારકે ઉપસર્ગ ક્રિયા કરતે હૈં—જબ યે કિસીસે અપમીત હો જાતે હૈં તો ઉસ અવસ્થામેં યે ઉનકો કાઢ ત્વારે હૈં સિંહાદિક જાનવર ઉનપર પ્રહાર કર દેતે હૈં । પૂર્વમ્બકે ધૈરસે મીં પણ ઉપસર્ગ કરતે દેલે જાતે હૈં । જૈસે જઘ કૌશિકને મગવાન્ મહાવીરકો કાઢા થા । આહારકે નિમિત્ત સિંહાદિક ઉપસર્ગ કર દેતે હૈં યહ વાત

આચાર્ય—તપસ્વિયોંકી દેવતા પરીક્ષા કર્તા હરે છે, જે પરીક્ષામાં તેઓ જોના ઉપર અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગ કરે છે જે ઉપસર્ગ અનુકૂળ પણ હોય છે તથા પ્રતિકૂળ પણ હોઈ વળતે તેઓ યુગ મિત્તે જનીને જોના ઉપર ઉપસર્ગ કરે છે તો કઠીક પૂર્વમ્બના ઢેપના કારણે. ત્યારે કોઈ વળત જે તપસ્વામાં કેટલા દૃઢ છે આ આચનાથી પ્રેરાઈને જોના ઉપર નાના પ્રકારના ઉપસર્ગ કરે છે કોઈ વળતે હાંસી અને ઢેપ જાનેથી મિશ્રિત થઈને, કઠીકે હાંસી, ઢેપ અને પરીક્ષાની આચનાથી પ્રેરાઈને ઉપસર્ગ કરે છે આજ પ્રમાણે તિર્યજ પણ સાધુઓ ઉપર અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગ કરે છે ત્યારે જે અપમીત થઈ જાય છે ત્યારે જે અવસ્થામાં તે જોને કરડી જાય છે સિંહાદિક જાનવર જોના ઉપર પ્રહાર કરે છે પૂર્વમ્બના વેરથી પણ ઉપસર્ગ કરતા જોવામાં આવે છે જેમ યઠ કૌશિક સાથે જમવાન મહાવીરને કરડ્યો હતો આપકારના નિમિત્ત સિંહાદિક ઉપસર્ગ કરે છે, આ વાત પ્રસિદ્ધ

મૂલમ્—વિગહા કસાયસન્નાણં, જ્ઞાણાણં ચ દુયં તંહા ।

જે' મિક્કલૂં વંજ્જઈ નિચ્ચં, સે' નં અચ્છઈ મંડલે ॥૬॥

છાયા—વિકથા કપાયસંજ્ઞાનાં ધ્યાનયોશ્ચ દ્વિકં તથા ।

યો મિક્ષુર્વર્જયતિ નિત્યં, સ નાસ્તે મળ્ડલે ॥ ૬ ॥

ટીકા—વિગહા કસાયસન્નાણં ' ઇત્યાદિ—

યો મિક્ષુઃ, વિકથા સંજ્ઞાનાં વિકથા—સ્ત્રી ભક્તદેશ રાજભેદાચ્છતુર્થા, કપાયાઃ—ક્રોધમાનમાયાલોભાઃ, સંજ્ઞાઃ—આહારમય મૈથુનપરિગ્રહાદ્યાસ્તેષાં પ્રત્યેકં ચતુષ્કં, પ્રસિદ્ધ હી હૈ । કાગલી આદિ પક્ષી અપને નીડકી તથા વન્ચોંકી રક્ષાકે નિમિત્ત ચોચોં દ્વારા સાધુઓં પર વિવિધ પ્રકારકે ઉપદ્રવ કરતી હૈં । મનુષ્ય મી હૈંસીસે, પ્રદેપસે, પરીક્ષા કરનેકે અભિપ્રાયસે, તથા કુશીલ પ્રતિ સેવના કરનેકે ભાવસે સાધુસાધ્વિયોં પર ઉપસર્ગ કરતે હૈં । ઇસી તરહ સાધુઓં પર ઘટન, પ્રપતન, સ્તમ્ભન, સંશ્લેષણસે ઉદ્ભૂત ઉપસર્ગ મી આતે હૈં । અથવા વાત, પિત્ત ઓર કફ તથા સંનિપાતસે જાયમાન ઉપસર્ગ ઉદ્ભૂત હોતે હૈં । સાધુકા કર્તવ્ય હૈં કિ વહ ઇન સમસ્ત ઉપસર્ગોં કોક્ષમતા ભાવસે સહન કરે । ઇનકે સહન કરનેસે વહ સંસારસે મુક્ત હો જાતા હૈં ॥

' વિગહા ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે મિક્કલૂં-યઃ મિક્ષુઃ) જો મિક્ષુ (વિગહા કસાયસન્નાણં જ્ઞાણાણં ચ દુયં નિચ્ચં વંજ્જઈ સે મંડલે ન અચ્છઈ—વિકથાકપાયસંજ્ઞાનાં ધ્યાનયોશ્ચ દ્વિકં નિત્યં વર્જયતિ સ મંડલે નાસ્તે) સ્ત્રીકથા, ભક્તકથા,

જ છે. કાગડી આદિ પક્ષી પોતાના માણાની તથા અન્યની રક્ષા નિમિત્ત આચો દ્વારા વિવિધ પ્રકારનો ઉપદ્રવ કરે છે. મનુષ્ય પણ હાંસીથી, પ્રદેશથી, પરીક્ષા કરવાના અભિપ્રાયથી, તથા કુશિલ પ્રતિસેવના કરવાના ભાવથી સાધુ, સાધ્વિઓ ઉપર ઉપસર્ગ કરે છે. આજ પ્રમાણે સાધુઓ ઉપર ઘટન, પ્રપતન, સ્તમ્ભન, સંશ્લેષણથી ઉદ્ભૂત એવા ઉપસર્ગ પણ આવે છે અથવા વાત, પિત્ત અને કફ તથા સંનિપાતથી જાયમાન ઉપસર્ગ ઉદ્ભૂત થાય છે. સાધુઓનું કર્તવ્ય છે કે, તે આવા સઘળા ઉપસર્ગોનું ક્ષમતા ભાવથી સહન કરે. આના સહન કરવાથી તે સંસારથી મુક્ત બની જાય છે ॥ ૫ ॥

“ વિગહા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે મિક્કલૂં-ય મિક્ષુ એ મિક્ષુ વિગહા કસાય સન્નાણં જ્ઞાણાણં ચ દુયં નિચ્ચં વંજ્જઈ સે મંડલે ન અચ્છઈ—વિકથા કપાયસંજ્ઞાનાં ધ્યાનયોશ્ચ-દ્વિકં નિત્યં વર્જયતિ સ મંડલે નાસ્તે સ્ત્રી કથા, ભક્ત કથા, દેશકથા તથા રાજકથા

તથા ધ્યાનયોદ્ધિકમ્-આર્દ્રરોદ્ધુલ્લં ચ વર્જયતિ, સ મળ્લછે=સંસારે, નાસ્તે=ન
તિષ્ઠતિ, મોઘં ગચ્છતીત્યર્થઃ । ધ્યાનસ્ય વતુર્વિધત્વાદિદ્વ્યપ્રસ્તાવે સત્સ્યામિધાનમ્॥૬॥

મૂલ્મ-વપ્સુ હૃદિયંત્યેસુ, સમિર્દસું કિરિયાસુ ચં ।

જે' મિલ્લુ જયઈ નિ'ચ્ચ, સે' ને ઐચ્છહ મંડલે ॥૭॥

છાયા—વ્રતેષુ ઇન્દ્રિયાર્થેષુ, સમિતિષુ ક્રિયાસુ ચ ।

યો મિષ્ટુ ચૈતતે નિત્યં, સ નાસ્તે મંડલે ॥૭॥

ટીકા—' વપ્સુ ' इत्यादि—

યો મિષ્ટુઃ વ્રતેષુ=પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિષુ, વપ્સુમહાવ્રતેષુ, ઇન્દ્રિયાર્થેષુ=
શબ્દાદિવિષયેષુ, સમિતિષુ=ઈર્યાદિષુ વપ્સુ, ક્રિયાસુ=કાયિકાધિકરણિકી
પ્રાદેષિકી-પારિતાપનિકી-પ્રાણાતિપાતિકીરૂપાસુ ચ નિત્યં યતતે=યત્નં કરતે,
દેશકત્વા તથા રાજકથા જનચાર ચિકષામૌકા ક્રોધ, માન, માયા, તથા
હોમ જન ચાર કષાયોકા, આહારસંજ્ઞા, અયસજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા, તથા
પરિગ્રહસંજ્ઞા જન ચાર સંજ્ઞાઓકા આર્સધ્યાન તથા રોદ્રધ્યાન જન દો હુર્વા-
નોકા સદા પરિત્યાગ કરતા રહતા હૈ વહ્ જસ સસારસે પાર હો જાતાહૈ ॥૬॥

' વપ્સુ ' इत्यादि ।

અન્યવાર્થ—(જે મિલ્લુ-યા મિષ્ટુ) જો મિષ્ટુ (વપ્સુ હૃદિયત્યેસુ
સમિર્દસુ ચ કિરિયાસુ નિચ્ચ જયઈ સ મંડલે ન અચ્છહ-વ્રતેષુ ઇન્દ્રિયા-
ર્થેષુ સમિતિષુ ચ ક્રિયાસુ નિત્ય યતતે સ મંડલે નાસ્તે) પ્રાણાતિપાત
વિરમણ આદિરૂપ મહાવ્રતોમિ, શબ્દાદિક ઇન્દ્રિયોકે વિષયોમિ, ઈર્યા-
સમિતિ આદિ પાંચ સમિતિયોમિ, તથા કાયિકી, આધિકરણિકી,
પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી, વપ્સુ પ્રાણાતિપાતિકીરૂપ પાંચ ક્રિયાઓમિ

આવી ચાર વિષયાઓનું ક્રોધ, માન, માયા તથા હોમ આ ચાર કષાયોનો
આહારસંજ્ઞા, અયસજ્ઞા મૈથુનસંજ્ઞા તથા પરિગ્રહસંજ્ઞા આ ચાર સંજ્ઞાઓનો,
આર્સધ્યાન તથા રોદ્રધ્યાન આ બે હુર્વાનોનો સદા પરિત્યાગ કરતા રહે છે
તે આ સસારથી પાર થઈ બચ છે ॥ ૬ ॥

“ વપ્સુ ” इत्यादि ।

અન્યવાર્થ—જે મિલ્લુ-ય મિ : જે મિષ્ટુ વપ્સુ હૃદિયત્યેસુ સમિર્દસુ
કિરિયાસુ નિચ્ચ જયઈ સ મંડલે ન અચ્છહ-વ્રતેષુ ઇન્દ્રિયાર્થેષુ સમિતિષુ ચ ક્રિયાસુ
નિત્યં યતતે સ મંડલે નાસ્તે પ્રાણાતિપાત, વિરમણ આદિરૂપ મહાવ્રતોમાં શબ્દાદિક
ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં, ઈર્યા સમિતિ આદિ પાંચ સમિતિયોમાં, તથા કાયિકી,
આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી, અને પ્રાણાતિપાતિકી, વપ્સુ પાંચ ક્રિયા

अयं भावः—व्रतेषु समितिषु च सम्यक् पालनेन, इन्द्रियार्थेषु रागद्वेषवर्जनेन, क्रियासु—परिवर्जनेन यत्नं करोतीति । स भिक्षुर्मण्डले=संसारे, नास्ते=न तिष्ठति, मोक्ष गच्छतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

मूलम्—लेसासु छसु काएसु, छके आहारकारणे ।

जे^१ भिक्खू जयई निच्चं, से^१ न अच्छइ मण्डले ॥८॥

छाया—लेस्यासु पट्टेषु कायेषु, पट्टके आहारकारणे ।

यो भिक्षुर्यतते नित्यं, स नास्ते मण्डले ॥ ८ ॥

टीका—‘लेसासु’ इत्यादि—

यो भिक्षुः, पट्टसु=षट्त्रिंशत्सु लेस्यासु=कृष्णादिषु, पट्टसु=षट्त्रिंशदेषु कायेषु=पृथिव्यादिषु, पट्टके = पट्टसंख्यके आहारकारणे — षट्त्रिंशत्तितमेऽध्ययने—प्रागुक्ते (३३-३५ गा.) क्षुधावेदनीयोपशमन वैयावृत्यादि षट्त्रिंशदेषु आहारकरणकारणे, आतङ्कोपसर्गादिषट्त्रिंशदेषु आहारवर्जनेकारणे च इत्यर्थः । नित्यं

नित्यं प्रयत्नशील रहता है अर्थात् महाव्रतों तथा समितिओंको जो अच्छी तरह पालन करता है, इन्द्रियोंके विषयोंमें जो रागद्वेष नहीं करता है, पांच क्रियाओंका जो परिवर्जन करता है वह भिक्षु संसारमें भ्रमण नहीं करता ॥ ७ ॥

‘लेसासु’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जे भिक्खू-यः भिक्षुः) जो भिक्षु (छसु काएसु छके आहार कारणे निच्चं जयई स मण्डले न अच्छइ-षट्सु लेस्यासु कायेषु षट्टके आहारकारणे नित्यं यतते स मण्डले नास्ते) छह प्रकारकी लेस्याओंमें, पृथिव्यादिक षट्कायमें, आहार करनेके छह कारणोंमें तथा आतंक उपसर्ग आदि छह प्रकारके आहार वर्जनके कारणोंमें नित्य प्रयत्नशाली

(१) २६वें अव्ययनवेमें ३३-३५ गाथामें इनका वर्णन आया है ।

ओभा नित्य प्रयत्नशील रहे छे अर्थात् महाव्रतों तथा समितिओंको जो सारी रीते पालन करे छे इन्द्रियोंका विषयोंमें जो रागद्वेष करता नथी पांच क्रियाओंको जो परिवर्जन करे छे ते भिक्षु संसारमा भ्रमण करता नथी. ॥ ७ ॥

“लेसासु” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जे भिक्खू-यः भिक्षुः जो भिक्षु छसु काएसु छके आहारकारणे निच्चं जयई से मण्डले न अच्छइ-षट्सु लेस्यासु कायेषु षट्टके नित्यं यतते स मण्डले नास्ते छ प्रकारकी लेस्याओंमें, पृथिव्यादिक षट्कायमें, आहार करनेवाला छ कारणोंमें, तथा आतंक उपसर्ग आदि छ प्रकारका आहार वर्जनकरना

યત્તે છેદ્યાસુ-અર્ધમેલેશ્યાવર્જનેન પૃથિવ્યાદિ કાયયુ રસાકરણેન, આહારકરણે
પરિજ્ઞાનેન યત્ન કરોતીત્યર્થ, સ મિશ્રમળહેલે સંસારે, નાસ્તે-ન વિષ્ટતિ મોર્ધ
ગચ્છતીત્યર્થ ॥ ૮ ॥

મૂલ્-પિંડોગ્ગૃહપદિમાસુ, ભવદ્ગોણેસુ સત્તેસુ ।

જે મિલેસુ જૈયઈ નિચ્ચ, સે' ને અચ્છેઈ મહેલે ॥૯॥

છાયા-પિંડાવગ્રહપદિમાસુ મયસ્થાનેષુ સત્તસુ ।

યો મિશ્રુર્પતતે નિત્યં, સ નાસ્તે મળહે ॥૯॥

ટીકા-‘ પિંડોગ્ગૃહપદિમાસુ ’ ઇત્યાદિ--

યો મિશ્રુ, પિંડાવગ્રહપદિમાસુ=આહારગ્રહણવિષયામિગ્રહરૂપાસુ સમુદ્ધાદિષુ
ત્રિવિધમેષ્યયને (૨૫ ગા) ડમિહિતાસુ સત્તસુ, તથા-સત્તસુ મયસ્થાનેષુ-મયસ્થ-
રહતા હૈં વહ સંસારસે પાર હો જાતા હૈં અર્થાત્ જો અધમરૂપ અશુભ
છેદ્યાઓંકા ત્યાગ કર વેના હૈં તથા પૃથિવ્યાદિક છહ કાયકે જીવોંકી
રક્ષા કરતા હૈં एवं આહારકે છહ પ્રકારકે કારણોંકો જો સમમ્લતા હૈં વહ
મિશ્રુ મોક્ષમેં જાકર વાસ કરતા હૈં ॥૮॥

‘ પિંડોગ્ગૃહ૦ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ- (જે મિલેસુ પિંડોગ્ગૃહપદિમાસુ સત્તસુ મયદ્ગોણેસુ
નિચ્ચે જયઈ સ મહેલે ન અચ્છેઈ-યઃ મિશ્રુઃ પિંડાવગ્રહપદિમાસુ સત્તસુ
મયસ્થાનેષુ નિત્ય યતતે સ મહેલે નાસ્તે) જો મિશ્રુ આહારગ્રહણરૂપ
સંસૃષ્ટાદિ (૨) સાત વૃણાઓંમેં, તથા સાત મયસ્થાનેમેં નિત્ય પ્રવલ્ન

(૨) ૩૦વે મધ્યયનમં સંમુદ્ધાદિક વૃણાં કહી જા શુકી હૈં ।

હારણેમાં નિત્ય પ્રવલ્નથાળી રહે છે તે સસારથી પાર થઈ બધ છે છત્રીકમા
અધ્યયનમાં તેત્રીસ અને ચાત્રીસ આવામાં આવે વલ્લુન કૃષ્ણમાં આવેલ છે
અર્થાત્ અધમરૂપ અશુભ વૈશ્યાઓના જે ત્યાગ કરી દે છે તથા પૃથ્વીવાદિ
છ કાયના છવેની રક્ષા કરે છે, તેમજ આહારના છ પ્રકારના હારણેને
અમને છે જે મિશ્રુ મોક્ષમાં જઈને વાસ કરે છે ॥ ૮ ॥

“ પિંડોગ્ગૃહ૦ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ- જ મિલેસુ પિંડોગ્ગૃહપદિમાસુ સત્તસુ મયદ્ગોણેસુ નિચ્ચ જયઈ
સે મહેલે ન અચ્છેઈ-યઃ મિશ્રુઃ પિંડાવગ્રહપદિમાસુ સત્તસુ મયસ્થાનેષુ નિત્ય
યતતે સ મહેલે નાસ્તે જે મિશ્રુ આહાર ગ્રહણરૂપ સમુદ્ધાદિસાત વૃણાઓંમાં
અધ્યયન ત્રીસમાંમાં સમુદ્ધાદિક વૃણાઓં કહેવાઈ જૂલેલ છે એનું વલ્લુન
ત્યાગી નેઈ વેલું નેઈએ. તથા સાત અધ્યયનોમાં નિત્ય પ્રવલ્નથી રહે

ભયમોહનીયકર્માદય સમુત્પન્નાત્મપરિણામસ્ય, ઉત્પત્તિનિમિત્તતયાઽઽશ્રયેષુ, इह-
लोकादिषु नित्यं यतते—एकत्र पालनेन, अन्यत्र भयकारणेन यत्नं करोतीत्यर्थः,
स भिक्षुर्मण्डले नास्ते ॥९॥

मूलम्—मएसु वम्भगुत्तीसु, भिक्खुधम्ममि दंसविहे ।

जे' भिक्खू जयई निच्चं, से' न अच्छइ मंडले ॥१०॥

छाया--मदेपु ब्रह्मगुप्तिषु, भिक्षुधर्मे दशविधे ।

यो भिक्षुः यतते नित्यं, स नास्ते मण्डले ॥१०॥

टीका--'मएसु' इत्यादि--

यो भिक्षुः, मदेपु=मदाः--जातिमदादयोऽष्टौ तेषु, इहाऽन्यत्र च प्रसिद्धत्वा-
न्मदानां संख्यानोक्ता । ब्रह्मगुप्तिषु=ब्रह्मचर्यं, तस्य गुप्तिर्गोपनं याभिस्ता ब्रह्मगुप्त-
यस्तासु वस्त्यादिषु नवसु, तथा दशविधे=भिक्षुधर्मे=क्षान्त्यादिके च नित्यं यतते=
यथावत् परिहारासेवन परिपालनादिभिर्यत्नं करोति स भिक्षुऽर्मण्डले नास्ते ॥१०॥

शील रहता है वह संसारसे पार हो जाता है । तात्पर्य इसका यह है कि
जो संसृष्टादिक एषणाओंका पालन करता है तथा भयमोहनीय कर्मके
उदयसे उद्भूत आत्मपरिणति रूप भयके स्थानमें निडर रहता है अर्थात्
निर्भय रहता है वह इस संसारसे पार हो जाता है ॥९॥

'मएसु' इत्यादि ।

अन्वયાર્થ—(જે ભિક્ખૂ મએસુ વમ્ભ ગુત્તીસુ દસવિહે ભિક્ખૂ ધમ્મમિ
નિચ્ચં જયઈ સે મંડલે ન અચ્છઈ—ય ભિક્ખુઃ મદેપુ બ્રહ્મચર્યગુપ્તિષુ દશ-
વિધભિક્ષુધર્મે નિત્યં યતતે સ મંડલે નાસ્તે) જો ભિક્ષુ જાતિ મદ આદિ
ઑઠ મદોમાં તથા નૌપ્રકારકી બ્રહ્મચર્યગુપ્તિયોમાં એવં દસ પ્રકારકે ભિક્ષુ

છે એ સંસારથી પાર થઈ જાય છે 'તાત્પર્ય' આતુ એ છે કે, સંસૃષ્ટાદિક
એષણાઓનું પાલન કરે છે તથા ભય મોહનીય કર્મના ઉદયથી ઉદ્ભૂત આત્મ
પરિણતિરૂપ ભયના સ્થાનમાં નિડર રહે છે, અર્થાત્ નિર્ભય રહે છે એ
સંસારથી પાર થઈ જાય છે ॥ ૯ ॥

“મએસુ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે ભિક્ખુ મએસુ વમ્ભગુત્તીસુ દસવિહે ભિક્ખુ ધમ્મમિ નિચ્ચં
જયઈ સે મંડલે ન અચ્છઈ—યઃ ભિક્ષુ મદેપુ બ્રહ્મચ ગુપ્તિષુ દશવિધભિક્ષુધર્મે
નિત્યં યતતે સ મંડલે નાસ્તે એ ભિક્ષુ જાતિ મદ આદિ ઑઠ મદોમાં, તથા
નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિઓમાં અને દસ પ્રકારના ભિક્ષુ ધર્મોમાં પ્રયત્નશીલ

મૂલ્મ-ઉવાસંગાણં પદિમાસુ, મિશ્નૂણ પદિમાસુ ચં ।

જે' મિશ્નૂ જયઈ નિષ્ક, સે' ને અચ્છેઈ મંદહે ॥૧૧॥

છાયા—ઉપાસકાનાં પ્રતિમાસુ, મિશ્નૂનાં પ્રતિમાસુ ચ ।

યો મિશ્નૂ ચત્તે નિત્ય, સ નાસ્તે મળ્હે ॥૧૧॥

ટીકા—'ઉવાસંગાણં' इत्यादि—

યો મિશ્નુઃ, ઉપાસકાનાં=બ્રાહ્મણાં, પ્રતિમાસુ=અભિપ્રય વિશેષરૂપાસુ દર્શના દિપુ પદ્માદયસુ તથા-મિશ્નૂનાં-સાધૂનાં પ્રતિમાસુ ચ-માસિકચારિપુ દ્વારકાસુ ચ નિત્યં યત્તે=યથાવિધિ પરિજ્ઞાનોપદક્ષપાલનાદિમિર્યત્ન કુરતે સ મિશ્નુ મંળ્હે નાસ્તે ॥૧૧॥

મૂલ્મ-કિરિયાસુ મૂયગામિસુ, પરમાહેન્મિયસુ ચં ।

જે' મિશ્નૂ જયઈ નિષ્ક, સે' ને અચ્છેઈ મંદહે ॥૧૨॥

ધર્મોમે પ્રયત્નશીલ રહતા હે વહ્ હસ સસારસે પાર હો જાતા હે । અર્પણ જ્ઞાતિ આદિક બાઠ મદોકો જો નહીં કરતા હે, બ્રહ્મચર્યકી નવ શુસિયોકો જો પાલતા હે ઔર ક્ષમા આદિ રૂપ દસ યતિ ધર્મોકો આચરતા હે વહ્ હસ સંસારમે નહીં મટકતા હે ॥૧૦॥

'ઉવાસંગાણં' इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જે મિશ્નૂ ઉવાસંગાણ પદિમાસુ મિશ્નૂણ પદિમાસુપ નિષ્ય જયઈ સે મંદહે ન અચ્છેઈ-ય મિશ્નુઃ ઉપાસકાનાં પ્રતિમાસુ મિશ્નૂનાં પ્રતિમાસુ ચ નિત્યં યત્તે સ મંદહે નાસ્તે) જો મિશ્નુ બ્રાહ્મણી ચ્વારહ પ્રતિમાઓમે તથા મુનિયોકી ધારહ પ્રતિમાઓમે નિત્ય પ્રયત્નશીલ રહતા હે વહ્ સસારસાગરસે તર જાતા હે ॥૧૧॥

રહે છે, તે આ સસારને પાર કરી બચ છે તથા જ્ઞાતિ બાઠ મદોને ને કરતા નથી, બ્રહ્મચર્યની નવ શુસિયોને ને પાળે છે અને ક્ષમા બાઠ હસ યતિ ધર્મોનુ સંપૂર્ણતા આચરણ કરે છે એ આ સસારમાં ભટકતા નથી । ૧૦॥

“ઉવાસંગાણં” इत्यादि.

અન્વયાર્થ—જે મિશ્નૂ ઉવાસંગાણં પદિમાસુ મિશ્નૂણં પદિમાસુ ચ નિષ્યં જયઈ સે મંદહે નાસ્તે-યા મિશ્નુઃ ઉપાસકાનાં પ્રતિમાસુ મિશ્નૂનાં પ્રતિમાસુ ચ નિત્યં યત્તે સ મંદહે નાસ્તે ને મુનિ આચર્યની અગ્રહાર પ્રતિમાઓમાં, તથા તથા મુનિઓની બર પ્રતિમાઓમાં નિત્ય પ્રયત્નશીલ રહે છે ને સસાર આચર્ય તરી બચ છે ॥ ૧૧ ॥

છાયા—ક્રિયાસુ ભૂતગ્રામેષુ, પરમાધાર્મિકેષુ ચ ।

યો ભિક્ષુ યતતે નિત્યં, સ નાસ્તે મળ્ડલે ॥૧૨॥

ટોકા—‘કિરિયાસુ’ ઇત્યાદિ—

યો ભિક્ષુઃ, ક્રિયાસુ-કર્મબન્ધકારણીભૂતાશ્ચેષ્ટાઃ ક્રિયા-અર્થાનર્થાદિભેદાત્
ત્રયોદશવિધાસ્તાસુ । ઉક્તંહિ—

અઢ્ઢા-ડળઢ્ઢા-હિંસા-કમ્હા-દિઢ્ઢી ય-મોસ-ડદિળ્ળે ય ।

અઙ્ઙત્થ-માળ-મિત્તે, માયા-લોભે-રિયાવહિયા ॥૧॥

છાયા—અર્થાડનર્થ-હિંસા, અકસ્માદ્ દષ્ટિશ્ચ મૃષા-ડદત્તં ચ ।

અધ્યાત્મં માનો મૈત્રી, માયા લોભ ઈર્યા પથિકી ॥૧॥

તથા-ભૂતગ્રામેષુ-ભૂતાનિ-પ્રાણિનસ્તેષાં ગ્રામાઃ સમૂહાઃ ભૂતગ્રામા એકેન્દ્રિયાદિ
ભેદેન ચતુર્દશવિધાસ્તેષુ । ઉક્તં હિ—

ઈર્ગિદિય મુહુમિયરા, સન્નિયર પર્ણિદિયા ય સવિતિ ચઙ્ગ ।

પઙ્ગત્તા પઙ્ગત્તગમેણં ચોદસગ્ગામા ॥૧॥

છાયા—એકેન્દ્રિયાઃ સૂક્ષ્મા ઇતરે સંજ્ઞિન ઇતરે પશ્ચેન્દ્રિયાશ્ચ સ દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયાઃ ।
પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકભેદેન ચતુર્દશ ગ્રામાઃ ॥૧॥

‘કિરિયાસુ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે ભિક્ષુ કિરિયાસુ ભૂયગ્રામેસુ પરમાહમ્મિએસુ ય
નિત્ત્વં જયઈ સે મંડલે ન અચ્છઈ-યઃ ભિક્ષુઃ ક્રિયાસુ ભૂતગ્રામેષુ પરમાધાર્મિકેષુ
ચ નિત્ય યતતે સ મંડલે નાસ્તે) જો ભિક્ષુ ક્રિયાઓમ્, ભૂતગ્રામોમ્
એવં પરમાધાર્મિકોમ્ નિત્ય પ્રયત્નશાલી રહતા હૈ વહ સંસારસે પાર
હો જાતા હૈ ।

ભાવાર્થ—કર્મબન્ધકી કારણભૂત ચેષ્ટાઓંકા નામ ક્રિયા હૈ । યે અર્થ
ઑર અનર્થ આદિકે ભેદસે તેરહ પ્રકારકી હૈ । અર્થક્રિયા૧, અનર્થક્રિયા૨,
હિંસાક્રિયા૩, અકસ્માત્ક્રિયા૪, દષ્ટિક્રિયા૫, મૃષાક્રિયા૬, અદત્તક્રિયા૭,

“કિરિયાસુ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે ભિક્ષુ કિરિયાસુ ભૂયગ્રામેસુ પરમાહમ્મિએસુ ય નિત્ત્વં જયઈ
સે મંડલે ન અચ્છઈ-યઃ ભિક્ષુ ક્રિયાસુ ભૂતગ્રામેષુ પરમાધાર્મિકેષુ ચ નિત્યં યતતે
સ મંડલે નાસ્તે એ ભિક્ષુ ક્રિયાઓમાં, ભૂત ગ્રામેષા અને પરમાધાર્મિકોમાં નિત્ય
પ્રયત્નશાળી રહે છે એ સંસારથી પાર થઈ જાય છે.

ભાવાર્થ—કર્મબન્ધની કારણભૂત ચેષ્ટાઓંકા નામ ક્રિયા છે, એ અર્થ
અને અનર્થના ભેદથી તેર પ્રકારની છે (૧) અર્થક્રિયા, (૨) અનર્થક્રિયા,
(૩) હિંસાક્રિયા, (૪) અકસ્માત્ ક્રિયા, (૫) દષ્ટિક્રિયા, (૬) મૃષાક્રિયા, (૭)

અથના-ઉચાર પાસવળાદિ ચતુર્દશ સમૂર્ષિમાઃ શ્રુતગ્રામાસ્તેષુ, તથા-પરમાધાર્મિકેષુ
=ધર્મેષ ચરન્તિ ધાર્મિકાઃ, એ તથા, ન ધાર્મિકા અધાર્મિકાઃ, પરમાથ તે ડધાર્મિકા
પરમાધાર્મિકા-સકલાધાર્મિકપ્રધાનશ્રુતા અત્યન્ત સંશ્લિષ્ટચેતસોઽમ્યાદયઃ પશ્ચ-
દશ, તેષુ ચ યો મિષ્ઠુ નિત્યં યત્તે-યથાક્રમં પરિહારરસા પરિજ્ઞાનાદિર્યિત્તં કુરતે।

પશ્ચદશ પરમાધાર્મિકા एवम्—

અંબે અવરિસી શેષ, સામે સવલેષિ આવરે।

રુદ્રોવરુદ્રકાળે ય, મહાકાળે ચિ આવરે ॥ ૧ ॥

અસિપત્તે પશુકુમે, વાલુ શેવરણી રૂપ।

સ્વરસ્તરે મહાપોત્તે, એવ પળ્લ રસારિયા ॥ ૨ ॥

— છાયા—અમ્બોઽમ્બર્પિશૈવ, શ્યામઃ સ્વલ રૂપરઃ ।

રુદ્ર ઉપરુદ્રઃ કાલશ્ચ, મહાકાલ રૂપિ ચાપરઃ ॥ ૧ ॥

અધ્યાત્મક્રિયા૮, માનક્રિયા૯, મૈત્રીક્રિયા૧૦, માયાક્રિયા૧૧, લોભક્રિયા
૧૨, તથા યેર્થાપયિકી ક્રિયા ૧૩। શ્રુતગ્રામ ચૌદહ પ્રકારકા હોતા હૈ,
વહ રૂપ પ્રકારસે-એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ ઓર વાદરકે મેદસે દો પ્રકારકે હૈ ૨,
તથા સંજ્ઞી ઓર અસંજ્ઞીકે મેદસે બેન્દ્રિય જીવ દો પ્રકારકે હૈ ૪, તથા
દો ઇન્દ્રિયવાલે, ત્રીન ઇન્દ્રિયવાલે ઓર ચાર ઇન્દ્રિયવાલે એ ત્રીન મિશ્રનેસે
સાત રૂપ। સાતોં પર્યાપ્ત અપર્યાપ્તકે મેદસે ચૌદહ પ્રકારકે હોતે હૈ, રૂપ
પ્રકાર શ્રુતગ્રામ ચૌદહ પ્રકારકા હોતા હૈ। અથવા ઉચ્ચારપાસવળ આદિ
જા ચૌદહ સમૂર્ષિમા હૈ એ શ્રુતગ્રામ હૈ। ધર્માત્માઓંકો ધાર્મિક કહતે
હૈ। જો એસે નહીં હૈ એ અધાર્મિક હૈ। સકલ અધર્માત્માઓંમેં જો પ્રધાન
શ્રુત માને જાતે હૈ એ પરમાધાર્મિક કહે ગયે હૈ। એ પદ્ધત રૂપ પ્રકાર હૈ—

અધ્યાત્મક્રિયા, (૮) આધ્યાત્મિકક્રિયા, (૯) માનક્રિયા, (૧૦) મૈત્રીક્રિયા, (૧૧)
માયાક્રિયા (૧૨) લોભક્રિયા, (૧૩) યેર્થાપયિકીક્રિયા. શ્રુતગ્રામ ચૌદ પ્રકારના
હોય છે તે જા પ્રકારથી એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ અને બાહ્યના લેહથી બે પ્રકારના
છે તથા સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞીના લેહથી બેન્દ્રિય જીવ બે પ્રકારના છે તથા
બે ઇન્દ્રિયવાળા, અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા એ ત્રણને મેળવવાથી સાત થતા
જા સાતે પર્યાપ્ત અપર્યાપ્તના લેહથી ચૌદ પ્રકારના થાય છે જા પ્રમાણે શ્રુત
ગ્રામ ચૌદ પ્રકારના હોય છે અથવા ઉચ્ચાર-પાસવળ આદિ બે ચૌદ સમૂ-
ર્ષિમા છે તે શ્રુતગ્રામ છે ધર્માત્માઓને ધાર્મિક કહે છે એ જોવા નથી તે
અધાર્મિક છે સમજા અધર્માત્માઓમાં બે પ્રધાનશ્રુત મનાય છે તે પરમાધાર્મિક
કહેવાયેલ છે એ પદ્ધત જા પ્રમાણે છે—૧ જળ, ૨ જળર્પિ, ૩ શ્યામ, ૪

असिपत्रो धनुः कुम्भः, बालुकः वैतरणिरिति ।

खरस्वरो महाघोषः, एते पञ्चदशाख्याताः ॥ २ ॥

स भिक्षुर्मण्डले नास्ते ॥ १२ ॥

मूलम्—गाहा सोलसएहिं, तँहा अस्संजमम्मि यँ ।

जे भिक्खू जयई निच्चं, से नँ अच्चइ मंडले ॥१३॥

छाया—गाथा षोडशकैः, तथा असंयमे च ।

यो भिक्षुर्यतते नित्यं, स नास्ते मंडले ॥ १३ ॥

टीका—‘ गाहासोलसएहिं ’ इत्यादि—

यो भिक्षुः, गाथाषोडशकैः—सप्तम्यर्थे तृतीया आर्पत्वात्, गाथाषोडशकेषु—
गाथा—गाथानामकमध्ययनषोडशं येषां तानि गाथाषोडशकानि—सूत्रकृताङ्ग प्रथम
श्रुतस्कन्धाध्ययनानि तेषु, तथा—असंयमे=असंयमः पृथिव्यादिविषयकः सप्तदशविधः
एतत्प्रतिपक्षस्य संयमस्य सप्तदशविधत्वेनाऽस्यापि सप्तदशविधत्व, तस्मिंश्च नित्यं
यतते=एकत्र तदुक्ताऽनुष्ठानेन, अन्यत्र तु तत्परिवर्जनेन यत्नं कुरुते स भिक्षु-
र्मण्डले नास्ते ॥ १३ ॥

अब १, अंघ्रि २, इयाम ३, शबल ४, रुद्र ५, उपरुद्र ६, काल ७, महा-
काल ८, असिपत्र ९, धनु १०, कुम्भ ११, बालुका १२, वैतरिणी १३,
खरस्वर १४, और महाघोष १५ ॥१२॥

‘ गाहासोलसएहिं ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जे भिक्खू—यः भिक्षुः) जो भिक्षु (गाहासोलसएहिं—
गाथासोडशकैः) सूत्रकृताङ्गके प्रथम श्रुतस्कन्धके अध्ययनोंमें तथा (अस्सं-
जमम्मि—असंयमे च) सूत्रह प्रकारके असंयममें तथा सूत्ररह प्रकारके
संयममें भी (निच्चं जयई—नित्यं यतते) सदा प्रयत्नशील रहता है (से
मण्डले न अच्चइ—स मंडले नास्ते) वह इस संसारसे पार हो जाता है ।

३६, ५ उपरुद्र, ६ काण, ७ महाकाण, ८ शबल, ९ असिपत्र, १० धनु,
११ कुम्भ, १२ बालुका, १३ वैतरणी, १४ खरस्वर, अने १५ महाघोष ॥१२॥

“ गाहासोलसएहिं ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जे भिक्खू—यः भिक्षुः जे भिक्षु गाहासोलसएहिं—गाथाषोडशकैः
सूत्रकृताङ्गना प्रथम श्रुतस्कन्धना अध्ययनोभा तथा अस्संजमम्मि—असंयमे च
सूत्रर प्रकारना असंयमभा तथा सूत्रर प्रकारना संयमभा पणु निच्चं जयई—
नित्यं यतते सदा प्रयत्नशील रहे छे. से मण्डले न अच्चइ—स मंडले नास्ते

મૂલ્મ-વૈમિ નાયજ્ઞયણેસુ, ઠાણેસુ અસમાહિપ ।

જે' મિક્સૂ જયઈ નિચ્ચ, સે' ને અંછહ મંડલે ॥૧૪॥

છાયા—બ્રહ્મણિ જ્ઞાતાધ્યયનેષુ, સ્થાનેષુ અસમાધેઃ ।

યો મિહુર્યતતે નિત્ય, સ નાસ્તે મંડલે ॥૧૪॥

ટીકા—‘ વૈમિ ’ इत्यादि—

યો મિહુઃ, બ્રહ્મણિ=બ્રહ્મચર્યેઽષ્ટાદશવિધે, તથા—જ્ઞાતાધ્યયનેષુ=ઉત્તિપ્રજ્ઞા-
તાદિષુ ઇકોનવિંશતિસંસ્થકેષુ, તથા—અસમાધેઃ સ્થાનેષુ—કારણેષુ વિંશતિ સંસ્થકેષુ
ચ નિત્યં યતતે=પાલનેન, જ્ઞાનેન, ત્યાગેન ચ યત્નં કુસ્તે સ મંડલે નાસ્તે ॥૧૪॥

મૂલ્મ—एगवीसाए सबले, बावीसाए परीसहे ।

જે મિક્સૂ જયઈ નિચ્ચ, સે ન અંછહ મંડલે ॥૧૫॥

છાયા—एकविंशतौ खलेषु, द्वाविंशतौ परीषेषु ।

યો મિહુર્યતતે નિત્ય, સ નાસ્તે મંડલે ॥૧૫॥

અર્થાત્ જો અસંયમકે ત્યાગમેં एवं સયમકે પાલનમેં સાવધાન રહતા હૈ
તહ મિહુ સંસારમેં ધ્રમણ નહીં કરતા હૈ ॥૧૩॥

‘ વૈમિ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જે મિક્સૂ—યાઃ મિહુઃ) જો મિહુ (વૈમિ નાયજ્ઞયણેસુ
ઠાણેસુ અસમાહિપ નિચ્ચ જયઈ સે મંડલે ન અંછહ—બ્રહ્મણિ જ્ઞાતાધ્ય-
યનેષુ સ્થાનેષુ અસમાધેઃ નિત્યં યતતે સ મંડલે નાસ્તે) અટારહ પ્રકારકે
બ્રહ્મચર્યમેં જ્ઞાતાધ્યયનોમેં ઉત્તિસ જ્ઞાત આદિ ઉક્તીસ જ્ઞાતોમેં, તથા
અસમાધિકે થીસ સ્થાનોમેં સદા પ્રયત્નશીલ રહતા હૈ તહ મિહુ સંસારસે
પાર હો જાતા હૈ ॥૧૪॥

‘ एगवीसाए ’ इत्यादि ।

તે આ સ સારથી પાર થઈ જાય છે અર્થાત્ જે અસયમતા ત્યાગમેં અને
સયમતા પાલનમાં સાવધાન રહે છે તે મિહુ સ સારમાં ધ્રમણ કરવા નથી ॥૧૩॥

“ वैमि ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જે મિક્સૂ—યાઃ મિહુઃ જે મિહુ વૈમિ નાયજ્ઞયણેસુ ઠાણેસુ
અસમાહિપ નિચ્ચ જયઈ સે મંડલે ન અંછહ—બ્રહ્મણિ જ્ઞાતાધ્યયનેષુ સ્થાનેષુ અસ-
માધેઃ નિત્યં યતતે સ મંડલે નાસ્તે અટાર પ્રકારના બ્રહ્મચર્યમાં, જ્ઞાતાધ્યયનોમાં
ઉત્તિસ જ્ઞાત આદિ ઉક્તીસ જ્ઞાતોમાં તથા અસમાધીના થીસ સ્થાનોમાં સદા
પ્રયત્નશીલ રહે છે તે મિહુ સ સારથી પાર થઈ જાય છે ॥૧૪॥

“ एगवीसाए ” इत्यादि ।

टीका--‘ एगवीसाए ’ इत्यादि--

यो भिक्षुः, एकविंशतौ-एकविंशतिसंख्यकेषु, शबलेषु-चारित्रदूषकक्रिया-विशेषेषु, तथा द्वाविंशतौ-द्वाविंशतिसंख्यकेषु परीषहेषु-इह द्वितीयाध्ययनोक्तेषु नित्यं यतते=परिहारेण सहनेन यत्नं कुरुते, स मण्डले नास्ते ॥ १५ ॥

मूलम्-तेवीसाइं सूयगडे, रूवाहिणसु सुरेसु यं ।

जे’ भिक्खू जयई निच्चं, से’ ने अच्चइ मंडले ॥१६॥

छाया--त्रयोविंशति सूत्रकृते, रूपाधिकेषु सुरेषु च ।

यो भिक्षुर्यतते नित्य, स नास्ते मण्डले ॥ १६ ॥

टीका--‘ तेवीसाइ ’ इत्यादि--

यो भिक्षुः, त्रयोविंशतिसूत्रकृते=त्रयोविंशतिः-त्रयोविंशत्यध्ययनयुक्तं, सूत्र-कृतं=सूत्रकृताङ्गं तस्मिन्, यद्वा-‘ तेवीसाइ ’ इति पृथक्पदं लुप्तसप्तम्यन्तम्, त्रयोविंशतौ=त्रयोविंशत्यध्ययनयुक्ते, सूत्रकृते-सूत्रकृतनाम्नि अङ्गे, तथा-रूपाधि-केषु=रूपम्-एकस्तदधिकेषु प्रक्रमात् सूत्रकृताध्ययनेभ्यः एकादिकेषु-चतुर्विंशति

अन्वयार्थ--(जे भिक्खू-यः भिक्षुः) जो भिक्षु (एगवीसाए सबले-एकविंशतौ शबलेषु) इक्कीस प्रकारके शबल दोषोंमें तथा (बावीसाए परीषहे-द्वाविंशतौ परीषहेषु) बाईस प्रकारके परीषहोंमें (निच्चं जयई-नित्यं यतते) सदा सावधान रहता है वह (से मंडले न अच्चइ-स मण्डले नास्ते) भिक्षु इस संसारमें नहीं भ्रमण करता है ॥१६॥

‘तेवीसाइ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ--(जे भिक्खू-यः भिक्षुः) जो भिक्षु (तेवीसाइ सूयगडे-त्रयोविंशति सूत्रकृते) सूत्रकृताङ्गके तेईस अध्ययनोंमें तथा (रूवाहिणसु सुरेसु य-रूपाधिकेषु सुरेषु च) चौबीस प्रकारके कल्पवासियोंमें दस

अन्वयार्थ--जे भिक्खू-यः भिक्षु ने भिक्षु एगवीसाए सबले-एकविंशतौ शबलेषु ओकवीस प्रकारना सभण दोषोभां तथा बावीसाए परीषहे-द्वाविंशतौ परीषहेषु आवीस प्रकारना परीषडोभां निच्चं जयई-नित्यं यतते सदा सावधान रहे छे से मंडले न अच्चइ-समंडले नास्ते ते भिक्षु आ संसारभां भ्रमण करता नथी. ॥ १५ ॥

“ तेवीसाइ ” इत्यादि

अन्वयार्थ--जे भिक्खू-यः भिक्षु ने भिक्षु तेवीसाइ सूयगडे-त्रयोविंशति सूत्रकृते सूत्रकृताङ्गना त्रेवीस अध्ययनोभा, तथा, रूवाहिणसु सुरेसु य-रूपाधिकेषु

સંરુપ્યકેવિત્સર્થઃ । મુરેપુ-વયપુ ચ મયનપતિ-અન્યન્તર-જ્યોતિષ્ક-વમાનિકરુપેપુ
યયાક્રમ દશાષ્ટપચ્ચક્રવિધેપુ ચ યા મિષ્ટુનિત્યં યતત-યથાવત્પરુપણાદિના યત્ન
કૃત્તે, સ મળ્ડલે નાસ્તે ॥ ૧૬ ॥

મૂલમ્—પણવીસ ભાવણાસુ, ઉદેસેસુ દસાદિણ ।

જે મિષ્ટુ જર્થઈ નિચ્ચ, સે ને અચ્છઈ મહેલે ॥૧૭॥

છાયા—પચ્ચવિંશતૌ ભાવનાસુ, ઉદેશેપુ દશાદીનામ્ ।

યો મિષ્ટુ યતત નિત્ય, સ નાસ્તે મળ્ડલે ॥૧૭॥

ટોકા--‘પણવીસ’ હત્યાદિ—

યો મિષ્ટુ, પચ્ચવિંશતૌ-ભાવનાસુ-મહાવ્રતવિપયાસુ, તથા-ઉદેશનકાષ્ટેપુ,
દશાદીનાં=દશાકલ્પવ્યવહારાણાં પચ્ચવિંશતૌ ચ, નિત્ય યતતે-પરિમાવનામરુપના
દિમિર્યત્ન કૃત્તે, સ મળ્ડલે નાસ્તે ॥૧૭॥

પ્રકારકે મયનયામિર્યોમેં ઓઠ પ્રકારકે અન્યન્તર દેવોમેં પાંચ પ્રકારકે
જ્યોતિષિર્યોકે વિવયમેં (નિચ્ચ જર્થઈ-નિત્ય યતતે) યથાવત્ પ્રરુપણા
કરનેસે પ્રવ્રતનશીલ રહના હૈ (સ મહેલે ન અચ્છઈ-સ મળ્ડલે નાસ્તે)
વહ સસારસે પાર હો જાતા હૈ ॥૧૬॥

‘પણવીસ’ હત્યાદિ ।

અવયાર્ય—(જે મિષ્ટુ-યાઃ મિષ્ટુ) જો મિષ્ટુ (પણવીસ ભાવણાસુ
ઉદેસેસુ દસાદિણ નિચ્ચ જર્થઈ સે મહેલે ન અચ્છઈ-પચ્ચવિંશતૌ ભાવ
નાસુ ઉદેશેપુ દશાદિનામ્ નિત્ય યતતે સ મહેલે નાસ્તે) મહાવ્રતોક્તી
પણવીસ ભાવનાઓમેં તથા દશાકલ્પવ્યવહારોકે અણવીસ ઉદેશન
કાલોમેં નિત્ય પરિમાવના ગર્થ પ્રરુપણા આદિ ઠારા પ્રવ્રતનશીલ રહતા હૈ
વહ હસ સસારસે પાર હો જાતા હૈ ॥૧૭॥

મુરેપુ ચ ધિવીસ પ્રકારના કલ્પવ્યવહારો, હસ પ્રકારના અવનવામીયોમા અઠ
પ્રકારના અન્યન્તર દેવોમા પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષિયોના વિવયર્થ નિષ્પ જર્થઈ-
નિત્ય યતતે યથાવત્ પ્રરુપણા કલ્પવ્યવહારો પ્રવ્રતનશીલ રહે છે તે સે મહેલે ન
અચ્છઈ-સ મહેલે નાસ્તે સસારથી પાર થઈ અવ છે ॥ ૧૬ ॥

“પણવીસ” હત્યાદિ.

અવયાર્ય—જ મિષ્ટુ યાઃ મિષ્ટુ જે મિષ્ટુ પણવીસ ભાવણાસુ ઉદેશેપુ
દશાદિ નિત્ય જર્થઈ ન મહેલે ન અચ્છઈ-પચ્ચવિંશતૌ ભાવનાસુ ઉદેશેપુ દશાદિનામ્
નિત્ય યતતે ન મહેલે નાસ્તે મહાવ્રતોક્તી પણવીસ ભાવનાઓમા તથા દશાકલ્પ
વ્યવહારોના ઉદેશન કાલોમા નિત્ય પરિમાવના અને પ્રરુપણા આદિ ઠારા
પ્રવ્રતનશીલ રહે છે તે આ સસારથી પાર થઈ અવ છે ॥ ૧૭ ॥

मूलम्—अणगार गुणेहिं च, पगप्पंमि तहेव यं ।

जे' भिक्खू जयई निच्चं, से' नं अच्छइ मंडले ॥१८॥

छाया—अनगारगुणैश्च, प्रकल्पे तथैव च ।

यो भिक्षु यतते नित्यं, स नास्ते मण्डले ॥१८॥

टीका—‘अणगारगुणेहिं’ इत्यादि—

यो भिक्षुः, अनगारगुणैः सप्तम्यर्थे तृतीया, अनगारगुणेषु इति, भावः अनगारस्य गुणाः सप्तविंशतिस्तेषु च, तथा—प्रकल्पे=प्रकृष्टः कल्पः—साधुमर्यादा यस्मिन्नसौ प्रकल्पः, स चेहाचाराङ्गसूत्रं शास्त्रपरिज्ञाद्यष्टाविंशत्यध्ययनात्मकं तस्मिंश्च तेनैवप्रकारेण यथावदासेवनाप्ररूपणादिना नित्यं यतते, स मण्डले नास्ते ॥ १८ ॥

मूलम्—पावसु य पसंगेसु, मोहठाणेसु चैव यं ।

जे' भिक्खू जयई निच्चं, से' नं अच्छइ मंडले ॥१९॥

छाया—पापश्रुतप्रसङ्गेषु, मोहस्थानेषु चैव च ।

यो भिक्षु यतते नित्यं, स नास्ते मण्डले ॥१९॥

टीका—‘पावसु य पसंगेसु’ इत्यादि—

यो भिक्षुः, पापश्रुतप्रसंगेषु=पापजनकानि श्रुतानि पापश्रुतानि, तेषु प्रसंगाः—आसक्तिरूपास्तेषु एकोनविंशद्भेदेषु, च मोहस्थानेषु च=तिष्ठति—निमित्ततया

‘अणगारगुणेहिं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जे भिक्खू-यः भिक्षुः) जो भिक्षु (अणगारगुणेहिं—अणगारगुणैश्च) सत्ताईस अणगार गुणोंमें तथा (पगप्पंमि तहेव य-प्रकल्पे तथैव च) साधुमर्यादाको बतलानेवाले आचाराङ्गसूत्रके शास्त्र परिज्ञा आदि अठाईस अध्ययनोंकी यथावत् आसेवनासे तथा प्ररूपणा करनेसे (निच्चं जयई—नित्यं यतते) नित्य उपयुक्त रहता है (से मंडले न अच्छइ—स मंडले नास्ते) वह संसारमें भ्रमण नहीं करता है ॥१८॥

“अणगार गुणेहिं” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जे भिक्खू-य भिक्षु जे भिक्षु अणगारगुणेहिं—अनगार गुणैश्च सत्यापीस अणगार गुणेषु। तथा पगप्पंमि तहेवय-प्रकल्पे तथैव च साधु मर्यादाने, यथावत् आसेवनाथी आचाराङ्ग सूत्रना शास्त्र परिज्ञा आदि अठ्यापीस अध्ययनोनी यथावत् आसेवनाथी तथा प्ररूपणा करवाथी निच्च जयई—नित्य यतते नित्य उपयुक्त रहे छे से मंडले न अच्छइ—स मंडले नास्ते ॥ १८ ॥

पर्वते पतेष्विति स्थानानि, मोहस्य-महामोहस्य स्थानानि मोहस्थानानि, मला-
म्यादौ निपात्य वसत्राणिमारणादीनि भिक्षु, तेषु च नित्यं यतते-तत्परिबर्जनेन
यत्नं कुरुते, स मण्डले नास्ते ॥१९॥

मूल्म्-सिद्धाद्युगुणजोगेसु, तेत्तीसोसायणासु ये ।

जे' भिक्षुं जयई निर्ध्व, से' ने अच्छेइ मंडले ॥२०॥

छाया-सिद्धादिगुणयोगेषु, प्रवर्तिष्यदाशतनासु च ।

यो भिक्षु र्यतते नित्यं, स नास्ते मण्डले ॥२०॥

टीका-‘सिद्धादिगुणजोगेसु’ इत्यादि-

यो भिक्षु, सिद्धादिगुणयोगेषु-सिद्धिर्दं प्राप्ता सिद्धास्तेषाम् आदिषुमा;
सिद्धावस्थाप्राप्तिबेलायामेव योगपथेन स्वायिनो न तु क्रममायिनो गुणाः सिद्धादि-
गुणा एकत्रिषत् पञ्चविंशानाचरणीय सीणत्वादयः, योगाः शुभम्यापारास्ते च
द्वात्रिंशत् आलोचनादयस्तेषु, तथा-प्रवर्तिष्यदा शतनासु=प्रवर्त्तादि विषयसु,
तथा-पुरतः शिष्यगमनाविषु च नित्यं यतते=प्रदानेन, सेवनेन वर्त्तनादिना च

‘पावसुय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ- (जे भिक्षु-यः भिक्षुः) जो भिक्षु (पावसु य पसगेसु
मोहठानेसु य निचच जयई से मंडले नास्ते-पापभुत प्रसंगेषु मोहस्थानेषु
च नित्यं यतते स मंडले नास्ते) पाप जनक भुतके प्रसंगमें तथा मोहके
स्थानोंमें नित्य सावधान रहता है वह इस संसारसे पार हो जाता है ।
पापभुतप्रसंग गुनतीस प्रकारका तथा मोहस्थान तीस प्रकारका है ॥१९॥

‘सिद्धाहं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ- (जे भिक्षु-यः भिक्षुः) जो साधु (सिद्धादिगुणजोगेसु-
सिद्धादिगुणयोगेषु) सिद्धावस्थाकी प्राप्ति बेलामें ही युगपत् स्थायी, क्रम

“ पावसुय ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ- (जे भिक्षु-यः भिक्षुः) जो भिक्षु पावसुयपसंगेसु मोहठानेसु य
निचच जयई से मंडले नास्ते-पापभुतप्रसंगेषु मोहस्थानेषु च नित्यं यतते स मंडले
नास्ते पापजनक भुतना प्रसंगमां तथा मोहना स्थानोंमां नित्य सावधान रहे
छ ते आ संसारसे पार यह वह छे पापभुत प्रसंग जोअधुनीस प्रकारका
तथा मोहस्थान तीस प्रकारका छे ॥१९॥

“ सिद्धाहं ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ- (जे भिक्षु-यः भिक्षुः) जो भिक्षु सिद्धादिगुण जोगेसु-सिद्धादि
गुणयोगेषु सिद्धावस्थानी प्राप्ति बेलामें ही युगपत् स्थायी, क्रमस्थानी नही,

યત્નં કુરુતે, સ મણ્ડલે=સંસારે, નાસ્તે=ન તિષ્ઠતિ, મોક્ષં ગચ્છતીત્યર્થઃ। અસ્મિ-
ન્નધ્યયને-એકસ્માત્ સ્થાનાદારમ્બ્ય ત્રયસ્ત્રિંશત્ સ્થાનપર્યન્તાનિ સ્થાનાનિ પ્રોક્તા-
નિ-તેષાં વિસ્તરતો વર્ણનં તુ આવશ્યકમુત્રે મત્કૃતમુનિતોષિણી ટીકાયાં વિલોક-
નીયમ્ ॥ ૨૦ ॥

મૂલમ્-ઇદ્દાસુ ઠાણેસુ, જો ભિક્ષૂ જયઈ સયા ।

સે સ્વિપ્પં સવ્વસંસારા, વિપ્પમુચ્ચઈ પંડિણ તિવેમિ ॥૨૧॥

॥ ઇદ્દ ચરણવિહિજ્જં સમત્તં ॥

ભાવી નહીં, એસે સિદ્ધોં ઇકતીસ ગુણોંમેં, તથા શુભ વ્યાપારરૂપ આલો-
ચનાદિક વત્તીસ ગુણોંમેં (તેત્તીસાસાયણાસુ-ત્રયસ્ત્રિંશદાશાતનાસુ ચ)
એવ અર્હદાદિ વિપયક તેતીસ આશાતનાઓંમેં, (નિચ્ચં જયઈ સે મંડલે
ન અચ્છઈ-નિત્યં યતતે સ મંડલે નાસ્તે) સદા પ્રયત્નશાલી રહતા હૈ-
અર્થાત્-સિદ્ધોંકે ગુણોંમેં શ્રદ્ધાન કરતા હૈ તથા આલોચનાદિકોંકા સેવન
કરતા હૈ એવં આશાતનોંકા પરિહાર કરતા હૈ વહ સંસારસે પાર હો
જાતા હૈ । ઇસ અધ્યયનમેં એક સ્થાનસે લેકાર તેતીસ સ્થાન કહે હૈં । ઇન
સર્વેકા વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન આવશ્યક સૂત્રકી મુનિતોષિણી ટીકામેં
કિયા ગયા હૈ ॥ ૨૦ ॥

એવા સિદ્ધોના એકત્રીસ ગુણોમા, તથા શુભ વ્યાપારરૂપ આલોચનાદિક બત્રીસ
ગુણોમા અને તેત્તીસાસાયણાસુ ચ-ત્રયસ્ત્રિંશદાશાતનાસુ ચ અર્હદાદિ વિપયક તેત્રીસ
આશાતનાઓમા નિચ્ચં જયઈ સે મંડલે ન અચ્છઈ-નિત્યં યતતે સ મંડલે નાસ્તે
સદા પ્રયત્નશાળી રહે છે-અર્થાત્ સિદ્ધોના ગુણોમાં શ્રદ્ધાન કરે છે, તથા
આલોચનાદિકોનુ સેવન કરે છે. અને આશાતનાઓનો પરિહાર કરે છે, એ
સંસારથી પાર બની જાય છે. આ અધ્યયનમાં એક સ્થાનથી લઇને તેત્રીસ
સ્થાન બતાવેલ છે. આ સહુનું વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણન આવશ્યક સૂત્રની મુનિ-
તોષિણી ટીકામાં કરવામા આવેલ છે ॥ ૨૦ ॥

છાયા—इत्येतेषु स्थानेषु, यो मिष्टु र्यतवे सदा ।

स क्षिप्रं सर्वसंसाराद् विप्रमुच्यते, पण्डित इति व्रवीमि ॥२१॥

॥ इति धरणविधीयम् एकत्रिंशत्तममध्ययनं समाप्तम् ॥ २१ ॥

टीका—‘इह एषસુ’ इत्यादि—

गायेयं મુગમા ॥ ૨૧ ॥

इति श्री विश्वविस्मयात्-जगद्गुरु-प्रसिद्धाचार्य-पञ्चदशभाषाकवित-कवि-
सकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-भीष्माह
छत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-“जैनशास्त्राचार्य”-पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मविपाकर
-पूज्यभीषासीलालप्रतिविरचितायाम् “उत्तरा
ध्ययनसूत्रस्य” मियदर्शिन्याख्यायां व्याख्या-
याम् ‘धरणविधीयम्’ नामकमेकं विंश
तममध्ययनं-सम्पूर्णम् ॥३१॥

અન્વયાર્થ—(इह एषसु ठाणेषु-इत्येतेषु स्थानेषु) इस प्रकार इन
स्थानोंमें (जो निम्न सदा जयई-यो मिष्टुः सदा यतवे) जो मेधावी
मिष्टु सदा प्रयत्नशील रहता है (से लिप्यं सव्यसंसारा विप्रमुच्यते-
स क्षिप्रं सर्वसंसाराद् विप्रमुच्यते) वह शीघ्र चतुर्गतिरूप समस्त
संसारसे पार हो जाता है ॥

॥ यह धरणविधि नामक ૩૧વે અધ્યયન સમાપ્ત થયા ॥

અન્વયાધ—इह एषसु ठाणेषु-इत्येतेषु स्थानेषु आ प्रभावे के स्थानोंमें
के निम्न सदा जयई-यो मिष्टुः सदा यतवे के मेधानी मिष्टु सदा प्रयत्नशील
रहे छे से लिप्यं सव्यसंसारा विप्रमुच्यते-स क्षिप्रं सर्वसंसाराद् विप्रमुच्यते ते
शीघ्र चतुर्गतिरूप समस्त संसारसागरने तहી न्यय छे
५ श्री उत्तराध्ययन सूत्रना आ धरणविधि नामक ૩૧वें अध्यायन संपूर्ण ३१

॥ अथ द्वात्रिंशत्तममध्ययनेम् ॥

अनन्तराध्ययने चरणमभिहितम् । तच्च प्रमादस्थानपरिहारादेव समराधायितुं शक्यम् । प्रमादस्थानपरिहारश्च तज्ज्ञाना देव सर्वथा भवितुमर्हति । नहि विषज्ञानं विना विषं परिहातुं कश्चित्समर्थो भवति । अतस्तत्परिहार्यमेकत्रिंशदध्ययनाऽनन्तरं द्वात्रिंशत्तमं प्रमादस्थाननामकमध्ययनमधुना निगद्यते, इति सम्बन्धेनायातमिदमध्ययनम्, तस्याद्यगाथामाह—

मूलम्—अचंचंतकालस्स समूलयस्स, सव्वस्स दुक्खस्स उज्जो पमोक्खो ।
तं भांसओ मे पडिपुण्णचित्ता, सुण्णेह एगंतं हियं हियत्थम् ॥१॥

छाया—अत्यन्तकालस्य समूलकस्य, सर्वस्य दुःखस्य तु यः प्रमोक्षः ।

तं भाषमाणस्य मे प्रतिपूर्णचित्ताः, शृणुत एकान्तहितं हितार्थम् ॥१॥

टीका—‘अचंचंतकालस्स’ इत्यादि—

अत्यन्तकालस्य=अन्तमतिक्रान्तोऽत्यन्तः, अन्तश्च द्विविधः—आरम्भक्षणः समाप्तक्षणश्च । तत्र प्रकृते आरम्भक्षणरूपोऽन्तः परिगृह्यते । एवञ्च—अत्यन्तः, अनादिः

वत्तीसवां अध्ययन प्रारंभ—

वत्तीसवें अध्ययनमें जो चारित्र की विधि कही गई है वह प्रमाद-स्थान के परिहार से ही आराधित हो सकती है । प्रमादस्थान का परिहार जीव तबतक नहीं कर सकता है कि जबतक उसको उसका परिज्ञान न हो जाय । विष का परित्याग विषज्ञानपूर्वक ही होता है, अतः सूत्रकार इस वत्तीसवें अध्ययन द्वारा उस प्रमादस्थान का परिज्ञान करावेंगे । इसीलिये वह अध्ययन प्रारंभ किया जाता है । इस अध्ययन का नाम प्रमादस्थान है । इसकी प्रथमादि गाथा यह है—‘अचंचंत०’ इत्यादि ।

બત્તીસમા અધ્યયનની શરૂઆત

એકત્રીસમા અધ્યયનમા જે ચારિત્રની વિધિ કહેવાયેલ છે તે પ્રમાદ સ્થાનના પરિહારથી જ આરાધિત થઈ શકે છે પ્રમાદ સ્થાનનો પરિહાર જીવ ત્યાં સુધી કરી ન શકે, જ્યાં સુધી એને તેનું પરિજ્ઞાન ન થઈ જાય વિષનો પરિત્યાગ વિષથી જ થાય છે એ રીતે વિષજ્ઞાન આવશ્યક છે આથી સૂત્રકાર આ બત્તીસમા અધ્યયન દ્વારા એ પ્રમાદસ્થાનનું પરિજ્ઞાન સમજાવશે આ કારણે આ અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે આ અધ્યયનનું નામ ‘પ્રમાદસ્થાન’ છે. જેની પ્રથમ ગાથા આ છે—“અચંતં” ઇત્યાદિ ।

કાલો यस્ય સોઽત્યન્તકાલસ્તસ્ય । સમૂલકસ્ય=મૂલેન કપાયાઽધિરતિરુપેન સઙ્ગ
 વર્તેતે, इति समूहस्तस्य, सर्वस्य=सम्पूर्णस्य, क्षरीरमानसरूपस्येत्यर्थः, दुःखस्य-
 यद्वा-सर्वस्य=नरकादिगतचतुष्टयस्य दुःखस्य-दुःखाधिक्याद्, दुःखरूपस्य
 संसारस्य, यः प्रमोक्ष=आत्यन्तिकनिवृत्तिः । तं=प्रमोक्षम् । एकान्तहितम्=
 एकान्तेन नियमेन हित-कल्याणकारम्, मापमाणस्य=यथा त प्रमोक्षो भवति, तथा
 कथयतः, मे=मम समीपे । प्रतिपूर्णचिन्ता=प्रतिपूर्ण=विषयान्तरागमनेनास्થિત
 चિन्तं येषાં તે તથોક્તા, एकाग्रचिन्ता: सन्त इत्यर्थ, यूयम् । हितार्थ-हितं-सत्त्वतो
 मोक्ष एव, तदर्थ, शृणुत ॥ १ ॥

यहां जम्बूस्वामी को संयोधन करते हुए श्री सुघर्मास्वामी कहते
 हैं कि मैं एकान्तहितकारी हितरूप अर्थ को कहता हूं सी तुम सुनो-

અન્યથાર્થ—(અચ્ચતકાલસ્ત-અત્યન્તકાલસ્ય) અનાદિકાલ સે
 હસ જીવ કે સાથ લગે હુણ તથા (સમૂહસ્ત-સમૂલકસ્ય) મિધ્યાત્વ
 અધિરતિ, પ્રમાદ એવ કપાય પે જિસકે મૂલકારણ હૈં એસે (સમ્બસ્ત
 દુઃખસ્ત-સર્વસ્ય દુઃખસ્ય) શારીરિક એવં માનસિક સમસ્ત દુઃખોં કી
 અથવા નરકાદિગતચતુષ્ટયરૂપ દુઃખ કી અધિકતા કા આશ્રય હોને સે
 સંસાર કી (જો પ્રમોક્ષો-યઃ પ્રમોક્ષઃ) જો આત્મનિવૃત્તિ હૈં વહી
 મોક્ષ હૈં ઓર વહ મોક્ષ (પ્રગત્તદિયં-પ્રગત્તદિતમ્) પ્રગત્તરૂપ સે
 કલ્યાણકારી હૈં । અતઃ (તં-તમ્) એસે કલ્યાણકારી વસ મોક્ષ કો
 (માસઓ-માપમાણસ્ય) જિસ તરહ વહ જીવકો પ્રાપ્ત હોતા હૈં વસ તરહ
 કહનેવાલે (મે-મે) મેરે પાસ (પરિપુણ્ણ ચિન્તા-પ્રતિપૂર્ણચિન્તાઃ) એકા
 ગ્રચિન્તા હોકર (હિયાર્થમ્-હિતાર્થમ્) અપને હિતાર્થરૂપ (સુણેહ-શ્રુણુત)
 વસ મોક્ષકા કથન સુનો ।

અહીં જમ્બૂસ્વામીને સંયોધન કરતાં શ્રી સુધર્માસ્વામી કહી રહ્યા છે કે,
 હું એકાન્ત હિતકારી હિત સ્વરૂપ અર્થને કહું છું, જેને તમે સાંભળો—

અન્યથાર્થ—અચ્ચતકાલસ્ત-અત્યન્તકાલસ્ય અનાદિકાલથી આ છવની સાથે
 લાગેલા તથા સમૂહસ્ત-સમૂલકસ્ય મિધ્યાત્વ, અધિરતિ, પ્રમાદ અને કપાય આ
 નેડ મૂળકારણ છે એવા સમ્બસ્ત દુઃખસ્ત-સર્વસ્ય દુઃખરૂપ શારીરિક અને માન-
 સિક સમગ્રા હુ એની અથવા નરકાદિગત ચતુષ્ટયરૂપ દુઃખની અધિકતાને આશ્રય
 હોવાથી સંસારની જે જો પ્રમોક્ષો-ય પ્રમોક્ષઃ આત્મનિવૃત્તિ છે એવ મોક્ષ
 છે એ મોક્ષ પ્રગત્તદિયં-પ્રગત્તદિતમ્ એકાન્તરૂપથી કલ્યાણકારી છે આથી
 ત-તમ્ એવા કલ્યાણકારી એ મોક્ષને માસઓ-માપમાણસ્ય જે રીતે એ છવને
 પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રમાણે કહેનાર મે-મે આરી પાસે પરિપુણ્ણચિન્તા-પ્રતિપૂર્ણચિન્તા
 એકાગ્રચિન્તા જનીને તમામ હિતાર્થનું કથન તમે સાંભળો

દુઃખપ્રમોક્ષોપાયમાહ--

મૂલમ્-નાણસ્સ સવ્વસ્સ પગાસણાણ, અન્નાણમોહસ્સ વિવર્જણાણ ।
રાગસ્સ દોસસ્સ ચ સંઘવણં, એગંતસુઘલં સમુવેદ્ મોક્કલં ॥ ૨ ॥

છાયા--જ્ઞાનસ્ય સર્વસ્ય પ્રકાશનયા, અજ્ઞાનમોહસ્ય વિવર્જનયા ।

રાગસ્ય દ્વેષસ્ય ચ સંક્ષયેણ, એકાન્તસૌખ્યં સમુપૈતિ મોક્ષમ્ ॥ ૨ ॥

ટીકા--' નાણસ્સ ' ઇત્યાદિ--

સર્વસ્ય જ્ઞાનસ્ય=આભિનિવોધિકજ્ઞાનાદેઃ । પ્રકાશનયા=નિર્મલીકરણેન,
અનેન સમ્યગ્જ્ઞાનાત્મકો મોક્ષહેતુરુક્તઃ । તથા-અજ્ઞાનમોહસ્ય=અજ્ઞાન-મત્ય-
જ્ઞાનાદિકં, મોહઃ-દર્શનમોહનીયમ્, તયોઃ સમાહારેજ્ઞાનમોહં, તસ્ય વિવર્જનયા-
મિથ્યાશ્રુતશ્રવણ કુટ્ટપિ સદ્ગપરિહારાદિના પરિહારસ્તયા, અનેન સમ્યગ્દર્શનાત્મકો

ભાવાર્થ- અનાદિકાલ સે ઇસ જીવ કે સાથ જો મિથ્યાત્વાદિ કારણ-
વાલા શારીરિક એવં માનસિક દુઃખ લગા હુઆ હૈ ઉસ કી જય આત્યંતિક
નિવૃત્તિ હો જાતી હૈ તો ઉસીકા નામ મુક્તિ હૈ । યહ દુઃખાભાવરૂપ
નહીં હૈ । યહ મુક્તિ જીવ કો કિસ તરહ પ્રાપ્ત હોતી હૈ યહ વાન સૂત્રકાર
શિષ્યોં કો સમજાતે હૈ, ઓર સાથ મેં યહ મો કહતે હૈ કિ યહ
એકાન્તહિત વિધાયક હૈ ॥ ૧ ॥

અવ દુઃખ સે છૂટને કા ઉપાય કહતે હૈ--' નાણસ્સ ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--(સવ્વસ્સ નાણસ્સ પગાસણાણ અન્નાગ મોહસ્સ વિવર્જ-
ણાણ રાગસ્સ દોસસ્સ ચ સંઘવણં એગંતસુઘલં મોક્કલં સમુવેદ્-સર્વસ્ય
જ્ઞાનસ્ય પ્રકાશનયા, અજ્ઞાન મોહસ્ય ચ વિવર્જનયા, રાગસ્ય દ્વેષસ્ય ચ
સંક્ષયેણ એકાન્તસૌખ્ય મોક્ષ સમુપૈતિ) આત્મા આભિનિવોધક આદિ

ભાવાર્થ--અનાદિકાળથી આ જીવની સાથે જે મિથ્યાત્વ આદિ કારણવાળા
શારીરિક અને માનસિક દુઃખ લાગેલ છે એની જ્યારે અત્યંતિક નિવૃત્તિ થઈ
જાય છે આનું જ નામ મુક્તિ છે એ દુઃખાભાવરૂપ નથી. આ મુક્તિ જીવને,
કઈ રીતે પ્રાપ્ત થાય છે. આ વાત સૂત્રકાર શિષ્યોને સમજાવે છે. અને સાથે-
સાથ એ પણ બતાવે છે કે, આ એકાન્તહિત વિધાયક છે. ॥ ૧ ॥

હવે દુઃખથી છૂટવાનો ઉપાય કહેવામાં આવે છે--"નાણસ્સ" ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--સવ્વસ્સ નાણસ્સ પગાસણાણ અજ્ઞાનમોહસ્સ વિવર્જણાણ એગસ
દોસસ્સ ચ સંઘવણ એગંતસુઘલ મોક્કલં સમુવેદ્-સર્વસ્ય જ્ઞાનસ્ય પ્રકાશનયા અજ્ઞાનમોહસ્ય
ચ વિવર્જનયા રાગસ્ય દ્વેષસ્ય ચ સંક્ષયેણ એકાન્તસૌખ્ય મોક્ષ સમુપૈતિ આત્મા આભિ-

મોક્ષહેતુરુક્તઃ । તથા-રાગસ્ય=દ્વેષસ્ય ચ સક્ષયેણ=મર્ષયા વિનાગેન, અનેન ચારિત્રાત્મકો મોક્ષહેતુરુક્તઃ । રાગદ્વેષયો કપાયસ્પત્વેન ચારિત્રોપચાતકત્વાત્ । પ્રકાન્તસૌરુપ્ય=નિત્યસુખસ્વરૂપ મોક્ષ સમુપૈતિ=માપ્નોતીત્યર્થ । આત્મેતિ શ્લેષઃ । મોખસ્ય દુઃસ્વાડસપૃક્તસુખરૂપત્વાત્ દુઃસ્વપ્રમોક્ષે સત્યેષ મોક્ષો ઇત્યપેતે, દુઃસ્વપ્રમોક્ષમ જ્ઞાનવર્દ્ધનચારિત્રૈર્ભવતીતિ ભાવ ॥ ૨ ॥

નન્વસ્તુ જ્ઞાનાદિભિર્દુઃસ્વપ્રમોક્ષે સતિ દુઃસ્વવર્જિત સુખરૂપો મોક્ષઃ, જ્ઞાનાદિ પ્રાપ્તિસ્તુ કય મવિત્પતીત્યાગ્રનયાહ—

મૂલમ્—તેસ્સેસ મંગ્ગો ગુરુવિદ્ધેસેવા, વિવર્જ્જના ઘાલજેણસ્સ દૂરા ।

સડ્ઝાય પગત નિસેવળો ધં, સુતત્થસત્ત્વિતળંયા ધિર્ધં” યં ॥૩॥

છાયા—તસ્યેવ માર્ગો ગુરુવિદ્ધેસેવા, વિવર્જ્જના ઘાલજનસ્ય દૂરાત્ ।

સ્યાધ્યાયૈકાન્તનિપેક્ષા ચ, સૂત્રાર્થસચ્ચિન્તનયા ધૃતિઃ ॥ ૧ ॥

સમસ્ત જ્ઞાનોં કે પ્રકાશન સ તથા અજ્ઞાન एवं મોહ કે પરિહાર સે ઔર રાગ ઔર દ્વેષકે સર્વથા ક્ષય સે પ્રકાન્ત સૌરુપસ્વરૂપ મોક્ષ કો પાતા હૈ ।

ભાવાર્થ—હસ ગાથા દ્વારા સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, एवं સમ્યક્ ચારિત્રાત્મક મોક્ષ હૈ કહ સિદ્ધાન્તિક માન્યતા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । “સર્વસ્ય જ્ઞાનસ્ય પ્રકાશનયા” હસ પદ દ્વારા જ્ઞાનાત્મક “અજ્ઞાનમોહસ્ય ચ વિવર્જનયા” હસ પદ દ્વારા સમ્યગ્દર્શનાત્મકતા તથા “રાગસ્ય દ્વેષસ્ય ચ સંક્ષયેણ” હસ પદ દ્વારા સમ્યક્ ચારિત્રાત્મકતા સૂત્રકારને કહી હૈ । યહ મોક્ષ દુઃસ્વ કે સપર્ક સે રહિત સુખરૂપ હૈ । હસલિયે યહ દુઃસ્વમાન-રૂપ નહીં હૈ । દુઃસ્વ કે અત્યંત અમાન હોતે હી યહ આત્મા કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ તથા દુઃસ્વ કા અમાન જ્ઞાન વર્દ્ધન एवं ચારિત્ર દ્વારા હોતા હૈ ॥ ૨ ॥

નિષામક આદિ સજ્જા જ્ઞાનાન્યા પ્રકાશનથી તથા અજ્ઞાન અને મોહના પરિકા રથી અને રોગ આદિ દ્વેષના સર્વથા ક્ષયથી એકાન્ત સૌખ્ય સ્વરૂપ મોક્ષને પામે છે

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્રાત્મક મોક્ષ ॥ આ સિદ્ધાન્તિક માન્યતા પ્રગટ કરવામાં આવી છે “સર્વસ્ય જ્ઞાનસ્ય પ્રકાશનયા” આ પદ દ્વારા જ્ઞાનાત્મકતા “અજ્ઞાનમોહસ્ય ચ વિવર્જનયા” આ પદ દ્વારા સમ્યગ્દર્શનાત્મકતા તથા “રાગસ્ય દ્વેષસ્ય ચ સંક્ષયેણ” આ પદ દ્વારા સમ્યક્ ચારિત્રાત્મકતા સૂત્રકારે બતાવેલ છે આ મોક્ષ હું ખની સપર્કથી રહિત સુખરૂપ છે આથી આ દુઃખ બાવરૂપ નથી. દુઃખનો અત્યંત અમાન હોવાથી એ આત્માને પ્રાપ્ત થાય છે તથા દુઃખનો અમાન જ્ઞાન વર્દ્ધન અને ચારિત્ર દ્વારા થાય છે ॥ ૨ ॥

ટીકા—‘તસ્સેસ’ इत्यादि—

तस्य=मोक्षोपायस्य-ज्ञानादेः । एषः=अनन्तरवक्ष्यमाणः, मार्गः=उपायः, प्राप्तिहेतुरिति यावत्, बोद्धव्यः । कोऽसौ ? इत्याह—‘गुरुविद्धसेवा’ इत्यादि । गृणन्ति-समुपदिशन्ति यथावस्थितं शास्त्रार्थमिति गुरुवः, सम्यग्धर्मशास्त्रार्थोपदेष्टार इत्यर्थः, यद्वा-गुरवो दीक्षादातारः, तथा-सम्यग् ज्ञानदर्शनचारित्र्यवन्तः, पर्यायज्येष्ठा वा । वृद्धाः=श्रेष्ठाः ज्ञानदर्शनचारित्र्यतपोवीर्याचारादिभिरुत्कृष्टाः । तेषां सेवा-पर्युपासना, विनयेन वर्तनं वैयावृत्यादि करणं च । इह सेवापदं गुरुकुले निवास-स्याप्युपलक्षणम्, तत्र सम्यग् दर्शनादीनां सौलभ्यात् । उक्तं च—

नाणस्स होइ भागी, थिरयरओ दंसणे चरित्ते य ।

दन्ना आवकहाए, गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ १ ॥

छाया—ज्ञानस्य भवति भागी, स्थिरतरो दर्शने चरित्रे च ।

धन्या यावत्કથં, ગુરુકુલવાસં ન મુચ્ચન્તિ ॥ ૧ ॥

यावत्कथं=यावज्जीवमित्यर्थः ।

तथा—बालजनस्य=पार्श्वस्थादेः, दूरात्=दूरतः विवर्जना=विशेषण परिहारः, अल्पस्यापि बालसंसर्गस्य महादोष हेतुत्वात् । पार्श्वस्थादि संसर्गश्चारित्र्योपघातक इति भावः । बालसंसर्ग परिवर्जनेऽपि स्वाध्यायाऽऽराधनेन विना ज्ञानादिप्राप्तिर्न स्यादित्यत आह—‘सज्ज्ञाय’ इत्यादि । स्वाध्यायैकान्तनिवेदना चेति ।

ज्ञानादિકો की प्राप्ति कैसे होती है सो सूत्रकार कहते हैं—

‘तस्सेस’ इत्यादि ।

अन्वયાર્થ—(તસ્સ-તસ્ય) મોક્ષ કે ઉપાયભૂત ઉન સમ્યગ્જ્ઞાનાદિકોં કી પ્રાપ્તિકા હેતુભૂત (એસમગ્ગો-એષો માર્ગઃ) યહ માર્ગ હૈ (ગુરુવિદ્સેવા દૂરા બાલજનસ્સ વિવર્જજ્ઞા-ગુરુવૃદ્ધસેવા દૂરાત્ બાલજનસ્ય વિવર્જનાયા) ગુરુજનોં કી સેવા કરના તથા વૃદ્ધજનોં કી સેવા કરના એવં જો બાલ-અજ્ઞાની તથા પાસત્થાદિક હૈં ઉનકી સગતિ સે સદા દૂર રહના (સજ્ઞાય એગંત નિસેવના ય-સ્વાધ્યાયૈકાન્તનિવેવના ચ) નિયમતઃ સ્વાધ્યાય

જ્ઞાનાદિકોની પ્રાપ્તિ કેમ થાય છે તેને સૂત્રકાર બતાવે છે—“તસ્સેસ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તસ્સ-તસ્ય મોક્ષના ઉપાયભૂત તે સમ્યગ્જ્ઞાનાદિકોની પ્રાપ્તિના હેતુભૂત એસમગ્ગો-એષો માર્ગ આ માર્ગ છે ગુરુવિદ્સેવા દૂરા બાલજનસ્સ વિવર્જજ્ઞા-ગુરુવૃદ્ધસેવા દૂરાત્ બાલજનસ્ય વિવર્જનાયા શુદ્ધજનોની સેવા કરવી તથા વૃદ્ધજનોની સેવા કરવી અને જે બાલ અજ્ઞાની તથા પાસત્થાદિક છે એની સગતિથી સદા દૂર રહેવું સજ્ઞાય એગંત નિસેવનાય-સ્વાધ્યાયકાન્તનિવેવના

સ્વાધ્યાયસ્ય=વાચનાપ્રવૃત્તિના પરિવર્ષનાન્નુમેષાધર્મમંકયારૂપસ્ય, एकान्तनिवेसना=
નિયમત સમાચરણમ્, સમાપ્યન્નુમેષેષ પ્રધાનમિત્યભિપ્રાયેનાહ—‘સુતસ્યસંવિ-
ત્ત-ગયા’ इति । सूत्रार्थसंचिन्तनता=सूत्रार्थसंश्रित्तना=सूत्रार्थस्य सम्पविचारणा,
वार्पत्तात् स्वार्थे तल । वर्तक च—

“ वृथा भुतमचिन्तितम्, ” इति ।

च=पुन । श्रुतिः=धीरत्वम्-मनुश्रितस्वमित्यर्थः । नहि श्रुतिं विना ज्ञानादि-
छात्र इति भावः । गुरुवृद्ध सेवादयः खलु मोक्षोपायभूतानां सम्पगृह्णनादीनां
सुपायभूता सन्तीति गुरुवृद्ध सेवादिकं विना सम्पगृह्णनादेरसम्भव इति
गाथाश्रयः ॥ ३ ॥

करना और उस स्वाध्याय में (सुसत्य संवित्तगया-सूत्रार्थसंश्रित्तनता)
सूत्रार्थ अच्छी तरह विचार करना (धीई य-श्रुतिश्च) एवं धैर्य रखना ।

‘આધ્યાર્ય’—યથાવસ્થિત શાસ્ત્ર કે અર્થ કો જો સમજતા હૈં એ ગુરુ
કહલાતે હૈં । ધર્મશાસ્ત્ર કે અર્થ કા જો દુસરોં કો ઉપદેશ દેતે હૈં એ
ગુરુ કહલાતે હૈં । અથવા જો વીક્ષા પ્રધાન કરતે હૈં એ ગુરુ કહલાતે હૈં ।
અથવા સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન એવં સમ્યક્ ચારિત્ર કા જો પાલન
કરતે હૈં એ તથા જો વીક્ષાપર્યાય મેં જ્યેષ્ઠ હોતે હૈં એ મી ગુરુ કહલાતે હૈં ।
જ્ઞાન, વર્ણન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય, જન આચારોં સે શ્રેષ્ઠ હોતે હૈં એ
વૃદ્ધ હૈં । ‘इनके साथ विनयपूर्वक रहना’ व्यवहार करना इनकी विद्याभूषण
(सेवा) करना यह सय गुरुवृद्ध सेवा है । तथा गुरु कुलमें रहना यह
वात मी सेवा से उपस्थित हो जाती है क्योंकि गुरुकुल में निवास
करने से जीव को सम्यग्दर्शन आदि गुणों की प्राप्ति सुलभ होती है ।

નિયમથી સ્વાધ્યાય કરવો અને તે સ્વાધ્યાયમાં સુતત્વ સંવિત્તગયા-સૂત્રાર્થ સંશ્રિ-
ત્તનતા સૂત્રાર્થને આરી રીતે વિચાર કરવો ધીર્ય-શ્રુતિશ્ચ અને યૈવ શાખક-

‘આધ્યાર્ય’—યથાવસ્થિત શાસ્ત્રના અર્થને જે સમજાવે છે, તે શુરૂ કહેવાય
છે અથવા ધર્મશાસ્ત્રના અર્થને જે બીજાઓને ઉપદેશ આપે છે તે શુરૂ કહેવાય
છે, અથવા જે વીક્ષા પ્રધાન કરે છે તે શુરૂ કહેવાય છે, તથા સમ્યગ્દર્શન,
સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્રને પાલન કરે છે તે, તથા જે વીક્ષા પર્યા-
યમાં પ્રાપ્ત હોય છે, તે પણ શુરૂ કહેવાય છે જ્ઞાન જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય,
અને આચારોંથી જે શ્રેષ્ઠ હોય છે તે વૃદ્ધ છે એમની સાથે વિનયપૂર્વક રહેવું
વહેવાર કરવો, વૈશાલ્ય કરવી, જે સપત્ની શુરૂ-વૃદ્ધ સેવા છે તથા શુરૂજમાં
રહેવું જે વાત પણ સેવાથી નહીં પણ ભય છે કેમકે, શુરૂજમાં નિવાસ
કરવાથી એવને સમ્યગ્દર્શન આદિઓની પ્રાપ્તિ સુલભ થાય છે. એ પણ છે—

યથેતાદૃશો જ્ઞાનાદરુપાયસ્તર્હિ તદભિલાપિણા પૂર્વં કિં કર્તવ્યમ્ ?
 इत्याशङ्क्याह—

મૂલમ્—આહારં મિચ્છેમિય મેસંણિજ્ઞં, સર્હાયમિચ્છે નિડણદ્વયુંદ્ધિં ।
 નિકેર્યં મિચ્છિંજ્ઞં વિવેગંજોગં, સમાહિકામે સમણે તવસ્સી ॥૪॥

કહાં મી હૈ—ગુરુકુલ મેં નિવાસ કરનેવાલા પ્રાણી જ્ઞાન દર્શન એવં
 ચારિત્ર કા પાત્ર બન જાતા હૈ । ધન્ય હૈ વે જીવ જો જીવનપર્યન્ત ગુરુકુલ
 કે વાસ કો નહીં છોડતે હૈ । તથા પાસત્યાદિકોં કા સસર્ગ હસલિયે
 વર્જનીય કહા હૈ કિં ઉનકી સંગતિ સે ચારિત્ર કા ઘાત હોતા હૈ ।
 ચાલ સંસર્ગ છોડ દેને પર મી જવતક સ્વાધ્યાય નહીં કિયા જાતા હૈ
 તવતક જીવ કો જ્ઞાનાદિકોં કી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી હૈ હસલિયે સૂત્રકાર ને
 સ્વાધ્યાય કરના વતલાયા હૈ । સ્વાધ્યાય, વાચના, પૃચ્છના, પરિવર્તના,
 અનુપ્રેક્ષા એવં ધર્મકથાં કે ભેદ સે પાંચ પ્રકાર કા હૈ । ઇનકા એકાન્તતઃ
 નિયમતઃ સેવન કરના હી સ્વાધ્યાયેકાન્ત નિષેવણ હૈ । સ્વાધ્યાય અનુ-
 પ્રેક્ષા કો પ્રધાન વતલાયા ગયા હૈ અતઃ સૂત્રકાર ને ‘સૂત્રાર્થ કા ચિન્તન
 કરના’ કહા હૈ । ક્યોં કિં વિના ચિન્તન કા સૂત્ર વ્યર્થ હોતા હૈ । ધૈર્ય
 કે અભાવ મેં જ્ઞાનાદિકોં કી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી હૈ । હસી અભિપ્રાય સે
 ધૈર્ય મી જ્ઞાનાદિકોં કી પ્રાપ્તિ મેં કારણ વતલાયા ગયા હૈ । તાત્પર્ય હસકા
 કેવલં યહી હૈ કિં સમ્યગ્દર્શનાદિકોં કા લાભ હસ જીવ કો ગુરુવૃદ્ધ સેવા
 આદિ કે વિના નહીં હો સકતા હૈ ॥ ૩ ॥

શુરકુળમા નિવાસ કરનાર પ્રાણી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને પાત્ર બની
 જાય છે, ધન્ય છે, એ જીવને કે જે, જીવનપર્યંત શુરકુળના વાસને છોડતા
 નથી, તથા પાસત્યાદિકોનો સમાગમ આ માટે વર્જનીય બતાવેલ છે કે, તેની
 સંગતીથી ચારિત્રનો ઘાત થાય છે.

બાલ સંસર્ગ છોડી દેવા છતાં પણ, ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરવામાં નથી
 આવતો, ત્યાં સુધી જીવને જ્ઞાનાદિકોની પ્રાપ્તિ થતી નથી. આ કારણે સૂત્રકારે
 ‘સ્વાધ્યાય કરવાનું’ કહેલ છે સ્વાધ્યાય, વાચના પૃચ્છના, પરિવર્તના, અનુપ્રેક્ષા
 આ ધર્મકથાના ભેદથી પાંચ પ્રકારના છે આનુ એકાન્તતઃ નિયમતઃ સેવન
 કરવું એ સ્વાધ્યાય એકાન્ત નિષેવણ છે. સ્વાધ્યાય અનુપ્રેક્ષાને પ્રધાનરૂપથી
 બતાવવામાં આવેલ છે. આથી સૂત્રકારે સૂત્રાર્થનું ચિંતન કરવાનું કહેલ છે.
 કેમકે, ચિંતન વગરનું સૂત્ર વ્યર્થ થાય છે. ધૈર્યના અભાવમાં જ્ઞાનાદિકોની પ્રાપ્તિમાં
 કારણરૂપ બતાવવામાં આવેલ છે તાત્પર્ય આનું ક્ષત એ છે કે, સમ્યગ્દર્શન
 આદિકોનો લાભ એ જીવને શુર-વૃદ્ધ આદિની સેવા વગર મળી શકતો નથી. ॥ ૩ ॥

ઠાપા—આહારમિચ્છેન્નિસમેપનીયમ્, સહાયમિચ્છેન્નિપુનાર્થબુદ્ધિસ્ ।

નિકેતમિચ્છેત્ વિવેકયોગ્યમ્, સમાધિકામઃ ભ્રમણસ્તપસ્વી ॥૪॥

ટીકા—‘ આહારમિચ્છે ’ इत्यादि ।

સમાધિકામઃ=૨૨ સમાધિર્માય સમાધિઃ, એ પ જ્ઞાનાદિરૂપસ્વત્પ્રાપ્તિ કામ
इत्यर्थः । તપસ્વી=અનશનાદિદ્વાદશવિધતપઃ સમારાધકા, ભ્રમણઃ=મિષ્ટુઃ, મિત્તમ્=
પ્રમાણોપેતમ્, પપનીયં=નિર્દોષમ્, આહારમ્=અનશનાદિ ચતુર્વિધમ્, इच्छेत् ।
નિપુનાર્થબુદ્ધિઃ=નિપુણા-સમર્થા અર્થેષુ-ઝીવાદિષુ, બુદ્ધિઃ-જ્ઞાનમ્, यस्य સ નિપુ-
નાર્થબુદ્ધિસ્તં તયોક્ત, સહાયં=શિષ્યમ્, इच्छेत् । તથા-વિવેકયોગ-વિવેકઃ=ગૃહ-
ગમાઃ સ્થ્યાદિરાહિત્ય, તસ્ય યોગઃ સમ્યન્થો યમ સ વિવેકયોગસ્તં, નિકેતમ્=
આવાસમ્, इच्छेत् । સ્ત્રીપશુપન્થકાદિ રહિતે સ્થાને નિવસેદિત્યર્થઃ । સ્થ્યાદિબુદ્ધ
નિવાસેન વિષવિષ્ણવાદિ વિવિધદોષસંભવસ્તત્તથ ચારિત્રમત્સ્યાદિતિ માત્રઃ ॥૪॥

यदि इस प्रकार यह ज्ञानादि गुणोंकी प्राप्तिका उपाय है तो ज्ञानादि
के अमिलापी को पहिले क्या करना चाहिये ? सो कहते हैं—

‘ अरहा० ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(સમાધિકામે-સમાધિકામ) જ્ઞાનાદિરૂપ સમાધિ કો
પ્રાપ્ત કરને કી ઇચ્છાચાલા તથા (તપસ્વી-તપસ્વી) અનશન આદિ બારહ
પ્રકાર કી તપસ્યા કે આરાધન મેં નિરત તપસ્વી (સમણે-ભ્રમણઃ)
(મિયં-મિતમ્) પ્રમાણયુક્ત (પસણિજ-પપનીયમ્) નિર્દોષ (આહાર
મિચ્છે-આહારમિચ્છેત્) આહાર છેને કી માગના રહે । તથા એસે
(સહાયમિચ્છે-સહાયમ્ इच्छेत्) સહાયક (શિષ્ય) કી આહના રહે
જો (નિપુણબુદ્ધિ-નિપુનાર્થ બુદ્ધિમ્) ઝીવાદિક પદાર્થો કે જાનને મેં
નિપુણમતિ થાલા હો । તથા એસે (નિકેય મિચ્છિજ-નિકેતં इच्छेत्)
આવાસ કો આદે જો (વિવેગજોર્ગ - વિવેકયોગમ્) સ્ત્રીપશુ પન્થક

ને આ પ્રમાણે આ જ્ઞાનાદિકોની પ્રાપ્તિને ઉપાય છે તો, જ્ઞાનાદિકોના
અમિલાપીને પહેલાં શું કરવું એવું કહે ? એ કહે છે —“ આહાર ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સમાધિકામે-સમાધિકામ જ્ઞાનાદિરૂપ સમાધિને પ્રાપ્ત કરવાની
ઇચ્છાવાળા તથા તપસ્વી-તપસ્વી અનશન આદિ બાર પ્રકારની તપસ્યાના બાર
ધનમાં નિરત તપસ્વી સમણે-ભ્રમણ સાધુ મિયં-મિતમ્ પ્રમાણયુક્ત, પસણિ-
પપનીય નિર્દોષ, આહારમિચ્છે-આહારમિચ્છેત્ આહાર લેવાની માગના રાજે તેમજ
એવા સહાયમિચ્છે-સહાયમ્ इच्छेत् સહાયકની આહના રાજે જે નિપુણબુદ્ધિ-
નિપુનાર્થબુદ્ધિ ઉપરથી પદાર્થોના અણુવામાં નિપુણમતિવાળા હોય તથા એવા
નિકેય મિચ્છિજ-નિકેતં इच्छेત્ આવાસને આદે જે જિ, ૫૩, ૫૩૩, આદિથી

तादृशसहायाप्राप्तौ यत् कर्त्तव्यं तदाह—

मूलम्—न वा लभिज्जा निउणं सहायं, गुणाहियं वा गुणओ समं वा।
एगो वि पावाँ विवज्जयंतो, विहरेज्जं कामेसु असज्जमाणो ॥५॥

छाया—नवा लभेत निपुणं सहायं, गुणाधिकं वा गुणतः समं वा ।

एकोऽपि पापानि विवर्जयन्, विहरेत् कामेषु असजन् ॥ ५ ॥

टीका—‘ न वा लभिज्जा ’ इत्यादि ।

यदि निपुणं=कृत्याकृत्यविवेकज्ञानयुक्तं गुणाधिकं=गुणैर्ज्ञानादिभिरधिकम्—
उत्कृष्ट वा=अथवा । गुणतः ज्ञानादिगुणानाश्रित्य, समं=तुल्य, सहाय=शिष्यं, न
आदि से रहित हो ।

भावार्थ—जो साधु यह चाहता है कि मुझे ज्ञानादिकों की निर्विघ्न प्राप्ति हो, तो उसके लिये सूत्रकार यह कह रहे हैं कि वह साधु कितना ही तपस्वी क्यों न हो यदि वह एषणीय आहार नहीं लेता है, सहायक उसके ज्ञानी नहीं हैं, निवासस्थान उसका स्त्रीपशुपण्डक आदिसे रहित नहीं है तो चित्तमें सदा विप्लवता बनी रहनेके कारण उसका चारित्र्य यथावत् नहीं पल सकता है ॥४॥

ऐसे गुणवानकी प्राप्ति नहीं होने पर साधुको क्या करना चाहिये यह सूत्रकार कहते हैं—‘ नवालभिज्जा ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—यदि (निउणं—निपुणम्) कृत्य और अकृत्यके विवेक ज्ञानसे युक्त तथा (गुणाहियं—गुणाधिकम्) ज्ञानादिक गुणोंसे उत्कृष्ट अथवा (गुणओ समंवा—गुणतः समं वा) ज्ञानादिक गुणोंसे अपने बरा-

रहित होय.

भावार्थ—जो साधु ऐसे बड़े छे के, मने ज्ञानादिकोंकी निर्विघ्न प्राप्ति थाय, ता ऐसे भाटे सूत्रकार ऐसे बतावे छे के, ऐ साधु गमे तेवा तपस्वी केम न होय, कदाय ते एषणीय आहारने देता न होय, ऐना सहायक ज्ञान न होय, निवासस्थान ऐतुं स्त्री, पशु, पंडक, आदिथी रहित न होय, आथी चित्तमां सदा विप्लवता बनी रहेवाना कारणे तेनु आश्रित यथावत् पणी शकतु नथी. ॥ ४ ॥

ऐसा शुश्रूषणकी प्राप्ति न थवाना कारणे साधुऐ शुं करवुं जेधं ऐ ते सूत्रकार बतावे छे “ नवालभिज्जा ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जो निउणं—निपुणम् कृत्य अकृत्यना विवेकज्ञानथी युक्त तथा गुणाहियं—गुणाधिकम् ज्ञानादिक शुश्रूषणी उत्कृष्ट अथवा गुणओ समंवा—गुणतः समंवा ज्ञानादिकमा पोताना अरोअरने सहायं—सहायम् शिष्य न लभिज्जा—न लभेत्

છમેત=ન માનુયાદ । તર્હિં એકોઽપિ=અસહાયોઽપિ, પાપાનિ=પ્રાણાતિપાતાદીનિ ।
 વિવર્જયન્=સર્વથા પરિહરન્ । કામેષુ=શબ્દાદિવિષયેષુ, અસજન્=સક્તમકુર્વન્,
 વિહરેત્=મોક્ષમાર્ગે વિચરત્ ॥ ૫ ॥

સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિમિદું સ્વપ્રમોહો મયતીત્યુક્તમ્ । અથ જ્ઞાનાદિમિદોદ્ધારીનાં
 સયે સતિ દુઃસ્વપ્રમોહ ઇતિ દુઃસ્વ પ્રમોહ પ્રતિ મોહાદિક્ષયસ્ય સાધાત્કારમત્યમ-
 સ્તીત્યતો મોહાદીનામુત્પત્તિ દુઃસ્વરૂપત્વ ચ વર્ણયન્ પ્રાર—

—મૂલ્મ—જહાં ય અદષ્ટમભેવા ઘલાંગા, અદષ્ટ ઘલાગપ્પભવ જંહા ય ।

—એમેવ મોહાયર્યણ ચુ તંહ, મોહર્થે તંહાયર્યણ વેંયતિ ॥ ૬ ॥

છાયા—યયા ચ અદષ્ટમમવા ઘલાકા, અદષ્ટ ઘલાકા પ્રમવ યયા ચ ।

—એમેવ મોહાયતનાં સ્વ દુષ્ટાં, મોહજ્ઞ દુષ્ટાપતનં વદન્તિ ॥ ૬ ॥

ટોકા—‘જહા ય’ इत्यादि ।

યયા ચ=ય નેવ પ્રકારેણ, અદષ્ટમમવા=અદષ્ટસમુત્પન્નાઃ, ઘલાકા=ગણિત-
 મયન્તિ । યયા ચ=અદષ્ટ-ઘલાકાપ્રમવ=પશિમ્પ્યઃ સમુત્પન્નં મયતિ । એમેવ=એને

સ્વરૂપા (સહાય-સહાયમ્) શિષ્ય (ન સમિત્તજા-ન છમેત) ન મિલેતો
 (પ્રગોથિ-એકઃ અપિ) અકેલે હી (પાપાઈ વિવર્જયન્તો-પાપાનિ વિવર્જયન્)
 પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોંકા પરિત્યાગ કરતે હુણ તથા (કામેષુ અસજ-
 માણે-કામેષુ અસજન્) શબ્દાદિક વિષયોંમે આસક્ત નહીં હોતે હુણ
 ત(વિહરેજ્જ-વિહરેત્) મોક્ષમાર્ગેં વિચારણ કરે ॥ ૬ ॥

સમ્યગ્જ્ઞાન આદિકોં દ્વારા દુઃસ્વકા નાશ હોતા હે સો હસકા તારપર્ય
 ચેઈ જાનના ચાહિયે કિ જ્ઞાનાદિકોં દ્વારા મોહાદિ દોષોંકા ક્ષય હોતા હે
 ઓર મોહાદિ દોષોંકે ક્ષયસે દુઃસ્વોંકા ક્ષય હોતા હે, અતઃ દુઃસ્વોંકે ક્ષયમેં
 મોહાદિકા ક્ષય સાધાત્કારણ હે । હસલિયે સૂત્રકાર મોહાદિદોષોંકી
 ક્ષેત્પત્તિ તથા દુઃસ્વરૂપતા કહતે હે—‘જહા ય’ इत्यादि ।

ન મયે તે, એકલા પ્રગોથિ-એક અપિ એકલાજ પાપાઈ વિવર્જયન્તો પાપાનિ
 વિવર્જયન્ પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોંના પરિત્યાગ કરીને તથા શબ્દાદિક વિષયોંમાં
 આસક્ત ન થતાં વિહરેજ્જ-વિહરેત્ મોક્ષમાર્ગેં વિચારણ કરે ॥ ૬ ॥

સમ્યગ્જ્ઞાન આદિના દ્વારા દુઃસ્વના નાશ થાય છે આથી એવું તાર્કિક
 એ બાબતું એકબે ઠે, જ્ઞાનાદિકોં દ્વારા મોહાદિકોંના ક્ષય થાય છે એનેમિત્ત
 । આદિકોંના ક્ષયથી દુઃસ્વોંના ક્ષય થાય છે એ કારણે દુઃસ્વોંના ક્ષયમાં મોહ
 આદિકોંના ક્ષય સાધાત કારણ છે આ માટે સૂત્રકાર મોહાદિકોંની ઉત્પત્તિ તથા
 દુઃસ્વરૂપતાને બતાવે છે—“જહા ય” इत्यादि ।

નૈવ પ્રકારેણ તૃષ્ણાં સ્વલુ મોહાયતનાં=વદન્તીત્યન્વયઃ । મોહઃ=અજ્ઞાનં મિથ્યા-
દર્શનશ્ચ, સ આયતનમ્ ઉત્પત્તિસ્થાનં યસ્યાઃ સા મોહાયતના તામિત્યર્થઃ । મોહ-
સ્તૃષ્ણાયાઃ કારણમિતિ વદન્તિ તીર્થઃગણધરાઃ । મોહાભાવે તૃષ્ણાક્ષય. સ્યા-
દેવેતિ ભાવઃ । મોહં ચ=મોહં પુનઃ । તૃષ્ણાયતનમ્=તૃષ્ણા-આયતનં ગૃહં યસ્ય સ
તૃષ્ણાયતનસ્તં વદન્તિ । અત્રેદં બોધ્યમ્-તૃષ્ણા-નામ-પ્રાપ્તેડપ્રાપ્તે વા વસ્તુનિ મૂર્છા,
સા ચાત્યન્તદુસ્ત્યજેતિ, રાગપ્રધાના, તતસ્તયા રાગ ઉપલક્ષ્યતે, રાગમૂલકત્વાદ્
દ્વેષ્યાપિ સંભવ ઇતિ દ્વેષોડપ્યુપલક્ષિતો ભવતિ । તથા ચ તૃષ્ણાગ્રહણેન રાગદ્વેષા-
નુક્તો । એતયોશ્ચાનન્તાનુવન્ધિકપાયરૂપયોઃ સદ્ભાવેડવશ્યં મિથ્યાત્વોદયસમ્ભવઃ,
અતએવ ઉપશાન્તકપાયવીતરાગસ્યાપિ મિથ્યાત્વે ગમનમ્, તત્ર ચ સિદ્ધ એવાજ્ઞાન-
રૂપો મોહઃ । એવં ચાત્ર પરસ્પરં કાર્યકારણભાવપ્રદર્શનેન રાગાદીનામુત્પત્તિરુક્તા ॥૬॥

અન્વયાર્થ—(જહા-યથા) જિસ પ્રકાર (અંડપ્પભવા બલાગા-અણ્ડ-
પ્રભવા બલાકા) અણ્ડસે ઉદ્ભૂત બલાકા (પક્ષી) હોતે હૈં ઓર (જહા-યથા)
જૈસે (અણ્ડં બલાગપ્પભવં-અણ્ડં બલાકાપ્રભવમ્) અણ્ડા બલાકા (પક્ષી)
સે ઉદ્ભૂત હોતા હૈં । (એમેવ-એવમેવ) ઇસી તરહ (મોહાયયણં-મોહાયતનાં)
અજ્ઞાન એવં મિથ્યાદર્શનરૂપ મોહ જિસકી ઉત્પત્તિકા સ્થાન હૈં એસી
તૃષ્ણા હોતી હૈં તથા (તળ્હાયયણં મોહ વયતિ-તૃષ્ણાયતનં મોહં વદન્તિ)
તૃષ્ણા હૈં આયતન કારણ જિસકા એસા મોહ હોતા હૈં ઇસ યાતકો તીર્થ-
કર તથા ગણધરાદિક કહતે હૈં ।

ભાવાર્થ—યહાં પર મોહ ઓર તૃષ્ણામેં પરસ્પર કાર્ય કારણભાવ
સૂત્રકારને કહા હૈં । વસ્તુ પ્રાપ્ત હો ચાહે અપ્રાપ્ત હો ડસમેં મૂર્છાકા
નામ તૃષ્ણા હૈં । યહ અત્યંત દુસ્ત્યજ એવં રાગપ્રધાન હૈં । અતઃ ઇસસે

અન્વયાર્થ—જહા-યથા જે પ્રમાણે અણ્ડપ્પભાવા બલાગા-અણ્ડપ્રભાવા બલાકા
ઇંડામાંથી બન્યું ઉત્પન્ન થાય છે. અને જહા-યથા જેમ અણ્ડં બલાગપ્પભવં-અણ્ડં
બલાકાપ્રભવમ્ ઇંડું પક્ષીથી ઉદ્ભૂત બને છે. એમેવ-એવમેવ આજ પ્રમાણે મોહાયયણં
-મોહાયતના અજ્ઞાન અને મિથ્યાદર્શન રૂપ મોહ જેની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે
એવી તૃષ્ણા હોય છે તથા તળ્હાયયણં મોહં વયતિ-તૃષ્ણાયતનં મોહં વદન્તિ તૃષ્ણા
જેના આગમનનું કારણ છે તે મોહ છે આ યાતને તીર્થ કર તથા ગણધર
આદિ દેવ કહે છે

ભાવાર્થ—અહીંયાં મોહ અને તૃષ્ણામાં પરસ્પર કાર્યકારણભાવ સૂત્રકારે
કહ્યું છે. વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય અથવા પ્રાપ્ત ન થાય તેમાં મૂર્છાનું નામ
તૃષ્ણા છે જડપથી તળવા જેવા રાગને ઉત્પન્ન કરનાર છે. આથી એનાથી

। સંપતિ રાગદ્વેષમોહાનાં દુઃસ્વહેતુત્વ પ્રદર્શયતિ—

મૂલમ્-રાગો ય દોસો વિ કમ્મવીય, કમ્મ ચ મોહેપ્પમય ધયતિ ।

કમ્મ ચ જાઈમરણસ્સ મૂલ, દુઃસ્વ ચ જાઈમરણ ધયતિ ॥૭॥

છાયા—રાગમ્ દ્વેષોઽપિ ચ કર્મ્મવીય, કર્મ્મ ચ મોહમય ધવન્તિ ।

કમ્મ ચ જાતિમરણસ્ય મૂલ, દુઃસ્વ ચ જાતિમરણ ધવન્તિ ॥ ૭ ॥

ટીકા—‘રાગો ય’ इत्यादि—

રાગમ્-માયાલોમરૂપઃ । દ્વેષોઽપિ ચ-ક્રોધમાનરૂપ । કર્મ્મવીય=કર્મ્મજઃ-
જ્ઞાનાઽવરણાદે વીજં=કારણમ્, અતઃ એવ કર્મ્મ-મોહમયવં=મોહઃ પ્રમયઃ ઔપચિ-

રાગ જાના જાતા હૈ । જહાં રાગ હોતા હૈ વહાં દ્વેષ મી હોતા હૈ । ક્યોં
કિ દ્વેષ રાગમૂલક હોતા હૈ । ઇસ તરહ તૃપ્ણાસે દ્વેષ મી ઉપલક્ષિત હોતા
હૈ । અતઃ તૃપ્ણાકે ગ્રહણસે રાગ ઓર દ્વેષ દોનોં ગૂહીત હો જાતે હૈ ।
અનંતાનુષધી કપાયકપ્પ ઇન દોનોંકે સજ્ઞાવમેં અવહ્ય હી મિથ્યાત્વકા
ઉવ્ય સમ્બિત હોતા હૈ । ઇસલિયે ગ્યારહવેં શુણસ્થાનવાલે જીવકા પ્રથમ
શુણસ્થાનમેં પતન હો જાતા હૈ । યહાં અજ્ઞાનરૂપ મોહ સિદ્ધ હી હૈ । ઇસ
તરહ યહાં પરસ્પર કાર્ય કારણ ભાવકે વિસ્ત્રાનેસે રાગાદિકોંકી વત્પત્તિ
કહી ગઈ હૈ ॥ ૬ ॥

અય સૂત્રકાર રાગ, દ્વેષ એવં મોહમેં દુઃસ્વહેતુતા પ્રકટ કરતે હૈ—
‘રાગો ય’ इत्यादि ।

અર્થ—(રાગો-રાગઃ) માયા એવં લોમરૂપ રાગ (દોસોવિ ય-
દ્વેષોઽપિ ચ) તથા ક્રોધ એવં માન રૂપ દ્વેષ એ દોનોં (કમ્મવીય-કર્મ
વીજમ્) જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મકે કારણ હૈ । ઇસીલિયે (કમ્મ મોહપ્પ

સમ્મ દેખાઈ આવે છે)ના રાગ હોય છે તથા દ્વેષ પણ આવે છે. કેમકે, દ્વેષ
રાગનું મૂળ છે આ પ્રમાણે તુષ્ણાધી દ્વેષ પણ ઉપલક્ષિત થાય છે, આથી તુષ્ણા
ના પ્રલંબથી રાગ અને દ્વેષ અને પ્રલંબ થઈ બંધ છે અને તાનુજાથી કપાયકપ્પ
આ બંનેના સદ્ભાવમાં અવર્ય નિષ્પત્તિનો ઉદય થવાનો જ આ માટે
અજ્ઞાનમા શુણસ્થાનવાળા જીવનુ પ્રથમ શુણસ્થાનમાં પતન થઈ બંધ છે આમાં
અજ્ઞાનરૂપ મોહ સિદ્ધ જ છે આ રીતે બંધી પરસ્પર કાર્ય કારણ બાબ દેખા
કનાથી રાગાદિકોંકી ઉત્પત્તિ કહેવામાં આવેલ છે ॥ ૬ ॥

હવે સૂત્રકાર રાગ, દ્વેષ અને મોહમા દુઃસ્વ હેતુતા પ્રકટ કરે છે—
“રાગો ય” इत्यादि ।

અર્થ—(રાગો-રાગઃ) માયા અને લોમરૂપ રાગ દોસોવિ ય-દ્વેષોઽપિ ચ
તથા ક્રોધ અને માનરૂપ દ્વેષ આ બંને કમ્મવીય-કર્મ વીજમ્ જ્ઞાનાવરણીય

કારણં यस્ય તત્ તથા, ચ=અપિ, વદન્તિ, રાગદ્વેષમોહાઃ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મણઃ કારણમિતિ વદન્તીત્યર્થઃ। કર્મ્મ ચ જાતિમરણસ્ય-જાતયશ્ચ મરણાનિ ચ જાતિમરણં તસ્ય, અનન્તજન્મમરણાનામિત્યર્થઃ, મૂલં=કારણં વદન્તિ । જાતિમરણં ચ-અનન્ત જન્મમરણાનિ ચ દુઃખં-દુઃખજનકત્વાત્ દુઃખરૂપં વદન્તિ । એતેન રાગાદીનાં દુઃખ-હેતુત્વમુક્તમ્ । જન્મમરણસમાનમપરં દુઃખં નાસ્તિ । ઉક્તં હિ—

મરમાણસ્સ જં દુક્ખં, જાયમાણસ્સ જંતુણો ।

તેણ દુક્ખેણ સંતત્તો, ન સરઙ્ગ જાહમપ્પણો ॥ ૧ ॥

છાયા—મ્રિયમાણસ્ય યદ્ દુઃખં, જાયમાણસ્ય જન્તોઃ ।

તેન દુઃખેન સંતત્તો, ન સ્મરતિ જાતિમાત્મનઃ ॥ ૧ ॥ હિતિ ॥ ૭ ॥

‘ભવં-કર્મ મોહપ્રભવં’ મોહસે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ ઉત્પન્ન होते हैं । अर्थात् रागद्वेष तथा मोह ये सब ज्ञानावरण आदि कर्मों के कारण हैं । इसी तरह (जाई मरणस्स मूलं च कर्म-जातिमरणस्य च मूलं कर्म) जाति-जन्म तथा मरणका कारण कर्म है । तथा (जाइ मरणं-जातिमरणम्) ये अनन्त जन्म और मरण दुःखजनक होनेसे स्वयं दुःखरूप हैं ऐसा (वयंति-वदन्ति) तीर्थकरादिक देव कहते हैं । कहा भी है—

“ म्रियमाणतथा जयमान जंतु के जो दुःख होता है उस दुःख से संतप्त होने के कारण वह जीव अपनी जाति की स्मृति नहीं करता है— अर्थात् मरण समय तथा जन्म लेते समय प्राणीको जो दुःख परम्पराका अनुभव होता है उसके आगे वह जीव अपना पूर्वभव भूल जाता है॥७॥

આદિ કર્મના કારણ છે. આ માટે કર્મ્મ મોહપ્રભવં-કર્મ મોહપ્રભવં મોહથી જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત રાગ દ્વેષ તથા મોહ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોત્તુ કારણ છે. આજ પ્રમાણે જાઈમરણસ્સ મૂલં ચ કર્મ્મ-જાતિમરણસ્ય ચ મૂલં કર્મ જાતિજન્મ તથા મરણતુ કારણ કર્મ છે તથા જાઈ મરણં-જાતિમરણમ્ એ અનન્ત જન્મ અને મરણ દુઃખ જનક હોવાથી પોતે જ દુઃખ રૂપ છે. એવું તીર્થંકર આદિ દેવ કહે છે કહ્યું પણ છે —

“ મ્રિયમાણ તથા જયમાન જંતુથી જે દુઃખ થાય છે. એ દુઃખથી સંતપ્ત થવાના કારણે એ જીવ પોતાની જાતની સ્મૃતિ કરતા નથી. અર્થાત-મરણ સમયે તથા જન્મ લેતા સમયે પ્રાણીને જે દુઃખ પરંપરાનો અનુભવ થાય છે તેની આગળ એ જીવ પોતાનો પૂર્વ ભવ ભૂલી જાય છે. ॥ ૭ ॥

एवं सति किं जातमित्याह—

मूलम्-दुःखेन ह्य जस्स न होई मोहो,

मोहो हेओ जस्स न होई तण्हा ।

तण्हा हेया जस्स न होई લોહો,

લોહો હૈઓ જસ્સ ને ફિચ્વ ણાંઈ ॥ ૮ ॥

છાયા—દુઃખ હતું યસ્ય ન મવતિ મોહઃ, મોહો હતો યસ્ય ન મવતિ તુષ્ણા ।

તુષ્ણા હતા યસ્ય ન મવતિ લોમઃ, લોમો હતો યસ્ય ન કિચ્ચનાપિ ॥૮॥

टीका—‘दुःखेन ह्य’ इत्यादि—

यस्य मोहो न भवति—न विद्यते, तस्य दुःखं=जातिमरणस्य, इतं-नष्टम्, दुःखस्य कारणं मोहस्ततश्च मोहमावाप् दुःखं भवतीति भावः । यस्य तूष्णा न भवति, तस्य मोहो इतं=नष्टः, तूष्णा, मोहस्य कारणमिति भावः । यस्य लोमो न भवति, तस्य तूष्णा इता, लोमस्तूष्णायाः कारणमिति भावः । इह वृथा वन्देन

येसा होने पर क्या होता है सो कहने हैं—‘दुःखेन ह्य’ इत्यादि ।

અન્યથા—(જસ્સ-યસ્ય) જિસ જીવ કે (મોહો ન હોઈ-મોહઃ ન મવતિ) મોહ નહીં હોતા હૈ (તસ્સ દુઃખં હ્ય-તસ્ય દુઃખં હતમ્) ઇસકે જાતિ ઇવં મરણરૂપ દુઃખ નષ્ટ હો જાતા હૈ । ક્યોંકિ દુઃખકા કારણ મોહ હૈ ઓર જય મોહ હી નષ્ટ હો ચુકા તય કારણ કે ‘અમાય મેં દુઃખરૂપ કાર્ય મી નષ્ટ હુવા જાન છેના ચાહિયે । તથા (જસ્સ તણ્હા ન હોઈ તસ્સ મોહો હૈઓ-યસ્ય તૂષ્ણા ન મવતિ તસ્ય મોહો હત) જિસકી તૂષ્ણા નષ્ટ હો ચુકી હૈ ઇમકા મોહ મી નષ્ટ હો ચુકા જાન છેના ચાહિયે । કારણ કિ તૂષ્ણા મોહ કા કારણ હૈ । (જસ્સ લોહો ન હોઈ તસ્સ તણ્હા હયા-યસ્ય લોમઃ ન મવતિ તસ્ય તૂષ્ણા હતા) તથા જિસકા લોમ નષ્ટ હો

આવું થવાથી શું થાય છે એ કહે છે—‘દુઃખેન હ્ય’ ઇત્યાદિ ।

અન્યથા—જસ્સ-યસ્ય કે જીવને મોહો ન હોઈ-મોહઃ ન મવતિ એક થતો નથી તસ્સ દુઃખં હ્ય-તસ્ય દુઃખં હતમ્ તેના જાતિ અને મરણરૂપ દુઃખ નષ્ટ થઈ જાય છે કેમકે, દુઃખનું કારણ મોહ છે, અને આથી એક જ નષ્ટ થઈ જશે ત્યારે કોણના અભાવમાં દુઃખરૂપ કાર્ય પણ નષ્ટ થઈ ગયેલ અથવા બેઠું જોડું. જસ્સ તણ્હા ન હોઈ તસ્સ મોહો હૈઓ-યસ્ય તૂષ્ણા ન મવતિ ન તથા મોહ હતા તથા એની તૂષ્ણા નષ્ટ થઈ ગયેલ છે એનો એક પણ નષ્ટ થયેલો અથવા એવો બેઠું જોડું કારણ છે, તૂષ્ણા મોહનું કારણ છે જસ્સ લોહો ન હોઈ તસ્સ તણ્હા હયા-યસ્ય લોમઃ ન મવતિ તસ્ય તૂષ્ણા હતા તથા એનો એક નષ્ટ થઈ ગયેલ છે, એની તૂષ્ણા નષ્ટ થયેલ

રાગદ્વેષો ગૃહેત । પૂર્વત્ર તથોક્તત્વાત્ । રાગાન્તર્ગતત્વેऽપિ તસ્ય પૃથગ્ગ્રહણં તત્પ્રાધાન્ય
 રૂપાપનાર્થ, લોભક્ષયે સતિ રાગદ્વેષયોરુભયોઃ સર્વથૈવાભાવાત્ । યસ્ય કિંચ્વનાપિ=
 સ્વલ્પમપિદ્રવ્યમિતિશેષઃ, નાસ્તિ તસ્ય લોભઃ હતઃ=વિનષ્ટઃ । પરિગ્રહો લોભસ્ય
 કારણ, દ્રવ્યે સતિ હિ લોભો ભવત્યેવ, તસ્માત્ પરિગ્રહઃ સંસારમૂલં સ સર્વથા ત્યાજ્ય
 ઇતિ ભાવઃ ॥ ૮ ॥

મોક્ષાભિલાષિણો જન્મમરણાત્મકદુઃખજનકાનાં રાગદ્વેષમોહાદીનાં નિરાકર-

ચુકા હૈં ઉસકી તૃષ્ણા નષ્ટ હુઈ જાન લેની ચાહિયે ક્યોં કિ તૃષ્ણા કા
 કારણ લોભ કહા ગયા હૈં । યહાં તૃષ્ણા શબ્દ સે રાગ એવં દ્વેષ યે
 દો ગ્રહણ કિયે ગયે હૈં । યદ્યપિ લોભ રાગ કે અન્તર્ગત હો જાતા હૈં તો
 મી યહાં ઉસકા જો પૃથક્કરૂપ સે ગ્રહણ કિયા ગયા હૈં વહ ઉસકી પ્રધા-
 નતા નિર્દિષ્ટ કરનેકે લિયે કિયા ગયા હૈં । લોભકે ક્ષય હોનેપર રાગદ્વેષ
 દોનોં કા સર્વથા અભાવ હો જાતા હૈં । (જસ્સ ન કિંચનાઈ તસ્સ લોહો
 હઓ-યસ્ય ન કિંચ્વનાપિ તસ્ય લોભો હતઃ) તથા જિસકે પાસ કુછ મીં
 નહીં હૈં ઉસકા લોભ નષ્ટ હુઆ જાનના ચાહિયે । પરિગ્રહ લોભકા કારણ
 કહા ગયા હૈં । દ્રવ્યકે હોને પર લોભ અવશ્ય હોતા હી હૈં । ઇસલિયે પરિ-
 ગ્રહ સંસાર કા મૂલ હૈં ઓર વહ મોક્ષાભિલાષિયોંકો સર્વથા ત્યજ્ય કહા
 હૈં । ઇસ પ્રકાર સૂત્રકારને મોક્ષાભિલાષી જાવોં કો યહ સમજાયા હૈં કિ
 જન્મ ઓર મરણ કેદુઃખોંકો ઉત્પન્ન કરનેવાલે ઇન રાગ, દ્વેષ એવં મોહકો
 દૂર કરનેકે લિયે અકિંચ્વનતા આશ્રયણીય હૈં ॥ ૮ ॥

જાણી લેવી જોઈએ કેમકે, તૃષ્ણાનું કારણ લોભ બતાવવામાં આવેલ છે. અહીં
 તૃષ્ણા શબ્દથી રાગ અને દ્વેષ એ બંને ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. જો લોભ
 રાગના અતર્ગત બની જાય છે તો પણ અહીં તેનું જે પૃથક્કરૂપથી ગ્રહણ
 કરવામાં આવેલ છે એ તેની પ્રધાનતા બતાવવા માટે કરવામાં આવેલ છે.
 લોભનો ક્ષય થવાથી રાગદ્વેષ બંનેનો સર્વથા અભાવ બની જાય છે. જસ્સ ન
 કિંચનાઈ તસ્સ લોહો હઓ-યસ્ય ન કિંચ્વનાપિ તસ્ય લોભો હતઃ તથા જેની પાસે
 કંઈ પણ નથી એનો લોભ નષ્ટ થયેલો જાણવો જોઈએ. પરિગ્રહ લોભનું કારણ
 બતાવેલ છે દ્રવ્ય હોવાથી લોભ અવશ્ય થાય જ છે આ માટે પરિગ્રહ
 સંસારનું મૂળ છે અને તે મોક્ષાભિલાષીઓ માટે સર્વથા ત્યાજ્ય બતાવેલ છે.
 આ પ્રમાણે સૂત્રકારે મોક્ષાભિલાષી જીવોને એ સમજાવેલ છે કે, જન્મ અને
 મરણના દુખોને ઉત્પન્ન કરનાર આ રાગ, દ્વેષ અને મોહને દૂર કરવા માટે
 અકિંચનતા આશ્રયણીય છે ॥ ૮ ॥

पार्थमकिञ्चनताऽऽध्यायणीयेति बोधितम् । अथ सर्वधर्मन्यायपुपायान् सविस्तरं वर्णयितुं प्रारम्भे—

मूलम्—राग च दोस च तहेय मोह, उद्धतुकामेण समूलजाल ।

‘जे जे उवाया पडिबजियव्वा, ते’ किच्छस्सोमि अहाणुं पुडिब ॥९॥

छाया—रागं च द्वेषं च तथैव मोहं, उद्धर्तुकामेन समूलजालम् ।

ये ये उपायाः प्रतिपत्तव्याः, तान्कीर्त्तयिष्यामि यथाऽनुपूर्वि ॥९॥

टीका—‘रागं च’ इत्यादि—

समूलजालं=मूलजालेन=स्वकरणसमूहेन सह वर्तते, इति समूलजालस्तम्, इह यक्ष्यमाणस्य रागादेर्विषयम् । राग=मायालोभरूप च, द्वेषं=क्रोधमानरूप तथैव मोह च, उद्धर्तुकामेन=उन्मूलयितुमिच्छता, मुनिना, ये ये उपायाः=तदुद्धरण हेतुः प्रतिपत्तव्याः=स्वीकर्तव्याः । तान्=उपायान् यथाऽनुपूर्वि=यथाक्रमम्, कीर्त्तयिष्यामि=वर्णयिष्यामि ॥ ९ ॥

अथ रागद्वेष आदि के परिहार निमित्त अन्य और भी उपाय कहते हैं—‘रागं च’ इत्यादि ।

अथपार्थ—(समूलजालं-समूलजालम्) अपने कारण समुदाय से युक्त (रागं च दोस च तहेय मोहं-रागं च द्वेषं तथैव मोहं) राग-मायालोभरूप कपाय, द्वेष-क्रोध मानरूप कपाय तथा मोहको (उद्धर्तुकामेन-उद्धर्तुकामेन) उन्मूल करने की अभिलाषावाले मुनिजन द्वारा (जे जे उवाया पडिबजियव्वा-ये ये उपायाः प्रतिपत्तव्या) जिनके उपायों को अपने काममें लाना चाहिये (ते-तान्) उन सब उपायों को मैं (अहाणुं पुडिब-यथानुपूर्वि) यथाक्रम (किच्छस्सोमि-कीर्त्तयिष्यामि) कहूंगा ॥९॥

अथ पारह गाथाओं से रागादि का क्षय करने के लिये उपाय

१. ६वे शब्द, द्वेष आदिना परिहार निमित्त नीला छपाई यद्यु अतापनाम आये छे—“रागं च” इत्यादि ।

अन्यपार्थ—समूलजालं-समूलजालम् पोताना कारण समुदायभी मुक्त राग च दोस च तहेय मोहं-राग च दोष च तथैव मोहं शब्द-माया, दोषरूप कपाय, द्वेष-क्रोध मानरूप कपाय तथा मोहको उद्धर्तुकामेन-उद्धर्तुकामेन उन्मूलन करानी अभिलाषावाला मुनिजन द्वारा जे जे उवाया पडिबजियव्वा-ये ये उपायाः प्रतिपत्तव्या को को उपायोंने पोताना कर्ममां देवा लेप्रको ते-तान् को सबका उपायोंने हूँ अहाणुं पुडिब-यथानुपूर्वि यथाक्रम किच्छस्सोमि-कीर्त्तयिष्यामि समझनीय ॥९॥

રાગાદિ ક્ષપણાર્થ ચ ઉપાયા આશ્રયणीयस्तानाह द्वादशभिर्गोथामिः ।
 मूलम्-रसापगमं न निसेवियेत्वा, पायं रसा दित्तिकरा नराणां ।
 दित्तं^{१५} च कामां समभिद्वन्ति, दुमं जहा साउफलं वं पक्खी ॥१०॥

છાયા-રસાઃ પ્રકામં ન નિપેવિતવ્યાઃ, પ્રાયો રસા દત્તિકરા નરાણામ્ ।

દૃષ્ટશ્ચ કામાઃ સમભિદ્રવન્તિ, દુમં યથા સ્વાદુફલં વા પક્ષી ॥૧૦॥

ટીકા—‘ રસા ’ ઇત્યાદિ ।

રસાઃ=દુગ્ધાદિરૂપાવિકૃતયઃ, પ્રકામં=મૃશં, પુનઃ પુનરિત્યર્થઃ નૈરન્તર્યેતિ
 યાવત્ । ન નિપેવિતવ્યાઃ=ન ભોક્તવ્યાઃ, इह प्रकामग्रहणं वातादिसोभनिवार-
 णार्थं रसा अपि कदाचिद् ग्राह्या इति सूचनार्थम् । रससेवननिषेधे हेतुमाह-रसा
 निपेव्यमाणा नराणां=उपलक्षणत्वान्नारीणामपि, प्रायः=बाहुल्येन दृष्टिकराः=
 धातूद्रेककरणशीलाः चित्तविक्षेपका भवन्तीत्यर्थः । रसानां दृष्टिकरत्वेऽपि तत्सेवने
 का हानि रित्याशङ्क्यामाह-यथा=येन प्रकारेण, पक्षिणः स्वादुफलं=सुमधुरफल
 शालिनं, दुमम्=वृक्षं प्रति समभिद्रवन्ति=संमुखीभूय आवन्ति, वा=तद्वत्, कामाः

કહતે હૈ—‘ રસા ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(રસા-રસાઃ) દુગ્ધાદિરૂપ (વિગ્રહ-વિગ્રહ) વિકૃતિ
 (પગામં-પ્રકામમ્) નિરન્તર-વારં (ન નિસેવિયવ્વા-ન નિપેવિતવ્યાઃ)
 સેવન નહીં કરના ચાહિયે । વાતાદિ કારણ કી વાત અલગં હૈ । નિરન્તર
 સેવન કરને સે ચે (રસા-રસાઃ) રસ (પાયં-પ્રાયઃ) બહુલતા સે (નરાણં-
 નરાણામ્) મનુષ્યોં કો (દિત્તિકરા-દૃષ્ટિકરાઃ) દૃષ્ટિકર હોતે હૈ અર્થાત્
 ‘ इनके सेवन करने से धातुओं की वृद्धि होती है और उससे चित्त विक्षिप्त
 होता है । (जहा साउ फलं दुमं पक्खी व दित्तं च कामा समभिद्वन्ति-
 यथा स्वादुफलं वृक्षं पक्षी वा दृप्तं च कामा समभिद्रवन्ति) जैसे स्वादुफल

હવે આર ગાથાઓથી રાગાદિકને ક્ષય કરવા માટેનો ઉપાય કહે છે.-

“રસા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—રસા-રસા इह आदि विकृति पगामं-प्रकामम् निरन्तर वप्यते
 वप्यत न निसेवियव्वा-न निपेवितव्या सेवन न करयुं लोभ्ये. वातादि कार-
 ण्णी वात जुद्धी છે નિરન્તર સેવન કરવાથી એ રસા-રસા રસ પાયં-પ્રાયઃ
 અબહુલતાથી નરાણં-નરાણામ્ મનુષ્યોને દિત્તિકરા-દૃષ્ટિકરા દૃષ્ટિકર થાય છે.
 અર્થાત્ આનુ સેવન કરવાથી ધાતુઓની વૃદ્ધિ થાય છે અને એનાથી ચિત્ત
 વિક્ષિપ્ત થાય છે. જહા સાદુફલં દુમં પક્ષીવ દિત્તં ચ કામા સમભિદ્રવન્તિ-યથા
 स्वादुफलं वृक्षं पक्षीवा दृप्तं च कामा. समभिद्रवन्ति જે પ્રમાણે સ્વાદવાળા ફળના

=काम्य तेऽमिलम्भते, इति ते शब्दादिविषया, हस्तं=विश्वविशेषयुक्तं, नर सम
मिद्ववन्ति=सम्यग्गमिष्वस्त्रीभूय गच्छन्ति समाकामन्तीत्यर्थः ॥ १० ॥

रसप्रकामभोजने दोषः, मोक्षः, सपति सामान्यनैव प्रकामभोजने दोषमाह-
मूल्म्-जहा दवग्गी पउरिंघणे वणे, समारुओ नोवसंम उवेई ।

पेर्वि दिअग्गी वि पगामभोईणो, नं बभयारिस्सं हिंय्योय कस्सेई ॥११॥

छाया-यथा दवाग्निः प्रचुरेन्वने बने, समास्तो नोपशमम् उपैति ।

एवम् इन्द्रियान्तरिपि प्रकामभोभिः, न ब्रह्मचारिणो हिताय कस्पचिन् ॥११॥

टीका—‘जहा दवग्गी’ इत्यादि—

यथा=येन प्रकारेण समास्तः=मास्तेन-पवनेन, सह वर्त्तते, इति समास्ता-
पवनपेरितः, दवाग्निः प्रचुरेन्वनेन=प्रचुरकाष्ठसम्पन्ने, बने उपशमं नो पैति=

वाले वृक्ष की ओर पक्षीगण आक्रमण करते हैं उसी तरह शब्दादिक
विषय भी विश्वविशेष युक्त मनुष्य के ऊपर आक्रमण करते हैं ।

भावार्थ—दुग्धादिकरस साधुसाध्वीयोंको कारण बिना सेवन क्यों नहीं
करना चाहिये इसके लिये स्पष्ट करते हुए सूत्रकार कह रहे हैं कि जिस
प्रकार स्वादुफलवाले वृक्षपर पक्षी आक्रमण करते हैं उसी प्रकार दुग्धादिक
रसों के बिना कारण सेवन से इस बने हुए प्राणी पर शब्दादिक विषय
आक्रमण कर देते हैं ॥ १० ॥

प्रकाम रस सेवन के दोष कहे । अथ प्रकाम-अधिक-भोजन के
दोष को दृष्टान्त द्वारा कहते हैं—‘जहा’ इत्यादि ।

अन्यथार्य—(जहा-यथा) जिस प्रकार (समारुओ-समास्तः)
पवन से युक्त (दवग्गी-दवाग्नि) वन की अग्नि (पउरिंघणे वणे-

वृक्ष तरह पक्षीयो आक्रमण करे छे जेव प्रभावे शब्दादिक विषय पण बिच
विशेषवाण मनुष्यनी उपर आक्रमण करे छे

भावार्थ—दुग्ध आदि रसनु साधु-साध्वीयोको शा भाटे सेवन न कर
जेउछे जेनु ठारणु रूपु करवा सूत्रकार कही रहा छे हे, ने प्रभावे स्वादीय
द्वगवाणा वृक्षनी उपर पक्षीयोना टोणे टोणा आक्रमण करे छे जेव प्रभावे
दुग्धादिक रसोनु बिना ठारणु सेवनको दृष्ट बनेता आणी उपर शब्दादिक
विषय आक्रमण करे छे ॥१०॥

प्रकाम रससेवन दोष कहीने केवे प्रकाम-वधाए कोज्जनता दोषने रहस
दास कहें छे—‘जहा’ इत्यादि ।

अ-वधाथ—जहा-यथा ने प्रभावे समारुओ-समास्तः पवनधी युअ
दवग्गी-दवाग्नि वननी अग्नि पउरिंघणे वणे-प्रचुरेन्वने बने प्रचुर शब्दादिक उपर

प्राप्नोति, एवम्—इन्द्रियाऽग्निरपि=इन्द्रियशब्देन इन्द्रियजनितो रागो गृह्यते, तथा च—रागवह्निरपि, प्रकामभोजिनः—अतिमात्रभोजनशीलस्य कस्यचित्=कस्यापि ब्रह्मचारिणः, हिताय=कल्याणाय न भवति ॥ ११ ॥

अन्यच्च—

मूलम्—विविक्तं सेजासणं जंति याणं, ओमांसणाणं दमिइंदियाणं ।

न रागसत्तु धरिसेइ चित्तं, पराइओ वांहिं रिवोसंहेहिं ॥१२॥

छाया—विविक्तशय्यासनयन्त्रितानाम्, अवमाशनानां दमितेन्द्रियाणाम् ।

न रागशत्रुर्द्धपयति चित्तम्, पराजितो व्याधिरिवौषधैः ॥ १२ ॥

टीका—‘विविक्तसेज्जा’ इत्यादि—

विविक्तशय्यासनयन्त्रितानां = विविक्ता—स्त्रीपशुपण्डकादिरहिता शय्या—वसति स्तत्रासनम्—अवस्थानं, तस्मिन् यन्त्रिताः=शास्त्रमर्यादया स्थितिस्तेषाम्,

प्रचुरेन्धने वने) प्रचुर काष्ठादिक इन्धन युक्त वन में (उवसमं न उवेइ—उपशमं न उपैति) शान्त नहीं होती है (एवं—एवम्) इसी तरह (इंदी अग्नि वि—इन्द्रियाग्निः अपि) इन्द्रियरूपी अग्नि भी (पगामभोइणो—प्रकामभोजिनः) सरस अथवा अतिमात्र भोजन करने वाले किसी भी (वंभयारिस्स—ब्रह्मचारिणो) ब्रह्मचारीके लिये (हियाय न भवइ—हिताय न भवति) हितावह नहीं होती है ।

भावार्थ—प्रचुर इन्धन संपन्न वन में लगी हुई अग्नि जिस प्रकार बुझती नहीं है उसी प्रकार प्रमाणाधिक भोजन करनेवाले ब्रह्मचारी के भां रागवह्नि कल्याणप्रद नहीं होती है ॥ ११ ॥

और भी—‘विविक्तं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(विविक्तसेज्जासणं जंतियाणं—विविक्त शय्यासनयन्त्रि-

युक्ता वनमा उवसमं न उवेइ—उपशमं न उपैति शान्त होती नहीं एवं—एवम् आ प्रभाणु इंदियगी वि—इन्द्रियाग्निः अपि इन्द्रियरूपी अग्नि यणु पगामभोइणो—प्रकामभोजिन सरस अथवा अति भोजन करवावाणा कोइ यणु वंभयारिस्स—ब्रह्मचारिणो ब्रह्मचारीना माटे हियाय न—हिताय न भवति हितावह होती नहीं.

भावार्थ—प्रचुर इंधन संपन्न वनमा लागेल अग्नि ने प्रभाणु बुझती नहीं ओण प्रभाणु प्रभाणुथी अधिक भोजन करवावाणा ब्रह्मचारीनी यणु रागवह्नि कल्याणप्रद होती नहीं ॥११॥

वणी यणु—“विविक्तं” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—विविक्तसेज्जासणं जंतियाणं—विविक्तशय्यासनयन्त्रितानाम् श्री,

अवमाशनानां=अवमौदरिक्ततप समाराधकानां, दमितेन्द्रियाणां चित्तं रागक्षुभ्रं न
 वर्षयति=न पराजेतु क्षमोति क इव । औषधैः परामितो व्याधिरिव । ययौषधपरा
 भूतो व्याधिः शरीरं वर्षयति तद्विस्मय ॥ १२ ॥

विविक्तवसत्यमावे दोषमाह—

मूलम्-जहो विरालाघसहस्त मूले, न मूसर्गाण वसेही पसस्थां ।
 एमेव इस्थीनिलयस्ते मंज्जे, नै धमयारिस्ते खेमो निषोसो ॥ १३ ॥

तानाम्) स्त्री पशु पण्डक आदि से रहित वसति में रहनेरूप अवस्थान
 से यन्त्रित हुए तथा (ओमासणार्ण-अवमाशनानाम्) अवमौदर्यादिक
 तपश्चर्या में निरत (दमिन्द्रियाण-दमितेन्द्रियाणाम्) इन्द्रियों को दमन
 करने में तत्पर ऐसे सयमीजनों के (चित्त-चित्तम्) अन्तःकरण को
 (रागसक्षु न परिसेह-रागक्षुः न वर्षयति) रागरूपी क्षुभ्र किसी तरह
 से भी पराजित नहीं कर सकता है । (ओसहेहि पराहो वाहिरिव-
 औषधैः पराजित व्याधिः इव) जिस प्रकार औषधियों द्वारा नष्ट की
 गई व्याधि शरीर पर आक्रमण नहीं कर सकती हैं ।

आचार्य—जिस प्रकार औषधियों द्वारा नष्ट हुआ रोग शरीर पर
 किसी भी तरह का अपना प्रभाव नहीं दिखा सकता वसी प्रकार
 विविक्तवसत्यासनवाले तथा अवमौदरि आदि तप करनेवाले एवं इन्द्रियों
 को अपने वश में रखने वाले साधुओं के चित्त को रागरूपी क्षुभ्र विक्षि
 प्त नहीं बना सकता है ॥ १२ ॥

पशु, पण्डक आदिभी रहित वसतीभां रहनेवाला अवस्थानभी यन्त्रित वसेत
 तथा ओमासणार्ण-अवमाशनानाम् अवमौदर्यादिक तपश्चर्याभां निरत दमिन्द्रियाण-
 दमितेन्द्रियाणाम् धिन्द्रियो दमन करनेवाला तत्पर कोवा अवमौदर्यादिक
 चित्तम् अ. त. करनेवाले रागसक्षु न परिसेह-राग क्षुः न वर्षयति रागरूपी क्षुभ्र
 को भी पराजित नहीं कर सकता है, ओसहेहि पराहो वाहिरिव औषधैः
 पराजितः व्याधिः इव के प्रमाणे औषधियों द्वारा भटाहवाभां आवेत् रोग
 शरीर उपर आक्रमण करी सकते नही.

आचार्य—के रीते औषधीयोधी शरीरभां रोगने नष्ट करनेवाला आभा
 यही तेनो को भी प्रमाणे प्रभाव देजातो नही को प्रमाणे विविक्त
 वसत्यासनवाला तथा अवमौदरि आदि तप करनेवाला जाने छिद्रियोने पाताना
 वशभां रागवशात् साधुओंना चित्तभां रागरूपी क्षुभ्र पातानु स्थान नभावी
 शक्य नही ॥ १२ ॥

છાયા-યથા વિદાલાવસથસ્ય મૂલે, ન મૂષકાણાં વસતિઃ પ્રશસ્તા ।

एवमेव स्त्रीनिलयस्य मध्ये, न ब्रह्मचारिणः क्षमो निवासः ॥१३॥

ટીકા--‘ જહા વિરાલા ’ ઇત્યાદિ ।

यथा-विदालावसथस्य=माज्जारनिवासस्थानस्य मूले=समीपे । मूषकाणां, वसतिः=निवासः न प्रशस्ता=न हितकरा, एवमेव=स्त्रीनिलयस्य=स्त्रीनिवासस्य, मध्ये ब्रह्मचारिणो निवासः, न क्षमः=न योग्यः, तत्र ब्रह्मचर्यविघात संभवात् ॥१३॥

વિવક્તવસતાવવસ્થિતાવપિ ચદિ કદાચિત્સ્ત્રી સમાગચ્છેત્, તદા યત્ કર્તવ્યં તદાહ--

मूलम्-नैरुवलावण्ण विलासहोसं, न जंपि यं इंगियं पेहियं वा ।

इत्थीणे चिंतसि निवेसइत्ता, दंટूठुं ववस्से समणे तवस्सी ॥१४॥

विविक्त वसति के अभाव में सूत्रकार दोष कहते हैं-‘जहा’ इत्यादि

अन्वयार्थ—(जहा-यथा) जैसे (विरालावसहस्स मूले-विदालावस-
थस्य मूले) બિલાડી के स्थान के समीप (मूसगाणं वसइ-मूषकाणां
वसतिः) चूहों का रहना (न पसत्था-न प्रशस्ता) हितावह नहीं
होता है । (एमेव-एवमेव) इसी तरह (इत्थी निलयस्स मज्झे-स्त्री
निलयस्य मध्ये) स्त्रीयुक्त मकान में (वंभयारिस्स निवासो न खमो-
ब्रह्मचारिणः निवासः क्षमः न) ब्रह्मचारी का रहना योग्य नहीं है ।

भावार्थ-વિહી જિસ મકાનમેં રહતી હો ઉસ મકાનમેં ચૂહોં કી खैर
नहीं होती है उसी प्रकार स्त्रीयुक्त मकान में ब्रह्मचारी का रहना उसके
ब्रह्मचर्य का घातक होता है ॥ १३ ॥

વિવિક્ત વસતિના અભાવમાં સૂત્રકાર દોષ બતાવે છે--“જહા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જહા-યથા જેમ વિરલાવસહસ્સ મૂલે-વિદાલાવસથસ્ય મૂલે
બિલાડીના સ્થાનની પાસે મૂસગાણં વસइ-મૂષકાણાં વસતિઃ ઉંદરનુ રહેવુ ન પસત્યા
-ન પ્રશસ્તા હિતાવહ હોતું નથી એમેવ-એવમેવ એજ પ્રમાણે ઇત્થીનિલયસ્સ મજ્ઞે-
સ્ત્રીનિલયસ્ય મધ્યે સ્ત્રીને વસવાટ હોય એવા મકાનમાં વંભયારિસ્સ નિવાસો ન
ખમો-બ્રહ્મચારિણ નિવાસઃ ન ક્ષમ બ્રહ્મચારીનું રહેવું એ એના બ્રહ્મચર્ય માટે
ઘાતક હોય છે ॥૧૩॥

ભાવાર્થ—બિલાડી જે મકાનમાં રહેતી હોય તે મકાનમાં ઉંદરોની
તાકાત નથી કે તે ત્યા નિશંક રહી શકે, તેજ રીતે સ્ત્રીવાળા મકાનમાં બ્રહ્મ-
ચારીને નિવાસ તેના બ્રહ્મચર્યને ઘાતક બને છે. ॥ ૧૩ ॥

છાયા—ન રૂપલાવણ્ય વિલાસહાસ, ન જલ્પિતમ્ દ્વિતિં પ્રેક્ષિતં વા ।

સ્ત્રીર્ણાં ચિત્તે નિવેશ્ય, દ્રષ્ટું વ્યવસ્યેત્ ભ્રમણસ્તપસ્વી ॥ ૧૪ ॥

ટીકા—‘ ન રૂપલાવણ્ય ’ ઇત્યાદિ ।

તપસ્વી=તપઃ સમારાધકઃ ભ્રમણઃ-મુનિ, સ્ત્રીર્ણાં રૂપલાવણ્યવિલાસહાસ=રૂપ
=સુસંસ્થાનત્વમ્, સાવણ્ય=શરીરકાન્તિ, વિલાસ=વેપશિન્યાસ, હાસ=મન્દસ્મિ
તરૂપ, તપાં સમાહારે રૂપલાવણ્યવિલાસહાસ, તત્ ચિત્તે નિવેશ્ય=સ્થાપયિત્વા,
દ્રષ્ટું ન વ્યવસ્યેત્ અહો રમણીયમિદ રૂપલાવણ્યાદિકમિતિ-કૃત્વા તા, દ્રષ્ટું ન
વ્યવસ્યેત્-ન ધાઠ્યેત્ । તથા-જલ્પિત=માપિત ચિત્તે નિવેશ્ય તા સ્ત્રીયો દ્રષ્ટુ ન
વ્યવસ્યેત્ । તથા-દ્વિતિય=મજ્જમજ્જાદિ ચેત્નાં ચિત્તે નિવેશ્ય દ્રષ્ટું ન વ્યવસ્યેત્ । વા
શબ્દઃ સમુચ્ચયે, પ્રેક્ષિત=કટાક્ષાદિક જ ચિત્તે=મનસિ, નિવેશ્ય=સ્થાપયિત્વા દ્રષ્ટુ
ન વ્યવસ્યેત્ ॥ ૧૪ ॥

વિવિક્ત વસતિ મેં રહેને પર મી યદિ કદાચિત્ વહાં સ્ત્રી આવે તો
વ્રત સમય કયા કરના ચાહિયે છો યહ જાત સૂત્રકાર કહતે હૈ—

‘ નરુવ૦ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(તપસ્વી સમણે-તપસ્વી ભ્રમણ) તપસ્વી સાધુ (ઈત્થીજ
રૂપલાવણ્યવિલાસહાસે વિષંસિ નિવેસશ્ચા દદૃઢુ ન વ્યવસ્યે-સ્ત્રીર્ણાં
રૂપલાવણ્ય વિલાસહાસ ચિત્તે નિવેશ્ય દ્રષ્ટું ન વ્યવસ્યેત્) સ્ત્રીયોં કે રૂપ,
લાવણ્ય, વિલાસ તથા હાસ્યકો ચિત્તમેં રસકર ડનકો દેસ્વનેપી રુચ્છા
ન કરે ઓર (ન જપિયં રૂંગિય પેહિય ચિત્તસિ નિવેસશ્ચા દ દું વ્યવસ્યે-
ન જલ્પિત; રૂંગિત, પ્રેક્ષિત, ચિત્તે નિવેશ્ય દ્રષ્ટુ વ્યવસ્યેત્) ડનકે માપણ-
કો, અગ મંગાદિ ચેષ્ટાકો, ઓર કટાક્ષ ચિત્તેપ આદિકો અપને મનમેં
રસકર રાગમાયસે ડનકો ન દેસે ।

વિવિક્ત વસતિર્મા રહેવા છતાં પણ એ કદાચિત ત્યાં સ્ત્રી આવે તો એ
સમયે શુ કશુ એઈએ આ વાતને સૂત્રકાર બતાવે છે—“નરુવ૦” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તપસ્વી-તપસ્વી તપસ્વી સાધુ ઇત્થીજ રૂપલાવણ્યવિલાસહાસ
વિષંસિ નિવેસશ્ચા દદૃઢુ ન વ્યવસ્યે-સ્ત્રીર્ણાં રૂપલાવણ્યવિલાસહાસ ચિત્ત નિવેશ્ય
દ્રષ્ટુ ન વ્યવસ્યેત્ સ્ત્રીયોનાં રૂપ લાવણ્ય વિલાસ અને હાસ્ય ચિત્તમાં રાખીને
એને એવાની ઇચ્છા ન કરે તેમજ ન જપિય રૂંગિયપેહિય ચિત્તસિ નિવેસશ્ચ-
દદૃઢુ વ્યવસ્યે-ન જલ્પિત રૂંગિત પ્રેક્ષિત ચિત્તે નિવેશ્ય દ્રષ્ટુ વ્યવસ્યેત્ એના લાવણ્યને
અગમંગાદિ ચેષ્ટાને અને કટાક્ષવિશેષ આદિને ધોતાના મનમાં રાખીને
રાગલાવણી એની સાથે ન જુએ

कस्मात् कारणादेव मुपदिश्यते ?, इति । तत्राह—

मूलम्—अदंसणं चेव अपत्थणं च, अचित्तणं चेव अकीर्त्तणं च ।

इत्थीजणस्सारियज्ञाणयुग्गं, हियं सैया वंभवणं रयाणं ॥१५॥

छाया—अदर्शनं चेव अपार्थनं च, अचिन्तनं चेव अकीर्त्तनं च ।

स्त्रीजनस्यार्थध्यानयोग्य, हितं सदाब्रह्मव्रते रतानाम् ॥ १५ ॥

टीका—‘ अदसणं चेव ’ इत्यादि—

स्त्रीजनस्य अदर्शनं=न दर्शनमदर्शनम्—अप्रेक्षणम्, ‘ चेव ’ इति समुच्चये,
तथा—अपार्थनम्=अनभिलषणं च=पुनः अचिन्तनं रूपलावण्याद्यपरिभावनम्,
अकीर्त्तनम्=नामगुणयोरवर्णनं च, सदा—सर्वदा ब्रह्मव्रते ब्रह्मचर्यं, रतानाम्=तत्पराणां,

भावार्थ—वसतिमें यदि कदाचिन् कोई स्त्री आ भी जावे-तो उनकी तरफसे सर्वथा विरक्त रहे । किसी भी प्रकारकी उनकी चेष्टाको लक्षित कर उनका निरीक्षण न करे और न उनके रूप लावण्य आदिके अनुराग से प्रेरित होकर उनको देखे ॥१५॥

अब इसमें कारण कहते हैं—‘ अदंसणं ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(इत्थीजणस्स अदंसण अपत्थणं अचित्तणं चेव अकि-
त्तणं च सया वंभवये रयाणं आरियज्ञाण युग्गं हियं—स्त्री जनस्य अदर्शनं
अपार्थनं अचिन्तनं च अकीर्त्तनं सदा ब्रह्मव्रते रतानाम् आर्यध्यानयोग्यं
हितम्) स्त्रीजनका रागभावसे नहीं देखना, उनकी अभिलाषा नहीं
करना, उनके रूप लावण्य आदिकी विचारणा नहीं करना, उनके नाम
गुण आदिका वर्णन नहीं करना यह सब अदर्शनादि सदा ब्रह्मचर्यव्रतमें

भावार्थ—वसतिमा जे कदाचित् कोई स्त्री आवी पणु जय तो जेना तरङ्ग
न जेयाता सर्वथा विरक्त रहे, जेनी कोई पणु प्रक्षारणी जेष्टाने जेवानी
भनमा देश मात्र पणु धिच्छा न करे, तेम तेना रूप लावण्य तरङ्ग अनुरागधी
प्रेराधने न जुजे, ॥१४॥

हुवे जेमा कारण पतलावे छे—“ अदसण ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—इत्थीजणस्स अदंसण अपत्थणं अचित्तणं चेव अकित्तणं च सया
वभवये रयाणं आरियज्ञाण युग्गं हियं—स्त्रीजनस्य अदर्शनं अचिन्तनं च अकीर्त्तनं सदा-
ब्रह्मव्रते रतानम् आर्यध्यानयोग्यं हितम् स्त्रीजननी तरङ्ग रागलावणी जेपु नही,
जेनी अभिलाषा करवी नही, जेना रूप लावण्य आदिनी विचारणा करवी
नही, जेना रूप, शुष्ण जेने भील कोई लावण्यं चितवनकरु न जेधजे. आ सहु

મુનોનામ્ આર્યધ્યાનયોગ્ય-ધર્મધ્યાનસંપાદકમ્, અથ એવ-હિતં કલ્યાણકારકં
મવતિ । અથ સ્ત્રીणां રૂપાદિ સાન્નુરાગ દ્રષ્ટુમ્, ન પ્રયતેતેતિ માવઃ ॥ ૧૫ ॥

નત્તુ 'વિકારહેતુ સતિ ચિક્રિય'તે ચેનાં ન ચેતાંસિ ત એવ ધીરા 'ઇતિ વત્
કથ વિવિક્તશયનાસનતાયા વિચારાં, વિકાર કારણસમ્ભાવેઽપિ ધીરાનાં વિકારા
નુદ્ધવાદિત્યાશ્ચક્ર્યાહ—

મૂલ્મ-કામં તું દેવીહિ વિમૂર્સિયાહિ, નંચાર્દયા સ્વોમયિઽતિયુત્તા ।
તેદ્વાવિ પગતેહિયત્તિ' નેચ્ચા, વિવિક્તર્મભાવો મૃગિણ પસેત્યો ॥૧૬॥

છાયા—કામ તુ દેવીમિઃ, વિમૂર્ષાતિમિઃ, ન શક્તિઃ જ્ઞામયિતુ ધિગ્જ્ઞા ।
તયાઽપિ યકાન્તદ્વિસમિતિ જ્ઞાત્વા, વિવિક્તમાત્રો મુનીનાં પ્રશસ્તઃ ॥૧૬॥

ટીકા—'કામ તુ' ઇત્યાદિ—

કામ તુ=અનુમતમેચેતત્, યત્ વિમૂર્ષિતામિઃ—અર્હકૃતામિ, દેવીમિરપિ
ત્રિગુણાઃ=તિષ્ઠમિ—મનોગુપ્ત્યાઽવિમિઃ, ગુણા—રક્ષિતાઃ, મુનય સોમયિતું ન
તત્પર મુનિયોકે ધર્મધ્યાનવા સંપાદક માનાગયા હે ઓર હસીલિયે યહ
સય ડનકે કલ્યાણ કારક માના ગયા હે । અતઃ મુનિકા કર્તવ્ય હે કિ
બહ સિયોકે રૂપાદિકકો અનુરાગસે દેવનેકા ત્યાગ કરે ॥૧૫॥

ચોઈ એસા કહતે હે કિ "વિકાર હેતુ ઉપસ્થિત હોને પર મી ચિસમેં
બલાયમાન નહીં હોના યહી સચ્ચી ધીરતા હે તય મુનિજન તો ધીર
હોતે હી હે—ધે વિકારકે કારણ ઉપસ્થિત હોને પર મી ચક્ષ્ણચિત્ત
મન નહીં સકતે હે ફિર વિવિક્ત શયનાસનતા આદિકા વિચાર ડનકે
લિયે કયોંકિયા ગયા હે ? હસકે ડવર સૂત્રકાર કહતે હે—'કામં તુ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(વિમૂર્ષિયાહિ દેવીહિ ત્રિગુણા સ્વોમયિઽતિ ન ચાર્દયા સિ

અહીં ત્યાહિ સદા પ્રકાશર્થ મતર્થ તત્પર મુનિયોના ધર્મ જ્ઞાનના સપત્તનમાં
જાયા રૂપ માનવામાં આવેલ છે અને જોઈ કારણે જોનો સર્વજ્ઞ ત્યાજ જોમને
માટે કશાણુ કારક માનવામાં આવેલ છે આથી મુનિયોનું કલ્પ છે કે,
તેઓ સિયોના રૂપાદિકને અનુરાગથી જોવાનો ત્યાજ કરે ॥૧૫॥

કામં એવું કહે છે કે, 'વિકાર હેતુ ઉપસ્થિત થવા છતાં યત્ ચિત્તમ
બલાયમાન ન થયું જોઈ સાચી ધીરતા છે ત્યારે મુનિજન તો ધીરવીર હોય જ
છે તેઓ વિકારનું કારણ ઉપસ્થિત થવા છતાં યત્ ચક્ષ્ણચિત્ત બની શકતા
નથી યહી વિવિક્ત શયનાસનતા આદિનું વિચાર જોમને માટે કેમ કશામાં
આવેલ છે ? આના ઉપર સૂત્રકાર કહે છે—'કામં તુ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—વિમૂર્ષિયાહિ દેવીહિ ત્રિગુણા સ્વોમયિઽતિ ન ચાર્દયાચિક્રમ-વિ મૂ

શક્તિતાઃ=ચાલ્યિતુ ન શક્યન્તે, इत्यर्थः । तथाऽपि एकान्तहित=निश्चयेन कल्याण कारकम् इति ज्ञात्वा मुनिनां 'विविक्तभावः' एकान्तनिवासः प्रशस्तः—अन्तर्भावि-
तप्यर्थतया प्रशंसितस्तोत्रैरैः। अयं भावः—स्त्रीपशुपण्डकादि संगे प्रायो योगिनोऽपि
क्षुभ्यन्ति, येऽपि न क्षुभ्यन्ति, तेऽप्यवर्णादि दोषभाजो भवन्तीति विवक्तशय्या-
सेवनमेव श्रेय इति ॥ १६ ॥

इदमेव समर्थयितु स्त्रीणां दुरतिक्रमत्वमाह—

मूलम्-मोक्खाभिकंखिस्संऽवि माणवस्स, संसारभीरुस्स ઠિયસ્સ ધમ્મે।
નેયારિસં દુત્તરમત્થિં લોએ, જંહિત્થિંઓ વાલમંણોહરાઓ ॥૧૭॥

છાયા-મોક્ષાઽભિકાંક્ષિણોઽપિ માનવસ્ય, સંસારમીરોઃ સ્થિતસ્ય ધર્મે ।

નૈતાદ્યં દુસ્તરમસ્તિ લોકે, યથાસ્ત્રિયો વાલમનોહરા ॥ ૧૭ ॥

ટીકા—‘મોક્ષાભિકંખિસ્સ’ इत्यादि ।

સંસારમીરોઃ, સંસારાત્=ચતુર્ગતિરૂપાત્, મીરુઃ=મીતઃ સંસારમીરુસ્તસ્ય, તથા
ધર્મે=શ્રુતચારિત્રલક્ષણે સ્થિતસ્ય, મોક્ષાભિકાંક્ષિણોઽપિ=મોક્ષાઽભિલાષિણોઽપિ
કામં-વિભૂષિતાભિઃ દેવીભિઃ ત્રિગુણાઃ ક્ષોભયિતું ન શક્તિતાઃ इति तुका-
मम्) વિભૂષિત હુઈ દેવિયોં દ્વારા નો મનોગુણિ આદિ સે ગુપ્ત મુનિજન
ચલાયમાન નહીં હો સકતે હૈં યહ વાત ચિલકુલ સત્ય હૈં-તૌં મીં એકાન્ત
નિવાસ (એગંતહિયં-એકાન્તહિતમ્) ઉનકે લિયે એકાન્તતઃ હિતવિધા-
યક હૈં (इति नच्चा-इति ज्ञात्वा) એસા જાનકર (મુણિણ વિવિક્તભાવો
પસત્થો-મુનિનાં વિવિક્તભાવઃ પ્રશસ્તઃ) મુનિયોં કા એકાન્તનિવાસ સ્ત્રી
પશુપંડક રહિત સ્થાનમેં નિવાસ હો તોર્થકરાદિક મહાપુરુષોં ને પ્રશસ્ત
કહા હૈં ॥ ૧૬ ॥

फिर इसी बात का समर्थन करते हैं—‘मोक्खाभिः’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(સંસારમીરુસ્સ-સંસારમીરોઃ) ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર સે
અયમીત તથા (ધમ્મે ઠિયસ્સ-ધર્મે સ્થિતસ્ય) શ્રુતચારેત્ર લક્ષણ ધર્મ મેં

ષિતાભિઃ દેવિભિઃ ત્રિગુણા ક્ષોભયિતુ ન શક્તિતા इति तु कामम् विभूषितं येन
દેવીથેથી પણ મનોગુણિ આદિથી ગુપ્ત એવા મુનિજન ચલાયમાન બની શકતા
નથી આ વાત બીલકુલ સાચી છે, છતાં પણ એકાન્ત નિવાસ એમના માટે
એકાન્તતઃ હિત વિધાયક છે એવું બાણીને તોર્થ કર આદિ મહા પુરુષોએ મુનિ-
યોને માટે એકાન્ત નિવાસ અંગે કહેલ છે ॥૧૬॥

इरीथी પણ એજ વાતનું સમર્થન કરે છે —“मोक्खाभिः” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સંસારમીરુસ્સ-સંસારમીરો ચતુર્ગતિરૂપ સંસારર્થ લાયકીત
ધમ્મે ઠિયસ્સ-ધર્મે સ્થિતસ્ય તથા શ્રુત ચારિત્ર લક્ષણ ધર્મમા સ્થિત અનેલા તથા

માનવસ્ય=પુરુષસ્ય લોકે પતાદશમ્=ઈદશ, દુસ્તર=દુરતિક્રમસ્ય, અન્યત્ નાસ્તિ
યથા-વાલ્મનોદરાઃ=વાલ્મનામ્, મનોદરા સ્ત્રિય, દુસ્તરા સન્તિ । અતઃપ્રતિ-
દુસ્તરત્વાત્ સ્ત્રીણાં પરિહાર્યત્વેન વિવિક્તશય્યાસનસેવનમેવ ઐય ઇતિ માનઃ ॥૧૭॥

સ્ત્રીસંગ્ગાડતિક્રમે ગુણમાદ—

મૂળમ્—પૈષ્ઠ ય સંગે સમદ્ધકમિન્તા, સુદુત્તેરા પૈષ્ઠ ધ્રુવતિ સેંસા ।

જહા મહાસાંગર મુત્તરિત્તા, મેંદ મેંવે ઐવિ ગગામમોળા ॥૧૮॥

છાયા—પતામ સજ્ઞાન્ સમતિક્રમ્ય, સુલોધરા પૈષ્ઠ મવન્તિ શ્રેષ્ઠા ।

યથા મહાસાંગરમુત્તીર્ય નદી મત્સ્યપિ ગજા સમાના ॥૧૮॥

ટીકા—“ પૈષ્ઠ ય સંગે ’ ઇત્યાદિ ।

પતાન્=સ્ત્રીવિષયાન્ । સજ્ઞાન્=તત્સહનિવાસાડિસમ્યધાન્, સમતિક્રમ્ય=

સ્ત્રિયમ દુઆ તથા (મોક્ષામિકાસ્તિસ્ત-મોક્ષામિકાક્ષિણ) મુક્તિ કી
અમિલાપા યુક્ત એસે (માળવસ્ય-માનવસ્ય) મનુષ્ય કો (લોષ-લોકે)
હસ લોક મેં (પયારિસં દુસ્તર-પતાદશં દુસ્તરમ્) પેસા દુરતિક્રમ અન્ય
ઔર કોઈ પદાર્થ નહીં હે (જહા-યથા) જૈસી (વાલમનોદરાઔ
ઈત્યિઔ-વાલમનોદરા સ્ત્રિયાઃ) વાલજનોં કે લિય મનોદર યે સ્ત્રિયાં હૈ ।
હસલિયે અતિદુસ્તર હોનેસે સ્ત્રી પરિહાર્ય હૈ । અત વિવિક્ત શય્યાસન
સેવન હી ઐયસ્કર હૈ ।

માધાય—મોક્ષામિલાપી જીર્ણોકે લિયે ઇતની દુરતિક્રમ વૃત્તય
કોઈ બીન નહીં હૈ કિ જિતની સ્ત્રિયાં હૈ । અતઃ હસીલિયે મોક્ષામિલાપિ-
યોંકો વિવિક્તશય્યાસન કલ્યાણકારક કહા ગયા હૈ ॥૧૭॥

સ્ત્રીસંગ્ગા પરિત્યાગ કરને પર અન્ય વસ્તુકા પરિત્યાગ કરના સહજ

મોક્ષામિકાસ્તિસ્ત-મોક્ષામિકાક્ષિણ મુક્તિની અમિલાપાથી મુક્ત એવા માળવસ્ય-
માનવસ્ય મનુષ્યને લોષ-લોકે આ લોકમાં પયારિસં દુસ્તર-પતાદશં દુસ્તરમ્ એવો
દુરતિક્રમ બીજે કોઈ પદાર્થ નથી જહા-યથા જેમ વાલમનોદરાઔ ઇત્યિઔ-
વાલમનોદરા સ્ત્રિયાઃ જાણ બનોને માટે મનોદર આ સ્ત્રિયા છે આ કારણે અતિ
દુસ્તર કહેવાથી સ્ત્રી પરિહાર્ય છે આ માટેજ વિવિક્તશય્યાસન સેવનજ ઐયસ્કર છે

માધાય—મોક્ષામિલાપી લવેના માટે એટલી દુરતિક્રમ બીજ કોઈ
શિય નથી કે એટલી સ્ત્રિયા છે આ જ માટે મોક્ષામિલાપિયોને વિવિક્તશય્યા-
સન કલ્યાણ કારક ગતાવેલ છે ॥૧૭॥

સ્ત્રી સંગનો પરિત્યાગ કરવાથી અન્ય વસ્તુનો પરિત્યાગ કરવાનું શક્ય

પરિત્યજ્યા શેષાઃ=અન્યે દ્રવ્યાદિ સંગાઃ સુખોત્તરાઃ=અનાયાસપરિત્યજ્યાઃ, ભવન્ત્યેવ ।
તત્ર દૃષ્ટાન્તમાહ—‘જહા’ ઇત્યાદિ । યથા=યેન પ્રકારેણ, મહા સાગરં=સ્વયંભૂરમણમ્,
ઉત્તીર્ય=ઉલ્લઙ્ઘ્ય, ગંગાસમાનાઽપિ=ગંગાતુલ્યાઽપિ, નદી સુખોત્તરા-અનાયાસોલ્લઙ્ઘ્યા
ભવતિ । ક્ષુદ્રનદી તુ આસ્તામ્ । સર્વસંગાનાં રાગરૂપત્વે તુલ્યેઽપિ, સ્ત્રીસંજ્ઞાનામેવ
પ્રધાન્યાત્, તત્પરિહારેઽન્યે સર્વે વિષયસંગાઃ સુતરાં પરિહાર્યા ભવંતીતિ ભાવઃ ॥ ૧૮ ॥

હો જાતા હૈ સો દિખલાતે હૈ—‘एएय’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(एएय संगे-एतान् संगान्) इन स्त्री सहवास युक्त
निवास आदि संबंधोंका (समइकमिता-समतिक्रम्य) परित्याग करने पर
(सेसा सुहुत्तरा चेव हवन्ति-शेषाः सुखोत्तराः चैव भवन्ति) अन्य
द्रव्यादिक संबंधोंका परित्याग सहज होता है । (जहा महासागरमुत्त
रित्ता-यथा महासागरं उत्तीर्य) जैसे स्वयंभूरमणको उलंघन करनेवाले
व्यक्तिके लिये (गंगासमाणा अवि नई सुहुत्तरा हवन्ति-गंगासमाना
अपि नदी सुखोत्तरा भवति) गंगाके समान विशाल नदी भी अनायास
रूपसे पार करने योग्य हो जाती है । क्षुद्र नदीकी तो बात ही क्या है ।
समस्त संबंधोंमें रागरूपता तुल्य होने पर भी स्त्री संगमें प्रधानता होनेसे
उसके परिहार होने पर समस्त विषयसंगका परिहार हो जाना सहज है ।

भावार्थ—स्वयंभूरमणको पार करनेकी सामर्थ्य रखनेवाले व्यक्ति-
को गंगा जैसी नदियोंको पार करना कोई बड़ी बात नहीं है । इसी
प्रकार जिन महात्माओंने स्त्रियोंके दुस्तर संगका परित्याग कर दिया है

થઈ બંધ છે એને બતાવવામાં આવે છે—“ ए एय ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—ए एय संगे-एतान् संगान् आ स्त्री सहवास युक्त निवास
आदि सभ धेने। समइकमिता - समतिक्रम्य परित्याग करवाथी सेसा सुहुत्तरा
चेव हवन्ति-शेषा सुखोत्तराचेव भवन्ति अन्य द्रव्यादिक सभ धेने। परित्याग सहज
अनी बंध छे. जहा महासागरमुत्तरित्ता-यथा महासागरं उत्तीर्य जेम स्वयंभूरम
णुनु उलंघन करवावाणी व्यक्तिना भाटे गंगासमाणा अवि नई सुहुत्तरा हवन्ति-
गंगासमाना अपि नदी सुखोत्तरा भवन्ति गगाना समान विशाल नदी पछु अना-
यासइपथी पार करवा योग्य अनी बंध छे, तो पछी नानी जेवी नदीनी तो
बात न कथा रही समस्त सभ धेमां रागरूपता तुल्य छे। आ स्त्री संगमां
मुभ्यता छे। वाथी तेनु निवारण थता समस्त विषयसंगने। परिहार थई नवो सहज छे

ભાવાર્થ—સ્વયંભૂરમણને પાર કરવાનું સામર્થ્ય રાખવાવાળી વ્યક્તિને
ગંગા જેવી નદીયોને પાર કરવી કોઈ મોટી વાત નથી આ પ્રમાણે જે

किञ्च—

मूलम्—कामाणुगिद्विप्पमव खुं दुक्खं, सव्वेस्सलोगस्स सदेवगेस्स ।
जं काइय माणसिय च किञ्चि, तस्सतर्गे गच्छेइ वीयेरागो ॥१९॥

छाया—कामानुगृदि प्रभव खलु दुःखम्, सर्वस्य लोकस्य सदेवकस्य ।

यत्कायिक मानसिकञ्च किञ्चित्, तस्याऽन्तर्कं गच्छति वीतराग ॥१९॥

टीका—‘कामाणुगिद्विप्पमव’ इत्यादि ।

सदेवकस्य=देवसहितस्य, सर्वस्य=सम्पूर्णस्य, लोकस्य=कामानुगृदिप्रभव= कामेषु-शब्दादित्रिपयेषु याज्जुगृदि-रागः, तत्प्रभव-तज्जनितं, कायिक=शारीरिक, रोगादिरूपम्, च=पुनः, मानसिकम्=रूपवियोगादिजनितम्, यत्किञ्चित्=अल्प वा अधिक वा, दुःखं भवति, तस्य=कायिकस्य मानसिकस्य च दुःखस्य, अन्तर्कम्=अन्त एव अन्तर्कस्ते नार्थः । वीतरागः गच्छति=माप्नोति, राग एव दुःखस्य कारणमिति भावः ॥ १९ ॥

उनके लिये अन्य पदार्थों से संवधका परित्याग करना कोई कठिन बात नहीं होती है ॥१८॥

और भी कहते हैं—‘कामाणु’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सदेवगस्स-सदेवकस्य) देवसहित (सव्वेस्स लो-
गस्स-सर्वस्य लोकस्य) इस सम्पूर्ण लोकके (कामाणुगिद्विप्पमव काइय माणसियं
जं किञ्चि दुक्खं-कामानुगृदिप्रभव कायिक मानसिक च यत् किञ्चित्
दुःखम्) शब्दादिक त्रिपरूप कामोंमें गृद्विरूप अनुरागसे कायिक और
मानसिक जो कुछ भी थोड़ा या बहुत दुःख होता है (तस्सतर्गे वीयरगो
गच्छेइ-तस्य अन्तर्कं वीतरागं गच्छति) उस दुःखको नाश करनेवाला
एक वीतराग अन्य त् रागरहित पुरुष ही हो सकता है ।

भट्टाचार्यो जे श्रियेना इस्तर अगने परित्याग करी दीया छे जेभने भा?
अन्य पदार्थोना संवधने परित्याग करवे जे के छे कह्य बात नही ॥ १८ ॥
वणी पद्य छे छे—“कामाणु” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सदेवगस्स-सदेवकस्य देव सहित सव्वेस्स लो-
गस्स-सर्वस्य लोकस्य का संपूर्ण लोकना कामाणुगिद्विप्पमव काइय माणसियं च किञ्चि दुक्खं-
कामानुगृदिप्रभव कायिक मानसिक च यत् किञ्चित् दुःखम् शब्दादिक त्रिपरूप
कामोंमें गृद्विरूप अनुरागसे कायिक मानसिक के कुछ थोड़ा अधिक वा
वधारे दुःख भवति तस्सतर्गे वीयरगो गच्छेइ-तस्यान्तर्कं वीतरागः गच्छति जे
दुःखको नाश करनेवाला जे वीतराग अर्थात् राग सहित पुरुष न भवति छे

નનુ કામાઃ મનોજ્ઞશબ્દાદિવિપયાસ્તે ચ સુખજનકત્વાત્ સુખરૂપાસ્તર્હિ કથં
દુઃખં કામાનુગૃહ્ણિ પ્રમથમ્ ? इति । तत्राह—

मूलम्—जहा य किंपागं फला मणोरमा, रसेण वण्णेण यं भुज्जमाणा ।

‘ते खुड्ढिय जीवि यं पच्चमाणा, एसोव्वमाकामे गुणा विवंगे ॥२०॥

છાયા—યથા ચ કિમ્પાકફલાનિ મનોરમાણિ, રસેન વર્ણેન ચ ભુજ્યમાનાનિ ।

तानि क्षोदयन्ति जीवितं पच्यमानानि, एतदुपमाः कामगुणा विपाके ॥२०॥

ટીકા—‘જહા ય ’ ઇત્યાદિ—

यथा च=यथैव किम्पाकफलानि-किम्पाकोवृक्षविशेषस्तत्फलानि, यदा भुज्य-
मानानि-अस्वाद्यमानानि भवन्ति, तदा-रसेन=आस्वादेन, वर्णेन=रूपेण, चकराद्

भावाथे—इस संसारमें हर एक गतिमें विषय सुखकी गृह्णि लगी
रहती है । चाहे देवगति भी क्यों न हो । इसीलिये मानसिक तथा
कायिक दुःखोंके भागी प्रत्येक गतिके जीव बने हुए हैं । इन दुःखोंका
अभाव यदि किसीके होता है तो केवल एक राग रहितके ही हैं । उनके
ऐसे दुःखोंका संसर्ग नहीं है—कारण कि राग ही दुःखका कारण होता है । १९।

મનોજ્ઞ શબ્દાદિક વિષય તો ઇસ જીવકે લિયે સુખદાયક હૈં ફિર
આપ ઉનસે ઉદ્ભૂત સુખકો દુઃખરૂપ ક્યોં કહતે હૈં ? ઇસ પર સૂત્રકાર
કહતે હૈં—‘જહાય’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જહા-યથા) જૈસે (કિંપાગ ફલા-કિંપાક ફલાનિ)
કિંપાક વૃક્ષ વિશેષકે ફલ (ભુજ્જમાણા-ભુજ્યમાનાનિ) યાનેકે સમય
(રસેણ-રસેન) આરવાદસે (વણ્ણેણ-વર્ણેન) અપને રૂપસે તથા ગન્ધાદિ-

ભાવાર્થ—આ સંસારની હરએક ગતિમા વિષય સુખની ગૃહ્ણિ લાગેલી
રહે છે ચાહે દેવ ગતિ પણ કેમ ન હોય, આ માટે માનસિક તથા કાયિક
દુઃખોને ભોગવનાર પ્રત્યેક ગતિના જીવ બનેલ છે આ દુખોને અભાવ બે
કોઈનામાં પણ હોય તો તે એક ફક્ત રાગ રહિતને જ છે એને આ પ્રકારનાં
કોઈ દુખોનો સંસર્ગ હોતો નથી કારણ કે, રાગજ દુઃખનું કારણ હોય છે ॥૧૯॥

મનોજ્ઞ શબ્દાદિક વિષય તો આ જીવના માટે સુખદાયક છે, પછી આપ
એનાથી ઉદ્ભવતા સુખને દુઃખરૂપ કેમ કહો છો ? આ સંબંધમા સૂત્રકાર
કહે છે.—“ જહાય ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જહા-યથા જેમ કિંપાગફલા-કિંપાકફલાનિ કિંપાક વૃક્ષનાં
ફળને ભુજ્જમાણા-ભુજ્યમાનાનિ ખાવાના સમયે રસેણ-રસેન આ સ્વાદથી, વણ્ણેણ-
વર્ણેન રૂપથી તેમજ સુગંધ વગેરેના ગુણથી મણોરમા-મનોરમાણિ હૃદય આલેહા-

ગદાદિના ષ । મનોરમાણિ, હૃદયાનિ હૃદયાદ્યાદકાનિ મયન્તિ, ષાનિ કિંપાકફળાનિ પચ્યમાનાનિ વિપાકાવસ્થાપ્રાપ્તાનિ કિંપાકફળાનિ જીવિતમ્=ભાયુ, સોદયન્તિ=વિનાશયન્તિ । તથા કામગુણાઃ-શબ્દાદિવિષયાઃ, વિપાક=પરિણામે-ફલપ્રદાન કાલે, એતદુપમા=એતદુપમાઃ, વિપાકદારુણતાસામ્યન કિંપાકફળતુર્યાઃ સન્તી ત્યર્થઃ । અય માવ -યથા કિંપાકફળાનિ સુચ્યમાનાનિ મનોરમાણિ વિપાકાવસ્થાપો સુ સોપમમાયુષાં મરણદેતુતયાઽતિદારુણાનિ, એવ કામગુણા અપિ સપદ્મજ્યમાના મનોરમાઃ, વિપાકાવસ્થાપો સુ નરકાદિ દુર્ગતિદુઃસ્વભાવક્રમયાઽત્યન્તદારુણા એવ । તથા ચ-કામગુણાના દુઃસ્વજનકતાત્ સુખરૂપતાનાસ્તીતિ ॥ ૨૦ ॥

ગુણસે (મનોરમા-મનોરમાણિ) હૃદયાદ્યાદક દોસે છે પરન્તુ (પચ્યમાણા-પચ્યમાનાનિ) જયે જનકા વિપાકકાલ આતા હૈ તય (તે-તાનિ) વે (જીવિય જુદુય-જીવિત ક્ષોદયન્તિ) જીવનકો નષ્ટ કર દેતે હૈ । હસી તરહ (કામગુણા-કામગુણાઃ) યે કામગુણ મ્હી (વિષયો-વિપાકે) વિપાક સમયમેં (એસોપમા-એતદુપમા) હસી પ્રકારકે હોતે હૈ ।

આવાર્થ—કિંપાક ફલ, જાતે સમય પડ્યા હી સ્વાદિષ્ટ માત્રમ હોતા હૈ । રસ રૂપ ઘર્ષ એવં ગંધમેં વહ ચિસ્તકો આક્રમ કર લેતા હૈ પરન્તુ જયે હસકા વિપાક હોતા હૈ તથ વહ જાનવાલેકે પ્રાણોકા અપહારક હો જાતા હૈ । હસી તરહ મોગતે સમય ય વિષય સુખ વહે મનોરમ પ્રતીત હોતે હૈ । કિન્તુ જયે જનકા વિપાક સમય આતા હૈ તથ યજીવોકો નરક નિષે વાદિક સમ્યન્ધી વારુણ કુપ્ત વેતે હૈ । હસલિયે કામગુણોમેં કસ્પિત સુખરૂપતા હોનેસે વાસ્તવિક સુખજનકતા નહીં હૈ । કેવલ દુઃસ્વ જનકતા હી હૈ ॥ ૨૦ ॥

૪૮ ક્ષેત્ર છે પરન્તુ પચ્યમાણા-પચ્યમાનાનિ જ્યારે જોને વિપાક કાળ આવે છે ત્યારે તે-તાનિ તે જીવિય જુદુય-જીવિત ક્ષોદયન્તિ સુખને નાશ કરી દે છે જાજ રીતે જો કામગુણા-કામગુણાઃ કામગુણ પદ્મ વિષયો-વિપાકે વિપાક સમયમેં એસોપમા-એતદુપમા જોના પ્રકારના જ બને છે

આવાર્થ—કિંપાક ફળ, આતા સમયે તે જુલ જ સ્વાદિષ્ટ માત્રમ પડે છે રસ રૂપ અને ગંધથી જો ચિત્તને આકર્ષિત કરી લે છે પરન્તુ જ્યારે જોના વિપાક આવે છે ત્યારે તે આવાવાળા પ્રાણોના પ્રાણનો નાશ કરી નામે છે જાજ પ્રમાણે જો વિષય સુખ દે જોને ઉપયોગ કરતી સમયે તે તે જુલ જ મનોરમ જણાય છે પરન્તુ જ્યારે જોના વિપાક સમય આવે છે ત્યારે તે જોને નરક નિષેદાદિ સખથી હારુણ દુઃખને આપનાર બને છે જા માટે કામગુણોમાં કસ્પિત સુખરૂપતા હોવાથી વાસ્તવિક સુખ જનકતા નથી, કેવલ દુઃસ્વ જનકતા જ છે ॥ ૨૦ ॥

एवं केवलरागस्योद्धरणोपायं कथयित्वा द्वेषसहितस्य-तस्योद्धरणोपायं विवक्षुः,
दमितेन्द्रियत्वञ्च सिंहावलोकितन्यायाश्रयेण व्याचिख्यासुः=कथयति-

मूलम्—जे इंदियाणं विसया मणुन्ना, न तेसु भावं निसिरे कयाई।
न यामेणुन्नेसु मेणंपि कुंज्जा, समाहिकामे समणे तवस्सी ॥२१॥

छाया-ये इन्द्रियाणां विषया मनोज्ञाः न तेषु भावं निसृज्जेत्कदाचित् ।

न चैवाऽमनोज्ञेषु मनोऽपि कुर्यात्, समाधिकामः श्रमणस्तपस्वी ॥ २१ ॥

टीका--‘ जे इंदियाण ’ इत्यादि--

ये इन्द्रियाणां=चक्षुरादीना, विषयाः=रूपादयाः, मनोज्ञाः=मनोऽनुकूलाः, तेषु
समाधिकानः=समाधिं चितस्वास्थ्यं कामयते=ऽभिलषतीति समाधिकामः समाधिश्च
रागद्वेषाभावमूलक एव भवतीति रागद्वेषनिराकरणार्थित्यर्थः । तथा-तपस्वी तपश्चर्या-
शीलः, अत एव श्रमणः=चारिगाराधनपरायणः, साधुः भावम्=अभिप्रायं, कदा-
चित्=कस्मिंश्चित् समये, न निसृज्जेत्=न कुर्यात् । मनाज्ञविषयेषु चक्षुरादीनिन्द्रि-
याणि प्रवर्तयितुं न वाञ्छेदित्यर्थः । तथा-अमनोज्ञेषु च रूपादि विषयेषु मनोऽपि

इस प्रकार केवल रागके उद्धरणका उपाय कह कर अब द्वेषसहित
उस रागके उद्धरणका उपाय कहनेकी इच्छासे, तथा सिंहावलोकनन्याय
(आगे चल कर पीछेकी ओर देखना) से दमितेन्द्रियत्वकी व्याख्या
करनेकी इच्छासे कहते हैं-‘ जे ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ--(जे इंदियाणं मणुन्ना विसया-ये इन्द्रियाणां मनोज्ञाः
विषयाः) जो इन्द्रियोंके मनोज्ञ विषय हैं (तेसु-तेषु) उनमें (समाहिकामे-
समाधिकामः) रागद्वेषके अभाव मूलक समाधिकी चाहना करनेवाला-
राग और द्वेषके निवारण करनेका अभिलाषी ऐसा (तवस्सी समणे-
तपस्वी श्रमणः) तपस्वी श्रमण (कयाई-कदाचित्) कभी भी (भावं-भावम्)
अपने अन्तःकरणको आसक्त न करे-अर्थात् किसी भी समयमें उन

આ પ્રમાણે દેવળ રાગના ઉદ્ધરણનો ઉપાય કહીને હવે દ્રવેષરહિત ઉપરાગના
ઉદ્ધરણનો ઉપાય બતાવવાની ઇચ્છાથી, તથા સિંહાવલોકનન્યાય (આગળ જઈને પાછું
જોવું) થી દમિતેન્દ્રિયત્વની વ્યાખ્યા કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે--“ જે ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--જે ઇદિયાણ મણુન્ના વિસયા-યે ઇન્દ્રિયોણાં મનોજ્ઞાઃ વિષયાઃ જે
ઇન્દ્રિયોના મનોજ્ઞ વિષય છે, તેસુ-તેષુ એનામા સમાહિકામે-સમાધિકામ. રાગ
દ્રેષના અભાવ જેવા સમાધિના આહવા કરવાવાળા, રાગ અને દ્રેષનું નિવારણ
કરવાના અભિલાષી એવા તવસ્સી સમણે-તપસ્વી શ્રમણ તપસ્વી શ્રમણ કયાઈ-
કદાચિત્ કદી પણ પોતાના ભાવં-ભાવમ્ અત કરણને આસક્ત ન કરે-અર્થાત્-
કોઈ પણ સમયમા એ મનોજ્ઞ વિષયોનું ચિતવન પણ ન કરે. આ પ્રમાણે

નૈવ કુર્યાત્ । અપિ ષ્વદન ચક્ષુરાદીનીન્દ્રિયાણિ ચ મનાક્ષામનોહવિપયેષુ ન પ્રવર્તયેદિતિષોષિતમ્ ॥ ૨૧ ॥

વિપયેષુ ચક્ષુરાદીન્દ્રિયમટ્થૌ મનસઘાપિ યો દોષસ્ત પ્રત્યેકમિન્દ્રિયાણિ મનઘાથિત્યાષ્ટસક્ત્યા ગાયામિઃ પ્રદર્શયિષ્યતિ, તથા સમ્પતિ ચક્ષુરાભિત્ય પ્રયોદશગાયા કથયતિ—

મૂલમ્—ચક્ષુસ્સ રૂવ ગર્હણં વૈયતિ, 'ત રાંગહેઝ તું મળુંજ માતું ।
"ત દોસેંહેઝ અમળુંજ માંદુ, સેમી 'ઝ 'જો તેમું સં વીર્યેરાગો ॥ ૨૨ ॥

છાયા—ચક્ષુસો રૂપ પ્રણં વદન્તિ, તથા રાંગહેતું તુ મનોહમાદુઃ ।

તથા દ્રેષહેતુ અમનોહમાદુઃ, સમસ્ત યસ્તયો સ વીતરાગ ॥ ૨૨ ॥

મનોહ વિપયોંકા ચિન્તનન તક ખી ન કરે । હસી તરહ (અમળુનેસુ-અમનોહેપુ) જો રૂપાદિક વિષય અમનોહ હૈ ડનમેં ખી (મળં ન કુજ્જા-મનઃ ન કુર્યાત્) મનકો ન લગાવે ।

ભાવાર્થ—જો સાધુ યહ ચાહતા હૈ કિ મનોહ ઇવં અમનોહ ચક્ષુરાદિક હિન્દ્રિયોંકે વિષયોંમેં જુહે સમાધિ પ્રાપ્ત હો—તો ડસકા કર્તવ્ય હૈ કિ વહ ડન વિષયોંમેં ચક્ષુરાદિક હિન્દ્રિયોંકો પ્રવર્તિત કરનેકી ષાષ્ટા ન કરે । હસસે ડન વિષયોંમેં ડસકો રાગરૂપાભાય મૂલક સમાધિ પ્રાપ્ત હો જાવેગી ॥ ૨૧ ॥

વિષયોંમેં ચક્ષુરાદિક હિન્દ્રિયોંકી પ્રવૃત્તિ હોન પર તથા મનકી આસક્તિ હોને પર જો દોષ ઉત્પન્ન હોસે હૈ ષે પ્રત્યેક હિન્દ્રિયોં તથા મનકો આધિત કરકે હી હોતે હૈ હસકિયે અથ સૂત્રકાર હસી વાતકો અઠહસર ૭૮ ગાયાઓંસે કહસે હૈ ડસમેં સર્વ પ્રથમ ચતુરિન્દ્રિયકો આધિત કરકે

અમળુનેસુ-અમનોહેપુ જે રૂપાદિક વિષય અમનોહ છે, જોમાં પણ મળં ન કુજ્જા-મન ન કુર્યાત્ મન ન લગાવે.

ભાવાર્થ—જે સાધુ જેવુ યાહે છે કે, મનોહ અને અમનોહ ચક્ષુ આદિક હિન્દ્રિયોના વિષયોમાં અને સમાધિ પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે જેવુ જે કવચ છે કે, તે જે વિષયોમાં ચક્ષુ આદિક હિન્દ્રિયોને પ્રવર્તિત કરવાની વાંચના ન કરે. આથી જે વિષયોમાં જોમને શામદ્રેષણાવ મૂલક સમાધિ પ્રાપ્ત થાય. ॥ ૨૧ ॥

વિષયોમાં ચક્ષુશિક્ષિત હિન્દ્રિયોની યથાથી તેમજ મનની આસક્તિ યથાથી જે દોષ ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રત્યેક હિન્દ્રિયો તથા મનને આશ્રીત કરીને જ થાય છે આ માટે હવે સૂત્રકાર આજ વાતને અઠષોતેર (૭૮) શાયાઓ

ટીકા--‘ ચક્ષુસ્મ ’ ઇત્યાદિ--

રૂપ=વર્ણ, સંસ્થાન વા, ચક્ષુપ =નેત્રસ્ય, ગ્રહણ=ગચ્છતેઽનેનેતિ ગ્રહણમ્, આકર્ષકં વદન્તિ=તીર્થકરગણધરાદયઃ કથયન્તિ । મનોજ્ઞ=મુન્દરં, તત્=રૂપ તુ રાગહેતુ=રાગકારણં, આહુઃ=વદન્તિ । અમનોજ્ઞ=અમુન્દરં, તત્=રૂપં દ્રેષહેતુ=દ્રેષકારણ વદન્તિ । તસ્માન્મનોજ્ઞાઅમનોજ્ઞરૂપયોશ્ચક્ષુઃ પ્રવર્તને રાગદ્વેષોત્પત્તિસમ્ભવાત્ તદુદ્ધરણાઽગત્તિરૂપો દોષઃ સ્યાદિતિ ભાવઃ । નન્વેવં રૂપસ્ય રાગહેતુત્વાત્ તસ્મિન્ વિધમાને કશ્ચિદ્વિતરાગો ન સ્યાદત આહ-‘સમા ડ જો તે સુ’ ઇત્યાદિ । યસ્તુ તયોઃ=મનોજ્ઞાઅમનોજ્ઞરૂપયોઃ, સમઃ=તુલ્યાભાવયુક્તઃ, નાનુસ્કો ન ચ દ્વિષ ઇત્યર્થઃ । સ વીતરાગઃ=તથાવિધરાગા-ભાવાત્ । યદ્વા-ઈહ વીતરાગ ઇવ વીતરાગઃ ઉપલક્ષણત્વાદ્ વીતદ્વેષશ્ચ ભવતિ । અયં ભાવઃ-યસ્યેવ રાગદ્વેષો વિગ્રેતે, તસ્યેવ તદુદીરકત્વેન મનોજ્ઞામનોજ્ઞરૂપયોસ્તજ્જન-તેરહ ગાયાઓસે દોષ કહતે હૈ-‘ ચક્ષુસ્સ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો (રૂપ-રૂપમ્) રૂપ (ચક્ષુસ્સ ગ્રહણ-ચક્ષુપઃ ગ્રહણમ્) ચક્ષુરિન્દ્રિયકો આકૃષ્ટ કરતા હૈ વહ (મનુન્ન-મનોજ્ઞમ્) મનોજ્ઞ કહા ગયા હૈ ઓર વહ (રાગહેતુ વયન્તિ-રાગહેતુ વદન્તિ) જીવકો રાગકા હેતુ હોતા હૈ એસા તીર્થકરાદિક દેવોને કહા હૈ । તથા જો રૂપ (દોસહેતુ-દ્રેષહેતુમ્) દ્રેષકા કારણ હોતા હૈ-ચક્ષુરિન્દ્રિયકો અમુચિકા કારણ હોતા વહ (અમણુન્ન-અમનોજ્ઞમ્) અમનોજ્ઞ કહા ગયા હૈ । યહ દ્રેષકા હેતુ માના ગયા હૈ । (જો તેસુ સમો-યઃ તયોઃ સમઃ) જો હનસેં સમ હોતા હૈ-મનોજ્ઞમેં રાગ એવ અમનોજ્ઞમેં દ્રેષ નહીં કરતા હૈ (સ વીયરાગો-સઃ વીતરાગઃ) વહ વીતરાગ કહા ગયા હૈ ।

ભાવાર્થ—ચક્ષુરિન્દ્રિયકો જો રૂપ રૂપે વહ મનોજ્ઞ એવં જો નહી

ખતલાવે છે આમા સર્વ પ્રથમ ચક્ષુરિન્દ્રિયને આશ્રીત કરીને તેર ગાયાઓથી દોષ ખતલાવે છે—‘ ચક્ષુસ્સ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે રૂપ-રૂપમ્ રૂપ ચક્ષુસ્સ ગ્રહણ-ચક્ષુપઃ ગ્રહણમ્ ચક્ષુરિન્દ્રિયનુ આકર્ષણ કરે છે મણુન્ન-મનોજ્ઞમ્ એને મનોજ્ઞ કહેવામા આવે છે, એને તે રાગહેતુ વયન્તિ-રાગહેતુ વદન્તિ એવને રાગના હેતુભુત બને છે, એવુ તીર્થકર હોવાએ કહ્યુ છે તથા જે રૂપ દોસહેતુ-દ્રેષહેતુમ્ દ્રેષનુ કારણ બને છે, ચક્ષુરિન્દ્રિયની અગ્નિનુ કારણ બને છે, તે અમણુન્ન-અમનોજ્ઞમ્ અમનોજ્ઞ કહેવાયેલ છે, એ દ્રેષનો હેતુ માનવામા આવેલ છે. જો તેસુ સમો-ય તયો સમઃ જે એનામા સમ હોય છે-મનોજ્ઞમા રાગ તેમજ અમનોજ્ઞમા દ્રેષ કરતા નથી । સ વીયરાગો-સ વીતરાગ એને વીતરાગ કહેવામા આવે છે.

ભાવાર્થ—ચક્ષુરિન્દ્રિયને જે રૂપ રૂપે એ મનોજ્ઞ એને જે નરૂપે તે અમનોજ્ઞ

પત્યમુચ્યતે, ન તુ યઃ સમસ્તસ્ય રૂપ રાગદ્વેષજનક મવતિ । તસ્માન્મનોજ્ઞામનોજ્ઞ
રૂપયોમપુ ન મવર્તયત્, યથેચિત્ ચતુષઃ પ્રવૃત્તૌ ધા સમતાઽધ્યયનીયતિ ॥ ૨૨ ॥

નતુ યથેવ રૂપમત્ર રાગદ્વેષજનક ન તુ ચક્ષુસ્તર્હિ કિં રૂપ ચક્ષુન મવર્તયતિતિ
ચક્ષુર્નિપ્રદેષ ? ઇત્યાશ્ચક્રાપનાદનાથમાહ—

મૂઢ્—રૂવસ્સ ચંચલુ ગંહણ વ્યયતિ, ચર્કલુસ્સ રૂચ ગંહણ વ્યયતિ ।

રાગસ્સ હેઠ સમગુદ્ધ મોહુ, દોસંસેત હેઠ અમણુપેળ મોહુ ॥ ૨૩ ॥

છાયા—રૂપસ્ય ચતુર્બ્રહ્મણ વદન્તિ, ચક્ષુયોરૂપં ગ્રહણં વદન્તિ ।

રાગસ્ય હૃદં સમનોજ્ઞમાહુ, દ્વેષસ્ય હેઠ અમનોજ્ઞમાહુ ॥ ૨૩ ॥

ટીકા—‘ રૂવસ્સ ચંચલુ ’ ઇત્યાદિ—

ચક્ષુઃ=નેત્ર, રૂપસ્ય=રૂપાદ, ગ્રહણં=ગૃહ્ણતીતિ ગ્રહણ, ગ્રાહક વદન્તિ=વીરિકરાઃ
વ્યયન્તિ । તયા—કા ચતુષઃ=નત્રસ્ય, ગ્રહણં=ગૃહ્ણત્, ઇતિ ગ્રહણ—ગ્રાહ વદન્તિ ।

રૂચે વહ અમનોજ્ઞ હૈ । મનાજ્ઞ રાગકા કારણ એવ અમનોજ્ઞ દ્વેષ કા કારણ
કહા ગયા હૈ । જન દોનોમેં જિસકે રાગદ્વેષકી પરિણતિ નહીં હોતો હૈ વહ
હીતરાગ હૈ । જિનમેં રાગદ્વેષ વિષયમાન હૈ ડનમેં હી મનોજ્ઞ એવ અમનોજ્ઞ
રૂપ, રાગદ્વેષક જનક હોતે હૈ । પરન્તુ જો ડનમેં સમ હૈ ડનકે ઘે રાગ
દ્વેષકે જનક નહીં હો સકતે હૈ । સમ ચીતરાગ હોતા હૈ । ઇસલિય મનોજ્ઞ
એવ અમનોજ્ઞમેં ચતુરિન્દ્રિયકી પ્રવૃત્તિ સાધુકા નહીં કરની ચાહિય ।
યદિ ચક્ષુરિન્દ્રિય વહા પ્રવૃત્તિ હો ઓ જાય તા વહાં ડસકો સમતા
ધારણ કરમી ચાહિય ॥ ૨૨ ॥

યદિ એસી હી ચીત હૈ જો રાગદ્વેષકો જનક ચક્ષુ ન હોકર રૂપ હી
રાગદ્વેષકા જનક હાતા હૈ—અતઃ ચક્ષુરિન્દ્રિયકે નિયમ કરનેસ કયા

■ આ બન્નેમા જોના રાગદ્વેષની પરિણતિ થતી નથી તે વીતરાગ છે જોનામા
રાગદ્વેષ વિષયમાન છે જોનામા જ મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞરૂપ રાગદ્વેષ બાગવા હોય
છે પરંતુ જો જોમા સમ છે જોનામા જો રાગદ્વેષ બાગવા નથી. સમ વીતરાગ
હોય છે આ કારણે મનોજ્ઞ અથવા અમનોજ્ઞ કોઈ પ્રકારની ચક્ષુરિન્દ્રિયની
પ્રવૃત્તિ સાધુએ ન કરવી જોઈએ. જો કોઈ સમયે ચક્ષુરિન્દ્રિય ત્યા પ્રવૃત્તિ થઈ
પણ બાધ ત્યારે ત્યાં જોણે સમતા ધારણ કરવી જોઈએ. ॥ ૨૨ ॥

જો જોવી જ વાવ છે કે, રાગદ્વેષને જગાડનાર ચક્ષુ નહીં પણ રૂપ જ
રાગ દ્વેષને જગાડનાર છે, તેા ચક્ષુરિન્દ્રિયનો નિયમ કરવાની તાલ યુ ? આ

એતેન રૂપચક્ષુપોગ્રાહ્યગ્રાહકભાવપ્રદર્શિતઃ । અતएवाह—‘રાગસ્સ’ ત્યાદિ, સમનોજ મનોજ્ઞેન-ગ્રહેણ રૂપેણ સહ વર્તત ઇતિ સમનોજ્ઞ-મનોજ્ઞરૂપવિષયકં મનોજ્ઞ-રૂપાનુપદ્વિચક્ષુરિત્યર્થઃ, તત્ રાગસ્ય હેતુ કારણં વદન્તિ । તથા-અમનોજ્ઞ અમનોજ્ઞરૂપ-વિષયકં, અમનોજ્ઞરૂપાનુપદ્વિચક્ષુરિતિ યાવત્, દ્વેષસ્ય હેતુ વદન્તિ । રૂપં ગગદ્વેષ કારણમિતિપૂર્વગાથયા પ્રદર્શિતમ્, ચક્ષુશ્ચ રાગદ્વેષકારણમિત્યનયા ગાથયા પ્રદર્શિતમ્ । એવં ચ રૂપચક્ષુપોઃ સહિતયોરેવ રાગદ્વેષજનકત્વાદ્રૂપે ચક્ષુ ન પ્રવર્તયે-દિતિ ચક્ષુર્નિગ્રહઃ કર્તવ્ય એવેતિ ભાવઃ ॥ ૨૩ ॥

લાભ ? હા પર સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘રૂવસ્સ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ચક્ષુ રૂવસ્સ ગ્રહણં વયંતિ રૂવં ચક્ષુસ્સ ગ્રહણં વયંતિ-ચક્ષુઃ રૂપસ્ય ગ્રહણં વદન્તિ રૂપં ચક્ષુષઃ ગ્રહણં વદન્તિ) નેત્ર ઇન્દ્રિય રૂપકા ગ્રાહક માના ગયા હૈ તથા રૂપ નેત્ર ઇન્દ્રિયકા ગ્રાહ્ય માના ગયા હૈ । ઇસ તરહ નેત્રઇન્દ્રિય ઔર રૂપમેં ગ્રાહ્યગ્રાહક ભાવ હૈ । ઇસલિયે (સમણુન્ન-સમનોજ્ઞમ્) મનોજ્ઞરૂપ વિષયક ચક્ષુકો (રાગસ્સ હેઠં આહુ-રાગસ્ય હેતુ-માહુઃ) રાગકા હેતુ તીર્થકરાદિક દેવોને કહો હૈ તથા (અમણુણ-અમનો-જ્ઞમ્) અમનોજ્ઞ-અમનોજ્ઞરૂપ ગ્રાહક ચક્ષુકો ઉન્હીને (દોસસ્સ હેઠં આહુ-દ્વેષસ્ય હેતુ આહુ) દ્વેષકા કારણ કહા હૈ ।

માવાર્થ—યહાં “ચક્ષુરિન્દ્રિય નિગ્રહકે યોગ્ય નહીં હૈ કારણ કિ રાગ-દ્વેષકા જનક રૂપ હી હૈ” ઇસ શંકાકા સમાધાન સૂત્રકારને ક્રિયા હૈ વે કહતે હૈ કિ અપને ૨ વિષય સહિત ઇન્દ્રિયાં હી મોહી જીવકો અપને ૨ વિષયમેં રાગદ્વેષકી જનક હોતી હૈ । કારણ કિ ઇન્દ્રિય ઔર વિષયકા

વિષયમા સૂત્રકાર કહે છે.—“રૂવસ્સ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ચક્ષુ રૂવસ્સગ્રહણં વયંતિ રૂવં ચક્ષુસ્સ ગ્રહણં વયંતિ-ચક્ષુ' રૂપસ્ય ગ્રહણ વદન્તિ રૂપં ચક્ષુષઃ ગ્રહણં વદન્તિ નેત્ર ઇન્દ્રિયને રૂપના ગ્રાહક તરીકે માનવામા આવેલ છે, તથા રૂપ નેત્ર ઇન્દ્રિયને ગ્રાહ્ય માનવામા આવેલ છે આ પ્રમાણે નેત્ર ઇન્દ્રિય અને રૂપમા ગ્રાહ્ય ગ્રાહક ભાવ છે આ કારણે સમણુન્ન-સમનોજ્ઞમ્ મનોજ્ઞરૂપ વિષયક ચક્ષુને રાગસ્ય હેતુ આહુ-રાગસ્ય હેતુમાહુઃ રાગના હેતુ તીર્થકરાદિક દેવોએ કહેલ છે તથા અમણુન્ન-અમનોજ્ઞમ્ અમનોજ્ઞરૂપ ગ્રાહક ચક્ષુને એમણે દોસસ્સ હેતુ આહુ-દ્વેષસ્ય હેતુ આહુ દ્વેષનુ કારણ કહેલ છે

ભાવાર્થ—અહી “ચક્ષુરિન્દ્રિય નિગ્રહના યોગ્ય નથી કારણ કે, રાગદ્વેષને જન્માવનારરૂપ જ છે” આ શંકાનુ સમાધાન સૂત્રકારે કરેલ છે તેઓ કહે છે કે, પોત પોતાના વિષય સહિત ઇન્દ્રિયો જ મોહી જીવને પોત પોતાના વિષયમા રાગદ્વેષને જન્માવનાર હો છે. કારણકે, ઇન્દ્રિય અને વિષયનો પર-

एव रागद्वेपोदरणोपायमभिधाय तदनुदरणे दोषमाह—

मूलम्—‘स्वेसु जो गिद्धि’ मुवेइ तिठ्व, अंकालिय पांवइ सी विणास।

રાગા ઉરે સે જહવા પંચગે, આલોચલોલે સમુંવેઈ મઘ્ચુ ॥૨૪॥

छाया—रूपेण यो वृद्धि मुपैति सोग्राम्, आकाशिक प्राप्नोति स विनाशम्।

રાગાતુરઃ સ યથા વા પતઙ્ગઃ, આલોકલોક સમુપૈતિ મૃત્યુમ્ ॥ ૨૪ ॥

टीका—‘स्वेसु जो गिद्धि’ इत्यादि—

यथा वा=यत्न प्रकाशनेन, वा शुद्ध एवकारार्थक । रागातुरः=रागविह्वल ।

अतएव=आलोकलोलः=दीपशिवादर्शनलुब्ध । स=ओङ्मसिद्धः, पतङ्गः=क्षुरिन्द्रि

परस्परमें प्राक्षन्नाइक संघષ્ટ है । पूर्वगाथाમાં રૂપ રાગદ્વેષના કારણ છે તથા

इस गाथा द्वारा अक्षुरिन्द्रिय रागद्वेषका कारण है ऐसा कहा गया है।

अत इस बातसे ऐसा ही समझना चाहिये कि जब रूप और चक्षु पर

स्पर् सघषित होते हैं तब मूलतः जिनमें राग है ऐसे जीव ही इनके

संघष होने पर मनोज्ञ एव अमनोज्ञ विषयमें रागद्वेष करते हैं । अतः

रूपकी ओरसे इस रागद्वेषकी परिणतिको हटानेके लिये अक्षुरिन्द्रियको

उसमें प्रवर्तित नहीं होने देना चाहिये । यही इसका निम्नह ॥२३॥

इस प्रकार रागद्वेषको हटानेका उपाय कहकर अब उसके नहीं

हटानेमें दोष प्रकट करते हैं—‘स्वेसु’ इत्यादि ।

અન્યવાચ્ય—(જહવા વા-યથા વા) જિસ તરહ (રાગાતુરે-રાગાતુરઃ)

રાગસે વિહ્વલ અતપ્ચ (આલોચલોલે-આલોકલોલઃ) આલોક-પ્રકાશ

૨૫૨મા જગ્યા પ્રાક્ષનો અઝઘ છે પૂર્વગાથામાં રૂપ રાગદ્વેષનું કારણ છે, તથા

આ ગાથામાં અક્ષુરિન્દ્રિય રાગદ્વેષનું કારણ એવું જણાવવામાં આવેલ છે, એટલે

આ વાતથી એવું જ સમજવું જોઈએ કે જ્યારે રૂપ અને ચક્ષુ પરસ્પર સંઘ

ષમાં આવે છે ત્યારે મૂલત જેનામાં રાગ છે એવો ભૂવ જ એનો સંજ્ઞ

શવાથી મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ વિષયમાં રાગદ્વેષ કરે છે એ લે રૂપના વશથી

આ રાગદ્વેષની પરિણતિને હટાવવા માટે અક્ષુરિન્દ્રિયને એમાં પ્રવર્તિત ન થવા

ટેવી જોઈએ આવજ એનો નિમ્નહ ॥ ૨૩ ॥

આ પ્રમાણે રાગદ્વેષને હટાવવાનો ઉપાય કહીને હવે એને ન હટાવવાના

રોષ પ્રગટ કરે છે — ‘સ્વેસુ’ ઇત્યાદિ ।

અન્યવાચ્ય—જહવા વા-યથા વા જે રીતે રાગાતુરે-રાગાતુર રાગથી વિહ્વલ

અથવા આલોચ લોલે-આલોકલોલઃ તે પ્રકાશ અર્થાત્ દીપથીજાને ભેવાનો

યજીવવિશેષઃ, મૃત્યુ સમુપૈતિ=પ્રાપ્નોતિ । તથૈવ-યો જનઃ, રૂપેષુ=મનોજ્ઞરૂપેષુ
તીવ્રામ્=ઉત્કટાં, ગૃદ્ધિ=રાગમ્, ઉપૈતિ=પ્રાપ્નોતિ, સઃ=રૂપવિષયમતીવ્રરાગવાન્ ,
આકાલિક=અસામયિકં યથાસ્થિત્યાપુરૂપરમાત્ પ્રાગેવ વિનાશં-ઘાતં પ્રાપ્નોતિ ।
એતેન રાગાનુદ્વરણે જનસ્યાસામયિકમૃત્યુરૂપો દોષ પ્રદર્શિતઃ ॥ ૨૪ ॥

પુનરપિપ્રાહ—

મૂલમ્—જેયાંવિં દોસં સમુવેદં તિવ્વં, તં સિંક્કણે સેંડ ઉવેદં દુંકલં ।
દુહંતં દોસેળેં સેંળ જંતૂં, નં કિંચિં રૂંવં અવરજ્ઞેં સેં ॥૨૫॥

છાયા—યથાપિ દ્વંપ સમુપૈતિ તીવ્રમ્, તસ્મિન્શ્ણે સ તુ ઉપૈતિ દુઃખમ્ ।
દુર્હાન્તદોષેણ સ્વકેન જન્તુઃ, કિશ્ચિત્ રૂપ અપરાધ્યતિ તમ્ય ॥૨૬॥

અર્થાત્ દીપગિગ્ધાદે દેખનેમેં લોલુપી (સે-સઃ) વહ લોક પ્રસિદ્ધ (પયંગે-
પતંગઃ) પતંગ-ચતુરિન્દ્રિય જીવ જાલમ્-(મચ્છુ-મમુવેદ-મૃત્યુ સમુપૈતિ)
મૃત્યુકો પ્રાપ્ત હોતા હૈં હસી તરહ (જો-યઃ) જો મનુષ્ય (રૂવેષુ-રૂપેષુ)
મનોજ્ઞરૂપમેં (તિવ્વ ગિદ્ધિ ઉવેદ-તીવ્રામ્ ગૃદ્ધિમ્ ઉપૈતિ) તીવ્ર રાગકો પ્રાપ્ત
કરતા હૈં । (સે-સઃ) વહ (અકાલિયં વિનાસં પાવહ-આકાલિકં વિનાશં
પ્રાપ્નોતિ) અસમયમેં હી મૃત્યુકો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈં ।

ભાવાર્થ—યહ પ્રસિદ્ધ વાત હૈં કિ રૂપકા લોભી પતંગ દીપગિગ્ધામેં
પડકર અપને પ્યારે પ્રાણોંકો રો વેઠતા હૈં હસી પ્રકાર જો પ્રાણી મનુષ્ય-
મનોજ્ઞરૂપમેં તીવ્રરાગી ઘન જાતા હૈં વહ અકાલમેં હી અપની આયુ સમાપ્ત
કર જીવનકો રો વેઠતા હૈં । હસ ગાથા દ્વારા રાગકે અનુદ્વરણમેં મનુષ્ય
અકાલ મૃત્યુકો પ્રાપ્ત કર લેતા હૈં યહ વાત લાઈ ગઈ હૈં ॥૨૪॥

લોલુપિ એવો સે-સ તે લોકપ્રસિદ્ધ પયંગે-પતંગઃ પતંગીથો-ચતુરિન્દ્રિય જીવ
મચ્છુ સમુવેદ-મૃત્યુ સમુપૈતિ મૃત્યુનેા લોગ બને છે આજ પ્રમાણે જો-યઃ જે
મનુષ્ય રૂવેષુ-રૂપેષુ મનોજ્ઞરૂપમા તિવ્વં ગિદ્ધિ ઉવેદ-તીવ્રામ્ ગૃદ્ધિ ઉપૈતિ તીવ્ર રાગને
પ્રાપ્ત કરે છે સે-સ તે અકાલિયં વિનાસં પાવહ-અકાલિકં વિનાશં પ્રાપ્નોતિ આ
સમયમાં જ મૃત્યુનેા લોગ બને છે.

ભાવાર્થ—એ પ્રસિદ્ધ વાત છે કે, રૂપનેા લોભી પતંગીથો, દીવાની બ્યોતને
બેઠને તેમાં જ પલાવે છે અને પોતાના પ્યારા પ્રાણને ખોઈ બેસે છે આજ
પ્રમાણે જે મનુષ્ય મનોજ્ઞરૂપમાં તીવ્રરાગી બની બથ છે તે અકાળેજ પોતાની
આયુષ્ય સમાપ્ત કરી જીવનને ખોઈ બેસે છે. આ ગાથાદ્વારા રાગને વશ બનનાર
મનુષ્ય અકાળ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરી લ્યે છે આ વાત બતાવવામાં આવેલ છે ॥૨૪॥

ટીકા—‘ જે યાચિ દોસ ’ ઇત્યાદિ—

પમ=યસ્તુ જન્તુઃ=પ્રાણી, સીર્થ=ઉત્કટ દ્રેપ=અમનોહરૂપેણ દુર્માન સમુપૈતિ=પ્રામોતિ, સ=અમનોહરૂપ દ્રેપી । તસ્મિન્ ક્ષણેડપિ=દ્રેપોત્પત્તિસમયેડપિ સ્વકેન=આત્મીયેન, દુર્વાન્તદોષેણ=સુષ્ટુ ચક્ષુષો દમન ન કૃતમ્, ઇતિ દુર્વમન્વોપેષ, દુસ્તં=સારીર માનસ ચ, ઉપૈતિ=પ્રામોતિ । ન પુનઃ, સ્વપત્ય તત્ર દોષ ઇત્યાદિ—રૂપ=અમનોરૂપ, તસ્ય=અમનોહરૂપદ્રેપિણ, કિંચિત્=સ્વત્વમપિ, ન અપરાધ્યતિ=ન દુઃસ્વમુત્પાદયતીત્યર્થઃ । અયમથ માવઃ—યદિ રૂપમેવ દુઃસ્વદેતુ સ્યાત્, ત્થા ધીતરાગસ્ય સીર્થકરાદેરપિ રૂપનિરૂપણે રૂપવર્ધને ચ સતિ દુઃસ્વમુત્પાદેત, ન ચૈતદસ્તિ, તસ્માદ્રાગદ્રેષ્વરજાદેવ પ્રાણી દુસ્તં પ્રામોતિ । તતથ રાગદ્રેષાત્તુદરં શરીર માનસ ચ સકલ દુઃસ્તં મોક્ષાભાવએતિ મહાનનર્થઃ સ્પર્ધિ ગાયાદ્યસ્ય માવઃ ॥ ૨૫ ॥

ફિર મી કહતે હૈ—‘ જેયાચિ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જો જન્મુ નિષ્કલ્પ દોસં સમુવેદ—ય જન્તુઃ સીર્થ દ્રેપ સમુપૈતિ) જો પ્રાણી અમનોહરૂપોમિ ઉત્કટ દ્રેપકો કરતા હૈ (સે તસિ ક્ષણે સપ્ત દુર્વત દોસેણ વુક્ત્વ ઉવેદ—સ તસ્મિન્ ક્ષણે સ્વકેન દુર્વાન્ત દોષેણ દુઃસ્તં ઉપૈતિ) વહ પ્રાણી હમ ક્ષણમેં અપને દુર્વાન્ત દોષસે—મૈને અછી તરહસે અક્ષુકા દમન નહીં કિયા—હસ દોષસે—પ્રાચીરિક એ માનસિક દુઃસ્તોંકો પાતા હૈ । (સે રૂપં કિંચિ ન અવરજ્ઞર્હ—તસ્ય રૂપ કિંચિત્ ન અપરાધ્યતિ) હસ તરહ અમનોહરૂપકે રૂપી ઝીચકા વહ—અમનોહરૂપ—કુચ મી ચિગાફ નહીં કરતા હૈ । અર્થાત્ વહ અમનોહરૂપ હસ અમનોહરૂપીકો કુચ મી દુઃસ્ત નહીં લેતા હૈ ।

દરી પમ કહે છે—‘ જે યાચિ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે જન્મુ નિષ્કલ્પ દોસ સમુવેદ—યા જન્તુઃ સીર્થ દ્રેપ સમુપૈતિ જે પ્રાણી અમનોહરૂપીમાં ઉત્કટ દ્રેપને કરે છે, સે તસિક્ષણે સપ્ત દુર્વતોસેય વુક્ત્વ ઉવેદ—સ તસ્મિ ક્ષણે સ્વકેન દુર્વાન્તદોષેણ વુક્ત્વ ઉપૈતિ જે પ્રાણી તે ક્ષણમાં પોતાના દુર્વાન્ત દોષથી—એ સાચી રીતે અક્ષુકા દમન કરેલ નથી આ દોષથી—પ્રાચીરિક અને માનસિક દુઃષ્ટોને લેખે છે સે રૂપં કિંચિ ન અવરજ્ઞર્હ—તસ્ય રૂપ કિંચિત્ ન અપરાધ્યતિ આ પ્રમાણે અમનોહરૂપનાં દેષી છપતુ તે અમનોહરૂપ કઈ પણ અચીરી થકતુ નથી આજોત તે અચીરરૂપ જે અમનોહરૂપીને કઈ પણ કંઈ પહોંચાયતુ નથી

रागो द्वेषश्च सकलानर्थहेतुरित्युक्तम् । अथ द्वेषस्य रागहेतुकत्वात् राग एव महाननर्थहेतुरिति स एव प्रथमं परिहार्य इति बोधयितुमाह—

मूलम्—एगंतरत्तो रुइरंसि रुवे, अंतालिसे से कुणई पओसं ।

दुखस्स संपीलं मुवेइ वाले, न लिप्यई तेणं मुणी विरंगो ॥२६॥

छाया—एकान्तरत्तो रुचिरे रूपे, अतादृशे स करोति प्रद्वेषम् ।

दुःखस्य सम्पीडमुपैति वालो, न लिप्यते तेन मुनि विरामः ॥२६॥

टीका—‘एगंतरत्तो’ इत्यादि—

यस्तु रुचिरे=सुन्दरे, रूपे=वर्णे, संस्थाने वा, एकान्तरक्तः, भवति । स वालः—हिताहितविवेकरहितः, अतादृशे—न तादृशम् अतादृशम्, प्रक्रमाद् अरुचिरं

भावार्थ—यदि मात्र रूप ही दुःखका हेतु होता तो जो वीतराग तोर्थकर आदि है उनको भी रूपके निरूपणमें एवं रूपके दर्शनमें दुःख उत्पन्न होना चाहिये था—परन्तु ऐसा नहीं होता है इसलिये रागद्वेषके करनेसे ही प्राणी दुःख पाता है अतः जबतक रागद्वेषका त्याग नहीं किया जायगा तबतक शारीरिक एवं मानसिक दुःख एवं मोक्षा का भावरूप महान् अनर्थ इस जीवको प्राप्त होता रहेगा ॥२५॥

राग एवं द्वेष ये दोनों संपूर्ण अनर्थके हेतु हैं, यह कहा जा चुका है । अब ‘द्वेष भी रागहेतुक होता है अतः महान् अनर्थका हेतु एक राग ही है । इसलिये सर्वप्रथम राग ही त्यागने योग्य है’ इस बातको सूत्रकार कहते हैं—‘एगंतरत्तो’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जो (रुइरंसि रुवे एगंतरत्तो हवइ—रुचिरे रूपे एकान्त-

भावार्थ—जो कदाच ३५ ५ दुःखनो डेतु डोत तो जो वीतराग तीर्थ कर आदि छे ओमने पणु ३५ना नि३पणुमा तथा ३५ना दर्शनमां दुःख उत्पन्न थवुं नेधतु डेतु परतु तेषुं जनेव नथी आ कारण्णे रागद्वेषना करवाथी ५ प्राणी दुःख पावे छे, ओटवे ज्या सुधी रागद्वेषनो त्याग करवामां नथी आवतो त्यां सुधी शारीरिक अने मानसिक दुःख अने मोक्षाभावश्च महान् अनर्थ आ जवने प्राप्त थता ५ रहेवाना ॥२५॥

राग अने द्वेष ओ जन्ने सधणा अनर्थोना डेतु छे आ जतावाध गयेव छे. हवे “द्वेष पणु रागना डेतु३५ डोय छे, आथी महान् अनर्थनो डेतु ओक राग ५ छे ओ भाटे सर्वप्रथम राग ५ त्याग करवा योग्य छे” आ वातने सूत्रकार कहे छे—“एगंतरत्तो” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जो रुइरंसि रुवे एगंतरत्तो हवइ—रुचिरे रूपे एकान्तरक्तः भवति

रूपमित्यर्थं तस्मिन् प्रद्वेषे=प्रकृष्ट द्वेषं करोति । अत एव दुःखस्य=शरीरमात्म-
रूपस्य, सम्पीडनं=संघातं समूहम्, उपैति=प्राप्नोति । विरागः=विरागरूपे रागरहितः,
मुनिः=साधुस्तु तेन=द्वेषकृतदुःखेन, न लिप्यते=न संयुज्यते ॥ २६ ॥

राग एव हिंसायास्त्वयहेतुरिति हिंसादोदारेण राग एव दुःखस्य मूलकारण
मिति पदमिर्गायामिराह—

मूलम्—रूपाणुगासाणुगप य जीवे, चराचरे हिंसइ णेगंरूवे ।

विचेहि ते” परितंवेइ बाले, पीलेइ अत्तहंशुरु किलिंहे ॥२७॥

छाया—रूपाणुगासाणुगतं जीवः, चराचरान् हिनस्ति अनेकरूपान् ।

चिमेस्तान् परितापयति बाळः, पीडयत्याज्माऽर्धशुरुः किलिः ॥२७॥

टीका—‘रूपाणुगासाणुगप य जीवे’ इत्यादि—

विचष्टः=रागबाधित, अत एव आत्मार्थशुरुः=आत्मार्थ स्वप्रयोजन, स एव

रक्तः भवति) सुन्दररूपमें एकान्तरक्त होता है (से-स) वह (पता
लिसे पओस कुगइ-अतादहो प्रद्वेष करोति) असुन्दररूपमें प्रकृष्ट द्वेष
करता है । ऐसा जीव (पालो-याल) हिताहितके विवकसे रहित होनेके
कारण पाल-अज्ञानी माना जाता है । इसीसे वह (दु क्त्वस्स सपील
मुयेइ-दुःखस्य सम्पीडम् उपैति) शारीरिक एवं मानसिक अनेक दुःखों
को भोगा करता है । (विरागो मुणी तेण न लिप्यई-विराग मुनिः तेन
न लिप्यते) परन्तु जो ऐसे होते हैं कि जिन्हें सुन्दर रूपमें राग ही नहीं
है ऐसे मुनिजन रागद्वेष जन्य दुःखसे लिप्त नहीं होते हैं ॥२६॥

‘राग ही हिंसा आदि आत्मवका हेतु है । इस तरह हिंसादि द्वारा
राग ही दुःखका मूल कारण है’ इस बातको सूत्रकार उह गाथाओंसे

अु ३२ इयमं ज्ञेयान्तवः २४७ अने छिं से-सा ते एतास्सि पओस कुगइ-एतादहो
प्रद्वेषं करोति अउ ३२इयमं अउ ४८ द्वेष ३२ छिं आवो एव बाळो-याळो द्विष
द्वितना विवेक्षी रहित होवाना कारणे पाल-अज्ञानी मानवाभा आवे छिं
आथि व ते दुक्त्वस्स सपीलमुयेइ-दुःखस्य सम्पीडम् उपैति शारीरिक अने
मानसिक अनेक दुःखोंने बोधवतो रह्ये छिं परंतु विरागो मुणी तेण न लिप्यई-
विरागो मुनि तेन न लिप्यते ने जेवा होय छे के जेने अउ ३२इय राग नही
होतो जेवा मुनिजन रागद्वेष वन्ध दुःखभां लिप्त यत्ता नही ॥ २६ ॥

“राग व हिंसा आदि आत्मवका हेतु छिं अ अभावे द्विषा आदि
द्वारा राग व दुःखनु भूण कारण छिं” अ वाचने सूत्रकार छ गाथाओंसे

ગુરુઃ=સમ્પાદનીય કાર્યેષુ પ્રધાનો यस્ય સ તથા, અત એવ વાલઃ=હિતાહિતવિવેક-
રહિતઃ, રૂપાનુગાશાનુગત-રૂપ=પ્રસજ્ઞાન્મનોજ્ઞરૂપમ્, તદનુગચ્છતિ-યા સા રૂપા-
નુગા, તાદૃશી યા આશા સા રૂપાનુગાશા-રૂપવિપયોઽભિલાષઃ, તદનુગતશ્ચ જીવઃ=
પ્રાણો અનેકરૂપાન્=જાત્યાદિભેદેન વહુવિધાન્ ચરાચરાન્=ત્રસસ્થાવરરૂપાન્ જીવાન્
હિનસ્તિ=નાશયતિ । કાંશ્ચિત્તુ તાન્ ચરાચર જીવાન્ ચિત્રૈઃ=અનેક પ્રકારકૈઃ સ્વકાય
પરકાયશસ્ત્રાદિભિરૂપાયઃ પરિતાપયતિ = સર્વથા દુઃખયતિ । અપરાંશ્ચ કાશ્ચિત્
પીડયતિ=એકદેશ દુઃખોત્પાદનેન પીડિતાન્ કરાતિ । એતેન રાગસ્ય હિંસાધાસ્રવ-
હેતુત્વં કથિતમ્ ॥ ૨૭ ॥

કહતે હૈ—‘રૂવાણુગા’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(કિલિટ્ટે-ક્લિષ્ટઃ) રાગસે વાધિત હુઆ તથા (અત્તદ્ગુરુ-
આત્માર્થગુરુઃ) અપના પ્રયોજન હી જિસને સ્વ કરનેયોગ્ય કાર્યો મેં પ્રધાન
માન રહ્યા હૈ ઇસીલિયે જો (વાલે-વાલઃ) હિત ઔર અહિતકે વિવેકસે
વિકલ બના હુઆ હૈ એસા (રૂવાણુગાસાણુગં જીવે-રૂપાનુગાશાનુગતઃ
જીવઃ) મનોજ્ઞરૂપકે પીછે ૨ દૌડનેવાલી આશાસે મોહિત બના જીવ
(અણેગરૂવે ચરાચરે હિંસઈ-અનેકરૂપાન્ ચરાચરાન્ હિનસ્તિ) જાત્યાદિકે
ભેદસે અનેકવિધ ચરાચર પ્રાણિયોંકી હિંસા કરતા હૈ । તથા કિતનેક
(તે-તાન્) ડન જીવોંકો (ચિત્તેહિ-ચિત્રૈઃ) અનેક પ્રકારકે ઉપાયોં દ્વારા
(પરિતાવેઈ-પરિતાપયતિ) સર્વથા દુઃખિત કરતા હૈ તથા કિતનેક જીવોં-
કો (પીડયતિ) પીડા પહુચાતા હૈ ।

ભાવાર્થ—રાગસે જીવ જવ વાધિત હો જાતા હૈ તવ યહ અપને

કહે છે—“રૂવાણુગા” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—કિલિટ્ટે-ક્લિષ્ટ રાગમા બધાયેલ તથા અત્તદ્ગુરુ-આત્માર્થગુરુ.
પોતાનુ પ્રયોજન જ જેણે સમ્પાદનીય કાર્યોમા પ્રધાન માની રાખેલ છે આ
કારણે જે વાલે-વાલઃ હિત અને અહિતના વિવેકથી વિકળ બની રહેલ છે.
એવા રૂવાણુગાસાણુગં જીવે-રૂપાનુગાશાનુગત જીવ. મનોજ્ઞરૂપની પાછળ પાછળ
દોડવાવાળી આશાથી મોહિત બનેલ એવ અણેગરૂવે ચરાચરે હિંસઈ-અનેકરૂપાન્
ચરાચરાન્ હિનસ્તિ જાત્યાદિના ભેદથી અનેકવિધ ચરાચર પ્રાણીયોની હિંસા
કરે છે, તથા તે-તાન્ કેટલાક એવા જીવોને ચિત્તેહિ-ચિત્રૈ અનેક પ્રકારના
ઉપાયો દ્વારા પરિતાવેઈ-પરિતાપયતિ સર્વથા દુઃખિત કરે છે તથા કેટલાક
જીવોને પીડા પહોચાડે છે.

ભાવાર્થ—રાગથી એવ જ્યારે બધાઈ બધ છે. ત્યારે તે પોતાના પ્રયો.

અન્યત્વ—

મૂલ્ય—રૂપાણુવાપ્ત ણ પરિગ્રહેણે, ઉપ્પાયણે રક્ષણસમિત્તિઓગે ।

વેપ્પવિઓગે યં કેર્હિં સુંહસે, સમોગકાલે યં અતિતિલ્લામે ॥૨૮

છાયા—રૂપાણુવાપ્તે સ્વલ્પ પરિગ્રહેણ, ઉત્પાદને રક્ષણસમિતિઓગે ।

અ્યયે વિયાગે ચ ક્વ સુલ તસ્ય, સમ્મોગકાલે ચ અવુત્તિલામા ॥૨૯॥

ટીકા—‘ રૂપાણુવાપ્ત ણ ’ इत्यादि—

રૂપાણુવાપ્તે=રૂપેડુવાપ્ત -અનુગમનમ્-અનુરાગો રૂપાણુવાપ્તસ્તસ્મિન્ સત્તિ ‘મ’
इति वाक्यालङ्कारे, પરિગ્રહેણ=રૂપવિપયે મૂર્છાત્મકેન હેતુના ઉત્પાદને=રૂપવદ્દુન
उपार्जनं, તથા રક્ષણસમિતિઓગે-રક્ષણ ચ સમિતિઓગમેતિ રક્ષણસમિતિઓગ તસ્મિન્,

પ્રયોજનક્રમે જિસ કિસો મી ઉપાયસે સિદ્ધ કરનેમેં છગ જાતા હૈ । ઇસ સમય
यह उपाय कर्तव्य है या अकर्तव्य है इस बात को नहीं गिनता है ।
इस प्रकार की प्रवृत्ति में यह जोब उस मनोह रूप की आशा के पीछे
पढ़कर कितनेक चराचर प्राणियों का मारता है शारीरिक एवं मानसिक
कष्ट पहुँचाता है । अतः इससे यही बात सिद्ध होती है कि, राग ही
सब अनर्था का तथा हिंसादिक जनित आश्रयोंका हेतु है ॥२७॥

और भी कहते हैं— ‘ रूपाणु वापण ’ इत्यादि ।

અન્વયાદે—(રૂપાણુવાપ્-રૂપાણુવાપ્તે) રૂપ મેં અનુરાગ હોને પર
यह जीव (परिग्रहेण-परिग्रहेण) रूप में सर्वप्रथम मूर्छारूप परिग्रह से
यच જાતા હૈ । ફિર (ઉપ્પાયણે રક્ષણસમિતિઓગે-ઉત્પાદને રક્ષણ
સમિતિઓગે) યહ ઇસ રૂપવાલી વસ્તુ કે સ્નેહ સે ઇસ વસ્તુ કે ઉપાર્જન

જનને કેઈ પણ ઉપાયથી શિદ્ધ કરવાના કામમા લાગી બધ ઉ એ વખતે
આ ઉપાય કલ્પ્ય છે કે, અકલ્પ્ય છે આ પ્રકારને વિચાર કરતો નથી અને
તે મનોહરરૂપની આશાની પાછળ પડતો જી છુપ કેટલાક અશાસ્ત્ર માણીયોને
મરે છે તેમજ કેટલાકને શારીરિક અને માનસિક કષ્ટ પહોંચાડે છે આ
કારણે આથી આ વાત સિદ્ધ થાય છે કે, રાગ જ સવળા જનકોના તથા
હિંસાદિક આશ્રવાનો હેતુ છે ॥૨૭॥

વળી પણ કહે છે— ‘ રૂપાણુ વાપણ ’ इत्यादि ।

અન્વયાદે—રૂપાણુવાપ્-રૂપાણુવાપ્તે રૂપમાં અનુરાગ ઉત્પન્ન થવાથી એ
છુપ પરિગ્રહેણ-પરિગ્રહેણ રૂપમાં સર્વપ્રથમ મૂર્છારૂપ પરિગ્રહથી જન્માઈ બધ
છે પછી ઉપ્પાયણે રક્ષણસમિતિઓગે-ઉત્પાદને રક્ષણસમિતિઓગે તે એ રૂપવાળી વસ્તુના
સ્નેહથી એ વસ્તુનું ઉપાર્જન કરવામાં લાગી બધ છે અને એનું ઉપાવન

તત્ર રક્ષણં વિનાશદેતુઃપ્રયોઽગ્નિજ્વલતરવરાદિઃપરિપાલન, સંનિયોગમ્તુ સ્વપરપ્રયો
જનેષુ સમયસ્થાપારણં, તત્ર, તથા-વ્યયે=અગ્નિજ્વાલા વિનાશે વિયોગે ચ=
રાજ તરવરાદિકૃતાપદરાદિદિદેરે ચ સતિ તસ્ય રૂપાનુરાગિણઃ પુરુપસ્ય ક્વ
સુખમ્=ન ક્વચિત્ સુખ મન્વતિ । સુરૂપવલત્રવરિતુરગાદીનામુપાર્જન રક્ષણાદિપુ
રૂપાનુરાગી દુઃખમેવાનુભવતીતિ ભાવઃ । નનુ સુરૂપદ્રવ્યસમુપાર્જનાદિપુ સુખ
માભૂત, સંભોગકાલે તુ ભવિષ્યતીત્યાશંક્યાહ—‘સંભોગકાલે ય’ ઇત્યાદિ—
સંભોગકાલે ચ=ઉપભોગસમયેઽપિ અતૃપ્તિલાભઃ—ન તૃપ્તિલાભઃ—અતૃપ્તિલાભઃ—
તરિમશ્ચ સતિ તૃપ્તિપ્રાપ્ત્યભાવે ચ ક્વ સુખમિત્યન્વયઃ । વહુશોઽપિ રૂપદર્શને

કરને મેં લગ જાતા હૈ એવ ઉસકા ઉપાર્જન હોને પર ‘હસકા વિનાશ ન
હો જાય’ હસ રૂયાલ સે ઉસકી રક્ષા કરને મેં તત્પર રહ્યા કરતા હૈ ।
એવં અપને પ્રયોજન મેં તથા પર કે પ્રયોજન મેં ઉસકા ઉપયોગ કરતા હૈ ।
યદિ વહ વસ્તુ (વયે વિઓગે-વ્યયે વિયોગે) નષ્ટ હો જાતી હૈ અથવા ઉસસે
છિની જાતી હૈ તો એસી સ્થિતિ મેં (કહિં સુહુ-તસ્ય ક્વ સુખમ્) ઉસ રૂપ
વિમોહિત મતિવાલે પ્રાણી કે લિયે એક ક્ષણ ભર ખી સુખ નહીં મિલતા હૈ ।
હસી તરહ (સંભોગકાલે ય અતિત્તિલાભે કહિં સુહં-સંભોગકાલે ચ
અતૃપ્તિલાભે ક્વ સુખમ્) ઉપભોગ કાલ મેં ખી હસ કો તૃપ્તિ નહીં હોતી
હૈ તો ઉસ અવસ્થા મેં ખી હસકો સુખ કહાં હૈ ।

ભાવાર્થ—રૂપવાલે પદાર્થ મેં જવ યહ પ્રાણી ઉન્મત્ત બન જાતા હૈ તવ
સર્વ પ્રથમ વહ ઉસ પદાર્થ કી બલવાન સૂચ્છાં સે સૂચ્છિત હો જાતા હૈ ।
હસ દશા મેં યહ ઉસ પદાર્થ કી પ્રાપ્તિ મેં ઓર પ્રાપ્ત હોને પર અપને

થયા પછી “આનો વિનાશ ન થઈ જાય” એવા ખ્યાલથી એની રક્ષા કરવામા
તત્પર રહ્યા કરે છે. આથી પોતાના પ્રયોજનમાં તથા ખીજના પ્રયોજનમાં એનો
ઉપયોગ કરે છે, જો એ વસ્તુ વયે વિઓગે-વ્યયે વિયોગે નષ્ટ થઈ જાય છે
અથવા એની પાસેથી કંઈ આંગકી લ્યે છે તો એવી સ્થિતિમાં સે કહિં સુહં-
તસ્ય ક્વ સુખમ્ એ રૂપવિમોહિત મતિવાલા પ્રાણીના માટે એક ક્ષણભર પણ
સુખ રહેતુ નથી આજ પ્રમાણે સંભોગકાલે ય અતિત્તિલાભે કહિં સુહં-સંભોગકાલે
ચ અતૃપ્તિલાભે ક્વ સુખમ્ ઉપભોગ કાળમાં પણ એને તૃપ્તિ થતી નથી આ
અવસ્થા પણ એના માટે સુખ આપનાર બનતી નથી

ભાવાર્થ—રૂપવાળા પદાર્થમાં જ્યારે એ પ્રાણી ઉન્મત્ત બની જાય છે
ત્યારે સહુ પહેલા તે એ પદાર્થની બલવાની સૂચ્છાંથી સૂચ્છિત થઈ જાય છે
આવી દશામાં એ તે પદાર્થની પ્રાપ્તિમાં તેમજ પ્રાપ્ત થયા પછી પોતાના કર્ત-

યગિણાં વૃત્તિર્ન મયતિ । તથા ચોક્તમન્યૈરપિ—

ન જાતુ કામઃ, કામાનામુપમોગેન શામ્યતિ ।

હવિષા કૃષ્ણવર્ત્મેષ, યૂય ઇષામિવર્ષતે ॥

અન્યત્વ—‘મોગામ્યાસમનુચિવર્ધન્તે રાગાઃ, કૌશલ્યાનિ ચેન્દ્રિયામામ્’ । વૃત્તિ ।

ઉત્તરોત્તરેચ્છયા દિ બન્તો, પરિતાપ એવ મનસીતિ માયઃ ॥ ૨૮ ॥

કર્તવ્ય કો ધૂલકર રાત્રિનિ ઉસો કે સરક્ષણ મેં લગ જાતા હૈ । અપને ઉપયોગ મેં યા પર કે ઉપયોગ મેં કામ આને પર જય બહ વસ્તુ નષ્ટ હો જાતી હૈ યા નિયુક્ત-અલગ હો જાતી હૈ તો તેસી સ્થિતિ મેં યહ વિશેષ દુઃસ્થિતિ હોતા રહતા હૈ ફિર હમકે કિયે સુઝ કહાં ? ઉપયોગ અવસ્થા મેં હસકો અતૃપ્તિ ધની રહતી હૈ । અત રૂપધિમોહિત મતિવાલે કો કિમી મી તરફ સુખ નહીં હૈ ।

ઔર મી કહા હૈ—ન જાતુ કામઃ કામાનામુપમોગેન શામ્યતિ ।

હવિષા કૃષ્ણવર્ત્મેષ યૂય ઇષામિવર્ષતે ॥ ૧ ॥”

અગ્નિ જેસે ૨ દ્રુત સે સીંચી જાતી હૈ થેસે ૨ વહ પ્રવીત્તિ હોતી રહતી હૈ । હસી તરફ અમિલાપાઈ ઝ્યોં ૨ અમિલપિત પદાર્થોં કી પ્રાપ્તિ હોતી જાતી હૈ ટ્યોં ૨ વધતી જાતી હૈ શાંતિ નહીં હોતી । તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ ઉત્તરોત્તર ઇચ્છાઓં કી વૃદ્ધિ સે પ્રાણિયોં કો કેવલ પરિતાપ હી હોતા હૈ । અત્ત જિસ્ પ્રકાર લગામ કે દ્વારા ઘીડ સે મી ઘીડ ઘોડા વશ

અને મૂઢીને શવ ટિવમ તે સરક્ષણમાં જ લાગ્યો રહે છે પેતાના ઉપયોગમાં અથવા બીજાના ઉપયોગમાં કામ આવવાથી આપે એ વસ્તુ નષ્ટ બની જાય છે, અથવા તે વિગઠ્ય-અલગ થઈ જાય છે ત્યારે આવી સ્થિતિમાં એ વિશેષ પ્રમાણમાં દુઃખીત થતો રહે છે પછી એના માટે મુખ કયાં ? ઉપયોગ અવસ્થામાં તેનામાં અતૃપ્તિ થયા કરે છે, આથી રૂપધિમોહિત મતિવાળા છપને કોઈ પણ રીતે મુખ મળતું નથી જણી કરુ પણ છે—

ન જાતુ કામઃ કામાનામુપમોગેન શામ્યતિ ।

હવિષા કૃષ્ણવર્ત્મેષ યૂય ઇષામિવર્ષતે ॥ ૧ ॥”

અગ્નિમાં જેમ જેમ ઘી હોમવામાં આવે છે તેમ તેમ તે વધારે પ્રીતિ થતી રહે છે આજ પ્રમાણે અભિલાષાઓ જેમ જેમ અભિલાષિત પદાર્થોની પ્રાપ્તિ થતી જાય છે તેમ તેમ એ વધતી જ જાય છે શાંતિ થતી નથી તાત્પર્ય કહેવાતું એ છે કે, ઉત્તરોત્તર ઇચ્છાઓની વૃદ્ધિથી પ્રાણીઓને કેવળ પરિજન થાય છે આમ જ પ્રમાણે લગામથી બળવાન એવો થાડો પણ વશમાં

રૂપવિષયે તુષ્ટિપ્રાપ્તિરહિતસ્ય યે દોષા ભવન્તિ, તાનાહ—

મૂલમ્—રૂપે અતિત્તે ચ પરિગ્રહમ્મિ, સત્તોવસત્તો ન ઉવેદ્ તુટ્ઠિં ।

અતુટ્ઠિદોષેણ દુઃહી પરસ્મૈ, લોભાવિલે આર્યયદ્ અંદત્તં ॥૨૧॥

છાયા—રૂપે અતુષ્ઠ પરિગ્રહે, સત્તોપસત્તો ન ઉપૈતિ તુષ્ટિમ્ ।

અતુષ્ટિ દોષેણ દુઃસ્વી પરસ્ય, લોભાઽવિલ આદત્તે અદત્તમ્ ॥ ૨૧ ॥

ટીકા—‘રૂપે અતિત્તે ચ’ इत्यादि—

રૂપે=મનોરૂપવિષયે, અતુષ્ઠ=તુષ્ટિપ્રાપ્તિઃ, તથા પરિગ્રહે-પરિગ્રહ્યતે, इति પરિગ્રહસ્તસ્મિન્, રૂપે इत्यर्थઃ, સત્તોપસત્તશ્ચ=પૂર્વમક્તઃ, પશ્ચાદુપસક્તઃ, પૂર્વ સામાન્યેનૈવાઽસક્તિમાન્ પશ્ચાદ્ ગાઢમાસક્ત इत्यर्थઃ । તુષ્ટિં=સન્તોષં, નો પૈતિ=ન પ્રાપ્નોતિ। અથ ચ-અતુષ્ટિદોષેણ=અતુષ્ટિરેવ દોષોઽતુષ્ટિદોષસ્તેન, દુઃસ્વી=દુઃમિદં

મેં હો જાતા હૈં उसी प्रकार संयमादिक द्वारा इन्द्रियां वश में हो जाती हैं यही उनका निग्रह है ॥२८॥

રૂપ કે વિષયમેં જિસ કો તુષ્ટિ નહિં હોતી હૈં उस प्राणी को कौन से दोषोंका भागी बनना पड़ता है ? यह बात सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं ‘रूपे’ इत्यादि—

અન્યયાર્થ—(રૂપે-રૂપે) મનોરૂપે વિષયમેં (અતિત્તે-અતુષ્ઠ) તુષ્ટિ નહીં હુઆ હૈં તથા (પરિગ્રહમ્મિ સત્તોવસત્તો-પરિગ્રહે સત્તોપસક્તઃ) જો રૂપમેં પ્રથમ સામાન્ય રૂપસે સક્ત (આસક્ત) હુઆ હૈં પશ્ચાત્ વિશેષ રૂપમેં उसमें आसक्त बना है ऐसा प्राणी कभी भी (तुष्टिं न उवेद-तुष्टिं न उपैति) તુષ્ટિકો પ્રાપ્ત નહીં કરતા હૈં । इस (अतुष्टिदोषेण-अतुष्टिदोषेण) असंतोषरूप दोषसे (दुःही-दुःस्वी) दुस्वी बना हुआ वह फिर (लोभाविले-

આવી બાજ છે એજ પ્રમાણે સયમ આદિ દ્વારા ઇન્દ્રિયો વશમાં આવી બાજ છે. આજ એનો નિગ્રહ છે. ॥૨૮॥

इपना विषयमां नेने तृप्तिं थती नथी, ये प्राणीने क्या क्या दोषोना भागी अननु पडे છે ? આ વાત સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે—“રૂપે” इत्यादि ।

અન્યયાર્થ—રૂપે-રૂપે મનોરૂપે इपना विषयमां अतित्ते-अतृप्त नेने तृप्ति थती नथी तथा परिग्राहमि सत्तोवसत्तो-परिग्रहे सत्तोपसक्त ने इपमां प्रथम सामान्यइपथी सक्त थयेल છે. પછીથી વિશેષ इपथी એનામાં આસક્ત બને છે એવો પ્રાણી કદી પણ तृष्टिं न उवेद-तुष्टिं न उपैति તુષ્ટિને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. આમ अतुष्टिदोषेण-अतुष्टिदोषेण अतुष्टिइथी दोषथी दुही-दूस्वी दुभी

ય રૂપવદ્વસ્તુ મમ સંપત્તામિત્યાકાહ્વા વશાદવિશ્વપદુ સ્વયુક્તઃ સન્, સોમાઽસ્તિ
મ્લોમમલિનીકૃતવિષ્ણુઃ, પરસ્પ=અન્યસ્ય, અદત્ત, રૂપવદ્વસ્તુ આદત્તે=પૃથ્વાતિ॥૨૯॥

અદત્તાદાને કૃતે યે દોષા મવન્તિ જ્ઞાનાહ—

મૂળમ્ તળહામિમૂયસ્સ અદત્તહારિણો, રૂપે અત્તિત્તસ્સ પરિગ્રહે યં ।
માયામિસ વેદુર્હ લોમદોસી, તસ્થાવિ દુક્ત્વા નૈ વિમુચ્ચેર્હ સે” ॥૩૦॥

જ્ઞાયા—તૃણામિમૂતસ્ય અદત્તહારિણઃ, રૂપે અર્હત્તસ્ય પરિગ્રહે ચ ।

માયામૃપા વદ્યતે લોમદોષાત્, તપ્રાપિ દુઃસ્વાશ્વ વિમુચ્યતે સા॥૩૦॥

ટીકા—‘તળહામિમૂયસ્સ’ ઇત્યાદિ—

રૂપે=રૂપવિપયકે, પરિગ્રહે=મૂર્છાઝ્મકે અત્તસ્ય=અસન્તુષ્ટસ્ય ચ તૃણા
મિમૂતસ્ય=લોમર્શવર્તિનઃ, અત્ત એવ=અદત્તહારિણઃ—અદત્તાદાનકીલસ્ય, લોમર્શો

લોમાવિહઃ) લોમસે મલિન વિષ્ણુ હોકર (પરસ્સ આયજ્ય અવત્ત—પરસ્ય
અવત્તમ્ આદત્તે) દુસરેકી અવત્ત વસ્તુકો છેતા હૈ અર્થાત્ ચોરી કરતા હૈ ।

માયાર્થ—જો પ્રાણી મનોહ રૂપ કે વિષય મેં મી સંતુષ્ટ નહીં રહતા
હૈ તથા જો પ્રથમ સામાન્ય રૂપ સે પશ્ચાત્ વિશેષ રૂપ સે રૂપ મેં
વિમોહિત મતિ હો જાતા હૈ, પૈસે પ્રાણી રૂપ મેં અસંતુષ્ટ હો કર સદા
દુઃખી હી બના રહતા હૈ ઓર દુસરોં કી રૂપવિશિષ્ટ વસ્તુ કો મી વિના
પૂછે હી ઠઠાને મેં તત્પર રહતા હૈ ॥૨૯॥

અદત્તાદાન મેં ક્યાર વોષ હૈ ? સો કહતે હૈ—‘તળહા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(પરિગ્રાહે રૂપે—પરિગ્રાહે રૂપે) પરિગ્રહ સ્વરૂપ રૂપમેં (અતિ-
ત્તસ્ય—અત્તસ્ય) અસન્તુષ્ટ તથા (તળહામિમૂયસ્સ—તૃણામિમૂતસ્ય) તૃણા

બનેલે બે પ્રાણી પછી લોમાવિહઃ—લોમાવિહઃ લોભથી મલિન વિષ્ણુ થઈને
પરસ્સ આયજ્ય અવત્ત—પરસ્ય અવત્તમ્ આદત્તે બીજાની અદત્ત વસ્તુને લેતે છે,
અર્થાત્ ચોરી કરે છે

માયાર્થ—બે પ્રાણી મનોહરૂપના વિષયમાં પશ્ચ સતોષ અનુભવી શકતા
નથી તથા બે પ્રથમ સામાન્ય રૂપથી અને પછીથી વિશેષરૂપથી રૂપમાં વિશે-
ષિત મતિવાળા થઈ બાધ છે જોવા પ્રાણી રૂપની પાછળ અસંતુષ્ટ થઈને તદા
દુઃખી બ રહ્યા કરે છે અને બીજાની રૂપ વિશિષ્ટ વસ્તુને લઈ લેતે છે અર્થાત્
ચોરી કરે છે ॥૨૯॥

અદત્તાદાનમાં કયા કયા દોષ છે ? કોને કહે છે—“તળહા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—પરિગ્રાહે રૂપે—પરિગ્રાહે રૂપે પરિગ્રહ સ્વરૂપ રૂપમેં અતિત્તસ્ય—
અત્તસ્ય અસંતુષ્ટ તથા તળહામિમૂયસ્સ—તૃણામિમૂતસ્ય તૃણથી અભિહત—

પાત્-લોભ એવ દોષઃ, લોભ દોષસ્તસ્માત્, કુર્મપ્રવર્ત્વકૃતયા લોભસ્ય દોષસ્વપ્તા-
સ્તીતિ । લોભદોષપ્રભાવાદિત્યર્થઃ । મયામૃપા-માયાપ્રધાનં મૃપા-અસત્યભાષણં,
મયામૃપા, વર્ઢેતે-વૃદ્ધિ પ્રાપ્નોતિ । લુઙ્ઘો દિ પરકીયં વસ્તુ આદત્તે, આદાય ચ
તદ્દોષનપરોમાયામૃપા ભાપતે । તદનેન લોભ એવ સર્વાસ્રમાણામપિ પ્રયોનં કારણમિતિ
મુચિતમ્ । ઇહ-રાગપ્રસ્તાવે સર્વત્ર લોભવર્ણનેન રાગેડપિ લોભાંશ એવ દુર્નિવાર ઇતિ
મુચિતમ્ । તત્રાડપિ-મૃપાભાષણેડપિ, સઃ અદત્તાદાનશીલઃ, દુઃખાત્-અસાતરૂપાત્
ન વિમુચ્યતે-મુક્તો ન ભવતિ, કિં તુ દુઃસ્વભાજન મેવ ભવતીત્યર્થઃ ॥ ૩૦ ॥

સે અભિભૂત-લોભકે વજાવર્તી-ઇસીલિયે (અદત્તહારિણો-અદત્તહારિણઃ)
અદત્તકો લેનેકે સ્વમાવચાલે પુરુષકે(લોભદોસા-લોભદોષાત્) કુર્મમે
પ્રવર્તક હોને કે કારણ લોભરૂપ દોષ કે પ્રભાવસે (માયા મુસં
વઢૂઢ - માયા મૃપા વર્ઢેતે) માયા પ્રધાન અસત્યભાષણ વઢતા
રહતા હૈ । તાત્પર્ય ઇસકા યહ હૈ કી લોભી પુરુષ પરકીય વસ્તુકો ગ્રહણ
કરતા હૈ તથા ગ્રહણ કર કે ડાકે છુપાને મેં સચેષ્ટરહતા હૈ ઓર માયા
મૃપા સ્વરૂપ ભાષણ કરતા હૈ ઇસ કથન સે યહ મુચિત હોતા હૈ, કિ એક
લોભ હી સમસ્ત આસ્રવોં કા પ્રધાન કારણ હૈ । તથા ઇસ રાગ કે પ્રકરણ
મેં સર્વત્ર લોભ કે વર્ણન સે રાગ મેં ભી એક લોભ કા અંશ હી દુર્નિવાર
હૈ । (તત્થાવિ દુઃખા સે ન વિમુચ્ચહ-તત્રાપિ દુઃખાત્ સ ન વિમુચ્યતે) મૃપા
ભાષણમેં ભી અદત્તાદાન શીલ વહ વ્યક્તિ અસાતવેદન રૂપ દુઃખસે
મુક્ત નહીં હોતા હૈ કિન્તુ કેવલ દુઃખકા હી ભાગી બનતા હૈ ।

ભાવાર્થ—જો પ્રાણી ઇસ રૂપાત્મક પરિગ્રહમેં અસંતુષ્ટ રહા કરતા હૈ

લોભના વશવર્તી-આજ કારણે અદત્તહારિણો-અદત્તહારિણ અદત્તને લેવાના
સ્વભાવવાળા પુરુષના લોભદોસા-લોભદોષાત્ કુર્મમા પ્રવર્તક હોવાના કારણે
લોભરૂપ દોષના પ્રભાવથી માયા મુસંવઢૂઢ-માયા મૃપા વર્ઢેતે માયા પ્રધાન અસત્ય
ભાષણ રધતું રહે છે. તાત્પર્ય એનું એ છે કે, લોભી પુરુષ પારકી વસ્તુને
ગ્રહણ કરીને એને છુપાવવામા પણ સચેષ્ટ રહે છે અને માયા મૃપા સ્વરૂપ
ભાષણ કરે છે. આ કથનથી એ સૂચિત થાય છે કે, એક લોભ જ સર્વેણા
આસ્રવોનું પ્રધાન કારણ છે. તથા આ રાગના પ્રકરણમાં સર્વત્ર લોભના વર્ણ-
નથી રાગમા પણ એક લોભનો અશ જ દુર્નિવાર છે તત્થાવિ દુઃખા સે ન
વિમુચ્ચહ-તત્રાપિ દુઃખાત્ સ ન વિમુચ્યતે મૃપા ભાષણમાં પણ અદત્તાદાનશીલ
એ વ્યક્તિ અસાતવેદનરૂપ દુઃખથી મુક્ત થતી નથી, પરંતુ ઉલટ દુઃખની
ગતીમાજ ગમડતી રહે છે.

ભાવાર્થ—જો પ્રાણી આ રૂપાત્મક પરિગ્રહમા અસંતુષ્ટ રહ્યા કરે છે,

અદ્વાદાન શીલસ્ય મૃપામાપણેન દુઃસ્તાન્મોહો ન મવતીરપાર—

મૂસમ્—મોસસ્સ પચ્છાંય પુરત્યઓયે, પઓગકાલેય દુહી વુરતે ।

એવ અદેસાણિ સમાયેયતો, રૂવે અસિંતો દુહિંઓ અણિસ્સો ॥૩૧

છાયા—મૃપાવાદસ્ય પચ્ચાન્વ પુરસ્તાન્વ, પ્રયોગકાલે ચ દુ સ્તી વુરન્તઃ ।

એવ અદ્વાનિ સમાદ્વાનઃ, રૂપ અદૃપ્ત દુઃસ્તિતઃ અનિધ ॥ ૩૧ ॥

ટોકા—‘ મોસસ્સ ’ इत्यादि ।

‘ મોસસ્સ ’ જીવા મૃપાવાદસ્ય, અનૃત્તમાપણસ્ય પચ્ચાન્વ પુરસ્તાન્વ, પ્રયોગકાલે ચ દુ સ્તી સન્, દુરન્તો મવતીત્યન્વયઃ તન્ન પચ્ચાત્=મૃપામાપણાત્પરે કાલે ચ, ‘ યદિદ માપણકૌશલેન મયાપ્યદૃતવસ્તુન સ્વામી પ્રતારિત ઇતિ ’ તન્મૃપામા

વસ્તુકો લોભ રૂપ તૃપ્ણા કમી શાંતિ નહીં હોતી હે । ઉસ તૃપ્ણાસે વ્યાપ્તો હિતિ હોકર વહ પરકીયરૂપ વિશિષ્ટ વસ્તુકા હરણ કરતા હે ઓર વસ વસ્તુકો છિપાનેકે લિયે અનેક માયાપ્રધાન અસત્ય માપણ કરતા હે । હસ મૃપામાપણ કરનેસે વહ સુખી નહીં હોતા હે કિન્તુ દુઃખકા હી ભાગી યનતા હે ॥૩૦॥

જો અવત્ત પ્રહણ કરતે હે ઓર વસ અદ્વાદાનકો છિપાનેકે વાસ્તે મૃપામાપણ કરતે હે વનકો ઉસ મૃપામાપણ જાય દુઃખકે કારણ ધોઢી સી મી શાંતિ નહીં મિલતી હે—યહ વાત સૂચકાર કહતે હે—

‘ મોસસ્સ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—(મોસસ્સ પચ્છાંય પુરત્યઓય પઓગકાલેય દુહી વુરતે—મૃપાવાદસ્ય પચ્ચાન્વ પુરસ્તાન્વ પ્રયોગકાલે ચ દુ સ્તી સન્ વુરન્તઃ) મૃપાવાદકે પચ્ચાત્ પચ્ચાત્તાપસે મૃપાવાદકે પહિલે ચિન્તાસે તથા મૃપાવાદ

એની દોભરૂપ તૃષ્ણા કથી શાન્તિ થતી નથી એ તૃષ્ણાથી વ્યાપ્તોહિત થઈને તે પરકાર્થરૂપ વિશિષ્ટ વસ્તુનું હરણ કરે છે અને એ વસ્તુને છુપાવવા માટે અનેક પ્રકારનાં પદ્યત્રો તેમજ અસત્ય ભાષણ કયાં કરે છે આ પ્રમાણે મુખ ભાષણ કરવાથી તેમણી યતો નથી પરંતુ દુઃખને લોચવનાર જ બને છે ॥૩૦॥

એ અદૃત પ્રહણ કરે છે, અને એ અદ્વાદાનને છુપાવવા માટે મુખ-ભાષણ કરે છે, એને એ મુખભાષણ અન્ય દુઃખના કારણે શીઠી પણ સર્વિત્ત મળતી નથી આ વાતને સ્વચ્છાર જતાવે છે—“ મોસસ્સ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—મોસસ્સ પચ્છાંય પુરત્યઓય પઓગકાલેય દુહી વુરન્તે—મૃપાવાદસ્ય પચ્ચાન્વ પુરસ્તાન્વ પ્રયોગકાલે ચ દુ સ્તી સન્ વુરન્તઃ મૃપાવાદની પછી પચ્ચાત્તાપથી,

પણ મયાઽનુચિતં કૃતમિતિ, પશ્ચાત્તાપેન, પુરસ્તાત્ત્વ-કથમયં મયા વશ્ચનોય ઇતિ ચિન્તયા, પ્રયોગકાલે ચ=મૃષાવાદસમયેઽપિ, અસૌ વસ્તુસ્વામી મમ મૃષાભાષણં લક્ષયિષ્યતિ ન વા, ઇતિ ક્ષોભતઃ, દુઃખી=દુઃખયુક્તઃ સન્ । દુરન્તઃ=ઈહ જન્મન્યનેક વિહમ્બનયા વિનાશેન, પરજન્મનિ ચ નરકાદિ પ્રાપ્ત્યા દુષ્ટાવસાનયુક્તઃ ભવતિ । એવમ્-અમુના પ્રકારેણ અદત્તાનિ સમાદદાનઃ પ્રાણી રૂપે-રૂપવિષયે, અનૃપ્તઃ તથા અનિશ્રઃ=નિશ્રા-અવલમ્બનસ્થાનં ન વિદ્યતે યસ્ય સ તથા, 'અયં ચૌર્યકારી' ઇતિ દોષવચ્ચેન ક્રોડપ્યસ્ય પક્ષપાતી ન ભવતીત્યતો નિરાલમ્બન. મન્નિત્યર્થઃ દુઃખિતો ભવતિ । અત્ર રૂપં મૈથુનાસ્રવસ્યાપ્યુપ લક્ષણમ્ । રૂપે, અનૃપ્તો જીવઃ, કદાચિદપિ દુઃખવિમુક્તિં ન પ્રાપ્નાતીતિ ભાવઃ ॥ ૩૧ ॥

બોલતે સમય ક્ષોભસે દુઃખ યુક્ત વના હુઆ વહ પ્રાણી હસ જન્મમેં તથા પરજન્મમેં દુઃખદ અવસાનવાલા હોતા હૈ । (એવ-એવમ્) હસ તરહ (અદત્તાણિ સામાયયંતો-અદત્તાનિ સમાદદાનઃ) અદત્તકો ગ્રહણ કરને-વાલા પ્રાણી (રૂપે અતિત્તો-રૂપે અનૃપ્તઃ) રૂપવિષયમેં અનૃપ્ત હોતા હુઆ (અણિસ્સો-અનિશ્રઃ) નિરાલબ વન જાતા હૈ ઓર હસ કારણ વહ (દુહિઓ-દુઃખિતઃ) સદા દુઃખિત હી રહતા હૈ ।

ભાવાર્થ—મૃષાવાદ કે પશ્ચાન્ મૃષાવાદીકો એસા પશ્ચાત્તાપ હોતા હૈ કિ મૈને વ્યર્થ હી મૃષાભાષણ કી કુશલતા સે જિસકી વસ્તુ ચુરાઈ હૈ ઉસકો પ્રતારિત કિયા હૈ, તથા મૃષાભાષણ કે પહિલે મૃષાવાદો કો એસી ચિન્તા રહતી હૈ કિ જિસકી વસ્તુ મુઝે ચુરાના હૈ ઉસકોમેં કિસ ઉપાયસે વિપ્રતારિત કરું (ઠગું) તથા જવ વહ મૃષાવાદ બોલતા હૈ ઉસ સમય ઉસકો સ્વયં અપની આત્મામેં ક્ષોભ હોતા હૈ પરન્તુ ક્યા કરે આદત સે લાચાર

મૃષાવાદના પહેલા ચિંતાથી, એ પ્રાણી આ જન્મમા તથા પર જન્મમા દુઃખદ અવસાન વાળો થાય છે એવ-એવમ્ આ પ્રમાણે અદત્તાણિ સામાયયંતો-અદત્તાનિ સમાદદાન અદત્તને અહણ્ય કરવાવાળો પ્રાણી રૂપે અતિત્તો-રૂપે અનૃપ્તઃ રૂપવિષયમાં અનૃપ્ત થતો રહીને અણિસ્સો-અનિશ્ર નિરાલબ બની બંધ છે અને આ કારણથી તે દુહિઓ-દુઃખિત. દુખિત જ રહ્યા કરે છે

ભાવાર્થ—મૃષાવાદના પછી મૃષાવાદીને એવો પશ્ચાત્તાપ થાય છે કે, મેં વ્યર્થમા જ મૃષાભાષણની કુશળતાથી જેની વસ્તુ ચોરેલ છે, એને પ્રતારિત કરેલ છે, તથા મૃષાભાષણના પહેલા મૃષાવાદીને એવી ચિંતા રહે છે કે, જેની વસ્તુ મારે ચોરવી છે અને હું ક્યા ઉપાયથી વિપ્રતારિત (ઠગું) કરું. તથા બ્યારે તે મૃષાવાદ બોલે છે એ વખતે તેને સ્વયં પોતાની આત્મામા ક્ષોભ થાય છે, પરંતુ ઉપાય શું? આદતથી લાચાર હોય છે આ પ્રમાણે દુઃખી બનેલ એ

ઉક્તમેવાયં નિગમયિતુમાહ—

મૃષ્મ્—રૂવાણુરક્તસ્ત નરસ્ત યેવ, કેત્તો મુહ હોઝ કયાંઈ કિંચિં ।
તૈત્થો પેંમોગેવિ કિલેસદુંક્લ, નિર્વ્યત્તઈ જસ્ત કેણ ન દુંક્લ ॥૩૨॥

છાયા—રૂવાણુરક્તસ્ય નરસ્ય એવ, કૃતઃ મુલં મવેત્ કદાચિત્ કિંચિત્ ।

તપ્રોપમોગેવિ કલેશદુઃસં, નિર્વ્યત્તયતિ યસ્ય કૃતે સદ્દુઃસં ॥૩૨॥

ટીકા—‘રૂવાણુરક્તસ્ત’ રૂપાદિ ।

પૃષ્મ્=દુર્વકથિતપ્રકારેણ, રૂવાણુરક્તસ્ય=રૂપેડુરક્ત, રૂવાણુરક્તસ્ય, નરસ્ય
=પુરુષસ્ય, કદાચિત્=કસ્મિન્નપિ સમયે, કિંચિત્=પ્રત્યપિ મુલં કૃતો મવેત્=મુલં

હૈ । હસ તરહ બુઝી પના હુઆ યહ હસ અન્નમેં અનેક વિશ્વમ્વનાઓ સે
યુક્ત હોકર અપને વિનાશ સે તયાં પર જન્મ મેં નરક નિગોદાદિક કી
પ્રાપ્તિ કે કારણ અન્ત મેં બુઝી યનતા હૈ । હસ જન્મ મેં મી ઉસકા કોઈ
વિશ્વાસ નહીં કરતા “યહ ચોર હૈ” હસ તરહ કે અપવાદ સે ઉસકા કોઈ
મિ પક્ષપાતી નહીં હોતા હૈ । સબ સે તિરસ્કૃત હોકર નિરાલમ્બ નિઃસહાય
બના હુઆ યહ સદા દુઃસ્થિત હી હોના હૈ । યહાં અદ્વાદાન ઉપલક્ષ્યગ
હોને સે મૈયુન કા મી મહણ હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અત્મસ વ્યક્તિ
કદાચિત્ મી દુઃસ્થિતે છુટકારા નહીં પા સકતા પ્રત્યુત પ્રવિસમય દુઃસ્થિત
હી યના રહતા હૈ ॥૩૨॥

હસી વિષયોં કો ફિર કહતે હૈ—‘રૂવાણુ’ રૂપાદિ ।

અર્થ—(પૃષ્-પૃષ્મ) હસ તરહ (રૂવાણુરક્તસ્ત નરસ્ત-રૂવાણુ
રક્તસ્ય નરસ્ય) રૂપ મેં અનુરક્ત હુવ મનુષ્ય કો (કયાંઈ કિંચિ મુહ કસો

છવ આ જન્મમાં અનેક વિદબલાઓથી ઘેરાઈને પોતાના વિનાશથી તથા પર
જન્મમાં નરક નિગોદાદિકની પ્રાપ્તિના કારણે અત્મા દુઃખી બને છે આ
જન્મમાં પણ તેનો કોઈ વિશ્વાસ કરતું નથી ‘એ ચોર છે’ આ પ્રકારના
અપવાદથી એનો કોઈ પણ પક્ષપાતી થતો નથી. બધાથી તિરસ્કૃત થઈને નિરા
લમ્બ, નિ સહાય બનેલ એવો એ છવ સદા દુઃખ અનુભવતો રહે છે અહીં
અદ્વાદાન ઉપલક્ષ્યગ કોવાથી મૈયુનનુ પણ અદ્વય યામ છે તાત્પર્ય એ છે કે
અત્મસ વ્યક્તિ ઠી પણ દુઃખથી છુટકારો મેળવી શકતો નથી. એ દરેક સમયે
દુઃખીતમ રહ્યા કરે છે ॥ ૩૨ ॥

આજ વિષયોને ફરીથી કહે છે—“રૂવાણુ” રૂપાદિ ।

અર્થ—પૃષ્-પૃષ્મ આ પ્રમાણે રૂવાણુરક્તસ્ત નરસ્ત-રૂવાણુરક્તસ્ય નરસ્ય
રૂપમાં અનુરક્ત થયેલા મનુષ્યને કયાંઈ કિંચિ મુહ કૃતો-કદાચિત્ કિંચિત્ મુલં

ન સ્યાદિત્યર્થઃ, સર્વદા દુઃખમેવ ભવેદિતિ ભાવઃ । કસ્માત્ કારણાત્ સુખં ન સ્યાદિત્યાશંક્યાહ—‘ તત્થ ’ इत्यादि । तत्र—रूपानुरागे, तथा उपभोगेऽपि—रूपस्योपभोगेऽपि क्लेशदुःखं=क्लिश्यते येन स क्लेशः—अतृप्तिरभिरूपस्तज्जनितं दुःखं भवति । स उपभोगः कथंभूतः ? इत्याह—यस्य कृते दुःखं निर्वर्तयति—यस्य रूपवद्वस्तुनः कृते हेतोः स्वात्मन कष्टमुत्पादयति । यस्योपार्जने दुःखं तस्मिन् प्राप्तेऽपि दुःखं भवतीति भावः । ‘ ण ’ इति वाक्यालंकारे ॥ ३२ ॥

एवं रूपविषये रागोऽनर्थ हेतुरित्युक्तम्, अथ तत्र द्वेषोऽप्यनर्थहेतुरित्याह—
मूलम्—एमेव रूपमिमं गओ पओसं, उवेइ दुखखोहपरंपराओ ।

પંદુદ્વચિત્તો ચેં ચિંણાઈ કમ્મં, ‘ જં સે ’ પુંણો હોઈં દુંહં વિવંણે ॥ ૩૩

છાયા—એવમેવ રૂપે ગતઃ પ્રદેષમ્, ઉપૈતિ દુઃખૌઘપરમ્પરાઃ ।

પ્રદ્વિષ્ટચિત્તશ્ચ ચિનોતિ કર્મ, ય તસ્ય પુનર્ભવતિ દુઃખ વિપાકે ॥ ૩૩ ॥

कदाचित् किञ्चित् सुखं कुतः) किसी भी समय में कुछ भी सुख कैसे हो सकता है । उसको तो सर्वदा दुःख ही होता है । क्योंकि (जस्स कए दुक्खं निव्वत्ताइ तत्थ उपभोगे वि किलेस दुक्खं—यस्य कृते दुखम् निर्वर्तयति तत्र उपयोगेऽपि क्लेश दुःखम्) जिस रूप विशिष्ट वस्तु के उपार्जन में जब दुःख प्राप्त होता है तो उस रूपानुराग मे तथा उसके उपयोग में अतृप्ति जन्य दुःख क्यों नहीं होगा—अवश्य ही होगा ।

भावार्थ—रूपानुरक्त पुरुषको किसी भी समय यहां पर भी कुछ भी सुख नहीं मिलता है । कारण कि जब उसके उपार्जन करने में ही प्राणी को दुःख होता है तो उसके उपभोग करने में सुख कैसे मिल सकता है । वहां पर भी दुःख ही मिलेगा ॥ ३२ ॥

કુતઃ કોઈ પણ સમયે કોઈ પણ સુખ કઈ રીતે મળી શકે ? એના માટે તો સર્વદા સર્વદા હ બ જ હ બ નિર્માણ થઈ ચૂક્યું હોય છે કેમકે, જસ્સ કએ દુક્ખં નિવ્વત્તાઈ તત્થ ઉપભોગે વિ કિલિસેદુક્ખં—યસ્ય કૃતે દુઃખમ્ નિર્વર્તયતિ તત્ર ઉપયોગેઽપિ ક્લેશદુઃખમ્ એ રૂપવિશિષ્ટ વસ્તુને મેળવવામા હ બ પ્રાપ્ત થાય છે તો પછી રૂપ અનુરાગમા તથા તેના ઉપયોગમા અતૃપ્તિ જન્ય હ બ કેમ ન થાય ? અવશ્ય થાય જ

ભાવાર્થ—રૂપની પાછળ બંધાવગ બનેલ મનુષ્યોને કોઈ પણ સમયે કોઈ પણ સુખ મળતું નથી કારણ કે જ્યારે તેને મેળવવામા જ પ્રાણીને હ બ થાય છે તો પછી તેનો ઉપભોગ કરવામા સુખ કયાથી મળી શકે ? ત્યાં પણ તેના માટે તો હ બ જ હ બ રહેવાન ॥ ૩૨ ॥

ટીકા—‘એવેચરુચ્ચમ્મિ’ इत्यादि—

રૂપે=અમનોહરૂપત્રિપય, પ્રદેપં ગત=પ્રાપ્તમ્ । એવમેવ=વયારૂપાનુરક્ત સ્તયૈષ, દુઃસ્વૌષ્ઠપરમ્પરાઃ=ઉત્તરોત્તરદુઃસ્વસ્તમૂહાન્, ઉપૈતિ=પ્રાપ્નોતિ । તયા=પ્રદ્વિષ્ટચિત્તઃ=મરુપેણ દ્વિષ્ટ પ્રદ્વિષ્ટં ચિત્ત યસ્ય સ તથા=દ્રેપપરિપૂર્ણચિત્તઃ સન્ સત્ કર્મ ચિનોતિ-ઉપાર્જયતિ । તસ્ય=ઉપાર્જિતકર્મ્મણઃ, વિપાકે=અનુમત્તકાષ્ટે, હૃદ જન્મતિ, પરમવેચેત્યર્થ, પુનરુત્થં મવતિ । હૃદ-પુનરુત્થાન્મગ્રહણમૈદિષ્ઠુ સ્વાપેક્ષમ્, અશુભ-કર્મોપચયમ્ હિંસાધામ્નશાવિનાશાયીનિ તદેત્સ્ય દ્વપસ્યાપિ રાગવદિતિ સૂચિતમ્॥૩૧॥

इस प्रकार रूप के विषय में अनुराग अनर्थ का हेतु है यह बात यहाँ तक कही गई है अब उसमें द्वेप करना यह भी अनर्थ का हेतु है यह बात सूत्रकार कहते हैं—‘एमेव’ इत्यादि।

अन्वयार्थ—(रुचमि-रूपे) अमनोह रूपके विषय में (पञ्चोसं गतो प्रदेपं गतः) प्रदेप करनेवाला मनुष्य (एमेव दुस्स्वोहपरम्पराओ उवेह—एवमेव दुःस्वौषपरम्पराः उपैति) इसी तरह दुस्स्वाकी परम्पराओं को प्राप्त करता है। (पदुष्टचिस्तो य कर्ममं चिणाह—प्रदुष्टचिस्तः कर्म चिनोति) द्वेपसे परिपूर्ण चित्त बना हुआ वह मनुष्य जिन कर्मों का पंच करता है (से विवागो-तस्य विपाके) उन कर्मों के विपाक समय में उसको (पुनो दुहं होह—पुन बुल्ल मवति) इस जन्म में तथा पर जन्म में दुःस्व ही मिलता है। गाथा में दुःस्व का दो बार ग्रहण करने से यह भाव प्रकट होता है। कि उसको भव-भव में दुःस्व ही भोगना पड़ता है। तथा अशुभ कर्मों का वह पंच करता है। जो बंध हिंसादि आस्रव के बिना नहीं होता

આ પ્રમાણે રૂપના વિષયનો અનુગત અનર્થનો હેતુ છે આ વાત અહીં ત્યાં સુધી બતાવવા । આવી બધ છે કેવે બેમાં દ્રેપ કરવો બે પદ્ય અનર્થનો હેતુ છે આ વાતને સૂત્રકાર બતાવે છે—‘એમેવ’ ઈત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—રુચમિ-રૂપે અમનોહ રૂપના વિષયમાં પચોસ ગતો-પ્રદેપ ગત પ્રદેપ કરવાવાળો મનુષ્ય એમેવ દુસ્સ્વોહપરમ્પરાઓ ઉવેહ-એવમેવ દુસ્સ્વૌષ પરમ્પરા ઉપૈતિ આ રીતે દુઃખની પરમ્પરાઓને પ્રાપ્ત કરતો રહે છે પદુષ્ટચિત્તો ય કર્મમં ચિનાહ-પ્રદુષ્ટચિત્તઃ કર્મ ચિનોતિ દ્રેવથી જેનું સાક્ષી મન પરિપૂષ્ણ કરા મેલુ છે બેવો બે મનુષ્ય જે કંમોના બધ કરે છે તે વિવાગો-તસ્ય વિપાકે બે કંમોના વિપાકના સમયે તેને પુનો દુહં હોહ-પુન બુલ્લ મવતિ આ જન્મમાં દુઃખ જ મળે છે જાયામાં દુઃખનું બે વખત અકલ્પ કરવામાં આવેલે હોવાથી બે ભાવ પ્રગટ થાય છે કે બેને ભવ-પરભવમાં દુઃખ જ લોગવવું પડે છે તથા અશુભ કંમોના બે બધ કરે છે જે બધ હિંસાદિ આસ્રવના વચર થતો

રૂપવિષયે રાગદ્વેષયોરનુદ્ધરણે દોષા ઉક્તાઃ, અથ તદુદ્ધરણે ગુણમાહ—
મૂલમ્—રૂંવે વિરંતો મણુઓ વિસોગો, ઇંઈણ દુઃખોહપરંપરેણં ।
નં લિપ્પંભવમજ્ઞેવિં સંતો, જલેણ વાં પોક્કરિણી પલાસં ॥૩૪

છાયા—રૂપે વિરંતો મનુજો વિશોકઃ, એતયા દુઃખૌઘપરમ્પરયા ।

ન લિપ્યતે ભવમધ્યેડપિસન્, જલેન ઇવ પુષ્કરિણીપલાશમ્ ॥૩૪॥

ટીકા—‘રૂંવે વિરંતો’ ઇત્યાદિ—

રૂપે=મનોજ્ઞે, અમનોજ્ઞે ચ રૂપે, વિરંતઃ=રાગદ્વેષરહિતઃ । અત એવ—વિશોકઃ=શોકરહિતઃ, મનુજઃ=મનુષ્યઃ, ભવમધ્યેડપિ=સંસારમધ્યેડપિ સન્ વિદ્યમાનઃ, એતયા—પૂર્વકથિતયા, દુઃખૌઘપરમ્પરયા=દુઃખાનામ્ ઓઘાઃ—સંઘાતાસ્તેષાં પરમ્પરા—સન્તતિઃ, દુઃખૌઘપરમ્પરા, તયા નરકનિગીદાઘનન્તદુઃખપ્રવાહરૂપયા ન લિપ્યતે । તત્ર દૃષ્ટાન્તમાહ—‘જલેણ વા’ ઇત્યાદિ । જલેન પુષ્કરિણીપલાશં—

હૈ । ઇસ ગાથા સે સૂત્રકાર ને યહ સૂચિત ક્રિયા હૈ કિ દ્વેષ મ્હી રાગ કી તરહ હિંસાદિક આસ્રવ કે વિના નહીં હોતા હૈ ॥૩૩॥

ઇસ પ્રકાર રૂપકે વિષયમેં રાગ ઓર દ્વેષકે કરને પર પ્રાણીમેં જો દોષ ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે તો કહ ચુકે હૈં અવ ઇનકે નહીં કરને પર જો ગુણ હોતે હૈં ઊનકો સૂત્રકાર કહતે હૈં—‘રૂંવે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(રૂંવે—રૂપે) મનોજ્ઞ એવં અમનોજ્ઞ રૂપમેં (વિરંતો મણુઓ—વિરંતઃ મનુષ્યઃ) રાગદ્વેષસે સર્વથા રહિત બના હુઆ મનુષ્ય (વિસોગો—વિશોકઃ) રૂપ વિષયક શોકસે રહિત બન જાતા હૈં । તથા (ભવમજ્ઞેવિ સંતો—ભવમધ્યેડપિ સન્) સંસારમેં રહતા હુઆ મ્હી (જલેણ પોક્કરિણી પલાસં એણ દુઃખોહપરંપરેણ ન લિપ્પહ—જલેન પુષ્કરિણી પલાશં ઇવ

નથી. આ ગાથાથી સૂત્રકારે એ સૂચિત કરેલ છે કે, દ્વેષ પણ રાગની માફક હિંસાદિક આસ્રવના વગર થતો નથી. ॥૩૩॥

આ પ્રમાણે રૂપના વિષયમાં રાગ અને દ્વેષના કરવાથી પ્રાણીમાં જે દોષ ઉત્પન્ન થાય છે એ તો કહેવાઈ ગયેલ છે હવે આના ન કરવાથી જે ગુણ થાય છે એને સૂત્રકાર બતાવે છે.—“રૂંવે” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—રૂંવે—રૂપે મનોજ્ઞ અથવા તો અમનોજ્ઞરૂપમાં વિરંતો મણુઓ—વિરંતઃ મનુષ્ય રાગ અને દ્વેષથી સંપૂર્ણપણે અલગ રહેલ મનુષ્ય વિસોગો—વિશોક રૂપ વિષયક શોકથી તદ્દન મૂક્ત બની રહે છે. તથા ભવમજ્ઞેવિ સંતો—ભવમધ્યેડપિસન્ સંસારમાં રહેવા છતાં પણ જલેણ પોક્કરિણી પલાસં એણ દુઃખોહ—

કમલિની પત્રમિષ । યયા અલમખ્યેડપિ વિધયાનં કમલિનીપત્ર નલેન ન સિપ્યતે,
તદ્ગમસિપ્યતે इत्यर्थः ॥ ૧૪ ॥

॥ इति चक्षुरूप प्रकरणम् ॥

इत्थं प्रयोदशगाथा बभूराभित्य व्याख्याता । एतदनुसारैर्नैव श्रेयेन्द्रियार्ता
मनसमप्रयोदश प्रयोदशगाथाः स्वस्व विषयाख्यानपूर्वकं बन्धु-ये । तासां व्याख्या
चक्षुः॥ प्रकरणम् विज्ञेयाः । तत्र यो यो विशेषः स व्याख्यास्यते तत्र ओत्रेन्द्रिय-
प्रकरणमाह—

अथ ओत्रेन्द्रियप्रकरणम्—

झल्ल—सोयस्सें सेह गहेणं वयति, 'त राग हेउ' तु मणुछे मोहु।
त" दोस हेउ" अमेणुछ मोहु, संमो य जी तेसुं स वीयेरागो॥ ૧૫

પૃથકા દુઃસ્વૌપરમ્પરયા ન લિપ્યતે) જલસે કમલિની પત્રની તરફ પૂર્વ
કથિત હસ સમસ્ત દુઃસ્વપરમ્પરાસે લિપ્ત નહીં હોતા હૈ ।

આવાર્થ—જિસ પ્રકાર કમલિનીના પત્ર જલમાં રહતા હુમાં બી
હસસે અલિપ્ત રહતા હૈ હસી પ્રકાર જો મનુષ્ય રૂપ વિષયક રાગદેવસે
રહિત હોતા હૈ વહ સંસારમાં વસતા હુમાં બી વહાંની દુઃસ્વપરમ્પરાસે
અલિપ્ત રહતા હૈ ॥ ૧૪ ॥

॥ चक्षु प्रकरण समाप्त ॥

इस प्रकार तेरह गाथाओं द्वारा चक्षु इन्द्रियको अभिन कर यह
व्याख्यान किया गया है । इसी तरह दोष इन्द्रियों तथा मनके भी अपने
२ विषयोंका व्याख्यान सूत्रकार करेंगे । उनकी व्याख्या चक्षु इन्द्रियके
प्रकरणकी तरह जाननी चाहिये । परन्तु वहाँ जो विशेषता होगी वह

परंपरेण न लिप्यते—अथैन पुष्करिणी पलाशं इव पतया दुःस्वौपपरपया न लिप्यते
अथभी કમળપત્ર ને રીતે તેમાં રહેલા છતાં પણ અલિપ્ત રહે છે તેમ પૂર્વ
કહેવાયેલ અમળી દુઃખ પરપરાઓથી તદ્દન અલિપ્ત રહે છે

આવાર્થ—જે પ્રમાણે કમળ બળમાં રહેવા છતાં પણ એથી અલિપ્ત રહે
છે એને તે સંસારમાં વસતો હોવા છતાં આવા પ્રકારની દુઃખ પરપરા તેને
દેશ માત્ર સ્પર્શ કરી શકતી નથી. ॥૧૪॥

॥ चक्षु प्रकरण समाप्त यमु ॥

આ પ્રમાણે તેર બાધાઓથી અક્ષુરિન્દ્રિયના વિષયને સામે શાખીને કહે
વામાં આવેલ છે આ જ પ્રમાણે બીજા ઈન્દ્રિયો તથા મનનું પણ જે તેના
વિષયને લગતું ખ્યાન સૂત્રકાર કહેશે એની બાબત અક્ષુરિન્દ્રિયના પ્રકરણની
માફક જ અલગથી બોધાશે. પરંતુ એમાં જે જે વિશિષ્ટતાઓ કહે તે કહેવામાં

છાયા—શ્રોત્રસ્ય શબ્દં ગ્રહણ વદન્તિ, તં રાગહેતું તુ મનોજ્ઞમાહુઃ ।

તં દ્વેષહેતું અમનોજ્ઞમાહુઃ, સમથ ચરતેષુ સ વીતરાગઃ ॥૩૫॥

ટીકા—‘સોયસ્સ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દં=શબ્દચત્તે-પ્રોચ્યતે જન્તુભિરિતિ શબ્દોધ્વનિસ્તમ્ । શ્રોત્રસ્ય—શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય, ગ્રહણમ્—આકર્ષકં, વદન્તિ—તીર્થઙ્કરાદયઃ કથયન્તિ । મનોજ્ઞં—સુન્દરં, કાંકલી-ગીતાદિકમ્, તં—શબ્દમ્, રાગહેતું—રાગકારણમ્, આહુઃ—વદન્તિ, અમનોજ્ઞમ્—અસુન્દરં સ્વરકર્કશાદિકમ્, તં—શબ્દમ્, દ્વેષહેતું—દ્વેષકારણં વદન્તિ, યઃ જીવઃ તયોઃ—મનોજ્ઞાઽમનોજ્ઞશબ્દયોઃ, સમઃ—તુલ્યોભાવયુક્તઃ નાનુરક્તો ન ચ દ્વિષ્ટ ઇત્યર્થઃ, સઃ, વીતરાગઃ—વિજિતરાગદ્વેષો ભવતિ ॥ ૩૫ ॥

અથ ચ—

મૂળમ્—સદસ્સ સોયં ગહૃણં વયંતિ, સોયસ્સ સદં ગહૃણં વયંતિ ।

રાગસ્સ હેઝં^૩ સમણુર્ણ મૌહુ, દોસસ્સ હેઝં^૩ અમણુર્ણ મૌહુ ॥૩૬

કહી જાવેગી । અવ શ્રોત્રેન્દ્રિયકે પ્રકરણકો સૂત્રકાર પ્રારંભ કરતે હૈ—

‘સોયસ્સ સદં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(સોયસ્સ સદં ગહૃણં વયંતિ—શ્રોત્રસ્ય શબ્દં ગ્રહણં વદન્તિ) શ્રોત્ર ઇન્દ્રિયકા વિષય શબ્દ કહા ગયા હૈં વહ મનોજ્ઞ અમનોજ્ઞકે ભેદસે દો પ્રકારકા હૈ (મણુન્નં તં રાગહેઝં આહુ—મનોજ્ઞં તં રાગહેતું આહુઃ) તીર્થકર ગણધરોં ને મનોજ્ઞ શબ્દ કો રાગ કા હેતુ કહા હૈ । તથા (અમણુર્ણં દોસહેઝં આહુ—અમનોજ્ઞં દ્વેષહેતું આહુઃ) અમનોજ્ઞ શબ્દ કો દ્વેષ હેતુ કહા હૈ । (જો તેસુ સમો સ વીયરાગો—ય. તયોઃ સમઃ સ વીતરાગઃ) જો હન દોનોં મેં સમભાવ રચતા હૈ વહ વીતરાગ હૈ અર્થાત વહી રાગદ્વેષ રહિત કહા જાતા હૈ ॥૩૫॥

આવશે. હવે શ્રોત્રેન્દ્રિયના પ્રકરણનો પ્રારંભ કરે છે—

“સોયસ્સ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સોયસ્સ સદં ગહૃણં વયંતિ—શ્રોત્રસ્ય શબ્દં ગ્રહણં વદન્તિ શ્રોત્રેન્દ્રિયનો વિષય શબ્દ કહેવામાં આવેલ છે તે મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞના ભેદથી બે પ્રકારના છે. મણુન્નં તં રાગહેઝં આહુ—મનોજ્ઞં તં રાગહેતું આહુ તીર્થકર ગણધરોં ને મનોજ્ઞ શબ્દને રાગનો હેતુ કહેલ છે તથા અમણુર્ણં દોસહેઝં આહુ—અમનોજ્ઞં દ્વેષહેતું આહુ અમનોજ્ઞ શબ્દને દ્વેષનો હેતુ કહેલ છે જો તેસુ સમો સ વીયરાગો—ય. તયોઃ સમઃ સ વીતરાગ ને આ બન્નેમા સમભાવ રાખે છે, વીતરાગ છે. અર્થાત એજ રાગદ્વેષ રહિત કહેવાય છે ॥૩૫॥

છાયા—શબ્દસ્ય ઓષ્ઠં ગ્રહણં વદન્તિ, ઓષ્ઠસ્ય શબ્દ ગ્રહણં વદન્તિ ।

રાગસ્ય હેતુ સમનોક્ષમાહુઃ, ટ્રેપસ્ય હેતુ અમનોક્ષમાહુઃ ॥ ૩૬ ॥

ટીકા—‘સદસ્ત’ સ્થ્યાદિ—

ઓષ્ઠં—શબ્દસ્ય, ગ્રહણં વદન્તિ, શબ્દ ઓષ્ઠસ્ય ગ્રહણં વદન્તિ, સમનોક્ષ રાગસ્ય હેતુમાહુઃ । અમનોક્ષ ટ્રેપસ્ય હેતુમાહુઃ ।ત્યન્વયઃ ક્યાસ્માતા પૂર્વવત્ ॥ ૩૬ ॥

કિં વ—

મૂલ્ય—સદેસુ જો ગિદ્ધિં મુવેદ્ સિઁવ, અકોલિયં પોવદ્ સે વિળોસ ।
રાગોઝરે હરિણમિર્ધેઠવ મુંદ્દે, સંદે એતિષ્ઠે સંમુવેદ્ મેંચુ ॥૩૭॥

અન્વયાર્થ—સદસ્ત ગ્રહણ સોયં વ્યતિ સોપસ્ત ગ્રહણં સદં વ્યતિ—
શબ્દસ્ય ગ્રહણં ઓષ્ઠ વદન્તિ, ઓષ્ઠસ્ય ગ્રહણં શબ્દ વદન્તિ) અપને વિષયમૂલ શબ્દ કો ગ્રહણ કરને ચાલી ઓષ્ઠ ઇન્દ્રિય માની ગઈ છે । તથા ઓષ્ઠ ઇન્દ્રિય કા વિષય શબ્દ માના ગયા છે । इस तरह शब्द और ओष्ठ इन्द्रिय में ग्राह्यग्राहक संबंध कहा गया है । (समगुण्यं रागस्त इदं आहुः अमगुण्यं दोसस्त इदं आहुः—समनोक्ष रागस्य हेतु आहुः अमनोक्ष ट्रेपस्य हेतु आहुः) मनोक्ष शब्द राग का हेतु तथा अमनोक्ष शब्द ट्रेपका हेतु कहा गया है ।

भाषार्थ—तीर्थकारादिकों ने ऐसा कहा है कि शब्द और ओष्ठ इन्द्रिय का परस्पर में ग्राह्य ग्राहक संबंध है । शब्द ग्राह्य एवं ओष्ठ ग्राहक है । मनोक्ष और अमनोक्ष के भेद से शब्द दो प्रकार के होते हैं । इनमें मनोक्ष शब्द राग का एवं अमनोक्ष शब्द ट्रेपका कारण बनता है ॥ ३६ ॥

અન્વયાર્થ—સદસ્ત ગ્રહણ સોયં વ્યતિ—શબ્દસ્ય ગ્રહણં ઓષ્ઠં વદન્તિ ધાતાન્ વિષયમૂલ શબ્દને ગ્રહણ કરવાવાળી ઓષ્ઠ ઇન્દ્રિયને માનવામાં આવે છે તથા સોપસ્ય ગ્રહણ સદ વ્યતિ—ઓષ્ઠસ્ય ગ્રહણં શબ્દ વદન્તિ ઓષ્ઠ ઇન્દ્રિયને વિષય શબ્દ માનવામાં આવેલ છે આ પ્રમાણે શબ્દ અને ઓષ્ઠ ઇન્દ્રિયમાં ગ્રાહ્ય તેમજ ગ્રાહકને ગ્રાહ્ય જતાવવામાં આવેલ છે સમગુણ્ય રાગસ્ય હેતુ આહુ અમગુણ્ય દોસસ્ત હેતુ આહુ—સમનોક્ષ રાગસ્ય હેતુ આહુઃ અમનોક્ષ ટ્રેપસ્ય હેતુ આહુઃ મનોક્ષ શબ્દ રાગનો હેતુ છે, તથા અમનોક્ષ શબ્દ ટ્રેપનો હેતુ હેતુવામાં આવેલ છે

भाषा—तीर्थकारादिकों को कुछ कहल है, शब्द અને ओष्ठ इन्द्रियों परस्परમાં ग्राह्य અને ग्राहकने संबंध છે शब्द ગ્રાહ્ય અને ઓષ્ઠગ્રાહક છે મનોક્ષ અને અમનોક્ષ એકથી શબ્દ બે પ્રકારના હોય છે આમાં મનોક્ષ શબ્દ રાગનું અને અમનોક્ષ શબ્દ ટ્રેપનું કારણ બને છે ॥૩૬॥

છાયા—શબ્દેષુ યો ગૃહ્ણિમુપૈતિ તીવ્રાં, આકાલિકં પ્રાપ્નોતિ સ વિનાશમ્ ।
રાગાતુરઃ હરિણમૃગ ઇવ મુગ્ધઃ, શબ્દે અતૃપ્તઃ સમુપૈતિ મૃત્યુમ્ ॥૩૭॥

ટીકા—‘ સદેસુ જો ગિદ્ધિમુવેહ ’ ઇત્યાદિ—

યઃ શબ્દેષુ તીવ્રાં ગૃહ્ણિમ્ ઉપૈતિ, સઃ અકાલિકં વિનાશં પ્રાપ્નોતિ । તત્ર
દૃષ્ટાન્તમાહ—‘ રાગાતુરે ’ ઇત્યાદિ । રાગાતુરઃ—મનોજ્ઞશબ્દાનુરાગાન્ધઃ અતૃપ્ત
મુગ્ધઃ—હિતાહિતજ્ઞાનરહિતઃ, શબ્દે લુબ્ધકગીતાઘાત્મકશબ્દવિપયે, તદાકૃષ્ટ
ચિત્તતયા અતૃપ્તઃ સન્, હરિણમૃગ ઇવ—હરિણાશ્ચાસૌ મૃગશ્ચ હરિણમૃગઃ—હરિણરૂપપશુઃ,
ઇવ—યથા મૃત્યું સમુપૈતિ તદ્વત્ । મૃગ શબ્દેન સર્વોઽપિ પશુરુચ્યતે તથોક્તમ્—

“મૃગશીર્ષે દસ્તિ જાતૌ, મૃગઃ પશુ કુરદ્વયોઃ” ॥ ઇતિ ॥ ૩૭ ॥

ઉક્તં શબ્દવિપયકરાગફલં સાંપ્રત્તં શબ્દવિપયકદ્વેપફલમાહ—

મૂલમ્—‘ જે યાવિ દોસં સંમુવેહ તિવ્વં,

તં સિંઘે સેં ડં ઉવેહ ડુંઘલં ।

દુદંત દોસેળં સંણં જંતૂં,

નં કિંચિં સંદં અવરજ્જઈ સેં” ॥ ૩૮ ॥

और भी कहते हैं—‘ सदेसु ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જો સદેસુ તિવ્વં ગિદ્ધિ ઉવેહ—યઃ શબ્દેષુ તીવ્રાં ગૃહ્ણિ
ઉપૈતિ) જો જીવ શબ્દોં મેં તીવ્ર આસક્તિ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ (સે અકાલીયં
વિનાસં પાવહ—સઃ અકાલિકં વિનાશં પ્રાપ્નોતિ) વહ અસમયમેં નાશકો
પ્રાપ્ત હોતા હૈ । (ઇવ—ઇવ) જૈસે (રાગાતુરે—રાગાતુરઃ) મનોજ્ઞ શબ્દોંકે અનુ-
રાગસે અંધા બના હુઆ (હરિણમિષ—હરિણઃમૃગઃ) હરિણ પશુ (મુદ્ધે—મુગ્ધઃ)
હિત ઔર અહિતકે જ્ઞાનસે રહિત હોકર (મચ્છું સમુવેહ—મૃત્યું સમુપૈતિ)
મૃત્યુકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । ઇસી તરહ (સદે અતીત્તે—શબ્દે અતૃપ્તઃ) શબ્દમેં
અનુરાગસે આકૃષ્ટ બના પ્રાણી બી અકાલમેં હી મૃત્યુકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ॥૩૭॥

વધુમા પણ કહે છે—“સેસુ” ઇત્યાદિ ।

અ-વયાર્થ—જો સદેસુ તિવ્વં ગિદ્ધિ ઉવેહ—ય શબ્દેષુ તીવ્રાં ગૃહ્ણિ ઉપૈતિ
જે છવ શબ્દમા તીવ્ર આશક્તિને પ્રાપ્ત કરે છે, સે અકાલિકં વિનાસં પાવહ—
સ અકાલિકં વિનાશં પ્રાપ્નોતિ તે અસમયમા નાશને પાત્ર બને છે રાગાતુરે—
રાગાતુરઃ મનોજ્ઞ શબ્દના અનુરાગથી આધળુ બનેલ હરિણમિષ—હરિણમૃગઃ હરણ
પશુ મુદ્ધે—મુગ્ધ હિત અને અહિતના જ્ઞાનથી રહિત બનીને મચ્છુ સમુવેહ—મૃત્યુ
સમુપૈતિ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે આ પ્રમાણે સદે અતીત્તે—શબ્દે અતૃપ્ત શબ્દમાં અનુ-
રાગથી આકૃષ્ટ વ્યાકૃષ્ટ બનેલો પ્રાણી પણ અકાળમા જ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે ॥૩૭॥

છાયા—યથાગ્નિ દ્રેષ સમુપૈતિ તીર્થં, તસ્મિન્ જ્ઞપે સ તુ ડૃષ્ટૈતિ દુઃસ્વમ્ ।

દુર્દાન્તદોષેણ સ્વકેન જન્યુઃ, ન કિંચિત્ શબ્દોઽપરાધ્યતિ તસ્ય ॥૩૮॥

ટીકા—‘જે યાચિ’ ઇત્યાદિ—

યથા જન્યુસ્તીર્થ દ્રેષ સમુપૈતિ, સ તુ તસ્મિન્ જ્ઞપેઽપિ સ્વકેન દુર્દાન્તદોષેણ
દુઃસ્વમુપૈતિ । શબ્દ—સ્વરક્ષકશાપિરુપો ધ્વનિ, તસ્ય કિંચિત્ નાપરાધ્યતિ
ઇત્યન્વયઃ । વ્યાકરણ પ્રાગ્બત્ ॥ ૩૮ ॥

મૂલમ્—પ્રગંતરેત્તો રૂઢિરસિ સંદે, અંતાલિસે સે કુંણહ પઠોસ ।
વુક્સ્વસ્સ સપીલ મુંવેહ વાલે, ને લિંપ્યેઈ તેળે મુંળી વિરોગો ॥૩૯॥

છાયા—પ્રકાન્તરક્તો રુષિર શબ્દે, અવાદ્યે સ કરોતિ પ્રદ્રેષમ્ ।

દુઃસ્વસ્ય સમ્પીઢમુપૈતિ વાલઃ, ન લિપ્યતે તેન મુંનિર્વિરાગઃ ॥૩૯॥

ટીકા—‘પ્રગંતરેત્તો’ ઇત્યાદિ—

યસ્તુ રુષિરે શબ્દે પ્રકાન્તરક્ત, સ વાલઃ, અવાદ્યે, પ્રદ્રેષ કરોતિ । અતઃપ

પહેલે શબ્દ, વિપ્રયક રાગકા ફલ કહ્યા, અય શબ્દ વિપ્રયક દ્રેષકા
ફલ વાહતે છે—‘જે યાચિ’ ઇત્યાદિ ।

અન્યપાર્થ—(જે યાચિ જૈતુ તિથ્યં વોસં સમુવેહ—યથા જન્યુઃ તીર્થ
દ્રેષ સમુપૈતિ) જો પ્રાણી અમનોજ્ઞ શાન્દર્ભે તીર્થ દ્રેષ કરતા છે ત્યહાં (તસિ
ક્ષણે સોષણં વુદ્ધન્ત વોસેણ વુક્સ્વં તથા—તસ્મિન્ જ્ઞપે સ્વકેન દુર્દાન્ત-
દોષેણ દુઃસ્વમ્ વપૈતિ) તસી જ્ઞપ્તિમાં અપને દુર્દાન્ત દોષસે શારીરિક અને
માનસિક દુઃસ્વકો પ્રાપ્ત કરતા છે । હસ તરહ (તસ્ત-તસ્ય) અમનોજ્ઞ
શબ્દમેં દ્રેષ કરનેવાલેકા યહ (સદે-શબ્દ) અમનોજ્ઞ શબ્દ (ન કિંચિ
અવરજઈ—ન કિંચિત્ અપરાધ્યતિ) કુછ મી અપરાધ નહીં કરતા છે ॥૩૮॥

પહેલાં શબ્દ વિપ્રયક રાગકા ફલ કહ્યું, અને શબ્દ વિપ્રયક દ્રેષકા
ફલ છે—‘જે યાચિ’ ઇત્યાદિ ।

અન્યપાર્થ—જે યાચિ જૈતુ તિથ્યં વોસં સમુવેહ—યથા જન્યુઃ તીર્થ દ્રેષ સમુપૈતિ
જો પ્રાણી અમનોજ્ઞ શબ્દમાં અત્યંત દ્રેષ કરે છે, રુષિર, શબ્દમાં એકાંતદ્રેષથી
અત્યંત અનુરક્ત તે ક્ષેણ વખતે તસિક્ષણે સોષણં દુરતવોસેણ વુક્સ્વં તથા—
તસ્મિન્ જ્ઞપે સ્વકેન વોષેણ વુક્સ્વમ્ વપૈતિ પીતાના દુર્દાન્ત દોષથી શારી
રિક અને માનસિક દુઃખને પ્રાપ્ત કરે છે આજ પ્રમાણે તસ્ત-તસ્ય અમનોજ્ઞ
શબ્દમાં દ્રેષ કરવાનાળાનું એ સદે-શબ્દ અમનોજ્ઞ શબ્દ ન કિંચિ અવરજઈ—ના
કિંચિત્ અપરાધ્યતિ કાંઈ પણ અદિત કરી શકતો નથી ॥૩૮॥

दुःखस्य सम्पीडमुपैति, विरागो मुनिस्तेन न लिप्यते, इत्यन्वतः । व्याख्यां प्राग्वत् ॥ ३९ ॥

राग एव हिंसाद्यास्त्रवहेतुरिति हिंसादि द्वारेण राग एव दुःखस्य मूलकारणमिति षडभिर्गार्थाभिराह—

मूलम्—सद्वाणुगासाणुगए यं जीवे, चराचरे हिंसइ णैगरूवे ।

चित्तेहिं ते” परितोवेइ बाले, पीलेइ अत्तट्टगुरु किलिटे ॥४०॥

छाया—शब्दाऽनुगाथाऽनुगतश्च जीवः, चराऽचरान् हिनस्ति अनेकरूपान् ।

चित्रैस्तान् परितापयति बालः, पीडयत्यात्मार्यगुरुः क्लिष्टः ॥४०॥

टीका—‘सद्वाणुगासा’ इत्यादि—

क्लिष्टः, आत्मार्यगुरुः, अतएव बालः, तथा—शब्दाऽनुगाथाऽनुगतः—काकलीगीतादिरूपध्वन्यभिलाषयुक्तः, जीवः, अनेकरूपान्, चराचरान्—मृदङ्गा-

‘एगंतरत्तो’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—(जो रुइरंसि सद्दे एगंतरत्तो—यस्तु रुचिरे शब्दे एकान्तरक्तः) जो प्राणी रुचिर शब्दमें एकान्तरूपसे अनुरक्त होता है वह (एताल्लिसे पओसं कुणइ—अतादृशे प्रद्वेषं करोति) अमनोज्ञ शब्दमें द्वेष करता है (से बाले—सः बालः) वह बाल—अज्ञानी (दुक्खस्स संपीलमु—वेइ—दुःखस्य सम्पीडम् उपैति) शारीरिक एवं मानसिक अनेक दुःखोंको भोगता है । परन्तु जो ऐसे होते हैं कि जिन्हें मनोज्ञ एवं अमनोज्ञ शब्दमें किसी भी प्रकारका पक्षपात नहीं होता है (विरागो—विरागः) वे विरागी हैं और ऐसे (मुणी—मुनिः) मुनिजन (तेण न लिप्पइ—तेन न लिप्यते) उस दुःखसे लिप्त नहीं होते हैं ॥३९॥

“एगंतरत्तो” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जो रुइरंसि सद्दे एगंतरत्तो—यस्तु रुचिरे शब्दे एकान्तरक्तः जे प्राणी रुचिर शब्दमां अेकांन्त रूपेण अनुरक्त अने छे ते एताल्लिसे पओसं कुणइ—एतादृशे प्रद्वेषं करोति अमनोज्ञ शब्दमां द्वेष करे छे. से बाले—स. बाल. जे प्राण अज्ञानी दुक्खस्स सम्पीडम् उपैति—दुःखस्य सम्पीडम् उपैति शारीरिक, अने मानसिक अनेक दुःखोने भोगवे छे. परंतु जे अेवा छेअ छे के, जेभने मनोज्ञ अने अमनोज्ञ शब्द जरा सरजोअे केछे पणु प्रकारने पक्षपात नथी. विरागो—विराग ते विरागी छे अने अेवा मुणी—मुनि मुनिजन तेण न लिप्पइ—तेन न लिप्यते अे दुःखेण विरत थता नथी. ॥३९॥

વિવાધોપકારકસ્નાયુ ધર્મકાષ્ટાઘર્થ પ્રસથાવરાત્મકનીવાન, હિનસ્તિ । કાંચિનુ
તાન્ ચિત્રૈઃ પરિતાપયતિ-અપરાંશ પીઠયતિ । બ્યાખ્યાપૂર્વકત્ ॥ ૪૦ ॥

‘સદાણુગા’ इत्यादि ।

અન્યથાર્થ—(કિલિદ્ટે-કિલિટ) મનોહ શબ્દોનો સુનનેકે અનુરાગસે
વાચિત હુઆ તથા (અત્તહુ ગુરુ-આત્માર્થ ગુરુઃ) મનોહ શબ્દ અવળરૂપ
પ્રયોજન હી જિસને કરને યોગ્ય કાર્યોમે પ્રધાન માન રક્ષા હૈ ઓર
હસીલિયે જો (બાલે-બાલા) હિત ઓર અહિતકે ધિવેકસે ધિકલ હૈ એસા
(સદ્વાણુગાસાણુગપ-શન્દાણુગાશાણુગતઃ) કાકલી ગીતાવિરૂપ ધ્વમિ
અર્થાત્ ગાનકી મધુરધ્વનિકો સુનનેકી અમિલાયાસે મોહિત થના હુઆ
(જીવે-જીવઃ) જીવ (જેગરૂવે ચરાચરે હિંસા-અનેક રૂપાન્ ચરાચરાન્
હિનસ્તિ) જાતિ આદિકે મેદસે અનેકધિધ ચર અચર પ્રાણિયોંકી હિંસા
કરતા હૈ । તથા કિતનેક (તે-તાન્) ડન જીવોંકો (ચિતેહિં-ચિત્રૈઃ)
અનેકધિધ ઉપાયોં દ્વારા (પરિતાવેહ-પરિતાપયતિ) સર્વથા દુઃખિત કરતા
હૈ તથા કિતનેક જીવોંકો (પીલેહ-પીઠયતિ) પીઠા લેતા હૈ ।

માર્થ—મનોહ શબ્દ સુનનેકે અનુરાગસે જય જીવ ઓતપ્રોત હો
જાતા હૈ તથા ઉસકે સુને પિના ઉસકો પેન નહીં મિઠતા હૈ । વહુ અપને
હસ પ્રયોજનકો અનુચિત ઉપાયોં દ્વારા મી સફલ કરમેકી ચેષ્ટામે લગા
રહતા હૈ । અપના અમિલયિત મેસે મી સચે વૈસા હી ઉપાયકી સાધનામે

“સદાણુગા” इत्यादि ।

અન્યથાર્થ—કિલિદ્ટે-કિલિટ મનોહ શબ્દને સાંભળવાના અનુભવથી
અધારેલા તથા અત્તહુગુરુ-આત્માર્થગુરુઃ મનોહ શબ્દરૂપ પ્રયોજન ન એવે કરવા
શોખ કાંચીમાં પ્રધાનરૂપે માની શકેલા છે અને એજ કારણે જ બાલે-બાલા અજ્ઞાની
હિત તેમજ અહિતના વિવેકથી વિકળ છે, એવા સદાણુગાસાણુગપ-શન્દાણુગા
શાણુગતઃ ક્રમકાના બીજા અર્થ રૂપ બની અર્થાત્ જાવાની મધુર બનીને સાંભ-
ળવાની અમિલાયાથી મોહિત અનેક જીવે-જીવઃ એવ જેગરૂવે ચરાચરે હિંસા-
અનેકરૂપાન્ ચરાચરાન્ હિનસ્તિ જાતિ આદિના લેદથી અનેકધિધ ચર-અચર
પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે તથા કેટલાક તે-તાન્ એવા એવાને ચિતેહિં-ચિત્રૈ
અનેકધિધ ઉપાયો દ્વારા સદા પરિતાવેહ-પરિતાપયતિ સર્વથા દુઃખિત કરે છે
તથા કેટલાક એવાને પીઠા ખાપે છે

માર્થ—મનોહ શબ્દ સાંભળવાના અનુભવથી બ્યારે એવે જોમાં જોત
પ્રોત બની જાય છે ત્યારે જોને સાંભળ્યા સિવાય તેને ક્યાંય પેન પધતું નથી
જે પાતાના આ પ્રયોજનને અનુચિત ઉપાયો દ્વારા ધણ સફળ કરવાની ચેષ્ટામાં
લાગી રહે છે પાતાનું કશુંકાં કાર્ય જે રીતે સફળ જોને તેવા ઉપાયની

મૂલમ્—સદ્વાણુવાણ પરિગ્રહેણ, ઉપ્પાયણે રક્ષણ સન્નિજોગે ।

વૅવ વિજોગે ચ કંહં સુંહં'સે, સંભોગકૌલેયં અતિતિલાભે ॥૪૧॥

છાયા—શબ્દાનુપાતે સ્વલ્પ પરિગ્રહેણ, ઉત્પાદને રક્ષણસન્નિયોગે ।

વ્યયે વિયોગે ચ ક્વ સુખં તસ્ય, સમ્ભોગકાલે ચ અતૃપ્તિલાભઃ ॥૪૧॥

ટીકા—‘સદ્વાણુવાણ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાનુપાતે—શબ્દે કાકલીગીતાદિધ્વનૌ—અનુપાતઃ—અનુગમનમ્, અનુરાગ સ્તસ્મિન્ સતિ ‘ણ’ ઇતિ વાક્યાલઙ્કારે, પરિગ્રહેણ—શબ્દવિષયે મૂર્છાત્મકેન હેતુના,

વહ સદા સચેષ્ટ રહતા હૈ । ઇસ તરહ વહ મનોહ શબ્દોંકો સુનનેકી અભિલાષાસે પ્રેરિત હોકર સ્થાવર જંગમ પ્રાણિયોંકી ભી વિરાધના કરનેમેં નહીં હિચકના હૈ । મૃદંગ વાદ્ય આદિકે ઉપકારક સ્નાયુ ચર્મ કોષ્ઠ આદિકે લિયે વહ જીવોંકી હિંસાતક કર ડાલતા હૈ । ઇસ તરહ મનોહ શબ્દ સુનનેકી આશાસે બંધા હુઆ જીવ વિવિધ ઉપાયોં દ્વારા જીવોંકો દુઃખિત એવં પીડિત કરતા હૈ ॥૪૦॥

‘સદ્વાણુવાણ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(સદ્વાણુવાણ—શબ્દાનુપાતે) શબ્દમેં અનુરાગ હોને પર (પરિગ્રહેણ—પરિગ્રહેણ) સર્વ પ્રથમ યહ જીવ ઉસકે સુનનેકી વાચ્છા-રૂપ પરિગ્રહસે બંધ જાતા હૈ । ફિર (ઉપ્પાયણે—ઉત્પાદને) વહ મનોહ શબ્દ સુનાને વાલી વસ્તુકે ઉત્પાદનમેં લગ જાતા હૈ । જવ ઉસકી ઉત્પત્તિ યા

સાધનામાં તે સદા ગુંધાયેલ રહે છે. આ પ્રમાણે એ મનોહ શબ્દોને સાંભળ-વાની અભિલાષામાં પ્રેરિત બનીને સ્થાવર જંગમ પ્રાણીયોની વિરાધના કરવેમાં પણ તે અચકાતો નથી મૃદંગ, વાણ, આદિમાં ઉપયોગમાં આવતાં ચામડાં, લાકડાં, વગેરે માટે એ જીવોની હિંસા પણ કરતો રહે છે આ પ્રમાણે મનોહ શબ્દ સાંભળવાની આશાથી બંધાયેલો એ જીવ વિવિધ ઉપાયો દ્વારા જીવોને પીડિત અને દુખિત કરે છે ॥૪૦॥

“સદ્વાણુવાણ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સદ્વાણુવાણ—શબ્દાનુપાતે શબ્દમાં અનુરાગ થવાથી પરિગ્રહેણ—પરિગ્રહેણ સર્વ પ્રથમ આ જીવ એને સાંભળવાની વાચ્છના રૂપ પરિગ્રહથી બંધાયેલ જાય છે, પછી ઉપ્પાયણે—ઉત્પાદને તે મનોહ શબ્દ સાંભળવાનારી વસ્તુના ઉત્પાદનમાં લાગી જાય છે. જ્યારે તેની ઉત્પત્તિ અને ઉપાદાન થઈ જાય છે

ઉત્પાદને, રક્ષણસન્નિયોગે, વ્યયે, વિયોગે ચ તસ્ય ક્વ સુખમ્ । સમ્મોગકાલે ચ,
અવૃષ્ઠિલામે સતિ ક્વ સુખમિત્યન્વયઃ । વ્યાખ્યાપૂર્ણવત્ ॥ ૪૧ ॥

મૂળમ્—સદે અતિસે ય પરિગ્રહમ્મિં, સત્તોવસત્તો નં ઉવેદ્દુ તુદ્ધિં ।

અતુદ્ધિદોષેણ તેહી પરસ્સ લોભેાવિલે આર્યેયઈ બેદત્ત॥૪૨॥

છાયા—શબ્દે અવૃષ્ઠમ પરિગ્રહે, સત્તોવસત્તો ન ઉવેતિ તુષ્ઠિમ્ ।

અતુદ્ધિદોષેણ દુઃસ્વી પરસ્વ, લોભાવિલ આદેષ આદષમ્ ॥ ૪૨ ॥

ટીકા—‘સદે અતિસે’ इत्यादि--

શબ્દે અવૃષ્ઠ, પરિગ્રહે સત્તોવસત્તમ, તુદ્ધિ નો પેતિ, અતુદ્ધિદોષેણ દુઃસ્વી

ઉપાર્જન હો યુક્તતા હૈ તય (રક્ષણસન્નિયોગે-રક્ષણસન્નિયોગે) હસકા
વિનાશ ન હો જાય-યહ સુખસે છિન ન જાય હમ અમિપ્રાયસે યુક્ત હોકર
હસકી રક્ષા કરનમેં તત્પર રહતા હૈ । તયા અપને પ્રયોજનમેં એક પરકે પ્રયો
જનમેં હસકા ઉપયોગ કરને લગતા હૈ । (યવ વિજોગે ય કહ સુદ્ધે સે-વ્યયે
વિયોગે ચ ક્વ સુખં તસ્ય) જય હસ વસ્તુકા વિનાશ હો જાતા હૈ અથવા
ઘહ હસસે છિન જાતી હૈ તો એસી દશામેં હસ મનોહ શબ્દમેં વિમોહિત
મતિ હુવ હસ વ્યક્તિકો એક ક્ષણ ખર સી સુખ નહીં મિલતા હૈ । હસી
તરહ (સમોગકાલે અતિશિલામે-સમોગકાલે અવૃષ્ઠિલામ!) ઉપમોગ
કાલમેં હસસે હસકો તુષ્ઠિ લાભ નહીં હોતા હૈ । અત હસસે હસકો
સુખ કેસે મિલ સકતા હૈ ॥૪૧॥

‘સદે’ इत्यादि ।

અન્યયાર્પ—જય યહ જીવ (સદે અતિસે-શબ્દે અતુત્તઃ) શમ્ભુરૂપ

ત્યારે રક્ષણસન્નિયોગે-રક્ષણસન્નિયોગે જોનેા વિનાશ ન થઇ જાય, જ્યા મારી
પાસેથી કોઇ પડાવી ન હે, જ્યાવા અભિપ્રાયથી યુક્ત જનીને તેનું રક્ષણ કર
વામાં વડપર રહે છે તથા પોતાના પ્રયોજનમાં જોને ધીજના પ્રયોજનમાં જોને
ઉપયોગ કરવા લાગી જાય છે એ વિજોગે ય કહ સુદ્ધે સે-વ્યય વિયોગે ક્વ
સુખ તસ્ય ત્યારે જો વસ્તુનેા વિનાશ થઇ જાય છે અથવા તેા જો તેની પાસેથી
કોઇ પડાવી હોય છે જ્યાવી દશામાં તે જો મનોહ શબ્દમાં વિમોહિત જોને
જો વ્યક્તિને જો કશુ સુખ મળતું નથી જ્યા પ્રમાણે સમોગકાલે અતિશિ
લામે-સમોગકાલે અવૃષ્ઠિલામ ઉપયોગ કાળમાં જોનાથી તેને તુષ્ઠિનેા લાભ થનેા
નથી જ્યાથી તેને સુખનેા લાભ ક્યાંથી મળી શકે ? ॥૪૧॥

સન્, લોભાવિલઃ પરસ્ય, અદત્તમ્-ગીતગાયકદાસ્યાદિકં વીણાવાંશાદિકં વા
 સુલલિતશબ્દસમ્પાદકં વસ્તુ, આદત્તે-ગૃહ્ણતિ । વ્યાખ્યા પ્રાગ્વત્ ॥ ૪૨ ॥
 મૂલમ્-તળહામિભૂયસ્સ અદત્તહારિણો, સંદે અતિત્તસ્સ પરિગ્ગહે યં ।
 માયામૃસં વહ્ણં લોભદોસા, તંત્યાવિ દુઃસ્વા નં વિમુચ્છં સે ॥ ૪૩

છાયા—તૃણામિભૂતસ્ય અદત્તહારિણઃ, શબ્દે અતૃપ્તસ્ય પરિગ્રહે ચ ।

માયામૃપા વર્દતે લોભદોષાત્, તત્રાપિ દુઃસ્વાન્ વિમુચ્યતે સઃ ॥ ૪૩ ॥

ટીકા—‘તળહામિભૂયસ્સ’ ઇત્યાદિ—

તૃણામિભૂતસ્ય અદત્તહારિણઃ, શબ્દે પરિગ્રહે ચ, અતૃપ્તસ્ય, લોભદોષાત્,
 વર્દતે । તત્રાપિ સ દુઃસ્વાત્ ન વિમુચ્યતે । વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૪૩ ॥

વિષયમેં અસન્તુષ્ટ રહતા હૈ અર્થાત્ જૈસે વને વહ સુનનેકો મિલે એસે હી
 ઉપાયમેં જો રાતદિન તત્પર રહતા હૈ એસા પ્રાણી (પરિગ્રહમ્મિ સત્તોવસત્તો-
 પરિગ્રહે સત્તોપસત્તઃ) પ્રથમ સામાન્યરૂપ શબ્દમેં આસક્ત મતિવાલા
 વનતા હૈ પશ્ચાત્ વિશેષ શબ્દોમેં આસક્તિ ધારણ કર લેતા હૈ । ફિર
 મી (તુદ્ધિં ન ઉવેદ્-તુદ્ધિં ન ઉપૈતિ) મનોજ્ઞ શબ્દ સુનતે ૨ કમી મી
 ઉસસે ઉસકો સંતોષ નહીં હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર (અતુદ્ધિદોષેણ દુહી-
 અતુદ્ધિદોષેણ દુઃસ્વીસન્) અતુદ્ધિકે દોષસે દુઃખિત હોકર વહ ફિર
 (લોભાવિલે-લોભાવિલઃ) લોભસે મલિન ચિત્ત વનતા હૈ ઓર (પરસ્સ
 અદત્તં આયયઈ-પરસ્ય અદત્તં આદત્તે) ઇસ તરહ વહ દૂસરોંકી ગીતગાયક
 દાસી આદિકોંકો અથવા વીણા વાંસુરી આદિ સુન્દર ગાનેકે સાધનોંકો
 વિના પૂછે વિના દિયે હી ઉઠા લેતા હૈ ॥ ૪૨ ॥

‘તળહામિ’ ઇત્યાદિ ।

અસન્તુષ્ટ રહે છે, અર્થાત્ ગમે તે રીતે સાલળવાનુ મળે એવા જ ઉપાયમા એ
 રાત દિવસ ગુથાયેલ રહે છે એવો પ્રાણી પરિગ્રહમ્મિ સત્તોવસત્તે-પરિગ્રહે સત્તો-
 વસત્ત પ્રથમ સામાન્યરૂપ શબ્દમા આસક્ત મતિવાળો બને છે. પછીથી વિશેષ
 શબ્દમા આસક્ત બની જાય છે પછીથી પણ તુદ્ધિ ન ઉવેદ્-તુદ્ધિ ન ઉપૈતિ
 મનોજ્ઞ શબ્દ સાલળતાં સાલળતાં એનાથી તેને કદી પણ સંતોષ થતો નથી
 આ પ્રમાણે અતુદ્ધિદોષેણ દુહી-અતુદ્ધિદોષેણ દુઃસ્વીસન્ અસન્તુષ્ટ પણુના દોષથી
 દુઃખિત થઈને તે પછીથી લોભાવિલે-લોભાવિલઃ બોલથી મેલા મનવાળો થઈને
 રહે છે અને પરસ્સ અદત્તં આયયઈ-પરસ્ય અદત્તં આદત્તે આ કારણે મલિનચિત્ત
 બનેલો તે બીજાની ગીતગાયક દાસી આદિકોને અથવા વીણા, વાંસળી, આદિ
 સુંદર એવા ગાવાના સાધનોને વગર પૂછ્યે, વગર આપ્યે, ઉઠાવી લ્યે છે. ॥ ૪૨ ॥

“તળહામિ” ઇત્યાદિ ।

मूष्म-मोसस्स पच्छाय पुरस्थओ य, पओगकाले य दुही ठुरेते ।
एव अदप्पेणि समार्येयतो, संहे अतिंत्तो दुहिंओ अणिस्सो ॥४४॥

छाया—मृषा पश्चात् पुरस्तात्, प्रयोगकाले च दुःखी दुरन्तः ।

एवं अदधानि समाददानः, शब्दे अतृप्तः दुःखितः अनिभः ॥४४॥

टीका—'मोसस्स' इत्यादि—

'मोसस्स' मृषावादस्य, पश्चात् पुरस्ताच्च, प्रयोगकाले, च दुःखी सन्
दुरन्त भवति । एवम् अदधानि समाददानः, शब्देऽतृप्तः, तथा अनिभः सन्
दुःखितो भवति, इत्यन्वयः । व्याख्या पूर्ववत् ॥ ४४ ॥

अन्वयार्थ—(तण्हामिभूयस्स अदप्पहारिणो स परिग्गहे य अति
सस्स लोमदोसा मायामुसवहुइ तत्थावि दुक्खा न विमुक्खई-तण्हामि-
भूतस्य अदप्पहारिणः शब्दे परिग्रहे च अतृप्तस्य लोमदोषात् मायामुषा
वर्द्धते तत्रापि स दुःखात् न विमुच्यते) तण्हासे अभिभूत मनोज्ञ शब्दको
मुनेकी अभिलाषासे अभिभूत-लोमके बहावर्ती-इसलिये अदप्प
सुन्दर गानेके साधनोंको विना पूछे बिना दिये ही लेनेवाले तथा शब्दरूप
परिग्रहमें असन्तुष्ट ऐसे पुरुषके लोमके दोषसे माया प्रधान असत्य
भाषण वृद्धिगत होता है । मायाप्रधानरूप छस असत्य भाषणके करनेपर
भी वह दुःखसे मुक्त नहीं होता है ॥४३॥

'मोसस्स' इत्यादि—

इसका अर्थ तथा भाषार्थ पहिले लिख दिया गया है देखो भाषा
एकतीस ३१में ॥४४॥

अन्वयार्थ—तण्हामिभूयस्स सहे परिग्गहे य अतिवस्स लोमदोसा माया मुसं
बहुइ तत्थावि दुक्खामिभूयस्स-तण्हामिभूतस्य अदप्पहारिणः शब्दे परिग्रहे च
अतृप्तस्य लोमदोषात् माया मुषा वर्द्धते तत्रापि स दुःखात् न विमुच्यते तण्हासे
नार जेवा मनोज्ञ शब्दने साधनजानी अभिलाषाभी अभिभूत-लोमना-वर्ध-
वर्ती-आ ३१में मुद्धर जेवा साधनाना साधनाना केरने पूछ्या वरर के
आप्प्या सिवाय देवापणा तथा शब्दरूप परिग्रहमा असतेरि जेवा पुरेपना
लोमना दोषभी भाषा प्रधान असत्य भाषण वृद्धिगत जने से भाषा प्रधानरूप
जे असत्य भाषणना करवा छता पण ते दुःखभी मुक्त भते नथी ॥४३॥

॥मोसस्स॥ इत्यादि ।

जानो अर्थ तेमज भाषार्थ जमाठ केदेवाभा जावी जयेठ से भाषा

३१ भुजे ॥४४॥

ઉક્તમર્થ નિગમયિતુમાહ—

મૂલમ્—સદ્ધાનુરત્તસ્સ નરસસ એવં કંતો સુંહં હોજ્ઞ કયાઈં કિંચિં ।
તંત્રોપભોગેવિ કિલેસદુઃખં, નિર્વર્તત્તર્જં જસંસ કંપે નદુઃખં ॥૪૫॥

છાયા—શબ્દાનુરત્તસ્ય નરસ્ય એવં, કુતઃ સુખં ભવેત્ કદાચિત્ કિંચિત્ ।

તત્રોપભોગેપિ કલેશદુઃખં, નિર્વર્તયતિ યસ્ય કૃતે સ્વલુ દુઃખમ્ ॥૪૫॥

ટીકા—‘સદ્ધાનુરત્તસ્સ’ ઇત્યાદિ—

એવં શબ્દાનુરત્તસ્ય નરસ્ય કદાચિત્ કિંચિત્ સુખં કુતો ભવેત્, તત્ર શબ્દાનુરાગે, તથા—ઉપભોગેઽપિ કલેશદુઃખં ભવતિ, યસ્ય કૃતે દુઃખં નિર્વર્તયતિ ।
વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૪૫ ॥

એવં શબ્દત્રિપદે રાગોનર્થદેતુરિત્યુક્તમ્, તત્ર દ્વેષોઽપ્યનર્થદેતુરિત્યાહ—

મૂલમ્—એમેવ સદ્ધમ્મિ ગૌપૌપૌસં ઉવેઈં દુઃખોહપરમ્પરાંઓ ।

પદુટ્ટચિંતો ય ચિંણંઈ કંમ્મં, જં ‘સે પુણોહોઈં દુંહં વિવંણો ॥૪૬॥

છાયા—એવમેવ શબ્દે ગતઃ પ્રદ્વેપં, ઉપૈતિ દુઃસ્વૌષ્ઠપરમ્પરાઃ ।

પ્રદ્વિષ્ટ ચિત્તશ્ચ ચિનોતિ કર્મ, યત્તસ્ય પુનર્ભવતિ દુઃખં વિપાકે ॥૪૬॥

ટીકા—‘એમેવ સદ્ધમ્મિ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દે પ્રદ્વેપં ગતઃ, એવમેવ દુઃસ્વૌષ્ઠપરમ્પરાઃ ઉપૈતિ, તથા—પ્રદ્વિષ્ટચિત્તશ્ચ યત્ કર્મ ચિનોતિ, તસ્ય વિપાકે પુનર્દુઃખં ભવતિ, ઇત્યન્વયઃ । વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥૪૬॥

ઉક્ત અર્થકો સમાપ્ત કરતે હુણ સૂત્રકાર કહતે હૈં—

‘સદ્ધાનુરત્તસ્સ’ ઇત્યાદિ ।

હસકા અર્થ દેલો પીછે હસી અધ્યયનકી વત્તીસ ૩૨વીં ગાથામેં ॥૪૫॥

‘એમેવ’ ઇત્યાદિ ।

હસકા અર્થ ઔર ભાવાર્થ પીછે હસી અધ્યયનકી તેતીસ ૩૩વીં ગાથામેં લિખ દિયા ગયા હૈ । વહાં વહ અર્થરૂપકો લેકર લિખા ગયો હૈ તવ કિ હસકે અર્થ કરનેમેં વહ શબ્દકો લેકર લગા લેના ચાહિયે ॥૪૬॥

એ અર્થને સમાપ્ત કરીને સૂત્રકાર કહે છે—“સદ્ધાનુરત્તસ્સ” ઇત્યાદિ.

આનો અર્થ બુદ્ધો આગાઉ કહેવાઈ ગયેલ ગાથા ૩૨ માં ॥૪૫॥

“એમેવ” ઇત્યાદિ ।

આનો અર્થ અને ભાવાર્થ આ અધ્યયનની ૩૩ મી ગાથામાં કહેવાઈ ગયેલ છે ત્યાં તેને અર્થરૂપ ભાવાર્થથી કહેવામાં આવેલ છે. ત્યાંથી એનો અર્થ ૩૨વામાં એ શબ્દોને લઈને બેઠી લેવા બેઠેલ છે ॥૪૬॥

एष शब्दविषय रागद्वेषयोरनुदरणे दोषा उक्ताः, अथ तदुदरणे गुणमाह—
मूलम्—सदे विरंत्तो मणुओ विसोगो, एरण तुक्खोहपरम्परेण ।

नै लिप्पेई भवमग्गेवि सत्तो, जलेण वा पुक्खरिणी पलासं ॥४७

छाया—शब्दे विरक्त मनुजः विशोकः, एतया दुःस्वौषपरम्परया ।

न लिप्यते भवमध्येऽपि सन्, जलेन पुष्करिणी पलाशम् ॥४७॥

टीका—‘सदे विरंत्तो’ इत्यादि—

शब्दे विरक्तः, अत एव विशोकः, मनुजः, भवमध्यऽपि सन्, एतया दुःस्वौषपरम्परया न लिप्यते । जलेन पुष्करिणी पलाशमिव, इत्यन्वयः । व्याख्या पूर्ववत् ॥ ४७ ॥

॥ इति ओन्नप्रकरणम् ॥

अथ घ्राणप्रकरणमाह—

मूलम्—घ्राणस्स गंधं गहणं वयसि, तं रागहेउ तु मणुओ माहु ।

ત' દોસેહેઁ અમણુએ માહુ, સેમો ય 'જી તેસું સે વીયેરાગો ॥૪૮

छाया—घ्राणस्य गन्धं ग्रहणं वदन्ति, तं रागहेतुं तु मनोऽहमाहु ।

તં રેપહેતુમ્ અમનોહમાહુઃ, સમથ યા તયોઃ સ વીતરાગ ॥૪૮॥

टीका—‘घ्राणस्स’ इत्यादि—

गन्धं=गन्ध्यते घ्रायते इति गघस्तं, घ्राणस्य=घ्राणेन्द्रियस्य ग्रहणम्=प्राकर्षक

इस प्रकार शब्दविषयक रागद्वेषके दोष कहे हैं अथ उसमें रागद्वेष नहीं करनेके गुण कहते हैं—‘सदे’ इत्यादि ।

इसके अर्थ और भावार्थको जाननेके लिये गाथा चोतीसवीं ३४ देखो ॥४७॥

इस प्रकार ओन्नका प्रकरण कहा अथ घ्राणका प्रकरण कहते हैं—‘घ्राणस्स’ इत्यादि ।

અન્યથાર્થ—(ઘાણસ્સ ગહણ ગંધં વયસિ—ઘાણસ્ય ગ્રહણ ગઘ

આ પ્રમાણે શબ્દ વિષયક રાગદ્વેષના દોષને કહેવામાં આવેલ છે એ તેમાં રાગદ્વેષ ન કરવાના ગુણને કહે છે —“સદે” ઇત્યાદિ.

આના અર્થ અને ભાવાર્થને બાબતે આપે આશા છે ૩૪ મી શ્લોકો ॥૪૭॥

આ પ્રમાણે ઓત્તનું પ્રકરણ કહી એવે પ્રાચીન પ્રકરણ કહેવામાં આવે છે—
“ઘાણસ્સ” ઇત્યાદિ ।

અન્યથાર્થ—ઘાણસ્સ ગહણ ગંધં વયસિ—ઘાણસ્ય ગ્રહણ ગન્ધં વદન્તિ પ્રાચી-

વદન્તિ । મનોજ્ઞ=સુરર્મિ, તં=ગન્ધં, રાગહેતુમાહુ' । અમનોજ્ઞમ્=અસુરર્મિ, તં=ગન્ધં
દ્વેષહેતુમાહુઃ । તયોઃ=મનોજ્ઞામનોજ્ઞગન્ધયોઃ, યઃ સમઃ, સઃ વીતરાગઃ=વીતરાગઃ
ભવતિ । શેષ વ્યાખ્યા પ્રાગ્વત્ ॥ ૪૮ ॥

મૂલમ્—ગંધસ્સ ઘ્રાણં ગ્રહણં વયંતિ, ઘ્રાણસ્સ ગંધં ગ્રહણં વયંતિ ।

રાગસ્સ હેઝં સમણુન્નમાહુ, દોસસ્સ હેઝં અમણુન્નમાહુ ॥૪૯॥

છાયા—ગન્ધસ્ય ઘ્રાણં ગ્રહણં વદન્તિ, ઘ્રાણસ્ય ગન્ધં ગ્રહણં વદન્તિ ।

રાગસ્ય હેતું સમનોજ્ઞમાહુઃ, દ્વેષસ્ય હેતું અમનોજ્ઞમાહુઃ ॥૪૯॥

ટીકા—‘ગંધસ્સ ઘ્રાણં’ इत्यादि—

ઘ્રાણ ગન્ધસ્ય ગ્રહણ વદન્તિ, ગન્ધે ઘ્રાણમ્ય ગ્રહણં વદન્તિ, સમનોજ્ઞં રાગસ્ય
હેતુમાહુઃ । અમનોજ્ઞ દ્વેષસ્ય હેતુમાહુઃ इत्यन्वयः । વ્યાખ્યા પ્રાગ્વત્ ॥ ૪૯ ॥

વદન્તિ) ઘ્રાણ ઇન્દ્રિયકા વિષય ગન્ધ કહા ગયા હૈ । વહ સુગન્ધ ઔર
દુર્ગન્ધકે ભેદસે દો પ્રકારકા હૈ । (મણુન્ન તં રાગહેઝં આહુ—મનોજ્ઞં તં
રાગહેતું આહુ) તીર્થકર ગણધરાદિક દેવો ને સુગન્ધરૂપ મનોજ્ઞગંધકો
રાગકા હેતુ કહા હૈ । તથા (અમણુણં દોસહેઝ આહુ—અમનોજ્ઞં દ્વેષહેતુ
આહુઃ) દુર્ગન્ધરૂપ અમનોજ્ઞકો દ્વેષકા હેતુ કહા હૈ । (જો તેસુ સમો વીય-
રાગો—યઃ તયોઃ સમઃ સ વીતરાગઃ) જો હન દોનોમ્ સમભાવ રખતા હૈ
વહ વીતરાગ હૈ ॥૪૮॥

‘ગંધસ્સ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(ઘ્રાણં ગંધસ્સ ગ્રહણં વયંતિ—ઘ્રાણ ગન્ધસ્ય ગ્રહણં વદન્તિ)
ઘ્રાણ ઇન્દ્રિય ગંધકા ગ્રાહક હૈ તથા (ઘ્રાણસ્સ ગંધ ગ્રહણં વયંતિ—ઘ્રાણસ્ય
ગંધ ગ્રહણં વદન્તિ) ઘ્રાણ ઇન્દ્રિયકા વિષય ગંધ કહા હૈ । (રાગસ્સ હેઝં
સમણુન્નં આહુ—રાગસ્ય હેતું સમનોજ્ઞ આહુઃ) રાગકા હેતુ મનોજ્ઞગંધ
વતલાયા હૈ । एवं (અમણુન્નં દોસસ્સ હેઝં આહુ—અમનોજ્ઞ દ્વેષસ્ય હેતુ

ન્દ્રિયનો વિષય ગંધ કહેવામા આવે છે તે સુગંધ અને દુર્ગંધના ભેદથી એ
પ્રકારે છે મણુન્નં તં રાગહેઝં આહુ—મનોજ્ઞં તં રાગહેતું આહુ' તીર્થકર ગણધર
આદિક દેવોએ સુગંધરૂપ મનોજ્ઞગંધને રાગનો હેતુ કહેલ છે, તથા અમણુણં
દોસહેઝ આહુ—અમનોજ્ઞ દ્વેષહેતુ આહુ' દુર્ગંધરૂપ અમનોજ્ઞ દ્વેષનો હેતુ કહેલ
છે જો તેસુ સમો વીયરાગો—ય તયો સમ વીતરાગઃ જે આ બંનેમાં સમભાવ
રાખે છે તે વીતરાગ છે ॥૪૮॥

“ગંધસ્સ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—ઘ્રાણ ગંધસ્સ ગ્રહણં વયંતિ—ઘ્રાણ ગન્ધસ્ય ગ્રહણં વદન્તિ ઘ્રાણ ઇન્દ્રિય
ગંધની ગ્રાહક છે તેથી ઘ્રાણસ્સ ગંધ ગ્રહણં વયંતિ—ઘ્રાણસ્ય ગંધ ગ્રહણં વદન્તિ ઘ્રાણ-
ન્દ્રિયનો વિષય ગંધનો છે, રાગસ્સ હેઝ સમણુન્ન આહુ—રાગસ્ય હેતું સમનોજ્ઞ આહુ'
મનોજ્ઞ ગંધને રાગનો હેતુ કહેવામા આવેલ છે અને અમણુન્ન દોસસ્સ હેઝ

મૂષ્મ-ગધેસુ જો ગેહિ' મુંવેહ તિવ્વ, અકાલિય પોવહ' સે વિળોસ।

રાગાઝરે ઓસહગધગિદ્દે, સંપ્પે વિલાઓ વિષ નિકસમતે ॥૫૦॥

છાયા-ગન્ધેપુ યો ગૃદિ મુપૈતિ સીઘાં, આકાલિક પ્રાપ્નોતિ સ વિનાશમ્ ।

રાગાતુરઃ ઓપધિગચ્છદઃ, સર્પો વિલાદિત નિષ્ક્રમણમ્ ॥ ૫૦ ॥

ટીકા-‘ગન્ધેસુ જો’ ઇત્યાદિ—

યો ગધેપુ સીઘાં ગૃદિમ્ ઊપૈતિ, સ આકાલિક વિનાશં પ્રાપ્નોતિ । તથા
દૃષ્ટાન્તમાહ—‘રાગાઝરે’ ઇત્યાદિ । રાગાતુરઃ=ગધાનુરાગાન્ધઃ, ઓપધિગન્ધ-
ગૃદઃ=ઓપધય-કેતકયાદયઃ, સાસાં ગધઃ, તસ્મિન્ ગૃદો ગૃદિમાન્, કેતકયાઘોપધિ
ગન્ધામિલાપીત્યર્પ, વિલાત્-વિષરાત્ નિષ્ક્રમન્-વર્ધિર્મથન સર્પ इव, યયા-સર્પો
નાગદમન્યાઘોપધિગચ્છલોછપતયા વિલાદ્વાર્ધિર્મથન્ ગારુડિકાદે પરણઃ સન્ સર્વ
પ્રાપ્નોતિ તદ્વદિતિ માયઃ । શેષ વ્યાख्या પૂર્વવત્ ॥ ૫૦ ॥

આહુઃ) અમનોજ ગધ દ્રેષ્યકા કારણ કહ્યા છે । ૪૯॥

‘ગધેસુ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાય-(જો ગધેસુ તિવ્વ ગિદ્દિ ઉવેહ-યઃ ગધેપુ સીઘાં ગૃદિ ઊપૈતિ)
જો પુરુષ ગધ વિષયમાં તીવ્ર આસક્તિકો ધારણ કરતા છે (સે અકાલિક
વિનાશ પાવહ-સ અકાલિક વિનાશ પ્રાપ્નોતિ) વહ અકાલમાં હી મૃત્યુનો
પ્રાપ્ત કરતા છે । (રાગાઝરે-રાગાતુરઃ) જૈસે ગધકે અનુરાગસે અંધા બના
હુઆ (ઓસહગધગિદ્દે-ઓપધિગચ્છદઃ) તથા નાગદમની આદિ સર્પ
વશીકરણ ઓપધિયોકે ગધકા અમિલાપી (સંપ્પે-સર્પઃ) સર્પ (વિલાઓ-
વિલાત્) અપને વિલસે (નિકસમતે-નિષ્ક્રમન્) બાહિર હોતે હી વિનાશકો
પ્રાપ્ત હો જાતા છે ।

આહુ-અમનોજ દ્રેષ્ય હેતુ આહુઃ અમનોજ ય ય દ્રેષ્ય કારણ બતાવેલ છે ॥૪૯॥

“ગધેસુ” ઇત્યાદિ

અન્વયાય-જો ગધેસુ તિવ્વ ગિદ્દિ ઉવેહ-યઃ ગન્ધેપુ સીઘાં ગૃદિ ઊપૈતિ એ પુરુષ
અથ વિષયમાં તીવ્ર આસક્તિને ધારણ કરે છે સે અકાલિક વિનાશ પાવહ-
સ અકાલિક વિનાશ પ્રાપ્નોતિ તે અઠાણમાં જ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે રાગાઝરે-
રાગાતુરઃ એમ અર્થના અનુરાગથી આંખોનાં જોડે ઓસહ ગંધગિદ્દે-ઓપધિગન્ધ-
ગૃદઃ તથા નાગદમણીય આદિ સર્પ વશીકરણ ઓપધિયોની અર્થના અમિલાપી
સંપ્પે-સર્પઃ સાથે વિલાઓ-વિલાત્ પોતાનાં કંઈમાંથી નિકસમતે-નિષ્ક્રમન્ બહાર
નીકળતાં જ વિનાશને પ્રાપ્ત જને છે

છાયા—एकान्तरक्तो रुचिरे गन्धे, अतादृशे स करोति प्रद्वेषम् ।

दुःखस्य सम्पीडयैति बालो, न लिप्यते तेन मुनिर्विरागः॥५२॥

टीका—‘एगतरक्ते’ इत्यादि—

यस्तુ રુચિરે, ગન્ધે एकान्तरक्तો મવતિ, ■ બાલ—અતાદ્રશે અરુચિરે ગન્ધે, પ્રદ્વેષ કરોતિ । અતएव दुःखस्य सम्पीडं उपैति, विरागो मुनिस्तु तेन न लिप्यते, इत्यन्वयः । व्याख्या माग्वत् ॥ ५२ ॥

રાગएव हिंसायाસ્રવદેતુરિતિ હિંસાદિશ્રારેણ રાગएव दुःखस्य मृमकारम मिति, पइभिर्गायाभिराह—

मृमम्—गधाणुगासाणुगए ध जीवे, चराचरे हिंसेइ अणेगरूवे ।

चिंत्तेहिं ते’ परितोवेइ घाले, पीलेइ अत्तहगुरु किलिंटे ॥५३॥

છાયા—गन्धाऽनुगाधानुगतश्च जीवः, चराचरान् दिनस्ति अनेकरूपान् ।

चिन्तैस्तान्परितापयति बाल, पीडयत्यात्मार्थगुरु किंचित् ॥५३॥

टीका—‘गधाणुगासा’ इत्यादि—

ક્લિષ્ટા, અતएव—आत्मार्थगुरु, अतएव बालः, गन्धानुगाधानुगतश्च जीवः अनेकरूपान् चराचरान् असस्यावरान् दिनस्ति, कस्तुरिकाद्ययं मृगादिकान्,

‘एगतरक्ते’ इत्यादि—

જો પ્રાણી મનોરૂગંધમ્મેં एकान्ततः રક્ત હોતા હે ઘહ નિયમસે અમ નોરૂ ગંધમ્મેં દ્રેષ કરતા હે । ઇસીલિયે ઘહ દુઃખ પરમ્પરાઓંકો મોગા કરતા હે । પરન્તુ જો ઇન કોનોમ્મેં સમમાષ રસ્તતા હે ઘહ મુનિ વિરાગી હે । ઔર ઘહ કમી મી રાગદ્રેષ જનિત દુઃખસે દુઃખી નહીં હોતા હે ॥૫૨॥

રાગ હી હિંસાદિ બાહ્યબક્તા કારણ હે ઔર હિંસાદિસે હી રાગ દુઃખકતા કારણ હોતા હે સો ઇસ વાતકો સૂત્રકાર ણહ ગાવાઓંસે કહતેહેં

‘एगतरक्ते’ इत्यादि

જે પ્રાણી મનોરૂ ગંધમ્માં એકાન્તતઃ રક્ત બની બધ છે એ નિયમથી અમનોરૂ ગંધમ્માં દ્રેષ કરે છે આ કારણે તે દુઃખ પરપરાને બોજબા કરે છે પરંતુ જે આ બન્નેમાં સમભાવ રાખે છે તે મુનિ વિરાગી છે અને તે કદી પણ રાગદ્રેષથી ઉત્પન્ન થતા દુઃખથી દુઃખિત થતા નથી ॥૫૨॥

રાગ જ હિંસાદિ બાહ્યબક્તા કારણ છે, અને હિંસાદિથી જ રાગ દુઃખનું કારણ બને છે આથી એ વાતને સૂત્રકાર છ ગાવાઓથી કહે છે —

પુષ્પાદ્યર્થે ચ વનસ્પતીન્ ઇતિ ભાવઃ । કાંશ્ચિત્ તાન્ ચિત્રૈઃ, પરિતાપયતિ, તથા કાંશ્ચિન્ન પીડયતિ । શેષ વ્યાખ્યા પ્રાગ્વત્ ॥ ૫૩ ॥

મૂલમ્—ગંધાણુવાણ પરિગ્રહેણ, ઉપ્પાયેણે રક્ષણસન્નિઓગે ।

વૈવિધ્ય વિઓગે ચ કંઠં સુંહંસે, સંભોગકાલે ચ અતિતિલાભે ॥૫૪

છાયા—ગન્ધાણુવાણે સ્વલ્પ પરિગ્રહેણ, ઉત્પાદને રક્ષણસન્નિયોગે ।

વ્યયે વિયોગે ચ ક્વ સુખં તસ્ય, સંભોગકાલે ચ અતિતિલાભે ॥૫૪॥

ટીકા—‘ગંધાણુવાણ’ ઇત્યાદિ—

ગન્ધાણુવાણે સત્તિ, પરિગ્રહેણ હેતુના, ઉત્પાદને રક્ષણસન્નિયોગે, વ્યયે, તથા—વિયોગે ચ તસ્ય ક્વ સુખં, સંભોગ કાલે ચ અતિતિલાભે ક્વ સુખમ્ ઇત્યન્વયઃ । વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૫૪ ॥

‘ગંધાણુ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(કિલિટ્ટે—ક્લિષ્ટઃ) ગંધકે અનુરાગસે પીડિત હુઆ જીવ (અત્તદ્વગુરુ—આત્માર્થગુરુઃ) સમસ્ત સંપાદનીય કાર્યોમેં અપને પ્રયોજનકો સિદ્ધ કરના હી સવસે વડા કામ સમક્ષતા હૈ । યહી કારણ હૈ કિ (વાલે—વાલઃ)વહ અજ્ઞાનિ હસ સ્થિતિમેં પડકર હિત ઓર અહિતકે વિવેકસે વિકલ બન જાતા હૈ । (ગંધાણુગાસાણુગ—ગન્ધાણુગાશાણુગતઃ) હસી કારણ વહ મનોજ્ઞગન્ધકી આશામેં પડકર (અણેગરુવે—અનેકરૂપાન્) અનેક પ્રકાર (ચરાચરે—ચરાચરાન્) ત્રસ એવં સ્થાવર જીવોંકો (ચિત્તેહિ—ચિત્રૈઃ) વિવિધ ઉપાયોં દ્વારા (પરિતાવેહ—પરિતાપયતિ) દુઃખિત કરતા હૈ તથા (પીલેહ—પીડયતિ) ઉનકો પીડા પહુંચાતા હૈ ॥૫૩॥

“ગંધાણુ” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—કિલિટ્ટે—ક્લિષ્ટઃ ગંધના અનુરાગથી પીડિત અનેકો જીવ અત્તદ્વગુરુ—આત્માર્થગુરુ સંધના સંપાદનીય કાર્યોમાં પોતાના પ્રયોજનને સિદ્ધ કરવું એજ સહુથી મોટું કામ સમજે છે એજ કારણ છે કે, વાલે—વાલઃ તે અજ્ઞાનિ આ સ્થિતિમાં પડીને હિત અને અહિતના વિવેકથી વિકળ બની જાય છે. ગંધાણુગાસાણુગ—ગન્ધાણુગાશાણુગત આજ કારણે તે મનોજ્ઞ ગંધની આશામાં પડીને અનેકરૂપે—અનેકરૂપાન્ અનેક પ્રકારથી ચરાચરે—ચરાચરાન્ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને ચિત્તેહિ—ચિત્રૈ વિવિધ ઉપાયો દ્વારા પરિતાવેહ—પરિતાપયતિ દુઃખિત કરે છે તથા પીલેહ—પીડયતિ તેમને પીડા પહોંચાડે છે ॥૫૩॥

गन्धविषये दृष्टिमाप्ति रक्षितस्य ये दोषा भवन्ति तानाह—

मूष्म-गंधे अतिसे यं परिग्रहस्मिन्, सत्तोवसेत्तो न उवेई तुष्टिं ।

अतुष्टिदोसेणं तुही परस्सं, लोभाविलेआययई अदत्तं ॥५५॥

छाया—गन्धे अतृप्त्यः परिग्रहे, सत्कोपसत्को न उपैति दृष्टिम् ।

अतृष्टिदोषेण दुःखी परस्य, लोभाविष्ठः आदत्ते अवत्तम् ॥५५॥

टीका—‘गंधे अतिसे’ इत्यादि—

गन्धे अतृप्त्यः, परिग्रहे=परिग्रहविषये गंधे इत्यर्थः, सत्कोपसत्को दृष्टिं

‘गंधाणु’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(गंधाणुधापण-गंधानुपाते) गंधमें अनुराग होने पर गंधविषयक (परिग्रहेण-परिग्रहेण) परिग्रहसे यह जीव गंध युक्त वस्तुके (उत्पायणे रक्षणसन्निभोगे-उत्पादने रक्षणसन्निभोगे) उपाजैन करनेमें तथा उसके रक्षण करनेमें एव उसको स्व और परके प्रयोजनमें लगानेमें तथा (वप विभोगे य कइ सुई-व्यये विभोगे य कर्ष सुख) उसके व्यय होने पर एवं विनाश होने पर दुःखी ही रहता है । (संभोगकाले य अतिसिलामे-संभोगकाले य अतिसिलामे) उपभोगकालमें भी इस जीवको वस्तु गंधसे तृप्तिका लाभ नहीं होता है । अतः उस अवस्थामें भी यह सुखी नहीं होता है ॥५४॥

‘गंधे’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—प्राणी (गंधे अतिसे-गंधे अतृप्त्यः) जब गंध विषयमें वृत्त नहीं

“गंधाणु” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—गंधाणुधापण-गंधानुपाते अभिर्भा अनुराग भवामी अभि विषयक परिग्रहेण-परिग्रहेण परिग्रहशी के एव अभिभुक्त्वा वस्तुनु उत्पायणे रक्षणसन्निभोगे-उत्पादने रक्षणसन्निभोगे उपाजैन करवाभा तथा तेनु रक्षय करवाभा अने तेने पोताना अने जीवना उपयोगभा लग्नकरवाभा तथा वप विभोगे य कइ सुई-व्यये विभोगे य कर्ष सुख अने व्यय भवामी तेभय विनाश भवामी दुःख भवतो रहे ॥ संभोगकाले य अतिसिलामे-संभोगकाले य अवत्तमामे उपभोग कालमा पणु के एवने ते अधनी तृप्तिने लाभ भवतो नथी अथी के अवस्थाभा पणु ते सुभी भवतो नथी ॥५४॥

“गंधे” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—प्राणी गंधे अतिसे य-गंधे अतृप्त्यः अथ अभि विषयभा

નોપૈતિ, અતુષ્ટિદોષેણ દુઃસ્વીસન્, લોભાવિલઃ પરસ્ય અદત્તમ્=અતિમુરભિવમ્પકાદિ
કુસુમકસ્તૂરીસુગન્ધિતૈલાદિવસ્તુ । આદત્તે=ગૃહ્ણતિ, શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥૫૫॥

મૂલમ્-તળહાભિભૂયસ્સ અદત્તહારિણો, ગન્ધે અતિત્તર્સસ પરિંગ્મહે ચ ।

માયામુસં વદ્ધૈં લોભદોસાં, તંત્યાવિદુંવલા નં વિમુચ્છૈં સે' ॥૫૬

છાયા-તૃષ્ણાભિભૂતસ્ય અદત્તહારિણઃ, ગન્ધે અતૃપ્તસ્ય પરિગ્રહે ચ ।

માયામૃપા વર્દ્ધતે લોભદોષાત્, તત્રાપિ દુઃસ્વાન્ વિમુચ્યતે સઃ ॥૫૬॥

ટીકા--'તળહાભિભૂયસ્સ' इत्यादि--

ગન્ધે=ગન્ધવિષયકે, પરિગ્રહે અતૃપ્તસ્ય, અતએવ તૃષ્ણાઽભિભૂતસ્ય, અદત્ત-
હારિણઃ, મયામૃપા વર્દ્ધતે, તત્રાપિ સ દુઃસ્વાત્ ન વિમુચ્યતે इत्यन्वयः । શેષ
વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૫૬ ॥

હોતા હૈ તવ ઉસ સમય ગંધકે ગ્રહણ કરનેમેં અત્યંત આસક્ત બનકર ખી
વહ સંતોષ પ્રાપ્ત નહીં કર સકતા હૈ । હસ તરહ (અતુષ્ટિદોષેણ દુઃસ્વી-અતુષ્ટિ-
દોષેણ દુઃસ્વી) હસ અસંતોષરૂપ દોષસે દુઃસ્વિત હોકર વહ (પરસ્સ-પરસ્ય)
દૂસરેકો ખી ગંધવિશિષ્ટ દ્રવ્યકો (લોભાવિલે-લોભાવિલઃ) લોભસે
મલિન હોકર વિના માંગે વિના પૂછે ગ્રહણ કર લેતા હૈ ॥૫૫॥

'તળહા' इत्यादि ।

અન્વયાર્થ-ગન્ધમેં જવ પ્રાણી અસન્તુષ્ટ રહા કરતા હૈ તવ વહ ઉસકો
ગ્રહણ કરનેકી હરેક પ્રકારસે ચેષ્ટા ક્રિયા કરતા હૈ । હસ તરહ ઉસકો
અપનાનેકી ચેષ્ટારૂપ તૃષ્ણાસે આકુલ વ્યાકુલ બનેહુએ ઉસકે ચિત્તમેં ઉસકો
ચુરાનેકા ભાવ જગતા હૈ । ઓર જવ વહ ઉસકો ચુરા લેતા હૈ તો ઉસકે

તૃપ્ત થતો નથી ત્યારે એ સમયે ગંધને મેળવવામા અત્યંત આસક્ત બનીને
પશુ તે સંતોષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. આ પ્રમાણે અતુષ્ટિદોષેણ દુઃસ્વી-અતુષ્ટિ-
દોષેણ દુઃસ્વી અસંતોષ પશુના દોષથી દુષ્કિત બનીને તે પરસ્સ-પરસ્ય બીજાના
ગંધ વિશિષ્ટ દ્રવ્યને લોભાવિલે-લોભાવિલઃ બોલને વશ બનીને વગર માગ્યે
તેમ વગર પુછ્યે લઈ લ્યે છે ॥ ૫૫ ॥

“તળહા” इत्यादि ।

ગંધમા જ્યારે પ્રાણી અસતુષ્ટ રહ્યા કરે છે ત્યારે તે એને મેળવવાની
હરેક પ્રકારથી ચેષ્ટા કર્યા કરે છે આ પ્રમાણે એને હાથ કરવાની ચેષ્ટારૂપ તૃષ્ણાથી
આકુળવ્યાકુળ બનેલા એના ચિત્તમા ચોરી કરવાનો ભાવ જાગે છે અને જ્યારે
એ તેને ચોરી લ્યે છે. આ એ ચોરીને છુપાવવા માટે એ નાના પ્રકારનાં

મૂલ્—મોસસ્સ પચ્છાય પુરસ્થઓય, પઓગકાંલેય દુહી દેરતે ।

એવ અદત્તોણિ સમાયેયતો, ગન્ધે અતિત્તો દુહિઐઐ ઁણિસ્સો ॥ ૫૭ ॥

છાયા—મૃપા પચ્છાન્વ પુરસ્તાન્વ, પ્રયોગકાલે ચ દુઃસ્વી દુરન્ત ।

એવં અદત્તાનિ સમાદદાનઃ, ગન્ધે અદૃપ્તઃ કુલિત અનિશ્ચ ॥ ૫૭ ॥

ટીકા—‘મોસસ્સ’ રૂપાદિ—

એવં ગન્ધે, અદૃપ્તઃ, ‘મોસસ્સ’ મૃપાવાદસ્ય, પચ્છાન્વ પુરસ્તાન્વ, પ્રયોગકાલે ચ, દુઃસ્વી સન્ દુરન્તો મયતિ । એવ અદત્તાનિ સમાદદાનઃ, ગન્ધે અદૃપ્તઃ સન્, તથા અનિશ્ચઃ સન્ કુલિતો મયતિ, રૂપાન્વય । વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૫૭ ॥

ઉક્તમેવાર્થ નિગમયિતુમાહ—

મૂલ્—ગધાણુરત્તસ્સે નરસ્સે એવ, કેત્તો સુહ હોજ્જ કયાઈ કિંચિં ।

તેત્થોપેભોગેવિ કિલેસ તુંકેલ્લ, નિર્વેત્તઈ જસેસ કેપણં તુંકેલ્લ ॥ ૫૮ ॥

છાયા—ગન્ધાનુરક્તસ્ય નરસ્ય એવ, કૃતઃ સુલ મયેત્ કદાચિત્ કિંચિત્ ।

તત્પ્રોપભોગેવિ કલેશ દુલ્લે, નિર્વેત્યતિ યસ્ય કૃતે લલ્લ કુલ્લમ્ ॥ ૫૮ ॥

ગોપનકે લિપે વહ અનેક પ્રકારસે માયાપ્રધાન અસત્ય આપણ ક્રિયા કરતા હૈ । હસ તરહ હસ અસત્ય આપણરૂપ દોષ જનિત કુલ્લસે વહ કામી નહીં છૂટ સકતા ॥ ૫૯ ॥

‘મોસસ્સ’ રૂપાદિ—

હસ પ્રકાર ગંધમેં અહસ પ્રાણી મૃપાવાદ ધોલનેકે પહિલે તથા પીછે એવં મૃપાવાદ ધોલતે સમય કુલ્લી હોતા હુઆ અન્તમેં કુલ્લ્લી હી પાતા હૈ । હસ તરહ અદત્તકો પ્રશ્ન કરતા હુઆ વહ ગંધમેં નહીં હસ હોનેકે કારણ અનિશ્ચ-નિરાધાર હોકર કુલ્લિત હી ધનતા હૈ ॥ ૫૭ ॥

માયા પ્રધાન અસત્ય આપણ કરતો રહે છે આ પ્રમાણે અસત્ય આપણરૂપ દોષથી તેના કદી પણ છૂટકારો થતો નથી. ॥ ૫૯ ॥

“મોસસ્સ” રૂપાદિ ।

આ પ્રમાણે અધર્મા અતૃપ્ત એવો જો પ્રાણી જોડું જોલતાં પહેલાં જો જોડું જોલતો વખતે દુઃખી થાય છે અને અતે પણ દુઃખ જ પામે છે આ પ્રમાણે પાશંદી વસ્તુને મેળવ્યા પછી પણ જો અધર્મી વૃત્ત થતો નથી. અત્ સિના કારણે નિરાધાર બનીને જો સદા દુઃખિન જ રહે છે ॥ ૫૭ ॥

ટીકા--‘ગંધાણુરત્તસ્સ’ ઇત્યાદિ—

એવં ગન્ધાનુરક્તસ્ય, નરસ્ય કદાચિત્ કિંચિત્ સુખં કુતો ભવેત્, યસ્ય કૃતે દુઃખં નિર્વર્તયતિ, તત્ર ગન્ધાનુરાગે, તથા—ઉપભોગેऽપિ=ગન્ધસ્યોપભોગેऽપિ કલેશ દુઃખં ભવતિ । સ ઉપભોગઃ કથંભૂત ? ઇત્યાહ—‘જસ્સ’ ઇતિ । યસ્યોપભોગસ્ય કૃતે દુઃખં નિર્વર્તયતિ । શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૫૮ ॥

એવ ગંધવિષયે રાગોऽનર્થહેતુરિત્યુક્તમ્, અથ તત્ર દ્વેષોऽપ્યનર્થહેતુરિત્યાહ—
મૂલમ્—એમેવ ગંધંસ્મિ ગૌઓ પંઓસં, ઉવેઈ દુઃખ્લોહપરમ્પરાઓ ।

પદુઢ્ઠચિંત્તો ય ચિળાંઙ્કમ્મં, ‘જં’ સે પુંળો હોંઈ દુંહં વિવાંગે ॥૫૯॥

છાયા--એવમેવ ગન્ધે ગતઃ પ્રદ્વેપં, ઉપૈતિ દુઃસ્વૌઘપરમ્પરાઃ ।

પ્રદ્વિષ્ટચિત્તશ્ચ નિનોતિકર્મ, યત્તસ્ય પુનઃ ભવતિ દુઃખં વિપાકે ॥૫૯॥

ટીકા--‘એમેવ’ ઇત્યાદિ—

ગન્ધે પ્રદ્વેપં ગતઃ, એવમેવ દુઃસ્વૌઘપરમ્પરાઃ, ઉપૈતિ । અપિ ચ પ્રદ્વિષ્ટચિત્તઃ સન્ યત્ કર્મ ચિનોતિ, તસ્ય વિપાકે પુનર્દુઃખં ભવતિ ઇત્યન્વયઃ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૫૯ ॥

‘ગંધાણુ’ ઇત્યાદિ ।

હસ પ્રકાર ગંધગુણમેં અનુરક્ત બને હુએ પ્રાણીકો કિસીં મી સમયમેં થોડા સાં મી સુખ કૈસે હો સકતા હૈ । જવં ઉસ ગન્ધમેં અનુરાગ કરને પર દુઃખ હોતા હૈ તો ઉસકે ઉપભોગમેં મી દુઃખ હી મિલેગા । ફિર યહ કિતને આશ્ચર્યકી વાત હૈ કિ જો જીવં હસકે ઉપભોગકે લિયે દુઃખ પાતા હૈ ॥૫૮॥

હસ પ્રકાર ગંધકે વિષયમેં રાગકો અનર્થકા હેતુ કહ કાર અવ ‘દ્વેષ મી અનર્થકા હેતુ હૈ’ સો કહતે હૈ—‘એમેવ’ ઇત્યાદિ ।

“ગંધાણુ” ઇત્યાદિ ।

આ પ્રમાણે ગંધ ગુણમાં અનુરક્ત બનેલા પ્રાણીને કોઈ પણ સમયે થોડું પણ સુખ કયાંથી મળી શકે ? જ્યારે એ ગંધમાં અનુરાગ કરવાથી હું ખ થાય છે તો પછી એ મળ્યા છતાં પણ દુઃખ જ મળવાનું છતાં પણ કેટલા આશ્ચર્યની વાત છે કે, અનેક રીતે શરૂમાં અને પછીથી હું ખોનો અનુભવ કરવા છતાં પણ એવ એના ઉપભોગ માટે તડપતોજ રહે છે ॥૫૮॥

આ પ્રમાણે ગંધના વિષયમાં રાગને અનર્થનો હેતુ કહી હવે ‘દ્વેષ પણ અન-
ર્થનો હેતુ છે’ એ બતાવાવે છે—“એમેવ” ઇત્યાદિ

ગન્ધવિપયે રાગદ્વેષયોસ્તુદરણે દોષા ઉક્તા , અથ તત્તુદરણે ગુણમાહ—
મૂષ્મ—ગંધે વિરેત્તો મર્જુઓ વિસોગો, ઘર્ષણે દુઃસ્વોહપરમ્પરેણે ।

નૈ લિપ્પઈ મધમેજ્ઞે વિં સતો, જલેળ ધો પુષ્કરિણી પેલાસ ॥૬૦

છાયા—ગન્ધે વિરક્તઃ મનુષ્ય વિશોકઃ, ઇત્યા દુઃસ્વોહપરમ્પરયા ।

ન લિપ્યતે મધમધ્યેઽપિસન્, જલેન રૂપુષ્કરિણી પેલાશ્ચમ્ ॥૬૦॥

ટીકા—‘ ગંધે વિરક્ત ’ ઇત્યાદિ—

ગન્ધે-મનોઘ્ને અમનોઘ્ને ચ ગન્ધે, વિરક્ત , વિશોકઃ, મનુષ્યઃ, મધમધ્યેઽપિ સન્, ઇત્યા દુઃસ્વોહપરમ્પરયા ન લિપ્યતે । તત્ર-દૃષ્ટાન્તમાહ-‘ જલેષ વા ’ ઇત્યાદિ । જલેન પુષ્કરિણી પેલાશમિવ, ઇત્યન્વયઃ । શ્લેષ ધ્યાત્વયા પ્રાગ્ ॥૬૦॥

॥ ઇતિ ધ્રાણેન્દ્રિયપ્રકરણમ્ ॥

હસ પ્રકાર ગંધ-અમનોઘ્નગંધકે વિષયમેં અરુચિ પરિણામ સ્વરૂપ દ્વેષમાત્ર-
કો પ્રાપ્ત હુઆ જીવ હસી તરહસે દુઃસ્વોંકી પરમ્પરાઓંકો ભોગા કરતા હૈ ।
તથા વસમેં પ્રમિષ્ટવિષ ધનકર જો કર્મ લપાર્જન કરતા હૈ સો જય ધનકા
વિપાકકાલ આતા હૈ વસ સમય યહ પુનઃ દુઃસ્વી હો હોતા હૈ ॥૬૧॥

ગંધકે વિષયમેં રાગદ્વેષકે નહીં હટાનેમેં દોષ કહે, અથ રાગદ્વેષકે
હટાનેમેં ગુણ કહતે હૈ—‘ ગંધે ’ ઇત્યાદિ ।

મનોઘ્નગંધ એવં અમનોઘ્નગંધસે વિરક્ત પ્રાણી શોક રહિત હોકર
સંસારમેં રહતા હુઆ મી પૂર્વોક્ત હસ દુઃસ્વ પરમ્પરાસે કમી મી ષિષ્ટ
નહીં હોતા હૈ જૈસે પાનીમેં રહતા હુઆ કમલિનીકા પત્ર પાનીસે
અલિપ્ત રહતા હૈ ॥૬૦॥

આ પ્રમાણે ગંધ-અમનોઘ્ન ગંધના વિષયમાં અરુચિ પરિણામ સ્વરૂપ
દ્વેષમાત્રને પ્રાપ્ત બનેલ એવ આ પ્રકારની દુઃખોની પરપરાઓને યોગ્યતા કરે
છે તથા બેનામાં પ્રમિષ્ટ વિષ બનીને કર્મનું ઉપાર્જન કરે છે તે બંધાર
તેના વિચારકાળ આવે છે એ સમયે તે ફરીથી દુઃખી બનશે છે ॥ ૫૬ ॥

અમના વિષયમાં રાગદ્વેષને ન હટાવવાના હોવાને કહ્યા હવે રાગદ્વેષને
હટાવવાના ગુણને કહે છે—“ ગન્ધ ” ઇત્યાદિ ।

મનોઘ્ન ગંધ બને અમનોઘ્ન ગંધથી વિરક્ત પ્રાણી શોક રહિત બનીને
સંસારમાં રહેવા છતાં પણ પૂર્વોક્ત આ દુઃખ પરપરાથી કશું પણ ક્ષિત થતા
નથી, જેમ પાણીમાં રહેવા છતાં પણ કમળપત્ર પાણીથી અલિપ્ત રહે છે ॥ ૬૦ ॥

॥ અથ જિહ્વેન્દ્રિયપ્રકરણમ્ ॥

મૂલમ્—જીહ્વાય રસં ગ્રહણં વ્યંતિ, તં રાગહેતું તુ મણુન્ન માહુ ।

તં દોસહેતું અમણુન્ન માહુ, સમો ય જો તેસું સં વીયરાગો ॥૬૧

છાયા—જિહ્વાયાઃ રસં ગ્રહણં વદન્તિ, તં રાગહેતું તુ મનોજ્ઞમાહુઃ ।

તં દ્વેષહેતું અમનોજ્ઞમાહુઃ, સમસ્ત ય સ્વયોઃ સ વીતરાગઃ ॥૬૧॥

ટીકા—‘જીહ્વાય રસં’ इत्यादि—

રસં=રસ્યતે, અસ્વાદ્યતે, તિક્તાદિ પશ્ચપ્રકારકસ્તમ્, જિહ્વાયાઃ=જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય ગ્રહણમ્—આકર્ષકં વદન્તિ । મનોજ્ઞં તં=રસં રાગહેતુમાહુઃ । અમનોજ્ઞં તં દ્વેષહેતુ-માહુઃ । યસ્તુ તયોઃ સમઃ સ વીતરાગઃ=વીતરાગ ઇવ ભવતિ, इत्यन्वयः । શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૬૧ ॥

મૂલમ્—રસસ્સ જિહ્વમ્ ગ્રહણં વ્યંતિ, જિહ્વાય રસં ગ્રહણં વ્યંતિ ।

રાગસ્સ હેતું સમણુન્ન માહુ, દોસસ્સ હેતું અમણુન્ન માહુ ॥૬૨॥

इस तरह घ्राणेन्द्रियका प्रकरण कहा अब जिह्वाइन्द्रियका प्रकरण कहते हैं—‘जीहाय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जिसको जिह्वाइन्द्रिय द्वारा आस्वादित किया जाय वह रस है । यह तिक्तादिकके भेदसे पांच प्रकारका है । (जीहाय ग्राहणं रसं व्यंति—जिह्वायाः ग्रहणं रसं वदन्ति) जिह्वाइन्द्रियका आकर्षक रस कहा गया है । (मणुन्नं रागहेतुं आहु—मनोज्ञं रागहेतुं आहुः) मनोज्ञ रस रागका कारण कहा है । (अमणुन्नं तं दोसहेतुं आहु—अमनोज्ञं तं द्वेषहेतुं आहुः) अमनोज्ञ रस द्वेषका कारण कहा है । (तेसु जो समो स वीयरागो—तयोः यः समः स वीतरागः) इन दोनों में जो समभाव रखता है वह वीतराग है ॥ ६१ ॥

આ પ્રમાણે ઘ્રાણેન્દ્રિયનું પ્રકરણ કહેવાયું, હવે શ્રુતિ ઇન્દ્રિયનું પ્રકરણ કહે છે—“જીહ્વાય” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જેને શ્રુતિ ઇન્દ્રિય દ્વારા આસ્વાદિત કરવામાં આવે તે રસ છે આ ખાટા, તીખા, વિગેરેના લેહથી પાંચ પ્રકારના છે જીહ્વાય ગ્રહણં રસં વ્યંતિ—જિહ્વાયાઃ ગ્રહણં રસં વદન્તિ શ્રુતિ ઇન્દ્રિયનું આકર્ષણ રસ કહેવાયેલ છે મણુન્નં રાગહેતું આહુ—મનોજ્ઞં રાગહેતુ આહુ મનોજ્ઞ રસ રાગનું કારણ બતાવવામાં આવેલ છે. અમણુન્નં તં દોસહેતું આહુ—અમનોજ્ઞ તં દોષહેતું આહુઃ અમનોજ્ઞ રસ દ્વેષનું કારણ બતાવાયેલ છે. તેસુ જો સમો સ વીયરાગો—તયો ય. સમઃ સ વીતરાગઃ આ બન્નેમાં જે સમભાવ રાખે છે તે વીતરાગ છે. ॥૬૧॥

છાયા—રસસ્ય જિહ્વા ગ્રહણં વદન્તિ, જિહ્વાયા રસ પ્રહણં વદન્તિ ।

રાગસ્ય હેતુ સમનોક્ષમાદુઃ, દ્રેપસ્ય હેતુ અમનોક્ષમાદુઃ ॥૬૨॥

ટીકા—‘રસસ્સ જિન્મ’ ઇત્યાદિ—

મિહ્વા રસસ્ય ગ્રહણં=ગ્રાહકં વદન્તિ । તથા—રસ જિહ્વાયાઃ, ગ્રહણં=ગ્રાહં વદન્તિ । સમનોક્ષાં=મનોક્ષેન મનોહરસેન સહ વર્તેતે ઇતિ સમનોક્ષા, મનોહરસ વિપયિકા તાં, મનોહરસાનુપજ્ઞિનીં મિહ્વામિત્યર્થઃ । રાગસ્ય હેતુમાદુઃ, અમનોક્ષમ્-અમનોહરસવિપયિકાં, અમનોહરસાનુપજ્ઞિનીં જિહ્વામિત્યર્થઃ, દ્રેપસ્ય હેતુમાદુઃ, ઇત્યન્વયઃ । ક્ષેપ ધ્યાય્યા પૂર્વવત્ ॥ ૬૨ ॥

મૂલ્મ—‘રસેસુ જૌ ગિદ્ધિ’ મુવેદ્ તિર્લ્લ, અકોલિય પૌવદ્’ સે વિળાસ ।

રાગાઠરે વદિશાવિભિન્નકાંય, મેષ્છે જેહા આમિસમોગગિદ્ધે ॥૬૩॥

છાયા—રસેષુ યો શુદ્ધિમુપૈતિ તીર્થાં, આકાલિકં સ પ્રાપ્નોતિ વિનાશમ્ ।

રાગાઠરઃ વદિશાવિભિન્નકાંયઃ, મત્સ્યઃ યથા આમિપમોગગદ્ધઃ ॥૬૩॥

ટીકા—‘રસેસુ’ ઇત્યાદિ—

યો રસેષુ તીર્થાં શુદ્ધિમુપૈતિ, સ આકાલિકં વિનાશ પ્રાપ્નોતિ । તત્ત્વ દૃષ્ટાન્તમાદ—‘રાગાઠરે’ ઇત્યાદિ । રાગાઠરઃ, આમિપમોગગદ્ધઃ=આમિપસ્ય-માસસ્ય, મોગે

‘રસસ્સ’ ઇત્યાદિ ।

જિહ્વા ઇન્દ્રિય રસની ગ્રાહિકા માની ગઈ છે તથા જિહ્વાના ગ્રાહ્ય રસ માના ગયા છે । इनमें मनोक्ष रस रागका हेतु तथा अमनोक्ष रस द्वेषका हेतु कहा गया है ॥६२॥

‘રસેસુ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જો રસેસુ ગિદ્ધિ ઉવેદ્ સે અકાલિયં વિળાસં પાવદ્—યા રસેષુ તીર્થાં શુદ્ધિ ઉપૈતિ સ અકાલિકં વિનાશં ઉપૈતિ) જો પ્રાણી રસમેં તીર્થ શુદ્ધિકો ધારણ કરતા છે ત્ત્વ અકાલમેં મૃત્યુકો પાતા છે જેસે—

“રસસ્સ” ઇત્યાદિ ।

જિહ્વા ઇન્દ્રિય રસને ગ્રાહક માનવામાં આવેલ છે તથા જિહ્વાને ગ્રાહ્ય રસ માનવામાં આવે છે તેમાં મનોહરસ રાગનો હેતુ, તથા અમનોક્ષ રસ દ્રેષનો હેતુ જતાવવામાં આવેલ છે ॥૬૨॥

“રસેસુ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો રસેસુ ગિદ્ધિ ઉવેદ્ સે અકાલિય વિળાસ પાવદ્—યા રસેષુ શુદ્ધિ ઉપૈતિ સ અકાલિક વિનાશ ઉપૈતિ એ પ્રાણી રસમાં તીર્થ લેવાપતા રાગે છે તે જિહ્વામાં મૃત્યુને થાય છે એમ રાગાઠરે વદિશાવિભિન્નકાંય મષ્ટે આમિસ-

લાદને ગૃહ્ઃ, મત્સ્યઃ વડિશવિભિન્નકાયઃ—“અગ્રભાગસંઘ્રયિતમાંસા, કુટિલીકૃતા, મત્સ્યવેધનકૃશલૌહશલાકા, વડિશમુચ્યતે” તેન વિભિન્નકાયઃ—વિદારિતદેહઃ સન્ યથા—આકાલિકં વિનાશં પ્રાપ્નોતિ તદ્વદિત્યર્થઃ । શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૬૩ ॥
મૂલમ્—જેયાવિ દોસં સમુવેદ્ તિવ્વં, તંસિંઁઁઁ સેઁઁ ઁવેદ્ દુંઁઁઁઁ ।
દુદંતદોસેઁ સંઁઁ જંતુ, નં કિંચિં રસં અવરંઁઁઁ સે” ॥૬૪॥

છાયા—યથાપિ દ્વંપં સમુપૈતિ તીવ્રં, તસ્મિન્ ક્ષણે સ તુ ઉપૈતિ દુઃઁઁઁ ।

દુદંતદોષેઁ સ્વકેન જન્તુઃ, ન કિંચિત્ રસોઽપરાધ્યતિ તસ્ય ॥૬૪॥

ટીકા—‘ જેયા વિ ’ ઇત્યાદિ—

યથ જન્તુ સ્તીવ્રં દ્વંપં સમુપૈતિ, સ તુ તસ્મિન્ ક્ષણેઽપિ સ્વકેન દુદંતદોષેઁ દુઃઁઁ ઊપૈતિ, રસસ્તસ્ય કિંચિત્ નાપરાધ્યતિ, ઇત્યન્વયઃ । વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥૬૪॥

(રાગાઝરે વડિશવિભિન્નકાઁ મચ્છે આમિસભોગગિદ્ધે—રાગાતુરઃ વડિશ-વિભિન્નકાયઃ મત્સ્યઃ આમિષભોગગૃહ્ઃ) માંસકે યાનેમેં લોલુપ બના હુઆ મત્સ્ય ડસકે રાગસે આતુર બનકર વડિશ (કાંટેસે વિદ્ધ હોકર અકાલમેં મૃત્યુકો પાતા હૈ ।

ભાવાર્થ—મચ્છલીકો પકડનેવાલે ધીવર ઇક લોહેકે ટેડીનોક વાલે કાંટેમેં માંસખંડ લટકાકર ડસકો પાનીમેં ડોરેસે વાંધકર ઢાલ દેતે હૈં । મચ્છલી ડસ માંસખંડકો ડ્યોં હી યાતી હૈં ત્યોં હી વહ કાંટા ડસકે ગલે-મેં ઘુસ યાતા હૈ । ઇસ તરહ વહ મચ્છલી ડસ કાંટેમેં વિદ્ધ હોકર ડસકે હાથ પડકર અકાલમેં મૃત્યુકો પાતી હૈ । ઇસી તરહ ડો જિહ્વાન્દ્રિયકા લોલુપી હોતા હૈ વહ ઓ અકાલમેં અપને પ્રાણોંકો ગવાં દેતા હૈ ॥૬૩॥

ભોગગિદ્ધે—રાગાતુરઃ વડિશવિભિન્નકાય મત્સ્યઃ આમિષભોગગૃહ્ઃ માંસને ખાવામાં લોલુપ બનેલ માછલુ એના રાગમાં આતુર બનીને ગલના કાંટામાં ફસાઇને અકાળે મૃત્યુ પામે છે.

ભાવાર્થ—માછલાને પકડનાર મચ્છીમાર એક લોહના વાંકી અણીવાળા કાંટામાં માંસનો કટકો લટકાવીને દોરાથી વાંધી તેને પાણીમાં લટકાવી દે છે. માછલુ એ માસના ટુકડાને ખાવા બંધ છે ત્યાં એ અણીદાર કાંટો તેના ગળામાં ઘુસી બંધ છે આ પ્રમાણે એ માછલી તે કાંટામાં સપડાઇને મચ્છી-મારના હાથમાં પકડાઇ બંધ અકાલમાં મૃત્યુ પામે છે આજ પ્રમાણે જે જીવ જીવંત ધન્દ્રિયનો લોલુપી હોય છે તે પણ અકાળે પોતાના પ્રાણને શુભાવી દે છે ॥૬૩॥

‘રાગોદ્દેપથ સકલ્લનર્થદેતુરિત્યુક્તમ્, અથ દ્વેપસ્ય રાગદેતુકત્વાદ્ રાગ एव
મહાનનર્થ દેતુરિતિ સ एव પ્રથમ પરિહાર્યઈતિ ધોષયિતુમાહ—

મૂર્ખમ્—एगतरचे रुद्धरे रंसम्मि, अतालिसे से कुणई पओस ।

તુલ્કસ્વસ્સ સપીલે મુંઘેદ્ધ્યાલે, ને લિપ્પેઈ તેળેમુંળી વિરોગો ॥૬૪॥

છાયા—एकान्तरक्तः रुचिरे रसे, अतादृशे स करोति प्रद्वेषम् ।

દુઃસ્વસ્ય સમ્પીઢપૈતિ ચાલઃ, ન છિપ્યતે તેન મુનિર્ચિરાગઃ ॥૬૫॥

ટીકા—‘एगतरचे’ इत्यादि—

यस्तु रुचिरे रसे, एकान्तरक्तो भवति, स बाध् अतादृशे—अरुचिरे रसे,
प्रद्वेषं करोति, अतएव दुःस्वस्य—सम्पीडं भवति, चिरागो मुनिस्तु तेन न लिप्यते,
इत्यन्वयः । व्याख्या पूर्ववत् ॥ ६५ ॥

‘जेयाधि’ इत्यादि ।

જો જન્તુ અમનોજ્ઞ રસમેં તીવ્ર દ્વેષ ધારણ કરતા હૈં ઘહ ઠસ ક્ષણમેં
મીં અપને હીં દુર્વાન્તિ ધોષધી વજહસે દુઃસ્વી હોતા હૈં । રસકા હસમેં
કુછ મીં ધોષ નહીં હૈ ॥૬૪॥

હસ પ્રકાર દ્વેષકો સકલ અનર્થોકા હેતુ કહ કર અથ રાગકો
સકલ અનર્થોકા હેતુ બતાલાતે હૈં—‘एगतरचे’ इत्यादि ।

જો પ્રાણી રુચિર-મનોહર રસમેં એકાન્તરૂપસે અનુક્ર હોતા હૈં ઘહ
ચાલ હૈં ક્યોં કિ ઘહ હસ સ્થિતિમેં અમનોજ્ઞ રસમેં દ્વેષ કરને લગા જાતાહૈં
હસીલિયે ઘહ દુઃસ્વોકો પાતા હૈં । જો હન દોનોં અવસ્થામેં રાગદ્વેષ નહીં
કરતા હૈં ઘહ મુનિ ઠસ દુઃસ્વસે રહિત હો જાતા હૈ ॥૬૫॥

“जेयाधि” इत्यादि ।

જે જન્તુ અમનોજ્ઞ રસમાં તીવ્ર દ્વેષ ધારણ કરે છે, તે જ ક્ષણમાં ધ્રુ
પાતાના જ દુર્વાન્તિભાવના કારણે કુળી ધાય છે રસનો આમાં કંઈ પણ
રોધ નથી ॥૬૪॥

આ પ્રમાણે દ્વેષને સઘળાં અનર્થોના હેતુ બતાવીને હવે સત્રને સઘળા
અનર્થોના હેતુ બતાવે છે—“एगतरचे” इत्यादि ।

જે પ્રાણી મનોહર રસમાં એકાન્તરૂપથી અનુશ્ચત બને છે જો બાળ છે.
કેમકે, તે જ સ્થિતિમાં અમનોજ્ઞ રસમાં દ્વેષ કરવા લાગી બાધ છે આ કારણે
તે દુઃસ્વને ભોગવે છે જે આ જન્ને અવસ્થામાં રાગ દ્વેષ કરવા નથી જો મુનિ
જે દુઃસ્વથી રહિત થઈ બાધ છે ॥૬૫॥

રાગ એવ હિંસાધાસવહેતુરિતિ હિંસાદિદ્વારેણ રાગ એવ દુઃખસ્ય મૂલકારણ-
મિતિ પદ્ધિર્ગાથાભિરાહ—

મૂલમ્—રસાણુગાસાણુગા એ જીવે, ચરાચરે હિંસાં જોગરૂંવે ।

ચિંત્તેહિં તે પરિતાંવેડે વાલે, પીલેડે અત્તદ્વગુરુ કિલિંદ્રે ॥૬૬॥

છાયા—રસાણુગાશાણુગતથ જીવઃ, ચરાચરાન્ હિનસ્તિ અનેકરૂપાન્ ।

ચિત્રૈસ્તાન્ પરિતાપયતિ વાલઃ, પીડયત્યાત્માર્થગુરુઃ કિલ્લિંદ્રઃ ॥૬૬॥

ટીકા—‘ રસાણુગાસાણુગા ’ इत्यादि—

કિલ્લિંદ્રઃ, અતએવ—આત્માર્થગુરુઃ, અતએવ વાલઃ, રસાણુગાશાણુગતઃ, જીવઃ,
અનેકરૂપાન્, ચરાચરાન્=ચરાન્-મક્ષણાર્થ મૃગમીનપ્રમૃતીન્, અચરાન્-કન્દમૂલ-
શાકાડીન્ હિનસ્તિ, કાંશ્ચિ તાન્ ચિત્રૈઃ પરિતાપયતિ, કાંશ્ચિત્તુ પીડયતિ,
इत्यन्वयः । शेष व्याख्या पूर्ववत् ॥ ६६ ॥

મૂલમ્—રસાણુવાણ પરિગ્રહેણ, ઉપ્પાંયણે રક્ષણસન્નિઓગે ।

વયે વિયોગે યં કેહં સુંહં સે, સંભોગકાંલે યં અતિતિલ્લાભે ॥૬૭॥

રાગ હી હિંસાદિ આસ્રવકા હેતુ હૈ હસલિયે હિંસાદિકો લેકર રાગ
હી દુઃખકા મૂલ કારણ હૈ હસ વાતકો સૂત્રકાર છહ ગાથાઓસે કહતે હૈ—
‘રસાણુગા’ इत्यादि ।

રસકે અનુરાગસે પીડિત હુઆ જીવ સર્વ પ્રથમ સંપાદનીય કાર્યોમેં
રસસે અપને આપકો સન્તુષ્ટ કરના હી પ્રધાન કર્તવ્ય માનતા હૈ । હસી-
લિયે વહ અનેક ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોંકી હિંસા કરતા હૈ । ઉનમેં યહ
કિન્હીં ૨ જીવોંકો મૃગ, મીન આદિકોંકો—જાનેકે લિયે વિવિધ પ્રકારકે
ઉપાયોં દ્વારા મારતા હૈ ઓર કિન્હીં ૨ ફલ, મૂલ, કન્દ, આદિકોંકો યહ
પીડિત ઓર પરિતાપિત કરતા હૈ ॥૬૬॥

રાગ જ હિંસાદિ આસ્રવનો હેતુ છે. આ કારણે હિંસાદિને લઈને રાગ જ
દુઃખનું મૂળ કારણ છે આ વાતને સૂત્રકાર છ ગાથાઓથી કહે છે—

“ રસાણુગા ” इत्यादि ।

રસના અનુરાગથી પીડિત બનેલો જીવ સર્વ પ્રથમ સંપાદનીય કાર્યોમાં
પોતે પોતાની જાતને સંતુષ્ટ કરવામાં જ પ્રધાન કર્તવ્ય માને છે આજ કારણે
તે અનેક ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે. આમાં તે કોઈ કોઈ જીવોને
હરણ, માછલાં, આદિકોને ખાવામાટે વિવિધ પ્રકારના ઉપયોગી મારે છે અને
કોઈ કોઈ રૂઝ મૂળ કદ, આદિકોને એ પીડા પહોંચાડીને પરિતાપિત કરે છે. ॥૬૬॥

છાયા--રસાનુપાત સ્વલ્પ પરિગ્રહેણ, ઉત્પાદને રક્ષણસંધિયોગે ।

અપ્યયે વિયોગે ચ ક્વ સુત્વ તસ્ય, સમ્મોગકાલે ચ અવૃત્તિભાગઃ ॥૬૭॥

ટીકા--'રસાનુષાણ' ઇત્યાદિ--

રસાનુપાતે પરિગ્રહેણ=રસવિષયે મૂર્ચ્નાસ્મકેન હેતુના, ઉત્પાદને રક્ષણસંધિયોગે અપ્યયે વિયોગે તસ્ય ક્વ સુત્વ સમ્મોગકાલે ચ, અવૃત્તિભાગે સતિ ક્વ સુત્વ, ઇત્યન્વયઃ ।
ક્ષેપ વ્યાકૃત્ત્વા પૂર્વઘટ્ ॥ ૬૭ ॥

રસવિષયે વૃત્તિપ્રાપ્તિ રહિતસ્ય ચે દોષો મ્બન્તિ સાનાહ--

મૂલ્મ--રસે ઐતિત્તે ય પરિગ્રહમ્મિ, સત્તોષેસત્તો ન ઉવેઈ તુટ્ઠિ ।

અતુટ્ઠિદોષેણ દુઃહી પરસ્સે, લોભાવિલે આર્યર્થેઈ ઐદત્તા ॥૬૮॥

છાયા--રસે અવૃત્તમ પરિગ્રહે, સત્તોષસત્તો ન ઉવૈતિ તુટ્ઠિ ।

અવૃત્તિદોષેણ દુઃસ્વી પરસ્ય, ભોમાવિલ્લઃ આદત્તે અવૃત્તમ્ ॥ ૬૮ ॥

ટીકા--'રસે ઐતિત્તે' ઇત્યાદિ--

રસે, અવૃત્તમ પરિગ્રહે=પરિગ્રહવિષયે રસે, સત્તોષસત્તસ્તુટ્ઠિ નો વૈતિ, અતુટ્ઠિ-

'રસાનુષાણ' ઇત્યાદિ ।

જય જીવકી મનોહર રસમેં આસક્તિ થઈ જાતિ હૈ તો યહ ઉસ રસ કો પ્રહ્ણ કરનેકી રચ્નાસે ઉસ રસ વિશિષ્ટ વસ્તુકા અપાર્જન કરતા હૈ ઉસકી પ્રાપ્તિ હોને પર ફિર ઉસકા સંરક્ષણ કરતા હૈ । અપને નિમિત્ત યા પરકે નિમિત્ત ઉસકા ઉપયોગ કરતા હૈ । જય ઉસકા અપ્યય એવં વિયોગ હો જાતા હૈ તય ઉસમેં હસકો દુઃસ્વ હોનેસે સુત્વ કેસે મિલ સકતા હૈ । ઉપમોગ કાલમેં બી ઉસસે યથાવત્ તૃપ્તિ નહીં હોતી હૈ । અતઃ ઉસ અવસ્થામેં બી યહ જીવ મુગ્ધી નહીં હો સકતા હૈ ॥૬૭॥

“રસાનુ ષાણ” ઇત્યાદિ ।

અર્થાત્ જીવની મનોહર રસમાં આસક્તિ થઈ જાય છે ત્યારે તે એકરસને બદલ્ય કરવાની ઇચ્છાથી એ રસ વિશિષ્ટ વસ્તુનું ઉપાર્જન કરે છે એની પ્રાપ્તિ થવાથી પછી એનું સંરક્ષણ કરે છે યોગ્યતા નિમિત્ત કે બીજાના નિમિત્ત તેના ઉપયોગ કરે છે ત્યારે એનો અપ્યય અને વિયોગ થઈ જાય છે ત્યારે એમાં તેને દુઃસ્વ થવાથી મુગ્ધ થવાથી મળી શકે? ઉપસેગ કાળમાં પણ એનાથી યથાવત્ તૃપ્તિ થતી નથી આથી એ અવસ્થામાં પણ એ જીવ મુગ્ધી થઈ શકતો નથી ॥૬૭॥

દોષેણ દુઃખી સન્, લોભાવિલઃ પરસ્ય અદત્તં=સ્વખંડસ્વાદ્યફલાદિકં રસવદ્વસ્તુ
આદત્તે । इत्यन्वयः । शेष व्याख्या पूर्ववत् ॥ ૬૮ ॥

મૂલમ્—તળ્હાભિભૂયસ્સ અદત્તહારિણો, રસે અતિત્તસ્સ પરિગ્રહે યં ।

માયામૃસં વઢૂં લોભદોસા, તંત્થાવિદુક્ખાં નં વિમુચ્છં સે” ॥૬૯॥

છાયા—તૃણાભિભૂતસ્ય અદત્તહારિણઃ, રસે અતૃપ્તસ્ય પરિગ્રહે ચ ।

માયામૃષા વર્દતે લોભદોષાત્, તત્રાઽપિ દુઃસ્વાન્ન ત્રિમુચ્યતે સઃ॥૬૯॥

ટીકા—‘તળ્હાભિભૂયસ્સ’ ઇત્યાદિ—

રસે=રસવિષયકે પરિગ્રહે—મૂર્છાત્મકે ચ અતૃપ્તસ્ય, અતળ્હા તૃણાભિભૂતસ્ય,
અદત્તહારિણઃ, લોભદોષાત્ માયામૃષા વર્દતે, તત્રાઽપિ=મૃષાભાષણેઽપિ, સઃ
અદત્તાદાનશીલઃ દુઃસ્વાત્ ન વિમુચ્યતે, इत्यन्वयः । शेष व्याख्या पूर्ववत् ॥૬૯॥

રસમેં જો તૃપ્ત નહીં હૈં ઉસકે દોષ કહતે હૈં—‘રસે’ ઇત્યાદિ । જવ
પ્રાણી રસમેં અતૃપ્ત બના રહતા હૈં તો વહ ઉસકીં ચાહનામેં હી રાતદિન
તત્પર રહતા હૈં । જવ વહ ઉસકો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈં તો વહ ઉસમેં અત્યંત
આસક્ત બન જાતા હૈં ઓર યહાં તક ઉસકીં દશા હો જાતી હૈં કિ વહ
પરકીય ઝાંડ, ઝાજા, ફલ આદિ વસ્તુઓંકો ભી વિના દિયે હી ગ્રહણ
કરને લગતા હૈં ॥૬૮॥

‘તળ્હા’ ઇત્યાદિ ।

રસકો અપનાનેરૂપ પરિગ્રહમેં અતૃપ્ત તથા તૃણાસે વ્યાપ્ત પ્રાણીમેં
અદત્ત વસ્તુકે ગ્રહણ કરને પર લોભકે દોષસે માયા યુક્ત મૃષા ભાષણ
અધિક વઢ જાતા હૈં । ઉસ મૃષાભાષણમેં ભી વહ અદત્તાદાનશીલ વ્યક્તિ
દુઃસ્વસે નહીં વચતા હૈં ॥૬૯॥

રસમાં જેને તૃપ્તિ નથી, એના દોષ કહે છે —“રસે” ઇત્યાદિ.

બ્યારે પ્રાણી રસમાં અતૃપ્ત બની રહે છે તો એ એની ચાહનામાંજ રાત
દિવસ તત્પર રહે છે બ્યારે એ તેને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે ત્યારે તે એનામાં
એકદમ આસક્ત બની જાય છે આમાં એની દશા એવી થઈ જાય છે કે, તે
ખીજની ખાંડ, ખાજ, ફળ, આદિ વસ્તુઓને પણ વગર આપ્યે ઉપાડી લે છે. ॥૬૮॥

“તળ્હા” ઇત્યાદિ ।

રસને અપનાવવારૂપ પરિગ્રહમાં અતૃપ્ત તથા તૃણથી વ્યાપ્ત પ્રાણીમાં
ખીજની વગર આપેલી વસ્તુનું ગ્રહણ કરવાથી લોભના દોષથી માયાયુક્ત મૃષા
ભાષણ થણા પ્રમાણમાં વધી જાય છે અને એ મૃષાભાષણમાં પણ એ અદત્તા-
દાનશીલ વ્યક્તિ હોય અથવા શકતી નથી ॥૬૯॥

મૂલ્મ—મોસસ્સ પચ્છી ય પુરત્યોઓ ય, પઓગકાંલે ય ટુંહી ટુંરન્તે ।
 ઇવ અદત્તોણિ સમાયેયસો, રસે અતિત્તો ટુંહિઓ અણિસ્સો ॥૭૦॥

છાયા—મૃપાવાદસ્ય પચ્ચાન્વ, પુરસ્તાન્વ, પ્રયોગકાલે ચ, ટુંહી ટુંરન્તે ।

અથ્થ અદત્તાનિ સમાદદાનાઃ, રસે અદ્વૃત્ત ટુંહિતોઃ મનિમઃ ॥૭૦॥

ટીકા—‘ મોસસ્સ ’ ઇત્યાદિ—

‘ મોસસ્સ ’ મૃપાવાદસ્ય, પચ્ચાન્વ, પુરસ્તાન્વ, પ્રયોગકાલે ચ, ટુંહી ટુંરન્તો મયથિ, અથ્થ અદત્તાનિ સમાદદાનાઃ, રસે—રસધિપયે, અદ્વૃત્ત સન્ તથા—
 અનિયઃ સન્ ટુંહિતો મયથિ, ઇત્યન્વયઃ શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૭૦ ॥

ઉક્તપેવાય નિગમયિતુમા—

મૂલ્મ—રસાણુરત્તસ્સ નરસ્સ ઇવ, કેત્તો સુદ્ધ હોઈજ કર્યોઈ કિંચિં ।

તંત્યોપેભોગેવિ કિલેસવુલ્લે, નિર્વત્તેઈ જર્સસ કપ્પેણ વુલ્લેવા ॥૭૧॥

છાયા—રસાણુરત્તસ્ય નરસ્ય ઇવ, કુત્ સુલ્લ મયેત્ વદાષિત્ કિંચિત્ ।

તપ્રોપમોગડપિ વલ્લેસુલ્લ, નિર્વર્તયતિ યસ્ય કુતે સલ્લ વુલ્લે ॥૭૧॥

‘ મોસસ્સ ’ ઇત્યાદિ ।

યહ જીવ જવ મૃપાવાદકે બોલનેમેં પડુ થન જાતા હૈ તય મી યહ
 વસ માપજકે પહિલે બીર પીછે તથા ડસકે બોલતે સમયમેં મી ટુંહી
 હોકર ટુંહવ અવસાનવાલા હી હોતા હૈ । અર્થાત્ મૃપાવાદકા પછ
 ડસકો ટુંહવ મોગનેરુપ હી મિલતા હૈ । હસ પ્રકાર અવસકો પ્રહસ
 કરતે હુપ તથા રસમેં અદ્વૃત્ત થને હુપ વસ પ્રાણીકા સંસારમેં કોઈ મી
 સહાયક નહીં હોતા હૈ । હસ પ્રકાર રસામિતાપી વ્યક્તિ વસમેં અદ્વૃત્ત
 હોનેકે કારણ સુખી ન હોકર પ્રસ્થુત ટુંહી હી થના રહતા હૈ ॥૭૦॥

“ મોસસ્સ ” ઇત્યાદિ ।

એ છવ યોડુ બોલવામાં આવે પડુ બની બાથ છે ત્યારે પણ તે બી
 બાથવના પહેલા બને પછીથી તથા બેને બોલવાના સમયે પણ કુખિ થઈને
 કુખિ અવસાન વાળો જ બને છે અર્થાત્ મૃપાવાદનું ક્ષણ તેને કુલ્ય સોમવથા
 ક્ષણ મયે છે આ પ્રમાણે અદત્તને શ્રદ્ધણ કરવા બતાવે રસમાં અત્યુત્ત બનેલ
 એ પ્રાણીને સસારમાં કોઈ પણ સહાયક બનતો નથી. આ પ્રમાણે રસામિ
 તાની વ્યક્તિ બેનામાં અત્યુત્ત રહેવાના કારણે સુખી ન બનતા બરેબર કુખિ
 બની રહે છે ॥૭૦॥

ટીકા--‘રસાણુરત્તસ્સ’ ઇત્યાદિ--

एवं रसानुरक्तस्य नरस्य कदाचित् किञ्चित् मुखं कुतो भवेत्, तत्र रसानुरागे तथा-उपभोगेऽपि=रसोपभोगेऽपि, क्लेशदुखं भवति, यस्य-उपभोगस्य कृते दुखं निवर्तयति, इत्यन्वयः शेष व्याख्या पूर्ववत् ॥ ७१ ॥

एवं रसविषये रागोऽनर्थहेतुरित्युक्तम्, अथ तत्र द्वेषोऽप्यनर्थहेतुरित्याह—
मूलम्—एमेव रसस्मि गऔ पौओसं, उवेई दुखोहपरंपराँओ ।

પદુટ્ટચિત્તોયં ચિળાંઙ કંમ્મં, ‘જં સે’ પુળો હોઈદુંહં વિવંંગે ॥૭૨

જાયા--एवमेव रसे गतः प्रद्वेषं, उपैति दुःखौघपरम्पराः ।

प्रद्विष्टचित्तश्च चिनोतिकर्म, यत्तस्य पुनः भवति दुखं विपाके ॥७२॥

ટીકા--‘एमेव रसस्मि’ इत्यादि--

रसे प्रद्वेषं गतः, एवमेव यथा रसानुरक्तस्तथैव, दुःखौघपरम्पराः, उपैति, तथा-प्रद्विष्टचित्तश्च यत् कर्म चिनोति, तस्य विपाके पुनर्दुखं भवति । इत्यन्वयः ।
शेष व्याख्या पूर्ववत् ॥ ७२ ॥

उक्त अर्थको ही फिर कहते हैं--‘रसाणु’ इत्यादि ।

इस प्रकार जो प्राणी रसमें अनुरक्त मतिवाला होता है उसको कहीं पर कुछ भी सुख नहीं मिलता है । जिस रसानुरागमें तथा उस रसके उपभोगमें भी जब क्लेश एवं दुःख भोगता है तो पता नहीं उसके उपभोग करनेके लिये क्यों यह लालायित रहता है और क्यों उसके उपभोग करनेके निमित्त दुःख भोगता है ? ॥७१॥

रसविषयरागको अनर्थका हेतु कहा अब द्वेषको अनर्थका हेतु कहते हैं--‘एमेव’ इत्यादि ।

એ અર્થને જ ફરીથી કહે છે.—“રસાણુ” ઇત્યાદિ.

આ પ્રમાણે જે પ્રાણી રસમાં અનુરક્ત મતિવાળો થાય છે એને કાંઈ પણ સ્થળે કાંઈ પણ સુખ મળતું નથી. જે રસાનુરાગમાં તથા એ રસના ઉપભોગમાં પણ બ્યારે ક્લેશ અને દુઃખભોગવે છે તો ખબર નહીં કે, આનો ઉપભોગ કરવામાં તે શા માટે લવલીન બની રહે છે અને કેમ એનો ઉપભોગ કરવા નીમિત્ત દુઃખ ભોગવે છે ॥૭૧॥

रस विषय रागने अनर्थना हेतु कह्यो, हवे द्वेषने अनर्थना हेतु कहे छे--

“एमेव” इत्यादि ।

रसना જે દ્રેષ કરે છે એ પણ એવી પૂર્વોક્ત દુઃખ પરંપરાને ભોગવે છે
૩૦ ૬૭

રાગવિષયે રાગદ્વેષયોરનુદરણે દોષા ઉક્તા, અથ તદુદરણે ગુણમાદ—
મૂલ્ય—રસે ચિરંતો મણુઓ વિસોગો, ધેષણ દુઃસ્વોહપરમ્પરેણ ।

નૈ લિપ્યંઈ મધમંજ્ઞે વિ' સતો, જલેણ વૌ પોષ્વરિણી પલાસ ॥૭૩॥

છાયા—રસે ચિરક્ત મનુજ વિશેષ, એતયા દુઃસ્વોહપરમ્પરયા ।

ન લિપ્યતે મધમધ્યેઽપિ સત્, જલેન ઇવ પુષ્કરિણી પલાશમ્ ॥૭૩॥

ટીકા—‘રસે ચિરંતો’ इत्यादि—

રસે ચિરક્ત, વિશેષ, મનુજ, મધમધ્યેઽપિ સત્, એતયા દુઃસ્વોહપરમ્પરયા
ન લિપ્યતે, જલેન પુષ્કરિણી પલાશમિવ, इत्यन्वयः । व्याख्या पूर्ववत् ॥ ७३ ॥

॥ इति जिह्वाद्रियप्रकरणम् ॥

અથ સ્પર્શનિન્દ્રિયપ્રકરણમ્—

મૂલ્ય—કાયસ્સં પાસ ગૃહેણ વૈયતિ, તં રાગેહેઽ ઈ મંણુજ મૌહુ ।

તં દોસેહેઽ અમેણુજ મૌહુ, સૈમો ય જો તેસું સૈ વીયરાંગી ॥૭૪॥

છાયા—કાયસ્ય સ્પર્શ પ્રાણ વદન્તિ, ત રાગેહેતુ છ મનોહમાહુ ।

તં દેષેહેતું અમનોહ માહુ, સમથ યસ્યો સ વીરરાગ ॥ ૭૪ ॥

રસમેં જો ઘેપ કરતા હૈ વહ મી હસી પૂર્વોક્ત દુઃસ્વ પરમ્પરાકો
મોગતા હૈ । તયા પ્રમિષ્ટચિત્ત હોનેકી વજહસે યહ જીવ જિન કર્મોકા
સઘય કરતા હૈ જય ઉનકા વિપાકકાલ આતા હૈ તો યહ પુનઃ ઈયોકા
ત્યોં દુઃસ્વી હોને છગતા હૈ ॥૭૨॥

રસ વિષયક રાગદ્વેષકે નહીં હટાનેકે દોષ કહે અથ રાગદ્વેષકે
હટાનેમેં છુણ કહતે હૈ—‘રસે’ इत्यादि ।

રસમેં ચિરક્ત થના છુઆ પ્રાણી શોક રહિત હો જાતા હૈ ઓર વહ
સંસારમેં રહતા છુઆ મી કમલપત્ર જિસ પ્રકાર જલસે લિસ નહીં હોતા
હૈ ઈસી પ્રકાર દુઃસ્વ પરમ્પરાસે લિસ નહીં હોતા હૈ ॥૭૩॥

તથા પ્રમિષ્ટ ચિત્ત હોવાના કારણે જો છવ જે કમીનો સઘય કરે છે, આપે તેને
વિષાક કાળ આવે છે ત્યારે જો ફરીથી જેમનો તેમ છુણી થવા માંડે છે ॥૭૨॥

રસ વિષયક રાગદ્વેષને ન હટાવવાના દોષને કહ્યો, હવે સત્ત્વ દેષને હટા
વવાના શુભ કહે છે —“રસે” इत्यादि ।

રસમાં વિશદ બનેલ પ્રાણી શોક રહિત બની આવે છે અને તે સસા
રમાં રહેવા છતાં પણ કમલપત્ર જે પ્રમાણે પાણીમાં લિસ નથી થતું તે પ્રમાણે
દુઃખ પરંપરાથી લિસ થતો નથી ॥૭૩॥

ટીકા—‘કાયસ્સ’ ઇત્યાદિ—

સ્પર્શ=સ્પૃશ્યતે, ઇતિ સ્પર્શઃ—સ્પર્શનેન્દ્રિયવિષયઃ શીતોષ્ણાદ્યઘટવિધરૂપઃ તમ્, કાયસ્ય—ઇહ કાયઃ—સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્ ઇદં સર્વ શરીરગતમિતિ बोधनार्थं કાયશબ્દો-પાદનમ્ । તસ્ય—સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય, ગ્રહણં વદન્તિ, મનોજ્ઞં=મૃદ્વાદિકં તં તુ રાગહેતુમાહુઃ । અમનોજ્ઞમ્=કર્કશાદિકં તં દ્રેષહેતુમાહુઃ । યસ્તયોઃ સમઃ, સ વીતરાગઃ શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૭૪ ॥

મૂલમ્—ફાસસ્સ કાયં ગ્રહણં વયંતિ, કાયસ્સ ફાસં ગ્રહણં વયંતિ ।

રાગસ્સં હેતું^૧ સમણુન્ન માહુ, દોસસ્સં હેતું^૨ અમણુન્ન માહુ ॥૭૫

છાયા—સ્પર્શસ્ય કાયં ગ્રહણં વદન્તિ, કાયસ્ય સ્પર્શં ગ્રહણં વદન્તિ ।

રાગસ્ય હેતું સમનોજ્ઞમાહુઃ, દ્રેષસ્ય હેતું અમનોજ્ઞમાહુઃ ॥૭૫॥

ટીકા—‘ફાસસ્સ કાયં’ ઇત્યાદિ—

કાયં સ્પર્શસ્ય ગ્રહણં વદન્તિ, સ્પર્શં કાયસ્ય ગ્રહણં વદન્તિ । સમનોજ્ઞં—મનોજ્ઞ-વિષયકં કાયં સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્, રાગસ્ય હેતુમાહુઃ । અમનોજ્ઞં—અમનોજ્ઞવિષયકં કાયં સ્પર્શનેન્દ્રિયં, દ્રેષસ્ય હેતુમાહુઃ, ઇત્યન્વયઃ । શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૭૫ ॥

જિહ્વેન્દ્રિયકા પ્રકરણ કહા, અવ સ્પર્શનેન્દ્રિયકા પ્રકરણ કહતે હૈં—

‘કાયસ્સ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ફાસં કાયસ્સ ગ્રહણં વયંતિ—સ્પર્શં કાયસ્ય ગ્રહણં વદન્તિ) સ્પર્શ વિષય સ્પર્શન ઇન્દ્રિયકા કહા હૈ તથા (તં મણુન્નં રાગહેતું આહુ—તં મનોજ્ઞં રાગહેતુ આહુઃ) મનોજ્ઞ ઉસ સ્પર્શકો રાગકા હેતુ કહા હૈ । (અમણુણં દોસહેતુ આહુ—અમનોજ્ઞં દ્રેષહેતુ આહુઃ) અમનોજ્ઞ જો સ્પર્શ હોતા હૈ વહ દ્રેષકા હેતુ હોતા હૈ । (તેસુ જો સમો સ વીયરાગો-તયોઃ યઃ સમઃ સ વીતરાગઃ) ઇન દોનોમૈં જો સમભાવ રાખતા હૈ વહ વીતરાગ કહા જાતા હૈ ॥૭૪॥

૭૦૬। ઇન્દ્રિયતુ પ્રકરણ કહ્યુ હવે સ્પર્શેન્દ્રિયતુ પ્રકરણ કહે છે.—

“કાયસ્સ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ફાસં કાયસ્સ ગ્રહણં વયંતિ—સ્પર્શં કાયસ્ય ગ્રહણં વદન્તિ સ્પર્શં વિષય સ્પર્શન ઇન્દ્રિયને કહે છે તથા તં મણુન્નં રાગહેતુ આહુ—તં મનોજ્ઞં રાગ હેતુ આહુ મનોજ્ઞ એવા એ સ્પર્શને રાગને હેતુ બતાવેલ છે. અમણુન્નં દોસ હેતુ આહુ—અમનોજ્ઞ દ્રેષહેતુ આહુ અમનોજ્ઞ એ સ્પર્શ હોય છે તે દ્રેષને હેતુ હોય છે તેસુ જો સમો સ વીયરાગો-તયો ય સમઃ સ વીતરાગ આ અન્નેમાં એ સમભાવ રાખતા હોય છે તે વીતરાગ કહેવાય છે. ॥૭૪॥

मूल्य—फासेसु जो गेहि मुवेइ तिळ्व, अकालिय पोंवइ सें विणोस ।

रागाउरे सीय जलावेसन्ने, गाह्मंहीय मेहिसे धे वन्ने ॥७६॥

छाया—स्पर्शस्य यो वृद्धिमुपैति तीव्रा, आकालिकं स प्राप्नोति विनाशम् ।

रागातुरः शीतमलावसन्न, ग्राह्यहीत मरिष इव वन्यः ॥ ७६ ॥

टीका—‘फासस्तु जो’ इत्यादि—

यः स्पर्शेषु तीव्रा वृद्धिम् उपैति, स आकालिकं विनाशं प्राप्नोति, तत्र
इष्टान्तमाह—‘रागाउरे’ इत्यादि । रागातुरः=मनोहस्पर्शानुरागान्वः, शीतमल-

‘फासस्तु’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(कार्यं फासस्तु गृह्ण वर्यति—कार्यं स्पर्शस्य ग्रहणं
वदन्ति) स्पर्शनं इन्द्रियको आठ प्रकारके स्पर्शका ग्राहक कहा है (फास
कायस्तु गृह्ण वर्यति—कार्यं स्पर्शस्य ग्रहणं वदन्ति) तथा आठ प्रकारका
स्पर्श स्पर्शन इन्द्रियका विषय कहा गया है (मणुष्यं रागस्तु हेतुं आहु-
मनोऽं रागस्य हेतुं आहु) मनोऽं स्पर्श रागका हेतु तथा (अमणुष्यं
दोसस्तु हेतुं आहु—अमनोऽं द्वेषस्य हेतु आहुः) अमनोऽं द्वेषका कारण
कहा गया है ॥७५॥

‘फासेसु’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(फासेसु—स्पर्शेषु) स्पर्शोंमें (जो—यः) जो (तिळ्व गेहि-
तीव्रा वृद्धिम्) तीव्र वृद्धिको (उवेइ—उपैति) धारण करता है । (से अका-
लिय, विनाशं, पावइ—स अकालिक विनाशं प्राप्नोति) वह अकालमें
विनाशको प्राप्त होता है । (व—इव) जैसे (रागाउरे—रागातुरः) मनोऽं-

‘फासस्तु’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—कार्यं फासस्तु गृह्ण वर्यति—कार्यं स्पर्शस्य ग्रहणं वदन्ति स्पर्शनं
इन्द्रियने आठ प्रकारका स्पर्शना आठके कहेके हैं तथा फास कायस्तु गृह्ण
वर्यति स्पर्श कायस्य ग्रहण वदन्ति आठ प्रकारका स्पर्श स्पर्शन इन्द्रियना
विषय कहेके आनेके हैं मणुष्यं रागस्तु हेतुं आहु—मनोऽं रागस्य हेतु आहु
मनोऽं स्पर्श रागने हेतु तथा अमणुष्यं दोसस्तु हेतु आहु—अमनोऽं द्वेषस्य
हेतु, आहुः अमनोऽं द्वेषने कारण जलानायेके हैं ॥७५॥

“फासेसु” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—फासेसु—स्पर्शेषु स्पर्शोंमें जो—यः जो तिळ्व गेहि—तीव्रा वृद्धिम्
तीव्र वृद्धिने उवेइ—उपैति धारण करे हैं से अकालिय विनाश पावइ—स अकालमें
विनाश प्राप्नोति ते अकालमें विनाशने प्राप्त आवे हैं व—इव जेभ रागाउरे—

ઽવસન્નઃ=શીતં શીતલં જલં તત્ર અવસન્નઃ-નિમગ્નઃ, અતएव-ગ્રાહગૃહીતઃ=ગ્રાહોજલ
જન્તુસ્તેન ગૃહીતઃ-ધૃતઃ, વન્યઃ-આરણ્યઃ, મહિષ इव ગ્રામ્યસ્તુ મહિષઃ કદાચિત્
કેનાપિ મોચિતોઽપિ ભવેદિતિ વન્યગ્રહણ, શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૭૬ ॥

મૂલમ્-જેયા વિ દોસં સંમુવેઙ તિવ્વં, તંસિઁવ્વળે સેઽ ઉવેઙ દુઁખમ્ ।
દુદ્ધન્તદોસેળં સણ્ણ જંતૂ, નં કિંચિ' ફાસં અવરજ્ઞંઈ સે' ॥૭૭

છાયા-યશ્ચાઽપિ દ્વેપં સતુપૈતિ તીવ્રં, તસ્મિન્ ક્ષણે ઉપૈતિ દુઃખમ્ ।

દુદ્ધાન્તદોષેણ સ્વકેન જન્તુઃ, ન કિંચિત્ સ્પર્શઃ અપરાધ્યતિ તસ્ય ॥ ૭૭ ॥

ટીકા-‘જે યાચિ’ ઇત્યાદિ—

યશ્ચ જન્તુ સ્તીવ્રં દ્વેપં સમુપૈતિ, સ તુ તસ્મિન્ ક્ષણેઽપિ, સ્વકેન દુદ્ધાન્તદોષેણ
દુઃખં ઉપૈતિ, સ્પર્શસ્તસ્ય કિંચિત્ નાપરાધ્યતિ, ઇત્યન્વયઃ । વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥૭૭॥

મૂલમ્-एगंतरत्ते रुंइरंसि, फासे, अतालिसे से' कुणई पओसं ।

दुःखस्स संपीलं मुवेइ बाले, नं लिप्पई तेणं मुणी विरंगो ॥७८

છાયા-एकान्तरक्तो रुचिरे स्पर्शे, अतादृशे स करोति प्रद्वेषम् ।

दुःखस्य सम्पीडमुपैति बालः, न लिप्यते तेन मुनिर्विरागः ॥७८॥

સ્પર્શકે અનુરાગસે અંધ બના હુઆ (વન્ને-વન્ય.) જંગલી (મહિસે-મહિષઃ)
મહિષ-મૈસા (સીયજલાવસન્ને-શીતજલાવસન્નઃ) શીતલ જલમેં ફાસકર
(ગાહગાહીए-ગ્રાહગૃહીતઃ) ગ્રાહસે ગૃહીત હોકર અકાલમેં મર જાતા હૈ ॥૭૬॥

‘જેયા વિ’ ઇત્યાદિ ।

જો જીવ અમનોજ્ઞ સ્પર્શમેં તીવ્ર દ્વેષકો ધારણ કરતા હૈ વહ ઉસ
ક્ષણમેં ભી અપને હી દુદ્ધાન્ત દોષવશ દુઃખ પાતા હૈ । સ્પર્શ ઉસકા કુછ
ભી વિગાડ નહીં કરતા હૈ ॥૭૭॥

रागातुरे भनोज्ञ स्पर्शना अनुरागशी आधणे। भनेव वन्ने-वन्य' जंगली(महिसे-
महिषः पाओ सीय जलावसन्ने-शीतजलावसन्नः ठंडा पाणीभा पडीने. भगरना
पंजभां सपडाधने अकाणे भरषु पाभे छे. ॥७६॥

“જેયાચિ” ઇત્યાદિ ।

જે એવ અમનોજ્ઞ સ્પર્શમાં તીવ્ર દ્વેષને ધારણ કરે છે તે એક્ષણમાં થણ પોતાના
દુદ્ધાન્ત દોષવશ દુઃખ પામે છે સ્પર્શ એનો કાઈ થણ બગાડ કરતો નથી. ॥૭૭॥

टीका—‘एगंतरणे’ इत्यादि—

यस्तु गरिष्ठं पण्यं पक्कान्नरक्तो भवति, स वाचः अतारणे भवति स्तरे स्तरे करोति, अनप्य द्रु पस्य सम्पीड उपैति, मितागो मुनिस्तु वन न विप्यत, इत्यन्तः । न च प्याग्वा प्राप्नु ॥७८॥

राग एव हिमायामरद्वुतिवि हिमादिद्वारण राग एव दुःखस्य मूषधार मिनि पद्मिर्गापामितार—

मृत्—पासानुगामाणुगण ये जीव, धराचरे हिंसइ णेगंवे ।

चित्तहिं ते ‘परितोवेइ धाले, पीलइ अत्तट्ठुंरु किलिह ॥

छाया—स्वर्गानुगामानुगतम जीव, परापरान् दिनस्ति भवेत्तुवान् ।

विमंस्तान् परितोपपति पापं, पिटपस्यामार्थं गुरु विठप्य ॥७९॥

टीका—‘पासानुगामा’ इत्यादि—

विप्य, भगव—आत्मार्थगुरु, भगव वाच, स्वर्गानुगामानुगाव—
स्पर्श—भोमनमर्गगत, प्यादिपर्मपुपस्य मृत्नीह श्रीप्रपुन्य, तदनुगामा—

‘एगंतरणे’ इत्यादि ।

जो प्यणि मनोण स्वर्गमे एवात्त अनुगत जाता हे तथा जमनोश स्वर्गसे द्रव करता हे यह निगमन दुःखोको पाना हे । जो गुमा मही करता हे यह मुनि दुःखसे ग्या नही होना हे ॥७८॥

राग ही हिमादि आगमना हेम् हे दुःखस्ये हिमादिको गेहर राग ही द्रु पस्य मूष वाग्य हे सो एव गापाभोसे करते हे—

‘पासानुगा’ इत्यादि ।

मनोश स्वर्ग अनुगामसे पीटित हुआ नीच समान वाचामें तथा यह मुन्य वाच सममता हे कि जैसे सी हा हमें मनोश राग ही मिने-
शमनाय गता नही । इसीविध गत हम जमनोश स्वर्गकी प्राप्ति निमित्त

इत्यादि ॥७८॥

ये जतिव भवेत्त एवा मा अशान्त अनशान्त एव छे तव अमनेत्त
इति ॥७९॥ ये छे तं निवमत्त इत्येने पदे छे न अर्ह नष्टे वा तं
मुनि इत्येने विम वना नष्टे । ७८

राग एव हिमादि आगमना हेम् हे दुःखस्ये हिमादिको गेहर राग
ही द्रु पस्य मूष वाग्य हे सो एव गापाभोसे करते हे—

‘पासानुगा’ इत्यादि ।
मनोश स्वर्ग अनुगामसे पीटित हुआ नीच समान वाचामें तथा
यह मुन्य वाच सममता हे कि जैसे सी हा हमें मनोश राग ही मिने-
शमनाय गता नही । इसीविध गत हम जमनोश स्वर्गकी प्राप्ति निमित्त

તદમિલાપા; તદનુગતઃ-તદ્યુક્તઃ, જીવઃ અનેકરૂપાન્, ચરાઽચરાન્=ચરાન્-મૃગાદીન્, અચરાન્-પુષ્પપ્રમૃતીન્, હિનસ્તિ । કાંશ્ચિત્તુ તાન્ ચિત્રૈઃ પરિતાપયતિ । કાંશ્ચિત્ત્વ પીડયતિ । શેષ વ્યાખ્યા પ્રાગ્વત્ ॥ ૭૯ ॥

મૂલમ્-ફાસાણુવાણં પરિગ્રહેણ, ઉપ્પાંચણે રક્ષણસન્નિઓગે ।

વૈવ વિઓગે યં કંઠં સુંઠં સૈ, સંભોગકાલે યં અતિત્તિલાભે ॥૮૦॥

છાયા-સ્પર્શાનુપાતે સ્વલુ પરિગ્રહેણ, ઉત્પાદને રક્ષણસન્નિયોગે ।

વ્યયે વિયોગે ચ ક્વ સુખં તસ્ય, સમ્ભોગકાલે ચ અત્તિલાભે ॥૮૦॥

ટીકા--‘ ફાસાણુવાણ ’ ઇત્યાદિ—

સ્પર્શાનુપાતે પરિગ્રહેણ=સ્પર્શવિષયે મૂર્છાત્મકેન હેતુના, ઉત્પાદને, રક્ષણ-સન્નિયોગે, વ્યયે વિયોગે ચ, તસ્ય ક્વ સુખમ્, સમ્ભોગકાલે ચ અત્તિલાભે સત્તિ ક્વ સુખમ્, ઇત્યન્વયઃ । શેષ વ્યાખ્યાપૂર્વવત્ ॥ ૮૦ ॥

હિતાહિતકે વિવેકસે રહિત હોકર ચાલજીવકી તરહ ઉસ એકમાત્ર મનોજ્ઞ સ્પર્શકી પ્રાસિકી આશાકે પીછે પડ કર અનેક પ્રકારકે ત્રસ એવં સ્થાવર જીવોંકી હિંસા કરતા હૈ । કિન્હીં ૨ જીવોંકો યહ અનેક ઉપાયોં દ્વારા સંતાપિત કરતા હૈ તથા કિતનેક જીવોંકો પીડિત કરતા હૈ ॥૭૯॥

‘ફાસાણુવાણ’ ઇત્યાદિ ।

મનોજ્ઞ સ્પર્શકે અનુરાગ હોને પર જીવ ઉસકી મૂર્છાસે બંધ જાતા હૈ તો વહ ઉસકી પ્રાસિ કરનેમેં સચેષ્ટ હોતા હૈ । જવ ઇસકો ઉસકી પ્રાસિ હો જાતિ હૈ તો વહ ઉસકી રક્ષા કરનેમેં તત્પર વના રહતા હૈ । અપને ઉપયોગમેં તથા અન્યકે ઉપયોગમેં ભી સુન્દર સ્પર્શવાલી વસ્તુકા પ્રયોગ કરતા હૈ । ઇસ સ્થિતિમેં જવ ઉસકા વ્યય-નાશ યા વિયોગ હો

નિમિત્ત હિતાહિતના વિવેકથી રહિત બનીને ખાલ જીવની માફક એ એક માત્ર મનોજ્ઞ સ્પર્શની આશા પાછળ પડીને અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે. કોઈ કોઈ જીવોને તે અનેક ઉપાયો દ્વારા સંતાપિત કરે છે તથા કેટલાક જીવોને પીડિત કરે છે ॥૭૯॥

“ફાસાણુવાણ” ઇત્યાદિ ।

મનોજ્ઞ સ્પર્શનો અનુરાગ હોવાથી જીવ એની સુચ્છામાં બંધાય જાય છે. અને તેની પ્રાસિ કરવામાં સચેષ્ટ બની જાય છે. બ્યારે એને તેની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે ત્યારે એ તેની રક્ષા કરવામાં તત્પર રહ્યા કરે છે. પોતાના ઉપયોગમાં તથા બીજાના ઉપયોગમાં પણ સુંદર સ્પર્શવાળી વસ્તુનો પ્રયોગ કરે છે. આવી સ્થિતિમાં બ્યારે તેનો નાશ અથવા વિયોગ થઈ જાય છે તો એને

મૂલ્મ—ફાસે અતિષ્ઠે ચૈ પરિગ્રહેન્મિ, સત્તોવસંતો નૌ ઉર્વેઈ તુદિ ।

અતુદિદોષેણ દુહી પરસ્સૈ, લોભાવિલે આર્યયઈ ઐદત્ત ॥૮૧॥

છાયા—સ્પર્શે અતૃપ્તમ પરિગ્રહે, સત્કોપસત્કો ન ઠપૈતિ તુદિમ્ ।

અતુદિદોષેણ દુઃસ્વી પરસ્ય, લોમાવિલ આદત્તે અદત્તમ્ ॥૮૧॥

ટીકા—‘ફાસે અતિષ્ઠે’ इत्यादि—

સ્પર્શે અતૃપ્તમ પરિગ્રહે—પરિગ્રહવિષયે સ્પર્શે, સત્કોપસત્કસ્તુદિ નોપૈતિ, અતુદિ દોષેણ દુઃસ્વી સત્ લોમાવિલ પરસ્ય અદત્તમ્=શોમનશર્ષે વસ્ત્રાદિકં વસ્તુ આદત્તે, શ્લેષ જ્યાલ્પ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૮૧ ॥

મૂલ્મ—તળહાભિમૂયસ્તે અદત્તહારિણો, ફાસે અતિષ્ઠસ્તે પરિગ્રહે ચૈ ।

માયામુસ વેદુર્ઐ લોભદોસા, તત્થાવિ દુક્સ્થો નૌ વિમુચ્છઈ સે ॥૮૨॥

જાતા હૈ તો હસકો હસકે વિના પક કાળ મી સુલ નહીં મિલતા હૈ । તયા હસકે ઉપયોગ કરતે સમયમેં મી જૈસી હસસે તૃપ્તિ હોની બાહિયે વહ નહીં હોતી હૈ । અતઃ અતૃપ્તિજન્ય દુઃસ્વ હસ સમયમેં મી હસકો હોતા રહતા હૈ ॥૮૦॥

‘ફાસે અતિષ્ઠે’ इत्यादि ।

સ્પર્શ વિષયમેં અતૃપ્ત પ્રાણી હસ સ્પર્શ વિષયકો ગ્રહણ કરનેમેં અત્યન્ત આસક્ત બન કર કમી મી સન્તોષકો પ્રાપ્ત નહીં હોતા હૈ । હસ તરહ અતુદિદોષ (અસંતોષરૂપ) દોષસે દુઃસ્થિત બના હુઆ વહ પ્રાણી લોભસે મલિન ચિત્ત હોકર પરકી સુન્દર સ્પર્શવાલી વસ્તુકો વિના દિયે હી ગ્રહણ કરને લગ જાતા હૈ ॥૮૧॥

तेना वज्रं ज्ञेयं क्षणं पक्षं शुभं भणतु नभी तथा तेना उपवेश्य करती वज्रते
पक्षं ज्ञेने जेवी तृप्ती क्षणी जेछं जे ते यती नभी जाणी अतृप्ति वज्र
दुःखं जे समयमां पक्षं ज्ञेने यतु रते छे ॥८०॥

“ફાસે અતિષ્ઠે” इत्यादि ।

સ્પર્શના વિષયમાં અતૃપ્ત પ્રાણી જો સ્પર્શ વિષયને ગ્રહણ કરવામાં અત્યંત આસક્ત બની ઠהી પણ સંતોષને પ્રાપ્ત થતો નથી. આ રીતે અતૃપ્તિના દોષથી દુઃખીત બનેલા જો પ્રાણી લોભથી મલિન ચિત્ત બનીને બીજાની મુદ્રા સ્પર્શવાળી વસ્તુને વજ્ર આપ્યે જ ગ્રહણ કરવા લાગી બન છે ॥૮૧॥

છાયા—તૃષ્ણાભિભૂતસ્ય અદત્તહારિણઃ, સ્પર્શે અતૃપ્તસ્ય પરિગ્રહે ચ ।

માયામૃષા વર્દ્ધતે લોભદોષાત્, તત્રાઽપિ દુઃસ્વાન્ન વિમુચ્યતે સઃ॥૮૨॥

ટીકા—‘તળ્હાભિભૂયસ્સ’ ઇત્યાદિ—

સ્પર્શે=સ્પર્શવિપયકે, પરિગ્રહે—મૂર્ચ્છાત્મકે ચ અતૃપ્તસ્ય અતઃૈવ તૃષ્ણાભિભૂતસ્ય, અદત્તહારિણઃ, લોભદોષાત્ મયામૃષા વર્દ્ધતે । તત્રાઽપિ=મૃષાભાષણેઽપિ, સઃ=અદત્તા-
દાનશીલઃ, દુઃસ્વાત્ ન વિમુચ્યતે, ઇત્યન્વયઃ । શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૮૨ ॥

મૂલમ્—મોસસ્સ પચ્છાયં પુરત્થંઓય, પઓગકાલે ય દુહી દુરંતે ।

ૐવં અંદત્તાણિ સમાયંયંતો, ફાંસે અતિત્તો દુહિંઓ અણિંસંસો ॥૮૩

છાયા—મૃષાવાદસ્ય પશ્ચાચ્ચ પુરસ્તાચ્ચ, પ્રયોગકાલે ચ દુઃસ્વી દુરન્તઃ ।

ૐવં અદત્તાણિ સમાદદાનઃ, સ્પર્શે અતૃપ્તથ્ચ દુઃસ્વિતઃ અનિશ્રઃ ॥ ૮૩ ॥

ટીકા—‘મોસસ્સ’ ઇત્યાદિ—

‘મોસસ્સ’ મૃષાવાદસ્ય પશ્ચાચ્ચ પુરસ્તાચ્ચ, પ્રયોગકાલે ચ દુઃસ્વી સન્, દુરન્તો ભવતિ, ૐવં અદત્તાણિ સમાદદાનઃ, સ્પર્શે—સ્પર્શવિપયે, અતૃપ્તઃ સન્, તથા—અનિશ્રઃ સન્ દુઃસ્વિતો ભવતિ, ઇત્યન્વયઃ । વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૮૩ ॥

‘તળ્હાભિભૂયસ્સ’ ઇત્યાદિ ।

સ્પર્શરૂપ પરિગ્રહકે અપનાનેમેં અતૃપ્ત પ્રાણી તૃષ્ણાસે અભિભૂત હોને પર અદત્તાદાનકા ગ્રહણ જવ કરને લગ જાતા હૈ તવ ડસમેં લોભકે દોષસે માયાપ્રધાન અસત્ય ભાષણ વઢને લગતા હૈ । ઇસ સ્થિતિમેં ભી વહ દુઃસ્વસે છુટકારા નહીં પાતા હૈ ॥૮૨॥

‘મોસસ્સ’ ઇત્યાદિ ।

મૃષાવાદકે પહિલે ઔર પીછે તથા ડસકે વોલતે સમય વહ જીવ દુઃસ્વી હોતા હૈ ઔર ડસકા અન્તકાલ ભી દુઃસ્વદ હોતા હૈ । ઇસ તરહ અદત્તકો ગ્રહણ કરનેવાલા વહ જીવ મનોજ્ઞ સ્પર્શમેં અતૃપ્ત હોકર સંસાર-

“તળ્હાભિભૂયસ્સ” ઇત્યાદિ ।

સ્પર્શરૂપ પરિગ્રહને અપનાવવામાં અતૃપ્ત પ્રાણી તૃષ્ણાથી અભિભૂત થવાથી અદત્તાદાનનુ ગ્રહણ કરવામાં ન્યાયે લાગી નથી છે ત્યારે એનામાં લોભના દોષથી માયાપ્રધાન અસત્ય ભાષણ વધવા માંડે છે આ પ્રકારની સ્થિતિમાં પણ તે દુઃખથી છુટકારો મેળવી શકતો નથી. ॥૮૨॥

“મોસસ્સ” ઇત્યાદિ ।

મૃષ વઢના પહેલાં અથવા પછીથી તેમજ તેને યોલતી વખતે એ જીવ દુઃખી થાય છે. અને તેનો અંતકાળ પણ દુઃખદ બને છે આ રીતે અદત્તને

ઉક્તમેવાર્થે નિગમયિતુમાહ—

મૂલ્ય—ફાસાણુરક્તસ્તે નરસ્તે યેષ, કેન્તોસુહ હોર્જ કયેાઈ કિંચિ।
તર્થોપેમોગેવિ કિલેસદુર્લેખ, નિવ્યસેષ જસ્તે કંપણ તુર્લેખ ॥૮૪॥

ઢાયા—સ્પર્શાનુરક્તસ્ય નરસ્ય એષ, કુતઃ સુત્તં મવેત્કદાચિત્ કિચિત્ ।
તથોપમોગેપિ મલેષદુઃસ્વમ્ , નિર્વર્તયતિ યસ્ય કૃતે દુઃસ્વમ્ ॥ ૮૪ ॥

ટીકા—‘ ફાસાણુરક્તસ્તે ’ इत्यादि—

एवं स्पर्शानुरक्तस्य नरस्य कदाचित् किञ्चित् सुखं कृतो भवेत्, तत्र-
स्पर्शानुरागे, तथा-उपमोगेऽपि-स्पर्शोपमोगेऽपि, मलेषदुःखं भवति, यस्य-
उपमोगस्य दुःखं निर्वर्तयति, इत्यन्वयः । श्लेष व्याख्या पूर्ववत् ॥ ८४ ॥

एष स्पर्श विषये रागोऽनर्थहेतुरित्युक्तम्, अथ तत्र-श्लेषोऽप्यनर्थहेतुरित्याह-
मूल्य-यमेव फासेन्मि गैओ पंओस, उवेई दुषस्वोहपरपरोओ ।

પદુદ્ધર્ચિત્તો ય વિળાઈ કન્મેમ, ‘જ સે’ પુંળોહોઈ દુંહ વિવોગે ॥

ઢાયા—एषमेव रसे गतः प्रवेप, उपैति दुःस्वोपपरम्पराः ।

મલિષ્ટવિષમ વિનોતિ કર્મ, યત્તસ્ય પુનર્ભવેતિ દુઃસ્વં વિપાક ॥૮૫॥

મેં નિઃસહાયક હી યના રહતા હૈ । ઓર દર તરહસે દુઃસ્વ હી દુઃસ્વ
ઉઠાતા રહતા હૈ ॥૮૫॥

‘ફાસાણુરક્તસ્તે’ इत्यादि ।

इस प्रकार मनोश्च स्पर्शमें जो माणी अनुरक्त होता है वह कहीं
पर किसी भी तरह थोड़ा सा भी सुखी नहीं हो सकता है । इस तरह
जिस स्पर्शके लिये यह रात दिन दुखी होता रहता है उस स्पर्शका
अनुराग तथा उसका उपमोग सुखप्रद कैसे हो सकता है किन्तु नहीं ॥८४॥

અહીં ૩૧નાર એ શબ્દ મનોજ્ઞ સ્પર્શમાં અત્યંત બની સહાયમાં નિ સહાયક
બની બધ છે અને દર પ્રકારથી દુઃખજ દુઃખ ભોગવતો રહે છે ॥૮૫॥

“ફાસાણુરક્તસ્તે” इत्यादि ।

આ પ્રમાણે મનોજ્ઞ સ્પર્શમાં જે પ્રાણી અનુરક્ત બને છે તે કોઈ પણ
રીતે કોઈ પણ સ્થળે જરા સરખો પણ મુખી થઈ શકતો નથી. આ રીતે જે
સ્પર્શના માટે એ સત દિવસ દુઃખી થતો રહે છે એ સ્પર્શના અનુરાગ અને
તેના ઉપભોગ મુખપ્રદ કઈ રીતે બની શકે ? કદી પણ નહીં ॥૮૪॥

ટીકા—‘એમેવફાસમ્મિ’ ઇત્યાદિ—

સ્પર્શે પ્રદ્વેપં ગતઃ, એમેવ=યથા સ્પર્શનુરક્તસ્તથૈવ, દુઃખોઘપરમ્પરા, ઉપૈતિ,
તથા—પ્રદ્વિષ્ટચિત્તથ્ચ યત્ કર્મ ચિનોતિ તસ્ય વિપાકે પુનર્દુઃખં ભવતિ, ઇત્યન્વયઃ ।
વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૮૫ ॥

સ્પર્શવિષયે રાગદ્વેષયોરનુદ્ધરણે દોષા ઉક્તાઃ, અથ તદુદ્ધરણે ગુણમાહ—
મૂલમ્—ફાસે વિરત્તો મણુઓ વિસોગો, ઈંણ દુઃખોહપરંપરેણં ।

નૈ લિપ્પંઈ ભવંમઙ્ગે વિં સંતો, જલેર્ણ વાં પુઠ્ઠરિણી પલાસમ્ ॥ ૮૬

છાયા—સ્પર્શે વિરક્તઃ મનુજઃ વિશોકઃ, એતયા દુઃખોઘપરમ્પરયા ।

ન લિપ્યતે ભવમધ્યેઽપિ સન્, જલેન ઇવ પુષ્કરિણી પલાશમ્ ॥ ૮૬ ॥

ટીકા—‘ફાસે વિરત્તો’ ઇત્યાદિ—

સ્પર્શે વિરક્તઃ, અતએવ—વિશોકઃ, મનુજઃ, ભવમધ્યેઽપિ સન્ એતયા દુઃખોઘ-
પરંપરયા ન લિપ્યતે, જલેન પુષ્કરિણીપલાશમિવ, ઇત્યન્વયઃ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૮૬ ॥
॥ ઇતિ સ્પર્શનિન્દ્રિયપ્રકરણમ્ ॥

સ્પર્શ વિષયક રાગકો અનર્થકા હેતુ કહા અવ તદ્વિષયક દ્વેષ ભી
અનર્થકા હેતુ હોતા હૈ સો કહતે હૈ—‘એમેવ’ ઇત્યાદિ ।

સ્પર્શ વિષયમેં પ્રદ્વેષકો પ્રાપ્ત હુઆ પ્રાણી હસી તરહસે દુઃખોંકી પર-
મ્પરાકો ભોગતા હૈ । કર્યોં કિ જો દ્વેષચિત્તવાલા હોતા હૈ વહ કર્મોંકા
બંધ કરતા હૈ ઓર વે કર્મ અપને ઉદયકાલમેં ઉસ જીવકો વાર ૨
દુઃખિત હી કરતે હૈ ॥ ૮૫ ॥

સ્પર્શ વિષયક રાગદ્વેષકે નહીં હટાનેમેં દોષ કહે અવ ઉનકે હટાનેમેં
ગુણ કહતે હૈ—‘ફાસે વિરત્તો’ ઇત્યાદિ ।

સ્પર્શ વિષયમેં વિરક્ત વના હુઆ પુરુષ શોક રહિત હો જાતા હૈ ।
તથા વહ સંસારમેં રહતા હુઆ ભી પૂર્વોક્ત દુઃખ પરમ્પરાસે લિપ્ત નહીં

સ્પર્શ વિષયક રાગને અનર્થનો હેતુ કહ્યો, હવે તદ્વિષયક દ્વેષ પણ
અનર્થનો હેતુ હોય છે તેને કહે છે—“એમેવ” ઇત્યાદિ ।

સ્પર્શ વિષયમા પ્રદ્વેષને પ્રાપ્ત થયેલ પ્રાણી આજ પ્રમાણે દુઃખોની
પરંપરાને ભોગવે છે કેમકે, જે દ્વેષ ચિત્તવાળો થાય છે એ કર્મોનો બધ
કરે છે અને એ કર્મ પોતાના ઉદય કાળમાં એ જીવને વાર વાર દુઃખી કરે છે. ॥ ૮૫ ॥

સ્પર્શ વિષયક રાગદ્વેષને ન હટાવવાના દોષને કહ્યા, હવે તેને હટાવ-
વાના શુભને કહે છે.—“ફાસે વિરત્તો” ઇત્યાદિ ।

સ્પર્શ વિષયમાં વિરક્ત બની રહેલ પુરુષ શોક રહિત થઈ બચે છે. તથા
જો સંસારમા રહેવા છતાં પણ પૂર્વોક્ત દુઃખ પરંપરાથી લિપ્ત નથી થતા. જેમ

अथ मनःप्रकरणम्—

मूलम्—मणस्स भाव गहणं वयन्ति, त रागहेउ तुंमणुसमाहु ।
तं दोसहेउ अमणुस माहु, संमो य 'जो तेसुं सें वीर्यरागो ॥८७॥

छाया—मनसः भाव ग्रहणं षदन्ति, त रागहेतु तु मनोसमाहुः ।

तं द्वेषहेतुं अमनोसमाहुः, समश्च यस्तयो त धीतरागः ॥ ८७ ॥

टीका—'मणस्स भाव' इत्यादि—

भाव=भावः—मानसिकः परिणाम, रूपादिस्मरणस्वरूपः, मनोहरूपादि संयोगोपायचिन्तनरूप, अमनोहरूपादिवियोगोपायचिन्तनरूप, यथा—स्वप्नादि गतो भावोपनीतो रूपादिरेव भावस्वम्, मनसो ग्रहणं, दृष्टतेज्जेनेति ग्रहणम् आकर्षकं वदन्ति, मनोस=मनोहरूपादिविषयं, तं भावं तु रागहेतुमाहुः । अमनोस=

होता है। जैसे जलमें रहता हुआ भी कमलिनीका पत्र जलसे छिन्न नहीं होता है ॥८७॥

यह स्पर्शान्द्रियका प्रकरण कहा, अथ मनके प्रकरणको कहते हैं—
'मणस्स' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भाव=भावम्) रूपादिकका स्मरण स्वरूप, अथवा मनोहरूपादिकोंके संयोगके उपायका चिन्तनरूप, अथवा अमनोहरूपादिकोंके वियोगके उपायका चिन्तनरूप अथवा स्वप्न आदिमें प्राप्त हुआ रूपादिक विषयरूप भाव (मणस्स गहणं वयन्ति—मनसो ग्रहणं षदन्ति) मनका आकर्षक कहा गया है। (मणुस्स त रागहेउ आहु—मनोस तं रागहेतु आहुः) मनोस वह भाव रागका हेतु माना गया है। (अमणुस्स तं दोसहेउ आहु—अमनोस तं द्वेषहेतु आहुः) तथा अमनोस

वज्जमां खेव छदां पणुं अभणपत्र वज्जमी विप्प वटु नमी ॥८९॥

अथ स्पर्शान्द्रियत्वं प्रकरणं कल्ल, द्वेषे भवत्तु प्रकरणं कल्लेवाभां आवे छे—
“मणस्स” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—भाव=भावम् रूपादिकना स्मरण स्वरूप अथवा मनोस रूपादिकना संयोगना उपायना चिन्तनरूप अथवा अमनोस रूपादिकना वियोगना उपायना चिन्तनरूप अथवा स्वप्न आदिमां प्राप्त भवेत्तु रूपादिक विषयरूप भाव मणस्स गहणं वयन्ति—मनसो ग्रहणं वदन्ति भवत्तु आकर्षण भावनामां आवेत्तु छे तथा मणुस्स त रागहेउ आहु—मनोस त रागहेतु आहुः मनोस जो भाव रागका हेतु माना गया आवेत्तु छे तथा अमणुस्स त दोसहेउ आहु—अम-

અમનોજ્ઞરૂપાદિવિષયં તં દ્વેષહેતુમાહુઃ । યથ તયોઃ=મનોજ્ઞામનોજ્ઞરૂપાદિવિષયક-
ભાવયોઃ સમઃ સ વીતરાગઃ, વીતરાગ ઇવ ભવતિ ॥ ૮૭ ॥

મૂલમ્—ભાવસ્સ મર્ણં ગ્રહણં વ્યન્તિ, મળસ્સ ભાવં ગ્રહણં વ્યન્તિ ।

રાગસ્સહેઽં સમણુન્ન માંહુ, દોસસ્સ હેઽં અમણુન્ન માંહુ ॥૮૮॥

છાયા—ભાવસ્ય મનઃ ગ્રહણં વદન્તિ, મનસઃ ગ્રહણં વદન્તિ ।

રાગસ્ય હેતું સમનોજ્ઞ માહુઃ, દ્વેપસ્ય હેતું અમનોજ્ઞ માહુઃ ॥ ૮૮ ॥

ટીકા—‘ ભાવસ્સ મર્ણ ’ ઇત્યાદિ—

મનઃ, ભાવસ્ય ગ્રહણં વદન્તિ, ભાવ મનસો=ગ્રહણ વદન્તિ, સમનોજ્ઞ—મનોજ્ઞ-
ભાવાનુસક્ષિમનઃ, રાગસ્ય હેતુમાહુઃ । અમનોજ્ઞ—અમનોજ્ઞભાવાનુષક્ષિમનઃ, દ્વેપસ્ય
હેતુમાહુઃ, ઇત્યન્વયઃ । શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૮૮ ॥

વહ રૂપાદિક વિષયક ભાવદ્વેષકા હેતુ માના ગયા હૈ । (જો તેસુ સમો સ
વીયરાગો—યઃ તયોઃ સમઃ સ વીતરાગઃ) જો મનુષ્ય રૂપાદિક વિષયક
उन भावोंमें समभाववाला है वह वीतराग है ॥૮૭॥

‘ભાવસ્સ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ભાવં મળસ્સ ગ્રહણં વ્યન્તિ—ભાવં મનસઃ ગ્રહણં વદન્તિ)
રૂપાદિક વિષય વહ ભાવ મનકા વિષય કહા ગયા હૈ । તથા (ભાવસ્સ
મર્ણં ગ્રહણં વ્યન્તિ—ભાવસ્ય મનઃ ગ્રહણં વદન્તિ) રૂપાદિક વિષય ઉસ
ભાવકા મન ગ્રાહક કહા ગયા હૈ । (સમણુન્ન રાગસ્સ હેઽં આહુ—સમનોજ્ઞ
રાગસ્ય હેતું આહુઃ) મનોજ્ઞભાવાનુપંગી મન રાગકા હેતુ એવ (અમણુન્ન
દોસસ્સ હેઽં આહુ—અમનોજ્ઞ દ્વેપસ્ય હેતુ આહુઃ) અમનોજ્ઞભાવાનુપંગી મન
દ્વેષકા હેતુ કહા હૈ ॥૮૮॥

નોજ્ઞં તં દ્વેષહેતુ આહુ, અમનોજ્ઞ તે રૂપાદિક વિષયકભાવ દ્વેષનો હેતુ મનાયેલ
છે. જો તેસુ સમો સ વીયરાગો—ય તયોઃ સમઃ સ વીતરાગ જે મનુષ્ય રૂપાદિક
વિષયક એ ભાવોમા સમભાવવાળા છે એ વીતરાગ છે. ॥૮૭॥

“ ભાવસ્સ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ભાવં મળસ્સ ગ્રહણં વ્યન્તિ—ભાવં મનસઃ ગ્રહણં વદન્તિ રૂપાદિક
વિષય તે ભાવ મનનો વિષય કહેવામા આવેલ છે તથા ભાવસ્સ મર્ણં ગ્રહણં
વ્યન્તિ—ભાવસ્ય મન ગ્રહણં વદન્તિ રૂપાદિક વિષય એ ભાવનું મન ગ્રાહક કહે-
વાયેલ છે. સમણુન્ન રાગસ્સ હેઽં આહુ—સમનોજ્ઞ રાગસ્ય હેતુ આહુ મનોજ્ઞ
ભાવાનુષંગી મન રાગનો હેતુ અને અમણુન્ન દોસસ્સ હેઽં આહુ—અમનોજ્ઞ દ્વેપસ્ય
હેતું આહુઃ અમનોજ્ઞ ભાવાનુષંગી મન દ્વેષનો હેતુ કહેવાયેલ છે. ॥૮૮॥

મૂલમ્—ભાવેસું જો ગિદ્દિં મુવેઈં તિઁવ, અકૌલિય પાંવઈ સેં વિળાસુ ।

રાગાઝરે કામગુણેસુ ગિદ્દે, કરેણુમગ્ગાવહિયં મેજે ઘા ॥૮૧॥

છાયા—ભાવેપુ યો શુદ્ધિ મુપૈતિ તીયા, આકાલિક પ્રાપ્નોતિ તુ વિનાશમ્ ।

રાગાઝરઃ કામગુણેષુ શુદ્ધ, કરેણુમાગાઽપદ્ધતો મજો ઘા ॥ ૮૧ ॥

ટીકા—‘ ભાવેસુ જો ગિદ્દિં ’ इत्यादि—

યઃ ભાવેપુ=મનાશ્વરૂપાદિ સ્મરણેષુ તીયાં શુદ્ધિ મુપૈતિ, સઃ આકાલિક વિનાશં પ્રાપ્નોતિ । તત્ર દષ્ટાન્તમાહ—‘ રાગાઝરે ’ इत्यादि । રાગાઝરઃ, કામગુણેષુ=મનોજ્ઞ રૂપાદિપુશુદ્ધઃ=આસક્ત, કરેણુમાર્ગાઽપદ્ધત =કરણ-इस्तिन्या, માર્ગેણ નિજપદ્ધત, અપદ્ધત-આક્રુષ્ટા, મજ=इस्ती, ઘા=इव=यथा-આકાલિક વિનાશં પ્રાપ્નોતિ, તદ્વત્ મદોન્મત્તો હિ इस्ती સમીપત્તિર્વિની इस्तिની इष्टા તદ્વત્પાદિમોહિતઃ સન્ તત્સજ્જમોત્સુ કસ્તન્માર્ગાનુગામિતયા તુપાદિપરિણીતઃ સદ્ગ્રામાદૌ સમાનીત વિનાશં પ્રાપ્નોતિ । નન્નત્ર ચક્ષુરાદીન્દ્રિયવશાદેવ મજસ્ય મહાચિરિતિ મન પ્રકરણે દષ્ટાન્તોઽયમસંગત

‘ ભાવેસુ ’ इत्यादि ।

જો મનુષ્ય મનોજ્ઞ રૂપાદિકાના સ્મરણરૂપ ભાવોમાં તીવ્ર શુદ્ધિકો ધારણ કરતા હૈં તદ્ અકાલમાં નષ્ટ થો જાતા હૈં । જૈસે મનોજ્ઞરૂપાદિકોમાં આસક્ત હુઆ હાથી હાથિનીકે દ્વારા અપને માર્ગસે અપદ્ધત હોકર અકાલમાં મૃત્યુકો પાતા હૈં । તાત્પર્ય હસકા હસ પ્રકાર હૈં કિ જિસ પ્રકાર મદોન્મત્ત ગજરાજ હાથિનીકે પીછે પકડકર રાજાકે દ્વારા પકડા જાતા હૈં ઓર સગ્રામ આદિ પહુચ કર મૃત્યુકો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈં । સસી પ્રકાર મનોજ્ઞ રૂપાદિકમાં મોહિત થના હુઆ પ્રાણી અકાલમાં મૃત્યુકો પાતા હૈં ।

પ્રશ્ન—મનકે હસ પ્રકરણમાં ચક્ષુરિન્દ્રિયકે વિષયકા તદ્ દષ્ટાન્ત કૈસે

‘ ભાવેસુ ’ इत्यादि ।

જે મનુષ્ય મનોજ્ઞ રૂપાદિકાના સ્મરણરૂપ ભાવોમાં તીવ્ર શુદ્ધિને ધારણ કરે છે તે અકાલમાં નષ્ટ થઈ જાય છે જેમ મનોજ્ઞ રૂપાદિકામાં આસક્ત બનેલા હાથી, હાથણીથી પાતાને માગ મૂકીને અકાલમાં મૃત્યુને પામે છે તાત્પર્ય જાતુ જો પ્રમાણે છે કે, જે રીતે મદો મત્ત અવસ્થા હાથણીની પાછળ પડીને રાજાના સેવકોના હાથથી પકડાઈ જાય છે અને સગ્રામ અગ્નિમાં પડીથીને મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય છે એવું પ્રમાણે મનોજ્ઞ રૂપાદિકામાં મોહિત બનેલા પ્રાણી અકાલમાં મૃત્યુને લેટે છે

પ્રશ્ન—મનના આ પ્રકરણમાં ચક્ષુરિન્દ્રિયના વિષયનુ આ દર્શાવત જસ ગત છે

इति चेदुच्यते—गजस्य चक्षुरादीन्द्रियवशात्प्रवर्त्तनेऽपि तत्र मनः प्राधान्यविवक्षया दृष्टान्तसङ्गतिर्भवितुमर्हति । यद्वा—दृष्टान्ते कामाऽकुलस्य हस्तिनो मदान्धत्वेन चक्षुरादीन्द्रियव्यापाराऽभावेऽपि मनस एव व्यापारस्य सत्वात् । यद्वा—करेणो मार्ग—अपहृतः—नष्टो यस्य स करेणुमार्गापहृतः, रागवशेन करिणीं स्मरन् गजः करिणीं प्राप्तिमार्गमलब्ध्वा कामान्धतया इतस्ततो भ्रमन् नृपादिभिर्गृह्यते, ततश्च परवशः सन् संग्रामादौ विनश्यतीति तद्वत् ॥ ८९ ॥

दिया गया है । क्यों कि चक्षुइन्द्रियके वशसे ही गजकी प्रवृत्ति हाथिनी विषयमें देखी जाती है ।

उत्तर—यद्यपि गजकी हाथिनीके विषयमें प्रवृत्ति चक्षुइन्द्रिय के द्वारा रूप देखकर ही देखी जाती है तो भी वहां मनकी प्रधानरूपसे विवक्षा मानी गई है । क्यों कि विना मानसिक संकल्प हुए वह उसके विषयमें प्रवृत्ति कर नहीं सकता है । इस तरहसे इस दृष्टान्तकी संगति बैठ जाती है । अथवा जो हाथी कामके आवेगसे व्याकुल बन जाता है उसमें मदान्ध होनेकी वजहसे चक्षु आदि इन्द्रियोंके व्यापारके अभावमें भी मनका ही व्यापार होता है । अथवा जब हाथी कामसे अंधा हो जाता है तब वह हाथिनीको बार २ स्मरण करता हुआ उसकी प्राप्तिके मार्गको भी भूल जाता है और इधर-उधर घूमने लग जाता है । इस स्थितिमें वह पकड़ा जाता है और पर वश बन कर संग्राम आदिमें मृत्युको प्राप्त हो जाता है ॥ ८९ ॥

કેમકે, ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના વશથી જ ગજની પ્રવૃત્તિ હાથીણીના વિષયમાં બાળી શકાય છે.

ઉત્તર—જે કે હાથીની હાથણીના વિષયમાં પ્રવૃત્તિ ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના દ્વારા રૂપ જોઈને જ દેખવામાં આવે છે તે પણ ત્યાં મનની પ્રધાનરૂપથી વિવક્ષા માનવામાં આવેલ છે કેમકે, મનનો સંકલ્પ થયા વગર તે એના વિષયમાં પ્રવૃત્તિ કરી શકતો નથી એ રીતે આ દૃષ્ટાંતની સંગતિ એસી બન્ય છે. અથવા જે હાથી કામના આવેગથી વ્યાકુળ બની બન્ય છે એમાં મદાન્ધતા હોવાના કારણથી ચક્ષુ આદિ ઇન્દ્રિયોના વેપારના અભાવમાં પણ મનનો જ વેપાર બને છે અથવા જ્યારે હાથી કામથી આંધળો બની બન્ય છે ત્યારે તે હાથણીનું વારંવાર સ્મરણ કરીને એની પ્રાપ્તિના માર્ગને પણ ભૂલી બન્ય છે અને અહીં તહીં ભટકવા માડે છે. આવી સ્થિતિમાં તે પકડાઈ બન્ય છે અને પરવશ બનીને સંગ્રામ આદિમાં મર્યાદા બની બન્ય છે ॥ ૮૯ ॥

મૂલ્—જે યાચિ દોસે સમુવેદે તિલ્લ તસિં ધલેણે સેડ ડેવેદ્ વુલ્લા
દુલ્લતદોસેણે સપંણ જતૂ, નેં કિંચિ' ભાવ અવરજ્જઈ સે' ॥૧૦॥

છાયા—યથાપિ દ્રેપ સમુપૈતિ તીયં, તસ્મિન્ સળે સ તુ ડૈવેતિ દુઃસં ।

દુર્લાન્તદોષેણ સ્વકેન જન્તુ, ન કિચિત્ માય અપરાધ્યતિ તસ્ય ॥ ૧૦ ॥

ટીકા—‘ જે યાચિ ’ ઇત્યાદિ—

યથ જન્તુસ્તીયં દ્રેપ સમુપૈતિ, સ તુ તસ્મિન્ સળે-પિ સ્વકેન દુર્લાન્તદોષેણ વુલ્લત્
ડૈવેતિ, માવસ્તસ્ય કિચિત્ નાપરાધ્યતિ, ઇત્યન્વયઃ । વ્યાક્યા પૂર્વક્ત્ ॥ ૧૦ ॥

મૂલ્—પગતરેત્તો રૂઢરસિ ભાવે, અતાલિંસે સે' કુંણઈ પંઓસ ।

દુલ્લક્ષસ્તે સપીલે મુંવેદ્ બાલે, નેં લિંપ્પઈ તેણે મુંળી વિરાંગો ॥૧૧॥

છાયા—એકાન્તરત્તો રુચિર માવે, અતાલે સ કરોતિ પ્રદ્રેપ ।

દુઃલ્લક્ષ્ય સમ્પીઢમુપૈતિ બાલ, ન લિપ્યતે તેન મુનિર્વિરાગ ॥૧૧॥

ટીકા—‘ પગંતરત્તો ’ ઇત્યાદિ—

યસ્તુ રુચિરે માવે એકાન્તરત્તો ભવતિ, સ બાલઃ, અતાલે-અરુચિરે માવે-
માવધિપયે વસ્તુનિ પ્રદ્રેપ ઇં મમાપીતિકારકમિત્યાદિકુપં કરોતિ, અતઃપ દુઃલ્લક્ષ્ય
સમ્પીઢ ડૈવેતિ વિરાગો મુનિસ્તુ તેન ન લિપ્યતે, ઇત્યન્વયઃ શ્રેયં વ્યાક્યાપૂર્વક્ત્ ॥૧૧॥

‘ જે યાચિ ’ ઇત્યાદિ ।

જો પ્રાણી અમનોશરૂપ આદિ વિષયક માવમેં તીલ દ્રેપ ધારણ
કરતા હૈ વહ ઉસ ક્ષણમેં બી અપને હી દુર્લાન્ત દોષકે કારણ દુલ્લક્ષ
પાત્ર ધનતા હૈ । ઉસકે દુઃલ્લી હોનેમેં ઉસ માવકો કુલ્હ અપરાધ નહીં હૈ ॥૧૦॥

‘ પગંતરત્તો ’ ઇત્યાદિ ।

જો મનુષ્ય મનોશ માવમેં એકાન્ત તપસ્વ હો જાતા હૈ વહ બાલ
જીવ હૈ ઓર વહી અમનોશ માવમેં પ્રદ્રેપ કરતા હૈ । હસી વજહસે વહ

‘ જે યાચિ ’ ઇત્યાદિ ।

જે પ્રાણી અમનોશરૂપ આદિ વિષયક માવમાં તીલ દ્રેપ ધારણ કરે છે
તે એ કલુષ પદ્ધિ ધોતાના જ દુર્લાન્ત દોષના કારણે દુઃખનો પાત્ર બને છે.
એના દુઃખી થવામાં એ માવનો કોઈ અપરાધ નથી. ॥૬-૧૦॥

“ પગંતરત્તો ” ઇત્યાદિ ।

જે મનુષ્ય મનોશમાવમાં એકાન્ત તપસ્વ બની આવે છે તે માત્ર એ
છે અને તે અમનોશ માવમાં પ્રદ્રેપ કરે છે જાજ કારણથી એ દુઃખ યોગ્ય

રાગ એવ હિંસાવાસ્તવ હેતુરિતિ હિંસાદ્વારેણ રાગ એવ દુઃખસ્ય મૂલકારણ-
મિતિ ષટ્ત્વમિર્ગાથાભિરાહ—

મૂલમ્—ભાવાણુગાસાણુગાં યં જીવે, ચરાચરે હિંસંઙ્ગે ગેગરૂંવે ।

ચિત્તેહિં તે પરિતાંવેઙ્ગ વાલે, પીલેઙ્ગ અત્તદ્વગુરૂ કિલિંદ્રે ॥૧૨॥

છાયા—ભાવાણુગાશાણુગતશ્ચ જીવઃ, ચરાચરાન્ હિનસ્તિ અનેકરૂપાન્ ।

ચિત્તૈસ્તાન્ પરિતાપયતિ વાલઃ, પીડયત્યાત્માર્થગુરુઃ કિલિષ્ઠઃ ॥૧૨॥

ટોકા—‘ભાવાણુગાંસા’ ઇત્યાદિ—

કિલિષ્ઠઃ અતએવ આત્માર્થગુરુઃ, અતએવ—વાલઃ, ભાવાણુગાશાણુગતઃ=રૂપાદિ-
ગતઃ=રૂપાદિવિષયક સ્મરણાનુકૂલાભિકાંક્ષાવિવશઃ, જીવઃ, અનેકરૂપાન્ ચરા-
ચરાન્—ત્રસસ્થાવરાન્, હિનસ્તિ, સ્વમિપ્રાયસિદ્ધચર્થ હિ બહવો જીવાઃ સ્થાવર
જંગમજીવહિંસાયાં પ્રવર્તન્ત ઇત્યર્થઃ । કાંશ્ચિતુ તાન્ ચિત્તૈઃ પરિતાપયતિ । કાંશ્ચિન્ન
પીડયતિ । શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૧૨ ॥

દુઃખ ભોગતા હૈ । જો હસ પ્રકાર નહીં કરતા હૈ વહ વિરક્ત આત્મા મુનિ
હૈ ઓર વહ હસ દુઃખસે લિપ્ત નહીં હોતા હૈ ॥૧૧॥

રાગ હી હિંસાદિ આસ્રવકા હેતુ હૈ અતઃ હિંસાદિકો લેકર રાગ હી
દુઃખકા કારણ હોતા હૈ સો કહતે હૈ—‘ભાવાણુ’ ઇત્યાદિ ।

સંક્લિષ્ટ પરિણામી જીવરૂપાદિક વિષયક અભિપ્રાયકે વશવર્તી
હોકર અપને ભાવકો હી સિદ્ધ કરના સર્વ પ્રથમ અપના એક કર્તવ્ય
માનતા હૈ । હસ અવસ્થામૈં હસકો હેય ઓર ઉપાદેય ભાવોંકા કુંહ મી
વિવેક નહીં રહતા હૈ । અતઃ યહ વાલ જીવ રૂપાદિ વિષયક સ્મરણકે
અનુકૂલ અભિકાંક્ષાકે વશવર્તી હોકર અનેક ત્રસ એવં સ્થાવર જીવોંકી

છે. જે આ પ્રમાણે કરતા નથી તે વિરક્ત આત્મા મુનિ છે. અને જે આ
દુઃખથી લિપ્ત થતા નથી ॥૮૧॥

રાગ જ હિંસાદિ આસ્રવનો હેતુ છે આથી હિંસાદિને લઈને રાગ જ
હિંસાનું કારણ હોય છે તેને કહે છે.—“ભાવાણુ” ઇત્યાદિ!

સંક્લિષ્ટ પરિણામી જીવ રૂપાદિ વિષયક અભિપ્રાયને વશવર્તી થઈને
પોતાનાં ભાવને જ સિદ્ધ કરવાનું જ સર્વ પ્રથમ કર્તવ્ય માને છે. આ અવ-
સ્થામાં તેને હેય અને ઉપાદેય ભાવોનો જરા સરખોએ વિવેક રહેતો નથી.
આથી જે બાલ જીવ રૂપાદિ વિષયક સ્મરણને અનુકૂળ અભિકાંક્ષાનાં વશવર્તી
બનીને અનેક ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે તથા વિવિધ પ્રકારનાં

મૂર્ખ-ભાવાણુષાણ પરિગ્રહેણ, ઉપ્પાયણે રક્ષણસમ્પ્રિયોગે ।

ઘણે વિઝોગે યે કેહ સુદ્ધ સે, સમોગકાલે યે અતિચિલોમે ॥૧૩॥

છાયા-માવાનુપાતે સ્લહ પરિગ્રહેણ, ઉત્પાદને રક્ષણસમ્પ્રિયોગે ।

અ્યયે વિયોગે ચ ક્વ સુત્ત તસ્ય, સમ્મોગકાલે ચ અત્તિચિલોમે ॥૧૩॥

ટીકા-‘માવાણુષાણ’ इत्यादि—

માવાનુપાતે, પરિગ્રહેણ=માવશિષયે મૂર્છાત્મકેન હેતુના ઉત્પાદને રક્ષણસમ્પ્રિયોગે અ્યયે વિયોગે ચ, તસ્ય ક્વ સુત્તમ્, સમ્મોગકાલે ચ અત્તિચિલોમે સતિ ક્વ સુત્ત, इत्यन्वय’ શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૧૩ ॥

મૂર્ખ-ભાવે અતિચે યે પરિગ્રહમ્મિ, સત્તોવસત્તો નં ઉવેદ્દં હુદ્દ 。

અતુદ્દિદોસેણ દુદ્ધી પરસ્સં, લોભાવિલે આર્યંચદ્ધ અંદત્ત ॥૧૪॥

છાયા-માવે અવૃત્તમ પરિગ્રહ, સત્તોવસત્તો ન ઉપૈતિ તુદ્ધિમ્ ।

અતુદ્દિદોસેણ દુઃસ્વી પરસ્ય, લોભાવિલ’ આદચે મદચમ્ ॥ ૧૪ ॥

ટીકા-‘માવે અતિચે’ इत्यादि—

માવે અવૃત્તમ પરિગ્રહે-પરિગ્રહશિષયે માવે સત્તોવસત્તસુદ્ધિ નોપૈતિ,

હિસા કરતા હૈ । તથા વિવિધ પ્રકારકે ઉપાયોં દ્વારા કિત્તનેક જીવોંકો વહ પરિતાપિત ફરતા હૈ ઓર કિત્તનેક જીવોંકો પોડા દેતા હૈ ॥૧૨॥

‘માવાણુ’ इत्यादि ।

માવમેં જીવકા અનુરાગ હોને પર વહ ઉસમેં મૂર્છાત્મક પરિગ્રહમેં કસ જાતા હૈ । ઓર इसी कारण वह उसके उत्पादनमें रक्षयमें एवं उसके उपयोगमें तथा व्यय एवं वियोगमें सुખी नहीं हो सकता है । इसी तरह उपभोग कालमें भी यथावत् तृप्तिकी प्राप्ति नहीं हो सकनेसे वह सुखी नहीं होता है ॥૧૩॥

ઉપાયો દ્વારા કેરલાક છોચોને એ પરિતાપિત કરે છે અને કેરલાક છોચોને પીડિત કરે છે ॥૬૨॥

“માવાણુ” इत्यादि ।

માવમાં છોચોના અનુરાગ હોવાથી તે એમાં મૂર્છાત્મક પરિગ્રહથી બકાઈ જાય છે અને એજ કારણે તે એના ઉત્પાદનમાં, રક્ષણમાં અને તેના ઉપયોગમાં સુખી બની શકતો નથી. આ પ્રમાણે ઉપભોગ કાળમાં યથાવત્ પ્રાપ્તિ ન થવાથી તે સુખી થઈ શકતો નથી ॥૬૩॥

અતુષ્ટિદોષેણ દુઃખી સન્ લોભાવિલઃ, પરસ્ય અદત્તં વસ્તુ આદત્તે=અદત્તમપિ લોભો-
 ઽવિલતયા સ્વાભિપ્રાયસિદ્ધયર્થં પ્રાયશો ગૃહ્ણાતીત્યર્થઃ શેષવ્યાખ્યા પ્રાગ્વત્ ॥૯૪॥
 મૂલમ્—તળ્હાભિભૂયસ્સં અદત્તં હારિણો, ભાવે અતિત્તસ્સં પરિગ્રહે ચ ।
 માર્યામુસં વઢ્ઢૈં લોભદોસાં, તત્થાવિ દુઃખાં નં વિમુચ્છંઈ સે ॥૯૫॥

છાયા—તૃષ્ણાભિભૂતસ્ય અદત્તહારિણઃ, ભાવે અતૃપ્તસ્ય પરિગ્રહે ચ ।

મયામૃષા વર્ધતે લોભદોષાત્, તત્રાઽપિ દુઃખાન્ન વિમુચ્યતે સઃ ॥૯૫॥

ટીકા—‘તળ્હાભિભૂયસ્સ’ इत्यादि—

ભાવે—ભાવવિષયકે પરિગ્રહે ચ, અતૃપ્તસ્ય, અતએવ તૃષ્ણાભિભૂતસ્ય, અદત્ત-
 હારિણઃ, લોભદોષાત્, માયામૃષા વર્ધતે, તત્રાઽપિ મૃષાભાષણેઽપિ સઃ અદત્તાદાન-
 શીલઃ, દુઃખાત્ ન વિમુચ્યતે, इत्यन्वयः । શેષ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૯૫ ॥

‘ભાવે’ इत्यादि ।

ભાવમેં અતૃપ્ત પ્રાણી ડસ પરિગ્રહરૂપ ભાવમેં અત્યંત આસક્ત હોતા
 હુઆ અપને અસંતોષરૂપ દોષસે દુઃખિત હોતા હૈ । એવં લોભસે મલિન
 ચિત્તહોકર પરકીય અદત્ત વસ્તુકો અપને અભિપ્રાયકી સિદ્ધિકે નિમિત્ત
 પ્રાયઃ કરકે ગ્રહણ કરતા હૈ ॥૯૪॥

‘તળ્હાભિભૂયસ્સ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(ભાવે પરિગ્રહે અતિત્તસ્સ—ભાવે પરિગ્રહે અતૃપ્તસ્ય)
 ભાવવિષયક પરિગ્રહમેં અતૃપ્ત અતએવ (તળ્હાભિભૂતસસ—તૃષ્ણાભિભૂતસ્ય)
 તૃષ્ણાસે અભિભૂત પ્રાણી (અદત્ત હારિણો—અદત્ત હારિણઃ) અદત્તકા
 ગ્રહણ કરનેવાલાં હોતા હૈ ઓર ડસકે (લોભદોસા—લોભદોષાત્) લોભકે

“ભાવે” इत्यादि ।

ભાવમા અતૃપ્ત પ્રાણી એ પરિગ્રહરૂપ ભાવમાં અત્યંત આસક્ત બનીને
 પેતાના અસંતોષરૂપી દોષથી દુઃખિત થયા કરે છે અને લોભથી મલિન ચિત્ત-
 વાળો બનીને પારકાની અદત્ત વસ્તુને પેતાના અભિપ્રાયની સિદ્ધિના નિમિત્ત
 ધણે ભાગે ગ્રહણ કરી લે છે ॥૯૪॥

“તળ્હાભિભૂયસ્સ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—ભાવે પરિગ્રહે અતિત્તસ્સ—ભાવે પરિગ્રહે અતૃપ્તસ્ય ભાવ વિષયક
 પરિગ્રહમા અતૃપ્ત અથવા તે તળ્હાભિભૂતસસ—તૃષ્ણાભિભૂતસ્ય તૃષ્ણાથી અભિભૂત
 પ્રાણી અદત્તહારિણો—અદત્તહારિણ અદત્તને ગ્રહણ કરનાર હોય છે અને તેનાં
 લોભ દોસા—લોભ દોષાત્ લોભના દોષથી માયા મસંવલ્લ—માયા મૃષા વર્ધતે માયાયુક્ત

મમ્—મોસસ્સ પચ્છાર્ય પુરસ્થેઓ ય, પઓગકાલે ય દુહી વેરંતે ।
 યેવ અદંતાણિ સમીયયન્તો, માંવે અસિતો દુહિઁઓ અણિસ્સો ॥૧૬॥

છાયા—મુપાવાદસ્ય પમાન્વ પુરસ્તાન્વ, પ્રયોગકાલે ચ દુઃસ્તી દુરન્તઃ ।

અર્થ અવત્તાણિ સમાવદાનઃ, માંવે અતૃપ્તો દુઃસ્તિતઃ અનિમઃ ॥ ૧૬ ॥

ટીકા—‘ મોસસ્સ ’ इत्यादि—

મુપાવાદસ્ય=મુપામાપણસ્ય, પમાન્વ પુરસ્તાન્વ, પ્રયોગકાલે ચ દુઃસ્તી સ્ત
 દુરન્તો દૂરે લીર્યકાલે અન્તા યસ્ય સઃ દુરન્તઃ લીર્યકાલાષ્ઠિ કષ્ટમાર્ મથતિ એવ-
 અવત્તાણિ સમાવદાનઃ માંવે=માપવિપયે, અતૃપ્તઃ સન્ તથા-અનિમઃ સન્, દુઃસ્તિતો
 મથતિ, इत्यन्वयः । શ્લેષ ધ્યાન્યા પૂર્વેષ્ ॥ ૧૬ ॥

મૂલ્—ભાવાણુરંતસ્સ નરસ્સ યેવ, કેત્તો સુહ હોજ્ઞ કયાંઈ કિંચિં ।
 તત્તેથોવમોગેવિ કિલેસ દુંક્કલં નિવ્વંતેપ્પ જસ્સે કેપ્પણ દુંક્કલ ॥૧૭॥

છાયા—માવાનુરક્તસ્ય નરસ્ય એવં, કૃતઃ સુત્વ મથેત્ કદાચિત્ કિંચિત્ ।

તત્રોપમોગેઽપિ કલેષદુઃસ્વમ્, નિર્વર્તયતિ યસ્ય કૃતે સદ્ધ દુઃસ્વમ્ ॥૧૭॥

વોપસે (માયામુસં ચક્રુહ-માયામૃષાવર્દતે) માયાયુક્ત અસત્યમાપણ
 અધિક્ક હોતા હૈ । (તત્ત્વચિ દુક્કલા સે ન વિમુચ્ચહ-તત્રાપિ દુઃસ્તાત્ મ
 ન વિમુચ્ચતે) મૃપામાપણમેં મી વહ જીવ દુઃસ્વસે નહીં છૂટતા હૈ ॥૧૫॥

‘ મોયસ્સ ’ इत्यादि ।

સરલાય—મૃપામાપણકે પહિલે તથા વાદમેં એવં ઉસકે પ્રયોગકાલમેં
 દુઃસ્તી વહ જીવ દુષ્ટ અવસાનવાલા હોતા હૈ । હસ પ્રકાર અવત્તષે
 પ્રાણ કરનેવાલા વહ માવ વિપયમેં અતૃપ્ત હોકર તથા નિઃસહાય હોકર
 દુઃસ્તિત હી હોતા હૈ ॥૧૬॥

અસત્ય ભાષણ અધિક્ક જને છે તત્ત્વચિ દુક્કલા સે ન વિમુચ્ચહ-તત્રાપિ દુઃસ્તાત્
 સ ન વિમુચ્ચતે મૃપાભાષણ કરનાર જે એવ દુઃખથી છુટકાશે મેળવી
 શકતો નથી. ॥૧૫॥

“ મોયસ્સ ” इत्यादि.

મૃપાભાષણ કરતાં પહેલાં કે તેની પાછીથી અથવા તેા જે બોલના સમયે
 દુઃખી જે એવ અણ બાવના ધરાવનાર જની રહે છે આ પ્રમાણે અહતને
 બ્રહ્મ કરનાર તે ભાવવિષયમાં અતૃપ્ત થઈને તથા નિઃસહાય થઈને દુઃખીત
 થઈ જની આવે છે ॥૧૬॥

ટીકા—‘ ભાવાણુરત્તસ્સ ’ ઇત્યાદિ—

એવં ભાવાણુરત્તરસ્ય નરસ્ય કદાચિત્ કિંચિત્ સુખં કુતો ભવેત્, તત્ર-
ભાવાણુરાગે, તથા-ઉપભોગેઽપિ કલેશ દુઃખં ભવતિ, યસ્ય-ઉગભોગસ્ય, કૃતે
દુઃખં નિર્વર્તયતિ । ઇત્યન્વયઃ વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૯૭ ॥

એવં ભાવવિષયે રાગોઽનર્થહેતુરિત્યુક્તમ્, અથ તત્ર-દ્વેષોઽપ્યનર્થહેતુરિત્યાહ—
મૂલમ્—એમેવં ભાવમ્મિં ગૌઓ પઞ્ચોસં, ઉવેઙ્ઙ દુઃખોહપરંપરાઓ ।

પદુદ્વચિત્તોયં ચિળાંઙ કંમ્મં, જં સે^૨ પુણો હોઙ્ઙ દુહં વિવાંગે ॥૯૮

છાયા—એવમેવ ભાવે ગતઃ પ્રદ્વેષં, ઉપૈતિ દુઃખોઽપરમ્પરાઃ ।

પ્રદ્વિષ્ટચિત્તશ્ચ ચિનોતિ કર્મ, યત્તસ્ય પુનઃ ભવેત્ દુઃખં વિપાકે ॥૯૮॥

ટીકા—‘ એવમેવ ભાવમ્મિ ’ ઇત્યાદિ—

ભાવે=અનિષ્ટસ્મરણાઽધ્યાત્મકે, અનિષ્ટવસ્તુ વિયોગચિન્તને, ઇત્યર્થઃ, પ્રદ્વેષં

‘ ભાવાણુરત્તસ્સ ’ ઇત્યાદિ ।

હસ પ્રકાર ભાવમેં અનુરક્ત પુરુષકો કિસી મી સમય થોડા સા મી
સુખ કૈસે હો સકતા હૈ । ડસ ભાવકે અનુરાગમેં તથા ઉપભોગમેં મી
જબ કલેશ એવં દુઃખ હોતા હૈ તબ ક્યોં યહ જીવ ડસકે નિમિત્ત
દુઃખ ડટાતા હૈ ॥૯૭॥

હસ પ્રકાર ભાવવિષયક રાગકો અનર્થકા હેતુ કહા અવ દ્વેષ મી
અનર્થકા હેતુ હોતા હૈ સો કહતે હૈ—‘ એમેવ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ભાવમ્મિ-ભાવે) અનિષ્ટ પદાર્થકે સ્મરણરૂપ ભાવમેં
અર્થાત્ ‘ અનિષ્ટ વસ્તુકા વિયોગ હો જાવે ’ હસ પ્રકારકે વિચારમેં
(પઞ્ચોસં ગૌઓ-પ્રદ્વેષં ગતઃ) પ્રદ્વેષકો પ્રાપ્ત હુઆ જીવ (એમેવ-એવમેવ)

“ ભાવાણુરત્તસ્સ ” ઇત્યાદિ ।

આ પ્રમાણે ભાવમાં અનુરક્ત પુરુષને કોઈપણ સમય થોડું પણ સુખ
કઈ રીતે મળી શકે, એ ભાવના અનુરાગમાં તથા ઉપભોગમાં પણ જ્યારે
કલેશ અને દુઃખ થાય છે ત્યારે જીવ એના નિમિત્ત દુઃખ શા માટે
ઉઠાવતો હશે ? ॥૯૭॥

આ રીતે ભાવવિષયક રાગને અનર્થનો હેતુ કહી બતાવ્યો હવે દ્વેષ પણ
અનર્થનો હેતુ હોય છે, એને કહે છે—“ એમેવ ” ઇત્યાદિ.

ભાવમ્મિ-ભાવે અનિષ્ટ પદાર્થના સ્મરણરૂપ ભાવમાં અર્થાત્ “ અનિષ્ટ
વસ્તુનો વિયોગ થઈ જાય ” આ પ્રકારના વિચારમાં પઞ્ચોસં ગૌઓ-પ્રદ્વેષં ગતઃ
પ્રદ્વેષને પ્રાપ્ત બનેલો જીવ એમેવ-એવમેવ આ પ્રમાણે દુઃખોહપરંપરાઓ-દુઃખોહ-

गतः, एवमेव दुःखौघपरम्पराः उपैति, तथा प्रक्षिप्तचित्तम् यत् कर्म चिनोति, तस्य विपाके पुनर्दुःखं भवति, शेष व्याख्या पूर्ववत् ॥ ९८ ॥

भावविषये रागद्वेषयोरनुद्वरणे बोधा उक्ताः, अथ तदुद्वरणे गुणमाह—
मृग्य-भावे विरक्तो मण्डुओ विसौगो, पंपण दुक्खोहपरपरेणं ।
न लिप्पई भवमज्जे वि सौतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलोस ॥ ९९ ॥

छाया—भावे विरक्तः मनुजः विशोकाः, एतया दुःखौघपरम्परा ।

न लिप्यत भवमज्जपि सन्, जलेन इव पुष्करिणी पलाशम् ॥ ९९ ॥

टीका—‘भावे विरक्तो’ इत्यादि—

भावे=इष्टानिष्टस्मरणात्मके, मनोव्यामनोद्वस्तुगोचरे वा, विरक्त-राम
रहितः, द्वेषरहितः, अतएव-विशोको मनुजः, भवमज्जपि सन् एतया, दुःखौघ
परम्परा, न लिप्यते, जलेन पुष्करिणी पलाशमिव, इत्यन्वयः शेष व्याख्या
पूर्ववत् ॥ ९९ ॥

इसी तरह (दुःखोहपरंपराओ-दुःखौघपरम्परा) दुःखौकी परम्पराओ
(उवेइ-उपैति) प्राप्त करता है। तथा (पदुद्विचिओ य जं कम्मं चिणाइ
तस्स विवागे पुणो दुइ होइ-प्रक्षिप्तचित्तं यत् कर्म चिनोति तस्य विपाके
पुनः दुःखं भवति) प्रक्षिप्तचित्तं बनकर यह जीव जिन कर्मोंका बंध
करता है उन कर्मोंके विपाक समयमें पुनः दुःखी होता है ॥ ९८ ॥

भावविषयक रागद्वेषके नहीं हटानेमें दोष कहे, अथ तद्विषयक
रागद्वेषके हटानेमें गुण कहते हैं—‘भावे’ इत्यादि ।

इष्ट अनिष्ट पदार्थके स्मरणरूप भावमें अथवा मनोऽर्थं अमनोऽर्थ
वस्तुको विषय करनेवाले भावमें रागद्वेष रहित हुआ प्राणी शोक रहित
होता है। ऐसा प्राणी संसारके बन्धनमें रहता हुआ भी इस दुःख परम्प

परपर दुःखोही परंपराने उवेइ-उपैति प्राप्त करे ॥ तथा पदुद्विचिओ य जं कम्मं
चिणाइ तस्स विवागे पुणो दुइ होइ-प्रक्षिप्तचित्तं यत् कर्म चिनोति तस्य विपाके
पुनः दुःखं भवति प्रक्षिप्तचित्तवाणे। यधने ओ एव ने ने कम्मोने। अथ
कथं ओ ओ कम्मोना विपाकं समयमां ते इरीथी दुःखी भाव ॥ १०० ॥

भाव विषयक राग द्वेषने न उदाववाना दोषने कही अतावना, उवे ते
विषयना रागद्वेषने उदाववाना शुद्धने कहे ॥ “भावे” इत्यादि ।

इष्ट तेमज्ज अनिष्ट पदार्थना स्मरणरूप भावमां अथवा मनोऽर्थं तेमज्ज
अमनोऽर्थं वस्तुना विषय करवावाणा भावमां राग द्वेष रहित अनेक प्रकृति
दोष रहित दोष ओ भावो एव समापनी वधमां रहेवा छयां पञ्च भा

ઉક્તમેવાર્થ સંક્ષેપેનાહ—

મૂલમ્—एविंदियत्था य मणस्स अत्था,
दुक्खस्स हेउ मणुयस्स रागिणो ।

ते चेव थोवंपि^१ कयाइ^२ दुक्खं,
न वीयरगस्स^३ करेति किंचि^४ ॥ १०० ॥

છાયા—एवमिन्द्रियार्थाश्च मनसः अर्थाः, दुःखस्य हेतवो मनुजस्य रागिणः ।
ते चैवस्तोकमपि कदाचिद् दुखं, न वीतरागस्य कुर्वन्ति किंचित् ॥ १०० ॥

ટીકા—‘ एविंदियत्था ’ इत्यादि—

एवं=उक्तप्रकारेण, इन्द्रियार्थाः=चक्षुरादीन्द्रियविषयरूपाऽदयः, तथा—
मनसोऽर्थाश्च स्मरणादयः, उपलक्षणत्वात्, इन्द्रियमनांसि च, रागिणः=रागयुक्तस्य,
उपलक्षणत्वात् द्वेषयुक्तस्य, मनुजस्य=मनुष्यस्य, दुःखस्य=शरीरमानसरूपस्य, हेतवो
भवन्ति, ते चैव=इन्द्रियार्थारूपादयः, तथा—मनोऽर्थाभावप्रतिपाद्याः स्मरणादयश्च ।
वीतरागस्य=रागरहितस्य, द्वेषरहितस्य च । कदाचित्=कस्मिन्नपिकाले किञ्चित्=

રાસે જલસે (કમલિની) પુષ્કરિણી પત્રકી તરહ લિસ નહીં હોતા હૈ ॥૯૯॥

इसी अर्थको फिर संक्षेपसे कहते हैं—‘एविंदियत्था’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एवं—एवम्) इस तरह पूर्वोक्त प्रकारसे (इंदियत्था—
इन्द्रियार्थाः) चक्षुरादि इन्द्रियोंके विषय रूपादिक तथा मनके विषय
स्मरण आदि पदार्थ—भाव (रागिणो—रागिणः) रागद्वेष संपन्न (मणुयस्स—
मनुजस्य) मनुष्यको (दुक्खस्स हेउ—दुःखस्य हेतवः) शारीरिक तथा मान-
सिक दुःखके कारण होते हैं । परन्तु (वीयरगस्स—वीतरागस्य) जो इनमें
वीतराग होते हैं—अर्थात् इन विषयोंमें न राग करते हैं और न द्वेष करते
हैं उनके (ते चेव—ते चैव) ये चक्षु आदि इन्द्रियोंके विषय तथा मनके

દુ ખ પરપરાથી જળમાં રહેલ કમળ પત્રની માફક અલિસ જ રહે છે. ॥૯૯॥

એજ અર્થથી ફરીથી સંક્ષેપથી કહે છે —“ एविंदियत्था ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—એવં—એવમ્ આ રીતે પૂર્વોક્ત પ્રકારથી ઇંદિયત્થા—ઇન્દ્રિયાર્થાઃ
ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિયોના વિષય, રૂપાદિક તથા મનના વિષય સ્મરણાદિ પદાર્થ,
ભાવ—રાગિણો—રાગિણ રાગદ્વેષ સંપન્ન મણુસ્સ—મનુજસ્ય મનુષ્યને દુક્ખસ્સ હેઉ—
દુઃખસ્ય હેતવો શારીરિક અને માનસિક દુખના કારણરૂપ બને છે પરંતુ
વીયરાગસ્સ—વીતરાગસ્ય જે એનામાં વીતરાગ હોય છે; અર્થાત્ આવા વિષયોમાં
જેને રાગ અને દ્વેષ નથી એમને તે ચેવ—તે ચૈવ એ ચક્ષુ આદિ ઇન્દ્રિયોના

શરીરં માનસમ્વા, સ્તોકમપિ=અત્યમપિ દુઃખં ન કરોતિ, પૂર્વાર્દેન રંગેષુક્તસ્ય
લોપઃ પ્રદર્શિતઃ । પરાર્દેન તુ રાગરશ્મિસ્ય શુભો નિમગ્નિતઃ ॥ ૧૦૦ ॥

નતુ કામભોગેષુ કારણેષુ વિષમાનેષુ રાગરૂપકાર્યસ્પોત્પત્તિ સમ્માનનવા
ન કષિદ્વિતરાગઃ સમ્મન્વતિ, તત્ક્રયમસ્ય દુઃસ્વાઝ્માવઃ સ્પાદિતિ ચેત્, ઉચ્ચતે-
મૂઢમ્-ન કામભોગો સમયે ઉર્વેતિ, ન યાવિ ભોગો વિગંઢ ઉર્વેતિ ।

'જે તપ્યએસી ય પરિમેઘી ય, સો તેસું મોઠો વિગંઢ ઉર્વેઢ ॥૧૦૧॥

છાયા—ન કામભોગો સમતા ઉપાન્તિ, ન વાઙ્મિ મોગો વિકૃતિ ઉપાન્તિ ।

યસ્તત્પદ્મેષી ચ પરિગ્રહી ચ, સ તેષુ મોહાત્ વિકૃતિ ઉપૈતિ ॥ ૧૦૧ ॥

ટીકા—' ન કામભોગો ' શ્યાવિ—

કામભોગો—કામૌ-શુન્દરરૂપે, મોગો-ગન્ધરસસ્પર્શ, સૌ ચ મૌગભેદિ,
કામભોગોઃ શુન્દરાઙ્મય । સમતામ્=સમમાપમ્-રાગરૂપોઽમાલરૂપાં પ્રતિ હૃદયે

સ્મરણ આદિ રૂપ ભાવ (કપાહ-કદાચિત્) કિસી મી કાલમે (યોગ્યપિ-
સ્તોકમપિ) જરા સા મી (કિંચિ-કિંચિત્) શારીરિક પણ માનસિક
દુઃખત્વં ન કરેતિ-દુઃખ ન કુર્યન્તિ) દુઃખ નહીં ઉત્પન્ન કરતે હૈ ।

માવાર્થ—જો મનુષ્ય ઇન્દ્રિયોંકે વિષયોંમેં પણ મનકે સંકલ્પ બિંદુ
સ્વરૂપ ભાવોંમેં રાગરૂપ કિયા કરતે હૈં જે હી સદા દુઃખી હોતે હૈં । પરંતુ
જો ચિત્તરંગ હૈં જે જન વિષયોં દ્વારા કિસી મી સમય કિંચિત્ માત્ર મી
દુઃખ નહીં પાતે હૈં । હસ તરહ રાગી દુઃખી હોતા હૈં ઓર ચીતરાગી દુઃખોં
નહીં હોતા હૈં । વહ પાત હસ ગાથા દ્વારા સૂત્રકારને કહી હૈં ॥૧૦૦॥

કામભોગરૂપ કારણોંકે વિષમાન હોને પર રાગરૂપરૂપ કાર્ય અંબ
હૃદયમાધી હૈં હસલિયેં કોઈ મી ચીતરાગ નહીં હો સકતા તો ફિર દુઃખોંકાં

વિષય તેમજ મનનુ રમશ્વ આદિરૂપભાવ કપાહ-કદાચિત્ કોઈ પણ સભ્યેભા
યોગ્યપિ-સ્તોકમપિ જરા સરખો પણ કિંચિ-કિંચિત્ શારીરિક અને માનસિક
દુઃખ ન કરેતિ-દુઃખ ન કુર્યન્તિ દુઃખ ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી.

ભાવાર્થ—જે મનુષ્ય ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં અને મનના સંકલ્પવિષય
રૂપ ભાવોમાં રાગરૂપ કામો કરે છે તે જ સદા દુઃખી રહ્યા કરે છે પરંતુ જે
ચીતરાગ છે તે આ વિષયો દ્વારા કોઈ પણ સમયે કિંચિત માત્ર પણ દુઃખ
પ્રાપ્ત નથી આજ સીતે રાગી દુઃખી થાય છે અને ચીતરાગી દુઃખી થતો
નથી જે પાત આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકારે બતાવેલ છે ॥૧૦૦॥

કામભોગ રૂપ કારણો વિષમાન ભાવાધી રાગરૂપ રૂપ કામ અવસ્થ ઉપ-
સ્થિત થાય જ છે આ કારણે કોઈ પણ ચીતરાગ ન થઈ શકે તો પણ દુઃખનો

નોપયાન્તિ=નોપગચ્છન્તિ-તાં પ્રતિ હેતવો ન ભવન્તિ । તેણાં સમતાહેતુત્વે
 હિ ન કોઽપિ રાગદ્વેષવાન્ સ્યાત્ સર્વેઽપિ વીતરાગા ભવેયુરિતિ ભાવઃ
 ભોગાઃ=તે, એવ કામભોગાઃ શબ્દાદિવિષયાઃ, વિકૃતિઃ=ક્રોધાદિરૂપાં પ્રતિ
 હેતુત્વં નોપયાન્તિ=નોપગચ્છન્તિ, તાં પ્રતિ હેતવો ન ભવન્તિ । કામભોગાનાં
 વિકૃતિહેતુત્વે સર્વે રાગદ્વેષવન્ત-એવ સ્યુ નં તુ કોઽપિ વીતરાગો ભવેત્, તસ્માદિ-
 ન્દ્રિયાણિ મનશ્ચ દુઃખસ્ય હેતવો ભવન્તીતિ ભાવઃ । શબ્દાદિવિષયાઃ, ન
 રાગદ્વેષાભાવં પ્રતિ ન ચાઽપિ રાગદ્વેષો પ્રતિ હેતવો ભવન્તીત્યર્થઃ । તર્હિ રાગદ્વેષયોઃ

અભાવ કૈસે હોગા ? હસ આશંકાકા નિવારણ કરનેકે લિયે કહતે હૈ—

‘ન કામભોગા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(કામભોગા-કામભોગાઃ) શબ્દ તથા રૂપ કામ, ગન્ધ,
 રસ, એવં સ્પર્શ-ભોગ, યે (સમય ન ડવેંતિ-સમતાં ન ઉપયાન્તિ)
 રાગઔર દ્વેષકે અભાવરૂપ સમતાભાવકે પ્રતિ હેતુ નહીં હોતે હૈ ।
 અર્થાત્ યદિ યે સમતાભાવ કે હેતુ હોતે તો સંસારમૈં કોઈ બી પ્રાણી
 ઇનકો લેકર રાગદ્વેષ નહીં કરતા-સબ હી વીતરાગ હો જાતે પરન્તુ
 એસા નહીં હોતા હૈ । ઇસી તરહ (ભોગા - ભોગાઃ) યે કામભોગ
 (વિગઈ ન ડવેંતિ-વિકૃતિ ન ઉપયાન્તિ) ક્રોધ આદિરૂપ વિકૃતિકે પ્રતિ
 બી હેતુભૂત નહીં હોતે હૈ । કારણ કિ ઇનમૈં વિકૃતિકે પ્રતિ હેતુતા
 માનને પર કોઈ બી પ્રાણી વીતરાગ નહીં હો સકેગા । અતઃ યહ માનના
 ચાહિયે કિ ઇન્દ્રિયાં તથા મન યે દુઃખકે હેતુ હોતે હૈ । શબ્દાદિક વિષય
 ન રાગદ્વેષકે અભાવકે પ્રતિ હેતુ હોતે હૈ ઔર ન રાગદ્વેષકે સદ્ભાવ પ્રતિ

નાશ કઈ રીતે થઈ શકે ? આવી આશંકાનું નિવારણ કરવા માટે કહે છે.—

“ ન કામભોગા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—કામભોગા-કામભોગા શબ્દ તથા રૂપ કામ, ગન્ધ, રસ અને
 સ્પર્શ-ભોગ, યે બધા સમય ન ડવેંતિ-સમતાં ન ઉપયાન્તિ રાગ અને દ્વેષના
 અભાવરૂપ સમતા ભાવના પ્રતિહેતુ બની શકતા નથી કહાય છે આ સઘળા
 સમતા ભાવના હેતુ હોત તો સંસારમાં કોઈ પણ પ્રાણી એના કારણે રાગ
 દ્વેષ કરત નહી. સઘળા લોક વીતરાગ બની જાત. પરંતુ એવું તો બનતું જ
 નથી આ પ્રમાણે ભોગા-ભોગા એ કામભોગ વિગઈ ન ડવેંતિ-વિકૃતિ ન ઉપયાન્તિ
 ક્રોધ આદિરૂપ વિકૃતિના તરફ પણ હેતુભૂત બનતા નથી. કારણ કે, એનામાં
 વિકૃતિના તરફ હેતુતા માનવાથી કોઈ પણ પ્રાણી વીતરાગ બની શકે નહી.
 આથી એ માનવું જોઈએ કે, ઇન્દ્રિયો તથા મન એ હુ બનો હેતુ હોય છે
 ન તો શબ્દાદિક વિષય રાગદ્વેષના અભાવ તરફ હેતુ વાળા હોય છે. તેમ ન તો

કો હેતુસ્તિયા-યઃ, તત્પદ્વેષી ચ-તેષુ-અમનોજ્ઞશબ્દાદિ વિષયેષુ પ્રદ્વેષવાન્,
પરિગ્રહી ચ-પરિગ્રહ યુદ્ધિયુક્તઃ-મનોજ્ઞશબ્દાદિવિષયેષુ રાગચાન્ન મવતિ, સ' તેષુ=
શબ્દાદિવિષયેષુ મોહાત્-રાગદ્વેષરૂપમોહનીયાત્। વિકૃતિઃ-ક્રોધાવિરૂપામ્, ઉપૈતિ=
પ્રાપ્નોતિ। રાગદ્વેષરહિતસ્તુ સમતાં પ્રાપ્નોતીતિ માઘઃ ॥ ૧૦૧ ॥

હેતુ હોતે હૈં। રાગદ્વેષકા હેતુ કયા હૈં હસ વાતકો સૂત્રકાર કહતે હૈં
કિં (જો તત્પદ્વેષી ચ પરિગ્રહી ચ સો તેસુ મોહા યિગઈ ઉવેહ-
યઃ તત્પદ્વેષી પરિગ્રહી ચ સ તેષુ મોહાત્ વિકૃતિ ઉપૈતિ) જો મનુષ્ય
અમનોજ્ઞ શબ્દાદિક વિષયોમિં પ્રદ્વેષ કરતા હૈં તથા મનોજ્ઞ શબ્દાદિક
વિષયોમિં રાગ કરતા હૈં વહ ઉન શબ્દાદિક વિષયોમિં રાગદ્વેષ મોહનીય
કર્મકે ઉવપસે ક્રોધાવિરૂપ વિકૃતિકો પ્રાપ્ત હોતા હૈં। રાગદ્વેષ રહિત
મનુષ્ય સમતાંમાઘકો પ્રાપ્ત હોતા હૈં।

ભાવાર્થ—શબ્દાદિક વિષય ન તો સમતાંમાઘકે પ્રતિ હેતુ માને જા
સકસે હૈં ઔર ન ક્રોધાદિકોકિ પ્રતિ હેતુ માને જા સકસે હૈં। કારણ કિ
વેંસા એકાન્ત માનને પર ન કોઈ રાગદ્વેષવાલા હો સકેગા ઔર ન કોઈ
વીતરાગ હી થન સકેગા। અતઃ યદ્ માનના ચાહિયે કિ જો પ્રાણી રાગ-
દ્વેષરૂપ મોહનીય કર્મકે ઉવપસે મનોજ્ઞ ઇવં અમનોજ્ઞ શબ્દાદિક વિષયો
મિં રાગદ્વેષ કરતા હૈં વહી સનમેં ક્રોધાવિરૂપ વિકૃતિકો પાતા હૈં, તથા
જો વેંસા નહીં કરતા વહ વીતરાગતાકો પાતા હૈં। હસસે યદ્ વાત પુષ્ટ
હોતી હૈં કિ રાગદ્વેષકા હેતુ રાગદ્વેષરૂપ મોહનીય કર્મ હૈં ॥૧૦૧॥

રાગદ્વેષના સહભાવ વરહ હેતુવાળા અને છે રાગ દ્વેષનો હેતુ શુ છે તેને બદલ-
વવા સુત્રકાર કહે છે કે જો તત્પદ્વેષી ચ પરિગ્રહીય સો તેસુ મોહા યિગઈ ઉવેહ-
યા તત્પદ્વેષી પરિગ્રહી ચ સ તેષુ મોહાત્ વિકૃતિ ઉપૈતિ એ મનુષ્ય અમનોજ્ઞ શબ્દા-
દિક વિષયોમા પ્રદ્વેષ કરે છે તથા મનોજ્ઞ શબ્દાદિક વિષયોમા રાગ કરે છે
તે જો શબ્દાદિક વિષયોમા રાગદ્વેષ મોહનીય કર્મના ઉદયથી ક્રોધાદિરૂપ વિકૃ-
તિને પ્રાપ્ત થાય છે રાગદ્વેષ રહિત મનુષ્યને સમતાવાવળી પ્રાપ્તિ થાય છે

ભાવાર્થ—શબ્દાદિક વિષય ન તો સમતાં ભાવના વરહ હેતુ માનવામા
આવે છે, અથવા ન તો ક્રોધાદિકોના વરહ હેતુ માની શકાય છે. કારણ કે,
જેવું ક્રોધપક્ષી માનવાથી ન કોઈ રાગદ્વેષ વાળો અને કે ન તો કોઈ વીતરાગ
જની શકે આથી જો માનવું જોઈએ કે, એ પ્રાણી રાગદ્વેષરૂપ મોહનીય કર્મના
ઉદયથી મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ શબ્દાદિક વિષયોમા રાગદ્વેષ કરે છે જોય તેમા
ક્રોધાદિક રૂપ વિકૃતિને પામે છે તથા એ જોવું કરેતો નથી તે વીતરાગતાને
પામે છે આથી જો વાવને પુષ્ટી મળે છે કે, રાગદ્વેષનો હેતુ રાગદ્વેષરૂપ
મોહનીય કર્મ છે ॥૧૦૧॥

રાગદ્વેષવ્રતામેવ જીવાનાં વિકૃતિર્જાયતે, સાંકિં સ્વરૂપાં ઇતિ પ્રોચ્યતે—
 ભ્રમ્—કોહં ચ માણં ચ તંહેવ માયં, લોભં દુઃગુણં અરિદં રિદં ચ ।
 હાસં મયં સોગં પુમિર્થિવેયં, નપુંસવેયં વિવિહે ય માંવે ॥૧૦૨॥
 આવર્જઈ એવ મણેગેરુથે, એવંવિહે કામગુણેસુસત્તો ।
 અંત્રે યં એયપ્પંભવે વિસેસે, કારુણ્યદીને હિરિમે વડ્ડેસ્સે ॥૧૦૩॥

છાયા—ક્રોધં ચ માનં ચ તથૈવ માયાં, લોભં જુગુપ્સાં અર્તિ રતિ ચ ।
 હાસં મયં શોકં પું સ્ત્રીવેદં, નપુંસકવેદં વિવિધાંશ્ચ ભાવાન્ ॥૧૦૨॥
 આપદ્યતે એવમનેકરૂપાન્, એવંવિધાન્ કામગુણેષુ સત્તઃ ।
 અન્યાંશ્ચ દત્તપ્રભવાન્ વિશેષાન્, કારુણ્યદીનઃ હ્રીમાન્ દ્વેષ્યઃ ॥૧૦૩॥

ટીકા—‘કોહં ચ’ ઇત્યાદિ—

કામગુણેષુ=શબ્દાદિવિષયેષુ, સત્તઃ=અનુરક્ત, ઉપલક્ષણત્વાદ્વેષવાંશ્ચ જીવઃ ।
 કારુણ્યદીનઃ=કારુણ્યાઽઽસ્પદિભૂતોદીન-ઇતિ મધ્યમપદલોપી સમાસઃ, અત્યન્તદીનઃ
 સન્ હ્રીમાન્=લજ્જાયુક્તઃ સન્, ક્રોધાદિ સંયુક્તો હિ જીવઃ, હૈવ પ્રીતિવિનાશાદિકં
 દોષમનુભવન્, પરત્ર ચ અતિકદુકં તદ્વિપાકં મનસિ ચિન્તયન્, અતિદૈન્યં લજ્જાં
 ચ પ્રાયશઃ પ્રાપ્નોતિ । તથા-દ્વેષ્યઃ-તત્તદોષ દુષ્ટત્વાત્સર્વસ્યાપિ વિરોધી સન્

રાગદ્વેષ યુક્ત જીવોંકો હી વિકૃતિ હોતી હૈ, વહ વિકૃતિ કિસ પ્રકાર-
 કી હોતી હૈ સો કહતે હૈ—‘કોહં ચ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(કામગુણેસુ સત્તો-કામગુણેષુ સત્તઃ) શબ્દાદિક વિષયોં-
 મેં રાગ કરનેવાલા તથા દ્વેષ કરનેવાલા જીવ (કારુણ્યદીને-કારુણ્યદીનઃ)
 અત્યંત કરુણાકા પાત્ર વનકર વિલક્ષુલ દીન વન જાતા હૈ । ક્રોધાદિકસે
 સંયુક્ત જીવ હસ લોકમેં પ્રીતિ વિનાશ આદિ દોષકા અનુભવ કરતા
 હુઆ પરલોકમેં ઉસ્કે અતિકદુક વિપાકકા મનમેં વિચાર કર અતિ-

રાગદ્વેષ યુક્ત જીવોને જ વિકૃતિ થાય છે, એ વિકૃતિ કયા પ્રકારની થાય
 છે તેને કહે છે—“કોહં ચ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—કામગુણેસુ સત્તો-કામગુણેષુ સત્તઃ શબ્દાદિક વિષયોમાં રાગ
 કરવાવાળા તથા દ્વેષ કરવાવાળો જીવ કારુણ્યદીને-કારુણ્યદીન. અત્યંત કષ્ટજ્ઞાને
 પાત્ર બનીને તદ્દન દીન બની જાય છે તથા હિરિમે-હ્રીમાન્ લજ્જાવાળો બની
 જાય છે ક્રોધાદિકમાં સંકળાયેલો જીવ આ લોકમાં પ્રીતિ વિનાશ આદિ
 દોષોને અનુભવ કરતા કરતાં પરલોકમાં એનાં ખૂબ જ કડવા વિપાકનો મનમાં

क्रोधं च मानं च तथैव मायां-लोभं तथा-जुगुप्सां=निन्दाम्, अरतिम्=धर्मान्
 छानेष्वादि, रतिं=विषयासक्ति, हासं, भय, शोकं=मित्र वियोगजनित मनोदुःखम्,
 तथा-पुत्रीवेद=पुत्रवेद=पुरुषोत्स्य स्त्रीविषयाऽभिष्ठापकम्, स्त्रीवेदम्-स्त्रीयाः पुरुष-
 विषयाऽभिष्ठापकम्, नपुंसकवेदं=स्त्रीपुरुषमयाऽभिष्ठापात्मकम् । तथा-विषयान्
 मानान् इयंविषयादीन् आपद्यते-आप्नोति । एवं=अनेन प्रकारेण अनेकरूपान्
 अनन्ताऽनुबन्धादि भेदेन सारतम्यभेदेन च बहुभेदात् । एवं विषयान्=उक्तप्रका-
 रान् विकारान् आपद्यते । तथा-एतत्प्रभवान्=क्रोधादि समुत्पन्नान्, अन्यान्
 दीनताको तथा लज्जाको प्रायः प्राप्त करता है । (वहस्ते-द्रेष्यः) तथा
 छान २ दोषोंसे कुछ होनेके कारण सर्व जनोंको घिरोघी होकर (क्रोधं च
 मायां च तथैव मायां लोभं जुगुप्सं अरतिं रतिं च हासं भयं सोग पुमस्त्रिवेयं
 नपुंसवेयं विविहे य भाव आबज्जई-क्रोधं च मानं च तथैव मायां लोभं
 जुगुप्सां अरतिं रतिं च हासं भयं शोकं पुत्रीवेदं नपुंसकवेदं विविषान्
 च भावान् आपद्यते) क्रोध, मान, माया, लोभ, तथा जुगुप्सां-निन्दा,
 अरतिं-धर्मान्छानोंमें अरुचि, रति-विषयोंमें आसक्ति, हास, भय,
 शोक-मित्रवियोगजनित मानसिक दुःख तथा पुरुषवेद, स्त्रीवेद, नपुंसक
 वेद तथा इयं-विषय आदि अनेक प्रकारके भावोंको प्राप्त करता है ।
 (एवंविहे अनेगरूपे आबज्जई-एवं विषयान् अनेकरूपान् विकारान् प्रति
 पद्यते) इसी तरह अनन्तानुषधी आदिके भेदसे तथा तरतमता आदि
 अवस्थाके भेदसे अनेकविध विकारोंको प्राप्त करता है । तथा (एवमभवे
 अन्ने य विसृजे आबज्जई-एतत्प्रभवान् अन्यान् च विविषान् आपद्यते)

विचार करीने प्रति दीनताके तथा लज्जाके भावे प्राप्त करे छ तथा
 के वहस्ते-द्रेष्य के दोषोघी दुष्ट अनपाना कारण सव करनेने विशेषी करने
 क्रोध च माया च तथैव माया लोभं जुगुप्सं अरतिं रतिं च हासं भयं सोग पुमस्त्रिवेयं
 नपुंसवेयं विविहेय भावे आबज्जई-क्रोधं च मानं च तथैव मायां लोभं जुगुप्सां
 अरतिं रतिं च हासं भयं शोकं पुत्रीवेदं नपुंसकवेदं विविषान् च भावान् आपद्यते
 क्रोध, मान, माया, लोभ, तथा निन्दा तेमन् धर्मान्छानम् अरुचि विषयोंमें
 आसक्ति, हास, भय, शोक, मित्र वियोगजी उत्पन्न यत् मानसिक दुःख,
 तथा पुरुषवेद स्त्रीवेद, नपुंसकवेद तेमन् छान, विषय आदि अनेक प्रकारके
 भावोंके प्राप्त करे छ एवंविहे अनेगरूपे आबज्जई-एवं विषयान् अनेकरूपान्
 विकारान् प्रतिपद्यते आन् प्रभाव अनन्तानुषधी आदिना वेदधी तथा तरतमता
 आदि अवस्थाना वेदधी अनेक विध विचारने प्राप्त करे छ तथा के एवमभवे
 अन्ने य विसृजे आबज्जई-एतत्प्रभवान् अन्यान् च विविषान् आपद्यते

विशेषान्=परितापदुर्गतिपातादीन्, आपद्यते=प्राप्नोति । 'वस्से' इति द्वेष्यार्थे,
आर्पप्रयोगः । इति गाथाद्वयाऽर्थः ॥ १०२ ॥ १०३ ॥

रागद्वेषावेव दुःखमूलमित्युक्तम्, अथ रागापनयनार्थं तदुपायान् प्रकारान्त-
रेणाऽप्याह—

मूलम्—कल्पं न इच्छिज्जं सहायलिच्छू, पच्छाणुतावेणं तवप्पभावं ।

एवं विर्यारे अभियप्पयारे, आवज्जई इंदियचोर वस्से ॥१०४॥

छाया—कल्पं न इच्छेत् सहायलिप्सुः, पश्चादनुतापेन तपः प्रभावम् ।

एवं विकरान् अमितप्रकारान्, आपद्यते इन्द्रिय चौरवश्यः ॥१०४॥

टीका—'कल्पं न इच्छिज्ज' इत्यादि—

सहायलिप्सुः= 'सहायस्य लाभः स्यादित्यभिलाषवान्' सन् । कल्पं=स्वाध्या-
यादि क्रियासु समर्थ—योग्यमपि शिष्यादिकम्, न वाञ्छेत्, किन्तु शिष्यकल्या-
णार्थं वाञ्छेत्, तथासति रागादिर्न स्यादिति भावः । तथा—पश्चात्—दीक्षाग्रहणा-

इन क्रोधादिक कषायोंसे उत्पन्न हुए अन्य और भी दुर्गतिमें पतनरूप फलोंको पाता है । इन दो गाथाओं द्वारा विकृतिका स्वरूप कहा गया है ॥१०२॥ १०३॥

राग और द्वेष ये दोनों ही दुःख में मूल कारण हैं ऐसा कहकर अब सूत्रकार राग को दूर करने के लिये प्रकारान्त से उपाय कहते हैं—

'कल्पं' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सहायलिच्छू-सहायलिप्सुः) 'मुझे सहायता मिले'
इस प्रकार की अभिलाषा से युक्त होकर (कल्पं न इच्छिज्ज-कल्पं न
इच्छेत्) कल्पनीय-स्वाध्याय आदि क्रियामें समर्थ-योग्य भी शिष्यादिक
की चाहना नहीं करनी चाहिये । किन्तु शिष्यजनों का कल्याण हो ऐसी
ही वाञ्छा रखनी चाहिये । इस तरह की भावना होने पर रागादिक

कषायोत्थी उत्पन्न थयेत એવા બીજા કેટલાએ દુર્ગતિમા ગળાવનારા પતનને
પામે છે આ બે ગાથાઓ દ્વારા વિકૃતિનું સ્વરૂપ બતાવાઈ ગયું. ॥૧૦૨॥૧૦૩॥

રાગ દ્વેષ આ બંને દુખના મૂળ કારણ છે એવું કહીને હવે સૂત્રકાર
રાગને દૂર કરવાને માટે પ્રકારાન્તરથી ઉપાય કહે છે—“કલ્પ” ઇત્યાદિ !

અન્વયાર્થ—સહાયલિચ્છૂ-સહાયલિપ્સુ “મને સહાયતા મળે” આવા
પ્રકારની અભિલાષથી યુક્ત થઇને કલ્પ ન ઇચ્છિજ્જ-કલ્પં ન ઇચ્છેત્ કલ્પનીય
સ્વાધ્યાય આદિ ક્રિયામા સમર્થ એવા શિષ્યાદિકની પણ આહવા કરવી ન
જોઈએ. પરંતુ શિષ્ય જનોનું કલ્યાણ થાય-એવી જ વાચ્છના રાખવી જોઈએ.

नन्तरन् तपोऽनुष्ठानमव्यत्यनन्तरं वा । अनुत्तापेन=किमसाध्यं मासार्थं मया प्रव्या
गृहीता ' इत्यर्थं रूपेण, उपलक्षणत्वाद् जनसत्कारादिपार्यनया च, तपः प्रमात्रं
तपसः फलं, न इच्छेत्=किमसाध्यस्य मोक्षस्याऽभिप्रायेण, इहमवे आमशीपद्यादि
छन्विर्ममाऽस्तु, भवान्तरे वा मम श्रद्धादिविभूतयः सन्तु, इति शान्तां न कुर्यात्,
किन्तु मोक्षार्थमेव सयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयेदिति भावः । ननु कस्मादेवं

नहीं हो सकेगे । तथा (पञ्चाणुतावेण तवप्पमाद्य न इच्छिउज्ज-पम्मात्
अनुत्तापेन तपःप्रभाद्य न इच्छेत्) दीक्षा ग्रहण कर चुकने के बाद अथवा
तप करने में प्रवृत्ति कर चुकने के बाद ऐसा पम्मात्ताप नहीं करना
चाहिये कि 'क्यों मैंने असाध्यमोक्ष की प्राप्ति निमित्त यह दीक्षा
धारण की' । अथवा 'साधारण जनता मेरा सत्कार आदि करे' इस
प्रकार भी विचार नहीं करना चाहिये । क्यों कि पम्मात्ताप करने से
अथवा जनता में पूज्य होने के विचार से हृदय से रागादिक की उत्पत्ति
होती है । इसी प्रकार "तप प्रमाद्य न इच्छेत्" तपस्या के फल की
भी चाहना न करे । ऐसा नहीं सोचे कि—'मुझे इस भय में असाध्य
मोक्ष की अभिलाषा से क्या फायदा है ?—मुझे तो आमशीपयि आदि
छन्विर्मा प्राप्त हो जावे यही एक अच्छी बात है । तथा परमेश्वर में
इन्द्रादिक की विभूतियाँ लम्ब हो जावे' । किन्तु मुक्ति प्राप्ति निमित्त
ही तप और सयम से आत्मा को भावित करे । ऐसा करने का निषेध

आ प्रकारनी भावना न कर्वाधी शान्तादिकनी उत्पत्ति यथे नही पञ्चाणुतावेण
तवप्पमाद्य न इच्छिउज्ज-पम्मात् अनुत्तापेन तपः प्रमाद्य न इच्छेत् तथा दीक्षा
ग्रहण करी दीक्षा पछी तेमज्ज तप करवाभां प्रवृत्ति शङ्क कथो पछी जेवो
पम्मात्ताप न करवो जेधजे के " ओ शा भाटे असाध्य मोक्षनी प्राप्तिना
निमित्त आ दीक्षाने भारण करी " अथवा तो साधारण जनता भाये सत्कार
आदि करे जे व्यतनेन भनभां विचार करजे पण न करवो जेधजे के भजे,
पम्मात्ताप करवाधी अथवा जनताभां पूज्य कवाना विचारको हृदयभां राग
आदिनी उत्पत्ति वाय छे आन प्रमाद्ये "तपः प्रमात्रं न इच्छेत्" तपस्यावा
इजानी पण त्यागना न करवी जेधजे जेवु न विचारणु के, भने आ कथभां
आसाध्य मोक्षनी अभिलाषाधी कथो लाज छे ? भने तो आमशीपयि आदि
छन्विर्मा प्राप्त भई जाय जेव नइरु छे तथा परमेश्वरभां इन्द्रादिकनी
विभूतिमे लम्ब कथ जाय परंतु मुक्ति प्राप्तिना निमित्ते न तप भने सय-
मभां आत्माने भावित करे आणु करवानो निषेध जे भाटे करवाभां आवेछे

નિષિધ્યતે ?—ઇત્યાશ્લઙ્કયાહ—એવં વિકારે, ઇત્યાદિ એવં—સહાયલાભેચ્છયા શિષ્યવાઙ્છાકરણેન વ્રતાઙ્ગીકારાદૌ પશ્ચાત્તાપેન—હેતુના તપઃ પ્રભાવવાઙ્છાકરણેન ચ । ઇન્દ્રિયચૌરવશ્યઃ=ઇન્દ્રિયાણિ—શ્રોત્રાદીનિ ચૌરા इव धर्मधनापहरणात्—ઇન્દ્રિયચૌરાઃ તદ્વશવર્તી સન્, અમિતપ્રકારાન્ વહુવિધાન્, વિકારાન્=રાગદ્વેષ-કપાયકૃતાન્ દોષાન્ આપદ્યતે—પ્રાપ્નોતિ । શરીરસંવાહનાદ્યર્થે શિષ્યવાઙ્છાયા વર્જનં, લઙ્ઘ્યાદિ વાઙ્છાવર્જનં ચેતિદ્વયં રાગાપનયનોપાય ઇતિ ભાવઃ ॥૧૦૪॥

इसलिये किया गया है कि जब साधु सहायता की इच्छा से शिष्यों की वाञ्छा करता है, व्रत अंगीकार कर लेने पर पश्चात्ताप करता है तथा तप के फल की चाहना रखता है उस समय इस को (इन्द्रियचोर वस्से—इन्द्रियचौरवश्यः) इन्द्रिपरूपीचौर अपने वशवर्ती बना लेते हैं । और इसके धर्मरूपी धनका अपहरण कर इसको निर्धन कर देते हैं । जब यह धर्मधनसे रिक्त (खाली)हो जाता है तब (अमियप्पयारे आवज्जई—अमितप्रकारान् विकारान् आपद्यते) अनेक प्रकारके राग द्वेष एवं कपाय जन्य दोषरूप विकारों को पाता है । शारीरिक सेवा के निमित्त शिष्य की वाञ्छा का वर्जन एवं लङ्घ्यादि प्राप्ति की वाञ्छा का वर्जन ये दोनों राग को दूर करने का उपाय है ।

भावार्थ—साधु का कर्तव्य है कि वह अपनी सेवाके निमित्त शिष्यों का संग्रह न करे और न ऐसी भावना करे कि मुझे अनेकविध लङ्घियां प्राप्त हो जावें । ताकि मैं आनंद से अपना समय व्यतीत करूँ । इन चीजों की अप्राप्ति में साधु को ऐसा पश्चात्ताप नहीं करना चाहिये कि

છે કે, જ્યારે સાધુ સહાયતાની ઇચ્છાથી શિષ્યોની વાંચ્છના કરે છે, વ્રત અંગિકાર કરી લીધા પછીથી પશ્ચાત્તાપ કરે છે, તથા તપના ફળની ચાહના રાખે છે, એ વખતે તેને ઇન્દ્રિયચોરવસ્સે—ઇન્દ્રિયચૌરવશ્ય. ઇન્દ્રિયો રૂપી ચોર એને પોતાના વશમાં કરી લેયે છે અને તેના ધર્મરૂપી ધનનું તેની પાસેથી અપહરણ કરીને તેને નિર્ધન બનાવી દે છે. જ્યારે એ ધર્મધન વગરનો બની બાક્ય છે ત્યારે અમિયપ્પયારે વિચારે આવજ્જઈ—અમિતપ્રકારાન્ વિકારાન્ આપદ્યતે અનેક પ્રકારના રાગદ્વેષ અને કપાયરૂપી વિકારોને પ્રાપ્ત બને છે શારીરિક સેવાના નિમિત્તે શિષ્યની વાચ્છનાનું વર્જન અને લઙ્ઘિ આદિ વાંચ્છનાનું વર્જન આ બન્ને રાગને દૂર કરવાનો ઉપાય છે

ભાવાર્થ—સાધુનું કર્તવ્ય એ છે કે, પોતાની સેવાના નિમિત્તે શિષ્યોનો સંગ્રહ ન કરે અને ન તે એવી ભાવના પણ કરે કે, મને અનેકવિધ લઙ્ઘિયો પ્રાપ્ત થઈ બાક્ય અને એથી હું મારો સમય આનંદમાં વ્યતીત કરું. આ

સાદાચાર્ય શિષ્યવાચ્છયા લક્ષિવાચ્છયા ચ વિવિધવિકારપ્રાપ્તિરુપો
 દોષ ઉક્ત, અયોક્તમેવાથે સમર્થયિતુ વિકારેભ્યો દોષાન્તરોત્પત્તિમાદ—
 મૂર્મ્—તેઓસે' જાયતિ પઞ્ચોથનાદ્, નિમ્બજિત મોહમહદ્ભેવમિ ।

સુદેસિણો દુઃસ્વવિણોર્યેણદ્વા, તત્પચ્ચય ઉર્જમેષય રોગી ॥૧૦૫॥

જાયા—તતસ્તસ્ય જાયન્તે પ્રયોજનાનિ, નિમજ્જયિતુ મોહમહાર્ણવે ।

મુસૈપિણ દુઃસ્વવિનોદનાર્ય, તત્પત્યયં ઉચ્ચચતિ ચ રાગી ॥૧૦૬॥

ટીકા—‘તઓ સે’ इत्यादि ।

તત = વિકારોત્પત્ત્યનન્તરમ્, મુસૈપિણ = લૌકિકમુત્વારિના, તસ્ય = તસ્ય

મૈત્રે વ્યર્થ હી દીક્ષા ધારણ કી છે । તથા શિષ્યાદિક સંપત્તિ નહીં મિલ્લે
 પર પેસા મી નહીં સોચના વાહિયે કી સૈર યહા કુછ નહીં મિલા તો
 કોઈ હાનિ નહીં હૈ કિન્તુ પરમશ મેં હન્દ્રાદિક વિમૂત્તિ મુક્તે મિછે તથ
 હી તપસ્યા કી માર્થક્ષતા હૈ । હસ પ્રકાર વિચાર કરને કા તથા અપત્ની
 સેવા કરાનેકે લિય શિષ્ય ધનને કા એવં વ્રતાદિક અંગીકાર કરલ્લે પર
 પશ્ચાત્તાપ કરને કા નિષેધ હસલિયે કિયા ગયા હૈ કિ એસે જીવ કો
 કમજોર જાન કર હન્દ્રિય રૂપી ચૌર હસકે ધર્મધન કો ચુરાકર નિર્ધન
 ધના દેતે હૈ । ફિર નિર્ધન હોકર યહ અનેક વિષ દોષો કા માર્ગી
 ધનતા હૈ । અત રાગમાવ પર વિજય પાને કે લિયે ઉચ્ચત હુપ સાધુ કો
 હસ પૂર્વોક્ત વિચારધારા કા પરિત્યાગ કર દેના વાહિયે ॥ ૧૦૪ ॥

જય વિવિધ પ્રકારકે વિકારોંકી પ્રાપ્તિ જીવકો હો જાતી હૈ તથ

જિજ્ઞેષી અપ્રાપ્તિમાં સાધુએ જોવો પશ્ચાત્તાપ ન કરવો જોઈએ કે, મે અથ
 માર્ગ દીક્ષા ધારણ કરી છે તથા શિષ્યાદિકની સંપત્તિ ન મળવાથી જોવું પણ
 વિચારવું ન જોઈએ કે ભલે જાદી કાંઈ ન મળે તો કાંઈ પ્રકરણ નથી
 પરંતુ પરમવર્મા ધન્દ્રિયાદિક વિમૂત્તિ અને મળે. જાથી જ તપસ્વાની સાધકતા
 છે જા પ્રકારની વિચારણા કરવાનો તથા પોતાની સેવા કેશવના માટે શિષ્ય
 બનાવવાનો તેમજ વ્રતાદિકનો અંગિકાર કરી લીધા પછી પશ્ચાત્તાપ કરવાનો
 નિષેધ જા માટે કરવામાં આવેલ છે કે, જાણી છવને કમજોર બાધીને ધન્દ્રિ
 યોદ્ધા ચૌર જેના ધર્મધનને છુટીને જોને નિધન બનાવી દે છે જા રીતે
 નિધન બનાવી પછી તે જોનેકવિધ દોષોનો ભાગી બને છે જાથી રાત્રભાષ
 ઉપર વિજય મેળવવા માટે ઉચ્ચમથીલ બનેલા સાધુએ જા પ્રકારની વિચાર
 ધારાનો પરિત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. ॥૧૦૫॥

અર્થે વિવિધ પ્રકારના વિકારોની પ્રાપ્તિ છવને થઈ જાય છે. ત્યારે

તપઃ પ્રભાવવાઞ્છાવતઃ સાધોઃ દુઃસ્વચિનોદનાર્થમ્=શરીરમાનસદુઃસ્વાપનયનાર્થમ્, મોહમહાર્ણવે=મોહરૂપાડતિદુસ્તરસમુદ્રે, નિમજ્જયિતુમ્=કલ્પતપઃ પ્રભાવવાઞ્છાવન્તં નિમજ્જયિતુમિવ । પ્રયોજનાનિ = શબ્દાદિવિષયસેવનપ્રાણિર્હિંસારૂપાણિ, જાયન્તે=ઉત્પદ્યન્તે, અયં ભાવઃ-રાગદ્વેષકષાયાદિ કૃતવિવિધવિકારોત્પત્ત્યા મૂઢઃ સન્ સુખં વાઞ્છતિ, સુખલાભશ્ચ દુઃસ્વનાશેન ભવિતુમર્હતિ, દુઃસ્વનાશાય ચ વિષય-

દોષાન્તરોંકી ઉત્પત્તિ હોતે દેર નહીં લગતી હૈ, -હસ વાતકો સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘તઓ સે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(તઓ-તતઃ) વિકારોંકી ઉત્પત્તિકે વાદ (સુહેસિણો સે-સુલૈષિણઃ તસ્ય) લૌકિક સુખકી અભિલાષા કરનેવાલે ઉસ વિવિધ પ્રકારકી વાઞ્છા સંપન્ન સાધુકો (દુઃસ્વચિમોચનાદ્વા-દુઃસ્વચિમોચનાર્થમ્.) દુઃસ્વસે સ્નાનો છુડાનેકે લિયે (મોહમહાર્ણવમિ નિમજ્જિતું-મોહમહાર્ણવે નિમજ્જયિતુમ્) મોહરૂપી મહાસમુદ્રમ્ દૂબનેકે વાસ્તે (પઓચનાઈં જાયન્તિ-પ્રયોજનાનિ જાયન્તે) શબ્દાદિક વિષયોંકો સેવન કરનેરૂપ તથા પ્રાણિયોંકી હિંસા કરનેરૂપ અનેક પ્રકારકે પ્રયોજન ઉત્પન્ન હો જાતે હૈ । તાત્પર્ય-હસકા યહ હૈ કિ રાગ, દ્વેષ, કષાય, આદિ દ્વારા જવ હસ જીવમ્ અનેક પ્રકારકે વિકારભાવ ઉત્પન્ન હોને લગતે હૈ તવ યહ મૂઢ બનકર સુખકી વાઞ્છા કરને લગતા હૈ । પરન્તુ જયતક દુઃસ્વોંકા નાશ નહીં હોતા હૈ તવતક હસકો સુખકા લાભ મી નહીં હોતા હૈ । અત યહ જીવ દુઃસ્વોંકો નાશ કરનેકે લિયે કલ્પિત ઉપાયોંકા સહારા લેતા

દોષાન્તરોંકી ઉત્પત્તિ થવામાં વાર લાગતી નથી, આ વાતને સૂત્રકાર કહે છે—

“તઓસે” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તઓ-તતઃ વિકારોંકી ઉત્પત્તિ થવા પછી સુહેસિણો સે-સુલૈષિણ તસ્ય લૌકિક સુખની અભિલાષા કરવાવાળા એ વિવિધ પ્રકારની ઇચ્છા-સંપન્ન સાધુને માને છે, દુઃસ્વચિમોચનાદ્વા-દુઃસ્વચિમોચનાર્થમ્ ઇત્યર્થો છોડાવવા માટે મોહમહાર્ણવમિ નિમજ્જિત-મોહમહાર્ણવે નિમજ્જયિતુમ્ મોહરૂપી મહાસમુદ્રમાં ડૂબવાને માટે પઓચનાઈં જાયન્તિ-પ્રયોજનાનિ જાયન્તે શબ્દાદિક વિષયોંકો સેવન કરવારૂપ તથા પ્રાણિયોંકી વિવિધ પ્રકારની હિંસા કરવારૂપ અનેક પ્રકારનાં પ્રયોજન ઉત્પન્ન થઈ જાય છે આતુ તાત્પર્ય એ છે કે, રાગ, દ્વેષ, કષાય, આદિ દ્વારા જ્યાં આ જીવમાં અનેક પ્રકારના વિકારભાવ ઉત્પન્ન થવા માટે છે ત્યારે તે મૂઢ બનીને સુખની ઇચ્છા કરવા માટે છે પરંતુ જ્યાં સુધી હું જોનો નાશ થતો નથી ત્યાં સુધી તેને સુખનો લાભ મળી શકતો નથી. આથી એ જીવ હું-જોનો

સેવનપ્રાણિહિંસાદિ પ્રયોજનાનિ મળન્તિ, સતથ સ્વ મોહમહાર્ણવે નિમગ્નો મત્તિ, ઇતિ, ઉક્તવિકારરૂપદોષાત્, મોહમહાર્ણવે નિમગ્નરૂપદોષાન્તરાત્વચિર્મત્તીતિ । મત્તુ યદ્યુક્તપ્રયોજનાનિ ન સેવેત તદ્વા મોહમહાર્ણવે નિમગ્નો ન સ્માદિતિ ચેત્ ? અત્રોચ્યતે-રાગી-ભાગવાન્, સ્પષ્ટસૂણત્વાત્ દ્રેષી ચ સન્, સત્પત્યયમ્-તત્-ઉક્તરૂપ પ્રયોજનં, પ્રત્યયઃ=નિમિષં યસ્મિન્સ્થા-ધિપયસેવનપ્રાણિહિંસાદિરૂપપ્રયોજનપુરઃ સરમ્, ઇયચ્છતિ ચ=ઉપતો મત્ત્યેવ, રાગદ્રેષયોરેષ સકલોનર્યસ્ય પરમ્પરયા ક્ષર ણત્વાત્, ઇત્યર્થઃ ॥ ૧૦૧ ॥

હૈ । વહ જાનતા હૈ કિ ધિપયસેવન કરનેસે અથવા પ્રાણિહિંસા કરનેસે મેરે દુઃસ્વોકા અન્ત હો જાવેગા । હસ પ્રકાર જબ હસ જીવમેં દુઃસ્વ નાશ કરમેકે લિયે ધિપય સેવન ઇષં પ્રાણિહિંસન આદિરૂપ પ્રયોજન જા જાતે હૈ ઓર વહ જબ જનમેં ફેસ જાતા હૈ તો વસ સમય વહ મોહરૂપી મહાસમુદ્રમેં ડૂબ જાતા હૈ । હસ પ્રકાર વસમેં વસ વિકારરૂપ દોષસે મોહરૂપ મહાસમુદ્રમેં ડૂબનેરૂપ હસ દોષાન્તરકી સ્પષ્ટિ હોતી હૈ ।

શંકા—યદિ વહ જીવ જન પૂર્વોક્ત પ્રયોજનોકા સેવન ન કરે તો વહ હસ મોહમહાર્ણવરૂપ દોષમેં કયા ફેસે હી નહીં ? હસ પ્રકારકી આર્શાકાકા સમાધાન કરતે હુપ સૂત્રકાર કહતે હૈ—(રાગી-રાગી) રાગ ઇવ દ્રેષલાલા પનકર વહ પ્રાણી (તત્પચ્ચયં વચ્ચમપ્ય-તત્પત્યયં ઇયચ્છતિ) ધિપય સેવન ઇષ પ્રાણિહિંસન આદિરૂપ પ્રયોજનકો લેકર હી અપની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રખતા હૈ । હસસે વહ યાત્ત પુટ હોતી હૈ કિ રાગ ઓર દ્રેષ હી પરમ્પરાસે સકલ અનર્યોકે કારણ હૈ ॥૧૦૫॥

નાશ કરવા માટે કલ્પિત ઉપાયોનો આશ્રય શોધે છે એ બાલુ છે કે, વિવિધ સેવન કરવાથી અથવા પ્રાણીની હિંસા કરવાથી ભાશ ફેરવે એના બદલ આવી જશે આ પ્રમાણે બ્યારે એ લખમાં ફેરવે નાશ કરવા માટે વિવિધ સેવન તેમજ પ્રાણીધેની હિંસા આદિરૂપ પ્રયોજન બાગી ઉઠે છે અને એ લખ બ્યારે એમાં ફેરવે બ્યારે મોહરૂપી મહાસમુદ્રમાં એ ડૂબી બાજ છે પ્રમાણે તેનામાં વિકારરૂપી દોષથી મોહરૂપ મહાસમુદ્રમાં ડૂબવારૂપ આ દોષાન્તરની ઉત્પત્તિ થાય છે

શંકા—એ એ લખ પૂર્વોક્ત પ્રયોજનોત્ત સેવન ન કરે તો તે મોહરૂપી મહાસમુદ્રમાં ન ફેરવે ? આ પ્રકારની શંકાનું સમાધાન કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે રાગી-રાગી રાગ અને દ્રેષલાજો બનીને એ ઘણી સ્પષ્ટવર્ણ વચ્ચ-સત્પત્યયં ઇયચ્છતિ વિવિધ સેવન અને પ્રાણીધેની હિંસા આદિરૂપ પ્રયોજનને લઈને જ પોતાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખે છે આથી એ યાતને ઉઠે મળે છે કે, રાગ અને દ્રેષ જ પરપરાથી સઘળાં બન્યોનાં કારણ છે ॥૧૦૫॥

નનુ કુતઃ સર્વેઽપ્યનર્થા રાગદ્વેષવશાદેવ ભવન્તિ, इत्याशङ्क्याह—

મૂલમ્—વિરજ્જમાણસ્સ ચ ઇંદિયંતથા, સદ્દાહયા તાવહ્યપ્પગારા।
 નં તસ્સ સવ્વે વિં મણુન્નયં વા, નિવ્વત્તંયંતી અમણુન્નયં વા॥૧૦૬॥

છાયા—વિરજ્યમાનસ્ય ચ इन्द्रियार्थाः, शब्दादिकाः तावत्प्रकाराः ।

न तस्य सर्वेऽपि मनोज्ञतां वा, निर्वर्तयन्ति अमनोज्ञतां वा ॥१०६॥

ટીકા—‘વિરજ્જમાણસ્સ’ इत्यादि ।

તાવત્પ્રકારાઃ=તાવન્તઃ—યાવન્તો લોકે પ્રસિદ્ધાસ્તત્સંખ્યકાઃ, પ્રકારાઃ—યેષાં
 તે તથા, વહુભેદવન્ત इत्यर्थः, સર્વેઽપિ, શબ્દાદિકાઃ=શબ્દરૂપગન્ધરસસ્પર્શરૂપાઃ,
 इन्द्रियार्थाः=શ્રોત્રાદીન્દ્રિયવિષયા; મૃદુકઠોરાદ્યા ભેદા વિરજ્યમાનસ્ય ચ=રાગરહિ-
 તસ્ય, ઉપલક્ષણત્વાદ્ દ્વેષરહિતસ્ય ચ તસ્ય પુરુષસ્ય, મનોજ્ઞતાં વા મનોહરતાં વા,

સકલ અનર્થ રાગદ્વેષકે વશાસે હી હોતે હૈં યહ વાત કૈસે ? હસકા
 સમાધાન સૂત્રકોર હસ તરહ કરતે હૈં—‘વિરજ્જમાણસ્સ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(તાવહ્યપ્પગારા-તાવત્પ્રકારાઃ) લોકમેં શબ્દાદિક
 વિષયોંકે જિતને પ્રકાર પ્રસિદ્ધ હૈં ઉતને હી પ્રકારવાલે અર્થાત્ વહુત
 ભેદ વાલે (સવ્વે વિ સદ્દાહયા-સર્વે અપિ શબ્દાદિકાઃ) સમસ્ત શબ્દા-
 દિક વિષય-શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, (ઇંદિયતથા-इन्द्रियार्थाः) इन्द्रि-
 यों के विषयभूत होने पर (विरज्जमाणस्स तस्स मणुन्नयं अमणुन्नयं न
 निवत्तयंति-વિરજ્જમાનસ્ય તસ્ય મનોજ્ઞતાં અમનોજ્ઞતાં ન નિર્વર્તયન્તિ)
 રાગદ્વેષ રહિત વ્યક્તિકે ચિત્તમેં મનોહરતા એવં અમનોહરતા ઉત્પન્ન નહીં
 કરતે હૈં । કિન્તુ જિનકે ચિત્તમેં રાગદ્વેષકા નિવાસ હોતા હૈ વહીં પર ચે

રાગ અને દ્વેષથી સધળા અનર્થો થાય છે આ વાત કઈ રીતે ? આનું
 સમાધાન સૂત્રકાર આ રીતે કરે છે—“વિરજ્જ માણસ્સ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—તાવહ્યપ્પગારા-તાવત્પ્રકારાઃ લોકમા શબ્દાદિક વિષયોના જેટલા
 પ્રકાર પ્રસિદ્ધ છે એટલા જ પ્રકારવાળા અર્થાત્ એનાથી અનેકગણા ભેદવાળા
 સવ્વે વિ સદ્દાહયા-સર્વેઽપિ શબ્દાદિકા સમસ્ત શબ્દાદિક વિષય શબ્દરૂપ રસ ગંધ,
 સ્પર્શ ઇંદિયતથા-इन्द्रियार्थाः इन्द्रियोના વિષયભૂત હોવાથી વિરજ્જમાણસ્સ તસ્સ
 મણુન્નયં અમણુન્નયં ન નિવત્તયંતિ-વિરજ્યમાનસ્ય તસ્ય મનોજ્ઞતાં અમનોજ્ઞતાં ન
 નિવર્તયન્તિ રાગદ્વેષ રહિત વ્યક્તિના ચિત્તમા મનોહરતા તેમજ અમનોહરતા
 ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી. પરંતુ જેમના ચિત્તમાં રાગદ્વેષનો નિવાસ હોય છે,

અમનોદ્ધતા ધા=અમનોદ્ધતા ધા ન નિર્વર્તયન્તિ=નોત્પાદયન્તિ । કિન્તુ રાગદ્વેષ
યુક્તસ્યૈવ મનોદ્ધતામમનોદ્ધતા ધા જનયન્તીત્યર્થઃ તસ્માત્ સકળજ્ઞાનર્થદેહુત્વં રાગ-
દ્વેષયોરેવેતિ માધ, તયાચોક્તમ્—

“પરિગ્રાહ કામુકચૂનામેકસ્યાં પ્રમદાતનો ।

કુળપં કામિની મહ્યમિતિ તિષ્ઠો વિકલ્પનાઃ ॥ ૧ ॥”શ્લોક ।

કુળપ=મૃતશરીરમ્ । શેષ યુગમમ્ । નનુ ‘સમો ય જો તેસુ સ ચીયરાગો’

સુન્દર एवं असुन्दर भावके जनक होते हैं । अतः इससे यही बात पुष्ट
होती है कि इन्द्रियोंके विषयभूत शब्दादिक पदार्थों में स्वभावता
न सुन्दरता है और न असुन्दरता है । किन्तु रागद्वेषसे युक्त प्राणी
द्वारा उनमें सुन्दरता और असुन्दरता कल्पित की जाती है । अतः
सकल अनर्थों का हेतु यह रागद्वेष भाव ही है । जैसे कहा है—

स्त्रीका मृतकलेषर जब कामी की दृष्टिमें आता है तो वह उसको
विकारकी दृष्टिसे देखता है, कुसा मांस दृष्टिसे देखता है उसी शवको
सयमी धर्मदृष्टिसे देखता है ।

इस विषय में क्या इस प्रकार से है—

एक वेदया भरमजानी में मर गई । जय उसको जलाने वाले लोग
इमशान में ले गये तो वहाँ एक योगिराज ध्यान लगाकर कुछ दूर बैठे
हुए थे । अरपी को उठाने में एक कामुक व्यक्ति भी था । वेदया अपूर्ण
सुन्दर थी । अतः जाते ही ज्यों ही उसके शव को इमशान में उतार

ત્યાં જ એ સુદર તેમજ અસુદર ભાવને જન્માદનાર બને છે. આથી એ વસ્તુ
ને સમર્થન મળે છે કે, ઇન્દ્રિયોનાં વિષયભૂત શબ્દાદિક પદાર્થોમાં સ્વભાવતા
ન સુદરતા છે અને નહીં. અસુદરતા છે. પરંતુ રાગદ્વેષથી ભરેલા પ્રાણી
દ્વારા તેમાં સુદરતા તેમજ અસુદરતાની કલ્પના ઉત્પન્ન થયેલા છે. આથી
સમજા. અનર્થોનું કારણ આ રાગદ્વેષ રૂપ ભાવજ છે. કહ્યું છે—

કીનુ મૃત કલેષર બ્યારે કામીની દૃષ્ટિએ પડે છે તો તે બેને વિકારની
દૃષ્ટિથી જુએ છે કુતર માંસ દૃષ્ટિથી જુએ છે, બોલ શબને સયમી ધર્મ
દૃષ્ટિથી જુએ છે આ વિષયમાં કથા આ પ્રકારની છે—

એક વેદ્યા ભર જવાનીમાં મરી ગઈ બ્યારે બેને બાળવાવાળા માણસો
બેના શબને ઇમશાનમાં લઈ ગયા ત્યારે ત્યાં એક યોગીરાજ ધ્યાન લગાવીને
થોડે દૂર બેઠેલ હતો. શબને ઉપાદનામાં એક કામી વ્યક્તિ પણ હતી, વેદ્યા
અપૂર્ણ સુદર હતી, આથી જઈને બ્યારે ઇમશાનમાં તેના શબને ઉતારીને

इति पूर्वोक्तत्वादत्र पुनरुक्तिः, इति चेत्, उच्यते—पूर्वं, मनोज्ञत्वे, अमनोज्ञत्वे च समस्य साधोः समतायां रूपादीनामर्किचित्करत्वं कथितम्, अत्र तु मनोज्ञत्वं वा अमनोज्ञत्वं वा नैवोत्पद्यते, इति पूर्वतोऽत्र भेदः ॥ १०६ ॥

कर रखा—तो उसको देखते ही कामी के मन में विचार आया कि यदि यह मुझे जोवित अवस्था में मिल जाती तो मैं इसके साथ वैषयिक आनंद भोगता । पास में वहीं कहीं से एक जंगली कुत्ता आ पहुँचा था—अतः वह उसको अपना भक्ष्य समझकर विचार ने लगा कि यदि वे सब व्यक्ति इसके पाससे हट जावे तो बड़ा ही अच्छा हो । कारण कि मैं इसको खाजाऊ । पास में बैठे हुए योगिराज ध्यान समाप्त कर उस शव को देखकर विचार करने लगे कि ओहो ! इस अज्ञानी प्राणी ने व्यर्थ में ही अपना इतना सुन्दर अमूल्य जीवन विषयों को तृष्णा में जलार नष्ट किया है । यदि इस जीवन से अपना संयमाराधनकर भला करती तो बहुत अच्छा होता ।

शंका—पहिले तो सूत्रकार ने “समो य जो तेसु स वीयरगो” ऐसा कह ही दिया है कि जो इन रूपादिकों में समभावसे रहता है वह वीतराग होता है और यहां गाथा में उसी बात को फिर से क्यों कहा है ? इसका समाधान इस प्रकार से है—पहिले रूपादिकों की मनो-

राश्रु त्यारे तेने जेताज क्षमीना मनमा विचार आये के, आ ओजे मने लुवीत अवस्थाभां मणी डोत तो हु आनी साथे विषयने आनंद लोगवी शकत जेज वभते त्या आनुभानुमाथी केछ जेक जंगली कुतरे आवी पडोये डतो अने ते कुतरे जे शणने पोतानुं लक्ष्य समलने विचारवा लाग्ये के, आ सधणा भाषुसो जे आनी पासेथी हर थर् नय तो भारा भाटे धलुंज उत्तम अने कारण के, हु आने भाई नड. पासे जेठेला योगीराज ध्यान समाप्त करी जे शणने जेठने विचारवा लाग्ये के, अडो । आ अज्ञानी प्राणीये व्यर्थभां ज पोतानुं अमूल्य जेवुं सुंदर लुवन विषयेनी तृष्णाभां भाणी भाणीनेनष्ट करेव छे जे जेले पोताना उत्तम लुवनने सयम आरधनामा लगाडीने पोतानुं लहुं कथुं डोत तो धलुंज साइं थात.

शंका—पडेला तो सूत्रकारे “समो य जो तेसु स वीयरगो” आवुं कडीज दीधु छे के, जे आ इपाडिकेमा समभाव राखे छे जे वीतराग होय छे अने अडी गाथाभां ते वातने दरीथी शा भाटे कडेवाभां आवेल छे. आनुं समाधान आ प्रकारनुं छे—

રાગદ્વેપયોસ્તદુપાદાનકારણસ્ય મોહસ્ય ચ સમુદરંગોપાયાનમિષાય તાનુપ
સહરબાહ—

મૂળમ્—एव ससकप्पविकप्पणासु, सर्जायई समयं मुचट्ठियस्स ।

અર્થે યં સકપ્પયંઓ સંઓ' સે, પહીયંપ્પ કામગુણેસુ તપ્પહી ॥૧૦૭

છાયા—एव स्वसङ्कल्पविकल्पनासु, समायते समता उपस्थितस्य ।

મર્યાદ સંકલ્પયતસ્વતસ્વસ્ય, પ્રહીયતે કામગુણેષુ તૃપ્ત્યા ॥૧૦૭॥

ટીકા—‘एवं ससकप्प’ इत्यादि ।

एव=उक्तप्रकारेण, स्वसङ्कल्पविकल्पनासु=स्वस्य आत्मनः, सङ्कल्पा-राग-
द्वेषमोहस्वरूपाऽप्यवसायाः तेषां विकल्पना-‘रागद्वेषादयः सर्वेषां दापानां मूल’

જ્ઞતા મેં એ અમનોજ્ઞતા મેં જો સાધુ સમમાય થાતા થન જાતા હૈ વસકે
ચિત્ત મેં યે રૂપાદિક કુછ ખી ધિગાહ (ન રાગ ઓર ન દ્વેષ) નહીં કર
સકતે હૈં યહી વાત કહી ગઈ હૈ । હસ ગાયા મેં યહ વાત કહી ગઈ હૈં કિ
રૂપાદિક ન કોઈ મનોજ્ઞ હૈં ઓર ન અમનોજ્ઞ હૈં । રાગદ્વેષ સે હી ઝનમેં
મનોજ્ઞતા એવં અમનોજ્ઞતા કો જીય કલ્પિત કરતા હૈ । હસ તરહ કપન
મેં મેદ હોને સે પુનરુક્તિ વોપ નહીં આતા હૈ ॥ ૧૦૬ ॥

રાગ ઓર દ્વેષ કો તથા ઝનકે ઉપાદાન કારણ મોહ કો નિવારણ
કરને કે ઉપાયો કો કહ કર અથ ઝનકા ઉપસંહાર કરતે હૈ—

‘एवं’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(एवं—एवम्) इस तरह पूर्वोक्त प्रकारसे (स संकल्प
विकल्पनासु-स्वसंकल्पविकल्पनासु) रागद्वेष मोहकूप संकल्पोंकी विलक्षण

પહેલાં રૂપાદિકોની મનોજ્ઞતામાં અને અમનોજ્ઞતામાં જે સાધુ સમમાય
થવાળા ઝને છે એમના ચિત્તમાં જે રૂપાદિક કંઈક ધણ જગ્યા (ન રાગ અને
ન દ્વેષ) કંઈ કરી શકતા નથી. આ જ વાત કહેવામાં આવેલ છે આ ગાથામાં
જે વાત કહેવામાં આવી છે કે, રૂપાદિક ન તો મનોજ્ઞ છે અને ન તો
અમનોજ્ઞ છે રાગ દ્વેષથી જ એનામાં મનોજ્ઞતા અથવા અમનોજ્ઞતાને છત્ર કલ્પિત
કરે છે આ પ્રમાણે કલ્પનમાં લેહ હોવાથી પુનરુક્તિનો દોષ આવતો નથી. ॥૧૦૬॥

રાગ અને દ્વેષને તથા તેના ઉત્પાદનના કારણરૂપ મોહના નિવારણ કર-
વાના ઉપાયોને કહીને હવે તેના ઉપસંહાર કરે છે — ‘एव’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—एवं—एवम् आ रीते पूर्वोक्त प्रकारથી स संकल्पविकल्पनासु-
एव संकल्पविकल्पनासु रागद्वेष मोहरूप संकल्पोंकी विलक्षणयोग्यता अर्थात्

-મિતિચિન્તનાઃ, સ્વસંકલ્પવિકલ્પનાસ્તાસુ, ઉપસ્થિતસ્ય=ઉદ્યતસ્ય, ચ=પુનઃ
અર્થાન્=ઇન્દ્રિયાર્થાન્, શબ્દાદીન્ સંકલ્પયતઃ=પ્રક્રમાદેતે રૂપાદયો વિષયાનકર્મ-
વન્ધહેતવઃ કિન્તુ રાગાદય એવેતિ ચિન્તયતઃ સંયતસ્ય સમતા=મનોજ્ઞાઽમનોજ્ઞરૂપા-
દિષુ માધ્યસ્થ્યમ્, સંજાયતે=સમુત્પદ્યતે । યદ્વા-અર્થાન્-જીવાજીવાદીન્, સંક-
લ્પયતઃ-શુભધ્યાનવિષયતયાઽધ્યવસ્યતઃ=સંયતસ્ય, સમતા-પરસ્પરમધ્યવસાયતુલ્ય-
તા સંજાયતે । સા ચ અનિવૃત્તિવાદરસમ્પરાય-ગુણસ્થાન એવ, યતઃ અનિવૃત્તિવાદર
ગુણસ્થાનં પ્રાપ્તાનાં વહૂનામપિ મહાત્મનાં તુલ્યા એવાઽધ્યવસાયા ભવન્તિ । તતઃ=
સમતાયાઃ-સમત્વભાવનાતઃ ।ત્યર્થઃ, તરય મુનેઃ, કામગુણેષુ=શબ્દાદિવિષયેષુ

નાઓમેં-અર્થાત્ 'રાગ, દ્વેષ એવં મોહરૂપ યે સંકલ્પ સમસ્ત દોષોંકે
મૂલ કારણ હૈં' इस प्रकारके विचारोंमें (उपस्थितस्य-उपस्थितस्य) उद्यत
तथा (अतथे संकल्पयओ-अर्थात् संकल्पयतः) 'ये शब्दादिक विषय कर्म
बंधके हेतु नहीं हैं किन्तु रागादिक भाव ही कर्मबंधके हेतु हैं' इस प्रकार
इन्द्रियोंके विषयभूत शब्दादिकोंके विषयोंमें विचार करनेवाले संयमीको
(समयं सजायइ-समता संजायते) मनोज्ञ तथा अमनोज्ञ शब्दादि
विषयोंमें मध्यस्थ भाव उत्पन्न हो जाता है । अथवा जीवादिक पदार्थों को
शुभध्यानका विषय बनाकर चिन्तन करनेवाले संयमीके परिणामोंमें
परस्पर जो तुल्यता हो जाती है इसका नाम भी समता है । यह समता
अनिवृत्ति वादर संपरायगुणस्थानमें ही होती है । क्यों कि इस गुणस्था-
नमें रहनेवाले अनेक महात्माओंके परिणाम तुल्य ही होते हैं । (तओ-
ततः) इस समत्वकी भावनासे (से-तस्य) उस मुनिकी (कामगुणेषु-

રાગદ્વેષ અને મોહરૂપ એ સંકલ્પ સઘળા દોષોના મૂળ કારણ છે આ પ્રકારના વિચારોમાં ઉપસ્થિતસ્ય-ઉપસ્થિતસ્ય-ઉદ્યત(ઉદ્યમશીલ) તથા અતથે સંકલ્પયઓ-અર્થાન્ સંકલ્પયતઃ એ શબ્દાદિક વિષયો કર્મ બંધના હેતુ નથી પરંતુ રાગાદિક ભાવો જ કર્મબંધના હેતુ છે, આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોના વિષયભૂત શબ્દાદિકોના વિષયમાં વિચાર કરવાવાળા સંયમીને સમયં સંજાયइ-સમતાં સંજાયતે મનોજ્ઞ તેમજ અમનોજ્ઞ શબ્દાદિક વિષયોમાં મધ્યસ્થ ભાવ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અથવા જીવાદિક પદાર્થોને શુભધ્યાનનો વિષય બનાવીને ચિંતન કરવાવાળા સંયમીના પરિણામોમાં પરસ્પર જે તુલના થઈ જાય છે. આનું નામ પણ સમતા છે. એ સમતા અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાય ગુણસ્થાનમાં જ હોય છે કેમકે એ ગુણસ્થાનમાં રહેવાવાળા અनेक महात्माओंના પરિણામ તુલ્ય જ હોય છે. તઓ-તતઃ આ સમત્વની ભાવનાથી સે-તસ્ય એ મુનિની કામગુણેષુ-કામગુણેષુ શબ્દાદિક

તૃષ્ણા=લોભ । પ્રહીયતે=વિનશ્યતિ, સમતાયાઃ સમ્રાઘે, ઉત્તરોત્તરગુણસ્થાનમાસૈ
સત્યાં તૃષ્ણા નશ્યતીતિ માત્ર ॥ ૧૦૭ ॥

તૃષ્ણાશ્ચયાનન્તરં કિં કરોતીત્યાહ—

મૂલમ્—સે ધીયરાગો કયસઽવકિંચ્ચો, સેવેદ્ નાણાવરેણ સેવેણ ।

તદેવ 'જ દરિસણમૌવરેદ્, 'જ ચ'તરોય પેંકરેદ્ કેમ્મ ॥૧૦૮॥

છાયા—સ ધીયરાગ કૃતસર્વકૃત્યઃ, ક્ષપયતિ જ્ઞાનાવરણ ક્ષણેન ।

તથૈવ યદ્ વર્ષનમાત્રણોતિ, યજ્ઞાન્તરાયં પ્રકરોતિ કર્મ ॥ ૧૦૮ ॥

ટીકા—' સ ધીયરાગો ' ઇત્યાદિ ।

સા=ધીયતૃષ્ણો ધીયઃ, ધીયરાગઃ=રાગદ્વેષરહિતો મરતિ । તૃષ્ણા રિ
લોમસ્તત્સયે ચ લીભકપાય ગુણસ્થાનપ્રાપ્તિર્મરતિ । તથા—કૃતસર્વકૃત્ય ઇવ મરતિ,

કામગુણેષુ) શબ્દાદિક વિષયોર્મિં (તજ્ઞા-તૃષ્ણા) તૃષ્ણા-લોભ-(પ્રહીય-
પ્રહીયતે) નષ્ટ હો જાતી હૈ । અર્થાત્ સમતાકે સમ્રાઘ હોને પર ઉત્તરોત્તર
ગુણસ્થાનોની પ્રાપ્તિ હોનેસે તૃષ્ણા વસકી નષ્ટ હો જાતી હૈ ॥૧૦૭॥

તૃષ્ણાકે ક્ષય હોને પર કયા હોતા હૈ ? સો કહતે હૈ—

'સ ધીયરાગો' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(સ-નઃ) જય હસ ધીયકી વૈષયિક તૃષ્ણા ક્ષીણ હો
જાતી હૈ તય ઘટ (ધીયરાગો-ધીયરાગઃ) રાગદ્વેષ રહિત બન જાતા હૈ ।
કયોં કિ તૃષ્ણા લોભરૂપ હોતી હૈ । હસકે ક્ષય હોતે હી ધીયકો ક્ષીણ
કપાય નામક ચારહવે ગુણસ્થાનકી પ્રાપ્તિ હો જાતી હૈ । જય ધીયકો હસ
ગુણસ્થાનકી પ્રાપ્તિ હો જાતી હૈ તય ઘટ (કયસઽવકિંચ્ચો—કૃતસર્વકૃત્ય)
કૃતકૃત્ય બન જાતા હૈ । કયોં કિ હસકો નિયમતઃ સુત્તિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ ।

વિષયોર્માં તજ્ઞા-તૃષ્ણા તૃષ્ણા પ્રહીય-પ્રહીયતે નષ્ટ બની બધ છે અર્થાત્ સમ
તાનેા સુજ્ઞાવ યવાધી ઉત્તરોત્તર ગુણસ્થાનોની પ્રાપ્તિ થવાથી જોમની તૃષ્ણા
નષ્ટ થઈ બધ છે ॥ ૧૦૭ ॥

તૃષ્ણાનો ક્ષય થવાથી શું થાય છે ? તેને કહે છે—'સ ધીયરાગો' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સે-સ' ક્યારે આ જીવની વૈષયિક તૃષ્ણા ક્ષીણ બની બધ
છે ત્યારે તે ધીયરાગો-ધીયરાગ રાગ દ્વેષ રહિત બની બધ છે કેમકે, તૃષ્ણા
લોભરૂપ હોય છે જોનો ક્ષય થતાં જ જીવને ક્ષીણ કપાય નામના બારમા ગુણ-
સ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે જીવને આ ગુણસ્થાનની પ્રાપ્તિ થઈ બધ છે
ત્યારે તે કયસઽવકિંચ્ચો-કૃતસર્વકૃત્ય કૃતકૃત્ય બની બધ છે કેમકે, જોનાથી

અસ્ય હિ પ્રાપ્તપ્રાયા મુક્તિર્ભવતિ । જ્ઞાનાવરણં કર્મ ક્ષણેન=સમયમાત્રેણ ક્ષપયતિ, તથૈવ-તદ્વદેવ યત્ કર્મદર્શનમાવૃણોતિ, તદ્ દર્શનાવરણમપિ ક્ષણેન ક્ષપયતિ । યચ્ચ કર્મ અન્તરાયં=દાનાદિ વિષયકં વિઘ્નં પ્રકરોતિ, તત્ અન્તરાયનામકં કર્મ ક્ષણેન ક્ષપયતિ, વીતરાગો હિ ક્ષપિતમોહનીયસ્તીર્ણમહાસાગર જીવવત્, શ્રમસંયુક્તોઽન્તર્મુહૂર્તં વિશ્રામં પ્રાપ્ય, તસ્યાન્તર્મુહૂર્તસ્ય ચરમસમયદ્વયમધ્યે પ્રથમસમયે નિદ્રાપ્રચલે, દેવગત્યાદિનામકર્મપ્રકૃતીશ્ચ ક્ષપયતિ, ચરમસમયે ચ જ્ઞાતાઽવરણાદિત્રયં ક્ષપયતિ ॥

હસ ગુણસ્થાનમ્ રહકર યહ જીવ (સ્વણેન નાનાવરણં સ્વદેહ-ક્ષણેન જ્ઞાનાવરણં ક્ષપયતિ) એક સમયમ્ જ્ઞાનાવરણ કર્મકા ક્ષય કર દેતા હૈ । (તદેવ-તથૈવ) હસી તરહ (જં દરિસણં આવરેહ-યત્ દર્શનમ્ આવૃણોતિ) એક સમયમ્ દર્શનગુણકો રોકનેવાલે દર્શનાવરણી કર્મકો નષ્ટ કર દેતા હૈ । (જં અંતરાય પકરેહ કર્મમ્ સ્વદેહ-યત્ અન્તરાયં પ્રકરોતિ કર્મ ક્ષપયતિ) તથા જો દાનાદિકર્મ અન્તરાય ડાલનેવાલા કર્મ હૈ ઉસકો ભી એક સમયમાત્રમ્ ક્ષપિત કર દેતા હૈ । હસ તરહ પ્રથમ મોહનીયકર્મકો ક્ષય કરકે તીર્ણ મહાસાગરવાલે જીવકી તરહ યહ શ્રમસંયુક્ત હોનેકે કારણ એક અન્તર્મુહૂર્તતક વિશ્રામ કરકે ફિર ઉસ અન્તર્મુહૂર્તકે અન્તિમ દો સમયો-મ્સે પ્રથમ સમયમ્ નિદ્રા, પ્રચલા, તથા દેવગત્યાદિક નામ કર્મકી પ્રકૃતિ-યોકો નષ્ટ કર દેતા હૈ તથા ચરમ સમયમ્ જ્ઞાનાવરણાદિક ત્રિકકો નષ્ટ કરતા હૈ ॥૧૦૮॥

તેને નિયમિત મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. એ ગુણસ્થાનમાં રહીને એ જીવ સ્વણેન નાનાવરણં સ્વદેહ-ક્ષણેન જ્ઞાનાવરણં ક્ષપયતિ એક સમયમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય કરી દે છે તદેવ-તથૈવ આ જ પ્રમાણે જં દરિસણં આવરેહ-યત્ દર્શન આવૃણોતિ એક સમયમાં દર્શનગુણને રોકનાર દર્શનાવરણીય કર્મનો નાશ કરી દે છે તથા જં અંતરાયં પકરેહ કર્મમ્ સ્વદેહ-યત્ અંતરાયં પ્રકરોતિ કર્મ ક્ષપયતિ જે દાનાદિકમાં અંતરાય નાખનાર કર્મ છે તેનો પણ એક સમય માત્રમાં ક્ષય કરી દે છે આ પ્રમાણે પ્રથમ મોહનીય કર્મનો ક્ષય કરીને મહાસાગરને તરેલા જીવની માફક એ શ્રમસંયુક્ત થવાના કારણે એક અતર્મુહૂર્ત સુધી વિશ્રામ કરીને પછી એ અતર્મુહૂર્તના અતિમ બે સમયમાંથી પ્રથમ સમયમાં નિદ્રા, પ્રચલા તથા દેવગત્યાદિક નામકર્મની પ્રકૃતિઓને નષ્ટ કરી દે છે તથા ચરમ સમયમાં જ્ઞાનાવરણીય આદિ ત્રણને નષ્ટ કરે છે ॥ ૧૦૮ ॥

તત્સર્વાર્થક ગુણ માનોતિ ક્ત્યા—

મૂલ્—સન્ન તઓ જાણઈ પાસઈ ચે, અમોહનો હોઈ નિરતરાય ।
અર્ણાસવે જ્ઞાણસમાદિજુતો, આઝર્ણવ મુક્તર્ણમુવેઈ સુંદે ॥૧૦૯॥

છાયા—સર્વ તઓ જાનાતિ પડ્યતિ ચ, અમોહનો મઘતિ નિરન્તરાય ।

અનાસ્રવ ધ્યાનસમાધિયુક્તઃ, આયુક્તય મોહમુપૈતિ શુદ્ધઃ ॥૧૦૯॥

ટીકા—‘ સમ્બ તઓ ’ ક્ત્યાદિ ।

તત્=જ્ઞાનાવરણાદિષ્ટયાત્ જીવઃ—સર્વ જાનાતિ—વિશેષરૂપત્વેનાવગચ્છતિ ।
તથા—પડ્યતિ ચ સામાન્યરૂપેણ પ્રત્યક્ષીકરોતિ, ચ ક્તિ સમુન્વયાર્થઃ, એવમ સમુ-
ન્વયસ્ય મેદધિપયત્વાત્, જ્ઞાનદર્શનયો પૂરણપયોગરૂપત્વ સ્વચિત્તમ્, તથા—અમોહનઃ—
મોહરહિતો મઘતિ, તથા—નિરન્તરાય=નિષ્કાન્તોન્તરાયો યમ્માત્ સ તથા, ત્વા
—અનાસ્રવઃ=કર્મબંધનકર્ત્તિસાદિ રૂપાસ્રવરહિતો મઘતિ, તથા—ધ્યાનસમાધિયુક્તઃ

જ્ઞાનાવરણીયાદિ ચાર ઘાતીકર્મો કે નાશ હોને પર કિસ ગુણ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ? સો કહતે હૈ—‘ સમ્બ ’ ક્ત્યાદિ ।

અન્યથાર્થ—(તઓ—તતઃ) જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મો કે ક્ષય કે વાદ (જીવે—જીવઃ) જીવ અનત દર્શન ણ્વ અનંતજ્ઞાન કી પ્રાપ્તિ હો જાને કે કારણ (સમ્બ જાણઈ પાસઈ ચ—સર્વ જાનાતિ પડ્યતિ ચ) સમસ્ત પદાર્થો જાનને લગતા હૈ ઝીર સામાન્યરૂપ સે સ્વ પદાર્થો કો વેચ્ચને લગતા હૈ । જ્ઞાનોપયોગ મેં પદાર્થો કા વિશેષરૂપ સે બોધ હોતા હૈ તથા દર્શનોપયોગ મેં પદાર્થો કા સામાન્યરૂપ મેં બોધ હોતા હૈ ક્તિ તરફ યે વોનો ઉપયોગ પૂરફ હૈ । (અમોહનો નિરંતરાય હોઈ—અમોહનો નિરન્તરાય મઘતિ) ક્તિ સમય જીવ મોહરહિત ણ્વ અન્તરાય કર્મરહિત હોતા હૈ તથા

જ્ઞાનાવરણીયાદિ ચાર ઘાતી કર્મોના નાશ થવાથી ક્તિ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે ? તેને કહે છે—‘ સમ્બ ’ ક્ત્યાદિ ।

અન્યથાર્થ—તઓ—તતઃ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોના ક્ષય પછી જીવે—જીવઃ એવ અનત દર્શન અને અનંત જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ જવાના કારણે સર્વ જાણ પાસઈ—સર્વ જાનાતિ પડ્યતિ ચ સમસ્ત પદાર્થોને જાણવા વાગે છે અને સામાન્ય રૂપથી સઘળા પદાર્થોને જોવા માટે છે જ્ઞાનોપયોગમાં પદાર્થોના વિશેષ રૂપથી જોવ થાય છે તથા દર્શન ઉપયોગમાં પદાર્થોના સામાન્ય રૂપમાં જોવ થાય છે, આ રીતે જો જાને ઉપયોગ અતઃ અલગ છે અમોહનો નિરંતરાય હોઈ—અમોહનો નિરન્તરાય મઘતિ આ સમયે એવ મોહરહિત અને અતઃ

=ધ્યાનં-શુક્લધ્યાનં તેન સમાધિઃ-પરમસ્વાસ્થ્યં તેન યુક્તઃ, તથા-શુદ્ધઃ=કર્મ-મહરહિતઃ સન્, આયુઃક્ષયે=આયુષઃ, ઉપલક્ષણત્વાન્નામગોત્રવેદ્યાનાશ્ચ ક્ષયઃ, આયુઃ ક્ષયઃ, તસ્મિન્ મતિ-આયુર્નામગોત્રવેદ્યાનાશ્ચ ક્ષયઃ-આયુઃ ક્ષયઃ, તસ્મિન્ સતિ-આયુર્નામગોત્ર વેદનીયકર્મક્ષયે સતોત્પર્યઃ । મોક્ષમુપૈતિ=પ્રાપ્નોતિ ॥૧૦૯॥

મોક્ષગતથ યાદશો ભવતિ તદાહ—

મૂલ્મ-સો તસ્સ સઽવસ્સ દુહસ્સ મોક્ખો, જં વાહઈ સયંયં જંતુમેયં ।
દીહામયા વિપ્પમુક્કો પસંત્થો, તો હોઈ અચંતેહી કરંત્થો ॥૧૧૦॥

છાયા—સ તસ્માત્ સર્વસ્માત્ દુઃખાત્ મુક્તઃ, યત્ વાપ્રતે સતતં જન્તુ મેનં ।

દીર્ઘામયોદ્ વિપ્રમુક્તઃ પ્રશસ્તઃ, તતો ભવતિ અત્યન્તસુખી કૃતાર્યઃ ॥૧૧૦॥

ટીકા—‘ સો તસ્સ ’ इत्यादि ।

સ=મોક્ષમધિગતો જીવઃ, તસ્માત્=જન્મજરામરણાદિરૂપાત્ સર્વસ્માત્=ગારીર-માનસરૂપાત્, દુઃખાત્, મુક્તઃ=પૃથગ્ભૂતો ભવતિ । કથં ભૂત તદ્દુઃખં ? યત્ એનં (અણાસવે-અનાશ્રવઃ) કર્મબંધજનક હિંસાદિરૂપ આસ્રવ સે રહિત હોતા હૈ । (જ્ઞાણ સમાહિજુત્તો-ધ્યાન સમાધિયુક્તઃ) શુક્લધ્યાન સે ઇસકે ચિત્ત મેં પરમ સ્વસ્થતા આજાતી હૈ । (સુધ્ધે-શુદ્ધઃ) અન્ત મેં યહ કર્મમલ રહિત હોકર (આઝક્ખવ મુક્ખમુવેઈ-આયુઃક્ષયે મોક્ષમુપૈતિ) આયુ, નામ, ગોત્ર, એવં વેદનીય ઇન ચાર આઘાતિયા કર્મો કો નષ્ટ કર મોક્ષ કો પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ ॥ ૧૦૯ ॥

મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ હોને પર જીવ કિસ પ્રકાર કા હોતા હૈ સો કહતે હૈ—‘ સો હોઈ ’ इत्यादि—

અન્વયાર્થ—(સો-સઃ) મોક્ષ મેં પ્રાપ્ત હુઆ વહ જીવ (તસ્સ સઽવ-સ્સ દુહસ્સ મોક્ખો-તસ્માત્ સર્વસ્માત્ દુઃખાત્ મુક્તઃ) જન્મ, જરા,

કર્મરહિત બને છે તથા અણાસવે-અનાશ્રવ કર્મબંધજનક હિંસાદિરૂપ આસ્રવથી રહિત બને છે, જ્ઞાણસમાહિજુત્તો-ધ્યાનસમાધિયુક્ત શુક્લધ્યાનથી તેના ચિત્તમાં પરમ સ્વસ્થતા આવી બધ છે. સુદ્ધ-શુદ્ધઃ અંતે એ કર્મબંધથી રહિત બનીને આઝક્ખવે મુક્ખમુવેઈ-આયુઃક્ષયે મોક્ષમુપૈતિ આયુષ્યનામ ગોત્ર અને વેદનીય એવા ચાર અઘાતિયા કર્મોના નાશ કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લે છે. ॥ ૧૦૯ ॥

મોક્ષની પ્રાપ્તિ થવા પછી એવ કેવા પ્રકારનો બને છે તેને કહે છે.
—“ સો હોઈ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સો-સ. મોક્ષને પ્રાપ્ત થયેલ એ એવ તસ્સ સઽવસ્સ દુહસ્સ મોક્ખો-તસ્માત્ સર્વસ્માત્ દુઃખાત્ મુક્તઃ જન્મ, જરા, મરણ, આદિરૂપ દુઃખોથી

વિપ્પેયાડસત્તં જન્તુ સતત યાષતે, તથા-દીર્ઘામયાદ્ વિપ્પમુક્તઃ=દીર્ઘ-અનાદિકાલા
 યસ્મિં, આમય-જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મરૂપો રોગ, સ્થિતિવશાત્ વિપ્પમુક્તઃ-
 પૂર્વમ્મુક્ત, અતએવ પ્રશસ્તઃ=અન્યોડય મહાપુરુષ इति પ્રશંસાયોગ્યો મવતિ । સર્વ-
 સસ્માત્ દીર્ઘાડમયાવિપ્પમોક્ષાત્, અત્યન્તસુખી મવતિ । અતપર-કૃતાર્થઃ=કૃત
 કૃત્યો મવતિ । ‘તસ્સ’ ઇત્યાદી પચ્ચમ્યર્થે પઠી ॥ ૧૧૦ ॥

।। અધ્યયનાર્થોપસંહારમાહ—

મૂલમ્—અણાઠ્ઠકાલપ્પમવસ્સ પેસો, સવ્વસ્સ દુક્ખસ્સ પમુક્ખંમેગ્ગો ।
 વિપ્પેહિઓ જ સમુવિઠ્ઠ સત્તા, કેમેણ અચ્ચન્તે સુહી મેવતિ ॥૧૧૧॥

છાયા—અનાદિકાલમવસ્ય એવ, સર્વસ્ય દુઃખસ્ય પ્રમોક્ષમાર્ગ ।

વ્યાખ્યાતો યં સમુપેત્ય સર્વાઃ ક્રમેણ અત્યન્તસુખિનો મવન્તિ ॥૧૧૧॥

ટીકા—‘અણાઠ્ઠકાલપ્પમવસ્સ’ ઇત્યાદિ—

મરણ આવિરૂપ દુઃખોં સે તથા ધારીરિક એવા માનસિક દુઃખોં સે સર્વદા
 કેં લિયે રહિત હો જાતા હૈ । (જ-યત્) જો દુઃખ (એવ જટુ સયય
 યાહ્—એન જન્તું સતત યાષતે) હસ વિપ્પાસક પ્રાણી કો નિરન્તર
 દુઃખિત કિયા કરતા હૈ । મોક્ષ અવસ્થામેં યહ જીવ (દીર્ઘામયા વિપ્પમુક્તો-
 દીર્ઘામયોદ્વિપ્પમુક્ત) અનાદિ કાલસે અપને પોછે લગે હુપ જ્ઞાનાવરણીય
 આદિ કર્મરૂપ રોગસે રહિત હોફર (પસત્થો-પ્રશસ્તઃ) મર્થ જનોં દ્વારા
 પ્રશંસનીય થન જાતા હૈ । (તો-તત) કર્મરૂપી રોગસે સર્વદા રહિત હુઆ
 યહ જીવ (અચ્ચન્ત સુહી હો—અત્યન્તસુખી મવતિ) અનત આનંદકા
 ભાગી હોતા હૈ ઓર હસ તરહ (કૃતાર્થઃ) યહ જીવ કૃતકૃત્ય હો જાતા હૈ ॥૧૧૦॥

અય અધ્યયનકો સમાપ્તિ કહતે હૈ—‘અણાઠ્ઠ’ ઇત્યાદિ ।

તથા ધારીરિક અને માનસિક દુઃખોથી સર્વદા રહિત બની આવ છે જ-યત્ એ
 દુઃખ એવ જટુ સયય યાહ્—એન જન્તુ સતત યાષતે એ વિપ્પમ્મા આસક્ત પ્રાણીને
 નિરન્તર દુઃખી કયો કરે છે મોક્ષ અવસ્થામાં આ એવા દીર્ઘામયા વિપ્પમુક્તો-
 દીર્ઘામયોદ્વિપ્પમુક્ત અનાદિ કાલથી પોતાની પાછળ લાગેલા જ્ઞાનાવરણીય આદિ
 કર્મરૂપ રોગથી રહિત બનીને પસત્થો પ્રશસ્ત સર્વ જનો દ્વારા પ્રશંસનીય
 બની આવ છે તો-તત કર્મરૂપી રોગથી સર્વદા રહિત બનેલ એ એવા
 અચ્ચન્ત સુહીહો—અત્યન્ત સુખી મવતિ અનત આનંદને ભોગવનાર બને છે, અને
 આ રીતે એ એવા કૃતકૃત્ય થઈ આવ છે ॥ ૧૧૦ ॥

હવે અધ્યયનની સમાપ્તિ કરતાં કહે છે—“અણાઠ્ઠ” ઇત્યાદિ ।

एषः=पूर्वोक्तरूपः, अनादिकालप्रभवस्य=अनादिकालतः समुत्पन्नस्य, सर्वस्य=शारीरमानसरूपस्य, दुःखस्य प्रमोक्षमार्गः—प्रकृष्टो मोक्षः—प्रमोक्षः—आत्यन्तिका नेष्टिः, तस्य मार्गः—उपायः, व्याख्यातः—विशेषरूपेण निगदितः । कीदृशः स दुःखप्रमोक्षमार्गः ? य दुःखप्रमोक्षमार्गे समुपेत्य सम्यक् प्रतिपद्य, सत्त्वाः जीवाः क्रमेण—उत्तरोत्तरगुणावाप्तिरूपेण, अत्यन्तसुखिनो भवन्ति । इति ब्रवीमि—अस्य व्याख्या पूर्ववत् ॥ १११ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललित-कलापालापक प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहू छत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-“ जैनशास्त्राचार्य ”-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्रीघासीलालव्रतिविरचितायाम् “उत्तराध्ययनसूत्रस्य” प्रियदर्शिन्याख्याया व्याख्या-याम् ‘ प्रमादस्थानं ’ नाम द्वात्रिंश-त्तममध्ययन-सम्पूर्णम् ॥ ३२ ॥

अन्वયાર્થ—(એસો સર્વસ્સ અનાદિકાલપ્રભવસ્સ દુઃખસ્સ પમુ-ક્ષમગ્ગો વિયાહિઓ-એષઃ સર્વસ્ય અનાદિકાલપ્રભવસ્ય દુઃખસ્ય પ્રમો-ક્ષમાર્ગઃ વ્યાખ્યાતઃ) યહ જો કુછ ડપર વર્ણન કિયા ગંયા હૈ અર્થાત્ ઇસ અધ્યયનમેં જો કહા ગયા હૈ વહ અનાદિકાલસે સમુદ્ભૂત સમસ્ત પ્રકારકે શારીરિક એવં માનસિક દુઃખોસે છૂટનેકા માર્ગ કહા ગયા હૈ । (જં સમુવિચ્ચ સત્તા કમેળ અચ્ચન્ત સુહી ભવંતિ-યં સમુપેત્ય સત્ત્વાઃક્રમેણ અત્યંત સુખિનઃ ભવન્તિ) જિસ ઉપાયકો પ્રાપ્ત કર જીવ ક્રમશઃ ઉત્તરોત્તર ગુણોકી પ્રાપ્તિકે પ્રભાવસે અત્યંત સુખિ હો જાતે હૈ ॥૧૧૧॥

॥ ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રકા વત્તીસવા અધ્યયન સમાપ્ત ॥

અન્વયાર્થ—એસો સર્વસ્સ અનાદિકાલપ્રભવસ્સ દુઃખસ્સ પમુક્ષમગ્ગો વિયા-હિઓ-એષ સર્વસ્ય અનાદિકાલપ્રભવસ્ય દુઃખસ્ય પ્રમોક્ષમાર્ગ વ્યાખ્યાત ઉપરમાં જે કાંઈ વર્ણન કરવામાં આવેલ છે, અર્થાત્ આ અધ્યયનમાં જે કાંઈ કહેવામાં આવેલ છે તે અનાદિ કાળથી સમુદ્ભૂત સઘળા પ્રકારના શારીરિક અને માન-સિક દુઃખોથી છૂટવાનો માર્ગ કહેવામાં આવેલ છે. જં સમુવિચ્ચ સત્તા કમેળ અચ્ચંત સુહી ભવંતિ-યં સમુપેત્ય સત્ત્વા ક્રમેણ અત્યન્તસુખિન ભવન્તિ એવ ક્રમશઃ ઉત્તરોત્તર ગુણોની પ્રાપ્તિના પ્રભાવથી અત્યંત સુખ ભોગવનાર બની જાય છે ॥૧૧૧॥

॥ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનુ બત્રીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત ॥ ૩૨ ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशत्तममध्ययनम् ॥

उक्तं द्वाविंशत्तममध्ययनम्, अथ कर्मप्रकृतिनामकं त्रयस्त्रिंशत्तममध्ययनं प्रारम्भ्यते। अस्य च तेन सहाय्यमित्यर्थः—अनन्तराध्ययने प्रमादस्थानान्यामिदित्यादि तैश्च कर्म वर्ण्यते, कर्मणश्च का मूलप्रकृतयः ? काश्च उत्तरप्रकृतयः ? कियती वा तासां मूलप्रकृतीनां स्थितिः ? इति प्रश्नावसरे कर्म प्रकृतिर्बोधयितुं कर्मप्रकृतिनामकमिदमध्ययनं वर्ण्यते। श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिन प्रत्याह—

तेतीसर्वा अध्ययन प्रारम्भ—

अथ कर्मप्रकृति नामका तेतीसर्वा अध्ययन प्रारम्भ होता है। इसका सवध पक्षीसर्वे अध्ययन के साथ इस प्रकार है—पक्षीसर्वे अध्ययन में प्रमादस्थानों का वर्णन किया गया है। जीय इन प्रमादस्थानों के परिसेवन से कर्मों द्वारा बद्ध हो जाता है। परन्तु जब कोई इस प्रकारका प्रश्न करता है कि जिन कर्मों से यह जीय बद्ध होता है उनकी मूलप्रकृतियाँ कितनी हैं तथा उत्तर प्रकृतियाँ कितनी हैं ? जब मूल एवं उत्तर प्रकृतियाँ प्रभकर्त्ता को समझा दी जाती हैं तो यह पुनः यह पूछ सकता है कि मूलप्रकृतियों की स्थिति कितनी है। इस तरह प्रभकर्त्ता के प्रश्नों को चिन्त में रख कर सूत्रकार उसके समाधान निमित्त 'कर्म प्रकृति' नामक इस अध्ययन का कथन करते हैं। जम्बूस्वामी को समझाते हुए सुधर्मास्वामी कहते हैं—'अहुकम्माह' इत्यादि।

तेतीसर्वा अध्ययनનો પ્રારંભ

ત્રીસમું અધ્યયન કહેવાઈ ગયું છે, હવે ક્રમ પ્રકૃતિ નામના તેતીસમા અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે આ અધ્યયનનો ત્રીસમા અધ્યયન સાથેનો સંબંધ આ પ્રકારનો છે—ત્રીસમા અધ્યયનમાં પ્રમાદસ્થાનોનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે છતાં આ સ્થાનોના પરિસેવનથી કર્મો દ્વારા બંધાઈ ભય છે પરંતુ બ્યારે કોઈએ પ્રકારનો પ્રશ્ન કરે છે કે, એ એ કર્મોથી આ ભય બંધાઈ ભાય છે એની મૂળ પ્રકૃતિઓ કેટલી છે તથા ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કેટલી છે ? બ્યારે મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓ પ્રશ્ન કરનારને સમજાવવામાં આવે છે ત્યારે તે ફરીથી એવું પૂછી શકે છે કે, મૂળ પ્રકૃતિઓની સ્થિતિ કેટલી છે ? આ પ્રમાણેના પ્રશ્ન કર્યાના પ્રશ્નોને ચિત્તમાં રાખીને સુત્રકાર એમના સમાધાન નિમિત્ત 'કર્મ પ્રકૃતિ' નામના આ અધ્યયનનું કથન કરે છે. જમ્બૂસ્વામીને સમજાવતાં સુધર્માસ્વામી કહે છે—“અહુકમ્માહ” ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—અટ્ટ કમ્માઈં વોચ્છામિ, આણુપુવ્વિં જહક્કમં ।

જેહિં વંદ્ધો અયં જીવો, સંસારે પરિચંદ્દઈ ॥ ૧ ॥

છાયા—અટ્ટ કર્માણિ વક્ષ્યામિ, આનુપૂર્વ્યાં યથાક્રમમ્ ।

યૈ વંદ્ધોઽયં જીવઃ, સંસારે પર્યટતિ ॥ ૧ ॥

ટીકા—‘અટ્ટકમ્માઈં’ ક્ષ્યાદિ—

અટ્ટ=અટ્ટ સંખ્યકાનિ કર્માણિ=જીવેન મિથ્યાત્વવિરતિ પ્રમાદકપાયયોગૈર્
ર્હેતુમિઃ ક્રિયન્તે इति કર્માણિ, આનુપૂર્વ્યાં=પૂર્વાનુપૂર્વીમનુસૃત્ય, યથાક્રમં=ક્રમાનતિ-
ક્રમેણ, ન તુ પશ્ચાનુપૂર્વ્યેતિ ભાવઃ । વક્ષ્યામિ=પ્રતિબોધયિષ્યામિ, તાનિ કીદૃશાની-
ત્યાદ-યૈઃ કર્મભિર્વદ્ધઃ-દિલ્લેષઃ, અયં=ત્રસરથાવરરૂપો જીવઃ સંસારે પર્યટતિ=
અપરાપરપર્યાયાન્ નરકતિર્યગાદીન્ અનુભવન્ ભ્રામ્યતીત્યર્થઃ ॥ ૧ ॥

અન્વયાર્થ—જીવ મિથ્યાત્વ અવિરતિ પ્રમાદ, કપાય, એવં યોગોં દ્વારા
જિન્હેં કરતા હૈં ઉનકા નામ કર્મ હૈં । (કમ્માઈં-કર્માણિ) યે કર્મ (અટ્ટ-
અટ્ટ) આઠ હૈં । (આણુપુવ્વિં જહક્કમં વોચ્છામિ-આનુપૂર્વ્યાઃ યથાક્રમં
વક્ષ્યામિ) મેં ઇન કર્મોં કો પૂર્વાનુપૂર્વીં કે અનુમાર યથાક્રમ સે કહંગા ।
પશ્ચાનુપૂર્વીં કે અનુસાર નહીં । (જે હિં વંદ્ધો અયં જીવો સંસારે પરિચંદ્દઈ-
યૈઃ વદ્ધઃ અયં જીવઃ સંસારે પર્યટતિ) ઇન કર્મોં સે વદ્ધ હુઆ યહ જીવ ત્રસ એવં
સ્થાવર પ્રાણી-નરક નિગોદ આદિરૂપ ઇસ સંસાર મેં ભ્રમણ કરના રહના હૈં ।

ભાવાર્થ—મિથ્યાત્વ આદિ સે યુક્ત જીવ ઇન કર્મોં કો કરતા હૈં । ઓર
ઉનકે ઉદય આને પર નરક નિગોદ આદિ ગતિયોં કે દુઃખોં કા ભોગ
કરતા હૈં । યે કર્મ મૂલરૂપ મેં આઠ પ્રકાર કે હૈં ॥ ૧ ॥

અન્વયાર્થ—જીવ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય અને યોગો દ્વારા
જેને કરે છે એનું નામ કર્મ છે કમ્માઈં-કર્માણિ એ કર્મ અટ્ટ-અટ્ટ આઠ છે.
આણુપુવ્વ જહક્કમં વોચ્છામિ-આનુપૂર્વ્યાં યથાક્રમં વક્ષ્યામિ આ કર્મેણિ પૂર્વાનુ-
પૂર્વીં અનુસાર યથાક્રમથી હું કહીશ પશ્ચાનુપૂર્વીં અનુસાર નહીં, જેહિ વંદ્ધો
અયં જીવો સંસારે પરિચંદ્દઈ-યૈ વંદ્ધો અયં જીવ સંસારે પર્યટતિ આ કર્મેથી
બધાયેલ એવો જીવ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી નરક નિગોદ આદિ રૂપથી
આ સંસારમા ભ્રમણ કર્યા કરે છે

ભાવાર્થ—મિથ્યાત્વ આદિથી યુક્ત જીવ આવા કર્મેને કરે છે, અને
એવા એ કર્મેના ઉદય આવવાથી નરક નિગોદ આદિ ગતિયોના હુ જોને
ભોગવ્યા કરે છે. એ કર્મ મૂળ રૂપમા આઠ પ્રકારના છે ॥ ૧ ॥

प्रतिष्ठावमाह—

मूलम्—नाणस्सावरणिज्ज, द्रसणावरण तहो ।

वेयेणिज्ज तहोमोह, आउकम्म तहेव ये ॥ २ ॥

नामकम्म ख गोय ख अतराय तहेव ये ।

एवमेयोह कम्माह, अहेव उे समासेओ ॥ ३ ॥

छाया—ज्ञानस्सावरणीय, दर्शनावरणं तथा ।

वेदनीय तथा मोहम्, आयुष्कर्म तथैव च ॥ २ ॥

नामकर्म ख गोत्र ख, अन्तरायं तथैव च ।

एवमेवानि कर्माणि, अथैव तु समासतः ॥ ३ ॥

टीका—'नाणस्सावरणिज्ज' इत्यादि—

ज्ञानस्य=ज्ञानम्—अवधोपकृषणो विज्ञेयविषयक आत्मनः पर्यायस्त्वः,
आवरणीयम्—आवरणकम्, आच्छादकं भास्करस्य मेघ इव १ । तथा—दर्शनं

अथ उन आठ कर्मों के नाम कहते हैं—'नाणस्सावरणिज्ज' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—ज्ञानगुण को आवरण करने वाला (नाणावरणिज्ज=ज्ञानावरणीय) ज्ञानावरण १, दर्शनगुणको आवरण करने वाला (द्रसणावरणं=दर्शनावरणं) दर्शनावरण २, सुख दुःख देने वाला (वेयेणिज्ज=वेदनीयं) वेदनीय कर्म ३, आत्मा की परिणति विपरीत बनाने वाला (मोहं=मोहम्) मोहनीय कर्म ४, जीव को विषक्षित पर्याय में रोक रखने वाला (आउकम्म=आयुष्कर्म) आयुष्कर्म ५, शरीरादिक की रचना करने वाला (नामकम्म=नामकर्म) नामकर्म ६, ध्वनीय कुल में जीव को

हवे के आठ कर्मीय नाम दहे छे—“नाणस्सावरणिज्ज” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—ज्ञान गुणनू आवरण करवावा छे नाणावरणिज्ज ज्ञानावरणीय ज्ञानावरण (१), दर्शन गुणनू आवरण करवावा छे द्रसणावरणिज्ज दर्शनावरण इह नावरण (२) सुख दुःख देने आपनावे वेयेणिज्ज=वेदनीय वेदनीय कर्म (३), आत्मानि परिणति विपरीत बनानावे मोहं=मोहम् मोहनीय कर्म (४), वेदनीय कर्म छे अपने विषक्षित पर्यायमां उअरी राखनावे आउकम्म=आयुष्कर्म आयु कर्म (५) शरीरादिकनि रचना करवावा छे नामकम्म=नामकर्म नाम कर्म (६) ध्वनीय कुलमां अपने उत्पन्न करवावे गोय=गोत्र श्रेय कर्म (७), ज्ञानादिकमां

વરણમ્-આવ્રિયતેડનેત્યાવરણં, દર્શનસ્ય=સામાન્યાવબોધરૂપસ્યાત્મનઃ, પર્યાયસ્ય, આવરણમ્ આચ્છાદકં, પ્રતીહારેણ નૃપદર્શનમિવ ૨ । તથા-વેદનીયં=વેદ્યતે-સુખદુઃખતયાડનુભૂયતે લિહ્યમાનમધુલિપ્તાસિધારાવદિતિ વેદનીયમ્ ૩ । તથૈવ-મોહમ્-મોહયતિ-આચ્છાદયતિ-જ્ઞાનમ્ મધ્યવદૈચિત્યજનનેતિ મોહઃ, મુહ્યત્યનેતિ વા મોહસ્તદ્રૂપં કર્મેત્યર્થઃ ૪ । આયુષ્કર્મ-અત્યનેન ગત્યન્તરમિત્યાયુઃ, યદ્વા-આયાતિ-આગચ્છતિ પ્રાપ્નોતિ સ્વકૃતકર્મપ્રાપ્તનરકાદિકુગતેર્વર્હિર્ગન્તુમિચ્છતોડપિ જીવસ્ય નિગડવત્ પ્રતિવન્ધકતામિત્યાયુઃ, તદેવ કર્મ-આયુષ્કર્મ ચ ૫ । અસ્યાસ્તૃતીય ગાથાયા સહ સમ્બન્ધઃ—

ટીકા—‘ નામકર્મં ચ ’ ઇત્યાદિ—

નામકર્મ=નમયતિ-વિચિત્રપર્યાયૈઃ પરિણમયતિ જીવ-ચિત્રકાર ઇવ ગજતુરગાદિ ભાવ પ્રતિરેખાકૃતમિતિ નામ, તદેવ કર્મ નામકર્મ ૬ । તથા-ગોત્રં=ગચ્છતિ-ઉચ્ચનીચભેદલક્ષણં પ્રાપ્નોત્યાત્માડનેતિ ગોત્રમ્ । યદ્વા-ગીયતે-શબ્દ્યતે ઉચ્ચાવૈચઃ શબ્દૈઃ, કુલાલાદ્ મૃદ્દ્રવ્યમિવ જીવો યસ્માદિતિ ગોત્રમ્ ૭ । ચ=પુનઃ, અન્તરાયમ્—

ઉત્પન્ન કરાનેવાલા (ગોત્રં-ગોત્ર) ગોત્રકર્મ ૭, તથા દાનાદિક મેં વિઘ્ન ઢાલને વાલા (અંતરાયં-અન્તરાયં) અન્તરાય કર્મ હૈ ૮ ।

ભાવાર્થ—જીવ કા લક્ષણ જ્ઞાનોપયોગ એવં દર્શનોપયોગ હૈ । જ્ઞાનો પયોગ કો રોકને વાલા-આવરણ કરને વાલા-જો કર્મ હૈ ઉસકા-નામ જ્ઞાનાવરણ કર્મ હૈ । જિસ પ્રકાર સૂર્ય મેઘ કો આવૃત કર લેતા હૈ ઇસી તરહ યહ કર્મ આત્મા કે ઇસ જ્ઞાન ગુણ કો ઢક દેતા હૈ ૧ । પ્રતિહાર (દ્વારપાલ) જિમ તરહ રાજા કે દર્શન નહીં હોને દેતા ઉસી પ્રકાર આત્માકે દર્શન ઉપયોગ કો જો ઢક દેતા હૈ—ઉસે પ્રકટ નહીં હોને દેતા હૈ ઉસ કર્મ કા નામ દર્શનાવરણ કર્મ હૈ ૨ । જિસ પ્રકાર મધુ(શહદ)લિપ્ત તલવાર કે ચાટનેસે જીભ કટ જાતી હૈ ઓર મધુ કા સ્વાદ ભી આતા હૈ ઇસી પ્રકાર જિસકે દ્વારા જીવ કો સુખ દુઃખ દોનોં કા અનુભવ હોતા

વિઘ્ન નાખવાવાળું અંતરાયં-અન્તરાયં અતરાય કર્મ છે (૮)

ભાવાર્થ—જીવનું લક્ષણ જ્ઞાનોપયોગ અને દર્શનોપયોગ છે, જ્ઞાનોપયોગને રોકનાર-આવરણ કરનાર છે એનું નામ જ્ઞાનાવરણ કર્મ છે. જેમ સૂર્ય મેઘને આવૃત કરી લે છે આ પ્રમાણે એ કર્મ આત્માના આ જ્ઞાનગુણને ઢાંકી દે છે (૧) પ્રતિહાર-દ્વારપાળ જે રીતે રાજાનું દર્શન થવા દેતો નથી એજ પ્રમાણે આત્માના દર્શન ઉપયોગને જે ઢાંકી દે છે-એને પ્રકટ થવા નથી દેતું એ કર્મનું નામ દર્શનાવરણ કર્મ છે (૨) જે પ્રમાણે મધુર લિપ્ત તલવારને ચાટવાથી જીભ કપાઈ જાય છે અને મધુનો સ્વાદ પણ આવે છે એજ પ્રમાણે જેના દ્વારા જીવને સુખ દુઃખ બન્નેનો અનુભવ થાય છે તે વેદનીય

અન્તરા-મધ્યે, વિઘ્નોત્પાદકત્વેન અયતે-ગચ્છતીત્યન્તરાયં, શાતગ્રાહકયોર્મધ્યે માષ્ટાગારિક્વત્ । યદ્વા-અન્તર્ધીયતેઽન્તર્હિત મવતિ આત્મનો વીયોદિપરિણામોઽને નેત્પન્તરાયમ્, અયથા-અન્તરા-અયથાનાપાદનાય ઝીર્ષ દાનાદિકં ॥ ૧૬ ॥ ગચ્છતીત્યન્તરાયમ્ । યથા રાજા કસ્મૈચિરાતુમુપવિષતિ, તથ માષ્ટાગારિકોઽન્તરાધે વિઘ્નકૃત્ત્વતિ, સદ્વત્ ઓષસ્ય વાનાદિવિઘ્નકારકં યત્ કર્મ તદ્અન્તરાયમ્, અન્તરા-યાસ્ય, કર્મેતિ સર્વત્ર સઘષ્યતે ૮ ।

રહતા હૈ વહ વેદનીય કર્મ હૈ ૩ । જો હસ જીવ કો શરાય મી તરહ મુખ કર દેતા હૈ-પાગલ યના દેતા હૈ પરવસ્તુ કો અપની માનને કી પરિણતિ મેં કૈસા દેતા હૈ ઉસકા નામ મોહનીય કર્મ હૈ હસસે જીવ પરવસ્તુ કો અપની માનકર ઉસકે પરિણમન સે અપને મેં “ મૈં સુખી હુ મૈં દુઃખી હુ ” હસ પ્રકાર કલ્પના કરતા રહતા હૈ । ૪ ॥ જો જીવ કો દુસરી ગતિ મેં છે જાહે અથવા જિસ કર્મ કે ઉદય સે પ્રાપ્ત એક ગતિ સે જીવ અપની ઇચ્છાનુસાર ઉસસે દુસરી ગતિ મેં નહીં જા સકે અર્થાત્ જિસ પ્રકાર પાંચ મેં પઢા હુઆ બેઠી બંધન જીવ કો વહીં એક સ્થાન પર રોક કર રહતા હૈ ઉસી પ્રકાર વિશક્તિ ગતિ મેં જો જીવ કો રોક કર રહે-આહને પર મી જીવ ઉસ ગતિ સે દુસરી ગતિ મેં નહીં જા સકે ઉસ કર્મ કા નામ આયુર્કર્મ હૈ । ૫ । જો કર્મ જીવ કે શરીરદિકોં કી નાનાપ્રકાર સે રચના કરે જૈસે ચિત્રકાર અનેક પ્રકાર કે છોટે થકે ચિત્ર યનાતા, હૈ ઉસ કર્મ કા નામ નામકર્મ હૈ । શરીર કા સુન્દર યનના, છોટા યનના

કમ છે (૩) ને આ જીવને શરાય (શર)ની મારફત મુખ કરે છે-અર્થે જાણી દે છે, બીજીની વસ્તુને પોતાની માનવાની પરિણતિમા દેવાની દે છે તેવું નામ મોહનીય કર્મ છે જાનાથી જીવ બીજીની વસ્તુને પોતાની માનીને જોના પરિણમનથી પોતાનામાં “ હું સુખી છું હું દુઃખી છું ” આ પ્રમાણે કલ્પના કરતો રહે છે (૪) ને જીવને બીજી ગતિમાં લઈ જવ અથવા ને કમના ઉદયથી પ્રાપ્ત એક ગતિથી જીવ પોતાની ઇચ્છા અનુસાર જોનાથી બીજી ગતિમાં ન જઈ શકે અર્થાત્ ને પ્રમાણે પગમાં પટ્ટેથી બંધી જીવને ત્યાં જ એક સ્થાન ઉપર રાહી રાખે ॥ એજ પ્રમાણે વિવક્ષિત બલીમાં ને જીવને રાહી રાખે આદવા છતાં પણ જીવ તે ગતિથી બીજી ગતિમાં ન જઈ શકે એ કર્મનું નામ આયુ કર્મ છે (૫) ને કર્મ જીવના શરીર આકૃષ્ટિની નાના પ્રકારથી રચના કરે, ને પ્રમાણે ચિત્રકાર અનેક પ્રકારનાં નાનાં પોતાં ચિત્ર બતાવે છે, એ કર્મનું નામ નામકર્મ છે શરીરનું સુંદર બનવું, નર્મ

एवम्-अनेन प्रकारेण एतानि=ज्ञानावरणीयादीनि, अष्टैव-अष्टसंख्यकान्येव कर्माणि समासतः-संक्षेपतः सन्ति, विस्तरतस्तु यावन्तो जीवाः सन्ति, कर्माण्यपि तावन्तीत्यनन्तान्येवेति भावः ।

कर्मणां निर्देश क्रमश्चायमर्थापेक्षः, सर्वजीवानां भवव्यथा ज्ञानावरणीयदर्शनावरणीयरूपोदयजनिता । तां च वेदयमानोऽपि मोहाभिभूतत्वान्न वैराग्यं प्राप्नोति, अविरक्तश्च देवमानुष तिर्यङ् नरकायुपि वर्तते । न चानामकं जन्म । जन्मवन्तश्च

ચડા વનના, વામન વનના, કૂવડા વનનાં આદિ યહ સવ નામકર્મ કા કામ હૈ । ૬ । જો જીવ કો ઉચ્ચ નીચ કુલ મેં ઉત્પન્ન કરતા હૈ જૈસે કુંભાર મિટ્ટી કો ડુંચે નીચે સ્વરૂપ મેં વનાતા હૈ ઉસકા, નામ ગોત્રકર્મ હૈ । ૭ । જૈસે કિસી કો દાન દેને કે લિયે રાજામંડારી કો કહતા હૈ પરન્તુ વહ મંડારી ઉસ દાન કે દેને મેં અન્તરાય-વિઘ્નરૂપ વન જાતા હૈ ઉસી પ્રકાર જો કર્મ જીવ કે લિયે દાનાદિક કરને મેં વિઘ્નકારક વનતા હૈ વહ અન્તરાય કર્મ હૈ । ૮ । ઇસ તરહ સંક્ષેપસે યે આઠ કર્મ હૈ । વિસ્તાર કો અપેક્ષા જિતને જીવ હૈ ઉતને હી કર્મ હૈ ।

कर्मों का यह निर्देशक्रम अर्थापेक्ष है और वह इस प्रकार से है-समस्त जीवों को जो भवव्यथा दुःख हो रही है वह ज्ञानावरणीय एवं दर्शनावरणीय कर्म के उदय से जनित है । इस वेदना को अनुभव करता हुआ भी जीव मोह से अभिभूत होने के कारण वैराग्य को नहीं प्राप्त करता है । जबतक यह अविरत अवस्था में रहता है तबतक देव, मनुष्य,

બનવું, મોહુ બનવું, વામન બનવું, કુબડા બનવું આદિ એ સઘળા નામ કર્મના કામ છે (૬) જે જીવને ઉચ્ચ નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન કરે છે, જેમ કુંભાર માટીને ઉચ્ચ નીચા સ્વરૂપમાં બનાવે છે. તેનું નામ ગોત્ર કર્મ છે. (૭) જેમ કોઈને દાન દેવાનું રાજા ભંડારીને કહે છે, પરંતુ એ ભંડારી એ દાનના દેવામાં વિઘ્નરૂપ બની જાય છે તે પ્રમાણે જે કર્મ જીવના માટે દાનાદિકના કરવામાં વિઘ્નકારક બને છે તે અતરાય કર્મ છે (૮) આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી આ આઠ કર્મ છે વિસ્તારની અપેક્ષા જોટલા જીવ છે એટલા જ કર્મ છે.

કર્મોનો આ નિર્દેશ ક્રમ અર્થારૂપે છે. અને તે આ પ્રમાણે છે સઘળા જીવોને જે ભવ્ય વ્યથા થઈ રહેલ છે એ જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી જન્મે છે આ વેદનાનો અનુભવ કરતાં કરતાં એ જીવ મોહથી અભિભૂત થવાના કારણે વૈરાગ્યને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. ત્યાં સુધી તે અવિરત અવસ્થામાં રહે છે ત્યાં સુધી દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ નરક, આદિ

પદ્માઃ સદૈવ ગોત્રેણ । સત્ર સંસારિણા મુક્તલેષાનુમય સર્વઃ સન્તરાપ
 હૃત્યન્તરાપનિર્દેશ ॥ ૩ ॥

તિર્યંચ નરક આયુ મેં ધર્તતા રહતા હૈ । યિના મામ કે જન્મ હોતા નહીં
 હૈ । જિતને મી જન્મ ઘાલે પ્રાણી હૈ એ સથ ગોષ્ઠ સે યદ્દ હૈ । સસારી
 જીવોં કો મુક્ત કે લેશ કા જો અનુમય હોતા હૈ ઘહ સથ અન્તરાપ
 સહિત હૈ । તાત્પર્ય—હસ કા ક્રમ નિર્દેશ હસ પ્રકાર હૈ કિ સમસસસારી
 જીવોં કો જો મહવ્યથા મોગની પદ્ધ રહી હૈ હસકા કારણ જ્ઞાનાવર-
 ણીય ઇવં દર્શનાવરણીય કર્મ કા હદય હૈ । હસ વેદના કા જો ઉન્ને
 અનુમયન હોતા હૈ હસમેં કારણ વેદનીય કર્મ હૈ । હસ વેદનીય કર્મ કે
 હદયસે હી યહ જીવ મુક્ત દુઃખ કા મોગ કીયા કરતા હૈ । હસ પરિ-
 સ્થિતિ મેં પદ્ધકર મી યહ જીવ ચિરતિમાષ કો જો પ્રાપ્ત નહીં હો રહી હૈ
 હસ કા કારણ મોહ કર્મ કા હદય હૈ । અચિરતિ સે મુક્ત હોને કી બજહ
 સે હી યહ જીવ ચારોં ગતિયોં કી આયુ મોગતા રહતા હૈ—કમી નરકાયુ,
 કમી તિર્યંચાયુ કમી મનુષ્યાયુ ઓર કમી વૈષ્યાયુ । इनमें रहने वाले
 જીવ કે શરીર કા નિર્માણ આદિકાર્ય નામકર્મ કરતા હૈ । ઘહાં ઉચ્ચ
 મીચ ગોષ્ઠકર્મ કા હસકે હદય રહતા હૈ । સર્વ પ્રકાર સે મુક્તી હસ સંસાર
 મેં કોઈમી જીવ નહીં હૈ, કોઈ ઘર મેં રહસીકુઈ મી વિમૂતિ કો નહીં મોગ
 સકતા હૈ કેવલ મૃગ કી દાલ કા પાની પીકર હી અપના સમય નિશ્ચ-

કાદિમાં મૂમતો રહે છે નામ વગર જ મ હોતો નથી, એટલા પ્રાણી જન્મે
 છે જે સમગ્ર યોગથી બંધાયેલા છે સસારી હોવાને મુખને, અથવા કહેલને
 જે અનુભવ થાય છે જે સમગ્ર અવશયનું કારણ છે તાત્પર્ય—આનો ક્રમ
 નિર્દેશ આ પ્રમાણે છે કે સમગ્ર સસારી હોવાને જે અવ્યવસ્થા યોગથી
 પડે છે તેનું કારણ જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનાવરણીય કર્મને ઉદય છે આ
 વેદનાનો તેને જે અનુભવ થાય છે, તેમાં કારણ વેદનીય કર્મ છે આ
 વેદનીય કર્મના ઉદયથી જ જે હવ મુખ દુઃખને યોગવે છે આવી પરિ-
 સ્થિતિમાં પડીને પણ આ હવ વિરતિ ભવને પ્રાપ્ત થતો નથી, એનું કારણ
 મોહ કર્મને ઉદય છે અચિરતિથી મુક્ત હોવાના કારણે જ આ હવ ચાર
 અતિભ્રાંતી આત્મ યોગવતો રહે છે કલિક નરકાલિક આત્મ, કલિક તિર્યંચ આત્મ,
 કલિક મનુષ્ય આત્મ અને કલિક દેવ આત્મ આમા રહેનાર હવના શરીરનું
 નિમીલુ આદિ કાર્ય નામ કર્મ કરે છે ત્યાં ઉચ્ચ નીચ યોગ કર્મને તેને
 ઉદય રહે છે સર્વ પ્રકારથી મુખી આ સસારમાં કોઈ પણ હવ નથી કોઈ
 મરમાં રાખેલી વિમૂતિને યોગથી શકતો નથી કલ્પ મગની ઘણું પાણી

एवं कर्मणो मूलप्रकृतीरुत्वा साम्प्रतमुत्तरप्रकृतीः प्ररूपयन् पूर्वं ज्ञानावरण
प्रकृतीः प्राह—

मूलम्—नाणावरणं पंचविहं, सुयं आभिणिबोहियं ।

ओहिनाणं च तइयं, मणनाणं च કેવલં ॥ ૪ ॥

છાયા—જ્ઞાનાવરણં પશ્ચવિધં, શ્રુતમાભિનિવોધિકમ્ ।

અવધિજ્ઞાનં ચ તૃતીયં, મનોજ્ઞાનં ચ કેવલમ્ ॥૪॥

ટીકા—‘ નાનાવરણં ’ ઇત્યાદિ—

જ્ઞાનાવરણં પશ્ચવિધમ્ । કથં તત્ પશ્ચવિધમ્ ? ઇતિ પ્રશ્નાવસરે—આવરણીય
ભેદાદેવ ઇહાવરણસ્ય ભેદ ઇત્યાશયેન આવરણીયસ્ય જ્ઞાનસ્યૈવ ભેદાનાહ—‘ સુયં ’
ઇત્યાદિ । અન્યત્ સુગમમ્ ॥ ૪ ॥

लता रहता है । यह भोगान्तरायकर्म का उदय है । इसी तरह दानान्त-
राय आदि कर्म भी जान लेना चाहिये ॥ २-३ ॥

अब सूत्रकार कर्मों की उत्तर प्रकृतियां कहते हैं—जिसमें प्रथम
ज्ञानावरण की प्रकृतियां कहते हैं—‘ नाणावरणं ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(नाणावरणं पंचविहं—ज्ञानावरणं पंचविधम्) ज्ञानावरण कर्मकी
पांच प्रकृतियां हैं—वे इस प्रकार हैं—(सुयं आभिणिबोहियं तइयं ओहिनाणं
मणनाणं च केवलम्—श्रुतम् आभिनिबोधिकम् तृतीयं अवधिज्ञानं, मनो-
ज्ञानं च केवलम्) श्रुतज्ञानावरण, मतिज्ञानावरण, अवधिज्ञानावरण, मनः
पर्ययज्ञानावरण और केवलज्ञानावरण । श्रुतज्ञान का आचारक कर्म श्रुत-
ज्ञानावरण, मतिज्ञान का आचारक कर्म मतिज्ञानावरण, अवधिज्ञान—का

પીઠને જ પોતાનો સમય પૂરો કરે છે, એ ભોગાન્તરાય કર્મનો ઉદય છે
આજ પ્રમાણે દાનાન્તરાય કર્મને પણ બાણી લેવા નોંધએ, ॥ ૨ ॥ ૩ ॥

હવે સૂત્રકાર કર્મોની પ્રકૃતિયોને બતાવે છે આમા સહુ પ્રથમ જ્ઞાનાવર-
ણીય પ્રકૃતિને કહે છે—“ નાનાવરણં ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—નાનાવરણં પચવિહ—જ્ઞાનાવરણ પંચવિધમ્ જ્ઞાનાવરણકર્મની
પાંચ પ્રકૃતિયો છે—તે આ પ્રમાણે છે સુયં આભિનિવોહિયં તइયં ઓહિનાણં
મણનાણ ચ કેવલમ્—શ્રુતમ્ આભિનિવોધિકમ્ તૃતીય અવધિજ્ઞાનં મનોજ્ઞાનં ચ
કેવલમ્ શ્રુત જ્ઞાનાવરણીય, મતિ જ્ઞાનાવરણીય, અવધિજ્ઞાનાવરણીય, મનઃ
પર્યય જ્ઞાનાવરણીય અને કેવલ જ્ઞાનાવરણીય, શ્રુતજ્ઞાનત્ આચરક કર્મ શ્રુત
જ્ઞાનાવરણીય, મતિજ્ઞાનત્ આચરક કર્મ મતિ જ્ઞાનાવરણીય, અવધિજ્ઞાન-

અય દર્શનાવરણમકૃતીઃ શાહ—

મૂલ્મ—નિદા તદેવ પયલા, નિદાનિદા ચે પયલપયલા ચં ।
તત્તો ચે ધીળગિદ્ધી, ઊં પર્વમા હોર્ષે નાયવે ॥૫॥

છાયા—નિદ્રા સયૈવ પ્રચલા, નિદ્રાનિદ્રા ચ પ્રચલાપ્રચલા ચ ।

તત્તથ સ્થાનગૃદિસુ, પચ્ચમી મવતિ જ્ઞાતવ્યા ॥ ૬ ॥

ટીકા—‘ નિદ્રા ’ ઇત્યાદિ । શાયેયં સુગમ્ ॥ ૬ ॥

મૂલ્મ—અવસ્થુમેઅવસ્થુઓહિસ્સ, દસેણે કેવલે ચં ઔવરણ ।

એવ તું નવ ધિગપ્પ, નાયેવ્વ દસણાવરણ ॥ ૬ ॥

છાયા—અસુરચસુરચધિન, દર્શને કેષલે ચ ઔવરણમ્ ।

એષ ॥ નવધિકસ્યં, જ્ઞાતવ્યં દર્શનાવરણમ્ ॥ ૬ ॥

ટીકા—‘ અવસ્થુમેઅવસ્થુ ઓહિસ્સ ’ ઇત્યાદિ—

અસુરચસુરચધિનઃ—અસુચ, અચસુચ, અધિધેતિ સમાહારસ્તસ્ય, દર્શને જ્ઞા
દર્શનશબ્દ પ્રત્યેક સમ્બધ્યત, એવ ચ અધુર્દર્શને, અવધુર્દર્શને, અધિધર્શને, ઇતિ
શાપ્ત્યમ્ તથા—કેવલે—કેવલદર્શને ચ, ઔવરણમ્, એતથ અધુર્દર્શનાદિધિપત્ત-
શતુર્વિધમ્ । એવં—અનેન પ્રકારેણ—મિદ્રાપચ્ચધિપત્ત—અધુર્દર્શનાવરણાદિ શતુર્વિધત્ત-
રૂપેષ, તુ નવધિકસ્યં—નવપ્રકારકં દર્શનાવરણ જ્ઞાતવ્યમ્ ॥ ૬ ॥

ઔવરણક કર્મ અધિધિજ્ઞાનાવરણ મન પયયજ્ઞાન કા ઔવરણક કર્મ મન પયય
જ્ઞાનાવરણ ઔર કેવલજ્ઞાન કા ઔવરણક કર્મ કેવલજ્ઞાનાવરણ છે ॥૪॥

અય દર્શનાવરણીય કી પ્રકૃતિયાં કહતે હિં—‘ નિદ્રા ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(નિદ્રા—નિદ્રા) નિદ્રા, (નિદ્રાનિદ્રા—નિદ્રાનિદ્રા) નિદ્રા
નિદ્રા, (પયલા—પ્રચલા) પ્રચલા, (પયલાપયલા—પ્રચલાપ્રચલા) પ્રચલાપ્ર
ચલા, તથા પાંચવી (ધીળગિદ્ધી—સ્થાનગૃદિઃ) સ્થાનગૃદિ ॥ ૬ ॥

ઔર અધુર્દર્શનાવરણ, અવધુર્દર્શનાવરણ, અધિધર્શનાવરણ, કેવ
લદર્શનાવરણ જ્ઞા પ્રકાર દર્શનાવરણ કર્મ કી ની પ્રકૃતિયાં હિં ॥ ૬ ॥

ઔવરણક કર્મ અધિધિજ્ઞાનાવરણીય, મનઃ પયયજ્ઞાન ઔવરણક કર્મ મનઃપયય
જ્ઞાનાવરણીય અને કેવલજ્ઞાનનું ઔવરણક કર્મ કેવલ જ્ઞાનાવરણીય છે, ॥૪॥
કેવે દર્શનાવરણીયની પ્રકૃતિ કહે છે—“ નિદ્રા ” ઇત્યાદિ ।

અ પયાર્થ—નિદ્રા—નિદ્રા નિદ્રા નિદ્રા નિદ્રા નિદ્રા નિદ્રા નિદ્રા નિદ્રા પચલા—પ્રચલા પ્રચલા
પ્રચલા—પ્રચલા—પ્રચલા પ્રચલા પ્રચલા પ્રચલા ધીળગિદ્ધી—સ્થાનગૃદિઃ સ્થાનગૃદિ ॥૫॥

અને અધુર્દર્શનાવરણીય, અવધુર્દર્શનાવરણીય, અધિધર્શનાવરણીય,
કેવલદર્શનાવરણીય, આ પ્રમાણે દર્શનાવરણ કર્મની નવ પ્રકૃતિયો છે ॥૬॥

અથ વેદનીય પ્રકૃતિરાહ--

મૂલમ્--વેયળીયંપિ યં દુવિહં, સાયમસાયં ચ આહિયં ।

સાયસ્સ ઁ વહૂ ભેયા, એમેવ અસાયસ્સ વિ" ॥ ૭ ॥

છાયા--વેદનીયમપિ ચ દ્વિવિધં, સાતમમાતં ચ આખ્યાતમ્ ।

સાતસ્ય તુ વહ્વો ભેદાઃ, એવમેવ અસાતસ્યાપિ ॥ ૭ ॥

ટીકા--'વેયળીયંપિ' ઇત્યાદિ--

વેદનીયમપિ દ્વિવિધમ્, સાતં-સુખમ્, અસાતં-તદ્વિપરીતં દુઃખં ચ આખ્યાતમ્ ।

इह सातासातयोः कारणरूपं कर्माऽण्युपचारात् सातमसातं चेत्युक्तम् । सातस्यापि बहवो भेदा, इह तु शब्दोऽप्यर्थकः । ज्ञानदर्शनावरणयोरेव न सन्ति बहवो भेदाः किं तु वेदनीयस्यापीति भावः ।

बहुभेदवत्त्वं चाम्य तत्कारणानामनुकम्पादीनां बहुत्वात् । एवमेव-बहवो

અથ વેદનીયકર્મ કી નૌ પ્રકૃતિયાં કહતે હૈં--'વેયળીયંપિ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--(વેયળીયં પિ દુવિહં-વેદનીયમપિ દ્વિવિધમ્) વેદનીય કર્મકી બી દો પ્રકૃતિયાં હૈં--(સાયં-શાતમ્) શાતવેદનીય૧, ચક્ષુ ઔર (અસાયં-અશાતમ્) અશાતવેદનીય૨ । શાત-સુખ એવં અશાત-દુઃખકા નામ હૈ । હનકે કારણભૂત કર્મકો બી ઉપચારસે શાત ઔર અશાત રૂપ (આહિય-આખ્યાતમ્) કહ દિયા ગયા હૈ । (સાયસ્સ ઁ વહૂ ભેયા-સાતસ્ય તુ વહ્વો ભેદાઃ) શાત વેદનીય કર્મ કે બી વહુત ભેદ હૈ । કેવલ જ્ઞાનાવરણ એવ દર્શનાવરણકે હી ભેદ વહુત નહીં હૈં કિન્તુ વેદનીય કર્મકે બી વહુત ભેદ હૈં । હસી પ્રકાર--(અસાયસ્સ વિ-અશાતસ્યાપિ) અસાતવેદનીય કર્મકે બી અનેક ભેદ હૈં । શાતવેદનીય કર્મકે કારણ બી અનુકમ્પા આદિ હૈં વે

હવે વેદનીય કર્મની પ્રકૃતિયોને કહે છે--"વેયળીયપિ" ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--વેયળીયપિ દુવિહં-વેદનીયમપિ, દ્વિવિધમ્ વેદનીય કર્મની બે પ્રકૃતિયો છે--શાતં-શાતમ્ સાતા વેદનીય (૧) અસાયં-અશાતમ્ અસાતા વેદનીય (૨) સાતા સુખનુ' નામ છે, અને અસાતા દુખનુ નામ છે એનાં કારણુ કર્મોને પણ ઉપચારથી સાતા અને અસાતા૩પ આહિયં-આખ્યાતમ્ કહેવામાં આવે છે સાયસ્સ ઁ વહૂ-ભેયા-સાતસ્ય તુ વહ્વો ભેદાઃ સાતાવેદનીય કર્મના પણ ઘણા ભેદ છે. કેવળ જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનાવરણીયના જ ભેદ ઘણા નથી પરંતુ વેદનીય કર્મના પણ ઘણા ભેદ છે. આ પ્રમાણે અસાયસ્સ વિ-અસાતસ્યાપિ અસાતાવેદનીય કર્મના પણ એકેક ભેદ છે સાતા વેદનીય કર્મનું કારણ જે અનુકંપા આદિ છે તે.

મેદા અસાત્ત્વેદનીયસ્યાપિ, સત્કારણાનાં પ્રાણાતિપાતાદિનામપિ
 મહુત્વાદિતિ માયઃ ॥ ૭ ॥

અથ મોહનીયમકૃતિ પ્રસ્ખ્યયતિ—

મૂષ્મ—મોહેણિજ્જપિ દુષિહ, દર્સણે ચરણે તેહા ।

દર્સણે 'તિવિહ વુત્ત, ચરણે દુેવિહ મેવે ॥ ૮ ॥

છાયા—મોહનીયમપિ દ્વિવિધ, દર્શને ચરણે તથા ।

દર્શને ત્રિવિધમુક્ત, ચરણે દ્વિવિધં મયતિ ॥ ૮ ॥

ટીકા—'મોહણિજ્જપિ' ઇત્યાદિ ।

મોહનિયમપિ દ્વિવિધ વેદનીયમિત્થ, દ્વિવિધ્યમાહ—'દર્સણે' ઇત્યાદિ । દર્શને=
 તત્ત્વશર્યભદ્ધાનરૂપે, ચરણે=ચારિત્રે એવં ચ દર્શનમોહનીય ચારિત્રમોહનીયં વેત્સર્પઃ ।
 તન્ન દર્શને મોહનોયં=દર્શનવિષયક મોહનોયં ત્રિવિધમુક્તમ્ ચરણે મોહનીયં=ચારિત્ર
 મોહનીય દ્વિવિધં મયતિ ॥ ૮ ॥

તથા અસાત્ત્વેદનીય કર્મકે કારણ ઓ પ્રાણાતિપાત આદિ હૈં વે અનેક હૈં
 અતઃ એવં સાત્ત્વેદનીય ઔર અસાત્ત્વેદનીય કે અનેક મેદ હૈં ॥ ૭ ॥

અથ મોહનીય કર્મ કી પ્રકૃતિયાં કહતે હૈં—'મોહણિજ્જપિ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મોહણિજ્જપિ દુષિહ અહિય—મોહનીયમપિ દ્વિવિધમ્
 આસ્ખ્યાતમ્) મોહનીય કર્મ મીં દો પ્રકારકા હૈ—(દર્સણે ચરણે તથા—દર્શને
 ચરણે તથા) દર્શન મોહનીય એવં ચારિત્ર મોહનીય । (દર્સણે તિવિહ વુત્ત—
 દર્શને ત્રિવિધં ઉક્ત) વર્ણન મોહનીય ત્રીન પ્રકાર કા એવં (ચરણે દુષિહ
 મેવે—ચરણે દ્વિવિધં મેવેન્) ચારિત્ર મોહનીય દો પ્રકારકા હૈ ॥ ૮ ॥

તથા અસાત્ત્વેદનીય કર્મકુ કારણુ ને પ્રાણાતિપાત આદિ છે તે અનેક છે
 આ માટે સાત્ત્વેદનીય અને અસાત્ત્વેદનીયના અનેક મેદ છે ॥ ૭ ॥

હવે મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિયો કહે છે—“મોહણિજ્જપિ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મોહણિજ્જપિ દુષિહ અહિય—મોહનીયમપિ દ્વિવિધં આસ્ખ્યાતમ્
 મોહનીય કર્મ પણ ને પ્રકારનુ છે—દર્સણે ચરણે તથા—દર્શને ચરણે તથા—દર્શન
 મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય । દર્સણે તિવિહ વુત્ત—દર્શને ત્રિવિધ ઉક્ત કર્મન મોહ
 નીય ત્રણ પ્રકારના અને ચરણે દુષિહ મેવે—ચરણે દ્વિવિધ મયતિ ચારિત્ર મોહનીય
 ને પ્રકારના છે ॥ ૮ ॥

તત્ર દર્શનમોહનીયસ્ય ત્રૈવિધ્યમાહ—

મૂલમ્—સમ્મત્તં ચૈવ મિચ્છત્તં, સમ્મામિચ્છત્તમેવ યં ।

एयाओ तिन्नि पयडीओ, जोहणिजस्स दंसणे ॥ ९ ॥

છાયા—સમ્યક્ત્વં ચૈવ મિથ્યાત્વં, સમ્યગ્મિથ્યાત્વમેવ ચ ।

एतास्तिस्रः प्रकृतयो, मोहनीयस्य दर्शने ॥ ९ ॥

ટીકા—‘સમ્મત્તં ચૈવ’ ઇત્યાદિ—

સમ્યક્ત્વં=મોહનીયકર્મપુદ્ગલાનાં યાવાનંશઃ શુદ્ધઃ, સ શુદ્ધદલિકમિત્યુચ્યતે, તદેવ-સમ્યક્ત્વં-સમ્યક્ત્વમોહનીયમ્, યદુદયે તત્ત્વાદિભિરુચિરૂપં તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં સમુત્પદ્યતે । તથા-મિથ્યાત્વમ્-અશુદ્ધદલિકરૂપં, યદુદયે સતિ અતત્ત્વેષુ તત્ત્વબુદ્ધિ-જાયતે । તથા-સમ્યગ્મિથ્યાત્વં-શુદ્ધાશુદ્ધદલિકરૂપં ચ, યદુદયે સતિ જીવસ્યોભયઃ સ્વભાવો ભવતિ । इह सम्यक्त्वाद्या जीवधर्मास्तथापि तत्कारणरूपतया दलिकानामपि सम्यक्त्वादिव्यपदेशः । एताः-सम्यक्त्व-मिथ्यात्व-सम्यग्मिथ्यात्वरूपाः, तिस्रः प्रकृतयः, दर्शनमोहनीयस्य-दर्शनविषये मोहनीयस्य सन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

મૂલમ્—ચરિત્તમોહણં કૅમ્મં, ડુવિહં તુ વિયાહિયં ।

कसायवेयणिजं तु, नोकसायं तहेव यं ॥ १० ॥

છાયા—ચરિત્રમોહનં કર્મ, દ્વિવિધં તુ વ્યાખ્યાતમ્ ।

कषायवेदनीयं च, नोकषाय तथैव च ॥ १० ॥

ટીકા—‘ચરિત્તમોહણં’ ઇત્યાદિ—

ચારિત્રમોહનીયં-ચારિત્રે વિષયે મુહ્યત્યનેનેતિ ચારિત્રમોહનીયં, કર્મ યદુદયે

अव दर्शनमोहनीय का तीन भेद कहते हैं—‘समम्तत्तं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—दर्शन मोहनीयकर्मके तीन भेद हैं—(समम्तत्तं-सम्यक्त्वं)

सम्यक्त्व, (मिच्छत्तं-मिथ्यात्वं) मिथ्यात्व, (सम्मामिच्छत्तमेव य-सम्यग्मिथ्यात्वमेव च) सम्यक्त्वमिथ्यात्व ॥ ९ ॥

अथ चारित्रमोहनीयकी प्रकृतियां कहते हैं—‘चरित्तमोहणं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—कषायवेदनीय और नोकषायवेदनीयके भेद से (चरित्त-

હવે દર્શન મોહનીયના ત્રણ ભેદ કહે છે—“સમ્મત્તં” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—દર્શન મોહનીય કર્મના ત્રણ ભેદ છે-સમ્મત્તં-સમ્યક્ત્વં સમ્યક્ત્વ, મિચ્છત્તં-મિથ્યાત્વં મિથ્યાત્વ, સમ્મામિચ્છત્તા મેવય સમ્યગ્મિથ્યાત્વમેવ ચ સમ્યક્ત્વ મિથ્યાત્વ ॥ ૯ ॥

હવે ચારિત્ર મોહનીયની પ્રકૃતિયો કહે છે—“ચરિત્ત મોહણં” ઇત્યાદિ ।

કષાય વેદનીય અને નોકષાય વેદનીયના ભેદથી ચરિત્તમોહણં કમ્મ-ચરિત્ર

सति ज्ञानमपि चारित्र्यफलादि न चारित्र्य प्रतिपद्यते, तत् तु द्विविधं व्याख्यातम् ।
द्वैविध्यमाह—‘ कसायवेयणिञ्ज ’ इत्यादि । कपायवेदनीय—कपायाः क्रोधादय
स्तद्रूपेण वेद्यते—अनुभूयते यत् तत्तथा । च शब्द समुच्चये । नो कपायं—नो
कपायवेदनीय—नोकपायाः—क्रोधादयस्तद्रूपेण यद् वेद्यते तत्तथा । तथैव सति
समुच्चये ॥ १० ॥

अथ कपायभेदानाह—

मूलम्—सोलसविह भेदेण, कम्म तु कसायज ।

सत्तविह नवविह वा, कम्म नोकसायज ॥ ११ ॥

छाया—पोढपविधं भेदेन, कर्म कपायजम् ।

सप्तविधं नवविधं वा, कर्म नोकपायजम् ॥ ११ ॥

टीका—‘ सोलसविह ’ इत्यादि—

कपायज—कपायवेदनीय, कर्म तु भेदेन—भेदविषयतया पोढपविधम्, ‘ क्रो-
मान—माया—लोमानां चतुर्णामपि कपायाणां प्रत्येकमनन्तानुषङ्गमत्स्याकमान-
मोहणं कम्म—चारित्र्यमोहन कर्म) चारित्र्यमोहनीयकर्म (दुविहं विपारिणं
—द्विविधं व्याख्यातम्) दो प्रकार का कहा गया है । जिसके द्वारा जीव
चारित्र्य के विषय में मोहित हो जावे यह चारित्र्य मोहनीय है । इसके
उदय होने पर जीव चारित्र्य का फल जानकर भी चारित्र्य को अंगीकार
नहीं कर सकता है वह चारित्र्य—मोहनीय कर्म है । यह चारित्र्यमोहनीय
कर्म (कसायवेयणिञ्ज—कपायवेदनीय) कपायवेदनीय और (नोकसाय
'तद्देव य—नो कपायं तथैव च) नो कपायवेदनीय के भेद से दो प्रकारका
है । क्रोधादिक कपायों के रूप से जो वेदा जाता है वह कपायवेदनीय
तथा कपायों के सहचारी हास्यादिकों के रूप में जो वेदा जाता है वह नो
कपायवेदनीय है ॥ १० ॥

मोहन कर्म चारित्र्य मोहनीय कर्म दुविहं विपारिणं—द्विविधं व्याख्यातम् कि प्रका-
रनां द्वैविध्यमेव है जेनाभी एव चारित्र्यना विषयमां मोहित जनी जन्म ते
चारित्र्यमोहनीय है जेना उदय भवाभी एव चारित्र्यनु इण जन्मने पण
चारित्र्यने जन्मकार करी शकते नही जे चारित्र्य मोहनीय कर्म है । आ
चारित्र्य मोहनीय कर्म कसायवेयणिञ्ज—कपायवेदनीय कपायवेदनीय जने नोकसाय
तद्देव य—नो कपायं तथैव च नोकसाय वेदनीयना वेदधी कि प्रकारनु है । क्रोधादिक
कपायानां उपाधी ने वेदी शक्य है ते कपायवेदनीय तथा कपायाना सहचारि
हास्यादिकाना रूपमा, ने वेदी शक्य है ते नोकसाय वेदनीय है ॥ १ ॥

પ્રત્યાખ્યાન-સંજ્વલન ભેદાચ્ચતુર્વિધત્વાદ્ । તથા-નોકપાયજં કર્મ, સપ્તવિધં= હાસ્યાદિપટ્કં-હાસ્ય-રત્ય-રતિ-ભય-શોક-જુગુપ્સારૂપં, વેદશ્ચ સામાન્યવિવક્ષયા એક એવેતિ સપ્તવિધં ભવતિ । નવવિધં વા-યદિ પુંવેદ-સ્ત્રીવેદ-નપુંસકવેદરૂપં વેદત્રયં-મન્યતે, તદા હાસ્યાદિપટ્કં વેદત્રયસદ્ધિતં નવવિધં ભવતિ ॥ ૧૧ ॥

અથાયુષ્કર્મ પ્રકૃતીઃ પ્રાહ—

મૂલમ્-નેરઙ્યૈતિરિક્ષાઽં, મણુસ્સૌઽં તહેવ યં ।

દેર્વાઽયં ચૈઽત્થં તું, આઽકર્મ્મં ચૈઽઽવિહં ॥૧૨॥

છાયા—નૈરયિકતિર્યગાયુઃ, મનુષ્યાયુસ્તથૈવ ચ ।

દેવાયુષ્કં ચતુર્થં તુ, આયુષ્કર્મ્મઃ ચતુર્વિધમ્ ॥૧૨॥

ટોકા—‘ નેરઙ્ય ’ ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—(કપાયજં કર્મ્મં ભેદાઽં તુ સોલસવિહં-કપાયજં કર્મ ભેદેન ષોડશવિધં) કપાયવેદનીય કર્મ સોલહ પ્રકારકા હૈ-અનન્તાનુવન્ધી ક્રોધ, માન, માયા, ઓર લોભ ૪, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા, એવં લોભ ૮, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા, તથા લોભ ૧૨ ઓર સંજ્વલન ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ૧૬ । (નો કપાયજં કર્મ્મં સત્તવિહં નવવિહં વા-નો કપાયજં કર્મ સપ્તવિધં નવવિધં વા) નોકપાયકે સાત તથા નૌ ભેદ મી હોતે હૈં, સાત ભેદ ઇસ પ્રકાર હૈ-હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, જુગુપ્સા ઓર વેદ । તથા હાસ્ય આદિ છહ ઓર પુંવેદ, સ્ત્રીવેદ, તથા નપુસક વેદ ઇસ પ્રકાર ત્રીન ભેદ મિલનેપર નો કપાય નૌ પ્રકાર કા મી હોતા હૈ ॥ ૧૧ ॥

અવ આયુષ્કર્મ્મ કી પ્રકૃતિયાં કહતે હૈં—‘ નેરઙ્ય ૦ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—કપાયજં કર્મ્મં ભેદાઽં તુ સોલસવિહં-કપાયજં કર્મ ભેદેન ષોડશવિધં કપાયવેદનીયકર્મ સોળ પ્રકારનુ છે અનંતાનુવન્ધી, ક્રોધ માન, માયા, લોભ ૪ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ૮ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ૧૨ અને સંજ્વલન ક્રોધ, માન, માયા, લોભ (૧૬) નોકપાયજં કર્મ્મં સત્તવિહં નવવિહં વા-નોકપાયજં કર્મ સપ્તવિધં વા નવવિધં નોકપાયના સાત તથા નવ ભેદ હોય છે. સાત ભેદ આ પ્રમાણે છે-હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, જુગુપ્સા અને વેદ તથા હાસ્ય આદિ છ અને પુંવેદ, સ્ત્રીવેદ, તથા નપુંસકવેદ. આ ત્રણ ભેદ ભેળવવાથી નોકપાય નવ પ્રકારનુ થાય છે. ॥ ૧૧ ॥

હવે આયુષ્કર્મની-પ્રકૃતિયા કહે છે—“ નેરઙ્ય ” ઇત્યાદિ ।

નૈરયિક તિર્યગાયુઃ— આયુઃ શુભસ્ય મત્યેકં યોગઃ । નૈરયિકાયુઃ, તિર્યગાયુઃ-
તિર્યકઃ । શેષ મુગમમ્ ॥ ૧૨ ॥

નામકર્મ પ્રકૃતિરાહ—

મૂઘમ્—નામકર્મમ્ તુ તુવિહ, સુહેમસુહ ધ્વ આહિય ।

સુમસ્ત ડે ધેહુ મેયો, ઈમેવ અસુહસ્ત વિ' ॥૧૩॥

છાયા—નામકર્મ તુ દ્વિવિધં, શુભં અશુભં ચાસ્માતમ્ ।

શુભસ્ય ચ વહ્નો મેદા, એવમેવાશુમસ્યાપિ ॥ ૧૩ ॥

ટીકા—' નામકર્મ ' ઇત્યાદિ—

પૂર્વાર્ષિ સ્વપ્તમ્ । શુભસ્ય—શુભનામ્નઃ, વહ્નો મેદાઃ સન્તિ । તત્રોત્તરમેદા
શુભનામ્નોઽન્તમેદત્વેઽપિ મધ્યમવિવક્ષયા સત્ત્રિશ્વદ્ મેદાઃ સન્તિ । એવમેવા
શુમસ્યાપિ નામકર્મ્મો વહ્નો મેદાઃ સન્તિ તત્રાપિ મધ્યમવિવક્ષયા ચતુર્વિશ્વદ્ મેદા
સન્તિ એતદ્ સર્વમાચારાદ્યુપસ્યાચતચિન્તામણિ ટીકાયાં (શુ ૧ અ ૧૩૧)
કર્મવાદિમતઃપ્રાચ્યાને વિસ્તરેણ વર્ણિતમસ્યામિઃ ॥ ૧૩ ॥

અન્વયાર્થ—(નૈરયતિરિક્ષાઽ—નૈરયિકતિર્યગાયુઃ) નરકાયુ, તિર્યગાયુઃ
(મણુસ્તાઽ—મનુષ્યાયુઃ) મનુષ્યાયુ ઓર (ચતુર્થ દેવાયુઃ—ચતુર્થ
દેવાયુષ્કં) ચૌથા દેવ આયુ ઇસ પ્રકાર (આયુકર્મ ચતુર્વિહ—આયુકર્મ
ચતુર્વિધમ્) આયુકર્મ ચાર પ્રકાર કા હૈ ॥૧૨ ॥

અથ નામ કર્મ ફી પ્રકૃતિયા કહસે હૈ—' નામકર્મ ' ઇત્યાદિ ।
અન્વયાર્થ—શુભ ઓર અશુભકે મેદસે (નામકર્મ તુ તુવિહ—નામ
કર્મ તુ દ્વિવિધમ્, નામકર્મ દો પ્રકારકા કહા ગયા હૈ । (સુમસ્ત ધ વહુ મેયા
—શુમસ્ય તુ વહ્નો મેદાઃ) શુભ ઓર અશુભ નામકર્મકે અનેક મેદ હૈ ।
ઉત્તરમેદોકી અપેક્ષા શુભનામ કર્મ કે ચથપિ અનંત મેદ હો જાતે હૈ તો
મી મધ્યમ વિવક્ષાકી અપેક્ષા સત્ત્રાઈસ મેદ કહે ગયે હૈ । (એવમેવ અસુ)

અન્વયાર્થ—નૈરયતિરિક્ષાઽ—નૈરયિકતિર્યગાયુઃ નરકાયુ તિર્યગાયુ, મણુસ્તાઽ
—મનુષ્યાયુ મનુષ્યાયુ, અને ચતુર્થ દેવાયુઃ—ચતુર્થ દેવાયુષ્કં ચૌથો દેવાયુઃ,
આયુકર્મ ચતુર્વિહ—આયુકર્મ ચતુર્વિધમ્ આ પ્રમાણે આયુકર્મ ચાર પ્રકારનુ છે ૧૨
હવે નામકર્મની પ્રકૃતિયો કહે છે—“ નામકર્મ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—શુભ અને અશુભના લેહથી નામકર્મ તુ તુવિહ—નામ કર્મ તુ દ્વિવિધમ્
નામકર્મ બે પ્રકારનુ કહેવામાં આવે છે મુગસ્ત ધ વહુ મેયા—શુમસ્ય તુ વહ્નો મેદા
શુભ અને અશુભ નામકર્મના અનેક લેહ છે ઉત્તર લેહોની અપેક્ષા શુભ
નામકર્મના લે છે, અનંત લેહ હોય છે તો યશુ મધ્યમ વિવક્ષાની અપેક્ષા
સત્ત્રાવીસ લેહ કહેવામાં આવેલ હૈ એવ અસુહસ્તપિ—એવમેવાશુમસ્યાપિ આ પ્રમાણે

અથ ગોત્રકર્મ પ્રકૃતિઃ કથયતિ—

મૂલમ્—ગોયં કમ્મં દુવિહં, ઉચ્ચં નીયં ચ આહિયં ।

ઉચ્ચં અટ્ટવિહં હોઈં, એવં 'નીયંપિ' આહિયં ॥૧૪॥

છાયા—ગોત્રં કર્મ તુ દ્વિવિધમ્, ઉચ્ચં નીચં ચ આહ્યાતમ્ ।

ઉચ્ચં અટ્ટવિધં ભવતિ, એવં નીચમપિ આહ્યાતમ્ ॥૧૪॥

પૂર્વાર્ધ સ્પષ્ટમ્ । ઉચ્ચમ્ ઉચ્ચગોત્રમ્, અટ્ટવિધં ભવતિ, ઉચ્ચગોત્રસ્ય હિ અટ્ટૌ જાત્યાદિમદાકારણરૂપા વન્ધહેતવઃ સન્તિ, વન્ધહેતુભેદાદટ્ટવિધત્વં તસ્યેતિ ભાવઃ । એવમ્=અનેનૈવ પ્રકારેણ, જાત્યાદિમદકારણરૂપવન્ધહેતુભેદાદેવેત્યર્થઃ, નીચં-નીચગોત્રમપ્યટ્ટવિધત્વં આહ્યાતમ્ ॥ ૧૪ ॥

અર્થાન્તરાય કર્મપ્રકૃતીર્નિરૂપયતિ—

મૂલમ્—દાણે લાભે યં, ઉંવભોગે વીરિણં તેહા ।

પંચવિહસંતરાયં, સમાંસેણ વિર્યાહિયં ॥૧૫॥

હસસ ચિ-એવમેવાશુભસ્યાપિ) इसी तरह अशुभ नामकर्मके विषयमें भी जानना चाहिये । अशुभ नामकर्मके मध्यमविवक्षासे चौतीस भेद कहे गये हैं । यह सब विषय आचारांगसूत्र की आचार चिन्तामणि टीकामें हमने कर्मवादि मत के व्याख्यान में विस्तार के साथ कहा है ॥ १३ ॥

અથ ગોત્રકર્મ કી પ્રકૃતિયાં કહતે હૈં—‘ગોયં કમ્મં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(ઉચ્ચં નીચં-ઉચ્ચં નીચં) ઉચ્ચ ગોત્રકર્મ એવં નીચગોત્ર કર્મકે ભેદસે (ગોયં કમ્મં દુવિહં આહિયં-ગોત્રં કર્મ દ્વિવિધં આહ્યાતમ્) ગોત્ર-કર્મ દો પ્રકાર કા હૈ । જાતિ આદિ કે મદ નહીં કરને સે ઉચ્ચ ગોત્ર આઠ પ્રકાર કા તથા જાતિ આદિ કે મદ કરને સે નીચ ગોત્ર ભી આઠ પ્રકાર કો કહા ગયા હૈ ॥૧૪॥

અશુભ નામકર્મના વિષયમા પણ જાણુવુ જોઈએ અશુભ નામકર્મની વિવક્ષાથી ચોતીસ ભેદ જતાવવામા આવેલ છે. આ સઘળો વિષય આચારાદ્ગ સૂત્રની આચાર-ચિતામણી ટીકામાં કર્મવાદી મતના વ્યાખ્યાનમાં વિસ્તારની સાથે કહેલ છે ॥૧૩॥

હવે ગોત્રકર્મની પ્રકૃતિયો કહે છે—“ગોયં કમ્મ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ઉચ્ચં નીચ-ઉચ્ચં નીચં ઉચ્ચ ગોત્રકર્મ અને નીચ ગોત્રકર્મના ભેદથી ગોયં કમ્મં દુવિહં આહિયં-ગોત્રં કર્મ દ્વિવિધ આહ્યાતમ્ ગોત્રકર્મ એ પ્રકારનું છે. જાતિ આદિનો મદ ન કરવાથી ઉચ્ચ ગોત્ર આઠ પ્રકારનું તથા જાતિ આદિનો મદ કરવાથી નીચ ગોત્ર પણ આઠ પ્રકારનું કહેવામાં આવેલ છે. ॥૧૪॥

છાયા--દાન સામઘ મોગઘ, સપમોગો ધીય સયા ।

પંચવિધમન્તરાય (કર્મ), સમાસેન વ્યાખ્યાતમ્ ॥ ૧૫ ॥

ટીકા—‘દાણે લોમે ય’ ઇત્યાદિ--ગાથેયં સુગમા ॥ ૧૫ ॥

કર્મપ્રકૃતય કથિતાઃ, સપસ્યુત્તરગ્રન્યસમ્બંધં પ્રદર્શયન્ પ્રાહ--

મૂલ્મ--પયાઓ મૂલપયંઢીઓ, ઉત્તરાઓ યે આહિયા ।

પયસર્ગં ચિત્તકાલે યે, ભાવ ધૈન્દુત્તર સુણ ॥૧૬॥

છાયા--પતા મૂલપ્રકૃતયઃ, ઉત્તરાઘ આસ્પાતાઃ ।

પ્રદેશાર્થં લેખકાભૌ ચ, માષ ચાત ઉત્તર શૃણુ ॥૧૬॥

ટીકા--‘પયાઓ’ ઇત્યાદિ--

પતા મૂલપ્રકૃતય આસ્પાતાઃ, ઉત્તરાઘ=ઉત્તરપ્રકૃતય આસ્પાતાઃ । પ્રદેશાર્થ=

અથ અન્તરાય કર્મ કી પ્રકૃતિયાં કહતે હૈ--‘દાણે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--(દાણે-દાને) દાન દેનેમેં, (લામે ય-સામઘ) લામ હોનેમેં, મોગ મોગને મેં, (ઉપમોગે-ઉપમોગે) ઉપમોગ મોગનેમેં તથા શક્તિકે (ધીરિપ-ધીર્ય) વિકાસ હોને મેં જો કર્મ યાચક બનતા હૈ વહ અન્તરાય કર્મ હૈ ।
और इन्हीं दान आदिकी अपेक्षा यह (अन्तराय समासेन पञ्चविहं त्रिया-
हियं-अन्तराय समासेन पञ्चविष आख्यातम्) अन्तराय कर्म संक्षेपमे
पांच प्रकार का कहा है ॥ १५ ॥

મૂલ ઓર ઉત્તર પ્રકૃતિયાં કહકર અથ સૂત્રકાર આગે કે લિપે સમ્પ્રન્થ કહતે હૈ--‘પયાઓ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--(પયાઓ મૂલપયંઢીઓ-પતા મૂલપ્રકૃતયઃ) ઇસ પ્રકાર યે મૂલ પ્રકૃતિયાં--(ઉત્તરાઓ ય આહિયા-ઉત્તરાઘ આસ્પાતાઃ) ઓર ઉત્તર પ્રકૃ

હવે અન્તરાય કર્મની પ્રકૃતિઓ કહે છે--‘દાણે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--દાણે-દાન દેવામાં, લામેયસમઘ લામ થવામાં, ધીર્ય

ધીર્યવામાં, ઉપમોગે-ઉપમોગે ઉપમોગ યોગ્યવામાં તથા ધીરિપ-ધીર્ય શક્તિની વિકાસ થવામાં જે કર્મ યાચક બને છે તે કર્મ અન્તરાય કર્મ છે અને અન્તરાય સમાસેન પંચવિહં ત્રિયાહિય-અન્તરાય સમાસેન પંચવિષ વ્યાખ્યાતમ્ અન્તરાય કર્મ સંક્ષેપથી ખ્યાં પ્રકાશનાં છે ॥૧૫॥

મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિયો કહીને હવે સૂત્રકાર આગળના માટે સંખેપ કહે છે--‘પયાઓ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--પયાઓ મૂલ પયંઢીઓ-પતા મૂલપ્રકૃતયઃ આ પ્રમાણે જે મૂળ

પ્રકૃતિ ઉત્તરાઓ ય આહિયા-ઉત્તરાઘ આસ્પાતા અને ઉત્તર પ્રકૃતિયો કહેવાર્થ

પ્રદેશઃ—પરમાણવસ્તેપામગ્રં-પરિમાણં, ક્ષેત્રકાલો ચ ભાવં ચ—અનુભાવલક્ષણં પર્યાયં-
ચતુઃસ્થાનિકાદિ રસમિતિ યાવત્, અત ઉત્તરં=અતઃ પરં મયા કથ્યમાનં શૃણુ ॥ ૧૬ ॥

તત્ર તાવત્ પ્રદેશાગ્રમાહ—

મૂલમ્—સઙ્ગેસિં ચૈવ કમ્માણં, પંણસગ્ગમણંતગં ।

ગંઠિયસત્તાઈયં, અંતો સિદ્ધાંણ આહિયં ॥ ૧૭ ॥

જાયા—સર્વેષાં ચૈવ કર્મણાં, પ્રદેશાગ્રમનન્તકમ્ ।

ગ્રન્થિગસત્ત્વાતીતમ્, અન્તઃ સિદ્ધાનામાખ્યાતમ્ ॥ ૧૭ ॥

ટીકા—‘સઙ્ગેસિં’ ઇત્યાદિ—

સર્વેષાં ચૈવ—અપિ, કર્મણાં, પ્રદેશાગ્રમ્—પરમાણુ પરિમાણં કર્મદલિકમિત્યર્થઃ,
અનન્તકમ્=અનન્તમ્, અસ્તિ, તત્ત્વાનન્તકં ગ્રન્થિગસત્ત્વાતીતમ્, ગ્રન્થિરિવગ્રન્થિઃ—
ઘનોરાગદ્વેષ પરિણામસ્તત્ર ગતાઃ ગ્રન્થિગાઃ । ગ્રન્થિગાશ્ચ તે સત્ત્વાઃ ગ્રન્થિગસત્ત્વાઃ ।
યે રાગદ્વેષ નિબિડપરિણામવિશેષરૂપસ્ય ગ્રન્થે ભેદનાક્ષમતયા યથાપ્રવૃત્તિકરણં
તિયાં કહી ગઈ હૈં । અવ્ इनके प्रदेशोंके परिणामको, क्षेत्र कालको और
अनुभाव लक्षणपर्याय को—चतुःस्थानिक आदि रस को—मैं कहता हूं ।
सो सुनो ॥ १६ ॥

‘અવ કર્મોંકે પ્રદેશાગ્ર (પરમાણુ) કો કહતે હૈં—‘સઙ્ગેસિં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(સઙ્ગેસિં ચૈવ કમ્માણ પંણસગ્ગમણંતગ-સર્વેષાં ચૈવ
‘કર્મણાં પ્રદેશાગ્ર અનન્તકમ્) સમસ્ત કર્મોં કા પરમાણુ પરિમાણ-દલિયા—
અનન્ત હૈ । (ગંઠિયસત્તાઈયં-ગ્રન્થિગસત્ત્વાતીતમ્) વહ અનન્ત યહાં
અભવ્ય જીવોં કી અપેક્ષા અનન્ત ગુણા એવં (અંતો સિદ્ધાંણ આહિઓ—
અન્તઃસિદ્ધાનામ્ આખ્યાતમ્) સિદ્ધોં કા અનન્તવાં ભાગ કહા ગયા હૈ ।
ઘન રાગદ્વેષરૂપ પરિણામ હી યહાં ગ્રન્થિશબ્દ સે ગૃહીત હુએ હૈં । ઇસ
ગ્રન્થિ મેં જો જીવ રહતે હૈં વે ગ્રન્થિગસત્ત્વ હૈં । અર્થાત્ જો રાગદ્વેષ સે

ગયેલ છે હવે તેના પ્રદેશોના પરિણામને, ક્ષેત્રકાલને, અને અનુભાવ લક્ષ
પર્યાયને—ચતુ સ્થાનિક આદિ રસને કહેવામાં આવે છે તે સાલળો ॥ ૧૬ ॥

હવે કર્મોના પરમાણુઓને કહે છે—“સઙ્ગેસિં” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સઙ્ગેસિં ચૈવ કમ્માણ પંણસગ્ગમણંતગ-સર્વેષાં ચૈવ કર્મણાં પ્રદેશાગ્ર
અનન્તકમ્ સઘણા કર્મોના પરમાણુ અનન્ત છે. ગંઠિયસત્તાઈયં-ગ્રન્થિગસત્ત્વાતીતમ્
એ અનન્ત અહીં અભવ્ય જીવોની અપેક્ષા અનન્તગુણા અને અંતોસિદ્ધાંણ
આહિઓ-અન્ત સિદ્ધાનાં આખ્યાત સિદ્ધોનો અનન્તભાગ કહેવાયેલ છે.
ઘન રાગદ્વેષરૂપ પરિણામ ને અહીં ત્રી શબ્દથી ગ્રહણ કરાયેલ છે, આ
ત્રીમાં ને જીવ રહે છે તે ત્રીગસત્ત્વ છે ‘અર્થાત્ ને રાગદ્વેષથી’ નિબિડ
બનેલા પરિણામ વિશેષતઃ લેહન કરવામાં અસમર્થ છે—યથા પ્રવૃત્તિકરણું સુધી

प्राप्यैव पतन्ति, न तु तदुपरिष्ठात् अपूर्वकरणादौ गन्तुं कथमपि कदाचित्पि
समर्था भवन्ति, ते इत्यर्थः । अत्र ग्रन्थिगसत्त्वशब्देनाऽमन्यजीवा एव गृह्यन्ते ।
तानतीतम्-अतिक्रान्तम्, तेभ्योऽनन्तगुणाधिकमित्यर्थः, तथा-सिद्धानाम् भन्त'-
अनन्तमागे आख्यातम्-कर्मणां परमाणवाः, सिद्धानामनन्तमागे सन्ति, सिद्धानाम-
नन्तगुणत्वादित्युक्तं तीर्थकरादिभिरित्यर्थः ॥ १७ ॥

संप्रति क्षेत्रं आह—

मूलम्—सर्वजीवा ण कम्मं तु, संगेहे छदिसार्गेय ।

सर्वेषु विं पयसेसु, सर्वे सर्वेणं वेद्धुग ॥ १८ ॥

छाया—सर्वजीवा स्वसु कर्म तु, संग्रहे पद्दिशगतम् ।

सर्वेष्वपि मदशेष, सर्वे सर्वेण यदकम् ॥ १८ ॥

टीका—‘सर्वजीवा’ इत्यादि—

सर्वजीवाः कर्म=ज्ञानावरणीयादिकं, संगृह्यन्ति, इह-‘न’ इति
वाक्यपालकहारे, तु शब्दो निबध्नायकः । कथं भूत कर्म संगृह्यन्ति ? पद्दिशगतं =

निबिड घने हुए परिणाम विशेष को मेहनत करने में—असमर्थ हैं—
यथाप्रवृत्ति करण तक जाकर ही जो पीछे पतित हो जाते हैं—आगे के
अपूर्वकरण आदि कथमपि किसी तरहसे कथमपि बढ़ नहीं सकते हैं,
ऐसे जीव ही यद्वा ग्रन्थिगसत्त्व से लिये गये हैं । ऐसे जीव अमन्य
राशि के ही होते हैं । उनसे अनन्तगुणे तथा सिद्धराशि के अनन्तवे भाग
परिमित परमाणु इन समस्त कर्मों में होते हैं ॥ १७ ॥

अथ क्षेत्र को लेकर कर्म परमाणुओं को कहते हैं—‘सर्वजीवा’
इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सर्वजीवा-सर्वजीवा) समस्त जीव (छदिसार्गेय-पद्दिशाग-
तम्) पद् दिशाओंसे आगत कम पुद्गलोंको ग्रहण करते हैं । वे कर्म, जीव

अधने ने पड़ी थी पतित सध अथ छे आगजना अपूर्वकरण आदिमां अशब्दे
वर्षी शकता नही जेवा एव न अदि अ-धीगसत्त्वधी वेवावेव छे जेवा एव
अमन्य राशिना न दोय ॥ जेनाधी अनन्यथा तथा सिद्ध राशिना
अनन्तभा भाग परिमित परमाणु जे समस्त कर्मोमां दोय छे ॥ १७ ॥

द्वे क्षेत्रने अधने कम परमाणुने कहे छे—‘सर्वे जीवा’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सर्वजीवा-सर्वजीवाः सपणा एव छदिसार्गेय-पद्दिशागतम्
पद्दिशाज्येधी आगत कम पुद्गलोंने अद्वय कहे छे जे कर्म एव दारा

પણાં દિશાનાં સમાહારઃપદ્દિશં, તત્ર ગતં-સ્થિતમ્, પૂર્વાદયશ્ચતસ્રો દિશાઃ ઊર્ધ્વાધો દિગ્દ્વયં ચેતિ પદ્દિશો ભવન્તિ, इह पडित्युपलक्षणं, तेन चतसृणां विदिशामपि ग्रहणम्, तस्माद् दशसु दिक्षु व्यवस्थितं कर्म जीवाःसंलग्नन्ति। यानाकाशप्रदेशान् अवगाह्या जीवो वर्तते, तत्रैव ये कर्मपुद्गला वर्तन्ते, ते रागादिस्नेहगुणयोगादात्मनि लगन्ति, न तु क्षेत्रान्तरावगाढाः, भिन्नदेशस्य तद्व्यवपरिणामाभावात्, यथा हि

દ્વારા અવપ્તવ્ય—(રોકેહુએ) આકાશપ્રદેશોં મેં સ્થિત રહતે હેં । જિન કર્મ પુદ્ગલોં કો યહ જીવ ગ્રહણ કરતા હૈ યે સમસ્ત કર્મપુદ્ગલ જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણ આદિ સર્વ કર્મરૂપ પરિણમ જાતે હેં । તથા (સવ્વેસુ વિ પાપેસુ -સર્વેષ્વપિ પ્રદેશેષુ સમસ્ત આત્માકે પ્રદેશોં કે સાથે એક ક્ષેત્રાવગાહ હોકર (સવ્વે સવ્વેણ વદ્ધગં-સર્વં સર્વેણ વદ્ધકમ્) બંધકો પ્રાપ્ત હોતે હેં ।

ભાવાર્થ—સંસારી સમસ્ત જીવ જ્ઞાનાવરણ આદિ અષ્ટવિધ કર્મરૂપ કર્મ પુદ્ગલોં કો પ્રતિસમય ગ્રહણ કરતે રહતે હેં । યે કર્મપુદ્ગલ જિતને આકાશ કે પ્રદેશોં કો યહ જીવ રોકે રહતા હૈ વહીં સે હસકે દ્વારા આકૃષ્ટ હોતે હેં । વાહરી ક્ષેત્ર સે નહીં । વહાં પર મી દશદિશાઓં મેં વ્યવસ્થિત જો કર્મપુદ્ગલ હેં ઉન્હે યહ જીવ કષાય કે યોગ સે ગ્રહણ કરતા હૈ । પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ એવં ચાર વિદિશા તથા ઉર્ધ્વ ઓર અધઃહસ તરહ યે દસ દિશાએં હેં । યે કર્મપુદ્ગલ રાગાદિરૂપ સ્નેહ ગુણ કે યોગ સે આત્મા મેં ચિપક જાતે હેં । ક્ષેત્રાન્તર મેં રહે હુએ કર્મપુદ્ગલ જો

રોકવામા આવેલા આકાશ પ્રદેશોમાં સ્થિત રહે છે જે કર્મ પુદ્ગલોને એ જીવ ગ્રહણ કરે છે તે સધળા કર્મ પુદ્ગલ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય આદિ સર્વ કર્મરૂપી પરિણમે છે. તથા સવ્વેસુ વિ પાપેસુ-સર્વેષ્વપિ પ્રદેશેષુ સધળા આત્માના પ્રદેશોની સાથે એક ક્ષેત્રાવગાહ થઈને સવ્વે સવ્વેણ વદ્ધગં-સર્વં સર્વેણ વદ્ધકમ્ બંધને પ્રાપ્ત થાય છે

ભાવાર્થ—સંસારી સર્વ જીવ જ્ઞાનાવરણિયાદિ આઠ વિધ કર્મ રૂપ કર્મ પુદ્ગલોને પ્રતિ સમય ગ્રહણ કરતા રહે છે એ કર્મ પુદ્ગલ જેટલા આકાશના પ્રદેશોને એ જીવ રોકી રહે છે ત્યાથી તેના દ્વારા આકૃષ્ટ થાય છે. ખીજા બહારના ક્ષેત્રથી નહીં. ત્યાં પણ દસ દિશાઓમાં વ્યવસ્થિત જે કર્મ પુદ્ગલ છે તેને એ જીવ કષાયના યોગથી ગ્રહણ કરે છે પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ અને ચાર વિદિશા તથા ઉર્ધ્વ અને અધઃ આ પ્રમાણે એ દસ દિશાઓ છે. એ કર્મ પુદ્ગલ રાગાદિરૂપ સ્નેહગુણના યોગથી આત્મામાં ચોંટી જાય છે. ક્ષેત્રાન્તરમાં રહેલા કર્મ પુદ્ગલ જે જીવની સાથે બંધાતા

અગ્નિઃ સ્વદેશ સ્થિતાન્ પ્રાયોગ્યપુદ્ગલાન્ આત્મભાવેન પરિણમયતિ, एवं भीमोऽपि
इदं चात्मावष्टब्धाकाशप्रदेशापेक्षया क्षेत्र प्रोच्यते। दिशामाकाशादभेदोऽस्तीति
सूचनार्थमिह दिशा शब्दोपादानम्, तदभेदेन वासामप्रतीतेः। तथा च-दिग्
द्रव्यान्तरमिति यदुक्त कैचित्, तदपास्त भवति।

તથા પદ્ધિશ્ચગણમિતિ ક્રીન્દ્રિયાદારભ્ય પદ્ધેન્દ્રિયપર્મન્તમધિકૃત્ય નિયમેન
આરુપ્યેયમ્, एकेन्द्रियाणां तेजस पुद्गलग्रहणे तिस्रभ्यो दिग्भ्य आरभ्य यावत्
पद्दिग्भ्यः पुद्गलग्रहण भवति। तच्च कर्म आकाशस्य सर्वेष्वपि प्रदेशेषु आत्मावष्ट

जीव के साथ धंध को प्राप्त नहीं होते हैं उसका कारण उनमें तद्वाच से
परिणमन होने का अभाव है। जैसे अग्नि स्वदेशस्थ प्रायोग्य पुद्गलों को
अग्निरूपसे परिणमाती है, उसी प्रकार जीव अपनेद्वारा अवष्टम्ब प्रदेशमें
रहे हुए पुद्गलों को कर्मरूप परिणमा देता है। जीवसे यहाँ कपाय सहित
जीव समझना चाहिये। यह जीव द्वारा अवष्टम्ब आकाश ही क्षेत्र है।
दिशाओं का आकाश से कोई भेद नहीं है। सूर्य के उदय आदि की
अपेक्षा ही आकाश पूर्व पश्चिम आदि दिशारूप से व्यवहृत होता है।
इसी बात कि सूचना निमित्त यहाँ सूत्र में दिशा शब्द रखा गया है।
इसलिये वैशेषिकसिद्धान्त में जो दिग् द्रव्यान्तर रूप से कहा है वह
ठीक नहीं है। यह पहिले कह दिया गया है कि सूत्र में " पद् दिश
गतम् " पद से दश दिशाओं का ग्रहण हुआ है। एकेन्द्रिय जीवों के
तेजस पुद्गलों का जो ग्रहण होता है उसमें तीन दिशाओं से लेकर छह
दिशाओं तकके-पुद्गलों का ग्रहण होता है। यह कर्म आत्मा द्वारा अव-

નથી એનું કારણ એનામાં તદવાચથી પરિણમન થવાનો અભાવ છે, એમ અગ્નિ
સ્વદેશસ્થ પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને અગ્નિરૂપથી પરિણમાવે છે એજ પ્રમાણે એ
પ્રાતાના દ્વારા શકેલ પ્રદેશમાં રહેલા પુદ્ગલોને કર્મરૂપમાં પરિણમાવે છે.
એથી અહીં કપાય સહિત એ સમજવો જોઈએ એ એવ દ્વારા શકેલ
આકાશ પ્રદેશ જ ક્ષેત્ર છે દિશાઓનો આકાશથી કોઈ ભેદ નથી સૂચના
ઉદય આદિની અપેક્ષા જ આકાશ પૂર્વ પશ્ચિમ આદિ દિશાઓથી જોવવામાં
છે આ વાતની સૂચના નિમિત્ત અહીં સૂત્રમાં દિશા શબ્દ રાખવામાં આવેલ
છે આ કારણે વૈશેષિકસિદ્ધાન્તમાં જે દિગ્ દ્રવ્યા તર રૂપથી કહેવામાં આવેલ
છે તે બરાબર નથી. આ પહેલાં જતાવવામાં આવેલ છે કે સૂત્રમાં " પદ્
દિશગતમ્ " પદથી દશ દિશાઓનું શ્રદ્ધુ બધેલ છે એકેન્દ્રિય એવોના જે
તેજસ પુદ્ગલોનું શ્રદ્ધુ સાથે છે એમાં ત્રણ દિશાઓ લઈને છ દિશાઓ

ઘેષુ સ્થિતં જીવાઃ સંગૃહ્ણન્તિ, આત્માવષ્ટઘ્વાકાશપ્રદેશસ્થાન્ કર્મપુદ્ગલાન્ પ્રતિ જીવસ્ય ગ્રહણહેત્વવિશેષાત્ ।

તત્ કર્મં કિં જ્ઞાનાવરણીયમાત્રમેકં દ્વિકં વા ત્રિકં વા સર્વં વા સંગૃહ્ણન્તિ ?
 इत्याशङ्कयामाह—‘सर्व्व’ इति । सर्व्व—सकलं ज्ञानावरणाद्यष्टकं संगृह्णन्ति, नत्वेक-
 मेवकिमपि, । जीवा हि सर्व्वप्रकृति प्रयोगान् पुद्गलान् सामान्येनादाय तानेवाध्यव-
 सायविशेषात्, पृथक् पृथग् ज्ञानावरणीयादिरूपत्वेन परिणमयन्ति । तैश्चैवं संगृहीतं
 कर्म कैश्चिदेवात्मप्रदेशैर्वद्धं भवति ? सर्व्वेणात्मना वा इति संशयोच्छेदनार्थमाह—
 ‘सर्व्वेण वद्धगं’ इति । सर्व्वेण—सप्तस्तेनात्मना, न तु कियद्भिरेव तत्प्रदेशैरिति
 भावः, वद्धकं=वद्धमेववद्धकं क्षीरोदकवत् सर्व्वैरात्मप्रदेशैः श्लिष्टं भवतीत्यर्थः । यद्वा
 सर्व्वेण=प्रकृति स्थित्य-नुभाग-प्रदेशरूपेण प्रकारेण वद्धकमित्यर्थः ॥ १८ ॥

ઘૃગ્વ સમસ્ત આકાશ કે પ્રદેશોં મેં સ્થિત હોતા હૈં ઓર ઉસે હી જીવ ગ્રહણ કરતા હૈં । તથા દ્વીન્દ્રિયસે લેકર પંચેન્દ્રિયપર્યંત જીવ ચારોં દિશાઓં સે ચાર વિદિશાઓં સે એવં ઉર્ધ્વ ઓર અધઃ સે કર્મપુગ્દલોં કો ગ્રહણ કરતે હૈં । ઇન પુગ્દલોંમેં જ્ઞાનાવરણીય ઓદિ રૂપસે પરિણમન હોને યોગ્ય કર્મપુગ્દલ રહતે હૈં । અર્થાત્ જિન કાર્મણવર્ગણાઓં કો યહ જીવ ગ્રહણ કરતા હૈં ઉન્હે યહ જીવ અધ્યયવસાયવિશેષ સે પૃથક્ ૨ જ્ઞાનાવરણીય ઓદિ રૂપ મેં પરિણમાદેતા હૈં । યે ગૃહીત કર્મપુગ્દલ આત્મા કે સમસ્ત-પ્રદેશોં કે સાથ હી બંધ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । એસા નહીં હૈં કિ કુછ આત્મા કે પ્રદેશોં કે સાથ હી સંબંધ કો પ્રાપ્ત હોં ઓર કુછ કે સાથ નહીં હોં । બંધને પર ઇનમેં ભાવોં કે અનુસાર પ્રકૃતિ, પ્રદેશ, સ્થિતિ તથા અનુ-ભાગબંધરૂપ સે પ્રકારતા આજાતી હૈં ॥૧૮॥

સુધીના પુદ્ગલોતુ ગ્રહણ થાય છે એ કર્મ આત્મા દ્વારા રોકાયેલા આકાશના સમસ્ત પ્રદેશોમા સ્થિત થાય છે એને જ જીવ ગ્રહણ કરે છે. તથા જે ઇન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય પર્યંત જીવ ચારે દિશાઓથી, ચાર વિદિશાઓથી, અને ઉર્ધ્વ તથા અધ થી કર્મ પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરતા રહે છે. આ પુદ્ગલોમા જ્ઞાનાવરણીય આદિરૂપથી પરિણમન થવા યોગ્ય કર્મ પુદ્ગલ રહે છે. અર્થાત્ જે કાર્મણ વર્ગણાઓને એ જીવ ગ્રહણ કરે છે એને એ જીવ અધ્યયવસાય વિશેષથી જુદા જુદા જ્ઞાનાવરણીય આદિ રૂપમાં પરિણમાવી દે છે. આ ગ્રહિત કર્મ પુદ્ગલ આત્માના સમગ્ર પ્રદેશોની સાથે જ બંધને પ્રાપ્ત થાય છે એવું નથી કે, થોડા આત્માના પ્રદેશોની સાથે સંબંધને પ્રાપ્ત થાય અને થોડાની સાથે ન થાય બધાવાથી તેમા ભાવોના અનુસાર પ્રકૃતિ, પ્રદેશ, સ્થિતિ તથા અનુભાગ બધરૂપથી પ્રકારતા આવી જાય છે. ॥ ૧૮ ॥

મૂલ્મ—ઉદહિ સરિસનામાણ, તેસિર્હ કોઢિકોઢીઓ ।

ઉકોસિંયા ઠિર્હ હોર્હ, અતોમુદ્દત્ત જહંશિયા ॥૧૯॥

છાયા—ઉદધિસદ્ધ નામાનિ, શિષ્ત્વ કોટીઃ ।

ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિર્મવતિ, અન્તર્મુદ્દર્શન અવન્યકા ॥ ૧૯ ॥

ટીકા—‘ઉદહિ સરિસ નામાણ’ इत्यादि ।

તેપાં શિષ્ત્વ કોટી કોટોઃ, ઉદધિસદ્ધનામાનિ ઉદધિના સદ્ધસં નામ તેપાં તાનિ તથા, સાગરોપમાણીત્યર્થઃ । ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિર્મવતિ, અવન્યકા = અવન્યા સ્થિતિસુ અન્તર્મુદ્દર્શન મવતિ ॥ ૧૯ ॥

કેપાં સ્થિતિસ્તાદ્ધી મયસીત્યાશ્ચક્ષ્યાહ—

મૂલ્મ—આવરણિજ્ઞાણ લુણ્હપિ, વેયેણિજ્ઞ તદ્દેવ ચે ।

અતરાપં ચે કર્મમિ, ઠિર્હ’ એસા વિયાહિયાં ॥૨૦॥

છાયા—આવરણીયયો દ્વયોરપિ, વેદનીયે સપૈવ ચ ।

અન્તરાયે ચ કર્મણિ, સ્થિતિરેપા ધ્યાસ્વાતા ॥ ૨૦ ॥

ટીકા—‘આવરણિજ્ઞાણ’ इत्यादि ।

દ્વયોરપિ આવરણીયયોઃ = આવરકયોઃ, પ્રકરણવચ્ચાદ્ દ્વયોરપિ વિશેષબોધક સિત્તવાચ્ચ ‘જ્ઞાનસ્ય દર્શનસ્ય ચે’ત્યવગમ્યતે, તથા ચ—જ્ઞાનાવરણીય-દર્શનાવરણી

અથ કાલ સે કર્મ પરમાણુઓં કો કહતે હૈં—‘ઉદહિ’ इत्यादि ।

જન કર્મોં કી ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ તોસકોઢાકોઢી સાગરોપમપ્રમાણ હોતી હૈ તથા અવન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુદ્દર્શન કી હૈ ॥ ૧૯ ॥

યહ સ્થિતિ કિસ કિસ કર્મ કી હોતી હૈ સો કહતે હૈં—‘આવરણિજ્ઞ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(લુણ્હપિ-દ્વયોરપિ) દોનોંકા (આવરણિજ્ઞાણ-આવરણીયયોઃ) જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, (વેયણિજ્ઞ-વેદનીયે) વેદનીય

કવે ઠાળથી કર્મ પરમાણુઓં વિષે કહે છે—“ઉદહિ” इत्यादि ।

આ કર્મોંની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોઢાનકોઢી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે તથા અવન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુદ્દર્શનની છે ॥ ૧૯ ॥

આ સ્થિતિ તથા કયા કર્મની થાય છે તે કહે છે—“આવરણિજ્ઞ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—લુણ્હપિ-દ્વયોરપિ જન્મેનુ આવરણિજ્ઞાણ-આવરણીયયોઃ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદણિજ્ઞ-વેદનીય વેદનીય તથા અન્તરાય-અન્તરાય અતરાય

યયોરિત્યર્થઃ । તથૈવ વેદનીયેચ વેદનીયસ્યેત્યર્થઃ, અન્તરાયે કર્મણિ ચ અન્તરાયસ્ય કર્મણશ્ચેત્યર્થઃ । एषा स्थिति व्यख्याता । ‘वेयणिज्जे’ इत्यादौ पष्ठ्यर्थे सप्तमी ।

वेयणिज्जे तद्देव य’ इत्यनेन केवलमसातवेदनीयस्योत्कृष्टास्थितिः प्रदर्शिता, तत्रैव स्थितौ वेदनीयस्य ज्ञानावरणीयदर्शनावरणीयान्तरायकर्मभिः साम्यात्, प्रज्ञापना सूत्रे भगवता तथैवप्रोक्तत्वाच्च । अत्र-जघन्यपदे वेदनीयस्य स्थिति न विवक्षिता, यतः प्रज्ञापनासूत्रे त्रयोविंशतितमे पदे सातवेदनीयस्य जघन्यास्थिति द्वाद-
शमुहूर्त्ता, असातवेदनीयस्य जघन्यास्थितिः सागरोपमस्य सप्तसु भागेषु तत्र त्रयो भागा ग्राह्याः, तेऽपि पल्योपमस्यासंख्येयभागेन न्यूनाः, इत्यभिहितम् । उक्तं च तत्र-

(अंतराए-अन्तराये) अन्तराय, (कर्ममि-कर्मणि) इन चार कर्मोंकी (ठिई-स्थितिः) इतनी स्थिति होती है, अर्थात् इन चार कर्मोंकी उत्कृष्ट स्थिति (वियाहिया-व्याख्याता) तीस कोडाकोडी सागरकी तथा जघन्यस्थिति अन्तर्मुहूर्तकी कही गई है वेदनीय कर्मसे यहां केवल असातवेदनीय कर्मकी ही इतनी स्थिति जानना चाहिये । क्योंकि इस स्थितिमें ही इस कर्मकी अन्य ज्ञानावरण आदि कर्मोंके साथ समानता बैठती है तथा प्रज्ञापनासूत्र के तेईसवें पद में भी भगवान ने ऐसा ही कहा है । तथा-यहां पर जघन्यपद से वेदनीय की स्थिति विवक्षित नहीं है क्यों कि प्रज्ञापना-सूत्रके तेईसवें पद में सातवेदनीय की जघन्यस्थिति बारह मुहूर्त की है, तथा असातवेदनीय की तो जघन्यस्थिति सागरोपम के सातभागों में से तीनभागप्रमाण जानना चाहिये । सो ये तीन भाग भी पल्योपम के असंख्यातवे भाग न्यून समझना चाहिये । अर्थात् असातवेदनीय की

कर्ममि-कर्मणि आ ચાર કર્મોની એટલી ઠિઈ-સ્થિતિઃ સ્થિતિ હોય છે, અર્થાત્ આ ચાર કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરની તથા જઘન્ય સ્થિતિ અન્તરમુહૂર્તની વિચાહિયા-વ્યાખ્યાતા કહી છે. વેદનીય કર્મથી અહીં કહત અસાતા વેદનીય કર્મની જ આટલી સ્થિતિ બાણવી નેઈએ કેમ કે, એ સ્થિતિમાં જ એ કર્મની અન્ય જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મોની સાથે સમાનતા બેસે છે. તથા પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ત્રેવીસમા પદમા પણ ભગવાને આવું જ કહ્યું છે. તથા અહીંયા જઘન્ય પદથી વેદનીય સ્થિતિ વિવક્ષિત નથી કેમ કે, પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ત્રેવીસમા પદમા સાતા વેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ આર મુહૂર્તની કહેલ છે તથા અસાતા વેદનીયની તો જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપમના સાત ભાગોમાથી ત્રણ ભાગ પ્રમાણે બાણવી નેઈએ, તો એ ત્રણ ભાગ પણ પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન સમજવું નેઈએ. અર્થાત્ અસાતા

“सायाधेयणिज्जस्स पुञ्जा जहन्नेण बारसमुहुत्ता” तथा “असाया-
वेयपिज्जस्स पुञ्जा जहण्णेण सागरोपमस्स तिणि सघमागा पस्मिन्नोदमस्स
असखेज्जमागेण ऊणा” इति ॥ २० ॥

अथ मोहनीयकर्मस्थितिमाह—

मूष्म—उदहिसरिसनामाण, सत्तरिं कोटिकोटीओ ।

मोहणिज्जस्स उक्कोसा, अतोमुहुत्त जहन्निया ॥ २१ ॥

छाया—उदधिसहस्रनामानि, सप्तति कोटि कोटी ।

मोहनीयस्य उत्कृष्टा, अन्तर्मुहूर्ध्वं जघन्यका ॥ २१ ॥

टीका—‘उदहिसरिसनामाण’ इत्यादि ।

सप्तति कोटि कोटी, उदधिसहस्रनामानि = सागरोपमाणि मोहनीयस्य उत्कृष्टा
स्थितिः, जघन्यका = जघन्यास्थितिस्तु अन्तर्मुहूर्ध्वम् ॥ २१ ॥

अथायुष्कर्मण स्थितिमाह—

मूष्म—तेत्तीसं सागरोपमा, उक्कोसेण वियाहिया ।

ठिई उ आउकम्मस्स, अतोमुहुत्त जहन्निया ॥ २२ ॥

छाया—अयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, उत्कर्षेण व्याख्याता ।

स्थितिस्तु आयुष्कर्मणः, अन्तर्मुहूर्ध्वं जघन्यका ॥ २२ ॥

‘टीका—तेत्तीससागरोपमा इत्यादि ।

आयुष्कर्मणः स्थितिस्तु उत्कर्षेण अयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि व्याख्याता । जघ-
न्यका—जघन्या तु अन्तर्मुहूर्ध्वमित्यन्वयः ॥ २२ ॥

जघन्यस्थिति पञ्चोपमा के असंख्यातर्धे भाग न्यून, सागरोपमा के सात
भागों में के तीन भाग परिमित होती है ॥ २० ॥

अथ मोहनीय कर्म की स्थिति कहते हैं—‘उदहि०’ इत्यादि ।

मोहनीय कर्म की उत्कृष्ट स्थिति सत्तर (७०) कोटी कोटी साग-
रोपमा प्रमाण है । तथा जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्ध्व की है ॥ २१ ॥

मोहनीय की जघन्य स्थिति पञ्चोपमाना असंख्यातर्धे भाग न्यून सागरोपमाना
सात भागोमाना त्रयु भाग परिमित होता है ॥ २० ॥

अथ मोहनीय कर्म की स्थिति कहते हैं—‘उदहि’ इत्यादि ।

मोहनीय कर्म की उत्कृष्ट स्थिति सत्तर कोटी कोटी सागरोपमा प्रमाण
है तथा जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्ध्व की है ॥ २१ ॥

અથ નામગોત્રયોઃ સ્થિતિમાહ—

મૂલ્મ—ઉદહિસરિસનામાણં, વીસઙ્ કોઢિકોઢિઓ ।

નામગોત્તાણ ઉક્કોસા, અંતોમુહુત્તં જહન્નિયા ॥૨૩॥

છાયા—ઉદધિસદ્દશનામાનિ, વિંશતિ કોટિ કોટીઃ ।

નામગોત્રયો સ્ત્વકૃષ્ટા, અન્તર્મુહુત્તં જઘન્યકા ॥ ૨૩ ॥

ટીકા—' ઉદહિસરિસનામાણં, इत्यादि—

નામગોત્રયોઃ—નામકર્મણઃ, ગોત્રકર્મણશ્ચ, ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ, વિંશતિકોટિ કોટીઃ, ઉદધિસદ્દશનામાનિ = સાગરોપમાણિ, જઘન્યકા - જઘન્યકા સ્થિતિસ્તુ અન્તર્મુહુત્તમ્ ॥ ૨૩ ॥

અથ ભાવમાહ—

મૂલ્મ—સિદ્ધાંણડાંત ભાગો યં, અણુભાંગા હંવંતિ ડ ।

સર્વેસુ વિં પર્યસગંગં; સંઘ્વજીવે અંઙ્ચિદ્ધયં ॥૨૪॥

છાયા—સિદ્ધાનામનન્તભાગશ્ચ, અનુભાગા ભવન્તિ તુ ।

સર્વેષ્વપિ પ્રદેશાગ્રં, સર્વજીવેભ્યોઽતિ ક્રાન્તમ્ ॥ ૨૪ ॥

ટીકા—' સિદ્ધાણ ' इत्यादि—

સિદ્ધાનામ્—અનન્તભાગવર્તિત્વાદનન્તભાગઃ, અનુભાગાઃ—સવિશેષા ભવન્તિ 'તુ

અવ આયુષ્કર્મ કી સ્થિતિ કહતે હૈં—' તેત્તીસં ' इत्यादि ।

આયુકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્તીસ (૩૩) સાગરોપમ પ્રમાણ હૈ । તથા—જઘન્યસ્થિતિ અન્તર્મુહુત્તં પ્રમાણ હૈ ॥ ૨૨ ॥

અવ નામગોત્ર કી સ્થિતિ કહતે હૈં—' ઉદહિં ' इत्यादि ।

નામ તથા ગોત્ર કર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ (૨૦) કોઢાકોઢી સાગરોપમ પ્રમાણકી હૈ । તથા જઘન્યસ્થિતિ અન્તર્મુહુત્તં કી ગર્હ હૈ ॥૨૩॥

હવે આયુષ્કર્મની સ્થિતિ કહે છે—“ તેત્તીસ ” इत्यादि ।

આયુ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્તીસ સાગરોપમ પ્રમાણ છે. તથા જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહુત્તંની છે

હવે નામ ગોત્રની સ્થિતિ કહે છે—“ ઉદહિ ” इत्यादि ।

નામ તથા ગોત્ર કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. તથા જઘન્ય સ્થિતિ એક અન્તર્મુહુત્તંની છે ॥ ૨૩ ॥

सुखदः पूरणार्थः । अयं चानन्तभागोऽनन्तसख्या एवेति । अनेक सिद्धानामनन्तपथेन, इत्येव निश्चितमुक्तम्, समस्त प्रदक्षपरिमाणमाह—‘सख्ये सु खि’ इत्यादि । सर्वेषां अनुभागेषु प्रदेशाग्रं=प्रदेशपरिमाणं, सर्वजीवेभ्यः—मध्या मध्येभ्यः, अतिक्रान्तं, ततोऽपि तेषामनन्तगुणत्वेसाधिकत्वादित्यर्थः ॥ २४ ॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नुपदेशमाह—

मूलम्—सम्हा एषसि कर्माणां, अणुभागे वियोगिया ।

एषसि सखरे चेषे, खेवणे धे जेष वुहे त्ति वेमि ॥ २५ ॥

छाया—तस्माद्वेषां दर्शनात्, अनुभागान् विज्ञाय ।

एतेषां संवर चैव, क्षणे च यत्तत्तु इति प्रसीमि ॥ २५ ॥

टीका—‘तस्मा, इत्यादि—

यस्माद्वेषविधाः प्रकृतिषु चादयः, तस्माद्वेषां कर्मणाम्=ज्ञानावरणीया

अयं भाव का स्वरूप कहते हैं—‘मिद्वान्तं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सिद्धान्तगतभागो य-सिद्धानामनन्तभागश्च) कर्मणि अनु भावलक्षणरूप भाव, सिद्धोंके अनन्तवें भाग है । यह (अणुभागा इवति उ-अणुभागा भवन्ति तु) अनन्तवां भाग भी अनन्तसख्यावाला ही जानना चाहिये । (सख्ये सु विषयसर्ग-सर्वेष्वपि प्रदेशाग्रं) समस्त अनुभागों में प्रदेशपरिमाण [सख्य जीवे आश्चर्य-सर्व जीवेभ्योऽति क्रान्त] मध्य और अमध्यजीवों से भी अधिक है । अर्थात् मध्य और अमध्य जीवों से भी अनन्तगुणा अधिक है ॥ २४ ॥

अयं अध्ययन का उपसंहार करते हुए उपदेश कहते हैं—‘तस्मा’ इत्यादि ।

इस प्रकार इन ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के प्रकृतिबंध आदि को

ढेवे भावन्तु एवमुप हरे उ-सिद्धान्तं” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सिद्धान्तगतभागो य-सिद्धानामनन्तभागश्च कर्मणि अनुभावे लक्षण रूप भाव सिद्धीने अनन्तवां भाग है । आ अणुभागा इवति उ-अणुभागा भवन्ति तु अनन्तवां भाग पक्ष अनन्त सख्यावाला न भावों को छोड़के, सख्य जीव विषयसर्ग-सर्वजीवेभ्योऽपि प्रदेशाग्र सख्य अनुभावाभां प्रदेश परिमाण सख्य जीवे आश्चर्य-सर्व जीवेभ्योऽतिक्रान्त भाव अने अमध्य लघोयी पक्ष अधिक है, अर्थात् भाव अने अमध्य लघोयी पक्ष अनन्तगुणा अधिक है ॥ २४ ॥

ढेवे अध्ययनो उपसंहार करता उपदेश हरे उ—‘तस्मा’ इत्यादि ।

आ प्रभावे के ज्ञानावरणीय आदि कर्मों की प्रकृतिबंध आदि के हरे

दीनाम् अनुभागान् उपलक्षणत्वात् प्रकृति-स्थिति प्रदेशरूपानपि बन्धान् विज्ञाय= विशेषेण-कटुक-विपाकत्वलक्षणेन भवहेतुत्वलक्षणेन वा, अवबुध्य, बुधः,-तत्त्वज्ञः, एतेषां-कर्मणां संवरे=अनुपात्तानामुपादाननिरोधे, क्षपणे च=उपात्तानां निर्जरणे च, यतेतैव=यत्नं कुर्यादेव । 'चेव' इत्यत्र-एव शब्दो भिन्नक्रमः, 'यतेत' इत्यत्र सम्बन्धः। इति ब्रवीमि=अस्य वाक्यस्य व्याख्या पूर्ववत् ॥ २५ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललित-कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहू छत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-" जैनशास्त्राचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मादिवाकर-पूज्यश्रीवासीलालव्रतिविरचितायाम् "उत्तराध्ययनमुत्रस्य" प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्या-याम् 'कर्मप्रकृति' नाम त्रयविंश-तममध्ययनं-सम्पूर्णम् ॥ ३३ ॥

को कटुकविपाकवाले तथा भव हेतुवाले जानकर तत्त्वज्ञ व्यक्ति का कर्तव्य है कि वह इन कर्मों का संवर तथा इनका क्षय करने में प्रयत्नशील रहे। ऐसा मैं कहता हूँ। कर्मों के आगमन का निरोध करना इसका नाम संवर है। तथा संचित कर्मों का क्षय-करने का नाम खपाना है ॥ २५ ॥

॥ इति तैत्तिरीयसंवां अध्ययन समाप्त ॥ ३३ ॥

विपाकवाणा तथा भाव हेतुवाणा ज्ञाणीने तत्त्वज्ञ व्यक्तिनु कर्तव्य छे छे, ते आ कर्मोना संवर तथा ज्ञेना क्षय करवाभा प्रयत्नशील रहे ज्ञेनुं हुं कर्तुं छुं कर्मोना आगमनना निरोध करवो तेनु नाम संवर छे, तथा संचित कर्मोना क्षय करवानु नाम खपावुं छे ॥ २५ ॥

श्री उत्तराध्ययन सूत्रनु 'कर्म प्रकृति' नामना तैत्तिरीयसंवां अध्ययन सम्पूर्णम् ॥ ३३ ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशत्तममध्ययनम् ॥

उक्तं त्रयस्त्रिंशत्तममध्ययनम्, अथ छेद्यानां चतुस्त्रिंशत्तममध्ययनं प्रारम्भ्यते ।
अस्य च तेन सहायमभिसंधन्व -अनन्तराध्ययने कर्मप्रकृतयः कथिताः, तत्त्विक
छेद्यावशात् भवतीति छेद्यानां प्रतिबोधनार्थमेतदुच्यते-सत्राद्वा श्री सुधर्मास्वामी
बम्भूस्वामिमाह—

मूल्म्—छेसज्जयण पवक्खामि, अणुपुण्वि जहक्कम् ।

छेणहंपि कम्मलेसाण, अणुभावे सुणेहे 'मे ॥ १ ॥

अथा—छेद्याध्ययनं प्रवक्ष्यामि, आनुपूर्व्यां यथाक्रमम् ।

एषामपि कर्मछेद्यानां, अनुमात्रम् शृणुत मे ॥१॥

टीका—'छेसज्जयण' इत्यादि—

हे जम्भू ! छेद्याध्ययन-छेद्याबोधकस्वरूपछेद्याख्यमध्ययनं छेद्याध्ययनं,
अत्र, आनुपूर्व्यां यथाक्रमं-पूर्वमनुसृत्य क्रमानुसारेण, पूर्वानुपूर्व्येति भावः ।

चोतीसवां अध्ययन प्रारम्भ—

तेतीसवां अध्ययन कहा जा चुका है । अब चोतीसवां अध्ययन
प्रारम्भ होता है । इस अध्ययन में छेद्याओं का वर्णन किया जायगा ।
इसका संबंध पूर्व अध्ययन के साथ इस प्रकार से है, तेतीसवें अध्ययन
में कर्मों की प्रकृतियां तथा उनकी स्थिति कही गई है । यह स्थिति
छेद्याओं के संबन्ध से हीनाधिक होती है । इस लिये इस अध्ययन में
छेद्याओं का वर्णन किया जाता है । सुधर्मास्वामी जम्भूस्वामी से कहते
हैं—'छेसज्जयण' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—हे जम्भू ! मैं (छेसज्जयण-छेद्याध्ययनम्) छेद्याओं
का बोधक होनेसे इस छेद्याध्ययन का अब निरूपण करता हूँ ।

चोतीसवां अध्ययन प्रारम्भ

तेतीसवां अध्ययन कहेवाले गयेले छे छेवे चोतीसवां अध्ययन प्रारम्भ
भाव छे आ अध्ययनमा देखवाओलु पण्डित कस्यामा आवरी आ अध्ययनमा
सुखमा तेतीसवां अध्ययन माहे आ प्रमाणे छे-तेतीसवां अध्ययनमा कभीनी
प्रकृतिमा तथा तेनी स्थिति कहेवामा आवेले छे जे स्थिति देखवाओलु
सुखमा हीनाधिक होय छे आ कारणे आ अध्ययनमा देखवाओलु पण्डित
कस्यामा आवेले छे

सुधर्मास्वामी जम्भूस्वामीने कहे छे—'छेसज्जयण' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—हे जम्भू ! छे छेसज्जयण-छेद्याध्ययनम् देखवाओलु माध

प्रवक्ष्यामि=कथयिष्यामि । तत्र षण्णामपि कर्मलेश्यानां=कर्मस्थितिविधात् तत्तद्वि-
शिष्टपुद्गलरूपाणाम्, अनुभावान्=रसविशेषान् मे=मम कथयतः मत्समीपे शृणुत ॥१॥

एतदनुभावाश्च नामादिप्ररूपणातः कथिता एवभवन्तीति तत्प्ररूपणाय
शिष्याभिमुखीकरणकारकं द्वारसूत्रमाह—

मूलम्—नामाइं वण्णरसगंध फास, परिणामलक्खणं ।

ठाणं ठिइं गइं चाउं, लेसाणं तु सुणोह मे ॥२॥

छाया—नामानि वर्ण-रस-गन्ध,-स्पर्श-परिणामलक्षणं ।

स्थानं स्थितिं गतिं चायुः, लेश्यानां तु शृणुत मे ॥२॥

टीका—‘नामाइं’ इत्यादि—

लेश्यानां नामानि, नामद्वारं, तथा-वर्ण-रस-गन्ध-स्पर्श-परिणाम-लक्ष-
णम्, वर्णश्च, रसश्च, गन्धश्च, स्पर्शश्च, परिणामश्च, लक्षणं च, एषां समाहारः-वर्ण

(अणुपुर्व्वि जहक्कमं-आनुपूर्व्व्याः यथाक्रमम्) वह निरूपण में पूर्वानु-
पूर्वी (क्रमसे) के अनुसार ही करूंगा । पश्चानुपूर्वी के अनुसार नहीं ।
इस निरूपण में मैं तुम्हें सर्वप्रथम (कम्मलेस्साणं छण्हंपि अणुभावे
कर्मलेश्यानाम्-षण्णामपि अनुभावान्) कर्मस्थिति की विधायक इन
तत्तद्विशिष्टपुद्गलरूप छह लेश्याओं के रस विशेष को कहता हूं सो
(मे सुणेह-मे शृणुत) मुझसे सुनो ॥ १ ॥

ये अनुभाव नामादि से होते हैं इसलिये लेश्याओं के नामादि द्वारों
को कहते हैं—‘ नामाइं ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मैं इन लेश्याओं का वर्णन (नामाइं-नामानि) नाम
द्वार से (वण्णरसगंधफासपरिणामलक्खणं वर्ण-रस-गंध-स्पर्श-परिणा-
मलक्षणम्) वर्ण द्वार से रस द्वार से, स्पर्श-द्वार से, परिणाम द्वार से

डोवाथी ये लेश्या अध्ययननु डवे निइपणु ४३ छुं. अणुपुर्व्वि जहक्कमं-
आनुपूर्व्व्याः यथाक्रमम् आ निइपणु डु पूर्व्वीनुपूर्वीं कम्म प्रभाणुना अनुसारण करीश,
पश्चानुपूर्वीना अनुसार नही. आ निइपणुमा सहुंथी पडेलां कम्मलेस्साणं छण्हंपि
अणुभावे-कर्मलेश्यानाम् षण्णामपि अनुभावान् कर्म स्थितिनी विधायक आ
तत्तद्विशिष्ट पुद्गलरूप छ लेश्याओना रस विशेषने कहुं छुं तेने मे सुणेह-मे
शृणुत तमे सावणे ॥ १ ॥

आ अनुभाव नामादिथी थाय छे आ भाटे लेश्याओना नाम आदि
द्वारेने कहे छे—“ नामाइं ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—हुं आ लेश्याओनुं वण्णं नामाइं-नामानि नाम द्वारथी,
वण्णरसगंध फासपरिणामलक्खणं-वर्ण-रस-गंध स्पर्श परिणामलक्षणम् वण्णद्वारथी,

રસગન્ધસ્પર્શપરિણામલક્ષણં તત્, વર્ણદ્વારં, સ્પર્શદ્વારં, ગંધદ્વારં, સ્પર્શદ્વારં, પરિ
ણામદ્વારં લક્ષણદ્વારં ચેત્યર્થઃ । તથા-સ્થાન-સ્થાનદ્વારમ્, સ્થિતિ-સ્થિતિદ્વારમ્,
ગતિ-ગતિદ્વારમ્, આયુઃ-આયુદ્વારં મે-મમ સમીપે શ્રુણુત ॥૨॥

તમ નામદ્વારમાહ—

મૂલ્મ-કિણ્હા નીલા ચ કૌઝ ચં, તેઝં પમ્હા તહેવં યં ।

સુક્લેસાં યે છેદા ચ, નામાઈં તુ જૈહક્મ ॥૩॥

છાયા—કૃષ્ણા નીલા ચ કાપોતી ચ, તેજા પદ્મા તયૈવ ચ ।

શુક્લેશ્યા ચ પટ્ટી ચ, નામાનિ તુ યયાક્રમમ્ ॥૩॥

ટીકા—‘કિણ્હા’ કૃષ્ણાદિ । ગાયેયં ધુગમા ॥૩॥

ગત પ્રથમ નામદ્વાર દ્વિતીયં વર્ણદ્વારમાહ,—તપ્રાદૌ કૃષ્ણલેશ્યાયા વર્ણા પ્રોન્વતે

મૂલ્મ-જીર્મૂચનિદ્વસકાસા, ગવેલ-રિદ્ધગ સન્નિમા ।

સ્વજળનયનનિમા, કિણ્હલેસાં ડ વર્ણાઓ ॥ ૪ ॥

(ઠાણ ઠિંઈ ગઈ ચાઠ-સ્થાન સ્થિતિ ગતિ ચ આયુઃ) સ્થાન દ્વારસે,
સ્થિતિ દ્વારસે, ગતિદ્વાર સે તથાઆયુદ્વાર સે કરુગા।સો તુમ ફન્હે (મે મે)
મુદ્ધસે (ધુણેહ-શ્રુણુત) સુનો ॥ ૨ ॥

અવ પ્રથમ નામદ્વાર કો સૂચકાર કહતે હૈ—‘કિણ્હા’ કૃષ્ણાદિ ।
(કિણ્હા-કૃષ્ણા) કૃષ્ણાલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતીલેશ્યા, તેજોલેશ્યા,
પદ્મલેશ્યા તથા છઠવી શુક્લલેશ્યા । યે યયાક્રમ લેશ્યાઓં કે છઈ નામ હૈ ।
યહી નામ દ્વાર હૈ ॥ ૩ ॥

અવ દ્વસરા વર્ણ દ્વાર કહતે હૈ જિસમે પ્રથમ કૃષ્ણલેશ્યા કા વર્ણ

રસદ્વારથી, અંધદ્વારથી, સ્પર્શદ્વારથી, પરિણામદ્વારથી ઠાણ ઠિંઈ ગઈ ચાઠ-
સ્થાન સ્થિતિ ગતિ ચ આયુઃ સ્થાનદ્વારથી, ગતિદ્વારથી, તથા આયુદ્વારથી કરીલ
તથા એને મે-મે મારી પાસેથી મુણેહ-શ્રુણુત સાંભળો ॥ ૨ ॥

હવે પ્રથમ નામદ્વારને સૂચકાર કહે છે—‘કિણ્હા’ કૃષ્ણાદિ ।

અન્વચાર—કિણ્હાલેશ્યા-કૃષ્ણલેશ્યા કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતીલેશ્યા,
તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, તથા છઠી શુક્લ લેશ્યા એ વચા ક્રમ લેશ્યાઓનાં
નામ છે. અર્થ નામ દ્વાર છે ॥ ૩ ॥

હવે બીજી વચું દ્વાર કહે છે પ્રથમ કૃષ્ણલેશ્યાનું વચું ॥ ૩ ॥

છાયા—જીમૂતસ્નિગ્ધસંકાશા, ગવલરિષ્ટકસંનિમા ।

સ્વજનનયનનિમા, કૃષ્ણલેહ્યા તુ વર્ણતઃ ॥૪॥

ટીકા—‘જીમૂયનિદ્ધસંકાસા’ ઇત્યાદિ—

કૃષ્ણલેહ્યા=કૃષ્ણઽઽલેહ્યા તુ-વર્ણતઃ-વર્ણમાશ્રિત્ય, જીમૂતસ્નિગ્ધ-સંકાશા-સજલત્વેન સ્નિગ્ધો યો જીમૂતો મેઘસ્તત્સદૃશીત્યર્થઃ, વિશેષણવાચકસ્ય સ્નિગ્ધશબ્દસ્ય પરપ્રયોગ આર્પત્વાત્, તથા-ગવલરિષ્ટકસંનિમા=ગવલં મહિપશૃંગ્લં, રિષ્ટકઃ ‘આરીઠા’ નામ્ના પ્રસિદ્ધઃ ફેનિલઃ-ફલવિશેષઃ, તત્સંનિમા તત્સદૃશી-ત્યર્થઃ, તથા-સ્વજન-નયનનિમા-સ્વજનં-સ્નેહાભ્યક્ત-શકટાક્ષઘર્ષણસમુત્પન્નં-કજ્જલં, તથા-નયનં-નેત્રમધ્યવર્તિ કૃષ્ણતારા, તત્સદૃશી ભવતિ । કૃષ્ણલેહ્યા-પરમકૃષ્ણવર્ણા ભવતીતિ ભાવઃ ॥૪॥

નીલલેહ્યાયા વર્ણમાહ—

મૂલમ્—નીલાસોગસંકાસા, ચાસંપિચ્છસમપ્પમા ।

વેરૂલિયનિદ્ધસંકાસા, નીલલેસા ઉ વર્ણઓ ॥૫॥

કહતે હૈં—‘જીમૂય૦’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(કિણ્હલેસા-કૃષ્ણલેહ્યા) કૃષ્ણલેહ્યા વર્ણ કી અપેક્ષા (જીમૂયનિસંદ્ધસંકાસા-જીમૂતસ્નિગ્ધસંકાશા) સ્નિગ્ધ સજલ કાલે મેઘ કે સદૃશ હૈ । (ગવલરિષ્ટકસંનિમા-ગવલરિષ્ટકસંનિમા) ઐસ કે સીંગ કે સદૃશ હૈ, આરીઠા કે સદૃશ હૈ (સ્વજન નયનનિમા-સ્વજનનયનનિમા) ગાઢી કે ઑગન કે સમાન હૈ । નેત્ર કે મધ્યવર્તી કૃષ્ણતારા કે સમાન હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યદ્દ હૈ કિ યદ્દ કૃષ્ણલેહ્યા પરમકૃષ્ણ વર્ણવાલી હૈ ॥૪॥

“ જીમૂય ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—કિણ્હલેહ્યા-કૃષ્ણલેહ્યા કૃષ્ણલેહ્યા વર્ણની અપેક્ષા જીમૂય-નિદ્ધસંકાસા-જીમૂતસ્નિગ્ધસંકાશા સ્નિગ્ધ, ભરેલા કાળા મેઘના સમાન છે. ગવલરિષ્ટકસંનિમા-ગવલરિષ્ટકસંનિમા ભેંસના શીંગના જેવી છે, અરિકાના જેવી છે. સ્વજન નયનનિમા-સ્વજનનયનનિમા ગાડીની મળી સમાન છે, નેત્રની વચ્ચેની કીડીના સમાન છે. તાત્પર્ય કહેવાનુ એ છે કે, આ કૃષ્ણલેહ્યાપરમ કૃષ્ણવર્ણવાળી છે ॥૪॥

છાયા—નીલાશોકસંકાશા, વાસપિચ્છસમપ્રમા ।

વૈદ્યસ્તિગ્ધસંકાશા, નીલલેહ્યા તુ વર્ણસઃ ॥ ૫ ॥

ટીકા—‘નીલાસોગસંકાસા’ ઇત્યાદિ—

નીલલેહ્યા=નીલાશ્યા લેહ્યા તુ વર્ણત—વર્ણમાભિત્ય, નીલાશોકસંકાશા-નીલાશોકસંકાશા નીલાશોકઃ—મુક્ત વિશેષસ્તત્સંકાશા—તત્સદૃશી, તથા-વાસપિચ્છસમપ્રમા=વાસઃ—પશ્ચિવિશેષઃ, તસ્ય પિચ્છ—પક્ષઃ, તત્સમપ્રમા—સમુત્પાદ્યા, તથા સ્તિગ્ધો યો વૈદ્યઃ—મણિવિશેષસ્તત્સંકાશા—તત્સદૃશી મથતોત્પર્ય । ઇદાપિ વિશેષણવાચકસ્ય સ્તિગ્ધશ્ચન્દસ્ય પરપ્રયોગ આર્પણત્વાત્ ॥ ૫ ॥

કાપોતલેહ્યાયા વર્ણમાહ—

મૂલ્—અયસીપુષ્પસંકાસા, કોઝલછેદસન્નિમા ।

પારેવયગીવનિમા, કાંડલેસા ડે વણ્ણઓ ॥ ૬ ॥

છાયા—અતસીપુષ્પસંકાશા, કોકિલચ્છદસંનિમા ।

પારાવતગ્રીવનિમા, કાપોતલેહ્યા તુ વર્ણત ॥ ૬ ॥

ટીકા—‘અયસીપુષ્પસંકાસા’ ઇત્યાદિ—

કાપોતલેહ્યા તુ વર્ણસઃ—વર્ણમાભિત્ય, અતસીપુષ્પસંકાશા=અતસી—‘અતસી’

અય નીલલેહ્યા કા વર્ણ કહતે હિ—‘નીલા’ ઇત્યાદિ ।

અન્યપાર્ય—(નીલલેસા—નીલલેહ્યા) નીલલેહ્યા (વણ્ણઓ—વર્ણતઃ) વર્ણ કી અપેક્ષા (નીલાસોગસંકાસા—નીલાશોકસંકાશા) નીલ અશોક વૃક્ષ કે સમાન હૈ (વાસપિચ્છસમપ્રમા—વાસપિચ્છસમપ્રમા) વાસપત્રી કે પિચ્છ—પાંચ્વોં કે સમાન હૈ । તથા (વેરુલિયનિદસંકાસા—વૈદ્યસ્તિગ્ધસંકાશા) સ્તિગ્ધ (ચિષ્ણ) વૈદ્યમણિ કે સમાન હૈ ॥ ૬ ॥

અય કાપોતલેહ્યાકા વર્ણ કહતે હિ—‘અયસીપુષ્પ’ ઇત્યાદિ ।

અન્યપાર્ય—(કાંડલેસા—કાપોતલેહ્યા) કાપોતીલેહ્યા (વણ્ણઓ—

હવે નીલલેહ્યાનો વણ્ણ કહે છે—‘નીલા’ ઇત્યાદિ ।

અન્યપાર્ય—નીલલેસા નીલલેહ્યા નીલલેહ્યા વણ્ણઓ—વર્ણતઃ વણ્ણ ની

અપેક્ષા નીલાસોગસંકાસા—નીલાશોકસંકાશા નીલ અશોક વૃક્ષના જેવી છે વાસપિચ્છસમપ્રમા—વાસપિચ્છસમપ્રમા વાસ પશ્ચિના પીછ સમાન છે તથા વેરુલિય નિદસંકાસા—વૈદ્યસ્તિગ્ધસંકાશા સ્તિગ્ધ વૈદ્ય મણીના સમાન છે તથા

હવે કાપોતલેહ્યાનો વણ્ણ કહે છે—‘અયસીપુષ્પ’ ઇત્યાદિ ।

અન્યપાર્ય—કાંડલેસા—કાપોતલેહ્યા કાપોતીલેહ્યા વણ્ણઓ—વર્ણતઃ વણ્ણ ની

ઈતિ ભાપાપ્રસિદ્ધા, તત્પુષ્પસંકાશા, તથા—કોકિલચ્છદસંનિભા=કોકિલચ્છદઃ—
તૈલક્રંટકો વનસ્પતિવિશેષસ્તત્સંનિભા, તથા—પારાવતગ્રીવાનિભા=પારાવતસ્ય—રૂપો-
તસ્ય ગ્રીવા પારાવતગ્રીવા તન્નિભા—તત્સદૃશી, કિંચિત્ કૃષ્ણા કિંચિદ્રક્તેતિ ભાવઃ॥૬॥

તેજોવર્ણમાહ—

મૂલમ્—હિંગુલયધાતુસંકાસા, તરુણાંદિચ્ચસન્નિભા ।

સુર્યતુંડપર્દવનિભા, તેઝલેસા ડ વર્ણઓ ॥૭॥

છાયા—હિંગુલકધાતુસંકાસા, તરુણાદિત્યસંનિભા ।

શુકતુંડપ્રદીપનિભા, તેજોલેશ્યા તુ વર્ણતઃ ॥૭॥

ટીકા—‘ હિંગુલય ’ ઇત્યાદિ—

તેજોલેશ્યા તુ વર્ણતઃ=વર્ણમાશ્રિત્ય, હિંગુલકધાતુસંકાસા=હિંગુલકઃ—પ્રસિદ્ધઃ,
ધાતુઃ—ગૈરિકાદિઃ, તત્સંકાસા, તત્સદૃશી, તથા—તરુણાદિત્યસંનિભા=તરુણઃ—અભિ-

વર્ણતઃ) વર્ણ કી અપેક્ષા (અયસીપુષ્પસંકાસા—અતસી-પુષ્પસંકાસા)
અલસી કે ફૂલ કે સમાન હૈ । (કોઈલચ્છદસંનિભા—કોકિલચ્છદ-
સન્નિભા) તૈલકંટક નામકી વનસ્પતિ કે સામાન હૈ । (પારેવઘગીવનિભા—
પારાવતગ્રીવાસંનિભા) કવૂતર કી ગર્દન કે સમાન હૈ । જૈસે કવૂતર કી
ગ્રીવા કુછ કૃષ્ણ હોતી હૈ કુછ લાલ હોતી હૈ ડસી તરહ ઇસ કાપોતી
લેશ્યા કા ભી વર્ણ હોતા હૈ ॥ ૬ ॥

અવ તેજોલેશ્યા કા વર્ણ કહતે હૈ—‘ હિંગુલય ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(તેઝલેસા—તેજોલેશ્યા) તેજોલેશ્યા (વર્ણઓ વર્ણતઃ)વર્ણ
કી અપેક્ષા (હિંગુલયધાતુસંકાસા—હિંગુલકધાતુસંકાસા) હિંગુલક તથા
ગૈરિક આદિ ધાતુ કે સમાનહૈ । (તરુણાદિચ્ચસન્નિભા—તરુણાદિત્ય સંનિભા

અપેક્ષાએ અયસીપુષ્પ સંકાસા—અતસીપુષ્પસંકાસા વર્ણ અળસીના ફૂલના જેવો
છે. કોઈલચ્છદસન્નિભા—કોકિલચ્છદસંનિભા તૈલ કંટક નામની વનસ્પતિના જેવો
છે, કબૂતરની ગર્દનના સમાન છે જેમ કબૂતરની ડોક કાંઈક કાળી અને
કાંઈક લાલ હોય છે. એજ પ્રમાણે આ કાપોતી લેશ્યાનો પણ વર્ણ હોય છે. ॥૬॥

હવે તેજોલેશ્યાનો વર્ણ કહે છે— “ હિંગુલય ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તેઝલેસા—તેજોલેશ્યાતેજોલેશ્યા વર્ણઓ—વર્ણતઃ વર્ણની અપેક્ષા
હિંગુલયધાતુસંકાસા—હિંગુલકધાતુસંકાસા હિંગુલ તથા ગૈરિક આદિ ધાતુના
સમાન છે. તરુણાદિચ્ચસન્નિભા—તરુણાદિત્યસંનિભા અભિનવ ઉદય સૂર્યના જેવો

મયોદિતઃ, આદિત્યઃ=સૂર્યસ્તત્સનિમા તથા-શુક્રતુષ્ઠપ્રદીપનિમા=શુક્ર.=પસિવિશેષઃ,
તસ્ય તુષ્ઠં=મુલં, શુક્રતુષ્ઠ તથા પ્રદીપથ, તન્નિમા-તત્સદૃશી, રક્તવર્ણા મયતોત્પર્યઃ ॥૭॥
પદ્યાર્ણમાહ—

મૂલમ્—હરિયાલમેયસકાસા, હલિદ્વા મેયસન્નિમા ।

સળાસળકુસુમનિમા, પદ્મલેસા ડ વર્ણઓ ॥૮॥

છાયા—હરિતાલમેદસંકાસા, હરિદ્વામેવસન્નિમા ।

સળાસનકુસુમનિમા, પદ્મલેસ્યા તુ વર્ણતઃ ॥૮॥

ટીકા—‘ હરિયાલ ’ इत्यादि—

પદ્મલેસ્યા તુ વર્ણતઃ=વર્ણમાધિત્ય, હરિતાલમેદસકાસા હરિતાલ-માધુષિષ્ટેષા,
તસ્ય મેદઃ-દ્વિધામાધઃ તત્સકાસા-તત્સદૃશી, હરિતાલસ્ય મેદનેન સંઘકરમે
તદ્ગર્ણ પ્રકરણે મયતીતિ મેદગ્રહણમ્, તથા-હરિદ્વામેદસનિમા-હરિદ્વા-પિષ્ટરૂપા
અર્ચુર્ગિતા, તસ્યા યો મેદસ્તત્સનિમા, તથા-સળાસનકુસુમનિમા=સળા-સનસ્પતિ
વિશેષ, અસનઃ-શીનકવૃક્ષસ્તયોઃ કુસુમ, પુષ્પં તન્નિમા-તત્સદૃશી પીતવર્ણા
મયતીત્યર્યઃ ॥ ૮ ॥

અમિનવતત્કાલ ઝગેદુલે ઝલિત સૂર્ય કે સમાન છે । (સુયતુષ્ઠ પર્વનિમા-
શુક્રપ્રદીપનિમા) શુક્રની ચોંચ કે સમાન તથા પ્રદીપ કે સમાન
રક્તવર્ણ ધાલી છે ॥ ૭ ॥

અથ પદ્મલેસ્યા કા વર્ણ કહતે હિ—‘ હરિયાલ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(પદ્મલેસા-પદ્મલેસ્યા) પદ્મલેસ્યા (વર્ણઓ-વર્ણતઃ)
વર્ણની અપેક્ષા (હરિયાલમેય સન્નિમા-હરિદ્વામેવસનિમા) રક્તી કે સંઘ
કરકે વર્ણ કે સમાન છે । (હરિયાલમેયસંકાસા-હરિતાલમેદસંકાસા)
હરિતાલ કે સંઘ કરને પર જો વર્ણ વિશેષ હોતા છે ત્તે સમાન છે ।
(સળાસળ કુસુમનિમા-સળાસનકુસુમનિમા) સળા અને શીનક વૃક્ષ
કે પુષ્પ કે સમાન છે ॥ ૮ ॥

ઉ સુયતુષ્ઠપર્વનિમા-શુક્રતુષ્ઠપ્રદીપનિમા પીપટની ધ્યાનના રંગો તથા
દિવાની બેલોતિના સમાન રક્તવર્ણ ધાળી છે ॥ ૭ ॥

ઠેવે પદ્મલેસ્યાનો વર્ણ ઠેલે છે—“ હરિયાલ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—પદ્મલેસા-પદ્મલેસ્યા પદ્મલેસ્યા વર્ણઓ-વર્ણતઃ વર્ણની અપેક્ષા
હરિદ્વામેવસન્નિમા-હરિદ્વામેવસનિમા રક્તરંગના ટુકડાના રંગ જેવી છે હરિયાલમેય
સંકાસા-હરિતાલમેદસંકાસા રક્તરંગના ટુકડા કરવાથી અદૃશી જે રંગ રેખા
છે તેવા રંગ સમાન છે સળાસળકુસુમનિમા-સળાસનકુસુમનિમા સળા તેમજ
શીનક વૃક્ષના પુષ્પના જેવી છે ॥ ૮ ॥

શુકલાવર્ણમાદ--

મૂલમ્--સંલ્લંકકુંદસંકાસા, સ્ત્રીરપૂરસમપ્રમા ।

રચયહારસંકાસા, સુકલેસા ઉ વર્ણઓ ॥૯॥

છાયા--શક્તિશક્તિ-કુંદસંકાસા, સ્ત્રીરપૂરસમમા ।

રજતહારસંકાસા, શુકલેશ્યા તુ વર્ણતઃ ॥ ૯ ॥

ટીકા--'સંલ્લંકકુંદસંકાસા' ઇત્યાદિ--

શુકલેશ્યા તુ વર્ણતઃ શક્તિશક્તિ-કુંદ સંકાસા=શક્તિઃ પ્રસિદ્ધઃ, અક્તિઃ-સ્ફટિક-કરત્તમ્, કુંદ-કુંદનામ્ના પ્રસિદ્ધં પુષ્પં, તત્સંકાસા, તથા-સ્ત્રીરપૂરસમપ્રમા=સ્ત્રીરપૂરઃ દુધરાશિઃ, તત્સમપ્રમા-તત્તુલ્યવર્ણા, તથા-રજતહારસંકાસા=રજતહારસદૃશી, યદ્વા રજત-રૂપ્યં, હારઃ-મુક્તાહારઃ, તત્સંકાસા-તત્સદૃશી શુકલવર્ણા ભવતીત્યર્થઃ ॥ ૯ ॥

ઉક્તં વર્ણદ્વારં, સંપ્રતિ તૃતીયં રસદ્વારમાદ, -તત્રાદૌ કૃષ્ણલેશ્યાયારસઃ પ્રોચ્યતે-

મૂલમ્-જેહ કડુય-તુમ્બગરસો, નિમ્બરસો કડુયરોહિણિ રસો વા ।

એતો વિ અણંતગુણો, રસો યં કિંઈંએ નાયવો ॥૧૦॥

છાયા--યથા કડુકતુમ્બકરસો, નિમ્બરસઃ કડુકરોહિણી રસો વા ।

અતોડપ્યનન્તગુણો રસસ્તુ, કૃષ્ણાયા જ્ઞાતવ્યઃ ॥ ૧૦ ॥

અવ શુકલેશ્યા કા વર્ણ કહતે હૈ--'સંલ્લંક' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--(શુકલેસા-શુકલેશ્યા) શુકલેશ્યા (વર્ણઓ-વર્ણતઃ) વર્ણ વી અપેક્ષા (સંલ્લંકકુંદસંકાસા-શંલ્લંકકુંદસંકાસા) શંલ્લ, અંક-સ્ફટિકમણિ-કુંદપુષ્પ કે સમાન સપેદ હૈ । (સ્ત્રીરપૂરસમપ્રમા-સ્ત્રીરપૂર-સમપ્રમા) દુધરાશિ કે સમાન હૈ (રચયહારસંકાસા-રજતહારસંકાસા) સપેત ચાંદી કે હાર કે સમાન અથવા ચાંદી તથા હાર-મુક્તાહાર કે સમાન સપેત હૈ ॥ ૯ ॥

અવ સૂત્રકાર રસ દ્વાર કા વર્ણન કરતે હૈ જિસમે પ્રથમ કૃષ્ણલેશ્યા

હવે શુકલલેશ્યાનુ વર્ણન કરે છે--" સંલ્લંક " ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--શુકલેસા-શુકલલેશ્યા શુકલ લેશ્યા વર્ણઓ-વર્ણતઃ વર્ણની અપેક્ષા સંલ્લંકકુંદસંકાસા-શંલ્લંકકુંદસંકાસા શંલ્લ-સ્ફટિક મણી-કુંદ-પુષ્પના સમાન છે સ્ત્રીરપૂરસમપ્રમા-સ્ત્રીરપૂરસમપ્રમા દ્રવ્યના ભરેલા કુંભના જેવી છે રચયહારસંકાસા-રજતહારસંકાસા યાદીના હારના જેવી અથવા તે ચાંદી તથા મુક્તાહાર સમાન છે ॥ ૯ ॥

હવે સૂત્રકાર રસદ્વારનુ વર્ણન કરે છે જેમા પ્રથમ કૃષ્ણલેશ્યાના

ટીકા—‘જહ કદુયતુમ્બગરસો’ इत्यादि—

यया=यादृशः, कदुःकृतुम्बकरसः, यया वा निम्बरसः, यया वा कदुःकरोहिणीरसः—कदुःका वासी रोहिणी च कदुक रोहिणी स्वग्विशेषस्तस्य रसः, अतिशया र्थबोधनार्थमिह कदुकत्वविशेषणम्, अतोऽपि—अस्मादपि कदुकृतुम्बकरसादेरपीत्यर्थः । अनन्तगुणः=अनन्ततन अनन्तराशिना, गुणः—गुणनं यस्य त तदा, रस—आस्वादस्तु कृष्णाया =कृष्णलेद्याया, ज्ञातव्यः—कृष्णलेद्याया रसोऽत्यन्तकदुश्चो भवतीति भावः ॥ १० ॥

नीललेद्यारसमाह—

मूलम्—जहं तियहुयस्स रं रंसो, तिक्खो जहं हत्थि पिप्पलीए वा ।

પંતો વિ' એણતગુણો, રસો 'તે નીલેણ નાયેવ્વો ॥૧૧॥

छाया—यया त्रिकदुकस्य च रसः, तीक्ष्णो यया इतिपिप्पल्या वा ।

अतोऽप्यनन्तगुणो, रसस्तु नीलाया ज्ञातव्यः ॥ ११ ॥

ટીકા—‘જહ તિયહુયસ્સ’ इत्यादि—

यया=यादृशः, त्रिकदुकस्य=त्रिपिप्पली मरिच रूपस्य, रसस्तीक्ष्णः—कदुः,

का रस कहते हैं—‘जह कदुय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जहा-यया) जैसे (कदुयतुम्बगरसो-कदुकृतुम्बकरस) कदवी तुंगडी का रस होता है (निम्बरसो-निम्बरस) नीम का रस होता है (वा-या) अथवा (कदुय रोहिणि-कदुःकरोहिणी) कदवी छाल का रस होता है (पंतो वि अणतगुणो रसो य किण्हाए नायव्वो-अतोऽपि अनन्तगुण-रसःकृष्णाया-ज्ञातव्यः) इनसब से भी अनन्तगुणा कदुक रस कृष्णलेद्या का होता है ॥ १० ॥

अथ नीललेद्या का रस कहते हैं—‘जहत्थि’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जहा-यया) जैसे (तियहुयस्स रसो तियक्खो-त्रिक

રસને કહે છે—‘જહ કદુય’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જહા-યયા જેમ કદુયતુમ્બગરસો-કદુકૃતુમ્બકરસ કદવી તુંબડીનો રસ હોય છે, નિમ્બરસો-નિમ્બકરસ લીબડાનો રસ હોય છે વા-વા અથવા કદુપરોહિનીરસો વા-કદુકરોહિનીરસો વા કદવી છાલનો રસ હોય છે, પંતો વિ અણતગુણો રસો ય કિણ્હાણ નાયવ્વો-અતોઽપિ અનન્તગુણા રસઃ કૃષ્ણાયા જ્ઞાતવ્યઃ આ બધાથી પણ અનન્તગુણો કદવો રસ કૃષ્ણલેદ્યાનો હોય છે ॥૧૦॥

કેવે નીલલેદ્યાનું વર્ણન કહે છે— જહત્થિ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જહા-યયા જેમ તિયહુયસ્સ રસો તિક્કલો-ત્રિકદુકસ્ય રસઃ તક્ષ્ણ

યથા વા હસ્તિપિપ્પલ્યા: = ગજપિપ્પલ્યા:, રસસ્તીક્ષ્ણ:, અતોઽપ્યનન્તગુણો રસસ્તુ નીલાયા: = નીલલેશ્યાયા જ્ઞાતવ્ય: | નીલલેશ્યાયા રસોઽપ્યનન્તીક્ષ્ણ ઇતિ ભાવ: || ૧૧ ||

કાપોતી રસમાહ—

મૂલમ્—જહં તરુણ અંવગરસો, તુંવરકવિટ્વસ્સ વાવિ જારિસંઓ ।

एत्तो वि अणंतगुणो, रंसो उं काऊणं नायव्वो ॥ ૧૨ ॥

છાયા—યથા તરુણામ્રકરસ:, તુંવરકપિત્થસ્ય વાઽપિ યાદૃશક: |

અતોઽપ્યનન્તગુણો, રસસ્તુ કાપોત્યા જ્ઞાતવ્ય: || ૧૨ ||

ટીકા—‘જહ તરુણઅંવગરસો’ ઇત્યાદિ—

યથા=યાદૃશ:, તરુણામ્રકરસ:=તરુણમ્-અપક્વમ્, યદ્ આમ્રકમ્-આમ્રફલં, તદ્રસો ભવતિ, અપિ ચ યાદૃશક:-યાદૃશો વા, તુંવરકપિત્થસ્ય=તુંવરં-સકપાયં, યત્ કપિત્થં=કપિત્થફલં તસ્ય રસો ભવતિ, અતોઽપ્યનન્તગુણો રસ: કાપોત્યા લેશ્યાયા જ્ઞાતવ્ય: || ૧૨ ||

દુકસ્ય રસ:તીક્ષ્ણ:) શુણ્ઠી, પિપ્પલી એવ મિરચ રૂપ ત્રિકદુક કા રસ તીક્ષ્ણ-કટુ હોતા હૈ (જહા વા-યથા વા) અથવા જૈસે (હત્થિ પિપ્પલીએ-હસ્તિપિપ્પલ્યા) ગજપીપલકા રસ તીક્ષ્ણ હોતા હૈ (एत्तोवि अणंतगुणो-અતોઽપિ અનંતગુણ:)इन सबके रससे भी अनंतगुणा रस (नीलाए नायव्वो-નીલાયા:જ્ઞાતવ્ય:) નીલલેશ્યાકા હોતા હૈ એસા જાનના ચાહિયે || ૧૧ ||

અવ કાપોતલેશ્યા કા રસ કહતે હૈ—‘જહ તરુણ અંવ૦’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જહા-યથા) જૈસે (તરુણ અંવગરસો-તરુણામ્રકરસ:) અપક્વ આમ-કન્ચીકેરી કા રસ હોતા હૈ અથવા (તુંવરકવિટ્વસ્સ જારિ-સંઓ-તુંવરકપિત્થસ્ય યાદૃશ:) કષાયલે કૈથ-કવિઠ કા જૈસા રસ હોતા હૈ (एत्तोवि अणंतगुणो रसो काऊणं नायव्वो-અતોઽપિ અનંતગુણ:

સુંઠે, પીપર, મરચા રૂપ ત્રણ કટુકેનો રસ તીક્ષ્ણ એટલે તીખો હોય છે જહા વા-યથા વા અથવા હત્થિપિપ્પલીએ-હસ્તિપિપ્પલ્યા. જેમ ગજપીપરનો રસ તીક્ષ્ણ હોય છે એત્તોવિ અણંતગુણો-અતોઽપિ અનંતગુણ આ બધાના રસથી પણ અનંતગુણો રસ નીલાએ નાયવ્વો-નીલાયા જ્ઞાતવ્ય નીલ લેશ્યાનો-હોય છે એતું બધુવું બેઠ્યે || ૧૧ ||

હવે કપોતલેશ્યાના રસનું વર્ણન કહે છે—“જહ તરુણઅંવ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જહા-યથા જેમ તરુણઅંવગરસો-તરુણામ્રકરસ અપક્વ એટલે કાચી કેરીનો રસ હોય છે અથવા તુંવરકવિટ્વસ્સ જારિસંઓ-તુંવરકપિત્થસ્ય યાદૃશક: તુર કોઠાનો જેવો રસ હોય છે. એતો વિ અણંતગુણો રસો કાઊણ નાયવ્વો-

તેજોલેખ્યારસમાહ—

પૂષ્પ-જેહ પરિણયવગરસો, પક્કકવિટ્સ રસો જારિસઓ ।

પેતો વિ અણતગુણો, રસો કે તેજ્ય નાયવ્વો ॥૧૩॥

છાયા—યયા પરિણતામ્રકરસઃ, પક્કકપિત્થસ્ય ધાપિ યાદશ્ચક ।

અતોડપ્પનન્તગુણો, રસસ્તુ તેજસો જ્ઞાતવ્ય ॥ ૧૩ ॥

ટોકા—‘જેહ પરિણયવગરસો’ રૂપાદિ—

યયા=યાદશ્ચ, પરિણતામ્રકરસ=પરિણત-પરિપક્વ યદ્ આમ્રકસ=આમ્રફલે, રસો મથતિ, યાદશ્ચક=યાદશ્ચો ધાપિ પક્કકપિત્થસ્ય રસો મથતિ, અતોડપ્પનન્ત ગુણો રસસ્તુ તેજસઃ=તેજોલેખ્યાયાઃ, જ્ઞાતવ્ય । કિંચિદમ્લઃકિંચિન્નપુરસ રસસ્તે જોલેખ્યાયા મથતીતિ ભાવ ॥ ૧૩ ॥

રસાકાપોત્યા જ્ઞાતવ્યઃ) ફન સય કે રસ સે મી અનતગુણા સહા રસ કાપોતી લેખ્યાકા હોતા હૈ ॥ ૧૨ ॥

અથ તેજોલેખ્યા કા રસ કહતે હૈ—‘જેહપરિણયવગર’ રૂપાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જહા-યયા) જૈસે (પરિણય વગરસો-પરિણતામ્રકરસો) પકે કુપ આમકા રસ હોતા હૈ । અથવા (જારિસઓ પક્કકવિટ્સ હોતા રસો-યાદશ્ચક:પક્કકપિત્થસ્ય રસ) જૈસે પકે કુપ કૈય-કથિથ કા રસ હૈ યસોવિ અણતગુણો રસો તેજ્ય નાયવ્વો-અતોડપિ અનતગુણ રસ તેજસઃજ્ઞાતવ્ય) ફનકે રસો સે મી અનન્તગુણા રસ તેજો લેખ્યા કા હોતા હૈ ઇસા જનના ચાહિયે । કુછ અમ્લ સહા કુછ મધુર રસ તેજોલેખ્યા કા હોતા હૈ યહ ભાવ ફસ ગાથા કા હૈ ॥૧૩॥

અતોડપિ અનતગુણરસઃ કાપોત્યા જ્ઞાતવ્યઃ આ અથનાથી વધુ અનતગુણો આટો રસ આ કપોતલેખ્યાનો હોય છે ॥ ૧૨ ॥

કેવે તેજોલેખ્યાના રસનુ વધુન કહે છે— ‘જેહપરિણયવગર’ રૂપાદિ ।

અન્વયાર્થ—જહા-યયા જેમ પરિણયવગરસો-પરિણતામ્રકરસ યાદશ્ચકે કેરીને રસ હોય છે જારિસઓ પક્કકવિટ્સ રસો-યાદશ્ચક પક્કકપિત્થસ્ય રસા જેવો યાદશ્ચકેથી રસ હોય છે યસો વિ અણતગુણો રસો તેજ્ય નાયવ્વો-અતોડપિ અનતગુણ રસ તેજસઃ જ્ઞાતવ્ય તેના રસોથી અનત ગુણો રસ તેજોલેખ્યાનો હોય છે જેવુ વધુન નોંધ્યો કાંઈક આટો અને કાંઈક મીઠો જેવો મધુર રસ તેજોલેખ્યાનો હોય છે આનો ભાવ આ ગાથાનો છે ॥ ૧૩ ॥

પદ્મલેશ્યા રસમાહ--

મૂલમ્--વૈરવારુણી૯ વ રસો, વિવિહાણ વ આસવાણ જારિસઓ ।

મહુ મેરગસ્સ વ રસો, ઇત્તો પમ્મા૯ પર૯ણં ॥ ૧૪ ॥

છાયા--વરવારુણ્યા વા રસઃ, વિવિધાનાં વા આસવાનાં યાદૃશકઃ ।

મધુમેરકસ્ય વા રસઃ, અતઃપદ્માયાઃપરકેણ ॥ ૧૪ ॥

ટીકા--‘ વરવારુણી૯ ’ ઇત્યાદિ--

યાદૃશકઃ--યાદૃશઃ, વરવારુણ્યાઃ=પ્રધાનમદિરાયાઃ, રસો ભવતિ, યાદૃશકો વા વિવિધાનામ્, અનેકપ્રરાણામ્, આસવાનાં=પુષ્પપ્રસવમધાનાં રસો ભવતિ, યાદૃશકો વા મધુમેરકસ્ય=મધુ-મધ્યવિશેષ, મેરકઃ--સરકસ્તયોઃસમાહારે મધુમેરક, તસ્ય રસો ભવતિ, અતઃ--વરવારુણ્યાદિરસાત્, પરકેણ--અનન્તાનન્તગુણાધિકતયા પદ્માયાઃ=પદ્મલેશ્યાયા રસો ભવતિ । કિંચિદ્મલ્કપાયો માધુર્યવાંશ્ચ રસઃ પદ્મલેશ્યાયા ભવતીતિ ભાવઃ ॥ ૧૪ ॥

અવ પદ્મલેશ્યા કા રસ કહતે હૈં--‘ વર વારુણી૯ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--(જારિસઓ-યાદૃશકઃ) જૈસા (વરવારુણી૯-વરવારુણ્યાઃ) ઉત્તમ શરાવ કા (રસો-રસઃ) રસ હોતા હૈ અથવા જૈસા (વિવિહાણ-આસવાણ રસો-વિવિધાનાં આસવાનાં રસો ભવતિ) વિવિધ આસવોં કા રસ હોતા હૈ । અથવા (જારિસઓ-યાદૃશકઃ) જૈસા (મહુ મેરગસ્સ વ રસો-મધુમેરકસ્ય વા રસઃ) મધુ-મધ્યવિશેષ કા તથા મેરક-સરક કા રસ હોતા હૈ । (ઇત્તો-અતઃ) ઇનસે ભી (પર૯ણં-પરકેણ) અનંતગુણ અધિક રસ (પમ્મા૯-પદ્માયાઃ) પદ્મલેશ્યા કા હોતા હૈ ॥ ૧૪ ॥

હવે પદ્મલેશ્યાના રસને કહે છે--“ વરવારુણી૯ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--જારિસઓ-યાદૃશકઃ જેવો વરવારુણી૯-વરવારુણ્યાઃ ઉત્તમ શરાબનો રસો-રસ જે રસ હોય છે, અથવા જેવો વિવિહાણઆસવાણરસો-વિવિધાના આસવાણા રસો ભવતિ વિવિધ આસવોનો રસ હોય છે, અથવા જારિસઓ-યાદૃશક જેમ મહુમેરગસ્સ વ રસો-મધુમેરકસ્ય વા રસ મધનો જે પ્રકારનો રસ હોય છે, તથા સાકરનો જે રસ હોય છે ઇત્તો-ઇતઃ એનાથી પણ પર૯ણં-પરકેણ અનંત ગણો અધિક રસ પમ્મા૯-પદ્માયા. પદ્મલેશ્યાનો હોય છે. ॥૧૪॥

शुक्ललेह्या रसमाह—

मूलम्—खज्जूरमुष्टियरसो, स्त्रीररसो खड सैक्कररसो वा ।

एत्तो वि' अणत्तगुणो, रसो उ सुक्काय नायव्वो ॥१५॥

छाया—खज्जूरमृष्टिका रसः, स्त्रीररसः खण्डदर्शका रसो वा ।

अतोऽप्यनन्तगुणो, रसस्तु शुक्लाया ज्ञातव्यः ॥१५॥

टीका—‘ खज्जूरमुष्टियरसो ’ इत्यादि—

यादृशः खज्जूरमृष्टिकारसः=खज्जूर-खज्जूरफल, मृष्टिका प्राप्ता तयो रसो भवति, तथा—यादृशः स्त्रीररसः=दुग्धस्य रसो भवति, तथा—खण्डदर्शकारसः—खण्ड-‘खण्ड’ इति भाषाप्रसिद्ध, शर्करा=‘ मिसरी ’ इति प्रसिद्धा, तयो रस यादृशो भवति, अतोऽप्यनन्तगुणो रसस्तु शुक्लाया=शुक्ललेह्याया ज्ञातव्यः ॥ १५ ॥

गतं तृतीयं रसद्वारं, चतुर्थं गंधद्वारमाह, तथादीं तिसृष्वामप्रश्नस्तत्त्वस्थानां गन्धः प्रोच्यते—

मूलम्—जह गोमहस्सं गंधो, सुणगमेहस्सं वे जहा अहिमहस्सं ।

एत्तो वि' अणत्तगुणो, लेसोणं अप्पसंवेधाण ॥१६॥

अथ शुक्ललेह्या का रस कहते हैं—‘ खज्जूर० ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जैसा (खज्जूर मुष्टिय रसो—खज्जूरमृष्टिकारसः) खज्जूरों का तथा दाखों का रस होता है (व—वा) अथवा वैसा (स्त्रीररसो स्त्रीररसः) दूधका रस होता है अथवा (खंड सक्कररसो—खंडशर्करा-रसः) जैसा स्वाद और शक्कर (मिसरी) का रस होता है (एत्तोवि अर्णत्त गुणो रसो सुक्काय नायव्वो—अतोऽपि अनन्तगुण रसः शुक्लायाः ज्ञातव्यः) इनसे भी अधिक अनन्तगुणा मीठा रस शुक्ललेह्या का होता है ॥ १५ ॥

इसे शुक्ललेह्याना रस कहते हैं—“ खज्जूर ” इत्यादि ।

अन्वयाद्य—जैसा खज्जूरमुष्टियरसो—खज्जूरमृष्टिकारसः खज्जूरों के रस प्राप्तिना रस होता है, वा—वा अथवा स्त्रीररसो—स्त्रीररसः दूधभां जतावेव भीरने रस होता है अथवा खंडशर्करारसो—खंडशर्करारस जैसा आदि जने साधने रस होता है एत्तो वि अर्णत्तगुणो रसो सुक्काय नायव्वो—अतोऽपि अनन्तगुणः रसः शुक्लायाः ज्ञातव्यः जैसा भी पक्ष अनन्तगुणो भीठा रस शुक्ललेह्याना होता है ॥ १५ ॥

છાયા—યથા ગોમૃતસ્ય ગન્ધઃ, શુનક મૃતસ્ય વા યથા અહિમૃતસ્ય ।

અતોऽપ્યનન્તગુણો, લેશ્યાનામપ્રશસ્તાનામ્ ॥ ૧૬ ॥

ટીકા—‘ જહ ગોમ્હસ્સ ’ ઇત્યાદિ—

યથા—ગોમૃતસ્ય=ગોમૃતં—મૃતકશરીરં, તસ્ય ગન્ધઃ, યથા વા શુનકમૃતસ્ય=શુનકસ્ય—કુકુરસ્ય મૃતં—મૃતકશરીરં તસ્ય ગન્ધઃ યથા વા—અહિમૃતસ્ય—અહિઃ સર્પસ્તસ્ય મૃતં મૃતકશરીર, તસ્ય ગન્ધો ભવતિ આર્પત્વાન્મૃતકશબ્દે કકારસ્ય લોપઃ । અતોપ્યનન્તગુણો ગન્ધસ્તુ અપ્રશસ્તાનાં—અશુભાનાં, લેશ્યાનાં કૃષ્ણનીલકાપોતીનાં ભવતિ ॥ ૧૬ ॥

અથ તિસ્મૃણાં પ્રશસ્તલેશ્યાનાં ગન્ધમાહ—

મૂલ્મ—જહ સુરહિકુસુમગંધો, ગંધવાસાણ પિસ્સસાણાણં ।

૧૧૦૦ વિ અણંતગુણો, પસર્થંલેસાણ તિર્ણંપિં ॥૧૭॥

છાયા—યથા સુરમિકુસુમગન્ધો, ગન્ધવાસાનાં પિપ્પમાણાનામ્ ।

અતોऽપ્યનન્તગુણઃ પ્રશસ્તલેશ્યાનાં તિસ્મૃણામપિ ॥૧૭॥

અવ સૂત્રકાર ચૌથે ગંધ દ્વાર કા વર્ણન કહતે હૈં—જિસમેં પ્રથમ અપ્રશસ્ત ત્રીન લેશ્યાઓં કા ગંધ કહતે હૈ—‘ જહગોમ્હસ્સ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જહા—યથા) જૈસી (ગોમ્હસ્સ-ગોમૃતસ્ય) ગો કે મૃતક શરીર કી (સુણગમ્હસ્સ-શુનકમૃતસ્ય) કુત્તે કે મરે શરીર કી અથવા (જહા—યથા) જૈસી (અહિમ્હસ્સ-અહિમૃતસ્ય) સર્પ કે મરે શરીર કી (ગંધો-ગન્ધઃ) દુર્ગંધ હોતી હૈ (૧૧૦૦ વિ અણંતગુણો ગંધો અપસર્થાણં લેસાણં નાયવ્વો-અતોऽપિ અનન્તગુણઃ ગન્ધઃ અપ્રશસ્તાનાં લેશ્યાનાં જ્ઞાતવ્યઃ) ઇસસે ભી અનન્તગુણી અધિક ગંધ કૃષ્ણ-નીલ એવં કાપોત ઇન ત્રીન અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓં કી હોતી હૈ ॥ ૧૬ ॥

હવે સૂત્રકાર ચોથા ગંધદ્વારતુ વર્ણન કરે છે, જેમા પ્રથમ અપ્રશસ્ત ત્રણ લેશ્યાઓના ગંધને કરે છે—“ જહગોમ્હસ્સ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જહા—યથા જે પ્રકારની ગોમ્હસ્સ-ગોમૃતસ્ય ગાયના મરેલા શરીરની સુણગમ્હસ્સ શુનકમૃતસ્ય કુતરાના મરેલા શરીરની અથવા અહિમ્હસ્સ-અહિમૃતસ્ય સર્પના મરેલા શરીરની જહા—યથા જેવી ગંધો-ગન્ધ દુર્ગંધ હોય છે. ૧૧૦૦ વિ અણંતગુણો ગંધો અપસર્થાણ લેસાણં નાયવ્વો-અતોऽપિ અનન્તગુણ ગન્ધઃ અપ્રશસ્તાનાં જ્ઞાતવ્ય તેનાથી પણ અનન્ત ગણી અધિક દુર્ગંધ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોલ આ ત્રણ અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓની હોય છે ॥ ૧૬ ॥

ટીકા—‘જહ સુરમિકુસુમગંધો’ इत्यादि—

यथा सुरमिकुसुमगन्धः, तथा-पिप्पमाणानां-धूर्ण्यमानानां, गन्धवासानां-
गन्धश्च वासाधेति गन्धवासा, ये कोष्ठपुटपाकनिष्पन्ना स्ते गंधा, ये तु वदितरे
ते वासा उच्यन्ते । गन्धवासाकारणरूपाणि द्रव्याणि गन्धवासश्चन्देन गृह्यन्ते, तेषां
प्रा गंधो यथा भवति, अतोऽपि-अस्मादपि सुरमिकुसुमगन्धादेरपि, अनन्तगुणो
गन्धस्तिष्ठणामपि प्रशस्तलेख्यानां-लेखः पद्मशुक्लानां भवति ॥१७॥

गवं चतुर्य गन्धद्वारं, तत्र प्रथममप्रशस्तलेख्याप्रथस्य स्पर्शमाह-

मूलम्—जह करगयस्स फासो, गोजिर्भाए वै सागपेत्ताण ।

एत्तो वि अणत्तगुणो, लेसाण अप्पसत्थेयाणं ॥१८॥

છાયા—યથા ક્રકચસ્ય સ્પર્શો, ગોઘિહાયા વા છાકપત્રાઘાં ।

અતોઽપ્પનન્તગુણો, લેક્ષ્યાનામપ્રશસ્તાનામ્ ॥ ૧૮ ॥

ટીકા—‘જહ કરગયસ્સ ફાસો’ इत्यादि—

यथा=यादृश, क्रकचस्य=करपत्रस्य ‘करवत्’ इति मापाप्रसिद्धस्य स्पर्श,

अथ प्रशस्त तीन लेख्याओं का गंध कहते हैं—‘जहसुरहि०’इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जहा-यथा) जैसी (सुरहि कुसुमगंधो-सुरमिकुसुम

गंधः) सुगन्धित फूलों की सुगंध होती है अथवा (पिस्तमाणार्ण-पिप्प-

माणानाम्) जैसे सुगंध पिसेजाते हुए सुगंधी द्रव्यों में जाती है

(एत्तो वि अतःअपि) इनसे भी (अणत्तगुणो गंधो तिन्ह पसत्थेत्ताणं

-अनंतगुणः गंधः तिष्ठणाम् प्रशस्तलेख्यानां भवति) अनंतगुणी अधिक

सुगन्धि पीत, पद्म एव शુક્લ इन तीन प्रशस्त लेख्याओं की होती है ॥१७॥

અથ સૂત્રકાર પાંચથે સ્પર્શદ્વાર કો કહતે હૈં ત્રણ મેં પ્રથમ અપ્રશસ્ત

હવે ત્રણ લેશ્યાઓના ગંધને કહે છે—“જહસુરહિ = इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જહા-યથા જેવી રીતની સુરહિકુસુમગંધો-સુરમિકુસુમગંધ

સુગંધિત પુષ્પોની સુગંધ હોય છે અથવા પિસ્તમાણાર્ણ-પિપ્પમાણાનામ્ જેમ

પીસવાથી સુગંધી દ્રવ્યોમાંથી સુગંધ છુટતી હોય છે, એતો વિ-અથ અપિ

એનાથી પણ અનંતગુણો ગંધો તિન્હ પસત્થેત્તાણં મહદ્-અનન્તગુણ ગંધો

તિષ્ઠનાં પ્રશસ્તલેશ્યાનામ્ ભવતિ અનંત ગંધી અધિક સુગંધી, તેજ પદ્મ અને

શુકલ આ ત્રણ પ્રશસ્ત લેશ્યાઓની હોય છે ॥ ૧૭ ॥

હવે સૂત્રકાર પાંચમા સ્પર્શ દ્વારને કહે છે, આમાં પ્રથમ અપ્રશસ્ત

યથાવા ગોજિહ્વાયાઃ સ્પર્શઃ, યથા વા-શાકપત્રાણાં-શાકઃ-વૃક્ષવિશેષસ્તત્પત્રાણાં સ્પર્શઃ કર્કશો ભવતિ, અતોઽપ્યનન્તગુણઃ કર્કશઃ, અપ્રશસ્તાનાં-કૃષ્ણ-નીલ-કાપોતીનાં, લેશ્યાનાં યથાક્રમં ભવતીત્યર્થઃ ॥૧૮॥

અથ પ્રશસ્તલેશ્યાત્રયસ્ય સ્પર્શમાહ-

મૂલમ્-જહં વૂરસ્સં વં ફાસો, નવનીયસ્સ વં સિરીસકુસુમાણં ।

અતોઽપ્યનન્તગુણો, પસત્થંલેસાણ તિપ્પંહં પિ^{૧૨} ॥૧૯॥

છાયા-યથા વૂરસ્ય વા સ્પર્શઃ, નવનીતસ્ય વા ગિરીપકુસુમાનામ્ ।

અતોઽપ્યનન્તગુણઃ, પ્રશસ્તલેશ્યાનાં તિસૃણામપિ ॥૧૯॥

ટીકા-‘જહ વૂરસ્સ વ ફાસો’ इत्यादि-

યથા=યાદૃશઃ, વૂરસ્ય=વનસ્પતિવિશેષસ્ય સ્પર્શઃ, યથા વા નવનીતસ્ય=

ત્રીણ લેશ્યાઓં કા સ્પર્શ કહતે હૈં-‘જહકરગયસ્સ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ- (જહા-યથા) જૈસા કરગયસ્સ-ક્રકચસ્ય) કરૌંત-કર-વત-કા (ફાસો-સ્પર્શઃ) સ્પર્શ હોતા હૈ (વ-વા) અથવા-જૈસા (ગોજિ-ભાણફાસો-ગો જિહ્વાયાઃસ્પર્શઃ) ગાયત્રી જીભ કા સ્પર્શ હોતા હૈ । અથવા જૈસા (સાગરપત્તાણં ફાસો-શાકપત્રાણાં સ્પર્શઃ) શાક વૃક્ષ કે પત્રોંકા સ્પર્શ હોતા હૈ (એત્તોવિ અણંતગુણો-અતોઽપિ અનન્તગુણઃ) હસસે મી અનંતગુણા કર્કશ-ચુરદારા સ્પર્શ (અપ્પસત્થાણં-લેસાણં અપ્રશસ્તાનાં લેશ્યાનાં ભવતિ) અપ્રશસ્ત-કૃષ્ણ નીલ કાપોતલેશ્યાઓંકા હોતા હૈ ॥૧૮

અવ પ્રશસ્ત ત્રીણ લેશ્યાઓં કા સ્પર્શ કહતે હૈં-‘જહવૂરસ્સ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ- (જહા-યથા) જૈસા (વૂરસ્સ ફાસો-વૂરસ્ય સ્પર્શઃ) વૂર નામક વનસ્પતિકા સ્પર્શ (વ-વા) અથવા (નવનીયસ્સ-નવનીતસ્ય)

ત્રણ લેશ્યાઓંને કહે છે-“ જહકરગયસ્સ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ-જહા-યથા જેમ કરગયસ્સ-ક્રકચસ્ય કરવતેના ફાસો-સ્પર્શઃ સ્પર્શ થાય છે, વા-વા અથવા જેમ ગોજિહ્વાયા ફાસો-ગોજિહ્વાયા સ્પર્શઃ ગાયત્રી જીભને સ્પર્શ થાય છે, અથવા જેમ સાગરપત્તાણં ફાસો-શાકપત્રાણાં સ્પર્શઃ શાકના વેલાઓના પાંદડાઓંને સ્પર્શ થાય છે, એત્તો વિ અણંતગુણો-અતોઽપિ અનંતગુણઃ તેનાથી પણ અનંત ગણા કર્કશ-અરબચડે સ્પર્શ અપ્પસત્થાણં લેસાણં-અપ્રશસ્તાનાં લેશ્યાનાં ભવતિ અપ્રશસ્ત કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત લેશ્યાઓંને હોય છે ॥૧૮॥

હવે પ્રશસ્ત ત્રણ લેશ્યાઓંના સ્પર્શને કહે છે-“ જહવૂરસ્સ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ-જહા યથા જેમ વૂરસ્સ ફાસો-વૂરસ્ય સ્પર્શ, વૂર નામની વનસ્પ-

‘मक्खन’ इति प्रसिद्धस्य स्पर्शः, यथा वा शिरीषकुसुमानां स्पर्शो भवति, अतोऽप्यनन्तगुणः मुकुमार स्पर्शो यथाक्रमं तिसृणामपि प्रशस्तछेद्यानां भवतीत्यर्थः ॥१९॥

गतं पञ्चमं स्पर्शद्वारं, सप्रति पष्ठ परिणामद्वारमाह—

मूलम्—तिविहो वा नवविहो वा, सत्तावीसैह विहेक्खसीओ वा।

दुसंओ तेयोओ वा, लेसाण होइ परिणामो ॥२०॥

छाया—त्रिविहो वा नवविहो वा, सप्तविन्नविधि एकाशीतिविहो वा।

द्विशते त्रिषत्वारिंशद् वा, छेद्यानां भवति परिणामः ॥ २० ॥

टीका—‘तिविहो वा’ इत्यादि—

छेद्यानां पट्टविषछेद्यानां मध्ये प्रत्येक छेद्याया परिणामत्रिविहो वा भवति जघन्यमध्यमोत्कृष्टमेवेनेति भावः। नवविहो वा भवति—एवमपि जघन्यादीनां स्वस्थानवारतम्य विचारणायां प्रत्येकं जघन्यादित्रयेण गुणने नवविहो भवतीत्यर्थः।

नवनीत—मक्खन का स्पर्श तथा (सिरीसकुसुमानां - सिरीषकुसुमानाम्) शिरीषपुष्प का स्पर्श होता है (एवमपि अनन्तगुणो—अनन्तगुणः) उससे भी अनन्तगुणा कोमल स्पर्श (तिहोपि पसत्त्व-लेसाण—तिसृणामपि प्रशस्तछेद्यानाम् भवति) तीन प्रशस्त-तेजाःपट्ट शृङ्ख छेद्याओं का होता है ॥ १९ ॥

अब सूत्रकार छद्म परिणाम द्वार कहते हैं—‘तिविहो’ इत्यादि।

अन्वयार्थ—(लेसाण—छेद्यानाम्) छ छेद्याओं के मध्य प्रत्येक छेद्या के परिणाम (तिविहो वा होइ—त्रिविहो वा भवति) जघन्य मध्यम एवं उत्कृष्ट के मेद से तीन प्रकारके होते हैं। अथवा (नवविहो होइ—नवविहो भवति) नौ प्रकार के होते हैं। इन जघन्य, मध्यम एवं उत्कृष्ट मेदां में भी अपने

तिनास्पर्शं अथवा मज्जीयस्स-नवनीतस्स भाषणुने। स्पर्शं, तथा सिरीसकुसुमानां-सिरीष कुसुमानाम् शिरीष पुष्पेने। स्पर्शं वाच्यं छ एवमपि अनन्तगुणो जघोऽपि जघन्यगुणं जेनासी पण्ण ज्ञान तम्यो मु वाणे। स्पर्शं तिहोपि पसत्त्वलेसाण-तिसृणामपि प्रशस्तछेद्यानाम् भवति तत्र प्रशस्त तेज, पट्ट, शृङ्खल छेद्याज्योने। दोह ॥१९॥

इवे सूत्रकार छद्म परिणामद्वारने कहे छे—“तिविहो” इत्यादि।

अन्वयार्थ—लेसाण—छेद्यानाम् छ छेद्याओं की पञ्चविना प्रत्येक छेद्या पर परिणाम त्रिविहो होइ—त्रिविहो वा भवति जघन्य मध्यम जने उत्कृष्टना से। तत्र प्रशस्त दोह छ अथवा नवविहो होइ—नवविहो भवति नव प्रकार छेद्य छे जे जघन्य, मध्यम जने उत्कृष्ट छेद्योभा पण्ण पोटपोताना स्थानोभा

एवं पुनस्त्रिकगुणनया सप्तविंशतिविधो वा परिणामो भवति, पुनस्त्रिकगुणनया एका-
शीतिविधो वा परिणामो भवति, पुनस्त्रिकगुणनया द्वे शते त्रिचत्वारिंशत्=त्रिचत्वा-
रिंशदधिकद्विशतविधो वा परिणामो भवति । एवं कृष्णादीनां पण्णां लेख्यानां परि-
णामसंकलनया १४५८ अष्टपञ्चाशदधिकचतुर्दशशतविधः परिणामो भवतीति
बोध्यम् ॥ २० ॥

उक्तं परिणामद्वारं, संप्रति लक्षणद्वारमाह-तत्रादौ कृष्णलेश्याया लक्षणं प्रोच्यते ।

મૂળમ્--પંચાસવંપ્પમત્તો, તીર્થિં અગુત્તો છંસુ અવિરંઓ યં ।

તિવ્વારંમપરિણઓ, खुद्दी साहसिओ नंरो ॥२१॥

निद्वंधंस परिणामो, निस्संसो अजिइंदिओ ।

एयजोग समाउत्तो, किणहलेसं तुं परिणमे ॥२२॥

છાયા— પચાસવપમત્તઃ, ત્રિભિરગુપ્તઃ પદ્મસુ અવિરતશ્ચ ।

તીવ્રારમ્ભપરિણતઃ, હુદ્રઃ સાહસિકો નરઃ ॥ ૨૧ ॥

૨ સ્થાનોં મેં તરતમતા કા જવ વિચાર કિયા જાતા હૈ, જવ યે જઘન્ય
આદિ પ્રત્યેક ભી અપને અપને મેં જઘન્ય, મધ્યમ એવં ઉત્કૃષ્ટ ભેદ વાલે
હો જાતે હૈં । હસ પ્રકાર યે નૌ ભેદ હો જાતે હૈં । (સત્તાવીસહ વિહે
એકસીઓવા-સપ્તવિંશતિવિધઃ એકાશીતિવિધો વા) નૌ કો ત્રીન સે
ગુણા કરને પર સત્તાઈસ એવં સત્તાઈસ કો ત્રીન સે ગુણા કરને પર એકાસી
તથા (દુસઓ તે ચાલોવા-દ્વિશતે ત્રિચત્વારિંશત્ વા) એકાસીકો ત્રીન
સે ગુણા કરને પર દોસૌ તેતાલીસ ૨૪૩ ભેદ લેશ્યાઓં કે પરિણામોં કે
હો જાતે હૈં । હસ પ્રકાર કૃષ્ણાદિ છહ લેશ્યાઓં કે સમસ્ત પરિણામોં કી
સંકલના કરનેસે એક હજાર ચારસૌ અઠાવન (૧૪૫૮) પરિણામ હોતે હૈં

તરતમતાનેા બ્યારે વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે એ જઘન્ય આદિ પ્રત્યેક
પણુ પોતપોતાનામા જઘન્ય, મધ્યમ, અને ઉત્કૃષ્ટ લેહવાળા બની બાય છે.
આ પ્રમાણે એ નવ લેહ થઈ બાય છે સત્તાવીસહવિહે એકસીઓવા-સપ્તવિંશતિ-
વિધઃ એકાશીતિવિધો વા નવને ત્રણુથી શુણુતાં સત્તાવીસ અને સત્તાવીસને
ત્રણુથી શુણુતાં એકચાશી દુસઓ તેચાલો વા-દ્વિશતે ત્રિચત્વારિંશદ્વા એકચાશીને
ત્રણુથી શુણુતાં બસોને તેતાલીસ લેહ લેશ્યાઓના પરિણુભોની થઈ બાય
છે. આપ્રમાણે કૃષ્ણ આદિ છ લેશ્યાઓના સઘળા પરિણુભોની સંકલના
કરવાથી એક હજાર ચારસો અઠાવન પરીણુભ બને છે. ॥૨૦॥

નિર્દયસપરિણામો, તૃષ્ણસોઽજિતેન્દ્રિયઃ ।

પ્રત્યયોગસમાયુક્તઃ, કૃષ્ણલેશ્યાં તુ પરિણમેત્ ॥ ૨૨ ॥

ટીકા—‘પંચાસવપ્પમસો’ ઇત્યાદિ ।

પંચાસવપ્પમસઃ=પ્રાણાતિપાતાવિષ્ણુ પચ્ચસુ આસ્રવેષુ પ્રમત્તઃ-મમાદવાન્ તથા
ત્રિમિઃ=મનોરાકાયૈઃ, અગુપ્તિઃ=અગ્નિરહિતઃ, પદ્મસુ=જિનનિકાયેષુ, અધિરતઃ=અનિષ્ઠઃ
ચતુષ્પદમર્દકત્વાદિતિમાઘઃ । એવંબૂત કમિદસીવારમ્મોઽપિ સ્પાદતમાહ-‘તિષ્ઠારંમ
પરિણમો’ ઇતિ સીવારમ્મપરિણતઃ=સીવા-ઉત્કટા ચે આરમ્માઃ-સાઘવ્યાપારાઃ,
તત્પરિણતઃ-તમ પ્રત્યક્ષા તદાત્મતાં ગતઃ, તથા-સુદ્ર=દુષ્ટઃ, પરેપામહિતૈષીત્યર્થઃ ।
તથા-સાહસિકઃ=સાહસા=અપર્યાલોચ્ય ગુણદોષાન્ પ્રવર્તત ઇતિ સાહસિકઃ-ચૌર
લુપ્તકાદિરિત્યર્થઃ । નર=યુરુપઃ, સપલક્ષણત્વાત્ સ્થ્યાદિરપિ વા । અસ્યા અત્રિ-
મગાયયા સહ સમ્બન્ધ ॥ ૨૧ ॥

અથ સૂત્રકાર લક્ષણદ્વાર કહતે હૈં-જિનમે પ્રથમ કૃષ્ણલેશ્યા કા
લક્ષણ કહતે હૈં-‘પંચાસવ૦’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો આત્મા (પંચાસવપ્પમસો-પંચાસવપ્પમસઃ) પ્રાણા
તિપાત આદિ પાંચ આશ્રયોં મેં પ્રમત્ત હો (તિહિં અગુપ્તો-ત્રિમિઃ અગુપ્તઃ)
મનોગુપ્તિ, અગ્નિગુપ્તિ એવ કાયગુપ્તિ, જન ત્રીન ગુપ્તિયોં સે જો અગુપ્ત હો
અર્થાત્ જન ત્રીન ગુપ્તિયોં સે રહિત હો (અસુ અધિરતો-પદ્મસુ અધિરતઃ)
પદ્મકાય કે જીવોં કો રક્ષા સે જો અધિરત હો (તિષ્ઠારંમ પરિણમો-
સીવારંમપરિણતઃ) તોજ આરંમ ઉત્કટસાઘવ્યા વ્યાપારોં મેં તત્પર હો
(સુદ્રો-સુદ્રઃ) દુસ્તરોં કે હિત કા અમિલાષી ન હો (સાહસિકો-સાહ
સિક) વિનાવિચારે હી જર એક કામ મેં પ્રવૃત્તિ કરમે ઘાલા હો ॥ ૨૧ ॥

કહે સુત્રકાર લક્ષણદ્વાર કહે છે જેમાં પ્રથમ કૃષ્ણલેશ્યા લક્ષણ
કહે છે-“પંચાસવ૦” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો આત્મા પંચાસવપ્પમસો-પંચાસવપ્પમસઃ પ્રાણાતિપાત આદિ
પાંચ આશ્રયોમાં પ્રમત્ત હોય, તિહિં અગુપ્તો-ત્રિમિઃ અગુપ્તઃ મનોગુપ્તિ, અગ્નિ
ગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ આ ત્રણ ગુપ્તિયોમાં જે અગુપ્ત હોય, અર્થાત્
જે ત્રણ ગુપ્તિયોમાં રહિત હોય છસુ અધિરતો-પદ્મસુ અધિરતઃ પદ્મકાય
લેવેની રક્ષાથી જે અધિરત હોય, તિષ્ઠારંમપરિણમો-સીવારંમપરિણતઃ ત્રીજ
આરંમ-ઉત્કટ સાઘવ્યા વ્યાપારોમાં તત્પર હોય, સુદ્રો-સુદ્રઃ બીજાની કિંતા
અમિલાષી ન હોય, સાહસિકો-સાહસિક વગર વિચારે જ જરેક કામમાં
પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા હોય ॥ ૨૧ ॥

‘નિદ્વંધસપરિણામો’ ઇત્યાદિ—

નિદ્વંધસપરિણામઃ=‘નિદ્વંધસ’ ઇતિ દેશીયઃ શબ્દો નિર્દયવાચકઃ, નિર્દયઃ નિષ્કુલઃ પરિણામોઽધ્યવસાયો यस્ય સ તથા, નૃસંશઃ=હિસકઃ અજિતેન્દ્રિયઃ=અનિગ્રહીતેન્દ્રિયઃ, એતદ્યોગસમાયુક્તઃ=એતે-અનન્તરોક્તાઃ, યે યોગાઃ-મનોવાક્રાય વ્યાપારાઃ એતદ્યોગાઃ-પશ્ચાસ્રવપ્રમત્તત્વાદયસ્તૈઃ સમાયુક્તઃ-સહિતઃ, કૃષ્ણલેશ્યામેવ પરિણમતિ કૃષ્ણલેશ્યારૂપેણ સ્વાત્માનં પરિણમયતિ, કૃષ્ણલેશ્યાવાન્ ભવતીત્યર્થઃ, તદ્રવ્યસાચિવ્યેન તથાવિધદ્રવ્યસંપર્કાત્ તદુપરજ્ઞનાત્ તદ્રૂપતાં ભજેત્ । ઉક્તં હિ-
કૃષ્ણાદિદ્રવ્યસાચિવ્યાત્, પરિણામો ય આત્મનઃ ।
સ્ફટિકસ્યેવ તત્રાયં, લેશ્યા શબ્દઃ પ્રયુજ્યતે ॥ ૧ ॥

તથા—‘નિદ્વંધસપરિણામો’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(નિદ્વંધસ પરિણામો-નિદ્વંધસપરિણામઃ) જિસકા પરિણામ વિકુલ દયાભાવ સે શૂન્ય હો (નિસ્સંસો-નૃસંશઃ) ઘાતક હો (અજિ-
ઈન્દિયો-અજિતેન્દ્રિયઃ) ઇન્દ્રિયોં કો વશ મેં નહીં રાખનેવાલા હો, ઇસ તરહ (એયજોગ સમાયુક્તો-એતદ્યોગસમાયુક્તઃ) ઇન પંચ આસ્રવ આદિ પૂર્વોક્ત યોગોં સે યુક્ત પ્રાણીકો કૃષ્ણલેશ્યાવાલા જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ જિન પ્રાણિયોં કે એસે યોગ હોં સમજો યે હી કૃષ્ણલેશ્યા કે લક્ષણ હૈ । કહને કા ભાવ યહ હૈ કિ જિસ પ્રકાર જપાપુષ્પ કે સંસર્ગ સે સ્ફટિક-
મણિ જપાપુષ્પ રૂપ સે પરિણમિત હો જાતા હૈ ડસી પ્રકાર કૃષ્ણાદિ દ્રવ્ય કી સહાયતા સે આત્મા કા પરિણામ કૃષ્ણાદિરૂપ હો જાતા હૈ । ઇસી કા

તથા—“નિદ્વંધસપરિણામો” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—નિદ્વંધસપરિણામો-નિદ્વંધસપરિણામ જેનું પરિણામ દયા ભાવથી બિલકુલ શૂન્ય હોય, નિસ્સંસો-નૃસંશ ઘાતક હોય, અજિઈન્દિયો-અજિતેન્દ્રિય. ઇન્દ્રિયોને વશમા રાખનાર ન હોય, આ પ્રમાણે એયજોગસમાયુક્તો-એતદ્યોગ સમાયુક્ત આ પાંચ આસ્રવ આદિ પૂર્વોક્ત યોગોથી યુક્ત પ્રાણીને કૃષ્ણલેશ્યા વાળો બાણુવો બેઠ્યો. અર્થાત્ જે પ્રાણીઓના એવા યોગ હોય, સમજો કે એજ કૃષ્ણ લેશ્યાના લક્ષણ છે. કહેવાનો ભાવ એ છે કે, જે પ્રમાણે જપાપુષ્પના સંસર્ગથી સ્ફટિક મણિ જપાપુષ્પ રૂપથી પરિણમિત થઈ બાંધ છે. એજ પ્રમાણે કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યની સહાયતાથી આત્માનું પરિણામ કૃષ્ણાદિરૂપ થઈ બાંધ છે એજ પ્રમાણે કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યની સહાયતાથી આત્માનું પરિણામ કૃષ્ણાદિ-રૂપ થઈ બાંધ છે. આનું જ નામ લેશ્યા છે. આ કૃષ્ણલેશ્યાના સદ્ભાવમાં જ

अनेन कृष्णलेखायाः सद्भाव एव पञ्चास्रप्रमत्तत्वादीनां दर्शनात् तेषां
लक्षणसमुक्तम् । यो हि यस्य सद्भावे एव भवति स तस्य लक्षणमुच्यते, यथा
वष्णत्वमग्नेः, एव मुचरत्रापि लक्षणत्वमायना कार्या ॥ २२ ॥

नीललेखा लक्षणमाह—

मूलम्—इस्सा अमरिस अतवो, अविज्जमाया अहीरिया ।

‘गेही पधोसे ये सेंडे, पमेंत्ते रसलोह्य ॥ २३ ॥

सायगेवेसप ये आरम्भाओ, अविर्ओ खुहो साहस्सिओ नरो ।

पयजोर्ग समाउत्तो, नीलेलेस तुं परिणमे ॥ २४ ॥

छाया—ईर्ष्या अमर्ष अतपः, अविद्या माया अहीकता ।

शुद्धिः प्रदेपव छठः, प्रमत्तो रसलोह्यः ॥ २३ ॥

सातगवेपकश्च आरम्भात् अविरतं क्षुद्रः साहसिको नरः ।

एतद्योगसमायुक्तो नीललेखां तु परिणमति ॥ २४ ॥

टीका—‘इस्सा’ इत्यादि—

ईर्ष्या—परगुणासहनं च, अमर्षः—अत्यन्तरोपामिनिवेशः, अतपः—तपस्याया

नाम लेखा है। इस कृष्णलेखा के सद्भाव में ही पञ्चास्रप्रमत्तप्राप्ती
यना रहता है। त्रिगुप्ति से अगुप्त रहता है आदि २। इसीसे इनको कृष्ण
लेखा के लक्षण रूप से कथित किया गया है। जो जिसके सद्भाव में
होता है वह उसका लक्षण होता है, जैसे वष्णताके सद्भाव में अग्नि
होती है। अतः जिस प्रकार अग्नि का लक्षण वष्णता है उसी प्रकार
पञ्चास्र प्रमत्त आदि ‘नी कृष्णलेखा के लक्षण हैं ॥ २२ ॥

सूत्रकार नीललेखा के लक्षण कहते हैं—‘इस्सा’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(इस्सा—ईर्ष्या) पर के गुणों को सहन नहीं करना
(अमरिस—अमर्षः) रोप करना तथा सदा रोपमय परिणाम रसना

पांच आस्रप्रमत्त प्राप्ती अनेक रहे से प्रत्युत्पत्तिही अनुत्पत्त रहे से
वजेरे वजेरे, आधी न अने कृष्णलेखाना लक्षणइपधी इहेवामां इस्सामां
आवेव से न अने साइभावमां होय से ते न तेतुं लक्षण होय से न भेभडे,
उत्पत्ताना साइभावमां अग्नि होय से आधी न प्रभावे अग्निनुं लक्षण उत्पत्त
से न अने प्रभावे पांच आस्रप्रमत्त आदि कृष्णलेखानां लक्षण से ॥ २२ ॥

सुत्रकार नीललेखानां लक्षण इहे से—‘इस्सा’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—इस्सा—ईर्ष्या नीललेखा शब्दने सहन न करवा, अमरिस—

अभावः, अविद्या=कुशास्त्ररूपा, माया=प्रसिद्धा, अह्रीकता-असदाचारकरणे लज्जाया
अभावः, गृद्धिः-विषयेष्वासक्तिः, प्रद्वेषश्च, इह सर्वत्राभेदोपचारात् तद्वान् जीव एव
गृह्यते । अत एव शठः=वञ्चकः, प्रमत्तः-प्रकर्षेण जात्यादिमदयुक्तः, रसलोलुपः=
शातगवेपकः, 'अमरिस' इति 'अविज्ज' इतिच लुप्तप्रथमान्तम्, अस्या अग्रिम
गाथया सह सम्बन्धः ॥ २३ ॥

‘साय गवेसए य’ इत्यादि—

सातगवेपकः-विषयसुखार्थी, आरम्भात्=प्राणिवधात्, अविरतः-अनिवृत्तः,
अन्यत् सर्वं स्पष्टम् ॥ २४ ॥

(अतवो-अतपः) तपश्चर्या करनेसे विमुख रहना (अविज्ज-अविद्या
कुशास्त्रों में तत्पर रहना (माया-माया) छल कपट करना (अहिरिया
अह्रीकता) लज्जारहित होना (गेहि-गृद्धिः) विषयों में आसक्ति का
होना (पओसे-प्रद्वेषश्च) द्वेष रखना (सढे-शठः) दूसरों की प्रतारना
ठगार्ह-करना (पमत्ते-प्रमत्तः) जात्यादिक मदों से अत्यंत युक्त रहना
(रसलोलुप-रसलोलुपः) रसना इन्द्रिय के विषय में लोलुप बनना ॥ २३ ॥

तथा—‘सायगवेसए’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सायगवेसए-सातगवेपकः) साता का गवेपी होना
(आरम्भाओ अविरओ-आरम्भात् अनिवृत्तः) प्राणि वध के स्थानभूत
आरंभ से विरक्त नहीं होना (खुदो-क्षुद्रः) स्वप्न में भी दूसरों के हित
की अभिलाषा वाला नहीं होना (साहस्सिओ-साहसिकः) विनासोचे
समझे काम करने लगना, इत्यादि लक्षणों से युक्त प्राणी नीललेख्या के
परिणाम वाला जानना चाहिये ॥ २४ ॥

अमर्ष शेष करवो, तथा सदा शेषभय परिणाम राखवुं, अतवो-अतपः तपस्या
करवाथी विभुष रहवुं, अविज्ज-अविद्या कुशास्त्रोभां तत्पर रहवुं, माया-माया
छलकपट करवुं, अहिरिया-अह्रीकता लज्जा रहित थवुं, गेहि-गृद्धिः विषयोभां
आसक्ति राखवी, पओसे-प्रद्वेषश्च द्वेष राखवो, सढे-शठः भील्लओनी ठगाई
करवी, पमत्ते-प्रमत्तः जात्यादिक भदोथी अत्यंत युक्त रहवुं, रसलोलुप-रसलोलुप-
इन्द्रियना विषयभा दोलुपता राखवी ॥ २३ ॥

तथा—“सायगवेसए” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सायगवेसए-सातगवेपकः सातानो द्वेष करवो, आरम्भाओ
अविरओ-आरम्भात् अनिवृत्तः प्राणी वधना स्थानभूत आरंभथी विरक्त न
थवुं, खुदो-क्षुद्रः स्वप्नोभां पणु भील्लना हितनी अलिवाषा न राखवी साहस्सिओ-
साहसिकः वगर विचार्ये कामने करवा लागी जवुं, इत्यादि लक्षणथी युक्त
प्राणी नीललेख्याना परिणामवाणे नखवो नोधओ ॥ २४ ॥

કાપોતલેશ્યાલસળમાહ —

મૂલ્મ—ચક્રેવકં સમાયારે, નિયંદિલ્લે અણુજ્જુપ ।

પાલિંડ ચગઓષદિપં, મિષ્ણદિદ્વી અર્ણારિપ ॥૨૫॥

ઉપ્કાલેગ દુદ્ધવાઈય તેળે યાવિ યે મષ્ણેરી ।

પયંજોગસમાડતો, કાર્ડલેસ લે પરિણમે ॥ ૨૬ ॥

છાયા—ચક્રો ચક્રસમાચાર, નિકૃતિમાન્ અનુજુક ।

પ્રતિકુચકઔપધિક, મિષ્યાદિરનાર્ય ॥૨૫॥

ઉત્પ્રાસકદુષ્ટવાદી ચ, સ્તેનમાપિ ચ મત્સરી ।

પ્રત્યોગસમાયુક, કાપોતલેશ્યાં તુ પરિણમતિ ॥૨૬॥

ટીકા—‘ચક્રે’ इत्यादि—

ચક્રઃ—ચાચા કુટિલ, ચક્રસમાચાર—કુટિલાચાર, નિકૃતિમાન્—કપટી, અનુજુક—કુટિલહૃદય, પ્રતિકુચક—સ્વદોષમચ્છાદક, ઔપધિક—ઉપધિના છત્રના ચરતીસ્યૌપધિકઃ—સર્વકાર્યે કપટેન મદુત્તા, મિષ્યાદિદ્વિઃ—શ્રુતચારિષ્ણસંજ્ઞે ધર્મે અદ્વારહિતઃ, અનાર્ય—આર્યમાષવર્જિતઃ । ‘પલિંડકા’ इति છત્રપ્રથમાન્તસુ । અસ્મા અગ્નિમગાયત્રયા સહ સમ્ભવઃ ॥૨૫॥

અય કાપોતલેશ્યા કા લક્ષણ કહેતે હૈ—‘ચક્રે’ इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—(ચક્રે-ચક્ર) ધાણીસે કુટિલ હોના (ચક્રસમાચારે-ચક્ર સમાચાર) કુટિલ આચારવાલા હોના (નિયંદિલ્લે-નિકૃતિમાન્) કપટી હોના (અણુજ્જુપ-અનુજુક) કુટિલચિત્ત ધાલા હોના (પલિંડચગઓ-પ્રતિકુચકઃ) અપને દોષોંકો ઢકના (ઓષદિપં-ઔપધિક) માયા ચાર સે યુક્ત હોકર પ્રત્યેક કાર્ય કરના (મિષ્ણદિદ્વી-મિષ્યાદિદ્વિઃ) શ્રુતચારિષ્ણરૂપ ધર્મ મેં અદ્વા ચિહ્ન હોના (અર્ણારિપ-અનાર્ય) આર્યમાષ સે રહિત હોના ॥ ૨૫ ॥

હવે કાપોતલેશ્યાનુ લક્ષણ કહે છે—“ચક્રે” इत्यादि ।

અન્વયાદ્ય—ચક્રે-ચક્ર ધાણીથી કુટિલ થવું, ચક્રસમાચારે-ચક્રસમાચાર કુટિલ આચારશ્યા બનવું, નિયંદિલ્લે-નિકૃતિમાન્ કપટી થવું અણુજ્જુપ-અનુજુક કુટિલ ચિત્ત થવું પાલિંડચગઓ-પ્રતિકુચક પોતાના દોષોને ઢાંકવા, ઔપધિક-આવધિકા માયાચારથી યુક્ત બનીને પ્રત્યેક કામ કરવું, મિષ્ણદિદ્વી-મિષ્યાદિદ્વિ શ્રુત ચરિત્રરૂપ ધર્મમા થઈને વિહીન થવું, અને અર્ણારિપ-અનાર્ય આદ્ય અવધી રહિત બનવું ॥૨૫॥

‘उष्फालग’ इत्यादि—

उत्प्रासक दुष्टवादी=उत्प्रासकं दुष्टं च वदतीत्येवं शीलः, यथा पर उत्प्रास्यते, दुःखी भवति तादृशं वचनं रागादिदोषयुक्तं च वचनं वक्तुं शीलं यस्य स इत्यर्थः । च=समुच्चये, स्तेनः—चौरः, अपि च मत्सरी=मत्सरः—परसंपदामसहनं, सति वितेत्यागाभावश्च, तद्वान् एतद्योगसमायुक्तः कापोतलेख्यां परिणमति=कापोतलेख्यारूपेण स्वात्मानं परिणमयतीत्यर्थः ॥२६॥

अथ तेजोलेख्यालक्षणमाह—

मूलम्—नीयाविक्ती अचंवले, अमई अकुंतूहले ।

विणीयं विणए दंते, जोगवं उवहाँणवं ॥२७॥

पियं धम्मे दढधेम्मेऽवज्जभीरु हिएसए ।

एयं जोगसमाउत्तो, तेउलेसं तुं परिणमे ॥२८॥

तथा—‘उष्फालग’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(उष्फालग दुष्टवादी=उत्प्रासकदुष्टवादी) ऐसे वचन बोलना जिससे दूसरों को दुःख हो-रागद्वेष से युक्त वचनों का प्रयोग करना (तेणे-स्तेनः) चोरी करना (मच्छरी-मत्सरी) दूसरे के अभ्युदय को सहन नहीं करना तथा सम्पन्न होने पर भी दान नहीं करना (एय-जोग समाउत्तो-एतत् योगसमायुक्तः) इत्यादि, ऐसे कार्य युक्त योगों से जीव को (काउलेसं तु परिणमे-कापोतलेख्यां परिणमति) कापोती लेख्यावाला-जानना चाहिये । तात्पर्य—‘लेख्यलक्षण जिस में हों वह कापोत लेख्यावाला है’ ऐसा जानना चाहिये । ये लक्षण कापोती लेख्या के हैं ॥२६॥

तथा—“ उष्फालग ” इत्यादि !

अन्वयार्थ—उष्फालगदुष्टवादी=उत्प्रासकदुष्टवादी जेवां वचन बोलेवां हे, जेनाथी णीलजेने दुःख थाय, रागद्वेषथी युक्त वचनोना प्रयोग करेवा, तेणे-स्तेन चोरी करेवा, मच्छरी-मत्सरी णीलना अभ्युदयने सहन न करेवा तथा संपन्न होवा छतां पणु दान न करवुं, एयजोगसमाउत्तो-एतत् योग समायुक्त इत्यादि ! जेवा कार्ययुक्त योगेथी जेवने काउलेसंतु परिणमे-कापोतलेख्यां परिणमति कापोतिलेख्यावाणा जणुवा जेधजे तात्पर्य आवां लेखण जे जेवमां होय ते कापोतलेख्यावाणा छे जेवुं जणुवुं जेधजे आ लेखण कापोतिलेख्यानुं छे ॥२६॥

छाया—नीचैर्दृष्टिः अचपलः, अमायी अकुतूहलः ।

विनीतविनयो दान्तः, योगवान् उपधानवान् ॥ २७ ॥

मियधर्मा दृढधर्मा, अवधमीरुः हितैपकः ।

एतद्योगसमायुक्त स्तेजोलेख्यां तु परिणमति ॥ २८ ॥

टीका 'नीयाविस्ती' इत्यादि—

नीचैर्दृष्टिः=अदृक्काररहितः शुर्बादिभ्यो नीचासनादिनर्तीत्यर्थः, अचपलः—
चाञ्चल्यरहितः, अमायी—मायारहितः, अकुतूहलः—अपूर्ववस्तुदर्शनार्थमुत्सुक्या
कुतूहलतद्गमितः अतएव—विनीतविनयः=विनीतः—प्राप्तः, विनयः—शूरोरभ्युत्थान-
प्रणामादिरूपा प्रतिपत्तिर्येन स तथा, दान्तः=मितेन्द्रिय, योगवान् योगः मन्ते-
वाक्कायानां प्रशस्तव्यापारस्तद्वान्, तथा—उपधानवान्=उपधान—तीव्रतपस्वर्षा
तद्वान्, अस्या अग्रिम गायया सह सम्बन्धः ॥ २७ ॥

'पियधम्मे' इत्यादि—

मियधर्मा=मियो धर्मो यस्य स तथा, दृढधर्मा=अङ्गी—कृतप्रतादिनिर्वाहकः,

अथ तेजोलेख्या के लक्षण कहते हैं—'नीयाविस्ती,' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(नीयाविस्ती—नीचैर्दृष्टिः) अङ्कार नहीं करना—शुरूजन
से अपना आसन नीचा रखना (अचपल—अचपलः) चपलता से रहित
होना (अमाई—अमायी) माया चार से रहित होना (अकुतूहल—अकु-
तूहलः) अपूर्ववस्तु के देखने के लिये उत्सुकता का नहीं होना विपीय-
विणय—विनीतविनयः) विनीत होना—शुरूजन का विनय करना, उनके
आनेपर बैठना—प्रणाम आदि करना वंते दान्तः) इन्द्रियों को जीतना
(योगध—योगवान्) मन बचन काया के योगोंको शुद्ध रखना (उपधा-
नध—उपधानवान्) तीव्रतपस्वर्षा करना ॥ २७ ॥

इवे तेजोलेखानां लक्षणं कथं ते—“नीयाविस्ती” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—नीयाविस्ती—नीचैर्दृष्टिः अङ्कार न करवे शुरुजनकी पीठार्ध
आसन नीच रखवुं, अचपल—अचपलः अचपलतासे रहित वुं अमाई—अमायी
मायाचारसे रहित वुं, अकुतूहल—अकुतूहलः अपूर्व वस्तुने देखेवाणी उत्सुकता न
रखवुं, विपीयविणय—विनीतविनयः विनीत वुं, शुरुजनको विनय करवे, अनेका
आपवादी उक्तुं, अष्टाभ आदि करवुं, इन्द्रियोंने छुटवा योगध—योगवान्
भन, बचन अने कायाना योगोंने शुद्ध रखवा, उपधानध—उपधानवान् दीन
उपधर्षा करवुं ॥ २७ ॥

अवद्यभीरुः—प्राणातिपातादिरूपात् पापाद्भीतः, हितैषकः—मोक्षाभिलाषी, एतद्योग-
समायुक्तस्तेजोलेख्यां तु परिणमति=तेजोलेख्यारूपेण स्वात्मानं परिणमयतीत्यर्थः॥

पञ्चलेख्याया लक्षणमाह—

मूलम्—पयणुकोहमाणे यं, मायालोभे यं पयणुं ॥

पंसंत चित्ते दंतर्प्पा, योगंवं उवहाणंवं ॥२९॥

तहां पयणुंवाई यं, उर्वंसंते जिइंदिए ।

एयजोगसमाउत्तो, पञ्चलेसं तु परिणंमे ॥३०॥

छाया—प्रतनुक्रोधमानश्च, मायालोभश्च प्रतनुकः ।

प्रशान्तचित्तो दान्तात्मा, योगवान् उपधानवान् ॥ २९ ॥

तथा प्रतनुवादी च, उपशान्तो जितेन्द्रियः ।

एतद्योगसमायुक्तः, पञ्चलेख्यां तु परिणमति ॥ ३० ॥

टीका—‘ पयणुकोहमाणे य ’ इत्यादि—

प्रतनुक्रोलमानः=प्रतनू=स्वल्पी, क्रोधमानो यस्य स तथा, च शब्दः पादपूरणे ।

तथा—‘ पियधम्मे ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पियधम्मो-प्रियधर्मा) प्रियधर्मवाला होना (दृढधम्मो-दृढधर्मा) धर्म में दृढ होना अर्थात् अंगीकृत व्रतादिकों को निर्वाह करना (अवज्जभीरु-अवद्यभीरुः) प्राणातिपात आदि पापों से सदा भयभीत बने रहना (हिएसए-हितैषकः) मोक्षाभिलाषी होना (एयजोगसमा-उत्तो-एतद्योगसमायुक्तः) इन पूर्वोक्त बातों से सम्पन्न योग जिन जीवों के होता है वे जीव तेजोलेख्या से अपनी आत्मा को परिणमाने वाले जानना चाहिये । ये सब लक्षण तेजोलेख्या के हैं ॥ २८ ॥

तथा—“ पिय धम्मे ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—पियधम्मो-प्रियधर्मा प्रिय धर्मवाला थपुं, दृढधम्मो-दृढधर्मा धर्ममां दृढता राखवी, अर्थात् अंगिकार करेला मत आदिदोने नखावी राखवां, अवज्जभीरु-अवद्यभीरु प्राणातिपात आदि पापेथी सदा लयलीत भनी रहेपु, हिएसए-हितैषकः मोक्षना अलिदापी थपुं एयजोगसमाउत्तो-एतद्योग-समायुक्त आ पूर्वोक्त वातोथी संपन्न योग जे जिवेमां होय छे जे जिव तेजोलेख्याथी पोतानी आत्माने परिणुमनवाणा नखुवा नेछे, आ सधणां-वक्षु तेजोलेख्यानां छे ॥२८॥

तथा-माया, लोमश्च प्रतनुकः-स्वल्पो यस्येति शेषः, अतएव-प्रशान्तचित्तः-
प्रशान्त-मकर्पेणोपश्रमयुक्त, चित्त यस्य स तथा, दान्तात्मा-दान्तः-अश्रुमयोग
रिषर्जनेन वर्णीकृतः आत्मा येन स तथा, योगवान्, उपपन्नान्, इति पदद्वयमिति
पूर्व सप्तविंशतितमगाथायां व्याख्यातम् । अस्या अग्रिमगाथया सह सम्बन्धः ॥२९॥

‘तद्वा पयणुवाहं य’ इत्यादि ।

तथा-प्रतनुवादी-स्वल्पमापी, च-पुनः, उपशान्तः-उपश्रमयुक्तः, तथा-
चित्तेन्द्रियः-इन्द्रियनिग्रही, एतद्योगसमायुक्तः, पद्मलेख्यां तु परिणमिति-पद्मलेखा
रूपेण स्वात्मानं परिणमयसीत्यर्थः ॥ ३० ॥

अयं पद्मलेख्या के लक्षण कहते हैं—‘पयणुकोहमाणे’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पयणुकोहमाणे मायालोमेय पयणु-प्रतनुकोपमानः
मायालोमश्च प्रतनुकः) जोच, मान कथाय की अल्पता होनी, माया तथा
लोमकथाय की अल्पता होनी (पसंतचित्ते दंतप्या-प्रशान्तचित्तः
दान्तात्मा) शान्त चित्त होना अश्रुमयोग का परित्याग कर श्रुमयोग
में प्रवृत्त होना (योगवान्-योगवान्) मन वचन काया के योगों को सदा
पवित्र रखना तथा (उपहाणव-उपधानवान्) तीव्रतपश्चर्या करना ॥२९॥

तथा—‘तद्वा पयणुवाहं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पयणुवाह-प्रतनुवादी) थोड़ा और हितकर बोलना
(उचसंते-उपशान्तः) उपश्रमपरिणाम युक्त होना (जिह्दित्त-चित्तेन्द्रिया)
अपनी इन्द्रियों का ब्रह्म में रखना (एतद्योगसमायुक्तो पद्मलेखः तु परि-
णमे-एतद्योगसमायुक्तः पद्मलेख्यां तु परिणमति) इन सब बातों से
युक्त प्राणी पद्मलेख्या वाला होता है ॥ ३० ॥

ऊँचे पद्मलेखानां लक्षण कहते हैं—“पयणुकोहमाणे” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—पयणुकोहमाणे मायालोमेय पयणु-प्रतनुकोपमानः मायालोमश्च
प्रतनुकः कोच, मान, कथाय की अल्पता होनी माया तथा लोम कथाय की
अल्पता होनी, पसंतचित्ते दंतप्या-प्रशान्तचित्तः दान्तात्मा शान्त चित्तवान्
अश्रु, अश्रुमयोगने परित्याग करीने श्रुम योगमा प्रवृत्त वपु, योगवान्-
योगवान् मन, वचन, कायाना योगोंने सदा पवित्र रखना तथा उपहाणव-
उपधानवान् तीव्र तपश्चर्या करनी ॥२९॥

तथा—“तद्वा पयणुवाहं” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—पयणुवाह-प्रतनुवादी थोड़ा अने हितकर बोलना, उचसंते-
उपशान्तः उपश्रम परिणामयुक्त वपु, जिह्दित्त-चित्तेन्द्रिया योवाना इन्द्रियों
वशमां रखनी, एतद्योगसमायुक्तो पद्मलेखः तु परिणमे-एतद्योग समायुक्तः पद्मलेखः
तु परिणमति आ समानी बातोंसे युक्त प्राणी पद्मलेखावाण होता है ॥ ३०॥

શુક્લલેશ્યાયા લક્ષણમાહ--

મૂલમ્-અદ્વરૂદાણિ વજ્જિત્તાં, ધમ્મસુક્કાણિ ઝાયેંણ ।

પસંતંચિત્તે દંતપ્પા, સમિંણે ગુંત્તે ચ ગુત્તિસું ॥૩૧॥

સરાંગે વીયરાંગે વાં, ઉવંસંતે જિહંદિણે ।

ઈયજોગસમાઉત્તો, સુક્કલેસં તુ પરિણમે ॥૩૨॥

છાયા--આર્તરૌદ્રે વર્જયિત્વા, ધર્મશુક્લે ધ્યાયતિ ।

પ્રશાન્તચિત્તો દાન્તાત્મા, સમિતો ગુપ્તશ્ચ ગુપ્તિષુ ॥ ૩૧ ॥

સરાગો વીતરાગો વા, ઉપશાન્તો જિતેન્દ્રિયઃ ।

એતદ્યોગસમાયુક્તઃ, શુક્લલેશ્યાં તુ પરિણમતિ ॥ ૩૨ ॥

ટીકા--‘અદ્વરૂદાણિ’ ઇત્યાદિ--

આર્તરૌદ્રે=આર્ત રૌદ્રંચેતિ દ્વયમશુભધ્યાનં, વર્જયિત્વા પરિત્યજ્ય ધર્મશુલ્કે= ધર્મ-ધર્મધ્યાનં, શુલ્ક-શુલ્કધ્યાનં ચેતિદ્વય શુભધ્યાનં ધ્યાયતિ । પ્રશાન્તચિત્તઃ= પ્રશાન્ત-પ્રકર્ષેણોપશમયુક્તં, ચિત્તં यस્ય સ તથા, દાન્તાત્મા=દાન્તઃ-અશુભયોગ-પરિવર્જનેન વશીકૃતઆત્મા યેન સ તથા, સમિતઃ=સમિતિપશ્ચકયુક્તઃ, ચ=પુનઃ, ગુપ્તિષુ=તૃતીયાર્થે સપ્તમી, ગુપ્તિભિઃ=મનોગુપ્ત્યાદિભિરિત્યર્થઃ, ગુપ્તઃ=રક્ષિત ચારિત્રઃ । અસ્યા અગ્નિમગાથયા સહ સમ્બન્ધઃ ॥ ૩૧ ॥

અવ શુક્લલેશ્યા કે લક્ષણ કહતે હૈં--‘અદ્વરૂદાણિ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--(અદ્વરૂદાણિ વજ્જિત્તા-આર્તરૌદ્રે વર્જયિત્વા) આર્તધ્યાન એવં રૌદ્રધ્યાન કા પરિત્યાગ કરકે જો આત્મા (ધમ્મસુક્કાણિ ઝાયે- ધર્મશુક્લે ધ્યાયતિ) ધર્મધ્યાન એવં શુક્લધ્યાનકો-ધ્યાતા હૈ તથા (પસંતચિત્તે -પ્રશાન્તચિત્તઃ) પ્રશાન્તચિત્તવાલા હોતા હૈ એવં (દંતપ્પા-દાન્તાત્મા).અશુભ યોગો કે પરિત્યાગ સે અપની આત્માકા વશમેં રચતા હૈ, (સમિ- સમિતઃ) પાંચ સમિતિયોં કા પાલન કરતા હૈ (ગુત્તિસુ ગુત્તે-ગુપ્તિષુ ગુપ્તઃ) એવં મનોગુપ્તિ આદિતીન ગુપ્તિયોંદ્રારા અપને ચારિત્રકી રક્ષા કરતા હૈ ૩૧

હવે શુક્લલેશ્યાના લક્ષણને કહે છે--“અદ્વરૂદાણિ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--અદ્વરૂદાણિવજ્જિત્તા-આર્તરૌદ્રે વર્જયિત્વા આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનના પરિત્યાગ કરીને જે આત્મા ધમ્મસુક્કાણિ ઝાયે-ધર્મશુક્લે ધ્યાયતિ ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનનું સેવન કરે છે, તથા પસંતચિત્તે-પ્રશાન્તચિત્ત. પ્રશાન્ત ચિત્તવાળા હોય છે અને દંતપ્પા-દાન્તાત્મા અશુભયોગોના પરિ- તાપથી પોતાના આત્માને વશમાં રાખે છે, સમિ-સમિતઃ પાંચ સમિતિયોનું

‘સરાગે’ इत्यादि—

સરાગઃ—અક્ષીણાનુપશ્ચાન્તકપાય, વા=અથવા વીતરાગઃ=વીષ્ણુકપાય, ઉપ-
શ્ચાન્ત=ઉપશ્ચમયુક્ત, મિતેન્દ્રિયઃ=અક્ષીકૃતેન્દ્રિયઃ એવધોગસમાયુક્તઃ શુદ્ધલેષ્યાં તુ
પરિણમતિ=શુદ્ધલેષ્યા રૂપેણ સ્વાત્માન પરિણમયતીત્યર્થઃ ॥ ૩૨ ॥

उक्त लक्षणद्वारं, संपति अष्टम स्थानद्वारमाह—

मूलम्—असखिज्जाणो सप्पिणीण उस्सप्पिणीण जे समया ।

सखाईया लोगा, लेसाण हवेति ठाणाइ ॥३३॥

छाया—असख्येयानाम् अवसर्पिणीनाम्, उत्सर्पिणीनाम् ये समयाः ।

सख्यातीता लोकाः, लेष्यानां भवन्ति स्थानानि ॥ ૩૩ ॥

टीका—‘असखिज्जाण’ इत्यादि—

असख्येयानाम्—अवसर्पिणीनाम्=भवत्सર્पन्ति—प्रतिसमयं कालप्रमाणमपेक्ष्य

तथा—‘સરાગે’ इत्यादि ।

અન્યર્થ—(સરાગે વીયરાગે વા-સરાગો વીતરાગો વા) જો સરાગ
હો અથવા વીતરાગ હો (ઉચ્ચસતે-ઉપશ્ચાન્તઃ) ઉપશ્ચમ ભાવ સે જોયુક્ત
હો (જિહ્વિય-જિતેન્દ્રિયઃ) હિન્દ્રિયોનો વશ મેં જિસને કર લિયા હો (પય-
જોગ સમાવસો-એતદ્ યોગસમાયુક્ત) હસ તરફ કે યોગસે યુક્ત પ્રાપ્તી
(શુદ્ધલેષ્ય તુ પરિણમે-શુદ્ધલેષ્યાં પરિણમતિ) શુદ્ધ લેષ્યા થાતા
હોતા હૈ ॥ ૩૨ ॥

अथ सूत्रकार आठवें स्थान द्वार को कहते हैं—‘असखिज्ज०’ इत्यादि ।

अन्यार्थ—(असखिज्जाणो सप्पिणीण उस्सप्पिणीण जे समया
सखाईया लोगा-असख्येयानां अवसर्पिणीनां उत्सर्पिणीनां ये समयाः

પાઠન કરે છે, ગુપ્તિષુ ગુણે-ગુપ્તિષુ ગુણ અને મનોબુદ્ધિ આદિ ત્રણ બુદ્ધિયો
દ્વારા પાતાના આરિત્તની રક્ષા કરતા રહે છે ॥૩૧॥

तथा—‘સરાગે’ इत्यादि ।

અન્યર્થ—સરાગે વીયરાગે વા-સરાગો વીતરાગો વા જે સરાગ હોય, અથવા
વીતરાગ હોય, ઉચ્ચસતે-ઉપશ્ચાન્તઃ ઉપશ્ચમ ભાવથી જે યુક્ત હોય જિહ્વિય-
જિતેન્દ્રિય હિન્દ્રિયોને જેણે વશમાં કરી લીધેલ હોય, પયજોગસમાવસો-એતદ્
યોગસમાયુક્ત આ પ્રકારના યોગથી યુક્ત પ્રાપ્તી શુદ્ધ લેષ્યાવાળા હોય છે. ॥૩૨॥

હવે સૂત્રકાર આઠમા સ્થાન દ્વારને બતાવે છે—‘અસખિજ્જ૦’ इत्यादि ।

અન્યર્થ—અસખિજ્જાણો સપ્પિણીણ ઉસ્સપ્પિણીણ જે સમયા સખાઈયા

जन्तूनां वा शरीरायुः प्रमाणादिकमपेक्ष्य ह्रासमनुभवन्त्यवश्यमित्यवसर्पिण्यः—दश-
सागरोपमकोटिकोटि परिमाणरूपास्तासाम्, तथा—उत्सर्पिणीनाम्—उत्सर्पन्ति—उक्त-
न्यायतो वृद्धिमनुभवन्त्यवश्यमित्युत्सर्पिण्यस्तासां, ये संख्यातीताः=असंख्यातीताः
समयाः—तत्प्रमितानि, तथा—संख्यातीताः—असंख्येया ये लोका स्तेषां ये आका-
शप्रदेशास्तत्प्रमितानि लेख्यानां स्थानानि प्रकर्षापकर्ष कृतानि भवन्ति ।

तत्राशुमानां स्थानानि संक्लेशरूपाणि भवन्ति, शुमानां तु विशुद्धिरूपाणि ।

संख्यातीताःलोकाः) असंख्यात अवसर्पिणीकाल तथा असंख्यात उत्स-
र्पिणी कालके जितने समय होते हैं अथवा असंख्यात लोक के जितने
प्रदेश हैं उतने ही (लेसाण ठाणाई हवन्ति—लेख्यानां स्थानानि भवन्ति)
लेख्याओंके स्थान होते हैं । दसकोडाकोडी सागरका एक अवसर्पिणीकाल
होता है । इसी तरह दस कोडाकोडी सागर का दूसरा उत्सर्पिणीकाल
होता है । दोनों कालों की अर्थात् बीस कोडाकोडी सागर का एक काल-
चक्र होता है । जिस कालमें प्राणियोंके शरीर आयु लक्ष्मी आदिका ह्रास
[नाश] प्रतिसमय होता रहता है वह अवसर्पिणी काल है । इससे विपरीत
उत्सर्पिणीकाल है । असंख्यात उत्सर्पिणी तथा अवसर्पिणी कालके जितने
समय हैं तथा असंख्यात लोकों के जितने प्रदेश होते हैं उतने ही लेख्या-
ओंके स्थान हैं । अशुभलेख्याओं के संक्लेशरूप स्थान होते हैं तथा शुभ-
लेख्याओं के विशुद्धिरूप स्थान होते हैं । इस गाथा में काल की अपेक्षा

लोगा—असंख्येयानाम् अवसर्पिणीनां उत्सर्पिणीनां ये समयाः संख्यातीता. लोकाः
असंख्यात अवसर्पिणी काण तथा असंख्यात उत्सर्पिणी काणनो जेटलो
समय डोय छे अथवा असंख्यात लोकना जेटला प्रदेश छे जेटला न लेसाण-
ठाणाई हवन्ति—लेख्यानां स्थानानि भवन्ति लेख्याओंनां स्थान डोय छे. इस
कोडाकोडी सागरनो जेठ अवसर्पिणी थाय काण छे. जेटलान् कोडाकोडी सागरनो
उत्सर्पिणी काण थाय छे. जन्ने काण भणीने अर्थात् बीस कोडा कोडी सागरनु जेठ
जे काणमां प्राणीज्जोनां शरीर, आयु, लक्ष्मी, आदिनो ह्रास प्रति समय
काणयक थाय छे. थतो रडे छे ते अवसर्पिणी काण छे जेनाथी विपरीत उत्सर्पिणी
काण छे. असंख्यात उत्सर्पिणी तथा अवसर्पिणी काणनो जेटलो समय छे तथा
असंख्यात लोकनो जेटलो प्रदेश डोय छे. जेटला न लेख्याज्जोनां स्थान
छे, अशुभलेख्याज्जोनां संक्लेश रूप स्थान डोय छे तथा शुभ लेख्याज्जोनां
विशुद्धिरूप स्थान डोय छे. आ गाथामां काणनी अपेक्षा जे तथा क्षेत्रनी अपेक्षा जे

પદા—૬૬ કાલતઃ ક્ષેત્રતઃ સ્થાનાનાં માનમુક્તમ્, અસંખ્યેયોત્સર્પિનીનાં, ટાવતીનામત્સર્પિનીનાં ચ યે સમયાઃ સ્યુ સ્તાવન્તિ સ્થાનાનિ લેશ્યાનાં મન્તીતિ કાલતઃ સ્થાનમાનમ્ । અસંખ્યાતા લોકા ઇતિ ચ—મત્સરખેયલોકાકાશપ્રદેશપરિ માણાનિ લેશ્યાનાં સ્થાનાનીતિ ક્ષત્ર સ્થાનમાનમુક્તમ્ ॥ ૩૩ ॥

ઉક્તં સ્થાનદારં, મમતિ નવમં સ્થિતિદ્વારમાહ, ઉપાદૌ કૃષ્ણલેશ્યાયાઃ સ્થિતિમાહ—

મૂલ્મ—મુદ્ગુત્તદ્વ તુ જહન્નાં, તેત્તીસા સાગરૌ મુદ્ગુત્તહિયા ।

ઉક્કોસો હોઈ ઠિઈ, નાયઁવા કિળ્હેલેસાપ ॥૩૪॥

છાયા—મુદ્ગુત્તદો તુ જહન્ના, ત્રયસિંચત્ સાગરાન્ મુદ્ગુત્તહિયાન્ ।

ઉત્કૃષ્ટા મવતિ સ્થિતિઃ, ક્ષાતખ્યા કૃષ્ણલેશ્યાયાઃ ॥ ૩૪ ॥

ટીકા—‘મુદ્ગુત્તદ્વ તુ’ ઇત્યાદિ—

મુદ્ગુત્તદામ્=અન્તર્મુદ્ગુત્તકાસમિત્યર્થઃ, કાલાખ્વનોરત્પન્તસયોગે ઇતિ પામિનિસૂત્રે દ્વિતીયા । તુ ક્ષન્દો નિશ્ચયાર્થકઃ । અન્તર્મુદ્ગુત્તમેવ કૃષ્ણલેશ્યાયા જહન્ના સ્થિતિઃ

તથા ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા લેશ્યાઓં કે સ્થાનોં કા પ્રમાણ કહા ગયા હૈ, વસમેં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિની એવં અવસર્પિની કે સમયોં કો લેકર જો સ્થાનોં કા પ્રમાણ કહા હૈ વહ કાલ કી અપેક્ષા પ્રમાણ જાનના ચાહિયે તથા અસંખ્યાત લોકોં કે પ્રદેશોં કો લેકર જો પ્રમાણ કહા ગયા હૈ વહ ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા લેશ્યાઓં કે સ્થાન કા પ્રમાણ જાનના ચાહિયે ॥ ૩૩ ॥

સૂત્રકાર અય સ્થિતિ દ્વાર કો કહતે હૈ, વસમેં પ્રથમ “કૃષ્ણલેશ્યા કી કિતની સ્થિતિ હૈ” વહ પ્રકટ કરતે હૈ—‘મુદ્ગુત્તદ્વ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(કિળ્હેલેસાપ—કૃષ્ણલેશ્યાયાઃ) કૃષ્ણલેશ્યા કી (જહન્ના ઠિઈ—જહન્નાસ્થિતિઃ) જહન્નાસ્થિતિ (મુદ્ગુત્તદ્વ—મુદ્ગુત્તદામ્) અન્તર્મુદ્ગુત્ત

લેશ્યાઓના સ્થાનોનુ પ્રમાણ કહેવામાં આવેલ છે એમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિની અને અવસર્પિનીના સમયોને લઈને જે સ્થાનોનુ પ્રમાણ જતાવેલ છે, તે કાળની અપેક્ષાએ પ્રમાણ બાબતુ લેઈએ તથા અસંખ્યાત લોકોનાં પ્રદેશોને લઈને જે પ્રમાણ જતાવવામાં આવેલ છે તે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લેશ્યાઓના સ્થાનોનુ પ્રમાણ બાબતુ લેઈએ ॥૩૩॥

સૂત્રકાર હવે સ્થિતિ દ્વારને જતાવે છે, આમાં પ્રથમ “કૃષ્ણલેશ્યાની કટલી સ્થિતિ છે” તેને પ્રકટ કરે છે—“મુદ્ગુત્તદ્વ” ઇત્યાદિ!

અન્વયાર્થ—કિળ્હેલેસાપ—કૃષ્ણલેશ્યાયા કૃષ્ણ લેશ્યાની જહન્નાઠિઈ—જહન્ના સ્થિતિ જહન્ના સ્થિતિ મુદ્ગુત્ત—મુદ્ગુત્તદામ્ અન્તર્મુદ્ગુત્તની કોલ છે તથા

જ્ઞાતવ્યા ભવતિ। મુહૂર્તાધિકાનિ=અન્તર્મુહૂર્તાધિકાનીત્યર્થઃ, છાયાયાં સાગરશબ્દલિङ्ગ-
માશ્રિત્ય પુલિङ્ગ નિર્દેશઃ। ત્રયચ્ચિંશત્ સાગરાન્ સાગરોગમાણીત્યર્થઃ, ‘સાગરોવમાઈ’
ઇતિવાચ્યે સાગરા ઇતિ કથનં પદૈકદેશેઽપિ પદપ્રયોગદર્શનાત્। કૃષ્ણલેશ્યાયા
ઉત્કૃષ્ટાસ્થિતિ જ્ઞાતવ્યા ભવતિ। इह चान्तर्मुहूर्तस्यासंख्यातभेदत्वादन्तर्मुहूर्तशब्देन
पूर्वोत्तरभव सम्बन्ध्यन्तर्मुहूर्तद्वयमुक्तं भवतीति द्रष्टव्यम् ॥ ૩૪ ॥

નીલલેશ્યાયાઃ સ્થિતિમાહ—

મૂલમ્-મુહુત્તદ્વં તું જહન્ના, દંસ ઉદંહી પલિયમસંખભાગમબ્માહિયા।

उक्कोसां होई ठिई, नायव्वा नीललेसाए ॥३५॥

છાયા—મુહૂર્તાદ્વાં તુ જઘન્યા, દશ ઉદધીન્ પલ્યોપમાસંખ્યભાગાભ્યધિકાન્।

उत्कृष्टा भवति स्थिति, ज्ञातव्या नीललेश्यायाः ॥३५॥

ટીકા—‘મુહુત્તદ્વં તું’ ઇત્યાદિ—

મુહૂર્તાદ્વાં તુ=અન્તર્મુહૂર્તમેવેત્યર્થઃ, નીલલેશ્યાયાઃ જઘન્યા=અપકૃષ્ટતમાં,
સ્થિતિ જ્ઞાતવ્યા ભવતિ। ‘પલિય’ ઇતિ પદૈકદેશે પદપ્રયોગદર્શનાદિહ ‘પલિય’

કી હોતી હૈ તથા (उक्कोसा ठिई-उत्कृष्टास्थितिः) उत्कृष्ट स्थिति (मुहुत्त-
हिया तेत्तीसा सागरा-मुहूर्ताधिकान् त्रयचिंशत् सागरान्) अन्तर्मुहूर्त
अधिक तेतीस सागरोपम प्रमाण होती है। ऐसा (नायव्वा-ज्ञातव्या)
जानना चाहिये ! अन्तर्मुहूर्त के भी असंख्यात भेद होते हैं इसलिये
अन्तर्मुहूर्त शब्द से पूर्वोत्तर भव संबंधी अन्तर्मुहूर्तद्वय कहे गये
समझना चाहिये ॥ ૩૪ ॥

નીલલેશ્યા કી સ્થિતિ હસ પ્રકાર હૈ—‘મુહુત્તદ્વં તું’ ઇત્યાદિ।

અન્વયાર્થ—(નીલલેસાએ-નીલલેશ્યાયાઃ) નીલલેશ્યા કી (જહન્ના
ઠિઈ-જઘન્યા સ્થિતિઃ) જઘન્ય સ્થિતિ (મુહુત્તદ્વં-મુહૂર્તાદ્વામ્) અન્તર્મુહૂર્ત-

उक्कोसा ठिई-उत्कृष्टा स्थिति उत्कृष्ट स्थिति मुहुत्तहिया तेत्तीसा सागरा-मुहूर्ता-
धिकान् त्रयचिंशत् सागरान् अन्तर्मुहूर्त अधिक तेतीस सागरोपम प्रमाण
होय छे. अबु नायव्वा-ज्ञातव्या जानवु नेछये अन्तर्मुहूर्तना यषु असंख्यात
भेद होय छे आ कारण् अन्तर्मुहूर्त शब्दथी पूर्वोत्तर भव संबंधी अन्त-
र्मुहूर्त द्वय कहेवायेस समजवु नेछये ॥३४॥

નીલ લેશ્યાની સ્થિતિ આ પ્રકારની છે—“મુહુત્તદ્વં તું” ઇત્યાદિ !

અન્વયાર્થ—નીલલેસાએ-નીલલેશ્યાયા નીલલેશ્યાની જહન્ના ઠિઈ-જઘન્યા-
સ્થિતિ જઘન્ય સ્થિતિ મુહુત્તદ્વં-મુહૂર્તાદ્વામ્ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. તથા

इत्यस्य 'पत्न्योपमम्' इत्यर्थः, तस्यासंख्यमागस्तेनाभ्यधिकानि—पत्न्योपमासंख्येय-
भागाधिकानीत्यर्थः, दश उदधीन्—उदध्युपमानि सागरोपमाभीत्यर्थः, नीललेस्या-
या उत्कृष्टास्थितिः ज्ञातव्या भवति ॥ ३५ ॥

मूलम्—मुहुस्तद्वत् तु जहृद्वा, तिण्णुर्देही पलियमसंख्यभागमन्महिषा।

उंकोसा हीह ठिई, नायव्वा काउलेसाए ॥ ३६ ॥

छाया—मुहुर्वादां तु जघन्वा, भीन् उदधीन् पत्न्योपमासंख्येयभागाभ्यधिकान् ।
उत्कृष्टा भवति स्थितिः, ज्ञातव्या कापोतलेस्याया ॥ ३६ ॥

टीका—'मुहुस्तद्वत्' इत्यादि—

मुहुर्वादां तु—अन्तर्मुहुर्कालमेवेत्यर्थः, कापोतलेस्याया जघन्वा स्थितिज्ञातव्या
भवति । पत्न्योपमस्यासंख्यमागेनाभ्यधिकानि, भीन् उदधीन् भीमि सागरोपमाभि-
कापोतलेस्याया उत्कृष्टा स्थितिः ज्ञातव्या भवति ॥ ३६ ॥

प्रमाण है । तथा (उंकोसा ठिई - उत्कृष्टा स्थिति) उत्कृष्टस्थिति
(पलियमसंख्यभागमन्महिषा दसउदही - पत्न्योपमसंख्येयभागाभ्यधि-
कान् दश उदधीन्) पत्न्योपमासंख्येय-भाग अधिक दश सागरोपम
प्रमाण है ऐसा (नायव्वा-ज्ञातव्या) जानना चाहिये । "पत्न्य" इस
पद से पत्न्योपम गृहीत हुआ है ।

भावार्थ— नीललेस्या की जघन्यस्थिति अन्तर्मुहुर्त्त प्रमाण तथा
उत्कृष्ट स्थिति एक पत्न्योपम के असंख्यातर्षे भाग से अधिक दश साग-
रोपम प्रमाण कही गई है ॥ ३५ ॥

कापोतलेस्या की स्थिति इस प्रकार है—'मुहुस्तद्वत् तु' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(काउलेसाए—कापोतलेस्यायाः) कापोतलेस्या की (जह-
द्वा ठिई—जघन्वा स्थितिः (मुहुस्तद्वत् नायव्वा होई—मुहुर्वादां ज्ञातव्या

उंकोसा ठिई—उत्कृष्टा स्थितिः उत्कृष्ट स्थिति पलियमसंख्यभागमन्महिषा दसउदही-
पत्न्योपमासंख्येयभागाभ्यधिकान् दसउदधीन् पत्न्योपमना असंख्यातभागाभ्यधि-
कान् दश सागरोपम प्रमाण है जेवु नायव्वा-ज्ञातव्या जघन्वा जेवु जेवु 'अथ'
आ पदवी पत्न्योपम गृहीत यथेष्ट है

छाया—नीललेस्यानी जघन्य स्थिति अन्तर्मुहुर्त्त प्रमाण तथा
उत्कृष्ट स्थिति जेवु पत्न्योपमना असंख्यातभागाभ्यधि-
कान् दश सागरोपम प्रमाण है जेवु जेवु ॥ ३५ ॥

कापोतलेस्यानी स्थिति आ प्रमाणनी है—'मुहुस्तद्वत् तु' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—काउलेसाए—कापोतलेस्याया कापोत लेस्यानी जहन्वा ठिई-
जघन्वा स्थिति जघन्यस्थिति मुहुस्तद्वत् नायव्वा होई—मुहुर्वादां ज्ञातव्या भवति अन्त-

તેજોલેશ્યાયાઃ સ્થિતિમાહ—

મૂલમ્-મુહુત્તદ્વં તુ જહન્ના, દોણુદંહી પલિયમસંખભાગમભહિયા ।

ઉકોસા હોઈ ઠિઈ, નાયવ્વા તેડલેસાં ॥ ૩૭ ॥

છાયા—મુહુત્તદ્વં તુ જગન્યા, દ્વો ઉદધી પલ્યાડસંખ્યભાગાભ્યધિકૌ ।

ઉત્કૃષ્ટા ભવતિ સ્થિતિ, જ્ઞાતવ્યા તેજોલેશ્યાયાઃ ॥ ૩૭ ॥

ટીકા—‘મુહુત્તદ્વં તુ’ ઇત્યાદિ—

મુહુત્તદ્વં તુ=અન્તર્મુહૂર્તકાલમેવેત્યર્થઃ, તેજોલેશ્યાયા જગન્યા સ્થિતિ જ્ઞાતવ્યા ભવતિ । પલ્યાડસંખ્યભાગાભ્યધિકૌ દ્વો ઉદધી=દ્વે સાગરોપમે પલ્યોપમાસંખ્યેયમાભ્યધિકે, તેજોલેશ્યાયા ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિ જ્ઞાતવ્યા ભવતિ ॥ ૩૭ ॥

ભવતિ) અન્તર્મુહૂર્તની કી હોતી હૈ તથા (ઉકોસા ઠિઈ-ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ) ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ (પલિયમસંખભાગમભહિયા તિણુદહી નાયવ્વા હોઈ-પલ્યોપમાસંખ્યેયમાભ્યધિકાન્ ત્રીન્ ઉદધીન્ જ્ઞાતવ્યા ભવતિ) એક પલ્યોપમાકે અસંખ્યાતવે ભાગસે અધિક ત્રીન સાગરોપમ પ્રમાણ હોતીહૈ ॥૩૬

તેજોલેશ્યા કી સ્થિતિ હસ પ્રકાર હૈ—‘મુહુત્તદ્વં તુ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(તેજોલેસાં-તેજોલેશ્યાયાઃ) તેજોલેશ્યાકી (જહન્ના ઠિઈ-જગન્યાસ્થિતિઃ) જગન્યાસ્થિતિ (મુહુત્તદ્વં-મુહુત્તદ્વં) એક અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણકી હૈ તથા (ઉકોસા ઠિઈ પલિયમસંખભાગમભહિયા દોણુદહી-ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ પલ્યાડસંખ્યભાગાભ્યધિકૌ દ્વો ઉદધી) પલ્યોપમા કે અસંખ્યાતવે ભાગ અધિક દો સાગરોપમ પ્રમાણ હૈ ॥ ૩૭ ॥

મુહૂર્તની હોય છે, તથા ઉકોસા ઠિઈ-ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પલિયમ-સંખભાગમભહિયા તિણુદહી નાયવ્વા હોઈ-પલ્યોપમાસંખ્યેયમાભ્યધિકાન્ ત્રીન્ ઉદધીન્ જ્ઞાતવ્યા ભવતિ એક પલ્યોપમાના અસંખ્યાતમા ભાગથી અધિક ત્રણ સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે. ॥૩૬॥

તેજોલેશ્યાની સ્થિતિ આ પ્રકારની છે—“મુહુત્તદ્વં તુ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તેજોલેસાં-તેજોલેશ્યાયાઃ તેજોલેશ્યાની જહન્ના ઠિઈ-જગન્યા સ્થિતિ જગન્યા સ્થિતિ મુહુત્તદ્વં-મુહુત્તદ્વં એક અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણની છે, તથા ઉકોસા ઠિઈ પલિયમસંખભાગમભહિયા દોણુદહી-ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ પલ્યોપમાસંખ્યભાગાભ્યધિકૌ દ્વો ઉદધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પલ્યોપમાના અસંખ્યાતમા ભાગ અધિક એ સાગરોપમ પ્રમાણ છે. ॥૩૭॥

પદ્મલેશ્યાયાઃ સ્થિતિમાહ—

મૂલ્ય-મુદ્ગુત્તરં તું જહંસી, દસં હોતિ'ય સાગરા મુદ્ગુત્તરહિયા ।

ઉકોસો હોઈ ઠિઈ, નાયબો પદ્મલેસાઈ ॥ ૩૮ ॥

છાયા—મુદ્ગુત્તરં તુ જપન્યા, દશ મથન્તિ ચ સાગરાન્ મુદ્ગુત્તરિકાન્ ।

ઉત્કૃષ્ટા મથતિ સ્થિતિ, જાતિયા પદ્મલેશ્યાયા' ॥ ૩૮ ॥

ટીકા—‘મુદ્ગુત્તરં’ રૂપાદિ—

મુદ્ગુત્તરં તુ=અન્તર્મુદ્ગુત્તરકાલમેવેત્યર્થઃ, પદ્મલેશ્યાયા જપન્યાસ્થિતિજાતિયા મથતિ । મુદ્ગુત્તરિકાન્=અન્તર્મુદ્ગુત્તરિકાનિત્યર્થ, દશ સાગરાન્ ‘દશસાગરોપમાયિ ચ પદ્મલેશ્યાયા ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિ જાતિયા મથતિ ॥ ૩૮ ॥

શુક્રલેશ્યાયાઃ સ્થિતિમાહ—

મૂલ્ય-મુદ્ગુત્તરં તું જહંસી, તેત્રીસ સાગરા મુદ્ગુત્તરહિયા ।

ઉકોસા હોઈ ઠિઈ, નાયબો શુક્રલેસાઈ ॥ ૩૯ ॥

છાયા—મુદ્ગુત્તરં તુ જપન્યા, ત્રયસ્રિષત્ સાગરાન્ મુદ્ગુત્તરિકાન્ ।

ઉત્કૃષ્ટા મથતિ સ્થિતિ, જાતિયા શુક્રલેશ્યાયાઃ ॥ ૩૯ ॥

ટીકા—‘મુદ્ગુત્તરં તુ’ રૂપાદિ—

મુદ્ગુત્તરં તુ=અન્તર્મુદ્ગુત્તરકાલમેવેત્યર્થઃ, શુક્રલેશ્યાયા જપન્યા સ્થિતિ જાતિયા મથતિ । મુદ્ગુત્તરિકાન્=અન્તર્મુદ્ગુત્તરિકા નિ । ત્રયસ્રિષત્ સાગરાન્=ત્રણ રોપમાણીત્યર્થઃ, શુક્રલેશ્યાયા ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિ જાતિયા મથતિ ॥ ૩૯ ॥

પદ્મલેશ્યા કી સ્થિતિ હસ પ્રકાર હૈ—‘મુદ્ગુત્તરં તુ’ રૂપાદિ ।

અન્વયાર્થ—(પદ્મલેસાઈ-પદ્મલેશ્યાયાઃ) પદ્મલેશ્યાકી (જહંસી ઠિઈ જપન્યા સ્થિતિ) જપન્યા સ્થિતિ (મુદ્ગુત્તરં હોઈ-મુદ્ગુત્તરં મથતિ) અન્તર્મુદ્ગુત્તરપ્રમાણ હોતી હૈ । તથા (ઉકોસા ઠિઈ મુદ્ગુત્તરહિયા દસસાગરા નાયબો હોઈ-મુદ્ગુત્તરિકાન્ દશ સાગરાન્ જાતિયા મથતિ) ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ એક-મુદ્ગુત્તર અધિક દશ સાગરોપમ પ્રમાણ હોતી હૈ ॥ ૩૮ ॥

પદ્મલેશ્યાની સ્થિતિ આ પ્રકારની છે—“મુદ્ગુત્તરં તુ” પ્રમાણિ ।

અ-વચાર્થ—પદ્મલેસાઈ-પદ્મલેશ્યાયાઃ પદ્મલેશ્યાની જાતિયા ઠિઈ-જપન્યા સ્થિતિ જપન્યા સ્થિતિ મુદ્ગુત્તરહોઈ-મુદ્ગુત્તરં મથતિ આત્મકૃત પ્રમાણ હોઈ ૩. ઉકોસા ઠિઈ-મુદ્ગુત્તરહિયા દસસાગરા નાયબો હોઈ-ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિ મુદ્ગુત્તરિકાન્ દશ સાગરાન્ જાતિયા મથતિ તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક મુદ્ગુત્તર અધિક દસ સાગરોપમ પ્રમાણ હોઈ છે ॥૩૮॥

प्रकृतसुपसंहरन्नाह—

मूलम्—एसा खलु लेसाणं, ओहेण ठिई उ वणिणया होई ।

चउंसु वि^१गईसुं एत्तो, लेसाणं ठिई^२ तुं वोच्छामि ॥४०॥

छाया—एषा खलु लेश्यानाम्, ओघेन स्थितिस्तु वर्णिता भवति ।

चतसृष्वपि गतिषु अतः, लेश्यानां स्थितिं तु वक्ष्यामि ॥ ४० ॥

टीका—“ एसा खलु लेसाणं ” इत्यादि—

एषा खलु लेश्यानां स्थितिः, ओघेन तु=सामान्येनैव, गतिविशेषाविवक्षया वर्णिता भवति । अतः परं—सामान्येन स्थितिर्वर्णनानन्तरं चतसृष्वपि गतिषु नरक-गत्यादिषु प्रत्येकं लेश्यानां स्थितिं तु वक्ष्यामि=कथयिष्यामि ॥ ४० ॥

शुक्लेश्या की स्थिति इस प्रकार है—‘मुहुत्तद्धं तु’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सुक्ल लेसाए—शुक्लेश्यायाः) शुक्ल लेश्या की (जहन्ना ठिई—जघन्या स्थितिः) जघन्यस्थिति (मुहुत्तद्धं होई—मुहुत्ताद्धां भवति) अन्त-मुहूर्त कालकी है तथा (उक्कोसा ठिई मुहुत्तहिया तेत्तिसं—उत्कृष्टा स्थितिः मुहूर्ताधिकान् त्रयस्त्रिंशत् सागरान् ज्ञातव्या भवति) उत्कृष्ट स्थिति अन्तमुहूर्त अधिक तेतीस सागरोपमप्रमाण है ॥ ३९ ॥

लेश्याओं का सामान्यवर्णन करके अब चारों गतियों में लेश्याओं की स्थिति का वर्णन करते हुए श्री सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं—‘एसा’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एसा लेसाणं ठिई ओहेण वणिणया होई—एषा लेश्यानां स्थितिः ओघेन तु वर्णिता भवति) यह लेश्याओं की स्थिति सामान्य से

शुक्ल देश्यानी स्थिति आ प्रकारनी—“ मुहुत्तद्धं तु ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सुक्ललेसाए—शुक्लेश्याया शुक्ल देश्यानी जहन्ना ठिई—जघन्या स्थिति जघन्य स्थिति मुहुत्तद्धं होई—मुहूर्ताद्धा भवति अन्तमुहूर्त कालकी है, तथा उक्कोसा ठिई मुहुत्तहिया तेत्तिसं सागरा नायन्वा—होई उत्कृष्टा स्थितिः मुहूर्ताधिकान् त्रयस्त्रिंशत् सागरान् ज्ञातव्या भवति उत्कृष्ट स्थिति अन्तमुहूर्त अधिक तेतीस सागरोपम प्रमाण ॥३९॥

देश्याओनु सामान्य वर्णन करीने डवे आरे गतियोभां देश्याओनी स्थितिनु वर्णन करतां श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामीने कहे छे—“एसा” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—एसा लेसाणं ठिई ओहेण वणिणया होई—एषा लेश्यानां स्थितिः ओघेन तु वर्णिता भवति आ देश्याओनी नि सामान्य रीते कहेवाभां आपी

तत्र नारकाणां लेश्यायाः स्थितिमाह—

मूलम्—दसवास सहस्साह, काउण् ठिई जहंभिया होई ।

तिण्णुदही पलिओवम, असंखभाग चे उक्कोसा ॥४१॥

छाया—दशवर्षसहस्राणि, कापोत्याः स्थितिर्ब्रह्मण्यका भवति ।

ग्रीन् उदधीन् पत्योपमासंख्येयभाग च उत्कृष्टा ॥ ४१ ॥

टीका—‘दसवाससहस्साह’ इत्यादि—

दशवर्षसहस्राणि कापोत्याः—कापोतलेश्याया, जघन्यका=जघन्या=परमाप-
कृष्टा, स्थिति भवति । ग्रीन् उदधीन्=ग्रीणि उदध्युपमानि सागरोपमास्वीत्यर्थः ।
पत्योपमासंख्येयभाग च—पत्योपमन्यासंख्येयतमं मागं च, पत्योपमासंख्येयमा-
गाधिकानि ग्रीणि सागरोपमानि वर्षाणि कापोतलेश्याया उत्कृष्टा स्थितिर्भवती-
कही गई है, इसमें गति विशेष की विषयता नहीं की है । (एको चउसु
गईसु लेसाण ठिई बोण्णामि—अता चउसुसुपि गतिपु लेस्यानां स्थितिं तु
ब्रह्मण्यमि) अथ मैं यहाँ से गतिविशेष की विषयता करके चारों गतियों
में इन लेश्याओं की स्थिति कहता हूँ ॥ ४० ॥

अथ सूत्रकार सर्व प्रथम नारकों में लेश्या की स्थिति कहते हैं—
‘दसवास’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—नारकीयों में (काउण् जहंभिया ठिई—कापोत्याः जघन्यका
स्थितिः) कापोती लेश्या को जघन्य स्थिति (दसवास सहस्साह होई—
दशवर्ष सहस्राणि भवति) दस हजार वर्ष की होती है तथा (उक्कोसा
उत्कृष्टा) उत्कृष्टस्थिति (तिण्णुदही पलिओवम असंखभाग—ग्रीन् उद-
धीन् पत्योपमासंख्येयभाग) पत्योपम के असंख्यात भाग अधिक तीन

छे, आर्मा अति विशेषनी विषयता । नरकाभा आवेत्त नथी एको चउसु गईसु लेसा
णं ठिई बोण्णामि—अता चउसुसुपि गतिपु लेस्यानां स्थितिं तु ब्रह्मण्यमि अवेत्तु अदी भी
अति विशेषनी विषयता । अहीने आरे अतिथोभा आ लेस्याणोनी स्थितिं अहं उक्कोसा ॥

अवे सूत्रकार सद्बुद्धी प्रथम नारकाभा लेस्यानी स्थितिने अवावे से—
“ दसवास ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—नरकाभा काउण् जहंभिया ठिई—कापोत्याः जघन्यका स्थिति
कापोती लेस्यानी जघन्य स्थिति दसवाससहस्साह होई—दशवर्षसहस्राणि
भवति दस हजार वर्षानी होय छे तथा उक्कोसा—उत्कृष्टा उत्कृष्ट स्थिति तिण्णु
दही पलिओवममसंख्येयभाग—ग्रीन् उदधीन् पत्योपमासंख्येयभाग पत्योपमन्या
असंख्यात भागभी अधिक त्रय सागरोपम प्रमाण होय छे अदी से दस

ત્યર્થઃ । ઇયં ચ જઘન્યા રત્નપ્રભાયામ્ , તસ્યાં હિ જઘન્યતો દશવર્પસહસ્રાણ્યાયુરિતિ ।
ઉત્કૃષ્ટા તુ વાલુકાપ્રભાયામ્ । તન્નાપ્તુપરિતનપ્રસ્તટવર્તિનાં નારકાણામેવ, તેપામે-
તાવત્સ્થિતિકાનાં લેશ્યાસ્થિતિર્વિજ્ઞેયા ॥૪૧॥

નીલલેશ્યાયાઃ સ્થિતિમાહ—

મૂલમ્—તિષ્ણુદહી પલિઓર્વમ, - સસંખભાગો જહંન્ન નીલઠીર્હી ।

દસ ઉદહી પલિઓર્વમ અસંખભાગં ચ ઉક્કોસાં ॥૪૨॥

છાયા—ત્રીન્ ઉદધીન્ પલ્યોપમાસંખ્યભાગં જઘન્યેન નીલસ્થિતિઃ ।

દશ ઉદધીન્ પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગં ચ ઉત્કૃષ્ટા ॥ ૪૨ ॥

ટીકા—‘ તિષ્ણુદહી ’ इत्यादि—

નીલસ્થિતિઃ=નીલલેશ્યાયાઃ, ત્રીન્ ઉદધીન્=ત્રીણિ સાગરોપમાણિ પલ્યોપમા-
સંખ્યેયભાગ ચ જઘન્યા ભવતિ । દશ ઉદધીન્= દશ સાગરોપમાણિ, પલ્યોપમા-

સાગરોપમ પ્રમાણ હોતી હૈ । યહાં જો દસ હજાર (૧૦૦૦૦) વર્ષ કી
જઘન્ય સ્થિતિ કહી હૈ વહ રત્નપ્રભાપૃથિવી કી અપેક્ષા સે જાનની
ચાહિયે । ક્યોં કિ વહાં પર હી જઘન્ય આયુ દસહજાર (૧૦૦૦૦) વર્ષ
કી કહી ગઈ હૈ । ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલુકા પ્રભા મેં હૈ । વહાં પર બી ઉપ-
રિતન પ્રસ્તરોં મેં રહને વાલે નારકોં કી યહ સ્થિતિ હોતી હૈ । સારાંશ—
પ્રથમ નરક સે લેકર વાલુકાપ્રભા તક કાપોતી લેશ્યા હોતી હૈ, સો યહ
આગે ૨ અધિક તીવ્ર સંકલેશવાલી હોતી જાતી હૈ । હસ અપેક્ષા વાલુકા-
પ્રભા મેં કાપોતીલેશ્યાં કી યહ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોતી હૈ ॥ ૪૧ ॥

અવ નીલ લેશ્યા કી સ્થિતિ કહતે હૈ—‘ તિષ્ણુદહી ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(નીલઠીર્હી—નીલસ્થિતિઃ) નીલલેશ્યા કી સ્થિતિ (જહ-
ન્નેહિ—જઘન્યેન) જઘન્ય કી અપેક્ષા (તિષ્ણુદહી પલિઓપમસંખ્યભાગં—

હજાર (૧૦૦૦૦) વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ બતાવાયેલ છે તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની
અપેક્ષાથી બહુવી બેધએ. કારણકે, ત્યા ઉપર જઘન્ય આયુ દસ હજાર (૧૦૦૦૦)
વર્ષની કહેવામાં આવેલ છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલુકા પ્રભામાં છે. ત્યાં ઉપર
પણ ઉપરનાં પ્રસ્તરોમાં રહેવાવાળા નારકોના જીવોની આ પ્રમાણે સ્થિતિ હોય છે.
સારાંશ—પ્રથમ નરકથી લઈને વાલુકા પ્રભા સુધી કાપોત લેશ્યા હોય છે.
અને તે આગળ જતાં ઘણા તીવ્ર સંકલેશવાળી થતી બાય છે આ કારણે
વાલુકા પ્રભામાં કાપોતલેશ્યાની આ રીતે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ થાય છે ॥૪૧॥

હવે નીલલેશ્યાની સ્થિતિ કહે છે—“ તિષ્ણુદહી ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—નીલ ઠીર્હી—નીલ સ્થિતિ નીલ લેશ્યાની સ્થિતિ જહન્નેહિ-
જઘન્યેન જઘન્યની અપેક્ષા તિષ્ણુદહી — ત્રીન્ ઉદધીન્ પલ્યો-

સભ્યેયમાર્ગં ચ ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ । ઇમ ચ સ્થિતિર્જઘન્યા બાલુકાયામ્, ઉત્કૃષ્ટા ધૂમપ્રમાયામ્ ॥ ૪૨ ॥

કૃષ્ણલેશ્યાયાઃ સ્થિતિમાહ—

મૂલ્મ—દસ ઉદઘ્ની પલિઓપમ, અસસ્ત્રમાગ જહેસ્રિયા હોઈ ।

તેત્તીસ સાગરોઽ ઉક્કોસા, હોઈ કિણ્હાપ લેસાપ ॥ ૪૩ ॥

છાયા—દસ ઉદઘ્ની પલ્યોપમાસંસ્થેયમાગ જઘન્યા મવતિ ।

અપસ્રિસત્ સાગરાન્ ઉત્કૃષ્ટા, મવતિ કૃષ્ણાયા લેશ્યાયાઃ ॥ ૪૩ ॥

ટીકા—‘ દસ ઉદઘ્ની ’ इत्यादि—

દસ ઉદઘ્ની—દસ સાગરોપમાણિ, પલ્યોપમાસંસ્થેયમાર્ગં ચ કૃષ્ણાયાલેશ્યાયા જઘન્યા—જઘન્યા સ્થિતિ મવતિ । અપસ્રિસત્ સાગરોપમાણિ કૃષ્ણાયાલેશ્યાયા

ત્રીન્ ઉદઘ્નીન્ પલ્યોપમાસંસ્થેયમાર્ગ ચ મવતિ) ત્રીમ સાગરોપમ તથા પલ્યોપમ કે અસસ્ત્રમાર્ગે માગ છે । તથા (ઉક્કોસા—ઉત્કૃષ્ટા) ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ (દસ ઉદઘ્ની પલિઓપમ અસસ્ત્રમાર્ગ—દશઉદઘ્નીન્ પલ્યોપમાસંસ્થેયમાર્ગ) દશસાગરોપમ તથા પલ્યોપમ કે અસસ્ત્રમાર્ગે માગ છે । યદ નીલલેશ્યા કી—જઘન્યાસ્થિતિ બાલુકા પ્રમા મેં છે તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ધૂમપ્રમા મેં છે । તાત્પર્ય—યદ છે કે બાલુકાપ્રમા મેં કાપોતલેશ્યા ઓર નીલલેશ્યા છે । પદ્મપ્રમા મેં નીલલેશ્યા છે । ધૂમપ્રમા મેં નીલલેશ્યા કૃષ્ણલેશ્યા છે । અતા નીલલેશ્યા કી ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ધૂમપ્રમા મેં કહી ગઈ છે । ઓર જઘન્યા સ્થિતિ બાલુકા મેં ॥ ૪૨ ॥

અય કૃષ્ણલેશ્યા કી સ્થિતિ કહતે છે—‘ દસઉદઘ્ની ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(કિણ્હાપ લેસાપ—કૃષ્ણાયાલેશ્યાયાઃ) કૃષ્ણલેશ્યા કી

પમાસંસ્થેયમાર્ગ ચ મવતિ ત્રણ સાગરોપમ તથા પલ્યોપમના અસસ્ત્રમાર્ગ માગ પ્રમાણ છે તથા ઉક્કોસા—ઉત્કૃષ્ટા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસઉદઘ્ની પલિઓપમ અસસ્ત્રમાર્ગ—દશઉદઘ્નીન્ પલ્યોપમાસંસ્થેયમાર્ગ અસાગરોપમ તથા પલ્યોપમના અસસ્ત્રમાર્ગ માગ પ્રમાણ છે આ નીલલેશ્યાની જઘન્યા સ્થિતિ બાલુકા પ્રમાણ છે, તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ધૂમપ્રમાણ છે તાત્પર્ય એ છે કે, બાલુકા પ્રમાણ કાપોતલેશ્યા અને નીલલેશ્યા છે પદ્મપ્રમાણ નીલલેશ્યા છે ધૂમ પ્રમાણ નીલલેશ્યા અને કૃષ્ણ લેશ્યા છે આથી નીલલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ધૂમ પ્રમાણ બતાવવામાં આવેલ છે અને જઘન્યા સ્થિતિ બાલુકામાં છે ॥ ૪૨ ॥

હવે કૃષ્ણલેશ્યાની સ્થિતિ કહે છે—“ દસઉદઘ્ની ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—કિણ્હાપ—કૃષ્ણલેશ્યાયાઃ કૃષ્ણલેશ્યાની જહમિવા—અપમ્પિકા

ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિ ભવતિ । કૃષ્ણાયા જઘન્યા ધૂમપ્રભાયામ્ ઉત્કૃષ્ટા તુ તમસ્ત-
માયામ્ ॥ ૪૩ ॥

મૂલમ્—એસા નેરફેયાણં લેસાંણ ઠિર્ફે ડે વણિય્યા હોઈ ।

તેણ પરં વુછ્છામિ, તિરિયં મણુસ્સાંણ દેવાંણં ॥૪૪॥

હાયા—એવા નારકાણાં સ્થિતિસ્તુ વર્ણિતા ભવતિ ।

તતઃ પરં વક્ષ્યામિ, તિરશ્ચાં મનુષ્યાણાં દેવાનામ્ ॥ ૪૪ ॥

ટીકા—‘ એસા ’ ઇત્યાદિ—ગાથેયં સુગમા ॥ ૪૪ ॥

(જહનિયા-જઘન્યિકા) જઘન્યસ્થિતિ, (દસ ઉદ્ધી પલિઓપમ અસંખભાગં
-દશઉદ્ધીન્ પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગમ્) દશસાગર ઓર પલ્યોપમ
કે અસંખ્યાતવે ભાગ હૈ । તથા (ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટા) ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ
(તેત્તીસ સાગરાઈ-ત્રયસ્ચિંશત્ સાગરાન્) તેત્તીસ સાગર કી હૈ । કૃષ્ણ-
લેશ્યા ધૂમપ્રભાસે પ્રારંભ હોકર તમસ્તમા નામ કે સાતવે નરક તક હોતી
હૈ અતઃહસકી જઘન્યસ્થિતિ ધૂમ પ્રભા મેં તથા ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ તમસ્તમામેં
જાનનાં ચાહિયે ॥ ૪૩ ॥

નારકકી લેશ્યા કી સ્થિતિ કા ઉપસંહાર કરતે હુએ શ્રી સુધર્મા
સ્વામી તિર્યચ્ચ મનુષ્ય એવં દેવોં કી લેશ્યાઓં કી સ્થિતિ કો કહતે હૈ—
‘ એસા ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયર્થ—(એસા નેરફેયાણં લેસાંણ ઠિર્ફે વણિયા હોઈ—એવા નારકાણાં
લેશ્યાનાં સ્થિતિઃવર્ણિતા ભવતિ) ચહ નારકોં કી લેશ્યા કી સ્થિતી મેંને
કહી હૈ । (તેણપરં-તતઃપરમ્) અબ્બ હસકે બાદ (તિરિય મણુસ્સાંણ

જઘન્ય સ્થિતિ દસઉદ્ધી પલિઓવમ અસંખભાગં-દશ ઉદ્ધીન્ પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગ
દસ સાગર અને પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ છે. તથા ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટા
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્તીસ સાગરાઈ-ત્રયચિંશત્ સાગરાન્ તેત્તીસ સાગરની છે. કૃષ્ણલેશ્યા
ધૂમ પ્રભાથી શરૂ થઈને તમસ્તમા નામના સાતમા નરક સુધી હોય છે. આથી એની
જઘન્ય સ્થિતિ ધૂમ પ્રભામાં તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તમસ્તમામાં જાણવી જોઈએ. ॥૪૩॥

નારકીના જીવોની લેશ્યાની સ્થિતિને ઉપસંહાર કરીને શ્રી સુધર્માસ્વામી
તિર્યચ્ચ, મનુષ્ય અને દેવોની લેશ્યાઓની સ્થિતિને કહી છે—“એસા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયર્થ—એસા નેરફેયાણં લેસાંણ ઠિર્ફે વણિયા હોઈ—એવા નારકાણાં લેશ્યાનાં
સ્થિતિઃ વર્ણિતા ભવતિ આ નારકીના જીવોની લેશ્યાની સ્થિતિ ને કહી છે તેણપરં-
ઉ-૮૧

મુલ્—અંતો મુદ્દુત્તમદ્, લેસાળ ઠિંદે જહિં જહિં જા ઉં ।

તિરિયાળ નેરાળ વા, વરિજતો કંવેલ લેસ” ॥૪૫॥

છાયા—અત્તમુદ્દુત્તમદ્, લેશ્યાનાં સ્થિતિ યસ્મિન્ યસ્મિન્ યાસ્તુ ।

તિરયાં નેરાળાં વા, વર્જયિત્વા કેવલં લેશ્યામ્ ॥ ૪૬ ॥

ટીકા—‘ અ તોમુદ્દુત્તમદ્ ’ ઇત્યાદિ—

યસ્મિન્ યસ્મિન્ પૃથિવીકાયાદૌ સમૃદ્ધિમનુષ્યાદૌ વ તિરયાં મનુષ્યાર્થા વ મધ્યે વા કૃષ્ણાણા લેશ્યાઃ, સંમવન્તિ તાસાં લેશ્યાનાં સ્થિતિઃ—જયન્ત્યા ઠક્ષ્ટા વ અન્તર્મુદ્દુર્ત્તદામેવ—અન્તર્મુદ્દુર્ત્તકાલમેવ મવતિ । एता हि स्वचित् कामित् संमवन्ति, પૃથિવીકાપિકાનાં વત્સો લેશ્યાઃ કૃષ્ણલેશ્યા યાવત્ તેજોલેશ્યા । અપ્કાપિકાનાં

દેવાળં ધુષ્ણમિ—તિરયાં મનુષ્યાનાં દેવાનામ્ વહ્યામિ) મં તિર્યચ્ચ મનુષ્ય તથા દેવોં કી લેશ્યા કી સ્થિતિ કહતા હું ॥ ૪૪ ॥

‘ અંતો મુદ્દુત્તમદ્ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જહિં જહિં—યસ્મિન્ યસ્મિન્) જિન જિન પૃથિવી કયા વિક મેં પણ સમૃદ્ધિમ મનુષ્ય આદિ મેં તિર્યચ્ચ પણ મનુષ્યોં કે મધ્ય મેં (જા—યાઃ) જો કૃષ્ણલેશ્યા આદિ સંમવિત્ હોતી હેં વન (લેસાળ ઠિંદે લેશ્યાનાં સ્થિતિઃ) લેશ્યાઓંકી જયન્ત્ય ઓર ઠક્ષ્ટ સ્થિતિ (અંતો મુદ્દુત્તમદ્—અન્તર્મુદ્દુર્ત્તદામ્) કેવલ અન્તર્મુદ્દુર્ત્ત હી હેં । વે લેશ્યાઈ કહોં ૨ પર કિત્તનીક સંમવિત્ હોતી હેં, જૈસે—પૃથિવીકાપિક જીવોં કે કૃષ્ણલેશ્યા સે લેકર તેજોલેશ્યાતક ચાર લેશ્યાઈ હોતી હેં । અપ્કાપિક જીવોં મેં

વત પરમ્ હવે હું તિરિયાળાણાણ દેવાળ ધુષ્ણમિ—તિરયાં મનુષ્યાનાં દેવાનાં વહ્યામિ તિર્યચ્ચ, મનુષ્ય તથા દેવોની લેશ્યાની સ્થિતિ કહું છું ॥૪૪॥

“ અન્તો મુદ્દુત્તમદ્ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જહિં જહિં—યસ્મિન્ યસ્મિન્ એ એ પૃથ્વીકાયાદિકમાં અને સંમૃદ્ધિમ મનુષ્ય આદિમાં તથા તિર્યચ્ચ અને મનુષ્યોમાં જા—યાં એ કૃષ્ણ લેશ્યા આદિ સંમવિત્ હોય છે એ લેસાળઠિંદે—લેશ્યાનાં સ્થિતિ લેશ્યાઓની જયન્ત્ય તેમજ ઠક્ષ્ટ સ્થિતિ અન્તોમુદ્દુત્તમદ્—અન્તર્મુદ્દુર્ત્તમદામ્ કેવલ અત્યુદ્ધૃત છે એ લેશ્યાઓ પૈહી કેટલીક લેશ્યાઓ કેઈ કેઈ જગ્યાએ સંમવિત્ હોય છે, એમ પૃથ્વી કાપિક જીવોમાં કૃષ્ણ લેશ્યાથી લઈને તેજોલેશ્યા સુધીની ચાર લેશ્યાઓ હોય છે અપ્કાપિક જીવોમાં તથા વનસ્પતિ કાપિક જીવોમાં પણ એ ચાર

વનસ્પતિ કાયિકાનામપિ એવમેવ । તેજોવાયુ દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિયાણાં કૃષ્ણા-
દયસ્તિસ્રઃ । યથા નારકાણામ્ । પञ्चेન્દ્રિયતિરસ્થાં પદ્મલેશ્યાઃ । કૃષ્ણા યાવત્ શુક્લ-
લેશ્યા । સંજ્ઞિમનુષ્યણાં પદ્મલેશ્યા એવ । સંમૂર્છિમમનુષ્યાણાં કૃષ્ણાદયાસ્તિસ્રઃ
યથા નારકાણામ્ ।

નન્વેવં શુક્લલેશ્યાયા અપિ અન્તર્મુહૂર્તમેવ સ્થિતિઃ પ્રાપ્તિયાશઙ્કયાહ—‘વજ્જિત્તા’
ઇત્યાદિ । કેવલાં-શુદ્ધાં, લેશ્યાં=શુક્લલેશ્યામિત્યર્થઃ, વર્જયિત્વા તદિતરાસાં
પञ्ચાનાં લેશ્યાનામેવસ્થિતિરન્તર્મુહૂર્તકાલમિતિ ભાવઃ ॥ ૪૬ ॥

તથા વનસ્પતિ કાયિક જીવોં મેં ઓ યે હી ચાર લેશ્યાએં હોતી હેં । નારકી
જીવોં કી તરહ તેજઃકાયિક, વાયુ-કાયિક એવં દ્વીન્દ્રિય જીવ, તેહન્દ્રિય-
જીવ તથા ચતુરિન્દ્રિય જીવોં કે કૃષ્ણાદિક ત્રીન લેશ્યાએં હોતી હેં । પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યચોં કે કૃષ્ણાદિક છહોં લેશ્યાએં હોતી હેં । સંજ્ઞિમનુષ્યોં કે છહ
હી લેશ્યાએં હોતી હેં । સંમૂર્છિમ મનુષ્યોં કે કૃષ્ણાદિક ત્રીન લેશ્યાએં
જેસી નારકોં કે હોતી હેં વેસી હોતી હેં ।

યહાં ગાથામેં જો સબ લેશ્યાઓં કી જઘન્ય એવં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અન્ત-
ર્મુહૂર્ત કી કહી ગઈ હૈં ઉસસે શુક્લલેશ્યા કી ઓ સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તકાલ
પ્રમાણ પ્રાપ્ત હોતી હૈં, સો ઇસકી સ્થિતિ એસી પ્રાપ્ત ન હો ઇસલિયે સૂત્ર-
કાર કહતે હેં કિ (કેવલં લેસં વજ્જિત્તા-કેવલાં લેશ્યાં વર્જયિત્વા)
કેવલ-શુદ્ધ એક શુક્લલેશ્યાકો છોડ દેના-અર્થાત્ શુક્લલેશ્યાસે અતિરિક્ત
અન્ય પાંચલેશ્યાઓં કી સ્થિતિ હી અન્તર્મુહૂર્ત હોતી હૈં ॥ ૪૬ ॥

લેશ્યાઓ હોય છે. નારકીના જીવોની માફક તેજઃકાયિક, વાયુકાયિક, અને
ત્રણે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં, ત્રણે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં તથા ચાર ઇન્દ્રિયવાળા
જીવોમાં કૃષ્ણાદિક ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે પંચેન્દ્રિય તિર્યચોને કૃષ્ણાદિક
છએ લેશ્યાઓ હોય છે સજ્ઞી મનુષ્યોમાં છએ લેશ્યાઓ હોય છે. સંમૂર્છિમ
મનુષ્યોને કૃષ્ણાદિક ત્રણ લેશ્યાઓ ને પ્રમાણે નારકીના જીવોને હોય છે
એ રીતે જ હોય છે.

અહીં ગાથામા ને સર્વ લેશ્યાઓની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અન્ત-
ર્મુહૂર્તની કહેવામાં આવી છે એનાથી શુક્લ લેશ્યાની સ્થિતિ પણ અન્તર્મુહૂર્ત
કાળ પ્રમાણ પ્રાપ્ત થાય છે તો એની સ્થિતિ એવી પ્રાપ્ત ન થાય આ માટે
સૂત્રકાર કહે છે કે, કેવલં લેસં વજ્જિત્તા-કેવલાં લેશ્યાં વર્જયિત્વા કેવળ-શુદ્ધ એક
શુક્લ લેશ્યાને છોડી દેવી-અર્થાત્ શુક્લ લેશ્યા સિવાયની અન્ય પાંચ
લેશ્યાઓની સ્થિતિ જ અન્તર્મુહૂર્ત નથી ॥

શુક્લકેશ્યાયા અપિ યાવતિ સ્થિતિસ્તામાહ—

મૂલ્—મુદ્ગુત્તરુ તુ જહૃષ્ણાં, ઉક્કોસા હોદ્દે પુર્વેકોટીમો ।

નૈવહિ ધરિસેહિં ઝેણા, નાયઁવા મુક્કલેસાપ ॥૪૬॥

છાયા—મુદ્ગુત્તરુ તુ જહૃષ્ણા, ઉક્કુટા મવતિ પૂર્વકોટીસુ ।

નૈવમિર્વૈન્યુનાઃ, જ્ઞાતવ્યાઃ શુક્લકેશ્યાયાઃ ॥ ૪૬ ॥

ટીકા—‘મુદ્ગુત્તરુ તુ’ इत्यादि—

મુદ્ગુત્તરુ તુ=અન્તર્મુદ્ગુત્તરકાલમેષ શુક્લકેશ્યાયા જહૃષ્ણા સ્થિતિ, ઉક્કુટા તુ નૈવમિર્વૈન્યુનાઃ પૂર્વકોટીઃ સ્થિતિ જ્ઞાતવ્યા શુક્લકેશ્યાયાઃ । હ ચ યવતિ કમિત્ પૂર્વકોટપાપુરુષ્ટ વાર્ષિક એ વ્રતપરિણામં પ્રાપ્નોતિ, તથાપ્યેતાદ્યસ્વસ્વ વર્ષપર્યાયાદર્શાન્ શુક્લકેશ્યાયા નાસ્તિ સંમય इति નૈવમિર્વૈન્યુનાઃ પૂર્વકોટીઃ સ્થિતિકાલ इत्यુક્તમ્, ॥ ૪૬ ॥

શુક્લકેશ્યાની સ્થિતિ કિતની હોતી હૈ इस आशंका का उत्तर स्वयं सूत्रकार इसप्रकार देते हैं—‘मुदुत्तस्तु’ इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—(શુક્લકેસાપ—શુક્લકેશ્યાયાઃ) શુક્લકેશ્યાયી (જહૃષ્ણા—જહૃષ્ણા) જહૃષ્ણાસ્થિતિ તો (મુદ્ગુત્તરુ—મુદ્ગુત્તરુત્તરુ) એક અન્તર્મુદ્ગુત્તરુની હોતી હૈ । પરંતુ (ઉક્કોસા—ઉક્કુટા) ઉક્કુટસ્થિતિ (નૈવમિર્વૈન્યુનાઃ—જ્ઞાતવ્યાઃ) જ્ઞાતવ્યા પૂર્વકોટીઃ—નૈવમિર્વૈન્યુનાઃ પૂર્વકોટીઃ (પૂર્વકોટી) નહીં હોતી હૈ । યવતિ કોઈ પૂર્વકોટીની આયુવાલા પ્રાણી આઠવર્ષ મેં હૈ વ્રત પરિણામ કો પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ તો બીજી પર્યાય મેં—આઠ વર્ષની આયુ મેં—રહે કુપ્ત ઉસ જીવ કો વર્ષ પર્યાય કો પહિલે શુક્લકેશ્યા

શુક્લકેશ્યાની સ્થિતિ કેટલી હોય છે ? આ શંકાનો ઉત્તર સ્વયં સૂત્રકાર આપે છે—“મુદુત્તસ્તુ” ઈત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—શુક્લકેશ્યાપ—શુક્લકેશ્યાયા શુક્લકેશ્યાની જહૃષ્ણા—જહૃષ્ણા અન્વય સ્થિતિ તો મુદુત્તસ્તુ—મુદુત્તરુત્તરુ એક અન્તર્મુદ્ગુત્તરુની જ હોય છે. ૧૧૮ ઉક્કોસા—ઉક્કુટા ઉક્કુટ સ્થિતિ નૈવમિર્વૈન્યુનાઃ જ્ઞાતવ્યા પૂર્વકોટીઃ—નૈવમિર્વૈન્યુનાઃ પૂર્વકોટીઃ ૧૧ વર્ષ ન્યૂન એક પૂર્વકોટીની હોય છે, એકે, કે, કે, ૧૦૪ પૂર્વકોટીની આયુવાળો પ્રાણી આઠ વર્ષમાં જ વ્રત પરિણામને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તો ૧૦૪ એટલી પર્યાયમાં—આઠ વર્ષની આયુમાં રહેતા એ ૮૫ને વર્ષ પર્યાય પહેલાં શુક્લકેશ્યાની સંભવના હોવી મળી. આ કાશ્યપે જ સૂત્રકારે આ

પૂર્વોક્તં નિગમયન્, શ્રી સુધર્માસ્વામી પ્રાહ—

મૂલમ્—એસાં તિરિયનરાણાં, લેસાંણ ઠિઈં ડે વણિય્યાં હોઈં ।
તેણ પરં વોચ્છામિ, લેસાંણ ઠિઈં ડે દેવાંણ ॥૪૭॥

છાયા—એપા તિર્યક્નરાણાં, લેશ્યાનાં સ્થિતિસ્તુ વર્ણિતા ભવતિ ।
તેન પરં વક્ષ્યામિ, લેશ્યાનાં સ્થિતિં તુ દેવાનામ્ ॥ ૪૭ ॥

ટીકા—‘ એસા ’ ઇત્યાદિ—

ગાથેયં સુગમા । નવરં—તેન પરં=તતઃ પરમિત્યર્થઃ ॥ ૪૭ ॥

મૂલમ્—દસવાસસહસ્સાઈં, કિણ્ઠાણ ઠિઈં જૈહન્નિયા હોઈં ।
પલિયમસંખિજ્ઞમો, ઉક્કોસો હોઈં કિણ્ઠાણ ॥૪૮॥

છાયા—દશ વર્ષ સહસ્રાણિ, કૃષ્ણાયાઃ સ્થિતિઃ જૈઘન્યિકા ભવતિ ।
પલ્યોપમાસંખ્યેયતમઃ, ઉત્કૃષ્ટા ભવતિ કૃષ્ણાયાઃ ॥ ૪૮ ॥

કી સંભવતા નહીં હૈ । ઇસલિયે હી સૂત્રકારને ઇસ સૂત્રમેં નૌ વર્ષ કમ
એક પૂર્વકોટી કાલ ઇસ શુલ્કલેશ્યા કા સ્થિતિકાલ કહા હૈ ॥૪૬॥

પૂર્વ વાત કો સમાસ કર અવ શ્રી સુધર્માસ્વામી અગલી વાત કો
પ્રેસ્તાવ કરતે હુએ કહતે હૈ—‘ એસા ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—હે જમ્બૂ ! (એસા ઠિઈં તિરિયનરાણાં વણિય્યા હોઈં—એપા
સ્થિતિઃતિર્યક્નરાણાં લેશ્યાનાં વર્ણિતા ભવતિ) યહ સ્થિતિ મૈને તિર્યક્
એવં મનુષ્યોં કી લેશ્યાઓં કી કહી હૈ । (તેણપરં—તેન પરમ્) અવ ઇસકે
બાંદ મેં—(દેવાંણ લેસાંણ ઠિઈં વોચ્છામિ—દેવાનાં લેશ્યાનાં સ્થિતિ વક્ષ્યામિ)
દેવતાઓં કે લેશ્યાઓં કી સ્થિતિ કહતા હું ॥ ૪૭ ॥

સૂત્રમાં નવ વર્ષ એાછા એક પૂર્વકોટી કાળ આ શુલ્કલેશ્યાનો સ્થિતિકાળ
બતાવેલ છે. ॥૪૬॥

પૂર્વની વાતને પૂર્ણ કરીને શ્રી સુધર્માસ્વામી હવે આગળની વાતનો
પ્રસ્તાવ કરતાં કહે છે કે—“ એસા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—હે જમ્બૂ ! એસા તિરિય નરાણાં લેસાંણ ઠિઈં વણિય્યા હોઈં—
એપા તિર્યક્નરાણાં લેશ્યાનાં સ્થિતિસ્તુ વર્ણિતા ભવતિ આ સ્થિતિઃ એ તિર્યક્ અને મનુ-
ષ્યોંની લેશ્યાઓંની કહી છે. હવે આના પછી દેવતાઓંની લેશ્યાઓંની સ્થિતિ કહું છું.

ટીકા—‘વસવાસહસસ્સહ’ इत्यादि—

કુળાયાઃ=કુળલેશ્યાયા, દશવર્ષસહસ્રાણિ=દશ સહસ્રવર્ષાણિ અપન્વિષ્ઠા=અપન્વ્યા સ્થિતિ મેવતિ । મહનપતિવ્યન્તરેણ વાસ્યાઃ સમથા, તેષામેવ અપન્વ્યો ડ્યેતાવસ્થિતિક્ત્વાત્ । પર્યોપમાસંસ્થેયતમઃ પ્રસ્તાવાદ્ માગ કુળાયા લેશ્યાયા ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિર્મેવતિ । મધ્યમાયુષામેવ મહનપતિવ્યન્તરાગામિય દ્વિજમ્બા ॥૪૮॥

સપતિ નીલાયાઃ સ્થિતિમાદ—

મૂલ્મ—‘જા કિણ્હાપ ઠિર્ઠિ’ खलु, उक्कोसां सां उं समयर्मव्महिया।

जहंमेण नीलां प, पलियंमसख च उक्कोसो ॥४९॥

છાયા—યા કુળાયાઃ સ્થિતિઃ સ્થલુ, ઉત્કૃષ્ટા સા તુ સમયાભ્યધિક્ત ।

जयन्तेन नीलायाः, पर्योपमासंस्थय च उत्कृष्टा ॥ ४९ ॥

ટીકા—‘જા કિણ્હાપ’ इत्यादि —

યા કુળાયાઃ=કુળલેશ્યાયાઃ, ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિક્ત્વા, સા તુ=સૈવ સમયાન્ન

અથ કુળલેશ્યાયા કી સ્થિતિ કહતે હૈ—‘વસવાસ૦’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(કિણ્હાપ—કુળાયાઃ) કુળલેશ્યાયા કી જયન્ત્ય સ્થિતિ દેવોં મેં—મહનપતિ વ્યન્તરોં મેં—વદાહજાર વર્ષ કી હોતી હૈ । ક્યોં કિ યે દેવ હી જયન્ત્યરૂપ સે વસહાજાર (૧૦૦૦૦) વર્ષ કી સ્થિતિવાલે હોતે હૈ । તથા (ઉક્કોસા—ઉત્કૃષ્ટા) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (પલિયમસંસ્થિજહમો—પર્યોપમાસંસ્થેયતમઃ) પર્યકે અસંસ્થાતર્વે માગ પ્રમાણ હોતી હૈ । યહ સ્થિતિ મધ્યમ આયુષાલે મહનપતિ તથા વ્યન્તર દેવોં કી અપેક્ષાસે હૈ ॥ ૪૮ ॥

અથ નીલલેશ્યાયા કી સ્થિતિ કહતે હૈ ।—‘જા કિણ્હાપ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(કિણ્હાપ—કુળાયાઃ) કુળલેશ્યાયા કી (જા—યા) જો

હવે કૃષ્ણલેશ્યાની સ્થિતિ કહે છે—“વસવાસ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—કિણ્હાપ—કુળાયાઃ કૃષ્ણ લેશ્યાની અવન્ત્ય સ્થિતિ અવન્તપતિ વ્યન્તર દેવોંમાં દસ હજાર (૧૦૦૦૦) વર્ષની હોય છે કેમકે, આ દેવોંજ વચન્ત્ય રૂપથી દસ હજાર (૧૦૦૦૦) વર્ષની સ્થિતિવાળા હોય છે; તથા ઉક્કોસા—ઉત્કૃષ્ટા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પલિયમસંસ્થિજહમો—પર્યોપમાસંસ્થેયતમઃ પર્યન્ત્ય વચન્ત્ય અવન્તમા માગ પ્રમાણ હોય છે આ સ્થિતિ અધ્યમ આયુષાળા અવન્તપતિ તથા વ્યન્તર દેવોંની અપેક્ષાથી છે ॥૪૮॥

હવે નીલલેશ્યાની સ્થિતિ કહે છે—“જા કિણ્હાપ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—કિણ્હાપ—કુળાયાઃ કૃષ્ણ લેશ્યાની જા—યા જે ઉક્કોસા ઠિર્ઠિ—ઉત્કૃષ્ટ

ધિકા નીલાયા લેશ્યાયા જઘન્યેન સ્થિતિર્ભવતિ । પલ્યોપમાસંખ્યેયં ચ ભાગમ્
ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિર્ભવતિ । નવરં-મધ્યમાયુષ્કાણાં દેવાનાં તાવત્સ્થિતિક્ત્વાદ્
વૃહત્તરોઽયમસંખ્યેય ભાગો ગૃહ્યતે ॥ ૪૯ ॥

કાપોત્યાઃ સ્થિતિમાહ--

મૂલમ્--જા નીલાંઈ ઠિંઈં સ્વલુ, ઉક્કોસાં સાં ડં સમયમર્ભમહિયા ।

જંહન્નેણં કાઝંઈ, પલિયમસંખં ચં ઉક્કોસાં ॥ ૫૦ ॥

છાયા--યા નીલાયાઃ સ્થિતિઃ સ્વલુ ઉત્કૃષ્ટા સા તુ સમયાઽભ્યધિકા ।

જઘન્યેન કાપોત્યાઃ, પલ્યોપમાસંખ્યેયં ચ ઉત્કૃષ્ટા ॥ ૫૦ ॥

ટીકા--' જા નીલાઈ ' ઇત્યાદિ--

યા નીલાયાઃ=નીલલેશ્યાયા ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિરુક્ત્તા, સા તુ=સૈવ સમયાભ્યધિકા
કાપોત્યાલેશ્યાયા જઘન્યેન સ્થિતિર્ભવતિ । પલ્યોપમાસંખ્યેયં ચ ભાગં તસ્યા

(ઉક્કોસા ઠિંઈ-ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ (સા-સા) વહી
(સમયમર્ભમહિયા-સમયાભ્યધિકા) એક સમય અધિક હોકર (નીલાઈ-
નીલાયાઃ) નીલલેશ્યા કી (જહન્નેણં-જઘન્યેન) જઘન્ય સ્થિતિ હૈ । તથા
નીલલેશ્યાકી (પલિયમસંખં ઉક્કોસા-પલ્યોપમાસંખ્યેય ઉત્કૃષ્ટા) એક
પલ્ય કે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ । મધ્યમ આયુવાલે
દેવોં કી ઇતની સ્થિતિ હોનેસે યહાં પલ્યકા અસંખ્યાતવા ભાગ (અધિક)
ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ ॥ ૪૯ ॥

કાપોતીલેશ્યા કી સ્થિતિ હસ પ્રકાર હૈ--' જા નીલાઈ ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--(જા-યા) ' જો (નીલાઈ-નીલાયાઃ) નીલલેશ્યા કી
(ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટા) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ (સાડ-સાતુ)
વહી (કાઝંઈ જહન્નેણં-કાપોત્યાઃજઘન્યેન) કાપોતીલેશ્યાકી જઘન્ય

સ્થિતિઃ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે સા-સા તેજ સમયમર્ભમહિયા-સમયાભ્યધિકા એક
સમય વધુ થઇને નીલાઈ-નીલાયા નીલલેશ્યાની જહન્નેણં-જઘન્યેન જઘન્ય
સ્થિતિ છે. તથા નીલલેશ્યાની પલિયમસંખં-ઉક્કોસા-પલ્યોપમાસંખ્યેય ઉત્કૃષ્ટા
એક પલ્યના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. મધ્યમ આયુ-
વાળા દેવાની એટલી સ્થિતિ હોવાથી અહીં પલ્યનો અસંખ્યાતમા ભાગ
ગ્રહતર (અધિક) ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે, ॥૪૯॥

કાપોતી લેશ્યાની સ્થિતિ આ પ્રકારની છે--" જા નીલાઈ " ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--જા-યા જે નીલાઈ-નીલાયા નીલલેશ્યાની ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટા ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ બતાવવામાં આવેલ છે સાડ-સાતુ એજ કાઝંઈ જહન્નેણં-કાપોત્યા જઘન્યેન

ઠ્ઠકા સ્થિતિઃ । યસ્યદાપુષામેવ મયનપતિઃ સ્વન્ટરણામિમે સ્થિતીમન્તમ્ ॥ ૫૦ ॥
 સ્પુક્તહેતોરેવ પૂર્વસ્માદ્ બૃહત્તરોઽસસ્યાતમાગઃ પરિગૃહ્યતે ॥ ૫૦ ॥

પરં મયનપતિ-સ્વન્ટરરૂપ નિકાયદ્વયમાવિનીમાધછેડ્યાપ્રયસ્થિતિ પ્રદર્શ
 સમસ્તનિકાયમાવિની તેઓલેડ્યાયાઃ સ્થિતિ પ્રદર્શયિતુ માહ—

મૂલ્મ-તેણ પર ઘોઝ્ઝામિ, તેઝ્ઝેલેસા જૈહા મુરગેણાણં ।

મવળૌવહુ-ઘાળમતર-જોહસ-વેમાળિયાણ વે ॥ ૫૧ ॥

છાયા—તેન પર વસ્યામિ, તેઓલેડ્યા યથા મુરગણાનામ્
 મયનપતિઘાળ સ્વન્ટરજ્યોતિર્વેમાનિકાનાં વ ॥ ૫૧ ॥

સ્થિતિ હૈ । ઇસ જઘન્ય સ્થિતિ મેં એક સમય અધિક ઔર કરવેના । યહી
 વાત (સમયમગ્નિદ્વિયા-સમયામ્પવિકા) ઇસ પદ સે બતલાઈ ગઈ હૈ ।
 અર્થાત્ નીલછેડ્યા કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મેં એક સમય ઔર અધિક જોડ
 વેને સે કાપોતીછેડ્યા કી જઘન્યસ્થિતિ હો જાતી હૈ । તથા કાપોતી
 છેડ્યા કી (પલિયમ સંજ્ઞ વ ઇક્કોસા-પલ્યોપમાસક્ષયેયં વ ઉત્કૃષ્ટ)
 એક વસ્તુ કે અસંખ્યાતર્થે ભાગ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ । યહ સ્થિતિ
 ઇતની આયુષ્યવાલે હી મયનપતિ તથા સ્વન્ટર દેવોં કી હોતી હૈ । યહાં
 પર પલ્યક્ત અસંખ્યાતર્થે ભાગ પહિછેકી અપેક્ષાસે ઔ બૃહત્તર (અધિક)
 હી ગ્રહણ કરના ચાહિયે ॥ ૫૦ ॥

ઇસ પ્રકાર યહાંતક મયનપતિ પરં સ્વન્ટરનિકાયોં મેં પહિછે કી ત્રીન
 છેડ્યાઓંકી સ્થિતિ દિસાકર અથ સૂચકાર સમસ્ત નિકાયોંમેં હોને વાલી

કાપોતી દેશવાની જઘન્ય સ્થિતિ છે આ જઘન્ય સ્થિતિમાં એક સમય અધિક
 વધુ કરી દેવોં એજ વાત સમયમગ્નિદ્વિયા-સમયામ્પવિકા આ પદથી બતા-
 વાયેલ છે અર્થાત્ નીલ દેશવાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમાં એક સમય વધુ અધિક
 એકી દેવાથી કાપોતી દેશવાની જઘન્ય સ્થિતિ થઈ જાય છે તથા કાપોતી
 દેશવાની એક પલિયમસંજ્ઞ વ ઇક્કોસા-પલ્યોપમાસક્ષયેયં વ ઉત્કૃષ્ટ પલ્યક્ત
 અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, આ સ્થિતિ એટલી આયુષ્યજ
 મયનપતિ તથા સ્વન્ટર દેવોંની હોય છે જાણીયા પદ્ધતેના અસંખ્યાતમા ભાગ
 પહેલાંની અપેક્ષાએ બૃહત્તર વ ગ્રહણ કરવો એધિએ ॥ ૫૦ ॥

આ પ્રમાણે જાણી સુધી મયનપતિ સ્વન્ટર દેવની કાયામાં પહેલાંની
 ત્રણ દેશવાઓની સ્થિતિ જાણીને હવે સૂચકાર સમસ્ત નિકાયોંમાં હોવાની

ટીકા—‘તેન પરં વોચ્છામિ’ ઇત્યાદિ—

તેન પરં=તતઃ પરં, ભવનપતિ-વાણવ્યન્તર-જ્યોતિર્વૈમાનિકાનાં સુરગણાનાં તેજોલેશ્યા યથા ભવતિ, તથા-વક્ષ્યામિ=ઋથયિષ્યામિ ॥ ૫૧ ॥

મૂલમ્-પલિઓવમં જહૈન્નં, ઉક્કોસાં સાગરા ઁં દુન્નહિયા ।

પલિયંમસંખેજ્જેણં, હોઈ ભાગેણ તેઁણ ॥ ૫૨ ॥

છાયા—પલ્યોપમં જઘન્યા, ઉત્કૃષ્ટા સાગરોપમે દ્વે અધિકે ।

પલ્યોપમા સંખ્યેયેન, ભવતિ ભાગેન તેજસઃ ॥ ૫૨ ॥

ટીકા—‘પલિઓવમં’ ઇત્યાદિ—

પલ્યોપમં તેજસઃ—તેજોલેશ્યાયાઃ, જઘન્યા સ્થિતિ ભવતિ । પલ્યોપમાસંખ્યે-યેન-પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયતમેન ભાગેન, અધિકે દ્વે સાગરોપમે ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિર્ભવતિ । તેજોલેશ્યા કી સ્થિતિ દિશ્વાને કે લિયે આગે કી ગાથા કહતે હૈ—‘તેણ પરં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સૂત્રકાર હસ ગાથા દ્વારા ચહ કહતે હૈં કિ મૈં (તેણ પરં તેન પરમ્) અવ પૂર્વોક્ત-કથન કરને કે વાદ (ભવણવદ્-વાણમંતર-જોહસ-વૈમાણિયાણં સુરગણાણં તેજલેસા જહા હોઈ તહા વોચ્છામિ-ભવન પતિ વાણવ્યન્તરજ્યોતિર્વૈમાનિકાનાં સુરગણાનાં તેજોલેશ્યા યથા ભવતિ તથા વક્ષ્યામિ) ભવનપતિ, વાણવ્યન્તર, જ્યોતિષી એવં વૈમાનિક દેવોં મૈં તેજોલેશ્યા જિસ પ્રકાર હોતી હૈ વહ પ્રકાર કહતા હૈં ॥ ૫૧ ॥

‘પલિઓવમં’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(તેઁણ-તેજસઃ) તેજોલેશ્યા કી (જહૈન્નં-જઘન્યા) જઘન્યસ્થિતિ (પલિઓવમં-પલ્યોપમમ્) એક પલ્યકી હોતી હૈ તથા (ઉક્કોસા

તેજોલેશ્યાની સ્થિતિ બતાવવા માટે આગળની ગાથા કહે છે—“તેણ પરં-તેન પરં” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા એવું કહે છે કે, હું તેણ પરં-તેન પરમ્ હવે પૂર્વોક્ત કથન કહેવા પછી ભવણવદ્-વાણ મંતર-જોહસ-વૈમાણિયાણં સુરગણાણં તેજલેસા જહા હોઈ તહા વોચ્છામિ-ભવનપતિ વાણવ્યન્તરજ્યોતિર્વૈમાનિકાનાં સુરગણાનાં તેજોલેશ્યા યથા ભવતિ તથા વક્ષ્યામિ ભવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષી, અને વૈમાનિક દેવોમા તેજોલેશ્યા જે પ્રકારની હોય છે તેને પ્રકાર કહું છું. ॥૫૧॥

“પલિઓવમં” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તેઁણ-તેજસઃ તેજોલેશ્યાની જહૈન્નં-જઘન્યા જઘન્ય સ્થિતિ પલિઓવમ-પલ્યોપમમ્ એક પલ્યની હોય છે તથા ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટા ઉત્કૃષ્ટ

ઈયં ચ સામાન્યોપક્રમેઽપિ વૈમાનિકનિકાય વિપયા । તત્ર ચ સૌષ્ઠ્મશન-
 વૈવાનાં જપન્યત ઉત્કૃષ્ટતથ્ચેતાશ્ચાદ્યાયુષઃ સંમવાત્ , ઉપસૃષ્ટત્ત્વં ચેતત્ , શ્રેયનિઘ્નપ
 તેમોલેષ્યાસ્થિતેઃ, સતત્ત્વ મથનપતિવ્યવસ્તરાણાં જઘન્યતો દશવર્ષસહસ્રાણિ, ઉત્કૃષ્ટ
 તત્ત્વ મથનપતિનાં સાગરોપમમધિકમ્ , વ્યવસ્તરાણાં ચ પલ્યોપમમ્ , જ્યોતિષ્કાષા
 તુ જપન્યતઃ પલ્યોપમાષ્ટમમાગાઃ, ઉત્કૃષ્ટતત્ત્વ વર્ષલસાધિકં પલ્યોપમમ્ , ઇતાદ-
 ન્માગ્રાયા પૈર્વાં જપન્યત ઉત્કૃષ્ટતથ્ચાદ્યુઃ સ્થિતેઃ સંમવાત્ ॥ ૫૨ ॥

-ઉત્કૃષ્ટા) ઉત્કૃષ્ટ (સ્થિતિ પલિયમસસેઝ્જેર્ણ માગેળ દુમહિયા સામરા
 હોઈ - પલ્યોપમાસસ્યોપમાગેળ અધિકે દે સાગરોપમે મથતિ) એક
 પલ્ય કે અસંસ્થાતર્થે-માગ અધિક દો સાગરોપમપ્રમાણ હોતી છે । યહાં
 જો તેમોલેષ્યાની યહ સ્થિતિ કહી ગઈ છે ત્થા વૈમાનિક દેવોની અપેક્ષા
 સે જાનવી જાહિયે । ક્યોંકિ સૌષ્ઠ્મ ઓર ઈશાન સ્વર્ગકે દેવોની જઘન્ય
 ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જતની છે । સૌષ્ઠ્મ સ્વર્ગકે દેવોની જઘન્યસ્થિતિ એક
 પલ્યોપમની તથા ઈશાનસ્વર્ગકે દેવોની એક પલ્યોપમસે કુદ અધિક છે ।
 તથા જન દોનો સ્વર્ગો મેં ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ કમણઃ સાગરોપમ તથા કુદ
 અધિક દો સાગરોપમ કી છે । ઈસી તરફ મથનપતિ એવં વ્યવસ્તર દેવોની
 જઘન્યસ્થિતિ ઘસ હજાર (૧૦૦૦૦) વર્ષ કી છે તથા મથનપતિયોં કી
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમ સે અધિક છે ઓર વ્યવસ્તરોં કી એક
 પલ્યોપમપ્રમાણ છે । જ્યોતિષીદેવોની એક પલ્યોપમકે આઠવેં માગ પ્રમાણ
 જઘન્યસ્થિતિ છે તથા એક લાસવર્ષ અધિક એક પલ્યોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ
 સ્થિતિ છે । અતઃ જિનદેવનિકાયોં કી જિતનો ઉત્કૃષ્ટ ઓર જઘન્યસ્થિતિ

સ્થિતિ પલિયમસસેઝ્જેર્ણ માગેળ દુમહિયા સામરા હોઈ-પલ્યોપમાસસ્યોપમાગેળ અધિકે
 દે સાગરોપમે મથતિ એક પલ્યના અસંસ્થાતર્થે માગ અધિક બે સાગરોપમ
 પ્રમાણ છે જ્યાં તેમોલેષ્યાની બે જા સ્થિતિ જતાવેલ છે તે વૈમાનિક
 દેવોની અપેક્ષાએ જાણવી જોઈએ । કેમકે, સૌષ્ઠ્મ અને ઈશાન સ્વર્ગના
 દેવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એટલી છે સૌષ્ઠ્મ સ્વર્ગના દેવોની જઘન્ય
 સ્થિતિ એક પલ્યોપમની તથા ઈશાન સ્વર્ગના દેવોની એક પલ્યોપમની
 થોડી વધુ છે । તથા જા જન સ્વર્ગોમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કમણઃ સાગરો
 પમ તથા એથી થોડી વધુ બે સાગરોપમની છે એજ રીતે મથનપતિ અને
 વ્યવસ્તર દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ઘસ હજાર (૧૦૦૦૦) વર્ષની છે તથા જન
 પતિયોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમથી અધિક છે અને વ્યવસ્તરોની એક
 પલ્યોપમ પ્રમાણ છે જ્યોતિષી દેવોની એક પલ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણ
 જઘન્ય સ્થિતિ છે તથા એક લાસ વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ
 સ્થિતિ છે જ્યાં જિનદેવ નિકાયોની એટલી ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિ જ્યાં

અપ્રશસ્તલેશ્યાનાં સ્થિતિર્વર્ણિતા । અથ પ્રશસ્તલેશ્યાનાં સ્થિતિ પ્રદર્શયન્ પ્રથમં
તેજોલેશ્યા-સ્થિતિમાહ—

મૂલમ્—દસવાસસહસ્સાણ, તેઝણ ઠિઈ જહન્નિયા હોઈ ।

દુન્નુદહી પલિઓર્વમ અસંખભાગં ચ ઉક્કોસા ॥૫૩॥

છાયા—દશવર્ષસહસ્રાણિ, તેજસઃ સ્થિતિર્જઘન્યિકા ભવતિ ।

દ્વા બુદ્ધી પલ્યોપમ અસંખ્યભાગં ચ ઉત્કૃષ્ટા ॥ ૫૩ ॥

ટીકા—‘દસવાસસહસ્સાણ’ ઇત્યાદિ—

દશવર્ષસહસ્રાણિ તેજસઃ=તેજોલેશ્યાયાઃ, જઘન્યિકા=જઘન્યા, સ્થિતિર્ભવતિ ।

યહાં કહી ગઈ હૈં વહીં સ્થિતિ ઉન ૨ નિકાયોં મેં તેજોલેશ્યા કી જઘન્ય
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાનની ચાહિયે ॥ ૫૨ ॥

હસ પ્રકાર યહાં તક અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓં કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈં ।
અવ પ્રશસ્તલેશ્યાઓં સ્થિતિ કા વર્ણન કિયા જાતા હૈં । ઉસમેં સર્વ પ્રથમ
તેજોલેશ્યા કી સ્થિતિ દિઘલાઈ જાતી હૈં—‘દસવાસસહસ્સાણ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(દસવાસસહસ્સાણ-દશવર્ષસહસ્રાણિ) દસ હજાર
(૧૦૦૦૦) વર્ષ કી (તેઝણ-તેજસઃ) તેજોલેશ્યા કી (જહન્નિયા ઠિઈ
હોઈ-જઘન્યિકા સ્થિતિઃ ભવતિ) જઘન્યસ્થિતિ હૈં । તથા (પલિઓપમ
અસંખ્યભાગં ચ દુન્નુદહી ઉક્કોસા-પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગં ચ દ્વૌ ઉદ્ધી
ઉત્કૃષ્ટા) પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતર્વે ભાગ સે અધિક દો સાગર પ્રમાણ
ઉત્કૃષ્ટાસ્થિતિ હૈં । હસ ગાથા દ્વારા નિકાય કે ભેદ કી વિવક્ષા ન કરકે
હી લેશ્યા કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈં । યહાં દશ હજાર વર્ષ તેજોલેશ્યા કી

અતાવવામાં આવેલ છે તેજ સ્થિતિ તે તે નિકાયોમાં તેજોલેશ્યાની જઘન્ય
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાણવી ભોધ્યે. ॥૫૨॥

આ પ્રમાણે અહીં સુધી અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓની સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ
છે. હવે પ્રશસ્ત લેશ્યાઓની સ્થિતિનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. એમાં સર્વ
પ્રથમ તેજોલેશ્યાની સ્થિતિ દેખાડવામાં આવે છે—‘દસવાસસહસ્સાણ ઇત્યાદિ !

અન્વયાર્થ—દસવાસસહસ્સાણ-દશવર્ષસહસ્રાણિ દસ હજાર (૧૦૦૦૦) વર્ષની
તેઝણ-તેજસ તેજોલેશ્યાની જહન્નિયા ઠિઈ હોઈ-જઘન્યિકા સ્થિતિ ભવતિ જઘન્ય
સ્થિતિ છે તથા પલિઓર્વમઅસંખ્યભાગં ચ દુન્નુદહી-પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગં ચ દ્વૌ
ઉદ્ધી પલ્યોપમના અસંખ્યાતર્વા ભાગથી અધિક બે સાગર પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ છે. આ ગાથા દ્વારા નિકાયના ભેદની અવેક્ષાએ જ લેશ્યાની
સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે. અહીં દસ હજાર (૧૦૦૦૦) વર્ષની તેજોલેશ્યાની

सागरोपमे—दे सागरोपमे, पर्योपमासंख्ययमाग च पर्योपमासंख्ययमागधिके दे सागरोपमे इत्यर्थः, उत्कृष्टा स्थिति ।

अनया गायंया निकायमेवमनङ्गीकृत्यैव लेख्यास्थितिरुक्ता, इह च इतरैसा सापि तेनोलेख्याया अघन्या स्थितिरभिहिता, प्रक्रमानुरूपेण तु कापोतलेख्याया उत्कृष्टा स्थितिः सैवास्या समयाधिका प्राप्नोति परन्तु—प्रशस्तमेव सा स्थिति परनो पक्रमे इह कापोतलेख्याया अप्रशस्तत्वात् तत्प्रक्रमोऽज्ञात इति बोध्यम् ॥ ५३ ॥

पद्याया स्थितिमाह—

मूलम्—जो तेऊप ठिई खलु, उकोसा सा उ समयमम्महिआ ।

जहन्नेण पम्हाए, देसउ मुहुत्ताहिआइ उकोसा ॥ ५४ ॥

छाया—या तेजसा स्थितिः उत्कृष्टा सा तु समयाम्यधिका ।

अघन्येन पद्यायाः, दस तु मुहुत्ताधिकानि उत्कृष्टा ॥ ५४ ॥

टीका—‘जा तेऊप ठिई खलु’ इत्यादि—

या तेजसाः—तेनोलेख्यायाः, खलु उत्कृष्टा स्थितिः, सा तु—सैव समयाम्यधिका पद्याया अघन्येन स्थितिः । दस तु—दसैव प्रस्तावात् सागरोपमाभिः, मुहुत्ताधिकानि

अघन्य स्थिति । प्रकरण के अनुसार तो कापोतीछेद्या की जो उत्कृष्ट स्थिति कही गई है वही एक समय अधिक इसकी स्थिति होनी चाहिये थी परन्तु प्रशस्तछेद्या की स्थिति के वर्णन के उपक्रम में कापोतलेख्या को अप्रशस्त होनेकी वजहसे वह क्रम यहाँ स्वीकारनहीं किया गया है।

पद्यलेख्या की स्थिति इस प्रकार है—‘जा तेऊप’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जा-या) जा (तेऊप-तेजसा) तेजोछेद्या की (खलु-खलु) निम्न से (उकोसा ठिई-उत्कृष्टा स्थितिः) उत्कृष्टस्थिति है (सा-सा) वही (समयमम्महिआ-समयाम्यधिका) एक समय अधिक होकर (पम्हाए-पद्याया) पद्यलेख्या की (जहन्नेण ठिई-अघन्येन

अघन्य स्थिति प्रकरण अनुसार तो कापोत लेखानी ने उत्कृष्ट स्थिति दिखाना चाहेगा छे ते ओके समय वधु जेनी स्थिति कीवी लेखने परतु प्रशस्तलेखानी स्थितिना पछुनेता उचक्रमार्ग कापोतलेख्या अप्रशस्त लेखने काखे लेखन अच्छी जलीकर करवाभा आवेस नही पावता।

प्रशस्तस्थानी स्थिति आ प्रकरण की छे—‘जा तेऊप’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जे-या ने तेऊप-तेजसा तेजोलेखानी खलु-खलु निम्न की

छाया ठिई-उकोसा स्थिति उत्कृष्ट स्थिति छे ते समयमम्महिआ-समयाम्यधिका जो-अस्य वधु लखने पम्हाए-पद्यायाः पद्य लेखानी चाहने ठिई-अघन्येन स्थिति अघन्य

અન્તર્મુહૂર્તાધિકાનિ ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિર્ભવતિ, પૂર્વભવકાલિકાન્તર્મુહૂર્તગ્રહણાદિતિભાવઃ
 ઇયં ચ જઘન્યા સનત્કુમારે, ઉત્કૃષ્ટા ચ બ્રહ્મલોકે, સનત્કુમારે બ્રહ્મલોકે ચ
 એતદાયુષ્કસંભવાત્

નનુ યદોહાન્તર્મુહૂર્તમધિક્કુચ્યતે, તર્હિ પૂર્વત્રાપિ તદધિક્ કસ્માન્નોચ્યતે? દેવ-
 ભવલેશ્યાયા એવ તત્ર વિવક્ષિતત્વાત્ । ઉક્તં हि—‘ તેણ પરં વોચ્છામિ, લેસાણ ઠિઈં
 ઉ દેવાણં’ ઇતિ (૪૭ ગા.) એવં ચેદાન્તર્મુહૂર્તાધિકૃત્વં વિરુદ્ધમિતિચેન્ન,

અભિપ્રાયાપરિજ્ઞાનાત્ અત્ર हि પ્રાગુત્તરભવલેશ્યાપિ ‘અતો મુહુત્તમિ ગણ’ ઇતિ-
 સ્થિતિઃ) જઘન્યરૂપ સે સ્થિતિ હૈ । તથા ઇસ પદ્મલેશ્યા કી (ઉત્ક્રોસા
 ઉત્કૃષ્ટા) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (મુહુત્તાહિયાઈ દસ-મુહૂર્તાધિકાનિ દશ)
 અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દસ સાગરોપમ પ્રમાણ હૈ । યદ્દાં પૂર્વભવકાલીન અન્ત-
 મુહૂર્ત કા ગ્રહણક્રિયા ગયા હૈ । જઘન્ય સ્થિતિ ઇસ લેશ્યા કી સનત્કુમાર
 નામકે ત્રીસરે દેવલોકમેં તથા ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પાંચવે બ્રહ્મદેવલોકમેં જાનના
 ચાહિયે । ક્યોં કિ સનત્કુમાર તથા બ્રહ્મદેવલોકમેં ઇતની આયુ હોતી હૈ ।

શંકા—યદિ યદ્દાં અન્તર્મુહૂર્ત અધિક સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ કહતે હો તો
 પૂર્વ મેં વહ અધિક ક્યોં નહી કહી હૈ । ક્યોં કિ વહાં મી દેવભવસંવંધી
 લેશ્યા કી હી વિવક્ષા હુઈ હૈ । “ તેણ પર વોચ્છામિ લેસાણ ઠિઈં ઉ-
 દેવાણં ” એસા પહિલે કહા હૈ । અતઃયદ્દાં અન્તર્મુહૂર્ત અધિક જો કહા
 હૈ વહ વિરુદ્ધ પડતા હૈ ।

ઉત્તર—એસા નહીં કહનો ચાહિયે કારણ કિ ઇસ પ્રકાર કહને કા
 ક્યો અભિપ્રાય હૈ યહ તુમ સમજે નહીં હો । યદ્દાં પૂર્વભવ એવં ઉત્તરભવ

સ્થિતિ છે તથા આ પદ્મલેશ્યાની ઉત્ક્રોસા-ઉત્કૃષ્ટા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મુહુત્તાહિયાઈ દસ-
 મુહૂર્તાધિકાનિ દશદસ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક સાગરોપમ પ્રમાણ છે અહી પૂર્વભવકાલીન
 અન્તર્મુહૂર્તને ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે આ લેશ્યાની જઘન્ય સ્થિતિ શ્રી
 સનત્કુમાર નામના ત્રીજા દેવલોકમા તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પાંચમા બ્રહ્મદેવ લોકમા
 બાણવી જોઈએ. કેમકે સનત્કુમાર તથા બ્રહ્મદેવલોકમા એટલી આયુ હોય છે.

શંકા—જો અહી અન્તર્મુહૂર્ત અધિક ઉત્કૃષ્ટ કહો છો તો પૂર્વમા તે
 અધિક કેમ કહી નથી ? કેમકે, ત્યાં પણ દેવભવ સંબંધી લેશ્યાની જ વિવક્ષા
 થઈ છે, “ તેણ પરં વોચ્છામિ લેસાણ ઠિઈં ઉ દેવાણં ” આવું પહેલાં કહેલ છે.
 આથી અહી અન્તર્મુહૂર્ત અધિક જે કહેલ છે તે વિરુદ્ધ દેખાય છે

ઉત્તર—આ વાત બરાબર નથી કારણ કે, અમારો કહેવાનો
 અભિપ્રાય તમે સમજ્યા નથી. અહીં પૂર્વભવ અને ઉત્તરભવની લેશ્યા

वक्ष्यमाणपष्टितमगाथोक्तवचनादेवमसवन्धिन्येवति प्रदर्शनार्थमेवमुक्तमिति न
विरोध इति भावनियम् ॥ ५४ ॥

शुक्ललेख्यायाः स्थितिमाह—

मूल्म्—जा पम्हाए ठिई खलु उँकोसा सा उँ समयम्वमहिया ।

जहन्नेण सुक्काए, तेत्तीसं मुहुत्तमेवमहिया ॥ ५५ ॥

पद्या—या पद्यायाः स्थितिः खलु, उत्कृष्टा सा तु समयाम्पयिका ।

जघन्येन शुक्कायाः, प्रयत्निषत् मुहूर्ताम्पयिका ॥ ५५ ॥

टीका—‘जा पम्हाए ठिई खलु’ इत्यादि—

या पद्यायाः=पद्यलेख्यायाः, खलु उत्कृष्टा स्थितिः, सा तु=सैव समयाम्पयिका
शुक्लाया जघन्येन स्थिति र्भवति । प्रयत्निषत् सागतोपमाभिः, मुहूर्ताम्पयि-
कानि=प्रत्यमुहूर्ताम्पयिकानि उत्कृष्टा स्थिति र्भवतीत्यर्थः ।

की लेख्या नी “ अंतो मुहुत्तमिगए ” इसी अध्ययन की (६०) साठवीं
गाथा के अनुसार देवमवसंधधि ही है इस बात को दिखलाने के लिये
ऐसा कहा गया है । अतः इसमें कोई विरोध नहीं है । इस विषय को
आगे चलकर साठवीं गाथा में स्वयं सूत्रकार स्पष्ट करेंगे अतः यहाँ नहीं
किया है ॥ ५४ ॥

शुक्ललेख्या की स्थिति दिखलाने के लिये सूत्रकार कहते हैं—‘जा
पम्हाए’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जा पम्हाए उँकोसा ठिई—या पद्यायाः उत्कृष्टा
स्थितिः) जो पद्यलेख्या की उत्कृष्टस्थिति है (समयम्वमहिया सा—सम-
याम्पयिका सा) एक समय अधिक वही स्थिति (सुक्काए—शुक्लायाः)
शुक्ललेख्या की (जहन्नेण—जघन्येन) जघन्यरूप से है । (तेत्तीसं मुहु-

पद्य “ अंतो मुहुत्तमिगए ” आ अध्ययन की ६० भी आधा अनुसार
देवमव संधधि ही है आ बातने बताववा भाटे व आ रीते बडेवाभा भावे
ह आधी तेमां कोर विशेष रहेता नथी, आ बातने आगत वादीने ६०भी
आधामा स्वय सूत्रकार स्पष्ट करे, तेथी अही बडेव नथी, ॥५४॥
शुक्ल लेख्यानी स्थिति बताववा भाटे सूत्रकार बडे है—“जा पम्हाए” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जा पम्हाए उँकोसा ठिई—या पद्यायाः उत्कृष्टा स्थितिः ५५ लेखनी
ने उत्कृष्ट स्थिति है समयम्वमहिया सा—समयाम्पयिका सा जो समय अधिक
जो स्थिति सुक्काए—शुक्लायाः शुक्ल लेख्यानी जहन्नेण—जघन्येन जघन्य रूप
से ६० लेखनमुहूर्तम्वमहिया—प्रयत्निषत् मुहूर्ताम्पयिका तथा जो ५५ मुहुत्त अधिक

અસ્યાથ જઘન્યા સ્થિતિ લાન્તકે, ઉત્કૃષ્ટા તુ સર્વાર્થસિદ્ધે, અત્રૈવ એતાવદોયુષઃ
સદ્ભાવાત્ ॥ ૫૫ ॥

ઉક્તં સ્થિતિદ્વારં, સમ્પ્રતિદશમં ગતિદ્વારમાહ—

મૂલમ્—કિંઘા નીલાકાઝ, તિન્નિં વિં ઈયાઓ અહમ્મલેસાઓ ।

એયાહિ તિહિવિં જીવો, દુગ્ગઈં ઉવવજ્જઈં ॥ ૫૬ ॥

છાયા—કૃષ્ણા નીલા કાપોતી, તિસોઽપિ એતા અધર્મલેશ્યાઃ ।

એતામિસ્તિસુભિરપિ જીવો, દુર્ગતિમ્ ઉપપચ્ચતે ॥ ૫૬ ॥

ટીકા—‘ કિંઘા ’ इत्यादि—

કૃષ્ણા, નીલા, કાપોતીચ એતાસ્તિસોઽપિ અધર્મલેશ્યાઃ=અધર્મહેતવોલેશ્યા અધર્મલેશ્યાઃ, ભવન્તિ, પાપોપાદાનહેતુત્વાત્ । અતએવ—એતામિસ્તિસુભિરપિ લેશ્યામિઃ, જીવો દુર્ગતિ—નરકતિર્યગ્ગતિરૂપામ્ ઉપપચ્ચતે=પ્રાપ્નોતિ ॥ ૫૬ ॥

તત્તમભહિયા—ત્રયસ્ત્રિંશત્ સુદૂર્ત્તાર્થ્યધિકા) તથા એક અન્તર્મુદૂર્ત્ત અધિક તૈત્તીસ સાગરોપમ પ્રમાણ શુલ્કલેશ્યા કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ । હિસ લેશ્યા કી જઘન્ય સ્થિતિ લાન્તક દેવલોક મેં હૈ તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સર્વાર્થસિદ્ધ મેં હૈ । કયોં કિ યહીં પર હિતની આયુ હૈ ॥ ૫૫ ॥

નવમસ્થિતિ દ્વાર કહા, અવ દશવાં ગતિદ્વાર કહતે હૈં—જિસમેં પ્રથમ અશુભ લેશ્યા કી ગતિ કહતે હૈં—‘ કિંઘા ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(કિંઘા નીલા કાઝ—કૃષ્ણા નીલા કાપોતી) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા તથા કાપોતીલેશ્યા (એયાઓ તિન્નિ અહમ્મલેસાઓ—એતાઃ તિસઃ અધર્મા લેશ્યાઃ) ચે તીન અધર્મકી હેતુ હોનેસે અધર્મલેશ્યા હૈં, કયોં કિ ચે પાપકે ઉપાર્જનમેં હેતુ હોતી હૈં । હિસીલિચે (એયાહિ તિવિહિવિ જીવો દુગ્ગઈં ઉવવજ્જઈં—એતામિઃ તિસુમિઃ અપિ જીવઃ દુર્ગતિમ્ ઉપપચ્ચતે)

તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ શુલ્કલ લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે આ લેશ્યાની જઘન્ય સ્થિતિ લાન્તક દેવલોકમાં છે, તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સર્વાર્થસિદ્ધમાં છે. કેમકે, ત્યાજ એટલી આયુ છે ॥ ૫૫ ॥

નવમું સ્થિતિદ્વાર કહ્યું, હવે દસમું ગતિદ્વાર કહે છે પ્રથમ અશુભ લેશ્યાની ગતિને કહે છે—“ કિંઘા ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—કિંઘા નીલા કાઝ—કૃષ્ણા નીલા કાપોતી કૃષ્ણ લેશ્યા, નીલ લેશ્યા તથા કાપોતી લેશ્યા એયાઓ તિન્નિ અહમ્મલેસાઓ—એતા તિસ અધર્મા લેશ્યા. એ ત્રણ અધર્મના હેતુ હોવાથી અધર્મ લેશ્યા છે કેમકે, એ ઉપાદાનમાં હેતુ હોય છે આ કારણે એયાહિતિવિહિ વિ જીવો દુગ્ગઈં ઉવવજ્જઈં—એતામિઃ તિસુમિઃ અપિ જીવઃ દુર્ગતિમ્ ઉપપચ્ચતે આ ત્રણ લેશ્યાઓથી યુક્ત એવ અગતી દુર્ગતિમા

મૂલ્મ—તેઝ પમ્હા સુક્કા, તિન્નિવિ' પ્યાઓ ધમ્મલેસાઓ ।

પ્યાહિ તિહિવિ જીવો, સુગઈ ઉવવજ્ઞેઈ ॥ ૫૭ ॥

છાયા—તેન પયા શુલ્કા તિસોડપિ પ્યા ધર્મલેશ્યા ।

પતામિસ્તિમિરપિ બીનઃ, સુગતિમ્ ઉપપચતે ॥ ૫૭ ॥

ટીકા—‘તેઝ પમ્હા’ इत्यादि—

તેજ, પયા, શુલ્કા, પતામિસ્તિસોડપિ ધર્મલેશ્યા ધર્મહેતુવો લેશ્યા ધર્મલેશ્યાઃ મવતિ । અતएव—પતામિસ્તિમિરપિલેશ્યામિ નીવઃ સુગતિ=દેશમનુષ્યગતિલક્ષણા, મુક્તિ ધા, ઉપપચતે=પ્રાપ્તોત્તિ ॥ ૫૭ ॥

ઉક્ત ગતિદ્વારમ્ । દ્વાનિમેકાદશમાયુ દ્વારમાહ, તથા જાનન્ત્યં જીવો યરલેશ્યાત્ સ્વપચતે, તલ્લેશ્યાવાનેષ સન્ પ્રિયતે, તથા ચ જન્માન્તર માવિલેશ્યાયાઃ પ્રથમસમયે

इन तीन लेश्याओंसे युक्त जीव मर कर पुर्नगतिमें उत्पन्न होता है । नरक गति एव तिर्यञ्च गति ये दो पुर्नगतियां हैं । इन अधर्मलेश्याओंसे युक्त जीव मरकर इन गतियोंमें जन्म लेता है ॥ ५६ ॥

अथ शुभ लेश्या की गति कहते हैं—‘तेऊ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(तेऊ पम्हा सूक्का एया तिल्लिवि धम्मालेसाओ—तेजा पया शुल्का एताः तिल्लाअपि धर्मलेश्या) तेजोलेश्या, पद्मलेश्या, शुल्क लेश्या, ये तीन लेश्याएँ हैं अर्थात् धर्म की हेतु भूत हैं । इसलिये (प्याहि तिल्लिवि - एतामिस्तिमिः) इन तीनोंसे युक्त जीव मरकर (सुगई-सुगतिम्) अच्छीगतिमें - मनुष्यगतिमें - देवगतिमें - अथवा मुक्तिमें (उववज्जइ-उपपचते) जाता है ॥ ५७ ॥

ગતિ દ્વાર કહ દિવા ગયા છે । અથ ગ્યારહવાં દ્વાર જો માયુ દ્વાર છે વહ કહા જાતા છે । જીવ જિન લેશ્યાઓં મેં ઉત્પન્ન હોતા છે વન્હોં

ઉત્પન્ન થાય છે નરક ગતિ અને તિર્યચગતિ આ બે દુર્ગતી છે । અધર્મ લેશ્યાઓથી મુક્ત હવ મરીને એ ગતિઓમાં જ મ લે છે ॥ ૫૬ ॥

કવે શુભલેશ્યાની ગતિ કહે છે—“તેજ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—તેઝ પમ્હા સુક્કા ઇયા તિન્નિવિ ધમ્મ લેસાઓ—તેજા પયા શુલ્કા એતાઃ તિલ્લા અપિ ધર્મ લેશ્યા તેજલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુલ્ક લેશ્યા આ ત્રણ લેશ્યાઓ ધર્મ લેશ્યાઓ છે તથા ધર્મની હેતુભૂત છે આ કારણે પ્યાહિ તિલ્લિવિ—પતામિ તિમ્મિ આ ત્રણેથી મુક્ત હવ મરીને સુગઈ—સુગતિમ્ સારી ગતિમાં—મનુષ્ય ગતિમાં—દેવગતિમાં અથવા મુક્તિમાં જાય છે ॥ ૫૭ ॥

ગતિદ્વાર કહેવાઈ બેલ છે કવે અભ્યાસ દ્વાર ને આયુદ્ધાર છે તે કહેવામાં આવે છે હવ ને લેશ્યાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે એજ લેશ્યાઓ

परमवायुष उदयः?, आहोर्भवित् चरमसमये?, अन्यथा वा? इति संदेहापनोदनार्थं
गाथात्रयमाह—

मूलम्—लेसाहिं सव्वाहिं, पढमे समयमि परिणयाहिं तु ।

नं हुं कस्सइ उववाओ, परे भवे अत्थि जीवस्स ॥५८॥

छाया—लेश्याभिः सर्वाभिः, प्रथमे समये परिणताभिस्तु ।

न खलु कस्यापि उपपादः, परे भवे अस्ति जीवस्य ॥ ५८ ॥

टीका—‘लेसाहिं’ इत्यादि—

सर्वाभिः—पण्डितपि, लेश्याभिः, तत्प्रतिपत्तिकालापेक्षया प्रथमे समये, परिण-
ताभिः—आत्मरूपतया उत्पन्नाभिरूपलक्षितस्य कस्यापि जीवस्य परे भवे—अन्यस्मिन्
जन्मनि, उपपादः=इत्यादौ लक्षणे तृतीया । तु शब्दः पादपूरणे वर्तते ॥ ५८ ॥

लेश्याओं वाला होकर मरता है । इस पर यह प्रश्न उपस्थित होता है
कि क्या जन्मान्तर में होनेवाली लेश्या के प्रथम समय में परभव की
आयु का उदय होता है अथवा चरमसमय में उदय होता है । अथवा
नहीं होता है ? इस प्रकारके संदेह को दूर करने के लिये सूत्रकार तीन
गाथाओं को कहते हैं—‘लेसाहिं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पढमे समयमि परिणयाहिं सव्वाहिं लेसाहिं—प्रथमे समये
परिणताभिःसर्वाभिःलेश्याभिः) लेश्याओं की प्रतिपत्तिका जो काल है,
उस काल की अपेक्षा से प्रथम समय में परिणत हुए उन समस्त लेश्या-
ओं से युक्त हुए (कस्सइ जीवस्स—कस्यापि जीवस्य) किसी भी जीव
की (परे भवे—पर भवे) अन्य भव में (उववाओ न—उपपादःन) उत्पत्ति
नहीं होती है ॥ ५८ ॥

वाणा णनीने भरे छे आ उपर ओवे। प्रश्न उपस्थित थाय छे हे, क्या
जन्मान्तरमां थवावाणा लेश्यानां प्रथम समयमा परभवनी आयुनो उदय
थाय छे अथवा तो चरम समयमां उदय थाय छे अथवा तो थतो नथी।
आ प्रकारना संदेहने दूर करवा भाटे सूत्रकार त्रण गाथाओ कहे छे—
“लेसाहिं” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—पढमे समयमि परिणयाहिं सव्वाहिं लेसाहिं—प्रथमे समये परि-
णताभिः सर्वाभिः लेश्याभिः लेश्याओं की प्रतिपत्तिने जे काल छे ते कालनी
अपेक्षाशी प्रथम समयमां परिणत थयेल जे समस्त लेश्याओंशी युक्त थयेल
कस्सइ जीवस्स—कस्यापि जीवस्य कौन पणु एवनी परे भवे उववाओ न होई—
परभवे उपपादः न भवति अन्य भवमा जन्मनि थती नथी ...

तथा—

मूढ—लेसाहिं सव्याहिं, चरमे समयमि परिणयाहिं तु ।

नें हुं कैस्त वि' उषयाओ, 'परे भवे होई जीवस्त ॥५९॥

छाया—छेस्यामि: सर्वाभि: परमे समये परिणतामिस्तु ।

न स्वच्छ कस्यापि उपपाद, परमवे भवति जीवस्य ॥ ५९ ॥

टीका—'लेसाहिं' इत्यादि—

सर्वामिलेस्यामिभरमे समये=अन्तसमये, परिणतामि=आत्मरूपतया उत्पन्ना-
मिरुपस्थितस्य कस्यापि जीवस्य परमवे उपपाद स्वच्छ=निश्चयेन न भवति ॥५९॥
तहिं क्या उत्पादो भवति,—

मूढ—अतमुहुतस्मि गर्पे, अतमुहुतस्मि सेसए चवे ।

लेसाहिं परिणयाहिं, जीवा गच्छति परलोच ॥६०॥

छाया—अतमुहुतं गते, अतमुहुतं शेषके चवे

छेस्यामि: परिणतामि: जीवा गच्छन्ति परलोचम् ॥ ६० ॥

टीका—'अतमुहुतस्मि' इत्यादि—

अतमुहुतं गते एव, तथाअतमुहुतं, शेषके=एव=विष्यते इति शेषः स एव

तथा—

अन्वयार्थ—(सव्याहिं लेसाहिं चरमे समयमि परिणयाहिं=सर्वाभि:
छेस्यामि: चरमे समये परिणतामि) चरमे समयमें आत्मरूपपने परिणत
हुईसमस्त छेस्याओंसे युक्त हुए (कस्तवि जीवस्त=कस्यापि जीवस्य)
किसी भी जीव का (परे भवे उषयाओ न होई=परेमवे उपपादो न
भवति) परमव में उत्पाद नहीं होता है ॥ ५९ ॥

तो कब उत्पाद होता है? इस प्रश्न का उत्तर इस प्रकार है—

तथा—

अन्वयार्थ—छेसाहिं लेसाहिं चरमे समयमि परिणयाहिं=सर्वाभि: छेस्यामि:
चरमे समये परिणतामि: अथम समयमा आत्मरूपपणाभी परिणत भवेत् समस्त
देस्याओभी मुक्त भवेत् कस्यापि जीवस्त=कस्यापि जीवस्य केव एव उपपादो
परेमवे उषयाओ न होई=परेमवे=उपपादो न भवति परमवमां तेना उत्पन्न
भवेत् नथी ॥५९॥

तथा छेसाहिं उत्पाद काय छी आ प्रसने उत्तर आ प्रसादे छे—

શેષક સ્તસ્મિન્ અવશિષ્ટમાણ એવેત્યર્થઃ, પરિણતાભિર્લેશ્યાભિરુપલક્ષિતા જીવાઃ પર-
લોકં ગચ્છન્તિ । અનેન 'અન્તર્મુહૂર્તવિશેષે આયુષિ પરમવલેશ્યાપરિણામ' ઇત્યુક્તં
ભવતિ । અત્ર ચ તિર્યઞ્ચો મનુષ્યાશ્ચાગામિભવલેશ્યાયા અન્તર્મુહૂર્તે ગતે, દેવાનાસ્-
કાશ્ચ સ્વભવલેશ્યાયા અન્તર્મુહૂર્તે શેષે પરલોકં ગચ્છન્તીતિ વિશેષઃ ।

इदमत्रबोधयम्-यदा तिर्यञ्चो मनुष्या वा देवभवं नरकभव वा प्राप्तुमुद्यता
भवन्ति, तदा आगामिभवसम्बन्धिन्या देवलेश्याया नरकलेश्यायाः प्रथममन्तर्मुहूर्त-

‘अंतोमुहुत्तस्मि’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(અંતોમુહુત્તસ્મિ ગપ-અન્તર્મુહૂર્તે ગતે) અન્તર્મુહૂર્ત કાલ
ચલે જાને પર તથા (અન્તર્મુહૂર્તકે શેષકે) અન્તર્મુહૂર્તકાલ શેષ રહને
પર (પરિણયાર્હિ લેસાર્હિ-પરિણતાભિઃલેશ્યાભિઃ) આત્મ રૂપપને પરિણત
હુઈ લેશ્યાઓં સે યુક્ત (જીવા-જીવાઃ) જીવ (પરલોયં ગચ્છન્તિ-પરલો-
કમ્-ગચ્છન્તિ) પરભવ સેં જાતે હૈં । તાત્પર્યે હસકા યહ હૈં કિ-આયુ
જવ અન્તર્મુહૂર્ત અવશિષ્ટ રહ જાતા હૈં તવ પરભવ સંવંધી લેશ્યા કા પરિ-
ણામ જીવ કે હોતા હૈં । હસ સેં તિર્યઞ્ચ ઓર મનુષ્ય આગામી ભવ કી
લેશ્યા કા અન્તર્મુહૂર્ત કાલ જવ વ્યતીત હો જાતા હૈં તવ તથા દેવ એવં
નારકી અપને ભવ કી લેશ્યા કા અન્તર્મુહૂર્ત કાલ જવ વાકી રહતા હૈં
તવ પરલોક જાતે હૈં । એસા વિશેષ જાનના વાહિયે । જિસ સમય તિર્યઞ્ચ
અથવા મનુષ્ય દેવભવ અથવા નરકભવ કો પ્રાપ્ત કરને કે લિયે ઉદ્યત
હોતે હૈં ઉસ સમય આગામી ભવ સંવંધી દેવ લેશ્યા અથવા નરકલેશ્યા

“અંતોમુહુત્તસ્મિ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—અંતોમુહુત્તસ્મિગપ-અન્તર્મુહૂર્તે ગતે અન્તર્મુહૂર્ત કાળ આલ્યો
જવા પછી તથા અન્તર્મુહૂર્ત કાળ થોડો બાકી રહ્યો હોય ત્યારે પરિણયાર્હિ
લેસાર્હિ-પરિણતાભિ લેશ્યાભિ. આત્મરૂપપણથી પરિણત થયેલ લેશ્યાઓથી યુક્ત
જીવા-જીવા. જીવ પરલોયં ગચ્છન્તિ-પરલોકં ગચ્છન્તિ પરભવમાં જાય છે.
તાત્પર્ય આનું એ છે કે-આયુ ન્યારે અન્તર્મુહૂર્ત અવશિષ્ટ રહી જાય છે
ત્યારે પરભવ સંબંધી લેશ્યાઓનું પરિણામ જીવને થાય છે આમાં તિર્યંચ
અને મનુષ્ય આગામી ભવની લેશ્યાનો અન્તર્મુહૂર્ત કાળ ન્યારે વ્યતીત થઈ
જાય છે ત્યારે, તથા દેવ અને નારકી પોતાના ભવની લેશ્યાનો અન્તર્મુહૂર્ત
કાળ ન્યારે બાકી રહે છે ત્યારે પરલોકમાં જાય છે એવું વિશેષ બાણુવું જોઈએ.
જે સમયે તિર્યંચ અથવા મનુષ્ય દેવભવ અથવા નરકભવને પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉદ્યત
બની જાય છે, એ વખતે આગામી ભવ સંબંધી દેવલેશ્યા અથવા નરકલેશ્યાની

માયુર્ગત મરતિ, અપૌત-સીર્ણ મરતિ, મરણકાસે હિ તિર્યગ્નો મનુષ્યાથ વર્તમાને તિર્યગ્મર્થે મનુષ્યમથે ધા અન્તર્મુહર્ત દેવલેષ્યા ગચ્છન્તિ । દેવત્વં નારકત્વં વા પ્રાપ્તાનાં જીવાનાં દેવલેષ્યાયા નરકલેષ્યાયાં અન્તર્મુહર્તાંયુષઃ પ્રાપ્તમેતિર્યગ્મથરુપે એવ ધીનત્વાદિતિમાથઃ । યદા દેવા નારકા વા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્મર્થં નરમર્થં વા પ્રાપ્નુ-
વન્તિ, તદા દેવા દેવલેષ્યાયા અન્તર્મુહર્તાંવશેપમાયુર્મુહર્ત્વા તિર્યગ્મર્થં નરમર્થં વા ગચ્છન્તિ એવં નારકા અપીતિ ॥ ૬૦ ॥

અધ્યયનાર્થમુપસરન્ ઉપલેક્ષમાહ—

મૂક્મ્—સેન્ધ્વા ય્યાસિ લેસાળ, અણુભાવે વિંયાળિયા ।

અપ્પસેરેયાંઓ વર્જિત્તા, પસર્યાંઓઽહિદ્વિંપ મુણિ 'તિવે'મિ ॥૬૧॥

છાયા — વસ્માદ્ પ્તાસાં લેષ્યાનામ્, અણુમાત્રાન્ વિજ્ઞાય ।

અપ્રમસ્તાઃ વર્મયિત્વા, પ્રમસ્તા અધિતિષ્ઠે મુનિરિતિ પ્રવીમિ ॥ ૬૧ ॥

કી સર્વ પ્રથમ અન્તર્મુહર્ત પ્રમાણ આયુ નષ્ટ હો જાતી છે । ક્યોં કિ મરણ કાલ મેં તિર્યગ્ પથ મનુષ્ય વર્તમાન તિર્યગ્મર્થ મેં અથવા મનુષ્યમર્થ મેં અન્તર્મુહર્ત્તક દેવલેષ્યા અથવા નરકલેષ્યા કો પ્રાપ્ત કરતે છે । અર્પત્ત દેવમર્થ તથા નરક મર્થ કો પ્રાપ્ત જીવોં કી દેવલેષ્યા અથવા નરકલેષ્યા કી અન્તર્મુહર્ત પ્રમાણ આયુ તિર્યગ્મર્થરુપ તથા મનુષ્યમર્થરુપ પહિલે કે મર્થ મેં હી નષ્ટ હો જાતી છે । જિસ સમય દેવ અથવા નારકો પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્મર્થ અથવા નરમર્થ પ્રાપ્ત કરતે છે તસ સમય દેવ દેવલેષ્યાકી અન્તર્મુહર્ત પ્રમાણ અવશિષ્ટ આયુ ગ્રહણ કરકે તિર્યગ્મર્થ અથવા નરમર્થ કો પ્રાપ્ત કરતે છે । હસી તરહ નારકિયોંકે વિષય મેં ઓ સમજના ચાહિયોં

સર્વ પ્રથમ અતર્મુહર્ત પ્રમાણ આયુ નષ્ટ થઈ જાય છે. કેમકે, મરણ કાલમાં તિર્યગ્ જાને મનુષ્ય વર્તમાન તિર્યગ્ અવર્માં અથવા મનુષ્ય અવર્માં અતર્મુહર્ત મુખી દેવલેષ્યા અથવા નરક લેશ્યાને પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ દેવલેષ્ય તથા નરક અવર્ને પ્રાપ્ત હોવાની દેવલેષ્યા અથવા નરક લેશ્યાની અતર્મુહર્ત પ્રમાણ આયુ તિર્યગ્ અવર્થ તથા મનુષ્ય અવર્થ પહેલાના અવર્માં જ નષ્ટ થઈ જાય છે. જે સમયે દેવ અથવા નારકો પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ અવર્થ અથવા નરલેષ્ય પ્રાપ્ત કરે છે

જે સમયે દેવ દેવલેશ્યાની અતર્મુહર્ત પ્રમાણ આયુ થઈ જાયે કરીને તિર્યગ્ અથવા નરલેષ્યને પ્રાપ્ત કરે છે જાજ પ્રમાણે નારકિયોના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ ॥૬૦॥

टीका--‘ तम्हा ’ इत्यादि--

यस्माद् एतां लेश्या अप्रशस्ताः प्रशस्ताश्च भवन्ति, तस्माद् एतासां लेश्यानां= कृष्णादीनां वर्णां लेश्यानाम्, अनुभावान्-उक्तरूपान्, विज्ञाय, मुनिः=साधुः, अप्रशस्ताः=दुर्गतिप्रापिकाः, वर्जयित्वा प्रशस्ताः=सुगतिप्रापिका लेश्या, अधिति- ष्टेत्=मावप्रतित्याऽऽश्रयेत् । इति ब्रवीमि=प्राग् व्याख्यातमेतत् ॥ ६१ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललि-
तकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहू
छत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-“ जैनशास्त्राचार्य ”-पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मादवांकर-
-पूज्यश्रीघासीलालव्रतिविरचितायाम् “ उत्तरा-
ध्ययनसूत्रस्य ” प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्या-
याम् ‘ लेश्या नामक ’ चतुस्त्रिंश-
त्तममध्ययनं-सम्पूर्णम् ॥ ३३ ॥

अब अध्ययन का उपसंहार करते हुए सूत्रकार शुभलेश्या की प्राप्ति के लिये उपदेश कहते हैं—‘ तम्हा ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ--जिस कारण ये लेश्याएँ अप्रशस्त तथा प्रशस्त होती हैं (तम्हा-तस्मात्) इस कारण (एयासि लेसाणं-एतासां लेश्यानाम्) इन कृष्ण आदि लेश्याओं के उक्त रूप (अणुभावे विद्यागिया-अनुभावान् विज्ञाय) अनुभावों को जानकरके (मुणी-मुनिः) साधु (अप्पसत्थाओ-अप्रशस्ताः) दुर्गतिप्रापक इन लेश्याओं को (वज्जित्ता-वर्जयित्वा) छोड़कर (पसत्थाओऽहिट्टिए-प्रशस्ताः अधितिष्ठेत्) प्रशस्त-सुगति प्रापक तेजःपद्म शुल्क इन लेश्याओं को प्राप्तकरे (त्तिवेमि-इति ब्रवीमि) इन पदों का अर्थ पहिले की तरह जानना चाहिए ॥ ६१ ॥

चौत्तीसवां अध्ययन संपूर्ण ॥ ३४ ॥

इसे अध्ययननो उपसंहार करता सूत्रकार शुभलेश्यानी प्राप्तना भाटे उपदेश कहे छे--“ तम्हा ” इत्यादि !

अन्वयार्थ--जे कारणे आ लेश्याओ अप्रशस्त तेमज प्रशस्त होय छे तम्हा-तस्मात् जे कारणे एयासि लेसाण-एतासा लेश्यानाम् आ कृष्ण आदि लेश्याओना उक्तरूप अणुभावे विद्यागिया-अनुभावान् विज्ञाय अनुभावाने नालीने मुणी-मुनि साधु अप्पसत्थाओ-अप्रशस्ता दुर्गतिमा लई जनार ओवी लेश्याओने वज्जित्ता-वर्जयित्वा छोडीने पसत्थाओऽहिट्टिए-प्रशस्ता अधितिष्ठेत् प्रशस्त सुगतिमा लई जनार तेज, पद्म, शुल्क आ लेश्याओने प्राप्त करे त्तिवेमि इति ब्रवीमि आ पहोने अर्थ पछेदानी भाइक नाली देवे जेई अ. ॥ ६१ ॥

उत्तराध्ययन सूत्रनुं चौत्तीसवुं अध्ययन समाप्त ॥ ३४ ॥

॥ अथ पञ्चत्रिंशत्तममध्ययनम् ॥

उक्तं चतुस्त्रिंशत्तममध्ययनम् अधुना जनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशत्तममध्ययनं प्रारम्भ्यते । अस्य च तेन सहायमभिसम्बन्धः — पूर्वाध्ययने छेद्या उक्तास्ता स्वमशस्ता वर्जयित्वा प्रदशस्ता एवाभयणीया इत्युपदिष्टम् तच्च मिष्टगुणधारकेन मुनिना कर्तुंशक्यम्, अतो मिष्टगुणपरिधानार्थमिदमनगारमार्गस्य सत्फलरूपायास्त-
द्रूपेण बोधकमध्ययनं प्रोच्यते । अनेन सम्यग्बोधेन समापातस्यैतस्याध्ययनस्याहो श्रीसुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिनमाह—

मूल्म्-सुणेह भे ऐगगमणा, मंग बुद्धेहि देसिंय ।

जमायरती भिक्खू, दुक्खाणतकरे भंवे ॥ १ ॥

पेंतीसवा अध्ययन प्रारम्भ—

द्योतीसर्वा अध्ययन समाप्त हुआ । अब पेंतीसर्वा अध्ययन कहते हैं । इस अध्ययन का नाम अनगारमार्ग गति है । इसका पूर्व अध्ययन के साध संयध इस प्रकार है—पूर्व अध्ययन में छेद्याओं के अप्रशस्त और प्रशस्त, इस तरह दो भेद कहे गये हैं और ऐसा कहा है कि अप्रशस्त छेद्याओं का परित्याग कर प्रशस्त छेद्याओं को धारण करना चाहिये । परन्तु इन प्रशस्त छेद्याओं का आश्रयण जो आत्मा मिष्ट गुण का धारक होगा वही कर सकेगा । अतः मिष्ट के गुणों को कहने के लिये अब सूत्रकार इस अध्ययन का प्रारम्भ करते हैं । यहाँ सुधर्मास्वामी श्री जम्बूस्वामी से कहते हैं—‘सुणेह’ इत्यादि ।

पञ्चीसमा अध्ययनो प्रारम्भ—

पञ्चीसमा अध्ययन कहेवाहं गुरुं उ, हवे पञ्चीसमा अध्ययनो प्रारम्भ थाव उ आ अध्ययननु नाम अनगार मार्गगति उ पञ्चीसमा अध्ययनो साधे आ अध्ययनो संयध आ प्रारम्भो उ—पञ्चीसमा अध्ययनो लेखाओना प्रशस्त अने अप्रशस्त आ प्रारम्भो जे भेद ज्ञापयामां आवेउ उ अने जेम् हस्तु उ हे अप्रशस्त लेखाओना परित्याग करिने प्रशस्त लेखाओने धारण करी जे जे परतु जे प्रशस्त लेखाओना आश्रय जे आत्मा-मिष्टगुण धारक हवे जेम् करी सकये जेम्ते निमुना जुवेने जना वधाने भारे हवे सूत्रकार आ अध्ययनो प्रारम्भ करे उ अही सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामीने कहे उ—‘सुणेह’ इत्यादि ।

છાયા—શ્રુણુત મે એકાગ્રમનસઃ, માર્ગં વુદ્ધે દેશિતમ્ ।

યમાચરન્ મિધુઃ, દુઃસ્વાનામન્તકરો ભવતિ ॥ ૧ ॥

ટીકા—‘ સુણેહ મે ’ ઇત્યાદિ—

હે જન્મૂ ! યૂયમ્ એકાગ્રમનસઃ=અનન્યચિત્તાઃ સન્તઃ, વુદ્ધેઃ=યયાવસ્થિતવસ્તુ-
તત્ત્વવિદ્ધિઃ, તીર્થંકરગણધરૈરિત્યર્થઃ, દેશિતમ્=અર્થતઃ સુત્રતથ્ પ્રતિવોધિતં માર્ગં=
મોક્ષસ્ય માર્ગં, મે=મમ કથયતઃ સમીપે શ્રુણુત । યં માર્ગમ્, આચરન્=આસેવમાનઃ
મિધુઃ=અનગારઃ, દુઃસ્વાનાં=શરીરમાનસાનામ્, અન્તકરઃ=અત્યન્તવિનાશકો ભવતિ ।
સકલકર્મનિર્મૂલનેન સકલદુઃવાત્યન્તનિવૃત્તિ લક્ષણા મુક્તિર્યદાસેવનેન મિધો
ભવતિ, તં માર્ગં મયા કથ્યમાન શ્રુણુતેત્યર્થઃ ॥ ૧ ॥

તમેવમાર્ગં દર્શયતિ—

પૂલમ્—ગિર્હવાસં પરિચ્છેજ્જ, પર્વજામંસિસપ્ મુણી ।

ઈમે સંગે વિર્યાણિજ્જા, જેહિં સંજ્ઞંતિ માર્ણવા ॥૨॥

છાયા—ગૃહવાસં પરિત્યજ્ય, પ્રવ્રજ્યામાશ્રિતો મુનિઃ,

ઈમાન્ સંગાન્ વિજાનીયાત્, ચૈઃ સજ્યન્તે માનવાઃ ॥ ૨ ॥

અન્વયાર્થ—હે જન્મૂ ! (એગ્ગમણા-એકાગ્રમનસઃ) એકાગ્રમન હોકર
(મે-મે) મુદ્ધ સે (મગ્ગં-માર્ગમ્) મુક્તિ કે માર્ગ કો (સુણેહ-શ્રુણુત)
સુનો । યહ માર્ગ (વુદ્ધેહિ દેસિયં - વુદ્ધેઃ દેશિતમ્) તીર્થંકરં એવં ગણ-
ધરાદિક દેવો દ્વારા પ્રતિપાદિત હુઆ હૈ । (જમાયરંતો મિક્ખુ દુક્ખાણંતકરે ભવે-યમ્ આચરન્ મિધુઃ દુઃસ્વાનામ્ અન્તકરઃ ભવતિ)
જિસ માર્ગ કા આરાધન કરનેવાલા મુનિ શારીરિક એવં માનસિક
સમસ્ત પ્રકાર કે દુઃખો કા નાશ કરનેવાલા હોતો હૈ । અર્થાત્ હિસ
માર્ગ કા આરાધન કરને વાલા આત્મા સકલ કર્મો કા નિર્મૂલન સે
સમસ્ત દુઃખો કે અત્યંત ક્ષયસ્વરૂપ મોક્ષ કો પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ ॥ ૧ ॥

અન્વયાર્થ—હે જન્મૂ એગ્ગમણા-એકાગ્રમનસ એકાગ્ર મન થઈને
મે-મે મારી પાસેથી મગ્ગ-માર્ગ મુક્તિ પથને આ માર્ગ સુણેહ-શ્રુણુત સાંભળો
આ માર્ગ વુદ્ધેહિ દેસિય-વુદ્ધ. દેશિતમ્ તીર્થંકર અને ગણધરાદિક દેવો
દ્વારા પ્રતિપાદિત થયેલ છે જમાયરંતો મિક્ખુ દુક્ખાણંતકરે ભવે-યમાચરન્
મિધુ દુઃસ્વાનામ્ અન્તકર ભવતિ આ માર્ગનું આરાધન કરનાર મુનિ શારીરિક
અને માનસિક સમસ્ત પ્રકારના દુખોને નાશ કરવાવાળા અને છે, અર્થાત્
આ માર્ગનું આરાધન કરવાવાળો આત્મા સઘણા કર્મોનું નિર્મૂલન અને
સઘણા દુખોના ક્ષય સ્વરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લે છે. ॥૧॥

ટીકા—‘ગિહવાસ પરિવ્રજ્ઞ’ इत्यादि—

गृहवास=गृहावस्थानं, परित्यज्य=परित्यज्य, प्रव्रज्यां=व्रज्याम्, आभितः=प्रतिपक्षः, मुनिः=मिथुः, इमान्=प्रतिपाणिमसिद्धतया प्रत्यक्षरूपान् संगान्=पुत्रकलत्रादिरूपान्, विजानीयात्=एते भवहेतव इति विशेषेणावबुध्येत, ज्ञानस्य च विरतिफलत्वात् प्रत्यक्षरूपानपरित्यया परिहरेदित्यर्थः । समस्तार्थमाह—‘जेहि’ इत्यादि । यैः सगैर्मानवाः सज्यन्ते संबध्यन्ते ज्ञानावरणीयादि कर्मभिरित्यर्थः । मानवा इत्युपलक्षणम्, अन्येऽपि जन्तवः सज्यन्ते इति उक्तम् ॥ २ ॥

मूलम्—तद्देवे हिंस औलिय, જોજ અવમસેવણ ।

इच्छाकाम च लोभ च, सज्यन्तो परिवर्जयेत् ॥ ३ ॥

છાયા—તવંચ હિંસામછીકં, જૌર્ચમવ્રજાસેવનમ્ ।

इच्छाकाम च लोभं च, संयतः परिवर्जयेत् ॥ ૩ ॥

ટીકા—‘તદેવ’ इत्यादि—

तया-हिंसा-प्रागातिपातरूपात्, अलोकम्=अलोकवादं-सुपातम्, जौर्च=

अयं सूत्रकार उसी मार्गको कहते हैं—‘गिहवासं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(गिहवासं परित्यज्य-गृहवासं परित्यज्य) गृहस्थावासमें रहनेरूप गृहवासका परित्याग करके (पवन्जामस्तिप-प्रव्रज्यां आभितः) वीक्षा का ग्रहण किया हुआ (मुनी-मुनिः) मुनि (इमे-इमान्) ये प्रत्यक्ष में दिग्बलाई पड़ने वाले पुत्रकलत्र आदि को (संगे-संगान्) परिग्रहरूप (विपाणिज्जा-विजानीयात्) जाने-अर्थात् ये सब संसार के ही हेतु हैं ऐसा माने। (जेहि माणवा सज्यन्ति-यैः मानवाः सज्यन्ते) कारण कि इन्हीं के संबंध से यह आत्मा ज्ञानावरण आदि कर्मों से बधता रहता है ॥ २ ॥

કહે સૂત્રકાર એજ માર્ગને જતાવે છે—“ગિહવાસં” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—ગિહવાસં પરિત્યજ્ય-ગૃહવાસં પરિત્યજ્ય ગૃહાવસ્થાન રૂપ બૃહવાસને પરિત્યાગ કરીને પવન્જામસ્તિપ-પ્રવ્રજ્યામાભિતઃ વીક્ષાને બંધન કરનાર મુની-મુનિ મુનિ રમે-રમાન્ આ પ્રત્યક્ષમાં દેખાતા પુત્ર કલત્ર આદિને સંગે-સંગાન્ પરિગ્રહ રૂપ વિપાણિજ્જા-વિજાનીયાત્ આવે અર્થાત્ એ સઘળા સંસારના હેતુરૂપ છે એવું માને જેહિ માણવા સજ્યન્તિ-કારણ કે એમના જ સંબંધથી આ આત્મા જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મોથી બધાતો રહે છે ॥૨॥

स्तेयम्, अदत्तादानरूपम्, अब्रह्मसेवनम्-मैथुनसेवनम्, इच्छाकामम्-इच्छारूपः कामः इच्छाकामस्तम् अप्राप्तवस्तुकाङ्क्षारूपं, लोभं च=लब्धवस्तुन्यासक्तिरूपं, अनेनोभयेन परिग्रहः सूचितः, ततः परिग्रहं चेत्यर्थः । संयतः=भिक्षुः परिवर्जयेत् ३। मूलम्-मणोहरं चित्तधरं, मल्लधूवेण वासियं ।

सकपाटं पण्डुरोल्लोचं, मनसाऽपि न पार्थयेत् ॥४॥

छाया—मनोहरं चित्रगृहं, माल्यधूपेन वासितम् ।

सकपाटं पाण्डुरोल्लोचं, मनसाऽपि न पार्थयेत् ॥ ४ ॥

टीका—‘मणोहर’ इत्यादि—

भिक्षुः, मनोहरं=चित्ताऽऽकर्षकं, ‘चित्त’ इत्यार्पणत्वाल्लुप्तद्वितीयान्तम्, चित्रं=चित्रयुक्तम्, तथा-माल्यधूपेन-पुष्पमाल्यैर्धूपनैश्च वासितं-सुगन्धितं, सकपाटं-कपाट

‘तद्देव’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(तद्देव-तथैव) इसी तरह (भिक्षु-भिक्षुः) भिक्षु (हिंसं अलियं-हिंसां अलीकम्) प्राणातिपातरूप हिंसा का मृषावाद का (चोञ्जं-चौर्यम्) चोरी का (अवभसेवणं-अब्रह्मसेवनम्) मैथुन सेवन का (इच्छाकामं-इच्छाकामम्) इच्छारूप काम का-अप्राप्त वस्तु की आकांक्षा तथा (लोभं-लोभम्) लब्ध वस्तु में आसक्तिरूप लोभ का (परिवज्जए-परिवर्जयेत्) त्याग करे ॥ ३ ॥

‘मणोहरं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भिक्षु-भिक्षुः) साधु (मनोहरं-मनोहरम्) मन को हरनेवाली-चित्ताकर्षक तथा (चित्तं-चित्रं) चित्रों से युक्त तथा (मल्लधूवेण वासियं-माल्यधूपेन वासितम्) पुष्पमालाओं एवं विविध

“तद्देव” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—तद्देव-तथैव आञ्ज प्रमाणे भिक्षु-भिक्षु लिक्षु हिंसं अलियं-हिंसां अलीकम् प्राणातिपात ३५, हिंसां नो, मृषावादनो चोञ्जं चौर्यं, चोरीनो, अवभसेवणं-अब्रह्मसेवनम् मैथुन सेवननो, इच्छाकामं-इच्छाकामम् धृष्टि ३५ कामनो, अप्राप्त वस्तुना आकांक्षानो, तथा लोभं-लोभम् लब्ध वस्तुभां आसक्तिरूप लोभनो परिवज्जए-परिवर्जयेत् त्याग करे ॥३॥

“मणोहरं” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—भिक्षु-भिक्षु साधु मनोहर-मनोहरम् मननुं हरण करनारी, चित्ताकर्षक तथा चित्त-चित्र चित्रोत्थी युक्त, तथा पुष्प मालाओं अने विविध

સહિત, સકપાટમિતિ વિશેષણ જિનકલ્પીકાપેક્ષયા વિજ્ઞેયમ્ । પાણ્ડુરોદ્ધોર્વ=
શ્વેતવસ્ત્રવિતાનવિમૂષિત, યદ્વ=મનસાઽપિ ન પ્રાર્થયેત્=મનસા નામિલપેત્, યત્સા
ન પ્રાર્થયેત્, કિં પુનસ્તત્ર તિષ્ઠેદિતિ માત્ર ॥ ૪ ॥

કિમર્થમેવમુપદિશ્યતે ? इत्याक्षम्भयाह—

મૂલ્—इदियाणि उं भिक्खुस्स, तारिसेम्मि उवस्सए ।

दुक्कराह निवारेउ, कामरागविवर्धणे ॥ ५ ॥

છાપા—इन्द्रियाणि तु भिक्षोः, तादृशे उपाश्रये ।

दुष्कराणि निवारयितु, कामरागविवर्धने ॥ ५ ॥

ટીકા—‘ इदियाणि ’ इत्यादि—

इह तु शब्दो हेत्वर्थे, तु=यत्, तादृशे कामरागविवर्धने=विषयानुरागवर्धके,
उपाश्रये इन्द्रियाणि स्वस्वविषयेभ्यो निवारयितु=प्रतिनिवर्तयितुम्, भिक्षो
दुष्कराणि=दुःसाध्यानि अश्रव्यानीत्यर्थः ॥ ५ ॥

પ્રકાર કા સુર્ગમિત ધૂર્પો સે વાસિત તથા (સકપાટ-સકપાટમ્) કિયાઢ
યુક્ત યદ્ વિશેષણ જિનકલ્પી કી અપેક્ષા સે સમમ્મના ચાહિમે, તથા
(પંડુરોદ્ધોર્વ-પાણ્ડુરોદ્ધોર્વમ્) સપેક્ષ વંદોવાસે યુક્ત એસે (ગિહમ્-ગૃહમ્)
ઘર કી-ઉપાશ્રય કી સ્વમ્ મેં ઝી (ન પત્તપ-ન પ્રાર્થયેત્) વાહના ન
કરે । ઔર ન ઘષ્ઠન સે એસે ઘર કી યાચના હી કરે ॥ ૪ ॥

ऐसा उपदेश क्यों दिया जाता है सो इसमें कारण कहते हैं—

‘ इदियाणि ’ इत्यादि ।

અન્યથાર્થ—(उ-तु) क्यों कि (तारिसेम्मि उवस्सए-तादृशे
उपाश्रये) कामराग वर्धक ऐसे उपाश्रय में (भिक्खुस्स इदियाणि-भिक्षोः
इन्द्रियाणि) रहने वाले भिक्षु की इन्द्रियों का अपमैः विषयों से

પ્રકરના મુત્પદિત ધૂર્પાની વાસવાળા, તથા સકપાટ-સકપાટ કમાડવાળા, આ
વિશેષણ છત્રાદિની અપેક્ષાથી સમમ્મનું નેપજે. તથા પંડુરોદ્ધોર્વ-પાણ્ડુરોદ્ધોર્વમ્
અદરવાથી મુક્ત એવા ગિહમ્-ગૃહમ્ ઘરની કે ઉપાશ્રયની સ્વખ્યામાં પણ ન પત્તપ-
ન પ્રાર્થયેત્ વાહના ન કરે. અથવા તે વચ્ચનથી પણ એવા ઘરની યાચના ન કરે ॥ ૪ ॥
આવે ઉપદેશ શા માટે આપવામાં આવે છે ? આનું કારણ કહે
છે—“ इदियाणि ” इत्यादि ।

અન્યથા—उ-तु કેમકે, तारिसेम्मि उवस्सए-तादृशे उपाश्रये कामरागने
वर्धनार केवा उपाश्रयमां भिक्खुस्स इदियाणि-भिक्षोः इन्द्रियाणि रक्षेवत्याना
भिक्षुनी इन्द्रियाने पीत पीताना विषयोः निवारये-मिमारयितुं कष्टव्यामां
दुक्कराह-दुष्कराणि वारे कहीनताये पडे છે ॥ ૫ ॥

तर्हि क्व कीदृशे स्थाने भिक्षोः स्थातव्यमित्याशङ्क्याह—

मूलम्—सुसाणे सुन्नगारे वा, रुक्खमूले वा इक्कओ ।

पइरिक्के परकडे वा, वासं तत्थाभिरोयए ॥ ६॥

छाया—श्मशाने शून्यागारे वा, वृक्षमूले वा एककः ।

प्रतिरिक्ते परकृते वा, वासं तत्राभिरोचयेत् ॥ ६ ॥

टीका—‘सुसाणे’ इत्यादि—

श्मशाने वा, शून्यागारे=शून्यगृहे वा, वृक्षमूले=वृक्षतले वा, प्रतिरिक्ते=स्त्री-
पशु-पण्डकादि रहिते वा, परकृते वा=परेण=अन्येन स्वार्थे निष्पादिते च, वा
शब्दः समुच्चयार्थकः, भिक्षुः, एककः—रागद्वेषरहितः सन्, तत्र=श्मशानादीं
वासम्=अवस्थानम्, अभिरोचयेत्=आकाङ्क्षेत् ॥ ६ ॥

मूलम्—फासुयम्मि अणावाहे, इत्थीहिं अणभिहुए ।

तत्थ संकप्पए वासं, भिक्खू परमंसंजए ॥ ७॥

छाया—प्रासुके अनावाधे, स्त्रीभिरनभिद्रुते ।

तत्र संकल्पयेद् वासं, भिक्षुः परमसंयतः ॥ ७ ॥

(निवारेडं—निवारयितुम्) हटाने में (डुक्कराहं—डुष्कराणि) बड़ी कठि-
नाई पड़ती है ॥ ५ ॥

कैसे उपाश्रय में उतरना चाहिये सो कहते हैं—‘सुसाणे’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सुसाणे सुन्नगारे वा रुक्खमूले वा पइरिक्के परकडे वा
इक्कओ तत्थवासं अभिरोयए—श्मशाने, शून्यागारे वा वृक्षमूले वा प्रति-
रिक्ते, परकृते वा एककः तत्र वासं अभिरोचयेत्) भिक्षु श्मशानमें, शून्य
घरमें, वृक्षके मूलमें, पशुपण्डक आदि रहित स्थानमें अथवा जो गृहस्थोंने
अपने लिये बनाया हो उसमें रागद्वेषरहित होकर रहने की इच्छा करे ॥ ६॥

डेवा उपाश्रयोभां उतरसु लेधये तेने कडे छे—“सुसाणे” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सुसाणे सुन्नगारे वा रुक्खमूले वा पइरिक्के परकडे वा इक्कओ—तत्थवासं
अभिरोयए—श्मशाने शून्यागारे वा वृक्षमूले वा प्रतिरिक्ते परकृते वा एककः तत्र वासं
अभिरोचयेत् भिक्षु श्मशानभा, शून्य घरभा, वृक्षनी नीचे पशु, पण्डक आदिथी
रहित स्थानभा, अथवा जे अइस्थोणे पोताना भाटे अनावेद डोय तेवा
स्थानभां रागद्वेष रहित अनीने रहेवानी धम्मा करे ॥ ६॥

टोका—‘फासुयम्मि’ इत्यादि—

मिधुः, परमसंयतं सत्, यद्वा-परमं-मथानः सपत्नः, जिनमार्गप्रपन्न इत्यर्थः, तस्यैव मोक्षमार्गं प्रतिवस्तुनः सम्यग् यत्नसमवादिमिमाषः, मासुके=अविघ्नोभूते, अनावाधे अविघ्नमानावाधा=आत्मनः परेषां वा पीडा यत्र सत् अनावाधं तस्मिन्, स्त्रीभिः उपलक्षणत्वात् पशुपण्डकादिमिमाष, अनमिद्रुते=अनाक्रान्ते वा, एतादृशे तत्र=पूर्वगायोक्ते श्मशानादौ वासम् अवस्थानं संकल्पयेत्=सम्=सम्यक् कल्पयेत् कुर्यात् ॥ अ

ननु ‘परकडे’ इति विशेषण किमर्थं प्रोक्तमित्याशङ्क्याह—

मूळम्—नं संय गिहोह कुंविज्जा, नेवे अंशेहिं कारेण ।

गिहकेम्मसमारम्मे, भूयाण दिस्सए व्हो ॥८॥

छाया—न स्वयं गृहाणि कुरीत, नैवान्यै कारयेत् ।

गृहकर्मसमारम्मे, भूतानां इष्यते वध ॥८॥

टीका—‘न संयं’ इत्यादि—

गृहकर्मसमारम्मे=गृहकर्म-गृहनिष्पत्यर्थं कर्म इष्टिकादिसमानयनादिकं तत्स

‘फासुयम्मि’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(परमसजए मिक्खु-परमसंयतः मिधुः) सर्वोत्कृष्ट जिनमार्ग की आराधना करने में प्रयत्नशाली मिधु (फासुयम्मि-प्रासुके) एकेन्द्रियादि प्राणिरहित तथा (अणावाहे-अनावाधे) स्वपर पाधा रहित तथा (इत्थीहिं अणमिद्रुते-स्त्रीभिः अनमिद्रुते) स्त्री पशु पण्डक आदि से रहित (तत्थ-तत्र) उस निरवध उपाश्रय में रागादेष रहित होकर (संकप्पए-संकल्पयेत्) रहने को इच्छा कर ॥ ७ ॥

पहले ‘परकडे’ जो विशेषण दिया गया है यह किस कारण से ? हम शंका को निवारण करने के लिये कहते हैं—‘न संयं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(गिहकम्मसमारम्मे भूयाणं य्हो दिस्सए-गृहकर्म

फासुयम्मि’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—परमसजए मिक्खु-परमसंयतः मिधुः सर्वोत्कृष्ट एव भावनी आराधना करणार्थं प्रयत्नशाली मिधु फासुयम्मि-प्रासुके एकेन्द्रियादि प्राणि रहित तथा अणावाहे-अनावाध स्वपरानी आधाणी रहित, तथा इतिपदि अणमिद्रुते-स्त्रीभिः अनमिद्रुते स्त्री, पशु, पण्डक आदिपरी रहित तत्थ-तत्र अथ निरवध उपाश्रयार्थं रागादेष रहित जनाने संकप्पए-संकल्पयन् रहनेवाली उपाश्रयः ॥ ७ ॥

पहले ने “परकडे” विशेषण आयेक है ते क्या कारणधी ? अशङ्कानु निवारण करण भाटे कडे है—‘न संयं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—गिहकम्मसमारम्मे भूयाणं य्होदिमर पर अनपवा भाटे

समारम्भः—रुण कारणाऽनुमोदनान्यतरूपस्तस्मिन् भूतानां=प्राणिनां, वधः= प्राणातिपातः दृश्यते, तस्मात् साधुः स्वयं गृहाणि न कुर्वीत, नापि वा अन्यैः कारयेत् । इदमुपलक्षणं—नाप्यन्यैः कृतं गृहकर्मकरणमनुमोदयेदित्यपि बोध्यम् ॥८॥

तत्र भूतानां केषांचिदेव न स्याद्वधः, किं तु सर्वं विधानामित्याह—

मूलम्—तसाणं थावराणं च, सुहुमाणं वादराणं थं ।

तम्हा गिहंसमारम्भं, संजओ परिवर्ज्जए ॥९॥

छाया—त्रसानां स्थावराणां च, सूक्ष्माणां वादराणां च ।

तस्माद् गृहसमारम्भं, संयतः परिवर्जयेत् ॥९॥

टीका—‘तसाणं’ इत्यादि—

त्रसानां=द्वीन्द्रियादीनाम्, स्थावराणाम्=गृथिव्यादिनामेकेन्द्रियाणां च, सूक्ष्माणां=शरीरापेक्षया, न तु जीवप्रदेशापेक्षया, यद्वा—सूक्ष्मनामकर्मोदयात्

समारम्भे भूतानां वधः दृश्यते) घर बनानेके लिये ईंट मट्टी आदि लानेरूप कर्मके समारम्भमें—स्वयं करमां, दूसरेसे करवाना करनेवालेकी अनुमोदना करना, इस व्यापारमें—प्राणियोंका वध (छ काय जीवोंकी हिंसा)होता देखा जाता है । अतः साधु (स्वयं गिहाइं न कुव्विज्जा अन्नेहिं नेव कारण—स्वयं गृहाणि न कुर्वीत अन्यैः नैव कारयेत्) स्वयं घर न बनावे और न दूसरों से बनवावे । तथा बनाने वाले की अनुमोदना भी नहीं करे ॥८॥

घर बनाने में एक प्रकार के जीवों की हिंसा नहीं होती है किन्तु सब प्रकार के अर्थात् छाओं कायाके जीवों की हिंसा होती है सो कहते हैं—‘तसाणं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—गृहसमारम्भ में (तसाणं थावराणं सुहुमाणं वादराणं थं वधो होइ-त्रसानां स्थावराणां सूक्ष्माणां वादराणां च वधः भवति)त्रस जीवों

ईंट, माटी आदि लाववाइय कर्मना समारंभमा पोते करवु, भीज्जथी करवावु’, करवावाणानी अनुमोदना करवी, आ वेपारमां प्राणीयेनो वध (छ काय जीवोनी हिंसा) थतो देखाय छे आ माटे साधु स्वयं गिहाइं न कुव्विज्जा अन्नेहिं नेव कारण—स्वयं गृहाणि न कुर्वीत अन्यैः नैव कारयेत् स्वयं घर न बनावे अथवा तो न भीज्जथी अथवा तो बनाववाणाने अनुमोदना पणु न करे ॥८॥

घर बनाववामां ओक प्रकारना जीवोनी हिंसा थती नथी परंतु सब प्रकारना जीवोनी हिंसा थाय छे तेने समजवे छे—“ तसाण ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—घर बांधवाना काममां तसाणं थावराणं सुहुमाणं वादराणं थं वधो होइ-त्रसानां स्थावराणां सूक्ष्माणां वादराणाय वधः भवति त्रस जीवोनी,

સૂક્ષ્માણાં, તેપામપિ મમાદતો માવ-હિંસાસમવાત્, યાદરાણાં=સ્પૃશનાં, યદ્રા-
યાદરનામકર્મોદયાત્ યાદરાણાં ચ ઘષો ભવતિ । યતો ગૃહસમારમ્મે પ્રસાદીનાં
સર્વેષાં જીવાનાં ઘષો ભવતિ, તસ્માત્, અન્યન્વ-સયતઃ=અનગારાઃ, ગૃહસમારમ્મે
પરિવર્જયેદિત્યર્થ ॥૯॥

સામ્યર્થ મરુપાનાદિ વિષયકસમારમ્મર્વર્જનાર્થમુપદિશ્વતિ—

મૂષ્મ-તદ્દેવ ભક્તપાણેસુ, પયેણે પચાણેસુ ચ ।

પાણમૂયદયદ્વાપ, નં પયે નં પચાવપ ॥૧૦॥

છાયા—તથૈવ મરુપાનેષુ, પચને પાચનેષુ ચ ।

પ્રાણમૂત્રદયાર્થ, ન પચેત્, ન પાચયેત્ ॥૧૦॥

ટીકા—‘તદ્દેવ ભક્તપાણેસુ’ इत्यादि—

તથૈવ=ગૃહસમારમ્મર્વદેવ, મરુપાનેષુ-મરુકાનિ-શ્વાગ્ધોદનાદીનિ, પાનાનિ-
દુગ્ધપ્રમુતીનિ તેષુ, તથા પચને પાપનેષુ ચ પ્રાણમૂત્રદયાર્થ=પાણાનો-પ્રસાનો,

કા સૂક્ષ્મ જીવોંકા યાદર-સ્પૃશ જીવોંકા ઘષ હિંસા હોતા હૈ । (તમ્હા-
તસ્માત્) ફસલિયે (સંજઓ-સયતઃ) સાધુ (ગિહસમારમ પરિવર્જપ-
ગૃહસમારમ પરિવર્જયેત્) ગૃહાવિક કે નિર્માણરૂપ આરંભે કા પરિત્યાગ
કરે । યહાં શરીર કી અપેક્ષા અથવા સૂક્ષ્મનામકર્મ કે ઉદય કી અપેક્ષા
જીવોં મેં સૂક્ષ્મતા જાનની ચાહિયે । ફસી તરહ યાદર નામ કી ઉદય
જિનકે હૈં કે યાદર જીવ જાનના ચાહિયે ॥ ૯ ॥

અય મરુપાનાદિ આરમ્મ કે વિષય મેં ઉપદેશ કહતે હૈ—

‘તદ્દેવ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(તદ્દેવ-તથૈવ) ગૃહસમારમ્મ કી તરહ ફી (મરુપાણેસુ-
મરુપાનેષુ) મરુક ઈયં પાન મેં તથા (પયેણે પચાણેસુ પચને પાચનેષુ)

સૂક્ષ્મ જીવોની બાદર રૂઝ જીવોની હિંસા થાય છે તમ્હા-તસ્માત્ આ કારણે
સંજઓ-સંયત સાધુ ગિહસમારમ પરિવર્જપ ગૃહસમારમ પરિવર્જયેત્ ઘર બાંધ-
વાનાકામનો પરિત્યાગ કરે બહીયા શરીરની અપેક્ષા અથવા સૂક્ષ્મનામ
કર્મના ઉદયની અપેક્ષા જીવોમાં સૂક્ષ્મતા બાણવી બેઠીજે. આ રીતે બાદર
નામનો ઉદય બેને છે તે બાદર નામના જીવ બાણવા બેઠીજે. ॥૬॥

ઉદે ભક્તપાનાદિ આરમ્મના વિષયમાં ઉપદેશ આપે છે—“તદ્દેવ” इत्यादि !

અન્વયાર્થ—તદ્દેવ-તથૈવ ઘર બાંધવાનાં કામની આક્રંધ ય મરુપાણેસુ-
મરુપાનેષુ મરુક અને પાનમાં તથા પયેણે પચાણેસુ-પચને પાચનેષુ પચન પાચન

ભૂતાનાં-સ્થાવરાણાં ચ દયાર્થે રક્ષણાથ ન પચેત્ ન પાચયેત્ ઉપલક્ષણત્વાન્નાઽપ્ય-
નુમોદયેદિત્યર્થઃ ॥૧૦॥

ઉક્તમેવાર્થે સ્પષ્ટી કુર્વન્ પ્રાહ—

મૂલમ્—જલધન્નનિસ્સિયા જીવા, પુઢવીકઢ્ઠે નિસ્સિયા ।

હમ્મંતિ ભત્તપાણેસુ, તમ્હા ભિક્કૂ ન પયાવંણ ॥૧૧॥

છાયા—જલધાન્યનિશ્રિતા જીવાઃ, પૃથિવીકાણ્ઠનિશ્રિતાઃ ।

હન્યન્તે ભક્તપાનેષુ, તસ્માદ્ ભિક્ષુર્ન પાચયેત્ ॥૧૧॥

ટીકા—‘જલધન્નનિસ્સિયા’ इत्यादि—

જલધાન્યનિશ્રિતાઃ—જલં ચ ધાન્યં ચ જલધાન્યે તન્નિશ્રિતા—તન્ન સ્થિતાઃ—
પૂતરક-મુજગેલિકા-પિપીલિકાપ્રમૃતયઃ, તન્થા-પૃથિવીકાણ્ઠનિશ્રિતાઃ જીવાઃ—
એકેન્દ્રિયાદયઃ, ભક્તપાનેષુ-પચ્યમાનેષુ પક્વેષુ ચ હન્યન્તે, તસ્માત્ કારણાત્,
ભિક્ષુર્ન પાચયેત્, સ્વયં ન પચેદિતિ તુ કિં વક્તવ્યમ્?, સ્વયંપાકસ્ય નિષેધસ્તુ
સુતરાં સિદ્ધાંતે इति भावः ॥૧૧॥

પચન પાચન આદિ ક્રિયા મેં (પાણભૂયદયદ્વાએ-પ્રાણભૂતદયાર્થમ્) ત્રસ
સ્થાવર જીવોં કી રક્ષા કે નિમિત્ત (ન પચે ન પચાવએ-ન પચેત્ ન પાચ-
યેત્) ન પકાવે ન પકવાવે ઓર ન અનુમોદના હી કરે ॥ ૧૦ ॥

અવ ફિર ડસી વિષય મેં કહતે હેં—‘જલધન્ન’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જલધન્ન નિસ્સિયા-જલધાન્યનિશ્રિતા) જલ એવં
ધાન્ય કે આશ્રિત રહે હુએ (જીવા-જીવાઃ) જીવ તથા (પુઢવીકઢ્ઠ-
નિસ્સિયા-પૃથિવીકાણ્ઠનિશ્રિતાઃ) પૃથિવી કાણ્ઠ કે સહારે રહે હુએ
(જીવા-જીવાઃ) એકેન્દ્રિયાદિક જીવ (ભક્તપાણેસુ-ભક્તપાનેષુ) અશન
પાનાદિકે સંપાદન મેં (હમ્મંતિ-હન્યન્તે) મર જાતે હેં । (તમ્હા-તસ્માત્)

આદિ ક્રિયામાં પાણભૂયદયદ્વાએ-પ્રાણીભૂતદયાર્થમ્ ત્રસ સ્થાવર જીવોની રક્ષા નિમિત્તે
ન પચે ન પચાવએ-ન પચેત્ ન પાચયેત્ ન પકાવે, ન પકવાવે અને અનુમોદના
પણ આપે નહીં ॥ ૧૦ ॥

હવે ફરીથી એજ વિષયમાં કહે છે—“ જલધન્ન ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જલધન્નનિસ્સિયા-જલધાન્યનિશ્રિતા પાણી અને ધાન્યના આશ્રયે
રહેલા જીવા-જીવા એવ તથા પુઢવીકઢ્ઠનિસ્સિયા-પૃથિવિકાણ્ઠનિશ્રિતા પૃથવી
તથા લાકડાના આશ્રયે રહેલા, જીવા-જીવા એકેન્દ્રિયાદિક એવ ભક્તપાણેસુ-
ભક્તપાનેષુ અશન પાનાદિકના સંપાદનમાં હમ્મંતિ-હન્યન્તે મરી અથ છે. તમ્હા-

साम्प्रतमग्निसमारम्भनिषेधमाह—

मृस्म-विसर्प्ये सव्वओ धारे, बहुपाणि विणासणे ।

नरिथे जोइसंमे सत्थे, तम्हा जोइ ने दीवये ॥१२॥

छाया—विसर्प्य सर्वतोधारं बहुपाणिबिनाशनम् ।

नास्ति ज्योति सम शस्त्रं, तस्माज्ज्योतिर्नदीपयेत् ॥१२॥

टीका—‘विसर्प्ये’ इत्यादि—

विसर्प्य=विसर्पति स्वल्पमपि बहु व्याप्नोतीति विसर्प्य प्रसरणशीलमित्यर्थः,

सर्वतोधारं=सर्वदिगन्तस्थित जीवोपघातकत्वात्, अत एव बहुपाणिबिनाशनम्=अनेक जीव-जीवित व्यपरोपकं, शस्त्रम् = अन्यज्ज्योतिः समम्-अग्नितुल्यं, नास्ति, अन्यस्य शस्त्रस्याविसर्प्यत्वात् असर्वतो धारकत्वाद् अल्पजीवोपघातकत्वाच्चेति भावः। ‘विसर्प्ये’ इत्यादौ पुंलिङ्गनिर्देश आर्प्यत्वात् ।

इसलिये (भिक्षू-भिक्षुः) मुनि (न पचावये-न पाचयेत्) अशनपानादि न पकावे और न स्यये ही पकावे ॥ ११ ॥

अब अग्नि के आरम्भ के विषय में निषेध कहते हैं—

‘विसर्प्ये’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(विसर्प्ये-विसर्पम्) फैलाने के स्वभाववाली (सव्वओ धारे-सर्वतो धारयेत्) सर्व दिशाओं में स्थित जीवों की घातक होने से सब तरफ से तीक्ष्ण धारवाली (बहुपाणी विणासणे-बहुपाणी बिनाशनम्) अनेक प्राणीयों का संहार करनेवाली ऐसी (जोइसंमे-ज्योतिः समम्) अग्नि के समान (सत्थे नरिथ-शस्त्रम् नास्ति) और कोई शस्त्र नहीं है । (तम्हा-तस्मात्) इसलिये साधु (जोइ-ज्योति) अग्नि को (न दीवये-न दीपयेत्) नहीं जलावे ।

तस्मात् आ आटे भिक्षू-भिक्षुः मुनि न पचावये-न पाचयेत् अशन पानादि न पकावे के न तो स्वयं पकावे ॥ ११ ॥

कवे अग्निने प्रवृत्तावधाना निषेध जनावे छे-‘विसर्प्ये’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—विसर्प्ये-विसर्पम् हेलावधाना स्वभाववाला सव्वओ धारे-सर्वतो धारम् अर्प्य दिशाओं में स्थित जीवों की घातक होने से बहुपाणी बिनाशनी अनेक प्राणीयों का संहार करनेवाली अग्निना केवल सत्थे शस्त्र-शस्त्रं नास्ति भीलु केछ शस्त्र नहीं, तम्हा-तस्मात् आ आटे साधु जोइ-ज्योति अग्निने न दीवये-न दीपयेत् प्रवृत्तित न के

તસ્માદનગારો જ્યોતિઃ-અગ્નિ ન દીપયેત્=ન જ્વાલયેત્ । અનેન ચ પચનસ્ય વહ્નિજ્વલનાવિનાભાવિત્વાત્ તસ્ય પરિવર્જનં કર્તવ્યમિતિ પ્રતિબોધિતમ્ । પચનપાચન નિષેધપ્રસ્તાવે સામાન્યતોઽગ્નિદીપનનિષેધેન શીતનિવારણાદિ પ્રયોજનમુદ્દિશ્યાપિ તેજસ્કાર્યારમ્ભો વર્જનીય इति सूचितम् ॥૧૨॥

નનુ જીવવધહેતુતયા પચનપાચનાદૌ નિષેધોઽસ્તુ હિરણ્યસુવર્ણાદિ સંગ્રહણે કા

ભાવાર્થ—યહ અગ્નિ એક પ્રકાર કા શસ્ત્ર હૈ । શસ્ત્ર કી ધાર જિસ પ્રકાર તીક્ષ્ણ હોતી હૈ હસી તરહ સે યહ ભી જ્વાલારૂપી તીક્ષ્ણધાર સે યુક્ત હોતી હૈ । અનેક પ્રાણિયો કા સંહારક હોને સે શસ્ત્ર કહલાતા હૈ યહ ભી હસી તરહ સે અનેક વ્રસસ્થાવર જીવો કો ભસ્મ કર દેતી હૈ । અતઃ સાધુ કો ચાહિયે કિ વહ અગ્નિ આરંભ નહીં કરે । ઓર શસ્ત્ર વિસર્પણ શીલ નહીં હોતા હૈ ઓર ન સર્વતો ધારવાલા હી હોતા હૈ તથા અલ્પજીવો કા હી વ્રાતક હોતા હૈ અતઃ શસ્ત્ર કી અપેક્ષા હસ અગ્નિ મેં વિશેષતા કહી ગઈ હૈ । સૂત્રકાર—હસ અગ્નિરૂપ શસ્ત્ર કા આરંભ કરના હી જબ નિષિદ્ધ કર રહે હૈં તો ફિર પચન પાચન ક્રિયા જો અગ્નિ કે જલાને વિના નહીં હો સકતી હૈ ઉસકા નિષેધ તો સાધુ અવસ્થા મેં સ્વતઃ હી હો જાતા હૈ । હસલિયે યહ ભી જાનના ચાહિયે કિ સાધુ કો શીત નિવારણ આદિ કે પ્રયોજનવશ ભી અગ્નિપ્રજ્વાલન કાર્ય નહીં કરના ચાહિયે ॥૧૨॥

પચન પાચન આદિ કાર્ય મેં તો જીવો કી વિરાધના હોતી હૈ કિન્તુ

ભાવાર્થ—આ અગ્નિ એક પ્રકારનુ શસ્ત્ર છે, શસ્ત્રની ધાર જે પ્રમાણે તીક્ષ્ણ હોય છે એ રીતે જ્વાળાંશુપી તીક્ષ્ણ ધારથી યુક્ત હોય છે. અનેક પ્રાણીઓનો સંહાર કરનાર હોવાથી તેને શસ્ત્ર કહેવામા આવેલ છે. આ યજ્ઞ એજ પ્રમાણે અનેક વ્રસ તેમજ સ્થાવર જીવોને ભસ્મ કરી દે છે આથી સાધુને માટે એ જરૂરી છે કે, તેમણે કદી પણ અગ્નિને પેટાવવા નહીં. શસ્ત્ર જેમ વિસર્પણશીલ હોતુ નથી અથવા ન તો બધા સંપૂર્ણ ધારવાળા હોય છે અને અને તે અલ્પ (થોડા) જીવોને વ્રાત કરનાર જ હોય છે આથી શસ્ત્રની અપેક્ષા અગ્નિમા વિશેષતા બતાવવામાં આવેલ છે સૂત્રકાર આ અગ્નિરૂપ શસ્ત્રને પેટાવવાનો જ બ્યારે નિષેધ બતાવી રહ્યા છે તો પછી પચન પાચન ક્રિયા અગ્નિને પેટાવ્યા સિવાય બની શકતી નથી, આનો નિષેધ તો સાધુ અવસ્થામાં આપ મેળે જ થઈ જાય છે આ કારણે એ બાળુબુંદોએ કે, સાધુએ ઠંડીથી બચવાના કામમાં પણ અગ્નિને પેટાવવાની ક્રિયા ન કરવી જોઈએ. ॥૧૨॥

પચન પાચન આદિ ક્રિયામાં તો જીવોની વિરાધના થાય છે, પરંતુ

હાનિ ? તપ્ર નાસ્તિષ્ઠ પ્રાણિનામિતિ શ્રદ્ધાયા નિવારણાર્થમાહ—

મૂષ્મ—હિરેણ્ણ જાયરૂવ ચં, મળસાવિં નં પરેયણ ।

સમલોટ્ટકચણે મિક્સૂં, વિરેય કયવિક્કણ ॥ ૧૩ ॥

છાયા—હિરણ્યં જાતરૂપં ચ, મનસાપિ ન પ્રાર્થયેત્ ।

સમલોટ્ટકાશ્વનો મિશ્નુ, વિરત કયવિક્રયે ॥ ૧૩ ॥

ટીકા—‘હિરણ્ણ’ इत्यादि—

સમલોટ્ટકાશ્વન—સમે પ્રતિષન્વા માવાત્ તુલ્યે સોટ્ટકાશ્વને यस્ય સ તપા, અત ઇવ—કયવિક્રયે=કયવિક્રયવિષયે વિરતઃ=નિરૂપ્તઃ સન્ મિશ્નુ હિરણ્યં=રૂપ્યં, જાતરૂપં=સુવર્ણ, ચકારોડ્ગુક્તપનધાન્યાદિ સમુચ્ચયે, મનસાપિ ન પ્રાર્થયેત્, મન-

હિરણ્ય સુવર્ણકો સમગ્રમાં કોન હાનિ હૈ ક્યોંકિ ઉસમેં તો કોઈં જીવ હિંસા નહીંં હોતીં હૈં ? હસ શ્રદ્ધા કા નિવારણ કરને કે લિયે કહતે હૈં—

‘હિરણ્ય’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(સમલોટ્ટકચણે-સમલોટ્ટકાશ્વનઃ) સોટ્ટ મિટ્ટીકા ઢેછા ઇવ કાંચન કો જો સમાન જાનતા હૈં ઓર (કયવિક્રય વિરત-કયવિક્રય વિરતઃ) કય વિક્રય છેન દેન કે વ્યવહાર સે વિરત્ત ધન ખુકા હૈં પેસા (મિક્સૂં-મિશ્નુઃ) મુનિ (હિરણ્ણં જાયરૂવ ચ-હિરણ્યં જાતરૂપં ચ) હિરણ્ય-ચાંદી તથા જાતરૂપ-સોના ધન ધાન્ય આદિ વસ્તુઓંં કી મમતા ન કરે-યે ધનધાન્યાદિક વસ્તુઈં મેરીં હૈં-અથવા મેરીં હો જાવેં પેસીં (મળસાવિં ન પરેય-મનસાપિ ન પ્રાર્થયેત્) મનસેં જી પ્રાર્થના ન કરે, ન વચન સે પેસીં યાત કહેં ઓર ન કિસીં સે ફનકી યાચના કરે ।

હિંસા-સોનું ઈત્યાદિના સમગ્રમાં કઈં હાનિ છે કેમ કે તેમાં તે કાંઈં છત્રની હિંસા થતી નથી ? આ શ્રદ્ધાનું નિવારણ કરવા માટે કહે છે કે—

“હિરણ્ય” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સમલોટ્ટકચણ-સમલોટ્ટકાશ્વનઃ લેણુ અને મારીના ટેશની જેમ સોનાને જે સરળી થીતે અને છે અને કયવિક્રય વિરત-કયવિક્રયે વિરત્ત કય વિક્રયના લેણુલેણના વહેવારથી જે વિરત્તા બની ચૂકેલ છે એવા મિશ્નુ-મિશ્નુ મુનિ હિરણ્ય જાયરૂવ ચ-હિરણ્ય જાતરૂપં ચ હિરણ્ય, ચાંદી તથા જાતરૂપ સોનું, ધન, ધાન્ય, આદિ ન કરે. એ ધનધાન્યાદિક વસ્તુઓં મારી છે અથવા મારી થઈ અથવા એવી મમતા વિ મ પત્યપ-મનસાપિ ન પ્રાર્થયેત્ મનથી પણ પ્રાર્થના ન કરે, ન વચનથી એવી યાત કરે, અથવા ન તો કોઈંની યાચે

સાડપિન ચિન્તયેત્ 'મમેદં ધનં ધાન્યં વા ભવતુ' इति नाभिलषेत्, वाचा न प्रार्थयेत्, न याचेत, न परिगृह्णीयादिति तु किं पुनर्वक्तव्यमित्यर्थः ॥ ૧૩ ॥

સંપ્રતિ ક્રયવિક્રયનિષેધમાહ—

મૂલમ્—કિંણંતો કહઓ હોઈ, વિકિંણંતો યે વાણિઓ ।

કયવિક્રયમ્મિ વટ્ટંતો, મિક્ખૂ ને મેવઈ તોરિસો ॥ ૧૪ ॥

છાયા—ક્રીડન્ ક્રાયકો ભવતિ, વિક્રીણાનશ્ચ વણિક્ ।

ક્રયવિક્રયે વર્તમાનઃ, મિશ્નુર્ન ભવતિ તાદૃશઃ ॥ ૧૪ ॥

ટીકા—'કિંણંતો' इत्यादि—

ક્રીણન્=મૂલ્ય દત્વા પરકીયં વસ્તુ ગૃહ્ણન્, ક્રાયકો ભવતિ । વિક્રીણાનશ્ચ=મૂલ્યં ગૃહીત્વા સ્વકીયં વસ્તુ પરસ્મૈ દદત્, વણિગ્ ભવતિ વાણિજ્યે પ્રવૃત્તત્વાદિતિ ભાવઃ । અતएव ક્રયવિક્રયે વર્તમાનઃ=પ્રવર્તમાનઃ, મિશ્નુસ્તાદૃશો ન ભવતિ, યાદૃશઃ શાસ્ત્રે વર્ણિત इति ભાવઃ ॥ ૧૪ ॥

અર્થાત્ જવ સાધુ કો इनकी अभिलाषा करना तक ही मना है तो वह इनकी याचना और इनका ग्रहण तो कैसे कर सकता है ॥ ૧૩ ॥

अब क्रयविक्रय का निषेध करता है—' किणंतो ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(कीणंतो—क्रीणन्) मूल्य देकर परकीय वस्तु को ग्रहण करनेवाला (कइओ होइ—क्रायकः भवति) खरीददार कहलाता है (विकिणंतो य वाणिओ होइ—विक्रीणानश्च वणिक् भवति) तथा मूल्य लेकर अपनी वस्तु को दूसरे को देनेवाले वणिक् कहलाता है । इसलिये (कयविक्रयम्मि वट्टंतो मिक्खू तारिसो न होइ—क्रयविक्रयवर्तमानः मिश्रुः तादृशः न भवति) लेनदेन के व्यवहार में प्रवृत्त हुआ (इन्द्रियो

એવી યાચના કરે અર્થાત્ બ્યારે સાધુને તેની અભિલાષા કરવાની પણ મનાઈ છે તો તે એની યાચના તથા તેનો સ્વીકાર તો કઈ રીતે કરી શકે ॥ ૧૩ ॥

હવે કયવિક્રયનો નિષેધ કહે છે—“ કિંણંતો ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—કીણંતો—ક્રીણન્ મૂલ્ય આપીને પારકી વસ્તુને ગ્રહણ કરનાર કઈઓ હોઈ—ક્રાયક ભવતિ ખરીદનાર કહેવાય છે વિકિંણંતો ય વાણિઓ—વિક્રીણાનશ્ચ વણિક્ ભવતિ મૂલ્ય લઈને પોતાની વસ્તુ બીજાને આપનાર વણિક્ કહેવાય છે. આ કારણે કયવિક્રયમ્મિ ય વટ્ટંતો મિક્ખૂ તારિસો ન હોઈ—ક્રયવિક્રય-વર્તમાનઃ મિશ્નુઃ તાદૃશઃ ન ભવતિ લેણુદેણુના વ્યવહારમાં પ્રવૃત્ત બનેલ મિશ્નુ ને પ્રમાણુ

तस्मात् किं कर्तव्यमित्याह—

मूलम्—मिक्खित्वय्येव न केयव्व, मिक्खुणा मिक्खव्वत्तिणा ।

कयव्विकओ महादोसो, मिक्खार्वत्ती सुहाव्वहो ॥१५॥

छाया,—मिक्खित्वय्यं न केतव्व, मिक्खुणा मिक्खव्वत्तिणा ।

क्रयविक्रयं महादोषं, मिक्खाव्वत्तिः सुहाव्वहा ॥१५॥

टीका—‘मिक्खित्वय्यं’ इत्यादि—

मिक्खाव्वत्तिना मिक्खुणा मिक्खित्वय्यं=याचितव्यम्, ‘मिक्खव्वत्तिणा’ इति हेतु गर्भविशेषणम्, यतो मिक्खेव मिक्खोव्वत्तिस्तस्माद् मिक्खुणा मिक्खित्वय्यमेवेत्यर्थः । न केतव्वम्=मिक्खुणा क्रयण न कर्तव्यम्, उपलक्षणत्वाद् विक्रयणमपि न कर्तव्यम्, सत्र हेतुमाह—‘कयव्विकओ महादोसो’ इति क्रयविक्रय महादोषं=क्रयश्च विक्रयश्चेति समाहारः, महात् दोषो यत्रेति महादोषम्, क्रयविक्रयकरणे सयमविराधनाभ्यो जिनाश्चाविराधनारूपश्च महादोषो भवतीत्यर्थः । ‘कयव्विकओ’ इत्यप्रापत्वाद् पुस्त्यनिर्देशः । मिक्खाव्वत्तिणा साधुनामवर्तितव्यमित्याशयेन मिक्खाव्वत्तिपुष्पाह—

वमनेवाला) मिक्खु जैसा शास्त्र में वर्णित हुआ है वैसा नहीं होता है । अर्थात् वह साधु नहीं कहलाता है ॥ १४ ॥

तो फिर क्या करना चाहिये ? तो कहते हैं—‘मिक्खित्वय्यं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(मिक्खव्वत्तिणा मिक्खुणा—मिक्खाव्वत्तिना मिक्खुणा) मिक्खाव्वत्ति करनेवाले मिक्खुको (मिक्खित्वय्यं—मिक्खितव्यम्) मिक्खाव्वत्ति ही करना चाहिये । (न केयव्व—न केतव्वम्) लेनदेनका व्यवहार नहीं करना चाहिये । (कयव्विकओ महादोसो—क्रयविक्रयं महादोषम्) क्योंकि क्रयविक्रय करनेमें महादोष है । अर्थात्—क्रयविक्रय करनेसे साधुको एक तो संपन्नकी विराधनारूप दोष का भागी बनना पड़ता है दूसरे जिनाश्च की विराधना का भी दोष लगता है । अतः इन कामों को छोड़कर उसे मिक्खाव्वत्ति

शास्त्र में कहेवाले आदेश से तेरा होता नहीं अर्थात् ते साधु कहेवाला नहीं ॥१४॥

तो यही तुं करवु लेछो ? तो कही सम्भव है—‘मिक्खित्वय्यं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मिक्खव्वत्तिणा मिक्खुणा—मिक्खाव्वत्तिना मिक्खुणा मिक्खाव्वत्ति करनेवाला मिक्खुको मिक्खित्वय्यं—मिक्खितव्यं मिक्खाव्वत्ति न करवु लेछो । न केयव्वं—न केतव्व लेखुदेखुने । पड़ेवार न करवु लेछो को कयव्विकओ महादोसो—क्रयविक्रय महादोसम् केम के, कयव्विकय करवाभी साधुने केम तो सवमणी । वसधनाइय दोषना भाभी ववु पडे छे । पीवु लुनभासानी विराधनाने पवु दोष लावे छे । भाभी भावा भायाने छे । तेवे, मिक्खाव्वत्ति न करवु लेछो को

‘મિક્ષાવત્તી’ इत्यादि । भिक्षावृत्तिः—भिक्षारूपावृत्तिः—जीविका, भिक्षोः सुखावहा-
सुखहेतु-भवति, मोक्षमार्गाराधकत्वादित्यर्थः ॥ १५ ॥

મિશ્રિતવ્યમિત્યુક્તં, તત્ત્વૈકકુલેડપિસ્યાદિતિ સામુદાનિકભિક્ષામુપદિશતિ-
મૂલમ્-સમુચાણં ઉંછંમેસિર્જા, જહાસુત્તમણિંદિયમ્ ।

લાભાલાભમ્મિ સંતુદ્ધે, પિંડવાંયં ચરે મુણી ॥ ૧૬ ॥

છાયા—સમુદાનમ્ ઉચ્છમ્ એવયેત્, યથાસૂત્રમનિન્દિતમ્ ।

લાભાલાભે સન્તુદ્ધઃ, પિંડપાતં ચરેન્મુનિઃ ॥ ૧૬ ॥

ટીકા—‘સમુચાણં’ इत्यादि—

મુનિઃ, યથાસૂત્રમ્=આગમાર્થનતિક્રમેણ, ઉદ્ગમોત્પાદનૈષણાદિ દોષપરિહારે-
ણેતિભાવઃ, અતએવ-અનિન્દિતમ્ = જુગુપ્સિતકુલસમ્બન્ધિ યન્ન ભવતિ તત્,
ઉચ્છમ્=ઉચ્છમિવ ઉચ્છમ્, અન્યાન્યગૃહેભ્યઃ સ્તોકસ્તોક ગ્રહણાદિતિ ભાવઃ,
સમુદાનં=અનેકગૃહપાત્રં ભૈક્ષમ્, એવયેત્=ગવેપયેત્, અનેકકુલેષુ ભિક્ષાચર્યા

હી કરની चाहिये । क्यों कि (भिक्षावत्ती सुखावहा-भिक्षावृत्तिः
सुखावहा) यह भिक्षावृत्ति उसके लिये मोक्षकार्य की आराधना करने
में सहायक होने से सुखप्रद होती है ॥ १५ ॥

પૂર્વોક્ત ભિક્ષાવૃત્તિ તો એક કુલ મેં મી હો સકતી હૈં હસલિયે એક
કુલ કી ભિક્ષા કા નિષેધ કરતે હુએ સમુદાની ભિક્ષા કા ઉપદેશ
કરતે હૈં—‘સમુદાણં’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(મુણી-મુનિઃ) મુનિ (જહાસુત્ત-યથાસૂત્રમ્) આગમ
કે અનુસાર (અણિદિયમ્-અનિન્દિતમ્) જુગુપ્સિતકુલ સંબંધી જો નહીં
હો તથા (ઉંછં-ઉચ્છમ્) ભિન્ન ઘરોં સે જો થોડેર રૂપ મેં લાયા ગયા
હો-એસે (સમુચાણં-સમુદાનમ્) ભિક્ષાત્ર કો ઉદ્ગમ ઉત્પાદન એવં એષણા

કેમ કે, भिक्षावत्ती सुखावहा-भिक्षावृत्तिः सुखावहा भिक्षावृत्तिः જે તેના માટે
મોક્ષકાર્યની આરાધના કરવામા સહાયક હોવાથી સુખપ્રદ હોય છે. ॥ ૧૫ ॥

પૂર્વોક્ત ભિક્ષાવૃત્તિતો એક કુળમાં પણ થઈ શકે છે આ માટે એક
કુળની ભિક્ષાનો નિષેધ કરીને સામુદાયી ભિક્ષાનો ઉપદેશ કરે છે—

“સામુદાણ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—મુણી, મુનિ મુનિ જહાસુત્ત-યથાસૂત્રમ્, આગમના અનુસાર
અણિદિયં-અનિન્દિતમ્ જુગુપ્સિત કુળ સંબંધી જે ન હોય તથા ઉચ્છ-ઉચ્છમ્
ભિન્ન ભિન્ન ઘરોથી જે થોડા થોડા રૂપમા આવેલ હોય એવાં સમુચાણં-સમુદાનમ્
ભિક્ષા અત્રને ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન અને એષણા આદિના દોષોનો પરિહાર કરીને

कुर्यादिरपयः । यथा-लामालामे-भोदनादे लांभ, अलामे च सन्तुष्टः सन्, पिण्डपात=पिण्डस्य=भोदनादेः पातः-पात्रे पतनं यस्मिन् भवति तत्, मिष्टाचर्यं चरेत्-आसेवेत ॥ १६ ॥

इत्थं पिण्ड प्राप्य यथा मुञ्जीत, तं प्रकारमाह—

मूलम्—अलोले ने रसे गिडे, जिब्भादते अमुच्छिंण ।

ने रसट्ठाण् मुजिज्जा, जेवणट्ठाण् महामुणी ॥ १७ ॥

छाया—अलोलो न रसे सुद्धः, निष्ठावान्तः, अमुच्छिन्तः ।

न रसार्थं मुञ्जीत, यापनार्थं महामुनिः ॥ १७ ॥

टीका—‘अलोले’ इत्यादि—

महामुनिः=अनगारा, अलोल स्यात्, कुस्वादेऽप्यादीं प्राप्ते चपलचिचो न

आदि दोषों का परिहार करते हुए (एसिञ्जा-एपयेत्) ग्रहण करे-अर्थात् अनेक घरों में निक्षानयों करे । यदि वहाँ (लामालाममि-लामालामे) भोदनादि भोजन का लाभ होवे अथवा नहीं होवे तो उसमें (संतुष्टे-संतुष्टः) हर्षविपाद न करे और सन्तुष्ट चित्त होकर (पिण्डपातं चरेत्-पिण्डपातं चरेत्) निक्षानयों करे ।

भावार्थ—मुनि का कर्तव्य है कि यह शास्त्रमार्ग के अनुसार निक्षानयों के लिये भ्रमण करे और निन्दित कुलों में न जाकर अनिन्दित कुलों में जाये । वहाँ उसको जो कुछ भी निर्दोष भक्षण मिले उसी में सन्तुष्ट रहे । नहीं मिले तो विपाद नहीं करे ॥ १६ ॥

मिला हुआ आहार किस प्रकार करे सो कहते हैं—

‘अलोले’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(महामुणी-महामुनिः) साधु (अलोले-अलोलः) पिरस

एसिञ्जा-एपयेत् अद्वय करे, अर्थात् अनेक घरों में निक्षान करे, जे त्वां कामाक्षाम मि-छामाक्षामे भोदनादि भोजनने लाभ प्राप्त अथवा न प्राप्त तो तैमां संतुष्टे-संतुष्टः दय-विपाद न करे अने सन्तुष्ट चित्त भवति पिण्डपातं चरेत्-पिण्डपातं चरेत् निक्षानयों करे ।

भावार्थ—मुनि का कर्तव्य है कि, शास्त्रमार्ग अनुसार निक्षानयों में भ्रमण करे, अने निन्दित कुलों में न जाकर अनिन्दित कुलों में जाये अने त्वां जे न निर्दोष आहार पावै भजे तैमां च सन्तोष भवति न भक्षणशी विपाद न करे ॥ १६ ॥

भोजन निर्दोष आहारनु भोजन कथं पीते करे जे कहे छे—

“अलोले” इत्यादि ।

સ્યાદિત્યર્થઃ, તથા રસે ગૃહ્ધો ન સ્યાત્ સુરસે=મધુરાદૌ પ્રાપ્તે સતિ તત્રાઽસક્તો ન સ્યાદિત્યર્થઃ । યતઃ-જિહ્વાદાન્તઃ-વશીકૃતઃ રસનેન્દ્રિયઃ, અમૂર્ચ્છિતઃ=રસગૃહ્ધિ-વર્જિતઃ, મહામુનિઃ, રસાર્થમ્=આસ્વાદસુખાર્થં ન ભુજીત, કિં તુ યાપનાર્થ-સંયમ-યાત્રા નિર્વાહાર્થં ભુજીતેત્યર્થઃ ॥ ૧૭ ॥

માનપૂજાદૌ સાધૂનાં કિં કર્તવ્યમિત્યાહ--

મૂલમ્--અચ્ચણં રેયણં ચૈવ, વંદણં પૂર્યણં તંહા ।

ઈદ્ધિસંકારસમ્માણં, મર્ણસાવિં નં પર્થેય ॥ ૧૮ ॥

છાયા--અર્ચનાં રચનાં ચૈવ, વંદનં પૂજનં તથા ।

ઋદ્ધિસત્કારસમ્માનં, મનસાઽપિ ન પ્રાર્થયેત્ ॥ ૧૮ ॥

ભોજન મેં ચલચિત્ત ન વને તથા (રસે ગિદ્ધે ન સિયા-રસે ગૃહ્ધઃ ન સ્યાત્) મધુરાદિક રસ મેં આસક્ત ન વને । (જિભ્વાદંતે-જિહ્વાદાન્તઃ) રસના ઇન્દ્રિય કો અપને વગ મેં કરનેવાલે ઓર (અમુચ્છિણ-અમૂર્ચ્છિતઃ) રસગૃહ્ધિ કો વર્જન કરનેવાલા વહ મહામુનિ (રસદ્વાય ન ભુજ્જિજા-રસાય ન ભુજીત) આસ્વાદ સુખ કે નિમિત્ત ભોજન કરકે કેવલ (જવણદ્વાય-યાપનાર્થમ્) સંયમયાત્રા કે નિર્વાહ કે અભિપ્રાય સે હી આહાર પાની કરે ।

ભાવાર્થ--જો મુનિરાજ નિર્દોષ આહાર પાની સામગ્રી કા ભોગ કરતે હેં વે કેવલ સંયમ યાત્રા કે નિર્વાહ નિમિત્ત હી કરતે હેં । રસાસ્વાદન કે લિયે નહીં, હસી લિયે ઉન્હેં રસ મેં અગૃહ્ધ એવં અલોલુપ હોને કી પ્રભુ કી આજ્ઞા હૈ ॥ ૧૭ ॥

અન્વયાર્થ--મહામુની-મહામુની સાધુ એ અલોલે-અલોલઃ કુસ્વાદ ભોજ-નમા ચલચિત્ત ન બનતું બેઠેએ. તથા રસે ગિદ્ધે ન સિયા-રસે ગૃહ્ધ ન સ્યાત્ મધુરાદિક રસમાં આસક્ત ન બને જિભ્વાદંતે-જિહ્વાદાન્ત રસના ઇન્દ્રિયને પોતાના વશમાં કરનાર અને અમુચ્છિણ-અમૂર્ચ્છિત. રસગૃહ્ધિનુ વર્જન કરનાર તે મહામુનિ રસદ્વાય ન ભુજ્જિજ્ઞા-રસાર્થે ન ભુજિત આસ્વાદ સુખના નિમિત્ત ભોજન ન કરતાં કેવળ જવણદ્વાય-યાપનાર્થમ્ સંયમ યાત્રાના નિર્વાહના અભિપ્રાયથી જ આહાર પાણી કરે.

ભાવાર્થ--જે મુનિજન નિર્દોષ આહાર પાણી સામગ્રીનો ઉપભોગ કરે છે. તે કેવળ સંયમ યાત્રાના નિર્વાહ નિમિત્તે જ કરે છે, રસ આસ્વાદને માટે નહીં. આજ કારણે તેમને રસમાં અગૃહ્ધ અને અલોલુપ થવાની પ્રભુની આજ્ઞા છે. ૧૭

टीका—‘अर्चण’ इत्यादि—

अर्चनां=प्रसतांदिभिः पूजां, रचनां-निपद्यादिविषयां, स्वस्तिकादि न्यासकर्म
वा, चकारः समुच्चये । एष शब्दो मिश्रक्रमः ‘ने’ स्यनेन संबध्यते । कर्तृने-नेन
स्तुभ्यमित्यादि वचनेन स्तवनम्, पूजनं-विशिष्टब्रह्मादिभिः प्रतिष्ठापन, त्रयो-
ऋदिसत्कारसम्मानं=ऋद्धि-भाषकमदसोपकरणादिरूपा, आमंशीपथ्यादिरूपा
वा, सत्कारम्-ब्रह्मपात्रादिप्राप्तिरूपा, सम्मानम्-अभ्युत्थानादिः, एषां समोहारः ।
स्तु, मनसाऽपि नैव, अनगारः प्रार्थयेत् । ‘ममेदं भवतु’ इति मनसा नामिच्छेत्,
अपि-वचसा न याचेतेत्यर्थः ॥१८॥

किंच—

सूत्र-सुकृज्ज्ञोण क्षियापज्जा, अणियाणे अकिंचणे ।

वोसट्ठकोए विहरेज्जा, जाय कालस्स पज्जसो ॥१९॥

तथा—‘अर्चण’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनिजन (अर्चणं रणं चैव वचनं पूरणं तथा इष्टि
सत्कारसम्मानं मनसापि न पत्यप-अर्चनां रचनां चैव वचनं पूजनं तथा
ऋदिसत्कारसम्मानं मनसा अपि न प्रार्थयेत्) अपनी अर्चना की, अपने
निमित्त निपद्या आदि की अथवा स्वस्तिक आदि के न्यास की वचना की,
पूजन की तथा ऋद्धि की सत्कार की सम्मान की मनसे भी इच्छा न करे ।

भावार्थ—मुनि का कर्तव्य है कि वह स्वप्न में भी इस बात की
चाहना न करे कि कोई मेरी पुष्पादिक द्वारा पूजा करे रचना करे अर्थात्
मेरे समक्ष स्वस्तिक आदि का न्यास करे । मेरी पूजा करे मुझे अनेक
प्रकार आमंशीपथि आदि लब्धिओं की प्राप्ति हो जाये ॥ १८ ॥

तथा—‘अर्चण’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनिजन अर्चणं रणं चैव वचनं पूरणं तथा इष्टिसत्कार
सम्मानं मनसापि न पत्यप-अर्चनां रचनां चैव वचनं पूजनं तथा ऋदिसत्कार
सम्मानं मनसापि न प्रार्थयेत् । पालाणी अत्यनाणी, पालाना निमित्त निपद्या
आदिनी अथवा स्वस्तिक आदिना न्यासनी, वचनाणी, पूजनी, सत्कारनी,
सम्माननी मनशी पद्य उच्छा न करणी लोभको ।

भावार्थ—मुनिनु कर्तव्य है कि, ते स्वप्नाभां पद्य आवा प्रकारनी चाहना
न करे कि कोई भारी पुष्पादिकभी पूजा करे, रचना करे, अथवा भारी आदि
स्वस्तिक आदिना न्यास करे भारी पूजा करे, भने अनेक प्रकारनी आभश
औरपि आदि लब्धिओनी प्राप्ति बर्ध जाय ॥ १८ ॥

छाया--शुक्लध्यानं ध्यायेत्, अनिदानः अकिंचनः ।

व्युत्सृष्टकायः विहरेत्, यावत् कालस्य पर्यायम् ॥१९॥

टीका--'सुकज्ज्ञाणं' इत्यादि--

शुक्लं-शुक्लाख्यं ध्यानं यथा भवति तथा ध्यायेत् । अनिदानः=निदान-रहितः, अकिंचनः-ममत्वभावरहितः, व्युत्सृष्टकायः=कायममत्वरहितः कायपरि-कर्मवर्जितः सन्नित्यर्थः, कालस्य=मृत्योः, पर्यायं-प्रस्तावं, यावत्=मर्यादिकृत्य, अनगारो विहरेत्=अप्रतिबद्धविहारितयेति भावः । यावज्जीवमप्रतिबद्धविहारी भवेदित्यर्थः ॥ १९ ॥

और भी कहते हैं--'सुकज्ज्ञाणं' इत्यादि ।

अन्वयार्थ--(सुकज्ज्ञाणं क्षियाएज्जा-शुक्लध्यानं ध्यायेत्) जैसे बने वैसे शुक्लध्यान को वह ध्यावे (अणियाणे-अनिदानः) निदान से रहित होकर (अकिंचणे-अकिंचनः) ममत्वभाव से रहित होकर (वोसट्टकाए-व्युत्सृष्टकायः) एव शरीर ममत्व का परिहार कर (जाव कालस्स पज्जसो विहरेज्जा-यावत् कालस्य पर्यायम् विहरेत्) मुनि यावज्जीव अप्रतिबद्ध विहार करता रहे ।

भावार्थ--मुनिजन शुक्ल ध्यान को ध्यापे और किसी भी वस्तु की परभव के लिये चाहना न करे-ऐसा विचार नहीं करे कि मुझे इस तपस्या के प्रभाव से इन्द्रादिक कि विभूति मिल जाय । किसी भी पदार्थ में ममत्वभाव नहीं रखना चाहिये और काया से भी ममत्वभाव का त्याग कर यावज्जीव अप्रतिबद्ध विहार करते हुए संयमका निर्वाह करे ॥१९॥

भीलु पणु ङडे छे--'सुकज्ज्ञाणं' इत्यादि ।

अन्वयार्थ--सुकज्ज्ञाणं क्षियाएज्जा-शुक्लध्यानं ध्यायेत् जेम भने तेम शुक्ल ध्यानमां न साधु रत्था परथा रडे, अणियाणे-अनिदानः निदानथी रडित भनीने अकिंचणे-अकिंचन ममत्वभावथी रडित भनीने, वोसट्टकाए-व्युत्सृष्टकायः अने शरीर ममत्वने परिहार करीने जाव कालस्स पज्जसो विहरेज्जा-यावत् कालस्य पर्यायम् विहरेत् मुनि यावज्जीव अप्रतिबद्ध विहार करता रडे

भावार्थ--मुनिजन शुक्ल ध्यानमा लवलीन भने अने केअ पणु वस्तुनी परभवना माटे चाहना न करे. ओवे। विचार न करे के, भने आ तपस्याना प्रभावथी इन्द्रादिकनी विभूति भणी जाय. केअ पणु पदार्थमां ममत्वभाव राखवे। न जेअ. अने कायाथी पणु ममत्वभावने त्याग करी यावज्जीव अप्रतिबद्ध विहार करतां करतां संयमने निर्वाह करे ॥ १९ ॥

एवमनगारगुणेष्वपस्थितो मुनिर्पापदापुर्विहत्य मृत्युसमय यत् कृत्वा
यत् फलं प्राप्नोति तदाह—

मूलम् निज्जुहिकुण आहार, कालधर्मे उवट्ठिण ।

जहिकुण माणुस बोदिं, पेहू देक्खा विमुच्चई ॥२०॥

छाया—परित्यज्य आहार, कालधर्मे उपस्थिते ।

त्यक्त्वा मानुषीं बोन्दिं प्रमुदुस्वाद् विमुच्यते ॥२०॥

टीका—‘निज्जुहिकुण’ इत्यादि—

प्रमुः=वीर्यान्तरायापगमाद् विस्त्रिष्टसामर्थ्यवान्, कालधर्मे—आयुः क्षय-
समये मृत्युस्वभावे, उपस्थिते=प्रत्यासन्नीयूते, आहारं परित्यज्य, मानुषीं बोन्दिं=
शरीरं त्यक्त्वा दुःखाद्=शरीरमानसलक्षणात्, विमुच्यते=विमुक्तो भवति, सकल
दुःखहेतुकर्मक्षयादिति भावः ॥२०॥

अयं समय आराधन का फल कहते हैं—‘निज्जुहिकुण’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पहू—प्रमुः) वीर्यान्तर कर्मके अपगतसे विशिष्टशक्तिशाली
बना हुआ वह मुनि (कालधर्मे उवट्ठिण—कालधर्मे उपस्थिते) मृत्यु
समय उपस्थित होने पर (आहारं निज्जुहिकुण—आहार परित्यज्य)
अतुर्विध आहार का परित्याग कर (माणुसं बोदिं जहिकुण—मानुषीं
बोन्दिं त्यक्त्वा) अपने शरीर को छोड़े । इस तरह शरीर को छोड़कर
(दुक्खा विमुच्चई—दुःखात् विमुच्यते) यह आत्मा शारीरिक एवं मान-
सिक दुःखों से रहित होकर मोक्ष का अधिपति बन जाता है ।

भावार्थ—तपस्या के प्रभाव से अयं वीर्यान्तराय कर्म का क्षय हो
जाता है, तब इस आत्मा में विशिष्ट शक्ति का सङ्गाध हो जाता है ।

इदं स वचनं आराधनं कृत्वा कहे छे—“ निज्जुहिकुण ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—पहू—प्रमुः विर्यान्तराय कर्मना अपगतशी विशिष्ट शक्तिशाली
जनी रहैला जेवा मुनि कालधर्मे उवट्ठिण—कालधर्मे उपस्थिते मृत्यु समय
उपस्थित बाना अमये आहार निज्जुहिकुण—आहार परित्यज्य अतुर्विध आहारने
परित्याग करिने माणुसं बोदिं जहिकुण—मानुषीं बोन्दिं त्यक्त्वा पोदाना शरीरने
छोटे आ प्रभावे जे शरीरने छोडीने जे दुक्खाविमुच्चई—दुःखात् विमुच्यते आत्मा
शारीरिक अने मानसिक दुःखोंशी रहित बधने मोक्षना अधिपति जनी अर्थ छे
भावार्थ—तपस्याना प्रभावशी अन्धारे विर्यान्तराय कर्मना क्षय बध अर्थ
छे, त्पारे जे आत्माभा विशिष्ट शक्तिने सङ्गाध सध अर्थ छे आ शक्ति

मूलम्--निम्ममे निरहंकारे, वीयरगो अणासवो ।

संपत्तो केवलं नाणं, सासयं परिणिव्वुए त्तिवेमि ॥२१॥

छाया—निर्ममो निरहंकारो वीतरागोऽनास्रवः ।

संप्राप्तः केवलं ज्ञान, शाश्वतं परिनिर्वृत इति ब्रवीमि ॥२१॥

टीका—‘निम्ममे’ इत्यादि ।

निर्ममः=ममत्वरहितः, निरहंकारः=अहंकाररहितः, अत्रार्थे हेतुगर्भविशेषणमाह-वीतरागः=रागरहितः, उपलक्षणत्वाद्बीतद्वेषश्च, अनास्रवः=कर्मास्रवरहितः मिथ्यात्वादि तद्वैतभावादिति भावः, शाश्वतम्=अनश्वरमित्यर्थः, केवलं ज्ञानं

इस शक्ति के प्राप्त होने पर प्रभु बना हुआ वह आत्मा अन्तिम समय में समाधिभरणपूर्वक देह का परित्याग करके अपनी आत्मा को शारीरिक एवं मानसिक दुःखों से रहित बना लेता है । क्यों कि इस अवस्था में इसके सकल दुःखों के हेतुभूत कर्म क्षपित हो जाते हैं ॥ २० ॥

‘निम्ममे’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—इस तरह (निम्ममे-निर्ममः) ममत्व से रहित बना हुआ यह आत्मा (निरहंकारे-निरहंकारः) अहंभाव से रहित होकर (वीयरगो-वीतरागः) रागद्वेष से विहीन बन जाता है और फिर (अणासवो-अनास्रवः) कर्मास्रव से रहित होकर (सासयं केवलं नाणं संपत्तो परिणिव्वुए-शाश्वतम् केवलं ज्ञानं संप्राप्तः परिनिर्वृतः) अनश्वर

प्राप्त तथा पछी प्रभु बनेवो ओ आत्मा अन्तिम समये समाधि भरणु पूर्वक देहने परित्याग करीने पोतानी आत्माने शारीरिक अने मानसिक दुःखोथी रहित बनावी वे छे केम के, आवी अवस्थाभा ओना सधणा दुःखोना हेतुभूत कर्मने क्षय थर्ध जाय छे ॥ २० ॥

“ निम्ममे ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—आ प्रमाणे निम्ममे-निर्ममः ममत्वभावथी रहित बनेव ओ आत्मा निरहंकारे-निरहंकार अहंभावथी रहित थर्धने वीयरगो-वीतरागः रागद्वेष वगरनेो बनी जाय छे अने पछी अणासवो-अनास्रवः कर्मना आस्रव रहित बनीने सासयं केवलं नाणं संपत्तो परिणिव्वुए-शाश्वतम् केवलज्ञानं संप्राप्तः परिनिर्वृतः

संप्राप्तः, परिनिर्वातः—सर्वदा स्वस्थीभूतो भवति । इति ब्रवीमि—अस्य व्याख्या पूर्ववत् ॥ २१ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-कृति-
तत्त्वज्ञापासापक-प्रविशुद्धनैकगणपथ ग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्वक-शास्त्र-
उपपति-कोन्दापुरसामन्वित-“ जैनशास्त्राचार्य ”—पद्मभूषित-
कोन्दापुरसामन्वित-बाळभद्राचारि-जैननाथार्य-जैनभर्मदियाकर-
—पूज्यश्री घासीकाव्यविविचितायाम् “ उत्तरा-
भ्ययनसूत्रस्य ” प्रियदर्शिन्याख्यां व्याख्या-
या ‘मनगार मार्गगतिनामक’ पञ्चमिश्रण-
ममभ्ययनं संपूर्णम् ॥ ३५ ॥

केवलज्ञान को पा लेता है । अतः यह सर्वदा के लिये स्वस्थीभूत हो जाता है । (इति ब्रवीमि—इति ब्रवीमि) इन पदों की व्याख्या पहिले ही लिखी जा चुकी है ॥ २१ ॥

॥ उत्तराभ्ययनसूत्रका पैंतीसवाँ अभ्ययन संपूर्ण ॥

--

अनन्तर केवलज्ञानने प्राप्त करी ले छे आशी ते जहाना भूटे स्वस्थीभूत
वर्ध व्य छे. सिचेति—इति ब्रवीमि आ पढोनी आआ पढेला ठडेवाठिअवेळ छे. ॥२५॥
उत्तराभ्ययन सूत्रनु पान्नीसभु अभ्ययन समाप्त. । ३५ ।

॥ अथ षट्त्रिंशत्तममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

अनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशत्तममध्ययनमुक्तम्, अधुना षट्त्रिंशत्तममारभ्यते
अस्य चाऽयमभिसम्बन्धः—अनन्तराऽध्ययने प्राणातिपातविरमणादयो भिक्षुगुणा
उक्ताः, ते च जीवाऽजीवस्वरूपपरिज्ञानत एवाऽऽसेवितुं शक्याः, इति तज्ज्ञापना-
र्थमिदं जीवाजीवविभक्तिनामकमध्ययनं प्रारभ्यते, तत्रेदं प्रथमं सूत्रम्—

मूलम्—जीवाजीवविभक्तिं, सुणेह मे एगमणा ईओ ।

‘जं जाणिज्जं भिक्खू, संसं जयई संजमे ॥ १ ॥

छाया—जीवाजीवविभक्तिं, शृणुत मे एकमनसः इतः ।

यां ज्ञात्वा भिक्षुः, सम्यक् यतते संयमे ॥१॥

टीका—‘जीवाजीवविभक्तिं’ इत्यादि—

श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिनं प्रतिकथयति—हे जम्बूः ? इतः=अस्मात्

छत्तीसवां अध्ययन प्रारंभ—

अनगारमार्गगति नाम का पैंतीसवां अध्ययन समाप्त हुआ । अब
छत्तीसवां अध्ययन कहते हैं—छत्तीसवें अध्ययन का पूर्व अध्ययन के
साथ इस प्रकार का संबंध है कि पूर्व अध्ययन में जो प्राणातिपात विरमण
आदि भिक्षु के गुण कहे गये हैं—वे उन्हीं व्यक्तियों द्वारा आसेवित हो
सकते हैं जो जीव और अजीव के स्वरूप को जानने वाले होते हैं ।
इसीलिये उनके स्वरूप को बताने के अभिप्राय से यह जीवाजीवविभक्ति
नाम का छत्तीसवां अध्ययन कहा जाता है ।

‘जीवाजीवविभक्ति’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—श्री सुधर्मास्वामी श्री जम्बूस्वामी से कहते हैं कि हे

छत्तीसवा अध्ययनનો प्रारंभ

अनगारमार्गगति नामनु पात्रीसमुं अध्ययन समाप्त થયું, હવે
છત્રીસમા અધ્યયનનો પ્રારંભ થાય છે. આ છત્રીસમા અધ્યયનનો આગલા
પાત્રીસમા અધ્યયનની સાથેનો સબંધ આ પ્રમાણે છે કે—પાત્રીસમા અધ્યયનમાં
જે પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ ભિક્ષુના ગુણ કહેવામાં આવેલ છે તે એજ
વ્યક્તિઓ દ્વારા પાળી શકાય છે કે, જે જીવ અને અજીવનો સ્વરૂપને જાણવાવાળા
હોય છે. આજ કારણે એના સ્વરૂપને બતાવવાના અભિપ્રાયથી આ જીવાજીવ
વિભક્તિ નામનું છત્રીસમું અધ્યયન કહેવામાં આવે છે—

“જીવાજીવવિભક્તિ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—શ્રી સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે હે જમ્બૂ ।

संप्राप्तः, परिनिर्णतः—सर्वदा स्वस्तीभूतो भवति । इति ब्रवीमि—अस्य व्याख्या पूर्ववत् ॥ २१ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-कलित-तत्त्वज्ञानात्मक-प्रनिर्णयनैकगणपथ ग्रन्थनिर्माणक-वादिमानमर्षक-आह-छप्रपति-कोरहापुरराजप्रदक्ष-“ जैनशास्त्राचार्य ”—पद्मभूषित-कोरहापुरराजप्रदक्ष-बाळप्रदक्षचारि-जैनशास्त्राचार्य-जैनधर्मदिवाकर-ग्रन्थश्री वासीष्ठास्त्रविचारितायाम् “ ठहरा-अध्ययनसूत्रस्य ” प्रियदर्शिन्याख्या व्याख्या या ‘मनगार मार्गगतिनामक’ पञ्चमिश्रच-ममध्ययनं संपूर्णम् ॥ ३५ ॥

केवलज्ञान की प्राप्ति है । अतः यह सर्वदा के लिये स्वस्तीभूत हो जाता है । (इति ब्रवीमि—इति ब्रवीमि) इन पदों की व्याख्या पहिले ही लिखी जा चुकी है ॥ २१ ॥

॥ उत्तराध्ययनसूत्रका पैंतीसवाँ अध्यायन संपूर्ण ॥

अनन्तर केवलज्ञानने प्राप्त करी ले छे आमी ते चहाना भोटे स्वस्तीभूत यई भव छे विवेचि—इति ब्रवीमि अथ पदोनी व्याख्या पठेत्ता उदेवाउं अवेछ छे ॥ २१ ॥

उत्तराध्ययन सूत्रनु पान्नीसअनु अध्यायन समाप्त । ३५ ।

ક્ષતયા પ્રતીતઃ, લોકો વ્યાખ્યાતઃ=તીર્થંકરાદિભિર્વિશેષતઃ કથિતઃ” જીવાજીવા-
નામેવ યથાયોગમાધારાધેયભાવરૂપેણ વર્તમાનાનાં લોકાત્મકત્વાત્ । તથા-
અજીવદેશ આકાશઃ=ધર્માધર્માદિદ્રવ્યવર્જિતઃ કેવલાકાશરૂપોઽજીવદેશઃ-અલોકો
વ્યાખ્યાતઃ, -અલોક ઇતિ કથિતસ્તીર્થંકરાદિભિઃ ।

તથાચોક્તમ્—ધર્માદીનાં વૃત્તિદ્રવ્યાણાં ભવતિ યત્ર તત્ક્ષેત્રમ્ ।

તૈ દ્રવ્યૈઃ સહલોકસ્તદ્વિપરીતં હ્યલોકાખ્યમ્ ॥૧॥૨॥

૬૬ જીવાજીવાનાં વિભક્તિઃ પ્રરૂપણાદ્વારેણૈવ સ્યાદિતિ તામાહ—
મૂલમ્—દઁવઓ રેત્તઓ ચેવં, કાલંઓ ભાવઓ તહાં ।

પરૂવણા તેસિં ભંવે, જીવાણં અજીવાંણ ચં ॥૩॥

છાયા—દ્રવ્યતઃ ક્ષેત્રતઃચૈવ, કાલતો ભાવતસ્તથા ।

પ્રરૂપણા તેષાં ભવતિ, જીવાનામજીવાનાં ચ ॥૩॥

ટીકા—‘દઁવઓ રેત્તઓ’ ઇત્યાદિ—

દ્રવ્યત=દ્રવ્યમાશ્રિત્ય, ઇદં દ્રવ્યં એતાવન્તથ તદ્ભેદાઃ, ઇતિ । ચ=પુનઃ ક્ષેત્રતઃ

કહતે હૈં—‘જીવા ચેવ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જીવાચેવ અજીવા ચ-જીવાશ્ચૈવ અજીવાશ્ચ) જીવ ઓર
અજીવરૂપ (એસ-એષઃ) યહ (લોએ વિચાહિએ-લોકઃ વ્યાખ્યાતઃ) લોક હૈ
એસા તીર્થંકર ભગવન્તોને કહા હૈ । યથાયોગ આધાર આધેય ભાવરૂપસે
વર્તમાનજીવ ઓર અજીવોમેં લોકાત્મકતા હૈ । (અજીવ દેસમાગાસે-
અજીવદેશ આકાશમ્) અજીવકા અશ અજીવદેશ હૈ ઓર યહ અજીવ
દેશ ધર્માધર્માદિદ્રવ્ય રહિત કેવલ આકાશ સ્વરૂપ હૈ । (અલોએ સે
વિચાહિએ-અલોકઃ સઃ વ્યાખ્યાતઃ) ઇસીકો તીર્થંકર આદિ અલોક
કહતે હૈં ॥ ૨ ॥

જીવના વિભાગના પ્રસંગથી લોકા લોકના વિભાગને કહે છે —“જીવા ચેવ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જીવાચેવ અજીવા ચ-જીવાશ્ચૈવ અજીવાશ્ચ જીવ અને અજીવરૂપ
એસ-એષઃ આ લોએ વિચાહિએ-લોક વ્યાખ્યાત. લોક છે એવું તીર્થંકર આદિ
ગણધરોએ કહેલ છે યથાયોગ આધાર આધેય ભાવરૂપથી વર્તમાન જીવ
અને અજીવોમા લોકાત્મકતા છે. અજીવદેસમાગાસે-અજીવદેશઃ આકાશમ્ અજીવનો
અશ અજીવ દેશ છે અને એ અજીવ દેશ ધર્મ અધર્મ આદિ દ્રવ્ય રહિત
કેવળ આકાશ સ્વરૂપ છે. અલોએ સે વિચાહિએ-અલોક સ. વ્યાખ્યાતઃ આને જ
તીર્થંકર આદિ અલોક કહે છે. ॥ ૨ ॥

पर पञ्चमिषत्तमाभ्ययनस्य तद्विषयध्वणादनन्तरमित्यर्थः, जीवाजीवविभक्तिः
जीवाश्च-उपयोगसङ्गताः, अजीवाश्च-तद्विपरीताः, जीवाऽजीवास्तेषां विभक्ति-
विभाग-तत्तद्व्यतिरेकादि कथनेन विभागपूर्वकमवस्थापनं जीवाजीवविभक्तिस्ताम् ।
मे-मम कथयतः यूयम्-एकमनसः-एकाकीकृतचित्ताः सन्तः, भृशतः । यां-जीवा-
जीव विभक्तिं ज्ञात्वा मिथुः संयमे-सयमाराधने सम्यक्कृतते-प्रयत्नं करोति ॥१॥

जीवाजीवविभक्तिप्रसङ्गवशादेव लोकालोकविभक्तिं वक्ति-

सूक्ष्म-जीवा चेषे अजीवा यं, ऐत लोप वियाहिष ।

अजीवे देस मार्गासे, आलोप से' वियोहिष ॥२॥

छाया-जीवाश्चैव अजीवाश्च, एषोक्तो व्याख्यातः ।

अजीववेष आकाशः, अलोकः स व्याख्यातः ॥२॥

टीका-‘जीवाचेषे’ इत्यादि-

“जीवाश्चैव अजीवाश्च-वक्ष्यमाणाः, कोऽर्थः ? जीवाऽजीवरूपः, एषः-प्रत्य-

जम् ! (इओ-इतः) इस पैंतोसर्षे अभ्ययन के भाव सुनने के बाद मैं
तुम्हें (जीवाजीवविभक्ति-जीवाजीवविभक्तिम्) जीव और अजीव के
विभाग को सुनाता हूँ उसे तुम (मे-मे) सुझ से (एगमणा-एकमनसः)
एकाम्र चित्त होकर (सुणेह-भृशतः) सुनो । (जं जाणिऊण भिक्खु
संजमे सम्म जयई-या ज्ञात्वा मिथुः संयमे सम्यक् कृतते) जिस जीवा-
जीवविभक्ति को जानकर मिथु सयम की आराधना करने में अच्छी
तरह से प्रयत्न करनेवाला बन जाता है ॥ १ ॥

अतएव जीव और अजीव के विभाग को साधु नहीं समझ लेता है
ततएव सयम की आराधना में उसका प्रयत्न सफल नहीं होता है अतः
सूत्रकार जीवाजीव के विभाग के प्रसङ्ग से लोकालोक के विभाग को

इओ-इत पांत्तीसमा अभ्ययनने भाव सांभाल्या पाप्पी उवे हूँ तमने जीवा
जीवविभक्ति-जीवाजीवविभक्ति एव जने अलपना विभागने सभगालु उ
ते। तमे ते मे-मे भारी पासेधी एगमणा एकमनसः कोकाभचित्त जनीने
सुणेह-भृशत सांभाले। जं जाणिऊण भिक्खु संजमे सम्म जयई-या ज्ञात्वा मिथु
सयमे सम्यक्कृतते ने एवएवविभक्तिने सांभालीने मिथु सयमनी आराधना
करनामां सारी रीते प्रयत्न करवायाजा जनी जाय छे ॥ १ ॥

ज्यां सुधी एव जने अलपना विभागने साधु समझ देता नहीं त्यों
सुधी जवजनी आराधनामां तेने प्रयत्न सक्षेण यते नहीं। आधी सूत्रकार एव

ક્ષતયા પ્રતીતઃ, લોકો વ્યાખ્યાતઃ=તીર્થંકરાદિભિર્વિશેષતઃ કથિતઃ” જીવાજીવા-
નામેવ યથાયોગમાધારાધેયભાવરૂપેણ વર્તમાનાનાં લોકાત્મકત્વાત્ । તથા-
અજીવદેશ આકાશઃ=ધર્માધર્માદિદ્રવ્યવર્જિતઃ કેવલાકાશરૂપોઽજીવદેશઃ-અલોકો
વ્યાખ્યાતઃ,-અલોકૃત્ત્વમ્ ઇતિ કથિતસ્તીર્થંકરાદિભિઃ ।

તથાચોક્તમ્—ધર્માદીનાં વૃત્તિદ્રવ્યાણાં ભવતિ યત્ર તત્ક્ષેત્રમ્ ।

તૈ દ્રવ્યૈઃ સહલોકસ્તદ્વિપરીતં હ્યલોકાશ્રયમ્ ॥૧॥૨॥

૬૬ જીવાજીવાનાં વિભક્તિઃ પ્રરૂપણાદ્વારેણૈવ સ્યાદિતિ તામાહ—

મૂલમ્—દંવઓ રેત્તઓ ચેવં, કાલંઓ ભાવઓ તહાં ।

પ્રરૂપણા તેસિં ભંવે, જીવાણં અજીવાંણ ચં ॥૩॥

ઢાયા—દ્રવ્યતઃ ક્ષેત્રતશ્ચૈવ, કાલતો ભાવતસ્તથા ।

પ્રરૂપણા તેષાં ભવતિ, જીવાનામજીવાનાં ચ ॥૩॥

ટીકા—‘દંવઓ રેત્તઓ’ ઇત્યાદિ—

દ્રવ્યતઃ=દ્રવ્યમાશ્રિત્ય, ઇદં દ્રવ્યં એતાવન્તશ્ચ તદ્ભેદાઃ, ઇતિ । ચ=પુનઃ ક્ષેત્રતઃ

કહતે હૈં—‘જીવા ચેવ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જીવાચેવ અજીવા ચ-જીવાશ્ચૈવ અજીવાશ્ચ) જીવ ઓર
અજીવરૂપ (એસ-એષઃ) યહ (લોએ વિચાહિએ-લોકઃવ્યાખ્યાતઃ) લોક હૈ
એસા તીર્થંકર ભગવન્તોને કહા હૈ । યથાયોગ આધાર આધેય ભાવરૂપસે
વર્તમાનજીવ ઓર અજીવોમેં લોકાત્મકતા હૈ । (અજીવ દેસમાગાસે-
અજીવદેશઃ આકાશમ્) અજીવકા અશ અજીવદેશ હૈ ઓર યહ અજીવ
દેશ ધર્માધર્માદિદ્રવ્ય રહિત કેવલ આકાશ સ્વરૂપ હૈ । (અલોએ સે
વિચાહિએ-અલોકઃ સઃ વ્યાખ્યાતઃ) ઇસીકો તીર્થંકર આદિ અલોક
કહતે હૈં ॥ ૨ ॥

જીવના વિભાગના પ્રસંગથી લોકો લોકના વિભાગને કહે છે —“જીવા ચેવ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જીવાચેવ અજીવા ચ-જીવાશ્ચૈવ અજીવાશ્ચ જીવ અને અજીવરૂપ
એસ-એષ આ લોએ વિચાહિએ-લોક વ્યાખ્યાત લોક છે એવું તીર્થંકર આદિ
ગણધરોએ કહેલ છે. યથાયોગ આધાર આધેય ભાવરૂપથી વર્તમાન જીવ
અને અજીવોમા લોકાત્મકતા છે. અજીવદેસમાગાસે-અજીવદેશઃ આકાશમ્ અજીવને
અશ અજીવ દેશ છે અને એ અજીવ દેશ ધર્મ અધર્મ આદિ દ્રવ્ય રહિત
કેવળ આકાશ સ્વરૂપ છે. અલોએ સે વિચાહિએ-અલોક સ વ્યાખ્યાતઃ આને જ
તીર્થંકર આદિ અલોક કહે છે ॥ ૨ ॥

==ક્ષેત્રમાભિત્ય, इति क्षेत्रे, इदं स्यादिति, कालत==कालमाभित्य, इदम् इत्येकार-
पर्यन्तस्थितिकम्' इति, तथा-भावत==भावमाभित्य, इमे अस्य पर्यायाः इति,
तेषां जीवानाम् अभीवानां च प्रख्यणा=मेदाविक्रयनद्वारेण स्वरूपबोधनं भवति,
तथेति समुच्चयार्थिक ॥३॥

ઉપ-સ્વસ્વવ્રતકબ્ધતયા પૂર્વમખીષપ્રરૂપણામાહ—

મૂલમ્—રૂપિણો પેવઽરૂઢી ય, અજીવા દુર્વિહા ભેવે ।

અરૂઢી દૈસહા વૃત્તા, રૂપિણો યં ચઽઉઠિવિહાં ॥૪॥

છાયા—રૂપિણયૈવ અરૂપિણમ્, અજીવા દ્વિધિવા ભવન્તિ ।

અરૂપિણો દક્ષણા મોક્ષા, રૂપિણમ્ ચતુર્વિધા ॥૪॥

અથ જીવ અજીવકી પ્રરૂપણા કહતે હૈ—‘દૃષ્યઓ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(દૃષ્યઓ—દ્રવ્યત) દ્રવ્યકો આશ્રિત કરકે (ક્ષેત્રઓ—
ક્ષેત્રતઃ) ક્ષેત્રકો આશ્રિત કરકે (કાલઓ—કાલતઃ) કાલકો આશ્રિત
કરકે તથા (ભાવઓ—ભાવતઃ) ભાવકો આશ્રિત કરકે (તેમિં જીવાણ
અજીવાણ ય — તેર્ણાં જીવાનાં અજીવાનાં ચ) જીવ ઓર અજીવોંકી
(પ્રરૂપણા—પ્રરૂપણા) પ્રરૂપણા હોતી હૈ ।

આવાય—જીવ ઓર અજીવ દ્રવ્યોંકી પ્રરૂપણા દ્રવ્યક્ષેત્રકાલ ઓર
ભાવકી અપેક્ષા કરકે કી ગઈ હૈ । એસે એસા કયન કરના કિં યહ
દ્રવ્ય હૈ ઓર હસકે હતને મેવ હૈ યહ દ્રવ્યકી અપેક્ષાસે જીવ ઓર અજીવ
કી પ્રરૂપણા હૈ । હતને ક્ષેત્રમેં યહ દ્રવ્ય રહતા હૈ યહ ઊંકી ક્ષેત્રકી
અપેક્ષાસે પ્રરૂપણા હૈ । યહ દ્રવ્ય હતને સમયતકકી સ્થિતિવાલા હૈ યહ
કાલકી અપેક્ષાસે ઊંકી પ્રરૂપણા હૈ । યે હસકે પર્યાય હૈ યહ ભાવકી
અપેક્ષાસે ઊંકી પ્રરૂપણા હૈ ॥૩॥

અન્વયાર્થ—હવે છવ અછવની પ્રરૂપણા કહે છે—“દૃષ્યઓ” इत्यादि ।

દૃષ્યઓ—દ્રવ્યત દ્રવ્યને આશ્રિત કરીને ક્ષેત્રઓ—ક્ષેત્રત ક્ષેત્રને આશ્રિત કરીને,
કાલઓ—કાલત ઋણને આશ્રિત કરીને, ભાવઓ—ભાવત ભાવને આશ્રિત કરીને તેર્ણિ
જીવાણ અજીવાણ ય—તેર્ણાં જીવાનાં અજીવાનાં ચ છવ અને અછવેની પ્રરૂપણા થાય છે

આવાય—છવ અને અછવ દ્રવ્યોંની પ્રરૂપણા દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, અને
ભાવની અપેક્ષા કરીને કહેવામાં આવેલ છે જેમ એવું કહેવું છે આ દ્રવ્ય છે,
અને આના આટલા વેદ છે આ દ્ર વની અપેક્ષાએ છવ અને અછવની પ્રરૂપણા છે
આ દ્રવ્ય આટલા સમયની સ્થિતિવાળું છે, કાળની અપેક્ષાએ એની પ્રરૂપણા છે આ
એના પર્વાય છે એ પ્રકારનું કહેવું ભાવની અપેક્ષાએ એની પ્રરૂપણા છે ॥૩॥

ટીકા—‘રુવિણોચેવ’ इत्यादि—

अजीवाः=न जीवाः-अजीवाः, जीवभिन्नाः चेतनारहिता इत्यर्थः, द्विविधा भवन्ति, तद् यथा-रूपिणश्च, अरूपिणश्च, तत्र-रूपिणः=रूपं-मूर्तिवर्णादिमत्त्वं तदस्ति येषां ते रूपिणः। अरूपिणः अमूर्ता इत्यर्थः। तत्रारूपिणः-प्रक्रमात्-अजीवाः, दशधा=दशप्रकारकाः, प्रोक्ताः=कथिता तीर्थंकरादिभिरिति भावः। अत्रापि स्वल्पवक्तव्यत्वादेव, अरूपिणां प्रथमतः प्रदर्शनम्। रूपिणश्च-रूपिणस्तु अजीवाश्चतुर्विधा भवन्ति, रूपिणां तु स्कन्धादिभेदेन चतुर्विधतया अरूप्यजीवापेक्षया अल्पवक्तव्यत्वेऽपि, स्कन्धादीनां बहुवक्तव्यतया रूपिणां पश्चात् प्ररूपणा कृता ॥ ४ ॥

जीव अजीवकी प्ररूपणा करते हुए सूत्रकार स्वल्प होनेसे प्रथम अजीवकी प्ररूपणा करते हैं—‘रुविणो’ इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अजीवा-अजीवाः) अजीव द्रव्य (रुविणोऽरुवीय-रूपिणः अरूपिणश्च) रूपी और अरूपीके भेदसे (दुविहा भवे-द्विविधाः भवन्ति) दो प्रकारके होते हैं। (अरुवि-अरूपिणः) अरूपी द्रव्य (दसहा वुत्ता-दशधा प्रोक्ताः) दश प्रकारके कहे गये हैं। तथा (रुविणो चउव्विहा-रूपिणः चतुर्विधाः) रूपी द्रव्य चार प्रकारके कहे गये हैं।

भावार्थ—जिनमें चेतना न पाई जावे वे अजीव हैं। ये अजीवरूपी और अरूपीके भेदसे दो प्रकारके हैं। रूपी नाम मूर्त्तका है। अर्थात् रूप रस गंध और स्पर्श ये चार गुण जिनमें पाये जावें वे मूर्त्त हैं। इनसे भिन्न अमूर्त्त हैं। अरूपी अजीव दश प्रकारके और रूपी अजीव चार प्रकारके हैं ॥ ४ ॥

અવ અણ્વની પ્રરૂપણા કરતાં સૂત્રકાર સ્વલ્પ હોવાના કારણે પ્રથમ અણ્વની પ્રરૂપણા કરે છે—“રુવિણો” ઇત્યાદિ।

અન્વયાર્થ—અજીવા-અજીવાઃ અણ્વ દ્રવ્ય રુવિણોઽરુવીય-રૂપિણઃ અરૂપિણશ્ચ રૂપી અને અરૂપીના ભેદથી દુવિહા ભવે-દ્વિવિધા ભવન્તિ એ પ્રકારના હોય છે અરુવિ-અરૂપિણઃ અરૂપી દ્રવ્ય દસહાવુત્તા-દશધા પ્રોક્તા દસ પ્રકારના કહેવાયેલા છે. તથા રુવિણો ચરુવ્વિહા-રૂપિણ ચતુર્વિધા રૂપી દ્રવ્ય ચાર પ્રકારના કહેવાયેલ છે

ભાવાર્થ—જેનામાં ચેતના ન જણાય એ અણ્વ છે. એ અણ્વ રૂપી અને અરૂપીના ભેદથી એ પ્રકારનાં છે રૂપી નામ મૂર્ત છે અર્થાત્, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ, આ ચાર ગુણે જેનામાં હોય છે તે મૂર્ત છે એ ન હોય તે અમૂર્ત છે અરૂપી અણ્વ દસ પ્રકારના અને રૂપી આણ્વ ચાર પ્રકારના છે ॥ ૪ ॥

—ક્ષેત્રમાભિત્ય, इति क्षेत्रे, इव स्यादिति, कालतः=कालमाभित्य, इदम् इयत्का-
पर्यन्तस्थितिकम्' इति, तथा—भावतः=भावमाभित्य, इमे अस्य पर्यायाः इति,
तेषां जीवानाम् अजीवानां च प्ररूपणा=मेवादिकथनद्वारेण स्वरूपबोधनं भवति,
तथेति समुच्चयायक ॥३॥

તપ્—સ્વસ્વત્કલ્પતયા પૂર્વમજીવપ્રરૂપણામાહ—

મૂલમ્—રૂપિણો છેવડરૂચી ય, અજીવા બુદ્ધિહા મેવે ।

અરૂચી દંસહા બુદ્ધતા, રૂપિણો યં ચડવિહી ॥૪॥

છાયા—રૂપિણયેવ અરૂપિણઃ, અજીવા દ્વિવિધા ભવન્તિ ।

અરૂપિણો દસ્યમા મોક્ષાઃ, રૂપિણઃ ચતુર્વિધાઃ ॥૪॥

અવ જીવ અજીવકી પ્રરૂપણા કહતે હિ—‘દ્રવ્યમો’ હત્યાદિ ।

માધ્યાર્ય—(દ્રવ્યમો-દ્રવ્યત) દ્રવ્યકો આશ્રિત કરકે (ક્ષેત્રમો-
ક્ષેત્રતઃ) ક્ષેત્રકો આશ્રિત કરકે (કાલમો-કાલતઃ) કાલકો આશ્રિત
કરકે તથા (ભાવમો-ભાવતઃ) ભાવકો આશ્રિત કરકે (તેસિં જીવાણં
અજીવાણં ય - તેષાં જીવાનાં અજીવાનાં ચ) જીવ ઔર અજીવોંકી
(પરૂષમા-પ્રરૂપણા) પ્રરૂપણા હોતી હે ।

માધ્યાર્ય—જીવ ઔર અજીવ દ્રવ્યોંકી પ્રરૂપણા દ્રવ્યક્ષેત્રકાલ ઔર
ભાવકી અપેક્ષા કરકે કી ગઈ હે । જૈસે એસા કથન કરના કિ યહ
દ્રવ્ય હૈ ઔર હસકે હતન મેવ હૈ યહ દ્રવ્યકી અપેક્ષાસે જીવ ઔર અજીવ
કી પ્રરૂપણા હૈ । હતને ક્ષેત્રમેં યહ દ્રવ્ય રહતા હૈ યહ ઊંકી ક્ષેત્રકી
અપેક્ષાસે પ્રરૂપણા હૈ । યહ દ્રવ્ય હતને સમયતકકી સ્થિતિચાલા હૈ યહ
કાલકી અપેક્ષાસે ઊંકી પ્રરૂપણા હૈ । યે હસકે પર્યાય હૈ યહ ભાવકી
અપેક્ષાસે હનકી પ્રરૂપણા હૈ ॥૩॥

અન્યથા—હવે છવ અજીવની પ્રરૂપણા કહે છે—“દ્રવ્યમો” હત્યાદિ ।
દ્રવ્યમો-દ્રવ્યત દ્રવ્યને આશ્રિત કરીને ક્ષેત્રમો-ક્ષેત્રત ક્ષેત્રને આશ્રિત કરીને,
કાલમો-કાલતઃ કાળને આશ્રિત કરીને ભાવમો-ભાવત ભાવને આશ્રિત કરીને, તેસિં
જીવાણં અજીવાણં ય-તેષાં જીવાનાં અજીવાનાં ચ છવ અને અજીવોની પ્રરૂપણા થાય છે

માધ્યાર્ય—છવ અને અજીવ દ્રવ્યોની પ્રરૂપણા દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, અને
ભાવની અપેક્ષા કરીને કહેવામાં આવેલ છે, જેમ કોણ કહેવું કે અથ દ્રવ્ય છે,
અને આના આટલા લેલ છે આ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ છવ અને અજીવની પ્રરૂપણા છે
અથ દ્રવ્ય આટલા સમયની સ્થિતિચાલુ છે, કાળની અપેક્ષાએ એની પ્રરૂપણા ॥ અથ
એના પર્યાય છે એ પ્રકારનું કહેવું ભાવની અપેક્ષાએ એની પ્રરૂપણા છે ॥૩॥

અધર્માસ્તિકાયઃ=સ્થિતિપરિણતાના જીવપુદ્ગલાનાં સ્થિત્યુપષ્ટમ્મકોડસંખ્યાત-
પ્રદેશાત્મકો દ્રવ્યવિશેષઃ । પદેડપિ પદૈકદેશદર્શનાત્, ‘અધમ્મે’ इति पदेना-
धर्मास्तिकाय इति बोधते । च=पुनः, तस्य=अधर्मास्तिकायस्य देशः, उक्तरूपः ।
च=पुनः, तत्प्रदेशः=उक्त प्रकारक एव, आख्यातः=रूथितः ॥५॥

તયા-આકાશં=“આદ્ય-મર્યાદયા સ્વ સ્વભાવાપરિત્યાગરૂપયા કાશન્તે સ્વરૂપે-
નૈવ પ્રતિભાસન્તે પદાર્થાઃ, અસ્મિન્ इति, આકાશમ્, યદા તુ-અભિવિધૌ, આદ્ય-
દ્રવ્યકે દશ ભેદ હૈં । ગતિસ્વભાવવાલે જીવ ઓર પુદ્ગલોંકો જો ચલનેમેં
સહાયક હોતા હૈં વહ ધર્માસ્તિકાય હૈં ।

यहां धर्म अस्ति और काय ऐसे तीन शब्द हैं । अस्ति शब्द का अर्थ
प्रदेश है और इन प्रदेशों का जो समूह है वह अस्तिकाय है । धर्मरूप
जो अस्तिकाय है वह धर्मास्तिकाय है । इसके असंख्यात प्रदेश हैं ।
त्रिभाग चतुर्भाग आदिरूप इसके देश कहलाते हैं । तथा इसका जो निरंश
भाग होता है वह प्रदेश है । इसी तरह स्थितिस्वभाववाले जीव
और पुद्गलों को जो ठहरने में सहायता देता है वह अधर्मास्तिकाय है ।
यह द्रव्य भी असंख्यात प्रदेशात्मक है । यहां गाथा में “अधम्म”
पद है सो उससे अधर्मास्तिकाय का बोध होता है । क्यों कि पद के
एक देश में पूर्ण पद का व्यवहार होता देखा जाता है । जिस तरह
धर्मास्तिकाय के देश और प्रदेशों की व्याख्या की गई है उसी प्रकार
इसके भी देश और प्रदेशकी व्याख्या जाननी चाहिये । गाथा
में “आकाश” पद का भी प्रयोग हुआ है अतः यहां भी इस पद से

અને પુદ્ગલોને ચલાવવામા જે સહાયક હોય છે તે ધર્માસ્તિકાય છે
અહીં ‘ધર્મ’ અસ્તિ અને કાય એવા ત્રણ શબ્દ છે અસ્તિ શબ્દનો
અર્થ પ્રદેશ છે અને એ પ્રદેશોનો જે સમૂહ છે તે અસ્તિકાય છે ધર્મરૂપ
જે અસ્તિકાય છે તે ધર્માસ્તિકાય છે એના અસંખ્યાત પ્રદેશ છે. ત્રીજેભાગ,
ચોથેભાગ આદિ રૂપ એના પ્રદેશ કહેવાય છે તથા એનો નિરંશ જે ભાગ
હોય છે તે પ્રદેશ છે આજ પ્રમાણે સ્થિતિ સ્વભાવવાળા જીવ અને પુદ્ગલોને
રોકાવામા જે સહાયતા આપે છે તે અધર્માસ્તિકાય છે આ દ્રવ્ય પણ અસં-
ખ્યાત પ્રદેશાત્મક છે અહીં ગાથામા “અધમ્મ” પદ છે એનાથી અધર્માસ્તિકાયનો
બોધ થાય છે. કેમકે, પદના એક દેશમા પૂર્ણ પદનો વ્યવહાર થતો બેઈ
શકાય છે. જે પ્રમાણે ધર્માસ્તિકાયના દેશ અને પ્રદેશોની વ્યાખ્યા કરવામાં
આવેલ છે. એજ પ્રમાણે આના પણ દેશ અને પ્રદેશની વ્યાખ્યા બહુવી
બેઈએ ગાથામા “આકાશ” પદનો જ પ્રયોગ થયેલ છે. એથી અહીં પણ
આ પદથી આકાશાસ્તિકાય સમજવું. આકાશમા “આ” “કાશ” એવા એ એ

અરુપિણામજોવાનાં દશવિધત્વં વિશ્વદયતિ—

મૂળમ્—ધર્મસ્થિકાય તદેસે, તત્પરેસે ચ આહિરે ।

અધર્મમે તસ્સંદેસે ચ, તત્પરેસે ચ આહિરે ॥૫॥

આગાસે તસ્સં દેસે યે, તત્પરેસે યે આહિરે ।

અદ્વાસમયં ચેધે, અરૂપી દેસહા મેવે ॥ ૬ ॥

છાયા—ધર્માસ્થિકાયઃ તદેશઃ, તત્પ્રદેશઃ આરૂપાતઃ ।

અધર્માસ્થિકાય તસ્ય દેશઃ, તત્પ્રદેશઃ આરૂપાતઃ ॥૫॥

આકાશં તસ્ય દેશઃ, તત્પ્રદેશઃ આરૂપાતઃ ।

અદ્વાસમયએવ, અરુપિણ દશધા મવન્તિ ॥૬॥

ટીકા—‘ધર્મસ્થિકાય’ इत्यादि—

અરુપિણો દશધા મવન્તિ । કેન પ્રકારેણ દશધા મવન્તીત્યાહ—‘ધર્મસ્થિકાય’ इत्यादि । ધર્માસ્થિકાયઃ = ધારયતિ — અનુદૃશ્યતિ ગતિપરિણતગ્રીવપુદ્ગલાંસ્ત સ્વમાવતયા इति ધર્મઃ, અસ્તયમાત્ર પ્રદેશઃ, તેષાં કાય—સમૂહઃ અસ્થિચ્છયઃ પ્રદેશસમૂહઃ । ધર્મઘાતાવસ્થિકાયઃ ધર્માસ્થિકાયઃ—ગતિપરિણતાનાં ગ્રીવપુદ્ગલાનાં ગત્યુપદૃશ્મકોપસંખ્યેયપ્રદેશાત્મકો દ્રવ્યવિશેષઃ । તયા—તદેશઃ=તસ્ય ધર્માસ્થિકાયસ્ય, દેશઃ—પ્રિમાગતતુર્માગાદિરૂપઃ, ચ=પુનઃ તત્પ્રદેશઃ=તસ્ય ધર્માસ્થિકાયસ્યેય યા પ્રદેશ—નિર્ણયોમાગઃ, ચ તત્પ્રદેશઃ । આરૂપાતઃ=કથિત । તયા—અધર્મ—

અરૂપી અજીર્ણકે દશ પ્રકાર યે હે—‘ધર્મસ્થિકાય’ इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—(ધર્મસ્થિકાય તદેસે તત્પરેસે ચ અધર્મમે તસ્સં દેસે તત્પરેસે ચ આગાસે તસ્સં દેસે તત્પરેસે ચ અદ્વાસમયં ચેધ દસહા મેવે—ધર્માસ્થિકાય તદેશઃ તત્પ્રદેશઃ, અધર્માસ્થિકાયઃ તસ્ય દેશઃ તત્પ્રદેશઃ અદ્વાસમયએતિ દશધા મવન્તિ) ધર્માસ્થિકાય, ધર્માસ્થિકાયદેશ, ધર્માસ્થિકાયપ્રદેશ, અધર્માસ્થિકાય, અધર્માસ્થિકાયદેશ, અધર્માસ્થિકાયપ્રદેશ, આકાશ આકાશદેશ, આકાશપ્રદેશ ઓર અદ્વાસમય યે અરૂપી

અરૂપી અરૂપોના હસ પ્રકાર આ છે—“ ધર્મસ્થિકાય ” इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—ધર્મસ્થિકાય તદેસે તત્પરેસે ચ અધર્મમે તસ્સં દેસે તત્પરેસે ચ આગાસે તસ્સં દેસે તત્પરેસે ચ અદ્વાસમયં ચેધ દસહા મેવે—ધર્માસ્થિકાય તદેશઃ દેશપ્રદેશ અધર્માસ્થિકાય તસ્ય દેશઃ તત્પ્રદેશ આકાશ તસ્ય દેશઃ તત્પ્રદેશ અદ્વાસમયએતિ દશધા મવન્તિ ધર્માસ્થિકાય, ધર્માસ્થિકાયદેશ, ધર્માસ્થિકાયપ્રદેશ, અધર્માસ્થિકાય, અધર્માસ્થિકાયદેશ, અધર્માસ્થિકાયપ્રદેશ, આકાશ, આકાશદેશ આકાશપ્રદેશ અને અદ્વાસમય, આ અરૂપી દ્રવ્યના હસ લોક છે જતિ સ્વભાવવાળા હવ

અધર્માસ્તિકાયઃ=સ્થિતિપરિણતાનાં જીવપુદ્ગલાનાં સ્થિત્યુપષ્ટમ્મકોઽસંખ્યાત-
પ્રદેશાત્મકો દ્રવ્યવિશેષઃ । પદેઽપિ પદૈકદેશદર્શનાત્, ‘અધમ્મે’ ઇતિ પદેના-
ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વોધતે । ચ=પુનઃ, તસ્ય=અધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશઃ, ઉક્તરૂપઃ ।
ચ=પુનઃ, તત્પ્રદેશઃ=ઉક્ત પ્રકારક એવ, આખ્યાતઃ=કથિતઃ ॥૫॥

તથા-આકાશં=‘આહ-મર્યાદયા સ્વ સ્વભાવાપરિત્યાગરૂપયા કાશન્તે સ્વરૂપે-
નૈવ પ્રતિભાસન્તે પદાર્થાઃ, અસ્મિન્ ઇતિ, આકાશમ્, યદા તુ-અભિવિધૌ, આહ-
દ્રવ્યકે દશ ભેદ હૈં । ગતિસ્વભાવવાલે જીવ ઓર પુદ્ગલોંકો જો ચલનેમેં
સહાયક હોતા હૈં વહ ધર્માસ્તિકાય હૈં ।

યહાં ધર્મ અસ્તિ ઓર કાય એસે ત્રીન શબ્દ હૈં । અસ્તિ શબ્દ કા અર્થ
પ્રદેશ હૈં ઓર ઇન પ્રદેશોં કા જો સમૂહ હૈં વહ અસ્તિકાય હૈં । ધર્મરૂપ
જો અસ્તિકાય હૈં વહ ધર્માસ્તિકાય હૈં । ઇસકે અસંખ્યાત પ્રદેશ હૈં ।
ત્રિભાગ ચતુર્ભાગ આદિરૂપ ઇસકે દેશ કહલાતે હૈં । તથા ઇસકા જો નિરંશ
ભાગ હોતા હૈં વહ પ્રદેશ હૈં । ઇસી તરહ સ્થિતિસ્વભાવવાલે જીવ
ઓર પુદ્ગલોં કો જો ઠહરને મેં સહાયતા દેતા હૈં વહ અધર્માસ્તિકાય હૈં ।
યહ દ્રવ્ય ભી અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક હૈં । યહાં ગાથા મેં “અધમ્મ”
પદ હૈં સો ડસસે અધર્માસ્તિકાય કા વોધ હોતા હૈં । ક્યોં કિ પદ કે
એક દેશ મેં પૂર્ણ પદ કા વ્યવહાર હોતા દેખા જાતા હૈં । જિસ તરહ
ધર્માસ્તિકાય કે દેશ ઓર પ્રદેશોં કી વ્યાખ્યા કી ગઈ હૈં ડસી પ્રકાર
ઇસકે ભી દેશ ઓર પ્રદેશકી વ્યાખ્યા જાનની ચાહિયે । ગાથા
મેં “આકાશ” પદ કા ભી પ્રયોગ હુઆ હૈં અતઃ યહાં ભી ઇસ પદ સે

અને પુદ્ગલોને ચલાવવામાં જે સહાયક હોય છે તે ધર્માસ્તિકાય છે
અહીં ધર્મ અસ્તિ અને કાય એવા ત્રણ શબ્દ છે અસ્તિ શબ્દનો
અર્થ પ્રદેશ છે અને એ પ્રદેશોનો જે સમૂહ છે તે અસ્તિકાય છે. ધર્મરૂપ
જે અસ્તિકાય છે તે ધર્માસ્તિકાય છે એના અસંખ્યાત પ્રદેશ છે. ત્રીભાગ,
ચોથાભાગ આદિ રૂપ એના પ્રદેશ કહેવાય છે તથા એનો નિરંશ જે ભાગ
હોય છે તે પ્રદેશ છે આજ પ્રમાણે સ્થિતિ સ્વભાવવાળા જીવ અને પુદ્ગલોને
ચલાવવામાં જે સહાયતા આપે છે તે અધર્માસ્તિકાય છે આ દ્રવ્ય પણ અસં-
ખ્યાત પ્રદેશાત્મક છે અહીં ગાથામાં “અધમ્મ” પદ છે એનાથી અધર્માસ્તિકાયનો
વોધ થાય છે. કેમકે, પદના એક દેશમાં પૂર્ણ પદનો વ્યવહાર થતો નોઈ
શકાય છે. જે પ્રમાણે ધર્માસ્તિકાયના દેશ અને પ્રદેશોની વ્યાખ્યા કરવામાં
આવેલ છે. એજ પ્રમાણે આના પણ દેશ અને પ્રદેશની વ્યાખ્યા નાણવી
નોઈએ ગાથામાં “આકાશ” પદનો જ પ્રયોગ થયેલ છે એથી અહીં પણ
આ પદથી આકાશાસ્તિકાય સમજવું. આકાશમાં “આ” “કાશ” એવા એ-એ

તદા “આ”-સર્વમામામિવ્યાપ્ત્યા કાશ્વેતે इति आकाश तदेवास्तिकायः-आकाश-
 स्तिकायः, माग्वत्पदेऽपि पदैकदेशदर्शनात्, च=पुनः, तस्य वेद्यः, च=पुनः
 तत्प्रदेशः-मानवत् आख्यातः। तथा-अद्वासमयः=अद्वा-काळ तद्रूपः समयः स
 इति। ‘वेद्य’ इति समुच्चये। अद्वासमयस्य निर्विभागत्वात् वेद्यप्रदेशौ न भक्ताः,
 आधस्तिकादयस्तु ‘पूवसमयनिरोधेनोचरोत्तरसमयसद्भावाः’ इति तत्त्वतः समुदय
 समित्याद्यसम्भवेन व्यवहारार्थमेव कल्पिताः, इतीह नोक्ता ॥६॥

આકાશાસ્તિકાય સમજના । આકાશ મેં “આ ” “ કાશ ” એસે દો
 શબ્દ હે । “ આ ” મર્યાદા ઔર અમિલિધિ કા શાબ્દક હોતા હે । જબ
 “ આ ” મર્યાદા કા શાબ્દક હોગા તો ઁસકા અર્થ એસા હોગા કિ સમસ્ત
 પદાર્થ અપને સ્વભાવ કે પરિત્યાગ સે જિમ મેં પ્રતિભાસિત હોતે હે વહ
 આકાશ હે, તથા “ આ ” જબ અમિલિધિ કા શાબ્દક હોગા તબ ઁસકા
 અર્થ એસા હોગા કિ જો સર્થ પદાર્થો મેં વ્યાપકરૂપ સે રહકર પ્રકાશિત
 હોતા હે વહ આકાશ હે । આકાશરૂપ જો અસ્તિકાય હે વહ આકાશ-
 સ્તિકાય હે । યહ મી વેદા ઔર પ્રવેશા કી અપેક્ષા ત્રીન પ્રકાર કા જાનના
 ચાહિયે । અર્થાત્ આકાશાસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાયવેદા ઔર આકાશ-
 કાયપ્રવેશા યે ત્રીન મેદ હે । વેદા ઔર પ્રવેશા કી વ્યાખ્યા પૂર્વ કી તરહ યહાં મી
 સમજા હેની ચાહિયે । અદ્વા શબ્દ કા અર્થકાલ હે । કાલરૂપ જો સમય હે
 વહ અદ્વા સમય હે । અદ્વાસમય કા કોઈ વિભાગ નહીં હોતા હે ફસલિયે
 ફસલે વેદા ઔર પ્રવેશા નહીં ફાલે હે । આધલિકા આદિકોં કી જો કલ્પના હે
 વહ કેવલ વ્યવહાર કે નિમિત્ત સે હી કલ્પિત કી ગઈ હે એસા જાનના
 ચાહિયે । કર્પાં કિ પૂવ સમય કે વ્યાપ્તિત હો જાને સે હી ઉત્તર સમય

શબ્દ છે “આ” મર્યાદા અને અમિલિધિનો વાચક શબ્દ છે અર્થ “આ”
 મર્યાદાનો અને તે એનો અથ એવો શબ્દ છે, સમસ્ત પદાર્થ પોતે પોતાના
 સ્વભાવના અપરિત્યાગથી એનામાં પ્રતિભાસિત થાય છે તે, આકાશ છે તથા
 ‘આ’ અર્થે અમિલિધિનો શબ્દ તે એનો અથ એવો શબ્દ છે, જે સર્વ
 પદાર્થ માં વ્યાપકરૂપથી રહીને પ્રકાશિત થાય છે, તે આકાશરૂપ જે અસ્તિકાય છે
 તે આકાશાસ્તિકાય છે એ જણુ દેશ અને પ્રદેશની અપેક્ષા એવણુ પ્રકારનાં અણુવાં
 બેઇએ, અર્થાત્ આકાશાસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ અને આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ એ
 ત્રણુ લોક છે દેશ અને પ્રદેશની વ્યાખ્યા અગાઉની મારૂક બીટી જણુ સમજી લેવી
 બેઇએ, અધ્યા શબ્દનો અથ કાળ છે કાળરૂપ જે સમય છે તે અદ્વા સમય
 છે અદ્વા સમયનો કોઇ વિભાગ હોતો નથી, આ કારણે એના દેશ અને પ્રદેશ થતા
 નથી, અવલિકા આદિકોંની જે કલ્પના છે એ કલ્પ વલેવારના નિમિત્તે જ
 કલ્પવામાં આવેલ હોવાનું અણુનું બેઇએ, કેમકે આગતો સમય બીટી

અધુનૈતાનેવ ક્ષેત્રતઃ પ્રાહ—

મૂળમ્—ધર્માધર્મમે ય દો ચેવ, લોગમિત્તા વિચાહિયા ।

લોગાલોગે ય આગાંસે, સમય સમયચેત્તિર્ણ ॥૭॥

છાયા—ધર્માધર્મૌ દ્વાવેવ, લોકમાત્રૌ વ્યાખ્યાતૌ ।

લોકાલોકે આકાશં, સમયઃ સમયક્ષેત્રમ્ ॥૭॥

ટીકા—‘ધર્માધર્મમે’ इत्यादि—

ધર્માધર્મૌ=ધર્માસ્તિકાયાઽધર્માસ્તિકાયૌ ચ एतौ-દ્વાવેવ, લોકમાત્રૌ-લોક-
પરિમાણૌ, વ્યાખ્યાતૌ-કથિતૌ, લોકમાત્રત્વં ચાનયોરેતદવષ્ટ્વઘાકાશસ્યૈવ લોક-
ત્વાત્ । અલોકવ્યાપિત્વે તુ અનયોર્જીવ પુદ્ગલનામપિ તત્ર પ્રચારપ્રસંગેન

કા સદ્ભાવ હોતા હૈ । અતઃ અદ્વાસમય જો એક સમય માત્ર હૈ ઉસમેં
સમુદાયરૂપતા નહીં ચન સકતી હૈ । ઇસલિયે આવલિકા આદિકૌં કી
કલ્પના કેવલ વ્યવહાર કે નિમિત્ત હી કલ્પિત કી ગઈ હૈ એસા
જાનના ચાહિયે ॥ ૫ ॥ ॥ ૬ ॥

અવ ઇન્હીં ધર્મ અધર્મ આકાશ ઓર કાલ કે ક્ષેત્ર કહતે હૈ—

“ ધર્માધર્મમે ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(ધર્માધર્મમે દો ચેવ લોગમિત્તા વિચાહિયા-ધર્માધર્મૌ
દ્વૌ એવ લોકમાત્રૌ વ્યાખ્યાતૌ) ધર્માસ્તિકાય ઓર અધર્માસ્તિકાય ચે
દો લોકાકાશપરિમાણ કહે ગયે હૈ । અર્થાત્ જિસ પ્રકાર લોકાકાશકે
અસંખ્યાત પ્રદેશ હૈં ઉસી પ્રકાર દોનોં દ્રવ્યોં કે ભી અસંખ્યાત પ્રદેશ હૈં ।
તથા ચે દો દ્રવ્ય લોકાકાશ કો વ્યાપ્ત કર ઉસમેં રહે હુણ હૈં । અથવા

જવાથી જ ઉત્તર સમયનો સદ્ભાવ થાય છે. આથી અધ્ધા સમય જે એક
સમય માત્ર છે. તેમા સમુદાય રૂપથી થઈ શકતી નથી. આ કારણે આવલિકા
આદિકૌની કલ્પના રૂક્ત વહેવારના નિમિત્તે જ કલ્પિત કરવામાં આવેલ છે.
એવું જાણવું જોઈએ ॥ ૫ ॥ ॥ ૬ ॥

હવે એજ ધર્મ અધર્મ આકાશ અને કાળને ક્ષેત્રથી કહે છે—“ ધર્મા-
ધર્મમે ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—ધર્માધર્મમે દોચેવ લોગમિત્તા વિચાહિયા-ધર્માધર્મૌ દ્વૌ એવ લોક-
માત્રૌ વ્યાખ્યાતૌ ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એ જે દ્રવ્ય લોકાકાશના
પરિણામ કહેવામાં આવેલ છે, અર્થાત્-જે પ્રમાણે લોકાકાશના અસંખ્યાત
પ્રદેશ છે એજ પ્રમાણે આ બન્ને દ્રવ્યોના પ્રદેશ પણ અસંખ્યાત છે તથા
એ બન્ને દ્રવ્ય લોકાકાશને વ્યાપ્ત કરી એમાં, રહેલાં છે અથવા આ બન્ને

તસ્યાપિ લોકસ્થાપતિઃ સ્યાત્ । एषौ लोके एष न अलोके इत्यर्थ । तथा आकाशं
 लोकालोके-लोक-अलोके च वर्तत, तस्य सर्ववृत्तित्वात् । समयः=अद्वैतसमयः,
 समयक्षेत्र-“समयोपलक्षित क्षेत्र, अर्द्धदृष्टीयद्वीपसमुद्रास्त्वद्विपयभूतमस्यास्ती”ति
 समयक्षेत्रिक, तत्परतस्तस्यासम्भवात्, आषष्टिकादिकल्पनायाः समयमूलकत्वापे-
 ऽप्येतावत्प्रवर्तिन एव । तथाचोक्तम्—

समयानलिकापलमासर्त्यनसञ्चिताः ।

શ્રુલોક એવ કાલસ્ય, વૃત્તિ નાન્યય કુપચિત્ ॥૧॥ इति ॥७॥

જિતના આકાશ કા પ્રદેશ હમ દોનોં દ્રવ્યોં સે વ્યાપ્ત હો રહા હૈ વહી
 લોકાકાશ હૈ યદિ એસા ન માના જાય ઓર એસા કહા જાય કિ યે હો
 દ્રવ્ય અલોક કો 'મી વ્યાપ્ત કર રહે હૈં, તો જીવ ઓર પુત્રલોં કે પ્રચાર
 કા સદ્ભાવ વહીં 'મી માનના પડેગા તથા અલોકાકાશ મેં લોકાકાશ કા
 અપ્પનહાર હોને કા પ્રસંગ પ્રાપ્ત હોગા । પરંતુ એસી યાત તો નહીં હૈ, અતઃ
 યહી માનના ઉચિત હૈ કિ યે હો દ્રવ્ય કેવલ લોકાકાશ મેં હી વ્યાપ્ત હૈં ।
 પરંતુ (આગાસ-આકાશમ્) જો આકાશદ્રવ્ય હૈ વદ (લોગાલોગે-
 લોકાલોકે) લોક મેં 'મી હૈ ઓર અલોક મેં 'મી હૈ । ક્યોં કિ આકાશ
 કી વ્યાપકતા સર્વેષ માની ગઈ હૈ । (સમય સમયક્ષેત્રિય-સમયઃ સમય
 ક્ષેત્રમ્) સમય-અદ્વાસમય, સમયક્ષેત્ર મેં હૈ-અર્થાત્ અદ્વાસમય કી વૃત્તિ
 મનુષ્યલોક મેં હી હૈ, આગે નહીં હૈ । આષષ્ટિકા આદિ કી કલ્પના
 સમય મૂલક હોને સે આષષ્ટિકા આદિ 'મી હસી ક્ષેત્ર મેં હૈં હસસે
 યાહર કે ક્ષેત્ર મેં નહીં હૈ ॥ ૭ ॥

દ્રવ્યોંથી આકાશને જેટલો પ્રદેશ વ્યાપ્ત થઈ રહેલ છે એજ લોકાકાશ છે
 કહાય એવુ માનવામાં ન આવે બને એવુ કહેવામાં આવે કે આ બંને
 દ્રવ્ય અલોકને પણ વ્યાપ્ત કરી રહેલ છે તે છવ બને પુદ્ગલોના પ્રચારને
 સદ્ભાવ ત્યાં પણ મળવો પડશે તથા અલોકાકાશમાં લોકાકાશને અવકાશ
 થવાને પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે પરંતુ આવી યાત છે જ નહીં એથી એ માનવુ
 ઉચિત છે કે એ બે દ્રવ્ય રૂઢ લોકાકાશમાં જ વ્યાપ્ત છે પરંતુ જે
 આગાસ-આકાશ આકાશ દ્રવ્ય છે તે લોગાલોગ-લોકાલોકે લોકમાં પણ છે
 અને અલોકમાં પણ છે કેમકે આકાશની વ્યાપકતા સર્વે સર્વે માનવામાં
 આવેલ છે સમય સમયક્ષેત્રિય - સમયઃ સમયક્ષેત્રમ્ સમય, અધ્યાસમય,
 સમયક્ષેત્રમાં છે અર્થાત્ આધ્યાસમયની વૃત્તિ મનુષ્યલોકમાં જ છે આગળ
 નથી આષષ્ટિકા આદિની કલ્પનાને સમય મૂલક હોવાથી આષષ્ટિકા આદિ
 પણ આજ ક્ષેત્રમાં છે આનાથી બહારના ક્ષેત્રમાં નથી ॥ ૭ ॥

एतानेव कालतः कथयति—

मूलम्—धम्माधम्मागासा, तिन्निवि एए अणाइया ।

अपज्जवसिया चेव, सव्वद्धं तु वियाहिया ॥८॥

छाया—धर्माधर्माकाशाः, त्रयोऽपि एते अनादिकाः ।

अपर्यवसिताश्चैव, सर्वाद्धां तु व्याख्याताः ॥८॥

टीका—‘धम्माधम्मा’ इत्यादि—

धर्माधर्माकाशाः=धर्मश्च, अधर्मश्च आकाशश्च इति तथा, त्रयोऽप्येते अनादिकाः
=न विद्यते, आदिर्येषां ते तथा, तथा, अपर्यवसिताः=न पर्यवसिताः, अन्तरहिता
इत्यर्थः । ‘चेव’ इति समुच्चये, अतएव=तु=निश्चयेन सर्वाद्धां=सर्वकाल व्याप्य-
स्थिताः, सर्वदा स्व स्वरूपाऽपरित्यागतो नित्या इति यावत्, व्याख्याताः=
कथिताः । ‘सव्वद्धं’ इत्यत्रात्यन्तसंयोगे द्वितीया ॥८॥

अब इन्हीं पदार्थों को काल से कहते हैं—‘धम्माधम्मागासा’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(धम्माधम्मागासा तिन्निवि एए अणाइया अपज्जवसिया
चेव—धर्माधर्माकाशा त्रयोऽपि एते अनादिकाः अपर्यवसिताश्चैव) धर्मा-
स्तिकाय, अधर्मास्तिकाय एवं आकाशास्तिकाय ये तीनों द्रव्य अनादि
और अनन्त हैं । (सव्वद्धं तु वियाहिया—सर्वाद्धां तु व्याख्याताः)
इसीलिये इन को सर्वाद्धा कहा है अर्थात् ये सर्वकाल में व्याप्त माने
गये हैं । ऐसा कोई भी समय नहीं था कि ये तीनों द्रव्य नहीं थे, तथा
वर्तमान में भी ऐसा कोई समय नहीं है कि जिसमें ये तीनों द्रव्यो न हों
तथा भविष्य में भी ऐसा कोई समय नहीं आवेगा कि जिसमें ये तीनों
द्रव्य नहीं रहेंगे । किसी भी समय में ये तीनों द्रव्य अपने स्वरूप का
परित्याग नहीं करते हैं इसलिये ही ये नित्य हैं ॥ ८ ॥

હવે આજ પદાર્થોને કાળથી કહે છે—“ ધમ્માધમ્માગાસા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—ધમ્માધમ્માગાસા એ તિન્નિ વિ અણાહયા અપજ્જવસિયા ચેવ-
ધર્માધર્માકાશા એ ત્રયોઽપિ અનાદિકા. અપર્યવસિતાશ્ચૈવ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય,
અને આકાશાસ્તિકાય આ ત્રણે દ્રવ્ય અનાદિ અને અનંત છે સવ્વધ્ધંતુ વિયાહિયા-
સર્વાદ્ધાતુ વ્યાખ્યાતા આ કારણે એને સર્વાધ્ધા કહેલ છે અર્થાત્ એ સર્વકાળમાં
વ્યાપ્ત મનાયેલ છે. એવો કોઈ પણ સમય ન હોતો કે બ્યારે આ ત્રણે ન
હોતા. તથા વર્તમાનમાં પણ એવો કોઈ સમય નથી જેમાં એ ન હોય તથા
વર્તમાનમાં પણ એવો કોઈ સમય નથી જેમાં એ ન હોય તથા ભવિષ્યમાં પણ એવો
કોઈ સમય આવવાનો નથી કે, જેમાં આ ત્રણુ ન રહેતા હોય કોઈ પણ સમયમાં
આ પોતાના સ્વરૂપનો પરિત્યાગ કરતા નથી. આ કારણે જ એ નિત્ય છે ॥ ૮ ॥

मूलम्—समयेषु सतेह पप्प, एवमेव विद्याहिये ।

आएस पप्प साईये, सपर्यवसिय वि यं ॥ ९ ॥

छाया—समयोऽपि सन्तति प्राप्य, एवमेव व्याख्यातः ।

आदेशं प्राप्य सादिकः, सपर्यवसितः अपि च ॥९॥

टीका—‘समयेषु’ इत्यादि—

समयः अपि, सन्तति=अपरापरोत्पत्तिरूपमवाहात्मिका, प्राप्य=आभित्य, एव मेव=अनाद्यपर्यवसितत्वसप्तणेनैव प्रकारेण । व्याख्यातः=प्ररूपित । तथा=आदेशं विशेषं घट्यादिरूपं तु प्राप्य=आभित्य, सादिकः=आदियुक्तः, तथा=सपर्यवसितः अन्तःसहितोऽपि व्याख्यात इति । च शब्दस्वर्ये ॥९॥

यथा कपिद्रव्याणां भावतो वर्णादयः पर्याया कर्तुं शक्यन्ते, न तद्वद् पर्वा-

अन्वयार्थ—(समयेषु-समयः अपि) समयरूप काल भी (संतत पप्प-सन्तति प्राप्य) अपरापरोत्पत्तिरूप सन्तति को आभित करके (एवमेव विद्याहिये-एवमेव व्याख्यातः) अनादि अनन्तरूप से कहा गया है । तथा (आएस पप्प-आदेश प्राप्य) घटी पल आदि रूप विशेष की अपेक्षा करके (साह्य सपर्यवसिय विद्याहिये-सादिकः सपर्यवसितः व्याख्यातः) आदि और अन्त सहित भी कहा गया है ।

भावार्थ—समयरूपकाल अपरापरक्षणोत्पत्ति के प्रवाह की अपेक्षा अनादि अनन्त कहा गया है । तथा विशेष की-अपेक्षा से सादि सान्त कहा गया है ॥ ९ ॥

जैसे रूपी द्रव्यों के वर्णादिक पर्याय भाव की अपेक्षा जाने जाते हैं

अ-वशाद्—समयेषु-समयः अपि सभयक्ष्ण काल पक्ष संतत पप्प-सन्तति प्राप्य अपरापरोत्पत्तिरूप सन्ततिने आभित करीने एवमेव विद्याहिये-एवमेव व्याख्यातः अनादि अनन्तरूपभी कहेवायेछ छ तथा आएस पप्प-आदेश प्राप्य घटी पल आदिरूप विशेषणी अपेक्षा करीने साह्य सपर्यवसिय विद्याहिये-सादिकः, सपर्यवसितः व्याख्यातः आदिअने अन्त सहित पक्ष कहेवायेछ छ ।

भावार्थ—सभयक्ष्ण काल अपरापरक्षणोत्पत्तिना प्रवाहनी अपेक्षाभी अनादि अनन्त कहेवायां आवेछ छ तथा विशेषणी अपेक्षाकरी सादिसान्त कहेवायां आवेछ छ ॥ ९ ॥

येन रूपी द्रव्येना वक्ष्यादिक पर्याय भावनी अपेक्षा अच्छी शक्य छ

स्तिकायादीनामरूपिणां भावतः पर्याया ज्ञातु शक्याः, अतः सूत्रकारेण तत्प्ररूपणा-
न कृता । सम्प्रति द्रव्यतो रूपिणः प्ररूपयितुमाह—

मूलम्—खंधा य खंधदेसां य, तत्पदेसां तदेव य ।

परमाणु य बोद्धव्या, रूपिणो यं चउन्विहो ॥१०॥

छाया—स्कन्धाश्च स्कन्धदेशाश्च, तत्पदेशास्तथैव च ।

परमाणुश्च बोद्धव्या, रूपिणश्च चतुर्विधाः ॥१०॥

टीका—‘खंधा य’ इत्यादि—

रूपिणश्च—रूपमेषामस्तीतिरूपिणः, अजीवाः पुद्गलास्ते चतुर्विधा बोद्धव्याः ।
तद् यथा—स्कन्धाः, स्कन्धदेशाः तत्पदेशाः परमाणवश्चेति । तत्र स्कन्धाः—परस्पर-
संहत्या व्यवस्थिताः परमाणवः, पुद्गलोपचयाऽपचयलक्षणाः स्तम्भादय इत्यर्थः ।
च=समुच्चये, स्कन्धदेशाः=स्कन्धानाम्देशाः द्वितीयादिभागरूपाः, तत्पदेशाः तेषां,

उसी तरह से धर्मास्तिकायादिक अरूपी द्रव्यों के पर्याय भाव की अपेक्षा
नहीं जाने जाते हैं । इसलिये सूत्रकार ने उनकी उस अपेक्षा से प्ररूपणा
नहीं की है । अब द्रव्य की अपेक्षा रूपी द्रव्य की प्ररूपणा करते हैं—

‘खंधाय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(रूपिणो—रूपिणः) रूपी पुद्गल (चउन्विहो—चतुर्विधाः)
चार प्रकार के (बोद्धव्या—बोद्धव्याः) जानने चाहिये । (खंधा खंधदे-
सा य तदेव तत्पदेसा परमाणु य—स्कन्धाः, स्कन्धदेशाः तथैव तत्पदेशाः
परमाणुश्च) स्कंध, स्कन्धदेश, स्कन्धप्रदेश और परमाणु । परस्पर
समुदायरूप में रहे हुए परमाणुओं के पिंड का नाम स्कंध है । जैसे
स्तंभ आदि पदार्थ । स्कन्ध के जो द्वितीय आदि भाग हैं वे स्कंधदेश हैं ।

अथ प्रमाणे धर्मास्तिकायादिक अरूपी द्रव्योना पर्याय भावनी अपेक्षाये लक्ष्णी
शक्यतो नथी आर कारणे सूत्रकारे अभनी ये अपेक्षाथी प्ररूपणा करेल नथी ।
इवे द्रव्यनी अपेक्ष अरूपी द्रव्योनी प्ररूपणा कडे छे “ खंधाय ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—रूपिणो—रूपिण इपी पुद्गल चउन्विहो—चतुर्विधा चार प्रकारना
बोद्धव्या—बोद्धव्या लक्ष्णा लेईये । खंधा खंधदेसा य तदेव तत्पदेसा परमाणु य—
स्कंधाः, स्कन्धदेशाश्च तथैव तत्पदेशा परमाणुश्च स्कंध, स्कंधदेश, स्कंधप्रदेश अने
परमाणु, परस्पर समुदायना रूपमा रहेला परमाणुना पिंडनु नाम स्कंध छे
जे रीते स्तंभ आदि पदार्थ । स्कंधना जे धीन आदि भाग छे ते स्कंधदेश

સ્કન્ધાનાં પ્રવેશા-તરપ્રવેશા-સ્કન્ધાદિસપ્તકનિરંશમાગરૂપાઃ । તયેવ ચેતિ સદ્-
 ક્ષયે, પરમાણુ-પરમઆસાનણુ-ઇતિ પરમાણુઃ, સ્કન્ધાદિન્યઃ પૃથગ્મૂતો નિરં-
 શઃ પુત્રલક્ષ્યર્થઃ । આતિ વિવક્ષયા એકવચનમ્ ॥ ૧૦ ॥

૧૧ દેશા પ્રવેશાચ સ્કન્ધેષ્વેવાન્તર્મૂતા इत्यतः स्क्न्धाः, પરમાણુમેતિ દ્રાવેષ
 કપિનામગ્રીવાનાં દ્રવ્યમાથિત્ય મેદૌ સ્પર્તા । અવસ્તયોર્લક્ષણમાદ-—

મૂલમ્—एगत्तेण पुहत्तेण, खधां य परमाणुं य ॥

છાયા—एकत्वेन पृथक्त्वेन स्क्न्धाच परमाणुच ॥

ટીકા—‘ एगत्तेण ’ इत्यादि ।

સ્કન્ધાઃ એકત્વેક-એકપરિણતિક્રુપેણ, સ્કન્ધ-તે ઇતિ શેષઃ । એકપરિણતિમાત્રા

તથા ંઠ્ઠી સ્કન્ધોં મેં મિલા કુઆ જો નિરંશમાગરૂપ પરમાણુ હે વે
 સ્કંધપ્રવેશ હે । (પરમાણુ ય-પરમાણુચ) સ્કંધ સે પૃથક્મૂત જો નિરંશ
 પુત્રલ હે વહ પરમાણુ હે ।

માર્થ—યહાં સુત્રકારને રૂપી પુત્રલ દ્રવ્ય કે ચાર મેદ કહે હે ।
 વે વે હે—સ્કંધ, સ્કંધવેશ, સ્કંધપ્રવેશા ઓર પરમાણુ । વે સય રૂપ, રમ,
 ગંધ ઓર સ્પર્શગુણ બાહે હોતે હે, ઇસલિયે ઇન્દે રૂપી કહા ગયા હે । અનેક
 પુત્રલપરમાણુઓં કા જો પિંક હે વહ સ્કંધ હે । સ્કંધ કે ટુકડોં કા નામ
 સ્કન્ધવેશ હે । તથા ઇન સ્કન્ધોં મેં જો નિરંશ પરમાણુ હે વે વસકે
 પ્રવેશ હે । પરમાણુ ઇસસે ત્રિભ નિરંશ શુદ્ધ પુત્રલ દ્રવ્ય હે । ઇસસે
 અન્ય ઓર પુત્રલ દ્રવ્ય નહીં હોતા હે ॥ ૧૦ ॥

વે રૂપી દ્રવ્ય ચાર પ્રકારકે મેદોં કી અવેક્ષાસે કહે ગયે હે । અવ
 સુત્રકાર વેશ ઓર પ્રવેશોં કો સ્કંધ મેં હી અતર્મૂત કરકે સ્કંધ ઓર પરમાણુ

હે, તથા એજ રકષામાં મળેલ એ નિરંશમાગ પરમાણુ હે તે રકંધપ્રવેશ હે
 પરમાણુ ય-પરમાણુચ રકંધી પૃથક્મૂત એ નિરંશ પુત્રલ હે તે પરમાણુ હે

ભાવાર્થ—બધી સુત્રકારે રૂપી પુત્રલ દ્રવ્યના ચાર ભેદ બતાવેલ હે
 તે આ પ્રમાણે હે—રકંધ રકંધવેશ, રકંધપ્રવેશ અને પરમાણુ એ સમગ્ર
 રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ શુભવાળા હોય હે આ કારણે એને રૂપી કહેવામાં આવેલ
 હે, અનેક પુત્રલ પરમાણુના એ પિંક હે તે રકંધ હે રકંધના ટુકડાનું નામ
 રકંધવેશ હે તથા એ રકંધમાં એ નિરંશ પરમાણુ હે તેજ એના પ્રવેશ હે
 પરમાણુ એનાથી બિલ નિરંશ શુદ્ધ પુત્રલ દ્રવ્ય હે એનાથી બીજા કોઈ
 પુત્રલ દ્રવ્ય હોતા નથી ॥ ૧ ॥

આ રૂપી દ્રવ્યના ચાર પ્રકાર ભેદની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ હે
 હવે સુત્રકાર વેશ અને પ્રવેશોંને રકંધમાં જ અતર્મૂત કરીને રકંધ અને

દ્વિપ્રદેશિકાદયઃ સંહતાઃ પરમાણુપુજ્ઞાઃ સ્કન્ધા इत्युच्यन्त इत्यर्थः । च=पुनः,
 परमाणुः पृथक्त्वेन=असंहतत्वेन केवलं निरंशत्वेन द्विप्रदेशादि स्કન્ધેभ્યો વિષ્ટિ
 તત્ત્વેન, વા લક્ષ્યતે । યદ્વા-સ્કન્ધાઃ પરમાણુશ્ચ કથં સમુત્પદ્યન્તે ? इत्याह—
 'एगत्तेणे' ति गाथाऽर्द्धम् , तदाऽयमर्थः-स्कन्धाः=द्विप्रदेशादयः । एकत्वेन=द्वयोश्च

ये दो ही भेद रूपी पुद्गल द्रव्य के हैं ऐसा कहते हैं—'एगत्तेण' इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(એગત્તેણ સ્કન્ધા પુહત્તેણ પરમાણુ ય-એકત્વેન સ્કન્ધાઃ
 પૃથક્ત્વેન પરમાણુઃ) અવ અનેક પુદ્ગલપરમાણુ પરસ્પર મેં એકીભાવરૂપ
 સે જુદ જાતે હેં તવ હસ સ્થિતિ મેં ડનકી સ્કન્ધસંજ્ઞા હો જાતી હે । હન
 સ્કન્ધો મેં ડો પુદ્ગલ પરમાણુઓ સે લેકર સંખ્યાત અસંખ્યાત ંવ
 અનંતપરમાણુઓ કા સંગ્રહ હોતા હે । કેવલ ંક નિરંશ પુદ્ગલ જો સ્કન્ધ
 સે પૃથક્ભૂત હોતા હે વહ પરમાણુ હે । હસ તરહ યહ સ્કન્ધ ંર પરમાણુ
 કી પહિચાંન કહી ગઈ હે । અવ કોઈ યહાં ંસી આશંકા કરતા હે કિ
 સ્કન્ધ ંર પરમાણુ કેસે ઉત્પન્ન હોતે હેં ? તવ ડસકે ડત્તર મેં હસ
 ગાથા કા ંસા અર્થ લગાના ચાહિયે-કિ દ્વિપ્રદેશવાલે સ્કન્ધ તથા-
 સંખ્યાત પ્રદેશવાલે સ્કન્ધ ંવ અનંત પ્રદેશવાલે સ્કન્ધ અથવા અનંતાનંત
 પ્રદેશવાલે સ્કન્ધ ક્રમશઃ દ્વિપુદ્ગલ પરમાણુઓકે ંકત્વ પરિણામરૂપ
 સંઘાતસે, સંખ્યાત પુદ્ગલ પરમાણુઓકે સંઘાતસે, અનંત પુદ્ગલપરમાણુઓકે
 સંઘાતસે તથા અનંતાનંત પુદ્ગલપરમાણુઓકે સંઘાતસે વનતે હેં । ડો

પરમાણુ એ એજ ભેદરૂપી પુદ્ગલ દ્રવ્યના છે એવુ કહે છે.—'એગત્તેણ' ંત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—એગત્તેણ સ્કન્ધા પુહત્તેણ પરમાણુ ય-એકત્વેન સ્કન્ધા, પૃથક્ત્વેન પરમાણુઃ
 ન્યારે અનેક પુદ્ગલ પરમાણુ પરસ્પરમા એક જ ભાવરૂપે ભેડાઈ નાચ છે
 ત્યારે એ સ્થિતિમા તેની સ્કન્ધ સંજ્ઞા થઈ નાચ છે, આ સ્કન્ધોમા એ પુદ્ગલ
 પરમાણુઓથી લઈને સંખ્યાત અસંખ્યાત અને અનંત પરમાણુઓનો સંગ્રહ
 થાય છે. ક્રૂત એક નિરંશ પુદ્ગલ જે સ્કન્ધથી જુદા રૂપમાં હોય છે તે
 પરમાણુ છે આ રીતે એ સ્કન્ધ અને પરમાણુની ંજાળખાણુ બતાવવામાં
 આવેલ છે. હવે કોઈ એવી આશંકા કરે કે, પરમાણુ કઈ રીતે ઉત્પન્ન
 થાય છે ? ત્યારે તેના ઉત્તરમા આ ગાથાનો એવો અર્થ કરવો ભેઈએ કે-એ
 જે પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ તથા અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ, અને અનંત
 પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ અથવા અનંતાનંત પ્રદેશવાળો સ્કન્ધ, ક્રમશઃ એ પુદ્ગલ
 પરમાણુઓના એકત્વ પરિણામરૂપ સંઘાતથી સંખ્યાત

પ્રયાણાં યાદ્યન્તાઽનન્તાનાં ચ પૃથગ્મૂતપરમાણુનામન્યોઽન્યસપાતાદ્ દ્વિપ્રદેશિ
 ક્ત્વાઘાત્મક સમાનવરિણિતિરૂપભૈકોમાથેન ઉત્પદ્યતે । પૃથક્ત્વેન સ્તમ્ભાદિસ્પ-
 ષ્ટસ્કન્ધેભ્યો વિષટનરૂપેણ મેદન વા દ્વિપ્રદેશિકાઘાઃ સ્કન્ધા ઉત્પદ્યતે, ઈતિ
 શ્લેષઃ । અયં માથઃ-અથણુકાદિક્રમેણાનન્તાનન્તપરમાણુરૂપર્યવસાના સ્કન્ધાઃ

પ્રદેશાલાલે લો પુદ્ગલપરમાણુકે સંયમસે લો પ્રદેશાલાલા પુદ્ગલસ્કંધ ઉત્પન્ન
 હોતા હૈ । ત્રીન પ્રદેશાલાલે ત્રીન પુદ્ગલપરમાણુઓંક સંયમસે ત્રીન પ્રદેશાલાલા
 સ્કંધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હસી તરહ સઠ્યાત અસઠ્યાત ઇષ અનંતાનંત
 પ્રદેશાલાલા સ્કંધ મી ઉત્તને પુદ્ગલપરમાણુઓંકે સઘાતસે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।
 હસી તરહ કોઈ મુહત્સ્કંધ હો તો ડસકા મેવ કરનેસે મી દ્વિપ્રદેશ,
 ત્રીન પ્રદેશ, ધાર પ્રદેશાલાલે સ્કંધ ઉત્પન્ન હો જાતે હૈ । હસી તરહ ઓર મી
 સ્કંધોંકી ઉત્પત્તિ જાનની જાહિયે । દ્વિપ્રદેશાલાલે પુદ્ગલપરમાણુઓંકે
 સઘાતસે ઉત્પન્ન હુઈ સ્કંધસે ઉકર અનંતાનન પ્રદેશાલાલે સ્કંધકે પરમ
 ણુઓંકે સઘાતસે જો સ્કંધ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ડનકે પર્યંતવર્તી સ્કંધસે જ
 ઇક પરમાણુ અલગ હો જાતા હૈ તો ડસ સમય વહ ઉત્પન્ન હુઆ સ્કં
 ડસ ઇક પરમાણુસે ન્યૂન સ્કંધ કહલાતા હૈ । હસી તરહ લો, ત્રી
 આદિ પરમાણુઓંકે મેવ ક્રમસે આગે ૨ ઉત્તને ૧ પરમાણુઓંસે ન્યુ
 સ્કંધ ઉત્પન્ન હો જાતે હૈ । હસ તરહ હોતે ૨ દ્વિપ્રદેશાલાલે પુદ્ગલપરમ
 ણુઓંતકકા સ્કંધ ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । હસી પ્રકાર કિતનેક પરમાણુઓં

સઘાતથી, જનવ પુદ્ગલ પરમાણુઓના સઘાતથી તથા જનવાનવ પુદ્ગલ
 પરમાણુઓના સઘાતથી જને છે એ પ્રદેશવાળા નિ પુદ્ગલ પરમાણુઓના
 સંજયથી એ પ્રદેશવાળા પુદ્ગલ સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે તથા પ્રદેશવાળા તથા
 પુદ્ગલ પરમાણુના સંજયથી તથા પ્રદેશવાળા સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે આજ
 પ્રમાણે સંજ્યાત અસંજ્યાત જને જનવાનવ પ્રદેશવાળા સ્કંધ પણ જોડલા
 પુદ્ગલ પરમાણુઓના સઘાતથી ઉત્પન્ન થાય છે આજ પ્રમાણે દોષીજૈનસ્કંધ
 હોય તો જોને લેહ કરવાથી પણ એ પ્રદેશ, તથા પ્રદેશ, આર પ્રદેશવાળા
 સ્કંધ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, આજ પ્રમાણે બીજા પણ સ્કંધોની ઉત્પત્તિ અણવી
 જોઈએ એ પ્રદેશવાળા પુદ્ગલ પરમાણુઓના સઘાતથી ઉત્પન્ન થયેલા સ્કંધથી
 ઇતિ જનવાનવ પ્રદેશવાળા સ્કંધના પરમાણુઓના સઘાતથી એ સ્કંધ
 ઉત્પન્ન થાય છે જોના પદ્યન્તવર્તી સ્કંધથી જ્યારે જોક પરમાણુ અલગ થઈ
 જાય છે, તો એ સમયે ઉત્પન્ન થયેલ તે સ્કંધ જો જોક પરમાણુ ન્યૂન સ્કંધ
 કહેવાય છે આજ પ્રમાણે નિ તથા, આદિ પરમાણુઓના લેહ કરવાથી આમજ
 આમજ જોડલા જોડલા પરમાણુઓથી ન્યૂન સ્કંધ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે આ
 પ્રમાણે થતાં થતાં એ પ્રદેશવાળા પુદ્ગલ પરમાણુઓ સુધીના સ્કંધ ઉત્પન્ન

સંઘાતાદ્-એ સમુત્પન્નાસ્તેષાં પર્યન્તવર્તિનઃ સ્કન્ધાદેકઃ પરમાણુર્યદા પૃથગ્भवति, તદા એક પરમાણુભેદાત્ તન્ન્યુતઃ સ્કન્ધઃ સમુત્પદ્યતે, એવં દ્વિત્ર્યાદિ પરમાણુભેદ-ક્રમેણાધોઽધો યાવત્ દ્વિપ્રદેશપર્યન્તસ્કન્ધોત્પાદ ઇતિ । તથા-શ્વેતોધાવતીતિવત્ , આવૃત્તિન્યાયેન-“ એકત્વેન, પૃથક્ત્વેન ચ ” ઇતિ તૃતીયઃ પક્ષઃ । તત્ર-એકત્વેન=કૈશ્વિત્ પરમાણુભિઃ સમિલિતત્વેન એકપરિણતિરૂપેણ । તથા-પૃથક્ત્વેન ચ=તત્સમય એવં કેષાંચિત્ પરમાણૂનાં વિઘટનાત્મકેન ભેદેન ચ, સ્કન્ધા ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ શેષઃ ।

હ્રદમત્રવોધ્યં-સ્કન્ધોત્પત્તૌ વિકલ્પત્રય, યતઃ-સ્કન્ધાસ્ત્રિભ્યઃ કારણેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે એકત્વેન સંઘાતેનેત્યર્થઃ ૧, પૃથક્ત્વેન ભેદેનેત્યર્થઃ ૨, એકત્વેન પૃથક્ત્વેન ચ=સંઘાતભેદાભ્યાં ચેત્યર્થઃ ૩ । પરમાણુસ્તુ એકત્વોપલક્ષિતપૃથક્ત્વે નૈવેતિ । તદેવાહ

સમિલિત હોનેસે ઓર ડસી સમય ડસમેંસે કિતનેક પરમાણુઓકે વિઘટન હોનેસે સ્કંધ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ।

તાત્પર્ય—હસકા યહ હૈ કિ સ્કંધકે ઉત્પત્તિમેં ત્રીન પ્રકાર હૈ—કોઈ સ્કંધ સંઘાત-એકત્વપરિણતિસે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ૧ । કોઈ ભેદસે વનતા હૈ ૨ ઓર કોઈ એક સાથ ભેદ ઓર સંઘાત ડોનોં નિમિત્તોંસે હોતા હૈ । જબ અલગર સ્થિતિ ડો પરમાણુઓંકે સંઘાતસે ડો પ્રદેશવાલા સ્કન્ધ હોતા હૈ તબ વહ સંઘાતજન્ય સ્કન્ધ કહલાતા હૈ । હસી તરહ ત્રીન ચાર પાંચ છ સાત આઠ નૌ દશ યાવત્ સંખ્યાત અસંખ્યાત અનન્તાનન્ત પરમાણુઓંકે મિલને સે ક્રમશઃ ત્રિપદવાલે, ચારપ્રદેશવાલે, પાંચપ્રદેશવાલે, છપ્રદેશવાલે, સાતપ્રદેશવાલે, આઠપ્રદેશવાલે, નૌપ્રદેશવાલે, દશપ્રદેશવાલે યાવત્ સંખ્યાતપ્રદેશવાલે, અસંખ્યાતપ્રદેશવાલે ઓર અનંતાનન્તપ્રદેશવાલે સ્કંધ

થઈ જાય છે. આજ પ્રમાણે કેટલાક પરમાણુઓના સમિલિત થવા અને એજ સમયે એમાંથી કેટલાક પરમાણુઓનું વિઘટન થવાથી સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. તાત્પર્ય—આનુ એ છે કે, સ્કંધની ઉત્પત્તિમાં ત્રણ પ્રકાર છે. કેઈ સ્કંધ સંઘાત-એકત્વ પરિણુતીથી ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૧ કેઈ ભેદથી બને છે ૧૨ અને કેઈ એક સાથે ભેદ અને સંઘાત બન્ને નિમિત્તોથી બને છે બ્યારે અલગ અલગ સ્થિતિ બે પરમાણુઓના સંઘાતથી બે પ્રદેશવાળો સ્કંધ થાય છે ત્યારે તે સંઘાતજન્ય સ્કંધ કહેવાય છે આજ પ્રમાણે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દસ, યાવત્ સંખ્યાત અસંખ્યાત અનંત-અનંત પરમાણુઓના મળવાથી ક્રમશઃ ત્રણ પ્રદેશવાળા, ચાર પ્રદેશવાળા, પાંચ પ્રદેશવાળા, છ પ્રદેશવાળા, સાત પ્રદેશવાળા, આઠ પ્રદેશવાળા, નવ પ્રદેશવાળા, દસ પ્રદેશવાળા યાવત્ સંખ્યાત પ્રદેશવાળા, અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા અને અનંતાનન્ત પ્રદેશવાળા સ્કંધ જાય છે. આ સંઘાતજન્ય છે તથા કેઈ મોટા

—પરમાણુભેતિ । इह च कारस्त्वर्थे परमाणुस्तु एकत्वेन पृथक्त्वेन=एकत्वोपलक्षित
 पृथक्त्वेनेत्यर्थः । इह ' इत्थं भूतलक्षणा ' इति तृतीया । अयमर्थः—एकत्वेन न-
 महायत्वेन, उपलक्षितं यत्पृथक्स्व स्कन्धेभ्यो विघटनात्मकं तेन—भेदेनेति यावत्,
 उत्पद्यते इति शेष । अयं भाषा—यत्सहाया द्वयशुक्रादीनामेकीभावरूपमेकत्वं,
 यच्चैकत्वपरिणतावपि दशादीनां युद्धिपरिकल्पितं स्कन्धेभ्यः पृथक्त्वं, तादृशादे-
 कत्वात् पृथक्त्वाद् वा परमाणुर्नोत्पद्यते, किन्त्वेकत्वोपलक्षितपृथक्त्वादेवेति ।

तथा चोक्तम्—“सघातभेदस्य उत्पद्यते” (तत्પર્ય અ ૬ સુ ૨૬)

भाष्यम्—१, “सघाताद् भेदात्, सघातभेदादित्यभ्य द्विभ्यः कार-
 णेभ्यः स्कन्धा, उत्पद्यन्ते द्विभेदादयः ।”

अथ परमाणुः कयमुत्पद्यते ? अभोच्यत—‘भेदादणुः’ सत्त्वार्थ अ ५।२७।
 भाष्यम्—“भेदादेव परमाणुरुत्पद्यते, न संघातात् नापि सघातभेदाभ्या”—मिति ॥

પણ જાણે છે । એ સંઘાતજન્ય છે । તથા કિસી વસ્તુ સ્કંધ સે ટૂટને સે જો
 ટુકડે હો જાણે છે । એ મેદજન્ય સ્કંધ છે । હમી પ્રકાર જણ કિસો એક સ્કંધ
 કે ટૂટને પર ઉમકે અણવણ કે સાથ હસી સમય કોઈ વ્રણ મિલ જાણે
 સે નવા સ્કંધ બનતા છે તથા વહ મેદ સંઘાતજન્ય કહણાતા છે । મેદ
 જન્ય સ્કંધ તથા મેદ સંઘાત જન્ય સ્કંધ દ્વિભેદા સે છેકર યાવત્ અનં
 તાનંત પ્રવેશાતક હો સકાળે છે । તથા પરમાણુ મેદ સે હી ઉત્પન્ન હોતે છે ।
 અર્થાત્ એકસ્વોપલક્ષિત પૃથક્ત્વ સે હી પરમાણુ ઉત્પન્ન હોતા છે । હસસે
 વહ ઘાત જાણની વાહિયે કિ જણ મેદ સે હી પરમાણુ ઉત્પન્ન હોતા છે તો
 વહ સંઘાત તથા સઘાતમેદ સે ઉત્પન્ન નહીં હોતા । ‘સંઘાતમેદેન્યુત્પદ્યન્તે’
 ‘ભેદાદણુઃ’ (તત્પર્યસૂત્ર અ ૫ સુ ૨૬-૨૭) હન સૂત્રો દ્વારા યહી
 પૂર્વોક્ત વાત સમર્થિત કી ગઈ છે ॥ ૧૦ ॥

સ્કંધના તુલાથી જે બેના ટુકડા થઈ જાય છે તે બેદજન્ય સ્કંધ છે જાજ
 પ્રમાણે જ્યારે કોઈ એક સ્કંધના તુલાથી તેના અણવણની સાથે એક વખતે
 બીજી કોઈ દ્રવ્ય મળી જવાથી નવો સ્કંધ બને છે ત્યારે તે બેદસંઘાતજન્ય
 કહેવાય છે, બેદજન્યસ્કંધ તથા બેદસંઘાતજન્ય સ્કંધ બે પ્રદેશથી લઈને
 યાવત્ અનંતાઅનંત પ્રદેશ સુધી થઈ શકે છે તથા પરમાણુ બેદથી જ
 ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાત્ એકત્વ ઉપલક્ષિત પૃથક્ત્વથી જ પરમાણુ ઉત્પન્ન
 થાય છે આથી જો વાત બાબતી એકજો કે જ્યારે બેદથી જ પરમાણુ
 ઉત્પન્ન થાય છે તો તે સઘાત તથા સઘાત બેદથી ઉત્પન્ન થતા નથી, સંઘાત
 મેદેન્યુત્પદ્યન્તે, “ભેદાદણુઃ” (તત્પર્ય સૂત્ર અ. ૫ સૂત્ર ૨૬-૨૭)
 આ સૂત્રો દ્વારા આજ પૂર્વોક્તવાતનું સમર્થન કરવામાં આવેલ છે ॥ ૧૦ ॥

સમ્પ્રતિ સ્કન્ધાન્ પરમાણું ચ ક્ષેત્રતઃ કથયતિ—

મૂલમ્—લોએગદેસે લોએ યં, મહ્યવ્વા તે' ડ સ્વેત્તઓ ॥૧૧॥

ઈત્તો કાલવિભાગં તુ, તેસિં' વુચ્છં ચંડાવિહં ॥૧૨॥

છાયા—લોકૈકદેશે લોકે ચ, મક્તવ્યાસ્તે તુ ક્ષેત્રતઃ ॥ ૧૧ ॥

અતઃ કાલવિભાગં તુ, તેપાં વક્ષ્યે ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧૨ ॥

ટીકા—‘ લોએગદેસે ’ ઇત્યાદિ ।

તે=સ્કન્ધાઃ, પરમાણુશ્ચ, ક્ષેત્રતસ્તુ—ક્ષેત્રમાશ્રિત્ય તુ, લોકૈકે દેશે=લોકસ્ય—
ચતુર્દશરજ્જ્વાડત્મકસ્ય, એકદેશઃ—એકદ્વયાડદિ સંખ્યાતાડસંખ્યાતપ્રદેશાત્મક પ્રતિ-
નિયતો ભાગો લોકૈકદેશસ્તસ્મિન્, તથા—લોકે ચ મક્તવ્યા=મજનયા વિરૂત્પેન
દર્શનીયાઃ, અત્ર ચા વિશેષતઃ કથનેડપિ સ્કન્ધવિષયૈવ મજનયા ગ્રાહ્યા । પરમા-
ણુસ્તુ નિરંશત્ત્વાદેકમેવપ્રદેશમવગાહ્ય તિષ્ઠતોત્યતસ્તત્ર મજનાયા અભાવઃ પરિણત-

અવ સ્કન્ધ એવં પરમાણુ કા કથન ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે કરતે હૈં—

‘ લોએગદેસે ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(તે-તે) વે સ્કંધ ઓર પરમાણુ (સ્વેત્તઓ-ક્ષેત્રતઃ) ક્ષેત્ર
કી અપેક્ષાસે (લોએગદેસે લોએ ય મહ્યવ્વા—લોકૈકદેશે લોકે ચ મક્તવ્યાઃ)
લોક કે દેશ મેં તથા લોક મેં મજનીય હૈ । યહાં જો મજના કહી
ગઈ હૈ વહ સ્કન્ધ હી જાનની ચાહિયે પરમાણુ કી નહીં । ક્યોં કિ વહ
તો નિરંશ હૈ—અતઃ એક પ્રદેશાત્મક આકાશ મેં હી વહ રહતા હૈ । પુદ્ગલ
દ્રવ્ય ધર્મ અધર્મ દ્રવ્ય કી તરહ એક વ્યક્તિમાત્ર તો હૈ હી નહીં જિસસે
ઉસકે એક પ્રદેશરૂપ આધાર ક્ષેત્ર હોને કી સંભાવના કી જા સકે ।
મિન્નર વ્યક્તિ હોતે હુએ મી પુદ્ગલોં કે પરિણામ મેં વિવિધતા હૈ । એકરૂપતા

હવે સ્કંધ અને પરમાણુ તુ કથન ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કરે છે.

“ લોએગદેસે ” ઇત્યાદિ !

અન્વયાર્થ—તે-તે તે સ્કંધ અને પરમાણુ સ્વેત્તઓ-ક્ષેત્રતઃ ક્ષેત્રની અપેક્ષા
લોએગદેસે લોએ ય મહ્યવ્વા—લોકૈકદેશે લોકે ચ મક્તવ્યાઃ લોકના એક દેશમા
તથા લોકમા ભજનીય છે અહીં જે ભજના બતાવવામા આવેલ છે તે સ્કંધની
બધુવી બેઈએ પરમાણુની નહીં કેમકે, એ તો નિરંશ છે એથી એક પ્રદેશા-
ત્મક આકાશમા જ એ રહે છે, પુદ્ગલ દ્રવ્ય ધર્મ અધર્મ દ્રવ્યની માફક
એક વ્યક્તિ માત્ર તો છે જ નહીં બેથી તેના એક પ્રદેશરૂપ આધાર ક્ષેત્ર
હોવાની સંભાવના કરી શકાય બુદ્ધી બુદ્ધી વ્યક્તિ હોવા છતાં પણ પુદ્ગલોના

કેચિદ્યાદ્ મહુતરમદ્ગ્રોપચિતા અપિ સ્પષ્ટાઃ કેચિદેકમદ્ગ્રો વિષ્વન્તિ, કેચિન્ન સંસૃપેષ્વસંસૃપેયેષુ પ્રદેશેષુ યાયત્સકમ્પ્લોકઽપિ તથાપિષાચિત્તમદ્ગ્રાસ્તન્વરત્રવેષુ રિતિ મજનીયા ઉચ્યતે ॥ ૨૧ ॥

નહીં છે । હસીસે યદા ઉસકે આધાર કા પરિમાણ અનેકરૂપ સે મજના યા ચિકલ્પ સે કહા ગયા હૈ । અતઃ હમ પરિણતિકી યિચિત્રતાસે મહુતર પ્રદેશોપચિત મી સ્કલ્પ કિતનેક તો પેસે હોતે હૈં જો લોકાકાશકે એક દેશ મેં ઠહરતે હૈં ઓર કિતનેક પેસે હોતે હૈં જો દો પ્રદેશ મેં ઠહરતે હૈં । હસી તરહ કિતનેક પુદ્ગલસ્કન્ધ પેસે હોતે હૈં જો સંસ્યાત પ્રદેશ પરિમિત લોકાકાશ મેં તથા અસંસ્યાત પ્રદેશ પરિમિત લોકાકાશ મેં યાયન્ સકન્લોકાકાશ મેં મી ઠહરતે હૈં ।

સારાંશ હસકા યદ્ હૈ કિ આધારમૂળ ક્ષેત્ર કે પ્રદેશોં કી સંખ્યા આધેયમૂત પુદ્ગલદ્રવ્ય કે પરમાણુઓં કી સંખ્યા સે ન્યૂન યા હસકે પરાપર હો સક્તી હૈ । અધિક નહીં । અતઃ એવ પરમાણુ એક હી આકાશ પ્રદેશ મેં સ્થિત રહતા હૈ પર ઢગણુક એક આકાશ કે પ્રદેશ મેં ઠહર સક્તા હૈ । ઓર યે દો પ્રદેશ મેં મી ઠહર સક્તા હૈ । હસી તરહ હસરોસર સંખ્યા યદતેર દ્વયણુક ચતુરણુક પાચત્ સંસ્યાતાણુક સ્કન્ધ એક પ્રદેશ દો પ્રદેશ ત્રીન પ્રદેશ પાચત્ સંસ્યાતમદ્ગ્રા ક્ષેત્ર મેં ઠહર સક્તે હૈં । સંસ્યાતગુણ સ્કન્ધ કે ઠહરને કે લિયે અસંસ્યાત પ્રદેશાલે

પરિણામમા વિવિધતા છે એકરૂપતા નથી આથી જ બહી બેના આધારનું અનેક રૂપથી બનતા અથવા વિવિધરૂપથી બતાવવામાં આવેલ છે એથી આ પરિણતીની વિચિત્રતાથી બહુતર પ્રદેશોપચિત થયું છે કેટલાક તો એવ કહેવ છે કે એ લોકાકાશના એક પ્રદેશમાં શેકાય છે અને કેટલાક એવા કહેવ છે કે એ બે પ્રદેશોમાં શેકાય છે આજ પ્રમાણે કેટલાક પુદ્ગલ રૂપ એવા કહેવ છે કે, તે સંખ્યાત પ્રદેશ પરિમિત લોકાકાશમાં તથા અસંખ્યાત પ્રદેશ પરિમિત લોકાકાશમાં અથવા તો સકળ લોકાકાશમાં થયું શેકાય છે સારાંશ આનો એ છે કે, આધારમૂલ ક્ષેત્રના પ્રદેશોની સંખ્યા આધેયમૂત પુદ્ગલ પરમાણુઓની સંખ્યાથી બોલી અથવા બોની બરાબર કહેવ છે વધારે નહીં બેટલે કે, એક પરમાણુ એક જ આકાશ પ્રદેશમાં સ્થિત રહે છે પરદ્રવ્યનું એક આકાશના પ્રદેશમાં શેકાય શકે છે, અને બે પ્રદેશમાં થયું શકે છે આજ પ્રમાણે હંતરોસર સંખ્યામાં વધારો થતાં થતાં તથા આર બેમ વધારો થતાં રહે છે સંખ્યાતાણુક રૂપ એક પ્રદેશ, બે પ્રદેશ તથા પ્રદેશ, આ રીતે સંખ્યાત પ્રદેશ ક્ષેત્રમાં શકી શકે છે સંખ્યાત રૂપના રહેવા માટે

‘इतो’ इत्यादि—अतः=अतःपरं क्षेत्रप्ररूपणाऽन्तरमित्यर्थः, तेषां-
स्कन्धादीनां चतुर्विधं=साऽधनादिसपर्यवसिताऽपर्यवसितभेदेन चतुष्प्रकारकम्,
कालविभागं=कालभेदं, वक्ष्ये=कथयिष्यामि । इयं पादद्वयात्मिका गाथा ॥१२॥

क्षेत्रकी आवश्यकता नहीं पड़ती है । असंख्याताणुक स्कंध एक प्रदेशसे लेकर अधिकसे अधिक अपने बराबर की असंख्यात संख्यावाले आकाश प्रदेशमें ठहर सकता है । इसी तरह अनन्ताणुक और अनन्तानन्ताणुक स्कन्ध भी एकप्रदेश दो प्रदेश इत्यादि क्रम से बढ़तेर संख्यात प्रदेश असंख्यातप्रदेशवाले क्षेत्रमें ठहर सकते हैं । उनके ठहरने के लिये अनन्त प्रदेशात्मक क्षेत्र की आवश्यकता नहीं है । जैसे पुद्गल द्रव्य का सब से बड़ा स्कन्ध जिसे अचित्तमहास्कन्ध कहते हैं और जो अनन्तानन्त अणुओं का घना हुआ होता है असंख्यात प्रदेशवाले इस लोकाकाश में समा जाता है ॥ ११ ॥

अन्वयार्थ—(इतो-अतः परम्) इस क्षेत्र प्ररूपणा के बाद अब मैं (तैसि-तेषां) इन स्कन्ध आदिकों की (चउव्विहं कालविभागं वुच्छं-चतुर्विधं कालविभागं वक्ष्ये) सादि अनादि सपर्यवसित अपर्यवसित के भेद से चार प्रकार के कालविभागको कहता हूं । यह बारहवीं गाथा दो पदवाली है ॥ १२ ॥

असंख्यात प्रदेशवाला क्षेत्रनी जरूर पडती नथी. असंख्याताणुक स्कंध ओक प्रदेशथी लधने वधुमां वधु पोतानी अरोअरनी असंख्यात संख्यावाला आकाश प्रदेशमां रही शके छे आ प्रमाणे अनन्ताणुक अने अनन्ता अनन्त स्कंध पणु ओक प्रदेश, ओ प्रदेश धियादि कुमथी वधतां वधतां संख्यात प्रदेश असंख्यात प्रदेशवाला क्षेत्रमां रही शके छे, अने रहेवा भाटे अनन्त प्रदेशात्मक क्षेत्रनी आवश्यकता रहेती नथी जेभ पुद्गल द्रव्यनो सहुथी मोटो स्कंध जेने अचित्त महास्कंध कहेवामां आवे छे अने जे अनन्ता अनन्त अणुओथी अनेव होय छे असंख्यात प्रदेशवाला आ लोकाकाशमां समाई जाय छे ॥ ११ ॥

अन्वयार्थ—इतो-अतः परम् आ क्षेत्र प्ररूपणा नी पछी हुवे हु वेसि-तेषाम् ओ स्कंध आदिकाना चउव्विहं कालविभाग वुच्छं-चतुर्विध कालविभागं वक्ष्ये आदि अनादि सपर्यवसित, अपर्यवसितना लेहथी बार प्रकारना कालविभागने कहुं छुं. आ बारमी गाथा जे पदवाणी छे. ॥ १२ ॥

યથા પ્રતિજ્ઞાસમાદ—

મૂઘ્મ—સતદ્ પપ્પ તેઽર્ણાઈ, અપજ્જવસિયા વિ' યે ।

ઠિઈ પઢુએ સાર્થ્યા, સપજ્જેવસિયા વિ' યે ॥૧૩॥

છાયા—સન્તર્વિ પ્રાપ્ય તેઽનાદયઃ, અપર્યવસિતા અપિ ચ ।

સ્થિતિ પ્રતીત્ય સાદિકાઃ, સપર્યવસિતા અપિ ચ ॥ ૧૩ ॥

ટીકા—' સતદ્ પપ્પ ' રૂપાદિ ।

તે=સ્કન્ધાઃ, પરમાણુઃ, સન્તર્વિ=રૂદ્ર વિનષ્ટમપરં ચ તથોત્પન્ન-તદપિ ક્લિષ્ટમન્યસ્યુતસ્તથોત્પન્નમિત્યપરાઽપરોત્પત્તિરુપમવાહાસ્મિકાં પ્રાપ્ય=સમાભિસ્ય, અનાદયાઃ=આદિરહિતાઃ, અપિ ચ અપર્યવસિતાઃ=અતરહિતાઃ, સ્થિતિ=પ્રતિનિયત ક્ષેત્રાવસ્થાનરૂપાં પ્રતીત્ય=આભિસ્ય, સાદિકાઃ=આદિસહિતાઃ, અપિ ચ સપર્યવસિતાઃ=અન્તસહિતાઃ ॥ ૧૩ ॥

સાદિપર્યવસિતસ્યે કિયત્કાલમેવાં સ્થિતિરિત્યાદ—

મૂઘ્મ—અસંસ્વકાલે મુકોસં, યૈક સર્મય જહ્નિયો ।

અજીવાળ યે રૂવીળ, ઠિઈ યેસા વિયાહિયો ॥૧૪॥

અવ કાલ કે વિભાગ કો કહતે હૈ—' સતદ્ ' રૂપાદિ ।

અન્વયાર્થ—(તે-તે) એ સ્કન્ધ ઓર પરમાણુ (સતદ્ પપ્પ-સન્તર્વિ પ્રાપ્ય) અપરાપર ઉત્પત્તિ કી પ્રવાહ સ્વરૂપ સન્તર્વિ કી અપેક્ષા 'કર' કે (અર્ણાઈ વિ ય અપજ્જવસિયા-અનાદયાઃ અપિ ચ અપર્યવસિતા) અતરહિત ઓર અન્ત હૈ—આદિ અતરહિત હૈ । (વિ ય-અપિ ચ) તથા (ઠિઈ પઢુએ સાર્થ્યા સપજ્જવસિયા-સ્થિતિ પ્રતીત્ય સાદિકાઃ સપર્યવસિતા) પ્રતિનિયત ક્ષેત્રાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ કી અપેક્ષા કરકે યે દોનો આદિસહિત અન્તસહિત હૈ ॥ ૧૩ ॥

હવે કાળના વિભાજને કહે છે—' સતદ્ ' રૂપાદિ ।

અન્વયાર્થ—તે-તે કો સ્કન્ધ અને પરમાણુ ઉત્પત્તિ-ઉત્પત્તિના પ્રવાહ સ્વરૂપ સન્તર્વિની અપેક્ષાના કારણે અર્ણાઈ વિ ય અપજ્જવસિયા-અનાદયાઃ અપિ ચ અપર્યવસિતા અને અન્ત છે, આદિ અતરહિત છે. વિ ય-અપિ ચ તથા ઠિઈ પઢુએ સાર્થ્યા સપજ્જવસિયા-સ્થિતિ પ્રતીત્ય સાદિકાઃ સપર્યવસિતા પ્રતિનિયત ક્ષેત્રાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિની અપેક્ષાના કારણે એ અને આદિ સહિત અને અન્ત સહિત છે. ॥ ૧૩ ॥

હાયા—અસંખ્યકાલમુત્કૃષ્ટા, એકં સમયં જઘન્યકા ।

અજીવાનાં ચ રુપિણાં, સ્થિતિઃ ઇષા વ્યાખ્યાતા ॥ ૧૪ ॥

ટીકા—‘અસંખકાલમુક્કોસં’ ઇત્યાદિ ।

રુપિણાં=રુપયુક્તાનાં, અજીવાનાં=જીવમિત્રદ્રવ્યાણાં પુદ્ગલાનામિત્યર્થઃ । અસંખ્યકાલમ્, ઉત્કૃષ્ટા=પરમા, સ્થિતિઃ—એકક્ષેત્રાવસ્થાનરૂપા, તથા—એકં સમયં જઘન્યકા=જઘન્યાસ્થિતિ, ઇત્યેષાં—એવં રૂપાસ્થિતિવ્યાખ્યાતા=તીર્થકરાદિભિઃ કથિતા । ‘અસંખકાલં એકં સમયં’ ઇત્યુભયત્ર સ્થિતિક્રિયયાત્યન્તસંયોગે દ્વિતીયા । તે હિ પુદ્ગલા જઘન્યત એકસમયાદુત્કૃષ્ટતસ્ત્વસંખ્યકાલાદૂર્ધ્વ તતઃ ક્ષેત્રાત્ ક્ષેત્રાન્તરમવશ્યં ગચ્છન્તીતિ ભાવઃ ॥ ૧૪ ॥

સાદિ ઓર સપર્યવસિતમેં इनकी कितने कालकी स्थिति होती है सो कहते हैं—‘असंख०’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(રુપિણ-રુપિણામ્) રૂપી—(અજીવાણ-અજીવાનામ્) અજીવ દ્રવ્યોંકી અર્થાત્ પુદ્ગલોંકી (અસંખકાલં ઉક્કોસં—અસંખ્યકાલં ઉત્કૃષ્ટા) અસંખ્યકાલકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ । તથા (જહનિયા—જઘન્યકા) જઘન્ય સ્થિતિ (એકં સમયં—એકં સમયમ્) એક સમયમાત્ર હૈ । (એસા-વિયાહિયા—એષા વ્યાખ્યાતા) હસ પ્રકારકી યહ સ્થિતિ इनकी तीर्थकरादिक देवोंने कही है । तात्पर्य—इसका यह है कि ये स्कंध और परमाणु अधिकसे अधिक एक क्षेत्रमें असंख्यातकाल तक तथा कमसे कम एक समय तक अवस्थित रहते हैं फिर बादमें अवश्य क्षेत्रान्तरमें चले जाते हैं ॥ ૧૪ ॥

આદિ અને સપર્યવસિતમાં આની કેટલા કાળની સ્થિતિ હોય છે તે કહે છે—“અસંખ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—રુપિણ-રુપિણામ્ રૂપી અજીવાણ-અજીવાનામ્ અજીવ દ્રવ્યોની અર્થાત્ પુદ્ગલોની. અસંખકાલં ઉક્કોસં—અસંખ્યકાલં ઉત્કૃષ્ટા અસંખ્યકાળની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. તથા જહનિયા-જઘન્યકા જઘન્ય સ્થિતિ એકં સમયં—એકં સમયમ્ એક સમય માત્રની છે એસા વિયાહિયા—એષા વ્યાખ્યાતા આ પ્રકારની એની આ સ્થિતિ તિર્થ કરાદિ દેવોએ કહી છે. તાત્પર્ય આનુ એ છે કે, સ્કંધ અને પરમાણુ અધિકથી અધિક એક ક્ષેત્રમાં અસંખ્યાત કાળ સુધી ઝોછામાં ઝોછા એક સમય સુધી અવસ્થિત રહે છે. પછી બાદમાં જરૂરી ક્ષેત્રાન્તરમાં આલ્યા બાય છે. ॥ ૧૪ ॥

કાલદાસમાધિત્ય સ્થિતિરુક્તા, અમૈતવન્તર્ગતમેવાન્તર પ્રાહ—

મૂલ્મ—અણતકાલ મુક્તોસ, એક સમય જર્હન્યમં ।

અજીવાણ ચે રૂવીણ, અતેરેયં વિધોહિય ॥૧૫॥

છાયા—અનન્તકાલ ઉત્કૃષ્ટ, એક સમય જઘન્યકમ્ ।

અજીવાનાં ચ રૂપિણાં, અન્તર એતદ્ વ્યાખ્યાતમ્ ॥૧૫॥

ટીકા—રૂપિણાં—અજીવાનાં, અનન્તકાલમ્ = અનન્તકાલપ્રમાણ, ઉત્કૃષ્ટ, તથા—એક સમય જઘન્યકમ્, એતદ્=એતદ્વચ્ચારકમ્, અન્તર=વિવક્ષિતક્ષેત્રાત્ પ્રચ્યુતાનાં કાલતઃ પુનસ્તત્પ્રાપ્તેર્ચવધાન વ્યાખ્યાતમ્, તેષાં હિ વિવક્ષિતક્ષેત્રાત્સ્થિતિ પ્રચ્યુતાનાં કદાચિત્સમયાવલિકાદિ સંસ્થાપકાભ્યોઽસંસ્થાપકાલાદા પત્થોપ માદેર્યાવદન્તકાલાદપિ સમ્ભવતીતિ ॥ ૧૫ ॥

યહ કાલદ્વારકો લેકર સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ અથ હસકે અન્તર્ગત અન્તરકો કહતે હૈ—‘અણતકાલ’ રૂપાદિ ।

અન્વયાર્ય—(રૂપિણં અજીવાણ—રૂપિણાં અજીવાનામ્) રૂપી અજીવ દ્રવ્ય—પુરુષલોક (અકોસ—ઉત્કૃષ્ટ) ઉત્કૃષ્ટ (અણતકાલ—અનન્તકાલમ્) અનન્તકાલ તથા (જર્હન્ય—જઘન્યકમ્) જઘન્ય (એક સમય—એક સમયમ્) એક સમય પ્રમાણ (હયં અંતરં વિધોહિયં—એતદ્ અન્તરમ્ વ્યાખ્યાતમ્) અન્તર—વિરહકાલ—કહા ગયા હૈ । વિવક્ષિત ક્ષેત્રસે પ્રચ્યુત હોકર પુનઃ વતી વિવક્ષિત ક્ષેત્રમે પર્જુચનેકે વીચમેં જિત્તને સમયપા વ્યવધાન પઢના વહ અન્તર હૈ । યહ અન્તર પરમાણુ ઓર રૂંધોંકા ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાલ તથા જઘન્ય એક સમયમાત્ર હૈ । હમકા યહ અન્તર, સમય આવલિકા

આ કાલદ્વારને લઈને સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે હવે એના અન્તર્ગત અન્તરને કહે છે—“અણતકાલ” રૂપાદિ ।

અન્વયાર્ય—રૂપિણં અજીવાણ—રૂપિણાં અજીવાનાં રૂપી અણુવ દ્રવ્ય પુરુષલોક અકોસ—ઉત્કૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટ અણતકાલ—અનન્તકાલમ્ અનન્તકાલ વહન્ય—જઘન્યકમ્ તથા જઘન્ય એક સમય—એક સમયમ્ એક સમય પ્રમાણ હયં અંતરં વિધોહિયં—એતદ્ અન્તરમ્ વ્યાખ્યાતમ્ અન્તર—વિરહકાલ કહેવાયેલ છે વિવક્ષિત ક્ષેત્રથી પ્રચ્યુત બનીને ફરીથી એજ વિવક્ષિત ક્ષેત્રમાં પહોંચવાની વચમાં જેટલા સમયનું વ્યવધાન પડે તે અન્તર છે એ અન્તર પરમાણુ અને રૂંધોંકા ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત કાલ તથા જઘન્ય એક સમય માત્ર છે એમનું આ અન્તર સમય આવલિકા

एतानेव भावतः प्रदर्शयति--

मूल्म्-वण्णओ गंधओ चेव, रसओ फासओ तहा ।

संठाणओ यं विन्नेओ, परिणामो तेसिं पंचहा ॥१६॥

छाया--वर्णतो गन्धतश्चैव, रसतः स्पर्शतस्तथा ।

संस्थानतश्च विज्ञेयः, परिणामस्तेषां पञ्चधा ॥ १६ ॥

टीका—‘ वण्णओ ’ इत्यादि ।

तेषां=રૂપિણામજીવાનામ્-અયસર્થઃ, સ્કન્ધાનાં પરમાણોશ્ચ પરિણામઃ=સ્વરૂપતોઽવસ્થિતાનાં વર્ણાદ્યન્યથા ભાવરૂપઃ પન્ચધા વિજ્ઞેયઃ । તદ્ યથા-વર્ણતઃ=વર્ણમાશ્રિત્ય, તથા-ગન્ધતઃ=ગન્ધમાશ્રિત્ય, ‘ ચેવ ’ इति समुच्चयार्थकः । रसतः=रसमाश्रित्य, तथा-स्पर्शतः=स्पर्शमाश्रित्य, च=पुनः, संस्थानतः=संस्थानम्-आकारः, ततः-आकारमाश्रित्येत्यर्थः ॥१६॥

आदिसे लेकर संख्यात असंख्यात कालका तथा पल्योपम सागरोपम आदि सावत् अनन्तकालका पड़ता है ॥१५॥

अब भावसे परमाणु और स्कन्धोका स्वरूप कहते हैं—
‘ वण्णओ ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(तेसिं-तेषाम्) इन रूपी द्रव्योंका-परिणाम-वर्ण आदि-में परिवर्तनपना-(वण्णओ गंधओ रसओ फासओ संठाणओ पंचहा विन्नेओ-वर्णतः गन्धतः रसतः स्पर्शतः संस्थानतः पंचधा विज्ञेयः) वर्णकी अपेक्षा, गंधकी अपेक्षा, रसकी अपेक्षा, स्पर्शकी अपेक्षा तथा आकारकी अपेक्षा पांच प्रकारका कहा गया है ॥१६॥

આદિથી લઇને સંખ્યાત અસંખ્યાત કાળતુ તથા પલ્યોપમ સાગરોપમ આદિ સાવત્ અનંતકાળતુ પડે છે. ॥ ૧૫ ॥

હવે ભાવથી પરમાણુને અને સ્કન્ધોતુ સ્વરૂપ કહે છે—

“ વ્રણઓ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તેસિં-તેષામ્ આ રૂપી દ્રવ્યોના પુદ્ગલોતુ પરિણામ વર્ણ આદિમાં પરિવર્તનપણું વણ્ણઓ ગંધઓ રસઓ ફાસઓ સંઠાણઓ પંચહા વિન્નેઓ-વર્ણતઃ ગન્ધતઃ રસતઃ સ્પર્શતઃ સંસ્થાનતઃ પંચધા વિજ્ઞેયઃ વર્ણની અપેક્ષા, ગંધની અપેક્ષા, રસની અપેક્ષા, સ્પર્શની અપેક્ષા, તથા આકારની અપેક્ષા, પાંચ પ્રકારતુ કહેવામાં આવેલ છે. ॥ ૧૬ ॥

एषामेव प्रत्येकमुत्तरमेदानाह—

मृत्म्-घण्णओ परिणया जे उ, पंचहा ते पकितियाँ ।

किण्हा नीला य लोहिया, हौलिहा मुँकिला सेंहा ॥१७॥

छाया—वर्णतः परिणता ये तु, पञ्चधा ते प्रकीर्तिताः ।

कृष्णा नीला च लोहिताः, हरिद्राः शुक्लास्तथा ॥१७॥

टीका—‘घण्णओ’ इत्यादि—

ये तु=સ્કન્ધાદયઃ, વર્ણતઃ પરિણતાઃ=વર્ણપરિણામિનઃ, તે પંચધા પ્રકીર્તિતાઃ ।
તદ્ યયા=કૃષ્ણાઃ=કૃત્તમલાદિશ્ચકૃષ્ણવર્ણવન્તઃ । ચ=પુનઃ, નીલાઃ=મયૂરગ્રીવાદિ
શ્ચ, નીલવર્ણવન્તઃ, લોહિતા=હિમ્લકાદિશ્ચ, હરિદ્રા=હરિદ્રાદિશ્ચ પીતા,
તથા=શુક્લાઃ=શંસ્વાદિશ્ચ, શ્વેતવર્ણવન્તઃ ॥૧૭॥

અવ વર્ણગંધ આદિ પ્રત્યેકકે ઉત્તરમેદ કહતે હુપ પ્રથમ વર્ણકો
લેકર એવ કહતે હૈ—‘ઘણ્ણઓ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો સ્કંધ આદિ પુદ્ગલ (ઘણ્ણઓ પરિણયા-વર્ણતઃ પરિ
ણતાઃ) વર્ણ પરિણામવાળે હૈ (તે-તે) ચે (પંચહા પકિતિયા-પંચધા
પ્રકીર્તિતાઃ) પાંચ પ્રકારકે કહે ગયે હૈ । (કિણ્હા નીલા લોહિયા હલિહા
તથા મુકિલા-કૃષ્ણાઃ નીલાઃ લોહિતાઃ હરિદ્રાઃ તથા શુક્લાઃ) ચે પાંચ
પ્રકાર ચે હૈ-કૃષ્ણ, નીલ, લોહિત, પીત તથા શુક્લ ।

આચાર્ય—ચે સ્કન્ધાદિ પુદ્ગલ વર્ણકી અપેક્ષા પાંચ વર્ણવાળે હોતે હૈ—
કિતનેક કક્ષજલાદિકકી તરહ કૃષ્ણવર્ણ વાળે હોતે હૈ । કિતનેક મયૂર
ગ્રીવાદિકકી તરહ નીલ વર્ણવાળે હોતે હૈ । કિતનેક હિમ્લક આદિકી
તરહ લાલવર્ણ વાળે હોતે હૈ, કિતનેક હલવી આદિકી તરહ પીત વર્ણ-
વાળે હોતે હૈ, તથા કિતનેક શંસ્વાદિકકી તરહ શ્વેતવર્ણવાળે હોતે હૈ ॥૧૭॥

इवे वक्ष्ये गंध आदि प्रत्येकना उत्तरमेद कहेदा प्रथम वर्णना लेने
कहे छे—“ घण्णओ ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जे स्कंध आदि पुद्गल घण्णओ परिणया-वर्णतः परिणया
वक्ष्य भस्मिभवाणा छे ते-ते ते पंचहा पकितिया-पंचधा प्रकीर्तिताः पंच प्रकारना
कहेवार्मा अपेक्ष छे ते पांच प्रकार आछे—किण्हा नीला लोहिया हलिहा तथा मुकिला-
कृष्णाः नीला लोहिता हरिद्रा तथा शुक्लाः कृष्ण, नील, लोहित, पीत तथा शुक्ल

आचार्य—ते स्कन्धादि पुद्गल वर्णनी अपेक्षा पांच वर्णवाणा देख छे
કેટલાક કાષ્ણના જેવા કાળા વર્ણવાળા દોષ છે કેટલાક મીરની ટાક જેવા
નીલવર્ણવાળા, દોષ છે કેટલાક હિંગના આદિના જેવા લાલ રંગના દોષ છે,
કેટલાક હળદર આદિની માફક પીત રંગના દોષ છે, તથા કેટલાક યાજ્ઞ
આદિની માફક શ્વેત રંગવાળા દોષ છે ॥ ૧૭ ॥

મૂલમ્-ગંધઓ પરિણયા જે ઉં, દુવિહા તે વિચાહિયા ।

સુભિગંધપરિણામા, દુભિગંધા તહેવં ચે ॥૧૮॥

છાયા—ગન્ધતઃ પરિણતા ચે તુ, દ્વિવિધાસ્તે વ્યાખ્યાતાઃ ।

સુરભિગન્ધપરિણામાઃ, દુરભિગન્ધાસ્તથૈવ ચ ॥૧૮॥

ટીકા—‘ગંધઓ’ इत्यादि—

ચે તુ સ્કન્ધાદયઃ, ગન્ધતઃ પરિણતાઃ=ગન્ધપરિણામભાજઃ, તે દ્વિવિધાઃ વ્યાખ્યાતાઃ । તદ્ યથા-સુરભિગન્ધપરિણામાઃ=ચન્દનવત્, સુગન્ધપરિણામવન્તઃ, તથૈવ=દુરભિગન્ધાઃ=લઘુનાદિવત્, દુર્ગન્ધાર્ ॥૧૮॥

મૂલમ્-રસઓ પરિણયા જે ઉં, પંચહા તે પર્કિંતિયા ।

તિત્ત-કર્ડુ-કસાયા, અંવિલાં મંહુરા તંહા ॥૧૯॥

છાયા—રસતઃ પરિણતા ચે તુ, પંચધા તે પ્રકીર્તિતાઃ ।

તિત્તકટુકકપાયાઃ, અમ્લા મધુરા સ્તથા ॥૧૯॥

ટીકા—‘રસઓ’ इत्यादि—

ચે તુ=સ્કન્ધાદયઃ, રસતઃ-પરિણતાઃ, તે પંચધા પ્રકીર્તિતાઃ । તદ્ યથા—

અવ ગંધકો લેકર ભેદ કહતે હૈં—‘ગંધઓ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જે-ચે) જો પુદ્ગલ સ્કન્ધ આદિ (ગંધઓ પરિણયા-ગંધતઃ પરિણતાઃ) ગંધ ગુણસે પરિણત હોતે હૈં (તે દુવિહા વિચાહિયા-તે દ્વિવિધાઃ વ્યાખ્યાતાઃ) વે દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (સુભિગંધપરિણામા તહેવં ચ દુભિગંધા-સુરભિગંધપરિણામા તથૈવ ચ દુરભિગંધાઃ) એક સુરભિગંધ પરિણામવાલે ઓર દૂસરે દુરભિગંધ પરિણામવાલે, અર્થાત્ ચન્દનાદિકંકી તરહ કિતનેક સુગંધપરિણામવાલે હોતે હૈં । ઓર કિતનેક લઘુનાદિકી તરહ દુર્ગંધ પરિણામવાલે હોતે હૈ ॥૧૮॥

હવે ગંધને લઈને લેદ-કહે છે—“ ગંધઓ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જે-ચે જે પુદ્ગલ સ્કન્ધ આદિ ગંધઓ પરિણયા-ગંધત પરિણતા ગંધ શુદ્ધી પરિણત હોય છે. તે દુવિહા વિચાહિયા-તે દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતાઃ તે છે પ્રકારના કહેવામા આવેલ છે, સુભિગંધપરિણામા તહેવં ચ દુભિગંધા-સુરભિગંધપરિણામા તથૈવ દુરભિગંધા એક સુગંધિત ગંધનાં પરિણામવાળાં અને ધીન દુર્ગંધનાં પરિણામવાળાં અર્થાત્ ચંદન આદિની માફક કેટલાક સુગંધિત પરિણામવાળાં હોય છે અને કેટલાક લઘુ આદિની માફક દુર્ગંધ પરિણામવાળાં હોય છે. ॥૧૮॥

एषामेव प्रत्येकमुत्तरमेदानाह—

मूलम्—घण्णओ परिणया जे उ, पंचहा ते' पकितिया ।

किण्हा नीला य लोहिया, हौलिहा सुँकिला तेहा ॥१७॥

जाया—वर्णत परिणता ये तु, पञ्चषा ते प्रकीर्तिता ।

कृष्णा नीला च છોહિતા, હારિદ્રાઃ શુક્લાસ્તથા ॥૧૭॥

टीका—‘घण्णओ’ इत्यादि—

ये तु=स्वभावाद्यः, वर्णतः परिणताः=वर्णपरिणामिनः, ते पञ्चषा प्रकीर्तिताः ।

सर्व यथा=कृष्णाः=कृष्णमल्लादिवत्कृष्णवर्णवन्तः । च=पुनः, नीलाः=मयूरप्रीणादि
वत्, नीलवर्णवन्त, છોહિતાः=હિંગુલકાદિવત્, હારિદ્રાઃ=હરિદ્રાદિવત્ પીતા,
તથા=શુક્લાઃ=શંભાદિવત્, શ્વેતવર્ણવન્તઃ ॥૧૭॥

અથ ઘર્ણગંધ આદિ પ્રત્યેકકે ઉત્તરમેદ કહતે કુપ્ર મધ્યમ ઘર્ણકો
હેતર મેદ કહતે હૈ—‘ઘણ્ણઓ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો સ્કંધ આદિ પુદ્ગલ (ઘણ્ણઓ પરિણયા-ઘર્ણતઃ પરિ
ણતાઃ) ઘર્ણ પરિણામવાણે હૈ (તે-તે) ચે (પંચહા પકિતિયા-પંચષા
પ્રકીર્તિતાઃ) પાંચ પ્રકારકે કહે ગયે હૈ । (કિણ્હા નીલા છોહિયા હલિહા
તહા સુલ્હિલા-કૃષ્ણાઃ નીલાઃ છોહિતાઃ હારિદ્રાઃ તથા શુક્લાઃ) ચે પાંચ
પ્રકાર ચે હૈ-કૃષ્ણ, નીલ, છોહિત, પીત તથા શુક્લ ।

ભાવાર્થ—યે સ્કંધાદિ પુદ્ગલ ઘર્ણકી અપેક્ષા પાંચ ઘર્મવાણે હોતે હૈ—
કિતનેક કઝ્જલાદિકકી તરહ કૃષ્ણઘર્ણ વાણે હોતે હૈ । કિતનેક મયૂર
પ્રીવાદિકકી તરહ નીલ ઘર્ણવાણે હોતે હૈ । કિતનેક હિંગુલક આદિકી
તરહ લાલઘર્ણ વાણે હોતે હૈ, કિતનેક હલદી આદિકી તરહ પીત ઘર્મ
વાણે હોતે હૈ, તથા કિતનેક શંભાદિકકી તરહ શ્વેતઘર્ણવાણે હોતે હૈ ॥૧૭॥

હવે વધુ અર્થ આદિ પ્રત્યેકના ઉત્તરમેદ કહેતાં મધ્યમ વર્ણના સેરને
કહે છે—“ ઘણ્ણઓ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો સ્કંધ આદિ પુદ્ગલ ઘણ્ણઓ પરિણયા-ઘર્ણતઃ પરિણા
મ વધુ પરિણામવાળા છે તે-તે તે પંચહા પકિતિયા-પંચષા પ્રકીર્તિતા પાંચ પ્રકારની
કહેવામાં આવેલ છે તે પાંચ પ્રકાર આ છે—કિણ્હા નીલા, છોહિયા હલિહા તહા સુલ્હિલા-
કૃષ્ણાઃ નીલાઃ છોહિતાઃ હારિદ્રાઃ તથા શુક્લાઃ કૃષ્ણ, નીલ, છોહિત, પીત તથા શુક્લ

ભાવાર્થ—તે સ્કંધાદિ પુદ્ગલ વર્ણની અપેક્ષા પાંચ વર્ણવાળા હોય છે
કેટલાક કાળના જેવા કાળા વર્ણવાળા હોય છે કેટલાક મોરની રંગ જેવા
નીલવર્ણવાળા, હોય છે કેટલાક હિંગુલા આદિના જેવા લાલ રંગના હોય છે,
કેટલાક હલદી આદિની માફક પીત રંગના હોય છે, તથા કેટલાક શંખ
આદિની માફક શ્વેત રંગવાળા હોય છે ॥ ૧૭ ॥

મૂલમ્-ગંધંઓ પરિણયા જે ઉં, દુવિહા તે વિચાંહિયા ।

સુભિગંધપરિણામા, દુભિગંધાં તદેવં ચ ॥૧૮॥

છાયા—ગન્ધતઃ પરિણતા ચે તુ, દ્વિવિધાસ્તે વ્યાખ્યાતાઃ ।

સુરભિગન્ધપરિણામાઃ, દુરભિગન્ધાસ્તથૈવ ચ ॥૧૮॥

ટીકા—‘ગંધઓ’ इत्यादि—

ચે તુ સ્કન્ધાદયઃ, ગન્ધતઃ પરિણતાઃ=ગન્ધપરિણામભાજઃ, તે દ્વિવિધાઃ વ્યા-
ખ્યાતાઃ । તદ્ યથા-સુરભિગન્ધપરિણામાઃ=ચન્દનવત્, સુગન્ધપરિણામવન્તઃ૧,
તથૈવ=દુરભિગન્ધાઃ=લઘુનાદિવત્, દુર્ગન્ધાર इति ॥૧૮॥

મૂલમ્-રસઓ પરિણયા જે ઉં, પંચંહા તે પર્કિંતિયા ।

તિત્ત-કર્ડુ-કસાયા, અંવિલાં મંહુરા તંહા ॥૧૯॥

છાયા—રસતઃ પરિણતા ચે તુ, પંચધા તે પ્રકીર્તિતાઃ ।

તિત્તકટુકકપાયાઃ, અમ્લા મધુરા સ્તથા ॥૧૯॥

ટીકા—‘રસઓ’ इत्यादि—

ચે તુ=સ્કન્ધાદયઃ, રસતઃ-પરિણતાઃ, તે પંચધા પ્રકીર્તિતાઃ । તદ્ યથા—

અવ ગંધકો લેકર ભેદ કહતે હૈં—‘ગંધઓ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જે-ચે) જો પુદ્ગલ સ્કંધ આદિ (ગંધઓ પરિણયા-
ગંધતઃ પરિણતાઃ) ગંધ ગુણસે પરિણત હોતે હૈં (તે દુવિહા વિચાંહિયા-
તે દ્વિવિધાઃ વ્યાખ્યાતાઃ) વે દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (સુભિગંધપરિણામા
તદેવ ચ દુભિગંધા-સુરભિગંધપરિણામા તથૈવ ચ દુરભિગંધાઃ) એક સુર-
ભિગંધ પરિણામવાલે ઓર દૂસરે દુરભિગંધ પરિણામવાલે, અર્થાત્ ચન્દ-
નાદિકી તરહ કિતનેક સુગંધિપરિણામવાલે હોતે હૈં । ઓર કિતનેક લઘુન
આદિકી તરહ દુર્ગંધ પરિણામવાલે હોતે હૈ ॥૧૮॥

હવે ગંધને લઈને ભેદ કહે છે—“ ગંધઓ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જે-ચે જે પુદ્ગલ સ્કંધ આદિ ગંધઓ પરિણયા-ગંધતઃ પરિ-
ણતા ગંધ શુદ્ધથી પરિણત હોય છે, તે દુવિહા વિચાંહિયા-તે દ્વિવિધાઃ વ્યાખ્યાતાઃ
તે જે પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે, સુભિગંધપરિણામા તદેવ ચ દુભિગંધા-
સુરભિગંધપરિણામા તથૈવ દુરભિગંધા એક સુગંધિત ગંધના પરિણામવાળા અને બીજા
દુર્ગંધના પરિણામવાળા અર્થાત્ ચંદન આદિની માફક કેટલાક સુગંધિત પરિણામવાળા
હોય છે અને કેટલાક લઘુ આદિની માફક દુર્ગંધ પરિણામવાળા હોય છે. ॥૧૮॥

તિક્તકટુકફપાયાઃ=મરી'ચાદિવતિક્તામ, નિમ્બાદિવત્કટુકાધ, મામલકાદિવત્ક
પાયામ્'તિ તિક્તકટુકફપાયાઃ । દેશપરિમાપાનુરોધેન મરીચાદીનાં નિમ્બાદીનાં
હુ કટુસ્વં ધેયમ્ । વૈષકે તુ મરીચાદીનાં કટુત્વં નિમ્બાદીનાં તિક્તસ્વમ્ ।
અમ્લાઃ=સ્વદ્વા ઇતિ માપા પ્રસિદ્ધા અમ્લિકાદિવત્, અમ્લરસવન્ત' । તયા-મધુરાઃ
=ચર્કરાદિવન્મધુરરસવન્તઃ ॥ ૧૯ ॥

સમ્પતિ સ્પર્શમાધિત્યાદ—

મૂલ્મ્-ફાસંમો પરિણેયા જે ઉ, અઘ્ઘા તે પકિતિયા ।

કર્મલ્લહા મડયો ચેય, મેરુયા લઠ્ઠેયા તેંહા ॥૨૦॥

સીર્યા ઉળેંહાય નિંદ્દા ય, તેંહા લુમ્લા ય આહિયા ।

દ્યયં ફાસ પરિણેયા ઈં, પુમ્ગલાં સમુદાહિયા ॥૨૧॥

અથ રસકો આશ્રય કરકે કહતે હૈ—'રસમો' રસ્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે જ-યે તુ) જો પુદ્ગલ સ્કંધાદિક (રસમો પરિણા-
રસતાઃ પરિણત) રસગુણસે પરિણત હોતે હૈ (તે પંચહા પક્ષિતિયા-તે
પંચવા પ્રકીર્તિતાઃ) યે પાંચ પ્રકારકે કહે ગયે હૈ । જૈસે (તિષ્-કટુ-
કસાયા, અબિલા મધુરા તદ્વા-તિક્ત કટુક કપાયા અમ્લાઃ મધુરાસ્તથા)
તિક્ત, કટુ, કપાય, અમ્લ તથા મધુર ।

માધ્યાર્થ—જો પુદ્ગલ સ્કંધ આદિ રસ ગુણ પરિણામવાલે હોતે હૈ યે
પાંચ પ્રકારકે રસવાલે કહે ગયે હૈ—કિતનેક પુદ્ગલ સ્કંધોંકા રસ મરીચ
આદિકી તરહ સીસ્યા-ચિરપિરા હોતા હૈ । કિતનેકોંકા રસ નીમ
આદિકી તરહ કટુચા હોતા હૈ । તથા કિતનેકોંકા આંબલે આદિકી
તરહ કપાપલા હોતા હૈ । કિતનેકોંકા હમલી આદિકી તરહ સ્વદ્વા રસ
હોતા હૈ । તથા કિતનેકોંકા શર્કરા આદિકી તરહ મીઠા રસ હોતા હૈ ॥૧૯॥

હવે રસને આશ્રય કરીને કહે છે—“રસમો” રસ્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે જ-યેતુ જે પુદ્ગલ રસ્યાદિ રસમો પરિણા-રસતા પરિ
ણતાઃ રસગુણથી પરિણત હોય છે તે પંચહા પરિણા-તે પંચવા પરિણતા તે પાંચ
પ્રકારના કહેવાયેલ છે જેમ તિષ્-કટુ-કસાયા અબિલા મધુરા તદ્વા-તિક્ત કટુકફપાયા
અમ્લાઃ મધુરાસ્તથા વીખા, કદવા, તુરા, ખાદા અને મધુર

માધ્યાર્થ—જે પુદ્ગલ રસ્યાદિ રસગુણ પરિણામ વાળા હોય છે તે પાંચ
પ્રકારના રસવાળા કહેવામાં આવેલ છે, કેટલાક પુદ્ગલ રસ્યાદિને રસ, મરચા વગેરેની
માફક વીખા અઠપટો હોય છે કેટલાકને રસ લીળાની જેમ કદવો હોય છે,
કેટલાકને આંબળા વગેરેની માફક તુરો હોય છે કેટલાકને આંબલી વગેરેની માફક
ખાદો હોય છે, તથા કેટલાકને શર્કર આદિની માફક મીઠો રસ હોય છે ॥૧૯॥

છાયા—સ્પર્શતઃ પરિણતા યે તુ, અષ્ટધા તે પ્રકીર્તિતાઃ ।

કર્કશા મૃદવશ્ચૈવ, ગુરવો લઘવસ્તથા ॥ ૨૦ ॥

શીતા ઉષ્ણાઃ સ્નિગ્ધાશ્ચ, તથા રુક્ષાશ્ચ આરુઘ્યાતાઃ ।

इति स्पर्श परिणता एते, पुद्गलाः समुदाहृताः ॥ ૨૧ ॥

ટીકા—‘ફાસઓ’ ઇત્યાદિ—

યે તુ સ્કન્ધાદયઃ, સ્પર્શતઃ પરિણતાઃ, સ્પર્શપરિણામિનસ્તે, અષ્ટધા પ્રકીર્તિતાઃ ।

તદ્ યથા—કર્કશાઃ=પાપાણાદિવત્કર્કશસ્પર્શવન્તઃ, મૃદવ=શિરીશપુષ્પાદિવન્મૃદુ સ્પર્શવન્તઃ, ‘ચૈવ’ ઇતિ સમુચ્ચયે । ગુરવઃ=હીરકાદિવદ્ગુરુત્વં પ્રાપ્તા । તથા—લઘવઃ=અર્ક (આકડા) ઇતિ ભાષા પ્રસિદ્ધા તૂલાદિવલ્લઘુત્વં પ્રાપ્તાઃ ॥ ૨૦ ॥

અવ સ્પર્શકો આશ્રય કરકે કહતે હૈં—‘ફાસઓ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે ૩-યે તુ) જો પુદ્ગલ સ્કન્ધ આદિ (ફાસઓ પરિણ-યા-સ્પર્શતઃ પરિણતાઃ) સ્પર્શ ગુણસે પરિણત હુએ હૈં (તે-તે) વે પૌદ્ગલિક સ્કન્ધ (અટ્ટહા પક્ષિત્તિયા-અષ્ટધા પ્રકીર્તિતાઃ) આઠ પ્રકારકે કહે ગયે હૈં-જૈસે—(કકડા મડવા ગરુયા લહુયા તહા સીયા ઉળ્હાય લુક્વા આહિયા-કર્કશાઃ મૃદવઃ ગુરવઃ લઘવઃ તથા શીતાઃ ઉષ્ણાઃ રુક્ષાઃ આરુઘ્યાતાઃ) કર્કશસ્પર્શવાલે મૃદુસ્પર્શવાલે, ગુરુસ્પર્શવાલે, લઘુસ્પર્શવાલે, શીતસ્પર્શ-વાલે, રુક્ષસ્પર્શવાલે । (ઇય-ઇતિ) ઇસ પ્રકાર (એ-એતે) યે (પુગલા-પુદ્ગલાઃ) પુદ્ગલ (ફાસપરિણયા સમુદાહિયા-સ્પર્શપરિણતાઃ સમુદા-હૃતાઃ) સ્પર્શગુણ પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં ।

ભાવાર્થ—સ્પર્શ આઠ પ્રકારકા હોતા હૈં । ઓર યહ સ્પર્શગુણ પૌદ્ગલિક સ્કન્ધ આદિકોમૈં હી પાયા જાતા હૈં । અરૂપી પદાર્થોમૈં નહીં ।

હવે સ્પર્શને આશ્રય કરીને કહે છે —“ ફાસઓ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે ૩-યે તુ જે પુદ્ગલ સ્કન્ધ આદિ ફાસઓ પરિણયા-સ્પર્શત પરિણતા સ્પર્શ શુશ્રુથી પરિણત થયેલ હોય છે તે-તે તે પૌદ્ગલિક સ્કન્ધ અટ્ટહા પક્ષિત્તિયા-અષ્ટધા પ્રકીર્તિતા આઠ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે જેમ-કકડા મડવા ગરુયા લહુયા તહા સીયા ઉળ્હાય લુક્વા આહિયા-કર્કશાઃ મૃદવઃ ગુરવઃ લઘવઃ તથા શીતા ઉષ્ણાઃ રુક્ષા આરુઘ્યાતાઃ કર્કશ સ્પર્શવાળા, મૃદુસ્પર્શવાળા, ગુરુસ્પર્શવાળા, લઘુસ્પર્શવાળા, ઠંડાસ્પર્શવાળા, રુક્ષસ્પર્શવાળા, ઇય-ઇતિ આ પ્રમાણે એ-એતે એ પુગલા-પુદ્ગલા પુદ્ગલ ફાસપરિણયા સમુદા-હિયા-સ્પર્શપરિણતા સમુદાહૃતાઃ સ્પર્શશુશ્રુ પરિણત થયેલ બતાવવામાં આવેલ છે.

ભાવાર્થ—સ્પર્શ આઠ પ્રકારનો હોય છે. અને આ સ્પર્શશુશ્રુ પૌદ્ગ-લિક સ્કન્ધ આદિકોમા જે જોઈ શકાય છે. અરૂપી પદાર્થોમાં નહીં. ૩૫, ૨૨૨,

‘સીયા’ ઇત્યાદિ—

શીતા=જલાદિવત્ શીતસ્પર્શવન્ત, લઘ્નાઃ=પ્રજ્વાલાદિવદુષ્ણસ્પર્શવન્ત, પ-
પુન, સ્નિગ્ધા=પૃથ્વાદિધ્વસ્નિગ્ધસ્પર્શવન્તઃ । તથા-રુક્ષાઃ=મસ્માદિધ્વ્રૂતસ્પર્શવન્ત,
ઇત્યષ્ટવિધા આક્ર્યાતા=કથિતા । ઇતિ=અનેન પ્રકારેણ एते=સ્કન્ધા પરમાણુમ
સ્પર્શપરિખ્તા=સ્પર્શપરિણામવન્ત, પુવ્ગલા સમુદાહવા=પૂરબગલનર્ભવત્વાત્
પુવ્ગલા ઇત્યાસ્પાતાસ્તીર્યકરાદિમિ ॥૨૧॥

રૂપ રસ ગંધ ઓર સ્પર્શવાલા પુવ્ગલ હી હૈ । ઇસલિયે હસે રૂપી કહા હૈ ।
યે બોઠ પ્રકાર યે હૈ—કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, લઘ્ના, સ્નિગ્ધ એ
સ્કન્ધ । પાપાળ આદિકી તરહ કિતનેક પુવ્ગલ સ્કન્ધ કર્કશ હોતે હૈ—અતઃ
યે કર્કશ ગુણવાલે માને ગયે હૈ । કિતનેક શિરીય પુષ્પાદિકી તરહ મૃદુ
સ્પર્શવાલે હોતે હૈ । કિતનેક હીરા આદિકી તરહ ગુરુસ્પર્શવાલે હોતે હૈ ।
કિતનેક અર્કતૂલાદિક (આકરેકી ચઢી)કી તરહ લઘુસ્પર્શવાલે હોતે હૈ । કિત
નેક જલ આદિકી તરહ શીતસ્પર્શવાલે હોતે હૈ । કિતનેક અગ્નિ આદિકી
તરહ લઘ્નાસ્પર્શવાલે હોતે હૈ । કિતનેક પૃથ્વ આદિકી તરહ સ્નિગ્ધ
સ્પર્શવાલે હોતે હૈ । તથા કિતનેક મસ્મ—સાસ આદિકી તરહ ધ્વ્રૂતસ્પર્શ-
વાલે હોતે હૈ । પુવ્ગલના સ્વભાવ હી પૂરણ ગલન હોનેકા હૈ । ઇસી લિયે
અન્હે પુવ્ગલ કહા ગયા હૈ । પુવ્ગલ સ્કન્ધ આદિમેં જહાં એક ગુણ હોગા
વહાં અન્ય ઓર બી ગુણ હોંગે । એમા નહીં હૈ કિ કહીં અકેલા સ્પર્શગુણ
હો ઓર કહીં અકેલા રુપાદિ ગુણ હો । યે ચારોં અવિનાશી હૈ ॥૨૦॥૨૧॥

અથ અને સ્પર્શવાળા પુણ્ય ૪ છે આ કારણે તેને ૪થી કહેવામાં આવેલ
છે. તે આ પ્રમાણે આઠ પ્રકારના છે—કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઊષ્ણ,
સ્નિગ્ધ, અને રૂક્ષ, પત્થર આદિની માફક કેટલાક પુણ્ય ૪થે કર્કશ હોય
છે આથી તેને કર્કશ ગુણવાળા માનવામાં આવેલ છે કેટલાક શીરીય પુષ્પાદિકની
માફક મૃદુ સ્પર્શવાળા હોય છે, કેટલાક હિરા આદિની માફક ગુરુ સ્પર્શવાળા
હોય છે, કેટલાક અર્કતુલાદિક (આકરહી ૩)ની માફક લઘુ સ્પર્શવાળા હોય છે,
કેટલાક પાણી આદિની માફક ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે, કેટલાક અગ્નિ આદિની
માફક ઊષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે, કેટલાક ધી આદિની માફક સ્નિગ્ધ સ્પર્શ
વાળા હોય છે. તથા કેટલાક મસ્મ, આખ આદિની માફક ધ્વ્રૂત સ્વભાવવાળા
હોય છે પુણ્યલને સ્વભાવ ૪ પુણ્ય મલન થવાને ૪ છે આ કારણે ૪
તેને પુણ્ય ૪ કહેવામાં આવેલ છે પુણ્ય ૪થે આદિમાં આઠ એક ધ્રુવ
હોયે, ત્યાં બીજા ધ્રુવો પણ હોયે. એવું નથી કે, કયાંક એકલો સ્પર્શગુણ
હોય, અને કયાંક એકલો રૂપાદિગુણ હોય આ બાદ અવિનાશી છે. ॥૨૦॥૨૧॥

મૂલમ્—સંઠાણઓ પરિણયા જે '૩, પંચંહા' તે પકિત્તિયાં ।

પરિમંડલોં ય વૈદ્યા યં, તંસા ચડરંસ માયયા ॥૨૨॥

છાયા—સંસ્થાનપરિણતા યે તુ, પશ્ચધા તે પ્રકીર્તિતાઃ ।

પરિમંડલાશ્ચ વૃત્તાશ્ચ, ત્ર્યસ્રાશ્ચતુરસ્રા આયતાઃ ॥૨૨॥

ટીકા—‘સંઠાણઓ’ ઇત્યાદિ—

યે તુ સ્કન્ધાદયઃ, સંસ્થાનતઃ પરિણતાઃ=સંસ્થાનાનિ=આકારાસ્તૈઃ પરિણતાઃ-પરિણામવન્તઃ, તે પશ્ચધા=પશ્ચપ્રકારકાઃ । તથાદિ-પરિમંડલાઃ=પરિમંડલસંસ્થાનવન્તઃ, તત્ર પરિમંડલં=મધ્યશુપિરં વૃત્તં વલયવત્, ચ=પુનઃ, વૃત્તાઃ=વૃત્તનામક સંસ્થાનવન્તઃ, તત્ર વૃત્તમ્-મધ્યે પૂર્ણ બ્રહ્મરીવત્, ચ=પુનઃ, ત્ર્યસ્રાઃ-ત્રિકોણકાઃ, શ્વંગાટકવત્, ચતુરસ્રાઃ=ચતુરસ્રસંસ્થાનવન્તઃ, તત્ર-ચતુરસ્રમ્-ચતુષ્કોણં પીઠાદિવત્ । તથા-આયતાઃ=આયતસંસ્થાનવન્તઃ, તત્ર-આયતં=દીર્ઘં દળાદિવત્ ॥૨૨॥

અવ સંસ્થાનકો લેકર કહતે હૈ—‘સંઠાણઓ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે ૩-યે તુ) જો પૌદ્ગલિક સ્કન્ધ આદિ (સંઠાણઓ પરિણયા-સંસ્થાનતઃ પરિણતાઃ) સંસ્થાનરૂપ આકારસે પરિણત હોતે હૈ (તે-તે) વે (પંચંહા પકિત્તિયા-પંચધા પ્રકીર્તિતાઃ) પાંચ પ્રકારકે કહે ગયે હૈ । (પરિમંડલા વૈદ્યા તંસા ચડરંસ આયયા-પરિમંડલાઃ વૃત્તાઃ ત્ર્યસ્રાઃ ચતુરસ્રાઃ આયતાઃ) પરિમંડલ આકારવાલે, વૃત્ત આકારવાલે, ત્ર્યસ્ર આકારવાલે, ચતુરસ્ર આકારવાલે એવં આયત (લંબે) આકારવાલે । જિસ આકારમેં બીચમેં છેદ હો તથા જો ગોલ હો વહ વલયકી તરહ પરિમંડલ આકારવાલા જાનના ચાહિયે । જો બ્રહ્મરીકી તરહ મધ્યમેં પૂર્ણ હો વહ વૃત્ત આકારવાલા જાનના ચાહિયે । જો સિંઘાડેકી તરહ ત્રીન કોણવાલા

હવે સંસ્થાનને લઈને કહે છે—“સંઠાણઓ” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જે ૩-યે તુ જે પુદ્ગલ સ્કન્ધ આદિ સંઠાણઓ પરિણયા-સંસ્થાનતઃ પરિણતાઃ સંસ્થાનરૂપ આકારથી પરિણત થાય છે, તે-તે તે પંચંહા પકિત્તિયા-પંચધા પ્રકીર્તિતાઃ પાંચ પ્રકારનાં કહેવામાં આવેલ છે પરિમંડલા વૈદ્યા તંસા ચડરંસ આયયા-પરિમંડલાઃ વૃત્તાઃ ત્ર્યસ્રાઃ ચતુરસ્રાઃ આયતાઃ પરિમંડલ આકારવાળાં, વૃત્ત આકારવાળાં, ત્ર્યસ્ર આકારવાળાં, ચતુરસ્ર આકારવાળાં, અને આયત આકારવાળાં, જે આકારમાં વચમાં છેદ હોય તથા જે ગોળ હોય તે વલયની માફક પરિમંડલ આકારવાળા બાણવા બેઈ એ, જે ઓલરની માફક વચમાં સંપૂર્ણ હોય તે વૃત્ત આકારવાળા બાણવા બેઈ એ જે શીજોગના સ્કન્ધ જેવા પ્રકાર

સમ્પત્ત્યેપામેવપરસ્પરસંયોજનમાદ—

મૂલ્ય—વળ્ણઓ જે મેંવે કિંઈ, મેંદ્રપ 'સે' ઉ ગંધઓ ।

રસઓ ફાસંઓ ચેવે, મેંદ્રપ સઠાળંઓ વિ' યે ॥૨૩॥

છાયા—વર્ણતો યો મેવેત્ કુખાઃ, માન્ય સ તુ ગન્ધતઃ ।

રસતઃ સ્પર્શતથૈવ, માન્યાઃ સંસ્થાનતોઽપિ ચ ॥૨૩॥

ટીકા—'વળ્ણઓ' इत्यादि—

ય = કુખ્યાદિઃ, વર્ણતઃ = વર્ણમાધિગ્ન્ય, કુળ્ણવળવાન્ મેવેત્ સત્ ગન્ધતઃ = ગંધમાધિત્ય, માન્યાઃ = કુળ્ણ સુગન્ધિ, દુર્ગન્ધો યા મન્વસિ, નતુ નિયતગન્ધ એવેતિ માધઃ । તયા—રસતઃ, સ્પર્શતથ, 'ચેવ' इति સમ્યક્થે, સંસ્થાનતથાપિ માન્યાઃ,

હોતા હૈ વહ વ્યસ્ત્ર આકારવાલા જાનના ચાહિયે । જો પીઠાદિકકી તરહ ચાર કોનાવાલા હોતા હૈ વહ ચતુરસ્ર આકારવાલા જાનના ચાહિયે । એમ જો દંડેકી તરહ છવે આકારવાલા હોતા હૈ વહ આયત સંસ્થાનવાલા જાનના ચાહિયે । ૨૨॥

અર્થ જન વર્ણાદિકોંકા સંયોગ કહતે હૈ—'વળ્ણઓ' इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જે-ય) જો રુક-વાદિ પુવ્ગલ (વળ્ણઓ-વર્ણતઃ) વર્ણકી અપેક્ષા (કિંઈ મેવે-કુળ્ણઃ મેવેત્) કાલા હોતા હૈ (સે-સઃ) વહ (યંબઓ-ગંધતઃ) ગંધકી અપેક્ષાસે (મેંદ્રપ-માન્યાઃ) માન્ય હોતા હૈ । અર્થાત્ જો વર્ણકી અપેક્ષા કાલા હોતા હૈ વહ સુગન્ધિત હો સકતા હૈ ઓર દુર્ગન્ધિત બી હો સકતા હૈ । એસા કોઈ નિયમ નહીં કિ એસે વર્ણવાસ્તેકી નિયત ગંધ હો । હસી તરહ (રસઓ ફાસંઓ ચેવ ચિય સઠાળંઓ મેંદ્રપ-રસતઃ

પ્રુણવાળા હોય છે તે વ્યસ્ત્ર આકારવાળા બહુવા ભેઈએ. જે પીઠ આદિની આકાર આર પ્રુણવાળા હોય છે તે ચતુરસ્ર આકારવાળા બહુવા ભેઈએ. ઉપરાંત હાડીની જેવા લાંબા આકારવાળા હોય છે તે આયત સંસ્થાનવાળા બહુવા ભેઈએ ॥૨૨॥

હવે આ વર્ણાદિકોના સંયોજને કહે છે—“વળ્ણઓ” इत्यादि.

અન્વયાર્થ—જે-યા જે રુક-વાદિ પુવ્ગલ વળ્ણઓ-વર્ણતઃ વર્ણકી અપેક્ષા કિંઈ મેવે-કુળ્ણઃ મેવેત્ કાલા હોય છે સે-સઃ તે ગંધઓ-ગંધતઃ ગંધકી અપેક્ષાથી મેંદ્રપ-માન્યાઃ માન્ય હોય છે અર્થાત્ જે વર્ણની અપેક્ષા કાળ હોય છે, તે સુગન્ધિત હોઈ શકે છે અને દુર્ગન્ધિત પણ હોઈ શકે છે. એવો કોઈ નિયમ નથી કે આવા વર્ણવાળાની નિશ્ચિત ચેષ્ઠજન જમ હોય. આ જ પ્રમાણે રસઓ ફાસંઓ ચેવ ચિય સઠાળંઓ મેંદ્રપ-રસતઃ સ્પર્શ અપિ ચ સંસ્થાનતથા માન્યાઃ રસ, સ્પર્શ, અને સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પણ આમને કાળ્ય

अत्र 'द्वौ गन्धौ' 'पञ्च रसा' 'अष्टौ स्पर्शाः' 'पञ्चसंस्थानानि' एते सम्मि-
लिताविंशति भवन्तीत्येक एव कृष्णवर्णवान्, स्कन्धादिर्विंशति भङ्गान् प्राप्नोति ।
एवं पञ्चापि-वर्णा प्रत्येकं विंशति भङ्गान् प्राप्नुवन्ति, तथा च वर्णानां शतं भङ्गा
भवन्ति । एतच्चानन्तरमेव वक्ष्यति ॥ २३ ॥

चतसृभिर्गाथाभिर्नीलादि वर्णानां भङ्गानाह—

मूलम्—वण्णओ जे भवे नीले, भईए से उ गंधओ ।

रंसओ फांसओ चेवं, भईए संठाणओ वि^३ थं ॥२४॥

छाया—वर्णतो यो भवे नीलो, भाज्यः सतु गन्धतः ।

रसतः स्पर्शतश्चैव, भाज्यः संस्थानतोऽपि च ॥ २४ ॥

टीका—'वण्णओ जे भवे नीले' इत्यादि—

व्याख्या प्राग्वत् । यस्तु नीलवर्णः स्कन्धादिः सोऽपि प्राग्वत् विंशति
भङ्गान् प्राप्नोतीति भावः ॥ २४ ॥

स्पर्शतः अपि च संस्थानतश्च भाज्यः) रस, स्पर्श, और संस्थानकी
अपेक्षासे भी इसको भाज्य करलेना चाहिये । अर्थात् काला होने पर भी
पौद्गलिक स्कन्ध नियमित रसवाला, नियमित स्पर्शवाला, और नियमित
संस्थानवाला नहीं होता है । दो गंध, पांच रस, आठ स्पर्श, पांच
संस्थान, ये सब मिल करके बीस हो जाते हैं । इस तरह एक कृष्णवर्ण-
वाला पौद्गलिक स्कन्ध बीस भंगोंवाला हो जाता है । इस तरह पांचों
वर्णकी बीस-बीस भंगोंको प्राप्त करनेके कारण वर्णोंके सौ भंग हो
जाते हैं । इसी बातको सूत्रकार आगे कहेंगे ॥२३॥

अथ चार गाथाओंसे नीलादि वर्णोंके भंगोंको कहते हैं—

'वण्णओ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जे वण्णओ नीले भवे-यो वर्णतः नीलः भवति) जो

करी देवा जेधये. अर्थात्-काणा छोवा छतां येषु पौद्गलिक स्कंध नियमित
रसवाणा, नियमित स्पर्शवाणा अने नियमित संस्थानवाणा होता नथी, जे
गंध, पांच रस, आठ स्पर्श, पांच संस्थान आ षष्ठा भणीने बीस थाय छे.
आ प्रभावे जेठ काणा रगना पौद्गलिक स्कंध बीस लग वाणा थर्ध जय
छे. आ रीते पांचे वर्णना बीस बीस लंगोने प्राप्त कएवाना कारखे वर्णना
सो लग थर्ध जय छे आ बातने सूत्रकार आगण कडेशे. ॥२३॥

हुवे चार गाथाओथी नीलादि वर्णना लगोने कडे छे—“वण्णओ” इत्यादि.

अन्वयार्थ—जे वण्णओ नीले भवे-यो वर्णतः नीलः भवति ।

મૂળ્ય-ઘણાઓ લોહિય જે ઉ, મૈદ્ય જે ઉ ગંધઓ ।

રસઓ ફાસઓ થેવ, મૈદ્ય સઠાણઓ વિ' યે ॥૨૫॥

છાયા—વર્ણનો લોહિતો યસ્તુ, માન્યસ તુ ગમ્યત ।

રસત સ્પર્શતથૈવ, માન્યઃ સંસ્થાનતોઽપિ ॥ ૨૫ ॥

ટીકા—‘ઘણાઓ લોહિય જે ઉ’ इत्यादि—

व्याख्या प्राग्वत् । लोहितस्याऽपि प्राग्वद्विधितिर्भक्त्यामवसीति भावः ॥ २५ ॥

ઘર્ણકી અપેક્ષા નીલા હોતા હૈ (સે-સ) વહ (ગંધઓ-ગંધતઃ) ગંધકી અપેક્ષાસે (મૈદ્ય-માન્ય) માન્ય હોતા હૈ । इसी तरह वह (रसओ फासओ सठाणओ मद्य भवे-रसतः स्पर्शत संस्थानतश्च मान्य भवति) रसकी अपेक्षा, स्पर्शकी अपेक्षा एवं संस्थानकी अपेक्षा भी मान्य जानना चाहिये । अर्थात् ऐसा कोई नियम नहीं है कि जो पौद्गलिक स्कन्ध नील घर्णयाला हो वह नियमतः नियमित गंध रस स्पर्श एवं संस्थान युक्त हो । अतः इस वर्णके साथ भी गंध रस स्पर्श एवं संस्थान-मान्य-विकल्प कहे गये हैं । इस तरह वह वर्ण भी बीस भगोंको प्राप्त करता है ॥२४॥

અન્યથાર્થ—(જે-યઃ) જો પૌદ્ગલિક સ્કન્ધ (ઘણાઓ-ઘર્ણતઃ) ઘર્ણકી અપેક્ષા (લોહિય-લોહિતઃ) લોહિત=લાલ હોતા હૈ (સે-સ) વહ (ગંધઓ-ગંધતઃ) ગંધકી અપેક્ષા (મૈદ્ય-માન્ય) માન્ય હોતા હૈ । इसी

નીલ રંગના હોય છે સે-સઃ તે ગંધઓ-ગંધત અંધની અપેક્ષા મૈદ્ય-માન્યઃ માન્ય હોય છે આ પ્રમાણે તે રસઓ ઘસઓ સઠાણઓ મદ્ય ભવે-રસતઃ સ્પર્શતઃ સંસ્થાનતઃ માન્ય ભવતિ રસની અપેક્ષા સ્પર્શની અપેક્ષા અને સંસ્થાનની અપેક્ષા પણ માન્ય બનવા બેઠકે. અર્થાત એવો કોઈ નિયમ નથી કે, જે પૌદ્ગલિક રસ નીલ રંગવાળો હોય તે નિયમતઃ નિયમિત ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન મુક્ત હોય આથી આ વધુની સાથે પણ ગંધ રસ સ્પર્શ અને સંસ્થાન માન્ય-વિકલ્પ બતાવાયેલ છે આ પ્રમાણે આ વધુ પણ બીસ ભગોને પ્રાપ્ત કરે છે ॥૨૪॥

અન્યથાર્થ—જે-યઃ જે પૌદ્ગલિક રસ ઘણાઓ-ઘર્ણતઃ વધુની અપેક્ષા લોહિય-લોહિતઃ લોહિત=લાલ હોય છે સે-સઃ તે ગંધઓ-ગંધતઃ અંધની અપેક્ષા મૈદ્ય-માન્યઃ માન્ય હોય છે, આ રીતે તે રસઓ ઘસઓ સઠાણઓ મદ્ય-રસતઃ સ્પર્શતઃ સંસ્થાનતઃ માન્ય રસની અપેક્ષા, સ્પર્શની અપેક્ષા પણ માન્ય બનવા

મૂલમ્—વર્ણઓ પીયંણ જે' ડું, મહૂંણ' સે ડું ગંધઓ ।

રસઓ ફાસઓ ચેવં, મહૂંણ' સંઠાણઓ વિ'³ થં ॥૨૬॥

છાયા—વર્ણતઃ પીતકો યસ્તુ, ભાજ્યઃ સતુ ગન્ધતઃ ।

રસતઃ સ્પર્શતશ્ચૈવ, ભાજ્યઃ સંસ્થાનતોઽપિ ચ ॥ ૨૬ ॥

ટીકા—‘વર્ણઓ પીયંણ’ इत्यादि—

વ્યાખ્યા પ્રાગ્વત્ । મદ્ધવિંશતિ ગણના પ્રાગ્વત્ ॥ ૨૬ ॥

તરહ વહ (રસઓ ફાસઓ સંઠાણઓ મહૂંણ—રસતઃ સ્પર્શતઃ સંસ્થાનતઃ ભાજ્યઃ) રસકી અપેક્ષા સ્પર્શકી અપેક્ષા તથા આકારકી અપેક્ષા મી ભાજ્ય જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ એસા નિયમ નહીં હો સકતા હૈ કિ જો પૌદ્ગલિક સ્કન્ધ આદિ વર્ણકી અપેક્ષા લોહિત હોગા વહ નિયમિત ગંધ, રસ, સ્પર્શ એવં આકારવાલા હો હોગા । હસ તરહ દો ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ પાંચ સંસ્થાન યે સવ મિલકર વીસ હો જાતે હૈં । અતઃ હસ લોહિતવર્ણકે મી પહિલેકી તરહ વીસ ભંગ હો જાતે હૈં ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—(વર્ણઓ—વર્ણતઃ) વર્ણકી અપેક્ષા (જે—ય) જો (પીયંણ—પીતકઃ) પીલા હોતા હૈ (સે—સઃ) વહ (ગંધઓ મહૂંણ—ગંધતઃ ભાજ્યઃ) ગંધકી અપેક્ષા ભાજ્ય કહા ગયા હૈ । હસી તરહ (રસઓ ફાસઓ ચેવ સંઠાણઓ ય મહૂંણ—રસતઃ સ્પર્શતઃ સંસ્થાનતશ્ચ ભાજ્યઃ) રસકી અપેક્ષા સ્પર્શકી અપેક્ષા તથા સંસ્થાનકી અપેક્ષા મી ભાજ્ય જાનના ચાહિયે । હસકે મી વીસ ભંગ હો જાતે હૈં ॥૨૬॥

નોંધ એ. અર્થાત્ એવો નિયમ હોઈ શકે નહીં કે, જે પૌદ્ગલિક સ્કંધ આદિ વર્ણની અપેક્ષા લોહિત-લાલ જ હશે તે નિયમિત ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને આકારવાળા જ હશે. આ પ્રમાણે બે ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ, પાંચ સંસ્થાન આ સઘળા મળીને વીસ થઈ જાય છે, આ કારણે એ લાલ રંગના પણ પ્રથમની માફક વીસ થઈ જાય છે. ॥ ૨૫ ॥

અન્વયાર્થ—વર્ણઓ—વર્ણતઃ વર્ણની અપેક્ષા જે—ય જે પીયંણ—પીતકઃ પીળું હોય છે, સે—સઃ તે ગંધઓ મહૂંણ—ગંધતઃ ભાજ્યઃ ગંધની અપેક્ષા ભાજ્ય કહેવાયેલ છે આજ પ્રમાણે રસઓ ફાસઓ ચેવ સંઠાણઓ ય મહૂંણ—રસતઃ સ્પર્શતઃ સંસ્થાનતશ્ચ ભાજ્ય રસની અપેક્ષા, સ્પર્શની અપેક્ષા, તથા સંસ્થાનની અપેક્ષા પણ ભાજ્ય સમજવા નોંધએ. આનાં પણ વીસ ભંગ થઈ જાય છે ॥ ૨૬ ॥

મૂલ્—વર્ણાઓ સુક્ષિલે જે' ડ, મહર્ષ સે ડે ગર્ભાઓ ।

રસઓ ફાસઓ જેવે મેહર્ષ સઠાળેઓ વિ" થે ॥૨૭॥

છાયા—વર્ણતઃ શુક્લો યસ્તુ, માઝ્યઃ સ તુ ગંધત

રસતઃ સ્પર્શતશ્ચૈવ, માઝ્યઃ સંસ્થાનતોઽપિ ચ ॥ ૨૭ ॥

ટીકા—'વર્ણાઓ સુક્ષિલે' इत्यादि—

व्याख्या प्राग्वत् । एवं च शुक्लस्याऽपि माग्वद् विंशति मङ्गा भवति । एवं कृष्णादीनां पञ्चानामपि वर्णानां प्रत्येकं विंशति भेदानां सम्मेलनेन भङ्गशतकं भवति ॥ २७ ॥

વર્ણાનાં મઙ્ગા ડક્કા , અય ગન્ધસ્ય મઙ્ગાન્ બોધયિતુ પ્રથમ સુરમિગન્ધમઙ્ગાનાહ—

મૂલ્—ગંધઓ જે' મેવે સુઠ્ઠી, મહર્ષ સે' ડે વર્ણાઓ ।

રસઓ ફાસઓ જેવે, મહર્ષ સઠાળેઓ વિ" થે ॥૨૮॥

છાયા—ગન્ધતો યો મેવે સુરમિ , માઝ્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

રસતઃ સ્પર્શતશ્ચૈવ, માઝ્યઃ સંસ્થાનતોઽપિ ચ ॥ ૨૮ ॥

અન્વયાર્થ—(વર્ણાઓ—વર્ણતઃ) વર્ણકી અપેક્ષા (જે સુક્ષિલે—યઃ શુક્લઃ) જો શુક્લ પુદ્ગલ સ્કંધ હૈ (સે—સ) મહ (ગંધઓ—ગંધતઃ) ગંધ ગુણકી અપેક્ષા (મહર્ષો—માઝ્યઃ) મજનીય હૈ । इसी तरह (रसमो फासमो संठाणमो यि य महर-रसन स्पर्शत संस्थानतश्च माग्य) रसकी अपेक्षा, स्पर्शकी अपेक्षा तथा संस्थानकी अपेक्षा भी शुक्ल पौद्गलिक स्कंध आदि भी मजनीय जानना चाहिये ।

આચાર્ય—इस शुक्लके भी बीस भंग होते हैं । इस प्रकार कृष्ण आदि पाँचों वर्णोंका एक एक बीस बीस भंग होनेसे सय मिलकर सौ भंग हो जाते हैं ॥२७॥

અન્વયાર્થ—વર્ણાઓ—વર્ણતઃ વર્ણની અપેક્ષા જે સુક્ષિલે—યઃ શુક્લઃ તે શુક્લ પુદ્ગલ સ્કંધ છે સે—સા તે ગંધઓ—ગંધતઃ ગંધ શુભની અપેક્ષા મહર્ષ માઝ્ય મજનીય છે આજ રીતે રસમો ફાસમોવિય મહર્ષ—રસતઃ સ્પર્શત સંસ્થાનતઃ માગ્ય રસની અપેક્ષા સ્પર્શની અપેક્ષા તથા સંસ્થાનની અપેક્ષા પણ શુક્લ પૌદ્ગલિક સ્કંધ આદિ પણ મજનીય જાણવા બોધ્યો

ભાવાર્થ—આનો ભાવ પહેલાની માફક જ બાધ્યો બોધ્યો, આ શુભની પણ વીસ ભંગ થાય છે આ પ્રમાણે કૃષ્ણ આદિ પાંચે વર્ણના વીસવીસ ભંગ હોવાથી બધા મળીને સો ભંગ થઈ બાધ્ય છે ॥ ૨૭ ॥

ટીકા—‘ગંધઓ જે’ इत्यादि—

यस्तु=स्कन्धादिः, गन्धतः सुरभिः=घ्राणप्रधानता सम्पादकः, भवति, स तु वर्णतो भाज्यः वर्णमाश्रित्य भजनीयः—विकल्पनीय इत्यर्थः, अन्यतरकृष्यादिवर्णवान् भवतीति भावः, तथा—रसतः, स्पर्शतश्च भाज्यः, संस्थानतश्चापि भाज्यः। अत्र पञ्चवर्णाः, पञ्चरसाः, अष्टौ स्पर्शाः, पञ्चसंस्थानानि एभिर्मिलितैस्त्रयोविंशति-भङ्गः सुरभिगन्धस्य भवन्ति ॥ २८ ॥

इस तरह यहां तक वर्ण गुणसे परिणत स्कंध आदिके भंग कहे हैं। अब गंध गुणसे परिणत स्कन्धादिके भंग कहते हैं—

‘गंधओ जे भवे सुव्भी’ इत्यादि।

अन्वયાર્થ—(જે ડ-યસ્તુ) જો સ્કન્ધાદિ (ગંધઓ-ગંધતઃ) ગંધ ગુણકી અપેક્ષા (સુવ્ભી-સુરભિઃ) સુરભિ હોતા હૈ—ઘ્રાણ ઇન્દ્રિયકી પ્રસન્નતા કરનેવાલા હોતા હૈ (સેડ વળ્ણઓ રસઓ ફાસઓ વિ ય સંઠાણઓ મદ્દ—સતુ વર્ણતઃ રસતઃ સ્પર્શતઃ અપિ ચ સંસ્થાનતશ્ચ ભાજ્યઃ) વહ વર્ણકી અપેક્ષા રસકી અપેક્ષા સ્પર્શકી અપેક્ષા તથા સંસ્થાનકી ભી અપેક્ષા ભજનીય કહા ગયા હૈ।

ભાવાર્થ—જો સ્કન્ધ આદિ ગંધ ગુણ પરિણત હુઆ કરતે હૈ, વે અન્ય-તર કૃષ્ણ આદિ વર્ણવાલે હોતે હૈ। નિયમિત એકવર્ણવાલે નહીં હોતે હૈ। ઇસી તરહ રસ સ્પર્શ એવં સંસ્થાનકી અપેક્ષા ભી જાનના ચાહિયે। યહાં પાંચ વર્ણ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ તથા પાંચ સંસ્થાન ઇન સવકે મિલકર તેઈસ ભંગ હો જાતે હૈ। યે સુરભિ ગંધ (સુગંધ)કે જાનના ચાહિયે ॥૨૮॥

આ પ્રમાણે અહીં સુધી વર્ણશુણ્થી પરિણત સ્કંધ આદિના ભંગ કહેલ છે હવે ગંધ શુણ્થી પરિણત સ્કંધ આદિના ભંગને કહે છે—

“ગંધઓ જે ભવે સુવ્ભી” ઇત્યાદિ।

અન્વયાર્થ—જે ડ-યસ્તુ જે સ્કંધ આદિ ગંધઓ-ગંધત ગંધશુણ્ની અપેક્ષા સુવ્ભી-સુરભિ સુરભી હોય છે, ઘ્રાણ ઇન્દ્રિયની પ્રસન્નતા કરવાવાળા હોય છે સેડ વળ્ણઓ રસઓ ફાસઓ વિ ય સંઠાણઓ મદ્દ—સ તુ વર્ણત રસત. સ્પર્શતઃ અપિ ચ સંસ્થાનતશ્ચ ભાજ્ય તે વર્ણની અપેક્ષા; રસની અપેક્ષા, સ્પર્શની અપેક્ષા તથા સંસ્થાનની અપેક્ષા ભજનીય બતાવવામા આવેલ છે.

ભાવાર્થ—જે સ્કંધ આદિ ગંધ શુણ્ પરિણત હોય છે એ અન્યતર કૃષ્ણ આદિ વર્ણવાળા હોય છે નિયમિત એક વર્ણવાળા હોતા નથી આજ પ્રમાણે રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની અપેક્ષા પણ બાણુને બેઈએ. અહીં પાંચ વર્ણ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ તથા પાંચ સંસ્થાન આ સઘળા મળીને તેવીસ ભંગ થઈ જાય છે, એ સુરભી ગંધના બાણુવા બેઈએ. ॥ ૨૮ ॥

દુરમિગન્ધસ્ય મહાનાહ—

મૂલ્મ—ગંધઓ જે મંબે દુઝમી, મહંપ 'સે' ડે વળ્ણઓ ।

રસઓ ફાસઓ વેવે, મહંપ સઠાળેઓ વિ" ધે ॥૨૧॥

છાયા—ગન્ધતો યો મંબે દુરમિ, માગ્યઃ સ તુ વર્ષતઃ ।

રસતઃ સ્પર્શતચ્ચૈવ, માગ્યઃ સસ્થાનોઽપિ ચ ॥ ૨૧ ॥

ટીકા—'ગંધઓ જે મંબે' इत्यादि—

આપ્યા પ્રાગ્વત્ । ઉક્તરીત્યા દુરમિગન્ધસ્યાપિ પ્રયોગિયતિર્મદ્દા મન્તિ ।
દ્વયોર્ગન્ધયો મેદ્દાઃ પદ્મત્વારિષદ્ મન્તીતિ માતઃ ॥ ૨૧ ॥

રસસ્ય મહાન્ શોષયિતુ પ્રથમં ચિક્તસ્ય મહાનાહ—

મૂલ્મ—રસઓ તિત્તંપ 'જે' ડે, મહંપ 'સે' ડે વળ્ણઓ ।

ગંધઓ ફાસઓ વેવ, મહંપ સઠાળેઓ વિ" ધે ॥૩૦॥

અમ દુરમિગંધકે મી તેઈસ મંગ સુત્રકાર કહસે હૈ—

'ગંધઓ જે મંબે દુઝમી' इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જે-યઃ) જો પુણ્ણ સ્કંધ (દુઝમી મંબે-દુરમિઃ મંબેત્)
દુર્ગંધ ગુણસે પરિણત (અર્થાત્ દુર્ગંધયુક્ત) હોતા હૈ (સે-સઃ) જહ
પુણ્ણ સ્કંધાદિ (વળ્ણઓ મહંપ-વળ્ણતઃ માગ્યઃ) વર્ગકી અપેક્ષા અજ
મીય જાનના ચાદિયે । હસી તરહ (રસઓ ફાસઓ વિ ય સઠાળઓ
મંબે-રસતઃ સ્પર્શતઃ અપિ ચ સસ્થાનતઃચ માગ્યઃ) રસ સ્પર્શ તથા સંસ્પા-
નકી અપેક્ષા માગ્ય જાનના ।

આધાર્થ—હસકે મી તેઈસ મંગ હૈ । હસ તરહ દોનોં ગંધોકે ધિયા-
છીસ મંગ હો જાતે હૈ ॥૨૧॥

કેવે દુરમિગંધના પશુ તેવીસ ભગ સુત્રકાર જતાવે છે—

"ગંધઓ જે મંબે દુઝમી" इत्यादि

અન્વયાર્થ—જે-યઃ જે પુણ્ણ સ્કંધ આદિ દુઝમી મંબે-દુરમિઃ મંબેત્
દુર્ગંધ સુગંધી પરિણત હોય છે, સે-સઃ તે પુણ્ણ સ્કંધાદિ વળ્ણઓ મહંપ-
વર્ષિતઃ માગ્યઃ વર્ણની અપેક્ષા અજમીય અણવા બેધકો, આજ રીતે રસઓ ફાસઓ
વિય સઠાળઓ મંબે-રસતઃ સ્પર્શતઃ અપિ ચ સસ્થાનતઃચ માગ્યઃ રસ, સ્પર્શ તથા
સંસ્થાનની અપેક્ષા માગ્ય જાનના ।

આધાર્થ—જાના પશુ તેવીસ ભગ છે આ પ્રમાણે જાને અપેના
ધિયાછીસ ભગ થઈ જાય છે ॥ ૨૧ ॥

ટીકા—‘રસઓ કસાએ જે ડ’ इत्यादि—

व्याख्या पूर्ववत् । कषायरसस्याऽपि पूर्ववद् गणनया विंशतिर्भेदाः ॥ ३२ ॥

અમ્લસ્ય મદ્ગનાહ—

मूलम्—रसओ अंविंले जे’ उं, भइए से उं वण्णओ ।

गंधओ फांसओ चेवं, भइए संठाणओ वि’ य ॥ ३३ ॥

छाया—रसतः अम्लो यस्तु, भाज्यः स तु वर्णतः ।

गन्धतः स्पर्शतश्चैव, भाज्य. संस्थानतोऽपि च ॥ ३३ ॥

અવ કષાયરસકે ભંગોંકો સૂત્રકાર કહતે હૈ—

‘રસઓ કસાએ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जे-यः) जो स्कन्ध आदि (रसओ-रसतः) रसकी अपेक्षा (कसाए-कषाय) कषाय रसवाला होता है (से ड-स तु) वह (वण्णओ भइए-वर्णतः भाज्य.) वर्णकी अपेक्षा भाज्य-होता है । इसी तरह (गंधओ फांसओ वि य संठाणओ भइए-गन्धतः स्पर्शतः अपि च संस्थानतः भाज्यः) वह गन्ध स्पर्श एवं संस्थानकी अपेक्षा भी भाज्य जानना चाहिये । अर्थात् जो स्कन्धरसकी अपेक्षासे कषायरसवाला होता है वह नियमित वर्णवाला नियमित गंधवाला तथा नियमित स्पर्श एवं संस्थानवाला होगा ऐसा नहीं है । वह इनसे भाज्य ही होगा । अतः पांच वर्णोंसे कोई एक वर्ण, दो गंधमेंसे कोई एक गंध, आठ स्पर्शमेंसे कोई एक स्पर्शवाला होगा । इसी तरह संस्थानमेंसे कोई एक संस्थानवाला होगा । इस प्रकार कषाय रसके ये बीस भंग होते हैं ॥ ३२ ॥

હવે કષાય રસના ભંગોને સૂત્રકાર ખતાવે છે—“રસઓ કસાએ” इत्यादि.

અન્વયાર્થ—જે-ય. જે સ્કંધ આદિ રસઓ-રસત રસની અપેક્ષાએ કસાએ-કષાય કષાય રસવાળા હોય છે. સેડ-સ તુ તે વણ્ણઓ ભइए—વર્ણતઃ ભાજ્ય. વર્ણની અપેક્ષાએ ભાજ્ય હોય છે. એજ પ્રમાણે ગંધઓ ફાંસઓ વિ ય સંઠાણઓ મइए-ગંધતઃ સ્પર્શતઃ અપિ ચ સંસ્થાનતઃ ભાજ્ય ગાંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ ભાજ્ય જાણવા જોઈએ. અર્થાત્ જે સ્કંધની અપેક્ષા કષાય રસવાળા હોય છે. તે નિયમિત વર્ણવાળા, નિયમિત ગંધવાળા, તથા નિયમિત સ્પર્શ અને સંસ્થાનવાળા હોય જ એવું નથી એ એનાથી ભાજ્ય જ હોય છે, આથી પાંચ વર્ણોમાંથી કોઈ એક વર્ણ, બે ગંધમાંથી કોઈ એક ગંધ, આઠ સ્પર્શમાંથી કોઈ એક સ્પર્શવાળા હોવાના. આજ રીતે સંસ્થાનમાંથી કોઈ એક સંસ્થાન વાળા હોવાના આ પ્રમાણે આ કષાય રસના પણ વીસ ભંગ હોય છે. ॥ ૩૨ ॥

ગાપેય મુગમા । કદુકોઽપિ, ઉક્કરીત્યા વિંશતિ મજ્જત્ત્વ મસ્તીવિ
માવઃ ॥ ૩૧ ॥

કપાયરસસ્ય મજ્જનાહ—

મૂલ્ય—રસઑ કસાંપ જે ડે, મહર્ષે 'સે ડે વૃણ્ણઑ ।

ગંધઑ ફાસઑ ષેવે, મહર્ષે સંઠાણંઑ વિ''ય ॥૩૨॥

છાયા—રસતઃ કપાયો યસ્તુ, માઙ્ય સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતઃ સ્પર્શતદષેષ, માઙ્યઃ સંસ્થાનતોઽપિ ચ ॥ ૩૨ ॥

કદુ રસકે મંગોંકો સૂત્રકાર કહતે હૈ—' રસઑ કદુપ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે-ય) ઑ સ્કન્ધ આદિ (રસઑ-રસત) રસ પરિ
ણામકી અપેક્ષા (કદુપ-કદુક) કદુક રસબાહ્યા હોતા હૈ (સે ષ-સ તુ)
ઘહ (વૃણ્ણઑ-વર્ણત) વર્ણકી અપેક્ષા (મહર્ષ-માઙ્ય) માઙ્ય હોતા હૈ ।
નિયમિત વર્ષ વસમેં હો પેમા નિયમ નહીં હોતા હૈ । કિન્તુ કોઈ ન
કોઈ વર્ણ હોતા હૈ પેમા નિયમ યન સકતા હૈ । ઇસી તરહ (ગંધઑ
ફાસઑ ષિ ય સંઠાણઑ મહર્ષ-ગન્ધત સ્પર્શત અપિ ચ સંસ્થાનત
'માઙ્ય') ગંધકી અપેક્ષા સ્પર્શકી અપેક્ષા તથા સંસ્થાનકી અપેક્ષા મી
ઘહ માઙ્ય હોતા હૈ । કોઈ ન કોઈ ગંધ કોઈ ન કોઈ સ્પર્શ તથા સંસ્થાન
મેંસે કોઈ ન કોઈ ઇક સંસ્થાન હી વસમેં હોતા હૈ । નિયમિત ગંધ
નિયમિત સ્પર્શ ઔર નિયમિત સંસ્થાન વસમેં નહીં હોતા હૈ । ઇસીલિપે
યે સય માઙ્ય કહે ગયે હૈ । ઇસ તરહ કદુક રસસે પરિણત પુદ્ગલસ્કન્ધ
આદિકે મી ઘીસ મંગ હોતે હૈ ॥૩૧॥

કદવા રસેના અગ્રેાને સૂત્રકાર જણાવે છે—“ રસઑ કદુપ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે-યે જે રસઑ આદિ રસઑ-રસત-સત પરિણામની અપેક્ષાએ

કદુપ-કદુક કદવા રસબાહ્યા હોય છે સે ષ-સ તુ જે વૃણ્ણઑ-વર્ણત વર્ણની
અપેક્ષાએ મહર્ષ-માઙ્ય માઙ્ય હોય છે એનામા નિયમિત વર્ષ હોય જોવો કોઈ
નિયમ નથી. પરંતુ કોઈને કોઈ વર્ષ હોય જોવો નિયમ જતી શકે છે. આજ
પ્રમાણે ગંધઑ ફાસઑ જિ ન સંઠાણઑ મહર્ષ-ગન્ધત સ્પર્શત અપિ ચ સંસ્થાનત
મહર્ષ ગંધની અપેક્ષા, સ્પર્શની અપેક્ષા તથા સંસ્થાનની અપેક્ષાએ વર્ષ
માઙ્ય હોય છે કોઈ ને કોઈ ગંધ, કોઈ ને કોઈ સ્પર્શ તથા સંસ્થાનમાંથી
કોઈ જેક સંસ્થાન જ એનામા હોય છે નિયમિત ગંધ, નિયમિત સ્પર્શ
અને નિયમિત સંસ્થાન એનામા હોતા નથી. આ કારણે જે જાણ માઙ્ય
કહેવાયેલ છે આ પ્રમાણે કદવા રસથી પરિણત પુદ્ગલ રસઑ અગ્રેા વર્ષ
ઘીસ જાંવ હોય છે ॥ ૩૧ ॥

સ્પર્શપરિણતાનાં સ્કન્ધાનાં પરમાણોશ્ચ મદ્દાન્ વોધયિતું પ્રથમં કર્કશસ્પર્શ
મદ્દાનાહ--

મૂલમ્-ફાસૉ કૅક્કડે જે' ડં, મૅઇણ સે' ડં વણ્ણાઓ ।

ગંધાઓ રસાઓ ચેવૈ, મૅઇણ સંઠાણાઓ વિ' યં ॥૩૫॥

છાયા-સ્પર્શતઃ કર્કશો યસ્તુ, ભાજ્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતો રસતઃચૈવ, ભાજ્યઃ સંસ્થાનતોઽપિ ચ ॥ ૩૫ ॥

ટીકા-‘ફાસૉ કૅક્કડે જે ડં’ इत्यादि—

યસ્તુ સ્કન્ધાદિઃ, સ્પર્શતઃ, કર્કશઃ=કર્કશસ્પર્શવાન સ તુ, વર્ણતઃ ભાજ્યઃ,

વર્ણતઃ) વર્ણકી અપેક્ષા ભાજ્ય હોતા હૈ । इसी तरह (गंधाओ फासओ वि
य संठाणओ भइए-गंधतः स्पर्शतः अपि संस्थानतः भाज्यः) वह गंध,
स्पर्श तथा सस्थानकी अपेक्षा भाज्य मानना चाहिये । अर्थात् जो
स्कंध आदि रसकी अपेक्षा मधुर रसवाला होता है वह वर्णकी अपेक्षा
नियमित वर्णवाला तथा नियमित गंधवाला तथा नियमित स्पर्शवाला
और नियमित संस्थानवाला नहीं होता है । वह कोई न कोई वर्ण,
गंध, स्पर्श तथा संस्थानवाला होता है । इस प्रकार मधुरके भी बीस
भंग पूर्ववत् जानना चाहिये । इस प्रकार पांच रसोंके सब मिलकर
सौ भंग होते हैं ॥३४॥

अब स्पर्श परिणत स्कन्धोंके तथा परमाणुके भंगोंको कहते हुए
सूत्रकार प्रथम कर्कश स्पर्शके भंग कहते हैं-‘फासओ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(जे ड-यः तु) जो स्कंध आदि (फासओ-स्पर्शतः) स्पर्श
परिणामसे (ककडे-कर्कशः) कर्कश स्पर्शवाला होता है (से-सः) वह

લાભ્ય હોય છે. આ પ્રમાણે એ ગંધાઓ ફાસાઓ વિ ય સંઠાણાઓ મૅઇણ-ગંધતઃ
સ્પર્શતઃ અપિ ચ સસ્થાનતઃ ભાજ્ય ગંધ, સ્પર્શ તથા સસ્થાનની માફક લાભ્ય
માનવા જોઈએ. અર્થાત્ જે સ્કંધ આદિ રસની અપેક્ષાએ મધુર રસવાળા હોય
છે તે વર્ણની અપેક્ષા નિયમિત વર્ણવાલા તથા નિયમિત ગંધવાળા તથા નિયમિત
સ્પર્શવાળા અને નિયમિત સંસ્થાનવાળા હોતા નથી, તે કોઈને કોઈ વર્ણ, ગંધ,
સ્પર્શ તથા સંસ્થાનવાળા હોય છે. આ પ્રમાણે મધુરના પણ વીસ ભંગ પૂર્વવત્
જણવા જોઈએ, આ પાંચે રસના સઘળા અંગીને સો ભંગ થાય છે. ॥ ૩૪ ॥

હવે સ્પર્શ પરિણત સ્કંધો તથા પરમાણુના ભંગોને કહેતાં સૂત્રકાર
પ્રથમ કર્કશ સ્પર્શના ભંગને બતાવે છે-“ફાસાઓ” इत्यादि.

અન્વયાર્થ-જે ડ-યઃ તુ જે સ્કંધ આદિ ફાસાઓ-સ્પર્શતઃ સ્પર્શ પરિણામથી
કકડે-કર્કશઃ કર્કશ સ્પર્શવાળા હોય છે સે-સઃ તે વર્ણાઓ-વર્ણતઃ વર્ણની

ટીકા—‘રસઓ અંધિલે જે હ’ इत्यादि—

व्याख्या पूर्ववत् । अम्लस्याऽपि माग्वद् विंशतिर्भेदा मयन्तीति भावः ॥ ३३ ॥

મધુરસ્ય મજ્જનાદ—

मृष्म्—रसओ मधुरए जे उ, भईए से उ वर्णओ ।

गंधओ फासओ चेव, भेइए सठाणेओ त्रि' ये ॥ ३४ ॥

જાયા—રસતો મધુરો યસ્તુ, માગ્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

गन्धतः स्पर्शस्तद्वैव, माग्य सस्यानतोऽपि च ॥ ३४ ॥

ટીકા—‘રસઓ મધુરણ જે હ’ इत्यादि—

व्याख्या पूर्ववत् । मधुरस्यापि विंशतिरेव भेदा पूर्ववत् । एवं च रस

पञ्चकसमेलने मज्जसत (१००) लब्धम् ॥ ३४ ॥

અવ અમ્લ (સ્વદે) રસકે ‘મંગ કહતે હૈ—‘રસઓ અંધિલે’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जे-य) जो पौद्गलिक स्कंध आदि (रसओ-रसत) रस परिणामसे परिणत होनेकी अपेक्षा (अंधिले-अम्ल) अम्ल-स्वद्वे रसवाला होता है (से-स) वह (वर्णओ-भईए-वर्णतः ‘माग्य’) वर्णकी अपेक्षा ‘माग्य’ होता है । इसी तरह (गंधओ फासओ वि य सठाणओ-भेइए-गंधतः, स्पर्शतः अपि च संस्थानतश्च ‘माग्यः’) गंध, स्पर्श तथा संस्थानकी अपेक्षा भी ‘माग्य’ जानना चाहिये । यहाँ अम्ल रसके पीछे ‘मंग’ होते हैं ॥ ३३ ॥

અવ મધુર રસકે ‘મંગ કહતે હૈ—‘રસઓ મધુરણ’ इत्यादि ।

अन्वयाये—(जे-य) जो स्कन्ध आदि (रसओ-रसत) रस परिणामसे (मधुरए-मधुर) मधुररसवाला होता है (से-स) वह (वर्णओ-

હવે અમ્લ (ખાટા) રસના ભાજને કહે છે—“ રસઓ અંધિલે ” इत्यादि.

अन्वयार्थ—जे-य जो पौद्गलिक स्कंध आदि रसओ-रसत रसपरिवृत्त होवाना काश्चे अंधिले-अम्लः अम्ल-खाटा रसवाला होय છે से-स ते वर्णओ भईए-वर्णतः माग्य पक्षुंनी अपेक्षाओ साल्भ होय છે आ प्रभावे गंधओ फासओ वि य सठाणओ भेइए-गंधतः स्पर्शतः अपि च संस्थानतश्च माग्य अंभ, स्पर्श અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ સાલ્ભ અણુવા બેધંજો, આ આમ્લ રસના પણ વીસ ભાગ હોય છે ॥ ૩૪ ॥

હવે મધુર રસના ભાજને કહે છે—“ રસઓ મધુરણ ” इत्यादि

अन्वयार्थ—जे-य जो स्कंध आदि रसओ-रसत रस परिणामसे मधुरए-मधुर मधुर रसवाला होय છે से-स जो वर्णओ-वर्णतः पक्षुंनी अपेक्षा

અથ ગુરુસ્પર્શભદ્ધાનાહ—

મૂલમ્—ફાસઓ ગુરુએ 'જે' ડં, મહૂએ સે' ડં વળ્ણઓ ।

ગંધઓ રસઓ ચેવ', મહૂએ સંઠાળઓ વિ' યં ॥૩૭॥

છાયા—સ્પર્શતો ગુરુકો યસ્તુ, ભાજ્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતો રસતઃચેવ, ભાજ્યઃ સંસ્થાનતોઽપિ ચ ॥ ૩૭ ॥

ટીકા—‘ફાસઓ ગુરુએ’ ઇત્યાદિ—

વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ । અત્રાઽપિ પ્રાગ્વત્સપ્તદશ ૧૭ ભદ્ધા ભવન્તીતિ ભાવઃ ॥ ૩૭ ॥

હોતા હૈ । હસી તરહ વહ (ગંધઓ રસઓ ચેવ વિ ય સંઠાળઓ મહૂએ—ગંધતઃ રસતઃચેવ અપિ ચ સંસ્થાનતઃ ભાજ્યઃ) ગંધકી અપેક્ષા રસકી અપેક્ષા ઓર સંસ્થાનકી અપેક્ષા ભાજ્ય હોતા હૈ । કર્કશ સ્પર્શકી તરહ મુદુકે સત્રહ ભંગ હોતે હૈ ॥૩૬॥

અવ ગુરુ-ભારી-સ્પર્શકે ભંગ કહતે હૈ—‘ફાસઓ ગુરુએ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે-યઃ) જો સ્કંધ આદિ (ફાસઓ-સ્પર્શતઃ) સ્પર્શ પરિણામકી અપેક્ષા (ગુરુએ- ગુરુકો ભવતિ) ભારી સ્પર્શવાલા હોતા હૈ (સે-સઃ) વહ (વળ્ણઓ-વર્ણતઃ) વર્ણકી અપેક્ષા (મહૂએ-ભાજ્યઃ) ભાજ્ય હોતા હૈ । હસી તરહ વહ (ગંધઓ રસઓ વિ ય સંઠાળઓ મહૂએ-ગંધતઃ રસતઃ અપિ ચ સંસ્થાનતઃ ભાજ્યઃ) ગંધકી અપેક્ષા, રસકી અપેક્ષા ઓર સંસ્થાનકી અપેક્ષા ભી ભાજ્ય હોતા હૈ । પહિલેકી તરહ હસકે ભી સત્રહ ભંગ હોતે હૈ ॥૩૭॥

રસઓ ચેવ વિ ય સંઠાળઓ મહૂએ-ગંધતઃ રસતઃચેવ અપિ ચ સંસ્થાનતઃચ ભાજ્યઃ ગંધની અપેક્ષા રસની અપેક્ષા અને સંસ્થાનની અપેક્ષા ભાજ્ય હોય છે. કર્કશ સ્પર્શની મોઢક મુદુ સ્પર્શવાળા સ્કંધના પણ સત્તર ભંગ હોય છે, ॥ ૩૬ ॥

હવે ગુરુ-ભારે-સ્પર્શના ભંગને કહે છે —“ ફાસઓ ગુરુએ ” ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—જે-ય, જે સ્કંધ આદિ ફાસઓ-સ્પર્શતઃ સ્પર્શ પરિણામની અપેક્ષાએ ગુરુએ-ગુરુકો ભવતિ ભારે સ્પર્શવાળા હોય છે સે-સ તે વળ્ણઓ-વર્ણતઃ વળ્ણની અપેક્ષાએ મહૂએ-ભાજ્યઃ ભાજ્ય હોય છે. આજ પ્રમાણે તે ગંધઓ રસઓ વિ ય સંઠાળઓ મહૂએ-ગંધતઃ રસતઃ અપિ ચ સંસ્થાનતઃ ભાજ્યઃ ગંધની અપેક્ષાએ રસની અપેક્ષાએ અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ ભાજ્ય હોય છે. પહેલાની મોઢક આના પણ સત્તર ભંગ હોય છે, ॥ ૩૭ ॥

तथा-गणत, रसत, संस्थानतोऽपि च भाग्य । इह वर्णत पद्य, गणतो ही,
रसत पद्य, तथा संस्थानतोऽपि पद्य इत्येव मकलयया धर्मस्य समद्वयता
मन्तीति भाव ॥ ३५ ॥

अथ मृदुम्यशमद्वानाह—

मृदु-फासओ मउए जे उ, भईए से वेणओ ।

गधओ रसओ चैव, भईए सठाणेओ वि यं ॥३६॥

छाया—स्पर्शतो मृदुतो यस्तु, भाग्यं तु तु वर्णतः ।

गधतो रसतौ च, भाग्यं संस्थानतोऽपि च ॥ ३६ ॥

टीका—फासओ मउए जे उ ' इत्यादि—

व्याख्या प्रागन् । मृदोरपि वर्णवत्सदृश (१७) महा मन्तीति

भाव ॥ ३६ ॥

(घणओ-घर्णन) घर्णकी अपेक्षा (महए-भाग्य) भाग्य होता है । इसी
तरह (गणओ रसओ चैव यि य सन्धानओ महए-गणन रसतमेव
अपि च संस्थानत भाग्य) गणगुणकी अपेक्षा रसगुणकी अपेक्षा तथा
संस्थानकी अपेक्षा भी भाग्य जानना चाहिये । इस प्रकार कदा रस
घातेमें इस वर्णका स्पर्शके पाण रस, दो गध, पाण रस, तथा पां
संस्थान इनकी गणनामें समग्र भेग हो जाते हैं ॥ ३६ ॥

अथ मृदु स्पर्शके भर्णोको कहते हैं—'फासओ मउए' इत्यादि ।

अन्यार्थ—(ज उ-गन्तु) जो रुका जादि (फासओ-स्पर्शतः) स्पर्श
परिणामकी अपेक्षा (मउए-मृदुच भवति) मृदु स्पर्शपात्र होता है
(से-स) गट (घणओ-घर्णन) घर्णकी अपेक्षा (महए-भाग्य) भाग्य

अपि ॥ महए-भाग्य ॥ ३६ दीव ॥ ३६ प्रभाते त्वंको गणतो वेद नि ॥
गणतता महए रसत गणओ अपि च संस्थानत भाग्य ॥ ३६ मृदु-मृदुच ॥
३६ मृदु-मृदुच ॥ ३६ महए-महए ॥ ३६ मृदु-मृदुच ॥ ३६ मृदु-मृदुच ॥
३६ मृदु-मृदुच ॥ ३६ महए-महए ॥ ३६ मृदु-मृदुच ॥ ३६ मृदु-मृदुच ॥
३६ मृदु-मृदुच ॥ ३६ महए-महए ॥ ३६ मृदु-मृदुच ॥ ३६ मृदु-मृदुच ॥

३६ मृदु-मृदुच ॥ ३६ महए-महए ॥ ३६ मृदु-मृदुच ॥ ३६ मृदु-मृदुच ॥

अन्यार्थ—जो उ-गन्तु जो रुका जादि (फासओ-स्पर्शतः) स्पर्श
परिणामकी अपेक्षा (मउए-मृदुच भवति) मृदु स्पर्शपात्र होता है
(से-स) गट (घणओ-घर्णन) घर्णकी अपेक्षा (महए-भाग्य) भाग्य

અથ ગુરુસ્પર્શમજ્ઞાનાહ--

મૂલ્મ-ફાસૉ ગુરુણ જે ડં, મઢૈણ સેં ડં વળ્ણૉ.

ગંધૉ રસૉ ચેવ, મઢૈણ સંઠાળૉ વિ^{૧૨} ધ્વં ॥૩૭॥

છાયા--સ્પર્શતો ગુરુકો યસ્તુ, માજ્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતો રસતઃચૈવ, માજ્યઃ સંસ્થાનતોઽપિ ચ ॥ ૩૭ ॥

ટીકા--' ફાસૉ ગુરુણ ' ઇત્યાદિ--

વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ । અત્રાઽપિ પ્રાગ્વત્સપ્તદશ ૧૭ મજ્ઞા ભવન્તીતિ ભાવઃ ॥ ૩૭ ॥

હોતા હૈ । હસી તરહ વહ (ગંધૉ રસૉ ચેવ વિ ય સંઠાળૉ મઢૈણ-ગંધતઃ રસતઃચૈવ અપિ ચ સંસ્થાનતઃ માજ્યઃ) ગંધકી અપેક્ષા રસકી અપેક્ષા ઔર સંસ્થાનકી અપેક્ષા માજ્ય હોતા હૈ । કુર્કશ સ્પર્શકી તરહ મૃદુકે સત્રહ ભંગ હોતે હૈ ॥૩૬॥

અવ ગુરુ-ભારી-સ્પર્શકે ભંગ કહતે હૈ--'ફાસૉ ગુરુણ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ--(જે-યઃ) જો સ્કંધ આદિ (ફાસૉ-સ્પર્શતઃ) સ્પર્શ પરિણામકી અપેક્ષા (ગુરુણ- ગુરુકો ભવતિ) ભારી સ્પર્શવાલા હોતા હૈ (સે-સઃ) વહ (વળ્ણૉ-વર્ણતઃ) વર્ણકી અપેક્ષા (મઢૈણ-માજ્યઃ) માજ્ય હોતા હૈ । હસી તરહ વહ (ગંધૉ રસૉ વિ ય સંઠાળૉ મઢૈણ-ગંધતઃ રસતઃ અપિ ચ સંસ્થાનતઃ માજ્યઃ) ગંધકી અપેક્ષા, રસકી અપેક્ષા ઔર સંસ્થાનકી અપેક્ષા મી માજ્ય હોતા હૈ । પહિલેકી તરહ હસકે મી સત્રહ ભંગ હોતે હૈ ॥૩૭॥

રસૉ ચેવ વિ ય સંઠાળૉ મઢૈણ-ગંધતઃ રસતઃચૈવ અપિ ચ સંસ્થાનતઃચ માજ્યઃ ગંધની અપેક્ષા રસની અપેક્ષા અને સંસ્થાનની અપેક્ષા ભાગ્ય હોય છે. કુર્કશ સ્પર્શની મોક્ષ મૃદુ સ્પર્શવાળા સ્કંધના પણ સત્તર ભંગ હોય છે, ॥ ૩૬ ॥

હવે ગુરુ-ભારે-સ્પર્શના ભંગને કહે છે -- " ફાસૉ ગુરુણ " ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ--જે-ય. જે સ્કંધ આદિ ફાસૉ-સ્પર્શતઃ સ્પર્શ પરિણામની અપેક્ષાએ ગુરુણ-ગુરુકો ભવતિ ભારે સ્પર્શવાળા હોય છે સે-સઃ તે વળ્ણૉ-વર્ણતઃ વર્ણની અપેક્ષાએ મઢૈણ-માજ્યઃ ભાગ્ય હોય છે. આજ પ્રમાણે તે ગંધૉ રસૉ વિ ય સંઠાળૉ મઢૈણ-ગંધતઃ રસતઃ અપિ ચ સંસ્થાનતઃ માજ્યઃ ગંધની અપેક્ષાએ રસની અપેક્ષાએ અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ ભાગ્ય હોય છે. પહેલાંની મોક્ષ આના પણ સત્તર ભંગ હોય છે ॥ ૩૭ ॥

અથ છદુસ્પર્શ મહાનાદ—

મૂલ્—‘ફાસંઓ લંદુપ જે’ ઉ, મંદુપ ‘સે’ ઉ વંણઓ ।

ગધઓ રસંઓ ચેવે, મંદુપ સઠોળઓ વિ” ઈ ॥૩૮॥

છાયા—સ્પર્શતો વધુકો યસ્તુ, માન્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતો રસતથૈવ, માન્યઃ સસ્થાનતોઽપિ ચ ॥ ૩૮ ॥

ટીકા—‘ફાસંઓ છદુપ જે’ ઉ’ ઇત્યાદિ—

શ્યાસ્યા પૂર્વવત્ । અપાઽપિ પ્રાન્વત્સપ્તદશ (૧૭) મહા મવન્તીતિ

માય ॥ ૩૮ ॥

અથ શ્રીતસ્પર્શ મહાનાદ—

મૂલ્—‘ફાસંપ સીર્યપ જે’ ઉ, મંદુપ ‘સે’ ઉ વંણઓ ।

ગંધઓ રસઓ ચેવે, મંદુપ સઠાળઓ વિ” ઈ ॥૩૯॥

છાયા—સ્પર્શતઃ શ્રીતકો યસ્તુ, માન્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતો રસતથૈવ, માન્યઃ સસ્થાનતોઽપિ ચ ॥ ૩૯ ॥

અથ છદુસ્પર્શકે મંગોફો કહતે હૈ—‘ફાસંઓ છદુપ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે છ-યસ્તુ) જો સ્કન્ધ આદિ (ફાસંઓ-સ્પર્શત)

સ્પર્શ પરિણામસે પરિણત હોનેકી અપેક્ષાસે (છદુપ-છદુક) છદુ સ્પર્શ વાલા હોતા હૈ (સે-સ) વહ (વંણઓ-વર્ણત) વર્ણકી અપેક્ષા (મંદુપ-માન્ય) માન્ય હોતા હૈ । ઇસી તરહ વહ (ગંધઓ રસઓ ચેવ વિ પ સઠાળઓ મંદુપ-ગધત રસતથૈવ અપિ ચ સંસ્થાનતઃ માન્ય) ગંધકી, રસકી ઓર સંસ્થાનકી અપેક્ષા મી માન્ય હોતા હૈ । યહાં પર મી પહિલેકી તરહ સ્પર્શ મંગ હોતે હૈ ॥૩૮॥

હવે છદુ સ્પર્શના અંગેને કહે છે—“ફાસંઓ છદુપ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે છ-યસ્તુ જે સ્કન્ધ આદિ વસ્તુઓ-સ્પર્શતઃ સ્પર્શ પરિણામથી પરિણત હોવાની અપેક્ષાથી છદુપ-છદુકા છદુ સ્પર્શવાળા માય છે સે-સ તે વંણઓ-વર્ણત વધુની અપેક્ષાએ મંદુપ-માન્યઃ માન્ય હોય છે આજ પ્રમાણે તે ગંધઓ રસઓ ચેવ વિ પ સઠાળઓ મંદુપ-ગધતઃ રસતથૈવ અપિ ચ સસ્થાનતઃ માન્યઃ અંગેની રસની અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ જાણ્ય માય છે, અર્થાત્ પણ પ્રથમની માફક સ્પર્શ અંગ માય છે ॥ ૩૮ ॥

ટીકા—‘ફાસૅ સીયૅ’ ઇત્યાદિ—

વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ । અત્રાડપિ પ્રાગ્વત્સપ્તદશ (૧૭) ભક્ત્યા ભવન્તીતિ
ભાવઃ ॥ ૩૯ ॥

અથ ઉષ્ણસ્પર્શ ભક્ત્યાનાહ—

મૂલમ્—ફાસૅઓ ઉળ્હૅૅ જૅ ડ, મૅડૅૅ સૅ ડ વળ્ણઓ ।

ગંધઓ રસઓ ચૅવ, મૅડૅૅ સંઠાળ્ણઓ વિ^{૧૩} યં ॥૪૦॥

છાયા—સ્પર્શતઃ ઉષ્ણો યસ્તુ, ભાજ્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતોઃ રસતથૈવ, ભાજ્યઃ સંસ્થાનતોડપિ ચ ॥ ૪૦ ॥

ટીકા—‘ફાસૅઓ ઉળ્હૅૅ’ ઇત્યાદિ—

વ્યાખ્યા પ્રાગ્વત્ । ઉષ્ણસ્યાપિ પ્રાગ્વત્સપ્તદશ ૧૭ ભક્ત્યા ભવન્તિ ॥૪૦॥

અવ શીત સ્પર્શકે ભંગોંકો કહતે હૈં—‘ફાસૅઓ સીયૅ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે-યઃ) જો સ્કન્ધ આદિ (ફાસૅ—સ્પર્શતઃ) સ્પર્શ પરિ-
ણામકી અપેક્ષા પરિણત હોનેકે કારણ (સીયૅ ભવદ્-શીતકઃ ભવતિ)
શીત સ્પર્શવાળા હોતા હૈ (સે-સઃ) વહ (વળ્ણઓ મૅડૅૅ—વર્ણતઃ ભાજ્યઃ)
વર્ણકી અપેક્ષા ભાજ્ય હોતા હૈ । ઇસી તરહ વહ (ગંધઓ રસઓ વિ ય
સંઠાળઓ મૅડૅૅ—ગંધતઃ રસતઃ અપિ ચ સંસ્થાનતઃ ભાજ્યઃ) ગંધકી,
રસકી, ઓર સંસ્થાનકી અપેક્ષા મી ભાજ્ય હોતા હૈ । યહાં પર મી
પહિલેકી તરહ સત્રહ ભંગ જાનના ચાહિયે ॥૩૯॥

અવ ઉષ્ણ સ્પર્શકે ભક્તોંકો કહતે હૈં—‘ફાસૅઓ ઉળ્હૅૅ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે-યઃ) જો સ્કન્ધ આદિ (ફાસૅઓ—સ્પર્શતઃ) સ્પર્શ
પરિણામસે પરિણત હોનેકે કારણ (ઉળ્હૅૅ—ઉષ્ણઃ) જવ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા

હવે શીત સ્પર્શના લગોને કહે છે—“ ફાસૅઓ સીયૅ ” ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—જે-ય જે સ્કન્ધ આદિ ફાસૅ—સ્પર્શતઃ સ્પર્શ પરિણામની અપેક્ષાએ
પરિણત હોવાના કારણે સીયૅ ભવદ્-શીતક ભવતિ શીત સ્પર્શવાળા હોય છે.
સે-સઃ તે વળ્ણઓ મૅડૅૅ—વર્ણતઃ ભાજ્ય વર્ણની અપેક્ષા લાભ્ય થાય છે આજ
પ્રમાણે તે ગંધઓ રસઓ વિય સંઠાળઓ મૅડૅૅ—ગંધતઃ રસતઃ અપિ ચ સંસ્થાનતઃ
ભાજ્ય. ગંધની, રસની અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ લાભ્ય થાય છે. અહીંયા
પણ પ્રથમની માફક સત્તર લગ બાણવા બોધ્યો. ॥ ૩૯ ॥

હવે ઉષ્ણ સ્પર્શના લગોને કહે છે—“ ફાસૅઓ ઉળ્હૅૅ ” ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—જે-ય જે સ્કન્ધ આદિ ફાસૅઓ સ્પર્શતઃ સ્પર્શ પરિણામથી
પરિણત હોવાના કારણે બ્યારે ઉળ્હૅૅ—ઉષ્ણઃ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા માનવામાં આવે

સ્નિગ્ધસ્પર્શમજ્ઞાનાદ—

મૂલ્ય—‘ફાસઓ નિદ્રુપ’ જે ‘ઝ, મંદ્રુપ’ સે’ ‘ઝ’ વળ્લઓ.

ગંધઓ રસઓ વેધે મંદ્રુપ સઠાળઓ વિ” યે ॥૪૧॥

છાયા—સ્પર્શત સ્નિગ્ધકો યસ્તુ માઘ્ય સ તુ વર્ણત ।

ગન્ધતો રસતર્જન, માઘ્યઃ સંસ્થાનતોઽપિ ચ ॥૪૧॥

ટીકા—‘ફાસઓ નિદ્રુપ’ રૂપાદિ—

વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ । સ્નિગ્ધસ્યાપિ સમ્પદધમજ્ઞા પૂર્વવદિતિ માવઃ ॥૪૧॥

માના જાતા હૈ તથ (સે-સઃ) ચહ (વળ્લઓ-વર્ણતઃ) વર્ણકી અપેક્ષા (મંદ્રુપ-માઘ્યઃ) માઘ્ય હો જાતા હૈ । इसी तरह चह (गंधओ रसओ वि य सठाणओ मद्रुप-गंधतः रसतः अपि च संस्थानतश्च माघ्यः) गंधकी अपेक्षा, रसकी अपेक्षा एवं संस्थानकी अपेक्षा भी माघ्य होता है । यहां पर भी पहिलेकी तरह सत्रह मंग होते हैं ॥४०॥

अथ स्निग्ध (चिकन) स्पर्शके मंगोंको कहते हैं—‘फासओ निद्रुप’रूपादि ।

अन्वयार्थ—(जे-यः) जो स्निग्ध आदि (फासओ-स्पर्शतः) स्पर्श परिणामसे परिणत होनेके कारण जय (निद्रुप-स्निग्धकः) स्निग्ध स्पर्शवाला कहा जाता है तथ (से-सः) चह (वળ્લઓ મંદ્રુપ-વર્ણતઃ માઘ્યઃ) વર્ણગુણકી અપેક્ષા માઘ્ય હોતા હૈ । इसी तरह (गंधओ रसओ वि य सठाणओ मद्रुप-गंधतः रसतः अपि च संस्थानतश्च माघ्यः) चह गन्ध, रस तथा संस्थानकी अपेक्षा भी माघ्य माना गया है । इसके भी पूर्वकी तरह सत्रह मंग होते हैं ॥४१॥

છે ત્યારે સે-સઃ તે વળ્લઓ-વર્ણત વર્ણની અપેક્ષાએ મંદ્રુપ-માઘ્ય જાન્ય થઈ જાય છે આજ પ્રમાણે તે ગંધઓ રસઓ વિચ સઠાળઓ મંદ્રુપ ગંધત રસત અપિ ચ સંસ્થાનતશ્ચ માઘ્ય ઝ ધની અપેક્ષાએ, રસની અપેક્ષાએ અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ જાન્ય થાય છે અર્થાત્ પણ પ્રથમની માફક સત્તર જ અવલુપી બેઈએ ॥૪૦॥ હવે સ્નિગ્ધ સ્પર્શના જોને કહે છે—“ફાસઓ નિદ્રુપ” રૂપાદિ.

અન્વયાથ—જે-યઃ જે સ્નિગ્ધ આદિ ફાસઓ-સ્પર્શત સ્પર્શ પરિણામથી પરિણત હોવાના કારણે જ્યારે નિદ્રુપ-સ્નિગ્ધક સ્નિગ્ધ સ્પર્શવળા કહેવામાં આવે છે ત્યારે સે-સઃ તે વળ્લઓ મંદ્રુપ-વર્ણતઃ માઘ્યઃ વર્ણ શુણ્ણની અપેક્ષાએ જાન્ય થાય છે, આજ પ્રમાણે તે ગંધઓ રસઓ વિચ સઠાળઓ મંદ્રુપ-ગંધત રસતઃ અપિ ચ સંસ્થાનતશ્ચ માઘ્ય ઝ ધ, રસ તથા સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ જાન્ય માનવામાં આવેલ છે આના પણ પ્રથમની માફક સત્તર જ અવલુપી છે ॥૪૧॥

રુક્ષસ્પર્શભક્તિનાહ—

મૂલમ્—ફાસઓ લુક્ષવે 'જે ઉં, મઈએ 'સે ઉં વણઓ ।

ગંધઓ રસઓ ચેવે, મઈએ સંઠાણઓ વિ^૩ યં ॥ ૪૨ ॥

છાયા—સ્પર્શતો રુક્ષકો યસ્તુ, માજ્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતો રસતઃ ચૈવ, માજ્યઃ સંસ્થાનતોઽપિચ ॥ ૪૨ ॥

ટીકા—‘ફાસઓ લુક્ષવે’ इत्यादि—

गाथेयं सुगमा । रुक्षस्यापि प्राग्वत्सप्तदशभेदाः, एवं च कर्कशतः समारभ्य-
रुक्षपर्यन्तानामष्टानां प्रत्येकं सप्तदशभेदानां संमेलनेन स्पर्शपरिणतानां पट्त्रिंशद्-
धिकं शतं (१३६) भङ्गा भवन्ति ॥ ४२ ॥

અથ સંસ્થાનમજ્ઞાન નિરૂપયન્ પ્રથમં પરિમંડલસંસ્થાનમજ્ઞાનાહ—

મૂલમ્—પરિમંડલસંઠાણે, મઈએ 'સે ઉં વણઓ ।

ગંધઓ રસઓ ચેવે મઈએ 'સે ફાસઓ વિ^૩ યં ॥

અવ રુક્ષસ્પર્શકે ભંગોંકો કહતે હૈં—‘ફાસઓ લુક્ષવે’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(જે उ-यस्तु) जो स्कन्ध आदि (फासओ-स्पर्शतः)

स्पर्शकी अपेक्षा (लुक्खव-रुक्षकः) रुक्ष स्पर्शवाला होता है (से-सः) वह (वण्णओ-वर्णतः) वर्णकी अपेक्षा (मईए-माज्यः) विकल्पनीय होता है ।

इस तरह वह (गंधओ रसओ चैव वि य संठाणओ मईए-गंधतः रस-
तश्चैव अपि च संस्थानतः माज्यः) गंधकी अपेक्षा, रसकी अपेक्षा तथा
संस्थानकी अपेक्षा भी माज्य होता है । इसके भी पहिलेकी तरह सत्रह
भंग होते हैं । इस प्रकार कर्कशस्पर्शसे लेकर रुक्ष स्पर्श पर्यन्त आठ
स्पर्शोंके प्रत्येकके सत्रह-सत्रह भंग मिलाकर स्पर्श गुण परिणामकी
अपेक्षा एक सौ छत्तीस १३६ भंग होते हैं ॥ ४२ ॥

હવે રૂક્ષ સ્પર્શના ભંગોને કહે છે—“ ફાસઓ લુક્ષવે ” इत्यादि

अन्वयार्थ—ज-य जे स्कंध आदि फासओ-स्पर्शतः स्पर्शनी अपेक्षाओ
लुक्खव-रुक्षक रुक्ष स्पर्शवाला होय छे से-स ते वण्णओ-वर्णतः वर्णनी
अपेक्षाओ विकल्पनीय होय छे आओ प्रमाणे ते गंधओ रसओ विय सठाणओ
मईए-गंधत रसतश्चैव अपि च संस्थानतश्च माज्य गंधनी अपेक्षाओ, रसनी अपेक्षाओ
तथा संस्थाननी अपेक्षाओ पणु लान्य थाय छे. आनां पणु पड़ेवांनी मइए
सत्तर लंग थाय छे. आ प्रमाणे कर्कश स्पर्शथी लईने रुक्ष स्पर्श पर्यंत
आठ स्पर्शोना दरेकना सत्तर-सत्तर लंग भेणवतां स्पर्श गुण परिणामनी
अपेक्षाओ जेकसेने छत्तीस (१३६) लंग थाय छे. ॥ ४२ ॥

છાયા—પરિમંદલસંસ્થાને, માન્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતો રસતત્ત્વેવ, માન્યઃ સ સ્પર્શતોઽપિચ ॥૪૩॥

ટીકા—‘પરિમંદલ સંઠાણે’ ઇત્યાદિ—

પરિમંદલસંસ્થાને યો વર્ણતે સ ઇતિ સમ્યન્વઃ । અગ્ર ‘સ’ ઇત્યનેન સ્કન્ધ
એવ પ્રાપ્ત, ન તુ પરમાણુઃ, તસ્ય સંસ્થાનામાનાત્ । અન્યત્ પુગમસ્ । પરિમંદલ
સંસ્થાનવતો વર્ણગઢાદિ મેદૈ વિંશતિર્મંજ્ઞા મવન્તીતિ માત્રઃ ॥૪૩॥

અથ વૃત્તસંસ્થાનમજ્ઞાનાદ—

મૂઝ્—સંઠાણેઓ મેવે વેદે, મંદૃષ્ સે ડે વર્ણેઓ ।

ગર્ધઓ રંસઓ વેવે મંદૃષ્ સે’ ફાંસંઓ વિ’ ધે ॥૪૪॥

છાયા—સંસ્થાનતો મશતિ વૃત્તઃ, માન્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતો રસતત્ત્વેવ, માન્યઃ સ સ્પર્શતોઽપિચ ॥૪૪॥

અથ સંસ્થાનકે મંગોંકો કહતે દ્રુપ સૂત્રકાર પ્રથમ પરિમંદલ
સંસ્થાનકે મંગોંકો કહતે હૈ—‘પરિમંદલસંઠાણે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો સ્કન્ધ (પરિમંદલસંઠાણે-પરિમંદલ સંસ્થાન) પરિ
મંદલ નામક સંસ્થાનવાળા હોતા હૈ (સે-સઃ) વહ (વર્ણઓ-વર્ણતાઃ
માન્યઃ) વર્ણકી અપેક્ષા માન્ય હોતા હૈ । ઇસી તરફ (ગર્ધઓ રસઓ વેવ
વિ ય ફાસઓ મંદૃષ્-ગર્ધતઃ રસતત્ત્વેવ અપિ ચ સ્પર્શતઃ માન્યઃ) વહ
સ્કન્ધ ગર્ધ, રસ તથા સ્પર્શકી અપેક્ષા મી માન્ય માના ગયા હૈ । તાત્પર્ય
યહ કિ—જો સ્કન્ધ પરિમંદલ સંસ્થાનવાળા હોતા હૈ તસકે વર્ણ ગર્ધ આદિ
કે મેદસે ઘોસ મગ હોતે હૈ । સંસ્થાન સિર્ફ પુગલ સ્કન્ધકા હી હોતા
હૈ પરમાણુકા નહીં, ઇસલિયે યહાં સ્કન્ધ હી લેના પાહિયે ॥૪૩॥

હવે સંસ્થાનના અગોને કહેવાનું શરૂ કરીને સૂત્રકાર પ્રથમ પરિમંદલ
સંસ્થાનના અગોને કહે છે—‘પરિમંદલસંઠાણે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાથ—પરિમંદલસંઠાણે-પરિમંદલસંસ્થાન પરિમંદલ નામના સંસ્થાનવાળા
હોય છે સે-સ તે વર્ણઓ-વર્ણતાઃ પણ ની અપેક્ષાએ માન્ય થાય છે, આજ રીતે
ગર્ધઓ રસઓ વેવ વિય ફાસઓ મંદૃષ્-ગર્ધતઃ રસતત્ત્વેવ અપિ ચ સ્પર્શતઃ માન્ય
એ રકથ, અથ, રસ તથા સ્પર્શની અપેક્ષાએ પણ માન્ય માનવામાં આવેલ
છે તાત્પર્ય એ છે કે, એ રકથ પરિમંદલ સંસ્થાનવાળા હોય છે એના વર્ણ,
ગર્ધ આદિના લેહથી વીસ થાય છે સંસ્થાન ફક્ત પુગલ રકથના જ
થાય છે. પરમાણુના નહીં, આ કારણે અહીં રકથ જ લેવા બોલ્યો. ॥ ૪૩ ॥

ટીકા—‘સંઠાણઓ ભવે વઢે’ इत्यादि—

गाथेयं पूर्ववद् व्याख्येया । नवरं-वृत्तः-वृत्तमस्यास्तीत्यर्थे-अर्श आदिभ्यो-
ञ्च इत्यच् । वृत्तसंस्थानवानित्यर्थः । वृत्तसंस्थानवत्तोऽपि वर्णादि भेदै विंशति
भेदा भवन्तीति भावः ॥४४॥

व्यस्रसंस्थानमहानाह—

मूलम्—संઠાણઓ ભવે તંસે, મઢેણ સેં ડે વર્ણઓ ।

ગંધઓ રસઓ ચેવં, મઢેણ સેં^{૧૨} ફાસઓ વિ^{૧૪} યં ॥૪૫॥

છાયા—સંસ્થાનતો ભવે વ્યસ્રો, માજ્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતો રસતશ્ચૈવ, માજ્યઃ સ સ્પર્શતોઽપિચ ॥૪૫॥

ટીકા—‘સંઠાણઓ ભવેતંસે’ इत्यादि—

यः-संस्थानतः व्यस्रः=व्यस्रसंस्थानवान् भवति, स तु वर्णतः, भाज्यः ।
तथा-गन्धतः, रसतश्च भाज्यः । सः-व्यस्रसंस्थानवान् स्पर्शतोऽपि च भाज्यः ।

अव वृत्त संस्थानके भेदोंको कहते हैं—‘संઠાણઓ ભવે વઢે’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—જો સ્કન્ધ (સંઠાણઓ-સંસ્થાનતઃ) સંસ્થાન પરિણામકી
અપેક્ષા (વઢે-વૃત્તઃ) વૃત્ત સંસ્થાનવાળા (ભવે-ભવતિ) હોતા હૈ (સે-સઃ) વહ
સ્કન્ધ (વર્ણઓ મઢેણ-વર્ણતઃ માજ્યઃ ભવતિ) વર્ણકી અપેક્ષા માજ્ય
હોતા હૈ । इसी तरह वह (गंधओ रसओ चेव मडेण से फासओ वि य-
गन्धतः रसतश्चैव भाज्यः स स्पर्शतोऽपि च) गन्धकी रसकी तथा स्पर्श
गुणकी अपेक्षा भी भाज्य होता है । इस प्रकार वृत्त संस्थानवाले स्कन्ध-
के वर्णादिक भेदोंकी अपेक्षा बीस भेग होते हैं ॥४४॥

अव व्यस्र (त्रिकोण) संस्थानके भेदोंको कहते हैं—‘સંઠાણઓ ભવે
તંસે ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—જો સ્કન્ધ (સંઠાણઓ-સંસ્થાનતઃ) સંસ્થાન પરિણામકી
અપેક્ષા (તંસે-વ્યસ્રઃ) વ્યસ્ર (ત્રિકોણ) સંસ્થાનવાળા હોતા હૈ (સે-સઃ) વહ

હવે વૃત્ત સંસ્થાનના ભેદોને કહે છે—“ સંઠાણઓ ભવે વઢે ” इत्यादि.

અન્વયાર્થ—જે સ્કંધ સંઠાણઓ-સંસ્થાનત સંસ્થાન પરિણામની અપેક્ષાએ
વઢે-વૃત્ત વૃત્ત સંસ્થાનવાળા ભવે-ભવતિ હોય છે સે-સઃ તે સ્કંધ વર્ણઓ
મઢેણ-વર્ણત માજ્યઃ વર્ણની અપેક્ષાએ ભાજ્ય થાય છે આજ રીતે ગંધઓ રસઓ
ચેવ મઢેણ સે ફાસઓ વિ ય-ગંધત. રસતશ્ચૈવ માજ્ય સ સ્પર્શતોઽપિ ચ તે
ગંધની. રસની, તથા સ્પર્શ ગુણનીએ અપેક્ષા પણ ભાજ્ય થાય છે આ પ્રમાણે
વૃત્ત સંસ્થાનવાળા સ્કંધના વર્ણાદિક ભેદોની અપેક્ષાએ વીસ ભેગ થાય છે. ॥૪૪॥

હવે વ્યસ્ર સંસ્થાનના ભેદોને કહે છે—“ સંઠાણઓ ભવે તંસે ” इत्यादि

અન્વયાર્થ—જે સ્કંધ સંઠાણઓ-સંસ્થાનત સંસ્થાન પરિણામની અપેક્ષાએ
તંસે-વ્યસ્ર. વ્યસ્ર સંસ્થાનવાળા હાય છે સે-સઃ તે વર્ણઓ-વર્ણતઃ વર્ણની

વર્ણાદીનાં મેઢે પૂર્વવદ્વિષતિર્મદ્વાસ્ત્યસસ્યાપિ મવન્તીતિ માતઃ ॥૪૫॥

ચતુરસ્રસસ્યાનમજ્ઞાનાહ—

મૂલ્મ—સઠાણઓ જે 'ચરસે, મેઢે' સે' ડ વળ્ણઓ ।

ગંધઓ રસઓ વેધે, મેઢે' સે' ફાસઓ વિ' ધે ॥૪૬॥

છાયા—સસ્યાનતો યથતુરસ્ર, માજ્યઃ સ તુ વર્ણત ।

ગન્ધતો રસતમ્બેષ, માજ્યઃ સ સ્પર્શતોઽપિ ॥૪૬॥

ટીકા—'સઠાણઓ' ઇત્યાદિ—

યઃ, સંસ્થાનતઃ, ચતુરસ્ર=ચતુરસ્રસસ્યાનવાન્, સ તુ વર્ણતો માજ્યઃ, તથા—ગન્ધતઃ, રસતમ્, માજ્યઃ, સ ચતુરસ્રઃ, સ્પર્શતોઽપિ ચ માજ્યઃ, અથાઽપિ પ્રામ્નૃવિશ્વતિર્મદ્વા મવન્તીતિ માતઃ ॥૪૬॥

(વળ્ણઓ-વર્ણતઃ) વર્ણકી અપેક્ષા (મેઢે-માજ્યઃ) માજ્ય હોતા હૈ । ઇસી તરફ (સે-મઃ) યહ પુદ્ગલ સ્કન્ધ (ગંધઓ રસઓ વેધે ચિ ય ફાસઓ મેઢે-ગન્ધત રસતમ્બેષ અપિ ચ સ્પર્શતઃ માજ્યઃ) ગન્ધ રસ તથા સ્પર્શકી અપેક્ષા મી માજ્ય હોતા હૈ । ઇસ ત્ર્યસ્ર સંસ્થાનવાળે સ્કન્ધકે વર્ણાદિક મેઢો દ્વારા ધીમ મંગ હોતે હૈ ॥૪૫॥

અથ ચતુરસ્ર (ચાર કોણવાળે) સસ્યાનકે મંગો કો કહતે હૈ—'સઠાણઓ જે ચરસે' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે-યાઃ) જો સ્કન્ધ (સઠાણઓ-સંસ્થાનતઃ) સંસ્થાન પરિણામકી અપેક્ષા (ચરસે મવહ-ચતુરસ્રઃ મવતિ) (ચાર કોણેવાળા) ચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા હોતા હૈ (સે-સ) યહ (વળ્ણઓ-વર્ણતઃ) વર્ણસે (મેઢે-માજ્યઃ) માજ્ય હોતા હૈ તથા (ગંધઓ-ગંધતઃ) ગંધસે (રસઓ-રસતઃ) રસસે માજ્ય હોતા હૈ । ઇસી તરફ યહ (ફાસઓ-સ્પર્શતઃ)

મેઢે-માજ્યઃ કાઠ્ય યામ છે આજ રીતે સે-સા તે ગંધઓ રસઓ વેધે ચિ ય ફાસઓ મેઢે-ગંધતા રસતમ્બેષ અપિ ચ સ્પર્શતા માજ્યા મધ રસ, સ્પર્શની અપેક્ષાએ પણ કાઠ્ય યામ છે એ સ્કન્ધ સંસ્થાનવાળા રસ મના વર્ણ દિકે વેધો દ્વારા ધીમ મંગ છે ॥૪૫॥

હવે ચતુરસ્ર સંસ્થાનના વેધોને કહે છે—'સઠાણઓ જે ચરસે' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(જે-યાઃ) જે રસ સઠાણઓ-સંસ્થાનત સંસ્થાન પરિણામની અપેક્ષાએ ચરસે મવહ-ચતુરસ્ર મવતિ ચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા હોય છે સે-સા તે વળ્ણઓ-વર્ણતઃ વર્ણની અપેક્ષાએ મેઢે-માજ્યઃ કાઠ્ય યામ છે આજ રીતે ગંધઓ રસઓ-ગંધતઃ રસતઃ મધ, રસ તથા ફાસઓ-સ્પર્શતઃ સ્પર્શની અપેક્ષાએ પણ

આયતસંસ્થાનભેદાનાદ—

મૂલમ્—જે' આયય સંઠાળે, મૈદ્દા સે' ડ વંણઓ.

ગંધઓ રસઓ ચેવં, મૈદ્દા સે' ફાસઓ વિ' યં ॥૪૭॥

છાયા—યઃ આયતસંસ્થાને, માજ્યઃ સ તુ વર્ણતઃ ।

ગન્ધતો રસતશ્ચૈવ, માજ્યઃ સ સ્પર્શતોઽપિ ચ ॥૪૭॥

ટીકા—‘જે આયય સંઠાળે’ इत्यादि—

યઃ સંસ્થાને આયતઃ=આયતં-દૈર્ઘ્યં તદ્વરૂપસંસ્થાનવાન્, સ તુ વર્ણતઃ, માજ્યઃ । તથા-ગન્ધતઃ, રસતશ્ચ માજ્યઃ । સઃ-આયતઃ, સ્પર્શતોઽપિ ચ માજ્યઃ । અત્રાઽપિ પ્રાગ્વત્, વિંશતિ (૨૦) મહ્ના ભવન્તિ । પરિમંડલ૧, વૃત્ત૨, ત્ર્યસ્ર૩, ચતુરસ્રા૪, ડય૫ રૂપાણાં પશ્ચાનામપિ સંસ્થાનાનામ્ પ્રત્યેકં વિંશતિમદ્વયુક્તાનાં સંમેલનેન શતમ્ (૧૦૦) મહ્નાઃ । એવં વર્ણગન્ધરસસ્પર્શસંસ્થાનાનાં સકલમદ્વ સ્પર્શસે ભી માજ્ય હોતા હૈ । યહાં પર ભી પહિલેકી તરહ વીસ મંગ જાનના ચાહિયે ॥૪૬॥

અવ આયત (લંબા) સંસ્થાનકે મંગોંકો કહતે હૈ—‘જે આયયસંઠાળે’ इत्यादि।
અન્વયાર્થ—(જે-યઃ) જો પૌદ્ગલિક સ્કંધ (આયયસંઠાળે-આયત સંસ્થાનઃ) આયત સંસ્થાનવાલા (લંબા) હોતા હૈ (સે-સઃ) વહ સ્કંધ (વંણઓ મૈદ્દા-વર્ણતઃ માજ્યો ભવતિ) વર્ણસે માજ્ય હોતા હૈ । ઇસી તરહ (સે-સઃ) વહ (ગંધઓ રસઓ વિ ય ફાસઓ મૈદ્દા-ગન્ધતઃ રસતઃ અપિ ચ સ્પર્શતઃ માજ્યઃ ભવતિ) ગંધસે, રસસે તથા સ્પર્શસે ભી માજ્ય હોતા હૈ । યહાં ભી પહિલેકી તરહ વીસ મંગ હોતે હૈ । ઇસ તરહ ઇન પાંચ-પરિમંડલ વૃત્ત ત્ર્યસ્ર ચતુરસ્ર તથા આયત-સંસ્થાનોંકે પ્રત્યેકકે વીસ વીસ મંગ મિલાનેસે સંસ્થાન સામાન્યકે સૌ મંગ હો જાતે હૈ । ઇસ પ્રકાર પાંચવર્ણ,

ભાન્ય થાય છે અહીંયા પશુ પહેલાની માફક વીસ ભંગ બળવા બેઈ એ. ॥૪૬॥

હવે આયાત સંસ્થાનના ભંગોને કહે છે—“જે આયય સંઠાળે” इत्यादि.

અન્વયાર્થ—જે-ય બે પૌદ્ગલિક સ્કંધ આયય સંઠાળે-આયતસંસ્થાન. આયત સંસ્થાનવાળા હોય છે સે-સ' તે સ્કંધ વંણઓ મૈદ્દા-વર્ણતઃ માજ્ય ભવતિ પશુની ભાન્ય હોય છે. આ રીતે સે-સ તે ગંધઓ રસઓ વિય ફાસઓ મૈદ્દા-ગંધતઃ રસત' અપિ ચ સ્પર્શત. માજ્ય. ભવતિ ગંધથી, રસથી તથા સ્પર્શથી પશુ ભાન્ય હોય છે. અહીં પશુ પહેલાની માફક વીસ ભંગ થાય છે. આ પ્રમાણે એ' પાંચ-પરિમંડળ, વૃત્ત, ત્ર્યસ્ર, ચતુરસ્ર, તથા આયત-સંસ્થાનોના પ્રત્યેકના વીસ વીસ ભંગ મેળવવાથી સંસ્થાન સામાન્યતા એ ભંગ ...

સજ્જનના દ્રવ્યશ્રીત્યધિકાનિ ચતારિ શતાનિ (૪૮૨) મજ્ઞા મવન્તિ । ત્વઃ ગાયત્રી
સર્વમ્ 'જે' ઇત્યમ્ જાતાધેકવચનમ્ ॥૪૭॥

સમ્યસ્યુપસંહારેણોત્તરગાયાસમ્યન્વમાઃ—

મુષ્મ—એસા અજીવવિમત્તી, સમાસેણ વિયાહિર્યા ।

ઇત્તો જીવવિમત્તિ, વુચ્છામિ અણુપુઞ્વસો ॥ ૪૮ ॥

છાયા—એવા અજીવવિમત્તિ, સમાસેન વ્યાખ્યાતા ।

ઇતો જીવવિમત્તિ, વક્ષ્યામિ આનુપૂર્વ્યા ॥૪૮॥

ટીકા—‘એસા અજીવવિમત્તી’ ઇત્યાદિ—

હે જમ્બૂ ! એવા=અનન્તરોક્તા, અજીવવિમત્તિ=અજીવાનાં વિમત્તિ=વિનાશ,
મેદ્દ ઇતિ યાવદ્, સમાસેન=સંક્ષેપેણ, વ્યાખ્યાતા=તીર્થકરાદિમિર્ધર્મિતાઃ । ઇત્તો
=અતઃ પરમ્, જીવવિમત્તિમ્, આનુપૂર્વ્યા = અનુક્રમપુરઃસરં, વક્ષ્યામિ=
કથયિષ્યામિ ॥ ૪૮ ॥

દો ૨ ગંધ પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ જોર પાંચ સંસ્થાન, જન સયકે મર્ગાક્ર
પરસ્પર યોગ કરનેસે આરસો વપાસી (૪૮૨) મંગ હોતે હૈ ॥૪૭॥

અય સૂત્રકાર પૂર્વોક્ત કથનકા ઉપસંહાર કરકે ઉત્તરગાયાકે
સંયંચકો કહતે હૈ—‘એસા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—હે જમ્બૂ ! (એસા અજીવ વિમત્તી—એવા અજીવવિમત્તિ)
યહ પૂર્વોક્ત ક્ષયે અજીવકા વિભાગ મૈને (સમાસેણ વિયાહિર્યા—સમાસેન
વ્યાખ્યાતાઃ) સંક્ષેપસે કહા હૈ । (ઇત્તો—ઇતઃ) ઇસકે પાદ (અણુપુઞ્વસો—
આનુપૂર્વ્યા) જમાનુસાર (જીવવિમત્તિ વુચ્છામિ—જીવવિમત્તિ વક્ષ્યામિ)
જીવકે વિભાગકો કહતા હુ ॥૪૮॥

પ્રમાણે ચંદ્ર વર્ણ, જે અધ, પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન જ
સહુના આગીને । પરસ્પર મેળ કરવાથી આરસો વપાસી (૪૮૨) ભાગ યાવ છે । ॥૪૭॥

હવે સૂત્રકાર પૂર્વોક્ત કથનને । ઉપસંહાર કરીને ઉત્તર ગાયના સંબંધને
કહે છે—“ એસા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—હે જમ્બૂ ! એવા અજીવ વિમત્તી—એવા અજીવવિમત્તિ આ
પૂર્વોક્ત પદથી અણુને વિભાગ થી સમાસેણ વિયાહિર્યા—સમાસેન વ્યાખ્યાતાઃ
સંક્ષેપથી કહ્યો છે । ઇતો—ઇતઃ આના પછી અણુપુઞ્વસો—આનુપૂર્વ્યા જમાનુસાર
જીવવિમત્તિ વુચ્છામિ—જીવવિમત્તિ વક્ષ્યામિ એવા વિભાગને કહુ છું ॥ ૪૮ ॥

અથ સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં પ્રત્યાહ—

મૂલમ્—સંસારત્થો ય સિદ્ધો ય, દુવિહો જીવો વિયાહિયા ।

સિદ્ધા ણેગવિહો, વુત્તા, તં મે કિત્તયંઓ સુણં ॥૪૯॥

છાયા—સંસારસ્થાશ્ચ સિદ્ધાશ્ચ, દ્વિવિધા જીવા વ્યાખ્યાતાઃ ।

સિદ્ધા અનેકવિધા ઉક્તાઃ, તાન્ મે કીર્તયતઃ શ્રુણુ ॥૪૯॥

ટીકા—‘સંસારત્થા’ इत्यादि—

હે જમ્બૂઃ ? જીવાઃ=પ્રાણિનઃ દ્વિવિધાઃ વ્યાખ્યાતાઃ । સંસારસ્થાઃ, સિદ્ધાશ્ચેતિ । સંસારશ્ચતુર્ગતિલક્ષણસ્તત્ર તિષ્ઠન્તીતિ સંસારસ્થાઃ । યે તુ સંસારાન્મુક્તાસ્તે સિદ્ધાઃ, તત્ર-સિદ્ધાઃ, -અનેકવિધાઃ=વહુપ્રકારકાઃ, ઉક્તાઃ=કથિતાઃ । તાન્ કીર્તયતઃ=કથયતઃ । મે=મમ, સકાશાત્, શ્રુણુ । નન્નુ પ્રથમોપસ્થિતત્વાત્સંસારસ્થભેદાદિકથનમેવ સમુચિતમિતિચેત્-ઉચ્યતે પશ્ચાન્નિર્દેશેઽપિ, અલપવક્તવ્યત્વાત્સૂચીકટા હન્યાયેન પ્રથમતઃ સિદ્ધભેદાઽભિધાનમ્ । ‘ત’ इत्यत्रार्पत्वादेकवचनम् ॥૪૯॥

અથ સુધર્માસ્વામી વક્તવ્ય વિષય કો જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હૈં—

‘સંસારત્થા ય’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—હે જમ્બૂ ! (જીવા-જીવાઃ) પ્રાણી (દુવિહા વિયાહિયા-દ્વિવિધાઃ વ્યાખ્યાતાઃ) સર્વજ્ઞ ભગવાન્ ને દો પ્રકાર કે કહે હૈં । વે દો પ્રકાર યે હૈં । (સંસારત્થાય સિદ્ધાય-સંસારસ્થાશ્ચ સિદ્ધાશ્ચ) એક તો સંસારી તથા દૂસરે સિદ્ધ । इनमें (સિદ્ધા-સિદ્ધા) જો સિદ્ધ જીવ હૈં વે (ણેગવિહા વુત્તા-અનેકવિધાઃ ઉક્તાઃ) અનેક પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । (તં કિત્તયંઓ સુણ-તાન્ કીર્તયતઃ શ્રુણુ) મૈં ઉન સિદ્ધોં કી પ્રરૂપણા કરતા હૂં સો સુનો ।

પ્રશ્ન-ગાથા મૈં સૂત્રકાર ને જવ સર્વ પ્રથમ સંસારી જીવોં કા નામ

હવે સુધર્માસ્વામી પ્રતિજ્ઞા વિષયને જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે—

“સંસારત્થા ય” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—હે જમ્બૂ ! જીવા-જીવા પ્રાણી દુવિહા વિયાહિયા-દ્વિવિધાઃ વ્યાખ્યાતા. સર્વજ્ઞ ભગવાને બે પ્રકારનાં કહેલ છે. એ બે પ્રકાર આ છે.—સંસારદ્વાય સિદ્ધા ય-સંસારસ્થાશ્ચ સિદ્ધાશ્ચ એક સંસારી અને બીજો સિદ્ધ. આમાં સિદ્ધા-સિદ્ધાઃ જે સિદ્ધ હવે છે તે ણેગવિહા વુત્તા-અનેકવિધા ઉક્તાઃ અનેક પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે તં કિત્તયંઓ સુણ-તાન્ કીર્તયત શ્રુણુ હું એ સિદ્ધોની પ્રરૂપણા કરું છું, તેને તમે સાંભળો.

પ્રશ્ન—ગાથામાં સર્વ પ્રથમ ન્યારે સંસારી હવેના નામનો નિર્દેશ

અથ સિદ્ધાનામનેકવિષત્વમેવોપાધિમેદાદાહ—

મૂલ્મ—‘હૃત્પીપુરિસસિદ્ધાય, તદેવ ચ નૃપસગા ।

સલિંગે અન્નલિંગે ચ, ગિહિલિંગે’ તદેવ યા ॥૫૦॥

જાયા—સ્ત્રીપુરુષસિદ્ધાય, તથૈવ ચ નૃપસકાઃ ।

સ્વલિંગે અન્યલિંગે ચ, ગૃહિલિંગે તથૈવ ચ ॥૫૦॥

ટોકા—‘હૃત્પી પુરિસસિદ્ધા’ इत्यादि—

સ્ત્રી પુરુષસિદ્ધાય=સ્ત્રિયમ્ પુરુષાય સ્ત્રીપુરુષા, સ્ત્રીપુરુષાય તે સિદ્ધાન્ન સ્ત્રી-
પુરુષસિદ્ધાઃ, સિદ્ધશબ્દ પ્રત્યેકમમિસમ્બન્ધ્યતે, તત્ત્વ સ્ત્રિયન્ન તે પૂર્વપર્યાયાયે
શ્યા સિદ્ધાઃ, સ્ત્રી સિદ્ધા एव પુરુષસિદ્ધા इत्यर्थः । च=પુન, તથૈવ ચ નૃપસકાન્
इहोपरप्रकरणवशात् સિદ્ધશબ્દસ્ય સમ્બન્ધઃ, તથા ચ=નૃપસકસિદ્ધા । સ્વલિંગે
સિદ્ધાઃ, સ્વલિંગે ચ=શુક્તિમાર્ગપ્રસ્થિતાનામનગારલિંગ, રજોહરમસદોરક્ષુત્તરલિ

નિર્વેશ કિયા છે તથા સ્ત્રીની કી પ્રરૂપણા કરની જાહિયે થી ફિર વનકી
પ્રરૂપણા ન કરકે પહેલે સિદ્ધોની પ્રરૂપણા ક્યોની કી છે ?

ઉત્તર—સિદ્ધોની કી વિષય મેં અત્ય વક્તવ્ય હોને કે કારણ ‘સ્ત્રી
કદાહ’ કે વ્યાય સે પ્રથમ સિદ્ધોની પ્રરૂપણા કી છે ॥ ૪૯ ॥

અથ સૂત્રકાર સિદ્ધોની મેં અમેકાવચતા ઉપાધિમેદ સે કહતે હૈ—

‘હૃત્પી’ इत्यादि ।

અન્યવાય—(હૃત્પીપુરિસસિદ્ધાય—સ્ત્રી પુરુષ સિદ્ધાઃ) સ્ત્રી પર્યાય
સે સિદ્ધ, તથા પુરુષ પર્યાય સે સિદ્ધ, (તદેવ—તથૈવ) હસી તરહ (નૃપ
સગા—નૃપસકાઃ) નૃપસક પર્યાય સે સિદ્ધ (સલિંગે અન્નલિંગે તદેવ ગિહિ
લિંગે—સ્વલિંગે અન્યલિંગે તથૈવ ચ ગૃહિલિંગે સિદ્ધાઃ) રજોહરણ તથા

કરેલ છે ત્યારે જોમની પ્રરૂપણા કરવી જોઈતી હતી, તે જોમની પ્રરૂપણા
ન કરતાં પહેલાં સિદ્ધોની પ્રરૂપણા થા માટે કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર—સિદ્ધોના વિષયમાં અત્ય વક્તવ્ય હોવાના કારણે “સ્ત્રી કદાહ”
ના ન્યાયથી પ્રથમ સિદ્ધોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવે છે ॥ ૪૯ ॥

હવે સૂત્રકાર સિદ્ધોમાં અનેક વિષતા ઉપાધિ લેઈથી કહે છે—‘હૃત્પી’ इत्यादि
અન્યવાય—હૃત્પી પુરિસસિદ્ધા ય—સ્ત્રી પુરુષસિદ્ધા સ્ત્રી પર્યાયથી સિદ્ધ, તથા
પુરુષ પર્યાયથી સિદ્ધ, તદેવ—તથૈવ આજ પ્રમાણે નૃપસગા—નૃપસકા નૃપસક
પર્યાયથી સિદ્ધ, સલિંગ અન્નલિંગ તદેવ ગિહિલિંગે સિદ્ધા—સ્વલિંગે અન્યલિંગે તથૈવ

કાદિરૂપં, તત્ર સિદ્ધાઃ, ચ=પુનઃ, અન્યલિઙ્ગે=અન્યલિઙ્ગાપેક્ષયા અન્યત્-મિન્નં ચ તલિઙ્ગં ચ અન્યલિઙ્ગમ્, શાક્યાદિસમ્બન્ધિવેષઃ, તત્રસિદ્ધાઃ । ‘તથૈવ’ ઇતિ સમુચ્ચયે, ગૃહિલિઙ્ગે=ગૃહિલિઙ્ગ-ગૃહસ્થવેષઃ, તત્ર સિદ્ધાઃ, મરુદેવીસ્વામિનીવત્ । ચક્રારસ્તુ તીર્થા-તીર્થસિદ્ધાઘનુક્તભેદબોધકા, તતત્ર-તીર્થસિદ્ધાઃ, અતીર્થસિદ્ધા, ઇત્યાદયો બોધ્યાઃ ।

અથ સ્ત્રીમોક્ષસમર્થનમ્—

इह ‘इत्थीपुरिससिद्धाय’ इति वचनेन स्त्रीणामपि सिद्धिसंभव इत्युक्तम् । तत्र केचिद् वदन्ति-स्त्रीणां न मोक्षः, पुरुषेभ्यो हीनत्वात्, नपुंसकादिवत्, इति । अत्र द्रूमः-सामान्येनात्र धर्मित्वेनोपात्ता स्त्रियो, विवादास्पदीभूता वा । आद्य पक्षे पक्षैकदेशसिद्धसाध्यता, अलंख्यातवर्णागुणदुष्पमादिकालोत्पन्नतिरश्चोदेव्य-

सदोरकमुखवस्त्रिकादिरूप अनगारलिङ्गमें सिद्ध, तथा अन्यलिङ्ग शाक्या-दिवेष में सिद्ध, एवं मरुदेवी की तरह-गृहलिङ्ग में सिद्ध, तीर्थसिद्ध, अतीर्थसिद्ध इस तरह सिद्धोंके उपाधिभेद से अनेकभेद होते हैं ।

अब स्त्री मुक्ति का समर्थन किया जाता है—

गाथा में “ इत्थी पुरिस सिद्धाय ” इस पद से स्त्रियों को भी मुक्ति-पद की प्राप्ति समर्थित की गई है सो वह इस प्रकार से जाननी चाहिये—कोई ऐसा कहते हैं कि ‘ स्त्रियों को मुक्ति नहीं होती है कारण कि वे पुरुष की अपेक्षा हीन हैं ’, जैसे नपुंसक आदि । इस पर यह पूछना है कि आप किन स्त्रियों में मोक्ष का अभाव सिद्ध करते हो क्या सामान्य स्त्रियों में अथवा किन्हीं विशेष स्त्रियों में यदि सामान्य स्त्रियों में मुक्ति प्राप्ति का अभाव आप सिद्ध करते हो

च गृहलिङ्गे सिद्धाः रत्नेदरुण तथा सदोरकमुखवस्त्रिकादिरूप अनगार लिङ्गमां सिद्ध, तथा अन्य लिङ्ग शाक्यादि वेषमा सिद्ध, अने मरुदेवीनी भाङ्क, गृहि लिङ्गमां सिद्ध, तीर्थ सिद्ध, अतीर्थ सिद्ध आ प्रमाणे सिद्धोना उपाधि लेदथी अनेक लेद डोय छे.

હેવે સ્ત્રી મુક્તિનુ સમર્થન કરવામા આવે છે—

ગાથામા “ ઇત્થીપુરિસ સિદ્ધા ય ” આ પદથી સ્ત્રિયોને પણ મુક્તિ પદની પ્રાપ્તિનુ સમર્થન કરવામા આવેલ છે. તે આ પ્રકારથી જાણવું જોઈએ કેઈ એવું કહે છે કે, સ્ત્રિયોને મુક્તિ થતી નથી કારણ કે, તે પુરૂષની અપેક્ષાએ હીન છે જે રીતે નપુસક વગેરે આની સામે એ પૂછવાનુ છે કે, આપ કઈ સ્ત્રિયોના નિષયમાં મોક્ષનો અભાવ સિદ્ધ કરો છો ? શું સામાન્ય સ્ત્રિયોમાં અથવા કેઈ વિશેષ સ્ત્રિયોમાં ? જો સામાન્ય સ્ત્રિયોમાં મુક્તિ પ્રાપ્તિનો અભાવ

मन्यादिस्त्रीणा भूयसीनामस्मामिरपि मोक्षभावस्याभिधानात्, द्वितीयेतु न्यूनता पक्षस्य । विवादास्पदीभूतेति विशेषणं विना नियतस्त्रीसामाभावात् । यदि तदुपा-
दीयते, तदा तत्प्रतिपापायै किञ्चिदुच्यते—

स्त्रियो मुत्तयर्हा, मुक्तिकारणावैकल्यात्, यथा पुमांस, यत्र हि यस्य नास्ति
संभवस्तत्र तत्कारणवैकल्यं यथा सिद्धश्रियायां शास्यभ्रूरस्य । इमास्तु मुक्ति-
कारणवैकल्यपरिहा, तस्मा मुत्तयर्हा इति ।

तो यह बात हम भी मानते हैं कि असख्यात वर्ष की आयुवाली-
अकर्म-भूमिजस्त्रियोंको दुपमादिकालोत्पन्न तिर्यग्नियोंको एवं देवियोंको
तथा अमन्य स्त्रियोंको मुक्ति प्राप्त नहीं होती है । अतः पक्षैकदेशमें
यह हेतु सिद्धसाध्यतावाला होनेसे यदि कहो कि कोई विशिष्ट स्त्रियां
मुक्ति प्राप्तिके योग्य नहीं हैं तो यह बात पक्षभूत स्त्रीपक्षसे ज्ञात नहीं हो
सकती है । अतः इस बातको स्पष्ट करनेके लिये यदि ऐसा कहा जाय
कि हम उन्हें ही मुक्ति प्राप्ति निषिद्ध करते हैं जिन्हें आप मुक्ति प्राप्तिके
योग्य गिनते हो । तो इसपर भी हमारा यही कहना है कि जिन्हें तुम
मुक्ति प्राप्तिके योग्य नहीं कहते हो उन्हें ही हम इस प्रकारसे मुक्ति
प्राप्तिके योग्य सिद्ध करते हैं—“ स्त्रियो मुत्तयर्हा, मुक्तिकारणावैकल्यात्
यथा पुमांसः ” जैसे पुरुषोंमें मुक्तिके कारणोंकी अविकलता देखी जाती
है उसी प्रकारसे स्त्रियोंमें भी मुक्तिके कारणोंकी अविकलता होनेसे वे

सिद्ध करवा दो तो जो बात अभी पक्ष भानीके छीजे के असम्भाव्य नहीं
आयुष्यवाणी अकर्मभूमि व स्त्रियोंने, दुपमादि कालोत्पन्न तिर्यग्नियोंने, अने
देवियोंने, तथा अमन्य स्त्रियोंने मुक्ति प्राप्त नहीं की । अभी पक्षैकदेशमें
जो हेतु सिद्ध साध्यवाणी होवाभी जो कहो है, कुछ विशिष्ट स्त्रिये मुक्ति
प्राप्तिने योग्य नहीं तो आ बात पक्षभूत स्त्री पक्षसे ज्ञात नहीं हो सकती । अभी
जो बातने स्पष्ट करवा भाटे जो ज्येष्ठ कहेवाभी आवे है, अभी जोने व
मुक्ति प्राप्तिमें निषेध करीजे छीजे जोने आप मुक्ति प्राप्तिने योग्य नहीं
छो तो जानी अभी पक्ष अभाह जो व कहेवाउ छे है, जोने तथे मुक्ति
प्राप्तिना योग्य नहीं कहेंता जोने व अभी आप प्रकाशकी मुक्तिपत्नी प्राप्तिने
योग्य सिद्ध करीजे छीजे । ‘ स्त्रियो मुत्तयर्हा, मुक्तिकारणावैकल्यात् यथा
पुमांसः ’ जेभ प्रश्नेमां मुक्तिपत्नी कारणोंकी अविकलता जेवामां आवे छे
जेव प्रकाशकी स्त्रियेमां पक्ष मुक्तिपत्नी कारणोंकी अविकलता होवाभी जो पक्ष
मुक्तिपत्नी प्राप्तिने योग्य छे जे स्थाने जेनी संभवता कीती नहीं त्यों व
जेना कारणोंकी विकलता एक छे जेभ सिद्ध शिक्षाओं कीव्यवहारी संभवता

નત્ર સ્ત્રીષુ મુક્તિકારણાનામસદ્ભાવાત્ તત્રાયં હેતુર્નાસ્તીત્યસિદ્ધોઽયં હેતુરિતિવેત્ ?

ઉચ્યતે-ઉક્તહેતોરસિદ્ધત્વં વદસિ, તત્ કિં સ્ત્રીणां પુરુષેભ્યોઽપકૃષ્ટત્વેન ?, કિમુત નિર્વાણસ્થાનાદ્યસિદ્ધત્વેન ?, કિં વા મુક્તિસાધકપ્રમાણાભાવેન ?

તત્ર યદિ તાવત્ પુરુષેભ્યોઽપકૃષ્ટત્વેન સ્ત્રીષુ મુક્તિકારણાનામસદ્ભાવ इति વદસિ, તર્हि इदं ब्रूहि-त्वदङ्गीकृतं પુરુષેભ્યોઽપકૃષ્ટત્વં સ્ત્રીષુ કિં સમ્યગ્ દર્શનાદિ રત્નત્રયા-

મી મુક્તિ-પ્રાપ્તિકે યોગ્ય હૈં । જહાં પર જિસકી સંભવતા નહીં હોતી હૈ વહાં પર ઉસકે કારણોંકી વિકલતા રહતી હૈ જૈસે સિદ્ધશિલામેં શીલયજ્જુરકી સંભવતા નહીં હૈ, અતઃ વહાં પર ઉસકે કારણોંકી બી વિકલતા હૈ । પરન્તુ વિવક્ષિત સ્ત્રિયાં એસી નહીં હૈં ઉનમેં તો મુક્તિકે સબ કારણોંકા સદ્ભાવ હૈ અતઃ વે મુક્તિકે યોગ્ય હૈં । યદિ હસ પર ફિર બી એસા હી કહા જાવે કિ સ્ત્રિયોંમેં મુક્તિકે કારણોંકી અસદ્ભાવતા હૈં અતઃ ઉનમેં હસ હેતુકે અસદ્ભાવસે હેતુમેં અસિદ્ધતા આંતી હૈ સો એસા કહના બી ઠીક નહીં હૈ । કારણ કિ હમારા હસ પર તુમસે એસા પૂછના હૈ કિ આપ જો સ્ત્રિયોંમેં હસ હેતુકી અસિદ્ધતા પ્રકટ કર રહે હો સો કિસ કારણસે ? કયા વે પુરુષોંકી અપેક્ષા હીન હૈં હસલિયે અથવા નિર્વાણરૂપ સ્થાનકી અપ્રસિદ્ધિ હૈ હસલિયે, યા મુક્તિકે સાધક પ્રમાણ નહીં હૈ હસલિયે ? । યદિ એસા કહા જાય કિ સ્ત્રિયાં પુરુષોંકી અપેક્ષા હીન હૈં હસલિયે ઉનમેં મુક્તિકે કારણોંકા સદ્ભાવ નહીં હૈ સો પુનઃ હસ પર હમ યહ પૂછતે હૈં કિ આપ જિન સ્ત્રિયોંકો પુરુષોંકી અપેક્ષા હીન

નથી આથી એ સ્થળે એના કારણોની પણ વિકળતા છે. પરંતુ વિવક્ષિત સ્ત્રિયો એવી નથી. એમનામાં તો મુક્તિના સધળા કારણોનો સદ્ભાવ છે આથી તે મુક્તિને યોગ્ય છે એ કે આની સામે ફરીથી પણ આવું કહેવામાં આવે કે, સ્ત્રિયોમાં મુક્તિના કારણોની અસદ્ભાવતા છે આથી એનામાં એ હેતુનો અસદ્ભાવ હોવાના કારણે આ સિદ્ધતા આવે છે, તો આમ કહેવું એ પણ ઠીક નથી, કારણ કે આની સામે અમારું એ પૂછવાનું છે કે, આપ જે સ્ત્રિયોમાં એ હેતુની અસિદ્ધતા પ્રગટ કરી રહ્યા છો તે કયા કારણથી ? શું તે પુરુષોની અપેક્ષાએ હિન છે ? એ કારણથી, અથવા નિર્વાણરૂપ સ્થાનની અપ્રસિદ્ધિ છે આ કારણે, અથવા મુક્તિનું સાધક પ્રમાણ નથી આ કારણે ? જો એમ કહેવામાં આવે કે, સ્ત્રિયો પુરુષોની અપેક્ષાએ હીન છે, આ કારણે એમનામાં મુક્તિના કારણોનો સદ્ભાવ નથી તો ફરી એમાં આની સામે પૂછીએ છીએ કે, આપ સ્ત્રિયોને પુરુષોની અપેક્ષાએ હીન બતાવી રહ્યા છો, એ કયા કારણથી

માવેન^૧, કિં યા વિશિષ્ટમામખ્યામાવેન^૨, કિં યા પુરુષાનમિક્ષ્યત્વેન^૩, કિં યા સ્મારણાયકર્ત્ત્વેન^૪, કિં યા અમહર્દિકત્વેન^૫, કિમુત-માયાદિ પ્રકર્ષત્વેન^૬, इति पञ्चविकल्पा ।

તપ્ત યદુચ્યતે સ્ત્રીષુ રત્નપ્રયામાત્ત્વમિતિ તદ્યુક્તમ્-સમ્યગ્દર્શનાદોનિ પુરુષાણામિય સ્ત્રીણામપ્યવિકલ્પાનિ દૃશ્યન્તે । તથાહિ-“દૃષ્ય”તે સ્ત્રિયોપિ મરૂલમપિ પ્રવચનાર્થમ્ ભદ્રયાનાઃ, જાનતે ચ પઠાવશ્યક કાલિકોત્કાલિકાદિમેદમિન્ન મુતમ્, પરિપાલયન્તિ સત્તદશયિષં સયમમ્, ધારયન્તિ ચ દેવાસુરાણામપિ કુર્ષે પ્રસવર્થમ્, તપ્યન્તે ચ સર્વાસિ માતૃશ્વપણાદોનિ તત્ કયમિય ન તાસાં મોક્ષસમયઃ ।

કહતે હૈં યહ કિસ કારણસે કહતે હૈં કયા ડનમેં સમ્યગ્દર્શનાવિકલ્પ જો રત્નપ્રય હૈં ડનકા અભાવ રહતા હૈં ? ૧, યા ડનમેં વિશિષ્ટ સામર્થ્યકા અભાવ હૈં ? ૨, અથવા યે પુરુષોં દ્વારા અવંચ હૈં ? ૩, યા સ્મારણ આદિ જ્ઞાન ડનમેં નહીં રહતા હૈં ? ૪, યા ડનમેં કોઈ સ્ત્રી મહર્દિક નહીં હૈં ? ૫ અથવા માયાદિક કી ડનમેં પ્રકર્ષતા પાઈ જાતી હૈં ? ૬ । યદિ ઇન છહ યિકલ્પોં મેં સે યહ યિકલ્પ માના જાય કિ સ્ત્રિયોં મેં રત્નપ્રય કા અભાવ હૈં અતઃ ડનમેં પુરુષોં કી અપેક્ષા હીનતા હૈં સો એસા કહના ઇસલિયે યુક્તિયુક્ત નહીં માના જાતા હૈં કયોં કિ સમ્યગ્દર્શનાવિકલ્પ રત્નપ્રય પુરુષોં કી તરહ ડનમેં મી અવિકલ્પ દેસે જાતે હૈં । સ્ત્રિયાં મી સર્વલ પ્રવચન કે અર્થ કી અઘ્ઠા કરનેવાલી પઠાવશ્યક કાલિક ઉત્કાલિક આદિ કે મેદ સે મિત્ત યુત કો જાનને વાલી તથા સતરહ પ્રકાર કે સંયમ કો પાલને વાલી વેચી જાતી હૈં । દેવ ઓર અસુરોં દ્વારા મી

બતાવી રહ્યા છે, યુ જોમનામાં સમ્યગ્દર્શનાવિકલ્પ કે રત્નપ્રય છે જોને અભાવ રહે છે ? ૧ અથવા તે જોમનામાં વિશિષ્ટ સામર્થ્યનો અભાવ છે ? ૨ અથવા તે પુરુષો દ્વારા અવંચ છે ? ૩ અથવા તે સ્મારણ આદિ જ્ઞાન જોમનામાં રહેતું નથી ? ૪ અથવા જોમનામાં કોઈ સ્ત્રી મહર્દિક નથી ? ૫ અથવા તે માયાદિકની જોમનામાં પ્રકર્ષતા હોય છે ? ૬ જો આ છ વિકલ્પોમાંથી જોને વિકલ્પ માનવામાં આવે કે, સ્ત્રિયોમાં રત્નપ્રયનો અભાવ છે જ્યાં જોમનામાં પુરુષોની અપેક્ષાએ હીનતા છે આ પ્રકારે રહેતું જો કારણે કુક્તિયુક્ત માની નથી સકાર્તું કે સમ્યગ્દર્શનાવિકલ્પ રત્નપ્રય પુરુષોની માફક સ્ત્રિયોમાં પણ અવિકલ્પ જોવામાં આવે છે સ્ત્રિયો પણ સર્વળા પ્રવચનના અર્થની અઘ્ઠા કરવાવાળી પઠાવશ્યક કાલિક ઉત્કાલિક આદિના મેદમાં મિત્ત યુતને બાધવાવાળી તથા સત્તર પ્રકારના અવમને જાળનાર જોવામાં આવે છે. દેવ અને અસુરો

કિં ચ-સ્ત્રીપુ રત્નત્રયાભાવ इति यदुच्यते, तत् किं रत्नत्रयस्य अविशिष्टस्य तत्राऽभावो विवक्षितः, किं वा प्रकर्षपर्यन्तप्राप्तस्य रत्नत्रयस्य तत्राभावः ? ।

તત્ર યદિ અવિશિષ્ટસ્ય રત્નત્રયસ્ય સ્ત્રીપુ અભાવ इत्युच्यते भवता, तर्हि कथय, अयं रत्नत्रयाभावश्चारित्रासंभवात् किम् उत ज्ञानदर्शनयोर्द्वयोरभावात्, किं वा सम्यग् दर्शनादीनां त्रयाणामभावात् ? ।

अथ-चारित्रासंभवेन रत्नत्रयाभाव इतिपक्षस्य निराकरणम् ।

તત્ર યદિ ચારિત્રસ્યાસંભવાદ્ રત્નત્રયાભાવો વિવક્ષિતસ્તર્હિ સોઽપિ ચારિત્રા-સંભવઃ કિં સ ચેલત્વેન?, ? કિં વા સ્ત્રીત્વસ્ય ચારિત્રવિરોધિત્વેન?, ૨ કિં વા મન્દસત્ત્વતયા૩, ? ।

दुर्धर ब्रह्मचर्यव्रत वे पालती हैं । मासक्षण आदि विविध प्रकार की तपस्या वे करती हैं । इसलिये उसमें मुक्ति का संभव कैसे नहीं हो सकता है । तथा आप जो स्त्रियों में रत्नत्रय का अभाव कहते हो सो इनमें रत्नत्रय का अभाव कैसे विवक्षित है, क्या सामान्यरूप रत्नत्रय का अथवा प्रकर्ष पर्यन्त प्राप्त रत्नत्रयका ? यदि प्रथम पक्ष स्वीकृत किया जाय तो हम इस पर पुनः यह पूछते हैं कि सामान्यतया रत्नत्रय का अभाव चारित्रिके अभाव से कहते हो ? अथवा ज्ञानदर्शन दोनों के अभाव से कहते हो ? अथवा सम्यग्दर्शनादिक तीनोंके अभाव से कहते हो ? । यदि कहो कि चारित्र के असंभव से रत्नत्रय का अभाव है ऐसा हम कहते हैं सो इस पर पुनः यह विकल्प होता है, कि उनमें चारित्रकी असंभवता क्या संभव होनेसे आती है ? या स्त्रीपनेको चारित्रका विरोधी होनेसे आती है ? अथवा मन्दसामर्थ्य होनेकी वजहसे आती है ?

તરુથી પણ દુર્ધર બ્રહ્મચર્ય વ્રતનુ એ પાલન કરે છે. માસ ક્ષણ આદિ વિવિધ પ્રકારની તપસ્યાઓ કરે છે, આ કારણે તેમને મુક્તિનો સંભવ કેમ ન થઈ શકે ? તથા આપ જો સ્ત્રીઓમાં રત્નત્રયનો અભાવ કહો છો તો એમનામાં રત્નત્રયનો અભાવ કઈ રીતે છે ? શું રત્નત્રયનું સામાન્યરૂપ અથવા પ્રકર્ષ પર્યંત પ્રાપ્ત રત્નત્રયનું ? કદાચ પ્રથમ પક્ષ સ્વીકારવામાં આવે તો અમે આખી સામે પ્રથમ એ પૂછીએ છીએ કે, સામાન્યતયા રત્નત્રયનો અભાવ ચારિત્રના અભાવથી કહો છો ? અથવા જ્ઞાન દર્શન બંનેના અભાવથી કહો છો ? અથવા સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણેના અભાવથી કહો છો ? જો એવું કહો કે, ચારિત્રના અસંભવથી રત્નત્રયનો અભાવ છે એવું અમે કહીએ છીએ તો આના ઉપર એવો વિકલ્પ ઉઠે છે કે, એમનામાં ચારિત્રની અસંભવતા શું સંભવ હોવાના કારણે આવે છે ? અથવા તો સ્ત્રીપણ એ ચારિત્રનું વિરોધી ગણવાથી આવે છે ? અથવા સામર્થ્ય ઓછું હોવાને કારણે આવે છે ?

॥ ચેલસ્ય ચારિત્રમાય હેતુસ્થનિરાકરણમ્ ॥

અમ્મ યદિ સચેલત્વેન ચારિત્રમાયમયમ્ ઇત્યુચ્યતે સમયતા, તર્હિ યાવત્ ક્ષમ્ય ત્વદશીકૃતમિદં ચેલસ્યાપિ ચારિત્રમાયહેતુસ્થ કિં ચેલસ્ય પરિમોગ માત્રેણ મવતિ? કિં ના ચેલસ્ય પરિમહરૂપત્વેન? ૨ ।

અમ્મ યદિ પરિમોગમાત્રેણ ચેલ ચારિત્રમાયહેતુરિતિ મન્યસે તર્હિ યદ્ યાવત્, અયં ચેલપરિમોગઃ સ્ત્રીણાં કિં તત્પરિત્યાગાશ્ચક્ત્વેન?, કિં યા-ગુરુપદિષ્ટત્વેન?, ચારિત્રમાયહેતુરિતિવસિતઃ? ।

અમ્મ યદિ સ્ત્રીણાં ચેલપરિત્યાગાશ્ચક્ત્વેન ચેલપરિમોગચારિત્રમાયહેતુરિતિ સ્વીકરોપિ, નૈતદ્ યુક્તમ્-યતઃ યદ્યપિ 'પ્રાણેભ્યો નાપરંમિયં પ્રાપ્તિનામ્' ત્વાપિ-પ્રાણાનપિ ત્યજન્ત્યઃ કાશિત્ સ્ત્રિયઃ મદશ્ય-તે । કિં પુનઃચેલં પરિત્યક્તુમશ્ચક્તાસા ઇતિ સંમાધના ।

યદિ કહાં જાય કિં ચે ચક્ષુસહિત રહતી હૈં ઇસલિયેં ડનમેં ચારિત્ર કી અસંમયતા હૈં સો કયા ચક્ષુકે પરિમોગ માત્ર સે ચારિત્રમાય કે પ્રતિ હેતુતા હોતી હૈં? અથવા પરિમહરૂપ હોને સે હોતી હૈં? યદિ પરિમોગ માત્ર સે ચેલ ચારિત્રમાય કા હેતુ હોતા હૈં એસા માના જાય તો કહોં યહ ચેલ કા પરિમોગ સ્ત્રિયોં કે ડસકે પરિત્યાગ કરને કી અશક્તિ હોનેસે હૈં? અથવા ગુરુપદિષ્ટ હોને સે હૈં? યદિ ઇસમેં એસા કહાં જાય કિં સ્ત્રિયોંમેં ચક્ષુકા ત્યાગ કરને કી અશક્તિ હોને સે ચેલ પરિમોગ હોતા હૈં ઓર યહ ચેલ પરિમોગ ડનમેં ચારિત્રમાય કા હેતુ હોતા હૈં સો એસા કહના ડચિત નહીં હૈં કારણ કિં પ્રાણિયોં કોં સબ સે અધિક પ્યારે પ્રાણ હોતે હૈં જબ સ્ત્રિયાં પ્રાણોં કોં મી ડોઢ

કદાચ એવું કહેવામાં આવે છે, તે વચ્ચે અહિં રહે છે આ કારણે તેમનામાં ચારિત્રની અસંમયતા છે તે। શું વચ્ચેના પરિણામ માત્ર કરવાથી જ ચારિત્રબાવના વરદ હેતુવા થાય? અથવા પરિમહરૂપ થવાથી થાય છે? જો પરિમહ માત્રથી ચેલ ચારિત્ર બાવનો હેતુ બને છે, એવું માનવામાં આવે તો કહોં જો ચેલનો પરિણામ સ્ત્રિયોંમાં જોનો પરિત્યાગ કરવાની અશક્તિના કારણે છે? અથવા અરૂપદિષ્ટ હોવાથી છે? જો આ બાબતમાં એવું કહેવામાં આવે છે, સ્ત્રિયોંમાં વચ્ચેના ત્યાગ કરવાની અશક્તિ હોવાથી ચેલ પરિણામ થાય છે અને જો ચેલ પરિણામ જોમનામાં ચારિત્ર બાવનો હેતુ હોય છે તો જો કહેવું હકિત નથી કારણ કે, પ્રાણિયોંને સહુથી વધુમાં વધુ પ્યારે પોતાનો પ્રાણ હોય છે અપારે સ્ત્રિયોં પ્રાણોંને પશુ ત્યાગ કરતી જોવામાં આવે છે તે। પછી જોના માટે

અથ ગુરુપદિષ્ટત્વેન ચૈલપરિભોગઃ સ્ત્રીણામ્ , इत्यङ्गीकरोषि, तर्हि कथय तावत् किंचैलस्य चारित्रोपकारित्वेन गुरुभिस्तासां चैलपरिभोगोपदेशः कृतः, किंवा अन्यथा ?

यदि चारित्रोपकारित्वेन तदुपदेशस्तर्हि किं न पुरुषाणामपि तदुपदेशो गुरुभिः क्रियते । अथैता अवला एव, यतो वलादपि पुरुषैः परिभुज्यन्ते इति चैलं विना तासां चारित्रभङ्गसंभवः, न तु पुरुषाणामिति न तेषां तदुपदेशः ।

एवं सति न चेलाच्चारित्राभावः, चैलस्य चारित्रोपकारित्वात् । तथाहि—यद्

देતી દેહી જાતી હૈ તો ફિર ઉનકે લિયે વસ્ત્રોંકો છોડનેકી વાત કૌન કઠિન હૈ, ઇસલિયે યહ વાત તો માની નહીં જા સકતી હૈ કિ વે વસ્ત્રકે છોડનેમેં અસમર્થ હૈ । યદિ યહ કહા જાય કિ ગુરુસે ઉપદિષ્ટ હોકર વે વસ્ત્રકા પરિભોગ કરતી હૈ તો ઇસ પર મી હમ પૂછતે હૈ કિ ગુરુઓંને ઉન્હેં ચારિત્રમેં ઉપકારી જાનકર વસ્ત્રકે પરિભોગકા આદેશ દિયા યા ઓર કોઈ રૂપસે જાનકર વસ્ત્રકે પરિભોગ કરનેકા ઉપદેશ દિયા હૈ । યદિ યહ કહા જાય કિ ગુરુઓંને વસ્ત્ર પહિરનેકા ઉપદેશ ઉન્હેં ઇસલિયે દિયા હૈ કિ વહ ચારિત્રકા ઉપકારી હૈ તો ફિર ઉન્હેંને વહ ઉપદેશ પુરુષોંકો ક્યોં નહીં દિયા । યદિ કહા જાય કિ યે અવલા હૈ । યદિ નગ્ન રહેં તો પુરુષ ઉનપર બલાત્કાર કર સકતે હૈ ઇસલિયે ચૈલકે વિના ચારિત્રભંગ હોનેકી ઉનમેં સંભાવના રહતી હૈ અતઃ ગુરુઓંને ઉન્હેં ચારિત્રકા ઉપકારી જાનકર ચૈલ પરિભોગકી આજ્ઞા દી હૈ । પુરુષોંકો નહીં દી । તો ફિર ઇસ પ્રકારકી માન્યતાસે યહ વાત તુમ્હારે હી મુખસે

વસ્ત્રોને છોડવાની વાત કઈ રીતે કઠણ છે ? આ કારણે એ વાત તો માની શકાતી નથી કે, તે વસ્ત્રને છોડવામાં અસમર્થ છે. જો એમ કહેવામાં આવે કે, ગુરુના ઉપદેશને ગ્રહણ કર્યા પછી પણ તે વસ્ત્રનો પરિભોગ કરે છે તો આની સામે પણ એમો પૂછીયે છીયે કે, ગુરુઓએ તેમને ચારિત્રમાં ઉપકારી બાણીને વસ્ત્રના પરિભોગનો આદેશ આપેલ છે અથવા બીજા કોઈ કારણને બાણીને વસ્ત્ર પરિભોગ કરવાનો ઉપદેશ આપેલ છે. જો કહાય એમ કહેવામાં આવે કે, ગુરુઓએ વસ્ત્ર પહેરવાનો ઉપદેશ એમને એ માટે આપેલ છે કે, તે ચારિત્રમાં ઉપકારી છે તો પછી એમણે એ ઉપદેશ પુરૂષોને કેમ ન આપ્યો જો એમ કહેવામાં આવે કે, એ અખળા છે અને જો નગ્ન રહે તો, પુરૂષ એમના ઉપર બળાત્કાર કરી શકે છે આથી ચૈલના વગર ચારિત્રભંગ થવાની તેમા સંભાવના રહે છે. એથી ગુરુઓએ તેમને ચારિત્રના ઉપકારી બાણીને ચૈલ પરિભોગની આજ્ઞા આપેલ છે. પુરૂષોને આપેલ નથી. તો પછી આ પ્રકારની માન્યતાથી એ વાત

॥ ચૈલસ્ય ચારિત્રમાય હેતુસ્થનિરાકરણમ્ ॥

તપ્ર યદિ સચેલત્વેન ચારિત્રાસમય હત્યુન્યતે સમવતા, તર્દિ ઠાવત્ કષપ ત્વદગ્રીકૃતમિદં ચેલસ્યાપિ ચારિત્રામાયહેતુસ્વ કિં ચેલસ્ય પરિમોગ માત્રેષ મતિઃ! કિં વા ચેલસ્ય પરિમહરૂપત્વેન ? ૨ ।

તપ્ર યદિ પરિમોગમાત્રેણ ચૈલ ચારિત્રામાયહેતુરિતિ મન્યસે તર્દિ ષ્ડ ઠાવત્, અયં ચૈલપરિમોગઃ સ્ત્રીણાં કિં સત્પરિત્યાગાશ્ચકત્વેન ?, કિં વા-શુસપદિષ્ટત્વેનર, ચારિત્રામાયહેતુર્વિવસિત ? ।

તપ્ર યદિ સ્ત્રીણાં ચૈલપરિત્યાગાશ્ચકત્વેન ચૈલપરિમોગચારિત્રામાયહેતુરિતિ સ્વીકરોપિ, નૈતદ્ યુક્તમ્-યતઃ યદપિ 'માનેમ્યો નાપરમિયં પ્રામિનામ્' ત્યાપિ-પ્રાણાનપિ ત્યમન્યઃ કામિત્ સ્ત્રિય મદશ્ય-તે । કિં પુનચૈલ પરિત્યક્તુમશ્ચકાસ્તા ઇતિ સમાવના ।

યદિ કહા જાય કિં એ વસ્ત્રમહિત રહતી હૈ ફસલિયે ઝનમેં ચારિત્ર કી અસમક્તા હૈ સો કયા વસ્ત્રકે પરિમોગ માત્ર સે ચારિત્રામાય કે પ્રતિ હેતુતા હોતી હૈ ? અથવા પરિમહરૂપ હોને સે હોતી હૈ ? યદિ પરિ મોગ માત્ર સે ચૈલ ચારિત્રામાય કા હેતુ હોતા હૈ એસા માના જાય તો કહો યહ ચૈલ કા પરિમોગ સ્ત્રિયોં કે અસકે પરિત્યાગ કરને કી અશક્તિ હોનેસે હૈ ? અથવા શુરૂપદિષ્ટ હોને સે હૈ ? યદિ ફસમેં એસા કહા જાય કિં સ્ત્રિયોંમેં વસ્ત્રકા ત્યાગ કરને કી અશક્તિ હોને સે ચૈલ પરિમોગ હોતા હૈ જોર યહ ચૈલ પરિમોગ ઝનમેં ચારિત્રામાય કા હેતુ હોતા હૈ સો એસા કહના ઉચિત નહીં હૈ કારણ કિં પ્રાણિયોં કો સબ સે અધિક વ્યારે પ્રાણ હોતે હૈં જય સ્ત્રિયાં પ્રાણોં કો મી ઊંચ

કહાય એવું કહેવામાં આવે છે, તે વસ્ત્ર સહિત રહે છે જા કારણે તેમનામાં આશ્રિતની અસમક્તા છે તેા શું વસ્ત્રનો પરિભોગ માત્ર કરવાથી જ આશ્રિતભાવના વશ હેતુતા થાય છે? અથવા પરિમહરૂપ થવાથી થાય છે? ને પરિમહ માત્રથી ચૈલ આશ્રિત ભાવનો હેતુ બને છે એવું માનવામાં આવે તેા કહાં જો બિલનો પરિભોગ ક્રિયામાં બોનો પરિભોગ કરવાની અશક્તિના કારણે છે? અથવા શુરૂપદિષ્ટ હોવાથી છે? ને જા બાજવમાં એવું કહેવામાં આવે છે, ક્રિયામાં વસ્ત્રનો ત્યાગ કરવાની અશક્તિ હોવાથી ચૈલ પરિભોગ થાય છે અને જો ચૈલ પરિભોગ જોમનામાં આશ્રિત ભાવનો હેતુ હોય છે તેા જો કહેવું ઉચિત નથી. કારણ કે, પ્રાણિયોને સહુથી વધુમાં વધુ વ્યારે પોતાનો પ્રાણ હોય છે. અથારે ક્રિયા પ્રાણોનો પણ ભાગ ફરતી એવામાં આવે છે તેા યહી જોના માટે

નાપિ ચૈલસ્ય પરિગ્રહરૂપત્વેન ચારિત્રાભાવ હેતુત્વં સમવતિ, યતો 'મુચ્છા પરિગ્રહો વુત્તો' ઇત્યાદિ વચનેન 'મૂર્છા પરિગ્રહઃ' ઇતિ દશવૈકાલિકે પઠ્ઠે-
ઽધ્યયને નિર્ણીતમ્ । મૂર્છારહિતો ભરતચક્રવર્તી સાન્તઃ પુરોઽપ્યાદર્શકગૃહેઽવતિષ્ઠ-
માનો નિષ્પરિગ્રહો ગીયતે । અન્યથા તસ્ય કેવલોત્પત્તિર્નસ્યાત્ । યદિ ચ ચૈલસ્ય
પરિગ્રહરૂપત્વં સ્યાત્, તદા તથાવિધરોગાદિપુ પુરુષાણામપિ ચૈલસંભવે ચારિત્રા-
ભાવેન મુત્તચમાવઃ સ્યાત્ । ઉક્તં ચ—

કિ વહ ચારિત્ર કા વાધક હૈ સો એસા કહના મી ઠીક નહીં હૈ કારણ
કિ જવ વહ ચારિત્રકે પ્રતિ ઉપકારી હૈ તો ફિર ન ઉદાસીન હી હોસકતા
હૈ, ન વાધક હી હો સકતા હૈ અતઃ પુરુષકૃત પરામવસે રક્ષા કરનેવાલા
હોને કે કારણ ચૈલ ચારિત્ર કા ઉપકારી હૈ એસા હી માનના ચાહિયે ।
અવ જો કહા જાય કિ ચૈલ પરિગ્રહરૂપ હોને સે ચારિત્ર કે અભાવ કા
હેતુ હૈ સો એસા કહના મી ઠીક નહીં હૈ ક્યોં કિ પરિગ્રહ કા લક્ષણ
મૂર્છાભાવ કહા ગયા હૈ । વહ દશવૈકાલિકકે છઠવે અધ્યયનમેં "મુચ્છા
પરિગ્રહો વુત્તો" ઇસ વાક્યસે ભગવાને ખરમાયા હૈ । આદર્શ ઘરમેં
અન્તઃપુરસહિત મી વૈઠે હુએ ભરતચક્રવર્તી મૂર્છાભાવરહિત હોને કે
કારણ હી પરિગ્રહ રહિત માને ગયે હૈ । યદિ એસી વાત નહીં હોતી તો
ઉન્હેં કેવલજ્ઞાનકી ઉત્પત્તિ નહીં હો સકતી । યદિ ચૈલકો પરિગ્રહરૂપ
માના જાય તો તથાવિધ રોગાદિકો મેં પુરુષોં કે મી ચૈલકે સદ્ભાવ મેં
ચારિત્રાભાવ હોને કી પ્રસક્તિસે મુક્તિકે અભાવ કી પ્રસક્તિ માનની

તો આમ કહેવું પણ બરાબર નથી. કારણ કે, જ્યારે તે ચારિત્રના તરફ ઉપકારી
છે તો પછી ન ઉદાસીન થઈ શકે કે, ન વાધક પણ થઈ શકે, આથી પુરુષો
દ્વારા થનાર કનડગતોની રક્ષા કરનાર હોવાના કારણે ચૈલ ચારિત્રમા ઉપકારી
છે. એવું જ માનવું બેઠું છે. હવે જો એમ કહેવામાં આવે કે, ચૈલ પરિગ્રહરૂપ
હોવાથી ચારિત્રના અભાવનો હેતુ છે એમ કહેવું પણ ઠીક નથી. કેમ કે,
પરિગ્રહનું લક્ષણ મૂર્છાભાવ કહેવામાં આવેલ છે. આ દશ વૈકલિકના છઠા
અધ્યયનમાં "મુચ્છા પરિગ્રહો વુત્તો" આ વાક્યથી ભગવાને ફરમાવેલ છે.
આદર્શ ઘરમાં અન્ત પુર સાથે બેઠેલ ભરત ચક્રવર્તી મૂર્છાભાવ રહિત હોવાના
કારણે જ પરિગ્રહ રહિત માનવામાં આવેલ છે. જો આવી વાત ન હોત તો
તેમને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ શકત નહીં જો ચૈલને પરિગ્રહરૂપ માનવામાં
આવે તો તથા વિધ રોગાદિકોમાં પુરુષોને પણ ચૈલના સદ્ભાવમાં ચારિત્રનો
અભાવ હોવાની પ્રસક્તિથી મુક્તિના અભાવની પ્રસક્તિ માનવી યડશે, કહ્યું પણ છે—

યસ્યોપકારિ, ન તત્ સત્યામાવહેતુઃ, યથા ઘટસ્ય મૃત્પિણ્ઠાદિ, ઉપકારિ ચોક્તી-
ત્યા ચારિત્રસ્ય ચેલમ્ । તસ્માન્ચેલં ન ચારિત્રામાવહેતુરિતિ ।

અર્થ ‘અન્યથા’ इति पक्षस्तत्र समतः ?, नायमपि युक्तिः सहः, यतो ‘अन्यथा’
इत्यनेन पक्षद्वयमिदोपस्थित भवति । किं-चारित्र्य प्रति चेलमुदासीने, पाषकं वा ?
इति । अयमर्थ – उदासीनं नाम नास्ति चारित्र्यस्य साषकं, नास्ति वा तस्य
पाषकमिति । किं वा-चारित्र्यस्य धानकमेवेति । चास्त्रिं प्रति औदासीन्य वा
पाषकत्वं वा उभयमपि नाम वर्तते । पुरुषकृताभिभववस्तुतया चेलं स्त्रीणां चारि-
त्रोपकारकमस्तीत्यनन्तरमेवोक्तत्वादिति ।

सिद्ध हो जाती है कि बल्लका उपभोग चारित्र्यका उपकारी है इसका
सद्भावसे चारित्र्यका अभाव सिद्ध नहीं होता है । “यत् यस्योपकारि न
तत् तस्यामावहेतुः यथा घटस्य मृत्पिण्ठादि, उपकारि च उक्तीत्या
चारित्र्यस्य चेलम् तस्मान्न तत् चारित्र्यामावहेतुः” अतः जो जिसका उप-
कारी होता है वह उसके अमापका हेतु नहीं होता है जैसे मृत्पिण्ठादिक
घटके अभाव का हेतु नहीं होता है । उक्त रीति से चेल भी चारित्र्य का
उपकारी होता है अतः वह उसके अभाव का हेतु नहीं होता है । यदि
“अन्यथा” यह पक्ष स्वीकार किया जाय तो यह भी ठीक नहीं है क्योंकि
कि “अन्यथा” इस पक्ष से दो पक्ष उपस्थित होते हैं-क्या चारित्र्यके
प्रति चेल उदासीन है ? अथवा पाषक है ? यदि उदासीन है तो उदा-
सीनका तात्पर्य होता है कि वह न तो चारित्र्य का सापक होता है और
न उसका पाषक ही होता है । अतः यह पक्ष मान्य नहीं है । यदि कहे

તમારા જે માટેથી સિદ્ધ થઈ જાય છે કે, વળનો ઉપભોગ ચારિત્ર્યનો ઉપકારી
છે ત્યાંના સદ્ભાવથી ચારિત્ર્યનો અભાવ સિદ્ધ થતો નથી “યત્ યસ્યોપકારિ ન
તત્ તસ્મામાવહેતુઃ” યથા ઘટસ્ય મૃત્પિણ્ઠાદિ, ઉપકારિ ચ ઉક્તીત્યા ચારિત્ર્યસ્ય ચેલમ્
તસ્માન્ન તત્ ચારિત્ર્યામાવહેતુઃ’ આથી જે જેનો ઉપકારી હોય છે તે તેના
અભાવનો હેતુ થતો નથી, જેમ કે-માટીનો પિંડ લાંબના અભાવનો
હેતુ બનવાનો નથી. આ રીતે ચેલ પણ ચારિત્ર્યનો ઉપકારી બને છે આથી
તે જેના અભાવનો હેતુ બની શકતો નથી. જો “અન્યથા” આ પક્ષનો
સ્વીકાર કરવામાં આવે તો જો પણ ઠીક નથી કેમકે, “અન્યથા” આ
પક્ષથી જો પણ ઉપસ્થિત થાય છે-તું ચારિત્ર્યના પાલનમાં ચેલ અવરોધક છે ?
અથવા બાધક છે ? જો ઉદાસિન હોય તો ઉદાસિનતા તાત્પર્ય જો યાચ કે,
જો ન તો ચારિત્ર્યમાં બાધક બને છે કે ન તો જોમાં બાધક થાય છે આથી
જો પણ માનવા યોગ્ય નથી કદાચ જોમ કહી કે, જો ચારિત્ર્યમાં બાધક છે

નાપિ ચૈલસ્ય પરિગ્રહરૂપત્વેન ચારિત્રાભાવ હેતુત્વં સમવતિ, યતો 'મુચ્છા પરિગ્રહો વુત્તો' ઇત્યાદિ વચ્ચેન 'મૂર્છૈવ પરિગ્રહઃ' ઇતિ દશવૈકાલિકે પઢે-
અધ્યયને નિર્ણીતમ્ । મૂર્છારહિતો ભરતચક્રવર્તી સાન્તઃ પુરોડપ્યાદર્શકગૃહેઽવતિષ્ઠ-
માનો નિષ્પરિગ્રહો ગીયતે । અન્યથા તસ્ય કેવલોત્પત્તિર્નસ્યાત્ । યદિ ચ ચૈલસ્ય
પરિગ્રહરૂપત્વં સ્યાત્, તદા તથાવિધરોગાદિપુ પુરુષાણામપિ ચૈલસંભવે ચારિત્રા-
ભાવેન મુક્ત્યભાવઃ સ્યાત્ । ઉક્તં ચ—

કિ વહ ચારિત્ર કા વાધક હૈ સો એસા કહના મી ઠીક નહીં હૈ કારણ
કિ જબ વહ ચારિત્રકે પ્રતિ ઉપકારી હૈ તો ફિર ન ઉદાસીન હી હો સકતા
હૈ, ન વાધક હી હો સકતા હૈ અતઃ પુરુષકૃત પરામવસે રક્ષા કરનેવાલા
હોને કે કારણ ચૈલ ચારિત્ર કા ઉપકારી હૈ એસા હી માનના ચાહિયે ।
અબ જો કહા જાય કિ ચૈલ પરિગ્રહરૂપ હોને સે ચારિત્ર કે અભાવ કા
હેતુ હૈ સો એસા કહના મી ઠીક નહીં હૈ ક્યોં કિ પરિગ્રહ કા લક્ષણ
મૂર્છાભાવ કહા ગયા હૈ । વહ દશવૈકાલિકકે છઠવે અધ્યયનમેં "મુચ્છા
પરિગ્રહો વુત્તો" ઇસ વાક્યસે ભગવાને ફરમાયા હૈ । આદર્શ ઘરમેં
અન્તઃપુરસહિત મી બૈઠે હુએ ભરતચક્રવર્તી મૂર્છાભાવરહિત હોને કે
કારણ હી પરિગ્રહ રહિત માને ગયે હૈં । યદિ એસી વાત નહીં હોતી તો
ઉન્હેં કેવલજ્ઞાનકી ઉત્પત્તિ નહીં હો સકતી । યદિ ચૈલકો પરિગ્રહરૂપ
માના જાય તો તથાવિધ રોગાદિકો મેં પુરુષોં કે મી ચૈલકે સદ્ભાવ મેં
ચારિત્રાભાવ હોને કી પ્રસક્તિસે મુક્તિકે અભાવ કી પ્રસક્તિ માનની

તો આમ કહેવું પણ બરાબર નથી. કારણ કે, જ્યારે તે ચારિત્રના તરફ ઉપકારી
છે તો પછી ન ઉદાસીન થઈ શકે કે, ન વાધક પણ થઈ શકે, આથી પુરુષો
દ્વારા થનાર કનડગતોની રક્ષા કરનાર હોવાના કારણે ચૈલ ચારિત્રમા ઉપકારી
છે એવું જ માનવું બેઠું. હવે જો એમ કહેવામા આવે કે, ચૈલ પરિગ્રહરૂપ
હોવાથી ચારિત્રના અભાવનો હેતુ છે એમ કહેવું પણ ઠીક નથી. કેમ કે,
પરિગ્રહનું લક્ષણ મૂર્છાભાવ કહેવામા આવેલ છે. આ દશ વૈકાલિકના છઠા
અધ્યયનમા "મુચ્છા પરિગ્રહો વુત્તો" આ વાક્યથી ભગવાને ફરમાવેલ છે.
આદર્શ ઘરમા અન્ત પુર સાથે બેઠેલ ભરત ચક્રવર્તી મૂર્છાભાવ રહિત હોવાના
કારણે જ પરિગ્રહ રહિત માનવામા આવેલ છે. જો આવી વાત ન હોત તો
તેમને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ શકત નહીં જો ચૈલને પરિગ્રહરૂપ માનવામા
આવે તો તથા વિધ રોગાદિકોમા પુરુષોને પણ ચૈલના સદ્ભાવમા ચારિત્રનો
અભાવ હોવાની પ્રસક્તિથી મુક્તિના અભાવની પ્રસક્તિ માનવી યડશે, કહું પણ છે—

‘अशौं भगन्दरादिषु गृहीतचीरो यतिर्न मुच्येत ।’ इति ॥

किं च—यदि मूच्छाया अभावेऽपि ब्रह्मसंसर्गमात्र परिग्रहो भवेत् ततो जिन कल्पप्रतिपन्नस्य कस्यचित् साधोस्तुपाकरणानुषङ्गे प्रपतति गीते केनापि धर्माधिना निरसि चत्ते पक्षिणे तस्य सपरिग्रहत्वा भवेत् । न चैतद्विष्ट, तस्मात्तस्य संसर्गमात्र परिग्रहः, किं तु मूच्छा । सा च स्त्रीणां ब्रह्मादिषु न विद्यते, धर्मोपकरणमाश्रयतया तस्योपादानात् । न खलु सा वस्त्रमंतरेणात्मानं रक्षयितुमीच्छते, नापि स्त्रीतृष्णादिषु स्वाध्यायादिकं कर्तुं मोक्षते, ततो दीर्घतरस्यमपरिपाकनाय यतनया वस्त्रं परिमुञ्चानास्ताः परिग्रहवत्पः कथं भवेयुः ।

पडेगी । कहा भी है—“अशौं भगन्दरादिषु गृहीतचीरो यतिर्न मुच्येत” इति । और भी—मूच्छा के अभावमें भी वस्त्रका मात्र संसर्ग यदि परिग्रह माना जाय तो ऐसी हालतमें किसी जिनकल्पी साधु के ऊपर तुपासपात पड़ने पर धर्मात्मा पुरुष द्वारा डाला गया ब्रह्म भी परिग्रह रूप माना जाना चाहिये । परन्तु वह ऐसा नहीं माना जाता है । इसलिये ब्रह्मका कंचल संसर्ग परिग्रहरूप नहीं माना जा सकता है । किन्तु मूच्छा ही परिग्रह है । जय परिग्रहका यह सुनिश्चित लक्षण मान्य हो जाता है तो यह बात माननी पडेगी कि वह मूच्छा ब्रह्मादिकोंके विषयमें साध्वी स्त्रियोंको नहीं होती है । केवल वे तो उसे धर्मका उपकरण जानकर ही धारण करती हैं । ब्रह्मके बिना वे अपना रक्षण भी नहीं कर सकती हैं, शीतकाल आदिमें स्वाध्याय भी नहीं कर सकती हैं इसलिये दीर्घतर समय पालनेके लिये यतनासे ब्रह्मका परिभोग

‘आशौं भगन्दरादिषु गृहीतचीरो यतिर्न मुच्येत’ इति । वधुभां मूच्छाया अभावमां पक्ष ब्रह्मो मात्र संसर्ग के परिग्रह मानवामां आवे तो जेरी हालतमां केध पक्ष लुप्तकक्षी साधुना उपर तुपासपात पड़पासी, भग्नोपकरण द्वारा नाशवामां आवेत्त ब्रह्म पक्ष परिग्रहवत् मानवु जेधजे पद ते जेम मनातु नभी. आ ठारखे ब्रह्मो केवज संसर्ग परिग्रहवत् भावी शक्तो नभी. परतु मूच्छा व परिग्रह छे न्याए परिग्रहवत् आ सुनिश्चित ब्रह्म मान्य कथ न्या छे तो, जे बात मानवी पड़े छे, तेरी मूच्छा ब्रह्मादिकेना विषयमां साध्वी स्त्रियेने बली नभी. केवज जे तो तेने धर्मोपकरण ब्रह्मने व धारण करे छे, ब्रह्म वजर ते पोतानु ब्रह्म करी शक्ती नभी, छेदी आदिमां स्वाध्याय पक्ष करी शके नकी. आ ठारखे दीर्घतर समय पालना भये यतनाभी ब्रह्मो परिभोग करीने ते परिग्रहवाणी करीने मान्य

કિં ચ-ચેલસ્ય પરિગ્રહરૂપત્વે—“જો કપ્પહ્ ગિગ્ગંથીણં પક્કતાલપલંવે-અભિન્ને” इत्यादि, निर्ग्रन्थ्या व्यपदेशश्चागमे न श्रूयेत। अतो न सचेलत्वेन चारित्रासंभवः।

एवं—“नास्ति स्त्रीणां मोक्षः, परिग्रहवत्त्वात्” गृहस्थवत्” इत्यनुमानं निरा-
कृतं धर्मोपकरणवस्त्रस्यापरिग्रहत्वेन प्रसाधितत्वादिति।

॥ इति चेलस्य चारित्राभावहेतुत्वनिराकरणम् ॥१॥

સ્ત્રીત્વમેવ ચારિત્રવિરોધીત્યગ્નીકૃત્ય સ્ત્રીપુ ચારિત્રાસંભવ इत्यपि कथन न
युक्तम्। यतो-यदि स्त्रीत्वस्य चारित्रविरोधः स्यात्, तदा तासामविशेषेणैव प्रव्रा-

करती हुई वे परिग्रहवाली कैसे मानी जा सकती हैं। तथा-चेलको परि-
ग्रहरूप मानने पर “जो कपपह् गिगगंथीणं पक्के तालपलंवे अभिन्ने परि-
गाहित्तए” इस प्रकारसे जो निर्ग्रन्थियोंका व्यपदेश आगममें सुननेमें
वा देखनेमें आता है वह नहीं आना चाहिये और आया है। अतः इस
शास्त्रीय व्यपदेशसे ऐसा ही ज्ञात होता है कि सचेल होनेसे चारित्रका
अभाव नहीं होता है। अतः जब वस्त्रमें परिग्रहरूपता नहीं आती है
तब ऐसा बोलना कि “स्त्रीणां न मोक्षः परिग्रहवत्त्वात् गृहस्थवत्” गृहस्थ-
की तरह परिग्रह युक्त होनेसे स्त्रियोंको मोक्ष नहीं होता है” खण्डित हो
जाता है। क्योंकि वस्त्र धर्मका उपकरण है अतः वह परिग्रहरूप नहीं है।

इसी तरह ऐसा कहना कि “स्त्रीत्वमेव चारित्रविरोधि” अर्थात्
स्त्रीपना ही चारित्रका विरोधी है” सो भी ठीक नहीं है कारण कि इस
तरह यदि स्त्रीपनेके साथ चारित्रका विरोध होता तो उन्हें बिना किसी

शકાય તથા ચૈલને પરિગ્રહરૂપ માનવથી “જો કપ્પહ્ ગિગ્ગંથીણં પક્કે તાલં
પલંવે અભિન્ને પરિગાહિત્તए” આ પ્રમાણે નિર્ગ્રન્થીયોના વ્યપદેશ આગમમાં
સાંભળવામાં અથવા જ્ઞેવામાં આવે છે તે ન આવવો જોઈએ, પણ આવેલ
છે. આથી એ શાસ્ત્રીય વ્યપદેશથી એવું જ બાળી શકાય છે કે, સચેલ હોવાથી
ચારિત્રનો અભાવ બનતો નથી. આથી જ્યાં વસ્ત્રમાં પરિગ્રહરૂપતા આવતી
નથી ત્યારે એવું કહેવું કે, “સ્ત્રીણાં ન મોક્ષ પરિગ્રહવત્ત્વાત્ ગૃહસ્થવત્” “ગૃહસ્થની
મોક્ષ પરિગ્રહ યુક્ત હોવાથી સ્ત્રિયોને મોક્ષ થતો નથી.” અંકિત બની
બાંધ છે કેમકે વસ્ત્ર ધર્મનું ઉપકરણ છે આથી તે પરિગ્રહરૂપ નથી

આ પ્રમાણે એવું કહેવું કે, “સ્ત્રીત્વમેવ ચારિત્રવિરોધિ” અથવા સ્ત્રીપણું
જ ચારિત્રનું વિરોધી છે ” એ પણ ઠીક નથી કારણ કે, આ પ્રમાણે જો સ્ત્રીપણાની સાથે
ચારિત્રનો વિરોધ હોત તો એમને કોઈપણ પ્રકારની વિશેષતા વગર ઠીક આપવાનો

અને નિષિષ્યેત્ ‘ઈત્થીઓ પઞ્ચાવેડ ન કપ્પહ’ इत्येव वदेत्, न तु विशेषेण, यथोच्यते—“गन्मिणी बालवच्छा य पञ्चावैडं न कप्पह” इति ।

इति स्त्रीस्वमेव चारित्र्यविरोधीति पक्षस्य निराकरणम् ॥२॥

स्त्रियो मन्दसत्त्वा भवन्तीति मत्वा स्त्रीषु चारित्र्यासम्भવ इति वदन्ति चेत् ! तदप्युक्तम्—इह सर्वं खलु घृततपोधारणविषयकमेव वाच्यम्, अन्यत्रिक्तम् सत्त्वस्यानुपयोगित्वात्, तच्च दुर्धर्षशीलपતીषु स्त्रિषु अनर्ह्यं संभवति ।

विशेषताके दीक्षा देना ही निषिद्ध होता । परन्तु ऐसा तो है नहीं । “गन्मिणी बालवच्छा पञ्चावैडं न कप्पह” शास्त्रमें तो केवल ऐसा ही लिखा मिलता है कि गन्मिणीको बालवत्साको अर्थात् छोटे बच्चेवालीको दीक्षा नहीं देनी चाहिये । इससे मालूम होता है कि सामान्य स्त्रियोंको दीक्षाका निषेध—“इत्थीओ पञ्चावैडं न कप्पह” न होकर जय विशेष स्त्रियोंको दीक्षा देनेका निषेध है तो स्त्रीत्व चारित्र्यका विरोधी नहीं होता है ।

इसी प्रकार यदि ऐसा कहा जाय कि स्त्रियाँ मन्द शक्तिवाली होती हैं अतः स्त्रियोंमें चारित्र्यकी असंभवता है सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है । कारण कि यहाँ घृत, तप धारण करने योग्य ही शक्तिका ग्रहण किया गया है । उसके सिवाय और शक्तिका नहीं । कारण कि अन्य शक्ति अनुयोगी मानी गई है । जिसके द्वारा घृत एवं तपोंको धारण एवं उनका अनुष्ठान किया जाता है वह शक्ति दुर्धर्ष शीलवाली स्त्रियोंमें खूब होती है । उसे कहा भी है—

પણ નિષેધ થતો પરંતુ એવું તો છે જ નહીં. “ગન્મિણી બાલવચ્છા પઞ્ચાવેડં ન કપ્પહ” શાસ્ત્રમાં તો ફક્ત એવું કહેલું છે કે ગન્મિણીને, નાના બાલક વાળીને, દીક્ષા ન આપવી જોઈએ. બાનાથી એવું બહુી શક્ય છે કે, સામાન્ય સ્ત્રીઓને દીક્ષાનો નિષેધ “ઈત્થીઓ પઞ્ચાવેડં ન કપ્પહ” ન કરતાં બધાર વિશેષ સ્ત્રીઓને દિક્ષા દેવાનો નિષેધ છે તો, સ્ત્રીત્વવાદિનનો વિરોધી બની શકેતું નથી.

આ પ્રમાણે કહાય એવું કહેવામાં આવે છે સ્ત્રીઓ મંદશક્તિવાળી હોય છે એવી સ્ત્રીઓમાં શક્તિની અસંભવતા છે તો એવું કહેવું પણ ઠીક નથી. કારણ કે, અહીં ઘટ, તપ, ધારણ કરવા એવા જ શક્તિનો સ્વીકાર કરવામાં આવેલ છે એના સીવાય બીજી શક્તિનો નહીં. કારણ કે, બીજી શક્તિથી ઉપયોગ વગરની આનવામાં આવેલ છે એના કાશ મત અને તપોને ધારવામાં અને એવું અનુષ્ઠાન કરવામાં આવે છે એ શક્તિ દુર્ધર્ષશીલવાળી સ્ત્રીઓમાં ખૂબ હોય છે એમ કહ્યું પણ છે—

તથાચોક્તમ્—

બ્રાહ્મી સુન્દર્યાયાં રાજીમતી ચન્દનાગણધરાદ્યાઃ ।

અપિ દેવમનુજમહિતાઃ, વિખ્યાતા શીલસત્ત્વાભ્યામ્ ॥૧॥

॥ ઇતિ સ્ત્રિયો મન્દસત્ત્વા ભવન્તીતિ પક્ષસ્ય નિરાકરણમ્ ॥

ઇત્યેવ ચારિત્રાસંભવેન રત્નત્રયાભાવ ઇતિ પક્ષસ્તથ નિરાકૃતો ભવતીતિ ।

ઇત્યં ચ સ્ત્રિષુ ચારિત્રસ્ય સંભવ ઇતિ નિશ્ચિતે સતિ જ્ઞાનદર્શનયોરપિ સંભવઃ સુતરાં નિશ્ચિતો ભવતિ । જ્ઞાનદર્શનપૂર્વકત્વાચ્ચારિત્રસ્ય । જ્ઞાનદર્શનાભ્યાં વિના ચારિત્રં ન ભવિતુમર્હતિ । તથાચોક્તમ્—

“પૂર્વદ્વયલાભઃ પુનરુત્તરલાભે ભવતિ સિદ્ધઃ” ઇતિ ।

“બ્રાહ્મીસુન્દર્યાયાં રાજીમતી ચન્દના ગણધરાદ્યાઃ ।

અપિ દેવમનુજમહિતાઃ વિખ્યાતાઃ શીલસત્ત્વાભ્યામ્ ॥૧॥

અર્થાત્ ઇસ શ્લોકમેં કહી હુઈં બ્રાહ્મી, સુન્દરી, રાજીમતી, ચન્દનબાલા આદિ સાધ્વિયાં દેવમનુષ્યોસે પૂજિત હોકર શીલ ઔર સત્ત્વસે વિખ્યાત હૈં । ઇસ તરહ સ્ત્રિયાં મન્દ શક્તિવાલી હોનેસે રત્નત્રયકા અભાવ સ્ત્રિયોમેં હૈ” એસા તુમ્હારા પક્ષ નિરાકૃત હો ગયા હૈ ॥

ઇસ તરહ જવ સ્ત્રિયોમેં ચારિત્રકી સંભવતા નિશ્ચિત હો જાતી હૈ તવ જ્ઞાન દર્શનકી ભી સંભવતા સુતરાં નિશ્ચિત હો જાતી હૈ । ક્યોં કિ ચારિત્ર, જ્ઞાન એવં દર્શન પૂર્વક હોતા હૈ । ઇનકે વિના ચારિત્ર નહીં હોતા હૈ । “પૂર્વદ્વયલાભઃ પુનરુત્તરલાભે ભવતિ સિદ્ધઃ” ઉત્તરકે લાભમેં-ચારિત્રકી પ્રાપ્તિમેં-પૂર્વદ્વયકા લાભ સિદ્ધ હોતા હૈ અર્થાત્ ચારિત્રકે

બ્રાહ્મી સુન્દર્યાયાં રાજીમતી, ચન્દના ગણધરાદ્યાઃ ।

અપિ દેવમનુજમહિતા, વિખ્યાતાઃ શીલસત્ત્વાભ્યામ્ ॥૧॥

અર્થાત્-આ શ્લોકમાં કહેવામાં આવેલ બ્રાહ્મી, સુન્દરી, રાજમતી, ચંદનબાળા આદિ સાધ્વિયો દેવ મનુષ્યમાં પુનઃકરને શીલ તેમજ સત્ત્વથી વિખ્યાત છે. આ પ્રકારે સ્ત્રિયો મંદશક્તિવાળી હોવાથી રત્નત્રયનો અભાવ સ્ત્રિયોમાં છે એવું તમારું કહેવું નિરર્થક બની ગયેલ છે

આ રીતે બ્યારે સ્ત્રિયોમાં ચારિત્રની સભવતા નિશ્ચિત થઈ બાય છે ત્યારે જ્ઞાનદર્શનની પણ સભવતા સુતરાં નિશ્ચિત થઈ બાય છે કેમ કે, ચારિત્ર જ્ઞાન અને દર્શન પૂર્વક હોય છે એમના વિના ચારિત્ર હોતું નથી ‘ પૂર્વદ્વય લાભ પુનરુત્તરલાભે ભવતિ સિદ્ધા’ ” ઉત્તરના લાભમાં, ચારિત્રની પ્રાપ્તિમાં, પૂર્વદ્વયનો લાભ સિદ્ધ થાય છે. અર્થાત્-ચારિત્રના લાભમાં સમ્યજ્ઞાન, સમ્યક્

સ્ત્યેષાં સ્ત્રીણામ્ જ્ઞાનદર્શનયોરમાન હતિ પશ્ચોઽપિ નિરાકૃતો મવતિ । તત્ત્વ સમ્યગ્દર્શનાદીનાં પ્રયાણાં સિદ્ધીં સત્તાં રત્નપ્રમામાવાત્ સ્ત્રિયઃ પુરુષેભ્યોપકૃષ્ટા હતિ કયન પ્રલાપમાનમ્ । દૃશ્યતે હિ સંપત્યપિ તા સમ્યગ્દર્શનાદિ પિતૃપમન્થ સ્યન્તિ । તથાપ્યુક્તમ્—

“જાનીતે જિનવચનં શ્રદ્ધતે ચરતિ ચાર્યિકાશ્ચયસમ્” હતિ ।

નન્વસ્તુ નામ સ્ત્રીણામપિ સમ્યગ્દર્શનાદિક રત્નપ્રયમ્, પરંતુ ન તત્ સંપ્રમાપ્તેણ મુક્તિપદપ્રાપક મવતિ, કિંતુ પ્રકર્ષપ્રાપ્તમ્, અન્યથા દીક્ષાનિવરણે સર્વેષામપ્યવિશેષેણ મુક્તિપદપ્રાપ્તિમસક્તિઃ, સમ્યગ્દર્શનાદિરત્નપ્રયપ્રકર્ષેણ સ્ત્રીણાં ન

લાભમે સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્દર્શનકા લાભ સિદ્ધ હોતા હૈ । અતઃ સ્ત્રિયોર્મે જ્ઞાન દર્શનકા અભાવ હૈ એસા કયન મી ઠીક નહીં હૈ । અહિંસા પેસા કહના કિ સમ્યગ્દર્શનાદિક રત્નપ્રયકા અભાવ હોનેસે સ્ત્રિયાં પુરુષોસે અપકૃષ્ટ—હીન હૈ—સો યહ કયન કેવલ એક પ્રલાપમાત્ર હૈ । હસ સમય મી સ્ત્રિયાં સમ્યગ્દર્શનાદિક પ્રયકા અભ્યાસ કરતી હુઈ દેશ્વરનેમે આતી હૈ, જેસે કહા મી હૈ—

જાનીતે જિનવચનં શ્રદ્ધતે ચરતિ ચાર્યિકાશ્ચયસમ્ ।”

પ્રશ્ન—સ્ત્રિયોર્મે સમ્યગ્દર્શનાદિક શ્રિકે સમ્પ્રાપ્તમાત્રસે મુક્તિ પ્રાપ્તિ સંભવિત નહીં હોતી હૈ અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શનાદિકકા શ્રિક કેવલ સંભવ માત્રસે વન્હે મુક્તિપદકા પ્રાપ્ત નહીં થનતા હૈ કિન્તુ પ્રકર્ષપ્રાપ્ત હી સમ્યગ્દર્શનાદિકકા શ્રિક મુક્તિપદકી પ્રાપ્તિકા હેતુ હોના હૈ યદિ એસા ન માના જાય તો દીક્ષા લેનેકે બાદ હી સવકો મુક્તિકી પ્રાપ્તિ હો જાની

દશનને લાભ સિદ્ધ થાય છે જ્યાં સ્ત્રિયોર્મા જ્ઞાનદર્શનને અભાવ છે એમ કહેવું એ પણ ઠીક નથી જા માટે એવું કહેવું કે, સમ્યક્ દર્શનાદિકે રત્નપ્રયને અભાવ હોનાથી સ્ત્રિયો પુરુષોથી હીન છે તો એવું કહેવું એ કેવળ પ્રલાપ માત્ર છે જા સમ્યક્માં પણ સ્ત્રિયો સમ્યક્ દર્શનાદિકે પ્રયને અભાવ કરતી એવામાં આવે છે એમ કહી પણ છે—

જાનીતે જિનવચનં શ્રદ્ધતે, ચરતિ ચાર્યિકાશ્ચયસમ્ ।”

પ્રશ્ન—સ્ત્રિયોર્મા સમ્યક્ દર્શનાદિકે શ્રિકના સમ્પ્રાપ્ત માત્રથી મુક્તિ પ્રાપ્તિ સંભવિત બનતી નથી, જ્યોત્ સમ્યક્ દર્શનાદિકના શ્રિક હવે સમ્યક્ માત્રથી એમને મુક્તિ પદની પ્રાપ્તિ થતી નથી પરંતુ પ્રકર્ષ પ્રાપ્ત જ સમ્યક્દર્શનાદિકના શ્રિક મુક્તિ પદની પ્રાપ્તિને હેતુ હોય છે એ કહાય એવું માનવામાં ન આવે તો દીક્ષા લીધા પછી બધાને જ મુક્તિની પ્રાપ્તિ થઈ જતી એમને, પરંતુ

સંભવતિ, તથા ચ-પ્રકર્ષપર્યન્તસ્ય રત્નત્રયસ્યાભાવ इति મત્વા સ્ત્રિયઃ પુરુષેભ્યોઽપ-
કૃષ્ટા इति ચેત્ । તદયુક્તમ્—સ્ત્રીપુ હિ રત્નત્રયાસંભવગ્રાહકં પ્રમાણં નાસ્તિ, દેશ-
કાલવિપ્રકૃષ્ટેષુ પ્રત્યક્ષસ્યાપ્રવૃત્તે, તદપ્રવૃત્તૌ ચ અનુમાનસ્યાપ્યસંભવાત્ । નાપિ
તાસુ રત્નત્રયપ્રકર્ષાસંભવ ગતિપાદકઃ કોઽપ્યાગમો વિદ્યતે, પ્રત્યુત સંભવપ્રતિપાદક
एव स्थाने स्थानेऽस्ति, यथा—“इत्थी पुरिससिद्धा य” इति प्रस्तुतैव गाथा,
चाहिये । પરન્તુ એસા હોતા નહીં હૈ । હસસે યહી માનના પડતા હૈ- કિ
સમ્યગ્દર્શનાદિક ત્રિક જવ પ્રકર્ષાવસ્થાકો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ તમી મુક્તિ-
કી પ્રાપ્તિ જીવકો હોતી હૈ યહ હનકા પ્રકર્ષ સ્ત્રિયોમ્ નહીં હૈ-પુરુષોમ્ હી
હોતા હૈ । હસસે સમ્યગ્દર્શનાદિકકે પ્રકર્ષકા અભાવ હોનેસે સ્ત્રિયાં
પુરુષોંકી અપેક્ષા અપકૃષ્ટ માની ગઈ હૈ ! સો એસા મી કહના ઠીક નહી હૈ ।

उत्तर—ऐसा कोई प्रमाण नहीं है जो स्त्रियोंमें सम्यग्दर्शनादिक
त्रिकके प्रकर्षकी असंभवता सिद्ध कर सके । देश विप्रकृष्ट एवं काल-
विप्रकृष्ट पदार्थोंमें प्रत्यक्ष प्रमाणकी अप्रवृत्ति होनेसे वह तो इस बातका
समर्थक होता नहीं इसी तरह प्रत्यक्षकी अप्रवृत्ति होनेके कारण अनु-
मानकी भी वहां प्रवृत्ति नहीं होती है । अर्थात् अनुमान भी वह नहीं
बतला सकता है कि स्त्रियोंमें सम्यग्दर्शनादिक के प्रकर्षकी असंभवता
है । रहा आगम सो वह भी तो यही स्थान स्थान पर प्रकट करता है
कि स्त्रियोंमें इनका प्रकर्ष हो सकता है “इत्थी पुरिस सिद्धा” यह गाथा
ही इसके लिये प्रमाणभूत है । इसलिये रत्नत्रयके प्रकर्षकी असंभवता-

એવું બનતું નથી. આથી એ માનવું પડે છે કે, સમ્યગ્દર્શનાદિક ત્રિક બધા
પ્રકર્ષાવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે ત્યારે જ મુક્તિની પ્રાપ્તિ જીવને થાય છે,
આવો એનો પ્રકર્ષ સ્ત્રિયોમાં નથી-પુરુષોમાં જ હોય છે આથી સમ્યગ્દર્શના-
દિકના પ્રકર્ષનો અભાવ હોવાથી સ્ત્રિયો પુરુષોની અપેક્ષા અપકૃષ્ટ માનવામાં
આવેલ છે તો આવું કહેવું એ પણ ઠીક નથી.

उत्तर—ऐसे कोई प्रमाण नहीं है जो स्त्रियोंमें सम्यग्दर्शनादिक त्रिकना
प्रकर्षनी असंभवता सिद्ध करी शके. देशविप्रकृष्ट अने कालविप्रकृष्ट पदार्थोंमें
प्रत्यक्ष प्रमाणनी अप्रवृत्ति होवाथी એ તો એ વાતને સમર્થક થતા નથી.
આજ પ્રમાણે પ્રત્યક્ષની અપ્રવૃત્તિ હોવાના કારણે અનુમાનની પણ ત્યા પ્રવૃત્તિ
થતી નથી. અર્થાત્ અનુમાન પણ એ બતાવી શકતું નથી કે, સ્ત્રિયોમાં સમ્યગ્-
દર્શનાદિકના પ્રકર્ષની અસંભવતા છે. રહ્યું આગમ તો એ પણ જગ્યા જગ્યા
ઉપર પ્રગટ કરે છે કે, સ્ત્રિયોમાં એનો પ્રકર્ષ હોઈ શકે છે. “इत्थी पुरिस-
सिद्धा” આ ગાથા જ એના માટે પ્રમાણભૂત છે. આ કારણે રત્નત્રયના

તતો ન તાસાં રત્નત્રયપ્રકર્યામમય । કિં ચ-કથય તાત્ત્વ, સ્થિત્વ ઉત્કૃષ્ટસ્ય
 રત્નત્રયસ્થાભાવ કિં કારણમાવન, કિં યા સ્વભાવતઃ પચ સ્ત્રોત્રસ્ય રત્નત્રયપ્રકર્ય-
 વિરોધિત્વેન, તય સમતોઽસ્તીતિ । તપ્ત ન તાત્ત્વ કારણમાત્રેન પ્રકર્યપર્યન્તમાત્મલ-
 પ્રયાભાવઃ, યતઃ-રત્નત્રયાભ્યાસ એવ પ્રકર્યપર્યન્તમાત્મલપ્રયસ્ય પ્રાપ્તિકારમભિવિ-
 શ્વાદ્યે પ્રરૂપિતમ્, સ ચ રત્નત્રયાભ્યાસઃ સ્ત્રોત્રુ યત્વતઃ इति સમર્થિતમેવ । સ્ત્રીત્વ
 રત્નત્રયપ્રકર્યસ્ય વિરોધીત્યપિ ન ચત્તુઃ યુક્તમ્-તપાદિ-રત્નત્રયપ્રકર્યં સ ઉચ્યતે,
 યતોઽનન્તરં મુક્તિપદપ્રાપ્તિઃ, સ ચ રત્નત્રયપ્રકર્યઃ તત્ત્વ અયોગિનોઽવસ્થાયા મરવિ

સે જો સ્ત્રિયોંમેં પુરુષોંકી અપેક્ષા હીનતા યહી જાતી હૈ ઘહ ઠીક
 નહીં હૈ । ઈંર ઓ-આપ જો સ્ત્રિયોંમેં રત્નત્રયકે પ્રકર્યકા અભાવ પ્રતિ
 પાદન ફરતે હો સો ક્યોં ફરતે હો કહો કયા ઝનમેં ઝનકે પ્રકર્ય હોનેક
 કારણોંકા અભાવ હૈ ? અથવા સ્ત્રિયોંકા સ્વભાવ હી એસા હૈ જો ઝનકે
 પ્રકર્યકો નહીં હોને દેતા ? યા રત્નત્રયકા વિરોધી ઘહાં સ્ત્રીપના હૈ ?
 પ્રથમપક્ષ તો ફસલિયે ઉચિત નહીં માના જા સકતા કિ જય લે અભ્યાસ
 કરતી રહતી હૈ તો યહી અભ્યાસ ઝનકે પ્રકર્યકો પ્રાપ્તિકા કારણ ઝન
 ધન જાતા હૈ । એસા શાસ્ત્રોંમેં કહા હૈ । રત્નત્રયકા અભ્યાસ સ્ત્રિયોંમેં
 વર્તતા હૈ ફસમેં તો ધિવાદ હી નહીં હૈ ।

સ્ત્રીત્વ રત્નત્રયકે પ્રકર્યકા વિરોધી હૈ યહ ઓ ઠીક નહીં હૈ, રત્ન
 ત્રયકા પ્રકર્ય યહી હૈ કિ ઝિસકે અનન્તર મુક્તિપદકી પ્રાપ્તિ હો જાવે ।

પ્રકર્યની અસંભવતાથી જ સ્ત્રિયોંમાં પુરુષોંની અપેક્ષા હીનતા જવાવવામાં આવે
 છે એ બરાબર નહીં. વળી પણ-આપ જે સ્ત્રિયોંમાં રત્નત્રયના પ્રકર્યના
 અભાવ પ્રતિપાદન કશે છે તે શા માટે કહે છે. કહે શુ એમનામાં એના
 પ્રકર્ય હોવાના કારણેના અભાવ છે ? અથવા સ્ત્રિયોંનો સ્વભાવ જ એવો છે
 કે, જે એના પ્રકર્યને નથી થવા દેતો ? અથવા રત્નત્રયનું વિશેષી ત્વ
 સ્ત્રીપણું છે ? પ્રથમ પણ તો એ કારણે ઉચિત મનવામાં નથી આવતો કે,
 અથવા તે અભ્યાસ કરતી રહે છે તો એજ અભ્યાસ એના પ્રકર્યની પ્રાપ્તિ
 કારણ એના માટે બની આવ છે એવું શાસ્ત્રોંમાં કહ્યું છે. રત્નત્રયનો અભ્યાસ
 સ્ત્રિયોંમાં વર્તતા છે આમાં તો વિવાદ નથી.

સ્ત્રીત્વ રત્નત્રયના પ્રકર્યનું વિશેષી છે એ પણ બરાબર નહીં રત્નત્રયને
 પ્રકર્ય એજ છે કે એના પછીથી મુક્તિ પદની પ્રાપ્તિ થઈ આવ એવો તે

સ હિ ચરમસમયભાવી । અયોગિનોઽવસ્થા ચ છદ્મસ્થાનામપ્રત્યક્ષા, તર્હિ સ્ત્રીત્વં
રત્નત્રયપ્રકર્ષસ્ય વિરોધીતિ જ્ઞાનં કથં ત્વયા પ્રાપ્તમ્ । ન ઠિ અદૃષ્ટેન સદ્ધ વિરોધો
જ્ઞાતું શક્યતે । અદૃષ્ટવિરોધકલ્પને તુ પુરુષેઽપિ રત્નત્રયપ્રકર્ષ વિરોધાપત્તિસ્તવમતે
પ્રસજ્યેત । એવં ચ ન રત્નત્રયાભાવેન સ્ત્રીણાં પુરુષેભ્યોઽપકૃષ્ટત્વમ્ ॥૧॥

અથ વિશિષ્ટસામર્થ્યાસત્ત્વેન સ્ત્રિયઃ પુરુષેભ્યોઽપકૃષ્ટા इति चेत्—શુણુ,
સ્ત્રીણાં કથમિદં વિશિષ્ટસામર્થ્યાસત્ત્વં મવતિ? કિં તાવત્ અસત્તમનરકવૃથ્વી
ગમનત્વેન ૧, આહોશ્વિદ્ વાદાદિલઘિવિરહિતત્વેન ૨, કિં વા અલ્પશ્રુતત્વેન ૩, કિં
વા-અનુપસ્યાપ્યતા-પારાશ્રિતક-શૂન્યત્વેન ૪, ઈતિ ।

એસા વહ પ્રકર્ષ અયોગી અવસ્થામ્ હોતા હૈ । ઔર યહ ચરમસમય
ભાવી હૈ । અયોગીકી અવસ્થા છદ્મસ્યોંકે અપ્રત્યક્ષ હોતી હૈ તવ 'સ્ત્રીત્વં
રત્નત્રયકે પ્રકર્ષકા વિરોધી હૈ' યહ કૈસે જાના જા સકતા હૈ । ક્યોં કિ
વહ પરમ પ્રકર્ષ પ્રત્યક્ષતા વિષય નહીં હોતા હૈ । જો દૃષ્ટ નહીં હૈ ઉસકે
સાથ વિરોધીકા કલ્પના કરના ઠોક નહીં હોતા હૈ । યદિ અદૃષ્ટ પ્રકર્ષ-
કે સાથ વિરોધ માનતે હો તો ફિર પુરુષોંકે સાથ મો હસકા વિરોધ
માન હેના ચાહિયે । હસ તરહ રત્નત્રયકે અભાવસે સ્ત્રિયોંમે પુરુષોંકી
અપેક્ષા હીનતા નહીં માની જા સકતી હૈ ।

યદિ કહો કિ વિશિષ્ટ સામર્થ્યકા અભાવ હોનેસે સ્ત્રિયાં પુરુષોંકી
અપેક્ષા અપકૃષ્ટ હિં સો એસા કહના મો ઠીક નહીં હૈ ક્યોં? સુનો-
ઉનમે વિશિષ્ટ સામર્થ્યકા અસત્ત્વ હૈ યહ કિસ કારણસે આપ કહતે હૈ?
કંવા વે સત્તમ નરકમે નહીં જાતી હિં હસલિયે? અથવા વાદાદિલઘિસે

પ્રકર્ષ અયોગી અવસ્થામાં થાય છે, અને તે ચરમ સમય ભાવી છે, અયોગીની
અવસ્થા છદ્મસ્થાને અપ્રત્યક્ષપણે થાય છે, ત્યારે 'સ્ત્રીત્વ રત્નત્રયના પ્રકર્ષનું
વિરોધી છે' આ કઈ રીતે બાળી શકાય. કેમ કે, તે પરમ પ્રકર્ષ પ્રત્યક્ષ
વિષય હોતો નથી. જે દૃષ્ટ નથી તેની સામે વિરોધની કલ્પના કરવી એ પણ
ઠીક નથી જો અદૃષ્ટ પ્રકર્ષની સામે વિરોધ માનતા હો તો પછી પુરુષોની
સામે પણ એનો વિરોધ માની લેવો બેઈએ. આ રીતે રત્નત્રયના અભાવથી
સ્ત્રિયોમાં પુરુષોની અપેક્ષા હીનતા માની શકાતી નથી

કહાય એવું કહો કે, વિશિષ્ટ સામર્થ્યનો અભાવ હોવાથી સ્ત્રિયો
પુરુષોની અપેક્ષા અપકૃષ્ટ છે તો આવું કહેવું પણ બરોબર નથી. કેમ કે-
એમનામાં વિશિષ્ટ સામર્થ્યનો અભાવ છે એવું આપ કયા આધારથી
કહો છો? શું તે સાતમાં નરકમાં નથી જતી આ કારણે? અથવા વાદાદિ

નન્વસત્તમનરકપૃથિવી ગમનત્વેન સ્ત્રીणां विशिष्टसामर्थ्याभावाः, तथाहि-इर
नगति सर्वोत्कृष्टपदप्राप्तिः सर्वोत्कृष्टनाध्यवसायेन भवति नान्यथेति द्वयोरप्या
वयोरगमप्रामाण्यवकाशः सिद्धम् । सर्वोत्कृष्टदुःखस्थानं, सर्वोत्कृष्टसुखस्थानं च ।
तत्र सर्वोत्कृष्टदुःखस्थानं सप्तमनरकपृथ्वी, अतः परं परमदुःखस्थानस्याभावात् ।
सर्वोत्कृष्टसुखस्थानं तु निश्चेयसम् । तत्र स्त્રीणां सप्तमनरकपृथ्वीगमनं भूते
निषिद्धम् । निषेधस्य च कारणं तद्गमनयोग्यतयाविभक्तसर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिण-
त्यभावात् । तत्र सप्तमनरकपृथिवीगमनवत्त्वाभावात् समूर्च्छिमादिभ्यः स्त્રीणां सर्वो
त्कृष्ट मनोवीर्यपरिणत्यभावात्, इति चेत्,

वे रहित है इसलिये ? अथवा अल्पभुतज्ञान उन्हें होता है इसलिये ?
अथवा अनुपस्थाप्यता पाराजितसे शून्य होती है इसलिये ?

यदि कहो कि वे सप्तम पृથિવીमें नहीं जाती है इसलिये वनमें
विशिष्ट सामर्थ्यका अभाव है, जगतमें सर्वोत्कृष्ट पदप्राप्ति सर्वोत्कृष्ट
अध्यवसायसे होती है अन्य प्रकारसे नहीं होती है । ऐसी मान्यता
आपको और हमारी है । क्यों कि इस विषयको कहनेवाला आगम
प्रमाण अपन दोनोंको मान्य है । सर्वोत्कृष्ट दुःखका स्थान सप्तम नरक
है क्यों कि इससे आगे और कोई दुःखका स्थान नहीं है । तथा सर्वो
त्कृष्ट सुखका स्थान मोक्ष है । शास्त्र कहता है कि स्त्रियां सप्तम नरक
में नहीं जाती है । कारण कि सप्तमनरकमें जानेके योग्य तथाविध सर्वो
त्कृष्ट मनोवीर्यरूप परिणतिका वनमें अभाव है । इसलिये सप्तमनरकमें
जानेका अभाव होनेसे समूर्च्छिम आदिकी तरह स्त्रियोंमें सर्वोत्कृष्ट
मनोवीर्यरूप परिणतिका अभाव सिद्ध होता है ।

જીવંતીથી એ રહિત છે આ કારણે ? અથવા અલ્પભુત જ્ઞાન એમને થાય છે
આ કારણે ? અથવા અનુપસ્થાપ્યતા પારાજિતથી શૂન્ય હોય છે આ કારણે ?

જો એમ કહો કે તે સપ્તમ પૃથ્વીમાં જતી નથી જાતી એનામાં
સામર્થ્યનો અભાવ છે જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ પદની પ્રાપ્તિ સર્વોત્કૃષ્ટ અધ્યવસાયથી
થાય છે, અન્ય પ્રકારથી થતી નથી એવી માન્યતા આપની તેમજ અમારી
છે કેમ કે આ વિષયને બતાવવાવાળું આગમ પ્રમાણ આપણા બંનેને માન્ય
છે સર્વોત્કૃષ્ટ દુઃખનું સ્થાન સાતમું નરક છે કેમકે એતી આગમ બીજી
કોઈ દુઃખનું સ્થાન નથી. તથા સર્વોત્કૃષ્ટ સુખનું સ્થાન મોક્ષ છે શાસ્ત્ર
બતાવે છે કે, સ્ત્રિયો સાતમાં નરકમાં જતી નથી. કારણ કે સાતમાં નરકમાં
જ્યાં યોગ્ય તથાવિધ સર્વોત્કૃષ્ટ મનોવીર્યરૂપ પરિણતિનો એમનામાં અભાવ
છે આ પ્રમાણે સાતમાં નરકમાં જવાનો અભાવ હોવાથી સમૂર્ચ્છિમ આદિની
માફક સ્ત્રિઓમાં સર્વોત્કૃષ્ટ મનોવીર્યરૂપ પરિણતિનો અભાવ સિદ્ધ થાય છે

તદયુક્તમ્—યદિ સ્ત્રીણાં સત્તમનરકપૃથિવોગમનં પ્રતિ સર્વોત્કૃષ્ટમનોવીર્યપરિ-
ણત્યભાવસ્તદૈતત્ કથમવમીયતે નિઃશ્રેયસમપિ પ્રતિ તામાં સર્વોત્કૃષ્ટમનોવીર્ય
પરિણત્યભાવઃ ? નહિ યો ભૂમિકર્પણાદિકં કર્મ કર્તું ન શક્નોતિ સ શાસ્ત્રાણ્યપ્ય-
વગ્નું ન શક્નોતીતિ પ્રત્યેતું શક્યં, પ્રત્યક્ષવિરોધાત્ । નાપિ વા હસ્તી મૂચીમુત્યા-
પયિતું ન શક્નોતીતિ વૃક્ષશાલામપિ ત્રોટયિતું ન શક્નોતીતિમન્નવ્યં ભવતિ
પ્રત્યક્ષવિરોધાત્ ।

અથ સંમૂર્છિમાદિપુ સર્વોત્કૃષ્ટદુઃસ્વસ્થાને સર્વોત્કૃષ્ટસુસ્વસ્થાને ચેત્યુભયત્રાપિ
તદ્ગમનયોગ્ય તથાવિધસર્વોત્કૃષ્ટ મનોવીર્યપરિણત્યભાવો દૃષ્ટસ્તતોઽત્રાપિ તાદૃશ

ऐसा कहना भी ठीक नहीं है । कारणकी यदि उनमें सत्तमनरकमें
जानेके योग्य सर्वोत्कृष्ट मनोवीर्य परिणतिका अभाव है तो यह कैसे
आप जानते हैं कि उनमें निःश्रेयसके प्रति सर्वोत्कृष्ट मनोवीर्यरूप परि-
णतिका भी अभाव है । यह तो कोई बात नहीं है कि जो पुरुष भूमि-
कर्पणादिक कार्य करनेमें असमर्थ हो वे शास्त्रोंको भी पढ़नेमें अथवा
जाननेमें समर्थ नहीं हो ? । क्यों कि इसमें प्रत्यक्षसे विरोध आता है ।
जो हाथी एक सूचीको नहीं उठा सकता है क्या वह वृक्षकी शाखाओं
के तोड़नेमें असमर्थ होता है ? नहीं होता है । यदि ऐसा माना जाय तो
इसमें प्रत्यक्षसे विरोध आता है ।

यदि कहा जाय कि संमूर्च्छिप्त आदिकोंमें सर्वोत्कृष्ट दुःस्वके स्थानमें
तथा सर्वोत्कृष्ट सुस्वके स्थानमें जाने योग्य तथाविध सर्वोत्कृष्ट मनोवीर्य-
रूप परिणतिका अभाव देखा जाता है । उसी तरह स्त्रियोंमें भी तादृश

આમ કહેવું એ પણ બરોબર નથી કારણ કે, જે એનનામાં સાતમા
નરકમાં જવા યોગ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ મનોવીર્ય પરિણતિનો અભાવ છે તેા આને
આપ કઈ રીતે બાણી શકો કે, એમનામાં નિઃશ્રેયસના તરફ સર્વોત્કૃષ્ટ મનો-
વીર્યરૂપ પરિણતિનો અભાવ છે એવી તેા કોઈ વાત નથી કે, જે પુરૂષ ભૂમિ
કર્પણાદિક કાર્ય કરવામાં અસમર્થ હોય તે શાસ્ત્રોને બાણવામાં તથા
બાણવામાં સમર્થ ન હોય ? કેમકે, આમાં પ્રત્યક્ષથી વિરોધ આવે છે જે
હાથી એક સૂચીને પણ ઉપાડી શકતો નથી તે શું વૃક્ષોની ડાળોને તોડવામાં
અસમર્થ હોય છે ? નથી હોતો. જે આવું માનવામાં આવે તેા એમાં
પ્રત્યક્ષથી વિરોધ આવે છે

જે એવું કહેવામાં આવે કે, સંમૂર્છિમ આદિકોમાં સર્વોત્કૃષ્ટ દુઃખના સ્થાનમાં
તથા સર્વોત્કૃષ્ટ સુખના સ્થાનમાં જવા યોગ્ય તથાવિધ સર્વોત્કૃષ્ટ મનોવીર્યરૂપ પરિણ-

મનોવીર્યપરિણત્યમાવો નિશ્ચેષપ્ય इति चेत्, સમૂર્છિમાદિષુ પ્રતિવંધવલેન તાદૃશ મનોવીર્યપરિણત્યમાય, નત્યગ્ર પ્રતિવંધોવિધતે ન ચ્વલુ સપ્તમપૃથિવીગમનં નિર્ણા પ્રગમનસ્ય કારણમ્, નાપિ સપ્તમપૃથિવીગમનાવિનામાયિ નિર્વાણગમનમ્, ચરમ સમ્પરીરિણાં સપ્તમપૃથિવીગમનમન્તરેભ્ય નિર્વાણગમનદર્શનાત્ ।

यदि असप्तमनरकपृथिवीगमनत्वेन स्त्रीषु विशिष्टसामर्थ्याभावः, अतस्तां पुरुषेभ्योऽपकृष्टा इति वदसि, तर्हि श्रूयि स सप्तमनरकगमनाभावः किं यत्र जन्मनि स्त्रियो मुक्तिगामिन्यस्तत्रैव विवक्षितः?, किं वा सामान्यन?

મનોવીર્યરૂપ પરિણતિકા અભાવ નિશ્ચિત્ત હોતા હે સો એસા કહના ઠીક હસલિયે નહીં પેઠતા હે કિ સંમૂર્છિમ આદિકોમં જો તાદૃશ મનોવીર્ય-રૂપ પરિણતિકા અભાવ હે હસકા કારણ વહા પ્રતિવંધ હે । વહાં એસા પ્રતિવંધ નહીં હે । તથા સપ્તમપૃથિવીમં ગમન કોઈ નિર્વાણગમનકે પ્રતિ કારણ સો હે નહીં ઓર ન નિર્વાણગમન સપ્તમપૃથિવી ગમન અવિનામાવી હે । કયોં કિ ચરમશરીરી જો વ્યક્તિ હુઆ કરતે હેં વે સપ્તમપૃથિવી ગમનકે વિના હી નિર્વાણમં જાતે છુપ દેસે જાતે હેં ।

તથા યદિ તુમ્હારો યહી વાત માનલી જાવે કિ સ્ત્રિયાં સપ્તમનરકમં નહીં જાતી હેં હસલિયે ઇનમં વિશિષ્ટ સામર્થ્યકા અભાવ હે ઓર હસી-લિયે વે પુરુષોસે હીન માની ગઈ હેં સો હસપર હમારા તુમસે એસા પૂછના હે કિ યહ જો ઇનમં સપ્તમનરકમં ગમનકા અભાવ હે સો વહ કયા જિસ ખર્મમં ઇન્હે મુક્તિ પ્રાપ્ત હોતી હેં ઇસી ખર્મકી અપેક્ષાસે વિવક્ષિત હે યા સામાન્યરૂપસે વિવક્ષિત હે? યદિ હમમં પ્રથમ પક્ષ અંગીકાર

તિતો અભાવ લેવામાં આવે છે એજ પ્રમાણે સ્ત્રિયામાં પણ તાદૃશ મનોવિર્યપરિણતિતો અભાવ નિશ્ચિત્ત હોય છે તો એવું કહેવું એ કારણે ઠીક બેસતું નથી કે, સમૂર્છિમ જાડિઓમાં જે તાદૃશ મનોવીર્યપરિણતિતો અભાવ છે તેનું કારણ ત્યાં પ્રતિબંધ છે જ્યાં એવો કોઈ પ્રતિબંધ નથી વધા સાતમી પૃથ્વીમાં જમન એ કાંઈ નિર્વાણ જમનનું પ્રતિકારણ તો છે નહીં અને ન તો નિર્વાણ જમન સાતમી પૃથ્વી જમન અવિનામાવી છે કેમકે, ચરમ શરીરી જે વ્યક્તિ કયા કરે છે તે સાતમી પૃથ્વી જમનના વચર જ નિર્માણમાં જતા દેખાય છે

તથા જે તમારી જે વાત માની લેવામાં આવે છે, સ્ત્રિયાં સાતમા નરકમાં જતી નથી. આ કારણે તેમનામાં વિશિષ્ટ સામર્થ્યનો અભાવ છે અને એજ કારણથી તે પુરુષોથી હીન માનવામાં આવેલ છે તો આની સામે અમારું તમાને જે પૂજવાનું છે કે, આ જે તેનામાં સાતમા નરકમાં જવાનો અભાવ છે તો તે શું જે ભવમાં તેને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય એજ ભવની અપેક્ષાથી વિવક્ષિત અથવા તો સામાન્ય રૂપથી વિવક્ષિત છે એ આમાં પ્રથમ પક્ષ અંગીકાર

તત્રાયપક્ષાક્ષીકારે પુરુષાણામપિ મુક્ત્યભાવપ્રસન્નઃ, તેષામપિ हि यत्र जन्मनि मुक्तिर्गामिता, न तत्रैव सप्तमपृथिवीगमनमिति ।

અથ સામાન્યેન સપ્તમનરકપૃથિવીગમનાભાવ ઇતિ ચિત્રક્ષિતઃ, અત્રાયમાશયઃ— ‘છટ્ઠિં ચ ઇતિથયાઓ મચ્છા મણુયા ય સત્તમીં પુઢવીં’ ઇત્યાગમવચનાત્ પુરુષામેવ સપ્તમનરકપૃથિવીગમનયોગ્યકર્મોપાર્જનસામર્થ્યં ન તુ સ્ત્રીણામ્ । એવં ચાધોગતૌ પુરુષતુલ્યસામર્થ્યાભાવાદ્ધ્વગતાવપિ સ્ત્રીણા પુરુષતુલ્યસામર્થ્યાભાવ ઇત્યનુમીયતે । અતસ્તાઃ પુરુષેભ્યોઽપકૃષ્ટા ઇતિ ચેત્ ? શૃણુ । અધોગતૌ યેષામતુલ્યં સામર્થ્યં, તેષામ્ધ્વગતાવપિ સામર્થ્યમતુલ્યમેવ ભવતીતિ નિયમો નાસ્તિ । તથા ચોક્તમ્—

કિયા જાય તો ઇસ તરહ પુરુષોંકો ભી મુક્તિકી પ્રાપ્તિ નહીં હો સકની હૈ, ક્યોં કિ જિસ જન્મમેં ઉન્હે મુક્તિ જાના હોતા હૈ ડસ જન્મમેં વે સપ્તમ નરકમેં નહીં જાતે હૈં ।

યદિ કહો કિ યહ વાત સામાન્યસે કહી હૈ કિ સ્ત્રિયોંમેં સપ્તમનરક મેં જાનેકા અભાવ હૈ અર્થાત્ ઇસકા આશય યહ હૈ “છટ્ઠિં ચ ઇતિથયાઓ મચ્છા મણુ ય સત્તમીં પુઢવીં” છઠવીં નરકતક સ્ત્રિયાં જાતી હૈં તથા મચ્છા એવં મનુષ્ય સપ્તમનરકતક જાતે હૈં । અતઃ સપ્તમનરકમેં જાનેકે યોગ્ય કર્મોં કે ઉપાર્જન કરનેકી શક્તિ પુરુષોંમેં હી હૈ સ્ત્રિયોંમેં નહીં હૈ, ઇસ પ્રકાર જબ સ્ત્રિયોંમેં અધોગમનકે લિયે પુરુષતુલ્ય સામર્થ્યકા અભાવ હૈ, તો ધ્વગમનમેં ભી પુરુષતુલ્ય સામર્થ્યકા અભાવ ઉનમેં હૈ, યહ વાત ભી અનુમિત હોતી હૈ । ઇસીસે વે પુરુષોંકી અપેક્ષા હીન માની ગઈ હૈં ।

કરવામાં આવે તો આ રીતે પુરુષોને પણ મુક્તિની પ્રાપ્તિ થઈ શકે નહીં કેમ કે, જે જનમમાં તેને મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે એ જનમમાં તે સાતમા નરકમાં જતા નથી

જો કહો કે, આ વાત સામાન્યપણે કહેવામાં આવેલ છે કે, સ્ત્રિયોમાં સાતમા નરકમાં જવાનો અભાવ છે અર્થાત્ આનો આશય એ છે કે, “છટ્ઠિં ચ ઇતિથયાઓ મચ્છામણુ ય સત્તમીં પુઢવીં” છઠી નરક સુધી સ્ત્રિયો જાય છે. તથા મચ્છા અને મનુષ્ય સાતમી નરક સુધી જાય છે આથી સાતમા નરકમાં જવાના યોગ્ય કર્મ ઉપાર્જન કરવાની શક્તિ પુરુષોમાં જ છે સ્ત્રિયોમાં નથી. આ પ્રમાણે જ્યારે સ્ત્રિયોમાં અધોગમનના માટે પુરુષ તુલ્ય સામર્થ્યનો અભાવ છે તો ધ્વગમનના પણ પુરુષ તુલ્ય સામર્થ્યનો અભાવ એનામાં છે એ વાત પણ અનુમિત થાય છે આથીજ તેને પુરુષોની અપેક્ષા હીન માનવામાં આવેલ છે.

સંમુષ્ઠિમ, શ્રુયગ, સ્વગ, ચતુષ્પય, સપ્તિ, તિષ, જલચરેહિતો ।

સનરેહિતો સત્તસુ કમોચજ્જંતિ નરણસુ ॥ ૧ ॥

છાયા—સમૂષ્ઠિમ, શ્રુયગ,—સ્વગ—ચતુષ્પદ—સર્પ—સ્ત્રી—જલચરેમ્યઃ ।

સનરેમ્યઃસપ્તસુ, ક્રમસ ઉપપદ્યતે નરકેષુ ॥ ૨ ॥

(૧) સંમૂષ્ઠિમ, (૨) શ્રુયગ, (૩) સ્વગ, (૪) ચતુષ્પદ, (૫) સર્પ, (૬) સ્ત્રી, (૭) જલચર નરાણામધોગતૌ નાસ્તિ તુલ્યં સામર્થ્યમ્, કર્ણગતૌ દુ તુલ્યપેન સામર્થ્યમ્ ।

તતુક્તમ્—સન્નિ-તિરિષ્ણેહિતો, સદ્સારં તપસુ દેવેસુ ।

ઉપ્પન્નંતિ પરેસુ ચિ, સન્વેસુ ચિ માણુસેહિતો ॥ ૨ ॥

છાયા—સન્નિ તિર્યગ્મ્યઃ, સદ્સારાન્તકેષુ દેવેષુ ।

સત્પદ્યતે પરેષ્વપિ, સર્વેષ્વપિ મનુષ્યેમ્યઃ ॥ ૨ ॥

એસા કહના મી ઠીક નહીં હૈ । કારણ કિ એસા કોઈ નિયમ નહીં હૈ કિ જિનમેં અધોગતીમેં જાનેકા સામર્થ્ય નહીં હૈ, ડનમેં કર્ણગતિમેં મી જાનેકા સામર્થ્ય નહીં હૈ । ફિર કહા મી હૈ—

“સંમુષ્ઠિમ૧ શ્રુયગસ્વગ૨-૩ ચતુષ્પય૪, સપ્તિ૫-૬ જલચરેહિતો ।

સનરેહિતો૭ સત્તસુ કમોચજ્જંતિ નરણસુ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ સંમૂષ્ઠિમ૧, શ્રુયગ૨, સ્વગ૩, ચતુષ્પદ૪, સર્પ૫, સ્ત્રી૬, જલચર ૭૧૨ મનુષ્ય૭ । इनकी अधोगति प्राप्तिमें एक ही शक्ति नहीं है । फिर भी अधोगति प्राप्तिमें एकही शक्ति है । कहा भी है—

“સન્નિતિરિષ્ણેહિતો, સદ્સારંતિપસુ દેવેસુ ।

ઉપ્પન્નંતિ પરેસુ ચિ સન્વેસુ ચિ માણુસેહિતો ॥૨॥”

આત્મ કહેવુ પણ ઠીક નથી કારણ કે, એવો કોઈ નિયમ નથી કે, એનામાં અધોગતીમાં અપાત્મ સામર્થ્ય ન હોય, એનામાં ઉપ્પન્નિતિમાં પણ અપાત્મ સામર્થ્ય ન હોય. કહું પણ છે—

“સંમુષ્ઠિમ શ્રુયગસ્વગ ચતુષ્પય, સપ્તિષ્ઠિ જલચરેહિતો ।

સનરેહિતો સત્તસુ, કમોચજ્જંતિ નરણસુ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્—સમૂષ્ઠિમ (૧) શ્રુયગ (૨) સ્વગ (૩) ચતુષ્પદ (૪) સર્પ (૫) સ્ત્રી (૬) જલચર અને મનુષ્ય (૭) એમની અધોગતિ પ્રાપ્તિમાં એક સરખી શક્તિ નથી છતાં પણ ઉપ્પન્નિતિ પ્રાપ્તિમાં એક સરખી શક્તિ છે કહું પણ છે—

સન્નિતિરિષ્ણેહિતો, સદ્સારંતિપસુ દેવેસુ ।

ઉપ્પન્નંતિ પરેસુ ચિ, સન્વેસુ ચિ માણુસેહિતો ॥ ૨ ॥

તથા ચોર્ધ્વગતૌ સ્ત્રીણાં પુરુષતુલ્યસામર્થ્યસદ્ભાવાન્નવિશિષ્ટસામર્થ્યા સત્ત્વમ્ ।
તતથ પુરુષવત્ સ્ત્રીણામપ્યુર્ધ્વગતિયોગ્યતાઽસ્ત્યેવેતિ ।

અથ વાદાદિલઘ્વિરહિતત્ત્વેન વિશિષ્ટસામર્થ્યાસત્ત્વમ્, સ્ત્રીણાં હિ વાદલઘ્વૌ
વિકુર્વણત્વાદિલઘ્વૌ પૂર્વગતશ્રુતાધિગતૌ ચ ન સામર્થ્યગતિરસ્તીત્યતસ્તાસાં મોક્ષ-
ગમનસામર્થ્યમપિ ન સંભવતિ, ઇતિ ચેન્નવાદાદિલઘ્વિરહિતસ્યાપિ ક્વચિદ્
વિશિષ્ટસામર્થ્ય દૃશ્યતે, વાદવિકુર્વણત્વાદિલઘ્વિરહેઽપિ વિશિષ્ટપૂર્વગતશ્રુતા

અર્થાત્—સઙ્ગિતિર્યશ્ચસે નિકલકર જીવ સહસ્રાર નામકે આઠવેં દેવલોક
તક જાતાં હૈ । મનુષ્યસે નિકલા હુઆ જીવ ડસસે આગે સવ દેવલોકોમેં
જા સકતા હૈ । ઇસલિયે ઊર્ધ્વગતિમેં સ્ત્રિયોંકે પુરુષતુલ્ય સામર્થ્યકા
સદ્ભાવ હોનેસે ડનમેં વિશિષ્ટ સામર્થ્યકા અસત્ત્વ નહીં હૈ અતઃ પુરુષકી
તરહ સ્ત્રિયોંમેં ઊર્ધ્વગમનકી યોગ્યતા હૈ હી ।

યદિ કહા જાયકિ વાદાદિલઘ્વિ રહિત હોનેસે ડનમેં વિશિષ્ટ શક્તિકા
અભાવ હૈ । સ્ત્રિયોંમેં વાદલઘ્વિકા સામર્થ્ય, વૈક્રિય આદિ લઘ્વિકા સામર્થ્ય,
પૂર્વગત (પૂર્વમેં રહા હુવા) શ્રુતાધિગમકા સામર્થ્ય નહીં હોતા હૈ, ઇસલિયે
મોક્ષગમન સામર્થ્ય ખી ડનમેં સંભવિત નહીં હોતા હૈ । સો એસા કહના ખી
ઠીક નહીં હૈ । કારણ કિ વાદાદિલઘ્વિ રહિતકે ખી વિશિષ્ટ સામર્થ્ય
દેખા જાતા હૈ । શાસ્ત્રોંમેં એસી કંઈ કથાઈ આતી હૈ જો ઇસ વાતકો
સ્પષ્ટ કરતીહૈ કિ વાદલઘ્વિ વિકુર્વણત્વ આદિ લઘ્વિકે અભાવમેં ખી

અર્થાત્—સઙ્ગિ તિર્યચ્છી નીકળીને જીવ સહસ્રાર નામના આઠમા
દેવલોક સુધી જાય છે. મનુષ્યથી નીકળેલો જીવ એનાથી આગળ સધળા દેવલોકમાં
જઈ શકે છે આ કારણે ઉર્ધ્વગતિમા સ્ત્રિયોને પુરુષ તુલ્ય સામર્થ્યનો સદ્ભાવ
હોવાથી એમનામા વિશિષ્ટ સામર્થ્યનું આસત્વ નથી આથી પુરુષની માફક
સ્ત્રિયોમાં ઉર્ધ્વ ગમનની યોગ્યતા છે જ

જો કહેવામાં આવે કે, વાદાદિલઘ્વિ રહિત હોવાથી એમનામાં વિશિષ્ટ
શક્તિનો અભાવ છે સ્ત્રિયોમાં વાદલઘ્વિનું સામર્થ્ય, તથા વૈક્રિય આદિ લઘ્વિનું
સામર્થ્ય, પૂર્વગત (પૂર્વમા રહેલ) શ્રુતાધિગમનું સામર્થ્ય હોતું નથી. આ કારણે
મોક્ષગમન સામર્થ્ય પણ એમનામાં સંભવિત નથી તો એવું પણ ઠીક નથી.
કારણ કે, તેમનામા વાદાદિલઘ્વિ રહિતનું પણ વિશિષ્ટ સામર્થ્ય જોવામાં આવેછે.
શાસ્ત્રોમાં એવી ઘણી કથાઓ આવે છે જે આ વાતને બતાવે છે કે, વાદલઘ્વિ
વિકુર્વણત્વ આદિ લઘ્વિના અભાવમાં પણ, વિશિષ્ટ પૂર્વગત શ્રુતના અભાવમાં
પણ, મનુષ્ય આદિકોને મોક્ષ પદની પ્રાપ્તિ થયેલ છે. તથા જનકદય એને

માવેડપિ મનુષ્યાદીનાં નિમેયસપદમાપ્તિમળનાત્ । તથા-જિનકલ્પ-મનાપર્યય
વિરહોડપિ ન સિદ્ધિ વિરહોડસ્તિ । તથા ચ યત્ર યથ વાદાદિલઙ્ગિમત્ત્વં તત્રૈવ વિ-
શિષ્ટસામર્થ્યમિતિ નિયમો નાસ્તિ, કથ તર્હિ વાદાદિલઙ્ગિમરહિતત્વેન વિશિષ્ટ
સામર્થ્યમાવ ઇતિ વક્તું પ્રમત્સોતિ । અપિ ચ-વાદાદિલઙ્ગિમાવચ્છદ્ યદિ નિમે
યસામાવોડપિ સ્ત્રીણામમવિષ્યત્ તત્સત્યૈવ સિદ્ધાતે (જ્ઞાતે) મત્યપાદયિષ્યત્,
ન ચ પ્રતિપાદ્યતે, તસ્માદુપપચતે સ્ત્રીણાં નિર્વાણમિતિ ।

યત્ર યત્પ્રાપ્યશ્રુતત્વં, તત્ર તત્ર વિશિષ્ટસામર્થ્યમાવ ઇતિ નિયમો નાસ્તિ ।
સમિતિ પચ્ચક્રમાત્રસ્ય શુલ્કિત્રયમાત્રસ્ય ચ જ્ઞાનસદ્ભાવે ચારિત્રપ્રકર્યવલાત્ કેવલોત્પત્તિ
વિશિષ્ટ પૂર્વગતશ્રુતકે અમાવર્તે ભી મનુલ્લખ્ય આલ્કોકો મોક્ષપદવી પ્રાપ્તિ
હુઈ હૈ । તથા જિનકલ્પ એવે મનાપર્યયકે અમાવર્તે ભી સિદ્ધિકા અમાવ
નહીં હોતા હૈ । હસલિયે ઇસ પૂર્વોક્ત કાવનસે યહ્ વાત સિદ્ધ હો જાતી હૈ
કિ એસા નિયમ નહીં થન સક્તા હૈ કિ જહાંર વાદાદિલઙ્ગિમસા હૈ વહાંર
વિશિષ્ટ સામર્થ્ય હૈ અતઃ જય એસા નિયમ નહીં થન સક્તા હૈ તો ફિર
પેસા કહના કિ વાદાદિલઙ્ગિમયોસે રહિત હોનેકે કારણ સ્ત્રિયાંમેં વિશિ
ષ્ટ સામર્થ્યકા અમાવ હૈ યહ્ કેસે ઉચિત માના જા સક્તા હૈ ।

ફિર ભી વાદાદિલઙ્ગિકે અમાવકી તરહ્ યદિ મોક્ષકા અમાવ ભી
સ્ત્રિયોમેં હોતા તો શાસ્ત્રકાર સિદ્ધાન્તમેં એસા હી કહતે કિ સ્ત્રિયોકો
શુક્તિકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી હૈ । પરન્તુ એસા તો બે શાસ્ત્રકાર કહતે નહીં
હૈ અતઃ હસસે યહી જાનના આહિયે કિ સ્ત્રિયોકો નિર્વાણકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ।

તથા જહાંર અલ્પશ્રુતજ્ઞાન હૈ વહાંર વિશિષ્ટ સામર્થ્યકા અમાવ હૈ
એસા ભી કોઈ નિયમ નહીં હૈ । સમિતિપચ્ચક્રમાત્ર તથા શુલ્કિત્રયમાત્રકે

મના પર્યયના અભાવમાં પણ સિદ્ધિનો અભાવ થતો નથી. આ કારણે પૂર્વોક્ત
કથનથી એ વાત સિદ્ધ થઈ ગઈ છે કે એવો નિયમ નથી બની શકતો કે
અર્થાત્ વાદાદિલઙ્ગિમત્ત્વ છે ત્યાં ત્યાં વિશિષ્ટ સામર્થ્ય છે આથી અર્થ
એવો નિયમ નથી બની શકતો તો જ્યાં એવું કહેવું છે, વાદાદિલઙ્ગિમ
રહિત હોવાના કારણે સ્ત્રિયોમાં વિશિષ્ટ સામર્થ્યનો અભાવ છે આ કઈ રીતે
ઉચિત માની શકાય.

જ્યાં પણ વાદાદિલઙ્ગિમના અભાવની માહક એ મોક્ષનો અભાવ પણ
સ્ત્રિયોમાં હોવ તો શાસ્ત્રકાર સિદ્ધાન્તમાં એવું જ કહેત કે સ્ત્રિયોને શુક્તિની
પ્રાપ્તિ થતી નથી. પરન્તુ શાસ્ત્રકાર એવું કહેતા નથી આથી એમાંથી એ
અણવુ બેઠે છે, સ્ત્રિયોને નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય છે

તથા અર્થાત્ અલ્પશ્રુત જ્ઞાન છે ત્યાં ત્યાં વિશિષ્ટ સામર્થ્યનો અભાવ
છે એવો પણ કોઈ નિયમ નથી. સમિતિપચ્ચક્ર માત્ર તથા શુલ્કિત્રય માત્રના

ર્ભવત્યેવેતિ પ્રવચને પ્રસિદ્ધમ્ । તથા ચાલ્પશ્રુતત્વેઽપિ વિશિષ્ટસામર્થ્યં સમ્ભવતીતિ તદભાવો નોપપદ્યતે ।

અનુપસ્થાપ્યતાપારાશ્રિતકશૂન્યત્વેન સ્ત્રીणां વિશિષ્ટસામર્થ્યાસ-
ત્ત્વમિતિ चेत्—तदप्युक्तम्—यदरन्निषेधात् विशिष्टसामर्थ्याभावो न निश्चेतुं
शक्यते । कथम् ? अधिकारिणां योग्यताऽपेक्षया शास्त्रे नानाप्रकारकप्रायश्चित्तो-
पदेशः श्रूयते । तत्र पुरुषापेक्षयाऽपि योग्यतानुसारेण गुरुलघुप्रायश्चित्तोपदेशः
कृतः । तत्र लघुप्रायश्चित्तवतां पुरुषाणामपि चारित्रप्रकरणे केवलोत्पत्तिर्भवत्येव गुरु-

ज्ञानके सद्भावमें भी चारित्रने प्रकर्षके बलसे केवलज्ञानकी उत्पत्ति
हो जाती है ऐसा प्रवचनमें सिद्ध है । इनलिये अल्पश्रुतज्ञान होने पर
भी विशिष्ट सामर्थ्य स्त्रियोंमें संभवित हो सकता है अतः उस विशिष्ट
सामर्थ्यका अभाव उनमें नहीं बनता है ।

यदि कहो कि स्त्रियोंमें अनुपस्थाप्यता एवं पाराश्रित प्रायश्चित्तकी
शून्यता है, इससे उनमें विशिष्ट सामर्थ्यका अभाव है, सो यह भी
कहना ठीक नहीं है । कारण कि इनके निषेध होनेसे भी विशिष्ट
सामर्थ्य कहना ठीक नहीं है । कारण कि इनके निषेध होनेसे भी
विशिष्ट सामर्थ्यका अभाव निश्चित नहीं हो सकता है । क्योंकि अधि-
कारियोंकी योग्यताकी अपेक्षासे शास्त्रोंमें नाना प्रकारके प्रायश्चित्तोंका
उपदेश सुना जाता है । पुरुषोंकी अपेक्षा भी योग्यताके अनुसार गुरु
एवं लघु प्रायश्चित्तोंका वहाँ उपदेश हुआ है । जिन्हें लघु प्रायश्चित्त
देनेकी बात कही गई है ऐसे पुरुषोंको भी चारित्रके प्रकर्षमें केवलज्ञान

ज्ञાનના સદ્ભાવમાં પણ ચારિત્રના પ્રકર્ષ બળથી કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ
જાય છે. એવું પ્રવચનમાં સિદ્ધ છે, આ કારણે અલ્પશ્રુત જ્ઞાન હોવાથી પણ
વિશિષ્ટ સામર્થ્ય સ્ત્રીઓમાં સંભવિત હોઈ શકે છે. આથી એ વિશિષ્ટ સામર્થ્યનો
અભાવ એનામાં નથી બનતો.

જો કહો કે, સ્ત્રીઓમાં અનુપસ્થાપ્યતા અને પારાશ્રિત પ્રાયશ્ચિત્તની
શૂન્યતા છે આનાથી એમનામાં વિશિષ્ટ સામર્થ્યનો અભાવ છે. આ કઈ રીતે
ઉચિત માની શકાય. કારણ કે એનો નિષેધ હોવાથી પણ વિશિષ્ટ સામર્થ્યનો
અભાવ નિશ્ચિત થઈ શકતો નથી કેમ કે, અધિકારીઓની યોગ્યતાની અપેક્ષાથી
શાસ્ત્રોમાં નાના પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તોનો ઉપદેશ સાંભળી શકાય છે પુરૂષોની
અપેક્ષા પણ યોગ્યતા અનુસાર ગુરુ અને લઘુ પ્રાયશ્ચિત્તોનો ત્યાં ઉપદેશ થયેલ
છે જેમને લઘુ પ્રાયશ્ચિત્ત આપવાની વાત કહેવામાં આવેલ છે એવા પુરૂષોને
પણ ચારિત્રના પ્રકર્ષમાં કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે. તથા જેને શરૂ પ્રાય-

પ્રાયશ્ચિત્તવિધાનપિનારિષ્ઠપ્રકર્ષમાયે કેવલોત્પત્તિર્ન ભવતિ । કિં ચ-નાનારિષ્ઠ
તપસો વિધાન શાસ્ત્રે શ્રૂયતે, તદ્વચ પુરુષાણામિવ સ્ત્રીણામપ્યુપકારક, તત્રોમયેષામ
ધિકારાત્, પ્રાયશ્ચિત્તવિધાનં તુ યાગ્યતાઽપેક્ષયા કથિતમ્ । તથા ચ સ્ત્રીર્ણાં વિશિષ્ટ
સામર્થ્યામાય શુક્તરપ્રાયશ્ચિત્તવિધાનધિકારિત્વાદિતિ વ્યર્થનં ન યુક્તમિતિ ।

અથ પુરુષાણામિવન્યત્વેન સ્ત્રિય પુરુષેભ્યોઽપકૃષ્ટા હતિ ચેત્, તદ્
વ્યયુક્તમ્—યથ-સદ્ પુરુષાણામિવન્યત્વં કિં સામાન્યન, કિં વા ગુણાધિકપુરુષા-
પેક્ષયા વિશિષ્ટમ્, યદિ સામાન્યન, તથા સામાન્યસર્વાસુ સ્ત્રીણુ પુરુષાણામિ-
વો ઉત્પત્તિરહોતી હૈ । તથા જિન્હે શુરુપ્રાયશ્ચિત્તકા અધિકારી કહા
ગયા હૈ અનેકે ધી યદિ ચારિત્રકા પ્રકર્ષ નહીં હૈ તો કેવલજ્ઞાનકી
ઉત્પત્તિ નહીં હોતી હૈ ।

તથા-અનેક પ્રકારકે તપોકા વિધાન શાસ્ત્રમેં સુના જાતા હૈ । વહ
જિસ પ્રકાર પુરુષોકા ઉપકારક હોતા હૈ ડીસી તરફ સ્ત્રિયોકા ઓ ઉપ-
કારક હોતા હૈ કયોં કિં દોનોકા વહા અધિકાર હૈ । રહા પ્રાયશ્ચિત્તકા
વિધાન સો વહ યોગ્યતાકી અપેક્ષા રક્ષતા હૈ । ઈસી અપેક્ષાકો હેકર
ઉસકા વિધાન છુમા હૈ । અતઃ શુક્તર પ્રાયશ્ચિત્તકી અધિકારિણી નહીં
હોનેસે સ્ત્રિયોમેં વિશિષ્ટ સામર્થ્યકા અમાવ હૈ યહ કહના યુક્તિયુક્ત નહીં હૈ ।

યદિ કહો કિં પુરુષોસે યે અનમિયંત્ર હૈં ઈસલિયે યે અનેકે અપકૃષ્ટ
હૈં સો યેસા ધી કથન ઉચિત પ્રતીત નહીં હોતા હૈ । કારણ કિં યહ
અનમિયંત્રતા કિસરુપસે આપ કહતે હૈ । કયા સામાન્ય પુરુષોકી અપે-
ક્ષાસે વા ગુણાધિક પુરુષોકી અપેક્ષાસે । યદિ કહો કિં યહ અનમિયંત્રતા

શ્રિતના અધિકારી બતાવવામાં આવેલ છે એમને પણ એ અરિતનો પ્રકર્ષ
ન હોય તે કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થતી નથી

તથા-અનેક પ્રકારના તપોનુ વિધાન શાસ્ત્રમાં સંભળી શકાય છે એ
ને પ્રમાણે પુરુષોને ઉપકારક હોય છે એજ પ્રમાણે સ્ત્રિયોને પણ ઉપકારક
હોય છે કેમ કે, અનેકે ત્યાં અધિકાર છે શુ સામાન્ય પ્રાયશ્ચિત્તનુ વિધાન તે એ
ચોક્કસની અપેક્ષા રાખે છે આ અપેક્ષાને લઈને એનું વિધાન થયેલ છે
આથી શુક્તર પ્રાયશ્ચિત્તની અધિકારિણી ન હોવાના કારણે સ્ત્રિયોમાં વિશિષ્ટ
સામર્થ્યનો અભાવ છે એ કહેવું મુક્તિયુક્ત નથી

એ કહો કે, પુરુષોથી એ અનમિયંત્ર છે આ કારણે એ એનાથી
અપકૃષ્ટ છે તે એવું કહેવું પણ ઉચિત પ્રતીત થતું નથી કારણ કે, આ
અનમિયંત્રતા કયા રૂપથી આપ કહો છો ? શુ સામાન્ય પુરુષની અપેક્ષાથી
અથવા તે શુદ્ધાધિક પુરુષની અપેક્ષાથી એ કહો કે, આ અનમિયંત્રતા

વન્ધત્વં નાસ્તીત્યતોઽસિદ્ધત્વદોષપ્રસન્નઃ । તીર્થંકરસ્ય જનનીં શક્રાદયોઽપિ પ્રણમ-
ન્તિ, અન્યે પ્રણમન્તીતિ કિં પુનર્વાચ્યમ્ ।

યદિ ગુણાધિકપુરુષાપેક્ષયા તદિત્યુચ્યતે-તદા તીર્થંકરો અપિ ગણધરાન્
નામિવન્દન્તે इति ગણધરા અપિ પુરુષાનામિવન્ધતયા ગુરુત્વનર્હાં ભવેયુરિતિ । એવં
ગણધરા અપિ સ્વશિષ્યાન્નામિવન્દન્તે, તતશ્ચ તેષામપિ ન મોક્ષઃ સ્યાત્, इति ।

અથ સ્મારણાદ્યકર્તૃત્વેન સ્ત્રિયઃ પુરુષેભ્યોઽપકુષ્ટા इति ચેત્, તન્ન
યુક્તમ્—તથાહિ—એવં સતિ ગુરુશિષ્યયોઃ સમ્યગ્દર્શનાદિ રત્નત્રયે સમાનેઽપ્યાચા-

સામાન્ય પુરુષોંકી અપેક્ષાસે ઉનમેં હૈ સો એસા કહના ઉચિત નહીં હૈ,
ક્યોં કિ સામાન્ય પુરુષ ઉન્હેં વન્દન કરતે હૈં । તીર્થંકરકી માતાકો તો
શક્રાદિક ભી નમસ્કાર કરતે હૈં । ફિર દૂસરે વ્યક્તિકી તો વાત
હી ક્યા કહના ।

યદિ કહો કિ ગુણોંસે જો અધિક હોતે હૈં વે સ્ત્રિયોંકો નમન નહીં
કરતે હૈં ઉનકી અપેક્ષા વહાં અનભિવંધતા હોનેસે ઉનકી વે અપેક્ષા હીન
માની જાતી હૈ—સો એસા કહના ભી ઠીક નહીં હૈ । કારણ કિ ઇસ તરહ
તો તીર્થંકર ભી ગણધરોંકો નમસ્કાર નહીં કરતે હૈં । ગણધરોંમેં ભી
ગુણાધિક પુરુષોંકી અપેક્ષા અનભિવંધતા આ જાનેસે શુક્તિકી પ્રાપ્તિકા
અભાવ માનના પડેગા । ઇસી તરહ ગણધર ભી અપને શિષ્યોંકો નહીં
વંદતે હૈ અતઃ ઉન શિષ્યોંકો ભી મોક્ષ પ્રાપ્તિ નહીં હોના માનના પડેગા ।

યદિ કહો કિ સ્મરણ આદિકી અકર્તા હોનેસે સ્ત્રિયાં પુરુષોંકી
અપેક્ષા હીન માની ગઈ હૈ સો યહ ભી કોઈ યુક્તિયુક્ત નહીં હૈ ક્યોં કિ

સામાન્ય પુરુષોની અપેક્ષાથી એમનામાં છે તો એવું કહેવું ઉચિત નથી કેમકે
સામાન્ય પુરુષ એમને વંદન કરે છે તીર્થંકરની માતાને તો શક્રાદિક પણ
નમસ્કાર કરે છે તો પછી બીજી વ્યક્તિની તો વાત જ શું કહેવી

જે કહેા કે, શુણ્યામાં જે અધિક હોય છે તે સ્ત્રિયોને નમન કરતા નથી
આની અપેક્ષાએ ત્યાં અનભિવંધતા હોવાથી એ એમની અપેક્ષા હીન માનવામાં
આવે છે તો એવું કહેવું પણ ઠીક નથી. કારણ કે, આ રીતે તો તીર્થંકર
પણ ગણધરોને નમસ્કાર કરતા નથી. ગણધરોમાં પણ શુણ્યાધિક પુરુષોની
અપેક્ષાએ અનભિવંધતા આવી જવાથી શુક્તિની પ્રાપ્તિને અભાવ માનવો પડશે.
આ રીતે ગણધર પણ પોતાના શિષ્યોને વંદતા નથી. આથી એ શિષ્યોને
મોક્ષની પ્રાપ્તિ ન થવાનું જ માનવું પડશે

કહાય એવું કહેા કે, સ્મરણ આદિની અકર્તા હોવાથી સ્ત્રિયો પુરુષોની
અપેક્ષા હીન માનવામાં આવેલ છે. આ કહેવું પણ નહીં

यस्यैव मुक्तिः स्यान्न तु शिष्यस्य तस्य स्मरणाद्यकर्तृत्वेन पुरुषेभ्योऽपकृष्टत्वात् ।
न चागमे शिष्यस्य मोक्षध्वनं नास्तीति वाच्यम्, चण्डश्चाद्याचार्यशिष्यामा
मागमे मोक्षध्वन्नात् ।

अमहर्दिकत्वेनापि स्त्रीणां पुरुषेभ्योऽपकृष्टत्वं न युज्यते, यद्येव स्यात्
तर्हि कथं वाच्यं, आध्यात्मिकीमृद्धिमाधित्य तदमहर्दिकत्वं मन्यसे, किं वा
वाच्यम् ? आद्यपक्षस्तत्र निराकृतं एव स्त्रीणां रत्नत्रयरूपाया आध्यात्मिकया ऋद्धेः
समर्थितत्वात् । नापि वाद्यामृद्धिमाधित्या महर्दिकत्वेन स्त्रीणां पुरुषेभ्योऽपकृष्ट-
त्वात्मुक्तिकारणवैकल्यमिति वाच्यम्, या महती तीर्थकरादीनामृद्धिः सा गजभरा-

यदि इतः तरह उनमें हीनता मानी जायगी तो गुरुको ही मुक्ति होगी,
ऐसा माननेका प्रसंग आवेगा-शिष्योंको नहीं । कारण कि उनके सम्प-
र्द्दर्शनादि रत्नत्रय समान होने पर भी आचार्य ही उन्हें स्मरण आदि
को कराते हैं शिष्य उन्हें नहीं कराते हैं । परन्तु आगममें ऐसी बात
तो सुनी नहीं जाती है कि गुरुओंको ही मुक्ति होती है शिष्योंको नहीं
होती है । चण्डश्च आदि आचार्यके शिष्योंको मुक्ति हुई सुना गई है ।

इसी तरह अमहर्दिक होनेसे भी स्त्रियां पुरुषोंसे हीन हैं ऐसा
कहना भी ठीक नहीं जसता । कारण कि आप किस ऋद्धिका अभाव
उनमें कहते हैं ? आध्यात्मिक ऋद्धिका या वाद्याऋद्धिका ? आध्या-
त्मिक ऋद्धिका तो उनमें अभाव है नहीं-क्यों कि रत्नत्रयरूप जो
आध्यात्मिक ऋद्धि है वह उनमें समर्थितकी ही जा चुकी है । इसी तरह
वाद्याऋद्धिको आश्रित करके जो यह कहा जाय कि वाद्याऋद्धि उनमें

नहीं पायी तो ज्येष्ठनामा हीनता मानना भी आवे तो श्रद्धे के अमुक्ति के,
ज्येष्ठ मानवाने प्रसंग आवे, शिष्योने नहीं, कारण है, ज्येष्ठनां सम्बन्धनादि
रत्नत्रय समान होना छटां पक्ष आचार्य के ज्येष्ठने स्मरण आदि करावे है
शिष्य ज्येष्ठने करावता नहीं परन्तु आजभमां ज्येष्ठ बात तो केवल शिष्योने
साधननामां जावती नहीं है, श्रद्धोने के अमुक्ति थाय है ज्येष्ठ शिष्योने
वती नहीं, यह श्रद्ध आदि आचार्यना शिष्योने अमुक्ति केवल नष्टवा भवे है ।

आ हीते अमहर्दिक होवाही पक्ष शिष्यो प्रयोणी हीन है ज्येष्ठ केवल
पक्ष ज्येष्ठने मिलती नहीं, कारण है, आप कहां कहिने ज्येष्ठनां ज्येष्ठनामां
जावते है ? आध्यात्मिक ऋद्धिना है, वाद्याऋद्धिना ? आध्यात्मिक ऋद्धिना
तो ज्येष्ठनामां ज्येष्ठनां है के नहीं, के के रत्नत्रयके के आध्यात्मिक ऋद्धि
है तो ज्येष्ठनामां समर्थित करावेही के है आप अभाव वाद्याऋद्धिने
आश्रित करिने जो ज्येष्ठ केवाही आवे है, वाद्याऋद्धि ज्येष्ठनामां नहीं ।

દીનાં નાસ્તિ, ચક્રધરાદીનામપિ યા ઋદ્ધિઃ સા તદેતરેપાં ક્ષત્રિયાદીનાં નાસ્તીત્યેવં તેષામપ્યમહર્દિકત્વેનાપકૃષ્ટત્વાન્મુક્તિકારણવૈકલ્યપ્રસન્નાત્ ।

અથ યાઽસૌ પુરુષવર્ગસ્ય મહતીસમૃદ્ધિસ્તીર્થકરત્વલક્ષણા સા સ્ત્રીષુ નાસ્તીત્ય-મહર્દિકત્વમાસાં વિવક્ષ્યતે, તદાનીમપ્યસિદ્ધતા, સ્ત્રીણામપિ પરમપુણ્યપાત્રભૂતાનાં કાસાંચિત્ તીર્થકરત્વાવિરોધાત્ તદ્વિરોધસાધકપ્રમાણસ્ય કસ્યાપ્યભાવાત્, ।

નહીં હૈ અતઃ વે અમહર્દિક હોનેસે પુરુષોંકી અપેક્ષા હીન હૈ ઓર હસી-લિયે ડનમેં મુક્તિકે કારણકી વિકલતા હૈ સો એસા કહના ઓ ઠીક નહીં હૈ કારણ કિ દેસો જો વાઘ્યઋદ્ધિ તીર્થકરોંકી હોતીં હૈ વહ ગણધરોંકો નહીં હોતીં હૈ, હસી તરહ ચક્રધરોંકી જો ઋદ્ધિ હોતીં હૈ વહ ડનસે ભિન્ન અન્ય ક્ષત્રિયાદિકોંમેં નહીં હોતીં હૈ । હસલિયે ડનમેં ઓ એકકી અપેક્ષા અમહર્દિકપના આનેસે અપકૃષ્ટતા આ જાવેગી । હસ તરહ ડનકે ઓ મુક્તિ કારણોંકી વિકલતા હોનેકા પ્રસંગ પ્રાપ્ત હોગા ।

યદિ કહો કિ પુરુષવર્ગકી જો વહીં ભારી તીર્થકરત્વરૂપ મહાઋદ્ધિ હૈ વહ ડનમેં નહીં હૈ હસ અપેક્ષા ડનમેં અમહર્દિકતા પાઈ જાતીં હૈ સો એસા કહના ઓ ઠીક નહીં હૈ । કારણ કિ કિતનીક પરમપુણ્યકી ભાજન સ્ત્રિયોંકો તો તિર્થકર વિભૂતિકી ઓ પ્રાપ્તિ હુઈ હૈ । હસકી પ્રાપ્તિ હોનેમેં વહાં કોઈ વિરોધ નહીં આતા હૈ । કારણ ડસકે વિરોધકે સાધક કોઈ ઓ પ્રમાણ નહીં હૈ ।

આથી એ અમહર્દિક હોવાથી પુરુષોની અપેક્ષાએ હીન છે. અને આજ કારણે એમનામાં મુક્તિના કારણની વિકળતા છે તો આવું કહેવું એ પણ ખરોખર નથી. કારણ કે, જુઓ જે વાઘ્ય ઋદ્ધિ તીર્થકરોની હોય છે એ ગણધરોને હોતી નથી. આજ પ્રમાણે ચક્રધરોની જે ઋદ્ધિ હોય છે તે એનાથી ભિન્ન અન્ય ક્ષત્રિયાદિકોમાં હોતી નથી. આ કારણે આમાં પણ એકની અપેક્ષા અમહર્દિક પણ આવવાથી અપકૃષ્ટતા આવી જવાની. આ રીતે એને પણ મુક્તિ કારણોની વિકળતા હોવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે.

જે એમ કહે કે, પુરુષ વર્ગની જે ખૂબજ મોટી તીર્થકરત્વરૂપ મહા-ઋદ્ધિ છે તે એમનામાં નથી. આની અપેક્ષાએ એમનામાં અમહર્દિકતા બાણી શકાય છે તો એમ કહેવું એ પણ ખરોખર નથી. કારણ કે, કેટલીક પરમ પુણ્યની ભાજન સ્ત્રિયોને તો તિર્થકર વિભૂતિની પણ પ્રાપ્તિ થઈ છે. આની પ્રાપ્તિ થવામાં ત્યાં કોઈ વિરોધ આવતો નથી કારણ કે, એવા વિરોધનું સાધક કોઈ પણ પ્રમાણ નથી

यदपि मायादि प्रकर्षवत्त्वेन पुरुषेभ्योऽपकृष्टत्वमिच्छुन्यते, तदप्यसत्—स्त्रियाः पुरुषा अपि तत्त्ववत्त्वेन मायादि प्रकर्षवन्त इति लोके सत्यते, आगमेऽपि हि भूयते—वरमशरीरिणामपि नारदादीनां मायादि प्रकर्षवत्त्वम् । अतो न स्त्रीणां पुरुषेभ्योऽपकृष्टत्वेन मुक्तिकारणाऽनैकव्ययरूपस्य हेतोरसिद्धत्वमिति ।

ननु स्त्रीणां मुक्तिस्थानादि प्रसिद्धिर्नास्ति, अतः स्त्रीणां मुक्तिर्न भवतीति । यदि स्त्रीणां मुक्तिकारणाऽनैकव्ययरमविष्यत् तदा मुक्तिरप्युदपत्स्यत, तथा च—मुक्तिस्थानादिप्रसिद्धिरपि स्यात्, इति यदुक्तं, तन्न, यत्र यत्र मुक्तिस्थानादि प्रसिद्धिः

तथा जो ऐसा तुम कहते हो कि स्त्रियोंमें मायाविक की प्रकर्षता है अतः इस प्रकर्षतावाली होनेसे वे पुरुषोंकी अपेक्षा हीन हैं, सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है कारण कि इस लोकमें स्त्री और पुरुष दोनों ही समानरूपसे मायाविकके प्रकर्षवाले देखे जाते हैं । आगम भी ऐसा ही कहता है कि वरम शरीरी नारदादिकोंकी भी मायाविककी प्रकर्षता है । इसलिये पुरुषोंसे अपकृष्ट होनेसे स्त्रियोंकी मुक्तिके कारणोंकी विकलता नहीं साधती है, अर्थात् मुक्तिके कारणोंका स्त्रियोंमें सद्भाव है ।

यदि कहो कि स्त्रियोंके मुक्तिस्थान आविकी प्रसिद्धि नहीं है इस लिये उसके अभावसे यही मालूम होता है कि उन्हें मोक्ष नहीं मिलता है । यदि स्त्रियोंमें मुक्तिके कारणोंकी अविकलता होती तो उन्हें मुक्ति भी होती और इस कारणसे उनके मुक्तिके स्थानोंकी भी प्रसिद्धि होती—अतः यह कुछ नहीं है, इससे साफ स्पष्ट मालूम होता है कि उन्हें मुक्ति प्राप्त नहीं होती है । सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है कारण कि

तथा तमे वे जेवु ठहोते है, स्त्रियोंमें मायाविककी प्रकर्षता है आधी जेवी प्रकर्षतावाणी होवाधी ते पुरुषोंकी अपेक्षाके हीन है तो आवु ठहोव पवु ठीक नहीं, कारण है, आ दोहर्मा स्त्री जने पुरुष जने समानरूपमें मायाविकना प्रकर्षवाणा जेवाभा आवे है आगम पवु जेवु व ठहो है है, वरम शरीरी नारदादिकोंने पवु मायाविककी प्रकर्षता है आ कारणे पुरुषोंकी अपकृष्ट होवाधी स्त्रियोंकी मुक्तिना कारणोंकी विकलता साधती नहीं अथोद-मुक्तिना कारणोंना सद्भाव स्त्रियोंमें है

जेम ठहो है, स्त्रियोंना मुक्तिस्थान आविकी प्रसिद्धि नहीं आवीज जेना अभावकी जेवु अणुम है है, जेमने मोक्ष भणतो नहीं, वे स्त्रियोंमें मुक्तिना कारणोंकी अविकलता होत तो जेमने मुक्ति भणी शके जने आ कारणोंकी जेमनी मुक्तिना स्थानोंकी पवु प्रसिद्धि याव परतु जेवु ठीक नहीं जेवी जेवु स्पष्ट याव है है, जेमने मुक्ति प्राप्त वती नहीं तो आम

દ્વિસ્ત્રૈવ મુક્તિરિતિ ચેત્તર્હિ પુરુષાણામપિ મુક્તિસ્થાનાઘપ્રસિદ્ધિઃ, इदं पुरुषाणा-
मेव मोक्षस्थानम्, इति विशिष्य नोक्तं, किं तु भव्या मोक्षार्हा इति प्रतिपादितम्
ततश्च त्वन्मते पुरुषाणामपि मोक्षो न स्यादिति ।

अथ स्त्रीविषये मुक्तिसाधकप्रमाणाभावेन मुक्तिकारणावैकल्यरूपस्य
हेतोरसिद्धत्वमिति चेत्, तर्हि तावत् ब्रूहि—मुक्तिसाधकप्रमाणाभाव
इत्यत्र कस्य प्रमाणस्याभावस्त्वया विवक्षितः ?, किं प्रत्यक्षस्य, किं वाऽनुमानस्य,
किं वा-आगमस्येति ।

तत्र यदि प्रत्यक्षस्याभाव इति मन्यसे तर्हि वद, किं स्वसम्बन्धिनः, किं वा

ऐसी कोई यह व्याप्ति तो है नहीं कि जिनके मुक्ति स्थानोंकी
प्रसिद्धि है उन्हें ही मुक्ति प्राप्त हुई हो । ऐसा तो शास्त्रोंमें विशेषरूपसे
कहा नहीं है कि यह पुरुषोंका मोक्ष स्थान है, किन्तु ऐसा ही कहा है
कि भव्य ही मोक्षके योग्य होते हैं अतः मुक्तिस्थान आदिकी अप्रसिद्धि
से जो स्त्रियोंको मोक्ष न माना जावे तो तुम्हारे मतसे पुरुषोंको भी
मोक्ष नहीं होना चाहिये ।

अब यदि कहो कि स्त्रीके विषयमें मुक्तिसाधक प्रमाणका अभाव
होनेसे मुक्ति कारणाऽवैकल्यरूप हेतुकी असिद्धि है । सो हम तुमसे
यही पूछते हैं कि कहो कौनसे प्रमाणका अभाव आपको विवक्षित है ?
क्या प्रत्यक्षका किं वा अनुमानका अथवा आगमका ? ।

यदि कहो कि प्रत्यक्षका अभाव है सो इस पर पुनः यह पूछा जाता
है—कि स्वसंबंधी प्रत्यक्षका अभाव है अथवा सर्वसंबंधी प्रत्यक्षका

કહેલું એ પણ બરોબર નથી કારણ કે, એવી કોઈ વ્યાપકતા તો છે જ નહીં
કે, જેના જેના મુક્તિ સ્થાનોની પ્રસિદ્ધિ છે એમનેજ મુક્તિ પ્રાપ્ત થયેલ
હોય આવું શાસ્ત્રોમાં વિશેષણ રૂપથી કયાંય કહ્યું નથી કે, આ પુરુષોનું મોક્ષ
સ્થાન છે. પરંતુ એવુંજ કહેલ છે કે, ભવ્ય જ મોક્ષના યોગ્ય બને છે.
આથી મુક્તિસ્થાન આદિની અપ્રસિદ્ધિથી ને સ્ત્રીઓના મોક્ષ માનવામાં ન
આવે તો તમારા મતથી પુરુષોનો પણ મોક્ષ ન થવો જોઈએ.

હવે ને એવું કહો કે, સ્ત્રીના વિષયમાં મુક્તિ સાધક પ્રમાણનો
અભાવ હોવાથી મુક્તિ કારણા વૈકલ્પરૂપ હેતુની અસિદ્ધિ છે. તો અમે તમને
એ પૂછીએ છીએ કે, કહો કયા પ્રમાણનો અભાવ આપને વિવક્ષિત છે. શું
પ્રત્યક્ષનો, અનુમાનનો, અથવા આગમનો ?

ને કહો કે, પ્રત્યક્ષનો અભાવ છે તો આના ઉપર ફરીથી એવું પૂછવામાં
આવે છે કે, સ્વસંબંધી પ્રત્યક્ષનો અભાવ છે, અથવા સર્વ સંબંધી પ્રત્યક્ષનો

સર્વસમ્બન્ધિનઃ, ? । યદિ સ્વસમ્બન્ધિનસદા કિં વાક્ત્વં યથા વિદિતપ્રતિલેખનાદિ
રૂપકારણત્રયૈક્યસ્ય તદ્વિષયસ્ય ? કિં વાડડાન્તરં ચારિત્રાદિપરિણામરૂપં તદ્વિષયસ્યેતિ ।

આપ્તપક્ષસ્તથા સમતમેત્, નાસૌ યુક્તઃ, સ્ત્રીષ્વપિ યથોક્તપ્રતિલેખનાદેઃ સર્વથા
વર્ણનાત્ । યદિ દ્વિતીયઃ પક્ષસ્તદા છદ્મસ્થાઃ પુરુષપ્ત્વપિ ચારિત્રતાદિપરિણામ
પ્રત્યક્ષતયા ન પશ્યન્તીતિ ત્વન્મતે પુરુષસ્યાપિ મોક્ષો ન સ્યાત્ ।

અથ સર્વસમ્બન્ધિનઃ પ્રત્યક્ષસ્યામાય ઇતિ ત્વર્ત્તસમતમેત્, સોડપ્પસગત એવં ।
તયાહિ-અસર્વજ્ઞમનેન સફલજનસમ્યન્ધિ પ્રત્યયાત્મકં જ્ઞાન ક્વચિદ્વપિ મનિષુ
મશ્ક્યમ્, તથા સતિ પુરુષસ્યાપિ મોક્ષો ન સ્યાદિતિ ।

અમાવ છે, યદિ કહો કે સ્વ સંબંધી પ્રત્યક્ષતા અમાવ છે, તો હસ પર
મી વહ પ્રશ્ન હોતા છે કે યથાવિદિત પ્રતિલેખનાદિરૂપ વાક્ત્વ કારણકો
અવિકલતાકો દેશ્વાયલે પ્રત્યક્ષતા અમાવ છે અથવા અન્તરચારિત્ર આદિ
પરિણામરૂપ કારણકો અવિકલતાકો દેશ્વનેવાલે પ્રત્યક્ષતા અમાવ છે ? ।

યદિ હસમે પ્રથમપક્ષ સ્વીકાર કિયા જાય તો વહ યુક્ત નહીં છે
ક્યોં કે સ્ત્રીઓમે મી યથોક્ત પ્રતિલેખનાદિ સર્વથા દેશ્વે જાતે હેં । વે મી
પ્રતિલેખનાદિક કરતી હેં । યદિ પ્રતિયપક્ષ માના જાય તો છદ્મસ્ય પ્રાણી
પુરુષોમે મી ચારિત્રાદિ પરિણામકો પ્રત્યક્ષરૂપસે નહીં દેશ્વ સકતે હેં અતા
તુન્હારે મતમે પુરુષોકો મી સુક્તિ નહીં હોની ચાહિયે ।

યદિ કહો કે સર્વસંબંધી પ્રત્યક્ષતા અમાવ છે સો પેસા કહના મી
ઠીક નહીં છે, કારણકો અસર્વજ્ઞકો પેસા જ્ઞાન હી નહીં હો સકતા છે કે
સર્વસંબંધી પ્રત્યક્ષતા અમાવ છે । પેસા હોને પર પુરુષકો મી મોક્ષ નહીં
હો સકતા છે ।

અમાવ છે ? એ કહે છે, સ્વસંબંધી પ્રત્યક્ષતા અમાવ છે તો જ્ઞાના ઉપર
પણ એ પ્રશ્ન માવ છે કે, અથાવિદિત પ્રતિલેખનાદિરૂપ બાહ્ય કારણકો અવિ
કલતાને જોવાવાળા પ્રત્યક્ષતા અમાવ છે અથવા અન્તર ચારિત્ર આદિ ધર્મ
આમરૂપ કારણકો અવિકલતાને જોવાવાળા પ્રત્યક્ષતા અમાવ છે ?

એ જ્ઞાના પ્રથમ પક્ષને સ્વિકાર કરવામાં આવે તો તે બદલાય નથી
કેમકે, સ્ત્રીઓમાં પણ યથોક્ત પ્રતિલેખનાદિ સર્વથા જોઈ શકાય છે એ પણ
પ્રતિલેખનાદિક કહે છે એ બીજા પક્ષને માનવામાં આવે તો છદ્મસ્ય પ્રાણી
પુરુષોમાં પણ ચારિત્રાદિ પરિણામને પ્રત્યક્ષ રૂપમાં જોઈ શકતા નથી જ્ઞાની
તમારા મનથી પુરુષોની સુક્તિ પણ જાણી ન જોઈએ.

એ કહે છે, સર્વ સંબંધી પ્રત્યક્ષતા અમાવ છે તો જેવું કહેવું પણ
બદલાય નથી કારણ કે, અસર્વજ્ઞને જેવું જ્ઞાનજ મધ શક્યું નથી કે, સર્વ
સંબંધી પ્રત્યક્ષતા અમાવ છે આવું કયાથી પુરુષને પણ મોક્ષ મળી શકે નહીં

અથાનુમાનસ્વાભાવાત્ પ્રમાણાભાવ इत्युच्यते, तर्हि अनुमानाभावस्य पुरुषेष्वपि तुल्यत्वेन मुक्तिकारणवैकल्यप्रसङ्गः स्यात् ।

अथ पुरुषेष्वेवानुमानप्रमाणमस्ति तथाहि-यदुत्कर्षापकर्षाभ्यां यस्यापकर्षो-
त्कर्षो, तस्यात्यन्तापकर्षे तदत्यन्तोत्कर्षवद् दृष्टम्, यथाऽभ्रपटलापगमे सूर्यप्रकाशः ।
एवं रागाद्युत्कर्षापकर्षाभ्यामपकर्षोत्कर्षवच्च चारित्रादिकं भवति । रागादेरत्यन्ता-
पकर्षः । स्त्रीषु न भवतीत्यतस्तत्र नास्ति चारित्रोत्कर्ष इति चेत्, तदसत्-पुरुषे-
ष्वेव रागादेरत्यन्तापकर्षो भवति, न तु स्त्रीषु इति नियमो नास्ति प्रत्यक्षविरोधात्
दृश्यते हि स्त्रीष्वपि रागादेरत्यन्तापकर्षः ।

यदि कहो कि अनुमानका अभाव होनेसे प्रमाणका अभाव है सो अनुमानका अभाव पुरुषोंमें भी तुल्य है इसलिये वहाँ भी मुक्ति कारण वैकल्यका प्रसंग प्राप्त होगा ।

यदि कहो कि पुरुषोंमें तो अनुमान प्रमाण है और वह इस प्रकार है-जिसके उत्कर्ष एवं अपकर्षमें जिसका अपकर्ष और उत्कर्ष देखा जाता है वह उसके अत्यन्त अपकर्षमें अत्यन्त उत्कर्षवाला होता है । जैसे अभ्रपटलके अलग होने पर सूर्यप्रकाशका उत्कर्ष होता देखा जाता है । इसी तरह रागादिकोंके उत्कर्षमें चारित्रादिकोंका अपकर्ष और उनके अपकर्षमें उनका उत्कर्ष होता है । अतः इस अनुमानसे पुरुषोंमें ही रागादिकोंके अपकर्षसे चारित्र आदि गुणोंका उत्कर्ष सावित होता है । स्त्रियोंमें नहीं, क्योंकि उनमें रागादिकोंका अत्यन्त अपकर्ष संभवित नहीं होता है, सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं, कारण कि ऐसा

જો કહો કે, અનુમાનનો અભાવ હોવાથી પ્રમાણનો અભાવ છે. તો અનુમાનનો અભાવ પુરુષોમાં પણ એવી જ રીતે છે આથી ત્યાં પણ મુક્તિનું કારણ વૈકલ્યનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાનો.

જો કહો કે, પુરુષોમાં તો અનુમાન પ્રમાણ છે, અને તે આ પ્રમાણે છે. જેના ઉત્કર્ષ અને અપકર્ષમાં જેનો અપકર્ષ અને ઉત્કર્ષ જોવામાં આવે છે તે એના અત્યંત અપકર્ષમાં અત્યંત ઉત્કર્ષવાળો હોય છે જેમ-અભ્રપટલમાં અપગમ હોવાથી સૂર્ય પ્રકાશનો ઉત્કર્ષ થતો જોવામાં આવે છે, આજ પ્રમાણે રાગાદિકોના ઉત્કર્ષમાં ચારિત્રાદિકોના અપકર્ષ અને તેના અપકર્ષમાં તેનો ઉત્કર્ષ હોય છે. આથી જો અનુમાનથી પુરુષોમાં પણ રાગાદિકોના અપકર્ષથી ચારિત્ર આદિ ગુણોનો ઉત્કર્ષ સાવિત થાય છે. સ્ત્રીઓમાં નહીં કેમકે એમનામાં રાગાદિકોના અત્યંત અપકર્ષ સંભવિત થતો નથી તો આવું કહેવું પણ ઠીક નથી કેમકે, એવો કોઈ નિયમ નથી જે પુરુષોમાં જ અત્યંત રાગાદિકોનો

નાપ્યાગમ પ્રમાણસ્થામાવશિષ્ઠિવાચ્ય, તસ્યેહ 'ઈત્થી પુરિસસિદ્ધા ય' ઇત્યાદિના પ્રસ્તુતસ્થાપિ સાક્ષાત્ સ્ત્રીમોક્ષામિષાયકત્વેનાર્થતત્ત્વદ્વારમાવૈકલ્ય-સાપેક્ષતાત્ ।

ન ધેહ સ્ત્રીશબ્દસ્થાન્યાર્થકત્વં પરિકલ્પનીયમ્, તદ્દિશ્ચોક્તરૂઢિતા, માગમપરિ-
માપાતો યા મયેત્ । તત્ત્વ ઓકરૂઢિતસ્તાવદન્યાર્થકત્વ ન સમ્ભવતિ, ઓકે રિ-
યસ્મિન્નર્થે યઃ સ્વચ્છેડન્યયન્યતિરેકાત્મા વાચકત્વેન દ્રવ્યતે, સ તસ્યાર્થઃ, તથા
કોઈ નિયમ નહીં હે જો પુરુષોમિં હી રાગાદિકકા અત્યંત અપરકર્ષ હો
તથા સ્ત્રિયોમિં ન હો । ક્યોં કિ એસા માનના પ્રત્યક્ષસે વાધિત હોતા હે ।
પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હસ વાતકા સમર્થક હે કિ રાગાદિકોંકા અત્યંત અપરકર્ષ
સ્ત્રિયોમિં મી હોતા હે હસમેં આગમ પ્રમાણકા મી અમાવ નહીં હે,
દેસો—“ઈત્થી પુરિસ સિદ્ધા” યહ વાક્ય સ્વયં આગમ પ્રમાણ હે । હસ
સે સાક્ષાત્ સ્ત્રીકે મોક્ષકી સિદ્ધિ હોતી હે । ક્યોં કિ યહ વાક્ય સ્ત્રિયોમિં
અર્થતઃ મોક્ષકે કારણોંકી અધિકલતાંકો સિદ્ધ કરતા હે ।

યદિ કહો કિ યહાં “સ્ત્રી” શબ્દ અન્યાર્થક હે સો એસા મી કપન
ઠીક નહીં હે કારણ કિ યહ ‘સ્ત્રી શબ્દ અન્યાર્થક હે’ યહ વાત આપ
ઓકરૂઢીસે યા આગમકી પરિમાપાસે કહતે હો સો કહો, યદિ ઓક-
રૂઢીસે કહતે હો સો યહ માન્યતા આપકી ઠીક નહીં હે કારણ કિ ઓક
મેં તો યહી માના જાતા હે કિ જિસ અર્થમેં જો શબ્દ અન્યથા અતિરેક
સમ્યથ દ્વારા સંકેતિત હોતા હે યહ શબ્દ ઘસી અર્થકરે કહતા હે નિમ

આકર્ષક વાચ તથા સિયોમાં ન થાય. કેમકે, આપુ આનપુ પ્રત્યક્ષથી જાણિત
થાય છે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ આ વાતપુ સમચક છે કે, રાગાસિદ્ધિને અત્યંત
અપરકર્ષ સિયોમાં પણ થાય છે આમાં આગમ પ્રમાણને પણ અમાવ નથી.
બુજો—“ઈત્થી પુરિસ સિદ્ધા” આ વાક્ય સ્વયં આગમ પ્રમાણ છે આથી
સાક્ષાત્ સ્ત્રીના મોક્ષની સિદ્ધિ થાય છે કેમકે, આ વાક્ય સિયોમાં અત્યંત
મોક્ષના કારણોની અધિકલતાને સિદ્ધ કરે છે

જો કહો કે અહીં સ્ત્રી શબ્દ અન્યાર્થક છે તો એમ કહેવું પણ ઠીક
નથી કારણ કે આ “સ્ત્રી” અન્યાર્થક છે આ વાત આપ હોક દ્વીધી અપર
આગમની પરિમાપાથી કહો છે । કે, અન્યથાતેકહો છે । તે કહો જો હોકદ્વીધી
કહેતા હો તો આપની જો માન્યતા બેધાબર નથી, કારણ કે, હોકમાં
તો આપુ જ માનવામાં આવે છે કે, જે અર્થમાં જે શબ્દ અન્યથા અતિરેક
સમ્યથ દ્વારા સંકેતિત હોય છે જો શબ્દ એજ અર્થને કહે છે તોજા અર્થને

ગવાદિ શબ્દાનાં સાસ્નાદિ વિશિષ્ટાદયઃ । સ્ત્રીશબ્દસ્ય લોકપ્રસિદ્ધમર્થમન્તરેણાન્યસ્ય ન વાચ્યત્વેન લોકે શાસ્ત્રે વા પ્રતીતિરસ્તિ ।

નાપ્યાગમપરિભાષાતોડન્યાર્થત્વં સ્ત્રી શબ્દસ્ય સંભવતિ, ક્વચિદપ્યાગમે હિ સ્ત્રીશબ્દસ્ય પરિભાષિતોડર્થો નાસ્તીતિ । યથા—વ્યાકરણે “વૃદ્ધિરાદૈચ્” પા. ૧, ૧, ૧ । ” ઇતિ વૃદ્ધિ શબ્દસ્યાદૈચૌ દૃશ્યતે આગમેડપિ લોકરૂઢ એવાર્થે સ્ત્રી શબ્દઃ પ્રયુક્તઃ । ‘હત્થીઓ જંતિ છટ્ટિ’ ઇત્યાદૌ ।

ન ચ તત્રાપ્યર્થાન્તરકલ્પનાકર્તુ શક્યેતિ વાચ્યમ્, વાધકં વિપ્રા તદનુપપત્તેઃ ।

અર્થકો નહીં । સ્ત્રી યહ શબ્દ અન્વયવ્યતિરેક દ્વારા સ્ત્રીરૂપ સાધ્ય અર્થમેં હી પ્રયુક્ત ક્રિયા ગયા મિલતા હૈ । અતઃ સ્ત્રીરૂપ પદાર્થ હી હસ સ્ત્રી શબ્દકા વાચ્ય હૈ । જૈસે ગો આદિ શબ્દોંકા વાચ્ય સાસ્ના (ગલકંબલ) આદિસે વિશિષ્ટ પદાર્થ હોતા હૈ । હસ સ્ત્રી શબ્દકા લોકપ્રસિદ્ધ અર્થકે સિવાય અન્ય અર્થ હૈ યહ વાત ન તો લોકમેં પ્રસિદ્ધ હૈ ઓર ન આગમ મેં પ્રસિદ્ધ હૈ ।

હસી તરહ આગમકી પરિભાષાસે ‘સ્ત્રી શબ્દ અન્ય અર્થકા વાચક હૈ’ એસા કહના ઠીક નહીં હૈ । કારણ કિ કિસી ખી આગમમેં કહીં પર ખી સ્ત્રી શબ્દકા અન્ય અર્થ કથિત નહીં હુઆ હૈ । જિસ પ્રકાર વ્યાકરણમેં વૃદ્ધિ શબ્દકા અર્થ આત્ એચ્ (આ એ ઓ) હોતા હૈ । હસી પ્રકાર આગમમેં ખી લોકરૂઢ હી અર્થમેં સ્ત્રી શબ્દ પ્રયુક્ત હુઆ હૈ । જૈસે—“હત્થીઓ જંતિ છટ્ટિ” ઇત્યાદિકી તરહ ।

યદિ કહો કિ હમ યહાં ખી અન્ય અર્થકી કલ્પના કરલેંગે સો

નહીં. સ્ત્રી આ શબ્દ અન્વય વ્યતિરેક દ્વારા સ્ત્રીરૂપ સાધ્ય અર્થમાજ પ્રયુક્ત કરવામાં આવેલ જણાય છે આથી સ્ત્રીરૂપ પદાર્થ જ આ સ્ત્રી શબ્દનો વાચ્ય છે જેમ ગો આદિ શબ્દોનો વાચ્ય સાસ્ના (ગલ કમ્બલ) આદિથી વિશિષ્ટ પદાર્થ થાય છે આ સ્ત્રી શબ્દનો લોકપ્રસિદ્ધ અર્થના સિવાય બીજો અર્થ છે એ વાત ન તો લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે અથવા ન તો આગમમાં પ્રસિદ્ધ છે.

આ રીતે આગમની પરિભાષાથી “સ્ત્રી શબ્દ અન્ય અર્થનો વાચક છે” એવું કહેવું ઠીક નથી. કારણ કે, કોઈ પણ આગમમાં કોઈ પણ જગ્યાએ સ્ત્રી શબ્દનો અન્ય અર્થ કહેવાયેલ નથી. જે પ્રમાણે વ્યાકરણમાં વૃદ્ધિ શબ્દનો અર્થ આત્ એચ (આ, ઓ, ઓ) થાય છે આ પ્રમાણે આગમમાં પણ લોક રીતથી જ અર્થમાં સ્ત્રી શબ્દ પ્રયુક્ત થયેલ છે જેમ—“ હત્થીઓ જંતિ છટ્ટિ ” ઇત્યાદિ માફક.

જો કહેા કે, અહીં પણ અમે બીજા અર્થની કલ્પના કરી : લેશું તો

નાપ્યાગમ પ્રમાણસ્યામાયૈતિ માચ્ય, તસ્યેહ 'ઇત્પી પુરિસસિદ્ધા ય' ઇત્યાદિના પ્રસ્તુતસ્યાપિ સાક્ષાત્ સ્ત્રીમોક્ષામિષાયકરત્વેનાર્થતસ્વત્કારણાયૈક્ય સાપક્તવાત્ ।

ન ચેહ સ્ત્રીશબ્દસ્પાન્યાર્થકત્વ પરિકલ્પનીયમ્, તદિલોકરુચિતાઃ, આગમપરિમાણાતો યા મયેત્ । તત્ર લોકરુચિસસ્તાપદન્યાર્થકત્વ ન સમ્મવતિ, લોકે દિ યસ્મિન્નર્થે ય શબ્દોઽન્વયન્યતિરંકામ્યાં વાચકત્વેન દ્રશ્યતે, સ તસ્યાર્થઃ, તથા કોઈ નિયમ નહીં હૈ જો પુરુષોમિં હી રાગાદિકકા અત્યન્ત અપકર્ષ હો તથા સ્ત્રિયોમિં ન હો । ક્યોં કિ એસા માનના પ્રત્યક્ષસે વાધિત હોતા હૈ । પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હસ યાતકા સમર્થક હૈ કિ રાગાદિકોંકા અત્યંત અપકર્ષ સ્ત્રિયોમિં મી હોતા હૈ હસમેં આગમ પ્રમાણકા મી અમાય નહીં હૈ, દેલ્હો—“ ઇત્પી પુરિસ સિદ્ધા ” યહ વાક્ય સ્વય આગમ પ્રમાણ હૈ । હસ સે સાક્ષાત્ સ્ત્રીકે મોક્ષકી સિદ્ધિ હોતી હૈ । ક્યોં કિ યહ વાક્ય સ્ત્રિયોમિં અર્થતઃ મોક્ષકે કારણોંકી અધિકલતાંકો સિદ્ધ કરતા હૈ ।

યદિ કહો કિ યહાં “સ્ત્રી” શબ્દ અન્યાર્થક હૈ સો એસા મી કપન ઠીક નહીં હૈ કારણ કિ યહ ‘સ્ત્રી શબ્દ અન્યાર્થક હૈ’ યહ યાત આપ લોકસ્ત્રીસે યા આગમકી પરિમાણસે કહતે હો સો કહો, યદિ લોકસ્ત્રીસે કહતે હો સો યહ માન્યતા આપકી ઠીક નહીં હૈ કારણ કિ લોકમેં તો યહી માના જાતા હૈ કિ જિસ અર્થમેં જો શબ્દ અન્વય વ્યતિરેક સમ્યચ દ્વારા સંકેતિત હોતા હૈ વહ શબ્દ સસી અર્થકો કહતા હૈ નિષ

આકર્ષક વાય તથા જિયોમાં ન વાય કેમકે, આપુ માનપુ પ્રમથકી વાચિત વાય છે. પ્રમથક પ્રમાણ આ વાતપુ અમર્થક છે કે, રાગાદિકોને અન્વય અપકર્ષ જિયોમાં પણ વાય છે આમાં આગમ પ્રમાણને પણ અસ્થાવ નથી જુઓ—“ ઇત્પી પુરિસ સિદ્ધા ” આ વાક્ય સ્વય આગમ પ્રમાણ છે આથી સાક્ષાત સ્ત્રીના મોક્ષની સિદ્ધિ વાય છે કેમકે આ વાક્ય જિયોમાં અર્થતઃ મોક્ષના કારણોની અધિકલતાને સિદ્ધ કરે છે

જો કહો કે જહી સી શબ્દ અન્યાર્થક છે તો એમ કહેવું પણ ઠીક નથી કારણ કે આ “સ્ત્રી” અન્યાર્થક છે આ વાત આપ લોક દ્વીધી અગ્ર આગમની પરિમાણથી કહો છે ? કે, અન્વયીતેકહો છે ? તે કહો જો લોકદ્વીધી કહેવા હો તો આપની જો અન્વયતા બૈલાગર નથી, કારણ કે, લોકમાં તો આપુ જ માનવામાં આવે છે કે, જે અર્થમાં જે શબ્દ અન્વય વ્યતિરેક સમ્યચ દ્વારા સંકેતિત હોય છે જો શબ્દ એવ અર્થને કહે છે બીજા અર્થને

ननु पुरुषाभिलाषात्मनि वेदाख्ये भावे स्त्री शब्द आगमे प्रयुक्तो दृश्यते, इति शास्त्रेऽर्थान्तरदर्शनादन्योऽर्थस्तत्र कल्पनीयः, इति चेत् ,

शृणु, पुदुषाभिलाषरूपो वेदः स्त्रीशब्दार्थ इति त्वया कथं निश्चितम् ? किं स्त्री वेद इति शब्द श्रवणमात्रादेव सोऽर्थोनिश्चितः ? किं वा स्त्रीत्वस्य पल्यशतपृथक्त्वा-वस्थानाभिधानात् ? ।

न तावत् 'स्त्रीवेदः' इति शब्द श्रवणमात्रात् सोऽर्थो निश्चेतुं शक्यते, यद्यत्र स्त्री चासौ वेदश्च स्त्रीवेद इति समानाधिकरणसमासो भवेत् तदा स्त्री शब्दस्यार्थान्तरे वृत्तिर्भवेत् । स च समानाधिकरणसमासः किं बाधकाभावेन कल्पनीयः?, किं वा समासान्तरा संभवेन ? ।

यदि कहो कि पुरुषाभिलाषात्मक भाववेदमें स्त्री शब्द आगममें प्रयुक्त हुआ है, अतः स्त्री शब्दका यह भाववेदरूप स्त्री अर्थ हम मान-लेंगे सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है, कारण कि 'स्त्री शब्दका पुरुषाभिलाषरूप भाव वेद यह अर्थ है, यह बात आप कैसे निश्चित करते हैं ? क्या 'स्त्रीवेद' इस शब्दके श्रवणमात्रसे ही अथवा स्त्रीत्वके पल्यशत पृथक्त्व पर्यन्त अवस्थानके अभिधानसे ? ।

यदि प्रथमपक्ष अंगीकार करो सो ठीक नहीं है कारण कि 'स्त्रीवेद' इस शब्दके श्रवणमात्रसे भाववेदरूप स्त्री अर्थ निश्चित नहीं होता है । हां यदि "स्त्रीचासौ वेदः-स्त्रीवेदः" ऐसा समानाधिकरण समास होता तो स्त्री शब्दकी अन्य अर्थमें वृत्ति हो सकती । यहां ऐसा समानाधिकरण समास बाधकाभावसे कल्पनीय हुआ है या अन्य समासके यहां अभावसे हुआ है । यदि कहो कि बाधकके अभावसे समानाधिकरण

नो कहे। के, पुदुषाभिलाषात्मक भाववेदमां स्त्री शब्द आगममां प्रयुक्त थयेल छे. आथी स्त्री शब्दने आ भाववेदरूप स्त्री अर्थ अमे मानी लधथुं तो आम कहेवु ओ पणु ठीक नथी कारण के, स्त्री शब्दने पुदुषाभिलाषरूप भाववेद आ अर्थ छे ओ वात आप कथं रीते निश्चित करी शके छे ? शु 'स्त्री वेद' आ शब्दना श्रवण मात्रथी न अथवा स्त्रीत्वना पल्यशत पृथक्त्व पर्यंत अवस्थानना अभिधानथी ?

नो प्रथम पक्षने अंगीकार करे तो ओ ठीक नथी कारण के, "स्त्रीवेद" आ शब्दना श्रवण मात्रथी भाववेदरूप स्त्री अर्थ निश्चित थतो नथी. डा नो "स्त्री चासौ वेद-स्त्रीवेद" ओवो समानाधिकरण समास होत तो स्त्री शब्दनी अन्य अर्थमां वृत्ति थधं शकत परंतु अही ओवुं समानाधिकरण समास बाधकाभावथी कल्पनीय थयेल छे के, अन्य समासना अही अभावथी थयेल छे.

उक्तं च—

परिभाषितो न शास्त्रे, मनुजी शब्दोऽथ लौकिकोऽभिगतः ।

अस्ति च न तत्र वाचा, स्त्रीनिर्वाणं ततो न कुतः ॥ १ ॥

ऐसा कहना भी उचित नहीं है। कारण कि यह बात वाचकके बिना नहीं पन सकती है।

कहा भी है—“परिभाषितो न शास्त्रे, मनुजीशब्दोऽथलौकिकोऽभिगतः” ।

अस्ति च तत्र न वाचा, स्त्रीनिर्वाणं ततो न कुतः ॥ १ ॥

तात्पर्य यह कि—मनुजी—शब्द अर्थात् स्त्री शब्द पारिभाषिक नहीं है, अतः व्याकरणमें वृद्धि शब्द के समान स्त्री शब्द का कोई आगमपरिभाषित अर्थ नहीं हो सकता। रहा लोकप्रतिपक्ष। उसमें भी स्त्री शब्दका लोकप्रसिद्ध ‘स्त्री’ अर्थसे भिन्न अर्थ नहीं हो सकता। क्यों कि ऐसा अर्थ उसी स्थलमें होता है जहाँ कि मुख्य अर्थ वाचित होता हो। जैसे—‘गङ्गायां घोष’ यहाँ पर गङ्गाके मुख्य अर्थप्रवाहमें घोषकी स्थिति असंभव है, इसीलिये वहाँ पर ‘गङ्गा’ शब्दका अर्थ लक्षणसे तीर होता है। उस प्रकार यहाँ पर स्त्री शब्दके मुख्यार्थमें कोई वाचा नहीं है, इसलिये मुख्यार्थको छोड़कर गौण अर्थ नहीं लिया जा सकता। तब स्त्रियोंको मोक्ष प्राप्तिमें वाचा क्या? उन्हें मोक्ष क्यों नहीं मिलेगा? वस्तुतः वे भी मोक्षक अधिकारवाली है।

आम कहते थे कि पक्ष उचित नहीं, कारण है कि वाचा वाचकके बिना नहीं चलती।

“परिभाषितो न शास्त्रे, मनुमी शब्दोऽथ लौकिकोऽभिगतः” ।

अस्ति च न तत्र वाचा, स्त्री निर्वाणं ततो न कुतः ॥ १ ॥

तात्पर्य यह है कि—मनुजी शब्द अर्थात् स्त्री शब्द पारिभाषिक नहीं, आभी व्याकरणमें वृद्धि शब्दना समान स्त्री शब्दने। केवल आमम परिभाषित अर्थ वर्त सकता नहीं है। वही लोकप्रसिद्ध पक्ष। आभी पक्ष स्त्री शब्दने लोकप्रसिद्ध ‘स्त्री’ अर्थसे भी अर्थ वर्त सकता नहीं है। केवल आम अर्थ केवल स्थलमें वाच है कि, जहाँ मुख्य अर्थ वाचित होता है। केवल—“गङ्गायां घोष” जहाँ वाचा जहाँ मुख्य अर्थ प्रवाहमें वाचकी स्थिति असंभव है। आभी कारणे त्यों ‘जहाँ’ शब्दने अर्थ वक्ष्यार्थ ज्ञाते आम कि केवल रीति जहाँ पक्ष स्त्री शब्दना अर्थवाचमें जोध जाच नहीं आ। कारणे मुख्यार्थ ज्ञातेने औष अर्थ वर्त सकता नहीं है। त्यों स्त्रीने मोक्ष प्राप्तिमें वाचा ज्ञानी? जेभने मोक्ष केवल न भजे? वस्तुतः वे पक्ष मोक्षक अधिकारवाली है।

ननु पुरुषाभिलाषात्मनि वेदाख्ये भावे स्त्री शब्द आगमे प्रयुक्तो दृश्यते, इति शास्त्रेऽर्थान्तरदर्शनादन्योऽर्थस्तत्र कल्पनीयः, इति चेत् ,

शृणु, पुदुषाभिलाषरूपो वेदः स्त्रीशब्दार्थ इति त्वया कथं निश्चितम् ? किं स्त्री वेद इति शब्द श्रवणमात्रादेव सोऽर्थो निश्चितः ? किं वा स्त्रीत्वस्य पल्यशतपृथक्त्वा-
वस्थानाभिधानात् ? ।

न तावत् 'स्त्रीवेदः' इति शब्द श्रवणमात्रात् सोऽर्थो निश्चितुं शक्यते, यद्यत्र स्त्री चासौ वेदश्च स्त्रीवेद इति समानाधिकरणसमासो भवेत् तदा स्त्री शब्दस्या-
र्थान्तरे वृत्तिर्भवेत् । स च समानाधिकरणसमासः किं बाधकाभावेन कल्पनीयः?,
किं वा समासान्तरा संभवेन ? ।

यदि कहो कि पुरुषाभिलाषात्मक भाववेदमें स्त्री शब्द आगममें प्रयुक्त हुआ है, अतः स्त्री शब्दका यह भाववेदरूप स्त्री अर्थ हम मान-
लेंगे सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है, कारण कि 'स्त्री शब्दका पुरुषा-
भिलाषरूप भाव वेद यह अर्थ है, यह बात आप कैसे निश्चित करते हैं ?
क्या 'स्त्रीवेद' इस शब्दके श्रवणमात्रसे ही अथवा स्त्रीत्वके पल्यशत
पृथक्त्व पर्यन्त अवस्थानके अभिधानसे ? ।

यदि प्रथमपक्ष अंगीकार करो सो ठीक नहीं है कारण कि 'स्त्रीवेद'
इस शब्दके श्रवणमात्रसे भाववेदरूप स्त्री अर्थ निश्चित नहीं होता है । हां
यदि "स्त्रीचासौ वेदः-स्त्रीवेदः" ऐसा समानाधिकरण समास होता तो स्त्री
शब्दकी अन्य अर्थमें वृत्ति हो सकती । यहां ऐसा समानाधिकरण
समास बाधकाभावसे कल्पनीय हुआ है या अन्य समासके यहां
अभावसे हुआ है । यदि कहो कि बाधकके अभावसे समानाधिकरण

जे कहे के, पुदुषाभिलाषात्मक भाववेदमा स्त्री शब्द आगममां प्रयुक्त
थयेव छे. आथी स्त्री शब्दने आ भाववेदरूप स्त्री अर्थ अमे मानी लछुं
तो आम कहेवुं जे पणु ठीक नथी कारण के, स्त्री शब्दने पुदुषाभिलाषरूप
भाववेद आ अर्थ छे जे वात आप कछी रीते निश्चित करी शकै छे ? शुं
'स्त्री वेद' आ शब्दना श्रवणु मात्रथी न अथवा स्त्रीत्वना पल्यशत पृथक्त्व
पर्यन्त अवस्थानना अभिधानथी ?

जे प्रथम पक्षने अंगिकार करे तो जे ठीक नथी. कारण के, "स्त्रीवेद"
आ शब्दना श्रवणु मात्रथी भाववेदरूप स्त्री अर्थ निश्चित थतो नथी. डा जे
"स्त्री चासौ वेद-स्त्रीवेद" जेवे समानाधिकरण समास होत तो स्त्री शब्दनी
अन्य अर्थमां वृत्ति थछ शकत परंतु अही जेवुं समानाधिकरण समास
बाधकाभावथी कल्पनीय थयेव छे के, अन्य समासना अही अभावथी थयेव छे.

ન તાવદ્ બાષ્પકામાયેન સમાનાધિકરણસમોત કલ્પનીય इति वक्तुं पुक्तम्,
 तत्र हि स्त्री शब्दस्य पुरुषाभिलाषात्मको भाव एवायौ भवेत् तत्र किं स एव साक्षा
 दर्श १ ? किं वा तदुपलक्षित शरीरम् २ ? ।

यदि पुरुषाभिलाषरूपा भाव एव साक्षादर्श, इति मन्यसे, तदा वृत्ति—किं
 तदेव वदामस्तत्र समतः, किं भूतपूर्वगत्या वा ?, तत्र यदि तदेव स पुरुषाभिजा-
 पात्मको भावः स्त्री शब्दार्थस्तदा भवदभिमतपुरुषनिर्वाणत्वस्यायामपि वेदसमत्
 स्यात् । न चैतदागमप्रसिद्धमिति, वादार्थस्वीकारे आगमसिरोधः ।

यदि भूतपूर्वगत्या पुरुषાભિલાષરૂપો ભાવઃ સ્ત્રી શબ્દાર્થ इति संमतस्ति वैश-
 समान कल्पनीय, हुआ है सो इस समानमें स्त्री शब्दका अर्थ पुरुषाभि-
 लाषरूप भाववेद ही होगा सो यही अर्थ क्या इसका साक्षात् अर्थ होगा
 या इससे उपलक्षित 'शरीर' उसका अर्थ होगा । यदि कहो कि पुरुषा-
 भिलाषरूप भाव ही साक्षात् स्त्री शब्दका अर्थ होगा तो हम पूछते हैं
 कि क्या उसी समय यह भाव तुम्हें समत है या भूतपूर्वगतिसे यह
 भाव तुम्हें समत है । यदि कहो स्त्री शब्दका अर्थ उसी समय-उस
 पर्यायमें—ही पुरुषाभिलाषरूप भाववेद है ऐसा हमें समत है—सो ऐसी
 अवस्थामें आपके अभिमत पुरुष निर्वाणमें भी वेदका समय माना
 जायेगा । परन्तु निर्वाण अवस्थामें तो वेदकी सम्भवना होती ही नहीं है
 यह बात आगममें प्रसिद्ध है अतः स्त्री शब्दका अर्थ भाववेद ही
 मानना यह ठीक नहीं है ।

यदि कहो कि भूतपूर्वगतिसे पुरुषाभिलाषरूप भाव, स्त्री शब्दका

એ કહો કે, પ્રાધિકના અભાવથી સમાનાધિકરણ સમાસ કલ્પનીય થયેલ
 છે તો આ સમાસમાં સ્ત્રી શબ્દનો અર્થ પુરુષાભિલાષરૂપ ભાવવેદ જ થાયતો
 આજ અર્થ શુ બાનો સાક્ષાત્ અર્થ સાથ જયવા બાથી ઉપલક્ષિત 'શરીર'
 બોનો અર્થ થાય એ બોમ કહો કે પુરુષાભિલાષરૂપ ભાવ જ સાક્ષાત્ સ્ત્રી
 શબ્દનો અર્થ થાય તો અમે પૂછીએ છીએ કે શુ એ સમયે આ ભાવ
 તમને સમત છે અથવા ભૂતપૂર્વ અતિથી આ ભાવ તમને સમત છે, એ કહો
 કે, સ્ત્રી શબ્દનો અર્થ એ સમયે એ પર્યાયમાં જ પુરુષાભિલાષરૂપ ભાવવેદ
 છે એવું અમને સમત છે તો બોલી અવસ્થામાં આપના અભિમતથી પુરુષ
 નિર્વાણમાં પણ વેદનો સભવ માનવો પડ્યો પરન્તુ નિર્વાણ અવસ્થામાં તો
 વેદની સભવતા હોવી જ નથી. આ વાત આગમમાં પ્રસિદ્ધ છે બાથી સ્ત્રી
 શબ્દનો અર્થ ભાવવેદ સ્ત્રી માનવો એ ઠીક નથી

એ કહો કે, ભૂતપૂર્વ અતિથી પુરુષાભિલાષરૂપ ભાવ, સ્ત્રી શબ્દનો વાચ્ય

दीनामपि निर्वाणप्राप्तिसंभवः स्यात् । तथा च—“सुरणारणसु चत्वारि होति”
सुरनारकेषु चत्वारि भवन्ति (गुणस्थानानि) इत्याद्यागमविरोधः । तेष्वपि भूत-
पूर्वगत्या चतुर्दशगुणस्थानसम्भवात् ।

अथ तदुपलक्षितं पुरुषशरीरं स्त्रीशब्दार्थ इति चेत्, तदा कथय, पुरुषाभिधान-
परूपो भावः पुरुषशरीरोपलक्षणतया यदि विवक्षितस्तत्रासौ किं नियतवृत्तिः ?,
किं वा अनियतवृत्तिरिति ? ।

यदि नियतवृत्तिस्तदाऽऽगमविरोधः ?, परिवर्तमानतयैव पुण्यशरीरे वेदोद्भू-
स्य तत्राभिधानात्, नियतवृत्तितया अनुभवोऽपि न भवति ।

अथानियतवृत्तिश्चेत्, तदैवं वद—कथमसौ तदुपलक्षणम् ?, अथैवं रूपमपि
गृहादिषु काकाद्युपलक्षणं दृश्यते इत्यत्रापि तथोच्यते,

वाच्य है तो ऐसी स्थितिमें देवादिकोंके भी निर्वाणकी प्राप्ति शब्दका
प्रसंग आता है, जो “सुरणारणसु चत्वारि होति” अर्थात् देव और
नारकीमें चार गुणस्थान होते हैं इस आगम वाक्यका विरोधक शब्द
है । कारण कि भूतपूर्वगतिकी अपेक्षासे तो देव नारकोंमें भी चतुर्दश
गुणस्थानोंकी संभावना होगी ।

एवं सति स्त्रीशरीरेऽपि यदाचित् पुरुषवेदस्योदयप्रसम्भवात् स्त्रीणामपि तत्र मते निर्वाणापत्तिः, यथा हि पुरुषाणां भावतः स्त्रीत्वम्, एवं स्त्रीणामपि भावतः पुरुषत्वप्रसम्भवोऽस्ति, भाव एव च मुख्य मुक्तिकारणम् । तथा च—यद्यपकृष्टेनापि स्त्रीत्वेन पुरुषाणां निर्वाणम्, एवमुक्तकृष्टेन भावपुरुषत्वेन स्त्रीणामपि कृतो निर्वाणः न स्यादिति ।

न च समासान्तरासंभवेन 'स्त्रीवेदः' इत्यत्र समानाधिकरणसमासकल्पने, स्त्रिया वेदः स्त्रीवेद इति पठ्योऽसमासस्यापि समवायः, न चास्य स्त्रीशरीरपुरुषाभिलाषात्मक वेदयोः सम्बन्धमाधेनायुक्तत्वमिति धारणम्, यतस्तयोः सम्बन्धमाया किं भिन्नकर्माद्यस्वरूपत्वेन, किं वा पुरुषस्य स्त्रिया अपि स्त्रिया प्रवृत्तिदर्शनेन ?

यदि यह यहाँ “कौमायाला जिनदसका घर है” इसके समान अनियतवृत्तिवाला है ऐसा कहते हो तो स्त्री शरीरमें कभी० पुरुषवेद का उदय संभवित होता है अतः तुम्हारे मतमें भी स्त्रीयोंको निर्वाण प्राप्ति होनेकी आपत्ति आती है । जैसे पुरुषोंके भावकी अपेक्षा स्त्रीत्व है इसी तरह स्त्रीयोंके भी भावोंकी अपेक्षा पुस्त्व संभव है । तथा मुक्तिका कारण मुख्यतासे भाव ही यत्नलाया गया है, अतः जब अप कृष्ट भाव स्त्रीपनेसे युक्त पुरुषोंको निर्वाण होता है तब स्त्रीयोंको भी वत्कृष्ट भावपुरुषत्वकी अपेक्षासे निर्वाण प्राप्त क्यों नहीं हो सकेगा ! अवश्य हो सकेगा ।

तथा समासान्तरके असंभव होनेसे “स्त्रीवेद” यहाँ ‘समानाधिकरण समास हुआ है’ ऐसा नहीं मानना चाहिये क्यों कि ‘स्त्रियावेदः’ इस तरह यहाँ पठ्यो तत्पुरुष समास भी बन सकता है ।

તે આ ત્યાં કૌમાયાળુ જનદસનું ઘર છે ” આની સમાન અનિયત વૃત્તિવાળા છે એવું કહેવા હો તે આ શરીરમાં કદી કદી પુરુષ વેશનો ઉદય સંભવિત હોય છે આથી તમારા મત પ્રમાણે સ્ત્રીઓને નિર્વાણ પ્રાપ્તિ થવાની આપત્તિ આવે છે જેમ પુરુષોના ભાવની અપેક્ષા સ્ત્રીત્વ છે આજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓમાં પણ ભાવોની અપેક્ષા પુસ્ત્ત્વ સંભવ છે તથા મુક્તિનું કારણ મુખ્યત્વે ભાવ જ બતાવવામાં આવેલ છે આથી ત્યારે અપકૃષ્ટ સ્ત્રીપણથી મુક્ત પુરુષોને નિર્વાણ થાય છે ત્યારે સ્ત્રીઓને પણ ઉત્કૃષ્ટ ભાવ પુરુષત્વની અપેક્ષાથી નિર્વાણ કેમ પ્રાપ્ત ન થઈ શકે—અવશ્ય પ્રાપ્ત થવું જ એકંદરે.

તથા સમાસાન્તરનો અસંભવ હોવાથી ‘સ્ત્રીવેદ’ આદી સમાનાધિકરણ સમાસ થયેલ છે’ એવું ન માનવું એકંદરે કેમ કે “સ્ત્રિયાવેદઃ” આ પ્રમાણે આદી પછી તત્પુરુષ સમાસ પણ બની શકે છે.

ન તાવદ્ ભિન્નકર્મોદયસ્વત્વેન, ભિન્નકર્મોદયરૂપાણામપિ પञ्चेन्द्रियजात्या-
दीनां देवगत्यादीनां च सदा सम्बन्धदर्शनात् ।

નાપિ પુરુષવત્ સ્ત્રિયા અપિ સ્ત્રિયાં પ્રવૃત્તિદર્શનેન તયોઃ સમ્બન્ધાઽભાવ इति
वक्तुं युक्तम् , इयं प्रवृत्तिर्हि पुरुषाप्राप्तौ स्ववेदोदयादपि सम्भवत्येव । उक्तञ्च—

‘ સા સ્વકવેદાત્ તિર્યગ્વદલાભે મત્તકામિન્યાઃ ’ इति ।

अथ स्त्रीत्वस्य पल्यशतपृथक्त्वावस्थानाभिधानात् पुरुषाभिलाषरूपे वेदाख्ये
भावे स्त्रीशब्द आगमे प्रयुक्त इत्यपि न वक्तुं युक्तम् , पृथक्त्वमित्यनेन द्विसंख्या-

यदि कहो कि स्त्री शरीर और पुरुषाभिलाषात्मक वेद, इन दोनों
का संबंध नहीं बन सकता है इसलिये यह समास आयुक्त है सो इस
पर हम यह पूछते हैं कि इनमें परस्परमें सम्बन्धका अभाव क्यों है ?
क्या ये भिन्न २ कर्मोदयरूप हैं इसलिये ? अथवा पुरुषकी तरह स्त्रियोंके
भी स्त्रियोंमें प्रवृत्ति देखी जाती हैं इसलिये ? यदि प्रथम पक्ष अंगीकार
किया जावे तो इससे भिन्नता सिद्ध नहीं होती है, क्योंकि भिन्न कर्मो-
दयरूप भी पञ्चेन्द्रिय जाति आदिका तथा देवगति आदिका सदा संबंध
देखा जाता है । द्वितीय पक्ष भी उचित नहीं कारण कि स्त्रीकी स्त्रीमें
प्रवृत्ति, पुरुषकी प्राप्ति न होने पर वेदोदयके कारण ही होती है । कहा
भी है—“ सा स्वकवेदात् तिर्यग्वदलाभे मत्तकामिन्याः ” अर्थात् यह
प्रवृत्ति स्त्रीवेदके उदयसे पुरुषकी प्राप्ति न होने पर तिर्यचनीमें, तिर्यच-
नीकी तरह कामोन्मत्त स्त्रीकी होती है । “ स्त्रीत्वका पल्यशत पृथक्त्व-

ને એવું કહો કે, સ્ત્રી શરીર અને પુરુષાભિલાષાત્મક વેદ, આ બન્નેનો
સંબંધ બની શકતો નથી. આ કારણે એ સમાસ અયુક્ત છે તો આની સામે
અમે પૂછીએ છીએ કે, આમાં પરસ્પરમાં સબંધનો અભાવ કેમ છે ? શું એ
ભિન્ન ભિન્ન કર્મોદયરૂપ છે આ માટે ? અથવા પુરુષની માફક સ્ત્રિયોની પણ
સ્ત્રિયોમાં પ્રવૃત્તિ જોવામાં આવે છે આ માટે ? જે પ્રથમ પક્ષનો અંગિકાર
કરવામાં આવે તો આનાથી ભિન્નતા સિદ્ધ થતી નથી કેમકે, ભિન્નકર્મોદયરૂપ
પણ પંચેન્દ્રિય જાતિ આદિનો તથા દેવગતિ આદિનો સદાય સબંધ દેખવામાં
આવે છે બીજો પક્ષ પણ ઉચિત નથી. કારણ કે, સ્ત્રીની સ્ત્રીમાં પ્રવૃત્તિ પુરુષની
પ્રાપ્તિ ન થવાથી વેદોદયના કારણે જ થાય છે કહ્યું પણ છે—“સા સ્વકવેદાત્
તિર્યગ્વદલાભે મત્તકામિન્યા ” અર્થાત્ આ પ્રવૃત્તિ સ્ત્રીવેદના ઉદયથી પુરુષની
પ્રાપ્તિ ન થવાથી તિર્યચ્ચેનીમાં, તિર્યચ્ચનીની માફક કામોન્મત્ત સ્ત્રીની

एवं सति स्त्रीशरीरेऽपि कदाचित् पुरुषवेदस्योदयसम्भवात् स्त्रीणामपि तस्मै तत्ते निर्वाणप्राप्तिः, यथा हि पुरुषाणां भावतः स्त्रीत्वम्, एवं स्त्रीणामपि भावतः पुरुषत्वसम्भवोऽस्ति, भाव एव च मुख्यं मुक्तिकारणम् । तथा च-यद्यपकृष्टेनापि स्त्रीत्वेन पुरुषाणां निर्वाणम्, एवमुत्कृष्टेन मानपुरुषत्वेन स्त्रीणामपि कृतो निर्वाणं न स्यादिति ।

न च समासान्तरासंभवेन 'स्त्रीवेदः' इत्यत्र समानाधिकरभसमासकल्पने, स्त्रिया वेदः स्त्रीवेद इति पठ्यसमासस्यापि संभवात्, न चास्य स्त्रीशरीरपुरुषाभिरुपात्मक वेदयोः सम्बन्धमाभावेनायुक्तत्वमिति धार्यम्, यतस्तयोः सम्बन्धमाभावः किं भिन्नकर्मोदयरूपत्वेन, किं वा पुरुषवत् स्त्रिया अपि स्त्रियां प्रवृत्तिदर्शनेन ?

यदि यह वहां “कौआवाला जिनवत्सका घर है” इसके समान अनियतवृत्तिवाला है ऐसा कहते हो तो स्त्री शरीरमें कभीर पुरुषवेद का उदय संभवित होता है अतः तुम्हारे मतमें भी स्त्रियोंको निर्वाण प्राप्ति होनेकी आपत्ति आती है। जैसे पुरुषोंके भावकी अपेक्षा स्त्रीत्व है इसी तरह स्त्रियोंके भी भावोंकी अपेक्षा पुंस्त्व संभव है। तथा मुक्तिकारण मुख्यतासे भाव ही बतलाया गया है, अतः जब अपकृष्ट भाव स्त्रीपनेसे युक्त पुरुषोंको निर्वाण होता है तब स्त्रियोंको भी उत्कृष्ट भावपुरुषत्वकी अपेक्षासे निर्वाण प्राप्त क्यों नहीं हो सकेगा? अवश्य हो सकेगा।

तथा समासान्तरके असंभव होनेसे “स्त्रीवेद” यहाँ ‘समानाधिकरण समास हुआ है’ ऐसा नहीं मानना चाहिये क्योंकि ‘स्त्रियावेदः’ इस तरह यहाँ पठ्य तत्पुरुष समास भी बन सकता है।

એ આ ત્યાં કૌઆવાળુ જિનવત્સનું ઘર છે ” આની સમાન અનિયત વૃત્તિવાળા ॥ એવું કહેવા હો તો સ્ત્રી શરીરમાં કદી કદી પુરુષ વેદમત્તે ઉદય સંભવિત હોય છે આથી તમારા મત પ્રમાણે સ્ત્રીઓને નિર્વાણ પ્રાપ્તિ થવાની આપત્તિ આવે છે જેમ પુરુષોના આવની અપેક્ષા સ્ત્રીત્વ છે આજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓમાં પણ આવોની અપેક્ષા પુસ્ત્વ સંભવ છે તથા મુક્તિનું કારણ મુખ્યત્વે ભાવ જ બતાવવામાં આવેલું છે આથી બ્યારે અપકૃષ્ટ સ્ત્રીપણાથી મુક્ત પુરુષોને નિર્વાણ યાવ છે ત્યારે સ્ત્રીઓને પણ ઉત્કૃષ્ટ ભાવ પુરુષત્વની અપેક્ષાથી નિર્વાણ કેમ પ્રાપ્ત ન થઈ શકે-અવશ્ય માપ્ય થવું જ એકંજો.

તથા સમાસાન્તરનો અસંભવ હોવાથી ‘સ્ત્રીવેદ’ આદી સમાનાધિકરણ સમાસ ધર્મેષ છે એવું ન માનવું એકંજો કેમ કે, “સ્ત્રિયાવેદઃ” આ પ્રમાણે આદી પછી તત્પુરુષ સમાસ પણ બની શકે છે

ન તાવદ્ ભિન્નકર્મોદયરૂપત્વેન, ભિન્નકર્મોદયરૂપાણામપિ પંચેન્દ્રિયજાત્યા-
દીનાં દેવગત્યાદીનાં ચ સદા સમ્બન્ધદર્શનાત્ ।

નાપિ પુરુષવત્ સ્ત્રિયા અપિ સ્ત્રિયાં પ્રવૃત્તિદર્શનેન તથોઃ સમ્બન્ધાઽભાવ इति
વક્તું યુક્તમ્ , इयं प्रवृत्तिर्हि पुरुषाप्राप्ती स्ववेदोदयादपि सम्भवत्येव । उक्तञ्च—

‘ સા સ્વકવેદાત્ તિર્યગ્વદલાભે મત્તકામિન્યાઃ ’ इति ।

અથ સ્ત્રીત્વસ્ય પલ્પશતપૃથક્ત્વાવસ્થાનાભિધાનાત્ પુરુષાભિલાપરૂપે વેદારણ્યે
ભાવે સ્ત્રીશબ્દ આગમે પ્રયુક્ત इत्यपि न वक्तुं युक्तम् , पृथक्त्वमित्यनेन द्विसंख्या-

यदि कहो कि स्त्री शरीर और पुरुषाभिलाषात्मक वेद, इन दोनों
का संबंध नहीं बन सकता है इसलिये यह समास आयुक्त है सो इस
पर हम यह पूछते हैं कि इनमें परस्परमें सम्बन्धका अभाव क्यों है ?
क्या ये भिन्न २ कर्मोदयरूप हैं इसलिये ? अथवा पुरुषकी तरह स्त्रियोंके
भी स्त्रियोंमें प्रवृत्ति देखी जाती हैं इसलिये ? यदि प्रथम पक्ष अंगीकार
किया जावे तो इससे भिन्नता सिद्ध नहीं होती है, क्योंकि भिन्न कर्मो-
दयरूप भी पंचेन्द्रिय जाति आदिका तथा देवगति आदिका सदा संबंध
देखा जाता है । द्वितीय पक्ष भी उचित नहीं कारण कि स्त्रीकी स्त्रीमें
प्रवृत्ति, पुरुषकी प्राप्ति न होने पर वेदोदयके कारण ही होती है । कहा
भी है—“ सा स्वकवेदात् तिर्यग्वदलाभे मत्तकामिन्याः ” अर्थात् यह
प्रवृत्ति स्त्रीवेदके उदयसे पुरुषकी प्राप्ति न होने पर तिर्यचनीमें, तौर्यच-
नीकी तरह कामोन्मत्त स्त्रीकी होती है । “ स्त्रीत्वका पल्लशत पृथक्त्व-

ને એવું કહો કે, સ્ત્રી શરીર અને પુરુષાભિલાષાત્મક વેદ, આ બન્નેનો
સંબંધ બની શકતો નથી. આ કારણે એ સમાસ અયુક્ત છે. તો આની સામે
અમે પૂછીએ છીએ કે, આમાં પરસ્પરમાં સંબંધનો અભાવ કેમ છે ? શું એ
ભિન્ન ભિન્ન કર્મોદયરૂપ છે આ માટે ? અથવા પુરુષની માફક સ્ત્રિયોની પણ
સ્ત્રિયોમાં પ્રવૃત્તિ જોવામાં આવે છે આ માટે ? જો પ્રથમ પક્ષનો અંગીકાર
કરવામાં આવે તો આનાથી ભિન્નતા સિદ્ધ થતી નથી કેમકે, ભિન્નકર્મોદયરૂપ
પણ પંચેન્દ્રિય જાતિ આદિનો તથા દેવગતિ આદિનો સદાય સંબંધ દેખવામાં
આવે છે બીજો પક્ષ પણ ઉચિત નથી કારણ કે, સ્ત્રીની સ્ત્રીમાં પ્રવૃત્તિ પુરુષની
પ્રાપ્તિ ન થવાથી વેદોદયના કારણે જ થાય છે. કહ્યું પણ છે—“સા સ્વકવેદાત્
તિર્યગ્વદલાભે મત્તકામિન્યા ” અર્થાત્ આ પ્રવૃત્તિ સ્ત્રીવેદના ઉદયથી પુરુષની
પ્રાપ્તિ ન થવાથી તિર્યચનીમાં, તિર્યચનીની માફક થાય છે.

મારમ્ય નવસંસ્થાપર્યન્તપ્રુચ્યતે । નવસંસ્થાપર્યન્ત સ્ત્રીત્વજાત્યવસ્થાન-સ્ત્રી
 શરીરજન્મ મવતીત્યર્થ' । સ્ત્રીશરીરપ્રાપ્તી પુરુષાભિલાપાત્મકો વેદો ન હેતુઃ, કિં
 તુ સ્ત્રીત્વપ્રાપ્તિકારણીમૂતકર્મોદય एव कारणम् । પુરુષાભિલાપરૂપસ્ય વેદસ્ય સ્ત્રીત્વ
 પ્રાપ્તિહેતુત્વામાણાત્ સ સ્ત્રીશ્વન્દાર્યો ન મચિતુર્મર્હતિ । તત્ર પત્યક્ષતપ્રયત્સાવસ્થાને
 સ્ત્રીત્વાનુબન્ધ एव हेतुत्वेन विवक्षितः न तु वेदाख्यो भावः । सम्मवति हि मृत्युकाष्ठे
 સ્ત્ર્યાકાર વિચ્છેદેડપિ સત્કારણકર્મોદયાવિચ્છેદ', સદવિચ્છેદાન્વ પુસ્ત્તાદ્યમ્બવણ
 નેન પુનઃ સ્ત્રીશરીરપ્રાપ્તિમિતિ ।

તક અવસ્થાન કહા ગયા છે, इससे यह पता चलता है कि पुरुषकी
 अभिलापरूप भाववेदमें स्त्री शब्दका प्रयोग आगममें प्रयुक्त हुआ है'
 સો પેસા કહના 'મી' યુક્તિયુક્ત નહીં છે । વિસંસ્થાસે લેકર નવસંસ્થા-
 તક પૂષ્યકત્વ કહલાતા છે । इसका तात्पर्य यह है कि नौसौ पत्यक्त
 સ્ત્રીત્વ જાતિમે-સ્ત્રીકે શરીરમે જન્મ હોતા છે । पुरुषाभिलापात्मक भाव
 વેદ સ્ત્રી શરીરકી પ્રાપ્તિમે હેતુ નહીં છે । किन्तु स्त्रीत्वकी प्राप्तिमें
 કારણીમૂત માયાદિ કર્મકા ઉદય હી કારણ છે । पुरुषाभिलापरूप वेद
 સ્ત્રીત્વકી પ્રાપ્તિમે હેતુ નહીં છે इसलिये वह स्त्री शब्दका अर्थ नहीं होता
 છે । वहाँ पत्यक्षात् पृथक्त्वतक स्त्रीशरीरमें जन्म लेनेमें स्त्रीत्वका अनु-
 બંધ હી હેતુરૂપસે વિવક્ષિત હુઆ છે किन्तु वेद नामका भाव नहीं अर्थात्
 'ભાવવેદ નહીં' । मृत्युके समय स्त्रीके आकारका विच्छेद होने पर भी
 સ્ત્રીત્વકી પ્રાપ્તિમે કારણી મૂતકર્મકા વિચ્છેદ નહીં હોતા છે । इसके
 विच्छेद नहीं होनेके कारण पुस्त्वआदिके अध्ययनसे पुनः स्त्रीशरीर

માફક થાય છે "સ્ત્રીત્વનુ પત્યક્ષત પ્રયક્ત્વ મુખી અવસ્થાન કહેવાયેલ છે આપ્રાપ્તી
 અર્થી શકાય છે, પુરુષની અભિલાપરૂપ ભાવવેદમાં સ્ત્રી શબ્દનો પ્રયોગ
 આગમમાં પ્રયુક્ત થયેલ છે" તેા એમ કહેવું પણ મુક્તિપ્રુક્ત નથી. તે
 સંખ્યાથી લઈને નવ સંખ્યા મુખી પૂષ્યકત્વ કહેવાય છે આનું તાત્પર્ય એ છે
 કે, નો સૌ પત્ય મુખી સ્ત્રીત્વ જાતિમાં-સ્ત્રીના શરીરનો જન્મ થાય છે
 પુરુષાભિલાપાત્મક ભાવવેદ સ્ત્રી શરીરની પ્રાપ્તિમાં હેતુ નથી આ કારણે એ
 સ્ત્રી શબ્દનો અર્થ થતો નથી. ત્યાં પત્યક્ષત પૂષ્યકત્વ મુખી સ્ત્રી શરીરકી
 જન્મ લેવામાં સ્ત્રીત્વનો અનુબંધ જ હેતુરૂપથી વિવક્ષિત થયેલ છે, પરંતુ વેદ
 નામનો ભાવ નહીં અર્થાત્ ભાવવેદ નહીં મૃત્યુના સમયે સ્ત્રીના આકારનો
 વિચ્છેદ થવાથી પણ સ્ત્રીત્વની પ્રાપ્તિમાં કાણીમૂત કર્મનો વિચ્છેદ થતો નથી.

કિં ચ—‘ મણુયગર્હૈ ચડસ ગુણઠાણેણિ હૌંતિ । ’

તથા—‘ પંચિદિણ્ણુ ગુણઠાણાણિ હુતિ ચડસ । ’

તથા—‘ ચડસ તસેણુ ગુણઠાણાણિ હુતિ । ’

તથા—‘ ભવસિદ્ધિયા ય સવ્વઢાણેણુ હૌંતિ । ’ .

ઇત્યદિ પ્રવચનં સ્ત્રીશબ્દરહિતમપિ સ્ત્રીનિર્વાણે પ્રમાણમસ્તિ, સ્ત્રીણામપિ પુંવ-
ન્મનુષ્યગત્યાદિધર્મયોગાત્ ।

અથ સામાન્યવિષયકત્વાદિદં પ્રવચન સ્ત્રીરૂપે વિષયવિશેષે પ્રમાણં ન
સ્યાદિતિ चेત્, શૂણુ—

યદ્યેતત્ પ્રવચનં સ્ત્રીવિષયકં નાસ્તીતિ વદસિ, તર્હિં કથય તાવત્ પુરુષાણામપિ
કિં મનુષ્યગતિવિશેષરૂપત્વ, પઞ્ચેન્દ્રિયવિશેષરૂપત્વં વા ત્રસવિશેષરૂપત્વં વા
નાસ્તિ, અસ્તિવેતિ ?

કા હી ગ્રહણ હોતા હૈ । તથા—“ મણુયગર્હૈ ચડસગુણઠાણાણિ હૌંતિ ”
મનુષ્યગતિમેં ચૌદહગુણસ્થાન હોતે હૈં તથા—“ પંચિદિણ્ણુ ગુણઠાણાણિ
હુંતિ ચડસ ” પંચેન્દ્રિયોમેં ચૌદહ ગુણસ્થાન હોતે હૈં, તથા “ ચડસ
તસેણુ ગુણઠાણાણિ હુંતિ ” ત્રસોમેં ચૌદહ ગુણસ્થાન હોતે હૈં, તથા—“ ભવ-
સિદ્ધિયા ય સવ્વઢાણેણુ હૌંતિ ” સભી સ્થાનોમેં ભવસિદ્ધિક હોતે હૈં, સ્ત્રી
શબ્દ રહિત ભી યહ પૂર્વોક્ત સમસ્ત પ્રવચન સ્ત્રી નિર્વાણકા સમર્થક હૈ
કયોંકિ સ્ત્રિયોમેં ભી પુરુષકી તરહ મનુષ્યગતિ આદિ ધર્મકા સમ્બન્ધ રહતાહૈ

યદિ હસ પર યોં કહા જાય કિ યહ પ્રવચન તો સામાન્યરૂપસે
વસ્તુકા પ્રતિપાદક હૈ અતઃ સ્ત્રીરૂપ વિશેષકા નહીં હૈ । સુનો—

યદિ યહ પ્રવચન સ્ત્રીરૂપ વિશેષ વિષયક નહીં હૈ, એસા માના જાય

એનો વિગ્રહેદ ન થવાના કારણે પુસ્ત્ર આદિના અવ્યવધાનથી ફરી સ્ત્રી
શરીરજ પ્રાપ્ત થાય છે. તથા—“ મણુયગર્હૈ ચડસગુણઠાણાણિ હૌંતિ ” મનુષ્ય
ગતિમા ચૌદ ગુણસ્થાન હોય છે. તથા—“ પંચિદિણ્ણુ ગુણઠાણાણિ હુંતિ ચડસ ”
પંચેન્દ્રિયોમાં ચૌદ ગુણસ્થાન હોય છે. તથા—“ ચડસ તસેણુ ગુણઠાણાણિ
હુતિ ” ત્રસોમાં ચૌદ ગુણસ્થાન હોય છે તથા—“ ભવસિદ્ધિયા ય સવ્વઢાણેણુ
હૌંતિ ” સઘણા સ્થાનોમા ભવસિદ્ધિક થાય છે સ્ત્રી શબ્દ રહિત પણ આ
પૂર્વોક્ત સમસ્ત પ્રવચન સ્ત્રી નિર્વાણનુ સમર્થક છે. કેમકે, સ્ત્રીઓમાં પણ
પુરુષની માફક મનુષ્યગતિ આદિ ધર્મનો સબધ રહે છે.

જો આની સામે એવુ કહેવામાં આવે કે, આ પ્રવચન તો સામાન્ય
રૂપથી વસ્તુનું પ્રતિપાદક છે એથી સ્ત્રીરૂપ વિશેષનુ નથી તો સાબળે ।

જો આ પ્રવચન સ્ત્રીરૂપ વિશેષ વિષયક નથી એવું માનવામાં આવે તો

નાસ્તીતિ યત્તુ ન યુક્તન્ , તેર્થા મનુષ્યગતિવિશેષરૂપત્વાત્ । અપ પુરુષા-
નામપિ વિશેષરૂપતાઽસ્તીતિ ચેત્ , તથા સતિ પુરુષેષ્વપિ કયમેતત્ પ્રવચન પ્રમાણં ?
યથા ય પુરુષેષુ પ્રમાણં, તથા-સ્ત્રીષ્વપિ પ્રમાણં સ્યાદિતિ ।

અય પુરુષેષ્વેવ તત્ચરિતાર્થમિતિ સ્ત્રીષુ તત્સામ્યવિધિઃ કલ્પનીયા સ્યાદિતિ
ચેન્ન, એવ સતિ વિષયયકલ્પનાઽપિ કિં ન સ્યાત્ , ન ચૈર્થં તત્પ્રવચનસ્ય સામાન્ય
વિષયકત્વે અપર્યાપ્તકમનુષ્યાદીનાં દેવનારકતિરર્થાં ચ નિર્નામપ્રસન્નઃ, તેપામેતસ્ય
વચનવાક્યાવિષયત્વાત્ , એતદવિષયત્વં આપવાદવિષયત્વાત્ । ઉક્તં હિ—

તો હમ પૂછતે હૈં કિ પુરુષોમૈં મનુષ્યગતિરૂપ વિશેષતા, પદેન્દ્રિયરૂપ
વિશેષતા અથવા અસરૂપવિશેષતા હૈં યા નહીં ? 'નહીં હૈં' એસા તો કહા
નહીં જા સકતા હૈં કારણ કિ ઉનમૈં મનુષ્યગતિ આદિરૂપ વિશેષતા હૈ
હી । યદિ કહો કિ પુરુષોમૈં મનુષ્યગતિ આદિરૂપ વિશેષતા હૈ, તો પુરુષો-
મૈં બી યહ પ્રવચન કેસે પ્રમાણ હોગા ? ક્યોં કિ પુરુષ બી વિશેષરૂપ હી
હૈં । ફિર બી યદિ આપ કહૈં કિ યહ પ્રવચન પુરુષોમૈં પ્રમાણ હૈ, તો
સમાનન્યાયસે હસકો સ્ત્રિયોમૈં બી પ્રમાણ માનના હી આહિયે ।

યદિ કહો કિ પુરુષોમૈં હી હસ પ્રવચનકો અરિતાર્થતા હૈ અતઃ યહ
ઘટાં હી પ્રમાણ માના જાયગા, સ્ત્રિયોમૈં નહીં, સો એસે કહનેમૈં પ્રમાણ
નહીં હૈં સિર્ફ કહના માત્ર હૈં । જિસ પ્રકાર તુમ એસા કહતે સો હમ બી
એસા કહ સકતે હૈં કિ યહ પ્રવચન પુરુષોમૈં અરિતાર્થ નહીં હૈં સ્ત્રિયોમૈં
હી અરિતાર્થ હૈં । અતઃ હસ પ્રવચનકો સામાન્ય વિષયક માનના આહિયે ।

અમે પૂછીએ છીએ કે, પુરુષોમાં મનુષ્યગતિરૂપ વિશેષતા પદેન્દ્રિયરૂપ વિશે-
ષતા અથવા અસરૂપ વિશેષતા છે કે નહીં ? " નહીં " એમ તો કહી શકાય
તેમ નથી. કારણ કે એનામાં મનુષ્યગતિ આદિ રૂપ વિશેષતા છે જ છતાં
પણ એ આ આગમનુ ત્યાં પ્રમાણ ન માને તો પુરુષોમાં પણ આને પ્રમાણ
ન માનવું એઈએ, કેમકે, ત્યાં પણ મનુષ્યગતિ આદિની વિશેષતા વર્તમાન
છે એવી એ રીતે આ પ્રવચન પુરુષોમાં પ્રમાણ માનવામાં આવે છે એજ
પ્રમાણે સ્ત્રિઓમાં પણ એને પ્રમાણ માનવું એઈએ.

એ કહે છે, પુરુષોમાં જ આ પ્રવચનની અસ્તિત્વતા છે એવી આ
ત્યાંજ પ્રમાણ માની શકાય. સ્ત્રિઓમાં નહીં તો આવું કહેવું એ પ્રમાણ નથી
પરંતુ કેવળ બોલવું માત્ર છે. એ પ્રમાણે તમે જામ કહે છે તો અમે પણ
એવું કહી શકીએ કે, આ પ્રવચન પુરુષોમાં અસ્તિત્વ નથી, સ્ત્રિઓમાં જ
અસ્તિત્વ છે, એવી આ પ્રવચનને સામાન્ય વિષયક માનવું એઈએ,

“अपवादं परिहृत्य उत्सर्गश्च प्रवर्तते” इति ।

अपवादश्च—“मिच्छादिद्वी अपञ्जत्तगे” । तथा—

“सुर नारणसु होति चत्तारि तिरिणसु जाण पंचेव” इत्यादिरागमः ।

तथा चोक्तम्—

मनुजगतौ सन्ति गुणाश्चतुर्दशेत्याद्यपि प्रमाणं स्यात् ।

पुंवत् स्त्रीणां सिद्धौ, नापर्याप्तादिवद्वाधा ॥ १ ॥ इति ॥

शंका—यदि इस प्रवचनको सामान्य विषयक माना जावे तो अपर्याप्तक मनुष्यादिकोंमें तथा देवनारक एवं तिर्यश्चोंमें भी निर्वाणपद प्राप्त होनेका प्रसंग मानना पड़ेगा । सो इस प्रकारकी शंका करना भी ठीक नहीं है । कारण कि अपर्याप्त मनुष्य आदि इस प्रवचनके विषय नहीं हैं । वे तो अपवादके विषय हैं । और अपवादको छोड़ कर उत्सर्गकी प्रवृत्ति होनी है । कहा भी है—

“अपवादं परिहृत्य, उत्सर्गश्च प्रवर्तते” इति । वह अपवाद “मिच्छादिद्वी अपञ्जत्तगे” तथा—“सुर नारणसु होति चत्तारि तिरिणसु जाणपंचेव” इस प्रकार है । इन मिथ्यादृष्टि, अपर्याप्तक, देव, नारक और तिर्यश्चको छोड़कर उपरोक्त आगम वाक्य चरितार्थ होता है । अर्थात्—इनको छोड़कर सब मनुष्यमात्र मुक्तिके अधिकारी है । कहा भी है—

“मनुजातौ सन्ति गुणाश्चतुर्दशेत्याद्यपि प्रमाणं स्यात् ।

पुंवत् स्त्रीणां सिद्धौ, नापर्याप्तादिवद्वाधा ॥ १ ॥” इति ।

शंका—जो आ प्रवचनने सामान्य विषयक मानवाभा आवे तो अपर्याप्तक मनुष्यादिकोभा तथा देव, नरक અને તિર્યંચે માં પણ નિર્વાણપદ પ્રાપ્ત થવાનો પ્રસંગ માનવો પડશે. તો આ પ્રકરની શંકા કરવી પણ ઠીક નથી, કારણ કે, અપર્યાપ્ત મનુષ્ય આદિ આ પ્રવચનના વિષય નથી, એ તે અપવાદના વિષય છે અને અપવાદને છોડીને જ ઉત્સર્ગની પ્રવૃત્તિ થાય છે. કહ્યું પણ છે

“અપવાદં પરિહૃત્ય ઉત્તર્ગશ્ચ પ્રવર્તેતે” इति ! એ અપવાદ “મિચ્છાદિદ્વી અપજ્જત્તગે” તથા—“સુર નારણસુ હોતિ ચત્તારિ તિરિણસુ જાણપંચેવ” આ પ્રકાર છે એ મિથ્યાદૃષ્ટિ, અપર્યાપ્તક, દેવ, નારક અને તિર્યંચને છોડીને ઉપરોક્ત આગમ વાક્ય ચરિતાર્થ થાય છે. અર્થાત્ આને છોડીને સઘળા-મનુષ્ય માત્ર મુક્તિના અધિકારી છે કહ્યું પણ છે—

મનુજાતૌ સન્તિ ગુણાશ્ચતુર્દશે, ત્યાદ્યપિ પ્રમાણં સ્યાત્ ।

પુવત્ સ્ત્રીણાં સિદ્ધૌ, નાપર્યાપ્તાદિ વદ્વાધા ॥ ૧ ॥” इति ।

તથા ચાર્ય નિષ્કર્ષઃ—

મનુષ્યસ્ત્રી કાચિન્નિર્ણયં પ્રાપ્નોતિ, અવિકલતત્કારણવસ્તુત્વં પુરુષવત્ । નિર્ણયસ્ય
 હિ કારણમવિકલ સમ્યગ્દર્શનાદિવ્રત્યં, તત્ત્વં તાસુ વિષયે એવેતિ પૂર્વમેવ મોક્ષમ્ ।

અર્થે ચ—મનુષ્યસ્ત્રી કાચિન્ મુક્ત્યવિકલકારણવિશિષ્ટા મોક્ષં પ્રાપ્નોતિ,
 પ્રવ્રજ્યાધિકારિત્વાત્ પુરુષવત્ । ન ચૈતદસિદ્ધ સાધનમ્, “ શુશ્ચિની વાસ્તવ્યા ય
 પશ્ચાષ્ઠેષ્ઠ ન કમ્પય ” इति सिद्धान्तेन तासां तदधिकारित्वप्रतिपादनाद्, विशेष
 નિયેષસ્ય શ્રેયામ્યનુજ્ઞાનાન્તરીયકત્વાત્ ।

इस तरह इसका निष्कर्ष यह है—कोईर मनुष्य स्त्री निर्वाणको
 पाती है कारण कि पुरुषकी तरह वहां मुक्तिके कारणोंकी अविकलता
 रहती है । निर्वाणका कारण अविकल सम्यग्दर्शनादिव्रत है, यह अवि-
 कल सम्यग्दर्शनादिकोंका त्रिक उनसे विद्यमान रहता ही है यह बात
 हमने पहिले सिद्ध करदी है । इसलिये कोईर मनुष्य स्त्री मुक्तिके
 कारणोंकी अविकलतासे युक्त होनेके कारण मुक्तिको प्राप्त करती है
 यह हमारा कथन सर्वथा निर्दोष है ।

तथा जिस प्रकार प्रव्रज्या ग्रहण करनेके अधिकारी पुरुष है, वसी
 तरह वे स्त्री हैं, अतः इससे स्त्री यही बात पुष्ट होती है । कोईर मनुष्य
 स्त्री प्रव्रज्याकी अधिकारिणी है यह हमारा कथन अनिन्द्य नहीं है
 कारण कि गर्मिणी एवं बालवत्साको वीक्षा देनेका नियेष है अतः जब
 इन्हे वीक्षा देनेका नियेष है, तो इससे यह ज्ञात होता है कि इसके
 अतिरिक्त स्त्रियोंको वीक्षित होनेका अधिकार है विशेषका नियेष अब
 शिष्टमें संमत्तिका पोषक होता है ।

આ પ્રમાણે આનો નિષ્કર્ષ આ છે—કોઈ કોઈ મનુષ્ય સ્ત્રી નિર્વાણને
 કારણ છે, પુરુષની માફક ત્યાં મુક્તિના કારણોની અવિકલતા રહે છે નિર્વાણ
 કારણ અવિકલ સમ્યગ્દર્શનાદિ વ્રત છે આ અવિકલ સમ્યગ્દર્શનાદિકોના ત્રિક
 એનામાં વિદ્યમાન રહે જ છે આ વાત આમને પહેલા સિદ્ધ કરી છે
 આ કારણે કોઈ કોઈ મનુષ્ય સ્ત્રી મુક્તિના કારણોની અવિકલતાથી મુક્ત
 હોવાના કારણે મુક્તિને પ્રાપ્ત કરે છે આ અમારું કહેવું સર્વથા નિર્દોષ છે

તથા જે પ્રમાણે પ્રવ્રજ્યા શ્રદ્ધા કરવાના અધિકારી પુરુષો છે એ જ
 પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પણ પ્રવ્રજ્યાની અધિકારીણી છે એ અમારું કથન અસિદ્ધ
 નથી કારણ કે, બંધણી અને નાના બાળકવાળી સ્ત્રીને શિક્ષા આપવાનો નિયેષ
 છે એથી અમારે એને શિક્ષા દેવાનો નિયેષ છે તો આથી એ બધી યામ્ય છે કે,
 આનાથી અન્ય સ્ત્રીને શિક્ષિત થવાનો અધિકાર છે, વિશેષનો નિયેષ
 અવશિષ્ટમાં સમતિનો પાયાક હોય છે

કિંચ-સ્ત્રીણામપિ તદ્ભવ એવ સંસારક્ષયો ભવતિ સ્ત્રિયો હિ ઉત્તમધર્મસાધિકાઃ, તતથ કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિસમ્ભવસ્તાસામ્ । સતિ ચ કેવલે નિયમાન્મોક્ષ ઇતિ ।

તથા ચોક્તમ્—

“જો સ્ત્રી સ્ત્રી અજીવો, જો યાસુ અભવ્યા, જો યાવિ દંસણ વિરોહિની, જો અમાણુસા, જો અણારિ ઉપ્પત્તી, જો અસંખેજ્જા ડયા, જો અહકૂરમઈ, જો જો ઉવસંતમોહા, જો જો સુદ્ધાચારા, જો અસુદ્ધ વૌંદી, જો વવસાયવજ્જિયા, જો અપુવ્વકરણવિરોહિની, જો જો જવગુણદ્વાણ રહિયા, કહ ન ઉત્તમધર્મસાહિગત્તિ ।”

છાયા—ન સ્ત્રી અજીવઃ, ન યાસુ અભવ્યા, ન યાવિ દર્શનવિરોધિની, નો અમાણુષી, નો અનાયોત્પત્તિઃ, નો અસંખ્યેયાયુષ્કા, નો અતિ ક્રૂરમતિઃ, નો ન

તથા-સ્ત્રિયોંકા મ્હી તદ્ભવમેં હી સંસારકા ક્ષય હો જાતા હૈ । ક્યોં કિ-વે મ્હી ઉત્તમ ધર્મકી સાધન કરનેવાલી હોતી હૈ । ઇસલિયે ઇસસે ડનમેં કેવલજ્ઞાનકો ઉત્પત્તિ હોતી હૈ । કેવલજ્ઞાનકે હોને પર નિયમસે મુક્તિકા લાભ હોતા હી હૈ । કહા મ્હી હૈ—

“જો સ્ત્રી સ્ત્રી અજીવો, જો યાસુ અભવ્યા જો યાવિ દંસણ વિરોહિની, જો અમાણુસા જો અણારિ ઉપ્પત્તી, જો અસંખેજ્જા ડયા, જો અહકૂર-મઈ, જો જો ઉવસંતમોહા, જો જો સુદ્ધાચારા, જો અસુદ્ધવૌંદી, જો વવ-સાયવજ્જિયા, જો અપુવ્વકરણવિરોહિની, જો જો જવગુણદ્વાણરહિયા, કહ ન ઉત્તમધર્મસાહિગત્તિ”

છાયા—ન સ્ત્રી અજીવઃ, ન યાસુ અભવ્યા ન યાવિ દર્શન વિરોધિની, નો અમાણુષી, ન અનાયોત્પત્તિઃ, નો અસંખ્યેયાયુષ્કા, નો

તથા—સ્ત્રિયોંકા પશુ એ લવમાં જ સંસારનો ક્ષય થઈ જાય છે. કેમકે, તે પશુ ઉત્તમ ધર્મનું સાધન કરવાવાળી હોય છે આ કારણે એનામાં પશુ કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે કેવળજ્ઞાન થવાથી નિયમથી મુક્તિનો લાભ થાય છે. કહું પશુ છે—

“જો સ્ત્રી સ્ત્રી અજીવો, જો યાસુ અભવ્યા જો યાવિ દંસણ વિરોહિની, જો અમાણુસા જો અણારિ ઉપ્પત્તિ, જો અસંખેજ્જા ડયા, જો અહકૂરમઈ, જો જો ઉવસંતમોહા, જો જો સુદ્ધાચારા, જો અસુદ્ધ વૌંદી, જો વવસાય, વજ્જિયા, જો અપુવ્વકરણવિરોહિની, જો જો જવગુણદ્વાણરહિયા, કહ ન ઉત્તમધર્મસાહિગત્તિ”

છાયા—ન સ્ત્રી અજીવઃ, ન યાસુ અભવ્યા ન યાવિ દર્શન વિરોધિની, નો અમાણુષી, ન અનાયોત્પત્તિઃ નો અસંખ્યેયાયુષ્કા, નો અતિક્રૂરમતિઃ —

उपशान्तमोहा, नो न शुद्धाचारा, नो अशुद्धशरीरा, नो व्यवसायवर्जिता, नो अपूर्वकरणविरोधिनी, नो नवगुणस्थानरहिता, कथं न उत्तमधर्मसाधकेति ।

व्याख्या—स्त्री स्वच्छ न अजीवः किं तु जीव एव जीवस्य चोत्तमधर्मसाधकत्वेन सह विरोधो नास्ति तथैव सोके दर्शमादितिमात्र ।

ननु सर्वोऽपि जीव उत्तमधर्मसाधको न भवति, अमग्न्यस्त्रीवानामुत्तमधर्मसाधकत्वाभावादत आह—‘न चासु अमग्न्या’ इति । न चासु अमग्न्येति । यद्यपि स्त्रीषु काचिदमग्न्या, तथापि सर्वेषाऽमग्न्या न भवति, संसार निर्वेद-निर्वाण धर्मादेष शुभ्रपादिदर्शनादिति मात्रः ।

अतिक्रूरमति, नो न उपशान्तमोहा, नो न शुद्धाचारा, नो अशुद्धशरीरा, नो व्यवसायवर्जिता, नो अपूर्वकरणविरोधिनी, नो नवगुणस्थानरहिता कथं न उत्तमधर्मसाधकेति । तात्पर्य—इसका इस प्रकार है—स्त्री अजीव नहीं है किन्तु जीव ही है । अतः उसका उत्तमधर्मसाधन करने के साथ कोई विरोध नहीं है । लोकमें भी इसी तरहसे देखा जाता है ।

शंका—जीवमात्रको यदि उत्तमधर्मसाधक माना जाय तो फिर अमग्न्योंको भी जीव होनेसे उत्तमधर्मका साधक मानना पड़ेगा । परंतु उनमें तो उत्तमधर्मसाधकता मानी नहीं जाती है । इस प्रकारकी आशंकाकी निवृत्तिके लिये सूत्रकार कहते हैं कि अमग्न्य नहीं है । यद्यपि स्त्रियोंमें भी कितनीक स्त्रियां अमग्न्य होती हैं तथापि सर्व अमग्न्य ही है ऐसी बात नहीं है । संसारसे निर्वेद, धर्मसे अद्वेय तथा शुभ्रपा आदि गुण उनमें देखे जाते हैं भव्य होने पर भी ये सम्पददर्शन

उपशान्तमोहा, नो न शुद्धाचारा, नो अशुद्धशरीरा, नो व्यवसायवर्जिता, नो अपूर्वकरणविरोधिनी, नो नवगुणस्थानरहिता कथं न उत्तमधर्मसाधकेति ।

उत्तरार्ध आहु आ प्रभावे ते—स्त्री अमग्न्य नहीं, परंतु एव न ते आधी ज्येने उत्तम धर्म साधन करवानी साथे केहि विशेष नहीं होकेमां पक्ष आह प्रभावे जेनामा आवे ते

शंका—एव मात्रने जे उत्तम धर्मना साधक मानवामा आवे ते पक्षी अमग्न्येने पक्ष एव होवाधी उत्तम धर्मना साधक मनवा पडे परंतु ज्येनामां ते उत्तमधर्मनी सधकता मानी शंकाही नहीं आ प्रभावी आशंकाकी निवृत्तिना आटे सूत्रकार कहे छे के—अमग्न्य नहीं ते पक्ष स्त्रीमां पक्ष कटवीक श्रीयो अमग्न्य होय छे तथापि जधी अमग्न्य होय छे ज्येनी बात नहीं । संसारही निर्वेद धर्मही अद्वेय तथा शुभ्रपा जैसे शुभ्र तेमनामा

મન્યોઽપિ કશ્ચિદ્ દર્શનવિરોધો યો ન સેત્સ્યતિ, તન્નિરાસાર્થમાહ—‘ ણ યાવિ દંસણવિરોહિણી ’ ઇતિ । ‘ ન ચાપિ દર્શનવિરોધિની ’ ઇતિ । દર્શનમિદ્ સમ્યગ્દર્શનં—તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનરૂપં પરિગૃહ્યતે, ન સ્વલ્પ તદ્વિરોધિની, આસ્તિક્યાદિ દર્શનાદિતિ ભાવઃ ।

નન્વમાનુષ્યપિ દર્શનાવિરોધિની, સા તુ નિર્વાણાય નો કલ્પતે, તસ્માદાહ— ‘ ણો અમાણુસા ’ ઇતિ । ‘ નો અમાણુપી ’ ઇતિ । મનુષ્યજાતૌ મવા માણુપી, તત્ર વિશિષ્ટકરચરણોરુગ્રીવાદ્યવયવસંનિવેશદર્શનાદિતિ ભાવઃ ।

નન્વ માનુષ્યપિ અનાર્યોત્પન્નાઽનિષ્ટા તદપનોદાર્થમાહ—“ ણો અણારિ ઉપ્પત્તિ ” ઇતિ । ‘ નો અનાર્યોત્પત્તિઃ ’ અનાર્યપુ—અનાર્યકુલેપુ, ઉત્પત્તિર્યસ્યાઃ સા તથાવિધા નાસ્તીતિ ।

નન્વાર્યકુલોત્પન્નાઽપ્યસંસ્થેયાયુષ્કા ન ભવતિ નિર્વાણયોગ્યેત્યત આહ—

કી વિરોધિની નહીં હોતી હૈ । કિતનેક પ્રાણી તો એસે હોતે હૈં જો મન્ય હોને પર ખી સમ્યગ્દર્શનસે વિરોધ રખતે હૈં પરન્તુ ચે એલી નહીં હૈ । ક્યોં કિ इनमें आस्तिक्य आदि गुण देखे जाते हॆं । मनुष्य जातिमें ये उत्पन्न होती हॆं । क्यों कि इनमें मनुष्य जातिकी रचनाके अनुसार विशिष्ट—कर, चरण, उरु, एवं ग्रीवा आदि अवयवोंकी रचना देखी जाती है । “अमानुषी” ये नहीं हॆं अर्थात् मनुष्य हॆं, “नो अनार्योत्पत्तिः” कितनीक मानुषी भी होती हॆं परन्तु यदि वे अनार्या है तो निर्वाणके योग्य नहीं मानी जाती हॆं अतः ये अनार्य कुलोंमें उत्पन्न नहीं हुई हॆं किन्तु आर्यकुलोद्भव हॆं । इसी तरह “नो असंख्येयायुष्का” ये आर्यकुलोत्पन्न होने पर भी असंख्यात वर्षकी आयुवाली नहीं हॆं । क्यों कि

દેખાય છે ભવ્ય હોવા છતાં પણ એ સમ્યગ્દર્શનની વિરોધિની હોતી નથી. કેટલાક પ્રાણી તો એવા એવા હોય છે કે, ભવ્ય હોવા છતાં પણ સમ્યગ્દર્શનથી વિરોધ રાખે છે. પરંતુ એ એવી નથી કેમકે, એનામાં આસ્તિકતા આદિ ગુણો એવામાં આવે છે મનુષ્ય જાતિમાં એ ઉત્પન્ન થાય છે. કેમ કે, એનામાં મનુષ્ય જાતિની રચના અનુસાર વિશિષ્ટ એવા હોય, પગ, છાતી. ડોક વગેરે અવયવોની રચના એવામાં આવે છે “અમાણુપી એ નથી, પરંતુ મનુષ્ય છે. “ નો અનાર્યોત્પત્તિ ” કેટલીક માણુપી પણ હોય છે. પરંતુ એ તે અનાર્ય હોય તો પણ નિર્વાણને યોગ્ય મનાતી નથી. આથી એ અનાર્ય કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ નથી પરંતુ આર્યકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે. આ પ્રમાણે “ નો અસંખ્યેયાયુષ્કા ” એ આર્યકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે.

“જો સસ્યેજ્જાડયા” ઈતિ । નો અસંખ્યેયાયુષ્કા ’ ઈતિ યા તુ અસંખ્યેયાયુષ્કા યુગલત્રયા ન મયતિ, કિં તુ સમ્યયાયુષ્કા તપાચિધા નિર્વાણયોગ્યા મયત્યવેતિ માત્ર: ।

નન્નુ સંખ્યેયાયુષ્કાડપિ ક્કૂરમતિ નાંખિકારિણી નિર્વામસ્યેતિ તન્નિરાકરમાર્થ માહ—“જો અદ્ધૂરમદ્ધ” ઈતિ ” । ‘નો અતિ ક્કૂરમતિ:’ ઈતિ । મતિ ક્કૂરમતિ નં મયતિ, સપ્તમનરકાણુનિબન્ધનરોદ્ધ્યાનામાત્રાત્ । નન્નુ વડ્ઠ્ઠ પ્રકુષ્ઠ શુભધ્યાનાયાવોડપિ ન સ્પાષસ્યા ઈતિ ચેત્, ન, તેન વસ્ય પ્રતિવન્ધામાત્રાત્ ।

અક્કૂરમથિરપિ યા રતિલાલસા સા ન મયતિ નિર્વાણયાગ્યેત્યત આહ—‘જો

અસંખ્યાત ઘર્પકી આયુવાળે ભોગ મૂમિયા ઝીય હોતે હું વે મોક્ષકે અધિકારી નહીં હોતે હું । વે સંખ્યાત ઘર્પકી આયુવાળી હું, અત નિર્વાણ યોગ્ય હું । સંખ્યાત ઘર્પકી આયુવાળી મી કિતનીક અતિ ક્કૂરમતિવાલી સ્ત્રિયાં નિર્વાણની અધિકારિણી નહીં હોતી હું અતઃ ઇસ વોપકો દૂર કરનકે લિપે દેસા કહા હું કિં વે અતિક્કૂરમતિવાલી નહીં હું । ઇસલિપે વે સપ્તમનરકકી આયુકે પંથકે કારણમૂત રોદ્ધ્યાનસે રહિત હોતી હું । જિસ તરહ ઇનમેં સપ્તમ નરકકી આયુકે પંથકે કારણમૂત રોદ્ધ્યાનકા અમાવ હું ઇસી તરહ ઇનમેં પ્રકુષ્ઠ શુભધ્યાનકા મી અમાવ માનના યાહિયે સો યહ ધાત નહી હું, કારણ અશુભ રોદ્ધ્યાનકે સાપ ઇસકા કોઈ અવિનામાવ સંવધરૂપ પ્રતિષધ, નહી હું । ઇસ ધ્યાનકે અમાવમેં મી પ્રકુષ્ઠ શુભધ્યાન હો સક્તા હું । “નો ન વપસાન્તમોદા” કિતનીક સ્ત્રિયાં અતિ ક્કૂરમતિવાલી નહીં મી હોતી હું પરન્તુ ઇનમેં રતિકી લાલસા

વર્ષની આયુવાળી નથી હોતી કેમ કે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળી હોય મૂમિયાલવ હોય છે, પરંતુ તે મોક્ષના અધિકારી હોવા નથી જે સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળી છે. આથી નિર્વાણને યોગ્ય છે । સંખ્યાતવર્ષની આયુવાળી પણ કેટલીક અતિ દૂર બુદ્ધિવાળી સ્ત્રિયો નિર્વાણની અધિકારિણી બનતી નથી આથી આ કોષને દૂર કરવા માટે જોઈ કહ્યું છે કે, જે અતિદૂર બુદ્ધિવાળી નથી આ કારણે જે સાતમા નરકના આયુના બંધના કારણમૂત રોદ્ધ્યાનથી રહિત હોય છે, જે રીતે જોનામાં સાતમા નરકની આયુના બંધના કારણમૂત રોદ્ધ્યાનનો અભાવ છે એજ રીતે જોનામાં પ્રકુષ્ઠ શુભધ્યાનનો પણ અભાવ માનવો જોઈએ તેા જે વાત નથી કારણ અશુભ રોદ્ધ્યાની સાથે જોના કેઈ અવિનામાવ સંવધરૂપ પ્રતિબંધ નથી, જે ધ્યાનના અભાવમાં પણ પ્રકુષ્ઠ શુભ ધ્યાન થઈ શકે છે । “નો ન વપસાન્તમોદા” કેટલીક સ્ત્રિયો અતિ દૂર મતિવાળી ન પણ હોય પરંતુ જોનામાં રતિની લાલસા રહે છે આથી આવી

ળ ઉપસન્તમોહા ' ઇતિ । ' નો ન ઉપશાન્ત મોહા ' ઇતિ । કાચિદુપશાન્તમોહા-
ડપિ સમ્ભવતિ, તથા દર્શનાદિતિ ભાવઃ ।

ઉપશાન્તમોહાડપિ યા સ્વલ્પશુદ્ધાચારા ગર્હિતા, સા ન ભવતિ નિર્વાણયોગ્યે-
ત્યત આહ—“ ણો ણ શુદ્ધાચારા ” ઇતિ । ' નો ન શુદ્ધાચારા ' ઇતિ । કાચિત્
શુદ્ધાચારાડપિ ધયતિ, અતીચારવર્જનેન શુદ્ધાચારદર્શનાદિતિ ભાવઃ ।

શુદ્ધાચારાડપિ કાચિદશુદ્ધવોન્દિ ન નિર્વાણાધિકારિણીત્યત આહ—
“ ણો અશુદ્ધવોન્દી ” ઇતિ । ' નો અશુદ્ધવોન્દિઃ ' ઇતિ । યા વજ્રર્પભનારાચ
સંઘનન રહિતા તા અશુદ્ધવોન્દિઃ—અશુદ્ધગરીરા સા ન ભવતિ મોક્ષયોગ્યા સર્વેવ
તથાવિધા ન ભવતિ, ઇત્યર્થઃ । કાચિત્ શુદ્ધગરીરાડપિ ધયતીતિ ભાવઃ । શુદ્ધ-

રહતી હૈ—અતઃ એસી સ્ત્રીયાં નિર્વાણયોગ્ય નહીં માની ગઈ હૈં સો હસ
વાધાકી નિવૃત્તિકે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ યે વિવક્ષિત સ્ત્રીયાં અતિ
ક્રૂરમતિવાલી હોને પર ચી ઉપગાંત મોહવાલી હૈં । ઇનકી રતિલાલસા
સ્વ મોહપરિણતિ ઉપગાન્ત હો ચુકી હૈં । “નો ન શુદ્ધાચારા” કિતનીક
સ્ત્રીયાં એસી ધી હોતી હૈં 'જો ઉપશાંત મોહ પરિણતિ વિશિષ્ટ હોને પર
ધી અશુદ્ધ આચારવાલી હોતી હૈ, પરંતુ જિન્હૈં સુક્તિ પ્રાપ્ત કરની હૈ વે
શુદ્ધ આચાર વિશિષ્ટ નહીં હોતી હૈ યહ વાત નહીં હૈ 'અપિ તુ શુદ્ધાચાર
વિશિષ્ટ હી હોતી હૈ' । ક્યોં કિ યે અપને આચારમેં દોપોંકો નહીં લગને
દેતી હૈં તથા લગને પર ડનકી શુદ્ધિ કરતી હૈં । “નો અશુદ્ધ શરીરાઃ”
શુદ્ધાચાર વિશિષ્ટ હોને પર ધી કિતનીક સ્ત્રીયાં શરીરસે અશુદ્ધ રહા
કરતી હૈં અતઃ વે નિર્વાણપ્રાપ્તિકી અધિકારિણી નહીં હોતી હૈ સો હસ
શંકાકે સમાધાન નિમિત્ત સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ યહ એકાન્ત નિયમ નહીં

શ્રીયોને નિર્વાણ યોગ્ય માનવામાં આવેલ નથી. તો આ બધાના નિવૃત્તિના
માટે સૂત્રકાર કહે છે કે, એ વિવિક્ષિત શ્રીયોમા અતિક્રૂરમતિવાળી હોવા છતાં
પણ ઉપશાંત મોહવાળી છે એમની રતિલાલસાપ મોહપરિણતિ ઉપશાંત થઈ
ચુકેલ છે, “નો ન શુદ્ધાચારા” કેટલીક સ્ત્રીયો એવી પણ હોય છે કે, જે ઉપશાંત
મોહ પરિણતિ હોવા છતાં પણ અશુદ્ધ આચારવાળી હોય છે. પરંતુ જેને
સુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી છે તે શુદ્ધ આચારવાળી નથી હોતી એવી વાત નથી.
પરંતુ શુદ્ધ આચારથી વિશિષ્ટ જ હોય છે કેમ કે એ પોતાના આચારમાં
દોષોને લાગવા દેતી નથી તથા લાગવાથી પણ એની શુદ્ધિ કરે છે “ નો
અશુદ્ધ શરીરા ” શુદ્ધ આચાર વિશિષ્ટ હોવા છતાં પણ કેટલીક સ્ત્રીયો શરીરથી
અશુદ્ધ રહ્યા કરે છે આથી તે નિર્વાણ પ્રાપ્તિની અધિકારિણિ થતી નથી તો
આ શંકાના સમાધાન નિમિત્ત સૂત્રકાર કહે છે કે, આવો એકાન્ત નિયમ

યોન્દિરપિ વ્યવસાયવર્જિતા નિન્નિતૈવેતિ તન્નિરાકરણાર્થમાહ—“જો વ્યવસાય વર્જિત” ઇતિ। નો વ્યવસાયવર્જિતા। શાસ્ત્રોક્તાર્થે થદ્વાદ્વતયા કાચિત્ પર લોકવ્યવસાયની મત્વતિ, પરલોકાર્થે તત્પ્રવૃત્તિદર્શનાદિતિ માત્ર:।

નનુ કાચિદ્ વ્યવસાયસહિતાઽપિ અપૂર્વકરણવિરોધિયવ દૃશ્યતે, તન્નિગુરુ ર્ણાર્થમાહ—“જો અપુરુષકરણવિરોધિની” ઇતિ। ‘નો અપૂર્વકરણવિરોધિની’ ઇતિ સ્ત્રીજાતાવપ્યપૂર્વકરણમમ્મવસ્ય પ્રથિપાદિતત્વાત્।

હૈ, કિત્તનીક સ્ત્રિયાં એસી મી હોતી હૈ કિ જો શુદ્ધ આચારસપન્ન હોને પર મી શરીરસે અશુદ્ધ નહીં મી રહતી હૈ। જિનકે ષઙ્ગયંમ નારાજ સહનન નહીં હોતા હૈ ષે હી અશુદ્ધ શરીર હોતી હૈ ઓર મોક્ષ પ્રાપ્તિકે યોગ્ય નહીં હોતી હૈ। સમસ્ત સ્ત્રિયાં એસી મી હોતી હૈ સો પાત નહીં હૈ કિત્તનીક શુદ્ધ શરીરવાળી મી હોતી હૈ। “નો વ્યવસાયવર્જિતા” શુદ્ધ શરીર હોને પર મી કિત્તનીક નારિયાં વ્યવસાયસે વર્જિત હોતી હૈ અર્થાત્ નિન્નિત હોતી હૈ સો યહ મી નિયમ નહીં યન સક્તા કારણ કિ શાસ્ત્રોક્ત અર્થમેં અદ્વાલુ હોનેકે કારણ કિત્તનીક સ્ત્રિયા પરલોક સુખાર્ણમેં વ્યવસાયસે વિહીન નહીં મી હોતી હૈ। હસલિયે ડનકી પ્રવૃત્તિ પરલોક કે નિમિષ્ઠ દેસી જાતી હૈ। ‘નો અપૂર્વકરણવિરોધિની’ વ્યવસાય સહિત હોને પર મી કિત્તનીક સ્ત્રિયાં એસી મી હોતી હૈ જો અપૂર્વકરણકી વિરોધિની હોતી હૈ સો યહ યાત મી એકાન્તત્વ માન્ય નહીં હો સક્તી; કારણ કિ કિત્તનીક સ્ત્રિયાં એસી મી તો હોતી હૈ જો અપૂર્વકરણકી વિરોધિની નહીં મી હોતી હૈ। ક્યોં કિ સ્ત્રી જાતિમેં મી અપૂર્વકરણકા

નથી કેટલીક સ્ત્રીઓ એવી પણ હોય છે કે, જે શુદ્ધ આચાર સ પન્ન હોવા છતાં પણ શરીરથી અશુદ્ધ રહેતી નથી. જેનું વર્ણન નારાજ સહનન હોતું નથી એજ અશુદ્ધ શરીરવાળી હોય છે અને મોક્ષ પ્રાપ્તિના ચોખ્ખા હોવી નથી બધી સ્ત્રીઓ આવી હોય છે એવી વાત નથી. કેટલીક સ્ત્રીઓ શુદ્ધ શરીરવાળી પણ હોય છે. “જો વ્યવસાયવર્જિતા” શુદ્ધ શરીર હોવા છતાં પણ કેટલીક સ્ત્રીઓ વ્યવસાયથી વર્ણિત હોય છે અર્થાત્ નિન્નિત હોય છે તે આ પણ નિયમ નથી બની શકેતો. કારણ કે શાસ્ત્રોક્ત અર્થમાં અદ્વાલુ હોવાના કારણથી કેટલીક સ્ત્રીઓ પરલોક સુખાર્ણમાં વ્યવસાયથી વિહીન બની નથી. આ કારણે એમની પ્રવૃત્તિ પરલોકના નિમિષ્ઠ માટેની એવામાં આવે છે. “નો અપૂર્વ કરણવિરોધિની” વ્યવસાયવાળી હોવા છતાં પણ કેટલીક સ્ત્રીઓ એવી પણ હોય છે જે અપૂર્વ કરણની વિરોધિની નથી હોતી તે આ વાત પણ એકાન્તત્વ માન્ય નથી થઈ શકતી કારણ કે, કેટલીક સ્ત્રીઓ એવી પણ હોય

નન્વપૂર્વકરણવત્યપિ નવગુણસ્થાનરહિતા નિર્વાણયોગ્યા ન સ્યાદિત્યત આહ—
“ જો જવગુણદ્વાગરહિયા ” ઇતિ । ‘ નો નવગુણસ્થાનરહિતા ’ ઇતિ । પષ્ટગુણ
સ્થાનમાદાય ચતુર્દશગુણસ્થાનપર્યન્તાનિ નવસંખ્યકાનિ ગુણસ્થાનાનિ, તદ્રહિતાઃ
સર્વાસ્ત્રિયો ન ભવન્તિ, કાચિત્ નવગુણસ્થાનયુક્તાપિ ભવતિ, इत्यर्थः ।

यत एवं भूता सा, अतः ‘ कथं नोत्तमधर्मसाधिका ’ इति उत्तमधर्मसाधिकै
वेत्यर्थः । अयं भावः—तत्तत्कालापेक्षया पुरुषवद् एतावद्गुणसंयमसमन्वितैवोत्तम-
धर्मसाधिका, तथा चेयं केवलसाधिका भवति । सति च केवले नियमान्मोक्ष
इति । स्त्रीमोक्षसमर्थनम् ॥ ५० ॥

સંભવ પ્રતિપાદિત હુઆ હૈ અતઃ યે અપૂર્વકરણકી વિરોધિની નહીં હોતી
હૈં । “ નો નવગુણસ્થાનરહિતા ” ઇસી તરહ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનવાલી
હોકર મો કિતનીક નૌ ગુણસ્થાનવાલી નહીં મી હોતી હૈ સો ઇસ
આશંકાકી નિવૃત્તિકે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ યહ વાત મી એકા-
ન્તતઃ નિયમિત નહીં હૈ । કારણ કિ છઠવે ગુણસ્થાનસે લેકર નૌ ગુણ-
સ્થાનતક—અર્થાત્ ચૌદહ ગુણસ્થાનતક—સાતવાં, આઠવાં, નૌવાં, દસવાં,
ગ્યારહવાં, બારહવાં, તેરહવાં એવં ચૌદહવાં યે નૌ ગુણસ્થાન મી સ્ત્રિયોંમેં
હોતે હૈં—ઇન નૌ ગુણસ્થાનોંસે વે રહિત નહીં હોતી હૈ । અર્થાત્ કિતનીક
સ્ત્રિયાં નવગુણસ્થાન યુક્ત મી હોતી હૈં । જવ યે સ્ત્રિયાં ઇસ તરહકી
હોતી હૈં તો ફિર યે ઉત્તમ ધર્મકી સાધિકા ક્યોં નહીં હો સકતી હૈં ।
સારાંશ ઇસકા યહ હૈ—તત્તત્કાલકી અપેક્ષાસે પુરુષકી તરહ ઇતને ગુણ

છે જે અપૂર્વ કરણની વિરોધિની નથી હોતી કેમકે સ્ત્રીજાતીમાં પણ અપૂર્વકરણનો સંભવ
પ્રતિપાદિત થયેલ છે આથી તે અપૂર્વકરણની વિરોધિની થતી નથી. “નોનવગુણસ્થાન
રહિતા” આ પ્રમાણે અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનવાળી હોવા છતાં પણ કેટલીક નવગુણ
સ્થાનવાળી હોતી નથી. તો આ આશંકાની નિવૃત્તિને માટે સૂત્રકાર કહે છે
કે, આ વાત પણ એકાન્તતઃ નિયમિત નથી કારણ કે, છઠા ગુણસ્થાનથી
લઈને નવગુણસ્થાન સુધી અર્થાત્ ચૌદ ગુણસ્થાન સુધી સાતમું, આઠમું, નવમું,
દસમું, અગ્યારમું, બારમું, તેરમું, ચૌદમું આ નવ ગુણસ્થાન પણ સ્ત્રીઓમાં
હોય છે. આ નવગુણસ્થાનોથી એ રહિત હોતી નથી અર્થાત્ કેટલીક સ્ત્રીઓ
નવ ગુણસ્થાનથી યુક્ત પણ હોય છે જ્યારે એ સ્ત્રીઓ આ પ્રમાણેની હોય
છે તો પછી એ ઉત્તમ ધર્મની સાધિકા કેમ ન થઈ શકે સારાંશ આનો
એ છે કે, તત્તત્કાળની અપેક્ષાથી પુરુષની માફક એટલા ગુણ અને સંયમથી
૭૦ ૧૦૦

મૂલ્મ-ઉક્કોસો ગાહ્ણાપ યે, જહમ્મમજ્જમાહ યે ।

ઉદ્ધુ ઐહે યે તિરિય, સમેહમિ જેલમિ યે ॥ ૫૧ ॥

છાયા—ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાયાં ચ, જઘન્યમધ્યમાયાં ચ ।

ઊર્ધ્વમ્ અથ તિર્યક, સમુદ્ધે જલે ચ ॥ ૫૧ ॥

ટીકા—સમ્પત્તિ સિદ્ધાનેષાઽવગાહનાત્ ક્ષેત્રતથ કથયતિ—‘ઉક્કોસોગાહ
નાપ’ ઇત્યાદિ । ચ=પુનઃ, ઉત્કૃષ્ટાઽવગાહનાયાં=ઉત્કૃષ્ટા-સર્વમહતી અવગાહતે
વિષ્ઠન્તિ જીયા યસ્યાં ઇત્યવગાહના, શરીરમ્, ઉત્કૃષ્ટા ચાસૌ અવગાહના ચ
ઉત્કૃષ્ટાઽવગાહના-પશ્ચન્નુચ્ચત પ્રમાણા તસ્યાં સિદ્ધા । ચ=પુનઃ જઘન્યમધ્યમાયાં
=અવગાહનાયામિતિ શેષઃ । તથ જઘન્યાઽવગાહનાયાં = દ્વિસ્તમાનશરીરરૂપાયાં
સિદ્ધાઃ મધ્યમાવગાહનાયાં ચ-ઉત્કરૂપોત્કૃષ્ટમધ્યમાઽવગાહનાઽન્તરાઽવર્તિન્યાં ચ
ઔર સંયમસે સમન્યત સ્ત્રી ઉત્તમ ધર્મની સાધિકા હોતી હૈ । જય વહ
ઉત્તમધર્મની સાધિકા હોતી હૈ તો કેવલજ્ઞાનનો પ્રાપ્ત કરતી હૈ ઔર
કેવલજ્ઞાનકે હોને પર નિયતસે મોક્ષ ઇસકો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ ।

ઇસ તરહ યહાં તક સ્ત્રીમુક્તિકા સમર્પન કિયા ગયા હૈ ॥ ૫૦ ॥

અય અવગાહના ઔર ક્ષેત્રની અપેક્ષા સિદ્ધીકા પ્રતિપાદન કરતે હૈ—

અન્વયાર્પ—(ઉક્કોસો ગાહ્ણાપ-ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાયામ્) સપસે પહે
શરીરકા નામ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના હૈ । વહ પાંચસૌ ધનુષ પ્રમાણ હોતી
હૈ । ઇસ અવગાહનાસે જો સિદ્ધ હુપ હૈ તે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાસિદ્ધ હૈ ।
(જહમ્મમજ્જમાહ ય ગાહ્ણાપ-જઘન્યમધ્યમાયાં ચ અવગાહનાયામ્) વો
હાય પ્રમાણશરીર જઘન્ય અવગાહના હૈ । ઇસ અવગાહનાસે જો સિદ્ધ હુપ
હૈ તે જઘન્યાવગાહનાસિદ્ધ હૈ । ઇન બોનેકિ પીચકી જો અવગાહના હૈ,

સમન્વીત સ્ત્રી પશુ ઉત્તમ ધર્મની સાધિકા હોય છે જ્યારે જો ઉત્તમ ધર્મની
સાધિકા બને છે તો કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે અને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં
નિવૃત્તથી મોક્ષ જોને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, આ પ્રમાણે બહો સ્ત્રી મુક્તિનું
સમર્થન કરવામાં આવેલ છે ॥ ૫૦ ॥

હવે અવગાહના અને ક્ષેત્રની અપેક્ષા સિદ્ધીનું પ્રતિપાદન કરે છે—

અન્વયાર્પ—ઉક્કોસો ગાહ્ણાપ-ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાયામ્ સૌથી મોટા શરીરનું
નામ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે તે પાંચસૌ ધનુષ પ્રમાણ હોય છે આ અવગાહનાથી
જો સિદ્ધ થયેલ છે તે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સિદ્ધ છે જહમ્મમજ્જમાહ ગાહ્ણાપ-જઘન્ય
મધ્યમાયાં ચ અવગાહનાયામ્ જે હાય પ્રમાણ શરીર જઘન્ય અવગાહના છે
આ અવગાહનાથી જો સિદ્ધ થયેલ છે તે જઘન્ય અવગાહના સિદ્ધ છે આ

સિદ્ધાઃ, એવમ્-ઉર્ધ્વમ્=ઉર્ધ્વલોકે મેરુચૂલિકાઽદૌ સિદ્ધાઃ, તત્રાઽપિ દિ ચારણ-
શ્રમણાદીનાં મુક્ત્યવાપ્તિઃ સમ્ભવતિ, ચ=પુનઃ, અધઃ=અધો લોકે-અધો લૌકિક-
ગ્રામરૂપે સિદ્ધાઃ । ચ=પુનઃ, તિર્યક્ = અર્દ્ધતૃતીયદ્વીપસમુદ્રાઽત્મકે તિર્યગ્લોકે
સિદ્ધાઃ । તત્રાઽપિ કેચિત્ સમુદ્રે સિદ્ધાઃ । ચ=પુનઃ, જલે નદ્યાઽદિ સમ્વન્ધિનિ
જલે ચ સિદ્ધાઃ, ઉપલક્ષણત્વાદ્ ભૂમૌ પર્વતાદિષુ ચ સિદ્ધાઃ, અર્દ્ધતૃતીયદ્વીપસમુ-
દ્રેષુ દિ ન ક્વચિન્મુક્ત્યવાપ્તિ નિષેધ ઇતિ ॥ ૫૧ ॥

વહ મધ્યમ અવગાહના હૈ । હસ અવગાહનામેં જો સિદ્ધ હુણ હૈં વે મધ્ય-
માવગાહનાસિદ્ધ હૈં । ઇસી તરહ (ઉદ્ધં અહે ય તિરિયં સમુદ્ધં જલમિ-
ઊર્ધ્વમ્ અધશ્ચ તિર્યક્ સમુદ્રે જલે ચ) જો મેરુચૂલિકા આદિમેં સિદ્ધ હુણ
હૈં વે ઉર્ધ્વસિદ્ધ હૈ । મેરુચૂલિકા આદિસે ચરણ ઋદ્ધિધારી મુનિયોંકો
મુક્તિકી પ્રાપ્તિ સંભવિત હૈ । અતઃ હન્નેં ઉર્ધ્વસિદ્ધ જાનના ચાહિયે ।
અધોલોક પ્રસિદ્ધ જો ગ્રામ આદિ હૈં ઉનમેં જિન્નેં મુક્તિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ
વે અધઃસિદ્ધ હૈ । અર્દ્ધતૃતીય-દાર્દ્ધીપસમુદ્રાત્મક તિરછાલોકમેં જો
સિદ્ધ હોતે હૈ વે તિર્યગ્સિદ્ધ હૈ । ઇનમેં કિનનેક સમુદ્રમેં મુક્તિ પ્રાપ્ત
કરતે હૈ વે સમુદ્રસિદ્ધ કહે જાતે હૈ, કિતનેક નદી આદિકે જલમેં
મુક્તિ પ્રાપ્ત કરતે હૈં વે જલસિદ્ધ કહલાતે હૈ । ઇસી તરહ ભૂમિસિદ્ધ
પર્વતસિદ્ધ જાનના ચાહિયે । હસ અર્દ્ધતૃતીય દ્વીપસમુદ્રાત્મક તિર્યગ્લોક
મેં એસા કોઈસા ભી સ્થાન નહીં હૈ જહાંસે મુક્તિપાનેકા નિષેધ હો ॥ ૫૧ ॥

બન્નેના વચ્ચેની જે અવગાહના છે તે મધ્યમ અવગાહના છે. આ અવગાહ-
નામાં જે સિદ્ધ થયા છે તે મધ્યમ અવગાહના સિદ્ધ છે, ઉદ્ધં આહે ય તિરિયં
સમુદ્ધં જલમિ-ઉર્ધ્વમ્ અધશ્ચ તિર્યક્ સમુદ્રે જલે ચ આ પ્રમાણે જે મેરુ ચૂલિકા
આદિથી ચારણ ઋદ્ધિધારી મુનિયોને મુક્તિની પ્રાપ્તિ સંભવિત છે. આથી
એમને ઉર્ધ્વસિદ્ધ નાણવા નેઈએ. અધોલોક પ્રસિદ્ધ જે ગ્રામ આદિ છે તેમાં
જેને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે તે અધઃસિદ્ધ છે અર્દ્ધતૃતીયસમુદ્રાત્મક તિરછાલોકમાં
જે સિદ્ધ થાય છે તે તિર્યગ્ સિદ્ધ છે આમાંના કેટલાક સમુદ્રમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત
છે એ સમુદ્રસિદ્ધ કહેવાય છે કેટલાક નદી આદિના જળમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત
કરે છે તે જળસિદ્ધ કહેવાય છે. આજ પ્રમાણે ભૂમિસિદ્ધ પર્વતસિદ્ધ નાણવા
નેઈએ. આ અર્ધ તૃતીયદ્વીપ સમુદ્રાત્મક તિર્યગ્ લોકમાં એવું કોઈ પણ
સ્થાન નથી કે જ્યાં મુક્તિ પામવાનો નિષેધ હોય. ॥ ૫૧ ॥

સ્ત્રીપુરુષાદયોઽનેકવિધા સિદ્ધામયન્તીત્યુક્તમ્, તથાપિ યત્ કિયન્તઃ
સિષ્યન્તીત્યાશ્ચક્ર્યાહ—

મૂલમ્—દસ ય નપુંસપેસુ, વૈસં ફર્તિથ્યાસુ યં ।

પુરિસેસુ યે અદ્વૈસય, સમયે ણેગેણ સિજ્ઞેસહ ॥ ૫૨ ॥

વૈત્તારિ યે ગિહિલિંગે, ઐશ્વલિંગે દસેવ યં ।

સલિંગેણે અદ્વૈસય, સમયે ણેગેણ સિજ્ઞેસહ ॥ ૫૩ ॥

ઉક્કોસો ગાહંણાપ્ ય, સિજ્ઞેસિ જુગેવ દુવે ।

વૈત્તારિ જહ્ન્યાપે, મેઝ્ઞો અદ્વૈત્તુત્તર સય ॥ ૫૪ ॥

વૈરુદ્ધલોપે યં દુવે સંમુદે, સંમો જૈલે વૈસં મહે સંહેવ યં ।

સય વૈ અદ્વૈત્તુત્તર સિરિયલોપ, સમયે ણેગેણ સિજ્ઞેસિ ધ્રુવં ॥ ૫૫ ॥

છાયા—દશ ય નપુંસકેપુ, વિવૃત્તિઃ સ્ત્રીપુ વ ।

પુરુષેપુ ચાઽષ્ટશતમ્, સમયેન એકેન સિષ્યન્તિ ॥ ૫૨ ॥

વૈત્તારમ્ ગિહિલિંગે, અન્યસિંગે દસૈવ વ ।

સ્વલિંગેન ચાઽષ્ટશતમ્, સમયે નૈકેન સિષ્યન્તિ ॥ ૫૩ ॥

ઉક્કૃષ્ટાઽવગાહનાયાં વ, સિષ્યત યુગપત્ દ્વૌ ।

વૈત્તારઃ જહ્ન્યાપ્યાં મધ્યે અદ્વૈત્તુત્તર શતમ્ ॥ ૫૪ ॥

વૈત્તારઃ, રુદ્ધલોકે વ દ્વૌ સમુદ્રે, પ્રયોજ્યે વિવૃત્તિઃ અષ્ટસ્તયૈવ વ ।

શતશ્ચાદ્વૈત્તરં વિર્યમ્લોકે, સમયે નૈકેન સિષ્યન્તિ ધ્રુવમ્ ॥ ૫૫ ॥

ટીકા—‘દસ ય નપુંસપસુ’ इत्यादि ।

નપુંસકેપુ દશ-દશસંસ્કૃત્વા, એકેન સમયેન=એકસ્મિન્ સમયે, અવિભાગકા-

સ્ત્રી પુરુષ આદિ અનેક પ્રકારકે જીવ સિદ્ધ હોતે હૈ, અતઃ સિદ્ધો
મેં સ્ત્રી અનેક પ્રકારતા આતી હૈ । ફસલિયે અથ સૂત્રકાર ‘કહાં કિસ
લિંગસે કિતને સિદ્ધ હોતે હૈ’ ફસ પાતાકો કહતે હૈ ‘દસ ય’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(એગેણ સમયેણ—એકેન સમયેન) એક સમયમેં (નપુંસપસુ

સ્ત્રી પુરુષ આદિ અનેક પ્રકારના જીવ સિદ્ધ થાય છે આથી સિદ્ધીમા
પસુ અનેક પ્રકારતા આવે છે આ કારણે હવે સૂત્રકાર કહ્યાં કય વિગતથી
કેટલા સિદ્ધ થાય છે આ વાતને કહે છે—“દસ ય” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—એગેણ સમયેણ—એકેન સમયેન એક સમયમાં દુનિયા નપુંસપસુ-

લરૂપે, इत्यर्थः, सिध्यन्ति । अत्र-‘नपुंसकेषु’ इति कृत्रिमेष्वेव, नान्येषु इति बोध्यं जन्मतो नपुंसकानां प्रव्रज्यापरिणामस्याप्यभावात् । तथा-स्त्रीषु विंशतिः= विंशतिसंख्यकाः स्त्रियः, एकेन समयेन सिध्यन्ति । पुरुषेषु च अष्टशतम्=अष्टाधिकशतम्, अष्टोत्तरशतसंख्यकाः पुरुषाः, एकेन समयेन सिध्यन्ति । ‘एकेन समयेन’ इत्यत्र सप्तम्यर्थे तृतीया । ‘सिज्झइ’ इत्येकवचनं च आर्पत्वात् ॥५२॥

‘चत्तारि’ य इत्यादि ।

गृहिलिङ्गे चत्वारः, तथान्यलिङ्गे दशैव, तथा स्वलिङ्गेन च-निजलिङ्गे चेत्यर्थः, अष्टशतम्=अष्टोत्तरशतम् । अष्टोत्तरशतसंख्यकाः, एकेन समयेन सिध्यन्ति । ‘स लिङ्गेण’ इत्यत्र सप्तम्यर्थे तृतीया आर्पत्वात् ॥५३॥

नपुंसकेषु) कृत्रिम नपुंसकोमेंसे (दસ-દશ) દશ નપુंसક જીવ (સિજ્ઝઇ-સિધ્યન્તિ) સિદ્ધ હોતે હૈ । કૃત્રિમ નપુંસકોંમેં સે હી જીવ જનને સિદ્ધ હોતે હૈં જન્મસે જો નપુંસક હૈં ડનમેંસે નહીં, કારણકી એસે નપુંસકોંકે પરિણામ હી દીક્ષા ગ્રહણ કરનેકે નહીં હોતે હૈ । તથા (इत्थियासु-स्त्रीषु) સ્ત્રીલિંગસે, સ્ત્રિયોંમેંસે (વીસં-વિશતિઃ) વીસ સ્ત્રીયાં (સિજ્ઝઇ-સિધ્યન્તિ) એક સમયમેં સિદ્ધ પદ પ્રાપ્ત કરતી હૈં । તથા (पुरिसेसु य अट्टसयं-पुरुषेषु च अष्टशतम्) પુરુષોંમેંસે એકસૌ આઠ જીવ એક સમયમેં સિદ્ધ હોતે હૈં । ઇસી તરહ (गिहिलिङ्गे-गृहिलिङ्गे) ગૃહસ્થલિંગમેંસે એક સમયમેં (चत्तारि-चत्वारः) ચાર જીવ (સિજ્ઝઇ-સિધ્યન્તિ) સિદ્ધ હોતે હૈં । (अत्र-लिङ्गे दसेव य-अन्यलिङ्गे दशैव च) અન્યલિંગમેંસે એક સમયમેં દશ જીવ સિદ્ધ હોતે હૈ । (सलिङ्गे अट्टसयं-स्वलिङ्गे च अष्टशतम्) સ્વલિંગમેંસે એકસૌ આઠ જીવ એક સમયમેં સિદ્ધ હોતે હૈ ।

નપુંસકેષુ નપુંસકોંમાથી દસ-દશ દસ નપુંસક જીવ સિજ્ઝઇ-સિધ્યન્તિ સિદ્ધ થાય છે. કૃત્રિમ નપુંસકોંમાથી આઠવા જીવ સિદ્ધ થાય છે જન્મથી જે નપુંસક છે એમાથી નહીં કારણ કે, એવા નપુંસકોના પરિણામ જ દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનાં હોતાં નથી તથા इत्थियासु-स्त्रीषુ સ્ત્રીલિંગથી સ્ત્રિયોંમાથી વીસં-વિંશતિઃ વીસ સ્ત્રિયો સિજ્ઝઇ-સિધ્યન્તિ એક સમયમાં સિદ્ધ પદ પ્રાપ્ત કરે છે. તથા पुरिसेसु य अट्टसयं-पुरुषेषु च अष्टशतम् પુરુષોંમાથી એક સૌ આઠ જીવ એક સમયમાં સિદ્ધ થાય છે આજ પ્રમાણે गिहिलिङ्गे-गृहिलिङ्गे ગૃહસ્થ લિંગમાંથી એક સમયમાં चत्तारि-चत्वारि ચાર જીવ સિજ્ઝઇ-સિધ્યન્તિ સિદ્ધ થાય છે. अत्रलिङ्गे दसेव य-अन्यलिङ्गे दशैव च अन्यलिङ्गमाથી એક સમય દસ જીવ સિદ્ધ થાય છે. सलिङ्गे अट्टसयं-स्वलिङ्गे च अष्टशतम् સ્વલિંગમાંથી એક સૌ આઠ જીવ એક સમયમાં સિદ્ધ થાય છે.

‘उक्षोसोगाहणात् य’ इत्यादि ।

उत्कृष्टावगाहनायां तु युगपत्-एककालं, द्वौ=द्विसंख्यौ सिध्यतः । वषट्कारो
=जघन्यावगाहनायां चत्वारः=चतुः संख्यकाः, युगपत् सिध्यन्ति । मध्ये=मध्य-
मावगाहनायामित्यर्थः, अष्टोत्तरं शतम्=अष्टोत्तरशतसंख्यकाः, युगपत् सिध्यन्ति ॥

‘ष्ववरुद्धलोपः य’ इत्यादि ।

ऊर्ध्वलोके चत्वारः-पशुः सारुपाः, एकेन समयेन-एकस्मिन् समये ध्रुवं
निमयेन सिध्यन्ति । अपि च-समुद्रे द्वौ, जले प्रय, तथैव च अथा-प्रथो लोके
विद्यतिः-विद्यति संख्यकाः, तथा-तिर्यग्लोके च अष्टोत्तरं दशम्-अष्टोत्तरं
संख्यकाः एकसमये ध्रुवं सिध्यन्ति ॥ ५५ ॥

इसी तरह (उकोसो गाहणाए य सुगवं दुवे सिज्झंति-उत्कृष्टावगाहनायां च युगपत् द्वौ सिध्यतः) उत्कृष्ट अवगाहनामेंसे एक काळमें दो जीव सिद्ध होते हैं। (जहभाए वत्थारि-जघयायां वत्थारः) जघन्य अवगाहनामेंसे एक साथ चार जीव सिद्ध होते हैं। (मज्जे अद्दुत्तरं सयं मध्ये अप्येत्तरशतम्) मध्य अवगाहनामेंसे एकसौ आठ जीव एक समय में सिद्ध होते हैं। इसी तरह (उडुलोए वत्थारि-उर्ध्वलोके वत्थारः) उर्ध्व स्थानसे एक समयमें चार जीव सिद्ध होते हैं (समुद्वे दुवे जळे तमो भइ वीस तिरिय लोए अद्दुत्तरं सयं एगेण समए सिज्झंति-समुद्रे द्वौ जले त्रया अवघः विशति तिर्यग् लोके अष्टोत्तरं शतम् एकेन समयेन सिध्यन्ति) समुद्रमेंसे दो जीव, जलमेंसे तीन जीव अधोलोकमेंसे बीस जीव एवं तिर्यगलोकसे एकसौ आठ जीव एक समयमें सिद्ध होते हैं ॥५२-५५॥

આવ પ્રમાણે ઇન્દ્રોસોગાહનાય ચ જુગાચ દુષે સિન્ધાવિ-સક્રદાષાગાદનાયો ચ મુગાસ્ય
 રૌ સિન્ધાવ-ઉત્કૃષ્ઠ અવગાહનામાંથી એકકાળમાં બિહવ સિન્ધ ય ચ છે જાહમાય વચારિ
 જનમ્યાયાં વચારિ જન-અવગાહનામાંથી એક સાથે વ્યાર ૯૪ સિન્ધ યાચ છે મય્ય
 વ્યદુત્તરર્ ઉચ-મય્યે જાહોતરસતમ્ અથ અવગાહનામાંથી એકસો આઠ૯૪ એક સુમવર્ષ
 સિન્ધ આચ છે આવ પ્રમાણે ઉદ્દકોપ વચારિ-ઉર્ધ્વકોને વચારિ ઉચ સ્થાનથી એ
 સુમવર્ષા વ્યાર ૯૪ સિન્ધ યાચ છે સમુદ્રે દુષે જલે યથો જાહ રીસે તિરિપક્ષે
 વ્યદુત્તરર્ ઉચ પયોજ સમય સિન્ધાવિ-સમુદ્રે રૌ સક્રે ત્રયા જાન-નિન્ધાવિ-તિરેક્ષકે
 જાહોતર સત પક્ષેન સમયેન સિન્ધાવિ સમુદ્રમાંથી ૬૬ ૯૪ જનમાંથી ૧૫ ૯૪
 અધોલોકમાંથી ૧૧૨ ૯૪ અને તિરછા લોકથી એકસો આઠ ૯૪ એ
 સુમવર્ષા સિન્ધ આચ છે ૪૫૨-૪૫ ॥

સમ્પ્રતિ તેપામેવ ગત્યવરોધાદિકં પ્રતિવોધયિતુમાહ—

મૂલમ્—કંહિં પઢિહયાં સિદ્ધાં, કંહિં સિદ્ધાં પઢિટ્ટિયાં ।

કંહિં વોંદિ ચંદ્દત્તાણં, કત્થં ગંતૂણ સિજ્ઞંદ ॥૫૬॥

છાયા—ક પ્રતિહતાઃ સિદ્ધાઃ, ક્વ સિદ્ધાઃ પ્રતિષ્ઠિતાઃ ।

ક્વ ત્યક્ત્વા સ્વલુ, કુત્ર ગત્વા સિધ્ધ્યન્તિ ॥ ૫૬ ॥

ટોકા—‘કંહિં પઢિહયા’ ઇત્યાદિ ।

શિષ્યસ્ય પ્રશ્નવાક્યમાહ—‘કંહિં’ ઇતિ । સિદ્ધાઃ, ક્વ=કસ્મિન્ સ્થાને, પ્રતિહતા ગત્યાઽવરુદ્ધા ભવન્તિ । તથા—સિદ્ધાઃ ક્વ પ્રતિષ્ઠિતાઃ—સાધપર્યવાસિતં કાલ સ્થિતા ભવન્તિ ? અપિ ચ—સિદ્ધાઃ=શરીરં ત્યક્ત્વા, કુત્ર ગત્વા સિધ્ધ્યન્તિ= નિષ્ઠિતાર્થા ભવન્તિ ? ॥ ૫૬ ॥

અત્રોત્તરમાહ—

મૂલમ્—અલોપં પઢિહયા સિદ્ધા, લોચંગે યં પઢિટ્ટિયાં ।

ઈંહં વોંદિ ચંદ્દત્તા ણં, તંત્થ ગંતૂણં સિજ્ઞંદ ॥૫૭॥

છાયા—અલોકે પ્રતિહતાઃ સિદ્ધાઃ, લોકાગ્રે ચ પ્રતિષ્ઠિતાઃ ।

ઈહ વોંદિ ત્યક્ત્વા સ્વલુ, તત્ર ગત્વા સિધ્ધ્યન્તિ ॥૫૭॥

‘કંહિં પઢિહયા’ ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—(સિદ્ધા-સિદ્ધાઃ) સિદ્ધ આત્મા (કંહિં-ક્વ) કિસ સ્થાન પર જાકર (પઢિહયા-પ્રતિહતાઃ) અવરુદ્ધ હોતે હૈ । તથા (સિદ્ધા-સિદ્ધાઃ) સિદ્ધજીવ (કંહિં પઢિટ્ટિયા-ક્વ પ્રતિષ્ઠિતાઃ) કહાં પર સાદિ અપર્યવસિત કાલતક રહતે હૈ । તથા (કંહિં વોંદિ ચંદ્દત્તા કત્થ ગંતૂણ સિજ્ઞંદ-ક્વ શરીરં ત્યક્ત્વા કુત્ર ગત્વા સિધ્ધ્યન્તિ) યે સિદ્ધ જીવ કહાં શરીર છોડકર કહાં જાકર સિદ્ધ હોતે હૈ । ઇસ પ્રકાર યે શિષ્યકે પ્રશ્ન હૈ ॥૫૬॥

“કંહિં પઢિહયા” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—સિદ્ધો-સિદ્ધાઃ સિદ્ધ આત્મા કંહિ-ક્વ કયા સ્થાન ઉપર જઈને પઢિહયા-પ્રતિહતાઃ અવરુદ્ધ થાય છે તથા સિદ્ધા-સિદ્ધા સિદ્ધ જીવ કંહિં પઢિટ્ટિયા-ક્વ પ્રતિષ્ઠિતા કયા સ્થળે અપર્યવસિત કાળ સુધી રહે છે તથા કંહિં વોંદિ ચંદ્દત્તા કત્થ ગંતૂણ સિજ્ઞંદ-ક્વ શરીરં ત્યક્ત્વા કુત્ર ગત્વા સિધ્ધ્યન્તિ એ સિદ્ધ જીવ શરીરને કયા છોડીને કયા જઈને સિદ્ધ થાય છે આ પ્રકારનો શિષ્યનો પ્રશ્ન છે ॥૫૬॥

ટીકા—‘અલોપ પદ્ધિયા’

સિદ્ધા, અલોકે=કવલાકાશરૂપે પ્રતિહતા=ગત્યા પ્રતિક્ષ્ણ મક્તીત્વન,
તથા ધર્માસ્તિકાયામાવેન તેષાં ગતે રમાવાદિતિ માત્રઃ । ઉક્ત ચ—

તતોઽપ્યૂર્ધ્વ ગતિસ્તેષાં કસ્માન્નાસ્તીતિ ચેન્મતિ ।

ધર્માસ્તિકાયસ્યામાવાત્, સ હિ હેતુર્ગતે પરઃ ॥ ૧ ॥

તથા લોકાગ્રે-લોકસ્પોપરિમાગે, પ્રતિષ્ઠિતાઃ=સદાઽવસ્થિતા મનન્તિ । નવુ
સિદ્ધાનામૂર્ધ્વગમનં મા મવતુ, તિર્યગૂ અથો વા તેષાં ગમનં સમ્મવતિ, તત્ ક્વં
લોકાગ્રં પદ્ય સદવસ્થાનમિતિ ચેત્, ઉચ્યતે-અપ્રસ્થિર્યગ્મતિર્હિ પ્રાપ્તિનાં કર્માધીના
મવતિ સિદ્ધાનાં તુ ક્ષીણકર્મતયા તિર્યગથો વા ગતિ નં સમ્મવતિ । વદુક્તમ્—

इसका उत्तर इस प्रकार है—

इन प्रश्नों का उत्तर इस प्रकार है—‘अलोप’ इत्यादि ।

અન્વયાર્ય—(સિદ્ધા-સિદ્ધાઃ) સિદ્ધ આત્મા (અલોપ પદ્ધિયા-
અલોકે પ્રતિહતા) અલોકાકાશ મેં ગતિ સે પ્રતિક્ષ્ણ છે । ક્યોં કિ
વહાં ગતિ મેં સહાયક ધર્મદ્રવ્ય કા અભાવ છે । ઇસીલિયે અલોકાકાશ
મેં સિદ્ધ આત્માઓં કી ગતિ નહીં હોની-અર્થાત્ લોકાકાશ છાંધકર વ
અલોકાકાશ મેં નહીં જાતે છે । ઉક્ત ચ—

ततोऽप्यूर्ध्व गतिस्तेषां, कस्मान्नास्तीति चेन्मति ।

धर्मास्तિકાયस्यामावाત્, स हि हेतुः गते परः ॥ १ ॥

અપ્તકર્મ કાટકર જય આત્મા સિદ્ધ થન જાતા છે તવ વહ
(હોયનો ય પદ્ધિયા - લોકાગ્રે ચ પ્રતિષ્ઠિતાઃ) લોક કે અપ્રમાગ મેં
જાકર વિરાજમાન હો જાતા છે । યદિ કોઈ યેસી આદાંકા કરે કે સિદ્ધો
કા અલોકાકાશ મેં ગમન અલે હી ન હો પરંતુ તિરછા વા અપોગમન

આ પ્રશ્નોના ઉત્તર આ પ્રમાણે છે—“અલોપ” ઇત્યાદિ

અન્વયાથ—સિદ્ધો-સિદ્ધા સિદ્ધ આત્મા અલોપ પદ્ધિયા-અલોકે પ્રતિહતા
લોકાકાશમાં અતિથી પ્રતિક્ષ્ણ છે કેમ કે, ત્યાં અતિમાં સદાચક્ર ધર્મદ્રવ્ય
અભાવ છે આ કારણે અલોકાકાશમાં સિદ્ધ આત્માઓની ગતિ થતી નથી અર્થાત્
લોકાકાશ ઉલ્લેખીને તેઓ અલોકાકાશમાં જતા નથી શક્ય—

ततोऽप्यूर्ध्व गतिस्तेषां, कस्मान्नास्तीति चेन्मति ।

धर्मास्तિકાયस्यामावाત્, स हि हेतुः गते परः ॥ १ ॥

આમ ક્યોંને કાળીને અથાથે આત્મા સિદ્ધ બની જાય છે ત્યારે તે
હોયનો ય પદ્ધિયા-લોકાગ્રે ચ પ્રતિષ્ઠિતા લોકના અપ્રમાગમાં જઈને બીરાજમાન
થઈ જાય છે એ સિદ્ધો અલોકાકાશમાં ગમન કાતે ન થાય પરંતુ તિરછા

અધસ્તિર્યગધોર્ધ્વ ચ જીવાનાં કર્મજા ગતિઃ ।

ઉર્ધ્વમેવ તુ તાદ્ધર્મ્યાદ્ ભવતિ ક્ષીણકર્મણામ્ ॥ ૧ ॥

તૃતીય પ્રશ્નોસ્યોત્તરમાહ—‘ઈહં’ ઇતિ । ઇહ=તિર્યગ્લોકાદૌ=શરીરં, ત્યક્ત્વા, તત્ર=લોકાગ્રે, ગત્વા સિધ્ધ્યન્તિ । નિષ્ઠિતાર્થા ભવન્તિ । સિદ્ધત્વં પ્રાપ્તુવન્તીત્યર્થઃ । ‘ચઈત્તા, ગંતૂણ’ ઇત્યત્ર ‘મુખં વ્યાદાય સ્વપિતિ’ ઇત્યાદિવત્ ક્ત્વા પ્રત્યયસ્ય સમાનકાલ એવ પ્રયોગઃ । ઇહ હિ—યસ્મિન્નેવ સમયે દેહત્યાગસ્તસ્મિન્નેવ સમયે

उनका क्यों नहीं होता है कि जिससे ये लोक के अग्रभाग में ही अवस्थित रहते हैं ? उत्तर—तिर्यक् गति अथवा अधोगति प्राणियों के कर्म के आधीन होती है । सिद्ध अवस्था में इस गति के कारणभूत कर्मों का सर्वथा अभाव हो जाता है अत इनके अभावमें तिर्यक्गति वा अधोगतिसिद्धोंकी नहीं होती है । तदुक्तम्—

અધસ્તિર્યગધોર્ધ્વ ચ જીવાનાં કર્મજા ગતિઃ ।

ઉર્ધ્વમેવ તાદ્ધર્મ્યાત્ ભવતિ ક્ષીણકર્મણામ્ ॥૧॥

वे सिद्ध होनेवाली आत्माएँ (इहं-इह) इस तिर्यग्लोक आदिमें (चोदि चइत्ता-शरीरं त्यक्त्वा) शरीरका परित्याग कर (तत्थ लोयगो गंतूण सिज्झइ-तत्र लोकाग्रे गत्वा सिध्यन्ति) लोकके अग्रभागमें प्राप्त होकर सिद्ध हो जाती हैं । गाथामें “चइत्ता गंतूण” यहाँ “मुखं व्यादाय स्वपिति” इत्यादिकी तरह त्वा प्रत्ययका समान कालमें ही प्रयोग हुआ है । जीव जिस समय देहका परित्याग करता है उसी समयमें उसे

અથવા અધોગમ એમનું કેમ થતું નથી કે, જેનાથી એ લોકના અગ્રભાગમાં જ અવસ્થિત રહે છે ?

તિર્યગ ગતિ અથવા અધોગતિ પ્રાણીઓની કર્મને આધીન હોય છે. સિદ્ધ અવસ્થામાં આ ગતિના કારણે ભૂત કર્મોનો સર્વથા અભાવ થઈ જાય છે. આથી એના અભાવમાં તિર્યગ્ગતિ અથવા અધોગતિ સિદ્ધોની થતી નથી તદુક્તમ્—

અધસ્તિર્યગધોર્ધ્વ ચ, જીવાનાં કર્મજા ગતિઃ ।

ઉર્ધ્વમેવ તાદ્ધર્મ્યાત્, ભવતિ ક્ષીણકર્મણામ્ ॥ ૧ ॥

એ સિદ્ધ થયેલી આત્માઓ ઇહં-ઇહ આ તિર્યગ્ લોક આદિમાં ચોદિં ચइत्ता-शरीरं त्यक्त्वा शरीरનો પરित्याग કરી तत्थ लोयगो गंतूण सिज्झइ-तत्र लोकाग्रे गत्वा सिध्यन्ति લોકના અગ્રભાગમાં પ્રાપ્ત થઈને સિદ્ધ થઈ જાય છે ગાથામાં “ચइत्ता गंतूण” ઇત્યાદિની માફક ઇત્યા પ્રત્યયનો સમાન કાળમાં જ પ્રયોગ થયેલ છે એવ જે સમયે દેહનો પરિત્યાગ કરે છે એજ સમયે

સકલકર્મક્ષયરૂપો મોક્ષસ્થા લોકાગ્રે ગમનં સિદ્ધસ્ય પ્રાપ્તિએતિ પૂર્વાપરકાલવિભાગો
નાસ્તિ । ઉક્તમ્—

દ્રવ્યસ્ય કર્મણો યદ્વદ્ , ઉત્પત્ત્યારમ્ભવીતયઃ ।

સમ તથૈવ સિદ્ધસ્ય ગતિમોક્ષમવક્ત્રયા ॥ ૧ ॥ ઇતિ ॥ ૫૭ ॥

લોકાગ્રે ગત્વા સિધ્ધ્યન્તીત્યુક્તમ્, લોકાગ્ર ચ ઈપત્માગ્મારાયા પૃથિવ્યા
ઉપરીતિ યસ્મિન્ પ્રદેશે યત્સંસ્થાના યત્રપ્રાણા યદ્વર્ણા ચ સાઽસ્તિ, તદાહ—

મૂલ્મ—ધારસર્હિં જોયંળેહિં, સર્વવદ્સુવેરિં ભવે ।

ઈસીપબ્ધારનામાઝ, પુઢવી છત્તસઠિયો ॥ ૫૮ ॥

છાપા—દ્વાદશમિ યોજનૈ, સર્વાર્થસ્ય ઉપરિ મથતિ ।

ઈપત્માગ્મારનામા મ્, પૃથિવી છત્ત સસ્થિતા ॥ ૫૮ ॥

ટીકા—‘ ધારસર્હિં ’ ઇત્યાદિ ।

સર્વાર્થસ્ય=‘ સર્વાઽર્થનામ્નો વિમાનસ્ય ’ અનુષ્ઠરવિમાનસ્યેત્યર્થઃ । ઉપરિ=

સકલ કર્મક્ષયરૂપ મોક્ષ તથા લોકાગ્રે અગ્રભાગમે ગમન એવં સિદ્ધત્વકી
પ્રાપ્તિ હો જાતી હે । યહાં પર પૂર્વાપર કાલકાલ વિભાગ નહીં હોતા હે । ઉક્તમ્—

“ દ્રવ્યસ્ય કર્મણો યદ્વદ્ ઉત્પત્ત્યારમ્ભવીતયઃ ।

સમ તથૈવ સિદ્ધસ્ય ગતિમોક્ષમવક્ત્રયાઃ ॥ ૧ ॥ ” ઇતિ ।

લોકાગ્રે અગ્રભાગમે પ્રાપ્તિ હોકર એ સિદ્ધ હો જાતે હે સો યહ લોકાગ્ર
અગ્રભાગ ઈપત્માગ્મારા પૃથિવીકે ઉપર હે ॥ ૫૭ ॥

અય યહ પૃથિવી જિસ પ્રદેશમે જિસ સંસ્થાનવાલી, જિતને પ્રમાણ
વાલી તથા જિસ ઘર્ણવાલી હે હસ યાતકો સૂત્રકાર કહતે હે—

‘ ધારસર્હિં ’ ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—(સર્વવદ્સુવેરિ—સર્વાર્થસ્ય ઉપરિ) સર્વાર્થ નામક અનુ

ક્રમેને સઘળા ક્રમેના ક્રમરૂપ યોગ તથા યોગના અગ્રભાગમાં અમન અને સિદ્ધત્વની
પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે અહીંના પૂર્વાપર કાળને વિભાગ થતો નથી જણાય—

“ દ્રવ્યસ્ય કર્મણો યદ્વદ્, ઉત્પત્ત્યારમ્ભવીતયઃ ।

સમ તથૈવ સિદ્ધસ્ય, ગતિમોક્ષમવક્ત્રયાઃ ॥ ૧ ॥ ઇતિ ॥

યોગના અગ્રભાગને પ્રાપ્ત કરીને તે સિદ્ધ થઈ જાય છે તે જા યોગનો
અગ્રભાગ ઈપત્માગ્મારા પૃથિવીના ઉપર છે ॥ ૫૭ ॥

હવે જા પૃથિવી ને પ્રદેશમાં ને સંસ્થાનવાળી એટલા પ્રમાણવાળી તથા
ને વર્ણની છે એ યાતકો સૂત્રકાર બતાવે છે— ધારસર્હિં ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સર્વવદ્સુવેરિ—સર્વાર્થસ્ય ઉપરિ સર્વાર્થ નામના અનુષ્ઠરવિમાનની ઉપર

ऊर्ध्वं, द्वादशभिर्योजनै = द्वादशयोजनात् परमित्यर्थः । छत्रसंस्थिता = छत्रसंस्थाना-
छत्राकारेत्यर्थः । इपत्प्राग्भारनामा = ईपत्प्राग्भारेति नाम यस्याः सा पृथिवी सिद्ध-
शिला भवति = विद्यते ॥ ५८ ॥

किं च—

मूलम्—पणयालसयसहस्रा, जौयणाणं तु आयया ।

तावइया चैવ વિત્થિન્ના, તિગુણો તસ્સેવ પરિરંઓ ॥ ૫૯ ॥

છાયા—પંચચત્વારિંશચ્છતસહસ્રાણિ, યોજનાનાન્તુ આયતા ।

તાવતી ચૈવ વિસ્તીર્ણા, ત્રિગુણસ્તસ્યૈવ પરિરયઃ ॥ ૫૯ ॥

ટીકા—‘ પણયાલ ’ इत्यादि—

सा ईपत्प्राग्भारा योजनानाम्, पञ्चचत्वारिंशच्चतसहस्राणि, पञ्चचत्वारिंश-

त्तर विमानके ऊपर (वारएहिं जौयणेहिं—द्वादशभिः योजनैः) १२वारह
योजनसे आगे (छत्तसंठिया—छत्रसंस्थिता) छत्राकार (इसीपवभारनामा
पुढवी—ईपत्प्राग्भारनामा पृथिवी) ईपत्प्राग्भार इस नामकी पृथिवी
(भवे—भवति) है ॥ ५८ ॥

किंच—‘ पणयाल० ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—वह ईषत्प्राग्भार नामकी भूमि (जौयणाणं पणयालसय
सहस्रा—योजनानां पंचचत्वारिंशत् शत सहस्राणि) ४५ पेंतालीसलाख
योजन (आयया—आयता) दीर्घ है । तथा (तावइया चैव वित्थिन्ना—तावती-
चैव विस्तीर्णा) इतनी ही विस्तीर्ण है । (तस्सेव परिરંओ त्रिगुणो—तस्यैव
परिरयः त्रिगुणः) एवं इसकी परिधि इस आयामसे कुछ अधिक
त्रिगुणी है अर्थात्—(१४२३०२४९) एककरोड बयालीसलाख तीसहजार

બારસેહિં જોયણેહિં—દ્વાદશભિ યોજનૈઃ બાર એજ નથી આગળ છત્તસંઠિયા—છત્રસંસ્થિતાઃ
છત્રી આકાર इसी पवभारनामा—इषत्प्राग्भारनामा इषत्प्रागभार आ नामनी पृथिवी भवे
—भवति छे. ॥ ५८ ॥

“ पणयाल ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—એ ઇષત્પ્રાગભાર નામની ભૂમિ જોયણાણં પણયાલસયસહસ્રા-
યોજનાનાં પંચચત્વારિં શત્ શતસહસ્રાણિ પીસ્તાળીસ લાખ એજ ન આયયા—આયતા
દીર્ઘ છે તથા તાવइया चैव વિત્થિન્ના—તાવતીચૈવ વિસ્તીર્ણાઃ એટલાજ વિસ્તારવાળી છે.
તસ્સેવ પરિરંઓ ત્રિગુણો—તસ્યૈવ પરિરય ત્રિગુણઃ તેનીપરિધિ આ આયામથી-કંઈક વધારે
ત્રણગણાથી થોડી વધુ છે. અર્થાત્—(૧૪૨૩૦૨૪૯) એક કરોડ એંતાળીસલાખ

છસ્રાણિ યાન્ત્ આયતા=દીર્ઘા । ચ=પુનઃ તાવન્તિ એવ વિસ્તીર્ણા । તસ્યેવ=૧
પચ્ચમ્યર્થે પાદો, તન્માદેશ, આયામાત્ ત્રિગુણઃ સાધિક સ્ત્રિગુણ ઇત્યર્થઃ, ડનપચ્ચાસ
દધિકદ્વિષ્ણવાધિકત્રિસસહસ્રાધિક દ્વિષ્ણવારિષ્ણસ્રાધિકૈકકોટિ (૧૪૨૩૦૨
૪૯) યોજનપ્રમાણ । તથા ચ તમ્યાઃ પરિચયઃ=પરિધિર્વિદ્યતે । ૬૬ ચ ત્રિગુણ
સ્ત્યુક્તેઽપિ વિશેષાધિક્ય દ્રષ્ટવ્યમ્ । ત્રિગુણમાત્રોક્તૌ પચ્ચત્રિસસ્રલક્ષાધિક્યોત્ત
કોટિ રેવ એતદ્ પરિમાણ સ્યાત્ । તથા આગમાન્તરવિરોધઃ પ્રસજ્યેત્ । પરિધિપમાને
યેવ મુક્તમ્ ।

एगा जोयणकोढी बायालीसं भवे सयसहस्रा ।

तीसं चैव सहस्रा, दा चैव सया अउणपप्पा ॥ १ ॥

छाया—एका योजनानां कोटी, द्वाषत्वारिंशद् अतसहस्राणि ।

त्रिंशदेव सहस्राणि द्वे एव अते एकोनपच्चासत् ॥ इति ।

तु चन्द्रો, पूरणे ॥૧॥ ૫૯ ॥

દોસો ડનપચ્ચાસ યોજન પ્રમાણકી હૈ । ગાથામૈં સ્માન્યરૂપસે પરિધિ
ત્રિગુણી હી કહી ગઈ હૈ પરન્તુ યહાં ડસે કુછ અધિક વિશેષરૂપસે
જાનના વાહિયે । કયોં કિ આગમાન્તરમૈં એસા હી કહા હૈ । યદિ એસી
પાત ન માની જાય તો એકકરોડ પૈતીસલાખ (૧૩૫૦૦૦૦૦) ઇતના
ચિસ્તાર હી ત્રિગુણિત કરને પર આતા હૈ । હસકા આગમાન્તરસે વિરોધ
હોતા હૈ । આગમાન્તરમૈં પરિધિકા હમ પ્રકાર ચિસ્તાર કહા ગયા હૈ—

“एगा जोयणकोढी, बायालीसं भवे सयसहस्रा ।

तीसं चैव सहस्रा, दो चैव सया अउणपप्पा ॥ १ ॥”

(૧૪૨૩૦૨૪૯) એકકરોડ ચયાલીસલાખ તીનહજાર દોમો ડનપચ્ચાસ
યોજન પ્રમાણ પરિધિ હસ ગાથામૈં કહી ગઈ હૈ ॥૧॥

ત્રીસહસ્રર બસો જોગલુપચ્ચાસ ચેજન પ્રમાણવાળી છે આથામાં સામાન્યરૂપથી
પરિધિ ત્રણઅડધી બતાવેલ છે પરંતુ અહિયાં તેને કાંડા અધિક વિશેષરૂપથી
બતાવી બેઠલો કેમ કે આગમમાં એવું જ કહેલ છે એ ત્યાં વડ માનવામાં
ન આવે તો એકકરોડ પાતીસલાખ (૧૩૫ ૦૦૦૦) આટલો વિસ્તાર જ
ત્રણઅડધે કરવાથી આવે છે જાનો આગમથી વિરોધ થાય છે આગમમાં
પરિધિના આ પ્રમાણે વિસ્તાર કહેલ છે—

“एगा जोयणकोढी, बायालीसं भवे सयसहस्रा ।

तीसं चैव सहस्रा, दो चैव सया अउणपप्पा ॥ १ ॥”

એકકરોડ ચેતાલીસલાખ ત્રીસહસ્રર બસોને જોગલુપચ્ચાસ (૧૪૨૩૦૨૪૯)
ચેજન પ્રમાણ પરિધિ અહિં આથામાં કહેલ છે

કિં ચ—

મૂલમ્—અટ્ટજોયણવાહલ્લા, સાં મજ્ઝમ્મિં વિયાહિયાં ।

પરિહાયંતી ચરિમંતે, મચ્છીપત્તા ઉ તંણુયરી ॥૬૦॥

છાયા—અષ્ટયોજનવાહલ્યા, સા મધ્યે વ્યાખ્યાતા ।

પરિહીયમાનાચરમાન્તે, મક્ષિકાપત્રાત્તુ તનુકતરા ॥ ૬૦ ॥

ટીકા—‘અટ્ટજોયણ’ इत्यादि ।

સા=ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા, મધ્યે=મધ્યભાગે અષ્ટયોજનવાહલ્યા=અષ્ટૌ-અષ્ટસંખ્ય-
કાનિ-યોજનાનિ, વાહલ્યં-સ્થૂલત્વં યસ્યાઃ સા તથા વ્યાખ્યાતા । ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાયા
મધ્યભાગોઽષ્ટયોજનપરિમિતસ્થૌલ્યવિશિષ્ટ इत्यर्थः । ચરમાન્તે-અન્તિમભાગે
સર્વદિગ્ભાગસ્થિતેષુ પર્યન્તપ્રદેશેષ્વિત્યર્થઃ, મધ્યભાગાદન્યત્ર પ્રતિયોજનમઙ્ગુલપૃથક્ત્વ-
હાન્યા પરિહીયમાના=પરિ-સમન્તાત્ હીયમાના-પ્રતનૂયમાના સતી સા ઈષ્ટપ્રા-
ગ્ભારા । મક્ષિકા પત્રાત્તુ=મક્ષિકા પક્ષાદપિ, તનુતરા-અતિકૃશા પ્રતલા-વિઘટે ॥૬૦॥

કિં ચ—

મૂલમ્—અજ્જુણસુવન્નગમઈ, સાં પુઢવી નિમ્મલા સહાંવેણં ।

ઉત્તાણગછત્તગસંઠિયા યં, મણિયાં જિણવેરેહિં ॥૬૧॥

કિંચ—‘અટ્ટજોયણ૦’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(સા-સા) વહ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા ભૂમિ (મજ્ઝમ્મિ-મધ્યે)
મધ્યભાગમેં (અટ્ટજોયણવાહલ્લા-અષ્ટયોજનવાહલ્યા) આઠ યોજનકી
સ્થૂલતાસે યુક્ત હૈ (ચરિમંતે-ચરમાન્તે) તથા સમસ્ત દિશાઓંકી ઓર
રહે હુએ પર્યન્ત પ્રદેશોંમેં પ્રતિયોજન અંગુલ પૃથક્ત્વકી હાનિસે (પરિહાયંતિ-
પરિહીયમાના) કમતી કમતી હોતી હુહ (મચ્છીપત્તા-મક્ષિકાપત્રાત્તુ)
મક્ષીકે પંખસે મી (તણુયરી-તનુતરા) અતિપતલી હૈ ॥૬૦॥

કિંચ—“ અટ્ટજોયણ ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સા-સા એ ઈષ્ટપ્રાગભારા ભૂમિ મજ્ઝમ્મિ-મધ્યે મધ્ય ભાગમાં
અટ્ટજોયણવાહલ્લા - અષ્ટયોજનવાહલ્યા આઠ યોજનની સ્થૂળતાથી યુક્ત છે
તથા ચરિમંતે-ચરમાન્તે સમસ્ત દિશાઓની તરફ રહેલા પર્યન્ત પ્રદેશોમાં પ્રતિયોજન
આગળ પૃથવીની હાનીથી પરિહાયંતિ-પરિહીયમાના ઓછી થતાં થતાં મક્ષીપત્તા-
મક્ષીકાપત્રાત્તુ માખીની પાખથી પણ તનુયરા-તનુતરા અતિ પાતળી હોય છે. ॥૬૦॥

કિં ચ—

મૂલમ્--સંઘંકકુંદસંકાસા, પંડુરા નિમ્મલા સુહા ।

સીયાણ જોયળે તત્તો, લોયંતો ડ વિયાહિઓ ॥૬૨॥

ઝાયા—શઙ્ઘાઙ્ઘકુંદસઙ્ઘાશા, પાણ્ડુરા નિર્મલા શુભા ।

સીતાયા યોજને તતઃ લોકાન્તસ્તુ વ્યાખ્યાતઃ ॥ ૬૨ ॥

ટીકા—‘ સંઘંક ’ ઇત્યાદિ—

પુનઃ સા ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા શઙ્ઘાઙ્ઘકુંદ સઙ્ઘાશા=શઙ્ઘઃ=પ્રસિદ્ધઃ, અઙ્ઘઃ=સ્ફટિકઃ કુંદ=પુષ્પવિશેષઃ, તત્સઙ્ઘાશા=તત્સદૃશી-વર્ણતસ્તદ્વત્પ્રતિભાસમાના અતએવ-પાણ્ડુરા =શ્વેતવર્ણા નિર્મલા=સ્વચ્છા, શુભા=શુભસ્વરૂપા, વિદ્યતે ।

યદીદૃશી સા પૃથિવી, તતઃ પર કિમસ્તીત્યાશઙ્કયાહ—‘ સીયાણ ’ ઇત્યાદિ । તતઃ=તસ્યાઃ-વર્ણિતસ્વરૂપાયાઃ સીતાયાઃ=ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથિવ્યેવ ‘ સીતા ’ ઇતિ ‘ સિદ્ધશિલા ’ ઇતિ ઓચ્યતે । સીતાઽપરનામ્ન્યા ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાખ્યાયાઃ સિદ્ધ-શિલાયા ડપરિ યોજને=ક્રોશચતુષ્ટયરૂપે ગતે સતિ લોકાન્તઃ-લોકાગ્રમાગઃ, સિદ્ધસ્થાનરૂપ ઇત્યર્થઃ, વ્યાખ્યાતઃ=કથિતઃ ॥ ૬૨ ॥

કિઞ્ચ—‘ સંઘંક૦ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તથા યહ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથિવી (સંઘંકકુંદસંકાસા-શંઘા-ઙ્ઘકુંદસંકાશા) શંઘ, સ્ફટિક એવં કુંદપુષ્પકે સમાન વર્ણવાલી હૈ । હસી લિયે (પંડુરા-પાણ્ડુરા) યહ સફેદ હૈ । તથા (નિમ્મલા-નિર્મલા) નિર્મલ (સુહા-શુભા) એવં શુભ હૈ (તત્તો સીયાણ જોયળે-તતઃ સીતાયાઃ યોજને) હસ પ્રાગ્ભારા નામકી પૃથિવીકે કિ જિસકા નામ સીતા ડરિ સિદ્ધશિલા મી હૈ ડપર એક યોજનકે બાદ-ચારકોશકે બાદ-(લોયંતો વિયાહિઓ-લોકાન્તઃ વ્યાખ્યાતઃ) લોકકા અન્ત-સિદ્ધોંકા નિવાસસ્થાન કહા ગયા હૈ ॥૬૨॥

કિઞ્ચ—“ સંઘંક ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તથા આ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથવી સંઘંકકુંદસંકાસા-શંઘાઙ્ઘ કુંદસંકાશા શ ં, સ્ફટિક અને કુંદ પુષ્પના જેવા વર્ણવાળી છે આ કારણે એ પંડુરા-પાણ્ડુરા સફેદ છે તથા નિમ્મલા-નિર્મલા નિર્મળ તેમજ સુહા-શુભા શુભ તત્તો સીયાણ જોયળે-સીતાયા યોજને આ પ્રાગ્ભારા નામની પૃથવી કે જેનું નામ સીતા અને સિદ્ધ શિલા પણ છે ડપર એક ભેજન પછી એટલે ચાર ગાઉ પછી લોયંતો વિયાહિઓ-લોકાન્ત વ્યાખ્યાત લોકોનો અંત-સિદ્ધોતું નિવાસ સ્થાન કહેવામા આવેલ છે. ॥ ૬૨ ॥

છાયા—અર્જુનસુવર્ણકમયી, સા પૃથિવી નિર્મલા સ્વભાવેન ॥

ઉપાનકચ્છ્રસંસ્થિતા ચ, મણિતા જિનવરૈઃ ॥ ૬૧ ॥

ટીકા—‘ અર્જુણ ’ इत्यादि ।

સા—ઈપત્ત્યાગમારા પૃથિવી, અર્જુનસુવર્ણકમયી—ચેતસુવર્ણમયી સ્વભાવેન—
સ્વસ્પતો નિર્મલા—સ્વચ્છા તથા—ઉપાનકચ્છ્ર સંસ્થિતા—ઉપાનક—ઉત્પસારિત યદ
છત્રં, તથા સસ્યિત સસ્યાનં યસ્યાઃ સા તથા, ઉપાનકચ્છ્રાકારા ચ જિનવરૈઃ મણિતા—
કપિતા । નન્તુ ૫૮ અઠાવનચ્છ્રાધમગાયાયામપિ છત્ર સસ્થિતેતિ વિશેષણસ્યોક્ત-
તયા પુનરુક્તિઃ સજ્ઞાતેતિ ચેત્, ઉપવસે—તત્ર—ચ્છ્રસંસ્થિતેતિ સામાન્યતઃ કથન્ય,
અત્ર ચ—ઉપાનત્ત્વં છત્રવિશેષણીકૃત્ય વિશેષતઃ કથનમિતિ મેદાશ્ચપુનરુક્તિઃ ॥ ૬૧ ॥

કિચ્છ્ર—‘ અર્જુણ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(સા—સા) વહ ઈપત્ત્યાગમારા (પુહવી—પૃથિવી) પૃથિવી
(અર્જુણ સુવર્ણગમઈ—અર્જુન સુવર્ણકમયી) ચેતસુવર્ણમય હૈ (સદાવેર્ણ
નિમ્મલા—સ્વભાવેન નિર્મલા) તથા સ્વભાવસે હી નિર્મલ હૈ । પરં (ઉપા-
નકચ્છ્રસંસ્થિતા—ઉપાનકચ્છ્રસંસ્થિતા) ઉપર તાને ગયે છત્રેકે
સમાન આકારવાલી હૈ । (જિનવરૈર્હિ મણિયા—જિનવરૈઃ કપિતા) પેતા
જિનેન્દ્રદેવને કહા હૈ । યદપિ ૫૮ અઠાવનચ્છ્રી ગાથામૈં હસ પૃથિવીકા
આકાર છત્ર જૈસા કહા ગયા હૈ ઓર યહાં સી છત્ર જૈસા ચત્ત્રાયા
ગયા—હસ તરહ પુનરુક્તિ દોષકી પ્રસક્તિ હોતી હૈ પરન્તુ હસ તરહસે
ઉસકી નિવૃત્તિ હો જાતી હૈ કિ ૫૮ અઠાવનચ્છ્રી ગાથામૈં સામાન્યતા
છત્ર જૈસા કહા હૈ ઓર યહાં પર ઉપરકી ઓર પ્રસારિત છત્ર જૈસા
કહા હૈ, અતા ઉસ કથનમૈં ઓર હસ કથનમૈં વિશેષતા હોનેસે પુનરુક્તિ
દોષ નહીં, જાતા હૈ ॥ ૬૧ ॥

કિચ્છ્ર—‘ અર્જુણ ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સા—સા એ ઈપત્ત્યાગમારા પુહવી—પૃથિવી પૃથ્વી અર્જુણસુવર્ણગમઈ—

અર્જુનસુવર્ણકમયી ચેત સુવર્ણમય છે, સદાવેર્ણ નિમ્મલા—સ્વભાવેન નિમ્મલા તથા
સ્વભાવથી નિમ્મળ છે અને જીવજાતિગણસંસ્થિતા—ઉપાનકચ્છ્રસંસ્થિતા ઉપાનકથી
છત્રીના જેવી આકારવાળી છે એવું જિનવરૈર્હિ મણિયા—જિનવરૈઃ કપિતા એનેન્દ્રદેવે
હયું છે એ કે, (૫૮) અઠાવનચ્છ્રી ગાથામાં આ પૃથ્વીની આકાર છત્રી જેવો
અતાવવામાં આવેલ છે, અને જાડી પણ છત્રી જેવો બતાવેલ છે આ પ્રમાણ
પુનરુક્તિ દોષની પ્રસક્તિ થાય છે પરંતુ આ રીતે એની નિવૃત્તિ થઈ જાય
કે અઠાવનચ્છ્રી ગાથામાં સામાન્યતઃ છત્રી એવું બતાવેલ છે એથી એ કથનમાં
અને આ કથનમાં વિશેષતા દોષથી પુનરુક્તિ દોષ આવતો નથી ॥ ૬૧ ॥

કિં ચ—

મૂલમ્--સંઘંકકુંદસંકાસા, પંડુરા નિમ્મલા સુહા ।

સીયાણ જોયળે તત્તો, લોયંતો ડ વિયાહિઓ ॥૬૨॥

છાયા—શઙ્ઘાઙ્ઘકુંદસઙ્ઘાશા, પાણ્ડુરા નિર્મલા શુભા ।

સીતાયા યોજને તતઃ લોકાન્તસ્તુ વ્યાખ્યાતઃ ॥ ૬૨ ॥

ટીકા—‘ સંઘંક ’ ઇત્યાદિ—

પુનઃ સા ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા શઙ્ઘાઙ્ઘકુંદ સઙ્ઘાશા=શઙ્ઘઃ=પ્રસિદ્ધઃ, અઙ્ઘઃ=સ્ફટિકઃ કુંદં=પુષ્પવિશેષઃ, તત્સઙ્ઘાશા=તત્સદૃશી-વર્ણતસ્તદ્વત્પ્રતિભાસમાના અતઃપાણ્ડુરા=શ્વેતવર્ણા નિર્મલા=સ્વચ્છા, શુભા=શુભસ્વરૂપા, વિદ્યતે ।

યદીદૃશી સા પૃથિવી, તતઃ પર કિમસ્તીત્યાશઙ્ઘક્યાહ—‘ સીયાણ ’ ઇત્યાદિ । તતઃ=તસ્યાઃ-વર્ણિતસ્વરૂપાયાઃ સીતાયાઃ=ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથિવ્યેવ ‘ સીતા ’ ઇતિ ‘ સિદ્ધશિલા ’ ઇતિ ચોચ્યતે । સીતાઽપરનામ્ન્યા ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાખ્યાયાઃ સિદ્ધશિલાયા ઉપરિ યોજને=ક્રોશચતુષ્ટયરૂપે ગતે સતિ લોકાન્તઃ-લોકાગ્રભાગઃ, સિદ્ધસ્થાનરૂપ ઇત્યર્થઃ, વ્યાખ્યાતઃ=કથિતઃ ॥ ૬૨ ॥

કિઞ્ચ—‘ સંઘંક૦ ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તથા યહ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથિવી (સંઘંકકુંદસંકાસા-શંઘાઙ્ઘકુંદસંકાસા) શંઘ, સ્ફટિક એવં કુંદપુષ્પકે સમ્માન વર્ણવાલી હૈ । હસી લિયે (પંડુરા-પાણ્ડુરા) યહ સફેદ હૈ । તથા (નિમ્મલા-નિર્મલા) નિર્મલ (સુહા-શુભા) એવં શુભ હૈ (તત્તો સીયાણ જોયળે-તતઃ સીતાયાઃ યોજને) હસ પ્રાગ્ભારા નામકી પૃથિવીકે કિ જિસકા નામ સીતા ઓર સિદ્ધશિલા મી હૈ ડપર એક યોજનકે બાદ-ચારકોશકે બાદ-(લોયંતો વિયાહિયો-લોકાન્તઃ વ્યાખ્યાતઃ) લોકકા અન્ત-સિદ્ધોંકા નિવાસસ્થાન કહા ગયા હૈ ॥૬૨॥

કિઞ્ચ—“ સંઘંક ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તથા આ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથવી સંઘંકકુંદસંકાસા-શંઘાઙ્ઘકુંદસંકાસા શંઘ, સ્ફટિક અને કુંદ પુષ્પના જેવા વર્ણવાળી છે આ કારણે એ પંડુરા-પાણ્ડુરા સફેદ છે તથા નિમ્મલા-નિર્મલા નિર્મળ તેમજ સુહા-શુભા શુભ તત્તો સીયાણ જોયળે-સીતાયા યોજને આ પ્રાગ્ભારા નામની પૃથવી કે જેનું નામ સીતા અને સિદ્ધ શિલા પણ છે ઉપર એક જોજન પછી એટલે ચાર ગાઉ પછી લોયંતો વિયાહિયો-લોકાન્ત વ્યાખ્યાત લોકોનો અંત-સિદ્ધોનું નિવાસ સ્થાન કહેવામા આવેલ છે. ॥ ૬૨ ॥

छाया—अर्जुनसुवर्णकमयी, सा पृथिवी निर्मला स्वभावन ॥

उत्तानकच्छत्रसंस्थिता च भणिता जिनवरैः ॥ ६१ ॥

टीका—'अज्जुण' इत्यादि ।

सा=ईषत्प्राग्भारा पृथिवी, अर्जुनसुवर्णकमयी=चेतसुवर्णमयी स्वभावेन=स्वरूपतो निर्मला=स्वच्छा तथा-उत्तानकच्छत्र संस्थिता=उत्तानक=उत्पसारित पत्र छत्रं, वदत् संस्थित संस्थानं यस्याः सा तथा, उत्तानछत्राकारा च जिनवरैः भणिता=कथिता । ननु ५८ अप्टपञ्चाशत्तमगायामपि छत्र संस्थितेति विशेषणस्योक्तं यथा पुनरुक्तिः सञ्जातति चेत्, उच्यते-तत्र-च्छत्रसंस्थितेति सामान्यतः कथनम्, अत्र च-उत्तानत्वं छत्रविशेषणोक्त्य विशेषतः कथनमिति मेदाक्षपुनरुक्तिः ॥६१॥

किञ्च—'अज्जुण०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सा-सा) वह ईषत्प्राग्भारा (पृथ्वी-पृथिवी) पृथिवी (अज्जुण सुवर्णकमयी-अर्जुन सुवर्णकमयी) चेतसुवर्णमयी है (सहावेन निम्मला-स्वभावन निर्मला) तथा स्वभावसे ही निर्मल है । एवं (उत्ता णगच्छगसठिया-उत्तानकछत्रसंस्थिता) ऊपर लाने गये छत्रके समान आकारवाली है । (जिनवरहिं भणिता-जिनवरैः कथिता) ऐसा जिनेन्द्रदेवने कहा है । यद्यपि ५८ अठायनवां गायामें इस पृथिवीका आकार छत्र जैसा कहा गया है और यहाँ भी छत्र जैसा पनलाया गया-इस तरह पुनरुक्ति दोषकी प्रसक्ति होती है परन्तु इस तरहसे उसकी निवृत्ति हो जाती है कि ५८ अठायनवां गायामें सामान्यतया छत्र जैसा कहा है और यहाँ पर ऊपरकी ओर प्रसारित छत्र जैसा कहा है, अतः उस कथनमें और इस कथनमें विशेषण होनेसे पुनरुक्ति दोष नहीं आता है ॥६१॥

किञ्च—'अज्जुण०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सा-सा) वह ईषत्प्राग्भारा पृथ्वी-पृथिवी चेतसुवर्णमयी-

अर्जुनसुवर्णकमयी अथ सुवर्णकमयी है अर्थात् निर्मला-स्वभावन निर्मला वह स्वभावशी निर्मला है अने णगच्छगसठिया-उत्तानकछत्रसंस्थिता वदती छत्रोत्ता जेवी आकारवाली है जेवुं जिनवरहिं भणिता-जिनवरैः कथिता अने अरे ५८ छत्र जे है (५८) अठायनवां गायाम. आ पृथिवीका आकार छत्र जेके जनावनामां आवेत्त है अने अदी पत्र छत्रो जेवो जनावेत्त है आ प्रमाण पुनरुक्ति दोषकी प्रसक्ति याव छ परन्तु आ रीते जेनी निवृत्ति कई पत्र है अठायनवां गायाम. साम. ५५ छत्रो जेवुं जनावेत्त है जेवो जे ५५वां अने आ ५५वां विशेषण दोषवाची पुनरुक्ति दोष आवेत्त नही ॥ ११ ॥

અવગાહના ચ તતશ્ચલનસમ્ભવેઽપિ પરમાણ્વાદીનામિવ એકાદિ પ્રદેશેષુ
સ્યાદત આહ—

મૂલમ્—તત્થ સિદ્ધા મહાભાગા, લોગગ્ગમિ પહ્વિઠિયા ।

ભવપ્પપંચઓ મુક્કા, સિદ્ધિં વરગઈ ગયા ॥૬૪॥

છાયા—તત્ર સિદ્ધા મહાભાગા, લોકાગ્રે પ્રતિષ્ઠિતા ।

ભવપ્રપશ્વતો મુક્તાઃ, સિદ્ધિં વરગતિં ગતાઃ ॥ ૬૪ ॥

ટીકા—‘તત્થ સિદ્ધા’ ઇત્યાદિ ।

યતઃ—ભવપ્રપશ્વતો મુક્તાઃ—ભવસ્ય=ચતુર્ગતિકસંસારસ્ય યઃ પ્રપશ્વઃ=વિસ્તારઃ
પુનઃ પુન પ્રાપ્તિસ્તસ્માન્મુક્તાઃ=વિયુક્તાઃ સન્તઃ, સિદ્ધિં=સિદ્ધિનામધેયાં વરગતિં=
ગત્યન્તરાપેક્ષયા શ્રેષ્ઠગતિં ગતાઃ=સમ્પ્રાપ્તાઃ । અતઃ એવ—મહાભાગાઃ=પ્રાપ્તશાશ્વ-
તસુખાઃ સિદ્ધા=ઉક્તરૂપાઃ તત્ર=ઉક્તરૂપે લોકાગ્રે પ્રતિષ્ઠિતા—સ્થિરાઃ સન્તિ,
ચલનક્રિયાયા અભાવાત્ । અયં ભાવઃ—ભવપ્રપશ્વ એવ ચલને હેતુઃ સ ચ સિદ્ધાનાં
નાસ્તીતિ કુતસ્તેષાં ચલનમિતિ ॥ ૬૪ ॥

અવગાહના પરમાણુ આદિકે સમાન ચલન સ્વભાવવાળી होती है तो
सिद्धोंके एकादि प्रदेशोंमें चलनस्वभाव है क्या? सो कहते हैं—

‘तत्थ’ इत्यादि—

અન્વયાર્થ—જિસ કારણ (ભવપ્પપંચઓમુક્કા-ભવપ્રપચોન્મુક્તાઃ) એ
સિદ્ધ ચતુર્ગતિરૂપ હસ સસારકે પ્રપચસે રહિત હૈં ઔર હસીલિયે (વરગઈ
સિદ્ધિ ગયા-વરગતિં સિદ્ધિં ગતાઃ) અન્ય ગતિયોંકી અપેક્ષા શ્રેષ્ઠગતિ
જો સિદ્ધિગતિ હૈં ઉસે પ્રાપ્ત કર ચુકે હૈં । હસી કારણ (મહાભાગા-મહા-
ભાગાઃ) અવ્યાબાધ શાશ્વત સુખકે ભોક્તા યે હૈં, ઔર હસીસે યે મહા-
ભાગ હૈં । એસે યે સિદ્ધ (લોગગ્ગમિ પહ્વિઠિયા-લોકાગ્રે પ્રતિષ્ઠિતાઃ) લોકકે
અગ્રભાગમૈં સદા સ્થિર હૈં । હનમૈં હલનચલન ક્રિયા નહીં હૈં । ભવપ્રપંચ

અવગાહના પરમાણુ આદિના સમાન ચલન સ્વભાવવાળી હોય છે તો
સિદ્ધાના એકાદિ પ્રદેશોમા ચલન સ્વભાવ છે શું? તો કહે છે—“તત્થ” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જે કારણે ભવપ્પપંચઓ મુક્કા-ભવપ્રપંચોન્મુક્તા એ સિદ્ધ ચતુર્ગતિરૂપ
આ સસારમાં પ્રપચ્યો રહિત છે. અને એજ કારણે વરગઈ સિદ્ધિ ગયા-વરગતિ
સિદ્ધિ ગતા અન્ય ગતિએ ની અપેક્ષા શ્રેષ્ઠ ગતિ જે સિદ્ધ ગતિ છે તેને પ્રાપ્ત
કરી ચૂક્યા છે એજ કારણે મહાભાગા - મહાભાગા અવ્યાબાધ શાશ્વત
સુખને એ લોગવે છે અને આજ કારણે એ મહાભાગ છે એવા એ સિદ્ધ
લોગમ્મિ પહ્વિઠિયા-લોકાગ્રે પ્રતિષ્ઠિતાઃ લોકના અગ્રભાગમા સદા સ્થિર છે. તેમાં

ननु यदि योजने लोकान्त, तर्हि किं तत्र सर्वत्र सिद्धास्तिष्ठन्ति, आशेषित्, अन्यथास्याशङ्क्याह—

मूलम्—जोयणस्स उ जो तत्थे, कोसो उवरिमो भवे ।

तस्स कोसस्स छम्माप, सिद्धाणो गहणो भवे ॥६३॥

छाया—योजनस्य ॥ यस्तत्र, क्रोश उपरितनो भवति ।

तस्य क्रोशस्य पष्ठभागे, सिद्धानामवगाहना भवति ॥ ६३ ॥

टीका—‘जोयणस्स’ इत्यादि ।

तत्र योजनस्य उपरितन=उपरिस्थितो य क्रोशो भवति=विद्यते, चतुर्विंशतेरङ्गलानामको हस्तो भवति । अनेन हस्तमानेन हस्तचतुष्टयं धनुरुच्यते । धनुः सप्तद्वयं क्रोशं चण्यते । तस्य, पष्ठभागे=द्वारिषद्वयसंयुक्तः—अयस्त्रिंशदङ्गुलं धनुःचतुर्विंशत्यङ्गुलं सिद्धानाम्, अवगाहना=अवस्थानं भवति । ‘तु’ इति वाच्यपाठद्वारं ॥ ६३ ॥

यदि सिद्धाणिलासे एक योजन उपर लोकान्त है तो क्या वहाँ सर्वत्र सिद्ध हैं या अन्य प्रकारसे हैं तो कहते हैं—‘जोयणस्स उ’ इत्यादि ।

अन्यपर्य—(तस्य जोयणस्स उवरिमो जो कोसो भवे—तत्र योजनस्य उपरितन य क्रोशः भवति) वहाँ योजनका उपरितन जो क्रोश है (तस्स कोसस्स छम्माप—तस्य क्रोशस्य पष्ठभागे) उस क्रोशके छठवें भागमें (सिद्धाणो गहणा—सिद्धानां अवगाहना) सिद्धोंका अवस्थान है । चौबीस अंगुलका एक हाथ होता है । चार हाथका एक धनुष होता है । दो २ हजार धनुषका एक कोष होता है । इसका छठवां भाग ३२ अंगुल युक्त ३३३ धनुष होता है । इतनी जगहमें सिद्धोंका निवास है ॥६३॥

ये सिद्ध शिलाधी लोक योजन उपर लोकान्त है तो तुम्हें तब सर्वत्र सिद्ध हैं अथवा अन्य प्रकारसे हैं तेने बड़े हैं—‘जोयणस्स उ’ इत्यादि ।

अन्यथा—तस्य जोयणस्य उवरिमो जो कोसो भवे—तत्र योजनस्य उपरितन य क्रोश भवति तदा योजनस्य उपरितन ये क्रोश है तदा कासल छम्माप—तस्य क्रोशस्य पष्ठभागे ये क्रोशना छः भागभां सिद्धाणोगाहना सिद्धानां अवगाहना सिद्धोन् अवस्थान है चौबीस अंगुलको एक हाथ याव है चार हाथों को धनुष याव है जसे २५२ धनुषको एक कोष याव है आने छः भाग (३२) मन्त्रीय अंगुल युक्त प्रत्येक तीर्थ (३३३) धनुष याव है आरवी नभाभां सिद्धोन् निवास है ॥ ६३ ॥

બોધ્યમ્ । ઉક્તં હિ—‘દેહતિભાગો યુસિરં તપ્પૂરણઓ તિભાગહીણાય ” ઇતિ ।

છાયા—દેહત્રિભાગઃ યુપિરં તત્પૂરણાત્રિભાગહીના ચ ” ઇતિ ॥૬૫॥

एतानेव कालतः प्ररूपयितुमाह—

मूलम्—एगत्तेण साइया, अपवज्जवसिया वि” य ।

પુહંત્તેણ અણાંડયા, અપજ્જવસિયા વિ” ય ॥૬૬॥

छाया—एकत्वेन साऽदिका, अपर्यवसिता अपि च ।

પૃથક્ત્વેન અનાદિકા, અપર્યવસિતા અપિ ચ ॥ ૬૬ ॥

टीका—‘ एगत्तेण ’ इत्यादि ।

તે સિદ્ધાઃ—એકત્વેન = અસહાયત્વેન વિવક્ષિતાઃ, પ્રત્યેકવ્યક્તિવિવક્ષયા
ઇત્યર્થઃ । સાદિકાઃ=યત્રકાલે તે સિધ્ધ્યન્તિ સ કાલસ્તેપામાદિરસ્તિ, તદપેક્ષયા તે
સાદિકાઃ સન્તિ । ચ=પુનઃ અપર્યવસિતાઃ=અન્તરહિતાઃ સન્તિ । મુક્તિં ગતાસ્તે ન

है कि उस समय शरीरके विचरोंको वे आत्मप्रदेश पूरे भर देते हैं इस-
लिये उन प्रदेशोंके फैलावमें संकोच हो जाता है । उक्तं च—

“देहतिभागो यूसिरं तपूरणओ तिभागहीणा य ॥” इति ॥६५॥

अव इन्हीं सिद्धोंकी कालसे प्ररूपणा करते हैं—‘एगत्तेण’ इत्यादि—

અન્વયાર્થ—વે સિદ્ધ ભગવાન્ (એગત્તેણ-એકત્વેન વિવક્ષિતાઃ) અસ-
હાયરૂપસે વિવક્ષિત હુએ હૈં-અર્થાત્ વે સર્વ સ્વતંત્ર હૈં । એક દૂસરેકો
પરસ્પરમૈં સહાયતાકી અપેક્ષા નહીં હૈ । (સાહ્યા-સાદિકાઃ) જિસ કાલમૈં
વે સિદ્ધ અવસ્થાકો પ્રાપ્ત કરતે હૈં વહી કાલ ઉનકા સાદિ અવસ્થા હૈ ।
અર્થાત્ હિસ કાલકી અપેક્ષા વે આદિ સહિત હૈં । (વિ ય-અપિ ચ) તથા
(અપજ્જવસિયા-અપર્યવસિતાઃ) અન્ત રહિત હોનેકે કારણ ફિર વે વહાંસે

शरीरना विचरोने ते आत्मप्रदेश पूरा भरी दे छे आ कारणे ये प्रदेशना
फैलावमां संकोच थछ जाय छे उक्तंच—

“देहतिभागो यूसिरं तपूरणओ तिभागहिणाय ॥” इति ॥ ६५ ॥

હવે એ સિદ્ધોની કાળથી પ્રરૂપણા કરે છે—“એગત્તેણ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—એ સિદ્ધ ભગવાન એગત્તેણ-એકત્વેન વિવક્ષિતા અસહાય રૂપથી
વિવક્ષિત થયેલ છે. અર્થાત્-તે સઘળા સ્વતંત્ર છે. એક બીજાને પરસ્પરમાં
સહાયતાની અપેક્ષા નથી. સાહ્યા-સાદિકા જે કાળમાં તેઓ સિદ્ધ અવસ્થાને પ્રાપ્ત
કરે છે એજ કાળ તેમની સાદી અવસ્થા છે અર્થાત્ એ કાળની અપેક્ષા તે
આદિ સહિત છે વિ ય-અપિ ચ તથા અપજ્જવસિયા-અપર્યવસિતાઃ અન્ત રહિત

સમ્પત્તિ સિદ્ધાનામવગાહનામાહ—

મૂળ—ઉત્સેહો જેસિં જો હોદ્દ, મંથમ્મિ ચરિમમ્મિ ડ ।

તિમાગહીણો તતો ય, સિદ્ધાણોગાંહણા મંથે ॥૬૫॥

છાયા—ઉત્સેહો યેપાં યો મથતિ, મથે ચરમે તુ ।

તિમાગહીના તતથ, સિદ્ધાનામવગાહના મથતિ ॥ ૬૫ ॥

ટીકા—‘ઉત્સેહો જસસ’ इत्यादि ।

ચરમે=અન્તિમે તુ મથે-જમનિ ‘ચરમે’ इति વિશેષણં પ્રાગ્મયમ્પ્રાપ્તનીય-
નયાપેક્ષયા । યેપાં સિદ્ધાનામ્, યઃ=યત્પરિમાણકા, ઉત્સેહઃ=શરીરસ્ય ઠષ્ઠપ્રાપ્તઃ
શરીરપ્રમાણમિત્યર્થઃ મથતિ, તતઃ=તસ્માત્ ચરમમથશરીરપ્રમાણાત્, તિમાગહીના
=તિમાગાન્પૂના, તેપાં સિદ્ધાનામ્ અવગાહના સ્વાત્મપ્રવેશનિશ્ચયો મથતિ, નિશ્ચય-
નયામિમાયેજ સર્વસ્ય સ્વનિષ્પૃષ્ઠાત્ । इयञ्च - શરીરવિચરસમ્પૂરણતઃ, પૃથાગતીતિ

હી ચલનક્રિયામૈં હેતુ હોતા હૈ યહ સિદ્ધોમૈં નહીં હૈ । અતઃ ડનમૈં ચલન
ક્રિયા કૈસે હો સકતી હૈ કિન્તુ નહીં હો સકતી ॥૬૪॥

અથ સિદ્ધોંકી અવગાહના કહતે હૈ—‘ઉત્સેહો’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(ચરિમમ્મિ ડ મથમ્મિ-ચરમે મથે) અન્તિમ જન્મમૈં
(જેસિં જો ઉત્સેહો હોદ્દ-યેપાં યઃ ઉત્સેહઃ મથતિ) જિન સિદ્ધ હોનેવાસે
જીવોંકા જિતના ઉત્સેહ-ઉંચા, પન અર્થાત્ શરીર પ્રમાણ હોતા હૈ (તતો-
તતઃ) ઇસ અન્તિમ મથકે શરીરકે પ્રમાણસે (તિમાગહીણો-તિમાગહીના)
તિમાગ હીન (સિદ્ધાણોગાંહણા મથે-સિદ્ધાનામવગાહના મથતિ) ઇન
સિદ્ધોંકી અવગાહના-(અપને આત્મપ્રવેશોંકા નિશ્ચય,-હોતી હૈ) અન્તિમ
શરીરસે તિમાગહીન અવગાહના સિદ્ધ આત્માકી ઇસલિયે કહી ગઈ

હલનચલન ક્રિયા નથી ભવ પ્રપણ જ ચલન ક્રિયામા હેતુ હોય છે એ
સિદ્ધોમાં નથી આથી એમનામાં ચલનક્રિયા કઈરીતે થઈ શકે? નથી થઈ શકતી ॥૬૪॥

હવે સિદ્ધોની અવગાહના કહે છે—“ઉત્સેહો” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—ચરિમમ્મિ મથમ્મિ-ચરમે મથે અન્તિમ જ મમાં જેસિં જો
ઉત્સેહો હોદ્દ-યેપાં યઃ ઉત્સેહઃ મથતિ જે સિદ્ધ થવાવાળા એવાનું નેટલું ઇલાખરું
આથેતું શરીર પ્રમાણ હોય છે તથો-તતઃ જે અન્તિમ ભવના શરીર પ્રમાણથી
તિમાગહીણો-તિમાગહીના ત્રીજા ભાગે બોધી સિદ્ધાણોગાંહણા મથે-સિદ્ધાનાં અવગાહના
મથતિ જે સિદ્ધોની અવગાહના હોય છે, અન્તિમ શરીરથી ત્રીજા ભાગે બોધી અવ-
ગાહના સિદ્ધ આત્માની આ કાચલે બતાવવામાં આવેલ છે કે, જે વખતે

યોગવન્તઃ ' ઘનાઃ—શુશિરપૂરણતો નિરન્તરનિચિત્તપ્રદેશઃ ' જીવાશ્ચ તે ઘનાશ્ચ જીવ-
ઘનાઃ, જ્ઞાનદર્શનસંજ્ઞિતાઃ=જ્ઞાનં=કેવલજ્ઞાનં, દર્શનં=કેવલદર્શનં, તે એવ સંજ્ઞા=
=ઉપયોગો જ્ઞાનદર્શનસંજ્ઞા, સા સજાતા એવાં તે જ્ઞાનદર્શનસંજ્ઞિતાઃ, કેવલજ્ઞાન-
કેવલદર્શનોપયોગવન્ત ઇત્યર્થઃ । તથા—યસ્ય=સુખસ્ય ઉપમા—સાદૃશ્યં નાસ્તિ, તથા
ભૂતમ્, અતુલં=અપરિમિત, સુખં=આનન્દં સમ્પ્રાપ્તાશ્ચ સન્તિ । ઉક્તં ચ ભગવતા
સિદ્ધસુખાનામપરિમિતત્વમૌપપાતિકસૂત્રે—

“ સિદ્ધસ્સ સુહો રાસી, સવ્વદ્ધા પિંડિઓ જહ્ હવેજ્જા ।

સોડણંતવગ્ગ ભહ્ઓ, સવ્વાગાસે ન માહ્જ્જા ॥

છાયા—સિદ્ધસ્ય સુખો રાશિઃ, સર્વાદ્ધા પિંડિતો યદિ ભવેત્ ।

સોડનન્તવર્ગભક્તઃ, સર્વાકાશે ન માયાત્ ॥ ઇતિ ॥

આત્મ પ્રદેશોંકા નિચય—હો જાનેસે નિરન્તર વે નિચિદ્ પ્રદેશવાલે હૈં ।
(નાણદંસણસન્નિયા—જ્ઞાનદર્શનસંજ્ઞિતાઃ) કેવલજ્ઞાન એવં કેવલદર્શનરૂપ
ઉપયોગવાલે હૈં । (જસ્સ ઉવમા નત્થિ—યસ્ય ઉપમા નાસ્તિ) સંસારમેં
જિસકી કોઈ ઉપમા નહીં હૈ એસે (અલ સુહસંપત્તા—અતુલં સુખં સમ્પ્રાપ્તાઃ)
અપરિમિત સુખ—અવ્યાબાધ આનન્દ—કે ભોક્તા હૈં । ઔપપાતિકસૂત્રમેં
હસ સુખકે વિષયમેં એસા કહા હૈ—

“ સિદ્ધસ્સ સુહો રાસી સવ્વદ્ધા પિંડિઓ જહ્ હવેજ્જા ।

સોડણંતવગ્ગ ભહ્ઓ સવ્વાગાસે ન માહ્જ્જા ॥ ”

છાયા—સિદ્ધસ્ય સુખ રાશિઃ સર્વાદ્ધા પિંડિતો યદિ ભવેત્ ।

સોડનન્તવર્ગભક્તઃ સર્વાકાશે ન માયાત્ ॥ ”

અર્થાત્ સિદ્ધોંકી સુખરાશિકો યદિ સર્વકાલમેં અર્થાત્—ભૂત ભવિષ્યત્
ઔર વર્તમાન હન ત્રીનો કાલમેં એકત્રિત કી જાય, ઔર ઉસકો અનન્ત

પ્રદેશોને નિચય થઈ જવાથી નિરંતર અને નિબિડ પ્રદેશવાળા છે. નાણદંસણ
સન્નિયા—જ્ઞાનદર્શનસંજ્ઞિતા કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનરૂપ ઉપયોગવાળા છે.
જસ્સ ઉવમા નત્થિ—યસ્ય ઉપમા નાસ્તિ સંસારમાં જેની કોઈ ઉપમા નથી એવા
અલં સુહસંપત્તા—અતુલં સુખ સંપ્રાપ્તાઃ અપરિમિત સુખ અવ્યાબાધ આનંદના ભોક્તા છે.

ઔપપાતિક સૂત્રમાં આ સુખના વિષયમાં એમ કહેલ છે—

“ સિદ્ધસ્ય સુહો રાસી, સવ્વદ્ધા પિંડિઓ જહ્ હવેજ્જા ।

સોડણંતવગ્ગ ભહ્ઓ, સવ્વાગાસે ન માહ્જ્જા ॥ ”

છાયા—સિદ્ધસ્ય સુખ રાશી, સર્વાદ્ધા પિંડિતો યદિ ભવેત્ ।

સોડનન્તવર્ગભક્તઃ, સર્વાકાશે ન માયાત્ ॥ ”

અર્થાત્—સિદ્ધોની સુખરાશીને જે સર્વકાળમાં અર્થાત્—ભૂત, ભવિષ્ય
અને વર્તમાન આ ત્રણે કાળમાં એકત્રિત કરવામાં આવે અને એને અનન્ત

सतो भ्रम्यन्तीति न तेषां पर्यवसानं भवतीति भावः । तथा-पृथक्त्वेन=वस्तुन
सिद्धपरम्परारूपसामस्त्यापेक्षया अनाविका=आदिरहिता अपर्यवसिता अपि च
सन्ति । सिद्धानां कालत्रयं विद्यमानत्वादनाविस्मयनन्तत्वं च विशेषमिति भावः ॥६५॥

एषां स्वरूपमाह—

मूलम्—अरुविणो जीवघणा, नाणदसणसस्सिया ।

आउल सुह सपेत्ता, उवमो जस्सै नैरिथ उ ॥ ६७ ॥

छाया—अरुपिणो जीवघणा, ज्ञानदर्शनसंश्लिष्टा ।

अरुल सुखं सम्पाप्ता, उपमा यस्य नास्ति तु ॥ ६७ ॥

टीका—'अरुविणो' इत्यादि ।

ते सिद्धाः अरुपिणः=रूपिणः—उक्तरीत्या रूपमग्रे स्पष्टवन्तः, न रूपिणः
—अरुपिणः—रूपसंबन्धव्यतिरिक्ता इत्यर्थः । तथा—जीवघणा=जीवा—सर्वदोष

व्युत्त नहीं होते हैं । मूर्तिमें प्राप्त हो जानेके बाद फिर वे वहांसे वापिस
नहीं आते हैं । (पुद्गलेण अणादिया-पृथक्त्वेन अनाविका) सिद्ध परमात्मा
रूप समष्टिकी अपेक्षासे अनादि है । (यि च अपर्यवसिता—अपि च अपर्यवसिताः) तथा कालत्रयमें विद्यमान रहनेके कारण अनन्त भी हैं । सादि
अनादि एव अनादि अनन्त ये सप्त धर्म सिद्धोंमें विषयाकी अपेक्षासे
मौजूद रहते हैं ॥६६॥

अथ सिद्धोंका स्वरूप कहते हैं—'अरुविणो' इत्यादि ।

अन्यथार्थ—ये सिद्ध परमात्मा (अरुविणो-अरुपिणः) रूप, रस,
गंध और स्पर्शसे रहित होनेके कारण अरूपी हैं । (जीवघणा-जीवघना)
सर्वदा उपयोग विशिष्ट हैं तथा धन-शरीरके विषयोंके भर जानके कारण

देवानां कारणे तेजो त्वांथी पाछा इत्ता नथी युजितं भागं यथं न्वा पत्ती
तेजो त्वांथी पाछा इत्ता नथी पुद्गलेण अणादिया-पृथक्त्वेन अनाविकाः सिद्ध
परमार्थ भूमिहोनी अपेक्षाधी अनादि हैं वि च अपर्यवसिता—अपि च अपर्यवसिताः
तथा कालत्रयमां विद्यमान रहनेके कारण अनन्त पक्ष से सादी अनादि
अने अनन्त से सप्तधा भूमिसिद्धभा विषयानी अपेक्षाधी मौजूद हैं ॥ ६६ ॥

दवे सिद्धीनु स्वरूप इहे उ—'अरुविणो' इत्यादि ।

अन्यथार्थ—ये सिद्ध परमात्मा अरुविणो-अरुपिणो रूप, रस, गंध
अने स्पर्शसे रहित देवाना कारणे अरूपी से जीवघणा-जीवघना अनादि
व्यवस्था विशिष्ट हैं तथा धन-शरीरका विषयाना अर्थव्यवस्था कारणे अनादि

પુણ્યકર્મવિપાકાન્ન, સુખમિષ્ટેન્દ્રિયાર્થજમ્ ।

કર્મક્લેશવિમોક્ષાન્ન, મોક્ષે સુખમનુત્તમમ્ ॥ ૩ ॥

તત્ર સકલકર્મક્લેશાત્યન્તિક્ષયનિમિત્તકં મોક્ષાપરનામકં શાશ્વતિકમનન્તં
યદનુપમં સુખં તદપિ સુખશબ્દવાચ્યોઽર્થ્યં ઇતિ નાસ્ત્યત્રોક્તશબ્દાયા અવસરઃ ।

પુણ્યકર્મવિપાકાન્ન સુખમિષ્ટેન્દ્રિયાર્થજમ્ ।

કર્મક્લેશવિમોક્ષાન્ન મોક્ષે સુખમનુત્તમમ્ ॥૩॥ ”

વિષય૧, વેદનાકા અભાવ૨, વિપાક૩, ઔર મોક્ષ૪ । ‘અગ્નિ સુખકારક
હૈ વાયુ સુખકારક હૈ’ ઇત્યાદિ પ્રયોગોંમેં સુખ શબ્દકા પ્રયોગ વિષયકી
અપેક્ષાસે હુઆ હૈ ૧ । જિસ સમય દુઃખકા અભાવ હોતા હૈ ઉસ સમય
“મેં સુખી હૂં” ઇસ તરહકા અનુભવ હોતા હૈ । અતઃ યહાં વેદનાકે
અભાવકો લેકર સુખ શબ્દકા પ્રયોગ હુઆ હૈ ૨ ।

પુણ્યકર્મકે વિપાકરૂપ ઉદયસે જવ જીવકો ઇચ્છિત ઇન્દ્રિયોંકે
વિષય પ્રાપ્ત હોતે હૈં તવ યહ જીવ અપનેકો સુખી માનતા હૈ । અતઃ
વિપાકમેં સુખ શબ્દકા પ્રયોગ હુઆ હૈ ૩ । જિસ સમય આત્માસે કર્મ
ઔર ક્લેશોંકા અભાવ હો જાતો હૈ ઉસ સમય ઇસ જીવકો મોક્ષમેં
અતુલ અનુપમ સુખ પ્રાપ્ત હોતા હૈ । યહાં મોક્ષમેં સુખ શબ્દકા પ્રયોગ
હુઆ હૈ ૪ । તાત્પર્ય યહ હૈ-કિ મોક્ષમેં “અતુલ અનુપમ સુખ હૈ” યહાં
જો સુખ શબ્દકા પ્રયોગ હુઆ હૈ વહ સકલકર્મ ઔર ક્લેશકે આત્ય-

પુણ્યકર્મવિપાકાન્ન, સુખમિષ્ટેન્દ્રિયાર્થજમ્ ।

કર્મક્લેશ વિમોક્ષાન્ન, મોક્ષે સુખમનુત્તમમ્ ॥ ૩ ॥

વિષય (૧) વેદનાનો અભાવ (૨) વિપાક (૩) મોક્ષ (૪) “અગ્નિ
સુખકારક છે, વાયુ સુખકારક છે” ઇત્યાદિ શબ્દમાં સુખ શબ્દનો પ્રયોગ
વિષયની અપેક્ષાથી થયેલ છે. (૧) જે સમયે દુઃખનો અભાવ થાય છે તે
સમયે હું સુખી છું” આ પ્રકારનો અનુભવ થાય છે. આથી અહીં વેદનાના
અભાવને લઈને સુખ શબ્દનો પ્રયોગ થયેલ છે (૨) પુણ્યકર્મના વિપાકરૂપ
ઉદયથી જ્યારે જીવને ઇચ્છિત ઇન્દ્રિયોના વિષય પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારે જે
જીવ પોતાને સુખી માને છે, આથી વિપાકમાં સુખ શબ્દનો પ્રયોગ થયેલ છે.
(૩) જે સમયે આત્માથી કર્મ અને ક્લેશોનો અભાવ થઈ જાય છે એ સમયે
આ જીવને મોક્ષમાં અતુલ અનુપમ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અહીં મોક્ષમાં સુખ
શબ્દનો પ્રયોગ થયેલ છે. (૪) તાત્પર્ય એ છે કે, ‘મોક્ષમાં અતુલ અનુપમ
સુખ છે” અહીં જે સુખ શબ્દનો પ્રયોગ થયેલ છે તે સકલકર્મ અને

ननु यत्र क्वचित् सुखमुत्पद्यते, तद् रूपादिविषयमाधित्यैवेति मोक्षकाष्ठे
लोकाग्रे विषयमायाभास्ति सुखस्य सम्भवस्तत् कथं 'सिद्धा अतुलं सुखं सम्पा-
त्ता' इत्युक्तमिति चेत्?, उच्यते—सुखशब्दस्य चत्वारोऽर्थाः सन्ति । उक्त रि—

लोक चतुर्विहारेषु, सुखशब्दः प्रयुज्यते ।

विषय वेदनाभावे, विपाके मोक्ष एव च ॥ १ ॥

सुखो वह्निः सुखो वायुः, विषयेष्विह कथ्यते ।

दुःखामाये च पुरुषः, सुखितोऽस्मीति मन्यते ॥ २ ॥

वर्गसे गुणित की जाय तो उसका सर्वाकाश—अर्थात्—लोकाभोकरूप संपूर्ण
आकाश—में भी समावेश नहीं हो सकता है, अर्थात् इतना सुख सिद्धोंको है।

प्रश्न—जहाँ कहीं पर भी सुख उत्पन्न होता है वह रूपादिविषयको
आश्रित करके ही उत्पन्न होता है इस प्रकार मुक्तिकालमें लोकके अप-
भागमें विषयको अभाव होनेसे सुखकी समाधान हो ही नहीं सकती है
तो फिर ऐसा कहना कि—सिद्ध परमात्मा अतुल सुखको 'भोगते है'
कैसे ठीक माना जा सकता है? सो इसका उत्तर इस प्रकार है—देखो
लोकमें सुख शब्दके चार अर्थ हैं—

उक्त च—“लोके चतुर्विहारेषु सुखशब्दः प्रयुज्यते ।

विषये वेदनाभावे विपाके मोक्ष एव च ॥१॥

सुखो वह्निः सुखो वायुः विषयेष्विह कथ्यते ।

दुःखामाये च पुरुषः सुखितोऽस्मीति मन्यते ॥२॥

वर्गशी सुखवाभा आवे तो जेना सर्वाकाश अर्थात्—लोकाभोकरूप संपूर्ण आकाशमें
पहुँ समावेश नहीं हो सके नहीं अर्थात्—आतल सुख सिद्धोंने छे

प्रश्न—जहाँ कहीं पर सुख उत्पन्न होय छे ते रूपादि विषयने आश्रित
जनावीने च उत्पन्न होय छे आ प्रभावे मुक्तिहाणमें होवना अत्रात्रार्थ
विषयने अभाव होवाही सुखनी समाधान होई सके च नहीं जहाँ पर
ज्येबुं छेवुं छे “सिद्ध परमात्मा अतुल सुखने भोगवे छे” आ कछे शीवे
भानी शक्य? तो जानो उत्तर आ प्रभावे छे—सुखो लोकाभां सुख
शब्दना चार अर्थ छे उक्तच—

“लोके चतुर्विहारेषु, सुखशब्दः प्रयुज्यते ।

विषये वेदनाभावे, विपाके मोक्ष एव च ॥ १ ॥

सुखो वह्निः सुखा वायुः, विषयेष्विह कथ्यते ।

दुःखामाये च पुरुषः, सुखितोऽस्मीति मन्यते ॥ २ ॥

-પૂર્વપૂર્વક્ષણાનામપ્યભાવરૂપતૈવ પ્રાપ્તા । તતથ પૂર્વપૂર્વક્ષણાનાં ભાવરૂપત્વમદ્વીકર્તુઃ
સુગતસ્ય મતે મુક્તેરપિ ભાવરૂપતાઽનિચ્છતોઽપ્યદ્વીકરણીયા ભવતીતિ ।

સાર સ્વરવિષાણકી તરહ અવસ્તુ હૈ । જવ મુક્તિમેં ચિત્તસંતતિકા સર્વથા
નિરોધ હો જાતા હૈ તો વહ અર્થક્રિયા કારિતા ઉમમેં નહીં ઘટનેસે વહાં
અવસ્તુરૂપતાકી આપત્તિ બૌદ્ધોંકો આતી હૈ । કારણ કિ મુક્તિ એક એસા
અન્યક્ષણ હૈ જિસમેં આગે ચિત્તસંતતિ નહીં ચલતી હૈ । યહ ચિત્તસંતતિ
તો સંસારમેં હી ઉત્તર ક્ષણકો ઉત્પન્ન કરતી હૈ । મુક્તિમેં નહીં । પૂર્વક્ષણ
ઉત્તરક્ષણકો હી ઉત્પન્ન કર નષ્ટ હોતા હૈ । અવ યહ અન્યક્ષણરૂપ મુક્તિ
ઉત્તર ક્ષણાન્તરકો તો ઉત્પન્ન કરતી નહીં હૈ, નહીં તો ઉસમેં મુક્તિત્વકા
વિરોધ આવેગા । હસ અન્યક્ષણરૂપ મુક્તિમેં અર્થક્રિયા કારિતાકા
અભાવ હોનેસે અવસ્તુત્વકી આપત્તિ આના સ્વાભાવિક હી હૈ । જવ હસ
તરહ ઉસમેં અવસ્તુત્વકા સમર્થન હો જાતા હૈ તો જો અવસ્તુ હુઆ
કરતી હૈ વહ જન્ય નહીં હો સકતી હૈ । જન્ય તો વસ્તુ હી હુઆ કરતી
હૈ । ગગનકુસુમ આદિ જૈસે અવસ્તુરૂપ પદાર્થોંકો ક્યા કિસીને કહીં
ઉત્પન્ન હોતે દેખા હૈ ? હસ તરહ જવ અન્યક્ષણરૂપ મુક્તિમેં અવસ્તુત્વા-
પત્તિ આગઈ તવ હસસે યહ ભી માનનાં પડેગા કિ હસ અન્યક્ષણકા
ઉત્પાદક જો અવ્યવહિત પૂર્વક્ષણ હૈ વહ ભી અવસ્તુસ્વરૂપ હૈ । અથવા-
જવ અન્યક્ષણમેં અવસ્તુરૂપતા ઘ્યાપિત હો જાતી હૈ ઓર યહ ભી પુષ્ટ

વિષાણ (અધેડાના શીગડા)ની માફક અવસ્તુ છે ન્યારે મુક્તિમાં ચિત્ત
સંતતિનો સર્વના નિરોધ અને છે તો તે અર્થ ક્રિયા કારિતા એમાં ન થવાથી
ત્યાં અવસ્તુરૂપતાની આપત્તિ બૌદ્ધોને આવે છે. કારણ કે, મુક્તિ એક એવી
અતિમ ક્ષણ છે, કે જેમાં આગળ ચિત્તસંતતિ ચાલતી નથી આ ચિત્તસંતતિ તો
સંસારમાં જ ઉત્તરક્ષણને ઉત્પન્ન કરે છે મુક્તિમાં નહીં પૂર્વ ક્ષણ, ઉત્તર
ક્ષણને જ ઉત્પન્ન કરી નાશ પામે છે હવે આ અન્યક્ષણરૂપ મુક્તિ ઉત્તર
ક્ષણાન્તરને તો ઉત્પન્ન કરતી નથી નહીં તો એમાં મુક્તિત્વનો વિરોધ
આવવાનો આ અન્ય ક્ષણરૂપ મુક્તિમાં અર્થ ક્રિયા કારિતાનો અભાવ હોવાથી
અવસ્તુત્વની આપત્તિ આવવી સ્વાભાવિક જ છે. ન્યારે આ પ્રમાણે એમાં
અવસ્તુત્વનું સમર્થન થઈ જાય છે ત્યારે જે અવસ્તુ હોય છે એ જન્ય
બની શકતી નથી જન્ય તો વસ્તુ જ થયા કરે છે. આકાશ કુસુમ જેવા
અવસ્તુરૂપ પદાર્થોને શું કોઈએ કયાંય ઉત્પન્ન થતા જોયા છે ? આ પ્રમાણે
ન્યારે અતિમ ક્ષણરૂપ મુક્તિમાં અવસ્તુત્વાપત્તિ આવી ત્યારે આથી એ પણ
માનવું પડશે કે, આ અન્યક્ષણને ઉત્પાદક જે અવ્યવહિત પૂર્વક્ષણ છે એ
પણ અવસ્તુ સ્વરૂપ છે. અથવા ન્યારે અન્ય ક્ષણમાં અવસ્તુરૂપતા નહીં થઈ

इह जीवपना इति विशेषणेन सौगतमिमं मुखतेरमावरूपत्वं निराकृतम्, मुखतेरमावरूपत्वे हि अन्यक्षणस्यावस्तुत्व प्राप्तम्, तथाहि—वस्तुत्व नाम अर्थ क्रियाकारित्वम्, तथान्यक्षणस्य नास्ति, सौगतमतेऽन्यक्षणमात्रं क्षणान्तर नोत्पत्ते तया—च तत्पार्य क्रियाकारित्वामानादवस्तुत्वापत्तिः, अवस्तुत्वे चान्यक्षणस्य अन्यत्व न स्यात्, न हि अवस्तु गगनकुसुमादिकं नवचिदुत्पत्ते । ततश्च तत्पत्तं स्यापि क्षणस्यान्यक्षणजननसामर्थ्याभावादवस्तुत्व ग्रामोति एवं सौगतसिद्धान्तं

તિક ક્ષયસે પ્રાપ્ત જો શાશ્વતિક અનત એ અનુપમ સુખ છે એમને કહ્યા છે । इसी सुखका दूसरा नाम मोक्ष है । इसलिये ऐसे सुखमें शंकाके लिये स्थान ही नहीं है । “जीवघन” इस विशेषणसे सूत्रकारने सौगतों द्वारा मान्य मुक्तिका निषेध किया है । सौगतोंने मुक्तिको अभाव रूप माना है । परन्तु उनके मतानुसार मुक्तिकी यह मान्यता ठीक नहीं बैठती है । “चित्संततिका निरोध जब हो जाता है—तब जीवको मुक्ति की प्राप्ति होती है” ऐसी मान्यता मुक्तिके विषयमें बौद्धोंकी है । चित्संततिका निरोध उन्होंने सर्वथा अभाव रूप माना है । यह चित्संततिका निरोध अन्य क्षणमें जीवको प्राप्त होता है । इसके बाद फिर चित्संततति नहीं चलती है । चित्संततिका जारी रहना संसार और इसका अभाव ही मोक्ष है अतः यह मोक्ष अभाव रूप माना गया है । इस पर जैनदार्शनिकोंका ऐसा कहना है कि बौद्धोंने अर्थक्रियाकारी पदार्थको ही वस्तु माना है । जो हम अर्थक्रियासे विहीन है वह उनके सिद्धान्त

કહેવાના આત્મતિક ક્ષયથી પ્રાપ્ત એ શાશ્વતિક અનત અને અનુપમ સુખ છે એમાં થયેલ છે આજ સુખનું બીજું નામ મોક્ષ છે આજ કારણે એવા સુખમાં શંકા માટે સ્થાન જ નથી “જીવઘન” આ વિશેષણથી સૂત્રકારે સૌગતો દ્વારા માન્ય મુક્તિનો નિષેધ કરેલ છે સૌગતે કો મુક્તિને અભાવરૂપ માનેલ છે પરંતુ એમના મત અનુસાર મુક્તિની આ માન્યતા ઠીક એવડી નથી. “ચિત્ત સતતિનો નિરોધ બ્યારે થઈ જાય છે ત્યારે જીવની મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે” એવી માન્યતા મુક્તિના વિષયમાં બૌદ્ધોની છે ચિત્તસતતિનો નિરોધ એઓએ સર્વથા અભાવરૂપ માનેલ છે આ ચિત્તસતતિનો નિરોધ અન્યક્ષણમાં જીવને પ્રાપ્ત થાય છે જાના પછી ફરી ચિત્તસતતિ ચાલતી નથી. ચિત્તસતતિનું આજ રહેલું કો સંસાર, અને તેનો અભાવ જ મોક્ષ છે. આથી આ મોક્ષ અભાવરૂપ માનવામાં આવેલ છે જાના ઉપર જૈન દાર્શનિકોનું એવું કહેવું છે કે, બૌદ્ધોએ અર્થક્રિયાકારી પદાર્થને જ વસ્તુ માનેલ છે ને આ અર્થક્રિયાથી વિહીન છે તે એના સિદ્ધાંત અનુસાર ખર

નિરાકૃતમ્, તથાહિ—નિઃશ્રેયસસ્ય સર્વથાઽઽત્મગુણોઽચ્છિત્તિરૂપત્વે આત્મનોઽપ્ય-
ભાવઃ પ્રસજ્યેત, સર્વથા ગુણાભાવે હિ સતિ ગુણિનોઽપ્યભાવ એવ સમ્પદ્યતે, યથા—
અશેપરૂપાદ્યભાવે ઘટાદિ દ્રવ્યસ્યાપ્યભાવ ઇતિ ભાવનીયમ્ ॥ ૬૭ ॥

પુનરપિ સિદ્ધાનાં ક્ષેત્રં સ્વરૂપં ચ ગ્રાહ—

મૂલમ્—લોગેર્ગદેસે તે સંઘ્વે, નાણદંસણસંનિયા ।

સંસારપારનિતિથર્ષણા, સિદ્ધિં વૈરગઈ ગય્યા ॥ ૬૮ ॥

છાયા—લોકૈકદેશે તે સર્વે, જ્ઞાનદર્શનસંજ્ઞિતાઃ ।

સંસારપારનિસ્તીર્ણાઃ, સિદ્ધિં વરગર્તિ ગતાઃ ॥ ૬૮ ॥

નત્વ એવં અસુખિત્વકા પ્રસંગ પ્રાપ્ત હોતા હૈ જો યુક્તિ ઓર અનુભવસે
વાધિત હૈ । યદિ હસી તરહકી માન્યતા સ્વીકાર કી જાવે તો ફિર
અપને વિશેષણોંકે અભાવમેં આત્માકા ભી અભાવ માનના પડેગા ।
ગુણોંકે અભાવમેં ગુણી કભી રહ નહીં સકતા હૈ । જૈસે—રૂપાદિક ગુણોંકે
અભાવમેં ઘટાદિક દ્રવ્યકા અસ્તિત્વ નહીં પાયા જા સકતા હૈ । દ્વેષ,
દુઃખ, ઇચ્છા, પ્રયત્ન, સંસ્કાર તથા પુણ્ય પાપ સંજ્ઞક ધર્મ ઓર અધર્મ
इनका अभाव तो जैनियोंने भी मुक्तिमें माना है । इसी तरह क्षायोप-
शमिक सुख एवं बुद्धिका भी अभाव कहा गया है । परन्तु क्षायिक
बुद्धि और क्षायिक सुखका अभाव वहां नहीं कहा गया है । कारण कि
ये आत्माके विशेष गुण हैं । इनकी प्रादुर्भूति ही मुक्ति है । इसलिये
वैशेषिकोंकी नौ गुणोंकी उच्छिन्निरूप मुक्ति ठीक नहीं है यह बात
पूर्वोक्त इन दो विशेषणोंसे सूत्रकारने समर्थित की है ॥ ६७ ॥

અસુખિત્વનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે, જે યુક્તિ અને અનુભવથી બાધિત છે.
જે આ પ્રકારની માન્યતાને સ્વીકાર કરવામાં આવે તો પછી પોતાના વિશેષ
ગુણોના અભાવમાં આત્માનો પણ અભાવ માનવો પડશે. ગુણોના અભાવમાં
ગુણી કહી રહી શકતા નથી. જેમ રૂપાદિક ગુણોના અભાવમાં ઘટાદિક દ્રવ્યનું
અસ્તિત્વ દેખાતું નથી. દ્વેષ, દુઃખ, ઇચ્છા, પ્રયત્ન, સંસ્કાર તથા પુણ્યપાપ
સંજ્ઞક ધર્મ અને અધર્મ આનો અભાવ તો જૈનિઓએ પણ મુક્તિમાં માનેલ
છે. આજ પ્રમાણે ક્ષાયોપશમિક સુખ અને બુદ્ધિનો પણ અભાવ બતાવેલ છે.
પરંતુ ક્ષાયિક બુદ્ધિ અને ક્ષાયિક સુખનો અભાવ ત્યાં બતાવેલ નથી. કારણ
કે, એ આત્માના વિશેષગુણ છે. તેની પ્રાદુર્ભૂતિ જ મુક્તિ છે. આ કારણે
વૈશેષિકોની નવ ગુણોની ઉચ્છિન્નિરૂપ મુક્તિ બરોબર નથી. આ વાત પૂર્વાક્ત
આ બે વિશેષગુણોથી સૂત્રકારે સમર્થિત કરેલ છે. ॥ ૬૭ ॥

તથા—‘નાળદંસણસન્નિયા’ ‘અઠલં સુહસંપત્તા’ इति विशेषणद्वयम् च
 “सुखं दुःखबुद्धिच्छा द्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्कारा नवात्मगुणान्तेषामन्यन्तोष्णि-
 चिर्निभेयसम्” इति वचनात् सिद्धस्यायेतनत्वमसुखित्वं च नैयायिकाद्यभिमत

હો જાતી છે કે અથસ્તુ અન્ય નહીં હો સકતી તથા હસકા જો પૂર્વેક્ષણ
 છે તથા મી હસ અથસ્તુરૂપ અન્યક્ષણથી ઉત્પાદક શક્તિસે રહિત હો
 જાનેકે કારણ સ્વયં અથસ્તુરૂપ હો જાતા છે । ક્યોં કે હસમેં મી અ-
 ક્રિયાકારિતા હસ તરફકે માનનેમેં નહીં થન સકતી છે । હસ તરફ
 સ્ત્રીગતકે મતમેં પૂર્વ પૂર્વક્ષણોમેં અભાવરૂપતા હી કેવલ પ્રાપ્ત હોતી છે ।
 પરંતુ બૌદ્ધોંકે યહાં પેસા માના નહીં ગયા છે । ડનકે યહાં તો પૂર્વ
 ક્ષણોમેં ભાવરૂપતા હી માની ગઈ છે । અતઃ પૂર્વર ક્ષણોમેં ભાવરૂપતા
 સંગીકાર કારનેવાલે બૌદ્ધકે યહાં મુક્તિમેં મી ભાવરૂપતા નહીં માનને પર
 મી યલાત્ સિદ્ધ હોતી છે ।

इसी तरह “नाणदंसणसन्निया” “अठलं सुहसंपत्ता” इन विशेषणों
 द्वारा सूत्रकार यह समर्थित करते हैं कि मुक्तिको जो वैशेषिकोंने इन
 नवगुणोंके—सुख१, दुःख२, बुद्धि३, इच्छा४, द्वेष५, प्रयत्न६, धर्म७,
 अधर्म८, और संस्कार९के—नाश होनेसे माना है सो वह मानना उनका
 ठीक नहीं है । क्योंकि इस प्रकारकी एकान्त मान्यतामें सिद्धोंमें अनेक-

અવ છે અને એ પણ ખાતરી થઈ જાય છે કે, અથસ્તુ અન્ય બની શકતી
 નથી ત્યારે આનો એ પૂર્વક્ષણ છે એ પણ આ અથસ્તુરૂપ અન્યક્ષણથી
 ક્રિયાશક્તિ રહિત થઈ જવાના કારણે સ્વયં અથસ્તુરૂપ થઈ જાય છે
 કેમ કે એમાં પણ અર્થ ક્રિયા કારિતા આ પ્રમાણે માનવામાં બની શકતી નથી
 આ રીતે સીમલતા મતમાં પૂર્વ પૂર્વક્ષણોમાં અભાવરૂપતા જ કેવલ પ્રાપ્ત
 થાય છે પરંતુ બૌદ્ધોએ આ પ્રમાણે આમાં માનેલ નથી એમની માન્યતાએ
 પૂર્વ પૂર્વ ક્ષણોમાં ભાવરૂપતા જ માનવામાં આવેલ છે આથી પૂર્વપૂર્વક્ષણોમાં
 ભાવરૂપતા અંગિકાર કરનાર બૌદ્ધોએ મુક્તિમાં પણ ભાવરૂપતા ન માનવા
 છતાં પણ યલાત્ સિદ્ધ થાય છે

આજ પ્રમાણે “નાળદંસણસન્નિયા” “અઠલં સુહસંપત્તા” આ વિશેષણોથી
 સૂત્રકાર એવું સમર્થન કરે છે કે મુક્તિને એ વૈશિષ્ઠિકોએ આ નવગુણોને
 મુખ ૧ દુઃખ ૨ બુદ્ધિ ૩ ઇચ્છા ૪ દ્વેષ ૫ પ્રયત્ન ૬ ધર્મ ૭ અધર્મ ૮
 અને સંસ્કાર ૯ નો નાશ થવાથી માનેલ છે તો એમનું એ માનવું બરાબર
 નથી. કેમ કે, આ પ્રકારની એકાન્ત માન્યતામાં શિક્ષોમાં અવેતનત્વ અને

નિરાકૃતમ્, તથાહિ—નિઃશ્રેયસસ્ય સર્વથાઽઽત્મગુણોઽચ્છિત્તિરૂપત્વે આત્મનોઽપ્ય-
ભાવઃ પ્રસજ્યેત, સર્વથા ગુણાભાવે હિ સતિ ગુણિનોઽપ્યભાવ એવ સમ્પદ્યતે, યથા—
અશેષરૂપાદ્યભાવે ઘટાદિ દ્રવ્યસ્યાપ્યભાવ ઇતિ ભાવનીયમ્ ॥ ૬૭ ॥

પુનરપિ સિદ્ધાનાં ક્ષેત્રં સ્વરૂપં ચ પ્રાહ—

મૂલમ્—લોગેર્ગદેસે તે^૩ સંઘ્વે, નાણદંસણસંનિયા ।

સંસારપારનિર્થિર્ણના, સિદ્ધિં વૈરગઈ ગયા ॥ ૬૮ ॥

છાયા—લોકૈકદેશે તે સર્વે, જ્ઞાનદર્શનસંજ્ઞિતાઃ ।

સંસારપારનિસ્તીર્ણાઃ, સિદ્ધિં વૈરગર્તિ ગતાઃ ॥ ૬૮ ॥

નત્વ એવં અસુખિત્વકા પ્રસંગ પ્રાપ્ત હોતા હૈ જો યુક્તિ ઓર અનુભવસે
વાધિત હૈ । યદિ હસી તરહકી માન્યતા સ્વીકાર કી જાવે તો ફિર
અપને વિશેષણોંકે અભાવમેં આત્માકા ખી અભાવ માનના પડેગા ।
ગુણોંકે અભાવમેં ગુણી કખી રહ નહીં સકતા હૈ । જૈસે—રૂપાદિક ગુણોંકે
અભાવમેં ઘટાદિક દ્રવ્યકા અસ્તિત્વ નહીં પાયા જા સકતા હૈ । દ્વેષ,
દુઃખ, ઇચ્છા, પ્રયત્ન, સંસ્કાર તથા પુણ્ય પાપ સંજ્ઞક ધર્મ ઓર અધર્મ
इनका अभाव तो जैनियोंने भी मुक्तिमें माना है । इसी तरह क्षायोप-
शमिक सुख एवं बुद्धिका भी अभाव कहा गया है । परन्तु क्षायिक
बुद्धि और क्षायिक सुखका अभाव वहां नहीं कहा गया है । कारण कि
ये आत्माके विशेष गुण हैं । इनकी प्रादुर्भूति ही मुक्ति है । इसलिये
वैशेषिकोंकी नौ गुणोंकी उच्छिन्निरूप मुक्ति ठीक नहीं है यह बात
पूर्वोक्त इन दो विशेषणोंसे सूत्रकारने समर्थित की है ॥ ६७ ॥

અસુખિત્વનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે, જે યુક્તિ અને અનુભવથી બાધિત છે.
જો આ પ્રકારની માન્યતાનો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો પછી પોતાના વિશેષ
ગુણોના અભાવમાં આત્માનો પણ અભાવ માનવો પડશે ગુણોના અભાવમાં
ગુણી કહી રહી શકતા નથી. જેમ રૂપાદિક ગુણોના અભાવમાં ઘટાદિક દ્રવ્યનું
અસ્તિત્વ દેખાતું નથી. દ્વેષ, દુઃખ, ઇચ્છા, પ્રયત્ન, સંસ્કાર તથા પુણ્યપાપ
સંજ્ઞક ધર્મ અને અધર્મ આનો અભાવ તો જૈનિઓએ પણ મુક્તિમાં માનેલ
છે. આજ પ્રમાણે ક્ષાયોપશમિક સુખ અને બુદ્ધિનો પણ અભાવ બતાવેલ છે.
પરંતુ ક્ષાયિક બુદ્ધિ અને ક્ષાયિક સુખનો અભાવ ત્યાં બતાવેલ નથી. કારણ
કે, એ આત્માના વિશેષગુણ છે. તેની પ્રાદુર્ભૂતિ જ મુક્તિ છે. આ કારણે
વૈશેષિકોની નવ ગુણોની ઉચ્છિન્નિરૂપ મુક્તિ બરોબર નથી. આ વાત પૂર્વાક્ત
આ બે વિશેષણોથી સૂત્રકારે સમર્થીત કરેલ છે. ॥ ૬૭ ॥

ટીકા—‘લોગેગદેસે’ રૂપાદિ ।

સર્વે=નિરવશેષા, તં=ઉક્તાઃ સ્ત્રીસિદ્ધાદય, સિદ્ધા જ્ઞાનદર્શનસંસ્થિતા=જ્ઞાન દર્શનોપયોગવન્તા, સંસારપારનિસ્તીર્ણાઃ=સંસારસ્ય, પાર=વ્યયન્તસ્ત નિસ્તીર્ણા- અપુનરાગમનસ્વરૂપગાડધિષ્ઠ્યેનાડતિક્રાન્તા સિદ્ધિ વરગતિમ્, ગતાઃ સન્તાઃ, લોકૈકદેષે=લોકાગ્રમાગે સન્તિ ।

લોકૈકદેષે રૂપાદિ ‘મુક્તાઃ સર્વત્ર તિષ્ઠન્તિ, ધ્યોમવસ્તાપવર્જિતાઃ’ ।” રૂપાદિ કસ્યચિદુક્તિઃ પરાસ્વા । આત્માનાં સર્વગતરત્ને હિ સર્વપ્રાવસ્થાન સંમત્તિ, સર્વગતત્વ

ફિર ‘શ્રી સિદ્ધોક્તા ક્ષેત્ર ઓર સ્વરૂપ કહતે હૈ—‘લોગેગદેસે’ રૂપાદિ ।

અન્યથાર્થ—(તે સન્ને-તે સર્વે) જે સવ સ્ત્રીપર્યાય આદિ મનુષ્યપર્યાય તે સિદ્ધ હુપ બ્રીષ (નાળવંસજનસન્નિયા-જ્ઞાનદર્શનસંસ્થિતા) જ્ઞાનોપયોગ એવં દર્શનોપયોગસે વિશિષ્ટ હૈ । તથા (સંસારપારનિત્વિન્ના-સંસાર પારનિસ્તીર્ણા) સંસારકે પાર પહુંચે હુપ હૈ । હસીલિયે જે (વરગઈ સિદ્ધિ ગયા-વરગતિ સિદ્ધિ ગતા) સર્વોત્કૃષ્ટ ગતિ સિદ્ધિગતિમે પ્રાપ્ત હો શુકે હૈ । સૂત્રકાર જન વિશેષણોર્મિસે “લોકૈકદેષા” રૂપ વિશેષણસે યહ સમર્પિત કરતે હૈ કિ જિનકી પેસી માન્યતા હૈ કિ “મુક્તા સર્વત્ર તિષ્ઠન્તિ ધ્યોમવસ્તાપવર્જિતા” આકાશકી તરહ મુક્ત જીવ સંતાપસે રહિત હોકર રૂપ સમસ્ત લોકમે ઠહરે હુપ હૈ યહ ઠીક નહીં હૈ । કારણ કિ રૂપ કપનસે આત્માકા, સર્વત્ર અવસ્થાન પ્રતિપાદિત હોતા હૈ । આત્માકા સર્વત્ર અવસ્થાન માનનેમે અનેક રૂપ આતે હૈ । કારણ કિ આત્માકો

પછી યજ્ઞ સિદ્ધાના ક્ષેત્ર અને સ્વરૂપને કહે છે—“લોગેગદેસે” રૂપાદિ ।

અન્યથાર્થ—તે સન્ને-તે સર્વે જે સવળા શ્રી પથોષ આદિ મનુષ્ય પર્યાયથી સિદ્ધ અનેક રૂપ નાળવંસજનસન્નિયા-જ્ઞાનદર્શનસંસ્થિતા જ્ઞાનોપયોગ અને દર્શનોપયોગથી વિશિષ્ટ છે સંસારપારનિત્વિન્ના-સંસારપારનિસ્તીર્ણા તથા સંસારથી પાર પહોંચેલ છે. આ કારણે તેઓ વરગઈ સિદ્ધિ ગયા-વરગતિ સિદ્ધિ ગતા સર્વોત્કૃષ્ટ ગતિ સિદ્ધિગતિમાં પ્રાપ્ત બની ચૂકેલ છે. સૂત્રકાર જન વિશેષણોર્મિથી “લોકૈકદેષા” આ વિશેષણથી એવું સમર્થન કરે છે કે, જેમની એવી માન્યતા છે કે, “મુક્તા સર્વત્ર તિષ્ઠન્તિ ધ્યોમવસ્તાપવર્જિતા” આકાશની માફક મુક્ત રૂપ સત્તાપથી રહિત બનીને આ સમસ્ત લોકમાં ફેરેલા છે એ ઠીક નથી. કારણ કે, આ કથનથી આત્માનું સર્વત્ર અવસ્થાન પ્રતિપાદિત થાય છે. આત્માનું સર્વત્ર અવસ્થાન માનવામાં અનેક રૂપ આવે છે કારણ કે,

સ્વીકારેતુ સર્વત્ર સર્વદા વેદનાઽદિ પ્રસન્નઃ । તથા-‘જ્ઞાનદર્શનસંજ્ઞિતાઃ’ ઇતિ વિશેષણેન સર્વે સિદ્ધાઃ ઉભયોપયોગવન્ત ઇતિ સૂચિતમ્ ।

‘સંસારપારનિસ્તીર્ણાઃ’ ઇતિ વિશેષણેન-જ્ઞાનિનો ધર્મતીર્થસ્ય કર્તારઃ પરમં પદમ્; ગત્વાઽગચ્છન્તિ ભૂયોઽપિ, ભવં તીર્થં નિર્કારતઃ;” ઇતિ મતં નિરાકૃતમ્ । તદ્બ્રીકૃતસિદ્ધાનિષ્ઠિતાર્થા ન ભવન્તીત્યસ્તેષાં પુનરાવૃત્તિરિતિ તન્મતે દોષો વોઘ્યઃ । તથા ‘સિદ્ધિં વરગતિં ગતાઃ’ ઇત્યનેન સુક્ષીણકર્મણોઽપિ સ્વભાવેનૈવોત્પત્તિસમયે લોકાગ્રગમનં યાવત્ સક્રિયત્વમપ્યસ્તીતિ સૂચિતમ્ ॥૬૮॥

॥ ઇતિ સિદ્ધપ્રકરણમ્ ॥

હસ સ્થિતિમેં સર્વત્ર સર્વદા વેદના આદિ હોનેકા પ્રસંગ પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ । તથા “ જ્ઞાનદર્શનસંજ્ઞિતાઃ ” હસ વિશેષણસે ‘સમસ્ત સિદ્ધ જ્ઞાન-દર્શન ઉપયોગવાલે હૈં ’ યહ વાત સિદ્ધ હોતી હૈ । તથા જિનકી એસી માન્યતા હૈ કિ “ ધર્મતીર્થકે કર્ત્તા જ્ઞાની પરમ્પદમેં પ્રાપ્ત હોકર પુનઃ તીર્થ આદિકી અવહેલના હોનેસે સંસારમેં અવતરિત હોતે હૈં ” સો હસ માન્યતાકા નિરાકરણ કરનેકે લિયે “સંસારપારનિસ્તીર્ણાઃ” યહ પદ સૂત્રકારને રાખ્વા હૈ । હસસે યહ વાત સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ જો વ્યક્તિ સંસારસે પાર હોકર પુનઃ સંસારમેં આતે હૈં વે નિષ્ઠિતાર્થ નહીં હૈં હસી-લિયે વે સંસારમેં પુનઃ વહાંસે લૌટકર આતે હૈં । યદિ કૃતકૃત્ય હોતે તો વહાંસે પુનઃ વાપિસ હોનેકા પ્રસંગ ઉન્હેં પ્રાપ્ત નહીં હોતા । “સિદ્ધિવર-ગતિ ગતાઃ” હસ પદસે સૂત્રકાર યહ કહતે હૈં કિ જીવકે સમસ્ત કર્મ નષ્ટ હો જાતે હૈં તબ વે સ્વભાવતઃ ઉર્ધ્વગમન કરતે હૈં ઓર ધર્મદ્રવ્યકી

આત્માને આ સ્થિતિમાં સર્વત્ર સદાએ વેદના આદિ થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, તથા આ વિશેષણથી “ સઘળા સિદ્ધ જ્ઞાનદર્શન ઉપયોગવાળા છે. ” આ વાત સિદ્ધ થાય છે. તથા જેની એવી માન્યતા છે કે, “ ધર્મતીર્થનાં કર્તા જ્ઞાની પરમ પદને પ્રાપ્ત કરીને ફરીથી તીર્થ આદિની અવહેલના થવાથી સંસારમાં અવતાર ધારણ કરે છે ” તો આ માન્યતાને નિરાકૃત કરવા માટે આ પદ સૂત્રકારે રાખેલ છે. આનાથી સૂત્રકાર એ વાત બતાવે છે કે, જે વ્યક્તિ સંસારથી પાર થઈને ફરીથી સંસારમાં આવે છે તે નિષ્ઠિતાર્થ નથી. આ કારણે તેઓ સંસારમાં ફરીથી ત્યાંથી ફરીને આવે છે. જે કૃતકૃત્ય હોત તો ત્યાંથી પાછા ફરવાનો પ્રસંગ તેમને પ્રાપ્ત થાત નહીં. “સિદ્ધિ વરગતિ ગતા ” આ પદથી સૂત્રકાર એ બતાવે છે કે, જીવનાં સઘળા કર્મોનો નાશ થઈ જાય છે ત્યારે તે સ્વભાવતઃ ઉર્ધ્વગમન કરે છે. અને પ્રગ્લ્ભ્ય ન

તત્કં સિદ્ધાનાં સ્વરૂપં, સમ્પ્રતિ સંસારિણ આદ—

મૂલ્મ—સસારસ્થા ઉ જે જીવા, દુષિહા તે વિયાહિયા ।

તેસા ચ થાવરા પેવ, થાવરા તિવિહો તેહિ ॥ ૬૯ ॥

છાયા—સંસારસ્થા સ્તુ યે જીવા, દ્વિવિધાસ્તે વ્યાખ્યાતાઃ ।

વ્રસામ સ્થાવરામૈષ, સ્થાવરા સ્ત્રિવિધાસ્ત્રમ ॥ ૬૯ ॥

ટીકા—‘સસારસ્થા’ इत्यादि—

યે ॥ સંસારસ્થાઃ=સસારિણો જીવા સન્તિ, તે દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતા । વ્રસા સ્થાવરામૈષ, વ્રમ-વ્રસસ્થાવરેષુ સ્થાવરા સ્ત્રિવિધા વ્યાખ્યાતાઃ । સ્થાવરાનાં પદ્મા મિર્દેશેડપિ, તેપામસ્પષ્ટકવ્યતયા પ્રયમતોડમિધાનમ્ ॥ ૬૯ ॥

સહાયતાસે લોકાકાશકે અગ્રભાગમેં જાકર ચિરાજમાન હો જાતે હૈં ।
હસસે યહ ધાત મી સિદ્ધ હો જાતી હૈ કિ હન સિદ્ધોંકી આત્મા નિષ્ક્રિય નહીં હૈ । કિન્તુ સક્રિય હૈ ॥ ૬૮ ॥

॥ સિદ્ધોંકા યહ પ્રકરણ સમાપ્ત હુઆ ॥

યહ સિદ્ધોંકા સ્વરૂપ કહા, અય સસારી જીવોંકા સ્વરૂપ કહતે હૈ—
‘સસારસ્થા ઇ’ इत्यादि ।

અન્યથાર્થ—(સસારસ્થા ઇ જે જીવા-સંસારસ્થા યે જીવાઃ) સસારી જો જીવ હૈં (તે-તે) હે (દુષિહા વિયાહિયા-દ્વિવિધાઃ વ્યાખ્યાતાઃ) દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (તસા થાવરાપેવ-વ્રસા સ્થાવરામૈષ) એક વ્રસ જીવ દુસરે સ્થાવર જીવ । (તત્થ-તત્ર) इनमें (થાવરા-સ્થાવરા) સ્થાવર જીવ (તિવિહા-ત્રિવિધા) ત્રીન પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ॥ ૬૯ ॥

લોકાકાશના અગ્રભાગમાં વર્તને ચિરાજમાન થઈ બધા છે આમી એ નાત પશુ સિદ્ધ બધા છે કે એ સિદ્ધોની આત્મા નિષ્ક્રિય નહીં પરંતુ સક્રિય છે ॥ ૬૮ ॥

॥ સિદ્ધોનું આ પ્રકરણ સમાપ્ત થયું ॥

આ સિદ્ધોનું સ્વરૂપ કહ્યું હવે સસારી જીવના સ્વરૂપને કહે છે—

“સંસારસ્થા ઇ” इत्यादि ।

અન્યથાર્થ—સંસારસ્થા ઇ જે જીવા-સસારસ્થા તુ યે જીવાઃ સસારી જે જીવ તે-તે તે દુષિહા વિયાહિયા-દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતાઃ બે પ્રકારનાં કહેવામાં આવેલ છે । તસા થાવરાપેવ-વ્રસાસ્થાવરામૈષ એક વ્રસ જીવ અને જીવ સ્થાવર જીવ તત્થ-તત્ર આમાં થાવરા-સ્થાવરા સ્થાવર જીવ તિવિહા-ત્રિવિધા ત્રણ પ્રકારના બતાવવામાં આવેલ છે ॥ ૬૯ ॥

સ્થાવરા સ્ત્રિવિધા इत्युक्तं तत्र के ते त्रयः प्रकारा, इत्याशङ्क्याह—
मूलम्—पुढवी आउ जीवा य, तहेव य वणस्सई ।

इच्चेए थावरा ति विहा, तेसिं भेए सुणेह मे ॥७०॥

છાયા—પૃથિવ્યપ્ જીવાશ્ચ, તથૈવ ચ વનસ્પતયઃ ।

इत्येते स्थावरा स्त्रिविधाः, तेषां भेदान् शृणुत मे ॥७०॥

ટીકા—‘પુઢવી આઉ’ इत्यादि—

पृथिव्यप् जीवाः=पृथिवी-प्रसिद्धा, आपो-जलं, पृथिवी च, आपश्चेति पृथि-
व्यापः, ता एव जीवाः, ते तथा, इह जीवशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते । पृथिवी
जीवा अब्जीवाश्च । तथैव-वनस्पतयश्च=वनस्पति जीवा इत्यर्थः । इति=एवम्,
अनेन प्रकारेण स्थावरा स्त्रिविधाः सन्ति । इह तेजोवाय्वोर्गतित्रसत्वेन स्थावरेषु
तयोरनभिधानम् । तेषां=पृथिव्यादिजीवानां भेदान्, मे=मम, समीपे यूय
शृणुत । चकारः पादपूरणे । ननु पृथिव्यादयो जीवानां शरीराणि न तु जीवाः,
जीवा हि उपयोगलक्षणाः, पृथिव्यादयस्तु काठिन्यादिलक्षणा स्तत् कथं पृथिव्या-

वे उनके तीन प्रकार ये हैं—‘पुढवी’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(પુઢવી આઉજીવા તહેવ વણસ્સઈ—પૃથિવ્યબ્જીવા. તથૈવ
वनस्पतयः) पृथिवी जीव, जल जीव तथा वनस्पति जीव (इह-इति) इस
प्रकार (ए ए-एते) ये (तिविहा थावरा-त्रिविधाः स्थावराः) तीन तरहके
स्थावर जीव हैं । तेज और वायु ये दो काय गतित्रस हैं इसलिये इनकी
स्थावरोंमें गणना नहीं की है । (तेसिं भेए मे सुणेह-तेषां भेदान् मे
शृणुत) इन स्थावरोंके भेदोंको अब मैं कहता हूं सो तुम सुनो ।

શંકા—આપ જો પૃથિવી આદિકો જીવરૂપ કહ રહે છે સો એ
સ્વયં જીવ નહીં છે કિન્તુ જીવકે શરીર છે । કારણ કિ પૃથિવી આદિક
काठिन्यादिलक्षणवाले हैं तथा जीव उपयोग लक्षणवाला है ।

સ્થાવર જીવોના એ ત્રણ પ્રકાર છે—“ પુઢવી ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—પુઢવી આઉજીવા તહેવ વણસ્સઈ—પૃથિવ્યપ્ જીવા તથૈવ વનસ્પતયઃ
पृथिवीज्व, जलज्व, तथा वनस्पतिज्व इह-इति आ प्रकारना तिविहा थावरा-
त्रिविधा स्थावरा त्रण प्रकारना स्थावर ज्व છે, તેજ અને વાયુ આ એ કાય
गति त्रस છે આ કારણે એમની સ્થાવરોમાં ગણના કરેલ નથી. તેસિં મેઘ મે
सुणेह-तेषां भेदान् शृणुत आ स्थावरेना लेदोने डवे डु डडु छुं तेने तयो सांलणो.

શંકા—આપ પૃથવી આદિને જીવરૂપ બતાવી રહ્યા છે તો એ સ્વયં
ज्व नथी. परतु ज्वना शरीर છે. કારણ કે, પૃથવી આદિકે કંઈજ લક્ષણવાળા
છે. તથા જીવ ઉપયોગ લક્ષણવાળા છે.

उक्तं सिद्धानां स्वरूपं, सम्प्रति संसारिण आह—

मूलम्—संसारतया उ जे जीवा, दुविहा ते विद्याहिया ।

तैसा य थावरौ चैवे, थावरौ तिविहा तैहिं ॥ ६९ ॥

छाया—संसारस्या स्तु ये जीवा, द्विविधास्ते व्याख्याताः ।

प्रसाद्य स्थावराश्चैव, स्थावरा स्त्रिविधास्तत्र ॥ ६९ ॥

टीका—‘संसारस्या’ इत्यादि—

ये तु संसारस्याः=संसारिणो जीवा सन्ति, ते द्विविधा व्याख्याता । प्रसाद्य स्थावराश्च, तत्र-तत्रस्थावरेषु स्थावरा स्त्रिविधा व्याख्याताः । स्थावरानां पञ्चाभिर्देशेऽपि, तेषामल्पवक्तव्यतया प्रथमतोऽभिधानम् ॥ ६९ ॥

सहायतासे लोकाकाशके अग्रभागमें जाकर बिराजमान हो जाते हैं । इससे यह बात भी सिद्ध हो जाती है कि उन सिद्धोंकी आत्मा निष्क्रिय नहीं है । किन्तु सक्रिय है । ॥ ६८ ॥

॥ सिद्धोंका यह प्रकरण समाप्त हुआ ॥

यह सिद्धोंका स्वरूप कहा, अब संसारी जीवोंका स्वरूप कहते हैं—
‘संसारत्या उ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ— (संसारत्या उ जे जीवा-संसारस्या ये जीवाः) संसारी जो जीव हैं (ते-ते) वे (दुविहा विद्याहिया-द्विविधाः व्याख्याताः) दो प्रकारके कहे गये हैं । (तसा थावरौचैव-प्रसाद्य स्थावराश्च) एक प्रस जीव दूसरे स्थावर जीव । (तस्य-तत्र) इनमें (थावरा-स्थावरा) स्थावर जीव (तिविहा-त्रिविधाः) तीन प्रकारके कहे गये हैं ॥ ६९ ॥

लोकाकाशना अग्रभागमां जहनि बिराजमान यत्र अथ छे जाकी के बाद पक्ष सिद्ध जाय छे हे, के सिद्धोंकी आत्मा निष्क्रिय नहीं परंतु सक्रिय है ॥ ६८ ॥

॥ सिद्धोंनु अ प्रकरण समाप्त अयम् ॥

अ सिद्धोंनु स्वरूप कहु छवे संसारी लयना स्वरूपने कहे छे—

“संसारत्या उ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—संसारत्या उ जे जीवा-संसारस्या तु ये जीवाः संसारी के लय ते-ते ते दुविहा विद्याहिया-द्विविधा व्याख्याताः नि प्रकाशनां कहेवामां आवेत्त छे तसा थावरौचैव-प्रसाद्य स्थावराश्च के प्रस लय अने जीवा स्थावर लय तस्य-तत्र अभां थावरा-स्थावरा स्थावर लय तिविहा-त्रिविधा त्रय प्रकाशनां अताववामां आवेत्त छे ॥ ६९ ॥

દયો મીયા ઇત્યુક્તમ્ ? , ઉચ્યતે—જીવ શરીરં ચેત્સુમય પરસ્પરાનુવદ્ધમિતિ તયો વિમાગઃ।માયાદ્ પૃથિવ્યાદયો જીવા ઇતિ વ્યપદિષ્યન્તે । ષક્ત દિ—“અમોન્નાણુ ગયાણં ઇમ ચ તં ચ સિ વિમયણમજુર્વ” ઇત્યાદિ ।

છાયા—અન્યોઽપ્યાનુગદયોરિદ ચ તચ્ચેતિ વિમયનમપુરુષમ્ ॥૭૦॥

અય ‘યયોદેશં નિર્દેશ’ ઇતિ ન્યાયમનુસૂત્ય નિર્દેશક્રમેણ પ્રથમ પૃથિવી જીવ મેદાનાદ—

મૂલમ્—દુષિહા પુઢવી જીવા ઉ, સુહુમા વાયરા તૈહા ।

પજ્જન્તમપૈજ્જન્તા, ઇધમેવ દુહા પુણો ॥ ૭૧ ॥

છાયા—દિવિષા પૃથિવો જીવાસ્તુ, સૂક્ષ્મા વાદરા સ્તયા ।

પર્ણાસા અપર્ણાસાઃ, ઇધમેવ દ્વિષા પુનઃ ॥ ૭૧ ॥

ટીકા—‘દુષિહા પુઢવી’ ઇત્યાદિ—

પૃથિવીજીવા દિવિષાઃ તદ્ યથા—સૂક્ષ્માઃ—સૂક્ષ્મનામકર્મોદયાદ્ સૂક્ષ્માઃ, તથા

સમાધાન—પૃથિવી આદિ જીવ ઔર પૃથિવી આદિ શરીર યે દોનો પરસ્પરમેં યેસે મિલ રહે હૈં કિ જિનકા અલગ કરના અશક્ય હૈં । અતઃ इनके विभागका अभाव होनेसे ‘पृथिवी आदिक जीव है’ ऐसा कह दिया गया है । वैसे तो पृथिवी जीव एवं पृथिवी शरीरमें भिन्नता ही है ।

અસ્ત ચ—“અમોન્નાણુગયાણં ઇમ ચ તં ચ સિ વિમયણમજુર્વ” ઇત્યાદિ । પરન્તુ યહાં જો ડનકી અભિન્નતા કહી ગઈ હૈં ઘહ અશક્ય વિવેચન હોનેસે—“યહ પૃથિવી હૈં ઔર યહ પૃથિવી જીવ હૈં ” ઇસ્તરૂપસે વિમાગ નહીં હો સકનેસે—હી કહી ગઈ હૈં ॥૭૦॥

અથ સૂત્રકાર પૃથિવી જીવકે મેદોંકો કહતે હૈં—‘દુષિહા’ ઇત્યાદિ ।

અન્યથાર્થ—(પુઢવી જીવા દુષિહા—પૃથિવી જીવાઃ દિવિષાઃ) પૃથિવી

સમાધાન—પૃથવી આદિ જીવ અને પૃથવી આદિ શરીર એ બંને પરસ્પરમાં એ રીતે મળેલા છે કે, એમને અલગ કરવાં અશક્ય છે આથી એમના વિભાજનો અભાવ હોવાથી “પૃથવી આદિક જીવ છે” એવું કહેવામાં આવ્યું છે આમ તે પૃથવીજીવ અને પૃથવી શરીરમાં ભિન્નતા જ છે

અર્થ—“અમોન્નાણુગયાણં, ઇમંચ તચ સિ વિમયણમજુર્વ” ઇત્યાદિ । પરંતુ અહીં જે તેની અભિ નતા બતાવવામાં આવી છે તે અશક્ય વિવેચન હોવાથી ‘આ પૃથવી છે અને આ પૃથવીજીવ છે’ આ રીતે વિભાજન ન થઈ શકવાથી જ બતાવવામાં આવેલ છે ॥ ૭૦ ॥

હવે સૂત્રકાર પૃથવીજીવના કોદોને બતાવે છે—“દુષિહા” ઇત્યાદિ ।

અન્યથા—પુઢવી જીવા દુષિહા—પૃથિવી જીવાઃ દિવિષાઃ પૃથવી જીવ એ

પૃથિવી, તદાત્મકા जीवा अप्युपचारात् श्लक्षणा उच्यन्ते । तथा-पापाणकल्पा
कठिना पृथिवी खरा, तदात्मका जीवा अप्युपचारात् खरा उच्यन्ते । तत्र-पर्याप्त-
वादर-पृथिवीजीवेषु श्लक्षणा जीवाः सप्तविधा बोद्धव्याः ॥७२॥

શ્લક્ષણાનાં સપ્તભેદાનાહ—

મૂલમ્—કિણ્હા નીલા ય રૂહિરા ય, હાલિદા સુકિલા તહા ।

પંડુપણગમદ્વિયા, રૂંચરા છત્તીસર્ડવિહા ॥ ૭૩ ॥

છાયા—કૃષ્ણા નીલાશ્ચ રુધિરાશ્ચ, હારિદ્રાઃ શુક્લા સ્તથા ।

પાણ્ડુપનકમૃત્તિકાઃ, રૂચરાઃ પદ્મત્રિશદ્વિધાઃ ॥૭૩॥

ટીકા—‘કિણ્હા નીલા ય’ इत्यादि—

ये तु श्लक्षणाः पर्याप्त वादर पृथिवी जीवास्ते कृष्णाः१, नीलाः२ तथा—

वे दो प्रकारके कहे गये हैं । (सण्हा खराय-श्लक्षणाः खराश्च) एक
श्लक्ष्ण और दूसरे खर-कठोर । चूर्णित लोष्टके समान जो मृदु पृथिवी
है वह श्लक्ष्ण वादर पर्याप्त पृथिवी जीव है । तथा पापाण जैसी जो
कठोर पृथिवी है वह खर वादरपर्याप्त पृथिवी जीव है । जो बिल्कुल
नरम जमीन होती है और खोदने पर बालुकाके रूपमें निकलती है वह
श्लक्ष्ण पृथिवी जीव है । यहां श्लक्ष्ण एवं खर पृथिवीको जो जीवरूपसे
कहा है वह केवल उपचारसे ही कहा गया है ऐसा जानना चाहिये । (तर्हि
सण्हा-तत्र श्लक्ष्णाः) वादरपर्याप्त पृथिवी जीवोंमें जो श्लक्ष्णपृथिवी जीव कहे
गये हैं वे (सप्तविहा-सप्तविधाः) सात प्रकारके जानना चाहिये ॥७२॥

શ્લક્ષ્ણપૃથિવીકે સાત ભેદ કહતે હૈ—‘કિણ્હા’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(કિણ્હા નીલા ય રુહિરા હલિદા સુકિલા તહા પંડુ પણગ

મતાવેલ છે. સણ્હા ખરાય-શ્લક્ષ્ણા ખરાશ્ચ એક શ્લક્ષ્ણ અને બીજો ખર-કઠોર
કળેલા આટાના જેવી જે પૃથવી મૃદુ છે તે શ્લક્ષ્ણ બાદર પર્યાપ્ત પૃથવી બવ
છે. તથા પથ્થર જેવી જે કઠોર પૃથવી છે તે ખર બાદર પર્યાપ્ત પૃથવી બવ
જે બિલકુલ નરમ જમીન હોય છે અને ખોદવાથી રેતીના રૂપમાં નીકળે છે
તે શ્લક્ષ્ણ પૃથવી બવ છે અહીં શ્લક્ષ્ણ અને ખર પૃથવીને જે બવરૂપથી
કહેલ છે તે ફક્ત ઉપચારથી જ કહેવામાં આવેલ છે એમ બાણુબું ભેઈએ
તર્હિ સણ્હા-તત્ર શ્લક્ષ્ણા બાદર પર્યાપ્ત પૃથવી બવોમાં જે શ્લક્ષ્ણ પૃથવી
બવ કહેવામાં આવેલ છે તે સત્તવિહા-સપ્તવિધા સાત પ્રકારના બાણુવા ભેઈએ ॥૭૨॥

શ્લક્ષ્ણ પૃથવીના સાત ભેદ છે તેને કહે છે—“ કિણ્હા ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—કિણ્હા નીલાય રુહિરા હલિદા સુકિલા તહા પંડુપણગમદ્વિયા—

“આહારસરીરેદિય ઉસ્સાસવઓ મળોમિણિબ્ધચી ।

હોઈ જઓ દલિયાઓ કરણ પદ સા ડ પજ્જસિ ॥

છાયા—આહાર શરીરેન્દ્રિયોન્મુદાસ વઓ મનોઽમિનિર્ણયિષિઃ ।

મવતિ યતો ઠલિકાસ્કરણં પ્રયિ સૈવ પર્યાસિઃ ॥૩૧॥

આહારશરીરેન્દ્રિયોન્મુદાસકર્યં પર્યાસિચતુષ્ટય પૃથિવીભીવાનામ્, ‘તુ’ इति નિમયે ધોષ્યમ્ ॥૩૧॥

પુનરેપામેવોત્તરમેદાનાઈ—

મૂલ્મ—વાયરોં જે ડ પજ્જસા, દુષિહા તે વિયાહિયા ।

સળ્હા સ્વેરા ય ઘોધવ્ઝોં, સળ્હા સૈત્તવિહા તેંહિં ॥૩૨॥

છાયા—વાદરા યે તુ પર્યાપ્તા, દ્વિવિધાસ્તે વ્યાખ્યાતાઃ ।

શ્લક્ષ્ણા સ્વરામ ચેદ્વક્ત્ર્યાઃ, શ્લક્ષ્ણા સપ્તવિધાસ્ત્ર ॥૩૨॥

ટીકા—યે તુ પર્યાપ્તા વાદરા=વાદરાક્યપૃથિવી જીવાઃ તે દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતાઃ, ઉદ્યયા-શ્લક્ષ્ણા, સ્વરામેતિ । તત્ર-શ્લક્ષ્ણા ચૂર્ણિઠલોપકૃત્વા મુદુઃ

પર્યાસિસે ઓ રહિત હે યે અપર્યાસ જીવ હે । ઉક્ત ચ—

“આહાર સરીરેદિય ઉસ્સાસવઓ મળોમિણિબ્ધચી ।

હોઈજઓ દલિયાઓ કરણ પદસા ડ પજ્જસતી ।”

એકેન્દ્રિય જીવોંકે—આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, આસોન્મુદાસ યે ચાર પર્યાસિયાં હોતી હે । અતઃ એકેન્દ્રિયોંમિં અન્તર્મૂત હોનેકે કારણ ઇન પૃથિવી જીવોંકે મી યે હી ચાર પર્યાસિયાં હોતી હે ॥૩૧॥

અય ઇન્હીંકે ઉત્તર મેવોંકો કહતે હે—‘વાયરા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે ડ પજ્જસા વાયરા-યે તુ પર્યાપ્તા વાદરા) જે વાદર પર્યાસ પૃથિવી જીવ હે (તે દુષિહા વિયાહિયા-તે દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતા)

પર્યાસિધી ને રહિત છે તે અપર્યાસ જીવ છે ઉક્ત ચ—

“આહાર સરીરેદિય, ડ સ્સાસવઓ મળો મિણિબ્ધચી ।

હોઈ જઓ દલિયાઓ, કરણ પદસા ડ પજ્જસતી ” ॥

એકેન્દ્રિય જીવોના આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય શરીર, આસોન્મુદાસ એ ચાર પર્યાસિયો વાય છે આથી એકેન્દ્રિયમાં અન્તર્મૂત થવાના કારણે એ પૃથ્વી જીવોની પણ આ જ ચાર પર્યાસિયો વાય છે ॥ ૩૧ ॥

હવે આના જ ઉત્તર કોદોને કહે છે—‘વાયરા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે ડ પજ્જસા વાયરા-યે તુ પર્યાપ્તા વાદરા ને આદર પર્થોઃ પૃથ્વી જીવ છે તે દુષિહા વિયાહિયા-તે દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતા તે ને પ્રગતિ

छाया—पृथिवी च शर्करा वालुका च, उपलः शिला व लवणभूपश्च ।
 अयस्ताम्रत्रपुक सीसरूप्य सुवर्णं च वज्रञ्च ॥ ७४ ॥
 हरितालो हिङ्गुलको, मनःशिला सस्यकाञ्चनप्रवालम् ।
 अभ्रपटलमभ्रवालुका, वादरहाये मणि विधानानि ॥ ७५ ॥
 गोमेदकश्च रुचकः, अङ्गस्फटिकश्च लोहिताक्षश्च ।
 मरकतमसारगलः, भुजमोचक उन्द्रनीलश्च ॥ ७६ ॥
 चन्दनो गैरिको हंसगर्भः, पुलकः सौगन्धिकश्च वोढव्यः ।
 चन्द्रप्रभो वैडूर्यो जलकान्तः सुरकान्तश्च ॥ ७७ ॥

टीका—‘पुढवी य’ इत्यादि—

पृथिवी१—शुद्धपृथिवी, इहपृथिवी जन्देन शुद्धपृथिवीमृत्बते, भामा शब्देन सत्यभामावत् । या शर्करादिरूपा न भवति, सा शुद्ध पृथिवी शर्करा२—लघु प्रस्तर खण्डरूपा, रेवालुका=प्रसिद्धा, ४उपलः=पर्वतात् पतितः रथूलपापाणः, ५शिला=प्रस्तरः ६लवण=समुद्र लवणादिकम् ७, ८ऊपः=क्षारमृत्तिका, “अयस्ताम्रत्रपुकसी-सरूप्यसुवर्णम्”=अयः=लोहः, ९ताम्रं—तांवा, इति प्रसिद्धम्, १०त्रपुकम्—‘रांगा’ इति प्रसिद्धम्, ११सीसकम्=सीसेति ख्यातम्, १२रूप्यं=रजतम्—चांदीति ख्यातम्, १३सुवर्णम्, एषां समाहारस्तत्तथा, तथा—१४वज्रं—हीरकं—‘हीरा’ इति प्रसिद्धम्,

खरपृथिवीजीवोंके छत्तीस भेदोंको कहते हैं—‘पुढवी य’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(पुढवी—पृथिवी) शुद्धपृथिवी१, (सक्करा—शर्करा) लघु-खण्डरूपपृथिवी२, (वालुया—वालुका) वालू३, (उवले—उपलः) पत्थर४, (सिलाय—सिला) शिला५, (लोणु—लवणम्) लवण६, (ऊसे—ऊपः) खारी-मिट्टी७, (अयतंब तउय सीसग रूपसुवर्णणे य वहरे य—अयस्ताम्रत्रपुक सीसरूप्य सुवर्णं च वज्रं च) लोह८, तांवा९, रांगा१०, सीसा११, चांदी१२, सुवर्ण१३, तथा हीरा१४, (हरियाले हिङ्गुलए मणो सिला सासगंजणपवाले—हरिताल हिङ्गुलकः मनः शिला, सस्य काञ्चनप्रवालम्)

अ२ पृथ्वी एवोना छत्रीस लेहोने ढडे छे—“ पुढवीय ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—पुढवी—पृथ्वी शुद्ध पृथ्वी (१) सक्करा—शर्करा लघुभ३३५ पृथ्वी (२) वालुया—वालुका वेणु (३) उवले—उपल पत्थर (४) सिलाय—सिला शिला (५) लोणु—लवणम् भीडु (६) ऊसे—ऊप, खारी भाटी (७) अयतंबत उयसीसगरूपसुवर्णणे य वहरेइ—अयस्ताम्र त्रपुक सीसरूप्यसुवर्णं च वज्र च वे।डु (८) तांथु (९) रांथु १० सीसु ११ यांदि १२ सोनु १३ डीरा १४ हरियाल हिङ्गुलए मणोसिला सासगजणपवाले—हरियाल; हिङ्गुलकः मनः शिला सस्यकाञ्चनप्रवालम्

रुधिराः ३, रक्तवर्णाः, हरित्रा ४=पीतवर्णाः, शुक्लाः ५=घेतवर्णाः, तथा-पाण्डु, पनक, मृत्तिकाभेति सप्तविधाः व्याख्याताः । तत्र-पाण्डुपनकमृत्तिकाः-पाण्डवः=आपाण्डुराः ईषच्छ्वेत वर्णाः, पनकाः=जमसि उद्धीयमानाधूलिरूपा मृत्तिकाः, तदात्मका जीवा पनकमृत्तिकाः पाण्डवश्च पनकमृत्तिकाभेति द्वन्द्वसमासः । पाण्डुग्रहणं कृष्णादि वर्णानामपि स्वस्थानभेदेन भेदात् भेदान्तरसम्भवम् सूचयति । स्वरपृथिवीभेददर्शनोपक्रममाह-‘स्वरा’ इति । स्वराः पर्याप्तवादरपृथिवीनीवास्तु पट्विशद्विधा मोक्षाः, चकारद्वयमपि समुच्चयार्थकम् ॥७३॥

स्वरपृथिवीजीवानां पट्विशद्व्यभेदानाह—

मूलम्—पुण्डरी य सकरो बालुयां य, उवले सिलांय लोणूसे ।

अर्यतवेतउयसीसेंग, रुप्य सुवण्णे य वंईरे य ॥७४॥

हरियोले हिंयुंल्लय, मणोसिलां सांसगजणंपवाले ।

अब्भपेण्डलब्भेवाल्ल य, वायरकाय मणिविहाणा ॥७५॥

गोमेजैय य रैयगे, अकण्ठेफलिहे य लोहियैक्खे य ।

सरगय मंसारगळे, मुंयमोयग इदेनीले य ॥ ७६ ॥

चदण गेरुय हसगंम्भे, पुंल्लय सोगधिपेय बोधव्वे ।

चदप्पंभवेरुलिपे, जलैकते सूरैकते य ॥ ७७ ॥

महिया-कृष्णाः नीलाश्च तथा रुधिरा हरित्रा शुक्लाः तथा पाण्डु, पनक, मृत्तिकाः) कृष्णः कृष्णपृथिवीजीव, नीलः श्लक्ष्णपृथिवीजीव, रक्तवर्णः श्लक्ष्णपृथिवीजीव, पीतवर्णः श्लक्ष्णपृथिवीजीव, शुक्लवर्णः श्लक्ष्णपृथिवीजीव, तथा पाण्डुवर्णः श्लक्ष्णपृथिवीजीव, पनकमृत्तिका-आकाशमै उद्धती दुई धूलिरूप मृत्तिका ये सात प्रकार श्लक्ष्णपृथिवीजीवोके हे । तथा (स्वरा छत्तीसईविहा-स्वराः पट्विशद्विधा) स्वरापृथिवीजीव - पर्याप्तवादर पृथिवीजीव-छत्तीस (३६) प्रकारके हैं ॥७३॥

कृष्णाः नीलाश्च तथा रुधिराः हरित्राः शुक्लाः तथा पाण्डुपनकमृत्तिका कृष्णः २६२५ पृथ्वी ७५, नील २६२५ पृथ्वी ७५, रक्तवर्ण २६२५ पृथ्वी ७५ पीतवर्ण २६२५ पृथ्वी ७५, शुक्लवर्ण २६२५ पृथ्वी ७५, तथा पाण्डुवर्ण २६२५ पृथ्वी ७५, पनक मृत्तिका-आकाशमै उद्धती पुण्ड्रय भाटी व्या सात प्रकार २६२५ पृथ्वी ७५) तथा स्वरा छत्तीसईविहा-स्वरा पट्विशद्विधाः ३६ पृथ्वी ७५-३६२५ व्या ७५ ७५) ३६ प्रकारके हैं ॥ ७३ ॥

ચન્દન ગૌરિકહંસગર્ભઃ-ચન્દનઃ=ચન્દનાભિધો મણિવિશેષઃ, ગૌરિકઃ=ગૌરિકાભિધો મણિવિશેષઃ, હંસગર્ભઃ મણિવિશેષઃ. એતેપાં ત્રયાણામપિ સાજાત્યાદેકસ્મિન્નેવ ભેદેન્તર્ભાવઃ। પુલકઃ, સૌગન્ધિકઃ, ચન્દ્રપ્રભઃ=ચન્દ્રકાન્તઃ, વૈદૂર્યઃ, જલકાન્તઃ, સૂરકાન્તઃ ચોદ્ધવ્યઃ=જ્ઞાતવ્યઃ। ‘વોદ્ધવ્યઃ’ इत्यस्यावृत्त्या सर्वत्रान्वयः कार्यः। सर्वेऽपि चकाराः समुच्चयार्थकाः। पृथिव्यादयश्चतुर्दश, हरितालादयोऽष्टौ, गोमेद-
कादयश्च क्वचित् कस्यचित् कथंचिदन्तर्भावान्चतुर्दश, इति पट्त्रिंशद्विधाः स्वरूप-
पर्याप्तवादकायपृथिवीभेदाः ॥ ७४-७५-७६-७७ ॥

કંતેય-ચન્દનઃ ગૌરિકઃ હંસગર્ભઃ પુલકઃ સૌગન્ધિકઃ ચન્દ્રપ્રભઃ વૈદૂર્યઃ
જલકાન્તઃ સૂરકાન્તઃ) ચન્દન, ગૌરિક, હંસગર્ભ, પુલક, ચન્દ્રકાન્ત,
જલકાન્ત ઓર સૂર્યકાન્ત। જિસ તરહ મામા શબ્દસે સત્યમામાકા
ગ્રહણ હોતા હૈ ઉસી તરહ પૃથિવી શબ્દસે શુદ્ધ પૃથિવીકા ગ્રહણ યહાં
કિયા ગયા હૈ। ઉસમેં શર્કરા આદિરૂપ પૃથિવીકી ચિત્રતા નહીં રહી ગઈ
હૈ। જો લઘુલંઢરૂપમેં પથ્થરોકે ઢુકડે ડધર ડધર રવાનોકે અન્દર પડે
રહતે હૈં વે શર્કરા શબ્દસે ગૃહીત હુએ હૈં। ચાલુકા પ્રસિદ્ધ હૈં। પર્વત ડપર
સે પતિત જો સ્થૂલ પાષાણ હૈ વહ યહાં ઉપલ શબ્દસે ગૃહીત હુઆ હૈ।
ક્ષારમૃત્તિકાકા નામ ડપ હૈ। વર્ણકદ્રવ્ય વિશેષકા નામ હિંગુલક હૈ।
સસ્યક એક ધાતુ વિશેષ હોતા હૈ। અંજનસે રત્નવિશેષકા ગ્રહણ હુઆ
હૈ। કાલા જો મણિ વિશેષ હોતા હૈ ઉસે રુચક કહતે હૈં। “અંકાફલિ-
હેય” “મરગયમસારગલ્લે” “ચંદનગેરુયહસગવ્ભે” હન ગાથાપદોમેં જો
મણિ વિશેષ કહે ગયે હૈં ઉનકા સજાતીય હોનેકી વજહસે એક એક
ભેદમેં હી અન્તર્ભાવ કિયા ગયા હૈ ॥ ૭૪-૭૭ ॥

ગૌરિક ૧૦ હંસગર્ભ ૧૧ પુલક ૧૨ ચંદ્રકાન્ત ૧૩ જળકાન્ત અને સૂર્યકાન્ત
૧૪ જે પ્રમાણે ભામા શબ્દથી સત્યભામાનુ ગ્રહણ થાય છે. એજ પ્રમાણે
પૃથ્વી શબ્દથી શુદ્ધ પૃથ્વીનુ ગ્રહણ અહીં કરવામા આવેલ છે. એમાં સાકર
આદિરૂપ પૃથ્વીની વિવક્ષા રાખવામાં આવેલ નથી જે લઘુખંડરૂપમાં પથ્થરના
ડુકડાઓ આદિ તહીં પડ્યા હોય છે એ શર્કરા શબ્દથી ગૃહીત થયેલ છે.
રેતી પ્રસિદ્ધ છે. પર્વત ઉપરથી ગખડી પડેલા જે સ્થૂળ પથ્થર છે તે અહીં
ઉપલ શબ્દથી ગૃહીત થયેલ છે ક્ષાર મૃત્તિકા (ખારીમાટી)નુ નામ ઉપ છે.
વર્ણકદ્રવ્ય વિશેષનું નામ હિંગળો છે સસ્યક એક ધાતુ વિશેષ હોય છે અંજનથી
રત્ન વિશેષનુ ગ્રહણ થયેલ છે. જે મણી કાળો વિશેષ હોય છે તેને રચક કહે
છે “અંકાફલિહેય,” “મરગયમસારગલ્લે” “ચંદનગેરુ ય હંસગવ્ભે”
આ ગાથા પદોમા જે મણી વિશેષ બતાવવામા આવેલ છે. એ સ્વભાવિય
હોવાના કારણે એક એક ભેદમાં જ અતર્ભાવ કરાયેલ છે. ॥ ૭૪-૭૭ ॥

હરિતાલઃ 'હરતાલ' इति प्रसिद्धः, हिंशुलकः=वर्णक द्रव्यविशेषः, मनःशिला=मैनशिल इति प्रसिद्धा, सस्यकाञ्चनप्रवालम्=सस्यक-धातुविशेषः, अञ्जनम्=समीरकम्-रत्नविशेषः, प्रवालकम्=विद्रुमः-'भृगा' इति प्रसिद्धम्, एषां समाहारस्तत्तथा, तथा च अमरपटलम्='अमरत्न', इति प्रसिद्धम्, अम्रपालका=अम्रपटलसंयुक्ता पालका च इत्थं स्वरूप पर्याप्तवादरूपविबीकाय अमी पृथग्यादयश्चतुर्दश हरि तालादयोऽष्टौचेत्येवं द्वाविंशतिर्मेदाः प्रोक्ताः । अथ तमेव वादरकाये चतुर्दश मणि विधानानि=मणिमेवा अपि विज्ञेयाः । तथा हि-गोमेदकः='गोमेद' इति प्रसिद्धः, रुचकः=कृष्णमणिविशेषः, अङ्कः=रत्नविशेषः, स्फटिकः=प्रसिद्धः, अङ्गुस्फटिकयो-रेकोमेदः । तथा-लोहिताक्षश्च, मरकतमसारगच्छ, यद्यपि मरकतः 'पद्मा' इति प्रसिद्धः, मसारगच्छाऽपि मणिविशेषः, तथापि सा आत्पादेकमेदान्तरगर्गतत्वेन निर्दिष्टा । भुजमोचकः=नीलवर्णरत्नविशेषः इन्द्रनीलः='नीलम' इति प्रसिद्धा,

હરતાલ ૧૫, હિંશુલક ૧૬, મૈનશિલ ૧૭, સસ્યક ૧૮, સમીરકરત્નવિશેષ ૧૯, વિદ્રુમ ૨૦, (અમ્રપટલકમ્બવાલુય-અમ્રપટલમ્ અમ્રવાલુકા) અમ રત્ન ૨૧, અમરત્નયુક્ત પાલુકા ૨૨ એ ધાવીસ (૨૨) પૃથિવી આદિક ઘસ્ટુરૂં સ્વરૂપ પર્યાપ્ત વાદર પૃથિવીકાયકે મેદ કહે છે । (મણિવિદ્યાના-મણિ વિધાનાનિ) હસી તરફ હસમેં ચૌદહમણિયાંકે મેદ ઓર સમ્મિલિત છે । સો એ સપ છત્તીસ (૩૬) હો જાતે છે । એ મણિયોંકે ચૌદહ મેદ હસ પ્રકાર છે-(ગોમેદજપ કયગે અકપ્પલિહે લોહિયક્ષેય મરગયમસા લગાલ્હે-ગોમેદક રુચકઃ અઙ્કઃ સ્ફટિકઃ લોહિતાક્ષઃ મરકતમસારગછઃ) ગોમેદ ૧, રુચક ૨, અંક સ્ફટિક ૩, લોહિતાક્ષ ૪, મરકત, મસારગછ, (મુજમોચક ઇન્દનીલોચ-મુજમોચક ઇન્દ્રનીલઃ) મુજમોચક, ઇન્દ્રનીલ, (શ્વપ્પા ગેરુય હંસગદમે પુલપ સોગધિપ્પ ચ્વપ્પમ વેરુલિય જલકંતે, સૂર

ક્ર.લા. ૧૫ હિં.જો. ૧૬ મનશીલ ૧૭ સસ્યક ૧૮ સમીરક રત્નવિશેષ ૧૯ વિદ્રુમ ૨૦ અમ્રપટલકમ્બવાલુય-અમ્રપટલમ્ અમ્રવાલુકા અમરત્ન ૨૧ અમરપવાળી રત્ની ૨૨ આ ધાવાંસ પૃથ્વી આદિક ઘસ્ટુરૂં આરૂપ પર્યાપ્ત વાદર પૃથ્વી કાયના લેહ કહેલ છે, મણિવિદ્યાના-મણિવિધાનાનિ આ પ્રમાણે તેમાં બોલ (૧૪) મણિયાના લેહ વધારે સમિલિત છે આ બધા મળીને છત્તીસ (૩૬) બધે બધ છે એ મણિયાના બોલ લેહ આ પ્રમાણે છે-ગોમેદજપ કયગે અકપ્પલિહે લોહિયક્ષેય મરગયમસાલગાલ્હે-ગોમેદક રુચકઃ અઙ્કઃ સ્ફટિકઃ લોહિતાક્ષઃ મરકતમસારગછઃ ગોમેદ ૧ રુચક ૨ અંક સ્ફટિક ૩ લોહિતાક્ષ ૪ મરકત ૫ મસારગછ ૬ મુજમોચક ૭ રૂપીકાય-મુજમોચક ઇન્દનીલઃ મુજમોચક ૭ ઇન્દ્રનીલ ૭ અ.દ. ૬

ટીકા—‘સુહુમા ય’ इत्यादि—

સૂક્ષ્માઃ પૃથિવીજીવાશ્ચ સર્વલોકે=ચતુર્દશરજ્જ્વાત્મકે સમસ્તેऽપિ લોકે વર્તન્તે । તત્ર તેષાં સર્વદા સત્ત્વાત્ । ચ=પુનઃ, વાદરાઃ પૃથિવી જીવાઃ, લોકદેશે=લોકસ્ય દેશઃ-વિભાગો રત્નપ્રભાપૃથિવ્યાદિસ્તત્ર વર્તન્તે । વાદરાણાં ક્વચિત્-કદો-ચિદસત્ત્વેન સફલવ્યાપ્ત્યસંભવાત્ ॥

‘इतो’ इत्यादि—

इतः=अतः परं, तेषां=पृथिवी जीवानां, चतुर्विधं कालविभागं कालतः-कालमाश्रित्य विभागः-भेदस्तं वक्ष्ये=कथयिष्यामि ॥७९॥

मूलम्—संतं इं पप्प णाईया, अपञ्जवसिया विं य ।

ठिं पडुच्च साईया, सपञ्जवसिया विं य ॥८०॥

છાયા—સન્તતિ પ્રાપ્ય અનાદિકા, અપર્યવસિતા અપિ ચ ।

स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः, सपर्यवसिता अपि च ॥८०॥

ટીકા—‘સંતંઈ પપ્પ’ इत्यादि—

ते सूक्ष्मा वादराश्च पृथिवीजीवाः-सन्तति=प्रवाहं प्राप्य प्रवाहापेक्षयेत्यर्थः,

इन्हींको अब क्षेत्रसे कहते हैं—‘सुहुमा य’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(સુહુમા-સૂક્ષ્માઃ) સૂક્ષ્મ પૃથિવી જીવ (સર્વલોકગમ્મિ-સર્વલોકે) ચૌદહ રાજૂ પ્રમાણ હસ સમસ્ત લોકમેં ભરે હુએ હૈં । (ય-ચ) તથા (વાયરા-વાદરાઃ) વાદર પૃથિવી જીવ (લોકદેસે-લોકદેશે) લોકકે એક ભાગમેં અર્થાત્ રત્નપ્રભા પૃથિવી આદિ પ્રદેશોમેં રહતે હૈં । ક્યોં કિ વાદર જીવ સમસ્ત લોકમેં હસલિયે નહીં હૈં કિ વે કદાચિત્ ક્વચિત્ નહીં પાચે જાતે હૈં । (इतो-इतः) अब यहांसे मैं (तेसिं-तेषांम्) उन पृथिवी जीवोंका (चतुर्विहं कालविभागं-चतुर्विधम् कालविभागम्) चतुर्विध कालकी अपेक्षा विभाग (वुच्छे-वक्ष्ये) कहता हूं ॥७९॥

એમને જ હવે ક્ષેત્રથી કહે છે—“ સુહુમા ય ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સુહુમા-સૂક્ષ્મા સૂક્ષ્મ પૃથવી જીવ સર્વલોકગમ્મિ-સર્વલોકે ચૌદ રાજૂ પ્રમાણ આ સમસ્ત લોકમાં ભરેલા છે ય-ચ તથા વાયરા-વાદરા આદર પૃથવી જીવ લોકદેસે-લોકદેશે લોકના એક ભાગમાં અર્થાત્ રત્નપ્રભા પૃથવી આદિ પ્રદેશોમાં રહે છે કેમ કે, આદર જીવ સમસ્ત લોકમાં આ કારણે નથી કે તે કદાચિત્ કોઈ વખત બેઈ શકતા નથી इतो-इत હવે અહિંથી હું તેસિં-તેષાં એ પૃથવી જીવોના ચતુર્વિધ કાલવિભાગ-ચતુર્વિધમ્ કાલવિભાગમ્ ચતુર્વિધ કાળના વિભાગને વુચ્છે-વક્ષ્યે કહું છું ॥ ૭૯ ॥

સમ્પતિ મકૃતોપસંહારપુર સર્વ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયજીવાન્ પ્રરૂપયતિ—
મૂલ્મ—એવ સ્વરપુટ્તવીષ, મેદો છત્તીસમાહિયો ।

પરંગેવિહમર્ણાણત્તા, સુદ્ધુમા તંત્ય વિયાહિયો ॥૭૮॥

છાયા—એતે સ્વરપૃથિવ્યાઃ, મેદો પદ્મિશ્વદાખ્યાતાઃ ।

એકવિધા અનાનાત્વા, સૂક્ષ્માસ્તમ વ્યાસ્પાતાઃ ॥૭૮॥

ટીકા—‘પ પ સ્વર’ ઇત્યાદિ—

સ્વરપૃથિવ્યા, એતે=મનન્તરોક્તા, પદ્મિશ્વદમેદોઃ, આખ્યાતાઃ । તમ્—તેષુ
પૃથિવી જીવમેદેષુ સૂક્ષ્મવાદરેષુ સૂક્ષ્મા=સૂક્ષ્મસજ્જકા પૃથિવીજીવાઃ અનાનાત્વાઃ
અવિદ્યમાનં નાનાત્વં=મેદો યેષાં તે ત્યા, મેદરહિતા ઇત્યર્થઃ । અતएव—એકવિધા
વ્યાસ્પાતાઃ । ‘એકવિદ્’ ઇત્યર્થપ્રત્યયાદિ વિમલ્કિછોપો મકારાગમઃ ॥૭૮॥

પ્રથાનેવ ક્ષેત્રત શ્રાદ્ધ—

મૂલ્મ—સુદ્ધુમા ય સબ્વલોગમ્મિ, લોગદેસે ચં વાયરા ।

હંતો કાલવિભાગ તુ વુંછેછ તેર્સિં ચડવિંહ ॥૭૯॥

છાયા—સૂક્ષ્માઃ સર્વભોકે, લોકદેશે ચ વાદરાઃ ।

ઇત’ કાલવિભાગં તુ, તેષાં વક્ષ્યે ચતુર્વિધમ્ ॥૭૯॥

અમ સૂત્રકાર સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાય જીવોંકી પ્રરૂપણા કરતે હૈ—

‘પ પ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(સ્વર પુટ્તવીષ—સ્વરપૃથિવ્યાઃ) સ્વરપૃથિવીકે (પ પ—એતે)
યે પૃથિવી શર્કરા આદિ (છત્તીસ માહિયા—પદ્મિશ્વદ્ મેદોઃ આખ્યાતાઃ)
છત્તીસ મેદ કહ દિયે હૈ । (તત્પ—તમ્) તન પૃથિવીજીવ મેદોંમેં જો
સૂક્ષ્મ વાદર મેદ કહે ગયે હૈ ડનમેં જો (સુદ્ધુમા—સૂક્ષ્માઃ) સૂક્ષ્મ સજ્જક
પૃથિવીજીવ હૈ યે (મર્ણાણસા—અનાનાત્વાઃ) મેદ રહિત હૈ । ઇસલિયે
(એકવિદ્ વિયાહિયા—એકવિધા વ્યાસ્પાતા) યે એક હી પ્રકારકે
કહે ગયે હૈ ॥ ૭૮ ॥

૭૯ સૂત્રકાર સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાય જીવોંની પ્રરૂપણા કહે છે—“પ પ” ઇત્યાદિ ।

અર્થ—સ્વરપુટ્તવીષ—સ્વરપૃથિવ્યા અર્થ પૃથિવીના એવ—એતે આ પૃથિવી
શર્કરા આદિ છત્તીસમાહિયા—પદ્મિશ્વદ્ આખ્યાતા છત્તીસ ભેદ કહી દેવામાં આવ્યા
છે તત્પ—તમ્ એ પૃથિવી એવ ભેદોમાં જે સૂક્ષ્મ વાદર ભેદ અતાવવામાં આવેલ
છે એવામાં જે સૂક્ષ્મ સજ્જક પૃથિવી એવ છે તે ભેદ રહિત છે આ કારણે
તે ભેદ જ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે ॥ ૭૮ ॥

ટીકા—‘સુહુમા ય’ इत्यादि—

સૂક્ષ્માઃ પૃથિવીજીવાશ્ચ સર્વલોકે=ચતુર્દશરજ્જ્વાત્મકે સમસ્તેऽપિ લોકે વર્તન્તે । તત્ર તેષાં સર્વદા સત્ત્વાત્ । ચ=પુનઃ, બાદરાઃ પૃથિવી જીવાઃ, લોકદેશે=લોકસ્ય દેશઃ—વિભાગો રત્નપ્રભાપૃથિવ્યાદિસ્તત્ર વર્તન્તે । બાદરાણાં ક્વચિત્—કદો-ચિદેસત્ત્વેન સઠ્ઠલવ્યાપ્ત્યસંભવાત્ ॥

‘હતો’ इत्यादि—

હતઃ=અતઃ પરં, તેષાં=પૃથિવી જોવાનાં, ચતુર્વિધં કાલવિભાગં કાલતઃ—કાલમાશ્રિત્ય વિભાગઃ—મેદસ્તં વક્ષ્યે=કથયિષ્યામિ ॥૭૯॥

મૂલમ્—સંતંદ્રં પપ્પ ણાઈયા, અપંજવસિયા વિંય ।

ઠિંં પહુચ્ચ સાઈયા, સપંજવસિયા વિંય ॥૮૦॥

છાયા—સન્તતિં પ્રાપ્ય અનાદિકા, અપર્યવસિતા અપિ ચ ।

સ્થિતિં પ્રતીત્ય સાદિકાઃ, સપર્યવસિતા અપિ ચ ॥૮૦॥

ટીકા—‘સંતંદ્રં પપ્પ’ इत्यादि—

તે સૂક્ષ્મા બાદરાશ્ચ પૃથિવીજીવાઃ—સન્તતિં=પ્રવાહં પ્રાપ્ય પ્રવાહપેક્ષયેત્યર્થઃ,

इन्हेंको अब क्षेत्रसे कहते हैं—‘सुहुमा य’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(સુહુમા-સૂક્ષ્માઃ) સૂક્ષ્મ પૃથિવી જીવ (સંઘલોગમિ-સર્વલોકે) ચૌદહ રાજૂ પ્રમાણ હસ સમસ્ત લોકમેં ભરે હુણે હૈં । (ય-ચ), તથા (બાયરા-બાદરાઃ) બાદર પૃથિવી જીવ (લોગદેસે-લોકદેશે) લોકકે એક ભાગમેં અર્થાત્ રત્નપ્રભા પૃથિવી આદિ પ્રદેશોમેં રહતે હૈં । ક્યોં કિ બાદર જીવ સમસ્ત લોકમેં હસલિયે નહીં હૈં કિ વે કદાચિત્ ક્વચિત્ નહીં પાયે જાતે હૈં । (હતો-હતઃ) અબ યહાંસે મૈં (તેસિં-તેષામ્) ઊન પૃથિવી જીવોંકા (ચતુર્વિહં કાલવિભાગં-ચતુર્વિધમ્ કાલવિભાગમ્) ચતુર્વિધ કાલકી અપેક્ષા વિભાગ (વુચ્છે-વક્ષ્યે) કહતા હૂં ॥૭૯॥

એમને જ હવે ક્ષેત્રથી કહે છે—“ સુહુમા ય ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સુહુમા-સૂક્ષ્મા સૂક્ષ્મ પૃથવી જીવ સંઘલોગમિ-સર્વલોકે ચૌદ રાજૂ પ્રમાણ આ સમસ્ત લોકમા ભરેલા છે ય-ચ તથા બાયરા-બાદરા બાદર પૃથવી જીવ લોગદેસે-લોકદેશે લોકના એક ભાગમા અર્થાત્ રત્નપ્રભા પૃથવી આદિ પ્રદેશોમા રહે છે કેમ કે, બાદર જીવ સમસ્ત લોકમા આ કારણે નથી કે તે કદાચિત્ કોઈ વખત બેઈ શકતા નથી. હતો-હત હવે અહિંથી હું તેસિં-તેષાં એ પૃથવી જીવોના ચતુર્વિહં કાલવિભાગં-ચતુર્વિધમ્ કાલવિભાગમ્ ચતુર્વિધ કાળના વિભાગને વુચ્છે-વક્ષ્યે કરું છું ॥ ૭૯ ॥

અનાદિકા: ૧, તથા-અપર્યવસિતા = અન્તરહિતા: ૨ સન્તિ । પ્રવાહરૂપેણ સેષા સત્ત્વા વિષ્ણુમાનત્વાત્ । તથા-સ્થિતિઃ = મનસ્થિતિકાયસ્થિતિરૂપાં પ્રતીત્ય = માપ્ય = મનસ્થિતિકાયસ્થિત્યપેક્ષયેત્યર્થઃ, સાદિકા: = આદિસદિતા ૩, તથા-સપર્યવસિતા: = અન્તસદિતાઽપિઽ સન્તિ । દ્વિવિધાનામપિ પૃથિવીનીવાનાં મનસ્થિતિકાય સ્થિત્યપેક્ષયા સાદિત્યં સપર્યવસિતત્વ ધાસ્તિ, દ્વિવિધામા અપિ સ્થિતેર્નિયત કાલસ્વાદિતિ માવ* ॥૮૦॥

પૃથિવીજીવાના મનસ્થિતિમાહ—

મૂઢ્મ-ઘાવીસ સહસ્સાહ, વાસાણુ કોસિયા ધ્રેવે ।

આઝંઠિઈ પુઢવીળ, અતોમુદ્ધુત્ત જહઙ્ઙિયા ॥૮૧॥

છાયા—ઢાવિઙ્ઙતિ સહસ્રાણિ, વર્ષાણામુલ્કુષ્ટા મનસિ ।

આયુઃ સ્થિતિ પૃથિવીના, મન્સર્મુદ્ધર્ષ અયન્યકા ॥૮૧॥

ટીકા—‘ઘાવીસ’ ઇત્યાદિ—

પૃથિવીનાં=પૃથિવી જીવાનામ્, વર્ષાણાં ઢાવિઙ્ઙતિસહસ્રાણિ ૨૨૦૦ યાત્ર

‘સંતઈ’ ઇત્યાદિ । ચ સૂક્ષ્મ ઓર ધાદર પૃથિવી જીવ ।

અન્વયાર્થ—(સતઙ્ પપ્પ-સન્તતિ પ્રાપ્ય) પ્રવાહકી અપેક્ષા (જાહ્યા-અનાદિકા:) અનાદિ છે । તથા (અપર્યવસિયા-અપર્યવસિતા:) અન્ત રહિત છે । કયોં કિ પ્રવાહરૂપસે યે સદા વિષ્ણુમાન રહતે છે । (ઠિઈ-સ્થિતિમ્) મનસ્થિતિ એક કાય સ્થિતિકી(પરુચ્ચ-પ્રતીત્ય) અપેક્ષા (સાઈયા વિ ચ સપર્યવસિયા-સાદિકા: અપિ ચ સપર્યવસિતા:) આદિ અન્તસદિત છે । કયોં કિ યહ દોનોં પ્રકારકી સ્થિતિ નિયતકાલવાલી હોતી છે ॥૮૦॥

અય પૃથિવી જીવોંકી ‘મનસ્થિતિ’ કહતે છે—‘ઘાવીસ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(પુઢવીળ-પૃથિવીનામ્) પૃથિવી જીવોંકી (વાસાણાં

“ સતઙ્ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—એ સૂક્ષ્મ અને જાહર પૃથવી જીવ સંતઈ પપ્પ-સન્તતિ પ્રાપ્ય પ્રવાહની અપેક્ષા જાહ્યા-અનાદિકા અનાદિ છે તથા અપર્યવસિયા-અપર્યવસિતા અન્ત રહિત છે કેમ કે, પ્રવાહ રૂપથી એ સદા વિષ્ણુમાન રહે છે ઠિઈ-સ્થિતિમ્ અવસ્થિતિ અને કાયસ્થિતિની પરુચ્ચ-પ્રતીત્ય અપેક્ષા સાઈયા વિ ચ સપર્યવસિયા-સાદિકા અપિ ચ સપર્યવસિતા આદિ અન્ત સદિત છે, કેમ કે આ અને પ્રવાહની સ્થિતિ નિયત કાળવાળી હોય છે ॥ ૮૦ ॥

હવે પૃથવી જીવોંની અવસ્થિતિ અતાવવામાં આવે છે—“ઘાવીસ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—પુઢવીળ-પૃથિવીનામ્ પૃથવી જીવોંની વાસાણ વાવોસસહસ્રાઈ-

ઉત્કૃષ્ટાઃ આયુઃ સ્થિતિઃ = ભવસ્થિતિર્ભવતિ । જઘન્યકા તુ અન્તર્મુહૂર્તં યાવદ્ ભવતિ ॥૮૧॥

અથ પૃથિવીકાયજીવાનાં કાયસ્થિતિમાહ—

મૃત્મ-અસંખ્યકાલમુક્કોસાં, અંતોર્મુહૂત્તં જહન્નિયાં ।

કાયઠિર્દિ પુઢવીણં, તં કાયં તુ અમુંચંઓ ॥૮૨॥

છાયા—અસંખ્યકાલમુત્કૃષ્ટા, અન્તર્મુહૂર્તં જઘન્યકા ।

કાયસ્થિતિઃ પૃથિવીનાં, તં કાયં તુ અમુશ્ચતામ્ ॥૮૨॥

ટીકા—‘અસંખ્યકાલં’ इत्यादि—

પૃથિવીનામ્=પૃથિવીકાયજીવાનાં તં=પૃથિવીરૂપં, કાયમ્ અમુશ્ચતાં=મૃત્વા મૃત્વા તત્રૈવોત્પન્નમાનાનામ્, કાયસ્થિતિઃ=કાયઃ-પૃથિવીકાયઃ, તત્ર સ્થિતિઃ-અવસ્થાનમ્, ઉત્કૃષ્ટા, અસંખ્યકાલમ્-અસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશપ્રમાણોત્સર્પિણ્ય-

બાવીસ સહસ્ત્રાઈ-વર્ષાણાં દ્વાવિંશતિ સહસ્રાણિ) વાઈસહજાર (૨૨૦૦૦) વર્ષકી (ઉક્કોસિયા આઝ ઠિર્દિ-ઉત્કૃષ્ટા આયુઃ સ્થિતિઃ) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોતી હૈ અર્થાત્ જન જીવોંકી વાઈસ હજાર (૨૨૦૦૦) વર્ષોંકી ઉત્કૃષ્ટ ભવસ્થિતિ હોતી હૈ (જહન્નિયા-જઘન્યકા) તથા જઘન્યભવસ્થિતિ (અંતોર્મુહૂત્તં-અન્તર્મુહૂર્તકમ્) એક અન્તર્મુહૂર્તકી હોતી હૈ ॥ ૮૧ ॥

કાયસ્થિતિ જન જીવોંકી હસ પ્રકાર હૈ-‘અસંખ્યકાલં’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(પુઢવીણં-પૃથિવીનામ્) પૃથિવીકાય જીવોંકી (તં કાયં અમુંચંઓ-તં કાયં અમુશ્ચતામ્) ઉસ પૃથિવીરૂપ શરીરકો નહીં છોડતે હુએ અર્થાત્ મર મર કર વહીં પર ઉત્પન્ન હોનેવાલે ઉન પૃથિવીકાય જીવોંકી (કાયઠિર્દિ-કાયસ્થિતિઃ) કાયસ્થિતિ (ઉક્કોસા અસંખ્યકાલં-ઉત્કૃષ્ટા અસંખ્યકાલમ્) ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાલ પ્રમાણ હૈ અર્થાત્ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ ઉત્સર્પિણી ઓર અવસર્પિણી કાલ-

વર્ષાણાં દ્વાવિંશતિ સહસ્રાણિ બાવીસ હજાર (૨૨૦૦૦) વર્ષોંની ઉક્કોસિયા આઝઠિર્દિ-ઉત્કૃષ્ટા આયુ સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે અર્થાત્ એ જીવોંની બાવીસ હજાર (૨૨૦૦૦) ઉત્કૃષ્ટ ભવ સ્થિતિ હોય છે જહન્નિયા-જઘન્યકા તથા જઘન્ય ભવસ્થિતિ અંતો મુહૂત્તં-અન્તર્મુહૂર્તકમ્ એક અન્તર્મુહૂર્તની હોય છે ॥૮૧॥

કાયસ્થિતિ એ જીવોંની આ પ્રકારની હોય છે—‘અસંખ્યકાલં’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—પુઢવીણં-પૃથિવીનામ્ પૃથિવીકાય જીવોંની તકાય અમુંચંઓ-તં કાયં અમુશ્ચતામ્ એ પૃથિવીરૂપ શરીરને ન છોડતા અર્થાત્ મરી મરીને પણ ત્યાંનું ત્યાં જ ઉત્પન્ન થનાર પૃથિવીકાય જીવોંની કાયઠિર્દિ-કાયસ્થિતિઃ કાયસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાલ પ્રમાણ છે. અર્થાત્ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ

વૃષર્ષિણીરૂપ મરણિ । અધન્યિકા તુ અન્તર્મુહર્તમ્ । ‘અમુષતાણ’ इति वाच्ये, ‘अमु चो’ इति निर्देश आर्पत्वात् ॥૮૨॥

કાલસ્ય પ્રકાન્તત્વાદન્તરકાલમાહ—

મૂલમ્—અણંતકાલમુદ્ધોસ, અતોમુદ્ધુત્ત જર્હન્નય ।

વિજંઢમ્મિ સેય કાંપ, પુંઢવીજીવાણ અત્તર ॥૮૩॥

છાયા—અનન્તકાલમુત્કુષ્ટમ્, અન્તર્મુહર્ત અધન્યકમ્ ।

ત્યક્તે સ્વકે કાયે, પૃથિવીજીવાનામન્તરમ્ ॥૮૩॥

ટીકા—‘અણંતકાલં’ इत्यादि—

પૃથિવીજીવાનાં=પૃથિવીકાયજીવાનાં, સ્વકે=સ્વકીય, કાયે=પૃથિવીકાયે, ત્યક્તે સદિ, ઉત્કુષ્ટમ્, અન્તરમ્, અનન્તકાલમ્=અસંખ્યપુદ્ગલપરાવર્તરૂપ મરણિ । एतन्निगोदापेक्षया बोध्यम्, अधन्यक तु अन्तरम्—अन्तर्मुहर्तं मरति । पृथिवीकाय रूप है । तथा (जहन्निगो—अधन्यका) अधन्य स्थिति (अतोमुहृत्—अन्तर्मुहर्तम्) अन्तर्मुहर्तं प्रमाण है ॥૮૨॥

કાલકા પ્રસ્તાવ હોનેસે ફનકા અન્તરકાલ કહતે હૈ—

‘અણંતકાલં’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(પુંઢવીજીવાણ-પૃથિવીજીવાનામ્) પૃથિવી જીવોકા (સપ કાંપ વિજંઢમ્મિ-સ્વકે કાયે ત્યક્તે) અપના શરીર છોડને પર (અહોસ-ઉત્કુષ્ટ અન્તરમ્) ઉત્કુષ્ટ અન્તર (અણંતકાલમ્-અનન્તકાલમ્) અનન્ત કાલકા હૈ । यह अनंतकाल असंख्यात पुद्गलपरावर्तनरूप है । यह निगो दा, अपेक्षा जानना चाहिये । तथा—(जहन्निगो—अधन्यका) अधन्यक अंतरम् अन्तर्मुहर्तकम्) अधन्य अन्तर अन्तर्मुहर्तका है । पृथिवीकायजीव उत्कर्ष

ઉત્કર્ષણી અવસર્ષિણી કાળરૂપ છે તથા જહન્નિગો-અધન્યકા અધન્ય સ્થિતિ અતોમુહર્ત-અન્તર્મુહર્તમ્ અન્તર્મુહર્ત પ્રમાણ છે ॥ ૮૨ ॥

કાળનો પ્રસ્તાવ હોવાથી એમનો અન્તરકાળ કહે છે—

‘અણંતકાલં’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—પુંઢવીજીવાણ - પૃથિવીજીવાનામ્ પૃથિવી છવે પર કાંપ વિજંઢમ્મિ-સ્વકે કાયે ત્યક્તે પોતાનું શરીર છોડવાનો અહોસ-ઉત્કુષ્ટ અન્તર અર્પતકાર્ક-અનન્તકાલમ્ અન્તરકાળનો છે આ અન્તરકાળ અસંખ્ય પુદ્ગલ પરાવર્તનરૂપ છે આ નિગોદની અપેક્ષા અણંત નોંધવો તથા જહન્નિગો અતોમુહર્ત-અધન્યક અન્તરમ્ અન્તર્મુહર્તકમ્ અધન્ય અન્તર અન્તર્મુહર્તક છે પૃથિવીકાય છવે ઉત્કર્ષણમા આદ્ય કાળ સુધી પૃથિવી કાયથી નીકળીને અન્વ

જીવા ઉત્કર્ષતો યથોક્તં કાલં પૃથિવીકાયાદન્યસ્મિન્ અપૂકાયાદૌ ખ્રાન્ત્વા પુનઃ પૃથિવીકાયે ઉત્પદ્યતે इति भावः ॥૮૩॥

एतानेव भावत आह—

मूलम्—एएसिं वण्णओ चर्वे, गंधओ रसफासओ ।

संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्सओ ॥૮૪॥

छाया—एतेपां वर्णतश्चैव, गन्धतो रसस्पर्शतः ।

संस्थानदेशतो वाऽपि, विधानानि सहस्रशः ॥૮૪॥

टीका—‘एएसिं’ इत्यादि—

एतेपां=પૃથિવી જીવાનાં વિધાનાનિ=ભેદાઃ વર્ણતઃ, ચૈવ=સમુચ્ચયે, અપિ ચૈત્યર્થઃ, ગન્ધતઃ, તથા—રસસ્પર્શતઃ—રસતઃ, સ્પર્શતશ્ચ, અપિ વા=અપિ ચ, સંસ્થાન-દેશતઃ=સંસ્થાનતઃ, સહસ્રશઃ સન્તિ । વર્ણાદીનાં ભાવરૂપત્વાત્તેપાં ચ સંખ્યાભેદેના-

રૂપમેં હતને કાલ તક પૃથિવીકાયસે નિકલકર અન્ય અપ્કાય આદિમેં ભ્રમણકર પુનઃ ડસી પૃથિવીકાયમેં ઉત્પન્ન હોતે હેં । તાત્પર્ય ઇસકા યહ હૈ કિ કોહ પૃથિવીજીવ યદિ પૃથિવીકાયકા પરિત્યાગ કર દેવે ઔર અન્યકાયમેં જન્મ લે લેવે પશ્ચાત્ વહાંસે મરકર વહ પુનઃ ડસી પૃથિવી-કાયમેં જન્મે તો ડસે જ્યાદાસે જ્યાદા અન્તર અનંતકાલકા ઔર કમસે કમ અન્તર એક અન્તર્મુહૂર્તકા પડેગા ॥૮૩॥

इन्हींको भावसे कहते हैं—‘एएसिं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एएसिं-एतेषाम्) इन पृथिवीजीवोंके (विहाणाइं-विधानानि) भेद (वण्णओ-वर्णतः) वर्णकी (गंधओ-गंधतः) गंधकी (रस-फासओ-रसस्पर्शतः) रसकी, स्पर्शकी (संठाणदेसओ-संस्थानदेशतः)

અપ્કાય આદિમાં ભ્રમણ કરીને ફરીથી તે પૃથવી કાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એતું તાત્પર્ય એ છે કે, કોઈ પૃથવી જીવ એ પૃથવી કાયમાં પરિત્યાગ કરી દે અને અન્ય કાયમાં જન્મ લઈ લે તો પછીથી ત્યાંથી મરીને ફરીથી તે જ પૃથવી કાયમાં જન્મે તો તેને વધુમાં વધુ અંતર અનંતકાળનો અને ઓછામાં ઓછું અંતર એક અતર્મુહૂર્તનું પડશે ॥ ૮૩ ॥

એને જ ભાવથી કહે છે—“ एएसिं ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—एएसिं-एतेषां આ પૃથવી જીવોના વિહાણાઈ-વિધાનાનિ ભેદ. વણ્ણओ-वर्णतः વર્ણની, ગંધओ-गंधतः ગંધની રસફાસओ-रसस्पर्शत રસની, સ્પર્શની અને સંઠાણ દેસओ-संस्थानदेशत સંસ્થાનરૂપ દેશની અપેક્ષા સહસ્સओ-

મિધીયમાનત્વાદનયા ગાયયા પૃથિવીમીધાનાં માવતો વર્ણન ભવતિ । સહસ્રણ્ણ ઇતિ
 મહુતરસ્વોપલ્લક્ષણમ્ ॥૮૪॥

ઉક્તાઃ પૃથિવીકાયનીષા , સપત્સ્યપ્રકાયજીવાન્ માહ—

મૂલ્મ—દુષિહા આઁ જીવા ઁ, સુદુર્મા ધાયરા તેહા ।

પજ્જંતમપર્જંતા, ધેવમેય દુૈહા પુૈણો ॥ ૮૫ ॥

છાયા—દિવિષા અધ્ બીનાસ્તુ, સૂક્ષ્માઃ વાદરાસ્તયા ।

પર્યાસા અપર્યાસા , ઇવમેતે દિષા પુન ॥૮૫॥

ટીકા—‘દુષિહા આઁ જીવા ઁ’ ઇત્યાદિ । ગાયેય મુગમા ॥૮૫॥

મૂલ્મ—વાયરા ‘જે ઁ પંજ્જંતા, પચ્છે તે’ પર્કિંતિયા ।

સુદ્ધોદિય ‘યે ઁસ્સે, હરતણું મહિયોં હિમે’ ॥૮૬॥

છાયા—વાદરા યે હુ પર્યાસાઃ, પચ્છા તે પ્રકીર્તિતાઃ ।

શુદ્ધોદકં ચ ઉસ્સ , હરતણુઃ મહિકા હિમ્ ॥૮૬॥

અર્થ—સત્પ્રાણરૂપ વેશકી અપેક્ષા (સહસ્ત્રાણી-સહસ્રણાઃ) હજારોં છે । ગાયા
 મેં ‘સહસ્રણાઃ’ શબ્દ બહુત્વકા યોગ્ય છે ॥૮૪॥

હસ તરહ પૃથિવીજીવોંકો કહ કર અથ સૂત્રકાર જલ જીવોંકો
 કહતે છે—‘દુષિહા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(સુદુર્મા તદ્વા વાયરા-સૂક્ષ્માસ્તયા વાદરાઃ) સૂક્ષ્મ તયા
 વાદરકે મેદસે (આઁજીવા-અપ્જીવા) જલજીવ દો પ્રકારકે છે । (પુણો
 ઇવ-પુન ઇવમ્) ઇતી તરહ (પર્-પર્તે) યે દો પ્રકાર મી (પજ્જંતમપ
 વ્જંતા દુહા-પર્યાસા અપર્યાસાઃ દિષા) પર્યાસ જીવ અપર્યાસકે મેદસે દો
 તરહકે છે ॥ ૮૫ ॥

સહસ્રણાઃ ૬૦૦૦૦ હોય છે ગાયામાં ‘સહસ્રણ’ શબ્દ બહુત્વનો બોધ છે ॥૮૪॥

આ પ્રમાણે પૃથ્વી જીવોને ૪૬૧ને ૬૦૦૦૦ સૂત્રકાર જળજીવોને ૬૦૦ છે—

“દુષિહા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સુદુર્મા તદ્વા વાયરા-સૂક્ષ્માસ્તયા વાદરાઃ સૂક્ષ્મ તયા જાહરના
 લેદથી આઁ જીવા-અપ્જીવા જળ જીવ બે પ્રકારના છે પુણો ઇવં પુના ઇવમ્
 આ પ્રમાણે પર્-પર્તે આ બે પ્રકારના પશુ પજ્જંતમપવ્જંતા દુહા-પર્યાસાઃ અપ
 ર્યાસા દિષા પર્યાસ અને અપર્યાસના લેદથી બે પ્રકારના છે ॥ ૮૫ ॥

ટીકા—‘વાયરા-જે ડ પજ્જત્તા’ ઇત્યાદિ—

યે તુ પર્યાપ્તા વાદરા સ્તે પશ્ચધા=પશ્ચપ્રકારાઃ પ્રકીર્તિતાઃ । તદ્ યથા-શુદ્ધો-
દકં=મેઘમુક્તં, સમુદ્રાદિ સવન્ધે ચ જલમ્, ઉસ્સઃ=અયં દેશીયઃ શબ્દઃ અવશ્યાય
વાચકઃ, ‘ઓસ’ ઇતિ ભાષા પ્રસિદ્ધઃ । હરતનુઃ=પ્રાતઃ સ્નિગ્ધ પૃથિવીભવતૃણાગ્ર-
જલવિન્દુઃ, મહિકા=ગર્ભમાસેષુ સૂક્ષ્મવર્ષઃ, ‘ધુંઅર’ ઇતિ ભાષા પ્રસિદ્ધઃ ।
હિમં=પ્રસિદ્ધમ્ ॥૮૬॥

મૂલમ્—એગ વિહમર્ણાણત્તા, સુહુમા તંત્થ વિયાહિયા ।

સુહુમ સવ્વલોગસ્મિ, લોગદેસે યં વાયરા ॥૮૭॥

સંતેઈં પેપ્પણાઈયાં, અપજ્જવસિયાવિં યં ।

ઠિઈં પડુર્ચ્ચ સાઈયાં, સપ્પજ્જવસિયા વિં યં ॥૮૮॥

સત્તેવં સહસસાઈં, વાસાણુક્કોસિયાં ભંવે ।

આડેઠિઈં આઝણં, અંતો મુહુત્તં જહન્નિયા ॥૮૯॥

અસંખકાર્લમુક્કોસા, અંતોમુહુત્તં જહન્નિયા ।

કાંયઠિઈં આઝણં, તં કાંયં તું અમુચ્ચઓ ॥૯૦॥

“વાયરા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે ડ પજ્જત્તા વાયરા-યે તુ પર્યાપ્તા વાદરાઃ) જો પર્યાપ્ત
વાદર હૈં (તે પશ્ચહા પકિત્તિયા-તે પશ્ચધા પ્રકીર્તિતાઃ) વે પાંચ પ્રકારકે
કહે ગયે હૈં । (શુદ્ધોદક ઉસ્સે હરતણુ મહિયા હિમે-શુદ્ધોદકં ઉસ્સઃ
હરતનુઃ મહિકા હિમમ્) શુદ્ધ ઉદક-મેઘસે ગિરાહુઆ જલ, ઉસ્સ-ઓસ,
હરતનુ-પ્રાતઃ સ્નિગ્ધપૃથિવીસે નિકલે હુઅ તૃણકે અગ્રભાગમેં ઠહેરેં હુઅ
જલવિન્દુ, મહિકા-ધુંઅર તથા હિમ । ઇસ તરહ પર્યાપ્ત વાદર જલ
પાંચ પ્રકારકા હૈં ॥૮૬॥

“વાયરા” ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જે ડ પજ્જત્તા વાયરા-યે તુ પર્યાપ્તા વાદરાઃ જે પર્યાપ્ત વાદર
છે તે પચહા પકિત્તિયા-તે પશ્ચધા પ્રકીર્તિતા એ પાંચ પ્રકારના કહેવાયેલ છે,
શુદ્ધોદક ઉસ્સે હરતણુ મહિયા હિમે-શુદ્ધોદકં ઉસ્સ હરતનુ મહિકા હિમમ્ શુદ્ધ
ઉદક-મેઘથી પડેલ પાણી ઉસ્સ-ઓસ, હરતનુ-સવારની ઠડી પૃથ્વીથી નિકળેલ
ખડના અગ્રભાગ ઉપર પડેલા જળવિન્દુ, મહિકા-ધુંઅર તથા હિમ આ
પ્રમાણે પર્યાપ્ત વાદર જળ પાંચ પ્રકારના છે. ॥ ૮૬ ॥

અળતંકાલ મુક્તોસ, અતો મુદ્ધુત્ત જૈહન્નય ।
 વિજઠ્ઠસ્મિ સપે કાપ, ઓઝ્ઝીવાણ અંતર ॥૧૧॥
 યંપસિ વણેણઓ ચેવે, ગધેઓ રેસપાસઓ ।
 સઠ્ઠાણદેસઓ વૈવિ, વિહાણાહ સઠ્ઠેસ્સતો ॥૧૨॥

જાયા—એકવિધા અનાનાત્વા, સૂક્ષ્મા સ્ત્ર પ્ર ક્યાસ્વાતાઃ ।
 સૂક્ષ્માઃ સર્વલોકે, લોકદેશે ચ વાદરાઃ ॥૮૭॥
 સંતર્તિ પ્રાપ્ય અનાદિકાઃ, અપર્યવસિતા અપિ ચ ।
 સ્થિતિ પ્રીત્ય સાદિકા, સપર્યવસિતા અપિ ચ ॥૮૮॥
 સત્તૈવ સમ્પ્રાપ્તિ, વર્ણાનામુત્કૃષ્ટિકા મયતિ ।
 આયુઃ સ્થિતિઃ, ક્યામ્, અન્તર્મુહર્ત જયન્યિકા ॥૮૯॥
 અસંસ્યકાલમુત્કૃષ્ટા, અન્તર્મુહર્ત જયન્યિકા ।
 કાયસ્થિતિઃ, અપાં તં કાયં તુ અમુચ્ચતામ્ ॥૯૦॥
 અનન્તકાલમુત્કૃષ્ટમ્, અન્તર્મુહર્ત જયન્યિકમ્ ।
 ત્યક્તે સ્વકે કાયે, અઘ્ઝીવાનામન્તરમ્ ॥૯૧॥
 યેપેપાં વર્ણસમૈવ, ગન્વતો રસસ્પર્શઃ ।
 સંસ્થાનદેક્ષતો વાડપિ, વિપાનાનિ સહસ્રસઃ ॥૯૨॥

ટીકા—‘એગવિહમણાણસા’ ઇત્યાદિ—
 એતદ્ ગાયાપદ્મ ક્યાસ્વાતપ્રાયમેષ ॥૮૭॥૮૮॥

‘એગવિહ૦’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(સુદુમા-સૂક્ષ્મા) સૂક્ષ્મ સંશ્લેષક જો જલ જીવ હૈ જૈ
 (એગવિહ મણાણસા-એકવિધાઃ અનાનાત્વાઃ) એક હી પ્રકારકે હૈ । इनमें
 માના પ્રકારતા નહીં હૈ । ये (सुदुमा-सूक्ष्माः) सूक्ष्मजीव (सम्बलोगमि-
 सर्वलोके) समस्त लोकमें भरे हुए हैं । (बायरा-बायरा) तथा वादरजल
 जीव (लोकदेसे-लोकदेशे) लोकके एकदेशमें पाये जाते हैं । सर्वत्र नहीं ।
 ये सूक्ष्म और वादर जीव (संतर्तं प्राप्य-सन्तर्ति प्राप्य) प्रवाहकी अपेक्षा
 से (अणाइया वि य अपज्जयसिया-अनादिका अपि च अपर्यवसिता)

“એગ વિહ૦” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સુદુમા-સૂક્ષ્મા સૂક્ષ્મ સંશ્લેષક જે જળજીવ છે તે એકવિધમણાણસા-
 એકવિધા અનાનાત્વા એક જ પ્રકારના છે તેની અસર બુદ્ધિ બુદ્ધિ પ્રકાર
 નથી આ સુદુમા-સૂક્ષ્માઃ સૂક્ષ્મ જીવ સમ્બલોગમિ-સર્વલોકે સમસ્ત લોકમાં
 ભરેલા છે તથા બાયરા-બાયરાઃ બાહર જળજીવ લોગદેસે-લોકદેસે લોકના
 એક દેશમાં એક શકાય છે સર્વત્ર નહીં આ સૂક્ષ્મ અને બાહર-જ સર્વ
 પ્રાપ્ય-સન્તર્તિ પ્રાપ્ય પ્રવાહની અપેક્ષાથી અણાઈયા વિ ય અપજ્જયસિયા-અનાદિકા

અપામ્-અજીવાનામ્ ઉત્કૃષ્ટિકા=ઉત્કૃષ્ટા આયુઃ સ્થિતિઃ વર્ષાણાં સપ્તસહ-
સ્રાણ્યેવ ભવતિ । જઘન્યિકા=જઘન્યા તુ અન્તર્મુહૂર્તમ્ ॥૮૯॥૯૦॥૯૧॥૯૨॥

અનાદિ ઔર અનંત હૈ । (ઠિઙ્-સ્થિતિ પ્રાપ્ય) ભવસ્થિતિ એવં કાયસ્થિતિ
કી અપેક્ષાસે (સાઈયા વિ ય સપજ્જવસિયા-સાદિકા અપિ ચ સપર્યવ-
સિતાઃ) સાદિ ઔર સાંતિ હૈ । ઇન (અપામ્) જલજીવોંકી (આઝઠિઈ-
આયુઃ સ્થિતિ) આયુઃ સ્થિતિ (ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટિકા) ઉત્કૃષ્ટ (વાસાણં
સત્તેવ સહસ્સાઈ-વર્ષાણાં સપ્તૈવ સહસ્રાણિ) સાતહજાર વર્ષકી હોતી હૈ ।
તથા (જહન્નિયા-જઘન્યિકા) જઘન્ય (અંતોમુહુત્તં-અન્તર્મુહૂર્તમ્) અન્તર્મુ-
હૂર્તકી હોતી હૈ । તથા (તં કાયં અમુચઓ આઝુણં-તં કાયં અમુશ્વતામ્
અપામ્) ડસ જલકાયરૂપ શરીરકો નહીં છોડતે હુઅર્થાત્ મરર કર
વારર વહીં પર જન્મ ધારણ કરતે હુઅર્થાત્ ઇન અપ્કાય જીવોંકી (કાયઠિઈ-
કાયસ્થિતિઃ) કાયસ્થિતિ (ઉક્કોસં અણંતકાલં-ઉત્કૃષ્ટા અસંખ્યકાલમ્)
ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાલ પ્રમાણ હૈ અર્થાત્-અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ
પ્રમાણ ઉત્સર્પિણી ઔર અવસર્પિણી કાલરૂપ હૈ । તથા-(જહન્નિયા-જઘ-
ન્યિકા) જઘન્ય કાયસ્થિતિ (અંતોમુહુત્તં-અન્તર્મુહૂર્તમ્) અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ
હૈ । (સઅ કાઅ વિજઢમ્મિ-સ્વકે કાયે ત્યક્તે) અપને શરીરકે છોડને પર
પુનઃ ડસી શરીરકો ગ્રહણ કરનેકા (અંતરં-અન્તરમ્) અન્તર (આઝ
જીવાણ-અજ્ જીવાનામ્) અપ્કાય જીવોંકા (ઉક્કોસં-ઉત્કૃષ્ટમ્) ઉત્કૃ-

અપિ ચ અપર્યવસિતા અનાદિ અને અનંત છે ઠિઙ્ ણ્ય-સ્થિતિ પ્રાપ્ય ભવસ્થિતિ
અને કાયસ્થિતિની અપેક્ષાથી સાઈયા સપજ્જવસિયા-સાદિકા સપર્યવસિતાઃ સાદિ
અને સાંતિ છે આ જળ જીવોની આઝઠિઈ-આયુઃ સ્થિતિ આયુઃ સ્થિતિ ઉક્કોસા-
ઉત્કૃષ્ટિકા ઉત્કૃષ્ટ વાસાણં સત્તેવસહસ્સાઈ-વર્ષાણાં સપ્તૈવ સહસ્રાણિ સાત હજાર
વર્ષની હોય છે તથા જહન્નિયા-જઘન્યિકા જઘન્ય અંતોમુહુત્તં-અન્તર્મુહૂર્તમ્ અન્તર્-
મુહૂર્તની હોય છે તથા તં કાયં અમુચઓ આઝુણં-તં કાયં અમુશ્વ તામ્ અપામ્
તે જળકાયરૂપ શરીરને ન છોડતા અર્થાત્ મરી મરીને વાર વાર ત્યાં જ જન્મ
ધારણ કરીને એ અપ્કાય જીવોની કાયઠિઈ-કાયસ્થિતિઃ કાયસ્થિતિ ઉક્કોસં
અણંતકાલં-ઉત્કૃષ્ટા અસંખ્યકાલમ્ ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળ પ્રમાણ છે અર્થાત્
અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળરૂપ છે.
તથા જહન્નિયા-જઘન્યિકા જઘન્ય કાયસ્થિતિ અંતોમુહુત્તં-અન્તર્મુહૂર્તમ્ અન્તર્મુહૂર્ત
પ્રમાણ છે સઅ કાઅ વિજઢમ્મિ-સ્વકે કાયે ત્યક્તે પોતાના શરીરને છોડ્યા
પછી ફરીથી એજ શરીરને ગ્રહણ કરવાના અંતર-અન્તરમ્ અંતર આઝ જીવાણ-
અજ્ જીવાનામ્ અપ્કાય જીવોના ઉક્કોસં-ઉત્કૃષ્ટમ્ ઉત્કૃષ્ટ રૂપના વ્યાપ્તકાલં-

उक्ता अप् कायजीवा अय वनस्पतिकायजीवा प्रोच्यन्ते—

सूक्ष्म-दुविहा वणस्सई जीवा, सुद्धुमा वायरा तहा ।

पज्जत्तमेपज्जत्ता, धम्ममेवे देहेहा पुणो ॥ ९३ ॥

आया—द्विविधा वनस्पति जीवा, सूक्ष्मा बादरास्तया ।

पर्याप्ता अपर्याप्ता, एवमेते द्विधा पुन ॥ ९३ ॥

टीका—‘दुविहा वणस्सई जीवा’ इत्यादि—

शायेयं सुगमा ॥ ९३ ॥

पदरूपमें (अर्धतकाल-अनन्तकालम्) अनन्तकाल अर्थात्-असंख्यत
पुद्गलपरावर्त्तन कालका है यह निगोवकी अपेक्षासे है, और (जहन्नयं-
जघन्यकम्) जघन्य अन्तर (अंतोमुद्धुपं-अन्तर्मुहूर्तम्) अन्तर्मुहूर्तका है ।
(एपसिं-एतेपाम्) इन अप्कायके जीवोंके (विहाणाई-विधानानि) मेद
(वण्णओ गन्धओ रसफासओ-वणत्ता, गन्धत्ता, रसस्पर्शत्ता) वर्ण, गंध
और रस एव स्पर्शकी अपेक्षासे (वावि संठाणदेसओ-वापि संस्थानदेशत्ता)
तथा संस्थानरूप देशकी अपेक्षासे (सहस्सओ-सहस्रशः) हजारों हैं ।
सहस्रशः पद बहुतरत्वका उपलक्षक है ॥ ९२ ॥

पहले अप्कायके जीव कहे हैं अय वनस्पतिकायके जीवोंको कहते
हैं—‘दुविहा’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वणस्सई जीवा दुविहा-वनस्पति जीवाः द्विविधाः) वन
स्पतिजीव दो प्रकारके हैं । (सुद्धुमा वायरा तहा-सूक्ष्माः बादरास्तया)
सूक्ष्म तथा बादर (पुणो एवं-पुनः एवम्) फिर इसी तरह (एप-एते) ये

वनस्पतिकायम् अनन्तकालं लभ्येत असंख्यत पुद्गल परावर्तनं भवति । ए आ
निगोवन्ती अपेक्षाधी ए अने जहन्नयं-जघन्यकम् जघन्य अन्तर अंतोमुद्धुपं-
अन्तर्मुहूर्तम् अन्तर्मुहूर्तक ए एपसिं-एतेपाम् आ अप्काय एवेत्या विहाणाई-
विधानानि मेद वण्णओ गन्धओ रसफासओ-वणत्ता गन्धत्ता रसस्पर्शत्ता एवम् एवम्
अने रस तेजश्च स्पर्शानी अपेक्षाधी तथावावि संठाणदेशओ-वापि संस्थानदेशत्ता
संस्थानरूप देशानी अपेक्षाधी सहस्सओ-सहस्रशः भवन्ति । ए सहस्रशः पद
बहुतरत्वने उपलक्षक ए ॥ ९२ ॥

पहले अप्कायना एवने कहा अने वनस्पतिकायना एवेने कहे छे—
“दुविहा” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—वणस्सई जीवा दुविहा-वनस्पति जीवाः द्विविधाः वनस्पति एव
मे प्रकारना ए सुद्धुमा वायरा तहा-सूक्ष्मा बादरास्तया सूक्ष्म तथा बादर पुणो
एवं-पुनः एवम् इसी ओर प्रभावे एव-एते आ अने प्रकार पद पदव्यपमपमणी-

મૂલમ્--વાયરા જે ઉ પજ્જત્તા, દુવિહા તે વિયાહિયા ।

સાહારણસરીરા યં. પત્તેગાં યં તહેવં યં ॥ ૧૪ ॥

છાયા—વાદરા યે તુ પર્યાસાઃ, દ્વિવિધા સ્તે વ્યાખ્યાતાઃ ।

સાધારણશરીરાશ્ચ, પ્રત્યેકં ચ તથૈવ ચ ॥૧૪॥

ટીકા—‘વાયરા જે ઉ પજ્જત્તા’ ઇત્યાદિ—

યે તુ પર્યાસા વાદરા સ્તે દ્વિવિધાઃ વ્યાખ્યાતાઃ । તદ્યથા—સાધારણ શરીરાઃ, સાધારણમ્—અનન્તજીવાનામપિ સમાનમેકં શરીરં યેષાં તે તથા, પ્રત્યેકં—પ્રત્યેક શરીરાશ્ચ=એકમ્ એકં પ્રતિ—પ્રત્યેકમ્=એકૈકશો વિભિન્નં શરીરં યેષાં તે પ્રત્યેક શરીરાઃ, તેષાં હિ ચદેકસ્ય શરીરં ન તદન્યસ્ય ભવતિ । તથૈવ ચેતિ પાદપૂરણે ॥૧૪॥

દોનો પ્રકાર ખી (પજ્જત્તમ્પજ્જત્તા-પર્યાસાઃ અપર્યાસાઃ) પર્યાસ ઓર અપર્યાસકે ભેદસે (દુહા-દ્વિધા) દો પ્રકારકે હૈ ॥૧૩॥

‘વાયરા’ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(જે ઉ પજ્જત્તા વાયરા—યે તુ પર્યાસા વાદરાઃ) જો પર્યાસ વાદર વનસ્પતિજીવ હૈ (તે-તે) વે (દુવિહા વિયાહિયા—દ્વિવિધાઃ વ્યાખ્યાતાઃ) દો પ્રકારકે હોતે હૈ । (સાહારણ સરીરાય તહેવ પત્તેગાય—સાધારણશરીરાશ્ચ તથૈવ પ્રત્યેકં ચ) એક તો સાધારણ શરીરવાલે ઓર દૂસરે પ્રત્યેક શરીરવાલે જિન અનંત જીવોંકા એક હી શરીર હોતા હૈ વે સાધારણ વનસ્પતિ જીવ હૈ તથા જિન જીવોંકા અપનાર ભિન્નર શરીર હોતા હૈ વે પ્રત્યેક વનસ્પતિ જીવ હૈ । સાધારણ જીવ એક શરીરકે આશ્રય અનંત રહતે હૈ તથા પ્રત્યેક જીવ એક શરીરકે આશ્રય એક હી જીવ રહતા હૈ ॥૧૪॥

પર્યાસાઃ અપર્યાસાઃ પર્યાસ અને અપર્યાસના ભેદથી દુહા-દ્વિધા બે પ્રકારનાં છે. ॥૬૩॥

“વાયરા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે ઉ પજ્જત્તા વાયરા—યે તુ પર્યાસા વાદરા બે પર્યાસ બાદર વનસ્પતિ જીવ છે તે-તે તે દુવિહા વિયાહિયા—દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતા બે પ્રકારના હોય છે. સાહારણસરીરાય તહેવ પત્તેગાય—સાધારણશરીરાશ્ચ તથૈવ પ્રત્યેકાય એક તો સાધારણ શરીરવાળા અને બીજા પ્રત્યેક શરીરવાળા બે અનંત જીવોને એક જ શરીર હોય છે તે સાધારણ વનસ્પતિ જીવ છે. તથા બે જીવોને પોતપોતાના ભિન્ન ભિન્ન શરીર હોય છે એ પ્રત્યેક વનસ્પતિ જીવ છે. સાધારણ જીવ એક શરીરના આશ્રયે અનંત રહે છે. તથા પ્રત્યેક જીવ એક શરીરના આશ્રયે એક જ જીવ રહે છે ॥ ૬૪ ॥

મૂલ્મ—પત્તેગેસરીરાઓડ્ડોગેહા તે' પકિત્તિયાં ।

સ્વસ્ત્રાં ગુચ્છો યં ગુમ્મા યં, લયા વૃક્ષી તેના તેહા ॥૧૫॥

વલયા પલ્લયા કુદુળા, જંલરુહા, ઓસેહી તેહા ।

હરિયેકાયા યં ધોદ્ધવ્યાં, પત્તેયાં ફેંદે આહિયા ॥૧૬॥

છાયા—પ્રત્યેક શરીરાઃ અનેકયા તે પ્રકીર્તિતાં ।

વૃક્ષા ગુચ્છાઃ શુલ્માઃ, સ્ત્રા વસ્ત્ર્યસ્ત્રાનિ તથા ॥૧૫॥

વસ્ત્ર્યાનિ પર્વગાઃ કુદુળાઃ, અલરુહાઃ ઓપલયસ્ત્રા ।

હરિતકાયાઃ ધોદ્ધવ્યાઃ, પ્રત્યેક શરીરા ઇતિ આક્રમાતાઃ ॥૧૬॥

ટીકા—‘પત્તેગસરીરાઓ’ ઇત્યાદિ—

યે પ્રત્યેક શરીરા ધનસ્પતિ જીવા પૂર્વે નામ્ના નિર્દિષ્ટાઃ ઇતિ શ્લેષઃ, તે અનેકયા=અનેક પ્રકારાઃ પ્રકીર્તિતાઃ । તથા વૃક્ષા=આદિ, ગુચ્છા=વૃન્તાકીપદ્ધતયઃ, શુલ્માઃ=નવમાલિકાયાઃ, સ્ત્રા=અમ્પકલતાપદ્ધતયઃ, વસ્ત્ર્યાઃ=કર્કટિકાદયઃ, તથા=શ્રાનિ=પ્રસિદ્ધાનિ ॥૧૫॥

‘પત્તેગ’ ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—ઓ પ્રત્યેક ધનસ્પતિ જીવ પદિલે કહે ગયે હેં (તે પત્તેગ સરીરાઓડ્ડોગેહા પકિત્તિયા-તે પ્રત્યેકશરીરા અનેકયા પ્રકીર્તિતા) યે પ્રત્યેક ધનસ્પતિ જીવ અનેક પ્રકારકે હોતે હેં । ઐસે (સ્વસ્ત્રા ગુચ્છા ગુમ્મા લયા વૃક્ષી તેના તેહા વલયા પલ્લયા કુદુળા જંલરુહા ઓસેહી હરિયકા પાય-વૃક્ષાઃ ગુચ્છાઃ શુલ્માઃ સ્ત્રાઃ વસ્ત્ર્યઃ શ્રાનિ તથા વલયાનિ, પર્વગાઃ કુદુળાઃ અલરુહાઃ ઓપલય હરિતકાયાઃ) આદિ વૃક્ષ, વૃન્તાકી આદિ ગુચ્છ, નવમાલિકા આદિ શુલ્મ, અમ્પકલતા આદિ સ્ત્રા, કર્કટિકા

‘પત્તેગ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—એ પ્રત્યેક ધનસ્પતિ જીવ પદિલે કહે ગયે હેં તે પત્તેગ સરીરાઓડ્ડોગેહા પકિત્તિયા-તે પ્રત્યેકશરીરા અનેકયા પ્રકીર્તિતા તે પ્રત્યેક ધનસ્પતિ જીવ અનેક પ્રકારનાં હોય છે એ પ્રમાણે સ્વસ્ત્રા ગુચ્છા ગુમ્મા લયાવૃક્ષી તેના તેહા વલયા પલ્લયા કુદુળા જંલરુહા ઓસેહી હરિય કપલા-વૃક્ષાઃ ગુચ્છાઃ શુલ્માઃ સ્ત્રાઃ વસ્ત્ર્યઃ શ્રાનિ તથા વલયાનિ પર્વગાઃ કુદુળાઃ અલરુહા ઓપલય હરિતકાયાઃ આદિ વૃક્ષ, વૃન્તા આદિ ગુચ્છ નવમાલિકા આદિ શુલ્મ, અમ્પકલતા આદિ સ્ત્રા, કર્કટિકા આદિ વેલિ તથા વાસ આદિ વૃક્ષ

તથા-વલયાનિ=લતાવલયાનિ-નારિકેલકદલ્યાદીનિ, તેપાં દિ શાશ્વાન્તરા-
માવેન લતાત્વં, વલયાકારત્વેન ચ વલયત્વં જ્ઞેયમ્ । પર્વગાઃ=શ્કન્દાદયઃ, કુહુળા=
ભૂમિસ્ફોટાઃ, છત્રાકારાઃ, જલરુહાઃ=પટ્ટનાદયઃ, તથા-ઓષધયઃ=શાલ્યાદયઃ,
હરિતકાયાઃ=હરિતાનિ-તન્દુલેયકાદીનિ પત્રશાકાનિ, તાન્યેવ કાયાઃ શરીરાણિ
યેપાં તે તથા, ચ શબ્દઃ સ્વગતાનેકભેદમૂલકઃ, એતે પ્રત્યેકશરીરા ઇત્યાખ્યાતાઃ-
તીર્થંકરાદિભિઃ કથિતા બોદ્ધવ્યાઃ ॥૯૬॥

સાધારણશરીરાનાહ—

મૂલમ્-સાહારંણસરીરાઓડોગૈહા 'તે પકિત્તિ'આ ।

આંલુણ મૂલં ચેવં, સિંગવેરે તહેવં ચ ॥ ૯૭ ॥

હૈરિલી સિરિલી સિસ્સિરિલી, જાવર્ડકેય કંદંલી ।

પૈલંડુ-લંસુણ કંદે ચં, કંદંલી ચં કુહુંવં ॥૯૮॥

લોહિણીહૂં ચં થીહૂં ચં, કુંહગા ચં તહેવં ચં ।

કંદેચં વૈજકંદે ચ; કંદે સૂરંણં તંહા ॥૯૯॥

આદિ વહ્લી, તથા ઘાસ આદિ તૃણ, નારિકેલ કેલા આદિ લતાવલય,
શ્કન્દુ આદિ પર્વસે ઝગનેવાલે પર્વગ, છત્રાકાર ભૂમિસ્ફોટ કુહુળ, કમલ
આદિ જલરુહ, શાલી આદિ ઓષધિ પત્રશાક આદિ હરિતકાય આદિ યે
સઘ (પ્રત્યેક શરીરા ઓખ્યાતાઃ) પ્રત્યેક શરીર હૈં એસા તીર્થંકર ગણધરો-
ને કહા હૈં । યહ (બોદ્ધવ્યાઃ) જાનના ચાહિયે । યે સઘ પૂર્વોક્ત વનસ્પતિયાં
પ્રત્યેક શરીર જીવ હૈં । તથા ઇન વનસ્પતિયોંકે ઓર ભી અનેક અવા-
ન્તર ભેદ હૈં વે ભી સઘ પ્રત્યેક જીવ હૈં । યહ વાત “ચ” શબ્દ સે
પ્રકટ કી ગહ હૈં ॥૯૫-૯૬॥

નાજિયેર, કેળ આદિ લતાવલય, શ્કન્દુ આદિ પર્વથી ઉગવવાળા પર્વ, છત્રીના
આકારના ભૂમિસ્ફોટ કુહુંબુ, કમળ આદિ જળરુહ, શાલી આદિ ઓષધિ,
પત્રશાક આદિ હરિતકાય વગેરે આ સઘના પ્રત્યેક શરીર છે આ પ્રમાણે
તીર્થંકર ગણધરોએ કહેલ છે એ બાણવું ભેદ્ય છે આ સઘની ઉપર કહેલી
વનસ્પતિયો પ્રત્યેક શરીર જીવ છે તથા એ વનસ્પતિયે ના બીજા પણ અનેક
આવાન્તર ભેદ છે એ સઘના પણ પ્રત્યેક શરીર જીવ છે આ વાત ‘ચ’ શબ્દથી
પ્રગટ કરવામાં આવી છે. ॥ ૯૫-૯૬ ॥

મૂસ્મ-પત્તેગેસરીરાઓડોગેહા તે' પકિસિયાં ।

સ્મ્મ્ત્રાં ગુચ્છો યે ગુમ્મા યે, લૈયા ઘણી તેળા તેહા ॥૧૫॥

વલયા પલ્લયા કુટ્ટુણા, જૈલરુહા, ઓસેહી તેહા ।

હરિયેકાયા યેં ઘોદ્ધવ્વો, પત્તેર્યા રૂંદેં આહિયા ॥૧૬॥

છાયા—પ્રત્યેક સરીરાઃ અનેકથા તે પ્રકીર્તિતા ।

દુક્ષા ગુચ્છાઃ ગુલ્માઃ, સતા ધત્વ્યસ્તુનાનિ તથા ॥૧૫॥

વસ્ત્યાનિ પર્વગાઃ કુટ્ટુણાઃ, જલરુહા આપચયસ્તથા ।

હરિતકાયાઃ ઘોદ્ધવ્વાઃ, પ્રત્યેક સરીરા ઇતિ આસ્માર્તાઃ ॥૧૬॥

ટીકા—‘પત્તેગસરીરાઓ’ ઇત્યાદિ—

યે પ્રત્યેક સરીરા-વનસ્પતિ જીવઃ પૂર્વે નામ્ના નિર્દિષ્ટાઃ ઇતિ શ્લેષઃ, તે અનેકથા=અનેક પ્રકારા પ્રકીર્તિતાઃ । તથ્યયા દુક્ષા=આમ્રાદયઃ, ગુચ્છો=વૃન્તાકીપદ્મતયઃ, ગુલ્માઃ=નવમાલિકાયાઃ, સતાઃ=ચમ્પકલતાપદ્મતય, ધત્વ્યઃ=કર્કટિકાદય, તથા-તુણાનિ=પસિદ્ધાનિ ॥૧૫॥

‘પત્તેગ’ ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—જો પ્રત્યેક વનસ્પતિ જીવ પહિલે કહે ગયે હૈં (તે પત્તેગ સરીરાઓડોગેહા પકિસિયા-તે પ્રત્યેકસરીરા અનેકથાઃ પ્રકીર્તિતાઃ) યે પ્રત્યેક વનસ્પતિ જીવ અનેક પ્રકારકે હોતે હૈં । જૈસે (સ્મ્મ્ત્રાં ગુચ્છા ગુમ્મા લયા ઘણી તેળા તેહા વલયા પલ્લયા કુટ્ટુણા જલરુહા ઓસેહી હરિયકા યાય-દુક્ષાઃ ગુચ્છાઃ ગુલ્માઃ સતાઃ ધત્વ્યઃ તુણાનિ તથા વલયાનિ, પર્વગાઃ કુટ્ટુણાઃ જલરુહા ઓપચયઃ હરિતકાયાઃ) આમ્ર આદિ વૃક્ષ, વૃન્તાકી આદિ ગુચ્છ, નવમાલિકા આદિ ગુલ્મ, ચમ્પકલતા આદિ સતા, કર્કટિકા

‘પત્તેગ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે પ્રત્યેક વનસ્પતિ જીવ પહેલાં કહેવાયેલ છે તે પત્તેગ સરીરાઓડોગેહા પકિસિયા-તે પ્રત્યેકસરીરા અનેકથા પ્રકીર્તિતા તે પ્રત્યેક વનસ્પતિ જીવ અનેક પ્રકારનાં હોય છે જે પ્રમાણે સ્મ્મ્ત્રાં ગુચ્છા ગુલ્મા ચમ્પકલી તથા તથા વલયા પલ્લયા કુટ્ટુણા જલરુહા ઓસેહી હરિય કાયા-દુક્ષાઃ ગુચ્છાઃ ગુલ્માઃ સતાઃ ધત્વ્યઃ તુણાનિ તથા વલયાનિ પર્વગાઃ કુટ્ટુણાઃ જલરુહા ઓપચયઃ હરિતકાયાઃ આમ્ર આદિ વૃક્ષ, વૃન્તા આદિ ગુચ્છ નવમાલિકા આદિ ગુલ્મ, ચમ્પકલતા આદિ સતા, કર્કટિકા આદિ વૈશિ તથા ઘાસ આદિ વૃક્ષ

તથા-વલયાનિ=લતાવલયાનિ-નારિકેલકદલ્યાદીનિ, તેપાં હિ શાશ્વાન્તરા-
ભાવેન લતાત્વં, વલયાકારત્વેન ચ વલયત્વં જ્ઞેયમ્ । પર્વગાઃ=૩૬શાદયઃ, કુહુણાઃ=
ભૂમિસ્ફોટાઃ, છત્રાકારાઃ, જલરુહાઃ=પટ્ટજાદયઃ, તથા-ઓપધયઃ=શાલ્યાદયઃ,
હરિતકાયાઃ=હરિતાનિ-તન્દુલેયકાદીનિ પત્રશાકાનિ, તાન્યેવ કાયાઃ શરીરાણિ
યેપાં તે તથા, ચ શબ્દઃ સ્વગતાનેકભેદમૂલકઃ, એતે પ્રત્યેકશરીરા ઇત્યાખ્યાતાઃ-
તીર્થકરાદિભિઃ કથિતા બોદ્યવ્યાઃ ॥૯૬॥

સાધારણશરીરાનાહ—

મૂલમ્-સાહારણસરીરાઓડોનેગૈહા તે પકિત્તિઆ ।

આંલુણ મૂલણ ચેવ, સિંગેવેરે તહેવં ચ ॥ ૯૭ ॥

હરિલી સિરિલી સિસ્સિરિલી, જાવઈકેય કંદંલી ।

પંલંડુ-લંસુળ કંદે ચ, કંદંલી ચ કુંડુંવંણ ॥૯૮॥

લોહિણીહૂં ચ થીહૂં ચ, કુંહગા ચ તહેવં ચ ।

કંદેચ વંજકંદે ચ; કંદે સૂરંણ તંહા ॥૯૯॥

આદિ વહ્લી, તથા ઘાસ આદિ તૃણ, નારિકેલ કેલા આદિ લતાવલય,
ઈશ્તુ આદિ પર્વસે ઝગનેવાલે પર્વગ, છત્રાકાર ભૂમિસ્ફોટ કુહુણ, કમલ
આદિ જલરુહ, શાલી આદિ ઓપધિ પત્રશાક આદિ હરિતકાચ આદિ ચે
સવ (પ્રત્યેક શરીરાઃ આખ્યાતાઃ) પ્રત્યેક શરીર હૈં એસા તીર્થકર ગણધરો-
ને કહા હૈં । યહ (બોદ્યવ્યાઃ) જાનના ચાહિયે । ચે સવ પૂર્વોક્ત વનસ્પતિયાં
પ્રત્યેક શરીર જીવ હૈં । તથા ઇન વનસ્પતિયોંકે ઔર ભી અનેક અવા-
ન્તર ભેદ હૈં વે ભી સવ પ્રત્યેક જીવ હૈં । યહ વાત “ચ” શબ્દ સે
પ્રકટ કી ગઈ હૈં ॥૯૫-૯૬॥

નાજિયેર, ફેળ આદિ લતાવલય, ઈશ્તુ આદિ પર્વથી ઊગવવાળા પર્વ, છત્રીના
આકારના ભૂમિસ્ફોટ કુંડુણ, કમળ આદિ જળરુહ, શાળી આદિ ઔષધિ,
પત્રશાક આદિ હરિતકાચ વગેરે આ સઘળા પ્રત્યેક શરીર છે આ પ્રમાણે
તીર્થ કર ગણધરોએ કહેલ છે એ નાણુંબું બોધએ આ સઘળી ઉપર કહેલી
વનસ્પતિયો પ્રત્યેક શરીર જીવ છે તથા એ વનસ્પતિયે ના બીજા પણ અનેક
આવાન્તર ભેદ છે એ સઘળા પણ પ્રત્યેક શરીર જીવ છે આ વાત ‘ચ’ શબ્દથી
પ્રગટ કરવામાં આવી છે. ॥ ૯૫-૯૬ ॥

અસ્તકર્પણી યે બોદ્ધવૈ, સીહકર્પણી તહેવૈ યે ।

મુંસુઢી યે હલિદા યે જેગંહા પવમાયઓ ॥૧૦૦॥

છાયા—સાધારણ શરીરાઃ, અનેકવા તે પ્રકીર્તિતાઃ ।

આલુકં મૂલકં ચૈવ, શૂઝવેરં તયૈવ ચ ॥૯૭॥

હરિલી બીલી સિસ્સોરિલી આર્ષા કેતકદલી ।

પલાણ્ણુર્લેશુનકન્દબ, કન્દલી ચ કુસ્તુમ્બકઃ ॥૯૮॥

લોશિખીહમ સ્તિશુમ, કુહકમ તયૈવ ચ ।

કન્દમ વમ્બકન્દમ, કન્દઃ સૂરણક સ્તયા ॥૯૯॥

અન્વર્ધાં ચ બોદ્ધવ્યા, સિહકર્પી તયૈવ ચ ।

મુંસંદિમ હરિદા ચ, અનેકવા પવમાદયઃ ॥૧૦૦॥

ટીકા—‘સાધારણશરીરાઓ’ इत्यादि—

તે=પૂર્વોક્તાઃ સાધારણ શરીરાઃ=એક શરીરાશ્રિતા અનન્તવનસ્પતિજીવાઃ, અનેકવા=અનેકપ્રકારાઃ, પ્રકીર્તિતાઃ=તોચકરાદિભિ કથિતાઃ । તદ્વચા-આલુકં=‘આલુ’ इति માપામસિદ્ધઃ કન્દવિશેષ, મૂલકં=‘મૂલા’ इति માપામસિદ્ધઃ કન્દવિશેષઃ । તયૈવ ચ શૂઝવેરમ્=આર્ધકમ્, ॥૯૭॥ હરિલીત્યાદયો હરિદ્રાપર્યન્તાઃ અપિ માય કન્દવિશેષા સ્તચ્છેદ્યમસિદ્ધાઃ, પવમાદયઃ=પ્રત્યક્ષવૃત્તિકાઃ સાધારણ શરીરા અનેકવા બોદ્ધવ્યાઃ ॥૯૮॥૯૯॥૧૦૦॥

સૂત્રકાર અથ સાધારણ શરીર જીવોંકો કહતે હૈ—‘સાધારણ’ इत्यादि ।

અન્વચાર્ય—(તે-તે) જે પૂર્વોક્ત (સાધારણશરીરા-સાધારણશરીરાઃ) સાધારણ શરીર—એકશરીરાશ્રિત અનન્ત વનસ્પતિ જીવ (અણેગહા-અનેકવા) અનેક પ્રકારકે (પક્ષિસિયા-પ્રકીર્તિતાઃ) કહે ગયે હૈ । જેસે—(આલુપ-આલુકમ્) આલુ (મૂલપ-મૂલકમ્) મૂલા (સિંગવેરે-મુંગવેરમ્) અવરસ (હરિલી-હરિલી) હરિલી (સિરિલી-બીલી) બીલી, इत्यादि જે

સૂત્રકાર ૬વે સાધારણ શરીર જીવોંને જતાવે છે— સાધારણ’ इत्यादि ।

અન્વચાર્ય—તે-તે જે ઉપર ૬ઠેલા સાધારણશરીરા-સાધારણ શરીરાઃ સાધારણ

શરીર—એક શરીર આશ્રિત અનન્ત વનસ્પતિ જીવ અણેગહા-અનેકવા અનેક

પ્રકારના પક્ષિસિયા-પ્રકીર્તિતાઃ ૬ઠેલા છે જેમ કે આલુપ-આલુકમ્ ખટાડી,

મૂલપ-મૂલકમ્ મૂળા, સિંગવેરે-મુંગવેરમ્ આડ હરિલી-હરિલી ૬ળાર, સિરિલી-

બીલી બીલી, इत्यादि આ સવળા હરિદા-હરિદા ૬ળવી મુખી ૬ઠે વિશેષ છે

અને જે જુદા જુદા દેશમાં પ્રસિદ્ધ છે આ પ્રમાણે જે સવળા અનેક પ્રકારના

मूलम्—एग विहमणाणत्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया ।

सुहुमा सर्वलोगम्मि, लोगदेसे यं वायरा ॥१०१॥

संतैइं पप्पणाईयां, अपज्जवसिया विं यं ।

ठिंइं पडुच्च साईया, संपज्जवसियांवि ये ॥१०२॥

दसं चेवं सहस्साइं, वासाणुक्कोसिया भवे ।

वणस्सईण आउं तु, अंतोमुहुत्तं जंहन्नयं ॥१०३॥

अणंतकालमुक्कोसा; अंतोमुहुत्तं जहन्निया ।

कायंठिई पणगाणं, तं कायं तु अमुच्चओ ॥१०४॥

असंखकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ।

विजडम्मि सए कैए, पणगजीवाण अंतरम् ॥१०५॥

छाया—एकविधा अनानात्वाः, सूक्ष्मास्तत्र व्याख्याताः ।

सूक्ष्माः सर्वलोके, लोकदेशे च वायराः ॥१०१॥

सन्ततिं प्राप्य अनादिकाः, अपर्यवसिता अपि च ।

स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः, सपर्यवसिता अपि च ॥१०२॥

दशैव सहस्राणि, वर्षाणामुत्कृष्टकं भवति ।

वनस्पतीनाम् आयुस्तु, अन्तर्मुहुत्तं जघन्यकम् ॥१०३॥

अनन्तकालमुत्कृष्टा, अन्तर्मुहुत्तं जघन्यिका ।

कायस्थितिः पनकानां, तं कायं तु अमुच्चताम् ॥ १०४ ॥

असंख्यकालमुत्कृष्टम्, अन्तर्मुहुत्तं जघन्यकम् ।

त्यक्ते स्वके काये, पनकजीवानामन्तरम् ॥ १०५ ॥

टीका—‘एगविहमणाणत्ता’ इत्यादि—

एतद् गाथापञ्चकं व्याख्यातप्रायमेव ॥ १०१ ॥ १०२ ॥

सय (हलिदा-हरिद्रा) हल्दी पर्यन्त कन्द विशेष है और उन२ भिन्न२ देशोंमें प्रसिद्ध है । इस तरह ये समस्त अनेक प्रकारके साधारण वनस्पति जीव है ॥९७-१००॥ ‘एगविह०’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(तत्थ सुहुमा-तत्र सूक्ष्माः) सूक्ष्म वनस्पतिकाय जो जीव है वे (एगविहमणाणत्ता वियाहिया - एकविधाः अनानात्वाः

साधारण वनस्पति एव छे ॥ ९७-१०० ॥ “एगविह” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—तत्थ सुहुमा-तत्र सूक्ष्माः सूक्ष्म वनस्पतिकाय जे एव छे ते एगविहमणाणत्ता वियाहिया-एकवि० अनानत्वा व्याख्याता. अ३ व० प्रकारनां छे

અસ્સકળ્લણી યે ઘોઢવ્વે, સીહકળ્લણી તહેવે યે ।

મૈસુદી યે હલિંદા યે જેગંહા ઇવમાયઓ ॥૧૦૦॥

છાયા—સાધારણ શરીરા, અનેકવા ત પ્રકીર્તિતાઃ ।

આલુકં મૂલકં ચૈવ, શુક્લવેરં તયૈવ ચ ॥૧૭॥

હરિલી શ્રીલી સિસ્સીરિલી ખાવર્ધ કેતકદ્દમી ।

પલાણ્ણુલ્લેશુનકન્દમ્બ, કન્દલી ચ કુસ્તુમ્બકઃ ॥૧૮॥

સોરિણીહમ્ સ્તિમ્બમ્, કુહકમ્ તયૈવ ચ ।

કન્દમ્બ વજ્રકન્દમ્બ, કન્દઃ સૂરણક મ્તયા ॥૧૯॥

અન્ધકર્મી ચ ઘોઢવ્વે, સિંહકર્મી તયૈવ ચ ।

મુમ્બદિમ્બ હરિદ્રા ચ, અનેકવા ઇવમાદયઃ ॥૨૦૦॥

ટીકા—‘સાધારણસરીરાઓ’ ઇત્યાદિ—

ત=પૂર્વોક્તાઃ સાધારણ સરીરા=એક શરીરાભિતા અનન્તવનસ્પતિગ્રીવાઃ, અનેકવા=મનેકપ્રકારાઃ, પ્રકીર્તિતા = તીર્થકરાવિમિઃ કષિતાઃ । તદ્વપયા-આલુકં=‘આલુ’ ઇતિ માપામસિદ્ધ કન્દવિશેષ, મૂલકં=‘મૂલ’ ઇતિ માપામસિદ્ધ કન્દવિશેષઃ । તયૈવ ચ શુક્લવેરમ્=આર્દ્રકમ્, ॥૧૭॥ હરિલીત્યાદયો હરિદ્રાપર્યન્તાઃ અપિ માય કન્દવિશેષા સ્તવદેશપ્રસિદ્ધાઃ, ઇવમાદયઃ=ઇતરમદ્વિત્ત્વાઃ સાધારણ શરીરા અનેકવા ઘોઢવ્વે ॥૧૮॥ ૧૯॥ ૨૦૦॥

સૂત્રકાર અમ સાધારણ શરીર જીવોનો કહેતે હૈ—‘સાધારણ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(તે-તે) જે પૂર્વોક્ત (સાધારણસરીરા-સાધારણશરીરા) સાધારણ શરીર-એકશરીરાભિત અનન્ત વનસ્પતિ જીવ (અણેગહા-અનેકવા) અનેક પ્રકારકે (પકિત્તિયા-પ્રકીર્તિતાઃ) કહે ગયે હૈ । જૈસે- (અલુપ-આલુકમ્) આલુ (મૂલપ-મૂલકમ્) મૂલા (સિંગવેર-મુંગવેરમ્) અવરલ (હરિલી-હરિલી) હરિલી (સિરિલી-શ્રીલી) શ્રીલી, ઇત્યાદિ જે

સૂત્રકાર હવે સાધારણ શરીર જીવોને બતાવે છે—‘સાધારણ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તે-તે જે ઉપર કહેલ સાધારણસરીરા-સાધારણ શરીરા સાધારણ શરીર-એક શરીર અભિત અનન્ત વનસ્પતિ જીવ અણેગહા-અનેકવા અનેક પ્રકારના પકિત્તિયા-પ્રકીર્તિતા કહેલા છે જેમ કે આલુપ-આલુકમ્ બતાવ્યા, મૂલપ-મૂલકમ્ મૂળા, સિંગવેર-મુંગવેરમ્ આદિ હરિલી-હરિલી હળદર સિરિલી-શ્રીલી શ્રીલી, ઇત્યાદિ આ સઘળા હરિદ્રા-હરિદ્રા હળદરી મુખી કદ વિશેષ છે. અને જે જુદા જુદા દેશમાં પ્રસિદ્ધ છે આ પ્રમાણે જે સઘળા અનેક પ્રકારના

मूलम्—एग विहमणाणत्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया ।

सुहुमा सर्वलोगम्मि, लोगदेसे भं वायरा ॥१०१॥

संतंइं पप्पणाईयां, अपज्जवसिया वि यं ।

ठिंइं पडुच्च साईया, संपज्जवसियावि ये ॥१०२॥

दसं चेव सहस्सांइं, वासाणुक्कोसिया भवे ।

वणस्सईण आउं तु, अंतोमुहुत्तं जंहन्नयं ॥१०३॥

अणंतकालमुक्कोसा, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ।

कायठिंइं पणगाणं, तं कायं तु अमुच्चओ ॥१०४॥

असंखकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ।

विजडम्मि सए काए, पेणगजीवाण अंतरम् ॥१०५॥

छाया—एकविधा अनानात्वाः, सूक्ष्मास्तत्र व्याख्याताः ।

सूक्ष्माः सर्वलोके, लोकदेशे च वादराः ॥१०१॥

सन्ततिं प्राप्य अनादिकाः, अपर्यवसिता अपि च ।

स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः, सपर्यवसिता अपि च ॥१०२॥

दशैव सहस्राणि, वर्षाणामुत्कृष्टकं भवति ।

वनस्पतीनाम् आयुस्तु, अन्तर्मुहुत्तं जघन्यकम् ॥१०३॥

अनन्तकालमुत्कृष्टा, अन्तर्मुहुत्तं जघन्यका ।

कायस्थितिः पनकानां, तं कायं तु अमुच्चताम् ॥ १०४ ॥

असंख्यकालमुत्कृष्टम्, अन्तर्मुहुत्तं जघन्यकम् ।

त्यक्ते स्वके काये, पनकजीवानामन्तरम् ॥ १०५ ॥

टीका—‘एगविहमणाणत्ता’ इत्यादि—

एतद् गाथापञ्चकं व्याख्यातप्रायमेव ॥ १०१ ॥ १०२ ॥

सब (हलिदा-हरिद्रा) हल्दी पर्यन्त कन्द विशेष है और उन २ भिन्न २ देशोंमें प्रसिद्ध है । इस तरह ये समस्त अनेक प्रकारके साधारण वनस्पति जीव हैं ॥९७-१००॥ ‘एगविह०’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(तत्थ सुहुमा-तत्र सूक्ष्माः) सूक्ष्म वनस्पतिकाय जो जीव हैं वे (एगविहमणाणत्ता वियाहिया - एकविधाः अनानात्वाः

साधारण वनस्पति एव छे ॥ ९७-१०० ॥ “एगविह” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—तत्थ सुहुमा-तत्र सूक्ष्माः सूक्ष्म वनस्पतिकाय जे एव छे ते एगविहमणाणत्ता वियाहिया-एकविधा ।
अन्वया व्याख्याता, अ३ ७ अ३२नां छे

વનસ્પતીનામ્=વનસ્પતિકાયજીવાનામ્, આયુ મવસ્થિતિરિત્યર્થ, વર્ષાનાં દશ સહસ્રાણ્યેવ-દશસહસ્રવર્ષાણીત્યર્થા, ઉત્કૃષ્ટકં મવતિ, જઘન્યકં સુ અન્તર્મુદ્દર્તમ્ । દશમુત્કૃષ્ટં દશસહસ્રવર્ષમાનમાયુ પ્રત્યક શરીરપર્માત્મશબ્દવનસ્પત્યપેક્ષયાડમિદિતમ્, સામારણાનાં જઘન્યત સત્કૃષ્ટત્વાન્તર્મુદ્દર્તમવાયુષ્કમાનમ્ । એવ પૂર્વોક્તયો પૃથિવીકાયાડ્કાયયોઃ વક્ષમાણયોષ્ તેજોગ્નાય્વોઃ પર્યાત્મશબ્દરાણામેષ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિર્મવતીતિ બોધ્યમ્ । જઘન્યક=ઘન્યાયુઃ અન્તર્મુદ્દર્તમ્ ॥ ૧૦૩ ॥ વનસ્પતીનામ્

વ્યાખ્યાતાઃ) એક હી પ્રકારકે હૈ ક્યોં કિં ફનમેં નાનાપ્રકારતા નહીં હોતી હૈ । (સુદૃમા-સૂક્ષ્મા) યે સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય જીવ (સુખલોગમ્મિ-સર્વ લોકે) સમસ્ત લોકમેં મર જુદ હૈ । તથા (વાયરા-વાદરાઃ) વાદર વનસ્પતિકાય જીવ (લોગદેસે-લોકદેશે) લોકકે એકદેશમેં રહતે હૈ । યે દોનો પ્રકારકે જીવ (સતઈ પપ્પ-સન્તતિ પ્રાપ્ય) સન્તતિકી અપેક્ષાસે (અળાઈયા ધિ ય અપજ્જવસિયા-અનાવિકા અપિ ચ અપર્યવસિતાઃ) અનાદિ ઓર અનંત હૈ । તથા-(ઠિઈ પઙ્કુષ્ચ-સ્થિતિ પ્રતીત્ય) મવસ્થિતિ એવ કાયસ્થિતિકી અપેક્ષા (સાહ્યા સપજ્જવસિયા-સાદિકાઃ સપર્યવસિતાઃ) સાદી ઓર સાત હૈ । (વળસ્સઈળ-વનસ્પતીનામ્) ફન વનસ્પતિજીવોંકી (અકોસા આઠ-ઉત્કૃષ્ટક આયુઃ) ઉત્કૃષ્ટ આયુઃ (દસચેવ વાસાણુ સહ સ્સાઈ-દશૈવ વર્ષાણામ્ સહસ્રાણિ) દશાહવાર વર્ષકી તથા (જહમિયં-જઘન્યકં) જઘન્ય (અંતોમુદ્દત્-અન્તર્મુદ્દર્તમ્) અન્તર્મુદ્દર્તકી હૈ । યહાં યહ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રત્યેક શરીર પર્યાત્મ વાદર વનસ્પતિકી અપેક્ષા કહી હૈ ।

કારણ કે, તેનામાં સુદૃમા સુદૃમા પ્રકારે હોવા નથી સુદૃમા-સૂક્ષ્મા એ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય એવ સુખલોગમ્મિ-સર્વલોકે સમસ્ત લોકમાં ભરેલ છે તથા વાયરા-વાદરાઃ વાદર વનસ્પતિકાય એવ લોગદેસે-લોકદેશે લોકના એક દેશમાં રહે છે આ બંને પ્રકારના એવ સતઈ પપ્પ-સન્તતિ પ્રાપ્ય સતતિની અપેક્ષાથી અળાઈયા ધિ ય અપજ્જવસિયા-અનાવિકા અપર્યવસિતા અનાદિ બંને અનંત છે તથા ઠિઈ પઙ્કુષ્ચ-સ્થિતિ પ્રતીત્ય મવસ્થિતિ બંને કાયસ્થિતિની અપેક્ષા સાહ્યા સપજ્જવસિયા સાદિકા સપર્યવસિતા સાદી બંને સાત છે વળસ્સઈળ-વનસ્પતીનામ્ વનસ્પતિ એવાની અકોસા આઠ-ઉત્કૃષ્ટક આયુ ઉત્કૃષ્ટ આયુ દસચેવ વાસાણુસહસ્રાઈ-દશૈવ વર્ષાણામ્ સહસ્રાણિ દસ હજાર વર્ષની તથા જહમિયં-જઘન્યક બધ-બ અંતોમુદ્દત્-અન્તર્મુદ્દર્તમ્ અંતર્મુદ્દર્તની છે અહીં આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રત્યેક શરીર પર્યાત્મ વાદર વનસ્પતિની અપેક્ષાથી કહેલ છે

પનકોપલક્ષિતાનાં=સામાન્યતો વનસ્પતીનાં તં=વનસ્પતિરૂપં, કાયમ્ અમુશ્વતામ્=અત્યજતાં, કાયસ્થિતિઃ, અનન્તકાલમ્ ઉત્કૃષ્ટા, જઘન્યા તુ અન્તર્મુહૂર્તમ્ । इह सामान्येन वनस्पतिजीवान् निगोदान् वा आश्रित्यानन्तकालमुच्यते, विशेषविवक्षायां तु प्रत्येक शरीर वादरवनस्पतीनां वादरनिगोदानां चोत्कृष्टा कायस्थितिः सप्तति-कोटीकोटिसागरोपमप्रमाणा, जघन्या तु अन्तर्मुहूर्तप्रमाणैव । सूक्ष्मनिगोदानां

સાધારણ જીવોંકી ઉત્કૃષ્ટ ઓર જઘન્યસ્થિતિ દોનોં હી અન્તર્મુહૂર્તકી હૈ । इस प्रकार पूर्वोक्त वादर पर्याप्त पृथिवीकाय एवं वादर पर्याप्त अप्काय जीवोंकी तथा आगे कहे जाने वाले वादर पर्याप्त तेजस्काय और वायु-काय जीवोंकी यह उत्कृष्ट स्थिति होती है । तथा जघन्य स्थिति अन्तर्-मुहूर्तकी होती है । (तं कायं अमुचओ पनगाणं-तं कायं अमुचताम् पन-कानाम्) वनस्पतिरूप शरीरको नहीं छोड़ते हुए ऐसे इन पनकोपलक्षित सामान्य वनस्पति जीवोंकी (कायटिई-कायस्थितिः) कायस्थिति (उक्कोसा-उत्कृष्टा) उत्कृष्ट (अणंतकालं-अनन्तकालम्) अनंतकालकी है तथा (जहन्निया-जघन्या) जघन्य स्थिति (अंतोमुहुत्तं-अन्तर्मुहूर्तम्) अन्तर्मुहूर्त की है । यहां जो कायस्थिति उत्कृष्टरूपसे अनंतकाल कही है वह सामान्यसे वनस्पति जीवोंको अथवा निगोद जीवोंको आश्रित करके कही है । विशेषरूपसे यह कायस्थिति प्रत्येक शरीर वादर वनस्पति जीवोंकी और वादर निगोद जीवोंकी उत्कृष्टरूपसे सत्तर (७०) कोटी-कोटि सागरो-

સાધારણ જીવોંની ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિ બંને અંતર્મુહૂર્તની છે. આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત વાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય અને વાદર પર્યાપ્ત અપ્કાય જીવોંની આગળ કહેવામાં આવનાર વાદર પર્યાપ્ત તેજસ્કાય તથા વાયુજીવોંની આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે તથા જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની હોય છે તં કાય અમુચઓ પનગાણં-તં કાયં અમુચતામ્ પનકાનામ્ વનસ્પતિરૂપ શરીરને ન છોડનાર એવા એ પનકોપલક્ષિત સામાન્ય વનસ્પતિ જીવોંની કાયટિઈ-કાયસ્થિતિ કાય સ્થિતિ ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટા ઉત્કૃષ્ટ અણતકાલં-અનન્તકાલમ્ અનંતકાળની છે તથા જહન્નિયા-જઘન્યકા જઘન્ય સ્થિતિ અંતોમુહુત્તં-અન્તર્મુહૂર્તમ્ અન્તર્મુહૂર્તની છે. અહીં જે કાયસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી અનંત કાળની કહી છે તે સામાન્યથી વનસ્પતિ જીવોંને તથા નિગોદ જીવોંને આશ્રિત કરીને કહેલ છે. વિશેષરૂપથી આ કાયસ્થિતિ પ્રત્યેક શરીર વાદર વનસ્પતિ જીવોંની અમે વાદર નિગોદ જીવોંની ઉત્કૃષ્ટરૂપથી સીત્તેર કરોડ (૭૦) કરોડ-સાગરોપમ પ્રમાણ છે તથા જઘન્ય

વનસ્પતીનામ્=વનસ્પતિકાયજીવાનામ્, આયુઃ મધ્યસ્થિતિરિત્યર્થ, વર્ષાણાં
 દશ સહસ્રાણ્યેદ-દશસહસ્રવર્ષાણીત્યર્થઃ, ઉત્કૃષ્ટક મવતિ, જઘન્યકં મુ અન્તર્મુહર્ત્તમ્
 શ્વમુત્કૃષ્ટં દશસહસ્રવર્ષમાનમાયુ પ્રત્યક શરીરપર્યાસવાદરવનસ્પત્યપક્ષયાઽમિતિ
 તમ્, સામારણાનાં જઘન્યત્વ ઉત્કૃષ્ટત્વાન્તર્મુહર્ત્તમેવાયુષ્કમાનમ્ । એવ પૂર્વોક્તયો
 પૃથિવીકાયાઽપ્કાયયોઃ વક્ષમાખયોઃ સંજોગાન્ત્રો પર્યાસવાદરાણામેવ ઉત્કૃષ્ટસ્થિ-
 તિર્ભવતીતિ ધોષ્યમ્ । જઘન્યક=જઘન્યાયુઃ અન્તર્મુહર્ત્તમ્ ॥ ૧૦૩ ॥ વનકાનાં=

વ્યાખ્યાતા) એક હી પ્રકારકે હૈ ક્યોં કિ ફનમેં નાનાપ્રકારતા નહીં હોતી
 હૈ । (સુદુમા-સૂક્ષ્માઃ) યે સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય જીવ (સમ્બલોગમ્મિ-સર્વ
 લોકે) સમસ્ત લોકમેં ખરે જુદા હૈ । તથા (વાયરા-વાદરાઃ) વાદર વનસ્પ
 તિકાય જીવ (લોગદેસે-લોકદેસે) લોકકે એકદેશમેં રહતે હૈ । યે દોનો
 પ્રકારકે જીવ (સતહ પપ્પ-સન્તતિ પ્રાપ્ય) સન્તતિકી અપેક્ષાસે (અણા
 હ્યા વિ ય અપજ્જઘસિયા-અનાદિકા અપિ ચ અપર્યવસિતાઃ) અનાદિ
 ઓર અનંત હૈ । તથા-(ઠિં પકુચ્ચ-સ્થિતિ પ્રતીત્ય) મધ્યસ્થિતિ એવં
 કાયસ્થિતિકી અપેક્ષા (સાહ્યા સપજ્જઘસિયા-સાદિકાઃ સપર્યવસિતાઃ)
 સાદી ઓર સાંત હૈ । (વણસ્સઈણ-વનસ્પતીનામ્) ફન વનસ્પતિજીવોંકી
 (વક્ષોસા આઝ-ઉત્કૃષ્ટક આયુઃ) ઉત્કૃષ્ટ આયુ (વક્ષેવ વાસાણુ સહ
 સ્સાઈ-દશૈવ વર્ષાણામ્ સહસ્રાણિ) દશહજાર વર્ષકી તથા (જહમિય-
 જઘન્યક) જઘન્ય (અંતોમુદ્દત-અન્તર્મુહર્ત્તમ્) અન્તર્મુહર્ત્તકી હૈ । યહાં યહ
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રત્યેક શરીર પર્યાસ વાદર વનસ્પતિકી અપેક્ષા કહી હૈ ।

કારણ કે તેનામાં જુદા જુદા પ્રકારે હોવા નથી સુદુમા-સૂક્ષ્મા એ
 સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય એવ સમ્બલોગમ્મિ-સર્વલોકે સમસ્ત લોકમાં બહેલ છે તથા
 વાયરા-વાદરાઃ બાદર વનસ્પતિકાય એવ લોગદેસે-લોકદેસે લોકનાં એક દેશમાં
 રહે છે આ બંને પ્રકારનાં એવ સતહ પપ્પ-સંતતિ પ્રાપ્ય સતતિની અપેક્ષાથી
 અણાહ્યા વિ ય અપજ્જઘસિયા-અનાદિકાઃ અપર્યવસિતાઃ અનાદિ બંને અનંત છે
 તથા ઠિં પકુચ્ચ-સ્થિતિ પ્રતીત્ય મધ્યસ્થિતિ બંને મધ્યસ્થિતિની અપેક્ષા
 સાહ્યા સપજ્જઘસિયા સાદિકા સપર્યવસિતા સાદી બંને સાંત છે. વણસ્સઈણ-
 વનસ્પતીનામ્ વનસ્પતિ એવાની વક્ષોસા આઝ-ઉત્કૃષ્ટક આયુઃ ઉત્કૃષ્ટ આયુ
 વક્ષેવ વાસાણુસહસ્રાઈ-દશૈવ વર્ષાણામ્ સહસ્રાણિ દશ હજાર વર્ષની તથા
 જહમિય-જઘન્યક જઘન્ય અંતોમુદ્દત-અન્તર્મુહર્ત્તમ્ અંતર્મુહર્ત્તની છે બાદી આ
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રત્યેક શરીર પર્યાસ વાદર વનસ્પતિની અપેક્ષાથી કહેવા છે

પનકોપલક્ષિતાનાં=સામાન્યતો વનસ્પતીનાં તં=વનસ્પતિરૂપં, કાયમ્ અમુચ્ચતામ્= અત્યજતાં, કાયસ્થિતિઃ, અનન્તકાલમ્ ઉત્કૃષ્ટા, જઘન્યા તુ અન્તર્મુહર્તમ્ । इह सामान्येन वनस्पतिजीवान् निगोदान् वा आश्रित्यानन्तकालमुच्यते, विशेषविवक्षायां तु प्रत्येक शरीर वादरवनस्पतीनां वादरनिगोदानां चोत्कृष्टा कायस्थितिः सप्तति-कोटीकोटिसागरोपमप्रमाणा, जघन्या तु अन्तर्मुहूर्तप्रमाणैव । सूक्ष्मनिगोदानां

સાધારણ જીવોંકી ઉત્કૃષ્ટ ઓર જઘન્યસ્થિતિ દોનોં હી અન્તર્મુહર્તકી હૈ । इस प्रकार पूर्वोक्त वादर पर्याप्त पृथिवीकाय एवं वादर पर्याप्त अप्काय जीवोंकी तथा आगे कहे जाने वाले वादर पर्याप्त तेजस्काय और वायु-काय जीवोंकी यह उत्कृष्ट स्थिति होती है । तथा जघन्य स्थिति अन्तर्-मुहूर्तकी होती है । (तं कायं अमुचओ पनगाणं-तं कायं अमुचताम पन-कानाम्) वनस्पतिरूप शरीरको नहीं छोड़ते हुए ऐसे इन पनकोपलक्षित सामान्य वनस्पति जीवोंकी (कायटिई-कायस्थितिः) कायस्थिति (उक्कोसा-उत्कृष्टा) उत्कृष्ट (अणंतकालं-अनन्तकालम्) अनंतकालकी है तथा (जहन्निया-जघन्या) जघन्य स्थिति (अंतोमुहूर्तं-अन्तर्मुहूर्तम्) अन्तर्मुहूर्त की है । यहां जो कायस्थिति उत्कृष्टरूपसे अनंतकाल कही है वह सामान्यसे वनस्पति जीवोंको अथवा निगोद जीवोंको आश्रित करके कही है । विशेषरूपसे यह कायस्थिति प्रत्येक शरीर वादर वनस्पति जीवोंकी और वादर निगोद जीवोंकी उत्कृष्टरूपसे सत्तर (७०) कोटी-कोटि सागरो-

સાધારણ જીવોંની ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિ બંને અંતર્મુહૂર્તની છે. આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત વાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય અને વાદર પર્યાપ્ત અપ્કાય જીવોંની આગળ કહેવામાં આવનાર વાદર પર્યાપ્ત તેજસ્કાય તથા વાયુજીવોંની આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે તથા જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની હોય છે તં કાય અમુચઓ પનગાણં-તં કાય અમુચતામ્ પનકાનામ્ વનસ્પતિરૂપ શરીરને ન છોડનાર એવા એ પનકોપલક્ષિત સામાન્ય વનસ્પતિ જીવોંની કાયટિઈ-કાયસ્થિતિ કાય સ્થિતિ ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટા ઉત્કૃષ્ટ અણંતકાલં-અનન્તકાલમ્ અનંતકાળની છે તથા જહન્નિયા-જઘન્યા જઘન્ય સ્થિતિ અંતોમુહૂર્તં-અન્તર્મુહૂર્તમ્ અન્તર્મુહૂર્તની છે. અહીં જે કાયસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી અનંત કાળની કહી છે તે સામાન્યથી વનસ્પતિ જીવોંને તથા નિગોદ જીવોંને આશ્રિત કરીને કહેલ છે. વિશેષરૂપથી આ કાયસ્થિતિ પ્રત્યેક શરીર વાદર વનસ્પતિ જીવોંની અને વાદર નિગોદ જીવોંની ઉત્કૃષ્ટરૂપથી સીત્તર કરોડ (૭૦) કરોડ-સાગરોપમ પ્રમાણ છે તથા જઘન્ય

તુ કાયસ્થિતિ-અસંસ્થાયકાલમુત્કૃષ્ટા, અન્તર્મુહર્તકાળ જઘન્યા ॥ ૧૦૪ ॥ પનક-
ઝીવાનામ્=ઉપલક્ષણસ્થાત્ સામાન્યવનસ્પતીનામિત્યર્થ । શેષ સુગમમ્ ।

૬૬ હિ કથિદ્ વનસ્પતિમ્યો નિર્ગત્ય પૃથિવ્યાદિષુ ધ્રાન્ત્વા ભૂયસ્તપ્રા-
સંસ્થકાલાદ્બોત્પદ્યતે । વનસ્પતિં ચિના સર્વેષામપિ કાયસ્થિતેરસંસ્થયેત્વાત્ ।
અતएष-ઉત્કૃષ્ટમપ્યન્તરમસંસ્થકાલમાનમેષોક્તમ્ ॥ ૧૦૫ ॥

મૂલમ્-પેપ્સિં વળ્લઝીઝો ચેવં, ગંધઝી રસફાસઝી ।

સઠાર્ણદેસઝી વૈવિ, વિહાણાઝ સહસ્તેસો ॥ ૧૦૬ ॥

છાયા-एतेषાં વર્ણતથૈવ, ગંધતો રસસ્પર્શત્ ।

સસ્યાનદશતો વાઙ્પિ વિધાનાનિ સશ્ચ ॥ ૧૦૬ ॥

પ્રથમ પ્રમાણ છે । તથા જઘન્યરૂપસે અન્તર્મુહર્ત પ્રમાણ હી છે । સૂક્ષ્મ
નિગોદ જીવોંકી તો કાયસ્થિતિ અસંસ્થાતકાલ ઉત્કૃષ્ટ છે તથા અન્તર્મુ-
હર્ત જઘન્ય છે । આ પ્રકાર પનક જીવોંકી ઉપલક્ષણસે સામાન્ય વનસ્પતિ
જીવોંકી યહ સ્થિતિ કહી ગઈ છે । પનક (ફૂલણ) જીવોંકા ઉપલક્ષણસે
સામાન્યવનસ્પતિ જીવોંકા અન્તરકાલ ઉત્કૃષ્ટ અસંસ્થાત કાલકા છે । તાત્પર્ય
યહ છે કે કોઈ જીવ વનસ્પતિકાયસે નિષ્કલ્પકર ઓર પૃથિવી આદિ
કાયોંમિં ધ્રમણ કર પુનઃ ઘણાં ઉત્પન્ન હો તો ઘટ અસંસ્થાતકાલ નિકલ
જાને પર હી ઉત્પન્ન હોગા । આલિયે અન્તર અસંસ્થાતકાલ પ્રમાણ કહા
ગયા છે । વનસ્પતિકાય સિંધાય મમસ્ત પૃથિવી આદિ કાયોંકી કાય
સ્થિતિ અસંસ્થાત કાલકી છે । અતઃ અન્તર કાલકા પ્રમાણ મી આતના
હી કહા ગયા છે ॥ ૧૦૧-૧૦૫ ॥

૬૫થી અતમુદ્ભૂત પ્રમાણ જ છે સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોંની તે કાયસ્થિતિ અસ-
ંસ્થાત કાલ ઉત્કૃષ્ટ છે તથા અન્તમુદ્ભૂત જઘન્ય છે આ પ્રમાણ પનક જીવોંની
ઉપલક્ષણથી સામાન્ય જીવોંની આ સ્થિતિ જતાવેત છે પનક જીવોંના ઉપ-
લક્ષણથી સામાન્ય વનસ્પતિ જીવોંના અન્તર્કાલ ઉત્કૃષ્ટ અસંસ્થાત કાલકા છે
તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ જીવ વનસ્પતિકાયથી નીકળીને જાને પૃથ્વી આદિ
કાયોંમાં ધ્રમણ કરીને ફરીથી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય તો તે અસંસ્થાતકાલ નીકળી
જાય તો જન્મ ઉત્પન્ન થશે આ કારણે અન્તર અસંસ્થાતકાલ પ્રમાણ જતાવેત
છે વનસ્પતિકાય સિંધાય મમસ્ત પૃથ્વી આદિ કાયોંની કાયસ્થિતિ અસંસ્થાત
કાલકી છે એથી અન્તર્કાલમ્ પ્રમાણ એટલું જતાવેત છે ॥ ૧૦૧-૧૦૫ ॥

ટીકા—‘ એસિ ’ ઇત્યાદિ—

એતેપાં=વનસ્પતિજીવાનામ્, અન્યત્ સર્વં પ્રાગ્વત્ ॥ ૧૦૬ ॥

ઉક્તં પૃથિવ્યવનસ્પતિરૂપ સ્થાવરત્રયમ્, અથ ત્રસજીવાન્ વક્તુમુત્તરગાથા સમ્બન્ધમાહ—

મૂલમ્—ઈચ્છેષ્ઠં થાવરા તિવિહા, સમાસેન વિયાહિયા ।

इत्तो उ तंसे ति विहे वुंच्छासि अणुपुर्व्वसो ॥ १०७ ॥

છાયા—इत्येते स्थावरा त्रिविधाः समासेन व्याख्याताः ।

अतस्तु त्रसान् त्रिविधान् वक्ष्यामि अनुपूर्व्वशः ॥ १०७ ॥

ટીકા—‘ इच्छेए ’ इत्यादि—

इति=अनेन प्रकारेण एते=पृथिव्यादयस्त्रिविधाः स्थावराः=स्थितिस्त्रभावाः,

‘ एएसि ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(એસિ-એતેપામ્) હન વનસ્પતિ જીવોંકે (વણ્ણઓ ગંધઓ રસપાસઓ-વર્ણતઃ ગંધતઃ રસસ્પર્શતઃ) વર્ણકી અપેક્ષા, ગંધકી અપેક્ષાસે રસ ઔર સ્પર્શકી અપેક્ષાસે એવં (સંઠાણદેસઓ વાવિ-સંસ્થાનદેશતઃ અપિ) સંસ્થાન રૂપ દેશકી અપેક્ષા સે મી (વિહાણાઈં સહસ્સસો-વિધાનાનિ સહસ્રશઃ) હજારો ભેદ હૈં ॥ ૧૦૬ ॥

હસ તરહ યહાં તક પૃથ્વીકાય, અપ્કાય એવં વનસ્પતિકાય રૂપ ત્રીન સ્થાવર જીવોંકા કથન કિયા હૈ । અવ ત્રસ જીવોંકા વિવેચન સૂત્રકાર કરતે હૈ—‘ इच्छेए ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—હસ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર યહ કહતે હૈં કિ (इह-इति) હસ પ્રકાર મૈને (एए-एते) ये पृथ्वी आदिक (तिविहा-

“ एएसि ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—એસિ-એતેપા આ વનસ્પતિ જીવોની વણ્ણઓ ગંધઓ રસ-પાસઓ-વર્ણત ગંધત રસસ્પર્શત વર્ણની અપેક્ષા, ગંધની અપેક્ષાથી રસ અને સ્પર્શની અપેક્ષાથી અને સંઠાણદેસઓ વાવિ-સંસ્થાનદેશતઃ અપિ સંસ્થાનરૂપ દેશની અપેક્ષાથી પણ વિહાણાહ સહસ્સસો-વિધાનાનિ સહસ્રશઃ હજારો ભેદ છે. ॥ ૧૦૬ ॥

આ પ્રમાણે અહીં સુધી પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અને વનસ્પતિકાય રૂપ ત્રણ સ્થાવર જીવોનું કથન કરેલ છે હવે ત્રસ જીવોનું વિવેચન સૂત્રકાર કરે છે—“ इच्छेए ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એ બતાવે છે કે, इह-इति આ પ્રમાણે મેં એ-એતે આ પૃથ્વી આદિક તિવિહા-ત્રિવિધા ત્રણ પ્રકારના થાવરો-

સમાસેન=સંક્ષેપેણ, વ્યાખ્યાતાઃ । વિસ્તરસ્તુ एषां प्रयाणां बहुतरा मेदा सन्तीति
 मानः । अतस्तु-अतः परम्, त्रिविधान् प्रसान् अनुपूर्वशः=अनुक्रमेण वक्ष्यामि ॥ १०७ ॥

શ્રી સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં પ્રત્યાહ—

मूलम्—तेऊ बाऊ ये बोधव्वा, उराला ये तैसा तँहा ।

इच्छेए तसा तिविहो, तेसिं मेयें सुणेह मे ॥ १०८ ॥

छाया—तेजांसि वायव्य द्वादश्याः, उदाराश्च प्रसास्तयो ।

इत्येते प्रसान्निविधाः, तेषां मेदान् शृणुत मे ॥ १०८ ॥

ટીકા—‘ તેऊ બાऊ ય ’ इत्यादि ।

हे जम्बूः । तेजांसि=अन्यः, वायव्य, इमे उभये एकेन्द्रिया, तथा-उदाराः
 -एकेन्द्रियापेक्षया प्रायः स्थूलाः, द्वीन्द्रियादय इत्यर्थः । प्रसा=प्रत्यन्ति-फलन्ति

त्रिविधाः) तीन प्रकार के (पावरा-स्थावराः) स्थावर जीवोंका (समासेण
 बियाहिया-समासेन व्याख्याताः) यह संक्षेप से ही कथन किया है ।
 कारण कि विस्तार से यदि इसका कथन किया जाता तो इनके अनेक
 भेद प्रमेदोंका भी यहां कथन किया गया होता । परन्तु ऐसा नहीं किया
 है अतः इससे यही समझना चाहिये कि यह कथन यहां इनका
 संक्षेप को लेकर ही किया गया है । (इतोऽ-अतस्तु) अथ इसके
 बाद (तिविहे तसे अनुपूर्वशो-त्रिविधान् प्रसान्-अनुपूर्वशः) त्रिविध
 प्रस जीवोंका मैं क्रमशः कथन करता हूँ ॥ १०७ ॥

‘ तेउ ’ इत्यादि ।

अन्यपार्थ—इस गाथाद्वारा श्री सुधर्मास्वामी जंबूस्वामीसे कहते
 हैं कि हे जम्बू!—(तेउ बाउ य-तेजांसि वायव्य) तेजस्काय और वायुकाय
 ये दोनों एकेन्द्रिय जीव (उराला-उदाराः) एकेन्द्रिय जीवोंकी अपेक्षा

स्थावरा स्थावर एવાનું સમાસેણ બિયાહિયા-સમાસેન વ્યાખ્યાતા સંક્ષેપથી વધુ ન
 કહેલ છે કારણ કે, વિસ્તારથી જો એનું વધુ ન કહેવામાં આવે તો એના
 અनेક ભેદ પ્રમેદોનું વધુ વર્ણન કહેવામાં આવ્યું હોત. પરંતુ એનું કહેવામાં
 આવેલ નથી. આથી જો સમજવું જોઈએ કે, આ કથન એના સંક્ષેપને લઈને
 જ કહેલ છે. ઇતોઽ-અતસ્તુ હવે આના પછી તિવિહે તસે અનુપૂર્વશો-ત્રિવિધાન્
 પ્રસાન્ અનુપૂર્વશઃ ત્રિવિધ પ્રસ એવાનું હું ક્રમશઃ વર્ણન કરૂં છું ॥ ૧૦૭ ॥

“ તે ય ” इत्यादि ।

अ-वपार्थ—आ आधा द्वारा श्री सुधर्मास्वामी जंबूस्वामीने कहे हैं
 કે, હે જમ્બૂ! તેऊ વાઘ-તેજાંસિ વાયવ્ય તેજસ્કાય અને વાયુકાય જો જને

દેશાદેશાન્તરં સંક્રામન્તીતિ ત્રસાઃ બોદ્યવ્યાઃ । ઇતિ=અનેન પ્રકારેણ, એતે ત્રસાસ્ત્રિ
વિધાઃ સન્તિ, અગ્નિરૂપા વાયુરૂપા ઉદારરૂપાશ્ચેતિ । તેજો વાયૂનાં સ્થાવરનામ
કર્મોદયેऽપ્યુક્તરૂપં ત્રસનમસ્તીતિ ત્રમત્વમ્ । ત્રસત્વં હિ દ્વિધા ભવતિ-ગતિતો
લઘ્વિતશ્ચ । તતશ્ચ તેજોવાયૂનાં ગતિતઃ, ઉદારાણાં ચ ત્રસનામકર્મોદયવતાં લઘ્વિતો
ગતિતશ્ચાપિ ત્રસત્વમિતિ બોધ્યમ્ । તેષાં=ત્રિવિધાનાં ત્રસાનાં ભેદાન્ મે=મમ કથ-
યતઃ સમીપે યૂયં શ્રુણુત ॥ ૧૦૮ ॥

પ્રાયઃ સ્થૂલ હૈં । તથા (તસા-ત્રસાઃ) એક સ્થાનસે દૂસરે સ્થાન મેં સંક્રમણ
કરને વાલે હોનેસે ત્રસ હૈં (ઈહ-ઈતિ) ઇસ કારણ (એ તસા તિવિહા-
એતે ત્રસા ત્રિવિધાઃ) યે ત્રસ ત્રીન પ્રકાર કે હૈં । (તેસિં ભેદ મે સુણેહ-
તેષામ્ ભેદાન્ મે શ્રુણુત) અવ મૈં ઇનકે ભેદોંકો કહતા હૂં સો તુમ સુનો ।
તાત્પર્ય ઇસકા યહ હૈં કિ ત્રસ ત્રીન પ્રકાર કે હોતે હૈં-(૧) અગ્નિરૂપ
(૨) વાયુરૂપ (૩) ઉદારરૂપ । યચપિ અગ્નિકાય તથા વાયુકાય કે સ્થાવર
નામ કર્મકો ઉદય હૈં તો મો ઇનમેં સ્થાનસે સ્થાનાન્તર રૂપ ત્રસન હોતા
હૈં અતઃ ઇન ત્રસનકો અપેક્ષા અગ્નિકાય એવં વાયુકાય મેં ત્રસપના કહા
હૈં । ગતિકો અપેક્ષાસે તથા લઘ્વિકો અપેક્ષાસે ત્રસપના દો પ્રકાર કા
હોતા હૈં । તેજસ્કાય એવં વાયુકાયમેં ત્રસપના ગતિકો અપેક્ષા સે કહા
હૈં । તથા ત્રસનામકર્મકે ઉદય વાલે ઉદાર જીવોંકે જો ત્રસપના કહા હૈં
વહ ગતિ તથા લઘ્વિ દોનોંકો અપેક્ષા સે કહા હૈં ॥ ૧૦૮ ॥

એકેન્દ્રિય એવ ઉદારા-ઉદારા એકન્દ્રિય એવોની અપેક્ષા પ્રાયઃ સ્થૂળ છે તથા
તસા-ત્રસા એક સ્થાનથી બીજા સ્થાનમા ફરનાર હોવાથી ત્રસ છે ઇહ-ઈતિ
એ કારણે એ તસા તિવિહા-એતે ત્રસા ત્રિવિધા એ ત્રસ ત્રણ પ્રકારના છે.
તેસિં ભેદ મે સુણેહ-તેષામ્ ભેદાન્ મે શ્રુણુત હવે હું એના ભેદો કહું છું તેને
તમા સાભળો તાત્પર્ય આનુ એ છે કે, ત્રસ ત્રણ પ્રકારના હોય છે (૧)
અગ્નિરૂપ, (૨) વાયુરૂપ (૩) ઉદારરૂપ બે કે, અગ્નિકાય તથા વાયુકાયથી
સ્થાવર નામ કર્મનો ઉદય છે તો ત્રણ એનામા સ્થાનથી સ્થાનાંતરરૂપ ત્રસન
થાય છે આથી આ ત્રસનનો અપેક્ષા અગ્નિકાય અને વાયુકાયમા ત્રસપના
કહેલ છે, ગતિની અપેક્ષાથી તથા લઘ્વિની અપેક્ષાથી ત્રસપના બે પ્રકાર હોય
છે તેજસ્કાય અને વાયુકાયમા ત્રસપના ગતિની અપેક્ષાથી કહેલ છે તથા
ત્રસ નામ કર્મના ઉદયવાળા ઉદાર એવાને જે ત્રસપના કહેલ છે તે ગતિ
તથા લઘ્વિ બનેની અપેક્ષાથી કહેલ છે ॥ ૧૦૮ ॥

તપ્રાદી તેજોજીવાનાહ—

મૂલ્મ—દુવિહા તેડે જીવા ડ, સુદુમાં ધાયરા તેહા ।

પજ્જત્તમપજ્જત્તા, યંવમેવ દુંહા પુણે ॥ ૧૦૯ ॥

છયા—દિવિયાસ્તેજોનોવાસ્તુ, સૂક્ષ્મા શાદરાસ્તયા ।

પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તા, યંવમેવે દિષા પુનઃ ॥ ૧૦૯ ॥

ટીકા—' દુવિહા તેડે જીવા ડ ' ઇત્યાદિ ।

તેજો જીવા—અગ્નિફાયજીવા અપિ, ૩૪ તુ ધન્વં સમુચ્ચયાર્યક, દિવિયા, સૂક્ષ્મા, તથા શાદરાઃ । એવે ડમય પુનઃ—પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાશ્વેતિ યંવમ્—અનેન પ્રકારેણ દિષા દિશ્મકારા સન્તોત્પર્યઃ ॥ ૧૦૯ ॥

મૂલ્મ—ધાયરા 'જે ડે પજ્જત્તા, ણેગેહા 'તે વિયાહિયા ।

હગોલે સુમ્મુરે ઔગણી, અષ્ઠિંચજાંલાં તહેવ ય ॥૧૧૦॥

ડેંકા વિડેંજૂય ઘોર્ધેઠ્ઠા, ણેગેંહા યંવમાયેઓ ।

યંગવિહ મણાણત્તા, સુંદુમા તે' વિયાંહિયા ॥૧૧૧॥

સુદુમા સવ્વલોગેમ્મિ, લોગેદેસે યં ધાયરાં ।

હેત્તો કાલવિભાગ તુ, 'તેસિં વુચ્છં ચંડવિહ ॥૧૧૨॥

સતેહ પપ્પેળાંઈયા, અપડ્ડજંવસિયા વિ' યં ।

ઠિંહ પહ્વચ્ચં સાંઈયા, સંપ્પજવસિયા વિ' ય ॥૧૧૩॥

તનમેં પહેલે તેજસ્કાયકે જીયોંકો કહતે હૈ—' દુવિહા ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—(તેડે જીવા—તેજો જીવા) તેજસ્કાયકે જીવ (દુવિહા—દિવિયા) દો પ્રકારક હૈ (સુદુમા ધાયરા—સૂક્ષ્મા ધાયરા) સૂક્ષ્મ ઔર શાદર (પપ—પતેઃ) યે દોનોં (પજ્જસમપજ્જસા—પર્યાપ્તાઃ અપર્યાપ્તાઃ) પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત કે ભેદ સે ફિર દો પ્રકારકે હોતે હૈ ॥ ૧૦૯ ॥

આમા પહેલાં તેજસ્કાયક એવાને કહે છે—' દુવિહા ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—તેડે જીવા—તેજો જીવા તેજસ્કાયકના એક દુવિહા—દિવિયા એ પ્રકારનાં છે સુદુમા ધાયરા—સૂક્ષ્મા શાદરા સૂક્ષ્મ અને બહાર પપ—પતે અને પજ્જસમપજ્જસા—પર્યાપ્તાઃ અપર્યાપ્તાઃ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના બેદથી કીરીથી એ પ્રકારના હોય છે ॥ ૧૦૬ ॥

तिण्णोव अहोरेत्ता, उक्कोसेण विर्याहिया ।

आउठिई तेऊणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निंया ॥११४॥

असंखकालमुक्कोसा, अंतोमुहुत्तं जहन्निंया ।

कायठिई तेऊणं, तं कायं तु अमुच्चओ ॥११५॥

अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ।

विजडम्मि सए काए, तेऊजीवाण अंतरं ॥११६॥

एएसिं वण्णओ चेव, गंधओ रसफासओ ।

संठाणंदेसओ वाविं, विहाणाइं सहस्संसो ॥११७॥

छाया—वादरा ये तु पर्याप्ताः, अनेकधा ते व्याख्याताः ।

अङ्गारो मुमुरोऽग्निः अर्चिर्वाला तथैव च ॥ ११० ॥

उल्का विद्युच्च वोद्भव्याः, अनेकधा एवमादिका ।

एकविधा अनानात्वा, सूक्ष्मास्ते व्याख्याताः ॥१११॥

सूक्ष्मा सर्वलोके, लोकदेशे च वादराः ।

इतः कालविभागं तु, तेषां वक्ष्यामि चतुर्विधम् ॥११२॥

सन्ततिं प्राप्य अनादिकाः, अपर्यवसिता अपि च ।

स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः, सपर्यवसिता अपि च ॥११३॥

त्रीन् अहोरात्रान्, उत्कर्षेण व्याख्याताः ।

आयु स्थितिस्तेजसाम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ॥ ११४॥

असंख्यकालमुत्कृष्टा, अंतर्मुहूर्तं जघन्यिका ।

कायस्थितिस्तेजसां, तं कायं तु अमुञ्चताम् ॥ ११५ ॥

अनन्तकालमुत्कृष्टम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिकम् ।

त्यक्ते स्वके काये, तेजो जीवानाम् अनन्तरम् ॥११६॥

एतेषां वर्णतश्चैव, गन्धतो रसस्पर्शतः ।

संस्थानदेशतश्चापि, विधानानि सहस्रशः ॥ ११७ ॥

टीका—‘वायरा जे उ पज्जत्ता’ इत्यादि ।

ये तु पर्याप्ता वादरास्ते अनेकधा=अनेकप्रकारा व्याख्याताः । तद् यथा—

‘वायरा’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जे उ वायरा पज्जत्ता—ये तु वादरा पर्याप्ताः) जो वादर

“वायरा” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जे उ वायरा पज्जत्ता—ये तु वादरा पर्याप्ता जे आदर पर्याप्त

સપ્રાદો તેજોજીવાનાહ—

મૂલ્ક—દુષિહા તેડ જીવા ઉ, સુદુમા ધાયરા તેહા ।

પજ્જત્તમપજ્જત્તા, એવમેવે હુહા પુણો ॥ ૧૦૯ ॥

છયા—દ્વિવિષાસ્થેજોજીવાસ્થુ, સુસ્મા વાદરાસ્તયા ।

પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાઃ, એવમેતે દ્વિષા પુનઃ ॥ ૧૦૯ ॥

ટીકા—' દુષિહા તેડ જીવા ઉ ' ઇત્યાદિ ।

તેજો જીવા—અગ્નિકાયજીવા અપિ, રૂઢ વુ શબ્દઃ સમુચ્ચાર્યકઃ, દ્વિવિષા-
સુસ્માઃ, તયા વાદરાઃ । એવે ઠમયે પુન—પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાશ્ચેતિ એવમ્—અનેન
પ્રકારેણ દ્વિષા દ્વિપ્રકારા સન્તોસ્પર્થઃ ॥ ૧૦૯ ॥

મૂલ્ક—ધાયરા 'જે ડે પજ્જત્તા, જેગહા 'તે વિયાંહિયા ।

રૂગાંલે મુમ્મુરે ઐગણી, અર્ચિંચજાંલાં સહેવ ય ॥૧૧૦॥

ઉંક્કા વિજ્જંજૂ ય વોર્ધેન્વા, જેગંહા એવમાયેઓ ।

પંગવિહ મળાંણત્તા, સુંદુમા તે' વિયાંહિયા ॥૧૧૧॥

સુંદુમા સવ્વલોગેમ્મિ, લોગેદેસે ય વાયરાં ।

રૂંત્તો કાલવિમાગ તુ, 'તેસિં હુચ્છ ધંડવિહ ॥૧૧૨॥

સતેહ પપ્પળાઈયા, અપજ્જેવસિયા વિ' ય ।

ઠિંહ પહ્હુચ્ચં સાઈયા, સેપ્પજ્જવસિયા વિ' ય ॥૧૧૩॥

હનમેં પહ્છે તેજસ્કાયકે જીયોંકો કહતે હે—' દુષિહા ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—(તેડ જીવા-તેજો જીવાઃ) તેજસ્કાયકે જીવ (દુષિહા-
દ્વિવિષા) દો પ્રકારક હે (સુદુમા ધાયરા-સુસ્મા ધાયરા) સુક્ષ્મ ઓર
વાદર (પપ્-પતેઃ) યે દોનો (પજ્જત્તમપજ્જત્તા-પર્યાપ્તાઃ અપર્યાપ્તાઃ)
પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત કે સેવ સે ફિર દો પ્રકારકે હેતે હે ॥ ૧૦૯ ॥

આમાં પહેલા તેજસ્કાય લોકોને કહે છે—' દુષિહા ' ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—તેડ જીવા-તેજો જીવા-તેજસ્કાયનાં ૮૫ દુષિહા-દ્વિવિષા
બે પ્રકારનાં છે સુદુમા ધાયરા-સુસ્મા ધાયરાઃ સુક્ષ્મ અને બાહ્યે એ-પતે અને
પજ્જત્તમપજ્જત્તા-પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાઃ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તનાં બેદની ફરીથી બે
પ્રકારનાં હોય છે ॥ ૧૦૬ ॥

तिण्णोव अहोरेत्ता, उक्कोसेण विर्याहिया ।

आउंठिई तेऊणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निंया ॥११४॥

असंखकालमुक्कोसा, अंतोमुहुत्तं जहन्निंया ।

कायंठिई तेऊणं, तं कायं तु अमुच्चओ ॥११५॥

अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ।

विजडंस्मि सए काए, तेऊजीवाण अंतरं ॥११६॥

एएसिं वण्णओ चेव, गंधओ रसफासओ ।

संठाणंदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्संसो ॥११७॥

छाया—वादरा ये तु पर्याप्ताः, अनेकधा ते व्याख्याताः ।

अङ्गारो मुमुरोऽग्निः अर्चिर्वाला तथैव च ॥ ११० ॥

उल्का त्रिद्युच्च बोद्धव्याः, अनेकधा एवमादिकाः ।

एकविधा अनानात्वाः, सूक्ष्मास्ते व्याख्याताः ॥ १११ ॥

सूक्ष्मा सर्वलोके, लोकदेशे च वादराः ।

इतः कालविभागं तु, तेषां वक्ष्यामि चतुर्विधम् ॥ ११२ ॥

सन्ततिं प्राप्य अनादिकाः, अपर्यवसिता अपि च ।

स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः, सपर्यवसिता अपि च ॥ ११३ ॥

त्रीन् अहोरात्रान्, उत्कर्षेण व्याख्याताः ।

आयुः स्थितिस्तेजसाम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ॥ ११४ ॥

असंख्यकालमुत्कृष्टा, अंतर्मुहूर्तं जघन्यिका ।

कायस्थितिस्तेजसां, तं कायं तु अमुञ्चताम् ॥ ११५ ॥

अनन्तकालमुत्कृष्टम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिकम् ।

त्यक्ते स्वके काये, तेजो जीवानाम् अनन्तरम् ॥ ११६ ॥

एतेषां वर्णतश्चैव, गन्धतो रसस्पर्शतः ।

संस्थानदेशतश्चापि, विधानानि सहस्रशः ॥ ११७ ॥

टीका—‘वायरा जे उ पज्जत्ता’ इत्यादि ।

ये तु पर्याप्ता वादरास्ते अनेकधा=अनेकप्रकारा व्याख्याताः । तद् यथा—

‘वायरा’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जे उ वायरा पज्जत्ता—ये तु वादरा पर्याप्ताः) जो वादर

“वायरा” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जे उ वायरा पज्जत्ता—ये तु वादराः पर्याप्ताः । ये वादर पर्याप्त

તપ્રાદી તેજોજીવાનાહ—

મૂલ્મ—દુવિહા તેડે જીવા ઉ, સુદુમા ધાયરા તેહા ।

પજ્જતમપજ્જતા, ધંવમેવે દુહા પુણો ॥ ૧૦૯ ॥

છયા—દિવિષાસ્તેજોઝીવાસ્તુ, સૂક્ષ્મા ઘાદરાસ્તયા ।

પર્યાસા અપર્યાસા, ધંવમેવે દિવિષા પુન ॥ ૧૦૯ ॥

ટીકા—‘ દુવિહા તેડે જીવા ઉ ’ ઇત્યાદિ ।

તેજો ઝીવા=અગ્નિકાયઝીવા અપિ, દર તુ શબ્દઃ સમુદયાર્થક, દિવિષાઃ, સૂક્ષ્મા, તયા ઘાદરાઃ । एते उभय पुन -पर्याप्ता अपर्याप्ताश्चेति एवम्-अनेन प्रकारेण द्विषा द्विमकारा सन्तोत्यर्थः ॥ १०९ ॥

મૂલ્મ—ધાયરા ‘જે ઉં પજ્જતા, જેગહા ‘તે વિયાંહિયા ।

इगाले मुम्मुरे अंगणी, अच्चिंजांलां तहेव य ॥११०॥

ઉંકા વિજ્જેય ઘોર્ધેન્વા, જેગંહા ધવમાયંઓ ।

ધંગવિહ મળાંણતા, સુદુમા તે’ વિયાંહિયા ॥૧૧૧॥

સુદુમા સબ્બલોગમ્મિ, લોગેદેસે ધં ધાયરાં ।

इत्तो कैलविभाग तु, तेसिं बुच्छं चउत्विह ॥११२॥

સંતંહ પપ્પંઠાંઈયા, અપજ્જંવસિયા વિ’ ય ।

ठिंइ पडुच्चं साईया, संपपजवसिया वि' य ॥११३॥

उनमें पढ़छे तेजस्कायके जीयोंको कहते हैं—‘ द्रुविहा ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(તેડે ઝીવા-તેજો ઝીવાઃ) તેજસ્કાયકે ઝીય (દુવિહા-દિવિષા) દો પ્રકારકે હૈ (સુદુમા ધાયરા-સૂક્ષ્મા ધાયરા) સૂક્ષ્મ ઔર ઘાદર (एए-एतेः) ये दोनों (पज्जसमपज्जस्ता-पर्याप्ता अपर्याप्ताः) पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से फिर दो प्रकारके होते हैं ॥ १०९ ॥

આમા પડેલા તેજસ્કાય એવાને કહે છે— દુવિહા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તેડે ઝીવા-તેજો ઝીવા તેજસ્કાયના એક દુવિહા-દિવિષાઃ બે પ્રકારનાં છે સુદુમા ધાયરા-સૂક્ષ્મા ધાયરા સૂક્ષ્મ અને બહાર એ-એતે બંને પરજ્જસમપજ્જતા-પર્યાપ્તાઃ અપર્યાપ્તાઃ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના બોધથી ક્ષીયી બે પ્રકારના ટોચ છે ॥ ૧૦૯ ॥

અગ્નિકાયજીવેષુ યે તુ સ્વસ્માસ્તે એકવિધા. અનાનાત્વા વ્યાખ્યાતાઃ અવિદ્યમાનં નાનાત્વમ્-અનેકત્વં યેષાં તે-અનાનાત્વાઃ, ભેદરહિતા इत्यर्थः, યસ્માદનાનાત્વાઃ, અત એકવિધા इति भावः । અતઃ પરં ગાથાદ્વયં પ્રાગ્ વ્યાખ્યાતમ્॥૧૧૧-૧૧૨-૧૧૩॥

તેજસામ્=અગ્નિકાયજીવાનામ્, ઉત્કર્ષેણ ત્રીન્ અહોરાત્રાન્ આયુઃ સ્થિતિઃ= ભવસ્થિતિઃ, વ્યાખ્યાતાઃ = તીર્થઙ્કરાદિભિઃ કથિતા । જઘન્યિકા-જઘન્યા તુ અન્તર્મુહૂર્તમ્ ॥ ૧૧૪ ॥

શમેં રહે હુએ હેં । તથા (વાયરા-વાદરાઃ) જો વાદર જીવ હેં વે (લોગદેસે-લોકદેશે) લોકકે એકદેશમેં હેં (इत्तो तेसिं चउन्विहं कालविभागं वुच्छं-इतः तेषाम् चतुर्विधम् कालविभागं वक्ष्यामि) હસકે વાદ અવ મેં હનકા ચતુર્વિધ કાલકા વિભાગ વતલાના હું વહ હસ પ્રકાર હે । (संततं पप-सन्तति प्राप्य) પ્રવાહકી અપેક્ષાસે યે (अणाइया वि य अपज्जवसिया-अनादिकाः अपि च अपर्यवसिताः) અનાદિ ઓર અનંતર હેં । તથા (ठिहं पडुच्च-स्थितिं प्राप्य) ભવસ્થિતિ એવં કાયસ્થિતિકી અપેક્ષા (साइया सपज्जवसिया-सादिकाः सपर्यवसिताः) સાદિ ૩ ઓર સાંત ૪ હે । હન (तेऊणं-तेजसाम्) તેજસ્કાયિક જીવોંકી (अउ ठिह-आयुः स्थितिः) આયુ સ્થિતિ (उक्कोसेण तिण्णेव अहोरत्ता वियाहिया-उत्कर्षेण त्रीन् अहोरात्रान् व्याख्याता) ઉત્કૃષ્ટ ત્રીન દિનરાત્રીકી હે ઓર (जहन्निया-जघन्यिका) જઘન્ય (अंतो मुहुत्तं-अन्तर्मुहूर्तम्) અન્તર્મુહૂર્તકી હે । (तं कायं अमुंचओ ते ऊणं कायठिह-तंकायं अमुञ्चताम् तेजसां कायास्थितिः)

સમસ્ત લોકાકાશમાં રહેલ છે તથા વાયરા-વાદરા જે બાદર એવ છે તે લોગદેસે-લોકદેશે લોકના એક દેશમાં છે इत्तो तेसिं चउन्विहं कालविभागं वुच्छं-तेषां चतुर्विधम् कालविभागं वक्ष्यामि अना पञ्ची हुवे हुं એમના ચતુર્વિધ કાળના વિભાગ બતાવું છું તે આ પ્રમાણે છે-સતત પપ-સંતતિ પ્રાપ્ય પ્રવાહની અપેક્ષાથી તે અણાહ્યા વિ ય અપજ્જવસિયા-અનાદિકા' અપિ ચ અપર્યવસિતાઃ અનાદિ અને અનંત છે તથા ઠિહં પડુચ્ચ-સ્થિતિ પ્રાપ્ય ભવસ્થિતિ અને કાય સ્થિતિની અપેક્ષા સાહ્યા સપજ્જવસિયા-સાદિકા' સપર્યવસિતા' સાદી ત્રણ અને સાંત ચાર છે આ તેજુણં-તેજસામ્ તેજસ્કાયિક એવાની આઠઠિહ આયુ સ્થિતિઃ આયુ સ્થિતિ ઉક્કોસેણ તિણ્ણેવ અહોરત્તા વિયાહિયા-ઉત્કર્ષણ ત્રીન્ અહોરાત્રાન્ વ્યાખ્યાતા ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ દિવસ રાત્રી છે અને જહન્નિયા-જઘન્યિકા જેવન્ય અંતોમુહૂત્તં-અન્તર્મુહૂત્ત અતર્મુહૂર્તની છે તં કાય અમુંચઓ તેજુણં કાયઠિહ-તં કાય અમુચ્ચતામ્ તેજસાં કાયસ્થિતિઃ તેજસ્પ કાયને ન છોડતાં આ તેજસ્કાયિકં

अङ्गारः=धूमेन ज्वालयता च रहितो दहमाने घनात्मको मांस्वरूप, सुसुर-
मस्मच्छभाम्निकणरूप, अग्निः=धूमसहितः, अर्घिः=मूलप्रतिष्ठा ज्वलन्निम्ना
ज्वाला-छिन्नमूला ज्वलन्निम्ना ॥ ११० ॥

उल्का=आकाशविद्भिः, विद्युत्='विजली' इति प्रसिद्धा, एवमादिकाः=एत
त्प्रसृतयः, अनेकधा=अनेकविधा अग्निकायजीवा योद्व्याः ।

पर्याप्त अग्निकाय जीव हैं (ते जेगहा बियाहिया-ते अनेकधा व्याख्याता)।
वे अनेक प्रकारके कह गये हैं । जैसे (इगळे सुसुरे अगणी अर्घिजाला
तहा उल्का विज्जू एवं आपओ जेगहा योद्व्या-अगारः सुसुर अग्निः
अर्घिजाला तथा उल्का, विद्युत् एवम् आदिकाः अनेकधाः योद्व्या)
अङ्गार-धूम और ज्वालासे रहित केवल मांस्वरूपवाली अग्नि, सुसुर-
मस्मसे ढकी हुई अग्निकणरूप अग्नि, अग्नि-धूमसहित-अग्नि, अर्घि-
मूलभागसे युक्त अग्निकी ज्वाला, ज्वाला-छिन्नमूलवाली अग्निकी
शिखा, उल्का - आकाशकी अग्नि, विद्युत्-विजली इत्यादि । इनसे
अतिरिक्त और भी अनेक प्रकारके अग्निकाय जीव शास्त्रोंमें कई
गये हैं । इन अग्निकाय जीवोंमें (सुसुरा-सूस्माः) जो सूस्मजीव हैं
(ते-ते) वे (एगविह-एकविधा) एक ही प्रकारके हैं-इनके मेड़ नहीं
होते हैं-इसलिये (अणाणसा-अनानात्वाः) ये अनेक प्रकारके नहीं हैं ।
(बियाहिया-व्याख्याता) ऐसा प्रभु भीतराग देवोंने कहा है । ये
(सुसुरा-सूस्माः) सूस्मजीव (सव्यलोगम्मि-सर्वलोके) समस्तलोकाका-

अग्निकाय एव ३ ते जेगहा बियाहिया-ते अनेकधा व्याख्याता ते अनेक
प्रकारना कहेबावेत ३ जेभ दे, इगळे सुसुरे अगणी अर्घिजाला तहा उल्का विज्जू
एवं आपओ जेगहा योद्व्या-अगारः सुसुर अग्निः अर्घिजाला तथा उल्का विद्युत्
एवम् आदिकाः अनेकधाः योद्व्याः अगार-धूमका अने व्याख्याती रहित
हेतु मांस्वरूपवाणी अग्नि, सुसुर-राजणी दंडेही अग्नि, अग्नि-धूमका
सहितनी अग्नि, अर्घिमूलभागशी लरेही अग्निनी व्याख्या, व्याख्या-ती व
मुणवाणी अग्निनी शीला, उल्का-आकाशनी अग्नि विद्युत्-विजली इत्यादि ।
अन्याधी अतिरिक्त जीव पण अनेक प्रकारना अग्निकाय एव शास्त्रोंमें
कहावेत ३ आ अग्निकाय एवोभा सुसुरा-सूस्मा सूस्म एव ३ ते-ते ते
एगविह-एकविधा जेक व प्रकारना ३-तेना बोट होता नहीं आ कहे
अणाणसा-अनानात्वाः ते अनेक प्रकारना होता नहीं जेवु बियाहिया-व्याख्याता
प्रभु भीतराग देवोंने कहेत ३ सुसुरा-सूस्माः जेसुत्रम एव सव्यलोगम्मि-सर्वलोके

અગ્નિકાયજીવેપુ યે તુ સુક્ષ્માસ્તે એકવિધા અનાનાત્વા વ્યાખ્યાતાઃ અવિદ્યમાનં નાનાત્વમ્-અનેકત્વં યેષાં તે-અનાનાત્વાઃ, મેદરદ્વિતા ઇત્યર્થઃ, યસ્માદનાનાત્વાઃ, અત એકવિધા ઇતિ ભાવઃ । અતઃ પરં ગાથાદ્વયં પ્રાગ્ વ્યાખ્યાતમ્ ॥ ૧૧૧-૧૧૨-૧૧૩ ॥

તેજસામ્=અગ્નિકાયજીવાનામ્, ઉત્કર્ષેણ ત્રીન્ અહોરાત્રાન્ આયુઃ સ્થિતિઃ= ભવસ્થિતિઃ, વ્યાખ્યાતાઃ = તીર્થઙ્કરાદિભિઃ કથિતા । જઘન્યિકા-જઘન્યા તુ અન્તર્મુહૂર્તમ્ ॥ ૧૧૪ ॥

શમે રહે હુએ હૈં । તથા (વાયરા-વાદરાઃ) જો વાદર જીવ હૈં વે (લોગદેસે-લોકદેશે) લોકકે એકદેશમેં હૈં (હત્તો તેસિં ચડવિહં કાલવિભાગં ઘુચ્છં-ઇતઃ તેપામ્ ચતુર્વિધમ્ કાલવિભાગં વક્ષ્યામિ) ઇસકે વાદ અવ મેં ઇનકા ચતુર્વિધ કાલકા વિભાગ વતલાના હૂં વહ ઇસ પ્રકાર હૈં । (સંતદ્ પપ્પ-સન્તતિ પ્રાપ્ય) પ્રવાહકી અપેક્ષાસે ચે (અણાડ્યા વિ ય અપજ્જવસિયા-અનાદિકાઃ અપિ ચ અપર્યવસિતાઃ) અનાદિ ઓર અનંતર હૈં । તથા (ઠિદ્ પડુચ્ચ-સ્થિતિ પ્રાપ્ય) અવસ્થિતિ એવં કાયસ્થિતિકી અપેક્ષા (સાદ્યા સપજ્જવસિયા-સાદિકાઃ સપર્યવસિતાઃ) સાદિ ૩ ઓર સાંત ૪ હૈં । ઇન (તેઝુણં-તેજસામ્) તેજસ્કાયિક જીવોંકી (અડ ઠિદ્-આયુઃ સ્થિતિઃ) આયુ સ્થિતિ (ઉક્કોસેણ તિણ્ણેવ અહોરત્તા વિયાહિયા-ઉત્કર્ષેણ ત્રીન્ અહોરાત્રાન્ વ્યાખ્યાતા) ઉત્કૃષ્ટ ત્રીન દિનરાત્રીકી હૈં ઓર (જહનિયા-જઘન્યિકા) જઘન્ય (અંતો મુહુત્તં-અન્તર્મુહૂર્તમ્) અન્તર્મુહૂર્તકી હૈં । (તં કાયં અમુંચઓ તે ઝુણં કાયઠિદ્-તંકાયં અમુશ્વતામ્ તેજસાં કાયસ્થિતિઃ)

સમસ્ત લોકાકાશમાં રહેલ છે તથા વાયરા-વાદરા જે બાદર એવ છે તે લોગદેસે-લોકદેશે લોકના એક દેશમાં છે ઇતો તેસિં ચડવિહં કાલવિભાગં ઘુચ્છં-તેપાં ચતુર્વિધમ્ કાલવિભાગં વક્ષ્યામિ અના પછી હવે હું એમના ચતુર્વિધ કાળના વિભાગ બતાવું છું તે આ પ્રમાણે છે-સંતદ્ પપ્પ-સંતતિ પ્રાપ્ય પ્રવાહની અપેક્ષાથી તે અણાડ્યા વિ ય અપજ્જવસિયા-અનાદિકા અપિ ચ અપર્યવસિતા અનાદિ અને અનંત છે તથા ઠિદ્ પડુચ્ચ-સ્થિતિ પ્રાપ્ય અવસ્થિતિ અને કાય સ્થિતિની અપેક્ષા સાદ્યા સપજ્જવસિયા-સાદિકા સપર્યવસિતા સાદી ત્રણ અને સાંત ચાર છે આ તેઝુણં-તેજસામ્ તેજસ્કાયિક એવાની આડઠિદ્-આયુ સ્થિતિઃ આયુ સ્થિતિ ઉક્કોસેણ તિણ્ણેવ અહોરત્તા વિયાહિયા-ઉત્કર્ષેણ ત્રીન્ અહોરાત્રાન્ વ્યાખ્યાતા ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ દિવસ રાત્રી છે અને જહનિયા-જઘન્યિકા જઘન્ય અંતોમુહુત્તં-અન્તર્મુહૂત્ત અંતર્મુહૂર્તની છે તં કાય અમુંચઓ તેઝુણં કાયઠિદ્-તં કાય અમુશ્વતામ્ તેજસાં કાયસ્થિતિઃ તેજસ્કાયિક કાયને ન છોડતાં આ તેજસ્કાયિક

તેજસામ્=અગ્નિકાયજીવાનાં, તમ્=અગ્નિસ્મ, કાયમ્ અમુચ્ચતામ્=અસ્યન
સામ્, ઉત્કૃષ્ટા કાયસ્થિઃ, અસહ્યકાલમ્ । જગન્નિકા તુ અન્તર્મુહર્તમ્ ॥૧૧૫॥

તેજોજીવાનામ્=અગ્નિકાયજીવાનાં સ્થકે કાય ત્પક્તે સતિ ઉત્કૃષ્ટમન્તરમ્
અનન્તકાલં નિગોદાપેક્ષયા મથતિ । જઘન્યક તુ અન્તરમ્-અન્તર્મુહર્તમ્ ॥૧૧૬॥

એતેષાં=તેજોજીવાનાં ત્રિધાનાનિ=મેદાઃ, વર્ણતઃ, ગન્ધતઃ, તથા રસસ્પર્શ-
તઃ=રસત સ્પર્શતઃ, અપિ ચ-સંસ્થાનદેહતઃ-સંસ્થાનમાભિત્ય, સહસ્રણ્=ચત્સ્ર
તરાઃ, સન્તીત્યર્થઃ ॥ ૧૧૭ ॥

તેજોમીમા ઉક્તાઃ, અથ વાયુજીવાનાહ—

મૂલ્મ્-તુલિહા વાડેજધિા ઉ, સુંદ્રમા ધાયરા તેહા ।

પજ્જત્તર્મપજ્જંત્તા, ઇષમેય દેહા પુણો ॥૧૧૮॥

તેજ રૂપ કાયકો નહીં હોયતે દ્રુપ્ત હન તેજસ્કાયિક જીવોંકી કાયસ્થિતિ
(ઉક્ષોસં-ઉત્કૃષ્ટ) ઉત્કૃષ્ટ સે અસંસ્થાત કાલકી હૈ ઓર (જહ્નિયા-
જઘન્યિકા) જઘન્યસે (અંતો મુહર્ત-અન્તર્મુહર્તમ્) અન્તર્મુહર્તકી હૈ । તથા
(તેજ જીવાણ-તેજો જીવાનામ્) તેજસ્કાયિક જીવોંકા(સય કાય વિજહ્નિમ્
સ્થકે કાયે ત્પક્તે-અપને શરીરકો છોડકર પુનઃ ડસી શરીરમેં આતેકા
(અંતર-અન્તરમ્) અન્તર કાલ (ઉક્ષોસ-ઉત્કૃષ્ટમ્) ઉત્કૃષ્ટ (અર્ણતકાલ-
અનન્ત કાલમ્) અનન્તકાલકા હૈ ઓર (જહ્નય-જઘન્યકમ્) જઘન્ય (અંતો
મુહર્ત-અન્તર્મુહર્તમ્) અન્તર્મુહર્તકા હૈ (પપ્સિં ઘળ્ણમા ગંધમો રસ
ફાસમો અધિ સંઠાપમો વિજાણાઈ સહસ્તમો-એતેષામ્ વર્ણતઃ ગંધતઃ
રસસ્પર્શતઃ અપિ સંસ્થાનતઃ ત્રિધાનાનિ સહસ્રણઃ) હન જીવોંકી વર્ણકી
ગંધકી અપેક્ષા, રસકી અપેક્ષા, સ્પર્શકી અપેક્ષા તથા સંસ્થાનદેશકી
અપેક્ષાસે વહુત મેવ હૈ ॥૧૧૦સે૧૧૭॥

એવેની કાયસ્થિતિ ઉક્ષોસં-ઉત્કૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટથી અસંસ્થાત કાળની છે અને
જહ્નિયા-જઘન્યિકા જઘન્યથી અંતોમુહર્ત-અન્તર્મુહર્ત અતમુહર્તની છે તથા
તેજ જીવાણ-તેજો જીવાનામ્ તેજસ્કાયિક એવેનું સય કાય વિજહ્નિમ્-સ્થકેકાયે
ત્પક્તે પોતાના શરીરને ઓળીને એજ શરીરમાં આવવાનો અતર-અન્તરમ્
અતઃકાલ ઉક્ષોસં-ઉત્કૃષ્ટમ્ ઉત્કૃષ્ટ અર્ણતકાલ-અનન્તકાલમ્ અનન્ત કાળનો છે
તથા જહ્નય-જઘન્યકમ્ જઘન્ય અંતોમુહર્ત-અન્તર્મુહર્તમ્ અતમુહર્તનો છે પપ્સિં
ઘળ્ણમો ગંધમો રસફાસમો-એતેષાં વર્ણતઃ ગંધતઃ રસસ્પર્શતઃ આ એવેના વર્ણની
અપેક્ષા ગંધની અપેક્ષા, રસની અપેક્ષા સ્પર્શની અપેક્ષા તથા સંસ્થાનદેશનો-
સંસ્થાનદેશતઃ સંસ્થાન દેશની અપેક્ષાથી વહુત થોડ છે ॥૧૧૦-૧૧૭॥

वायरा जै उ पज्जत्ता, पंचहा ते पकित्तिंया ।

उक्कलिया मंडलिया, वणगुंजा सुद्धवाया ये ॥११९॥

संवट्ठगवाया य, णेमहा एवमायओ ।

एगविहमणांणत्ता. सुहुमां तत्थ विद्याहिया ॥१२०॥

सुहुमा सव्वलोगम्मि, एगदेसे ये वायरा ।

इत्तो कालविभागं तु, तेसिं दुंच्छं चउंविहं ॥१२१॥

संतंइं पप्पेणाईयां, अपज्जवसिया विंय ।

ठिईं पडुच्चं साईया, सपज्जवसिया विंय ॥१२२॥

तिण्णेव सहस्साइं, वासाणुक्कोसियां भवे ।

आउंठिई वाऊणं, अंतोसुहुत्तं जहन्निया ॥ १२३ ॥

असंखकालसुक्कोसां, अंतोसुहुत्तं जहन्निया ।

कार्यंठिई वाऊणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १२४ ॥

अणंतकालसुक्कोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ।

विजंढम्मि सए काए, वाऊजवाण अंतंरं ॥ १२५ ॥

एएसिं वण्णओ चेव, गंधओ रसफासओ ।

संठाणदेसओ वावि, विहांगाइं सहस्सओ ॥१२६॥

छाया—द्विविधा वायुजीवास्तु, सूक्ष्मा वादरास्तथा ।

पर्याप्ता अपर्याप्ताः, एवमेते द्विधा पुनः ॥११८॥

वादरा ये तु पर्याप्ताः, पञ्चधा ते प्रकीर्तिताः ।

उत्कलिका मण्डलिका घनगुञ्जा शुद्धवाताश्च ॥११९॥

संवर्तकवाताश्च, नेकधा एवमादयः ।

एकविधा अनानात्वाः, सूक्ष्मास्तत्र व्याख्याताः ॥१२०॥

सूक्ष्माः सर्वलोके, एकदेशे च वादराः ।

अतः कालविभागं तु, तेषां वक्ष्यामि चतुर्विधम् ॥१२१॥

सन्ततिं प्राप्य अनादिकाः, अपर्यवसिता अपि च ।

स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः सपर्यवसिता अपि च ॥१२२॥

त्रीण्येव सदृशाणि वर्षाणामुत्कृष्टिका भवति ।

आयुः स्थितिर्वायुनाम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ॥१२३॥

અસત્કાલમુત્કુષ્ટા, અન્તર્મુહર્ત યથન્યિકા ।

કાયસ્યિતિર્વાયુનાં, તેં કાર્યં તુ અમૃતતામ્ ॥૧૨૪॥

અન્તકાલમુત્કુષ્ટમ્, અન્તર્મુહર્ત યથન્યિકમ્ ।

ત્યક્તે સ્વકે કાયે, વાયુજીવાનામન્તરમ્ ॥ ૧૨૫ ॥

એતેષાં ધર્મૈરભેષ, ગન્ધતો રસસ્પર્શત ।

સંસ્થાનદેષતો વાઙપિ, વિપાનાનિ સદ્ગુણઃ ॥૧૨૬॥

ટીકા—‘ દુષિહા વાઙજીવા ડ ’ ઇત્યાદિ ।

પરંતુ ગાયત્રીવક શ્યાલ્યાતપ્રાયમેષ ॥ ૧૧૮ ॥ એ તુ પર્યાપ્તા વાદરા સ્તે પચ્ચષા પ્રકીર્તિતાઃ, ઇહ ‘ પચ્ચષા ’ ઇત્યુપલક્ષણમ્, અગ્નિમગ્નાયાયામનેકધેસ્યમિ પાનાત્ । ઉત્કલ્પિકા—વાતશ્ચન્દસ્ય પ્રત્યેકમમિસમ્બ-વસ્તવશ્ચ—‘ ઉત્કલ્પિકા ’ ઇતિ ઉત્કલ્પિકા વાતા બોધ્યાઃ, એ સ્થિત્વા સ્થિત્વા પુનર્વાન્તિ તે ઉત્કલ્પિકાવાતાઃ, તથા ‘ મણ્ડલિકા ’ ઇતિ મણ્ડલિકા વાતાઃ—વાતોઢીરૂપાઃ, ધનવાતાઃ—રત્નપ્રમા

વાયુ જીવોકે મેદ્દ ઇસ પ્રકાર હૈ—‘ દુષિહા ’ ઇત્યાદિ ।

અન્યથાર્થ—(વાઙજીવા ડ દુષિહા સુદુમા વાયરા તહા—વાયુજીવાસ્તુ દ્વિવિધાઃ સૂક્ષ્મા વાદરાસ્તથા) વાયુજીવ દો પ્રકારકે હૈ । ૧ એક વાદર ઓર દુસરે સૂક્ષ્મ (એવમેષ દુહા પુણો પચ્ચતમપચ્ચત્તા—એવમેતે દ્વિધા પુનઃ પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાઃ) એ દોનો હી પ્રકાર પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્તકે મેદ્દસે પુનઃ દો પ્રકારકે હો જાતે હૈ—વાદર પર્યાપ્ત ઓર વાદર અપર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત ઓર સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત । (જે ડ વાયરા તે પંચહા પક્ષિસિયા—એ તુ વાદરાઃ તે પચ્ચષા પ્રકીર્તિતાઃ) જો વાદર પર્યાપ્ત વાયુકાય જીવ હૈ એ પાંચ પ્રકારકે કહે ગયે હૈ । જૈસે—ઉત્કલ્પિકાવાત—જો ડહરર કર વાયુ ચલતા હૈ વહ । મણ્ડલિકાવાત—જો વાયુ ઘુલિ ઘીરરહ્યો ગોલાકાર

વાયુ ભવેના એક આ પ્રકારના છે—“ દુષિહા ” ઇત્યાદિ ।

અન્યથાર્થ—વાઙ જીવા ડ દુષિહા સુદુમા વાયરા તહા—વાયુજીવાસ્તુ દ્વિવિધા સૂક્ષ્મા વાદરાસ્તથા વાયુ ભવે બે પ્રકારના છે એક બાદર અને બીજા સૂક્ષ્મ એવમેષ દુહા પુણો પચ્ચતમપચ્ચત્તા—એવમેતે દ્વિધા પુનઃ પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાઃ આ બંને પ્રકાર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના એકથી દ્વિવિધી બે પ્રકારના વાયુ છે—બાદર પર્યાપ્ત અને બાદર અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ, પર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત. જે ડ વાયરા તે પંચહા પક્ષિસિયા—એ તુ વાદરાઃ તે પચ્ચષા પ્રકીર્તિતા એ બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાય ભવે તે પાંચ પ્રકારના કહેલ છે એમ છે,—ઉત્કલ્પિકા વાત, એ શાકાઈ શાકાઈને વધુ બાધે છે તે, મંડલિકા વાત—જે વાયુ, ધૂળ, વગેરેને

અધોવર્તિનાં ઘનોદધીનાં, વિમાનાનાં વાઽધારાઃ હિમપટલકલ્પા વાયવઃ, 'ગુઝા' ઇતિ ગુઝા વાતા ગૃહ્યન્તે, યે ગુઝાન્તો વાન્તિ તે । શુદ્ધવાતાઃ-મન્દાનિલાદયઃ સહજવાતાશ્ચ ॥ ૧૧૯ ॥ તથા-સંવર્તકવાતાશ્ચ યે સ્થિતમપિ તૃણાદિકં અન્યત્ર

ધૂમાતા હૈ વહ । ઘનવાત-જો રત્નપ્રજ્ઞા આદિ ભૂમિયોંકે અધોવર્તી ઘનો-
દધિ વાયુઓંકી અથવા વિમાનોંકા આધારભૂત હૈ વહ । ગુઝાવાત-જો
શબ્દ કરતે હુએ વહા કરતે હૈ । અતઃ એવં હનંહે ગુંજાવાત કહા ગયા હૈ ।
સંવર્તકવાત-જો વાયુ તૃણાદિકકો ઉડાકર અન્યત્ર લે જાવે વહ । (એવ-
માયઓ-એવમાદયઃ) ઇત્યાદિક ઓરે ભી વાયુ (જેગહા-નૈકધાઃ) વહુતસે
હોતે હૈ । ઇન સબકો વાયુકાયમં અર્થાત્ ઉસકે ભેદરૂપ વાદર પર્યાપ્ત
વાયુકાયમં અન્તર્ગત જાનના ચાહિયે । (સુહુમા એગવિહમણાણત્તા-
સૂક્ષ્માઃ એકવિધાઃ અનાનાત્વાઃ) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવ એક પ્રકારકે
હી હોતે હૈ અતઃ વે નાના-અનેક પ્રકારકે નહીં કહે ગયે હૈ અર્થાત્ ઇનકે
ભેદ નહીં હૈ । (સુહુમા-સૂક્ષ્માઃ) યે સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકજીવ (સર્વલોગમ્મિ-
સર્વલોકે) સમસ્ત લોકમં તિલમં તૈલકી તરહ ભરે હુએ હૈ । તથા-
(વાયરા-વાદરાઃ) વાદર વાયુકાયિક જીવ (એગદેસે-એકદેશે) લોકકે
એકદેશમં રહતે હૈ । (ઇતઃ-અતઃ) અતઃ મં ઇસકે વાદ (તેસિં-તેષામ્) ઇન
વાયુકાયિક જીવોંકા (ચતુર્વિધં-ચતુર્વિધમ્) ચાર પ્રકારકા (કાલવિભાગં
વુચ્છં-કાલવિભાગં વક્ષ્યામિ) કાલવિભાગ કહતા હૂં । યે સબ વાયુકાયિક

ગોળાકારમા ધૂમાવે છે તે, ઘન વાત-જે રત્નપ્રજ્ઞા વગેરે ભૂમિયોના અધોવર્તિ
ઘનોદધી વાયુઓની અથવા વિમાનોને આધારભૂત છે તે, શુભવાત-જે શુદ્ધ
કરતા કરતા ઉડે છે તે, એથી જ તેને શુભવાત કહેલ છે, સંવર્તકવાત-જે
પવન તૃણ આદિને ઉડાડીને ખીજે સ્થળે લઈ જાય છે તે એવમાયઓ-એવમાદયઃ
ઇત્યાદિ ખીજા પણ જેગહા-નેકધા ધણા વાયુ હોય છે આ સઘળા વાયુકાયમાં
અર્થાત્ તેના ભેદરૂપ બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાયમાં અતર્ગત બાણવા બેઈ એ.
સુહુમા જેગવિહમણાણત્તા-સૂક્ષ્મા, એકવિધા, અનાનાત્વા, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એવ
એક પ્રકારના જ હોય છે જેથી તે શુદ્ધ શુદ્ધ પ્રકારના કહેવાયેલ નથી.
અર્થાત્ એના ભેદ નથી આ સુહુમા-સૂક્ષ્મા સૂક્ષ્મકાયિક એવ સર્વલોગમ્મિ-સર્વલોકે
સમસ્ત લોકમાં તલમાં જેમ તેલ છે એ પ્રમાણે ભરેલા છે તથા વાયરા-વાદરાઃ
બાદર વાયુકાયિક એવ એગદેસે-એકદેશે લોકના એક ભાગમાં રહે છે, ઇતઃ-અતઃ
હવે હું આના પછી તેસિં-તેષામ્ આ વાયુકાયિક એવોના ચતુર્વિધં-ચતુર્વિધમ્
ચાર પ્રકારના કાલવિભાગં વુચ્છં-કાલવિભાગ વક્ષ્યામિ કાલવિભાગ કહુ છું, આ

અસંખ્યકાલમુત્કૃષ્ટા, અન્તર્મુહર્તે ઝઘન્યિકા ।

કાયસ્થિતિર્વાયુનાં, તે કાયં સુ અમ્બતામ્ ॥૧૨૪॥

અનન્તકાલમુત્કૃષ્ટમ્, અન્તર્મુહર્તે ઝઘન્યિકમ્ ।

ત્યક્તે સ્વકે કાયે, વાયુગીવાનામન્તરમ્ ॥ ૧૨૫ ॥

એતેષાં વર્ણનમૈવ, ગધતો રસસ્પર્શતઃ ।

સસ્યાનવેષતો વાઙ્મિ, વિધાનાનિ સદૃશઃ ॥૧૨૬॥

ટીકા—‘ દુષિહા વાઙ્મીવા ણ ’ ઇત્યાદિ ।

एतद् गायानवक् व्याख्यातमायमेव ॥ ११८ ॥ ये तु पर्याप्ता वादरा स्ते पञ्चधा प्रकीर्तिताः, इह ‘ पञ्चधा ’ इत्युपलक्षणम्, अग्रिमगायायामनेकवेत्यभिधानात् । उत्कलिका=वातञ्जस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धस्ततश्च—‘ उत्कलिका ’ इति उत्कलिका वाता बोध्याः, ये स्थित्वा स्थित्वा पुनर्वान्ति ते उत्कलिकावाताः, तथा ‘ मण्डलिका ’ इति मण्डलिका वाताः—वातोलीरूपाः, घनवाताः—रत्नप्रमा-

વાયુ જીવોકે મેવ હસ પ્રકાર હૈ—‘ દુષિહા ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(વાઙ્મીવા ણ દુષિહા સુકુમા વાયરા તદ્વા—વાયુગીવાસ્તુ દ્વિવિધાઃ સૂક્ષ્મા વાદરાસ્તથા) વાયુગીવ દો પ્રકારકે હૈ । ૧ એક વાદર ઓર દુસરે સૂક્ષ્મ (એમએ દુહા પુણે પચ્જતમપચ્જસા—એમએ દ્વિધા પુનઃ પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાઃ) એ દોનો હી પ્રકાર પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્તકે મેવસે પુનઃ દો પ્રકારકે હો જાતે હૈ—વાદર પર્યાપ્ત ઓર વાદર અપર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત ઓર સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત । (જો ણ વાયરા તે પંચહા પક્ષિસિયા—એ તુ વાદરાઃ તે પંચધા પ્રકીર્તિતા) જો વાદર પર્યાપ્ત વાયુકાય જીવ હૈ એ પાંચ પ્રકારકે કહે ગયે હૈ । એસે—ઉત્કલિકાવાત—જો ણહર કર વાયુ ચલતા હૈ વહ । મણ્ડલિકાવાત—જો વાયુ ધૂલિ સૌરહકો ગોલાકર

વાયુ એવાના એક બા પ્રકારના છે—“ દુષિહા ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—વાઙ્મીવા ણ દુષિહા સુકુમા વાયરા તદ્વા—વાયુગીવાસ્તુ દ્વિવિધા સૂક્ષ્માઃ વાદરાસ્તથા વાયુ એ બે પ્રકારના છે એક વાદર અને બીજા સૂક્ષ્મ એમએ દુહા પુણે પચ્જતમપચ્જસા—એમએ દ્વિધા પુનઃ પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાઃ બા બે પ્રકાર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના એકથી દુસરી બે પ્રકારના વાય છે—વાદર પર્યાપ્ત અને વાદર અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ, પર્યાપ્ત અને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત. જો ણ વાયરા તે પંચહા પક્ષિસિયા—એ તુ વાદરાઃ તે પંચધા પ્રકીર્તિતા એ વાદર પર્યાપ્ત વાયુકાય એ છે તે પાંચ પ્રકારના કહેલ છે એમ કે,—ઉત્કલિકા વાત, એ શાકર્ષ શાકર્ષને વાયુ આવે છે તે, મંડલિકા વાત—એ વાયુ, ધૂળ, વગેરેને

ઘઘોર્વર્તિનાં ઘનોદધીનાં, વિમાનાનાં વાઽધારાઃ ઢિમપટલકલ્પા વાયવઃ, 'ગુજ્ઞા' હિતિ ગુજ્ઞા વાતા ગૃહ્યન્તે, યે ગુજ્ઞાન્તો યાન્તિ તે । શુદ્ધવાતાઃ-મન્દાનિલાદયઃ સહજવાતાશ્ચ ॥ ૧૧૯ ॥ તથા-સંવર્તકવાતાશ્ચ યે સ્થિતમપિ તૃણાદિકં અન્યત્ર

ધૂમાતા હૈ વહ । ઘનવાત-જો રત્નપ્રભા આદિ ભૂમિયોંકે અધોર્વર્તી ઘનો-
દધિ વાયુઓંકી અથવા વિમાનોંકા આધારભૂત હૈ વહ । ગુજ્ઞાવાત-જો
શબ્દ કરતે હુએ વહા કરતે હૈ । અતઃ એવે ઇન્હે ગુંજાવાત કહા ગયા હૈ ।
સંવર્તકવાત-જો વાયુ તૃણાદિકો ઉઢાકર અન્યત્ર લે જાવે વહ । (એવ-
માયઓ-એવમાદયઃ) ઇત્યાદિક ઔર મી વાયુ (નેગહા-નેકધાઃ) વહુતસે
હોતે હૈ । ઇન સવકો વાયુકાયમં અર્થાત્ ડસકે મેદરૂપ વાદર પર્યાપ્ત
વાયુકાયમં અન્તર્ગત જાનના ચાહિયે । (સુહુમા એગવિહમણાણત્તા-
સૂક્ષ્માઃ એકવિધાઃ અનાનાત્વાઃ) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવ એક પ્રકારકે
હી હોતે હૈ અતઃ વે નાના-અનેક પ્રકારકે નહીં કહે ગયે હૈ અર્થાત્ ઇનકે
મેદ નહીં હૈ । (સુહુમા-સૂક્ષ્માઃ) યે સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકજીવ (સર્વલોગમ્મિ-
સર્વલોકે) સમસ્ત લોકમં તિલમં તૈલકી તરહ મરે હુએ હૈ । તથા-
(વાયરા-વાદરાઃ) વાદર વાયુકાયિક જીવ (એગદેસે-એકદેશે) લોકકે
એકદેશમં રહતે હૈ । (ઇતઃ-અતઃ) એવ મે ઇસકે વાદ (તેસિં-તેષામ્) ઇન
વાયુકાયિક જીવોંકા (ચતુર્વિધં-ચતુર્વિધમ્) ચાર પ્રકારકા (કાલવિભાગં
વુચ્છં-કાલવિભાગં વક્ષ્યામિ) કાલવિભાગકહતા હું । યે સવ વાયુકાયિક

ગોળાકારમા ધૂમાવે છે તે, ઘન વાત-જે રત્નપ્રભા વગેરે ભૂમિયોના અધોર્વર્તિ
ઘનોદધી વાયુઓની અથવા વિમાનોને આધારભૂત છે તે, ગુંજાવાત-જે શબ્દ
કરતાં કરતાં ઉડે છે તે, એથી જ તેને ગુંજાવાત કહેલ છે, સંવર્તકવાત-જે
પવન તૃણ આદિને ઉડાડીને ખીજે સ્થળે લઈ જાય છે તે એવમાયઓ-એવમાદયઃ
ઇત્યાદિ ખીજા પણુ નેગહા-નેકધા ધણુ વાયુ હોય છે આ સઘળા વાયુકાયમાં
અર્થાત્ તેના ભેદરૂપ બાદર પર્યાપ્ત વાયુકાયમાં અંતર્ગત બાણુવા બેઈ એ.
સુહુમા નેગવિહમણાણત્તા-સૂક્ષ્માઃ એકવિધા અનાનાત્વા સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એવ
એક પ્રકારના જ હોય છે જેથી તે જુદા જુદા પ્રકારના કહેવાયેલ નથી.
અર્થાત્ એના ભેદ નથી આ સુહુમા-સૂક્ષ્માઃ સૂક્ષ્મકાયિક એવ સર્વલોગમ્મિ-સર્વલોકે
સમસ્ત લોકમાં તલમા જેમ તેલ છે એ પ્રમાણે ભરેલા છે તથા વાયરા-વાદરાઃ
બાદર વાયુકાયિક એવ એગદેસે-એકદેશે લોકના એક ભાગમાં રહે છે, ઇતઃ-અતઃ
હવે હું આના પછી તેસિં-તેષામ્ આ વાયુકાયિક એવોના ચતુર્વિધં-ચતુર્વિધમ્
ચાર પ્રકારના કાલવિભાગં વુચ્છં-કાલવિભાગ વક્ષ્યામિ કાળવિભાગ કહુ છું. આ

सिपन्ति ते । एवमावयः=एतत्प्रमुखा अनेकधा सन्ति । सप्त=वृक्षवायुरे
मये सूत्रा वायुमीषा एकविधा अनानास्वाः=नानात्वरहिताः, व्याख्याताः
॥ १२० । १२१ । १२२ । १२३ । १२४ । १२५ । १२६ ॥

जीव (संततः पल्प-सन्ततिं प्राप्य) प्रवाहकी अपेक्षा (अणाईया वि य अप
उज्जवसिया-अनादिकाः अपिष्व अपर्यवसिताः) अनादि और अनंत हैं ।
(ठिहं पङ्कच-स्थितिं प्रतीत्य) स्थितिकी अपेक्षा (साहया सपज्जवसिया-
सादिकाः सपर्यवसिताः) सादि और सांत हैं । (वाऊण-वायूनाम्) इन वायु
कायिक जीवोंकी (आवठिहं-आयुः स्थितिः) आयुः स्थिति (उक्कोसा-उत्कृष्टा)
उत्कृष्ट (धासाण तिमेव सहस्साह-वर्षाणां त्रिण्येव सहस्राणि) तीन हजार
वर्षकी है तथा (जहन्निया-जघन्यिका) जघन्य (अतो मुहुत्तं-अन्त मुहुत्तम्)
अन्तमुहुत्तकी है इसी तरह (स काय अमुंचओ-तम् फोयस् अमुंचताम्)
वायुकायको नहीं छोड़ते हुए इन (वाऊण-वायूनाम्) वायुकायिक जीवोंकी
(कायठिहं-कायस्थितिः) कायस्थिति (उक्कोस-उत्कृष्ट) उत्कृष्ट (असखकालम्
-असखयकालम्) असखयतकालकी है तथा (जहन्निया-जघन्यिका) जघन्यसे
(अंतोमुहुत्त-अन्तमुहुत्तम्) अन्त मुहुत्तकी है । (वाड जीवाण-वायु जीवा
नाम्) वायुकाय जीवोंका (विजडम्मि सप काए-रयक्ते स्वके काये) अपने
कायको छोड़ने पर और अन्य कायमें जन्म लेने पर पश्चात् उसी कायमें
पुन जन्म लेनेका (अतरं-अन्तरम्) अन्तरकाल (उक्कोसं उत्कृष्टम्) उत्कृष्ट

सङ्गः वायुकायिक एव संततः पल्प-सन्ततिं प्राप्य प्रवाहनी अपेक्षा अणाईया
वि य अपरजवसिया-अनादिकाः अपि य अपर्यवसिता अनानादि अने अनंत
ते तथा ठिहं पङ्कच-स्थितिं प्राप्य स्थितिकी अपेक्षा साहया सपज्जवसिया-
सादिकाः सपर्यवसिता सादि अने सांत ॥ आ वायुकायिक एवेनी आव
ठिहं-आयुः स्थितिः आयु स्थिति उक्कोसा-उत्कृष्टा उत्कृष्ट धासाण तिमेव
सहस्साह-वर्षाणां त्रिण्येव सहस्राणि त्रयु द्वय २४०० वर्षानी ते तथा जहन्निया-
जघन्यिका जघन्य अंतोमुहुत्त-अन्तमुहुत्तम् अतमुहुत्तानी ते तेन प्रभावे व
काय अमुंचओ-त काय अमुंचताम् वायुकायने न छोड़ता आ वाऊण-वायूनाम्
वायुकायिक एवेनी कायठिहं-कायस्थितिः कायस्थिति उक्कोस-उत्कृष्ट उत्कृष्ट
असखकाल हाजनी ते तथा जहन्निया-जघन्यिका जघन्य अतमुहुत्तानी ते
वाड जीवाण-वायुजीवानाम् वायुकाय एवे विजडम्मि सप काए-रयक्ते स्वके काय
पावानी कायने छोड़ने अने नील कायभां ज म तीया पजी ते ॥ वाभां
हरीदी ज म वेवाने अतरं-अन्तरम् अतर्क सपोस-उत्कृष्टम् उत्कृष्ट अन्तकाल-

અગ્નિરૂપા વાયુરૂપાથ દ્વયે ત્રસા ઉક્તાઃ, સપત્યુદારરૂપાસ્તુતીયાત્રસા ઉચ્યન્તે-
મૂલમ્-ઉરાલાં ચ તૈસા જો ડૅ, ચડૅહા તે પકિત્તિયા ।

વેઙ્ઁદિયં તેઙ્ઁદિયં, ચૅડરો પંચિંદિયં ચૅવ ॥ ૧૨૭ ॥

છાયા-—ઉદારાશ્ચ ત્રસા ચે તુ, ચતુર્થા તે પ્રકીર્તિતાઃ ।

દ્વીન્દ્રિયા સ્ત્રીન્દ્રિયાઃ, પશ્ચેન્દ્રિયાશ્ચૅવ ॥ ૧૨૭ ॥

ટીકા-—‘ઉરાલા’ ઇત્યાદિ ।

ચે તુ ઉદારાશ્ચાસ્તે ચતુર્થા પ્રકીર્તિતાઃ । તદ્ યથા-દ્વીન્દ્રિયા સ્ત્રીન્દ્રિયાશ્ચ-
ચત્વારઃ પશ્ચેન્દ્રિયાશ્ચૅતિ । તત્ર દ્વીન્દ્રિયાઃ=સ્પર્શનં રસનં ચૅતિ દ્વૅ ઇન્દ્રિયે યેપાં તે
દ્વીન્દ્રિયાઃ, કૃમ્યાદયઃ । ત્રીન્દ્રિયાઃ=સ્પર્શનં રસનં વ્રાણં ચૅતિ ત્રીણિ ઇન્દ્રિયાણિ યેપાં

(અણંતકાલં-અનંતકાલમ્) અનંતકાલકા હૈ । યદ્ ઉત્કૃષ્ટ અન્તર નિગોદકી
અપેક્ષાસે કહ્તા ગયા હૈ (જહન્નયં-જઘન્યકમ્) જઘન્ય અંતરકાલ (અંતો
મુહૂત્તં-અન્તર્મુહૂત્તમ્) અન્તર્મુહૂત્તકા હૈ (एपसि-एतेषाम्) ઇત્ત વાયુ-
કાયિક જીવોકે (વણ્ણઓ ગંધઓ રસકાસઓ વિ ચ સંઠાણદેસઓ-
વર્ણતઃ ગંધતઃ રસસ્પર્શતઃ અપિ ચ સંસ્થાનદેશતઃ વા) વર્ણકી, ગંધકી,
રસકી સ્પર્શકી તથા સસ્થાનરૂપ દેશકી ખી અપેક્ષા (સહસ્સઓ વિદ્ધા-
ણાઙ્-સહસ્સશો વિધાનાનિ) હજારોં ભેદ હો જાતે હૈ ॥૧૧૮સે૧૨૬॥

અથ ઉદારરૂપ જો તીસરે પ્રકારકે ત્રસ જીવ હૈં ડ્હેં સૂત્રકાર કહતે
હૈ-‘ઉરાલા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ-—(જો ડ ઉરાલા તસા તે ચડૅહા પકિત્તિયા-ચે તુ ઉદારાઃ
ત્રસાઃ તે ચતુર્થા પ્રકીર્તિતાઃ) જો ત્રસોંકા તીસરા ભેદ ઉદારત્રસ કહા

અનન્તકાલમ્ અનંતકાળનેા છે આ ઉત્કૃષ્ટ અતરકાળ નિગોદની અપેક્ષાથી
કહેલ છે જહન્નય-જઘન્યકમ્ જઘન્ય અંતરકાળ અંતોમુહૂત્ત-અન્તર્મુહૂત્તમ્ અંત-
ર્મુહૂત્તનેા છે एपसि-एतेषા આ વાયુકાયિક જીવોના વણ્ણઓ ગન્ધઓ રસકાસઓ
વિ ચ સંઠાણદેસઓ-વર્ણતઃ ગંધતઃ રસસ્પર્શતઃ અપિ ચ સંસ્થાનદેશતઃ વા વર્ણની
ગંધની, રસની, સ્પર્શની, તથા સંસ્થાનરૂપ દેશની પણ અપેક્ષાએ સહસ્સઓ
વિદ્ધાણાઙ્-સહસ્સશો વિધાનાનિ હજારો ભેદ થઈ જાય છે ॥ ૧૧૮ થી ૧૨૬ ॥

હવે ઉદારરૂપ જે ત્રીજા પ્રકારના ત્રસ જીવ છે તેને સૂત્રકાર બતાવે
છે-“ઉરાલા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ-—જો ડ ઉરાલા તસા તે ચડૅહા પકિત્તિયા-ચે તુ ઉદારાઃ ત્રસાઃ
તે ચતુર્થા પ્રકીર્તિતાઃ જે ત્રસનેા ત્રીજો ભેદ ઉદાર ત્રસ કહેલ છે તે ચાર

સિપન્તિ તે । एवमादयः=एतत्प्रमृष्टिका अनेकधा सन्ति । तत्र=पुष्पवादरेषु
मन्थे सूक्ष्मा वायुजीवा एकविधा अनानास्याः=नानात्वरहिताः, व्याख्याताः
॥ १२० । १२१ । १२२ । १२३ । १२४ । १२५ । १२६ ॥

जीव (सतङ् पप्प-सन्ततिं प्राप्य) प्रवाहकी अपेक्षा (अणाईया वि य अप
ज्जवसिया-अनादिकाः अपिष्व अपर्यवसिताः) अनादि और अनंत हैं ।
(ठिइ पडुच्च-स्थितिं प्रतीत्य) स्थितिकी अपेक्षा (साइया सपज्जवसिया-
सादिका सपर्यवसिताः) सादि और सांत हैं । (वाऊण-वायूनाम्) इन वायु
कायिक जीवोंकी (आउठिई-आयु स्थितिः) आयु स्थिति (उकोसो-उत्कृष्टा)
उत्कृष्ट (वासाणं तिसेव सहस्साइ-वपाणा व्रीण्येव सहस्राणि) तीन हजार
वर्षकी है तथा (जहन्निया-जघन्यिका) जघन्य (अतो मुहुत्त-अन्त मुहुत्तम्)
अन्तमुहुत्तकी है इसी तरह (॥ काय अमुंषओ-तम् कोयम् अमुंषताम्)
वायुकायको नहीं छोड़ते हुए इन (वाऊण-वायूनाम्) वायुकायिक जीवोंकी
(कायठिई-कायस्थितिः) कायस्थिति (उकोस-उत्कृष्ट) उत्कृष्ट (असंखकालम्
असंखकालम्) असंखकालकी है तथा (जहन्निया-जघन्यिका) जघन्यसे
(अतोमुहुत्त-अन्तमुहुत्तम्) अन्त मुहुत्तकी है । (वाउ जीवाण-वायु जीवा
नाम्) वायुकाय जीवोंका (विजडम्मि सए काए-स्यक्ते स्वे काये) अपने
कायको छोड़ने पर और अन्य कायमें जन्म लेने पर पश्चात् उसी कायमें
पुनः जन्म लेनेका (अतरं-अन्तरम्) अन्तरकाल (उकोस उत्कृष्टम्) उत्कृष्ट

સમજા વાયુકાયિક એવ સંવદ્ પપ્પ-સન્તતિં પ્રાપ્ય પ્રવાહની અપેક્ષા અણાઈયા
વિ ય અપજ્જવસિયા-અનાદિકા અપિ ચ અપર્યવસિતાઃ અનાદિ અને અનંત
છે તથા ઠિં પડુચ્ચ-સ્થિતિં પ્રાપ્ય સ્થિતિની અપેક્ષા સાઈયા સપજ્જવસિયા-
સાદિકા સપર્યવસિતાઃ સાદી અને સાંત છે આ વાયુકાયિક એવાની જાત
ઠિં-આયુ સ્થિતિ આયુ સ્થિતિ ઉકોસ-ઉત્કૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટ વાસાણં તિસેવ
સહસ્સાઈ-વર્ષાણં ત્રિણ્યેવ સહસ્રાણિ ત્રણ હજાર વર્ષની છે તથા જહન્નિયા-
જઘન્યિકા જઘન્ય અંતોમુહુત્ત-અન્તમુહુત્તમ અતમુહુત્તની છે તેજ પ્રમાણે વ
કાય અમુંષઓ-ત કાય અમુંષતામ વાયુકાયને ન છોડતાં આ વાઠુણ-વાયૂનામ
વાયુકાયિક એવાની કાયઠિં-કાયસ્થિતિઃ કાયસ્થિતિ ઉકોસ-ઉત્કૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટ
અસંખ્યાત કાળની છે તથા જહન્નિયા-જઘન્યિકા જઘન્ય અતમુહુત્તની છે
જાક જીવાણ-વાયુજીવાનામ વાયુકાય એવો વિજડમ્મિ સપ કાએ-સ્યક્તે સ્વે કાએ
પોતાની કાયને છોડીને અને બીજી કાયમાં જ મ લીધા પછી તે કાયમાં
ફરીથી જન્મ લેવાનો અંતર-અન્તરમ અવકાળ ઉકોસ-ઉત્કૃષ્ટમ ઉત્કૃષ્ટ અવકાલ-

અગ્નિરૂપા વાયુરૂપાશ્ચ દ્વયે ત્રસા ઉક્તાઃ, સપત્યુદારરૂપાસ્ત્વતીયાસ્ત્રસા ઉચ્યન્તે-
મૂલમ્-ઉરાલાં યં તસા જો ડં, ચડહા તે પકિત્તિયા ।

બેઝંદિયં તેઝંદિયં, ચૈઝરો પંચિદિયાં ચૈવ ॥ ૧૨૭ ॥

ઝાયા—ઉદારાશ્ચ ત્રસા યે તુ, ચતુર્થા તે પ્રકીર્તિતાઃ ।

દ્વીન્દ્રિયા સ્ત્રીન્દ્રિયાઃ, પશ્ચેન્દ્રિયાશ્ચૈવ ॥ ૧૨૭ ॥

ટીકા—‘ઉરાલા’ ઇત્યાદિ ।

યે તુ ઉદારાશ્ચાસ્તે ચતુર્થા પ્રકીર્તિતાઃ । તદ્ યથા-દ્વીન્દ્રિયા સ્ત્રીન્દ્રિયાશ્ચ-
ત્ત્વારઃ પશ્ચેન્દ્રિયાશ્ચેતિ । તત્ર દ્વીન્દ્રિયાઃ=સ્પર્શનં રસનં ચેતિ દ્વે ઇન્દ્રિયે યેષાં તે
દ્વીન્દ્રિયાઃ, કૃમ્યાદયઃ । ત્રીન્દ્રિયાઃ=સ્પર્શનં રસનં વ્રાણં ચેતિ ત્રીણિ ઇન્દ્રિયાણિ યેષાં

(અણંતકાલં-અનંતકાલમ્) અનંતકાલકા હૈ । યહ ઉત્કૃષ્ટ અન્તર નિગોદકી
અપેક્ષાસે કહા ગયા હૈ (જહન્નયં-જઘન્યકમ્) જઘન્ય અંતરકાલ (અંતો
મુહૂત્તં-અન્તર્મુહૂત્તમ્) અન્તર્મુહૂત્તકા હૈ (એસિં-એતેષામ્) ઇન વાયુ-
કાયિક જીવોંકે (વળ્ણઓ ગંધઓ રસફાસઓ વિ ય સંઠાળદેસઓ-
વર્ણતઃ ગંધતઃ રસસ્પર્શતઃ અપિ ચ સંસ્થાનદેશતઃ વા) વર્ણકી, ગંધકી,
રસકી સ્પર્શકી તથા સંસ્થાનરૂપ દેશકી ખી અપેક્ષા (સહસ્સઓ વિહા-
ળાઈં-સહસ્સશો વિધાનાનિ) હજારોં ભેદ હો જાતે હૈ ॥૧૧૮સે૧૨૬॥

અબ ઉદારરૂપ જો તીસરે પ્રકારકે ત્રસ જીવ હૈં ઊન્હેં સૂત્રકાર કહતે
હૈં—‘ઉરાલા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જો ઉ ઉરાલા તસા તે ચડહા પકિત્તિયા-યે તુ ઉદારાઃ
ત્રસાઃ તે ચતુર્થા પ્રકીર્તિતાઃ) જો ત્રસોંકા તીસરા ભેદ ઉદારત્રસ કહા

અનન્તકાલમ્ અનંતકાળનો છે આ ઉત્કૃષ્ટ અતરકાળ નિગોદની અપેક્ષાથી
કહેલ છે જહન્નય-જઘન્યકમ્ જઘન્ય અંતરકાળ અંતોમુહૂત્ત-અન્તર્મુહૂત્તમ્ અત-
ર્મુહૂત્તનો છે એસિં-એતેષાં આ વાયુકાયિક જીવોના વળ્ણઓ ગન્ધઓ રસફાસઓ
વિ ય સંઠાળદેસઓ-વર્ણતઃ ગંધતઃ રસસ્પર્શતઃ અપિ ચ સંસ્થાનદેશતઃ વા વળ્ણની
ગંધની, રસની, સ્પર્શની, તથા સંસ્થાનરૂપ દેશની પણ અપેક્ષાએ સહસ્સઓ
વિહાળાઈં-સહસ્સશો વિધાનાનિ હબરો ભેદ થઈ બાય છે ॥ ૧૧૮ થી ૧૨૬ ॥

હવે ઉદારરૂપ જે ત્રીજા પ્રકારના ત્રસ જીવ છે તેને સૂત્રકાર બતાવે
છે—“ઉરાલા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો ઉ ઉરાલા તસા તે ચડહા પકિત્તિયા-યે તુ ઉદારા ત્રસાઃ
તે ચતુર્થા પ્રકીર્તિતા જે ત્રસનો ત્રીજો ભેદ ઉદાર ત્રસ કહેલ છે તે ચાર

તે ત્રીન્દ્રિયા પિપીલિકાદય । ચત્વાર = ચતુરિન્દ્રિયાઃ-સ્પર્શન-રસન-ગ્રાણં ચતુ
 પ્થેતિ ચત્વારિન્દ્રિયાણિ યેષાં તે ચતુરિન્દ્રિયાઃ ભ્રમરાદયઃ । પચ્ચેન્દ્રિયાઃ-
 સ્પર્શન-રસન ગ્રાણં ચક્ષુઃ શ્રોત્રં ચેતિ પચ્ચન્દ્રિયાણિ યેષાં તે પચ્ચેન્દ્રિયાઃ-એકે
 ન્દ્રિયાદિ ચતુરિન્દ્રિયપર્યન્તતિર્યગ્બોનિજમ્પતિરિક્તાઃ । મત્સ્પાદયતિર્યગ્બોનિજા
 સ્વયા સર્વે નારકા મનુષ્યાદનામ પચ્ચેન્દ્રિયા હ્યર્થઃ ॥ ૧૨૭ ॥

તત્ર દ્વીન્દ્રિયજીવાનાદ—

મૂલમ્—ઘેહદિયાં ડ ઝે જીર્વા, ઢેવિહા 'તે પંકિત્તિયા ।

પજ્જત્તર્મપજ્જત્તાં, તેસિં' મેધેં મુંણેહ મે' ॥ ૧૨૮ ॥

કિમિંણો સોમંગલા ચેવ, અલસાં માહ્વાહયા ।

વૈસીમુહા ધં સિર્પિયા, સર્થ સસ્થેણગા તહે ॥ ૧૨૯ ॥

ગયા હૈ વહ ચાર પ્રકારકા હોતા હૈ। (ઘેહદિય તેહદિય અડરો પંચિદિયા-
 ત્રીન્દ્રિયાઃ ત્રીન્દ્રિયાઃ ચતુષ્પચ્ચેન્દ્રિયાઃ) સ્પર્શન એવં રસનાં હન્દ્રિય જિનકે
 હોતી હૈ એસે કૃમિ આદિ જીવ દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં । સ્પર્શન, રસનાં એવં
 ગ્રાણં યે ત્રીન્દ્રિયાં જિનકે હોતી હૈં એ ત્રીન્દ્રિય જીવ હૈં જૈસે પિપી
 લિકા (કીઢી) આદિ । સ્પર્શન, રસનાં, ગ્રાણં એવં ચક્ષુ યે ચાર હન્દ્રિયાં
 જિન જીવોકે હોતી હૈં એ ચતુરિન્દ્રિય જીવ હૈં જૈસે ભ્રમર ષગીરહ । સ્પર્શન,
 રસનાં, ગ્રાણં, ચક્ષુ ઓર કર્ણ યે પાચ્ચ હન્દ્રિયાં જિનકે હોતી હૈં એ પચ્ચે
 ન્દ્રિય જીવ હૈં જૈસે મનુષ્ય આદિ । એકેન્દ્રિયસે લેહર ચાર હન્દ્રિયવાળે
 તિર્યંચ જીવોકો છોઢકર બાકી તિર્યંચ, મનુષ્ય, દેવ એવં નારકી યે સર્વ
 પચ્ચેન્દ્રિય જીવ હૈં ॥ ૧૨૭ ॥

મહાર્ણવે । ડ ઘેહદિય તેહદિય અડરો પંચિદિયા-ત્રીન્દ્રિયાઃ ત્રીન્દ્રિયાઃ ચતુષ્પચ્ચેન્દ્રિયાઃ
 સ્પર્શન અને રસનાં હન્દ્રિય જેને હોય ॥ એવા કૃમિ આદિ એવં બેહન્દ્રિય
 એવં છે સ્પર્શન, રસનાં અને ગ્રાણંથી ત્રણ હન્દ્રિયો જેને હોય છે તે ત્રણ
 હન્દ્રિય એવં છે જેમ પિપિલિકા આદિ સ્પર્શન રસનાં, ગ્રાણં અને ચક્ષુ
 એ ચાર હન્દ્રિયો જે હોવાને હોય છે, તે ચાર હન્દ્રિયવાળા એવં છે જેમ
 ભ્રમર ષગીરહ, સ્પર્શન, રસનાં, ગ્રાણં, ચક્ષુ અને કર્ણ, એ પાંચ હન્દ્રિયો
 જેને હોય છે તે પચ્ચેન્દ્રિય એવં છે પચ્ચેન્દ્રિય જેમ મનુષ્ય આદિ ।
 એકેન્દ્રિયથી બંધને ચાર હન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ હોવાને બાકીના તિર્યંચ,
 મનુષ્ય દેવ અને નારકીય એ સમગ્ર પચ્ચેન્દ્રિય એવં છે ॥ ૧૨૭ ॥

पँहोयाणुँह्या चैव, तहेवँ यँ वराँडंगा ।

जलूँगा जालूँगा चैव, चंदूँगा य तहेवँ यँ ॥१३०॥

ईइ वेइँदियाँ एएऽणेगँहा एवसाँयओ ।

लोगेगँदेसे ते सँवे, तँ सँवत्थ वियाँहिया ॥१३१॥

संतँइँ पँप्पणाँइँया, अपज्जँवसिया विँ यँ ।

ठिँइँ पँडुच्च साँइँया, सपज्जँवसिया विँ यँ ॥१३२॥

वासँइँ वारसाँ चैव, उक्कोसेण वियाँहिया ।

वेइँदियँ आउँठिँइँ, अंतोमुहुँत्तं जहँन्निया ॥१३३॥

संखिँज्जकालमुक्कोसाँ, अंतोमुहुँत्तं जहँन्नियाँ ।

वेइँदियँ काँयठिँइँ, तँ काँयं तु अमुँचँओ ॥१३४॥

अणंतकाँलमुक्कोसाँ, अंतोमुहुँत्तं जहँन्नियं ।

वेइँदियँ जीवाँणं, अंतरं च वियाँहियं ॥१३५॥

एँएसिँ वण्णओ चैव, गंधँओ रसफँसओ ।

संठाँणदेसओ वाँ विँ, विहाँणाँइँ सहँस्सओ ॥१३६॥

छाया—द्विन्द्रियास्तु ये जीवाः, द्विविधास्ते प्रकीर्तिताः ।

पर्याप्ता अपर्याप्ताः, तेषां भेदान् शृणुत मे ॥ १२८ ॥

कृमयः सौमद्गलाश्चैव, अलसा मातृवाहकाः ।

वासीमुखाश्च शुक्तयः, शंखाः शंखनकास्तथा ॥ १२९ ॥

पल्लुका अणुलताश्चैव, तथैव च वराटकाः ।

जलौकसो जालकाश्चैव, चन्दनाश्च तथैव च ॥ १३० ॥

इति द्वीन्द्रिया एतेऽनेकधा एवमादयः ।

लोकैकदेशे ते सर्वे, न सर्वत्र वियाहिया ॥ १३१ ॥

संतर्ति प्राप्य अनादिकाः, अपर्यवसिता अपि च ।

स्थितिं प्रतीत्य सादिका, सपर्यवसिता अपि च ॥ १३२ ॥

वर्षाणि द्वादशैव तु, उत्कर्षेण व्याख्याता ।

द्वीन्द्रियाणाम् आयुःस्थितिः, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ॥१३३॥

सख्येयकालमुत्कृष्टा, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ।

द्वीन्द्रियाणां कायस्थितिः, तं कायं तु अमुञ्चताम् ॥१३४॥

અનન્તકાલમુત્કપ્તમ્, અન્તર્મુહતં મધન્યકમ્ ।

દ્વીન્દ્રિયાણાં જીરાનામ્, અન્તર ચ વ્યાસ્યાતમ્ ॥ ૧૨૫ ॥

પતપાં વર્ણતશ્ચૈવ, ગચસો રસસ્પર્શત ।

સસ્યાનદેશતો યાપિ, ત્રિપાનાનિ સદ્ગતઃ ॥ ૧૨૬ ॥

ટીકા—‘યેદંદિયા ડ જે જીયા’ ઇત્યાદિ ।

યે હુ દ્વીન્દ્રિયા જીવા સ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રકીર્તિતા, તદ્ યથા-પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાઃ । તેપાં મેદાન્ મન્મથમ, સમીપ યુગ્મે ષ્ણુત ॥ ૧૨૮ ॥

કૃમય -અશુભ્યાદી સમુત્પન્ના, સીમદ્વલા -જીવવિશેષાઃ, અલસાઃ-અસિદ્ધાઃ, માતૃવાહકાઃ-દ્વીન્દ્રિયજન્તુવિશેષા । વાસીમુલાઃ-વાસ્યાપારદ્વલા, તપા-શુક્ર યથ, સંસ્તાઃ-પ્રસિદ્ધા, સંસ્થનકાઃ-અધુભગા, શાસ્ત્રાકૃતિકા અત્યન્તલગુઝીચાઃ

દ્વીન્દ્રિય જીવોંકો ફરતે છે—‘યેદંદિયા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે ડ યેદંદિયા જીયા-યે તુ દ્વીન્દ્રિયા જીવાઃ) જો દ્વીન્દ્રિય જીવ છે (તે દુવિદ્યા પક્ષિતિયા-તે દ્વિવિધા પ્રકીર્તિતા) યે દો પ્રકારકે કહે ગય છે । (પઞ્જસ-પર્યાપ્તા) પર્યાપ્ત ઓર દૂસરે (અપઞ્જસ-અપર્યાપ્તા) અપર્યાપ્ત । (તેસિં મેપ મે સુણેહ-તેપામ્ મેદાન્ મે ષ્ણુત) અથ હનકે મેદોંકો મેં કહતા હુ-સો ધુનો-યે હસ પ્રકાર છે (કિમિણો-કૃમયાઃ) કૃમી-જો ઘિટ્ટા આદિ અપવિત્ર પદાર્થોંમેં ઉત્પન્ન હોતે છે યે (સો મંગલા-સૌ મંગલાઃ) સૌ મંગલ-જીવવિશેષ (અલસા-અલસા) કેંધુઆ (માહવાહ્યા-માતૃવાહકાઃ) દ્વીન્દ્રિય જન્તુવિશેષ (વાસીમુલા-વાસીમુલાઃ) જિનકા મુલ્લ વસોલાકે આકાર જેમા હોતા છે વેસે દ્વીન્દ્રિય જીવ, (સિપ્પિયા-શુક્તયાઃ) સીપ (સંસ્થ-સંસ્થાઃ) શાસ્ત્ર, (સસળગા-શાલ

હવે જો દ્વીન્દ્રિય જીવને બતાવવામાં આવે છે—“યેદંદિયા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે હુ યેદંદિયા જીવા-યે તુ દ્વીન્દ્રિયા જીવાઃ જે જો દ્વીન્દ્રિય જીવ છે તે દુવિદ્યા પક્ષિતિયા-તે દ્વિવિધા પ્રકીર્તિતા તે જો પ્રકારના કહેલ છે પઞ્જસ-પર્યાપ્તા પર્યાપ્ત અને પીના અપઞ્જસ-અપર્યાપ્તા અપર્યાપ્ત તેસિં મેપ મે સુણેહ-તેપાં મેદાન્ મે ષ્ણુત હવે તેના કોરોને હું કહું છું તે આંખજો તે જો પ્રમાણે છે-કિમિણો-કૃમયાઃ કૃમી-જો ઘિટ્ટા આદિ અપવિત્ર પદાર્થોંમેં ઉત્પન્ન થાય છે તે સો મંગલા-સૌ મંગલાઃ સૌ મંગલ જીવ વિશેષ, અલસા-અલસા જેમુલા માહવાહ્યા-માતૃવાહકાઃ જે દ્વીન્દ્રિય જન્તુ વિશેષ વાસીમુલા-વાસીમુલા જેવું મોડું વસોલાના આકાર જેવું હોય છે એવા જે દ્વીન્દ્રિય જીવ સિપ્પિયા-શુક્તયાઃ સીપ સંસ્થ-સંસ્થા શાસ્ત્ર નાનાનાના, સસળગા-શાલગા શાલ

इत्यर्थः । ॥ १२९ ॥ पल्लुकाः=काव्यभक्षकाः जीवविशेषाः, अनुल्लकाः=जीव-
विशेषाः, तथा-वराटकाः=कपर्दका, जलौकसः='जोंक' इति प्रसिद्धाः,
जालकाः=जीवविशेषाः, तथा-चन्दनाः=अक्षाः, चांदणिया ' इति प्रसिद्धाः ॥ १३०

नकाः) छोटे २ शंख, (पल्लोय-पल्लुकाः) जो काण्ठ का भक्षण
करते हैं ऐसे जीव विशेष घुण आदि (अणुल्लया-अनुल्लकाः) अनुल्लक
जीव विशेष तथा (वराडगा-वराटकाः) कौडी (जलूगा-जलौकसाः)
जोंक (जालगा-जालकाः) जालक (चंदणा-चन्दनाः) चांदणिया । (इह
एवं आयओ-इति एवम् आदयः) इस प्रकार इनको आदि लेकर (एए
वेइंदिया अणेगहा - एते द्वीन्द्रिया अनेकधा) ये द्वीन्द्रियजीव और भी
अनेक प्रकारके होते हैं। (ते सव्वे लोगेग देसे-ते सर्वे लोकैकदेशे) ये
सब द्वीन्द्रियजीव लोकके एक भाग में ही रहते हैं (न सव्वत्थ-न सर्वत्र)
सब लोक में नहीं (वियाहिया-व्याख्याताः) ऐसा प्रभुने फरमाया है।
(सतइं पप्पणाईया वि य अपज्जवसिया-संततिं प्राप्य अनादिकाः अपि च
अपर्यवसिताः) ये द्वीन्द्रिय जीव प्रवाहकी अपेक्षा अनादि एवं अनंत हैं।
तथा (ठिइं पडुच्च साईया वि य सपज्जवसिया-स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः
अपि च सपर्यवसिताः) स्थितिकी अपेक्षा सादि और सांत हैं। (बारसा
वासाइं चेव वेइंदिय आउ ठिई उक्कोसेण वियाहिया-द्वादशवर्षाणि एवं
द्वीन्द्रियाणाम् आयुः स्थितिः उत्कर्षेण व्याख्याता) १२ बारह वर्षकी ही

પલ્લોય-પલ્લુકા. જે લોકડાનુ ભક્ષણ કરે છે એવા જીવ વિશેષ ઘુણ આદિ
અણુલ્લયા-અનુલ્લક અનુલ્લક જીવ વિશેષ તથા વરાડગા-વરાટકા કૌડી જલૂગા-
જલૌકસઃ જૉંક, જાલગા-જાલકા જાલક, ચદના-ચન્દના' ચાંદણિયા, હિહ એવં
આયઓ-ઇતિ એવમ્ આદય આ પ્રમાણે એમનાથી અધિક લઈને એ વેઈંદિયા
અણેગહા-એતે દ્વિન્દ્રિયાઃ અનેકધા આ જે ઇન્દ્રિય જીવ અનેક પ્રકારના હોય છે.
તે સવ્વે લોગેગદેસે-તે સર્વે લોકૈકદેશે આ સધળા જે ઇન્દ્રિય જીવ લોકના
એક ભાગમાં રહે છે ન સવ્વત્થ-ન સર્વત્ર સધળા લોકમાં નહીં. વિયાહિયા-
વ્યાખ્યાતા એવું પ્રભુએ ફરમાવ્યું છે સતઈ પપ્પણાઈયા વિ ય અપજ્જવસિયા-
સંતતિં પ્રાપ્ય અનાદિકાઃ અપિ ચ અપર્યવસિતાઃ આ જે ઇન્દ્રિય જીવ પ્રવાહની
અપેક્ષાથી અનાદિ અને અનંત છે તથા ઠિઈં પડુચ્ચ સાઈયા વિ ય સપજ્જવસિયા-
સ્થિતિં પ્રતીત્ય સાદિકા. અપિ ચ સપર્યવસિતા' સ્થિતિની અપેક્ષાથી સાદી અને
સાંત છે. બારસા વાસાઈં ચેવ વેઈંદિય આઝઠિઈં ઉક્કોસેણ વિયાહિયા-દ્વાદશવર્ષાણિ એવં
દ્વીન્દ્રિયાણામ્ આયુસ્થિતિઃ ઉત્કર્ષેણ વ્યાખ્યાતા આર વર્ષની જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આ જે

इत्येते-तथा एवमादायः-एतत्त्वमृदिका एतत्सस्त्राथ द्वीन्द्रिया जीवा बने कंभा सन्ति । ते सर्वे लोकैकदेशे-लोकैकमागवर्तिनः, न तु सर्वत्र विद्यमाना वा स्याताः । अतः परं गायपञ्चकं ध्याख्यातमायं, सुगम च ॥ १३१-१३६ ॥

उत्कृष्ट स्थिति इन द्वीन्द्रिय जीवोंकी कही गई है । तथा (जहन्निया अतो मुहुत्-अधन्यिका अन्तर्मुहूर्तम्) जघन्य अन्तर्मुहूर्तकी । इसी तरह (कायठिई-कायस्थिति) कायस्थिति (वेहदिय-द्वीन्द्रियाणाम्) इन द्वीन्द्रिय जीवोंकी (तं कायं तु अमुं चामो-तं कायं अमुं चताम्) लगातार उस द्वीन्द्रियके शरीरको नहीं छोड़ने पर (उकोस-उत्कृष्ट) उत्कृष्टरूपसे (संविद्ध काल-संख्येयकालम्) सख्यात कालकी तथा (जहन्नय-अधन्यिका) जघन्यरूपसे (अतोमुहुत्-अन्तर्मुहूर्तम्) अन्तर्मुहूर्तकी कही गई है । (वेहदिय जीवाणं-द्वीन्द्रियाणाम् जीवानाम्) तथा इसी तरह इन द्वीन्द्रिय जीवोंका (अंतर-अन्तरम्) अंतरकाल-विरहकाल (उकोस-उत्कृष्टम्) उत्कृष्ट (अर्णतकाल-अनंतकालम्) निगोदकी अपेक्षा अनंतकालका और (जहन्नय-अधन्यकम्) जघन्य (अतोमुहुत्-अन्तर्मुहूर्तम्) अन्तर्मुहूर्तका कहा गया है । (एरसिं धण्यो गंधो रसफसओ विष संठाणवेसओ सहस्सओ विहाणाई-एतेषाम् वर्णतः गन्धतः रसस्पर्शतः अपि सस्यानदेशतः वा सहस्रधाः विधानानि) इन द्वीन्द्रिय जीवोंके वर्ण की, गंधकी, रसकी, स्पर्शकी तथा सस्यानरूप देशकी अपेक्षा और भी बहुतसे भेद हैं ॥ १२८-१३६ ॥

ध्विन्द्रियाणां लोके नीलतावेह छे तथा जहन्निया अतोमुहुत्-तथा अधन्यिका अन्तर्मुहूर्तम् जघन्य अन्तर्मुहूर्तनी आवा प्रभ वे कायठिई-कायस्थितिः गन्ध स्थिति वेहदिय-द्विन्द्रियाणाम् आ वे ध्विन्द्रिय लोके नीलं तं कायं तु अमुं चामो-तं कायं अमुं चताम् ओषधी आ वे ध्विन्द्रियाणां शरीरने नही छोड़वान्नी उकोस-उत्कृष्ट उत्कृष्ट रूपसे संविद्धकाल-संख्येयकालम् स ख्यातकालनी तथा जहन्नय-अधन्यिका जघन्य रूपसे अतोमुहुत्-अन्तर्मुहूर्तम् अन्तर्मुहूर्तनी ओषधी आ वे छे तथा वेहदिय जीवाणं-द्विन्द्रियाणाम् जीवानाम् ओषधी शीते ओ वे ध्विन्द्रिय लोके नीलं अंतर-अन्तरम् अंतरकाल विरहकाल उकोस-उत्कृष्ट उत्कृष्ट अर्णतकाल-अनंतकालम् निगोदनी अपेक्षा अनंत कालने अने जहन्नय-अधन्यकम् जघन्य अतोमुहुत्-अन्तर्मुहूर्तम् अन्तर्मुहूर्तनी ओषध छे । एरसिं धण्यो गंधो रसफसओ वि संठाणवेसओ सहस्सओ विहाणाई-एतेषाम् वर्णतः गन्धतः रसस्पर्शतः अपि सस्यानदेशतः आ वे ध्विन्द्रिय लोके नीलं बहुतनी, गंधनी, रसनी, स्पर्शनी तथा सस्यानरूप देशनी अपेक्षाभी भील पैषु गंधा वेह छे ॥ १२८-१३६ ॥

अथ त्रीन्द्रियजीवानाह—

मूलम्—तेइंदियाँ उं जे' जीवा दुविहा ते' पैकित्तिया ।
 पज्जत्तमपज्जत्ता, तेसिं' भेए सुणेह मे' ॥१३७॥
 कुंथु पिपीलि उइंसा, उक्कुदेहिया तहा ।
 तणहारा कट्टहारा यं, मालुंगा पत्तहारगी ॥१३८॥
 कप्पासैट्ठिमिजा ये, तिंदुंगा तउंसमिजिगा ।
 सयावरी ये गुम्मी ये, वोधेव्वा इंदकाइंथा ॥१३९॥
 इंद गोवंगमाइया, णेगहाँ एवमांयओ ।
 लोगेगंदेसे ते' संवे, नं सव्वत्थं वियाहियां ॥१४०॥
 संतेइं पप्पणाइया, अपज्जवसिया विर्यं ।
 ठिंइं पडुच्चं साइया, सपज्जवसिया विंय ॥१४१॥
 एगूर्णपणहोरत्तां, उक्कोसेण वियाहिया ।
 तेइंदिय आउंठिइं अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥१४२॥
 सांखिज्जकालसुक्कोसां, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ।
 ते इंदियं फायंठिइं, तं कायं तु असुंचओ ॥१४३॥
 अणंतकालसुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ।
 तेइंदियजीवाणं, अन्नरेयं वियाहियं ॥१४४॥
 एएसिं वण्णओ चेव, गंधओ रसफांसओ ।
 संठाणदेसओ वांवि, विहाणाइं सहस्सओ ॥१४५॥

छाया—त्रीन्द्रियास्तु ये जीवाः, द्विविधास्ते प्रकीर्तिताः ।
 पर्याप्ता अपर्याप्ताः, तेषां भेदान् शृणुत मे ॥ १३७ ॥
 कुन्थु पिपीलिकोदंशाः, उत्कालिका उद्देहिकास्तथा ।
 तृणहारा काष्ठहाराः, मालुकाः पत्रहारकाः ॥ १३८ ॥
 कार्पासास्थिमिज्जाश्च, 'तिन्दुकास्त्रपुपमिज्जिका' ।
 सदावरी च गुल्मी च, वोद्व्या इन्द्रकायिकाः ॥ १३९ ॥
 इन्द्रगोपकादिका अनेकधा एवमादयः ।
 लोकैकदेशे ते सर्वे न सर्वत्र व्याख्याताः ॥ १४० ॥

સન્તર્ધિ પ્રાપ્ય અનાદિકાઃ, અપર્યવસિતા અપિ ચ ।
 સ્પિર્તિ પ્રતીત્ય સાદિકા, સપર્યવસિતા અપિ ચ ॥ ૧૪૧ ॥
 પ્લાનપચ્ચાશતમ્ અહોરાત્રાન્, ઉત્કર્ષેણ વ્યાખ્યાતા ।
 પ્રીન્દ્રિયાણામ્ આયુઃ સ્પિર્તિઃ, અન્તર્મુહર્તે જયન્યિકા ॥ ૧૪૨ ॥
 સ્વયમકાલમુત્કુપ્તા અન્તર્મુહર્તે જયન્યિકા ।
 પ્રીન્દ્રિયાણાં કાયસ્પિર્તિઃ, સ કાયં તુ અમુચ્ચતામ્ ॥ ૧૪૩ ॥
 અનન્તકાલમુત્કુપ્તમ્, અન્તર્મુહર્તે જયન્યિકમ્ ।
 પ્રીન્દ્રિયજીવાનામ્, અન્તરકં વ્યાખ્યાસમ્ ॥ ૧૪૪ ॥
 એતેષાં ઘર્ણતથૈષ, ગન્ધતો રસ સ્પર્શતઃ ।
 સસ્યાનદેશતથાપિ, વિધાનાનિ સદસ્યઃ ॥ ૧૪૫ ॥

ટીકા—‘તેઈંદિયા ઉજે જીવા’ इत्यादि ।

ये तु प्रीन्द्रिया जीवास्ते द्विविधाः प्रकीर्तिताः । तद् यथा—पर्याप्ता अपर्या-
 षता । तेषां मेदान् मं=मम समीपे यूय शृणुत ॥ १३७ ॥

કુન્યવઃ=અન્યન્તરમુત્કુપ્તીરાસ્રોન્દ્રિયજીવવિશેષાઃ તે દિ ચલન્ત એવ વિમા-

તીન ઇન્દ્રિયચાલે જીવોંકા કપન સૂત્રકાર હસ પ્રકાર કરતે હૈં ।

‘તેઈંદિયાડ’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(જે તેઈંદિયા જીવા તે દુષિદા પકિસ્તિયા—એ તુ પ્રીન્દ્રિયા
 જીવા તે દ્વિવિધા પ્રકીર્તિતા) જો તીન ઇન્દ્રિયચાલે જીવ હૈં એ વો પ્રકારકે
 કહે ગયે હૈં । (પવ્જસમપવ્જસા—પર્યાપ્તાઃ અપર્યાપ્તાઃ) એક પર્યાપ્ત ઓર
 દસરે અપર્યાપ્ત । (તેસિં મેય મે સુણેહ—તેષામ્ મેદાન્ મે શ્રુણુત) મે અમ
 હનકે મેવોંકો કહતા હૈં સા તુમ સુનો । એ એ હૈં (કંયુ વિબીલિઝરસા
 ડક્કલુદેહિયા-કુન્યુ પિપીલિકોરેશા ડરકલિકા તથા ડરેહિકા) કુન્યુ—તીન
 ઇન્દ્રિયચાલે જીવોંસે સપસે મુદ્દમ જીવ જો ચલતે સમય હી દિસલાહ પઢતે

હવે ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા છવોનું કથન સૂત્રકાર આ પ્રમાણે કરે છે—
 ‘તે દ્વિવિધા’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જે તેઈંદિયા જીવા તે દુષિદા પકિસ્તિયા—એ તુ પ્રીન્દ્રિયા જીવા
 તે દ્વિવિધા પ્રકીર્તિતા એ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા છવ છે તે બે પ્રકારના કહેવામા
 આવેલ છે પમ્જસમપમ્જસા—પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાઃ એક પર્યાપ્ત અને બીજા અપર્યાપ્ત
 હવે તેસિં મેય મે સુણેહ—તેષાં મેદાન્ મે શ્રુણુત તેના બોલોને કર્દુ છ તે સાંભળો
 તે આ પ્રમાણે છે—કંયુ વિબીલિઝરસા ડક્કલુદેહિયા—કુન્યુ પિપીલિકોરેશાઃ ડરકલિકા
 તથા ડરેહિકા કુ-યુ—ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા છવોમાં સપત્રાચો મુદ્દમ છવ જે
 આલવી વખતે જ બોલે શકાય છે એક સ્થળે બેઠેલ હોય ત્યારે નહીં

વ્યન્તે, ન તુ સ્થિતાઃ સૂક્ષ્મત્વાત્ । પિપીલિકાઃ=કીટિકાઃ, ઉદંગાઃ, ઉત્કાલિકાઃ, ઉદેહિકાઃ, તૃણહારાઃ, કાષ્ઠહારાઃ, માલુઘાઃ, પત્રહારકાઃ, ઉદંગાદયઃ પત્રહારક-પર્યન્તા ત્રીન્દ્રિયજીવવિશેષાઃ ॥ ૧૩૮ ॥

કાર્પાસાસ્થિમિજ્જાઃ, તિન્દુકાઃ, ત્રપુષમિજ્જિકાઃ, સદાવરી, શુભ્રી ચ, તથા-ઇન્દ્રકાયિકા એતે ત્રીન્દ્રિયજીવવિશેષાઃ ॥ ૧૩૯ ॥

ઇન્દ્રગોપકાઃ, એવાદયઃ=એતત્પ્રભૃતચ., એતત્સદૃશાસ્ત્રીન્દ્રિયજીવા અનેકધા =અનેકભેદવન્તઃ । સન્તિ । તે સર્વે લોકૈકદેશે-લોકસ્યૈકભાગે સ્થિતાઃ, ન તુ સર્વત્ર સ્થિતા વ્યાખ્યાતાઃ ॥ ૧૪૦ ॥

હૈં ઠહરને પર નહીં । પિપીલિકા-ચિંડડી, ઉદંગ, ઉત્કાલિક, ઉદેહિક તથા (તણહાર-તૃણહારઃ) તૃણહાર, (કઠુહારા-કાષ્ઠહારાઃ) કાષ્ઠહર, (માલુગા-માલુકા) માલુક (પત્તહારગા-પત્રહારકા) યે સવ ત્રીન્દ્રિય વાલે જીવવિશેષ હૈં । (કપ્પાસટ્ટિભિંજાય તિન્દુકા તત્સમિંજિગા-કાર્પાસ-સ્થિમિજ્જાશ્ચ તિન્દુકાઃ ત્રપુષમિજ્જિકા.) કાર્પાસાસ્થિમિંજા, તિન્દુક, ત્રપુ-ષમિજ્જિકા યે ભી તેન્દ્રિય જીવ વિશેષ હૈં । (સયાવરિ શુભ્રીય ઇન્દ્રકાઈયા ઇન્દ્રગોવગમાઈયા જેગહા એવાયઓ-સદાવરી શુભ્રી ઇન્દ્રકાયિકાઃ ઇન્દ્ર-ગોપિકાદિકા અનેકધા એવાદયઃ) ઇસી તરહ સદાવરી શુભ્રી, ઇન્દ્રકા-યિક એવ ઇન્દ્રગોપિકા યે સવ તેન્દ્રિય જીવોંકે નામ હૈં । તેન્દ્રિય જીવ ઓર ભી અનેક પ્રકારકે હોતે હૈં । (તે સવ્વે લોગેગદેસે ન સવ્વત્થ વિયા-હિયા-તે સર્વે લોકૈકદેશે ન સર્વત્ર વ્યાખ્યાતાઃ) યે સવ તેન્દ્રિય જીવ લોકકે એકદેશમેં હી રહતે હૈં સર્વત્ર લોકમેં નહીં એસા પ્રમુને ફરમાયા

પિપીલિકા-ચિંડી, ઉદંગ, ઉત્કાલિક, ઉદેહિક તથા તણહારા-તૃણહારા તૃણહાર, કઠુહારા-કાષ્ઠહારા કાષ્ઠહર, માલુગા-માલુકા માલુક, પત્તહારગા-પત્રહારકા પત્ર હારક આ સઘળા ત્રણ ઇન્દ્રિય એવ વિશેષ છે કપ્પસટ્ટિ ભિંજાય તિન્દુકા તત્સ મિંજિગા-કાર્પાસસ્થિમિજ્જાશ્ચ તિન્દુકા ત્રપુષમિજ્જિકાઃ કાર્પાસાસ્થિમિંજા તિન્દુક ત્રપુષમિજ્જિકા, આ ત્રણ ઇન્દ્રિય વિશેષ એવ છે સયાવરિ શુભ્રીય ઇન્દ્ર કાઈયા ઇન્દ્ર ગોવગમાઈયા જેગહા એવાયઓ-સદાવરી શુભ્રી ઇન્દ્રકાયિકા ઇન્દ્ર ગોપિકાદિકા અનેકધા એવાદયઃ આજ પ્રમાણે સદાવરી, શુભ્રી, ઇન્દ્રકાયિક અને ઇન્દ્રગોપિકા આ સઘળા ત્રણ ઇન્દ્રિય એવાના નામ છે. ત્રણ ઇન્દ્રિય એવ બીજા ત્રણ એનેક પ્રકારનાં હોય છે તે સવ્વે લોગેગદેસે ન સવ્વત્થ વિયાહિયા-તે સર્વે લોકૈકદેશે ન સર્વત્ર વ્યાખ્યાતા આ સઘળા ત્રણ ઇન્દ્રિય એવ લોકના એક દેશમા જ રહે છે. સર્વત્ર લોકમાં નહીં આવું પ્રમુએ

‘संततं पच्यमाणा’ इत्यादि । इतः प्रवृत्तिर्गाथापञ्चकं प्राग् व्याख्यातमात्रं
सुगमं च ॥ १४१ । १४२ । १४३ । १४४ । १४५ ॥

है । (संततं पच्य-सन्तति प्राप्य) प्रवाहकी अपेक्षा ये जोय (अणाईया वि
य अपञ्चवसिया-आदिकाः अपि च अपर्यवसिताः) अनादि परं
अनन्त हैं । (ठिइ पङ्कज-स्थितिं प्रतीत्य) स्थितिकी अपेक्षा विचार करने
पर (साईया वि ॥ सपञ्चवसिया-सादिका अपि च सपर्यवसिताः) सादि
और सांत हैं । (उष्णोत्प्रेण-उत्प्रेण) उत्कृष्टसे (तेईदिय आठिई-
श्रीन्द्रियाणाम् आयु स्थिति) श्रीन्द्रिय जीवोंकी आयुः (एगुणपण-
एकोनपचाशत्) उनपचास ४९ दिनरातकी है । तथा (अहमिय-जघन्यम्)
जघन्यसे (अतोमुहूर्त-अन्तर्मुहूर्तम्) अन्तर्मुहूर्तकी है । (ते ईदियाय
काठिई-श्रीन्द्रियाणाम् कायस्थिति) इन तीन इन्द्रियवाले जीवोंकी (तकाय
अमुचओ-तंकाय अमुचताम्) तीन इन्द्रियके शरीरको लगातार प्राप्त करते
रहने पर (कायठिई-कायस्थितिः) कायस्थिति (उष्णोत्प्रेण-उत्कृष्टा) उत्कृष्टा
(संख्यजकालं-सख्येयकालम्) सख्यातकाल प्रमाण है । (अह्नया अतो
मुहूर्त-जघन्यका अन्तर्मुहूर्तम्) जघन्य अन्तर्मुहूर्त है । श्रीन्द्रिय जीवोंका
अंतरकाळ निगोवकी अपेक्षा उत्कृष्ट अनन्तकालका है जघन्य अन्तर्मुहूर्तका
है । वर्ण गंध रस स्पर्श संस्थान रूप देहाकी अपेक्षासे बहुतसे भेद होते
हैं ॥ १३७-१४५ ॥

इसभावेले छे संतत पच्य-संतति प्राप्य प्रवाहकी अपेक्षा आ ७५ अणाईया
वि य अपञ्चवसिया-आदिकाः अपि च अपर्यवसिता अनादि अने अनन्त छे
ठिई पङ्कज-स्थिति प्राप्य स्थितिनी अपेक्षा विचार करवाधी साइया वि य
सपञ्चवसिया-सादिका अपि च सपर्यवसिताः सादी अने सांत छे उष्णोत्प्रेण-
उत्प्रेण उत्कृष्टा तेईदिय आठिई श्रीन्द्रियाणाम् आयुस्थितिः तस्य श्रीन्द्रिय
७५०नी आयु एगुणपण-एकोनपचाशत् कोत्राय पचास (४९) दिवस रातकी
छे तथा अहमिय-जघन्यम् अह-यधी अतोमुहूर्त-अन्तर्मुहूर्तम् अन्तर्मुहूर्तनी छे
तेईदियाय काठिई-श्रीन्द्रियाणाम् कायस्थितिः तस्य श्रीन्द्रियवाला ७५०नी तंकाय
अमुचओ-तंकाय अमुचताम् तस्य श्रीन्द्रियना शरीर कोत्रधारी रीते प्राप्त करता
रहेवाधी काठिई-कायस्थिति कायस्थिति लखोसा-उत्कृष्टा उत्कृष्ट संख्यजकालं-
सख्येयकालम् तस्य व्याख्यात छे अह्नय अतोमुहूर्त-जघन्यका अन्तर्मुहूर्तम्
जघन्य अन्तर्मुहूर्त छे तस्य श्रीन्द्रिय ७५०नी अन्तरकाळ निगोवकी अपेक्षा
उत्कृष्ट अनन्तकालकी छे जघन्य अन्तर्मुहूर्तकी छे वर्ण गंध, रस, स्पर्श
अने संस्थानरूप देहानी अपेक्षाधी बहुत छे ॥ १३७-१४५ ॥

चतुरिन्द्रिय जीवानाह—

मूलम्—चउरिंदिया उं 'जे जीवा, दुविहा ते पकित्तिंया ।

पज्जत्तमपज्जत्ता, तेसिं' भेए सुणेह से' ॥ १४६ ॥

अंधिया पौत्तिया चेव, सच्छिया मसगा तहा ।

भमरे कीडंपयंगे यं, ठिंकेणे कंकेणे तथी ॥१४७॥

कुक्कुडे सिंगिरीडी' यं, नंदावत्ते यं विच्छुए ।

डोले भिंगारीया यं, वियंडी अच्छिवेहए ॥१४८॥

अच्छिले माहए अच्छिरोडए विच्चुयाचित्तपक्खए ।

उहिंजलिया जलंकारी यं, नीनियं तंवगौइया ॥१४९॥

इयं चउरिंदिया एएऽणेगहा एवमायओ ।

लोगस्स एगंदेसमि, ते सव्वे परिकित्तिंया ॥१५०॥

संतंइं पप्पणौइया, अपज्जवसिया वि यं ।

ठिंइं पडुच्च साईया, सपज्जवसिया वि यं ॥१५१॥

छच्चेव यं मासा ऊ, उक्कोसेण वियाहिया ।

चउरिंदिय आउठिई, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥१५२॥

संखिज्जंकालमुक्कोसा, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ।

चउरिंदियकाएठिई, तं कायं तु अमुच्चओ ॥ १५३॥

अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ।

चउरिंदिय जीवाणं, अंतरं च वियाहियं ॥१५४॥

एएसिं वेणओ चेव, गंधओ रसफासओ ।

संठाणदेसओ वावि, विहाणाइं सहस्सओ ॥१५५॥

छाया—चतुरिन्द्रियास्तु ये जीवाः द्विविधास्ते प्रकीर्तिताः ।

अधिका पुष्टिका चैव, मसिका मक्षकास्तथा ।

घमरः कीटः पतङ्गश्च, विक्लुन कङ्कनस्तथा ॥ १४७ ॥

कुक्कुटाः शङ्खरीटी च, नन्दापर्वतश्च वृषिकः ।

बोसः मृगारिकाश्च, विरिली असिवेषकः ॥ १४८ ॥

असिलो माह्व असिरोष्ठकं विष्णुता चित्रपल्लका ।

ओद्भिन्नलिका लसकारी च, नीनिका संपकादयः ॥ १४९ ॥

इति चतुरिन्द्रिया एतेऽनेकधा एवमादयः ।

लोकस्यैकदेशे ते सर्वे परिकीर्तिताः ॥ १५० ॥

सन्ततिं प्राप्यानादिकाः, अपर्यवसिता अपि च ।

स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः, सपर्यवसिता अपि च ॥ १५१ ॥

पदेव च मासान्, उत्कर्षेण व्याख्याताः ।

चतुरिन्द्रियाणां आयुःस्थितिः अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ॥ १५२ ॥

सस्येयकालमुत्कृष्टा, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ।

चतुरिन्द्रियाणां कायस्थितिः, सं कायं तु अमुञ्चताम् ॥ १५३ ॥

अनन्तकालमुत्कृष्टम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यकम् ।

चतुरिन्द्रियजीवानाम्, अन्तरं च व्याख्यातम् ॥ १५४ ॥

एतेषां वर्णनमैव, गन्धतो रसस्पर्शतः ।

सस्यानवेष्टतश्चापि, विधानानि सप्तसप्तः ॥ १५५ ॥

टीका—चतुरिन्द्रिया उ जे जीवा ? इत्यादि ।

मो शिष्य—यं तु चतुरिन्द्रिया जीवास्ते द्विविधाः प्रकीर्तिताः । तद्वं यथा

—पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च । तेषां मेद्धान् मन्मम समीपे यूयं वृणुत ॥ १४६ ॥

अयं सूत्रकार चतुरिन्द्रिय जीवोकि विषय मे समझाते है

‘चतुरिन्द्रिया’ इत्यादि—

अन्वयार्थ—(जे उ चतुरिन्द्रिया जीवा ते दुविधा पक्षितिया—ये तु पशु

रिन्द्रिय जीवास्ते द्विविधाः प्रकीर्तिताः) जो चार इन्द्रियवाले जीव है वे दो प्रकारके है । (पञ्जसमपञ्जरा—पर्याप्ताः अपर्याप्ताः) एक पर्याप्त और

दुवे सूत्रकार चार चन्द्रियवाला जीव विषयने समझते है—

“चतुरिन्द्रिया” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जे उ चतुरिन्द्रिया जीवा ते दुविधा पक्षितिया—ये तु चतुरिन्द्रिया

जीवास्ते द्विविधा प्रकीर्तिताः जे चार चन्द्रियवाला जीव है ते वे प्रकारके है ।

जे पञ्जसमपञ्जरा—पर्याप्ताः अपर्याप्ताः पशु और जीव अपशु और जीव तेहि मेव

અન્ધિકાદયસ્તમ્બકાન્તાશ્ચતુરિન્દ્રિય-જીવવિશેષાઃ કેચિદ પ્રસિદ્ધાઃ કેચિત્ તત્તદેશે કેચિચ્ચ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધાઃ ॥ ૧૪૭ ॥ ૧૪૮ ॥ ૧૪૯ ॥

‘હય’ ઇત્યાદિ । ઇત્યેતે=ઉક્તાઃ, તથા-એવમાદયઃ-એતત્સદૃશા એતત્પ્રમુ-તયઃ, ચતુરિન્દ્રિયા જીવા અનેકથા સન્તિ । તે સર્વે લોકસ્યેકદેશે-લોકૈકભાગ-વર્તિનઃ, પરિકીર્તિતાઃ=કથિતાસ્તીર્થકરાદિભિરિતિ શેષઃ ॥ ૧૫૦ ॥

દૂસરે અપર્યાસ । (તેસિં મએ મે સુણેહ-તેપાં મેદાન્ મે શ્રુણુત) મેં અવ હનકે મેદોંકો કહતા હું સો તુમ મેરે પાસ ઇન્હેં સુનો (અંધિયા પોત્તિયા મચ્છિયા મસગા મમર કીહપયંગે ઢિંકણે કંકણે કુક્કુડે સિગિરીડીય નંદાવત્તે વિચ્છુએ ઢોલે મિંગારિયા વિયડી અચ્છિવેહએ અચ્છિલે માહએ અચ્છિરોહએ વિચ્ચુયા ચિત્તપક્ષએ ઓહિંજલિયા જલકારી નીનિયા તંબગાઈયા-અંધિકા પુત્તિકા મક્ષિકા, મશકાઃ ભ્રમરઃ, કીટઃ, પતંગઃ, ઢિંકનઃ, કંકનઃ, કુક્કુટઃ, શ્રંગરીટી, નંદાવર્તઃ, વૃશ્ચિકઃ ઢોલઃ, મૃદ્ધારિકાઃ, વિરલી, અક્ષિવેધકઃ અક્ષિલઃ, માહયઃ, અક્ષિરોહકઃ, વિચ્ચુતાઃ, ચિત્રપક્ષકઃ, ઓહિંજલિકા, જલકારી, નીનિકા, તંબકાદયઃ) એ અંધિકા પુત્તિકાસે લેકર તંબકાદિ પર્યન્ત સમસ્તજીવ ચૌહન્દ્રિય જીવ હૈ । હનમેં કિતનેક જીવ અપ્રસિદ્ધ હૈ કિતનેક હનર દેશોંદેશોંમેં તથા કિતનેક સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ હૈ । જૈસે મક્ષિકા -મક્લી-મશક-મચ્છર, ભ્રમર, પતંગ વૃશ્ચિક-વિચ્છુ । (હય ચચરિંદિયા હિતિ એતે ચતુરિન્દ્રિયાઃ) હસ પ્રકાર એ પૂર્વોક્ત સમસ્ત જીવ ચૌહન્દ્રિય જીવ હૈ (એવં

મે સુણેહ-તેપાં મેદાન્ મે શ્રુણુત હું હવે તેના ભેદોને કહુ છુ તે સાભળો- અંધિયા પોત્તિયા મચ્છિયા મસગા મમરે કીહપયંગે ઢિંકણે કંકણે કુક્કુડે સિગિરીડીય નંદાવત્તે વિચ્છુએ ઢોલે મિંગારિયાય વિયડી અચ્છિવેહએ અચ્છિલે માહએ અચ્છિરોહએ વિચ્ચુયા ચિત્તપક્ષએ ઓહિંજલિયા જલકારી નીનિયા તંબગાઈયા-અંધિકા, પુત્તિકા, મક્ષિકા, મશકા ભ્રમરઃ, કીટઃ, પતંગ, ઢિંકન, કંકન, કુક્કુટ, શ્રંગરીટી, નંદાવર્તઃ, વૃશ્ચિક ઢોલ મૃદ્ધારિકા, વિરલી અક્ષિવેધકઃ અક્ષિલ, માહય, અક્ષિરોહક વિચ્ચુતા ચિત્રપક્ષક, ઓહિંજલિકા જલકારી નીનિકા તંબકાદય અંધિકા, પુત્તિકા, મક્ષિકા, મશકા, ભ્રમર કીટક પતંગ, ઢિંકન, કંકન, કુક્કુટ, શ્રંગરીટી, નંદાવર્ત, વીંછી, ઢોલ, ભ્રમરી, વિરલી, અક્ષિવેધક અક્ષિલ, માહય, અક્ષિરોહક, વિચ્ચુતા, ઓહિંજલિકા, જલકારી નીનિકા, તંબકાદયઃ, આ અંધિકા પુત્તિકાથી માંડીને તંબકાદિ પર્યન્ત સઘળા જીવ ચાર હન્દ્રિય જીવ છે તેમાં કેટલાક જીવ અપ્રસિદ્ધ કેટલાક જે તે દેશમાં તથા કેટલાક સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. જેમ માખી, મચ્છર, ભ્રમર, પતંગ, વીંછી, હાહ ચચરિંદિયા- હિતિ એતે ચતુરિન્દ્રિયાઃ આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત એ સઘળા જીવ ચાર હન્દ્રિય જીવ છે. એવ અણેગાહા-

‘સંતત્ત્વં પપ્પ’ इत्यादि । इतः प्रसृति गाथापञ्चकं प्राग्-व्याख्यासंप्राप्य सुगमं च । १५१ ॥ चतुरिन्द्रियाणां=चतुरिन्द्रियजीवानाम् आयुः स्थितिः=स्थितिः, उत्कर्षेण पद्मासानेव व्याख्याता । अचन्यिका तु अन्तर्मुहूर्तम् ॥ १५५ ॥

पञ्चेन्द्रिय जीवानाह—

मूलम्—पंचिन्द्रिया उ जे’ जीवा, ‘चउविहा ते’ वियांहिया ।

નેરૂદ્ય તિરિક્ષ્વા ય, મળેયા દેધો યે આહિયો ॥૧૫૬॥

अणोगहा—एषमादयः अनेकधा) इसी तरह और भी चतुरिन्द्रिय जीव हैं । (ते, सन्धे—से सर्वे) ये सय (लोगस्स एगदेसम्मि—लोकस्य एकदेशे) लोकके एक भागमें रहते हैं (परिकिस्सिया—परिकीर्त्तिता) ऐसा बीतराग प्रसूते कहा है (संततं पप्य—सन्ततिं प्राप्य) इत्यादि ये चतुरिन्द्रिय जीव, प्रवाह की अपेक्षा अनादि एवं अनन्त हैं (ठिईं पडुच्च—स्थितिं प्रसीत्य) स्थिति की अपेक्षा सावि और सान्त हैं (उच्चेष मासाउ—पडेव मासान्) इन चतुरिन्द्रिय जीवोंकी आयुः स्थिति उत्कृष्ट छह महीनोंकी है और अचन्य अन्तर्मुहूर्तकी है । (काउ ठिईं—कायस्थितिः) इनकी कायस्थिति लगातार चतुरिन्द्रियके शरीरको नहीं छोड़ने पर उत्कृष्ट संस्थापकालकी है जचन्य अन्तर्मुहूर्तकी है । इनका (अंतरं—अन्तरं) अन्तर—विरहकाल निगोदकी अपेक्षा उत्कृष्ट अनन्तकालका और जचन्य अन्तर्मुहूर्तकी है । इन चतुरिन्द्रिय जीवोंके वर्णगंधरसस्पर्श और संस्थानरूप देशकी अपेक्षा से और भी बहुतसे भेद हैं ॥ १४६ से १५५ ॥

एषमादयः अनेकधा आवी शीते जीव पञ्च वार इन्द्रिय एव ते ते सन्धे—से सर्वे ते सय लोकास्स एगदेसम्मि—लोकस्य एकदेशे लोकका एक भागमें हैं ते परिकिस्सिया—परिकीर्त्तिता बीतराग प्रसूते कसु ते संततं पप्य—सन्ततिं प्राप्य आ वार इन्द्रियवाणा एव प्रवाहनी अपेक्षा अनादि अने अनन्त ते ठिईं पडुच्च—स्थितिं प्रसीत्य स्थितिनी अपेक्षाभी सावी अने सांत ते उच्चेषमासा—पडेवमासान् आ वार इन्द्रियवाणा एवोनी आयुस्थिति उत्कृष्ट छ महीनानी अने जचन्य अन्तर्मुहूर्तनी ते तेनी कायठिईं—कायस्थितिः कायस्थिति केकधारी वार इन्द्रियना शरीरने न छोड़वायी उत्कृष्ट संस्थापकालकी ते जचन्य अन्तर्मुहूर्तनी ते तेनी अन्तर—अन्तरम् अन्तर विरहकाल निगोदनी अपेक्षा उत्कृष्ट अनन्त कालनी अने जचन्य अन्तर्मुहूर्तनु ते आ वार इन्द्रिय एवोना पञ्च, जध, रस, स्पर्श अने संस्थानरूप देशनी अपेक्षाभी जीव पञ्च पञ्चा भेद ते ॥ १४६ थी १५५ ॥

छाया—पञ्चेन्द्रियास्तु ये जीवा, चतुर्विधास्ते व्याख्याताः ।

नैरयिकास्तिर्यञ्चश्च, मनुजा देवाश्च आख्याताः ॥ १५६ ॥

टीका—‘पंचिदिया उ जे जीवा’ इत्यादि ।

ये तु पञ्चेन्द्रिया जीवा स्ते चतुर्विधा व्याख्याः=कथिताः । ते नैरयिकाः=निरये भवा नैरयिकाः, नरके उत्पन्नाः, तिर्यञ्चः=तिर्यग्योनिजाश्च, मनुजाः=मनुष्याः, तथा देवाश्च आख्याताः=कथितास्तीर्थकरादिभिरिति शेषः ॥ १५६ ॥

तत्र नैरयिकजीवानाह—

मूलम्—नेरइया सत्तविहा, पुंढवीसु सत्तसु भवे ।

रयणांभ सक्कराभा, वालुयांभा र्य आहियां ॥ १५७ ॥

पंकांभा धूमांभा, तंमा तमतंमा तंहा ।

ईइ नेरइया एँए, सत्तंहा परिकीत्तियां ॥ १५८ ॥

लोगस्स एगदेसंभिम, ते सव्वे उ विद्याहिया ।

एत्तो कालंविभागं तुं, वोच्छं तेसिं चंडविवहं ॥ १५९ ॥

संतंइं पप्पणाइया, अपज्जवसिया वि र्य ।

ठिईं पडुच्च साइया, सपज्जवसिया वि र्य ॥ १६० ॥

पञ्चेन्द्रिय जीवोंके विषयका कथन इस प्रकार है—‘पंचेदिया’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जे उ पंचिदिया जीवा ते चउव्विहा विद्याहिया—ये तु पञ्चेन्द्रिया जीवाः ते चतुर्विधाः व्याख्याताः) जो पञ्चेन्द्रिय जीव हैं वे चार प्रकारके कहे गये हैं । १ (नेरइया—नैरयिकाः) नारकी जीव २, तिरिक्खाय—तिर्यञ्चश्च) तिर्यञ्च जीव ३ (मणुया—मनुजाः) मनुष्य गतिके जीव तथा ४ (देवा—देवाः) देवगतिके जीव ॥ १५६ ॥

पञ्चेन्द्रिय जीवोंना विषयतु कथन आ प्रमाणे छे—“पंचेदिया” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जे उ पंचेदियजीवा ते चउव्विहा विद्याहिया—ये तु पञ्चेन्द्रिया चतुर्विधाः व्याख्याता जे पाथे पञ्चेन्द्रिय जीव आर प्रकारना कहेल छे । नेरइया—नैरयिका (१) नारकीय जीव, तिरिक्खाय—तिर्यञ्चश्च (२) तिर्यञ्च जीव, मणुया—मनुजाः (३) मनुष्यगतिना जीव, तथा देवा—देवाः देवगतिना जीव (४) ॥ १५६ ॥

लोकस्यैकदेशे, ते सर्वे तु व्याख्याताः ।
 अतः कालिकाविभागं तु, वक्ष्यामि तेषां चतुर्विधम् ॥ १५९ ॥
 सन्ततिं प्राप्यानादिकाः, अपर्यवसिता अपि च ।
 स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः, सपर्यवसिता अपि च ॥ १६० ॥
 सागरोपममेकं तु उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 प्रथमाया जघन्येन दशवर्षसहस्रिका ॥ १६१ ॥
 त्रीनेव सागरांस्तु उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 द्वितीयाया जघन्येन, एक तु सागरोपमम् ॥ १६२ ॥
 सप्तैव सागरांस्तु, उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 तृतीयाया जघन्येन, त्रीण्येव सागरोपमाणि ॥ १६३ ॥
 दश सागरोपमाणि तु, उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 चतुर्थ्या जघन्येन, सप्तैव तु सागरोपमाणि ॥ १६४ ॥
 सप्तदश सागरांस्तु, उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 पञ्चम्या जघन्येन, दश चैव सागरोपमाणि ॥ १६५ ॥
 द्वाविंशति सागरांस्तु, उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 षष्ठ्या जघन्येन, सप्तदश सागरोपमाणि ॥ १६६ ॥
 त्रयस्त्रिंशतं सागरांस्तु, उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 सप्तमाया जघन्येन, द्वाविंशति सागरोपमाणि ॥ १६७ ॥
 या चैव च आयुःस्थितिः, नैरयिकाणां व्याख्याता ।
 सा तेषां कायस्थितिः जघन्योत्कृष्टिका भवति ॥ १६८ ॥
 अनन्तकालमुत्कृष्टम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यकम् ।
 त्यक्ते स्वके काये, नैरयिकाणां तु अन्तरम् ॥ १६९ ॥
 एतेषां वर्णतश्चैव, गन्धतो रसस्पर्शतः ।
 संस्थान देशतश्चापि, विधानानि सहस्रशः ॥ १७० ॥

टीका—‘नेरइया सत्तविहा’ इत्यादि ।

तत्र नैरयिकाः सप्तसु पृथिवीषु भवन्ति अतस्ते सप्तविधाः सन्ति । पृथिवी

इनेमेंसे अब नैरयिक जीवोंको कहते हैं—‘नेरइया’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(नेरइया सत्तविहा सत्तसु पुढवीसु भवे—नैरयिकाः सप्त-

आभांथी हुवे नारइयि लुवोने इडे छे—“नेरइया” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—नेरइया सत्तविहा सत्तसु पुढवीसु भवे—नैरयिकाः सप्तविधा सप्तसु पृथिवीषु

મેદાન્નૈરયિકાણાં મેદા મવન્તીત્યસઃ પૃથિવીમેદમાહ—‘રચનામ’ इत्यादि ।
 રત્નામા=રત્નાનાં રત્નફાળ્લસિપ્તાનાં મવનપતિમધનસ્થાનાં ચ આમા-પ્રમા યસ્યો
 સા રત્નામા=રત્નપ્રમેત્યર્થઃ । શર્કરામા=શર્કરા લઘુપાપાણલખ્ડરૂપા તદામા શર્ક-
 રાપ્રમેત્યર્થઃ । ઘાલુકામા=ઘાલુકા-‘રેતી’ इति प्रसिद्धा, तद्वत् आमा-प्रमा यस्यां
 सा घालुकाમા, घालुकाप्रमत्यर्थः, च आख्याता ॥ ૧૫૭ ॥

પકામા=પકુ-ફર્દમા, તદ્વામા યસ્યાં સા તયા, પકુપ્રમેત્યર્થઃ । ધૂમામા=
 ધૂમપ્રમા તમ ધૂમતુલ્યપુષ્પરુપરિણામસદ્માનાત્ ૫, તમ इति तम प्रमा तमोरूपा
 विद्याः सप्तसु पृथिवीषु भवति) નાગ્કી જીવ સામ પ્રકારકે હૈં और ये
 સાત પૃથિવિયો-નરકોમેં રહતે હૈં । એ સાત પૃથિવી યે હૈં (રચનામ-
 રત્નામા) રત્નપ્રમા (સફરામા-શર્કરામા) શર્કરાપ્રમા (ઘાલુકામા-
 ઘાલુકામા) ઘાલુકાપ્રમા ॥૧૫૭॥

(પંકામા-પક્કમા) પક્કપ્રમા (ધૂમામા-ધૂમામા) ધૂમપ્રમા (તમા-
 તમા) તમાપ્રમા (તમતમા-તમસ્તમા) તમસ્તમાપ્રમા । રત્નપ્રમા પૃથિવીમેં
 મધનપતિ દેર્ધોકે આવાસસ્થાન હૈં । યે આવાસસ્થાન રત્નોકે યને કુપ હૈં
 इनकी प्रमा इस पृथिवीमें व्याप्त रहती है अतः उससे इस पृथिवीका
 नाम रत्नप्रमा ऐसा पड़ा है । १। शर्करा नाम लघु पापाण 'खंडोंका' है ।
 इनकी आभाके समान दूसरी भूमिकी आभा है । इससे उसका नाम
 शर्करा प्रमा है । २। रेतीके समान जीस भूमिकी कान्ति है उसका नाम
 घालुकाप्रमा है । ३। पकू नाम कीचड़का है । कीचड़के समान जिसकी
 प्रमा है वह पंकप्रमा है । ४। धूमके सदृश जिसकी प्रमा है यह धूमप्रमा

મકન્તિ નારશ્વર્ય એવ સાત પ્રકારના છે અને તે સાત પૃથ્વીઓ નરકોમાં રહે છે એ સાત
 પૃથ્વી આ પ્રમાણે છે-રચનામ-રત્નામા રત્નપ્રમા, સફરામા-શર્કરામા શર્કરા પ્રમા,
 ઘાલુકામા-ઘાલુકામા ઘાલુકાપ્રમા, પકામા-પકામા પકપ્રમા ધૂમામા ધૂમામા ધૂમપ્રમા,
 તમા-તમા તમપ્રમા, તમતમા-તમસ્તમા તમસ્તમપ્રમા ॥ ૧૫૭ ॥

રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં અવનપતિદેવોનું આવાસસ્થાન છે આ આવાસસ્થાન
 રત્નોનું અનેક છે આની પ્રમા આ પૃથ્વીમાં વ્યાપ્ત રહે છે જેથી તેના વડે
 આ પૃથ્વીનું નામ રત્નપ્રમા થયું પડેલ છે ૧ શર્કરા નામ લઘુપાપાણ
 ખડોનું છે તેની આભાના સમાન બીજી ભૂમિની આભા છે જેથી તેનું નામ
 શર્કરાપ્રમા છે ૨. રેતીના જેવી જે ભૂમિની કાંતિ છે તેનું નામ ઘાલુકાપ્રમા
 છે ૩ પકામા કાંચનું છે કાંચના જેવી જેની કાંતિ છે તે પકપ્રમા છે
 ૪ ધુમામાના જેવી જેની કાંતિ છે તે ધૂમપ્રમા છે આ ધૂમપ્રમા નરકમાં

૬, તથા તમસ્તમઃ=તમસ્તમઃ પ્રમા મહાત્મોરૂપા ૭, ઇતિ=અનેન પ્રકારેણ, પૃથિ-
વીભેદરૂપેણ, एते=ઉક્તરૂપાઃ, નૈરયિકાઃ=નૈરયિક જીવાઃ, સપ્તધા પરિકીર્તિતાઃ ॥

તે સર્વે નૈરયિકાસ્તુ લોકસ્યેકદેશે=લોકૈક્રમાગવર્તિનઃ, વ્યાખ્યાતાઃ । અતઃ
પરં તેષાં કાલવિભાગં ચતુર્વિધ વક્ષ્યામિ ॥ ૧૫૯ ॥ ૧૬૦ ॥

હૈ । હસ ધૂમપ્રમા નરકમેં ધૂમ જૈસા પુદ્ગલોંકા પરિણમન હોતા રહતા
હૈ ॥ ૫ ॥ અધકારકીપ્રમા તુલ્યપ્રમા જિસ નરકમેં હૈ વહ તમઃપ્રમા પૃથિવી હૈ ॥ ૬ ॥
તથા ગાઢ અંધકારકે સમાન જિસ પૃથિવીકી કાંતિ હૈ વહ તમસ્તમઃ
પ્રમા હૈ ॥ ૭ ॥ હસ તરહ સાન પૃથિવિયોંકે ભેદસે નારકી જીવ સાત પ્રકાર
કે કહે ગયે હૈ ॥ ૧૫૮ ॥

અન્વયાર્થ—(તે સર્વે લોગસ સ્વ એકદેસમ્મિ વિચારિયા—તે સર્વે
લોકસ્ય એકદેશે વ્યાખ્યાતાઃ) એ સર્વ લોકકે એક માગમેં રહતે હૈ ।
(એતો કાલવિભાગં વોચ્છં—અતઃ પરં કાલવિભાગં વક્ષ્યામિ) અવ હસકે
બાદ કાલવિભાગ કહતા હું વહ કાલવિભાગ (તેસિં—તેષામ્) હન નારકી
જીવોંકા (ચતુર્વિધં—ચતુર્વિધમ્) ચાર પ્રકારકા હૈ ॥ ૧૫૯ ॥

એ નારકી જીવ (સંતદં પપ્પ—સંતર્તિ પ્રાપ્ય) પ્રવાહકી અપેક્ષા
(અણાહ્યા—અનાદિકાઃ) અનાદિ (વિ ય—અપિ ચ) ઓર (અપજ્જવસિયા
—અપર્યવસિતાઃ) અનંત હૈ । તથા (ટિઈં પહુચ્ચ—સ્થિતિં પ્રતીત્ય) આયુ-
સ્થિતિ ઓર કાલસ્થિતિકી અપેક્ષા (સાઈયા વિ ય સપજ્જવસિયા—
સાદિકાઃ અપિ ચ સપર્યવસિતાઃ) સાદિ ઓર સાંત હૈ ॥ ૧૬૦ ॥

ધુમાડા જેવા પુદ્ગલોના પરિણમન થયા કરે છે. ૫ અધકારના જેવી કાંતિ
જે નરકમા છે તે તમ પ્રમા છે ૬. તથા ગાઢ અંધકારના જેવી જે પૃથ્વીની
કાંતિ છે તે તમસ્તમ પ્રમા છે ૭ આ પ્રમાણે સાત પૃથ્વીઓના ભેદથી
નારકીય જીવ સાત પ્રકારના કહેવાયા છે ॥ ૧૫૮ ॥

અન્વયાર્થ—તે સર્વે લોગસ સ્વ એકદેસમ્મિ વિચારિયા—તે સર્વે લોકસ્ય એક-
દેશે વ્યાખ્યાતાઃ આ બધા દોષના એક ભાગમા રહે છે એતો કાલવિભાગં
વોચ્છં—અતઃ પરં કાલવિભાગ વક્ષ્યામિ હવે આની પછી કાળવિભાગને કહું છું.
આ કાળવિભાગ તેસિં—તેષા આ નારકીય જીવોના ચતુર્વિધં—ચતુર્વિધમ્
ચાર પ્રકારના છે ॥ ૧૫૯ ॥

અન્વયાર્થ—આ નારકીય જીવ સંતદં પપ્પ—સંતર્તિ પ્રાપ્ય પ્રવાહની અપેક્ષાથી
અણાહ્યા અનાદિકા અનાદિ વિ—ય અને અપજ્જવસિયા—અપર્યવસિતા અને ત છે
તથા ટિઈં પહુચ્ચ—સ્થિતિં પ્રાપ્ય આયુસ્થિતિ અને કાળસ્થિતિની અપેક્ષાથી
સાઈયા વિ ય—સપજ્જવસિયા સાદી અને સાંત છે. ॥ ૧૬૦ ॥

‘સાગરોવમમેગ તુ’ इत्यादि ।

નૈરયિકાણામાયુ સ્થિતિમાઢ—પ્રથમાયાં પૃથિવ્યાં રત્નપ્રમાયાં નૈરયિકામા
માયુઃ સ્થિતિઃ ઉત્કર્ષેણ એકં સાગરોપમં વ્યાખ્યાતા જઘન્યેન તુ દશસહસ્રવર્ષસિદ્ધિ
દશસહસ્રવર્ષપ્રમાણા, આયુઃ સ્થિતિ વ્યાખ્યાતેત્યર્થ ॥ ૧૬૧ ॥

‘તિન્નેષ સાગરા ઝ’ इत्यादि ।

દ્વિતીયાયા પૃથિવ્યાં નૈરયિકાણામ્ આયુઃ સ્થિતિઃ, ઉત્કર્ષેણ તુ ત્રીન્ સાગરાનેષ
ત્રીણિ સાગરોપમાણ્યેવ વ્યાખ્યાતા । જઘન્યેન તુ એક સાગરોપમમ્ આયુઃસ્થિતિ
વ્યાખ્યાતેત્યર્થ ॥ ૧૬૨ ॥ ૧૬૩ ॥ ૧૬૪ ॥ ૧૬૫ ॥ ૧૬૬ ॥ ૧૬૭ ॥

અન્વયાર્થ—(પ્રથમાય—પ્રથમાયા) પ્રથમ નરકની આયુઃ સ્થિતિ (ઘ્નો
સેણ—ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષા (, એક સાગરોવમ—એક સાગરોપમમ્)
એક સાગરની છે તથા (જહન્નેણ—જઘન્યેન) જઘન્યની અપેક્ષા (દસવાસ
સહસ્તિયા—દશવર્ષસહસ્રિકા) દશ હજાર વર્ષની છે ॥૧૬૧॥

અન્વયાર્થ—(દ્વિતીયાયાઃ—દ્વિતીયાયાઃ) દ્વિતીય નરકની આયુઃસ્થિતિ
(ઘ્નોસેણ—ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષા (તિન્નેષ સાગરા—ત્રીનેષ સાગ
રાન્) ત્રીન સાગરની તથા (જહન્નેણ એક સાગરોવમ—જઘન્યેન એકમ્
સાગરોપમમ્) જઘન્યની અપેક્ષા એક સાગરોપમ પ્રમાણ (ચિયાહિયા-
વ્યાખ્યાતા) કહી ગઈ છે ॥૧૬૨॥

અન્વયાર્થ—(ત્રીયાય—ત્રીયાયાઃ) ત્રીસરે નરકની આયુઃ સ્થિતિ
(ઘ્નોસેણ—ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષા (સતેષ સાગરા—સતેષ સાગરાન્)
સાત સાગરની તથા (જહન્નેણ—જઘન્યેન) જઘન્યની અપેક્ષા (તિન્નેષ

અન્વયાર્થ—પ્રથમાય—પ્રથમા પહેલા નરકની આયુઃસ્થિતિ ઘ્નોસેણ—ઉત્કર્ષેણ
ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી એકસાગરોવમ—એક સાગરોપમમ્ એક સાગરની છે તથા જહન્નેણ—
જઘન્યેન જઘન્યની અપેક્ષાથી દસવાસસહસ્તિયા—દશવર્ષસહસ્રિકા ૧૦
હજાર વર્ષની છે. ॥૧૬૧॥

અન્વયાર્થ—દ્વિતીયાયાઃ—ત્રીતીયાયાઃ ત્રીજા નરકની આયુઃસ્થિતિ ઘ્નોસેણ—
ઉત્કર્ષેણ ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી તિન્નેષ સાગરા—ત્રીનેષ સાગરાન્ ત્રણ સાગરની છે
તથા જહન્નેણ એક સાગરોવમ—જઘન્યેન એકમ્ સાગરોપમમ્ જઘન્યની અપેક્ષાથી
એક સાગરોપમ પ્રમાણ છે ॥ ૧૬૨ ॥

અન્વયાર્થ—ત્રીયાય—ત્રીયાયાઃ ત્રીજા નરકની આયુઃસ્થિતિ ઘ્નોસેણ—
ઉત્કર્ષેણ ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી સતેષ સાગરા સતેષ સાગરાન્ સાત સાગરની છે

‘ જા ચેવ આઠઠઈ ’ ઇત્યાદિ—

યા=યાવતી ચૈવ નૈરયિકાણાં નૈરયિક જીવાનામ્ આયુઃ સ્થિતિ વ્યાખ્યાતા, સૈવ તાવત્યેવ તેપાં=નૈરયિકજીવાનાં કાયસ્થિતિરપિ ઉત્કૃષ્ટા જઘન્યા ચ ભવતિ । તેપાં હિ તત ઉદ્વૃત્તાનાં ગર્ભજતિર્યઙ્મનુષ્યેવેવોત્પાદ ઇતિ ॥ ૧૬૮ ॥

‘ અણંતકાલમુક્તોસં ’ ઇત્યાદિ ।

નૈરયિકાણાં=નૈરયિકજીવાનાં, સ્વકે કાયે ત્યક્તે સતિ અન્તરં તુ ઉત્કૃષ્ટમ-
નન્તકાલમ્, એતચ્ચ નિગોદાપેક્ષયા બોધ્યમ્ । જઘન્યકં તુ અન્તર્મુહર્તમ્ । યદા
સાગરોવમાણિ-ત્રીણ્યેવ સાગરોપમાણિ) ત્રીણ સાગરકી (વિચાહિયા-
વ્યાખ્યાતા) કહી હૈ ॥ ૧૬૩ ॥

અન્વયાર્થ—(ચતુર્થીએ-ચતુર્થ્યાઃ) ચતુર્થ નરકકી આયુઃ સ્થિતિ
(ઉક્તોસેણ-ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટકી અપેક્ષા (દસસાગરોવમા-દશસાગરોપમાણિ)
દશ સાગરકી તથા (જહન્નેણ-જઘન્યેન) જઘન્યકી અપેક્ષા (સત્તેવ સાગ-
રોવમા-સૈવ સાગરોપમાણિ) સાત સાગરકી હૈ ॥ ૧૬૪ ॥

અન્વયાર્થ—(પંચમાએ-પચ્ચમ્યાઃ) પાંચવે નરકકી આયુઃસ્થિતિ (ઉક્તો-
સેણ-ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટકી અપેક્ષા (સત્તરસસાગરોવમા-સસદશસાગરો-
પમા) સત્રહ ૧૭ સાગરોપમ પ્રમાણ તથા (જહન્નેણ-જઘન્યેન) જઘન્યકી
અપેક્ષા (દશ ચેવ સાગરોવમાણિ-દશ ચૈવ સાગરોપમાણિ) દશ સાગ-
રોપમ પ્રમાણ (વિચાહિયા-વ્યાખ્યાતા) કહી ગઈ હૈ ॥ ૧૬૫ ॥

અન્વાયાર્થ—(છટ્ઠિએ-ષઠઠ્યાઃ) છઠવે નરકકી આયુઃસ્થિતિ (ઉક્તો-
સેણ-ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટકી અપેક્ષા (બાવીસ સાગરા-દ્વાવિંશતિ સાગરાન્)
બાર્દસ ૨૨ સાગરોપમ પ્રમાણ તથા (જહન્નેણ-જઘન્યેન) જઘન્યકી અપેક્ષા

તથા જહન્નેણ-જઘન્યેન જઘન્યની અપેક્ષાથી તિન્નેવસાગરોવમાણિ-ત્રીણ્યેવસાગરોપમાણિ
ત્રણ સાગરની વિચાહિયા-વ્યાખ્યાતા કહી છે ॥ ૧૬૩ ॥

અન્વયાર્થ—ચતુર્થીએ-ચતુર્થ્યા ચોથા નરકની આયુઃસ્થિતિ ઉક્તોસેણ-
ઉત્કર્ષેણ ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી દસસાગરોવમા-દશસાગરોપમાણિ દસ સાગરની છે
તથા જહન્નેણ-જઘન્યેન જઘન્યની અપેક્ષાથી સત્તેવસાગરોવમા-સૈવસાગરોવમાણિ
સાત સાગરની છે. ॥ ૧૬૪ ॥

અન્વયાર્થ—પંચમાએ-પચ્ચમ્યા. પાંચમા નરકની આયુઃસ્થિતિ ઉક્તોસેણ-
ઉત્કર્ષેણ ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી સત્તેવ સાગરોવમા-સૈવ સાગરોપમાણિ સત્તર
સાગરોપમ પ્રમાણ તથા જઘન્યની અપેક્ષાથી દસ સાગરોપમ પ્રમાણ કહેલ છે ॥ ૧૬૫ ॥

અન્વયાર્થ—છટ્ઠિએ-ષઠઠ્યાઃ છઠા નરકની આયુઃસ્થિતિ ઉક્તોસેણ-ઉત્કર્ષેણ
ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી બાવીસસાગરા-દ્વાવિંશતિ સાગરાન્ બાવીસ સાગરોપમ

‘सागरोवममेग तु’ इत्यादि ।

नैरयिकाणामायुः स्थितिमाह—प्रथमायां पृथिव्यां रत्नप्रमाणां नैरयिकाणामायुः स्थिति उत्कर्षेण एकं सागरोपमं व्याख्याता जघन्येन तु दशवर्षसहस्रिका दशसहस्रवर्षप्रमाणा आयुः स्थिति व्याख्यातेत्यर्थः ॥ १६१ ॥

‘तिण्णेष सागरा उ’ इत्यादि ।

द्वितीयायां पृथिव्यां नैरयिकाणाम् आयुः स्थितिः, उत्कर्षेण तु त्रीन् सागरानेव त्रीणि सागरोपमाण्येव व्याख्याता । जघन्येन तु एकं सागरोपमम् आयुः स्थिति व्याख्यातेत्यर्थः ॥ १६२ ॥ १६३ ॥ १६४ ॥ १६५ ॥ १६६ ॥ १६७ ॥

अन्वयार्थः—(पद्माण-प्रथमायाः) प्रथम नरककी आयुः स्थिति (उक्तो सेण-उत्कर्षेण) उत्कृष्टकी अपेक्षा (एगं सागरोपम-एकं सागरोपमम्) एक सागरकी है तथा (जहन्नेण-जघन्येन) जघन्यकी अपेक्षा (दसवास सहस्सिया-दशवर्षसहस्रिका) दश हजार वर्षकी है ॥ १६१ ॥

अन्वयार्थः—(दोवस्स-द्वितीयायाः) द्वितीय नरककी आयुः स्थिति (उक्तो सेण-उत्कर्षेण) उत्कृष्टकी अपेक्षा (तिण्णेष सागरा-त्रीनेव सागरान्) तीन सागरकी तथा (जहन्नेण एगं सागरोपमं-जघन्येन एकम् सागरोपमम्) जघन्यकी अपेक्षा एक सागरोपम प्रमाण (विपाहिवा-व्याख्याता) कही गई है ॥ १६२ ॥

अन्वयार्थः—(तइयाए-तृतीयायाः) तीसरे नरककी आयुः स्थिति (उक्तो सेण-उत्कर्षेण) उत्कृष्टकी अपेक्षा (सवेव सागरा-सत्तैव सागरान्) सात सागरकी तथा (जहन्नेण-जघन्येन) जघन्यकी अपेक्षा (तिण्णेष

अन्वयार्थः—पद्माण-प्रथमा ५६६५ नरककी आयुः स्थिति उक्तो सेण-उत्कर्षेण उत्कृष्टकी अपेक्षा की एक सागरोपमं एक सागरकी है तथा जहन्नेण-जघन्येन जघन्यकी अपेक्षा की दसवास सहस्सिया-दशवर्षसहस्रिका दश हजार वर्षकी है ॥ १६१ ॥

अन्वयार्थः—दोवस्स-द्वितीयाया ७७७७ नरककी आयुः स्थिति उक्तो सेण-उत्कर्षेण उत्कृष्टकी अपेक्षा की तिण्णेष सागरा-त्रीनेव सागरान् त्रय सागरकी है तथा जहन्नेण एगं सागरोपमं-जघन्येन एकम् सागरोपमम् जघन्यकी अपेक्षा की एक सागरोपम प्रमाण कहें हैं ॥ १६२ ॥

अन्वयार्थः—तइयाए-तृतीयाया ७७७७ नरककी आयुः स्थिति उक्तो सेण-उत्कर्षेण उत्कृष्टकी अपेक्षा की सवेव सागरा सत्तैव सागरान् सात सागरकी है

‘ જા ચેવ આઠઠિઈ ’ ઇત્યાદિ—

યા=યાવતી ચૈવ નૈરયિકાણાં નૈરયિક જીવાનામ્ આયુઃ સ્થિતિ વ્યાખ્યાતા, સૈવ તાવત્યેવ તેષાં=નૈરયિકજીવાનાં કાયસ્થિતિરપિ ઉત્કૃષ્ટા જઘન્યા ચ ભવતિ । તેષાં હિ તત ઉદ્વૃત્તાનાં ગર્ભજતિર્યઙ્મનુષ્યેષ્વેવોત્પાદ ઇતિ ॥ ૧૬૮ ॥

‘ અણંતકાલમુક્તોસં ’ ઇત્યાદિ ।

નૈરયિકાણાં=નૈરયિકજીવાનાં, સ્વકે કાયે ત્યક્તે સતિ અન્તરં તુ ઉત્કૃષ્ટમ-નન્તકાલમ્, એતચ્ચ નિગોદાપેક્ષયા વોધ્યમ્ । જઘન્યકં તુ અન્તર્મુહર્તમ્ । યદા સાગરોવમાણિ-ત્રીણ્યેવ સાગરોપમાણિ) ત્રીણ સાગરકી (વિયાહિયા-વ્યાખ્યાતા) કહી હૈ ॥ ૧૬૩ ॥

અન્વયાર્થ—(ચતુર્થીએ-ચતુર્થ્યાઃ) ચતુર્થ નરકકી આયુઃ સ્થિતિ (ઉક્તોસેણ-ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટકી અપેક્ષા (દસસાગરોવમા-દશસાગરોપમાણિ) દશ સાગરકી તથા (જહન્નેણ-જઘન્યેન) જઘન્યકી અપેક્ષા (સત્તેવ સાગરોવમા-સૈવ સાગરોપમાણિ) સાત સાગરકી હૈ ॥ ૧૬૪ ॥

અન્વયાર્થ—(પંચમાએ-પચ્ચમ્યાઃ) પાંચવે નરકકી આયુઃ સ્થિતિ (ઉક્તોસેણ-ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટકી અપેક્ષા (સત્તરસસાગરોવમા-સસદશસાગરોપમા) સત્રહ ૧૭ સાગરોપમ પ્રમાણ તથા (જહન્નેણ-જઘન્યેન) જઘન્યકી અપેક્ષા (દશ ચેવ સાગરોવમાણિ-દશ ચૈવ સાગરોપમાણિ) દશ સાગરોપમ પ્રમાણ (વિયાહિયા-વ્યાખ્યાતા) કહી ગઈ હૈ ॥ ૧૬૫ ॥

અન્વાયાર્થ—(છઠ્ઠિએ-ષષ્ઠ્યાઃ) છઠવે નરકકી આયુઃસ્થિતિ (ઉક્તોસેણ-ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટકી અપેક્ષા (બાવીસ સાગરા-દ્વાવિંશતિ સાગરાન્) બાર્હસ ૨૨ સાગરોપમ પ્રમાણ તથા (જહન્નેણ-જઘન્યેન) જઘન્યકી અપેક્ષા

તથા જહન્નેણ-જઘન્યેન જઘન્યની અપેક્ષાથી તિન્નેવસાગરોવમાણિ-ત્રીણ્યેવસાગરોપમાણિ ત્રણ સાગરની વિયાહિયા-વ્યાખ્યાતા કહી છે ॥ ૧૬૩ ॥

અન્વયાર્થ—ચતુર્થીએ-ચતુર્થ્યા યોથા નરકની આયુઃસ્થિતિ ઉક્તોસેણ-ઉત્કર્ષેણ ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી દસસાગરોવમા-દશસાગરોપમાણિ દસ સાગરની છે તથા જહન્નેણ-જઘન્યેન જઘન્યની અપેક્ષાથી સત્તેવસાગરોવમા-સૈવસાગરોવમાણિ સાત સાગરની છે ॥ ૧૬૪ ॥

અન્વયાર્થ—પંચમાએ-પચ્ચમ્યા. પાચમા નરકની આયુઃસ્થિતિ ઉક્તોસેણ-ઉત્કર્ષેણ ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી સત્તેવ સાગરોવમા-સૈવ સાગરોપમાણિ સત્તર સાગરોપમ પ્રમાણ તથા જઘન્યની અપેક્ષાથી દસ સાગરોપમ પ્રમાણ કહેલ છે ॥ ૧૬૫ ॥

અન્વયાર્થ—છઠ્ઠિએ-ષષ્ઠ્યા. છઠ્ઠા નરકની આયુઃસ્થિતિ ઉક્તોસેણ-ઉત્કર્ષેણ ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાથી બાવીસસાગરા-દ્વાવિંશતિ સાગરાન્ બાવીસ સાગરોપમ

કોઽપિ નરકાન્નિહ્યત્ય ગર્ભજપર્યાપ્ત મસ્ત્યપૂત્યધાન્તર્મુહર્તમાયુઃ પ્રપૂર્ય વિષ્ણુષ્ટાપ્ય
વસાયવશાત્ પુનર્નરકે પ્વોત્પદ્યતે, તદા ભમ્યત્ત્વમ્મૈત્તિ માવનીયમ્ ॥૧૬૯-૧૭૦॥

(સપ્તસસાગરોષમા - સપ્તદશસાગરોષમાણિ) સપ્ત ૧૭ સાગરોપમ
પ્રમાણ (વિયાહિયા-વ્યાક્યાતા) કહી ગઈ છે ॥ ૧૬૬ ॥

અન્વયાર્થ—(સપ્તમાપ-સપ્તમાયાઃ) સપ્તમ નરકકી આયુઃસ્થિતિ
(તેતીસ સાગરા-ત્રયત્રિંશત સાગરાન્) તેતીસ ૩૬ સાગરોપમ પ્રમાણ
તયા (જહન્નેણ-જપન્નેન) જઘન્યકી અપેક્ષા (ચાવીસ સાગરોષમા-ચારિં
શતિ સાગરોપમાણિ) પાર્શ્વ ૨૨ સાગરોપમ પ્રમાણ (વિયાહિયા-વ્યાક્યાતા)
કહી ગઈ છે ॥૧૬૭॥

અન્વયાર્થ—(જા એવ આઠઠિર્ નેરયિયાણં વિયાહિયા-યા એવ આયુઃ
સ્થિતિ નેરયિકાણાં વ્યાક્યાતા) જિતની ૨ મિશ્ર ૨ નરકોર્મે નારકી
જીવોંકી ઉત્કૃષ્ટ ઓર જઘન્ય આયુઃસ્થિતિ કહી ગઈ છે (સા તેસિં જહ
ન્નુષ્ણોસિયા એવ-સૈષ તેપાં જઘન્નોત્કૃષ્ટિકા મવતિ) ઉત્તરી ૨ હી ઉત્તરી
કાયસ્થિતિ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સમ નારકી જીવોંકી જાતની વાહિયે ॥

અન્વયાર્થ—એ નારકી જોષ વહાંસે નિકલુકર ગર્ભજ તિર્યજ્ઞ એવ મનુષ્યોં
ર્મે હી જન્મ ધારણ કરતે હૈં (નેરયિયાણં-નેરયિકાણામ્) નારકી જીવોંકા
(સપ્ત કાપ વિજહન્મિ-સ્વકે કાયે સ્થપતે) અપને શરીરકો છોડને પર
(અતરં-અન્તરમ્) અન્તર કાલ (ચાવીસ-ઉત્કૃષ્ટમ્) ઉત્કૃષ્ટ રૂપસે (અર્થત

પ્રમાણ છે તથા જહન્નેણ-જપન્નેન જઘન્યની અપેક્ષાથી સપ્તસસાગરોષમા-સપ્તદશ
સાગરોપમાણિ સપ્ત ૧૭ સાગરોપમ પ્રમાણ વિયાહિયા-વ્યાક્યાતા કહેલ છે ॥૧૬૯॥

અ-વચાથ—સપ્તમાપ-સપ્તમાયા સાતમા નરકની આયુઃસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટની
અપેક્ષા તેતીસસાગરોષમા-ત્રયત્રિંશત સાગરાન્ તેતીસ સાગરોપમ પ્રમાણ તથા
જહન્નેણ-જપન્નેન જઘન્યની અપેક્ષાથી ચાવીસ સાગરોષમા-ચારિંશતિસાગરોપમાણિ
પાર્શ્વ ૨૨ સાગરોપમ પ્રમાણ વિયાહિયા-વ્યાક્યાતા કહેલ છે ॥ ૧૬૭ ॥

અ-વચાથ—જા એવ આઠઠિર્ નેરયિયાણં વિયાહિયા-યા એવ આયુઃ સ્થિતિ
નેરયિકાણાં વ્યાક્યાતા જેટલી જેટલી અને કિત્ત કિત્ત નરકોર્મ નારકિય છવોની
ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય આયુઃસ્થિતિ અહીં બતાવવામાં આવેલ છે સા તેસિં
જહન્નુષ્ણોસિયા એવ-સૈષ તેપાં જઘન્નોત્કૃષ્ટિકા મવતિ જેટલી જ જેની કાયસ્થિતિ
જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એ નારકીય છવોની આયુષી એઈએ ॥ ૧૬૮ ॥

અ-વચાથ—એ નારકીય જાંથી નીકળીને જર્જર તોષંથ અને મનુષ્યોમાં
પદ્ય જન્મ ધારણ કરે છે નેરયિયાણં-નેરયિકાણામ્ નારકીય છવોનુ સપ્ત કાપ
વિજહન્મિ-સ્વકે કાયે સ્થપે પાવાન શરીરને છોડવાથી અતરં-અન્તરમ્ અતરંગ

પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્જીવાન્ પ્રાહ—

મૂલમ્—પંચિન્દિયં તિરિક્ષ્ણાઓ, દુર્વિહા 'તે વિંયાહિયા ।

સંમુચ્છિમતિરિક્ષ્ણાઓ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિયા તંહા ॥૧૭૧॥

દુર્વિહા 'તે ભવે તિર્વિહા, જલચરા થલચરા તંહા ।

નહચરાં યં વોદ્ધ્વવા, તેસિં' ભેષં સુંણેહ મે' ॥૧૭૨॥

છાયા—પञ્ચેન્દ્રિયા સ્તિર્યશ્ચઃ, દ્વિવિધાસ્તે વ્યાખ્યાતાઃ ।

સંમૂર્છિમ તિર્યશ્ચશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાસ્તથા ॥ ૧૭૧ ॥

દ્વિવિધાસ્તે ભવન્તિ ત્રિવિધાઃ, જલચરાઃ સ્થલચરાસ્તથા ।

નભશ્ચરાશ્ચ વોદ્ધ્વવાસ્તેપાં ભેદાન્ શૃણુત મે ॥ ૧૭૨ ॥

ટીકા—' પંચિન્દિયતિરિક્ષ્ણાઓ ' इत्यादि ।

યે તુ પञ્ચેન્દ્રિયાસ્તિર્યશ્ચસ્તે દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતાઃ । તદ્ યથા—સંમૂર્છિમ તિર્યશ્ચઃ, યે મનઃ પર્યાપ્ત્યભાવતઃ સદા સંમૂર્છિતા ઇવાવતિષ્ઠન્તે, તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાશ્ચ=ગર્ભે વ્યુત્ક્રાન્તિર્યેપાં તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાઃ, તથેતિ સમુચ્ચયે ॥ ૧૭૧ ॥

કાલં—અનન્તકાલમ્) અનન્તકાલ પ્રમાણ હૈ તથા (જહન્યયં—જઘન્યકમ્) જઘન્યરુપસે (અંતોમુહુર્તં—અન્તર્મુહુર્તમ્) અન્તર્મુહુર્તકા હૈ । યહ ઉત્કૃષ્ટ અન્તરકાલ નિગોદ જીવોંકી અપેક્ષા જાનના ચાહિયે । તથા જઘન્યકાલ જય કોઈ ખી જીવ નરકસે નિકલકર ગર્ભજ પર્યાપ્ત મત્સ્યોંમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર અન્તર્મુહુર્ત આયુ સમાપ્ત કર ક્વિષ્ટ અધ્યવસાયકે વશસે પુનઃ નરકમેં હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ તવકી અપેક્ષા જાનના ચાહિયે ॥ ૧૬૯ ॥

અન્વાયાર્થ—(एएसिं वण्णओ गंधओ रसफासओ वि य संठाण देसओ सहस्सओ विहाणाइं—एतेषाम् वर्णतः गन्धतः रसस्पर्शतः अपिच संस्थान देशतः सहस्रशः विधानानि) इन नारकी जीवोंके वर्ण, गंध, रस और

उक्कोसं—उत्कृष्टम् उत्कृष्ट ૩૫થી અણંતકાલ—અનન્તકાલમ્ અનન્તકાળ પ્રમાણ છે તથા જઘન્ય૩૫થી અન્તર્મુહુર્તંનુ છે આ ઉત્કૃષ્ટ અંતરકાળ નિગોદની અપેક્ષાથી બાણુવુ ભેઈએ તથા જઘન્યકાળ—જ્યારે કોઈ પણ જીવ નરકથી નીકળીને ગર્ભ જ પર્યાપ્ત મત્સ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને અતર્મુહુર્ત આયુ સમાપ્ત કરીને ક્વિષ્ટ અધ્યવસાયના વશથી ફરીથી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેની અપેક્ષાથી બાણુવુ ભેઈએ ॥ ૧૬૯ ॥

અન્વાયાર્થ—एएसिं वण्णओ गंधओ रसफासओ वि य संठाणदेसओ सहस्सओ विहाणाइं—एतेषा वर्णत गन्धत रसस्पर्शत. अपि च संस्थानदेशत सहस्रश विधानानि आ नारकीय जिवाना वरुं, गंध, रस, અને स्पर्श तथा संस्थानइय देशनी

‘બુધિહા તે’ इत्यादि ।

द्विविधा=उत्तरीत्या द्विप्रकारका अपि=पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चः, पुनर्द्विविधा भवन्ति ।
के ते त्रयः ? इत्याकाङ्क्षायामाह-‘जलधरा’ इत्यादि । जलधरा स्यलधरास्तथा
नमधराभेति त्रयो घोढव्या , तेषां त्रयाणां मेदान् मेन्मम समीपं शृणुत ॥१७२॥

स्पर्श तथा सस्थानरूप देशकी अपेक्षासे और भी बहुत भेद हो जाते हैं ॥

अथ पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्जीवोंको कहते हैं-‘परिचिदियं’ इत्यादि ।

अन्वયાર્થ—(પરિચિદિય તિરિક્ષ્ણાઓ બુધિહા-પંચેન્દ્રિયાઃ તિર્યજઃ
દ્વિવિધાઃ) પંચેન્દ્રિય તિર્યજ દો પ્રકારકે (વિયાદિયા-વ્યાખ્યાતાઃ) કહે છે
સંમૂર્ચ્છિમ તિરિક્ષ્ણાઓ તથા ગર્ભવક્ષતિયા-સંમૂર્ચ્છિમ તિર્યજઃ તથા
ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાઃ) ૧ સમૂર્ચ્છિમતિર્યજ ઓર ૨ ગર્ભજ તિર્યજ । મનઃ
પર્યાસિકે અભાવમેં ઓ સદા સમૂર્ચ્છિમની તરફ હાતે છે બે સંમૂર્ચ્છિમ
પંચેન્દ્રિય તિર્યજ છે । તથા ગમસે જિનકી ઉત્પત્તિ હોલી છે બે ગર્ભજ
પંચેન્દ્રિય તિર્યજ છે ॥ ૧૭૧ ॥

અન્વયાર્થ—(બુધિહા તે તિવિહા મહે-દ્વિવિધા તે ત્રિવિધાઃ મંદંતિ)
બે દોનો પ્રકારકે તિર્યજ ત્રીન પ્રકારકે ઓર હોતે છે (જલધરા પલધરા
તથા નહધરા-જલધરાઃ સ્વલધરા તથા નમધરાઃ) ૧ જલધર, ૨ સ્વલ-
ધર, ૩ પલ નમધર સ્વધર (તેસિં મે સુણેહ મે-તેપાં મેવાન્ શ્રુણુત મે)
અથ મેં હનકે મેદોંકો કહતા હુ સો સુનો ॥ ૧૭૨ ॥

અપેક્ષાથી બીજા વસ્તુ વચ્ચે થઈ અથ છે ॥ ૧૭૦ ॥

હવે પાંચ ઈન્દ્રિય તિર્યજ જીવોને બતાવે છે—“પરિચિદ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—પરિચિદિય તિરિક્ષ્ણાઓ બુધિહા-પંચેન્દ્રિયાઃ તિર્યજઃ દ્વિવિધાઃ
ઈન્દ્રિય તિર્યજ બે પ્રકારના વિયાદિયા-વ્યાખ્યાતાઃ કહેલ છે સંમૂર્ચ્છિમતિરિક્ષ્ણાઓ
તથા ગર્ભવક્ષતિયા-સમૂર્ચ્છિમતિર્યજઃ તથા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાઃ (૧) સમૂર્ચ્છિમ
તિર્યજ અને (૨) ગર્ભજ તિર્યજ અને પર્યાસિના અભાવમાં જે સદા
સમૂર્ચ્છિમની તરફ હોય છે તે સમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યજ છે તથા
ગર્ભજ બેની ઉત્પત્તિ થાય છે તે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યજ છે ॥ ૧૭૧ ॥

અન્વયાર્થ—બુધિહા તે તિવિહા મહે-દ્વિવિધા તે ત્રિવિધાઃ મંદંતિ અથ બે
પ્રકારના તિર્યજ ત્રણ પ્રકારના વસ્તુમાં હોય છે જલધરા જલધરા તથા નહધરા-
જલધરાઃ સ્વલધરા તથા નમધરાઃ અથવા ૧ સ્વલધરા ૨ નમધરા-પેલધરા
હવે હું તેસિં મે-તેપાં મેવાન્ જોના કોહોને કહું હુ તે સુણેહ-શ્રુણુત સાંભળો ॥ ૧૭૨ ॥

तत्र जलचर जीवनाह—

मूलम्—मच्छा यं कच्छभा यं, गांहा यं मगरां तंहा ।
 सुसुमारा यं बोधव्वा, पंचहो जलयराहिया ॥१७३॥
 लोएगदेसे ते सव्वे, न सव्वत्थ वियाहिया ।
 ऐत्तो कालं विभागं तुं, वोच्छं तेसिं चउट्विहम् ॥१७४॥
 संतेइं पप्पणाईया, अपजवसिया वि यं ।
 ठिइं पडुच्चै साईया, सपज्जवसिया वि यं ॥१७५॥
 एगां यं पुव्वकोडी उं, उक्कोसेण वियाहिया ।
 आउटिई जलयराणं, अन्तोमुहुत्तं जहन्निया ॥१७६॥
 पुव्वकोडिपुहत्तं तुं, उक्कोमेण वियाहिया ।
 कायटिई जलयराणं, अंतोमुहुत्तं जहन्नया ॥ १७७ ॥
 अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयम् ।
 विज्जंमि सए काए, जलयराणं अंतरम् ॥१७८॥

छाया—मत्स्याश्च कच्छपाश्च, ग्राहाश्च मकरास्तथा ।

सुसुमारश्च बोधव्याः, पञ्चधा जलचरा आख्याताः ॥ १७३॥
 लोकैकदेशे ते सर्वे, न सर्वत्र व्याख्याताः ।
 अतः कालविभागं तु, वक्ष्यामि तेषां चतुर्विधम् ॥१७४॥
 सन्ततिं प्राप्य अनादिकाः, अपर्यवसिता अपि च ।
 स्थितिं प्रतीत्य सादिका, सपर्यवसिता अपि च ॥ १७५ ॥
 एकां च पूर्वकोटिम्, उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 आयुः स्थितिर्जलचराणाम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ॥१७६॥
 पूर्वकोटि पृथक्त्वं तु, उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 कायस्थितिर्जलचराणाम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ॥ १७७ ॥
 अनन्तकालमुत्कृष्टम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यकम् ।
 त्यक्ते स्वके काये, जलचराणामन्तरम् ॥ १७८ ॥

टीका—‘ मच्छा य कच्छभा य ’ इत्यादि ।

मत्स्याः, कच्छपाः, च=पुनः ग्राहाः=‘ गोहि ’ इति ख्याताः, तथा-मकराः=

‘मगरमच्छ’ इति भाषा प्रसिद्धाः, सुसुमारा = शिशुमाराः ‘सोस’ इति स्याताः, एवं जमघराः पञ्चपा = पञ्चमफाराः, आस्याताः = तीर्थकरादिभिः कथितास्ते सर्वे मोक्षव्या ॥ १७३ ॥ १७४ ॥ १७५ ॥

अथ जलचर जीवोक्ते विषयमें सूत्रकार कहते हैं—‘मच्छाय’ इत्यादि।

अन्वयार्थ—(मच्छा कच्छमा गाहा तथा मगरा सुसुमाराय-मत्स्या कच्छपा ग्राहा तथा मकराः सुसुमाराश्च) मत्स्य, कच्छप, ग्राह तथा मगर एवं शिशुमार-सोस इस प्रकार (जलचरा-जलचरा) जलचर जीव (पञ्चहा आहिया-पञ्चहा आख्याता) पांच प्रकारके कहे गये हैं ॥ १७३ ॥

अन्वयार्थ—(ते सर्वे लोपगदसे-ते सर्वे लोकैकवेदी) ये सब लोकके एक देशमें रहते हैं (न सङ्ख्य-न सर्वत्र) सब जगह नहीं हैं वियाहिया-व्याख्याताः) ऐसा वीतराग प्रसुने कहा है। (एतो तेति वडम्बिहं काल विभाग बोच्छ-अतः तेषां चतुर्विधम् कालविभागं तु वक्ष्यामि) अब मैं इसके बाद इनका चतुर्विध कालविभाग कहता हूँ-वह इस प्रकार हैं ॥

अन्वयार्थ—(सतई पप्प अणाईया वि य अपज्जवसिया-सन्तति प्राप्य अनादिकाः अपि च अपर्यवसिताः) सन्ततिकी अपेक्षा ये जीव अनादि एवं अनन्त हैं तथा (ठिई पडुच्च साईया वि य सपज्जवसिया-स्थितिं प्रतीत्य सादिका अपि च सपर्यवसिताः) स्थितिकी अपेक्षासे सादि एवं सान्त हैं ॥ १७४ ॥

इति जलचर जीवोक्ता विषयमां सूत्रकार कहे हैं—‘मच्छाय’ इत्यादि।

अन्वयार्थ—मच्छा कच्छमा गाहा मगरा सुसुमारा य-मत्स्या कच्छपा ग्राहा तथा मकरा सुसुमाराश्च मत्स्य, कच्छप, ग्राह तथा मगर एवं शिशुमार-सोस आ प्रभावे जलचरा-जलचरा जलचर एव पञ्चहाआहिया-पञ्चपा आख्याताः पांच प्रकारना कहे हैं ॥ १७३ ॥

अन्वयार्थ—ते सर्वे लोपगदसे-ते सर्वे लोकैकवेदी आ सङ्ख्ये लोकादिसनी केक प्रदेशमां रहें हैं न सङ्ख्य-न सर्वत्र लोकादिसनी सङ्ख्ये लोकादिसनी नहीं केम वियाहिया-व्याख्याता वीतराग प्रसुने कहे हैं एतो तेति वडम्बिहं काल विभाग बोच्छ-अतः तेषां चतुर्विधम् कालविभागं तु वक्ष्यामि इति आना १७४ आने आरविम कालविभाग कहुं छुं ते आ प्रभावे हैं ॥ १७४ ॥

अन्वयार्थ—सतई पप्प अणाईया वि य अपज्जवसिया-सन्तति प्राप्य अनादिका अपि च अपर्यवसिताः सततिनी अपेक्षाथी आ एव अनादि आने अनन्त हैं तथा ठिई पडुच्च साईया सपज्जवसिया-स्थितिं प्रतीत्य सादिका अपि च सपर्यवसिताः स्थितिनी अपेक्षाथी सादी आने सांत हैं ॥ १७५ ॥

‘एगा य पुव्वकोडी उ’ इत्यादि—

जलचराणामायुःस्थितिः, उत्कर्षेण एकां च पूर्वकोटिं व्याख्याता, जघ-
न्यिका तु अन्तर्मुहूर्तम् । इह स्थितिः समूहिमानां गर्भजानां च तुल्यैव ॥१७६॥

‘पुव्वकोडिपुहत्तं’ इत्यादि—

जलचराणां कायस्थितिस्तु उत्कर्षेण पूर्वकोटिपृथक्त्वं व्याख्याता, तत्र पृथक्त्वं
द्विप्रभृतिनवपर्यन्तम् । ततश्चेह—अष्टपूर्वकोटयः कायस्थितिर्जलचराणां भवति ।
इयतीचैषां कायस्थितिरित्थं स्यात्, पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणां उत्कृष्टतोऽप्यष्टैव

अन्वयार्थ—(जलचराणां आयुःस्थितिः)

इन जलचर जीवोंकी आयुस्थिति (उक्कोसेण एगा पुव्वकोडी उ जहन्निया
अन्तोमुहूर्तं—उत्कर्षेण एकां पूर्वकोटिं जघन्यिका अन्तर्मुहूर्तम्) उत्कृष्टकी
अपेक्षा एक पूर्वकोटि प्रमाण तथा जघन्यकी अपेक्षा एक अन्तर्मुहूर्तकाल
प्रमाण कही गई है ॥ १७६ ॥

अन्वयार्थ—(जलचराणां कायस्थितिः)

इन जलचर जीवोंकी कायस्थिति (उक्कोसेण—उत्कर्षेण) उत्कृष्टकी
अपेक्षा (पुव्वकोडिपुहत्तं—पूर्वकोटि पृथक्त्वम्) पूर्वकोटि पृथक्त्व एवं
(जहन्नया—जघन्यिका) जघन्यकी अपेक्षा (अन्तोमुहूर्तं—अन्तर्मुहूर्तम्) एक
अन्तर्मुहूर्त कही गई है ॥ १७७ ॥

अन्वयार्थ—(जलचराणां जलचरजीवों का)

विजडम्मि—स्वके काये त्यक्ते) अपने शरीरके छोड़ने पर पुनः उसी
शरीरमें आने तक का (अंतरं—अन्तरम्) विरहकाल (उक्कोसं—उत्कृ-
ष्टम्) उत्कृष्ट (अणंतकालम्—अनंतकालम्) निगोदकी अपेक्षा

अन्वयार्थ—जलचराणां आयुःस्थितिः आ

जलचर जीवोंकी आयुस्थिति उक्कोसेण एगा पुव्व कोडी उ जहन्निया अन्तोमुहूर्तं—उत्कर्षेण
एकां पूर्वकोटिं जघन्यिका अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टानी अपेक्षाथी ओक पूर्वकोटि प्रमाण
तथा जघन्यनी अपेक्षाथी ओक अन्तर्मुहूर्तं कालप्रमाण अतावेद छे ॥१७६॥

अन्वयार्थ—जलचराणां कायस्थितिः तथा आ

जलचर जीवोंकी कायस्थिति उक्कोसेण—उत्कर्षेण उत्कृष्टानी अपेक्षाथी पूर्वकोडी
पुहत्तं—पूर्वकोटि पृथक्त्वम् पूर्वकोटि पृथक्त्व अने जहन्निया—जघन्यिका जघन्यनी
अपेक्षाथी अतोमुहूर्तं—अन्तर्मुहूर्तम् ओक अन्तर्मुहूर्तं छोड़नेवाला आवेद छे ॥१७७॥

अन्वयार्थ—जलचराणां जलचरजीवों का

स्वके काये त्यक्ते पोटाना शरीरने छोड़ने की ओर शरीरमा अवकाश सुधीना
अंतरं—अन्तरम् विरहकाल उक्कोसं—उत्कृष्टम् उत्कृष्ट अणंतकाल—अनन्तकालम् निगोदनी

નિરન્તરા મથા મવન્તિ, તદાયુર્મીલને ચ ઇવાવત્ય એષ પૂર્વકોટયઃ સ્યુ નૈવેદ્ય
યુગલિનઃ સ્યુઃ, યેનોક્તવિરોધઃ સ્પાદિતિ, જઘન્યિકા તુ કાયસ્થિતિરન્યર્થદર્શકા ॥૧૭૮

મથ સ્થલચરાનાહ—

મૂક્ષ્મ—ચતુષ્પયા યૈ પરિસપ્પા, દેવિહા થલયરા મૈવે ।

ચતુષ્પયા ચંડવિહા, 'તે મે' કિત્તયઓ મુણ ॥૧૭૯॥

પગારુરા તુસુરા ચેવૈ, ગંઢીપય સણહપ્પેયા ।

હયમાહ ગોણમાહ, ગર્યમાહ સીહમોહણો ॥ ૧૮૦ ॥

મુંઓરપરિસપ્પા યૈ, પરિસપ્પા દેવિહા મૈવે ।

ગોહાઈ અહિમાઈ ય, એકેકા જેગહાં મૈવે ॥ ૧૮૧ ॥

લોષગદેસે 'તે સઘ્વે, ને સઘ્વત્થે વિચાહિયા ।

પૈત્તો કાલવિભાગ તુ, વોષ્છ 'તેસિ' વેંડવિહમ્ ॥૧૮૨॥

અનંતકાલ તથા (જઘન્યયમ્-જઘન્યકમ્) જઘન્યકાલ (અંતો મુહુસ-
અન્તર્મુહુર્ષ્મ) અન્તર્મુહુર્ષ્મ જાનના ચાહિયે । સમૂર્ચ્ચિમ તિર્યચ્ચોકી તથા
ગર્મજ તિર્યચ્ચોકી સ્થિતિ એકસી કહી ગઈ છે । દો સંખ્યાસે લેકર નૌ
તક્કી સંખ્યાકા નામ શાસ્ત્રીયભાષામાં પૂષ્કલ્પ છે । મલ્લચર જીવોની
કાયસ્થિતિ આઠ પૂર્વકોટિકી હોતી છે । સો વહ હતની હસ પ્રકારસે છે
કિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ તથા મનુષ્યોની અન્તર રહિત મવ, વત્સુષ્ટકી
અપેક્ષા આઠ હી હોતે છે । હનની આયુ મિલાનેસે હનની હી પૂર્વકોટિ
આતી છે । હનમેં યુગલિયા હોતે નહીં છે કિ જિસસે ઉક્ત કથન મેં
વિરોધ આ સકે ॥૧૭૮॥

અપેક્ષાથી અનંતકાલ તથા સહસ્રયમ્-સપ્તયમ્ જઘન્યકાલ અસ્તોમુહુર્ષ્મ-અન્ત
ર્મુહુર્ષ્મ અવમુહુર્ષ્મ અણુર્ષ્મ અર્ધજે સમૂર્ચ્ચિમ તિર્યચ્ચોકી તથા ગર્મજ તિર્યચ્ચોકી
સ્થિતિ એક સરખી અવાવનામાં આવેલ છે એ સખ્યથી લઈને નવ મુખીની
સખ્યાનુ નામ શાસ્ત્રીય ભાષામાં પૂષ્કલ્પ છે જળચર જીવોનો કાયસ્થિતિ
આઠ પૂર્વકોટિની હોય છે તો એ એટલી આવા પ્રકારે છે કે પંચેન્દ્રિય
તિર્યચ્ચ તથા મનુષ્યોના અવસ્થાદિત કાય વત્સુષ્ટકી અપેક્ષાએ આઠ જ યામ છે
એમની આયુ મેળવનાથી એટલી પૂર્વ કોટી આવે છે એમનામાં અવસ્થા
હોવા નથી કે એથી કહેવાયેલ વિવરમાં વિશેષ આવી શકે ॥ ૧૭૮ ॥

संतैङ् पप्पणाईया, अप्पज्जवसिया वि यं ।

ठिंङ् पडुच्चं साईया, सपज्जवसिया वि यं ॥१८३॥

पलियोवमाइं तिणिणं उं, उक्कोसेणं वियाहिया ।

आउठिई थलयराणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥१८४॥

पलियोवमाइं तिणिणं उं, उक्कोसेणं वियाहिया ।

पुव्वकोटिपुहत्तेणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ।

कायाठिई थलयराणं, अंतरं 'तेसिमं' भवे ॥१८५॥

कालं सणंतमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नियं ।

विजंढम्मि सए काये, थलयराणं तु अंतरम् ॥ १८६॥

छाया—चतुष्पदाश्च परिसर्पाः, द्विविधाः स्थलचरा भवन्ति ।

चतुष्पदाश्चतुर्विधाः, तान्मे कीर्तयतः शृणु ॥ १७९ ॥

एकखुरा द्विखुराश्चैव, गण्डीपदाः सनखपदा ।

हयादयः गवादयः, गजादयः सिंहादयः ॥ १८० ॥

भुजोरः परिसर्पाश्च, परिसर्पा द्विविधा भवन्ति ।

गोधादयः, अह्यादयश्च, एकैकेऽनेकधा भवन्ति ॥१८१॥

लोकैकदेशे ते सर्वे, न सर्वत्र व्याख्याताः ।

अतः कालविभागं तु, वक्ष्यामि तेषां चतुर्विधम् ॥१८२॥

सन्ततिं प्राप्यानादिकाः, अपर्यवसिता अपि च ।

स्थिता प्रतीत्य सादिकाः सपर्यवसिता अपि च ॥१८३॥

पल्योपमानि त्रीणि तु, उत्कर्षेण व्याख्याता ।

आयुः स्थितिः स्थलचराणाम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ॥१८४॥

पल्योपमानि त्रीणि तु, उत्कर्षेण व्याख्याता ।

पूर्वकोटिपृथक्त्वेन, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ॥

कायः स्थितिः स्थलचराणाम्, अन्तरं तेषामिदं भवति ॥१८५॥

कालं अनन्तमुत्कृष्टम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यकम् ।

त्यक्ते स्वके काये, स्थलचराणां तु अन्तरम् ॥१८६॥

टीका—‘चउप्पया य’ इत्यादि—

स्थलचराः पञ्चेन्द्रिय तिर्यग् जीवा द्विविधा भवन्ति । तद् यथा—चतुष्पदाः, परिसर्पाश्च । तत्र चतुष्पदाः=चरणचतुष्टयवन्तः, चतुर्विधाः=चतुः प्रकारका सन्ति, तान् मे=मम कीर्तयतः शृणु ॥१७९॥

‘અગ્રસુરા’ ઇત્યાદિ ।

અગ્રસુરાઃ, દ્વિસુરાઃ, ગંધીપદાઃ, સનસ્પદાએતિ ચતુર્વિધાઃ । સત્રૈશ્ચુરા
અગ્ર સુરધરણે યેષાં તે, અગ્રસુરાઃ, ઇયાદયઃ દ્વિસુરાઃ-ગંધાદયઃ, ગંધીપદાઃ
ગંધી-પદ્યકર્ણિકા, તદ્વત્ પદ્યતયા પદાનિ યેષાં તે તયા, યથા-ગંધાદયઃ । સન-
સ્પદાઃ-સનસ્પર્શવર્તેતે, ઇતિ સનસ્વાનિ, સનસ્વાનિ પદાનિ યેષાં તે સનસ્પદા
સિદ્ધાદય ॥૧૮૦॥

સ્થલચર ઇત્થ પ્રકાર હૈ—‘અઠપ્પયાય’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(અઠપ્પયા-સ્થલચરા) સ્થલચર જો પંચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞ જીવ
હૈં વે (કુવિહા-દ્વિવિધા) દો પ્રકારકે હોતે હૈં । (અઠપ્પયા પરિસ્પ્યાય-
અતુષ્પદા પરિસ્પર્શ) અતુષ્પદ-ચારપૈરવાળે તથા પરિસ્પર્શ । જનમે (અઠ-
પ્પયા અઠવિહા-અતુષ્પદાઃ ચતુર્વિધાઃ) અતુષ્પદ તિર્યજ્ઞ ચાર પ્રકાર હૈં (તે
મે કિસવચો સુણ-સાન્ મે કીર્તયતાઃ સુણ) ઉન્હેં મેં કહતા હૈં-સુનો ॥૧૭૯॥

અન્વયાર્થ—(અગ્રસુરા અગ્રસુરા ગંધીપદ્ય સનસ્પદા-અગ્રસુરાઃ દ્વિસુરાઃ
ગંધીપદાઃ સનસ્પદાઃ) જિનકે પૈરોંમેં અગ્ર સુર હોતા હૈં વે અગ્ર સુર
પંચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞ જીવ હૈં જૈસે ઘોડો વગેરહ (દ્વિસુરાઃ) જિનકે પૈરોંમેં દો
સુર હુઆ કરતે હૈં વે દ્વિસુર પંચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞ જીવ હૈં જૈસે ગાય વગેરહ ।
(ગંધીપદા-ગંધીપદાઃ) કમલકી કર્ણિકાકે મમાન જિનકે પૈર હોતે હૈં
વે ગંધીપદ પંચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞ જીવ હૈં જૈસે હાથી આદિ । (સનસ્પદા-
સનસ્પદાઃ)

સ્થલચર આ પ્રકારના છે—“અઠપ્પયાય” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—અઠપ્પયા-સ્થલચરાઃ સ્થલચર એવે જો પંચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞ
એવે છે તે કુવિહા-દ્વિવિધા એ પ્રકારના હોય છે અઠપ્પયા પરિસ્પ્યાય-અતુષ્પદા
પરિસ્પર્શ આર પદ્યવાળા તથા પરિસ્પર્શ આરમાંથી અઠપ્પયા અઠવિહા-અતુષ્પદા
અતુર્વિધા આર પદ્યવાળા તિર્યજ્ઞ આર પ્રકારના છે તે મે કિસવચો સુણ-સાન્
મે કીર્તયતાઃ સુણ એને હું કહું છું તે આશયો ॥ ૧૭૯ ॥

અન્વયાર્થ—અગ્રસુરા અગ્રસુરા ગંધીપદ્ય સનસ્પદા અગ્રસુરાઃ દ્વિસુરાઃ ગંધી
પદા સનસ્પદાઃ એના પદ્યમાં એક ખરી હોય છે એ એક ખરીવાળા
પંચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞ એવે છે એમ કે ઘોડા વિગેરે એના પદ્યમાં બે ખરી હોય
છે તે બે ખરીવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞ એવે હોય છે એમ કે માથ વગેરે.
ગંધીપદા-ગંધીપદાઃ કમળની કાંઠીના એવા એના પદ્ય હોય છે તે અગ્રીપદ
પંચેન્દ્રિય તિર્યજ્ઞ એવે છે એમ હાથી વગેરે. સનસ્પદા-સનસ્પદાઃ એના

‘મુઓરગપરિસપ્પા ય’ ઇત્યાદિ ।

પરિસર્પા દ્વિવિધા ભવન્તિ । તદ્ દ્વૈવિધ્યમાહ-‘મુઓર’ ઇત્યાદિ । મુઓરગ-પરિસર્પાશ્ચ-इह परिसर्पशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते । ततो भुजा इव भुजाः-शरीरा-व्यवविशेषास्तैः परिसर्पन्तीति भुजपरिसर्पाः । उरः परिसर्पाश्च=उरोवक्षस्तेन परिसर्पन्तीत्युरःपरिसर्पाः । तत्र भुजपरिसर्पाः गोधादयः । उरः परिसर्पास्तु

सनखपदाः) जिनके पैरोंमें नख हुआ करते हैं वे सनखपद पंचेन्द्रिय तिर्यश्च जीव हैं जैसे सिंह बिल्ली कुत्ता वगैरह ॥ १८० ॥

અન્વયાર્થ—(પરિસપ્પા દુવિહા ભવે-પરિસર્પાઃ દ્વિવિધા ભવન્તિ) પરિસર્વ પંચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચજીવ દો પ્રકારકે હોતે હૈ ? મુજપરિસર્પ ૨ ઉરઃ પરિસર્વ જો પંચેન્દ્રિય તિર્યશ્ચ મુજાસે અર્થાત્ મુજાકે સદૃશ શરીરકે અવયવ વિશેષોસે સરકતે હૈ વે મુજપરિસર્પ કહે ગયે હૈ । જો વક્ષસ્થલસે સરકતે હૈ વે ઉરઃપરિસર્પ કહે જાતે હૈ । મુજપરિસર્પ-જૈસે (ગોહાઈ-ગોધા-દયઃ) ગોધા આદિ તથા ઉરઃપરિસર્પ (અહિમાઈ-અહ્યાદયશ્ચ) સર્પઆદિ । અર્થાત્ ગોધા આદિ જીવ મુજપરિસર્પ હૈ એવં સર્પ આદિ ઉરઃપરિસર્પ હૈ । (એકેકાણૈગહા ભવે-એકૈક અનેકથા ભવન્તિ) યે મુજપરિસર્પ તથા ઉરઃ પરિસર્પ બી અનેક પ્રકાર હોતે હૈ ॥ ૧૮૧ ॥

અન્વયાર્થ—(તે સર્વે-તે સર્વે) યે સ્થલચર જીવ (લોગદેસે-લોકૈક-દેશે) લોકકે એકદેશમેં રહતે હૈ (ન સર્વત્ર-ન સર્વત્ર) સર્વત્ર નહીં (વ્યાહિયા વ્યાખ્યાનાઃ) એસા વીતરાગ પ્રભુકાં કથન હૈ । (એતો-અતઃ) અવ્વ હસકે

પગોમા નખ હોય છે તે સનખપદ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવ છે. જેમ કે, સિંહ, બિલાડી, કૂતરા વગેરે ॥ ૧૮૦ ॥

અન્વયાર્થ—પરિસપ્પા દુવિહા ભવે-પરિસર્પાઃ દ્વિવિધા ભવન્તિ પરિસર્પ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવ બે પ્રકારના હોય છે. ૧. ભુજપરિસર્પ ૨. ઉરઃપરિસર્પ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવથી અર્થાત્ જીવ સમાન શરીરના અવયવ વિશેષથી સરકે છે, તે ભુજ પરિસર્પ કહેવાયેલ છે. જે વક્ષસ્થળથી સરકે છે તે ઉરઃ પરિસર્પ કહેવાય છે ભુજપરિસર્પ ગોહાઈ-ગોધાદયઃ જેમ ગોધા વગેરે. તથા ઉર પરિસર્પ અહિમાઈ-અહ્યાદયઃ સર્પ વગેરે અર્થાત્ ગોધા, આદિ જીવ ભુજ-પરિસર્પ છે. અને સર્પ વગેરે. ઉર પરિસર્પ છે એકેકાણૈગહા ભવે-એકૈક અનેકથા ભવન્તિ આ ભુજપરિસર્પ તથા ઉર પરિસર્પ પણ અનેક પ્રકારના હોય છે ॥ ૧૮૧ ॥

અન્વયાર્થ—તે સર્વે-તે સર્વે આ સ્થળચર જીવ લોગદેસે-લોકૈકદેશે લોકના એક ભાગમાં રહે છે ન સર્વત્ર-ન સર્વત્ર સર્વત્ર નહીં વ્યાહિયા-વ્યાખ્યાતા એવુ વીતરાગ પ્રભુનું કથન છે. એતો-અતઃ હવે એના તેસિં ચરવિવિધ

અપ્પાદયઃ સર્પાદય इत्यर्थे । एकैक-सुख परिसर्पा, उर परिसर्पित्यर्थः, अनकषा भवन्ति ॥ १८१ ॥ १८२ ॥ १८३ ॥

‘पलिओषमाई’ इत्यादि—

स्थलचराणाम् आयु स्थिति, उत्कर्षेण त्रीणि पत्न्योपमानि व्याख्याता । जघन्यिका=जघन्याऽऽयु स्थितिरन्तर्मुहूर्तम् । अत्रचार्य विशेष—‘गर्भम् सुभोर परिसर्पयोस्तृष्टमायुः पूर्वकोटि, समूर्द्धिमयो स्तु तयो क्रमात् द्वापत्वारिंशद् ४२ त्रिपञ्चाशत् ५३ वर्षसहस्राणि । समूर्द्धन-स्थलचराणां तु सामान्यतमद्वर द्योतिर्वर्षसहस्राणि इति ॥ १८४ ॥

‘पलिओषमाई’ इत्यादि—

स्थलચરાણાં કાર્યાસ્થિતિઃ, ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિ પૂક્તવેન અધિકાનિ ત્રીણિ યાદ (તેસિં ચતુર્વિંશત્ કાલવિભાગ લોચ્છ-તેપામ્ ચતુર્વિંશત્ કાલવિભાગ વક્ષ્યામિ) મેં જન સ્થલચર જીવોંકા ચાર પ્રકરકા કાલવિભાગ કહતા હુ ॥ ૧૮૨ ॥

અર્થ—બહુ હસ પ્રકાર હૈ (સંતઈ-સન્નતિમ્) પ્રમાહકી અપેક્ષા (અનાઈયા-અનાદિકાઃ) યે સય અનાદિ હૈ તયા (અપજ્જવસિયા-અપર્યવ સિતાઃ) અનંત હૈ । (ટિઈ પદ્મુચ્ચ સાઈયા વિ ય સપજ્જવસિયા-સ્થિતિ પ્રતીત્ય સાદિકા અપિ ચ સપર્યવસિતાઃ) સ્થિતિકી અપેક્ષા સાદિ સન્નતિ હૈ ॥ ૧૮૩ ॥

અન્વયાર્થ—(સ્થલચરાણાં આઠઠિઈ પલિયોષમાઈ તિણિં ઉ ઉક્ષોસેય વિચારિયા-સ્થલચરાણાં આયુઃસ્થિતિ પત્ન્યોપમાનિ ત્રીણિ તુ ઉત્કર્ષેણ વ્યાખ્યાતા) જન સ્થલચર જીવોંકી ઉત્કૃષ્ટ આયુસ્થિતિ ત્રીણ પત્ન્યકી કહી ગઈ હૈ । તયા (અનામુસુક્ષ્મ અહરિયા-અન્તર્મુહૂર્ત જઘન્યિકા) જઘન્ય આયુસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તકી કહી ગઈ હૈ ॥ ૧૮૪ ॥

કાલવિભાગ લોચ્છ-તેપાં ચતુર્વિંશત્ કાલવિભાગ વક્ષ્યામિ આ સુચ્ય સ્થગચર લવોના ચર પ્રકારના કાળવિભાગને કહું છું ॥ ૧૮૨ ॥

અન્વયાર્થ—તે આ પ્રકાર છે સંતઈ-સન્નતિ પ્રમાહની અપેક્ષાથી અનાઈયા-અનાદિકાઃ કો સયજા અનાદિ છે અને અપજ્જવસિયા અપર્યવસિતા અનંત છે તયા ટિઈ પદ્મુચ્ચ સાઈયા વિ ય સપજ્જવસિયા-સ્થિતિ પ્રતીત્ય સાદિકા અપિ ચ સપર્યવસિતા સ્થિતિની અપેક્ષાથી આવી અને સન્નતિ છે ॥ ૧૮૩ ॥

અન્વયાર્થ—સ્થલચરાણાં આઠઠિઈ પલિયોષમાઈ તિણિં ઉ ઉક્ષોસેય વિચારિયા-સ્થલચરાણાં આયુસ્થિતિ પત્ન્યોપમાનિ ઉત્કર્ષેણ વ્યાખ્યાતા આ સ્થગચર લવોના કુદુષ્ટ આયુસ્થિતિ ત્રણ પત્ન્યોપમાની કહેવાયેલ છે તયા અથ-અ આયુસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની કહેવાયેલ છે ॥ ૧૮૪ ॥

પલ્યોપમાનિ વ્યાખ્યાતા । જઘન્યિકા=જઘન્યૈવ જઘન્યિકા સ્વાર્થે કઃ, કાય-
સ્થિતિઃ, અન્તર્મૂહર્તમ્ ॥

અન્વયાર્થ—(થલચરાણં કાયઠિર્ઘ-સ્થલચરાણામ્ કાયસ્થિતિઃ) ઇત્તી
તરહ્ ઇન સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ જીવોંકી કાયસ્થિતિ (ઉક્કોસેણ-ઉ-
ત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટસે (પુન્વકોટિપુહત્તેણ તિણિણ પલિયોવમાઈ વિચાહિયા-
પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વેન ત્રીણી પલ્યોપમાનિ વ્યાખ્યાતા) પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ
અધિક ત્રીણપલ્યકી એવં (જઘન્યિકા અન્તોમુહૃત્ત-જઘન્યિકા અન્તર્મૂહર્તમ્)
જઘન્યસે એક અન્તર્મૂહર્તકી કહી ગઈ હૈ । યત્તાં યત્ત વિશેષતા હૈ કિ
ગર્ભજમ્બુજ પરિસર્પ એવ ગર્ભજ ડરઃપરિસર્પકી આયુસ્થિતિ પૂર્વકોટિકી હોતી
હૈ તથા સમૂર્ચ્છિમ જન્મવાલે મ્બુજપરિસર્પકી આયુ વચાલીસ હજાર વર્ષકી
તથા ડરઃ પરિસર્પકી તેપન ૬૨ હજાર વર્ષકી આયુ હોતી હૈ ।
સમૂર્ચ્છિમ સ્થલચર જીવોંકી આયુ સામાન્યરૂપસે ચોરાસી ૮૪ હજાર વર્ષ
પ્રમાણકી હોતી હૈ । ૨ ત્રીણ પલ્યોપમ પ્રમાણ જો ઉત્કૃષ્ટ આયુ યત્તાં
સ્થલચર તિર્યચ્ચોંકી કહી ગઈ હૈ વહ ભોગભૂમિકે તિર્યચ્ચોંકી અપેક્ષાસે
કહી ગઈ હૈ । યહ સ્થિતિ ઉનકી ભવસ્થિતિ હૈ । કાયસ્થિતિકા વિચાર
હસ પ્રકાર હૈ--મનુષ્ય હો યા તિર્યચ્ચ હો સવકી જઘન્ય કાયસ્થિતિ તો
ભવસ્થિતિકે સમાન અન્તર્મૂહર્ત પ્રમાણ હી હૈ । સ્થલચર જીવોંકી કાયસ્થિતિ

અન્વયાર્થ—થલચરાણં કાયઠિર્ઘ-સ્થલચરાણામ્ કાયસ્થિતિ આ પ્રમાણે આ
સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ જીવોંકી કાયસ્થિતિ ઉક્કોસેણ-ઉત્કર્ષેણ ઉત્કૃષ્ટથી
પુન્વકોટિપુહત્તેણ તિણિણપલિયોવમાઈ વિચાહિયા-પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વેન ત્રીણી પલ્યોપમાનિ
વ્યાખ્યાતા પૂર્વકોટી પૃથક્ત્વથી અધિક ત્રણ પલ્યની અને જઘન્યિકા અન્તોમુહૃત્ત-
જઘન્યિકા અન્તર્મૂહર્તમ્ જઘન્યથી એક અન્તર્મૂહર્તની બતાવાયેલ છે અહીંયા
એ વિશેષતા છે કે, ગર્ભજ ભૂજગરિસર્પ અને ડરઃપરિસર્પની આયુસ્થિતિ
પૂર્વ કોટીની હોય છે તથા સમૂર્ચ્છિમ જન્મવાળા ભુજપરિસર્પની આયુ
મંતાળીસ હજાર (૪૨૦૦૦) વર્ષની તથા ડરઃપરિસર્પની તેપન હજાર
(૫૩૦૦૦) વર્ષની આયુ હોય છે. સમૂર્ચ્છિમ સ્થળચર જીવોંકી આયુ
સામાન્ય રૂપથી ચોરાસી હજાર (૮૪૦૦૦) વર્ષ પ્રમાણની હોય છે. ત્રણ
પલ્યોપમ પ્રમાણ જે ઉત્કૃષ્ટ આયુ અહીં સ્થળચર તિર્યચ્ચોંકી કહેવાયેલ છે
છે તે ભોગભૂમિના તિર્યચ્ચોંકી અપેક્ષાથી કહેવાયેલ છે આ સ્થિતિ તેમની
ભવસ્થિતિ છે. કાયસ્થિતિનો વિચાર આ પ્રમાણે છે--મનુષ્ય હોય અગર તો
તિર્યચ્ચ હોય, સઘનાની જઘન્ય કાયસ્થિતિ તો ભવસ્થિતિના સમાન અન્તર્મૂહર્ત

अत्र पर्योपमत्रयमायु र्गुणलि-चतुष्पदतिरिक्ताम्, तत्रमानन्तरं च तेषां च पुनस्तेष्वेवोत्पाद । तत्र पूर्वं तु उत्कृष्टतोऽपि तेषु पूर्वकोटि प्रमाणाद्युपः सप्ताष्टौ भवा वा भवन्तीति पूर्वकोटिप्रयुक्तत्वाधिकपर्योपमत्रयप्रमाणा, तेषां कायस्थिति । पठवेन्द्रियनरतिरिक्तामधिकनिरन्तरभवान्तरा समवात् ।

सात आठ भव तककी है । इसके बाद वह अवश्य ही उस भवको छोड़ देता है । तात्पर्य-इसका यह है कि यहाँ भवस्थिति और कायस्थितिको छोड़ कर स्थिति कही जा रही है । कोई भी जन्म पाकर उसमें कथन्य अथवा उत्कृष्ट जितने काल तक जी सकता है वह भवस्थिति है और बीचमें किसी दूसरी जातिमें जन्म न ग्रहण करके किसी एक ही जाति में बार-बार उत्पन्न होना कायस्थिति है । इस तरह यहाँ स्थलचर जीवोंकी कायस्थिति सात आठ भव प्रमाण कही गई है । कोई भी स्थलचर जीव लगातार अपनी जातिमें सात अथवा आठ भव तक रहनेके बाद अवश्य उस जातिको छोड़ देता है । सब तिर्यक्षोंकी कायस्थिति भव स्थितिकी तरह एकमी नहीं होती है । यही बात पूर्वोक्त वर्णनसे यहाँ कही गई है । पूर्वकोटि प्रयुक्त अधिक जो तीन पद्योंकी चतुष्पद तिर्यक्षोंकी कायस्थिति कही है वह इन्हीं सात अथवा आठ भवोंके ग्रहणकी अपेक्षा कही है । क्यों कि पूर्वकोटि प्रमाण आयुवाले तिर्यक्षोंके चतुष्पदतिर्यक्षोंमें उत्कृष्टसे सात अथवा आठ भव ही होते हैं,

प्रमाणे च स्थलचर एवेनी कामस्थिति सात आठ भव मुधीनी च तेना पृथी ते अवस्थ भवने छोड़ी दे च आयु तात्पर्य के च है, आ स्थले अवस्थिति अने कामस्थितिने लक्ष्मिने स्थिति भवावेव च है। पक्ष जन्म पाभीने तेना जन्म अथवा उत्कृष्ट जेटवा काण मुधी एवो यके च ते अवस्थिति च वक्षमां नीलु है। अतिमां जन्म न लक्ष्मिने है। अतिमां बारबार उत्पन्न यत्तु के कायस्थिति च आ प्रमाणे अर्द्धा स्थलचर एवेनी कायस्थिति सात आठ भवप्रमाणे है। है। पक्ष स्थलचर एव ओही सावे पोवानी अतिमां सात अथवा आठ भव मुधी रवा। पक्षी अवस्थ ते अतिने छोड़ी दे च स्रजना तिम ओनी कामस्थिति अवस्थितिनी भावके ओह सरणी डोली नवी आ वात यकेव है। पक्षमेव पक्ष नवी अर्द्धा भवावेव च पूर है। पृथ्वीर अधिक के वक्ष पक्षनी बार पत्रवाजा तिम ओनी कायस्थिति भवावेव च ते तेना सात अथवा आठ भवने अक्षु हरवानी अपेक्षाधी भवावेव च कारण के पूर है। प्रमाण आयुवाजा तिम ओनी बार पत्रवाजा तिम ओनी उत्कृष्टी सात अथवा आठ भव डोष च तेनी

ઉક્તંદિ—‘સત્તદ્વભવા ઉ તિરિમણુગ’ ઇતિ । અત એતાવતેવાધિકસ્ય સંભવ
ઇતિ ભાવનીયમ્ ॥૧૮૫॥૧૮૬॥

સ્વેચ્છરજીવાનાહ—

મૂલમ્—ચમ્મે ઉ લોમપક્ષ્વી યં, તદ્યં સમુગ્ગર્પક્ષિયા ।

વિયયપક્ષ્વી યં બોધંઠવા, પક્ષિણો યચ્ચંઠિવિહા ॥૧૮૭॥

લોગેગદેસે તે સંઘે, ન સંઘેત્થ વિચ્ચાહિયા ।

ઈત્તો કાંલવિભાગં તું, વોચ્છં તેસિં ચચ્ચંઠિવિહં ॥૧૮૮॥

સંતંદં પપ્પણાઈયા, અપજ્જવસિયા વિંય ।

ઠિઈં પંડુચ્ચ સાઈયા, સપંજ્જવસિયા વિંય ॥૧૮૯॥

પલિઓવંમસ્સ ભાંગો, અસંઘેજ્જંદમો ભંવે ।

આંઉઠિઈં સ્વહયંરાણં, અંતોમુહુત્તં જહન્નિયા ॥૧૯૦॥

इससे अधिक नहीं । कारण कि पंचेन्द्रिय नर और तिर्यञ्चोंके इनसे अधिक निरन्तर भवान्तरोंका अभाव है । बादमें किसी न किसी दूसरी जातिमें उनका जन्म हो जाता है । जैसे कहा भी है—“सत्तद्वभवा उ तिरिमणुग” इति । इसलिये इतनी ही अधिकताका संभव हो सकता है ऐसा जानना चाहिये । (थलयराणं विजडम्मि सए काए-स्थलचराणां त्यक्ते स्वके काये) स्थलचर जीवोंका अपने कायके छोड़ने पर (अंतरं उक्कोसं-अंतरं उत्कृष्टम्) अन्तर उत्कृष्ट (अणंतकालं-अनन्तकालम्) अनंतकाल प्रमाण तथा (जहन्नयं-जघन्यम्) जघन्य (अन्तोमुहुत्तं-अन्त-र्मूर्हर्तम्) अन्तर्मुहूर्त प्रमाणका है ॥१८५॥१८६॥

વધુ નહીં. કારણ કે, પંચેન્દ્રિય નર અથવા તિર્યંચે ને તેનાથી અધિક (નરંતર ભવાંતરોનો) અભાવ છે તે બાદ કોઈને કોઈની જાતિમાં તેનો જન્મ થાય છે. જેમ કહેલ છે કે “સત્તદ્વ ભવા ઉ તિરીમણુગ” ઇતિ ! આ કારણે આટલી જ અધિકતાનો સંભવ હોઈ શકે છે એમ બાણુવું બોધાયે થલયરાણ વિજદમ્મિ સપ કાએ-સ્થલચરાણા ત્યક્તે સ્વકે કાએ સ્થળચર છોડના પોતાના શરીર છોડવા પછી અન્તર ઉક્કોસં-અંતરમ્ ઉત્કૃષ્ટમ્ અતર ઉત્કૃષ્ટ અણંતકાલં-અનન્ત કાલમ્ અનંતકાળ પ્રમાણ તથા જહન્નયં-જઘન્યમ્ જઘન્ય અન્તોમુહુત્તં-અન્ત-ર્મૂર્હર્તમ્ અંતર્મૂહૂર્ત પ્રમાણુવું છે. ॥ ૧૮૫ ૧૮૬ ॥

असखं भागपलियस्स, उक्कोसेण उ साहिया ।
 पुण्वकोढीपुहत्तेण, अतोमुहुत्त जहन्निया ॥१९१॥
 कांयठिई खहयराण, अंतरं 'तेसिम' भवे ।
 कांल अणतमुक्कोस, अतोमुहुत्त जहन्निय ॥१९२॥
 पेप्पसि वण्णओ चेव, गर्धओ रसफोसओ ।
 संठाणदेसओ वावि, विहाणाइ सहस्संसो ॥१९३॥

छाया—चर्मणि लोमपक्षिण्य, वृषीयाः समुद्रपक्षिण्यः ।

वित्तपक्षिण्य बोद्धव्याः पक्षिण्य चतुर्विधाः ॥ १८७ ॥

लोकेकदेशे ते सर्वे, न सर्वत्र व्याख्याताः ।

अतः कालविभागं तु वक्ष्यामि तेषां चतुर्विधम् ॥१८८॥

सन्ततिं प्राप्यानादिकाः, अपर्यवसिता अपि च ।

स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः, सपर्यवसिता अपि च ॥१८९॥

पत्योपमस्य मागाः, असंख्येयतमो भवति ।

आयुः स्थितिः खेचराणाम् अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ॥ १९० ॥

असंख्यमागाः पत्यस्य उत्कर्षेण तु साधिका ।

पूर्वकोटीपृथक्त्वेन, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यिका ॥ १९१ ॥

कायस्थितिः खेचराणाम् अन्तरं तेषामिदं भवति ।

कालम् अमन्तमुत्कृष्टम्, अन्तर्मुहूर्तं जघन्यकम् ॥ १९२ ॥

एतेषां वर्णनैव, गन्मतो रसस्पर्शतः ।

संस्थानदेशतद्व्यापि, विधानानि सहस्रशः ॥ १९३ ॥

टीका—'चम्मे च' इत्यादि ।

नमस्कार जीवाः पक्षिणस्ते चतुर्विधा बोद्धव्याः । तद् यथा—चर्मणि—चर्म-
 पक्षिणः, चर्मवटका मृगतयाः, चर्मरूपा यव इति तेषां पक्षा भवन्ति । लोमपक्षिण्य

नमस्कार जीवोक्ते विषयमें अथ सूत्रकार कहते हैं—'चम्मे च' इत्यादि ।
 अन्वयार्थ—(पक्षिण्यो—पक्षिणः) नमस्कार पक्षी—पञ्चेन्द्रिय नमस्कार
 जीव (चतुर्विधा—चतुर्विधाः) चार प्रकारके (चर्मणा—चर्मणाः)

नमस्कार जीवोक्ते विषयमें अथ सूत्रकार कहते हैं—'चम्मे च' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—पक्षिण्यो—पक्षिणः नमस्कार पक्षी—पञ्चेन्द्रिय नमस्कार जीव

चतुर्विधा—चतुर्विधाः चार प्रकारके चर्मणा—चर्मणाः चतुर्विधा चतुर्विधा

=રોમપક્ષિણઃ, રોમપ્રધાનાઃ પક્ષા રોમપક્ષાસ્તદ્વન્તઃ રાજહંસાદયઃ । તૃતીયાઃ સમુદ્રપક્ષિણઃ=સંપુટકાકારપક્ષવન્તઃ પક્ષિવિશેષાઃ ચતુર્થો વિતતપક્ષિણઃ=યે સર્વદા વિસ્તારિતાભ્યામેવ પક્ષાભ્યામુપવિષ્ટા ભવન્તિ । તૃતીય-ચતુર્થ ભેદાન્તર્ગતાઃ-સમુદ્રપક્ષિણસ્તથા વિતતપક્ષિણશ્ચ અર્ધતૃતીયદ્વીપાદ્ વર્ધિર્વર્તિન ઇતિ બોધ્યમ્ ॥૧૮૯॥

જાનના ચાહિયે અર્થાત્ નભશ્વર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ચાર પ્રકારકે હોતે હૈ-૧ (ચમ્મે-ચર્માણિ) ચર્મપક્ષા-ચર્મરૂપ હી જિનકે પક્ષ હોતે હૈ' એસે ચર્મચટક ચમગાદહ આદિપક્ષી (લોમપક્ષીય-લોમ પક્ષિણઃ) લોમપક્ષી જિનકે પંખ રોમ પ્રધાન હોતે હૈ' એસે રાજહંસ આદિ (સમુગ્ગપક્ષિયા-સમુદ્રપક્ષિણઃ) સમુદ્રપક્ષી જિનકે પંખ સંપુટકકે આકાર જૈસે હોતે હૈ' એસે પક્ષિ વિશેષ (વિવચપક્ષી-વિતતપક્ષિણઃ) વિતત પક્ષી જો અપને પંખ પસાર કર હી વૈઠતે હૈ' । સમુદ્રપક્ષી તથા વિતતપક્ષી યે દોનો પ્રકારકે નભશ્વર પંચેન્દ્રિય નિર્યંચ જીવ ઢાઈદ્વીપકે બાહિર હી પાયે જાતે હૈ' ॥

અન્વયાર્થ—(તે સર્વે-તે સર્વે) યે સર્વ નભશ્વર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવ (લોગેગદેસે-લોકૈકદેશવર્તિનઃ) લોકકે એક ભાગમેં હી હૈ (ન સર્વતથ-ન સર્વત્ર) સર્વ લોકમેં નહીં હૈ (વિચાહિયા-વ્યાખ્યાતાઃ) એસા તીર્થંકર આદિ મહા પુરુષોંકા કથન હૈ । (ઇત્તો-અતઃ) અવ મૈં (તેસિં ચઙ્ગિહં કાલવિભાગં વોચ્છં-તેષાં ચતુર્વિધમ્ કાલવિભાગં વક્ષ્યામિ) इनके चार प्रकारके कालविभाग को कहता हूं ॥ १८८ ॥

અન્વાયાર્થ—(સન્તં પપ્પણાઈયા વિચ અપજ્જવસિયા-સન્તંતિ પ્રાપ્ય

નભશ્વર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ ચાર પ્રકારના હોય છે. ૧ ચમ્મે-ચર્માણિ ચર્મપક્ષા-ચર્મરૂપ જેની પાખો હોય એવા ચર્મચટક અર્થાત્ ચામાચિડિયા આદિ પક્ષી, લોમપક્ષી-લોમપક્ષિણ લોમપક્ષી-જેની પાખ રોમપ્રધાન હોય છે. એવા રાજહંસ વગેરે સમુગ્ગપક્ષિયા-સમુદ્રપક્ષિણ સમુદ્ર પક્ષી-જેની પાખ સંપૂટક જેવા આકારની હોય છે. એવા પક્ષી વિશેષ વિવચપક્ષી-વિતતપક્ષીણઃ વિતતપક્ષી જે પેતાની પાખ પસારીને ખેસે છે સમુદ્રપક્ષી તથા વિતતપક્ષી આ બંને પ્રકારના નભશ્વર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચજીવ, અદીદ્વિપની બહારજી જેવામા આવે છે ॥૧૮૭॥

અન્વયાર્થ—તે સર્વે-તે સર્વે આ સઘળા નભશ્વર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવ લોગેગદેસે-લોકૈકદેશવર્તિનઃ લોકના એક ભાગમાં હોય છે. ન સર્વતથ-ન સર્વત્ર સર્વલોકમાં નહીં એમ વિચાહિયા-વ્યાખ્યાતા તીર્થંકર આદિ મહાપુરુષોંનું કથન છે ઇત્તો-અતઃ હવે હું તેસિં ચઙ્ગિહં કાલવિભાગં વુચ્છ-તેષાં ચતુર્વિધમ્ કાલવિભાગં વક્ષ્યામિ આના ચાર પ્રકારના કાળવિભાગને કહું છું ॥ ૧૮૮ ॥

અન્વયાર્થ—સંતં પપ્પણાઈયા વિચ અપજ્જવસિયા-સન્તંતિ પ્રાપ્ય અનાદિકાઃ

‘पलियोधमस्स भागो’ इत्यादि ।

खेचराणां=प्लयोमचराणां पल्लिणामित्यर्थः, आयुः स्थितिः, उत्कर्षेण ‘पल्यो-
पमस्यासख्येयतमो भागः’=पल्योपमासख्येयतममागपमाया भवति जघन्य-
काऽस्तु अन्तर्मुहूर्तम्=अन्तर्मुहूर्तकालं भवति । इह पल्योपमा सख्येयमागत्युपगति
पल्लिणां श्रेयम् । तदन्येषां तु गर्भजानां पक्षिणां पूर्वकोटिः । समूर्धमानां तु तेषां
द्वासप्तविष्वसद्वस्राप्युत्कृष्टमायुरिति निशेपः ॥ १९० ॥

‘असंख्यमागपलियस्स’ इत्यादि—

खचराणां कायस्थितिः पूर्वकोटिपृथक्त्वेन साधिक, पल्यस्य=पल्योपमस्य

अनादिकः अपिच अपर्यवसिताः) ये जीवः सन्तति (प्रवाह) की अपेक्षा
अनादि तथा अनन्त हैं । (ठिङ् पङ्कज साह्या वि सपञ्जवसिया-स्थितिं
प्रतीत्य सादिकाः अपि सपर्यवसिताः) स्थितिकी अपेक्षा सावि और सात हैं ।

अन्वयार्थ—मवस्थिति और कायस्थितिके भेदसे स्थिति दो प्रकारकी है ।
इसमें (खह्यराणं आठठिङ्—खचरामणान् आयुःस्थितिः) खचर जीवोंकी
मवस्थिति उत्कृष्टकी अपेक्षा (पलियोधमस्स भागो असंखेज्जईमो भवे
जह्मिया अंतोमुहुत्त-पल्योपमस्यासख्येयतमो भागो भवति जघन्यका
अन्तर्मुहूर्तम्) पल्यके असंख्यातवे भाग प्रमाण है तथा जघन्यकी अपेक्षा
अन्तर्मुहूर्त है ॥ १९० ॥

अन्वयार्थ—(खह्यराणं—खचराणाम्) इन खचर ममस्वर तिर्यञ्च
पञ्चेन्द्रिय जीवोंकी कायठिङ्—कायस्थिति) कायस्थिति (उत्कोसेण-
उत्कर्षेण) उत्कृष्टकी अपेक्षा (पुण्यकोटी पुहसेण पलियस्स असंख्यमागे-
पूर्वकोटिपृथक्त्वेन पल्यस्य असंख्यभाग) पूर्वकोटि पृथक्त्वेसे अधिक

आप व अपर्यवसिता आ एव सततिनी अपेक्षाधी अनादि अने अनन्त छे,
तथा ठिङ् पङ्कज साह्या वि सपञ्जवसिया-स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः अपि सपर्य-
वसिताः स्थितिनी अपेक्षाधी सादी अने सात छे ॥ १८६ ॥

अन्वयार्थ—मवस्थिति अने कायस्थितिना कोटि स्थिति मे प्रभुत्वनी
छे आभां साह्यारणं आठठिङ्—खचराणाम् आयुःस्थितिं खेचर एवोनी मवस्थिति
उत्कृष्टनी अपेक्षाधी पलियोधमस्स भागो असंखेज्जईमो भवे जह्मिया अंतोमुहुत्त-
पल्योपमस्यासख्येयतमो भागो भवति जघन्यका अन्तर्मुहूर्तम् पल्यना मधु म्यातभा
भाव प्रमाण छे तथा जघन्यनी अपेक्षाधी अन्तर्मुहूर्त छे ॥ १८७ ॥

अन्वयार्थ—खह्यराणं—खचराणाम् आ खेचर नमस्वर तिर्यञ्च पञ्च
न्द्रिय एवोनी कायठिङ्—कायस्थितिः कायस्थिति उत्कोसेण-उत्कर्षेण उत्कृष्टनी
अपेक्षाधी पुण्यकोटी पुहसेण पलियस्स असंख्यभाग—पूर्वकोटिपृथक्त्वेन पल्यस्य

અસંખ્યેયભાગઃ પૂર્વકોટિપૃથક્વાઽધિકપલ્યોપમાસંખ્યેયભાગપ્રમાણા ભવતીત્યર્થઃ ।
જઘન્યિકા તુ અન્તર્મુહૂર્તમ્ । તેષામન્તરમ્ ઇદ મવતિ-અનન્તકાલમુત્કૃષ્ટમ્ । જઘન્યકં
તુ અન્તર્મુહૂર્તમ્ ॥૧૯૧॥૧૯૨॥૧૯૩॥

મનુજાનાહ—

મૂલમ્—મળુયા દુવિહભેયા ડે, તે મે કિત્તયઓ સુણ ।

સંમુચ્છિમા યં મળુયાં, ગભ્ભવંકંતિયા તેંહા ॥૧૯૪॥

ગભ્ભવંકંતિયા જે ડે, તિવિંહા તે વિયાહિયા ।

કમ્મ અકમ્મમ્મમા યં, અંતરંદિવિયા તેંથા ॥૧૯૫॥

પંન્નરસ તીસંવિહા, મેયો અટ્ઠવીસંદં ।

સંલ્લા ડે કમ્મસો તેસિં, ઇંદં ઇંસા વિયાહિયા ॥૧૯૬॥

સંમુચ્છિમાણ ઇસેવં, મેઓ હાંદે વિયાહિઓ ।

લોગસંસ ઇગદેસંમિમ, તે સર્વે વિં વિયાહિયા ॥૧૯૭॥

પલ્યોપમકે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હૈ । (જહન્નિયા અંતોમુહૂત્ત-
જઘન્યિકા અન્તર્મુહૂર્તમ્) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત હૈ । નભશ્ચર જીવોંકી જો
ભવસ્થિતિ પલ્યકે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ કહી ગઈ હૈ વહ ભોગભૂમિ
કે પક્ષિયોંકી અપેક્ષા જાનની ચાહિયે । કારણકી इनसे भिन्न गर्भज
पक्षियोंकी पूर्वकीटि तथा समूच्छिम पक्षियोंकी बहत्तर ७२ हजार वर्षकी
आयु होती है । इनका अन्तरकाल निगोदकी अपेक्षा उत्कृष्ट अनन्तकाल
का है जघन्य अन्तर्मुहूर्तका है ॥ १९१ । १९२ ॥

અન્વયાર્થ—इनके वर्ण, गन्ध, रसस्पर्श और संस्थानके भेदसे अनेक
भेद होते हैं ॥ १९३ ॥

અસંખ્યભાગ. પૂર્વકોટી પૃથક્ત્વથી અધિક પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ
પ્રમાણ છે તથા જહન્નિયા અંતોમુહૂત્ત-જઘન્યિકા અન્તર્મુહૂર્તમ્ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત છે.
નભશ્ચર જીવોની જે ભવસ્થિતિ પલ્યના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કહેલ
છે તે ભોગભૂમિના પક્ષિઓની અપેક્ષાથી બહુવી નોંધાયે. કારણ કે, તેનાથી
ભિન્ન ગર્ભજ પક્ષિઓની પૂર્વકોટી તથા સમૂચ્છિમ પક્ષિઓની બાંતરહજાર
(૭૨૦૦૦) વર્ષની આયુ હોય છે એનો અંતરકાળ નિગોદની અપેક્ષા
ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળનો છે. જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની છે ॥ ૧૯૧ ૧૯૨ ॥

તેના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અને સંસ્થાનના ભેદથી અनेक ભેદ હોય છે. ૧૯૩

सतेह पपेणाईया, अपउजेवसिया वि'य ।
 ठिई' पहुच्चं साईया, सपज्जवसिया वि'य ॥१९८॥
 पलिओवमा उं तिोस्ति उं, उँकोसेण विआहियां ।
 आउट्टिई मणुयाण, अतोमुहुत्त जहन्नियां ॥ १९९ ॥
 पलिओवमाइ तिणिणं उं, उँकोसेण विर्याहिया ।
 पुव्वकोट्टिपुहत्तेण, असोमुहुत्त जहन्निया ॥ २०० ॥
 कायंठिई मणुयाण, अतेर तेसिम भवे ।
 अणंतकालमुक्कोस, अतोमुहुत्त जहन्निय ॥ २०१ ॥
 एपेसि वेण्णओ चेव गंधओ रसफांसओ ।
 सठाणदेसओ वावि, विहाणाइ सहस्ससो ॥ २०२ ॥

णया—मनुजा विविषमदास्तु, तान् मं कीरयस कृषु ।
 समुत्तिमाम मनुजा, गर्मभ्युत्क्रान्तिकास्तथा ॥ १९४ ॥
 गर्मभ्युत्क्रान्तिका ये तु, त्रिविधास्ते व्याख्याताः ।
 कर्मोक्तमभूमाध, अन्तर द्वीपजास्तथा ॥ १९५ ॥
 पञ्चदशत्रिंशद्विधाः, भेदाभाष्टाविंशतिः ।
 संख्यास्तु क्रमज्ञो तेषाम्, इत्येषा व्याख्याता ॥ १९६ ॥
 समुत्तिमानामेव एष, येद्वो भवत्याख्यातः ।
 लोकरूपैकदेशे ते सर्वेऽपि व्याख्याताः ॥ १९७ ॥
 संसृतिं प्राप्यानादिकाः, अपयवसिता अपि च ।
 स्थितिं प्रतीत्य सादिका, सपर्यवसिता अपि च ॥ १९८ ॥
 पत्योपमानि तु त्रीणि च, उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 आयुः स्थितिर्मनुजानाम्, अन्तर्मुहूर्तं जपन्यका ॥ १९९ ॥
 पत्योपमानि त्रीणि तु उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 पूर्वकोटिपूयकमेव, अन्तर्मुहूर्तं जपन्यका ॥ २०० ॥
 कायस्थितिर्मनुजानाम् अन्तरं तेषामिदं भवति ।
 अनन्तकालमुत्कृष्टम्, अन्तर्मुहूर्तं जपन्यकम् ॥ २०१ ॥
 एतेषां वर्णनमेव, गन्धतो रसस्पर्शत ।
 संस्थानदेशतोषाऽपि, विधानानि सदस्यतः ॥ २०२ ॥

ટીકા—‘મણુયા દુવિહ મેયા ડ’ ઇત્યાદિ—

મનુજાઃ=મનુષ્યાસ્તુ દ્વિવિધભેદાઃ=દ્વિપ્રકારભેદવન્તઃ ભવન્તિ । તાન્ દ્વિપ્ર-
કારકાન્ મનુજાન્ મે=મમ કીર્તયતઃ, સમીપે શૃણુ । મનુજા દ્વિવિધા ભવન્તિ,
સંમૂર્છિમાઃ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાશ્ચેતિ ॥૧૯૪॥

તત્ર યે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાઃ—ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિર્યેષાં તે તથા, તે તુ ત્રિવિધા વ્યા-
ખ્યાતા । કર્માકર્મભૂમાશ્ચ=કદ્ધ ભૂમગન્ધસ્ય પ્રત્યેકમભિસમ્બન્ધાત્ કર્મભૂમા
અકર્મભૂમાશ્ચેતિ । તત્ર—કર્મભૂમાઃ—કર્મપ્રધાના ભૂમિર્યેષાં તે, ભરતૈરાવતવિદેહક્ષેત્રજા
હત્યર્થઃ । તથા અકર્મભૂમાઃ—કર્માણિ—કૃપિવાણિજ્યાદીનિ ન સન્તિ યેષાં તે અકર્મ-

અવ મનુષ્યોંકે વિષયમેં કહતે હૈ—‘મણુયા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(મણુયા દુવિહ મેયાડ—મનુજા દ્વિવિધભેદાઃ) મનુષ્યોંકે
દો ભેદ હૈ । (તે કિત્તયઓ મે સુણ—તાન્ કીર્તયતઃ મે શૃણુ) મેં ઉન ભેદોં
કો કહતા હું—સો સુનો । (સંમૂર્છિમાય મણુયા ગન્ભવક્કંતિયા તહા—સંમૂ-
ર્છિમાશ્ચ મનુજાઃ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાસ્તથા) એકતો સંમૂર્છિમમનુષ્ય, દુસરે
ગર્ભજ મનુષ્ય ઇસ પ્રકાર યે દો ભેદ મનુષ્યોંકે હૈ ॥૧૯૪॥

અન્વયાર્થ—इनमें (जे-ये) जो (गन्भवक्कंतिया ते तिविहा विवाहिया—
गर्भव्युत्क्रान्तिकाः ते त्रिविधाः व्याख्याताः) गर्भज मनुष्य हैं वे तीन
प्रकारके कहे गये हैं । (कम्म अकम्म भूमाय तहा अन्तरदीवया—कर्मा-
कर्मभूमाश्च तथा अन्तरद्वीपजाः) कर्मभूम अकर्मभूम तथा अन्तर
द्वीपज । कर्मभूमिमें जो उत्पन्न होते हैं वे कर्मभूम मनुज हैं । भरतक्षेत्र
ऐरावतक्षेत्र एवं महाविदेहक्षेत्र ये कर्मभूमियां हैं । इनमें जो मनुष्य
उत्पन्न होते हैं उन्हें कर्मभूम कहा है । जिनमें कृपि, वाणिज्य आदि

હવે મનુષ્યોના વિષયમા કહે છે—“ મણુયા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મણુયા દુવિહમેયાડ—મનુજાઃ દ્વિવિધભેદાઃ મનુષ્યોના બે ભેદ
છે તે કિત્તયઓ મે સુણ—તાન્ કીર્તયત મે શૃણુ હુ એ ભેદોને કહુ છુ તે સાંભળો ।
સંમૂર્છિમા ય મણુયા ગન્ભવક્કંતિયા તહા—સંમૂર્છિમાશ્ચ મનુજા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાસ્તથા
૧ સંમૂર્છિમ મનુષ્ય, બીજા ગર્ભજ મનુષ્ય આ પ્રમાણે મનુષ્યના બે ભેદ છે । ૧૯૪ ।

અન્વયાર્થ—આમાં જે-યે જે ગન્ભવક્કંતિયા તે તિવિહા વિવાહિયા—ગર્ભવ્યુ-
ત્ક્રાન્તિકા તે ત્રિવિધા વ્યાખ્યાતા ગર્ભજ મનુષ્ય તે ત્રણ પ્રકારના કહેલ છે.
કમ્મ અકમ્મભૂમાય તહા અન્તરદીવયા—કર્માકર્મભૂમાશ્ચ તથા અન્તરદ્વીપજાઃ કર્મભૂમિ,
અકર્મભૂમિ તથા અન્તરદ્વીપજાઃ કર્મભૂમિમાં જે ઉત્પન્ન થાય છે તે કર્મભૂમ
મનુષ્ય છે ભરતક્ષેત્ર, ઐરાવતક્ષેત્ર, અને મહાવિદેહ ક્ષેત્ર, આ ત્રણે
કર્મભૂમિએ. આમાં જે મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય છે તેને કર્મભૂમ કહેલ છે એનામાં

ભૂમાઃ કપ્યન્તે, હૈમવતાદિષ્ણેષ્ણના યુગલિન હસ્યર્થે । તથા-અન્તરદ્વીપનાઃ
અન્તરમિહ સમુદ્રમધ્ય, તસ્મિન્ દ્વીપાઃ, અન્તરદ્વીપાસ્તેષુ જાતાઃ ॥૧૯૫॥

‘પશ્ચરસ તીસચિહ્ના’ इति ।

પશ્ચદશત્રિંશદ્વીપાઃ—હા વિષમસંખ્ય પ્રત્યેકમમિસમ્બન્ધાત્ પશ્ચદશત્રિંશાઃ,
ત્રિંશદ્વીપાઃ इति वाच्यम् । તપ્ત પશ્ચદશત્રિંશાઃ કર્મભૂમાઃ, મરતૈરાનતવિવેદાનાં
પ્રયાણાં ક્ષેત્રાણાં કર્મભૂમિ સમારૂપાનાં પ્રત્યેક પશ્ચમંભૂમિકત્વાત્ પશ્ચદશસંખ્યકત્વમ્ ।
ત્રિંશદ્વીપાઃ અકર્મભૂમા - હૈમવત-હરિચર્પ-રમ્યકર્પ-હૈરણ્યવત-દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ
પણ્યામકર્મભૂમિનાં પ્રત્યેક પશ્ચસંખ્યકત્વાત્ । અષ્ટાવિંશતિર્મેદાશ્ચાન્તરદ્વીપજાનામ્,
અન્તરદ્વીપાનામષ્ટાવિંશતિર્મંભૂમિકત્વાત્ સપ્રોત્પન્નાનામપિ તત્સંખ્યકત્વમ્ । તથા-

કર્મ નહીં કિયે જાતે છે એ અકર્મભૂમિ છે । જન અકર્મભૂમિઓમાં જિનકી
ઉત્પત્તિ થોતી છે એ અકર્મભૂમ મનુષ્ય છે । હૈમવતક્ષેત્ર, હરિક્ષેત્ર, રમ્યક-
ક્ષેત્ર, આદિ ક્ષેત્ર અકર્મભૂમિ છે । સમુદ્રકે વીચમાં જો દ્વીપ હોતે છે એ
અન્તરદ્વીપ કહે ગયે છે । જન અન્તરદ્વીપોમાં જો મનુષ્ય ઉત્પન્ન હોતે છે
એ અન્તરદ્વીપજ મનુષ્ય છે ॥૧૯૫॥

અન્વયાર્થ—(પન્નરસ તીસચિહ્ના મેયા અઠ્ઠવીસઈ—પશ્ચદશત્રિંશ
ચિહ્નાઃ મેદાશ્ચાષ્ટાવિંશતિઃ) કર્મભૂમિયાં પન્નર ૧૫ છે—પાંચમરત, પાંચ
ચેરાવત, પાંચ મહાચિહ્ન । અકર્મભૂમિ તીસ પ્રકારકી છે—પાંચ હૈમ
વત, પાંચ હરિચર્પ, પાંચ રમ્યકર્પ, પાંચ હૈરણ્યવત, પાંચ દેવકુરુ, પાંચ
ઉત્તરકુરુ । જસ પ્રકાર હાઈ દ્વીપકી એ તીસ મોગભૂમિયાં છે ।
અન્તરદ્વીપ અઠાઈસ પ્રકારકે છે—અતઃ જનમે ઉત્પન્ન કુપ પ્રાણી-મનુષ્ય

કૃષિ વાણિજ્ય, આદિ કર્મ કરવામાં નથી આવતાં તે અકર્મભૂમિ છે
અને અકર્મભૂમિમાં જેની ઉત્પત્તિ થાય છે તે અકર્મભૂમ મનુષ્ય છે હૈમવત
ક્ષેત્ર, હરિક્ષેત્ર, રમ્યક્ષેત્ર વગેરે ક્ષેત્ર અકર્મભૂમિ છે. સમુદ્રની વચમાં જે
દ્વીપ હોય છે તેને આંતરદ્વીપ કહે છે અને આંતરદ્વીપોમાં જે મનુષ્ય ઉત્પન્ન
થાય છે તે અન્તરદ્વીપજ મનુષ્ય છે ॥ ૧૯૫ ॥

અન્વયાર્થ—પશ્ચદશત્રિંશચિહ્ના મેયા અઠ્ઠવીસઈ—પશ્ચદશત્રિંશચિહ્ના મેદાશ્ચાષ્ટાવિંશતિઃ
કર્મભૂમિ ૧૫ છે પાંચ હૈમવત, પાંચ ચેરાવત, અને પાંચ મહાચિહ્ન અકર્મ
ભૂમિ તીસ પ્રકારની છે પાંચ હૈમવત પાંચ હરિચર્પ, પાંચ રમ્યકર્પ, પાંચ
હૈરણ્યવત, પાંચ દેવકુરુ પાંચ ઉત્તરકુરુ અને પ્રમાણે અઠ્ઠ
દ્વીપની અને તીસ ભોગભૂમિઓ છે અન્તરદ્વીપ અઠાવીસ પ્રકારના
છે જેની તેમાં ઉત્પત્તિ થયેલા પ્રાણી-મનુષ્ય પણ અઠાવીસ પ્રકારના માનવામાં

હિમવતઃ પૂર્વાપરમાન્તયોશ્વતસૃષુ વિદિક્ પ્રસૂતકોટિષુ ત્રીણિ ત્રીણિ યોજનશતા-
ન્યગ્રાહ્ય તાવાન્ત્યેવ યોજનશતાન્યાયામવિસ્તારાભ્યાં આદિમાશ્વત્વારોઽન્તરદ્વીપાઃ ।
તતોઽપિ એકયોજનશતદ્વદ્વાચાઽવગાહનયા યોજનશતચતુષ્ટયાચાયામવિસ્તારા
દ્વિતીયાદયઃ સપ્તમપર્યન્તાઃ । એવં હિમવતિ સપ્તચતુષ્કાન્યન્તરદ્વીપાનાં ભવન્તિ ।
તેષાં ચ ऐशान्याદિક્રમાત્ પ્રાદક્ષિણેન પ્રથમચતુષ્કસ્ય-एकोरुक१, आभाषिकोर, वैपाणिकः३, लाङ्गुलिकः४, इति नामानि । द्वितीयस्य-हयकर्णो१, गजकर्णो२, गोकर्णः३, शङ्कुलीकर्णः४, तृतीयस्य-आदर्शमुखो१, मेपमुखो२, अहिमुखो३,

भी अठाईस प्रकारके माने गये हैं ।

અન્તર દ્વીપોંકી અઠાઈસ સંખ્યા હસ પ્રકાર સમજના ચાહિયે—

હિમવાન્ પર્વતકે પૂર્વ ઓર પશ્ચિમકી વિદિશાઓંમેં ફેલી હુઈ ચાર
કોટિયોંમેં તીનતીનસૌ યોજનકી દૂરીપર તીનતીનસૌ યોજન લમ્બે-ચૌડે
ચાર અન્તરદ્વીપ હૈં । इनको प्रथम चतुष्क कहते हैं । इसके बाद एक एक
सौ योजनकी दूरी पर चार सौ योजन लम्बे-चौड़े चार अन्तरद्वीप हैं ।
इनको द्वितीय चतुष्क कहते हैं । इसी प्रकार पूर्वपूर्वकी अपेक्षा बादके प्रत्येक
अन्तर्द्वीप-चतुष्ककी दूरी और लम्बाईचोडाईमें एक एक सौ योजनकी
वृद्धि करके तृतीय चतुष्कसे लेकर सप्तम चतुष्क पर्यन्त पाँच चतुष्क भी
समझना चाहिये । इस प्रकार हिमवान् पर्वत पर अन्तरद्वीपोंके सात
चतुष्क होते हैं । इनमें प्रथम चतुष्कमें दक्षिण क्रमसे ऐशानी आदि वि-
दिशाओंमें रहे हुए चार अन्तरद्वीपोंके नाम इस प्रकार हैं—एकारुक १,
आभाषिक २, वैषाणिक ३, लाङ्गुलिक ४, हैं । दूसरे चतुष्कके नाम—हय-
कर्ण १, गजकर्ण २, गोकर्ण ३, शङ्कुलीकर्ण ४ हैं । तीसरेके नाम—

આવેલ છે, અંતરદ્વીપોની અઠાવીસ પ્રકારની સંખ્યા આ પ્રમાણે સમજવી
જોઈએ. હિમવાન પર્વતની પૂર્વ તથા પશ્ચિમ વિદિશાઓમાં ફેલાયેલ ચાર
કોટીઓમાં ત્રણસો ત્રણસો યોજનથી છેટે છેટે ત્રણસો ત્રણસો યોજન લાંબા
પોળા ચાર અંતરદ્વીપ છે તેને પૃથકચતુષ્ક કહે છે, તેના પછી એકેક સો
યોજનના છેટે ચાર ચારસો લાંબા પોળા આંતરદ્વીપ છે તેને દ્વિતીયચતુષ્ક
કહે છે આ પ્રમાણે પૂર્વપૂર્વની અપેક્ષા બાદના પ્રત્યેક આંતરદ્વીપ ચતુષ્કથી
દૂર અને લાંબાઈ પહોળાઈમાં એક એકસો યોજનની વૃદ્ધિ કરીને ત્રીજા ચોથાથી
લઈને સાતમા ચતુષ્ક પર્યંત પાંચ ચતુષ્કને સમજવા જોઈએ આ પ્રમાણે
હિમવાન પર્વત પર અંતરદ્વીપોના સાત ચતુષ્ક છે. તેમાં પ્રથમ ચતુષ્કમાં
દક્ષિણ ક્રમથી ઇશાન આદિ વિદિશાઓમાં રહેલા ચાર અંતરદ્વીપોના નામ
આ પ્રમાણે છે એકારુક ૧ આભાષિક ૨ વૈષાણિક ૩. લાંગુલિક ૪. છે.
બીજા ચતુષ્કનાં નામ—હયકર્ણ ૧ ગજકર્ણ ૨. ગોકર્ણ ૩. શંકુલિકર્ણ ૪. છે.

गोमुखः ४ । चतुर्थस्य-अश्वमुखः १, हस्तिमुखः २, सिंहमुखः ३, व्याघ्रमुखः ४ । पञ्चमस्य-अश्वकर्णः १, सिंहकर्णः २, अकर्ण ३, कर्णप्रावरण ४ । षष्ठस्य-उल्कासुखः १, मेघमुखः २, विद्युन्मुखः ३, विद्युदन्त ४ । सातमस्य-चनदन्तः १, लघुदन्तः २, गृहदन्तः ३, शुद्धदन्तः ४ इति । एतन्नामान एव चैतेषु युगलधर्मिकाः प्रतिपद्यन्ति । तेषां शरीरमानादिकमेवमुक्तम्—

अंतर द्विवेसु नरा, षण्णसय अट्टसिया सया सुइआ ।

पालन्ति मिथुनभावे' पल्लस्स अस्समागा ॥१॥

च उत्तरी पिट्ठकरं, जयाण मणुयाण तेसिमाहारो ।

अचस्स चत्थस्स उ, अ उणसीदिणाण पाळय्या ॥२॥

छाया—अन्तरक्षीपेषु नराः, चतुः शताष्टोच्छ्रिताः सदा मुद्रिताः ।

पालयन्ति मिथुनभावे, पल्लस्यासंख्यमागायुषः ॥१॥

चतुः पट्टिः पृष्ठकरणुकानां, तेषामाहारः ।

मत्तेन चतुर्थेन, एकोनासीतिदिनानि पालनम् ॥२॥

आदर्शमुख १, मेघमुख २, अश्वमुख ३, गौमुख ४ हैं। चौथेके—अश्वमुख १, हस्तिमुख २, सिंहमुख ३, व्याघ्रमुख ४ नाम हैं। पाँचवेंके—अश्वकर्ण १, सिंहकर्ण २, अकर्ण ३, और कर्णप्रावरण ४—हैं। छठेके नाम—उल्कासुख १, मेघमुख २, विद्युन्मुख ३, और विद्युदन्त ४ हैं। तयों सातवेंके नाम—चनदन्त १, लघुदन्त २, गृहदन्त ३ एव शुद्धदन्त ४ हैं। इस प्रकार अन्तरक्षीपोंकी संख्या अष्टादश होती है। इन एकदशक आदि अन्तरक्षीपोंमें क्रमसे एकदशक आदि नामवाले युगलधर्मों निवास करते हैं। अन्तरक्षीपोंके नाम पर ही इनके भी नाम होते हैं। इनके शरीर आदि प्रमाण आदि (अन्तरक्षीपेषु' इत्यादि गाथाओं द्वारा कहते हैं—

त्रीजनानां नाम—आदर्शमुख १ अश्वमुख २ अश्वमुख ३ गौमुख ४ छे

आजानां नाम—अश्वमुख १ हस्तिमुख २ सिंहमुख ३ व्याघ्रमुख ४ छे

पाँचवेंके नाम—अश्वकर्ण १ सिंहकर्ण २ अकर्ण ३ अने कर्णप्रावरण ४ छे

छे, छठवेंके नाम—उल्कासुख १ मेघमुख २ विद्युन्मुख ३ विद्युदन्त ४ छे

सातवेंके नाम—चनदन्त १ लघुदन्त २ गृहदन्त ३ अने शुद्धदन्त ४ छे

आ प्रमाणे अन्तरक्षीपोंकी संख्या अष्टादश होय छे आ ओहोइके अदि

अन्तरक्षीपोंमें क्रमसे ओहोइके आदि नामवाला युगलधर्मों निवास करे छे

अन्तरक्षीपोंका नाम पर ही तैमनां नाम होय छे तैमनां शरीर प्रमाण वगैरे

“अन्तरक्षीपेषु” इत्यादि । आध्यात्मो द्वारा कहे छे अन्तरक्षीपोंमें रहनेवाला

एत एव अन्तरद्वीपाः शिखरिणोऽपि पूर्वापरप्रान्तविदिक् प्रसृतकोटिपूक्तन्या-
यतोऽष्टाविंशतिः सन्ति । पूर्वस्माच्चैषां भेदेनाविवक्षितत्वान्न सूत्रेऽष्टाविंशतिसंख्या-
विरोध इति भावनीयम् । तेषां=गर्भव्युत्क्रान्तिकानां संख्या तु क्रमशः इत्येषा
व्याख्याता ॥ १९६ ॥

અન્ટરદ્વીપોમેં રહનેવાલે મનુષ્ય આઠસૌ ધનુષ ડુંચે તથા સર્વદા
આનન્દી હોતે હેં । યે યુગલ ભાવ પાલતે હેં । ઇનકી આયુ પલ્યકે-અસં-
ખ્યેય ભાગ પ્રમાણ હૈ ॥૧॥ ઇનકે પૃષ્ઠ કરણક ચૌસઠ હેં । યે ચતુર્થમક્ત
સે આહાર કરતે હેં । ઇનકા પાલન ડન્યાસી ૭૯ દિન તક હોતા હૈ,
અર્થાત્ ડન્યાસી ૭૯ દિનકે વાદ યે યુવા હો જાતે હેં ॥૨॥

શિખરી પર્વતકે પૂર્વ પશ્ચિમકી વિદિશાઓમેં ફૈલી હુઈ કોટિયોમેં
ભી પૂર્વાક્ત પ્રકારસે ઇન્हीं અટ્ટાઈસ અન્ટરદ્વીપકી સ્થિતિ સમજની
ચાહિયે । ઇસ પ્રકાર અન્ટરદ્વીપોંકી સંખ્યા યદ્યપિ છપ્પન હોતી હૈ, તથાપિ
હિમવત્ સમ્બન્ધી ઔર શિખરી સમ્બન્ધી અન્ટર દ્વીપોંકો અભિન્ન માન
કર ઇનકી સંખ્યા અટ્ટાઈસ કહી ગયી હૈ । ઇસ લિયે યહાં સંખ્યાસમ્બ-
ન્ધી આશંકા નહીં કરની ચાહિયે । ઇસ પ્રકાર ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક મનુષ્યોં
કે ભેદ ક્રમશઃ કર્મભૂમિમેં પન્દ્રહ, અકર્મભૂમિમેં તૌસ ઔર અન્ટરદ્વીપમેં
અટ્ટાઈસ સમજના ચાહિયે ॥૧૯૬॥

अव संमूर्च्छिम मनुष्योंके भेद कहते हैं—‘समुच्छिमाण’ इत्यादि ।
संमूर्च्छिम मनुष्योंका भेद भी इसी प्रकार समझना चाहिये । संमू-

મનુષ્ય આઠ સૌ ધનુષ ડન્યા તથા સર્વદા આનન્દિત હોય છે તે યુગલભાવ પાળે છે,
તેમની આયુ પલ્યના અસખ્ય ભાગ પ્રમાણ છે ૧. એમના પૃષ્ઠ કરંણક ચૌસઠ છે,
તેઓ ચતુર્થમક્તથી આહાર કરે છે. તેનું પાલન ઓગણ્યારી (૭૯) દિવસ
સુધી થાય છે અર્થાત્ ઓગણ્યારી દિવસ પછી તે યુવાન થઈ જાય છે, ૨.

શિખરી પર્વતના પૂર્વ પશ્ચિમની વિદિશાઓમાં ફેલાયેલ કોટીઓમાં
પણ ઉપર કહેલા પ્રકારથી આજ અઠાવીસ અંતરદ્વીપની સ્થિતિ સમજવી
જોઈએ આ પ્રમાણે અંતરદ્વીપોની સંખ્યા જો કે છપ્પન થાય તો પણ
હિમવત સંબંધી તથા શિખરી સંબંધી અંતરદ્વીપોને અભિન્ન માનીને તેની
સંખ્યા અઠાવીસ કહેલ છે આથી અહીંયા સંખ્યા સંબંધી આશંકા ન કરવી
જોઈએ આ પ્રકારના ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક મનુષ્યોના ભેદ ક્રમશઃ કર્મભૂમિમાં પંદર,
અકર્મભૂમિમાં ત્રીસ, અને અંતરદ્વીપમાં અઠાવીસ સમજવા જોઈએ ॥૧૯૬॥

હવે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોના ભેદ કહે છે—“સંમુચ્છિમાણ” ઇત્યાદિ ।

સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યના ભેદ આ પ્રમાણે સમજવા જોઈએ. સંમૂર્ચ્છિમ

‘संमुच्छिन्ना’ इत्यादि ।

संमुच्छिन्नां मनुजानाम् एष एव मेद आख्यातो भवति । ते सर्वेऽपि=सम्
छिन्ना गर्मव्युत्क्रान्तिकाश्च, लोकस्यैकदेशे=लोकैकभागे वर्तमाना व्याख्याता
॥१९७॥१९८॥१९९॥२००॥२०१॥२०२॥

मनुष्या उक्ताः, संप्रति देयानाह—

मूलम्—देया चउंविहा धृत्ता, ते ‘मे किञ्चय्यो सुण ।

भोमिज्जवाणमन्तरजोहंसवेमाणिया तंहा ॥ २०३ ॥

दसहा उ भवणवासी, अट्ठहा वणचारिणो ।

पच्चविहा जोहसिया दुविहा वेमाणिया तंहा ॥२०४॥

छाया—देवधर्तृविषा उक्ताः, सान् मे कीर्ययत् शृणु ।

मीमेय-ध्वन्तर-ज्योति वैमानिका स्तथा ॥२०३॥

छिन्ना और गर्मव्युत्क्रान्तिका मनुष्योंकी स्थिति लोकके एक भागमें
समझना चाहिये ॥१९७॥

ये सन्ततिकी अपेक्षा अर्थात् प्रवाह रूपसे अनादि और अनन्त हैं,
तथा स्थितिकी अपेक्षासे सादि और सान्त हैं ॥१९८॥ इनकी आत्मा
स्थिति उत्कृष्ट तीन पर्योपमकी है और जघन्य अन्तर्मुहूर्तकी है ॥१९९॥
इनकी कायस्थिति उत्कृष्ट नौ पूर्वकोटि अधिक तीन पर्योपमकी है
और जघन्य अन्तर्मुहूर्तकी है । इनका अन्तर निगोदकी अपेक्षा उत्कर्ष
से अनन्तकाल समझना चाहिये और जघन्यसे अन्तर्मुहूर्त हैं ॥२००॥
॥२०१॥ तथा—वर्ण, गन्ध, रस, स्पर्श, संस्थान और देशके भेदसे इनके
अनेक भेद होते हैं ॥२०२॥

जाने गर्मव्युत्क्रान्तिका मनुष्योंकी स्थिति लोकका भागमें समझनी चाहिये ॥१९७॥

सन्ततिकी अपेक्षा अर्थात् प्रवाही रूपकी अनादि जाने अनन्त है तथा
स्थितिकी अपेक्षासे सादि जाने सान्त है ॥ १९८ ॥

आत्मास्थिति उत्कृष्ट त्रय पर्योपमकी है जाने जघन्य अन्तर्मुहूर्तकी है ॥१९९॥

जोनी कायस्थिति उत्कृष्ट नौ पूर्वकोटि अधिक त्रय पर्योपमकी है
जाने जघन्य अन्तर्मुहूर्तकी है किन्तु अन्तर निगोदकी अपेक्षा उत्कर्षकी
अनन्तकाल समझनी चाहिये जाने जघन्यसे अन्तर्मुहूर्त है ॥ २००-२०१ ॥

तथा वक्षु जन्म, रस, स्पर्श, संस्थान जाने देशका भेदकी जाने
अनेक भेद होते हैं ॥ २०२ ॥

દશધા તુ ભવનવાસિનઃ, અષ્ટધા વનચારિણઃ ।

પञ्ચવિધા જ્યોતિષિકાઃ, દ્વિવિધા વૈમાનિકા સ્થા ॥૨૦૪॥

ટીકા—‘દેવા ચઽવ્વિહા વુત્તા’ ઇત્યાદિ—

દેવાશ્ચતુર્વિધા ઉક્તાઃ=તીર્થંકરાદિભિઃ કથિતાઃ । તદ્ યથા-ભૌમેયાઃ=ભૂમૌ ભવાઃ ભૌમેયાઃ ભવનવાસિનઃ, તદ્ભવનાનાં રત્નપ્રમાપૃથિવ્યન્તર્ભૂતત્વાત્, તથા-વ્યન્તરાઃ=વિ-વિવિધાનિ, અન્તરાણિ-ઉત્કર્ષાપકર્ષાત્મકવિશેષતારૂપાણિ, યેષાં તે તથા, યદ્વા-વિવિધાનિ અન્તરાણિ-નિવાસભૂતાનિ ગિરિકન્દરવિવરાદીનિ યેષાં તે વ્યન્તરાઃ । તથા-જ્યોતિષ્કાઃ, જ્યોતિઃ સ્વરૂપાઃ પ્રકાશાધિક્યાત્ । તથા-વૈમાનિકાઃ-વિમાનવાસિનશ્ચેતિ । તાન્ ચતુર્વિધાન્ દેવાન્ કીર્તયતઃ, મે=મમ સમીપે શૃણુ ॥૨૦૩॥

‘દસહા ડ’ ઇત્યાદિ—

તત્ર ભવનવાસિનસ્તુ દશધા=દશવિધા ભવન્તિ । વનચારિણઃ=વ્યન્તરા અષ્ટધા =અષ્ટ પ્રકારકાઃ, જ્યોતિષ્કાઃ પञ્ચવિધાઃ, તથા-વૈમાનિકા દ્વિવિધા ॥૨૦૪॥

મનુષ્યોંકે વિષયકા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર દેવોંકે વિષયમેં કહતે હૈ—‘દેવા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(દેવા ચઽવ્વિહા વુત્તા-દેવાઃ ચતુર્વિધાઃ ઉક્તાઃ) તીર્થંકર ગણધરોંએ દેવ ચાર પ્રકારકે કહે હૈં । (તે કિત્તયઓ મે સુણ-તાન્ કીર્તયતઃ મે શૃણુ) ડન્હેં મૈં કહતા હૂં સો સુનો । (ભોમિજ્જ વાળમન્તર જોહસ વેમાણિયા-ભૌમેય, વ્યન્તર, જ્યોતિઃ, વૈમાનિકાઃ) વે ડનકે ચાર પ્રકાર યે હૈં-૧ ભવનવાસી ૨ વ્યન્તર ૩ જ્યોતિષી ઔર ૪ વૈમાનિક ॥૨૦૩॥

ડનમેં (ભવનવાસી દસહા-ભવનવાસિનઃ દશધા) ભવનવાસી દેવ દસ પ્રકારકે હૈ તથા (વનચારિણો-વનચારિણઃ) વ્યન્તર દેવ (અઢહા-અ-

મનુષ્યોના વિષયનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર દેવોના વિષયમા કહે છે—“દેવા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—દેવા ચઽવ્વિહાવુત્તા-દેવાઃ ચતુર્વિધા ઉક્તાઃ તીર્થંકર ગણધરોંએ દેવ ચાર પ્રકારના બતાવ્યા છે. તે કિત્તયઓ મે સુણ-તાન્ કીર્તયતઃ મે શૃણુ તે હું કહું છું તે સાંભળો તેના ચાર પ્રકાર આ પ્રમાણે છે ભોમિજ્જ વાળમન્તર જોહસ વેમાણિયા-ભૌમેય, વ્યન્તર, જ્યોતિઃ, વૈમાનિકા. ૧. ભવનવાસી, ૨. વ્યન્તર, ૩. જ્યોતિષિ અને ૪. વૈમાનિક. ॥ ૨૦૩ ॥

અન્વયાર્થ—ભવનવાસી દસહા-ભવનવાસિનઃ દશધા આની અંદર ભવનવાસી દેવ દસ પ્રકારનાં છે તથા વનચારિણો-વનચારિણઃ વ્યન્તર દેવ આઠ પ્રકારના છે,

તમ મવનવાસિની નામાન્યાહ—

મૂળમ્—અસુરો નાગસુવર્ણા, વિજ્ઞુ ંગ્ગી વિધ્યાહિયા ।

દીવોદહિ દિસો વાયા, યણિયા મવનવાસિણો ॥૨૦૫॥

છાયા—અસુરનાગસુવર્ણા, વિદ્યુતઃ અગ્નયો વ્યાસ્યાતાઃ ।

દીપોદધયો વિદ્યો વાતાઃ, સ્તનિતા મવનવાસિન ॥૨૦૫॥

ટીકા—‘અસુરા’ इत्यादि—

અસુરાઃ—અસુરકુમારા ૧, एवं नागाविष्णुपि कुमारश्च योजनीयः । सर्वेऽप्येते हि कुमाराकारधारिण एव । कुमारबदेवकान्तदर्शना, सुकुमाराः, मृदु मधुर

एषा) आठ प्रकारके हैं (जोइसिया-ज्योतिषिका) ज्योतिषी देव (पञ्च विहा-पञ्चविधा) पाञ्च प्रकारके हैं । (तहा-तथा) तथा (विमाणिवा-वैमानिकाः) वैमानिक देव (वुविहा-द्विविधा) दो प्रकारके हैं ॥ २०४ ॥

अथ मवनवासी देवके नाम कहते हैं—‘असुरा’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(‘मवणवासिणो-मवनवासिन’) ‘मवणवासिणो’के दस भेद इस प्रकार हैं (असुरा असुरा) असुरकुमार (नागसुवर्णा-नागसुवर्णी) नागकुमार सुवर्णकुमार (विज्जू-विद्युतः) विद्युत्कुमार (अग्गी-अग्नयः) अग्निकुमार (दिवोदही-दीपोदधयः) दीपकुमार, उदधिकुमार, (दिशा-दिशाः) दिक्कुमार, (वाया-वाता) वायुकुमार तथा (यणिवा-स्तनिता) स्तनितकुमार । इन्हें कुमार इसलिये कहा गया है, कि ये समस्त असुर कुमार आदि बालकोंके जैसा आकार धारण करते हैं तथा बालकोंके जैसे ये देवनेवालोंको प्रिय लगते हैं यह ही सुकुमार होते हैं, मृदु मधुर

जोइसिया-ज्योतिषिका ७ भेद विधि देव पञ्चविहा-पञ्चविधा पाञ्च प्रकारના છે તહા-તથા તથા વિમાણિવા-વૈમાણિકા વૈમાણિક દેવ વુવિહા-દ્વિવિધા બે પ્રકારના છે ॥ ૨૦૪ ॥

અથે મવનવાસી દેવોના નામ કહે છે—“અસુરા” इत्यादि ।

અન્યથા—મવણવાસિણો-મવનવાસિના મવનવાસીઓના દસ પ્રકારના બેદ આ પ્રકારના છે અસુરા-અસુરાઃ અસુરકુમાર, નાગસુવર્ણા-નાગસુવર્ણો નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિજ્ઞુ-વિદ્યુતઃ વિદ્યુતકુમાર, અગ્ની-અગ્નયઃ અગ્નિકુમાર, દીવોદહી-દીપોદધયઃ દીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિશા-દિશા દિક્કુમાર, વાયા-વાતાઃ વાયુકુમાર, તથા યણિવા-સ્તનિતાઃ સ્તનિતકુમાર આ સમગ્રને કુમાર આ માટે કહેવામાં આવેલ છે કે, તે સમગ્ર અસુરકુમાર આદિ ભાગદેના એવા આકાર ધારણ કરે છે તથા બાળકોની એમ એવાવાળાને તે પ્રિય લાગે છે ખૂબ સુકુમાર

લલિતગતિમન્તઃ, શૃંગારાભિજાતરૂપવિક્રિયાઃ, કુમારવચ્ચોદ્ધતરૂપવેપભાષાઽઽભર-
ણપ્રહરણાવરણયાનવાહનાઃ, કુમારવચ્ચાધિકરાગાઃ ક્રીડનપરાશ્ચેત્યતઃ કુમારા
ઇત્યુચ્યન્તે । તત્તથ-નાગસુપર્ણા ઇતિ નાગકુમારાઃ૨, સુપર્ણકુમારાઃ૩, તથા-વિદ્યુ-
ત્કુમારાઃ૪, અગ્નિકુમારાઃ૫, ચ=પુનઃ દ્વીપોદધયઃ-દ્વીપકુમારાઃ૬, ઉદધિકુમારાઃ
૭, દિશઃ-દિકુમારાઃ૮, વાતાઃ-વાયુકુમારાઃ૯, સ્તનિતાઃ-સ્તનિતકુમારાઃ૧૦,
એતે દશ ભવનવાસિન આશ્રયાતાઃ આસ્તા નિર્દિષ્ટાઃ । અસુરકુમારાવાસેષુ કાયમા-
નસ્થાનીયેષુ મહામણ્ડપેષુ નાનારત્નપ્રભાસિતોલ્લોચણુ યુક્તેષુ વહુકાલં વસન્ત્યસુર-
કુમારાઃ કદાચિદ્ ભવનેષ્વપીતિ । શેષાસ્તુ નાગાદયો ભવનેષ્વેવ પ્રાયો વસન્તિ
નાવાસેષ્વિતિ । તાનિ ચ ભવનાનિ વહિર્વૃત્તાન્યન્તશ્ચતુરસ્રાણિ, અથઃ પુષ્કરકર્ણિકા
સંસ્થાનાનિ ॥૨૦૫॥

এং ললিত বোলতে চালাতে হৈ । সুন্দর ২ বৈক্রিয়রূপ বনাতে হৈ । কুমারोंকী
তরহ হী इनके रूप, वेपभूषा भाषा आदि उद्धत होते हैं । आभरण आदि
पहिरे रहते हैं । शस्त्रादि धारण किये रहते हैं । यान वाहन पर सवारी
किया करते हैं । अधिक रागवाले ये होते हैं । सदा खेलकूदमें इनकी
अधिक प्रीति रहा करती हैं । असुरकुमार कदाचित् भवनोंमें भी रहते हैं ।
परन्तु ये विशेष कर आवासोंमें रहते हैं । इनके आवास नानारत्नोंकी
प्रभा वाले चंदोवाओंसे समन्वित होते हैं । असुरकुमारोंके शरीरकी जैसी
अवगाहना होती है उसीके अनुसार इन आवासोंका भी प्रमाण रहताहै ।
बाकी के जो नागकुमार आदिकुमार हैं वे आवासोंमें नहीं बसते हैं
भवनोंमें ही रहते हैं । ये इनके भवन बाहरसे गोल एवं भीतरमें चौकोर
होते हैं । इन भवनोंका नीचेका भाग कमलकी कर्णिका जैसा होता है ॥२०५॥

હોય છે, મહુ મધુર અને લલિત બોલે ચાલે છે સુદર સુદર વૈકથીકરૂપ
બનાવે છે. કુમારોની માફક તેમનું રૂપ, વેશભૂષા, ભાષા વગેરે ઉદ્ધત હોય
છે. આભરણ વગેરે પહેરી રાખે છે, શસ્ત્રાદિકને ધારણ કરે છે, યાન વાહન
ઉપર સવારી કરે છે એ અધિક રાગવાળા હોય છે. કાયમ ખેલકૂદમાં એમને
અધિક પ્રીતિ રહ્યા કરે છે અસુરકુમાર કદાચિત્ ભવનોમાં પણ રહે છે.
પરંતુ તે વધુ પ્રમાણમાં આવાસોમાં રહે છે, તેમના આવાસ જુદી જુદી
રીતના રત્નોની પ્રભાવાળા ચદરવાઓથી સમન્વિત હોય છે. અસુરકુમારોના
શરીરની જેવી અવગાહના હોય છે તે અનુસાર આ આવાસોના પણ પ્રમાણ
રહે છે બાકીના જે નાગકુમાર આદિ કુમાર છે તે આવાસોમાં રહેતા નથી
પરંતુ ભવનોમાં જ રહે છે એમનાં એ ભવન બહારથી ગોળ અને અંદરથી
ચોરસ હોય છે આ ભવનોનો નિચેનો ભાગ કમળની ઢાડી જેવો હોય છે ॥૨૦૫॥

વ્યંતરાણાં નામાન્યાહ—

મૂલમ્-પિસાયૈ મૂયા જયલ્લો યે, રક્ષસો કિન્નરો કિંપુરિસા ।

મેહોરગા યે ગધર્વો, અદ્વિહા વાણમતરા ॥ ૨૦૬ ॥

છાયા—પિશાચમૂતા યજ્ઞાથ, રાક્ષસા કિન્નરા કિમ્પુરુપાઃ ।

મેહોરગાથ ગન્ધર્વા, અષ્ટવિધા વ્યંતરાઃ ॥ ૨૦૬ ॥

ટીકા—‘પિસાયમૂયા’ इत्यादि—

પિશાચમૂતા इति पिशाचा मूताश्चेत्यर्थः । च-पुनः, यज्ञाः, राक्षसाः, किन्नरा, किम्पुरुषा, मेहोरगा, गन्धर्वाश्चित्येतेऽष्टविधा-अष्टमकारा व्यन्तरा आख्याता इत्यर्थः । अन्येऽप्यष्टौ व्यन्तरा ‘अणपण्णिय’ प्रभृतय एवेवान्त-मावनीया ॥ २०६ ॥

જ્યોતિષ્કાનાહ—

મૂલમ્-ચંદો સૂરા યે નક્ષત્રેષા, ગદ્દા તારાગેણા તદ્દા ।

ઠિયો વિચારિણો ચેવ, પચ્છા જોહસાલયો ॥ ૨૦૭ ॥

છાયા—ચન્દ્રાઃ સૂર્યાન્ નક્ષત્રાણિ, પ્રદ્યાસ્તારાગણાસ્તયા ।

સ્થિતાવિચારિણૈશ્ચ, પચ્છા જ્યોતિરાલયાઃ ॥ ૨૦૭ ॥

अथ व्यन्तरोक्तं नाम कहते हैं—‘पिसाय’ इत्यादि ।

અન્યર્થ—(વાણમતરા અદ્વિહા-વ્યંતરાઃ અષ્ટવિધાઃ) વ્યંતર દશ આઠ પ્રકાર છે એ એ છે । (પિસાયમૂયા-પિશાચ મૂતાઃ) પિશાચ, મૂત, (જયલ્લા-યજ્ઞાઃ) યજ્ઞ(રક્ષસ-રાક્ષસા) રાક્ષસ (કિન્નરા-કિન્નરા) કિન્નર (કિં પુરિમા-કિં પુરુપાઃ) કિં પુરુપ (મેહોરગા ગધર્વા-મેહોરગાઃ ગધર્વાઃ) મેહોરગ તથા ગંધર્વ । ઓર મી જો “અણપણ્ણિય” આદિ આઠ વ્યંતર કહે ગયે છે અનેકા મી અન્ત-માય જનની આઠોમિં હો જાતા છે ॥ ૨૦૬ ॥

હવે અવધાનાં નામ કહે છે—“ પિસાય ” इत्यादि ।

અન્યર્થ—વાણમતરા અદ્વિહા-વ્યંતરાઃ અષ્ટવિધાઃ અન્તર દેવ આઠ પ્રકારના છે તે આ પ્રમ છે છે પિસાયમૂયા-પિશાચમૂતાઃ પિશાચ, મૂત, રાક્ષસ, રક્ષસા-રાક્ષસાઃ રાક્ષસ, કિન્નરા-કિન્નરા કિન્નર, કિં પુરિમા-કિં પુરુપાઃ કિં પુરુપ, મેહોરગા ગંધર્વા-મેહોરગાઃ ગંધર્વા મેહોરગ, તમા ગંધર્વનીમ પદ્ય ને “અણપણ્ણિય” અનેરે આઠ અન્તર જતાવેલ તેનો પદ્ય અવધાન આ આઠમાં યદિ આવે છે ॥ ૨૦૬ ॥

ટીકા—‘ચંદા સૂરા ચ’ ઇત્યાદિ—

ચન્દ્રાઃ, સૂર્યાઃ, નક્ષત્રાણિ, ચ=પુનઃ ગ્રહાઃ, તથા તારાગણાઃ=પ્રકીર્ણક તારકા સમૂહા ઇત્યર્થઃ, ઇત્યેતે પશ્ચધા=પશ્ચવિધાઃ, જ્યોતિરાલયાઃ=જ્યોતિષ્મન્તઃ, જ્યોતિષ્કદેવાઃ સન્તીત્યર્થઃ । સ્થિતાઃ=મનુષ્યક્ષેત્રાદ્ બહિઃ સ્થિતા એવ સન્તિ, તન્મધ્યે તુ વિચારિણઃ=વિશેષેણ મેરોઃ પ્રાદક્ષિણ્યેન અવાધયા સતતમેવ, પરિભ્રમણશીલા ઇત્યર્થઃ । તદ્વિમાનાનિ હિ એકવિંશત્યધિકાનિ એકાદશ યોજનશતાનિ મેરોશ્ચતસૃ-જ્વપિ દિક્ષ્વવાધયા સતતમેવ પ્રદક્ષિણારૂપેણ ચરન્તિ ॥૨૦૭॥

વૈમાનિક દેવવર્ણનમ્—

વૈમાનિક દેવાનાહ—

મૂલમ્-વૈમાર્ણિયા ડે જે દેવા, ડુંવિહા તે વિચાંહિયા ।

કૃપ્પોવગા ચં બોધંવા, કૃપ્પાંઈયા તહેવં ચ ॥૨૦૮॥

છાયા—વૈમાનિકાસ્તુ યે દેવાઃ, દ્વિવિધાસ્તે વ્યાખ્યાતાઃ ।

કલ્પોપગાશ્ચ બોદ્યવ્યાઃ, કલ્પાતીતાસ્તથૈવ ચ ॥૨૦૮॥

અવ જ્યોતિષ્કોંકે ભેદ કહતે હૈ— ‘ચંદા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(પંચહા જોહસાલયા-પંચધા જ્યોતિરાલયાઃ) પાંચ જ્યોતિષ્ક દેવ હૈ વે યે હૈ (ચંદા-ચન્દ્રાઃ) ચદ્રમા (સૂરા-સૂર્યા) સૂર્ય (નક્ષત્રા-નક્ષત્રાણિ) નક્ષત્ર, (ગ્રહા-ગ્રહાઃ) ગ્રહ (તારાગણા-તારાગણ) તારાગણ । યે જ્યોતિષી દેવ (ઠિયા-સ્થિતાઃ) ઢાઈદ્વીપસે વાહર સ્થિર હૈ તથા ઢાઈદ્વીપ મેં (વિચારિણો-વિચારિણઃ) ગતિશીલ હૈ । યે નિરન્તર સુમેરુ પર્વતકી પ્રદક્ષિણા ક્રિયા કરતે હૈ । ગ્યારહ સૌ હક્કીસ ૧૧૨૧ યોજન મેરુકો છોડકર હનકે વિમાન ડસકી ચારોં દિશાઓમેં અવાધિતરૂપસે પ્રદક્ષિણા સતત કરતે રહતે હૈ ॥ ૨૦૭ ॥

હવે જ્યોતિષોના ભેદ કહે છે—“ ચંદા ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—પંચહા જોહસાલયા-પંચધા જ્યોતિરાલય પાંચ જ્યોતિષ્ક દેવ છે તે આ પ્રમાણે છે ચંદા-ચન્દ્રાઃ ચન્દ્રમા, સૂરા-સૂર્યાઃ સૂર્ય નક્ષત્રા-નક્ષત્રાણિ નક્ષત્ર, ગ્રહા-ગ્રહાઃ ગ્રહ અને તારાગણા-તારાગણો. તારાગણ આ જ્યોતિષ્ક દેવ ઠિયા-સ્થિતા અઢી દ્વીપની બહાર સ્થિર છે તથા અઢી દ્વીપમાં વિચારિણો-વિચારિણ ગતિશીલ છે તે નિરન્તર સુમેરુ પર્વતની પ્રદક્ષિણા કરે છે. અગ્યારસો એકવીસ બેજન મેરુને છોડીને એના વિમાન તેની ચારે દિશા-ઓમાં અવાધિતરૂપથી સતત રીતે પ્રદક્ષિણા કરે છે. ॥ ૨૦૭ ॥

ટીકા—‘ધેમાણિયા ડ જે દેવા’ इत्यादि—

ये तु धैमानिका देवास्ते द्विविधा व्याख्याता । तद् यथा कल्पोपगाः-
कल्पन्ते, इन्द्र सामानिषभायस्त्रिंशकादिदशत्रिधत्वेन दवा यत्र देवलोकेषु ते
कल्पाः सौधर्मादयोऽच्युतान्ता देवलोकस्तान् उपगच्छन्ति-उत्पत्तिस्थानतया
माप्नुवन्तीति कल्पोपगाः कल्पोपपन्ना इति यावत्, तथा कल्पातीताश्च-कल्पान्
उत्तरुपान्, भतीताः-कल्पेभ्य सौधर्मादिभ्यो निष्क्रान्ता, तदुपरिर्वर्तिस्थानो
त्यक्ताः, एते तु सर्वे नवग्रैवेयकपञ्चानुसरविमानवासिनः सन्ति । इत्येते द्विविध
धैमानिकादेवा षोडश्याः ॥२०८॥

अथ धैमानिक देवोंके भेद कहते हैं—‘धैमाणिआ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जो धैमाणिआ देवा ते दुषिहा विद्याहिया—ये धैमानिक
देवा ते द्विविधा व्याख्याता) जो धैमानिक देव हैं वे दो प्रकारके कां
गये हैं । (कल्पोपगा तथा कल्पाईया-कल्पोपगा तथा कल्पातीता,
एक कल्पोपपन्न तथा दूसरे कल्पातीत । जिनमें इन्द्र सामानिक, त्राय
स्त्रिंशक आदि दश प्रकारके देवोंका-मर्यादा हो वे कल्प कहलाते हैं
उनमें उत्पन्न होनेवाले देव कल्पोपपन्न हैं । सौधर्म देवलोकसे लेकर
अच्युत देवलोक तकके देव कल्पोपपन्न कहे गये हैं । तथा जिन देवोंको
में इन दश प्रकारके देवोंकी मर्यादा नहीं होती है वहाँके देव कल्पातीत
कहे जाते हैं । ये सब नौ ग्रैवेयक पाँच अनुसर विमानके रहनेवाले हैं ।
ये विमान सौधर्म आदि देवलोकोंसे ऊपर हैं । इस प्रकार कल्पोपपन्न
और कल्पातीतके भेदसे धैमानिक देव दो प्रकारके कहे गये हैं ॥२०८॥

કવે ધૈમાનિક દેવાના ભેદ કહે છે—‘ધૈમાણિઆ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો ધૈમાણિઆ દેવા તે દુષિહા વિદ્યાહિયા—યે ધૈમાનિકાઃ દેવા
તે દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતા એ ધૈમાનિક દેવ છે તે બે પ્રકારના બતાવેલ છે કલ્પોપગા
તથા કલ્પાઈયા-કલ્પોપગા તથા કલ્પાતીતા ૧ કલ્પોપપન્ન તથા ૨ કલ્પાતીત,
એમાં ઇન્દ્ર સામાનિક, ત્રાયસ્ત્રિંશક, આદિ દસ પ્રકારના દેવોની મર્યાદા હોય
તે કલ્પ કહેવાય છે તેની અદર ઉત્પન્ન થનારા દેવ કલ્પોપપન્ન છે સૌધર્મ
દેવલોકથી લઈને અચ્યુત દેવલોક સુધીના દેવ કલ્પોપપન્ન કહેવાય છે તથા
એ દેવલોકમાં આ દસ પ્રકારના દેવોની મર્યાદા નથી હોતી ત્યાંના દેવ કલ્પાતીત
કહેવાય છે આ સમગ્ર નવ ગ્રૈવેયક પાંચ અનુસર વિમાનમાં રહેવાવાળા છે
આ વિમાન સૌધર્મ આદિ દેવલોકથી ઉપર છે આ પ્રમાણે કલ્પોપપન્ન અને
કલ્પાતીતના ભેદથી ધૈમાનિક દેવ બે પ્રકારના કહેલ છે ॥ ૨૦૮ ॥

તત્ર કલ્પોપનાં મેદાનાદ—

મૂળમ્—કપ્પોવગા વારસહા, સોહંમ્મસાણગો તંહા ।

સળંકુમારમાહિંદા, વંમલોગા યં લંતગાં ॥૨૦૯॥

મહાસુક્કાં સહસ્સારા, આળયાં પાળયાં તંહા ।

આરણો અચ્ચુઆ ચેવં, ઈતિકપ્પોવગા સુરા ॥૨૧૦॥

છાયા—કલ્પોપગાથ દ્વાદશધા, સૌધર્મીજ્ઞાનકાસ્તથા ।

સનત્કુમારમાહેન્દ્રાઃ, બ્રહ્મલોકાથ લાન્તકાઃ ॥૨૦૯॥

મહાશુક્રાઃ સહસ્રારાઃ, આનતાઃ પ્રાણતાસ્તથા ।

આરણા અચ્યુતાથૈવ, ઇતિ કલ્પોપગાઃ સુરાઃ ॥૨૧૦॥

ટીકા—‘કપ્પોપગા વારસહા’ ઇત્યાદિ—

કલ્પોપગાઃ=કલ્પોપપન્ના વૈમાનિકા દ્વાદશધા=દ્વાદશવિધા ભવન્તિ । તદ્ યથા સૌધર્મીજ્ઞાનકાઃ=સૌધર્મિજ્ઞઃ, ઈજ્ઞાનકાથ, તત્ર સૌધર્મિજ્ઞઃ—સૌધર્મનામકે પ્રથમ

અથ કલ્પોપપન્ન દેવોંકે ભેદ કહતે હૈં—‘કપ્પોવગા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(કપ્પોવગા વારસહા—કલ્પોપગાઃ દ્વાદશધા) કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોંકે વારહ ભેદ હસ પ્રકાર હૈં—(સોહમ્મીસાણગા સળંકુમારમાહિંદા વંમલોગા લંતગા મહાસુક્કા સહસ્સારા આળયા પાળયા અચ્યુયા—સૌધર્મીજ્ઞાનકાઃ, સનત્કુમારમાહેન્દ્રોઃ બ્રહ્મલોકાઃ લાન્તકાઃ મહાશુક્રાઃ સહસ્રારાઃ આનતાઃ પ્રાણતાઃ આરણા તથા અચ્યુતાઃ) સૌધર્મા ૧, ઈજ્ઞાનક ૨, સનત્કુમાર ૩, માહેન્દ્ર ૪, બ્રહ્મલોક ૫, લાન્તક ૬, મહાશુક્ર ૭, સહસ્રાર ૮, આનત ૯, પ્રાણત ૧૦, આરણ ૧૧ ઓર અચ્યુત ૧૨ । (ઈતિ કપ્પોવગાસુરા—ઈતિ કલ્પોપગાઃ સુરાઃ) યે સત્ર કલ્પોપપન્ન દેવ વારહ પ્રકારકે હૈં । સૌધર્મ નામક પ્રથમ દેવલોકમ્ હો સો ધર્મ ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે સૌધર્મ

હવે કલ્પોપપન્ન દેવોના ભેદ કહે છે—“કપ્પોવગા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—કપ્પોવગા વારસહા—કલ્પોપગાઃ દ્વાદશધા કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોના બાર ભેદ આ પ્રકારના છે સોહમ્મીસાણગો સળંકુમારમાહિંદા વંમલોગા લંતગા મહાસુક્કા સહસ્રારા આળયા પાળયા તદા અચ્યુયા—સૌધર્મીજ્ઞાનકા સનત્કુમાર માહેન્દ્રાઃ બ્રહ્મલોકાઃ લાન્તકાઃ મહાશુક્રાઃ સહસ્રારાઃ આનતાઃ પ્રાણતાઃ આરણાઃ તથા અચ્યુતા સૌધર્મા ૧, ઈજ્ઞાનક ૨ સનત્કુમાર ૩ માહેન્દ્ર ૪ બ્રહ્મલોક ૫, લાન્તક ૬, મહાશુક્ર ૭, સહસ્રાર ૮, આનત ૯, પ્રાણત ૧૦, આરણ ૧૧, અને અચ્યુત ૧૨. ઇતિ કપ્પોવગાસુરા—ઈતિ કલ્પોપગાઃ સુરાઃ આ સઘળા કલ્પોપપન્ન દેવ બાર પ્રકારના છે. સૌધર્મ નામના પ્રથમ દેવલોકમાં

દેવલોકે સમુત્પન્નાઃ ૧, ईशानकाः—ईशानो नाम द्वितीयो देव—लोकस्तत्र समुत्पन्ना
 देवा अपि ईशानास्त एवेशानका २, एवमेवोत्तरा अपि व्युत्पत्तिः कार्या । सनत्कु
 मारमाहेन्द्राः=सनत्कुमारा ३, माहेन्द्राश्चेत्यर्थः ४ । तथा—ग्रहल्लोका ५, सान्त
 काश्च ६ । तथा—महाशुकाः ७, सहस्रारा ८, आनताः ९, प्राणताः १०, तथा—
 भारणाः ११, अभ्युताश्च १२, इत्येते द्वादशविधाः कल्पोपगा सुराः ज्वैमानिका
 देवाः, सन्तीत्यर्थः ॥ २१० ॥

કલ્પોપગા દેવા ઠક્તા, સંપત્તિ કલ્પાતીતવૈમાનિકદેવાઃ પ્રોક્તવે—
 મૂલ્ય—કપ્પાર્દૈયા ડે જી દેવા, દુવિહા તે ત્રિયાંહિયા ।

गेविर्जजाणुत्तरा चैव, गेविर्जजा नैवहा तंह ॥ २११ ॥

हेट्टिमा—हेट्टिमा चैव, हेट्टिमा—मज्झिमा तहा ।

हेट्टिमा—उवरिमा चैव, मज्झिमा—हेट्टिमा तेहा ॥ २१२ ॥

मज्झिमा—मज्झिमा चैव, मज्झिमा उवरिमा तेहा ।

उवरिमा—हेट्टिमा चैव, उवरिमा—मज्झिमा तहीं ॥ २१३ ॥

उवरिमा—उवरिमा चैवं, इय गेविर्जजा सुरा ।

विर्जया वेजयता ये, जयती अपराजिया ॥ २१४ ॥

सर्वेत्थसिद्धगा चैव, पञ्चहाणुत्तरा सुरा ।

इय वेमाणિયો યેષ, જેગેહા એવસોયઓ ॥ ૨૧૫ ॥

છયા—કલ્પાતીતાસ્તુ યે દેવા, દ્વિવિધાસ્ત વ્યાખ્યાતાઃ ।

ગ્રેથેયા અતુષ્ઠાશ્ચૈવ, ગ્રેથેયા નવથા તત્ર ॥ ૨૧૧ ॥

અવસ્તનાઽવસ્તનાશ્ચૈવ ૧, અવસ્તનમધ્યમાસ્તયા ૨ ।

અવસ્તનોપરિતનાશ્ચૈવ ૩, મધ્યમાવસ્તનાસ્તયા ૪ ॥ ૨૧૨ ॥

મધ્યમ મધ્યમાશ્ચૈવ ૫, મધ્યમો પરિતનાસ્તયા ૬ ।

ઉપરિતનાવસ્તનાશ્ચૈવ ૭, ઉપરિતન મધ્યમાસ્તયા ૮ ॥ ૨૧૩ ॥

દેવ હૈ । ईशान नामके द्वितीय देवलोकमें जो देव उत्पन्न होते हैं वे
 ईशान या ईशानक देव हैं । इसी तरह आगेके देवलोगोंमें उत्पन्न होनेके
 सादृश्य संबंधसे सनत्कुमार महेन्द्र आदि देव जानने चाहिये । २०९॥ २१० ॥

શ્રાવ છે તે સૌપ્રથમ દેવ છે. ઈશાન નામના બીજા દેવલોકમાં જે દેવ ઉત્પન્ન
 થાય છે તે ઈશાન અથવા ઈશાનક દેવ છે આ પ્રમાણે આવળના દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલા
 સાદૃશ્ય સંબંધથી સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર આદિ દેવ જાણવા જોઈએ ॥ ૨૦૯-૨૧૦ ॥

ઉપરિતનોપરિતનાથૈવ૧, ઇતિ ગ્રૈવેયકાઃ મુરાઃ ।

વિજયા૧, વૈજયન્તાશ્ચ૨, જયન્તા૩, અપરાજિતાઃ૪ ॥૨૧૪॥

સર્વાર્થસિદ્ધકાથૈવ૫, પશ્ચધાઽનુત્તરાઃ મુરાઃ ।

ઇતિ વૈમાનિકા એતે, નૈકધા એવમાદયઃ ॥૨૧૫॥

ટીકા—‘કપ્પાઈયા ડ જે દેવા’ ઇત્યાદિ—

યે તુ કલ્પાતીતા દેવાસ્તે દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતાઃ । તદ્ યથા—ગ્રૈવેયા અનુત્તરાશ્વેતિ । તત્ર ગ્રૈવેયાઃ—ગ્રીવેવ ગ્રીવા, તસ્યાં ભવા ગ્રૈવેયાઃ, નવધા ભવન્તિ । લોકરૂપસ્ય પુરુષસ્ય ગ્રીવાપ્રદેશવિનિવિષ્ટાઃ—ગ્રીવાભરણભૂતા ઇતિ તે દેવા અપિ ગ્રૈવેયા ડચ્યન્તે ॥૨૧૧॥

ગ્રૈવેયકદેવાનાં ભેદાનાહ—‘હેઢિમા હેઢિમા ચેવ’ ઇત્યાદિ ।

ગ્રૈવેયકેપુ હિ ત્રીણિ ત્રીકાણિ સન્તિ । તત્ર પ્રયમં ત્રિકમયસ્તમત્વેન હિઢિમમિ-

અવ કલ્પાતીત દેવોંકે ભેદ કહતે હૈ—‘કપ્પાઈયા’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે ડ કપ્પાઈયા દેવા તે દુવિહા વિયાહિયા—યે તુ કલ્પાતીતા દેવા તે દ્વિવિધાઃ વ્યાખ્યાતાઃ) જો કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ કહે ગયે હૈ વે દો પ્રકારકે હૈ (ગોવિજ્ઞાણુત્તરાચેણ—ગ્રૈવેયાજ્ઞાનુત્તરાશ્ચ) ૧ ગ્રૈવેયક ઓર દૂસરે અનુત્તર અર્થાત્ નવ ગ્રૈવેયકોંમેં જો દેવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ વે ગ્રૈવેયક હૈ એવં પાંચ અનુત્તર વિમાનોમેં જો ઉત્પન્ન હોતે હૈ વે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ હૈ । ઇનમેં જો ગ્રૈવેયક દેવ હોતે હૈ વે નોં પ્રકારકે હૈ ॥ ૨૧૧ ॥ લોકકા સંસ્થાન પુરુષકે આકાર જૈસા હૈ ડસમેં ગ્રીવાકે સ્થાનાપન્ન યે નોં ગ્રૈવેય હૈ ઇસલિયે જિસ પ્રકાર ગ્રીવામેં આભરણ વિશેષ હોતા હૈ ડસી પ્રકાર લોકરૂપ પુરુષકે યે નોં ગ્રૈવેય આભરણ સ્વરૂપ હૈ । ઇનમેં જો દેવ રહતે હૈ વે ગ્રૈવેયક કહે જાતે હૈ । ગ્રૈવેયકોં મેં ત્રીન ત્રીન ત્રિક હૈ ।

હવે કલ્પાતીત દેવોના ભેદ કહે છે—“કપ્પાઈયા” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે ડ કપ્પાઈયા દેવા તે દુવિહા વિયાહિયા—યે તુ કલ્પાતીતાઃ દેવા તે દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતા એ કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ કહેવામા આવ્યા છે તે બે પ્રકારના છે. ગોવિજ્ઞાણુત્તરાચેવ—ગ્રૈવેયાનુત્તરાશ્ચ ૧ ગ્રૈવેયક અને ૨ અનુત્તર અર્થાત્—નવગ્રૈવેયકોંમા એ દેવ ઉત્પન્ન થાય છે તે ગ્રૈવેયક છે અને એ પાંચ અનુત્તર વિમાનોમા એ ઉત્પન્ન થાય છે તે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ છે તેની અઠર એ ગ્રૈવેયક દેવ હોય છે તે નવ પ્રકારના છે ॥ ૨૧૧ ॥

લોકના સંસ્થાન પુરુષના આકાર જેવા હોય એમાં ઠોકમાં સ્થાનાપન્નના આ નવ ગ્રૈવેયક છે, આ કારણે જે રીતે ઠોકમાં આભરણ વિશેષ હોય તે પ્રમાણે લોકરૂપ પુરુષના આ નવ ગ્રૈવેય આભરણ સ્વરૂપ છે તે નવ પ્રકારના છે.

तुल्यते, तथापि प्रथमं त्रैवेयकमधस्तनाधस्तनस्थेन द्विष्टिमद्विष्टिममिति तत्र अथा
 देवा 'द्विष्टिमाद्विष्टिमा' इति । अधस्तनाधस्तना=प्रथमत्रिकाधोवर्तिनाः, मध्यम-
 मध्यमा=प्रथमत्रिकमध्यवर्तिनाः, अधस्तनोपरितना=प्रथमत्रिकोपरिवर्तिनाः, तथा-
 मध्यमाधस्तनाः=मध्यमा मध्यमत्रिकवर्तिनः, तथाप्यधस्तना मध्यमाधस्तनाः ॥२१॥
 मध्यम-मध्यमाः तथा मध्यमोपरितनाः, तथा-उपरितनाधस्तनाः=उपरितना=
 उपरिवर्तिमत्रिकवर्तिनस्तेष्वधस्तनाः, एवमुपरितनमध्यमाः, उपरितनोपरितना इति
 नवधा त्रैवेयका दशा भवन्ति । शेषं सुगमम् ॥२॥३॥२१४॥२१५॥

१ अधस्तन अधस्तन, २ अधस्तन मध्यम, ३ अधस्तन उपरितन । १
 मध्यम अधस्तन, २ मध्यम मध्यम, ३ मध्यम उपरितन । १ उपरितन
 अधस्तन, २ उपरितन मध्यम, ३ उपरितन उपरितन । इस प्रकार के
 तीनों त्रिक मिलकर नौ हो जाते हैं । इन अधस्तन अधस्तन तीन तीन
 त्रिकों में रहनेवाले देव भी अधस्तन अधस्तन आदि रूपसे
 कहे गये हैं । इस तरह प्रथम अधस्तन अधस्तन, अधस्तन मध्यम, अध-
 स्तन उपरितन रूप त्रिकमें रहने वाले देव अधस्तन अधस्तन, अधस्तन
 मध्यम अधस्तन उपरितन नामसे कहे जाते हैं । इसी प्रकार द्वितीय
 मध्यम अधस्तन, मध्यम मध्यम एवं मध्यम उपरितन त्रिकमें तथा तृतीय
 त्रिक उपरितन अधस्तन आदिमें भी जानना चाहिये । विजय १, वैज-
 यन्त २ जयन्त ३, अपराजित ४, और सूर्योत्सिद्ध ५, ये पाँच अनुसर
 देव कहे जाते हैं । इस प्रकार और भी वैमानिक देवोंके अनेक भेद
 होते हैं ॥ २१२ से २१५ ॥

२६० ॐ वे त्रैवेयके २६०वा ॐ त्रैवेयकेभां त्रय त्रय त्रिं छेव ॐ (१)
 अधस्तन अधस्तन (२) अधस्तन मध्यम (३) अधस्तन उपरितन (१) मध्यम
 अधस्तन (२) मध्यम मध्यम (३) मध्यम उपरितन (१) उपरितन अधस्तन
 (२) उपरितन मध्यम (३) उपरितन उपरितन आ प्रभावे आ त्रये त्रिं
 भण्ति नव मर्ध आय ॐ आ अधस्तन अधस्तन आदि त्रय त्रय त्रिकेभां
 २६०वापाठा देव पञ्च अधस्तन अधस्तन आदि रूपसे २६०वा ॐ आ प्रभावे
 प्रथम अधस्तन अधस्तन, अधस्तन मध्यम अधस्तन उपरितन रूप त्रिकभां
 २६०वापाठा देव अधस्तन अधस्तन, अधस्तन मध्यम अधस्तन उपरितन,
 नामसे २६०वा ॐ आ प्रभावे जीवा-मध्यम अधस्तन, मध्यम मध्यम, अने
 मध्यम उपरितन त्रिकभां तथा त्रीन त्रिं उपरितन अधस्तन आदिभां पञ्च
 आयुषा जेष्ठमे. विजय १, वैजयन्त २ जयन्त ३ अपराजित ४ अने सूर्यो-
 त्सिद्ध ५ आ पाँच अनुसर देव २६०वाभां आवे ॐ आ प्रभावे वैमानिक
 देवोंना अनेके बोहो छेव ॐ ॥ २१२ २१५ ॥

અથૈપાં સ્થાનાદિકં વર્ણયતિ—

મૂલમ્—લોગસ્સ એગદેસમ્મિ, તે સર્વે વિં વિયાહિયા ।

ઈત્તો કાલવિભાગં તુ, વુચ્છં તેસિં ચઉવ્વિહં ॥૨૧૬॥

સંતેઈ પપ્પણાઈયાં, અપજ્જવસિયા વિંય ।

ઠિઈં પહુચ્ચ સાઈયાં, સપજ્જવાંસિયા વિંય ॥૨૧૭॥

છાયા—લોકસ્યૈકદેશે, તે સર્વેપિ વ્યાખ્યાતાઃ ।

અતઃ કાલવિભાગં તુ, વક્ષ્યામિ તેષાં ચતુર્વિધમ્ ॥૨૧૬॥

સંતતિં પ્રાપ્યાનાદિકાઃ, અપર્યવસિતા અપિ ચ ।

સ્થિતિ પ્રતીત્ય સાદિકાઃ, સપર્યવસિતા અપિ ચ ॥૨૧૭॥

ટીકા—‘લોગસ્સ એગદેસમ્મિ’ इत्यादि—

एतद् गाथाद्वयं प्राग्व्याख्यातमेव सुगमं च ॥२१६॥२१७॥

• अब इनके स्थानादि कहते हैं—‘लोगस्स’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(ते सव्वे लोगस्स एगदेसम्मि वियाहिया—ते सर्वे लोकस्य एकदेशे व्याख्याताः) वे सब वैमानिक देव लोकके एक विभागमें रहते हैं ऐसा भगवान् वीतरागका कथन है । (इत्तो तेसिं चउव्विहं कालविभागं वुच्छं—अतः तेषां चतुर्विधम् कालविभागं वक्ष्यामि) अब इसके बाद मैं इनका चार प्रकारका कालविभाग कहता हूँ । वह इस प्रकारके है—ये (संतइं पप्पणाईया वि अपज्जवसिया—सन्ततिं प्राप्य अनादिकाः अपि अपर्यवसिताः) सन्तति प्रवाहकी अपेक्षा अनादि तथा अपर्यवसित हैं । और (ठिईं पडुच्च साईया वि सपज्जवसिया—स्थितिं प्रतीत्य सादिकाः अपिच सपर्यवसिताः स्थितिकी अपेक्षा सादि और सांत हैं ॥२१६॥२१७॥

હવે એમના સ્થાનાદિકને કહે છે—“ લોગસ્સ ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—તે સવ્વે લોગસ્સ એગદેસમ્મિ વિયાહિયા—તે સર્વે લોકસ્ય એકદેશે વ્યાખ્યાતા આ સઘળા વૈમાનિક દેવ લોકના એક વિભાગમાં રહે છે. એવું ભગવાન વીતરાગનું કથન છે. ઇત્તો તેસિં ચઉવ્વિહં કાલવિભાગં વુચ્છં—અતઃ તेषાં ચતુર્વિધમ્ કાલવિભાગ વક્ષ્યામિ હવે આના પછી હું એમના ચાર પ્રકારના કાળવિભાગને કહું છું તે આ પ્રમાણે છે. સંતઈં પપ્પણાઈયા વિ અપજ્જવસિયા—સન્તતિ પ્રાપ્ય અનાદિકા અપિ અપર્યવસિતા સંતતિ પ્રવાહની અપેક્ષાથી અનાદિ તથા અપર્યવાસિત છે અને સ્થિતિની અપેક્ષાથી સાદી અને સાંત છે. ॥૨૧૬ ૨૧૭॥

देवानामायुःस्थितिमाह—

मृत्यु-साह्रिय सागर पैक, उक्कोसेण ठिई भवे ।

भोमेजाण जहंछेण, दसवाससहस्सिया ॥ २१८ ॥

पलिओवर्ममेग तु, उक्कोसेण ठिई भवे ।

वतराण जहंछेण, दसवाससहस्सिया ॥ २१९ ॥

पलिओवर्ममेग तु, वासलैक्खेण साह्रिय ।

पलिओवर्मद्वभाग, जोईसेसु जहंछिया ॥ २२० ॥

दोचेव सागराह, उक्कोसेण वियाहिया ।

सोहंम्मम्मि जहंछेण, एग च पलिओवर्म ॥ २२१ ॥

सागेरा साह्रिया दुन्नि, उक्कोसेण वियाहिया ।

ईसाणम्मि जहंन्नेण, साह्रिय पलिओवर्म ॥ २२२ ॥

सागराणि ये सत्तेव, उक्कोसेण ठिई भवे ।

सणकुंसारे जहंन्नेण, दुन्नि ऊं सागरोवर्मा ॥ २२३ ॥

साह्रिया सागरा सत्त, उक्कोसेण ठिई भवे ।

माहिंदम्मि जहंन्नेण, साह्रिया दुन्नि सागरा ॥ २२४ ॥

दस चव सागराह, उक्कोसेण ठिई भवे ।

वभलोप जहंन्नेण, सत्त ऊं सागरोवर्मा ॥ २२५ ॥

वउदस सागराह, उक्कोसेण ठिई भवे ।

लंतगम्मि जहंछेण, दस उं सागरोवर्मा ॥ २२६ ॥

सत्तरसेसागराह, उक्कोसेण ठिई भवे ।

महासुक्के जहंछेण, ओईस सागरोवर्मा ॥ २२७ ॥

अट्टारसे सागराह, उक्कोसेण ठिई भवे ।

सहस्सेरम्मि जहंछेण, सत्तरसे सागरोवर्मा ॥ २२८ ॥

सागरा अउणवीसं तु, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

आणयम्मि जहन्नेणं, अट्टारसं सागरोवमा ॥२२९॥

वीसं तु सागराइं, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

पाणयम्मि जहन्नेणं, सागरां अउणवीसई ॥२३०॥

सागरा इक्कवीसं तु, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

आरणम्मि जहन्नेणं, वीसइ सागरोवमा ॥२३१॥

बावीसं सागराइं तु, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

अच्चुयम्मि जहन्नेणं, सागरा इक्कवीसई ॥२३२॥

तेवीसं सागराइं तु, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

पढमम्मि जहन्नेणं, बावीसं सागरोवमा ॥२३३॥

चउवीसं सागराइं, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

विइयम्मि जहन्नेणं, तेवीसं सागरोवमा ॥२३४॥

पणवीसं सागराइं, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

तइयम्मि जहन्नेणं, चउवीसं सागरोवमा ॥२३५॥

छववीसं सागराइं तु, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

चउत्थम्मि जहन्नेणं, सागरा पणुवीसई ॥ २३६ ॥

सागरा सत्तावीसं तु, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

पंचमम्मि जहन्नेणं, सागरा उ छवीसई ॥२३७॥

सागरा अट्टवीसं तु, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

छठम्मि जहन्नेणं, सागरा सत्तावीसई ॥ २३८॥

सागरा अउणतीसं तु, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

सत्तमम्मि जहन्नेणं, सागरा अट्टवीसई ॥ २३९ ॥

तीसं तु सागराइं, उक्कोसेण ठिईं भवे ।

अट्टमम्मि जहन्नेणं, सागरा अउणतीसई ॥२४०॥

सागरा इक्कोतीसं तु, उक्कोसेण ठिई भवे ।
 नेवमम्मि जैहस्सेण, तीसई सागरोवमा ॥२४१॥
 तेत्तीसा सागराई, उक्कोसेण ठिई भवे ।
 पेउसुपि विजयाईसु, जहन्नेणेक्क तीसई ॥२४२॥
 अजहन्नेमणुक्कोसा, तेत्तिसि सागरोवमा ।
 महाविमाणे सव्वहे, ठिई पसा विगहििया ॥२४३॥

अथा—साधिकं सागरमेकम्, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 मौमेयानां जघन्येन, दक्षैर्वर्षसहस्रिका ॥२१८॥
 पत्न्योपममेकं तु, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 व्यन्तराणां जघन्येन, दक्षैर्वर्षसहस्रिका ॥२१९॥
 पत्न्योपममेकं तु, वर्षरुद्रेण साधिकम् ।
 पत्न्योपमाष्टममागं, ज्योतिष्केषु जघन्यिका ॥२२०॥
 द्वाषेव सागरौ, उत्कर्षेण व्याख्यातौ ।
 सौधर्मे जघन्येन, एकं च पत्न्योपमम् ॥२२१॥
 सागरौ साधिकौ द्वौ, उत्कर्षेण व्याख्याता ।
 ईशाने जघन्येन, साधिकं पत्न्योपमम् ॥२२२॥
 सागरांश्च सप्तैव उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 सन्तकुमारे जघन्येन, द्वे तु सागरोपमे ॥२२३॥
 साधिकान् सागरान् सप्त, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 माहेन्द्रे जघन्येन, साधिकौ द्वौ सागरौ ॥२२४॥
 दक्षैव सागरान्, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 ब्रह्मलोके जघन्येन, सप्त तु सागरोपमाणि ॥२२५॥
 चतुर्वक्ष सागरान्, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 छान्तके जघन्येन, दक्ष तु सागरोपमाणि ॥२२६॥
 सप्तदश सागरान्, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 महाशुक्ले जघन्येन, चतुर्वक्ष सागरोपमाणि ॥२२७॥
 अष्टादश सागरान्, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 सप्तदश सागरोपमाणि ॥२२८॥
 सागरान् एकोनविंशतिं तु, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 मानदे जघन्येन, अष्टादश सागरोपमाणि ॥२२९॥

विंशतिं सागरान् , उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 पाणते जघन्येन, सागरान् एकोनविंशतिम् ॥२३०॥
 सागरान् एकविंशतिं तु, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 आरणे जघन्येन, विंशतिं सागरोपमाणि ॥२३१॥
 द्वाविंशतिं सागरान् तु, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 अच्युते जघन्येन, सागरान् एकविंशतिम् ॥२३२॥
 त्रयोविंशतिं सागरान् तु, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 प्रथमे जघन्येन, द्वाविंशतिं सागरोपमाणि ॥२३३॥
 चतुर्विंशतिं सागरान् , उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 द्वितीये जघन्येन, त्रयोविंशतिं सागरोपमाणि ॥२३४॥
 पञ्चविंशतिं सागरान् उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 तृतीये जघन्येन, चतुर्विंशतिं सागरोपमाणि ॥२३५॥
 षड्विंशतिं सागरान् तु, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 चतुर्थे जघन्येन, सागरान् पञ्चविंशतिम् ॥२३६॥
 सागरान् सप्तविंशतिं तु, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 पञ्चमे जघन्येन, सागरांस्तु षड्विंशतिम् ॥२३७॥
 सागरान् अष्टाविंशतिं तु, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 षष्ठे जघन्येन, सागरान् सप्तविंशतिम् ॥२३८॥
 सागरान् एकोनत्रिंशतं तु, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 सप्तमे जघन्येन, सागरान् अष्टाविंशतिम् ॥२३९॥
 त्रिंशतं तु सागरान् , उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 अष्टमे जघन्येन, सागरान् एकोनत्रिंशतम् ॥२४०॥
 सागरान् एकत्रिंशतं तु, उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 नवमे जघन्येन त्रिंशतं सागरोपमाणि ॥२४१॥
 त्रयस्त्रिंशतं सागरान् , उत्कर्षेण स्थितिर्भवति ।
 चतुर्ष्वपि विजयादिषु, जघन्येन एकत्रिंशतम् ॥२४२॥
 अजघन्यानुत्कृष्टा, त्रयस्त्रिंशतं सागरोपमाणि ।
 महाविमाने सर्वार्थे स्थितिरेषा व्याख्याता ॥२४३॥

टीका—‘साह्रियं सागरं एकं’ इत्यादि—

भोमेयानां=भूमौ भवा भौमेयाः-भवनवासिनः, तेषां स्थितिः=आयुः स्थितिः
 उत्कर्षेण साधिकमेकं सागरं=सागरोपममित्यर्थ । एवमुत्तरत्रापि-सागरशब्दः

सागरोपमपरः कालविशेषार्थविषयया मयुक्तत्वादिति बोध्यम् । इयमुत्तरनिकाया-
धिपस्य षष्ठरेव स्थितिः, दक्षिणनिकाये तु चमरेन्द्रस्यापि सागरोपममेव । अ-
न्येन तु दशवर्षसहस्रिका=दशसहस्रवर्षप्रमाणा स्थितिरित्यर्थः । इयमेव किलि-
पिकागामपि स्थितिः स्थितिप्रमाणादीनां सारैव हासादिति भावनीयम् । एषमुत्तर-
प्रापि ॥ २१८ ॥ २१९ ॥

अथ सूत्रकार देवोके स्थिति कहते हैं—‘साह्रिय’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भोमेज्जाणं—भोमेयानाम्) भवनवासियोकी (ठिई-
स्थितिः) आयुस्थिति (उक्कोसेण—उत्कर्षेण) उत्कृष्टकी अपेक्षा (साह्रियम्
एव सागरम्—साधिकम् एकं सागरम्) कुछ अधिक एक सागरोपमकी है ।
इसी तरह आगे भी सागर शब्दसे सागरोपम समझना चाहिये । प्रमाण
दो प्रकारका कहा गया है एक लौकिक प्रमाण और दूसरा लोकोत्तर
प्रमाण । सागरोपम प्रमाणकाल लोकोत्तर प्रमाण है । (जह्नेण—जघन्येन)
भवनवासियोंकी आयुस्थिति जघन्यकी अपेक्षा (दसवाससहस्रिया—दश
वर्ष सहस्रिका) दश हजार वर्षकी है ।

भावार्थ—यहाँ भवनपतिनिकायोंकी जघन्य और उत्कृष्टकी
स्थिति कही जा रही है—यह इस प्रकार जानना चाहिये
‘भवनपतिनिकाय’ के असुरकुमार, नागकुमार, आदि दस भेद
हैं । हर एक भेदके दक्षिणार्धके अधिपति और उत्तरार्धके अधिपतिरूपसे
दो दो इन्द्र हैं । उनमें से दक्षिण और उत्तरके दो असुरेन्द्रोंकी उत्कृष्ट
स्थिति इस प्रकार है दक्षिणार्धके अधिपति चमरनामक असुरेन्द्रकी स्थिति

कवे सूत्रकार देवोनी स्थिति बतावे छे—‘ साह्रिय ’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—भोमेज्जाणं—भोमेयानाम् भवनवासियोंकी ठिई-स्थिति आशु
स्थिति उक्कोसेण—उत्कर्षेण उत्कृष्टकी अपेक्षाकी साह्रिय एकसागर—साधिकम् एक
सागरम् बौद्धिक अधिक एक सागरोपमनी छे आ प्रमाण आगण पञ्च सागर
होइकी सागरोपम समस्तु भोइजे प्रमाण छे प्रमाणता बतावे छे लौकिक
प्रमाण, अने नीलु लोकोत्तर प्रमाण सागरोपम प्रमाण काण लोकोत्तर
प्रमाण छे जह्नेण—जघन्येन भवनवासीजोनी आशुस्थिति जघन्यकी अपेक्षाकी
दसवाससहस्रिया—दशवर्षसहस्रिका इसद्वारा (१००००) वर्षकी छे

भावार्थ—जहाँ भवनपति निकायोंकी जघन्य अने उत्कृष्ट स्थिति
बताववामां आवे छि ते आ प्रकार आयुनी भोइजे भवनपति निकायना
असुरकुमार, नागकुमार आदि दस भेद छे दश भेदना दक्षिणार्धना
अधिपति अने उत्तरार्धना अधिपतिरूपसे अने इन्द्र छे जेमांकी दक्षिण
अने उत्तरार्ध छे असुरेन्द्रोंकी उत्कृष्ट स्थिति आ प्रमाण छे—दक्षिणार्धना

‘જોડસેસુ’ ઇતિ પઠ્યથે સપ્તમી, જ્યોતિષ્કાણામિત્યર્થઃ । વર્ષલક્ષેણસાધિક-
મેકં પલ્યોપમમુત્ક્રુષ્ટા સ્થિતિઃ । ર્યં ચન્દ્રાપેક્ષયાઽભિદિતમ્ । મૂર્યસ્ય તુ વર્ષસહસ્રા
ધિકં પલ્યોપમમાયુઃ, પ્રહાણાં તદેવ, નક્ષત્રાણાં તસ્યૈવાર્થે, તારકાણાં તન્ચતુર્થભાગ
ઈતિ ત્રીધ્યમ્ । પલ્યોપમાષ્ટમભાગં=પલ્યોપમસ્યાષ્ટમં ભાગં જઘન્યિકા=જઘન્યા,

એક સાગરોપમકી, તથા ઉત્તરાર્ધકે અધપતિ વલિ નામક અસુરેન્દ્રકી સ્થિતિ
એક સાગરોપમસે કુલ્લ અધિક છે । તથા જઘન્ય સ્થિતિ દશ દશ હજાર
વર્ષકી છે । યહાં જો જઘન્ય સ્થિતિ કહી ગઈ છે વહી સ્થિતિ કિલ્વિપકોંકી
ભી જાનની ચાહિયે । કારણકી સ્થિતિ પ્રભાવ આદિયોંકા સાથ હી હાસ
હોતા છે । ઇસી તરહ આમે ભી એસા હી સમજના ચાહિયે ॥ ૨૧૮ ॥

અન્વયાર્થ—(ચન્દ્રાણં-વ્યન્તરાણામ્) વ્યન્તર દેવોંકી (ઉક્ષોસેણ-
ઉત્ક્રુષ્ટ (ઠીઈ-સ્થિતિઃ) સ્થિતિ (એમં પલિયોવમં-એકં પલ્યોપમમ્) એક
પલ્યોપમકી છે । તથા (જહન્નેણ-જઘન્યેન) જઘન્ય સ્થિતિ (દસવાસસહ-
સિયા-દશ વર્ષ સહસ્રિકા) દશ હજાર વર્ષકી છે ॥ ૨૧૯ ॥

અન્વયાર્થ—(જોડસેસુ-જ્યોતિષ્કેષુ) જ્યોતિષ્ક દેવોંકી સ્થિતિ
(ઉક્ષોસેણ-ઉત્કર્ષેણ) ઉત્ક્રુષ્ટકી અપેક્ષા (વાસલક્ષેણ સાહિયં-વર્ષલક્ષેણ-
સાધિકમ્) એક લાખ વર્ષ અધિક (એમં પલિયોવમં-એકં પલ્યોપમમ્)
એક પલ્યોપમ પ્રમાણ છે । તથા (જહન્નિયા-જઘન્યિકા) જઘન્યકી અપેક્ષા
આયુસ્થિતિ (પલિયોવમદ્વભાગ-પલ્યોપમાષ્ટમભાગમ્) પલ્યકા આઠવાં

અધિપતિ ચમર નામના અસુરેન્દ્રની સ્થિતિ એક સાગરોપમની તથા
ઉત્તરાર્ધના બલિ નામની અસુરેન્દ્રની સ્થિતિ એક સાગરોપમથી થોડી વધુ
છે. તથા જઘન્ય સ્થિતિ દસ દસ હજાર વર્ષની છે. અહીં જે જઘન્ય સ્થિતિ
અતાવવામા આવેલ છે એજ સ્થિતિ કિલ્વીપકોંકી બાણવી બેઠએ ઠારણુ કે,
સ્થિતિ પ્રભાવ આદિકોંકા સાથે જ હાસ થાય છે. આ પ્રમાણે આગળ પણ
આણું જ સમજણું બેઠએ. ॥ ૨૧૮ ॥

અન્વયાર્થ—ચન્દ્રાણં-વ્યન્તરાણામ્ એ તર દેવોની ઉક્ષોસેણ-ઉત્કર્ષેણ ઉત્ક્રુષ્ટ
ઠીઈ-સ્થિતિ સ્થિતિ એમં પલિયોવમ-એકં પલ્યોપમમ્ એક પલ્યોપમની છે તથા
જહન્નેણ-જઘન્યેન જઘન્ય સ્થિતિ દસવાસસહસિયા-દશવર્ષસહસ્રિકા દસહજાર
વર્ષની છે ॥ ૨૧૯ ॥

અન્વયાર્થ—જોડસેસુ-જ્યોતિષ્કેષુ જ્યોતિષ્ક દેવોની સ્થિતિ ઉક્ષોસેણ-
ઉત્કર્ષેણ ઉત્ક્રુષ્ટની અપેક્ષા વાસલક્ષેણ સાહિયં-વર્ષલક્ષેણ સાધિકમ્ એક
લાખ વર્ષથી વધારે એક પલ્યોપમ પ્રમાણ છે તથા જહન્નિયા-જઘન્યિકા જઘન્યની
અપેક્ષા આયુસ્થિતિ પલિયોવમદ્વભાગ-પલ્યોપમાષ્ટમભાગમ્ ॥ ૨૧૮ ॥

જ્યોતિષ્કાણામાયુ સ્થિતિઃ । इयमपि तारकापेक्षयैव स्थितिः श्रेषाणां पल्योपमच
तुर्मागपमाणैश्च जघन्या स्थितिरित्यभिधानादिति ॥ २२०॥ २२१॥ २२२॥ २२३॥
२२४॥ २२५॥ २२६॥ २२७॥ २२८॥ २२९॥ २३०॥ २३१॥ २३२॥

भाग है । ज्योतिष्क देशोंकी जो एक लाख वर्ष अधिक एक पल्योपमकी
उत्कृष्ट आयु कही है वह चन्द्रकी अपेक्षा ही कही गई जाननी
चाहिये । कारण कि सूर्यकी एक हजार वर्ष अधिक एक पल्योपमकी
उत्कृष्ट आयु कही है । ग्रहोंकी भी इतनी ही है । नक्षत्रोंकी उत्कृष्टस्थिति
आधे पल्योपमकी है । तारोंकी उत्कृष्ट स्थिति पल्योपमका चौथा भाग
है । तथा जो जघन्य स्थिति यहां पल्योपमके आठवें भाग प्रमाण कही
है वह भी तारकोंकी अपेक्षासे ही कही गई जाननी चाहिये । तार
कोंके सिवाय बाकीके ज्योतिष्कोंकी तो जघन्य स्थिति पल्योपमके
चतुर्थभाग ही है ॥ २२०॥ (सोहम्मम्मि-सौषमे) सौषमं देवलोकमें (उक्षो
सेण-उत्कर्षेण) उत्कृष्टस्थिति (दो चेव सागराई विद्याहिया-द्वौ एव
सागरौ व्याख्यातौ) दो सागरोपमकी है तथा (अहन्नेर्ण एगं पल्लियोषमं-
जघन्येन च एकं पल्योपमम्) जघन्य स्थिति एक पल्योपमकी है ॥ २२१॥
(इसाणम्मि-ईशाने) ईशान नामके द्वितीय लोकमें (उक्षोसेण-उत्कर्षेण)
उत्कृष्ट स्थिति (दो सागराई विद्याहिया-द्वौ सागरौ व्याख्यातौ) दो

અધોતિષ દેવોની છે એક લાખ વર્ષથી વધારે એક પલ્યોપમ ઉત્કૃષ્ટ આયુ
જતાવેલ છે. તે ચંદ્રની અપેક્ષા જ બતાવેલ છે તેમ બાબતું બોધ્યો. કારણ
કે, સૂર્યની એક હજાર વર્ષ વધારે એક પલ્યોપમની ઉત્કૃષ્ટ આયુ કહેલ છે
ગ્રહોની પણ એટલી જ છે નક્ષત્રોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અર્થા પલ્યોપમની છે
તારાઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પલ્યોપમના ચોથા ભાગની છે તથા જે જઘન્ય
સ્થિતિ અહીં પલ્યોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણ બતાવાઈ છે તે પણ તારાઓની
અપેક્ષાથી જ કહેવાયેલ બાબતી બોધ્યો. તારાઓ સીવાય બાકીના અધોતિષોની
તો જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના ચોથા ભાગની છે ॥ ૨૨૦ ॥

અન-વચાથ—સોહમ્મમ્મિ-સૌષમે સૌષમં દેવલોકમાં ઉક્ષોસેણ-ઉત્કર્ષેણ
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દો ચેવ સાગરાઈ વિદ્યાહિયા-દ્વૌ એવ સાગરૌ વ્યાખ્યાતૌ એ સામરે
પમની છે તથા અહન્નેર્ણ એગં પલ્લિયોષમ-જઘન્યેન ચ એક પલ્યોપમ જઘન્ય
સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે ॥ ૨૨૧ ॥

અન-વચાથ—ઈસાણમ્મિ-ઈશાને ઈશાન નામના બીજા દેવલોકમાં ઉક્ષોસેણ-
ઉત્કર્ષેણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દો સાગરાઈ વિદ્યાહિયા-દ્વૌ સાગરૌ વ્યાખ્યાતૌ એ સામરે

સાગરોપમ કી હૈ ઔર (જહન્નેણં-સાહિયં પલિયોવમં-જઘન્યેન સાધિકમ્ પલ્યોપમમ્) જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમસે કુછ અધિક હૈ ॥૨૨૨॥ (સર્ણકુમારે-સનત્કુમારે) સનત્કુમાર નામકે સ્વર્ગલોકમેં (સત્ત સાગરાણિ ઉક્કોસેણં ઠિઈ ભવે-સપ્તસાગરાન્ ઉત્કર્ષેણ સ્થિતિ ભવતિ) સાત સાગરોપમકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ તથા (જહન્નેણં દુન્નિ સાગરોવમા-જઘન્યેન દ્વે સાગરોપમે) જઘન્ય સ્થિતિ દો સાગરોપમકી હૈ ॥૨૨૩॥ (માહિંદમ્મિ-માહેન્દ્રે) માહેન્દ્ર નામકે દેવલોકમેં (સત્તસાગરા-સપ્તસાગરાન્) સાત સાગરસે (સાહિયા-સાધિકાન્) કુછ અધિક (ઉક્કોસેણ ઠિઈ ભવે-ઉત્કર્ષેણ સ્થિતિ ભવતિ) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ તથા (જહન્નેણં સાહિયા દુન્નિ સાગરૌ-જઘન્યેન સાધિકૌ દ્વૌ સાગરૌ) જઘન્ય સ્થિતિ કુછ અધિક દો સાગરોપમકી હૈ ॥૨૨૪॥ (વંમલોણ-બ્રહ્મલોકે) બ્રહ્મલોક નામકે દેવલોકમેં (દસચેવ સાગરાઈં ઉક્કોસેણ ઠિઈ ભવે-દશૈવ સાગરાન્ ઉત્કર્ષેણ સ્થિતિ ભવતિ) દશ સાગરોપમકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ । ઔર (જહન્નેણં સત્તસાગરોવમા-જઘન્યેન સપ્ત સાગરોપમાણિ) જઘન્ય સ્થિતિ સાત સાગરોપમકી હૈ ॥૨૨૫॥ (લંતગમ્મિ-લાન્તકે) લાન્તક નામકે દેવલોકમેં (ઉક્કોસેણ-ઉત્કર્ષેણ) ઉત્કૃષ્ટ (ઠિઈ-સ્થિતિઃ) સ્થિતિ (ચઉદસ સાગરાઈં ભવે-ચતુર્દશ સાગરાન્ ભવતિ)

પમની છે અને જહન્નેણં સાહિયં પલિયોવમં-જઘન્યેન સાધિકમ્ પલ્યોપમમ્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમથી થોડી વધારે છે. ॥ ૨૨૨ ॥

અન્વયાર્થ—સર્ણકુમારે-સનત્કુમારે સનત્કુમાર નામના સ્વર્ગલોકમાં સત્તસાગરાણિ ઉક્કોસેણ ઠિઈભવે-સપ્તસાગરાણિ ઉત્કર્ષેણ સ્થિતિર્ભવતિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત સાગરોપમની છે તથા જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરોપમની છે. ॥ ૨૨૩ ॥

અન્વયાર્થ—માહિંદમ્મિ-માહેન્દ્રે માહેન્દ્ર નામના દેવલોકમાં સત્તસાગરા-સપ્તસાગરાન્ સાત સાગરથી સાહિયા-સાધિકાન્ થોડી વધારે ઉક્કોસેણ ઠિઈભવે-ઉત્કર્ષેણ સ્થિતિર્ભવતિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. જહન્નેણં સાહિયા દુન્નિ સાગરા-જઘન્યેન સાધિકૌ દ્વૌ સાગરૌ જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરોપમથી કાંઇક વધારે છે ॥૨૨૪॥

અન્વયાર્થ—વંમલોણ-બ્રહ્મલોકે બ્રહ્મલોક નામના દેવલોકમાં દસચેવ સાગરાઈં ઉક્કોસેણ ઠિઈ ભવે-દશૈવ સાગરાન્ ઉત્કર્ષેણ સ્થિતિ ભવતિ દસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે જહન્નેણ સત્તસાગરોવમા-જઘન્યેન સપ્તસાગરોપમાણિ જઘન્ય સ્થિતિ સાત સાગરોપમની છે. ॥ ૨૨૫ ॥

અન્વયાર્થ—લંતગમ્મિ-લાન્તકે લાન્તક નામના દેવલોકમાં ઉક્કોસેણ-ઉત્કર્ષેણ ઉત્કૃષ્ટ ઠિઈ-સ્થિતિ, સ્થિતિ ચઉદસ સાગરોવમાઈ ભવે-ચતુર્દશસાગરાન્ ભવતિ

चौदह सागरोपमकी है। तथा (जहन्नेर्ण-जघ-येन) जघन्यस्थिति (वस-सागरोपमा-दंष्टासागरोपमाणि) दश सागरोपमकी है ॥२२६॥ (महासुक्ते-महाशुक्ते) महाशुक्ल नामक देवलोकमें (उक्कोसेण सत्तरससागराहं ठिई भवे-उत्कर्षेण सप्तदशसागरान् स्थिति भवति) उत्कृष्ट स्थिति सत्रह १७ सागरोपमकी है तथा (जहन्नेर्ण चोदससागरोपमा-जघन्येन चतुर्दशसागरोपमाणि) जघ-य स्थिति चौदह सागरोपमकी है ॥२२७॥ (मह-स्सारम्मि-महसारे) सहस्रार नामके देवलोकमें (उक्कोसेण ठिई-उत्कर्षेण स्थितिः) उत्कृष्ट स्थिति (अट्टारससागरा भवे-अष्टादश सागरान् भवति) अठारह सागरोपमकी है। तथा (जहन्नेर्ण सत्तरह सागरोपमा-जघन्येन सप्तदश सागरोपमाणि) जघन्य से सत्रह १७ सागरोपम की स्थिति है ॥ २२८ ॥

अन्वयार्थ—(आणयम्मि-आनते) आनत नामके नवमें देवलोकमें (उक्कोसेण-उत्कर्षेण) उत्कृष्ट (ठिई-स्थितिः) स्थिति (उण्णीससागरा-एकोन विंशति सागरान्) उन्नीस १९ सागरोपमकी है। तथा (जहन्नेर्ण-जघन्य स्थिति (अट्टारससागरोपमा-अष्टादशसागरोपमाणि) अठारह १८ सागरोपमकी है ॥ १२९ ॥ (पाणयम्मि-प्राणते) प्राणत नामक दशवें देवलोकमें (उक्कोसेण ठिई-उत्कर्षेण स्थितिः) उत्कृष्ट स्थिति (वीस साग

की १८ सागरोपमकी है) तथा (जहन्नेर्ण-जघन्येन जघन्य स्थिति दशसागरोपमाणि-दश सागरोपमाणि) दश सागरोपमकी है ॥ २२९ ॥

अन्वयार्थ—महासुक्ते-महाशुक्ते महाशुक्ल नामका देवलोकमें उक्कोसेण सत्तरससागराहं ठिई भवे-उत्कर्षेण सप्तदशसागरान् स्थिति भवति उत्कृष्ट स्थिति सत्रह सागरोपमकी है तथा (जहन्नेर्ण चोदससागरोपमा-जघन्येन चतुर्दशसागरोपमाणि) जघन्य स्थिति चौदह सागरोपमकी है ॥ २३० ॥

अन्वयार्थ—सहस्सारम्मि-सहसारे सहस्रार नामका देवलोकमें उक्कोसेण ठिई-उत्कर्षेण स्थिति उत्कृष्ट स्थिति अट्टारससागरा भवे-अष्टादश सागरान् भवति अठारह सागरोपमकी है तथा (जहन्नेर्ण सत्तरससागरोपमा-जघन्येन सप्तदश सागरोपमाणि) जघन्य स्थिति सत्तर सागरोपमकी है ॥ २३१ ॥

अन्वयार्थ—आणयम्मि-आनते आनत नामका नवमा देवलोकमें उक्कोसेण उत्कर्षेण उत्कृष्ट ठिई-स्थिति स्थिति उण्णीस सागरा-एकोनविंशति सागरान् ओ।उ।उ।उ। सागरोपमकी है तथा (जहन्नेर्ण-जघन्येन जघन्य स्थिति अट्टारस सागरोपमा-अष्टादश सागरोपमाणि) अठारह सागरोपमकी है ॥ २३२ ॥

अन्वयार्थ—पाणयम्मि-प्राणते प्राणत नामका दशमा देवलोकमें उक्कोसेण ठिई-उत्कर्षेण स्थिति उत्कृष्ट स्थिति वीस सागराहं-विंशति सागरान् वीस साग

‘તેવીસ સાગરાઈ’ इत्यादि—

પ્રથમે=इह प्रक्रमाद् प्रथमे ग्रैवेयकेऽधस्तनाधस्तने इत्यर्थः । एवं द्वितीयादि-
अपि ग्रैवेयक इति सम्बन्धनीयम् , अन्यत् सुगमं छायातोऽवगन्तव्यम् ॥२३४॥
॥२३५॥२३६॥२३७॥२३८॥२३९॥२४०॥२४१॥२४२॥

રાઈ-વિશતિ સાગરાન્) વીસ સાગરોપમકા હૈ તથા (જહન્નેહનં-જઘન્યેન)
જઘન્યસ્થિતિ (ડગવીસઈ-एकोनविंशतिम्) ડગ્ગીસ સાગરોપમકી હૈ
॥२३०॥ (આરણમ્મિ-आरणे) આરણ નામકે ગ્યારહવે દેવલોકમેં (ડકો-
सेण ठिई-उत्कर्षेण स्थितिः) ડત્કૃષ્ટસ્થિતિ (इक्कीसं सागरान्-एकविंशति
सागरान्) ઇક્કીસ સાગરોપમકી હૈ તથા (જહન્નેણ વીસઈસાગરોવમા-
जघन्येन विंशतिसागरोपमाणि) જઘન્યસ્થિતિ વીસ સાગરોપમકી હૈ
॥२३१॥ (અચ્યુતમ્મિ-अच्युते) અચ્યુત નામકે વારહવે દેવલોકમેં
(વાવીસં-द्वाविंशतिम्) વાઈસ સાગરોપમકી (ડકોસેણ ઠિઈ ભવે-उत्कर्षेण
स्थिति भवति) ડત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ તથા (જહન્નેણં ઇક્કવીસઈ સાગરા-
जघन्येन एकविंशति सागरान्) જઘન્યસ્થિતિ ઇક્કીસસાગરોપમકી હૈ
॥२३२॥ (પદમમ્મિ-प्रथमे) પ્રથમ ગ્રૈવેયકમેં-अधस्तन अधस्तन નામકે
ગ્રૈવેયકમેં (ડકોસેણ ઠિઈ-उत्कर्षेण स्थितिः) ડત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (તેવીસં સાગરાઈ
भवे-त्रयोविंशति सागरान् भवति) તેઈસ સાગરોપમકી હૈ તથા (જહન્નેણ-
जघन्येन) જઘન્યસ્થિતિ (વાવીસં સાગરોવમા-द्वाविंशति सागरोपमाणि)

રોપમની તથા જહન્નેણં-જઘન્યેન જઘન્ય સ્થિતિ ડગવીસઈ-एकोनविंशतिम् ઓગણીસ
સાગરોપમની છે ॥ ૨૩૦ ॥

અન્યથાર્થ—आरणम्मि-आरणे આરણ નામના અગ્યારમા દેવલોકમાં
ડકોસેણ ઠિઈ-उत्कर्षेण स्थितिः ડત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઇક્કવીસં સાગરાન્-एकविंशति सागरान्
એકવીસ સાગરોપમની છે તથા જહન્નેણ વીસઈ સાગરોવમા-जघन्येन विंशति
સાગરોપમાણિ જઘન્ય સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની છે ॥ ૨૩૧ ॥

અન્યથાર્થ—अच्युतम्मि-अच्युते અચ્યુત નામના પારમા દેવ લોકમાં
ડકોસેણ ઠિઈ-उत्कर्षेण स्थिति ડત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાવીસ-द्वाविंशतिम् વાવીસ સાગ-
રોપમની તથા જહન્નેણં ઇક્કવીસઈ સાગરો-जघन्येन एकविंशति सागरान् જઘન્ય
સ્થિતિ એકવીસ સાગરોપમની છે ॥ ૨૩૨ ॥

અન્યથાર્થ—पदमम्मि-प्रथमे પ્રથમ ગ્રૈવેયકમાં-अधस्तन अधस्तन નામના
ગ્રૈવેયકમાં ડકોસેણ ઠિઈ-उत्कर्षेण स्थिति ડત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેવીસં સાગરાઈ ભવે-
त्रयोविंशति सागरान् भवति તેવીસ સાગરોપમની છે તથા જહન્નેણ-जघन्येन જઘન્ય
સ્થિતિ વાવીસ સાગરોવમા-द्वाविंशति सागरोपमाणि વાવીસ સાગરોપની છે ॥ ૨૩૩ ॥

પાઈસ સાગરોપમકી હૈ ॥૨૩૩॥ (વિદ્યમ્મિ ત્રિતીયે) ત્રિતીય અધસ્તન મધ્યમ નામકે પ્રવેયકર્મે (ઉક્કોસેણ ઠિઈ-ઉત્કર્પેણ સ્થિતિ) ઉત્ક્રુષ્ટ સ્થિતિ (ચઢ ધીસ સાગરાઈ મથે-ચતુર્વિંશતિ સાગરાન્ મથતિ) ચૌઈસ સાગરોપમકી હૈ તથા (જહુનેણ-જઘન્યેન) જઘન્ય સ્થિતિ (ત્રિવીસ સાગરોપમા-ત્રયોર્વિંશતિ સાગરોપમાણિ) તેઈસ સાગરોપમકી હૈ ॥૨૩૪॥ (મદ્યમ્મિ-તૃતીયે) તૃતીય અધસ્તન ઉપરિતન નામકે પ્રવેયકર્મે (ઉક્કોસેણ ઠિઈ-ઉત્કર્પેણ સ્થિતિ) ઉત્ક્રુષ્ટ સ્થિતિ (પણધીસ સાગરાઈ મથે-પચ્ચવિંશતિ સાગરાન્ મથતિ) પચ્ચીસ સાગરોપમકી હૈ તથા (જહુનેણ-જઘન્યેન) જઘન્ય સ્થિતિ (ચઢ ધીસ સાગરોપમા-ચતુર્વિંશતિ સાગરોપમાણિ) ચૌઈસ સાગરોપમકી હૈ ॥૨૩૫॥ (ચઢયમ્મિ-ચતુર્થે) ચતુર્થ મધ્યમ અધસ્તન નામકે પ્રવેયકર્મે (ઉક્કોસેણ-ઉત્કર્પેણ) ઉત્ક્રુષ્ટ (ઠિઈ-સ્થિતિ) સ્થિતિ (છઠ્ઠીસ સાગરાઈ મથે-પચ્ચવિંશતિ સાગરાન્ મથતિ) છાઈસ સાગરોપમકી હૈ તથા (જહુનેણ-જઘન્યેન) જઘન્ય સ્થિતિ (પણધીસ સાગરાઈ-પચ્ચવિંશતિ સાગરાન્) પચ્ચીસ સાગરોપમકી હૈ ॥૨૩૬॥ (પંચમમ્મિ-પંચમે) પાંચમે મધ્યમ-મધ્યમ નામકે પ્રવેયકર્મે (સસાધીસ સાગરા ઉક્કોસેણ ઠિઈ મથે-સસવિંશતિ સાગરાન્ ઉત્કર્પેણ સ્થિતિ મથતિ) સસાઈસ સાગરોપમકી ઉત્ક્રુષ્ટ સ્થિતિ હૈ ઓર (જહુનેણ છઠ્ઠીસાઈ સાગરા-જઘન્યેન પચ્ચવિંશતિ સાગરાન્) જઘન્ય

અન્વયાથ—વિદ્યમ્મિ-ત્રિતીયે ત્રીજા અધસ્તન મધ્યમ નામના પ્રવેયકર્તા ઉક્કોસેણ ઠિઈ-ઉત્કર્પેણ સ્થિતિ ઉત્ક્રુષ્ટ સ્થિતિ ચઢધીસ સાગરાઈ મથે-ચતુર્વિંશતિ સાગરાન્ મથતિ એવીસ સાગરોપમની છે તથા જહુનેણ જઘન્યેન જઘન્ય સ્થિતિ તેવીસ સાગરોપમા-ત્રયોર્વિંશતિ સાગરોપમાણિ ત્રેવીસ સાગરોપમની છે ॥૨૩૪॥

અન્વયાથ—મદ્યમ્મિ-તૃતીયે ત્રીજા અધસ્તન-ઉપરિતન નામના પ્રવેયકર્તા ઉક્કોસેણ ઠિઈ-ઉત્કર્પેણ સ્થિતિ ઉત્ક્રુષ્ટ સ્થિતિ પચ્ચીસ સાગરાઈ મથે પચ્ચવિંશતિ સાગરાન્ મથતિ પચ્ચીસ સાગરોપમની છે તથા જહુનેણ જઘન્યેન જઘન્ય સ્થિતિ ચઢધીસ સાગરોપમા-ચતુર્વિંશતિ સાગરોપમાણિ એવીસ સાગરોપમની છે ॥૨૩૫॥

અન્વયાથ—ચઢયમ્મિ-ચતુર્થે એવા મધ્યમ અધસ્તન નામના પ્રવેયકર્તા ઉક્કોસેણ-ઉત્કર્પેણ ઉત્ક્રુષ્ટ સ્થિતિ છઠ્ઠીસ સાગરાઈ મથે પચ્ચવિંશતિ સાગરાન્ મથતિ છઠ્ઠીસ સાગરોપમની છે અને જહુનેણ-જઘન્યેન જઘન્ય સ્થિતિ પચ્ચીસ સાગરાઈ-પચ્ચવિંશતિ સાગરાન્ પચ્ચીસ સાગરોપમની છે ॥૨૩૬॥

અન્વયાથ—પંચમમ્મિ-પંચમે પાંચમા મધ્યમ મધ્યમ નામના પ્રવેયકર્તા ઉક્કોસેણ ઠિઈ-ઉત્કર્પેણ સ્થિતિ ઉત્ક્રુષ્ટ સ્થિતિ સસાધીસ સાગરા મથે-સસવિંશતિ સાગરાન્ મથતિ સસાધીસ સાગરોપમની છે તથા જહુનેણ છઠ્ઠીસાઈ સાગરા-

स्थिति छाईस सागरोपमकी है ॥ २३७ ॥ (छठम्मि-पण्ठे) छठे मध्यम-उपरितन नामके ग्रैवेयकमें (अठावीसं उक्कोसेण ठिई भवे-अष्टाविंशति सागरान् उत्कर्षेण स्थिति भवति) अट्ठाईस सागरोपमकी उत्कृष्ट स्थिति है और (जहन्नेणं सत्तावीसई सागरा-जघन्येन सप्त-विंशति सागरान्) जघन्य स्थिति सत्ताईस सागरोपमकी है ॥ २३८ ॥ (सत्तमम्मि-सप्तमे) सातवे उपरितन अधस्तन नामके ग्रैवेयकमें (उण-तीसं उ सागरा उक्कोसेण ठिई भवे-एकोनविंशतं तु सागरान् उत्कर्षेण स्थितिः भवति) गुनतीस २९ सागरोपमकी उत्कृष्ट स्थिति है और (जह-न्नेण अट्ठावीसई सागरा-जघन्येक अष्टातिगति सागरान्) जघन्य स्थिति अट्ठाईस सागरोपमकी है ॥ २३९ ॥ (अट्ठमम्मि-अष्टमे) आठवें उपरितन मध्यम नामके ग्रैवेयकमें (तीसंतु सागराईं उक्कोसेण ठिई भवे-त्रिंशतं सागरान् उत्कर्षेण स्थितिः भवति) तीस सागरोपमकी उत्कृष्ट स्थिति हैं और (जहन्नेणं-जघन्येन) जघन्य स्थिति (उणतिसई सागरा-एकोनविंशतं सागरान्) गुनतीस २९ सागरोपमकी है ॥ २४० ॥ (नवमम्मि-नवमे) नौवें उपरितनोपरितन नामके ग्रैवेयकमें (इक्कतीसं सागरा उक्कोसेण ठिई भवे-एकत्रिंशतं सागरान् उत्कर्षेण स्थिति भवति) इकतीस सागरोपम

जघन्येन षड्विंशति सागरान् जघन्य स्थिति छवीस सागरोपमनी छे ॥ २३७ ॥

अन्वयार्थः—छठम्मि-पण्ठे छठा मध्यम उपरितन नामका ग्रैवेयकमा अट्ठावीसं उक्कोसेण ठिई भवे-अष्टाविंशति सागरान् उत्कर्षेण स्थितिर्भवति अठावीस सागरोपमनी उत्कृष्ट स्थिति तथा जहन्नेणं सत्तावीसं सागरा-जघन्येन सप्तविंशति सागरान् जघन्य स्थिति सत्तावीस सागरोपमनी छे ॥ २३८ ॥

अन्वयार्थः—सत्तमम्मि-सप्तमे सातवा उपरितन अधस्तन नामका ग्रैवेयकमा उणतीस उ सागरा उक्कोसेण ठिई भवे-एकोनविंशत् सागरान् उत्कर्षेण स्थिति भवति उत्कृष्ट स्थिति ओगणुत्रीस सागरोपमनी तथा जहन्नेण अट्ठावीसई सागरा-जघन्येन अष्टाविंशति सागरान् जघन्य स्थिति अठावीस सागरोपमनी छे ॥ २३९ ॥

अन्वयार्थः—अट्ठमम्मि-अष्टमे आठवा उपरितन मध्यम नामका ग्रैवेयकमा तीसं तु सागराईं उक्कोसेण ठिई भवे-त्रिंशत सागरान् उत्कर्षेण स्थितिर्भवति त्रीस सागरोपमनी उत्कृष्ट स्थिति तथा जहन्नेण-जघन्येन जघन्य स्थिति उणतीसई सागरा-एकोनविंशतं सागरान् ओगणुत्रीस सागरोपमनी छे ॥ २४० ॥

अन्वयार्थः—नवमम्मि-नवमे नववा उपरितन उपरितन नामका ग्रैवेयकमा इक्कतीसं सागरा उक्कोसेण ठिई भवे-एकत्रिंशत सागरान् उत्कर्षेण स्थितिर्भवति

‘અજહન્નમણુક્કોસા’ इति—

महाविमाने=महश्च विमानं चेति महाविमानम्, आयुः स्थित्याद्यपेक्षया विमानस्य महश्चम्, तस्मिन्, सर्वार्थे=सर्वे-निरवशेषाः, अर्थाः=अर्थ्यमानत्वाद्वा अनुत्तरमुत्तादयो अस्मिन्तत् सर्वार्थं तस्मिन्, सर्वार्थसिद्धविमाने अग्रयन्याऽनुत्कृष्टा=अविद्यमानं जघन्य-जघ-पक्षं यस्यां सा अग्रयन्या, तथा-अविद्यमानानुत्कृष्टम्-उत्कृष्टत्वं यस्यां साऽनुत्कृष्टा, अग्रयन्यावासानुत्कृष्टा चेति तथा, ‘अजहन्मणुक्कोसा’ इत्यर्थापत्वान्मकारागम । ‘एषा स्थितिः’-आयुः स्थिति, प्रयत्नितं सागरोपमानं व्याख्याता । २४३ ॥

પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે તથા (જહન્નેન-જઘન્યેન) જઘન્ય સ્થિતિ (ત્રીસઠ્ સાગરોષ્ઠમા-ત્રિશતં સાગરોપમાણિ) ત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ છે ॥૨૪૧॥ (અન્યથાપિ વિજયાઈસુ-અનુર્થપિ વિજયાદિપુ) પારો વિજયાદિ અનુસાર વિમાનો (તેત્રીસા સાગરાઈ ડક્કોસેણ ઠિઈ મને-અયસ્થિશત સાગરાન્ ઉત્કર્ષેણ સ્થિતિ ભવતિ) તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે પર્વ (જહન્નેન-જઘન્યેન) જઘન્ય સ્થિતિ ફક્ત ત્રીસ ઓર મધ્યમ પત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ છે ॥૨૪૨॥ (મહાવિમાણે સઘ્ઘટે મહાવિમાને સર્વાર્થે) મહાવિમાન જો સર્વાર્થસિદ્ધ છે હસમેં (અજહન્નમણુક્કોસા-અજઘન્યાનુત્કૃષ્ટ) જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમેં અન્તર નહોં છે અર્થાત્ (તેત્રીસા સાગરોષ્ઠમા એસા ઠિઈ વિયાદિયા-અયસ્થિશત સાગરોપમાણિ એવા સ્થિતિ વર્ણવ્યાતા) ઘણાં ઉત્કૃષ્ટ ઓર જઘન્ય દોનો પ્રકારકી તેત્રીસ સાગરોપમકી હી સ્થિતિ કહી ગઈ છે ॥ ૨૪૧ ॥

એકત્રીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અને જહન્નેન-જઘન્યેન જઘન્ય સ્થિતિ ત્રીસઠ્ સાગરોષ્ઠમા-ત્રિશતિ સાગરોપમાણિ ત્રીસ સાગરોપમની છે ॥૨૪૧॥

અન્યથાપિ—અનુપિ વિજયાઈસુ-અનુર્થપિ વિજયાદિપુ આરે વિચાર્યાદિ અનુત્તર વિમાનેમાં તેત્રીસા સાગરાઈ ડક્કોસેણ ઠિઈ મને-અયસ્થિશત સાગરાન્ ઉત્કર્ષેણ સ્થિતિર્ભવતિ તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે અને જહન્નેન-જઘન્યેન જઘન્ય સ્થિતિ એકત્રીસ અને મધ્યમ એત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ છે ॥૨૪૨

અન્યથાપિ મહાવિમાણે સઘ્ઘટે-મહાવિમાને સર્વાર્થે હમે મહાવિમાન જે સર્વાર્થ સિદ્ધ છે તેમા અજહન્નમણુક્કોસા-અજઘન્યાનુત્કૃષ્ટ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમા અન્તર નથી. અર્થાત્ તેત્રીસા સાગરોષ્ઠમા એસા ઠિઈ વિયાદિયા-અયસ્થિશત સાગરોપમાણિ એવા સ્થિતિર્વ્યાખ્યાતા ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય અને પ્રત્યક્ત્રીસ સાગરોપમની જ સ્થિતિ બતાવવામા આવેલ છે ॥ ૨૪૩ ॥

અથ-દેવાનાં કાયસ્થિતિમાહ—

મૂલમ્—જા ચેવ ડ આડઠિઈ દેવાણં તું વિચાહિયાં ।

સા તેસિં કાયઠિઈ, જહનમુકોસિયા ભંવે ॥ ૨૪૪ ॥

છાયા—યા ચેવ તુ આયુઃ સ્થિતિર્દેવાનાં તુ વ્યાખ્યાતા ।

સા તેપાં કાયસ્થિતિઃ, જઘન્યોત્કૃષ્ટિકા ભવતિ ॥ ૨૪૪ ॥

ટીકા—‘ જા ચેવ ડ આડઠિઈ ’ इत्यादि—

યા=યાદશી એવ તુ દેવાનામાયુઃસ્થિતિ વ્યાખ્યાતા=કથિતા, સા=તાદશી,

તેપાં=દેવાનાં કાયસ્થિતિર્જઘન્યા, ઉત્કૃષ્ટિકા ચ ભવતિ ॥ ૨૪૪ ॥

દેવાનામન્તરમાહ—

મૂલમ્—અણંતકાલમુકોસં, અંતોમુહુત્તં જહનંયં ।

વિજંઢસ્મિ સૅણ કાંણ, દેવાણં હુંજ અંતરમ્ ॥ ૨૪૫ ॥

એણિં વણ્ણંઓ ચેવ, ગંધર્ઓ રસફાંસઓ ।

સંઠાણદેસઓ વાવિ, વિહાંણાઈં સહસ્સંસો ॥ ૨૪૬ ॥

દેવોંકી હસ પ્રકાર આયુસ્થિતિકા પ્રમાણ કહકર અવ સૂત્રકાર ડનકા કાયસ્થિતિ કહતે હૈં—‘ જાચેવ ડ ’ इत्यादि

અન્વયાર્થ—(જા એવ) જૈસી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ (દેવાણં-દેવાનામ્) દેવોંકી યહ પૂર્વોક્તરૂપસે (આડઠિઈ-આયુઃસ્થિતિ) આયુકી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ (સા એવ-મા એવ) વહી (તેસિ-તેષામ્) ડનકી (જહનમુકોસિયા કાયઠિઈ ભવે-જઘન્યોત્કૃષ્ટિકા કાયસ્થિતિઃ ભવતિ) જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ રૂપસે કાયસ્થિતિ જાનની ચાહિયે ।

ભાવાર્થ—જો ડનકી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ આયુ કહી ગઈ હૈ વહી ડનકી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ હૈ ॥ ૨૪૪ ॥

દેવોની આ પ્રકારે આયુસ્થિતિનું પ્રમાણ કહીને હવે સૂત્રકાર તેમની કાયસ્થિતિ કહે છે—“ જાચેવ ડ ” इत्यादि

અન્વયાર્થ—જા એવ-યા એવ જેવી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ દેવાણં-દેવાનામ્ દેવોની આ પૂર્વોક્ત રૂપથી આડઠિઈ આયુ સ્થિતિઃ આયુ સ્થિતિ કહેવાય છે. સા એવ-સા એવ ત તેસિં-તેપા તેની જહનમુકોસિયા કાયઠિઈ ભવે-જઘન્યોત્કૃષ્ટિકા કાયસ્થિતિ ભવતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી કાયસ્થિતિ બાણવી બેઈએ.

ભાવાર્થ—જે તેની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આયુ બતાવેલ છે તે તેની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ છે ॥ ૨૪૪ ॥

છાયા—અનન્તકાલમુત્કૃષ્ટમ્, અન્તર્મુહત જયન્યયમ્ ।

ત્યક્તે સ્વકે કાય, દેવાનાં મથતિ અન્તરમ્ ॥ ૨૪૫ ॥

એતેર્પા વર્ણતથા, ગંધતો રસસ્પર્શતઃ ।

સસ્યાનદેશતોવાઽપિ, વિધાનાનિ સહસ્રશ ॥૨૪૬॥

ટીકા—‘અર્ણતકાલમુક્ષોસં’ ઇત્યાદિ—

એતદ્ ગાપાદ્યં પ્રાગ્મ્યારૂપાર્થં સુગમં ચેતિ ॥ ૨૪૫॥૨૪૬॥

ઇત્યં જીવાનગ્રીવાંશ્ચ સચિસ્તર પ્રદર્શ્ય, સપ્રતિ નિગમનમાહ—

મૂલમ્—સસારસ્થા યે સિદ્ધા યે, ફેય જીવો વિયાહિંયા ।

રૂંવિળો ચેવેઽરૂંવી યે, અજીર્વો દુવિહં વિ'ય ॥૨૪૭॥

છાયા—સસારસ્થાશ્ચ સિદ્ધાશ્ચ, ઇતિ જીવા વ્યાખ્યાનાઃ ।

રુપિણશ્ચેવ અરુપિણશ્ચ, અજીર્વા દિવિષા અપિ ચ ॥૨૪૭॥

અયં દેવોંકા અનન્તકાલ કહસેહે—‘અર્ણતકાલ૦’ ઇત્યાદિ ।

અન્યયાર્થ—દેવલોકસે વ્યયકર ફિર દેવપને વત્પમ્ હોનેકા વત્કૃષ્ટ

અન્તર અનન્તકાલકા હૈ, યહ અનન્તકાલ નિગોદકી અપેક્ષાસે જાનના

ચાહિયે । તથા જયન્ય અન્તર અન્તર્મુહર્ષકા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કોઈ

દેવ યદિ દેવ શરીરકા પરિત્યાગ કર અન્ય અન્ય યોનિયોંમેં જન્મ લેતા

બુધા ફિર ઘેહાંસે મરકર બહુ પુનઃ ડસી દેવયોનિમેં જન્મ લેચે તો ડસકો

વત્કૃષ્ટ અધિકસે અધિક અન્તર અનન્તકાલકા ઓર કમ સે કમ અન્તર

એક અન્તર્મુહર્ષકા પડેગા ॥૧૪૦॥ ઇન દેવોંકે (વિદ્યાળાઈ-વિધાનાનિ)

મેવ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ પંચ સસ્યાનરૂપ દેશકી અપેક્ષા (સહસ્તસો-સહ

સ્રશઃ) હજારોં હોતે હૈ ॥૨૪૬॥

હવે દેવાના અતર કાળને કહે છે—‘અન્તકાલ’ ઇત્યાદિ ।

દેવલોકમાંથી અવીને ફરીથી દેવપણામાં ઉત્પન્ન થવાનો ઉત્કૃષ્ટ અતર

અનત કાળનો છે આ અનતકાળ નિગોદની અપેક્ષાથી બાકીનો નેહજો તથા

જયન્ય અતર અનત મુહૂર્તનું છે તાત્પર્ય એ છે કે, કોઈ દેવ જો દેવશરીરનો

ત્યાગ કરીને બુદ્ધી બુદ્ધી યોનીમાં જન્મ લઈને ફરીથી ત્યાગી મરીને તે ફરીથી

તે દેવ યોનીમાં જન્મ લે તો તેને ઉત્કૃષ્ટ-અધિકથી અધિક અતર અનતકાળનું

અને ઓછામાં ઓછું અતર જોઈ અતરમુહૂર્તનું પડ્યો ॥ ૨૪૫ ॥

અન્યયાર્થ—આ દેવાના વિદ્યાળાઈ-વિધાનાનિ લોક, વર્ણ, ગંધ, રસ અને

સસ્યાનરૂપ દેશની અપેક્ષા સહસ્તસો-સહસ્રશઃ હજારોં હોય છે ॥ ૨૪૬ ॥

ટીકા—‘સંસારતથા ય’ ઇત્યાદિ—

સંસારસ્થાઃ=સંસારિણઃ, ચ=પુનઃ, સિદ્ધા=મુક્તાશ્ચ, ઇતિ એવં, પૂર્વોક્તરીત્યે-
ત્યર્થઃ, જીવા વ્યાખ્યાતાઃ । મૂલભેદમાશ્રિત્ય જીવા દ્વિવિધા એવ સન્તિ, સંસારિણઃ
સિદ્ધાશ્ચેત્યર્થઃ । અજીવા અપિ દ્વિવિધાઃ, રુપિણઃ, અરુપિણશ્ચેતિ ॥૨૪૭॥

અથ કશ્ચિજ્જીવાજીવત્રિભાગશ્રવણશ્રદ્ધાનમાત્રાદેવ કૃતાર્થતાં મન્યેત, અતસ્ત-
દાઽઽશઙ્કાપનોદાર્થમાહ—

મૂલમ્—ઈય જીવમજીવે યં, સોચ્ચાં સદહિરુણં યં ।

સર્વનયાણામણુમણ, રમેજ્ઞં સંજંમે મુંળી ॥ ૨૪૮ ॥

છાયા—ઈતિ જીવાન્ અજીવાંશ્ચ, શ્રુત્વા શ્રદ્ધાય ચ ।

સર્વનયાનામનુતે, રમેત સંયમે મુનિઃ ॥૨૪૮॥

હસ પ્રકાર જીવ ઓર અજીવોંકે ભેદોંકો કહકર અબ ઉપસંહાર
કરતે હૈં—‘સંસારતથા ય’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(સંસારતથા સિદ્ધા ય ઇય જીવા દુવિહા વિયાહિયા-સં-
સારસ્થા સિદ્ધાશ્ચ ઇતિ જીવા દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતાઃ) સંસારી જીવ ઓર
સિદ્ધજીવ, હસ પ્રકાર મૂલ ભેદકો આશ્રિત કરકે જીવ દો પ્રકારકે
કહે ગયે હૈં (રુવિણોઽરુવી ય-રુપિણઃ અરુપિણશ્ચ) હસી પ્રકાર રૂપી ઓર
અરૂપીકે ભેદસે (અજીવા દુવિહા વિયાહિયા-અજીવા અપિ દ્વિવિધાઃ વ્યા-
ખ્યાતાઃ) અજીવ ભી દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ।

ભાવાર્થ—સંસારી ઓર સિદ્ધકે ભેદસે જિસ પ્રકાર જીવ દો પ્રકારકે
માને જાતે હૈં ડસી પ્રકારરૂપી ઓર અરૂપીકે ભેદસે અજીવ ભી દો પ્રકાર
કે માને ગયે હૈં ॥૨૪૭॥

આ પ્રમાણે જીવ અને અજીવોના ભેદ દેખાડીને હવે ઉપસંહાર કરે
છે—“સંસારતથા ય” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—સંસારતથા સિદ્ધા ય ઇય જીવા દુવિહા વિયાહિયા-સંસારસ્થાઃ
સિદ્ધાશ્ચ ઇતિ જીવા દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતા. સંસારી જીવ અને સિદ્ધ જીવ, આ
પ્રકારે મૂળ ભેદને આશ્રિત કરીને જીવના બે ભેદ કહ્યા છે રુવિણોઽરુવી ય-
રુપિણ અરુપિણશ્ચ આ પ્રકાર રૂપી અને અરૂપીના ભેદથી અજીવા દુવિહા વિયાહિયા
અજીવા અપિ દ્વિવિધા વ્યાખ્યાતાઃ અજીવ પણ બે પ્રકારના કહ્યા છે

ભાવાર્થ—સંસારી અને સિદ્ધના ભેદથી બે પ્રમાણે જીવ બે પ્રકારના
માનવામાં આવે છે એજ પ્રમાણે રૂપી અને અરૂપીના ભેદથી અજીવ પણ બે
પ્રકારના માનવામાં આવેલ છે. ॥ ૨૪૭ ॥

ટીકા—‘ હ્ય જીવમજીવે ય ’ ઇત્યાદિ—

ઈતિ=અનેન પ્રકારેણ, જીવાન્ અજીવાંચ બુત્થા=અવધાર્ય, અદ્વાય=‘ મગધતા યથા કથિતં તત્ સમ્યગેષ ’ ઇતિ-અર્થા કૃતા, સર્વનયાનાં=અનુયાયિનિ, સયમે-સમ્યગ્ જ્ઞાનસંહિતે સમ્યક્ ચારિત્રરૂપે મુનિઃ=અનગાર, રમેત=રતિ કુર્યાત્ ॥૨૪૮॥

સયમે રતિ કૃત્વા યત્ કર્તવ્ય તદાહ—

મૂલ્મ—તેઓ ઘઘૂણિ વાસાંણિ, સામર્ણમણુપાલિયો ।

इमेणं कर्मजोगेणं, अप्पाणं सलिहे' मुणी ॥२४९॥

અય કોઈ મનુષ્ય જીવ અજીવોકે મેઢ સુન છેને માત્રસે તથા ડનકા અદ્વાનમાત્રસે અપનેકો કૃતાર્થ માન યેઠતા હૈ અત્ત ઇસ શંકાકો દૂર કરને કે લિયે કહસે હૈ—‘ હ્ય જીવમજીવેય ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(હ્ય-ઈતિ) ઇસ પ્રકાર (જીવાનજીવેય જીવાન્ અજીવાંચ) જીવ ઓર અજીવકે સ્વરૂપકો (સોચ્ચા-બુત્થા) સુનકરકે ઓર (સહહિચ્ચ-અદ્વાય) “મગધાનને ઝૈસા કહા હૈ ઘઘ સય સમ્યક્ હી હૈ” ઇસ રૂપસે અદ્વા કા ધિયય ડસકો યનાકરકે (મુણી સમ્મનયાણં અણુમણ સંજમે રમેજ્જ-મુનિઃ સર્વનયાનામ્ અનુમતે સયમે રમેત) મુનિકા કર્તવ્ય હૈ કિ ઘહ નૈગમનય આદિ સમસ્ત નયોકે દ્વારા માન્ય યેસે સયમમે સમ્યક્ જ્ઞાન સહિત સમ્યક્ ચારિત્રરૂપ સંગમમે તત્પર યને । ઇસ ગાથાકા તાત્પર્ય ઘહ હૈ કિ વસ્તુકે જ્ઞાન ઓર અદ્વાનમાત્રસે સિદ્ધિ નહી હૈ કિન્તુ ડસ જ્ઞાન ઓર અદ્વાનકો ક્રિયાકે પરિણત કરનેસ હી સિદ્ધિ હોતી હૈ ॥૨૪૮॥

હવે કેહ મનુષ્ય છવ અછવના લેહ સાંભગવા માત્રથી તથા તેના અદ્વાન માત્રથી પોતાને કૃતાર્થ માની લે છે આથી જો શકને દૂર કરવાને માટે કહે છે—“ હ્ય જીવમજીવેય ” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—હ્ય-ઈતિ આ અમાણે જીવાનજીવેય-જીવાન્ અજીવાંચ છવ અને અછવના સ્વરૂપને સોચ્ચા-બુત્થા સાંભગીને અને સહહિચ્ચ અદ્વાય “અત્રવાને જે અમાણે કહેછ છે તે આતુ છે ’ આ રૂપથી અદ્વાનો વિષય જોને બનાવીને મુણી સમ્મનયાણં અણુમણ સંજમે રમેજ્જ-મુનિઃ સર્વનયાનામ્ અનુમતે સયમે રમેત મુનિત્તુ જો કર્તવ્ય છે કે, તે નૈગમનય આદિ સપ્પા નયો દાશ માન્ય જોના સયમમા અમ્યજ્ઞાન અહિત અમ્યક ચારિત્રરૂપ સયમમાં તરપર બને. આ આધાતુ તાત્પર્ય જો છે કે વસ્તુનુ જ્ઞાન અને અદ્વાન માત્રથી સિદ્ધિ નથી. ૫૨૭ જો જ્ઞાન અને અદ્વાનને ક્રિયામાં પરિણત કરવાથી સિદ્ધિ લેાય છે ॥૨૪૮॥

ભાવતસ્તુ કપાયાણાં કૃશતા સમ્પાદનમ્ । સંવત્સરં મધ્યમિકા-મધ્યમા સંલેખના ભવતિ । જઘન્યિકા=જઘન્યા તુ સંલેખના પળમાસાનભિવ્યાપ્ય ભવતિ ॥૨૫૦॥

સંલેખનાયાસૈવિધ્યમુક્તમ્, તત્રોત્કૃષ્ટાયાઃ ક્રમયોગમાહ—

મુલમ્-પદમે વાસચંડકમ્મિ, વિગઈનિજ્જૂહણં કરે ।

વિઙ્ઘ વાસચંડકમ્મિ, વિચિત્તં તું તંવં કરે ॥૨૫૧॥

છાયા—પ્રથમે વર્ષચતુષ્કે, વિકૃતિનિર્મૂલનં કુર્યાત્ ।

દ્વિતીયે વર્ષચતુષ્કે, વિચિત્રં તુ તપશ્ચરેત્ ॥૨૫૨॥

ટીકા—‘પદમે વાસચંડકમ્મિ’ इत्यादि—

પ્રથમે=આગ્રે વર્ષચતુષ્કે=સંવત્સરચતુષ્થયે, વિકૃતિનિર્મૂલનં=વિકૃતિઃ-દુષ્ણ-

વર્ષાણિ એવ ઉત્કૃષ્ટા સંલેખના ભવતિ) સંલેખનાકા ઉત્કૃષ્ટકાલ ચારહ વર્ષોંકા હૈ । (મજ્ઞિમિયા સંવચ્છરમ્-મધ્યમિકા સંવત્સરમ્) એક વર્ષ કાલ સંલેખનાકા મધ્યમકાલ હૈ । (જહનિયા છમ્માસા-જઘન્યિકા પળમાસાન્) છહમાસકા સમય સંલેખનાકા જઘન્યકાલ હૈ । દ્રવ્યકી અપેક્ષા શરીરકા તથા ભાવકી અપની કપાયોંકા કૃશ કરના ઇસ્કા નામ સંલેખના હૈ । યહ સંલેખના ઉત્તમ, મધ્યમ ઓર જઘન્યકે ભેદસે ત્રીન પ્રકાર હોતી હૈ । ચારહ વર્ષ પ્રમાણ કાલતક જો સંલેખના ધારણકી જાતી હૈ વહ ઉત્કૃષ્ટ સંલેખના, એવં છહ મહીને તક જો આચરિતકી જાતી હૈ વહ જઘન્ય સંલેખના હૈ ॥ ૨૫૦ ॥

ઉત્કૃષ્ટ સંલેખના ક્રમયોગ ઇસ પ્રકાર હૈ—‘પદમે’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(પદમે વાસચંડકમ્મિ-પ્રથમે વર્ષચતુષ્કે) પહિલેકે ચાર

ઉત્કૃષ્ટા સંલેખના ભવતિ સંલેખનાના ઉત્કૃષ્ટ કાળ ખાર વરસનો હોય છે મજ્ઞિ-મિયા સંવચ્છરમ્-મધ્યમિકા સંવત્સરમ્ એક વર્ષનો કાળ સંલેખનાનો મધ્યકાળ છે. જહનિયા છમ્માસા-જઘન્યિકા પળમાસાન્ છ મહિનાનો સમય સંલેખનાનો જઘન્ય કાળ છે. દ્રવ્યની અપેક્ષા શરીરના તથા ભાવની અપેક્ષા કપાયોને કૃષ કરવાં એનું નામ સંલેખના છે. આ સંલેખના ઉત્તમ મધ્યમ અને જઘન્યના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની હોય છે ખાર વર્ષ પ્રમાણ કાળ સુધી જે સંલેખના ધારણ કરવામાં આવે છે તે ઉત્તમ સંલેખના છે. એક વર્ષ પ્રમાણ કાળ સુધી જે ધારણ કરવામાં આવે છે તે મધ્યમ સંલેખના છે અને છ મહિના સુધી જે આચરવામાં આવે છે તે જઘન્ય સંલેખના છે. ॥ ૨૫૦ ॥

ઉત્કૃષ્ટ સંલેખનાનો ક્રમયોગ આ પ્રકારથી છે—‘પદમે’ इत्यादि !

અન્વયાર્થ—પદમે વાસ ચંડકમ્મિ-પ્રથમે વર્ષચતુષ્કે પહેલાના ચાર વરસોમાં

छाया—परिपालितश्च दीर्घः पर्यायो वाचना तथा दत्ता ।

निष्पादिताश्च शिष्याः, भयो म आत्मन कर्तुम् ॥१॥

इति गाथाः ॥२४९॥

क्रमयोग वर्णयितु संछेसनामेदान मदर्शयति—

मूढम्—धारसेव उ वासाई, संलेहकोसिया भवे ।

संवच्छेरमज्झिमिया, छेम्मासा यं जहसिया ॥२५०॥

छाया—द्वादशैव तु वर्षाणि, संछेसना उत्कृष्टा भवति ।

सप्ततरं मध्यमिका, पण्मासाश्च अध्वनिका ॥२५०॥

टीका—‘धारसेव उ वासाई’ इत्यादि—

संछेसना द्वादशैव वर्षाणि उत्कृष्टा भवति । संछेसना च—द्रव्यवत् क्षीररसः,

“परिपालितो य दीर्घो परियाओ वायणा तथा दिष्वा ।

गिष्वा इया म सीसा सेयं मे अप्पणो काठं ॥ १ ॥”

अर्थात्—मुनिपर्याय मैंने बहुत समय तक पालितकी है । तथा मैं दीक्षित शिष्योंको भी वाचना दे चुका हूँ एवं यथायोग्य शिष्य संपत्ति भी मेरी वर्धित हो चुकी है । अतः अब मेरा कर्तव्य है कि मैं अपना भी कुछ कर लूँ—इसी में मेरी भलाई है । अर्थात् सबसे अच्छा रह कर संछेसना धारण करने में ही मेरा हित है । ऐसा साधुको विचार कर पिछली अब स्यामैं संछेसना धारण करना चाहिये ॥ २४९ ॥

अब क्रमयोग को वर्णन करनेके लिये सूत्रकार संछेसनाके मेदोंको प्रकट करते हैं—‘धारसेव उ’ इत्यादि ।

मन्वयार्थ—(धारसवासाई एव लकोसिया संलेहा भवे—द्वादश

“परिपालितो य दीर्घो परियाओ वायणा तथा दिष्वा जि प्छव्याय सीसा सेयं मे अप्पणो काठं ॥१॥” अर्थात् मुनि पर्याय मे बहुत समय मुनी पालतु करेछे तथा हुं दीक्षित शिष्योनेपक्ष वाचना दह चुक्यो छु अने वधाभोज्य शिष्य क पत्ति पक्ष भेजवी दीपेछ छे आथी दवे भाइ कर्तव्य छे के, हुं भाइ कांछे करी दह—आमो म भारी लकाछ छे अर्थात् अधाथी अलाकछ रक्षीने संछेसना धारतु कर्त्तामो भाई हित छे म्म प्रभावे साधुको विचार करीने पाछली अवस्थामें संछेसना धारतु करवी लेछे ॥ २४९ ॥

दवे कम शिष्यद्वय वधुन करवा भाटे सूत्रकार संछेसनाना सेदोने प्रकट करे छे—“धारसेव उ” इत्यादि ।

मन्वयार्थ—धारसवासाई एव लकोसिया संलेहा भवे—द्वादशवर्षाणि एव

કોટીસદ્વિતમાચામ્લ, કૃત્વા સંવત્સરે મુનિઃ ।

માસાર્દ્ધમાસિકેન તુ, આહારેણ તપશ્ચરેત્ ॥૨૫૪॥

ટીકા—‘एगंतरम्’ इत्यादि—

દૌ સંવત્સરૌ=દે વર્ષે, एकान्तरम्=એકેન=ચતુર્થમક્તલક્ષણેન તપસા, અન્તર=વ્યયધાને યસ્મિન્સ્તદેકાન્તરં, તાદૃશમ્, આચામ્લં કૃત્વા, વર્ષદ્વયમેકાન્તરં કુર્યાત્ પારણકે ચ આચામ્લમિત્યર્થઃ । તત=તદનન્તરં સંવત્સરાર્દ્ધ=પણ્માસાન્ અતિવિકૃષ્ટમ્=અષ્ટમદશમદ્વાદશાદિરૂપ તપઃ, ન ચરેત્=નાસેવેત ॥૨૫૨॥

‘तओ’ इत्यादि—

તત=તદનન્તરં, સંવત્સરાર્દ્ધ=પણ્માસાન્ વિકૃષ્ટં કઠિનમ્ અષ્ટમદશમદ્વાદશાદિરૂપમિત્યર્થઃ, તપસ્તુ નિયમેન, ચરેત્=કુર્યાત્ । તુ શબ્દોડવધારણાર્થકઃ । અત્રૈવ વિશેષમાહ=તસ્મિન્=દ્વિધા વિભજ્યોક્તે એકાદશે સંવત્સરે, પરિમિતમેવ=સ્વલ્પમેવ,

તૃતીય વર્ષ ચતુષ્કર્મે કયા કરના ચાહિયે યદ્ અથ સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘एगतर’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(દુવે સંવત્સરે=દૌ સંવત્સરૌ) દો વર્ષ તક (एगंतरमायामं કદુ=एकान्तरं આચામ્લં કૃત્વા) एकान्तर તપ કરે પારણામે આયંવિલ કરે (तओ=ततः) ફિર અર્થાત્ ગ્યારહવે વર્ષમેં વહ છહ મહિને તક (नाइ विगिटं તવં ચરે=નાતિ વિકૃષ્ટં તપઃ ચરેત્) અષ્ટમ, દશમ, દ્વાદશ આદિ રૂપ કઠિન તપસ્યા નહીં કરે (तओ=ततः) ફિર દૂસરે છહ મહીનેમેં (विगिटंतु તવં ચરે=વિકૃષ્ટં તુ તપઃ ચરેત્) વહ અષ્ટમ દશમ દ્વાદશ આદિ રૂપ કઠિન તપશ્ચર્યા નિયમસે કરે (तस्मि संवच्छरे=तस्मिन् संवत्सरे) હસ ગ્યારહવે વર્ષમેં વહ (परिमियं चेव आचाम्लं कुज्जा=परिमितमेव आचाम्लं કુર્યાત્) પરિમિત હી થોડેસે હી આયંવિલ કરે । ઘારહવે

ત્રીજા ચતુષ્ક વર્ષોમાં શુ કરવું જોઈએ એ સૂચકાર હવે બતાવે છે—
“ एगतर ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—(દુવે સંવત્સરે=દૌ સંવત્સરૌ) બે વર્ષ સુધી एगंतरमायामं કદુ=एकान्तरं આચામ્લ કૃત્વા એકાન્તર તપ કરવું અને પારણામાં આયંબિલ કરવું તओ=ततः પછીના અગ્યારમા વરસે એ છ મહિના સુધી नाइविगिटं તવં ચરે=નાતિ વિકૃષ્ટં તપઃ ચરેત્ અષ્ટમ, દશમ, દ્વાદશ આદિરૂપ કઠણ તપસ્યા ન કરે, તओ=ततः પછીના છ મહિનામાં વિગિટ તવં તુ ચરે=વિકૃષ્ટ તુ તપશ્ચરેત્ અષ્ટમ, દશમ, દ્વાદશ આદિરૂપ કઠણ તપશ્ચર્યા નિયમથી કરે તસ્મિ સંવત્સરે=તસ્મિન્સંવત્સરે આ અગ્યારમા વર્ષમાં પરિમિય ચેવ આચામ્લં કુજ્જા=પરિમિતમેવ આચામ્લ કુર્યાત્ તે પરિમિત થોડા જ આય બિલ કરે. आचाम्लं तपः चारं આયંબિલ

दिक, तस्या नियुहण-परित्याग, कुर्यात् । द्वितीय वर्षचतुष्के विचित्रमेव चतुर्थ-
पञ्चादमादिरूपं तपश्चरेत्, अथ च पारणके सर्व कल्पनीय पारणतीति संप्रदायः ॥२५१॥

वृत्तिये वर्षचतुष्टये यत् कर्तव्यं तदाह—

सम्—परातरे मायाम केदु, संवच्छरे तुवे ।

ततो संवच्छरं तु, नैव विगिष्टं तेव चरे ॥२५२॥

ततो संवच्छरं तु, विगिष्टं तु तेव चरे ।

परिमित चेवं आयाम, तस्मि संवच्छरे केरे ॥२५३॥

कोडीसहियमायाम, कहे संवच्छरे मुणी ।

मासद्वेमासिएण तु, आहारेण तेव चरे ॥२५४॥

छाया—पञ्चान्तरमाचाम्लं, कृत्वा संवत्सरी द्वौ ।

ततः सवत्सरादौ तु, नातिविकुष्टं तपश्चरेत् ॥२५२॥

ततः सवत्सरादौ तु, विकुष्टं तु तपश्चरेत् ।

परिमितमेव आचाम्लं, तस्मि सवत्सरे कुर्यात् ॥२५३॥

वर्षोर्मे (विगई निज्जुहण करे-विकृति निर्युहणं कुर्यात्) विकृति-दुग्धादिक
का निर्युहण परित्याग करे (विहए वासचतुष्कस्मि-द्वितीये वर्षचतुष्के) द्वितीय
वर्ष चतुष्कमे (विचित्रं तु तप चरे-विचित्रं तु तपश्चरेत्) विचित्र तप करे ।

भावार्थ— चारह वर्षके तीन विभाग करना चाहिये एक २ विभा-
गमें चार चार वर्ष आते हैं । इसी तरह उत्कृष्ट संलेखना धारण करन
वालेका यह कर्तव्य है कि वह प्रथमके चार वर्षोंमें दुग्धादिक विकृतियोंका
परित्याग कर देवे पश्चात् द्वितीय चार वर्षोंमें चतुर्थ पष्ठ अष्टमादिरूप
विचित्र प्रकारकी तपश्चर्या करे । पारणाके दिन कल्पनीय समस्त वस्तुएँ
यह ले सकता है ॥ २५१ ॥

विगई निज्जुहणं करे-विकृति निर्युहणं कुर्यात् विकृति-दुग्ध आदिना परित्याग करे
विहए वास चतुष्कस्मि-द्वितीये वर्षचतुष्के धीया चार वरसोभा विचित्रं तु तप
चरे-विचित्रं तु तपश्चरेत् विचित्र तप करे.

भावार्थ—चार वषना तप विभाग करवा लेईये. लेईये विभागमा
चार चार वर्ष आवे छे आरीते उत्कृष्ट संलेखना धारण करवानु ताएव ले
छे छे, प्रथमना चार वर्षमा दुग्धादिक विकृतियोना परित्याग करे. पछीये
धीया चार वर्षमा चतुष्ट, पष्ठ, अष्टम आदि विविध प्रकारनी तपश्चरा करे
अने पारणना दिनसे कल्पनीय सबणी वस्तुयो ले लय सके छे ॥ २५१ ॥

कोटिसहितं भवति, ईदृशं निरन्तरमित्यर्थः । कृत्वा, तु=पुनरपि तस्मिन् वर्षे मासा-
र्द्धेन=अर्धमासिकेन, मासिकेन वा, आहारेण=आहारप्रत्याख्यानेनेत्यर्थः, तपः=
भक्तप्रत्याख्यानादिकसनशनं, चरेत्-संस्तारकं कुर्यादितिभावः ॥२५४॥

इत्थमनशनं प्रपन्नस्याप्यशुभभावनानां मिथ्यात्वादीनां चानर्थहेतुत्वं, तद्विपर्ययाणां च शुभहेतुत्वमाह—

मूलम्—कंदर्पमाभिओगं, किन्विसियं मोहमासुरत्तं च ।

एयाओ दुग्गईओ, मरणम्मि विराहयां 'होति ॥२५५॥

छाया—कन्दर्प अभियोग्यं, किल्बिषिकं मोहआसुरत्वं च ।

एता दुर्गतयः, मरणे विराधका भवन्ति ॥२५५॥

टीका—‘कंदर्पमाभिओगं’ इत्यादि—

कन्दर्पम्—इह कन्दर्पशब्देन कन्दर्पभावना ग्राह्या, पदेऽपि पदैकदेशस्य दर्शनात् । मूलपाठे नपुंसकनिर्देश आर्पत्वात् । कन्दर्पः—कन्दर्पः भावनेत्यर्थः, एवमा-

करे, बादमें अवशिष्ट छह मास तक अति विकृष्ट तपस्या करे । ग्यारहवें वर्षमें एकान्तर तपके पारणाके दिन ही आयबिल करे । बारहवें वर्षमें कोटी सहित आयबिल करे । फिर एक मास पहिलेसे अथवा पन्द्रह दिन पहिलेसे आहारका परित्याग कर तपश्चर्या करे । अर्थात् अन्तमें अनशन करके संथारा करे ॥२५४॥

संथारा किये हुए मुनिको अशुभ भावनाका त्याग कर शुभ भावना मानना चाहिये, इस बातको सूत्रकार कहते हैं—‘कंदर्पं०’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—अनशनको स्वीकार करनेवाले उस मुनिराजको अनर्थकी हेतुभूत (कंदर्पमाभिओगं किन्विसियं मोहं आसुरत्तं एयाओ मरणम्मि विरहिया दुग्गईओ होति—कन्दर्प आभियोग्यं किल्बिषिकं मोहं आसुरत्वं

आहमां पीना छ सुधी कठणु तपस्या करे. अग्यारमा वर्षमा ऐकान्तर तपना पारणाना दिवसे ७ आय बिल करे. बारमा वर्षमा कोटी सहित आय बिल करे. पछी ऐक भडिना पडेला अथवा पंढर दिवस पडेला आहारने परित्याग करी तपस्या करे अर्थात् अतमा अनशन करीने स थारे करे. ॥ २५४ ॥

स थारे करेले मुनिये अशुभ भावनाने त्याग करीने शुभ भावना भाववी जेधये. आ बातने सूत्रकार कहे छे—“ कदपं ” इत्यादि ।

अन्वयार्थ—अनशनने स्वीकार करवावाणा ये मुनिराजे अनर्थना हेतु भूत कंदर्पमाभिओगं किन्विसियं मोहं आसुरत्तं एयाओ मरणम्मि विरहिया दुग्गईओ होति—कंदर्प आभियोग्यं किल्बिषिकं मोहं आसुरत्वं एता, मरणे विराधिका

આવામ્લ કુર્વાત્ । દ્વાદશે हि वर्षे निरन्तरमाचाम्लम्, इह तु एकादशे वर्षे ननु
यादिपारणके । एवेति परिमितमित्युक्तम् ॥२५॥

‘કોઢીસહિયમાયામં’ इत्यादि—

संवत्सरे=प्रक्रमाद् द्वादशे वर्षे, मुनिः=अनगारः, कोटीसहितं=कोट्यौ-
अग्रेप्रत्यास्थानाद्यन्तरूपे, सहिते=मिलिते यस्मिंस्तत् कोटीसहितम् । अयं भावः-
विवक्षितदिने आचाम्लं कृत्वा, पुनर्द्वितीयेऽपि आचाम्लमेव प्रत्याख्याति । ततः
प्रथमस्य पर्यन्तकोटिः, द्वितीयस्य प्रारम्भकोटिः, इमे द्वे मिलिते भवतु ततस्तत्
वर्षमें तो निरन्तर ही आयंपिल करे । ग्यारहवें वर्षमें चतुर्थमस्त आविके
पारणाके दिन आयंपिल करे, इसी सूचनाके निमित्त ही सूत्रकारने “परि
मित” शब्द गाथामें रखा है । (संबच्छरे-संवत्सरे) ग्यारहवें वर्षमें फिर
(मुणी-मुनिः) वह मुनि (कोडीसहियमायाम कहु-कोटी सहितमाया
म्ल कृत्वा) कोटी सहित प्रथम आयंपिलकी पर्यन्त कोटीके साथ २ हसरे
आयंपिलकी प्रारंभ कोटिको युक्त करके अर्थात् निरन्तर आयंपिल करके
(आमन्द् मासिण-मासार्द्धमासिकेन) पन्त्रह दिन पहिलेसे अथवा एक
मास पहिलेसे (आहारेण-आहारेण) आहारका प्रत्याख्यान कर (तर्ध चरे-
तपः चरेत्) तपस्या करे अर्थात् सपारा करे । इन गाथाओ द्वारा तृतीय
वर्ष चतुष्कमें मुनिको क्या करना चाहिये यह बात सूत्रकारने प्रदर्शित
की है इसक द्वारा वे कह रहे हैं कि वह मुनि दो वर्ष तक अर्थात्
नौवें और दशवें वर्षमें एकान्तर तप करे और पारणामें आयंपिल करे।
फिर ग्यारहवें वर्षके छह मास तक अति विकृष्ट-कठीन तपस्या नहीं

કરે. જાગ્યારમા વર્ષમાં ચતુર્થલક્ષ્ય આહિનુ પારણાના દિવસે આયંબિલ કરે.
આ સુચનાના નિમિત્તે જ સૂત્રકારે “ પરિમિત ” શબ્દ આથામાં રાખેલ છે.
સંવચ્છરે-સંવત્સરે જાગ્યારમા વર્ષમાં તે મુની-મુનિ મુનિ કોઢીસહિયમાયામં
કહુ-કોટીસહિયમાયામં કૃત્વા કોટી સહીત પ્રથમ આયંબિલની પર્યન્ત
કોટીની સાથે સામે બીજા આયંબિલની પ્રારંભ કોટીને યુક્ત કરીને, જ્યોત
નિરન્તર આયંબિલ કરીને, માસદ્વમાસિણ-માસાર્ધમાસિકેન ૫૬૨ દિવસ પહેલાં
અથવા એક માસ પહેલાંથી આહારેણ-આહારેણ આહારનુ પ્રત્યાખ્યાન કરી
તર્ધ ચરે-તપઃ ચરેત્ તપસ્યા કરે જ્યોત્ સપારા કરે. આ ગાથાએ દ્વાદશ ત્રીજા
વર્ષ ચતુષ્કમાં મુનિકે શું કરવું જોઈએ આ વાતને સૂત્રકારે પ્રદર્શિત કરેલ છે.
જાના દ્વાદશ સૂત્રકારે જે જતાની રહ્યા છે કે, જે મુનિ બે વર્ષ સુધી જોડે
નવમા અને દશમા વર્ષમાં જોડાન્તર તપ કરે અને પારણામાં આયંબિલ કરે.
૫૪ી જાગ્યારમા વર્ષમાં જ મહિના સુધી વધી વિકૃષ્ટ-કઠિન તપસ્યા ન કરે

યેન્વેત્રોત્પત્તિઃ, ચરણવૈકલ્યે તુ નાનાગતિગામિત્વમેવ ભવતિ । ‘મરણે’ ઇતિ પદેન મરણાત્ પ્રાગેતત્સત્તાયામપિ મરણકાલે શુભભાવનાયાઃ સદ્ભાવે સુગતિરપિ ભવતીતિ સૂચિતમ્ ॥ ૨૫૫ ॥

કિં ચ—

શુભમ્—મિચ્છાદંસળરક્તા, સનિયાણં ડં હિંસગા ।

ઇયં જે મરંતિ જીવા, તેસિં પુંળ દુહ્હા વોહી ॥૨૫૬॥

છાયા—મિથ્યાદર્શનરક્તાઃ સનિદાનાસ્તુ હિંસકાઃ ।

ઇતિ યે મ્રિયન્તે જીવાઃ, તેષાં પુનર્દુર્લભા વોધિઃ ॥૨૫૬॥

ટીકા—‘મિચ્છાદંસળરક્તા’ ઇત્યાદિ—

મિથ્યાદર્શનરક્તાઃ=મિથ્યાદર્શન—મોહનીયકર્મોદયજનિતં વિપરીતજ્ઞાનમ્, અતત્ત્વે તત્ત્વાભિનિવેશઃ, તત્ત્વેચાતત્ત્વાભિનિવેશ । મિથ્યાદર્શનં પશ્ચધા—અભિગ્ર-હિકાનભિગ્રહિકાભિનિવેશિકાનાભોગિકસાંશયિકભેદાત્, ઉપાધિભેદતો વહુતરભેદં ચેતિ । તત્ર રક્તાઃ—આસક્તાઃ, તથા—સનિદાનાઃ—નિદાનં—સાનુરાગભોગપ્રાર્થનારૂપં, તેન સહ વર્તન્ત ઇતિ સનિદાનાઃ, તથા—હિંસકાઃ—પ્રાણાતિપાતકારિણઃ, ઇતિ=

દેવદુર્ગતિમેં લે જાતી હૈ । કારણ કિં ઇનકી સત્તામેં સમ્યગ્દર્શન આદિ-કોંકા સદ્ભાવ નહીં હો સકતા હૈ । યે ડનકી નાશક હૈ । “મરણ” પદસે સૂત્રકારકા યહ અભિપ્રાય હૈ કિં ભલે હી યે ભાવનાઐ જીવમેં મરણ કે પહિલે રહીં હોં તો ભી મરણકાલમેં શુભ ભાવનાકા સદ્ભાવ હોને પર જીવકો સુગતિકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ॥૨૫૫॥

ઔર ભી—‘મિચ્છાદંસળરક્તા’ ઇત્યાદિ ।

અઘવચાર્થ—(મિચ્છાદંસળરક્તા—મિથ્યાદર્શનરક્તાઃ) મિથ્યાદર્શનમેં રક્ત બને હુણ (સનિયાણા—સનિદાનાઃ) ઇવં નિદાન વંધનસે જકડે હુણ તથા (હિંસગા—હિંસકાઃ) પ્રાણાતિપાત કરને વાલે ઇસે (જે જીવા મરતિ—

શકતો નથી એએની અપહારક છે “મરણ” પદથી સૂત્રકારનો એ અભિપ્રાય છે કે, ભલે એ ભાવનાઓ જીવમાં મરણના પહેલાં રહેલી હોય તો પણ મરણ કાળમાં શુભ ભાવનાઓનો સદ્ભાવ હોવાના કારણે જીવને સુગતિની જ પ્રાપ્તિ થાય છે ॥૨૫૫॥

કરી પણ—“મિચ્છાદંસળરક્તા” ઇત્યાદિ ।

અન્યચાર્થ—મિચ્છાદંસળરક્તા—મિથ્યાદર્શનરક્તા મિથ્યાદર્શનમાં રક્ત બની રહેલ, અથવા સનિયાણા—સનિદાના નિદાન બંધનમાં જકડાયેલ અને હિંસગા—હિંસકાઃ પ્રાણાતિપાત કરવાવાળા એવા જે જીવા મરંતિ—યે જીવાઃ મ્રિયંતે

મિયોગ્યમાવના૨, કિલ્ચિપિક્કમાવના૩, મોહમાવના૪, આસુરત્વમાવના૫ વ, एताः कन्दर्पमावनादयः मरणे=मरणकाले विराधिकाः=सम्पद्दर्शनादीनामपहारिकाः सत्यः, दुर्गतय=दुर्गतिमापिका भवन्ति । इह दुर्गतिश्च देवदुर्गतिः, ये हि कन्दर्पमावनादौ प्रवृत्तस्तेषां सम्पद्धारतभारिप्रसत्तायामपि दुर्गतिरूपेण तथाविधदेवनिष्ठा-

एताः मरणे विराधिका दुर्गतया भवन्ति) कन्दर्पमावना, આમિયોગ્યમાવના, કિલ્ચિપિક્કમાવના, एवं आसुरत्वमावना ये पांच भावना जो कि मरण कालमें सम्पद्दर्शन आदिकोंकी नाशक हैं और इसी लिये जीवोंको दुर्गतिमें ले जानेवाली हैं अवश्य उनका परित्याग कर देना चाहिये । कारण कि जो इन कन्दर्पमावना आदिमें प्रवृत्त होते हैं उनमें व्यवहारकी अपेक्षा चारित्रकी सत्ता होने पर भी उनकी उत्पत्ति दुर्गतिरूप तथाविध देव निकायोमें ही होती है । अतः यहां दुर्गति शब्दसे देवदुर्गतिका ही ग्रहण करना चाहिये । क्योंकि जो जीव मलीन चारित्र वाले हैं वे मरकर चारों गतिकी आयुका बंध कर सकते हैं । गाथामें कन्दर्प शब्दसे कन्दर्प भावनाका ग्रहण किया गया है । कारण कि पदके एक देशसे भी पूर्ण पदका ग्रहण होता है । इसी प्रकार आमियोग्य आदि शब्दोंसे भी आमि-योग्यभावना किल्चिपिकभावना मोहभावना और आसुरभावनाका ग्रहण समझना चाहिये । इन भावनाओंका त्याग मरणकालमें इसलिये कहा गया है कि ये भावनाएँ व्यवहारतः चारित्रकी सत्ता होने पर भी जीवकी

दुर्गतयः भवन्ति कन्दर्पभावना, આમિયોગ્યભાવના, કિલ્ચિપિક્કભાવના, મોહભાવના અને આસુરત્વભાવના. આ પાંચ ભાવનાઓ કે, જે મરણકાળમાં સમ્પદ્દર્શન આદિકોની અપહારક છે અને જે કારણે જીવોને દુર્ગતિમાં લઈ જવા વાળી છે એનો અવરથ અવરથ પરિત્યાગ કરી દેવો. જોઇએ કારણ કે જે કો કન્દર્પ ભાવના આદિમાં પ્રવૃત્ત થાય છે ત્યારે એનામાં બંધારણની અપેક્ષા ચારિત્રની સત્તા હોવા છતાં પણ એની ઉત્પત્તિ દુર્ગતિરૂપ તથાવિધ દેવનિકાષોમાં જ થાય છે આથી અહીં દુર્ગતિ શબ્દથી દેવદુર્ગતિનું અર્થ કરી લેવું જોઇએ કેમકે જે જીવ ચારિત્રની નિષ્કૃષ્ટતાવાળા હોય છે તે મરીને ચારે ગતિની આશુની બંધ કરી શકે છે આથીમાં કંદર્પ શબ્દથી કંદર્પ ભાવનાનું અર્થ કરવામાં આવેલ છે કારણ કે, પદના જોકે દેશથી પણ પૂર્ણ પદનું અર્થ થાય છે આ જ પ્રમાણે આમિયોગ્ય આદિ શબ્દોથી પણ આમિયોગ્યભાવના, કિલ્ચિ પિક્કભાવના, મોહભાવના અને આસુરભાવનાનું અર્થ સમજવું જોઇએ. આ ભાવનાઓનો મરણકાળમાં ત્યાગ આ કારણે બતાવવામાં આવેલ છે કે, જે ભાવનાઓ બંધારણતઃ ચારિત્રની સત્તા હોવા છતાં પણ જીવને દેવ દુર્ગતિમાં લઈ જાય છે કારણ કે, એમની સત્તામાં સમ્પદ્દર્શન આદિકોનો સંભાવ થઈ

ટીકા—‘સમ્મદંસણરત્તા’ इत्यादि ।

શુક્લેશ્યામ્ અવગાઢાઃ=પ્રવિષ્ટાઃ, અન્યત્ સુગમમ્ ॥૨૫૭॥

મુલમ્—મિચ્છાદંસણરત્તા, સનિયાણાં કંપહલેસમોગ્ગાઢા ।

इयं ‘जे मरंति जीवा’ तेसिं पुंण दुल्लहा ’बोही ॥२५८॥

છાયા—મિથ્યાદર્શનરક્તાઃ, સનિદાનાઃ કૃષ્ણલેશ્યામવગાઢાઃ ।

इति ये म्रियन्ते जीवाः, तेषां पुनर्दुर्लभा बोधिः ॥२५८॥

‘સમ્મદંસણરત્તા’ इत्यादि—

અન્વયાર્થ—(સમ્મદંસણરત્તા અનિયાણા સુક્લેસમોગ્ગાઢા જે જીવા મરંતિ તેસિં બોહી સુલભા-સમ્યગ્દર્શનરક્તાઃ, અનિદાનાઃ, શુક્લેશ્યામ-વગાઢાઃ યે જીવાઃ મ્રિયન્તે તેષાં બોધિઃ સુલભા) સમ્યગ્દર્શનસે યુક્ત, નિદાનવંધરહિત, તથા શુક્લેશ્યા સે વર્તમાન એસે જીવ જવ મરકર પરભવમે ઉત્પન્ન હોતે હેં તો ઉન્હેં વહાં બોધિ(જૈનધર્મ)કી પ્રાપ્તિ સુલભ રહતી હૈ ॥૨૫૭॥

‘મિચ્છાદંસણરત્તા’ इत्यादि—

અન્વયાર્થ—(જે મિચ્છાદસણરત્તા-યે મિથ્યાદર્શન રક્તાઃ) જો મિથ્યા-દર્શનમે રક્ત બને હુણ હેં એવં (સનિયાણા-સનિદાનાઃ) નિદાન વંધનસે વદ્દ હેં તથા (કંપહલેસમોગ્ગાઢા-કૃષ્ણલેશ્યામવગાઢાઃ) કૃષ્ણલેશ્યાસે યુક્ત હૈ (इयं जेजीवा मरंति-इति ये जीवाः म्रियन्ते) એસે જો જીવ મરતે હેં (तेसिं पुणबोही दुल्लहा-तेषां पुनर्बोधिः दुर्लभा) ઉન્હો ફિર પરભવમે

“ સમ્મદંસણરત્તા ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—સમ્મદંસણરત્તા અનિયાણા સુક્લેસમોગ્ગાઢા જે જીવા મરંતિ તેસિં બોહી સુલભા-સમ્યગ્દર્શનરક્તા, અનિદાના શુક્લેશ્યામવગાઢાઃ યે જીવા મ્રિયન્તે તેષાં બોધિ સુલભા સમ્યગ્દર્શનથી યુક્ત, નિદાનબંધથી રહિત, તથા શુક્લ લેશ્યામાં વર્તમાન એવા એવ ન્યાયે મરીને પરભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાયે એને ત્યાં બોધિ જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ સુલભ રહે છે. ॥ ૨૫૭ ॥

“ મિચ્છાદસણરત્તા ” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જે મિચ્છાદસણરત્તા-યે મિથ્યાદર્શનરક્તાઃ જે મિથ્યાદર્શનમાં રક્ત બનેલા છે અથવા સનિયાણા-સનિદાના નિદાન બંધનથી બંધાયેલ છે તથા કંપહલેસમોગ્ગાઢા-કૃષ્ણલેશ્યામવગાઢા કૃષ્ણલેશ્યાથી યુક્ત છે इयं जे जीवा मरंति-इति ये जीवा म्रियन्ते એવા એવ જે મરે છે તેસિં પુણ બોધિ દુલ્લહા-તેષાં પુનર્બોધિ દુર્લભાઃ એમને પરભવમાં બોધિ દુર્લભ થાય છે. આહી એવી

પ્રમૂતાઃ યે જીવાઃપ્રાણિનઃ, ધ્રિયન્તે, તેષાં પુનર્થોધિર્દુર્લભા । તેષાં પરમથે
ચિનર્ધમપ્રાપ્તિઃ સુલભા ન મયતીત્યર્થઃ ॥૨૫૬॥

કિં ચ—

શુદ્ધ—સમ્મદસંજ્ઞા, અનિયાના સુક્લેસમૌગંદા ।

હ્યે 'જે મરતિ' જીવા, સુલભા 'તેસિં મેવે 'બોહી ॥૨૫૭॥

છાંયાં—સમ્યદર્શનરક્તા, અનિવાનાઃ શુદ્ધલેશ્યામવર્ગોદ્ગાઃ ।

હિતિ યે ધ્રિયન્તે જીવાઃ, સુલભા તેષાં મયતિ યોધિઃ ॥૨૫૭॥

યે જીવાઃ ધ્રિયન્તે) જો જીવ મરતે હું (તેસિં પુણો-તેવા પુનઃ) ઉનકો ફિર
(બોહી-યોધિઃ) પરમથમેં યોધિ (શુદ્ધદર્શ-દુર્લભ) દુર્લભ હૈ અર્થાત સુલભ
નહીં હોતી હૈ ।

માર્થ—મોહનીય કર્મકે ઉચ્ચસે જનિત વિપરીત જ્ઞાન
અતત્ત્વમેં તત્ત્વકા અભિનિવેશ યા તત્ત્વમેં અતત્ત્વકા અભિનિવેશ મિધ્યા
દર્શન હૈ । યહ મિધ્યાદર્શન, આમિગ્રહિક, અનામિગ્રહિક, આમિનિવેશિક,
અનામોગિક ઓર સાંશયિકકે મેદસે પાંચ પ્રકારકા હૈ । હસમેં જિનકી
બુદ્ધિ આસક્ત હૈ વે મિધ્યાદર્શન રચ જીવ હૈ । અનુરાગ સે યુક્ત હોકર
પરમવ સંપંથી ભોગોંકો ઘાઝા કરના હસકા નામ નિદાન હૈ । હસ
નિદાનસે મહિત જો જીવ હૈ વે સનિદાન હૈ । પરકી હિસા કરને ઘાઝે
જીવ હિસક કહે જાતે હૈ પેસી અવસ્થામેં ઘર્તમાન જો જીવ હોતે હૈ વે મર
કર પરમથમેં જિનધર્મકી પ્રાપ્તિરૂપ યોધિસે ઘંચિત રહતે હૈ અર્થાત્ પુનઃ
યોધિકી પ્રાપ્તિ ઉન્હેં સુલભ નહીં હોતી હૈ ॥ ૨૫૬ ॥

બે છપ મરે છે તેસિં પુણો-તેવાં પુનઃ પછી પરમવમાં એમને બોહી-યોધિ
છાપિ શુદ્ધદર્શ-દુર્લભા દુર્લભ છે અર્થાત્ સુલભ થતી નથી.

માર્થ—મોહનીય કર્મના ઉદયથી અજેલા વિપરીત જ્ઞાન અતત્ત્વમાં તત્ત્વનો અભિ-
નિવેશ અથવા તત્ત્વમાં અતત્ત્વનો અભિનિવેશ મિધ્યાદર્શન છે આ મિધ્યાદર્શન, આમિ
ગ્રહિક, અનામિગ્રહિક, આમિનિવેશિક અનામોગિક અને સાંશયિકના એકથી પાંચ
પ્રકારનાં છે આમાં બેની બુદ્ધિ આસક્ત છે તે મિધ્યાદર્શન રચત છપ છે.
અનુરાગથી યુક્ત બનીને પરમવ સંપંથી બોધાની વાંચના કરથી બાહ્ય નામ
નિદાન છે આ નિદાનથી સહિત બે છપ હોય છે તે સનિદાન છે. બીજાની
દિશા કરવાવાળા છપ દિશક કહેવાય છે આવી અવસ્થામાં ઘર્તમાન બે છપ
હોય છે તે તે મરીને પરમવમાં છપ ધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ યોધિથી ઘંચિત રહે
છે અર્થાત્ ફરીથી એમના માટે છાપિની પ્રાપ્તિ સુલભ બનતી નથી. ॥૨૫૬॥

(૨૫૫ ગા.) સુત્રેણ કન્દર્પભાવનાદીનાં દુર્ગતિ રૂપાનર્થસ્ય હેતુત્વમુક્તમ્, અર્થાચ્ચ શુભભાવનાનાં સુગતિરૂપાર્થસ્ય હેતુત્વમુક્તમ્ । દ્વિતીયેન (૨૫૬ ગા.) મિથ્યાત્વરક્તાદીનાં દુર્લભવોધિકત્વરૂપોઽનર્થ ઉક્તઃ । તૃતીયેન (૨૫૭ ગા.) સમ્યક્ત્વરક્તાનાં સુલભવોધિકત્વરૂપઃ શુભાર્થઃ વધિતઃ । ચતુર્થેન (૨૫૮ ગા.) તુ મિથ્યાદર્શનરક્તાદીનાં યો વિશેષઃ સ એવ સૂચિત્વ ઇતિ ॥૨૫૮॥

કિં ચ-જિનવચનારાધનામૂલકમેવ સકલં સંલેખનાદિકં શ્રેયસ્કરં ભવતીત્ય-તસ્તન્નાદરઃ કર્તવ્ય ઇતિ પ્રતિવોધનાય તન્માહાત્મ્યમાહ—

મૂલમ્-જિણંવચણે અણુરક્તા, જિણવંચણં જે કરિંતિ ભાવેણં ।

અમલા અસંકિલિદ્વા, તે 'હોતિ પરિત્તંસંસારી ॥૨૫૯॥

અતઃ પુનરુક્તતા ઇસકે કહનેમેં નહીં આતી હૈ । દો સૌ પચપન ૨૫૫વીં ગાથા દ્વારા કંદર્પ આદિ ભાવનાઈ ઇસ જીવકો દુર્ગતિરૂપ અનર્થકી દાતા હૈં યહ વાત કહી ગઈ હૈ, ઇસસે યહ વાત અર્થસે આ જાતી હૈ કિ શુભ ભાવનાઓમેં સુગતિરૂપ અર્થ પ્રદાયકતા હૈ । દો સૌ છપ્પન ૨૫૬વીં ગાથામેં યહ વાત સ્પષ્ટ કી ગઈ હૈ કિ જો જીવ મિથ્યાત્વ આદિમેં રક્ત બને હુઈ હૈં ઇસકો વોધિકાલાભ દુર્લભ હૈ । તથા દો સૌ સત્તાવન ૨૫૭વીં ગાથામેં જો જીવ સમ્યક્ત્વમેં રક્ત હૈં ઇસકો વોધિકાલાભ સુલભ હૈં એસા કહા હૈ । ઇસ દો સૌ અઠાવન ૨૫૮વીં ગાથા દ્વારા મિથ્યાદર્શન આદિમેં રક્ત પુરુષોમેં જો સંક્લિષ્ટ પરિણામતારૂપ વિશેષતા હૈં વહ સૂચિતકી ગઈ હૈ । ઇસ તરહ ઇસ વિશેષતાકિ સૂચક હોનેસે ઇસ કથનમેં પુનરુક્તતા નહીં આતી હૈ । ૨૫૮ ।

પુનરુક્તિ આવતી નથી બસોપચાવન (૨૫૫) મી ગાથા દ્વારા 'કંદર્પ' આદિ ભાવનાઓ આ જીવને દુર્ગતિરૂપ અનર્થની દાતા છે' આ વાત બતાવવામાં આવેલ છે. આથી આ વાત અર્થથી આવી બીજી છે કે, શુભ ભાવનાઓમાં સુગતિરૂપ અર્થ પ્રદાયકતા છે. બસોછપ્પન (૨૫૬) મી ગાથામાં એ વાત સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે કે, જે જીવ મિથ્યાત્વ આદિમાં રક્ત બની રહ્યા હોય છે એમને બોધિને લાભ દુર્લભ છે. તથા બસોસત્તાવન (૨૫૭) મી ગાથામાં જે જીવ સમ્યક્ત્વમાં રક્ત છે એમને બોધિને લાભ સુલભ છે એવું કહેલ છે અને બસોઅઠાવન (૨૫૮) મી ગાથા દ્વારા મિથ્યાદર્શન આદિમાં રક્ત પુરુષોમાં જે સંક્લિષ્ટ પરિણામતારૂપ વિશેષતા છે એવું સૂચન કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રમાણે આ વિશેષતાની સૂચક હોવાથી આ કથનમાં પુનરુક્તતા આવતી નથી. ॥૨૫૮॥

ટીકા—‘મિચ્છાદસગરણા’ ઇત્યાદિ—

ગાયેય સુગમા । નનુ પુનરુક્તસ્વાદનર્થકમિદં સૂત્રમ્, કૃષ્ણલેહ્યામગાદનામપિ
‘હિંસકા’ ઇતિ પદાદર્યતઃ પ્રાગુક્તમેવ (૨૫૬ ગાથા) પચ્છાસત્ત્વમત્ત્વાદિલક્ષ્ય
સદ્ભાવેન કૃષ્ણલેહ્યાયા હિંસકેષુ સત્ત્વાદિતિષેત્, અત્રોચ્યત—અસ્ય વિશેષજ્ઞાપના-
ર્યત્વાત્પુનરુક્તસ્વરોપો નાસ્તિ । વિશેષજ્ઞાયમ્—તાદૃશો સત્ત્વલેહ્યે સત્યેષ વોષિર્દુર્લભા
મવતિ, સામાન્યેન ॥ પૂર્વોક્તવિશેષજ્ઞાપનામપિ તસ્મિન્ ભવે, મહાન્તરે વા
વોષિષ્ઠામો દસ્ય-તેડપીતિ વિશેષસૂચકત્વાદન્ નાસ્તિ પુનરુક્તિરોપઃ । ૬૬ વાષેન

વોષિ દુર્લભ હતી છે । યહાં એસી આજ્ઞાંકા હતી છે કે દો સૌ છપ્પન
૨૫૬ઠીં ગાથા મેં જો ‘હિંસક’ પદ છે ઉસસે હી “કૃષ્ણલેહ્યામગાદા”
ઇસ પદકા અર્થ કથિત હો જાતા છે, કારણ કે જો હિંસક હુઆ કરતે છે
ઇનમેં પાંચ આલ્લવ તથા પ્રમત્ત્વ આદિલક્ષણોંકા સત્ત્વાય પાયા જાતા છે ઉસસે
વહાં કૃષ્ણલેહ્યાકી સત્તા મિદ્ધ હો જાતી છે ? । ઇસકા સમાધાન યહ છે
કે—દો સૌ છપ્પન ૨૫૬ઠીં ગાથામેં જો કહા ગયા છે ઉસકી અપેક્ષા ઇસ
ગાથામેં વિશેષતા છે ઓર વહ ઇસ તરહસે છે કે—જીવ યદિ સામાન્યરૂપસે
દો સૌ છપ્પન ૨૫૬ઠીં ગાથામેં કથિત વિશેષજ્ઞોંસે યુક્ત છે તૌ મી ઉસકો
ઇસ જનમેં અથવા પરમજમેં વોષિકાલામ દુર્લભ નહીં છે । એસે જીવોંકો
જનમજનમેં વોષિકાલામ દેશ્વા મી જાતા છે । પરન્તુ જય જીવ ઇન મિધ્યાવ
રૂનાવિકોંસે કૃષ્ણલેહ્યા—સંક્લિષ્ટ પરિણામવાલા યન જાતા છે તય હી ઇન
કી વોષિકાલામ દુર્લભ હોતા છે યહ વિશેષતા કહનેયાલી યહ ગાથા છે

શ્લોક ૧૫૬ યામ છે કે, જસે છપ્પનમી (૨૫૬) ગાથામાં છે “હિંસક” યહ છે
જેનીથી જ “કૃષ્ણલેહ્યામગાદા” આ પદને અર્થ કહેવાઈ જાય છે કારણ
કે, જે હિંસા કરનારા હોય છે જેનામાં પાંચ આલ્લવ તથા પ્રમત્ત્વ આદિ
લક્ષણોંસે સદ્ભાવ જેવામાં આવે છે આનાથી ત્યાં કૃષ્ણલેહ્યાની સત્તા સિદ્ધ
થઈ જાય છે આનું સમાધાન છે કે—જસે છપ્પન (૨૫૬) મી ગાથામાં છે
કહેવામાં આવેલ છે જેની અપેક્ષા આ ગાથામાં વિશેષતા છે અને તે આ
પ્રભાવે છે કે, જીવ જે કે સામાન્યરૂપથી જસે છપ્પન (૨૫૬) મી ગાથામાં
કહેવાયેલ વિશેષજ્ઞોંથી મુક્ત હોય તે। પણ તેને આ જનમાં અથવા પરમજમાં
વોષિને લાભ દુર્લભ હોતો નથી જેવા જીવોંને જન્મે જનમાં વોષિને લાભ
જેવામાં પણ આવે છે પરંતુ જ્યારે જીવ આવા મિધ્યાવરૂનાદિકોંથી કૃષ્ણ
લેહ્યા—સંક્લિષ્ટ પરિણામવાળો જની જાય છે ત્યારે જ જેને વોષિને લાભ
દુર્લભ થાય છે આ વિશેષતા જતાવનારી આ ગાથા છે જેથી આના કહેવાથી

કિં ચ—

મૂલમ્—વાલમરણાણિ વહુસો, અકામમરણાણિ ચૈવં યં વહુર્યાણિં
મરિહંતિ તે વરાયાં, જિણવચણં જે ન જાણંતિ ॥૨૬૦॥

છાયા—વાલમરણાણિ વહુશઃ, અકામમરણાણિ ચૈવ વહુકાણિ ।

મરિષ્યન્તિ તે વરાકાઃ, જિનવચનં યે ન જાનન્તિ ॥૨૬૦॥

ટીકા—‘વાલમરણાણિ વહુસો’ इत्यादि—

ये जिनवचनं न जानन्ति, उपलक्षणत्वात् तदुक्तं न कुर्वन्ति च, ते वराकाः=
मूढाः, वहुशः=बहुवारं वालमरणैः=उद्वन्धनादिनिमित्तकैर्मरणैः, च=पुनः, वहुकै=
बहुभिः अकाममरणैश्च मरिष्यन्ति, तस्माज्जिनवचनं भावतः समादरणीयं चेति
भवेति । ‘वालमरणाणि’ ‘अकाममरणाणि’ वहुयाणि’ इत्यच्च तृतीयार्थे द्वितीयां
आर्पित्वात् ॥ २६० ॥

और उसके अनुसार चलने लगते हैं तो उनका संसार अल्प रह जाता है
और वे मिथ्यात्व आदि भावमलोंसे रहित होकर रागादिक संक्लेशोंका
कभी न कभी अवश्य अन्त कर देते हैं ॥ २५९ ॥

किंच—‘वालमरणाणि’ इत्यादि ।

अन्वયાર્થ—(જે જિણવચણં ન જાણંતિ—યે જિનવચનં ન જાનંતિ) જો
જીવ જિન વચનોં પર શ્રદ્ધા નહીં કરતે હૈં ઓર ઉનકે અનુસાર ન ચલતે
હૈં (તે વરાયા—તે વરાકાઃ) વે મૂઢ હૈં । એસે પ્રાણી (વહુસો—વહુશઃ) અનેક
વાર (વાલમરણાણિ અકામમરણાણિ ચ મરિહંતિ—વાલમરણાણિ અકામ-
મરણાણિ ચ મરિષ્યન્તિ) વાલમરણોં દ્વારા તથા અકામમરણોં દ્વારા મરતે
રહતે હૈં । ઇસ લિયે જિનવચન ભાવપૂર્વક સમાદરણીય એવં સમાચરણીય હૈં ॥

છે અને ભાવપૂર્વક એના અનુસાર ચાલવા લાગે છે તો એના સંસાર અલ્પ
રહી જાય છે. અને તે મિથ્યાત્વ આદિ ભાવભંગાથી રહિત બનીને રાગાદિક
સંક્લેશોનો કદીને કદી અવશ્ય અન્ત કરી દેય છે. ॥ ૨૫૯ ॥

કિયં—‘વાલમરણાણિ’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જે જિણવચણં ન જાણંતિ—યે જિનવચનં ન જાનંતિ એ બધું
એને વચનોં ઉપર શ્રદ્ધા કરતાં નથી તેમ ન તો એ અનુસાર ચાલે પણ છે
તે વરાયા—તે વરાકાઃ તે મૂઢ છે એવાં પ્રાણી વહુસો—વહુશઃ ‘અનેકવાર’ વાલમર-
ણાણિ અકામમરણાણિ ચ—વાલમરણાણિ અકામમરણાણિ ચ ‘બાલમરણો’ દ્વારા તથા
અકામમરણો દ્વારા મરતા રહે છે. આ કારણે જિનવચન ભાવપૂર્વક સમાદરણીય
અને સમાચરણીય ॥

છાયા—જિનવચનેનુરક્તા, જિનવચનં ચે કુર્વન્તિ માથેન ।

અમલા અસંકિષ્ટાઃ, તે મથન્તિ પરીવસસારિણઃ ॥૨૫૯॥

ટીકા—‘જિણવચણે અનુરક્તા’ ઇત્યાદિ—

ચે જિનવચને—વિનસ્તોર્યેકરસ્તસ્ય વચનમ્ આગમસ્તસ્મિન્, અનુરક્તા—પ્રત્યયા મથન્તિ, તથા—ચે માથન=અતરપરિણામેન જિનવચનં કુર્વન્તિ, તે અમલા=મિધ્યાત્ત્રાદિ—માથમલરહિતાઃ, તથા—અસંકિષ્ટાઃ—આગાદિ સંકલેશમુક્તાઃ, તથા—પરીવસસારિણઃ—પરીતઃ—પરિમિતઃ સવાસૌ સસારઃ પરીવસસાર સોઽસ્તિ એવાં તે તથા મથન્તિ, અવ્યસસારવન્તો મથન્તીતિ માથ ॥૨૫૯॥

સમસ્ત સલેશ્વના આદિક ધાર્મિક કર્તવ્ય જિન વચનોંકિ આરાધના મૂલક ફોફર હી શ્રેયસ્કર હોતે હૈં. હસ લિયે જનમેં આદર કરના ઘાહિયે, મહ સમજાનેકે લિયે ડન વચનોંકા માહાત્મ્ય સૂચકાર પ્રદર્શિત કરતે હૈં —‘જિણવચણે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(જે—ચે) જો (જિણવચણે—જિનવચને) વિનેન્દ્ર દેવકે આગમમેં (અનુરક્તા—અનુરક્તાઃ) અનુરક્ત પ્રીતિ સંપન્ન હુઆ કરતે હૈં તથા (જે—ચે) જો (જિણવચણં—માથેનં કરિતિ—જિનવચનં માથેન કુર્વન્તિ) જિન વચનોંકે આગ પૂર્વક જાવનમેં ઉતારતે હૈં (તે—તે) તે (અમલા—અમલાઃ) સાક્ષાત્ રહિત હોકર (અસંકિલિષ્ટા—અસંકિલિષ્ટાઃ) રાગાદિક સંકલેશોંસે રહિત, બન જાતે હૈં ઓર ઉન્હીં જીવોંકા (પરિવસસારી—પરીતસસારિણઃ) સંસાર અવ્ય રહ જાતા હૈં ।

માત્રાર્થ—જો યાણી જય જિન વચનોંમે સમ્યક્ અદ્યાવન્ત બન જાતે હૈં

સમસ્ત સલેશ્વના આદિક ધાર્મિક કર્તવ્ય જિન વચનોંકા આરાધના મૂલક યાણી ન શ્રેયસ્કર માથ છે તથા હાલજે જોમાં આદર કરવો જોઈએ તથા અમલાવવા આગે જો વચનોંકા આકાત્મ્ય સૂચકાર પ્રદર્શિત કરે છે.— “જીણ વચણે” ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો જિણવચણે—ચે જિનવચને ને જીનેન્દ્ર દેવના આગમમાં અનુરક્તા—અનુરક્તાઃ અનુરક્ત—પ્રીતિસંપન્ન હોય છે તથા જે જિણવચ માથેનં કરિતિ—ચે જિનવચન માથેન કુર્વન્તિ ને જીન વચનોને શાવપૂર્વક જીવનમાં ક્રિયા છે તે—તે તે અમલા—અમલાઃ જાવ અગ રહિત બનીને અસંકિલિષ્ટા—અસંકિલિષ્ટા રાગાદિકના સંકલેશોથી રહિત બની જાય છે અને જોવા જીવોને પરિવસસારી—પરીવસસારિણઃ સસાર અવ્ય રહી જાય છે

માત્રાર્થ—જો યાણી જય જિન વચનોંમાં સમ્યક્ અદ્યાવન્ત બની જાય

एतैः=अनन्तरोपात्तैर्वद्वागमविज्ञानत्वादिभिः, कारणैः=हेतुभिः, आलोचनां-शिष्य-
कृतातिचारप्रकाशनरूपं श्रोतुम् अर्हः=योग्या भवन्ति, एवं भूता आचार्यादय
आलोचना श्रवणफलं परेषां विशुद्धिलक्षणं संपादयितुं समर्था भवन्तीति भावः ॥२६१॥

इत्थमनशनस्थस्य यत् कृत्यं तत् सप्रसङ्गमुपदर्श्य, संप्रति पूर्वोद्दिष्टानां कन्द-
र्पादिभावनानां परिहारार्थं तत्स्वरूपमाह--

मूलम्--कन्दर्पकुक्कुयाइं तंह, सीलसहैवहासविगहाहिं ।

विम्हैवિંતો ય પરં, કંદર્પં ભાવણં કુંણઈ ॥૨૬૨॥

મંતાજોગં કાંડં, મૂઝેકમ્મં ચ જે પંડંજંતિ ।

સાયેરસઙ્કિહેડં, અભિઓગં ભાવણં કુંણઈ ॥ ૨૬૩॥

નાણસ્સ કેવેલીણં, ધમ્માયરિયંસ્સ સંઘસંહૂણં ।

માઈ અવણેવાઈ, કિવિંસિયં ભાવણં કુંણઈ ॥૨૬૪॥

અણુવંદ્ધરોસપસરો, તંહ યે નિમિત્તમ્મિ હોઈ પંડિસેવી ।

એણિં કારણેહિં, આંસુરિયં ભાવણં કુંણઈ ॥૨૬૫॥

છાયા--કન્દર્પ કૌકુચ્યે તથાશીલસ્વભાવહાસવિકથાभिः ।

विस्मापयंश्च परं कान्दर्पी भावनां करोति ॥२६२॥

ग्रहण कराते है, अतः उनमें इतनी विशिष्ट योग्यता तथा ज्ञानादि
संपन्नता होने से वे ही आलोचना सुननेके योग्य हैं--अर्थात् शिष्यजनोंका
कर्तव्य है कि दोष आदि लगने पर वे अवश्य अपने आचार्य आदिके
पास उसकी शुद्धि करनेके लिये आलोचना करें। आलोचनाका अर्थ भी
यही है कि शुद्ध भावसे गुरुके समक्ष अपनी भूल प्रकट करना। इससे
यह होता है कि भूलका शोधन हो जाता है और महाव्रतकी शुद्धि हो
जाती है ॥ २६१ ॥

આથી એમનામાં એટલી વિશેષ યોગ્યતા તથા જ્ઞાનાદિની સંપન્નતા હોવાથી
એઓજ આલોચના સાંભળવા યોગ્ય છે. અર્થાત શિષ્યજનોનું કર્તવ્ય છે કે, તે
દોષ આદિના લાગવાથી તેઓ ખાસ કરીને પોતાના આચાર્ય આદિની પાસે
એની શુદ્ધિ કરવા માટે આલોચના કરે આલોચનાનો અર્થ પણ એજ છે કે,
શુદ્ધ ભાવથી ગુરૂની પાસે પોતાની ભૂલને પ્રગટ કરવી આ પ્રમાણે કરવાથી
લાભ એ થાય છે કે, ભૂલનું શોધન થઈ જાય છે. અને મહાવ્રતની શુદ્ધિ
થઈ જાય છે. ॥ ૨૬૧ ॥

પદિ મિનવધનારાધનેઽતિષારઃ સ્યાત્, તદા સત્કૃત્ત્વગયોગ્યાનામાચાર્યાદીના-
મન્તિકે આલોચના કરણીયા । કન કારણેન તે આલોચનાધવણયોમ્યા ભવન્તિ તદાહ-
મ્—વદ્ધુ આગમવિજ્ઞાણા, સમાહિત્તપ્પાયગા યે ગુણગોહી ।

પપ્પેણ કારણેણં, અરિહા આલોચેણ સોત ॥૨૬૧॥

છાયા—વદ્ધાગમવિજ્ઞાનાઃ, સમાધ્યુત્પાદકાશ્ચ ગુણગ્રાહિણઃ ।

પતેન કારણેન, અર્હા આલોચનાં ધોતુમ્ ॥૨૬૧॥

ટીકા—‘વદ્ધુ આગમવિજ્ઞાણા’ इत्यादि—

વદ્ધાગમવિજ્ઞાનાઃ=અગ્રોપાદ્યાદિવદ્ધુમેદવસ્ત્વાવુ વદ્ધુઃ, સત્ત્વાગમશ્ચ વદ્ધાગમસ્ત-
સ્મિન્ વિજ્ઞાન-વિશિષ્ટજ્ઞાન યેષાં તં તથા । તથા-સમાધ્યુત્પાદકા=સમાધેરુત્પા-
દકાઃ, દેશકાલાશ્રયાદિ વિજ્ઞાનાદાલોચનાદાનૂનાં મધુરભાષણાદિમિ' સમાધિમેવ
યે જનયન્તિ, તે इत्यर्थः । તથા-ગુણગ્રાહિણઃ=ગુણાન્ ગ્રાહયન્તીત્યર્થં ધીક્ષાઃ,

પદિ જિન ધવનકી આરાધરા કરનેમેં અતિષાર લગ જાવે તો વસ
અતિષારકો આચાર્યાદિકકે પામ પ્રકાશિત કર વસકા શોધન કર છેના
ચાહિયે । કારણકિ આલોચનાશ્રયણ યોગ્ય યે આચાર્યાદિક હી હોતે હેં
અન્ય નહીં । યહી વાત સૂત્રકાર હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરતે હેં—‘વદ્ધુ
આગમ વિજ્ઞાણા’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—યે આચાર્ય આદિક (વદ્ધુઆગમવિજ્ઞાણાઃ-વદ્ધુ આગમ
વિજ્ઞાના) અંગ વપાંગ આદિ આગમોકિ વિશિષ્ટ જ્ઞાતા હોતે હેં તથા (સ
માહિ ઉપ્પાયગા-સમાધ્યુત્પાદકા) દેશ, કાલ, આશય આદિકે વિશિષ્ટ
જ્ઞાનસે યે આલોચના કરને ચાલે શિષ્યજનોકિ વિસ્તમેં મધુર ભાષણ આદિસે
સમાધિ ઉત્પન્ન કરતે હેં ઓર સમકો (ગુણગાહી-ગુણગ્રાહિણઃ) ગુણોકો હી

એ છનવધનની આરાધના કરવામાં અતિષાર લાગી જાય તો એ
અતિષારને આચાર્યોદિકની સમક્ષ પ્રકાશિત કરી એવું શોધન કરી તેવું એકાએક
કાશ્વ કે આલોચના શ્રવણ યોગ્ય એ આચાર્યોદિક જ કોણ છે અન્ય નહીં
આ વાતને સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરે છે —“વદ્ધુઆગમવિજ્ઞાણા” इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—એ આચાર્ય આદિક વદ્ધુઆગમવિજ્ઞાણા-વદ્ધુઆગમવિજ્ઞાના
આગમોના આજ ઉપાગ વગેરેના વિશિષ્ટ જ્ઞાતા કોણ છે તથા સમાહિ ઉપ્પાયગા-
સમાધ્યુત્પાદકાઃ દેશ, કાળ, આશય આદિના વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી એ આલોચના
કરવાવાળા શિષ્યજનોના વિસ્તર્માં મધુર ભાષણ આદિથી સમાધિને ઉત્પન્ન
કરે છે અને એમને ગુણગાહી-ગુણગ્રાહિણા સાથે જુલોડું બદલુ કરાવે છે

एतैः=अनन्तरोपात्तैर्वद्वागमविज्ञानत्वादिभिः, कारणैः=हेतुभिः, आलोचनां-शिष्य-
कृतातिचारप्रकाशनरूपं श्रोतुम् अर्हाः=योग्या भवन्ति, एवं भूता आचार्यादय
आलोचना श्रवणफलं परेषां विशुद्धिलक्षणं संपादयितुं समर्था भवन्तीति भावः ॥२६१॥

इत्थमनशनस्थस्य यत् कृत्यं तत् सप्रसङ्गमुपदर्श्य, संप्रति पूर्वोद्दिष्टानां कन्द-
र्पादिभावनानां परिहारार्थं तत्स्वरूपमाह--

मूलम्--कंदर्पकुक्कुयाइं तैह, सीलसहैवहासविगहाहिं ।

विम्हैविंतो य परं, कंदर्पं भावणं कुणइ ॥२६२॥

मंताजोगं कैंउं, भूईकम्मं च 'जे पैंउंजंति ।

सायैरसइड्ढिहेउं, अभिँओगं भावणं कुणइं ॥ २६३॥

नाणस्स केवेलीणं, धम्मायरियँस्स संघसाहूणं ।

माई अवण्णवाई, किव्विसियं भावणं कुणइं ॥२६४॥

अणुबद्धरोसपसरो, तैह यं निमित्तंमि होई पैंडिसेवी ।

एएहिं कार्णेहिं, आंसुरियं भावणं कुणइ ॥२६५॥

छाया--कन्दर्प कौकुच्ये तथाशीलस्वभावहासविकथाभिः ।

विस्मापयंश्च परं कान्दर्पी भावनां करोति ॥२६२॥

ग्रहण कराते हैं, अतः उनमें इतनी विशिष्ट योग्यता तथा ज्ञानादि
संपन्नता होने से वे ही आलोचना सुननेके योग्य हैं--अर्थात् शिष्यजनोका
कर्तव्य है कि दोष आदि लगने पर वे अवश्य अपने आचार्य आदिके
पास उसकी शुद्धि करनेके लिये आलोचना करें। आलोचनाका अर्थ भी
यही है कि शुद्ध भावसे गुरुके समक्ष अपनी भूल प्रकट करना। इससे
यह होता है कि भूलका शोधन हो जाता है और महाव्रतकी शुद्धि हो
जाती है ॥ २६१ ॥

आथी ऐमनामां ऐट्ठी विशेष योग्यता तथा ज्ञानादिनी संपन्नता होवाथी
ऐऐओ आलोचना साधणवा योग्य छे. अर्थात् शिष्यजनोनु कर्तव्य छे के, ते
दोष आदिना लागवाथी तेओ पास करीने पोताना आचार्य आदिनी पासे
ऐनी शुद्धि करवा माटे आलोचना करे आलोचनानो अर्थ पणु ऐओ छे के,
शुद्ध भावथी शुद्धी पासे पोतानी भूदने प्रगट करवी आ प्रमाणे करवाथी
दास ऐ थाय छे के, भूदनुं शोधन थई जाय छे अने महाव्रतनी शुद्धि
थई जाय छे ॥ २६१ ॥

યદિ જિનવચનારાધનેજતિષ્ઠાતઃ સ્યાત્, તથા તથ્ચૂચ્ચયોગ્યાનામાચાર્યાદીના મન્તિકે આલોચના કરણીયા । કેન કારણેન ચે આલોચનાધ્વજયોમ્યા ભવન્તિ તદા-
શ્લઘ્—વહુ આગમવિદ્વાના, સમાહિતુપ્પાયગા યે ગુણગૌહી ।

एपेणं कारणेणं, अरिहां आलोच्यं सोऽ ॥२६१॥

છાયા—વહાગમવિદ્વાનાઃ, સમાધ્યુત્પાદકાઃ ગુણગ્રાહિણ ।

एतेन कारणेन, अर्हां आलोचनां ओतुम् ॥२६१॥

टीका—‘बहु आगमविद्वाना’ इत्यादि—

वहागमविद्वानाः—अद्रोपाद्रादिवहुमेववत्त्वाद् बहुः, सचागमस्य वहागमस्त
स्मिन् विद्वान्—विशिष्टज्ञानं येषां ते तथा । तथा—समाध्युत्पादकाः—समाधेरुत्पा-
दकाः, देशकालाश्रयादि विद्वानादालोचनादातुणां मधुरभाषणादिभिः समाधिष
यं जनयन्ति, ते इत्यर्थः । तथा—गुणग्राहिणः—गुणान् ग्राहयन्तीत्येष वीक्षाः,

यદિ જિન વચનની આરાધના કરનેમ્ને અતિષ્ઠાર છતાં જાવે તો વસ
અતિષ્ઠારકો આચાર્યાદિકકે પાસ પ્રકાશિત કર વસકા ધોષન કર છેના
વાહિયે । કારણકિ આલોચનાધ્વજયોમ્યા ચે આચાર્યાદિક હી હોતે હૈ
અન્ય નહીં । યહી વાત સૂત્રકાર હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરતે હૈ—‘વહુ
આગમ વિદ્વાના’ હત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—યે આચાર્ય આદિક (વહુઆગમવિદ્વાનાઃ—વહુ આગમ
વિદ્વાનાઃ) ઈંગ ઉપાંગ આદિ આગમોકિ વિશિષ્ટ જ્ઞાતા હોતે હૈ તથા (સ
માદિ ઉપ્પાયગા—સમાધ્યુત્પાદકા) દેશ, કાલ, આશય આદિકે વિશિષ્ટ
જ્ઞાનસે ચે આલોચના કરને ચાહે શિષ્યજનોકિ ચિત્તમ્ને મધુર ભાષણ આદિસે
સમાધિ ઉત્પન્ન કરતે હૈ ઓર ઉનકો (ગુણગ્રાહી-ગુણગ્રાહિણઃ) ગુણોકો હી

એ છત્તનવચનની આરાધના કરવામાં અતિષ્ઠાર છાતી આવે તો એ
અતિષ્ઠારને આચાર્યાદિકની સમક્ષ પ્રકાશિત કરી એનું શોધન કરી હેવું એમએ
કારણ છે આલોચના અવજ્ય એ આચાર્યાદિક ન હોય છે અન્ય નહી
આ વાતને સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરે છે —“વહુઆગમવિદ્વાના” હત્યાદિ ।

અન્વયાર્ય—એ આચાર્ય આદિક વહુઆગમવિદ્વાના—વહુઆગમવિદ્વાનાઃ
આગમોક્તા અથ ઉપાગ વગેરેના વિશિષ્ટ જ્ઞાતા હોય છે તથા સમાદિ ઉપ્પાયગા-
સમાધ્યુત્પાદકા દેશ, કાળ, આશય આદિના વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી એ આલોચના
કરવાવાળા શિષ્યજનોના ચિત્તમાં મધુર ભાષણ આદિથી સમર્થવિને ઉત્પન્ન
કરે છે અને એમને ગુણગ્રાહી-ગુણગ્રાહિણ સારા બુદ્ધોનું પ્રકથ્ય કરાવે છે

કાન્દર્પાં હ્ર દેવાસ્તેષામિયં કાન્દર્પી તાં ભાવનાં-તદ્ભાવાભ્યાસરૂપાં કરોતિ । ઉક્ત-
પ્રકારેણ ચેષ્ટમાનસ્ય કાન્દર્પી ભાવના ભવતિ, સાચેયં દુર્ગતિ જનકત્વાત્ પરિવ-
ર્જનીયેતિ ભાવઃ ॥૨૬૨॥

‘મંતા જોગં કાઝં’ इत्यादि--

યઃ શાતરસદિં હેતોઃ-શાતં-સુખં, રસાઃ-માધુર્યાદયઃ, ઋદ્ધિઃ-ઉપકરણાદિ-

કહના કાન્દર્પ હૈ । ચેષ્ટાવિશેષકા નામ કૌકુચ્ય હૈ यह चेष्टा शरीर और
वचनसे होती है । स्वयं बिना हँसे ही दूसरोंको भ्रू, नेत्र, ओष्ठ, हाथ,
एवं चरण आदिकी ऐसी २ चेष्टाएँ दिखाना कि जिन्हें देख कर दूसरों
को हँसी आने लगे यह काय कौकुच्य हॆ । वाक् कौकुच्य यह हॆ कि ऐसी
बाते करना कि जिन्हें सुनकर लोग हँसने लग जावें । जैसे अनेक प्रकारके
जानवरोंको बोली बोलना मुखसे बाजा बजाना इत्यादि । तथा लोग
मुझे देखकर आश्चर्य रसमें निमग्न हो जावें ” इस अभिप्रायसे अपना
शारीरिक आकार विकार युक्त बनाना, अट्टहास करना आश्चर्यमें डालने
वाली गप्पें हांकना, इस सब बातोंसे तथा चेष्टाओंसे जीव कांदर्पी-
भावना वाला बनता है । यह भावना जीवको दुर्गतिकी दाता मानी गई
है । अतः इसका परिवर्जन करना ही श्रेयस्कर है ॥ २६२ ॥

અન્વયાર્થ—(સાયરસહૃદિહેઝં-શાતરસદિંહેતોઃ) સુખકે નિમિત્ત માધુ-
ર્ય આદિ રસોંકી પ્રાપ્તિકે નિમિત્ત તથા ઋદ્ધિ-ઉપકરણ આદિ સંપત્તિકે

કથાઓનું કહેવું કાન્દર્પ છે ચેષ્ટા વિશેષનું નામ કૌકુચ્ય છે. આ ચેષ્ટા શરીર
અને વચનથી થાય છે પોતે હસ્યા સિવાય જ બીજાને ભ્રૂ, નેત્ર, હોઠ, હાથ
અને પગ આદિની એવી એવી ચેષ્ટાઓ દેખાડીને કે, જેને જોવાથી બીજાઓને
હસવું જ પડે અને કાયકૌકુચ્ય કહેવામાં આવે છે વાક્ કૌકુચ્ય એ છે કે,
જેને સાંભળવાથી લોકો હસવા લાગે. જેમકે, અનેક પ્રકારના જાનવરોની બોલી
બોલવી-મોઢેથી વાજ જેવો સુર કાઢવો ઇત્યાદિ । તથા “ મને જોઈને લોકો
આશ્ચર્યથી મુગ્ધ બની જાય. ” આવા અભિપ્રાયથી પોતાના શરીરના આકારને
વિકાર યુક્ત બનાવવું, અટ્ટહાસ કરવું, લોકોને આશ્ચર્યમાં ડુબાડી દે તેવા
ગપ્પા હાકવા, આવા પ્રકારનું વર્તન કરનાર જીવ કાન્દર્પી ભાવનાવાળો બને
છે. આવી ભાવના જીવને દુર્ગતિમાં લઈ જનાર માનવામાં આવેલ છે. આથી
જોનો ત્યાગ કરવો એજ શ્રેયસ્કર છે ॥ ૨૬૨ ॥

અન્વયાર્થ—જે સાયરસહૃદિહેઝં-શાતરસદિંહેતો જે સુખના નિમિત્તથી.
માધુર્ય આદિ રસોની પ્રાપ્તિના નિમિત્તથી, તથા ઋદ્ધિ-ઉપકરણ આદિ સંપત્તિના

મંત્રાયોગ કૃત્વા, શૂતિકર્મ યઃ પ્રયુક્તે ।
 ઘાતરસદ્દિદેશોઃ, આમિયોર્ગી માષનાં કરોતિ ॥૨૬૩॥
 જ્ઞાનસ્ય કેષલિનાં, ધર્માચાર્યસ્ય સષસાધૂનામ્ ।
 માયી અવર્ણધાદી, વિચ્ચિવિક્ષી માષનાં કરોતિ ॥૨૬૪॥
 અનુષદ્ધરોપમસર, તથા ચ નિમિષે મષતિ પ્રતિસેવી ।
 એતામ્યાં કારણામ્યામ્, આદુરિકીં માષનાં કરોતિ ॥૨૬૫॥

ટીકા—‘કંદપ્પ કુલ્લુયાઈ’ ઇત્યાદિ—

કન્દર્પ કૌકુચ્યે ઇતિ । તત્ર-કન્દર્પઃ-કામક્રયાકચનમ્, કૌકુચ્ય-વેષ્ટાધિષ્ઠેપ્, તત્ દ્વિષા-કાયેન વાષાવેતિ । તત્ર-કાયકૌ, ચ્ય-સ્વયમહસ-નેવ મૂનેષ્ઠોષ્ટકર શરણાદિના તથા વેષ્ટતે યથાઽપ્યો હસતીતિ, વાક્ કૌકુચ્યં તુ તથા જત્યતિ યેનાન્યઃ પ્રહસતિ, નાનાધિવજીવલતાનિ મુલ્લવાદ્યાદન ચ યત્ર કરોતીતિ । કન્દર્પમ્ કૌકુચ્ય ચેતિ કન્દર્પકૌકુચ્યે, સે કુર્વન્ ઇતિ શેષ । ચ=પુન, તથાશીલસ્વમાવ હાસવિક્રમામિ=યથા પરસ્પાવુસુતમિવ મનતિ, તેન પ્રકારમ્ યત્ શીલમ્=આચરમ્, તત્, સ્વમાવપરસ્પાધર્યરસઃ સમુત્પદ્યતામિત્યમિધાયેષ્ઠ તત્તન્મુલવિક્રમવિપુલ્લ સ્વરૂપં, હાસ્ય-અદ્વાદ્વાસાદિરૂપઃ, વિક્રયાધ-પરવિસ્માપકમાનાવિષ્ણાતપક્ષ્યા તથા શીલસ્વમાવહાસવિક્રમાસ્તામિ, પરં વિસ્માપયન્, કાન્દર્પી=કન્દર્પયોગાત્

અથ સૂત્રકાર પૂર્વકથિત કંદર્પ આદિ માષનાઓંકે પરિહાર નિમિત્ત ઇનકા પ્રત્યેકકા સ્વરૂપ કહતે હૈ—‘કંદપ્પ કુલ્લુયાઈ’ ઇત્યાદિ ચાર ગાથાઈ

અન્વયાર્ય—(કંદપ્પકુલ્લુયાઈ-કંદર્પ કૌકુચ્યે) કંદર્પ-કામક્રયાકો તથા કૌકુચ્ય-કાયકૌ તથા વચનકૌ કુચેષ્ટાકો કરને થાલા તથા (શીલ સહાવહાસવિગદ્વાઈ પરં વિમ્હાવિતો-શીલસ્વમાવહાસવિક્રમામિ; પરં વિસ્માપયન્) શીલ, સ્વમાવ, હાસ પર્થે વિક્રયા આદિકે દ્વારા દુસરોંકો વિસ્મિત કરને થાલા મનુષ્ય (કંદર્પ માષર્ણ કુણઈ-કાન્દર્પી માષનાં કરોતિ) કાન્દર્પી માષના થાલા માના ગયા હૈ । કામોત્તેજક કયાઓંકા

કહે સૂતકાર પહેલાં કહેલ કહ્યું આદિ બાવનાઓના પરિહાર નિમિત્ત એનું પ્રત્યેકનું સ્વરૂપ કહે છે—“ કંદપ્પકુલ્લુયાઈ ” ઇત્યાદિ । બાર ગાથાઓ—

અન્વયાર્ય—કંદપ્પકુલ્લુયાઈ-કંદર્પકૌકુચ્યે કહ્યું—કામક્રયાએ તથા કૌકુચ્ય-કાયા તથા વચનની કુચેષ્ટાઓને કરવાવાળા તથા શીલસહાવહાસવિગદ્વાઈ પરં વિમ્હાવિતો-શીલસ્વમાવહાસવિક્રમામિ પરં વિસ્માપયન્ શીલ, સ્વમાવ, હાસ અને વિક્રયા આદિથી બીજાને વિસ્મિત કરવાવાળા મનુષ્ય કંદર્પ માષર્ણ કુણઈ-કાન્દર્પી માષનાં કરોતિ કાન્દર્પીમાષનાવાળા માનવામાં આવેલ છે કામોત્તેજક

કાન્દર્પાં હ્ર દેવાસ્તેષામિયં કાન્દર્પીં તાં ભાવનાં-તદ્ભાવાભ્યાસરૂપાં કરોતિ । ઉક્ત-
પ્રકારેણ ચેષ્ટમાનસ્ય કાન્દર્પીં ભાવના ભવતિ, સાચેયં દુર્ગતિ જનકત્વાત્ પરિવ-
ર્જનીયેતિ ભાવઃ ॥૨૬૨॥

‘મંતા જોગં કાઝં’ ઇત્યાદિ--

યઃ શાતરસદ્ધિં હેતોઃ-શાતં-સુખં, રસાઃ-માધુર્યાદયઃ, ઋદ્ધિઃ-ઉપકરણાદિ-

કહના કંદર્પ હૈ । ચેષ્ટાવિશેષકા નામ કૌકુચ્ય હૈ યહ ચેષ્ટા શરીર ઔર
વચનસે હોતી હૈ । સ્વયં વિના હૈસે હી દૂસરોંકો બ્રૂ, નેત્ર, ઓષ્ઠ, હાથ,
અવં ચરણ આદિકી એસી ૨ ચેષ્ટાઈ દિશાના કિ જિન્હેં દેશ કર દૂસરોં
કો હૈસી આને લગે યહ કાથ કૌકુચ્ય હૈ । વાક કૌકુચ્ય યહ હૈ કિ એસી
વાંતે કરના કિ જિન્હેં સુનકર લોગ હૈસને લગ જાવેં । જૈસે અનેક પ્રકારકે
જાનવરોંકો બોલી બોલના સુખસે બાજા વજાના ઇત્યાદિ । તથા લોગ
સુદ્ધે દેશકર આશ્ચર્ય રસમેં નિમગ્ન હો જાવેં ” હસ અભિપ્રાયસે અપના
શારીરિક આકાર વિકાર યુક્ત બનાના, અદ્વહાસ કરના આશ્ચર્યમેં ઢાલને
વાલી ગળેં હાંકના, હસ સવ વાતોંસે તથા ચેષ્ટાઓંસે જીવ કાન્દર્પી-
ભાવના વાલા બનતા હૈ । યહ ભાવના જીવકો દુર્ગતિકી દાતા માની ગઈ
હૈ । અતઃ હસકા પરિવર્જન કરના હી શ્રેયસ્કર હૈ ॥ ૨૬૨ ॥

અન્વયાર્થ—(સાયરસહૃદિહેઝં-શાતરસદ્ધિહેતોઃ) સુખકે નિમિત્ત માધુ-
ર્ય આદિ રસોંકી પ્રાપ્તિકે નિમિત્ત તથા ઋદ્ધિ-ઉપકરણ આદિ સંપત્તિકે

કથાઓનું કહેવું કંદર્પ છે ચેષ્ટા વિશેષનું નામ કૌકુચ્ય છે આ ચેષ્ટા શરીર
અને વચનથી થાય છે. પોતે હસ્યા સિવાય જ બીજાને બ્રૂ, નેત્ર, હાથ, હાથ
અને પગ આદિની એવી એવી ચેષ્ટાઓ દેખાડીને કે, જેને જોવાથી બીજાઓને
હસવું જ પડે અને કાચકૌકુચ્ય કહેવામાં આવે છે વાક કૌકુચ્ય એ છે કે,
જેને સાંભળવાથી લોકો હસવા લાગે જેમકે, અનેક પ્રકારના જાનવરોની ઓલી
ઓલવી-મોઢેથી વાજ જેવો સુર કાઢવો ઇત્યાદિ । તથા “ મને જોઈને લોકો
આશ્ચર્યથી મુગ્ધ બની જાય ” આવા અભિપ્રાયથી પોતાના શરીરના આકારને
વિકાર યુક્ત બનાવવું, અદ્વહાસ કરવું, લોકોને આશ્ચર્યમાં ડુબાડી દે તેવા
ગળા હાંકવા, આવા પ્રકારનું વર્તન કરનાર જીવ કાન્દર્પી ભાવનાવાળો બને
છે. આવી ભાવના જીવને દુર્ગતિમાં લઈ જનાર માનવામાં આવેલ છે. આથી
એનો ત્યાગ કરવો એજ શ્રેયસ્કર છે ॥ ૨૬૨ ॥

અન્વયાર્થ—જે સાયરસહૃદિહેઝં-શાતરસદ્ધિહેતો જે સુખના નિમિત્તથી.
માધુર્ય આદિ રસોની પ્રાપ્તિના નિમિત્તથી, તથા ઋદ્ધિ-ઉપકરણ આદિ સંપત્તિના

સપત્, સદર્શમ્, મન્ત્રાધ્યોગમન્ત્રાણામાધ્યોગઃ-અપારણં મન્ત્રાધ્યોગસ્તં કૃત્વા મૂતિકર્મ=મૂત્યા-મસ્મના, ઉપલક્ષણસામુચિક્રયા, મુષ્ત્રેણ ચ કર્મરસાર્થં સદ્ગુણેષુ પન્થનરૂપો વ્યાપારઃ, ચ સન્દાત્ કૌતુકાદિ ચ પ્રયુક્તે, સ આમિયોગી માવનાં કરોતિ ।

અર્થે પ્રાથમિક-અધ્યમામિયોગી માવના દુર્ગતિજનકત્વાત્ પરિવર્તનીયેતિ ॥૨૬૨॥
'નાણસ્ત કેવલીણ' રૂપાદિ--

જ્ઞાનસ્ય=જ્ઞાનં શ્રુતજ્ઞાનં દ્વાદશાંગીરૂપં પ્રવચનં તસ્ય, તથા-કવલિનાં=કેવલ-જ્ઞાનવતામ્, તથા-ધર્માચાર્યસ્ય=ધર્મદાતા ચ આચાર્યઃ સ ધર્માચાર્યસ્યસ્ય, તથા-નિમિત્ત (મતાઙ્ગોગ કારણ-મન્ત્રાધ્યોગ કૃત્વા) મન્ત્રોક્તા પ્રયોગ કરકે (મૂલકર્મ-મૂતિકર્મ) શરીર આદિકી રક્ષાકે લિયે મૂતિકર્મ અર્થાત્ મસ્મ મિટ્ટી આદિકા લેપરૂપ, તથા કોરે આદિકા પાંચનારૂપ કમ (વર્ડજનિ-પ્રયુક્તે) કરતા હૈ યહ (આમિયોગ માવણં કુણ્ઠ-આમિયોગી માવનાં કરોતિ) આમિયોગી માવનાવાલા માના ગયા હૈ । સ્વકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ યહ આમિયોગી માવના દુર્ગતિકી વાતા હોનેસે પરિવર્તનીય હૈ સ સૂત્રમે 'ચ' શબ્દસે વિવિધ પ્રકારકે કૌતુકોકા કરના મી આમિયોગી માવના હૈ પેસા જાનના ચાહિયે । કિસીકો રક્ષાકે નિમિત્ત મેઢા આદિ પાંચના, રાત્ર અથવા મિટ્ટીકા લેપ કરના યે સય કર્મ આમિયોગી માવના હૈ । અનગારકે લિયે યે સય ત્યાજ્ય હૈ । કયોંકિ સનેસે દુર્ગતિકી સો પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ॥૨૬૧॥

અન્વયાર્ય-હસી તરહ (નાણસ્ત કેવલીણં ધર્માચાર્યસ્ય સંઘ સાધૂણં અધ્યણવાઈ-જ્ઞાનસ્ય કેવલિના ધર્માચાર્યસ્ય સંઘસાધૂનાં અવર્ણ

નિમિત્તથી મતાઙ્ગોગકાર-મન્ત્રાધ્યોગ કૃત્વા મન્ત્રોક્તા પ્રયોગ કરીને, મૂલકર્મ-મૂતિકર્મ શરીર આદિકી રક્ષા માટે મૂતિકર્મ અર્થાત્ શરીર આદિ આદિના લેપરૂપ તથા કોરે આદિકા પાંચનારૂપ કમ વર્ડજનિ-પ્રયુક્તે કરે છે તે આમિયોગ માવણં કુણ્ઠ-આમિયોગી માવનાં કરોતિ આભિયોગી માવના મતવામાં આવેલ છે આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, આભિયોગી માવના દુર્ગતિની વાતા હોવાથી પરિવર્તનીય છે. આ સૂત્રમાં 'ચ' શબ્દથી વિવિધ પ્રકારના કૌતુકોનું કરવું તે પણ આભિયોગી માવના છે એમ અણુપુ એકબે કોઈની રક્ષાના નિમિત્ત, નાર વગેરેને આપણુ, રાજ અથવા માટીનું લેપન કરવું આ સ્થળાં કામ આભિયોગી માવના છે અનગારના માટે આ સમજા ત્યાજ્ય છે કારણ કે, તેનાથી દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે ॥૨૬૨॥

અન્વયાર્ય-આ પ્રમાણે નાણસ્ત કેવલીણં ધર્માચાર્યસ્ય સંઘસાધૂણં અધ્યણવાઈ-જ્ઞાનસ્ય કેવલિના ધર્માચાર્યસ્ય સંઘસાધૂનાં અવર્ણવાથી જે જ્ઞાનતા,

સંઘસાધૂનાં=સંઘશ્ચ સાધવશ્ચ સંઘસાધવસ્તેપામ્, અવર્ણવાદો=અવર્ણ:-આક્ષેપસ્તં વદતીત્યેવં શીલઃ, નિન્દક इत्यर्थः । अस्य ज्ञानदौ प्रत्येकं सम्बन्धः । यो ज्ञानस्या-वर्णवादो, स चैवं भाषते-अत्र प्रवचने त एव पृथिव्यादि कायाः, तान्येव च व्रतानि, तावेव च प्रमादा प्रमादौ पुनः पुनर्निरूप्यते, अतः पुनरुक्तिदोष-परिपूर्णमिदं प्रवचनम् । किंच-श्रुतमिदं मोक्षार्थं पठ्यते, मोक्षार्थिनां च किं प्रयोजनं ज्योतिषां द्वीपसमुद्रादीनां पृथ्वीकायादिजीवानां च परिगणनेन, इत्यादि । तथा-यश्च केवलिनामवर्णवादो स चैवं भाषते-ज्ञानदर्शनोपयोगौ केव-

વાદી) જો જ્ઞાનકા, કેવલિયોંકા ધર્માચાર્યકા, સંઘકા એવં સાધુકા અવર્ણવાદ કરતા હૈ તથા (માઈ-માયી) સ્વયંજો માયી હૈ વહ મનુષ્ય (કિલ્વિસિયં ભાવર્ણ કુળહ-કિલ્વિષિકીં ભાવનાં કરોતિ) કિલ્વિષિકી ભાવના વાલા વનતા હૈ ॥ ૨૬૪ ॥

જો જ્ઞાનકા અવર્ણવાદી હોતા હૈ વહ હસ પ્રકાર કહતા હૈ-“હસ પ્રવચનમેં હી પૃથિવી આદિ કાય પુનઃ પુનઃ નિરૂપિત હુએ હૈ”, વે હી વ્રત વારં વાર કહે ગયે હૈ, તથા વે હી પ્રમાદ ઔર અપ્રમાદ જગહ જગહ પર બતલાયે ગયે હૈ” હસ લિયે યહ પ્રવચન પુનરુક્તિ દૂષણસે ભરપૂર હૈ । દુસરી વાત એક યહ હૈ કિ જવ શ્રુતકા પઠન પાઠન મોક્ષ પ્રાપ્તિકે ઉદ્દેશ્ય સે કિયા જાતા હૈ તો ફિર હસમેં મોક્ષાર્થિયોંકે લિયે જ્યોતિષ આદિકી તથા પૃથિવીકાય આદિ જીવોંકી ગિનતી એવં દ્વીપ સમુદ્ર આદિકી પરિગ-ણનાસે ક્યા લાભ હૈ ? । કુછ સમજમેં નહીં આતા હૈ” । હસી પ્રકાર જો કેવલી ભગવાન્કા અવર્ણવાદ કરતા હૈ વહ કહતા હૈ કિ-“ કેવલી

કેવળીયોનાં, ધર્માચાર્યના, સધના અને સાધુનાં જે અવર્ણવાદ કરે છે તથા માઈ-માયી જે પોતે જ માયાવી છે તે મનુષ્ય કિલ્વિસિયં ભાવર્ણ કુળહ-કિલ્વિષિકિં ભાવના કરોતિ કિલ્વીષિકી લાવનાવાળા અને છે ॥ ૨૬૪ ॥

જે જ્ઞાનના અવર્ણવાદી હોય છે, તે આ પ્રકારે કહે છે. “આ પ્રવચનમાં એજ પૃથવી આદિ કાય ફરી ફરીને નિરૂપિત થાય છે, એજ વ્રત વારંવાર કહેવાયેલ છે, તથા એજ પ્રમાદ અથવા અપ્રમાદ જગ્યો જગ્યોએ બતાવેલ છે. આ માટે આ પ્રવચન પુનરાકિતના દોષથી ભરપૂર છે બીજી વાત એક એ છે કે, જ્યારે શ્રુતનું પઠન પાઠન મોક્ષ પ્રાપ્તિના ઉદ્દેશથી કરવામાં આવે છે, તો ફરીથી એમા મોક્ષાર્થીઓના માટે જ્યોતિષ વગેરેની તથા પૃથવીકાય આદિ જીવોની ગણતરી અને દ્વીપ સમુદ્ર વગેરેની પરિગણનાથી શું લાભ છે ? કાંઈ સમજવામાં આવતું નથી.” આ પ્રમાણે જે કેવળી ભગવાનને અવર્ણવાદ કરે છે તે કહે છે કે, “કેવળી ભગવાનમાં જ્ઞાનોપયોગ અને દર્શનોપયોગ

संपत्, तदर्थम्, मन्त्रायोगः=मन्त्राणामायोगः-अपारणं मन्त्रायोगस्तं कृत्वा भूतिकर्म=भूत्या-मस्मना, उपलक्षणत्वा भूतिकर्म्या, यत्रेण च कर्मरसायं वस्तुत्वेन धन्यनरूपो व्यापारः, च अष्टात् कौतुकादि च प्रयुक्ते, स आभियोगी भावनां करोति ।

अयं भावः-इयमाभियोगी भावना दुर्गतिजनकत्वात् परिवर्जनीयेति ॥२६२॥

‘नाणस्स केवलीण’ इत्यादि—

ज्ञानस्य=ज्ञान ध्रुवज्ञानं द्वादशाङ्गीरूपं मयचनं तस्य, तथा-कषतिनां=केवल-ज्ञानवताम्, तथा-धर्माचार्यस्य=धर्मदाता य आचार्य स धर्माचार्यस्तस्य, तथा-निमित्त (मन्ताजोग फाउं-मन्त्रायोग कृत्वा) मन्त्रोक्त प्रयोग करके (भूतिकर्म-भूतिकर्म) शरीर आदिकी रक्षाके लिये भूतिकर्म अर्थात् मस्म मिट्टी आदिका छेपरूप, तथा दोरे आदिका पांचनारूप कर्म (पञ्जसि-प्रयुक्ते) करता है यह (आभियोग भावण बुण्ड-आभियोगी भावनां करोति) आभियोगी भावनावाला माना गया है। इसका तात्पर्य यह है कि यह आभियोगी भावना दुर्गतिकी दाता होनेसे परिवर्जनीय है इस सूत्रमें ‘अ’ शब्दसे विविध प्रकारके कौतुकोंका करना भी आभियोगी भावना है ऐसा जानना चाहिये। किसीकी रक्षाके निमित्त गैँडा आदि पांचना, राम्ब अथवा मिट्टीका छेप करना ये सब कर्म आभियोगी भावना हैं। अनगरके लिये ये सब त्याज्य हैं। क्योंकि इनसे दुर्गतिकी भी प्राप्ति होती है ॥२६३॥

अन्वयार्थ—इसी तरह (नाणस्स केवलीणं धम्मापरियस्स संघ साधूणं अवण्णवाहं-ज्ञानस्य केवलितना धर्माचार्यस्य संघसाधूनां अवर्ण

निमित्तकी मन्त्राजोगफाउं-मन्त्रायोग कृत्वा मन्त्रोक्त प्रयोग करके, भूतिकर्म-भूतिकर्म शरीर आदिनी रक्षा भाटे भूतिकर्म अर्थात् मस्म भाटी आदिना छेपइय तथा दोरे आदिना पांचवाउप कर्म पञ्जसि-प्रयुक्ते करे छे ते आभियोग भावण बुण्ड-आभियोगी भावनां करोति आभियोगी भावना मनवार्थ आवेक छे आनु तात्पर्य जे छे के, आभियोगी भावना दुर्गतिनी दाता होवाही परिणत नीय छि आ सूत्रमा ‘अ’ शब्दकी विविध प्रकारना कौतुकेन करु ते पञ्ज आभियोगी भावना छे जेम् अवणु जेछज्जे केछनी रक्षाना निमित्त, नाए वजेने जाधु, राम्ब अथवा भाटीनु छेपन करु आ सबवा काम आभियोगी भावना छे अनगरना भाटे आ सबजा त्याज्य छे शरभ के, तेनाही दुर्गतिनी प्राप्ति बाध छे ॥२६३॥

अन्वयार्थ—आ प्रभावे नाणस्स केवलीणं धम्मापरियस्स संघसाधूणां अवर्णवाहं-ज्ञानस्य केवलितना धर्माचार्यस्य संघसाधूनां अवर्णवाही के ज्ञानना,

સંઘસાધુનાં=સંઘશ્ચ સાધવશ્ચ સંઘસાધવસ્તેષામ્, અવર્ણવાદો=અવર્ણ:-આક્ષેપસ્તં વદતીત્યેવં શીલઃ, નિન્દક इत्यर्थः । अस्य ज्ञानदौ प्रत्येकं सम्बन्धः । यो ज्ञानस्या-वर्णवादी, स चैवं भाषते-अत्र प्रवचने त एव पृथिव्यादि काया, तान्येव च व्रतानि, तावेव च प्रमादा प्रमादौ पुनः पुनर्निरूप्यते, अतः पुनरुक्तिदोष-परिपूर्णमिदं प्रवचनम् । किंच-श्रुतमिदं मोक्षार्थं पठ्यते, मोक्षार्थिनां च किं प्रयोजनं ज्योतिषां द्वीपसमुद्रादीनां पृथ्वीकायादिजीवानां च परिगणनेन, इत्यादि । तथा-यश्च केवलिनामवर्णवादी स चैवं भाषते-ज्ञानदर्शनोपयोगौ केव-

વાદી) જો જ્ઞાનકા, કેવલિયોંકા ધર્માચાર્યકા, સંઘકા એવં સાધુકા અવર્ણવાદ કરતા હૈ તથા (માઈ-માયી) સ્વયંજો માયી હૈ વહ મનુષ્ય (કિલ્બિસિયં ભાવર્ણ કુળઈ-કિલ્બિષિકીં ભાવનાં કરોતિ) કિલ્બિષિકી ભાવના વાલા બનતા હૈ ॥ ૨૬૪ ॥

જો જ્ઞાનકા અવર્ણવાદી હોતા હૈ વહ હસ પ્રકાર કહતા હૈ-“હસ પ્રવચનમેં હી પૃથિવી આદિ કાય પુનઃ પુનઃ નિરૂપિત હુએ હૈ”, વે હી વ્રત વારં વાર કહે ગયે હૈ, તથા વે હી પ્રમાદ ઓર અપ્રમાદ જગહ જગહ પર ઘતલાયે ગયે હૈ” હસ લિયે યહ પ્રવચન પુનરુક્તિ દૂષણસે ભરપૂર હૈ । દૂસરી બાત એક યહ હૈ કિ જબ શ્રુતકા પઠન પાઠન મોક્ષ પ્રાપ્તિકે ઉદ્દેશ્ય સે કિયા જાતા હૈ તો ફિર હસમેં મોક્ષાર્થિયોંકે લિયે જ્યોતિષ આદિકીં તથા પૃથિવીકાય આદિ જીવોંકી ગિનતી એવં દ્વીપ સમુદ્ર આદિકી પરિગ-ણનાસે ક્યા લાભ હૈ ? । કુછ સમજમેં નહીં આતા હૈ ” । હસી પ્રકાર જો કેવલી ભગવાનકા અવર્ણવાદ કરતા હૈ વહ કહતા હૈ કિ-“ કેવલી

કેવળીયોના, ધર્માચાર્યના, સધના અને સાધુનાં ને અવર્ણવાદ કરે છે તથા માઈ-માયી ને પોતે જ માયાવી છે તે મનુષ્ય કિલ્બિસિયં ભાવર્ણ કુળઈ-કિલ્બિષિ કિં ભાવના કરોતિ કિલ્બિષિકી લાવનાવાળા અને છે ॥ ૨૬૪ ॥

ને જ્ઞાનના અવર્ણવાદી હોય છે, તે આ પ્રકારે કહે છે. “આ પ્રવચનમાં એજ પૃથ્વી આદિ કાય ફરી ફરીને નિરૂપિત થાય છે, એજ વ્રત વારંવાર કહેવાયેલ છે, તથા એજ પ્રમાદ અથવા અપ્રમાદ જગ્યો જગ્યોએ બતાવેલ છે. આ માટે આ પ્રવચન પુનરુક્તિના દોષથી ભરપૂર છે બીજી વાત એક એ છે કે, જ્યારે શ્રુતત્વં પઠન પાઠન મોક્ષ પ્રાપ્તિના ઉદ્દેશથી કરવામાં આવે છે, તો ફરીથી એમા મોક્ષાર્થીઓના માટે જ્યોતિષ વગેરેની તથા પૃથ્વીકાય આદિ જીવોની ગણતરી અને દ્વીપ સમુદ્ર વગેરેની પરિગણનાથી શું લાભ છે ? કાંઈ સમજવામાં આવતું નથી. ” આ પ્રમાણે ને કેવળી ભગવાનનો અવર્ણવાદ કરે છે તે કહે છે કે,-“ કેવળી ભગવાનમા જ્ઞાનોપયોગ અને દર્શનોપયોગ

ભિન્નાં ક્રમેણ મયતઃ ? કિમુત યુગપત્ ? , યદિ ક્રમેણ મયતસ્તદા જ્ઞાનકાલે દર્શનં ન સ્યાત્ , દર્શનકાલે ચ ન જ્ઞાનમિતિ પરસ્પરાવરણતા સમાપયેત । તથાહિ— જ્ઞાનાવરણદર્શનાવરણયો સર્વયા ક્ષપિતત્વાત્ અપરસ્ય આચરકસ્યામાવાદનયોઃ પરસ્પરાવરકતૈવ સ્યાદિતિ । અયં યુગપત્ મયત્ इति द्वितीयः पक्षः कस्ती क्रियते तर्हि एककालमावित्वात् केवलदर्शनकेवलज्ञानयोः साकारानाकारोपयोगरूपयो गरूपयोर्विभिन्नयोरप्येक्यापत्तिः , कथमिदं द्वयं विरुद्धं युगपत् घटेतेति । यच्च

મગવાનર્મે જ્ઞાનોપયોગ ક્રમસે હોતે હૈ યા યુગપત્ હોતે હૈ ? યદિ ફનકી કેવલીમેં ક્રમિકતા માની જાવેગી તો જ્ઞાનકે સમયમેં દર્શનકે સમયમેં જ્ઞાન નહીં હોગા—ફસસે ઉસમેં પરસ્પર આચરણત્વકા સદ્માવ માનના પડેગા । કેલકી કી આત્માસે જ્ઞાનાવરણ ઓર દર્શનાવરણ યે દો આવરણ સર્વયા ક્ષપિત હો જુકે હૈ તથા અપર આચારકકા મી અમાવ હૈ ફસ લિયે જ્ઞાન ઓર દર્શન ફન દોનેમેં ફી પરસ્પરમેં આચરકતા(ઢાંકનેવાલા) આનેમેં વ્યાધા યાધા આસકતી હૈ । યદિ કહો જાય કિ દર્શનોપયોગ ઓર જ્ઞાનોપયોગ કેવલીમેં યુગપત્ હોતે હૈ તો એમી માન્યતામેં એક કાલમાધી હોનેસે ફન દોનેમેં એકત્વાપત્તિ માનની પડેગી । પરન્તુ ફનમેં એકત્વાપત્તિ કયમપિ હો નહીં સકતી હૈ । કારણ કી જ્ઞાનકા સ્વમાવ સાકાર ઓર દર્શન કા સ્વમાવ અનાકાર હૈ । ઓર ફમી લિયે યે દોનો પરસ્પર ભિન્નર હૈ । દુસરી વાત એક ઓર હૈ વહ યહ હૈ કિ જય ફસ પ્રકાર યે દોનો અપનેર સ્વમાવસે એક દુસરેસે વિરુદ્ધ હૈ તો ફિર ફનકા યુગપત્ હોના મી અધિક્કર ફૈસે માના જા સકતા હૈ । અતઃ ફન દોનોંકી ન તો યહાં ક્રમિકતા

કેમથી થાય છે અથવા યુગપત્ થાય છે ? જો જ્ઞાની કેવળીમાં ક્રમિકતા માનવામાં આવે તો જ્ઞાનના સમયમાં દર્શન અને દર્શનના સમયમાં જ્ઞાન નહીં થાય—તેથી તેમાં પરસ્પર આવરણત્વનો સહભાવ માનવો પડશે કેવળીની આત્માથી જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણ વ્યાજનને આવરણ સવયા ક્ષપિત બની શકેલ છે તથા બીજા આવરકનો સ્વભાવ છે આથી જ્ઞાન અને દર્શન વ્યાજનને પણ પરસ્પરમાં આવરકતા અવવામાં કંઈ બાધા આવી શકે છે જો કહેવામાં આવે કે દર્શનોપયોગ અને જ્ઞાનોપયોગ કેવળીમાં યુગપત્ હોય છે તો એવી માન્યતામાં એક કાળ આવી માન્યતા હોવાથી વ્યાજનનેમાં એકત્વાપત્તિ માનવી પડશે પરંતુ તેમાં એકત્વાપત્તિ કંઈ પણ રીતે થઈ શકતી નથી કારણ કે, જ્ઞાનનો સ્વભાવ સાકાર અને દર્શનનો સ્વભાવ અનાકાર છે અને એથી જ જો જ્ઞાન પરસ્પર જુદા જુદા છે બીજા વાત એક જો પણ છે કે, જ્યારે જા પ્રમાણે જા જ ને પોત પોતાના સ્વભાવથી એક બીજાથી વિરુદ્ધ છે તો પછી એમનું યુગપત્ થવાનું પણ અવિરુદ્ધ કેમ આની સહાય છે આથી વ્યાજનની ન તે

ધર્માચાર્યસ્યાવર્ણવાદી સ ચૈવં ભાપતે-इमे धर्माचार्या न भवन्ति विशुद्धजातिकु-
लोत्पन्नाः, न वा लोकव्यवहारकुशलाः, नाप्येते औचित्यं वदन्ति । स चावर्णवादी
गुरुसेवायां न वर्तते, अनुचितविधायी छिद्रपेक्षी तथा सर्वसमक्षं गुरुदोषभाषी,
गुरोः प्रतिकूलश्च भवति । यश्च संघस्यावर्णवादी स चैवં भापते-वहवः श्वश्रृगाला-
दिसंघाः सन्ति, कोऽयमिह संघः ?, इत्यादि । यस्तु साधूनामवर्णवादी स चैवं
भापते-अहो ! अमी साधवः परस्परमपि न सहन्ते, अत एव पृथक् तिष्ठन्ति,
ही बनती है और न युगपत्ता ही ” । इसी तरह जो धर्माचार्यका अव-
र्णवादी होता है वह इस प्रकार कहता है कि-“ये धर्माचार्य न तो विशुद्ध
जातिमें उत्पन्न हुए हैं और न विशुद्ध वंशमें ही जन्मे हैं । लौकिक व्यवहार
में ये सब बिलकुल अनभिज्ञ होते हैं । उचितता तो इनमें होती ही नहीं
है” । इस प्रकार धर्माचार्यका अवर्णवाद करनेवाला मुनि गुरुसेवासे सदा
पराङ्मुख रहता है, अनुचित विधायी एवं छिद्रान्वेषी होना है । सबके
साम्हने अपने गुरुदेवके दोषोंको कहनेमें उसको कुछ भी संकोच
नहीं होता है । समझाने बुझाने पर वह उनसे प्रतिकूल हो जाता
है । तथा संघका अवर्णवादी संघकी इस प्रकार निंदा करता है-अरे
संसारमें तो और भी अनेक सघ हैं कुत्तोंका श्रगालोंका । तो फिर
यही संघ कौन एक अनौखा संघ है” । तथा साधुके अवर्णवादीकी विचा-
रधारा इस प्रकारकी होती है-“अरे ? ये साधुतो परस्परमें भी एक दूसरे
को नहीं देख सकते हैं यही कारण है कि ये सब पृथक् होकर देशा-

ક્રમિકતા બને છે અથવા ન તો યુગપત્તા” આ પ્રમાણે બે ધર્માચાર્યના અવ-
ર્ણવાદી હોય છે તે આ પ્રકારે કહે છે કે,-“આ ધર્માચાર્ય ન તો વિશુદ્ધ
જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે અથવા ન તો વિશુદ્ધ વંશમાં જન્મેલ છે. લૌકિક
વ્યવહારથી એ સઘળા બિલકુલ અજાણ છે ઉચિતતા તો એમનામાં બિલકુલ
હોતી નથી ” આ પ્રમાણે ધર્માચાર્યનું અવર્ણવાદ કરવાવાળા મુનિ ગુરુ સેવાથી
હંમેશા પરાઙ્મુખ રહે છે અનુચિત વિદ્યાવાળા અને છિદ્રાન્વેષિ હોય છે.
બધાની સામે પોતાના ગુરુદેવના દોષોને કહેવામાં તેને કોઈ સંકોચ આવતો
નથી સમજાવવા છતાં પણ તે સમજાવનાર સામે પણ પ્રતિકુળ બની જાય છે.
તથા સઘના અવર્ણવાદી સઘની નિંદા કરે છે -“અરે સંસારમાં તો બીજાં પણ
અનેક સઘ છે, કુતરાના, શિયાળીયાના તો પછી આ સઘ એવો કયો અનોખો
સઘ છે ” તથા સાધુની અવર્ણવાદીની વિચાર ધારા આ પ્રકારની હોય છે,
”અરે આ સાધુ તો પરસ્પરમાં એક બીજાને જોઈ નથી શકતાઅને આ કારણ
છે કે, સઘળા અલગ અલગ થઈને દેશાંતરમાં વિરચતા રહે છે. ગુરુઓની

સ્ત્રિનાં ક્રમેણ મવતઃ ? કિમુત યુગપત્ ?, યદિ ક્રમેણ મવતસ્તદા જ્ઞાનકાલે દર્શનં ન સ્પાત્, દર્શનકાલે ચ ન જ્ઞાનમિતિ પરસ્પરાધરણતા સમાપદ્યેત । તથાહિ— જ્ઞાનાધરણદર્શનાધરણયો સર્વથા ક્ષપિતત્વાત્ અપરસ્ય આધરકસ્યામાવાદનયોઃ પરસ્પરાધરકતૈવ સ્પાદિતિ । અયં યુગપત્ મવતઃ ઇતિ દ્વિતીયઃ પદ્ધ કસીં ક્રિયતે તદ્દિં એકકાલમાપિત્વાત્ કેવલદર્શનકેવલજ્ઞાનયાઃ સાકારાનાકારોપયોગરૂપયો ગરૂપયોર્બિભિન્નયોરપ્યૈક્યાપતિ, કથમિદ્ દ્વયં વિરુદ્ધં યુગપદ્ ઘટેતેતિ । યમ

અગધાનુમે જ્ઞાનોપયોગ ક્રમસે હોતે હૈ યા યુગપત્ હોતે હૈ ? યદિ ફનકી કેવલીમે ક્રમિકતા માની જાવેગી તો જ્ઞાનકે સમયમે દર્શનકે સમયમે જ્ઞાન નહીં હોગા-ફસસે ઉસમે પરસ્પર આધરણત્વકા સદ્ભાવ માનના પડેગા । કેલકી કી આત્માસે જ્ઞાનાધરણ ઓર દર્શનાધરણ યે દો આધરણ સર્વથા ક્ષપિત હો જુકે હૈ તથા અપર આધારકકા સી અભાવ હૈ ફસ લિયે જ્ઞાન ઓર દર્શન ફન ઘોનેમે હી પરસ્પરમે આધરકતા(ઢાંકનેવાલા) માનમે કયા યાઘા આસકતી હૈ । યદિ કહો જાય કિ દર્શનોપયોગ ઓર જ્ઞાનોપયોગ કેવલીમે યુગપત્ હોતે હૈ તો એમી માન્યતામે એક કાલમાયી હોનેસે ફન ઘોનેમે એકત્વાપતિ માનની પડેગી । પરન્તુ ફનમે એકત્વાપતિ કથમપિ હો નહીં સકતી હૈ । ધારણ કી જ્ઞાનકા સ્વભાવ સાકાર ઓર દર્શન કા સ્વભાવ અનાકાર હૈ । ઓર ફમી લિયે યે દોનો પરસ્પર મિશર હૈ । દુસરી યાત એક ઓર હૈ ઘટ ઘટ હૈ કિ જય ફસ પ્રકાર યે દોનો અપનેર સ્વભાવસે એક દુસરેસે વિરુદ્ધ હૈ તો ફિર ફનકા યુગપત્ હોના સી અધિકરુદ્ધ કેસે માના જા સકતા હૈ । અતઃ ફન ઘોનોકી ન તો ઘલા ક્રમિકતા

ક્રમથી યાય છે નથવા યુગપત્ યાય છે ? જો જાની કેવળીમાં ક્રમિકતા માનવામાં આવે તો જ્ઞાનના સમયમાં દર્શન અને દર્શનના સમયમાં જ્ઞાન નથી યાય-તેથી તેમાં પરસ્પર આધરણત્વનો સહભાવ માનવો પડશે કેવળીની આત્માથી જ્ઞાનાધરણ અને દર્શનાધરણ આ બન્ને આધરણ સર્વથા ક્ષપિત બની શકે છે તથા બીજા આધારકનો અભાવ છે આથી જ્ઞાન અને દર્શન આ બંનેમાં પણ પરસ્પરમાં આધરકતા અવવામાં કંઈ બાધા આવી શકે છે જો કહેવામાં આવે કે દર્શનોપયોગ અને જ્ઞાનોપયોગ કેવળીમાં યુગપત્ હોય છે તો જોવી માન્યતામાં જોક કાળ જાની માન્યતા હોવાથી આ બન્નેમાં એકત્વાપતિ માનવી પડશે પરંતુ તેમાં એકત્વાપતિ કોઈ પણ રીતે થઈ શકતી નથી કારણ કે, જ્ઞાનનો સ્વભાવ સાકાર અને દર્શનનો સ્વભાવ અનાકાર છે અને જોથી જ જો બન્ને પરસ્પર જુદા જુદા છે બીજી યાત જોક જો પણ છે કે, જ્યારે આ પ્રમાણે આ બંને યાત યાતાના સ્વભાવથી જોક બીજાથી વિરુદ્ધ છે તો પછી જોમનું યુગપત્ થવાનું પણ અવિરુદ્ધ કેમ જાની શકાય છે આથી આ બન્નેની ન તે

विस्तारो यस्य स तथा, सर्वदा विरोधशीलत्वाद्, अननुतापित्वाद् वा, क्षमणार्थं प्रार्थनेऽपि प्रसन्नताया अभावाद् वेति भावः । तथा-अपि च, निमित्ते-निमित्त-विषये, प्रतिसेवी प्रतिसेवकः, एताभ्याम्-अनन्तरोक्ताभ्याम् अनुबद्धरोपप्रसरत्वं निमित्तप्रतिसेवित्वरूपाभ्यां, कारणाभ्याम्, आसुरिकीं=आसुरीं भावनां करोति । इयमपि दुर्गतिप्रापिकेति विज्ञाय हेयेति भावः ॥ २६५ ॥

किं च—

मूलम्—सत्थग्ग्रहणं विसर्गखणं च जलणं च जलपवेसो यं ।

अणार्यारभंडसेवा, जस्मणमरणाणि बंधन्ति ॥ २६६ ॥

छाया—शस्त्रग्रहणं विषभक्षणं च ज्वलनं च जलप्रवेशश्च ।

अनाचारभाण्डसेवा जन्ममरणानि बध्नन्ति ॥ २६६ ॥

टीका—‘सत्थग्ग्रहणं’ इत्यादि—

शस्त्रग्रहणं= शस्त्र-खड्गछूरीकादिकं, तस्य ग्रहणम्, इदमुपलक्षणम्—स्वघातार्थं

शील होनेके कारण अथवा पश्चात्ताप नहीं करने वाला होनेके कारण अथवा क्षमाकी याचना करने पर भी प्रसन्नताका अभावक होनेके कारण जिसके क्रोधका तनाव व्युच्छिन्न-नष्ट नहीं हुआ है तथा जो (निमित्तस्मि पडिसेवी-निमित्ते प्रतिसेवी) निमित्तरूप विषयका प्रति सेवक है—क्रोधके निमित्तका ही जो सदा ध्यान रखता है—ऐसा व्यक्ति (एएहिं कारणेहिं—एताभ्याम् कारणाभ्याम्) इन दो कारणोंसे (आसुरियं भावणां कुणई—आसुरिकी भावनां करोति) आसुरी भावना वाला बनता है । यह भावना भी जीवको दुर्गतिमें ले जाने वाली है अतः यह त्याज्य है ॥ २६५ ॥

किंच—‘सत्थग्ग्रहणं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सत्थग्ग्रहणं—शस्त्रग्रहणम्) अपने आपका घात करनेके लिये

होवाना कारणे अथवा पश्चात्ताप न करवावाणा होवाने कारणे, अथवा क्षमाकी याचना करवा छता पणु प्रसन्नताना अभावक होवाने कारणे नेनामांथी क्रोध आछे। थवा पाभते। नथी तथा ने निमित्तस्मि पडिसेवी-निमित्ते प्रतिसेवी निमित्तरूप विषयना प्रति सेवक छे, क्रोधना निमित्तनुं ज ने सदा सर्वदा ध्यान राछे छे ओवी व्यक्ति एएहिं कारणेहिं—एताभ्यां कारणाभ्याम् आ ओ कारणेथी आसुरियं भावणां कुणई—आसुरिकी भावना करोति आसुरी भावनावाणी भने छे, आ भावना पणु एवने दुर्गतिमां लई जनार होवाथी आना पथ त्याग करवे। नेछेओ.

किंच—‘सत्थग्ग्रहणं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सत्थग्ग्रहणं—शस्त्रग्रहणम् पोते पोतानो ज घात करवा भाटे

વેદાન્તરં ચ ગચ્છન્તિ, ગુરુભ્યામપ્યનુવર્તિન', અપિ ચ યસ્ય શુભાનવલોપય મુનયાઃ પ્રસીદન્તિ, સ્ત્યાપ્યતિચારાદિકં દોષં ન જામન્તે, ક્ષ્યાદિ । इत्य ज्ञानादीनामवर्ण-
 पाठी तथा-मायी=माया-आठथ, सा यस्यास्तीति माया, यस्त्वात्म-स्वमायं
 सवृणुते, परस्य शृणान् घातयति चौर इव सर्वतः शङ्कमानः गूढाचारः, मृपाघादी
 च मायीत्युच्यते । यथैव भूतः स किल्बिषिकीं भावनां करोति । इयमपि दुर्गति
 हेतुरिति विविन्त्य परिवर्जनीयति माय ॥ २६४ ॥

‘અનુપદ્ધરોપમસરો’ ક્ષ્યાદિ—

અનુપદ્ધરોપમસરઃ=અનુપદ્ધઃ-અભ્યનચ્છિન્નઃ, રોપસ્ય-ક્રોધસ્ય, પ્રસરા-

ન્તરમે ચિચરતે રહતે હૈં । યુરુઓકી સેવા કરના તો દૂર રહ્યા ય તો વનકે
 સાથી મી તહીં હોતે હૈં સ્વચ્છંદ રહતે હૈં । જિનકે શુર્ગોકો દેસકર મુનિજન
 આનંદિત હોતે હૈં વસકે મી અતિચારાદિક દોષોકો પે સહન મહીં કર
 સકતે હૈં ” । इसी प्रकार ज्ञान आदिका अवर्णपादी होता है । माया
 शब्दका अर्थ आठथ (कपट) है । यह माया जिसके होती है वह मायी
 है । मायी अपने स्वभावको तो ढके रहता है और दूसरोंके सदृशोंकी
 भी निंदा करता है । चौरकी तरह सर्वतः शङ्कितमन होकर अपने आचा-
 रको गुड़ रखता है तथा अपने व्यवहारका सिद्धा जमानेके लिये झूठ
 घोला करता है । ऐसा व्यक्ति किल्बिषिकी भावना वाला माना गया है ।
 अतः इस भावनाको भी दुर्गतिका हेतु जानकर मोक्षामिलापियोंको
 छोड़ देना चाहिये ॥ २६४ ॥

અન્યથા—(અનુપદ્ધરોપમસરો-અનુપદ્ધરોપમસરઃ) સર્વદા વિરોધ

સેવા કરવી તો એક બાબુ રહી પરંતુ જ્યાં તો એમના સાથી પણ વત્તા નથી
 અને સ્વચ્છંદિ રહે છે જેના પ્રયોગને એકને મુનિજન આનંદિત થાય છે તેના
 પણ અતિચાર આદિ દોષોને સહન કરી શકતા નથી ” જ્યાં પ્રકારના જ્ઞાન
 આદિના અવર્ણવાદિ હોય છે માયા શબ્દનો અર્થ શઙ્ક (કપટ) છે જ્યાં માયા
 જેને હોય છે તે માયી છે માયી પોતાના સ્વભાવને ઢાંકતા રહે છે અને
 બીજાના સદૃશ્યોની પણ નિંદા કરે છે ચોરની માફક બધી બાબુ શકિત
 મનવાળા થઈને પોતાના આચારને ગુડ રાખીને તથા પોતાના અવધારને
 સિદ્ધકે અભાવના માટે બુદ્ધ બોધવા કરે છે જ્યાંથી વ્યક્તિ કિલ્બિષી ભાવના
 વાળી મનાયે છે એથી જ્યાં ભાવનાને પણ દુર્ગતિના હેતુરૂપ બધીને પ્રાપ્ત
 અભિલાષીઓએ છોડી દેવી એકીએ ॥ ૨૬૪ ॥

અન્યથા—અનુપદ્ધરોપમસરો-અનુપદ્ધરોપમસરઃ સદાચ વિશિષ્ટીય

विस्तारो यस्य स तथा, सर्वदा विरोधशीलत्वाद्, अनुतापित्वाद् वा, क्षमणार्थं प्रार्थनेऽपि प्रसन्नतायां अभावाद् वेति भावः । तथा-अपि च, निमित्ते-निमित्त-विषये, प्रतिसेवी प्रतिसेवकः, एताभ्याम्-अनन्तरोक्ताभ्याम् अनुबद्धरोषप्रसरत्वं निमित्तप्रतिसेवित्वरूपाभ्यां, कारणाभ्याम्, आसुरिकीं=आसुरीं भावनां करोति । इयमपि दुर्गतिप्रापिकेति विज्ञाय हेयेति भावः ॥ २६५ ॥

किं च—

मूलम्—सत्थग्गहणं विसर्गवृत्तं च जलणं च जलपपवेसो यं ।

अणार्यारभण्डसेवा, जन्ममरणानि बन्धति ॥ २६६ ॥

छाया—शस्त्रग्रहणं विषमक्षणं च ज्वलनं च जलप्रवेशश्च ।

अनाचारभण्डसेवा जन्ममरणानि बन्धन्ति ॥ २६६ ॥

टीका—‘सत्थग्गहणं’ इत्यादि—

शस्त्रग्रहणं= शस्त्र-खड्गछूरीकादिकं, तस्य ग्रहणम्, इदमुपलक्षणम्-स्वघातार्थं

शील होनेके कारण अथवा पश्चात्ताप नहीं करने वाला होनेके कारण अथवा क्षमाकी याचना करने पर भी प्रसन्नताका अभावक होनेके कारण जिसके क्रोधका तनाव व्युच्छिन्न-नष्ट नहीं हुआ है तथा जो (निमित्तस्मिं पडिसेवी-निमित्ते प्रतिसेवी) निमित्तरूप विषयका प्रति सेवक है-क्रोधके निमित्तका ही जो सदा ध्यान रखता है-ऐसा व्यक्ति (एएहिं कारणेहिं-एताभ्याम् कारणाभ्याम्) इन दो कारणोंसे (आसुरियं भावणां कुणई-आसुरिकी भावनां करोति) आसुरी भावना वाला बनता है। यह भावना भी जीवको दुर्गतिमें ले जाने वाली है अतः यह त्याज्य है ॥ २६५ ॥

किंच—‘सत्थग्गहणं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(सत्थग्गहणं-शस्त्रग्रहणम्) अपने आपका घात करनेके लिये

होवाना कारणे अथवा पश्चात्ताप न करवावाणा होवाने कारणे, अथवा क्षमाकी याचना करवा छतां पणु प्रसन्नताना अलावक होवाने कारणे जेनाभांथी क्रोध ओछे थवा पाभते नथी तथा जे निमित्तस्मिं पडिसेवी-निमित्ते प्रतिसेवी निमित्तरूप विषयना प्रति सेवक छे, क्रोधना निमित्तनुं जे जे सदा सर्वदा ध्यान राखे छे ओवी व्यक्ति एएहिं कारणेहिं-एताभ्यां कारणाभ्याम् आ जे कारणेथी आसुरियं भावणां कुणई-आसुरिकी भावना करोति आसुरी भावनावाणी भने छे, आ भावना पणु छवने दुर्गतिमा लई जनार होवाथी आना पथ त्याग करवे जेछेओ.

डिउ—‘सत्थग्गहणं’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—सत्थग्गहणं-शस्त्रग्रहणम् पोते पोतानो ज घात करवा भाटे

स्वदेहोपरि स्वहृगादिशस्त्राध्यापारणमित्यर्थः, तथा-विषमक्षणं, च-पुनः, ज्वलन् स्वदेहस्याग्नौ निपातनमित्यर्थः, जलप्रवेश-स्ववर्षार्थं नदी समुद्रादौ स्वदेहस्य पातनम्, अनाचारमाण्डसेवा च आचार-शास्त्रविहितो व्यवहारस्तदनुष्ठानार्थं माण्डम्-उपकरणम्, आचारमाण्ड, यन्न तथा, तदनाचारमाण्ड, तस्य सेवा-हास्य मोहादिभिः परिभोगः, एतानि शस्त्रग्रहणाद्रीनि जन्ममरणानि बध्नन्ति, उपचाराब्जमरणनिमित्तकर्माणि स्वात्मना ग्लेषयन्ति संकलेशजनकत्वेन शस्त्रग्रहणादीनामनन्तमवहेतुत्वादिति भावः ।

ननु पूर्वं तादृश देवदुर्गतिगामित्वं भावनानां फलमुक्तम्, इह तु अनन्त

शरीर पर तलवार आदि शस्त्रका प्रयोग करना (विषमक्खण-विषमक्षणम् विषका भक्षण करना (जलण-ज्वलनम्) अग्निमें प्रवेश करना (जलप्य वेसो-जलप्रवेशः) पानीमें डूब जाना (अणापारमंडसेवा-अनाचार माण्डसेवा) तथा अनाचार माण्ड सेवा-शास्त्र विहित व्यवहारको अनुष्ठित करनेके लिये उपकरण रखना यह आचार माण्डसेवा है इससे विपरीत अनाचार माण्डसेवा है ये सब धार्मिक (जन्म मरणानि बध्नन्ति-जन्म मरणानि बध्नन्ति) जन्म जरा और मरणके निमित्तभूत कर्मोंका संघ आत्मासे कराती हैं इससे आत्मा संसारसे पार नहीं होता है। यह शस्त्र ग्रहण आदि संकलेशजनक होनेसे आत्माके लिये अनन्तमयका हेतुभूत होता है ।

शंका-यहाँ पढ़िछे इन कंदर्प आदि भावनामेंकि देवदुर्गति वाता कहा है अर्थात् देव दुर्गतिकी प्राप्ति होना यह फल इन भावनामेंकि

शरीर उपर तलवार आदि शस्त्रोने त्याग करवे, विषमक्खण-विषमक्षणम् विषतु शस्त्रं करतु, जलण-ज्वलनम् अग्निमां प्रवेश करवे, जलप्यवेसो-जल-प्रवेश पाणीमां डूबी अर्थात्, तथा अणापारमंडसेवा-अनाचारमाण्डसेवा अनाचार मांडसेवा-शास्त्री विषद व्यवहारतु अनुकरण करवाना भाटे उपकरण शस्त्र आ आचार मांड सेवा छे-आधी विपरीत अनाचार मांड सेवा छे-आ सधणी वाते। जन्ममरणानि बध्नन्ति-जन्ममरणानि बध्नन्ति जन्म, मरण, जने भरणानि निमित्त भूत कर्मोने आत्मानि साधे स भवे करवे छे आना करवे आत्मा संसारसी पार यह सकते नही आ शस्त्र आदि स कलेशजनक होवाही आत्माना भाटे अनंतमयता हेतुभूत याय छे

शंका-जहाँ पढ़िछे कि कंदर्प आदि भावनामेंकि देव दुर्गतिनी वाता जतावे छे अर्थात् देव दुर्गतिनी प्राप्ति कवी आ इज के भावनामेंतु

जन्ममरण कारणीभूत कर्मबन्धरूप फलमुक्तम्, इति कथं न विरोधः?, अत्रोच्यते—
देवदुर्गतिप्राप्तित्वं भावनानां साक्षात्फलं प्रागुक्तम्, इह तु तासामेव भावनानां
परम्पराफलं भावनार्थमुक्तं, यद्धि विचिन्त्य साधवस्ताः सर्वा भावनाः परिहरिष्य-
न्तीति । तथाचोक्तम्—

एयाओ भावणाओ, भावित्ता देवदुग्गइं जंति ।

तत्तो य चुया संता, परित्ति भवसागरमणंतं ॥१॥

छाया—एता भावना, भावयित्वा देवदुर्गतिं यान्ति ।

ततश्च च्युताः सन्तः पर्यटन्ति भवसागरमनन्तम् ॥१॥ इति ॥ २६६ ॥

संप्रति भगवदुक्तार्थमुपसंहरन् सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिनमाह—

मुलम्—इँइ पाउकँरे वुँछे, नायए परिनिव्वुए ।

छत्तीसं उत्तरज्झाए, भवँसिद्धि य संमए 'त्तिवेमिं' ॥२६७॥

है ऐसा कहा है और अब यहां ऐसा कहा जाता हैं कि ये शस्त्र ग्रहणा-
दिक अनन्त जन्ममरणके कारणी भूत कर्मोंके बंधनरूप फलके दाता
हैं इसलिये इस प्रकारके कथनमें पूर्वापर विरोध आता है? सो ऐसी
आशंका यहां ठीक नहीं है। कारण कि फल दो प्रकारका होता है?
साक्षात् फल और दूसरा परम्परा फल। देव दुर्गति प्राप्ति यह आदि
भावनाओंका साक्षात् फल है तथा जन्म मरणरूप फल परम्परा फल है,
अतः इन भावनाओंका यह द्विविधफल अनिष्ट है ऐसा जानकर साधु-
जन इनका परित्याग अवश्य कर देंगे। कहा भी है—

“एयाओ भावणाओ भावित्ता देव दुग्गइं जंति ।

तत्तो य चुया संता परित्ति भवसागरमणंतं ॥” इति ॥ २६६ ॥

छे जेवुं कडेल छे. अने हवे अर्ही जेवुं कडेवाभां आवे छे के, जे शस्त्र
अड्डादिक अनन्त जन्म मरणना कारणभूत कर्मोना बंधनरूप इणने आपनार
छे. आ कारणथी आ प्रकारना कडेवाभा पूर्वापर विरोध आवे छे? तो आवी
आशंका अरोपर नथी. कारण के इण जे प्रकारनां होय छे. जेक साक्षात् इण
अने भीणु परंपरा इण देव दुर्गति प्राप्ति जे कंठर्थ आदि भावनाओनुं
साक्षात् इण छे. तथा जन्म मरणरूप इण परंपरा इण छे. आथी आवी
भावनाओनां द्विविध इण अनिष्ट छे जेवुं जेणीने साधुजन जेने परित्याग
जरूरी करी दे. कहुं पथु छे—“एयाओ भावणाओ भावित्ता देव दुग्गइंजंति ।
तत्तो य चुया संता परित्ति भवसागरमणंतं ॥” इति ॥ ॥२६६॥

स्वदेहोपरि खड्गादिशस्त्रव्यापारणमित्यर्थः, तथा-विपमक्षणं, च-पुनः, नूतनं स्वदेहस्यान्ती निपातनमित्यर्थः, जलप्रवेश-स्वधार्य नदी समुद्रादी स्वदेहस्य पातनम्, अनाचारभाण्डसेवा च आचार-शास्त्रविहितो व्यवहारस्तदनुष्ठानार्थं भाण्डम्-उपकरणम्, आचारभाण्डं, यन्न तथा, तदनाचारभाण्डं, तस्य सेवा-हास्य मोहादिभिः परिमोगः, एतानि शस्त्रग्रहणादीनि बन्धमरणानि यज्जन्ति, उपचाराञ्च मरणनिमित्तकमाणि स्वात्मना छेपयन्ति संकलेशजनकत्वेन शस्त्रग्रहणादीनामनन्तमवदेहेतुत्वादिति भावः ।

ननु पूर्वं तादृशं देवदुर्गतिगामित्वं भावनानां फलमुक्तम्, इह तु अनन्त

शरीर पर तलधार आदि शस्त्रका प्रयोग करना (विषममक्षण-विपमक्षणम् विपका मक्षण करना (जलण-ज्वलनम्) अग्निमें प्रवेश करना (जलप्य वेतो-जलप्रवेशः) पानीमें डूब जाना (अनाचारमंडसेवा-अनाचार भाण्डसेवा) तथा अनाचार भाण्ड सेवा-शास्त्र विहित व्यवहारको अनुष्ठित करनेके लिये उपकरण रखना यह आचार भाण्डसेवा है इससे विपरीत अनाचार भाण्डसेवा है ये सब बातें (जन्म मरणाणि यंधन्ति-जन्म मरणानि यज्जन्ति) जन्म जरा और मरणके निमित्तमृत कर्मोंका संयम आत्मासे कराती है इससे आत्मा संसारसे पार नहीं होता है। यह शस्त्र ग्रहण आदि संकलेशजनक होनेसे आत्माके लिये अनन्तमयका हेतुमूल होता है ।

शङ्क-यहां पहिले इन कर्कष आदि भावनानोके देवदुर्गति दाता कहा है अर्थात् देव दुर्गतिकी प्राप्ति होना यह फल इन भावनानोका

शरीर उपर तलवार आदि शस्त्रोने त्याग करवे, विषममक्षण-विपमक्षणम् विपका मक्षण करवे जलण-ज्वलनम् अग्निमा प्रवेश करवे, जलप्यवेतो-जल-प्रवेशः पाणीमा डूबी जूनु, तथा अनाचारमंडसेवा-अनाचारभाण्डसेवा अनाचार भाण्डसेवा-शास्त्री विहित व्यवहारनु अनुकरवु करवाना आटे उपकरवु राजनी आ आचार भाण्ड सेवा छे-आधी विपरीत अनाचार भाण्ड सेवा छे-आ सुधी पाते। जन्ममरणानि यज्जन्ति-जन्ममरणानि यज्जन्ति जन्म, मरण, जने भरवुना निमित्त मृत कर्मोना आत्मानि साधे जलध करवे छे आत्मा करवे आत्मा सत्कारधी पार यध शकतो नही आ शस्त्र आदि संकलेशजनक हेतुभाषी आत्माना आटे अनंतभावना हेतुमूल भाव छे

शङ्क-आधी पहेला के कर्कष आदि भावनानोने देव दुर्गतिनी दाता जतीवे छे अर्थात् देव दुर्गतिनी प्राप्ति वही आ देव के भावनानोनु

श्रेष्ठी पोपटलालः श्रीमावजी तनयस्तदा ।

जैनधर्मरतः श्रीमान् दर्शनार्थसमागतः ॥६॥

अत्रत्यः सुखदः कृपासमुदयः श्री जैनसधोमिथः,

प्रेमावद्धविधेयपद्धति मिलहीनार्त्तरक्षापरः ।

शुद्ध स्थानकवासिधर्मनिरतो रत्नत्रयाभः शुभः,

श्रद्धावान् निगमे जिनप्रवचने श्रेयस्करे शोभते ॥७॥

देवे गुरौ धर्मपथे च भक्ति-येषां सदाचाररुचिर्हि नित्यम् ।

ते श्रावका धर्मपरायणाश्च शुश्राविकाः सन्ति गृहेगृहेऽत्र ॥८॥

कृपा बनी हुई है । इस गांवका श्री जैनसंघ सदा सुखद एवं । जो भी कोई धार्मिक कार्य करना होता है उसको सबके सब के साथ विचार कर मिलजुल करते हैं । दीन दुःखी जीवोंकी रक्षा इनसे बड़ी मदद मिलती रहती है । ये सब शुद्ध स्थानकवासी के उपासक हैं । शक्त्यनुसार रत्नत्रयकी आराधना करते रहते धर्ममें विशेष श्रद्धा संपन्न इनकी मानसिक परिणति रहा करती घरर में श्रावक और श्राविकाएँ देव, गुरु और धर्ममें विशिष्ट खनेवाले हैं तथा सदाचार संपन्न हैं ॥

એમનો જન્મ થયેલ છે એમના ધર્મપત્નીનું નામ છબલબાઈ છે. એમના પર સંપૂર્ણ કૃપા છે. જામજોધપુરગામનો જૈનસંઘ સદા સુખી પણ છે. જે કાંઈ પણ ધાર્મિક કામ કરવાનું હોય છે ત્યારે સઘળા પ્રેમથી સાથે બેસીને એકત્ર ભાવનાથી કરે છે. દીનદુઃખી જીવોની આથી ઘણી મદદ મળતી રહે છે આ સઘળા શુદ્ધ સ્થાનકવાસી ના ઉપાસક છે. શક્તિ અનુસાર રત્નત્રયની આરાધના કરતા રહે છે. માં વિશેષ સંપન્ન એમની માનસિક પરિણતિ રહ્યા કરે છે. દરેક શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ દેવ, ગુરુ અને ધર્મમાં વિશિષ્ટ ભક્તિ ાળા છે તથા સદાચાર સંપન્ન છે

मङ्गलं भगवान् वीरो,

मङ्गलं गौतमः प्रभुः ।

सुधर्मा मङ्गलं जम्बू-

जैनधर्मोऽस्तु मङ्गलम् ॥१॥

છાયા—ઈતિ પ્રાદુષ્કૃત્ય બુદ્ધ, જ્ઞાતજઃ પરિનિર્ણત ।

પદ્મિન્નિદુષ્ટરાધ્યાયાન્ મનસિદ્ધિ સંમતાન્, ઇતિ પ્રતીમિ ॥૨૬૭॥

ટીકા—‘ઈદ્ પાઠકરે બુદ્ધે’ ઇત્યાદિ—

જ્ઞાતજઃ=જ્ઞાતપુત્રઅરમતીર્યકર ધોયર્થમાનસ્વામી, કથ મૂત ? બુદ્ધ=સર્વજ્ઞ—
કેષભાગોકાવતોક્તિસમસ્તવસ્તુસ્વરૂપ ઇત્યર્થ, ઇતિ=પ્રમાણ=અનન્તરોક્તામ્ મન-
સિદ્ધિકસંપ્રદાન્=મનસિદ્ધિકર્મણ્યેઃ સંપ્રદાન્=સમ્યગ્ દુતાન્ સ્વીકૃતાન્ સકલ-
કલ્યાણ સાધકત્વાદિતિ માત્ર, પદ્મિન્નિદુષ્ટરાધ્યાયાન્—પદ્મિન્નિદુષ્ટ=પદ્મિન્નિદુષ્ટસ્વરૂપ-

અથ મગધબુદ્ધ અર્થકા ઉપસદ્ધાર કરતે કુપ મુખમાં સ્વામી જંબૂસ્વા-
મીસે કહેતે હૈ— ‘ઈદ્ પાઠ કરે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—(નાયપ-જ્ઞાતજઃ) જ્ઞાતપુત્ર અરમતીર્યકર શ્રી ધર્મમાન
સ્વામી ને જો (બુદ્ધે-બુદ્ધ) કેષલ જ્ઞાનરૂપ આલોકસે સમસ્ત વસ્તુ સ્વ
રૂપકે જ્ઞાતા થે (‘ઈદ્ મનસિદ્ધિસમપ-’ ઇતિ મનસિદ્ધિકસમતાન્)
અનન્તરોક્ત જન મનસિદ્ધિક-અધ્યયનો દ્વારા સ્વીકૃત જન અનન્તરોક્ત
(છત્રીસ ઉત્તરાખ્યપદ્ય—પદ્મિન્નિદુષ્ટરાધ્યાયાન્) વિનયમુત આદિ નામક
છત્રીસ ૨૬ અધ્યયનો યાહે ઉત્તરાખ્યપદ્યનોકો (પાઠકરે—પ્રાદુષ્કૃત્ય) નિર્વા-
ણપ્રાપ્તિકે આસન્ન સમયમે અર્ચતઃ પ્રકટ કરકે (પરિનિર્ણતઃ) સિદ્ધિ
ધામકો પ્રાપ્ત કિયા હૈ ।

માવાર્થ—અમળ મગધાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીને વિનયમુત આદિ
નામક છત્રીસ ૨૬ અધ્યયનોસે યુક્ત હસ ઉત્તરાખ્યપદ્યનોકા અર્ચત મુક્તિ
જાનેકે કુછ સમય પહેલે નિરૂપણ કિયા હૈ । હસમેકે સમસ્ત અધ્યયન

કેવે ભગવદુક્ત અથનો ઉપસદ્ધાર કરતા શ્રી મુખમાંસ્વામી જંબૂ-
સ્વામીને કહે છે— ‘ઈદ્ પાઠકરે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—નાયપ જ્ઞાતજઃ જ્ઞાતપુત્ર અરમ તીર્યકર શ્રી ધર્મમાન સ્વામીને
કે બુદ્ધે-બુદ્ધઃ કેવળ જ્ઞાનરૂપ આલોકથી સમસ્ત વસ્તુ સ્વરૂપતા જ્ઞાતા કેવા,
તેમજે ‘ઈદ્ મનસિદ્ધિસમપ-’ ઇતિ મનસિદ્ધિક સંમતાન્ અનન્તરોક્ત આ ભવ
સિદ્ધિક અધ્યયનો દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલ આ અનન્તરોક્ત છત્રીસ વચ્ચ
જ્ઞાપ-પદ્મિન્નિદુષ્ટરાધ્યાયાન્ વિનય મુત આદિ નામનો છત્રીસ અધ્યયનોવાળા
ઉત્તરાખ્યપદ્યને પાઠકરે—પ્રાદુષ્કૃત્ય નિર્વાણ પ્રાપ્તિના આસન્ન સમયમાં અર્ચ સાથે
પ્રચર કરીને સિદ્ધિધામને પ્રાપ્ત કરેલ છે

આવાર્થ—અમળ ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીને વિનયમુત આદિ નામના
છત્રીસ ૨૬ અધ્યયનોથી યુક્ત આ ઉત્તરાખ્યપદ્યનો અર્ચત મુક્તિ જવાના યોગ
સમય પહેલા નિરૂપણ કરેલ છે આમાં સદર્શા અધ્યયન સૂચી રીતે કદાચ

કાન્ ઉત્તરાધ્યાયાન્-ઉત્તરાઃ-મોક્ષસાધકત્વાત્ પ્રધાના અધ્યાયાઃ=અધ્યયનાનિ
વિનયશ્રુતાદિ નામકાનિ ઉત્તરાધ્યાયાસ્તાન્ પ્રાદુષ્કૃત્ય=નિર્વાણાસન્નસમયેऽર્થતઃ
પ્રકટોકૃત્ય સમુપદિશ્ય, પરિનિર્વૃતઃ=સિદ્ધિ પ્રાપ્તઃ ॥૨૬૭॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललि-
तकलापालापक-प्रविशुद्धनैकगद्यपद्य ग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-शाहू
छत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-“ जैनशास्त्राचार्य ”-पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायाम् उत्तरा-
ध्ययनसूत्रस्य प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्या-
यां “ जीवाजीवविभक्तिनामकं ” षट्त्रि-
शत्तममध्ययनं संपूर्णम् ॥ ३६ ॥
॥ उत्तराध्ययनसूत्रं सम्पूर्णम् ॥

સકલ કલ્યાણ સાધક હોનેસે ભવ્યજનો દ્વારા સ્વીકૃત હુણે હૈં । ભગવાન્
મહાવીર જ્ઞાતપુત્ર થે । ઉન્હોને મુક્તિલક્ષ્મીકો પ્રાપ્ત કિયા હૈ । હસ પ્રકાર
હસ ભગવદુક્ત અર્થકા ઉપસંહાર કરકે શ્રી સુધર્માસ્વામીકો સમજાકર
હસ અધ્યયનકો સમાપ્ત કિયા હૈ । “ઈતિ બ્રવીમિ” પદોંકા અર્થ પહિલે
લિખા જા ચુકા હૈ ।

उत्तराध्ययनसूत्र सम्पूर्ण

સાધક હોવાથી ભવ્યજનોએ સ્વીકાર કરેલ છે ભગવાન મહાવીર જ્ઞાતપુત્ર
હતા. એમણે મુક્તિ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરેલ છે. આ પ્રમાણે આ ભગવદુક્ત
અર્થને ઉપસંહાર કરીને શ્રી સુધર્માસ્વામીએ જમ્યૂ સ્વામીને અધ્યયનને
સમાપ્ત કરેલ છે. “ઈતિ બ્રવીમિ” પદોનો અર્થ આગળ કહેવાઈ ગયેલ છે.

उत्तराध्ययन सूत्र संपूर्ण

શાસ્ત્ર પ્રશસ્તિ—

ક્યાતે સૌરાષ્ટ્રદેશેઽસ્મિન્, વિષતે સ્વાસ્થિજાલિયા ।
 મૌજનદ્યાસ્તટે ગ્રામો, જૈનસંઘ વિભૂષિતઃ ॥૧॥
 ષાટવીય કુલોત્પન્ન સ્તથ્ર શ્રી પ્રાણજીવન ।
 નામ્ના કુસુમગૌરીતિ, ક્યાતા તસ્ય સુતાઽમ્બત્ ॥૨॥
 સુતાયાઃ સ્વર્ગવાસિન્યાસ્તસ્યા સ્મરણદેવે ।
 તસ્ય પાર્થનયા ધામ્ર સમ્પૂર્ણા પ્રિયદર્શિની ॥૩॥
 અપ્ટોષ્ઠર દ્વિસદ્સમિતે વિક્રમવત્સરે ।
 વૈશાલકૃષ્ણપત્નીય સત્તમી શુક્રવાસરે ॥૪॥
 જામજોષપુરાદથ પરિવારસમન્વિતઃ ।
 પત્ન્યા ઇમ્બલનામ્ન્યા ચ મેહતાકુલ સંમથ ॥૫॥

શાસ્ત્ર પ્રશસ્તિ—

સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં જૈનસંઘસે વિભૂષિત એક સ્વાસ્થિજાલિયા નામકા ગ્રામ છે । જો મૌજ નદીકે તટ પર ઘસા હુઆ છે । इसमें षाटविषया कुलોत्पन्न श्री प्राणजीवनमाई रहते हैं उनकी एक पुत्री थी जिसका नाम कुसुमगौरी था । वह स्वर्गवासिनी धन चुकी थी । अतः उसकी स्मृति निमित्त यह प्रियदर्शिनी नामक टीका वहां विक्रमाब्द २००८में शुकनारके दिन वैशाख कृष्ण ६को प्राणजीवणमाईकी प्रार्थनासे संपूर्णकी गई है । इस टीकाकी समाप्तिक समय जैनधर्मोपासक श्री पोपटलालमाई जाम जोषपुरसे सकुटुम्ब यहां दर्शनार्थ आये और वहाँ धर्मकी प्रमावना खूब की । इनके पिताका नाम श्री माधजीमाई था । मेहताकुलसे इनका जन्म हुआ है । इनकी प्रेमपत्नीका नाम इम्बलमाई है । छद्मीकी इन पर

શાસ્ત્ર પ્રશસ્તિ—

સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં જૈનસંઘસે વિભૂષિત એક જાળી જાલીયા નામકું ગ્રામ છે । જો મૌજ નદીના કાંઠા ઉપર વસેલું છે આ ગામમાં ષાટવીય કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા શ્રી પ્રાણજીવન માઈ રહે છે જેમને એક પુત્રી હતી જેનું નામ કુસુમગૌરી હતું જે સ્વર્ગવાસી થઈ ગયેલા છે આથી એની સ્મૃતિ નિમિત્ત આ પ્રિયદર્શિની નામની ટીકા ત્યાં વિક્રમ સવત ૨૦૦૮ના વૈશાખ વદ ૭ને શુક્રવારના રોજ પ્રાણજીવનમાઈની પ્રાર્થનાથી સંપૂર્ણ કરવામાં આવેલ છે આ ટીકાની સમાપ્તિના સમયે જૈન ધર્મોપાસક જામજોષપુરનિવાસી શ્રી પોપટલાલભાઈ સકુટુમ્બ જ રથનાથે આવેલા અને ત્યાં ધર્મની પ્રમાવના ખૂબ કરવામાં આવી । જેમના પિતાનું નામ શ્રી માધજીભાઈ હતું મહેતા

શ્રેષ્ઠી પોપટલાલઃ શ્રીમાવજી તનયસ્તદા ।

જૈનધર્મરતઃ શ્રીમાન્ દર્શનાર્થમ્માગતઃ ॥૬॥

અત્રત્યઃ સુખદઃ કૃપાસમુદયઃ શ્રી જૈનસંઘોમિથઃ,

પ્રેમાવદ્ધવિધેયપદ્ધતિ મિલદીનાર્ત્તરક્ષાપરઃ ।

શુદ્ધ સ્થાનકવાસિધર્મનિરતો રત્નત્રયામઃ શુભઃ,

શ્રદ્ધાવાન્ નિગમે જિનપ્રવચને શ્રેયસ્કરે શોભતે ॥૭॥

દેવે ગુરૌ ધર્મપથે ચ ભક્તિ-યેષાં સદાચારરુચિર્ઽનિત્યમ્ ।

તે શ્રાવકા ધર્મપરાયણાશ્ચ સુશ્રાવિકાઃ સન્તિ ગૃહેગૃહેઽત્ર ॥૮॥

વિશેષ કૃપા વની હુઈ હૈ । હસ ગાવકા શ્રી જૈનસંઘ સદા સુખદ એવં
દયાલુ હૈ । જો ભી કોઈ ધાર્મિક કાર્ય કરના હોતા હૈ ઉસકો સવકે સવ
વહે પ્રેમકે સાથ વિચાર કર મિલજુલ કરતે હૈ । દીન દુઃખી જીવોંકી રક્ષા
નિમિત્ત હનસે વડી સદદ મિલતી રહતી હૈ । યે સવ શુદ્ધ સ્થાનકવાસી
સંપ્રદાયકે ઉપાસક હૈ । શક્ત્યનુસાર રત્નત્રયકી આરાધના કરતે રહતે
હૈ । જૈનધર્મમેં વિશેષ શ્રદ્ધા સન્ન હનકી માનસિક પરિણતિ રહા કરતી
હૈ । યહાં ઘરર મેં શ્રાવક ઔર શ્રાવિકાઈ દેવ, ગુરુ ઔર ધર્મમેં વિશિષ્ટ
ભક્તિ રખનેવાલે હૈ તથા સદાચાર સંપન્ન હૈ ॥

કુળમાં એમને । જન્મ થયેલ છે । એમનાં ધર્મપત્નીનું નામ હખલબાઈ છે ।
લક્ષ્મીની એમના પર સંપૂર્ણ કૃપા છે । જામજોધપુરગામને । જૈનસંઘ સદા ખુબી
અને દયળુ છે । જે કાંઈ પણ ધાર્મિક કામ કરવાનું હોય છે ત્યારે સઘળા
ખૂબ જ પ્રેમથી સાથે બેસીને એકત્ર બાવનાથી કરે છે દીનદુખી જીવોની
રક્ષામાં આથી ઘણી મદદ મળતી રહે છે આ સઘળા શુદ્ધ સ્થાનકવાસી
સંપ્રદાયના ઉપાસક છે । શક્તિ અનુસાર રત્નત્રયની આરાધના કરતા રહે છે ।
જૈનધર્મમાં વિશેષ સંપન્ન એમની માનસિક પરિણતિ રહ્યા કરે છે । દરેક
ઘરમાં શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ દેવ, ગુરુ અને ધર્મમાં વિશિષ્ટ ભક્તિ
રાખવાવાળા છે તથા સદાચાર સંપન્ન છે

મદ્ગલં મગવાન્ વીરો,

મદ્ગલં ગૌતમઃ પ્રયુઃ ।

સુધર્મા મદ્ગલં જન્મુ-

જૈનધર્મોઽસ્તુ મદ્ગલમ્ ॥૧॥

शास्त्रप्रशस्तिः—

ख्याते सौराष्ट्रदेशेऽस्मिन्, विद्यते साखिजालिया ।
 मौजनद्यास्तटे ग्रामो, जैनसप्त विभूषितः ॥१॥
 वाटसीय कुलोत्पन्न स्तत्र श्री प्राणजीवन ।
 नाम्ना कुसुमगौरीति, क्वाता तस्य मुताऽभवत् ॥२॥
 मुतायाः स्वर्गपासिन्यास्तस्याः स्मरणहेतव ।
 तस्य पार्थनया चात्र सम्पूर्णा मियदर्शिनी ॥३॥
 अष्टोत्तर द्विसप्तमिषे विक्रमवत्सरे ।
 वैशाखकृष्णपक्षीय सप्तमी शुक्रवामरे ॥४॥
 जामजोषपुरादप परिवारसमन्वित ।
 पत्न्या छयलनाम्या च मेहताकुल समवः ॥५॥

शास्त्र प्रशस्ति—

सौराष्ट्र देशमें जैनसंघसे विभूषित एक स्वाखिजालिया नामका ग्राम है। जो मौज नदीके तट पर बसा हुआ है। इसमें वाटविया कुलोत्पन्न श्री प्राणजीवनभाई रहते हैं उनकी एक पुत्री थी जिसका नाम कुसुमगौरी था। यह स्वर्गपासिनी पन चुकी थी। अतः उसकी स्मृति निमित्त यह मियदर्शिनी नामक टीका यहां विक्रमाब्द २००८में शुक्रवारके दिन वैशाख कृष्ण ६को प्राणजीवनभाईकी प्रार्थनासे संपूर्णकी गई है। इस टीकाकी समाप्तिक समय जैनधर्मोपासक श्री पोपटलालभाई जाम जोषपुरसे सकुटुम्ब यहां दर्शनार्थ आये और वहाँ धर्मकी प्रभावना लुप्त की। इनके पिताका नाम श्री मायजीभाई था। मेहताकुलसे इनका जन्म हुआ है। इनकी धर्मपत्नीका नाम छयलबाई है। छत्तीकी इन पर

शास्त्र प्रशस्ति—

सौराष्ट्र देशमें जैनसंघसे विभूषित एक आशी जालिया नामका ग्राम है जो मौज नदीका तट पर बसा हुआ है। इसमें वाटविया कुलोत्पन्न श्री प्राणजीवनभाई रहते हैं उनकी एक पुत्री थी। जो कुसुमगौरी कहते हैं। स्वर्गपासिनी पन चुकी थी। अतः उसकी स्मृति निमित्त यह मियदर्शिनी नामकी टीका यहां विक्रम संवत् २००८ वैशाख ६ को जैन शुक्रवारका दिन प्राणजीवनभाईकी प्रार्थनासे संपूर्ण की गई है। इस टीकाकी समाप्तिक समय जैन धर्मोपासक जामजोषपुरनिवासी श्री पोपटलालभाई सकुटुम्ब यहां दर्शनार्थ आये और वहाँ धर्मकी प्रभावना लुप्त की। इनकी धर्मपत्नीका नाम छयलबाई है। छत्तीकी इन पर

